PROCEEDING BOOK

EGE 12. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

İZMİR
26 - 30 ARALIK 2024

EGE
12. ULUSLARARASI
SOSYAL BİLİMLER
KONGRESİ

EGE
12TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 26-30, 2024
Izmir

Cilt 2

ISBN : 978-625-5962-08-9
Academy Global Publishing House

EGE 12TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
DECEMBER 26-30, 2024
IZMIR

Edited By
PROF. DR. DWI SOLISWORO

CONGRESS ORGANIZING BOARD
Head of Conference: *Prof. Dr. Hülya Çiçek*
Prof. Dr. Ali Bilgili
Prof. Dr. Naile Bilgili
Prof. Dr. Başak Hanedan
Prof. Dr. Hajar Huseynova
Prof. Dr. Dwi Sulisworo
Prof. Zain Musa
Prof. Dr. Sameer Jain
Prof Yakup Babayev
Prof. Dr. Suyatno
Assoc. Prof. Dr. Dhesi Ari Astuti
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat Baran
Assoc. Prof. Dody Hartanto
Assoc. Prof. Dr. Rungchacadaporn
Assoc. Prof. Nazile Abdullazade
Assoc. Prof. Dr. Elif Akpınar Külekçi
Assoc Prof. Dr. Feran Aşur
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti
Assoc. Prof. Ivaylo Staykov
Assoc. Prof. Dr. Abbas Ghaffari
Assoc. Prof. Dr. Yasemin Taş
Assoc. Prof. Dr. Yeganə Qəhrəmanova
Assist. Prof. Ihwan Ghazali
Assist. Prof. Dr. Abışov Elşad Şərəfxan oğlu
Assist. Prof. Dr. Mahrukh Dovlatzade
Dr. Dadash Mehravari
Dr. Gültekin Gürçay
Aynurə Əliyeva
Khorram Manafidizaji

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House
Without permission can't be duplicate or copied.
Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.
Academy Global–2024 ©

CONFERENCE ID

EGE
12TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
DECEMBER 26- 30, 2024
IZMIR

ORGANIIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES& JOURNALS

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES
Turkey – Azebaijan- Malaysia – Nigeria- Serbia - South Africa. - Thailand – Lebanon – China - Israel – Qatar - Saudi Arabia - Kuwait - USA – UAE – Korea – Cyprus – Mauritius – Kazakhstan-Greece – Romania - India - Indonesia - Czech Republic – Pakistan – Libya – Almaty – Singapore – Portugal – Ireland – Taiwan – Russia – Switzerland – Spain – Hungary – Slovenia - México, - Cape Tow – Croatia - Tanzania. – Brazil - Senegal – Sweden – Czech Republic – Poland -

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 571 papers have been presented by participants from Turkey and 668 papers by foreign participants
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Issued: 31.12.2024
ISBN: 978-625-5962-08-9

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BILGILI – Turkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Turkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Turkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Turkiye
Prof Dr. Bülent KURTİŞOĞLU – Turkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBIGI – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Turkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Turkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Turkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Turkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Turkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Turkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Turkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia

Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania
Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşulı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Ozbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDIBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Turkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Turkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

ÖZEL İLKÖĞRETİM İKİNCİ KADEME ÖĞRENCİLERİNİN REKREATİF DAVRANIŞLARI

Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN[1]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
nazlicantastan560@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-8736-9983
Dr. Öğr. Üyesi Gamze Yıldırım ARAZ[2]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
gamzeyildirimaraz@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0003-4520-3920
Arş. Gör. Berkant AYDEMİR[3]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
berkantaydemir@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-7321-3291
Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN[4]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
cuneyttaskin@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-5219-4837

ÖZET

Bu çalışmada, Özel okullarda okuyan öğrencilerin rekreatif faaliyetlere katılım hakkındaki görüşlerinin belirlenerek, katılamama durumlarını öğrenmek ve çeşitli değişkenlerle olan ilişkilerini tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amaç ile Gürbüz ve Karaküçük (2007). Boş Zaman Engelleri Ölçeği: Ölçek geliştirme geçerlik ve güvenirlik çalışması uygulanmıştır. Ölçeğin öncelikle örneklem grubuna uygunluğu AMOS programı ile test edilmiştir. Araştırma verileri SPSS 25.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin frekans ve yüzde gibi tanımlayıcı istatistikleri gösterilmiş, ölçeğe ait her bir alt boyutun betimleyici istatistikleri çıkartılarak yorumlanmıştır. Verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu sebeple bağımsız değişkenlerin karşılaştırılmasında non-parametrik istatistiksel testlerde, Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden "Cinsiyet" değişkeninin incelenmesi için Mann Whitney-U, bağımlı değişkenlerinden "Ders Başarısı" ve "Haftalık Boş Zaman Süresi" değişkeninin incelenmesi için Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Test istatistiği ile elde edilen anlamlı sonuçların etki büyüklüğünü hesaplamak için Rosenthal formülü ile hesaplanmıştır. Ayrıca verilerin güvenirliği Cronbach Alfa katsayıları hesaplanarak kontrol edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre; özel okullarda okuyan öğrencilerin, "Cinsiyet" değişkeninin de Whitney-U testi sonuçlarına göre ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık görülmezken "Ders Başarı" ve "Haftalık Boş Zaman Süresi" değişkeninin Kruskal-Wallis testi sonuçlarına göre ölçeğin tüm alt boyutlarında anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, Boş zaman, Engel.

EXAMINING THE OPINIONS OF PRIVATE SECONDARY SCHOOL STUDENTS' AFFILIATED WITH YHE MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION ON RECREATIONAL ACTIVITIES

ABSTRACT

The aim of this study is to determine the opinions of students attending private schools regarding their participation in recreational activities, to explore the reasons for non-participation, and to examine their relationships with various variables. For this purpose, the "Leisure Constraints Scale," developed and validated by Gürbüz and Karaküçük (2007), was utilized. The scale's suitability for the sample group was initially tested using the AMOS software. Research data were analyzed using the SPSS 25.0 software package. Descriptive statistics such as frequency and percentage were presented, and the descriptive statistics of each sub-dimension of the scale were calculated and interpreted. It was determined that the data did not show a normal distribution. Therefore, non-parametric statistical tests were used for comparisons of independent variables. Specifically, the Mann-Whitney U test was applied to examine the "Gender" variable, while the Kruskal-Wallis test was used to analyze the dependent variables of "Academic Achievement" and "Weekly Leisure Time Duration." The effect sizes of statistically significant results were calculated using Rosenthal's formula. Additionally, the reliability of the data was verified by calculating Cronbach's alpha coefficients. According to the findings, while no significant differences were observed in any sub-dimensions of the scale concerning the "Gender" variable based on the Mann-Whitney U test results, significant differences were identified in all sub-dimensions of the scale concerning the "Academic Achievement" and "Weekly Leisure Time Duration" variables based on the Kruskal-Wallis test results.

Keywords: Recreation, Leisure Time, Recreation Activity, Obstacle.

1.GİRİŞ

Okul çağındaki çocuklar için okul ortamında sunulan aktivitelerin çeşitlendirilmesi ve zenginleştirilmesi, toplumun sosyal ve sağlıklı bireyler kazanmasına yönelik önemli bir altyapı oluşturur. Bu dönemde, öğrencilerin hem fiziksel hem de zihinsel gelişimlerinin desteklenmesi, ilerleyen yaşamlarında toplumun aktif birer vatandaşı olarak katkıda bulunabilmeleri için kritik bir öneme sahiptir. Okul ortamında gerçekleştirilen boş zaman aktivitelerine katılım, yalnızca öğrencilerin kişisel gelişimini değil, aynı zamanda akademik başarı düzeylerini de olumlu yönde etkiler. Zihinsel ve duygusal olarak rahatlamış bir öğrenci, yeni bilgileri anlamada ve yorumlamada daha etkin bir performans sergiler ve öğrenme süreçlerinde daha yüksek verim elde eder. Ayrıca, bu tür aktiviteler öğrencilerin sosyal iletişim becerilerini geliştirerek dikkat ve motivasyon seviyelerinde belirgin bir artış sağlar. Bunun sonucunda, öğrencilerde okula yönelik aidiyet ve istek duygularının güçlenmesi gözlemlenir, bu da akademik ve kişisel başarılarının sürdürülebilirliği için temel bir faktör haline gelir (Karaküçük, 1999).

Özel okullarda öğrenim gören öğrenciler, genellikle devlet okullarındaki akranlarına kıyasla daha yoğun bir ders programına tabi tutulmaktadır. Bu durum, öğrencilerin serbest zamanlarının sınırlı olduğunu ve bu zamanı etkili bir şekilde değerlendirme gerekliliğini ortaya koymaktadır. Özel okullar, belirli gün ve haftalarda uygulanan günlük, haftalık ve aylık aktivite programlarıyla disiplinli bir işleyiş sergilemektedir. Bu yoğun program kapsamında, öğrencilerin ders dışındaki zamanlarını verimli, anlamlı ve kaliteli bir şekilde değerlendirebilmeleri için bireysel ve kolektif bir planlama sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Akademik yükün yanı sıra öğrencilerin sosyal, fiziksel ve zihinsel ihtiyaçlarının karşılanması, onların hem bireysel gelişimlerini desteklemekte hem de genel yaşam becerilerini artırmaktadır. Dolayısıyla, bu tür yoğun programlar, öğrencilerin zaman yönetimi becerilerini geliştirme fırsatı sunarken aynı zamanda stres düzeylerini dengeleyebilecek etkinliklere yönelmeleri için bir gereklilik oluşturmaktadır (Ata, 2013).

Öğrencilerin sosyalleşerek, hareket ederek, oyun oynayarak ve arkadaşlarıyla çeşitli etkinliklerde bulunarak geçirdikleri zaman, onların psikolojik rahatlamasını ve duygusal dengeyi sağlamasını destekleyen önemli bir süreçtir. Ancak, boş zamanın etkin, anlamlı ve üretken bir şekilde değerlendirilmemesi, öğrencilerde mutsuzluk, hedef eksikliği ve yaratıcı düşünceden uzaklaşma gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu durum, öğrencilerin sadece bireysel mutluluk düzeylerini değil, aynı zamanda topluma katkıda bulunma potansiyellerini de olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla, öğrencilerin hem akademik hem de sosyal becerilerini optimize edebilecek bir denge oluşturulması, onların kişisel tatminlerini artırmanın yanı sıra sosyal gelişimlerini destekleyen bir temel oluşturacaktır. Bu denge, yalnızca bireysel gelişimi değil, aynı zamanda toplumun daha sağlıklı, bilinçli ve üretken bireylerden oluşmasını sağlayarak genel bir ilerlemeyi teşvik edecektir (Açıkada ve Ergen, 1990).

Teneffüslerin dışında serbest zaman olarak değerlendirilebilecek en değerli etkinliklerden biri, öğrencilerin spor, sanat ve kültür kulüplerine katılımıdır. Bu kulüpler, öğrencilerin bireysel ilgi

alanlarını keşfettikleri, kendilerini açık bir şekilde ifade etme fırsatı buldukları ve fiziksel sağlığın yanı sıra zihinsel zindeliği de destekleyen önemli platformlardır. Kulüplerde edindikleri beceriler sayesinde öğrenciler, çeşitli yarışmalara katılarak okullarını temsil etme fırsatı elde ederler. Bu yarışmalarda, seçtikleri alandaki yeteneklerini sergileyerek hem bireysel başarılarını kanıtlama hem de ekip çalışması yoluyla takım ruhunu güçlendirme imkânı bulurlar. Aynı zamanda, kazandıkları bu deneyimler, onların sosyal çevrelerini kademeli olarak genişletmesine ve toplumla daha güçlü bağlar kurmasına olanak tanır. Bu süreç, öğrencilerin özgüvenlerini artırırken, onları daha donanımlı ve topluma katkıda bulunabilecek bireyler olarak yetiştirmede kritik bir rol oynar (Erkan, 2000).

Boş zamanın verimli bir şekilde değerlendirilmesi, bireylerin kişisel gelişimlerine katkı sağlarken, içinde bulundukları toplumun sosyal, kültürel ve ekonomik ilerlemesine de olumlu etkilerde bulunur. Bu nedenle, boş zamanın kullanım şekli ve bu süreçte yapılan etkinliklerin kalitesi, bireysel ve toplumsal gelişim açısından kritik bir öneme sahiptir. Zamanını etkili bir şekilde yönetemeyen bireylerde, dinlenme, yenilenme, eğlenme ve öğrenme gibi temel süreçlerin aksaması, kişilik ve psikolojik gelişimde olumsuz sonuçlara yol açabilir. Aynı zamanda, bireylerin boş zaman etkinlikleri, onların değerleri, ilgi alanları ve yaşam önceliklerini yansıtan ipuçları sunar. Bu süreçte yapılan etkinliklerin seçimi, yalnızca bireysel tatmini artırmakla kalmaz, aynı zamanda kültürel mirasın aktarılmasında ve sosyal bağların güçlendirilmesinde önemli bir araç haline gelir. Bu bağlamda, boş zaman etkinliklerinin planlanması ve çeşitlendirilmesi, bireylerin hem kendi potansiyellerini gerçekleştirmelerine hem de toplumun kültürel zenginliğini korumasına hizmet eder (Kılbaş, 2010).

Öğrencilerin boş zamanlarını kaliteli ve üretken bir şekilde değerlendirmeleri ve rekreasyonel aktivitelere erişim sağlamaları önünde çeşitli engellerin bulunduğu bilinmektedir. Bu engeller, bireysel, çevresel ve sosyoekonomik faktörlerden kaynaklanabilmekte ve öğrencilerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Oysaki yapılan birçok bilimsel çalışma, rekreasyonel aktivitelere katılımın bireyler üzerinde fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda pek çok olumlu etkisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür aktiviteler, bireylerin stres seviyelerini düşürerek rahatlama, yenilenme ve enerji toplama süreçlerini desteklerken, aynı zamanda sosyal etkileşim fırsatları sunarak toplumsal bağları güçlendirmektedir. Ancak, ekonomik kısıtlamalar, zaman yönetimi problemleri, uygun altyapı eksikliği ve bilinç düzeyinin yetersizliği gibi nedenler, bireylerin bu etkinliklere katılımını sınırlayabilmektedir. Rekreasyonel aktivitelerin sunduğu çok yönlü faydalara rağmen, bu engellerin varlığı, bireylerin yaşam kalitesini artırmada ve toplumsal refahı sağlamada fırsat eşitliğinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır (Albright and Park, 2009).

Zamanla değişen ve çeşitlenen dinlenme ve eğlence anlayışları, bireylerin fiziksel ve zihinsel olarak yenilenme ihtiyaçlarını daha belirgin hale getirmiştir. Ancak bu tür aktivitelere katılım, çeşitli bireysel ve çevresel engeller nedeniyle sınırlı kalabilmektedir. Yoğun çalışma temposu ve yorgunluk hissi, bireylerin enerji seviyelerini düşürerek rekreasyonel etkinliklere katılımı zorlaştıran önemli faktörler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, bu aktivitelerin fiziksel efor gerektirmesi nedeniyle oluşabilecek bitkinlik hissi, katılım motivasyonunu azaltabilmektedir. Ayrıca, yaralanma korkusu, rehberlik edecek bir uzman eksikliği, uygun

mekan ve olanakların bilinmemesi gibi sorunlar da bireylerin bu tür etkinliklerden uzak durmalarına yol açabilmektedir. Bu engeller, bireylerin sadece boş zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirme potansiyelini değil, aynı zamanda yenilenme ve rahatlama süreçlerini de olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, bireylerin ihtiyaçlarına uygun, erişilebilir ve güvenli etkinlik seçenekleri sunmak, katılımı artırarak daha sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürdürmelerine katkıda bulunabilir (Çavdar, 2019).

Rekreasyon araştırmalarında, etkinliklere katılımı kısıtlayan faktörlerden biri zaman engelidir. Öğrenciler, boş zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirebilmek için çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorluklar arasında en yaygın olanları, aile içi sorumluluklar nedeniyle belirli bir zaman dilimini ayırmak zorunda olmak, sosyal etkinlikler için vakit ayırma gerekliliği, program zamanlarının öğrencilerin mevcut programlarına uygun olmaması ve yoğun ders çalışma saatlerinin oluşturduğu baskıdır. Ayrıca, öğrencilerin boş zamanlarının yetersizliği ve diğer öncelikli sorumluluklar da bu engeller arasında yer almaktadır. Bu tür zaman kısıtlamaları, öğrencilerin rekreasyonel aktivitelere katılmalarını ve dolayısıyla zihinsel ve fiziksel yenilenme süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sonuç olarak, zaman engelleri, bireylerin yaşam kalitesini artırmaya yönelik aktivitelerden faydalanmalarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır (Taştan, 2020).

Ortaokul öğrencilerinin haftalık boş zaman süresi, bireysel ve çevresel faktörlere bağlı olarak farklılık gösterebilir. Bu süreyi etkileyen temel unsurlar arasında okul saatleri, ev ödevleri, ekstra dersler, uyku düzeni ve kişisel-ailevi etkinlikler yer almaktadır. Öğrenciler, haftanın büyük bir bölümünü eğitim faaliyetleriyle geçirmektedir. Ortalama olarak, bir ortaokul öğrencisi günde 7-8 saatini okulda geçirirken, buna ek olarak 1-2 saatini ev ödevlerine ayırması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, bazı öğrenciler hafta içi veya hafta sonları ekstra kurslara, spor etkinliklerine ya da sanatsal faaliyetlere katılarak bu süreyi daha da yoğun bir hale getirmektedir (Erkan, 2000).

Sağlıklı bir yaşam için uyku düzeni de önemli bir rol oynamaktadır. Çocukların günde 8-10 saat uyumaları önerildiğinden, bu süre haftalık toplam zaman içinde önemli bir paya sahiptir. Geriye kalan zaman ise genellikle kişisel ilgi alanlarına, arkadaşlık ilişkilerine ve aile ile geçirilen zamana ayrılmaktadır. Böylelikle, ortaokul öğrencilerinin haftalık boş zaman süresi yaklaşık olarak 50-60 saat arasında değişebilir. Bu süre, öğrencinin yaşadığı çevre, ailesel sorumlulukları ve bireysel tercihleri doğrultusunda artış ya da azalış gösterebilir. Boş zamanın etkili bir şekilde değerlendirilmesi, öğrencilerin akademik ve kişisel gelişimleri açısından büyük önem taşımaktadır (Karaküçük, 1999).

Ortaokul öğrencilerinin haftalık boş zaman süresi, gelişim dönemleri ve bireysel ihtiyaçları dikkate alındığında son derece kritik bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu süre, öğrencilerin yalnızca dinlenme ve eğlence için değil, aynı zamanda kişisel gelişimlerini destekleyen faaliyetler için de bir fırsat sunar. Ancak boş zamanın miktarı ve niteliği, öğrencilerin günlük rutinleri ve yaşam koşulları tarafından şekillenmektedir. Uyku düzeni de öğrencilerin hem fizyolojik hem de psikolojik sağlıkları açısından hayati bir rol oynar. Sağlık uzmanları, ortaokul çağındaki çocukların günde en az 8-10 saat uyuması gerektiğini

vurgulamaktadır. Bu öneri göz önüne alındığında, haftalık toplam uyku süresi 56-70 saat arasında olmaktadır. Uyku eksikliği yaşayan öğrencilerde konsantrasyon kaybı, stres ve yorgunluk gibi problemler gözlemlenebilir. Bu durum, sadece akademik başarıyı değil, sosyal yaşamı da olumsuz etkileyebilir (Hacıoğlu vd., 2009).

Boş zamanın değerlendirilmesi ise her öğrenci için farklı bir anlam taşır. Kimi öğrenciler, boş zamanlarını televizyon izleyerek, bilgisayar oyunları oynayarak ya da sosyal medyada vakit geçirerek harcamaktadır. Diğerleri ise bu zamanı kitap okumak, hobilerine odaklanmak veya arkadaşlarıyla vakit geçirmek için kullanmaktadır. Aile faktörü de bu noktada devreye girer; ebeveynlerin çocuklarıyla birlikte geçirdiği zaman, öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerine katkı sağlar. Ayrıca aile bireyleri, çocuklarının boş zamanlarını daha verimli kullanmaları için yönlendirme yapabilir (Okumuş, 2020).

Sonuç olarak, ortaokul öğrencilerinin haftalık boş zaman süresi, birçok değişkenin bir araya gelmesiyle şekillenmektedir. Bu sürenin etkin bir şekilde planlanması, öğrencilerin hem akademik başarılarını hem de kişisel gelişimlerini destekleyecektir. Bu nedenle, ebeveynlerin ve eğitimcilerin çocukların zaman yönetimi konusunda farkındalık oluşturması ve rehberlik sağlaması son derece önemlidir (Sevil, 2012).

2.YÖNTEM

Araştırmada, bir konuya ya da olaya ilişkin katılımcıların görüşlerinin ya da ilgi, beceri, yetenek ve tutum gibi özelliklerinin belirlendiği tarama yöntemi kullanılmıştır (Fraenkel ve Wallen, 2006'dan akt. Büyüköztürk; Kılıç; Çakmak; Akgün; Karadeniz ve Demirel, 2012). Araştırma betimsel tarama modeli kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle incelemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne kendi koşulları içerisinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır. Onları herhangi bir şekilde değiştirme, etkileme çabası gösterilmez. Önemli olan, onu uygun bir biçimde gözleyip belirleyebilmektir (Karasar, 1998).

Araştırmanın evrenini 2021-2022 eğitim öğretim yılında Edirne İl Merkezinde öğrenim görmekte olan 1150 özel ilköğretim ikinci kademe (ortaokul) öğrencileri oluşturmuştur. Örneklem ise; şansa dayalı seçilmiş 305 ortaokul öğrencisi oluşturmuştur. Şansa dayalı eleman örneklemede önemli olan, her varlığın ya da bireyin örnekleme girme şansının eşit olmasıdır. Örneklem seçimi için hata payı olarak %95 güven aralığı (α=0.05) temel alınmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)' e göre; ± 0.05 örnekleme hatasında 1150 elemanlı bir evreni temsil için en az 245 eleman yeterli görülmekte iken araştırmamızda 305 öğrenciye ulaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan boş zaman engelleri ölçeği Alexandris ve Carroll tarafından (1997) geliştirilmiştir. Türkçe geçerlilik ve güvenirlik çalışması Gürbüz Öncü ve Emir (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçek toplam 18 maddeden ve 6 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları; birey psikolojisi, bilgi eksikliği, tesis eksikliği, arkadaş eksikliği, zaman ve ilgi eksikliği şeklindedir.

3. BULGULAR

Bu bölümde katılımcılara uygulanan formlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile belirlenen değişkenlere göre uygulanan ölçeklerden elde edilen puanların karşılaştırılmasına ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur.

Çizelge 1. Araştırma Grubunun Demografik Özelliklerine Göre Dağılımı

Demografik Özellikler		F	%	Toplam
Cinsiyet	Kadın	145	47,5	305
	Erkek	160	52,5	
Ders Başarısı	Kötü	69	22,6	305
	Orta	88	28,9	
	İyi	148	48,5	
Haftalık Boş Zaman Süresi	1-5 Saat	114	37,4	305
	6-10 Saat	109	35,7	
	11-15 Saat	52	17,0	
	16 Saat ve üzeri	30	9,8	

Araştırma grubunun %47,54'ü (n: 145) kadın, %52,46'sı (n: 160) erkektir. Öğrencilere göre genel akademik başarı; %22,62 (n:69) kötü, %28,85 (n:88) orta, %48,52 (n:148) iyidir. Öğrencilerin haftada sahip oldukları boş zamanlar; %37,38 (n:114) 1-5 saat, %35,74 (n:109) 6-10 saat, %17,05 (n:52) 11-15 saat ve %9,84 (n:30) 16 saat ve üzerinde olarak tespit edilmiştir.

Araştırmanın alt boyutları için normallik dağılımı testi sonuçlarına göre çarpıklık ve basıklık (skewness-kurtosis) değerlerine bakıldığında; skewness ve kurtosis değerlerinin standart hataya bölünmesi ile elde edilen sonuçlar -1,5 ile +1,5 arasında değer almamıştır. Bu sebeple araştırma verilerinin normal dağılmadığı tespit edilmiştir. İstatistiki analizlerde non-parametrik testler kullanılarak veri seti incelenmiştir. Araştırmanın bağımsız değişkenlerinden "cinsiyet" değişkeninin incelenmesinde Mann Whitney-U testi, "ders başarısı ve haftalık boş zaman süresi" değişkenleri için ise Kruskal Wallis testi kullanılmıştır. Test istatistiği ile elde edilen anlamlı sonuçların etki büyüklüğünü hesaplamak için Rosenthal ($r=Z/\sqrt{N}$) formülünden yararlanılmıştır (Rosenthal, 1991).

Bağımsız değişkenlerin (cinsiyet, ders başarısı ve haftalık boş zaman süresi) bağımlı değişkenler (birey psikolojisi, bilgi eksikliği, tesis eksikliği, arkadaş eksikliği, zaman eksikliği, ilgi eksikliği ve tüm ölçek) üzerindeki etkileri incelenerek istatistiksel analiz uygulanmış ve aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

Çizelge 2. Bağımsız Değişkenlere Uygulanan İstatistiksel Testler ve Anlamlılık Tespiti

Bağımsız Değişkenler	Uygulanan Test	Anlamlı Farklılık	Anlamlı Farklılık Tespit Edilen Boyutlar

Cinsiyet	Mann Whitney-U	Yok (p>0,05)	-
Ders Başarısı	Kruskal Wallis	**Var (p<0,05)**	Tüm Alt Boyutlar
Haftalık Boş Zaman Süresi	Kruskal Wallis	**Var (p<0,05)**	Tüm Alt Boyutlar

*: p<0,05

Cinsiyet değişkeninin Mann Whitney-U sonuçlarına göre ölçeğin tüm boyutlarında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. (p>0,05) Fakat ders başarısı ve haftalık boş zaman süresi değişkenlerinde anlamlı farklılık (p<0,05) tespit edilmiştir. Anlamlı farklılık tespit edilmeyen testler için tablo oluşturulmamış, anlamlı farklılık tespit edilen testlerde ise değişkenlere uygulanan istatistik işlemine göre tablolar oluşturularak (Çizelge 4 ve Çizelge 5' te) yorumlanmıştır. Öğrencilerin ders başarısı ve haftalık boş zaman süresi özelliklerine göre ölçeğe vermiş oldukları cevaplar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla non-parametrik testlerden Kruskal Wallis Testi kullanılmıştır.

Çizelge 3. Ders Başarısına Göre Kruskal Wallis Testi Anlamlı Fark Sonuçları

Değişkenler ve Alt Boyutlar		n	Ortalama Derece	x^2	Serbestlik Derecesi		Farkın Kaynağı ve Etki Büyüklüğü
Bireysel Psikolojisi	Kötü	69	205,37	1,039	8	2 00*	0, İyi/ Orta ve Kötü r = 0,402
	Orta	88	86,65				
	İyi	148	168,03				
Bilgi Teknolojigi	Kötü	69	185,89	2,784	3	2 00*	0, İyi / Orta ve Kötü r = 0,398
	Orta	88	110,31				
	İyi	148	163,05				
Test Eksikliği	Kötü	69	192,41	4,093	2	2 00*	0, İyi / Orta ve Kötü r = 0,522
	Orta	88	124,02				
	İyi	148	151,86				
Arkadaş	Kötü	69	191,68	9,288	2	2 00*	0, İyi / Orta ve Kötü r = 0,422
	Orta	88	116,65				
	İyi	148	156,58				
Zaman	Kötü	69	181,76	7,802	1	2 00*	0, İyi / Orta ve Kötü r = 0,388
	Orta	88	123,63				
	İyi	148	157,06				
İlgi Eksikliği	Kötü	69	178,59	6,349	1	2 00*	0, İyi / Orta ve Kötü r = 0,567
	Orta	88	124,08				
	İyi	148	158,27				
Tüm Ölçek	Kötü	69	198,72	6,128	4	2 00*	0, İyi / Orta ve Kötü r = 0,365
	Orta	88	104,63				
	İyi	148	160,45				

*: p<0,05

Öğrencilerin ders başarıları ile ölçeğin birey psikolojisi ($x^2_{(2)}$=81,039), bilgi eksikliği ($x^2_{(2)}$=32,784), tesis eksikliği ($x^2_{(2)}$=24,093), arkadaş eksikliği ($x^2_{(2)}$=29,288), zaman eksikliği ($x^2_{(2)}$=17,802) ilgi eksikliği ($x^2_{(2)}$=16,349), ve tüm maddeler ($x^2_{(2)}$=46,128) alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0.05$). Alt boyutların hangi grupları arasında farklılık olduğunu tespit edebilmek amacıyla anlamlı farklılık olan tüm alt boyutlarda ayrı ayrı Mann Whitney-U Testi kullanılmıştır.

Her bir alt boyutta toplam üç adet Mann Whitney-U Testinin işletilmesi ve hata miktarının azaltılması için Bonferroni düzeltmesi [$\alpha=(0.05/3)=0,017$] uygulanmıştır. Dolayısıyla, her alt boyut için gruplar arasındaki anlamlılık seviyesi $\alpha=0,017$ olarak alınmıştır. Buna göre ölçeğin anlamlı farklılaştığı alt boyutların tümünde; farklılaşmanın dersleri iyi olan öğrenciler ile dersleri orta düzey olan ve kötü olan öğrencilerden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir.

Genel ders başarısının farklılaşan gruplarında; birey psikolojisi r=0,402, bilgi eksikliği r=0,398, tesis eksikliği r=0,522, arkadaş eksikliği r=0,422, zaman eksikliği r=0,388, ilgieksikliği r=0,567ve tüm ölçek r=0,365 düşük orta düzeyde etki görülmektedir. Ders başarısı iyi olanlar ile orta ve kötü olanlar arasında; birey psikolojisi, bilgi eksikliği, tesis eksikliği, arkadaş eksikliği, zaman eksikliği, ilgi eksikliği ve tüm ölçeğe verilen cevaplar üzerinde orta düzeyde anlamlı etkisi vardır, tespitine ulaşılmıştır.

Çizelge 4. Haftalık Boş Zaman Süresine Göre Kruskal Wallis Testi Anlamlı Fark Sonuçları

Değişkenler ve Alt Boyutlar			ıa	Ortalama Derece	x^2	Serbestlik Derecesi		p	Farkın Kaynağı ve Etki Büyüklüğü
Birey Psikolojisi	1-5 Saat	14	1	80,14	40,48	1	3	0, 00*	16 Saat ve Üz. / 6-10 Saat r = 0,110
	6-10 Saat	09	1	214,43					
	11-15 Saat	5	1	164,42					
	16 Saat ve üzeri	2	3	186,87					
		0							
Bilgi Eksikliği	1-5 Saat	14	1	107,32	2,22	6	3	0, 00*	16 Saat ve Üz. / 6-10 Saat r = 0,102
	6-10 Saat	09	1	199,40					
	11-15 Saat	5	1	151,50					
	16 Saat ve üzeri	2	3	160,60					
		0							
Tesis Eksikliği	1-5 Saat	14	1	122,77	7,21	3	3	0, 00*	16 Saat ve Üz. / 6-10 Saat r = 0,185
	6-10 Saat	09	1	186,91					
	11-15 Saat	5	1	131,26					
	16 Saat ve üzeri	2	3	182,37					
		0							

Arkadaş Eksikliği	16 Saat ve üzeri	1-5 Saat 6-10 Saat 11-15 Saat 16 Saat ve üzeri	14 09 2 0	1 1 5 3	119,24 184,90 142,35 183,85	6,41	3	3	00*	0,	16 Saat ve Üz. / 6-10 Saat r = 0,192
Zaman Eksikliği	16 Saat ve üzeri	1-5 Saat 6-10 Saat 11-15 Saat 16 Saat ve üzeri	14 09 2 0	1 1 5 3	122,07 179,96 160,35 159,85	5,30	2	3	00*	0,	16 Saat ve Üz. / 6-10 Saat r = 0,144
İlgi Eksikliği	16 Saat ve üzeri	1-5 Saat 6-10 Saat 11-15 Saat 16 Saat ve üzeri	14 09 2 0	1 1 5 3	130,15 173,61 146,59 176,07	6,48	1	3	01*	0,	16 Saat ve Üz. / 6-10 Saat r = 0,148
Tüm Ölçek	16 Saat ve üzeri	1-5 Saat 6-10 Saat 11-15 Saat 16 Saat ve üzeri	14 09 2 0	1 1 5 3	101,75 201,17 149,73 178,38	3,64	7	3	00*	0,	16 Saat ve Üz. / 6-10 Saat r = 0,122

*: p<0,05

Öğrencilerin haftalık boş zamanları ile ölçeğin birey psikolojisi ($x^2_{(3)}$=140,48), bilgi eksikliği ($x^2_{(3)}$=62,22), tesis eksikliği ($x^2_{(3)}$=37,21), arkadaş eksikliği ($x^2_{(3)}$=36,41), zaman eksikliği ($x^2_{(3)}$=25,30) ilgi eksikliği ($x^2_{(3)}$=16,48) ve tüm maddeler ($x^2_{(3)}$=73,64) alt boyutları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir ($p<0.05$).

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Alt boyutların hangi grupları arasında farklılık olduğunu tespit edebilmek amacıyla anlamlı farklılık olan tüm alt boyutlarda ayrı ayrı Mann Whitney-U Testi kullanılmıştır. Her bir alt boyutta toplam altı adet Mann Whitney-U Testinin işletilmesi ve hata miktarının azaltılması için Bonferroni düzeltmesi [$\alpha=(0.05/6)=0,008$] uygulanmıştır. Dolayısıyla, her alt boyut için gruplar arasındaki anlamlılık seviyesi $\alpha=0,008$ olarak alınmıştır. Buna göre ölçeğin anlamlı farklılaştığı alt boyutların tümünde; farklılaşmanın haftalık boş zaman süresi 16 saat ve üzerinde olan öğrenciler ile 6-10 saat arasında boş zamana sahip öğrencilerden kaynaklı olduğu tespit edilmiştir.

Haftalık boş zaman süresinin farklılaşan gruplarında; birey psikolojisi r=0,110, bilgi eksikliği r=0,102, tesis eksikliği r=0,185, arkadaş eksikliği r=0,192, zaman eksikliği r=0,144, ilgi eksikliği r=0,148 ve tüm ölçek r=0,122 düşük düzeyde etki görülmektedir. Boş zamanı 16 saat

ve üzerinde olan öğrenciler ile 6-10 saat olan öğrenciler arasında; birey psikolojisi, bilgi eksikliği, tesis eksikliği, arkadaş eksikliği, zaman eksikliği, ilgi eksikliği ve tüm ölçeğe verilen cevaplar üzerinde düşük düzeyde anlamlı etki vardır.

Araştırma sonucunda, ortaokul öğrencilerinin haftada sahip oldukları boş zaman sürelerine bakıldığında, öğrencilerin 114 kişi ve en yüksek kişi sayısının haftada sadece 1 ile 5 saat arasında boş zamanı olduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin çoğunluğunun hiç bir zaman (160 kişi) boş zamanı değerlendirirken güçlük çekmediği tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencilerin en fazla haftada 5 saatlerini rahatlıkla rekreasyon aktivitelerine ayırabileceklerini bu sayede sağlıklı olabileceklerini gösteriyor. Sonuç olarak ortaokul öğrencilerinin genel olarak okulların rekreasyon aktivite alanlarını yetersiz bulmaları ve alanların kalabalık olması yüzünden katılım gösterememeleri ancak tesislerin yeterli olmaları durumu söz konusu olduğunda da program zamanlarının uygun olmaması yüzünden katılımın eksik olacağını söylemek doğru olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Ata, B. *Zihin, Ahlak ve Beden Eğitimi*. Pegem Akademi Yayıncılık, 2013.

2. Açıkada, C., ve Ergen, E. *Bilim ve Spor*. Büro-Tek Ofset Matbaacılık, 1990.

3. Albright, J. J., and Park, H. M. *Confirmatory Factor Analysis Using AMOS, LISREL, Mplus, SAS/STAT CALIS*, 2009.

4. Çavdar, Ç. *Lise Öğrencilerinin Rekreasyonel Gidişleri ve Rekreasyonel Gidişlerine Engel Olan Faktörler*. Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Türkiye, 2019.

5. Çapık, C. "Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı." *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi* 17, no. 3 (2014): 196–205.

6. Erkan, N. *Yaşam Boyu Spor*. Bağırgan Yayınevi, 2000.

7. George, D., and Mallery, P. *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Study Guide and Reference*. 10th ed. Pearson Education, Inc., 2010.

8. Hacıoğlu, N., Gökdeniz, A., ve Dinç, Y. *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi*. 2nd ed. Detay Yayıncılık, 2009.

9. Karaküçük, S. *Rekreasyon*. 3rd ed. Bağırgan Yayınevi, 1999.

10. Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Nobel Yayıncılık, 1998.

11. Kılbaş, Ş. *Rekreasyon: Boş Zamanları Değerlendirme*. Gazi Kitabevi, 2010.

12. Taştan, N., ve Yorulmaz, H. *Rekreasyon Paradigması*. Gazi Kitabevi, 2020.

13. Okumuş, S., ve Yetkili, K. "Ortaokul Öğrencilerinin Sorgulama Becerilerinin Değerlendirilmesi." *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 15, no. 30 (2020): 508–27.

14. Rosenthal, R. *Etki Büyüklükleri: Pearson Korelasyonu, BESD Aracılığıyla Gösterimi ve Alternatif İndeksler*, 1991.

15. Sevil, T. *Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, 2012.

16. Yazıcıoğlu, Y., ve Erdoğan, S. *SPSS Uygulamalı Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Detay Yayıncılık, 2004

SPORCULARIN YAKLAŞMA-UZAKLAŞMA TEPKİLERİNİN FARKLI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Gamze YILDIRIM ARAZ[1]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
gamzeyildirimaraz@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0003-4520-3920
Arş. Gör. Berkant AYDEMİR[2]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
berkantaydemir@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-7321-3291
Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN[3]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
nazlicantastan560@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-8736-9983
Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN[4]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
cuneyttaskin@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-5219-4837

ÖZET

Bu çalışma, sporcuların yaklaşma – uzaklaşma tepkilerini belirlemek amacıyla planlanmıştır. Elde edilen bulgular, cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve sporun amatör ya da profesyonel düzeyde yapılması gibi değişkenler açısından incelenmiştir. Veri toplama aracı olarak sporcu değerlendirme formu ve Carver, White (1994) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Şişman tarafından yapılan Davranışsal İnhibisyon Sistemi (DİS) ve Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin davranışsal inhibisyon ve davranışsal aktivasyon olmak üzere iki alt ölçeği bulunmakta olup davranışsal aktivasyon alt ölçeği de ödüle duyarlılık, eğlence arayışı ve dürtü olmak üzere olmak üzere 3 alt ölçekten oluşmaktadır. 24 maddeden oluşan ölçekte davranışsal inhibisyon alt ölçeği, ödüle duyarlılık alt ölçeği, eğlence arayışı alt ölçeği ve dürtü alt ölçeğinden oluşmaktadır. Araştırmaya, Spor bilimleri fakültesinde öğrenim gören 381 sporcu öğrenci gönüllü olarak katılmıştır. Verilerin istatistiksel analizi aşamasında SPSS 17.0 paket programından yararlanılmıştır. DİS – DAS ölçeği sonuçları incelendiğinde kadınların davranışsal inhibisyon ve ödüle duyarlılık puanları, erkeklerin puanlarından daha yüksek bulunmuştur. Öğrenim görülen bölümler açısından değerlendirildiğinde ise, beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin ödüle duyarlılık puanları, rekreasyon ve spor yöneticiliği öğrencilerinin puanlarından daha düşüktür. Eğlence arayışı alt boyutu incelendiğinde öğretmenlik bölümü öğrencilerinin puanları, antrenörlük ve rekreasyon bölümü öğrencilerinden daha düşüktür. Dürtü alt boyutunda ise yine öğretmenlik bölümü öğrencilerinin puanları rekreasyon bölümü öğrencilerinden düşük bulunmuştur. Bu sonuçlar, sporcuların yaklaşma ve uzaklaşma tepkilerinin cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve sporun yapılma düzeyine bağlı olarak anlamlı farklılıklar gösterebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Spor, Davranışsal İnhibisyon, Davranışsal Aktivasyon.

EXAMINATION OF ATHLETES' APPROACH2-DISTANCE RESPONSES IN TERMS OF DIFFERENT VARIABLES

ABSTRACT

This study was planned to determine the approach-removal reactions of athletes. The findings were examined in terms of variables such as gender, department of study and whether the sport is done at an amateur or professional level. The athlete evaluation form and the Behavioral Inhibition System and Behavioral Activation System scales developed by Carver and White (1994) and adapted to Turkish by Şişman were used as data collection tools. The scale has two subscales, behavioral inhibition and behavioral activation, and the behavioral activation subscale consists of 3 subscales, namely reward sensitivity, fun seeking, and impulse. The 24-item scale consists of behavioral inhibition subscale, reward sensitivity subscale, fun seeking subscale and drive subscale. 381 student athletes studying at the Faculty of Sports Sciences participated in the study voluntarily. SPSS 17.0 package program was used in the statistical analysis of the data. When the BIS-BAS scale results were examined, women's behavioral inhibition and reward sensitivity scores were found to be higher than men's scores. When evaluated in terms of departments, the reward sensitivity scores of physical education and sports teaching department students are lower than the scores of recreation and sports management students. When the fun seeking sub-dimension is examined, the scores of the teaching department students are lower than the coaching and recreation department students. In the impulse sub-dimension, the scores of the teaching department students were again found to be lower than the recreation department students. These results reveal that athletes' approach and withdrawal reactions may differ significantly depending on gender, department of study, and level of sport practice.

Keywords: Sports, Behavioral Inhibition, Behavioral Activation.

1.GİRİŞ

Bireyin sportif performansını etkileyen fizyolojik ve psikolojik birçok faktör vardır. Psikolojik faktörler göz önüne alındığında sporcular açısından yaklaşma – kaçınma tepkilerinin belirlenmesi, motivasyon ve başarı hedefine etkilerinin ortaya çıkarılabilmesi noktasında oldukça önemlidir.

Anksiyete ve dürtüsellik gibi kişilik boyutları, Pekiştirmeye Duyarlılık Teorisine göre, beyindeki iki temel motivasyonel sistemin çalışmasındaki bireysel farklılıklarla bağlantılıdır. Bu iki sistemden Davranışsal İnhibisyon Sistemi (DİS) olarak adlandırılan sistem çevresel uyarıcılara karşı kaçınma davranışını düzenlerken, Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) olarak adlandırılan sistem çevresel uyarıcılara yaklaşma davranışını gerçekleştirir. Beyin sapı ve beyin sapının frontal lobtaki neokortikal projeksiyonları kapsayan septo-hipokampal yolakla ilgili sistem olarak tarif edilen DİS, Gray'e göre öncelikle anksiyeteye sebep olan durumlara karşı gösterilen reaksiyonları kontrol eden, yeni, kesin olmayan uyarılara ve ceza sinyallerine karşı duyarlı olan bir sistemdir. DİS'in ceza sistemi olarak da adlandırılmasının sebebi daha fazla ceza ihtimalinden kaçınma tutumlarını düzenlemesidir. Acı verici ya da kötü sonuçlanabilecek davranışları engelleyici olarak çalışan bir sistemdir. Yüksek DİS aktivasyonu Gray'e göre, daha fazla duyarlılık yaratacağı için anksiyete, korku, pişmanlık, üzüntü gibi olumsuz duygu durumlarının meydana gelmesinde rol oynamaktadır (Gray, 1987; Corr, 2008; Gray, 1990; Gray ve McNaughton, 2000)

Yaklaşma motivasyonel sistemi, istenen bir amaca ulaşmaya yönelik davranışları, kaçınma sistemi ise istenmeyen amaçlardan kaçınmaya yönelik davranışları işaret eder (Carver ve White, 1994). Bu motivasyonel sistemler, karşıt yönlü duygusal durumlarla ilişkilidir: yaklaşma motivasyonu olumlu duygusal durum ile, kaçınma motivasyonu ise olumsuz duygusal durum ile ilişkilidir (Gray, 1990). Yaklaşma – kaçınma motivasyon sistemlerinin incelenmesi spor yapan bireylerin yönlendirilmesinde önemli fayda sağlayacaktır.

2.YÖNTEM

Bu araştırma Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu onayı alınarak, Gazi Üniversitesi ve Fırat Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültelerinde gerçekleştirilmiştir. 164 kadın ve 217 erkek olmak üzere toplam 381 öğrenci çalışmaya gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların yaşları 18 ile 39 arasında değişmektedir, yaş ortalaması 22.36'dır ve standart sapma 2.74'tür. Araştırmaya katılan gönüllü öğrencilere çalışmanın amacı ve önemli noktaları açıklandıktan sonra ilk olarak sporcu değerlendirme formu, sonrasında da Davranışsal inhibisyon sistemi / Davranışsal aktivasyon sistemi ölçeği uygulanmıştır.

Sporcu Değerlendirme Formu'nda katılımcıların demografik özelliklerine, spor geçmişlerine, spor faaliyetlerine katılma ve sigara/alkol kullanma durumları ile genel sağlık problemlerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Carver ve White (1994) tarafından geliştirilen Davranışsal İnhibisyon Sistemi (DİS) ve Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) ölçeğinin Türkçeye uyarlanması ve standardizasyonu Simge Şişman tarafından 2012 yılında yapılmıştır. Ölçeğin davranışsal inhibisyon ve

davranışsal aktivasyon olmak üzere iki alt ölçeği bulunmakta olup davranışsal aktivasyon alt ölçeği de ödüle duyarlılık, eğlence arayışı ve dürtü olmak üzere olmak üzere 3 alt ölçekten oluşmaktadır. 24 maddeden oluşan ölçekte davranışsal inhibisyon alt ölçeğinde 7 madde, ödüle duyarlılık alt ölçeğinde 5 madde, eğlence arayışı alt ölçeğinde 4 madde ve dürtü alt ölçeğinde 4 madde yer almaktadır. Ölçekte yer alan 24 maddenin dördü doldurma maddesi olduğundan, değerlendirme 20 madde üzerinden yapılmaktadır. Katılımcılar, her bir madde için 4'lü likert tipi bir ölçek ile (1= Tamamen katılıyorum, 2= Biraz katılıyorum, 3= Biraz katılmıyorum, 4= Hiç katılmıyorum) kendilerini değerlendirirler. Ölçek bireysel olarak veya grup halinde uygulanabilir. Kısa bir anket olduğu için katılımcılara herhangi bir süre kısıtlaması getirilmemiştir. Tüm soruları cevaplandıran katılımcıların anketleri analize dahil edilmiştir. 2. ve 22. maddeler hariç diğer tüm maddeler ters çevrilerek puanlama yapılmıştır. Bu çalışma amacıyla uygulanan DİS/DAS ölçeğinin Cronbach alfa güvenirlik katsayıları davranışsal inhibisyon alt ölçeği için .50, eğlence arayışı alt ölçeği için .68, ödüle duyarlılık alt ölçeği için .84 ve dürtü alt ölçeği için .70 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin değerlendirilmesinde Statistical Packages for the Social Sciences (SPSS) for Windows 17.0 paket programı kullanılmıştır. Tanımlayıcı değerler sayı, yüzde, ortalama±standart sapma ve ortanca (maksimum-minimum) olarak belirtilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde analiz yöntemleri olarak t-testi ve ANOVA testi kullanılmıştır. Ayrıca parametrik analizler için gerekli varsayımlar incelenmiştir.

3.BULGULAR

Bu bölümde katılımcılara uygulanan formlara ilişkin tanımlayıcı istatistikler ile belirlenen değişkenlere göre uygulanan ölçeklerden elde edilen puanların karşılaştırılmasına ilişkin analiz sonuçları sunulmuştur.

3.1.Sporcu Değerlendirme Formuna İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Katılımcıların % 43'ü (n = 164) Fırat Üniversitesi, % 57'si (n=217) ise Gazi Üniversitesi Spor Bilimleri Fakülteleri'nde öğrenimlerini sürdürmektedirler. 381 katılımcının % 17.3'ü (n = 66) Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü, %38.6'sı (n = 147) Antrenörlük bölümü, % 33.3'ü (n = 127) Rekreasyon bölümü, %10.8'i (n = 41) ise Spor yöneticiliği bölümü öğrencisidir. Bölümlere göre dağılım Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Katılımcıların öğrenim gördükleri bölüme göre dağılımı

Bölüm	n	%
Beden eğitimi ve spor öğretmenliği	66	17.3
Antrenörlük	147	38.6
Rekreasyon	127	33.3
Spor yöneticiliği	41	10.8
Toplam	381	100

Katılımcıların sigara ve alkol kullanma durumları incelendiğinde % 31.2'sinin (n = 119) sigara kullandığı % 20.7'sinin (n = 79) ise alkol kullandığı görülmüştür. Katılımcıların sigara ve alkol kullanımlarına ilişkin dağılım Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Sigara ve alkol kullanma durumuna ilişkin dağılım

	Kullanan		Kullanmayan	
	n	%	n	%
Sigara	119	31.2	262	68.8
Alkol	79	20.7	302	79.3

Katılımcıların tamamı en az bir spor dalıyla uğraşmaktadır. İkinci bir spor dalı ile ilgilenenlerin oranı ise % 52.5'tir (n = 200). Ayrıca 297 katılımcı (% 78) amatör olarak, 84 katılımcı (% 22) ise profesyonel olarak belirttiği spor alanı ile uğraştığını ifade etmiştir (Çizelge 3).

Çizelge 3. Spor yapma düzeylerine ilişkin dağılım

Düzey	n	%
Amatör	297	78
Profesyonel	84	22
Toplam	381	100

Katılımcılara uğraştıkları spor dalı sorulduğunda verilen yanıtların oldukça çeşitlilik gösterdiği dikkati çekmektedir. En çok sayıda (n = 112) kişinin uğraştığı spor dalı futbol iken halter, atıcılık, eskrim gibi spor dalları ile uğraştığını ifade edenlerin yalnızca 1 ya da 2 kişi olduğu görülmektedir. Bireysel ve takım sporu açısından incelendiğinde ise katılımcıların %54.9'u (n = 209) takım sporlarından biri ile, % 45.1'i (n = 172) bireysel spor dallarından biri ile uğraşmaktadır. Katılımcıların uğraştığı spor dallarına ilişkin dağılım Çizelge 4'de sunulmuştur.

Çizelge 4. İlgilenilen spor dalına göre dağılım

Spor dalı	n	%
Voleybol	45	11.8
Futbol	112	29.4
Basketbol	26	6.8
Atletizm	26	6.8
Tenis	19	5
Yüzme	19	5
Hentbol	14	3.7
Boks	9	2.4
Güreş	18	4.7
Taekwondo	13	3.4
Badminton	12	3.1
Halk Oyunları	9	2.4
Masa tenisi	7	1.8
Kick-boks	16	4.2
Fitness	10	2.6
Cimnastik	5	1.3
Muay Thai	2	0.5
Bisiklet	2	0.5

Halter	1	0.3
Dart	1	0.3
Eskrim	1	0.3
Karate	4	1
Bilek Güreşi	1	0.3
Oryantring	2	0.5
Modern Pentatlon	1	0.3
Buz Hokeyi	2	0.5
Futsal	1	0.3
Karma Dövüş Sanatları (MMA)	2	0.5
Atıcılık	1	0.3
Toplam	381	100

Katılımcılara yöneltilen "spora başlama yaşınız kaçtır" sorusuna verilen yanıtlar 3 ile 25 arasında değişmektedir. Spora başlama yaş ortalaması 12.36, standart sapması ise 4.02'dir. Ayrıca katılımcılara belirttikleri spor dalı ile kaç yıldır uğraştıkları sorusu sorulmuştur. Buna göre katılımcıların belirttikleri spor dalı ile uğraşma süreleri 1 ile 21 yıl arasında değişmektedir. Amatör sporcuların belirttikleri spor dalı ile uğraşma süreleri ortalaması 6.88 yıl (SS = 3.897 yıl) iken profesyonel sporcuların belirttikleri spor dalı ile uğraşma süreleri ortalama 10.69 yıldır (SS = 3.97 yıl). Amatör ve profesyonel sporcuların spora başlama yaşı ile belirtilen spor dalı ile uğraşma sürelerine ilişkin istatistiksel değerler Çizelge 5'te gösterilmiştir.

Çizelge 5. Spora başlama yaşı ve sporla uğraşma sürelerine ilişkin istatistiksel değerler

Düzey		n	Minimum	Maksimum	Ort.	SS
Amatör	Başlama yaşı	297	4	25	12.95	4.06
	Uğraşma süresi	297	1	20	6.88	3.90
Profesyonel	Başlama yaşı	84	3	17	10.29	3.12
	Uğraşma süresi	84	1	21	10.69	3.97

Katılımcılara "son bir yıl içinde haftada kaç kez egzersiz/spor yapıyorsunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Buna ek olarak katılımcıların haftalık egzersiz/spor yapma durumları saat temelli olarak da sorulmuştur. Katılımcılar haftada ortalama 3.5 kez yaklaşık ortalama 7 saat spor yaptıklarını ifade etmişlerdir. Spor yapma sayı ve sürelerine ilişkin istatistiksel değerler Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Haftalık spor yapma sayı ve süresine ilişkin istatistiksel değerler

	n	Minimum	Maksimum	Ort.	SS
Spor yapma sayısı	377	1	21	3.5	1.96
Spor yapma süresi (saat)	377	1	50	7.19	5.95

Katılımcıların herhangi bir fiziksel ya da ruhsal problemleri olup olmadığı sorulduğunda ruhsal açıdan herhangi bir sorunu bulunduğunu ifade eden katılımcı bulunmamaktadır. Fiziksel açıdan

ise lif yırtılması, menüsküs vb gibi problemler yaşadığını ifade edenlerin oranı % 5.5'dir (n= 21). Yaşanan fiziksel problemlere ilişkin dağılım Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Fiziksel problemlere ilişkin dağılım

Fiziksel problem türü	N	%
Lif yırtılması	4	1
Menüsküs	2	0.5
Boyun düzleşmesi	1	0.3
Çapraz bağ	4	1
Bel fıtığı	7	1.8
Biceps Tendinit	1	0.3
Omuz çıkığı	2	0.5
Toplam	21	5.5
Fiziksel sorun yaşamayan	360	94.5

3.2.Cinsiyet, Öğrenim Görülen Bölüm ve Spor Yapma Düzeyine Göre DİS/DAS Puanlarının İncelenmesi

Davranışsal inhibisyon ve davranışsal aktivasyon (eğlence arayışı, ödüle duyarlılık ve dürtü) alt boyutlarından elde edilen puan ortalamalarının cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma gösterip göstermediğini incelemek üzere yapılan bağlantısız örneklemlerde t testleri sonuçlarına göre, kadın ve erkeklerin eğlence arayışı ve dürtü puan ortalamaları arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma bulunmamaktadır, eğlence arayışı için $t(362) = .993$, $p>.05$; dürtü için $t(362) = 1.218$, $p>.05$. Buna karşın davranışsal inhibisyon ve ödüle duyarlılık puan ortalamaları arasındaki fark cinsiyete göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma göstermektedir. Kadınların davranışsal inhibisyon puan ortalamaları, erkeklerin davranışsal inhibisyon puan ortalamalarından daha yüksektir, $t(377) = 2.064$, $p<.05$. Benzer şekilde, ödüle duyarlılık puanları da kadınlarda erkeklerden daha yüksektir, $t(377) = 2.802$, $p<.05$. Kadın ve erkeklerin davranışsal inhibisyon, eğlence arayışı, ödüle duyarlılık ve dürtü alt boyutlarından ettikleri puan ortalama ve standart sapma değerleri ile t testi sonuçları Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Kadın ve erkeklerin DİS/DAS ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile t testi sonuçları

	Kadın	Erkek

	n	Ort.	SS	N	Ort.	SS	t
Davranışsal inhibisyon	163	19.31	3.33	216	18.60	3.30	2.064*
Ödüle duyarlılık	163	17.17	3.54	216	16.16	3.39	2.802*
Eğlence arayışı	163	12.48	2.66	216	12.21	2.60	.993
Dürtü	163	12.36	2.81	216	12.01	2.62	1.218

p<.05

Öğrenimin sürdürüldüğü bölümün DİS/DAS ölçeğinin alt boyutlarından elde edilen puan ortalamaları üzerinde herhangi bir etkisinin olup olmadığını incelemek üzere tek yönlü varyans analizi yapılmıştır. Davranışsal inhibisyon alt ölçeğinden elde edilen puan ortalamaları öğrenim görülen bölüme göre istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılaşma göstermemektedir, $F(3,375) = 2.459$, $p>.05$. Ödüle duyarlılık alt ölçeği açısından varyans homojenliği varsayımı karşılanmadığından Welch F değerleri rapor edilmiştir. Öğrenim görülen bölüme göre ödüle duyarlılık puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır, $F(3,133.450) = 5.551$, $p = .001$. Farklılaşmanın kaynağını incelemek üzere yürütülen Games-Howell testi sonuçlarına göre, beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin ödüle duyarlılık testi puan ortalamaları, rekreasyon ($p = .001$) ve spor yöneticiliği ($p = .028$) bölümleri öğrencilerinin puan ortalamalarından daha düşüktür. Ayrıca, farklı bölümlerde öğrenimlerini sürdüren öğrencilerin eğlence arayışı ve dürtü boyutlarından elde ettikleri puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlıdır, eğlence arayışı için $F(3,375) = 5.491$, $p<.05$; dürtü için $F(3,375) = 4.230$, $p<.05$. gözlenen farklılaşmaların hangi gruplardan kaynaklandığını incelemek üzere Gabriel testi uygulanmıştır. Buna göre, beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin eğlence arayışı boyutundan elde ettikleri puanlar, antrenörlük ($p = .024$) ve rekreasyon ($p = .000$) bölümleri öğrencilerinin puanlarından istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde daha düşüktür. Ayrıca beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin dürtü boyutundan elde ettikleri puanlar, rekreasyon ($p = .002$) bölümü öğrencilerinin puanlarından daha düşüktür. Bölümlere göre DİS/DAS ölçeğinden elde edilen puan ortalama ve standart sapma değerleri ile ANOVA sonuçları Çizelge 9'da sunulmuştur.

Çizelge 9. Bölümlere göre DİS/DAS ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile ANOVA sonuçları

	Öğretmenlik (n = 66)		Antrenörlük (n = 146)		Rekreasyon (n = 127)		Yöneticilik (n = 40)		F
	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	Ort.	SS	
Davranışsal inhibisyon	18.03	3.17	18.94	3.27	19.38	3.20	18.70	3.98	2.459
Ödüle duyarlılık	15.15	4.10	16.45	3.56	17.34	2.92	17.13	3.05	5.551*
Eğlence arayışı	11.24	2.58	12.33	2.74	12.81	2.40	12.55	2.50	5.491*
Dürtü	11.17	2.71	12.18	2.77	12.60	2.49	12.33	2.84	4.230*

p<0.05

Amatör ya da profesyonel düzeyde sporla uğraştıklarını ifade eden katılımcıların DİS/DAS ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puanların ortalamalarının istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklı olup olmadıkları bağlantısız örneklemler için t testleri kullanılarak incelenmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre, herhangi bir boyuttan elde edilen puan ortalamaları arasındaki fark anlamlı değildir, davranışsal inhibisyon için t(377) = -.451, p>.05; ödüle duyarlılık için t(377) = -.453, p>.05; eğlence arayışı için t(377) = -.334, p>.05; dürtü için t(377) = -.488, p>.05. Spor yapma düzeyine göre DİS/DAS ölçeğinin alt boyutlarından elde edilen puanların ortalama ve standart sapma değerleri ile t testi sonuçları Çizelge 10'da sunulmuştur.

Çizelge 10. Spor yapma düzeyine göre DİS/DAS ölçeğinin alt boyutlarından elde ettikleri puanlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri ile t test sonuçları

	Amatör			Profesyonel			
	n	Ort.	SS	N	Ort.	SS	t
Davranışsal İnhibisyon	296	18,86	3,25	83	19,05	3,60	-.451
Ödüle duyarlılık	296	16,55	3,49	83	16,75	3,46	-.453
Eğlence arayışı	296	12,30	2,67	83	12,41	2,45	-.334
Dürtü	296	12,13	2,75	83	12,29	2,56	-.488

4.TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma kapsamında, sporcuların yaklaşma – uzaklaşma tepkilerinin cinsiyet, spor yapma düzeyi, öğrenim görülen bölüm gibi çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bölümde kullanılan ölçüm yöntemlerinin güvenirliği sorgulanarak yapılan istatistiksel analizler sonucu elde edilen bulgular değerlendirilecek ve tartışılacak, çalışmanın sınırlılıkları ortaya konularak gelecek çalışmalar için öneriler sunulacaktır.

Bu araştırmada kullanılan DİS/DAS ölçeğinin güvenirliği Cronbach alfa güvenirlik katsayıları hesaplanarak incelenmiştir. DİS/DAS ölçeği için hesaplanan Cronbach alfa güvenirlik katsayıları, davranışsal inhibisyon alt boyutu için 0.50, eğlence arayışı alt boyutu için 0.68, ödüle duyarlılık alt boyutu için 0.84 ve dürtü alt boyutu için 0.70 olarak hesaplanmıştır. Şişman (2012) tarafından yapılan standardizasyon çalışmasında ölçeğin alt boyutları için elde edilen iç tutarlılık katsayıları 0.57 ile 0.69 arasında değişmektedir.

DİS/DAS ölçeği için çalışmamız kapsamında elde edilen iç tutarlılık katsayıları, davranışsal inhibisyon alt boyutu dışında standardizasyon çalışmasında elde edilen değerlerden daha yüksektir. Davranışsal inhibisyon için elde edilen 0.50 iç tutarlılık güvenirlik katsayısı, ölçüm aracının düşük düzeyde de olsa güvenilir olduğunu göstermektedir. Şişman'ın çalışmasında en düşük güvenirlik katsayısı (0.57) ödüle duyarlılık alt boyutu için gözlenmesine rağmen, bizim çalışmamızda ödüle duyarlılık alt boyutu için hesaplanan 0.84 iç tutarlılık güvenirlik katsayısı, bu alt boyutun yüksek derece güvenilir bir ölçüm aracı olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde eğlence arayışı ve dürtü alt boyutları için hesaplanan iç tutarlılık katsayıları da ölçeğin oldukça güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu ortaya koymaktadır.

Cinsiyet değişkeni açısından katılımcıların davranışsal inhibisyon, ödüle duyarlılık, eğlence arayışı ve dürtü puan ortalamaları incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar neticesinde, kadın ve erkek katılımcıların eğlence arayışı ve dürtü puan ortalamaları göz önüne alındığında

istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma bulunmamasına rağmen, davranışsal inhibisyon ve ödüle duyarlılık puan ortalamaları incelendiğinde kadınların davranışsal inhibisyon ve ödüle duyarlılık puan ortalamaları erkelerin davranışsal inhibisyon ve ödüle duyarlılık puan ortalamalarından anlamlı derecede daha yüksektir.

Şişman (2012) tarafında yapılan araştırma sonucunda, bizim araştırmamıza paralel sonuçlara ulaşılmış ve kadınların ödüle duyarlılık ve davranışsal inhibisyon puan ortalamaları erkek katılımcılardan anlamlı derecede yüksek bulunmuştur.

Öğrenim görülen bölümler açısından (Beden eğitimi ve spor öğretmenliği- Antrenörlük-Rekreasyon-Spor yöneticiliği) katılımcıların yaklaşma – uzaklaşma tepkileri karşılaştırılmıştır. Katılımcıların davranışsal inhibisyon alt boyutundan aldıkları puan ortalamaları incelendiğinde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır. Ödüle duyarlılık alt boyutuna dair sonuçlar incelendiğinde, öğrenim görülen bölümler açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılaşma ortaya çıkmıştır.

Beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin ödüle duyarlılık puan ortalamaları rekreasyon ve spor yöneticiliği bölümü öğrencilerinin ödüle duyarlılık puan ortalamalarından anlamlı derecede daha düşüktür. Eğlence arayışı alt boyutuna dair katılımcıların aldığı puanlar incelediğinde; beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin eğlence arayışı puan ortalamaları, antrenörlük ve rekreasyon bölümü öğrencilerinin eğlence arayışı puan ortalamalarından anlamlı derecede daha düşüktür. Dürtü alt boyutundan elde edilen sonuçlara göre ise, beden eğitimi ve spor öğretmenliği bölümü öğrencilerinin dürtü puan ortalamaları, rekreasyon bölümü öğrencilerinin dürtü puan ortalamalarından anlamlı derecede düşüktür.

Amatör ya da profesyonel seviyede spor yapma durumlarına göre katılımcıların yaklaşma – uzaklaşma tepkileri incelendiğinde, davranışsal inhibisyon, ödüle duyarlılık, eğlence arayışı ve dürtü alt boyutlarından katılımcıların elde ettikleri puan ortalamaları açısından anlamlı bir farklılaşmaya ulaşılamamıştır. Sporcu performansını yordamada çalışma kapsamında kullanılan değişkenlerin ne derece etkili olduğunun incelenmesi önemli olabilir. Bütüncül bir yaklaşımla, spordaki başarılarının katılımcıların hem fiziksel hem psikolojik özelliklerinin ölçülerek tahminlenmesi sporcu performansını arttırmak açısından önemli olabilir.

Araştırmamız betimsel bir çalışma olması sebebiyle katılımcıların kendi değerlendirmelerine dayalı olarak bulgular elde edilmiştir. Bu tür çalışmaların bir özelliği olarak katılımcıların sosyal açıdan beğenilir yanıtlar verme eğiliminde olmaları olasıdır. Gerçek yaşamda karşılaştıklarında farklı davranabilecekleri halde, anketleri cevaplarken kesinlikle yapmam diyebilirler. Bunun için sonuçlar yorumlanırken katılımcıların sosyal beğenilirlik algıları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Spor alanında bireylerin maksimum fayda ve başarı kazanmaları hedeflenmektedir. Önceleri sporda başarılı olabilmek için sadece fiziksel çabanın yeterli olduğuna dair yanlış bir inanış olsa da günümüzde sporun sosyal ve psikolojik boyutunun da farkına varılarak, spor bir bütün olarak kabul görmeye başlamıştır. Sporda başarılı sonuçlara ulaşmak isteniyorsa sporcular, antrenörler, idareciler yani sporun içinde olan bütün unsurlar fiziksel özelliklerin yanı sıra sosyal ve psikolojik özellikleri de önemsemelidir.

KAYNAKÇA

1. Carver, C. S., & White, T. L. Behavioral Inhibition, Behavioral Activation, and Affective Responses to Impending Reward and Punishment: The BIS/BAS Scales, Journal of Personality and Social Psychology, 67(2), 1994, s. 319.
2. Corr, P. J. Reinforcement Sensitivity Theory (RST): Introduction, Psychology Press, 2008.
3. Gray, J. A. Perspectives on Anxiety and Impulsivity: A Commentary, Oxford University Press, 1987.
4. Gray, J. A. Brain Systems That Mediate Both Emotion and Cognition, Cognition & Emotion, 4(3), 1990, s. 269-288.
5. Gray, J. A., & McNaughton, N. The Psychology of Anxiety and Enquiry Into the Functions of the Septo-Hippocampus System, Oxford University Press, 2000.
6. Şişman, S. Davranışsal İnhibisyon Sistemi/Davranışsal Aktivasyon Sistemi Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Psikoloji Çalışmaları, 32(2), 2012, s. 1-22.

TÜRKİYE'NİN GELENEKSEL SPORLAR AÇISINDAN PARALİMPİK KARNESİ (2004-2024)

Dr. Öğr. Üyesi Burak CANPOLAT
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Anabilim Dalı,
burak.canpolat@inonu.edu.tr - 0000-0002-4768-4855

Prof. Dr. Cemal GÜNDOĞDU
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı,
cemal.gundogdu@inonu.edu.tr - 0000-0002-9122-6755

Doç. Dr. Yalın AYGÜN
İnönü Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Anabilim Dalı,
yalin.aygun@inonu.edu.tr- 0000-0002-1018-657X

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin 2004-2024 yılları arasında Paralimpik Oyunları'na katılımını ve özellikle geleneksel sporlar olan Okçuluk, Atıcılık ve Binicilik branşlarının Paralimpik Oyunları karşılığı olan branşlardaki pozisyonunu incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, Türkiye'nin bu spor dallarındaki başarılarını tarihsel bir perspektiften analiz ederek uluslararası düzeydeki rekabet gücünü değerlendirmektir. Ayrıca, Türkiye'nin tarihi geleneklerinin bu branşlara etkisi, bu branşlardaki gelişim ve bu branşların Paralimpik düzeyde hangi noktada durduğu detaylandırılmaktadır. Çalışmanın yöntem bölümünde, Paralimpik Oyunları'na katılım verileri, Türkiye Milli Paralimpik Komitesi ve Uluslararası Paralimpik Komitesi (IPC) gibi kaynaklardan derlenen istatistiklerle desteklenmiştir. Yıllara göre Türkiye'nin Paralimpik performansı grafikler ve tablolar ile görselleştirilmiştir. Araştırmanın bulguları, Türkiye'nin Para Okçuluk ve Atıcılık branşlarında son yıllarda önemli başarılar elde ettiğini, son zamanlarda düzenlenen Paralimpik Oyunlar'da altın madalya kazanarak uluslararası rekabette ön plana çıktığını göstermektedir. Buna karşılık, Para Binicilik branşında Türkiye'nin henüz katılımı olmamıştır. Bu durum geleneksel atçılık açısından düşünüldüğünde önemli bir problem olarak görülebilir. Sonuç olarak, Türkiye'nin Paralimpik performansı, özellikle Para Okçuluk ve Para Atıcılık branşlarında umut verici bir gelişme gösterirken, Para Binicilik branşında daha

fazla yatırım ve destek gerektiği anlaşılmaktadır. Türkiye'nin geleneksel spor kültürü ile Paralimpik sporlar arasındaki bağın güçlendirilmesi, bu alandaki uluslararası başarının sürdürülebilirliği için kritik bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sporlar, Para Atıcılık, Para Binicilik, Para Okçuluk, Paralimpik Oyunlar,

TURKEY'S PARALYMPIC REPORT CARD IN TERMS OF TRADITIONAL SPORTS (2004-2024)

ABSTRACT

This study examines Turkey's participation in the Paralympic Games between 2004 and 2024, focusing on the traditional sports of Archery, Shooting, and Equestrian and their counterparts in Paralympic disciplines. The primary objective is to analyze Turkey's achievements in these sports from a historical perspective and evaluate its competitiveness on the international stage. Additionally, the study explores the influence of Turkey's historical traditions on these sports, their development, and their current standing at the Paralympic level. The methodology section includes participation data from the Paralympic Games, supported by statistics gathered from sources such as the Turkish National Paralympic Committee and the International Paralympic Committee (IPC). Turkey's Paralympic performance over the years is visualized through graphs and tables. The findings reveal that Turkey has achieved significant success in Para Archery and Para Shooting in recent years, notably winning gold medals in recent Paralympic Games, highlighting its prominence in international competition. However, Turkey has yet to participate in Para Equestrian. This lack of representation is considered a notable issue, especially given the country's traditional association with equestrian culture. In conclusion, Turkey's Paralympic performance demonstrates promising progress in Para Archery and Para Shooting, while Para Equestrian requires more investment and support. Strengthening the connection between Turkey's traditional sports culture and Paralympic sports is deemed a critical step for ensuring sustainable international success in these fields.

Keywords: Para Archery, Para Equestrian, Paralympic Games, Para Shooting, Traditional Sports,

1. GİRİŞ

Türkiye'nin Paralimpik Oyunlar'a katılımı, yalnızca sportif başarıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda geleneksel değerlerin ve kültürel mirasın yaşatılması ve evrensel spor platformlarında tanıtılması için de bir fırsat sunmaktadır. Atıcılık, binicilik ve okçuluk gibi Paralimpik spor branşları, kökleri Türk

tarihine ve geleneksel spor kültürüne dayanan etkinliklerle güçlü bir bağ kurar. Özellikle Osmanlı döneminden günümüze kadar süregelen bu sporlar, Türk toplumunda savaş sanatları ve avcılık gibi işlevlerle kendine yer bulmuş, aynı zamanda fiziksel dayanıklılık, dikkat ve hassasiyet gibi bireysel yeteneklerin gelişimini teşvik etmiştir (Makul, M., Kul & Solakumur, 2023).

Günümüzde, Türk Paralimpik sporcuların bu branşlarda gösterdikleri başarılar, geleneksel Türk sporlarının Paralimpik sahnede yeniden canlandırılmasını sağlamaktadır. Atıcılık, Türk okçuluğunun odaklanma ve keskin nişancılık ilkeleriyle paralellik gösterirken; binicilik, atlı sporların Türk kültüründeki köklü geçmişi ile örtüşür (Türkmen & Useev, 2019). Aynı şekilde, okçuluk da Türk tarihinde özel bir yere sahiptir ve bu branşın Paralimpik oyunlarda temsil edilmesi, kültürel bir mirasın yeniden hayat bulmasını sağlar (Metina et al., 2018). Bu bağlamda, Paralimpik oyunlara Türkiye'nin katılımı, sadece ulusal bir spor başarısı değil, aynı zamanda kültürel değerlerin evrensel platformlarda tanıtılması ve genç nesillere aktarılması açısından da büyük bir öneme sahiptir.

Paralimpik Oyunları, engelli sporcuların uluslararası düzeyde yarıştığı ve sporun birleştirici gücünü en çarpıcı şekilde gösteren en büyük etkinliklerden biridir. Türkiye, 1992 yılında Paralimpik Oyunları'na katılmaya başlamış ve bu süreçte özellikle belirli branşlarda dikkat çekici bir gelişim kaydetmiştir (Canpolat & Keskin, 2022). Bunun yanı sıra tarihsel olarak, Türkiye'nin geleneksel spor kültüründe önemli bir yeri olan okçuluk, binicilik ve atıcılık, sadece rekabetçi birer spor değil, aynı zamanda kültürel ve tarihi köklere sahip disiplinlerdir (Karahüseyinoğlu, 2008). Ancak, Türkiye'nin Paralimpik Oyunları'ndaki performansı incelendiğinde, bu köklü geçmişe rağmen uluslararası başarılarının sınırlı olduğu görülmektedir (Canpolat & Akyol, 2022). Özellikle Para Okçuluk, Para Atıcılık ve Para Binicilik branşlarında Türkiye'nin elde ettiği başarılar ve karşılaştığı zorluklar, bu çalışmanın temel inceleme konusudur. Bu açıdan bu çalışma, Türkiye'nin 2004-2024 yılları arasında Paralimpik Oyunları'na katılımını ve bu üç geleneksel spor branşındaki performansını kapsamlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Türkiye'nin bu branşlardaki başarısı, geleneksel sporlar kapsamındaki performansı açısından karşılaştırılarak uluslararası düzeydeki konumunu belirlemektedir. Bu analizler, Türkiye'nin Paralimpik Oyunları'ndaki gelişim süreçlerini, güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarken, gelecekteki fırsat ve tehditleri de değerlendirecektir. Bu araştırma, Türkiye'nin geleneksel spor mirasının önemli unsurları olan okçuluk, atıcılık ve binicilik branşlarındaki Paralimpik performansını ele almayı hedeflemektedir.

Para Atıcılık branşında Türkiye'nin katılımı 2004 Atina Paralimpik Oyunları ile başlamış ve bu oyunlarda ilk katılım olmasına rağmen 1 altın ve 1 bronz madalya kazanmıştır (IPC Summer Games, 2021). Sonrasında düzenlenen tüm oyunlarda da katılım ve madalya kazanma başarısı gösteren

Türkiye için Para Atıcılık branşı önemli bir kültür haline gelmiştir. Türkiye, Paralimpik Oyunları'nda en başarılı olduğu branşlardan biri olan Para Okçuluk branşında ise, yıllar içinde artan bir başarı grafiği göstermiştir. İlk olarak 2008 yılında Pekin'de bu branşta temsil edilen ve altın madalya kazanan Türkiye, sonraki yıllarda da düzenlenen tüm oyunlarda yer alarak madalya kazanma başarısı göstermiştir. Son olarak Türkiye'nin Para Binicilik branşındaki katılımı henüz gerçekleşmemiştir. Bu durum çeşitli nedenler ışığında incelenmesi gereken bir durum olarak dikkat çekmektedir (TMPK, 2022b).

Geleneksel derleme yöntemiyle oluşturulan bu çalışma, Türkiye'nin Paralimpik Oyunları'ndaki performansını geleneksel spor kültürü çerçevesinde değerlendirerek, spor politikalarına ilişkin öneriler sunmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, elde edilen bulgular, Türkiye'nin Paralimpik düzeydeki başarısını geliştirmeye yönelik stratejiler için rehber niteliği taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, Türkiye'nin 2004-2024 yılları arasındaki Paralimpik Oyunları'ndaki performansını, geleneksel sporlar açısından değerlendirmek amacıyla geleneksel derleme yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir (Karaçam, 2013). Geleneksel derleme yöntemi, belirli bir konuda literatürde mevcut olan bilgilerin toplanıp analiz edilmesi ve bir araya getirilmesi yoluyla kapsamlı bir değerlendirme sunmayı amaçlar (Jesson et al., 2011). Bu yöntem, araştırmanın amacına uygun olarak Türkiye'nin Paralimpik katılımına ve başarılarına dair mevcut verilere dayalı bir inceleme yapmayı sağlamıştır. Araştırmada kullanılan veriler, aşağıdaki kaynaklardan derlenmiştir:

- Uluslararası Paralimpik Komitesi (IPC): IPC'nin resmi web sitesinde yer alan Paralimpik Oyunları'na katılım ve madalya istatistikleri.
- Türkiye Milli Paralimpik Komitesi: Türkiye'nin Paralimpik spor politikalarına ilişkin yayınlanan raporlar ve istatistikler.
- Akademik Yayınlar ve Raporlar: Geleneksel sporlar ve Paralimpik sporlar arasındaki ilişkiye dair ulusal ve uluslararası akademik literatür.
- Resmi Paralimpik Oyunları Raporları (2004-2024): Her Paralimpik döneme ilişkin oyun raporları ve katılım istatistikleri.

Toplanan veriler, yıllara göre ayrıştırılarak Para Okçuluk, Para Atıcılık ve Para Binicilik branşlarında:

- Katılan sporcu sayıları,
- Türkiye'nin temsil durumu,

- Madalya başarıları ve sıralamalar,
- Branşların uluslararası katılım düzeyi analiz edilmiştir.

Bu süreçte, her bir branş için madalya sıralamaları ve Türkiye'nin katılım verileri karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmiştir. Ayrıca, geleneksel spor kültürünün Paralimpik düzeye yansıması tematik olarak incelenmiştir. Bu araştırma, yalnızca mevcut literatürde yer alan verilere ve resmi istatistiklere dayanmakta olup, saha araştırması ya da birincil veri toplama yöntemleri içermemektedir. Ayrıca, Para Binicilik branşında Türkiye'nin katılım göstermemesi nedeniyle bu branşta detaylı veri bulunmamaktadır.

3. BULGULAR

Türkiye'nin Paralimpik Oyunları'na katılımı, özellikle son yıllarda büyük bir artış göstermiştir. İlk olarak 1992 yılında Paralimpik Oyunları'na katılan Türkiye, 2000'li yıllardan itibaren sporcu sayısını önemli ölçüde artırmıştır. Aşağıdaki tablolarda, Türkiye'nin yıllara göre Paralimpik Oyunları'na katılım gösteren sporcu sayıları Paralimpik Atıcılık, Binicilik ve Okçuluk branşları çerçevesinde yer almaktadır.

Tablo 1. 2004 Atina Paralimpik Oyunları Atıcılık, Binicilik ve Okçuluk Branşları Bilgileri (IPC Athens, 2004)

Branş	Katılan Ülke	Katılan Sporcu		Türkiye Katılım		Madalya			Sıralama
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	3	2	1	
Para Okçuluk	31	63	32	-	-	-	-	-	-
Para Atıcılık	35	101	41	3	-	1	-	1	4
Para Binicilik	69	22	47	-	-	-	-	-	-

Tablo 2. 2008 Pekin Paralimpik Oyunları Atıcılık, Binicilik ve Okçuluk Branşları Bilgileri (IPC Beijing, 2008)

Branş	Katılan Ülke	Katılan Sporcu		Türkiye Katılım		Madalya			Sıralama
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	3	2	1	
Para Okçuluk	28	86	48	2	3	-	-	1	5
Para Atıcılık	44	96	44	2	2	-	-	-	-
Para Binicilik	28	23	50	-	-	-	-	-	-

Tablo 3. 2012 Londra Paralimpik Oyunları Atıcılık, Binicilik ve Okçuluk Branşları Bilgileri (IPC London, 2012)

Branş	Katılan Ülke	Katılan Sporcu		Türkiye Katılım		Madalya			Sıralama
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	🥉	🥈	🥇	
Para Okçuluk	29	88	51	7	4	1	-	-	8
Para Atıcılık	44	99	41	4	1	-	1	-	8
Para Binicilik	27	22	56	-	-	-	-	-	-

Tablo 4. 2016 Rio Paralimpik Oyunları Atıcılık, Binicilik ve Okçuluk Branşları Bilgileri (IPC Rio, 2016)

Branş	Katılan Ülke	Katılan Sporcu		Türkiye Katılım		Madalya			Sıralama
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	🥉	🥈	🥇	
Para Okçuluk	40	79	58	5	3	-	-	-	-
Para Atıcılık	42	97	50	5	4	1	-	-	10
Para Binicilik	29	17	59	-	-	-	-	-	-

Tablo 5. 2020 Tokyo Paralimpik Oyunları Atıcılık, Binicilik ve Okçuluk Branşları Bilgileri (IPC, 2020)

Branş	Katılan Ülke	Katılan Sporcu		Türkiye Katılım		Madalya			Sıralama
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	🥉	🥈	🥇	
Para Okçuluk	42	79	60	6	5	1	2		7
Para Atıcılık	44	100	54	5	4	-	1	-	9
Para Binicilik	27	22	55	-	-	-	-	-	-

Tablo 6. 2024 Paris Paralimpik Oyunları Atıcılık, Binicilik ve Okçuluk Branşları Bilgileri

Branş	Katılan Ülke	Katılan Sporcu		Türkiye Katılım		Madalya			Sıralama
		Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	🥉	🥈	🥇	
Para Okçuluk				4	5		1	1	
Para Atıcılık				3	5	1	1		

Para Binicilik				-	-	-	-	-	-

Türkiye'nin Para Okçuluk branşındaki katılımı, 2004 Atina Oyunları'nda hiç sporcu göndermemiş olmasına rağmen, 2008 Pekin Oyunları ile başlamış ve 2012 Londra Oyunları'ndan itibaren artarak devam etmiştir. 2020 Tokyo Oyunları'nda 6 erkek ve 5 kadın sporcu ile katılım sağlanmış ve bu sayı, 2024 Paris Oyunları'nda korunmuştur. İlk madalya başarısı 2008 Pekin Oyunları'nda bronz madalya ile elde edilmiştir. 2020 Tokyo Oyunları, Para Okçuluk branşında Türkiye'nin en başarılı yılı olmuş, 1 altın ve 2 bronz madalya kazanılmıştır. 2024 Paris Oyunları'nda ise 1 altın ve 1 bronz madalya ile başarı devam etmiştir. Bu açıdan Türkiye, Para Okçuluk branşında özellikle son iki Paralimpik dönemde uluslararası düzeyde önemli bir rekabet gücü kazanmış, altın madalya başarısıyla dikkat çekmiştir.

Türkiye'nin Para Atıcılık branşında ilk katılımı 2004 Atina Oyunları'nda 3 erkek sporcu ile gerçekleşmiştir. Sporcu sayısı yıllar içinde kademeli olarak artmış ve 2020 Tokyo Oyunları'nda 5 erkek ve 5 kadın sporcuya ulaşmıştır. 2024 Paris Oyunları'nda katılım sayıları 3 erkek ve 5 kadın olarak devam etmiştir. İlk madalya, 2004 Atina Oyunları'nda bronz olarak kazanılmıştır. 2012 Londra Oyunları'nda gümüş madalya, 2020 Tokyo Oyunları'nda ise bronz madalya ile başarı devam etmiştir. 2024 Paris Oyunları'nda 1 altın madalya kazanılarak branşta tarihi bir başarıya ulaşılmıştır. Türkiye, Para Atıcılık branşında istikrarlı bir ilerleme göstermiş ve 2024 Paris Oyunları'nda altın madalya başarısı ile uluslararası rekabetteki yerini güçlendirmiştir.

Türkiye, 2004-2024 yılları arasında Para Binicilik branşında hiç sporcu göndermemiştir. Uluslararası alanda Para Binicilik, birçok ülke tarafından güçlü bir şekilde temsil edilirken, Türkiye'nin bu branşta eksikliği dikkat çekmektedir. Geleneksel Spor Kültürü Açısından Değerlendirme: Türkiye'nin geleneksel spor kültüründe binicilik önemli bir yere sahiptir. Ancak, bu gelenek Paralimpik düzeyde yansıtılamamıştır. Bu eksiklik, hem Türkiye'nin Paralimpik çeşitliliği açısından bir sorun olarak görülmekte hem de ulusal spor politikalarının bu alanda yetersiz olduğunu göstermektedir. Türkiye'nin Para Binicilik branşına yönelik yatırımlar yapması, sporcu yetiştirmesi ve bu branşta uluslararası düzeyde yer alması büyük bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Türkiye'nin 2004-2024 yılları arasındaki Paralimpik Oyunları'na katılımı ve performansı, özellikle Para Okçuluk ve Para Atıcılık branşlarında önemli bir gelişim göstermiştir (IPC Summer Games, 2021). Ancak, Para Binicilik branşındaki katılım eksikliği, Türkiye'nin

geleneksel spor kültürüne dayalı bir spor dalında yeterli gelişim gösteremediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Türkiye'nin Paralimpik spor politikaları ve geleneksel spor kültürünün Paralimpik düzeye entegrasyonu açısından tartışılması gereken önemli bir noktadır.

Son yıllarda Para Okçuluk ve Para Atıcılık branşlarında artan sporcu sayısı ve kazanılan madalyalar, Türkiye'nin bu alanlarda uluslararası rekabette güçlü bir aktör olmaya başladığını göstermektedir. Özellikle 2020 Tokyo ve 2024 Paris Paralimpik Oyunları'nda altın madalya başarısı, Türkiye'nin bu branşlardaki yükselişini somut bir şekilde ortaya koymaktadır (TMPK, 2022a). Bu başarılar, sporculara sağlanan desteklerin ve altyapı yatırımlarının doğru yönde ilerlediğini işaret etmektedir. Ancak, bu başarıların sürdürülebilirliği için uzun vadeli planlamalara ihtiyaç vardır. Ayrıca, kadın sporcu katılımının düşük kalması, cinsiyet eşitliği açısından daha fazla çalışma yapılması gerektiğini göstermektedir.

Para Binicilik branşında Türkiye'nin hiçbir katılım göstermemesi (IPC, 2024), önemli bir problem olarak değerlendirilmelidir (Türkmen, 1996). Türkiye'nin geleneksel spor kültüründe binicilik önemli bir yer tutmasına rağmen , bu alanın Paralimpik düzeye taşınamaması ciddi bir stratejik eksikliktir. Para Binicilik, sadece fiziksel engelli bireyler için değil, aynı zamanda Türkiye'nin geleneksel mirasının uluslararası arenada tanıtımı açısından da önemli bir potansiyel taşımaktadır. Ancak, bu branşta yetersiz altyapı, finansal destek eksikliği ve sporcu yetiştirme programlarının olmaması, Türkiye'nin uluslararası temsilini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, Türkiye'nin Paralimpik oyunlarındaki çeşitlilik açısından zayıflığını da ortaya koymaktadır.

Türkiye'nin geleneksel spor kültürüne dayalı branşlar olan okçuluk, atıcılık ve binicilik, Paralimpik oyunlar için doğal bir bağlantı noktası oluşturmaktadır. Ancak, geleneksel kültürün Paralimpik düzeyde yalnızca Para Okçuluk ve Para Atıcılık branşlarında başarıya dönüşmesi, binicilik gibi diğer alanlarda eksikliklerin giderilmesi gerektiğini göstermektedir. Türkiye, geleneksel spor kültürünü Paralimpik spor politikalarına entegre etmek için daha kapsamlı bir strateji geliştirmelidir. Özellikle binicilik gibi geleneksel spor dallarına yönelik altyapı yatırımları ve bilinçlendirme kampanyaları, bu alanda eksikliği gidermede etkili olabilir.

Tablolar, Türkiye'nin Paralimpik oyunlardaki kadın sporcu katılımının erkek sporculara oranla düşük olduğunu göstermektedir. Bu durum, Paralimpik spor politikalarında cinsiyet eşitliğine yönelik daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Kadın sporcuların teşvik edilmesi ve desteklenmesi, Türkiye'nin uluslararası temsil gücünü artıracak önemli bir adımdır.

Türkiye'nin Para Okçuluk ve Para Atıcılık branşlarında elde ettiği başarılar umut verici olmakla birlikte, Para Binicilik branşındaki eksiklikler, ulusal spor politikalarının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Geleneksel spor kültürünün Paralimpik düzeyde daha geniş bir yelpazeye entegre edilmesi, Türkiye'nin uluslararası başarılarının sürdürülebilirliği için kritik bir adımdır. Özellikle aşağıdaki adımların atılması önemlidir:

- Para Binicilik Branşında Stratejik Planlama: Sporcu yetiştirme programları, altyapı geliştirme ve uluslararası iş birlikleri ile bu branşın Paralimpik düzeye taşınması.
- Cinsiyet Eşitliği Politikaları: Kadın sporcuların teşvik edilmesi için özel destek programları ve kampanyalar.
- Uzun Vadeli Spor Politikaları: Paralimpik branşlara yönelik yatırımların sürekliliğini sağlamak ve performansın sürdürülebilirliğini artırmak.

Sonuç olarak bu araştırma, Türkiye'nin Paralimpik oyunlarındaki başarılarını kutlarken, aynı zamanda eksik kalan yönleri ele alarak daha kapsamlı bir spor politikası geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Canpolat, B., & Akyol, B. (2022). Spor Bilimleri Öğrencileri İçin Paralimpik Sporlar Farkındalık Ölçeğinin (PSFÖ) Geliştirilmesi: Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 9(3), 1–24.

Canpolat, B., & Keskin, M. T. (2022). Türkiye'nin Paralimpik Oyunlar Geçmişi. In İ. Kayantaş & B. Demirhan (Eds.), Spor Bilimlerinde Akademik Çalışmalar - 11 (pp. 1–16). Efe Akademi.

IPC. (2020). Tokyo Paraliympic Games Results. International Paralympic Comitee. https://www.paralympic.org/tokyo-2020/results

IPC. (2024). Para Equestrian. International Paralympic Comitee. https://www.paralympic.org/equestrian

IPC Athens. (2004). Athens 2004 Paralympic Games. https://www.paralympic.org/athens-2004

IPC Beijing. (2008). Beijing 2008 Paralympic Games. https://www.paralympic.org/beijing-2008

IPC London. (2012). London 2012 Paralympic Games. https://www.paralympic.org/london-2012?gclid=Cj0KCQiA1pyCBhCtARIsAHaY_5eHUCSH4qqW1M-tcl-loJ5wOND-grCt1YzNr7KWPH-Y2zCfFV0na1waAsV9EALw_wcB

IPC Rio. (2016). Rio 2016 Paralympic Games. https://www.paralympic.org/rio-2016

IPC Summer Games. (2021). Summer Paralympic Games Overview.

Jesson, J., Lacey, F. M., & Matheson, L. (2011). Doing your literature review: Traditional and systematic techniques.

Karaçam, Z. (2013). Sistematik derleme metodolojisi: Sistematik derleme hazırlamak için bir rehber. Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi, 6(1), 26–33.

Karahüseyinoğlu, M. F. (2008). Geleneksel Türk Sporlarındaki Modern Spor Yansımaları. Sport Sciences, 3(3), 130–137.

Makul, M., Kul, M., & Solakumur, A. (2023). Geleneksel Okçuluk Sporcularının Sportif Faaliyetlerindeki Davranışlarına İslam Dininin Etkisinin İncelenmesi. The Online Journal of Recreation and Sports, 12(2), 237–257.

Metina, S. N., Ramazanoğlua, F., Dalkılıçb, M., & Dalbudakc, İ. (2018). Geleneksel Türk Okçuluğuna Genel Bakış. ERPA, 429.

TMPK. (2022a). Gurur Tablomuz. Türkiye Milli Paralimpik Komitesi. http://www.tmpk.org.tr/gurur-tablomuz/?doing_wp_cron=1667233312.1129119396209716796875

TMPK. (2022b). Paralimpik Yaz Oyunları. Türkiye Milli Paralimpik Komitesi. http://www.tmpk.org.tr/donemler/yaz-oyunlari/?doing_wp_cron=1666986413.8204929828643798828125

Türkmen, M. (1996). Türklerde Geleneksel Atlı Sporların Yapılışı, Kaynağı ve Bilinmeyen Yeni Boyutları [Marmara Üniversitesi]. https://www.proquest.com/openview/a76baceec23e5cacebfa0842f8af834e/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2026366&diss=y

Türkmen, M., & Useev, N. (2019). Kırgız Geleneksel Sporlarının Tarihsel Arka Planı. Journal of International Social Research, 12(66).

PSİKOLOJİK YETİMLİK ÖLÇEĞİ'NİN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR EVRENİNE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN[1]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
cuneyttaskin@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-5219-4837
Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN[2]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
nazlicantastan560@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-8736-9983
Dr. Öğr. Üyesi Gamze YILDIRIM ARAZ[3]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
gamzeyildirimaraz@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0003-4520-3920
Arş. Gör. Berkant AYDEMİR[4]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
berkantaydemir@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-7321-3291

ÖZET

Beden eğitimi ve spor evrenine uyarlanacak olan "Psikolojik Yetimlik Ölçeği," 2024 yılında Özlem Yalçın Menteş tarafından tasarlanmıştır. Bu ölçeğin geliştirilmesindeki amaç, elit sporcuların hedeflerine ulaşmalarına ket vurabilecek yetim, yoksun bırakılmış psikolojik süreçlerin tespit edilmesi ve psikolojik açıdan nasıl desteklenebileceklerinin belirlenmesidir. 27 maddeden oluşan ölçek, 4 alt boyutlu yapıya sahip olup, 5'li Likert tipi bir derecelendirme sistemi kullanmaktadır. Alt boyutlar; ilişkili olma, ait olma, motivasyon ve yeterlilik olarak belirlenmiştir. Ölçeğin geçerliliğini test etmek için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Ölçeğin orijinalinde Cronbach alfa değerleri ilişkili olma için 0,78, ait olma için 0,81, motivasyon için 0,78 ve yeterlilik için 0,86 olarak hesaplanmıştır. Psikolojik yetimlik süreçlerini değerlendirmek üzere geliştirilen ölçek, elit sporculardan oluşan bir örneklemde geliştirilmiştir. Uyarlama çalışmamızın evrenini, 2024 yılında Trakya Üniversitesi Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim görmekte olan 1258 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem gurubu çeşitli sınıflardan rastgele seçilmiş 604 öğrenci ile sınırlandırılmıştır. Ölçeğin spor bilimleri alanına uygunluğunu belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Analizde uyum indeksleri olarak ki-kare (x^2), ki-kare/serbestlik derecesi (x^2/sd), mutlak uyum indeksleri (GFI, AGFI), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) ve artık temelli uyum indeksi (RMR) kullanılmıştır. Ölçme aracının uyum indeks değerleri; x^2 değeri kabul edilebilir uyum (653,648), x^2/sd değeri iyi uyum (1,729), GFI değeri kabul edilebilir uyum (0,921), CFI değeri kabul edilebilir uyum (0,930), RMSEA değeri kabul edilebilir uyum (0,078) ve RMR değeri kabul edilebilir uyum (0,052) göstermektedir. Ölçeğin dört alt boyutu altında yer alan toplam 27 maddenin güvenirliğinin hesaplanmasında iç tutarlılık göstergesi olan Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları 0,74 ile 0,88 arasında değişmektedir. Bu değerler, ölçeğin amacına uygun ve araştırma evrenine kültürel olarak uyumlu bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Yetimlik, Beden Eğitimi ve Spor, Ölçek Uyarlama

ABSTRACT

The “Psychological Disability Scale,” which will be adapted to the physical education and sports universe, was designed by Özlem Yalçın Menteş in 2024. The purpose of developing this scale is to identify orphaned, deprived psychological processes that may hinder elite athletes from achieving their goals and to determine how they will be supported psychologically. The scale, consisting of 27 items, has a 4-dimensional structure and uses a 5-point Likert-type rating system. The subdimensions were determined as relatedness, belonging, motivation and competence. Confirmatory factor analysis (CFA) was applied to test the validity of the scale. In the original scale, Cronbach's alpha values were calculated as 0.78 for relatedness, 0.81 for belonging, 0.78 for motivation and 0.86 for competence. The scale, which was developed to evaluate psychological disability processes, was developed in a sample of elite athletes. The universe of our adaptation study consists of 1258 university students studying at Trakya University Kırkpınar Faculty of Sport Sciences in 2024. The sample group was limited to 604 students selected randomly from various classes. Confirmatory factor analysis was applied in order to determine the suitability of the scale for the field of sports sciences. Chi-square (x^2), chi-square/degrees of freedom (x^2/sd), absolute fit indices (GFI, AGFI), root mean square error of approximation (RMSEA) and residual based fit index (RMR) were used as fit indices in the analysis. The fit index values of the measurement tool; The x^2 value shows acceptable fit (653.648), the x^2/sd value shows good fit (1.729), the GFI value shows acceptable fit (0.921), the AGFI value shows acceptable fit (0.893), the RMSEA value shows acceptable fit (0.078) and the RMR value shows acceptable fit (0.052). The Cronbach Alpha reliability coefficients, which are the internal consistency indicators in calculating the reliability of the total of 27 items under the four sub-dimensions of the scale, range between 0.74 and 0.88. These values show that the scale is a measurement tool that is suitable for its purpose and culturally compatible with the research universe.

Keywords: Psychological Orphanhood, Physical Education and Sports, Scale Adaptation

1. GİRİŞ

İnsan, biyolojik ve psikososyal ihtiyaçlarıyla varlığını sürdüren, çevresiyle etkileşim halinde olan ve topluma bağlı bir varlıktır. Yeni doğan bir bebek için yalnızca temel fizyolojik ihtiyaçlar (yemek, içmek, barınmak) değil, aynı zamanda sevgi, ilgi, güven, değer görme ve takdir edilme gibi psikolojik ihtiyaçların da karşılanması gereklidir. Bu ihtiyaçlar, bireyin sağlıklı bir gelişim göstermesi ve potansiyelini gerçekleştirebilmesi için kritik öneme sahiptir. İnsan gelişimi, biyolojik bir süreçten çok daha fazlasını içerir; kişinin fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal yönleriyle sürekli bir gelişim gösterdiği bir süreçtir. İnsan, çevresindeki dünyayı deneyimleyerek, öğrenme kapasitesi sayesinde kendine özgü bir kişilik geliştirir (Erden ve Akman, 2009). Biyolojik olarak hayatta kalmayı amaçlarken, psikolojik düzeyde kişiliğini inşa etmek, benliğini keşfetmek ve kendini gerçekleştirmek gibi daha derin hedefler güder (Başaran, 1996).

Birey, sağlıklı bir gelişim gösterebilmek için uzun yıllar boyunca dışarıdan korunmaya, rehberlik edilmeye ve desteklenmeye ihtiyaç duyar. Aile, çocuğun güvenli bir ortamda büyümesini sağlayarak onun kişilik kazanmasına yardımcı olur. Ailesinin sevgisiyle ve ilgiyle büyüyen bir çocuk, kendine güvenen, sorumluluklarını bilen ve bağımsız bir birey olur. Ancak, bu temel destekten yoksun kalan çocuklar psikolojik açıdan çeşitli zorluklarla karşılaşabilir. Sevgi dolu, güvenli bir aile ortamında büyüyen çocuklar, kendilerine olan güveni ve benlik saygısını kazanırken, hoşgörü ve anlayışla olgunlaşır. Sorunlarla başa çıkmayı öğrenir ve bağımsızlık kazanarak topluma katkı sağlayabilecek bir birey olur (Yörükoğlu, 2000). Çocukluk dönemi, bireyin kişilik gelişimi ve toplumsal işlevselliği için kritik bir dönemdir. Bu dönemde, anne ve babaların çocuğun hem fizyolojik hem de psikolojik ihtiyaçlarını karşılaması gereklidir. Ebeveynlerinin ilgisinden mahrum kalan her çocuk, bu gelişim sürecinde ciddi zorluklar yaşayabilir ve adeta "sosyal yetim" haline gelir (Nar, 2020). Ebeveynlerin biyolojik olarak hayatta olmalarına rağmen çocuklarının duygusal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamamaları durumuna sosyal yetimlik denir.

Şefkat ve sevgi eksikliğiyle büyüyen bireyler, yaşamları boyunca bu eksiklikleri hisseder ve karşılaştıkları zorluklarla baş etmek için ailelerinden alacakları desteği ararlar. Ancak, bu desteği bulamadıkları için bu eksiklik duygusu, hayatlarının ilerleyen dönemlerine kadar devam eder. Sosyal yetimlik, biyolojik yetimlik gibi, bireyin hayatında pek çok riski ve tehlikeyi de beraberinde getirir. Güvenli bir ortamda büyümeyen çocuklar, toplumda uyumsuz bireyler haline gelebilir ve bu durum, daha büyük toplumsal sorunlara yol açabilir. Sosyal yetimlik, anne babanın duyarsızlığı, evlilik dışı doğumlar, erken yaşta gebelikler, aile içindeki travmalar, ruhsal problemler, madde bağımlılığı, aile içi şiddet, engeller, yoksulluk, aşırı çalışma, sosyal izolasyon ve internet bağımlılığı gibi birçok faktörden kaynaklanabilir. Anne ve baba hayatta olsa bile, çocuğa duyarsız kalmaları, yaşam boyu süren duygusal ve psikolojik travmalara yol açabilir. Bu travmalar arasında sevgi eksikliği, yalnızlık, değersizlik hissi, zihinsel gerileme gibi duygusal zorluklar yer alır. Çocuklar, bu eksikliklerle başa çıkarken yanlış arkadaşlıklar

kurabilir, istismara uğrayabilir, madde bağımlılığına yönelebilir, fuhuşa sürüklenebilir veya tehlikeli durumlarla karşılaşabilirler. Ayrıca, aidiyet duygusu geliştirmekte zorlanan bu çocuklar, öfke, saldırganlık, sosyal uyumsuzluk ve suça meyilli davranışlar sergileyebilirler (Nar, 2020). Bu bağlamda, sosyal yetimlik yaşayan bireylerin psikolojik açıdan da yetim olduğu söylenebilir

Psikolojik desteği eksik kalan bireyler, bu boşluğu başka alanlarda, özellikle de aile dışındaki çevrelerde aramaya çalışabilirler. Bazı bireyler, zorluklarla baş etmek için sağlıklı başa çıkma yolları geliştirirken, bazıları olumsuz ortamlar ve alışkanlıklar geliştirebilir. Spor hem fiziksel hem de psikolojik gelişime büyük katkı sağlayabilen önemli bir araçtır. Sosyal ve psikolojik desteğe ihtiyaç duyan bireyler için spor, kendilerini keşfetmelerine, yeteneklerini geliştirmelerine, güven kazanmalarına ve olumlu bir kişilik kazanmalarına yardımcı olabilir. Spor, bireylerin öz güvenlerini artırırken, aynı zamanda onların sorumluluk bilinciyle bağımsızlıklarını pekiştirir. Özellikle gençlerin madde bağımlılığına karşı korunmasında ve boş zamanlarını verimli bir şekilde geçirmelerinde spor önemli bir yer tutar (Ergenç ve Yıldırım, 2007). Sporun, sadece fiziksel sağlığı iyileştirmekle kalmayıp, psikolojik ve sosyal gelişimi de desteklediği bilinmektedir. Disiplin, kararlılık, azim, cesaret, dayanıklılık, sabır, kendini tanıma, merak ve başkalarına saygı gibi değerler, sporun bireylere kazandırdığı psikolojik faydalardır (Alpay, 2021). Ayrıca, spor, bireylerin olumsuz deneyimlerin yaratabileceği ruhsal sorunlarla baş etmelerine yardımcı olur ve psikolojik sağlamlıklarını artırır. Psikolojik sağlamlık, bireylerin stresli durumlarla daha etkili başa çıkabilmesini sağlar (Koç, 2020).

Elit sporculuk, sadece fiziksel yetenek değil, aynı zamanda psikolojik dayanıklılık gerektiren bir alandır. Elit sporcular, zorlukları oyun gibi görüp, her durumda kontrolü elinde tutabilen bireylerdir. Başarı, yalnızca fiziksel antrenmanla değil, aynı zamanda zihinsel dayanıklılık ve profesyonellik ile elde edilir. Bu nedenle, spor psikolojisi, sporcuların performansını iyileştirmek adına giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Sporcuların performanslarını etkileyen psikolojik faktörler arasında stres, heyecan, kaygı, kararsızlık ve öz güven eksiklikleri gibi durumlar yer alır. Bu faktörler, sporcuların performansını olumsuz etkileyebilir (Birrer vd., 2012). Yetenekler, taktiksel beceriler ve psikolojik yeterlilikler, sporcuların performansını belirleyen önemli unsurlardır (Kesler, 2020). Son yıllarda, pozitif psikolojinin etkisiyle spor psikolojisi alanında önemli gelişmeler yaşanmıştır (Kardaş ve Yalçın, 2018).

Sporcuların hedeflerine ulaşabilmesi için karşılaştıkları psikolojik engellerin tespit edilmesi ve bu engelleri aşabilmeleri için gerekli desteklerin sağlanması kritik öneme sahiptir. Bu nedenle, sporcuların psikolojik sağlıklarını korumak ve geliştirmek adına eksik oldukları psikolojik süreçlerin belirlenmesi için ölçme araçları geliştirilmesi gereklidir. Sosyal yetimlik ve psikolojik eksikliklerle ilgili yapılan çalışmaların sınırlı olması, sporcuların psikolojik yetimlik düzeylerine dair ölçme araçlarının eksikliğini ortaya koymaktadır. Bu alanda yapılacak araştırmalar, sporcuların performanslarını etkileyen psikolojik faktörleri daha iyi anlamamıza ve bu faktörleri iyileştirme noktasında önemli bir boşluğu doldurmamıza olanak sağlayacaktır.

2. YÖNTEM

Bu araştırmada, katılımcıların bir konuya veya olaya ilişkin görüşlerinin yanı sıra ilgi, beceri, yetenek ve tutum gibi özelliklerinin belirlenmesi amacıyla tarama yöntemi tercih edilmiştir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012; Fraenkel ve Wallen, 2006'dan akt.). Araştırma, betimsel tarama (survey) modeli temel alınarak yürütülmüştür. Tarama modeli, geçmişte veya halen mevcut olan bir durumu olduğu gibi incelemeyi hedefleyen bir araştırma yaklaşımıdır. Bu yöntemde, araştırma konusu olan olay, birey veya nesne, kendi doğal koşulları içerisinde ele alınmakta ve herhangi bir şekilde değiştirme veya etkileme çabasına girilmemektedir. Burada esas olan, durumu uygun bir biçimde gözlemleyip nesnel bir şekilde belirleyebilmektir (Karasar, 1998).

Verilerin analiz sürecinde, öncelikli olarak kullanılan ölçeğin yapı geçerliliği IBM AMOS 25.0 programı aracılığıyla incelenmiştir. Bu bağlamda doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi, psikoloji, sosyoloji, eğitim araştırmaları, siyaset bilimi ve pazarlama gibi birçok farklı alanda kullanılan bir yapısal eşitlik modellemesi tekniğidir (Dow, Jackson, Wong ve Leitch, 2008). Bu analiz, faktör analizi ile regresyon analizinin bir kombinasyonu olarak bilinmekte ve teorik model temelinde oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlemlenen verilerin kovaryans matrisi ile ne derece uyumlu olduğunu test etmektedir (Hox ve Bechger, 1995). Başka bir ifadeyle, ölçeğin, ölçmeyi amaçladığı özelliği ne derece başarıyla ölçtüğünü, faktör yapısının oluşumunu ve araştırmanın kültürel bağlamına uygun olup olmadığını değerlendirmektedir. Veri analizinin ikinci aşamasında, ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyonlar SPSS 26.0 programı kullanılarak incelenmiş ve ardından alt boyutların Cronbach Alfa güvenilirlik katsayıları hesaplanarak iç tutarlılık değerlendirilmiştir. Bu analiz süreçleri, ölçeğin geçerlik ve güvenirlik düzeyini sağlamak ve doğrulamak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın evrenini, 2024 yılında Trakya Üniversitesi Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesinde öğrenim görmekte olan 1258 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Örneklem gurubu çeşitli sınıflardan rastgele seçilmiş 604 öğrenciden oluşmaktadır. Örneklem seçiminde hata payı olarak %95 güven aralığı (α=0,05) esas alınmıştır. Yazıcıoğlu ve Erdoğan (2004)'e göre ± 0,05 örnekleme hatasında, örneklem büyüklüğü ölçek madde sayısının on katı olarak hesaplanmaktadır. 27 maddelik bir ölçeğin evreni temsil etmesi için en az 270 kişilik bir örneklem yeterli kabul edilirken, bu araştırmada 604 öğrenciye ulaşılmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, öğrencilere derslerini aksatmalarına neden olmayan ve uygun bir zaman diliminde uygulanabilen bir ölçme aracı kullanılmıştır. Ulaşılamayan öğrencilere ise, "Google Forms" aracılığıyla çevrimiçi olarak ölçeği tamamlamışlardır. Araştırmada, 2024 yılında Özlem Yalçın Menteş tarafından geliştirilen "Psikolojik Yetimlik Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçeği geliştiren araştırmacı, geçerlik aşamasında madde korelasyon analizi, açıklayıcı faktör analizi ve doğrulayıcı faktör analizi gerçekleştirmiş; güvenirlik aşamasında ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı hesaplanmıştır. Sonuç olarak, 27 maddeden ve 4 alt boyuttan (ilişkili olma, ait olma, motivasyon, yeterlilik) oluşan ölçek, 5'li Likert tipi derecelendirme sistemi ile

cevaplanmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçeğin, çalışma evrenine uygunluğu kontrol edildikten sonra geçerlik ve güvenirlik testleri uygulanmıştır.

Ölçeğin geçerliliği için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmıştır. DFA, yapısal eşitlik modellemesi olarak bilinen bir teknik olup, psikoloji, sosyoloji, eğitim araştırmaları, siyaset bilimi ve pazarlama gibi alanlarda kullanılmaktadır. Bu yöntem, faktör analizi ve regresyon analizi tekniklerinin birleşiminden oluşur. Teorik modele dayalı olarak oluşturulan tahmini kovaryans matrisinin, gözlemlenen verilerin kovaryans matrisiyle uyumunu test etmek için kullanılır (Dow, Jackson ve Leitch, 2008).

Doğrulayıcı Faktör Analizi, gözlemlenen değişkenlerin tahmin edilebilirliğini değerlendirerek gizli değişken (faktör) oluşturan bir analiz yöntemidir (Hox, 1995). Bu analiz, önceden oluşturulmuş bir yapıyı test etmek için kullanılır ve sonuçların uyum indeksleri aracılığıyla değerlendirilmesi gerekir (Albright ve Park, 2009). Uyum indeksleri, teorik modele uygunluk derecesini ölçer ve yalnızca tek bir test sonucuna değil, çeşitli indekslerin sonuçlarına dayanarak karar verilir. Bu indeksler arasında ki-kare (x^2), ki-kare/serbestlik derecesi (x^2/sd), mutlak uyum indeksleri (GFI, AGFI), yaklaşık hataların ortalama karekökü (RMSEA) ve artık temelli uyum indeksi (RMR) gibi değerler bulunur (Munro,2005; Şimşek,2007).

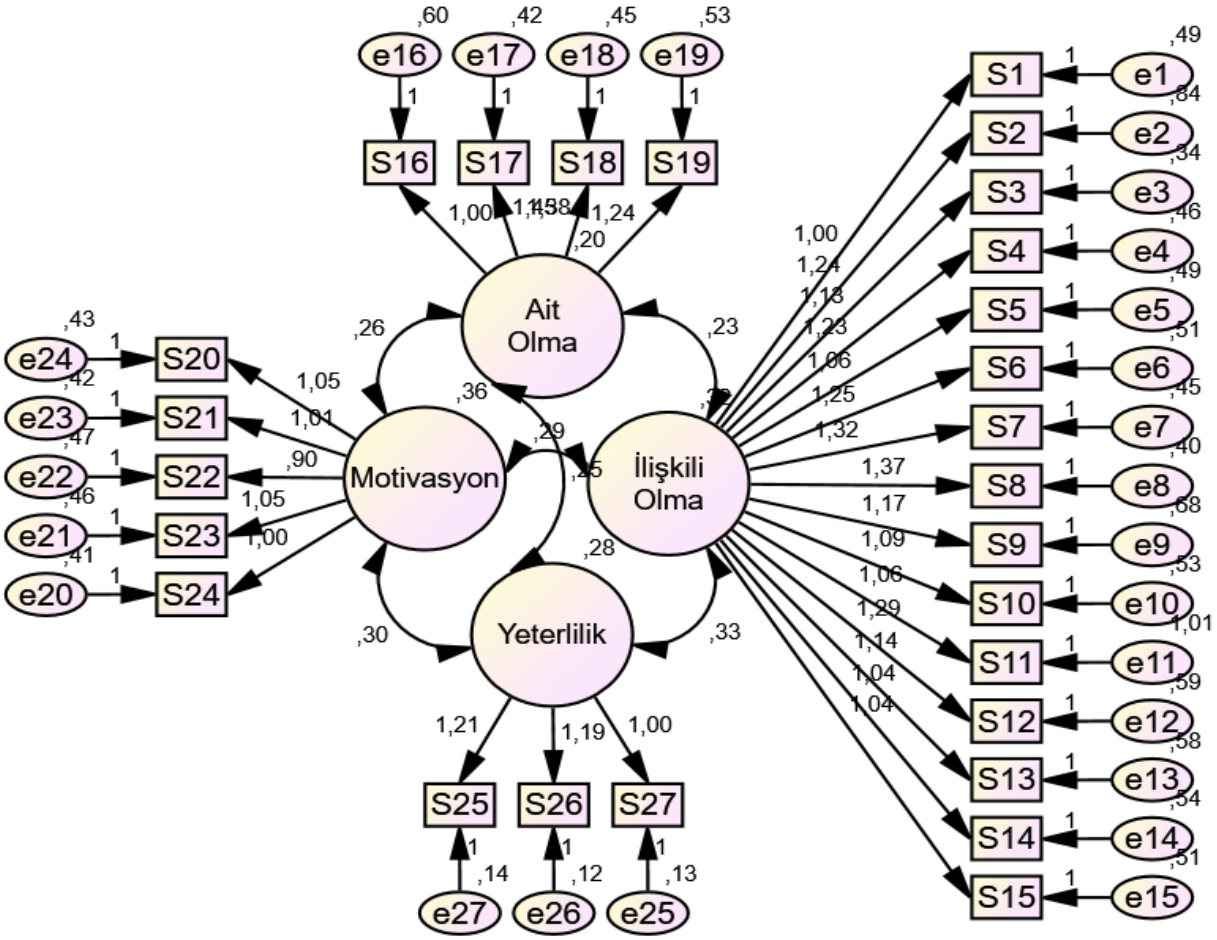
Çizelge 1. Uyum İndeksleri ve Normal Değerleri

İndeksler	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeline Ait Değerler
x^2 "p" Değeri	p>0.05	-	653,648*
x^2/sd	3>	5>	1,729*
GFI	>0.95	>0.90	0,921*
AGFI	>0.95	>0.90	0,893
CFI	>0.95	>0.90	0,930*
RMSEA	<0.05	<0.10	0,078*
RMR	<0.05	<0.10	0,052*

*: uyum gösteren değerler [x 2 : Ki kare indeksi, x 2 /sd: Ki kare / Serbestlik derecesi, GFI: Uyum iyiliği indeksi, AGFI: Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi, CFI: Karşılaştırmalı uyum indeksi, RMSEA: Yaklaşık hataların ortalama karekökü, RMR: Hata kareleri ortalamasının karekökü]

Ölçme aracının uyum indeksleri değerlendirildiğinde, çeşitli uyum değerlerinin kabul edilebilir ve iyi düzeyde olduğu görülmektedir. x^2 değeri, kabul edilebilir uyum düzeyi olan 653,648 olarak hesaplanmıştır. x^2/sd oranı ise 1,729 olup, bu oran model ile veri arasında iyi düzeyde bir uyum olduğunu göstermektedir. GFI değeri 0,921 ve CFI değeri 0,930 olarak tespit edilmiş, bu da her iki indeksin kabul edilebilir uyum düzeyinde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, RMSEA değeri 0,078 ve RMR değeri 0,052 olarak hesaplanmış, bu da kabul edilebilir uyum düzeylerini göstermektedir. Bu bulgular, kullanılan ölçme aracının geliştirildiği evrenle tutarlı olduğunu ve öğrencilerin, bu evrene benzer şekilde yanıtlar verdiğini göstermektedir. Ölçme

aracının uygunluğunu görselleştiren Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) modeline ait grafik aşağıda sunulmuştur.

Görsel 1. Doğrulayıcı Faktör Analiz Diyagramı

Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin toplam 27 madde için güvenirlik analizleri yapılmış ve iç tutarlılık ölçütü olan Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu kapsamda, ölçeğin orijinal çalışmasında (n:375) elde edilen güvenirlik katsayıları ile bu araştırma örnekleminde (n:604) belirlenen güvenirlik katsayıları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve çizelge 2'de özetlenmiştir. Bu karşılaştırma, ölçeğin farklı örneklemler üzerindeki tutarlılığını ve güvenilirliğini gözlemlemek amacıyla yapılmış olup, elde edilen bulgular, ölçme aracının geçerliliği ve güvenirliği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Çizelge 2. Psikolojik Yetimlik Ölçek Güvenirliği

Ölçek Alt Boyutları	Orijinal Ölçeğin Güvenirlik Katsayıları	Bu Çalışmadaki Güvenirlik Katsayıları
İlişkili Olma	0,78	0,74
Ait Olma	0,81	0,80
Motivasyon	0,78	0,76
Yeterlilik	0,86	0,88

Güvenirlik katsayıları incelendiğinde; sunulan verilere göre, Psikolojik Yetimlik Ölçeği'nin alt boyutlarına ait güvenirlik katsayıları hem orijinal çalışmada hem de bu araştırmada belirli bir tutarlılık göstermektedir. Orijinal çalışmada ilişkili olma, ait olma, motivasyon ve yeterlilik alt boyutlarına ait Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla 0,78, 0,81, 0,78 ve 0,86 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise aynı alt boyutlar için güvenirlik katsayıları sırasıyla 0,74, 0,80, 0,76 ve 0,88 olarak bulunmuştur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Ölçeğin faktör yapısını desteklemek amacıyla gerçekleştirilen doğrulayıcı faktör analizi (DFA) sonuçları, açımlayıcı faktör analizi sonucu elde edilen 27 madde ve 4 faktörlü yapının doğrulandığını göstermektedir. x^2/sd oranının 1,729 olması, model ile veriler arasında iyi bir uyum olduğunu göstermekte, ayrıca GFI, CFI, RMSEA ve RMR gibi uyum indeksleri de uyumun genel olarak kabul edilebilir seviyede olduğunu işaret etmektedir. GFI değeri 0,921, CFI değeri 0,930, RMSEA değeri 0,078 ve RMR değeri 0,052 olup, bu değerler modelin uyumunun kabul edilebilir ve iyi olduğunu göstermektedir Ölçeğin güvenilirlik düzeyini belirlemek için yapılan analizler, ölçeğin yüksek güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Büyüköztürk (2002), Cronbach Alpha katsayısının 0,70 veya daha yüksek olmasının, test puanlarının güvenilirliği için genellikle yeterli olduğunu ifade etmektedir. Özlem Yalçın Menteş tarafından geliştirilen "Psikolojik Yetimlik Ölçeği" alt faktörler için elde edilen güvenilirlik katsayıları 0,74 ile 0,88 arasında değişmektedir. Araştırma sonucu elde edilen bulgular, 27 madde ve 4 faktörden oluşan bu ölçeğin beden eğitimi ve spor evreninde kullanılmak üzere geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Çalışmanın sonuçları, Psikolojik Yetimlik Ölçeği'nin beden eğitimi ve spor evreninde geçerlik ve güvenirlik açısından uygun olduğunu göstermiştir. Bu ölçeğin spor bilimleri öğrencilerinin bilişsel süreçlerini doğru bir şekilde ölçtüğü ve sporcuların performansını öngörmede kullanılabileceği sonucuna varılmıştır. Ulaşılan örneklemin sadece öğrencilerden oluşması, araştırmanın sınırlılığı olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak Psikolojik Yetimlik Ölçeği; öğrencilerin hedeflerine ulaşmalarına ket vurabilecek yetim, yoksun bırakılmış psikolojik süreçlerin tespit edilmesi ve psikolojik açıdan nasıl destekleneceklerinin belirlenebilmesi açısından faydalı olacağı tespit edilmiştir. Ölçeğin farklı disiplinlere uyarlama çalışmasının yapılması, akademisyen ve araştırmacılara önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alpay, N. Sporun yaygınlaşmasının gelişmeye etkileri: Bir inceleme. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(1), 2021, s. 33-44.
2. Başaran, İ. E. Eğitim Psikolojisi, Gül Yayınevi, Ankara, 1996.
3. Birrer, D., Röthlin, P., & Morgan, G. Mindfulness to enhance athletic performance: Theoretical considerations and possible impact mechanisms. Mindfulness, 3(3), 2012, s. 235-246.
4. Büyüköztürk, Ş., Kılıç, Ç., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. Örnekleme Yöntemleri, Yargı Yayınları, Ankara, 2017.
5. Büyüköztürk, Ş. Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı, Pegem Yayıncılık, Ankara, 2002.
6. Dow, K. E., Wong, J., Jackson, C., & Leitch, R. A. A Comparison of Structural Equation Modeling Approaches: The Case of User Acceptance of Information Systems, Computer Information Systems, 48(4), 2008, s. 106-114.
7. Erden, M., & Akman, Y. Eğitim Psikolojisi. Gelişim-Öğrenme-Öğretme, Arkadaş Yayınevi, Geliştirilmiş On Beşinci Baskı, Ankara, 2006.
8. Ergenç, G., & Yıldırım, E. Madde Kullanımı Önleme Kılavuzu, T.C. İstanbul Valiliği Milli Eğitim Müdürlüğü, İstanbul, 2007.
9. Fraenkel, R. J., & Wallen, N. E. How to Design and Evaluate Research in Education, McGraw-Hill, New York, 2006.
10. Hox, J., & Bechger, T. Comparison and Combining of Different Approaches to the Multi-Feature-Multi-Method Matrix, McGraw-Hill, New York, 1995.
11. Karaca, R., & Gündüz, N. Oryantiring Sporcularında Zihinsel Antrenman ve Performans İlişkisinin İncelenmesi, Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 19(1), 2021, s. 99.
12. Kardaş, F., & Yalçın, İ. Şükran: Ruh sağlığı alanında güncel bir kavram, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar, 10(1), 2018, s. 1-18.
13. Kesler, E. Elit Güreşçilerde Bilinçli Farkındalık, Sürekli Optimal Performans Duygu Durumu, Spora Katılım Motivasyonu ve Stres Düzeylerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya, 2020.
14. Koç, G. G. Bilişsel Esneklik ve Psikolojik Dayanıklılık ile Stresle Başa Çıkma Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Sakarya, 2020.
15. Munro, B. H. Statistical Methods for Health Care Research, Lippincott Williams & Wilkins, Philadelphia, 2005, s. 351-376.
16. Nar, C. 2020 Orphan Report, Human Rights, 2020.
17. Şimşek, Ö. F. Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş, Temel İlkeler ve LISREL Uygulamaları, Ekinoks, Ankara, 2007, s. 4-22.
18. Yörükoğlu, A. Çocuk Ruh Sağlığı, Özgür Yayınları, İstanbul, 2000.

DURUMLUK BİLİNÇLİ FARKINDALIK ÖLÇEĞİ'NİN SPOR BİLİMLERİ EVRENİNE UYARLAMA ÇALIŞMASI

Arş. Gör. Berkant AYDEMİR[1]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
berkantaydemir@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-7321-3291
Doç. Dr. Cüneyt TAŞKIN[2]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
cuneyttaskin@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-5219-4837
Arş. Gör. Nazlıcan TAŞTAN[3]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
nazlicantastan560@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0001-8736-9983
Dr. Öğr. Üyesi Gamze YILDIRIM ARAZ[4]
Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi,
gamzeyildirimaraz@trakya.edu.tr- ORCID ID 0000-0003-4520-3920

ÖZET

Bu çalışma, Durumluk Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nin (DBİFÖ) spor bilimleri bağlamında geçerlilik ve güvenirliğini test ederek uyarlanmasını amaçlamaktadır. Ölçek, 2022 yılında Veli Duyan, Murat Çay, Elif Gökçearslan ve Selen Yağcı tarafından Türkçeye kazandırılmış olup, 21 maddeden ve iki alt boyuttan "Zihin Farkındalık Durumu" ve "Beden Farkındalık Durumu" oluşmaktadır. Alt boyutlara ait maddeler sırasıyla 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 19, 20 ve 8, 9, 13, 14, 18, 21 olarak belirlenmiştir. Ölçek, "Hiç" (1) ile "Çok İyi" (5) arasında derecelendirilen bir Likert tipi puanlama sistemine sahiptir. Ölçeğin orijinalinde alt boyutları; iç tutarlılık katsayıları sırası ile 0,89 ve 0,72 bulunmuştur. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları, Trakya Üniversitesi Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi'nde öğrenim gören 1258 üniversite öğrencisinden oluşan bir örneklem üzerinde 303 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Geçerlilik çalışmaları kapsamında ölçeğin faktör yapısı Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile değerlendirilmiş ve çeşitli uyum indeksleri incelenmiştir. Ki-kare (χ^2) değeri (620,285), AGFI (0,921), RMSEA (0,071) ve RMR (0,049) gibi değerlerle ölçeğin hedef evren ile kabul edilebilir düzeyde uyum gösterdiği tespit edilmiştir. Güvenirlik analizleri için ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları hesaplanmış; alt boyutlar için sırasıyla, 0,82 ve 0,85 bulunmuştur. Elde edilen bulgular, DBİFÖ' nün spor bilimleri bağlamında geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu ve kültürel olarak uyum sağladığını göstermektedir. Çalışma sonuçları doğrultusunda spor bilimleri öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerini anlamaya yönelik değerli bir katkı sunmuş ve bu doğrultuda teorik ve pratik bilgi sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilinçli Farkındalık, Spor Bilimleri Evreni, Ölçek Uyarlama

ADAPTATION STUDY OF STATE MINDFULNESS SCALE TO SPORT SCIENCES POPULATION

ABSTRACT

This study aims to adapt the State Mindfulness Awareness Scale (SMAS) by testing its validity and reliability in the context of sport sciences. The scale was translated into Turkish by Veli Duyan, Murat Çay, Elif Gökçearslan and Selen Yağcı in 2022 and consists of 21 items and two sub-dimensions "State of Mind Awareness" and "State of Body Awareness". The items belonging to the sub-dimensions are 1, 2, 3, 4, 5, 5, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 16, 17, 19, 20 and 8, 9, 13, 14, 18, 21 respectively. The scale has a Likert-type scoring system ranging from "Not at all" (1) to "Very Good" (5). In the original scale, the internal consistency coefficients of the sub-dimensions were 0.89 and 0.72, respectively. The validity and reliability studies of the scale were carried out with 303 participants on a sample of 1258 university students studying at Trakya University Kırkpınar Faculty of Sport Sciences. Within the scope of validity studies, the factor structure of the scale was evaluated with Confirmatory Factor Analysis (CFA) and various fit indices were examined. With values such as Chi-square (χ^2) value (620,285), AGFI (0.921), RMSEA (0.071) and RMR (0.049), it was determined that the scale showed an acceptable level of fit with the target population. For reliability analyses, Cronbach's Alpha internal consistency coefficients were calculated and found to be 0.82 and 0.85 for the sub-dimensions, respectively. The findings show that the SMAS is a valid and reliable measurement tool in the context of sport sciences and that it is culturally adapted. In line with the results of the study, it made a valuable contribution to understanding the mindfulness levels of sport science students and provided theoretical and practical knowledge in this direction.

Keywords: Mindfulness, Sport Science Population, Scale Adaptation

1.GİRİŞ

Son yıllarda bilinçli farkındalık (“mindfulness”) kavramı, psikoloji ve psikiyatri başta olmak üzere pek çok alanda yaygın şekilde kullanılmaya başlamıştır. Doğu felsefesine dayanan ve bireylerin duygu, düşünce ve beden duyumlarına yargısız bir şekilde odaklanmasını ifade eden bu kavram, özellikle performansın ön planda olduğu disiplinlerde dikkat çekici yararlar sunmaktadır. Bilinçli farkındalık, bireyin mevcut anda yaşanan deneyimlere açık, şefkatli ve yargısız bir şekilde dikkatini odaklaması olarak tanımlanabilir (Kabat-Zinn, 2005). Bu kavram, bireylerin anı fark etmesini ve yaşanan olaylara daha bilinçli tepkiler vermesini destekler. Özellikle stresin yüksek olduğu durumlarda bilinçli farkındalık uygulamaları, bireyin zihinsel ve fiziksel sağlığına olumlu katkılar sunmaktadır. Araştırmalar, bilinçli farkındalığın duygusal dengeyi geliştirerek depresyon, anksiyete ve stres gibi sorunları azaltmada etkili olduğunu göstermektedir (Baer, 2003; Grossman ve ark., 2004).

Spor bilimleri, fiziksel performansın ötesine geçerek bireylerin zihinsel ve duygusal boyutlarını da kapsar. Bilinçli farkındalık, bu disiplinin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Sporcuların performansı sırasında dikkatlerini toplama, stresi yönetme ve rekabet ortamında sakin kalma gibi becerileri geliştirmesi kritik bir rol oynar (Gardner ve Moore, 2004). Bilinçli farkındalık, bireylerin sadece fiziksel performansını değil, aynı zamanda zihinsel dayanıklılığını da artırarak sakatlanma riskini azaltabilir ve sporcuların genel refahını destekleyebilir. Bilinçli farkındalığın spor performansı üzerindeki etkisi çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur. Özellikle odaklanmış dikkat ve düşünce kontrolü gerektiren spor dallarında bilinçli farkındalık, sporcuların stres anlarında daha dengeli bir zihin durumu elde etmelerine yardımcı olur (Birrer ve ark., 2012). Bilinçli farkındalık tekniklerinin uygulanması, sporcuların mevcut anda kalmalarını sağlayarak performansının önündeki zihinsel engelleri azaltabilir. Bunun bir sonucu olarak, özellikle yoğun rekabet ortamında duygu durum kontrolü ve konsantrasyon geliştirme gibi unsurlar öne çıkar. Spor Bilimlerinde Bilinçli Farkındalık Kazançları Odaklanma ve Konsantrasyon; Sporcuların anı deneyimlemelerine yardımcı olarak dikkatlerinin dağılmasını engeller. Stres ve Kaygı Azalımı: Rekabet ortamlarındaki baskıyı azaltır ve daha sakin bir zihin durumu sağlar. Motivasyon ve İçsel Tatmin; Sporcuların performansa olan motivasyonunu artırarak genel başarıyı destekler. Fiziksel ve Zihinsel Dayanıklılık: Sakatlanma riskini azaltarak uzun vadeli dayanıklılık geliştirir. Hem bireysel hem de takım başarısını destekleyen bu yaklaşım, sporcuların fiziksel ve zihinsel sınırlarını zorlamasına yardımcı olurken, uzun vadeli bir başarının temellerini atar.

2.YÖNTEM

Bu çalışmada, Durumluk Bilinçli Farkındalık Ölçeği’nin spor bilimleri evrenine uyarlanması amacıyla betimsel tarama (survey) yöntemi kullanılmıştır (Fraenkel & Wallen, 2006; Büyüköztürk, 2002; Demirel, 2001). Araştırma sürecinde, spor bilimlerinde eğitim gören bireylerin özelliklerini belirlemek üzere olay, birey ya da nesne herhangi bir etkilenme veya değiştirme olmadan incelenmiştir (Karasar, 1998). Verilerin analizinde, ilk olarak ölçeğin IBM AMOS 26.0 yazılımı ile yapı geçerliliği test edilmiş; bu kapsamda doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. DFA, yapısal eşitlik modellemesinin bir parçası olup, ölçeğin teorik

modeline dayanan kovaryans matrisinin, gözlenen veri matrisine uygunluğunu test etmektedir (Dow, Jackson, Wong, & Leitch, 2008; Hox & Bechger, 1995). Bu analiz, ölçeğin spor bilimleri öğrencileri kültürüne uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. DFA sonrasında, ölçeğin alt boyutları arasındaki korelasyonlar SPSS 26.0 programı ile incelenmiş ve Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Cronbach Alfa katsayısı, ölçeğin alt boyutları ve toplamın iç tutarlılığını değerlendirmek üzere kullanılmış olup, çalışmanın güvenirlik analizleri tamamlanmıştır.

3.BULGULAR

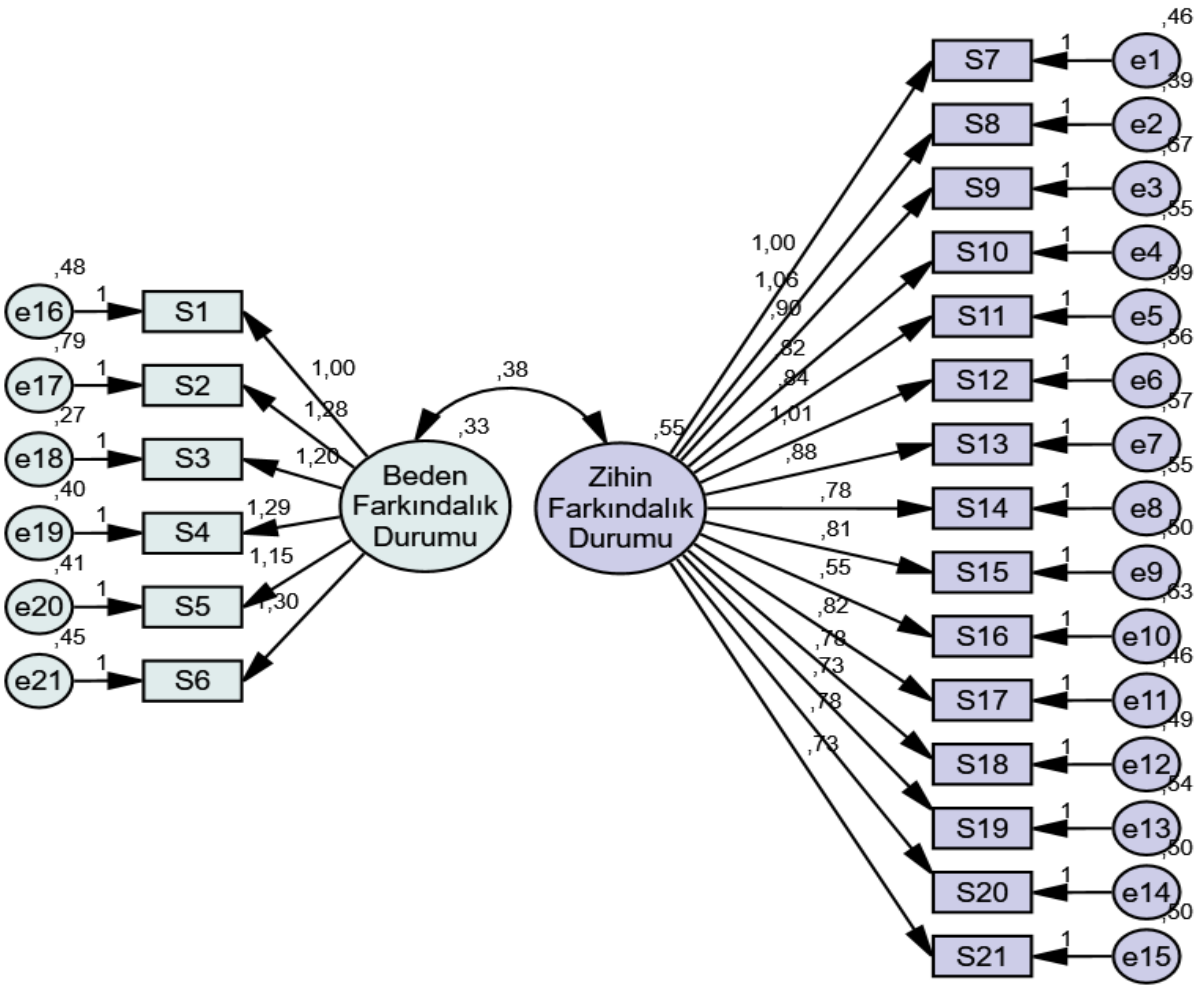
Araştırma bulguları, doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ve diğer uyum indeksleri üzerinden değerlendirilmiştir. Modelin uyum iyiliği değerleri Çizelge 1'deki gibidir.

Çizelge 1 Uyum İndeksleri ve Normal Değerleri

İndeksler	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Araştırma Modeline Ait Değerler
x^2 "p" Değeri	p>0.05	-	620,285*
x^2/sd	3>	5>	2,521*
GFI	>0.95	>0.90	0,853
AGFI	>0.95	>0.90	0,921*
CFI	>0.95	>0.90	0,894
RMSEA	<0.05	<0.10	0,071*
RMR	<0.05	<0.10	0,049*

*: uyum gösteren değerler [x 2 : Ki kare indeksi, x 2 /sd: Ki kare / Serbestlik derecesi, GFI: Uyum iyiliği indeksi, AGFI: Düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi, CFI: Karşılaştırmalı uyum indeksi, RMSEA: Yaklaşık hataların ortalama karekökü, RMR: Hata kareleri ortalamasının karekökü]

Modelin ki-kare değeri ($\chi 2$) 620,285 olarak bulunmuştur. Ki-Kare / Serbestlik Derecesi ($\chi 2$/sd) ise 2,521 olup, bu değer modelin kabul edilebilir uyum sınırları içerisinde olduğunu göstermektedir. Literatüre göre, 3'ün altındaki değerler iyi uyumu, 5'in altındaki değerler ise kabul edilebilir uyumu işaret etmektedir (Hox & Bechger, 1995). Modelin uyum iyiliği indeksi (GFI) 0,853, düzeltilmiş uyum iyiliği indeksi (AGFI) ise 0,921 olarak hesaplanmıştır. AGFI değeri iyi uyumu, GFI değeri ise kabul edilebilir uyumu desteklemektedir. Karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI) 0,894 olarak bulunmuştur. Bu değer, modelin kabul edilebilir uyum seviyesinde olduğunu göstermektedir. Modelin yaklaşık hata karekök ortalaması (RMSEA) 0,071, standart artık karekök (RMR) ise 0,049 olarak hesaplanmıştır. RMSEA değeri kabul edilebilir uyumu, RMR değeri ise iyi uyumu işaret etmektedir. Bu bulgular, Durumluk Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nin spor bilimleri evreninde geçerli ve güvenilir bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ölçme aracının uygunluğunu görselleştiren Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) modeline ait grafik Görsel 1'de sunulmuştur.

Görsel 1 Doğrulayıcı Faktör Analiz Diyagramı

Durumluk Bilinçli Farkındalık Ölçeği'ne ait doğrulayıcı faktör analizi modeli, iki temel faktör olan Beden Farkındalık Durumu ve Zihin Farkındalık Durumu üzerine yapılandırılmıştır. Modelde, her bir alt boyuta ait maddeler ilgili faktörlerle doğrusal bir ilişki içerisindedir ve bu maddelerin faktör yükleri, ölçeğin geçerliliği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Analiz sonuçlarına göre, Beden Farkındalık Durumu ile Zihin Farkındalık Durumu faktörleri arasında r=0,38r = 0,38r=0,38 düzeyinde bir ilişki bulunmaktadır. Bu değer, iki alt boyutun birbirinden bağımsız olduğunu, ancak orta düzeyde bir ilişki sergilediklerini göstermektedir.

Beden Farkındalık Durumu alt boyutuna ait maddelerin (S1–S6), faktör yüklerinin 0,79 ile 1,30 arasında değiştiği görülmektedir. Bu durum, bu maddelerin ilgili boyutu güçlü bir şekilde temsil ettiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde, Zihin Farkındalık Durumu'na ait maddeler (S7–S21) de 0,73 ile 1,06 arasında değişen faktör yüklerine sahiptir ve bu da zihinsel farkındalık boyutunun ölçek tarafından yeterince temsil edildiğini göstermektedir. Her iki faktöre ait hata terimleri incelendiğinde ise maddelerin açıklanamayan varyanslarının düşük düzeyde olduğu görülmüş ve bu durum ölçeğin güvenilirliğini desteklemiştir.

Modelin genel uyumuna bakıldığında, faktör yüklerinin büyük çoğunluğunun 0,70'in üzerinde olması, ölçeğin ölçme geçerliği açısından güçlü bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Faktörler arasında gözlemlenen orta düzeydeki ilişki, bu boyutların hem bağımsız ele alınabilir hem de birbirleriyle bağlantılı olduğunu işaret etmektedir. Beden Farkındalık Durumu alt boyutundaki maddeler bireyin fiziksel farkındalık düzeyini, Zihin Farkındalık Durumu alt boyutundaki maddeler ise zihinsel süreçlere yönelik farkındalığı ölçmeyi hedeflemektedir. Bu ayrım, ölçeğin teorik çerçevesiyle uyumlu olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin alt boyutlarına ilişkin toplam 21 madde için güvenirlik analizleri yapılmış ve iç tutarlılık ölçütü olan Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları hesaplanmıştır. Bu kapsamda, ölçeğin orijinal çalışmasında (n:345) elde edilen güvenirlik katsayıları ile bu araştırma örnekleminde (n:303) belirlenen güvenirlik katsayıları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve Çizelge 2'de özetlenmiştir. Bu karşılaştırma, ölçeğin farklı örneklemler üzerindeki tutarlılığını ve güvenilirliğini gözlemlemek amacıyla yapılmış olup, elde edilen bulgular, ölçme aracının geçerliliği ve güvenirliği hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

Çizelge 3 Durumluk Bilinçli Farkındalık Ölçek Güvenirliği

Ölçek Alt Boyutları	Orijinal Ölçeğin Güvenirlik Katsayıları	Bu Çalışmadaki Güvenirlik Katsayıları
Zihin Farkındalık Durumu	0,72	0,82
Beden Farkındalık Durumu	0,83	0,85

Güvenirlik katsayıları incelendiğinde; sunulan verilere göre, Durumluk Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nin alt boyutlarına ait güvenirlik katsayıları hem orijinal çalışmada hem de bu araştırmada belirli bir tutarlılık göstermektedir. Orijinal çalışmada Zihin Farkındalık Durumu, Beden Farkındalık Durumu alt boyutlarına ait Cronbach Alfa güvenirlik katsayıları sırasıyla 0,89 ve 0,72 olarak tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise aynı alt boyutlar için güvenirlik katsayıları sırasıyla 0,82 ve 0,85 olarak bulunmuştur.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Ölçeğin faktör yapısını desteklemek amacıyla gerçekleştirilen Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) sonuçları, açımlayıcı faktör analizi ile belirlenen 21 madde ve iki faktörlü ölçeğin yapı geçerliliği açısından yeterli olduğunu göstermektedir. Analiz sonuçları, model ile veriler arasında kabul edilebilir ve iyi bir uyum olduğunu ortaya koymaktadır. Model uyum istatistikleri incelendiğinde, x^2 değeri 620,285 olarak hesaplanmış ve serbestlik derecesine (sd=246) bölündüğünde x^2/sd oranının 2,521 olduğu görülmüştür. Bu oran, genel kabul edilen sınırlar dahilindedir ve modelin iyi bir uyum sunduğunu göstermektedir. Uyum indekslerinden GFI değeri 0,853, AGFI değeri 0,921, CFI değeri 0,894, RMSEA değeri 0,071 ve RMR değeri 0,049 olarak bulunmuştur. RMSEA ve RMR değerlerinin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu ve modelin uyumlu olduğunu desteklediği görülmektedir. Bununla birlikte, GFI ve CFI değerleri kabul edilebilir düzeyde olmakla birlikte, iyileştirilmesi gereken alanlara işaret etmektedir. Ölçeğin güvenilirlik analizleri, yüksek bir güvenilirlik düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Cronbach Alpha katsayıları, Beden Farkındalık Durumu için 0,83, Zihin Farkındalık Durumu için ise 0,85 olarak bulunmuştur. Büyüköztürk (2002) tarafından ifade edildiği gibi, bu katsayıların 0,70'in üzerinde olması, ölçeğin güvenilir bir ölçme aracı

olduğunu doğrulamaktadır. Bu sonuçlar, ölçeğin iç tutarlılık açısından güvenilirliğini desteklemektedir. Faktörler arasında elde edilen ilişkiler, ölçeğin teorik çerçevesi ile uyumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. Beden Farkındalık Durumu ile Zihin Farkındalık Durumu faktörleri arasında r=0,38 düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmuş, bu durum iki faktörün birbirinden bağımsız olmakla birlikte orta düzeyde ilişki sergilediğini göstermiştir.

Bu bulgular, Durumluk Bilinçli Farkındalık Ölçeği'nin spor bilimleri bağlamında geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Özellikle "Zihin Farkındalık Durumu" ve "Beden Farkındalık Durumu" gibi alt boyutlar, spor bilimleri öğrencilerinin bilinçli farkındalık düzeylerini değerlendirmede etkili bir araç sunmaktadır. Ölçek, bireylerin bilinçli farkındalığını ölçmenin yanı sıra, bu yeterliklerin spor bilimleri bağlamında nasıl kullanılabileceğini anlamaya yönelik değerli bir kaynak sağlamaktadır.

Sonuç olarak, bu çalışma, spor bilimleri öğrencilerinin farkındalık düzeylerini ölçmek ve bu farkındalıkların nasıl geliştirilebileceğini anlamak için geçerli ve güvenilir bir araç sunmaktadır. Akademisyenlere ve araştırmacılara, bu ölçeği bilinçli farkındalık süreçlerinin analizi ve geliştirilmesinde kullanmaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Baer, R. A. Mindfulness Training as a Clinical Intervention: A Conceptual and Empirical Review, Clinical Psychology: Science and Practice, 10(2), 125-143, 2003.
2. Birrer, D., Rothlin, P. ve Morgan, G. Mindfulness to Enhance Athletic Performance: Theoretical Considerations and Possible Impact Mechanisms, Mindfulness, 3(3), 235-246, 2012.
3. Büyüköztürk, Ş. Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı, Pegem Yayıncılık/Ankara, 2002.
4. Demirel, Ö. Eğitim Bilimine Giriş, Pegem Yayıncılık/Ankara, 2001.
5. Dow, D., Jackson, M., Wong, C. ve Leitch, S. Structural Equation Modeling in Management Research: A Guide for Improved Analysis, Journal of the Academy of Marketing Science, 36(3), 358-371, 2008.
6. Fraenkel, J. R. ve Wallen, N. E. How to Design and Evaluate Research in Education, McGraw-Hill, 2006.
7. Gardner, F. L. ve Moore, Z. E. A Mindfulness-Acceptance-Commitment-Based Approach to Athletic Performance Enhancement: Theoretical Considerations, Behavior Therapy, 35(4), 707-723, 2004.
8. Grossman, P., Niemann, L., Schmidt, S. ve Walach, H. Mindfulness-Based Stress Reduction and Health Benefits: A Meta-Analysis, Journal of Psychosomatic Research, 57(1), 35-43, 2004.
9. Hox, J. J. ve Bechger, T. M. An Introduction to Structural Equation Modeling, Family Science Review, 11, 354-373, 1995.
10. Karasar, N. Bilimsel Araştırma Yöntemi, Nobel Yayınevi/Ankara, 1998.
11. Kabat-Zinn, J. Coming to Our Senses: Healing Ourselves and the World Through Mindfulness, Hyperion, 2005.

SPOR CAMİASINDA SOSYAL MEDYA OKUR YAZARLIĞININ GELİŞTİRİLMESİ VE MEDYA İLETİLERİNDE DEZENFORMASYON İLE NEFRET SÖYLEMİ

Doç. Dr. Abdurrahman KIRTEPE[1]
Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
akirtepe@firat.edu.tr- https://orcid.org/0000-0003-3268-2192
Muhammed Bahadır SANDIKÇI[2]
Munzur Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
mbsandikci@munzur.edu.tr- https://orcid.org/0000-0001-9724-0438
***Duygu Büşra SANDIKÇI**[3]
Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
dytduygudemirel@gmail.com- https://orcid.org/0000-0002-4158-6373

ÖZET

Bilginin zor elde edildiği bir süreci yaşamaktayız. Bir gerçektir ki bilgiye sahip olmak sahip olmayana oranla güçlü hissettirebilir. Toplumların sahip oldukları ölçülebilir ve kıyaslanabilir bilgiyle güce dönüşebilir. Herhangi bir konuda sahip olunabilecek farklı, tutarlı ve doğru verilerin dijital mecralarda düzgün işlenmesi maddi, ticari ve bilimsel anlamda avantaj sağlayabileceği gibi yanlış manipülasyonlar sonucunda ise farklı çekince, tepki ve soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. İçinde bulunduğumuz dönem teknolojinin gelişmesiyle medyanın dijitalleştiği bir döneme evrilmiştir. Bu çağda algı yönetimi ve manipülasyon gibi konular ağırlıklı olarak göze çarpmaktadır. Dijital medyada sunulan bu paylaşımlarla kitleleri ve toplumsal yapıyı etkilemekte olduğunu görmekteyiz. İnsanları ve kitleleri yanıltabilmek ve bu sayede çıkar elde etmek amacıyla kasıtlı olarak oluşturulan ve paylaşılan bilgiler dezenformasyonu açıklamaktadır. Sosyal medyanın son zamanlarda sosyal nitelikteki amaçlarının dışında bilgi edine bilmek haber alma ya da haberi paylaşma şeklindeki kullanımı beraberinde dezavantajlı durumları da meydana getirmektedir. Bu dezavantajlardan en önemlisi olarak haber kaynağının teyit edilme ihtiyacı güdülmeden paylaşılması ve haber kaynaklarının deneğime tabi olmaması söylenebilir. Endüstrileşen spor çerçevesi teknolojinin gelişmesiyle sosyal medya aracılığı ile sporcular ile ilgili içerik oluşturan taraftarlar için en önemli kaynak haline gelmiştir. Güncel görüntü, haber ve basın ile ilgili hem sporcular hem de spor paydaşlarının kitlelerle olan iletişimini arttırmaktadır. Spor severler ve sporcular arasında da önemli bir iletişim kolaylığı sağlaması açısından önemlidir. Nefret söylemi sosyal medya sayesinde değişime yönelmiştir. Sosyal medya ile nefret söylemi arasında önemli bir korelasyon bulunmaktadır. Medya okur yazarlılığının geliştirilmesi önemli görülmelidir. Sosyal medyaya duyulan güven duygusunun artması ve doğru bilgiyi sunacak medya portallarının yaygınlaşmasını sağlayarak sporda medya dezenformasyonunun önüne geçilmesi sağalabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Spor Camiası, Sosyal Medya, Okur yazar, Dezenformasyon, Nefret.

SPOR CAMİASINDA SOSYAL MEDYA OKUR YAZARLIĞININ GELİŞTİRİLMESİ VE MEDYA İLETİLERİNDE DEZENFORMASYON İLE NEFRET SÖYLEMİ

Bilgi ve Veri Kullanımı

Bilginin zor elde edildiği bir süreci yaşamaktayız. Bir gerçektir ki bilgiye sahip olmak sahip olmayana oranla güçlü hissettirebilir. Toplumların sahip oldukları ölçülebilir ve kıyaslanabilir bilgiyle güce dönüşebilir. Bilginin güç olduğu klasik felsefeye bakıldığında platonla karşımıza çıkmaktadır. Platon bilgisin soyut bir kavram olduğunu ve insanlar içerisinde en fazla filozofların sahip olabileceği kanaatindedir. Toplumlarda her bireyde akışkan ve değişken dinamik bir bilgi birikimi vardır. Geçmişe bakıldığında yazının var olmadığı dönemlerde bireylerin bilgi birikiminin toplamı mantıksal çerçevede o toplumun toplam bilgisini oluşturabilir. Günümüzde ise bireylerden bağımsız olarak bilgiyi nakletme ve kaydetme gibi imkanların olduğunu görüyoruz. Bunun sonucunda toplumların ve insanların bilgi birikimin farklı bir hal aldığı savunulabilir.

Bir araştırma sonucunda gözlemleme, deneme, sayma ve ölçme ile elde edilen bir konu hakkında bilgi sahibi olmak veya o konuyla ilgili yorum yapma fırsatı yakalamak maksadıyla edinilen sayısal veya metin şeklindeki ögelere tanım olarak veri diyebiliriz. Günümüz global dünyada veri kavramının dijital mecralarda öneminin her geçen gün daha kıymetli olduğunu söyleyebiliriz. Veri kavramının alt boyutu olarak kişisel veri kavramı kişilerle ilişkilendirilebilecek bir veri türüdür. Herhangi bir konuda sahip olunabilecek farklı, tutarlı ve doğru verilerin dijital mecralarda düzgün işlenmesi maddi, ticari ve bilimsel anlamda avantaj sağlayabileceği gibi yanlış manipülasyonlar sonucunda ise farklı çekince, tepki ve soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Kişisel verilerin korunması 6698 sayılı kanunla korunma altına alınmıştır.

Dijitalleşme ve Medya

İçinde bulunduğumuz dönem teknolojinin gelişmesiyle medyanın dijitalleştiği bir döneme evrilmiştir. Bu çağda algı yönetimi ve manipülasyon gibi konular ağırlıklı olarak göze çarpmaktadır. Haber ajansları ve medya uzmanlarının dijital ortamlarda manipülatif etkiler oluşturduğu bir dönem içerisinde bulunmaktayız. Dijital medyada sunulan bu paylaşımlarla kitleleri ve toplumsal yapıyı etkilemekte olduğunu görmekteyiz. Bu etkiyi oluşturan güç odaklarının isteyerek veya istem dışı iletiler yoluyla gerçek dışı veri ya da bilgiler ve sosyal medya aplikasyonları sayesinde kullanıcıların hayal gücünü etkileyerek mental manipülatif etkileşimler ya da kurgusal etkileşimler doğurabilmektedirler.

İnsanları ve kitleleri yanıltabilmek ve bu sayede çıkar elde etmek amacıyla kasıtlı olarak oluşturulan ve paylaşılan bilgiler dezenformasyonu açıklamaktadır. Dezenformasyon içeren bilgi ve haberlerin sosyal medyada diğer medya unsurlarına kıyasla daha yoğun şekilde

rastlanmaktadır. Genel manada dezenformasyona sebep olan radikal yönelim ve ideolojik taraflılık, ekonomik çıkarlar statü arayışı ve ilgi görme talebi gösterilebilir. Türkiye de dezenformasyon konusu ele alındığında otuz yedi ülke içerisinde 2018 de yapılan bir çalışmada dezenformasyonun en fazla görüldüğü ülkenin Türkiye olduğu görülmüştür. Katılımcıların %40'ınında medyaya güvenmediği tespit edilmiştir.

Dijital ortamlarda politik, sosyal ve ekonomik nedenlerle sahte (troll ve bot) hesaplar, Twitter ve Facebook gibi yaygın popüler uygulamalarda içerik üretimleri, görüntü ve ses ile yapılan manipülasyon ve siber korsanlık davranışları ile dezenformasyon içeren ileti ve içerikler hızla yayılabilmektedir. Günümüz de özellikle sosyal medya özelliği taşıyan dijital platformlarda sahte ve gerçek dışı bilgi ve haberlerin yayımlanması ile yayılması mümkün hale gelmiş böylece dezenformasyon için elverişli bir hal almıştır.

Sosyal Medya ve Okuryazarlığı

Sosyal medyanın son zamanlarda sosyal nitelikteki amaçlarının dışında bilgi edine bilmek haber alma ya da haberi paylaşma şeklindeki kullanımı beraberinde dezavantajlı durumları da meydana getirmektedir. Bu dezavantajlardan en önemlisi olarak haber kaynağının teyit edilme ihtiyacı güdülmeden paylaşılması ve haber kaynaklarının deneğime tabi olmaması söylenebilir. Haberin ulaştığı sosyal kitlelerin yanlış algıya kapılarak manipüle edilmesiyle sonuçlanan bu tip vakaların kasıtlı ve kötü niyetli olarak sosyal medyada toplum düzeyinde büyük hasarlara sebep olmaktadır.

Eğitimin bireylerde belli bir yaşantı neticesinde kasıtlı bir şekilde istendik yönde eğilim göstererek davranış değişikliğine sebebiyet veren süreci ifade ettiğini düşünürsek bireylerin toplumun beklentilerine göre hareket etme temelini taşıdığını söylememiz mümkündür. Sosyal medya bu bağlamda eğitimin bir parçası olarak düşünülerek kazandırmak istenen davranışların tutumların ve becerilerin sağlanmasında önemli bir yer olarak görülebilir. Eğitimde hedef ve içerikler doğrultusunda çocuk ve gençlerde bilgisayar ve internet kullanımının yanında medya ve bilgisayar okur yazarlığının öneminin de arttığını görmekteyiz. Medya okur yazarlığı yazılı ve yazılı olmayan, kitle iletişim araçları internet ve televizyon gibi çeşitlilik gösteren araçlarla mesajlara ulaşabilme bunları çözümleyebilme, iletme ve değerlendirme yeteneği olarak açıklanabilir. Medya okur yazarlığı neticesinde medya mesajlarını doğru okuyabilen bu mesajları bilinçli olarak çözümleyebilen, çözümleme sonuçlarını bilinçli bir şekilde değerlendirebilen bir kamuoyunu oluşturmayı hedef almaktadır. Son zamanlarda kullanılan medya okur yazarlık kavramı bireyleri medyanın olumsuz yan etkilerine karşı korumaya yönelik bir eğitim unsuru olarak görülmektedir.

Medya alanında gerçekleşen eşi benzeri görülmemiş değişiklikler ve gelişmeler çocuklarında medya unsurları karşısında aciz ve savunmasız kalmaları sonucunda önlemlerin alınmasına sebebiyet vermiştir. Medyanın zararları karşısında ortaya çıkan en etkili yöntemin çocukların eğitilmesi olmuştur. Medya okur yazarlığı bunların başında fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Medya okur yazarlığı derslerinin pilot bölge uygulamaları ülkemizde okutulması 2006 yılına dayanmaktadır. Sosyal medya okur yazarlığı ile toplumun teknolojik araçları etkin şekilde kullana bilmesi yenilikçi ve eleştirel bilimsel düşüncelerin kavranması teknolojik ve

dijital gelişmelerin avantajların yanında dezavantajlarının da olduğunun anlaşılması amaçlanmış doğrudan ve dolaylı olarak kazanımların elde edilmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

Spor Camiasında Sosyal Medya Unsuru

Sporun tarihsel kültürel politik ekonomik ve kurumsal içerikleriyle toplumsal bir olgu olduğu savunulabilir. Bu sebeple sosyoloji ile yakın bir ilgi içerisinde olması beklenen bir durumdur. Toplumsal hayatın içerisinde bir işlevi olduğu düşünülebilir. Sporun kültürel değerleri yansıtması toplumun değer ve yargılarını öğretmektedir. İşlevselci bakış açısına göre her türden sosyolojik olgu ya da toplumsal hayatın içerisindeki bütün olgular işlevsel çözümleme ile açıklanmaktadır. Çatışma teorisi ise işlevselci teoriye oranla bir itiraz olarak meydana gelmiştir. Çatışma teorisinde temel olan toplumsal ilişkilerde sömürü baskı ve manipülasyonla tanımlanabilmesidir. Spor işlevsel bağlamda ele alındığında birey ve toplum üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır. Sporun toplumsal değerleri bireylere ileten müşterek değerleri toplumsal düzen açısından ele alan bir kurum olarak görüldüğü söylenebilir. İşlevselci teori çerçevesinde spor insanları bir arada tutan ve toplumsal dayanışma sağlayan uyum ve düzene pozitif katkı sunan önemli bir unsur olabilirken çatışma teorisi bağlamında ise kapitalist ekonomik düzenin bir uzantısı ve güç eşitsizliklerinin sürdürüldüğü toplumsal eşitsizliklerin (ırk cinsiyet ve sınıf) ele alınan bir yapıda olduğu ifade edilmektedir.

Endüstrileşen spor çerçevesi teknolojinin gelişmesiyle sosyal medya aracılığı ile sporcular ile ilgili içerik oluşturan taraftarlar için en önemli kaynak haline gelmiştir. Güncel görüntü, haber ve basın ile ilgili hem sporcular hem de spor paydaşlarının kitlelerle olan iletişimini arttırmaktadır. Spor severler ve sporcular arasında da önemli bir iletişim kolaylığı sağlaması açısından önemlidir. Bu durum spor takımlarıyla taraftar grupları arasında önemli bağlarda doğurmaktadır. Spor kulüpleri hem de sporcular bu yolla ekonomik olarak önemli gelir imkânı sağlarken perspektif açısından da önemli avantajlar elde etmektedirler. Spor sosyal medya unsuruyla önemli bir pazara sahip olurken popülerlik kazanma imkânı da yakalamaktadır. Spor takımları sosyal medya unsuru üzerinden hayran kitleleri ve taraftar gruplarıyla ilişkilerini güçlü kılarak sosyal medyayı bir fırsat aracı olarak kullanabilmeleri mümkündür.

Sosyal Medya İletilerinde Nefret Söylemi

Sanal ortamlarda bireyler rahatlıkla dolaşabiliyor tartışmalara girebiliyor ve bunları yaparken sınırsız bir şekilde özgürlüğü kullanabiliyorlar ve buna en uygun yer olarak da medyayı seçmektedirler. Konu nefret söylemi olunca durumun değişmediğini de görmekteyiz toplumsal paylaşım ağlarında nefret içerikli paylaşımlara ulaşmak oldukça kolay bir durumdadır. Bu durum spor kulüplerinde taraftar grupları arasında oldukça sık rastlanılan bir durumdur. Nefret söylemi sosyal medya sayesinde değişime yönelmiştir. Sosyal medya ile nefret söylemi arasında önemli bir korelasyon bulunmaktadır. Sosyal medya ile nefret söylemi büyük bir hız ile yayılma göstermektedir. Geleneksel medyaya nazaran internetteki nefret

söylemleri daha yaygın hale gelmiştir. Nefret söylemlerinin yayılmasında medya önemli bir rol oynamaktadır. Nefret söylemlerinin yeniden tasarlanmasını sağlamaktadır. Nefret söylemlerinin en önemli işlevlerinden birisi olarak şiddetin alt yapısını oluşturduğunu söyleyebiliriz. Nefret söylemi ayrıca içerisinde suç potansiyelini de oluşturmaktadır. Sosyal medyada nefret söylemleriyle karşılaşıldığı bilinmektedir. Bu durum spor ile ilişkili olarak daha sık karşılaşılan durumdur. Toplumların yaşadığı nefret duygusu sözel olarak yapılan şiddet ve nefret söylemleri sosyal medya aracılığı ile kurumsal çerçevede kısa zamanda cevap bulabilmektedir. Bu durum kamuoyuyla doğrudan ilişkilidir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

İçinde bulunduğumuz dijital dönemin bir gerekliliği olarak veri ve bilgilerin farklı şekillerde sanal ortamlarda işlenmesi elzem bir durumdur. Dijital dünyada sosyal medya ve farklı paylaşım ağlarında dolaşımda olan bireylerin ilgisini çekecek içerik oluşumlarına sınırsız erişim imkânı sunulmaktadır. Menfaat sağlamaya çalışan kötü ve art niyetli grup ve oluşumların farklı hedefler doğrultusunda yanlış bilgi, asılsız haber ve içerik gibi farklı unsurları sosyal medya platformlarında istedikleri şekilde yayımlama ve yaymaya çalıştıklarını görmekteyiz. Sosyal, ekonomik, kültürel ve sportif anlamda birçok konuyu ele aldıklarını gözlemlemekteyiz. Dünyada ve ülkemizde hukuk çerçevesi içerisinde sosyal medya dezenformasyonunun önlenmesi ile ilgili hızlı bir şekilde düzenlemelerin hayata geçirildiği bir dönemdeyiz. Bu önlemlerin alınmasının yanında bireysel ya da toplumsal anlamda da bir global dünyaya ayak uydurma gereksinimi olarak bir farkındalığın geliştirilmesi, kitlelerin ve bireylerin zarar görmesini engelleyecektir.

Medya okur yazarlılığının geliştirilmesi öncelikli olarak hizmet sektöründe ve kurumsal çerçevede eğitim ile paralel doğrultuda ilerlemesi gerekmektedir. Spor camiasında şiddet içerikli söylemlerin sosyal medya platformlarında yaygınlaşması şiddetin önünü açarak geri dönüşü zor sonuçlar doğurabilmektedir. Spor camiasında nefret söylemlerinin yerini sportif başarı hikayelerinin alması ile sporun birleştirici, barışçıl ve centilmen unsurlarının ön plana alınması önemli bir gereklilik olarak görülmelidir. Sosyal medyada haber doğrulama platformlarının oluşturulması ve etkinliklerinin arttırılması sosyal medya açısından farkındalığın artmasının önünü açmasını sağlayacaktır. Sosyal medyaya duyulan güven duygusunun artması ve doğru bilgiyi sunacak medya portallarının yaygınlaşmasını sağlayarak sporda medya dezenformasyonunun önüne geçilmesi sağalabilecektir. Sporda medya okur yazarlığının arttırılması sağlanarak toplum da algı oyunlarının önüne geçilmesi mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Alğan, C. ve Şensever, L. (2010). Ulusal Basında Nefret Suçları: 10 Yıl, 10 Örnek, Sosyal Değişim Derneği, İstanbul.
2. Aslan F. (2018). Okullarda Sağlığın Geliştirilmesi Uygulamalarında Medya Okur Yazarlığı Yaklaşımının Kullanılması. STED.;27(4):284-90.
3. Aydın, A. F. (2023). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Manipülasyon: 2023 Kahramanmaraş Depremi Örneği. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 12(5), 2603-2624. https://doi.org/10.15869/itobiad.1283358
4. Bilir, H. (2020). Sporun toplumsal işlevi: sosyolojik bir yaklaşım. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 12(4), 27-36.
5. Çömlekçi, M.F. (2019). Dısınformation on Social Media and Practices Of Fact-Checking Platforms, Gumushane University e-Journal of Faculty of Communication (e-GİFDER) Volume: 7, International Turkish World Press Symposium Special Number p. 1549-1563.
6. Dilsiz, V. (2021) Dijital Dünyada Kişisel Veri Kavramı ve KVKK / GDPR Kapsamında BirDeğerlendirme. İstanbul Marka Bilim Topluluğu / IstanbulMarka Science Society.
7. Erol, C. (2012). *Yeni medyada nefret söylemi ve fanatizm: video paylaşım sitelerinde nefret söylemi analizi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
8. Eroğlu, Ş. ve Çakmak, T. (2020). Post-Truth Dönemini Anlamak: Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğrencilerinin Yeni Medya Araçları Kapsamında Bilgi Bozuklukları ve Doğrulama Algılarının Değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 39, 307-325.
9. Gün, M., & Kaya, İ. (2017). Seçmeli Medya Okuryazarlığı Dersi Uygulamasının Öğrencilere Katkıları Üzerine Bir Değerlendirme. Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(2), 119-132.
10. Ilgın, H.O. (2021). Sosyal Medyada Dezenformasyon ve Halkla İlişkiler İlişkisi. İletişim Çalışmaları Dergisi, 7(2), 303-322
11. Kaya, M. S., & Yolcu, T. (2023). Sosyal medyada siyaset ve dezenformasyon: Haber metinlerine yönelik bir söylem analizi. Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(3), 673–691.

12. Kurt, A. A., & Kürüm, D. (2010). Medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme arasındaki ilişki:Kavramsal bir bakış. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (2), 20-34.

13. Küzeci, L. (2007). AİHS'nin 10. Maddesi Işığında Nefret İçerikli ve Irkçı Nitelikli Düşünce Açıklamaları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 71, 174-200.

14. Konuk, N. ve Güntaş, S. (2019). Sosyal Medya Kullanımı Eğitimi Ve Bir Eğitim Aracı Olarak Sosyal Medya Kullanımı. Uluslararası Girişimcilik ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 3(4), 1-25.

15. Horozoğlu, M. A. ve Yağan, K. (2022). Spor Pazarlamasında Sosyal Medyanın Rolü.Journal Of Socıal, Humanıtıes And Admınıstratıve Scıences (JOSHAS)

16. Salur, M. (2024). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri Doğrultusunda Medya Okuryazarlığının İncelenmesi. Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 19(41), 1650-1671. https://doi.org/10.35675/befdergi.1384132

17. Tokmak, M. C. (2022). Halkla İlişkiler Perspektifinden Sporda Holiganizm Ve Nefret Söylemi: Euro 2020 Finaline Dair Bir İnceleme. Uluslararası Halkla İlişkiler ve Reklam Çalışmaları Dergisi, 5(2), 141-168.

18. Ulaş, M., & Yeşil, A. (2020). Batı Dijital Medyasının Türkiye'ye Yönelik Algı Manipülasyonu: Koronavirüs Haberleri Üzerine Ampirik Bir Araştırma. Erciyes İletişim Dergisi, 7(2), 939-963. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.715586

19. Varış, M., & Avşar, B. (2022). Sosyal Medyada Nefret Söylemi. TRT Akademi, 7(14), 348-359. https://doi.org/10.37679/trta.1064003

20. Yayla, A. (2020). Totaliterizm ve Dezenformasyon. Liberal Düşünce Dergisi, 25(98), 125-146. https://doi.org/10.36484/liberal.756869

TÜRKİYE SÜPER LİGİ'NE YÜKSELME DURUMUNDA OLAN TFF 1. LİG KULÜPLERİNİN GOL PERFORMANSININ İNCELENMESİ

Alpay AYDOĞDU

Ordu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü,

alpayaydogdu9752@gmail.com – 0009-0007-5214-7505

Doç. Dr. Erdal ARI

Ordu Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi,

erdalari@odu.edu.tr – 0000-0003-1348-7930

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, TFF 1. Lig'den Süper Lig'e yükselme durumunda olan takımların gol performansının incelenmesidir. Bu kapsamda, TFF 1. Lig'de statü değişikliği yapıldıktan sonraki 2022-2023 ve 2023-2024 sezonlarında ligi ilk yedi sırada bitiren takımların gol performansı değerlendirmeye alınmıştır. Takımların lig müsabakalarında iç ve dış sahada attığı ve yediği gol sayıları Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Lig sona erdikten sonra oynanan Süper Lig'e yükselme müsabakaları değerlendirmeye alınmamıştır. 2022-2023 ve 2023-2024 sezonunu ilk yedi sırada tamamlayan takımlar, Süper Lig'e yükselen (n=6) ve yükselemeyen (n=8) olarak iki gruba ayrılmıştır. Son iki sezonda Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların iç ve dış sahada attığı ve yediği gol sayısı ve gol averajı değerleri arasındaki farklılık bağımsız örneklem T-testi ile incelenmiştir. Bulgular, dış sahada atılan ve yenilen gol sayısı haricinde diğer gol sayısı parametrelerinde, Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımlar arasında anlamlı farklılık olduğunu ortaya koymaktadır ($p<0.05$). Süper Lig'e yükselen takımların yükselemeyen takımlara göre iç, dış saha ve genel gol averajı, iç sahada atılan ve toplam atılan gol sayısı değerlerinin daha yüksek, iç sahada yenilen ve toplam yenilen gol sayısı değerlerinin ise daha düşük olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların dış sahada atılan ve yenilen gol sayısı değerleri arasındaki farklılığın ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı saptanmıştır ($p>0.05$). Sonuç olarak, Süper Lig'e yükselen takımların özellikle iç saha avantajını etkin olarak kullandıkları ve iç saha gol performansı bakımından öne çıktıkları ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: TFF 1. Lig, atılan gol, yenilen gol.

1. GİRİŞ

Müsabaka analizi, oynanacak müsabakalara taktiksel bakımdan hazırlanmak amacıyla etkin olarak kullanılan araçlardan biridir. Takımlar müsabaka analizi ile rakiplerinin avantajlı ve dezavantajlı özelliklerini belirleyerek gerekli taktiksel hazırlıkları buna uygun bir şekilde

gerçekleştirir. Futbolda da müsabaka analizi, teknik ve taktiksel hazırlıkta çok önemli bir yer tutmaktadır. Futbolda müsabaka analizinin başlıca amacı, antrenman ve müsabakaya ilişkin analiz verilerinin, performans parametrelerinin göstergesi olan sayısal bir değer olarak sunulmasıdır (Ertetik ve Müniroğlu, 2021). Bu doğrultuda, futbolda gol analizi sayısal bir veri olarak ifade edilen analiz parametreleri içinde önemli bir yer tutmaktadır. Futbolda müsabaka sonucunu belirleyen en önemli parametre goldür ve bu bakımdan gol analizine antrenörler ve analiz uzmanları tarafından büyük önem verilmektedir (Çobanoğlu ve Terekli, 2018). Gol analizi, genellikle müsabakaların video görüntüleri kullanılarak gollerin oluş biçiminin analiz edilmesiyle yapılmaktadır. Bununla beraber, istatistiksel bir müsabaka verisi olan gol sayısı ile, takımların savunma ve hücum güçlerine ilişkin değerlendirme de yapılabilmektedir. Takımların kendi sahasında (iç sahada) ve rakip sahada (dış sahada) oynadıkları müsabakalarda attığı ve yediği gol sayılarının analizi kullanılarak, savunma ve hücum taktikleri ile ilgili bir fikir edinilebilir. Bu bakımdan futbol takımlarının müsabakalarda attığı ve yediği gol sayılarının, takımların iç ve dış saha hücum ve savunma performanslarının genel bir göstergesi olduğu ifade edilebilir.

Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) 1. Lig, Süper Lig'in ardından Türkiye'nin ikinci ulusal futbol ligi konumundadır. TFF 1. Lig, farklı bölgelerden çoğunluğunu şehir takımlarının oluşturduğu ulusal bir futbol ligidir. TFF 1. Lig'den Süper Lig'e her sezon üç takım yükselmektedir. 2022-2023 sezonundan itibaren TFF 1. Lig statüsü değiştirilmiştir. Yeni statüye göre, ligi ilk iki sırada bitiren takımlar direkt, ligi üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sırada tamamlayan takımlardan biri de yükselme grubu müsabakalarının şampiyonu olarak Süper Lig'e yükselmeye hak kazanmaktadır. Değişen statüye göre, TFF 1. Lig'i üçüncü sırada tamamlayan takıma direkt yükselme grubu final müsabakası oynama hakkı verilerek avantaj sağlanmıştır. Değişen lig statüsünden sonra, Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların iç ve dış sahada attıkları ve yedikleri gol sayılarının analiz edilmesi, bu takımların gol sayıları bakımından farklılığını ortaya koyabilecektir. Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların gol sayıları bakımından farklılığının ortaya çıkarılması, TFF 1. Lig'e yükselme durumunda olan takımların gol profillerinin belirlenmesini de sağlayacaktır. Bu doğrultuda, çalışmanın amacını TFF 1. Lig'de lig statüsünün değişiminden sonra oynanan 2022-2023 ve 2023-2024 sezonlarında Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen futbol takımlarının iç ve dış sahada attığı ve yediği gol sayılarının farklılığını incelemek oluşturmuştur.

2. YÖNTEM

2.1. Veri Toplama

Araştırma kapsamında, 2022-2023 ve 2023-2024 futbol sezonunda TFF 1. Lig'i ilk yedi sırada tamamlayan takımların oynadıkları tüm lig müsabakalarında attığı, yediği gol sayısı ve gol averajı değerleri Türkiye Futbol Federasyonu'nun resmi internet sayfasından elde edilmiştir (tff.org, 2024). Ligi ilk yedi sırada tamamlayan takımların 2022-2023 sezonunda oynadığı 36, 2023-2024 sezonunda oynadığı 34 müsabaka değerlendirmeye alınmıştır. Takımların iç ve dış sahada, tüm lig müsabakalarında attığı ve yediği gol sayısı ve gol averajı değerlerinin toplam ve maç başına ortalama değerleri belirlenmiştir. Lig statüsünün değiştirilmesinden sonra oynanan 2022-2023 ve 2023-2024 futbol sezonlarında, TFF 1. Lig'i ilk yedi sırada tamamlayan

toplam 14 takım, Süper Lig'e yükselen (6 takım) ve yükselemeyen (8 takım) takımlar olarak kategorize edilmiş ve elde edilen analiz parametreleri bu kategorizasyon doğrultusunda incelenmiştir.

2.2. Veri Analizi

Analiz parametrelerine ilişkin veriler, tanımlayıcı değerler (ortalama±standart sapma) şeklinde sunulmuştur. Analiz verilerinin Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımlar arasındaki farklılığı, bağımsız örneklem T-testi ile incelenmiştir. Tüm istatistiksel analizler SPSS istatistik paket programında yapılmıştır (SPSS 21.0, IBM Corporation, Armonk, NY). Analizlerde istatistiksel anlamlılık düzeyi $p<0.05$ olarak uygulanmıştır.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çizelge 1. 2022-2023 ve 2023-2024 Sezonunu İlk 7 Sırada Tamamlayan Takımların Attığı ve Yediği Gol Sayısı ve Gol Averajı Değerlerinin Farklılığına İlişkin Analiz Sonuçları (n=14)

Parametre	Grup	Ortalama	SS	t	p
İç Sahada Atılan Gol Sayısı	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	34,17	4,45	3,328	0,006*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	27,00	3,63		
İç Sahada Yenilen Gol Sayısı	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	11,83	3,87	-3,043	0,010*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	17,25	2,82		
İç Saha Gol Averajı Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	22,33	3,33	5,096	0,000*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	9,75	5,28		
Dış Sahada Atılan Gol Sayısı	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	29,00	8,44	2,089	0,059
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	21,13	5,72		
Dış Sahada Yenilen Gol Sayısı	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	16,50	4,18	-0,933	0,369
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	18,88	5,06		
Dış Saha Gol Averajı Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	12,50	7,58	3,023	0,011*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	2,25	5,15		
Toplam Atılan Gol Sayısı	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	63,17	11,48	2,809	0,016*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	48,13	8,63		
Toplam Yenilen Gol Sayısı	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	28,33	6,71	-2,387	0,034*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	36,13	5,51		
Genel Gol Averajı Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	34,83	9,95	4,986	0,000*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	12,00	7,25		

*p<0,05

Çizelge 1'de yer alan analiz sonuçlarına göre, Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımlar arasında iç sahada atılan ve yenilen gol sayısı, iç saha gol averajı, toplam atılan ve yenilen gol sayısı ve genel gol averajı değeri bakımından anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir ($p<0.05$). Dış sahada atılan ve yenilen gol sayısı bakımından Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımlar arasında anlamlı farklılık saptanmamıştır ($p>0.05$).

Çizelge 2. 2022-2023 ve 2023-2024 Sezonunu İlk 7 Sırada Tamamlayan Takımların Müsabaka Başına Düşen Atılan ve Yenilen Gol Sayısı ve Gol Averajı Değeri Ortalamalarının Farklılığına İlişkin Analiz Sonuçları (n=14)

Parametre	Grup	Ortalama	SS	t	p
İç Sahada Müsabaka Başına Düşen Atılan Gol Sayısı Ortalaması	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	1,94	0,23	3,691	0,003*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	1,53	0,18		
İç Sahada Müsabaka Başına Düşen Yenilen Gol Sayısı Ortalaması	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	0,68	0,21	-2,852	0,015*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	0,98	0,18		
İç Sahada Müsabaka Başına Düşen Ortalama Gol Averajı Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	1,27	0,21	5,130	0,000*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	0,55	0,29		
Dış Sahada Müsabaka Başına Düşen Atılan Gol Sayısı Ortalaması	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	1,65	0,48	2,060	0,062
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	1,20	0,33		
Dış Sahada Müsabaka Başına Düşen Yenilen Gol Sayısı Ortalaması	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	0,93	0,23	-0,952	0,360
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	1,07	0,27		
Dış Sahada Müsabaka Başına Düşen Ortalama Gol Averajı Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	0,71	0,44	2,999	0,011*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	0,13	0,29		
Müsabaka Başına Düşen Atılan Gol Sayısı Ortalama Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	1,80	0,32	2,846	0,015*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	1,37	0,24		
Müsabaka Başına Düşen Yenilen Gol Sayısı Ortalama Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	0,80	0,18	-1,896	0,082
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	0,96	0,14		
Müsabaka Başına Düşen Ortalama Gol Averajı Değeri	Süper Lig'e Yükselen (n=6)	0,98	0,31	4,733	0,000*
	Süper Lig'e Yükselemeyen (n=8)	0,34	0,20		

*p<0,05

Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların müsabaka başına düşen atılan, yenilen gol sayısı ve gol averajı değerlerinin farklılığına ilişkin analiz sonuçları, iç sahada oynanan müsabakalarda atılan, yenilen gol sayısı ve gol averajı değerlerinin takımlar arasında anlamlı düzeyde farklılaştığını ortaya koymaktadır (p<0,05). Bununla beraber, tüm lig müsabakalarında atılan gol sayısının ve gol averajının müsabaka başına düşen ortalama değerlerinin yanında, dış sahada oynanan müsabakalardaki gol averajının müsabaka başına düşen ortalama değerlerinin Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımlar arasında anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (p<0,05). Diğer parametreler bakımından gruplar arasında anlamlı farklılık belirlenmemiştir (p>0.05).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Analiz sonuçları, Süper Lig'e yükselen takımların, yükselemeyen takımlara oranla ligin tamamında ve iç sahada gol sayısı ve averaj değeri bakımından daha iyi bir performans ortaya koyduğunu göstermektedir. Süper Lig'e yükselen takımların, yükselemeyen takımlara göre özellikle iç sahada daha fazla sayıda gol atıp, daha az sayıda gol yediği görülmektedir. Tüm lig müsabakaları dikkate alındığında, Süper Lig'e yükselen takımların gol sayısı ve gol averajı bakımından lig boyunca iyi bir performans sergiledikleri ifade edilebilir. Bununla beraber, Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların dış sahada attıkları ve yedikleri gol sayıları arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, dış saha gol performansı bakımından her iki gruptaki takımların da benzerlik gösterdiği görülmektedir. Gol sayısı, takımların müsabakalarda uyguladığı taktik ve strateji hakkında derinlemesine bilgi vermese de genel itibariyle takımların iç ve dış sahada sergilemiş oldukları savunma ve hücum performansı ilgili bir fikir verebilmektedir. Literatür bulguları incelendiğinde, 2018-2019 futbol sezonunda UEFA Avrupa Ligi'nde oynanan müsabakalarda, kazanan takımların müsabakaların her iki yarısında ve tamamında kaybeden takımlardan daha fazla sayıda gol attığı belirlenmiştir (Gözübüyük ve Karaç, 2021). Yine benzer şekilde, 2018 yılında düzenlenen FIFA Dünya Kupası'nda oynanan müsabakaları kazanan takımların kaybeden takımlardan daha fazla sayıda gol attığı rapor edilmiştir (Gürkan ve ark., 2019). Söz konusu bulguların bu araştırmanın sonuçları ile uyumlu olduğu görülmektedir. Futbolda, gol müsabakayı kazanmayı sağlayan en önemli araçtır. Takımlar iç sahada (kendi sahasında) oynadığı müsabakalarda rakiplerine üstünlük kurmak, saha ve taraftar avantajını olumlu bir şekilde değerlendirerek müsabakayı kazanmak istemektedir. Bu çalışmanın bulguları da Süper Lig'e yükselen takımların yükselemeyen takımlara göre iç sahada daha fazla sayıda gol attıklarını ve daha az sayıda gol yediklerini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, Süper Lig'e yükselmede iç saha başarısının çok önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Süper Lig'e yükselmeyi hedefleyen takımların iç sahada oynayacakları müsabakalarda saha ve taraftar faktörünü en olumlu biçimde kullanarak müsabakaları kazanabilmeyi, hedeflerine ulaşma bakımından en önemli strateji olarak belirlemeleri gerekmektedir. Bununla beraber, dış sahada atılan ve yenilen gol sayısı bakımından Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların benzerlik gösterdiği saptanmıştır. Bu çalışmada, Süper Lig'e yükselen ve yükselemeyen takımların dış sahada attıkları ve yedikleri gol sayıları benzer olsa da, dış saha performansı bakımından öne çıkabilecek bir takımın Süper Lig'e yükselmede diğer takımlar karşısında büyük bir avantaja sahip olabileceği ifade edilebilir. Dış sahada kazanılacak her müsabaka, Süper Lig'e yükselme bakımından takımlara büyük katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, TFF 1. Lig'den Süper Lig'e yükselmeyi hedefleyen takımların iç saha performansları bakımından ayrıştığı, dış saha performansları bakımından ise benzerlik gösterdiği ifade edilebilir. Bu doğrultuda, saha ve taraftar avantajını olumlu kullanarak iç sahadaki müsabaka performanslarını yüksek tutmanın, Süper Lig'e yükselmeyi hedefleyen takımların başarılı olmasını sağlayan en önemli faktörlerden biri olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

1. Çobanoğlu, H.O., Terekli, M.S. (2018). 2016 Avrupa Futbol Şampiyonası: Gol Analizi. *Turkiye Klinikleri Journal of Sports Sciences*, *10*(3).
2. Ertetik, G., Müniroğlu, R.S. (2021). Avrupa Kupalarına Katılan Türk Futbol Takımlarının Maçlarının Teknik ve Taktik Açıdan Analizi. Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 19(1), 156-163.
3. https://www.tff.org/default.aspx?pageID=563
4. Gözübüyük, T., Karaç, Y. (2021). UEFA Avrupa Liginde Müsabakalardan Galip ve Mağlup Ayrılan Takımların Bazı Parametreler Açısından Karşılaştırmalı Analizi. *Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *15*(1), 154-161.
5. Gürkan, O., Cihan, B.B., YILDIRIM, M., Gümüşdağ, H. (2019). 2018 Dünya Kupasında Müsabakaları Kazanan ve Kaybeden Takımların Bazı Performans Parametrelerinin Karşılaştırılması. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *4*(4), 426-436.

BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR UYGULAMALARINDA TERS YÜZ ÖĞRENME

Subhan MAMMADZADA
Bartın Üniversitesi/ Spor Bilimleri Fakültesi
uzmansubhan@gmail.com – 0009-0001-9946-2875

Dr. Öğr. Üyesi Sevim Handan YILMAZ
Bartın Üniversitesi/ Spor Bilimleri Fakültesi
hyilmaz@bartin.edu.tr - 0000-0002-1032-5082

ÖZET

Ters yüz öğrenme modeli, geleneksel öğretim yöntemlerinin yanı sıra yeniliğe dönük bir eğitim yaklaşımıdır. Bu modelde, öğrenciler sınıfta yeni bilgileri öğrenmeden daha önce hazırlıklarını yapıp, evde video, makale veya diğer malzemeler aracılığıyla konuları önceden tanırlar. Ters yüz öğrenme kavram olarak evde yapılanın sınıfta sınıfta yapılanın evde yapılmasını temsil eder. Öğrenciye bireysel öğrenme hızına uyum sağlama, etkileşimin artması, derinlemesine anlama ve kavrama, sorumluluk ve bağımsız öğrenme, teknoloji kullanımı gibi faydalar sağlamaktadır. Ters yüz öğrenmenin beden eğitimi ve spordaki amacı, ders konularına önceden hazırlanıp ders esnasında pratik yapmayı kolaylaştırmasıdır. Bu sayede öğrenciler, konuyu daha hızlı anlayıp uygulayabilirler. Bu modelin beden eğitimi ve sporda kullanımı noktasında uygulamaların önce kurgulanması ve tasarlanması gerekmektedir. Beden eğitimi ve spor uygulamalarında ters yüz öğrenmenin kullanımı öğrenciye teorik ile pratiği birleştirme fırsatı verir. Bu anlamda beden eğitimi ve spor dersine hazırlık için hazırlanan uygulamaların içeriği ders kazanımı ile ilgili olmalıdır. Öğrenciye kazandırılmak istenen davranış hareket becerileri ile ilgili ise, video içeriğinde kavramlarla birlikte hareket analizlerini içeren görsellere, ağır çekim videolarına yer verilmelidir. Bu derleme makalede; ters yüz öğrenme, beden eğitimi ve sporda kullanımı ve önemi hakkında kapsamlı bir bütün oluşturulmasıdır amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda literatüre dayalı detaylı kaynak taraması metodu çerçevesinde tematik derleme deseni kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ters yüz öğrenme, beden eğitimi, spor

.

1. GİRİŞ

Son yıllarda eğitim dünyasında önemli değişiklikler ve yenilikler yaşanmaktadır. Bu değişimlerin en dikkat çekenlerinden biri, öğretim yöntemlerinde kullanılan *ters yüz öğrenme* (Flipped Learning) modelidir. Geleneksel eğitimde, öğretmenler sınıfta ders anlatırken, öğrenciler ders dışında bilgi edinme sürecinde genellikle pasif bir rol oynarlar. Oysa ters yüz öğrenme, bu geleneksel yapıyı tersine çevirir. Öğrenciler, sınıf dışındaki zamanlarda ders içeriğini çevrimiçi kaynaklar, videolar ve okumalar ile öğrenir, sınıfta ise öğretmen rehberliğinde aktif öğrenme, tartışma ve uygulamalı etkinlikler ile öğrendikleri bilgiyi pekiştirirler (Bergmann & Sams, 2012). Ters yüz öğrenme modelinin en önemli özelliklerinden biri, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerinde daha fazla sorumluluk almasını sağlamasıdır. Bu model, öğrencilerin öğrenmeye aktif katılımını teşvik eder ve onları sadece bilgiyi alıcılar değil, aynı zamanda aktif bilgi üreticileri haline getirir. Öğrenciler, dersleri kendi hızlarında ve kendi öğrenme stillerine uygun şekilde çalışarak öğrenirler. Bu, öğrenme sürecine kişiselleştirilmiş bir yaklaşım getirir. Öğrenciler teorik bilgiyi evde öğrendikten sonra sınıfta bu bilgileri uygulamalı olarak kullanarak daha derinlemesine öğrenirler. Ayrıca, sınıfta öğretmen rehberliğinde yapılan tartışmalar ve grup çalışmaları, öğrencilerin iletişim ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirir.

Ters yüz öğrenme modelinin avantajları, sadece akademik derslerde değil, *beden eğitimi ve spor* gibi alanlarda da kendini gösterir. Geleneksel beden eğitimi derslerinde, öğretmenler genellikle sınıfta öğrencilerine teorik bilgileri sunar ve pratik uygulama zamanını sınırlı tutar. Ancak ters yüz öğrenme, öğrencilerin evde sporun kurallarını, teknik bilgilerini veya sağlıkla ilgili bilgileri öğrenmelerini sağlar. Sınıfta ise bu bilgilerin uygulamalı çalışmaları yapılır. Bu yaklaşım, öğrencilerin teorik bilgiyi gerçek hayatta test etmelerine ve öğrenilen bilgileri fiziksel becerilere dönüştürmelerine olanak tanır. Böylece, bedensel ve zihinsel gelişim birbirini tamamlayan bir süreç olarak işler (Gul & Zaheer, 2017). Beden eğitimi ve sporda ters yüz öğrenmenin sağladığı faydalar, öğrencilerin daha derinlemesine öğrenmelerini ve becerilerini geliştirmelerini sağlar. Öğrenciler, sporda sadece teknik bilgiyi öğrenmekle kalmaz, aynı zamanda takım çalışması, liderlik ve sosyal becerilerini de geliştirirler. Ters yüz öğrenme, bedensel etkinlikleri daha verimli, eğlenceli ve etkili bir şekilde deneyimlemelerine yardımcı olur. Öğrenciler, kendi öğrenme hızlarında ilerlerken, sınıfta daha fazla uygulama yaparak öğrendiklerini pekiştirme fırsatına sahip olurlar. Bu model, bedensel ve zihinsel gelişim

açısından kapsamlı bir öğrenme deneyimi sunar ve öğrencilerin hem bireysel hem de grup içinde daha etkili performans sergilemelerini sağlar.

Sonuç olarak, ters yüz öğrenme modeli, geleneksel eğitim yöntemlerinin sınırlarını aşarak öğrencilerin daha bağımsız, aktif ve derinlemesine bir öğrenme deneyimi yaşamalarını sağlar. Beden eğitimi ve sporda bu modelin kullanılması, öğrencilerin fiziksel becerilerini geliştirmenin yanı sıra, onların sosyal becerilerini, problem çözme yeteneklerini ve eleştirel düşünme becerilerini de artırır. Bu nedenle, ters yüz öğrenme modelinin eğitimdeki önemi giderek artmaktadır.

2. Ters Yüz Öğrenme Modeli Nedir?

Ters yüz öğrenme modeli (Flipped Learning), geleneksel sınıf öğretim yöntemlerinin tersine, öğrencilerin teorik bilgiyi öğretmenlerinin yönlendirmesiyle değil, kendi başlarına ve önceden alacakları dijital materyaller üzerinden öğrendikleri bir eğitim yaklaşımdır. Bu model, öğrencilere teorik bilgilere daha fazla erişim sağlarken, sınıf zamanını uygulamalı etkinliklere ayırmalarını sağlar. Ters yüz öğrenmenin temel amacı, öğrencilere daha fazla etkileşimli bir ortam sunmak ve öğretmenlerin sınıfta daha fazla rehberlik yapmasına olanak tanımaktır (Bergmann & Sams, 2012). Modelin ortaya çıkışı, 2000'li yılların başlarına dayanır. Özellikle Bergmann ve Sams (2012), eğitimdeki geleneksel ders anlatımını dijital içeriklerle desteklemeye başlamış ve bu süreç giderek popülerleşmiştir. İlk başta sadece sınıf dışında öğrenilen içeriklerin öğretmenlerin hazırladığı videolar ve dijital materyallerle sağlanması hedeflenmişken, zamanla bu model eğitimde daha geniş bir yer edinmeye başlamıştır. Bu modelde öğrenci sınıf öncesinde evde video dersler veya dijital platformlar üzerinden teorik bilgileri alır. Sınıfta ise öğretmen, öğrencilerin bilgiyi anlamalarını pekiştirecek etkileşimli aktiviteler, projeler veya grup çalışmaları düzenler.

Ters yüz öğrenme, sadece öğrencilere daha fazla öğrenme fırsatı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda öğretmenlerin pedagojik yöntemlerini yeniden gözden geçirmelerini teşvik eder. Öğretmenler artık sadece bilgiyi aktaran kişiler değil, aynı zamanda rehberlik eden, yönlendiren ve öğrenme süreçlerini kolaylaştıran figürler haline gelir. Bu, öğrenme sürecine öğrencilerin aktif katılımını artırır ve daha derinlemesine bir öğrenmeyi mümkün kılar (Mason, Shuman, & Cook, 2013). Öğrenciler, dersleri kendi hızlarında izleyebilir, anlamadıkları yerleri tekrar edebilirler. Bu, özellikle farklı öğrenme hızlarına sahip öğrenciler için büyük bir avantaj sağlar. Öğrenciler istedikleri zaman video derslerini izleyebilir, okumalar yapabilir ve internet

üzerinden etkileşimli materyallere erişebilirler. Bu sayede, her öğrencinin farklı öğrenme stillerine hitap edilebilecek bir ortam oluşturulur. Sonuç olarak, bu modelde öğrencilerin daha fazla sorumluluk alması, özdisiplin geliştirmesi ve kendi öğrenme süreçlerini yönetmeleri beklenir (Lage, Platt, & Treglia, 2000).

Ters yüz öğrenme modeli, aynı zamanda öğretmenlerin sınıf içinde daha verimli bir şekilde zaman geçirmelerini sağlar. Geleneksel ders anlatımını sınıf dışında yapan öğretmenler, sınıfta daha çok rehberlik, soru-cevap, grup çalışmaları ve derinlemesine tartışmalar gibi etkinliklerle öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katkı sağlarlar. Bu model, sınıf içindeki etkileşimi artırır ve öğrencilerin konuya olan ilgisini daha fazla pekiştirir (Fulton, 2012).

2.1.Ters Yüz Öğrenme Modelinin Faydaları Nelerdir?

Ters yüz öğrenme modelinin bir dizi önemli faydası vardır. Bu faydalar, hem öğrencilerin öğrenme sürecine olan katılımını artırmakta hem de öğretmenlerin sınıf içindeki etkinliklerini daha verimli hale getirmektedir. Öğrencilerin öğrenme süreçlerine aktif katılım göstermeleri, öğrenmenin daha kalıcı ve anlamlı olmasını sağlar. Ters yüz öğrenme, öğrenci merkezli bir yaklaşımdır. Geleneksel sınıf içi öğretimlerde, öğretmen ders anlatırken öğrenciler pasif bir şekilde dinlerler. Ancak ters yüz öğrenme modelinde, öğrenciler teorik bilgiyi kendi başlarına öğrenirler ve sınıf zamanı, bu bilgiyi uygulamalı olarak pekiştirmek için kullanılır. Bu, öğrencilerin öğrenme sürecine daha fazla katılım göstermelerine olanak tanır (Hamdan et al., 2013).

Ters yüz öğrenme modelinde öğrenciler, ders içeriklerini kendi hızlarında öğrenebilirler. Bu, özellikle daha hızlı öğrenen öğrenciler için faydalıdır. Öğrenciler, anlamadıkları veya zorlandıkları konularda tekrar yapabilirler. Aynı zamanda, yavaş öğrenen öğrenciler için de faydalıdır çünkü her öğrencinin öğrenme hızına uyum sağlar. Bu şekilde, sınıf içindeki tüm öğrenciler için öğrenme daha verimli hale gelir (Bergmann & Sams, 2012). Sınıf içi zaman, öğretmenlerin rehberlik etmesi, öğrencilere geri bildirim vermesi ve uygulamalı etkinliklerle öğrencilerin öğrenmesini derinleştirmesi için ayrılır. Bu, öğrencilerin konuya olan ilgisini artırır ve daha etkileşimli bir öğrenme ortamı yaratır (Kim et al., 2014). Öğrenciler, sadece teorik bilgi almakla kalmaz, aynı zamanda bu bilgiyi sınıf içinde gerçek hayattaki durumlara uygulama fırsatı bulurlar. Ters yüz öğrenme modelinin bir diğer faydası, öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme becerilerini geliştirmeleridir. Öğrenciler, evde öğrendikleri bilgileri sınıfta uygulamalı olarak kullanarak, bu bilgileri analiz etme ve daha

ileri düzey düşünme becerilerini kazanırlar. Ayrıca, sınıfta yapılan grup çalışmaları ve tartışmalar, öğrencilerin sosyal becerilerini de geliştirir.

Ters yüz öğrenme, öğrenci-öğretmen etkileşimini artırır. Geleneksel sınıf içi öğretimde öğretmenler çoğunlukla ders anlatırken, ters yüz öğrenmede öğretmenler, öğrencilerin anlamadıkları noktaları çözmek ve öğrencilere rehberlik etmek için daha fazla etkileşimde bulunurlar. Bu, öğrencilerin sorularını daha kolay sormalarına ve anlamadıkları konularda daha fazla yardım almalarına olanak tanır (Fulton, 2012).

2.2. Ters Yüz Öğrenmenin Önemi Nedir?

Ters yüz öğrenme (Flipped Learning) modeli, geleneksel öğretim yöntemlerine kıyasla çok daha etkin ve öğrenci merkezli bir öğrenme yaklaşımı sunmaktadır. Eğitimdeki genel eğilim, öğrencilere sadece teorik bilgi sunmaktan çok, onları öğrenme sürecine aktif olarak dahil etmeye yönelmiştir. Bu bağlamda ters yüz öğrenme, öğrencilerin öğrenmeye olan motivasyonlarını artıran ve onların sorumluluk almasına olanak tanıyan bir modeldir. Öğrenciler, derslerin teorik kısmını çevrimiçi materyaller üzerinden öğrenerek, sınıf içindeki zamanlarını uygulamalı çalışmalara ayırabilirler. Bu durum, eğitimdeki temel hedef olan etkin öğrenmeyi daha ulaşılabilir hale getirir (Bergmann & Sams, 2012).

Ters yüz öğrenme, öğrencilerin bilgiye daha fazla erişim sağlamasına ve öğrenmelerini kendi hızlarında yönetmelerine olanak tanır. Bu, özellikle farklı öğrenme hızlarına sahip öğrenciler için faydalıdır. Öğrenciler, kendilerine uygun hızda öğrenme fırsatı bulurlar ve anlamadıkları yerleri tekrar izleyebilirler. Bu şekilde, öğrenciler dersin içeriğini daha iyi öğrenir ve konuyu tam olarak kavrayabilirler (Bergmann & Sams, 2012). Ayrıca, öğrencilerin kendi öğrenme süreçlerini yönetebilmeleri, onlara daha fazla özdisiplin ve sorumluluk kazandırır. Bir diğer önemli nokta, ters yüz öğrenmenin öğrencilere kişiselleştirilmiş öğrenme fırsatları sunmasıdır. Her öğrenci farklı hızlarda öğrenir ve her öğrencinin öğrenme tarzı farklıdır. Ters yüz öğrenme modelinde, her öğrencinin ihtiyaçlarına uygun bir öğrenme ortamı yaratılır. Öğrenciler, kendi hızlarında öğrenir ve sınıfta öğretmenleri ile etkileşime girerek bilgiyi daha iyi pekiştirirler (Lage, Platt, & Treglia, 2000).

Sonuç olarak, ters yüz öğrenme modelinin önemi, hem öğrencilerin daha etkili bir şekilde öğrenmelerine hem de öğretmenlerin sınıf içindeki zamanlarını daha verimli kullanmalarına olanak tanımasından kaynaklanmaktadır. Bu model, öğrencilere daha fazla sorumluluk ve bağımsızlık kazandırarak, öğrenme sürecine olan katılımlarını artırır. Ayrıca, öğretmenler için

sınıf içindeki etkileşim ve rehberlik fırsatlarını da artırır, böylece daha derinlemesine bir öğrenme sağlanır (Kim et al., 2014).

2.3.Beden Eğitimi ve Sporda Ters Yüz Öğrenme Modeli Nedir?

Beden eğitimi ve spor alanında ters yüz öğrenme modeli, geleneksel öğretim yöntemlerini modern ve daha verimli bir hale getiren bir yaklaşımdır. Geleneksel beden eğitimi derslerinde öğretmenler genellikle öğrencileri fiziksel aktivitelerle tanıştırırken, ters yüz öğrenme modelinde teorik bilgiler öğrenciler tarafından dijital platformlar üzerinden öğrenilir. Bu bilgiler arasında sporun kuralları, teknik detaylar, stratejiler ve tarihsel arka planlar yer alabilir. Sınıf zamanında ise öğrenciler bu bilgileri uygulamalı olarak deneyimleyebilirler. Bu model, öğretmenlerin sınıf içindeki zamanlarını daha etkili bir şekilde kullanmalarını sağlar ve öğrencilerin aktif katılımını teşvik eder. Ters yüz öğrenme modeli, öğrenme sürecini öğrenci merkezli bir hale getirerek, öğrencilerin kendi hızlarında çalışabilmelerine ve daha derinlemesine bilgi edinmelerine olanak tanır (Hamdan et al., 2013).

Bu modelin bedensel eğitimdeki avantajları, öğrenme sürecini hem fiziksel hem de zihinsel açıdan daha bütünsel bir yaklaşıma dönüştürmesindendir. Geleneksel beden eğitimi derslerinde öğrenciler genellikle beden eğitimi dersinde oyun oynarken veya egzersiz yaparken teorik bilgiden uzak kalmaktadırlar. Oysa ters yüz öğrenme modelinde, öğrenciler, sporun kurallarını, teknik bilgilerini ve stratejilerini dijital materyallerle evde veya okul dışında öğrendikten sonra sınıfta bu bilgileri uygulama fırsatı bulurlar. Örneğin, basketbolun temel kurallarını öğrenmiş bir öğrenci, sınıfta bu kuralları uygulayarak becerilerini geliştirebilir. Böylece teorik bilgi ve pratik bir arada gerçekleşir ve öğrencinin oyun hakkında daha derin bir anlayışa sahip olmasına yardımcı olur (Bergmann & Sams, 2012). Ters yüz öğrenme modelinin bir diğer önemli yönü, öğrencilerin fiziksel becerilerini geliştirmelerinin yanı sıra sosyal ve stratejik becerilerini de pekiştirebilmeleridir. Bedensel eğitimde genellikle takım oyunları ve grup çalışmaları önemli bir yer tutar. Ters yüz öğrenme modelinde, öğrenciler teorik bilgileri dijital platformlarda öğrendikçe, takım oyunları oynarken bu bilgileri stratejik bir şekilde kullanabilirler. Örneğin, bir futbol maçında öğrenciler, topa nasıl pas vereceklerini, pozisyonlarını nasıl ayarlayacaklarını veya savunma stratejilerini nasıl geliştireceklerini daha iyi anlayarak oyuna daha etkili bir şekilde dahil olurlar. Ayrıca, grup çalışmaları sayesinde öğrenciler, iletişim, işbirliği ve liderlik gibi sosyal beceriler kazanırlar. Bu tür beceriler, öğrencilerin sadece fiziksel başarılarını değil, aynı zamanda takım içindeki rollerini ve ortak hedeflere nasıl ulaşacaklarını anlamalarını sağlar (Kim et al., 2014).

Öğrencilerin sınıf içindeki etkileşimleri, liderlik ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişmesine de katkı sağlar. Ters yüz öğrenme modelinde, öğretmenler öğrencileri daha fazla gözlemleyebilir ve bireysel olarak rehberlik edebilir. Sınıf içindeki etkileşimler, öğretmenin öğrencilerin stratejik düşünme, liderlik ve takım içindeki sorumluluklarını alma becerilerini pekiştirmesi için önemli fırsatlar yaratır. Bu durum, öğrencilerin sadece fiziksel değil, aynı zamanda zihinsel beceriler kazanmalarını sağlar. Örneğin, öğretmenler öğrencilerin oyun sırasında yaptığı hatalardan ders almalarını sağlayabilir ve onlara nasıl daha iyi kararlar alabileceklerini gösterebilirler. Bu da öğrencilerin eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlar (Bergmann & Sams, 2012). Ters yüz öğrenme modeli, öğrencilerin fiziksel aktiviteler öncesinde sporun teorik yönlerini anlamalarını sağlar. Örneğin, basketbol oyunu hakkında bilgiler öğrenen öğrenciler, sınıfta bu bilgileri uygulamalı olarak pekiştirebilirler. Ayrıca, grup çalışmaları ve takım oyunları sayesinde öğrenciler, hem fiziksel becerilerini hem de sosyal becerilerini geliştirebilirler (Strayer, 2012).

2.4.Beden Eğitimi ve Sporda Ters Yüz Öğrenme Modelinden Nasıl Faydalanılıyor?

Beden eğitimi derslerinde ters yüz öğrenme modeli, geleneksel öğretim yöntemlerine göre oldukça farklı bir yaklaşım sunar ve bu fark, öğrencilere birçok avantaj sağlar. Geleneksel beden eğitimi derslerinde öğretmenler, genellikle öğrencileri fiziksel aktivitelerle tanıştırırken, teorik bilgiyi doğrudan sınıf içinde öğretirler. Bu durumda, sınıf süresi çoğunlukla öğrencilerin fiziksel etkinliklere katılması için ayrılır. Ancak ters yüz öğrenme modelinde, teorik bilgiler dijital platformlar aracılığıyla öğrencilere önceden sunulur. Öğrenciler, evde sporun kuralları, teknik detayları, stratejiler ve tarihsel bilgileri öğrenirler. Sınıf zamanları ise, öğrencilerin bu öğrendikleri bilgileri uygulamalı olarak deneyimlemelerine ve pekiştirmelerine olanak tanır.

Bu modelin beden eğitimi derslerinde faydalı olmasının birkaç önemli nedeni vardır. İlk olarak, öğrenciler evdeki zamanlarında, kendi hızlarına ve öğrenme ihtiyaçlarına uygun şekilde teorik bilgileri öğrenebilirler. Beden eğitimi gibi derslerde, her öğrencinin fiziksel yeterlilik ve anlayış düzeyi farklıdır. Ters yüz öğrenme, her öğrencinin kendi hızında çalışmasına imkan tanıyarak, öğrencilerin teorik konuları anlamadıkları veya zorlandıkları kısımları tekrar gözden geçirebilmelerine olanak sağlar. Bu, öğrencilerin bilgiyi daha iyi öğrenmelerine ve anlamalarına yardımcı olur (Bergmann & Sams, 2012). Ayrıca, dijital platformlar üzerinden yapılan öğrenme, öğrencilerin daha fazla kaynakla etkileşimde bulunmalarını ve farklı öğrenme stillerine hitap eden materyallerle desteklenmelerini sağlar. Sınıf zamanının uygulamalı etkinliklerle geçmesi ise, öğrencilerin öğrendikleri teorik bilgileri somut bir şekilde

kullanmalarına olanak tanır. Örneğin, basketbol veya futbol gibi bir takım oyununu öğrenen öğrenciler, evde oyun kurallarını ve teknik detayları öğrendikten sonra, sınıfta bu bilgileri pratikte kullanarak uygulamalı deneyim kazandıkları için daha kalıcı öğrenme sağlarlar. Bu durum, öğrencilerin kavramsal bilgileri pratiğe dökme yeteneklerini artırır ve spor aktiviteleri sırasında karşılaşılan sorunları daha etkili çözmelerine yardımcı olur. Öğrenciler, gerçek bir maç veya oyun sırasında sadece kuralları değil, aynı zamanda oyun stratejilerini de kullanarak kararlar alabilirler (Kim et al., 2014).

Ters yüz öğrenme modelinin bir diğer önemli faydası, öğrencilere daha fazla sosyal beceri kazandırmasıdır. Bu model, genellikle grup çalışmaları, takım oyunları ve işbirlikçi etkinliklerle desteklenir. Sınıf içinde öğrencilere, teorik bilgilerini uygulamalı olarak kullanma fırsatı verildiği için, aynı zamanda grup dinamiklerini anlamaları ve sosyal becerilerini geliştirmeleri sağlanır. Takım oyunlarında öğrenciler, bir arada çalışarak iletişim kurar, takım ruhunu geliştirir ve stratejiler oluştururlar. Bu, sadece sportif becerilerin gelişmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin sosyal ve liderlik becerilerini de güçlendirir. Takım çalışmasında birbirleriyle etkileşimde bulunarak, liderlik, işbirliği, empati, ve çatışma çözme gibi sosyal beceriler kazanırlar. Bu tür beceriler, öğrencilerin günlük yaşamlarında da önemli yer tutar, çünkü grup içinde etkili bir şekilde çalışabilmek, insanlar arası ilişkilerde başarıyı artırır (Gul & Zaheer, 2017). Ayrıca, ters yüz öğrenme modelinin önemli bir başka avantajı da, öğrencilerin problem çözme becerilerini geliştirmesidir. Sporun teorik yönlerini öğrenen öğrenciler, sınıf içindeki uygulamalı etkinliklerde bu bilgileri gerçek hayatta nasıl kullanacaklarını öğrenirler. Örneğin, bir basketbol maçında öğrenciler oyun kurallarını ve stratejilerini uygularlar, bu da onların problem çözme becerilerini güçlendirir. Oyun sırasında karşılaşılan stratejik zorluklar, öğrencilerin analitik düşünme becerilerini artırır. Öğrenciler, sadece bir oyun oynamakla kalmaz, aynı zamanda karşılaştıkları engelleri aşmak için strateji geliştirme yeteneklerini de geliştirmiş olurlar. Bu da onların analitik düşünme, eleştirel düşünme ve çözüm odaklı düşünme becerilerini geliştirir (Kim et al., 2014).

Sonuç olarak, ters yüz öğrenme modeli, beden eğitimi derslerinde hem fiziksel hem de sosyal becerilerin gelişmesine olanak tanır. Öğrenciler, sporun kurallarını ve teknik yönlerini öğrenerek, sınıf içindeki etkinliklerde bu bilgileri pratiğe dökerler. Bu süreç, onların hem bireysel hem de grup içindeki becerilerini geliştirir ve eğitimde derinlemesine öğrenme sağlar. Öğrenciler, farklı hızlarda öğrenme ve kendi başlarına bilgi edinme fırsatı bulurken, aynı

zamanda grup dinamikleri içinde etkileşimde bulunarak sosyal becerilerini pekiştirirler. Bu model, beden eğitimi derslerinin daha etkili ve verimli olmasını sağlar (Gul & Zaheer, 2017)

3. SONUÇ

Ters yüz öğrenme modeli, eğitimdeki geleneksel yaklaşımlardan önemli bir sapmayı temsil etmektedir. Bu model, öğretim sürecini yeniden yapılandırarak öğrencilerin sınıf içindeki aktif katılımını artırmayı ve onların öğrenme süreçlerinde daha fazla sorumluluk almasını sağlamayı amaçlar. Özellikle beden eğitimi ve spor alanında, bu modelin uygulanması, öğrencilerin yalnızca teorik bilgiye değil, aynı zamanda pratik becerilere de odaklanmalarına olanak tanır. Ters yüz öğrenme modelinin bedensel eğitimdeki en belirgin avantajlarından biri, öğrencilerin sınıf dışında, kendi hızlarında ve ihtiyaçlarına göre teori ve bilgiye ulaşabilmeleridir. Videolar, çevrimiçi materyaller, okumalar ve diğer dijital araçlar aracılığıyla öğrenciler, dersin teorik kısmını evde veya herhangi bir yerde öğrenebilirler. Bu sayede sınıf içindeki zaman daha verimli bir şekilde kullanılabilir. Öğrenciler, sınıf ortamında öğretmenlerin rehberliğinde daha çok uygulamalı çalışmalara, grup aktivitelerine ve pratik becerilerini geliştirecek etkinliklere katılabilirler. Beden eğitimi derslerinde bu, öğrencilerin fiziksel aktiviteler sırasında daha etkili bir şekilde öğrenmelerini ve yeteneklerini geliştirmelerini sağlar. Bu model, öğrencilerin daha bağımsız ve özdisiplinli bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olur. Teorik bilgiyi sınıf dışında öğrenen öğrenciler, sınıfta sadece bilgilerini uygulamaya koymakla kalmaz, aynı zamanda ders sırasında öğretmenleriyle etkileşime girerek, sorular sorarak ve rehberlik alarak öğrenme süreçlerini daha derinlemesine şekillendirebilirler. Beden eğitimi derslerinde bu, sadece fiziksel becerilerin geliştirilmesiyle sınırlı kalmaz, aynı zamanda öğrencilerin takım çalışması, liderlik, zaman yönetimi, stratejik düşünme gibi sosyal ve bilişsel becerilerinin de gelişmesini sağlar. Ters yüz öğrenme, eğitimde daha öğrenci merkezli bir yaklaşım yaratır. Öğrencilerin aktif katılımı, öğretmenin rehberlik rolünü güçlendirir. Bu model, aynı zamanda öğretmenlerin sınıf içindeki zamanı daha verimli kullanmalarına imkan tanır. Öğretmenler, öğrencilerin teorik bilgilerini evde öğrenmelerine yardımcı olmak yerine, sınıfta öğrencilerin bilgiye dayalı becerilerini geliştirebilecekleri uygulamalı etkinliklere odaklanabilirler. Bu durum, öğrencilere daha fazla etkileşim ve geri bildirim alabilme fırsatı sunar.

Sonuç olarak, ters yüz öğrenme modelinin bedensel eğitimde uygulanması, sadece öğrencilerin fiziksel becerilerini geliştirmekle kalmaz, aynı zamanda onların sosyal ve zihinsel

gelişimlerine de katkı sağlar. Öğrenciler, takım çalışması, liderlik, disiplin ve özdeğerlendirme gibi önemli beceriler kazanır. Ayrıca, daha bağımsız öğrenme becerileri geliştiren öğrenciler, kendi öğrenme süreçlerini daha etkin bir şekilde yönetebilir ve gelecekteki eğitim hayatlarına bu becerileri taşırlar. Bu modelin başarılı bir şekilde uygulanması, öğrencilerin daha derinlemesine ve kalıcı bir öğrenme deneyimi yaşamalarına olanak tanır.

KAYNAKÇA

Gul, M., & Zaheer, A. (2017). *The Effectiveness of Flipped Classroom in Physical Education*. International Journal of Research in Education and Science, 3(1), 35-40.

Hamdan, N., McKnight, P., McKnight, K., & Arfstrom, K. M. (2013). *A Review of Flipped Learning*. Flipped Learning Network.

Kim, M. K., Kim, S. M., Khera, O., & Getman, J. (2014). *The Current State of Flipped Learning*. Contemporary Engineering Education, 6(1).

Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. International Society for Technology in Education.

Strayer, J. F. (2012). *The effects of the flipped classroom on student engagement and learning*. Research in Higher Education Journal, 22, 1–16.

Fulton, K. (2012). *The Flipped Classroom: Transforming Education at the Speed of Light*. Learning & Leading with Technology, 39(8).

Lage, M. J., Platt, G. J., & Treglia, M. (2000). *Inverting the Classroom: A Gateway to Creating an Inclusive Learning Environment*. The Journal of Economic Education, 31(1), 30-43.

Mason, G., Shuman, T., & Cook, K. (2013). *Inverting (Flipping) the Classroom: A Review of the Literature*. Contemporary Engineering Education, 3(1), 2-6.

ÖĞRETMEN YETİŞTİRME & ATAMA & GELİŞTİRME MODEL ÖNERİSİ (MİA MODELİ)

TEACHER TRAINING & ASSIGNMENT & DEVELOPMENT MODEL PROPOSAL (MİA MODEL)

Doç. Dr., Muhammet İbrahim AKYÜREK[1]

[1] Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,

m.ibrahimakyurek@gmail.com - ORCID ID: 0000-0001-9122-471X

ÖZET

Araştırmanın amacı Türk Eğitim Sistemi için öğretmen yetiştirme, atama ve geliştirmeye ilişkin bir model önermektir ("MİA" Modeli: "Muhammet İbrahim Akyürek" Modeli). Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan "literatür tarama yöntemi" esas alınmıştır. 7528 sayılı Öğretmenlik Mesleği Kanunu (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024) Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında görev yapan öğretmen ve yöneticileri kapsar. Öğretmenlik Meslek Kanunu'na göre öğretmenlerin yetiştirilmesi, seçimi ve hazırlığı için Millî Eğitim Akademisi kurulması kararlaştırılmıştır. Son yapılan yasal düzenlemeler de dikkate alınarak mevcut çalışmada Türk Eğitim Sistemi için öğretmen yetiştirme, atama ve geliştirmeye ilişkin etkililiği sağlayacak yeni bir model önerilmiştir. MİA modelinin MEB ve üniversitelerin Eğitim Fakülteleri tarafından değerlendirilmesi sonucu nitelikli bir öğretmen yetiştirme, atama ve geliştirme süreci hayata geçirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, öğretmen yetiştirme, öğretmen atama, öğretmen geliştirme, Öğretmenlik Meslek Kanunu, Millî Eğitim Akademisi, Türk Eğitim Sistemi.

ABSTRACT

The aim of the research is to propose a model for teacher training, assignment and development for Turkish Education System ("MİA" Model: "Muhammet İbrahim Akyürek" Model). The research method is based on the "literature review method" which is among the qualitative research methods. Law No. 7528 on Teaching Profession (Ministry of National Education [MoNE], 2024) covers teachers and administrators working in educational institutions affiliated

to the Ministry of National Education. According to the Law on Teaching Profession, it was decided to establish a National Education Academy for the training, selection and preparation of teachers. Considering the recent legal arrangements, the present study proposes a new model for Turkey that will ensure effectiveness in teacher training, assignment and development. As a result of the evaluation of the MİA model by the MoNE and the Faculties of Education of universities, a qualified teacher training, assignment and development process can be realized.
Keywords: Teacher, teacher training, teacher assignment, teacher development, Teaching Profession Law, Turkish Education System.

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze Türk Eğitim sistemi, müfredat ve öğretmen atama süreçlerinde değişikliklerin niteliksel olmaktan ziyade niceliksel olması söz konusudur. Bu yüzden tam anlamıyla nitelikli bir eğitimden söz etmek mümkün değildir. Nitelikli eğitim nitelikli öğretmenlere bağlıdır. Nitelikli öğretmenler ise etkili öğretmen yetiştirme süreçleriyle mümkündür. Türk Eğitim Sistemi'nde öğretmen yetiştirme, seçme ve geliştirmeye ilişkin son yasal düzenleme olan 2024/7528 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu'na göre Millî Eğitim Akademisi kurulması kararlaştırılmıştır. Mevcut çalışma Öğretmenlik Mesleği Kanunu'ndaki öğretmenlerin nitelikleri, seçimi ve hazırlık eğitimi (Millî Eğitim Akademisi) çerçevesini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Türk Eğitim Sistemi için öğretmen yetiştirme, atama ve geliştirmeye ilişkin bir model önermektir ("MİA" Modeli: "Muhammet İbrahim Akyürek" Modeli).

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma yöntemi olarak nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan "literatür tarama yöntemi" esas alınmıştır. Literatür tarama yönteminde araştırma problemi alanında var olan yazılı kaynaklar (kitaplar, makaleler, bildiriler vb.) ile internet sitelerindeki bilgi ve belgeler toplanır (Büyüköztürk vd., 2012).

3. ÖĞRETMENLİK MESLEĞİ KANUNU

7528 sayılı Öğretmenlik Mesleği Kanunu (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024) Millî Eğitim Bakanlığına bağlı eğitim kurumlarında görev yapan öğretmen ve yöneticileri kapsar. 7528 sayılı Öğretmenlik Mesleği Kanunu (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2024) incelendiğinde;

Öğretmenlerin nitelikleri ve seçimi: Öğretmenlik; genel kültür, özel alan eğitimi ve öğretmenlik meslek bilgisi bakımından hazırlığı gerektiren özel bir ihtisas mesleğidir. Öğretmen olarak istihdam edilecekler, öğretmenlik mesleğine kaynak teşkil eden en az lisans düzeyinde yükseköğretim programlarından veya bunlara denkliği kabul edilen yurt dışı yükseköğretim programlarından mezun olan ve hazırlık eğitiminde başarılı olanlar arasından seçilir.

Hazırlık eğitimi: Öğretmenlik mesleği yeterlikleri çerçevesinde belirlenen teorik ve uygulamalı derslerden oluşan hazırlık eğitimi, Akademi tarafından verilir. Hazırlık eğitiminin süresi dört dönemdir. Bu süre, öğretmen adayının mezun olduğu yükseköğretim programına göre üç dönem olarak uygulanabilir.

Hazırlık eğitimine alınacakların belirlenmesi: Hazırlık eğitimine alınacaklarda Türk vatandaşı olmak; kamu haklarından mahrum bulunmamak; 26/9/2004 tarihli ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanununun 53 üncü maddesinde belirtilen süreler geçmiş olsa bile; kasten işlenen bir suçtan dolayı bir yıl veya daha fazla süreyle hapis cezasına ya da affa uğramış olsa bile devletin güvenliğine karşı suçlar, Anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlar, zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, güveni kötüye kullanma, hileli iflas, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma, suçtan kaynaklanan malvarlığı değerlerini aklama, kaçakçılık, uyuşturucu veya uyarıcı madde imal ve ticareti, uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma, kullanmak için uyuşturucu veya uyarıcı madde satın almak, kabul etmek veya bulundurmak ya da uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanmak, hayâsızca hareketler, müstehcenlik ve fuhuş suçları ile cinsel dokunulmazlığa karşı suçlardan mahkûm olmamak; devlet memurluğundan çıkarılmamış veya öğretmenliği sona ermemiş olmak; askerlikle ilgisi bulunmamak, muvazzaf askerlik hizmetini yapmış veya muvazzaf askerlik hizmeti ertelenmiş ya da yedek sınıfa geçirilmiş olmak; öğretmenliğe atanacağı alan için Bakanlıkça belirlenen yükseköğretim programlarından mezun olmak; Ölçme, Seçme ve Yerleştirme Merkezi Başkanlığı tarafından yapılan sınavlardan alanlara göre Bakanlıkça belirlenecek sınav puanına sahip olmak; sağlık durumu yönünden öğretmenlik görevini yapmasına engel bir durumu olmamak şartları aranır.

Hazırlık eğitimine alınacak adaylar, atama izni verilen pozisyon sayısını geçmemek üzere, sınav puanı üstünlüğüne göre belirlenir. 24/5/1983 tarihli ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu, 12/4/1991 tarihli ve 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki ve millî sporcu statüsündeki öğretmen adaylarının hazırlık eğitimine alınmasında, ÖSYM tarafından yapılan sınav şartı dışındaki diğer şartlar aranır. Hazırlık eğitimine alınacaklara 7/4/2021 tarihli ve 7315 sayılı Güvenlik Soruşturması ve Arşiv Araştırması Kanununa göre güvenlik soruşturması ve arşiv araştırması yapılır.

Hazırlık eğitiminde başarı: Hazırlık eğitiminde her bir teorik dersten en az iki yazılı sınav yapılır. Her bir dersten not ortalaması yüz üzerinden altmış ve üzerinde olanlar başarılı sayılır. Teorik derslerden başarısız olanlara, başarısız oldukları her bir ders için ek bir sınav hakkı verilir. Ek sınavdan altmış ve üzerinde puan alanlar ilgili dersten başarılı sayılır. Ek sınavlar sonunda herhangi bir dersten başarısız olanların Akademiyle ilişiği kesilir.

Hazırlık eğitiminde edinilen bilgi, beceri, tutum ve davranışların eğitim öğretim ortamına yansıtılmasındaki başarı düzeyini belirlemek amacıyla öğretmen adayı üç defa değerlendirmeye tabi tutulur. Söz konusu değerlendirme, uygulamadan sorumlu eğitim personeli, uygulamanın yapıldığı eğitim kurumunun müdürü ve uygulama öğretmeni tarafından; Bakanlıkça belirlenen öğretmenlik mesleği yeterlikleri esas alınarak Akademi tarafından öğretmenlik atama alanlarına göre oluşturulan değerlendirme formu üzerinden yapılır. Uygulamadan sorumlu eğitim personeli, eğitim kurumu müdürü ve uygulama öğretmeni tarafından ayrı ayrı doldurulan değerlendirme formlarında verilen puanların aritmetik ortalaması alınarak değerlendirme puanı belirlenir. Birinci değerlendirme puanının yüzde yirmisi, ikinci değerlendirme puanının yüzde otuzu, üçüncü değerlendirme puanının yüzde ellisi alınarak uygulamalı ders başarı puanı belirlenir. Öğretmen adaylarından uygulamalı ders başarı puanı yüz üzerinden yetmiş ve üzerinde olanlar başarılı sayılır. Uygulamalı derslerde başarısız olanların Akademiyle ilişiği kesilir.

Uygulama öğretmeninin, öğretmen adayıyla aynı alanda olmak şartıyla uygulamalı eğitimin yapıldığı eğitim kurumundaki sırasıyla; başöğretmen, uzman öğretmen, en fazla hizmet süresi bulunan öğretmenler arasından belirlenmesi esastır. Ayrıca hazırlık eğitimine devam zorunludur.

Hazırlık eğitiminin sonunda, teorik derslerin başarı notlarının aritmetik ortalamasının yüzde kırkı; uygulamalı derslerin başarı notlarının aritmetik ortalamasının yüzde altmışı toplanarak atamaya esas başarı puanı belirlenir.

Akademi ile ilişiğin kesilmesi: Öğretmen adaylarından hazırlık eğitimine alım şartlarından herhangi birini taşımadığı sonradan anlaşılanların veya hazırlık eğitimi sırasında bu şartlardan herhangi birini kaybedenlerin; disiplin soruşturması sonucunda Akademiden çıkarma ile cezalandırılanların; hazırlık eğitiminde başarısız olanların Akademi ile ilişiği kesilir.

Öğretmen adaylarına ilişkin mali ve sosyal hükümler: Öğretmen adaylarına, hazırlık eğitimi sürecinde her ay (23.310) gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak tutarda ödeme yapılır. Öğretmen adaylarından askerlik yükümlülüğü bulunanların askerlik hizmetleri, Akademideki eğitimleri süresince ertelenir. Öğretmen adayları hazırlık eğitim sürelerinde 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kapsamında genel sağlık sigortalısı sayılırlar.

Sözleşmeli öğretmenlikte istihdam: Hazırlık eğitimini başarıyla tamamlayanlar, sözleşmeli öğretmen olarak istihdam edilir. Bunların eğitim kurumlarına yerleştirilmeleri atamaya esas başarı puanı esas alınarak tercihleri doğrultusunda yapılır. Tercihte bulunmayanlar ile tercihlerine yerleşemeyenlere boş kalan eğitim kurumları için yeniden tercih hakkı verilir. Yerleştirildikleri eğitim kurumlarında mazeretsiz olarak göreve başlamayanlar ile göreve başladığı hâlde mazeretsiz olarak görevlerinden ayrılanlar, hazırlık eğitimi sonunda aldıkları atamaya esas başarı puanıyla sözleşmeli öğretmenlik için yeniden başvuruda bulunamaz ve yerleştirildikleri tarih itibarıyla bir yıl süreyle hazırlık eğitimine alınmazlar.

Sözleşmeli öğretmenler, can güvenliği ve sağlık mazeretleri hariç olmak üzere, üç yıl süreyle başka bir yere atanamaz. Aile birliği mazeretine bağlı yer değiştirmelerde sözleşmeli olarak istihdam edilen öğretmenin eşi bu öğretmene tabidir.

Kadrolu öğretmenliğe atama

Üç yıllık çalışma süresini tamamlayan sözleşmeli öğretmenler talepleri hâlinde görev yaptıkları yerde öğretmen kadrolarına atanır. Öğretmen kadrolarına atananlar mazerete bağlı olarak yapılacak yer değiştirmeler hariç olmak üzere bir yıl süreyle yer değiştiremezler.

4. ÖĞRETMEN YETİŞTİRME & ATAMA & GELİŞTİRME MODEL ÖNERİSİ (MİA MODELİ)

Türk Eğitim Sistemi için öğretmen yetiştirme, atama ve geliştirmeye ilişkin MİA model önerisi şu şekilde çerçevelendirilmiştir:

1. Eğitim Fakültesi'ne giriş için etkili bir öğrenci alım süreci planlanmalı,
2. Liseden mezun adaylar ÖSYM tarafından gerçekleştirilen merkezi sınava girmeli,

3. Öğretmenliğe ilgisi-isteği-yeteneği olan adaylar, merkezi sınavda Eğitim Fakültesi için belirlenecek taban puanı geçmiş olmalı,
4. Taban puanı geçen adaylar objektif ve nitelikli bir değerlendirmeden geçirilmeli,
5. Değerlendirme adayın öğretmenliğe ilişkin ilgi-istek-yeteneği ve iyi oluş hâlini belirlemeli,
6. Değerlendirme sonucunda başarılı olan adaylar Eğitim Fakültesi'ne alınmalı,
7. Öğretmen adaylarının yetiştirilmesine ilişkin güçlü eğitim politikaları hayata geçirilmeli,
8. Eğitim Fakültesi sayısı azaltılmalı,
9. İhtiyaç analizine göre sınırlı sayıda devlet üniversitesinde Eğitim Fakültesi bulunmalı,
10. Özel üniversitelerde Eğitim Fakültesi bulunmamalı,
11. Eğitim Fakültesi'nde görev yapacak öğretim üyelerinin alım şartları güncellenmeli; öğretim üyeliği şartları arasında öğretmenlik deneyimi-nitelikli bilimsel çalışmalar-yeterli bir yabancı dil puanı bulunmalı,
12. Üniversiteler ve Millî Eğitim Bakanlığı iş birliğiyle uzun vadeli öğretmen ihtiyacına göre öğretmenlik bölümlerine alınacak öğrenci kontenjanı belirlenmeli; yıl bazlı olarak birtakım bölümlere öğrenci alımı yapılmamalı veya kontenjanlar düşürülmeli,
13. Eğitim Fakültesi programları güncellenmeli; bölümlerin gerektirdiği teorik bilgilerin yanı sıra özellikle beceri ve deneyim kazandırmak amaçlı pratiği esas alan programlar geliştirilmeli,
14. Öğretmen adaylarına fakülte içi ders kapsamında ve fakülte dışı okullarda yeterli ve etkili uygulamalar yaptırılmalı,
15. Eğitim Fakültesi'nden mezun olup devlet okullarında görev yapmak isteyen öğretmen adaylarının lisans mezuniyet notu veya ağırlıklı genel not ortalamasına göre tercihte bulunmaları yoluyla okullara atamaları gerçekleştirilmeli,
16. Öğretmenlerin aktif görevleri süresince belirli aralıklarla performansları-başarıları ve iyi oluş hâlleri değerlendirilmeli,
17. Performans-başarı düzeyi yüksek öğretmenlerin özlük hakları iyileştirilmeli,
18. Uzman ve başöğretmen ünvanları için öğretmenin süreç performansı-başarısı ölçüt alınmalı,
19. Öğretmenin süreç performansı-başarısı ölçümünde öğretmen ve öğrencilerinin gelişimi esas alınmalı.

5. SONUÇ

2024/7528 sayılı Öğretmenlik Meslek Kanunu'na göre öğretmenlerin yetiştirilmesi, seçimi ve hazırlığı için Millî Eğitim Akademisi kurulması kararlaştırılmıştır. Son yapılan yasal düzenlemeler de dikkate alınarak mevcut çalışmada Türk Eğitim Sistemi için öğretmen yetiştirme, atama ve geliştirmeye ilişkin etkililiği sağlayacak yeni bir model önerilmiştir. MİA modelinin MEB ve üniversitelerin Eğitim Fakülteleri tarafından değerlendirilmesi sonucu nitelikli bir öğretmen yetiştirme, atama ve geliştirme süreci hayata geçirilebilir. Ayrıca MİA modeline ilişkin eğitim paydaşlarının görüşleri alınarak nitel araştırmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem.

MEB (2024). *Öğretmenlik Meslek Kanunu (7528 sayılı).* https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2024/10/20241018-1.htm sayfasından erişilmiştir.

Azərbaycan maarifçi-realist nəsrində İslam dəyərləri və qəhrəman tipologiyası

Məhrux Dövlətzadə
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail: mahdovlat@gmail.com
ORCİD: -0000-0002-2366-6097

Xülasə

XX əsrin əvvəllərində yaradılan İslam düşüncəsinə bağlı obrazlarla 20-ci illərdə yaradılan obrazlar arasında tipoloji fərqlər vardır.

XX əsrin əvvəllərində dini düşüncəyə bağlı obrazlar həm müsbət, həm də tənqidi yanaşma ilə yaradılırdı. 20-ci illər nəsrində isə dinə bağlı insanların hamısının obrazı mənfidir, başqa sözlə, tənqid hədəfidir. İlk növbədə, bunun ictimai-siyasi səbəbləri aydınlaşdırılmalı, eyni zamanda, 20-ci illərdə ictimai həyatda dinə bağlı insanlara münasibətin tipologiyasını da müəyyənləşdirmək zəruridir ki, obyektiv nəticələrə gəlmək mümkün olsun.

XX əsrin əvvəllərində yazılmış əsərlərdə yuxarı təbəqə obrazları obyektiv müəllif müşahidəsi ilə yaradılırdı, buna görə də onlara sovet dövrünün ədəbiyyatşünaslığının sinfi mövqedən dəyər verməsi narahatlıq doğurur. Lakin 1920-ci illərdə həm yuxarı təbəqə nümayəndələrinin obrazlarının yaradılmasında, həm də bu obrazların elmi dəyərləndirilməsində sinfilik amili önə keçir.

20-ci illər bədii nəsrində din xadimləri və dinə birbaşa bağlı insanların obrazları iki kontekstdə bədii təsvirin mərkəzinə gətirilir. Birincisi, qadın hüquqsuzluğuna qarşı mübarizə kontekstində, ikincisi, yeni quruluşa rəğbət bəsləməyən, onunla birbaşa və dolayısı ilə müxalifətdə olan təbəqənin təmsilçisi kimi.

Açar sözlər: islam düşüncəsi, maarifçi-realizm, sovet ədəbiyyatşünaslığı, sinfilik.

Giriş / Introduction

Müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslığında çox vaxtında qaldırılmış bir məsələ vardır: XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatındakı, o cümlədən nəsrindəki yuxarı təbəqə obrazlarına ədəbiyyatşünaslıqda obyektiv münasibət göstərilməsi problemi. İlk növbədə, ədəbiyyatşünaslığın obrazlara sinfi münasibətlər zəminində yanaşmasının sovet dövrünün ədəbiyyat siyasətinin mahiyyətini təşkil etdiyini xüsusi vurğulamalıyıq.

Lakin nəzərə alınsa ki, 20-30-cu illər tənqidində əsası qoyulan ədəbiyyata sinfi mövqedən baxış ənənəsi hətta müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslığında da, əsasən qalmaqdadır, onda qoyulan məsələnin əhəmiyyəti bir daha aydınlaşmış olar.

Əsl həqiqət budur ki, müstəqillik dövrünün bəzi tədqiqatlarında bu məsələyə tənqidi münasibət yer alsa da, hələ də XX əsr ədəbiyyatındakı yuxarı təbəqə obrazlarını tendensiyalı – sinfi müstəvidən dəyərləndirmə ənənəsi qalmaqdadır.

XX əsrin əvvəllərində yazılmış əsərlərdə yuxarı təbəqə obrazları obyektiv müəllif müşahidəsi ilə yaradılırdı, buna görə də onlara sovet dövrünün ədəbiyyatşünaslığının sinfi mövqedən dəyər verməsi narahatlıq doğurmaya bilməz. Lakin 20-ci illərdə məsələ bir qədər

mürəkkəbləşir. Bu illərdə həm yuxarı təbəqə nümayəndələrinin obrazlarının yaradılmasında, həm də bu obrazların elmi dəyərləndirilməsində sinfilik amili önə keçir.

Ən səciyyəvi nümunələrdən birinə diqqət çəkək. Ə.Haqverdiyevin "Qəndil" hekayəsində hadisələr Şura zamanında cərəyan edir: Müəllif obrazın xatırlamaları şəklində İsgəndər bəyin keçmişdə insanlara etdiyi dəhşətli zülmlərdən bəhs edir; Bütöv bir kəndi əsarətdə saxlamasını, onların namusuna təcavüz etməyə qədər hər cür əxlaqsızlığını və vəhşiliyini bədii təsvirin mərkəzinə çəkir. Yazıçı təsvirinə görə, yalnız insanlar bu zülmdən "Şura hökuməti dağlara tərəf üz qoyan"dan sonra qurtarırlar.

Bütün Azərbaycan nəsrinin tarixinə belə nəzər salsaq, bu vəhşilikdə və əxlaqsızlıqda insan obrazına rast gəlmək mümkün deyil. Ə.Haqverdiyevin özünün maarifçi və tənqidi realist yaradıcılığında da bu cür qeyri-insani sifətlərə malik obraz yoxdur. Bəs onda Azərbaycan bəyinin obrazının bu "sifət"də təqdiminin əsasında nə dayanır? Maraqlıdır ki, müəllif sovet dövründə yazılmış "Qisas" hekayəsində yaratdığı Nəsir bəy obrazını da eyni vəhşi xarakterdə və əxlaqda təqdim edir. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında bu obrazların Azərbaycan bəyinin həqiqi simasını əks etdirməməsinə, yazıçı təsvirlərinin qeyri-obyektivliyinə dair bir cümləyə də rast gəlmək mümkün deyildir. Əksinə, ədəbiyyatşünaslıqda bu obrazları Azərbaycan bəyinin zülmkar xarakterinin ifadəsi kimi dəyərləndirən mövqelərə rast gəlirik: *"Qisas", "Qəndil" kimi hekayələrdə Nəsir bəylərin, İsgəndər bəylərin ərşə ucalan zülmü, özbaşınalığı ifşa olunur"* [Haqverdiyev,2005: 183].

"Qəndil hekayəsi belə başlanır: *"Bütün dağlar arasında İsgəndər bəyin adı söylənirdi. İgidlikdə, at çapmaqda, düşmən bağrı yarmaqda tayı-bərabəri yox idi"* [Haqverdiyev,2005: 235].

Diqqətimizi cəlb edir ki, bu iki cümlədə Azərbaycan bəyinin tarixi xarakterini əks etdirmək üçün kifayət qədər potensial cəmlənib. Bəs, niyə müəllif bu imkandan istifadə etmir və başlanğıcın diktə etdiyi məntiqdən büsbütün kənara çıxır? Çünki, hekayənin yazıldığı illərdə ədəbi tənqid Ə.Haqverdiyevi *"liberal-mülkədar məfkurəsini ifadə etmək"də* [Haqverdiyev,2005: 24]. *"proletar inqilabının mahiyyətini lazımınca anlaya bilməmək"də* [Haqverdiyev,2005: 25] ittiham edir və onun qarşısına özünü "yenidən qurmaq" tələbi qoyurdu.

20-ci illər bədii nəsrində din xadimləri və dinə birbaşa bağlı insanların obrazları iki kontekstdə bədii təsvirin mərkəzinə gətirilir. Birincisi, qadın hüquqsuzluğuna qarşı mübarizə kontekstində, ikincisi, yeni quruluşa rəğbət bəsləməyən, onunla birbaşa və dolayısı ilə müxalifətdə olan təbəqənin təmsilçisi kimi.

S.Hüseynin Molla Xəlil ("Yatmış kəndin qış gecələri"), Hacı Sultan ("Hacı Sultan"), Kor Seyid ("Kor kişinin arvadı"), Molla Mirzə Əli və Hacı Kərim ("Xeyir" və "bərəkət" ayı"), Məşədi Əhməd ("İki həyat arasında"), T.Şahbazinin Hacı Muxtar, Kərbəlayi Səfər ("Haqsızlıq dünyasında"), Məşədi Qədim ("Məşədi Qədimin evində bədbəxtlik"), Məşədi Mürsəl ("Ağanın kənizi"), Məşədi Qulam ("Azadlıq üçün cinayət"), Məşədi Salman ("Qayçı") obrazları 20-ci illər bədii nəsrində dinə münasibətin mənzərəsini təsəvvür etməyə tam əsas verir.

Bu obrazları tipoloji cəhətdən ən ümumi şəkildə təsnif etməyə cəhd etsək, onları iki qrupda cəmləşdirmək olar. Birincisi, din xadimlərinin obrazları: Molla Xəlil, Molla Mirzə Əli, Molla Gülsüm, Molla Rəcəb, Molla Kərim. İkincisi, İslamın müqəddəs yerlərini ziyarət edib Hacı, Kərbəlayi, Məşədi titulları qazanmış möminlərin obrazları.

Hər iki tip obrazları XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan nəsri üçün də səciyyəvi hesab etmək olar. Bu mənada 20-ci illər nəsrinin obraz tipologiyası baxımından ənənənin qanunauyğun davamı olduğunu da düşünmək mümkündür. Bununla belə, XX əsrin əvvəllərində yaradılan İslam düşüncəsinə bağlı obrazlarla 20-ci illərdə yaradılan obrazlar arasında tipoloji fərqlər vardır.XX əsrin əvvəllərində dini düşüncəyə bağlı obrazlar həm müsbət, həm də tənqidi yanaşma ilə yaradılırdı. 20-ci illər nəsrində isə dinə bağlı insanların hamısının obrazı mənfidir, başqa sözlə, tənqid hədəfidir. İlk növbədə, bunun ictimai-siyasi səbəbləri aydınlaşdırılmalı, eyni zamanda, 20-ci illərdə ictimai həyatda dinə bağlı insanlara münasibətin tipologiyasını da müəyyənləşdirmək zəruridir ki, obyektiv nəticələrə gəlmək mümkün olsun.

Din və şəriət adından alver edənlərin, dini ehkamları öz mənafeyinə yozan din xadimlərinin, Məkkədə, Kərbəlada, Xorasandakı müqəddəs yerləri ziyarət edib gələnlərin "mömin" qılafında Allah rizasından, şəriətdən kənar əməllərə rəvac verməsinin həm XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində, həm də 20-ci illər nəsrində tənqid hədəfi olması tamamilə qanunauyğun və başa düşüləndir. Ancaq məsələ burasındadır ki, birinci mərhələdə dini inanc daşıyıcılarına total mənfi münasibət yoxdur. Bu mərhələnin nəsrində tənqid hədəfi olan din nümayəndələri ilə bərabər, Quran ehkamlarına, şəriət qaydalarına ürəkdən inanan, bu inancı əməli işlərində dönə-dönə sübut edən xeyli din xadiminin müdrik, xeyirxah və uzaqgörən obrazları da yaradılmışdır. Nümunə üçün, Ə.Haqverdiyevin "Ata və oğul" hekayəsindəki Molla Mirzə Nəsib, Hacı Xəlil, C.Cabbarlının "Aslan və Fərhad" hekayəsindəki Hacı Saleh və təbii ki, başqa bir sıra obrazları göstərmək olar. Hər iki hekayədəki molla-axund və hacı obrazları insani ləyaqətləri ilə bərabər, Quran və Şəriətin, Məhəmməd Peyğəmbərin göstərişlərini əldə rəhbər tutan, insanları xeyirxah və dini nöqteyi-nəzərdən savab işlər görməyə ruhlandıran, əməli işlərində bunun nümunəsini göstərən müdrik və alicənab insanların obrazları kimi yaradılmışdır.

Əgər XX əsrin əvvəllərinin təkcə nəsrindən yox, müxtəlif janrlarda yazılmış əsərlərindən nümunə göstərsək, elə C.Cabbarlının dramaturgiyasındakı (məsələn, "Ədirnə fəthi" ndəki) Molla Hacıbaba obrazı bizi kifayət qədər bu məsələ ətrafında düşünməyə vadar edə bilər. Professor T.Salamoğlu bu obrazdan danışarkən yazır: *"Çatalca əsgərlərinin ruhunu qaldırmağa gedən heyəti-üləmanın" üzvlərindən biri Molla Hacıbabanı təkcə islam vaizi kimi yox, Vətənin namus yükünü çəkən və bu uğurda heç nədən çəkinməyən böyük hərfli vətəndaş kimi təqdim edir"* [Salamoğlu,2021: 441].

Cabbarlı eyni əsərində bir tərəfdən *"Vətən torpağının taleyinə münasibətdə satqınçılıq, təslimçilik yolu tutan"* [Cabbarlı,2005:431] Molla Sübhan obrazını ("Ədirnə fəthi") yaradır, digər tərəfdən, biz həmin pyesdə *"millətin tale yüklü zamanında millətin yanında olmağı, vətən torpağı uğrunda mübarizədə sona qədər vuruşmağı şərəfsiz yaşamaqdan üstün tutan"*[Cabbarlı,2005:431] Molla Hacıbaba və Şeyxül İslam obrazları ilə üz-üzə dayanırıq. Bu zaman belə bir sual qaçılmaz olur: Bəs niyə 20-ci illər nəsrində (eyni zamanda dramaturgiyada və digər janrlarda) din xadimlərinin tipoloji baxımdan bu cür əks qütblərini görmürük? Aradan keçən az bir müddət ərzində sənətkarların dinə inancının itməsi, onların atesitləşməsi də prinsip etibarı ilə inandırıcı və məntiqli deyil axı. Onda niyə bütöv bir mərhələnin bədii nəsrində din xadimi məhz din xadimi olduğu üçün, hansısa bir tərəfdən dinə bağlı olan insan məhz bu bağlılığa görə, fərdi xarakterin xüsusiyyətləri açılmadan birbaşa tənqidin hədəfinə çevrilir?

Digər tərəfdən, belə bir sual ətrafında da düşünmək lazım gəlir ki, tənqid din xadiminə 20-ci illər nəsrinin bu münasibətlərini müşahidə etmirdimi? Niyə bədii əsərlərdə özünü göstərən bu birtərəfli təsvirlər ümumən son dərəcə aktiv olan tənqidin tənqidinə tuş gəlmirdi? Müşahidələr göstərir ki, tənqidin özünün bu birtərəfli təsvirin ədəbiyyatda yer almasında kifayət qədər rolu olmuşdur. Belə bir cəhət diqqətimizi cəlb edir ki, 20-ci illərin ortalarından başlayaraq tənqid siyasi sistemin ideoloji siyasətinin ədəbiyyata tətbiqində son dərəcə fəal rol oynayır və onların yenidənqurulmasına, şşlərində isə qələmə aldıqları əsərlərdə öz dünyagörüşlərini bir tərəfə atıb quruluşun tələblərini əks etdirən əsərlər yazmalarına təhrik edirdi. Bu cür təhriklərə fəal cavab verən sənətkarlar alqışlanır, onların irəliyə getdikləri xüsusi vurğulanırdı.

Tənqidin yazıçının qarşısına qoyduğu proletariat, işçi-kəndli siniflərinin sağlamlaşmasını göstərən tendensiyalardan biri də dinə ateist münasibət idi. Tənqid din məsələsinə "Marks-Lenin dünyagörüşünün inqilabi dialektikası nöqteyi-nəzərindən" yanaşmağı vacib tələb kimi irəli sürür və bu tələblərin konkret məzmununu da öz əsərlərində açıqlayırdı.

Ədəbiyyatı ideoloji təbliğatın bir vasitəsinə çevirən yeni quruluş onun təsir gücündən istifadə edərək dini qüvvələri zərərsizləşdirmək, mümkün olduqda isə sıradan çıxarmaq siyasəti yürüdür.

Qeyd etmək lazımdır ki, mədəni inqilabın İslam dininə qarşı mübarizəsinin ictimai və mədəni mühitdə birmənalı qarşılandığını, birmənalı dəstəkləndiyini düşünmək yanlış olardı. 20-ci illər ictimai-siyasi və mədəni mühitində dinə münasibətdə inqilabın mövqeyindən yox, milli mövqedən çıxış edən qüvvələr də vardı.

N.Nərimanovun 1920-1925-ci illər arasındakı ictimai-siyasi və mədəni sferadakı fəaliyyəti bizə bu qənaətə gəlməyə tam əsas verir.

Mədəni inqilabın İslama münasibətdə bəzi tənqidçilərin düşüncələrində yer alan "müsəlman ürf və adətlərini məhv etmək" konsepsiyası N.Nərimanovun ictimai fəaliyyətində *"yerli əhalinin milli adət-ənənələrinə və dini hisslərinə hörmətlə yanaşılması tələb"i* [Salamoğlu, 2021: 127] ilə əvəz olunurdu.

Nərimanov mərkəzi dövlət aparatına və onun milli mühitdəki nümayəndələrinə sübut etməyə çalışırdı ki, *"sosializm və İslam bir-birinə qarşı durmadan fəaliyyət göstərə bilərlər"* [Salamoğlu, 2021: 127].

Nərimanov təkcə İslam dininə münasibətdə onu müdafiə edən və hökumətlə İslamın dinc yanaşı yaşamasının mümkünlüyünü və zərurətini sübut edən təkliflərini mərkəzi dövlət aparatına göndərməklə kifayətlənmir, düşündüklərini praktik fəaliyyətində icra etməyə çalışırdı. Nərimanov *"Sovet respublikalarında dinlə aparılan mübarizənin Şərqdə heç bir xeyir vermədiyini"* [Salamoğlu, 2021: 127] və təbii ki həm də verməyəcəyini hökumət qüvvələrinə dönə-dönə sübut etməyə çalışırdı. Bununla belə yaxşı cəhətdir ki, müstəqillik dövrünün ədəbiyyatşünaslığında Y.Qarayevin maarifçi realizm üçün müəyyənləşdirdiyi estetik prinsiplərin konkret bədii əsərlərdəki ifadəsini izləyən, sənətkarların və qəhrəmanların dünyagörüşlərində islami dəyərlərin tutduğu yeri, əsərlərdə süjet, motiv səviyyəsində əks olunan dini məsələləri obyektivcəsinə, yeni ədəbiyyatşünaslıq düşüncəsi ilə açmaq təmayülü də formalaşmaqdadır. Düşünürük ki, maarifçi realist nəsrdə islam dünyagörüşünün yeri məsələsi ilə bağlı müstəqillik dövrü ədəbiyyatşünaslığımızda formalaşmaqda olan bu təmayül

davam etdirilməlidir. Bütövlükdə maarifçi realistlərin yaradıcılığında islami dəyərlərin araşdırılması həm maarifçi realizmin estetikasının düzgün müəyyənləşdirilməsi, həm də sənətkarların yaradıcılığının obyektiv dəyərləndirilməsi üçün əsas olar.

Nəticə /Conclusion

Müstəqillik dövrünün milli ədəbi-elmi düşüncəsi 20-ci illərdə ədəbiyyatda, o cümlədən bədii nəsrdə islamı düşüncəyə münasibətlə bağlı məsələlərin mahiyyətinə varmağa çalışır, milli və dini düşüncəni vəhdətdə alaraq, milli xarakterin formalaşmasında İslam dəyərlərinin rolunu etiraf edir, eyni zamanda, 20-ci illər ədəbiyyatında baş verənlərə tənqidi baxış ifadə etməyə, prosesin mahiyyətini izaha çalışır.

Milli düşüncənin və eləcə də Nərimanovun mübarizəsinə baxmayaraq, antidini təbliğat 20-ci illərdə gedirdi və bədii nəsrdə əksini tapanlar da bu təbliğata dəstək olmaq məqsədi daşıyırdı.Ədəbiyyatşünaslıq 20-ci illər bədii nəsrindəki dinə qarşı mübarizəni bütün sovet dövründə öz adı ilə adlandırmamışdır.

Beləliklə, nəticə olaraq qeyd edə bilərik ki, 20-ci illər nəsri İslami dəyərlərə yanaşma kontekstində XX əsrin əvvəllərindəki nəsrin həm ənənəsinin daşıyıcısı kimi çıxış edir, həm də həmin ənənədən yetərincə kənara çıxır.

Siyasi sistemin ictimai düşüncəyə ötürdüyü islamı dəyərlərə ateist yanaşma 20-ci illər nəsriinn qəhrəman tipologiyasında da özünü aşkar büruzə verir.

20-ci illər nəsri siyasi rejimin mədəni inqilab siyasətinin tədliğatçısına çevrilir. Bu nəsrdə “klub” mədəniləşməyin, “məscid” geriliyin simvolları kimi götürülür.

Nəsrin minillik islam ənənələrinə və milli adət və ənənələrə qarşı qoyduğu sovet əxlaq tərzi islamı dəyərlərin daşıyıcısı olan obrazlara yanaşmanın əsas meyarına çevrilir.

Müstəqillik dövrün bir qisim tədqiqatlarında nəsrin ideoloji siyasət təbliğatçısı kimi çıxış etməsinin mahiyyəti düzgün dərk edilir, din xadimlərinin və dini inanc daşıyıcıları olan digər insanların təqdimində qeyri-obyektivliyə yol verildiyi və bunun milli xarakterdə yaratdığı aşınmalardan söhbət açılır. Bu tip tədqiqatlarda məsələnin qoyuluşu və elmi həllində nümayiş etdirilən düzgün mövqeyin gələcək tədqiqatlarda da davam etdirilməsi zərurəti meydana çıxır.

ƏDƏBİYYAT

1.Alışanlı Şirindil (2013).Ədəbi-nəzəri fikrin tarixiliyi və müasirliyi.- Bakı:Elm nəşr. - 404 s.
2.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. Üç cilddə, II cild(1960). –Bakı:Azərb SSR EA nəşr. -908 s.
3.Cabbarlı Cəfər(2005). Əsərləri. Dörd cilddə. I cild. –Bakı:Şərq-Qərb. - 328 s.
4.Cəfərov Nizami(2007).Seçilmiş əsərləri. Beş cilddə. II cild .- Bakı:Elm, -352 s.
5.Haqverdiyev Əbdürrəhim bəy(2005). Seçilmiş əsərləri. İki cilddə.II cild.-Bakı: Lider .-408 s.
6.Həbibbəyli İsa(2009).Cəlil Məmmədquluzadə: mühiti və müasirləri .-Naxçıvan: Əcəmi. -424 s.
7.Qarayev Yaşar(1980). Realizm: sənət və həqiqət .-Bakı:Elm. -258 s.
8.Qurani Kərimin Azərbaycan dilinə mənaca tərcüməsi. Ərəb dilindən tərcümə edənlər: Z. M. Bünyadov, V.M. Məmmədəliyev (2012).-Bakı:Şərq – Qərb. -568 s.
9.Nərimanov Nəriman(2004). Seçilmiş əsərləri. –Bakı: Lider Nəşr. - 496 s.

10. Salamoğlu Təyyar(2021). XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ədəbiyyatının aktual problemləri.-Bakı:Elm və təhsil.-662 s.
11.Dövlətzadə Məhrux(2020). İslam maarifçiliyi relist nəsr kontekstində. /IV Uluslararası Battalqazi Bilimsel Çalışmalar Konqresi. 29 şubat -01 mart , -Malatya – Türkiyə. -səh. 348

AN EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PEER RELATIONSHIPS OF PRESCHOOL CHILDREN AND PARENTAL EMOTION SOCIALIZATION

Asst. Prof. Yeşim YURDAKUL

Akdeniz University / Kumluca Faculty of Health Sciences, Department of Child Development

yesimyurdakul@akdeniz.edu.tr – ORCID ID: 0000-0002-4073-5445

ABSTRACT

This study, which aims to examine the relationship between preschool children's peer relations and parents' emotional socialization behaviors, was conducted in the relational survey model. The study group consisted of 201 parents of 4–6-year-old children attending preschool education institutions. “Personal Information Form”, ‘Peer Relationship Scale in Preschool’ and ‘Coping with Children's Negative Emotions Scale’ were used as data collection tools. As a result of the study, it was found that the scores of boys were significantly higher than girls in the bully child sub-dimension of the peer relations scale, while the scores of friendship and empathy / prosocial behaviors sub-dimension increased significantly as the number of siblings increased. While the mean scores of maternal distress reactions, punitive and minimization responses sub-dimensions of the scale of coping with children's negative emotions showed a significant difference according to the age of the child, only the mean scores of punitive responses showed a significant difference according to the number of siblings. The results of the study revealed that there were low and moderate significant relationships between children's peer relationships and parents' emotion socialization behaviors. These findings emphasize the importance of parental approaches in children's social and emotional development. In line with the results of the study, it may be suggested that interventions should be planned to support parents in developing sensitive approaches to their children's emotional needs.

Keywords: Preschool period, peer relationships, parental emotional socialization

OKUL ÖNCESİ DÖNEM ÇOCUKLARININ AKRAN İLİŞKİLERİ İLE EBEVEYNLERİN DUYGU SOSYALLEŞTİRME DAVRANIŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ÖZET

Okul öncesi dönem çocuklarının akran ilişkileri ile ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlayan bu araştırma ilişkisel tarama modelinde yürütülmüştür. Araştırmanın çalışma grubunu okul öncesi eğitim kurumlarına

devam eden 4-6 yaş arası çocuğun 201 ebeveyni oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak "Kişisel Bilgi Formu", "Okul Öncesinde Akran İlişkileri Ölçeği" ve "Çocuğun Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği" kullanılmıştır. Araştırma sonucunda çocukların akran ilişkileri ölçeği zorba çocuk alt boyutunda erkek çocukların puanları kız çocuklardan anlamlı olarak yüksek bulunurken, kardeş sayısının arttıkça arkadaşlık ve empati/prososyal davranışlar alt boyutu puanlarının da anlamlı olarak arttığı belirlenmiştir. Çocuğun olumsuz duyguları ile baş etme ölçeği sıkıntı-endişe, cezalandırıcı ve küçümseyici tepkiler alt boyutlarında puan ortalamalarının çocuğun yaşına göre anlamlı farklılık gösterirken, yalnızca cezalandırıcı tepkiler puan ortalamaları kardeş sayısına göre anlamlı farklılık göstermiştir. Araştırma sonuçları çocukların akran ilişkileri ile ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışları arasında düşük ve orta düzeyde anlamlı ilişkiler olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, çocukların sosyal ve duygusal gelişiminde ebeveyn yaklaşımlarının önemini vurgulamaktadır. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda, ebeveynlerin çocuklarının duygusal ihtiyaçlarına yönelik duyarlı yaklaşımlar geliştirmelerini destekleyen müdahaleler planlanması önerilebilir.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi dönem, akran ilişkileri, ebeveyn duygu sosyalleştirme

1. INTRODUCTION

Parental emotion socialization encompasses how parents express and regulate their own emotions, as well as how they interpret and respond to their children's emotions (Hajal & Paley, 2020). Behaviors exhibited by parents in response to negative emotions displayed by their children, such as fear, sadness, and anxiety, are defined as emotion socialization behaviors (Altan-Aytun & Yağmurlu, 2012). Parents' responses to the emotional experiences of preschool children and their guidance in this regard are referred to as emotion-related socialization behaviors and are fundamental for the development of children's self-regulation skills (Eisenberg et al., 1998; Morris et al., 2007). Eisenberg, Cumberland, and Spinrad (1998) proposed that there are at least three primary processes through which parents socialize their children into the world of emotions: a) parental responses to their children's emotional expressions; b) discussions about emotions; and c) emotional expression within the family. These parental emotion socialization behaviors are generally categorized as either supportive (e.g., discussing the causes and meanings of emotions, emotion-focused or problem-focused responses, or reactions that encourage emotional expression) or non-supportive (e.g., avoiding emotional discussions, dismissing emotional reactions, or punitive responses) (Johnson et al., 2017).

Negative parental responses to children's emotional experiences, such as distress, fear, worry, and sadness, are generally believed to be associated with adverse socio-emotional outcomes for children (Eisenberg, Fabes, & Murphy, 1996). This is because children who receive negative reactions to their emotional expressions gradually learn to suppress their emotions, while feeling anxious in emotionally evocative situations due to the previously established association between punishment and emotional expression. Such anxiety can lead to the internalization of emotions (Eisenberg et al., 1999). For instance, punitive parental

responses to children's emotions, such as fear and sadness, have been shown to predict internalizing problems like anxiety and depression during adolescence (Hastings et al., 2014). Non-supportive or emotionally dismissive reactions have also been linked to deficiencies in children's social skills, lack of emotion knowledge, and increased behavioral problems (Johnson et al., 2017).

Supportive parental behaviors in response to their children's negative emotions are thought to be positively associated with children's social and emotional development during early childhood. These behaviors not only help children regulate their negative emotions in the moment but also provide adaptive models of self-regulation, which, in turn, support subsequent socio-emotional development (Mirabile, Dejah Oertwig, & Halberstadt, 2016). It has been found that mothers' encouragement of positive emotions predicts fewer externalizing behaviors, while dismissive maternal responses to their children's positive emotions (e.g., scolding or discomfort reactions) are associated with higher levels of both externalizing and internalizing problems (Yi et al., 2016). During the preschool period, emotional socialization behaviors of both mothers and fathers contributed to lower levels of aggressive behavior in children at age 5 through the effects of higher dyadic positive emotion synchrony (Lunkenheimer et al., 2020). By fostering communication that acknowledges and validates the child's expression of challenging emotions, parents provide support and external regulation that can help children practice and internalize self-regulation skills, such as inhibiting undesirable reactions, distinguishing between different emotions more effectively, being more proactive, and responding more appropriately to emotional cues (Spruijt et al., 2020).

Interactions with parents are the primary source of experiences that shape early emotional and social development, and these interactions gradually expand to other relationships and social contexts over time. Emotion socialization behaviors of both mothers and fathers during the preschool period have been found to be associated with children's social skills (Seçer & Karabulut, 2016). Parental discussions about emotions with their children have been linked to higher cognitive self-control in the future, and higher cognitive self-control has been associated with more socially acceptable child behaviors (Curtis et al., 2020). Garner and Waajid (2011) emphasize the predictive role of emotional competence in the development of preschool children's social skills. Emotional competence has been found to be significantly associated with peer relationships, and mothers' anger expressions regarding non-constructive anger responses have been identified as explaining this relationship (Garner & Estep, 2001). Children with better emotion knowledge at ages three and four have been shown to be more liked by their peers in kindergarten (Denham et al., 2003). It is suggested that children who better understand emotional cues in the social environment are more competent in social skills and develop positive interpersonal relationships (Trentacosta & Fine, 2010). Discussing emotions with children during early childhood has been demonstrated to support their social behaviors (Ornaghi et al., 2019).

The development of children's social and emotional skills, particularly during early childhood, is widely recognized as being significantly influenced by the family environment, the quality of early parenting, and emotion-related parenting behaviors. In this context, parenting programs focused on emotion socialization are highlighted as effective in enhancing

children's social and emotional competencies (England-Mason & Gonzalez, 2020; Zinsser et al., 2021). The preschool years, in particular, represent a critical developmental period for investigating the relationship between emotional expression and social competence with peers (Zinsser et al., 2021), as this stage marks a significant milestone in the development of peer relationships and interactions, coinciding with children beginning to expand their social networks beyond family members. Moreover, during this period, acquiring essential social skills—such as developing and maintaining peer relationships, resolving peer conflicts, and effectively communicating with peers—constitutes important developmental tasks (Hanish et al., 2010). Peer relationships, as a fundamental context for the development of children's social skills during the early years, are crucial for long-term healthy development and psychological adjustment. For example, problems in peer relationships during early childhood have been associated with internalizing issues in adolescence, such as loneliness, social withdrawal, anxiety, and depression (Shin et al., 2016). Emotional skills play a critical role in shaping social competence and influencing how children interact with their peers (Johansen et al., 2024). Considering the strong connections between emotional competence and social behavior, it is believed that emotional competencies developed through parents' emotion socialization behaviors will enable children to become more socially competent. In this context, the present study, which aims to examine the relationship between parental emotion socialization behaviors and peer relationships of preschool children, seeks to highlight the role of parental approaches in the socio-emotional development process. In line with the primary objective of the study, the following research questions have been addressed:

1. Do children's peer relationships show significant differences based on gender, age, and the number of siblings?
2. Do parental emotion socialization behaviors show significant differences based on children's gender, age, and the number of siblings?
3. Is there a significant difference between parental emotion socialization behaviors and children's peer relationships?

2. METHOD

2.1. Design of the study

This study was designed using a relational survey model to examine the relationship between preschool children's peer relationships and parental emotion socialization behaviors, without any intervention on the variables. In this context, the main purpose of the study is to analyze the existing relationship between these variables without intervening in the variables, which is why it was conducted within the framework of a relational survey model.

2.2. Participants

The study group of this research consists of 201 parents of children aged 4-6 attending preschool educational institutions in the central district of Antalya during the 2023-2024 academic year. The research was conducted in three schools randomly selected from among the preschool institutions in the city center, and data on children's peer relationships and parental

emotion socialization behaviors were collected from mothers. Detailed demographic information about the study group is provided in Table 1:

Table 1. Demographic Information of the Participants

		f	%
Gender of the Child	Girl	101	50.2
	Boy	100	49.8
Child's Age Group	4 years old	13	6.5
	5 years old	98	48.8
	6 years old	90	44.8
Number of Siblings	Only child	32	15.9
	1 sibling	102	50.7
	2 siblings	49	24.4
	3 or more siblings	18	9
Mother's Education Status	Graduate of Primary School	23	11.4
	Graduate of Secondary School	53	26.4
	Graduate of High School	65	32.3
	University graduate	57	28.4
	Graduate of postgraduate education	3	1.5
Father's Education Status	Graduate of Primary School	28	13.9
	Graduate of Secondary School	50	24.9
	Graduate of High School	83	41.3
	University graduate	35	17.4
	Graduate of postgraduate education	5	2.5

When Table 1 is examined, it is found that 50.2% of the children are female, 49.8% are male, 6.5% are four years old, 48.8% are five years old, and 44.8% are six years old, 15.9% are only children, 50.7% have one sibling, 24.4% have two siblings, and 9% have three or more siblings. In terms of the mothers' educational status, 11.4% of the mothers were graduate of primary school, 26.4% of them were graduates of secondary school, 32.3% of them were graduates of high school, 28.4% of them were graduates of university and 1.5% of them were graduates of postgraduate education. In terms of the fathers' educational status, 13.9% of the mothers graduated of primary school, 24.9% of them were graduates of secondary school, 41.3% of them were graduates of high school, 17.4% of them were graduates of university and 2.5% of them were graduates of postgraduate education.

2.3. Instruments

In the study, the data collection tools used were the "Personal Information Form", the " Preschool Peer Relations Scale- Parent Form", and the "Coping with Children's Negative Emotions Scale".

Individual Information Form: The "Personal Information Form" developed by the researcher was used to determine the demographic information of the children included in the study, such as age, gender, number of siblings, and parents' education status.

Preschool Peer Relations Scale: The scale, developed by Kanmaz and Tezel Şahin (2022), is used to determine the peer relationships of children aged 4-6 years. It consists of 5 subdimensions: bully child, friendship, communication and interaction, empathy/prosocial behaviors, and victim child, with a total of 33 items. Each item in the scale is rated on a five-point Likert scale: "never", "very rarely", "sometimes", "most of the time", and "always". Items

17, 18, and 33 in the communication and interaction subdimension are reverse coded. The internal consistency coefficients of the subdimensions are as follows: Bully Child: 0.90, Friendship: 0.88, Interaction and Communication: 0.91, Empathy/Prosocial Behaviors: 0.88, and Victim Child: 0.90 (Kanmaz & Tezel Şahin, 2022). In this study, the internal consistency coefficients of the subdimensions were found to be: Bully subdimension: 0.77, Friendship subdimension: 0.76, Interaction and Communication subdimension: 0.85, Empathy/Prosocial Behaviors subdimension: 0.74, and Victim Child subdimension: 0.59.

The Coping with Children's Negative Emotions Scale: The scale, developed by Fabes et al. (1990) to measure the emotion socialization behaviors of parents of children aged 3-7, was adapted into Turkish by Yağmurlu and Altan (2009). The scale includes 12 scenarios related to the negative emotions experienced by children. Each scenario contains six different parent responses to the children's negative emotions. These six different parent responses constitute the 6 subdimensions of the scale: Maternal Distress Reactions, Punitive Responses, Minimization Responses, Encourage Expression of Emotion, Emotion-Focused Responses, and Problem-Focused Responses. Items in the scale are rated on a five-point Likert scale: "1 = I never do this", "2 = I rarely do this", "3 = I might do this", "4 = I most likely do this", and "5 = I definitely do this". Subdimension scores are calculated by averaging the total score of the items within each subdimension. The internal consistency coefficients for the subdimensions are: Maternal Distress Reactions: 0.65, Punitive Responses: 0.83, Minimization Responses: 0.86, Encourage Expression of Emotion: 0.87, Emotion-Focused Responses: 0.79, and Problem-Focused Responses: 0.72 (Altan-Aytun & Yağmurlu, 2012). In this study, the internal consistency coefficients were found to be: Maternal Distress Reactions: 0.40, Punitive Responses: 0.84, Minimization Responses: 0.79, Encourage Expression of Emotion: 0.83, Emotion-Focused Responses: 0.84, and Problem-Focused Responses: 0.76.

2.4.Procedure

In this study, aimed at examining the relationship between preschool children's peer relationships and parents' emotion socialization behaviors, permission was first obtained from the authors of the scales used. Subsequently, ethical approval for the conduct of the research was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Committee (Document Date and Number: 17.01.2024-831497). The data collection process was planned through discussions with the administrators of preschool institutions. The parents involved in the study were reached through preschool teachers. In this context, teachers were informed about the purpose of the study and the measurement tools, and the parents were informed by the teachers. For those parents who volunteered to participate, the measurement tools were administered in either online or physical form, depending on the teachers' preferences. The data for the research were collected between March 2024 and October 2024.

Before analyzing the collected data, the normality of the distribution was assessed. The results of the normality test indicated that the skewness and kurtosis coefficients were not within the range of -1 to +1, suggesting that the data did not follow a normal distribution. Therefore, non-parametric tests were preferred in the analysis process. To compare children's peer

relationships and parents' behaviors in coping with children's negative emotions based on gender, the Mann-Whitney U Test was applied, while for comparisons based on age groups and the number of siblings, the Kruskal-Wallis Test was used. Additionally, to evaluate whether there was a significant relationship between parents' behaviors in coping with children's negative emotions and children's peer relationships, the Spearman Brown Rank Difference Correlation Coefficient was employed.

3. FINDINGS

In the study, the rank averages and Mann Whitney-U Test results for the comparison of peer relationship scale sub-dimension scores according to the gender of the children are presented in Table 2:

Table 2. The Mann-Whitney U test results for comparing sub-dimension scores of the Peer Relationship Scale in children by gender

Sub-dimensions	Group	N	Mean Rank	U	z	p
Bully Child	Female	101	88.08	3745.5	-3.184	.001*
	Male	100	114.05			
Friendship	Female	101	105.51	4594.5	-1.108	.268
	Male	100	96.45			
Communication and Interaction	Female	101	104.19	4728	-.787	.431
	Male	100	97.78			
Empathy/Prosocial Behaviors	Female	101	99.72	4920.5	-.318	.751
	Male	100	102.30			
Victim Child	Female	101	101.68	4981	-.170	.865
	Male	100	100.31			

** p< 0.05*

According to Table 2, it was determined that the scores of the bully child sub-dimension of the peer relations scale showed a significant difference according to gender (p<.05). The mean ranks of girls in the bully child sub-dimension (88.08) were found to be significantly lower than boys (114.05). However, it was determined that the scores of friendship, communication and interaction, empathy / prosocial behaviors and victim child sub-dimensions of the peer relationship scale did not show a significant difference according to gender (p>.05).

The results of the analyses of whether the sub-dimensions of the coping with children's negative emotions scale show a significant difference according to gender are presented in Table 3.

Table 3. Results of the Mann-Whitney U-Test for the Comparison of the Sub-Dimension of the Coping With Children's Negative Emotions Scale According to the Gender of the Children

Sub-dimension	Group	N	Mean Rank	U	z	p
Maternal Distress Reactions	Female	101	101.26	5024	-.063	.950
	Male	100	100.74			
Punitive Responses	Female	101	95.63	4508	-1.319	.187
	Male	100	106.42			
Minimization Responses	Female	101	105.28	4617.5	-1.050	.294
	Male	100	96.68			

Encourage Expression of Emotion	Female	101	104.35	4712	-.820	.412
	Male	100	97.62			
Emotion-Focused Responses	Female	101	102.27	4921.5	-.312	.755
	Male	100	99.72			
Problem-Focused Responses	Female	101	104.01	4745.5	-.740	.459
	Male	100	97.96			

When Table 3 is examined, it is seen that the sub-dimension scores of the coping with children's negative emotions scale do not differ significantly according to the gender of the children (p>.05).

The results of the analyses on whether the peer relationship scale sub-dimension scores differed significantly according to the age of the children are presented in Table 4:

Table 4. Kruskal-Wallis H-test Results for the Comparison of the Sub-dimension of the Peer Relationship Scale According to the Age of the Children

Sub-dimensions	Group	N	Mean Rank	sd	X^2	p
Bully Child	4 years old	13	117.92			
	5 years old	98	105.58	2	3.220	.200
	6 years old	90	93.57			
Friendship	4 years old	13	85.50			
	5 years old	98	103.52	2	1.121	.571
	6 years old	90	100.49			
Communication and Interaction	4 years old	13	120.58			
	5 years old	98	98.19	2	1.729	.421
	6 years old	90	101.23			
Empathy/Prosocial Behaviors	4 years old	13	79.31			
	5 years old	98	96.29	2	4.363	.113
	6 years old	90	109.26			
Victim Child	4 years old	13	107.23			
	5 years old	98	105.82	2	1.884	.390
	6 years old	90	94.85			

When Table 4 is examined, it is seen that the peer relations scale sub-dimension scores do not differ significantly according to the age of the children (p>.05).

The results of the analyses conducted to determine whether the sub-dimension scores of the coping with children's negative emotions scale differ significantly according to the age of the children are presented in Table 5:

Table 5. Kruskal Wallis H-Test Results for the Comparison of the Sub-dimensions of Coping with Children's Negative Emotions Scale According to Children's Age

Sub-dimensions	Group	N	Mean Rank	sd	X^2	p	Multiple Comparison (U)
Maternal Distress Reactions	4 years old	13	82.88				2-3
	5 years old	98	93.29	2	6.248	.044*	
	6 years old	90	112.02				
Punitive Responses	4 years old	13	43.27				1-2
	5 years old	98	103.20	2	13.975	.001**	1-3
	6 years old	90	106.94				
Minimization Responses	4 years old	13	56.19				1-2
	5 years old	98	104.16	2	8.261	.016*	1-3
	6 years old	90	104.03				

Encourage Expression of Emotion	4 years old	13	105.04				
	5 years old	98	96.99	2	.911	.634	-
	6 years old	90	104.78				
Emotion-Focused Responses	4 years old	13	87.73				
	5 years old	98	102.79	2	.773	.680	-
	6 years old	90	100.97				
Problem-Focused Responses	4 years old	13	92.96				
	5 years old	98	105.11	2	1.036	.596	-
	6 years old	90	97.68				

*** p< 0.01, * p< 0.05*

Table 5 shows that the mean scores of the Maternal Distress Reactions sub-dimension (X2= 6.248, p<.05), Punitive Responses sub-dimension (X2= 13.975, p<.01) and Minimization Responses sub-dimension (X2= 8.261, p<.05) of the coping with children's negative emotions scale differ significantly according to the age of the child. The results of the comparison test to determine intergroup differences reveal that the average score of 5-year-old children on the Maternal Distress Reactions sub-dimension (93.29) is significantly lower than that of 6-year-old children (112.02). In the Punitive Responses sub-dimension, the mean scores of 4-year-old children (43.27) were significantly lower than those of 5-year-old children (103.20) and 6-year-old children (106.94). Similarly, on the Dismissing Responses sub-dimension, the average score of 4-year-old children (56.19) is significantly lower than that of 5-year-olds (104.16) and 6-year-olds (104.03). According to this result, as the age of children increases, maternal distress, punitive and minimization responses in coping with children's negative emotions increase.

The sub-dimension mean scores for Encourage Expression of Emotion, Emotion-Focused Responses, and Problem-Focused Responses do not significantly differ according to the child's age (p > .05).

The results of the analyses conducted to determine whether the peer relationship scale sub-dimension scores differed significantly according to the number of siblings of the children are presented in Table 6:

Table 6. Kruskal Wallis H-Test Results for the Comparison of Peer Relationship Scale Sub-Dimensions According to the Number of Siblings of Children

Sub-Dimensions	Group	N	Mean Rank	sd	X^2	p	Multiple Comparison (U)
Bully Child	Only child	32	102.52				
	1 sibling	102	107.17	3	3.757	.289	
	2 siblings	49	93.96				
	3 or more siblings	18	82.50				
Friendship	Only child	32	108.28				2-4
	1 sibling	102	90.34	3	10.888	.012*	3-4
	2 siblings	49	105.49				
	3 or more siblings	18	136.22				
Communication and Interaction	Only child	32	121.23				
	1 sibling	102	91.14	3	7.725	.052	
	2 siblings	49	108.44				
	3 or more siblings	18	100.67				
Empathy/Prosocial Behaviors	Only child	32	82.66				1-4
	1 sibling	102	95.27	3	10.481	.015*	2-3
	2 siblings	49	117.87				1-3

	3 or more siblings	18	120.17				
Victim Child	Only child	32	90.98				
	1 sibling	102	108.59	3	4.118	.249	-
	2 siblings	49	91.50				
	3 or more siblings	18	101.64				

** p< 0.05*

According to the results in Table 6, the mean scores of friendships sub-dimension (X2= 10.888, p<.05) and empathy/social behaviors sub-dimension (X2= 10.481, p<.05) of preschool children differ significantly according to the number of siblings. According to the multiple comparison test, it was observed that the mean scores of the friendship sub-dimension of children with three or more siblings (136.22) were significantly higher than those of children with two siblings (105.49) and one sibling (90.34). The mean scores for the Empathy/Prosocial Behavior subscale are higher for children with two siblings (117.87) compared to those with one sibling (95.27) or no siblings (82.66), and for children with three or more siblings (120.17) compared to those with no siblings (82.66). According to this result, it can be said that as the number of siblings of preschool children increases, friendship and empathy/pro-social behaviors sub-dimension scores increase.

The mean scores of bully child, victim child and communication and interaction sub-dimension did not differ significantly according to the number of siblings (p>.05).

The results of the analysis on whether the sub-dimension scores of the coping with children's negative emotions scale differ significantly according to the number of siblings of the children are presented in Table 7:

Table 7. Kruskal Wallis H-Test Results for the Comparison of the Sub-dimensions of Coping with Children's Negative Emotions Scale According to the Number of Siblings of the Children

Sub-Dimensions	Groups	N	Mean Rank	sd	X^2	p	Multiple Comparison (U)
Maternal Distress Reactions	Only child	32	87.66				
	1 sibling	102	102.39	3	2.146	. 543	-
	2 siblings	49	104.47				
	3 or more siblings	18	107.39				
Punitive Responses	Only child	32	63.17				1-2
	1 sibling	102	106.57	3	16.800	.001**	1-3
	2 siblings	49	113.32				1-4
	3 or more siblings	18	103.14				
Minimization Responses	Only child	32	81.77				
	1 sibling	102	105.06	3	4.889	.180	
	2 siblings	49	100.39				
	3 or more siblings	18	113.86				
Encourage Expression of Emotion	Only child	32	109.25				-
	1 sibling	102	99.52	3	1.958	.581	
	2 siblings	49	104.00				
	3 or more siblings	18	86.53				
Emotion-Focused Responses	Only child	32	100.94				
	1 sibling	102	103.51	3	1.242	.743	-
	2 siblings	49	93.45				

	3 or more siblings	18	107.42				
Problem-Focused Responses	Only child	32	115.20	3	2.442	.486	-
	1 sibling	102	99.08				
	2 siblings	49	98.61				
	3 or more siblings	18	93.14				

** *p< 0.01*

Based on the results presented in Table 7, the mean scores for the Punitive Reactions subscale of the Coping with Children's Negative Emotions Scale differ significantly according to the number of siblings a child has (X^2=16.800, p<0.01). According to the multiple comparison test conducted to determine which groups exhibit this difference, the mean scores for the Punitive Reactions subscale are significantly lower for children with no siblings (63.17) compared to those with one sibling (106.57), two siblings (113.32), or three or more siblings (103.14). This result suggests that as the number of siblings increases, parents' tendency to exhibit punitive reactions toward their children's negative emotions also increases.

The results of the analyses examining the relationship between children's peer relationships and parents' emotion socialization behaviors are presented in Table 8.

Table 8. *The Spearman Brown Rank Difference Correlation Coefficient Results for the Peer Relationships Scale and the Coping with Children's Negative Emotions Scale Scores.*

Sub-Dimensions	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**	**11**
1.Bully Child	-	-.206**	-.126	-.237**	-.540**	.041	.211**	-.049	-.152*	-.253**	-.152*
2. Friendship		-	.507**	.382**	-.009	-.170*	-.099	.109	.062	.307**	.223**
3. Communication and Interaction			-	.226**	-.166*	-.129	-.141*	.115	.157*	.217**	.184**
4. Empathy/Prosocial Behaviors				-	-.071	-.039	-.152*	.030	.184**	.297**	.267**
5. Victim Child					-	.173*	.197**	.215**	.119	.050	.123
6. Maternal Distress Reactions						-	.461**	.219**	-.105	-.194**	-.178*
7. Punitive Responses							-	.527**	.028	-.175*	-.104
8. Minimization Responses								-	.207**	.157*	.153*
9. Encourage Expression of Emotion									-	.545**	.659**
10. Emotion-Focused Responses										-	.707**
11. Problem-Focused Responses											-

** *p< 0.01,* * *p< 0.05*

When Table 8 is examined, it is observed that there is a significant positive correlation between the Peer Relationships Scale's Bully Child sub-dimension scores and the Coping with Children's Negative Emotions Scale's Punitive Responses sub-dimension scores (r = .211, p <0.01). Additionally, there are significant negative and low-level correlations between the Bully Child subdimension scores and the Encourage Expression of Emotion (r =-.152, p < 0.05), Emotion-Focused Responses (r = -.253, p < 0.01), and Problem-Focused Responses (r = -.152, p < 0.05) sub-dimensions scores. No significant correlation was found between the Bully Child sub-dimension scores and Maternal Distress Reactions (r = .041, p> 0.01) and Minimization Responses (r=-.049, p>0.01).

There is a significant negative and low-level correlation between the Friendship subscale scores of the Peer Relationships Scale and the Maternal Distress Reactions subscale scores of the Coping with Children's Negative Emotions Scale ($r = -.170$, $p < 0.05$). Additionally, there is a significant positive and moderate-level correlation with the Emotion-Focused Reactions subscale scores ($r = .307$, $p < 0.01$) and a positive and low-level correlation with the Problem-Focused Reactions subscale scores ($r = .223$, $p < 0.01$). No significant correlation was found between the Friendship subscale scores and the Minimization Responses ($r = .109$, $p > 0.01$), Punitive Responses ($r = -.099$, $p > 0.01$), and Encourage Expression of Emotion ($r = -.062$, $p > 0.01$) subscale scores.

There is a negative, low-level significant relationship between the scores of the Communication And Interaction sub-dimension of the peer relations scale and the mean scores of the Punitive Reactions sub-dimension of the Coping With The Child's Negative Emotions Scale ($r= -.141$, $p< 0.05$), and a positive, low-level significant relationship between the mean scores of the Encourage Expression of Emotion ($r= .157$, $p< 0.05$), Emotion-Focused Responses ($r= .217$, $p< 0.01$) and Problem-Focused Responses ($r= .184$, $p< 0.01$) sub-dimensions. No significant relationship was found between the mean scores of the Empathy/Prosocial Behavior sub-dimension and the Maternal Distress Reactions ($r= -0.129$, $p>0.01$) and Minimization Responses ($r=0.115$, $p>0.01$) sub-dimensions of the Coping with Children's Negative Emotions Scale.

There is a negative, low-level significant relationship between the Empathy/Prosocial Behaviors sub-dimension scores and the mean scores of the Punitive Responses sub-dimension ($r= -.152$, $p< 0.05$), and a positive, low-level significant relationship between the mean scores of the Encourage Expression of Emotion ($r= .184$, $p< 0.05$), Emotion-Focused Responses ($r= .297$, $p< 0.01$) and Problem-Focused Responses ($r= .267$, $p< 0.01$) sub-dimensions. No significant relationship was found between the Empathy/Prosocial Behaviors sub-dimension scores and the mean scores of the Maternal Distress Reactions ($r= -.039$, $p>0.01$) and Minimization Responses ($r=.030$, $p>0.01$) sub-dimensions.

There is a positive, significant and low-level relationship between the scores of the Victim Child sub-dimension of the Peer Relations Scale and the mean scores of the Maternal Distress Reactions ($r= .173$, $p< 0.05$), Punitive Responses ($r= .197$, $p< 0.01$) and Minimization Responses ($r= .215$, $p< 0.01$) sub-dimensions of the Coping with Children's Negative Emotions Scale. There is no significant relationship between the scores of the Victim Child sub-dimension and the mean scores of the Encourage Expression of Emotion ($r= .119$, $p> 0.01$), Emotion-Focused Responses ($r= .050$, $p> 0.01$) and Problem-Focused Responses ($r= .123$, $p> 0.01$) sub-dimensions.

4. DISCUSSION

In this study, the relationship between preschool children's peer relations and parents' emotion socialization behaviors was examined. Within the scope of the main purpose of the study, it was evaluated whether peer relations and parents' attitudes towards children's negative emotions differed according to variables such as children's age groups, gender and number of

siblings, and whether there was a relationship between peer relations and parents' behaviors towards children's negative emotions.

In the study, when the peer relations of children were compared according to gender, it was determined that the mean ranks of the bully child sub-dimension of boys were significantly higher than girls. According to this result, it can be said that preschool boys engage in bullying behaviors more than girls in peer relationships. Similar to this result of the study, studies have revealed gender differences in favor of boys in bullying behavior in preschool period (Ilola et al., 2016; Camodeca & Coppola, 2019; Zhou et al., 2024). In the study conducted by Camodeca et al. (2015), it was found that boys participated in bullying more than girls in preschool period. In another study examining gender differences in peer bullying, it was reported that boys preferred physical aggression more than girls (Vlachou et al., 2011). In the preschool period, boys had higher anger aggression and lower social competence scores than girls (Sette et al., 2015), a possible reason for this is that girls are more socially adapted to the preschool context and regulate their behavior more often than boys to avoid disapproval from their teachers (Pistella et al., 2020).

According to another result of the study, parents' coping behaviors with their children's negative emotions differ significantly according to the age of the child. In other words, as the age of the child increases, parents' maternal distress reactions, punitive and minimization responses in coping with children's negative emotions increase. In addition, these cross-sectional data show that in the preschool period, parents become more punitive and less supportive in emotion socialization practices. According to this result of the study, it can be said that parents behave less tolerant to the display of negative emotions as the age of the child increases. This may be due to the fact that as the child's age increases, parents' expectations for them to display their negative emotions in a socially acceptable way increase due to cognitive and social maturation. Williams and Woodruff-Borden (2015) found that parents were more likely to encourage negative emotional expressions in younger children than older children. Different results were found in studies in which parents' emotion socialization behaviors were evaluated according to children's age. In addition to studies in which parental emotion socialization behaviors did not differ significantly according to children's age in preschool period (Büyükbiçer, 2019; Kishalı et al., 2022), there are also results indicating that mothers' punitive responses decreased as the age of children increased (Mutlu, 2020). In another study, parents reported the use of minimization responses less frequently towards older children (Cassano et al., 2007). In order to explain age-related changes in parental emotion socialization behaviors, studies and longitudinal studies evaluating wide age ranges are needed.

In the study, it was found that preschool children's peer relations differed significantly according to the number of siblings, and as the number of siblings increased, children's friendship and empathy/prosocial behaviors sub-dimension scores increased. This result of the study may be due to the fact that interaction with siblings provided important opportunities for children to model prosocial behaviors and to learn about their own and others' emotional reactions and feelings. Sibling relationships may provide models for social behaviors in peer interactions. For example, sharing with siblings in early years predicts sharing in later peer

relationships (White et al., 2014). It is widely accepted that sibling relationships provide an important context for developing children's emotional skills and learning and practicing social skills that can be useful in the peer context (Kramer, 2014). Similar to the results of this study, studies have shown the relationship between sibling relationship and prosocial behaviors and empathy (Lam et al., 2012; Tavassoli et al., 2019; van Meegen et al., 2024). Children with siblings were found to have higher levels of empathy than single children (Qian et al., 2022). Another study found that the empathy level of older siblings predicted the increase in empathy in younger siblings over time (Jambon et al., 2019). Warm sibling relationships have also been shown to have a significant indirect effect on the quality of friendships by encouraging more prosocial behavior (Smorti & Ponti, 2018).

According to the results of the study, the number of siblings showed a significant difference in terms of parents' punitive reactions to cope with the child's negative emotions, and as the number of siblings of the child increased, parents' punitive responses increased. Studies have shown that mothers' punitive and minimization responses increase as the number of siblings increases (O'Neil Woods, 2012; Büyükbiçer, 2019). The increase in the number of children at home may increase the care burden and responsibilities of mothers, and the increase in time and attention demands related to care may have caused mothers to use dysfunctional coping strategies for the child's negative emotional displays. In Büyükbiçer's (2019) study, it was found that the punitive responses of mothers of children without siblings were significantly lower compared to mothers of children with one or more siblings. Mutlu (2020) showed that mothers with one child were more likely to give problem- and emotion-focused supportive responses to their children's negative emotions than mothers with two or more children. Kishalı et al. (2022) found that mothers of twins exhibited more unsupportive reactions to their children's negative emotions.

When the relationship between parents' coping behaviors with children's negative emotions and children's peer relationships was examined in the study, it was observed that parents of children who were bullies in peer relationships exhibited significantly low levels of supportive reactions (emotion-focused, problem-focused and encourage expression of emotion) and high levels of punitive responses. From a social learning perspective, a parent's punitive practices can be learned by the child how to use them as tools of interaction and control, leading to the use of peer-oriented violence. The emotions that come with ineffective and inappropriate parenting patterns, such as lack of affection and communication, can encourage the development of externalizing behaviors, especially aggression. In addition, children who are physically punished may believe that violence is a natural way of interacting and helps to maintain control over others (Orue & Calvete, 2012). Studies have found that parents' use of punitive discipline encourages children's participation in bullying (Gómez-Ortiz et al., 2016). It has been shown that as negative maternal reactions increase, the child's aggressive behavior increases and as positive maternal reactions increase, the child's aggressive behavior decreases (Soyan & Akalın, 2023). In longitudinal studies, it was found that supportive parental emotion socialization behaviors at the age of three led to less aggressive behavior at school at the age of five (Lunkenheimer et al., 2020). In this study, punitive, minimization responses and maternal

distress reactions used by parents to cope with children's negative emotions were found to be associated with peer victimization. There are research results that parents' unsupportive emotion socialization behaviors increase peer victimization over time (Zhu et al., 2024). It is stated that high levels of harsh, reactive parenting predict high/chronic peer victimization (Baker et al., 2008). Peer victimization may be associated with overprotective and authoritarian parenting that limits the child's ability to face challenges and may affect the ability to act independently in social activities or conflicts (Navarro et al., 2024).

In the study, it was found that children's communication and interaction, empathy and prosocial behaviors skills, which express positive peer relationships, were positively related to parents' supportive approaches (problem-focused, emotion-focused and encouraging emotion expression) towards coping with children's negative emotions and negatively related to punitive responses. Parents' sensitivity and supportive approaches to regulating children's negative emotions can improve emotion regulation by contributing to the child's learning, modeling and internalization of managing emotions adaptively over time. In this way, improved emotion regulation processes may be associated with positive social skills in interaction with peers. It has been shown that mothers' sensitivity to children's negative emotions is positively related to children's empathy and social behavior, but this relationship is mediated by children's emotion regulation skills (Davidov & Grusec, 2006; Panfile & Laible, 2012). Experimental studies support the view that supportive behaviors in emotion socialization are associated with high empathy and prosocial behavior. For example, it has been shown that 24-month-old children are more empathic when their mothers encourage emotion expression at 18 months of age (Taylor et al., 2013) and that mothers' use of problem-solving strategies in response to children's negative emotions is associated with children's sympathy and prosocial behavior (Eisenberg et al., 1991). Parents who participated in the parental emotion socialization intervention were found to become less emotionally minimizing and their empathy skills increased, and children showed better emotion understanding and behavior compared to controlling children. In contrast, intrusive or harsh parenting behaviors were associated with children's lower emotional knowledge (Kujawa et al., 2014; Havighurst et al., 2015). Parents' discussion of emotions with their children may influence how much children care about others' emotions and needs and may produce or enhance individual differences in prosocial tendencies. That is, parents who focus on others' emotions and encourage their children to pay attention to and reflect on them may support children's interest in and sensitivity to others' emotions (Brownell et al., 2013). The relationships between emotion socialization practices and children's social behaviors in peer interactions can be explained by children's increased emotional knowledge, emotion recognition skills, and understanding of the causes and consequences of emotions. These results suggest that parents' talking about emotion with their children and encouraging them to think about emotion, modeling adaptive emotion regulation strategies support empathy skills that enable children to be sensitive to others' emotions and prosocial behaviors such as helping, sharing, and cooperation.

5. CONCLUSIONS

The results of the study show that there are significant relationships between peer relations of preschool children and emotional socialization behaviors of parents. It was determined that bullying behaviors of boys were more prevalent than girls, and increasing the number of siblings led to a significant increase in friendship and empathy/pro-social behaviors. It was found that parents differentiated their methods of coping with negative emotions according to the age of their children, and punitive and condescending reactions increased for older children. It was also found that parents' unsupportive emotion socialization behaviors increased peer bullying and victimization in children, whereas supportive approaches contributed to positive social skills and prosocial behaviors in peer relationships. These findings emphasize that parental approaches play a critical role in children's social and emotional development.

This study provides important contributions in terms of revealing the role of parents' supportive and unsupportive emotion socialization approaches in preschool children's peer relationships. The results show that parents' unsupportive approaches towards children's negative emotions may cause difficulties in peer relationships and children may have problems in social interactions. Considering that children's relationships and interactions with their peers in early childhood form the basis of social-emotional adaptation in later periods, it is important to support parenting approaches related to emotion socialization that affect social skills in early years. Based on the findings obtained from the study, the following suggestions were made to parents, educators and researchers:

- Considering that parents' unsupportive coping methods for negative emotions increase as children's age increases, awareness activities should be conducted to ensure that parents have emotional expectations appropriate for their children's age.
- In the study, it was observed that children's empathy and prosocial behaviors increased with the increase in the number of siblings. Accordingly, guidance and family activities can be planned to positively improve sibling relationships within the family.
- Based on the finding that children's empathy and prosocial behaviors are positively related to parents' supportive responses to children's negative emotions, emotion regulation and social skills development programs that parents and children can participate together can be implemented.
- The results of the study showed that parents' punitive and belittling reactions to children's negative emotions increased bullying behaviors in children. Therefore, training programs should be organized to guide parents in giving supportive responses to emotions.
- Longitudinal studies can be planned to evaluate the effects of parental emotion socialization behaviors on children's social development more comprehensively.

5.1. Limitations

Although the current study contributes to the literature, it has some limitations. The results obtained from the study are limited to 201 parents and children. All data were reported by the parents. Parents of preschool-aged children may have a limited view of their children's emotional lives, especially their children's socio-emotional competence and adjustment outside

the home, because children's emotional behaviors may be partly determined by context and their relationships with people in those contexts. Supplementing parental reports with other data collection methods such as teacher interviews and observations may overcome the limitations of using only parental reports and provide a multidimensional assessment of children's social emotional development. Another limitation of the study is that the available data were collected at a single time point and therefore the direction of the effects could not be determined and the study was conducted in a cross-sectional design that does not allow causal inferences to be made. Since peer relations and parental emotion socialization can be bidirectional and interactive, it is thought that longitudinal studies need to be conducted.

6. REFERENCES

Altan-Aytun, Ö., Yagmurlu, B., & Yavuz, H. M. (2012). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. *Journal of Child and Family Studies*, *22*, 437-443.

Barker, E. D., Boivin, M., Brendgen, M., Fontaine, N., Arseneault, L., Vitaro, F., ... & Tremblay, R. E. (2008). Predictive validity and early predictors of peer-victimization trajectories in preschool. *Archives of general psychiatry*, *65*(10), 1185-1192.

Brownell, C. A., Svetlova, M., Anderson, R., Nichols, S. R., & Drummond, J. (2013). Socialization of early prosocial behavior: Parents' talk about emotions is associated with sharing and helping in toddlers. *Infancy*, *18*(1), 91-119.

Büyükbiçer, E. (2019). *Okul öncesi dönem çocukların duygusal zeka düzeyleri ile annelerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.

Camodeca, M., & Coppola, G. (2019). Participant roles in preschool bullying: The impact of emotion regulation, social preference, and quality of the teacher–child relationship. *Social Development*, *28*(1), 3-21.

Camodeca, M., Caravita, S. C., & Coppola, G. (2015). Bullying in preschool: The associations between participant roles, social competence, and social preference. *Aggressive behavior*, *41*(4), 310-321.

Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Zeman, J. (2007). Influence of gender on parental socialization of children's sadness regulation. *Social Development*, *16*(2), 210-231.

Curtis, K., Zhou, Q., & Tao, A. (2020). Emotion talk in Chinese American immigrant families and longitudinal links to children's socioemotional competence. Developmental Psychology 56(3), 475-488.

Davidov, M., & Grusec, J. E. (2006). Untangling the links of parental responsiveness to distress and warmth to child outcomes. *Child development*, *77*(1), 44-58.

Denham, S. A., Blair, K.A., DeMulder, E., Levitas, J., Sawyer, K., Auerbach-Major, S., &Queenan, P. (2003). Preschool emotional competence: Pathway to social compe-tence? *Child Development*, 74, 238-256

Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. *Psychological inquiry*, *9*(4), 241-273.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., & Murphy, B. C. (1996). Parents' reactions to children's negative emotions: Relations to children's social competence and comforting behavior. *Child Development*, 67, 2227–2247.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C. and Reiser, M. (1999). Parental Reactions To Children's Negative Emotions: Longitudinal Relations To Quality Of Children's Social Functioning, *Child Development*, 70(2), 513–534.

Eisenberg, N., Fabes, RA, Schaller, M., Carlo, G., & Miller, PA (1991). Ebeveyn özelliklerinin ve uygulamalarının çocukların dolaylı duygusal tepkileriyle ilişkileri. *Çocuk gelişimi* , *62* (6), 1393-1408.

England-Mason, G., & Gonzalez, A. (2020). Intervening to shape children's emotion regulation: A review of emotion socialization parenting programs for young children. *Emotion*, *20*(1), 98.

Fabes, R. A., Eisenberg, N., & Bernzweig, J. (1990). Coping with Children's Negative Emotions Scale (CCNES): *Description and scoring*. Tempe, AZ: Arizona State University (unpublished manuscript).

Garner, P. W., & Estep, K. M. (2001). Emotional competence, emotion socialization, and young children's peer-related social competence. *Early education and development*, *12*(1), 29-48.

Gómez-Ortiz, O., Romera, E. M., & Ortega-Ruiz, R. (2016). Parenting styles and bullying. The mediating role of parental psychological aggression and physical punishment. Child abuse & neglect, 51, 132-143.

Hajal, N. J., & Paley, B. (2020). Parental emotion and emotion regulation: A critical target of study for research and intervention to promote child emotion socialization. *Developmental Psychology*, 56(3), 403.

Hanish, L. D., Hill, A., Gosney, S., & Fabes, R. A. (2010). Girls, Boys, and Bullying in Preschool: Th e Role of Gender in the Development of Bullying. In *Bullying in north American schools* (pp. 152-166). Routledge.

Hastings, P. D., Klimes-Dougan, B., Kendziora, K. T., Brand, A., & Zahn-Waxler, C. (2014). Regulating sadness and fear from outside and within: Mothers' emotion socialization and adolescents' parasympathetic regulation predict the development of internalizing difficulties. *Development and psychopathology*, *26*(4pt2), 1369-1384.

Havighurst, S. S., Duncombe, M., Frankling, E., Holland, K., Kehoe, C., & Stargatt, R. (2015). An emotion-focused early intervention for children with emerging conduct problems. *Journal of abnormal child psychology*, *43*, 749-760.

Ilola, A. M., Lempinen, L., Huttunen, J., Ristkari, T., & Sourander, A. (2016). Bullying and victimisation are common in four-year-old children and are associated with somatic symptoms and conduct and peer problems. *Acta paediatrica*, *105*(5), 522-528.

Jambon, M., Madigan, S., Plamondon, A., Daniel, E., & Jenkins, J. M. (2019). The development of empathic concern in siblings: A reciprocal influence model. *Child development*, *90*(5), 1598-1613.

Johansen, L., Óturai, G., Jaggy, A. K., & Perren, S. (2024). Longitudinal associations between preschool children's theory of mind, emotion understanding, and positive peer relationships. *International Journal of Behavioral Development*, *48*(3), 200-211.

Johnson, A. M., Hawes, D. J., Eisenberg, N., Kohlhoff, J., & Dudeney, J. (2017). Emotion socialization and child conduct problems: A comprehensive review and meta-analysis. *Clinical psychology review*, *54*, 65-80.

Kanmaz, T., & Tezel Şahin, F. (2022). Okul Öncesinde Akran İlişkileri Ölçeği Ebeveyn ve Öğretmen Formlarının Geliştirilmesi. *Turkish Studies-Educational Sciences*, *17*(3), 437-468.

Kishalı, Z., Akduman, G. G., & Sarıbaş, M. Ş. (2022). Annelerin Duygu Sosyalleştirme Davranışları ile Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Kardeş Davranışları Arasındaki İlişki. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (31), 119-147.

Kramer, L. (2014). Learning emotional understanding and emotion regulation through sibling interaction. *Early Education and Development*, *25*(2), 160-184.

Kujawa, A., Dougherty, L. E. A., Durbin, C. E., Laptook, R., Torpey, D., & Klein, D. N. (2014). Emotion recognition in preschool children: Associations with maternal depression and early parenting. *Development and psychopathology*, *26*(1), 159-170.

Lam, C. B., Solmeyer, A. R., & McHale, S. M. (2012). Sibling relationships and empathy across the transition to adolescence. *Journal of youth and adolescence*, *41*, 1657-1670.

Lunkenheimer, E., Hamby, C. M., Lobo, F. M., Cole, P. M., & Olson, S. L. (2020). The role of dynamic, dyadic parent–child processes in parental socialization of emotion. Developmental Psychology, 56(3), 566.

Mirabile, S. P., Oertwig, D., & Halberstadt, A. G. (2018). Parent emotion socialization and children's socioemotional adjustment: When is supportiveness no longer supportive?. *Social Development*, *27*(3), 466-481.

Morris, A. S., Silk, J. S., Steinberg, L., Myers, S. S., & Robinson, L. R. (2007). The role of the family context in the development of emotion regulation. *Social development*, *16*(2), 361-388.

Mutlu, Ö. (2020). *Okul öncesi çocukların duygu düzenleme stratejileri ile anne babaların duygu sosyalleştirme yaklaşımları arasındaki ilişki.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi.

Navarro, R., Larrañaga, E., Yubero, S., & Víllora, B. (2024). Preschool aggression and victimization: a short-term longitudinal analysis of the immediate social environment. *Psychology research and behavior management*, 827-851.

O'Neil-Woods, S.E. (2012). *Links among maternal emotion socialization, and children's emotional competence and social behaviour* (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Windsor.

Ornaghi, V., Pepe, A., Agliati, A., & Grazzani, I. (2019). The contribution of emotion knowledge, language ability, and maternal emotion socialization style to explaining toddlers' emotion regulation. *Social Development*, *28*(3), 581-598.

Orue, I., & Calvete, E. (2012). Justification of violence as a mediator between exposure to violence and aggressive behavior in children. *Psicothema*, *24*(1), 42-47.

Panfile, T. M., & Laible, D. J. (2012). Attachment security and child's empathy: The mediating role of emotion regulation. *Merrill-Palmer Quarterly (1982-)*, 1-21.

Pistella, J., Zava, F., Sette, S., Baumgartner, E., & Baiocco, R. (2020). Peer victimization, social functioning, and temperament traits in preschool children: The role of gender, immigrant status and sympathy. *Child Indicators Research*, *13*(6), 2135-2156.

Qian, G., Du, Y., Liu, C., Han, R., & Luo, L. (2022). Are second-born children more empathetic than only children? A study on empathy development of Chinese preschoolers. *Early Education and Development*, *33*(3), 407-417.

Seçer, Z., & Karabulut, N. (2016). Analysis of emotional socialization behaviors of mother-fathers and social skills of preschool children. *Egitim ve Bilim*, 41(185).

Sette, S., Baumgartner, E., & MacKinnon, D. P. (2015). Assessing social competence and behavior problems in a sample of Italian preschoolers using the social competence and behavior evaluation scale. *Early Education and Development*, *26*(1), 46-65.

Shin, Kyoung Min, Sun-Mi Cho, Yun Mi Shin, and Kyung Soon Park. "Effects of early childhood peer relationships on adolescent mental health: A 6-to 8-year follow-up study in South Korea." *Psychiatry investigation* 13, no. 4 (2016): 383.

Smorti, M., & Ponti, L. (2018). How does sibling relationship affect children's prosocial behaviors and best friend relationship quality?. *Journal of Family Issues*, *39*(8), 2413-2436.

Soydan, S. B., & Akalin, N. (2023). Emotional regulation and aggression in children: The regulatory role of Turkish mothers' emotion socialization reactions. *Family Relations*, *72*(4), 1709-1724.

Spruijt, A. M., Dekker, M. C., Ziermans, T. B., & Swaab, H. (2020). Educating parents to improve parent–child interactions: Fostering the development of attentional control and executive functioning. *British Journal of Educational Psychology*, *90*, 158-175.

Tavassoli, N., Recchia, H., & Ross, H. (2019). Preschool children's prosocial responsiveness to their siblings' needs in naturalistic interactions: A longitudinal study. *Early Education and Development*, *30*(6), 724-742.

Taylor, Z. E., Eisenberg, N., Spinrad, T. L., Eggum, N. D., & Sulik, M. J. (2013). The relations of ego-resiliency and emotion socialization to the development of empathy and prosocial behavior across early childhood. Emotion, 13(5), 822.

Trentacosta, C. J., & Fine, S. E. (2010). Emotion knowledge, social competence, and behavior problems in childhood and adolescence: A meta-analytic review. *Social development*, 19(1), 1-29.

van Meegen, M., Van der Graaff, J., Carlo, G., Meeus, W., & Branje, S. (2024). Longitudinal Associations Between Support and Prosocial Behavior Across Adolescence: The Roles of Fathers, Mothers, Siblings, and Friends. *Journal of Youth and Adolescence*, *53*(5), 1134-1154.

Vlachou, M., Andreou, E., Botsoglou, K., & Didaskalou, E. (2011). Bully/victim problems among preschool children: A review of current research evidence. *Educational Psychology Review*, *23*, 329-358.

White, N., Ensor, R., Marks, A., Jacobs, L., & Hughes, C. (2014). "It's Mine!" Does sharing with siblings at age 3 predict sharing with siblings, friends, and unfamiliar peers at age 6?. *Early Education and Development*, *25*(2), 185-201.

Williams, S. R., & Woodruff-Borden, J. (2015). Parent emotion socialization practices and child self-regulation as predictors of child anxiety: The mediating role of cardiac variability. *Child Psychiatry & Human Development*, *46*, 512-522.

Yagmurlu, B., & Altan, Ö. (2009). Maternal Socialization and Child Temperament as Predictors of Emotion Regulation in Turkish Preschoolers. *Infant and Child Development*, 275-296.

Yi, C. Y., Gentzler, A. L., Ramsey, M. A., & Root, A. E. (2016). Linking maternal socialization of positive emotions to children's behavioral problems: The moderating role of self-control. *Journal of Child and Family Studies*, *25*, 1550-1558.

Zhou, Y., Deng, X., Wang, S., & Shi, L. (2024). Theory of Mind and physical bullying in preschool children: the role of peer rejection and gender differences. *Psicologia: Reflexão e Crítica*, *37*, 29.

Zhu, D., Miller-Slough, R. L., Garner, P. W., & Dunsmore, J. C. (2024). Adolescent Peer Relationship Difficulties, Prosociality, and Parental Emotion Socialization: Moderating Roles of Adolescent Gender. *The Journal of Genetic Psychology*, 1-17.

Zinsser, K. M., Gordon, R. A., & Jiang, X. (2021). Parents' socialization of preschool-aged children's emotion skills: A meta-analysis using an emotion-focused parenting practices framework. *Early Childhood Research Quarterly*, *55*, 377-390.

BİR 2209-A PROJESİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN AKRAN DESTEKLİ ÖĞRENME DENEYİMİ: EGE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Emine ÇAKMAK

Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

eminecakmak987@gmail.com- ORCID ID:0000-0002-9888-8612

Dr. Gamze BİLİR-SEYHAN

Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü

gamzebilirseyhan@gmail.com- ORCID ID:0009-0001-7207-6253

ÖZET

Yükseköğretim sürecinde kaynakların yetersizliğine bulunan çözümlerin içinde eğitime en çok zarar veren seçenek olarak öğrenci sayısının arttırılması gösterilmektedir. Sınıf mevcudunun fazla olması ve sınıf düzeni gibi faktörler dolayısıyla öğretimin niteliğini ve sahip olunan iş yükünü etkilemektedir. Ayrıca, üniversite mezuniyeti sonrası üniversite mezunlarından beklentiler artmakta ve iş verenler artık üniversitelerden uzmanlık ötesinde bir eğitim vermesini beklemektedir.

Akran destekli öğrenme (ADÖ), iş birlikli veya topluluk öğrenimi olarak uzun ve zengin bir tarihe sahip olmaktadır. "Eşit statülü veya eşleştirilmiş akranlar arasında aktif yardım ve destek yoluyla bilgi ve becerilerin kazandırılması" olarak tanımlanabilmektedir. Akran destekli öğrenmenin getirdiği; iş birliği içinde hareket etme, topluluğun üyesi olma, eleştirel sorgulama ve yansıtma, iletişim becerileri, problem çözme, öğrenmeyi öğrenmek kazanımları yükseköğretimde yaşanan sorunlara çözüm niteliği taşımaktadır.

Bu bağlamda Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü Okul Öncesi Öğretmenliği Lisans Programı 2.sınıfa devam eden 22 öğrencinin katılımıyla TUBİTAK 2209-

A projesi gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacı okul öncesi öğretmen adaylarının ADÖ deneyimleri ve bu deneyimlere ilişkin algılarını betimlemek ve ADÖ yönteminin yükseköğretim kurumlarında uygulanabilir halini analiz etmektir. Nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırması ile desenlenen bu araştırmada uygun örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Veri toplamada gözlem, yarı-yapılandırılmış görüşme, araştırmacı günlükleri ve ses kaydı kullanılırken veri analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Süreç 7 atölye ile birlikte toplamda 9 ay sürmüştür.

Bulgular ADÖ yönteminin[1]; arkadaşlık ilişkilerini olumlu yönde geliştirdiğini, öğrenmede kalıcılık sağladığını, öğrencilerin okula gelme motivasyonlarını olumlu yönde etkilediğini, mesleki becerilerinde gelişim sağladığını ve 21.yy becerilerini desteklediğini göstermektedir. Öğrencilerin %95'inin yöntemin üniversitelerde uygulanması gerektiğini belirttikleri görülmüştür. Sonuç olarak, yöntemin kullanılması öğrencileri güdüleyebilir ve sorunlara çözüm niteliği oluşturabilir.

Anahtar kelimeler: akran öğrenmesi, akran destekli öğrenme, yükseköğretim

SUMMARY

Among the solutions to the insufficiency of resources in the higher education process, increasing the number of students is shown as the most damaging option to education. Factors such as the large class size and classroom layout affect the quality of teaching and the workload. In addition, expectations from university graduates are increasing after university graduation and employers now expect universities to provide education beyond expertise.

Peer-assisted learning (HLT) has a long and rich history as collaborative or community learning. It can be defined as "the acquisition of knowledge and skills through active help and support among peers of equal status or matched". Brought by peer-supported learning; Acting in cooperation, being a member of the community, critical questioning and reflection, communication skills, problem solving, learning to learn are solutions to the problems experienced in higher education.

In this context, TUBITAK 2209-A project was carried out with the participation of 22 students attending the 2nd grade of Ege University, Faculty of Education, Department of Basic Education, Preschool Education Undergraduate Program. The aim of the study is to describe

the experiences of preschool teacher candidates and their perceptions about these experiences and to analyze the applicability of the HL method in higher education institutions. In this study, which was designed with action research, which is one of the qualitative research methods, appropriate sampling method was used. While observation, semi-structured interview, researcher diaries and audio recordings were used in data collection, descriptive analysis method was used in data analysis. The process took a total of 9 months with 7 workshops.

The findings show that the HLT method[1] positively improves friendship relationships, provides permanence in learning, positively affects students' motivation to come to school, improves their professional skills and supports 21st century skills. It was observed that 95% of the students stated that the method should be applied in universities. As a result, the use of the method can motivate students and create solutions to problems.

Keywords: peer learning, peer-assisted learning, higher education

1. GİRİŞ

Yükseköğretim sürecinde kaynakların yetersizliğine bulunan çözümlerin içinde eğitime en çok zarar veren seçenek olarak öğrenci sayısının arttırılması gösterilmektedir. Üniversiteler finansal baskıdan kaynaklı daha fazla öğrenciye eğitim vermeye başlamıştır (Boud, Cohen, & Sampson, 1999). Yapılan literatür taramalarında öğretim elemanlarınca da ifade edildiği gibi sınıf mevcudunun fazla olması ve sınıf düzeni gibi faktörler dolayısıyla öğretimin niteliğini ve sahip olunan iş yükünü etkilemektedir (Özkara-Çıray, 2016). Ek olarak üniversite mezuniyeti sonrası da üniversite mezunlarından beklentiler artmakta ve iş verenler artık üniversitelerden uzmanlık ötesinde daha geniş yelpazede eğitim vermesini beklemektedir (Yalçın, 2018).

Yüksek öğretimde artan öğrenci sayısıyla birlikte yaş, deneyim ve kültürel farklılıklar da artmaktadır ve bu farklılıkların yönetimi de oldukça zorlaşmaktadır. Üniversiteler giderek artan bir şekilde alternatif öğretme ve öğrenme araçlarını araştırmakta ve akran eğitimi, akran destekli öğrenme şeklindeki tamamlayıcı eğitim seçilen derslerde öğrenmeyi desteklemek için aşamalı olarak kullanılabilmektedir (Chan, Phan, Aniyah & Dipolog- Ubanan, 2012). Akran destekli öğrenme sayesinde öğrencilerin kendilerini daha rahat ve güvende hissetmeleri, motivasyon ve öğrenme düzeylerinde artış yaşamaları, akademik personel sayısı az olan yüksek öğretim kurumlarında zaman kısıtlılığı nedeniyle akranların öğretim üyelerine göre daha ulaşılabilir olması gibi avantajlar elde edilebilmektedir (Ross & Cameron, 2007; Silbert &

Lake, 2012). Gerçekleştirilmiş olan projede bu sorunların çözümü için akran destekli öğrenmenin önemi ele alınmaktadır. Çünkü akran destekli öğrenme yönteminin önemli öğrenme kazanımları olarak görülen;

- İş birliği içinde hareket etme, topluluğun üyesi olma,
- Eleştirel sorgulama ve yansıtma,
- İletişim becerileri, problem çözme,
- Öğrenmeyi öğrenmek sayesinde bahsedilen bu sorunların büyük ölçüde çözülebileceği öngörülmektedir.

Akran destekli öğrenme, işbirlikli veya topluluk öğrenimi olarak uzun ve zengin bir tarihe sahiptir ve genellikle "eşit statülü veya eşleştirilmiş akranlar arasında aktif yardım ve destek yoluyla bilgi ve becerinin kazanılması" olarak tanımlanmaktadır (Topping, 2005). Bu öğrenme şekli, öğrenme bağlamı içindeki öğrencilerin diğer öğrencilerin öğrenmesine yardımcı oldukları bir süreç olup "akran öğretimi" olarak da adlandırılabilmektedir. Akran destekli öğrenme, özellikle öğrencilerin ihtiyaçlarına akademik destek sağlayabilmek için sistem içindeki öğrencileri aktif kılan bir öğrenme destek stratejisi olarak da görülmektedir (Kirkham & Ringelstein, 2008). Aynı zamanda; akran destekli öğrenme içinde bulunduğumuz karmaşık toplumların en çok ihtiyaç duyduğu sorunlara karşı; karşılıklı hedeflere ulaşmak için iş birliği yapma, empati kurma, eleştirileri kabul etme, pratik yapma çözümlerini sunmaktadır (Boud, Cohen, & Sampson, 1999).

Akran destekli öğrenme belli ortak özellikler nedeniyle ortak bir sosyal grupta olan bireylerin karşılıklı olarak birbirlerine öğrenme konusunda yardım ettikleri, öğretme ve öğrenme sürecinde aktif olarak bilgi ve beceri kazandıkları iş birlikli bir eğitim olarak nitelendirilmektedir. Bir bilgiyi edinme ve bu bilginin kalıcı hale gelmesi için en uygun yöntemin o bilgiyi bir başkasına aktarma olduğu bilinmektedir. Bu nedenle, akran destek öğrenmenin sürece dahil olan öğrenciler için kalıcı öğrenmeler sağlaması beklenmektedir. Bunun yanı sıra, iş birlikli ve aktif bir öğrenme sürecinin de gerçekleştirilmesini sağlayan akran destekli öğrenmenin öğrenciler için bilişsel ve sosyal katkılar sağladığı bilinmektedir (Ross & Cameron, 2007; Silbert & Lake, 2012). Özellikle öğrencilerin stresinin azalmasını ve öğrenim sürecinden elde ettikleri memnuniyetin artmasını (Glynn, MacFarlane, Kelly, Cantillon &

Murphy, 2006; Higgins & Gomez, 2014); akademik becerilerinin desteklendiğini (Glynn vd., 2006); öğrencilerin gelecek yaşamlarındaki sosyal sorumluluklarına yönelik olumlu tutumlar geliştirmelerini (Buckley & Zamora, 2007; Hodgson, Chan & Liu, 2014) sağladığı ortaya çıkarılmıştır. Bu bağlamda Ege Üniversitesi Okul Öncesi Öğretmenlik Bölümü 2.sınıfta eğitim gören 22 öğrencinin katılımıyla TUBİTAK 2209-A projesi gerçekleştirilmiştir. Gerçekleştirilen bu araştırmanın amacı okul öncesi öğretmen adaylarının akran destekli öğrenme deneyimleri ve bu deneyimlere ilişkin algılarını betimlemek ve ADÖ yönteminin yükseköğretim kurumlarında uygulanabilir halini analiz etmektir. Bu bildirinin de amacı Türkiye bağlamında akran destekli öğrenme yönteminin uygulandığını ve olumlu sonuçlar verdiğini duyurmaktır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR (veya UYGULAMALAR)

2.1.**Araştırma Deseni**

Projede ele alınan konunun ve sürecin içeriği gereği bu çalışma eylem araştırması ile desenlenmiştir. Eylem araştırmasında, ele alınan konu derinlemesine incelenir, tespit edilmiş problemlere çözümler bulunur ve bir değişiklik ortaya çıkarılır (Fraenkel, Wallen & Hyun, 2012). Bu çalışma kapsamında, özellikle karşılaşılmış olan problemlere çözüm sunması nedeniyle eylem araştırması tercih edilmiştir. Araştırma sürecinde dört safhalı bir süreç planlanmıştır, bu süreçler şu şekilde sıralanmaktadır; problemin belirlenerek tanımlanması, problemin çözümü için bir eylem planı oluşturulması, planın uygulanması ve planın uygulama sürecinin ve çıktılarının değerlendirilmesi (Norton, 2009). Araştırmacı projenin geliştirilmesi esnasında problemin belirlenmesi adına literatür taramasından ve doküman inceleme çalışmalarından faydalanarak problemi belirlemiştir. Daha sonra bu problem durumuna çözüm olacak bir eylem planı olarak da Reggio Emilia konulu akran destekli öğrenme atölyelerini planlamıştır.

Eylem araştırması ile desenlenen bu araştırmada uygun örnekleme yöntemine başvurulmuştur. Çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programında öğrenim görmekte olan 2.sınıf öğrencilerinden 23 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri toplamada gözlem, yarı-yapılandırılmış görüşme, araştırmacı günlükleri ve ses kaydı kullanılırken veri analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır.

2.2.**Veri Toplama Süreci**

2.2.1.Veri toplama araçlarının hazırlanması

Çalışma grubunun gönüllü katılım onaylarını almak üzere bilgilendirilmiş onam formları kullanılmış ve bu formlar araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Reggio Emilia konulu akran destekli öğrenme atölyelerine katılan okul öncesi öğretmen adaylarının atölyeler öncesi ve sonrası akran destekli öğrenmeye ilişkin algılarını belirlemek için görüşme yöntemi kullanılmış olup görüşme soruları da araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Bilimsel araştırmalarda görüşmeler ele alınan konuyu geniş bir çerçevede ortaya koyan, soruların araştırmanın amacına göre yapılandırılabildiği, cevapların ise detaylara inerek genişletilebildiği bir veri toplama aracıdır (Yıldırım & Şimşek, 2011). Diğer veri kaynakları ise araştırmacı günlükleri, araştırmacı gözlemleri ve ses kayıtlarıdır.

2.2.2.Uygulama süreci

Araştırmacılar tarafından projenin çalışma grubu olan Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Okul Öncesi Öğretmenliği lisans programında öğrenim görmekte olan 2.sınıf öğrencilerine sürecin detaylı tanıtımı yapılmış sonrasında niyet mektupları dağıtılarak projeye katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Öğrencilerden gelen 45 olumlu niyet mektubu incelenerek 25 katılımcı seçilmiştir. Süreç içerisinde iki katılımcı projeye devam edemeyeceklerini belirterek ayrılmışlardır. Kalan 23 katılımcıya ilk aşamada akran destekli öğrenme çıktılarının analiz edileceği ilk görüşme soruları uygulanmıştır. Süreç içerisinde öğretici akran rolünü üstlenecek 5 rehber akranı belirlemek için gönüllü katılımcılara ayrıca görüşme soruları uygulayarak 5 rehber akran seçilmiştir. Araştırmacılar tarafından Reggio Emilia konularının yer aldığı 10 atölye süreci tasarlanmış olup 10 hafta sürmesi planlanmıştır; 1) proaktif öğretmen; (2) proje (fırsata dayalı eğitim); (3) çevre (bol güneş ışığı, aydınlık, dış dünyayı rahat gözleme); (4) piazza; (5) ortak materyal kullanımı; (6) aynalar; (7) aile katılımı; (8) sosyal etkinlikler (farklı yetişkinlerle ve akranlarla kurulan ilişkiler); (9) dokümantasyon ve (10) çocuğun 100 dili Süreç içinde yapılan değişikliklerle birlikte 7 atölye olarak uygulanmıştır. Bir atölye sürecinin aşamaları;

- Araştırmacı tarafından atölye gününden bir hafta önce rehber olan katılımcılara atölye konusuna dair bilgi metni verilir ve rehberler bu bilgi metni üzerinden atölyeye hazırlanır.

- Atölye gününde 17 öğrenen akran üçerli ve dörderli olarak beş küçük gruba ayrılır ve her gruba bir rehber ataması yapılır.
- Her küçük grup kendi içinde 40 dakikalık bir öğrenme süreci yaşar.
- Öğrenme sürecinin tamamlanmasından sonra her küçük grup araştırmacının verdiği değerlendirme soruları üzerinden gerçekleştirdikleri öğrenme sürecini değerlendirir. Bu değerlendirme süreci 10 dakika sürer.
- Atölye bitiminde rehberlere bir sonraki haftanın bilgi metni verilerek atölye sonlandırılır.

7 haftalık atölye sürecinin sonunda katılımcılarla bir araya gelinerek yeniden akran destekli öğrenme çıktılarının analiz edileceği görüşme soruları uygulanmış, proje geri bildirimleri alınmış, odak grup görüşmesi yapılmış ve proje sürecine son verilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Sürecin Öğretici Akranlar Tarafından Değerlendirilmesi

Atölyeler öncesinde ve sonrasında uygulanan akran destekli öğrenme çıktılarının analiz edildiği görüşmeler, araştırmacı günlükleri, araştırmacı gözlemler, ses kayıtları ve odak grup görüşmeleri incelenerek alınan geri bildirimlerde olumlu sonuçlara rastlanmıştır. 5 öğretici akrandan 4'ü yöntemin sınıflarda uygulanmasını istedikleri görülmektedir. Aynı zamanda katılımcılar sürecin arkadaşlık ilişkilerini geliştirdiğini, öğrenmelerinde kalıcılık sağlandığını, okula gelmeleri için motivasyon yarattığını ve mesleki becerilerini geliştirdiğini belirtmişlerdir.

Sürecin Öğrenen Akranlar Tarafından Değerlendirilmesi

Atölyeler öncesinde ve sonrasında uygulanan akran destekli öğrenme çıktılarının analiz edildiği görüşmeler, araştırmacı günlükleri, araştırmacı gözlemleri, ses kayıtları ve odak grup görüşmeleri incelendiğinde olumlu sonuçlara rastlanmıştır. 17 öğrenen akranın tamamı yöntemin sınıflarda uygulanabilir olduğunu söyledikleri görülmektedir. Katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplar incelendiğinde; yargılanmadıkları bir ortamda daha rahat öğrendikleri, küçük grup öğrenmelerinin iletişimde özgüven kazanmalarına yardım ettiği, proje sırasında verdikleri geri bildirimlerin ciddiye alınarak sürecin değiştirilmesinin kendilerini önemli hissettirdiği görülmüştür. Aynı zamanda katılımcılar sürecin arkadaşlık ilişkilerini

geliştirdiğini, öğrenmelerinde kalıcılık sağlandığını, okula gelmeleri için motivasyon yarattığını ve mesleki becerilerini geliştirdiğini belirtmişlerdir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Gerçekleştirilen araştırma sürecinde kullanılan akran destekli öğrenme yönteminin süreçte aksayan bir yönüne rastlanmamıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden eylem araştırmalarının doğası gereği süreç katılımcılar ile birlikte yürütülür ve katılımcılar da sürece katkıda bulunur. Araştırma sürecinde katılımcılardan alınan geri bildirimlerle gereken iyileştirmeler yapılmış böylece araştırma sırasında aksayan bir yön oluşmasının önüne geçmiştir. Süreç katılımcı olan öğrencilerin farklı bir yöntem deneyimlemelerini, birbirilerinden öğrendikleri bir öğrenme deneyimi yaşamalarını ve proje sürecini içindeyken keşfetmelerini sağlamıştır. Aynı zamanda TUBİTAK 2209-A proje deneyimi sayesinde araştırmacı akran için de yararlı olan bir süreç olduğu görülmektedir. Öğrenci olan araştırmacı akran; literatür tarama, veri toplama aracı geliştirme, veri toplama, verileri analiz etme, sonuç raporu yazma vb. deneyimleri elde edebilmiştir.

TUBİTAK 2209-A proje çalışmasının üniversite öğrencilerinin araştırmacı kimlikleri üzerinde olumlu etkileri olduğu gözlemlendiğinden üniversite öğretim görevlilerinin öğrencileri proje yazma noktasında daha fazla desteklemesinin yaralı olabileceğini öngörüyoruz.

Akran destekli öğrenme yönteminin üniversitelerde kullanılmasının kalabalık sınıflardaki yapıyı kıracağını, akademisyenlerin yükünü azaltacağını, öğrencilerin öğrenme süreçlerini hızlandıracağını öngörüyoruz.

KAYNAKÇA

Boud, D., Cohen, R., & Sampson, J. (1999). Peer learning and assessment. *Assessment & evaluation in higher education, 24*(4), 413-426.

Buckley, S., & Zamora, J. (2007). Effects of participation in a cross year peer tutoring programme in clinical examination skills on volunteer tutors' skills and attitudes towards teachers and teaching. *BMC Medical Education,* 7, 1-9.

Chan, N. N., Phan, C. W., Aniyah, S. N., & Dipolog-Ubanan, G. F. (2016). Peer assisted learning in higher education: Roles, perceptions and efficacy. *Pertanika Journal of Social Sciences & Humanities*, *24*(4), 1817- 1828.

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (Vol. 7, p. 429). New York: McGraw-hill.

Glynn, L. G., MacFarlane, A., Kelly, M., Cantillon, P., & Murphy, A. W. (2006). Helping each other to learn–a process evaluation of peer assisted learning. *BMC medical education*, *6*(1), 1-9.

Higgins, D., & Gomez, A. (2014). Teaching English studies through blended learning. *The Higher Education Academy, England*.

Hodgson, P., Chan, K., & Liu, J. (2014). Outcomes of synergetic peer assessment: First-year experience. *Assessment & Evaluation in Higher Education*, *39*(2), 168-178.

Kirkham, R., & Ringelstein, D. (2008). Student Peer Assisted Mentoring (SPAM): A Conceptual Framework. *E-Journal of Business Education & Scholarship of Teaching, 2(2).*

Norton, L. S. (2009). *Action research in teaching and learning: A practical guide to conducting pedagogical research in universities*. Abingdon: Routledge.

Özkara, F. Ç. (2017). *Sınıf öğretmenliği eğitimi için fen öğretimi dersleri öğretim programı tasarısı* (Doctoral dissertation, Anadolu University (Turkey)).

Ross, M. T., & Cameron, H. S. (2007). Peer assisted learning: a planning and implementation framework: AMEE Guide No.30. *Medical Teacher*, *29*(6), 527-545.

Silbert, B. I., & Lake, F. R. (2012). Peer-assisted learning in teaching clinical examination to junior medical students. *Medical Teacher*, *34*(5), 392-397.

Topping, K. J. (2005). Trends in peer learning. *Educational Psychology*, *25*(6), 631-645.

Yalçın, S. (2018). 21. yüzyıl becerileri ve bu becerilerin ölçülmesinde kullanılan araçlar ve yaklaşımlar. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences (JFES)*, *51*(1), 183-201.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

ÖZEL OKUL ÖĞRETMENLERİNİN AKILLI TAHTA KULLANIMLARININ DERS İŞLEYİŞİNE VE SINIF YÖNETİMİNE ETKİLERİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Sadiye TOPSAKAL
KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
sadiye_85@hotmail.com – ORCID/0009-0000-9481-2445

Yüksek Lisans Öğrencisi, Eda TOPSAKAL
SELÇUK Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,

ÖZET

Bu çalışma, özel okul öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımlarının ders işleyişine ve sınıf yönetimine etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, özel okullarda çalışan farklı branşlardan öğretmenlerin deneyimlerini ve görüşlerini nitel bir yöntemle değerlendirmiştir. Elde edilen bulgular, akıllı tahtaların ders işleyişini kolaylaştırdığını, zaman yönetimi ve öğrencilerin derslere motivasyonları noktasında çok işlevsel olduğu ancak bazı teknik ve pedagojik zorlukların öğretmenlerin sınıf yönetimi stratejilerini etkilediğini ortaya koymuştur. Bu çalışma, özel okul öğretmenlerinin akıllı tahta kullanımı konusunda yeterliliklerini artıracak eğitim programlarına ve teknik desteğe ihtiyaç duyulduğuna, Miili Eğitim Bakanlığı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli; bütüncül eğitim bileşeni bağlamında sınıf ortamlarında ihtiyaç duyulacak olan önemli bir eğitim materyali olduğuna dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akıllı tahta, Branş öğretmenleri, Sınıf yönetimi

1.GİRİŞ

1.1.AKILLI TAHTA KULLANIMI

Eğitim teknolojilerinin hızla gelişmesiyle birlikte akıllı tahtalar, çağdaş öğretim ortamlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Teknolojinin hızlı gelişimi, eğitimde etkin öğrenmeyi destekleyen birçok yeniliği beraberinde getirdi. Özellikle etkileşimli tahtalar ve tabletler gibi araçlar, derslerin daha interaktif ve ilgi çekici hale gelmesini sağlıyor. Bu da öğrencilerin motivasyonunu artırarak öğrenme sürecini daha verimli kılıyor. Akıllı tahtalar, hem öğrencilerin derslere olan ilgisini artırma hem de öğretmenlerin ders işleyişini kolaylaştırma potansiyeline sahiptir. Bununla birlikte, teknolojinin etkin bir şekilde kullanılamaması, pedagojik yaklaşımların ve sınıf yönetimi stratejilerinin olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir (Çöllü vd., 2015). Bu çalışma, özel okul öğretmenlerinin akıllı tahtaların kullanımı sırasında karşılaştıkları zorlukları, bu teknolojilerin ders işleyişine olan katkılarını ve sınıf yönetimi üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır.

Yavuz ve Coşkun (2008), "Günümüzde eğitim sistemlerinin, geleneksel öğretim yöntemleri kullanılarak bilgiyi aktarmak ve ezbere dayalı bilgi ile yüklenmiş bireyleri yetiştirmek yerine, özgür, yaratıcı, bilimsel düşünen, olayları sorgulayan, sorunların farkına vararak çözüm üretebilen, karar verme yetisine sahip, bilgi üreten ve öz güveni yüksek bireyleri yetiştirmesi gerekmektedir" düşüncesini savunmaktadır (Temelli, 2014). Bunun için eğitim sisteminin tüm ögelerinin dinamik bir tavır sergilemesi gerekmektedir.

Loschert' in (2004) belirttiği gibi, akıllı tahtalar:

- Yaparak öğrenmeye daha fazla imkân verir.
- Etkileşimli olduğu için çocukların daha hızlı öğrenmesine yardımcı olur.
- Öğrencilerin, dersi görsel ve işitsel materyallerin çeşitliliği sayesinde daha hızlı kavramasını sağlar.
- Resim, grafik, animasyon ve videolar sayesinde derslerin daha eğlenceli işlenmesini sağlar.
- Yazılanlar silinmeden dersler kayıt altına alınabilir ve bu kayıtlar daha sonra çıktı olarak öğrencilere verilebilir.
- Oylama butonu sayesinde öğrenciler derslere daha etkili katılmakta ve anında dönüt alabilmektedir.

Bu faydalar, akıllı tahtaların eğitimde ne kadar önemli bir araç olduğunu gösteriyor. Eğitimde teknolojinin bu şekilde kullanılması, öğrencilerin öğrenme deneyimlerini zenginleştiriyor ve öğretmenlerin dersleri daha etkili bir şekilde işlemesine yardımcı oluyor (Polat, 2014).

1.2. SINIF YÖNETİMİ

Sınıf yönetimi, sınıfta etkili bir öğretme-öğrenme sürecinin gerçekleşebilmesi ve sonuçta beklenen eğitsel başarıya ulaşılabilmesi için öğretmen tarafından gerekli ortam ve koşulların hazırlanması ve sürdürülmesini ifade eder. Aynı zamanda sınıf yönetimi; öğretmenin öğrencilerde istenen davranış değişikliğini oluşturma, uygun olmayan davranışları düzeltme, iyi bir iletişim ağı kurma ve geliştirme, sınıfta olumlu bir psikososyal iletişim yaratma, etkili ve verimli bir organizasyon oluşturma ve zamanı etkili kullanma etkinliklerinin toplamı, sınıfta iletişimin ve ilişkilerin düzenlenmesi, öğrencilerin motive edilmesi olarak da tanımlanabilir.

Brophy (1988)'e göre, sınıf yönetimi beş maharete dayanmaktadır.

- Sınıf yönetimi, pozitif öğretmen-öğrenci ilişkisi ve akran ilişkilerini oluşturmaya dayanmalıdır. Bu, öğrencilerin bireysel gereksinimlerini dikkate alarak, grup olarak sınıfın ve bireysel olarak öğrencilerin akademik gereksinimlerine yanıt vererek, üst düzeyde öğrenmeyi kolaylaştıracak öğretim yöntemlerini kullanmayı gerektirir.
- Sınıf yönetimi, öğrencilerin bireysel gereksinimlerini dikkate alarak, onların akademik ve sosyal gelişimlerini desteklemelidir. Bu, her öğrencinin farklı öğrenme stillerine, ilgi alanlarına ve ihtiyaçlarına uygun öğretim yöntemleri ve stratejileri kullanmayı gerektirir. Ayrıca, sınıf yönetimi, öğrencilerin kendilerini güvende hissetmelerini ve öğrenme ortamında aktif katılım göstermelerini sağlamalıdır.
- Etkili bir sınıf yönetimi, hem sınıfın genel ihtiyaçlarına hem de bireysel öğrencilerin akademik gereksinimlerine yanıt vermeyi gerektirir. Bu, öğretmenlerin çeşitli öğretim yöntemleri ve stratejileri kullanarak öğrencilerin öğrenme süreçlerini desteklemelerini sağlar. Öğrencilerin farklı öğrenme stillerine ve ihtiyaçlarına uygun yöntemler kullanmak, onların üst düzeyde öğrenmelerini kolaylaştırır.
- sınıf yönetimi, öğrencilerin davranış kurallarını oluşturma ve geliştirme sürecine katılmalarını sağlamalıdır. Bu, öğrencilerin kuralları benimsemelerini ve sorumluluk almalarını kolaylaştırır. Ayrıca, sınıf yönetimi, organizasyon ve grup yönetimi ile ilgili teknikleri kullanmayı da içerir. Bu teknikler, sınıfın düzenini sağlamak, öğrencilerin işbirliği yapmalarını teşvik etmek ve grup dinamiklerini yönetmek için önemlidir.
- Sınıf yönetimi, öğrencilerin istenmeyen davranışlarını düzeltme ve değerlendirme kapsamında öğrenciye rehberlik etmeyi gerektirir. Bu, öğretmenlerin öğrencilerin davranışlarını gözlemlemeleri, değerlendirmeleri ve gerektiğinde düzeltici önlemler almaları anlamına gelir. Öğrencilerin istenmeyen davranışlarını düzeltmek için öğretmenlerin etkili iletişim kurmaları, empati göstermeleri ve problem çözme becerilerini kullanmaları önemlidir (Çubukcu vd., 2008).

2.DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Araştırma, nitel araştırma yöntemine dayalı olarak tasarlanmış ve özel okulda çalışan Ortaöğretim ve ortaokul seviyelerinde derse giren 20 öğretmenle yarı yapılandırılmış görüşmeler şeklinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları, öğretmenlerin akıllı tahta kullanım becerileri, Akıllı tahtanın kullanımının ders içi branşlarına yönelik etkileri, karşılaştıkları zorluklar ve bu teknolojilerin sınıf yönetimi üzerindeki etkilerine odaklanmıştır. Veriler, içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. İçerik analizi, sözel, yazılı ve diğer materyallerin nesnel ve sistematik bir şekilde incelenmesine olanak tanıyan bilimsel bir yaklaşımdır. Bu yöntem,

verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi, bulguların tanımlanması ve yorumlanması gibi aşamaları içerir. İçerik analizi, verilerin derinlemesine incelenmesini ve anlamlı sonuçlar elde edilmesini sağlar. Özellikle nitel araştırmalarda, verilerin sistematik bir şekilde analiz edilmesi için yaygın olarak kullanılır (Tavşancıl vd, 2001).

3. BULGULAR

3.1. Akıllı Tahta Kullanımının Ders İşleyişine Etkileri

Öğretmenlerin büyük bir kısmı, akıllı tahtaların dersi daha interaktif ve ilgi çekici hale getirdiğini belirtmiştir. Sunum materyallerinin kolayca gösterilebilmesi ve dijital içeriklerin hızlıca erişilebilmesi, dersin akışını olumlu yönde etkilediği sıkça vurgulanmıştır. Ancak, bazı öğretmenler teknik arızalar nedeniyle zaman kaybı yaşadıklarını ifade etmiştir.

3.2. Akıllı Tahta Kullanımının Sınıf Yönetimine Etkileri

Akıllı tahtaların, özellikle sınıfın dikkatini toplamada etkili olduğu görülmüştür. Ancak, öğrencilerin teknolojiye olan ilgisinin bazen ders dışı dikkat dağıtıcı unsurlara kayabildiği belirtilmiştir.

3.3. Akıllı Tahta Kullanımında Farklı Branş Öğretmenlerinin Görüşleri

Akıllı tahta kullanımı ile ilgili olarak branş öğretmenlerinin bazı görüşlerine yer verilmiştir.

3.3.1. Akıllı tahta kullanımına yönelik Matematik öğretmenlerinin görüşleri

Beş matematik öğretmeni ile yapılan görüşme sonucunda; çalışmaya katılan tüm öğretmenler, geometri konularının görselleştirilmesinde akıllı tahtanın otomatik şekil çizim fonksiyonundan faydalandıklarını belirtmişlerdir. Ö1, "*Matematiksel şekilleri daha düzgün ve hatasız bir şekilde çizmelerine olanak tanımakta. Özellikle yansıtma, simetri ve öteleme gibi konularda akıllı tahtanın sağladığı görselleştirmeler sayesinde öğrencilerin konuları daha iyi anlamalarına yardımcı oluyor."* Ö2, "*Akıllı tahtaları geometri derslerinde üç boyutlu şekillerin ara kesitlerini almak, alan ve hacim hesaplamaları yapmak ve yüzey sayıları göstermek gibi amaçlarla da kullanıyorum, bu sayede, öğrenciler matematiksel kavramları daha somut ve anlaşılır bir şekilde öğreniyorlar. Geometri konularında akıllı tahtanın sunduğu otomatik çizim özelliğinden faydalanıyorum daha fazla soru çözebiliyorum"*. Ö3 "*Akıllı tahta öğrencilerin şekillerle birlikte derse ait olan sembolleri daha düzgün ve hatasız bir şekilde çizmelerine olanak tanıyor*." Ö4, "*Akıllı tahtaların arşivleme özelliğini kullanarak ders notlarını kaydedip, bir sonraki derslerde bu notları tekrar açarak öğrencilerin konuları pekiştirmelerine yardımcı olup kaldığım yerden ilerleyebiliyorum. Bu özellik, benim ders hazırlık sürecimi kolaylaştırıp bana zaman kazandırıyor*." Ö5, "*Video izletmek, matematik alanına özel yazılımları açmak, sunum programlarını kullanarak sunum yapmak, pdf vb. dosyaları açmak gibi amaçlarla akıllı tahtalardan faydalanıyorum. Bu sayede, dersler daha interaktif ve görsel olarak zenginleşiyor*."

Çalışmaya katılan öğretmenlerin tamamı, akıllı tahtaların matematik kavramlarını somutlaştırmada etkisine dikkat çekmektedirler. Öğretmenler, akıllı tahtaların kendi içerisinde bulunan hazır materyallerin derslerde sıklıkla kullanıldığını belirtmişlerdir.

3.3.2. Akıllı tahta kullanımına yönelik Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin görüşleri

Sosyal bilimler alanından üç öğretmenle yapılan görüşme neticesinde, sosyal bilgiler dersinin zengin içeriği, tarih, coğrafya, vatandaşlık bilgisi, hukuk, ekonomi, sosyoloji ve psikoloji gibi çeşitli sosyal bilim alanlarını kapsadığı ve bu dersin etkili bir şekilde öğretilmesi için araç gereç kullanımının oldukça önemli olduğu görüşmeye dahil olan tüm öğretmenler tarafından vurgulanmıştır. Ö1, "*Akıllı tahta gibi teknolojik araçlar, öğrencilere birden fazla materyal kullanma imkânı sunarak öğrenme sürecini daha etkili hale getiriyor. Bu sayede, dersin zengin içeriği öğrencilere daha iyi aktarılıp öğrenme en verimli şekilde gerçekleşebiliyor.*" Ö2, "*Akıllı tahtalar, görsel ve işitsel materyallerin kullanımını kolaylaştırarak öğrencilerin dikkatini çekiyor ve konuları daha anlaşılır hale getiriyor. Bu da öğrencilerin derslere olan ilgisini artırır ve öğrenme sürecini destekliyor*". Ö3, "*Akıllı tahta teknolojisinin fazla kullanımı, öğretmenlerin pasif hale gelmesine neden olabilir*". Ö1, "*Akıllı tahtanın fazla kullanımının öğrencilerin araştırma merakını azaltarak bu bağlamda yorumlama becerilerini köreltmektedir.*" demiştir. Ö3, "*Akıllı tahtalar öğrencilerin defterlere ders tutma alışkanlıklarını köreltmekte bu da dersle ilgili bilgilerin unutulmasına yol açmaktadır.*" demiştir. Ayrıca, öğretmenlerin bu teknolojiye dair teknik bilgilerinin istenilen düzeyde olmadığı da gözlemlenmiştir.

3.3.3. Akıllı tahta kullanımına yönelik yabancı dil öğretmenlerinin görüşleri

İki yabancı dil öğretmeni ile yapılan görüşme neticesinde dil öğrenmenin en etkili yollarından birinin konuşma becerileri aktiviteleri olduğunu vurguladılar. Bu aktiviteler, öğrencilerin dili aktif olarak kullanmalarını sağlarken, dilin doğal bir şekilde öğrenilmesine yardımcı oluyor. Akıllı tahtalar, bu tür aktiviteleri destekleyerek öğrencilerin etkileşimde bulunmalarını ve konuşma becerilerini geliştirmelerini kolaylaştırdığı noktasında hemfikilerdi. Ö1, "*Akıllı tahta kullanımı, ingilizce öğrenen öğrencilere görerek, duyarak ve etkileşim ile dil eğitimi almalarını sağlıyor. Öğrencilerin derse katılımını artırıyor. Çeşitli görsel ve işitsel materyaller sunarak, dil öğrenimini daha etkili ve eğlenceli hale gelmekte. Bu sayede, öğrencilerin dil becerilerinin gelişmesiyle derse olan motivasyonlarını artırıyor. Akıllı tahta öğretme sürecimin kalitesini artırıyor."* Ö2, "*Her iki dersin birinde mutlaka kullanıyorum. yaş grubu olarak küçük oldukları için kaynaklar çok rahat ulaşılabilir, rahat bulunuyor. Zaten ilgilerini de çekiyor. Büyükler olsa çabuk sıkılıyor. Büyükler için görsel ve materyal çok yok internette, genellikle soru tarzında testler var. O yüzden görsellik açısından küçüklere hitap ediyor.*" Ö1, "*İdarecilerimizden gerek formatör öğretmenimizden destek istiyoruz. Genelde bilgisayarımızda şimdiye kadar teknik sorun çıkmadı da sadece internet gelip gidebiliyor (genelde hava koşullarına bağlı olan bi durum bu); ya da açamadığımız videolar olabiliyor, farklı programlarla açması istenebiliyor. Bu tip şeyler oluyor. Dokunmatiğiyle ilgili bazen tozlandığında sorun olabiliyor. Tahtanın*

kullanımına yönelik uzun süren sıkıntılar yaşamadık" Şeklinde olumlu ve olumsuz görüşlerini bildirdiler.

3.3.4. Akıllı tahta kullanımına yönelik Fen Bilimleri öğretmenlerinin görüşleri

Fizik, kimya, biyoloji ve fen bilgisi derslerine giren dört öğretmenle yaptığımız görüşme neticesinde; fen Bilgisi dersine giren Ö1 "*EBA üzerinden ders işlediğim zamanlarda çok faydasını görüyorum. Öğrenci etkinliklerle dersi daha iyi anlıyor. Tahtaya çıkma isteği artıyor. Ayrıca deney malzemelerimiz kısıtlı olduğu için etkinliklerde deneylerde yapılıyor."* Biyoloji dersine giren Ö2, "*Z kitap kullandığımızda öğrenci yazı yazmadığı için konu daha hızlı ilerliyor.*" Fizik öğretmeni Ö3, "*Akıllı tahta fizik dersi için gerçekten çok verimli ve hızı artıran bir faktör. Ancak öğrenci bazında düşündüğümüzde öğrencinin not almaması çok büyük dezavantaj oluyor ve öğrenmede aksaklıklar olduğunu düşünüyorum. Bu sebepten ötürü derse girmeden önce ders notlarımı öğrencilerle paylaşıp derse notlarla gelmelerini sağlıyorum bu uygulama ile öğrenmede verimi artırdığını düşünüyorum."* Kimya öğretmeni Ö4, "*Dersimde öğrencilere gerçekten de zihinde canlandırması zor olan gaz, molekül, atom gibi kavramlar anlatıyorum akıllı tahtanın görsellerinden ve simülasyonlarından bu noktada çok faydalanıyorum.*" Ö1,"*Marker kalem kullanıldığı için kalibresi çabuk bozuluyor*." Şeklinde olumlu ve olumsuz görüşlerini bildirmişlerdir.

3.3.5. Akıllı tahta kullanımına yönelik Felsefe ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenlerinin görüşleri

Bir Felsefe ve Bir Din Kültürü öğretmeni ile yapılan görüşme neticesinde; Felsefe dersine giren Ö1 akıllı tahta kullanımı ile ilgili olarak; *"Dersin içeriği çok kapsamlı ve teoırik olduğu için akıllı tahtadan metinler açarak ilerlemek akışın hızlı olmasını sağlıyor. Düşünceye dayanan bu derste mataforlar ile aligorileri görseller ile sunmak anlatım kolaylığı sağlarken görsel hafıza sayesinde akılda kalıcılığı artırıyor.*" olumlu yorumlarıyla beraber "*Hayatın birçok alanında ekrana bakarak yaşayan nesilin ders sürecinde de ekrana maruz kalmaları dikkat bozukluğuna neden olmasıyla birlikte, sözlü bir anlatım sırasında iletişim kurmakta güçlük çekmelerinin bir etkeni oluyor.*" Şeklinde olumsuz görüşlerini bildirmiştir. Din Kültürü derslerine giren Ö2, *"Beden ile yapılan ibadetlerde videolu anlatım öğrencilerde kalıcılığı arttırıyor. Akıllı tahtadan kitap açmak kolaylık sağlıyor. Anlatmak istediğimiz konunun haritası anlatmayı kolaylaştırıyor."* olumlu görüşleriyle birlikte *"Dersimiz için tek olumsuz yönü teknik sıkıntılardan ötürü yaşanılan aksaklıklardır."* Diyerek olumsuz yorumlarını aktarmıştır.

3.3.6. Akıllı tahta kullanımına yönelik Türkçe öğretmenlerinin görüşleri

Türkçe dersine giren üç öğretmen ile yapılan görüşme neticesinde Ö1, "*Akıllı tahtalar konuyu pekiştirme adına geri dönüş sağlaması, hızlı ve daha fazla soru çözebilmek, aynı anda bütün sınıfa hitap edilmesi adına çok faydalı buluyorum.*" Ö2, "*Kağıt israfının önüne geçilebiliyor. Video fotoğraf gibi farklı materyallerden faydalanarak dersimi zenginleştirebiliyorum. Akıllı tahtalar birden fazla duyu organına hitap ettiği için daha sağlam öğrenmenin gerçekleştiğini görüyorum.*" Ö3, "*Hem beyaz tahta hem de akıllı tahta olabilmesi ihtiyaca göre gayet kullanışlı oluyor. Dersler daha eğlenceli ilgi çekici hale getirilebiliyor. Web.2 araçlarıyla öğrenciler derse daha ilgili katılıyor.*" Olumlu kullanım yorumları yansıra; O1, "*Öğrenci ve öğretmeni hazıra alıştırmakta, ön hazırlığı aza indirmekte, yazma eylemini ikinci plana atmakta.*" Ö2, *"Ders aralarında öğrencilerin tahtayı amaç dışı kullanması ve kontrol zorluğu, bilgiyi hazır sunması bu bağlamda uğraşı azaltması, gözü yorması"* gibi görüşler akıllı tahtaların olumsuz yönlerini yansıtmaktadır.

3.3.7. Akıllı tahta kullanımına yönelik Görsel Sanatlar öğretmeninin görüşleri

Bir tane görsel sanatlar öğretmeni ile yapılan görüşme neticesinde *"Akıllı tahta dersimin materyallerinin eksikliğini gidermek için harika bir araç. Özellikle resimle ilgili teknikleri öğretirken, akıllı tahtayı kullanarak konuyu somutlaştırmak, öğrencilerin daha iyi anlamasını sağlıyor. Bu sayede, öğrenciler görsel olarak desteklenen bilgileri daha kolay kavrayıp dersime daha fazla ilgi göstermeye başlıyorlar. Akıllı tahtalar, bilgiye hızlı erişim sağlama ve maliyetleri düşürme konusunda gerçekten büyük avantajlar sunuyor. Özellikle sanat kitaplarının pahalı olması nedeniyle, akıllı tahtalar sayesinde dijital kaynaklara erişim sağlanarak ders materyalleri daha ekonomik hale getirilebiliyor. Ayrıca, akıllı tahtalar sayesinde derslerde görsel ve interaktif içerikler kullanarak konuları daha ilgi çekici ve anlaşılır hale getirebilirsiniz."* Diyerek düşüncelerini sunmuştur.

4.GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Akıllı tahtalar, öğretim süreçlerinde önemli bir yenilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, özel okul öğretmenlerinin genel olarak akıllı tahtaları derslerini zenginleştirmek için kullandıklarını göstermiştir. Ancak, teknik arızalar ve yeterli eğitim eksikliği gibi sorunlar, sınıf yönetimi ve ders akışında zorluklar yaratmaktadır.

Hiçyılmaz (2017) tarafından yapılan çalışmalara paralel bir sonuç olarak görsel Sanatlar dersinde akıllı tahta kullanan öğretmenler öğrencilerin akademik ders başarılarını artırma, öğrenciyi ders içinde aktif kılma, görsel öğrenmeyi sağlama ve öğrencinin Görsel Sanatlar dersine yönelik olumlu tutumunu arttırma gibi avantajlar sağladığı görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Akıllı tahta kullanımının öğretmenler için sağladığı avantajlar; dersleri çok yönlü ve işlevsel hale getirme, öğretimi kolaylaştırma, daha verimli olma, zaman tasarrufu sağlama şeklinde belirtilmiştir. Bu sonuçlar, Özdemir (2017) ve Çoklar vd (2014)'nın araştırma sonuçları ile de paralellik göstermektedir. kıllı tahtaların öğretmenlere yeni roller yüklediği, iyi bir yardımcı kaynak olduğu, ancak fazla kullanıldığında öğretmeni ikinci plana attığı ve hazır

materyallere alıştırdığı gibi sonuçlar elde edilmiştir. Gülcü (2014) ve Hiçyılmaz (2017) de benzer şekilde, akıllı tahtaların öğretmenlere ders öncesinde ciddi bir hazırlık süreci yüklediğini ve internetteki hazır materyallerin öğretmenleri tembelliğe ittiğini belirtmiş.

Akıllı tahtanın asıl faydası öğretmene yazı yazma veya şekil çizme gibi aktiviteler için zaman kazandırmasıdır. Birçok araştırma sonucu ile örtüşen bu sonuç Görhan (2015), Elaziz, (2008), Keleş vd., (2013) özellikle biyoloji, fizik ve kimya öğretmenleri tarafından dile getirilmiştir. Kaya vd. (2020), "Biz kimya öğretmenleri olarak atom düzeyinde şeyler anlatıyoruz çocuklara, yani gözleri ile göremeyecekleri kadar küçük şeyler anlatıyoruz. Aslında onlardan en çok hayal etmelerini ve canlandırmalarını istiyoruz. Ancak bu konuda pek başarılı olamıyorlar çünkü göremedikleri için somutlaştıramıyorlar" düşüncesine paralel sonuçlar kendisini göstermektedir.

Milli Eğitim Bakanlığı öğretim programları temel yaklaşımlarından birine göre "Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin merkezinde insan vardır. İnsan; zihinsel, duygusal, bedensel, sosyal ve manevi gelişim yönleriyle bütüncül olarak ele alınır. İnsanın kendini tanımasına ve keşfetmesine imkân tanınarak kişilerin ilgi ve kabiliyetleri ölçüsünde esnek ve özgür öğrenme ortamlarının yaygınlaştırıldığı hak ve gelişim temelli bir öğrenme süreci yapılandırılır." Yeni modelde bütüncül eğitimi sağlamak amacıyla kullanılacak olan en önemli materyallerden birisinin de akıllı tahtalar olduğu aşikârdır.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre, öğretmenlerin çoğunluğu akıllı tahta kullanımına dair olumlu görüşler sergilemiştir. Öğretmenler, akıllı tahtaların çoklu ortam kullanımı, ilgi çekici ve motivasyonu artırıcı yönleri ile ders anlatımı, sunumu ve hazırlığı konusunda birçok kolaylık sağladığını belirtmişlerdir. Akıllı tahtaların projeksiyon-tahta sistemine kıyasla hem yazı tahtası hem de ekran olarak kullanılabilmesi, farklı yazılımlarla çalışma yapılabilmesi, farklı uygulama ve görsellerin aynı anda açılabilmesi, ders konularının saklanabilmesi ve önceden işlenmiş konulara geçiş yapılabilmesi gibi birçok elektronik-bilgisayar özelliği ile öğretmenlere ve öğrencilere kolaylık ve fırsatlar sunduğu ifade edilmiştir.

Ancak, akıllı tahtaların bazı dezavantajları da bulunmaktadır. Yazılımlardan kaynaklanan hatalar, donanım sorunları, öğrencilerin tahtayla oynamaları ve elektrik kesintileri gibi problemler yaşanabilmektedir. Ayrıca, öğrencilerin tembelliğe itilmesi, not tutmaması, çizme ve yazma faaliyetlerinde azalma gibi olumsuz etkiler de gözlemlenmiştir. Akıllı tahta kullanımında materyal yetersizliği, ağ ve bağlantı hataları, öğretmenlerin yeterli beceri düzeyine ulaşamaması gibi sınırlılıklar da bulunmaktadır. Öğrencilerin akıllı tahtayı amacının dışında kullanması gibi olumsuz durumların varlığıda kendisini göstermiştir.

Öneri olarak, özel okul öğretmenlerine yönelik akıllı tahta kullanımı konusunda eğitim programlarının planlanması ve teknik destek mekanizmalarının geliştirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, gelecekteki çalışmaların, farklı okul seviyelerinde (Anasınıfı, İlkokul) akıllı tahtanın etkilerini incelemesi yararlı olacaktır. Eğitimcilerin bu teknolojilere dair yeterli eğitim alması ve teknolojiyi pedagojik amaçlarla etkin bir şekilde kullanabilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Brophy, J., Educating teachers about managing classrooms and students. Teaching and Teacher Education, 4, 1-18. http://dx.doi.org/10.1016/0742-051X(88)90020-0, 1988.Çoklar, A. N., Tercan, İ., Opinions of teachers toward the use of smart boards. Elementary Education Online, 48-61, 2014. (Erişim Tarihi: 02.12.2024)

Çubukçu Z., Girmen P. , (2008), Teachers' Opinions on Their Classroom Management Skills, 123 - 142, 2008.

Elaziz, F., *Attitudes of students and teachers towards the use of interactive whiteboards in EFL classrooms*, Ankara, 2008.

Gülcü, İ., *Etkileşimli tahta kullanımının avantajları ve dezavantajlarına yönelik öğretmen görüşleri. Akademik Bilişim Konferansı içinde,* 613-619, Mersin, 2014.

Görhan, M. F., Öncü, S., Öğretmen ve idareci gözünde etkileşimli tahta: kullanım kolaylığı ve yarar algısı üzerine bir durum çalışması, Journal Of Teacher Education And Educators, 2015.

Hiçyılmaz, Y., Kayserili, M. E., Görsel Sanatlar Dersinde Akıllı Tahta Kullanımına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 56-75, 2017.

Higgins, S., Beauchamp, G., Miller, D., Reviewing the literature on interactive whiteboards, Learning, Media and Technology, 213-225, 2007.

https://tymm.meb.gov.tr/genel-bakis?id=5 (Erişim tarihi: 17.12.2024)

Kaya, S., Çelikkıran, T. A., Kimya öğretiminde öğretim teknolojilerinin kullanımına yönelik öğretmen görüşlerinin incelenmesi, Trakya Eğitim Dergisi, 897-916, Eylül 2020.

Keleş, E., Öksüz, B. D., Bahçekapılı, T., Teknolojinin eğitimde kullanılmasına ilişkin öğretmen görüşleri: fatih projesi örneği. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 353-366, 2013.

Loschert, K., Bye bye blackboard. National Education Association of the United States, 2004.

Özdemir, S., Akıllı tahta kullanımının eğitim süreci üzerindeki etkileri. Eğitim Bilimleri Dergisi, 45-60, 2017.

Peggy A. E., Anne T. O. L., Indiana University Purdue University confidence, beliefs, and culture intersect. Journal of Research on Technology in Education, 255-284, 21 Feb 2014.

Polat, S., Özcan, A., Akıllı tahta kullanımıyla ilgili sınıf öğretmenlerinin görüşleri. Kastamonu Eğitim Dergisi, 439-455, Mayıs 2014.

Şanlı, Ö., Altun, M., Tan, Ç., Öğretmenlerin akıllı tahta ve öğrencilere dağıtılan tablet bilgisayarlar ile ilgili yaşadıkları sorunlar ve çözüm önerileri. İnternational Periodical For The Languages, Literature And History Of Turkish Or Turkic, winter, 833-850. 2015.

Tavşancıl, E., Aslan, E., *İçerik Analizi vee Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2001.

Temelli, D., Genç, S. Z., Akıllı tahtaya yönelik öğretmen tutumları (çanakkale ili örneği), Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 41-58, 2014.

Yavuz, S., Coşkun, E., Sınıf öğretmenliği öğrencilerinin eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve düşünceleri, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 276-286. 2008.

EĞİTİMDE DİJİTALLEŞMENİN OKUL YÖNETİCİLERİNİN ROLLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: LİTERATÜR TARAMASI

Dr. Kübra YENEL
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
E-posta Adresi: kubrayenel@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4237-9763

ÖZET

Dijitalleşme, eğitim sistemlerinde köklü değişimlere yol açarak okul yöneticilerinin rol ve sorumluluklarını derinden etkilemektedir. Günümüzde, okul yöneticilerinin sadece akademik liderler değil aynı zamanda dijital dönüşüm liderleri olmaları beklenmektedir. Dijitalleşme, okul yönetim süreçlerini hızlandırmakta, karar alma mekanizmalarını veri temelli hale getirmekte ve eğitim-öğretim süreçlerinde yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Son OECD ve UNESCO raporları, dijitalleşmenin eğitimde eşitsizlikleri azaltma potansiyeline dikkat çekmekte ve bu süreçte okul yöneticilerinin oynadığı kilit rolü vurgulamaktadır. Bu çalışma, dijitalleşmenin eğitim yöneticileri üzerindeki etkilerini geniş kapsamlı bir literatür taramasıyla incelemektedir. Özellikle pandemi sonrası yapılan araştırmalar, eğitim sistemlerinde dijitalleşmenin hız kazandığını ve bu süreçte dijital liderliğin ön plana çıktığını göstermektedir. Bu çalışmalar, okul yöneticilerinin dijital dönüşümü yönetme kapasitelerinin artırılmasının, eğitimde sürdürülebilir bir değişim için hayati öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasının kapsam taraması türü kullanılarak kapsamlı bir literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması, dijitalleşmenin eğitim yönetimi üzerindeki etkilerini inceleyen ulusal ve uluslararası kaynaklardan oluşacaktır. Veri toplama sürecinde akademik makaleler, kitaplar, OECD ve UNESCO gibi kuruluşların raporları incelenmiştir. Araştırma sürecinde a) literatürün belirlenmesi ve incelenmesi, b) konuyla ilgili anahtar kavramların ve alt başlıkların tanımlanması, c) elde edilen verilerin tematik analiz yöntemiyle sınıflandırılması ve d) dijitalleşmenin okul yöneticilerinin rolleri üzerindeki etkilerinin kategorize edilmesi adımları izlenmiştir. Dijitalleşme, okul yöneticilerinin rollerini köklü bir şekilde dönüştürmektedir ve bu sürecin etkili yönetilmesi, eğitimde sürdürülebilir bir başarı için kritik öneme sahiptir. Bu çalışma, dijitalleşmenin okul yöneticilerinin rolleri üzerindeki etkilerini detaylandırarak, yöneticilere rehberlik edecek bir tarama ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Okul yöneticisi, dijitalleşme, yönetici rolleri.

1. GİRİŞ

Dijitalleşme, eğitim sistemlerinde köklü değişimlere yol açarak okul yöneticilerinin rol ve sorumluluklarını yeniden tanımlamaktadır. Bu sebeple günümüzde, okul yöneticilerinin sadece akademik liderler değil aynı zamanda dijital dönüşüm liderleri olmaları beklenmektedir (Karasar, 2020; Yaraş, 2021). Dijitalleşme, eğitim yöneticilerinin karar alma süreçlerinden liderlik becerilerine kadar birçok alanda dönüşüm yaratmaktadır. Bunun yanı sıra dijitalleşme, okul yönetim süreçlerini hızlandırmakta, karar alma mekanizmalarını veri temelli hale getirmekte ve eğitim-öğretim süreçlerinde yenilikçi yaklaşımlar geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Fullan, 2020). Dijital liderlik, veri temelli karar alma süreçleri ve teknoloji entegrasyonu, okul yöneticilerinden beklenen 21. yüzyıl temel becerileri arasında yer almaktadır. Özellikle pandemi dönemi, dijital araçların eğitim yönetimi süreçlerinde ne kadar kritik olduğunu göstermiştir (Fullan, 2020). Eğitimde dijitalleşme, okul yöneticilerinin liderlik becerilerini geliştirmelerini, veri temelli karar alma süreçlerini güçlendirmelerini ve iletişimde dijital platformlardan yararlanmalarını zorunlu kılmaktadır (Yaraş, 2021). Buna karşılık, ABD'deki bir araştırma (Anderson & Dexter, 2005), okul yöneticilerinin dijital liderlik becerilerinin henüz yeterince gelişmediğini ve teknolojiye dayalı karar alma süreçlerinin sınırlı kaldığını belirtmiştir. Bu çalışmada, dijitalleşmenin okul yöneticileri üzerindeki etkileri kapsamlı bir literatür taraması ile incelenmektedir.

Dijitalleşme kavramı, eğitim yönetimi literatüründe farklı yönleriyle ele alınmaktadır. Özellikle dijital liderlik, veri temelli karar alma, eğitimde teknoloji entegrasyonu ve dijital okuryazarlık, okul yöneticilerinin dijitalleşme sürecinde geliştirmesi gereken temel beceriler olarak öne çıkmaktadır (Köse, 2022; Sheninger, 2020). Eğitimde dijitalleşme, okul yöneticilerinin liderlik anlayışlarını dönüştürmektedir. Dijital liderlik, yenilikçi teknolojileri benimseyerek okul topluluğunda olumlu bir değişim yaratmayı gerektiren bir liderlik türü olarak tanımlanmaktadır (Avolio vd., 2000; Karakaya, 2021). OECD (2022) ve UNESCO (2021) raporları, dijitalleşmenin eğitimde fırsat eşitliği ve erişim konularında iyileştirici bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte, dijitalleşmenin etkin uygulanabilmesi için liderlerin bu süreçleri doğru şekilde yönetebilmesi gerekmektedir.

Dijital liderlik, eğitim yöneticilerinin dijital araç ve uygulamaları etkin şekilde kullanarak okulun genel performansını artırma süreci olarak tanımlanmaktadır (Avolio vd., 2000). Fullan (2020), dijital liderliğin yalnızca teknolojik altyapının sağlanması değil, aynı zamanda yenilikçi bir okul kültürü yaratma çabasını içerdiğini belirtmektedir. Karakaya (2021) ise Türkiye'de dijital liderliğin okul yöneticileri tarafından yeterince benimsenmediğini ve bu durumun öğretmenlerin dijitalleşme süreçlerine adaptasyonunu zorlaştırdığını ifade etmektedir.

Türkiye bağlamında yapılan araştırmalar, dijital dönüşüm sürecinin okul yöneticileri üzerindeki etkilerini derinlemesine incelemektedir. Koç ve arkadaşları (2023) da okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerini etkin bir şekilde yerine getirebilmeleri için, gelişen ve değişen

teknolojiye ayak uydurabilmek amacıyla kendilerini sürekli olarak güncellemeleri gerektiğini ve bu süreçte, hizmet içi eğitimler aracılığıyla içerik geliştirme eğitimleri almalarını önermiştir.

Uluslararası literatürde ise Fullan (2020) ve Avolio vd. (2000) dijital liderliğin önemini vurgulamış ve okul yöneticilerinin dijital araçları etkili kullanarak öğrenme ortamlarını geliştirme potansiyellerine dikkat çekmiştir. Williamson (2017), ise büyük veri analizinin, okul yöneticilerinin karar alma süreçlerinde kritik bir rol oynadığını ve bu süreçte veri güvenliğinin büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmiştir.

OECD ülkelerinde okul yöneticileri, büyük veri analitiği ve öğrenci performans takip sistemleri kullanarak karar alma süreçlerini güçlendirmektedir. Bu süreç, eğitimde şeffaflığı artırmakta ve okul yöneticilerinin daha bilinçli kararlar almasını sağlamaktadır (Williamson, 2017). Türkiye'de ise bu süreç, EBA ve e-Okul gibi platformlar üzerinden yürütülmektedir. Ancak veri temelli karar alma süreçlerinin yerel düzeyde yeterince etkin kullanılmadığını söylemek mümkündür. Tabak ve Şahin (2020), öğretmen algılarına göre, okul yöneticilerinin karar vermede kanun veya yönetmeliğin dışına çıkmadıkları ve yasa koyucunun çizdiği sınırların dışına çıkılmaması yönünde eğilim gösterdiklerini ve okul yöneticilerinin bu konuda yeterli donanıma sahip olmadığını belirtmektedir.

OECD ülkelerinde dijitalleşme sürecinde okul yöneticilerinin oynadığı rol, politika yapıcılar tarafından desteklenmektedir. Finlandiya ve Estonya gibi ülkelerde okul yöneticilerine yönelik dijital liderlik eğitimleri düzenlenmekte ve bu süreç devlet politikalarıyla entegre bir şekilde yürütülmektedir (OECD, 2021). Türkiye'de ise bu tür eğitimlerin sınırlı olması, okul yöneticilerinin dijital dönüşüm süreçlerinde yeterince etkili olamamalarına neden olmaktadır (MEB, 2022).

Dijitalleşme sürecinin en önemli unsurlarından biri de eğitimde teknoloji entegrasyonudur. Google Classroom, Microsoft Teams gibi dijital platformlar, eğitim yöneticilerinin okul içi iletişimi ve yönetim süreçlerini kolaylaştırmaktadır. Teknolojik araçlar, eğitimde iş birliğini artırmak ve öğrenciler arasındaki etkileşimi güçlendirmek için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bu araçlar, öğrencilerin birbirleriyle ve öğretmenleriyle daha verimli bir şekilde iletişim kurmalarını sağlarken, aynı zamanda bireysel öğrenme süreçlerini de desteklemektedir. Ayrıca bu platformlar sayesinde eğitim süreçlerine daha fazla veli katılımı sağlanmakta ve öğrencilerin akademik başarısı artırılmaktadır (Demirkol vd., 2023).

Dijitalleşmenin başarılı olabilmesi için okul yöneticilerinin dijital okuryazarlık seviyelerinin yüksek olması gerekmektedir. UNESCO (2021) raporuna göre, dijital okuryazarlık becerileri gelişmiş yöneticiler, öğretmenlerin dijital araçları daha verimli kullanmalarını sağlamakta ve öğrencilerin akademik başarılarını artırmaktadır. Türkiye'de yapılan araştırmalar, okul yöneticilerinin dijital okuryazarlık düzeylerinin orta seviyede olduğunu ve bu durumun dijital dönüşüm sürecinde önemli bir engel oluşturduğunu göstermektedir.

Özellikle pandemi sürecinde dijital liderliğin önemi daha belirgin hale gelmiş ve bu süreçte başarılı olan okul yöneticileri, öğretmen ve öğrencilerin dijital araçları etkili bir şekilde kullanmalarını sağlamıştır (Williamson, 2017). Bu çalışmalar, okul yöneticilerinin dijital dönüşümü yönetme kapasitelerinin artırılmasının, eğitimde sürdürülebilir bir değişim için hayati öneme sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak literatür taraması türlerinden olan kapsam incelemesi gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırmalar, derinlemesine bir anlayış geliştirme amacı taşıyan, sosyal olguları bağlamsal olarak incelemeye odaklanan yöntemlerdir (Creswell, 2013; Merriam & Tisdell, 2016). Nitel araştırmalarda literatür taraması, araştırmacının mevcut bilgi birikimini analiz etmesine ve araştırma problemini daha keskin bir şekilde tanımlamasına yardımcı olur (Yıldırım & Şimşek, 2021). Kapsam incelemeleri ise belirli bir konu veya araştırma alanındaki literatürü haritalamayı amaçlayan ve anahtar kavramlar, araştırmadaki boşluklar, kanıt türleri ve kaynakları belirlemeye yönelik çalışmalar olarak tanımlanmaktadır. Sistematik incelemelerden farklı olarak, kapsam incelemeleri dahil edilen çalışmaların kalitesini değerlendirmez ve genellikle daha geniş konuları ele alır (Toker, 2022). Arksey ve O'Malley (2005) kapsam incelemelerinin dört amacını belirtmiştir: araştırma faaliyetinin kapsamını ve doğasını incelemek, sistematik incelemenin değerini belirlemek, araştırma bulgularını özetlemek ve literatürdeki boşlukları tespit etmek. Bu bağlamda, çalışmada dijitalleşmenin eğitim yönetimi üzerindeki etkilerini ele alan ulusal ve uluslararası literatür kapsam incelemesi kapsamında taranmıştır.

Veri toplama sürecinde, hakemli akademik makaleler, kitaplar, tezler ve OECD (2022) ve UNESCO (2023a, 2023b, 2024) gibi önde gelen uluslararası kuruluşların raporları dikkatle incelenmiştir. Bu tür kuruluşların raporları, dijitalleşmenin küresel düzeyde eğitim politikaları ve yönetim süreçleri üzerindeki yansımalarını anlamada önemli bir kaynak teşkil etmektedir (UNESCO, 2021). Ayrıca, konuyla ilgili güncel tezler ve saha araştırmaları da incelenerek kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Nitel araştırmalarda çoklu veri kaynaklarının kullanılması, araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliğini artırmada kritik bir rol oynamaktadır (Patton, 2015).

Araştırma süreci dört temel adımda ilerlemiştir:

a) *Literatürün belirlenmesi ve incelenmesi:* Literatür taraması, dijitalleşme ve eğitim yönetimi ilişkisini ele alan çalışmalardan oluşan geniş bir veri tabanına dayanmaktadır (Marshall & Rossman, 2016).
b) *Konuyla ilgili anahtar kavramların ve alt başlıkların tanımlanması:* Tematik analiz yöntemi kullanılarak literatürde öne çıkan kavramlar belirlenmiş ve bunlar üzerinden bir kategorilendirme yapılmıştır (Braun & Clarke, 2006).

c) *Elde edilen verilerin tematik analiz yöntemiyle sınıflandırılması:* Tematik analiz, araştırmacının verileri organize etmesine ve tekrar eden temaları belirlemesine olanak tanıyan bir nitel veri analiz tekniğidir (Nowell vb., 2017). Buna dayanarak elde edilen veriler temalar çerçevesinde bir araya getirilmiştir.

d) *Dijitalleşmenin okul yöneticilerinin rolleri üzerindeki etkilerinin kategorize edilmesi:* Dijital dönüşüm sürecinin okul yöneticileri üzerindeki etkileri çeşitli başlıklar altında sınıflandırılmıştır (Avolio vd., 2000; Fullan, 2020).

Görsel 1. Kapsam Araştırması Aşamaları

3. BULGULAR

Dijitalleşmenin okul yöneticileri üzerindeki etkileri çok boyutlu olup, liderlik ve yönetim becerilerinden karar alma süreçlerine, iletişim ve iş birliği dinamiklerine kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Yapılan tematik analiz sonucunda, dijitalleşmenin okul yöneticilerinin rolleri üzerindeki etkilerinin dört temel başlıkta toplandığı görülmektedir:

Görsel 2. Dijitalleşmenin Okul Yöneticilerinin Rolleri Üzerindeki Etkileri Kapsam İncelemesi Başlıkları

3.1.Dijital Liderlik ve Teknoloji Kullanımı

Dijital liderlik, eğitim yöneticilerinin dijitalleşen dünyada okullarını etkili bir şekilde yönetebilmeleri için sahip olmaları gereken temel bir beceri haline gelmiştir. Eğitim yöneticileri, teknolojiyi yalnızca bir araç olarak görmekten öteye geçerek, kurumlarının dijital dönüşüm süreçlerine liderlik etmeli ve öğretmenlerin dijital becerilerini geliştirmelerine rehberlik etmelidir (Selvi, 2022; Yılmaz, 2022). Bu bağlamda, Erçetin ve Balcı (2020), dijital liderlik becerilerinin okul başarısını doğrudan etkilediğini ve bu süreçte yöneticilerin yapay zekâ uygulamalarından faydalanmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Dijital liderlik, sadece teknolojiye erişim sağlamak değil, aynı zamanda okul vizyonunu geliştirmek ve kurumsal dönüşüm süreçlerini yönetmek anlamına gelmektedir (Öz, 2020).

OECD (2023) ve UNESCO (2023) raporları, dijital liderlik becerilerinin geliştirilmesinin, okul yöneticilerinin öğretim süreçlerini daha verimli yönetmelerine olanak tanıdığını belirtmektedir. Dijital liderlik rollerinin, özellikle karar alma süreçlerinde teknolojiye dayalı analizleri kullanarak daha etkili kararlar verilmesini sağladığı görülmektedir. Dijital liderlerin, kriz dönemlerinde (Örneğin COVID-19 süreci) okulların uzaktan eğitime geçiş sürecini başarıyla yönlendirdiği görülmektedir. Bu nedenle, dijital liderlik günümüzde bir tercih değil, eğitim yöneticileri için bir zorunluluk haline gelmiştir.

3.2.Dijitalleşmenin Eğitim Yönetimine Etkileri

Dijitalleşme, eğitim yönetimi süreçlerinde köklü değişimlere yol açmaktadır. Bu süreçte okul yöneticilerinin, dijital araçlar ve platformlar aracılığıyla öğretim süreçlerini daha esnek ve dinamik bir şekilde yönetmeleri beklenmektedir. Dijitalleşme, eğitim yönetiminde veri odaklı karar alma mekanizmalarını güçlendirmekte ve bu durum okulların performansını

artırabilmektedir. Eğitimde dijital dönüşüm, yalnızca teknik bir mesele değil, aynı zamanda kurumsal kültürün de dönüşümünü gerektiren çok boyutlu bir süreçtir. Oruç vd. (2024), eğitimde yapay zekâ kullanımına yönelik yapılan çalışmaları betimsel bir şekilde analiz ederek, dijital araçların eğitimdeki potansiyelini ve bu araçların eğitim süreçlerine etkisini incelemiştir. Bu çalışma, dijitalleşmenin okul yönetiminde karar alma süreçlerini etkileyen önemli bir faktör olduğunu ve öğretim süreçlerini dönüştüren bir rol oynadığını ortaya koymaktadır OECD (2022) ve UNESCO (2021) raporlarına göre, dijitalleşme sayesinde eğitim yöneticileri daha etkili izleme, değerlendirme ve performans yönetimi yapabilmektedir.

3.3.Yapay Zekâ ve Karar Destek Sistemleri

Dijitalleşme, okul yöneticilerinin karar alma süreçlerini köklü bir biçimde değiştirmektedir. Büyük veri (big data) analizi, öğrenci performans verilerinin izlenmesi ve analiz edilmesi, okul yöneticilerine veri temelli stratejik planlama imkânı sunmaktadır. Ayrıca, e-öğrenme platformları ve dijital performans değerlendirme araçları, yöneticilerin öğretmen performansını izlemelerine ve eğitim-öğretim süreçlerini iyileştirmelerine yardımcı olmaktadır (Hargreaves & Fullan, 2015). Erkoç vd. (2024), okul yöneticilerinin karar alma süreçlerinin eğitim ortamındaki etkilerini inceleyerek, dijital araçların ve teknolojik gelişmelerin bu süreçleri nasıl dönüştürdüğünü, dijitalleşmenin okul yönetimine etkilerini dijitalleşmenin karar alma süreçlerini nasıl hızlandırdığını ve yöneticilerin öğretim süreçlerini nasıl daha verimli hale getirdiği ortaya koymuştur.

Asıl dönüşü sağlayan ise Yapay zekâ (YZ) uygulamaları olmuştur. Yapay zekâ temelli sistemlerin eğitimde kullanımına yönelik olumlu görüşler, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin dijital araçlara duyduğu güven ve bu teknolojilerin öğretim süreçlerini daha verimli hale getirme potansiyeli üzerine yoğunlaşmaktadır (Dülger & Köklü, 2023). YZ, eğitim yöneticilerinin karar alma süreçlerinde giderek daha önemli bir rol oynamaktadır. Yapay zekânın okul yöneticilerinin veri analizi yapmasını kolaylaştırdığı ve bu analizlerin öğrenci başarılarını izleme, kaynak tahsisi ve öğretmen değerlendirmesi gibi alanlarda kullanıldığı bilinmektedir. Eğitim yönetiminde YZ kullanımının, bir taraftan stratejik karar alma süreçlerinde verimliliği artırması, kişiselleştirilmiş öğrenme fırsatları sağlaması ve öğrenci performansını izlemeye katkı sunması önemli katkılar olarak ortaya koyulurken diğer taraftan, teknolojik eşitsizlikler, veri gizliliği ve etik sorunlar gibi zorluklar da sürecin tartışılan yönleri olmuştur (Polat, 2024).

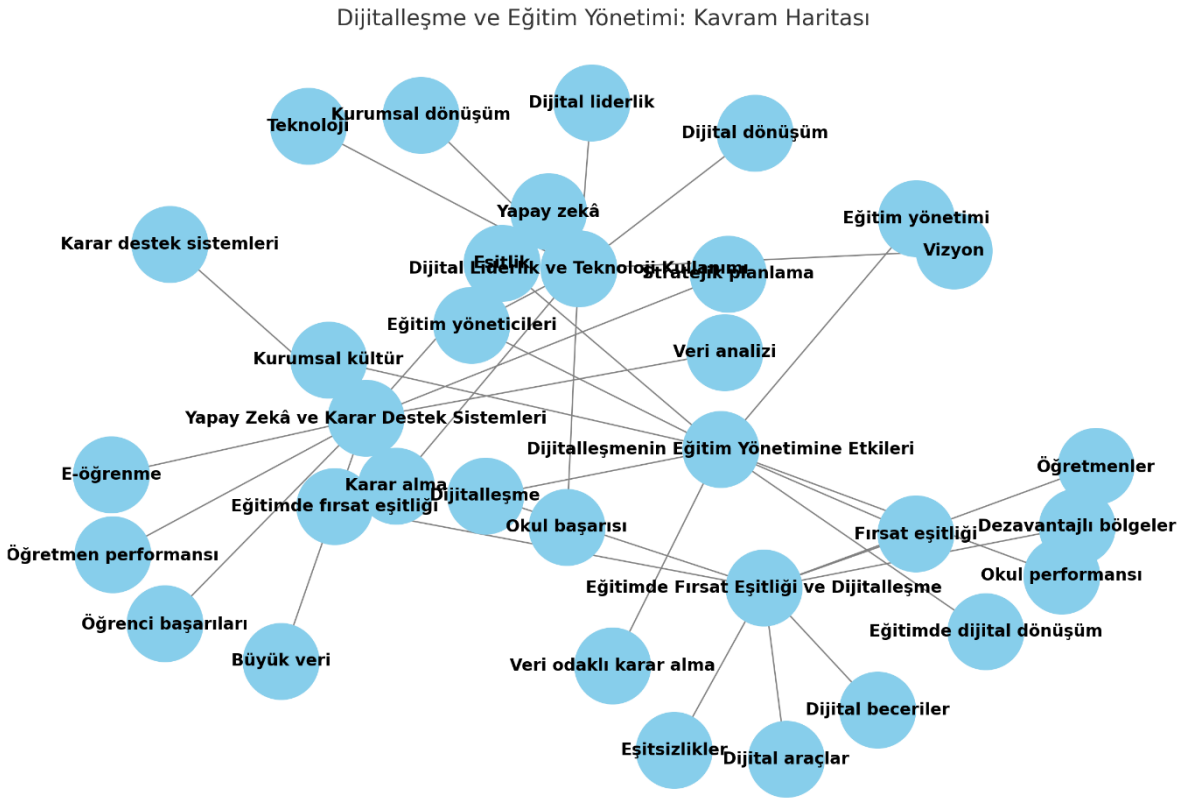
OECD (2021) raporunda, yapay zekâ destekli yönetim sistemlerinin, okul yöneticilerinin daha isabetli ve öngörülebilir kararlar almasına yardımcı olduğu belirtilmektedir. Avolio vd. (2000), eğitim yönetiminde yapay zekânın, liderlerin çok boyutlu veri kümelerini analiz ederek eğitimde kaliteyi artırmalarına olanak tanıdığını vurgulamaktadır. Yapay zekâ tabanlı karar destek sistemlerinin, eğitim yöneticilerinin problem çözme ve kriz yönetimi süreçlerini hızlandırdığı bilinse de yapay zekâ uygulamalarının eğitimde etkin kullanımı için yöneticilerin bu alanda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir (Erçetin & Balcı, 2020).

3.4.Eğitimde Fırsat Eşitliği ve Dijitalleşme

Dijitalleşme, eğitimde fırsat eşitliğini artırma potansiyeline sahiptir. UNESCO (2022) raporunda, dijital araçların özellikle dezavantajlı bölgelerdeki öğrenciler için eğitimde fırsat eşitliğini güçlendirdiği ifade edilmektedir. Demirkol vd. (2023), okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerinin, öğrencilere sağlanan dijital kaynakların adil bir şekilde dağıtılmasını sağladığını aktarmaktadır.

Okul yöneticilerinin dijital becerilerini geliştirmelerinin, tüm öğrencilere daha iyi bir eğitim ortamı sunma konusunda kritik bir rol oynadığı bilinmektedir. Ayrıca, UNESCO (2021) raporu, dijitalleşmenin yalnızca teknik bir altyapı meselesi değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi açısından önemli bir fırsat sunduğunu vurgulamaktadır. Eğitimde dijital fırsat eşitliği, yalnızca öğrencilerin değil, aynı zamanda öğretmenlerin de dijital becerilerinin artırılmasıyla sağlanabilir.

Belirlenen temalar ve onları oluşturan kodlara dair kavram haritası Görsel 3'te verilmektedir:

Görsel 3. Dijitalleşmenin Okul Yöneticilerinin Rolleri Üzerindeki Etkileri Kapsam İncelemesi Kavram Haritası

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Dijitalleşme, okul yöneticilerinin rollerini köklü bir şekilde dönüştürmekte ve bu sürecin etkili yönetilmesi, eğitimde sürdürülebilir bir başarı için kritik öneme sahiptir. Bu çalışma, dijitalleşmenin okul yöneticileri üzerindeki etkilerini detaylandırarak, yöneticilere rehberlik edecek bir literatür özeti ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, dijitalleşmenin eğitim yönetimi üzerindeki etkileri ele alınmış ve dört ana tema üzerinde detaylı bir inceleme yapılmıştır. Dijital liderlik ve teknoloji kullanımı, eğitim yöneticilerinin dijitalleşen dünyada başarılı bir şekilde okul yönetebilmesi için kritik öneme sahiptir. Çalışmada elde edilen bulgulara göre, dijital liderlik becerileri okul yöneticilerinin sadece teknolojiye erişimini değil, aynı zamanda okullarının dijital dönüşüm süreçlerini yönetmelerini de etkilemektedir. Yılmaz (2022) ve Erçetin ve Balcı (2020) gibi literatürdeki çalışmalar, dijital liderliğin okul başarısını artırmada doğrudan bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Dijitalleşmenin eğitim yönetimine etkileri açısından, çalışmada okul yönetiminde dijital araçlar ve platformların kullanımının arttığı vurgulanmıştır. Özellikle veri odaklı karar alma mekanizmalarının güçlendirilmesi, okul yöneticilerinin daha esnek ve dinamik bir yönetim tarzı benimsemelerini sağlamaktadır. Bal (2023) ve Çetin (2023) gibi araştırmacılar, dijitalleşmenin okul performansını artırdığını ve yöneticilerin daha etkili izleme ve değerlendirme süreçleri geliştirmelerine olanak tanıdığını ortaya koymuştur. Ancak, küresel ölçekte yapılan çalışmalara bakıldığında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde dijitalleşmenin eğitim yönetimine entegre edilmesinin daha zor olduğu görülmektedir. Örneğin, Afrika'daki okullarda dijital araçların entegrasyonu konusunda ciddi altyapı eksiklikleri ve eğitim materyali yetersizlikleri yaşanmaktadır (Agyei, 2021). Bu bulgular, dijitalleşmenin eğitimdeki eşitsiz etkilerini ve karşılaşılan zorlukları daha derinlemesine incelememiz gerektiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan, OECD ülkelerinde, dijitalleşme süreçleri okul yöneticilerine yönelik sürekli mesleki gelişim programlarıyla desteklenmektedir. Örneğin, Finlandiya'da okul yöneticilerine dijital liderlik eğitimi verilmektedir. Türkiye'de de bu tür uygulamaların yaygınlaştırılması, dijitalleşme sürecinin daha verimli yürütülmesine katkı sağlayabilir (OECD, 2021).

Son olarak, yapay zekâ ve karar destek sistemlerinin eğitimde kullanımı, okul yöneticilerinin karar alma süreçlerini dönüştürme potansiyeline sahiptir. Yapay zekâ uygulamalarının eğitim yönetimine entegrasyonu konusunda yapılan araştırmalar, bu teknolojilerin liderlerin stratejik kararlar almasını daha öngörülebilir ve veri odaklı hale getirdiğini göstermektedir (Avolio vd., 2000). Çalışmamızda da benzer şekilde yapay zekânın okul yönetiminde veri analizi ve öğretmen performansının izlenmesi gibi kritik alanlarda kullanımı vurgulanmıştır. Ancak, dünya genelindeki uygulamalara baktığımızda, yapay zekâ ve veri analizi teknolojilerinin eğitim yöneticileri tarafından etkin şekilde kullanılmadığı ve bu alandaki bilgi eksikliklerinin

bulunduğu görülmektedir (Holmes vd., 2019). Eğitimde fırsat eşitliği konusunda dijital araçların potansiyeli de dikkate alındığında, gelişen ülkelerdeki okul yöneticilerinin dijital becerilerini artırmak için gerekli eğitim ve altyapının sağlanması gerektiği açıktır.

KAYNAKÇA

Agyei, D. D. (2021). Integrating ICT into schools in Sub-Saharan Africa: From teachers' capacity building to classroom implementation. *Education and Information Technologies, 26*(1), 125-144.

Anderson, R. E., & Dexter, S. (2005). School technology leadership: An empirical investigation of prevalence and effect. *Educational Administration Quarterly Journal*, 40, 49-82.

Arksey, H., & O'Malley, L. (2005). Scoping studies: Towards a methodological framework. *International Journal of Social Research Methodology, 8*(1), 19-32.

Avolio, B. J., Kahai, S., & Dodge, G. E. (2000). E-leadership: Implications for theory, research, and practice. *The Leadership Quarterly, 11*(4), 615-668. https://doi.org/10.1016/S1048-9843(00)00062-X

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology, 3*(2), 77-101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches* (3rd ed.). SAGE Publications.

Demirkol, M., Özdemir, T. Y., & Polat, H. (2023). Okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerine yönelik öğretmen görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *33*(3), 1231-1240.

Dülger, E. D., & Köklü, M. (2023). Okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin eğitimde yapay zekâ kullanımına ilişkin görüşlerini belirlemeye yönelik bir ölçek geliştirme çalışması. *ISPEC International Journal of Social Sciences & Humanities, 7*(1), 154-174.

Erçetin, Ş. Ş., & Balcı, A. (2020). Eğitimde yapay zekâ ve yönetim: Okul yöneticilerinin dijital liderlik becerileri. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 26*(4), 591-610.

Erkoç, M., Alpkılıç, M., Doğan, Y. Y., Yantır, U., Günel, O., & Erdinç, A. T. E. Ş. (2024). Okul yöneticilerinin karar alma süreçleri ve eğitim-öğretim ortamına etkisi. *Sosyal Gelişim Dergisi, 2*(1), 75-82.

Fullan, M. (2020). *Leading in a culture of change* (2nd ed.). Jossey-Bass.

Hargreaves, A., & Fullan, M. (2015). *Professional capital: Transforming teaching in every School*. Routledge.

Holmes, W., Bialik, M., & Fadel, C. (2019). *Artificial intelligence in education: Promises and implications for teaching and learning*. *Center for Curriculum Redesign*. https://curriculumredesign.org/wp-content/uploads/AI-in-Education-2019-Report.pdf

Karasar, N. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemi.* Nobel.

Koç, K., Şengönül, M., Gelen, T., & Elçiçek, Z. (2023). Okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine ilişkin öğretmen algılarının incelenmesi. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(1), 75-96.

Marshall, C., & Rossman, G. B. (2016). *Designing qualitative research* (6th ed.). Sage.

MEB. (2022). https://rize.meb.gov.tr/rista/dosyalar/egitimde-dijital-donusum.pdf

Merriam, S. B., & Tisdell, E. J. (2016). *Qualitative research: A guide to design and implementation* (4th ed.). Jossey-Bass.

Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). Thematic analysis: Striving to meet the trustworthiness criteria. *International Journal of Qualitative Methods, 16*(1), 1-13. https://doi.org/10.1177/1609406917733847

OECD. (2021). *AI and the Future of Skills: Implications for Education and Training*. OECD Publishing.

OECD. (2022). *Education at a glance 2022: OECD indicators*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/3197152b-en

OECD. (2023). *Digital Education Outlook 2023*. OECD Publishing.

Oruç, T., Yeşilyurt, M., & Kurt, M. (2024). Eğitimde yapay zekâ konulu çalışmaların betimsel analizi. *Temel Eğitim*, (24), 44-60.

Öz, Ö. (2020). Dijital liderlik: Dijital dünyada okul lideri olmak. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, *3*(1), 45-57.

Patton, M. Q. (2015). *Qualitative research and evaluation methods* (4th ed.). SAGE Publications.

Polat, M. (2024). Dijitalleşme ve eğitimde yapay zekâ: Eğitim yönetimine yansımaları. *Education Science and Sports*, *6*(2), 1-12.

Selvi, K. (2022). *Eğitim yönetiminde yapay zekâ uygulamaları ve okul yöneticilerinin dönüşen rolleri*. Eğitim Teknolojileri Dergisi, 14(3), 45-63.

Tabak, R., & Şahin, M. (2020). Okul yöneticilerinin karar alma yaklaşımları: Veriye dayalı karar almaya geçiş. *Aksaray Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(2), 178-192.

Toker, A. (2022). Bir araştırma metodolojisi olarak sistematik literatür incelemesi: Meta-sentez yöntemi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 313-340.

UNESCO. (2021). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. UNESCO Publishing. https://www.unesco.org/en/articles/reimagining-our-futures-together-new-social-contract-education

UNESCO. (2023a). *Global Education Monitoring Report*. UNESCO Publishing.

UNESCO. (2023b). *Data for sustainable development*. UNESCO Publishing. https://uis.unesco.org/en/blog/global-framework-measure-digitalliteracy

UNESCO (2024). *Global Education Montioring Report: Leadership in education*. ttps://www.unesco.org/gem-report/en

Williamson, B. (2017). *Big data in education: The digital future of learning: Policy and practice*. Sage.

Yaraş, Z. (2021). *Okul yönetiminde dijital dönüşüm ve liderlik.* Nobel.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (12. baskı). Seçkin.

Yılmaz, E. (2022). Dijital liderlik: Okul yöneticilerinin dönüşen rolleri. *International Journal of Leadership Studies, 14*(1), 89-105.

VERİ TEMELLİ EĞİTİM YÖNETİMİ: TÜRKİYE'NİN POTANSİYELİ

Dr. Kübra YENEL
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
kubrayenel@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-4237-9763

ÖZET

Günümüz eğitim sistemlerinde veri temelli yönetim, eğitim süreçlerinin daha etkin ve verimli yürütülmesini sağlayan kritik bir unsurdur. OECD ülkelerinde yaygın olarak uygulanan veri temelli eğitim yönetimi, Türkiye'de henüz tam anlamıyla oturmuş bir yapıya sahip değildir. Bu çalışmada, veri temelli eğitim yönetiminin Türkiye eğitim sistemi üzerindeki potansiyeli incelenmekte ve OECD ülkelerindeki başarılı uygulamalarla karşılaştırılmaktadır. Eğitimde veri temelli karar alma süreçleri, büyük veri analitiği ve dijital platformlar üzerinden gerçekleştirilmektedir. Türkiye'de MEB tarafından hayata geçirilen e-okul, EBA ve benzeri uygulamalar önemli adımlar olmakla birlikte, öğrenci ve öğretmen verileri gibi eğitim sistemlerinin verilerinin toplanması ve analiz edilmesi için önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Ancak bu sistemlerin entegrasyonu ve sahadaki kullanıcıların yetkinlik düzeyleri, veri temelli yönetimin etkinliğini sınırlamaktadır. Ayrıca, okul yöneticilerinin ve öğretmenlerin veri okuryazarlığı düzeyi de bu süreçlerin etkinliği açısından kritik bir faktördür. Bu çalışmada, Türkiye'de veri temelli eğitim yönetimi uygulamalarının güçlü yönleri, karşılaşılan zorluklar ve geliştirilmesi gereken alanlar, nitel araştırma yöntemi kullanılarak ele alınmıştır. Özellikle veri okuryazarlığı, altyapı çalışmaları ve veri güvenliği gibi konulara değinilmiştir. Literatür taraması kapsamında belirlenen OECD ülkelerinde veri temelli eğitim uygulamaları ve Türkiye'deki mevcut uygulamalar incelenerek karşılaştırmalar yapılmakta ve Türkiye için uygulanabilir stratejiler önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim yönetimi, veriye dayalı yönetim, büyük veri, Türkiye, eğitim politikaları.

1. GİRİŞ

Günümüzde eğitim sistemlerinin dijital dönüşümü ve veri tabanlı yaklaşımlar, eğitim politikalarının yeniden şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. OECD'nin 2023 Eğitim Raporu'na göre, dijital teknolojilerin eğitime entegrasyonu, öğrenci başarısını artırmada ve eğitimde fırsat eşitliğini sağlamada önemli bir etkiye sahiptir (OECD, 2023). Veri temelli eğitim yönetimi, karar alma süreçlerinde daha isabetli ve etkili politikalar geliştirerek öğrenci başarısını artırma potansiyeline sahiptir. Bu yaklaşım, büyük veri analitiği ve yapay zekâ gibi teknolojilerin eğitim süreçlerine entegre edilmesiyle güçlenmektedir. Eğitimde veri temelli

karar alma süreçlerinin, öğretmenlerin performanslarını artırdığı ve öğrenci başarısını doğrudan etkilediği yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur.
Türkiye'de veri temelli eğitim yönetimi uygulamalarının öncüsü olarak Millî Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) e-Okul, Eğitim Bilişim Ağı (EBA), MEBBİS (Millî Eğitim Bakanlığı Bilişim Sistemleri), DYS (Doküman Yönetim Sistemi) ve E-Karne benzeri uygulamaları öne çıkmaktadır. Bu uygulamalar, öğrenci ve öğretmen verilerinin toplayarak analiz edilmesine olanak sağlamakta ve eğitim politikalarının bu verilere dayanarak şekillendirilmesine zemin hazırlamaktadır. Ancak, bu projelerin tam anlamıyla entegrasyonu ve sahadaki uygulamalarında çeşitli eksiklikler gözlemlenmektedir. Özellikle veri okuryazarlığı düzeyi, okul yöneticilerinin dijital becerileri ve veri güvenliği gibi alanlarda iyileştirmeler yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Bu çalışmada, Türkiye'deki veri temelli eğitim yönetimi uygulamalarının mevcut durumu analiz edilerek OECD ülkelerindeki başarılı örneklerle karşılaştırması yapılmaktadır. Türkiye'nin eğitimde dijital dönüşüm sürecinde karşılaştığı zorluklar ve potansiyel çözümler ele alınarak, veri temelli eğitim yönetiminin yaygınlaştırılması için öneriler sunulmaktadır. Çalışmanın temel araştırma soruları şunlardır:

a) Bazı OECD ülkelerinde veri temelli eğitim yönetimi uygulamaları nelerdir?
b) Bu uygulamaların ortak yönleri ve farklıkları nelerdir?
c) Türkiye'deki veri temelli eğitim yönetimi uygulamaları OECD ülkelerindeki uygulamalarla nasıl kıyaslanabilir?
d) Türkiye'nin veriye dayalı eğitim yönetimi potansiyeli nasıldır?

Bu sorular kapsamında, Türkiye'nin eğitimde dijital dönüşüm sürecinde veri temelli eğitim yönetiminin yaygınlaştırılması için öneriler sunulmaktadır.

2. VERİ TEMELLİ EĞİTİM YÖNETİMİ

Veri temelli eğitim yönetimi, eğitim süreçlerinde toplanan verilerin sistematik olarak analiz edilip, politika oluşturma ve karar alma süreçlerinde kullanılması anlamına gelir (Asfaw vd., 2023). Veri temelli yönetim sadece mevcut verileri analiz etmekle kalmaz, aynı zamanda bu verileri anlamlandırarak eğitim süreçlerinin her aşamasında proaktif bir rol oynar (Bozkurt, 2016). Bu yaklaşım, eğitim liderlerinin sezgisel kararlar yerine, somut verilere dayalı stratejiler geliştirmelerini sağlar.
Veri temelli karar alma süreçleri, eğitim politikalarının daha esnek ve dinamik bir şekilde oluşturulmasını sağlar. Öğrenci başarı verileri, devamsızlık oranları, sınav sonuçları ve öğretmen performans değerlendirmeleri gibi geniş bir veri yelpazesi, bu sürecin temel bileşenleridir. Bu süreçlerde veri analiz araçları, raporlama yazılımları ve öğrenme yönetim sistemleri (LMS) kritik rol oynar (Nouri vd., 2019).

Eğitim yönetimi sürecinde uygulanan metotlar ve bu metotların gerektirdiği tekniklerin uygulamaları sonucunda, diğer disiplinlerden ödünç alınan farklı araçların bir araya geldiği dinamik bir alan ortaya çıkmıştır. Örneğin, ihtiyaç analizi, program değerlendirme ve

performans izleme gibi süreçler, eğitim yönetiminde veri toplama ve analiz metotlarının önemini vurgulamaktadır (Erden vd., 2024).

Veri temelli eğitim yönetimi, eğitim liderlerinin ve öğretmenlerin karar alma süreçlerinde veriye dayalı yaklaşımları benimsemelerini teşvik eder. Bu sayede, eğitimde kaliteyi artırmak, öğrenci başarısını izlemek ve öğretim yöntemlerini geliştirmek mümkün hale gelir. Ayrıca, veri temelli yaklaşımlar, eğitim politikalarının oluşturulmasında da önemli bir rol oynar (Mathematica, 20)14.

Sonuç olarak, veri temelli eğitim yönetimi, eğitim süreçlerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi için kritik bir araçtır. Eğitim yöneticileri ve öğretmenlerin, veriye dayalı karar alma süreçlerini benimsemeleri, eğitimde başarıyı artırmada önemli bir faktördür. Bu süreçte dijital platformlar, büyük veri analitiği ve yapay zekâ destekli araçlar kullanılarak eğitimde kalite artırılmaya çalışılmaktadır. Eğitim yönetiminde bu tür yaklaşımlar, öğrenci başarısının izlenmesini, okul performansının değerlendirilmesini ve öğretmenlerin mesleki gelişimini desteklemektedir (Savinykh vd., 2021).

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, belirlenen OECD ülkelerindeki Türkiye'deki veri temelli eğitim yönetimi uygulamalarının incelenmesi için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Öncelikli olarak, Türkiye'de Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) tarafından yürütülen dijital projeler (örneğin, MEBBİS, e-Okul, EBA) döküman analizi yoluyla incelenmiştir. Ayrıca, mevcut literatürde yer alan araştırmalar taranarak Türkiye'de eğitimde dijital dönüşümün yansımaları analiz edilmiştir.

a) Millî Eğitim Bakanlığı resmi dokümanları ve projeleri (MEBBİS, e-Okul, DYS, EBA, vb.)

b) OECD Ülkelerindeki eğitimden sorumlu birimlerin resmî web sitelerinden erişilen dijital veri temelli uygulamalar

c) OECD ve Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan eğitim raporları

İncelenecek OECD ülkeleri hem akademik başarısı yüksek ülkeler arasından hem de veri temelli yönetim örnekleri sunan ülkeler arasından seçilmiştir. Belirlenen sekiz OECD ülkesine dair erişilen dökümanlar içerik analizi yöntemi ile incelenmiştir. Eğitimde dijital yönetim araçlarının kullanım oranları, eğitim politikalarına etkileri ve okullara yansımaları ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, Türkiye'deki uygulamalar ile OECD ülkelerindeki uygulamalar karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

4. BULGULAR

Veri temelli eğitim yönetimi OECD ülkelerinde giderek daha fazla benimsenmektedir. Bu süreç, eğitimde fırsat eşitliği, öğrenci performansının izlenmesi ve eğitim politikalarının veriye

dayalı olarak şekillendirilmesi gibi birçok alanda katkı sağlamaktadır. Aşağıda sekiz OECD ülkesinde uygulanan veri temelli eğitim yönetimi örnekleri sunulmaktadır:

4.1.Finlandiya: Kapsamlı Öğrenci İzleme Sistemleri

Finlandiya, öğrenci performansını izlemek ve eğitim politikalarını geliştirmek amacıyla kapsamlı öğrenci izleme sistemleri kullanmaktadır. Özellikle öğretmenlerin veri analiz becerileri geliştirilerek öğrenci gelişimi yakından takip edilmektedir. Eğitim politikalarının belirlenmesinde öğrenci performans verileri temel alınmaktadır (Habibi & Zabardast, 2020). Ayrıca Finlandiya'da yapılan bir diğer araştırma, öğretmenlerin dijital becerilerinin artırılmasının veri temelli eğitim süreçlerini daha etkili hale getirdiğini göstermektedir (OECD, 2023).

4.2.Estonya: Dijital Eğitim Platformları

Estonya, eğitimde dijitalleşme konusunda dünya liderlerinden biridir. Tüm eğitim verileri merkezi bir dijital platformda toplanarak analiz edilmektedir. Bu sistem, öğrenci ilerlemesini takip etmeye, öğretmenlerin performansını değerlendirmeye ve eğitim politikalarının veriye dayalı olarak yönlendirilmesine olanak tanımaktadır (Nouri et al., 2019). Estonya'nın dijital eğitim politikaları üzerine yapılan bir başka çalışma, eğitimde dijital araçların entegrasyonunun öğretim kalitesini artırdığına işaret etmektedir (European Commission, 2022).

4.3.Danimarka: Dijital Değerlendirme Araçları

Danimarka, veri temelli eğitim yönetimini güçlendirmek için dijital değerlendirme araçlarına ağırlık vermektedir. Öğrenci performansını değerlendiren bu araçlar, öğretmenlerin ders içeriklerini kişiselleştirmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, dijital sınav sistemleri öğrenci verilerini analiz ederek eğitimde sürekli iyileştirmeler yapılmasını sağlamaktadır (Vlies, 2020). Danimarka Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı bir rapor, dijital araçların eğitimde başarıyı artırmada kritik rol oynadığını göstermektedir (Ministry of Education, Denmark, 2023).

4.4.Hollanda: Veri Destekli Eğitim Politikaları

Hollanda'da veri temelli eğitim yönetimi, ulusal eğitim politikalarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle okul yöneticileri ve öğretmenler, öğrenci verilerini analiz ederek eğitimde fırsat eşitliği ve kaliteyi artırmaya yönelik projeler geliştirmektedir (Metzger & Shenai, 2021). Hollanda'da yapılan ek bir araştırma, veri temelli okul yönetiminin öğrenci başarısını artırma üzerindeki olumlu etkilerini detaylandırmaktadır (Dutch Ministry of Education, 2024).

4.5.Güney Kore: Yapay Zekâ Destekli Eğitim Yönetimi

Güney Kore, yapay zekâ (YZ) ve büyük veri teknolojilerini eğitim yönetimine entegre eden öncü ülkeler arasındadır. Öğrencilerin bireysel öğrenme yolları yapay YZ yardımıyla analiz edilmekte ve bu veriler eğitim politikalarına yön vermektedir. Özellikle pandemi sürecinde dijital eğitim platformlarının etkin kullanımı, veri temelli yönetimin önemini artırmıştır

(Nazukova, 2022). Güney Kore Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan rapor, AI destekli eğitim politikalarının öğrenci motivasyonunu ve başarısını artırdığına dair bulgular sunmaktadır (Korean Ministry of Education, 2023)

4.6.Kanada: Veri Analitiği ve Kapsayıcı Eğitim

Kanada, veri analitiği kullanarak eğitim politikalarını şekillendiren ülkeler arasındadır. Eğitimde kapsayıcılık ve fırsat eşitliğini artırmak amacıyla öğrenci verileri sürekli olarak izlenmekte ve bu veriler, eğitimde iyileştirmeler yapmak için kullanılmaktadır. Ayrıca, Kanada'nın farklı eyaletlerinde uygulanan dijital platformlar sayesinde öğretmenler öğrenci performansını anlık olarak değerlendirebilmektedir (EduCanada, 2024).

4.7.Avustralya: Ulusal Eğitim Veri Tabanları

Avustralya, ulusal eğitim veri tabanları oluşturarak tüm öğrenci verilerini merkezi bir platformda toplamaktadır. Bu platform, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin verilere erişimini kolaylaştırarak eğitimde daha hızlı ve etkili kararlar alınmasını sağlamaktadır. Avustralya Eğitim Bakanlığı tarafından geliştirilen sistem, öğrenci ilerlemesini izleme ve eğitimde kaliteyi artırma konusunda önemli bir araçtır (Australian Government, 2023).

4.8.Almanya: Bölgesel Veri Tabanlı Eğitim Stratejileri

Almanya'da veri temelli eğitim yönetimi, eyalet düzeyinde yürütülen projelerle öne çıkmaktadır. Her eyalet, kendi eğitim verilerini toplayarak analiz etmekte ve bu veriler, eğitim politikalarının bölgesel ihtiyaçlara göre şekillendirilmesine yardımcı olmaktadır. Almanya'nın bu desantralize yapısı, eğitimde yerel çözümler geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Federal Ministry of Education and Research, 2023).

4.9.OECD Ülkelerinde Veri Temelli Eğitim Yönetimi ve Türkiye'nin Potansiyeli

OECD ülkeleri, veri temelli eğitim yönetimini uygulamada lider konumda bulunmaktadır. Dijital platformlar, online değerlendirme araçları ve öğrenci izleme sistemleri bu ülkelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Özellikle Finlandiya, Estonya ve Danimarka gibi ülkeler, veri temelli yönetim uygulamalarını başarılı bir şekilde entegre etmiştir (Habibi & Zabardast, 2020).

OECD ülkelerinde veri temelli eğitim yönetimi konusunda birçok benzerlik ve farklılık bulunmaktadır. Benzerlikler arasında dijital platformların yaygın kullanımı, öğretmenlerin veri okuryazarlığının artırılması ve öğrenci performansının düzenli olarak izlenmesi yer almaktadır. Ancak ülkeler arasında dikkat çeken farklılıklar da bulunmaktadır. Finlandiya ve Estonya, merkezi dijital platformlar geliştirerek öğrenci verilerini ulusal düzeyde toplarken, Danimarka ve Hollanda daha çok yerel düzeyde dijital araçlar kullanarak öğrenci performansını değerlendirme üzerinde durmaktadır. Güney Kore, yapay zekâ ve büyük veri teknolojilerini entegre ederek bireysel öğrenme yolları oluştururken, Kanada öğrenci verilerini analiz ederek kapsayıcı eğitim politikaları geliştirmektedir. Avustralya, ulusal eğitim veri tabanlarıyla merkezi bir yaklaşım benimserken, Almanya bölgesel veri temelli eğitim stratejileri geliştirerek desantralize bir yapı sergilemektedir. Bu çeşitlilik, ülkelerin kendi eğitim ihtiyaçlarına ve altyapılarına uygun çözümler geliştirdiklerini göstermektedir.

OECD ülkelerinde veri temelli eğitim yönetiminin ortak noktaları arasında dijital platformların etkin kullanımı, öğretmenlerin veri okuryazarlığının artırılması ve öğrenci performansının sürekli izlenmesi yer almaktadır. Tüm ülkeler, büyük veri analitiği ve yapay zekâ gibi teknolojileri eğitim süreçlerine entegre ederek, eğitimde kaliteyi artırmayı hedeflemektedir. Ayrıca, veri temelli yaklaşımlar bu ülkelerde eğitim politikalarının şekillendirilmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Öğretmenlerin ve yöneticilerin karar alma süreçlerinde veri odaklı araçları kullanma becerileri geliştirilerek eğitimde fırsat eşitliği ve öğrenci başarısı artırılmaktadır.

Yapılan araştırmalar, Türkiye'nin dijital altyapısının geliştirilmesi ve öğretmenlerin teknolojiye adaptasyonunun, eğitimde kaliteyi artırabileceğini göstermektedir. Eğitimde veri temelli karar alma süreçlerinin, öğretmenlerin performanslarını artırdığı ve öğrenci başarısını doğrudan etkilediği yapılan araştırmalarla ortaya konmuştur (Eşki & Tarhan, 2022; Keskinkılıç & Kuk, 2023).

OECD ülkelerinde olduğu gibi, Türkiye'de de eğitimde büyük veri ve yapay zekâ uygulamalarının yaygınlaşması, öğrencilerin bireysel öğrenme süreçlerini destekleyerek eğitimde fırsat eşitliği yaratabilir. Türkiye'nin bu potansiyeli gerçekleştirebilmesi için ulusal ve yerel düzeyde entegre veri yönetimi politikalarının oluşturulması büyük önem taşımaktadır.

Türkiye'de veri temelli eğitim yönetimi alanında önemli bir potansiyel bulunmaktadır. Özellikle dijital platformların yaygınlaşması, EBA gibi mevcut uygulamaların geliştirilmesi ve yapay zekâ tabanlı çözümlerin eğitim süreçlerine entegre edilmesi, Türkiye'yi bu alanda daha ileri bir noktaya taşıyabilir. Türkiye'de veri okuryazarlığını artırmaya yönelik atılacak adımlar, öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin veriye dayalı karar alma becerilerini geliştirebilir. Ayrıca, veri güvenliği ve merkezi olmayan eğitim yönetimi modellerine yönelik stratejilerin benimsenmesi, Türkiye'nin OECD ülkeleri ile olan farkı kapatmasına katkı sağlayacaktır.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

OECD ülkelerindeki başarılı uygulamalar, Türkiye'nin eğitimde dijital dönüşüm sürecinde örnek alabileceği stratejiler sunmaktadır. Ancak, her ülkenin eğitim sistemi ve altyapısı farklılık gösterdiğinden, Türkiye'nin kendi ihtiyaçlarına uygun özgün modeller geliştirmesi kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'de veri temelli yönetimin yaygınlaşması için öğretmenlerin dijital becerilerinin artırılması, veri güvenliğinin sağlanması ve eğitimde yerel düzeyde karar alma süreçlerinin desteklenmesi gerekmektedir.

Bu doğrultuda, Türkiye'nin veri temelli eğitim yönetiminde ilerleme kaydedebilmesi için altyapı yatırımlarının artırılması ve ulusal bir veri yönetimi stratejisinin geliştirilmesi önerilmektedir. Böylece, Türkiye'nin eğitim sistemi daha kapsayıcı, esnek ve öğrenci odaklı bir yapıya kavuşabilir.

Türkiye'deki veri temelli eğitim yönetimi alanında yapılan çalışmalar, bu yönetim biçiminin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle yürütülen proje tabanlı veri analizi çalışmaları, veri temelli karar alma süreçlerinin okul yönetimine entegrasyonunda olumlu sonuçlar doğurmuştur. Benzer şekilde, bir araştırmada,

öğretmenlerin dijital okuryazarlık düzeyinin artırılmasının veri temelli uygulamalara uyum sağlama hızını artırdığı tespit edilmiştir (Koç & Yıldırım, 2021). Yapılan araştırmalar, Türkiye'de öğretmenlerin dijital okuryazarlık becerilerinin, sınıf yönetimi yetkinlikleriyle pozitif yönde ilişkili olduğunu göstermektedir. Örneğin, Tombul ve Yirci'nin (2023) çalışmasında, öğretmenlerin dijital okuryazarlık becerileri ile sınıf yönetimi becerileri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Bu durum, öğretmenlerin teknolojiye adaptasyonunun eğitimde kaliteyi artırabileceğini göstermektedir. Bu çalışmalar, Türkiye'nin eğitim sisteminde veri odaklı yönetim anlayışının gelişimi için önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Ancak, altyapı eksiklikleri, yerel düzeyde farklılıklar ve veri güvenliği endişeleri, Türkiye'nin bu dönüşüm sürecinde karşılaşabileceği başlıca zorluklardır.

KAYNAKÇA

Asfaw, Z., Alemneh, D., & Jimma, W. (2023, October). Data-driven decision-making and its impacts on education quality in developing countries: A systematic review. In *2023 International Conference on Information and Communication Technology for Development for Africa (ICT4DA)* (pp. 198-203). IEEE.

Australian Government. (2023). https://www.education.gov.au/

Bozkurt, A. (2016). Öğrenme analitiği: e-öğrenme, büyük veri ve bireyselleştirilmiş öğrenme. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, *2*(4), 55-81.

Dutch Ministry of Education. (2024). https://www.government.nl/ministries/ministry-of-education-culture-and-science

EduCanada. (2024). https://www.educanada.ca/study-plan-etudes/system-education-system

Erden, T., Bakır, E., & Yalçın, Y. (2024). Eğitim yönetimi süreçlerinde veri toplama ve analiz metotlarının incelenmesi. *International Journal of Social Sciences*, *8*(33), 629-648. DOI 10.52096/usbd.8.33.39

Eşki, B., & Tarhan, Ç. (2022). Türkiye'de eğitimde dijital dönüşüm: CBS tabanlı bir analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *24*(Özel Sayı), 322-336. https://doi.org/10.16953/deusosbil.1189601

European Commission. (2022). *Digital education action plan (2021–2027): Resetting education and training for the digital age*. Publications Office of the European Union.

Federal Ministry of Education and Research. (2023). https://www.bmbf.de/EN/Education/School/school_node.html

Government of Canada. (2023). Education and training policies in Canada. *Canadian Journal of Education Policy, 18*(1), 55-70.

Habibi, N., & Zabardast, E. (2020). Digitalization in education and its impact on economic growth: Evidence from OECD countries. *Education and Information Technologies, 25*(4), 3205-3225.

Keskinkılıç, M., & Kuk, M. (2023). Eğitimde dijital dönüşüm ve EBA farkındalık düzeyinin belirlenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25*(2), 112-130.

Korean Ministry of Education. (2023). https://english.moe.go.kr/main.do?s=english

Mathematica. (2014). A conceptual framework for data-driven decision making. *Mathematica Policy Research, 15*(1), 56-71.

Metzger, N., & Shenai, V. (2021). Economic growth and human development in OECD countries: A twenty-year study of data 2000–2019. *Journal of Economic and Educational Research, 20*(4), 585-600

Ministry of Education, Denmark. (2023). Digital tools in education. https://www.uvm.dk/english

Nazukova, N. (2022). Assessing the impact of education quality on economic growth in OECD and CESEE countries. *Statistics of Ukraine, 4*(95), 9-21. https://doi.org/10.31767/su.4(95)2021.04.09

Nouri, J., Ebner, M., & Ifenthaler, D. (2019). Efforts in Europe for data-driven improvement of education. *International Journal of Learning Analytics and Artificial Intelligence for Education, n, 1*(1), 8-27. *https://doi.org/10.3991/ijai.v1i1.11053*

OECD. (2023). OECD Bir bakışta eğitim raporu. *Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları*, 78-90.

Savinykh, A., Shmeleva, T., & Kadyrova, T. (2021). Data-driven education quality management. *Journal of Educational Management and Policy, 9*(4), 201-215.

Tombul, M., & Yirci, R. (2023). Öğretmenlerin dijital okuryazarlık becerileri ile sınıf yönetimi becerileri arasındaki ilişki. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20*(2), 256-270. https://doi.org/10.33434/ksusbd.13

Vlies, R. (2020). *Digital strategies in education across OECD countries*. https://doi.org/10.1787/33dd4c26-en.

1917 ŞUBAT DEVRİMİ'NİN GALİÇYA CEPHESİ'NE ETKİSİ

Doç. Dr. Ümmügülsüm CANDEĞER
Osmaniye Korkut Ata University,
Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department of History,
ummugulsumcandeger@osmaniye.edu.tr
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6717-93110
Mustafa Kemal KAYA
Osmaniye Korkut Ata University
Institute of Postgraduate Education,
Department of History,
Master's Degree Student,
mustafa.kemal.kaya.97@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-7888-3531

ÖZET

Savaş yalnızca cephedeki muharebelerle değil cephe gerisindeki faaliyetlerle de kazanılmaktadır. Sabotaj, propaganda, ayaklanma gibi faaliyetler, neredeyse her savaş sırasında kullanılmıştır. 1914-1918 yılları arasında vuku bulan I. Dünya Savaşı'nda da bu faaliyetleri görmek bir hayli mümkündür. Hem İttifak hem de İtilaf Devletleri çeşitli propaganda ve ayaklanma faaliyetleri ile düşman gücünü yıpratmak istemiştir. I. Dünya Savaşı'na katılan Rusya'nın savaştan ayrılmasındaki en önemli faktör, ülke içerisinde yaşanan isyanlar ve bu isyanların sonucunda rejimin değişmesi olmuştur. 1917 yılının mart ayında yaşanan *"Şubat Devrimi"* ile Rusya'da Çarlık rejimi yıkılarak cumhuriyet ilan edilmiştir. Cumhuriyet ilan edilmesine rağmen yeni rejimde iktidar olan Geçici Hükümet, savaşa devam edilmesine karar vermiştir.

Bu çalışmada; Rus Çarlığının yıkılmasına sebep olan Şubat Devrimi ile 1917 kasımında Bolşeviklerin iktidara gelerek Rusya'yı barış masasına oturttuğu Ekim Devrimi arasındaki süreç ele alınmış, Şubat Devrimi'nin Osmanlı askerlerinin de görev aldığı Galiçya Cephesi üzerindeki etkisi, Osmanlı arşiv belgeleri kullanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte cephedeki muharebelerin seyrinin ne doğrultuda devam ettiği ve iki taraf askerlerinin de Şubat Devrimi'ni nasıl algıladığı da yine bu çalışmada incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şubat Devrimi, Birinci Dünya Savaşı, Rus Çarlığı, Galiçya Cephesi.

THE EFFECT OF THE FEBRUARY REVOLUTION OF 1917 ON THE GALICIA FRONT

ABSTRACT

War is won not only by battles on the front line but also by activities behind the front line. Activities such as sabotage, propaganda and insurrection were used in almost every war. It is quite possible to see these activities in World War I, which took place between 1914 and 1918. Both the Allies and the Entente wanted to wear down the enemy power through various propaganda and insurrection activities. The most important factor in the withdrawal of Russia, which participated in World War I, from the war was the rebellions within the country and the change of regime as a result of these rebellions. In March 1917, with the 'February Revolution', the Tsarist regime was overthrown in Russia and a republic was declared. Although the republic was declared, the Provisional Government, which was in power in the new regime, decided to continue the war.

In this study, the process between the February Revolution, which led to the collapse of the Russian Tsardom, and the October Revolution, in which the Bolsheviks came to power in November 1917 and brought Russia to the peace table, is discussed, and the effect of the February Revolution on the Galician Front, where Ottoman soldiers were also involved, is tried to be revealed by using Ottoman archival documents. In addition, the course of the battles on the front and how the soldiers of both sides perceived the February Revolution are also examined in this study.

Keywords: February Revolution, World War I, Russian Tsardom, Galicia Front

Giriş

28 Haziran 1914'te Arşidük Franz Ferdinand ve eşi, Saraybosna'da yaptıkları gezi sırasında bir Sırp genci olan Gavrilo Princip tarafından suikasta uğramıştır. Bu olayın ardından 28 Temmuz 1914'te Avusturya-Macaristan Sırbistan'a savaş ilanında bulunmuş ve I. Dünya Savaşı başlamıştır. Rusya savaşa Ağustos 1914'te dahil olmuş ve 3 Mart 1918'te imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilmiştir. Rusya I. Dünya Savaşı'nda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı Devleti ile farklı cephelerde mücadele etmiştir.

Galiçya bölgesi, günümüzde Ukrayna ve Polonya sınırları arasındadır. Avusturya-Macaristan ile Rusya arasında Galiçya Cephesi'ndeki muharebeler, Ağustos 1914'te başlamıştır. Doğu Cephesi'nin Batı Cephesi'ne oranla çok daha büyük ve düz alanlardan oluşması sebebiyle; bu cephede süvari birlikleri önem teşkil etmiş, bu cephedeki taarruzlar Batı Cephesi'ne göre daha yoğunlukta gerçekleşmiştir.

Şubat Devrimi'ne kadar geçen iki buçuk senelik süreçte, iki taraf için de ağır kayıplar söz konusudur fakat taraflar, birbirlerine büyük bir üstünlük kuramamıştır. Savaşın ilk aylarında Rus birlikleri, Avusturya-Macaristan birlikleri karşısında ciddi ilerlemeler kaydederken; 1915'te Almanya ve Avusturya-Macaristan birliklerinin eşgüdümlü gerçekleştirdikleri taarruzlar sonucunda Rus birlikleri, Doğu Prusya ve Galiçya'da yenilgiye uğramıştır.[1]

1916 yılında ise Galiçya Cephesi'ndeki Rus birlikleri Aleksey Brusilov komutasında taarruza kalkmış ve bu taarruz "Brusilov Taarruzu" olarak adlandırılmıştır. Rus taarruzu karşısında direnemeyen Avusturya-Macaristan birlikleri ricat hareketinde bulunmuş ve Rus birlikleri, Karpat geçitlerine kadar ilerleme fırsatı elde etmiştir.[2] Avusturya-Macaristan, Galiçya Cephesi'nde içine düştüğü müşkül durum nedeniyle Osmanlı 15. Kolordu birliği, Temmuz 1916'da Edirne'den ayrılmış ve Ağustos 1916'da Galiçya Cephesi'ne ulaşmıştır.[3]

Ağustos 1916 – Kasım 1916 tarihleri arasında da Galiçya Cephesi'nde muharebeler yaşanmış fakat bu tarihten sonra zorlu kış şartları sebebiyle muharebelerde azalmalar meydana gelmiştir.

1. RUSYA'DA ŞUBAT DEVRİMİ

1905 Devrimi, istenilen başarıya her ne kadar ulaşmamışsa da Rusya'daki toplumsal muhalefet giderek güçlenmeye başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz koşullara, bir de boğazların kapalı olması[4] nedeniyle yaşanan gıda tedarik krizi ve ekonomik sıkıntılar eklenince, Rusya yeni bir ihtilal havasına girmiştir.

22 Ocak 1917[5] günü, 1905 Devrimi'nin yıldönümünü anmak amacıyla yaklaşık 150 bin işçi greve gitmiştir.[6] 22 Ocak günü başlayan grev hareketleri, artarak devam etmiş ve Mart

---

[1] Cemal Candan, Alman ve Osmanlı Sefer Planları ve Osmanlı Sefer Planlaması ve Harekatında Alman Etkisi, Savaşanların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918), Ed. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, içinde, Kronik Kitap, İstanbul, 2019, s. 162

[2] Holger H. Herwig, İnsanlar ve Mitoslar Üzerine: Tarihin ve Dünya Savaşı'nın Kullanımı ve Suistimal, I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl, ed. Jay Winter, Çev. Tansel Demirel, içinde, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 214

[3] Oya Dağlar, "Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, Sayı: 10, 2006, s. 56

[4] Balkan Savaşları'nda Boğazların kapatılması sonucu Rus ekonomisi, her ay 30 milyon Ruble zarar etmiştir. D. Yu. Kozlov, Karadeniz'de Garip Bir Savaş (Ağustos-Ekim 1914), Çev. Altan Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2021, s. 29

[5] Rusya o tarihlerde Gregoryen Takvimini kullanıyordu ve Gregoryen Takvimine göre 9 Ocak.

[6] Alexander Rabinowitch, Devrime Doğru - Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması, Çev. Serpil Pehlivan, Yordam Kitap, İstanbul, 2017, s. 26

ayına kadar büyüklü küçüklü birçok grev gerçekleşmiştir. 1917 yılının 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde Rus işçi kadınlar, hayat pahalılığına karşı sokağa çıkmış ve Çarlık rejiminin askerleri tarafından sert müdahaleye maruz kalmışlardır.[7]

Giderek artan muhalefet ve sokak olaylarının yanı sıra gösterilere müdahale etmesi için başkent Petrograd'a gönderilen askerlerin silah kullanmayı reddetmesi ve kimi askerlerin de gösteri yapan işçi kitlelerine katılması, Çar II. Nikolay'da da mücadele etmenin çözüm yol olmayacağı fikrini doğurmuştur. Bu sebeple Çar II. Nikolay tahttan ayrılmış[8] ve Rusya'daki Çarlık rejimi son bulmuştur.

16 Mart 1917 tarihli Stockholm Sefareti tarafından gönderilen telgrafta yazılana göre, Duma[9] dağıtılmış ve bakanların hapse atıldığı aktarılmıştır.[10] Oluşturulacak yeni bir hükümet, Rusya'daki huzursuz ortamı ortadan kaldırabilir ve halkın memnuniyetini sağlayacağı ifade edilmiştir.[11]

Çarlık rejiminin çökmesi ve bakanların da hapse atılmasıyla birlikte Rusya'da yeni bir rejim ve yönetim kadrosu ortaya çıkmıştır. Yeni Rus cumhuriyetinde, iki başlılık mevcuttur. Georgy Lvov Rus Geçici Hükümeti'ni kurmuş ve bu hükümetin ilk başbakanı olmuştur. Lvov önderliğindeki Geçici Hükümet ile Menşevikler ve Sosyalist Devrimci Parti (SR) üyeleri tarafından kurulan Petrograd Sovyeti, Rusya'da yönetimde söz sahibi olmuştur. Geçici Hükümet, liberal bir çizgide olmasına rağmen Aleksandr Kerensky, Geçici Hükümet'te ilk önce Adalet Bakanlığı görevini, 1917 mayısından itibaren ise yine aynı hükümette Savaş Bakanlığı görevini üstlenmiştir.

Bolşevikler; Şubat Devrimi'ni *"Burjuva Devrimi"* olarak adlandırmış fakat yine de bu devrimin, Rus halkını daha ileri bir noktaya götüreceği sebebiyle devrimi desteklemişler, hükümette yer almayı ise düşünmemişlerdir. Lenin'in *"1 Mart 1917 Rusya devriminin ilk aşaması tamamlanmıştır."*[12], *"1905'teki ilk büyük devrim, on iki yıllık bir sürenin ardından, 1917 yılının 'parlak', 'şanlı' devrimine yol açtı."*[13] ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Şubat Devrimi'ne karşı bakış açısı gayet iyimserdir. Lenin, Şubat Devrimi'ni sosyalist devrime giden bir aşama olarak görmesine rağmen yeni hükümeti de eleştirmeyi ihmal etmemiştir. Hükümette yer alan kişileri; Duma'yı, kamusal eğitimi, savaş sanayi komiteleri ve yerel yönetim organlarını kendi denetimine alan toprak sahipleri sınıfı ve burjuva temsilcileri olarak görmüştür.[14]

Bolşevikler tarafından Geçici Hükümet'e verilen destek çok kısa sürmüş, Lenin tarafından 3 Nisan 1917'de açıklanan ve *"Nisan Tezleri"* olarak adlandırılan görüşler sonrasında Bolşevikler ile Geçici Hükümet-Menşevik-SR koalisyonu arasındaki ipler kopmuştur. İplerin kopmasında Çarlık rejiminin yıkılmasına rağmen emperyalist savaşa devam edilmesi rol oynamıştır. Bu tarihten itibaren geçici hükümete destek verilmeyecek ve temmuz ayından itibaren Bolşevikler, *"Bütün iktidar Sovyetlere!"*[15] diyerek iktidarın yönünü belki de tayin edeceklerdir.

---

[7] Ian Westwell, I. Dünya Savaşı – Resimli Harp Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Oktay Etiman, İstanbul, 2012, s. 186
[8] Robert Gerwarth, Mağluplar Birinci Dünya Savaşı Neden Bitmedi? 1917-1923, Çev. Yüksel Taşkın, Doğan Kitap, İstanbul, 2018, s. 40-41
[9] Rus Meclisi
[10] BOA, HR. SYS., Dosya No: 2432, Gömlek No: 69, Fihrist: 1
[11] BOA, HR. SYS., Dosya No: 2432, Gömlek No: 69, Fihrist: 3
[12] Vladimir İ. Lenin, Uzaktan Mektuplar ve Rusya'ya Dönüş, Çev. Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, 2010, s. 1
[13] Lenin, *a.g.e.*, s. 3
[14] Lenin, *a.g.e.*, s. 9-10
[15] August H. Nimtz, Lenin'in Seçim Stratejisi II: 1907'den 1917 Ekim Devrimi'ne, Çev. Deniz Tuna, Yordam Kitap, İstanbul, 2018, s. 184

2. Şubat Devrimi'nin Galiçya Cephesi'ne Etkisi

Şubat Devrimi öncesinde, Rus askerleri arasında savaş bıkkınlığı belirmeye başlamıştır. Galiçya Cephesi'ne gönderilen Osmanlı birlikleri içerisinde yer alan Mehmet Şevki Yazman, kaleme aldığı hatıratında Rus askerlerin savaşa bakışını şöyle anlatmıştır: *"biz Asya'nın kuzeyinde Sibirya'da doğduk yaşıyoruz. Siz Anadolu insanlarısınız. Birbirimize bir kötülük, düşmanlık yapmadık ki savaşalım, birbirimizi öldürelim. (...) Eğer bizim Çarımız, sizin Sultanla geçinemiyorsa, onlar ikisi dövüşsün, bize ne?"*[16] Hatta bununla da kalmayıp 18 Kasım 1916 günü İttifak Devletleri askerlerinin bulunduğu siperlere atılan beyannamede *"Şimdilik birbirimize kurşun atmak lâzım değildir... Bu menhûs (uğursuz) harp can sıktı. Sizin yiyeceğiniz olduğu gibi bizim de yiyeceğimiz, elbisemiz var. Kurşun atmaktan faide yok... Serbestçe gezebilirsiniz. Bizimkiler size kurşun atmayacaktır."*[17] diyerek, Moskova'nın haberi olmadan gayriresmi bir ateşkes bile gerçekleşmiştir.

Doğu Cephesi'nde zorlu kış şartları nedeniyle 1916 Kasım'ından itibaren şiddetini yitiren muharebeler, 1917 yılının ilk yarısında da aynı şekilde devam etmiştir. Cephedeki askerlerin birbirlerine sigara ve çay ikram ederek muhabbet ettiği[18] bir dönemde Geçici Hükümet Savaş Bakanı'nın Kerensky olmasıyla birlikte cephedeki Rus saldırıları için hazırlıklar başlamıştır.

Lenin'in Şubat Devrimi'nden sonra açıkladığı ulusların kendi kaderini tayin hakkı, burjuvazi ve kilisenin sahip olduğu toprakların halka devredilmesi, iktidarın işçi ve köylüye geçmesi ile emperyalist savaşa son verilecek söylemleri Rus halkı ve Rus askerleri arasında da benimsenmeye başlamıştır. Rus birlikleri taarruza geçmek için hazırlık halindeyken Rus Orduları Başkumandanı Mikhail Vasilyevich Alekseyev ve diğer ordu kumandanları, Geçici Hükümet'e seslenerek; ordunun mahvolma eşiğinde olduğunu ve Bolşeviklerin "ilhaksız barış" çağrılarına kulak verilerek savaştan çekilmenin gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu gelişme üzerine Kerensky, Alekseyev ve diğer savaş karşıtı kumandanları görevden almış ve Galiçya Cephesi'ne yapılacak taarruz için Aleksey Brusilov Genelkurmay Başkanlığı görevine getirilmiştir.[19] Sadece Rus subay kadrolarında Rus erleri arasında da barış dalgası giderek yayılmaya başlamıştır. 1 Mayıs 1917 tarihli Sofya Elçiliği tahriratına göre[20]; *Rus birliklerinin cephedeki emniyet önlemlerini hiçe sayarak ellerine beyaz bayraklar alarak cumhuriyet kutlamalarına katıldıkları* aktarılmıştır.

Burada Kerensky için de ayrı bir parantez açmak gerekir: Şubat Devrimi'nden hemen önce Kerensky, Duma açılışında yaptığı konuşmada *Rusya'nın örgütsüz bir duruma doğru ilerlediğini, savaş konusunda kötümser olduğunu ve İstanbul'un fethinden artık söz etmenin mümkün olmadığını*[21], ifade etmiştir. Aynı Kerensky Devrim'den sonra ise bambaşka bir düşünce yapısına bürünerek savaşın en koyu taraftarı olacaktır.

Rusya'da yaşanan Şubat Devrimi'nden sonra iki tarafta da hummalı bir propaganda faaliyeti başlamıştır. Almanya, Osmanlı Devleti ve Avusturya-Macaristan; bu kaos ortamından faydalanmak istemiş ve Rus askerlerinin firar etmesine yönelik çalışmalar yürütmüştür. Rus birlikleri içerisinde yer alan Rusya Müslümanları, birinci öncelik olarak belirlenmiş olup Arap

---

[16] M. Şevki Yazman, Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer? Mehmetçik Avrupa'da: M. Şevki Yazman'ın Anıları, Haz. Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. xxiv

[17] Sadık Sarısaman, Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 77

[18] M. Şevki Yazman, *a.g.e.*, s. 218

[19] Geoffrey Jukes, The First World War: The Eastern Front 1914-1918, Osprey Publishing, Oxford, 2003, s. 62-63

[20] BOA, HR. SFR.04, Dosya No: 285, Gömlek No: 61, Fihrist: 1

[21] BOA, HR. SYS., Dosya No: 2432, Gömlek No: 29, Fihrist: 1

veya Kiril alfabeleri ile hazırlanan Türkçe ve Rusça bildiriler kaleme alınarak Rus siperlerine atılmıştır.[22]

Rusya tarafında ise Almanca, Lehçe ve Rumence bildiriler kaleme alınarak Avusturya-Macaristan ve Osmanlı birliklerinin yer aldığı siperlere atılmıştır. Bu bildirilerde temel kavram olarak "hürriyet" meselesi üzerinde durulmuş, "*Geliniz, bu azap ve yorgunlukta kaçınız. Bu suretle harp bitecek ve sulh ve müsalemet temin edilecektir."*[23] ifadeleri yer almıştır. Ayrıca Osmanlı askerlerine yönelik ayrı bildiriler hazırlanmış ve bu bildirilerde, Osmanlı ülkesindeki ekonomik sıkıntılar ve Osmanlı parasının değersizliği anlatılmıştır.[24]

1 Temmuz 1917'de Brusilov önderliğindeki Rus birlikleri, Galiçya Cephesi'nde İttifak kuvvetleri üzerine taarruza geçmiştir. Bursilov'un planına göre; Rus birlikleri, Avusturya-Macaristan birlikleri üzerine hızlı bir taarruz uygulayacak ve Galiçya eyaletine başkentlik yapan Lemberg (Lviv) işgal edilecektir.[25] Brusilov'un taarruz planı başarıya ulaşamamış ve 10 Temmuz tarihinden itibaren Rus birlikleri bozguna uğrayarak cephede geri çekilişe geçmiştir.

Geçici Hükmet'in "savaşa devam" kararının ardından Rusya'da yeniden sokak hareketleri baş göstermiştir. 16-20 Temmuz tarihleri arasında gerçekleşen ve tarihe "Temmuz Ayaklanması" olarak geçen gösterilere Bolşevikler öncülük etmiştir. Gösterilere fabrika işçilerinin de katılmasıyla beraber büyük bir halk hareketine dönüşmüş ve Geçici Hükümet'e bağlı birlikler, olayları silaha başvurarak kontrol altına almışlardır. Geçici Hükümet'te ortak olan ama sol ideolojiye yakınlığıyla bilinen Menşevikler ve SR'ler gösterileri yasa dışı olarak tanımlamıştır. Gösteriler sonucunda Bolşeviklere karşı cadı avı başlatılmış ve Lenin Finlandiya'ya kaçmıştır.

Temmuz Ayaklanması öncesinde de Geçici Hükümet, barış girişimlerinin önüne geçebilmek için sert uygulamalara başvurmuştur. 27 Haziran 1917 tarihli Sofya Elçiliği tahriratında yer alan istihbarata göre; Rusya'da barış yapılmasını isteyen 2700 kişi yargılanmış ve bu yargılamanın sonucunda idama mahkum edilmişlerdir.[26]

Temmuz Ayaklanması'nın bastırılmasının ardından Geçici Hükümet, kendisine yönelen öfke ve baskıyı dindirebilmek adına bir dizi önlemlere başvurmuştur. Geçici Hükümet tarafından yayınlanan deklarasyona göre; Rusya'da cumhuriyet ilan edilmesi[27], Kurucu Meclis'in toplanması ve ekonomik alanda reformları içeren maddeler yer almıştır. Ayrıca Geçici Hükümet, Bolşeviklere yönelik desteğin önüne kesebilmek adına ağustos ayından itibaren hükümette yer alan Sosyalist eğilimli kişilerin sayısını artırmıştır.[28]

Brusilov Taarruzu'nun başarısız olmasıyla birlikte Rus birlikleri içerisinde firar etme durumları artmıştır.[29] 22 Temmuz 1917'de Avusturya-Macaristan ile Osmanlı birlikleri, Galiçya Cephesi'nde karşı taarruz harekatına başlamıştır.[30] 25 Temmuz'da Tarnopol, 3 Ağustos'ta Czernowitz bölgesini Ruslar boşaltmıştır.[31] Bu karşı taarruz harekatında emir-komuta sistemi çöken Rus birlikleri dağılıp geri çekilmeye başlamıştır ve Alman İmparatoru

[22] Sadık Sarısaman, *a.g.e.*, s. 10
[23] Sadık Sarısaman, *a.g.e.*, s. 87
[24] Sadık Sarısaman, *a.g.e.*, s. 87
[25] Geoffrey Jukes, a.g.e., s. 62-63
[26] BOA, HR. SFR.04, Dosya No: 285, Gömlek No: 88, Fihrist: 1
[27] Rusya'da fiili olarak cumhuriyet rejimi Mart 1917'den beri olsa da resmi olarak cumhuriyetin ilanı 1 Eylül 1917 tarihinde gerçekleşmiştir.
[28] https://www.bbc.com/turkce/resources/idt-sh/russian_revolution_turkish
[29] M. Şevki Yazman, *a.g.e.*, s. 232
[30] Hülya Toker, Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesi 15'inci Kolordunun Harekâtı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 203
[31] Spencer C. Turker, The Great War 1914-18, UCL Press, Londra, 1998, s. 150

Kayzer Wilhelm, ordulara *"Doğu Cephesi yarılmıştır; ordular ileri!"*[32] emrini vermiştir. İttifak kuvvetlerinin Rus birlikleri karşısında başarılı bir şekilde yürüttüğü taarruz harekatı, Bulgar basını tarafından da dikkatle izlenmiş ve Galiçya başarısıyla ilgili yazılar kaleme alınmıştır.[33]

Rus birliklerinin Brusilov komutasında Galiçya'da gerçekleştirdiği taarruzda Osmanlı 20. Tümeni'nin başarıları nedeniyle Alman İmparatoru Kayzer Wilhelm, Osmanlı Padişahı V. Mehmed Reşad'a tebrik ve teşekkür mesajlarını iletmiştir.[34]

Ağustos 1917'de Kerensky, Galiçya Cephesi'nde başarısızlığa uğrayan Keresnky yerine General Lavr Kornilov'u Genelkurmay Başkanlığı görevine getirmiştir. Kornilov göreve geldiğinde Rus ordusu tamamen dağılmış durumdaydı ve savaşmayı reddetmiştir. 10 Eylül 1917 tarihinde General Kornilov, emrindeki Kazak asıllı askerlerle birlikte Geçici Hükümet ve Petrograd Sovyeti'ne karşı darbe girişiminde bulunmuştur.[35] Kornilov'un darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Sonuç

Rusya 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması ile savaştan çekilmiş; bu antlaşma I. Dünya Savaşı'nın ilk barış antlaşması olması bakımından önemlidir. I. Dünya Savaşı başladığında Rusya'da Romanov Hanedanlığı yönetiminde Çarlık rejimi egemenken; savaş sonunda sosyalist bir cumhuriyet idaresi kurulmuş ve böylelikle dünya üzerindeki ilk sosyalist devlet Rusya'da ortaya çıkmıştır.

I. Dünya Savaşı sırasında yaşanan ekonomik ve askeri krizler nedeniyle, Rusya'da 1917 yılının mart ayında "Şubat Devrimi" yaşanmıştır. Bu devrim doğrultusunda Rusya'da Romanov Hanedanlığı son bulmuş ve Rusya Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Şubat Devrimi sonrasında Rusya'da Geçici Hükümet, ülkeyi yönetir hale gelmiş ve I. Dünya Savaşı'na devam edilmesi yönünde karar kılmıştır.

Şubat Devrimi'nden sonra temmuz ayında Rus birlikleri Brusilov komutasında Galiçya Cephesi'ndeki İttifak kuvvetlerine yönelik taarruz harekatı gerçekleştirmişse de bu taarruz başarısızlıkla sonuçlanmış ve İttifak kuvvetlerinin karşı taarruzu sonucu başlamıştır. Savaş düzeni bozulan ve dağılan Rus birlikleri karşısında İttifak ordusu sadece bir günde dokuz kilometre ilerlemiştir. Brusilov Taarruzu sonrasında Rus ordusunun emir-komuta sistemi çökmüş ve Rus ordusu dağılmıştır.

Şubat Devrimi sonrasında Rus birlikleri içerisinde savaş bıkkınlığı hat safhaya ulaşmış ve Rus birlikleri gerek silah bırakarak gerekse de firar ederek savaştan kurtulmanın yollarını aramıştır. Rus birliklerinin bu tavrına karşın Geçici Hükümet, savaş yanlısı politikalarını sürdürmüş ve bu politikanın devamı, Bolşeviklerin iktidara gelmesinde zemin oluşturmuştur.

Şubat Devrimi sonrasında Brusilov komutasında yapılan Rus taarruzu, İttifak kuvvetlerinde istenilen darbeyi yaratamamış ve taarruz sonrasında Rus geri çekilmesiyle beraber Rusya, 1916'daki kazanımlarını da kaybetmiştir.

Rusya'daki devrim süreci, yalnızca Galiçya Cephesi'ni değil; Alman Doğu Cephesi, Kafkas Cephesi gibi farklı cephelerde de etkisini göstermiştir. Sarıkamış Harekatı'ndan sonra Kafkas Cephesi'nde Rusya'ya karşı varlık gösteremeyen Osmanlı kuvvetleri, Rusya'daki iç karışıklıkları değerlendirerek ileri harekata girişmiştir. Aynı şekilde Alman kuvvetleri de Rus birliklerinin durumundan faydalanıp taarruza geçmiş ve ciddi toprak kazanımları sağlamıştır.

Rusya Şubat Devrimi ve ardından Ekim Devrimi ile iç siyasette büyük çalkantılar yaşamış ve bu siyasi krizlerin bir yansıması olarak başta Galiçya Cephesi olmak üzere tüm

[32] M. Şevki Yazman, *a.g.e.*, s. 236
[33] BOA, HR. SFR.04, Dosya No: 460, Gömlek No: 86, Fihrist: 1
[34] BOA, HR. TO., Dosya No: 606, Gömlek No: 87, Fihrist: 1
[35] Turker, *a.g.e.*, s. 150

cephelerde mağlup olmaya başlamıştır. Yaşanılan ekonomik ve siyasi krizlere, Rus askerlerinin savaş karşıtı tavrı da eklenince Şubat Devrimi'nin galibi olarak ortaya çıkan Geçici Hükümet Rusya'da çökmüş ve Kasım 1917'de Bolşevikler iktidara gelmiştir. Bolşevikler iktidara geldikten yaklaşık beş ay sonra tazminatsız-ilhaksız barış antlaşmasını imzalamış ve Rusya için I. Dünya Savaşı dönemi kapanmıştır.

Kaynaklar

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Siyasi, Dosya No: 2432, Gömlek No: 29, Fihrist: 1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Siyasi, Dosya No: 2432, Gömlek No: 69, Fihrist: 1-3

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Sofya Sefareti, Dosya No: 285, Gömlek No: 61, Fihrist: 1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Sofya Sefareti, Dosya No: 285, Gömlek No: 88, Fihrist: 1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Sofya Sefareti, Dosya No: 460, Gömlek No: 86, Fihrist: 1

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hariciye Nezareti, Tercüme Odası, Dosya No: 606, Gömlek No: 87, Fihrist: 1

Telif Eserler

Candan, C., *Alman ve Osmanlı Sefer Planları ve Osmanlı Sefer Planlaması ve Harekatında Alman Etkisi*, Savaşanların Gözüyle Türk-Alman İttifakı (1914-1918), Ed. Necmettin Alkan, Eyyub Şimşek, içinde, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

Dağlar, O. Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordularının Galiçya Cephesi'ne Gönderilmesi ve Cephe Gerisinde Yaşananlar, Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları, Aralık, 18,10, 2006.

Gerwarth, R., Mağluplar Birinci Dünya Savaşı Neden Bitmedi? 1917-1923, Çev. Yüksel Taşkın, Doğan Kitap, İstanbul, 2018.

Herwig, H.H., *İnsanlar ve Mitoslar Üzerine: Tarihin ve Dünya Savaşı'nın Kullanımı ve Suistimal*, I. Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl, ed. Jay Winter, Çev. Tansel Demirel, içinde, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

Jukes, G., The First World War: The Eastern Front 1914-1918, Osprey Publishing, Oxford, 2003.

Kozlov, D.Yu., Karadeniz'de Garip Bir Savaş (Ağustos-Ekim 1914), Çev. Altan Aykut, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2021.

Lenin, V.İ., Uzaktan Mektuplar ve Rusya'ya Dönüş, Çev. Ferit Burak Aydar, Agora Kitaplığı, 2010.

Nimtz, A.H., Lenin'in Seçim Stratejisi II: 1907'den 1917 Ekim Devrimi'ne, Çev. Deniz Tuna, Yordam Kitap, İstanbul, 2018.

Rabinowitch, A., Devrime Doğru - Petrograd Bolşevikleri ve 1917 Temmuz Ayaklanması, Çev. Serpil Pehlivan, Yordam Kitap, İstanbul, 2017.

Sarısaman, S., Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Cephelerinde Beyannamelerle Psikolojik Harp, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.

Toker, H., Birinci Dünya Savaşı'nda Galiçya Cephesi 15'inci Kolordunun Harekâtı, Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016.

Turker, S.C., The Great War 1914-18, UCL Press/Londra, 1998.

Yazman, M.Ş., Kumandanım Galiçya Ne Yana Düşer? Mehmetçik Avrupa'da: M. Şevki Yazman'ın Anıları, Haz. Kansu Şarman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Westwell, I., , I. Dünya Savaşı – Resimli Harp Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Çev. Oktay Etiman, İstanbul, 2012.

İnternet Kaynakları

https://www.bbc.com/turkce/resources/idt-sh/russian_revolution_turkish (Erişim tarihi: 12.12.2024)

THE LANGUAGE OF MYSTIC POETRY: A DISCOURSE ANALYSIS

Doç. Dr. Süleyman BAŞARAN
Batman Üniversitesi,
suleyman.basaran@batman.edu.tr - 0000-0002-3262-098X

ABSTRACT

Mystic poetry stands as a timeless channel for expressing spiritual truths that transcend the limitations of ordinary language. Through the masterful use of symbolism, paradox, metaphor, musicality, and inclusive language, mystic poets bridge the material and the transcendent, guiding readers on a journey of self-discovery and spiritual enlightenment. This study analyses the language employed by celebrated poets such as Rumi, Hafiz, Kabir, Attar, Adawiyya, Silesius, Blake, Coleridge, Whitman, Emerson, and Thoreau, scrutinising how their works express indescribable spiritual realities while fostering a sense of universality and inclusivity. By employing a qualitative discourse analysis methodology, this paper explores key linguistic features of mystic poetry, such as its symbolic imagery, its embrace of paradox to reflect divine complexity, and its use of rhythmic patterns to evoke meditative states. Additionally, it examines how the universal themes in mystic language transcend cultural and religious boundaries, enabling cross-cultural dialogue and connection. The findings highlight the transformative power of mystic language, not only in inspiring personal spiritual awakening but also in creating a shared human narrative that emphasises love, unity, and the quest for the divine. In doing so, this study reaffirms the enduring relevance of mystic poetry in modern discourse as a medium for exploring the interconnectedness of human experience and the divine essence.

Key Words: Mystic poetry, symbolism, spiritual awakening, discourse analysis, cross-cultural dialogue.

1. INTRODUCTION AND LITERATURE REVIEW

Mysticism has long been recognised as a vital feature of human spirituality, transcending cultural, religious, and historical boundaries. The effort to express indescribable spiritual experiences, a challenge that mystic poets and literary figures face through distinctive linguistic approaches, is central to mysticism. Their works, filled with symbolism, paradox, allegory, and musicality, create a bridge between the earthly and the divine, inviting readers into an intimate engagement with the transcendent. Through their writings, mystic poets offer readers a glimpse into the hidden realms of the soul and invite them to explore the depths of their own spiritual experiences. By using language in

innovative ways, these poets seek to convey the undefinable nature of the divine, pushing the boundaries of traditional literary expression. Readers begin to reflect on existential questions and explore profound truths that transcend the physical realm when they are engaged with the symbols and metaphors used by mystic poets. For instance, in the works of Rumi, a renowned Sufi mystic poet, readers are exalted to a spiritual world in which love and divinity blend together in elaborate patterns of mystical union. With his poems, Rumi guides readers on a journey of self-discovery and enlightenment, suggesting them to look beyond the superficial aspects of life and delve into the deeper meaning behind existence.

The concept of mystic language has been explored across disciplines, and scholars have highlighted its transformative and unifying potential (Ferrer & Sherman, 2008). Schimmel (1975) emphasises the universality of mystic language and highlights its ability to overcome cultural and religious divides. Also, Chittick (1983) explains how Rumi's poetic language suggests divine love as a shared human experience. Other studies, such as Hess's (2002) work on Kabir, demonstrate how simplicity and musicality make mystic truths accessible to broader audiences. These scholars have shown that mystic language has the power to connect individuals from different backgrounds and beliefs with its universal themes of love, spirituality, and enlightenment. By studying the works of mystic poets like Rumi and Kabir, it is possible to gain a deep comprehension of the human experience and the connectedness and wholeness of all beings. With their use of simple yet heartfelt language, these mystic poets are able to convey complex spiritual truths in a way that affects people from all walks of life.

The mystics analysed in this study did not craft their poetry merely by mastering poetic techniques or utilising established literary techniques. Their verses arose from the innocent beauty of their inner being and the depths of their spiritual awakening. For these poets, the act of writing was not a technical exercise but a natural outpouring of their enlightened states of consciousness. The beauty of their poetry reflects the purity of their hearts and the clarity of their spiritual vision. As Rumi eloquently wrote, "When the soul lies down in that grass, the world is too full to talk about. Ideas, language, even the phrase 'each other,' don't make any sense" (Chittick, 1983). This idea emphasises the fact that their poetry was a by-product of their connection to the inexpressible, rather than a deliberate attempt to create art.

Similarly, Emerson described poetry as the impromptu overflow of a soul attuned to the divine: "The poet is the sayer, the namer, and represents beauty. He is a sovereign and stands on the centre" (Emerson, 1836/2009, p. 21). For mystic poets such as Whitman, Blake, or Hafiz, the beauty of their verses was inseparable from the truth they perceived. Their words emerged not from an intellectual attempt to craft beauty but from an authentic encounter with spiritual realities that they sought to convey. This makes their poetry timeless, as it speaks directly to the reader's soul, bypassing intellectual barriers and

awakening the divine within. It is this non-artificial authenticity that gives their work its transformative and universal appeal.

Mystic poets use language as a tool for spiritual awakening, often navigating the paradoxical tension between the divine's convergence and transcendence. Palmer (1918) described this duality in the works of Angelus Silesius, whose paradoxes highlight the limits of human comprehension. On the other hand, Lewisohn and Shackle (2006) examined Attar's use of allegory to narrate spiritual journeys, illustrating how literary structures embody mystical concepts. These studies collectively underscore the rich, multi-dimensional nature of mystic language and its enduring relevance in modern discourse. By delving into the intricate layers of meaning within mystical poetry, scholars have uncovered extensive perceptions into the individual experience and the meaning of existence. With the exploration of symbolism, metaphor, and allegory, mystic poets provide a roadmap for readers to embark on their own spiritual journeys and deepen their understanding of the divine. Studying and interpreting such timeless works, we discover the universal truths and eternal wisdom that transcend time and space. Mystic language serves as a bridge between the worldly and the divine, inviting us to contemplate the mysteries of life and connect with the ineffable essence of the universe. The exploration of mystic language allows us to explore the essence of existence and the interdependence of all beings in the universe.

This article builds upon such foundational insights by examining specific linguistic devices and characteristics used by mystic poets. Through a detailed discourse analysis, it explores how these poets articulate their spiritual experiences and foster a universal connection with their audience. By delving into the minute nuances of language and symbolism employed by mystic poets, we gain a deeper understanding of their profound insights and spiritual revelations. Through their poetic expressions, these mystics offer us a glimpse into the depths of their souls and invite us to go on a journey of self-knowing and enlightenment. As we discover the various meanings put into their verses, we are inspired to seek our own inner truths and forge a deeper connection with the divine essence that permeates all of creation. The study of mystic poetry not only enriches our intellectual and spiritual faculties but also provides us with an invaluable vehicle for going beyond temporal and spatial boundaries, thus helping us to tap into the eternal wisdom that lies at the heart of the universe.

2. METHODOLOGY

This study used qualitative discourse analysis methodology to examine the linguistic features of mystic poetry. Textual examples from the works of Rumi, Hafiz, Kabir, and others serve as the primary data. On the other hand, secondary sources provided critical insights into the cultural and philosophical contexts of their language.

Key categories of analysis included:

Symbolism and Imagery: Examining how symbols bridge abstract spiritual truths and tangible understanding.

Paradox and Contradiction: Exploring the use of contradictions to capture the divine's complexity.

Metaphor and Allegory: Analysing how these devices structure narratives of spiritual transformation.

Musicality and Rhythm: Investigating the role of linguistic rhythm in evoking meditative states.

Universal and Inclusive Language: Assessing how mystic poets address diverse audiences through inclusive expressions.

Each of these categories was explored through textual analysis, supported by interpretive commentary and scholarly perspectives. This approach highlighted the interplay between language, spirituality, and the existence in mystic poetry.

4. ANALYSIS

4.1. Symbolism and Imagery

One of the most important features of mystic language is the prevalence of symbolism, which allows poets to convey abstract spiritual truths via vivid and meaningful imagery. Through the use of symbols such as wine, goblet, beloved, and voyage through desert, mystic poets are able to paint a picture of the soul's journey towards enlightenment and union with the divine. The beauty of these symbols comes from their ability to transcend language barriers and speak directly to the heart of the seeker and thus invite them to explore the depths of their own spiritual experience. With the exploration of the depths of mystic poetry, we are not only enriched by the beauty of the words themselves but also guided on a life-changing inner journey towards self-discovery and spiritual enlightenment.

In Rumi's works, light frequently symbolises divine illumination and guidance. Rumi says:

> *"Don't grieve. Anything you lose comes round in another form. The wound is the place where the Light enters you"* (Chittick, 1983).

This imagery of light entering through a wound illustrates the paradoxical nature of spiritual growth: it is often through suffering that one attains enlightenment. Similarly, Hafiz uses the imagery of wine and intoxication as metaphors for divine love, encapsulating the all-encompassing and transformative power of spiritual ecstasy. Through his poetry, Hafiz challenges readers to look beyond their physical senses and embrace the spiritual realm as a means of finding true fulfilment. His words encourage individuals to let go of their earthly attachments and immerse themselves in the divine, allowing for a profound transformation of the soul. By delving into the depths of euphoria and thus embracing the holy love that Hafiz mentions, one can truly experience the profound beauty and joy that comes with spiritual enlightenment.

Attar's The Conference of the Birds employs birds as symbols of the soul. The birds' arduous journey through seven valleys symbolises stages of spiritual awakening, culminating in the realisation of unity with the divine. This use of allegorical imagery simplifies complex spiritual

concepts, making them accessible without diluting their profundity (Lewisohn & Shackle, 2006). Attar's use of allegorical imagery in The Conference of the Birds allows readers to grasp the intricate journey of the soul towards enlightenment in a more tangible way. The metaphor of birds navigating through valleys gives a powerful symbol for the hardships and gains that are the fruits of pursuing the divine truth. Through this symbolic journey, Attar invites readers to reflect on their own spiritual paths and the ultimate goal of unity with the divine.

This powerful image transforms the pain of human suffering into an entry point for spiritual awakening. Similarly, Blake's Auguries of Innocence presents a symbolic framework that captures divine immanence within the smallest aspects of existence:

> *"To see a World in a Grain of Sand / And a Heaven in a Wild Flower, / Hold Infinity in the palm of your hand / And Eternity in an hour"* (Blake, 1863/1966, p. 489).

Here, the grain of sand and wildflower symbolise the infinite and eternal, inviting readers to recognise divine presence in the minutiae of creation.

Leaves of Grass by Whitman employs the symbol of grass as a representation of the unity of all life:

> *"The smallest sprout shows there is really no death, / And if ever there was it led forward life and does not wait at the end to arrest it"* (Whitman, 1855/2009, p. 31).

Grass becomes a universal metaphor for regeneration and continuity, emphasising the cyclical nature of existence and its spiritual underpinnings.

Thoreau, in Walden, invokes symbolic imagery to illustrate spiritual awakening through communion with nature:

> *"The morning wind forever blows, the poem of creation is uninterrupted; but few are the ears that hear it"* (Thoreau, 1854/1995, p. 94).

The wind symbolizes divine inspiration, ever-present yet accessible only to those attuned to the natural and spiritual worlds.

4.2. Paradox and Contradiction

Mystic poets embrace paradox as a linguistic strategy to challenge conventional perceptions and convey the ineffable. Paradoxes often serve to reflect the divine's simultaneous immanence and transcendence. Through the use of paradoxes, mystic poets aim to disrupt the limitations of rational thought and open up new avenues of understanding. By embracing these seemingly contradictory statements, readers are forced to observe the mysteries of the universe and the

interrelatedness of all beings. Therefore, the power of mystic poetry lies in its ability to bring about contemplation, meditation, and hence transformation within the seeker.

Angelus Silesius is a good example of this approach:

> *"God is a pure no-thing, concealed in now and here; the less you reach for Him, the more He will appear"* (Graef, 1942).

This statement contrasts presence and absence and invites readers to give up their desire for control and welcome spiritual mystery. Similarly, Kabir employs paradox to emphasise the divine's all-presence:

> *"The river that flows in you also flows in me; the same sky is above us both"* (Hess, 2002).

Kabir shows the divine's inherent presence within all beings and thus dissolves the boundaries between the self and the other. Thus, he depicts the sense of unity. Kabir's teachings emphasise the importance of looking within oneself to find the divine, rather than seeking it externally. Individuals become able to cultivate a sense of unity and interconnectedness with the world around them by recognising the inherent divinity in themselves and in all beings. Through his poetry, Kabir encourages readers to transcend their ego and embrace a deeper connection to the divine, thus leading to a more fulfilling and purposeful existence. His words continue to inspire and guide spiritual seekers on their journey towards self-realisation and union with the divine.

The Rime of the Ancient Mariner by Coleridge reflects paradox through its protagonist's journey. Suffering and isolation lead to redemption in this journey:

> *"He prayeth best, who loveth best / All things both great and small; / For the dear God who loveth us, / He made and loveth all"* (Coleridge, 1895, p. 175).

This paradoxical connection between love for creation and divine grace challenges readers to reconcile individual suffering with universal compassion.

Thoreau's Walden articulates a paradox of simplicity and abundance:

> *"A man is rich in proportion to the number of things which he can afford to let alone"* (Thoreau, 1854/1995, p. 89).

This statement critiques materialism and affirms spiritual richness in detachment, encapsulating the mystic principle that renunciation often leads to fulfillment.

Blake's The Marriage of Heaven and Hell delves into paradox by asserting the necessity of contraries:

> *"Without Contraries is no progression. Attraction and Repulsion, Reason and Energy, Love and Hate, are necessary to Human existence"* (Blake, 1790/1966, p. 149).

4.3. Metaphor and Allegory

Metaphor and allegory are foundational to mystic poetry, enabling poets to narrate spiritual truths in ways that resonate deeply with their audience. The use of metaphor and allegory allows

mystic poets to convey complex spiritual concepts in a way that is relatable and accessible to readers. Through the use of symbolic language, mystic poetry invites readers to delve deeper into the hidden meanings and truths that lie beneath the surface of everyday life. By engaging with these poetic devices, readers are able to tap into a deeper understanding of themselves and the world around them, leading to profound moments of insight and enlightenment. Mystic poetry serves as a bridge between the material and spiritual realms, offering a path towards greater self-awareness and connection to the divine.

Rumi's metaphor of the reed flute, as seen in the opening lines of his Masnavi, symbolises man's yearning for reunion with God:

> *"Listen to the reed and the tale it tells, how it sings of separation"* (Chittick, 1983).

Similarly, Attar's allegory of the birds in The Conference of the Birds illustrates the soul's journey toward enlightenment. The trials faced by the birds in each valley reflect the internal struggles of those on the spiritual path, making the narrative both relatable and profound (Lewisohn & Shackle, 2006). As the birds face challenges and obstacles on their journey, they must confront their own fears, desires, and limitations in order to reach the ultimate goal of union with the divine. Like Rabia's poetry, Attar's allegory gives a powerful tool for the exalting power of faith and perseverance against hardships. These works continue to affect readers today, offering profound wisdom and enlightenment for those seeking a deeper connection to the divine within themselves.

The Marriage of Heaven and Hell by Blake employs allegory to explore the reconciliation of opposites. His description of the "Proverbs of Hell" juxtaposes conventional morality with visionary insight, reflecting a mystic embrace of contradiction:

> *"The road of excess leads to the palace of wisdom"* (Blake, 1790/1966, p. 151).

Emerson's metaphor of the "transparent eyeball" in Nature illustrates a mystical dissolution of self:

> *"I become a transparent eyeball; I am nothing; I see all; the currents of the Universal Being circulate through me"* (Emerson, 1836/2009, p. 12).

Whitman's Song of Myself employs metaphor to underscore interconnectedness:

> "I am large, I contain multitudes" (Whitman, 1855/2009, p. 55).

4.4. Musicality and Rhythm

The ecstatic quality of mystic poetry is often amplified by its musicality and rhythm. This feature not only enhances the aesthetic appeal of their works but also mirrors the meditative states they aim to evoke. Through the repetition of words and sounds, mystic poets are able to create a trance-like experience for their readers, drawing them into a realm beyond the physical. This heightened sense of awareness allows individuals to transcend their everyday worries and distractions and instead focus on the universal truths that lie at the core of existence. In this way, mystic poetry can be seen as a form of meditation in itself, guiding readers towards a state

of inner peace and connection with the divine. Ultimately, the power of mystic poetry lies in its ability to awaken the soul and inspire a deeper sense of purpose and meaning in life.

Kabir's rhythmic dohas exemplify this:

> *"The flute of the infinite is played without ceasing, and its sound is love"* (Hess, 2002).

The repetitive, lilting structure of these verses draws readers into a contemplative rhythm, mirroring the poet's own spiritual immersion. Similarly, Hafiz's ghazals employ a lyrical cadence that transforms reading into a near-musical experience, drawing readers closer to the divine. As readers delve deeper into the verses, they may find themselves transported to a realm beyond the physical, where the boundaries of the self begin to dissolve in the presence of something greater. Through the beauty of language and imagery, mystic poetry has the power to evoke a sense of awe and wonder, stirring the depths of the soul and opening up new paths of spiritual exploration. In a world filled with noise and distraction, the timeless wisdom of mystic poetry gives an oasis of stillness and reflection, helping us remember our eternal bond with the divine.

Coleridge's Kubla Khan exemplifies the rhythmic and musical qualities of mystic poetry, its cadence evoking a dreamlike state:

> *"In Xanadu did Kubla Khan / A stately pleasure-dome decree: / Where Alph, the sacred river, ran / Through caverns measureless to man / Down to a sunless sea"* (Coleridge, 1895, p. 65).

Whitman's book entitled Leaves of Grass adopts a free verse rhythm that reflects his boundless spiritual vision:

> *"I celebrate myself, and sing myself, / And what I assume you shall assume, / For every atom belonging to me as good belongs to you"* (Whitman, 1855/2009, p. 1).

Thoreau, in Walden, reflects on the rhythm of nature as a spiritual guide:

> *"The sun is but a morning star"* (Thoreau, 1854/1995, p. 305).

4.5. Universal and Inclusive Language

Mystic poets often employ language that transcends religious and cultural boundaries, fostering inclusivity and unity. Their words resonate with universal truths that speak to the human experience, touching the hearts of people from all walks of life. By delving into the mystical realms of consciousness, these poets invite us to ponder the mysteries of existence and contemplate the ineffable nature of reality. Through their verses, we are reminded of the interconnectedness of all beings and the eternal quest for spiritual enlightenment that unites us

as one. Mystic poetry serves as a guiding light, illuminating the path towards inner peace and divine communion.

Hafiz's declaration, *"I am in love with every church, temple, and mosque, for when I go there, I find God,"* (Schimmel, 1975), exemplifies this universalism. His words resonate across faiths, emphasising the shared human quest for divine connection.

Rabia al-Adawiyya's intimate invocations further illustrate the universal appeal of mystic discourse:

> *"My Lord, my heart can take no more than Your love; my tongue can utter no other words than Your name"* (Smith, 1983).

By adopting a tone of profound devotion, Rabia's poetry transcends doctrinal boundaries, appealing to the shared human capacity for love and surrender. Her words resonate with readers, stirring a deep sense of introspection and awakening a yearning for a deeper connection with the divine. Rabia's verses provide solace in times of struggle and inspiration in moments of doubt, guiding us towards a more profound understanding of our place in the universe. Through her timeless poetry, Rabia continues to inspire generations to seek the truth within themselves and embrace the beauty of unity and love that binds us all.

Whitman's Crossing Brooklyn Ferry captures the mystic ideal of unity across time and space:

> *"Closer yet I approach you... I see the affinity of all the men and women alive in lands beyond the sea"* (Whitman, 1855/2009, p. 99).

Thoreau's Walden emphasises the shared spiritual quest inherent in humanity:

> *"The universe is wider than our views of it. It is a great injustice to limit the experience of others by the narrowness of our own"* (Thoreau, 1854/1995, p. 219).

Blake's Jerusalem affirms the universal longing for spiritual renewal:

> *"I will not cease from mental fight, / Nor shall my sword sleep in my hand, / Till we have built Jerusalem / In England's green and pleasant land"* (Blake, 1804/1966, p. 341).

5. CONCLUSION

Mystic poetry holds a unique and enduring place in the literary and spiritual traditions of humanity. It transcends cultural, linguistic, and temporal boundaries, offering a profound exploration of the human quest for the divine. Through the innovative use of symbolism, paradox, metaphor, and rhythm, mystic poets articulate spiritual experiences that elude conventional expression. The works of figures such as Rumi, Hafiz, Kabir, and others illuminate universal themes of love, unity, and transcendence, inviting readers into a shared journey of spiritual awakening and self-discovery.

This study has demonstrated how the language of mystic poetry bridges the immanent and the transcendent, creating a discourse that not only inspires individual enlightenment but also fosters cross-cultural dialogue. The intricate interplay of linguistic strategies allows mystic

poets to convey complex spiritual truths with both simplicity and depth, making their works accessible to diverse audiences while retaining their profound resonance. Symbolic imagery, paradoxical constructs, and musical elements combine to evoke meditative states and invite readers into a transformative engagement with the text.

The findings underscore the relevance of mystic poetry in contemporary discourse. At a time when cultural and spiritual divides often dominate global narratives, the universal language of mystic poetry helps us to remember the interrelatedness of all beings and the shared aspirations of the individual. Its existential concerns, such as divine love, wholeness, unity, and the exploration of meaning, remain as relevant today as they were centuries ago, offering a pathway to greater understanding and harmony.

To sum up, the continuing heritage of mystic poetry is due to the fact that it is powerful enough to go beyond the boundaries of time, space, and culture. By bridging the earthly and the divine, mystic poets create a timeless dialogue that continues to resonate with readers, inspiring them to delve into the mysteries of the universe and forge deeper connections with the Whole. This study reaffirms the transformative power of mystic language and its capacity to illuminate the universal truths that bind humanity together. Mystic poetry remains not only a literary treasure but also a spiritual guide, inviting us to reflect on our place within the cosmos and our connection to the ineffable essence of life.

REFERENCES

1. Blake, W. (1966). The Portable Blake (A. Kazin, Ed.). Penguin Books. (Original work published 1790, 1804, 1863) https://archive.org/details/ThePortableBlake/page/n1/mode/2up
2. Chittick, W. C. (1983). The Sufi Path of Love: The Spiritual Teachings of Rumi. SUNY Press. https://archive.org/details/CHITTICKSufiPathOfLove
3. Coleridge, S. T. (1895). The Rime of the Ancient Mariner and Other Poems. Houghton, Mifflin and Company. Boston. https://archive.org/details/rimeofancientmar00col/mode/2up
4. Emerson, R. W. (2009). Nature and Selected Essays. Penguin Classics. (Original work published 1836) https://archive.org/details/natureselectedes00emer
5. Ferrer, J. N., & Sherman, J. H. (Eds.). (2008). The participatory turn: Spirituality, mysticism, religious studies. Suny Press.
6. Graef, H. C. (1942). Angelus Silesius. Blackfriars, 23(265), 137-142. https://www.cambridge.org/core/journals/blackfriars/article/angelus-silesius/439DE3ADBEC9E3DE06DB8AF1B96719E7
7. Hess, L. (2002). The Bijak of Kabir. Oxford University Press. https://archive.org/details/bijakofkabir/mode/2up
8. Lewisohn, L. & Shackle, C. (2006). Attar and the Persian Sufi Tradition. I.B. Tauris Publishers.https://archive.org/details/attarandthepersiansufitraditiontheartofspiritualflight/mode/2up?view=theater

9. Palmer, F. (1918). Angelus Silesius: A Seventeenth-Century Mystic. Harvard Theological Review, 11(2), 171-202. https://www.jstor.org/stable/1507119?seq=1
10. Schimmel, A. (1975). Mystical Dimensions of Islam. UNC Press. https://archive.org/details/137665622MysticalDimensionsOfIslamAnnemarieSchimmel/mode/2up
11. Smith, M. (1983). Rabia the Mystic and Her Fellow-Saints in Islam. Hijra International Publishers. Lahore.
12. Thoreau, H. D. (1854). Walden. Online text at Electronic Text Center, University of Virginia.https://web.archive.org/web/20080918081551/http://etext.lib.virginia.edu/toc/modeng/public/ThoWald.html
13. Whitman, W. (2009). Leaves of Grass: The First (1855) Edition. Penguin Classics. (Original work published 1855) https://archive.org/details/waltwhitmansleav00whit/mode/2up

A COMPARATIVE ANALYSIS OF YUNUS EMRE'S AND WILLIAM BLAKE'S POETRY

Doç. Dr. Süleyman BAŞARAN
Batman Üniversitesi,
suleyman.basaran@batman.edu.tr - 0000-0002-3262-098X

ABSTRACT

This paper provides a comparative analysis of the poetry of Yunus Emre, a Turkish Sufi poet, and William Blake, an English mystic poet, exploring their shared mystical themes and different cultural contexts. Despite emerging from different religious traditions, namely Sufism and Christian mysticism, both poets emphasise the transformative power of divine love, the unity of creation, and the rejection of institutionalised religion. Their works highlight a personal and direct experience of the divine, where love serves as the central force for spiritual awakening and unity with God. Through a thematic analysis, the paper shows how both poets reflect simplicity and accessibility in their language to communicate profound spiritual truths to a wide audience, making their mysticism relatable to all. The study also explores their disapproval of dogmatism, with Yunus advocating for personal devotion in Sufi mysticism and Blake criticising the Church of England's suppression of spiritual freedom. While their stylistic approaches differ in the sense that Yunus's simplicity contrasts with Blake's symbolic and visionary style, both poets call for a return to a more personal and heartfelt connection with the divine. This paper highlights the universal importance of their works, showing how their poetry continues to resonate across cultural and temporal boundaries.

Key Words: Yunus Emre, William Blake, mysticism, divine love, spiritual awakening, comparative literature, Sufism, Christian mysticism.

1. INTRODUCTION

Mysticism, a spiritual and experiential path to enlightenment and innocence as compared to systematised religion, seeks to transcend the material and intellectual confines of human existence to attain a direct, intimate connection with the divine. Both Christianity and Islam

have rich mystical traditions that emphasise inner transformation, divine love, and the unity of creation despite the fact that they were shaped by their distinct theological frameworks.

Christian mysticism has its roots in early Christian thought, particularly in the works of figures such as Origen, Augustine, and later, the mediaeval mystics like Julian of Norwich and St. John of the Cross (Holmes, 2002). It often centres on the experiential knowledge of God, emphasising divine union as the ultimate goal of the spiritual journey. Key Christian mystical concepts include the "dark night of the soul," "the purification of desires," and "contemplative prayer" as pathways to divine intimacy (Underhill, 2002). The mystical tradition in Christianity often operates within a tension between institutional orthodoxy and the personal, transformative experiences of the divine, a theme explored extensively by Romantic poets like William Blake, who critiqued organised religion's tendency to stifle genuine spiritual encounters (Roberts, 2007).

Islamic mysticism, known as Sufism, represents the inward, esoteric dimension of Islam. Rooted in the Quranic emphasis on divine love and proximity to God (Qurb), Sufism developed as a spiritual response to the growing formalism of Islamic legalism. Central to Sufi practice is the idea of tariqa (the spiritual path), which involves the purification of the soul, remembrance of God (dhikr), and the annihilation of the self (fana) in the divine presence (Chittick, 2007; Khanam, 2009).

Sufi poetry serves as a primary medium for expressing these mystical themes, with prominent figures such as Rumi, Hafiz, and Yunus Emre using verse to convey the inexpressible experiences of divine love and unity. Yunus Emre, one of the most celebrated Sufi poets in Anatolia, stands out for his ability to articulate profound spiritual truths in simple Turkish, making his works accessible to people across all walks of life. His poetry reflects the Sufi ideals of humility, universal love, and the divine presence in all creation (Karamustafa, 1994).

Despite theological differences, both Christian and Islamic mysticism share an emphasis on the transformative power of love and the transcendence of the ego as essential to attaining spiritual union. Poets like Yunus Emre and William Blake exemplify these shared mystical concerns within their respective religious traditions. Yunus's Sufi teachings echo the unity of being (wahdat al-wujud), portraying all creation as a reflection of God's essence. In contrast, Blake's visionary works explore the divine as innate in all aspects of life, reject the dualism of body and spirit, and critique institutional religion for obstructing the personal connection with God (Lindberg, 1970).

Yunus Emre (1238–1328) and William Blake (1757–1827), though separated by centuries and rooted in different cultural and religious traditions, exhibit remarkable thematic and stylistic parallels in their works. Yunus Emre, writing during the Seljuk period in Anatolia, emphasised divine love as the foundation of spiritual life, expressing Sufi themes of unity and self-realisation in language that resonated with the common people. On the other hand, Blake, a Romantic visionary poet and artist, used his works to critique social and religious constraints while presenting a deeply mystical view of the divine's presence in the world. His poetry, characterised by symbolic language and sharp contrasts, reflects a Christian mystical tradition

that seeks to reconcile opposites, such as innocence and experience, or good and evil (Roberts, 2007; Kaçmaz, 2023).

Both poets share a commitment to simplicity and accessibility in their language, which makes their profound mystical insights available to a broad audience. For Yunus, this involved writing in vernacular Turkish, while Blake employed straightforward language and symbolism in works like Songs of Innocence and of Experience. Their shared critique of institutional religion and celebration of universal love highlights their relevance as voices for spiritual liberation and unity across cultural boundaries.

This paper aims to explore the thematic and stylistic similarities and differences between Yunus Emre and William Blake, situating their works within broader mystical and literary traditions. By examining their shared focus on divine love, the critique of dogmatism, and the unity of creation, the study highlights how these poets transcend cultural and temporal divides, offering universal insights into the spiritual dimensions of human existence.

2. LITERATURE REVIEW

Scholarly interest in Yunus Emre centres on his role in Turkish Sufi mysticism and his ability to make spiritual concepts accessible to the common people. According to Baskal (2004), Yunus's poetry is an expression of universal Sufi ideals, particularly the unity of existence (*vahdet-i vücut*) and the transformative power of divine love. His use of vernacular Turkish to convey mystical ideas has been instrumental in shaping Turkish literary traditions. Kaçmaz (2023) emphasises the simplicity of Yunus's language and its ability to transcend social and educational barriers, making him a beloved figure across different strata of society.

Furthermore, studies like those by Uygur and Beyhan (2024) delve into the thematic richness of Yunus's works, analysing their focus on love, self-realisation, and the interconnectedness of humanity. These studies often highlight lines such as:

> "*Yaratılanı severiz, Yaradan'dan ötürü*"
> *(We love the created for the Creator's sake).*

This sentiment underscores the poet's vision of universal compassion and divine unity.

Research on William Blake often situates him within the Romantic movement, emphasising his critique of institutional religion and his visionary portrayal of spiritual truths (Abrams, 1971). Blake's poetry, as highlighted by Roberts (2007), reflects a deep engagement with Christian mysticism and a commitment to exploring the spiritual potential of the imagination. Blake's rejection of societal constraints and his advocacy for personal divine experiences are themes frequently explored in works like "*Songs of Innocence and of Experience."*

Lindberg (1970) argues that Blake's symbolic use of language, particularly in poems like *"The Lamb"* and *"The Tyger,"* creates a dialectic between innocence and experience, encouraging readers to engage with spiritual truths beyond dichotomies. Additionally, works like *"The Garden of Love"* are frequently analysed for their critique of religious dogma and the Church's suppression of human freedom and joy.

While Yunus Emre and Blake have been extensively studied within their cultural contexts, cross-cultural comparisons remain limited. Galin (1997) offers a preliminary exploration of the parallels between Yunus and Blake, arguing that both poets present an accessible yet profound spiritual vision that transcends religious boundaries. By emphasising the interconnectedness of humanity and the divine, their works serve as universal calls for spiritual awakening.

Building on these insights, this paper seeks to expand the comparative framework, examining how these poets' shared themes and stylistic choices contribute to global mystical traditions.

3. METHODOLOGY

This study adopts a qualitative, comparative literary methodology to analyse the works of Yunus Emre and William Blake. The approach combines textual analysis, thematic interpretation, and cultural contextualisation, aiming to uncover the shared mystical underpinnings and cultural specificities of their poetry.

Representative texts were selected based on their thematic relevance to mysticism, divine love, and societal critique. For Yunus Emre, poems such as “Gel gör beni aşk neyledi” and “Sevelim sevilelim, bu dünya kimseye kalmaz” were analysed (Emre, 2013). For William Blake, key poems include “The Lamb,” “The Tyger,” and “The Garden of Love” (Blake, 1996). These texts exemplify the poets’ shared concerns and unique cultural influences.

The analysis was structured around three key dimensions:

Thematic Analysis: Identifying themes of divine love, unity, and critiques of institutionalised religion.

Stylistic Analysis: Comparing linguistic features such as simplicity, symbolism, and tone to understand how each poet communicates mystical ideas.

Cultural Contextualisation: Situating the poets within their respective cultural and religious traditions; Yunus Emre within Sufism and William Blake within Romantic and Christian mysticism.

Secondary sources, including critical studies on Sufi mysticism (Karamustafa, 1994) and Romantic literature (Abrams, 1971), were consulted to contextualise the findings. Scholarly works, such as those by Cetinkaya (2023) and Lindberg (1970), provided additional insights into the meaning and significance of the works of mystics.

The study is limited to the analysis of the most famous works of William Blake together with the important works assumed to belong to Yunus Emre. Also, interpreting Blake’s symbolic language relies on subjective analysis, which may vary across critical perspectives. Future research could address these limitations by incorporating interdisciplinary approaches and broader textual samples.

4. FINDINGS AND ANALYSIS

Both Yunus Emre and William Blake offer profound mystical visions that emphasise the transformative power of divine love, the unity of all creation, and the critique of rigid

institutional structures. Despite coming from different cultural and religious traditions, Yunus rooted in Sufism and Blake in Christian mysticism, their works reveal striking thematic parallels. At the core of their mystical vision lies the understanding that the divine is present in all aspects of existence and that love is the key to spiritual enlightenment and unity with God.

4.1. Mystical Vision

Both poets articulate a deeply mystical worldview, where personal experiences of the divine and the interconnectedness of all creation are central themes. Their works emphasise spiritual awakening through love, self-awareness, and the abandonment of ego.

Yunus's poetry reflects the essence of Sufi mysticism, particularly the idea of *fana*, the annihilation of the self in the presence of God. His poetry often explores the soul's transformative journey toward unity with the divine, expressing this process in accessible and vivid language. One of the most powerful expressions of this theme appears in the line *"Gel gör beni aşk neyledi"* (Come, see what love has done to me) (Emre, 2013). Here, Yunus conveys the soul's complete transformation through divine love, marking a turning point in the individual's spiritual journey. This idea of self-annihilation in the face of divine love is a recurring motif in Sufi poetry, where love is not merely an emotional experience but the vehicle for spiritual enlightenment and divine union (Schimmel, 2011).

Blake's mystical vision incorporates Christian symbolism, often using his work to explore the spiritual realities behind physical appearances. His poem *"Auguries of Innocence"* offers a quintessential expression of this worldview, as seen in the famous lines: "*To see a World in a Grain of Sand / And a Heaven in a Wild Flower"* (Blake, 1996). These lines embody Blake's belief that the divine is present in seemingly unimportant things that we encounter in everyday life. Like Yunus, Blake highlights the interconnectedness of all creation and the presence of God in every facet of existence. For Blake, seeing the world in its smallest elements reflects his larger philosophical belief that the material and spiritual worlds are inseparable, each reflecting the divine (Lindberg, 1970).

4.2. Simplicity and Accessibility

Both poets use simple, direct language to communicate profound spiritual truths, making their mystical insights accessible to a wide audience. This approach contrasts with the often complex theological discourses of their times, aiming to bring the experience of the divine closer to ordinary people.

Yunus's use of plain Turkish reflects his commitment to ensuring that his mystical teachings could reach the masses. In lines such as *"İlim ilim bilmektir, / İlim kendin bilmektir"* (True knowledge is knowing yourself), he highlights the Sufi notion that spiritual wisdom comes not from external knowledge but from self-realisation and inner transformation. His simplicity is not just a stylistic choice but a reflection of his belief that spiritual enlightenment is available to all, irrespective of social status or education. This accessibility is a hallmark of his work, which influences both the learnt and the common folk (Kaçmaz, 2023).

Blake similarly embraced simplicity in his poetry, especially in his *Songs of Innocence and of Experience*, where he uses direct language and vivid imagery to communicate deep spiritual and philosophical concepts. In *"The Lamb,"* Blake uses a childlike voice to ask, "*Little Lamb, who made thee*?" This seemingly simple question probes theological and existential concerns, using the voice of a child to explore the profound relationship between the creator and creation. Blake's simplicity is a way of connecting to the innocence of the human spirit, emphasising that spiritual truths can be understood in the most basic and direct terms (Roberts, 2007).

4.3. Love as a Path to the Divine

For both poets, love is not just an emotion but a transformative force that leads the soul closer to God. Love transcends the material world and becomes the primary medium through which the divine reveals itself. This theme appears frequently in their work, where love is both the path and the destination in the journey of spiritual awakening.

Central to Yunus's mysticism is the notion that love is the ultimate means of connecting with the divine. As expressed in *"Sevelim sevilelim, bu dünya kimseye kalmaz"* (Let us love and be loved; this world will not remain for anyone), love is framed as a divine force that transcends the temporary nature of earthly existence. In this line, Yunus speaks to the impermanence of the material world and the eternity of love, which is the vehicle for the soul's eternal union with God. This echoes the Sufi concept of divine love (*ishq*), which unites all beings in the presence of the divine, dissolving the boundaries between self and other (Chittick, 2007).

Blake also explores love as a divine force, but he contrasts selfish love with selfless, divine love. In *"The Clod and the Pebble,"* Blake contrasts two types of love: "Love seeketh not itself to please, / Nor for itself hath any care." Blake highlights that true love is not self-serving but selfless, a reflection of the divine love that connects all beings. This aligns with Yunus's view of love as transcendent and universal, reflecting a mutual connection with the divine.

4.4. Critique of Dogmatism and Institutions

Both Yunus Emre and William Blake critique the rigidity of institutionalised religion and the societal structures that hinder spiritual growth. Their works call for a return to a personal, intimate relationship with the divine, free from the constraints of organised dogma.

Yunus's poetry often critiques the formalities of religious practice, emphasising the personal and direct experience of God over ritualistic or dogmatic observance. In Sufi thought, the quest for God is internal and direct, and Yunus reflects this ideal in his work. His spiritual vision contrasts with external religious structures, calling for personal purification through love and humility. This critique is echoed in his poetry, where spiritual awakening comes not through adherence to ritual but through the heart's devotion to God (Karamustafa, 1994).

Blake, too, critiques institutionalised religion, particularly the Church of England, for its oppressive control over spiritual expression. His poem *"The Garden of Love"* critiques the suppression of spiritual joy, depicting a once-vibrant garden turned into a restrictive chapel. Blake's critique centres on the idea that institutional religion, while presenting itself as a spiritual guide, often obstructs genuine spiritual freedom and personal connection with the

divine. His works call for a return to an intimate, direct relationship with God, free from the constraints imposed by dogmatic institutions (Lindberg, 1970).

4.5. Differences in Style and Cultural Context

While Yunus Emre and William Blake share many spiritual concerns, their stylistic approaches and cultural contexts reveal important differences. Yunus Emre's poetry is characterised by simplicity, directness, and humility, reflecting his desire to communicate profound spiritual truths in language that is accessible to all. In contrast, Blake's style is more symbolic and visionary, employing complex metaphors and vivid imagery to explore spiritual themes. While Yunus's language aims for clarity and accessibility, Blake's symbolism invites multiple interpretations and engages the reader in a deeper, more complex spiritual journey.

Yunus Emre's works are deeply rooted in Sufi mysticism, a tradition that emphasises the direct experience of the divine and the unity of all existence. His focus is on the internal, personal relationship with God. In contrast, Blake's works engage with Christian mysticism and Romanticism, offering a critique of the institutionalisation of religion while exploring the tension between innocence and experience, good and evil. Although both poets emphasise the need for personal spiritual experience, Blake's work is more concerned with the social and moral implications of religious and spiritual practice, and Yunus's poetry is centred on personal devotion and mystical unity with God.

5. DISCUSSION

The comparison of Yunus Emre and William Blake reveals striking thematic and stylistic convergences despite their divergent cultural and religious backgrounds. Both poets offer profound mystical insights that transcend their respective traditions, highlighting universal themes of divine love, spiritual unity, and the critique of institutionalised religion. The shared motifs of love as a transformative force, the rejection of rigid dogma, and the emphasis on the divine presence within all aspects of creation reflect a deep commitment to the spiritual awakening of the individual. Yet, their respective cultural contexts and stylistic approaches shape how these themes are presented, offering unique insights into the ways mysticism functions within Islamic and Christian traditions.

One of the most compelling findings of this study is the universality of the themes explored by both Yunus Emre and William Blake. Despite the theological and cultural differences between Sufism and Christian mysticism, both poets emphasise a mystical vision that sees the divine as immanent in all aspects of creation. In both Yunus's line *"Gel gör beni aşk neyledi"* and Blake's *"To see a World in a Grain of Sand,"* the divine is not a distant, unreachable entity but a pervasive presence in the subtleties of life. This shared vision of the interconnectedness of all things aligns with the Sufi concept of *tawhid* (the unity of God) and Blake's exploration of the unity of opposites. Both poets suggest that through love, humility, and self-awareness, the individual can experience a deeper connection to the divine, thus fulfilling a central tenet of both Sufism and Christian mysticism: the transformation of the self through divine union. While the specific religious frameworks of Yunus Emre and Blake differ, their treatment of mystical themes reveals that spiritual truths can transcend doctrinal divides. Both poets call for a more

personal, direct experience of the divine, rejecting the formalities of institutionalised religion. Yunus Emre's critique of dogma in Sufi practice echoes Blake's critique of the Church of England in *"The Garden of Love,"* where he portrays the garden of innocence and joy corrupted by religious restrictions. In this sense, both poets advocate for a return to the heart of spirituality—love, unity, and inner transformation—over adherence to external rituals and religious institutions.

Another important aspect of both Yunus Emre's and William Blake's poetry is their use of simplicity and accessibility to communicate profound spiritual truths. By employing clear, direct language, both poets make complex mystical ideas available to a broader audience. Yunus Emre's decision to write in vernacular Turkish, as seen in lines such as *"İlim ilim bilmektir, / İlim kendin bilmektir"* (True knowledge is knowing yourself), demonstrates his commitment to making Sufi teachings accessible to the common people. Similarly, Blake's straightforward language in *"The Lamb"* invites readers of all ages to engage with profound theological questions. In both cases, the simplicity of the language does not diminish the depth of the message. Instead, it enhances the accessibility of the poems, inviting spiritual reflection from a wider audience and allowing the poets to communicate their mystical visions beyond intellectual or social boundaries. This accessibility is particularly important when considering the cultural contexts in which both poets worked. Yunus Emre's poetry was written during a time of political and religious upheaval in Anatolia, and his use of simple Turkish allowed his mystical teachings to resonate with the general populace. Blake, writing in a time of social and political unrest in England, similarly used his accessible language to challenge the social structures of his time, particularly the religious orthodoxy that he believed repressed true spiritual expression. Both poets, in their own ways, sought to democratise spirituality and make it available to all, not just the intellectual or religious elite.

Both poets position love as the central transformative force in their mystical visions. Yunus Emre's understanding of divine love as a path to union with God resonates deeply with the Sufi notion of *ishq*—a love so consuming that it leads to the annihilation of the ego and the fusion of the soul with the divine. This is exemplified in his line *"Sevelim sevilelim, bu dünya kimseye kalmaz"* (Let us love and be loved; this world will not remain for anyone), which emphasises that love is the only constant in an impermanent world. Similarly, Blake's portrayal of divine love as selfless and transcendent in *"The Clod and the Pebble"* reinforces this theme. For Blake, true love is not bound by selfish desire but seeks to connect with the divine, selflessly giving of oneself. Both poets emphasise the transformative nature of divine love, not just as an abstract ideal but as a practical, spiritual force that shapes the individual's relationship with the world and the divine. The connection between love and spiritual enlightenment in both poets' works suggests that, for both Yunus and Blake, the experience of divine love is the gateway to true knowledge and self-realisation. In this sense, love is both the means and the end of the spiritual journey, a force that leads the individual toward greater unity with God and with all creation. This idea of love as a spiritual force is central to many mystical traditions and is articulated here by both poets in ways that transcend religious boundaries.

A notable aspect of both Yunus Emre's and William Blake's works is their critique of institutionalised religion. Yunus Emre, as a Sufi poet, emphasises the importance of a personal, direct relationship with God over adherence to rigid dogmas or religious formalities. This theme is echoed in his poetry, where the focus is on the inner experience of divine love rather than external religious observances. Similarly, Blake's *"The Garden of Love"* critiques the Church of England for its stifling of spiritual freedom, portraying a garden—once a symbol of innocence and spiritual renewal—turned into a restrictive chapel that suppresses human desire and joy. This critique of institutionalised religion is a common thread in both poets' works, reflecting a shared belief that true spirituality is found not in external rituals but in the personal experience of divine love and unity with creation. This shared critique of dogma suggests that both Yunus and Blake viewed institutionalised religion as a barrier to the direct, personal experience of the divine. For both poets, the true path to spiritual enlightenment lies in the heart, in the lived experience of love and unity rather than in conformity to religious authority. Their works invite readers to reflect on the ways in which institutional religion can sometimes obscure the deeper, more intimate connection to the divine.

While the thematic concerns of Yunus Emre and William Blake align in many ways, their stylistic approaches and cultural contexts differ significantly. Yunus's simplicity and directness contrast with Blake's more complex, symbolic, and visionary style. Yunus's language is straightforward, meant to be understood by all, reflecting his mission to communicate profound spiritual teachings in a way that transcends intellectual barriers. Blake, on the other hand, uses rich symbolism, vivid imagery, and paradoxical language to invite deeper reflection. His poems are layered with meaning, often requiring the reader to engage with the text on multiple levels. Culturally, Yunus Emre's Sufi mysticism is deeply embedded in Islamic spirituality, particularly the mystical tradition of Sufism, which emphasises the unity of all creation and the annihilation of the ego. Blake's works, while also deeply spiritual, are more influenced by Christian mysticism and the philosophical ideals of the Romantic movement, which stresses the importance of individual expression and the critique of social norms (Abrams, 1971). Thus, while both poets advocate for personal spiritual experience and critique institutional religion, their cultural and religious backgrounds shape the way these themes are expressed and explored in their poetry.

6. CONCLUSION

This comparative analysis of the poetry of Yunus Emre and William Blake reveals profound thematic and stylistic similarities that transcend their distinct cultural and religious backgrounds. Despite emerging from different traditions, Yunus from the mystical Sufi tradition in Islam and Blake from the Christian mysticism of the Romantic era, both poets express a deep commitment to the transformative power of divine love, the unity of creation, and the critique of institutional religion. Their works reflect a shared mystical vision that emphasises a personal connection with the divine and the accessibility of profound spiritual truths through simplicity and directness.

Both Yunus Emre and William Blake envision divine love as a path to spiritual enlightenment and unity with God, with love serving as the central transformative force in their mystical philosophies. Yunus's emphasis on self-annihilation in the face of divine love and Blake's portrayal of selfless, transcendent love highlight the centrality of love as the key to overcoming the ego and achieving spiritual awakening. Their shared critique of dogmatism and institutionalised religion further underscores their common vision of a direct, personal relationship with the divine, free from the constraints imposed by religious structures.

While their works converge on these fundamental spiritual concerns, their stylistic approaches and cultural contexts highlight important differences. Yunus's poetry is marked by simplicity and accessibility, reflecting his aim to communicate profound mystical ideas to a broad audience, while Blake's complex symbolism and visionary imagery invite deeper reflection and multiple interpretations. These differences reflect the distinct historical, cultural, and theological contexts in which each poet wrote, yet both poets use their art to challenge the status quo and advocate for a more direct, heartfelt engagement with the divine.

To sum up, the comparison of Yunus Emre and William Blake not only illuminates the universal themes of mysticism and spiritual awakening but also highlights the enduring relevance of their works across cultures and centuries. Their poetry invites readers to explore the depths of divine love, the interconnectedness of all creation, and the personal journey toward spiritual enlightenment. By focusing on these shared themes, this paper contributes to a broader understanding of how mysticism functions across religious traditions and demonstrates the ways in which poets, regardless of cultural or religious context, can communicate profound spiritual truths that resonate with universal human experiences.

REFERENCES

1. Abrams, M. H. (1971). *The mirror and the lamp: Romantic theory and the critical tradition* (Vol. 360). New York: Oxford University Press.
2. Baskal, Z. (2004). *Claiming Yunus Emre: Historical contexts and the politics of reception.* The University of Wisconsin-Madison.
3. Blake, W. (1966). *The Portable Blake* (A. Kazin, Ed.). Penguin Books. (Original work published 1790, 1804, 1863) https://archive.org/details/ThePortableBlake/page/n1/mode/2up
4. Cetinkaya, M. (2023). *Spirituality and Mental Well-Being: A Study of the Members of Three London-Based Sufi Groups*. Doctoral dissertation, University of London, University College London.
5. Chittick, W. C. (2007). *Sufism: A Short Introduction*. Oneworld Publications.
6. Emre, Y. (2013). *Yunus Emre Divanı*. TC. Kültür Bakanlığı. https://archive.org/details/YunusEmreDivani_201310/mode/2up
7. Galin, M. (1997). *Between East and West: Sufism in the Novels of Doris Lessing*. State University of New York Press.

8. Holmes III, U. T. (2002). *A history of Christian spirituality: An analytical introduction*. Church Publishing, Inc.
9. Kaçmaz E. (2023). In Search of Inner Self: Yunus Emre's Mysticism and Emerson's Transcendentalism doi.org/10.30767/diledeara.1379908
10. Karamustafa, A. T. (1994). *God's Unruly Friends: Dervish Groups in the Islamic Later Middle Period, 1200-1550*. The Anarchist Library. https://theanarchistlibrary.org/library/ahmet-karamustafa-god-s-unruly-friends?v=1621333671
11. Khanam, F. (2009). *Sufism: An Introduction*. Goodword Books: New Delhi. https://ia802205.us.archive.org/23/items/byDrFaridaKhanam/Sufism-An-Introduction.pdf
12. Lindberg, B. (1970). William Blake's visions and the Unio Artistica. *Scripta Instituti Donneriani Aboensis*. 5. 141-167. 10.30674/scripta.67624.
13. Roberts, J. (2007). *William Blake's poetry*. Bloomsbury Publishing.
14. Schimmel, A. (1975). *Mystical Dimensions of Islam*. UNC Press. https://archive.org/details/137665622MysticalDimensionsOfIslamAnnemarieSchimmel/mode/2up
15. Underhill, E. (2002). *Mysticism: A Study in the Nature and Development of Spiritual Consciousness*. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library. https://www.ccel.org/ccel/u/underhill/mysticism/cache/mysticism.pdf
16. Uygur, S. S., & Beyhan, E. (2024). Those Who Are Mindful and Those Who Make Them Mindful: Yunus Emre and Mindfulness. *Mindfulness*, 15(3), 700-715.

İngilizce Kelime Öğretiminde Resfebe Kullanımı: Uygulama Örnekleri

Yüksek Lisans Öğrencisi**, Vahid Hosseinzadeh**

Gazi Üniversitesi, vahidhosseinzadeh07@gmail.com - ORCID ID: 0009-0005-6374-1791

Doç. Dr., Ekrem Ziya DUMAN

Gazi Üniversitesi, ezduman@gazi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1965-1378

Özet

Resfebe, kelimeler ve deyimlerin resimlerle veya sembollerle ifade edildiği yaratıcı bir bulmaca türü olarak dil öğretiminde önemli bir potansiyel sunmaktadır. Paivio'nun Çift Kodlama Teorisi (1986), dil öğrenme sürecinde görsel ve sözel bilgilerin aynı anda işlenmesinin öğrenmeyi güçlendirdiğini savunur. Kapp'in Oyunlaştırma Yaklaşımı (2012), öğrenme sürecine oyun unsurlarının entegre edilmesinin motivasyonu artırdığını ve daha kalıcı öğrenme sağladığını öne sürer. Wright, Betteridge ve Buckby'nin "Games for Language Learning" (2006) adlı çalışmasında, oyunların dil öğreniminde öğrencilerin katılımını artırdığı ve dil becerilerini geliştirdiği vurgulanmaktadır. Türkiye'de özellikle ilkokul düzeyinde Türkçe eğitimi kapsamında kullanılan Resfebe, öğrencilerin görsel ve sözel düşünme becerilerini bir arada geliştirerek dil öğrenme sürecini destekleyen eğlenceli bir yöntemdir. Çalışmada ilkokul öğrencilerine Resfebe'nin İngilizce dil öğretiminde kelime öğretimi bağlamındaki örnekleri sunulmuştur. Bu örneklerin ingilizce öğretiminde görsel ipuçlarına dayalı öğrenmenin kelime dağarcığı gelişimini ve anlam çıkarma becerilerini destekleyebileceği öngörülmektedir. Resfebe bulmacalarının kelime öğretimi sürecinde yaratıcı ve eğlenceli bir öğrenme aracı olarak tasarlanabileceği düşünülmektedir. Bu amaçlarda çalışmada resfebe etkinliklerinin ingilizce kelime öğretiminde nasıl yapılandırılabileceğine dair teorik bir çerçeve sunularak öğrencilerin dil öğrenimine yönelik motivasyonlarını artırabilecek resfebe örnekleri hazırlanmıştır. Böylece öğrenilen kelimeler öğrencilerin zihinlerinde daha kalıcı hale gelebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Resfebe, kavram öğretimi, ingilizce, uygulama örnekleri.

The Use of Rebus in English Vocabulary Teaching: Practical Examples

Abstract

Rebus, a creative puzzle type where words and idioms are represented through pictures or symbols, holds significant potential in language teaching. Paivio's Dual Coding Theory (1986) argues that processing both visual and verbal information simultaneously enhances learning. Similarly, Kapp's Gamification Approach (2012) suggests that integrating game elements into the learning process boosts motivation and ensures more lasting learning. Wright, Betteridge, and Buckby's work *Games for Language Learning* (2006) emphasizes that games increase student engagement and improve language skills. Rebus, commonly used in Turkish language education at the elementary level in Turkey, supports the language learning process by fostering both visual and verbal thinking skills in students. This study presents examples of how Rebus puzzles can be used in English vocabulary teaching for elementary students. It is suggested that visual cue-based learning through Rebus puzzles can enhance vocabulary development and meaning inference skills in English language instruction. Rebus puzzles are considered a creative and enjoyable learning tool that can be designed for vocabulary teaching purposes. In line with this objective, the study provides a theoretical framework on how Rebus activities can be structured for English vocabulary instruction, offering examples that could potentially increase students' motivation for language learning. Thus, the vocabulary learned through these activities may become more permanent in students' minds.

Key Words: REBUS, concept teaching, English, practical examples

Giriş

Resfebe, kelimeleri ve deyimleri görsel ya da sembolik ifadelerle birleştirerek bireylerin hem problem çözme becerilerini hem de düşünme esnekliklerini destekleyen bir tekniktir. Dil öğretimi bağlamında, Resfebeler sözcüklerin anlamını çözme, kelime dağarcığını geliştirme ve anlam çıkarma becerilerini desteklemek için ideal bir araç olabilir. Resfebelerin kullanımı, öğrenme sürecinde yaratıcı düşünceyi teşvik ederek öğrencilerin görsel ve sözel bilgileri birleştirme becerisini artırabilir. Bu bildiride Resfebe'nin, yaratıcı problem çözme ve içgörü geliştirme süreçlerindeki etkileri teorik çerçeve ve uygulama örnekleriyle ele alınmıştır.

Teorik Çerçeve

Paivio'nun Çift Kodlama Teorisi, bilginin hem görsel hem de sözel kanallarla işlenmesinin öğrenmeyi desteklediğini savunur. Resfebeler, bu süreci harekete geçirerek öğrencilerin bilgiyi daha kalıcı öğrenmesini sağlar. Örneğin, kelime dağarcığının geliştirilmesi ve anlam çıkarma gibi beceriler, görsel ve sözel bilgilerin bir arada işlenmesiyle pekiştirilebilir. Kapp'in Oyunlaştırma Yaklaşımı ise öğrenme sürecine oyun unsurlarının entegre edilmesinin motivasyonu artırdığını vurgular. Resfebeler, eğlenceli bir öğrenme deneyimi sunarak

öğrencilerin aktif katılımını teşvik eder. Özellikle grup çalışmaları ve bireysel tasarımlar yoluyla oyunlaştırma öğeleri, dil öğrenimini daha keyifli hale getirebilir.

Resfebeler, problem çözme becerilerinin geliştirilmesinde önemli bir araçtır. İçgörü gerektiren sorunların çözümünde, öğrencilerin karmaşık problemlere yenilikçi yaklaşımlar geliştirmesi sağlanır. Bu süreçte, bireylerin algısal ve bilişsel yapılarını yeniden düzenlemeleri gerekir. Sternberg ve Davidson'a (1995) göre içgörü, sorun öğelerinin başlangıçta nasıl algılandığının yeniden yapılandırılmasını gerektirir. Resfebeler, bireyin öğrenilmiş dil bilgisi kurallarını aşarak yaratıcı düşünme yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olur. Bu bağlamda, Resfebelerin kullanımı, dil öğretiminde yalnızca kelime öğrenimini değil, aynı zamanda problem çözme becerilerini de destekleyen bir yöntem sunar.

Resfebelerin içgörüyle bağlantısı, görsel ve sözel ipuçlarının yaratıcı biçimde birleştirilmesine dayanır. Örneğin, "AGRILAR" (artan ağrılar) örneğinde olduğu gibi, farklı özelliklerdeki ipuçlarını bir araya getirerek ortak bir ifade oluşturmak gerekir. Resfebeyi çözmek, bireyin düşünme süreçlerinde kökleşmiş varsayımları gevşetmesini ve problemi yeni bir bakış açısıyla ele almasını gerektirir. MacGregor ve Cunningham (2008) ile Salvi ve diğerlerinin (2016) çalışmaları, Resfebelerin içgörü problemlerinin çözümünde etkili bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tür problemlerin çözümü, görsel-mekânsal ilişkilerin sözel yorumlanmasıyla bireyin bilgi ve becerilerini yeniden yapılandırmasını sağlar. Bu süreç, Resfebeleri yalnızca bir oyun aracı değil, aynı zamanda bilişsel gelişim ve dil öğretimi için güçlü bir yöntem haline getirir.

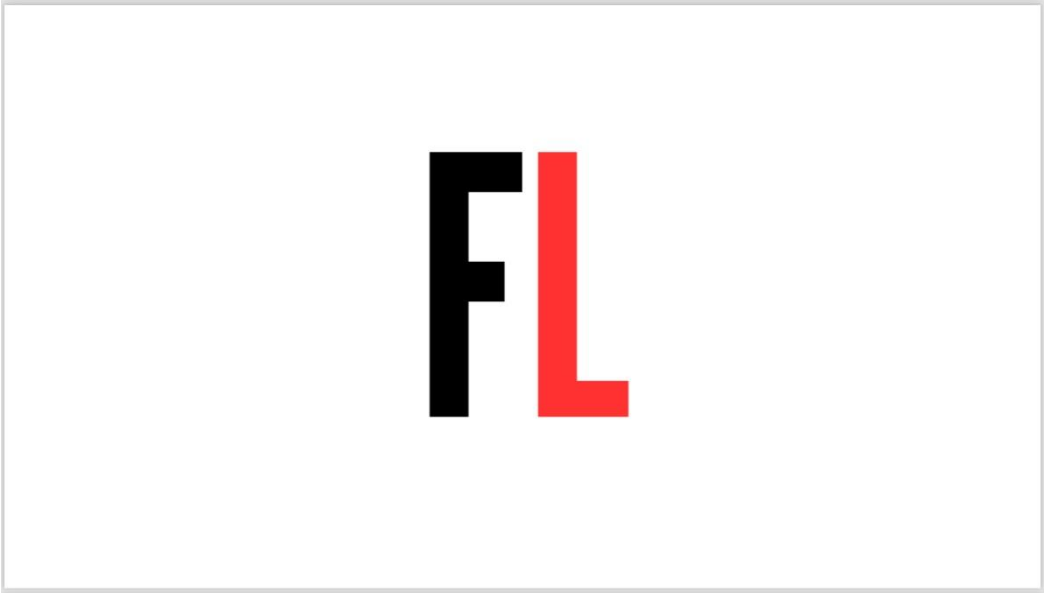
Uygulama Örnekleri

Resfebe kullanımına ilişkin çeşitli uygulamalar, İngilizce kelime öğretimi sürecinde etkili olabilir. Öğrencilerin kelime dağarcığını geliştirmek için kullanılan basit Resfebe bulmacaları, onların hem eğlenmesini hem de öğrenmesini sağlar. Örneğin, " " ipucu, öğrencilerin "butterfly" kelimesine ulaşmasına yardımcı olur. Bu tür görsel ve sözel ipuçlarının birleştirilmesi, öğrencilerin yaratıcı düşünme becerilerini destekler.

Bireysel ve grup çalışmaları, Resfebelerin uygulanabileceği diğer yöntemlerdir. Öğrencilerden kendi Resfebe bulmacalarını tasarlamaları istenebilir. Bu etkinlikler, öğrencilerin yalnızca dil becerilerini değil, aynı zamanda yaratıcı düşünme ve problem çözme yeteneklerini geliştirmelerine olanak tanır. Ayrıca, bu tür etkinlikler, öğrenme sürecini daha keyifli hale getirerek öğrencilerin motivasyonunu artırır.

Aşagğıda birkaç tane resfebe örneği verilmiştir. Bu örnekleri inceleyerek resfebe kuralları hakkında ipuçları yakalamak mümkündür:

SA

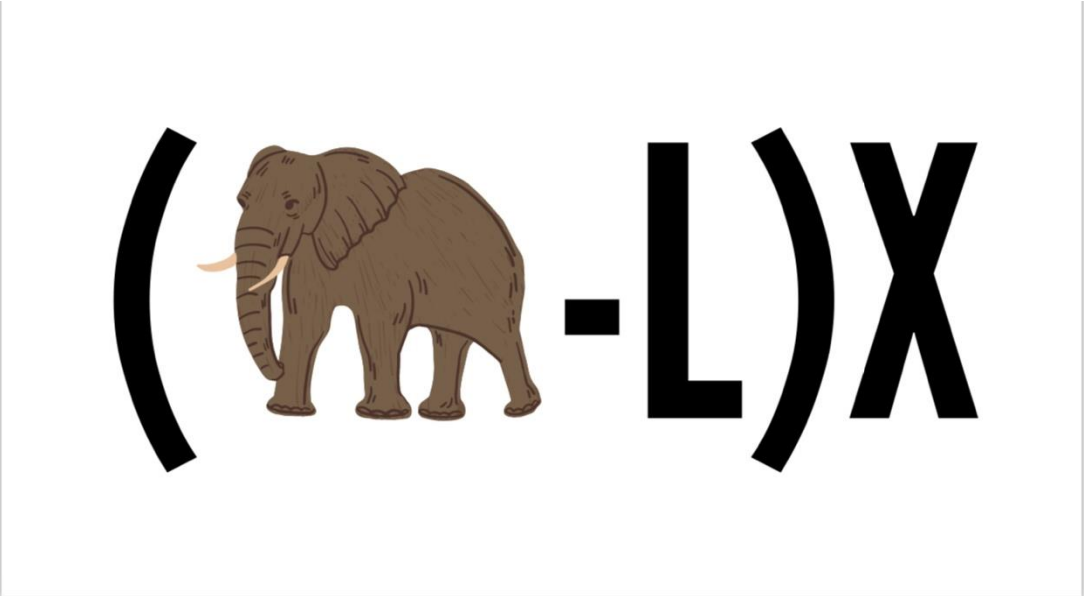

FL

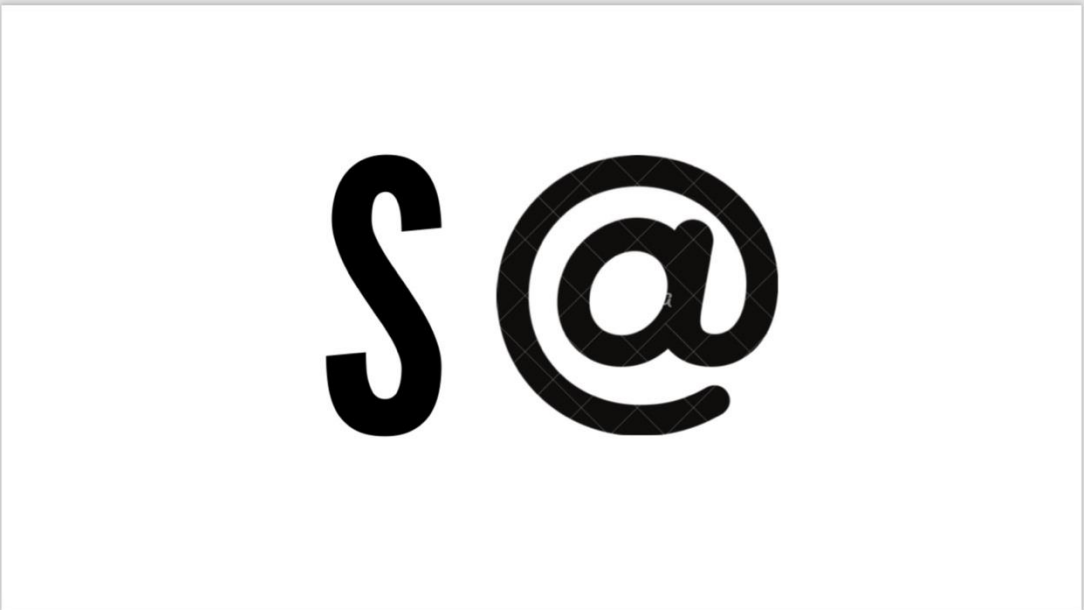

Y

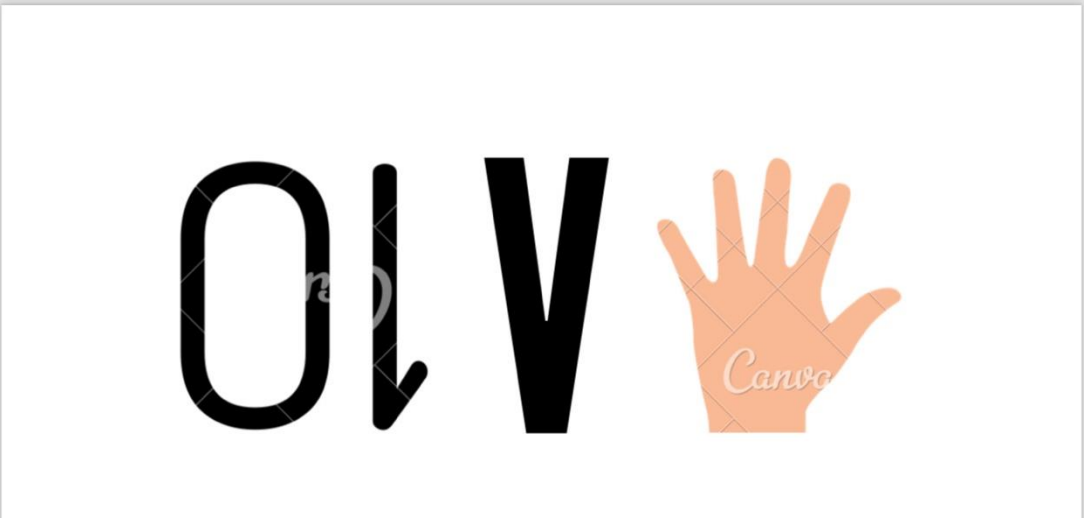
WL

CO

C L

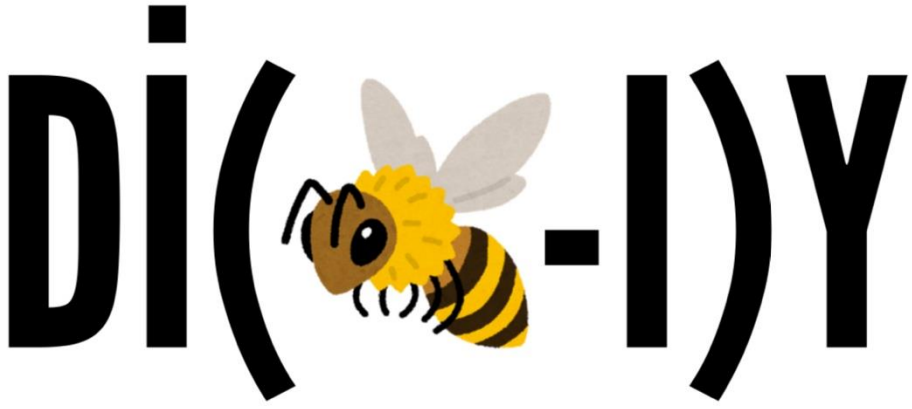

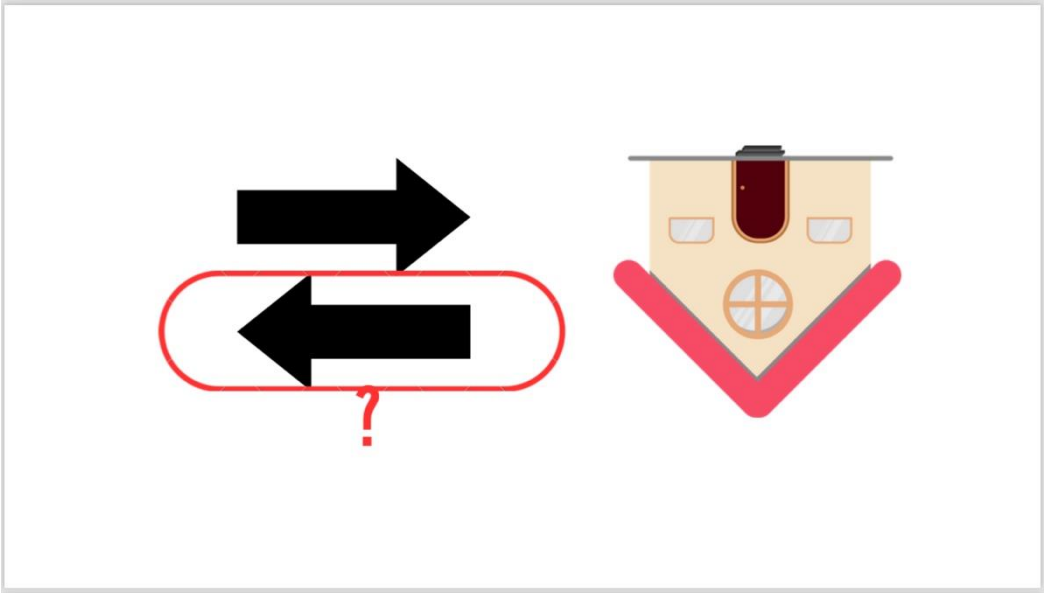

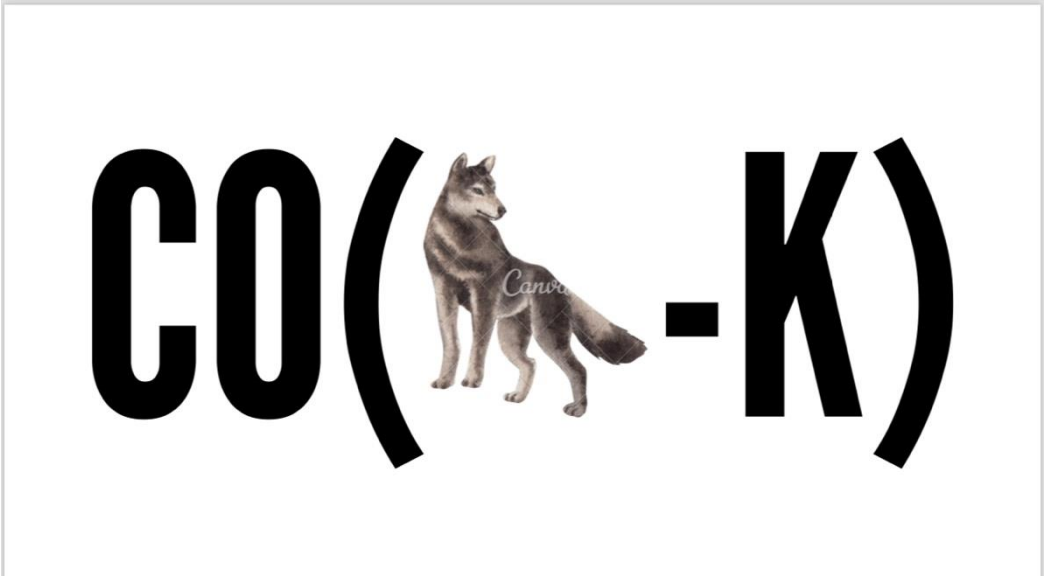

AC R

CO(-K)

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Resfebe'nin İngilizce kelime öğretiminde yaratıcı ve etkili bir araç olduğunu ortaya koymaktadır. Görsel ve sözel öğelerin entegrasyonu sayesinde kelime öğrenimi daha kalıcı hale gelmektedir. Resfebeler, yalnızca kelime öğretimi için değil, aynı zamanda öğrencilerin problem çözme ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmek için de önemli bir araçtır. Gelecekte, Resfebe'nin farklı öğrenim gruplarında ve bağlamlarda uygulanabilirliği üzerine daha fazla araştırma yapılması önerilmektedir. Ayrıca, dijital platformlar üzerinden geliştirilebilecek Resfebe uygulamaları, bu yöntemin modern eğitim ortamlarına entegrasyonunu kolaylaştırabilir.

Kaynaklar

- Duman, E. Z. (2023). *Felsefe Grubu Eğitiminde RESFEBE*.
- Paivio, A. (1986). *Mental Representations: A Dual Coding Approach*.
- Kapp, K. M. (2012). *The Gamification of Learning and Instruction*.
- Wright, A., Betteridge, D., & Buckby, M. (2006). *Games for Language Learning*.
- MacGregor, J. N., & Cunningham, J. B. (2008). Problem solving and insight.
- Sternberg, R. J., & Davidson, J. E. (1995). *The Nature of Insight*.
- Salvi, C., Costantini, G., Bricolo, E., Perugini, M., & Beeman, M. (2016).

Cevapa anahtarı:

1. SA VE
2. F AL L
3. PA Y
4. W AL L ET
5. CO İN
6. C EL L
7. Fİ X
8. S ET
9. NO V EL
10. DART ER
11. L A S T
12. Dİ AR Y

13. AC TO R
14. SOL VE
15. CO URT

GELİR DAĞILIMININ MAKROEKONOMİK BELİRLEYİCİLERİ: OECD ÜLKELERİNE YÖNELİK BİR ANALİZ

Doç. Dr. Sema YAŞAR
Şırnak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
semayasar@sirnak.edu.tr ORCID: 0000-0002-7056-9265

ÖZET

Bir ülkenin ekonomik performansı üretim artışının yanı sıra elde edilen çıktının paylaşımına da bağlıdır. Gelir paylaşımında adaletin sağlanması toplumların refah düzeyi üzerinde son derece önemli bir husustur. Bugün pek çok ülkenin en önemli sorunlarından biri olan gelir dağılımı adaletsizliği ekonomilerin istikrarı açısından da en önemli konulardan birini teşkil etmektedir. Makroekonomik açıdan gelir dağılımını etkileyecek pek çok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerin başında ise ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon, ticari açıklık, kamu harcamaları ve sermaye yatırımları gelmektedir. Bu nedenle bu çalışmada gelir dağılımının makroekonomik belirleyicilerinin incelenebilmesi amacıyla ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, ticari açıklık, kamu harcamaları ve gayri safi sabit sermaye yatırımları ile gelir dağılımı adaletsizliği arasındaki uzun dönemli ilişki panel ARDL yöntemi ile analiz edilmiştir. Seçilmiş 24 OECD ülkesi için 1997-2021 dönemi yıllık verileri ile yapılan analiz neticesinde gelir dağılımı adaletsizliği ile işsizlik, enflasyon, ticari açıklık, kamu harcamaları ve gayri safi sabit sermaye yatırımları arasında uzun vadeli bir ilişki olduğu tespit edilirken ekonomik büyümenin ise istatistiki açıdan anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre işsizlik, enflasyon, ticari açıklık, kamu harcamaları ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarında meydana gelen bir artış uzun vadede gelir dağılımı adaletsizliğini artırmaktadır. Bu açıdan politika yapıcıların işsizliği azaltacak, enflasyonu düşürecek politikalara daha fazla ağırlık vermeleri, kamu harcamalarının tüketimden ziyade sosyal harcamalar ile transfer harcamalarına yönelik yapılması ve daha da önemlisi yatırımların gelirden en düşük payı alan kesimin kendi zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için üretken ve verimli alanlara yönlendirilmesi önem arz etmektedir. Netice itibariyle politika yapıcıların makroekonomik belirleyicilerin tamamını göz önünde bulundurarak politikalar uygulamaları gelir dağılımında adaletin sağlanması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Gelir dağılımı, enflasyon, işsizlik, ticari açıklık, kamu harcamaları, OECD ülkeleri

MACROECONOMIC DETERMINANTS OF INCOME DISTRIBUTION: AN ANALYSIS OF OECD COUNTRIES

Assoc. Prof. Dr. Sema YAŞAR
Sirnak University Faculty of Economics and Administrative Sciences
semayasar@sirnak.edu.tr ORCID: 0000-0002-7056-9265

ABSTRACT

The economic performance of a country depends not only on the increase in production but also on the sharing of the output obtained. Ensuring justice in income distribution is an extremely important issue for the welfare level of societies. Income distribution inequality, which is one of the most important problems of many countries today, also constitutes one of the most important issues in terms of the stability of economies. There are many factors that will affect income distribution from a macroeconomic perspective. At the forefront of these factors are economic growth, unemployment, inflation, trade openness, public expenditures, and capital investments. Therefore, in this study, in order to examine the macroeconomic determinants of income distribution, the long-term relationship between economic growth, inflation, unemployment, trade openness, public expenditures, gross fixed capital investments, and income distribution inequality has been analyzed using the panel ARDL method. As a result of the analysis made with annual data for the period 1997-2021 for 24 selected OECD countries, it has been determined that there is a long-term relationship between income distribution inequality and unemployment, inflation, trade openness, public expenditures, and gross fixed capital investments, while it has concluded that economic growth is statistically insignificant. According to the results obtained, an increase in unemployment, inflation, trade openness, public expenditures, and gross fixed capital investments in the long term increases income distribution inequality. In this regard, it is important for policymakers to place greater emphasis on policies that will reduce unemployment and lower inflation, to direct public spending towards social expenditures and transfer payments rather than consumption, and, more importantly, to guide investments towards productive and efficient areas so that the lowest income groups can meet their essential needs. As a result, it is important for policymakers to implement policies by taking into account all macroeconomic determinants in order to ensure justice in income distribution.

Keywords: Income distribution, inflation, unemployment, trade openness, public expenditure, OECD countries

1. GİRİŞ

Ekonomik performans bakımından üretimde artış sağlamak kadar elde edilen çıktının paylaşılması da önemlidir. Toplumların refah düzeylerinin artışı açısından gerekli olan hususlardan biri de gelirin adaletli dağılımıdır. Yaşam kalitesini artırmakla eşdeğer olarak görülebilecek olan gelirin adil dağılımı ekonomilerin öncelikli hedefleri içerisinde yer alması gereken bir konudur. Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında gelir dağılımı adaletsizliği dünyanın pek çok ülkesinin en önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. 1970'li yıllar itibariyle de gelişmiş ülkelerin endişe duyduğu en önemli konu yaşam kalitesi olmuştur (Todaro, 1994; Ali, 2018: 123). Bu nedenle gelir dağılımı adaletsizliğinin belirleyicilerinin tespiti de önem arz etmektedir. Özellikle makroekonomik değişkenler bu anlamda dikkat çekmektedir. Ekonomik büyüme, işsizlik, enflasyon, ticari açıklık, kamu harcamaları ve gayri safi sabit sermaye yatırımları gelir dağılımı adaletsizliğini açıklamada sıklıkla karşılaşılan makroekonomik değişkenlerdir.

Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki ilk olarak Simon Kuznets tarafından incelenmiştir. Kuznets Hipotezi olarak ifade edilen bu hipoteze göre ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında ters U şeklinde bir ilişki söz konusudur. Buna göre ekonomik büyüme ilk aşamada gelir dağılımı adaletsizliğini artırmakta iken belirli bir eşikten sonra ekonomik büyüme gelir dağılımı adaletsizliğini azaltmaktadır (Kuznets, 1955:7-18). Greenwood ve Jovanovic (1990), az gelişmiş veya gelişmekte olan ekonomilerde finansal gelişmeler gerçekleştiğinde bu gelişmeden yüksek maliyetler nedeniyle sadece yüksek gelirli kişilerin faydalanacağını böylece de gelir dağılımı adaletsizliğinin artacağını belirtmişlerdir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri arttıkça maliyetler de azalacak ve neticede düşük gelirli kesimin de finansal araçlara erişimi artış gösterecektir. Bu ise gelir dağılımı adaletsizliğini azaltacaktır. Bu hipotez de finansal Kuznets Hipotezi olarak adlandırılmaktadır (Hepsağ, 2017: 137; İşcan ve Demirel, 2024: 3). Gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümenin zararlı sonuçları endişe uyandıran bir mevzu iken gelişmekte olan dünyanın ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasındaki ilişki konusunda net bir görüşü bulunmamaktadır (Todaro, 1994; Ali, 2018: 123).

Gelir dağılımının makroekonomik belirleyicilerinden biri de enflasyondur. Enflasyon oranlarının nominal ücretleri aşması durumunda gelir ücretli çalışanlardan kar elde edenlere doğru kayacağı için gelir dağılımı adaletsizliğini artırmaktadır (Yaşar, 2022: 5). Enflasyon ve gelir dağılımı ilişkisine yönelik genel kabul görmüş bir yaklaşım olmasa da Laidler ve Parkin (1975) ile Fischer ve Modigliani (1978)'e göre enflasyon zengini daha zengin fakiri de daha fakir yapması dolayısıyla gelir dağılımı adaletsizliğini artırmaktadır.

Gelir dağılımı üzerinde etkili olabilecek bir diğer makroekonomik belirleyici ise işsizliktir. İşsizler üretim sürecinin dışında kaldıklarından yeterli düzeyde gelir elde edememekte ve buna bağlı olarak da refah düzeyleri düşmektedir. Bu durum da gelir dağılımı adaletsizliğini artırmaktadır. Ayrıca işsizliğin yüksek olmasına bağlı olarak devletin gerçekleştireceği kamu

harcamaları da artmakta bu ise bütçe üzerinde olumsuz etkiler oluşturarak gelir dağılımı adaletsizliğinin artmasına neden olmaktadır (Yaşar, 2022: 6).

Kamu harcamaları kaynakların devlet tarafından kullanımını ifade etmektedir. Kamu harcamalarının artması ise devlet tarafından kullanılan kaynakların fazlalaşması anlamına gelmektedir. Kamu harcamalarının kompozisyonu ve vergi yapısına bağlı olarak da milli gelirin bölüşümü dolayısıyla gelir dağılımı üzerinde de etkisi bulunmaktadır (İlgün, 215: 497).

Uluslararası ticaretin önündeki engellerin kaldırılması anlamına gelen ticari açıklık ya da ticari serbestleşme ile gelir dağılımı arasındaki ilişki Heckscher-Ohlin-Samuleson teoreminden türetilen Stolper-Samuelson teoremi ile açıklanabilmektedir. Stolper ve Samuelson (1941)'e göre ticaretin serbestleşmesiyle beraber ülkeler karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olabilmek amacıyla ülkede bol miktarda bulunan malların üretiminde uzmanlaşmalarını sağlayıp kıt olan faktörleri de diğer ülkelerden satın almayı tercih etmektedirler. Bu nedenle ülkelerde bol bulunan ürünlerin talebi artmakta ve ücretleri artış göstermektedir. Kıt bulunan faktörlere olan talep ve ücretler ise azalmaktadır. Dolayısıyla bu durum gelir dağılımı adaletsizliğini azaltıcı bir etki göstermektedir. Stolper-Samuelson teoremine göre ticari açıklık gelir dağılımı adaletsizliğinin azalmasına neden olmaktadır.

2. LİTERATÜR

Gelir dağılımı adaletsizliği ile ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, ticari açıklık, kamu harcamaları, sabit sermaye yatırımları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalar değerlendirildiğinde genel olarak sonuçların enflasyon ve işsizliğin gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı yönünde olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme, kamu harcamaları ve ticari açıklığın gelir dağılımı üzerindeki etkisine yönelik ise literatürde bir fikir birliğinin olmadığını görmek mümkündür.

Rangel vd. (2002), Brezilya'nın 1991-2000 dönemi için uzun vadede gelir dağılımı adaletsizliği ile ekonomik büyümenin birlikte hareket etme eğiliminde olduğunu ve aralarında ters U hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Bhorat ve Van der Westhuizen (2008) Güney Afrika için 1995-2005 dönemini inceledikleri çalışmalarında, Shahbaz (2010) Pakistan için 1971-2005 dönemi Majeed (2016) ise yine Pakistan için 1975-2013 dönemini değerlendirdikleri çalışmalarında, Scholl ve Klasen (2019) ise 122 ülkenin 1961-2012 dönemini inceledikleri çalışmada gelir dağılımı adaletsizliği ile büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu, gelir dağılımı adaletsizliğinin ekonomik büyümedeki artışlarla birlikte artma eğiliminde olduğunu bulmuşlardır. Bu çalışmaların aksine Iyke ve Ho (2017), İtalya ekonomisinin 1967-2012 dönemini, Royuela vd. (2019) 15 OECD ülkesi için 2003-2013 dönemini, Breunig ve Majeed (2020)'nin ise 152 ülkenin 1956-2011 dönemini inceledikleri çalışmalarda gelir dağılımı adaletsizliği ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu gelir dağılımı adaletsizliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasındaki olumlu ve olumsuz ilişkiye yönelik sonuçlar elde eden çalışmaların yanı sıra büyüme ve gelir dağılımı arasında herhangi bir ilişkinin olmadığı yönünde bulgulara ulaşan çalışmalar da bulunmaktadır. Niyimbanira (2017)

tarafından Güney Afrika eyaletlerindeki 18 belediyenin 1996-2014 dönemi verileriyle yapılan çalışma ve aynı zamanda Benos ve Karagiannis (2018)'in 1929-2013 dönemi ABD'de fiziksel ve beşeri sermayenin etkisi altında gelir dağılımı adaletsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmaları neticesinde ekonomik büyüme ve gelir dağılımı arasında herhangi bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Sintos (2023), enflasyonun gelir dağılımı üzerindeki etkisini 124 yayınlanmış çalışmadan elde edilen 1767 tahminden oluşan veri kümesi üzerinde incelemiş olduğu çalışma neticesinde enflasyonun gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığını tespit etmiştir. Bucak ve Saygılı (2022), 15 OECD ülkesinin 2004-2016 döneminde enflasyon ve ticari açıklığın, Akın ve Aytun (2018) ise Türkiye'de 1980-2013 döneminde enflasyonun gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığını tespit etmişlerdir. Pata (2020) ise Türkiye'de 1987-2016 döneminde enflasyonun yanı sıra gayri safi sabit sermaye stokunun da gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığını tespit etmiştir. Monnin (2014), 10 OECD ülkesinin 1971-2010 döneminde işsizliğin gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığını, Durak ve Akalin (2022) ise Türkiye için 1988-2016 döneminde işsizliğin yanı sıra ekonomik büyümedeki artışların da gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığını tespit etmişlerdir.

Ersezer ve Ulutürk (2004), Türkiye'de 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımı adaletsizliğini kötüleştirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Destek vd. (2017) de Türkiye ekonomisinin 1977-2013 dönemi için yaptıkları çalışma neticesinde kamu harcamaları ve enflasyondaki artışların gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı, ekonomik büyümedeki artışın da gelir dağılımı adaletsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Ali (2018) de Pakistan'ın 1980-2015 döneminde ve kamu harcamaları, enflasyon, işsizlik, dış ticaret açığının gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığını tespit etmiştir. Ancak Uygur ve Han (2021) ise G10 ülkelerinin 1997-2019 dönemi içi yaptıkları analiz neticesinde bu çalışmalara kıyasla daha farklı sonuçlar elde etmişlerdir. Kamu harcamalarının ve ayrıca ticari açıklığın gelir dağılımı adaletsizliğini azalttığını, ekonomik büyümenin ise gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

Mahesh (2016), BRIC ülkelerinin 1991-2013 dönemi verileriyle yaptığı analiz neticesinde ticari açıklığın gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmıştır. Benzer şekilde Khan ve Nawaz (2019) da CIS ülkelerinde 1990-2016 döneminde, Gökalp vd. (2011) de Türkiye'de 1980-2001 döneminde ticari açıklığın gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ancak Değer (2006) ise 68 ülkenin 1975-2002 dönemi ticari açıklık ve gelir dağılımı adaletsizliği arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında ticari açıklığın gelir dağılımı adaletsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmıştır.

Ticari açıklık ile gelir dağılımı arasındaki ilişkinin ülkelerin gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterdiğini tespit eden çalışmalar da mevcuttur. Calderon ve Chong (2001), 102 ülke için 1960-1995 dönemi için yaptıkları çalışma neticesinde gelişmiş ülkelerde ticari açıklığın gelir dağılımı adaletsizliğini azalttığını ancak gelişmekte olan ülkelerde ise artırdığı sonucuna ulaşırken Dorn vd. (2022), 139 ülkenin 1970-2014 dönemi için yapmış oldukları çalışmanın neticesinde ticari açıklığın gelişmekte olan ve yükselen ekonomilerde gelir dağılımı adaletsizliğini gidermeye yönelik etki ederken gelişmiş ekonomilerde ise gelir dağılımı

adaletsizliğini artırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

3. EKONOMETRİK YÖNTEM VE VERİ SETİ

Gelir dağılımının makroekonomik belirleyicilerini tespit edebilmek amacıyla bağımlı değişken olarak gelir dağılımı (gini) değişkeni, bağımsız değişkenler olarak da ekonomik büyüme (gdp), işsizlik (unemp), enflasyon (inf), ticari açıklık (trade), kamu harcamaları (pexp) ve son olarak gayri safi sabit sermaye yatırımları (gfcf) değişkenleri modele eklenmiştir. Bağımlı değişken olan gelir dağılımı değişkeninin bağımsız değişkenlerle arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığı eşbütünleşme analizi ile test edilmiştir.

Çizelge 1. Modelde kullanılan Değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Dönem, Cinsi	Kaynak
gini	Gini katsayısı	Yıllık, Oran	SWIID
gdp	GSYH büyümesi (yıllık %)		World Bank-World Development Indicators
unemp	İşsizlik (toplam işgücü %)		
inf	Enflasyon (yıllık %)		
trade	Ticaret (GSYH%)		
pexp	Genel hükümet nihai tüketim harcamaları (GSYH %)		
gfcf	Gayri safi sabit sermaye yatırımları (GSYH %)		

Gelir dağılımının makroekonomik belirleyicilerini tespit edebilmek amacıyla Avustralya, Türkiye, Avusturya, Belçika, Kanada, Çekya, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Japonya, Güney Kore, Meksika, Hollanda, Polonya, Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve ABD olmak seçilmiş 24 OECD ülkesinin 1997-2021 dönemi yıllık verileri ile analiz gerçekleştirilmiştir. Gelir dağılımı için kullanılan gini katsayısı verileri Standartlaştırılmış Dünya Gelir Eşitsizliği Veri Tabanı (SWIID)'dan, diğer veriler ise World Bank'tan temin edilmiştir. Çalışma için oluşturulan panel veri analizi modeli aşağıdaki gibidir:

$$gini = \beta_0 + \beta_1\, gdp_{it} + \beta_2\, unemp_{it} + \beta_3\, inf_{it} + \beta_4\, trade_{it} + \beta_5\, pexp_{it} + \beta_6\, gfcf_{it} + u_{it} \qquad (1)$$

3.1.Metodoloji ve Bulgular

Panel analiz uygulamalarında öncelikle değişkenlerin yatay kesit bağımlılığının tespiti gereklidir. Yatay kesit bağımlılığı testinin sonucu kaçıncı nesil birim kök testinin uygulanacağının kararını vermesi açısından önemlidir. Dolayısıyla ilk olarak yatay kesit bağımlılığı testi yapılmıştır.

Cross-Section Dependence (CD) testi, Pesaran (2004) tarafından ülkelerden herhangi birinde gerçekleşen bir şokun diğerleri üzerindeki etkisini tespit edebilmek amacıyla geliştirilmiştir. Ancak CD testinin güçlü ya da yarı güçlü gizli faktörlere sahip olan panellerden gelen kalıntılara uygulanması aşırı reddedilmeye yol açabilmektedir. Bu durum da sıfır hipotezinin yanlış reddedilmesine neden olabilmektedir. Bunun üzerine Juodis ve Reese (2021) tarafından CDw testi türetilmiş ve bu testteki potansiyel güç eksikliğini giderebilmek amacıyla Fan vd.

(2015) tarafından önerilen bir tarama bileşeni de dahil edilerek CDw+ testi geliştirilmiştir. Çalışmada yer alan değişkenlere yönelik gerçekleştirilen CDw+ testi sonuçları Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi Sonuçları

	gini	**gdp**	**unemp**	**inf**	**trade**	**pexp**	**gfcf**
CDw+	652.38	921.51	455.83	603.19	1009.89	703.13	543.66
Prob	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Karar	Ret	Ret	Ret	Ret	Ret	Ret	Ret

Çizelge 2'deki sonuçlara göre tüm değişkenler için prob değerinin 0.000 olması nedeniyle yatay kesit bağımlılığının olmadığını ifade eden H_0 hipotezi reddedilmiştir. Netice itibariyle değişkenlerde yatay kesit bağımlılığının olduğu sonucuna ulaşılmış ve ikinci nesil birim kök testi yapılması gündeme gelmiştir. Bu nedenle Cross-sectionally Augmented Dickey Fuller (CADF) testi yapılmıştır. Pesaran (2006)'ın geliştirmiş olduğu ikinci nesil birim kök testi olan CADF testi denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{i,t-1} + c\bar{y}_{i,t-1} + d_i \Delta\bar{y}_{i,t} + e_{it} \quad (2)$$

Testin hipotezleri de aşağıdaki gibidir:

$H_0: \beta_i = 0$ durağan değildir (bütün i'ler için)

$H_1: \beta_i < 0$ ise durağandır (i=1,2,……N, i=N_1+1, N_1+2,……N için)

Panelde bulunan tüm ülkelerin birim köklerinin ortalamaları ile Cross-Sectionally Augmented IPS (CIPS) birim kök istatistiği oluşturulmaktadır. CIPS istatistiği aşağıdaki gibidir (Pesaran, 2007: 267):

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^{N} CADF_i \quad (3)$$

Modelde kullanılan değişkenlere ait CADF birim kök testi sonuçları Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. Birim Kök Testi Sonuçları

	Seviye		**1.Fark**	
	Gecikme	**CIPS istatistiği**	**Gecikme**	**CIPS istatistiği**
gini	1	-0.921	1	-2.656***
gdp	1	-3.577***	1	-5.670***
unemp	1	-1.777	1	-3.476***
inf	1	-2.850***	1	-4.730***
trade	1	-1.532	1	-4.014***
pexp	1	-1.239	1	-3.905***
gfcf	1	-1.999	1	-4.016***

Bireysel yatay kesitli genişletilmiş Dickey–Fuller dağılımının ortalamalarının kritik değerleri:			
Sabit (0)	%10	%5	%1
N: 24 T:25	-2.07	-2.15	-2.3

*** istatistiki anlamda %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Sabit model dikkate alınmıştır.

Çizelge 3'te yer alan birim kök testi sonuçlarına göre modelde bulunan gdp ve inf değişkenleri seviyede durağandır. Diğer yandan gini, unemp, trade, pexp ve son olarak gfcf değişkenleri ise seviyede birim köke sahipken birinci farkları alındığında durağan hale gelmektedirler. Bağımsız değişkenlerden bir kısmının seviyede durağan bir kısmının da birinci farkının alınması ile durağan hale gelmesi değişkenler arasındaki ilişkinin tespit edilebilmesi için ARDL analiz yönteminin tercih edilmesine neden olmaktadır.

Pesaran vd. (1999) tarafından geliştirilen Panel Autoregressive Distributed Lag (ARDL) modelinde iki tahminci bulunmaktadır: Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (PMG) ve Ortalama Grup Tahmincisi (MG). MG tahmincisi, ARDL parametrelerine herhangi bir kısıtlama getirmez ve uzun vadeli parametreler bireysel ARDL tahminlerinden elde edilen uzun vadeli parametrelerin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır (Erdem vd., 2010: 376).

PMG tahmincisi ise homojen uzun dönem katsayılarını varsaymakta ve hata varyansları ile katsayıların gruplar arasında farklılaşmasına olanak tanımaktadır. Bu tahminci, farklı regresyon tahminleriyle tüm eğim katsayılarının ve hata varyanslarının aynı olduğunu varsayarak geleneksel sabit etkiler tahmin edicileri arasında bir alternatif oluşturur. Ayrıca PMG tahmincisi değişkenlerin uzun dönemli homojenliğinin yanı sıra kısa dönemli heterojenliğine de olanak tanımaktadır. PMG modeli denklemi aşağıdaki gibidir (Pesaran vd., 1999: 630):

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \varphi_i y_{i,t-1} + \lambda_i x_{it} + \delta_i z_{it} + \sum_{j=1}^{p-1} \beta_{ij}^{*} \Delta y_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{q_i} \lambda_{ij}^{*\prime} \Delta x_{i,t-j} + \sum_{j=0}^{k_i} \delta_{ij}^{*\prime} \Delta z_{i,t-j} + \varepsilon_{it} \qquad (4)$$

ARDL modelinin iki tahmincisinden hangisinin kullanılacağının kararı Hausman (1978) testi sonucuna göre verilmektedir. Test sonucuna göre homojen olmayan ve birleştirilemeyen uzun dönemli katsayıları ifade eden H_0 hipotezinin kabulü PMG tahmincisinin, homojen olmayan ve birleştirilebilen katsayıları ifade eden H_1 hipotezinin kabulü ise MG tahmincisinin kullanılması gerekliliğini göstermektedir.

Çizelge 4. Panel ARDL Sonuçları

Değişkenler	**PMG**		**MG**	
	B	**Standart Hata**	**Beta**	**Standart Hata**
Uzun Dönem				
gdp	0.0011392	0.260	-0.0069476	0.466
unemp	0.0082235	0.000***	0.0114594	0.057*
inf	0.0011598	0010***	-0.0033131	0.520
trade	0.0011283	0.000***	0.0025699	0.091*
pexp	0.004964	0.000***	-0.0141934	0.202
gfcf	0.0092692	0.000***	-0.0012962	0.710
Kısa Dönem				

Hata Düzeltme Katsayısı	-0.03502	0.035**	-0.2888808	0.000***
D(gdp)	-0.0000225	0.727	-0.0000794	0.595
D(unemp)	0.0000226	0.944	0.0001567	0.792
D(inf)	-0.0000686	0.613	0.0002798	0.408
D(trade)	-0.0000276	0.647	-0.0000159	0.845
D(pexp)	-0.0003582	0.544	0.0006681	0.368
D(gfcf)	0.0002796	0.230	0.0003599	0.413
c	-0.0061304	0.072	0.0716531	0.001***
Hausman Test				
Chi2(6)	5.94			
Prob>chi2	0.4294			

*,**,*** sırasıyla istatistiki açıdan %10, %5 ve %1 önem düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Hausman testine göre olasılık değerinin 0.05'ten büyük olması H_0 hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir. Bu nedenle uzun dönemli parametrelerin tespit edilmesinde PMG tahmincisinin sonuçları dikkate alınmıştır.

PMG tahmin sonuçlarına göre modele bağımsız değişken olarak dahil edilen makroekonomik değişkenlerden ekonomik büyümenin uzun dönemde istatistiki açıdan anlamsız olduğu ancak işsizlik, enflasyon, ticari açıklık, kamu harcamaları ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarının ise istatistiki açıdan %1 önem düzeyinde anlamlı ve aynı zamanda pozitif katsayıya sahip oldukları görülmektedir. Ekonomik büyüme değişkeninin uzun dönemde istatistiki açıdan anlamsız olması büyüme ve gelir dağılımı adaletsizliği arasında uzun dönemli ilişki olmadığı yönünde bir sonuca ulaşmaya neden olmaktadır. Modele bağımsız değişken olarak dahil edilen diğer makroekonomik değişkenler incelendiğinde işsizlikteki %1 seviyesindeki bir artışın gelir dağılımı adaletsizliğini %0.008 seviyesinde, enflasyon ve ticari açıklıkta meydana gelen %1'lik artışın gelir dağılımı adaletsizliğini %0.001 seviyesinde, kamu harcamalarındaki %1'lik artışın gelir dağılımı adaletsizliğini %0.004 düzeyinde, gayri safi sabit sermaye yatırımlarındaki %1'lik artışın da gelir dağılımı adaletsizliğini %0.009 seviyesinde artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Kısa dönemde ise bağımsız değişkenlerin tamamının istatistiki açıdan anlamsız oldukları, hata düzeltme katsayısının da istatistiki açıdan anlamlı ve negatif katsayılı olduğu görülmektedir. Hata düzeltme katsayısının anlamlı ve negatif katsayılı olması kısa vadede meydana gelen dengesizliklerin uzun vadede düzeldiği ve modele dahil edilen değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu sonucunu ifade etmektedir. Netice itibariyle makroekonomik değişkenlerden ekonomik büyüme dışında modele dahil edilen tüm değişkenlerin gelir dağılımı adaletsizliğini artırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. SONUÇ

Ekonomik performansın önemli göstergelerinden olan gelir dağılımının adaletli olması tüm dünya ülkelerinin temel amaçlarından birini oluşturmaktadır. Refah düzeyi açısından önem arz eden gelir dağılımında adaletin sağlanması için adaletsizliğin belirleyicilerinin tespiti önem arz etmektedir. Özellikle makroekonomik belirleyicilerin gelir dağılımı üzerindeki etkilerin tespiti son derece önemlidir. Bu nedenle bu çalışmada gelir dağılımının makroekonomik belirleyicilerini tespit edebilmek amacıyla seçilmiş 24 OECD ülkesi için 1997-2021 dönemi yıllık veriler ile yapılan panel ARDL analizi ile ekonomik büyüme, enflasyon, işsizlik, ticari

açıklık, kamu harcamaları ve gayri safi sabit sermaye yatırımları ile gelir dağılımı arasındaki uzun dönemli ilişki incelenmiştir.

Panel ARDL analizi neticesinde ekonomik büyüme ile gelir dağılımı arasında uzun dönemde istatistiki açıdan anlamlı bir ilişkinin olmadığı tespit edilmiştir. Ancak makroekonomik belirleyici olarak modele eklenen diğer değişkenler ile gelir dağılımı arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ekonomik büyüme dışındaki diğer makroekonomik belirleyicilerin istatistiki açıdan anlamlı olmasının yanı sıra katsayılarının da pozitif olduğu görülmektedir. Bir başka ifadeyle enflasyon, işsizlik, ticari açıklık, kamu harcamaları ve gayri safi sabit sermaye yatırımlarında meydana gelen bir artış uzun dönemde gelir dağılımı adaletsizliğini artırmaktadır.

Ekonometrik analiz neticesinde elde edilen bulgular doğrultusunda politika yapıcıların öncelikli olarak işsizliği azaltacak, sürdürülebilir istihdam olanakları sağlayacak, enflasyonu düşürecek ve fiyatlar genel düzeyindeki istikrarı sağlayacak politikalara daha fazla ağırlık vermeleri gerekmektedir. Kamu harcamalarının kompozisyonuna dikkat edilmeli, harcamaların tüketimden ziyade sosyal harcamalar ile transfer harcamalarına yönelik olması sağlanmalıdır. Ayrıca yatırımların da gelirden en az payı alanların zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri amacıyla üretken ve verimli alanlara yönlendirilmesi önemlidir. Tüm bu öneriler ışığında politika yapıcıların genel olarak makroekonomik istikrarı sağlayacak politikalar uygulamaları gelir dağılımı adaletsizliğini giderebilmek adına da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Akın, C.S. ve Aytun, C. (2018). Gelir dağılımının makroekonomik belirleyicileri: Türkiye örneği. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 15(42), 52-81.

Ali, A. (2018). Issue of income inequality under the perceptive of macroeconomic instability. Pakistan Economic and Social Review, 56 (1), 121-155.

Benos, N.and Karagiannis, S. (2018). Inequality and growth in the United States: Why physical and human capital matter. Econ. Inq. 56(1), 572-619.

Bhorat, H. and Van der Westhuizen, C. (2008). Economic growth, poverty and inequality in South Africa: The first deade of democracy. Dev.t Policy Res. Unit Connfer. 27-29.

Breunig, R. and Majeed, O. (2020). Inequality, poverty and growth. Int. Econ.161 ©, 83-99.

Bucak, Ç. and Saygılı, R.F. (2022). Ticari açıklık, gelir eşitsizliği ve insani gelişme ilişkisi: panel veri analizi. Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi. 13(2), 23-41.

Calderon, C. and Chong, A. (2001). External sector and income inequality in interdependent economies using a dynamic panel data approach. Economics Letters, 71, 225-231.

Değer, M.K. (2006). Ticari liberalizasyon ve gelir dağılımı: Gelişmekte olan ülkeler üzerine bir analiz. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 61(2), 63-87.

Destek, M.A., Okumuş, İ. ve Manga, M. (2017). Türkiye'de finansal gelişim ve gelir dağılımı ilişkisi: Finansal Kuznets eğrisi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 18 (2), 153-165.

Dorn, F., Fuest, C. and Potrafke, N. (2022). Trade openness and income inequality: New empirical evidence. Economic Inquiry, *60*(1), 202–223.https://doi.org/10.1111/ecin.13018

Durak, S. ve Akalin, G. (2022). Türkiye'de gelir dağılımının belirleyicileri. Anadolu İktisat ve İşletme Dergisi, 6 (2), 69-86.

Erdem, E., Guloglu, B., and Nazlioglu, S. (2010). The macroeconomy and Turkish agricultural trade balance with the EU countries: Panel ARDL analysis. International Journal of Economic Perspectives, 4(1), 371-379.

Ersezer, D. ve Ulutürk, S. (2004). Türkiye'de 1980 sonrası dönemde kamu harcamalarının gelir dağılımı üzerine etkileri. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 46, 150-168.

Fischer, S., and Modigliani, F. (1978). Towards an understanding of the real effects and costs of inflation. Weltwirtschaftliches Archiv, 114, 810-833.

Gökalp, M.F., Baldemir, E. ve Akgün, G. (2011). Türkiye ekonomisinde dışa açılma ve gelir eşitsizlikleri ilişkisi. Yönetim ve Ekonomi, 18(1).

Hausman, J. A. (1978). Specification tests in econometrics. Econometrica: Journal of The Econometric Society, 1251-1271.

Iyke, B.N. and Ho, S.Y. (2017). Income inequality and growth: New insights from Italy. Econ. Internazionale/Int. Econ. 70(4). 419-442.

İlgün, M. F. (2015). Kamu sosyal harcamalarının gelir dağılımı üzerindeki etkisi: OECD ülkelerine yönelik panel veri analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 17 (4), 493-516. http://dx.doi.org/10.16953/deusbed.80724

İşcan, İ.H. and Demirel, T. (2024). The relationship among trade openness, financial development and economic growth indicators and income distribution inequality: Testing the Kuznets, financial Kuznets, and Stolper-Samuelson. Journal of Economic Policy Researches, 11(1), 1-18. https://doi.org/10.26650/JEPR1299562

Juodis, A., Karavias, Y. and Sarafidis, V. (2021). A homogeneous approach to testing for Granger non-causality in heterogeneous panels. Empirical Economics, 60(1), 93-112.

Khan, I. and Nawaz, Z. (2019). Trade, FDI and Income Inequality: Empirical Evidence from CIS. International Journal of Development Issues, 18(1), 88–108.

Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. American Economic Review, 45: 1-28

Laidler, D., and Parkin, M. (1975). Inflation: A survey. Economic Journal, 85, 741-809.

Mahesh, M. (2016). The effects of trade openness on income inequality–evidence from BRIC countries. *Economics Bulletin*, *36*(3), 1751–1761. http://www.accessecon.com.

Majeed, M.T. (2016). Economic growth and income inequality Nexus: An empirical analysis for Pakistan. Kashmir Econ. Rev. 25(1), 1-12.

Monnin, P. (2014). Inflation and income inequality in developed economies. CEP Working Paper 2014/1.

Niyimbanira, F. (2017). Analysis of the impact of economic growth on income inequality and poverty in South Africa:the case of Mpumalanga province. Int.J. Econ. Financ. 7(4), 254-261.

Pata, U.K. (2020). Finansal gelişmenin gelir eşitsizliği üzerindeki etkileri: Finansal Kuznets eğrisi hipotezi Türkiye için geçerli mi?. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 34(3), 809-828.

Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross section dependence. Journal Of Applied Econometrics, 22, 265-312. doi.org/10.1002/jae.951.

Pesaran, M.H. (2006). Estimation and inference in large heterogeneous panels with a multifactor error structure, Econometrica, 74, 4, 967-1012.

Pesaran, M.H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. IZA Discussion Paper Series, No:1240, 1-39.

Pesaran, M. H., Shin, Y., and Smith, R. P. (1999). Pooled mean group estimation of dynamic heterogeneous panels. Journal of the American statistical Association, 94(446), 621-634.

Rangel, L.A., Andrade, J., and Divin, J. (2002). Economic growth and income inequality in Brazil: Analysing the comparable minimum areas. Working Paper, Brazilian Institute for Applied Economic Research and University of Brasilia, Brazil.

Royuela,V., Veneri, P. and Ramos, R. (2019). The short-run relationship between inequality and growth: Evidence from OECD regions during the Great Recession. Reg. Stud. 53(4), 574-586.

Scholl, N. and Klasen, S. (2019). Re-estimating the relationship between inequality and growth. OXF. Econ. Pap. 71(4), 824-847.

Shahbaz, M. (2010). Income inequality, economic growth and nonlinearıty: A case of Pakistan, Int.J. Soc. Econ. 37(8), 613-636.

Sintos, A. (2023). Does inflation worsen income inequality? Ameta-analysis. Economic System. 47.

Stolper, W. and P. Samuelson (1941). Protection and real wages. The Review of Economic Studies, 9(1), 58–73.

Todaro, M. (1994). Economic Development., fifth edition, Longman Group.

Uygur, K. ve Han, V. (2021). Finansal liberalizasyon ve gelir dağılımı ilişkisi: G10 ülkeleri için panel kantil regresyon analizi. Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5, 11-30.

Yaşar, S. (2022). Fonksiyonel Açıdan Türkiye'de Gelir Dağılımı. Nobel Bilimsel Eserler, Ankara

SOSYAL MEDYA PAZARLAMA AKTİVİTELERİNE YÖNELİK TUTUMUN VE ÇEVRİMİÇİ KARAR VERME TARZLARININ SATIN ALMA NİYETİNE ETKİSİ

Nihal Bülbül*
Gaziantep Üniversitesi
bulbulnihal540@gmail.com - ORCID ID: 0000-0002-4373-4376

Doç. Dr. Filiz Çayırağası
Gaziantep Üniversitesi
cayiragasi @gantep.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5941-1320

Doç. Dr. İbrahim Halil Efendioğlu
Gaziantep Üniversitesi
efendioglu@gantep.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4968-375X

ÖZET

Sosyal medya pazarlaması, işletmelerin hedef kitleleriyle etkili bağlantılar kurmasını sağlayan önemli bir dijital pazarlama stratejisidir. Son yıllarda, tüketicilerin çevrim içi alışveriş ve satın alma kararlarında, sosyal medyanın etkisi gittikçe artmaktadır. Bu durum, sosyal medya pazarlama aktivitelerinin ve tüketici karar verme tarzlarının satın alma niyeti üzerindeki etkisinin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, sosyal medya pazarlama aktivitelerine yönelik tutumların ve çevrim içi karar verme tarzlarının tüketicilerin satın alma niyetine etkisini araştırmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, tüketici demografik özelliklerinin ve dijital alışkanlıklarının bu süreçteki rolünü analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu çalışmanın sonuçları, işletmelerin tüketici davranışlarını daha iyi anlamalarına, etkili stratejiler geliştirmelerine ve rekabet avantajı elde etmelerine katkı sağlayacaktır. Araştırmada, çevrim içi pazaryerlerinden alışveriş yapan 395 katılımcıdan veri toplanmıştır. Veriler, demografik değişkenlere göre fark testleri ve yapısal eşitlik modellemesi yöntemleriyle AMOS ile SPSS programları ile analiz edilmiştir. Analizler, sosyal medya pazarlama aktivitelerine yönelik tutumlardan etkileşim, bilgilendirme, kişiselleştirme, trend olma ve ağızdan ağıza pazarlama faktörlerinin satın alma niyeti üzerinde pozitif ve anlamlı etkiler oluşturduğunu göstermiştir. Ayrıca, çevrim içi karar

verme tarzlarından markaya, modaya ve web sitesi içeriğine duyarlılıkların da satın alma niyetini olumlu etkilediği belirlenmiştir. Bu araştırma, tüketici davranışlarının dijital platformlarda nasıl şekillendiğine dair önemli bulgular sunmaktadır. Çalışma, sosyal medya pazarlaması konusunda hem araştırmacılar hem de pazarlama uzmanları için yol gösterici nitelikte olup, daha etkili stratejiler geliştirilmesine katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: sosyal medya pazarlaması, çevrim içi karar verme tarzları, satın alma niyeti.

1. GİRİŞ

Sosyal medyanın artan popülaritesi, tüketicilerin satın alma tercihlerini şekillendirmede önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, sosyal medyanın günümüzde çevrim içi tüketici tarzlarının satın alma davranışlarını nasıl etkilediğini ele almaktadır. Araştırmada, çevrim içi tüketicilerin sosyal medya platformlarında yer alan yorumları, ürün incelemelerini, marka paylaşımlarını ve diğer kullanıcı deneyimlerini takip ederek satın alma kararlarını nasıl yönlendirdikleri incelenmiştir.

Çalışmanın amacı, sosyal medya aktivitelerinin çevrim içi karar verme tarzları üzerindeki etkisini belirlemektir. Sosyal medya platformlarının tüketici davranışları üzerindeki etkisinin her geçen gün artması, bu konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda, sosyal medya kullanımının tüketicilerin satın alma niyetleri üzerindeki etkilerini anlamak ve değerlendirmek bu çalışmanın temel hedefini oluşturmaktadır.

Araştırma verileri, Türkiye'de çevrim içi pazar yerlerinde alışveriş yapan kişilerden elde edilmiştir ve bu nedenle sonuçlar yalnızca Türkiye'deki tüketiciler için genellenebilir. Çalışmanın sonuçları, 11 Ekim 2022 ile 4 Ocak 2023 tarihleri arasındaki araştırma dönemiyle sınırlıdır. Ayrıca, veri toplama sürecinde kullanılan araçlar, anket yöntemleri ve görüşme kapsamı çalışmanın diğer sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI VE HİPOTEZ GELİŞTİRME

2.1. Sosyal Medya Pazarlaması

Sosyal medya, kullanıcıların arkadaşlık, iş, aile, okul ve hobiler gibi ortak ilgi alanları doğrultusunda video, resim, blog ve metin gibi dijital içerikleri paylaşmalarına olanak tanıyan halka açık bir platform olarak tanımlanmıştır (Sledgianowski ve Kulviwat, 2009: 78). Sosyal medya pazarlaması ise, pazarlama ve marka hedeflerine ulaşmak amacıyla sosyal medya ağlarında içerik üretme ve paylaşmayı içeren bir tür internet pazarlaması olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım, daha düşük maliyetlerle daha geniş bir hedef kitleye ulaşma ve

tüketicilerle daha hızlı etkileşim kurma gibi avantajlar sunduğu için işletmeler tarafından sıklıkla tercih edilmektedir (Çağıl, 2017).

H1a: Sosyal medya pazarlama aktivitelerinden etkileşim, satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H1b: Sosyal medya pazarlama aktivitelerinden bilgilendirme, satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H1c: Sosyal medya pazarlama aktivitelerinden kişiselleştirme, satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H1d: Sosyal medya pazarlama aktivitelerinden trend olma, satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H1e: Sosyal medya pazarlama aktivitelerinden ağızdan ağıza pazarlama, satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

2.2. Çevrim içi Tüketici Tarzları

Geleneksel alışveriş, mal ve hizmetlerin yüz yüze iletişimle, tüm taraflarca önceden belirlenmiş fiyatlar üzerinden gerçekleştirildiği fiziki bir alışveriş türüdür. Buna karşın çevrim içi alışveriş, mağaza tabanlı olmaksızın tüketicilerin ürün ve hizmet ihtiyaçlarını karşılamasını sağlayan bir perakendecilik türü olarak tanımlanır. Bu yöntem, fiziki bir mağaza gerektirmeden alışveriş yapılmasını mümkün kılar ve geleneksel alışverişten farklı bir yaklaşım sunar (Lucas, Bush ve Gersham, 1994: 196).

H2a: Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarından algılanan yüksek kaliteye duyarlı tüketicinin satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H2b: Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarından markaya duyarlılık, tüketicinin satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H2c: Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarından yenilikçilik-modaya duyarlılık, tüketicinin satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H2d: Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarından fiyata duyarlılık tüketicinin satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H2e: Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarından ürün portatifliğine duyarlılık, tüketicinin satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H2f: Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarından web sitesi içeriğine duyarlılık tüketicinin satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.
H2g: Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarından web sitesi arayüzüne duyarlılık, tüketicinin satın alma niyetini pozitif yönde ve anlamlı olarak etkilemektedir.

2.3. Satın Alma Niyeti

Satın alma, en basit anlamıyla, bir malın bedelinin ödenerek elde edilmesi sürecidir (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1992). Porter'a (1974) göre satın alma niyeti, tüketicinin

pazarda farklı markaları karşılaştırarak belirli bir markayı seçme ve bu markayı satın alma arzusunu ifade eder.

3. YÖNTEM

Araştırmada gerekli veriler, 4 bölümden oluşan bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Anketin birinci bölümü katılımcıların demografik bilgilerini içermektedir. İkinci bölümde, 5'li Likert tipi bir ölçek (1: Kesinlikle Katılmıyorum, 2: Katılmıyorum, 3: Kararsızım, 4: Katılıyorum, 5: Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak hazırlanmış sorular yer almıştır. Sosyal medya pazarlama aktivitelerini ölçmek için Yadav ve Rahman (2017) tarafından geliştirilen, 5 alt boyut ve 15 ifadeden oluşan bir ölçek tercih edilmiştir. Çevrim içi tüketici karar verme tarzlarını ölçmek amacıyla ise Sam ve Chatwin (1986) tarafından geliştirilen ve Bayrakdaroğlu, Taşçıoğlu ve Özkoç (2017) tarafından Türkçeye uyarlanmış, 7 alt boyut ve 20 ifadeden oluşan bir ölçek kullanılmıştır. Satın alma niyetiyle ilgili son 5 ifade ise McKnight ve Chervany'nin (2002) çalışmalarından alınmıştır. Toplamda 40 ifadeden ve çeşitli alt boyutlardan oluşan bu ölçekler, Türkiye'de çevrim içi pazar yerlerinden alışveriş yapan kişilerden veri toplamak amacıyla uygulanmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış ve çevrim içi anketler hazırlanarak Türkiye'nin farklı illerinden 401 kişiye ulaşılarak veri toplanmıştır. Katılımcılara sosyal medya kullanıp kullanmadıkları bir filtre sorusu yöneltilmiş ve sosyal medya kullanmayan 6 kişinin anketleri çıkarıldıktan sonra, analizler 395 katılımcıdan elde edilen verilerle gerçekleştirilmiştir..

Verilerin analizi kapsamında, çarpıklık ve basıklık değerleri incelenerek normallik varsayımının sağlanıp sağlanmadığı test edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, etkileşim değişkeni için çarpıklık -1.082, basıklık 1.054; bilgilendirme için çarpıklık -0.737, basıklık 0.129; kişiselleştirme için çarpıklık -1.155, basıklık 0.840; trend olma için çarpıklık -1.019, basıklık 1.140; ağızdan ağıza pazarlama için çarpıklık -0.656, basıklık -0.183; algılanan yüksek kaliteye duyarlılık için çarpıklık -1.204, basıklık 1.263; markaya duyarlılık için çarpıklık -0.673, basıklık -0.359; yenilikçilik/modaya duyarlılık için çarpıklık -0.643, basıklık -0.698; fiyata duyarlılık için çarpıklık -1.082, basıklık 1.054; ürün portatifliğine duyarlılık için çarpıklık -0.784, basıklık 0.230; web sitesi içeriğine duyarlılık için çarpıklık -1.541, basıklık 1.607; web sitesi arayüzüne duyarlılık için çarpıklık -1.423, basıklık 1.307 ve satın alma niyeti için çarpıklık -1.262, basıklık 1.142 olarak tespit edilmiştir. Her bir değişkenin çarpıklık ve basıklık değerlerinin referans aralığı olan -2.00 ile +2.00 arasında olduğu görülmüştür. Bu durum, değişkenlerin normallik dağılımına uygun olduğunu göstermektedir (George ve Mallery, 2019).

4. BULGULAR

4.1. Demografik Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin demografik özellikleri incelendiğinde, kadınların (%60,5) erkeklere (%39,5) oranla daha fazla temsil edildiği görülmektedir. Medeni durum açısından, katılımcıların %66,6'sının bekâr olduğu, evlilerin ise %33,4 oranında yer aldığı tespit edilmiştir. Yaş grupları incelendiğinde, 18-24 yaş arasındaki bireylerin %38,5 ile en büyük grubu oluşturduğu, bunu %32,7 oranıyla 25-31 yaş aralığının takip ettiği anlaşılmaktadır. Daha ileri yaş gruplarının oranları giderek azalmış ve 52 yaş üzerindeki bireyler %1,8 ile en düşük grubu oluşturmuştur. Bu dağılım, araştırmanın daha çok genç bireyler üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Meslek ve çalışma durumu açısından katılımcıların %36,2'sinin öğrenci olduğu, bunu %35,9 ile özel sektör çalışanlarının izlediği belirlenmiştir. Kamu çalışanları %15,2 oranında temsil edilirken, çalışmayanlar %10,6, emekliler ise %2 oranında yer almıştır. Eğitim düzeyi verilerine bakıldığında, katılımcıların %57,2'sinin lisans mezunu olduğu, bunu %20 oranıyla ön lisans mezunlarının takip ettiği, lisansüstü eğitim düzeyindeki bireylerin ise %9,1 oranında bulunduğu görülmüştür. Lise ve altı eğitim seviyesine sahip bireyler %13,4 oranıyla en düşük grubu oluşturmuştur. Bu durum, araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğunun yükseköğrenim düzeyinde olduğunu ortaya koymaktadır. Gelir düzeyi açısından, katılımcıların %31,4'ünün 1000 TL ve altı gelir grubunda yer aldığı, %22'sinin ise 7000 TL ve üzeri gelir düzeyinde bulunduğu görülmüştür. 1001-2500 TL aralığında %8,9, 2501-4000 TL aralığında %7,1 ve 4001-5500 TL aralığında %6,7 oranında katılımcı yer alırken, 5501-7000 TL grubunda %17,2 oranında temsil sağlanmıştır. Bu veriler, katılımcılar arasında gelir dağılımının geniş bir aralıkta olduğunu ve alt gelir grubunun ağırlıklı olduğunu göstermektedir.

4.2. Güvenilirlik ve Geçerlik

Çalışmada, Cronbach's Alpha (CA), Yapısal Güvenirlik (Construct Reliability - CR) ve Ortalama Varyans Çıkarımı (Average Variance Extracted - AVE) değerleri, ölçeğin güvenilirlik ve geçerlilik analizlerini değerlendirmek amacıyla incelenmiştir. Bu kapsamda, CA ve CR değerlerinin 0.70'in üzerinde, AVE değerinin ise 0.50'nin üzerinde olması beklenmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Çalışmada, 40 ifadeye yönelik Cronbach's Alpha değeri 0.940 olarak hesaplanmış ve bu sonuç ifadelerin güvenilir olduğunu ortaya koymuştur. Değişkenler için elde edilen AVE ve CR değerleri şu şekildedir: Etkileşim (ETK) değişkeni için AVE değeri 0.742, CR değeri 0.896; Bilgilendirme (BİLG) değişkeni için AVE 0.612, CR 0.825; Kişiselleştirme (KİŞİ) değişkeni için AVE 0.553, CR 0.787; Trend Olma (TRD) değişkeni için AVE 0.712, CR 0.881; Ağızdan Ağıza Pazarlama (AA) değişkeni için AVE 0.718, CR 0.884; Algılanan Yüksek Kalite (AYK) değişkeni için AVE 0.714, CR 0.833; Markaya Duyarlılık (MDT) değişkeni için AVE 0.798, CR 0.922; Yenilikçi/Modaya Duyarlılık (YMT) değişkeni için AVE 0.752, CR 0.858; Fiyata Duyarlılık (FDT) değişkeni için AVE 0.790, CR 0.906; Ürün Portatifliğine Duyarlılık (UPT) değişkeni için AVE 0.840, CR 0.913; Web Sitesi İçeriği (IST) değişkeni için AVE 0.840, CR 0.947; Web Sitesi Arayüzü (IDT) değişkeni için AVE 0.833, CR 0.909; ve Satın Alma Niyeti (SAN) değişkeni için AVE değeri 0.585, CR değeri ise 0.876 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, tüm değişkenlerin güvenilirlik ve geçerlilik kriterlerini karşıladığını göstermektedir. Çalışmada kullanılan değişkenler şunlardır: Etkileşim,

Bilgilendirme, Kişiselleştirme, Trend Olma, Ağızdan Ağıza Pazarlama, Algılanan Yüksek Kaliteye Duyarlılık, Markaya Duyarlılık, Yenilikçi/Modaya Duyarlılık, Fiyata Duyarlılık, Ürün Portatifliğine Duyarlılık, Web Sitesi İçeriğine Duyarlılık, Web Sitesi Arayüzüne Duyarlılık ve Satın Alma Niyeti. Elde edilen bulgular, ifadelerin ölçüm aracının genel anlamda güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır.

4.3. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA), daha önce geliştirilmiş veya sağlam bir kuramsal temele dayalı ölçeklerin ve yapıların verilerle doğrulanması amacıyla kullanılan bir yöntemdir (Gürbüz ve Şahin, 2016: 310). DFA, modelin uyum yeterliliğini test etmek için çeşitli uyum indekslerini kullanır. En yaygın kullanılan uyum indeksleri arasında $\chi 2$ (Relative Chi Square Index), CFI (Comparative Fit Index), NFI (Normed Fit Index), TLI (Tucker-Lewis Index), GFI (Goodness of Fit Index) ve RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation) yer alır (Olpak ve Çakmak, 2009: 150). Yapısal eşitlik modeli uygulanmadan önce "Sosyal Medya Pazarlama Aktiviteleri" ölçeğinin beş boyutlu yapısını doğrulamak amacıyla AMOS programı kullanılarak DFA yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen uyum indeksleri (CMIN/DF=2.065; CFI=0.984; NFI=0.970; TLI=0.979; GFI=0.968; RMSEA=0.052), ölçeğin ifadelerinin tüm faktörlere kabul edilebilir uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, "Çevrim içi Karar Alma Tarzları" ölçeğinin yedi boyutlu yapısını doğrulamak amacıyla da AMOS programı ile DFA uygulanmıştır. Bu analizden elde edilen uyum indeksleri (CMIN/DF=2.777; CFI=0.965; NFI=0.946; TLI=0.950; GFI=0.947; RMSEA=0.067), ölçeğin tüm faktörlerle kabul edilebilir uyum gösterdiğini doğrulamıştır. Her iki analiz sonucunda da, ilgili ölçeklerin yapı geçerliliği sağlanmış ve ifadelerin faktörlere uygun olduğu tespit edilmiştir.

4.4. Yapısal Eşitlik Modeli

Yapısal eşitlik modellemesi, gözlemlenebilen ve gözlemlenemeyen değişkenlerin nedensel ve ilişkisel bir yapı içinde tanımlanmasını sağlayan çok değişkenli bir istatistiksel yöntemdir. Bu yöntem, birden fazla regresyon analizinin aynı anda gerçekleştirilmesine benzetilebilir ve doğrulayıcı bir yaklaşımı benimseyerek hipotez testlerinde diğer yöntemlere göre daha başarılı sonuçlar elde edilmesine olanak tanır. Geleneksel yöntemler yalnızca gözlemlenebilen değişkenlerle çalışabilirken, yapısal eşitlik modellemesi hem gözlemlenebilen hem de gözlemlenemeyen değişkenler üzerinde test yapabilir (Meydan ve Şeşen, 2015: 5). Ayrıca, bu yöntem ölçüm hatalarını dikkate aldığı için geleneksel regresyon analizine kıyasla daha doğru sonuçlar verdiği düşünülmektedir (Bayram, 2010: 1). Yol analizi, yapısal eşitlik modeline benzer bir yaklaşım sunar ancak çoklu doğrusal regresyon analizinin katı varsayımlarını gerektirmez ve nedensellik çözümlemelerinde sıkça kullanılır (Özdamar, 2016: 218). Bu çalışmada, araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla yapısal eşitlik modeli kurulmuş ve yol analizi yapılmıştır. Elde edilen uyum iyiliği değerleri (CMIN/DF=2.204; CFI=0.952; NFI=0.916; TLI=0.941; GFI=0.935; RMSEA=0.057), ölçeğin ifadelerinin faktörlere kabul

edilebilir uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Analiz sonuçlarına göre, sosyal medyadaki etkileşimin (β=0.246; $p<0.05$), bilgilendirmenin (β=0.215; $p<0.05$), kişiselleştirmenin (β=0.127; $p<0.05$), trend olmanın (β=0.134; $p<0.05$) ve ağızdan ağıza pazarlamanın (β=0.189; $p<0.05$) satın alma niyetine pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştür. Bu sonuçlarla H1a, H1b, H1c, H1d ve H1e hipotezleri kabul edilmiştir. Öte yandan, çevrim içi karar verme tarzlarından markaya duyarlılık (β=0.127; $p<0.05$), yenilikçi-modaya duyarlılık (β=0.127; $p<0.05$) ve web sitesi içeriğine duyarlılığın satın alma niyetine pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ancak yüksek kaliteye duyarlılık, fiyata duyarlılık, ürün portatifliğine duyarlılık ve web sitesi arayüzüne duyarlılığın satın alma niyetine anlamlı bir etkisi bulunamamıştır. Bu doğrultuda, H2b, H2c ve H2f hipotezleri kabul edilirken H2a, H2d, H2e ve H2g hipotezleri reddedilmiştir. Kabul edilmeyen hipotezlerin, çalışmaya katılan tüketicilerin karakter özellikleri, kimlikleri, yaşam biçimleri ve bakış açıları gibi faktörlerden kaynaklanabileceği ifade edilmiştir.

5. SONUÇ

Bu çalışma, sosyal medya pazarlama aktivitelerinin çevrim içi karar verme tarzları ve tüketicilerin satın alma niyetine etkilerini incelemiştir. Araştırma kapsamında sosyal medya, çevrim içi tüketici tarzları ve pazarlama stratejilerine değinilmiş ve hipotezler test edilmiştir. Bulgular, sosyal medya aktivitelerinin (etkileşim, bilgilendirme, kişiselleştirme, trend olma, ağızdan ağıza pazarlama) tüketicilerin satın alma niyetini pozitif ve anlamlı şekilde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, markaya duyarlı, yenilikçi/modaya duyarlı ve web sitesi içeriğine duyarlı tüketicilerin satın alma niyetinin de sosyal medya etkisiyle olumlu yönde değiştiği tespit edilmiştir.

Cinsiyet ve eğitim düzeylerine göre analizler, kadınların sosyal medya aktivitelerinden erkeklere göre daha fazla etkilendiğini ve satın alma niyetlerinin modaya, kaliteye ve markaya duyarlılık gibi unsurlardan daha fazla etkilendiğini göstermiştir. Eğitim düzeyi açısından ise, lise ve altı eğitim seviyesindeki bireylerin ağızdan ağıza iletişim ve web sitesi arayüzüne duyarlılık açısından yüksek eğitim seviyesine sahip bireylerden farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ancak, bazı değişkenler (örneğin bilgilendirme, fiyata duyarlılık) açısından eğitim seviyeleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Literatürdeki diğer çalışmalarla uyumlu olarak, sosyal medya pazarlama aktivitelerinin marka bilinirliği, marka değeri, marka sadakati ve tüketici davranışları üzerinde olumlu etkiler yarattığı görülmüştür. Örneğin, sosyal medya üzerinden yapılan reklam ve pazarlama faaliyetlerinin tüketicilerin satın alma niyetini artırdığı ve olumlu marka imajı oluşturduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, sosyal medyanın yüksek kaliteye, fiyata veya ürün taşınabilirliğine duyarlı tüketiciler üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı da görülmüştür.

Sonuç olarak, sosyal medya pazarlama stratejilerinin tüketici davranışlarını anlamada ve işletmelerin pazarlama yaklaşımlarını geliştirmede kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. İşletmeler, sosyal medyanın sağladığı avantajları değerlendirerek müşteri

deneyimlerini iyileştirmeli ve rekabet avantajı sağlamak için farklılaşma stratejileri uygulamalıdır. Çalışma, pazarlama ve tüketici davranışları literatürüne katkı sağlarken, işletmeler için sosyal medya stratejilerinin geliştirilmesi konusunda rehber niteliği taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Bayrakdaroğlu, F. ve Çakır, H. (2016). Tüketicilerin Onlıne Alışverişlerine İlişkin Karar Alma Tarzlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(15), 266-284.

Bayram, N. (2010). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş AMOS uygulamaları*. Ezgi Kitabevi.

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi. (1992). 20. Cilt. İstanbul: İnterpress Basın ve Yayıncılık.

Çağıl, A. (2017). *Sosyal medya ile dijital pazarlama*. Dikey Eksen.

Fornell, C., & Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research, 18*(1), 39-50.

George, D., & Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 26 step by step: A simple guide and reference*. Routledge.

Lucas, G. H. Bush, RP ve Gresham, LG (1994). *Retailing.* Boston: Houghton Mifflin Company.

McKnight, D. H. and Chervany, N. L. What Trust Means in E-Commerce Customer Relationships: An Interdisciplinary Conceptual Typology. *International Journal of Electronic Commerce 6*(2), 2001-2002, pp. 35-59.

Olpak, Ö. G. Y. Z., & Çakmak, E. K. (2009). E-öğrenme ortamları için sosyal bulunuşluk ölçeğinin uyarlama çalışması. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 142-160.

Özdamar, K. (2016). *Eğitim, sağlık ve davranış bilimlerinde ölçek ve test geliştirme yapısal eşitlik modellemesi*. Eskişehir: Nisan.

Meydan, C. H. ve Şeşen H (2015). *Yapısal Eşitlik Modellemesi Amos Uygulamaları*. Ankara: Seçkin Yayınevi

Porter, M. E. (1974). Consumer behavior, retailer power and market performance in consumer goods industries. *The Review of Economics and Statistics*, 419-436.

Sam, K. M. ve Chatwin, C. (2015). Online consumer decision-making styles for enhanced understanding of Macau online consumer behavior. *Asia Pacific Management Review*, *20*(2), 100-107.

Sledgianowski, D. ve Kulviwat, S. (2009). Using social network sites: the effects of playfulness, critical mass and trust in a hedonic context. *Journal of Computer Information Systems*, *49*(4), 74-83.

Yadav, M. ve Rahman, Z. (2017). Measuring consumer perception of social media marketing activities in e-commerce industry: Scale development and validation. *Telematics and Informatics*, 34(7), 1294-1307.

METAVERSE MARKETING

Assoc. Prof. Dr. İbrahim Halil Efendioğlu
Gaziantep University
efendioglu@gantep.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-4968-375X

ÖZET

The metaverse, a transformative concept in digital marketing, is reshaping consumer engagement, branding, and loyalty strategies with its immersive virtual environments. This study, a bibliometric analysis of 174 publications indexed in the Web of Science database, offers a structured understanding of the evolution of metaverse marketing research. It identifies key trends, influential authors, and thematic clusters, providing a roadmap for businesses to navigate this rapidly growing field. The findings reveal a significant increase in research output after 2020, driven by advancements in virtual reality (VR), augmented reality (AR), and blockchain technologies. Leading contributors, including Buhalis D, Rauschnabel PA, and Dwivedi YK, focus on immersive consumer experiences, digital ownership through NFTs, and gamification. Institutional analysis highlights the dominance of Swinburne University of Technology and Hong Kong Polytechnic University, while research remains concentrated in developed regions like North America, Europe, and Asia. The study identifies three primary thematic clusters: immersive experiences that transform brand storytelling, digital ownership leveraging NFTs for value creation, and gamification to build virtual communities and enhance consumer loyalty. These findings contribute to understanding how businesses can adapt marketing strategies to virtual ecosystems while addressing challenges such as ROI measurement and ethical concerns. This research provides a theoretical foundation for future studies and practical insights for businesses to leverage metaverse technologies effectively, empowering them to embrace the future of marketing. It highlights the need for interdisciplinary collaboration and calls for more inclusive, sustainable approaches to unlock the full potential of the metaverse in redefining marketing practices.

Anahtar Kelimeler: Metaverse Marketing, Bibliometric Analysis, Digital Marketing Strategies

1. INRODUCTION

The emergence of the metaverse has generated significant interest across various fields, including business, economics, and marketing (Barrera & Shah, 2023). With its immersive virtual environments, augmented realities, and digital platforms, the metaverse offers unique opportunities for businesses to interact with consumers, transforming traditional marketing strategies and creating innovative virtual ecosystems (Raji et al., 2024). This new frontier challenges businesses to rethink customer engagement, branding, and value delivery methods.

The evolution of technologies such as VR, AR, artificial intelligence (AI), and blockchain fuels the metaverse, facilitating immersive customer journeys and enabling digital ownership through concepts like non-fungible tokens (NFTs) (Marr, 2023). This convergence of technology opens up new research areas and practical marketing applications.

However, many questions remain unanswered: First, how has academic research evolved to address the integration of the metaverse into marketing strategies? Second, who are the key contributors and institutions driving research in this emerging field? Third, what dominant themes, methods, and frameworks have emerged? Fourth, what collaborative networks exist among authors and institutions, and how do these networks shape the academic landscape? Finally, which works and journals are the most influential in producing knowledge at the intersection of metaverse and marketing?

Moreover, it is essential to question what ethical and societal challenges arise in marketing practices within the metaverse. Will consumer privacy, misinformation, and digital inequality create barriers to large-scale adoption? How do brands measure metaverse marketing strategies' return on investment (ROI)? What emerging theoretical frameworks best explain consumer behavior and brand experiences in virtual spaces?

Understanding these aspects is essential for identifying gaps in the literature, uncovering new opportunities for interdisciplinary research, and informing practical marketing applications. This study addresses these critical questions through a bibliometric analysis, leveraging a systematic, quantitative approach to analyze scholarly publications indexed in the Web of Science (WoS) database. By examining trends, authorship, collaboration patterns, and thematic evolution, this study contributes to understanding the intersection of metaverse and marketing.

This article is structured as follows: The second section reviews the existing literature and highlights the theoretical foundation for metaverse-related marketing research. The third section outlines the research methodology and data collection process. The fourth section presents the results, including descriptive statistics, citation networks, collaboration patterns, and thematic analyses. The fifth section discusses the theoretical and practical implications of the findings. The sixth section highlights limitations and directions for future research. Finally, the seventh section concludes the study and offers a broader perspective on the future of metaverse marketing research.

2. LITERATURE REVIEW

As a conceptual environment, the metaverse, with its roots in speculative science fiction, particularly Neal Stephenson's 1992 novel Snow Crash, which described a virtual reality-based digital universe, represents a new frontier of innovation (Zakarneh et al., 2024). In its modern interpretation, the metaverse encompasses interconnected virtual spaces, enabling interaction between individuals, organizations, and AI-driven entities, sparking excitement and curiosity among academics, researchers, and professionals.

2.1. The Technological Drivers of the Metaverse

Several key technologies underpin the development of the metaverse:

- Virtual Reality (VR) and Augmented Reality (AR): These technologies provide immersive, interactive experiences that allow users to engage with brands and services in simulated environments (Wedel et al., 2020).
- Blockchain and NFTs: Blockchain technology ensures ownership, security, and authenticity of digital assets, while NFTs facilitate virtual ownership and exclusivity for marketing purposes (Sung et al., 2023).
- Artificial Intelligence (AI): AI enhances virtual space personalization, user engagement, and data-driven decision-making (Babatunde et al., 2024).
- 5G Connectivity: High-speed internet infrastructure is essential for delivering seamless, real-time virtual experiences (Hazarika & Rahmati, 2023).

2.2. Metaverse and Marketing: Key Research Themes

Marketing within the metaverse extends traditional strategies into digital spaces, creating new opportunities for interaction and engagement. Existing research has identified several focal areas:

- Immersive Brand Experiences: Virtual spaces enable brands to offer interactive experiences that transcend physical limitations. Examples include virtual stores, product launches, and branded environments (Bilgihan et al., 2024).
- Consumer Behavior and Engagement: Scholars have examined how user behavior, preferences, and emotional responses differ in virtual environments compared to traditional media (Hadi et al., 2024).
- Gamification and Virtual Communities: Incorporating game mechanics and community engagement into virtual marketing enhances customer loyalty and creates social value (Sharma et al., 2024).
- Digital Ownership and NFTs: NFTs offer opportunities for limited-edition products, virtual collectibles, and exclusive access, strengthening brand value (Cho et al., 2024).

- Measuring Return on Investment (ROI): Determining ROI for metaverse marketing strategies remains underexplored, as the value of virtual experiences is subjective and evolving (Jha, 2023).
- Ethical and Privacy Considerations: Research has explored concerns related to data privacy, misinformation, inequality, and user exploitation in immersive marketing environments (Kour, 2024).

2.3. Gaps in the Existing Literature

While research on digital marketing and virtual environments is growing, the integration of metaverse concepts remains in its early stages. Existing studies focus heavily on technological enablers, but there is limited understanding of the broader implications and practical applications of metaverse-driven marketing strategies:

- The long-term impact of the metaverse on consumer behavior.
- Scalable frameworks for implementing marketing strategies within the metaverse.
- Cross-industry adoption of metaverse tools in marketing.
- Ethical, social, and economic implications of virtual marketing environments.
- Metrics and indicators to assess brand equity and consumer satisfaction in the metaverse.

This study addresses these gaps by systematically mapping academic research on the metaverse and marketing, a field that is inherently interdisciplinary, and identifying influential works, themes, and collaborative patterns that shape the field. This approach is designed to engage and involve academics, researchers, and professionals from various disciplines in the exploration of the metaverse's potential.

3. METHODOLOGY

This study used bibliometric analysis to comprehensively review the academic literature on the Metaverse and marketing. Bibliometric analysis, a method that evaluates the effectiveness of research outputs by quantitatively measuring scientific publications, is characterized by its systematic approach. It works on data such as citation counts, author and publication performance, subject trends, and scientific collaborations. Data from scientific databases are analyzed using mathematical methods and software to determine science policies, measure academic performance, and identify popular research areas (Donthu et al., 2021). This systematic approach ensures that scientific progress is evaluated in a reliable and consistent manner.

3.1. Data Collection

The data for this bibliometric analysis were collected from the Web of Science (WoS) database. To ensure a systematic approach, the following search criteria were applied:

- Search Query: "Metaverse" AND "Marketing"
- Search Scope: Title, Abstract, and Keywords
- Language: English
- Research Areas: Business, Economics, and Social Sciences
- Time Frame: Up to 2024 (Including 2025 early access articles)
- Date of the Research: December, 2024

The search initially yielded 427 documents. After a meticulous filtering process for English-language publications, 422 records remained. Further refinement for relevance to business economics and social sciences was conducted, which significantly reduced the dataset to 189 papers. A final selection process involving a review of abstracts and titles for marketing-related content resulted in a focused dataset of 174 documents.

3.2. Data Processing

The bibliometric data was processed and analyzed using various tools to ensure accuracy and meaningful insights. R Studio, specifically the Bibliometrix package, was employed to perform key analyses such as descriptive statistics, citation mapping, and thematic exploration. The workflow, meticulously designed and executed, consisted of several key steps to analyze the bibliometric data effectively. The thoroughness of the descriptive analysis, which identified publication trends, leading authors, and institutional contributions, reassured the reliability of the findings. The citation analysis, with its focus on determining the field's most influential papers and journals, provided a robust foundation for the subsequent analyses. Co-word analysis, by exploring keyword relationships, uncovered the thematic structures with a high degree of accuracy. Collaboration analysis, by mapping networks of authors and institutions, provided a comprehensive understanding of research partnerships. Finally, the application of Bradford's Law was a testament to the thoroughness of the workflow, identifying the core journals publishing research on metaverse-related marketing.

4. RESULTS

4.1. Annual Scientific Production

The analysis of annual scientific production reveals a steady increase in research output related to the metaverse and marketing over the past decade, with exponential growth observed, particularly after 2020. This significant uptick can be attributed to advancements in immersive technologies such as VR, AR, and blockchain, which fueled academic and industry interest in the metaverse. The research in this field spans from theoretical explorations of the metaverse concept to practical applications in marketing strategies.

From 2010 to 2019, research in this area was relatively sparse, with only a handful of publications per year. However, starting in 2020, a notable surge occurred, largely due to the increased investment in metaverse-related technologies by companies such as Meta and other global tech giants. By 2023, the number of annual publications had peaked, reflecting academic curiosity and practical applications in business and marketing. This growth trajectory suggests that the metaverse is transitioning from a niche area to a mainstream research topic with global relevance, a shift largely influenced by these industry giants.

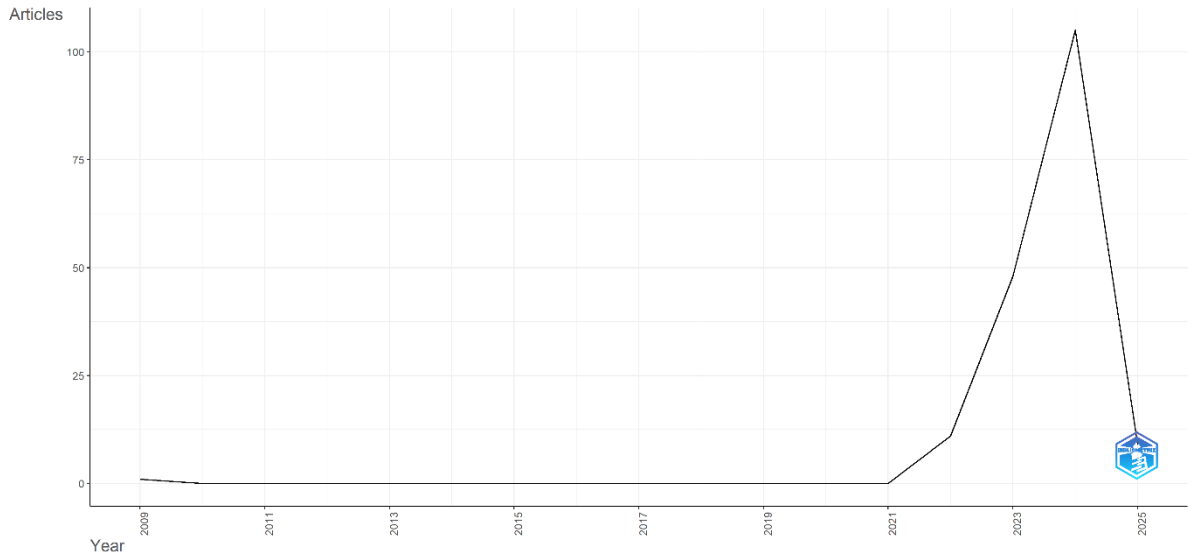

Figure 1. Annual Scientific Production

Furthermore, the growth aligns with societal changes brought about by the COVID-19 pandemic, accelerating digital transformation and the adoption of virtual platforms. The findings underscore that the metaverse is being recognized as a novel and viable platform for marketing innovation, offering businesses opportunities to connect with consumers in unique and interactive ways. Future projections suggest continued growth in research output as the metaverse evolves technologically and conceptually, sparking interest in its potential among marketing professionals.

4.2. Most Relevant Authors

The bibliometric analysis identified key authors contributing significantly to metaverse marketing research. Leading authors include **Buhalis D** and **Rauschnabel PA**, each of whom has published multiple highly cited works. Buhalis D's research, which emphasizes virtual tourism experiences, immersive brand engagement, and the adoption of AR/VR technologies in marketing, has significantly advanced our understanding of these areas. Meanwhile, Rauschnabel PA's focus on consumer adoption of augmented reality and NFTs in digital marketing environments has provided valuable frameworks for understanding user behavior, thereby shaping the direction of the field.

The productivity of these authors underscores the collaborative nature of metaverse marketing research, where interdisciplinary expertise is key. Their research, which draws from technology adoption, consumer behavior, and digital economics, is a testament to the power of collaboration. The emergence of authors like **Dwivedi YK** and **Gursoy D** further enriches this community, with their recent publications exploring the broader implications of the metaverse on customer experiences and business strategies. The collaborative spirit among leading authors, as seen in co-authorship networks, has significantly enhanced knowledge production. For instance, researchers like **Balakrishnan J** and **Mogaji E** have co-published works on immersive technologies and their marketing applications, contributing to the growth of research clusters. These collaborations underscore that metaverse marketing research is a global and multidisciplinary endeavor, inviting all to contribute.

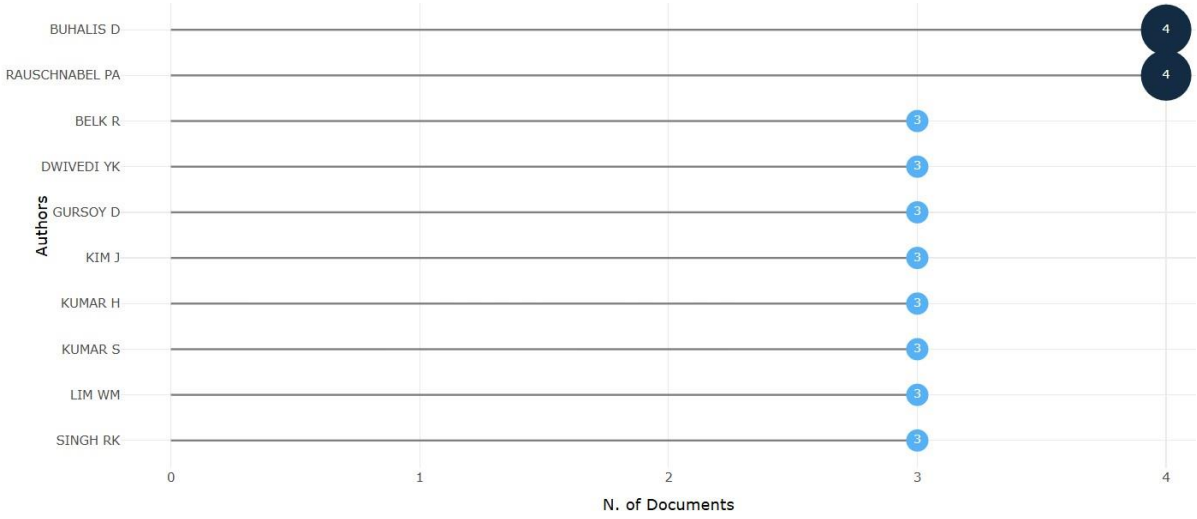

Figure 2. Most Relevant Authors

4.3. Most Relevant Institutions

Swinburne University of Technology, Hong Kong Polytechnic University, and Swansea University led institutional contributions to metaverse marketing research. Swinburne University emerged as the most prolific institution, contributing 11 articles exploring immersive consumer experiences, digital ownership, and the ROI of virtual marketing strategies. Their research has significantly advanced our understanding of metaverse marketing, particularly in the areas of consumer experiences and virtual marketing strategies.

Hong Kong Polytechnic University and Swansea University also demonstrated strong research output, particularly in analyzing the role of virtual communities, gamification, and brand storytelling within the metaverse. These institutions' contributions are notable because they reflect a balanced focus on both theoretical and applied aspects of metaverse marketing, reassuring the audience about the robustness of the research.

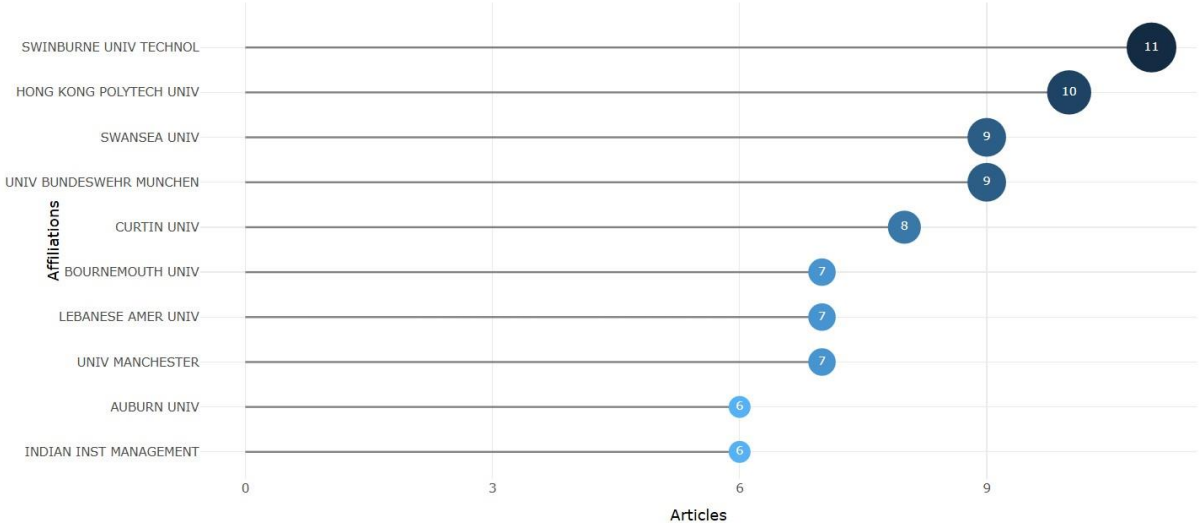

Figure 3. Most Relevant Institutions

A geographical analysis has revealed a heavy concentration of research in technologically advanced regions such as North America, Europe, and Asia. Notably, the United States, the United Kingdom, and Australia dominate the field, indicating robust academic infrastructure and technological innovation capabilities. However, these findings also underscore the need for increased contributions from developing regions. This is not just a call for balance, but an opportunity for growth and innovation in these areas, particularly with the rise of the metaverse and its potential for transformative economic opportunities in marketing and commerce.

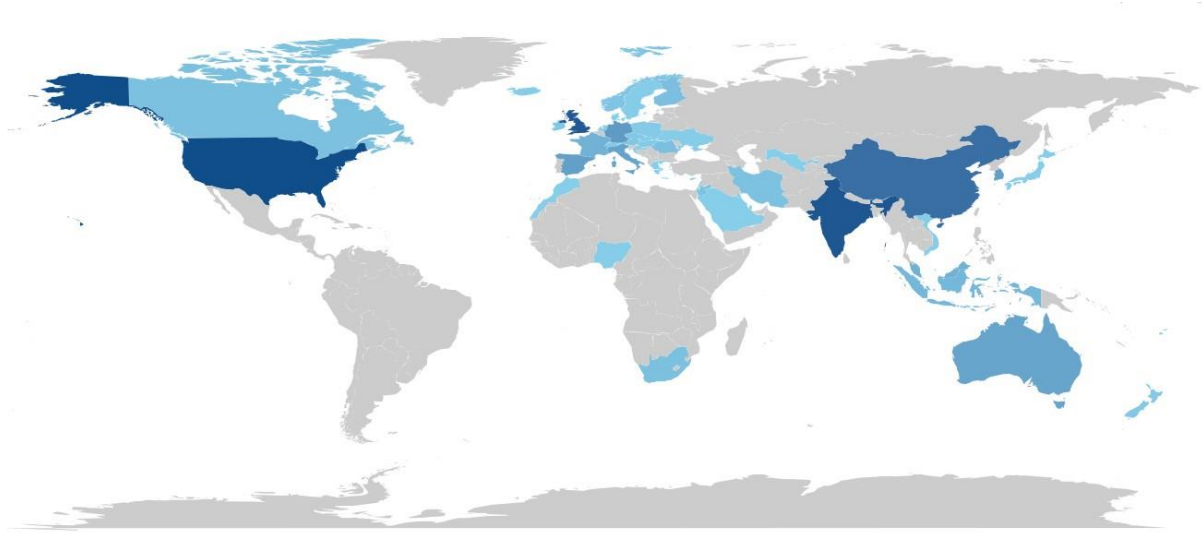

Figure 4. Countries Scientefic Production

4.4. Citation Analysis

The analysis of citations revealed the most influential works shaping metaverse and marketing research. The study by Dwivedi et al. (2023) emerged as the most cited paper, with 268 citations. This seminal work not only explored the transformative role of the metaverse in reshaping digital marketing strategies, but also highlighted frameworks for consumer adoption and engagement in virtual environments, underscoring the potential impact of metaverse-related marketing strategies.

Other influential papers include Buhalis (2023) and Gursoy (2022), which investigated the use of VR/AR in tourism marketing and the impact of immersive experiences on customer satisfaction. Their research provides a foundation for understanding how brands can leverage virtual environments to enhance customer engagement and drive loyalty. The high citation rates of these papers underscore their importance in advancing theoretical and practical knowledge in the field. Moreover, the citation analysis revealed that recent publications are gaining rapid and exciting recognition, indicating that metaverse-related marketing research is highly dynamic and continues to attract significant scholarly attention.

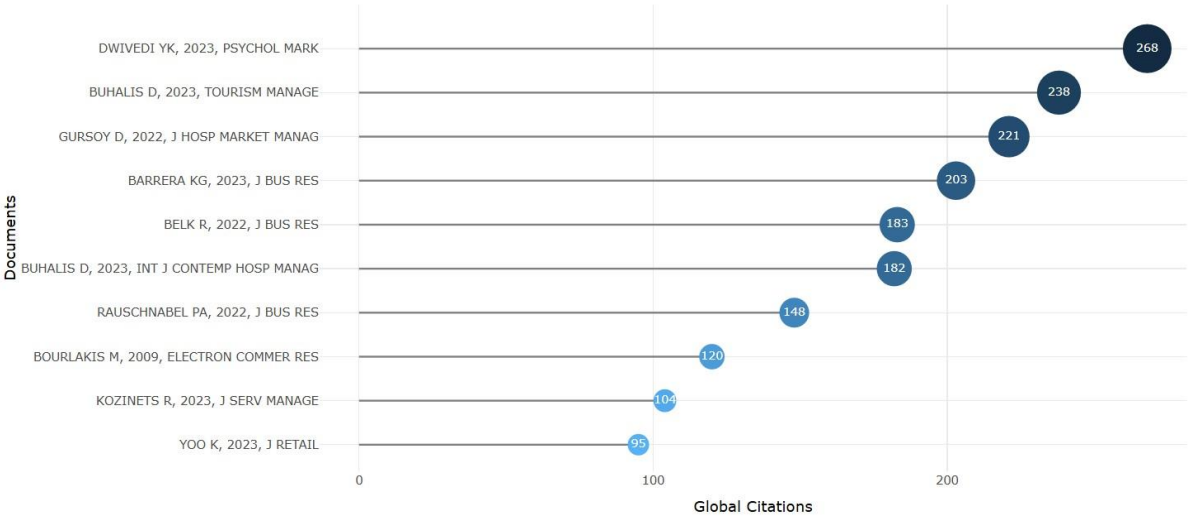

Figure 5. Most Global Cited Documents

4.5.Co-Word Analysis

The co-word analysis revealed thematic clusters representing the dominant research topics at the intersection of metaverse and marketing. The most frequently occurring keywords included "virtual reality," "augmented reality," "consumer behavior," "gamification," and "NFTs." These keywords reflect core themes in the literature and highlight areas where researchers focus their efforts.

Figure 6. Word Cloud

The thematic mapping has revealed three main research clusters, each with the potential to significantly impact the field. The first cluster, Immersive Technologies, and Consumer Behavior, explores how VR and AR could revolutionize consumer decision-making, engagement levels, and emotional responses within virtual environments. The second cluster, Digital Ownership, and Brand Value, focuses on the role of blockchain technologies and NFTs in enhancing exclusivity, ownership, and brand equity, offering unique opportunities for businesses in the metaverse. The third cluster, Gamification and Virtual Communities, investigates how incorporating game mechanics and fostering social interactions in virtual spaces could transform user retention, loyalty, and community engagement. These thematic clusters reflect the multidisciplinary nature of metaverse marketing research, integrating insights from psychology, technology, and business strategy. Future research could build on these themes to explore emerging areas such as ethical implications, accessibility, and measurement frameworks for ROI.

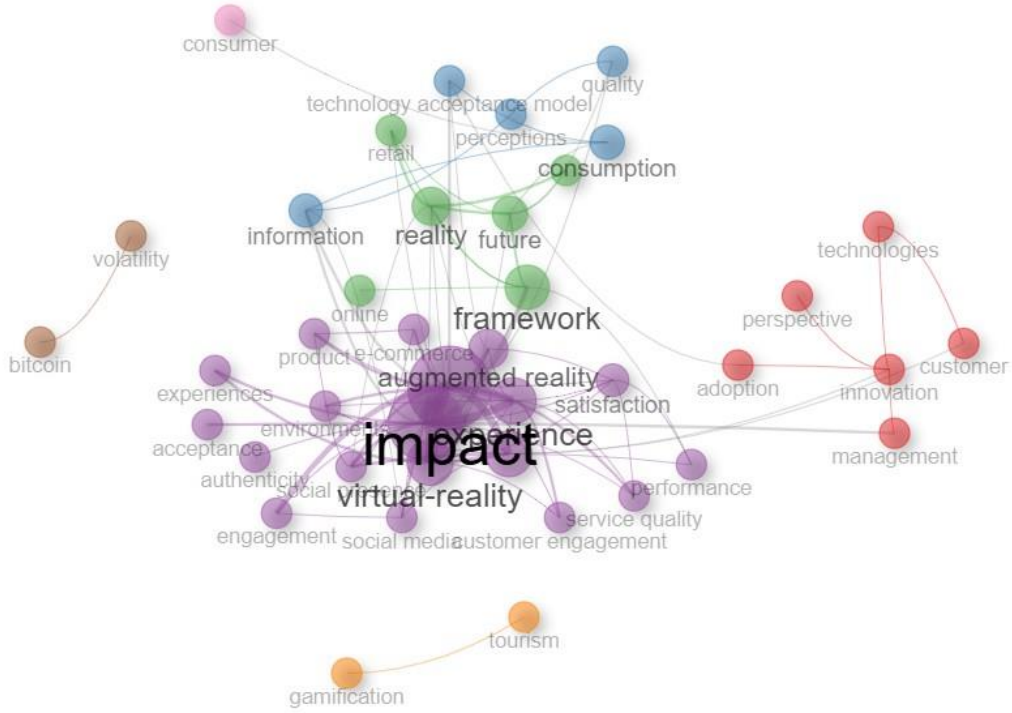

Figure 7. Co-Occurance Network

4.6. Collaboration Network

The analysis of collaboration networks identified strong research clusters led by prominent authors and institutions. Key contributors such as Dwivedi YK, Buhalis D, and Balakrishnan J were found to collaborate frequently, forming cohesive research networks that drive knowledge production in the field. The visualization of co-authorship networks revealed that collaboration is concentrated in developed regions, particularly North America and Europe. Authors in these regions tend to form large, interconnected clusters, reflecting access to research funding, technological resources, and institutional support. In contrast, collaboration networks in developing areas are fragmented, highlighting the urgent need for greater integration and support for scholars in these regions.

Institutional collaborations, such as those between Hong Kong Polytechnic University and Swinburne University of Technology, have led to groundbreaking research on immersive branding and consumer engagement. Strengthening international collaboration and fostering partnerships with emerging markets is not just a possibility, but a necessity. This will further diversify perspectives and enhance the global impact of metaverse marketing research, underscoring the importance of your involvement in this process.

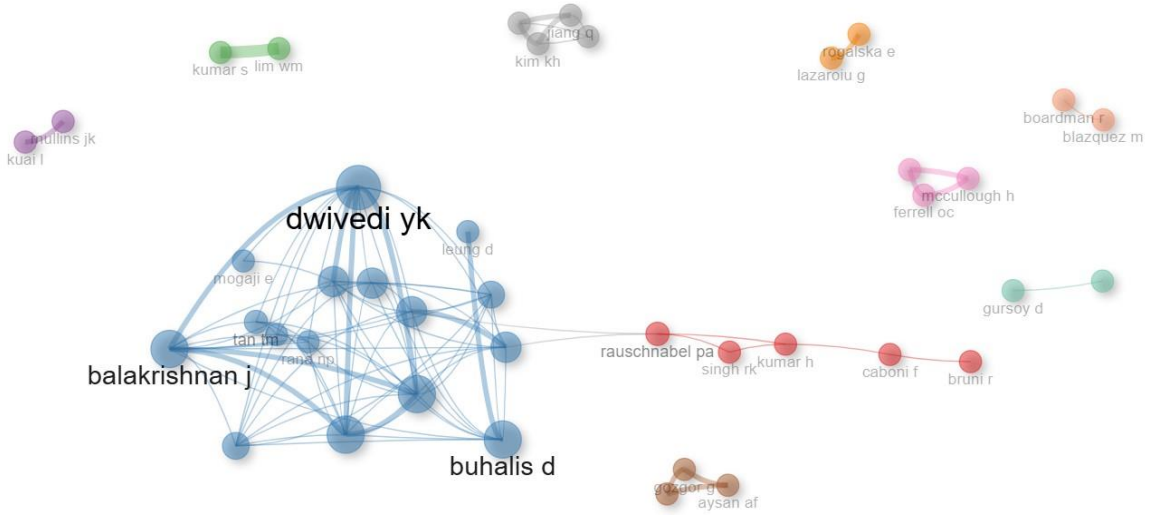

Figure 8. Colloborition Network

4.7. Bradford's Law

The application of Bradford's Law identified the core journals publishing research at the intersection of metaverse and marketing. The Journal of Retailing and Consumer Services, a significant contributor with 13 articles, emerged as the leading source. Its focus on consumer behavior, digital innovation, and marketing strategies makes it a crucial platform for disseminating knowledge in this field. The findings suggest that researchers seeking to contribute to or build on existing literature should prioritize this key journal for publication.

The dominance of high-impact journals underscores the academic significance of metaverse marketing research and highlights the rich opportunities for interdisciplinary integration across fields such as psychology, technology, and business economics. This interdisciplinary nature of metaverse marketing research opens up a wide range of collaboration opportunities, enriching the field with diverse perspectives and insights.

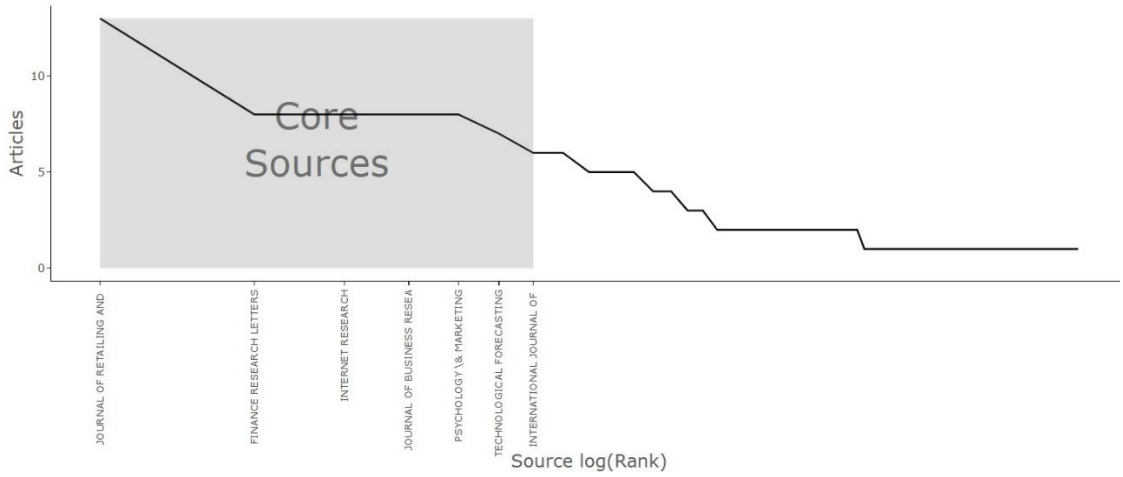

Figure 9. Bradford's Law

5. CONCLUSION

This bibliometric analysis provides an in-depth understanding of the current state of research at the intersection of metaverse and marketing. This study highlights the key developments, challenges, and opportunities in this emerging research area by examining publication trends, leading authors, influential works, collaboration patterns, and thematic structures.

The results show an exponential growth in academic interest, particularly after 2020, driven by technological advancements such as VR, AR, blockchain, and NFTs. The increased adoption of these technologies by businesses and consumers has propelled the metaverse into the mainstream, inspiring scholars to explore its transformative potential for marketing strategies. Research output, which remained sparse before 2020, surged in recent years as industries began recognizing the transformative potential of immersive digital environments for customer engagement, brand value creation, and virtual ownership.

Leading authors, such as Buhalis D, Rauschnabel PA, and Dwivedi YK, have played a pivotal role in advancing the field. Their interdisciplinary contributions address critical issues such as consumer behavior in virtual spaces, gamification strategies, and integrating AR and NFTs into marketing frameworks. Moreover, institutional collaborations have emerged as a key driver of knowledge production, with prominent institutions like Swinburne University of Technology and Hong Kong Polytechnic University spearheading research efforts. While developed regions like North America, Europe, and Asia dominate the scholarly landscape, there remains significant potential for contributions from emerging economies.

The citation analysis highlights the growing influence of recent publications, such as Dwivedi et al. (2023), which provides a comprehensive framework for understanding how businesses can adapt to metaverse-based marketing strategies. These influential works not only offer theoretical insights but also practical applications, guiding researchers and practitioners in navigating the complexities of immersive technologies. Furthermore, the application of Bradford's Law identified key journals, including the Journal of Retailing and Consumer Services and the Journal of Business Research, as central platforms for disseminating metaverse-related marketing research.

Thematic analyses revealed that research on metaverse marketing is centered around three primary clusters: immersive experiences, digital ownership, and gamification. Studies on immersive experiences focus on how VR and AR technologies transform brand storytelling and enhance customer interactions, creating unique and multisensory journeys. Digital ownership, facilitated through NFTs and blockchain, has emerged as a significant theme, offering opportunities for brands to foster exclusivity, build virtual communities, and introduce innovative loyalty programs. Gamification and virtual communities highlight the role of

interactive, game-like mechanisms in enhancing user engagement and building long-term brand relationships.

Despite progress, this analysis also identifies gaps and challenges that warrant further exploration. For instance, there is a limited understanding of the long-term impacts of metaverse adoption on consumer psychology and behavior. Moreover, businesses face difficulties measuring the ROI of metaverse-based marketing strategies, as existing metrics often fail to capture the subjective and experiential nature of virtual engagements. Ethical concerns, such as data privacy, misinformation, and digital exclusion, remain significant barriers to the widespread adoption of the metaverse in marketing. These challenges present opportunities for further research and innovation in the field.

This study's findings make several important contributions. Theoretically, this research maps the evolution of metaverse marketing, identifying dominant themes and emerging research trends while providing a structured foundation for future scholarly inquiry. Practically, it offers actionable insights for businesses and policymakers, including strategies for developing immersive brand experiences, leveraging digital ownership, and fostering ethical marketing practices in virtual environments.

In conclusion, the metaverse represents a paradigm shift in marketing, redefining how brands connect with consumers, create value, and build loyalty in virtual ecosystems. While this study highlights significant advancements, it also underscores the crucial need for ongoing interdisciplinary collaboration. This collaboration, along with innovative methodologies and ethical considerations, is essential to address the challenges ahead. As technologies continue to evolve, future research must explore the full potential of the metaverse, ensuring it becomes an inclusive, sustainable, and transformative space for businesses and consumers alike. This work provides a solid foundation for understanding the current landscape and encourages further inquiry into the opportunities and complexities of marketing in the digital age.

5.1. Theoretical Contributions

This study's theoretical contributions are unique in their approach, integrating immersive brand experiences into consumer psychology. This expansion of existing theories in virtual settings provides a fresh perspective and a structured understanding of dominant themes and future directions in metaverse-related marketing research. The study also highlights emerging theoretical frameworks that bridge virtual environments and traditional marketing paradigms, connecting digital transformation with established marketing theories by identifying how concepts like gamification and NFTs impact user behavior.

Second, this study significantly contributes to understanding technology adoption frameworks within the context of metaverse marketing. The findings emphasize how factors such as ease of use, perceived value, and experiential benefits influence consumers' acceptance of VR, AR, and NFTs. These insights not only offer researchers opportunities to adapt and extend models like

the Technology Acceptance Model (TAM) and the Unified Theory of Acceptance and Use of Technology (UTAUT) to virtual ecosystems, but also provide valuable guidance for practitioners in the field.

Finally, the study's interdisciplinary nature is a key strength, linking marketing, psychology, and emerging technologies. It builds theoretical bridges between consumer behavior research and digital innovation studies, demonstrating how immersive technologies reshape purchasing patterns, social interactions, and emotional connections in digital environments. By identifying these links, this work not only encourages future theoretical explorations into ethical frameworks, ROI measurement, and the long-term psychological impacts of immersive experiences, but also underscores the importance of interdisciplinary approaches in metaverse-related marketing research.

5.2. Practical Contributions

This study provides actionable insights for businesses, marketers, and policymakers, highlighting strategies for effectively leveraging the metaverse in marketing practices. While the findings demonstrate how immersive technologies, such as VR and AR, can create highly engaging and multisensory brand experiences, it's important to note that the initial investment and technical expertise required for such ventures can be significant. Marketers can use virtual environments to host product launches, interactive events, and virtual showrooms, transcending physical boundaries to connect with global audiences.

Second, the analysis underscores the potential of digital ownership, a concept facilitated by blockchain and NFTs, to enhance customer loyalty and exclusivity. Digital ownership refers to the unique and irrevocable control over a digital asset, such as a piece of art or a virtual item, that is guaranteed by blockchain technology. Brands can leverage NFTs, or non-fungible tokens, which are unique digital assets that represent ownership of a specific item or experience, to offer limited-edition digital products, access to virtual experiences, and membership in branded communities. These innovations foster a sense of ownership and emotional attachment, strengthening long-term customer relationships.

Third, businesses can capitalize on gamification strategies to enhance consumer engagement and satisfaction. Incorporating game-like mechanics, such as challenges, rewards, and leaderboards, into virtual marketing campaigns creates participatory experiences that encourage repeat interactions. Furthermore, virtual communities within the metaverse provide opportunities for peer-to-peer engagement, co-creation of content, and social bonding, fostering a sense of community and enhancing brand loyalty and visibility.

5.3. Limitations and Future Research

While this study offers valuable insights, it is not without limitations. First, the analysis is limited to Web of Science-indexed publications and English-language articles. However, the

potential for future studies to expand the dataset by including research from other databases such as Scopus, Google Scholar, and non-English sources is vast. This could provide a more comprehensive global perspective on metaverse marketing, inspiring new avenues of research and understanding.

Second, the bibliometric approach focuses primarily on quantitative analysis, leaving room for qualitative investigations. Future research could combine bibliometric techniques with systematic reviews or case studies to provide deeper insights into specific industries, consumer experiences, and marketing strategies within the metaverse. For instance, examining brand-specific campaigns in virtual environments could offer practical lessons for businesses.

Third, while this study identifies dominant research themes, it does not fully address emerging issues such as ethical concerns and sustainability challenges in virtual ecosystems. These issues include data privacy, misinformation, inclusivity, and the environmental impact of virtual environments. Future research could delve deeper into these topics to ensure that metaverse adoption aligns with ethical business practices and sustainable development goals.

In conclusion, addressing these limitations through expanded datasets, qualitative methods, and interdisciplinary approaches will enrich our understanding of metaverse marketing. More importantly, it will pave the way for innovative frameworks and ethical solutions in this transformative field, reinforcing our collective commitment to responsible and ethical metaverse marketing.

KAYNAKÇA

Babatunde, S. O., Odejide, O. A., Edunjobi, T. E., & Ogundipe, D. O. (2024). The role of AI in marketing personalization: A theoretical exploration of consumer engagement strategies. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research, 6*(3), 936-949.

Balakrishnan, J., Das, R., Alalwan, A. A., Raman, R., & Dwivedi, Y. K. (2024). Informative and peripheral metaverse: Which leads to experience? An investigation from the viewpoint of self concept. *Computers in Human Behavior*, 156, 108223.

Barrera, K. G., & Shah, D. (2023). Marketing in the Metaverse: Conceptual understanding, framework, and research agenda. *Journal of Business Research*, 155, 113420.

Bilgihan, A., Leong, A. M. W., Okumus, F., & Bai, J. (2024). Proposing a metaverse engagement model for brand development. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 78, 103781.

Buhalis, D., Leung, D., & Lin, M. (2023). Metaverse as a disruptive technology revolutionising tourism management and marketing. *Tourism Management*, 97, 104724.

Cho, M., Ko, E., & Taylor, C. R. (2024). Do Non-fungible Tokens Create Long-Term Value for Luxury Brands? The Effect of NFT Promotions on Customer Equity. *Computers in Human Behavior*, 108347.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of Business Research*, 133, 285 296.

Dwivedi, Y. K., Hughes, L., Wang, Y., Alalwan, A. A., Ahn, S. J., Balakrishnan, J., ... & Wirtz, J. (2023). Metaverse marketing: How the metaverse will shape the future of consumer research and practice. *Psychology & Marketing*, *40*(4), 750-776.

Gursoy, D., Malodia, S., & Dhir, A. (2022). The metaverse in the hospitality and tourism industry: An overview of current trends and future research directions. *Journal of Hospitality Marketing & Management*, *31*(5), 527-534.

Hadi, R., Melumad, S., & Park, E. S. (2024). The Metaverse: A new digital frontier for consumer behavior. *Journal of Consumer Psychology*, *34*(1), 142-166.

Hazarika, A., & Rahmati, M. (2023). Towards an evolved immersive experience: Exploring 5G-and beyond-enabled ultra-low-latency communications for augmented and virtual reality. *Sensors*, *23*(7), 3682.

Jha, A. (2023). *Immersive Marketing on Metaverse: Development of Metrics for Performance Analysis and Security-Related Challenges. In Confronting Security and Privacy Challenges in Digital Marketing* (pp. 267-289). IGI Global.

Kour, M. (2024). *Ethical Considerations in the Metaverse and Augmented Retail Reality Era. In Consumer Experience and Decision-Making in the Metaverse* (pp. 99-110). IGI Global.

Marr, B. (2023). *The Future Internet: How the Metaverse, Web 3.0, and Blockchain Will Transform Business and Society*. John Wiley & Sons.

Raji, M. A., Olodo, H. B., Oke, T. T., Addy, W. A., Ofodile, O. C., & Oyewole, A. T. (2024). Business strategies in virtual reality: a review of market opportunities and consumer experience. *International Journal of Management & Entrepreneurship Research*, *6*(3), 722 736.

Rauschnabel, P. A., Babin, B. J., tom Dieck, M. C., Krey, N., & Jung, T. (2022). What is augmented reality marketing? Its definition, complexity, and future. *Journal of Business Research*, 142, 1140-1150.

Sharma, W., Lim, W. M., Kumar, S., Verma, A., & Kumra, R. (2024). Game on! A state-of-the-art overview of doing business with gamification. Technological Forecasting and Social Change, 198, 122988.

Sung, E., Kwon, O., & Sohn, K. (2023). NFT luxury brand marketing in the metaverse: Leveraging blockchain-certified NFTs to drive consumer behavior. *Psychology & Marketing, 40*(11), 2306-2325.

Wedel, M., Bigné, E., & Zhang, J. (2020). Virtual and augmented reality: Advancing research in consumer marketing. *International Journal of Research in Marketing, 37*(3), 443-465.

Zakarneh, B., Annamalai, N., Alquqa, E. K., Mohamed, K. M., & Al Salhi, N. R. (2024). Virtual Reality and Alternate Realities in Neal Stephenson's—Snow Crash‖. *World, 14*(2).

SAĞLIK SEKTÖRÜNDE SESSİZ İSTİFA VE BEYİN GÖÇÜ: NEDENLERİ, SONUÇLARI, ÖNLEMEK İÇİN GEREKEN POLİTİKALAR ÜZERİNE BİR DERLEME ÇALIŞMASI

Yüksek Lisans Öğrencisi Tuğçe KUZUCUOĞLU ÇİMEN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı,

20239137007@cumhuriyet.edu.tr-ORCID NO:0009-0004-6262-5521

Prof. Dr. Hatice ULUSOY

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yönetimi Anabilim Dalı

hulusoy@cumhuriyet.edu.tr-ORCID NO:0000-0002-8911-5490

ÖZET

COVID-19 Pandemisi döneminde "Sessiz İstifa" (quiet quitting) kavramı sosyal medya üzerinden yayınlanan bir videonun dünyada ilgi görmesi ve araştırmacılarda ilgi uyandırması sonucunda hayatımıza giren güncel bir kavramdır. Sessiz bırakma, kişinin işe ait temel gerekliliklerini yapması ve kesinlikle gerekenden çok vakit, çaba veya uğraş göstermemek anlamına gelir. Sessiz istifada çalışan aslında pozisyonunu terk etmez ve maaş almaya devam eder. Pandemi sürecinde sağlık çalışanlarındaki tükenmişliğin yüksek oranda artması, beyin göçü, iş yaşam dengesi ve sessiz istifa kavramlarını gündeme getirmiştir.

Ekonomik olarak gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde sıkça adından bahsettiren bir kavram da "Tıbbi Beyin Göçü" (medical brain drain) kavramıdır. Beyin göçü, sağlık personelinin daha iyi yaşam standardı ve yaşam kalitesi, daha yüksek maaş, ileri teknolojiye erişim ve dünyanın farklı yerlerinde daha istikrarlı siyasi koşullar arayışıyla göç etmesi olarak tanımlanmaktadır. Sağlık çalışanlarının daha iyi fırsatlar için hem ülke içinde hem de uluslararası sınırlar ötesine göçü, gelişmekte olan ülkelerdeki sağlık sistemleri üzerindeki etkisi nedeniyle dünya çapında giderek artan bir endişe kaynağıdır. Sağlıkta şiddetin artması, uzun süreli vardiyalar, ağır iş yükü, yorgunluk, yetersiz ekipman ve eşit olmayan şartlarda çalışan başta hekim ve hemşireler olmak üzere tüm sağlık çalışanları psikolojik ve ekonomik olarak yıpranabilmektedir. Bu çalışmanın amacı sağlıkta sessiz istifa ve buna bağlı olarak artan tıbbi beyin göçü kavramlarının sağlık çalışanları üzerinde araştırılması ve ulusal literatüre katkı sağlamasıdır.

Anahtar Kelimeler: Sessiz İstifa, Beyin Göçü, Sağlık Çalışanları, Sağlık Sektörü

Quiet Quitting and Brain Drain in the Health Sector: A Review on Causes, Consequences and Prevention Policies

ABSTRACT

The concept of “quiet quitting” is one of the a current concepts that emerged in the literature after a video posted on social media during the COVID-19 Pandemic and attracted global attention and aroused interest among researchers.Quiet quitting refers to doing the minimum requirements of one's job and putting in no more time, effort, or enthusiasm than absolutely necessary. In this case, the employee does not actually leave his/her position and continues to receive a salary. The high rate of burnout in healthcare workers during the Pandemi has brought the concepts of brain drain, work-life balance and quiet quitting to the agenda.

Another concept that is frequently mentioned in economically underdeveloped and developing countries is the concept of “medical brain drain”. Brain drain is defined as the migration of health personnel in search of the better standard of living and quality of life, higher salaries, access to advanced technology and more stable political conditions in different places worldwide. This migration of health professionals for better opportunities, both within countries and across international borders, is of growing concern worldwide because of its impact on health systems in developing countries. The increase in violence in health, long shifts, heavy workload, fatigue, inadequate equipment and unequal conditions can exhaust all health workers psychologically and economically, especially physicians and nurses. The aim of this study is to investigate the concepts of silent resignation in health and the increasing medical brain drain on health professionals and to contribute to the national literature.

Keywords: Quiet Quitting, Brain Drain, Healthcare Workers, Healthcare Sector

1.GİRİŞ

Sağlık sektöründe sınırlı kaynaklarla ve uzun sürede yetiştirdiği nitelikli iş gücünü kaybetmek ülkemiz sağlık hizmetleri açısından oldukça önemli bir sorundur. Benzer şekilde Covid_19 Pandemisi ile birlikte gündeme gelen sessiz istifa kavramı da sağlık çalışanlarını ve sağlık hizmetlerini olumsuz yönde etkileyecek güncel bir kavramdır. Bu çalışmada beyin göçü ve sessiz istifa kavramları tanımlanarak, nedenleri, sonuçları ve çözüm için öneriler tartışılmıştır.

Sessiz İstifa

Covid-19 Pandemisi döneminde “Sessiz İstifa” kavramı sosyal medya üzerinden yayınlanan bir videonun dünyada ilgi görmesi ve araştırmacılarda ilgi uyandırması sonucunda literatüre giren güncel bir kavramdır. Web of Science veri tabanından 2024 yılı Aralık ayı sonlarında “quiet quitting” anahtar sözcüğü ile yapılan literatür taraması sonucunda ilk makalenin 2022 yılında yazıldığı ve günümüze kadar konuyla ilgili 88 makale yayınlandığı, en çok yayın yapan ülkelerin başında ABD (20 yayın), Türkiye (11yayın), Yunanistan (8 yayın) görülmektedir.

Sessiz istifa kavramı tükenmişlik, işten ayrılma niyeti, tatminsizlik, örgütsel bağlılık gibi kavramlarla da yakından ilişkili bir konudur.

Sessiz istifa kavramı çalışanın işyerinde maaş almaya devam ettiği ve pozisyonunu terk etmediği bir kavramı ifade eder. Sessiz istifa davranışında çalışan, işinin asgari gereklerini yerine getirir ancak işinde asgari gerekenlerden daha fazla zaman, çaba veya heves göstermez.

Covid 19 sürecinde özverili bir şekilde çalışan ve şüphesiz en çok yıpranan sektörlerin başında sağlık sektörü ve sağlık çalışanları gelmektedir. Bu yıpranmışlık zamanla tükenmişliğe ve tüm dünya genelinde iş yaşam dengesi ve sessiz istifa gibi konuların daha fazla tartışılmaya başlanmasına neden oldu (Gözlü, 2023). Sağlık çalışanlarında yaşanacak sessiz istifa davranışları hasta bakım kalitesini etkileyeceğinden dolayı toplum sağlığında büyük olumsuz etkiler de yaratabilir (Gözlü,2023). Sağlık çalışanlarının sessiz işten ayrılma yaşaması örgüt kültürünü büyük ölçüde zedeleyebilir. Hasta güvenliğini ve tedavisini aksatabilir (Daugherty, Kvilhaug, 2022).

Yapılan araştırmalarda sağlık sektöründe en çok sessiz istifa eğiliminin hemşirelerde olduğu görülmektedir (Galanis ve ark 2024a). Hasta ile 7/24 temas halinde olan hemşireler özellikle Pandemide yüksek psikolojik baskı altında kalmışlardır. Yapılan araştırmalarda örneğin ABD'de sağlık sektöründe çalışan kişilerin %47'sinin 2025 yılı gelmeden işlerini bırakmayı düşündüğü, hemşirelerde ise bu oranın yaklaşık %90'ını bulduğu belirtilmektedir (Galanis, ve ark., 2023). Yine Galanis ve arkadaşların (2024a) yaptığı bir çalışmada sessiz istifa davranışının sırasıyla hemşirelerde %67.4, hekimlerde %53,8 ve diğer sağlık çalışanlarında %40,3 olduğu saptanmıştır.

Genel olarak, sağlık çalışanlarını sessiz istifaya iten sebeplerin başında ekonomik sebepler, şiddet, ağır iş yükü, ekip ve ekipman eksikliği gelmektedir (Altun, Uslu, Aygün, Sevim,2024). Hemşireleri sessiz istifaya iten nedenler ise daha çok aşırı iş yükü, stres, mobbing, tükenmişlik, meslektaşlardan destek görülmemesi, zorbalanmak olarak tanımlanmaktadır. (Galanis, ve ark., 2024b). Galanis ve arkadaşlarının 2024 yılı Şubat ayında Yunanistan'da 650 hemşire ile yaptıkları çalışmada iş yeri zorbalığının ve hemşirelerin kullandığı olumsuz başetme stratejilerinin sessiz istifa üzerindeki etkisinin yüksek olduğu saptanmıştır (Galanis ve ark., 2024b).

Sağlık sektöründe sessiz istifa eğilimlerini azaltmak ve önlemek için çalışanların kendini değerli hissetmesinin sağlanması, yöneticilerin şeffaf ve çalışanlara destek verici bir yönetimi benimsemeleri ve performans değerlendirmesi gibi değerlendirmelerde eşit ve adil olmalarının gerekliliği vurgulanmaktadır (Esen,2023). Ayrıca sağlık sektöründe şiddetin önüne geçilmesi, mesai saatlerinin düzenlenmesi, ekip ve ekipman eksikliğinin giderilmesi, yöneticiler ve çalışanların daha iyi bir iletişim halinde olması ve tatmin edici ücret ödenmesi sessiz istifa oranında azalmaları sağlayabilir (Karatuzla, 2023).

Özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde, şiddet uygulayanlara yönelik caydırıcı yasaların olmayışı şiddet oranlarını artırmış ve sağlık çalışanlarını elverişsiz bir çalışma ortamına sürüklemiştir (Boy ve Sürmeli, 2023). Caydırıcı yasalar ve gerekli politik adımlar ile

çalışma şekillerinin yeniden düzenlenmesi ve sağlık çalışanlarına gereken değerin verilmesi ile sessiz istifanın önüne geçilebilir (Boy ve Sürmeli, 2023).

2. Beyin Göçü

İlk olarak 1940'lı yılların başında beyin göçü kavramı uluslararası bir sorun olarak algılanmaya başlamıştır. Beyin göçü, gelişmemiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yetişen iyi eğitim görmüş nitelikli, düşünen, üreten iş gücünün çeşitli sorunlardan dolayı kendi ülkelerini geri dönmemek üzere terk ederek, gelişmiş ülkelere göç etme durumu olarak tanımlanmaktadır (Turan,2021). "Tıbbi Beyin Göçü" (medical brain drain) ise sağlık personelinin daha iyi yaşam standardı ve yaşam kalitesi, daha yüksek maaş ve daha istikrarlı siyasi koşullar arayışıyla göç etmesi olarak tanımlanmaktadır (Karatuzla,2024).

Sağlık hizmetlerinde görev yapan çalışanlar yaşadıkları sıkıntıları aşmak, daha iyi koşullarda çalışmak ve emeklerinin karşılığını almak için arayış içine girmektedirler (Karaduman ve Çoban 2019). Sağlık hizmetleri alanında daha fazla göç veren ülkelerin başında Hindistan, Filipinler, Çin, Kore ve Afrika gelmektedir Sağlık çalışanlarının daha iyi fırsatlar için hem ülke içinde hem de uluslararası sınırlar ötesine göçü, gelişmekte olan ülkelerdeki sağlık sistemleri üzerindeki etkisi nedeniyle dünya çapında giderek artan bir endişe kaynağıdır. Örneğin Afrika'da yaşayan on bin kişiden birine düşen hemşire/ebe sayısı sadece 11 iken, bu sayının gelişmiş ülkelerde 84 olması yani 8 yaklaşık 8 katı olması dikkate alınacak bir konudur (Karatuzla,2024). Gelişmekte olan ülkelerin sınırlı kaynaklarla ve uzun sürede yetiştirdiği iş gücünü kaybetmesi bu ülkelerin gelişme hızını da yavaşlatmaktadır. Gelişmiş ülkeler ise tam tersi bir hızla gelişmeye hızlanarak devam etmektedir (Karaduman ve Çoban).

Günümüzde tüm dünyada ve ülkemizde beyin göçüne neden olan birçok faktör vardır. Karaduman ve Çoban (2019) beyin göçüne neden olan faktörleri itici kuvvetler ve çekici faktörler olarak iki ana başlıkta özetlemektedir. Buna göre;

İtici kuvvetler şunlardır;

- Çalışanların gitmek istediği ülke ile mevcut çalıştıkları ülkedeki ücret farklılıkları
- Çalışanları kendi yaşadıkları coğrafi konumda yaşadığı ekonomik zorluklar,
- Çalışanların yaşadıkları ülkede kariyer beklentilerinin olmaması
- Çalışanların yaşadıkları ülkede çalışması gerekenden uzun süre çalışma zorunlulukları
- Çalışanların ikamet ettiği ülkelerde coğrafi, sosyoekonomik, siyasi baskılar altında hissetmeleri
- Özellikle sağlık alanında zayıf yönetim ve sağlık alanında düşük bütçe ayrılması

Çekici Faktörler ise;

- Çalışanların ücret olarak daha iyi seviyede çalışması
- Gelişmiş ülkelerde insanların sosyoekonomik seviyelerinin daha yüksek olması
- Gelişmiş ülkelerde nitelikli işgücüne olan ihtiyaç

- Gelişmiş ülkelerde iş, kariyer ve eğitim ihtiyaçlarının yüksek seviyede giderilmesi beklentisi

Türkiye'deki beyin göçü ile ilgili istatistikler incelendiğinde TÜİK verilerine göre ön lisans, lisans, doktora mezunlarının, gelişmiş ülkelere gitme talebi oranı 2015 yılında %1,6 iken, 2023 yılında %2,0 olarak gerçekleşmiştir. Aynı grupta kadınların gelişmiş ülkelere gitme talep oranı %1,6 iken erkeklerde bu oran %2,4 olarak gerçekleşmiştir. Yine TÜİK verilerine göre beyin göçünün yaşandığı mesleklerin başında bilgisayar ve teknoloji (%6,8) alanı gelirken bunu sırasıyla, yapım(inşaat), mühendislik, üretim (%4,4) ve tabiat bilimleri, istatistik ve matematik (%2,6) alanları izlemektedir. (https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=YuksekogretimBeyin-Gocu-Istatistikleri-2021-2023-53839, erişim 25.12.2024). Herhangi bir lisans programını tamamlayanların tercih ettiği ülke birinci sırada Amerika Birleşik Devletleri (%21,4), olurken bunu sırasıyla Almanya (%17,5), Birleşik Krallık (%11,2), Hollanda (%6,9) ve Kanada (%4,9) izlemektedir (TÜİK https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yuksekogretim-Beyin-Gocu-Istatistikleri-2021-2023-53839, erişim 25.10.2024).

Türk Tabipleri Birliği (2020-2021) çalışma raporuna göre de yurtdışında çalışmak için TTB'ne başvuran hekim sayısı; 2012 yılında yalnızca 59 iken bu sayı yıllar içinde giderek artmış, 2013'te 90, 2014'te 118, 2015 yılında 150, 2016'da 245, 2017 yılında 482, 2018'de 802, 2019 yılında 1047 ve 2020 yılında da 931 hekime ulaşmıştır. 2022- 2024 TTB çalışma raporunda 2024 mayıs ayına kadar 938 hekim yurtdışına gitme için başvurmuştur (TTB, https://www.ttb.org.tr/c_rapor/2022-2024/cr_2022-2024.pdf,Erişim 25.12.2024).

İstatistiki verilere göre; ülkemizdeki özellikle hekimlerin beyin göçü oranının giderek arttığı açıkça görülmektedir. Yapılan çalışmalarda tıp, diş hekimliği, hemşirelik gibi sağlık bölümlerinde okuyan öğrencilerin de gelecekte yurtdışında hayatlarını sürdürme isteklerinin giderek arttığı saptanmıştır(Turan 2021; Özdemir ve İlhan 2021; Ünlü ve Daşlı 2024) Tokat'ta sağlık bilimleri alanında eğitim gören 559 öğrenci ile yapılan bir çalışmada öğrencilerin çoğunluğunun mezun olduktan sonra daha yüksek yaşam standardı ve yüksek kazanç beklentisi ile başka ülkelerde çalışmak istediği saptanmıştır (Ünlü ve Daşlı 2024).

Sağlık çalışanlarını beyin göçüne iten sebeplerin başında, liyakatsizlik, geçim kaygısı, düşük, yoğun çalışma koşulları, hayat standartları, kariyer hedeflerinin gerçekleşme ihtimalinin düşük olması, ağır iş yükü, sosyal ve demografik değişimlerin geldiği öne sürülmektedir. gelmektedir (Karatuzla,2023).

Sonuç

Sınırlı kaynaklarla ve uzun sürede yetiştirdiği iş gücünü kaybetmek ülkemiz sağlık hizmetleri açısından oldukça önemli bir sorundur. Benzer şekilde Covid_19 Pandemisi ile birlikte gündeme gelen sessiz istifa kavramı da sağlık çalışanlarını ve sağlık hizmetlerini olumsuz yönde etkileyecek güncel bir kavramdır. Bu çalışmada beyin göçü ve sessiz istifa kavramları tanımlanmış nedenleri, sonuçları ve çözüm için öneriler tartışılmıştır.

KAYNAKÇA

Altun, U., Aygün, S., Sevim, B., & Uslu, Y. Hasta Hizmetleri Çalışanlarının Tükenmişlik Ve Sessiz İstifa Düzeylerinin Değerlendirilmesi: Ampirik Bir Analiz. Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi, 27(4), 671-688.

Boy, Y., & Sürmeli, M. (2023). Quiet quitting: A significant risk for global healthcare.*Journal of global health*,*13*.

Daugherty, G. & Kvilhaug, S. (2022). What Is Quiet Quitting-and Is It a Real Trend? https://www. investopedia.com/what-is-quiet-quitting-6743910.

Esen, D. (2023). Quiet Quitting in Public Institutions: A Descriptive Content Analysis. International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences, 13(1), 296-326.

Galanis P, Katsiroumpa A, Vraka I, Siskou O, Konstantakopoulou O, Katsoulas T, Moisoglou I, Gallos P, Kaitelidou D. (2024 a) Nurses quietly quit their job more often than other healthcare workers: An alarming issue for healthcare services. Int Nurs Rev.;71(4):850-859. doi: 10.1111/inr.12931. Epub 2024 Jan 9. PMID: 38193567.

Galanis, P., Katsiroumpa, A., Vraka, I., Chrysagi, V., Siskou, O., Koanstantakopoulou, O., & Kaitelidou, D. (2023). Prevalence and risk factors of adverse effects after the first COVID-19 booster dose: evidence from Greece. Vacunas, 24(3), 210-217.

Galanis, P., Moisoglou, I., Katsiroumpa, A., Malliarou, M., Vraka, I., Gallos, P., ... & Papathanasiou, I. V. (2024 b). Impact of workplace bullying on quiet quitting in nurses: The mediating effect of coping strategies. In *Healthcare* (Vol. 12, No. 7, p. 797). MDPI.

Gözlü, K. (2023) Tükenmişlik Bağlamında Yeni Bir Kavram Olarak Sessiz İstifa Ve Sağlık Sektöründeki Etkileri. Meyad Akademi Dergisi, 4(2),213-241

Gün, İ. (2024). Sessiz İstifa Niyetini Etkileyen Faktörlerin Ahp Yöntemi İle Değerlendirilmesi: Sağlık Çalışanlarında Bir Uygulama. Journal Of Administrative Sciences/Yönetim Bilimleri Dergisi, 22(52).

https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yuksekogretim-Beyin-Gocu-Istatistikleri-2021-2023-53839, Erişim 25.12.2024

Karadas, A., & Çevik, C. Psychometric analysis of the quiet quitting and quiet firing scale among Turkish healthcare professionals. *Journal of Evaluation in Clinical Practice*.

Karaduman, H. A., & Çoban, E. (2019). Brain drain In Turkey: An investigation on the leading motives of skilled migration. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(7), 322-339.

Karatuzla, M. (2024). Sağlık Çalışanlarında Güncel Konu İncelemesi: Beyin Göçü. Genel Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(1), 159-171.

Özdemir, A., & İlhan, A. (2021). Beyin Göçü: Öğrencileri Yurt Dışı Eğitime Yönlendiren Sebepler Bağlamında Nitel Bir Araştırma. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(42), 1159-1186.

TTB, https://www.ttb.org.tr/c_rapor/2022-2024/cr_2022-2024.pdf, Erişim 25.12.2024

Turan, F. D. (2021). Hemşirelik Dördüncü Sınıf Öğrencilerinin Beyin Göçüne Yönelik Tutumlarının Yordayıcısı Olarak Kariyer Karar Verme Ve Kariyer Karar Verme Yetkinlikleri. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 10(4), 828-841.

Ünlü, H. Y., & Daşlı, Y. (2024). Sağlık Eğitimi Alan Öğrencilerin Beyin Göçüne Yönelik Tutumları. *Sosyal,* Beşeri Ve İdari Bilimler Dergisi, *7*(8), 606–621. https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1431

İŞLETMELERİN YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARI VE KARŞILAŞTIĞI ZORLUKLAR : UŞAK İLİNDE BİR İNCELEME

GREEN MARKETING PRACTICES AND CHALLENGES FACED BY BUSINESSES: A STUDY IN UŞAK PROVINCE

Doç. Dr. Mustafa SOBA
Uşak Üniversitesi
mustafa.soba@usak.edu.tr- ORCID 0000-0001-9008-6474

Doç. Dr. Gülten DEMİRAL
Uşak Üniversitesi
gulten.demiral@usak.edu.tr - ORCID 0000-0001-5132-808X

Ayşe Esra KATRANCI ALTAY
Uşak Üniversitesi
esrakatranci@icloud.com- ORCID 0009-0002-1058-0240

ÖZET

Bu çalışma, işletmelerin yeşil pazarlama uygulamalarını ve bu süreçte karşılaştıkları zorlukları incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında Uşak ilinde faaliyet gösteren dört büyük ölçekli işletmenin yöneticileri ile mülakat tekniği kullanılarak derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı, literatürde yer alan teorik bilgileri destekleyerek piyasa koşullarında işletmelerin yeşil pazarlama uygulamalarının ve karşılaştığı zorlukların analizini sağlamaktır. Görüşmelerden elde edilen veriler, yeşil pazarlama stratejilerinin benimsenmesinin çevresel ve kurumsal sorumluluk bilinciyle ilişkilendirildiğini, ancak bu süreçte finansal kısıtlamalar ve yasal düzenlemelerdeki eksikliklerin işletmeler için önemli engeller oluşturduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen bulgular, literatüre katkı sağlamakla birlikte işletmelerin çevre dostu stratejiler geliştirmesine yönelik pratik öneriler sunmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın hem akademik hem de uygulamalı araştırmalara fayda sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: yeşil pazarlama, sürdürülebilirlik, yeşil ürün, tekstilin geridönüşümü

ABSTRACT

This study was conducted to examine the green marketing practices of businesses and the challenges they encounter in this process. In-depth interviews were carried out using the interview technique with managers of four large-scale businesses operating in Uşak province. The primary aim of the study is to analyze the green marketing practices of businesses and the

challenges they face under market conditions while supporting the theoretical knowledge in the literature. The data obtained from the interviews revealed that the adoption of green marketing strategies is associated with environmental and corporate responsibility awareness. However, financial constraints and deficiencies in legal regulations pose significant barriers for businesses in this process. The findings contribute to the literature while also providing practical recommendations for businesses to develop environmentally friendly strategies. In this context, the study is expected to benefit both academic and applied research.

Key words: green marketing, sustainability, green product, textile recycling

1. GİRİŞ

Günümüzde çevresel sürdürülebilirlik ve yeşil pazarlama, global ölçekte artan çevre bilinci ile birlikte işletmeler için kritik bir öneme sahip olmuştur. Yeşil pazarlama, işletmelerin çevresel sorumluluklarını yerine getirmelerine ve çevre dostu ürün ve hizmetler sunmalarına olanak tanıyan stratejik bir yaklaşımdır. Bu stratejiler, sadece çevresel etkileri azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda işletmelerin piyasa konumlarını güçlendirmekte ve tüketici sadakatini artırmaktadır. Çevre dostu ürünlerin ve hizmetlerin pazarlanması, işletmelere birçok fayda sağlasa da, bu stratejilerin uygulanması sürecinde çeşitli zorluklar ve sorunlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, yeşil pazarlama stratejilerinin etkin bir şekilde uygulanması, yasal düzenlemeler, finansal kısıtlamalar, teknolojik yetersizlikler ve tüketici bilinçsizliği gibi engellerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmada, Türkiye'deki işletmelerin yeşil pazarlama stratejilerini uygularken karşılaştıkları zorluklar ve sorunlar detaylı bir şekilde incelenecektir. Bu çalışmanın, Türkiye'deki işletmelerin yeşil pazarlama stratejilerini daha etkin bir şekilde uygulamalarına ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına katkı sağlaması beklenmektedir. Ayrıca, elde edilen bulguların akademik literatüre önemli bir katkı sağlayacağı ve gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Yeşil Pazarlama Kavramı

İnsanların çevreye karşı olan duyarlılık ve sorumluluklarının artmasıyla birlikte bazı kaygılar ortaya çıkmıştır. Çevre, ekolojik, yeşil, sürdürülebilir gibi kavramların ortaya çıkması ile işletmeler buna uygun stratejiler geliştirmeye ve uygulamaya başlamıştır. Yeşil pazarlama kavramının temeli, 1976 yılında Hennion ve Kinnear tarafından çevre sorunlarına çözüm sağlayacak tüm pazarlama faaliyetleri olarak tanımlanan Ekolojik Pazarlama kavramı olarak gösterilmektedir (Dangelico ve Vocalelli:2017). Yeşil pazarlama kavramı pek çok araştırmacı tarafından farklı şekilde tanımlanmaktadır; Amerikan Pazarlama Birliği (AMA) yeşil pazarlamayı, işletmelerin ve kuruluşların ürünleri çevre hassasiyetini göz önünde bulundurarak üretme, tanıtma, paketleme ve geri kazanma çabası olarak tanımlamaktadır (Rajeshkumar:2012). Yeşil pazarlama; insanların istek ve taleplerini karşılarken bunu çevreye en az zararı verecek şekilde gösterilen çaba ve faaliyetlerin tümü olarak tanımlanır. (Mahmoud:2019).

2.1.1. Yeşil Pazarlama Karması

Yeşil pazarlama, pazarlama karmasını sürdürülebilirlik kavramıyla entegre eden bir yaklaşımdır (Özcan ve Özgül:2019). Bu bağlamda yeşil pazarlamada 4P aşağıdaki gibi sınıflandırılmaktadır :

Yeşil Ürün : Üretim aşamasından bertaraf aşamasına kadar olan süreçte çevre dostu, doğaya zarar vermeyen, enerji tasarrufu sağlayan ürünler yeşil ürün olarak adlandırılır (Kinoti:2011).

Yeşil Fiyat : Yeşil pazarlamada fiyat, en kritik ve en önemli faktör olarak görülmektedir. Yeşil pazarlama faaliyetleri geleneksel pazarlama faaliyetlerine göre daha maliyetlidir bu nedenle yeşil ürünlerde geleneksel ürünlere göre daha pahalı olabilmektedir (Ceylan ve Kıpırtı:2021). Fiyatın tüketici tarafından kabul edilebilir olması için işletmeler, ürünün katma değerine ve çevreye sağlayacağı faydaya tüketiciyi ikna etmelidir (Sudhalakshmi ve Chinnadorai:2014).

Yeşil Dağıtım : Geleneksel pazarlamadan farklı olarak, yeşil dağıtım çevre dostu ve çevreye duyarlı bir dağıtım sisteminin belirlenmesi anlamına gelmektedir. Dağıtım esnasında kullanılan araçların çevreye zehirli gazlar salgılamaması, fosil yakıt tüketimleri gibi konular ve bu alanda düzenlenecek olan çevre dostu yaklaşımlar önemlidir (Hadi,Sari ve Khairi:2023).

Yeşil Tutundurma : Bir işletmenin çevreye duyarlı politikalar benimsediğini ve bu yönde üretimden nihai çıktıya kadar yeşil bir faaliyet yürüttüğünü tüketicilerine satış geliştirme, promosyon, halkla ilişkiler ve reklam kampanyaları gibi faaliyetlerle duyurmasıdır (Karaman:2021).

2.2. Yeşil Pazarlama ve İşletmeler

İşletmeler gelişen ve değişen dünya düzeninde varlıklarını sürdürebilmek için bulundukları çevre ile uyum içinde olmalıdır. Artan dünya nüfusu, dünyadaki kaynakların sınırlı olması, insanların bilinçlenmesi ve gelecek nesillere daha temiz bir dünya bırakma amacı günümüzde çevre ve sürdürülebilirlik faktörünün en önemli konulardan biri haline gelmesine neden olmuştur. İşletmelerde varlıklarını sürdürebilmek için bu alanda yenilikçi stratejiler belirlemek durumundadır. Bu sebeple işletmeler yeşil pazarlama stratejilerini oluşturmaya başlamıştır. Bulunduğu çevreye uyum sağlamanın yanı sıra işletmelerin yeşil pazarlamaya yönelmelerinde bir takım faktörler etkili olmuştur. (Gedik:2020,Berber ve Öztürk:2023).

Yeşil pazarlama dünya çapında birçok işletme tarafından kabul edilmiştir. Bunun nedenleri aşağıdaki şekilde sınıflanabilir (Mishra ve Sharma:2014) ;

Fırsatlar : İşletmeler değişen talepleri bir fırsat olarak görüp bunu rekabet avantajına çevirmeyi hedeflemektedir.

Hükümet Baskısı : Hükümetler çevreyi ve insanı korumak amacıyla işletmelere karşı birtakım yükümlülükleri zorunlu kılmışlardır. İşletmelerin çevreye verdiği zararlar, ürettiği atıklar ve benzeri konularda bazı yasal düzenlemeler getirerek işletmeleri daha yeşil bir strateji belirlemeye yöneltmişlerdir.

Sosyal Sorumluluk : İşletmelerin kar hedefleri yanı sıra sosyal sorumluluk hedefleri de bulunmaktadır. Bu hedefi belirlemiş olan işletmeler için yeşil pazarlama stratejileri bir kurum kültürü olarak işletmelerde yer bulmuştur.

Rekabet Baskısı : İşletmeler varlıklarını sürdürebilmek için rekabetçi konumunu korumak zorundadır. Diğer işletmelerin çevreci faaliyetlere ve stratejilere yönelmeleri rekabetçi konumunu korumak isteyen işletmelerin de bu alana yönelmesine neden olmuştur.

Maliyet Azaltma : Yeşil pazarlamada sürdürülebilirlik hedefi ile işletmeler yalın üretim ve atık yönetimi gibi konularda maliyetlerin büyük ölçüde azalacağını gözlemlemiş ve bu da yeşil pazarlamaya geçişte önemli bir faktör olmuştur (Mishra ve Sharma:2014).

2.2.1. Yeşil Pazarlamanın İşletmeler İçin Avantajları

Yeşil pazarlamanın işletmeler için birçok faydası bulunmaktadır. Bu faydalar arasında maliyet tasarrufu,olumlu marka imajı (Rajeshkumar:2012), yeni bir pazara girme fırsatı, rekabet avantajı, tüketicinin istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilme ve sürdürülebilir bir çevre oluşturulması sayılabilir (Pradeep ve Kuckian:2016).

Rekabet Avantajı ve Pazar Payının Artması : Tüketicilerin günden güne bilinçlenmesi ile birlikte çevreye olan duyarlılıkları artmakta istek ve ihtiyaçları bu yönde değişiklik göstermektedir. Bu istek ve ihtiyaca cevap verebilen işletmelere rakiplerine karşı büyük ölçüde rekabet avantajı elde etmektedir (Dizman ve Taştepe:2021). Yeşil ürün ve hizmete olan talebin artmasıyla bunu karşılayan işletmelerin pazar payında artış meydana gelebilir (Tunç:2020).

Olumlu Marka İmajı : Bir işletmenin hedeflerine ulaşabilmesinde ki en önemli faktörlerden birisi yaratacağı olumlu marka imajıdır. Yeşil pazarlama stratejilerini benimseyen işletmeler hem tüketicilerden hem de iş ortaklarından olumlu yönde bir değerlendirme alarak, karlılığını ve marka değerini artırabilme ihtimaline sahip olacaktır (Singh:2013).

2.2.2 Yeşil Pazarlamanın İşletmeler İçin Zorlukları

Yeşil pazarlamanın yeni bir kavram olarak ortaya çıkması sebebiyle geniş kitlelere ulaşması, ulaştıktan sonra doğru bir şekilde algılanabilmesi ve tüketicinin talebinin ve isteğinin algıladığı fayda sonucunda şekillenebilmesi için belirli bir zamana ihtiyaç vardır (Sharma ve Sing:2015). Yeşil pazarlama stratejilerini uygulamak, tanıtmak, bunlar ile uyumlu operasyonel süreci kurmak ve bunun için ar-ge çalışmaları yapmak işletmeler için uzun vadeli ve maaliyetli bir yatırım olmasına sebep olmaktadır (Arseculeratne ve Yazdanifard:2013). Mevcut olan bir sistemi değiştirmek veya yeniden bir sistem inşa etmek bazı zorlukları beraberinde getirmektedir. Yeşil pazarlama stratejileri kapsamında kurulacak veya değiştirilecek olan sistemler, teknik bilgi ve beceri aynı zamanda bazı operasyonlar için nitelikli personel ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır bu ihtiyacı karşılamak işletmeler için sorun teşkil etmektedir. Sürdürülebilirlik ve çevreyi koruma anlayışıyla devletler, işletmeleri denetleyen belli standartlara tabi tutan yasal zorunluluklar ve yükümlülükler ortaya koymuştur. İşletmeler yeşil pazarlama stratejilerini uygularken bu yasal yükümlülüklere maruz kalabilirler ve bunları düzenlemek işletmeler için uzun ve maliyetli bir süreç haline gelebilir (Ar ve Tokol:2010).

2.3. Yeşil Pazarlama ve Tekstil İşletmeleri

Sürdürülebilir, çevre dostu, ekolojik ürün gibi kavramların ortaya çıkması ile birlikte dünyada üreticilerin yönelimleri buna doğru kaymaya başlamış ve buna yönelmeyen işletmelerin pazar payının azaldığı gözlemlenmiştir. Uluslararası pazarda varlığını sürdürmek ve rekabete devam etmek isteyen işletmeler yeşil pazarlama stratejilerini benimsemeli ve buna uygun faaliyetlerde bulunmalıdır çünkü günümüz dünyasında tüketici satın alma eğilimi sürdürülebilir, sağlıklı, çevre dostu olarak nitelendirdiğimiz ürünlere seçme eğilimindedir. Tekstil endüstrisinde kullanılan malzemeler insan sağlığına ve çevreye zararlı olan kimyasalların içermesi sebebiyle insanlarda farkındalık düzeyi oluşturmaya başlamış ve günümüzde özellikle Avrupa ülkelerinde insanlar eko-tekstil ürünlerini tercih eder duruma gelmiştir. Tüketici farkındalığının yüksek olması sebebiyle Avrupa pazarında ticaret yapmak isteyen işletmeler belli standartlara uyacak şekilde üretim faaliyetlerini düzenlemek zorunda kalmıştır. Yeşil pazarlama stratejilerini tercih eden tekstil işletmelerinin kazanımları incelendiğinde ihracat hacimlerinin arttığı görülmüştür. Avrupa Birliği, Amerika, Japonya gibi gelişmiş ülkelerde ihracat yapabilmek için ürünlerin insan sağlığına ve çevreye zararlı olmadığını ispatlayan sertifikalar talep edilmektedir. Yeşil pazarlama stratejisini belirleyen işletmeler gerekli olan belgeleri edindikten sonra rahat bir şekilde uluslararası pazarda faaliyet gösterip ihracat hacmini artırabilmektedir. İşletmeler için bir diğer kazanım ise günümüzde konuşulan ve tartışılan sürdürülebilirlik ve çevre dostu kavramına karşı hassasiyet gösteren bir işletme olduğunu tüm tüketicilere,paydaşlarına ispatlayarak olumlu bir marka imajı çizen ve marka değerini artırmaya yönelik faaliyetlerde bulunmalarıdır. Aynı zamanda işletmeler bu faaliyetler sayesinde rekabet avantajı elde etmişlerdir. Çevreci ürünlere yapılacak olan yatırımlar bürokratik engellerin ortadan kalkmasına neden olacaktır. Ticarette tarife dışı engellerin ortadan kalkması yine işletmelerin insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen şekilde üretim yaptıklarını gerekli belge ve sertifikalara sahip olarak bu engelin ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır (Ar ve Tokol:2010).

3. VERİLERİN ANALİZİ VE BULGULAR

Araştırma kapsamında Uşak ilinde faaliyet gösteren büyük ölçekli 4 işletme ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında yeşil pazarlama uygulamaları ve karşılaşılan zorluklar ile detaylı bilgilere ulaşmak amacıyla yarı yapılandırılmış sorular aracılığıyla derinlemesine görüşme yapılmıştır. Araştırmaya konu olan 4 adet işletmenin yönetim kadrosu ile görüşülmüş olup sorular yüz yüze görüşme sırasında açık uçlu olarak sorulmuştur. Araştırma problemi ve amacına uygun olarak katılımcılara toplam 8 soru yöneltilmiştir. Araştırma kapsamında adı geçen işletmelerin yönetim kadrosuyla yeşil pazarlama uygulamaları ve karşılaşılan zorluklar ile ilgili 60 - 75 dakika görüşme yapılmıştır. Görüşmelerin tamamı ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Ses kayıtları daha sonra çözümlenerek yazılı metin haline getirilmiş olup çözümlemede tematik analiz kullanılmıştır. Tematik analiz, verilerin sistematik bir şekilde analiz edilmesine olanak tanır ve yorumlar aracılığıyla keşif yapmayı hedefleyen bir araştırma içim en uygun yöntemlerden biri olarak kabul edilir (Çarıkcı vd.:2024).

3.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırmaya konu olan 4 işletmelerin yöneltilen sorulara verdiği cevaplar sırasıyla A, B, C, ve D İşletmesi olarak sınıflandırılmıştır. A,B,C ve D işletmeleri, kişisel görüşme, Aralık 2024 yöneltilen sorular ve yanıtlar şöyledir ;

Yeşil pazarlama ile ilgili genel bilginiz nedir ve işletmenizde sürdürülebilirlik ve yeşil pazarlama faaliyetlerine ne kadar önem veriyorsunuz ?

A İşletmesi, toplam 3 adet fabrikası bulunan ve kırpıntı denilen konfeksiyon atıklarını geri dönüştürerek iplik haline getiren bir üretim tesisidir. Pazardaki talep, çevre duyarlılığı ve ticari faaliyetleri gereği sürdürülebilirlik bilinçlerinin yüksek ve yeşil pazarlama faaliyetlerine büyük önem verilmektedir.

B İşletmesi, toplam 2 adet fabrikası bulunan ve tekstil atıklarını geri dönüştürerek iplik haline getiren bir üretim firmasıdır. Firma faaliyet gösterdiği alan gereği sürdürülebilirlik ve yeşil pazarlama faaliyetleri ile iç içe bir konumda yer almaktadır.

C İşletmesi, konfeksiyon atıklarını şifonez ve open-end adı verilen makinelerde işleyerek iplik haline getirerek geri dönüşüm yapan bir üretim tesisidir. Çevre dostu üretim politikası ve sürdürülebilirlik faaliyetlerine önem verildiği ifade edilmektedir.

D İşletmesi, Uşak bölgesinde toplam 9 adet fabrikası bulunan battaniye, halı gibi nihai konfeksiyon üretiminin yanı sıra iplik üretimi de bulunan bir işletmedir. Hem şirket politikası hemde ticari ortakların talebi ile yeşil pazarlama faaliyetlerinin en verimli şekilde uygulanmaya çalışıldığı ifade edilmektedir.

İşletmenizde çevre dostu ürünler veya hizmetler sunuyor musunuz ? Ürünlerinizde veya hizmetlerinizde yeşil pazarlama unsurlarını nasıl entegre ediyorsunuz ?

A Firması, üretim süreçlerinde çevreye duyarlılığı ön planda tutmaktadır. Bu bağlamda, hammadde seçiminde özen göstermekte ve üretim esnasında çevreye zarar vermeyecek yöntemleri tercih etmektedir. Özellikle, iplik boyama işlemleri sırasında ortaya çıkan yüksek su tüketimi ve atık sorunlarının önüne geçmek amacıyla, geri dönüştürülmüş hammaddeler kullanmaktadır. Böylelikle, doğal kaynakların tüketimini azaltırken çevresel etkileri minimum seviyeye indirmeyi hedeflemektedir. Bu uygulamalar, firmanın sürdürülebilirlik odaklı bir üretim anlayışına sahip olduğunu ve yeşil pazarlama ilkelerini etkin bir şekilde benimsediğini göstermektedir. Firma, üretim süreçlerinden kaynaklanan atıkları Uşak OSB Katı Atık Yakma Tesisi'ne göndererek çevreye zarar vermeyecek şekilde dönüştürülmesini ve imha edilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, enerji ihtiyacının bir kısmını güneş enerjisi sistemleri aracılığıyla karşılayarak yenilenebilir enerji kaynaklarını üretim sürecine entegre etmektedir.

B Firması, geleneksel üretim süreçlerinin çevresel etkilerini azaltmak amacıyla, doğal kaynaklara bağımlılığı minimuma indiren yenilikçi yöntemler tercih edilmektedir. İşletme sahibi üretim amaçlarını açıklamaya çalışırken " koyunsuz yün, tarımsız pamuk ürettiklerini ifade ettiler." Pamuk ve yün gibi materyallerin üretiminde, tarımsal alan ve hayvancılık

gereksinimini ortadan kaldıran sürdürülebilir teknolojiler kullanılmaktadır. Üretim süreçlerinde kimyasal maddelerin yer almaması, doğaya zarar verebilecek etkilerin önüne geçmekte ve tamamen çevre dostu bir üretim modeli benimsenmesini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, firmanın hem ekolojik dengeyi koruma hem de yeşil pazarlama ilkelerini etkin bir şekilde uygulama konusundaki kararlılığını göstermektedir. Çevre dostu üretim anlayışını benimseyen firma, atıklarını Uşak OSB'de bulunan Katı Atık Yakma Tesisi'nde dönüştürmekte ve bu süreçte çevresel etkilerin minimuma indirilmesini hedeflemektedir. Aynı zamanda, güneş enerjisi sistemleri kullanarak elektrik ihtiyacının belirli bir kısmını doğa dostu yöntemlerle karşılamaktadır.

C Firması, Üretim süreçlerinde doğal ve sürdürülebilir materyalleri tercih etmekte, polyester yerine çevre dostu bir seçenek olan pamuğu kullanmaktadır. Ayrıca, keten ve pamuk karışımı iplik üretimi gerçekleştirilerek hem kalite hem de çevresel sürdürülebilirlik ön planda tutulmaktadır. Firmanın üretiminde kullanılan pamuk artıkları, atık olmaktan çıkarılıp yeniden dönüştürülerek üretim süreçlerine kazandırılmaktadır. Bu yaklaşım, firmanın hem doğal kaynakların verimli kullanımını sağlamaya yönelik çabalarını hem de atık yönetimi konusundaki hassasiyetini yansıtmaktadır. Bu sayede, firma çevre dostu üretim anlayışını yeşil pazarlama stratejileriyle entegre etmektedir. Firma, üretim sürecinde oluşan atıkları Uşak OSB Katı Atık Yakma Tesisi'ne yönlendirerek doğaya zarar vermeden bertaraf edilmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra, güneş enerjisi panelleri kullanarak enerji tüketiminin bir kısmını sürdürülebilir bir şekilde karşılamaktadır.

D Firması, üretim süreçlerinde sürdürülebilirlik ve atık yönetimi öncelikli bir yaklaşım benimsenmektedir. Polyester ipliklerin tamamını kullanmak mümkün olmadığında, arta kalan malzemeler atık olarak değerlendirilmek yerine geri dönüşüm yoluyla üretime tekrar kazandırılmaktadır. Ayrıca, kullanılan boyaların doğal içerikli olması, çevresel etkilerin azaltılmasını sağlamaktadır. Firmanın kendi rejenerasyon süreçlerini yürütmesi, kaynak kullanımını optimize ederken aynı zamanda çevre dostu bir üretim anlayışını güçlendirmektedir. Bu uygulamalar, firmanın yeşil pazarlama ilkelerini üretim sürecine entegre etme konusundaki kararlılığını ortaya koymaktadır. Atık yönetimine önem veren firma, üretim süreçlerinden kaynaklanan atıklarını Uşak OSB Katı Atık Yakma Tesisi'nde çevre dostu yöntemlerle bertaraf etmektedir. Ayrıca, güneş enerjisi sistemleriyle kendi enerji ihtiyacının bir kısmını karşılayarak sürdürülebilirlik ilkelerini desteklemektedir.

Yeşil pazarlama uygulamalarınızın müşterilerinizin satın alma kararını nasıl etkilediğini gözlemlediniz mi ?

A Firması, yeşil pazarlama uygulamalarının özellikle ihracat pazarında müşterilerin satın alma kararlarını doğrudan etkilediğini ifade etmektedir. Avrupa pazarı, çevre dostu üretimi belgeleyen Oeko-tex, Inditex, gibi sertifikalara sahip olmayı şart koşmaktadır. Müşteriler, bu belgeler olmadan ürün satın almayı reddetmekte ve çevresel duyarlılığı bir öncelik olarak görmektedir. Bu nedenle, firma bu standartlara uygunluğu sağladığında müşteri nezdinde rekabet avantajı kazanmakta ve ihracat faaliyetlerini sürdürebilmektedir.

B Firması, yeşil pazarlama uygulamalarının müşteriler üzerinde önemli bir güven unsuru oluşturduğunu gözlemlemektedir. Özellikle uluslararası pazarda, müşteriler çevre dostu ürünlere olan talebini sertifikalarla desteklenmiş bir şekilde dile getirmektedir. Oeko-Tex ve Oeko-Tex gibi belgeler, firmanın sürdürülebilir üretim anlayışını kanıtlarken müşterilerin satın alma kararlarını olumlu yönde etkilemektedir. Bu durum, yeşil pazarlamanın hem müşteri memnuniyetini artıran hem de rekabet gücünü destekleyen bir strateji olduğunu göstermektedir.

C Firması, yeşil pazarlama uygulamalarının ihracat müşterilerinin beklentilerini karşılamada kilit bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Özellikle, çevre dostu ürünleri tercih eden müşteriler, geri dönüşüm süreçlerine katkı sağlayan ve sürdürülebilirliği belgeleyen ürünlere yönelmektedir. Oeko-Tex, GOTS gibi sertifikalar, müşterilerin satın alma kararlarını şekillendiren temel unsurlardır. Firma, bu uygulamalar sayesinde müşterilerin hem çevre bilincine hem de kalite beklentilerine yanıt verdiklerini ve bu durumun satışları olumlu etkilediğini gözlemlemiştir.

D Firması, müşterilerin satın alma kararlarının pazarın bulunduğu bölgeye göre değişiklik gösterdiğini belirtmektedir. Yurtiçinde fiyat odaklı bir yaklaşım ön planda olsa da, gelişmiş çevre bilincine sahip ülkelerde müşteriler, ürün seçiminde hem fiyat hem kalite hem de yeşil pazarlama unsurlarını dikkate almaktadır. Çevre dostu sertifikalara ve sürdürülebilir üretim anlayışına sahip olmak, bu pazarlarda müşterilerin satın alma kararlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Yeşil pazarlama uygulamaları açısından Uşak ilindeki aynı sektördeki işletmeler arasında bir rekabet söz konusu mu ?

A Firması, Uşak'taki aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeler arasında yeşil pazarlama açısından bir rekabet olduğunu ancak bu durumun belirli sertifikalara sahip olma gerekliliğinden kaynaklandığını ifade etmektedir. Örneğin, Oeko-Tex, Inditex ve benzeri sertifikalar sektördeki tüm firmalar için adeta bir standart haline gelmiştir. Bu nedenle, firmalar bu belgeleri yalnızca rekabet etmek için değil, aynı zamanda sektörün gerekliliklerini karşılamak adına almak zorunda kalmaktadır.

B Firması, yeşil pazarlama uygulamaları açısından sektördeki rakiplerine kıyasla daha avantajlı bir konumda olduğunu ifade etmektedir. Firma, sahip olduğu ileri teknoloji ve yüksek üretim kapasitesi sayesinde pazarda rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Ayrıca, GRS (Global Recycled Standard), Inditex ve Oeko-Tex gibi sertifikalara sahip olması, firmanın hem yerel hem uluslararası pazarlarda öne çıkmasını ve müşteri nezdinde güven oluşturmasını sağlamaktadır.

C Firması, sektördeki işletmelerin üretim ve pazarlama uygulamaları açısından benzer bir seviyede olduğunu belirtmektedir. Ancak firma, ileri teknoloji kullanımı sayesinde üretim maliyetlerini düşürerek rekabet avantajı elde ettiğini vurgulamaktadır. Bu durum, firmanın çevre dostu üretim ve yeşil pazarlama stratejilerini daha verimli bir şekilde uygulamasına olanak tanımakta ve sektörde fark yaratmasını sağlamaktadır.

D Firması, sektördeki rakiplerinden farklı bir perspektife sahip olduğunu ve büyük üretim hacmi sayesinde pazarda ayrıcalıklı bir konumda bulunduğunu ifade etmektedir. Firmanın

Avrupa pazarına odaklanması ve BSI (British Standards Institution) gibi kalite yönetimi ve sürdürülebilirlik odaklı puanlama sistemlerine uyum sağlaması, rekabet açısından kritik bir unsur olarak görülmektedir.

Türkiye'deki çevreyle ilgili yasal düzenlemeler, yeşil pazarlama uygulamalarını nasıl etkiliyor ? Bu uygulamaları artırmak için devletin ve yerel yönetimlerin sunabileceği teşvikler hakkında düşünceleriniz nelerdir?

A Firması, Türkiye'deki çevreyle ilgili yasal düzenlemelerin yeşil pazarlama uygulamalarına etkisini değerlendirirken belgelendirme süreçlerindeki karmaşıklığa dikkat çekmektedir. Firmanın görüşüne göre, çevre dostu üretim ve pazarlama süreçlerini destekleyen sertifikasyon ve belgeler, ulusal düzeyde tek bir merkezden koordine edilmelidir. Mevcut durumda, her alıcı veya pazar farklı bir belge veya sertifika talep etmekte, bu da firmaların uyum süreçlerini zorlaştırmaktadır. Ulusal bir karar merci oluşturularak belgelendirme süreçlerinin daha standart ve erişilebilir hale getirilmesi, hem işletmelerin iş yükünü hafifletecek hem de çevre dostu uygulamaların yaygınlaşmasını teşvik edecektir.

B Firması, Türkiye'deki çevresel yasal düzenlemelerin işletmeler üzerinde oldukça kısıtlayıcı bir etkisi olduğunu ifade etmektedir. Firmanın görüşüne göre, mevcut düzenlemeler firmaların çevre dostu üretim süreçlerini optimize etmesini zorlaştırmakta ve maliyet yükünü artırmaktadır. Yeşil pazarlama uygulamalarının geliştirilmesi için devletin ve yerel yönetimlerin daha esnek ve teşvik edici düzenlemeler getirmesi gerekmektedir. Özellikle, enerji verimliliği, geri dönüşüm ve karbon salınımını azaltıcı yatırımlara yönelik finansal desteklerin sağlanması, firmaların çevre dostu stratejilere daha fazla odaklanmasını sağlayacaktır.

C Firması, çevresel yasal düzenlemelerin yeşil pazarlama uygulamaları üzerindeki etkisini değerlendirirken Uşak OSB'nin katı atık yönetimindeki dönüşümüne dikkat çekmektedir. Firma, 10 yıl önceki vahşi yakma sistemiyle gerçekleştirilen atık imha yönteminin yasal düzenlemeler sayesinde modernize edildiğini belirtmektedir. Günümüzde OSB içerisinde kurulan katı atık yakma tesisi, atıkları doğaya zarar vermeyecek şekilde bertaraf etmekte ve ortaya çıkan buharı fabrikaların ısınma sistemlerinde enerji olarak kullanmaktadır. Bu tür uygulamaların, çevresel düzenlemelerin işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerine olumlu katkı sağladığını göstermektedir.

D Firması, çevresel yasal düzenlemelerin işletmeler için zorunlu kıldığı belge ve sertifikaların önemine vurgu yapmaktadır. Ancak, teşvik mekanizmalarının yetersiz olduğunu ve suistimal potansiyeli taşıdığını ifade etmektedir. Firma, teşviklerin daha etkili bir şekilde uygulanabilmesi için güçlü bir denetim ve kontrol mekanizmasının oluşturulması gerektiğini belirtmektedir.

Yeşil pazarlama faaliyetlerinde başlıca karşılaştığınız zorluklar nelerdir ve bu zorlukları aşmak için aldığınız önlemler nelerdir ?

A Firması, yeşil pazarlama faaliyetlerinde karşılaştığı zorluklar arasında belgelendirme süreçlerinin uluslararası alandaki farklılıklarını vurgulamaktadır. Özellikle, belgelendirme işlemlerinin çoğunlukla yabancı merkezli firmalar tarafından yapılması ve bu firmaların

belirlediği normların, Türkiye ve hedef pazarlar arasındaki uygulama farklarından ötürü zorluklar yarattığını ifade etmektedir. Hindistan, Pakistan ve Mısır gibi ülkelerde, alım yapılan firmaların ve pazarlarda uygulanan standartların farklılık göstermesi, firmaların uluslararası ticarette karşılaştığı en büyük engellerden biri olmaktadır. Bu durumu aşabilmek için firma, global düzeyde daha uyumlu ve esnek belgelendirme sistemleri geliştirilmesi gerektiğini savunmakta, bu şekilde daha sürdürülebilir ve etkili bir yeşil pazarlama stratejisi izlemeyi hedeflemektedir.

B Firması, yeşil pazarlama faaliyetlerinde devletin belirlediği çevre yönetim şartlarının, özellikle ihracat süreçlerinde önemli zorluklar yarattığını belirtmektedir. Çevre dostu üretim süreçlerini hayata geçirmek ve bu süreçleri uluslararası pazarda sürdürülebilir şekilde pazarlamak için devletin daha teşvik edici, esnek ve uyumlu bir politika izlemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Mevcut şartlar, özellikle ihracat aşamasında firmaların bürokratik engellerle karşılaşmasına, çevresel düzenlemeler nedeniyle ihracat yapabilme kapasitesinin kısıtlanmasına yol açmaktadır. Firma, devletin daha açık ve destekleyici bir çerçeve oluşturmasının, hem yerel hem de uluslararası alanda çevre dostu uygulamaların yaygınlaşmasına katkı sağlayacağını düşünmektedir.

C Firması, yeşil pazarlama faaliyetlerinde karşılaştığı zorluklardan biri olarak, geri dönüşümden üretilen ürünlerin iç pazarda yeterli talep görmemesini belirtmektedir. Geri dönüştürülmüş malzeme kullanılarak üretilen ürünlerin, iç pazarda çevre dostu ürünlere yönelik talebin sınırlı olması, firma için ciddi bir engel teşkil etmektedir. Bu durumu aşmak adına, firma dış pazarlara yönelik satış stratejileri geliştirmeye odaklanmış, özellikle çevre bilincinin yüksek olduğu gelişmiş ülke pazarlarına yönelmeyi tercih etmiştir. Firma, geri dönüşümden üretilen ürünlerin dış pazarda daha fazla ilgi gördüğünü ve bu alanda sürdürülebilir büyüme potansiyeline sahip olduğunu gözlemlemektedir.

D Firması, yeşil pazarlama faaliyetlerinde yaşadığı zorluklar arasında geri dönüşüm makinelerinin yüksek maliyetleri ve depolama süreçlerinde karşılaşılan problemleri belirtmektedir. Başlangıçta, bu ekipmanların yatırım maliyetleri ve geri dönüşüm süreçlerinin depolama alanlarındaki zorlukları firma için ciddi bir engel oluşturmuş olsa da, firma bu zorlukları çözmek için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Teknolojik yatırımlar yaparak ve daha verimli geri dönüşüm sistemleri kurarak, bu maliyetleri ve depolama sorunlarını minimize etmeyi başarmıştır. Ayrıca, firma, bu süreçleri optimize ederek daha çevre dostu bir üretim anlayışı ile rekabet avantajı elde etmeyi amaçlamaktadır.

Yeşil pazarlama ile ilgili gelecek beklentileriniz nelerdir ?

A Firması, yeşil pazarlama faaliyetlerinin geleceğine dair beklentilerini, pazarın talebinin devam etmesiyle doğrudan ilişkilendirmektedir. Şirket, çevresel sürdürülebilirlik ve yeşil üretim anlayışına olan artan talebin, gelecekte de güçlenerek devam edeceğine inanmaktadır. Ayrıca, A Firması, gezegenimizin korunmasının küresel bir sorumluluk olduğunu vurgulayarak, çevre dostu üretim süreçlerinin devamlılığını sağlamak amacıyla bu alandaki yatırımlarını sürdürecektir. Bu bağlamda, yeşil pazarlamanın sadece bir iş stratejisi değil, aynı

zamanda gelecek nesillere daha yaşanabilir bir dünya bırakma amacını taşıyan bir sorumluluk olduğunun altını çizmektedir.

B Firması, yeşil pazarlama alanındaki faaliyetlerinin geleceğiyle ilgili oldukça iyimser bir bakış açısına sahiptir. Şirket, çevresel sürdürülebilirlik alanındaki yatırımlarını artırmayı ve bu alanda daha derinleşmeyi hedeflemektedir. B Firması, milyar dolarlık yatırımlar yaparak, yeşil pazarlama uygulamalarının yalnızca sektördeki değil, küresel çapta da daha büyük bir dönüşüme yol açacağına inanmaktadır. Firma, çevre dostu üretim süreçlerinin daha verimli hale geleceğini ve bu dönüşümün yalnızca çevresel faydalar sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda uzun vadeli ekonomik kazançlar da elde etmelerini sağlayacağını düşünmektedir. Gelecekte, yeşil pazarlama uygulamalarının daha da gelişerek yaygınlaşacağı öngörüsündedir.

C Firması, yeşil pazarlama alanındaki gelişmelerin hızla artacağına dair güçlü bir beklentiye sahiptir. Şirket, bu alandaki trendlerin yalnızca mevcut pazarda değil, tüm dünya çapında büyüyeceğini ve dönüşümün daha kapsamlı hale geleceğini beklemektedir. C Firması, bu gelişmeler ışığında, kendi üretim süreçlerini ve yeşil pazarlama stratejilerini sürekli olarak geliştirerek, sektördeki yerini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Şirket, çevre dostu üretim ve geri dönüşüm süreçlerine olan talebin artacağını ve buna paralel olarak daha sürdürülebilir ve verimli teknolojilere yönelimde bulunacaklarını vurgulamaktadır.

D Firması, hem tüketiciler hem de işletmeler açısından çevreye duyarlılığın hızla arttığını ve bu bilincin katlanarak daha da yayılacağını öngörmektedir. Geçmişe oranla, çevresel sorumluluk konusunda daha bilinçli bir toplum ve daha duyarlı işletmelerin ortaya çıktığını ifade eden D Firması, bu bilincin artarak devam edeceğini düşünmektedir. Şirket, yeşil pazarlama stratejilerinin gelecekte daha da güçleneceği ve bu alanda yapılan yatırımların daha verimli sonuçlar doğuracağına inanmaktadır. D Firması, bu dönüşümün iş dünyasında sürdürülebilirliği teşvik etme noktasında önemli bir rol oynayacağını ve çevre dostu uygulamaların artan taleplerle birlikte şirketin stratejik yöneliminde belirleyici bir unsur olacağını belirtmektedir.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Uşak ilinde faaliyet gösteren büyük ölçekli dört işletmenin yeşil pazarlama uygulamaları ve karşılaştıkları zorluklara dair veriler sunmuştur. İşletmelerin genel olarak çevre dostu üretim süreçlerine ve yeşil pazarlama ilkelerine büyük önem verdikleri gözlemlenmiştir. Özellikle, geri dönüşüm, doğal kaynakların verimli kullanımı, yenilenebilir enerji sistemleri ve atık yönetimi gibi sürdürülebilirlik odaklı uygulamalar, işletmelerin çevresel etkilerini azaltmaya yönelik stratejilerinin temel unsurlarını oluşturmuştur. Ayrıca, yeşil pazarlama uygulamaları, özellikle ihracat pazarlarında, müşteri satın alma kararlarını etkilemiş ve işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerini sağlamıştır. Sertifikalar, yeşil pazarlama uygulamalarını benimsemiş işletmeler için pazarda bir standart haline gelmiş olup, çevre dostu üretim belgelerine sahip olmak, firmalar için hem yasal gereklilik hem de pazarlama stratejisi olarak kritik öneme sahiptir. Ancak, çevre dostu üretim süreçlerini daha verimli hale getirme ve yeşil pazarlama uygulamalarını yaygınlaştırma konusunda karşılaşılan bazı zorluklar da bulunmaktadır. Bu zorluklar arasında, yasal düzenlemelerin zorluğu, çevre dostu

üretim süreçlerinin maliyetli olması ve mevcut teşviklerin yetersizliği gibi engeller bulunmaktadır. Yeşil pazarlama stratejilerinin daha yaygın hale gelmesi için belgelendirme süreçlerinin daha erişilebilir ve standart hale getirilmesi faydalı olabilecektir. Ulusal düzeyde bir belgelendirme merkezi oluşturulması, işletmelerin iş yükünü azaltarak çevre dostu uygulamaların daha geniş bir çerçevede benimsenmesine olanak tanımasına fırsat verebilecektir. Devletin ve yerel yönetimlerin, çevre dostu üretim süreçleri için daha fazla teşvik ve finansal destek sunmasının faydalı olacağı düşünülmektedir. Özellikle enerji verimliliği ve geri dönüşüm gibi alanlarda yapılacak finansal desteklemeler, işletmeleri çevre dostu stratejilere yönlendirebilir. Ayrıca, yeşil pazarlama uygulamalarının gelişebilmesi için yenilikçi teknoloji yatırımlarına da teşvikler sağlanmalıdır. Sonuç olarak, yeşil pazarlama uygulamaları, işletmelerin sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmalarına yardımcı olmakta ve çevre dostu üretim süreçlerini daha etkin bir şekilde hayata geçirmelerini sağlamaktadır. Bununla birlikte, devletin desteği ve yasal düzenlemelerin iyileştirilmesi, bu uygulamaların daha geniş bir alanda benimsenmesini teşvik edebilir ve işletmelerin sürdürülebilirlik stratejilerine odaklanmalarını destekleyebilir.

KAYNAKÇA

AR, A. A., & TOKOL, T. (Ocak/Jaunary 2010, Cilt/Vol: 6, Sayı/Num: 1, ISSN: 1305-7979). Tekstil İşletmelerinin Yeşil Pazarlamayı Uygulama Nedenlerinin Yeşil Pazarlama Uygulamaları Üzerindeki Etkisi. *PARADOKS Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* , Page: 7-29 .

AR, A. A., & TOKOL, T. (2010 V.9 Is.31 ISSN:1304-0278). TEKSTİL SEKTÖRÜNDEKİ İŞLETMELERİN YEŞİL PAZARLAMADAN KAYNAKLI KAZANIMLARI. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* .

Arseculeratne, D., & Yazdanifard, R. (Vol. 7, No. 1; 2014). How Green Marketing Can Create a Sustainable Competitive. *International Business Research* , ISSN 1913-9004 E-ISSN 1913-9012.

BERBER, G., & ÖZTÜRK, A. (2023, 12 (5), 2687-2707). Yeşil Pazarlama Çalışmalarının Tüketiciler ve İşletmeler Açısından Değerlendirilmesi Üzerine Bir İçerik Analizi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* .

CEYLAN, U., & KIPIRTI, F. (Year : 7 (2021) Vol : 8 ISSN: 2757-5519). TURİZM İŞLETMELERİNDE YEŞİL PAZARLAMA FAALİYETLERİ: LİTERATÜR İNCELEMESİ. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies* .

ÇARIKCI, K., MERAL, H., BERKİL, S., ÇALIŞIR, A., ÖNALA, L., & ARSLAN, Ö. (2024). NİTEL ARAŞTIRMALARDA TEMATİK ANALİZ. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies* , Volume 10 , Number 37.

Dangelico, R. M., & Vocalelli, D. (2017). “Green Marketing”: An analysis of definitions, strategy steps, and tools. *Journal of Cleaner Production* , 1263-1279.

DİZMAN, H., & TAŞTEPE, Ö. (2021 Volume: 7 / Issue: 31 /). YEŞİL PAZARLAMA UYGULAMALARININ ÇEVRE DOSTU ÜRÜNLERİ SATIN ALMA NİYETİ İLE MARKA İMAJI ARASINDAKİ ARACILIK ROLÜ. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies* , Page: 558-563.

Gedik, D. Y. (2020,6,2). Yeşil Pazarlama Stratejileri ve İşletmelerin Amaçlarına Etkisi. *International Anatolia Academic Online Journal / Sosyal Bilimler Dergisi* .

Hadi, A. S., Sari, N. P., & Khairi, A. (The Author(s) 2023). The Relationship Between Green Marketing Mix. *B. Setiawan (Ed.): ICoMB 2022, AEBMR 243* , pp. 194–205, 2023.

KARAMAN, D. (Sayı: 58, Ocak-Nisan 2021). YEŞİL PAZARLAMA BİLGİ DÜZEYİ VE YAŞAM TATMİNİNİN YEŞİLÜRÜN SATIN ALMA DAVRANIŞINA ETKİSİ: KUŞAKLARARASI BİR ARAŞTIRMA. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, .*

Kinoti, M. W. (Vol. 2 No. 23 Special Issue – December 2011). Green marketing Intervention Strategies and Sustainable Development: A Conceptual Paper. *International Journal of Business and Social Science* .

Mahmoud, T. o. (Vol-4, Issue-1, Jan-Feb 2019). Green Marketing: A Marketing Mix concept. *International Journal of Electrical, Electronics and Computers (EEC Journal)* , ISSN: 2456-2319.

Mishra, D. P., & Sharma, M. P. (Vol. 7, No. 1 (2014)). Green Marketing: Challenges and Opportunities. *BVIMR Management Edge* , PP 78-86.

ÖZCAN, H., & ÖZGÜL, B. (Mayıs 2019,Yıl 1 Sayı 1). YEŞİL PAZARLAMA ve TÜKETİCİLERİN YEŞİL ÜRÜN TERCİHLERİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER. *Journal of Vocational and Social Sciences of Turkey* .

Pradeep, M. D., & Kuckian, A. S. (Volume I, Issue I, 2016). GREEN MARKETING TO MEET CONSUMER DEMANDS AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT-CHALLENGES AND. *International Journal of Advanced Trends in Engineering and Technology (IJATET)* , 2456 - 4664.

Rajeshkumar, M. L. (Jan-June 2012). AN OVERVIEW OF GREEN MARKETING. *Naamex International Journal of Management Research* , Vol. No. 2, Issue No. 1.

Sharma, M., & Singh, M. (Volume 3, Issue 7, July 2015). Green Marketing: Challenges and Ways to Green Your Business. *International Journal of Managerial Studies and Research (IJMSR)* , PP 142-147.

SINGH, L. (Volume 1, Issue 3 November 2013). OPPORTUNITIES AND CHALLENGES OF GREEN MARKETING IN INDIA. *International Journal of Creative Research Thoughts (IJCRT)* , ISSN: 2320-2882.

SUDHALAKSHMI, K., & CHINNADORAI, D. M. (July-August, 2014). Green Marketing Mix- A Social Responsibility of Manufacturing Companies. *GLOBAL JOURNAL OF COMMERCE & MANAGEMENT PERSPECTIVE* , Vol.3(4): 109-112.

TUNÇ, T. (55(4) 2020, 2288-2322). Yeşil Stratejiler ve Uygulama Alanlarına Yönelik Nitel Bir Araştırma: Türkiye Örneği*. *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi* .

AFETLERDE YAŞLI GÖÇMENLERİN İNSANİ YARDIM HİZMETLERİNE ERİŞİMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Görkem KELEBEK KÜÇÜKARSLAN
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi,
gkelebek@cumhuriyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-8280-1092

Hande ALBAYRAK
Kocaeli Üniversitesi,
hande.albayrak@kocaeli.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-2972-9490

ÖZET

Afetler, toplumun tamamını etkilese de özellikle kırılgan gruplar için daha yıkıcı etkilere sahip olabilmektedir. İleri yaşta olan göçmenler, yani yaşlı göçmenler, bedensel ve fiziksel olarak yaşlarının beraberinde getirdikleri kısıtlamalara ek olarak afet gibi olağan üstü durumlarda tahliye edilebilme, afet sonrası dağıtılan insani yardıma ulaşabilme, sağlık hizmetlerine erişebilme, hareket edebilme ve yer değiştirebilme gibi durumlar karşısında zorluklar yaşamaktadırlar. Ayrıca yaşlı göçmenlerin dil becerilerinin kısıtlı olmasından kaynaklı olarak kendilerini ifade edebilme ve sosyal ağlara katılabilme, entegrasyon gibi durumlarda da kesişimsel dezavantajlılığa maruz kalabilmektedirler. Dil engelleri, bilgi eksikliği, ulaşım sorunları, maddi kısıtlılıklar, kültürel farklılıklar, ayrımcılık ve sosyal izolasyon gibi faktörler, afet sonrası insani hizmetlere erişimlerini ve bu hizmetlerden yararlanmalarını engelleyebilmektedir.

Bu çalışma, afet bağlamında yaşlı göçmenlerin insani yardım hizmetlerine erişiminde karşılaştıkları zorlukları ele alacaktır. Afetlerde yaşlı göçmenlerin insani yardım hizmetlere erişimini ve bu hizmetlerin değerlendirilmesini iyileştirmek için kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu yaklaşım, dil engellerinin üstesinden gelmeyi, kültürel farklılıkları ele almayı, ayrımcılığı ortadan kaldırmayı ve sosyal izolasyonu azaltmayı içermelidir. Ayrıca, yaşlı göçmenlerin özel ihtiyaçlarını karşılayan ve onların güçlendirilmesini destekleyen hizmetlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Afet, insani yardım, göçmen, yaşlı

PROCEEDING BOOK ISBN NR. : 978-625-5962-08-9

ASSESSING ACCESS TO HUMANITARIAN AID SERVICES FOR ELDERLY MIGRANTS IN DISASTERS

SUMMARY

Although disasters affect the whole society, they can have more devastating effects especially for vulnerable groups. In addition to the physical and physical limitations of their age, older migrants face difficulties in evacuation, access to humanitarian aid, access to health services, mobility and relocation in extraordinary situations such as disasters. In addition, due to the limited language skills of older migrants, they may be exposed to intersectional disadvantage in situations such as self-expression, participation in social networks and integration. Factors such as language barriers, lack of information, transportation problems, financial constraints, cultural differences, discrimination and social isolation may prevent them from accessing and benefiting from humanitarian services after a disaster.

This study will address the challenges faced by older migrants in accessing humanitarian services in disaster contexts. A comprehensive approach is needed to improve older migrants' access to and evaluation of humanitarian services in disasters. This approach should include overcoming language barriers, addressing cultural differences, eliminating discrimination and reducing social isolation. There is also a need to develop services that meet the specific needs of older migrants and support their empowerment.

Keywords: Disaster, humanitarian assistance, migrant, elderly

1. GİRİŞ

Afet, "toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara neden olan, normal hayatın akışını ve insanların faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun başa çıkma kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olaylar" olarak tanımlanmaktadır (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2019). Doğal afet olarak nitelendirilen depremler, insanların yerinden edilmesinde bir faktör olarak ele alınabilmektedir. Bu göç hareketi kimi zaman kısa kimi zaman uzun süreli olabilmektedir.

Göç, Uluslararası Göç Örgütü'ne (2009) göre, ülke içinde yer değiştirme ya da uluslararası bağlamda ise sınırın geçilmesi olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda artan afet, savaş gibi olağanüstü durumlar nedeniyle bir yerden başka bir yere olan göç hareketi "göç çağını" (Castles ve Miller, 2008) ortaya çıkarmıştır. Afet gibi olağan üstü durumlar topluluklar için yıkıcı olsa da özellikle kırılgan gruplar açısından etki alanı daha geniş olabilmektedir. Özellikle 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli depremler sonucunda, Türkiye'de göç hareketlerinde artış göstermiş ve depremden etkilenen birçok kişi depremin yıkıcı etkilerinden kurtulmak için yer değiştirmiştir (Sağıroğlu, Ünsal ve Özenci, 2023). Ayrıca depremden etkilenen 10 ile bakıldığında, bu bölgelerin göçmen ağırlıklı olduğu görülmektedir (Göç İdaresi Başkanlığı, 2024).

Afetten etkilenen göçmenler arasında kırılgan olan bir grup ise yaşlılardır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (2019) göre yaşlılık üç evrede ele alınmakta, 65-75 yaş erken yaşlılık, 75-85 orta yaşlılık ve 85 sonrası ileri yaşlılık olarak tanımlanmaktadır. BMMYK (2023) verilerine göre toplam göçmen nüfusu içinde yaşlı göçmenlerin oranı yaklaşık %8,5'tir. Türkiye'de, Göç İdaresi'nin (2024) geçici koruma altındaki oran yaklaşık %1,63 (47.616) olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlılar ve ileri yaşlı bireyler için afetin olumsuz etkileri karşısında en çok etkilenen ve savunmasız kalan gruplar olarak ele almak gerekmektedir (Donatelli ve Somes, 2012; Bayraktar ve Dal Yılmaz, 2018). Bunun başlıca nedenleri arasında yaşlıların diğer yetişkinlere göre afetlerden daha orantısız etkilendikleri ve etkilerini daha derin hissetmeleri belirtilmektedir (Brockie ve Miller, 2017).

Yaşlı göçmenlerin afetler sırasında ve sonrasında çeşitli zorluklarla karşılaştığı ve insani yardım hizmetlerine erişiminde sorunlar yaşadığı görülmektedir. Yaşanılan sorunlar ve zorluklar kimi zaman yaşlanma ekseninde ilerlese de kimi zaman göç ve entegrasyonu içerebilmektedir. Bu çalışma, afetten etkilenen yaşlı göçmenlerin insani yardım hizmetlerine erişiminde karşılaştıkları sorunları ve bu hizmetlerin değerlendirilmesini ele almayı amaçlamaktadır.

2. İNSANİ YARDIM HİZMETLERİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLAR

Yaşlılık dönemi fiziksel, bedensel, ekonomik ve psikolojik açıdan zorluklara sahiptir. Özellikle depremden etkilenmiş yaşlı göçmen kesişimselliğine sahip kişiler çoklu zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Yaşlı göçmenlerin kırılganlıkları dikkate alındığında müdahale,

kurtarma, tahliye, afet sonrası yaşam inşası gibi birçok noktada insani yardım hizmetlerine erişememe nedenleri tartışılacaktır.

Her birey gibi yaşlı göçmenlerin de temel hizmetlere erişmesinde engeller bulunmaktadır. Bu temel hizmetlerin başında gündelik yaşamdaki akışa ait yemek yeme, barınma, giyinme, temel bakım hizmetlerine sahip olma, tıbbi cihaza/ medikal malzemelere (bez, tekerlekli sandalye, işitme cihazı, oksijen makinesi, vb.) ya da ilaca erişebilme olarak sıralanabilir. Afet sürecinde ve sonrasında yaşama hakkıyla ilgili sorunlarla karşılaşılabilmektedir. Bunun başında güvenli barınacak bir yer ihtiyacı gelmektedir. Her ne kadar Sendai Afet Risk Azaltma Çerçevesinde (UNISDR, 2015) afetlerden etkilenen kesimlerin ihtiyaçlarının gözetilerek bu kesimlerin güçlendirilmesine değinilse de birçok özel gereksinimli yaşlı göçmen bu noktada destek almakta zorlanmaktadır. Güvenli ve temiz alanlara erişemeyen yaşlı göçmenlerin hali hazırda var olan kronik ya da yaşa bağlı sağlık sorunları afetle beraber giderek artabilmektedir. Bu nedenle yaşlı göçmenler temelde sağlık hizmetlerine erişebilmekte sorun yaşayabilmektedirler.

Her ne kadar yaşlı göçmenler çadır ya da konteyner kentlerde kalsalar dahi tuvalet gibi temel ihtiyaç için sorunlar yaşayabilmektedirler. Çadır ve konteyner kentlerin yaşlılara duyarlı olarak geliştirilmeyen tuvaletleri ya da banyoları nedeniyle güven ve hijyen sorunlarıyla da karşılaşabilmektedirler. Ayrıca güvenli olarak barınabildikleri çadırlar ya da konteynerler içindeki kalabalık nüfusu da düşününce yaşlıların mahremiyeti (örneğin hasta bezi kullanma durumu) bir sorun olarak düşünülebilir. Geçici barınma merkezlerinin geneli düşünüldüğünde, yaşlı göçmenlerin refahının ve yaşam kalitesinin yüksek olmadığı da düşünülmektedir. Depremden etkilenen göçmenlerin temel ihtiyaçlarının karşılanması Kabul ve Barınma Merkezleri ile Geri Gönderme Merkezlerinin Kurulması, Yönetimi, İşletilmesi, İşlettirilmesi ve Denetimi Hakkında Yönetmelik ile belirlenmiştir.

Afetler, herkes için zorlayıcı olsa da yaşlı göçmenler dil engelleri, kültürel farklılıklar, ayrımcılık ve sosyal izolasyon gibi ekstra zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Yaşlı göçmenler sadece yaşları sebebiyle değil ayrıca ırkları, etnik kökenleri veya göçmenlik statüsüne dayalı ayrımcılık nedeniyle de hizmetlere erişimde zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Ayrıca, her yaşlı göçmenin statüsü aynı değildir ya da kayıtlı değildir. Kayıtsız göçmen olan yaşlılar bu afet karşısındaki deneyimleri farklılaşabilmektedir. Bu koşullar, müdahale sürecinde ve afet sonrasında insani yardım hizmetlerine erişimlerini kısıtlamaktadır. Yaşlı göçmenlerin korumada, insani yardımlara erişimde ve yeniden yerleştirmedeki ek engellere sahip olduğu da ifade edilmektedir (BMMYK, 2002). Bunun nedenleri arasında dili ve yardım aramayı bilmemek düşünülebilir. Dil noktasında sorun yaşayan yaşlı göçmenlerin kaynaklara erişebilmesi de daha zor olabilmektedir.

Bunlara ek olarak, yaşlı göçmenlerin birçoğu üretimden ve kamusal hayattan uzaktadırlar. Özellikle birikimleri olmayan, yerinden edilen ve üretime dahil olamayan yaşlı göçmenler afet sonrasında kısıtlı olan üretimde de kendilerine yer bulamamaktadırlar. Bu nedenle daha derin bir yoksullukla yüzleşmektedirler (Yaylagül ve Aslan, 2020). Hem toplumdan dışlanan hem

görünmeyen bir kesim olan yaşlı göçmenler, afet gibi bir yıkımın ardından psiko-sosyal sorunlarla da karşılaşabilmektedirler (Yüksel ve Hiçdurmaz, 2019). Yaşlıların kısıtlı hareket edebilme becerileri nedeniyle afet süresince ortamı terk etmeleri ve tahliye olmaları fiziksel imkansızlıkları nedeniyle zor olabilmektedir (Donner ve Rodríguez, 2008). Deprem, göç, savaş gibi olağan üstü durumlarda talimatları anlamak ve uygulamak, olay yerinden uzaklaşmk, tahliye alanına erişebilmek, afet sonrası dağıtılan temel ihtiyaçlara ulaşabilmek gibi noktalarda zorluklarla da karşılaşabilmektedirler. Ayrıca afet sonrası süreçte de alışık oldukları düzenlerini yeniden bozarak başka bir yere/mekâna uyum sağlamak zorunda kalmak onlar için sorun olabilmektedir (Bayraktar ve Dal Yılmaz, 2018). Hem tahliyede hem de bakım ihtiyacında birine bağlı olmak ve bir desteğe ihtiyaç duymak yaşlı göçmenleri dezavantajlı bir hale getirmektedir.

Yaşlı göçmenlerin sağlık durumları afetten etkilenme durumlarına doğrudan etki edebilmektedir. Yaşlı göçmenlerin kronik hastalıkları, fiziksel engelleri (işitmede, görmede ya da yürümede zorluk) onları daha dezavantajlı bir duruma getirmektedir. Afet sürecinde ve sonrası alışılan hayatları dışında sosyo-ekonomik ve fizyolojik bir düzene alışmaya çalışan yaşlılar, olağanüstü durumlarda daha bağımlı hale gelebilmektedir (Cox ve Pardasani, 2017).

Son olarak, afet nedeniyle yaşlı göçmenlerin düzenli ve ihtiyaçlarına yönelik sağlıklı beslenebilmeleri mümkün olamamaktadır. Toplu mekanlarda özellikle afet sonrası süreçte verilen yiyecekler yaşlılar için uygun özelliklere sahip olamayabilmektedir. Yaşlıların afet sonrası süreçte azalan sıvı alımları, sağlıksız ve/ya dengesiz beslenmeleri, incelen derileri ve de kullandıkları ilaçlar da düşünüldüğünde sıcak ve/ya soğuk hava koşullarına karşı daha korunaksız hale gelebilmektedirler. Afet süresince barındıkları çadır/konteynerlerin çok sıcak ve soğuk olması sağlıklarını da etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca deprem sonrası ortaya çıkan toz bulutu, asbest gibi durumlar karşısında yaşlı göçmenlerin sağlıkları da doğrudan etkilenebilmektedir.

Yaşlı göçmenler, afetler sırasında ve sonrasında bir dizi zorlukla karşı karşıya kalmaktadır. Afetlerde yaşlı göçmenlerin tahliye edilebilme, afet sonrası dağıtılan insani yardıma ulaşabilme, sağlık hizmetlerine erişebilme, hareket edebilme ve yer değiştirebilme, sosyal ağlara katılabilme, psikososyal ve ekonomik sorunlar, bakım verene ihtiyaç duyma, dil becerilerinin kısıtlılığı gibi durumlar karşısında zorluklar yaşamaktadırlar.

3. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Afetlerde yaşlı göçmenlerin sosyal hizmetlere erişimini ve bu hizmetlerin değerlendirilmesini iyileştirmek için kapsamlı bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Bu yaklaşım, dil engellerinin üstesinden gelmeyi, kültürel farklılıkları ele almayı, ayrımcılığı ortadan kaldırmayı ve sosyal izolasyonu azaltmayı içermelidir. Ayrıca, yaşlı göçmenlerin özel ihtiyaçlarını karşılayan ve onların güçlendirilmesini destekleyen hizmetlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Yaşlı göçmenlerin bilgi eksikliği, ulaşım sorunları, maddi yetersizlikler ve yasal statü gibi engellerle karşılaştıkları görülmektedir. Bu nedenle, afetlerde yaşlı göçmenlere sunulan hizmetlerin kültürel olarak uygun, dil desteği sağlayan, erişilebilir, güvenli ve psikososyal destek içeren şekilde değerlendirilmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir.

Afetler, yaşlı göçmenler için önemli zorluklar yaratmaktadır. Yaşlı göçmenlerin afetler karşısındaki kırılganlığını ve insani yardım hizmetlerine erişimde karşılaştıkları engelleri ele almak için kapsamlı ve çok boyutlu bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Ayrıca, yaşlı göçmenlerin özel ihtiyaçlarını karşılayan ve onların güçlendirilmesini destekleyen hizmetlerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Bu kapsamda kültüre duyarlı ve erişilebilir hizmetler sunulmalı ve bu hizmetler hakkında da farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Yaşlı göçmenlerin ihtiyaçlarını dikkate alarak katılımcı bir şekilde hizmetler geliştirilmelidir. Yaşlı göçmenlerin ihtiyaç duyabileceği destek hizmetlerinin geliştirilmesi de öneriler arasındadır. Yaşlı göçmenlerin afetlere hazırlıklı olma ve afetlerden sonra toparlanma kapasitelerini artırmaya yönelik programlar geliştirilmelidir.

KAYNAKÇA

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD] (2019). *Açıklamalı afet yönetimi sözlüğü.* https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu

Bayraktar, N., & Dal Yılmaz, Ü. (2018). Vulnerability of elderly people in disasters: A systematic review. *Turkish Journal of Geriatrics, 21*(2),467–482.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) (2023). *Integration Handbook-Older refugees.* Erişim adresi: https://www.unhcr.org/handbooks/ih/age-gender-diversity/older-refugees. Erişim tarihi: 27.12.2024.

Brockie, I. & Miller, E. (2017). Understanding older adults' resilience during the brisbane floods: social capital, life experience, and optimism. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness, 11*(1).

Castles, S. & Miller, M. J. (2008). *Göçler çağı: Modern dünyada uluslararası göç hareketleri* (B. U. Bal ve İ. Akbulut, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cox, C. & Pardasani, M. (2017). Aging and human rights: a rights-based approach to social work with older adults. *Journal of Human Rights and Social Work,* 2(3), 98–106. https://doi.org/10.1007/s41134-017- 0037-0.

Donatelli N.S., Somes, J. (2012). Disaster planning considerations involving the geriatric patient: Part II. *Journal of Emergency Nursing, 38*(6);563–67.

Donner, W. & Rodríguez, H. (2008). Population composition, migration and inequality: The influence of demographic changes on disaster risk and vulnerability. *Social Forces*, *87*(2), 1089-1114.

Sağıroğlu, A. Z., Ünsal, R. & Özenci, F. (2023). *Deprem sonrası göç ve insan hareketlilikleri durum değerlendirme raporu*. AYBÜ-GPM Rapor Serisi-15. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Göç Politikaları Uygulama ve Araştırma Merkezi.

T.C. İç İşleri Bakanlığı Göç İdaresi Başkanlığı (2024). İstatistikler. Erişim adresi: https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638, Erişim tarihi: 27.12.24.

Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Göç terimleri sözlüğü*. B. Çiçekli (Ed.). *Uluslararası Göç Hukuku*, No: 18.

UNISDR (2015). The Sendai framework for disaster risk reduction 2015–2030. United Nations Office for Disaster Risk Reduction, Geneva. Erişim adresi: http://www.preventionweb.net/files/43291_sendaiframeworkfordrren.pdf. Erişim tarihi: 26.12.2024.

Yaylagül, N.K. & Aslan, M. (2020). Yaşlılık, mültecilik ve sosyal dışlanma: Suriyeli yaşlı mültecilerin deneyimleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *29*(4), 406-422.

Yüksel, H. & Hiçdurmaz, Z. (2019). Misafir İşçiden Yaşlı Göçmene Avrupa'da Yaşlanan Göçmenlerin Sorunları: Fransa Örneği. *Journal of Economy Culture and Society, 59*, 213-234.

TÜRKİYE'DE MADDE BAĞIMLILIĞININ MEDYADA GÖRÜNÜMÜ: 2024 YILI HABERLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Sosyal Hizmet Uzmanı Aleyna TUĞCU
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kocaeli Huzurevi Müdürlüğü
245267001@kocaeli.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3464-6486

Doç. Dr. Hande ALBAYRAK
Kocaeli Üniversitesi/Sosyal Hizmet Bölümü
hande.albayrak@kocaeli.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-2972-9490

ÖZET

Bu çalışma Türkiye'deki internet haber medyasında madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik olarak yapılmış haberlere ve bu haberlerdeki damgalayıcı kullanımlara odaklanmaktadır. Toplumun kullanım bozukluğuna yönelik olarak bakış açısının haberlerdeki dil üzerinden incelenmesi ve madde kullanım bozukluğu olan kişilerin ne tür etiketlenmelere maruz kaldığının araştırılması amaçlanmaktadır. Çalışma verileri en yüksek tiraja sahip üç gazete olan Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin internet sitelerinde bulunan haber metinlerinden oluşmaktadır. Haber metinlerine ulaşılabilmek amacıyla "madde, madde bağımlısı, bağımlılık" anahtar kelimeleri ile haber siteleri içerisinde arama yapılmıştır. 1 Ocak 2024 ve araştırmanın yapılmış olduğu 1 Aralık 2024 tarihleri arasındaki 106 haber incelenmiştir.

Madde kullanım bozukluğu bulunan bireylerin günlük hayatlarında "madde bağımlısı" olarak etiketlenme olduğu ve buna bağlı olarak toplumda dışlandıkları görülmektedir. Madde kullanım bozukluğu bulunan bireylere yönelik olarak basımda yer alan haberlerin bireyin tehlikeli olarak etiketlenmesine, bireylerden korkulmasına ve buna bağlı olarak bireyin toplumdan dışlanmasına neden olduğu görülmektedir. "Madde bağımlıları hem kendilerine hem de çevrelerindeki insanlara zarar veren çeşitli suçlara karışabiliyor." mesajı tüm haberlerden çıkarılabilecek ortak bir anlamdır. Haber metinlerinin bağımlılığı olan birey tehlikelidir ve uzak durulması gerekir, anlayışına destek olduğu görülmektedir. Bahsedilen olumsuz algı madde kullanımına yönelik olarak değil madde kullanan kişi ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada toplumun madde kullanım bozukluğuna yönelik olarak bakış açısının haberlerdeki dil üzerinden incelenmesi ve bireylerin ne tür etiketlenmelere maruz kaldığının araştırılması sonucunda ortaya çıkan bulgulara göre insan onuru, insan değeri ve insanın varlığı gereğiyle değerli bir varlık olduğu anlayışı doğrultusunda medyadaki dilin kullanımına dair öneriler sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Madde kullanım bozukluğu, medyada görünüm, medyanın dili, damgalama.

THE APPEARANCE OF SUBSTANCE ABUSE IN THE MEDIA IN TURKEY: AN ANALYSIS ON THE NEWS OF 2024

ABSTRACT

This study focuses on the news reports about individuals with substance use disorder in the online news media in Turkey and the stigmatising uses in these news reports. It is aimed to examine the society's perspective on substance use disorder through the language in the news and to investigate what kind of labelling people with substance use disorder are exposed to.

The study data consist of news texts on the websites of Sabah, Hürriyet and Sözcü newspapers, the three newspapers with the highest circulation. In order to access the news texts, a search was made within the news websites with the keywords 'substance, substance addict, addiction'. 106 news items between 1 January 2024 and 1 December 2024, when the research was conducted, were examined.

It is seen that individuals with substance use disorders are labelled as 'substance addicts' in their daily lives and accordingly they are excluded from the society. It is seen that the news in the press about individuals with substance use disorders cause individuals to be labelled as dangerous, individuals to be feared and accordingly individuals are excluded from society. The message 'Substance addicts can be involved in various crimes that harm both themselves and the people around them' is a common meaning that can be inferred from all news items. It is seen that news texts support the understanding that individuals with addiction are dangerous and should be avoided. The mentioned negative perception is not about the substance use but about the person who uses the substance.

In this study, according to the findings obtained as a result of examining the society's perspective on substance use disorder through the language in the news and investigating what kind of labelling individuals are exposed to, suggestions on the use of language in the media will be presented in line with the understanding that human dignity, human value and human being is a valuable being due to its existence.

Keywords: Substance use disorder, appearance in the media, language of the media, stigmatization.

1. GİRİŞ

Madde kullanımı, alkol, kafein, kenevir, halüsinojenler, yatıştırıcılar, uyarıcılar, tütün gibi bağımlılık yapıcı çeşitli maddelerin insan vücuduna alınmasıdır. Madde kullanımı ve madde bağımlılığı, sadece bağımlı bireyleri değil, ailelerini, iletişimde bulundukları yakın çevresini ve tüm toplumu olumsuz yönde etkilemektedir (Bayram, 2013 s.1). Bu kötü etkileme durumu ise toplum tarafından kişilerin olumsuz olarak etiketlenmesine ve insan haklarının ihlal edilmesine neden olmaktadır.

Bağımlılık, maddenin kötüye kullanımını içeren sosyal, psikolojik ve fiziksel boyutları bulunan, disiplinler arası yaklaşım gerektiren kronik bir hastalıktır. Kişinin tedavi olmaması durumunda bağımlılık ölümle sonuçlanabilmektedir. Türkiye Uyuşturucu Raporuna göre 2023 yılında madde kullanıma bağlı olarak hayatını kaybeden kişilerin sayısı 300 olarak karşımıza çıkmaktadır. Veriler kişilerin otopsi raporlarına bağlı olarak toplandığından doğrudan madde kullanımına bağlı ölümleri yansıtmaktadır. Ölümlerin cinsiyetlerine göre dağılımı incelendiğinde kullanıma bağlı yaşamını yitiren bireylerin %92'si erkektir. Aynı raporda 2023 yılında Türk Ceza Kanunu m.191'de geçen, kullanma amaçlı uyuşturucu madde satın alma suçu işlenen olay sayısı 207.971 olarak ifade edilmiştir.

Madde bağımlılığını diğer psikiyatrik rahatsızlıklardan, örneğin depresyondan, anksiyete bozukluklarından ya da obsesif kompülsif bozukluktan ayıran basit farklardan biri, madde kullanmaya başlamanın, kişinin kendi seçtiği bir davranış olarak değerlendirilebilmesidir (Polat, 2014). Aynı zamanda madde kullanımı toplumda kabul gören bir davranış olmadığı gibi TCK 191'e göre suç olarak kabul edilmektedir. Bu yüzden bağımlılık ve madde kullanım bozukluğu olan bireye yaklaşım diğer rahatsızlıklardan farklı olabilmektedir. Bu yüzden bağımlılığı olan suçlu, ahlaksız, tehlikeli gibi etiketlere maruz bırakılabilmektedir.

Bu çalışma ülkemizdeki internet haber medyasında madde kullanım bozukluğu olan bireylere yönelik olarak yapılmış haberlere ve bu haberlerdeki damgalayıcı kullanımlara odaklanmaktadır. Toplumun bağımlılığa ve maddenin kötüye kullanımına yönelik olarak bakış açısının haberlerdeki dil üzerinden incelenmesi ve madde kullanım bozukluğu olan kişilerin ne tür etiketlenmelere maruz kaldığının araştırılması amaçlanmaktadır.

2. DAMGALAMA VE MEDYA

Madde bağımlılığı, bireylerin yaşamlarını pek çok yönden etkileyen bir olgudur. Madde kullanım bozukluğuna sahip bireylerin günlük hayatta karşılaştıkları durumların

açıklanmasında damgalanma kavramından yararlanılmaktadır. "Damga" kelime anlamı olarak yara izi, leke, kişiyi işaretleyen bir utanç ve aşağılama işaretini ifade etmektedir. Diğer taraftan stigma, bir kişi veya grup için utanılması gereken bir durumun varlığı veya normal dışılığı ya da herhangi bir özelliği ile diğer bireylerden farklılığı olan ve bu nedenle suçlayıcı, kurban edici yaklaşım ve tutuma maruz kalma durumunu yansıtır (Avcıl, Bulut & Sarar 2016). Damgalama tüm toplumlarda ortaya çıkmaktadır.

Madde kullanım bozukluğu olan bireylerin tehlikeli, suçlu gibi etiketlemelere maruz kalması olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Becker (2019, s. 57), toplumsal tavır alışların "kendini gerçekleştiren kehanet" üretme tehlikesinden söz eder. Bu kehanet "bir kişiye yalnızca belli bir durumda sapkınmış gibi davranmak yerine sanki genel olarak sapkınmış gibi davranmak" olarak ifade edilebilir (Uçar, 2021 s.50). Madde kullanım bozukluğu bulunan bireylerin günlük hayatlarında "madde bağımlısı" olarak etiketlenme olduğu ve buna bağlı olarak toplumda dışlandıkları görülmektedir. Damgalanma ve etiketlenme bireylerin bağımlılık durumunu kabul etmesini güçleştirmekte ve tedaviye ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Damgalanmış bireyler ise toplumdan dışlanmalarının bir diğer sonucu ise kendileriyle aynı damgaya sahip bireylerle bir araya gelme eğilimidir. Toplumdan soyutlanmış veya toplumdan mahrum bırakılmış bireyler ile toplumun diğer kesimleri arasındaki iletişim kopukluğu, medyayı dezavantaja sahip bireyler ile bilgi edinmenin önemli bir kaynağı haline getirmektedir.

Basında yer alan haberler toplumun tüm kesimleri tarafından ulaşılabilir olduğundan bireylerin sosyal sorunlar hakkında bilinçlendirilmesi noktasında basının toplumsal bir sorumluluğu bulunduğu düşünülmektedir. Haber dilinin bireyleri aşağılayıcı ve dışlayıcı basmakalıp yargıları desteklememesi ve damgalamaya katkı sunmaması gerekmektedir. Ayrımcılıktan arındırılmış ve duyarlı bir habercilik anlayışı toplumsal dayanışmayı güçlendirme potansiyeline sahiptir. Medya, bu sorumlulukla hareket ederek, yalnızca dikkat çeken medyatik ve dramatik olayları değil, daha bilinçli, empati sahibi bir toplum yaratılması yolunda farkındalık geliştirici haberlere yer vermeli ve toplum bütünlüğüne katkı sunmalıdır. Medyada yer alan haberler toplumsal sorunların gündeme getirilmesi ve var olan sorunlara politik çözüm üretilmesi sürecinde etkili bir kaynaktır.

3. YÖNTEM

Çalışma verileri en yüksek tiraja sahip üç gazete olan Sabah, Hürriyet ve Sözcü gazetelerinin internet sitelerinde bulunan haber metinlerinden oluşmaktadır. Haber metinlerine ulaşılabilmek

amacıyla "madde, madde bağımlısı, bağımlılık" anahtar kelimeleri ile haber siteleri içerisinde arama yapılmıştır. 1 Ocak 2024 ve araştırmanın yapılmış olduğu 1 Aralık 2024 tarihleri arasındaki 106 haber incelenmiştir. Araştırmada amaç madde kullanım bozukluğu bulunan bireylere yönelik medyada sıklıkla kullanılan kelimeleri ve haber dilini incelemek, kişilerin ne tür etiketlenmelere maruz kaldığının araştırılması olduğundan birey temelli olayları temel almayan köşe yazıları ya da madde kullanımı hakkında siyasilerin söylemlerini içeren haberler kapsam dışı bırakılmıştır.

Haber metinleri kopyalanarak bir dosya oluşturulmuş ve bu dosyada sıklıkla kullanılan kelimeler araştırmacı tarafından tespit edilmiş; gerçekleştirilen tespit yardımcı programlar aracılığı ile kelimelerin sayılması yoluyla test edilmiştir.

4. BULGULAR ve YORUM

İncelenen haberlerin %37,7'si Sabah, %34'ü Sözcü ve %28,3'ü Hürriyet gazetesine aittir. Aşağıdaki çizelgede incelenen haber başlıklarından birkaç örnekle analizin nasıl yapıldığına dair örnek sunulmuştur.

Çizelge 1. Haber Başlıkları ve Eşlik Eden Kelimeler

HABER BAŞLIĞI	EŞLİK EDEN KELİMELER
Madde bağımlısı genç anneannesine **dehşeti** yaşattı: "Beni **öldüreceğini** söylüyor…"	Dehşet, Öldürme
Öğretmeni **madde bağımlısı** otostopçu **öldürmüş**	Öldürmüş
Madde bağımlısı kişi sokaktakilere **bıçakla saldırdı**! 2 ağır 9 yaralı	Bıçakla Saldırdı
"Zombi" gibi görünen **bağımlı** kadın ortalığı **birbirine kattı**	Birbirine Kattı
Kadın sürücüye **dehşeti** yaşatan **uyuşturucu bağımlısı** tutuklandı	Dehşeti Yaşatan,
Cizre'de 3 çocuk annesi **madde bağımlısı** eşi tarafından **öldürüldü**	Öldürüldü
Uyuşturucu bağımlısı genç anne ve babasını **öldürüp** intihara kalkıştı	Öldürdü

Para isteyen **madde bağımlısı** ağabeyini **vurdu**	Vurdu
Cemaati camiye sokmayan eli **bıçaklı madde bağımlısını** böyle uzaklaştırdılar	Eli Bıçaklı
Sanatçı Umut Akyürek'ten **yardım** çığlığı... "Kızım **bağımlı** ya ölecek ya **öldürecek**"	Yardım
Madde bağımlısı bir kişi, alışveriş merkezini **birbirine kattı**	Birbirine Kattı
Madde bağımlısı kişi sokaktakilere **bıçakla saldırdı**! Çok sayıda **yaralı** var	Bıçakla Saldırdı
'Zombi' gibi görünen **bağımlı** kişi ortalığı **birbirine kattı**	Birbirine Kattı
Pendik'te uyuşturucu **madde** kullanan şahıslar metruk binayı **ateşe verdi**	Ateşe Verdi
Şarkıcı çiftin **bağımlı** kızı **hastaneye yatırıldı**	Hastaneye yatırıldı
Bingöl'de **madde bağımlısı dehşeti**: Çok sayıda kişiyi **bıçakladı...**	Dehşet, bıçakladı

Bireyin bağımlı olduğuna dair ifadeler haberlerin %15'inin başlığında yer almış; %85'inde ise metin içerisinde bireyin madde bağımlısı olduğu ya da madde bağımlısı olduğuna dair iddialar yer almıştır. Haber başlığında "madde bağımlısı" ya da "bağımlı" ibaresi kullanılan 16 haberde bağımlılık ile bir arada kullanılan tanımlayıcı kelimeler ise: "Dehşet (dehşeti yaşatan), öldürme (öldürdü, öldürüldü), saldırı (saldırdı), birbirine kattı, vurdu, ateşe verdi, hastaneye yatırıldı, bıçaklı (bıçaklama)" şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Türk Dil Kurumu güncel sözlüğünde dehşet kelime anlamı "Bir tehlike veya korkunç bir şey karşısında duyulan ürküntü" olarak açıklanmaktadır. İlgili haber başlıkları bir bireyin değil de özellikle "madde bağımlısı" bireylerin diğer kişiler ve toplum için ciddi bir tehdit olduğu anlayışına destek olmaktadır.

Haber metinlerinde geçen suç olaylarında haberlerin büyük çoğunluğu madde bağımlısı bireylerin işlediği suçları konu alırken 9 ayrı haberde bulunan 4 olay madde bağımlısı olduğu iddia edilen bireylere yönelik işlenen suçları ele almaktadır.

Haber metinleri analiz edildiğinde cinayet, aile içi şiddet, yaralama, hırsızlık ve kamuya açık yerlerde saldırılar gibi çeşitli suçların haberlerde yer aldığı görülmektedir. Bağlaç ve tek başına anlam ifade etmeyen ekler kapsam dışı bırakıldığında haberlerde en sık kullanılan kelimeler madde, bağımlısı, olay, polis, öldürdü, yakalandı, gözaltı, olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bağımlı kişiler ve suç olgusu açısından iki yönlü insan hakkı ihlali söz konusudur. Birincisi, kullanmaya başladıkları maddelerin etkisiyle bağımlının insan haklarının ihlal edilmesi, ikincisi ise kullandığı maddeler nedeniyle artık bağımlı hale gelen kişinin başka insanların haklarını ihlal etmesidir (Bayram, 2013 s.38). Yapılan çalışma ile suç ve madde kullanım bozukluğu ilişkisinin varlığını inkâr etmek amaçlanmamaktadır. Ancak madde kullanım bozukluğu olan bireylerin karşılaştıkları insan hakları ihlalleri, yaşamakta oldukları damgalanma ve etiketlenmenin tedavi süreçlerini aksatabileceği ve/ veya bağımlı olarak etiketlenmek istemeyen bireylerin bu hizmetlere ulaşım sağlayabilmesinin önüne geçebileceği düşünülmektedir.

Aynı olayı temel alan iki haberde ise bağımlılık ile mücadele kapsamında yardım isteyen bir ailenin ifadelerine ve takip eden bir haberde ise bağımlı kişinin tedavi amacıyla hastaneye yatırıldığı bilgisine ve iyileşmenin olumlu etkilerine yer verilmiştir. Bu haber madde kullanım bozukluğu olan bireyle ilgili olarak bireyin ve ailesi hakkında bağımlılık sürecinin zorluğu, destek gereksinimi ya da iyileşme gibi soruna yapıcı bir şekilde dikkat çeken tek haber olma özelliği taşımaktadır.

Hürriyet ve Sabah haber sitelerinde ortak olarak yer alan “Zombi gibi görünen bağımlı kadın ortalığı birbirine kattı” başlıklı haberde olay anlatılırken özne bireyin “zombi gibi” göründüğüne hem haber başlığında hem de haber içeriğinde vurgu yapılmıştır. Metin incelemesi yapılan bir diğer haberde ise kimliği henüz belirlenememiş bir cesedin bulunduğu belirtilmiş ve “Polis cesedin mekân takımı olarak tabir edilen madde bağımlısı kişilerden olduğunu kaydetti.” cümlesi yer almıştır. Lamekân takımı Türk Dil Kurumu tarafından “yersiz yurtsuz, adresi belirsiz kişiler topluluğu.” olarak tanımlanmaktadır. Madde bağımlısı bireyler için kullanılan “mekân takımı” ifadesi “zombi gibi görünen” ifadesi ile aynı şekilde küçük düşürücü bir kullanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu haberlerde bağımlılığın fiziksel ve sosyal görünümlerine dair bireyi aşağılayıcı, mikro saldırgan şekilde yer verildiği görülmektedir. Solorzano vd. (2000: 60) “mikro saldırganlık”ı, “… kasıtlı veya kasıtsız, otomatik veya bilinçsizce, hedef kişi veya grup üzerinde potansiyel olarak olumsuz psikolojik etkiye sahip ince (sözel, sözsüz ve / veya görsel) aşağılayıcı hakaretler” olarak tanımlamaktadırlar (Durmuş, 2019).

“Babasını öldürüp kardeşini yaralayan şahıs için karar verildi!” Başlıklı haberin içeriği incelendiğinde, haberde bahsi geçen olayda şahsın babası ve kız kardeşini yaraladığı ve olayı

ayırmak amacıyla araya giren bir kişiyi öldürdüğü ancak şahsın babasının hayatta olduğu ve oğlundan şikayetçi olmadığı görülmüştür. Haber başlığı haber içeriği ile uyuşmamaktadır. Bu noktada medyanın insanların hayatındaki etkisi gözetildiğinde bu tarz yanlışların doğuracağız olumsuz sonuçlar üzerinde durulmalıdır.

Haberlerin bir kısmında madde bağımlısı olduğu iddia edilen kişilerin açık olarak ad ve soyadlarının yer aldığı görülmektedir. Madde kullanım bozukluğu bulunan kişilerin isimlerinin haberlerde yer alması, cezai soruşturma sürecinde olan veya mahkûm olmayan kişiler için, kişilik haklarının ihlali edilmesidir. İnsan hakları evrensel beyannamesi, herkesin özel hayatına, onuruna ve itibarına saygı duyulması hakkını güvence altına alır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bağımlılık durumunun tehlike ifade eden şiddet, öldürme gibi sözcükler ile sıklıkla bir arada kullanıldığı görülmüştür. Birçok haberde kişinin bağımlı olduğu iddiası bulunmaktadır, olumsuz anlam yüklenen bağımlı tanısının haber öznesi kişilere rastgele konulduğu görülmüştür. Medyada kişileri etiketleyici tanıların herhangi bir doğrulama olmadan kullanılması, tanı sahibi bireylerin olumsuz davranışlar ile özdeşleştirilmesine neden olmaktadır.

Madde kullanım bozukluğu bulunan bireylere yönelik olarak basında yer alan haberlerin madde bağımlısı bireyin tehlikeli olarak etiketlenmesine, bireylerden korkulmasına ve buna bağlı olarak bireyin toplumdan dışlanmasına neden olduğu görülmektedir. “Madde bağımlıları hem kendilerine hem de çevrelerindeki insanlara zarar veren çeşitli suçlara karışabiliyor.” mesajı tüm haberlerden çıkarılabilecek ortak bir anlamdır. Haber metinlerinin madde bağımlısı birey tehlikelidir ve uzak durulması gerekir, etiketine destek olduğu görülmektedir. Bahsedilen olumsuz algı madde kullanımına yönelik olarak değil madde kullanan kişi ile ilgili olarak karşımıza çıkmaktadır.

Medyada yer verilen haberlerde madde kullanım bozukluğu olan bireylerin iyileşmelerine ve rehabilitasyonlarına yönelik olarak bulunan haber sayısı oldukça sınırlıdır. Medya toplumu derinden etkileyen olayları belirleme ve yansıtma gücüne sahiptir. Olumsuz özellikleri vurgulanan bir grubun yaşadığı olumlu değişiklikler ve çabalar da göz önünde olmalı ve örnek gösterilmelidir. Haber metinlerinde kullanılan “mikro saldırgan” aşağılayıcı kullanımlara yer verilmemesine dikkat edilmelidir. Haberlerin sunumunda olayların aşırı dramatize edilmesi ve

sansasyonel bir anlatımın kullanılması yerine haber metinlerinin ve özellikle de haber başlıklarının toplumu etkileyeceğinin bilinciyle hazırlanması önem taşımaktadır.

Toplumda bağımlılığın ortaya çıkması kişiye özgü bireysel bir bozukluk, problem olarak görülmektedir ancak birçok haberde madde bağımlılığının sosyal inşası görmezden gelinmektedir. Kişinin suç işleme davranışı gerçekleşme anına kadar olan süreci ve bağımlılığa itilmiş olduğu yoldaki yaşantılarına haberlerde yer verilmemektedir. Haberlerin toplumsal farkındalık oluşturulması hususunda rol üstlenerek haber metinlerinde bağımlılığın oluşmasına neden olan etkenlere yönelik ifadeler yer almalıdır. Görüldüğü üzere haberlerde bireyi madde kullanımına iten psiko-sosyal faktörler üzerinde çok durulmamaktadır. Buna karşın Anayasamızın 58. Maddesinde "Devlet, gençleri alkol düşkünlüğünden, uyuşturucu maddelerden, suçluluk, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve cehaletten korumak için gerekli tedbirleri alır." ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla bireyin madde kullanımına iten koşulların değiştirilmesi bireyin korunmasının sağlanması konusunda devletin birimlerinin çalışmaları da önemlidir. Bu konuda yapılan koruyucu-öneleyici-tedavi edici-rehabilite edici çalışmalara medya bu haberleri yaparken dikkat çekmelidir. Medyanın önemli bir rolü kamuyu harekete geçirme ve etkileme rolüdür.

Bireyi bağımlılığa iten inşaların fark edilmesi, toplumun, ailelerin ve bireylerin bağımlılık sürecindeki rollerinin toplumun tüm kesimleri tarafından daha iyi anlaşılabilmesi; sonuçları ortaya çıkaran sosyoekonomik koşulların anlaşılması ve çözüme kavuşturulabilmesi, sorunların politika yapıcılar tarafından fark edilmesi ve kamuoyu oluşturulabilmesi süreçlerinde basın ve medya elinde eşi bulunmayan bir güç barındırmaktadır. Toplumun tüm kesimlerine ulaşan haberlerin yazımında insan onuru, insan değeri ve insanın varlığı gereğiyle değerli bir varlık olduğu anlayışı hâkim olmalıdır.

KAYNAKÇA

Avcil, C., Bulut, H., & Sayar, G. H. (2016). Psikiyatrik hastalıklar ve damgalama. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 175-202.

Bayram, M. (2013). *İnsan Hakları Açısından Madde Bağımlılığının Değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnsan Hakları Anabilim Dalı, İstanbul.

Derin, M., & Tapan, M. G. (2017). Madde bağımlığı ve sosyal dışlanma. *Tıbbi sosyal hizmet dergisi* (*10*), 26-36.

Durmuş, M. (2019). Kültürlerin Temas Alanı Olarak Dil Öğretimi Süreçleri ve Mikro Saldırganlıklar. *Millî Folklor 122*, 50-63.

Erving Goffman, Damga: Örselenmiş Kimliğin Notları, çev. Sarp Maden, Heretik Yayıncılık, İstanbul, 2022.

Kökpınar Kaya, E. (2018). Yazılı medyada bağımlılığın söylemsel gösterimleri. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 6(16), 117-135.

Polat, G. (2014). Madde bağımlılığı tedavisinde sosyal hizmet mesleği. *Okmeydanı Tıp Dergisi, 30*(Ek sayı 2), 143-148. https://doi.org/10.5222/otd.supp2.2014.143

T.C. İçişleri Bakanlığı. (2024). *Türkiye uyuşturucu raporu eğilimler ve gelişmeler.* Emniyet Genel Müdürlüğü Narkotik Suçlarla Mücadele Başkanlığı.

Uçar, R.F. (2021). *Madde Bağımlılarının Günlük Yaşamda Benliklerinin Sunumu ve Damgalanma Pratikleri* (Gaziantep Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Şanlıurfa.

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMLARININ İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ AÇISINDAN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA
Kayseri Üniversitesi, DMYO, Çocuk Bakımı ve Genç. Hiz. Bölümü

rpeksenakca@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1989-8212

Doç.Dr. Rukiye ARSLAN
Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü

rkyarslan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2043-5664

ÖZET

Ülkemizde okul öncesi eğitim kurumları için sağlık ve güvenlik yönergesi 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK) ile okullarda İSG çalışmaları yapılmakta, kurumların denetim ve kontrol edilmesi zorunlu kılınmaktadır. Okul öncesi eğitim kurumlarından çocuğun güvenlik farkındalığı kazanması, risk durumlarına ilişkin beceriler geliştirmesi, kriz durumunda ne yapacağını bilmesi ve bunları günlük hayata bütünleşmiş edebilmesi için okul öncesi kurumlarda görev yapan iş sağlığı ve güvenliği ekibine büyük sorumluluk düşmektedir. Çocukların sağlıklı ve güvenli bir ortamda bulunması, potansiyel risklere karşı korunabilmesi, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının eğitimle desteklenmesi, güncel uygulamaların yapılması, öğrencilerin bilinçlendirilerek eğitim planlarını eksiksiz yerine getirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu gerekçeler ışığında Kayseri Develi ilçesinde yer alan toplam 10 okul öncesi eğitim kurumu iş sağlığı ve güvenliği açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Sonuç olarak kurumların tamamında dolap, ayakkabılık vb. deprem riskine karşın duvara sabitlenmiştir. Bir anaokulu hariç tüm okullarda güvenlik kamera sistemi bulunmaktadır (n=9). Genel olarak sınıflarda bulunan prizlerin yerden yüksekliği 1.5 metre (n=8), petek önlerinde güvenlik korunması bulunmakta (n=9), sınıflarda bulunan prizlerin ortalama olarak yerden yüksekliği 1,5 metreden az olduğu sadece 2 okulda koruma kullanıldığı, anaokulların tamamında çocuklar için trafik önlemleri alındığı görülmektedir (n=10).

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, Okul öncesi, Çocuk

EXAMINATION OF PRE-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN TERMS OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY

ABSTRACT

In our country, the health and safety directive for preschool education institutions is numbered 6331 Occupational Health and Safety Law (CSC) and OHS studies are carried out in schools and institutions are obliged to be inspected and controlled. Acquiring security awareness of the child from preschool education institutions, developing skills related to risk situations, and, in order to know what to do in the event of a crisis and to be able to integrate them into daily life, great responsibility falls on the occupational health and safety team working in pre-school

institutions. It is considered necessary to ensure that children are in a healthy and safe environment, to be protected against potential risks, to support occupational health and safety practices with education, to make up-to-date applications, to make students aware and to fulfill their education plans completely. In the light of these reasons, a total of 10 pre-school educational institutions in Kayseri Develi district are aimed to be examined in terms of occupational health and safety. As a result, all of the institutions, cabinets, shoes and so on, are fixed to the wall despite the earthquake risk. All schools except for a kindergarten have a security camera system (n=9). In general, the sockets in the classrooms are 1.5 meters (n=8) above the ground and there is safety protection (n=9) in front of the honeycomb, it is seen that on average, the ground height of the outlets in the classrooms is less than 1.5 meters, only 2 schools use protection, and all kindergartens have traffic measures for children (n=10).

Key Words: Occupational Health and Safety, Preschool, Children

GİRİŞ

Okul öncesi eğitim kurumlarında, çocukların güvenli ve sağlıklı bir ortamda bulunması, eğitim sürecinde istenilen başarıya ulaşmaları adına kritik bir öneme sahiptir. Çocuklar bu dönemde yeterli olgunluğa erişememiş olmaları nedeniyle dış etkenlere karşı daha duyarlıdır(Celiloğlu, 2024). Bu nedenle okul öncesi eğitimde iş sağlığı ve güvenliği, çocukların güvenli bir ortamda eğitim almasını sağlamak ve eğitimcilerin sağlıklarını korumak, tehlikelerle karşı karşıya kaldıklarında doğru ve güvenli davranışları sergileyebilmelerini öğretmek adına çocukların için gereklidir (Arslan ve Pekşen Akça, 2024).

Ülkemizde okul öncesi eğitim kurumları için sağlık ve güvenlik yönergesi 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu (İSGK) ile okullarda İSG çalışmaları yapılmaktadır. Böylece eğitim sürecinde mevcut risklerin belirlenmesi, koşulların iyileştirilmesi için yönergeler hazırlanarak (Alpagut, 2013) kurumların denetim ve kontrolü sağlanarak İSG çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütmesi sağlanmaktadır (Barhan, 2001; Canoğlu vd., 2023; Arslan ve Pekşen Akça, 2024).

Okullar da iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili sorumlulukları en yüksek idari birim olan okul müdürlerine verilirken okul müdürleri iş sağlığı ve güvenliği çalışmalarını sistemli şekilde yürütmek, denetimlerini sağlamak ve kontrol etmekle sorumludurlar. Bu kapsam da okul müdürleri öğrencilerin ve çalışanların sağlığını korumak, refah seviyelerini yükseltmek gereklik güvenlik önlemlerini alarak tehlikeliri minimanize eder (Canoğlu vd., 2023). Okul müdürleri kendi iş sağlığı ve güvenliği birimini kurarak, kurduğu birim ile birlikte riskleri analiz edip, acil durum eylem planı hazırlar (Bağcı vd., 2024; Dindar ve Arslan, 2024). Böylece güvenli okul ortamı oluşturularak, okulda bulunan tüm personel ve öğrencilerin kendilerini güvende hissetmelerini sağlanır (Dönmez, 2001; Töremen vd., 2008; İnci, 2024). Okul güvenliği; öğrencilerin kendilerini güvende, tehlikeden korunmuş ve korku veya riskten uzak hissettikleri bir ortamı olarak ifade edilebilir. Güvenli okul ortamları çocukların öğrenmeye ve kendilerini tam potansiyelleriyle ifade etmeye odaklanmalarını sağlar (Uğurlu, 2015; İnci, 2024).

Son yıllarda, birçok farklı alanda ön plana çıkan iş sağlığı ve güvenliği konusu, okul öncesi eğitim kurumları için de önemli bir unsur haline gelmektedir. Gerekli önlemlerin alınması ve sağlık sorunu oluşturabilecek durumların önlenebilmesi açısından okul öncesi eğitim kurumlarında iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının gerçekleştirilmesi bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir (Kartal ve Uğurlu, 2023; Boğa Baran, 2024).

2. YÖNTEM VE BULGULAR

Araştırma nitel aratırma yöntemlerinden gözlem ve dokuman incelemesi tekniği bir arada kullanılmıştır. Çünkü bu çalımada amaç, sayısal veri üretmekten çok, olay, olgu ve durumları doğal ortamında derinlemesine incelemektir (Yıldırım ve Şimek, 2008).

Araştırma problemine cevap bulmak için araştırmacılar tarafından 10 maddeden oluşan yapılandırılmış bir gözlem formu hazırlanmıştır. Bulgular okullarda çekilen görsellerle desteklenmiştir. Çalışmanın örneklemi Kayseri ili Develi ilçesinde yer alan ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan okul öncesi eğitim kurumları (n=10) ile sınırlandırılmıştır. Her bir okul öncesi eğitim kurumuna kod verilerek A1,A2….A10 şeklinde okullar kodlanmıştır.

Çalışma verilerinin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Bu tür analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Tablo: Okul öncesi eğitim kurumlarına ilişkin betimsel dağılımları

	A1	A2	A3	A4	A5	A6	A7	A8	A9	A10
1.Sınıflarda kullanılan tüm masa, sıra ve sandalyelerin yüzeyleri batı ve yaralanmayı engeleyecek şekilde düz ve pürüzsüzdür.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
2. Sınıflardaki pencereler 50 cm yüksekliğinde ve çocukların sarkamayacağı şekilde demir korumalıklar bulunmaktadır.	✓	✓	☒	✓	✓	☒	☒	✓	✓	✓
3. Sınıflarda bulunan prizler yerden 1-1,5 metre yüksekliğinde ve korumalıdır.	☒	☒	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
4. Okullarda güvenlik kamera sistemleri bulunmaktadır.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
5.Lavabolar 40-50 cm yüksekliğindedir.	☒	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
6. Klozetlerin 28-35 cm yüksekliğindedir.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
7. Tuvalet kabinleri 70-90 cm boyutundadır.	✓	✓	☒	✓	✓	✓	✓	✓	☒	☒
8. Okul önlerinde çocuklar için trafik önlemleri alınmıştır (Tümsek, uyarı panosu, yaya geçidi vb.)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

9.Petek önlerinde sivri olmayan korumalar konulmuştur.	✓	✓	✓	☒	✓	✓	✓	✓	✓	✓
10. Kurumlarda bulunan dolap, ayakkabılık vb. malzemeler deprem gibi riskli durumlara karşın duvara sabitlenmiştir.	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓

Tablo 1 incelendiğinde**;** Sınıflarda kullanılan tüm masa, sıra ve sandalyelerin yüzeyleri batı ve yaralanmayı engeleyecek şekilde düz ve pürüzsüz şekilde olduğu, okullarda güvenlik kamera sistemleri bulunmakta, kurumlarda bulunan dolap, ayakkabılık vb. malzemeler deprem gibi riskli durumlara karşın duvara sabitlenmiş olduğu görülmektedir (n=10).

Okulların büyük çoğunluğunda (n=7) sınıf pencerelerin 50 cm yüksekliğinde ve çocukların sarkamayacağı şekilde demir korumalıkların bulunduğu, diğer (n=3)okulların ise demir vb. korkuluklara sahip olmasa da çocuklar için sarkma riskine karşın önleyici tedbirler alındığı tespit edilmiştir.

Sınıflarda bulunan prizler yerden 1-1,5 metre yüksekliğinde ve korumalıdır (n=8), lavabolar 40-50 cm yüksekliğindedir (n=9), tuvalet kabinleri 70-90 cm boyutundadır (n=7), petek önlerinde sivri olmayan korumalar (n=9) konulmuştur.

Çalışma sonucunda okul öncesi eğitim kurumlarının bina tasarımlarının bir standarda dayanmadığı, genel olarak ilköğretim binası (n=6) içine ya da yanına ek bir bina şeklinde tasarlandığı, dış mekan oyun alanlarının donanım noktasında sınırlı olduğu ifade edilebilir. Okul Öncesi Eğitim Kurumları Yönetmeliği'nin 6. kısmının 53. maddesinde Okul öncesi eğitim kurumlarında eğitim etkinliklerinin sağlıklı ve uygun bir ortamda gerçekletirilebilmesi için oyun alanı ile bahçenin bulunması ve amacına uygun olarak düzenlenmesi esastır. Bu nedenle okul öncesi eğitim kurumlarının özen gösterilerek inşa edilmesi, gerekli fiziksel koşulların sağlanması gerekmektedir.

Kaza ve çeşitli yaralamaları ortadan kaldırmak adına tüm okulların duvar/ çift vb. materyallerle de çevrildiği görülmüştür. Okullarda idari odalar, wc, mutfak bölümü bulunmasına karşın muayene odası, acil toplanma alanın yer almadığı belirlenmiştir.

Sağlık çalışanı ve psikolojik rehberlik hizmeti verecek bir eğitimcinin de olmadığı ancak eğitimcilerin ilkyardım ve acil müdahale konusundan eğitimler aldığı saptanmıştır.

Okullarda acil durum toplanma alanı leyhası/ uyarı panosu olmadığı, sınıflarda ilk yardım çantası/ dolabı olmadığı sadece okul bünyesinde müdürlük makamında acil durum materyallerinin olduğu, tek bir okulda oyun alanında yangın çıkış kapısının olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ VE ÖNERİ

Okul öncesi dönemde güvenli ve sağlıklı bir ortamda çocukların bakım ve eğitiminin sürdürülmesi bir zorunluluktur. Çocuğun yüksek faydasını esas alan, güvenli olamayan ve

sağlıklı olmayan alanların zaman kaybetmeden tespit edilip iyileştirilmesi istenmeyen kazaların önüne geçilmesi noktasında gereklidir. Tehlikelerin ve risklerin biliniyor olması engelleyici ve önleyici olmasının yanında çocuklar açısından da erken yaşlardan itibaren güvenlikle ilgili farkındalık geliştirecek düzenlemelerin, eğitim uygumalarının yapılması ilerleyen yıllarda karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı daha hazırlıklı olmalarına da katkı sağlar.

Eğitim ortamlarındaki malzemelerin çocukların yaş ve gelişim düzeylerine uygunluğu, tehlikeli maddelere erişim durumunda yapılacaklar, acil durum aninde hızlı tahliye gibi acil durum senaryoları üretilerek çocuklar çok yönlü düşündürülmelidir.

Okul öncesi dönemde iş sağlığı ve güvenliği (İSG) eğitiminin önemi, çocukların erken yaşta güvenlik bilinci kazanmaları ve tehlikelere karşı hazırlıklı olmaları açısından büyüktür. Bu dönemde çocuklar, bilişsel ve motor becerileri tam gelişmemiş olduğu için, karşılaşabilecekleri risklere karşı daha savunmasızdırlar. İSG eğitimi, çocuklara riskli alanları tanıma, acil durumlarda doğru adımları atma ve güvenlik önlemlerine uyma bilinci kazandırır. Bu tür eğitimler, çocukların güvenli bir ortamda gelişimlerini sürdürebilmeleri ve ileriki yaşamlarında güvenlik bilincine sahip bireyler olarak yetişmeleri için gereklidir.

Okul müdürü ve kendi İSG birimi aracılığı ile risk analizi yaparak acil durum eylem planlarının hazırlanması, mevcut tehlikeleri belirleyerek kontrol formları ve ön analizler yapmasının önemli bir adım olduğu unutulmamalıdır. Kurumda düzenli aralıklar gerçekleştirileccek risk değerlendirme çalışmaları güvenli bir öğrenme ortamının sürdürülebilirliği için ktirik öneme sahiptir. Böylece İSG kültürünün kalıcı ve etkili bir şekilde benimsenmesine katkı sağlanarak, sadece teknik düzenlemelerle değil aynı zamanda topluluk içinde güvenli ve bilinçli bireylerin sayısı artırılabilir.

Okul öncesi kurumlar çeşitli faaliyetlerin gerçekleştirildiği, teknik alt yapıya ihtiyaç duyulan (personel ısıtma, kazan dairesi, jeneratör odası, elektirik odası, destek elemanı vb.) kurumlar olmasına karşın okul öncesi eğitim kurumlarında istihdam edileme oranlarının düşük olması nedeniyle potansiyel tehlike riskinide arttırmaktadırlar.

KAYNAKÇA

Arslan R.,Pekşen Akça R.(2024). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Risk Oluşturan Alanlar-IV. Arslan R.,& Pekşen Akça R (Ed.).Okul Öncesi Çocuklar İçin İş Sağlığı ve Güvenliği (içinde). Eğitin Yayınevi, Ankara.

Alpagut, G. (2013). 6331 Sk'nun Çalışanların Eğitimi, Acil Durum, Risk Değerlendirmesi, Tehlikeli ve Çok Tehlikeli Sınıfta Mesleki Eğitime İlişkin Hükümleri ve Bu Hükümlere Yönelik Yayımlanan İkincil Mevzuat Hükümleri

Barhan, A. (2001). İlköğretim Okullarında Öğrenci Güvenliğinin Sağlanması, Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.

Barut Tusun R. (2024). İş Sağlığı ve Güvenliği ile İlgili Genel Bilgiler. Arslan R.,& Pekşen Akça R (Ed.).Okul Öncesi Çocuklar İçin İş Sağlığı ve Güvenliği (içinde). Eğitin Yayınevi, Ankara.

Boğa Baran, E.(2024). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Risk Oluşturan Alanlar-I. Arslan R.,& Pekşen Akça R (Ed.). Okul Öncesi Çocuklar İçin İş Sağlığı ve Güvenliği (içinde). Eğitin Yayınevi, Ankara.

Canoğlu, H., Kaçar, E., Abdan, Ş., Aba, E., & Dağ, H. (2023). Okullarda İş Sağlığı Ve Güvenliği Uygulamaları İle Bir İlkokula Yönelik Örnek Risk Analiz Çalışmasının İncelenmesi. *Asya Studies*, *7*(25), 307-316.

Celiloğlu U. B. (2024). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Risk Oluşturan Alanlar-II. Arslan R.,& Pekşen Akça R (Ed.). Okul Öncesi Çocuklar İçin İş Sağlığı ve Güvenliği (içinde). Eğitin Yayınevi, Ankara.

Dindar B., Arslan R. (2024). Çocuk ve İş Sağlığı Güvenliği. Arslan R.,& Pekşen Akça R (Ed.). Okul Öncesi Çocuklar İçin İş Sağlığı ve Güvenliği (içinde). Eğitin Yayınevi, Ankara.

Dönmez, B. (2001). *Okul Güvenliği Sorunu ve Okul Yöneticisinin Rolü.* Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 25(25), 63-74.

İnci, R.(2024). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliği. Arslan R.,& Pekşen Akça R (Ed.). Okul Öncesi Çocuklar İçin İş Sağlığı ve Güvenliği (içinde). Eğitin Yayınevi, Ankara.

Kartal, E., Uğurlu, C. T. (2023). Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin Okul Öncesi Öğretmenlerinin Görüşlerinin İncelenmesi. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, *12*(34), 209-236.

Töremen, F. (2008). Okul anneliği: Okul güvenliğine yönelik bir model önerisi. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (10), 56-69.

Uğurlu, C. T. (2015). *Eğitim bilimine giriş*. Ankara: Eğiten Kitap.

Yıldırım, A., Şimsek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Aratırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Kitapevi

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERDE DİJİTAL AYAK İZİ FARKINDALIĞININ İNCELENMESİ

Doç. Dr. Rukiye ARSLAN
Batman Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü

rkyarslan@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2043-5664

Doç. Dr. Raziye PEKŞEN AKÇA
Kayseri Üniversitesi, DMYO, Çocuk Bakımı ve Genç. Hiz. Bölümü

rpeksenakca@gmail.com
ORCID: 0000-0003-1989-8212

ÖZET

Günümüzde dijital cihazların (bilgisayar, tablet, akıllı telefon vb. gibi) ve internetin kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Artan dijitalleşme nedeniyle birçok etkinlik ve iş sanal ortamda gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen bu faaliyetler çok farklı özellikte olmakla birlikte genellikle insanlar dijital araçlar ve internet aracılığıyla haber okumakta, film izlemekte, sosyal medya hesaplarını takip etmekte, dijital oyun oynamakta ya da çevrimiçi alış veriş vb. yapmaktadır. Günlük yaşantının vazgeçilmez unsurları arasında yer alan dijital araçlar ve internet kullanımının hem olumlu hem de olumsuz birçok sonucunun olduğu bilinmektedir. Bu olumsuz sonuçlardan biri de kuşkusuz dijital ayak izidir. Dijital ayak izi; bireylerin çevrimiçi ve çevrimdışı durumdayken sanal ortamda bıraktıkları her türlü bilgi, kayıt veya verileri ifade edilmektedir. Okul öncesi öğretmenlerin gerek öğretim materyali hazırlama ve saklama aşamasında ziyaret ettiği web sitelerinin gerekse kendine veya öğrencilerine dair yaptığı her paylaşımın dijital ortamlarda kayıtlarının tutulduğu ve bu şekilde bir dijital kimlik oluşturduklarını bilmeleri ve bu doğrultuda dijital ayak izi farkındalığı geliştirmeleri oldukça elzemdir. Bu nedenle bu çalışmada okul öncesi öğretmenlerde dijital ayak izi farkındalığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dijital Ayak İzi, Dijital Farkındalık, Okul Öncesi

ABSTRACT

Today, the use of digital devices (such as computers, tablets, smartphones, etc.) and the internet is increasing day by day. Due to increasing digitalization, many activities and jobs are carried out in a virtual environment. Although these activities are very different, people generally read news, watch movies, follow social media accounts, play digital games or do online shopping, etc. through digital tools and the internet. It is known that the use of digital tools and the internet, which are indispensable elements of daily life, has many positive and negative consequences. One of these negative consequences is undoubtedly the digital footprint. Digital footprint refers to all kinds of information, records or data that individuals leave in the virtual environment while online and offline. It is essential for preschool teachers to know that the records of the websites they visit during the preparation and storage of teaching materials and every share they make about themselves or their students are kept in digital environments and that they create a digital identity in this way, and to develop digital footprint awareness accordingly. Therefore, this study aims to determine digital footprint awareness in preschool teachers. Keywords: Digital Footprint, Digital Awareness, Preschool

GİRİŞ

Günümüzde dijital cihazların (bilgisayar, tablet, akıllı telefon vb. gibi) ve internetin kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 2022 yılında yapılan bir araştırmada hane halkının internet kullanım oranları araştırılmıştır. Araştırmanın sonucuna göre 2022 yılında evde internete erişim oranın %94'1 olduğu belirtilmektedir. Artan internet kullanımı her yaş ve meslek grubundaki insanın hem dijital araçlarla hem de internette daha fazla zaman geçirmesine neden olmaktadır (TÜİK, 2022; Çubukçu ve Bayzan, 2013; Yiğit ve Günüç, 2020).

İnsanlar dijital araçlar ve internet aracılığıyla genellikle haber okumakta, film izlemekte, sosyal medya hesaplarını takip etmekte, dijital oyun oynamakta ya da çevrimiçi alış veriş vb. yapmaktadır. Günümüzde dünya nüfusunun yarısından fazlasının çevrimiçi olduğu, 4,5 milyardan fazla insanın ise oyun oynamak, video izlemek veya online alışveriş yapmak için internet kullandığı söylenmektedir. Ayrıca yine 3,8 milyardan daha fazla insanın da sosyal medya kullandığı belirtilmektedir (Karabatak ve Karabatak, 2020).

Günlük yaşantının vazgeçilmez unsurları arasında yer alan dijital araçlar ve internet kullanımının hem olumlu hem de olumsuz birçok sonucunun olduğu bilinmektedir. Çevrimiçi müze, kütüphane vb. dolaşmak, alışveriş yapmak, kitap okumak, araştırma yapmak, bankacılık işlemlerini gerçekleştirmek vb. dijital araçların ve internetin olumlu sonuçları arasında yer almaktadır. Olumsuz sonuçları arasında ise; ihtiyaç dışı kullanımın fazla olması, her yaş grubundan insanların ve özellikle çocukların tehlikelere açık hale gelmesi, teknoloji, internet, akıllı telefon veya sosyal medya bağımlılığına neden olması, siber zorbalık vb. olarak belirtilmektedir (Aygün vd., 2023). Dijital araçların ve internetinin kullanımının bir diğer olumsuz sonucu ise dijital ayak izidir.

Dijital ayak izi; bireylerin çevrimiçi ve çevrimdışı durumdayken sanal ortamda bıraktıkları her türlü bilgi, kayıt veya verileri ifade edilmektedir. Birey çevrimiçi iletişim halindeyken ya da çevrimdışı olmasına rağmen önceden oluşturduğu kayıtlar yoluyla elektronik veri tabanlarında dijital ayak izi bırakmaktadır (Karabatak ve Karabatak, 2020; Alay ve Deveciyan, 2023; Thatcher, 2014; Lambiotte ve M. Kosinski, 2014).

Dijital yaşamın bir "izi" olan dijital ayak izi; aktif ve pasif ayak izi olmak üzere iki şekilde oluşmaktadır. Sosyal medya uygulamalarında yapılan paylaşımlar, mesajlaşmalar, yayınlanan kişisel "blog"lar veya bir web sitesine yapılan yorumlar ile kişi kendi için bir dijital kimlik oluşturmakta ve oluşturulan bu kimlik onun aynı zamanda dijital ayak izini oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda kişinin aktif ayak izine de örnektir. Örneğin Facebook veya Instagram'da paylaşılan bir resim veya yapılan bir yorum ya da daha sonra bu resim veya yorum kişi tarafından silinse bile dijital ortamdan tam anlamıyla silinememektedir. Bu da o paylaşımı yapan kişinin dijital ayak izi olarak kalmaktadır. Dijital ayak izi aynı zamanda internette gezinirken istemsiz olarak geride bırakılan verileri de içermektedir. Örneğin kişinin web sitelerini ziyaret ettiğini kaydeden "çerez"ler, hangi siteyi ne zaman kaydettiğini belgeleyen veri tabanlarındaki IP adresi kayıtları da kişinin pasif ayak izini oluşturmaktadır (University of Portsmouth, 2023; Sanin, 2022).

Okul öncesi öğretmenler diğer branşlardaki öğretmenler gibi geçmişte daha çok basılı materyaller kullanmaktaydı. Ancak günümüzde gelişen bilgi ve iletişim teknolojilerinin bilgiye ulaşmayı kolaylaştırması sayesinde öğretmenler, öğretim materyalini hazırlama ve hazırladığı materyali saklama sürecini daha çok dijital ortamda gerçekleştirmektedir (Yılmaz vd., 2016). Bu nedenle öğretmenlerin öğretim materyali hazırlama ve saklama sürecinde; ziyaret ettikleri

web siteleri, yaptıkları paylaşımlar ve yorumlar ya da kendilerine ait sosyal medya hesaplarında öğrencilerine ya da kendilerine ait yaptıkları paylaşımlara dair bıraktıkları dijital ayak izi farkındalığına sahip olmaları önemlidir.

Dijital ayak izi farkındalığı ise; dijital araçları ve interneti kullanan kişilerin paylaştıkları resimlerin içeriklerin, yaptıkları yorumların ve ziyaret ettikleri web sitelerin kendilerine ait bilgilerin kayıtlarının tutulması konusunda bilinçli olması olarak tanımlanmaktadır (Arslankara ve Seferoğlu, 2019).

Tüm bu gerekçeler ışığında öğretmenlerin gerek öğretim materyali hazırlama ve saklama aşamasında ziyaret ettiği web sitelerinin gerekse kendine veya öğrencilerine dair yaptığı her paylaşımın dijital ortamlarda kayıtlarının tutulduğu ve bu şekilde bir dijital kimlik oluşturduklarını bilmeleri ve bu doğrultuda dijital ayak izi farkındalığı geliştirmeleri oldukça elzemdir.

Ülkemizde öğretmenlerde dijital ayak izi farkındalığını konu alan çalışmaların sınırlı olduğu ve daha çok ilkokul, ortaokul ve liselerde çalışan öğretmenlerle gerçekleştirilen çalışmaların olduğu ancak okul öncesi öğretmenlerle yürütülen herhangi bir çalışmaya rastlanmadığı görülmektedir (Yılmaz vd., 2016; Arslankara ve Seferoğlu, 2019; Yılmaz, 2015). Öğretmenlerde dijital ayak izi farkındalığını konu alan çalışmalardan bazıları aşağıda özetlenmiştir.

Yılmaz ve arkadaşlarının (2016) yapmış olduğu "Öğretmenlerin Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı" adlı bir çalışmada; ilkokul, ortaokul ve lisede çalışan 870 öğretmenden dijital veri güvenliği ölçeği aracılığıyla veri toplanmıştır. Çalışmada öğretmenlerin dijital veri güvenliği farkındalığının oldukça yüksek olduğu ancak bu durumun cinsiyete, sahip olan teknolojik cihaza, günlük bilgisayar kullanma süresine ve günlük internet kullanma süresine göre farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Ancak öğretmenlerin dijital veri güvenliğinin; öğretmenlerin öğrenim kademelerine, branşlarına veya mesleki deneyimleri noktasında değişmediği belirtilmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak artan dijitalleşme beraberinde dijital kullanımını diğer meslek gruplarında olduğu gibi okul öncesi öğretmenler tarafından da kullanımını arttırmıştır. Okul öncesi öğretmenlerin dijital cihaz ve internet kullanımını genellikle materyal hazırlama, çocuklara ve kendilerine ait görselleri paylaşmak için kullandıkları görülmektedir. Okul öncesi öğretmenlerinin bu tarz

kullanımlarının dijital ortamda izler bıraktığı bilinmektedir. Dijital ortamda bırakılan izlerin hem öğretmeni hem de çalışma grubu olan okul öncesi dönemdeki çocuklar için olumsuz pek çok sonuç taşımaktadır. Bu sonuçlar doğrultusunda;

- Okul öncesi öğretmenlerin güvenli web sitelerini kullanmaları
- Sitelerdeki çerezleri kabul etmemeleri
- Çalışma grubundaki çocuklara ve kendilerine ait bilgileri mümkün olduğunca web sitelerine kaydetmemeleri
- Dijital ortamlarda gerçek kimlik bilgilerini kullanmak yerine sanal kimlikler oluşturmaları
- Çalışma grubundaki okul öncesi çocuklara ait her hangi bir görseli paylaşmamaları önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alay, H. K. ve Deveciyan M. T. (2023). Digital footprint management: Digital burial. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi,* 13(3):1446-1456

Arslankara, V.B. ve Seferoğlu, S. (2019). Öğretmenlerin dijital ayak izi farkındalık durumlarıyla ilgili bir inceleme. 13. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumu (ICITS 2019) 02-04 Mayıs 2019 – Kırşehir

Aygün, A., Ulu, E. ve Pekşen Akça, R. (2023). "A Research on Nomophobia: High School Students Example" *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:116; pp:8649-8656. DOI: http://dx.doi.org/10.29228/sssj.727 78

Çubukcu, A. ve Bayzan,Ş. (2013). "Türkiye'de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri." *Middle Eastern & African Journal of Educational Research* 5(1):148-174.

Karabatak, S ve Karabatak, M. (2020). Z Generation Students and Their Digital Footprints. *2020 8th International Symposium on Digital Forensics and Security (ISDFS)*, 1-5.

Lambiotte, R ve Kosinski, M. (2014). "Tracking the Digital Footprints of Personality," in Proceedings of the IEEE, 102(12):1934-1939, doi: 10.1109/JPROC.2014.2359054.

Sanin, E. (2022). Ortaöğretim öğrencilerinin dijital ayak izi farkındalıkları ve bilgi güvenliği farkındalıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü. Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Ana Bilim Dalı

Thatcher, J. (2014). Living on fumes: digital footprints, data fumes, and the limitations of spatial big data. *International journal of communication* [Online], 1765+. https://link.gale.com/apps/doc/A398953401/AONE?u=anon~357fd326&sid=googleScholar&xid=2d802e31

TÜİK, 2022. https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2022-45587. Erişim Tarihi: 07.11.2023

University of Portsmouth. (2023). Your dijital footprint. https://www.port.ac.uk/student-life/help-and-advice/study-skills/digital-skills/your-digital-footprint Erişim Tarihi: 07.11.2023

Yiğit, E ve Günüç, S. (2020). Çocukların Dijital Oyun Bağımlılığına Göre Aile Profillerinin Belirlenmesi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17 (1) , 144-174. DOI:10.33711/yyuefd.691498

Yılmaz, E. (2015). Öğretmenlerin dijital veri güvenliği farkındalığı. Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı. Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Yılmaz, E. , Şahin, Y. L. & Akbulut, Y. (2016). Öğretmenlerin Dijital Veri Güvenliği Farkındalığı. Sakarya University Journal of Education, 6 (2) , 26-45. DOI: 10.19126/suje.29650

DEPREM ALGISI VE DUYGUSAL YANSIMALAR: ÇOCUKLARIN RESİMLERİNDEN HAREKETLE BİR DEĞERLENDİRME

Bil. Uzm. Mehtap MORKAN ŞAHİN

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, mehtapmorkansahin08@gmail.com-ORCID ID: 0000-0003-4183-5920

Prof. Dr. Ender DURUALP

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,

endora2212@hotmail.com-ORCID ID: 0000-0002-6645-6815

ÖZET

Araştırmada, okul öncesi eğitime devam eden ve etmeyen okul öncesi dönemdeki çocukların depreme ilişkin algılarının resim yoluyla incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen beş-altı yaşlarındaki çocuklar (n=24) oluşmaktadır. Bu çocuklardan yarısı okul öncesi eğitim alırken, diğer yarısı okul öncesi eğitime devam etmemektedir. Araştırmaya alınan çocukların hiçbirinin deprem yaşantısı yoktur; 14'ü erkek, 10'u kızdır; dördü depremle ilgili bir eğitim almıştır. Araştırmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan "Genel Bilgi Formu" ve "Resim Analiz Formu" kullanılarak toplanmıştır. Resim Analiz Formu, alan uzmanlarının görüşlerine sunularak kapsam geçerliği sağlanmıştır. Araştırmaya alınan çocukların depreme ilişkin çizimleri, "Resimdeki Figür/İnsan, Resimdeki Aktiviteler, Resimdeki Nesneler, Resimde Kullanılan Renkler, Resimdeki Ortam/Mekân, Resimdeki Tema, Resimdeki Duygular ve Hayal Gücüne Dayalı Şekiller" olmak üzere Resim Analiz Formu'nda yer alan sekiz değerlendirme kriteri doğrultusunda incelenmiştir. Verilerin analizinde, betimsel istatistikler ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, okul öncesi eğitim alan çocukların almayan çocuklara göre resimlerinde, daha fazla figür ve detay kullanma eğilimi gösterdiği; sosyal dayanışma ve olumlu senaryoların ön planda olduğu; daha geniş bir nesne çeşitliliği ile birlikte duygusal ve karmaşık ifadelerin yer aldığı; geniş bir renk paleti kullanarak duygu ve atmosferi ifade etme konusunda çeşitlilik gösterdiği; iç ve dış mekânların detaylı bir şekilde ifade edildiği; depremin fiziksel etkilerinin detaylı ve katılımcı bir şekilde resmedildiği; duyguların zengin ve çeşitli bir şekilde ifade edildiği görülmüştür. Sonuçta deprem gibi afetlere yönelik çocuk çizimlerinde ortaya çıkan temalar, çocukların çevresel olayları algılama ve anlamlandırma biçimlerine ışık tuttuğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deprem, okul öncesi dönem, okul öncesi eğitim, resim analizi

EARTHQUAKE PERCEPTION AND EMOTIONAL REFLECTIONS: AN EVALUATION BASED ON PRESCHOOL CHILDREN'S DRAWINGS

ABSTRACT

In the study, it was aimed to examine the perceptions of preschool children attending and not attending preschool education about earthquake through drawing. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. The study group of the research consisted of five-six-year-old children (n=24) determined by snowball sampling method. Half of these children received preschool education, while the other half did not attend preschool education. None of the children included in the study had any earthquake experience; 14 of them were boys and 10 were girls; four of them had received an earthquake-related education. The data were collected using the “General Information Form” and “Picture Analysis Form” prepared by the researchers. The Picture Analysis Form was presented to the field experts and content validity was ensured. The drawings of the children included in the study about the earthquake were examined according to the eight evaluation criteria in the Picture Analysis Form, including “Figure/People in the Picture, Activities in the Picture, Objects in the Picture, Colors Used in the Picture, Environment/Space in the Picture, Theme in the Picture, Emotions in the Picture, and Figures Based on Imagination”. Descriptive statistics and content analysis were used to analyze the data. As a result of the study, it was observed that children who received preschool education tended to use more figures and details in their drawings compared to children who did not receive preschool education; social solidarity and positive scenarios were at the forefront; emotional and complex expressions were included with a wider variety of objects; they showed diversity in expressing emotions and atmosphere by using a wide color palette; indoor and outdoor spaces were expressed in detail; the physical effects of the earthquake were depicted in a detailed and participatory manner; and emotions were expressed in a rich and diverse way. As a result, it was determined that the themes that emerged in children's drawings of disasters such as earthquakes shed light on the way children perceive and make sense of environmental events.

Keywords: Earthquake, preschool period, preschool education, picture analysis

1. GİRİŞ

Depremin hem çocuklar hem de yetişkinler üzerinde psikolojik ve duygusal etkileri bulunmaktadır. Ancak, çocuklar bu tür durumların etkilerine daha açık ve duyarlı bir grup olarak öne çıkmaktadır (Aral, 2023). Bu etkilerin özellikle çocuklar açısından travma sonrası stres bozukluğu, depresyon, kaygı, saldırganlık, uyku sorunları, korku, tikler ve dil bozuklukları gibi belirtilerle ortaya çıktığı, bu süreçte yaşananların çocukların davranışlarını, sosyal ilişkilerini ve oyunlarını derinden etkilediği belirtilmektedir (Aral, 2023; Aydoğdu ve Fofana, 2023). Depremi doğrudan yaşamayan çocuklar bile medya aracılığıyla maruz kaldıkları içeriklerin etkisiyle stres, uyku bozuklukları ve duygusal istismara açık hale gelirken bu

durumun, erken dönemde ele alınmasının ve çocuklara yönelik etkili önleyici müdahalelerin geliştirilmesinin önemine dikkat çekilmektedir (Kazan, 2021; Özoruç ve Dikici Sığırtmaç, 2024). Çocukların motor, bilişsel, dil, sosyal ve duygusal gelişimlerinde kritik bir rol oynayan gelecekteki öğrenme ve yaşam becerilerinin temellerinin atıldığı okul öncesi dönemde (Aral ve Durualp, 2016; Durualp ve Aral, 2015), çocukların yaşadıkları deneyimlerin ve özellikle deprem gibi travmatik olayların, uzun vadeli etkileri olabilir. Bu etkilerin belirlenmesi ve incelenmesi, etkili önleme ve müdahale programlarının geliştirilmesine zemin hazırlamaktadır (Özoruç ve Dikici Sığırtmaç, 2024). Bu bağlamda, çocukların çizimleri, onların psikolojik durumlarını değerlendirmek ve gerektiğinde müdahale geliştirmek için önemli bir kaynak sunmaktadır (Duran, 2021).

Özellikle okul dönemindeki çocukların duygu ve düşüncelerini, kelimelerden daha çok resimleriyle anlatabildikleri (Yavuzer, 2013), sözel olarak ifade edemedikleri birçok duygu ve düşüncelerini dile getirebildikleri (Durualp ve Altay, 2015) bilinmektedir. Örneğin, çocuklar mutluluk, üzüntü veya korku gibi duygusal halleri çizimleri aracılığıyla açıkça gösterebilir (Aytar vd., 2019). Çocukların yaratıcı düşünme, estetik algı ve hayal gücü gibi becerilerinin hızla geliştiği bu süreçte çizimler, onların kendilerini ifade etmeleri, iç dünyalarını yansıtmaları (Salahıdınova, 2024), sosyal ve duygusal farkındalıklarını, yaşadıkları olaylara nasıl tepki verdiklerini ve çevreleriyle olan ilişkilerini anlamak için güçlü bir araç olarak öne çıkmaktadır (Duran, 2021).

Çocukların çizimleri, Lowenfeld'in gelişim aşamalarına göre şematik öncesi dönemde belirginleşirken, beş-yedi yaş aralığında daha tanınabilir ve tematik bir yapı kazanmaktadır (Duran, 2021). Çizimler, çocukların bireysel ve kültürel temsillerini, duygusal durumlarını ve sosyal çevrelerini yansıtarak onların düşünme süreçleri, entelektüel ilerlemeleri ve duygusal gelişimlerine dair ipuçları sunmaktadır (Cunningham, 2022). Ayrıca, çocukların çizimlerinde ifade edilen anlam ve niyetlerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi, onların fikir ve duygularını destekleyen etkili bir diyalogla mümkün olmaktadır (Podobnik vd., 2024). Dört-yedi yaş aralığındaki çocukların çizimleri, Piaget'nin "sezgisel düşünce evresi" ve Lowenfeld'in "şematik öncesi dönem" kavramları çerçevesinde değerlendirilebilir. Bu dönemde çocuklar, algı ve bilişsel düzeylerine bağlı olarak çizimlerinde orantısızlık, saydamlık ve düzleme gibi özelliklere yer verirler. Lauretta Bender'in "çocuklar hem bildiklerini hem de gördüklerini çizer" görüşü, bu dönemdeki çizim özelliklerinin temelini anlamada yol göstericidir. Şematik öncesi aşamada, çocukların bilişsel ve duygusal dünyalarının çizimlerine yansıdığı, bu yolla iç dünyalarının ve algılarının ifade bulduğu gözlemlenebilir (Ülger, 2024).

Çizimler, çocukların içsel dünyalarını, yaşadıkları duygusal ve psikolojik süreçleri, korkuları, kaygıları ve diğer duygusal durumlarını simgeler aracılığıyla dışa yansıttıkları bir ifade biçimidir. Bu süreçte renkler, çizgiler ve biçimler, çocukların duygusal hallerini ve bireysel özelliklerini ortaya koyar (Karabulut vd., 2020). Yapılan bir araştırmada, deprem sürecini deneyimleyen okul öncesi dönemdeki çocukların depremi, daha çok duygusal ve hayal gücüne dayalı bir şekilde tanımladıkları depremle ilgili deneyimlerini ve duygusal durumlarını çizimlerine aktardıkları, çizimlerde olumsuz duygular ve bu duyguların nedenlerini ifade ettikleri belirlenmiştir (Kalkuloğlu, 2022). Bu bulgular, çocukların deprem gibi travmatik

olayları algılama biçimlerini anlamak ve bu süreçte onları desteklemek için çizimlerin önemli bir kaynak oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Çizim, çocukların duygu ve düşüncelerini doğal bir şekilde ifade etmelerini sağlarken, aynı zamanda onların dünyayı algılama biçimlerini keşfetmek için yetişkinlere değerli bir bilgi kaynağı sunar. Bu nedenle, çocukların çizim yapmaya teşvik edilmesi, onların bireysel gelişimlerini desteklemenin yanı sıra (Havigerová vd., 2021), travmatik olayların etkilerini anlamak ve azaltmak için önemli bir araçtır (Podobnik vd., 2024).

Kenanoğlu ve Fazlıoğlu (2024), deprem deneyimi yaşamış okul öncesi dönemdeki çocukların algılarındaki değişimi incelemeyi amaçlayan nitel bir çalışmada, öykü temelli etkinlikler ve "çiz ve anlat" tekniği kullanmıştır. Araştırma sonucunda, çocukların deprem algısı ile ilgili duygusal ifadelerde, uygulama öncesinde korkunun en fazla dile getirilen duygu olduğu, ancak uygulama sonrasında bu duyguyu dile getiren çocuk sayısının azaldığı, çocukların travmatik olaylara ilişkin algılarını ve duygusal tepkilerini anlamada çizim analizinin önemli bir araç olduğu belirtilmiştir. Tahran'da yapılan bir araştırmada, beş-altı yaş arasındaki çocukların depreme dair çizimleri analiz edilmiş ve her çocuğun çizimlerini açıklaması istenmiştir. Çalışmada, çocukların çizimlerinde kaygı ve korku gibi duyguları renklerle ifade etme, depremden korunmak için vücut bölümlerini kullanma, afet sırasında yardım sağlama ve güvenli-barınma alanlarını gösterme gibi özellikler gözlemlenmiştir. Bu araştırma, çocukların erken yaşlarda bile sanatsal ifadeler aracılığıyla bilgilerini başkalarına aktarırken karmaşık bilişsel süreçlerin devreye girdiğini göstererek, deprem hakkında eğitim almış ancak fiziksel deneyim yaşamamış çocukların algılarını anlamada önemli bir kaynak sunmaktadır (Izadkhah ve Gibbs, 2015). Depremden etkilenen bölgelerden okul öncesi çocukların depremle ilgili çizimlerinin, çocukların afet karşısındaki algılarını, korkularını, umutlarını ve dayanıklılıklarını incelemek amacıyla analiz edildiği başka bir çalışmada, çocukların çizimlerinde belirli temalar, renkler ve yüz ifadeleri aracılığıyla deprem deneyimlerini ve duygusal tepkilerini ifade ettikleri görülmüştür. Çocuklar, genellikle koyu renkler kullanarak hasar ve yıkım temalarını resmetmiş, üzgün veya ifadesiz yüzler çizerek olumsuz duygusal durumlarını yansıtmıştır. Bu bulgular, travmatik olaylar sonrası çocukların duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasının önemini ve çizimlerin terapötik ve tanısal bir araç olarak değerini vurgulamaktadır (Dönmez ve Mesut, 2024).

Çocukların bilişsel, duygusal, sosyal, kişisel bakım, psikomotor ve dil gelişimlerini destekleyen okul öncesi eğitim, aynı zamanda deprem gibi afetlere yönelik farkındalık kazandırmada önemli bir rol oynar. Okul öncesi eğitim programları da çocukların deprem bilinci ve güvenliği konularında kazanımlar sunarak öğretmenlere rehberlik eder (MEB, 2024). Deprem eğitimi, çocukların afetlere karşı doğru davranışları öğrenmelerini ve bu durumlarla başa çıkma becerilerini geliştirmelerini amaçlar (Winangsih ve Kurniati, 2020). Ayrıca, erken çocukluk döneminde verilen deprem eğitimi, çocukların bilgi ve becerileri etkili bir şekilde hayatlarına entegre etmelerini sağlar (Liquin ve Gopnik, 2022). Erken yaşta verilen afet eğitimi, çocukların depremle ilgili bilgi düzeylerini arttırarak, afetlere karşı daha dayanıklı bireyler yetiştirilmesine katkı sağlar (Güvelioğlu ve Erden, 2023). Bu bağlamda okul öncesi eğitim

kurumları, çocukların doğal afetlere karşı güvenliklerini sağlamak için kritik bir rol üstlenmektedir.

Bu bilgiler ışığında, bu çalışmada, Türkiye'de yaşanan 6 Şubat depremleri sonrasında okul öncesi eğitim alan ve almayan çocukların depreme yönelik algılarının ve duygu durumlarının, çizdikleri resimler aracılığıyla incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışma ile okul öncesi dönemdeki çocukların çizimlerini inceleyerek deprem algılarını, çocukların duygusal ve bilişsel süreçleri üzerindeki etkilerini, okul öncesi eğitimin çocukların afetlere karşı farkındalıklarını artırmadaki rolünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada nitel yöntemlerden doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman analizi, yazılı materyallerin sistematik ve özenli bir şekilde incelenerek metinlerden anlam çıkarma, konuya dair anlayış geliştirme ve ampirik bilgiler üretme amacı taşıyan bir yöntemdir (Sak vd., 2021). Araştırma kapsamında dokümanlar, içerik analizi yöntemiyle temalar ve kategoriler şeklinde organize edilerek sınıflandırılmış ve yorumlanmıştır. Bu süreç, verilerin dikkatlice incelenmesi, kodlanması ve temalar oluşturulması aşamalarını kapsamıştır (Kıral, 2020).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Nevşehir/Ürgüp'te ikamet eden ve depremden doğrudan etkilenmemiş beş-altı yaş aralığındaki çocuklar oluşturmaktadır. Araştırma, kartopu örnekleme yöntemiyle belirlenen, okul öncesi eğitim alan (n=12) ve almayan (n=12) toplam 24 çocuk ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya dâhil edilen çocukların hiçbirinin deprem deneyimi bulunmamaktadır; bu çocukların 14'ü erkek, 10'u ise kızdır ve dördü depremle ilgili bir eğitim programına katılmıştır. Okul öncesi eğitime devam eden çocukların yedisi bir yıl, beşi ise iki yıldır bu kurumlara devam etmektedir. Çocukların yaş ortalaması 64 ay olarak hesaplanmıştır. Çocukların büyük çoğunluğu çekirdek ailede yaşamaktadır ve genellikle iki kardeşe sahiptir. Annelerin çoğunun lise mezunu olduğu ve çalışmadığı, babaların ise ortaokul ya da lise mezunu olduğu ve tamamının çalıştığı belirlenmiştir. Ayrıca tüm ebeveynlerin orta gelir grubuna mensup olduğu tespit edilmiştir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından hazırlanan "Genel Bilgi Formu" ve "Resim Analiz Formu" ile çocukların çizdikleri resimlerden elde edilmiştir.

Genel Bilgi Formu; çocukların depremi yaşama durumu, depremle ilgili eğitim alma durumu, okul öncesi eğitim alma durumu, okul öncesi eğitim alma süresi, yaş, cinsiyet, kardeş sayısı, aile türü, anne-baba öğrenim durumları, anne-baba çalışma durumları, gelir algıları ile ilgili bilgileri içermektedir.

Resim Analiz Formu; ilgili literatür doğrultusunda hazırlanmış, çocuk gelişimi alanında iki akademisyen, okul öncesi eğitimi alanında bir akademisyen, klinik çalışmalarda görevli bir

uzman çocuk gelişimci ve bir okul öncesi öğretmeni olmak üzere toplam beş uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanların önerileri doğrultusunda gerekli revizyonlar yapılmış, formlara son şekli verilerek kapsam geçerliği de sağlanmıştır. Resim Analiz Formu "Resimdeki Figür/İnsan, Resimdeki Aktiviteler, Resimdeki Nesneler, Resimde Kullanılan Renkler, Resimdeki Ortam/Mekan, Resimdeki Tema, Resimdeki Duygular ve Hayal Gücüne Dayalı Şekiller" olmak üzere sekiz değerlendirme kriterlerinden oluşmaktadır.

2.4. Veri Toplama Yöntemi

Veriler, herhangi bir kurum veya kuruluşa bağlı olmaksızın, kartopu örnekleme tekniğiyle ulaşılan gönüllülerle yüz yüze görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırma için öncelikle xxx Üniversitesi Etik Komisyonu'ndan (27.03.2023 tarihli ve E-64577500-050.99-40546 sayılı) onay alınmıştır. Yüz yüze gerçekleştirilen görüşmelerde ise çocukların ebeveynleri, çalışma hakkında bilgilendirilerek çocuğunun çalışmaya katılmasına izin veren ebeveynlerin yazılı onamları alınmış, ardından Genel Bilgi Formu'ndaki soruları yanıtlamaları istenmiştir. Çocuklara depremle ilgili resim yapmak isteyip istemediği sorularak gönüllü olan çocuklardan resim çizmeleri istenmiştir. Çocuklara tümüne A4 kağıtları ve renkli boya kalemleri verilmiştir. Resmini tamamlayan çocuklardan resimlerini anlatmaları istenmiş ve verilen yanıtlar araştırmacı tarafından yazıya aktarılmıştır.

2.5. Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Betimsel içerik analizi, belirli bir alan ya da konuya ilişkin bağımsız nitel ve nicel çalışmaların detaylı bir şekilde incelenip sistematik bir biçimde düzenlenmesi sürecini ifade eder. Bu yöntem, ilgili alandaki genel eğilimleri ortaya koymayı amaçlar ve elde edilen bulguların, ileride gerçekleştirilecek çalışmalara rehberlik etmesi beklenir.

Çocuklar tarafından çizilen resimler sıralı olarak numaralandırılmış ve her bir çocuğa "Ç1, Ç2…" gibi kodlar atanarak Resim Analiz Formu'na işlenmiştir. Tüm resimlerin analizi sonucunda temalar belirlenmiş ve bu temalar için alt temalar oluşturulmuştur. Her bir alt temada yer alan katılımcı kodları incelenerek, temalara dair görüş bildiren çocuklar tespit edilmiş, bu görüşler alıntılar yapılarak detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmada elde edilen bulgular kategorilere ayrılarak çizelgeler halinde verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaya katılan çocukların çizdikleri resimlerdeki insan ve hayvan figürleri (n=24)

	Okul öncesi Eğitim Alan		**Okul öncesi Eğitim Almayan**	
Kategoriler	**f**	**Katılımcı Kodu**	**f**	**Katılımcı Kodu**
Aile Bireyi	4	Ç14,Ç15,Ç16,Ç18	4	Ç6,Ç9,Ç11,Ç24
Yabancı	4	Ç4,Ç15,Ç16,Ç22	4	Ç6, Ç10, Ç19, Ç20

Çocuk	4	Ç15,Ç16,Ç18,Ç21	4	Ç6,Ç9,Ç12,Ç24
Yetişkin	5	Ç4,Ç15,Ç16,Ç18,Ç22	5	Ç6,Ç10,Ç19,Ç20,Ç24
Depremzede	2	Ç4,14	3	Ç6,Ç19,Ç20
Hayvanlar	5	Ç1,Ç2,Ç3,Ç14,Ç22	3	Ç12,Ç13,Ç20
Eksik Figür	1	Ç21	6	Ç6,Ç9,Ç10,Ç12,Ç19,Ç24

Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Okul öncesi eğitim alan çocuklar en fazla yetişkin ve hayvanları resmetmiş, bunu aile bireyi, yabancı ve çocuk figürleri takip etmiştir. Depremzede ve eksik figür çizen az sayıda çocuk yer almaktadır.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Okul öncesi eğitim almayan çocuklar, en fazla eksik figür çizimi gerçekleştirmiştir. Bu çizimlerde figürler eksik ya da anatomik olarak hatalı şekilde tasvir edilmiş, örneğin gövde olmadan doğrudan kafadan bacakların çıkması gibi özellikler gözlenmiştir. Bunu sırasıyla yetişkin, ardından aile bireyi, yabancı ve çocuk figürleri takip etmiştir. Depremzede ve hayvan figürleri ise daha az sayıda çocuk tarafından çizilmiştir.

Görsel 1. Ç4 (okul öncesi eğitim alan): "Doktor ölen insanı muayene edecek. İnsan doktorla konuşuyor, depremle ilgili bir şeyler konuşuyorlar. Hırsız evi kırmaya çalışıyor sağlam evi."

Görsel 2. Ç6 (okul öncesi eğitim almayan): "Çocuk, bebek geziyor. Bu kendinin dostu oldu. Babam bakıyor. Adam, babam dost Ali. Öyle bir adam. Ama düştü gözü kan oldu. Çünkü yere düştü. Güneş adamı izliyor. Bu adam kafasıyla zıp zıp yapıyor."

Çizelge 2. Araştırmaya katılan çocukların çizdikleri resimlerdeki aktiviteler (n=24)

	Okul Öncesi Eğitim Alan	**Okul Öncesi Eğitim Almayan**

Kategoriler	**f**	**Katılımcı Kodu**	**f**	**Katılımcı Kodu**
Depremin Sebebi	3	Ç1,Ç2,Ç4	-	-
Fiziksel Etkisi	3	Ç5,Ç17,Ç22	3	Ç8,Ç9,Ç10
Panik ve Ölüm/Yaralanma	4	Ç14,Ç15,Ç21,Ç22	4	Ç6,Ç13,Ç19,Ç20
Sosyal Sonuçları	4	Ç4,Ç5,Ç16,Ç22	-	-
Yaşam Aktiviteleri	2	Ç3, Ç18	2	Ç6,Ç11
Depremden Korunma	-	-	1	Ç24

Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Okul öncesi eğitim alan çocuklar en fazla kaçan anne-baba, yaralanan insanlar ve hayvanlar gibi panik içeren durumları ve AFAD'ın müdahalesi, başka bir yere taşınma ve doktorun muayenesi gibi sosyal değişimleri çizmişlerdir. Ardından korktukları varlıkları (yılan, fare, hırsız gibi) depremin nedeni olarak çizmiş ve ifade etmişler, taşların düşmesi, binanın yıkılması gibi fiziksel etkileri resmetmişlerdir. Günlük rutin aktivitelerle (yemek yeme, temizlik) ilgili az sayıda çizim bulunmaktadır.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Okul öncesi eğitim almayan çocuklar ise en fazla "Panik ve Ölüm/Yaralanma" kategorisinde çizim yapmıştır. Ardından "Fiziksel Etkisi" kategorisi yer almaktadır. Yaşam aktiviteleri ve cenin pozisyonunda saklanma gibi korunma davranışları ise az sayıdaki çizimde bulunmaktadır.

Görsel 3. Ç22 (okul öncesi eğitim alan): "Güneş çıkmış, sabahmış, kuşlar uçuşuyormuş, kaçışıyormuş, insanlar kaçışıyormuş, ağaç birdenbire yıkılmış, itfaiye gelmiş hemen, merdivenleri varmış, AFAD ekipleri gelip bayrağı biraz indirmiş, ağacı kaldırmak için gelmiş ama çok ağırmış kaldıramamışlar, seksen yaşındaymış, yangın insanların olmadığı yerde çıkmış, asla söndürememişlerdi."

Görsel 4. Ç8 (okul öncesi eğitim almayan): "Deprem sayıları, sallanan gardırop, çok ses yapıyor, çok korkuyorum."

Çizelge 3. Araştırmaya katılan çocukların çizdikleri resimlerdeki nesneler (n=24)

		Okul öncesi Eğitim Alan		Okul öncesi Eğitim Almayan	
Kategoriler		**f**	**Katılımcı Kodu**	**f**	**Katılımcı Kodu**
Ev ve İlgili Nesneler		9	Ç1,Ç2,Ç4,Ç5,Ç14,Ç15, Ç16, Ç18,Ç21	6	Ç8,Ç11,Ç12,Ç13,Ç19, Ç20, Ç24
Doğa Nesneleri		6	Ç4,Ç14,Ç16,Ç18,Ç21,Ç22	4	Ç6, Ç11,Ç13,Ç20
Duygu Nesneleri		1	Ç1	-	-
Beslenme Nesneleri		1	Ç3	-	-
Depremin Nedeni/Sonucu		5	Ç2,Ç5,Ç15,Ç16,Ç17	4	Ç7,Ç8,Ç9,Ç10
Acil Durum Ekipmanları		1	Ç22	1	Ç10
İlişkili Olmayan Nesneler		-	-	1	Ç19

Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocuklar en fazla ev ve mobilyalar (koltuk, masa, yatak vb.) ile zil, asansör, merdiven gibi nesneleri çizmişlerdir. Bunu güneş, bulut, ağaç gibi doğa unsurları ve kamera, bavul, trafik ışığı gibi dolaylı olarak depremle ilişkili nesneler izlemiştir. Üzüntüyü simgeleyen kırık kalp (Duygu Nesneleri), yemek ve su gibi temel ihtiyaçlar (Beslenme Nesneleri) ve çadır, yangın merdiveni ve itfaiye aracını (Acil Durum Ekipmanları) resmeden çocuk sayısı azdır.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocuklar en fazla ev ve ilgili nesneleri içeren çizimler yapmıştır. Bunu doğa ve depremin sebebi/sonucu ile ilgili çizimler takip etmektedir. Acil durum ekipmanları ve depremle ilişkisi olmayan nesne çizen birer çocuk vardır.

Görsel 5. Ç5 (okul öncesi eğitim alan): "Taşlar düşmüş, ev duvarları, kapı, kamera insanları çekiyor sonra polise haber veriyor, evin yeni hali, ses dalgaları, büyük taş, garaj kapısı depremde yıkılıyordu, garaj kapısının kamerası, sandalye bozulmuş depremden dolayı, evin süsü."

Görsel 6. Ç11 (okul öncesi eğitim almayan): "Güneş, gökyüzü, çatı renkli çok güzel, iki tuvalet, kardeş-anne-baba-kendi yemek yiyoruz, tabaklar, sandalyeler, yataklar, masa, kapının deliği, zil, ev kırılmış deprem dedin, babam dışarıdan eve geliyor, civciv babamın peşinde gidiyor."

Çizelge 4. Araştırmaya katılan çocukların çizdikleri resimlerde kullandıkları renkler (n=24)

	Okul öncesi Eğitim Alan		**Okul öncesi Eğitim Almayan**	
Kategoriler	**f**	**Katılımcı Kodu**	**f**	**Katılımcı Kodu**
Açık/Canlı Renkler	11	Ç1,Ç2,Ç3,Ç4,Ç5,Ç14,Ç15, Ç16,Ç18,Ç21,Ç22	7	Ç6,Ç8,Ç11,Ç13,Ç20, Ç23,Ç24
Tek Renk	1	Ç17	5	Ç7,Ç9,Ç10,Ç12,Ç19
Farklı Renkler	11	Ç1,Ç2,Ç3,Ç4,Ç5,Ç14,Ç15, Ç16,Ç18,Ç21,Ç22	7	Ç6,Ç8,Ç11,Ç13,Ç20, Ç23,Ç24

Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocukların çizimlerinde birden fazla farklı renkler ile açık/canlı renkleri tercih ettikleri görülmüştür. Yalnızca bir çocuk tek renk kullanmıştır.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Okul öncesi eğitim almayan çocuklar da çizimlerinde farklı ve açık/canlı renkler tercih etmiştir. Ancak tek renk kullanan çocuk sayısı daha fazladır.

Görsel 7. Ç14 (okul öncesi eğitim alan): "Bebek babası almış kaçıyor. Kedi de kaçıyor karısı da kaçıyor. (En arkada kalmış çünkü anneler o kadar hızlı koşamaz. Ayağına çivi batmış olabilir. Benim annemin de battı çok pis yaralanmış olabilir.) Burada bir ev var sallanıyor, o yüzden yamuk çizdim. Bir çiçek, bir saksı, bir masa, bir sandalye çizdim çünkü daha yakılmadı. Deprem kornası çalıyordu bir de sallanıyordu. Güneş sabah olmuş diye. Bu da gökyüzü mavi mavi."

Görsel 8. Ç12 (okul öncesi eğitim almayan): "Kırık ev, ağlayan çocuklar, yılanlar, kar, kedi, tavşan."

Çizelge 5. Araştırmaya katılan çocukların çizdikleri resimlerdeki mekân/ortamlar (n=24)

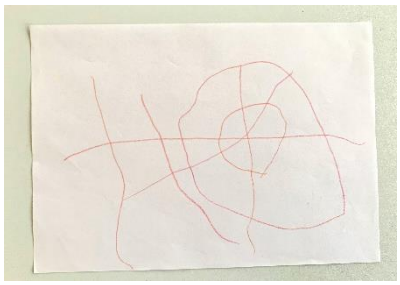
	Okul öncesi Eğitim Alan		**Okul öncesi Eğitim Almayan**	
Kategoriler	**f**	**Katılımcı Kodu**	**f**	**Katılımcı Kodu**
Ev ve İç Mekânlar	6	Ç5,Ç14,Ç15,Ç17,Ç18,Ç21	4	Ç8,Ç11,Ç19,Ç24
Evin Dışı ve Doğa	12	Ç1,Ç2,Ç3,Ç4,Ç5,Ç14,Ç15, Ç16,Ç17,Ç18,Ç21,Ç22	9	Ç6,Ç7,Ç9,Ç10,Ç11, Ç12,Ç13,Ç20,Ç23
Deprem Bölgesi	1	Ç4	-	-
Güvenli Alanlar	1	Ç5	-	-

Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocukların çizimlerinde en çok tercih edilen mekanın dış mekânlar ve doğal çevrenin (sokak, bahçe, ağaç, çiçek) olduğu, bunu evin iç alanları (oturma odası, mutfak, yatak odası) ve iç mekânlar izlediği, depremin etkilerini (yıkılmış binalar, çatlaklar, enkaz) temsil eden mekânlar ve evin dışında bulunan garaj gibi güvenli sığınakları temsil eden mekânlar oldukça az resmedildiği görülmektedir.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocukların resimlerinde en çok evin dışı ve doğa ile ev ve iç mekânlar çizildiği gözlenmiştir.

Görsel 9. Ç1 (okul öncesi eğitim alan): "Yılanlar eve gidiyor ve ev kırılmış, çatısı da kırılmış, camları da çatladı, kalp de kırıldı."

Görsel 10. Ç7 (okul öncesi eğitim almayan): "Büyük tekerlek, araba sürüyor, yolun sonu."

Çizelge 6. Araştırmaya katılan çocukların çizdikleri resimlerdeki temalar (n=24)

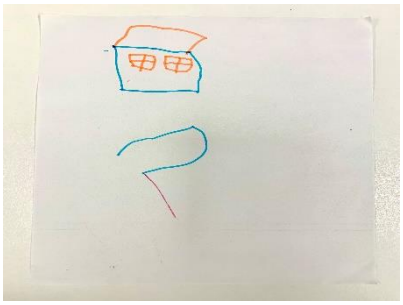
	Okul öncesi Eğitim Alan		**Okul öncesi Eğitim Almayan**	
Kategoriler	**f**	**Katılımcı Kodu**	**f**	**Katılımcı Kodu**
Fiziksel Etki	12	Ç1,Ç2,Ç3,Ç4,Ç5,Ç14,Ç15, Ç16,Ç17,Ç18,Ç21,Ç22	10	Ç8,Ç9,Ç10,Ç11,Ç12,Ç13, Ç19,Ç20,Ç23,Ç24
Panik Anı	4	Ç2,Ç14,Ç15,Ç22	4	Ç6,Ç9,Ç13,Ç20
Ölüm	3	Ç2,Ç4,Ç15	2	Ç7,Ç13
Yardım	4	Ç3,Ç4,Ç14,Ç22	-	-
Güvenli Alan	1	Ç5	1	Ç10
Üzüntü	5	Ç1,Ç4,Ç14,Ç15,Ç16	2	Ç12,Ç24

Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocukların çizimlerinde en fazla taş düşmesi, bina yıkılması, gardırobun sallanması gibi depremin fiziksel etkilerine yer verdikleri görülmüştür. Bunu takiben, ağlayan insanlar (Üzüntü), kaçışan insan ve hayvanlar, ağlayan çocuklar, yaralanmalar gibi sahneler (Panik Anı) ve başkalarına destek olmayı gösteren resimler (Yardım) çizilmiştir. Ölüm temalı çizimler ile depremden korunabilecek yerler de resmedilmiştir.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocukların çizimlerinde en fazla depremin fiziksel etkilerine yer verdikleri görülürken panik, ölüm, üzüntü ve güvenli alana yönelik resimleri daha az çizdikleri belirlenmiştir.

Görsel 11. Ç2 (okul öncesi eğitim alan): "Önce deprem dalgaları başlamış, sonra fare girdi diye bağırmış bir taraftan diğeri deprem oluyor diye bağırmış. Sonra da camlar çatlamış, çatı kırılmış, insanlar kaçmış, ölmüş depremde, üstüne bir şey yıkılmış çocuğun uyurken ölmüş, yatağı kırılmış, her şeyi kırılmış. Annesi eşyaları toplamış kaçmış, çocuğunu unutmuş. Ağlamış sonra da anne çünkü o çocuğunu bıraktı ya. Fare içeri girmiş bağırmış, buradan giriyor, çatıyı sallıyor, deprem olmuş oluyor. Çatı kırılmış, camlar kırılmış, deprem oluyor fare giriyor. Fare deliklerden hop diye hoplamış gitmiş."

Görsel 12. Ç23 (okul öncesi eğitim almayan): "Ev yıkılmış."

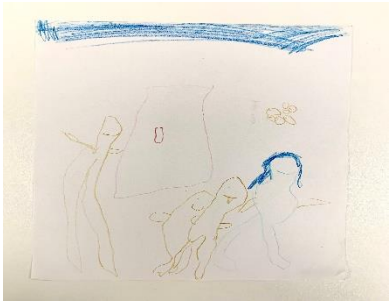
Çizelge 7. Araştırmaya katılan çocukların çizdikleri resimlerdeki duygular (n=24)

	Okul öncesi Eğitim Alan		Okul öncesi Eğitim Almayan	
Kategoriler	**f**	**Katılımcı Kodu**	**f**	**Katılımcı Kodu**
Korku	8	Ç1,Ç2,Ç5,Ç14,Ç15, Ç17,Ç21,Ç22	9	Ç6,Ç7,Ç8,Ç9, Ç12, Ç13,Ç19,Ç20,Ç23
Üzüntü	8	Ç1,Ç2,Ç3,Ç4,Ç14,Ç15,Ç16,Ç22	2	Ç19,Ç24
Güven	2	Ç3,Ç4	2	Ç10,Ç11
Mutluluk	1	Ç18	-	-

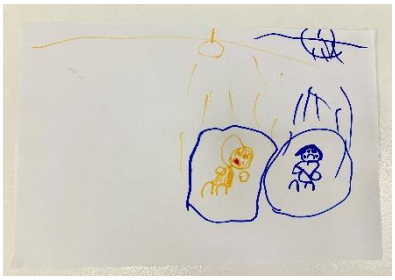
Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocukların çizimlerinde en fazla fare, yılan, hırsız gibi korku duyulan figürler ile şaşkın yüzleri (Korku) ve kırık kalp ve ağlayan yüzler (Üzüntü) resmedilmiştir. Sağlam evler, zarar görmeme ve rutine devam etme

isteğine yönelik çizimler (Güven) ile aileyle birlikte oldukları çizimleri ve gülen yüzleri (Mutluluk) daha az sayıda çocuk yapmıştır.

Okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimleri ve açıklamaları: Çocuklar en fazla korku içeren çizimler yapmışlardır.

Görsel 13. Ç18 (okul öncesi eğitim alan): "Ben, ablam, annem seviniyoruz. Kendimizi çok seviyoruz çünkü. Babam dolaba bakıyor, dolabın kırıklarına. Annem salonu yıkıyor."

Görsel 14. Ç24 (okul öncesi eğitim almayan): "Lamba sallanıyordu, İnci (kendi) masa altına örtü sermiş, deprem dökülmesin, duvar dökülmesin. Babiş (babası) daire damın içinde saklanıyor, üzgün, bükerek oturuyor, tahtalar dökülüyor."

Ayrıca araştırmaya alınan okul öncesi eğitime devam eden bir çocuk depremden korunmayı sağlayan, dört ele sahip olduğu tasvir edilen hayal gücüne dayalı bir nesne resmetmiştir.

Görsel 15. Ç3 (okul öncesi eğitim alan): "Şunlar koruyor, evleri, ağaçları, kelebekleri, hayvanları, şöyle tutuyor yeri, dört elleri var onların."

4. TARTIŞMA

Okul öncesi eğitim alan çocukların çizimlerinde çeşitlilik ve detayın daha yüksek olduğu, buna karşın eğitim almayan çocukların çizimlerinde eksik figürlerin yaygın olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular, okul öncesi eğitimin çocukların görsel ve duygusal ifade

becerilerini desteklemedeki önemini ortaya koymaktadır. Özellikle eğitim almayan çocukların çizimlerinde, figürlerin gövde gibi temel unsurlardan yoksun olması, gelişim düzeylerinin geride kaldığını göstermektedir (Aksoy ve Baran, 2010). Araştırmalar, okul öncesi eğitimin bilişsel, sosyal, duygusal ve görsel ifade becerilerinin gelişiminde kritik bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Şöyle ki; hikâye kartları gibi araçların bu becerileri desteklediği (Akçay ve Akçay, 2017) ve öğretmenlerin %76,5'inin görsel sanat etkinliklerine günlük olarak yer verdiği tespit edilmiştir (Özkan ve Girgin, 2014). Ayrıca, sözsüz kitapların sanat ve dil etkinliklerinde etkileşimli okuma yöntemiyle etkili bir şekilde kullanıldığı ve temel becerilerin kazandırılmasında önemli bir araç olduğu belirlenmiştir (Çelebi vd., 2024). Okul öncesi eğitim alan çocukların sosyal-duygusal gelişim düzeylerinin, eğitim almayanlara göre daha yüksek olduğu (Bozgün, 2021) ve özellikle görsel sanatlar içerisinde çizim ve resmin çocukların ifade becerilerinin gelişiminde temel bir rol oynadığı tespit edilmiştir (Zupancic vd., 2015). Eğitimciler de görsel sanat etkinliklerini, çocukların bilişsel ve sosyal becerilerini geliştiren etkili bir araç olarak değerlendirmektedir (Vasilaki, 2024). Bulgular, okul öncesi eğitimin çocukların görsel ifade becerilerini desteklemede kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Eğitim almayan çocukların basit ve eksik temalarla sınırlı kalmaları, bu yaş grubu için okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasının önemine işaret etmektedir.

Araştırma bulguları, okul öncesi eğitimin çocukların kriz durumlarına yönelik algılarını ve ifade becerilerini geliştirdiğini göstermektedir. Eğitim almış çocuklar, çizimlerinde sosyal dayanışma ve olumlu senaryolara odaklanırken, almayan çocuklar korku ve kaçış temalarını daha sık işlemiştir. Okul öncesi eğitim alanlar, "Panik ve Ölüm/Yaralanma" ve "Sosyal Sonuçlar" gibi kategorilerde daha geniş bir perspektif sergilemiş; kriz sonrasındaki sosyal düzenlemelere ve destek mekanizmalarına dikkat çektikleri anlaşılmıştır. Eğitim almayanlar ise daha sınırlı ve olumsuz temalarla ifade yeteneklerini ortaya koymuştur. Bu durum, erken çocukluk eğitiminin duygusal dayanıklılık ve sosyal problem çözme becerileri, sosyal etkileşim üzerindeki kritik rolünü vurgulamaktadır. Günümüzde, sosyal-duygusal becerilerin erken yaşlarda desteklenmesi ve sistematik bir şekilde izlenmesi giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Yaman ve Yalçıntaş, 2024). Eğitim sistemlerinde yapılan revizyonlarla, okul öncesinden lise sonuna kadar sosyal-duygusal becerilere daha fazla yer verilmektedir (Cipriano vd., 2023).

Resimlerdeki nesneler teması incelendiğinde, okul öncesi eğitim almış çocukların çizimlerinde daha geniş bir nesne çeşitliliği ve duygusal, karmaşık ifadelerin yer aldığı gözlemlenmiştir. Bu çocuklar, "Ev ve İlgili Nesneler", "Doğa Nesneleri" ve "Depremin Sebepleri/Sonuçlarıyla İlgili Nesneler" gibi kategorilerde zengin bir çeşitlilik göstererek, duygusal ve bilişsel süreçlerini daha derinlemesine ifade edebilmiştir. Eğitim almayan çocuklar ise daha sınırlı temalarla çizim yapmışlardır. Bu bulgular, okul öncesi eğitimin çocukların çevresel olaylara, duygusal durumlara ve sosyal etkileşimlere dair daha geniş ve derinlemesine bir anlayış geliştirmelerine katkı sağladığını, ayrıca duygusal dayanıklılık ve sosyal becerilerin krizlere karşı güçlenmesine yardımcı olduğunu göstermektedir. 2023-2024 eğitim-öğretim yılı için Millî Eğitim Bakanlığının Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri genel hedefi, "Psikolojik Sağlamlık"tır. Bu hedef, çocukların psikolojik dayanıklılıklarını artırmayı,

zorluklarla başa çıkabilme yetilerini güçlendirmeyi ve duygusal iyilik hallerini desteklemeyi amaçlamaktadır (MEB, 2023). Okul öncesi eğitim, çocukların sosyal ve duygusal yetkinliklerini geliştirerek, onların psikolojik dirençlerini ve sosyal bağlarını güçlendirmektedir (Gold-Kats vd., 2020).

Okul öncesi eğitim alan çocukların büyük çoğunluğunun, duygu ve atmosferi ifade etmek için açık ve farklı renkler kullandığı, buna karşın eğitim almayan çocukların neredeyse yarısının tek renk tercih ettiği belirlenmiştir. Bu bulgu, okul öncesi eğitimin, çocukların duygusal ifade ve algısal zenginlik becerilerini geliştirmedeki etkisini ortaya koymaktadır. Konuyla ilgili yapılan bir araştırmada, depremi deneyimlemiş ve korunmaya muhtaç çocukların resimlerinde sınırlı renk kullanımı (tek veya iki renk) gözlemlenirken, aileleriyle yaşayan çocukların daha fazla renk tercih ettiği tespit edilmiştir (Akman vd., 2006). Izadkhah ve Gibbs (2015) ise, okul öncesi çocukların öğrenme ve algı düzeylerini çizimlerle ifade etme becerilerini incelemiş, çizimlerde kaygı ve korku gibi duyguların renk kullanımıyla yansıtıldığını ortaya koymuşlardır. Renkler, duygusal ifadelerle güçlü bir ilişki içindedir; koyu tonlar genellikle korku ve üzüntüyü, açık tonlar ise umut ve mutluluğu temsil etmektedir (Cannoni vd., 2023).

Araştırma bulguları, okul öncesi eğitim almış çocukların, mekân ve çevreye yönelik daha detaylı ve gelişmiş temsiller ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu çocuklar, iç ve dış mekânları daha ayrıntılı bir şekilde ifade ederken, "Deprem Bölgesi" ve "Güvenli Alanlar" gibi çevresel olaylara dair daha yüksek farkındalık sergilemişlerdir. Okul öncesi eğitim almayan çocuklarda ise, mekân temsilleri daha basit ve sınırlıdır, bu da çevresel algı ve ifade becerilerindeki sınırlılıkları işaret etmektedir. Okul öncesi eğitim, çocukların fiziksel, zihinsel, sosyal ve dilsel gelişimlerini desteklerken, aynı zamanda çevresel farkındalık ve güvenlik kavramlarına dair daha bilinçli bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olmaktadır (Er vd., 2022; Orbanić and Kovač, 2021).

Resimlerindeki tema incelendiğinde, okul öncesi eğitim almış çocukların depremin fiziksel etkilerini daha detaylı ve katılımcı bir şekilde resmettikleri, okul öncesi eğitim almayan çocukların ise bu temaya daha sınırlı bir şekilde odaklandıkları gözlemlenmiştir. Araştırma bulguları, okul öncesi eğitimin çocukların yardımseverlik, toplumsal sorumluluk ve güvenlik gibi temel değerlere yönelik farkındalıklarını artırmada önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle okul öncesi eğitim almış çocukların "Yardım" temasını işlemeleri, çevresel olaylara ve toplumsal dayanışmaya ilişkin daha gelişmiş bir bilinç kazandıklarını ortaya koymaktadır. Okul öncesi eğitim programı, çocuklara sosyal katılım, yardımlaşma, sorumluluk ve merhamet gibi değerleri kazandırarak analitik düşünme, çevresel farkındalık, problem çözme ve sosyal-duygusal becerilerini desteklemeyi amaçlamaktadır (MEB, 2024). Bu durum, 19. Milli Eğitim Şûrasında kabul edilen değerler eğitimi yaklaşımının çocukların karakter gelişimine yönelik olumlu ve kalıcı etkileriyle uyumludur (Akto ve Akto, 2020). Ayrıca, drama, eğitsel oyun ve proje temelli etkinliklerle zenginleştirilen bu süreçlerin analitik düşünme, problem çözme ve sosyal farkındalık becerilerini desteklediği literatürde de belirtilmektedir (Çamlı, 2021; Candemir vd., 2022; Sakti vd., 2024)

Araştırma bulguları, okul öncesi eğitimin çocukların duygusal ve sosyal gelişimlerini bütüncül bir şekilde desteklediğini göstermektedir. Okul öncesi eğitim alan çocukların korku ve üzüntü gibi duyguları daha ayrıntılı ve çeşitli figürlerle ifade edebilmeleri, bu eğitimin duygusal farkındalık ve ifade becerilerindeki rolünü ortaya koymaktadır. Ayrıca, Persona Bebek Yaklaşımı gibi uygulamaların duygusal okuryazarlık becerilerini geliştirmede etkili olduğu, çocukların liderlik, öz düzenleme ve duygusal ifade becerilerinin birbirleriyle ilişkili olduğu ve yaşam becerilerinin sosyal gelişim, duygu kontrolü ve özgüven üzerinde önemli etkiler sağladığı belirtilmiştir (Şevik ve Acar, 2021; Yıldırım ve Çetin, 2023; Kunduracı ve Yaralı, 2022). Nitelikli bir okul öncesi eğitim, çocukların tüm gelişim alanlarını destekleyerek ailevi dezavantajları azaltmakta ve ilkokula hazırlanmalarını sağlamaktadır (Ulus ve Çetin, 2022). Çocukların zihinsel, duygusal ve sosyal gelişiminin %70'inin sıfır-altı yaş döneminde tamamlanması, bu eğitimin kritik önemini vurgulamaktadır (Kuru, 2021).

Araştırma bulguları, hayal gücüne dayalı temaların sadece okul öncesi eğitim almış çocuklar tarafından ifade edildiğini göstermektedir. Özellikle bir çocuğun tasvir ettiği hayali bir nesnenin, çevresel unsurları koruma rolünü üstlendiği yaratıcı bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Bu durum, okul öncesi eğitimin çocukların hayal gücü, yaratıcı düşünme ve çevresel olaylara yönelik algılarını ifade etme becerilerini desteklemedeki rolüne işaret etmektedir. Araştırmalar, okul öncesi eğitimin çocukların yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmede kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Dere (2019), hayal gücüne dayalı temaların yalnızca okul öncesi eğitim almış çocuklar tarafından ifade edildiğini ve bu eğitimin çevresel algıların yaratıcı bir şekilde aktarımına katkı sağladığını belirtmiştir. Benzer şekilde, Yıldız ve Yıldız (2021), bir yıl veya daha uzun süre okul öncesi eğitim alan çocukların yaratıcı düşünme puanlarının daha yüksek olduğunu bulmuştur. Bu bulgular, eğitimin genel amaçları arasında yer alan yaratıcılığın geliştirilmesi hedefinin, okul öncesi dönemde sağlanan nitelikli eğitimle desteklenebileceğini göstermektedir (Yeşilyurt, 2020).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonucunda, okul öncesi eğitimin çocukların çizimlerinde yer alan figürler, aktiviteler, nesneler, renkler, mekân/ortamlar, duygular ve hayal gücüne dayalı şekiller gibi temalar üzerinde belirgin etkiler yarattığı tespit edilmiştir. Okul öncesi eğitim alan çocukların daha zengin, detaylı ve yaratıcı çizimler yapma eğiliminde olduğu; sosyal dayanışma, olumlu senaryolar ve geniş nesne çeşitliliği gibi unsurları çizimlerine yansıttığı görülmüştür. Buna karşılık, okul öncesi eğitim almayan çocukların çizimlerinde daha sınırlı temalar, basit figürler ve kaçış ya da korku gibi olumsuz duyguların ön planda olduğu belirlenmiştir.

Elde edilen bulgular, erken çocukluk döneminde sunulan eğitimin, çocukların duygu, düşünce ve hayal gücü temelli ifade becerilerini geliştirme açısından önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Çocukların çizimlerine yansıyan bu etkiler, okul öncesi eğitimin sadece bilişsel değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal gelişimlerini de desteklediğini göstermektedir.

Bu sonuçlar, deprem gibi travmatik olaylara yönelik müdahalelerde, çocukların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını ele alacak eğitim programlarının önemini vurgulamaktadır. Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve çocukların sanatsal ifade becerilerinin desteklenmesi

hem travmatik etkilerin azaltılması hem de genel gelişimlerinin güçlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu bulgulara dayanarak aşağıdaki öneriler geliştirilebilir:

- Çocukların duygusal ve sosyal ifadelerini geliştirmek için görsel sanatlara dayalı etkinliklerin eğitim programlarına dâhil edilmesi önerilmektedir. Bu tür etkinlikler, yaratıcı düşünme becerilerinin yanı sıra duygusal farkındalığı artıracaktır.
- Çocukların çevresel olayları anlamlandırma biçimleri göz önünde bulundurulduğunda, afet bilinci ve kriz yönetimine yönelik etkinliklerin okul öncesi müfredatına dâhil edilmesi, çocukların afetlere karşı daha bilinçli bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayacaktır.
- Çocukların çizim yoluyla duygusal ifadelerini güçlü bir şekilde yansıtabilme potansiyelleri, sanat terapisi uygulamalarının erken yaşlarda eğitim programlarına dâhil edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, çocukların duygusal ve psikolojik iyileşme süreçlerini destekleyebilir.
- Eğitim almayan çocukların daha sınırlı renk ve nesne çeşitliliği kullandığı göz önüne alındığında, öğretim materyallerinin çeşitlendirilmesi ve görsel olarak zenginleştirilmesi, çocukların çevresel ve sosyal olaylara yönelik algılarının genişletilmesine katkı sağlayabilir.
- Okul öncesi eğitim programlarına, çocukların empati, iş birliği ve sosyal dayanışma becerilerini geliştirebilecek etkinliklerin daha yoğun bir şekilde entegre edilmesi önerilmektedir.
- Araştırma bulguları, okul öncesi eğitimin çocukların duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimlerini desteklediğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması ve erişim imkânlarının artırılması hedeflenmelidir.

KAYNAKÇA

Akçay, A., ve Akçay, N. O. (2017). Hikâye kartlarının çocukların görsel ifade becerileri üzerindeki etkisi. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 5(3), 417-432. (Erişim tarihi: 22.12.2024)

Akman, B., Baç, T. K., Yıldız, T. G. ve Öncü, E. Ç. (2006). A study of the color preferences of pre-school children used in their facial expression drawings. Eğitim ve Bilim, 31(141), 61- 70. (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Aksoy, P. ve Baran, G. 60-72 Aylık Çocukların Okula İlişkin Algılarının Resim Yoluyla İncelenmesi. International Conference on New Trends in Education and Their Implications, 11-13 Kasım, Antalya, 2010.

Akto, A. ve Akto, S. (2020). Erken çocukluk ve değerler eğitimi. Journal of International Social Research, 13(74). (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Aral, N. (2023). Depremin çocuklar üzerindeki etkileri. Çocuk ve Gelişim Dergisi, 6 (11), 93-105. https://doi.org/10.36731/cg.1299175 (Erişim tarihi: 07.12.2024).

Aral, N. ve Durualp, E. Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Gelişim Alanlarına Göre Özellikleri. *Okul Öncesi Eğitimde Özel Eğitim Yöntemleri.* 5. Basım, Ed.: Rengin Zembat, s: 1-33. Anı Yayıncılık, Ankara, 2016.

Aydoğdu, F., ve Fofana, A., *Depremin Küçük Çocuklar Üzerindeki Etkileri ve Müdahale Programları.* International Conference on Trends in Advanced Research, 1, 20-25. 2023.

Aytar, F., Eren, C. K., Aşkan, M., and Şahin, S. (2019). Beş-altı yaş çocuklarının temel duygu durumlarını ifade ediş biçimlerinin çizdikleri resimleri yoluyla incelenmesi. Sosyal Bilimler Arastirmalari Dergisi, 9 (1). https://avesis.gazi.edu.tr/yayin/1d7f387b-5384-4b9f-b778-2689c9ff924a/bes-alti-yas-cocuklarinin-temel-duygu-durumlarini-ifade-edis-bicimlerinin-cizdikleri-resimleriyoluyla-incelenmesi (Erişim tarihi: 14.12.2024).

Bozgün, K., *İlkokul Öğrencilerinin Okuma-Yazma Motivasyonunda Sosyal-Duygusal Gelişim, Azim ve Okulda Öznel İyi Oluşun Rolü.* Doktora Tezi, Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Amasya, 2021.

Candemir, B., Tunç, Y., Açar, D., Sağlam, M. (2022). Alternatif eğitim yaklaşımlarında değerler eğitimi. Firat University Journal of Social Sciences, 32(3), 951-966. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1103296 (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Cannoni, E., Pinto, G., and Bombi, A. S. (2023). Typical emotional expression in children's drawings of the human face. Current Psychology, 42 (4), 2762–2768. https://doi.org/10.1007/s12144-021-01558-1 (Erişim tarihi: 24.12.2024).

Cipriano, C., Strambler, M. J., Naples, L. H., Ha, C., Kirk, M., Wood, M., Sehgal, K,. Zieher, A.K., Eveleigh, A., McCarthY, M., Funaro, M., Punnock A, Chow J.C., and Durlak, J. (2023). The state of evidence for social and emotional learning: A contemporary meta-analysis of universal school-based SEL interventions. Child Development, 94 (5), 1181-1204. 10.1111/cdev.13968 (Erişim tarihi: 24.12.2024)

Cunningham, D. (2022). Symbolic representations of preschool children: relations among block play, picture drawing and emergent literacy. Critical Questions in Education, 13(1), 40-59. https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1368954.pdf (Erişim tarihi: 12.12.2024).

Çamlı, M.R. *Okul Öncesi 4-6 Yaş Grubu Öğrencilerine Yönelik Değerler Eğitimi: Drama Ve Eğitsel Oyun Uygulama Örnekleri.* Yüksek Lisans Tezi İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2021.

Çelebi, S., Yazıcı, D. N. ve Akman, B. (2024). Okul öncesi öğretmenlerinin sessiz kitap kullanımı: Bir durum çalışması. Ana Dili Eğitimi Dergisi, 12(3), 606-624 (Erişim tarihi: 22.12.2024)

Dönmez, İ., and Koç, M. (2024). The psychologıcal effects of earthquakes on preschool chıldren: evıdence from drawıngs and narratıves. International Journal of Disaster Risk

Reduction, 105117. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2024.105117 (Erişim tarihi: 21.12.2024)

Duran, M. (2021). Perception of preschool children about environmental pollution. Journal of Education in Science, Environment and Health (JESEH), 7(3), 200-219. https://doi.org/10.21891/jeseh.733800 (Erişim tarihi: 10.12.2024).

Durualp, E. and Altay, N. (2012). A comparison of emotional ındicators and depressive symptom levels of school-age children with and without cancer. Journal of Pediatric Oncology Nursing, 29 (4) 232-239. https://doi.org/10.1177/1043454212446616 (Erişim tarihi: 19.12.2024)

Durualp, E., ve Aral, N., *Oyun Temelli Sosyal Beceri Eğitimi.* Geliştirilmiş 2. Baskı. Vize Yayıncılık/ Ankara, 2015.

Er, H., Karadeniz, O. ve Belge, M. (2022). Okul öncesi eğitimde öğretmenlerin bakış açısıyla coğrafya becerilerinin öğretimi. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(3), 991-1005. https://doi.org/10.33206/mjss.1005257 (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Gold-Kats I, Kopelman-Rubin D, Mufson, L., and Klomek, A. (2020). I Can Succeed for preschools: A randomized control trial of a new social emotional learning program. Early Education and Development. 1, 556-693. 10.1080/10409289.2020.1755777 (Erişim tarihi: 24.12.2024)

Güvelioğlu, E., ve Erden, F. T. (2023). Disaster Education For Young Children: A Systematic Review And Thematic Analysis. Sakarya University Journal of Education, 13(4), 574-591. https://doi.org/10.19126/suje.1332070 (Erişim tarihi: 13.12.2024).

Havigerová, J. M., Pohnětalová, Y., Strnadová, K., Kocourková, K. and Podubecká, D. (2021). Preschool children's drawings: Frequency and theme analysis. International Journal of Education and Literacy Studies, 9 (3), 70-77. https://journals.aiac.org.au/index.php/IJELS/article/view/6786 (Erişim tarihi: 16.12.2024).

Izadkhah, Y. O., and Gibbs, L. (2015). A study of preschoolers' perceptions of earthquakes through drawing. International Journal of Disaster Risk Reduction, 14, 132-139. https://doi.org/10.1016/j.ijdrr.2015.06.002 (Erişim tarihi: 21.12.2024)

Kalkuloğlu, A., *Pandemi ve Deprem Sürecini Yaşayan Okul Öncesi Çocuklarının Sosyal-Duygusal İyi Oluş ve Psikolojik Sağlamlıklarının İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Gaziantep, 2022.

Karabulut, R., Türksoy, E., Kasapoğlu, N. ve Kırat, H. (2020). Mülteci Çocukların Çizdiği Resimler Yardımıyla Okula Uyum Durumlarının İncelenmesi. Çocuk ve Gelişim Dergisi, 3 (6), 38-50. https://doi.org/10.36731/cg.747930 (Erişim tarihi: 08.12.2024).

Kazan, H. (2021). Dijital Habercilik Bağlamında Trajik Haberlerde Etik ve Bireyler Üzerindeki Etkisi Üzerine Bir Araştırma. International Journal of Social Inquiry, 14 (2), 661-692. https://doi.org/10.37093/ijsi.962864 (Erişim tarihi: 06.12.2024).

Kenanoğlu, D., ve Fazlıoğlu, Y. (2024). Okul öncesi eğitimde öykü aracılığıyla verilen deprem eğitiminin okul öncesi dönem çocukların deprem algısına etkisi. Trakya Eğitim Dergisi, 14 (3), 1650-1665. https://doi.org/10.24315/tred.1434308 (Erişim tarihi: 21.12.2024)

Kıral, B. (2020). Nitel bir veri analizi yöntemi olarak doküman analizi. Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(15), 170-189. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1156348 (Erişim tarihi: 19.12.2024)

Kunduracı, H. K. Ö. ve Yaralı, K. T. (2022). Examining the leadership skills of preschool children in terms of emotion expressiveness and self-regulation skills. Bartın University Journal of Faculty of Education, 11(2), 294-306. https://doi.org/10.14686/buefad.894170 (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Kuru, B. (2021). İş dünyasında 21. yüzyıl becerileri ve Maria Montessori. Bayburt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Dergisi, 4(8), 19-38. (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Liquin, E. G. ve Gopnik, A. (2022). Children are more exploratory and learn more than adults in an approach-avoid task. Cognition, 218, 104940. 10.1016/j.cognition.2021.104940 (Erişim tarihi: 09.12.2024).

Millî Eğitim Bakanlığı (2023). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Psikososyal Destek Dokümanları. https://orgm.meb.gov.tr/www/psikososyal-destek-dokumanlari-sayfa-1/icerik/1314 (Erişim tarihi: 24.12.2024).

Millî Eğitim Bakanlığı (2024). Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, Okul Öncesi Eğitim Programı.https://tegm.meb.gov.tr/dosya/okuloncesi/guncellenenokuloncesiegitimprogrami.pdf (Erişim tarihi: 15.12.2024).

Orbanić, N. D., and Kovač, N. (2021). Environmental awareness, attitudes, and behaviour of preservice preschool and primary school teachers. Journal of Baltic Science Education, 20(3), 373. (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Özkan, B., ve Girgin, F. (2014). Okul öncesi öğretmenlerinin görsel sanat etkinliği uygulamalarını değerlendirmesi. Ejovoc (Electronic Journal of Vocational Colleges), 4(4), 79-85. https://doi.org/10.17339/ejovoc.97606 (Erişim tarihi: 22.12.2024)

Özoruç, N. ve Sığırtmaç, A.D. (2024). Okul öncesi öğretmenlerinin deprem kaygısı ve eğitim öğretim sürecine yansımaları. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33(1), 380-396. https://doi.org/10.35379/cusosbil.1400448 (Erişim tarihi: 09.12.2024).

Podobnik, U., Jerman, J., and Selan, J. (2024). Understanding analytical drawings of preschool children: the importance of a dialog with a child. International Journal of Early Years Education, 32(1), 189-203. https://doi.org/10.1080/09669760.2021.1960802 (Erişim tarihi: 11.12.2024).

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., ve Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4 (1), 227-250. http://doi.org/10.33400/kuje.843306 (Erişim tarihi: 19.12.2024)

Sakti, S. A., Endraswara, S. and Rohman, A. (2024). Integrating local cultural values into early childhood education to promote character building. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research, 23(7), 84-101. https://doi.org/10.26803/ijlter.23.7.5 (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Salahidinova, X. (2024). The importance of drawing ın the mental development of preschool children. News of the NUUz, 1 (1.8), 160-162. https://doi.org/10.69617/nuuz.v1i1.8.3198 (Erişim tarihi: 13.12.2024).

Silaban, R., Siadari, S. M., and Butar, M. L. E. B. (2024). Building Creativity And Imagination In Early Childhood Through Picture Story Books. Jurnal Talitakum, 3(1), 33-44. https://doi.org/10.69929/talitakum.v3i1.13 (Erişim tarihi: 26.12.2024).

Şevik, H. K. ve Acar, E. A. (2021). Kimlikli Bebekler Yaklaşımı'nın Okul Öncesi Dönem Çocuklarının (4-6 Yaş) Duygusal Okuryazarlık Eğitimlerinde Kullanılması: Bir Eylem Araştırması. Mediterranean Educational Research Journal/Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi, 15(35). 10.29329/mjer.2020.340.2 (Erişim tarihi: 25.12.2024)

Ulus, L. ve Çetin, M. (2022). Türkiye'de okul öncesi eğitim politikaları ve yeni politika önerileri. Liberal Düşünce Dergisi (107), 129-165. https://doi.org/10.36484/liberal.1079594 (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Ülger, K., Jean Pıaget'nin Çocuğun Bilişsel Gelişim Evreleri ile Vıktor Lowenfeld'in Çizgisel Gelişim Aşamalarının Alan yazında Karşılığı ve Karşılaştırılması Üzerine Bir İnceleme. Internatıonal Conference On Scıentıfıc And Innovatıon Research-III, 201-212. Sivas, 2024.

Vasilaki, V. (2024). Pre-school teachers' views on the ımpact of visual arts education on early childhood education. Online Submission, 12(4), 1-9. (Erişim tarihi: 22.12.2024)

Winangsih, I. and Kurniati, E., Disaster Mitigation in Early Childhood Education. Proceedings Of The International Conference On Early Childhood Education And Parenting 2019 (ECEP 2019), *45*, 296–301,2020. 10.2991/assehr.k.200808.058

Yaman, N. ve Yalçıntaş, Z. (2024). Türkiye eğitim sisteminde sosyal-duygusal öğrenme (Analiz Raporu 14/2024). İLKE İlim Kültür Eğitim Vakfı, http://dx.doi.org/10.26414/anr1 4 (Erişim tarihi: 24.12.2024)

Yavuzer, H., Resimleriyle Çocuk. 17. Basım. Remzi Kitabevi/ İstanbul, 2013.

Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve yaratıcı düşünme: tüm boyut ve paydaşlarıyla kapsayıcı bir derleme çalışması. OPUS International Journal of Society Researches, 15(25), 3874-3915. https://doi.org/10.26466/opus.662721 (Erişim tarihi: 26.12.2024).

Yıldırım, Y. ve Çetin, F. (2023). Okul öncesi eğitimi öğretmenlerinin erken çocukluk dönemi yaşam becerilerine ilişkin görüşlerinin incelenmesi. Yaşadıkça Eğitim, 37(1), 1-13. https://doi.org/10.33308/26674874.2023371483 (Erişim tarihi: 25.12.2024).

Yıldız, C. ve Yıldız, T. G. (2021). Exploring the relationship between creative thinking and scientific process skills of preschool children. Thinking Skills and Creativity, 39, 100795. https://doi.org/10.1016/j.tsc.2021.100795 (Erişim tarihi: 26.12.2024)

Dere, Z. (2019). Investigating the creativity of children in early childhood education ınstitutions. universal journal of educational research, 7(3), 652-658. 10.13189/ujer.2019.070302. (Erişim tarihi: 26.12.2024).

Zupancic, T., Cagran, B., and Mulej, M. (2015). Preschool teaching staff's opinions on the importance of preschool curricular fields of activities, art genres and visual arts fields. Ceps Journal, 5(4), 9-29. 10.25656/01:11626 (Erişim tarihi: 22.12.2024)

ÇİZGİ FİLMLERDEKİ KARAKTERLERİN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK AÇISINDAN İNCELENMESİ

Psk. Ayça BİLGEHAN

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, aycabilgehan@hotmail.com-ORCID ID: 0000-0001-6664-1976

Prof. Dr. Ender DURUALP

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü,

endora2212@hotmail.com-ORCID ID: 0000-0002-6645-6815

ÖZET

Araştırmada, çizgi filmlerdeki karakterlerin psikolojik sağlamlık açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışma grubuna dâhil edilen çizgi filmler çocuklar, eğitimciler ve ebeveynlerden görüş alınarak belirlenmiştir. Yerli yapım olarak "Ege ile Gaga" çizgi filmi, yabancı yapım olarak ise "Bluey" çizgi filmi incelenmiştir. Her iki çizgi filmden de seçkisiz (rastgele) olarak 60 bölüm incelenmek üzere seçilmiştir. Çizgi filmlerdeki karakterlerin psikolojik sağlamlık açısından incelemek üzere "Psikolojik Sağlamlık İnceleme Formu" oluşturulmuştur. Oluşturulan form alan uzmanlarının görüşlerine sunularak kapsam geçerliği sağlanmıştır. Formda duygu regülasyonu, empati, sosyal destek, uyum sağlama, gelecek fikri, iyimserlik, öz güven, öz yeterlilik ve mizah boyutları yer almaktadır. Verilerin analizinde, içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre, her iki çizgi filmde de psikolojik sağlamlık boyutlarına yer verildiği ancak yer verilme sıklığı açısından farklılıklar olduğu görülmüştür. "Ege ile Gaga" çizgi filminde sosyal destek, duygu düzenleme ve iyimserlik boyutlarına daha sık yer verildiği; gelecek fikri ve uyum sağlama boyutlarına daha az yer verildiği belirlenmiştir. "Bluey" çizgi filminde ise duygu regülasyonu, sosyal destek ve uyum sağlama boyutlarına daha sık yer verildiği; gelecek fikri ve mizah boyutlarına daha az yer verildiği görülmektedir. Sonuç olarak, çizgi filmler psikolojik sağlamlık gelişimi açısından önemli araçlardır. Psikolojik sağlamlığın erken dönemlerde kazanılmaya başladığı ve çizgi filmlerin de hedef kitlesinin çocuklar olduğu dikkate alınmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Çizgi film, doküman incelemesi, erken çocukluk, psikolojik sağlamlık

EXAMINING CHARACTERS IN CARTOONS IN TERMS OF RESILIENCE

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the resilience of characters in cartoons. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. The cartoons included in the study group were selected based on input from children, educators, and parents. The Turkish cartoon "Ege ile Gaga" and the foreign cartoon "Bluey" were examined. A random selection of 60 episodes from both cartoons was analyzed. To examine the characters in cartoons in terms of resilience, a "Resilience Examination Form" was created. The form was presented to field experts to ensure content validity. The form includes dimensions such as emotion regulation, empathy, social support, coping, future thinking, optimism, self-esteem, self-efficacy, and humor. Content analysis was used for data analysis. The findings indicate that both cartoons addressed the dimensions of resilience, but there were differences in the frequency with which these dimensions were included. In "Ege ile Gaga", the dimensions of social support, emotion regulation, and optimism were more frequently represented, while future thinking and coping were less emphasized. In "Bluey", emotion regulation, social support, and coping were more frequently represented, while future thinking and humor were less emphasized. In conclusion, cartoons are important tools for supporting the development of resilience. It should be considered that resilience begins to develop in early childhood and that the target audience of cartoons is children.

Keywords: Cartoon, document analysis, early childhood, resilience

1. GİRİŞ

Her birey yaşantısı boyunca bir veya birden fazla kez çeşitli zorluklarla karşılaşır, bu bilinen bir gerçektir (Seery ve Quinton, 2016). Ancak, bireylerin bu zorluklara tepkileri farklılık gösterebilir. Bireyin karşılaştığı zorluklara karşın sağlıklı bir gelişim gösterebilmesi veya uyum sağlayabilmesi psikolojik sağlamlık olarak adlandırılır (Sameroff, 2013). “Resilience” kavramı; “geri sıçrama” anlamına gelen Latince kökenli “resilire” sözcüğünden türetilmiş olup, “kolayca eski haline dönebilme, elastik olma” anlamına gelmektedir (Masten ve Gewirtz, 2006). Alanyazın incelendiğinde, kavramın tam bir Türkçe terim karşılığı bulunmadığı; psikolojik sağlamlık, psikolojik dayanıklılık, yılmazlık, dirençlilik, esneklik ve kendini toparlama gücü gibi farklı karşılıkların kullanıldığı görülmektedir (Börekçi ve Gerçek, 2018). Bu çalışmada “resilience” kavramının Türkçe karşılığı olarak “psikolojik sağlamlık” kavramı kullanılmıştır.

Psikolojik sağlamlık; zorluklar karşısında kişinin kendisini kolayca toparlayıp eski yaşantısına dönebilme (Ramirez, 2007), üstesinden gelebilme ve uyum sağlayabilme becerisidir (Block ve Kremen, 1996). Psikolojik sağlamlık, sabit bir kişilik özelliğinden ziyade; çevreyle etkileşim içinde olan, öğrenilebilen, geliştirilebilen dinamik bir süreci içerir. Erken yaşlardan itibaren psikolojik iyi oluş ve psikolojik sağlamlıkla ilişkili beceriler edinilmeye başlar (Luthar

vd., 2000; Selçuk, 2023). Psikolojik sağlamlığın gelişiminde risk faktörleri ve koruyucu faktörler etkilidir.

Risk; bir sorunun ortaya çıkma, sürme veya kötüleşme olasılığını artıran herhangi bir durum, olay veya deneyimdir (Jenson ve Fraser, 2015). Risk faktörleri; zorluklar veya travmatik yaşam deneyimleri sonucu bireyin başa çıkma ve uyum sağlama becerilerini engeller (Masten, 2001). Risk faktörleri bireysel (genetik yatkınlık, kişilik özellikleri, travmatik deneyimler, psikolojik bozukluklar), ailesel (boşanma, yoksulluk, ebeveyn kaybı, ebeveyn hastalıkları, aile içi şiddet), çevresel (toplumsal eşitsizlik, zorbalık, doğal afetler ve savaş) olarak sınıflandırılabilir (Gizir, 2007). Psikolojik sağlamlık, bireyin zorluklara uyum sağlama ve zorluklarla başa çıkma becerisidir. Bu bağlamda, risk faktörleri psikolojik sağlamlık gelişimini doğrudan etkileyebilir. Risk faktörlerine sürekli ve yoğun bir şekilde maruz kalmak psikolojik bozukluk geliştirme olasılığını arttırabilir (Masten ve Wright, 2010). Araştırmalar, kişinin yalnızca tek bir risk faktörüne maruz kalmasının büyük bir etki yaratmayabileceğini ancak, zamanla birden fazla risk faktörünün birikmesinin kişide daha olumsuz etkiler yaratabileceğini belirtmektedir (Masten ve Reed, 2002). Bir faktörün riskli olup olmadığını anlamak için, o faktörün kişide yarattığı strese bakmak gerekir (Luthar vd., 2000). Selçuk (2023), psikolojik sağlamlık olgusunun yalnızca olumsuz koşullar için değil; olumlu ya da olumsuz stres yaratan tüm koşullar için geçerli olduğunu belirtmiştir.

Koruyucu faktörler; risk faktörlerinin etkisini azaltarak kişinin zorluklarla başa çıkabilmesini ve psikolojik sağlamlık geliştirmesini destekleyen faktörlerdir (Karaırmak, 2006). Korucu faktörler, içsel (mizaç, zekâ, öz güven, problem çözme becerileri, psikososyal beceriler, mizah) ve dışsal (ebeveyn-çocuk ilişkisi, akran ilişkileri, sosyal destek, sosyoekonomik düzey) olarak sınıflandırılabilir (Gizir, 2007). Psikolojik sağlamlıkla ilişkilendirilen birçok koruyucu faktör vardır. Bunlardan ilki, duygu regülasyonudur. Duygu regülasyonu, bireylerin duygularını fark etme, ifade etme ve duygusal tepkilerini yönetme yetenekleridir; uyum sağlama ve psikolojik sağlamlık için önemli bir faktördür (Armstrong vd., 2011).

Diğer bir faktör ise; başkalarının duygu ve düşüncelerini anlayıp, ihtiyaçlarına duyarlılık gösterme yeteneği, empatidir. Empati becerisi gelişmiş kişilerin olumsuz yaşam olayları ile daha iyi başa çıkabildikleri görülmektedir (Toplu ve Çakmak, 2024). Psikolojik sağlamlığın önemli bir boyutu olan sosyal destek; kişinin ihtiyaç duyduğunda sosyal kaynaklarından alabileceği yardımlardır. Sosyal destek, stresli koşulların yarattığı riski azaltarak veya dengeleyerek bir tampon görevi görür (Terzi, 2008). Uyum sağlama ve bilişsel esneklik, psikolojik sağlamlık ile ilişkili kavramlardır. Bilişsel esneklik; beklenmedik durumlara uyum sağlamayı kolaylaştıran bir faktördür ve farklı seçeneklerin farkında olup, esnek bir şekilde çözüm üretebilmeyi sağlar (Güleç, 2020). Uyum sağlama ise psikolojik sağlamlıkta istenilen bir durumdur. Masten (2012); psikolojik sağlamlığı, olumsuz koşullara rağmen başarılı adaptasyon becerisi gösterebilme olarak tanımlar.

Psikolojik sağlamlık ile ilişkili diğer bir faktör ise kişinin geleceğe yönelik hedeflerini içeren, gelecek fikridir. Benard (1991), psikolojik sağlamlık ile ilişkili bir özellik olarak amaç

ve gelecek duygusundan bahsetmiştir. Bireyin; geleceğe yönelik hedeflerini, planlarını ve parlak bir gelecek inancını içermektedir. Birey zorluklarla baş ederken hedeflerini kaynak olarak alarak, psikolojik sağlamlığını destekler ve olumlu duyguları pekiştirir (Eryılmaz, 2013). İyimserlik ve umut psikolojik sağlamlığın önemli bir boyutudur. İyimserlik kişinin karşılaştığı problemlere, zorluklara rağmen işlerin iyiye gideceğine yönelik olumlu inançlarıdır. Olumlu bir bakış açısına sahip olma, başa çıkma ve problem çözme becerilerini destekleyerek psikolojik sağlamlığı arttırır (Southwick ve Charney, 2023). Umut ise kişinin zorlukları aşabilme ve hedeflerine ulaşabilme konusundaki motivasyonudur, kişiye karşılaştığı zorluklarla baş etme ve çözüm üretme becerisi sağlar (Snyder, 2002).

Diğer bir faktör olan öz güven, bireyin kendi yeteneklerine ve değerine duyduğu güven duygusudur. Zorluklarla başa çıkabilme ve başarısızlıklar sonrası toparlanabilme ile yakından ilişkilidir (Elsel, 2019). Psikolojik sağlamlık ile ilişkili diğer bir faktör ise öz yeterliliktir. Öz yeterlilik, kişinin yapabileceklerine yönelik inancıdır ve kişinin stresle baş etmesine yardımcı olur (Schwarzer ve Warner, 2012). Mizah ise psikolojik sağlamlığı destekleyen diğer bir faktördür. Mizahın olumlu duyguları pekiştirdiği (Werner ve Smith, 2019), stresli koşullarda duygu düzenlemeyi destekleyerek psikolojik sağlamlığı güçlendirdiği (Richardson, 2002) belirtilmektedir.

1.1. Çocuk ve Çizgi Film

Gelişen teknoloji ile çocuklar televizyon, telefon, tablet ve bilgisayar gibi medya araçlarıyla erken yaşlardan itibaren etkileşime girmeye başlamaktadır. Çocukların çoğunlukla çizgi film izlemeyi tercih ettikleri, çizgi film izlerken hem eğlenip hem öğrendikleri belirtilmektedir (Sevim, 2013). Buna ek olarak, çocukların çizgi film karakterlerini taklit ettikleri, model aldıkları ve karakterlerle özdeşim kurdukları ifade edilmektedir. Bu bağlamda, çizgi filmlerin içerikleri ve çizgi film karakterlerinin özellikleri büyük önem taşır. Çünkü rol modellerinin sergilediği olumlu veya olumsuz davranışlar, çocukların benzer davranışları öğrenmesinde etkilidir (Oruç vd., 2011). Bandura (1977) çocukların davranışları başkalarının davranışlarını gözlemleyerek yani sosyal öğrenme yoluyla öğrendiğini savunmaktadır. Bu çerçevede çizgi filmler, çocukların davranışlarını şekillendirmede etkili bir araç haline gelebilir.

Çizgi filmlerin çocuklar üzerinde hem olumsuz hem de olumlu etkileri mevcuttur. Şiddet içeren çizgi filmler, çocukların bu davranışları gerçek olarak algılamalarına ve taklit etmelerine yol açabilir. Bu durum, şiddetin normalleşmesine ve çocukların saldırganlık eğilimlerinin artmasına sebep olabilir (Bandura ve Huston, 1961). Ayrıca, uzun süreli televizyon maruziyeti çocukların dil gelişimini ve sosyal becerilerini olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Yağlı, 2013). Öte yandan çocuğun yaş ve gelişimine uygun olarak hazırlanmış çizgi filmlerin, çocukların yaratıcılıklarını desteklediği, bilişsel ve sosyal-duygusal gelişimine katkıda bulunduğu belirtilmektedir (Önder ve Balaban Dağal, 2005).

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, çizgi filmlerdeki karakterlerin psikolojik sağlamlık açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Çizgi filmlerde psikolojik sağlamlık unsurlarının yer alıp almadığı, alıyorsa hangi özellikleri taşıdığı incelenecektir. Psikolojik sağlamlık olgusu adına günümüzde pek çok

çalışma olmasına rağmen bu olgunun çizgi filmlere yansıması üzerine çok az çalışmanın olması, bu araştırmanın temelindeki sebeptir. Araştırmada en çok izlenen çizgi filmlerden biri yerli biri yabancı yapım olmak üzere iki adet çizgi film incelenecektir. Yerli ve yabancı yapım çizgi filmlerden sözel metinler ve görseller incelenecektir. Bu amaçla aşağıdaki soruların yanıtı aranmaktadır:

- Çizgi filmlerde psikolojik sağlamlık boyutlarından hangilerine ne sıklıkla yer verilmiştir?
- Çizgi filmlerde duygu regülasyonu boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde empati boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde sosyal destek boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde uyum sağlama boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde gelecek fikri boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde iyimserlik boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde öz güven boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde öz yeterlilik boyutuna yer verilmiş midir?
- Çizgi filmlerde mizah boyutuna yer verilmiş midir?
- Yerli ve yabancı yapım çizgi filmler arasındaki psikolojik sağlamlık açısından benzerlikler ve farklılıklar nelerdir?

2. GEREÇ VE YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi belirli bir konu veya fenomen hakkında bilgi içeren yazılı kaynakların yanı sıra, film, video ve fotoğraf gibi görsel malzemelerin de sistematik bir şekilde analiz edilmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu yöntem, mevcut bilgi ve veriler hakkında derinlemesine bilgi edinmeyi sağlar (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın amacı doğrultusunda çocuklar, eğitimciler ve ebeveynlerden görüş alınarak çalışma grubuna dâhil edilecek çizgi filmler belirlenmiştir. Bu doğrultuda, yerli yapım olarak “Ege ile Gaga” çizgi filmi, yabancı yapım olarak ise “Bluey” çizgi filmi çalışma grubuna dâhil edilmiştir.

Ege ile Gaga çizgi filmi, 2016 yılında yayınlanmaya başlamış 6 sezon 143 bölümden oluşan yerli bir yapımdır. Şu an TRT Çocuk kanalında yayınlanmaya devam etmektedir. Bir karga ve bir çocuğun doğayı keşfetmesini ve doğadaki maceralarını konu alır. Bluey ise 2018 Avustralya yapımı 3 sezon 154 bölümden oluşan bir çizgi filmdir. Şu an Disney Plus kanalında yayınlanmaya devam etmektedir. Bluey isimli bir yavru köpeğin günlük yaşantısını, aile ve arkadaşlık ilişkilerini konu alır.

Her iki çizgi filmden de seçkisiz (rastgele) 60 bölüm olmak üzere toplam 120 bölüm araştırma kapsamında incelenmiştir. Ege ile Gaga çizgi filminden her sezondan rastgele 10 bölüm belirlenmiş; Bluey çizgi filmden ise her sezondan rastgele 20 bölüm seçilerek incelenmiştir.

2.3. Verileri Toplama Aracı

Çizgi filmlerdeki karakterleri psikolojik sağlamlık açısından incelemek üzere yapılan literatür taraması sonucunda "Psikolojik Sağlamlık İnceleme Formu" oluşturulmuştur. Oluşturulan form alan uzmanlarının görüşlerine sunularak son halini almıştır. Formda duygu regülasyonu, empati, sosyal destek, uyum sağlama, gelecek fikri, iyimserlik, öz güven, öz yeterlilik ve mizah boyutları yer almaktadır.

2.4. Verileri Toplama Yöntemi

Araştırmanın veri kaynağı çizgi filmlerdir. Bu nedenle, çalışmada nitel bir veri toplama yöntemi olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi araştırılması amaçlanan olgular hakkında bilgi veren yazılı ve görsel içeriklerin analiz edilmesidir. Olguya yönelik daha detaylı veri toplanmasına yardımcı olur (Karasar, 2016).

2.5. Verilerin Değerlendirilmesi ve Analizi

Araştırma verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizi; yazılı, görsel ve işitsel verileri açıklamak ve yorumlamak için kullanılır. Nitel verileri nicelleştirme sürecidir. Bu yöntemle, nitel veriler kategorileştirilir ve verilerin hangi sıklıkla kullanıldıkları araştırılır (Alanka, 2024).

Araştırmada, incelenen bölümlerde var olan psikolojik sağlamlık boyutları "Psikolojik Sağlamlık İnceleme Formu" üzerine işlenmiştir. Elde edilen veriler Microsoft Excel programı kullanılarak sayı ve yüzde ifadeleri ile tablolaştırılmıştır. Psikolojik sağlamlık boyutları ile ilgili örnek diyaloglara yer verilmiştir.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırma sonucunda elde edilen bulgular çizelgeler halinde gösterilmiştir. Buna ek olarak, Ege ile Gaga ve Bluey çizgi filmlerindeki psikolojik sağlamlık boyutlarına ilişkin örnek diyaloglara yer verilmiştir. Çizelge 1'de, çizgi filmlerin incelenen bölümlerinde psikolojik sağlamlık boyutlarının bulunup bulunmadığına dair bir dağılım gösterilmektedir.

Çizelge 1. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Yer Alan Psikolojik Sağlamlık Boyutlarının Dağılımı

Boyutlar	Ege ile Gaga (n=60)				Bluey (n=60)			
	Var		Yok		Var		Yok	
	Sayı (f)	%	Sayı (f)	%	Sayı (f)	%	Sayı (f)	%

Duygu regülasyonu	40	66,7	20	33,3	57	95,0	3	**5,0**
Empati	29	48,3	31	51,7	39	65,0	21	**35,0**
Sosyal destek	59	98,3	1	1,7	60	100,0	0	**0,0**
Uyum sağlama	16	26,7	44	73,3	41	68,3	19	**31,7**
Gelecek fikri	7	11,7	53	88,3	11	18,3	49	**81,7**
İyimserlik	35	58,3	25	41,7	33	55,0	27	**45,0**
Öz güven	28	46,7	32	53,3	35	58,3	25	**41,7**
Öz yeterlilik	24	40,0	36	60,0	25	41,7	35	**58,3**
Mizah	18	30,0	42	70,0	15	25,0	45	**75,0**

Çizelge 1'de görüldüğü üzere; yerli yapım olan Ege ile Gaga çizgi filminde en çok sosyal destek (%98,3), duygu regülasyonu (%66,7) ve iyimserlik (%58,3) boyutlarına yer verilmektedir. En az gelecek fikri (%11,7), uyum sağlama (%26,7) ve mizah (%30,0) boyutlarına yer verildiği görülmektedir. Yabancı yapım olan Bluey çizgi filminde ise en çok sosyal destek (%100,0), duygu regülasyonu (%95,0) ve uyum sağlama (%68,3) boyutlarına yer verildiği; en az gelecek fikri (%18,3) ve mizah (%25,0) boyutlarına yer verildiği görülmektedir.

3.1. Duygu Regülasyonu Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 2. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Duygu Regülasyonu Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Duygu Regülasyonu Boyutu	**Ege ile Gaga (f)**	**Bluey (f)**
Duygularını tanır.	40	**55**
Duygularını ifade edebilir.	40	**55**
Stresli bir durumla karşılaştığında duygusal tepkilerini kontrol edebilir.	36	**55**
İhtiyacı olduğunda destek isteyebilir.	21	**34**
Olumsuz duygularla başa çıkmakta zorlanmaz. Baş edebilir.	21	**53**
Toplam	158	**252**

Çizelge 2.'de görüldüğü üzere, psikolojik sağlamlık boyutlarından duygu regülasyonu boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 158 kez, Bluey çizgi filminde ise toplam 252 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da duygu regülasyonu göstergelerinden en fazla duygularını tanır ve duygularını ifade edebilir göstergelerine yer verildiği görülmüştür. Bluey'de ise duygularını tanır, duygularını ifade edebilir ve stresli bir durumla karşılaştığında duygusal tepkilerini

kontrol edebilir göstergelerine en fazla yer verildiği görülür. Ege ile Gaga'dan duygu regülasyonuna örnek olarak 40. bölümdeki diyalog verilebilir.

Gaga, gökyüzünde bir uçan balon görür. Gördüğü uçan balon gibi bir uçan balon yapıp onunla gökyüzünde uçmak ister. Ege ile uçan balon yapmayı denerler; ancak yaptıkları balonlar uçmaz. Ege:

- Gaga bizdeki balonların uçamayacağını öğrenince biraz üzüldü. Ama sonunda kanat çırptı, uçan balonun yanında aldı soluğu.

(Gaga önce duygularını tanıyıp ifade etmiş, ardından duygusal tepkilerini kontrol edebilmiştir.)

Buna ek olarak, Ege ile Gaga'nın 64. bölümündeki diyalog örnek olarak verilebilir.

Gaga çok uğraşarak kendisine bir iniş pisti yapmıştır ancak pistin bozulduğunu görür. Ege ve Gaga pistin nasıl bozulmuş olabileceğini düşünür. Gaga:

- Of, sonra da rüzgâr çıkmıştır, o kadar yer varken benim pistime uçurmuştur!.. Belki de pist bozma oyunu oynayan biri vardır. Dünyanın en güzel karga pistini görünce de 'harika bir pist bunu hemen bozalım' diye mırıldanmıştır. Oyunumuz başlamadan bitti işte!

Ege:

- Üzülme Gaga, önce neler olup bittiğini anlayalım. Sonra da pistini yeniden yapalım.

Gaga:

- Yapalım Ege, en güzel pisti yapalım. Güzel bir uçuştan sonra harika bir iniş yaparım.

(Gaga duygusunu tanır ve ifade eder. Ege'nin desteğiyle olumsuz duygusuyla baş edebilir.)

Bluey'den duygu regülasyonuna örnek olarak 1. sezon 1. bölümdeki diyalog verilebilir.

Bluey ve kardeşi Bingo oyun oynarken sıralarını beklemekte ve ksilofonu paylaşmakta zorlanırlar. Bingo:

- Bluey bu işte sırayı hiç bana bırakmıyorsun. Aslında bütün sıraları sen alıyorsun. Bu beni çok üzüyor.

(Bingo duygusunu tanır ve ifade eder. Stresli bir durumla karşılaştığında duygusal tepkilerini kontrol edebilir.)

Ayrıca, Bluey'nin 1. sezon 11. bölümündeki diyalog örnek olarak gösterilebilir.

Bluey bisiklet sürerken zorlanır. Bluey:

- Bu haksızlık ama neden bu işi hemen yapamıyorum ki!.. Bu bisiklete bir daha asla binmeyeceğim!

Bluey; kardeşi Bingo, arkadaşı Bentley ve kuzeni Muffin'in de başka işleri yaparken zorlandıklarını ve ardından çabalayarak başardıkları görür. Bluey de onlar gibi çabalar ve tekrar dener. En sonunda da bisikleti sürmeyi başarır.

(Bluey olumsuz duygularla başa çıkmakta zorlanmaz, baş edebilir.)

3.2. Empati Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 3. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Empati Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Empati Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Belirli bir olay veya durumla karşılaşan birinin nasıl hissettiğini anlayabilir.	29	**39**
Başkalarının duygusal ihtiyaçlarına duyarlıdır.	29	**39**
Toplam	58	**78**

Çizelge 3.'te görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından empati boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 58 kez, Bluey çizgi filminde ise toplam 78 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da empati boyutu göstergelerine eşit miktarda yer verildiği görülmektedir. Benzer şekilde, Bluey'de empati boyutu göstergelerine eşit sıklıkta yer verilmiştir. Ege ile Gaga'dan empati boyutuna örnek olarak 69. bölümdeki diyalog verilebilir.

Çiçeklere bakma sorumluluğu alan Ege'nin çiçekleri solmuştur. Gaga ile neden solduklarını bulmaya çalışırlar. Ege:

- Çiçekler su ister. Hepsine su verdim teker teker. Her sabah ve her akşam.

Gaga:

- Ama az önce de suladın Ege.

Ege:

- Hava çok sıcak Gaga. Susamış olabilirler. Sen nasıl susamıştın hatırlasana.

Gaga:

- Evet ama çok içmişim, fazla geldi Ege.

Ege:

- Çiçekleri çok mu suladım yoksa? Baksana toprakları nasıl da ıslak.

(Ege belirli bir olay veya durumla karşılaşan birinin nasıl hissettiğini anlayabilir. Çiçeklerin ihtiyaçlarına duyarlıdır ve onlara yardımcı olmak ister.)

Bunun yanı sıra, Ege ile Gaga'nın 138. bölümündeki diyalog örnek olarak verilebilir.

Hava çok soğumuştur ve her yerde kar vardır. Ege ile Gaga bahçede donmuş küçük bir kuş görürler, onu eve götürüp yardım etmek isterler. Ege ne yapabileceklerini deftere yazarak düşünmeye başlar. Ege:

- Gaga yazamıyorum. Soğuktan ellerim titriyor. Eldiven de işe yaramıyor. Ben bu kadar üşüyorsam küçücük bir kuş nasıl donmasın.

(Ege küçük kuşun nasıl hissettiğini anlayabilir. Küçük kuşun ihtiyaçlarına duyarlıdır.)

Bluey'den empati boyutuna örnek olarak 1. sezon 8. bölümdeki diyalog verilebilir.

Bluey uyuyamaz, annesi ve babasının yanına gider. Babası uyuyakalmıştır ve uykusunda hareket eder. Annesi, babasının rüyasında arkadaşlarıyla futbol maçı yapıyor olabileceği düşünür. Anne:

- Artık pek futbol oynayamıyor bu yüzden bununla ilgili rüyalar görüyor.

Bluey:

- Peki gerçek hayatta neden futbol oynayamıyor?

Anne:

- O çok meşgul tatlım. Hem işle hem de sizinle ilgileniyor.

Bluey sabah uyandığında babasına:

- Baba, bizimle ilgilendiğin için teşekkürler.

(Bluey babasının ihtiyaçlarına duyarlıdır ve onun nasıl hissettiğini anlayabilir.)

Ayrıca, Bluey'nin 3. sezon 1. bölümündeki diyalogda empati boyutuna yer verildiği söylenebilir.

Annesi eski odayı boşalttıkları için ağlar. Bluey neden ağladığını merak eder. Anne:

- Pekâlâ sanırım oda için değil, anılar yüzünden. Bu senin ilk yatağındı tatlım.

Bluey:

- Evet sonra yeni odama geçtim.

Anne:

- Sonra Bingo'nun ilk yatağı oldu.

Bluey:

- Sonra o da benim odama geçti.

Anne:

- Ve artık hiç kimsenin.

Bluey annesinin elini tutar ve ona destek olur.

(Bluey, annesinin nasıl hissettiğini anlayabilir ve annesinin duygusal ihtiyaçlarına duyarlıdır.)

3.3. Sosyal Destek Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 4. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Sosyal Destek Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Sosyal Destek Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Aile		

İlgili, destekleyici ve şefkatli bir ailesi vardır.	5	**47**
İhtiyaç duyduğunda ailesinin onun yanında olacağını bilir.	8	**46**
Ailesiyle keyifli vakit geçirir.	1	**48**
Okul		
Destekleyici bir ortam yaratan, ilgili öğretmenleri vardır.	0	**10**
Öğretmenleri yaptıklarını takdir eder.	0	**10**
Arkadaş		
Güvenebileceği, problemlerini paylaşabileceği arkadaşları vardır.	44	**16**
Zor durumlarda arkadaşlarının ona yardımcı olacağını bilir.	54	**18**
Arkadaşlarıyla keyifli vakit geçirir.	59	**19**
Toplam	171	**214**

Çizelge 4.'te görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından sosyal destek boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 171 kez, Bluey çizgi filminde ise toplam 214 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga çizgi filminde sosyal destek kaynağı olarak arkadaş ve aileye yer verildiği; Bluey çizgi filminde ise aile, arkadaş ve okula yer verildiği görülür. Ege ile Gaga'da en çok arkadaşa, Bluey'de ise en çok aileye yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da sosyal destek boyutu göstergelerinden en fazla arkadaşlarıyla keyifli vakit geçirir ve zor durumlarda arkadaşlarının ona yardımcı olacağını bilir göstergelerine yer verildiği görülmüştür. Bluey'de ise ailesiyle keyifli vakit geçirir ve ilgili, destekleyici ve şefkatli bir ailesi vardır göstergelerine yer verildiği görülmektedir. Ege ile Gaga'dan sosyal destek boyutuna örnek olarak 20. bölümdeki diyalog verilebilir.

Ege tüm gece boyunca hapşırır. Gaga sabah Ege'ye bakmaya gelir. Ege:

- Dün gece hiç uyuyamadım. Annem de sık sık yanıma gelip iyi olup olmadığıma baktı. Bazen o da durmadan hapşırırmış. Sonra birden hapşırığı kesilirmiş.

(Ege'nin ilgili, destekleyici ve şefkatli bir ailesi vardır. Ege ihtiyaç duyduğunda ailesinin yanında olacağını bilir.)

Buna ek olarak, Ege ile Gaga'nın 69. bölümündeki diyalog da sosyal destek boyutuna örnek olarak verilebilir.

Çiçeklere bakma sorumluluğu alan Ege'nin çiçekleri solar. Gaga:

- Üzülme Ege, Lazanya'ya (Gazanya) çok iyi bakmışsın bence… Doğa dedektifi Ege'ye gülümsemek çok yakışıyor. Neler olduğunu bulacağız, sakın üzülme.

(Gaga Ege'nin güvenebileceği, problemlerini paylaşabileceği bir arkadaşıdır. Ege arkadaşı Gaga'nın ona zor durumlarda yardımcı olacağını bilir.)

Bluey'den sosyal destek boyutuna örnek olarak 1. sezon 40. bölümdeki diyalog verilebilir.

Bluey, Honey, Indy ve Rusty okulda oyun oynarken tartışırlar. Öğretmenleri Calypso ilgili ve anlayışlı bir tavırla sorunu çözmeye çalışır. Calypso:

- Tamam sakin olun çocuklar. Hadi şu meseleyi bir konuşalım. Rusty olanları senin açından anlat bakalım… Bluey olayları senin açından anlatır mısın?

Öğretmenleri sayesinde çocuklar birbirlerini anlarlar ve sorunu çözerler. (Destekleyici bir ortam yaratan, ilgili öğretmenleri vardır.)

Ayrıca, Bluey'nin 2. sezon 9. bölümündeki diyalog sosyal destek boyutuna örnek olarak verilebilir.

Bingo geceleri kendi yatağında uyumakta zorlanır. Bingo:

- Anne bu akşam büyük kız uykusu uyuyup kendi yatağımda uyanmak istiyorum.

Anne:

- Elinden geleni yap tatlım, ama unutma ihtiyacın olursa ben hep buradayım.

(Bingo'nun ilgili, destekleyici ve şefkatli bir ailesi vardır. Bingo ihtiyaç duyduğunda ailesinin yanında olacağını bilir.)

Benzer şekilde, Bluey'nin 3. sezon 29. bölümündeki diyalog sosyal destek boyutuna örnek olarak verilebilir.

Çocuklar okulda balmumundan hayvanlar yaparlar. Indy ise bal mumundan bir at yapmak ister ancak atı bir ineğe benzer. Indy bu duruma çok üzülür ve kendisini yetersiz hisseder. Arkadaşı Winton, Indy'i destekler ve onu cesaretlendirmeye çalışır. Winton:

- Bir şeyler de iyisin Indy, gerçekten.

Arkadaşı Winton Indy'e yardım eder ve birlikte bal mumu heykelini ata benzetmeye çalışırlar. (Indy'nin güvenebileceği, problemlerini paylaşabileceği bir arkadaşı vardır. Zor durumlarda arkadaşının ona yardımcı olacağını bilir.)

3.4. Uyum Sağlama Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 5. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Uyum Sağlama Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Uyum Sağlama Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Değişen durumlara kolayca uyum sağlayabilir.	9	**31**
Bir soruna farklı açılardan yaklaşabilir.	15	**38**
Zor zamanlarda sakin kalabilir.	15	**37**
Toplam	39	**106**

Çizelge 5.'te görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından uyum sağlama boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 39 kez, Bluey çizgi filminde toplam 106 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da uyum sağlama göstergelerinden en fazla bir soruna farklı açılardan yaklaşabilir ve zor zamanlarda sakin kalabilir göstergelerine yer verildiği görülmektedir. Bluey'de ise benzer şekilde, bir soruna farklı açılardan yaklaşabilir ve zor zamanlarda sakin kalabilir göstergelerine en fazla yer verildiği görülmüştür. Ege ile Gaga'dan uyum sağlama boyutuna örnek olarak 3. bölümdeki diyalog verilebilir.

Ege ile Gaga çukura düşen bir kurbağa görürler. Ona yardım etmek isterler ve onu çukurdan çıkarmanın yollarını ararlar. Gaga:

- Kurbağa çukurdan nasıl çıkacak?

Ege:

- Defter lütfen.

Ege sakince düşünerek deftere not tutar ve çözüm yolu arar. En sonunda Gaga ile kurbağayı kurtarmanın bir yolunu bulurlar. (Ege zor zamanlarda sakin kalabilir ve bir soruna farklı açılardan yaklaşabilir.)

Benzer şekilde, Ege ile Gaga'nın 66. bölümündeki diyalogda uyum sağlama boyutuna yer verildiği söylenebilir.

Gaga kirlenmiştir ve kötü kokar. Kötü bir koku yayıldığı için kanatlarını çırpmak istemez bu yüzden uçamaz ve evine gidip banyo yapamaz. Ege:

- Daha önce neden düşünemedim! Evine gitmek zorunda değilsin. Tulumbada yıkanmayı çok seversin. Altında durursun ben de senin için su çekerim.

(Ege bir soruna farklı açılardan yaklaşabilir.)

Bluey'den uyum sağlama boyutuna örnek olarak 1. sezon 17. bölümdeki diyalog verilebilir.

Bluey ve arkadaşları okulda oyun oynarlar. Bluey'nin bir restoranı vardır. Arkadaşı Indy ise bebeğiyle kalabalık bir evde yaşamaktadır. Indy, evi çok kalabalık olduğu için yeni bir eve taşınmak ister. O sırada Rusty de yeni büyük bir ev inşa eder. Rusty:

- Merhaba Indy, benim evime taşınmak ister misin? Üst kattaki odayı 10 dolarese kiralayabilirsin.

Indy:

- Harika! Ama benim hiç dolaresim yok.

Rusty:

- Belki bir işe girebilirsin.

Indy:

- Evet! Bluey için garsonluk yapabilirim.

(Indy değişen durumlara kolayca uyum sağlayabilir ve bir soruna farklı açılardan yaklaşabilir.)

Aynı şekilde, Bluey'nin 2. sezon 39. bölümündeki diyalog uyum sağlama boyutuna örnek olarak verilebilir.

Bluey'nin kuzeni Muffin parmağını emer. Muffin'in annesi Muffin'in parmağını emmesini bırakması için ona koni takar. Muffin konisi yüzünden Bingo ve Bluey ile oynayamaz. Bluey:

- O zaman koninin sorun olmayacağı bir oyun buluruz biz de olur mu?

Koniyi indirerek düğün eşi, trafik konisi ve balerin oyunu oynarlar. (Bluey, Muffin'in konisine kolayca uyum sağlar ve soruna farklı açılardan yaklaşabilir.)

Ayrıca, Bluey'nin 3. sezon 13. bölümündeki diyalogda uyum boyutuna yer verildiği söylenebilir.

Bingo ve arkadaşları paket açmaca oyunu oynarlar. Bingo paket açmaca oyununu kaybeder, arkadaşı Lila ise oyunu kazanır. Anne:

- Paket açmacayı kaybettiğin için üzgünüm Bingo.

Bingo:

- Sorun değil, umursamıyorum.

Anne:

- Gerçekten mi?

Bingo:

- Evet, Lila mutlu olduğunda ben de mutluyum. Belki gelecek sefere.

(Bingo zor zamanlarda sakin kalabilir ve uyum sağlayabilir.)

3.5. Gelecek Fikri Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 6. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Gelecek Fikri Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Gelecek Fikri Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Geleceğe yönelik hedefleri vardır.	6	**6**
Hedeflerine ulaşmak için çaba sarfeder ve motivedir.	7	**11**
Geleceğe dair planlar yapar.	6	**7**
Toplam	19	**24**

Çizelge 6.'da görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından gelecek fikri boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 19 kez, Bluey çizgi filminde toplam 24 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da gelecek fikri boyutu göstergelerinden en fazla hedeflerine ulaşmak

için çaba sarfeder ve motivedir göstergesine yer verildiği görülmüştür. Benzer şekilde, Bluey'de en fazla hedeflerine ulaşmak için çaba sarfeder ve motivedir göstergesine yer verilmiştir. Ege ile Gaga'dan gelecek fikri boyutuna örnek olarak 24. bölümdeki diyalog verilebilir.

Ege ve Gaga havuç ekmiştir. Ege:

- Beklediğimiz gün geldi sonunda! Ektik, suladık ve şimdi havuçlarımızı toplama zamanı!

(Ege'nin geleceğe yönelik bir hedefi vardır ve hedefine ulaşmak için çaba sarf etmiştir ve motivedir.)

Bunun yanı sıra, Ege ile Gaga'nın 32. bölümünde yer alan diyalog gelecek fikri boyutuna örnek olarak verilebilir.

Ege, gece bahçede ışıklar görür. Onların ne olduğunu merak eder. Ege:

- Sabah bahçeye çıkar her yeri ararım. Bulamazsam bir gece daha uykusuz kalırım.

(Ege geleceğe yönelik plan yapar ve hedefine ulaşmak için motivedir.)

Bluey'den gelecek fikri boyutu için 1. sezon 17. bölüm örnek olarak verilebilir.

Bluey ve arkadaşları okulda oyunda oynamaktadır. Honey, Calypso'dan bir bahçe cücesi almak ister ancak önce bahçe cücesinin yaşayabileceği bir köy yapması gerekir. Honey, bahçe cücesinin ihtiyacı olabilecek ve sevebileceği şeyleri planlar, hedefine ulaşmak için çabalar. En sonunda kocaman bir köy yapar ve bahçe cücesini alır. (Honey geleceğe dair planlar yapar ve hedeflerine ulaşmak için çaba sarfeder ve motivedir.)

Benzer şekilde, Bluey'nin 1. sezon 43. bölümü gelecek fikri boyutu için örnek olarak verilebilir.

Bluey ve ailesi kampa gider. Bluey kampta Fransız Jean Luc ile tanışır. Birlikte önce toprağa tohum ekerler, sonra günlerce tohumlarının meyve vermesini beklerler. Ardından yaban domuzunu yakalamak için günlerce planlar yaparlar. Sonunda tohumları büyür ve yaban domuzunu yakalarlar. (Bluey ve Jean Luc'un geleceğe yönelik hedefleri vardır ve hedeflerine ulaşmak için çaba sarfederler ve motivedirler.)

3.6. İyimserlik Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 7. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde İyimserlik Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

İyimserlik Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Her şeyin yoluna gireceğine inanır.	30	**20**
Bir sorunla karşılaştığında onu çözebileceğini düşünür.	29	**24**
Hayalini kurduğu geleceğe ulaşabileceğine inanır.	9	**11**
Yeni şeyler denemeye isteklidir.	15	**24**

Toplam	83	**79**

Çizelge 7.'de görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından iyimserlik boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 83 kez, Bluey çizgi filminde toplam 79 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da iyimserlik boyutu göstergelerinden en fazla her şeyin yoluna gireceğine inanır ve bir sorunla karşılaştığında onu çözebileceğini düşünür göstergelerine yer verildiği görülmüştür. Bluey'de ise en fazla bir sorunla karşılaştığında onu çözebileceğini düşünür ve yeni şeyler denemeye isteklidir göstergelerine yer verildiği görülmektedir. Ege ile Gaga'dan iyimserlik boyutuna örnek olarak 26. bölümdeki diyalog verilebilir.

Ege ile Gaga bahçede bir kaplumbağa bulurlar. Havalar soğuduğu için ona bir ev yapmak isterler. Kaplumbağaya çeşitli malzemelerle ev yapmaya çalışırlar. Ege:

- Of, olmadı. Bu da olmadı. Ona bir ev yapamayacağız galiba. Evi olmazsa çok üşür hasta olur Gaga.

Gaga:

- Hemen vazgeçmek yok.

Ege ve Gaga başka çözüm yolları ararlar. Gaga kaplumbağaya:

- Üzülme sakın, bir yolunu buluruz. Ege ve ben iyi bir ekibiz.

(Ege ve Gaga her şeyin yoluna gireceğine inanır ve karşılaştıkları sorunu çözebileceklerini düşünürler.)

Buna ek olarak, Ege ile Gaga'nın 91. bölümdeki diyalog iyimserlik boyutuna örnek olarak verilebilir.

Gaga çok uğraşmış ve satranç oynamayı öğrenmiştir. Ancak satranç oynayamaz çünkü satranç taşları kayıptır. Gaga:

- Ne kadar da çok çalışmıştım, ama boşuna! Satranç oynayamayacaksak kurallar ne işime yarar!

Ege:

- Dur Gaga hemen vazgeçme, bir yolunu buluruz mutlaka.

En sonunda satranç taşları yerine başka objeler kullanarak satranç oynarlar. (Ege bir sorunla karşılaştığında onu çözebileceğini düşünür.)

Bluey'den iyimserlik boyutuna örnek olarak 1. sezon 43. bölümdeki diyalog verilebilir.

Bluey kampta Fransız Jean Luc ile tanışır. Tatilleri bitince Jean Luc gider. Bluey:

- Onu tekrar görür müyüm?

Anne:

- Hiç belli olmaz. Dünya çok sihirli bir yer.

Yıllar sonra tekrar karşılaşırlar. (Her şeyin yoluna gireceğine inanır.)

Benzer şekilde, Bluey'nin 2. sezon 6. bölümündeki diyalog iyimserlik boyutuna örnek olarak verilebilir.

Dünya haritası yapbozunda bir parça eksiktir. Bingo:

- Sorun değil onu bulabilirim. Neredesin Yeni Zelanda, Yeni Zelanda? Buldum! Yeni Zelanda için kayıp ilanı hazırlayacağım.

Bingo ilanları hazırlar ve her yere asar:

- Tamam ilanlar asıldı. Yeni Zelanda yakında ortaya çıkacak.

Bingo yapboz parçasını bulabileceğine inanır. (Hayalini kurduğu geleceğe ulaşabileceğine inanır ve yeni şeyler denemeye isteklidir.)

3.7. Öz Güven Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 8. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Öz Güven Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Öz Güven Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Kendisini değerli ve yeterli hisseder.	28	**34**
Yeteneklerine güvenir.	28	**35**
Toplam	56	**69**

Çizelge 8.'de görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından öz güven boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 56 kez, Bluey çizgi filminde toplam 69 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da öz güven boyutu göstergelerine eşit sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Bluey'de ise yeteneklerine güvenir göstergesine daha sık yer verildiği görülmektedir. Ege ile Gaga çizgi filminden öz güven boyutuna örnek olarak 6. bölümdeki diyalog verilebilir.

Ege ile Gaga kumdan harika bir kale yapmak isterler. Ege:

- Burası kale için uygun.

Gaga:

- Doğru, dalga buraya kadar gelemez.

Ege:

- Kovamız var, kürek de tamam, suya da ihtiyacımız olacak.

- O işi bana bırak!

(Gaga yeteneklerine güvenir.)

Ayrıca, Ege ile Gaga'nın 59. bölümündeki diyalog öz güven boyutuna örnek olarak verilebilir.

Ege yoğurt yapmak ister. Ege:

- Annemi çağıracağım, önce sütü kaynatsın benim için. Sonrasını kendim yapabilirim.

Ege neyi yapabileceğinin farkındadır. (Kendisini yeterli ve değerli hisseder, yeteneklerine güvenir.)

Bluey'den öz güven boyutuna örnek olarak 2. sezon 13. bölümdeki diyalog verilebilir.

Jack okula yeni başlamıştır. Okulda Rusty ile tanışır. Jack, Rusty askercilik oynarken onun oyununa dâhil olur ve Rusty ile keyifli bir gün geçirir. Jack eve gittiğinde annesine gününün nasıl geçtiğini anlatır. Jack:

- En eğlenceli kısmı nöbet göreviydi. Muhafız oluyorsun ve diğer askerler uykudayken etrafa gözcülük ediyorsun. Çok sevdim, diğer bütün askerler sana güveniyor. Nöbet konusunda gerçekten iyiydim.

(Jack kendisini değerli ve yeterli hisseder.)

Benzer şekilde, Bluey'nin 2. sezon 27. bölümündeki diyalogda öz güven boyutuna örnek olarak verilebilir.

Bingo ve Bluey tahterevallide oynarlar. Arkadaşları Pompom küçük olduğu için onlarla oynamakta zorlanır ve üzülür. Baba Pompom'un üzüldüğünü görüp oyun yoluyla onun kendisine güvenmesine yardımcı olmak ister. Bluey ve Bingo'nun oyununu bozar ve tahterevalliden inmez. Bluey, babasını yukarı kaldırabilmek için arkadaşlarından yardım ister. Bluey ve arkadaşları yeterince ağırlaşarak Bluey'nin babasını yukarıya kaldırmaya çalışırlar. Son olarak yardıma Pompom'u çağırırlar. Pompom:

- Pomeranianlar küçük ama güçlü bir cinstir.

Pompom arkadaşlarına yardım edebileceğine inanır ve kendisine güvenir. Pompom'un yardımıyla çocuklar Bluey'nin babasını yukarı çıkarmayı başarırlar. (Pompom yeteneklerine güvenir.)

3.8. Öz Yeterlilik Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 9. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Öz Yeterlilik Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Öz Yeterlilik Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Hedeflerine ulaşmak için gerekli adımları atabileceğine inanır.	22	**25**
Zor bir görevi tamamlayabileceğinden şüphe duymaz.	22	**25**
Karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebileceğine inanır.	21	**25**
Toplam	65	**75**

Çizelge 9.'da görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından öz yeterlilik boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 65 kez, Bluey çizgi filminde toplam 75 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da öz yeterlilik boyutu göstergelerinden en fazla hedeflerine ulaşmak için gerekli adımları atabileceğine inanır ve zor bir görevi tamamlayabileceğinden şüphe

duymaz göstergelerine yer verildiği görülmüştür. Bluey'de ise öz yeterlilik boyutu göstergelerine eşit sıklıkta yer verildiği görülmektedir. Ege ile Gaga çizgi filminden öz yeterlilik boyutuna örnek olarak 33. bölümdeki diyalog verilebilir.

Ege ile Gaga bahçede tak tak sesi duyarlar. Gaga:

- Ses iyice arttı Ege. Ya nerden geldiğini bulamazsak ya ses hiç kesilmezse, bu ses iştahımı keserse ve bir dilim kek bile yiyemezsem.

Ege:

- Bizim iyi bir ekip olduğumuzu unutma Gaga. Biraz dinlenelim sonra yeniden düşünelim.

Gaga:

- Haklısın.

(Ege karşılaştığı zorlukların üstesinden gelebileceğine inanır.)

Buna ek olarak, Ege ile Gaga'nın 135. bölümündeki diyalog öz yeterlilik boyutuna örnek olarak verilebilir.

Denizde köpükler gören Ege ve Gaga, köpüklerin nasıl ortaya çıktığını araştırırlar. Ege:

- Defteri alabilir miyim, en iyisi defterle düşünelim.

Gaga:

- Olur Ege. Bulduğumuz ipuçlarını tek tek yazalım, köpükler nasıl ortaya çıkmış hemen bulalım.

(Ege ve Gaga hedeflerine ulaşmak için gerekli adımları atabileceklerine inanırlar. Zor bir görevi tamamlayabileceklerinden şüphe duymazlar.)

Bluey'den 1. sezon 5. bölümdeki diyalog öz yeterlilik boyutuna örnek olarak verilebilir

Bluey ve arkadaşları oyun oynarlar. Arkadaşları bir zorlukla karşılaştığında oyunu kolaylaştırmak için kuralları değiştirmeyi önerirken, Bluey zorlukların üstesinden gelebileceğine inanır. Coco:

- Neden bu seferlik burayı şöyle geçmiyoruz, suda yürüyerek!

Bluey:

- Kimse suyun üstünde yürüyemez.

Snickers:

- Sandal böceği yürüyebilir.

Bluey:

- Ama biz sandal böceği değiliz. Başka bir yol bulmamız gerek.

(Bluey hedeflerine ulaşmak için gerekli adımları atabileceğine inanır.)

Buna ek olarak, Bluey'nin 2. sezon 43. bölümündeki diyalog öz yeterlilik boyutuna örnek olarak verilebilir.

Bingo doğum günü pastası olarak ördekli pasta ister. Baba, ördekli pastayı yapabileceğine inanır. Pastayı adım adım yapmaya başlar. Kendi kendine:

- Sana iniyorum dostum. Bunu yapabilirsin.

(Baba zor bir görevi tamamlayabileceğinden şüphe duymaz.)

3.9. Mizah Boyutuna İlişkin Bulgular

Çizelge 10. Araştırmaya Alınan Çizgi Filmlerde Mizah Boyutuna İlişkin Göstergelerin Görülme Sıklığı

Mizah Boyutu	Ege ile Gaga (f)	Bluey (f)
Mizah anlayışı vardır.	18	**15**
Mizahı stresli olaylarla başa çıkabilmek için bir araç olarak kullanır.	4	**12**
Mizah ile olumsuz duyguları hafifletir, olumlu duyguları arttırır.	4	**12**
Toplam	26	**39**

Çizelge 10.'da görüldüğü üzere; psikolojik sağlamlık boyutlarından mizah boyutuna Ege ile Gaga çizgi filminde toplam 26 kez, Bluey çizgi filminde ise toplam 39 kez yer verilmiştir. Ege ile Gaga'da mizah boyutu göstergelerinden en fazla mizah anlayışı vardır göstergesine yer verildiği görülmüştür. Bluey'de ise benzer şekilde en fazla mizah anlayışı vardır göstergesine yer verilmiştir. Ege ile Gaga çizgi filminden mizah boyutuna örnek olarak 34. bölümdeki diyalog verilebilir.

Ege bir anda çok kaşınmaya başlar. Gaga, Ege'ye yardım etmek ister ve kaşıntının neden olduğunu araştırır. Gaga:

- Hiçbir şey gelmiyor aklıma. Tek bir ipucu bile bulamadım daha.

Gaga yanlışlıkla kendi fotoğrafını çeker:

- Umutsuzluk hiç yakışmamış bana, gak!

(Gaga stresli olaylarla başa çıkmak için mizahı araç olarak kullanır.)

Benzer şekilde, Ege ile Gaga'nın 37. bölümündeki diyalog mizah boyutuna örnek olarak verilebilir.

Ege akvaryum alır. Akvaryumundaki bir balığın hareket etmediğini, kıpırdamadan durduğunu görür. Ege balığa iyi bakamadığını ve balığın mutsuz olduğunu düşünür. Gaga kıpırdamadan duran balık gibi durarak:

- Mutluyum ama kıpırdamadan durmak istedim. Bu balık da durmak istemiştir belki de.

Ege:

- En iyisi defterle düşünelim. Gaga defteri verir misin?

Gaga:

- Veremem Ege. Kıpırdamadan durmak hoşuma gitti de, defteri kanadımın arasından sen alabilirsin belki.

Ege güler. (Gaga mizahı kullanarak olumsuz duyguları hafifletir, olumlu duyguları arttırır.)

Bluey'den 1. sezon 3. bölümdeki diyalog mizah boyutuna örnek olarak verilebilir.

Bluey, Bingo ve anneleri son kalan balonlarıyla yukarda tutmaca oyunu oynarlar. Ancak balonları çimlere düşer ve patlar. Bluey ve Bingo üzülür. Anne:

- Biliyor musunuz aslında bizim son bir balonumuz daha var galiba. Büyük mavi bir tane.

Babaları balon olur ve birlikte oynarlar. (Anne ve baba mizahı kullanarak olumsuz duyguları hafifletip, olumlu duyguları arttırır.)

Benzer şekilde, Bluey'nin 1. sezon 26. bölümündeki diyalog mizah boyutuna örnek olarak verilebilir.

Bluey, annesine bulduğu deniz kabuğunu göstermek için tek başına kumsalda yürür. Yolda çeşitli zorluklarla karşılaşır. Dalga annesinin ayak izlerini sildiğinde:

- Seni yaramaz dalga, annemin kumdaki ayak izlerini sildin!

Tam o anda bir midye görür:

- Midyecik, midyecik çiş yapmaya gelmiş.

Bluey, midyeye güler ardından bir yengeç görür:

- Aa merhaba dostum. Nereye gidiyorsun küçük hanım? Kıskanç kıskanç, ben yengeç bacakları olan küçük deniz kızıyım!

(Bluey, stresli olaylarla başa çıkabilmek için mizahı bir araç olarak kullanır.)

4. TARTIŞMA

Araştırmada, biri yerli ve biri yabancı yapım olan iki çizgi filmdeki karakterler psikolojik sağlamlık açısından incelenmiştir. Bu bölümde, elde edilen bulgular literatür kapsamında tartışılacaktır. Yerli yapım olarak 2016 yılında yayınlanmaya başlamış 6 sezon 143 bölümden oluşan Ege ile Gaga çizgi filmi, yabancı yapım olarak ise 2018 Avustralya yapımı 3 sezon 154 bölümden oluşan Bluey çizgi filmi incelenmiştir. Her iki çizgi filmden de 60 bölüm olmak üzere toplam 120 bölüm izlenmiş ve psikolojik sağlamlık boyutları açısından incelenmiştir. İncelenen tüm bölümlerde psikolojik sağlamlık boyutlarına rastlanmıştır.

Araştırmada, Ege ile Gaga çizgi filminde duygu regülasyonu boyutu incelenen 60 bölümün 40'ında yer almakta ve en fazla yer verilen ikinci boyut olmaktadır (%66,7). Bluey çizgi filminde ise incelenen 60 bölümün 57'sinde yer almakta en fazla yer verilen ikinci boyut olmaktadır (%95,0). Buna ek olarak, Ege ile Gaga çizgi filminde duygu regülasyonu maddelerine 158 kez rastlanmış olup, duygu regülasyonu boyutunun en sık yer verilen ikinci

boyut olduğu görülmektedir. Bluey'de ise 252 kez yer verildiği ve en sık yer verilen boyut olduğu görülür. Duygu regülasyonu önce duyguları tanıma, ifade edebilme, ardından duyguları yönetebilme sürecidir. Duyguyu yönetebilmek aynı zamanda davranışı da yönetebilmeyi sağlar. Zorlu durumlara uyum sağlamayı, dolayısıyla psikolojik sağlamlığı destekler (Armstrong vd., 2011). Çocukların erken çocukluk döneminden itibaren duygusal ve davranışsal yönden öz düzenleme becerileri edinmeleri ve bu alanda desteklenmeleri gelecek yaşantıları için oldukça önemlidir (Calkins ve Fox, 2002). Ogelman ve Önder (2019) çalışmasında okul öncesi çocuklarının psikolojik sağlamlık düzeylerini okul öncesi öğretmenleri ve bakım verenlerinin görüşlerine göre incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda okul öncesi çocuklarının duygu düzenleme stratejileri ile psikolojik sağlamlık puanları arasında anlamlı pozitif bir ilişki olduğu bulunmuştur. Her iki çizgi filmde zorlu durumlarda karakterlerin duygularını regüle edebildikleri görülür. Bu süreçte Ege ile Gaga çizgi filminde çoğunlukla arkadaşın; Bluey'de ise ailenin regülatör olarak süreci desteklediği gözlemlenmiştir. Buna ek olarak, Bluey çizgi filminde duygu regülasyonu boyutuna daha çok ve daha sık yer verildiği, duygu regülasyonu maddelerinin daha ön planda olduğu görülmektedir.

Araştırmada empati boyutu incelenmiştir. Empati, başkalarının duygularını ve düşüncelerini anlayarak ihtiyaçlarına duyarlı olmaktır. Bu sayede kişi hem başkalarıyla anlamlı ilişkiler kurabilir hem de öz şefkat geliştirebilir. Empati, kişinin olumsuzluklarla daha iyi başa çıkabilmesini destekler (Toplu ve Çakmak, 2024). Çocuğun empati becerisinin erken dönemlerde desteklenmesi ve geliştirilmesi, öz-kontrol süreçlerini ve prososyal davranış sergileme düzeyini olumlu yönde etkileyebilir (Ersay ve Koca, 2022). Buna ek olarak, Aksoy vd. (2024), okul öncesi çocuklarıyla yaptıkları çalışmada sosyal beceriler ve psikolojik sağlamlık arasında pozitif bir ilişki olduğunu bulmuştur. Ege ile Gaga çizgi filminde empati boyutunun incelenen 60 bölümün 29'unda yer aldığı ve en fazla yer verilen dördüncü boyut olduğu görülmektedir (%48,3). Bluey çizgi filminde ise empati boyutunun incelenen 60 bölümün 39'unda yer aldığı en fazla yer verilen dördüncü boyut olduğu görülmektedir (%65,0). Empati boyutunun görülme sıklığına bakıldığında ise; Ege ile Gaga çizgi filminde empati maddelerine 58 kez rastlandığı ve empati boyutunun en sık yer verilen beşinci boyut olduğu görülmektedir. Benzer şekilde, Bluey'de ise 78 kez rastlandığı ve en sık yer verilen beşinci boyut olduğu görülür. Yabancı yapım olan Bluey'de empati boyutuna daha çok ve daha sık yer verildiği görülmektedir.

Sosyal destek boyutu, hem Ege ile Gaga çizgi filminde (%98,3) hem de Bluey çizgi filminde (%100,0) en fazla yer verilen boyuttur. Yer verilme sıklıklarına bakıldığında ise; sosyal destek maddelerine Ege ile Gaga'da 171 kez yer verildiği ve en sık yer verilen boyut olduğu görülür. Bluey'de ise 214 kez yer verildiği ve en sık yer verilen ikinci boyut olduğu görülür. Sosyal destek kişinin ihtiyacı olduğunda aile, arkadaş, öğretmen gibi sosyal destek kaynaklarından aldığı yardımdır. Sosyal destek olumsuzluklarla karşılaşıldığında, olumsuzlukların etkisini azaltarak kişinin iyi oluş halini korumasına ve olumsuzluklarla daha iyi başa çıkabilmesine yardımcı olur (Terzi, 2008). Stewart ve Sun (2004) yaptığı çalışmada, okul çağındaki çocukların psikolojik sağlamlıklarını ve iyi oluşlarını teşvik etmede yetişkin ve akran desteğinin önemli bir strateji olduğunu belirtmektedir. Ege ile Gaga çizgi filminde

çoğunlukla sosyal destek kaynağı olarak arkadaşa yer verildiği bazı bölümlerde ise anneye yer verildiği görülür. Bluey'de ise çoğunlukla sosyal kaynak olarak aileye (anne, baba, kardeş) yer verildiği, bazı bölümlerde ise arkadaş ve öğretmene yer verildiği gözlemlenmiştir. Bluey çizgi filminde, Ege ile Gaga çizgi filmine kıyasla sosyal destek boyutuna daha fazla ve daha sık yer verilmektedir.

Uyum sağlama kişinin beklenmedik durumlara esnek bir şekilde adapte olma sürecidir. Psikolojik sağlamlık, beklenmedik veya zorlu durumlara sağlıklı uyum sağlamayı gerektirir (Masten, 2012). Araştırmada, Ege ile Gaga çizgi filminde uyum sağlama boyutu incelenen dokuz boyut arasında sekizinci boyutken (%26,7); Bluey çizgi filminde uyum sağlama boyutu en fazla yer verilen üçüncü boyuttur (%68,3). Yer verilme sıklığına bakıldığında ise Ege ile Gaga'da 39 kez rastlandığı ve yedinci boyut olduğu görülür. Bunun aksine, Bluey'de 106 kez yer verildiği ve en sık yer verilen üçüncü boyut olduğu görülür. Bunun sebebinin, Ege ile Gaga çizgi filminin doğayı ve hayvanları çocuklara öğretmeye yönelik bir çizgi film olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bluey çizgi filmi ise günlük yaşam olaylarını konu alır. Bu sebeple günlük yaşantıda karşılaşılan beklenmedik durumlara uyum sağlama davranışına daha sık yer verilmiş olabilir.

Gelecek fikri geleceğe yönelik hedeflerin ve planların varlığıdır. Kişi olumsuzluklarla baş ederken geleceğe yönelik hedefleriyle motive olur, olumlu duyguları artar (Eryılmaz, 2013). Gelecek fikri boyutu, Ege ile Gaga çizgi filminde incelenen dokuz boyut arasında son sıradadır (%11,7). Benzer şekilde, Bluey çizgi filminde gelecek fikri en az rastlanan boyuttur (%18,3). Yer verilme sıklığına bakıldığında ise Ege ile Gaga'da 19 kez, Bluey'de 24 kez yer verilmiştir. Her iki çizgi filmde de gelecek fikri incelenen dokuz boyut arasında en az yer verilen boyut olarak öne çıkmaktadır. Bunun nedeni, erken çocuklukta geleceğe yönelik amaçların daha sınırlı olup, şu anın daha ön planda olması olabilir.

Araştırmada iyimserlik boyutu incelenmiştir. Ege ile Gaga çizgi filminde en çok yer verilen üçüncü boyutken (%58,3); Bluey çizgi filminde en çok yer verilen altıncı boyuttur (%55,0). Yer verilme sıklığına bakıldığında ise, Ege ile Gaga'da 83 kez yer verildiği ve en sık yer verilen üçüncü boyut olduğu görülür. Bluey'de ise 79 kez yer verildiği ve en sık yer verilen dördüncü boyut olduğu görülür. İyimserlik kişinin olumsuzluklara olumlu bir bakış açısıyla yaklaşmasıdır. Bu sayede kişi olumsuzluklarla daha iyi başa çıkabilir (Southwick ve Charney, 2023). Her iki çizgi filmde, sosyal kaynakların bireye olumlu bir bakış açısı kazandırmak için destek sağladığı görülmektedir. Ege ile Gaga çizgi filminde iyimserlik boyutuna daha fazla yer verildiği ve bu boyutun Bluey çizgi filmine göre daha ön planda olduğu söylenebilir.

Öz güven boyutu, Ege ile Gaga çizgi filminde incelenen dokuz boyut arasında en çok yer verilen beşinci boyuttur (%46,7). Benzer şekilde, Bluey çizgi filminde öz güven boyutu beşinci sırada yer almaktadır (%58,3). Yer verilme sıklığına bakıldığında ise, Ege ile Gaga'da özgüven boyutu maddelerine toplam 56 kez yer verildiği ve en sık yer verilen altıncı boyut olduğu görülür. Bluey'de ise 69 kez yer verildiği ve en sık yer verilen yedinci boyut olduğu görülmektedir. Öz güven, kişinin yeteneklerine güvenmesi ve kendisini değerli hissetmesidir. Kendine güvenen bir kişi, olumsuzluklarla daha iyi baş edebilir (Elsel, 2019). Erken çocukluk

döneminde çocukların öz güven düzeylerinin yüksek olması yeni beceriler kazanmalarında önemli bir avantaj sağlar (San Bayhan ve Artan, 2004). Bluey çizgi filminde öz güven boyutuna daha sık yer verildiği görülür. Her iki çizgi filmde karakterlerin yeteneklerine güvendiği gözlemlenmiştir.

Öz yeterlilik boyutu, Ege ile Gaga çizgi filminde incelenen dokuz boyut arasında altıncı sıradadır (%40,0). Bluey çizgi filminde ise dokuz boyut arasında yedinci sırada yer almaktadır (%41,7). Yer verilme sıklığına bakıldığında ise, Ege ile Gaga'da öz yeterlilik boyutu maddelerine toplam 65 kez yer verildiği ve dördüncü boyut olduğu görülürken; Bluey'de 75 kez yer verildiği ve altıncı boyut olduğu görülür. Öz yeterlilik, kişinin yapabileceklerine yönelik motivasyonu ve inancıdır. Öz yeterliliği yüksek kişi stresini daha iyi kontrol edebilir ve stresli koşullarla daha iyi başa çıkabilir (Schwarzer ve Warner, 2012). Arslan (2015), ergenlerle yaptığı araştırma sonucunda öz yeterlilik, benlik saygısı ve olumlu duyguların psikolojik sağlamlık üzerinde pozitif bir etki yarattığını tespit etmiştir. Her iki çizgi filmde karakterlerin hedeflerine ulaşmak için motive olduğu ve zorlukların üstesinden gelebileceklerine inandıkları gözlemlenmiştir.

Araştırmada incelenen diğer bir boyut ise mizah boyutudur. Mizah boyutu, Ege ile Gaga çizgi filminde incelenen dokuz boyut arasında yedinci sıradadır (%30,0). Bluey çizgi filminde ise incelenen dokuz boyut arasında sekizinci boyuttur (%25,0). Yer verilme sıklığına bakıldığında ise Ege ile Gaga'da mizah boyutu maddelerine 26 kez yer verildiği, Bluey'de ise 39 kez yer verildiği görülür. Her iki çizgi filmde mizah boyutu incelenen dokuz boyut arasında en sık yer verilen sekizinci boyuttur. Mizah bireyleri güldüren, eğlendiren içeriklerdir. Mizahın olumsuz koşullarda olumlu duyguları arttırarak başa çıkmayı desteklediği ve psikolojik sağlamlık için önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Werner ve Smith, 2019). Mizah; çocukların bilişsel, duygusal ve sosyal gelişimlerini destekleyerek, onların problem çözme, duygu düzenleme, sosyal etkileşimde bulunma ve stresle başa çıkma becerilerini güçlendirir (Özyürek vd., 2024). Çizgi filmlerin amacının eğlendirerek öğretmek olduğu düşünüldüğünde, mizah boyutuna her iki çizgi filmde beklenilenden daha az yer verildiği görülmektedir. Her iki çizgi filmde sıklıkla eğlendirici ögelere yer verilmiştir ancak mevcut çalışmada mizahın olumsuz koşullardaki kullanımı esas alınmaktadır. Beklenilenden daha az yer verilmesinin bu durumdan kaynaklandığı düşünülmektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada yerli yapım olan Ege ile Gaga çizgi filmi ve yabancı yapım olan Bluey çizgi filmi psikolojik sağlamlık boyutları açısından incelenmiştir. İnceleme sonucunda, her iki çizgi filmde ele alınan bütün psikolojik sağlamlık boyutlarına yer verildiği görülmüştür. Bluey çizgi filminde incelenen dokuz boyuttan sekizine (duygu regülasyonu, empati, sosyal destek, uyum sağlama, gelecek fikri, öz güven, öz yeterlilik, mizah) daha fazla ve daha sık yer verildiği gözlemlenmiştir. Yalnızca iyimserlik boyutuna Ege ile Gaga'da Bluey çizgi filmine kıyasla daha fazla ve daha sık yer verilmiştir.

Ege ile Gaga çizgi filminde sosyal destek, duygu regülasyonu ve iyimserlik boyutlarına daha fazla yer verildiği; uyum sağlama ve gelecek fikri boyutlarına daha az yer verildiği görülmektedir. Benzer şekilde en sık işlenen boyutlar ise sosyal destek, duygu regülasyonu ve iyimserliktir. Bluey çizgi filminde ise sosyal destek, duygu regülasyonu ve uyum sağlama boyutlarının daha çok yer aldığı; mizah ve gelecek fikri boyutlarının daha az yer aldığı görülmüştür. En sık işlenen boyutlar ise duygu regülasyonu, sosyal destek ve uyum sağlamadır.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda aşağıda yer verilen önerilerde bulunulabilir:

Psikolojik sağlamlık geliştirilebilen, dinamik bir süreçtir. Bu nedenle erken dönemlerden itibaren desteklenmesi oldukça önemlidir. Çocukların severek izlediği çizgi filmler psikolojik sağlamlığı desteklemek için bir araç olarak kullanılabilirler. Bu sayede, risk faktörlerinin etkisi azaltılarak psikolojik iyi oluş sağlanabilir.

Çizgi filmlerin içerikleri ve çizgi film karakterlerinin özellikleri çocukların yaş ve gelişim özelliklerine uygun olmalıdır. Çocukların, davranışları gözlemleyerek öğrendikleri ve çizgi film karakterleriyle özdeşim kurdukları dikkate alınmalıdır. Ebeveynlerin bu bağlamda çizgi filmleri önceden inceleyerek, çocuklarına uygun içerikleri seçmesi önem arz etmektedir. Buna ek olarak, çocuklar aileleriyle etkileşimli bir şekilde çizgi film izlemelidir. Çizgi film karakterleri üzerinden sorular sorulup sohbet edilerek öğrenme süreci desteklenmelidir.

Çizgi filmlerin hedef kitlesinin çocuklar olduğu göz önünde bulundurularak, çizgi filmlerin yapım sürecinde çocuklarla çalışan uzmanların görüşleri alınmalıdır ve çizgi filmler çocuğun yaşına, gelişimine, ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde düzenlenmelidir.

Çocuk kitaplarının ve farklı çizgi filmlerin psikolojik sağlamlık boyutları açısından incelendiği farklı çalışmalar yapılabilir. Çocuk kitapları ve çizgi filmler aracılığıyla çocukların psikolojik sağlamlıklarının nasıl desteklenebileceği üzerine bilimsel çalışmalar yapılabilir. Bu sayede, erken dönemlerdeki psikolojik sağlamlık gelişimi daha iyi anlaşılabilir.

KAYNAKÇA

Aksoy, H.P., Akduman, G.G., Sarıbaş, M.Ş. ve Özyürek, A. (2024). Okul öncesi dönemde psikolojik sağlamlık ile sosyal beceriler arasındaki ilişki ve sosyal becerileri etkileyen faktörler. Educational Academic Research, 53. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/3666055 (Erişim Tarihi: 10.10.2024)

Alanka, D. (2024). Nitel bir araştırma yöntemi olarak içerik analizi: Teorik bir çerçeve. Kronotop İletişim Dergisi, 1 (1). https://dergipark.org.tr/en/pub/kronotop/issue/82784/1405579 (Erişim Tarihi: 12.10.2024)

Arslan, G. (2015). Ergenlerde psikolojik sağlamlık: Bireysel koruyucu faktörlerin rolü. Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 5 (44). https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/42746/515949 (Erişim Tarihi: 15.10.2024)

Armstrong, A.R., Galligan, R.F., and Critchley, C.R. (2011). Emotional intelligence and psychological resilience to negative life events. Personality and Individual Differences, 51 (3). https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0191886911001462 (Erişim Tarihi: 17.09.2024)

Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. Psychological Review, 84 (2). https://psycnet.apa.org/record/1977-25733-001 (Erişim Tarihi: 15.08.2024)

Bandura, A. and Huston, A.C. (1961). Identification as a process of incidental learning. The Journal of Abnormal and Social Psychology, 63 (2). https://psycnet.apa.org/record/1963-00856-001 (Erişim Tarihi: 25.11.2024)

Benard, B. (1991). Fostering resiliency in kids: Protective factors in family, school, and community. Northwest Regional Educational Laboratory. https://eric.ed.gov/?id=ed335781 (Erişim Tarihi: 21.10.2024)

Block, J. and Kremen, A.M. (1996). IQ and ego-resiliency: Conceptual and empirical connections and separateness. Journal of Personality and Social Psychology, 70 (2). https://psycnet.apa.org/buy/1996-01717-012 (Erişim Tarihi: 17.09.2024)

Börekçi, D.Y. ve Gerçek, M. (2018). "Resilience" kavramının sosyal bilimlerde Türkçe kullanımları bağlamında değerlendirilmesi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (30). https://dergipark.org.tr/en/pub/pausbed/issue/80660/1381491 (Erişim Tarihi: 13.09.2024)

Calkins, S.D. and Fox, N.A. (2002). Self-regulatory processes in early personality development: A multilevel approach to the study of childhood social withdrawal and aggression. Development and Psychopathology, 14 (3). https://www.cambridge.org/core/journals/development-and-psychopathology/article/abs/selfregulatory-processes-in-early-personality-development-a-multilevel-approach-to-the-study-of-childhood-social-withdrawal-and-aggression/6CB2EBCF7FCBE1471F5ED482F6238756 (Erişim Tarihi: 25.11.2024)

Elsel, D., *Yetişkin Bireylerin Özgüvenleri ile Psikolojik Sağlamlık Düzeyleri Arasındaki İlişki*, Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun, 2019.

Ersay, E. ve Koca, A. (2022). 60-72 aylık erken çocukluk dönemindeki çocukların empati becerilerinin incelenmesi. International Social Sciences Studies Journal, 8 (95). https://sssjournal.com/files/sssjournal/1479639104_10_95_ID3861_Ersay%20ve%20Koca_611-619.pdf (Erişim Tarihi: 25.11.2024)

Eryılmaz, A. (2013). Pozitif psikolojinin psikolojik danışmanlık ve rehberlik alanında gelişimsel ve önleyici hizmetler bağlamında kullanılması. The Journal of Happiness and Well-Being, 1 (1).

https://jhwbjournal.com/uploads/files/6e199097eec18827d10389d17c45c6fd.pdf (Erişim Tarihi: 13.09.2024)

Gizir, C.A. (2007). Risk ve psikolojik sağlamlık: Bir inceleme. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 3 (27). https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21448/229850 (Erişim Tarihi: 15.09.2024)

Güleç, S. (2020). Lise öğrencilerinde bilişsel esneklik ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkide yaşam amaçlarının aracı rolü. Gelişim ve Psikoloji Dergisi, 1 (1). https://dergipark.org.tr/en/pub/gpd/issue/50139/740073 (Erişim Tarihi: 11.10.2024)

https://www.trtcocuk.net.tr/ege-ile-gaga (Erişim Tarihi: 23.09.2024)

https://www.disneyplus.com/tr-tr/browse/entity-fa6973b9-e7cf-49fb-81a2-d4908e4bf694 (Erişim Tarihi: 23.09.2024)

Jenson, J.M. and Fraser, M.W., A Risk and Resilience Framework for Child, Youth, and Family Policy, *Social Policy for Children and Families: A Risk and Resilience Perspective* (3rd Ed., Pp. 5-24), SAGE Publications, USA, 2015.

Karaırmak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 3 (26). https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21446/229856 (Erişim Tarihi: 11.10.2024)

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler,* Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2016.

Luthar, S.S., Cicchetti, D. and Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. Child Development, 71 (3). https://srcd.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/1467-8624.00164 (Erişim Tarihi: 15.09.2024)

Masten, A.S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. American Psychologist, 56 (3). https://psycnet.apa.org/buy/2001-00465-004 (Erişim Tarihi: 13.09.2024)

Masten, A.S., Resilience in Individual Development: Successful Adaptation Despite Risk and Adversity, in M.C. Wang and E.W. Gordon (Eds.), *Educational Resilience in Inner-City America* (pp. 3-25), Routledge, New York, 2012.

Masten, A.S. and Gewirtz, A.H. (2006). Resilience in development: The importance of early childhood. Encyclopedia on Early Childhood Development. https://www.researchgate.net/publication/252094504_Resilience_in_Development_The_Importance_of_Early_Childhood (Erişim Tarihi: 13.09.2024)

Masten, A.S. and Reed, M.G.J. Resilience in Development, in C.R. Snyder and S.J. Lopez (Eds.), *Handbook of Positive Psychology* (pp. 74-89), Oxford University Press, USA, 2002.

Masten, W. and Wright, M.O. Resilience over the Lifespan: Developmental Perspectives on Resistance, Recovery and Transformation, in J.W. Reich, A.J. Zautra and J.S. Hall (Eds.), *Handbook of Adult Resilience* (pp. 213-237), The Guilford Press, New York, 2010.

Ogelman, H.G. and Önder, A. (2019). Emotional regulation strategies of 5–6-year-old children and their levels of resiliency. Early Child Development and Care, 191 (2). https://www.tandfonline.com/doi/shareview/10.1080/03004430.2019.1613650 (Erişim Tarihi: 17.09.2024)

Oruç, C., Tecim, E. ve Özyürek, H. (2011). Okul öncesi dönem çocuğunun kişilik gelişiminde rol modellik ve çizgi filmler. Ekev Akademi Dergisi, 15 (48). https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/182912/makaleler/15/48/arastrmx_182912_15_pp_303-319.pdf (Erişim Tarihi: 14.09.2024)

Önder, A., ve Balaban Dağal, A. Televizyon ve Okul Öncesi Dönem Çocuğu, A. Oktay ve Ö. Polat Unutkan (Eds.), *Okul öncesi eğitimde güncel sorunlar* (ss. 249-264), Morpa Yayınları, İstanbul, 2005.

Özyürek, A., Keser, H. ve Yıldırım, N. (2024). Çocuklarda mizah ölçeğinin (4-12 yaş) geliştirilmesi ve çocukların mizah eğilimlerinin incelenmesi. Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 9 (2). http://ijeces.hku.edu.tr/tr/pub/issue/87276/1475401 (Erişim Tarihi: 25.11.2024)

Ramirez, E.M. (2007). Resilience: A concept analysis. Nursing Forum, 42 (2). https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1744-6198.2007.00070.x (Erişim Tarihi: 06.09.2024)

Richardson, G.E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. Journal of Clinical Psychology, 58 (3). https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/jclp.10020 (Erişim Tarihi: 06.09.2024)

Sameroff, A. (2013). Early resilience and its developmental consequences. Encyclopedia on Early Childhood Development. https://www.child-encyclopedia.com/resilience/according-experts/early-resilience-and-its-developmental-consequences (Erişim Tarihi: 13.09.2024)

Schwarzer, R. and Warner, L.M. Perceived Self-Efficacy and Its Relationship to Resilience, in S. Prince-Embury and D.H. Saklofske (Eds.), *Resilience in Children, Adolescents, and Adults: Translating Research into Practice* (pp. 139-150), Springer New York, New York, 2012.

Seery, M.D. and Quinton, W.J. Understanding Resilience: From Negative Life Events to Everyday Stressors, in J.M. Olson and M.P. Zanna (Eds.), *Advances in Experimental Social Psychology* (pp. 181–245), Elsevier, Amsterdam, 2016.

Selçuk, A.B., *Çocuktan Yetişkine Her Yaşta Psikolojik Sağlamlık*, Kronik Yayınları, İstanbul, 2023.

Sevim, Z., *Çizgi Filmlerin Değerler Eğitimi Bakımından Karşılaştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2013.

San Bayhan, P., ve Artan, İ. *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2004.

Snyder, C.R. (2002). Hope theory: Rainbows in the mind. Psychological Inquiry, 13 (4). https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1207/s15327965pli1304_01 (Erişim Tarihi: 15.10.2024)

Southwick, S.M. ve Charney, D.S., *Psikolojik Dayanıklılık: Hayattaki Büyük Zorluklarla Başa Çıkma Sanatı* (D. Orhun, Çev.), İletişim Yayıncılık, İstanbul, 2023.

Stewart, D. and Sun, J. (2004). How can we build resilience in primary school aged children? The importance of social support from adults and peers in family, school, and community settings. Asia Pacific Journal of Public Health, 16. https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/101053950401600S10 (Erişim Tarihi: 17.10.2024)

Yağlı, A. (2013). Çocuğun eğitiminde ve sosyal gelişiminde çizgi filmlerin rolü: Caillou ve Pepee örneği. Turkish Studies-International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 8 (10). https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/79199/makaleler/8/10/arastirmax-cocugun-egitiminde-sosyal-gelisiminde-cizgi-filmlerin-rolu-caillou-pepee-ornegi.pdf (Erişim Tarihi: 25.11.2024)

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 3 (29). https://dergipark.org.tr/en/pub/tpdrd/issue/21449/229847 (Erişim Tarihi: 15.10.2024)

Toplu, A. ve Çakmak, S. (2024). Şiddete maruz kalan ergen öğrencilerin psikolojik sağlamlıkları ile empati ve öz yeterlikleri arasındaki ilişki. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 25 (2). https://dergipark.org.tr/en/pub/kefad/issue/86854/1237422 (Erişim Tarihi: 15.09.2024)

Werner, E.E. and Smith, R.S., *Overcoming the Odds: High Risk Children from Birth to Adulthood*, Cornell University Press, New York, 2019.

2024 COĞRAFYA ÖĞRETİM PROGRAMININ GETİRDİKLERİ

Dr. Ramazan ÇİMEN
Meram Fen Lisesi Coğrafya Öğretmeni
cimenramazan@gmail.com.tr
Orcid: 0000-0002-09845-0071

ÖZET

Bu çalışmada Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından kabul edilen 2024 coğrafya öğretim programının getirdiği yeniliklere yer verilmiştir. 2018 coğrafya öğretim programının öğrenci merkezli, sarmal, bütünsel ve ünite temelli yaklaşım ile hazırlandığı, 2024 coğrafya öğretim programının ise; "herkes için coğrafya" yaklaşımı esas alan, beceri temelli bir anlayış ile daha güçlü bir toplum oluşturma sürecine katkı sağlamak amacıyla hazırlandığı bulgularına ulaşılmıştır. Gerçek anlamda öğrenme, "öğrenmeyi öğrenmek "ile başladığına göre; yeni coğrafya programında kendine özgü öğrenme yöntemlerini kullanmak, analiz, sentez ve yorum yapabilme yeteneğini geliştirmek, 2024 coğrafya programının gerçek hedefleri olmuştur. 2018 coğrafya öğretim programının Türk milli eğitiminin beklenen amaçlarına ve çağın gereksinimlerine yeterince cevap vermemesi, programın zamanla güncelliğini yitirmesi, 2024 öğretim programının ise uygulamaya konulduğu günden bu yana uygulayıcılar tarafından yeterince kabul görmemesi, yeterince analiz edilemeden uygulamaya konulması araştırmanın problemini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı; 2024 yılında kabul edilen ve uygulamaya konulan coğrafya öğretim programının getirdiği yenilikleri analiz ederek, 2024 coğrafya öğretim programının temel felsefesini ortaya koymaktır. Araştırmada nitel bir yöntem benimsenmiş, doküman analizi yöntemi kullanılarak 2024 yıllarına ait ortaöğretim coğrafya öğretim programı incelenmiştir. Program her yönüyle ele alınmış olup, önceden belirlenmiş analiz kriterlerine göre yorumlanmıştır. Coğrafya dersi ile elde edilen bilgi ve beceriler günlük hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Coğrafya dersinin toplum ve devletin standartlarının yükseltilmesine katkı sunduğu, insan doğa etkileşimini anlama ve yorumlama sürecini yönettiği, beşeri faaliyetlerdeki sürdürülebilirlik kavramını en iyi şekilde tasarladığı, insan hayatını doğrudan ilgilendiren ve dünya gündeminde öne çıkan konularda (afetler küreselleşme, kentleşme, iklim değişikliği, çevre sorunları, sürdürülebilirlik,) önemli bir bilim olduğu özellikleri göz önüne alındığında coğrafya dersi önemli bir misyon üstlenmektedir. Coğrafya dersi; odağında "çevre-zaman-insan" temasının bulunması, insanoğlunun değişen ve çeşitlenen ihtiyaçları nedeniyle güncellemeye en çok ihtiyaç duyulan bilimler arasındadır. Bu durumun sonucu olarak da coğrafya öğretim programı ihtiyaçlar dâhilinde 2024 yılında güncellenmiş ve uygulamaya geçilmiştir. Bu kapsamda programın uygulayıcılar tarafından analiz edilmesi, amaçlarına ulaşabilmesi, bileşenlerinin çok iyi analiz edilmesi, eğitim öğretim faaliyetlerinin titizlikle programın yapısına uygun olarak planlanması gerektiğinden bu çalışma önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Öğretim Programı, Müfredat Değişikliği, Türkiye

PROCEEDING BOOK ISBN NR. : 978-625-5962-08-9

WHAT THE 2024 GEOGRAPHY CURRİCULUM REVEALS

Dr. Ramazan ÇİMEN
Meram Fen Lisesi Coğrafya Öğretmeni
cimenramazan@gmail.com.tr
Orcid: 0000-0002-09845-0071

ABSTRACT

This power is included in the innovations presented in the 2024 regional education programs accepted by the Board of Education. The 2018 geography curriculum was prepared with student-centered, spiral, holistic and unit regional sections, and the 2024 geography curriculum; It was prepared with a universal understanding in terms of skills based on the "Geography for Everyone" approach and in order to provide a stronger social creation sharing, it has reached people. Since learning in the real sense starts with "learning to learn"; The new geography program has become the real goal of the 2024 geography program by using its own learning methods, developing the ability to analyze, synthesize and interpret. The 2018 geography curriculum is the problem that the Turkish national education does not respond sufficiently to the expected goals and age, the program does not lose its up-to-dateness, and the 2024 curriculum is not accepted sufficiently by those who have been since the day it was put into practice, and it is put into practice without being analyzed sufficiently. The purpose of the study; The geography curriculum adopted and implemented in 2024 analyzes the innovations presented and reveals the basic chemistry of the 2024 geography curriculum. A qualitative method was adopted in the research, and the comprehensive analysis method was used to determine the secondary school geography curriculum for 2024. Whether there are any deficiencies in the entire program was interpreted according to the specified analysis criteria. The knowledge and skills acquired through geography lessons are part of daily life. Geography lessons contribute to the raising of the standards of society and components, manage the process of understanding and interpreting the transfer of human nature, design the sustainability scope in the best way in human sustainability, directly cover human life and stand out in the world climate (disasters globalization, urbanization, climate degradation, environmental problems, Sustainability, is an important science, considering the features of geography lesson is an important mission. Geography lesson; is among the sciences that need the most updating due to the diversity and diverse characteristics of human beings, where the conditions of "environment-time-human" are at the center. Since this situation is not possible, it was updated and put into practice in 2024 within the scope of geography curriculum needs. This study is important for the programs of this potential program to be analyzed by software, to be accessible to computer hardware, to analyze the components very well, to plan the programs of education and training programs in accordance with the program structure.

Keywords: Geography Curriculum, Curriculum Change, Türkiye

1.GİRİŞ

Milli Eğitim Bakanlığı Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından "daha güçlü bir toplum" oluşturmak, çağın gereklerini yerine getirmek, bir önceki programın eksiklerini tamamlamak ve herkes için coğrafya sloganını hayata geçirmek amacıyla coğrafya öğretim programı güncellenmiştir. Güncellenen bu öğretim programı gerek uygulayıcılar tarafından gerek veliler tarafından gerekse kamuoyu tarafından az da olsa eleştirilmiştir. Gerek programın karmaşık olduğu öne sürülmüş, gerek sahadan gerçekçi görüş alınmadığı vurgulanmış gerekse uygulamanın zor olacağı dile getirilmiştir. Bütün bunlara rağmen kademeli olarak uygulamaya konulan Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli olarak bilinen ve ortak metin esas alınarak yenilenen coğrafya dersi öğretim programı 2018 programına göre bazı farklılıklar göstermektedir. Bu program öğrenme alanlarının daha da genişletildiği, yapılandırmacı yaklaşımın benimsendiği, beceri eğitiminin ön plana çıkarıldığı, daha somut ve uygulamalı içeriklere yer verildiği, öğrencinin bütünsel gelişiminin dikkate alındığı, yetkin ve erdemli insan yetiştirmenin hedeflendiği, karmaşık ve soyut fikirleri eyleme dönüştürmeyi amaçlayan bir öğretim programı olarak hazırlanmıştır. 2024 coğrafya öğretim programında kökten değişikliğe gidilmiş ve herkes için coğrafya sloganıyla öğrenciler de üst düzey becerilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca daha güçlü bir toplum oluşturma sürecine katkı sağlamak bu programın ana hedeflerinden birisi olmuştur. Bu çalışmada yenilenen coğrafya öğretim programının getirdiği olumlu ve olumsuz yönleri ortaya koymak, öğrenme öğretme yaklaşımı açısından kıyaslamak amacıyla program analizi yapılmıştır. Bu analiz ile programın temel felsefesi ortaya konulmuştur. Bu program özünde becerinin ön plana çıkarıldığı, bütüncül ve yapılandırmacı yaklaşımın benimsendiği, tekrardan uzak, sade yapısıyla, karmaşık ve soyut fikirleri eyleme dönüştürmeyi hedefleyen kısacası yetkin ve erdemli insan yetiştirme felsefesini barındırmaktadır. Bununla da kalmayan 2024 programı; toplum ve devletin standartlarının yükseltilmesi, insan doğa etkileşimini anlama ve yorumlama sürecini yönetmesi, beşeri faaliyetlerdeki sürdürülebilirliği en iyi şekilde gerçekleştirmesi, insan hayatını etkileyen çevre sorunları, iklim değişikliği ve afetler konusunda bireyin her türlü destekçisi olması gibi önemli görev üstlenmektedir. Bu görevler dikkate alındığında programın analiz edilmesi ve eğitim öğretim faaliyetleri açısından değerlendirmesinin yapılması, program bileşenlerinin belirlenmesi, uygulayıcıların programla ilgili gerekli çalışmaları yapması ve programı amaçları doğrultusunda uygulanabilmesi açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın temel amacı; 2024 yılında kabul edilen ve uygulamaya konulan coğrafya öğretim programının getirdiği yenilikleri analiz ederek, 2024 coğrafya öğretim programının temel felsefesini ortaya koymaktır. Her geçen gün daha da önemli hale gelen coğrafya eğitiminin öğrencilere ve bireylere daha etkili ve kalıcı biçimde aktarılması gerekmektedir. Ayrıca; ideal bir coğrafya eğitiminin nasıl olması gerektiğinin ortaya konulması gibi hususlarının irdelenmesi, programın uygulayıcılar tarafından analiz edilmesi, amaçlarına ulaşabilmesi, bileşenlerinin çok iyi analiz edilmesi, eğitim öğretim faaliyetlerinin titizlikle programın yapısına uygun olarak planlanması gerektiğinden bu çalışma önem arz etmektedir. 2024 yılında kabul edilen coğrafya öğretim programının eğitim sistemine getirdiği yenilikler nelerdir? Bu yeniliklerin coğrafya eğitimindeki rolü nasıl olacaktır? Ayrıca; Öğrencilerin duyuşsal, bilişsel ve davranışsal, tepkileri ve bu tepkilerinin öğrenme düzeylerine olan etkileri, mevcut programın geçerliliğinin ortaya konulması ve elde edilen bulgular doğrultusunda daha sonra yapılacak programların düzenlenmesi için öneriler sunulması açısından önem arz etmektedir. Son olarak; coğrafya programının değerlendirmesinde, iyileştirilmesinde, etkin bir program haline getirilmesinde göz önünde bulundurulması gereken unsurlar nelerdir? Sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

3.ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Bu çalışma 2024 yılı ortaöğretim coğrafya öğretim programı ile sınırlıdır. 9. Sınıflardan başlanarak kademeli olarak uygulamaya konulan 2024 öğretim programının diğer programlardan farklarını ortaya koymak, olumlu ve olumsuz yönleri analiz etmek amacıyla hazırlanmıştır.

4.YÖNTEM

Araştırmanın amacı doğrultusunda 2024 ortaöğretim coğrafya öğretim programı; öğrenme öğretme süreci, beceriler, (kazanımlar), temalar ve içerikler önceden belirlenmiş analiz esaslarına göre incelenmiştir. Araştırmada “nitel” bir yöntem benimsenmiştir. Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. (2021) araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemini doküman analizi şeklinde yorumlamışlardır. Bu nedenle doküman analizi yöntemi kullanılarak veriler elde edilmiştir. Oluşturulan veriler bilgisayar ortamında Microsoft Word-Excel programları ile analiz edilmiş ve yorumlanmıştır.

5.BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde 2024 ortaöğretim coğrafya öğretim programında yer alan coğrafi beceriler ve değişikliklerin kapsamı, öğrenme öğretme süreci, beceriler, (kazanımlar), temalar ve içeriklere yönelik elde edilen veriler uygun istatistiksel tekniklerle analiz edilmiş, elde edilen sonuçlar tablolar halinde hazırlanarak sonuçlandırılmıştır. Lise coğrafya eğitiminde öğrencilerde coğrafi bilinç eksikliğinin giderilmesi ve coğrafyanın bir ders olmaktan ziyade hayatın kendisi olduğunun kavratılması, teknolojik gelişmelerin programa entegre edilmesi, öğrencilerde coğrafi becerilerin geliştirilmesi gibi amaçlarla coğrafya öğretim programında değişikliğe gidildiği tespit edilmiştir. 2024 coğrafya öğretim programı analiz edilmiş ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

2024 coğrafya öğretim programının yetkin ve erdemli insan yetiştirme, karmaşık ve soyut fikirleri eyleme dönüştürmeyi amaç edinen bir program olduğu, bütüncül ve yapılandırmacı yaklaşım ile hazırlandığı bulgularına ulaşılmıştır. Meb (2024)'e göre bütüncül bir yaklaşım ile ortaya konulan ve öğrencilerin çok yönlü gelişimini esas alan Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinde yapılandırmacı yaklaşım modeli esas alınmıştır. Farklı ülkelerdeki coğrafya öğretim müfredatıyla Türkiye'deki coğrafya öğretim programını karşılaştıran Ertürk ve Girgin (2005) bu ülkelerde coğrafya öğretim programının bütüncül bir yapıda olduğunu belirtmişlerdir. Farklı öğrenme stratejilerine de yer verilen 2024 coğrafya öğretim programı bu anlamda önem arz etmektedir. Meydan (2004)'da coğrafya ünitelerinin işlenişinde, birden fazla öğrenme stratejisi kullanmanın öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırdığı, hedeflere daha hızlı ulaştırdığını savunmuştur. Coğrafyanın ders olmanın ötesinde farklı stratejilerle toplumdaki her birey için günlük yaşantımızda hayatımızı kolaylaştıracak şekilde bütüncül bir yaklaşım ile tasarlandığı, 2024 öğretim programı Türkiye yüzyılı maarif modeli ortak metni temel alınarak yapılandırılmış olduğu saptanmıştır. Çimen (2008) teknolojik gelişmeler ve imkânlar, bilgi beceri ve tutumlar amaç ve hedefler bir programa yansıtıldığı oranda o program değer kazanır görüşünü benimsemektedir. 2024 öğretim programında (CBS) mekânsal bilgi teknolojilerini oluşturan bileşenler esas alınarak; donanım, yazılım, yöntem, veri elde etme, depolama, işleme, analiz etme ve benzeri gibi değerleri ön plana çıkaran bir süreç oluşturulmuştur. Özellikle dijital teknolojiler ve CBS'nin eğitim süreçlerine entegrasyonu, 2024 öğretim programında önemli bir yer tutmaktadır. CBS'nin programa uyarlanması, dijital içeriklerin genişletilmesi Artvinli (2010) tarafından da belirtildiği üzere teknolojinin coğrafya eğitimindeki etkin rolüne paralel bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda coğrafya artık günümüzde konuların

anlatılıp geçildiği ve sadece sınavlarda kullanılan ezber dersi olmaktan çıkmıştır. 2018 öğretim programı dört öğrenme alanından yani üniteden oluşmaktadır. Bunlar; doğal sistemler, beceri sistemler, küresel ortam bölgeler ve ülkeler, çevre ve toplumdur. 2024 öğretim programı ise yedi öğrenme alanı ya da üniteden oluşmuştur. Bunların; coğrafyanın doğası, mekânsal bilgi teknolojileri, doğal sistemler ve süreçler, beşeri sistemler ve süreçler, ekonomik faaliyetler ve etkileri, afetler ve sürdürülebilir çevre, bölgeler ülkeler ve küresel bağlantılar olduğu tespit edilmiştir. 2018 coğrafya öğretim programında ortaokulu tamamlayan öğrencilerin ilkokulda kazandıkları becerileri geliştirerek milli manevi değerleri benimsemiş hakları kullanan sorumluluklarını yerine getiren P (primer) temel düzey ve beceri yetkinlikleri kazanmış bireyler olarak yetişmelerini sağlamaktır. Buna karşılık 2024 öğretim programı bütüncül bir yapı ile hazırlanmış ilkokuldan liseye kadar tüm programlar birbiriyle entegre edilmiş ve öğrencinin bütüncül gelişimine yer verilmiş olduğu tespit edilmiştir. 2018 öğretim programı genel anlamda "değerler eğitimini" öğretim programının içerisine entegre etmiş ve öğrencilerden bunu davranış haline getirmelerini amaç edinmiştir. Bu bağlamda öğrencinin temel değerleri benimsemiş birer bireyler olarak yetiştirilmesi bu programın asli görevleri arasında yer almaktadır. 2018 öğretim programında ön plana çıkan değerler eğitimi herhangi bir ünite ya da konu alanı şeklinde değil programın içerisine entegre edilmiş şekilde verilmiştir. Aynı zamanda öğretim programının içerisinde kök değerler, adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik yardımseverlik gibi kavramlara yer verilmiştir. 2024 öğretim programında ise öğrencilerin çok yönlü gelişimini sağlamak amacıyla "beceri temelli" coğrafya eğitim planının tasarlandığı tespit edilmiştir. 2018 öğretim programı "ünite temelli" ve "sarmal" bir yapıda öğrenmeyi hedef alırken kazanımlar programın odağında bulunmaktadır. 2024 öğretim programında ise; kazanımlar yerini "öğrenme çıktılarına"(beceri) bırakmıştır. Sarmal eğitim modelinin yerini "bütüncül" eğitim modeline bıraktığı saptanmıştır. Öğrenci merkezli yaklaşımın her iki programda da benimsenmiş olduğu (MEB,2024) saptanmıştır. 2024 Coğrafya programında ders saatleri sayısında herhangi bir değişikliğin yapılmadığı, 9. Sınıflarda 2 ders saati, 10. Sınıflarda 2 ders saati, 11. Sınıflarda 2 ve 4 saat ders saati, 12. sınıflarda 2 ve 4 saat ders saati şeklinde devam etmekte olduğu tespit edilmiştir (MEB,2024). 2024 coğrafya programında kazanımların (beceriler) genel itibariyle sayıca azaltıldığı, 2024 programı ile öğrencilerde alan becerisi, kavramsal beceriler, sosyal duyusal beceriler, okuryazarlık becerileri, değerler, eğilimler ve disiplinler arası bakış açısının geliştirilmesinin hedeflendiği tespit edilmiştir (MEB,2024). Programın aynı zamanda temel eğitim düzeyindeki

coğrafya konularını esas alan dikey bağlantılı, tekrardan uzak, sade ve öğrencinin derinleşebileceği bir yaklaşım felsefesi ile oluşturulduğu saptanmıştır.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın önceki bölümlerde elde edilen bulgular ve yapılan yorumlarla ilişkili olarak sonuçlara yer verilmiştir. Bu sonuçlara dayalı olarak önerilerde bulunmuştur. 2024 coğrafya programını çeşitli açılardan ele alarak uygulanabilirliğini açıklamak, olumlu ve olumsuz yönlerini değerlendirmek, coğrafya eğitiminin problemlerinin giderilmesine katkı sağlamak üzere bu çalışma hazırlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda; 2024 coğrafya öğretim programları karşılaştırılarak; içerik, materyal, yöntem, strateji, uygulanabilirlik, öğrenim alanları, ölçme değerlendirme kriterleri ve benzeri durumları ile incelenmiş, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır; Teknolojik gelişmeler, sıklıkla görülmeye başlanan çevre sorunları, doğal ve beşeri süreçlerde yaşanan etkileşim ve değişimler, bireyin bütüncül ve çok yönlü gelişimi gerçekleştirmek, daha güçlü bir toplum oluşturma sürecine katkı sağlamak, değişen ve çeşitlenen ihtiyaçları esas almak suretiyle 2024 öğretim programı oluşturulmuştur. İlkokuldan liseye kadar "bütüncül" bir yapıda hazırlanmış ve öğrencinin çok yönlü gelişimini esas almış, bilgi, iletişim ve teknoloji ile bütünleşmiş, herkes için coğrafya sloganıyla oluşturulmuştur. Beceri temelli, bütüncül, yapılandırmacı, sorgulama temelli anlayışla hazırlanmış, çok yönlü materyal kullanımına yönelik bir program olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. Yenilenen programda ayrıca okul temelli planlama"ya yer verildiği tespit edilmiştir. Coğrafyanın bir ders olmaktan ziyade hayatın içerisinde ve hayatı kolaylaştıran bir bilim olarak görüldüğü, dolayısıyla coğrafya eğitimi bambaşka bir boyut kazanmış ezber dersi olmaktan uzaklaştırılmış, uygulamaya yönelik beceri temelli öğretimin odak noktasına alındığı ders haline getirilmiştir. Bu program öğrencilerin her yönüyle geliştirilmeye çalışıldığı bir yaklaşımı benimsemektedir. Bu yaklaşımı benimsemiş uygulayıcıların programı iyi analiz ederek planlama yapmaları gerekmektedir. Bu bağlamda coğrafya öğretmenlerine büyük görev düşmektedir. Program dâhilinde öğretmenler artık klasik ders anlatımından uzaklaşmalı ve öğrencilerin üst düzey coğrafi becerisini geliştirmeye yönelik planlama yapmalıdır. Coğrafya eğitiminde yeni bir eğitim öğretim sürecinin başladığı göz ardı edilmeden öğrencilerde coğrafi yeterliliğin sağlanması ve coğrafyanın bir ders değil, hayatın kendisi olduğunun kavratılması, programda yer alan teknolojik gelişmelerin programa entegre edilerek öğrencilerin bu gelişmeleri uygulayabilir düzeye getirilmesi gerekmektedir. Öğretim programının ana felsefesi uygulayıcılara yeteri kadar ve süreç içinde anlatılmalı, kılavuz kitaplar hazırlanmalı, kamuoyu,

veliler ve öğrenciler program konusunda bilgilendirilmelidir. Çimen (2021) Coğrafyanın gerek program ile ilgili sorunları, gerekse araç-gereç, materyal sorunları ile öğretmen ve diğer sebeplere bağlı problemler eşliğinde amacına ulaşmasının mümkün olmayacağını belirtmiştir. Günümüz gereksinimleri dikkate alınarak çok yönlü ve köklü değişikliklere yer verilerek değiştirilen öğretim programının işlerliğini arttırarak programın hedeflerine ulaşması, Türk Milli Eğitimine faydalı olabilmesi amacıyla; Coğrafya öğretim programının karmaşık yapıdan uzaklaştırılarak daha sade ve anlaşılabilir program haline getirilmesi önerilmektedir. Ayrıca üst düzey öğrenci becerilerinin hedeflendiği, araştırmacı ve sorgulayıcı bireyler yetiştirmeyi odağında bulunduran, öğretmenin rehber görevi üstlendiği, eğitim öğretim materyallerinin programın gerektirdiği şekilde geliştirildiği programların tasarlanması önerilmektedir.

7. KAYNAKÇA

Artvinli, E. Coğrafya Öğretmenlerinin Öğretme Stilleri. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 9(33), 387-408, (2010).

Çimen, R. *Yeni coğrafya müfredatının öğretmen ve öğrenci görüşleri açısından değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, (2008).

Çimen, R. *Lise coğrafya eğitiminin önündeki fırsatlar ve engeller: öğretmenler için bir karma yöntem araştırması*, (Yayımlanmamış doktora tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (2021).

Ertürk, M., Girgin, M. Standartları Bakımından Coğrafya Müfredat Programlarının Karşılaştırması, Doğu Coğrafya Dergisi, (13), 219-232, (2005).

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç., & Nas, E. Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4(1), 227-250, (2021).

MEB. (2024). *Ortaöğretim coğrafya dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

Meydan, A. *Sosyal bilgiler dersi coğrafya ünitelerinin işlenişinde öğrenmeyi öğrenme stratejilerinin öğrencilerin başarı ve tutumlarına etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (2004).

https://tymm.meb.gov.tr/ogretim-programlari/cografya-dersi(Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://meb.gov.tr/ (Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://ogmmateryal.eba.gov.tr/ (Erişim tarihi: 10.12.2024)

https://tymm.meb.gov.tr/ (Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://ttkb.meb.gov.tr/ (Erişim tarihi: 15.12.2024)

TÜRKİYE'DE BULUNAN BAZI SULAK ALAN BİTKİLERİNİN EKONOMİK VE EKOLOJİK ÖNEMİ

Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU [1]

[1]Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi aliimamoglu@yandex.com- 0000-0001-9197-1029

Özet

Bu makale, Türkiye'deki sulak alan bitkilerinin ekolojik ve ekonomik önemini incelemektedir. Sulak alan bitkileri, su kalitesinin arttırılması, karbon dengesinin düzenlenmesi, erozyonun önlenmesi ve yeraltı su kaynaklarının temizlenmesi gibi birçok çevresel fayda sağlar. Ayrıca, sulak alanlar fauna çeşitliliğini artırır ve yerel halkın sürdürülebilir tarım ve balıkçılık gibi faaliyetlerini destekler. Sazlar gibi bitkiler, suyun doğal arıtılmasında önemli bir rol oynar ve suya karışan besin elementlerini engelleyerek kirliliği azaltır. Dişbudak ağacı gibi türler, fotosentez sağlayarak ekosistemi destekler. Sulak alan bitki türleri, geleneksel tıptan, gıda ve inşaat sektörlerine kadar geniş bir yelpazede kullanılmaktadır. Örneğin, kuşburnu, zambak ve nilüfer gibi bitkiler, hem besin değeri yüksek hem de sağlık faydaları sunar. Dişbudak ağacının odunu, mobilya ve inşaat sektörlerinde yaygın olarak kullanılırken, kuşburnu çayı bağışıklık sistemini güçlendirme gibi sağlık faydaları sağlar. Saz ve kamış bitkileri, özellikle inşaat ve el sanatları alanında kullanılırken, turizm açısından da önemli rol oynamaktadır. Sulak alanlar, iklim değişikliği, su kirliliği ve şehirleşme gibi tehditlerle karşı karşıyadır. Bu ekosistemlerin korunması, biyoçeşitliliği sürdürmenin yanı sıra, yerel halkın ekonomik refahı için de kritik öneme sahiptir. Sürdürülebilir bitki kullanımı, doğal yaşam alanlarını bozmadan yapılmalı, yerel halkın bu kaynakları bilinçli şekilde kullanmasına dayalı olmalıdır. Türkiye'deki sulak alanlar, ekolojik dengeyi sağlamakla birlikte, kültürel ve ekonomik kalkınma açısından büyük öneme sahiptir. Sulak alan bitkileri, geleneksel tıptan gıdaya, inşaattan sanata kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir ve doğal kültürel mirası oluşturur. Bu alanların korunması ve sürdürülebilir kullanımı, sadece bitkilerin değil, tüm ekosistemlerin sağlığını koruyacaktır. Koruma ve sürdürülebilir kullanım ise ancak halkın da dahil edildiği bütüncül bir yaklaşımla sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler: Sulak alan, bitki, ekonomik önem.

Abstract

This article examines the ecological and economic importance of wetland plants in Turkey. Wetland plants provide numerous environmental benefits, such as improving water quality, regulating carbon balance, preventing erosion, and cleaning groundwater. Additionally, wetlands enhance fauna diversity and support local communities' sustainable agriculture and fishing activities. Plants like reeds play a significant role in natural water purification by preventing the mixing of nutrients into the water, thus reducing pollution. Species like the ash tree support the ecosystem by providing photosynthesis. Wetland plant species are used in a wide range of sectors, from traditional medicine to food and construction. For example, plants like rose hips, lilies, and water lilies are nutritionally valuable and offer health benefits. The wood of the ash tree is widely used in the furniture and construction industries, while rose hip tea strengthens the immune system. Reeds and canes are particularly used in construction and handicrafts, and they also play an important role in tourism. Wetlands are facing threats from climate change, water pollution, and urbanization. The conservation of these ecosystems is critical not only for maintaining biodiversity but also for the economic welfare of local populations. Sustainable plant use should be carried out without disrupting their natural habitats and based on local communities using these resources consciously. Wetlands in Turkey are crucial for maintaining ecological balance, as well as for cultural and economic development. Wetland plants have a wide range of uses, from traditional medicine and food to construction and arts, forming part of the natural cultural heritage. The protection and sustainable use of these areas will safeguard not only the plants but also the health of the entire ecosystem. Conservation and sustainable use can only be achieved through an integrated approach that involves the public.

Keywords: Wetland, plant, economic importance.

Giriş

Sulak alan ekosistemi tarih boyunca toplumları sosyal, kültürel ve ekonomik yönden etkilemiştir (Tırıl, 2006). Ramsar'a göre çeşitli şekillerde sınıflandırılan sulak alanlar denizel karasal ve yapay olarak üç ana başlıkta ayrılır (Peck, 1999). Su Bitkileri su yüzeyinde veya sualtında yaşayabilirler. Bataklık Bitkileri suyun kenarlarında, nemli topraklarda yetişen bitkilerdir. Kıyı Bitkileri ise suyun kenarlarında ve tuzlu ortamlarda yaşayabilen bitkilerdir. Bu ekosistemler ülkemizde de farklı bölgelerde bulunmakla birlikte üzerlerinde çeşitli baskı unsurları bulunmaktadır. Türkiye'de doğal ve/veya insan kaynaklı nedenlerle ekolojik ve

hidrolojik olarak olumsuz etkilere maruz kalan doğal göl ve sulak alanların sayısı hızla artmaktadır (Topaldemir ve Taş, 2022). Öte yandan bu alanlar ülkemizin tür çeşitliliğinin çok fazla olmasında oldukça önemli yer tutmaktadır. Türkiye Florasına eklenen yeni taksonlar ile ülkemizin toplam tür sayısı tür sayısı 13000'in üzerine çıkmış, endemik tür sayısı ise 3035e ulaşmıştır (Özhatay, Kültür ve Gürdal, 2011). Türkiye'nin bu zengin florası; bitki formasyonlarının türce çeşitliliği, bitkilerin farklı coğrafi yapılarda yetişmesi, mikroklimatik değişiklikler ve farklı toprak tiplerinden kaynaklanmaktadır (Avcı, 2005). Bu aşamada sulak alanlar kendine has zengin ekolojileri ile çokça endemik türde barındırması açısından biriciktir.

Bu araştırma sulak alanlarda yaygın olarak karşımıza çıkan bitkiler ve bu bitkilerin kullanım alanları ile ilgili bir inceleme yapmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Burada yaygın türlerden çeşitli sazlar, nilüfer bitkisi, zambak, kuşburnu, tavşan memesi, dişbudak gibi türler ele alınmış ve ekolojik koşulları ile ekonomik değerleri ele alınmıştır. Bu bitkilerin doğal yaşam alanlarının korunması aynı zamanda ekonomik olarak kullanılması meselesi ülkemizin önemli problemlerinden birisi olup, araştırma bu konuya çeşitli çözümler sunmayı hedeflemektedir.

Sulak Alan Bitkilerinin Ekolojik Önemi

Sulak alan bitkileri, çevreye önemli faydalar sağlamaktadır. Aynı zamanda yöresel ekosistem içerisinde önemli görevlerde bulunmaktadır. Sulak alan bitkileri su kalitesini arttırır, karbon dengesini düzenler, yeraltı sularını temizler, erozyonu öneler ve fauna çeşitliliğini arttırır. Ayrıca, sulak alanlarda bulunan bitkiler, yerel halkın sürdürülebilir tarım ve balıkçılık gibi faaliyetlerini destekler.

Sucul bitkiler, sulak alanlarda suyun tutulmasını sağlayarak, aşırı su birikintilerinin önüne geçer ve suyun doğal arıtılmasında önemli bir rol oynar (T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2016). Bu anlamda saz bitkileri, özellikle fosfor, azot ve potasyum gibi besin elementlerinin suya karışmasını engelleyerek, kirliliği azaltan doğal filtre görevi görmektedirler. Ayrıca ortamda önemli yer tutan dişbudak ağacı yakınındaki ekosistemi besleyen ve diğer bitki türlerinin büyümesini destekleyen önemli bir fotosentez kaynağıdır.

Sulak Alan Bitkilerinin Kullanım Alanları Ekonomik Önemi

Sulak alan bitkileri, dünya genelinde pek çok yörede farklı amaçlarla kullanılmaktadır. Bu kullanımlar sektörel olarak başlıklandırılmış ve kabaca bazı önemli noktalara değinilmiştir.

Örneğin geleneksel tıpta hatta bugün modern tıpta yaygın olarak kullanılan türler bulunmaktadır. Tıbben sağlıklı olan bu bitkilerin bazıları yöresel yemeklerde kullanılır bazıları ise doğrudan kendileri yöresel bir tat olarak karşımıza çıkar. Bölgesel olarak değişmekle birlikte dünyanın bazı bölgelerinde ev yapımında kullanılan sucul sazlar olsa da Türkiye de konut yapımında ancak odunsu türler kullanılabilmektedir. Hayvancılıkta da önemli yeri olan bu bitkiler esasında sulak alan ekolojisinde bir bütün olarak daha kıymetli ve önemlidir. Yani bu alanların hayvancılıkta yoğun olarak kullanılan sahalar olması buradaki bitki çeşitliliği ile de ilgilidir. Bazı bitkiler bulunduğu yöreyi estetik ve kültürel değerleri nedeniyle turistik cazibe merkezi haline getirebilir. Özellikle nilüfer gölleri ve suçiçekleri, doğa fotoğrafçılığı ve ekoturizm için popüler alanlardır. Yerel halk, bu bitkilerden elde ettiği gelirle ekonomik fayda sağlamakta ve bölgesel turizme katkı sunmaktadır.

Bazı Sulak Alan Bitkileri ve Kullanım Alanları

Dişbudak Fraxinus

Dişbudak ağacı, ekolojik ve ekonomik açıdan önemli, sağlam yapısı ve estetik özellikleriyle de çok yönlü kullanışlılığa sahip bir bitkidir. Türüne göre maksimum boyu 10-30 m arasında değişebilen dolgun ve düzgün gövdeli yuvarlak tepeli ağaçlardır. Ülkemizde 3 farklı türü bulunmaktadır. Çok fazla alanda kullanımı bulunan Dişbudak ülke yerelde olduğu kadar ülke ekonomisinde de yeri olan bir türdür.

Dişbudak ağacının odunu, oldukça sert, dayanıklı ve elastik olduğu için inşaat ve el sanatları alanında kullanılmaktadır. Mobilya üretiminde sıklıkla tercih edilen bir malzeme olup, özellikle

el işçiliği gerektiren mobilyalar bu ağaçtan üretilir. Dayanıklılığı sebebiyle sproda kullanılan sopaların yapımında kullanılır. Zemin kaplama ve düşeme işlerinde, kapı pencere yapımında kullanılır. Tıbbi olarak ise kabukları ağrı kesici özellikte olması sebebiyle eklem romatizma ağrılarında mide ile alakalı sindirim sistemi bozukluklarında etkili olduğu düşünülmektedir. Ağacın sert ve dayanıklı gövde yapısı yüksek kalorili olması odun ve odun kömürü olarak kullanılmasını mümkün kılmaktadır. Dişbudak, hızlı büyüyen ve dayanıklı yapısıyla peyzaj düzenlemelerinde de tercih edilir. Çit ve orman düzenlemeleri için uygun bir türdür. Ayrıca, rüzgar önleyici olarak da kullanılabilir. Yine bahçelere süs bitkisi olarak kullanımı mevcuttur. Ayrıca yaprakları hem hayvan yemi olarak kullanılabilmekte hem de yapraklarından çay yapmak suretiyle böbreklerle ve ödemlerle alakalı problemlere iyi gelmektedir.

Kuşburnu (Rosa canina)

Kuşburnu, gülgiller familyasından (Rosaceae), Türkiye'nin çeşitli sulak alanlarında ve orman kenarlarında yaygın olarak bulunan bir türdür. Genellikle dikenli, sarılıcı ya da çalı formunda olan bu bitki, kırmızı meyveleriyle bilinir.

Kuşburnu, besin değeri yüksek olan ve pek çok kültürel, gıda ve sağlık kullanımı bulunan bir bitkidir. Türkiye'de geleneksel olarak reçel, marmelat ve şurup yapımında kullanılır. Özellikle kış aylarında vitamin C kaynağı olarak tüketilir. Soğuk algınlığı ve gribe karşı kuşburnu çayı

yapılarak tüketilir. Aynı zamanda çeşitli yemeklerde de alternatif malzeme olarak kullanılır. Genel vücut bağışıklığını yükseltir. Cilt Bakımında kuşburnu yağı, özellikle cilt yenileyici, nemlendirici ve yaraların iyileşmesine yardımcı olma gibi özellikleri nedeniyle kullanılır. Yine eklem ağrıları ve romatizmal hastalıklara karşı doğal tedavi ürünüdür.

Ruscus (Ruscus aculeatus)

Ruscus, zambakgiller (Liliaceae) familyasına ait, genellikle yaprakları yerine yeşil, etli gövde parçalarıyla fotosentez yapan ve dikenli bir yapıya sahip olan, çalımsı bir bitkidir. Türkiye'de sulak alanların kenarlarında, ormanlık bölgelerde ve bazı nemli arazilerde yetişir. Ruscus bitkisi, tıbbi özellikleri nedeniyle geleneksel kullanımda önemlidir.

Ruscus, özellikle kan dolaşımını iyileştirici etkileriyle bilinir. Varisli damarlar ve kan dolaşımı sorunları olan kişilerde kullanılır. Kan dolaşımına iyi geldiği için kozmetikte de kullanımı vardır. Özellikle gözaltı morluklar kırışıklık gidericilerde yer alır. İçerdiği bazı bileşikler, vücutta iltihaplanmayı azaltmaya yardımcı olabilir. Bu nedenle, özellikle romatizma ve eklem rahatsızlıklarında kullanılır. Dekoratif olarak çiçek düzenlemelerinde iç mekan tasarımlarında kullanılır. Bazı bölgelerde ise kökleri hayvan yemi olarak kullanılır. Ayrıca modern sanayide ilaç yapımında da kullanılmaktadır.

Nilüfer (Nymphaea spp.)

Nilüfer (Nymphaea spp.) sulak alanların etrafındaki göletlerde ve göllerde bulunur ve yerel halk tarafından hem gıda hem de sağlık amaçlı kullanılır. Nilüferin kökleri, bazı Anadolu köylerinde geleneksel yemeklerde ve çaylarda kullanılır. Ayrıca, bu bitkinin bazı türleri, antioksidan özellikleri nedeniyle geleneksel tıpta da yaygın olarak kullanılır. Nilüferin kökleri, özellikle Anadolu'nun bazı bölgelerinde geleneksel yemeklerde kullanılır. Nilüfer kökü, besleyici özelliklere sahip olup, haşlanarak yenilebilir. Nilüfer tohumları da bazı yörelerde tatlı yapımında kullanılır. Nilüferin çiçekleri ve kökleri, sakinleştirici etkileriyle tanınır. Özellikle

kalp rahatsızlıkları, mide problemleri ve sinirsel hastalıklar için bazı yörelerde kullanılmaktadır.

Saz ve Kamış

Saz, özellikle Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaygın olarak kullanılır. Sazdan yapılan malzemeler, ev yapımında (çatı örtüsü, duvar örme, vb.), sepetçilik, halı ve kilim dokumacılığında, hatta hayvan barınaklarının yapımında kullanılır. Kamış, su kenarlarında büyüyen uzun, ince bir bitkidir ve geleneksel Türk evlerinin yapımında çatı örtüsü ve duvar malzemesi olarak yaygın olarak kullanılır. Bu bitkiler yerel tıpta çeşitli ilaçlar yapmak için kullanılır. Sazın gövdesi, anti-inflamatuar özelliklere sahip olduğu düşünülen bir bileşik içerir ve soğuk algınlığına karşı kullanılır. Bazı bölgelerde, sazın yenilebilir kökleri ve sapları yemeklerde kullanılır. Geleneksel evlerin çatıları, duvarları ve döşemeleri için bu bitkiler kullanılır. Ayrıca, çeşitli sepetler, halatlar ve dokuma ürünler de kamış ve sazdan yapılır. Kamışın sapları, geleneksel el sanatlarında, sepet yapımında, halı ve kilim dokumacılığında kullanılır.

Sulak Alan Bitkilerinin Korunması ve Sürdürülebilir Kullanımı

Sulak alanlar, iklim değişikliği, su kirliliği, orman alanlarının tarım arazilerine dönüştürülmesi ve şehirleşme gibi nedenlerle tehdit altındadır. Bu ekosistemlerin korunması, yalnızca biyoçeşitliliği sürdürmek için değil, aynı zamanda yerel halkın geleneksel yaşam biçimlerini sürdürebilmesi için de kritik önem arzetmektedir. Diğer bir deyişle bu alanların tehdit altında olması demek aynı zamanda buralarda yaşayan ve sulak alan ile ekonomik bağı olan toplumların da risk altında olması anlamına gelmektedir. Ülkemizde kuruyan göller ve bu sebeple biten tarımsal faaliyetlere bağlı ortaya çıkan zorunlu göçlere örnekler mevcuttur. Bu sebeple buralardaki halk kendi kaderini belirlemesi açısından sürdürülebilir yaklaşımlar sergilemek zorundadır. Yani sulak alan bitkilerinin sürdürülebilir kullanımı, yerel halkın bu kaynakları bilinçli şekilde kullanmasına dayalıdır. Özellikle tıbbi ve gıda amaçlı bitkilerin, doğal ortamları bozulmadan toplanması önemlidir. Ayrıca, yerel yönetimler ve çevre örgütleri de bu alanların korunması konusunda hassas davranmalıdır. Ayrıca, sulak alanların rehabilitasyonu ve ekosistem hizmetlerinin artırılması için projeler geliştirilmelidir. Yerel halkla birlikte ekonomik gelir elde ederek aynı zamanda ekosistemi koruyarak sürdürülebilirlik sağlanabilir. Bu durumun örnekleri ülkemizde mevcuttur.

Sonuç

Sonuç olarak, Türkiye'deki sulak alanlar, yalnızca ekolojik dengeyi sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kültürel ve ekonomik kalkınma açısından da çok önemlidir. Bazı sulak alan bitkileri, hem doğanın korunmasına katkı sağlamakta hem de yerel halkın geçiminde önemli bir kaynak görevi görmektedir.

Sulak alan vejetasyonu her bir bireyiyle, hem ekosistem sağlığı hem de yöre insanı açısından çok değerli kaynaklardır. Geleneksel tıptan gıdaya, inşaattan el sanatlarına, alternatif tedaviden peyzaj düzenlemelerine kadar pek çok alanda kullanılan sulak alan bitkileri, doğal aynı

zamanda kültürel mirasın bir parçasıdır. Sulak alanların sürdürülebilir şekilde kullanılması ve korunması için daha fazla çaba gösterilmesi gerekmektedir. Sulak alanların korunması ve yönetilmesi, sadece bitkilerin değil, bu ekosistemlere bağlı tüm yaşamın korunmasına yardımcı olacaktır. Aynı zamanda ortamdaki tüm canlılığı korumak ekosistemin tamamını koruyacaktır.

Kaynakça

Avcı, M. (2005). "Çeşitlilik ve Endemizm açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü". İ. Ü. Coğrafya Dergisi, 13: 27- 55.

Özhatay, F.N., Kültür, Ş., Gürdal, M. (2011). "Check List of Additional Taxa to the supplement Flora of Turkey-V". Turkish Journal Botany, 35: 589-624.

Peck, D. (1999). The Ramsar Convention definition of "Wetland" and Classification System for Wetland Type.

T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı. (2016). Sulak Alanların Ekolojik ve Ekonomik Önemi. Bakanlık Yayınları.

Tırıl, A. (2006). "Sulak alanlar". Oran Yayınları, İzmir.

Topaldemir, H., ve Taş, B. (2022). İklim değişikliğinin sulak alan ekosistemleri üzerindeki etkisi: Yeşilırmak deltasında sığ sulak alanlarda bir inceleme. In International Conference on Chemical and Biological Sciences (pp. 20-21).

Yeralan Şelaleleri ve Gömük Menderesleri̇n Eko-Turizmi ve Rekreasyonel Potansiyeli

Doç. Dr. Ali İMAMOĞLU [1]

[1]Sinop Üniversitesi, Eğitim Fakültesi aliimamoglu@yandex.com- 0000-0001-9197-1029

Özet

Şehirleşme, hava kirliliği ve stresli yaşam insanları doğayla iç içe vakit geçirmeye yönlendirmektedir. Son yıllarda doğa turizmi ve eko-turizm kavramları önemli bir gelişim göstermiştir. Eko-turizm, doğal alanları keşfetmek, öğrenmek ve korumak amacıyla yapılan sorumlu turizm faaliyetleridir. Doğal rekreasyon alanlarının korunması, doğru planlama ve sürdürülebilirlik gerektirir. Yeralan Şelaleri ve doğa yürüyüş parkuru, Samsun il sınırlarında, Kavak ilçesi, Yeralan köyü yakınlarındadır. Şelaleler, Samsun-Çorum yolu üzerinden 7.8 km mesafede ulaşılabilen bir doğa alanıdır. Bu bölge, çeşitli şelaleler, gömük menderesler ve heyelan alanlarıyla dikkat çekmektedir. Bu anlamda coğrafi bir perspektifle gözlem yapmak mümkü bir sahadır. Araştırma alanı, Üst Kretase yaşlı formasyonlar ve volkanik arakatkılı jeolojik yapılarla karakterizedir. Şelaleler, Karasungur Deresi ve Kale Deresi üzerinde oluşmuş ve bu dereler, Kocadağ'ın güneydoğusundaki kaynaklardan beslenmektedir. Ayrıca, bölgedeki iklim koşulları, şelalelerin gelişim sürecini etkileyen yağışlar ve sıcaklık değişimleriyle şekillenir. Bölgenin bitki örtüsü, suya bağlı olarak zengin bir çeşitlilik göstermektedir. Dere boylarında kızılağaç, söğüt gibi su seven bitkiler bulunurken, vadi boyunca meşe, kayın ve gürgen gibi ağaç türlerine rastlanmaktadır. Bahar aylarında, otsu bitkilerin çiçeklenmesiyle görsel bir şölen yaşanır. Yeralan şelaleleri, doğa yürüyüşleri, coğrafi yapıları ve zengin bitki örtüsüyle yüksek bir rekreasyonel potansiyele sahiptir. Bölge, Samsun ilinin diğer turistik alanlarıyla birlikte, çevre illerden turist çekme kapasitesine sahiptir. Eko-turizm faaliyetleri ve yürüyüş parkurları, ziyaretçilerin doğayla iç içe vakit geçirmesini sağlar. Yeralan Şelalesi ve çevresi, henüz geniş kitleler tarafından keşfedilmemiştir ancak doğaya olan ilginin artmasıyla birlikte insanlar bu tür alanlarda yapılan yürüyüşlere katılmaya başlamıştır. Sahada; Yürüyüş yollarının düzenlenmesi ve tabelaların yerleştirilmesi, Doğal çevre hakkında bilgilendirici panoların kurulması, Çevre güvenliği ve yangın risklerine karşı önlemler alınması gibi uygulamalar yapılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Yeralan, Şelale, Gömük menderes, Rekreasyon.

Eco-Tourism and Recreational Potential of Yeralan Waterfalls and İncised Meanders

Abstract

Urbanization, air pollution, and stressful lifestyles are pushing people to spend more time in nature. In recent years, the concepts of nature tourism and eco-tourism have shown significant development. Eco-tourism refers to responsible tourism activities undertaken to explore, learn about, and preserve natural areas. The conservation of natural recreation areas requires proper planning and sustainability. The Yeralan Waterfalls and nature walking trail are located in the Kavak district of Samsun Province, near the village of Yeralan. The waterfalls are situated 7.8 km away from the Samsun-Çorum highway, making it accessible to visitors. This region is notable for its various waterfalls, incised meanders, and landslide areas. It offers an opportunity for geographical observation. The study area is characterized by Upper Cretaceous-aged formations and volcanic intercalated geological structures. The waterfalls have formed on the Karasungur and Kale streams, which are fed by the sources in the southeastern slopes of Kocadağ. Additionally, the climatic conditions in the region shape the development process of the waterfalls, influenced by rainfall and temperature fluctuations. The region's vegetation cover exhibits rich diversity, largely influenced by water. Riparian areas host water-loving plants such as alder and willow, while oak, beech, and hornbeam trees are found along the valley. In the spring, a visual feast occurs as herbaceous plants bloom. Yeralan Waterfalls, with its nature walks, geographical features, and rich vegetation, holds high recreational potential. The area, together with other tourist attractions in Samsun province, has the capacity to attract tourists from neighboring cities. Eco-tourism activities and walking trails allow visitors to spend time immersed in nature. The Yeralan Waterfalls and its surroundings have not yet been widely discovered, but with increasing interest in nature, people have begun to participate in walks in such areas. The implementation of measures such as the organization of walking trails, installation of informative panels about the natural environment, and taking precautions against environmental safety and fire risks should be considered for the area.

Keywords: Yeralan, Waterfall, İncised meander, Recreation.

GİRİŞ

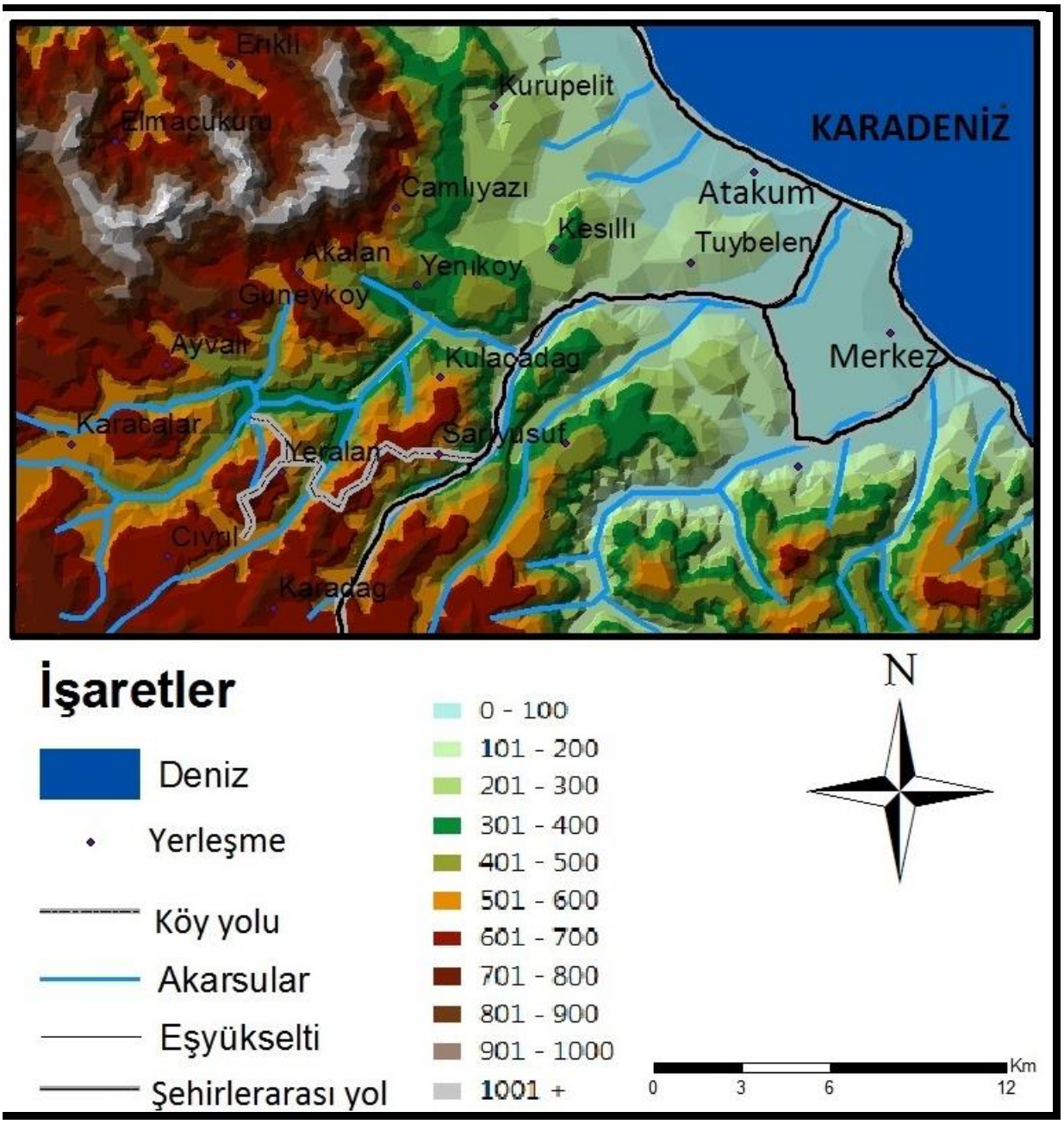
Günümüzde şehirleşmeye bağlı olarak artan hava kirliliği ve stresli şehir yaşamı insanları, boş zamanlarını doğayla baş başa kalarak değerlendirme yoluna sürüklemektedir. Özellikle son yıllarda doğaya karşı artan ilgi bazı araştırmacıların dikkatini çekmiş bu amaçla doğadaki rekreasyonel alanlarla ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Ayrıca günümüzün en büyük endüstrilerinden olan turizm endüstrisi de boyut kazanmış doğa turizmi daha da gelişmiş ve eko-turizm kavramı ortaya çıkmıştır. Eko-turizm, insanların nispeten bozulmamış doğal alanlardaki yabani bitki, hayvan, manzara ile kültürel değerleri keşfetmek, öğrenmek ve onlara değer vermek amacıyla yaptıkları sorumlu bireysel faaliyetlerdir (Ozaner, 2002). Bu tanıma göre doğal rekreasyon alanları ve eko-turizm alanlarında sürdürülebilirlik kavramına önem verilmeli bu tür alanların korunmasına gereken hassasiyet gösterilmelidir. Aksi takdirde bu alanlar kısa zamanda doğal ekolojisini kaybedecektir. Bunun yaşanmaması içinde öncelikle yapılması gereken doğru rekreasyon planlaması yapılması ve turizm potansiyelinin belirlenerek yöneticilere sunulmasıdır.

Önemli doğal güzelliklerden birisi olan şelaleler eko-turizm ve rekreasyon faaliyetleri açısından çekiciliği yüksek oluşumlardan birisidir. Çalışmamıza konu olan Yeralan şelaleleri ve doğa yürüyüş parkuru özellikle şehir merkezine yakınlığı, doğal çevresinin güzelliği gibi özellikleri buranın önemli bir rekreasyon merkezi durumuna gelmesini sağlayabilecek özelliklerdir.

ARAŞTIRMA SAHASININ YERİ VE SINIRLARI

Yeralan şelaleleri ve doğa yürüyüş rotası Karadeniz Bölgesi, Orta Karadeniz Bölümü, Samsun ilinde bulunur. Kavak ilçesi, Yeralan köyü sınırları içerisinde yer alan saha Atakum şehir merkezine yaklaşık 30 km mesafededir.

Yeralan şelaleleri Samsun-Çorum yolu 22.2 km'sinden Yeralan köyü sapağına (batıya) döndükten sonra yaklaşık 7.8 km sonra karşımıza çıkar. 5 km'si stabilize olan yol üzerinde şelale karşımıza çıkar. Yol boyunca ilerlendiğinde başka şelaleler de görmek mümkündür. Burada akarsu boyunca yürüyüş yapmak mümkündür. Gömük menderesler ve yer yer eski heyelan alanları karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle coğrafi olarak önem arz eden bir rotadır.

Şekil 1. Lokasyon haritası.

DOĞAL ORTAM ÖZELLİKLERİ

LİTOLOJİ

Araştırma sahası ve yakın çevresinin jeoloji ve jeomorfolojisini konu alan birçok çalışma yapılmıştır. İnceleme alanı içerisinde iki formasyon görülmektedir. Araştırma sahasında görülen daha eski formasyon Üst Kretase yaşlı Cankurtaran formasyonudur. Adlaması Gedik ve diğerleri (1981) tarafından yapılmıştır. İçersindeki *Globutruncana lapparenti Brotzen,*

Globotruncana area Cushman ve Globotrucana ventricosa White gibi fosiller nedeniyle Üst Kampaniyen-Alt Maestrihtiyen (Üst Kretase) olarak yaşlandıırlmıştır (Gedik ve Korkmaz, 1984). Üst Kretaseyaşlı bu flişler kuzeybatı-güneydoğu uzanımlı Çalışmasek köyü, Böğürtlen Tepe, Akalan köyü ve Kapaklı köyü ile Çayırkent kasabasının oluşturduğu hattın güneyinde kalacak şekilde çok geniş alanlara yayılırlar (Öner 1996). Bu birim üzerine gelen Akveren formasyonuyla uyumludur. Akveren formasyonunun üst seviyelerinden Paleosen yaşı verilen *Miscellana, Miscella (d'Arch.-Haim), Globorotalia pseudomerardi Bolli* fosilleri, alt seviyelerinden ise, Maestrihtiyen yaşı verilen *Siderolitex heraclea Arni, Globotruncana contusa (Cush), Lepidorbitoides sp.* gibi fosillerin toplandığı ve bunlardan hareketle yaşının Üst Kretase-Paleosen olduğu belirtilmektedir. Formasyon genellikle beyaz, bej renkli olup kalsitürbiditik kireçtaşı, killi kireçtaşı, şeyl ve marn ardalanmasından oluşmaktadır (Gedik ve Korkmaz 1984). Yeralan, Döngel, Gökgöl ve Kılavuzlu köylerinin oluşturduğu kuzeybatı-güneydoğu yönündeki hat boyunca, volkanik arakatkılı olarak görülür.

Araştırma sahası ve yakın çevresindeki faylı yamaçlar Çatmaoluk köyü kuzeyinde Çakallı derenin küçük bir kolu olan Tavancık deresinin sağ yamaçlarında Kavak ırmağına karışan Çirişli derenin doğu yamaçlarında gözlenirler. Güneyde Tersakan çayın tabilerinin yamaçları da faylara karşılık gelmektedir.

YÜZEY ŞEKİLLERİ VE ÇAĞLAYANLARIN OLUŞUMU

Şelaleler Karasungur Deresi ve Akalan güneydoğusundaki Kale Deresi üzerinde oluşmuştur. Bu dereler Kürtün Çayı'nın orta çığırındaki kollarıdır. Bu akarsular Kocadağ'ın güneydoğu yamaçlarından kaynaklarını almaktadır. Aynı sahada buranın aynı zamanda eski bir düzlük ve taban seviyesini olduğunu gösteren gömük menderesler de bulunmaktadır.

Şekil 2. Gömük menderesler.

Karaabdal derenin kuzey yamaçları da faylı yamaçlar olarak belirir. Bu faylar büyük bir olasılıkla Kuzey Anadolu Transform Fayına bağlı gelişen küçük boyutlu tektonik kırıklardır (Öner, 1996). Araştırma sahasındaki şelaleler muhtemelen bu faylar üzerinde oluşmuş şelalelerdir.

İKLİM ÖZELLİKLERİ

Akarsu havzaları ile iklim arasında sıkı bir ilişki vardır. Özellikle akarsu üzerindeki jeomorfolojik şekiller yağışla doğrudan ilişkilidir. Yağışın fazla olduğu alanlarda akarsu debisi

yüksektir ve jeomorfolojik gelişim daha hızlıdır. Bunun yanında sahanın sıcaklık, buharlaşma gibi iklim elemanları da şekillenme üzerinde etkilidir.

Araştırma sahasının iklimi özellikleri incelenirken samsun ve kavak meteoroloji istasyonları verilerinden yararlanılmıştır. Araştırma sahasının kıyıdan yaklaşık 30 km güneyde olması sebebiyle kıyıyı temsilen samsun, iç kesimleri temsilen kavak meteoroloji istasyonu verileri kullanılmıştır.

Tablo 1. Araştırma sahası yakın çevresi meteoroloji istasyonları yerleri ve rasat süreleri

İstasyonun Adı	Koordinatları	Yükseltisi (m)	Rasat Dönemi	Rasat Süresi (yıl)
SAMSUN	41.17 36.18	4	1975 - 2010	36
KAVAK	41.03 36.02	600	1984 - 1990	6

Samsun ortalama sıcaklığı 14.3 C'dir. Aylık ortalama sıcaklığın en düşük olduğu ay şubat (6.7C), en yüksek olduğu ay ise ağustos ayıdır (23.6C). Fakat yaklaşık 500 m.lik yükselti farkı ve karasallık sebebiyle şelalelerin bulunduğu sahada sıcaklık ortalamaları daha düşüktür.

Tablo 2. Samsun'un ortalama sıcaklıklarının aylara dağılımı (1975-2011).

Samsun	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Sıcaklık	7.1	6.7	7.9	11.1	15.3	20.2	23.3	23.6	20.0	16.0	12.0	9.0	13.5

Samsun yıllık yağış miktarı 692 mm'dir. Samsun en az yağışı temmuz ayında (31.3) alırken en fazla yağış ekim ayında (90.9) düşmektedir. Yükselti farkına bağlı olarak şelalelerin bulunduğu sahada ise yağış miktarı daha yüksektir. Ortalama yağışın %32 si kış mevsiminde, %30 u sonbahar mevsiminde, %23'ü ilkbaharda %15'i ise yaz aylarında düşmektedir. Yağış miktarındaki azalma suyun debisini düşürmektedir. Bu da şelalelerin gelişim sürecini yavaşlatmaktadır. Yağışların fazla olduğu dönemlerde ise yağışlara bağlı taşkınlar olmakta bunlar dere yatağında ve taşkın yatağında değişikliklere sebep olmaktadır.

Tablo 3. Samsun'da uzun yıllar aylık yağış ortalaması (mm).

Samsun	O	Ş	M	N	M	H	T	A	E	E	K	A	Yıllık
Yağış	61.8	51.4	57.8	58.0	48.4	49.2	31.3	36.1	51.7	90.9	82.2	74.0	692

HİDROGRAFİK ÖZELLİKLER

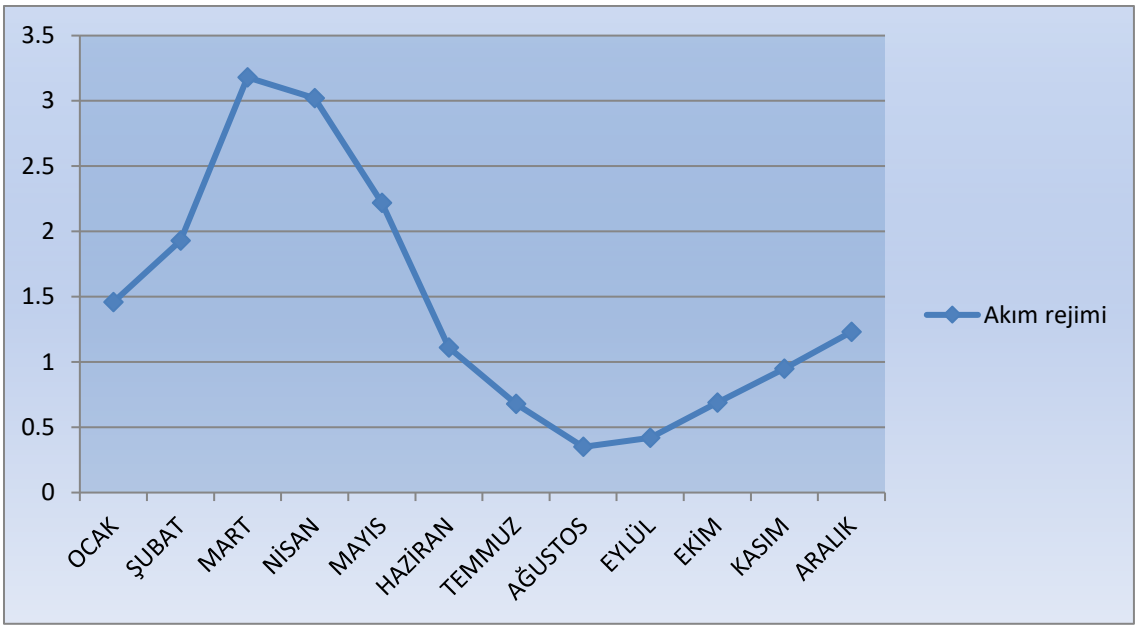
Araştırma sahası Kürtün Çayı Havzası yukarı çığırında yer alır. Şelaleler Yeralan kuzeyindeki Karasungur Deresi ve Akalan güneydoğusundaki Kale Deresi üzerinde oluşmuştur. Karasungur Deresi sürekli ve mevsimlik birçok kolun birleşmesiyle oluşmuş, Kale Deresi ise Kocadağ'ın doğuya bakan yamaçlarından kaynaklarını alan derelerin birleşmesiyle oluşmuştur. Karasungur Deresi ve Kale Deresi birleştikten sonra Kürtün Çayı adını alır. Kürtün Çayı Havzası'nda birden fazla drenaj tipi görülmektedir (Şahin 2009). Şelalelerin bulunduğu sahada dandritik drenaj ağı görülmektedir.

Şekil 3. Şelalelerden görüntüler.

Çalışma alanının temelini oluşturan dereler üzerinde akım ölçüm istasyonu bulunmadığı için Kürtün Çayı üzerindeki rasat verilerinden yararlanarak sahanın akım rejimi belirlenmeye çalışılmıştır. Kürtün Çayı akım değerleri yıl içersinde bir alçalma ve bir yükselme gösterir. Bu yüzden Kürtün Çayı'nın basit rejimli bir akarsu olduğu söylenebilir. Ayrıca mevsimlik akım değerleri Biricik (2009)'e göre hesaplanmıştır. En düşük ay ve en yüksek ay akım değerleri arasında on kattan az fark olduğu için düzenli rejimli akarsudur. Akım değerlerine baktığımızda bahar aylarında bir artış görülmektedir. Aylık yağış ortalamaları aynı dönemde böyle bir

yükselti göstermez. Buradan hareketle akarsuyun kaynaklarını nispeten yükseklerden aldığını baharda karların erimesiyle debinin yükseldiğini söyleyebiliriz.

Şekil 3. Kürtün Çayı akım rejimi.

DOĞAL BİTKİ ÖRTÜSÜ

Araştırma sahasında yapılan gözlemlerde sahanın bitki örtüsünün çeşitlilik gösterdiği gözlemlenmiştir. Beşeri sebeplere bağlı olarak tahribata uğramış alanlarda ağaççık formasyonları görülür. Karasungur Deresi vadisinde ise daha çok meşe topluluklarına rastlanmaktadır. Araştırma sahasının vadi içinde bulunması suya bağlı olarak gür bir bitki örtüsü oluşmasına imkan sunmaktadır. Bu yüzden sahada başta suyu seven bitkiler olmak üzere birçok bitki çeşidi görülmektedir. Özellikle dere boylarında suyu daha çok seven kızılağaç *(Alnus glutinosa*), akasya *(Acacia sp.)*, söğüt *(Salix sp.)* gibi türler bulunmaktadır. Bunlardan başka vadi boyunca *saçlı meşe* (*Quercus cerris*), mazı meşesi *(Quercus infectoria)*, İspir meşesi *(Quercus macranthera), doğu kayını (Fagus orientalis)*, kara kavak (*Populus nigra*), ova akçaağacı (*Acer campestre*), adi gürgen (*Carpinus betulus*) gibi türler görülmektedir. Beşeri faktörlere bağlı olarak tahribata uğramış alanlarda ise muşmula *(Mespilus germanica)*, mersin bitkisi *(Myrtus communis)*, yabani kızılcık *(Cornus mas)*, kuşburnu *(Rosa canina)* gibi ağaççık formunda bitkiler görülmektedir. Sahada görülen başlıca otsu türler ise buğdaygiller (Gramineae), düğünçiçeğigiller (Ranunculaceae), papatyagiller (Compositae), menekşegiller (Violaceae), çobanpüskülügiller (Aquifoliaceae), maydonozgiller (Umbelliferae), gülgiller

(Rosaceae), ballıbabagiller (Labiatae)'dir. Özellikle otsu bitkilerin bahar ayında çiçek açmasıyla vadi içersinde adeta bir renk cümbüşü yaşanmakta, vadi boyunca yürümek tam bir görsel şölen halini almaktadır.

ŞELALELERİN TURİZM POTANSİYELİ VE YÖRE EKONOMİSİNE KATKISI

Bölgenin turizm potansiyelinin ekosisteme zarar vermeden değerlendirilebilmesi için yerel yöneticilerle birlikte çeşitli çalışmalar yapılmalıdır. Yeralan köyü ve çevresindeki halk bilinçlendirilmeli ve eko-turizm hakkında bilgilendirilmelidir. Özellikle şehir merkezine yakınlığı sayesinde arabayla Yeralan köyü yakınlarına gelerek buradan bir şelaleden diğerine yapılan yürüyüşler spor, stres atma, insanın kendisini dinleme, doğanın farkına varma anlamında oldukça yararlı olacaktır. Bu yürüyüşler sırasında coğrafi perspektifle gömük menderesler ve eski ve yeni heyelan alanları birarada görülebilmekte ve yer yer faylarla karşılaşılmaktadır. Ayrıca bölgede şu an resmi olmamakla birlikte çeşitli kulüpler, kuruluşlar okul gezileri gibi amaçlarla gruplar halinde gelerek rekreasyonel faaliyetlerde bulunulmaktadır. Tek başına birer doğal çekicilik olan şelalelerin yanı sıra Samsun ili uzun ve güzel sahilleri, su kayak parkı, atlı spor tesisleri, doğupark, batıpark, Çakırlar korusu, Nebyan dağı ve Kocadağ gibi birçok rekreatif faaliyete imkan sağlayan alanlarıyla ünlüdür. Bu yüzden çevre illerden turist çekebilme kapasitesi yüksektir. Ayrıca Samsun il merkezine çok uzak olmayan başka şelaleler ve mesire alanları da bulunmaktadır. Bütün bunlar birarada değerlendirildiğinde Samsun Şehrin gürültüsünden kolayca uzaklaşılabilecek çeşitli rekreasyonel alanlarıyla insanın doğaya dönebileceği, stresini atabileceği kendi iç huzurunu bulabileceği alanlarla dolu bir şehirdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sahası şimdilik çok fazla bilinmeyen genellikle küçük grupların geziler düzenlediği ya da yöre halkının yaz aylarında kullandığı alanlardır. Fakat doğaya karşı ilginin artarak devam etmesi şüphesiz ki Yeralan şelaleleri rekreasyon parkuru ve bunun gibi alanların önemini arttıracak bu sahaların sürdürülebilir kullanımının planlanmasını zorunlu hale getirecektir. Sürdürülebilir kullanımın sağlanmasında dikkat edilecek bazı temel noktalar şunlardır:

Şelalelerin bulunduğu yol güzergahına insanların kolaylıkla görebileceği tabelalar konulmalıdır. Araştırma sahasına alternatif yürüyüş rotaları belirlenerek kolay ve zor olmak üzere iki farklı gezi yolu düzenlenmelidir. Yürüyüş yolları boyunca karşılaşılabilecek olan bitki ve hayvan türleri hakkında bilgi verilmeli fotoğraflı panolar yerleştirilmelidir. Şelalelerin bulunduğu saha içerisinde bir kamp alanı belirlenmeli, ziyaretçilerin acil ihtiyaçları için kullanabileceği yapılar inşaa edilmelidir. Yapılan kamp alanında çevre düzenlemesi yapılmalı, küçük bir miktar ücret alınarak buraların temizlik gibi işlerini yapacak eleman çalıştırılmalıdır. Yöre insanı turizmin içine çekilmeli, tamamen organik olan ürünlerini ziyaretçilere sunabilmeleri konusunda yardımcı olunmalıdır. Çevresinde çam ormanları bulunduğu için ziyaretçiler özellikle yangın riskine karşı uyarılmalıdır.

KAYNAKÇA

BİRİCİK, A. S. (2009). "Fiziki Coğrafya – Jeomorfoloji İle Hidroloji'nin Temel Prensipleri ve Araştırma Yöntemleri" Cilt 1 Gonca Yayınevi, İstanbul.

GEDİK, A. – KORKMAZ, S. (1984). "Sinop Havzasının Jeolojisi ve Petrol Olanakları", Jeoloji Mühendisliği, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Yayın Organı, Sayı: 19 (53-79), Ankara

Ozaner, S. (2002). "Ekoturizm? 2002 Dünya Ekoturizm Yılının Amacı Nedir?" II. Turizm şurası Bildiri Kitabı, II, 319–323.

ÖNER, E. (1996). "Samsun ve Çevresinin Jeomorfolojisi", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Coğrafya Bilim ve Uygulama Kolu, Coğrafya Araştırma Dergisi, 04 (191-224), Ankara.

ŞAHİN, K. (2009). "Kürtün Çayı Havzası" Çantay Kitabevi, ISBN: 978-975-9060-62- 6, İstanbul.

Uzun, S., Uzun, A., Yılmaz, C., Zeybek, H. İ: (2005) "Erfelek Çağlayanları (Sinop) ve Doğal Ortam Özellikleri", Türkiye Kuaterneri Sempozyumu, İstanbul.

İNGİLİZ BASININDA AYASOFYA (1918-1923)*

Abdullah TOK**

Burcu ÖZTÜRK GENÇ***

ÖZET

Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethetmesiyle Osmanlı Devleti'nin başkenti haline gelen İstanbul, zamanla tarihsel cazibesini artırarak 18. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa'nın en büyük metropollerinden biri olmuştur. 19. ve 20. yüzyıllarda, Avrupa devletlerinin sömürgecilik yarışına girmesiyle Osmanlı toprakları da bu güçler için bir hedef haline gelmiş, I. Dünya Savaşı sonrasında ise Osmanlı Devleti ciddi zorluklarla karşılaşmıştır. 1918 yılında ateşkes ilan edilmesine rağmen, İstanbul İngilizler tarafından işgal edilmiş ve bu işgal 1923 yılına kadar devam etmiştir. Avrupa'nın ilk Hristiyan başkenti İstanbul'un önemli sembollerinden biri olan Ayasofya, 15 asır boyunca Hristiyanlığın da simgelerinden biri olmuştur. Şehrin fethine müteakip Fatih Sultan Mehmet tarafından camiye dönüştürülen Ayasofya, Hristiyan Batı dünyasında acı bir hatıra olarak kalmıştır. İstanbul'un Birinci Dünya Savaşı sonrası işgali sırasında Ayasofya'nın durumu ise büyük bir önem arz etmiş, Hristiyan Batı, Ayasofya'nın geleceği hakkında ciddi tartışmalar yürütmüştür. İstanbul'un işgal döneminde Ayasofya, İngiltere'nin önde gelen gazeteleri olan *The Times*, *The Observer* ve *The Manchester Guardian* gibi basın organlarında geniş yer bulmuş ve bu çalışma, 1918-1923 yılları arasında İngiliz basınında Ayasofya hakkında yazılanları incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayasofya, İstanbul, İşgal, İngiliz Basını.

1. GİRİŞ

Dünyanın en güzel, en kadim ve en stratejik şehirlerinden biri olan İstanbul, 1453'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek Osmanlı Devleti'nin payitahtı olmuş ve hem Osmanlı hem de İstanbul beraber büyüyerek dünya tarihine damga vurmuşlardır. Ayasofya ise Avrupa'nın ilk Hristiyan başkentinin en büyük kilisesi olarak hem Hıristiyanlık dünyası için hem de Fatih tarafından camiye çevrilince Müslümanlar için dini ve siyasi önem arz eden sembol yapılardan biri olmuştur.

* Bu çalışma İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi tarafından BAP-2023-15 nolu İngiliz Basınında İstanbul İşgal Günleri (1918-1923) isimli proje kapsamında desteklenmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih Bölümü, abdullah.tok@izu.edu.tr, ORCİD: 0000-0001-9709-3204.

*** Dr. Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, 6211721016@std.izu.edu.tr, ORCİD: 0000-0002-0331-0229.

I. Konstantinos (306-312) döneminde IV. yüzyılda inşa edilmeye başlanan Ayasofya, ancak II. Konstantios (337-361) zamanında tamamlanabilmiştir. 404 yılında bir isyan sonucu harap olmuş ve II. Theodosius (408-450) tarafından yeniden yaptırılmıştır. 532'deki Nika isyanı sonrasında ise, Bizans İmparatoru I. Justinianus (527-565), yapıyı daha büyük ve ihtişamlı şekilde inşa ettirmiştir. Mimarlar Anthemios ve Isidoros'un tasarımıyla 537'de tamamlanan yeni Ayasofya, büyük kubbesi ile dikkat çekmektedir. Ayasofya, birçok yıkıcı deprem ve talan edici savaşa dayanarak bugüne ulaşabilmiş İstanbul'un nadir yapılarından biridir. 558 ve 986 yıllarındaki büyük depremlerde aldığı hasarlar sonrası onarımlar geçirmiştir. 1204'teki Haçlı Seferi sırasında Latinler tarafından tahrip edilmiştir. Bizans yönetimi tekrar İstanbul'a hâkim olduğunda, yapı yeniden tamir edilmiştir. Fetihten sonra ise Fatih Sultan Mehmed yapının harabe durumda olduğunu görerek onu restore ettirmiş ve ardından camiyi vakfının ilk eseri olarak kullanıma açmıştır. İlk minare ahşap olarak inşa edilmiş, sonrasındaki yıllarda Osmanlı padişahları tarafından cami çeşitli eklemelerle zenginleştirilmiştir. II. Bayezid ve Kanûnî Süleyman gibi padişahlar, Ayasofya'yı yeni minareler, türbeler, şadırvanlar ve kütüphanelerle donatmış; özellikle II. Selim zamanında Mimar Sinan'ın katkılarıyla yapının strüktürel sağlamlığı arttırılmıştır. Ayasofya'ya Osmanlı döneminde sürekli olarak bakım ve eklemeler yapılmıştır. Zamanla Ayasofya'ya minareler, medrese, türbeler ve diğer yapılar eklenmiş, iç süslemeleri zenginleşmiştir. Ayasofya, 1934'te Türkiye Cumhuriyeti hükümetinin kararıyla cami statüsünden çıkarılmış ve müze haline getirilmiştir. Bu süreçte camiye ait bazı eşyalar ve halılar kaldırılmış, ancak daha sonraki dönemde bazı levhalar geri getirilmiştir. 1980'lerde hünkâr mahfili ibadete açılmış, 2000'li yıllarda ise cami statüsünün yeniden kazanılması için hukuki girişimler başlatılmıştır. Son olarak, 2020 yılında Türkiye Cumhuriyeti Danıştayı'nın kararıyla Ayasofya yeniden cami olarak ibadete açılmıştır.[36]

1453'te başlayan İstanbul'un Türk-Müslüman hakimiyeti ile Ayasofya'nın camiye çevrilmesi, Hıristiyanlık dünyası tarafından yapının tekrardan kilise olması yönünde mücadelesini de başlatmıştır. Ayasofya'nın 1934'te müze haline getirilmesi ise özellikle Türkiye'deki mütedeyyin kesim tarafından yapının tekrardan cami olarak açılması için başka bir mücadeleyi başlatmıştır.[37] Müslüman ve Hıristiyan dünyası için farklı açılardan önem arz eden bu yapının bir simge olarak tarihinin anlaşılması için 20. yüzyılda kitle iletişim aracı olarak kilit noktada bulunan gazetelerin incelenmesi önem arz etmektedir. İstanbul'un işgalinde baş rol oynayan

[36] Semavi Eyice, "Ayasofya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:4, İstanbul, 1991 (*30.07.2020 tarihinde güncellenmiştir*), s.206-210; Ayasofya ile alakalı ayrıca bkz. Esra Güzel Erdoğan, "Bizans Dönemi'nde Ayasofya, Tarihçesi ve Mimari Özellikleri Hakkında Genel Bilgiler", *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2012, S.1, s.1-7; *Fetih ve Ayasofya Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Ed. Zekeriya Kurşun, Ali İhsan Aydın, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022, Ekrem Yeşilsu, *Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Ayasofya (1923-2023)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2024; *Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sempozyumu*, DİB Yayınları, Ankara, 2021.

[37] Yeşilsu, *a.g.t.*, 122-180.; Ayasofya ile ilgili basına yansımaları ihtiva eden çalışmalar için bkz. Yusuf Acar, "Ayasofya-i Kebir Cami-i'nin İbadete Açılmasının Dünya Basınında Yansımaları ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi", *JOTAGS*, 2020, 8(4), s. 3396-3407; *Basının Gözünden Ayasofya-Geçmişten Günümüze*, Ed. Arzu Cihangir, Basın İlan Kurumu, İstanbul, 2021; İlkim Özdikmenli Çelikoğlu, "The Echoes of the Reconsecration ff Hagia Sophia As A Mosque in The Conservative Media", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Yıl 4, Sayı 9, Ağustos 2022, s.524-543.

İngiltere'nin basınında Ayasofya ile ilgili çıkan yazıların da bu meselenin anlaşılmasına küçük de olsa bir katkı sunacağı düşüncesi ile İngiltere'nin söz konusu dönemde önemli basın yayın kuruluşlarından olan *The Times, The Observer* ve *The Manchester Guardian* gazetelerinin 1918-1923 yılları arasındaki sayıları taranmış ve Ayasofya ile ilgili dokümanlar incelenmiştir.

2. İNGİLİZ BASININDA AYASOYFA İLE İLGİLİ ÇIKAN HABERLER

İstanbul'un işgal altında bulunduğu[38] 1919 yılının başlarından işgalden kurtulduğu 1923 yılına kadar, İngiltere basınında Ayasofya'nın geleceğinin tartışıldığı ve Ayasofya'nın Hristiyan dünyasına iadesi meselesine yoğunlaşıldığı görülmektedir. İşgalin şehre tam anlamıyla hâkim olduğu bu süreçte İngiliz basınında Ayasofya'nın geleceği gündem maddelerinden birini teşkil etmiştir.

"İtilaf Filoları İstanbul Önünde" başlıklı yazıda Müttefik filolarının Çanakkale Boğazı'ndan geçmesi ve İstanbul önlerine demirlemesi beklendiği, Müttefik filolarının Çanakkale Boğazı'na girişi ve İstanbul'a ilerlemelerinin, detaylarıyla birlikte okunmaya değer bir hikâye oluşturacağı belirtilmiş ve filonun harekât güzergahı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Ayasofya ve İstanbul'un heyecanla izlendiği yazının bir kısmı ise şu şekildedir:

"Marmara'ya, yaklaşık 95 mil uzaklıkta, genellikle aralık sonuna kadar gemiler Boğaziçi'ne yaklaştıkça, muhteşem Kraliçe Şehri'nin kubbe ve minareleri hızla görünür hale gelir. Denizden İstanbul'u görmemiş olan gezgin muhteşem bir manzarayı kaçırmış olur. Bazı gemilerin muhtemelen Boğaziçi'nin güney ucunda demirlemesi gerekecektir. Geminin sol tarafında, büyük Ayasofya kilisesi dikkat çeken bir obje oluşturur. Büyük bir İngiliz mimari otoritesi tarafından "her şey göz önüne alındığında, iç mekânı açısından Hristiyan sanatının ürettiği en mükemmel" olarak tanımlanır. Diğer kubbeler ve minareler ufku doldurur… Denizcilerimiz St. Sophia'nın yakınından geçerken, Kaiser'in 20 yıl önceki ziyaretini kutlamak için diktiği gösterişli çeşmeyi kesinlikle inceleyecektir. Birçok insan o zamanlar bunun ünlü hipodromun ekseninde, Büyük Theodosius'un zaferlerini anan sütunla, Herodot'un dört yüzyıl önce gördüğü ünlü Yılanlı Sütunlarla ve sekizinci yüzyılda başkente getirilen Mısır obeliskiyle hizalandığını belirtti. Kaiser Wilhelm açıkça kendisini Konstantinopolis tarihinde önemli kişilikler arasında görmek istemiştir. Umarım St. Sophia'nın tekrar Hristiyan ibadetinin yapıldığı bir yer olmasını görmek için yaşar."[39]

The Manchester Guardian ve *The Times*'ta İngiliz Kiliseler Birliği tarafından yapılacak genel bir toplantının gelecek perşembe günü Cannon-street Hotel, E.C.'de saat 6'da yapılacağı ve bu

[38] İstanbul işgali ile ilgili bkz. Gürkan Fırat Saylan, "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:41, Ocak 2014, s.17-40; Ş. Can Erdem, "İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri*", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 2005, Cilt: 21 Sayı: 62, s. 677-694; Fatma Afyoncu, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920- 31 Aralık 1922)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.
[39] *The Manchester Guardian*, 9 Kasım 1918, S6.

toplantıda Başkanlık makamı el değiştireceği, şimdiki Başkan Lord Halifax'tan sonra kimin başkanlık yapacağının belirleneceği bilgisi verilmiştir. Gazetelerde yazılanlara göre toplantıda görüşülecek konu başlığı, "Konstantinopol'deki Ayasofya Kilisesi'nin Hıristiyanlığa İadesi" olacaktır. Teklif edilecek önerge şudur: "*Türk İmparatorluğu'nun uzun zamandır acı içinde olan ve baskılanan Hıristiyanları için adaleti temsil etmek gerekçesiyle Büyük Hıristiyan Kilisesi Ayasofya'nın Hıristiyan ibadetine iadesinin önemini vurgulayacaktır.*" Gazetelerde yazılanlara göre konuşmacılar arasında Oxford Piskoposu Bay Athelstan Riley, Bay R. M. Burrıws, D. Litt ve Camberwell'deki Aziz Luke'ta görev yapan Saygıdeğer J. A. Douglas vardır.[40]

The Times'da "İngiliz Kiliseler Birliği Hıristiyanlığa İadesini Talep Ediyor" başlıkla çıkan bir yazıda Ayasofya'nın Hıristiyan dünyası için önemi ve aynı zamanda meselenin psikolojik yanını da ifade eden cümleler dikkat çekmektedir:

"*Ayasofya Kilisesi*

İngiliz Kiliseler Birliği'nin kalabalık bir toplantısı, Konstantinopol'deki Ayasofya Kilisesi'nin Hıristiyanlığa iadesini görüşmek için dün gece Great Hall of Cannon-street Hotel'de yapıldı. Kürsüye Bay Atheistan Riley çıktı ve hiç kimsenin Beşinci Haçlı Seferi'ni büyük bir utanç duymadan hatırlayamayacağını söyledi. Batı Hıristiyan dünyasının orduları Konstantinopol kuşatmasına başlayınca Patriklik Tahtına ahlaksız bir kadını oturttular ve Kutsal Efkaristiya'ya mümkün olan en korkunç yollarla küfürler ettiler. Batı Hıristiyanlığını bu çirkin lekeden kurtarma görevi İngiliz Kilisesi'ne düştü. Daha sonra Riley, "Türk İmparatorluğu'nun uzun süredir acı çeken ve baskılanan Hıristiyanlarına adalet sağlamak gerekçesiyle büyük Hıristiyan Kilisesi Ayasofya'nın Hıristiyanlığın ibadetine iadesini" talep eden bir önerge verdi. Önergeyi kabul eden Oxford Piskopos'u dünyanın yeniden başka bir tiranlığın sonunu gördüğünü ve hayal güçlerinin somut nesneye sabitlendiğini söyledi: büyük Kilise, Yunan Kilisesi'nin özgürlük sembolü, şanlı Ayasofya. Bu anın sembolik bir hareketle işaretlenmesi gerektiğini ve kasvetli Türk tiranlığının sonunun, büyük Kilise'nin asıl sahiplerine iadesiyle temsil edilmesi gerektiğini söylediler. Kilise derken söylenmek istenen asıl şey mimari bir yapının değil, ruhi ve sembolik olarak bir iadenin gerçekleştirilmesiydi. Ayasofya'nın düşüşü Hıristiyan dünyasındaki ayrılıkların bir cezasıydı. Ayasofya bir Müslüman tapınağı değil. Konstantinopol bir Mekke veya Medine değildi. Bir Müslümanın, bir Türk fethinin sembolüydü ve İslamiyet bu durumun tersine döneceğini kabul etmek zorunda."[41]

"*Ayasofya Kurtarma Komisyonu*" başlıklı yazıda ise bir "Ayasofya Kurtuluş Komitesi" kurulduğu, amacının Ayasofya'yı Hıristiyan dünyasına geri kazandırmak ve İstanbul'daki Türk hükümetini kaldırmak olduğu belirtilmiştir. Komitenin, ülke genelinde halk toplantıları ve kilise hizmetleri düzenleyen şu kişilerden oluştuğu da bildirilmiştir: Lord Bryce (başkan), Mr. Athelstan Riley (başkan yardımcısı), Sir Samuel Hoare, M.P. (hazineci), Rev. H.J. Fynes Clinton, Rev. J.A. Douglas, Rev. F.B. Meyer (onursal sekreterler), Armagh Başpiskoposu, Earl

[40] *The Manchester Guardian*, 17 Ocak 1919; *The Times*, 21 Ocak 1919.
[41] *The Times*, 24 Ocak 1919.

Beauchamp, Bishop Bury, Dr. Burrows (King's College, London Rektörü), Dr. Shipley (Cambridge Üniversitesi Başkan Yardımcısı), Crewe Markizi, Oxford Christ Church Dekanı, Dublin Başpiskoposu, Dr. Forsyth, Dr. Frere, Halifax Viskont, Dr. Headlam (Oxford Teoloji Profesörü), Mr. H.W. Hill, Lord Kinnaird, Kanon Lacey, Dr. Scott Lidgett, Londra Başpiskoposu, Sir Henry Lunn, Sir Robertson Nicol, Sir James Pentland Mahaffy (Dublin Trinity College Rektörü), Oxford Bishopı, Profesör Flinders Petrie, Mr. G.W.E. Russell, Rev. J.E. Rattenbury, Salisbury Markizi, Selborne Earl, Dr. Selbie (Mansfield College Rektörü), Sir Cecil Smith, Mr. J.H. Whitley, M.P.[42]

"*Ayasofya'nın Geleceği*" başlıklı haberde *The Times* editörüne A.L.S. kısaltmasını kullanan biri tarafından gönderilen mektup neşredilmiştir. Ayın dördünde, Barış Konferansı tarafından Ayasofya Kilisesi'nin Hıristiyan dünyasına iadesini destekleyen yazıya karşı protestoda bulunmak istediğini belirten söz konusu kişi, Ayasofya'nın Müslümanlarda kalması gerektiğine ve özellikle Hindistan Müslümanlarının olası bir kiliseye çevirme durumu karşısında tepki verebileceklerine dikkat çekmiştir. 5 Şubat tarihli mektubun önemli kısmı şu şekildedir:

"Konuya bahis olan cami, Müslüman dünyasının başlıca dini yapısıdır. Roma'da bulunan Aziz Peter Bazilikası, Roma Katolikleri için ne kadar önemliyse, bu yapı da Müslümanlar için o konumdadır. Herhangi bir Hıristiyan mezhebi için haczedilmesi, çok ciddi sonuçlara yol açabilecek Müslümanların dini duygularında büyük bir patlama yaşatabilir. Ana Müslüman Gücün, yani Türkiye'nin bu savaşta düşmanımız olduğu doğrudur. Ama o ancak hiçbir dini değer taşımayan, bu değerlerden tamamen yoksun, adları kötüye çıkmış yöneticiler altında bu duruma düşmüştür. Ama dünyadaki en büyük Müslüman topluluk, ki bunlar Hindistan'da olan Müslümanlardır; Mısır ve Kuzey Afrika'daki gibi küçük pek çok Müslüman topluluk ve İslam'ın dini yöneticiliğini üstlendiğini iddia eden güç yani Hicaz Sultanı bize sadakatle büyük yardım etmiş, sınırsız kumandanlığıyla yanımızda olmuştur. 1916'nın sonlarında Kuzey Hindistan'ın bir önemli bir şehrine ait önde gelen Müslümanlar tarafından gerçekleştirilen bir toplantıda bulunmuştum. İngiliz Hükümeti'ni, kendi sadakatlerinden emin etmişlerdi ve Türkiye'nin Konstantiopol'ü kaybetmesi gerektiğini kabul etmiş ama Çar'ın, Ayasofya'yı yeniden Hıristiyanlaştırmak niyetinde olduğu dedikodusu karşısında çok şaşırdıklarını ve üzüldüklerini de dile getirmişlerdi. Hıristiyan yetkililerin böyle adaletsiz bir hürmetsizlik karşısında güçlü bir protesto yapacakları kesindir. Büyük caminin aslında bir Hıristiyan kilisesi olduğundan şüphe yoktur ama 460 yıllık mutlak sahipliğin hiç hakkı yok mudur? Barış Konferansı'nın 15. yüzyılda Bizanslılar tarafından gerçekleştirilen yanlışları düzeltme çabasında olmaksızın sorunu çözecek yeteri kadar kaynağı mutlak surette mevcuttur. Ben, bu dini tahammülsüzlük ve siyasi öngörüsüzlük hareketine karşı kendi etkinizi kullanmanız konusunda size güveniyorum. A. L. S."[43]

The Times, 17 Şubat 1919 tarihli sayısında Londra'nın çeşitli kısımlarında kamuya açık olarak yayımlanan ve Konstantinopol'deki Ayasofya Kilisesi'nin iyileştirilmesiyle ilgili bir

[42] *The Manchester Guardian*, 5 Şubat 1919.
[43] *The Times*, 7 Şubat 1919.

toplantıdan bahseden bildirilerde, toplantı tarihinin 19 Mart şeklinde yazıldığı, ancak bunun bir hata olduğu, Central Hall, Westminster'da, Lord Bryce'ın başkanlığında gerçekleşecek toplantının 19 Şubat (gelecek Çarşamba) saat 15.00'de yapılacağı bilgi verilirken aynı tarihli gazetede Thos. G. Jackson'ın 14 Şubat tarihinde Ayasofya ile ilgili gönderdiği yazı da neşredilmiştir. "*Ayasofya, Büyük Kilisenin Güvenliği*" başlıklı yazısında Ayasofya'nın Hıristiyanlık veya İslamiyet'e ait olup olmamasından daha önemli olanın mabedin yapısal bütünlüğünü olduğunu ifade eden Jackson, o güne kadar yapılan onarımları ayrıntılı olarak bildirmiştir:

"Neredeyse 15 yüzyıllık inişli çıkışlı tarihinde bu bina çeşitli onarımlar ve tamiratlardan geçmiştir. Doğusundaki yarım kubbeyle beraber, kubbesinin yarısı göçmeden önce ancak 21 yıl dayanabildi. Justinian, asıl mimarlardan birinin yeğeni olan genç Isidore'u, geri kalan kısmı yıkması ve öncekinden daha yüksek bir basamakla inşa etmesi için görevlendirdi. Kilise I. Basil tarafından 9. yüzyılda ciddi bir onarım gördü. Batı yarım-kubbesi ve kemeri 975'teki bir depremde yıkıldı ve II. Basil tarafından yeniden inşa edildi. Son iki yüzyılda Kilise devasa taşlarla desteklendi ve demirle sarılıp, bağlandı. Son 10 veya 15 yıl içinde durumu ciddi derecede alarm vermeye başladı ve Türk Hükümeti tarafından çeşitli mimarlara danışıldı. 1910'da Konstantinopol'de bulunduğum sırada, Evkaf Nazırlığı, yani Türk Din Komisyonu tarafından binayı incelemem ve onun yapısal durumu hakkında bir rapor vermem rica edildi. Birkaç gün içinde İngiltere'ye gitmek için yola çıkacaktım ve iskele kurduracak vaktim yoktu. Ya da istediğim gibi ciddi bir inceleme yapmak için gerekli imkanları sağlayacak durumum. Ama gözlemlerimin okuyucularınızın ilgisini çekeceğini düşünüyorum. Ne olduğunu açıklamam için mümkün olan en az teknik terimleri kullanarak yapının doğasını anlatmam gerekiyor. Çünkü başka bir örneği yok. Binanın orijinalliği çapı 100 feet'ten büyük bir kubbenin, Pantheon'daki gibi bir dairenin veya Roma'daki Aziz Peter veya Londra'daki Aziz Paul kiliselerinde olduğu gibi bir yarı sekizgen bir yapının üzerine değil de 100 feet'lik bir karenin üzerine konulmasında yatıyor. Bu göz korkutucu başarı Anthemius ve Isidorus tarafından elde edildi ve bir daha hiç tekrarlanmadı. Aralarında pandantif[44] bulunan ve bu şekilde kare bölgenin daire haline gelmesini sağlayan dört büyük kemer ağırlığı taşıyor ve kemerler, kare meydanın köşelerindeki dört devasa payanda üzerinde duruyor. Doğu ve batıdaki destek, çapları 100 feet olan ve kendi ek binalarından destek alan yarı-kubbeler tarafından sağlanıyor. Kuzey ve güney taraflarda dört dev payanda var. Bunlar kenar geçitlerin ve galerilerin üzerinden geçiyor ve dış duvarlara ulaşıyor. Bu bayandalar göründükleri kadar güçlü değil. Tek parça değiller. Ama 20 feet genişliğindeki kemerler içinden geçiyor böylece onu iki kata ayırıyor ve nihayetinde onları uçan payandalar haline getiriyor. Üst kat, biri diğerinin üzerinde olmak üzere iki boşluk içeriyor. Ve uzak ucunda bir dönen merdiven var. Bundan şu anlaşılmalıdır: Tüm yapının bütünlüğü karenin köşelerinde yer alan dört büyük payandaya dayanmaktadır. Bunların bütünlüğü de kısmen kendi ağırlıklarına ve ana olarak da hem doğu ve batıdaki yarı-kubbelere hem de kuzey ve güneydeki payandalara dayanmaktadır. Binayı

[44] Pandantif, bir kubbenin kare planlı yapının üzerine oturmasını sağlayan bir mimari geçiş elemanıdır. Kubbeyi taşıyan kemerler ile kubbe kaidesi arasında kalan, köşelerdeki boşlukları dolduran, küresel üçgenlerdir. Profilden bakılınca içbükey olarak görünür ve iki duvarın köşe bağlantılarından açılarak, köşeyi bir kavise çevirir. Bkz. https://mimariterim.com/pandantif/.

incelediğimde kuzey ve güneydeki kenar duvarlarda ve onlara bitişik olan her kattaki sütunlarda dışa doğru ciddi eğilme olduğunu gördüm. Kuzey doğu ve güney doğru köşelerdeki sütunlar hem zemin katta hem de galeride çaprazlama uzanıyor. "Terleyen sütunun" durduğu kuzey batı bölümü dışarıdaki binalar sayesinde daha iyi desteklenmiş durumda. Ama binanın merkezindeki duvarların kurşunlanmasıyla, eğimin 1 inç 43 olduğu görülüyor. Dış duvarların bu şekilde eğilmesi kemerleri ve kubbeleri yerinden etmiş; büyük payanda boyunca uzanan kemerlerin şekli ciddi şekilde bozulmuş ki artık yarım daire şeklinde değiller; bazı kubbeler kötü şekilde çökmüş durumda ve kuzey galeride bulunan bir tanesinin çökme tehlikesi var görünüyor. Kiliseye girince, kuzey doğudaki pandantifte bulunan tehlikeli bir çıkıntı hemen göze çarpıyor. Ancak kubbeyi tonoz başlangıcından çevreleyen galeriden bakıldığında bozukluk tam anlamıyla fark edilebiliyor. Oradan bakıldığında kubbeyi taşıyan üç kemerin şekillerinin çokça bozulduğu ve tüm pandantiflerin zarar gördüğü ve şekillerini kaybettikleri açıkça ortadaki bundan dolayı kubbenin tabanı artık tam bir daire oluşturmuyor. Kubbe, zirve noktasında bir dair oluşturan, kaburga kemiği gibi görev yapan 40 tuğla kirişle yapılmış. Zirve noktası çökmüş görünüyor ve kirişlerin pek çoğu, özellikle doğu, güney, kuzey doğu ve güney batıdakiler o kadar çökmüş ki kemer şekillerini kaybetmişler. Ve kendi alt taraflarında ya düzleşmiş ya da dışbükey hale gelmişler ki aslında içbükey olmaları gerekiyor. Daha detaylı bilgi vermek sizin gazete sayfalarınızın yeri olmayan teknik bilgiler vermek anlamına gelir. Yapının halinin acil bakım ihtiyacında olduğunu göstermek için yeterince şey söylendiğini sanıyorum. Kubbedeki şekil kaybı yeni bir şey değil. Bundan bir yüzyıl önce yayımlanan Salzenberg'in kitabında fark edilmişti. Bu durum bir dizi felaketin sonucunda ortaya çıktı. M. Antoniades, kiliseyi de sarsan, sanıyorum, 35 adet depremin listesini vermiştir. Görüşüme göre kuzey ve güneydeki büyük payandaların direnci bundan dolayı zayıflamıştır. Bana göre ilk öncelik onlara ve onların desteklediği büyük duvarlara verilmeli. Aksi halde kubbeyi onarmak için yapılacak her çaba beyhude olacaktır. Kubbenin henüz çökmemiş olmasının nedeni, bu yapı türünün eşsiz sağlamlığından kaynaklanmaktadır. Ischia Adası'ndaki Casamicciola'da 1883 yılında meydana gelen büyük bir deprem sonucunda pek çok sıradan kilisenin yıkıldığını ve halen harabe halinde olduğunu ama kubbeli olanların halen ayakta olduğunu fark ettiğimi hatırlıyorum. Ayasofya söz konusu olduğunda, Paulus Silentiarius, kubbenin yarısının yapılışından 21 yıl sonra çökerken, diğer yarısının, "görülecek bir mucize olarak güvensiz şekilde havada asılı kaldığını," söylemektedir. Kaburga kemiğine benzer şekilde kirişlerle yapılması bunu son derece anlaşılır ve herhangi bir yeniden inşa faaliyetini oldukça kolay kılmaktadır. Bugüne kadar ayakta kalması bir mucizedir. Ama şimdiye kadar gördüğü yamalardan ve desteklerden daha fazlasının yapılmasının ve yapı çalışmasının ciddiye alınarak bu işin bilimsel olarak gerçekleştirilmesinin zamanı gelmiştir. Ayasofya'nın başına gelebilecek herhangi bir felaket gelmesi halinde dünyanın ne kaybedeceği üzerinde boş yere konuşmanın bir anlamı yok. Hem sanatsal hem de tarihi olarak eşsiz bir bina. Bizans mimarisinin mükemmel bir çiçeği; şimdiye kadar asla rakip kabul etmeyen veya tekrarlanmayan bir inşaat mucizesi ve insanlık tarihini etkileyen, Jüstinyen döneminden itibaren meydana gelmiş olayların sahnesidir.[45]

[45] *The Times*, 17 Şubat 1919.

"*Ayasofya'nın Korunması*" başlıklı bir haberde Bay C. Harmsworth'in Sir S. G. Hoare'a verdiği cevapta, Dışişleri Bakanı'nın, Türklerin Ayasofya'nın Hıristiyanlığa iadesi için herhangi bir girişimde bulunulması halinde bu kiliseyi havaya uçurma niyetinde olduklarına dair resmi bir tebligat almadığını söylemiş, ancak bu yöndeki bilgilerin konuyla ilgilenenlere iletildiği belirtilmiştir. İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri'nin binanın korunması için gerekli tüm önlemleri aldığı, bu bilginin, kamuoyuna duyurulmasının sorun önlemekten çok sorun yaratma ihtimali olan konulardan biri olduğu da ifade edilmiştir. Albay Wedgwood'un İngiliz İmparatorluğundaki çok sayıda Müslüman göz önüne alındığında, kiliseyle bağlantılı olarak çıkarlarını korumak için hükümet tarafından bazı adımlar atılıp atılamayacağını sorduğu ve buna karşılık Bay Harmsworth'un, hükümetin görüşüne göre, bu konuda çok fazla şey söylenmesinin tavsiye edilmediğini söylediği de bildirilmiştir.[46] *The Times*'da yayımlanan haberde de, Binbaşı Wood'un, Ayasofya'nın Türkler tarafından tahrip edilme tehdidi hakkında İngiltere hükümetine bilgi gelip gelmediğini sorduğu, Bay Cecil Harmsworth'un, böyle bir bilgi almadıklarını, ancak önlemler alındığını ve kilisenin güvenliği için gerekli tedbirlerin alındığını söylediği bildirilmiştir.[47]

"*Ayasofya'nın Resimleri*" başlıklı yazıda 12 yıl boyunca bu işle uğraşan Bay A. E. Henderson tarafından Konstantinopol'deki Ayasofya'nın resimlerinin gelecek pazartesi ve salı günleri saat 16.30'dan 17.30'a kadar Strand, King's College'daki konferans salonunda sergilenip çeşitli konferanslar verileceği bildirilmiştir.[48] Birkaç gün sonra ise "*M. Gennadius Bizanslılar Hakkında Konuştu*" başlıklı haberde Konstantinopol'deki Ayasofya üzerinde 12 yıldır çalışan sanatçı Bay A. E. Henderson'ın King's College'da binaya dair yaptığı bir dizi resmi sergilediği ve binanın tarihi ve mimarisi üzerinde bir konuşma yaptığı bildirilmiştir. Haberde yazılanlara göre Yunan eski bakanlarından Bakanı M. Gennadius, Yakın Doğu üzerine yapılan görüşmelerin Bizans tarihine dair önemli katkılar yapmasını umduğunu, Konstantinopol düştüğünde Yunan halkının düşmediğini ve Bizanslıların, Avrupa'nın geri kalanında Rönesansı teşvik eden ana kitleyi teşkil ettiğini söylemiştir.[49]

8 Mayıs'ta Canterbury Meclisi'nin her iki Meclisi de dün Westminster, Church House'da oturumlarına devam ettiği haberinin içinde Ayasofya ile ilgili bir bilgi de verilmiştir. Habere göre Oxford Başdiyakozu, kendi ülkelerinden sürülmüş oldukları dönemde Sırp öğrencilerin rahiplik eğitimine, Yunan Ortodoks ve Anglikan Kiliseleri arasındaki dostane ilişkilerin büyümesinin hoş karşılanmasına ve Konstantinopol'deki Ayasofya'nın Hıristiyan ibadetine iade edilmesi için gerekenlerin yapılacağına yönelik duyduğu umuda işaret ederek bu konularda İngiltere tarafından gösterilen çabalardan duyulan memnuniyete dair bir önergeyi Alt Meclis'e sunmuş, Northampton Başdiyakozu'nun katıldığı önerge kabul edilmiştir.[50]

[46] *The Manchester Guardian*, 12 Mart 1919.
[47] *The_Times*, 12 Mart 1919.
[48] *The Times*, 26 Nisan 1919.
[49] *The_Times*, 29 Nisan 1919.
[50] *The Times*, 8 Mayıs 1919.

3 Temmuz tarihli haberde yazılanlara göre Manchester'da bir konuşma yapan Piskopos Welldon, İstanbul'daki Ayasofya'nın yeniden Hıristiyanların kullanımına açılmasını, Ayasofya'nın Hıristiyan âlemine geri verilmesi gerektiğine dair yaygın bir duygu olduğunu söylemiştir. Haberin devamı şu şekildedir: "*Dokuz asırdan fazla bir süredir bir Hıristiyan kilisesi, beş asırdan daha az bir süredir de bir camiydi. Her ne kadar Müslümanların bu konudaki duygularının unutulmasını istemese de, orijinal bir caminin Müslümanlardan uzaklaştırılmasının söz konusu olduğu düşünülmemelidir. Onlar bir Hıristiyan kilisesinin Hıristiyan dünyasına yeniden kazandırılmasını istiyorlardı ve ona göre Hıristiyanların kalplerine ve zihinlerine Ayasofya Kilisesi'nden daha güçlü bir şekilde hitap eden başka bir kilise yoktu. Piskopos Welldon'un konuşmasının vesilesi, Rahip J. A. Douglas tarafından "Ayasofya'nın kurtuluşu" üzerine verilen bir aydınlatma konferansıydı*."[51]

The Manchester Guardian'daki habere göre, Vatikan'ın Ayasofya'nın Katolikler için inşa edildiğini ve II. Mehmed'in fetih sırasında camiye dönüştürdüğü için geri verilmesi gerektiğini savunduğu belirtilmiştir. Buna karşılık, Rumlar, İstanbul'daki Avrupalı nüfusun çoğunluğu gerekçesiyle Ayasofya'nın kendilerine ait olduğunu ileri sürmüş, ancak Vatikan, hakkın sayısal çoğunlukla değil, adaletle belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.[52] Aynı gazetede editöre gönderilen mektupta şunlar yazılmıştır:

"St. Sophia: Rev. Const. Callinicos, Protopresbyter, Manchester'daki Yunan Kilisesi'nden gelen bir mektupta şunları yazmaktadır Yunanlılar, 'İstanbul'daki Avrupalı nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları' için değil -ki bu çoğunluk Türklerden sonra ikinci sıradadır ve yabancı değil yerlidir- Ayasofya'nın tek yasal mirasçıları olduklarını iddia etmektedirler; çünkü Ayasofya onların ataları tarafından inşa edilmiş, kullanılmış ve kaybedilmiştir. Ayasofya bin yıl boyunca Doğu Hıristiyanlığının "Büyük Kilisesi" olmuştur, tıpkı Aziz Petrus'un Batı Hıristiyanlığı için olduğu gibi. Henüz sade bir bazilika iken içinde sesleri duyulan John Chrysostom ve Nazianzus'lu Gregory, Latin değil Yunan papazlardı. Bugünkü haliyle yeniden inşa eden Justinianus, Greko-Romen ya da Bizans İmparatorluğu'nun İmparatoruydu. İçinde yüzyıllar boyunca ibadet eden krallar, generaller, günahkârlar ve azizler Rum Ortodoks Kilisesi'ne mensuptu. Ayinlerinde kullanılan tek dil Yunancaydı. Ayinleri Papa değil, İstanbul Rum Patriği yönetiyordu. Gerçek şu ki, Yunan Doğu ulusu, artık Türklerin kölesi değil, kendini savunacak kadar güçlü, özgür bir Kilise olacak olan uzun süredir şehit olan Yunan Kilisesi ile yan yana atalarının mirasına yavaş yavaş dahil oluyor."[53]

The Observer'ın "*Sırp Piskoposun Görüşleri, Özgürlüğün En Büyük Sembolü*" başlıklı yazısında Emir Ali'nin görüşünün tam tersi bir bakış açısına sahip olan Sırp Piskopos Velimoroviç'in, Türklerin Avrupa'dan tamamen çıkarılmaması halinde Doğu'daki Hıristiyan halkların duygularının ne olacağını söylediği belirtilmiştir. İstanbul'un geleceği meselesi, politikacıların tartışacağı bir konudur ve ben bir politikacı değilim diyen Piskopos, "*ben bir*

[51] *The Manchester Guardian*, 3 Temmuz 1919.
[52] *The Manchester Guardian*, 8 Ocak 1920.
[53] *The Manchester Guardian*, 10 Ocak 1920.

İngiliz olsaydım ve Doğu Hıristiyan uluslarının kurtuluşunu tamamlamak gibi son derece onurlu bir görev bana verilseydi, sadece ulusların kendilerini değil, aynı zamanda özgürlüklerinin en güzel ve en kutsal sembolü olan İstanbul'daki Ayasofya Kilisesi'ni, Hıristiyan Kilisesi'nin en büyük anıtını da serbest bırakmakta bir an bile tereddüt etmezdim. İstanbul'da Türk egemenliği devam ederken bunun ayarlanıp ayarlanamayacağını bilmiyorum, ama şunu biliyorum ki o en ünlü kilise cami olarak kaldığı sürece Doğu halkı henüz özgür olmadığını düşünecektir." şeklinde devam etmiştir. Piskopos, İstanbul'un geleceğine ilişkin temel savlardan biriyle ilgili bir soruya yanıt olarak şunları söylemiştir: "*Eğer Türk egemenliği devam edecekse, Doğu Hıristiyan uluslarının halkları büyük kurtuluş görevini tamamlanmamış olarak görecek ve İngiltere'nin İslam dünyasından korktuğu için bu işi tamamlamakta tereddüt ettiğini düşüneceklerdir. Ayrıca İngiltere'nin İslam inancının canlanmasını Hıristiyanlığın canlanmasından daha çok önemsediğini düşüneceklerdir. Türkler İngiltere'de olsalardı ve sürgün edilselerdi ve buna rağmen Londra onların elinde kalsaydı ve Hilal Aziz Paul Katedrali ve Westminster Abbey'de kalsaydı nasıl bir duygu olurdu bir düşünün. Büyük bir eserin yarım bırakıldığı hissine kapılmaz mıydı?*"[54]

Dr. A. Doctors tarafından kaleme alınan "*İstanbul'daki Müslümanların Çıkarları*" başlıklı bir yazıda İstanbul'un İslam dini ile esasında pek bir bağı ve geçmişi olmadığı, İstanbul=İslam denkleminin saçma olduğu, İstanbul fethi ile ilgili Hz. Peygamber'e atfedilen hadisin sondan uydurulduğu iddia edildikten sonra İstanbul surları içinde on imparatorluk camisi ve şehrin dört bir yanına dağılmış yaklaşık 500 cami daha bulunduğunu, bu camilerin birçoğunun daha önce Hıristiyan kiliseleriyken, farklı Türk hükümdarları tarafından kendi taraftarlarının gözündeki prestijlerini arttırmak amacıyla Müslüman ibadet yerlerine dönüştürüldüğünü ve bu türden ilk kamusal yapının meşhur Ayasofya olduğunu ifade etmiştir. Ayasofya'nın orijinal hali olan Jüstinyen Kilisesi'ne dönüştürülmesi için yaygara koparan bazı Hıristiyan bağnazların garip tutumunu kınadığı söyleyen Dr. A. Doctors, "*Eğer bu yolu izleyecek kadar akılsız olursak, nerede duracağımızı bilemeyiz, çünkü Suriye, Mezopotamya ve diğer birçok Müslüman ülkenin eski camilerinin çoğu aslında kiliseydi ve Konstantinopolis'in eski kiliseleri ile örneğin Şam'ın eski kiliseleri arasında neden bir ayrım yapılması gerektiğini anlamak zordur.*"[55] demiştir.

"*Doğu Hıristiyanlarının Çağrısı: Başpiskopos'un Cevabı*" başlıklı haberde, Doğu Hıristiyanlarının, özellikle de Osmanlı Devleti'nin denetimi altındaki Yunan halkının özgürleşmesi yönündeki çağrılarını ve bu bağlamda Katolik Hıristiyan dünyasındaki dini liderlerin tepkileri dile getirilmiştir. Haberde yazılanlara göre Konstantinopolis Ortodoks Kilisesi'nin Kutsal Sinodu, İngiltere'nin Canterbury Başpiskoposu'na gönderdiği telgrafta, Yakın Doğu'daki Hıristiyanların, özellikle Yunanların, uzun süreli zulümden kurtulmalarını beklediklerini vurgulamıştır. Sinod, İngiltere hükümetinin, özellikle Türkler'in bölgeden uzaklaştırılması çabalarına güçlü bir destek sağlamasını istemiştir. Sinod'un talepleri, Hıristiyanlığın bu topraklarda yeniden canlanabilmesi ve Ayasofya gibi tarihi dini yapılarının restore edilebilmesi için, sadece Türklerin bölgeden tamamen kovulmasıyla mümkün

[54] *The Observer*, 18 Ocak 1920.
[55] *The Manchester Guardian*, 25 Şubat 1920.

olabileceğine inanılmıştır. Başpiskopos Canterbury, bu çağrıya verdiği cevapta, Ortodoks Kilisesi'nin ve diğer Hıristiyan liderlerinin, Türk boyunduruğundan kurtulma ve Yakın Doğu'da Hıristiyanlığın yeniden canlanması amacıyla duydukları derin kaygıyı dile getirmiştir. İngiltere'nin, bu hedeflere ulaşmak için gerekli adımları atma konusunda kararlı olduğu belirtilmektedir. Başpiskopos ayrıca, Ortodoks piskoposlarına olan desteğin devam edeceğini ve İngiltere hükümetine bu konuda başvurduklarını vurgulamıştır. Son olarak, Amerika'dan gelen bir destek mesajı da haberde yer almaktadır. Amerikan piskoposlarının, Türklerin İstanbul'da kalmalarını ve Ermenistan'daki yağma faaliyetlerinin sürmesini öneren her türlü çözüm önerisine karşı durdukları ifade edilmiştir. Bu tür uzlaşmaların, Hıristiyan vicdanını inciteceği ve suçlara göz yummak anlamına geleceği savunulmuştur.[56]

The_Times, 4 Nisan 1921 tarihli haberinde İstanbul'daki insanların gergin olduğu ve Türkler ile Yunanlılar arasında her gün kavga yaşanması sıradan bir olay haline geldiği belirtilmiştir. Gazetede yazılanlara göre *Venizelosçular savaş baltalarını gömmüş görünüyor, Kral Konstantin'in Yunan Ordusu'nun başında Konstantinapol'e girmesini ve 1 Mayıs'ta Ayasofya'daki ayine katılmasını kendilerinden emin bir şekilde bekliyorlar*.[57]

22 Ağustos 1921 tarihli haberde İstanbul'un kaderinin yakın zamanda belirleneceğine dikkat çekilmiş ve Asya'nın altın anahtarı olan şehrin Yunanlılar tarafından kendilerine kalacağına inanıldığı ve şehrin önemi tekrar hatırlatıldıktan sonra Ayasofya ile ilgili şu ifadelere yer verilmiştir:
"*Konstantinopolis büyük bir şehirden daha fazlasıdır. Dünyanın en asil ve en ünlü kiliselerinden biri olan Ayasofya Kilisesi, 'Göksel Bilge'nin Kilisesi', şu anda bir camidir. Doğu Ortodoks Hıristiyanları için Kudüs'teki Kutsal Kabir'den sonra dünyanın en kutsal kilisesidir. Vatikan, Ortodoks Hıristiyanlığın kadim katedraline sahip çıkma niyetini çoktan ilan etti ve bu talep Fransızlar tarafından sonuna kadar kullanılacak. Ayasofya'ya sahip olmanın ya da onu korumanın, Rusya, Balkanlar ve Küçük Asya'nın kalabalık Hıristiyan nüfusları arasında, Kudüs'ün sahibi Büyük Britanya'ya vermek zorunda kaldıkları prestiji büyük ölçüde telafi edeceğini düşünüyorlar. Bu muazzam kilisenin camiye dönüştürülmesi mümkün ya da muhtemel olmasa da, bu kiliseye sahip olmanın gelecekteki tartışmaların en acı noktası olması muhtemeldir. Fransızlar, Katolik iddialarının örtüsü altında, kendi iddialarını bastıracaklar*."[58]

"*İş Dünyasında Ermeni*" başlıklı bir yazıda Türk, Rum ve Ermenilerden bahsedilirken yazının sonunda İstanbul ve Ayasofya'nın önemi vurgulanmıştır:
"*…Uzun Yunan ulusal hafızası da mücadelede büyük bir rol oynamaktadır. Yunanlı eski günleri ya da bir zamanlar efendi iken şimdi hizmetkâr olduğunu unutamaz ve bu durumun bir kez daha tersine döneceği zamanı bekler. Konstantinopolis'in Yunanca'daki karşılığı, Batılı insanların anlamakta zorlandığı bir şeydir, ancak bu çok yoğun bir gerçekliktir. Yunanlılar, Atina'da bile*

[56] *The Manchester Guardian*, 3 Mart 1920.
[57] *The_Times*, 4 Nisan 1921.
[58] *The Manchester Guardian*, 22 Ağustos 1921.

Assena'dan "Şehir" diye söz ettiklerinde (büyük "P" ile) kastettikleri Atina değil, her zaman Konstantinopolis'tir. Tüm ticari heveslerine rağmen, son derece duygusal bir ırktırlar. Birçok Rum, ömrünün sonuna yaklaştığında vaftiz olmayı reddeder, çünkü ayinin Ayasofya'da yapılmasını umarlar."[59]

İstanbul Ortodoks Patriği ile Canterbury Başpiskoposu arasındaki telgraflar 23 Aralık 1922 tarihinde İngiliz basınında haber yapılmıştır. Patrik Meletios, Canterbury Başpiskoposu'na "*İlk fatih, en Kutsal, Apostolik ve Ekümenik tahtı Ayasofya Kilisesi'nden attı. İkinci fatih şimdi tahtı İstanbul'un sınırlarının dışına çıkarmaya çalışıyor ve Hıristiyan Güçlerin temsilcilerini de bu suça ortak etmeye çalışıyor. Tüm Ortodoks Kilisesi'ne karşı işlenmekte olan kötülüğün önlenmesi için, sevgili kardeşim, bizimle ve tüm Ortodoks Piskoposlarla birlikte, kendi kardeşlerinizle birlikte hem Tanrı'ya dua ederek hem de Konferans'ı protesto ederek bize katılın*." şeklinde yazarken, Canterbury Başpiskopusu da ona "*Lozan Konferansı'nda, İstanbul'daki tarihi Ekümenik Patrikliğin sürdürülmesinde herhangi bir ihlalin yaşanmaması yönündeki samimi umudumuzu ve arzumuzu vurgulamaya devam ettim. İstanbul'daki Patrikliğin devamlılığı tüm Hıristiyan Kilisesi için son derece önemlidir*." şeklinde cevap yazmıştır.[60]
"*Konstantinopolis'in Güzellikleri*" başlıklı *The Manchester Guardian*'ın muhabirine ait bir yazıda İstanbul'un tabii güzellikleri, şekilleri ve tarihi eserleri ayrıntılı olarak anlatılırken Ayasofya ile ilgili olarak Yedi Tepe'nin her birinin tepesindeki büyük camilerin art arda geldiği ve hepsinin Ayasofya'yı örnek aldı ve bazılarının dış görünüş olarak çok daha görkemli olduğu da belirtilmiştir.[61]

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Doğu Roma ve Osmanlı'ya payitahtlık yapmış ve özellikle Osmanlı'nın şehri fethetmesi ile dünyanın gözdesi haline gelmiş İstanbul, Roma döneminde yapılan ve Fatih'in 1453 tarihinde İstanbul'u fethetmesi ile kiliseden camiye çevrilen Ayasofya ile de hem Hıristiyan hem de Müslümanlar için sembol bir mabet olarak bütün ihtişamıyla ayakta durmaya devam etmektedir. 1453'ten 1934 yılına kadar cami olarak varlığını sürdüren Ayasofya, 1934'ten 2020 yılına kadar ise müze olarak kullanılmıştır. Ayasofya, cami iken Hıristiyan dünyası tarafından kiliseye, müze iken de Müslümanlar tarafından camiye çevrilmesi için ciddi bir mücadeleye konu olmuştur. 1918'de Birinci Dünya Savaşı neticesinde İtilaf devletleri işgaline uğrayan İstanbul, Hıristiyan dünyası için de yeni ümitlerin yeşermesine sebep olmuştur. Müslüman Türkleri Avrupa ve İstanbul'dan ve hatta Anadolu'dan tamamen atma ve İstanbul'da bulunan Ayasofya'yı kiliseye döndürme ümidiyle 1918-1923 tarihlerinde bu durumun gerçekleşmesi için ciddi tartışma ve faaliyetler yapılmıştır. İşgalin baş rolünde olan İngiltere'nin basını da bu konuyu birçok defa gündem yapmıştır. 1918-1923 yılları arasında incelenen gazetelerde

[59] *The Observer*, 10 Eylül 1922.
[60] *The Times*, 23 Aralık 1922.
[61] *The Manchester Guardian*, 2 Temmuz 1923.

yazılanlar Hıristiyan dünyasının duygu ve düşüncelerinin anlaşılmasına bir nebze de olsa katkı sunabilecek niteliktedir. Gazetelerde yazılanlarda Ayasofya'nın kiliseye döndürülmesi için büyük bir istek gözlenmekle beraber İngiliz sömürgesi olan Hindistan bölgesindeki Müslümanların rahatsız olabileceği göz önünde bulundurulmuştur. Bununla beraber Türklerin de Ayasofya'yı kendileri için önemli bir sembol olarak gördüğü vurgulanmıştır. Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması ile söz konusu umutlar da yerini 1918-1921 yıllarına göre gözle görülür bir sükunete bırakmıştır.

KAYNAKÇA

Acar, Yusuf, "Ayasofya-i Kebir Cami-i'nin İbadete Açılmasının Dünya Basınında Yansımaları ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi", *JOTAGS*, 2020, 8(4), ss. 3396-3407.

Afyoncu, Fatma, *Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920- 31 Aralık 1922)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul, 2009.

Ayasofya-i Kebir Cami-i Şerifi Sempozyumu, DİB Yayınları, Ankara, 2021.

Basının Gözünden Ayasofya-Geçmişten Günümüze, Ed. Arzu Cihangir, Basın İlan Kurumu, İstanbul, 2021.

Çelikoğlu, İlkim Özdikmenli, "The Echoes of the Reconsecration ff Hagia Sophia As A Mosque in The Conservative Media", *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*, Yıl 4, Sayı 9, Ağustos 2022, ss.524-543.

Erdoğan, Esra Güzel, "Bizans Dönemi'nde Ayasofya, Tarihçesi ve Mimari Özellikleri Hakkında Genel Bilgiler", *İstanbul Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl:2012, S.1, s.1-7.

Eyice, Semavi, "Ayasofya", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:4, İstanbul, 1991 (30.07.2020 tarihinde güncellenmiştir), ss.206-210.

Fetih ve Ayasofya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ed. Zekeriya Kurşun, Ali İhsan Aydın, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2022.

https://mimariterim.com/pandantif/ [Son Erişim Tarihi:30.12.2024].

Saylan, Gürkan Fırat, "İstanbul'un Resmen İşgali (16 Mart 1920)", *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:41, Ocak 2014, ss.17-40

Ş. Can Erdem, "İtilâf Devletleri'nin İstanbul'u Resmen İşgali ve Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl 2005, Cilt: 21 Sayı: 62, ss. 677-694.

The Manchester Guardian, 10 Ocak 1920.

The Manchester Guardian, 12 Mart 1919.

The Manchester Guardian, 17 Ocak 1919

The Manchester Guardian, 2 Temmuz 1923.
The Manchester Guardian, 22 Ağustos 1921.
The Manchester Guardian, 25 Şubat 1920.
The Manchester Guardian, 3 Mart 1920.
The Manchester Guardian, 3 Temmuz 1919.
The Manchester Guardian, 5 Şubat 1919.
The Manchester Guardian, 8 Ocak 1920.
The Manchester Guardian, 9 Kasım 1918, S6.
The Observer, 10 Eylül 1922.
The Observer, 18 Ocak 1920.
The Times, 17 Şubat 1919.
The Times, 21 Ocak 1919.
The Times, 23 Aralık 1922.
The Times, 24 Ocak 1919.
The Times, 26 Nisan 1919.
The Times, 7 Şubat 1919.
The Times, 8 Mayıs 1919.
The_Times, 12 Mart 1919.
The_Times, 29 Nisan 1919.
The_Times, 4 Nisan 1921.
Yeşilsu, Ekrem, *Türkiye Cumhuriyeti Döneminde Ayasofya (1923-2023)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul, 2024.

GAZİANTEP'İN KÜLTÜREL MİRASININ AKTARIMINDA BİR HAFIZA: ASIM MIHÇIOĞLU

A MEMORY IN TRANSMITTING GAZİANTEP'S CULTURAL HERITAGE: ASIM MIHÇIOĞLU

Doç. Dr. Ayşenur ÖZDAL

Gaziantep Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı,
aysenurozdal@hotmail.com, 0000-0002-8941-4503.

Müjde ATICI

Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Doktora Programı
mujdegucc@gmail.com, 0000-0003-2395-1338.

ÖZET

Gaziantep, zengin tarihî ve kültürel birikimiyle, Türkiye'nin kültürel mirasının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. Bu mirasın korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması, hem yazılı kaynaklarla hem de kültür taşıyıcılarının katkılarıyla mümkündür. Kültür aktarımında önemli bir rol oynayan ve halk bilimi çalışmalarında bilgi birikimlerine müracaat edilen kaynak kişiler yerel kimliğin güçlenmesiyle beraber toplumun kültürel hafızasının taşınmasına da katkıda bulunurlar. Bu bağlamda, Gaziantep'te geniş kültür repertuvarına sahip olan Asım Mıhçıoğlu'nun Gaziantep kültürünün aktarımındaki gayretleri dikkat çekmektedir. Çalışmada mülakat yönteminden faydalanılarak Asım Mıhçıoğlu ile kişisel görüşme gerçekleştirilmiştir. Bunun neticesinde Asım Mıhçıoğlu'nun kültürel birikimi edinim süreci tespit edilmiş, bilimsel toplantılara aktif katılımı, kurumsal ve akademik işbirlikleri, dijital platformları etkin bir şekilde kullanarak Gaziantep'in kültürel mirasını geniş kitlelere tanıtımı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışmada, kültürel birikimin yaşaması ve bireylerin kültür taşıyıcısı olarak üstlendikleri sorumluluklar Asım Mıhçıoğlu'nun kültür repertuvarı ve aktarımı üzerinden değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: kültür, aktarım, kaynak kişi.

ABSTRACT

Gaziantep, with its rich historical and cultural heritage, constitutes an important part of Turkey's cultural heritage. Preserving this heritage and transferring it to future generations is possible with both written sources and the contributions of culture bearers. Resource persons, who play an important role in cultural transmission and whose knowledge is consulted in folklore studies, contribute to the strengthening of the local identity and the carrying of the cultural memory of the society. In this context, the efforts of Asım Mıhçıoğlu, who has a wide cultural repertoire in Gaziantep, in transferring Gaziantep culture attracts attention. In the study, a personal interview was held with Asım Mıhçıoğlu by using the interview method. As a result, Asım Mıhçıoğlu's cultural heritage acquisition process was determined, and evaluations were

made on his active participation in scientific meetings, institutional and academic collaborations, and promotion of Gaziantep's cultural heritage to large audiences by effectively using digital platforms. In this study, the survival of cultural accumulation and the responsibilities assumed by individuals as culture carriers are evaluated through Asım Mıhçıoğlu's cultural repertoire and transmission.

Keywords: culture, transfer, resource person.

GİRİŞ

Kültür kavramı farklı alanlarda, farklı özelliklerine vurgu yapılarak tanımlanmaktadır. Tylor (2016, s. 91) tarafından "en geniş etnografik anlamıyla alındığında, insanoğlunun toplumun bir mensubu olarak edindiği bilgi, inanç, sanat, töre, yasa, görenek ve diğer tüm yetenekler ile alışkanlıkların oluşturduğu karmaşık bir toplamdır." şeklinde tanımlamaktadır. Toplumun sahip olduğu kültür yani ortak manevi ve maddi değerler bütünü insanları bir arada tutmaktadır. "Bireyi çevreleyerek toplumsal dokunun inşasına katkı sağlayan" (Avcı, 2021, s. 98) kültürel belleğin; toplumu oluşturan bireyler tarafından korunması, yaşatılması ve aktarılması sadece kültürel mirasın devamlılığını sağlamakla kalmaz aynı zamanda aynı değerleri paylaşan insanlar arasındaki birlikteliği de sağlar.

Sahip olduğu önemli coğrafi konum sayesinde tarih boyunca birçok farklı medeniyetin geçtiği, yerleştiği ve farklı toplulukları etkilediği bilinen bir şehir olan Gaziantep, çeşitli sebeplerle etkileşimde bulunulan medeniyetlerin de etkisi ile zengin bir kültürel birikime sahip olmuştur. Gaziantep; Ömer Asım Aksoy'un (1945) 3 ciltlik eserine konu olan ağzı, zengin mutfağı, müzeleri ve sahip olduğu diğer kültürel zenginlikleri ile köklü, geniş ve kendine has bir kültüre sahiptir.

Gaziantep'in sahip olduğu bu kültürel birikimin gelecek kuşaklara aktarılması adına resmî kurumlar tarafından yürütülen birçok çalışma bulunmaktadır. UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağına gastronomi alanından dâhil olan ilk şehir Gaziantep'tir (URL-1). Şehrin sahip olduğu kültürel mirasın korunması, ulusal ve uluslararası boyutta tanıtılabilmesi için süren resmî girişimlerin yanında bu mirasın sürekliliği için uğraşan önemli isimler de vardır. Bu isimlerden biri de sahip olduğu bilgiler, yapmış olduğu çalışmalar ile bu kültürel zenginliğin devamlılığı sağlamak için hayatının her alanına bunu yansıtmış olan Asım Mıhçıoğlu'dur. Doğduğu ve yetiştiği zengin kültürel ortamın farkına vardığı ilk andan itibaren bu kültürü her detayı ile öğrenmek, araştırmak için gayret eden ve sahip olduğu bu birikimi aktarmak için bu kültüre hizmet etmek adına kendini adayan Asım Mıhçıoğlu, Gaziantep kültürü ile ilgili geniş bir bilgi birikimine sahiptir.

Kültürün aktarımında bireysel gayretlerin de çok kıymetli olduğu bilincine sahip olan, toplumun kültürel değerler sayesinde birlik ve beraberlik içinde olabileceğini düşünen, toplumların sahip oldukları en değerli hazinenin tarihleri ve kültürü olduğunu ifade eden, bu kültürel zenginliğin unutulmaması için çaba gösteren, insanları birbirinden farklı kılan ve bu kültürü koruyamazsak sonunda aynılaşacağımızı ve geri dönülemez bir değer kaybı yaşayacağımızı düşünen Asım Mıhçıoğlu; kültürel değerlerin korunmasını, yaşatılmasını ve devamlılığının sağlanmasını istemekte ve bu yönde çalışmalar yapmaktadır. Sahip olduğu kültürel bilgiler ile kültürel bir hafıza olarak nitelendirilebilecek olan Asım Mıhçıoğlu, onun kültürel yetişimi ve kültürel mirasın yaşatılması, korunması ve aktarılması adına yaptığı

çalışmalar bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Çalışmada kaynak kişilerin biyografilerinin öğrenmesi için de kullanılan görüşme yöntemi kullanılmıştır (Ekici, 2015, s. 71). Bilgiler 04.11.2024 tarihinde Asım Mıhçıoğlu ile yapılan görüşmeler sonucunda elde edilmiştir. Çalışmada Asım Mıhçıoğlu'nun sahip olduğu kültürel birikim ve bu bilgilerin aktarılması, yaşatılması, korunması adına sürdürdüğü çalışmalar ile kültürel bir hafıza olarak nitelendirilebileceği sonucuna varılmıştır.

Asım Mıhçıoğlu'nun Hayatı ve Kültürel Yetişimi

Asım Mıhçıoğlu, 1 Mayıs 1959 tarihinde Gaziantep'te dünyaya gelmiştir. İlkokul ve lise eğitimini Gaziantep'te tamamlayan Mıhçıoğlu, 1981 yılında Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinden mezun olmuştur. İş adamlığı yapmış ve Gaziantep kültürünün aktarılması adına çalışmalarda bulunmuştur. Asım Mıhçıoğlu ailesinin yedi kuşaktır Antepli olduğunu belirtmektedir. Gaziantep kültürünün zenginliğine sıklıkla vurgu yapan Mıhçıoğlu, böylesine bir kültürün içinde yetişmekten gurur duymaktadır. Nebi Özdemir'in "yaşamın ve kültürün özünü meydana getirir" (2019, s. 127) dediği kuşaklar arası iletişim ve etkileşim Mıhçıoğlu'nun sahip olduğu kültürel bilginin temelini oluşturmaktadır. Mıhçıoğlu, yetiştiği ve sahip olduğu bu kültürel birikimi edindiği ortamı şu şekilde aktarmaktadır:

> *Şimdi hayat oldukça hızlı, insanlar sürekli bir koşturmaca, telaş içinde. Bizim hayatımız daha yavaştı. Bizim zamanımızda şehrin nüfusu ortalama 120 bindi. Bu nüfus içinde biz yavaştık. Araba sayısı belli, ev sayısı belli, adam sayısı belli, iş-fabrika sayısı belli. Bizim bu ortam içinde çok bir şansımız yoktu. Biz de içinde bulunduğumuz bu ortamı keyifle yaşadık ve çok şanslıydık. Zenginin de fakirin de aynı mahallede yaşadığı dönemlerdi. Zenginle fakir arasındaki fark ancak bir ekmekti. Lüks mahalleler, arabalar yoktu. Zenginin alabileceği en lüks şey Şam eşeği olurdu. Bir de evlerin tağa sayısı evlerin büyüklüğünü, zenginliğini gösterirdi. Bizim Antep evlerinin büyüklükleri tağa yani pencere ölçüsüne göre ölçülürdü. 3 tağalı ev, 4 tağalı, 5 tağalı, 6 tağalı… Nedir tağa sayısı ölçüsü; 3 tağalı ev fakir, 4 tağalı ortalama, 5 ve üstü tağalı ev zengin evi olurdu. O kültürün içinde tek odalı evlerde büyüdük. Bizim yazları hayatımız, hayatta yani avluda geçerdi. Bütün Anteplilerin olduğu gibi kışın da tek odadaydı. O tek odamız hem oturma odamız, hem misafir odamız, hem yemek odamız hem de yatak odamızdı; her şeyimiz o odadaydı. Tandır kurulur herkes o tandırın başında toplanırdı. Anamın amcası, dedem, halam, teyzem, dayım hepsi tandırın gözünde oturmaya geldiğinde biz de mecburen onlarla otururduk. Onların anlattıklarını dinlerdik. Başka bir şansımız yoktu, o muhabbeti dinlemek zorundaydık. Odana git ders çalış, odanda işine bak, sen git bakayım odanda otur diyemezdik. Büyüklerin yanında oturma diyecek başka bir odamız yoktu, mecburen biz o büyüklerle beraber otururduk. Antep Harbi'ni falan anlatan dedelerimizin, büyüklerimizin, komşularımızın, akrabalarımızın hikâyeleriyle, onların meseleleri ile büyüdük. O zaman insanlar bu kadar politik falan da değillerdi, yani insanlar günlük hayatlarını konuşurlardı. Bir de geçmişteki Antep'teki olayları, kişileri konuşurlardı. Böyle bir ortamda biz bu bilgilerin içinde bunları aslında mecbur kalıp öğrenmiş olsak da bunları öğrenmiş olmak bizim en büyük şansımızdı.*

Asım Mıhçıoğlu, sahip olduğu bu kültürel birikimi doğduğu, yetiştiği ortama borçlu olduğu ifade etmektedir. Assmann (2015, s. 45) da insanın sahip olduğu bilgilerin onun iletişimde bulunduğu çeşitli topluluklar sayesinde oluştuğunu ifade eder. Bu yönüyle Mıhçıoğlu bu kültürel zenginliği, içinde yetiştiği ortam ve iletişimde bulunduğu insanlar vasıtasıyla edinmiştir.

Asım Mıhçıoğlu'nun Gözünden Gaziantep Kültürünün Ana Unsurları

Kültürün temeline mekân, kişi ve tarih olmak üzere üç ana unsuru koyan Mıhçıoğlu, bu üç unsurun bir kültüre sahip olmak için mutlaka olması gerektiğini vurgular. Gaziantep'in bu üç unsur nedeni ile köklü ve zengin bir kültüre sahip olduğunu vurgular ve tarihî süreçte birçok farklı kültürden de etkilenmiş olan Gaziantep kültürü ile ilgili şunları söyler:

> *Gaziantep 26 medeniyetin geçtiği bir yerdir. Batı tarafı Amanos Dağları, kuzey tarafı Nurhak Dağları yani Toros Dağları'nın devamı ve İpek Yolu denir ama aslında İpek Yolu değil Asur ticaret yoludur burası ve Orta Doğu'ya ulaşmak için geçilmesi gereken bir güzergâh konumundadır Antep. Bir geçiş noktası olduğu için buradan 26 medeniyet geçmiş. Bu kadar medeniyetten elbette bir şeyler alırsınız. Bizim yemeklerimizin, kültürümüzün ve dilimizin zenginliği bu 26 medeniyetin geçişinden dolayıdır. Böylesi zengin bir medeniyetin içinde yetişmek bizim büyük bir şansımız.*

Asım Mıhçıoğlu'na göre mekân, kişi ve tarih zemininde oluşan kültürü besleyen temel unsurlar yörenin dili ve yemeğidir. Tek tipleşen dilden şikâyet eden Mıhçıoğlu, eskiden insanların birbirini konuşma dilinden rahatlıkla ayırabildiğini hatta Gaziantep'in en eski yerleşim yeri olan Kalealtı, Şehreküstü ve Akyol mahallesinde oturanların bile sözcükleri telâffuz ediş şekline bakarak birbirinden ayrılabildiğini ifade etmektedir. Yerel ağzın bir kültürel zenginlik olduğunun altını çizen Mıhçıoğlu, kültürün korunması için önce dilin korunması gerektiğini savunmaktadır. Teknolojinin gelişmesi ile birlikte herkesin birbiri gibi konuşmaya başladığını dile getiren Mıhçıoğlu, insanların teknoloji aletlerini kaldırıp diğer kültürler ile iletişimi kesmeleri halinde kendi öz dillerine döneceklerini, insanın kendi kültürünün dili ile konuşmasının ayıp veya kaba bir davranış değil de bir zenginlik olduğunun benimsenmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Mıhçıoğlu'na göre Gaziantep'in kültürel unsurlarından biri de yemekleridir. Mıhçıoğlu, yemek çeşitliliği, özgün lezzetleri, yöresel saklama ve pişirme yöntemleri ile Gaziantep'in dikkat çeken ve tescillenmiş bir gastronomi zenginliğine sahip olduğunu ifade etmektedir. Mıhçıoğlu bu kültürel zenginliğin sadece damak tadına hitap etmekle kalmadığını; bölgenin tarihsel kimliğini, sosyal yaşamını, gündelik alışkanlıklarını ve yöre insanının doğayla kurduğu ilişkiyi de yansıttığını belirtmektedir. Bu nedenle Gaziantep mutfağında her yemeğin, hem malzemelerin seçiminde hem de pişirme ve sunum biçiminde, kendine özgü bir anlamı ve işlevi bulunmaktadır. Bu işlevsellik, bir yandan kolektif hafızanın korunmasına katkıda bulunurken, diğer yandan coğrafyasını, iklimini, tarımsal üretim koşullarını ve toplumsal etkileşim ağlarını da kapsamaktadır.

Sözlü Kültür ve Tarih Aktarımında Rolü

Asım Mıhçıoğlu, özellikle yetiştiği ortamın etkisi ile edindiği bu kültürel birikimi kendisine ailesinin bir mirası olarak değerlendirmekte ve onlardan kendisine kalan bu zenginliği yine sonraki kuşaklara aktarmakla görevli olduğunu ifade etmektedir. Ona göre bir insanın sahip olacağı en değerli şey maddi zenginlikten önce kültürel zenginliktir. Birey olma, toplum olma yolunda bir kişinin bilmesi ve öğrenmesi gereken şeyin kültür olduğunu söyleyen Mıhçıoğlu, birçok kültürel değerimizin kaybolduğunu ama en azından diğer değerlerin yok olmaması ve varlığını sürdürmesi adına çalışmalarda bulunmaktadır. Bildiklerini sözlü, yazılı ve elektronik ortamlarda aktaramaya çalışmakta ve kültür aktarımı noktasında önemli bir rol oynamaktadır.

Yaşadığı ve yetiştiği ortama duyduğu heyecan ve merakla, kendi deyimiyle kendisini cezbeden bu eşsiz kültüre duyduğu hayranlıkla Gaziantep kültürünü araştırmaya başlayan ve bunu geleceklere kuşaklara aktarmayı kendine vazife edine Mıhçıoğlu, Gaziantep kültür araştırmacısı ve tarihçidir. Tek gayesinin bu zengin ve eşsiz kültürü sonraki kuşaklara aktarmak olduğunu vurgulamakta ve insanın sahip olabileceği en değerli şeyin maddi mirastan ziyade kültürel miras oluğunu söylemektedir. Atamızdan, ceddimizden bize kalmış olan bu kültüre sahip çıkmakla, yaşatmakla yükümlü olduğumuzu dile getirmektedir. Bu değerli mirasın kaybolmaması, unutulmaması için üstüne düşeni yapmaya gayret etmektedir. Ona göre bu kültürü yaşatmak, korumak her Gazianteplinin amacı olmalıdır. Kültür, çeşitli iletişim yolları ile aktarılıp, korunup, yaşatılmalıdır. Bu yönü ile sözlü, yazılı tüm iletişim kanallarını kullanarak kültürel sürekliliği sağlamaya çalışmaktadır. Asım Mıhçıoğlu, halk bilimi ve sözlü tarih çalışmalarında kaynak kişi olarak bilgisine başvurulan önemli bir isimdir. Bunun yanı sıra, gündelik yaşamında da kültürel aktarımı sürdürmekte, davetli olduğu radyo ve televizyon programlarında Gaziantep kültürü ile ilgili bilgi ve deneyimlerini paylaşmaktadır. Bu yönüyle, kültürel sürekliliğin sağlanmasında ve Gaziantep'in kültürel mirasının korunmasında aktif bir katkı sunmaktadır.

Bilimsel Toplantılara Katılımı ve Akademik İşbirlikleri

Sahip olduğu kültürel birikimi çeşitli yollarla aktarmaya çalışan Asım Mıhçıoğlu, bu aktarımı amatör olarak yürütmemekte yer aldığı kurumsal faaliyetlerle, akademik işbirlikleri ile resmî bir boyutta devam ettirmektedir. Toplumlar uzun sürelerde çeşitli yollarla kazandığı kültürel bilgiyi koruma ve saklama çabasında olmuşlardır (Özdal, 2023, s. 468). Asım Mıhçıoğlu da yetiştiği ortamdan ve araştırmalarından öğrenmiş olduğu bu birikimi saklama ve gelecek kuşaklara aktarma gayretindedir. Gaziantep Kent Konseyinde yakın bir döneme kadar Kültür Tarih Başkanlığı yapmış ve burada bir takım derleme çalışmalarına kaynak kişilik etmiştir. Bunun dışında Gaziantep Üniversitesi Mühendislik Fakültesi İnşaat Mühendisliği Bölümünde 2020-2021 yılları arasında "Gaziantep Kültürü ve Tarihi" dersi vermiş ve sahip olduğu birikimi öğrenciler ile paylaşmıştır. Yine bu yıl da Gaziantep İslam Bilim ve Teknoloji Üniversitesinde "Gaziantep Kültürü ve Tarihi" dersleri vereceğini ifade etmiştir.

Ömer Asım Aksoy tarafından yazılan 3 ciltlik Gaziantep Ağzı sözlüğünün telif hakları Gaziantep Şehitkâmil Belediyesi tarafından alınmıştır. Gaziantep ağzının yaşatılması adına yeniden düzenlenen sözlük, dijital sözlük formatında da erişime açılmıştır (URL-2). Elektronik ortamdaki bu sözlükte aynı zamanda Gaziantep ağzına ait sözcüklerin, deyimlerin ve

atasözlerinin telaffuzu da yer almaktadır. Bu telaffuzları yapan kişi de Asım Mıhçıoğlu'dur. Mıhçıoğlu, bu ifadelerin sadece yazılı olarak bulunmasının Antep ağzını yaşatmak için yeterli olmadığını ifade etmiş ve telaffuzun Antep ağzı için önemli bir nokta olduğunu belirtmiştir.

Gaziantep mutfağının yerelden evrensele ulusal ve uluslararası çapta tanıtılması amacı ile bu yıl altıncısı düzenlenen Uluslararası Gaziantep Gastronomi Festivali'nde (URL-3) düzenleyici kurulda yer alan Asım Mıhçıoğlu, ayrıca festivalde yöresel yemekler yaparak bu yemeklerin tanıtımını yapmaktadır. Gaziantep kültürü ile ilgili akademik çalışmalar yapmak istediğini dile getiren Mıhçıoğlu, yine Gaziantep kültürü üzerine yazdığı bir kitabın da bitmek üzere olduğunu söylemiştir.

Asım Mıhçıoğlu, insanların yaşadıkları ve yemek yedikleri mekânlara aidiyet ve bağlılık geliştirdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, Gaziantep kültürünü doğru bir şekilde tanıtmak ve kentin tanıtımına katkı sağlamak amacıyla, Gaziantep Üniversitesinde öğrenim gören yabancı uyruklu öğrencilere yönelik bir projede de aktif rol almıştır. Gaziantep Üniversitesi Uluslararası Öğrenci Ofisi iş birliğiyle yürütülen bu proje kapsamında, Ramazan ayında dileyen ev sahipleri yabancı uyruklu öğrencileri evlerinde misafir ederek hem Gaziantep mutfağını tanıtmış hem de kültürel değerleri aktarmaya çalışmıştır. Ramazan ve Kurban Bayramlarında da öğrencileri evinde ağırlayan Asım Mıhçıoğlu, öğrencilerle birlikte Gaziantep mutfağının önemli yemeklerinden biri olan yuvalamayı hazırlamış ve Gaziantep kültürü hakkında çeşitli bilgiler paylaşmıştır.

Elektronik Ortamdaki Girişimleri

Değişen ve gelişen teknoloji ile birlikte kültürel ürünlerin aktarım şekli de değişmiştir. Walter Ong (2014, s. 23-24) bu süreçleri birincil sözlü kültür ve ikincil kültür ortamı şeklinde adlandırmıştır. Sözün yerini yazının aldığı, aktarım şeklinin değiştiği, birincil sözlü kültür çağının yerini yazının icadı ve teknolojik aletlerin aldığı dönem ile birlikte kültürel aktarım şekilleri de değişmiştir. Nebi Özdemir (2019, s. 126) de her kuşağın içinde bulunduğu şartlara göre kültür yaratma, aktarma biçimlerinin olduğunu ifade eder. Zaman içerisinde değişen her şey gibi iletişim şekli de köklü bir değişikliğe uğramıştır. Teknolojik gelişmeler ile birlikte dijital ortama taşınan kültür de bu sanal ortamda sunulmaya başlamıştır (Koç, 2022, s. 502). Mıhçıoğlu da sözlü kültürden öğrendiklerini çağın bir gereği olarak daha fazla insana daha kolay ulaşabilmek adına elektronik ortamda aktarmaktadır.

Asım Mıhçıoğlu, kendi adına açtığı Facebook sayfasında (URL-4) yaklaşık 6.000 paylaşım yaptığını ve bu platformu oldukça aktif bir şekilde kullandığını ifade etmektedir. Geniş bir kitleye ulaşabilmesi sayesinde bu mecranın, kültürel aktarım sürecine önemli bir katkı sağladığını belirtmektedir. Ayrıca, kendi adına açılmış Instagram sayfasında (URL-5) da 15 Kasım 2024 itibarıyla 8.649 takipçisi ve 1.226 gönderisi bulunmaktadır. Mıhçıoğlu, yaptığı tüm paylaşımların Gaziantep kültürüne ait olduğunu; Gaziantep tarihi, Antep ağzı ve Gaziantep mutfağı konularında yoğunlaştığını ifade etmektedir. Sosyal medyayı, kültürel mirasın aktarımı için etkili bir araç olarak gören Mıhçıoğlu, paylaşımlarında detaylı bilgilendirmelere de yer vermektedir. Facebook'un, karakter sınırlamasının olmaması ve toplu paylaşımlara daha uygun olması nedeniyle bu platformu daha aktif şekilde kullandığını vurgulamaktadır.

Asım Mıhçıoğlu'nun kendi adına açmış olduğu bireysel sosyal medya hesaplarının yanında kendi arşivinde bulunan Gaziantep tarihi ve kültürüne ait fotoğrafları paylaştığı "Aintab Data Gaziantep" (URL-6) adlı bir internet sitesi de bulunmaktadır. Bu sitede "tarihi, menşurları, ağzı, mutfağı, mahalle bina, gelenek-görenek, yakın yerler, yayınlar" adını verdiği bölümlerde ilgili fotoğraflar ve açıklamalar yer almaktadır. Gaziantep tarihini ve kültürünü görsel olarak sunan bu site de kültürün devamlılığının sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Çağın getirdiği şartlar ile birlikte kültürün yaratıldığı ortam ve aktarım şekli değişmiştir. Nebi Özdemir'in (2008, s. 290) sözlü kültür ürünlerinin yanında yazılı kültür ürünlerinin de yaratıldığı, aktarıldığı sanal bir âlem olarak nitelendirdiği internet ortamı yerelin ulusala ve evrensele taşınmasına da olanak sağlamaktadır. Connerton'un (1999, s. 60) başkalarının belleğinin kendi belleğinde anımsatmayı kolaylaştırdığına yönelik düşüncesi sosyal medya için de düşünülebilir. Sosyal medya paylaşımları kültürel belleği canlandırmaya hizmet edebilir. Türkiye nüfusunun %67,4'ü sosyal medya kullanmaktadır (URL-7). Hayatımızla bütünleşmiş olmuş bir araç olarak sosyal medyanın, günümüzde kültürel aktarım sürecini hem hızlandırdığı hem de kolaylaştırdığı söylenebilir. Sosyal medya platformları, kültürel öğelerin geniş bir kitleye ulaştırılmasında, bireylerin yerel kültürlerini ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtmalarında etkili bir araç haline gelmiştir. Bu bağlamda, Asım Mıhçıoğlu'nun sosyal medyada yaptığı paylaşımlar, yalnızca Gaziantep kültürünün tanıtımıyla sınırlı kalmayıp aynı zamanda bu kültürün sürdürülebilirliğini destekleyen ve farklı coğrafyalardaki insanlara ulaşarak kültürler arası etkileşimi artıran bir işlev görmektedir. Böylece, sosyal medyanın sunduğu imkânlar, Mıhçıoğlu'nun kültürel miras aktarımı amacına doğrudan hizmet etmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Gaziantep'in zengin kültürel birikiminin yaşatılması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında, Asım Mıhçıoğlu'nun bir kültür taşıyıcısı olarak üstlendiği rol ve katkıları incelenmiştir. Elde edilen veriler, Mıhçıoğlu'nun yetiştiği kültürel çevre ve aile mirası sayesinde edindiği bilgi birikimini çeşitli platformlarda aktararak yerel kimliğin korunmasına hizmet ettiğini göstermektedir. Mıhçıoğlu'nun sözlü kültür unsurlarını genç kuşaklara ulaştırma gayreti, bilimsel toplantılara aktif katılımı, dijital platformları etkin kullanımı ve bireysel çabaları Gaziantep kültürünün ulusal ve uluslararası ölçekte tanıtımına önemli katkı sağlayacak niteliktedir. Onun yaşam öyküsü ve faaliyetleri, kültürel mirasın korunmasında bireysel çabaların ve toplumsal farkındalığın önemini ortaya koymaktadır. Toplum kültürünün taşınmasında bir hafıza rolü üstlenen ve geniş kültür repertuvarına sahip kimselerin tanınması, desteklenmesi ve bilgilerinin sistematik şekilde kayıt altına alınması, kültürel belleğin sürdürülebilirliği açısından oldukça değerlidir. Gaziantep gibi tarihi ve kültürel birikimi zengin olan şehirlerde, bu tür bireysel çabaların kurumsal çalışmalarla desteklenmesi, kültürel mirasın korunmasında daha etkili sonuçlar doğuracaktır.

Kaynaklar

Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik.* (Çev.: Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Avcı, C. (2021). Kent ve İmge: Televizyon Dizilerinde Gaziantep Simülasyonu. *Milli Folklor*, 130, 96-109.

Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?.* (Çev.: Alaeddin Şenel). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ekici, M. (2015). *Halk Bilgisi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri.* Ankara: Geleneksel Yayınları.

Koç, R. (2022). Dijitalleşen Kültür ya da Kültürün Dijitalleşmesi: Dijital Kültür Kavramı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 38, 500-513.

Ong, Walter J. (2014). *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözün Teknolojileşmesi*. (Çev.: Saliha Paker). İstanbul: Metis Yayınları.

Özdal, A. (2023). Kültürel Mirasın Korunması Kapsamında Gaziantep Oyun ve Oyuncak Müzesi. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 22(2), 465-477.

Özdemir, N. (2008). *Medya Kültür ve Edebiyat*. Ankara: Geleneksel yayınları.

Özdemir, N. (2019). Kuşaklararasılık ve Kültürel Değişme. *Çocuk ve Medeniyet,* 1, 125-149.

Tylor, E. B. (2016). Kültür Bilimi. (Çev.: Esra Dabağcı). ViraVerita, 2, 91-110.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: https://www.unesco.org.tr/Home/AnnouncementDetail/298

URL-2: https://gaziantepagzi.com/sozluk

URL-3: https://gastroantepfest.com/tr/Manage/GastroAntep

URL-4: https://www.facebook.com/mehmetalimihcioglu/?locale=tr_TR

URL-5: https://www.instagram.com/asimmihcioglu/

URL-6: https://www.aintabdata.com/

URL-7: https://sgb.uab.gov.tr/haberler/nufusumuzun-yuzde-86-5-i-cevrimici-yuzde-93-8-i-mobil

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Asım Mıhçıoğlu, Gaziantep, Serbest Meslek. (Görüşme tarihi: 15.11.2024).

ŞAMAN KÜLTÜRÜNDE SEMBOLLER VE GÖRSEL OKURYAZARLIK

Yükseklisans Öğrencisi Handan ÇAKIR ŞENER

Gazi Üniversitesi,

handancakir99@gmail.com - https://orcid.org/ 0009-0001-0571-071X

Doç. Dr. Reyhan YÜKSEL GEMALMAYAN

Gazi Üniversitesi,

rgemalmayan@gazi.edu.tr-https://orcid.org/0000-0001-7124-852X

ÖZET

Şamanizmin doğal sembolleri, Türklerin Orta Asya'dan Anadoluya geliş yolculuğunda anlamlandırdıkları inanç kültürü üzerine yapılandırılmıştır. Her sembol inanca dayalı olarak yaşamsal bir iletiyi ve ruhsal durumu dönüştürme gücünü simgeler. Bu bağlamda insan ruhunun ibadetle ve insan aklının bilgiyle işlenme süreci kültürü tanımlarken beraberinde bir toplumun geçmişten günümüze getirdiği değerleriyle bugünkü yaşam biçimini de ortaya koyar. Temelde temsil gücü kavramının, kültürel bir nesnede yer alan bir sembolün anlamı üzerine oluştuğu ve güç kazandığı gözlenmektedir. Şamanizme dayalı semboller yaşamın temel unsurlarını sorgulayan kültürel görsellerdir. Günümüz görsel okuryazarlık alanı da resim tabanlı görsellerin görsel kültüre dayalı ara yüzlerinin okunmasını anlamlandırılmasını gerektirmektedir.

Bu çalışmada şaman doğa sembollerinin kültürel boyutu üzerinde durulacak ve görsel dile dayalı okumaları yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şamanizm, sembol, görsel kültür, görsel okuryazarlık.

SYMBOLS AND VİSUAL LİTERACY İN SHAMANİC CULTURE

The natural symbols of shamanism are structured around the belief culture that the Turks interpreted during their journey from Central Asia to Anatolia. Each symbol signifies a life communication and the power to transform the spiritual state based on belief. In this context, while the process of the human soul being crafted with worship and the human mind with knowledge defines the culture, it also reveals the way of life that a society has brought from the

past to the present. Indeed, the concept of representational power is observed to form and gain strength over the meaning of a symbol present in a cultural object. Symbols based on Shamanism are visual elements related to a culture that questions the essential aspects of life. Today's field of visual literacy also requires the interpretation and comprehension of image-based visuals' visual culture-based interfaces.

This paper will focus on the cultural dimension of shamanic natural symbols and will conduct readings based on visual language.

Keywords: Shamanism, symbol, visual culture, visual literacy.

1. ŞAMANİZM VE İNANÇ KÜLTÜRÜ

İlkel dönemde tören, ayin ve kutsamalar yapan, hastaları tedavi eden, ruhlarla bağlantı kuran, sihir ve büyü gibi yöntemler kullanan, gelecekte olacakları haber veren kişiye *şaman* denir. Şamanizm Türlerde 'Kam' adıyla bilinir. Eski Türkler'de de gök tanrı inancı, yeryüzü tabiat kültü ve ata kültü vardır. En yüce ruh gök tanrıdır. Kam şifacıdır, gök tanrıya ulaşması için topluma rehberlik eder. Tabiattaki dağlar, nehirler, ağaçlar kutsal ruhlardır. Ata ruhlar koruyucudur ve saygı duyulur (Uraz,1994).

Şamanizm doğaya tapınma dinidir. Şamanlar Tanrılardan ve doğadan yardım isterler. Şamanizm'de hayvan ve bitkiler diğer canlıların yaratıcısı olarak kabul edilir ve bundan dolayı kutsal varlıklardır. Şamanlar diğer insanlar tarafından çözülemeyen bir biçimde olağanüstü güç sahibi olarak tanımlanırlar ve bunun nedeni anlaşılamamıştır. Şamanizm dinine inanların anlamlandıramadığı doğa olaylarını kutsal olarak nitelendirdikleri söylenir. Örneğin; güneşin doğuşu, yıldırım, gök gürültüsü, ya da yırtıcı bir hayvanın bu topluluk için kutsal görüldüğü bilinir. Böylece korku ve bilinmezlik Şamanizm'in merkezi halindedir.

Şamanizm, ruhların evrenle ilişkilerini içeren bir inanç sistemidir. Tarihi, avcı toplayıcılık çağına dayanır. Ancak Eliada, (1992). yapılan kültür araştırmaları sonucu kökeninin, Sibirya ve Orta-Asya'da olduğunu, burada yaşayan Orta Asya Türk toplumunun Şamanist olduğunu, Şamanizmin bu coğrafyaya özgü bir din olgusu olarak rol oynadığını belirtir

Vahşi doğada mevcut tehlikeler karşısında savunmasız kalan insan, yaptığı okla yayla yetinemeyip korkusunu yatıştırmak için tılsımlar yaratmıştır. Doğadaki her nesnenin ruhu olduğuna inanmış ve ruhlarla iletişim kurmaya çalışmıştır (Alsan, 2005).

Bu bağlamda totemler oluşturmuş, av ritüellerinde av- avcı arasındaki ruhsal ilişkileri doğa üstü varlıkları esas almıştır. Şamanizm, çağlar içinde karşılaştığı kültürlerle etkileşim geçirmiş; önce insan ruhları sonra atalar kültü inançlarını oluşturmuştur.

2.ŞAMANİZMDE SEMBOLİZMİN YERİ VE ÖNEMİ

Şamanların semboller aracılığıyla evrenin farklı katmanlarına ulaşmaları, şamanik pratiğin en temel özelliklerinden biridir. Şamanizm, evrenin fiziksel ve ruhsal katmanlarının birbiriyle iç içe geçtiği bir inanç sistemine dayanır. Bu katmanlar arasındaki geçişi sağlamak

için şamanlar, semboller aracılığıyla bir tür dil kurarlar. Bu semboller, genellikle doğa, hayvanlar ve mitolojik figürlerle ilişkilidir ve şamanın ruhsal dünyasındaki yolculuklarını yönlendirir.

Eliade (1964), Şamanizmde sembolizmin, şamanların "ritüel evrenini" yaratma sürecinde önemli bir rol oynadığını belirtir. Şaman, bu semboller aracılığıyla, bilinçli dünyadan bilinçdışı dünyaya, fiziki dünyadan ruhsal dünyaya geçiş yapar. Eliade'ye göre, semboller, şamanların ruhsal yolculuklarında kullandıkları anahtarlar ve rehberlerdir.

Şamanlar, semboller aracılığıyla çeşitli doğa güçleriyle bağlantı kurar, ruhsal dünyalara yolculuk eder ve iyileştirme süreçlerini yönetirler. Bu semboller genellikle evrenin üç katmanı olarak bilinen yer, gök ve dünyayı temsil eder ve şamanın ruhsal yolculuklarında ona rehberlik eder.

2.1. Şaman Kıyafeti ve Davulu

Şamanların en önemli göstergeleri davul ve giysileridir. Giysileri 5 temel parçadan oluşur. Bunlar; Hırkaya benzer bir üstlük, külah, eldiven, göğüslük ve baldıra doğru uzanan ayakkabıdır.

Görsel 1. Şaman Kıyafeti Görsel

(Demir & Çomak, 2020)

Görsel 2. Şaman Davul ve Kıyafeti

(Demir & Çomak, 2020)

Ceketleri koyun veya geyik derisinden yapılmıştır. Bu kıyafetler ruhlar dünyasındaki imgeleri ifade eden renkli parçalarla dikilir. Bu kıyafetler kişinin kendi isteğine göre değil, hizmet ettiği ruhun emirlerine göre yapılır. Üzerindeki sembol veya nesneler tamamıyla ruh tarafından tasvir edilir ve eğer buna uyulmazsa yapılan kıyafet ayin yapmaya uygun olmaz.

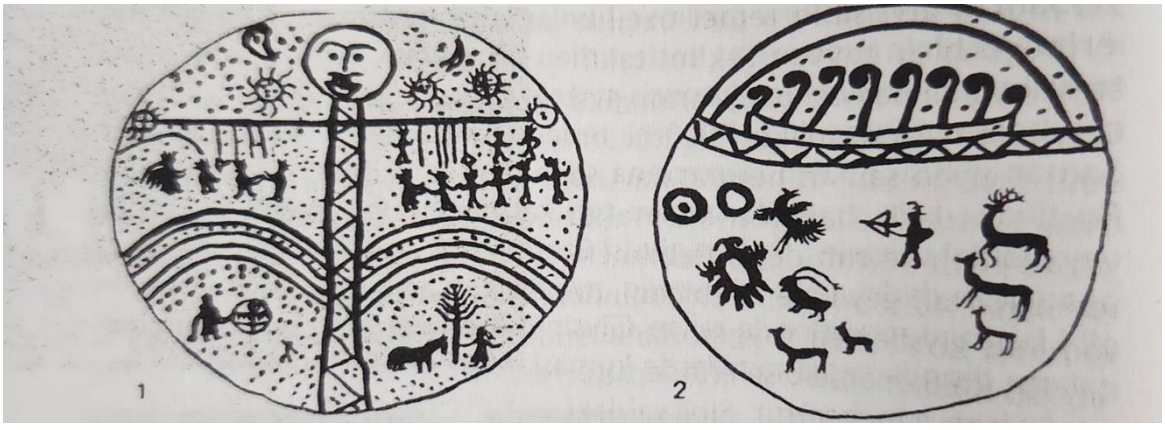
Ceketin yaka kısmında dokuz adet bebek resmi vardır. Bunlar iyilik tanrısının çocuklarını ifade eder.

Şamanlar kötülük tanrısı olan Erlik ile mücadele edeceği zaman giysinin üzerine bakır çıngırak ve yay takarlar. Bu çıngıraklar kötü ruhlar dünyasındaki tüm kötü ruhların fısıltılarını duymak için takılır. Cübbenin arka kısmına da üç sıra halinde yetmiş adet çıngırak takılır. Bunlar bakır gibi madenlerden oluştuğu için kendilerini kötü ruhlardan koruduğuna inanılır (Kılıç, 2010).

Kıyafetlerinin omuzlarında iki adet madeni parça vardır ve bu parçalardan biri güneşi diğeri ise ayı temsil eder. Arka kısmındaki dağınık halde bulunan madeni parçalar ise yıldızları temsil eder. Bazı ayin durumlarında kıyafete hayvan tüyleri takılır. Bu tüyler, kıyafeti giyen kişiyi ruh katmanına taşıyan kartal veya şahini simgeler. Aynı zamanda giysi üzerinde pençe, hayvan dişi, boynuz, kuyruk gibi şeyler de takar. Bu tür bir giysi giyen şaman, ataları ve tanrılarla bağlantı kurabilmektedir.

Radloff'a göre kıyafetten daha çok aracı görevini yapan davuldur. Ancak kıyafette olduğu gibi davul da şamanın kendi isteğiyle yaptıracağı bir nesne değildir. Ruhların emri ile yaptırılır. Bu davul yuvarlak şekilde veya daha çok yumurta biçimde yapılır. Davullarını insan veya hayvan değmemiş, uzak yerlerde bitmiş, temiz ve sağlıklı kayın veya sedir ağaçlarından yapmışlardır. Davul, geyik veya at derisi ile kaplanır. Davul yaptırıldıktan sonra ardıç ile tütsülenir ve kasnağın üzerine alkol dökerek canlandırılır (Radloff, 2018).

Davul üzerinde *eezi* adı verilen davulun sahibi anlamındaki insan resmi bulunur. *Eezinin* sağ tarafında ay ve sol tarafında da güneş tasviri vardır. Ayrıca sayısı on ile seksen arasında değişen yıldızları ifade eden noktalarda bulunur. İnsan tasvirinin hemen altında bulunan yatay çizginin üzeri gökyüzünü ve çizginin alt kısmı da yeryüzünü ifade eder. Gökkuşağı olarak bildiğimiz ebemkuşağı da dört veya beş çizgi ile davul üzerine işlenir. *Kayıng* adını verdikleri kayın ağacı tasviri de ebemkuşağının alt kısmında bulunur. Bazen kırmızı bazen de siyah renkle çizilen gizemli nesneler de davul üzerine işlenir.

Görsel 3. Şaman Davulu Ön ve Arka Yüzü (Demir & Çomak, 2020)

Orbu adı verilen davul tokmakları da çoğunlukla kayın ağacından yapılır. Bazen de demirden yapıldığı rivayet edilir. Orbuya şamanın hastaları tarafından bağlanmış olan çeşitli bez parçaları onun gücünü ve ne kadar şifalı olduğunu ifade eder (Gömeç, 1998).

2.2. Hayvan Sembolleri

Şamanların birer sembol ve simge olarak kullandığı çok çeşitli hayvan motifleri vardır. Şaman efsanelerine göre beden değişip dönüşebilir fakat ruh aslidir. Hayvandan türeme ile ilgili efsaneler Türk toplumlarında yaygın olarak görülür.(Eliade, 1999) Buna Türeyiş destanındaki Kanglı (Kao-che) boyunun kurttan geliyor olması örnek gösterilebilir.

Yılan: Eliade (1964) şamanizmde yılanın rolünü, şamanların ruhsal ölüm ve yeniden doğuş süreçlerine dair bir araç olarak açıklar. Yılan, şamanın, özellikle yeraltı dünyasında gerçekleştirdiği yolculuklarda ruhsal yeniden doğuşu simgeler. Şaman, yılan gibi "eski kimliğinden" sıyrılarak yeni bir kimlik ve güçle geri döner. Aynı zamanda Turner (2001), yılanın geleneksel şamanizmde, özellikle yeraltı dünyasına yapılacak yolculuklarda, bir şifa rehberi olarak işlev gördüğünü belirtir. Yılanın bu rolü, şamanın iyileştirici gücünü ve transa geçme yeteneğini simgeler. Yılan, genellikle dokunulmazlık ve koruma sembolü olarak da algılanır; bu, şamanın ruhsal enerjiyi yönlendirme ve denetleme gücünü yansıtır.

At: Şamanlar için at özel bir konumdadır. Ölüm hayvanı veya ruh taşıyıcı olarak bilinir. Atın başka bir evrene geçişi temsil ettiği de düşünülür. Birçok farklı anlamda simgelenen at figürü şamanların hem gündelik yaşamında hem de ayin törenlerinde kullandığı eşyalar ve kıyafetler üzerinde sıklıkla görülür. At kılının yakılması ile Şaman'ı farklı dünyalara götürecek olan sihirli hayvanın geleceğine inanılır (Alp & Mutlu, 2021).

Ayı: Yeryüzünün ve toprağın gücünü, aynı zamanda doğanın koruyucu ruhunu temsil eder (Harner, 1990). Ayı sembolü yalnızca güç kaynağı olmakla kalmaz şifa, dönüşüm, yeniden doğuş ve ruhsal rehberlik gibi önemli manevi anlamları da taşır.

Kartal: Sibirya mitlerinde Şaman ve kartal arasında sıkı bir bağdan söz edilir. ‘’Bir Buryat efsanesine göre Tanrılar insanlara şifa vermesi ve iyileştirici olması için Şaman'ı göndermeye karar vermiş ve bu sebeple kartala görev vermiştir. Yeryüzüne inen kartal bir kadınla beraber olmuş ve kadından bir oğlu dünyaya gelmiş. İşte kartaldan ve insandan olan bu çocuk ilk şaman olmuştur.’’ (Eliade, 2006). Farklı bir efsaneye göre de Şaman alemler arası yolculukta iken kartal ile karşılaşır ve kartal ona bir tüyünü verir. Şaman inanışına göre kartal, ilkbahar ve sonbaharın gelişi ile ilişkilendirilmektedir. Kartal kanatlarını sallar ise buzlar erimeye başlar ve ikinci kez sallar ise ilkbaharı müjdeler. Yakut Şamanlarına göre kartal Şaman ruhunu ifade eder ve Dünya Ağacı'nın tepesinde bulunur. Aynı zamanda kartal üreme ve gücü de simgeler. (Şahin, 2021)

Kurt: Kimi Orta Asya ve Kuzey Amerika yerli kültürlerinde liderlik, cesaret ve gücün sembolüdür (Eliade, 2004). Eski Türkçede börü olarak adlandırılan kurt, mavi ve gök çağrışımı yapıp göksel olarak nitelendirilmiştir. Şamanist toplumda, insanlar vahşi ve yırtıcı hayvanlardan korunmak için giysi ve işlemelerinde sıkça kurt figürünü kullanır. Anadolu'nun bazı bölgelerinde kötülüklerden korunmak için kurt dişleri taşınır.

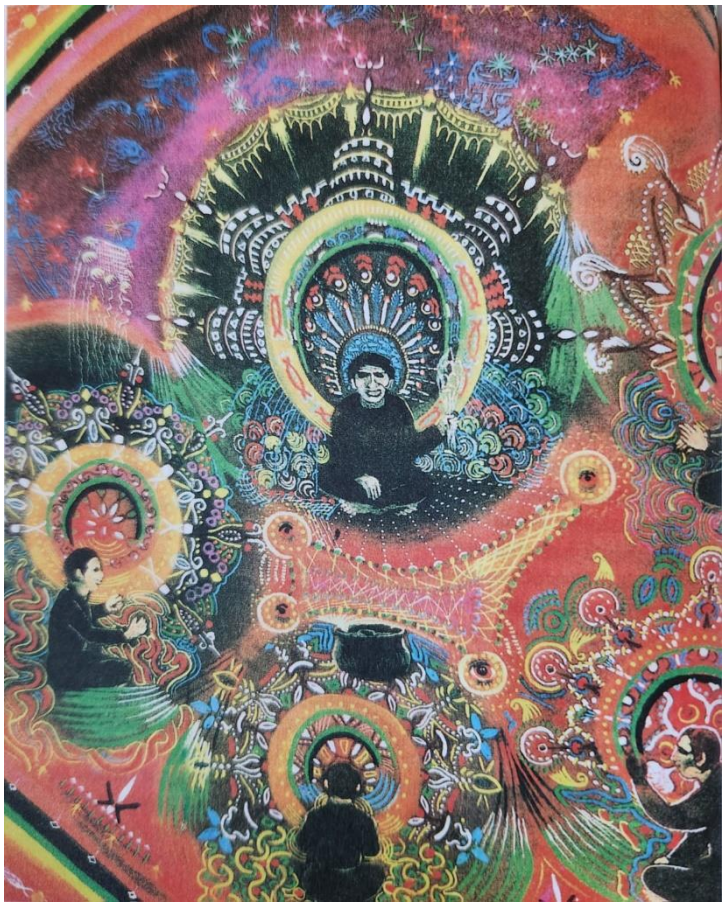
Kuş: Göksel dünya ile bağlantı kurar, özgürlüğü ve yüksek bilinci simgeler. Özellikle ritüellerde kartal ve baykuş tüyleri motifleri kullanılır (Vitebsky,1995). Kuşun kanatları olması ve göğe yakınlığı nedeniyle tanrıya yakın olarak bilinir ve ona ulaşmada şaman için bir yol göstericidir.

2.3. Ağaç Sembolü

Bitkiler ve ağaçlar geçmişten günümüze şifa ve tedavi amacı ile kullanılmıştır. Anadolu'da oldukça çeşitli bitki türü vardır. Bütün bitkiler ve ağaçlar kutsaldır. Yer altının derinliklerine uzanan kökleri, gökyüzüne uzanan yaprakları ve çiçekleri ile adeta yaşamı temsil eder. Ağaç, hem gökyüzü ile yeraltı dünyasını birbirine bağlayan bir eksen hem de doğanın döngüsünün temsilcisidir (Ingold, 2000). Şamanlarda ağaç bir tapınma yeridir. Ayrıca kansız adaklarda ağaca çeşitli renklerde bez parçaları da bağlanmaktadır. Şamanlar için ağaç üç aleme gönderme yapmaktadır. Kökleri ile karanlığı, gövdesi ile insanı ve dalları ile de sonsuzluğu temsil eder. Bir şaman davulunda, çeşitli hayvanların yanı sıra kayın ağacı simgesi de bulunur. Ayin sırasında Şaman, kayın ağacının etrafında yedi veya dokuz defa dönerek kozmik yolculuğunu gerçekleştirir. Kayın ağacı şamanlar için bir tapınak görevi görür ve ona kurban sunarlar. Ayrıca kayın ağacı şamanlar tarafından tedavi için de kullanılmaktadır. Hastayı tılsım ile iyileştirir iken o ortamda kayın ağacı da bulunması gerekir (Çoruhlu, 2002).

2.4. Renkler ve Şekiller

Görsel dile dayalı okumalar, şamanın dünyasında semboller ve renklerin işleyişini anlamamızı sağlar. Ritüel objeler ve sanat eserleri üzerinden yapılan bu okumalar, hem kültürel hem de bireysel düzeyde derin anlamlar taşır (Ingold, 2000).

Görsel 4. Beş Şaman kendinden geçirici bitkinin etrafında oturuyor (Demir & Çolak, 2020)

Kırmızı genellikle yaşam gücünü ve korumayı,

Mavi ise göksel bağlantıyı ve ruhsal derinliği, (Jung, 1964).

Yeşil, doğanın yenilenmesini ve şifalanmayı,

Sarı, bilgelik ve aydınlanmayı simgeler (Harner, 1990).

Siyah şamanlar için kötü ruhların temsili olmasıyla birlikte aynı zamanda ciddiyet ve gizemide simgeler (Demir & Çolak, 2021).

3. ŞAMANİK SEMBOLLERDE ATALAR KÜLTÜNÜN KÜLTÜREL YANSIMALARI

Şamanizm'deki semboller, sadece bireysel bir anlam taşımaz, aynı zamanda toplumsal ve kültürel kimliklerin inşasında da önemli bir rol oynar. Toplumlar, şamanların kullandığı semboller aracılığıyla kendi doğa anlayışlarını, evren tasavvurlarını ve yaşam felsefelerini nesilden nesile aktarırlar (Vitebsky, 1995). Bu semboller, şamanın ve toplumun evrensel deneyimleriyle ilişkilidir. Şamanlar, atalarının ruhlarıyla iletişim kurmak için davul kullanır, tüyler, taşlar, hayvan kemikleri gibi doğal objelerle süslenmiş tılsımlı giysiler giyerler. Atalarının ruhlarının huzur bulması için mezar ziyaretleri yaparlar. Adak keserler, kanını toprağa akıtırlar ve bir kısmını aydınlanmak, iyileşmek amacıyla alınlarına sürerler. Böylece kötülüklerden korunduklarına inanırlar (Akgül, 2012; Çoruhlu, 2002).

4. ŞAMANİZMİN MODERN KÜLTÜRE YANSIMALARI

Şamanizm, tarih boyunca insanlık için bir **manevi rehberlik, toplumsal denetim, şifa** ve **ruhlar dünyasıyla iletişim** aracı olarak işlev görmüştür. Geleneksel toplumlarda, şamanlar, toplumun ruhsal sağlığını koruma ve doğayla uyumlu yaşamayı teşvik etme görevini üstlenmişlerdir. Ancak şamanizm, yalnızca geçmişin bir geleneği olmanın ötesine geçerek, günümüz kültürlerinde de çeşitli biçimlerde yaşamaya devam etmektedir. Modern dünyada Şamanizm'in etkileri hem bireysel manevi arayışlarda hem de toplumsal dönüşüm süreçlerinde görülebilir.

Günümüzün çevre hareketlerinde, Şamanizmin doğa ile insan arasındaki ruhsal bağlantıyı yeniden kurmaya yönelik öğretileri giderek daha fazla ilgi görmektedir. Şamanizmde doğa, yalnızca bir kaynak değil, aynı zamanda kutsal bir varlık olarak kabul edilir. Bu anlayış, modern çevre hareketlerinde de güçlü bir şekilde yankı bulmuştur. Capra (1996) Şamanizmi, çevrecilik ve ekolojiyle ilişkilendirerek şamanların doğaya olan derin saygısını ve bu saygıyı temel alan bir ekolojik dünya görüşü geliştirdiklerini; doğanın ruhsal bir boyutu olduğu anlayışıyla, modern çevrecilik için güçlü bir metafor oluşturduklarını belirtir.

Vitebsky ise (1995) Yeni Çağ ile Şamanizm arasındaki ilişkiyi şu şekilde tanımlar: "Yeni Çağ, Şamanizmi sadece bir kültürel miras olarak değil, modern dünyada ruhsal bir gereklilik olarak yeniden şekillendiren bir hareket olmuştur." Şamanik ritüeller ve şifa teknikleri, Yeni Çağ dünyasında bireysel keşif ve ruhsal aydınlanma arayışlarının bir parçası haline gelmiştir. Core Shamanism gibi modern şamanik pratikler, bireylerin içsel yolculuklar yapmalarına ve kişisel farkındalıklarını artırmalarına olanak tanımaktadır.

SONUÇ

Şamanizm, sadece eski geleneklerde kalmayıp, günümüz dünyasında da önemli bir kültürel ve manevi etki yaratmaya devam etmektedir. Psikoterapi, popüler kültür, doğa hareketleri, Yeni Çağ ve küresel manevi arayışlar gibi çeşitli alanlarda, şamanik öğretiler bireylerin içsel keşif, doğayla uyum ve ruhsal iyileşme süreçlerinde etkili bir araç olarak kullanılmakta; modern toplumlarda yeniden şekillenen bir manevi pratik olarak, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde derin etkiler yaratmaktadır.

Günümüzde, terapötik çalışmalarda taşlar enerji temizliği ve şifa amacıyla kullanılmakta, kötü enerjilerden korunmak için nazar boncuğu yaygın olarak tercih edilmektedir. Ayrıca, semah dönme, doğaya ve taşlara duyulan saygı gibi kültürel olgular da varlığını sürdürmektedir.

Görsel sanatlar, şamanik sembolizmin ve kültürün dilini somutlaştırarak, toplumların doğa ile kurduğu derin bağları görsel olarak ifade eder. Şamanizmdeki semboller, sadece estetik bir değer taşımaz, aynı zamanda kültürel anlam taşıyan, toplumsal belleği yeniden şekillendiren güçlü bir dil oluşturur (Taussig, 1987).

Temelde temsil gücü kavramının, kültürel bir nesnede yer alan bir sembolün anlamı üzerine yapılandırıldığı ve güç kazandığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Şamanın toplumdaki temsil gücünü örneklersek, yerli kültürlerde (Eliade, 2004), şamanın doğa ile kurduğu ruhsal bağ, toplumsal düzeni ve bunun çevresel sürdürülebilirliğini destekler.

Sonuç olarak, günümüzde şamanlık, eski çağlardaki kadar yaygın değildir. Ancak, hâlâ birçok bölgede ve kültürde yaşamaktadır. Şamanlık, insanların spiritüel bir arayışa yönelmesi ve doğal tedavi yöntemlerine olan ilginin artmasıyla yeniden canlanma eğilimindedir. Şamanlığın modern dünya ve bilimsel yaklaşımlarla bir denge bulması ve uyum sağlaması, bu geleneğin uzun vadede devamlılığını sürdürebileceğini göstermektedir.

KAYNAKÇA

Akgül, M. (2012). Mit, Din ve Toplum İlişkisi. R. Duran (Ed.), *Mitoloji ve Din* (Birinci Baskı). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Alp, K. Ö., & Mutlu, S. (2021). Şaman Sembollerinin İşlev ve Anlam Kodları. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 14(35), 1008-1028.

Alsan, Ş. (2005). *Türk Mimari Süsleme Sanatlarında Mitoloji Kaynaklı Hayvan Figürleri*.

Capra, F. (1996). *The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems*. Anchor Books.

Çoruhlu, Y. (2002). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Eliade, M. (1964). *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Princeton University Press.

Eliade, M. (1992). Shamanism: Archaic techniques of ecstasy (R. Sheed, Trans.). Princeton University Press. (Original work published 1951)

Eliade, M. (1999). Şamanizm İlkel Esrime Teknikleri, Ankara: İmge Kitabevi Yayıncılık.

Eliade, M. (2004). *Shamanism: Archaic Techniques of Ecstasy*. Princeton University Press.

Eliade, M. (2006). The Encyclopedia of Religion (2nd ed., Vols. 1-15). Macmillan Reference USA.

Gömeç, S. (1998). ŞAMANİZM VE ESKİ TÜRK DİNİ. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4(4), 38-52.

Harner, M. (1990). *The Way of the Shaman: A Guide to Power and Healing*. HarperOne.

Ingold, Tim. *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*. Routledge, 2000.

Jung, Carl G**.** *Man and His Symbols*. Doubleday, 1964.

Kılıç, S. Türk Şaman Giysilerine Semantik Yaklaşım, 2010.

Radloff, W. (2018). Türklük ve Şamanlık, Örgün Yayınevi.

Şahin, S. (2021). Gök Tanrı İnancı ve Şamanizmde Kullanılan Kartal Figürünün Kimliği Üzerine Bazı Düşünceler. Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi, 3(2), 99-113.

Taussig, Michael. *Shamanism, Colonialism, and the Wild Man: A Study in Terror and Healing*. The University of Chicago Press, 1987.

Turner, N. J. (2001). *The Shaman and the Plant: The Use of Medicinal Plants in Shamanism*. Journal of Ethnopharmacology, 57(1), 1-15.

Uraz, M. (1994). Türk Mitolojisi (2. Baskı). İstanbul: Düşünen Adam Yayınları.

Vitebsky, P. (1995). *The Shaman: Voyages of the Soul*. Macmillan.

Görsel Kaynakçası

Görsel 1. Demir, A. & Çomak, N. (2020). Şaman ve Türk Dünyası, İstanbul: Bağlam Yayınları ss.27

Görsel 2. Demir, A. & Çomak, N. (2020). Şaman ve Türk Dünyası, İstanbul: Bağlam Yayınları ss.22

Görsel 3. Demir, A. & Çomak, N. (2020). Şaman ve Türk Dünyası, İstanbul: Bağlam Yayınları ss.30

Görsel 4. Demir, A. & Çomak, N. (2020). Şaman ve Türk Dünyası, İstanbul: Bağlam Yayınları ss.60

İRAN GATE OLAYI: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ÇIKARLAR VE STRATEJİK HESAPLAR BAĞLAMINDA BİR ANALİZ

Doç. Dr. Ahmet İŞLER

Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bitlis Türkiye
E-Posta: aisler@beu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-9742-1260

Dr. Öğr. Üyesi İlhan ÇELİKER

Bitlis Eren Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bitlis Türkiye
E-Posta: iceliker@beu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2662-3399

ÖZET

Bu çalışma, İran Gate skandalını uluslararası ilişkilerin çıkara dayalı ruhu ve bölgesel güç dengeleri çerçevesinde ele almaktadır. 1980'lerdeki bu skandal, devletlerin ahlaki prensipleri ve uluslararası hukuku nasıl ihlal edebildiğini gözler önüne sermektedir. ABD'nin İran'a silah satışı ve bu gelirleri Nikaragua'daki Contra isyancıları desteklemek için kullanması, Soğuk Savaş'ın karmaşık dengelerinde pragmatizmin ve stratejik hesapların ön planda olduğunu ortaya koymaktadır. Olayın ayrıca, İran-ABD ilişkilerindeki çelişkili doğasını ve İran-İsrail arasındaki gizli işbirliği boyutlarını ortaya koyması açısından da önem taşımaktadır.

İran Gate olayı örneği, ABD'nin İran'ı hem düşman hem de stratejik bir araç olarak görmesi, uluslararası ilişkilerin dinamik ve çok katmanlı yapısını açığa çıkarmaktadır. İran-İsrail ilişkilerindeki paradoksal unsurlar ise bölgesel dengelerin uluslararası aktörlerin politikalarını nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Çalışma, bu boyutları değerlendirerek İran Gate skandalının uluslararası sistem üzerindeki etkilerini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: İran Gate Olayı, Çıkar, Uluslararası İlişkiler

IRAN-GATE: AN ANALYSIS IN THE CONTEXT OF INTERESTS AND STRATEGIC CALCULATIONS IN INTERNATIONAL RELATIONS

ABSTRACT

This study examines the Iran-Contra Affair within the framework of the interest-driven nature of international relations and regional power balances. This scandal from the 1980s reveals how states can violate moral principles and international law. The U.S. arms sales to Iran and the use of these revenues to support Contra rebels in Nicaragua highlight the prominence of pragmatism and strategic calculations in the complex dynamics of the Cold War. The incident is also significant for exposing the contradictory nature of Iran-U.S. relations and the covert dimensions of Iran-Israel cooperation.

The Iran-Contra Affair exemplifies how the U.S. perceived Iran both as an adversary and a strategic tool, shedding light on the dynamic and multi-layered structure of international relations. The paradoxical elements in Iran-Israel relations further demonstrate how regional balances shape the policies of international actors. This study evaluates these dimensions and examines the impact of the Iran-Contra Affair on the international system.

Keywords: Iran-Contra Affair, Interests, International Relations,

1. GİRİŞ

1979'da İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi ve Saddam Hüseyin'in Irak'ta iktidara gelmesi, iki ülke arasındaki gerilimi artırmış ve 1980'de başlayan Irak-İran Savaşı'nın temel sebeplerini oluşturmuştur. Bu savaşın başlıca nedenleri arasında Irak'ın Khuzistan Bölgesi'nde özerklik talep etmesi, bu bölgedeki petrol kaynaklarından pay istemesi, İran'ın Irak'taki Şii nüfus üzerindeki etkisi, Şii devriminin ihracı, İran'ın Kürtlere verdiği destek ve Batılı ülkelerin Irak'ı İran'a karşı kışkırtması yer almaktadır. Söz konusu faktörler, bölgedeki tarihi rekabetin doğrudan bir askeri çatışmaya dönüşmesine yol açmıştır.[62]

Devrimden hemen sonra yaşanan bu savaş, İran için zorlu bir dönemi ifade eder. Çünkü İran İslam Devrimi sonrasında, ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'nin işgali ve rehineler krizi, iki ülke arasındaki ilişkilerde derin bir kriz yaratmıştır. Bu gerginlik, Eylül 1980'de İran ile Irak arasında patlak veren savaşla daha da karmaşık bir hal almıştır. İran, Şah dönemi sırasında ABD'den temin ettiği silahlar sayesinde savaşın başlangıcında güçlü bir cephaneliğe sahipken, çatışmaların uzun süre devam etmesi, yeni silah ve yedek parça ihtiyacını doğurmuştur. Bu durum, ABD'nin İsrail üzerinden İran'a gizlice silah tedarik ettiği iddialarını gündeme getirmiş

[62] Hülya Özkan, "Yazılı Basında Irak-İran Savaşı: *Dış Politika* Dergisi Üzerine Bir İnceleme," *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 9, S. 1 (Haziran 2021), s. 85.

ve bu gelişme uluslararası alanda geniş yankı uyandırmıştır. Bu dönemde, ABD Ulusal Güvenlik Konseyi'nde görevli Yarbay Oliver North'un, bu gizli operasyonlarda kilit bir rol üstlendiği öne sürülmüştür. ABD'nin, İran'a silah desteği vererek savaşın Irak aleyhine dönmesini sağlamak amacı güttüğü iddia edilmiştir. Ayrıca, bu operasyonların finansmanı yasa dışı yollarla temin edilmiş ve büyük ölçüde Nikaragua'daki Contra gerillalarına destek sağlanması için kullanılmıştır. Söz konusu eylemler, ABD dış politikasında ciddi bir skandala yol açmış ve tarihsel bir dönüm noktası oluşturmuştur.[63]

ABD'nin bölgedeki stratejik yönelimleri, bu gelişmelerle paralel bir şekilde şekillenmiştir. 1979'daki Rehineler Krizi ve 1982'de Lübnan'daki rehin alma olaylarının ardından ABD, İran'a gizlice silah satışı yaparak tutarsız bir dış politika izlediği izlenimini vermiştir. Savaşın başlangıcında, ABD doğrudan askeri müdahaleden kaçınmış, bunun yerine bölgedeki güç dengesinin bozulmaması amacıyla Körfez ülkelerine destek verme yoluna gitmiştir. ABD'nin stratejik hedefleri, savaşı sona erdirmek, Batı'ya petrol akışını sürdürebilmek, Sovyet etkisinin bölgeye yayılmasını engellemek ve İran'ın devrim ihracını sınırlamaktı.[64]

Bölgedeki gelişmeler ışığında, ABD ve Sovyetler Birliği'nin savaşa yönelik politikaları benzer bir yaklaşım izlemiştir. Her iki süper güç de resmen tarafsızlık ilan etmiş, ancak İran'ın stratejik önemini göz önünde bulundurarak ilişkilerini tamamen kesmemiştir. Sovyetler Birliği, İran Devrimi'nin ABD karşıtlığıyla uyumlu bir durum sergilemesinden memnun olmasına rağmen, İran'ın komünist ideolojilere karşı duruşunu dikkate alarak temkinli bir yaklaşım benimsemiştir. 1979'da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal etmesinin ardından İran, ateist bir rejimin Müslüman ülkelere yönelik tehditlerine karşı Afgan direnişçilerine destek vermiştir. Sovyetler Birliği, İran'daki devrimci hareketin kendi topraklarına sıçramasından endişe ederek Irak ile ilişkilerini güçlendirmeye başlamıştır. SSCB 1982'ye kadar Irak'a silah satışı durdurulmuş olsa da savaşın İran lehine dönmesiyle birlikte bu satışlar yeniden başlamıştır.[65]

İran İslam Devrimi sonrasında İran'ın dış politikası, Şah dönemindeki ABD bağımlılığını sona erdirme ve doğu blokuna mesafeli bir duruş sergileyerek bağımsızlık hedefi gütmüştür. İran, Sovyetler Birliği'ne temkinli yaklaşmış ve her iki blokla da dengeli ilişkiler kurmaya çalışmıştır. Dış politikanın temel ilkeleri, ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak görme, İsrail'in yok edilmesi ve Kudüs'ün kurtarılması ile ezilen halklarla dayanışma amacı taşımaktadır.[66] İran'ın devrim sonrası "Büyük Şeytan" söylemiyle ABD'yi hedef alması, ABD elçiliğinin işgali, petrol ve nükleer anlaşmalarının iptal edilmesi, devrim ilkelerinin yayılmasına yönelik çabalar gibi unsurlar, ABD'nin İran'ı tehdit olarak görmesine neden olmuştur. Bunun neticesinde ABD, İran'ı terörizmi destekleyen ülkeler listesine dahil etmiş, ekonomik yaptırımlar uygulamış ve

[63] İlhan Uzgel "Irangate Olayı", *Türk Dış Politikası Olgular, Belgeler, Yorumlar*, Baskın Oran (ed.), Cilt, 2, İstanbul: İletişim Yayınları. 2005, s. 51.
[64] Uzgel, a.g.m., s. 51.
[65] Ekrem Yaşar Akçay, "The Effects of the Iran-Iraq War in the Region". *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, sy. 3 Ocak 2013, s. 115.
[66] Ünal Gündoğan, *İran ve Ortadoğu: 1979 İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi,* Ankara: Adres Yayınları, 2010, s. 184.

Basra Körfezi'nde askeri varlığını artırmıştır. Bu gelişmeler, İran'ı askeri tedbirler almaya zorlamış ve Asya ile Avrupa'da yeni stratejik ortaklıklar arayışına yöneltmiştir.[67]

1983'te ABD, İran'a yönelik uluslararası bir silah ambargosu başlatarak müttefiklerini Irak'a askeri mühimmat sevkiyatını artırmaya teşvik etmiştir. 13 Ocak 1984'te İran'ı "uluslararası terörizmi destekleyen ülke" olarak ilan eden ABD, aynı zamanda Saddam Hüseyin'e askeri istihbarat sağlamaya başlamıştır. Bu adımlarla ABD, İran'ı terörist devletler listesine dahil ederek ülkenin uluslararası ticaret yapma olanaklarını sınırlamayı hedeflemiştir. ABD, İran-Irak Savaşı'nın yarattığı kaos ortamında İran'a silah sevkiyatını engellemek amacıyla "Akışı Durdurma Operasyonu"nu başlatmıştır. Ancak yaklaşık bir yıl sonra, ABD'nin İran'a dolaylı yoldan silah sattığı ortaya çıkmıştır. Bu dönemde Başkan Reagan, Nikaragua'daki Sandinista yönetimine karşı savaşan Contra gerillalarını finanse etmek için, rehine krizi nedeniyle gerilim yaşadığı İran'a gizlice silah sevkiyatı yapılmasını sağlamıştır.[68]

Tarihe İran Gate olarak geçen olayın ardındaki düşünsel temelleri incelemek önem arz etmektedir. Niccolò Machiavelli'nin 16. yüzyılda geliştirdiği Makyavelizm, politika ve iktidar ilişkilerinde "amaç için her araç mübahtır" ilkesini savunur. Makyavelist düşünceye göre, bir devletin birincil amacı, kendi çıkarlarını ve varlığını korumaktır. Etik ve ahlaki kaygılar, bu amaç uğruna feda edilebilir. Machiavelli, siyasetin etikle bağlantısını koparark modern siyasetin temelini atmıştır. Prens adlı eserinde, ideal toplumdan ziyade gerçeklikleri ve pratik çözümleri ön plana çıkarmış, erdem kavramını yerine gücü ve başarıyı ifade eden virtù ile değiştirmiştir. Makyavelizm, uluslararası ilişkilerde ahlaki değerleri reddeden radikal bir realizm biçimidir; devlet çıkarlarını etik kurallardan üstün tutar ve her türlü yöntemi meşru kabul eder.[69]

Hans Morgenthau'ya göre uluslararası ilişkilerde devletlerin temel motivasyonu "ulusal çıkar" olup, bu kavram güce dayalı bir anlayışla şekillenir ve dönemsel koşullara göre değişkenlik gösterir. Ulusal çıkarlar, hayati (güvenlik ve egemenlik) ve ikincil (ekonomik ve bölgesel avantajlar) olarak sınıflandırılabilir. Morgenthau, ahlaki değerlerin tamamen dışlanmaması gerektiğini, ancak ulusal çıkarların öncelikli olduğunu vurgulamıştır. [70]

Tarihsel olarak "ulusal çıkar" kavramı, devletin güçle olan ilişkisini ifade etmiş ve siyasal koşullara uygun şekilde meşruiyet kazanarak uluslararası ilişkilerdeki merkezi rolünü pekiştirmiştir. Machiavelli, Hobbes, Metternich gibi düşünürlerden günümüz liderlerine kadar bu anlayış, devletlerin meşruiyetini ve stratejik davranışlarını belirleyen temel bir unsur

[67] Ö. Göksel İşyar ve Damla Taşdemir Kaderli. "Ortadoğu Politikaları Bağlamında Devrim Sonrası İran Dış Politikasının Temel Bileşenleri ve Dinamikleri." *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 40, no. 1 (2021): 37-53.s.40.
[68] Yavuz Cankara, *ABD Başkanlarının 1979 Sonrasında İran'a Yönelik Politikaları.* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 126,129.
[69] Korab-Karpowicz, W. Julian, "Political Realism in International Relations", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/(Erişim Tarihi: 22.12.2024)
[70] Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika 1*, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara, 1970, s. 5-9.

olmuştur. Günümüzde de "hayati çıkarlar," bireyler, toplumlar ve devletler açısından büyük önem taşımakta ve uluslararası güç dengelerinin anlaşılmasında kritik bir rol oynamaktadır.[71]

Bu teorik çerçeve, 1980'lerdeki İran Gate skandalı gibi olaylarda daha somut bir şekilde gözlemlenebilir. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyasında, ABD'nin İran'a gizlice silah satması ve bu gelirleri Nikaragua'daki Contra isyancıları desteklemek için kullanması, uluslararası hukukun çelişkilerle dolu uygulamalarının ve devletlerin çıkar odaklı politikasının çarpıcı bir örneği olmuştur. Bu olay, Morgenthau'nun ve diğer realist düşünürlerin öne sürdüğü ulusal çıkar ve güç temelli politikaların, uluslararası ilişkilerde nasıl somutlaşabileceğini gösteren önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu çalışma, İran Gate olayını, ABD-İran ilişkileri ve İran-İsrail etkileşimleri bağlamında inceleyerek uluslararası ilişkilerin çıkara dayalı doğasını açıklamaktadır.

2. İRAN GATE OLAYI: ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE ÇIKARLAR VE STRATEJİK HESAPLAR BAĞLAMINDA BİR ANALİZ

İran Gate veya İran-Kontra Skandalı, 1980'lerin sonlarında uluslararası ilişkilerde stratejik çıkarlar ve diplomatik hesapların birleştiği karmaşık bir olaydır. Skandal, İran ile ABD arasındaki gergin ilişkiler ve ABD'nin Nikaragua'daki iç savaşa müdahil olması etrafında şekillenmiştir. Reagan yönetiminin bu dış politika hamleleri, dönemin siyasi ve ideolojik zorluklarını yansıtmış ve ABD Başkanı Ronald Reagan, bu olayın merkezinde yer almıştır. Skandal, Reagan yönetiminin ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek için gizli ve etik dışı yöntemlere başvurduğunu göstermektedir. Bu olay, uluslararası ilişkilerde çıkarların etik değerlere baskın geldiği durumlara çarpıcı bir örnek sunarak, ABD'nin dış politikadaki stratejik tercihlerini tartışmaya açmıştır.

İran ile ABD arasındaki ilişkiler, 1979 İslam Devrimi ve ardından gelen rehine krizi nedeniyle oldukça gerilmişti. 1980'lerde İran destekli Hizbullah'ın Lübnan'da Amerikalı rehineler alıkoyması, Reagan yönetimini bu sorunu çözmek için stratejik bir yol aramaya yöneltti. 1985'te İran'a gizlice silah satışı yapılması, hem rehinelerin serbest bırakılmasını hem de Nikaragua'daki Contras'a fon aktarılmasını hedefliyordu. ABD, İsrail aracılığıyla İran'a silah satarak elde edilen gelirleri Contras'a yönlendirmiştir. Ancak bu süreç, Reagan yönetimindeki Dışişleri Bakanı George Schultz ve Savunma Bakanı Caspar Weinberger gibi yetkililerin itirazlarına rağmen gerçekleşmiştir. Bu gizli operasyon, ABD'nin dış politikasında ciddi etik ve siyasi tartışmaları beraberinde getirmiştir.[72]

Bununla birlikte, İran-Irak Savaşı, uluslararası çıkar çatışmalarının belirginleştiği bir mücadele alanı olmuştur. ABD, Fransa, SSCB ve Avrupa ülkeleri, iki tarafa da silah satarak ekonomik kazanç sağlamış ve bölgede stratejik nüfuzlarını artırmıştır. Petrol ve doğalgaz kaynaklarının kullanılması, savaşın finansmanını kolaylaştırmış, bu da enerji fiyatlarının yükselmesine ve silah ticaretinin artmasına yol açmıştır. Savaş, uluslararası aktörlerin

[71] Mitat Çelikpala, "Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar," *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 23, Sayı 1, 2005, s. 458.
[72] https://www.history.com/topics/1980s/iran-contra-affair. (Erişim Tarihi: 22.12.2024)

çıkarlarını gerçekleştirmek için kullandığı bir araç haline gelmiş, bölgesel istikrarsızlık bu çıkarların sürdürülmesini mümkün kılmıştır.[73]

1986'da Lübnan'da yayımlanan Aş-Şiraa dergisindeki bir haber, ABD'nin İran'a silah sattığını ortaya çıkararak İran Gate Skandalı'nın patlak vermesine neden olmuştur. Yapılan soruşturmalar, Reagan yönetimindeki Oliver North ve diğer bazı yetkililerin bu sürece dahil olduğunu açığa çıkarmıştır. Reagan, kamuoyuna yaptığı açıklamada bu kararın bir hata olduğunu kabul etse de, skandal, başkanlık kariyerine ciddi bir zarar vermemiştir.[74] ABD kanunlarına göre, İran'a doğrudan ya da dolaylı şekilde silah satışı yasaktı ve bu tür işlemler için Dışişleri ve Savunma Bakanlıklarının onayı ile Kongre'ye bilgi verilmesi gerekiyordu. Ancak, İsrail üzerinden gerçekleştirilen gizli silah satışları havadan, karadan ve deniz yoluyla İran'a sevk edilmiştir. İsrail, silahların fiyatını iki katına çıkararak, gerçek bedelini ABD'ye ödemiş ve farkı ise İsviçre'deki bir CIA hesabına aktarmıştır. Bu paralar, sonrasında Nikaragua'daki Contras'a gönderilmiştir. Halbuki ABD, bu gerillalara yapılan yardımları durdurduğunu belirtmişti. Tüm bu işlemler, ABD Kongresi'nden gizli bir şekilde gerçekleştirilmiştir.[75]

İran Gate Skandalı'nın ifşası, İran'daki iç politikadaki iktidar mücadelesi sonucu gerçekleşmiştir. Radikal gruplar, dönemin meclis başkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani'yi zor duruma düşürmek ve politik olarak köşeye sıkıştırmak için bu gizli durumu kamuoyuna taşımıştır. Rafsancani'nin ekibi, Mayıs 1986'da Tahran'da Amerikalı yetkililerle gizli bir görüşme düzenlemiştir. Bu görüşmenin amacı, Lübnan'daki Batılı rehinelerin serbest bırakılması karşılığında ABD'den askeri mühimmat sağlamaktı. Rafsancani'nin ekibi, Batı ile pragmatik ilişkiler kurarak İran'ın Irak'a karşı savaşta ihtiyaç duyduğu askeri desteği almayı hedefliyordu. Ancak ABD heyetinin Tahran'dan ayrılmasının ardından radikaller, Tahran Üniversitesi'nde dağıttıkları el ilanlarıyla bu görüşmeyi ifşa etmişlerdir. Radikaller, görüşmenin asıl amacının İran Devrimi'ni zayıflatmak olduğunu öne sürmüştür. Rafsancani, durumu kontrol altına almak için ABD'li yetkililerle bir görüşme yapıldığını kabul etmiş ancak herhangi bir anlaşma yapılmadığını belirtmiştir. Humeyni, Rafsancani'yi radikallere karşı korumuş ve onun politik kariyerinin zarar görmesini engellemiştir. Ancak bu olay, Rafsancani'nin Batı ile ilişkileri iyileştirme çabalarını geçici olarak durdurmasına neden olmuştur.[76]

ABD ve İran arasında, ABD'nin İran'ı terörizmi destekleyen bir ülke olarak tanımlaması ve İran'ın ise ABD'yi "Büyük Şeytan" olarak görmesi gibi derin bir düşmanlık varken, İran-

[73] Müslüm Acar, *Devrim Sonrası İran Dış Politikasının Bölgesel Güvenliğe Yansıması.* Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 54.
[74] Oliver North, 1985'te Kongre'ye verdiği ifadede yanlış bilgi sunduğunu kabul etmiş ve Nikaragua Contras'ı "özgürlük savaşçıları" olarak tanımlamıştır. 1989'da, belgeleri imha etme ve değiştirme talimatlarıyla ilgili ifadeler sonucunda rüşvet ve adaleti engelleme suçlarından mahkum edilmiştir. Ancak, 1990'da temyiz mahkemesi, tanık ifadelerini etkilediği gerekçesiyle mahkumiyeti bozmuştur. 1989'da Başkan George H. W. Bush, skandala karışan altı kişiye af vermiştir. "The Iran-Contra Affair 20 Years On." *The National Security Archive*. Erişim: https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB210/. (Erişim Tarihi: 22.12.2024)
[75] YouTube, "İran Gate 32. Gün", video, , https://www.youtube.com/watch?v=C2fYttaXkaI. (Erişim tarihi: 28 Aralık 2024)
[76] Cankara, *a.g.e.*, s. 131.

Gate skandalı, bu iki ülkenin çıkarlarının kesişebileceğini göstermiştir. ABD, Nikaragua'daki Contra isyancıları finanse etmek ve İran'daki rehine krizini çözmek amacıyla İran'a gizlice silah satmıştır. Bu olay, uluslararası ilişkilerde çıkarların, ilkesel değerlerin önüne geçtiği bir durumu çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Skandalın açığa çıkmasıyla Reagan yönetimi, belgeleri yok ederek soruşturmayı engellemeye çalışmış, bu da kamuoyundaki şüpheleri artırmıştır. İran, Lübnan'daki Hizbullah gerillalarının kaçırdığı Amerikalı rehineleri serbest bırakmak için ABD ile gizli görüşmeler yapmıştır. Bu görüşmelerde, İran, İsrail üzerinden silah satışları karşılığında Hizbullah üzerindeki etkisini kullanarak rehineleri serbest bırakmayı sağlamıştır. Başkan Reagan, başlangıçta reddettiği bu anlaşmayı daha sonra kabul etmek zorunda kalmıştır. Bu süreç, İran'ın ABD'yi masaya oturtmak için Hizbullah'ı kullanarak rehineleri kaçırmakla suçlanmasına yol açmıştır.[77]

Ortadoğu'daki önemli kritik ilişkilerden biri de İran ve İsrail arasındaki paradoksal etkileşimdir. 1979 devrimine kadar İsrail ile iyi ilişkiler sürdüren İran, devrim sonrası İsrail'i "Siyonist rejim" olarak tanımlamış ve karşıt politikalar izlemeye başlamıştır. Ancak İran Gate olayında, İsrail'in ABD ile birlikte İran'a silah transferi yaptığı ve bu süreçte arabuluculuk rolü üstlendiği ortaya çıkmıştır. İsrail, bu sayede İran'ın Irak'a karşı savaş kapasitesini güçlendirirken, aynı zamanda ABD ile ilişkilerini pekiştirerek stratejik kazançlar sağlamıştır. Halbuki İran, İsrail'i "küçük şeytan" olarak tanımlamış, İsrail ile olan politik, diplomatik ve ekonomik ilişkilerini tamamen reddettiğini açıkça ilan etmiştir. Şah rejiminin devrilmesinden önce İran, İsrail'i güvenli bir petrol tedarikçisi olarak görüyordu, ancak devrim sonrası bu tutum köklü bir şekilde değişmiş ve radikal bir dönüşüm gerçekleşmiştir. 1980'li yıllarda yaşanan bu olay İran ve İsrail açısından tezatlıklar barındırmaktadır. İran İsrail'i küçük şeytan olarak tanımlarken Kudüs davasını öncelerken aynı zamanda İsail ile gizli anlşamaya gitmiştir. İsrail ise bir yandan İran'la gizli ilişkiler kurarak çıkarlarını korumaya çalışmış, diğer yandan İran'daki mevcut rejimi devirmeye yönelik çabalar sarf etmiştir. Tel Aviv Üniversitesi Yafa Stratejik Merkezi uzmanı Hirsh Goodman'a göre, İsrail, 1979-1980, 1982 ve 1985-1986 yıllarında İran'a gizli silah satışı yapmayı denemiştir. Bu durumun açığa çıkmasıyla, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ), İran'ın Filistin davasına karşı samimiyetsiz ve iki yüzlü davrandığını iddia ederek protesto etmiştir.[78]

İran ve İsrail arasındaki ilişkilerdeki paradoksal etkileşim, özellikle İran Gate skandalı ile dikkat çekerken, 1980'lerden itibaren örtülü olarak sürdürülen silah ticareti, "İran Girişimi" (Iran Initiative) adı verilen yapıyla daha da karmaşık bir boyut kazanmıştır. Daha önce İran'ın, devrim sonrası İsrail'i "küçük şeytan" olarak tanımlaması ve ilişkilerini reddetmesi, bu dönemde gizli silah ticareti aracılığıyla belirginleşmiştir. Mart 1985'te, Lübnan'daki ABD askerlerinin serbest bırakılması karşılığında İran'a silah satışı yapılmasını amaçlayan bu girişim, ABD ve İsrail'in örtülü desteğiyle hayata geçirilmiş ve önemli isimlerden oluşan bir

[77] https://tr.euronews.com/2020/01/03/darbeler-catismalar-gizli-anlasmalar-abd-iran-iliskilerinin-son-50-yili-trump-nukleer. (Erişim Tarihi: 22.12.2024)
[78] Riad Domazeti, *"İdeoloji ile Jeopolitik Gerçekler Arasında İran'ın Filistin Politikaları,"* Araştırma *80*, İNSAMER, Eylül 2018, s. 13.

ekip tarafından yönetilmiştir. Bu süreç, İsrail'in İran'a gizlice silah satmaya devam etmesinin yanı sıra, ABD'nin de bu sürece dahil olduğunu göstermektedir.

Gazeteler yansıyan haberlere göre 1981'de Yaacov Nimrodi adlı bir Yahudi'nin, hava savunma füzeleri HAWK'lar, 155 mm'lik havan mermileri ve diğer ağır mühimmatlarla birlikte toplam 135 milyon 842 bin dolar değerinde silah ve yedek parçayı İran'a satmıştır. Bu satış, 1982'deki İsrail'in Lübnan işgali sırasında FKÖ'nün cephaneliklerinden ele geçirilen 50 milyon dolarlık cephanenin de İran'a gönderilmesiyle genişledi. Önceki mühimmat sevkiyatlarıyla birlikte, İsrail'in FKÖ'den ele geçirdiği toplam 150 milyon dolarlık mühimmatın İran'a satıldığı iddia edilmektedir. 1984 yılına kadar devam eden bu satışlar, İran'ın ödeme zorluğu yaşamaya başlamasının ardından, İsrail Başbakanı Peres tarafından ABD ile stratejik ilişkilere zarar vermemek amacıyla sonlandırılmıştır.[79] İran'ın İsrail'den 250 çift uçak lastiği ve ABD yapımı M-48 tank parçaları alması, Temmuz 1981'de İsrail'den İran'a silah taşıyan bir kargo uçağının Ermenistan'da düşmesi gibi olaylar, İran-Kontra Skandalı'nın dolaylı yollarla sağlanan silah sevkiyatlarını ve karmaşık ilişkilerini gözler önüne sermektedir. İran-Irak Savaşı sırasında gerçekleşen bu sevkiyatlar, İsrail-İran iş birliğini ve ABD'nin dolaylı müdahalesini açığa çıkarırken, skandalın uluslararası bir boyut kazanmasına ve etik tartışmalara yol açmıştır.[80]

Bu silah satışı İran Gate olayının ifşa edildiği tarihe kadar devam etmiştir. 1985-1986 yılları arasında, ABD'nin onayladığı sevkiyatlarla İran'a TOW roketleri ve HAWK füzeleri gönderilmiştir. Bu silah sevkiyatları, doğrudan veya üçüncü ülkeler üzerinden gerçekleştirilmiştir. 1985 yılında, İran'dan kalktıktan sonra Tel Aviv'e zorunlu iniş yapan bir kargo uçağı, silah sevkiyatının İsrail üzerinden yapıldığını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler, "Irangate" skandalını doğurmuş ve ABD, İsrail ve İran arasındaki karmaşık ilişkilerin yüzeye çıkmasına neden olmuştur. Bu durum, hem İran'ın ABD ve İsrail'le olan örtülü ilişkisinin hem de uluslararası ilişkilerde çıkarların etik ve diplomatik değerlerin önüne geçebileceği bir örneği olarak tarihe geçmiştir. Bu örtülü silah ticareti, aynı zamanda İsrail'in İran ile gizli ilişkiler kurarak bölgedeki stratejik çıkarlarını koruma çabalarını da pekiştirmiştir. İran Gate skandalı, bu karmaşık ilişkiler zincirinin ve çıkarların çelişkili doğasının en çarpıcı örneği olmuştur.[81]

İsrail'in İran'a yardım teklifinin gerekçesi, ilk bakışta iki ülke arasındaki geçmişteki yakın ilişkilere dayandırılabilir gibi görünse de, aslında çok daha rasyonel ve stratejik bir sebebe dayanıyordu. 1980'lerin başlarında, Irak'ın nükleer silah üretmeye çalıştığına dair iddialar ortaya çıkmıştı. Bu durum, hem İsrail hem de İran için büyük bir tehdit olarak kabul ediliyordu. İran, özellikle Saddam Hüseyin'in liderliğindeki Irak'la olan savaşı göz önüne alındığında, bu tür bir nükleer silah kapasitesinin Irak'ın stratejik üstünlüğünü pekiştireceği ve bölgedeki güç dengesini değiştireceği endişesini taşımaktaydı. Aynı şekilde, İsrail de nükleer silahların Irak'ın eline geçmesini, kendi güvenliği açısından ciddi bir risk olarak değerlendirmişti. Bu ortak tehdit

[79] Haydar Oruç, "Stratejik Ortaklıktan Radikal Söyleme Evrilen İlişkiler Örneği: 1979 Sonrası İsrail-İran İlişkileri," *Bilgi*, Cilt 33, 2016, s. 17-18.
[80] Engin Koç, "İran ve Suudi Arabistan Rekabetinin İsrail ve Filistin Sorunu Üzerinden Analizi," *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 2 (2019): s. 247.
[81] Oruç, *a.g.m.*, s. 17-19.

algısı, İsrail ile İran arasında daha önceki ideolojik farklılıklarına rağmen bir işbirliği zemini oluşturmuş ve iki ülkenin çıkarlarını bir araya getiren bir strateji oluşturmuştur. Bu bağlamda, İsrail'in İran'a silah yardımında bulunması, her iki ülkenin de Irak'a karşı ortak bir güvenlik çıkarını gözettiği bir stratejik hamle olarak anlaşılabilir.[82]

Bu karmaşık çıkar döngüsü, bölgedeki güç dengesinin ne kadar hassas olduğunu ve devletlerin pragmatik yaklaşımlarının uluslararası ilişkilerde nasıl şekillendiğini çarpıcı bir şekilde gözler önüne sermektedir. İran ve İsrail arasındaki gizli işbirliği, ülkeler arasındaki ideolojik farklılıklara rağmen çıkarların nasıl ön plana çıktığını ve bu çıkarların etik normlardan nasıl saptığını göstermektedir. Bu durum, uluslararası ilişkilerde sıkça karşılaşılan ahlaki paradoksların bir örneği olarak dikkat çekmektedir.

İran Gate olayı, devlet çıkarlarının öncelikli olduğu Makyavelist bir yaklaşımın nasıl işlediğini ve bu tür stratejilerin ne kadar riskli olabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Reagan yönetimi, skandalın ortaya çıkmasıyla büyük bir krizle karşı karşıya kalmış ve skandalın büyümesi üzerine belgeleri imha ederek bu eylemleri örtbas etmeye çalışmıştır. Bu durum, Makyavelizmin uluslararası siyasette ne kadar etkili bir araç olabileceğini, fakat aynı zamanda ne denli tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini göstermektedir. Skandalın ifşası, Amerikan siyasetinde etik ve reelpolitik arasındaki gerilimi bir kez daha gözler önüne sererken, ulusal çıkarlar ile ahlaki değerler arasındaki çatışmayı da vurgulamaktadır. Reagan yönetimi, Makyavelist bir perspektiften bakıldığında, ulusal çıkarlarını koruma adına başarılı bir strateji izlemiştir. Ancak, bu strateji, etik ve ahlaki değerlere aykırı olduğu için hem iç hem de dış politikada ciddi eleştiriler almıştır. 1979 İslam Devrimi sonrası İran-ABD ilişkileri resmi olarak kesilmiş olsa da, tarafların tamamen iletişimsiz kalmadığı anlaşılmaktadır. Gayriresmi görüşmelerin devam ettiği ve bu temasların "Irangate" skandalı ile gün yüzüne çıktığı, iki taraf arasında gizli temasların bulunduğuna dair önemli bir kanıt oluşturmuştur. Ayrıca, İran ve ABD'nin dolaylı yollarla gerçekleştirdiği görüşmeler, üçüncü taraflarla ilgili bazı konularda doğrudan resmi temaslarda bulunmaları, bu ilişkinin ne kadar derin ve stratejik bir zemin üzerinde şekillendiğini ortaya koymaktadır.[83]

Uluslararası ilişkilerde realizmin en büyük sorunlarından biri, devletin çıkarları için ahlaki açıdan problemli politikaların aşırıya kaçan şekilde uygulanmasıdır. İran Gate Skandalı, bu sorunun somut bir örneği olarak, devletin ulusal çıkarlarını koruma adına etik değerlerden nasıl sapılabileceğini gösterir. Waltz ve günümüz neorealistleri, bu etik sorulara doğrudan cevap vermeseler de, klasik realistlerin kullandığı reelpolitik kavramlarının yarattığı olumsuz çağrışımlardan kaçınmaktadır. Bu durum, realizmin uluslararası ilişkilerde devlet çıkarlarının öne çıkması gerektiğini savunsa da, etik sorumluluklardan kaçmakla nasıl büyük riskler oluşturabileceğini gözler önüne serer.[84]

---

[82] Oruç, *a.g.m.*, s. 16.
[83] Abdullah Yegin, ABD-İran Yakınlaşması: Gerçek mi, Hayal mi? SETA | *Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı,* Sayı: 87, Mart 2014, s. 13.
[84] Korab-Karpowicz, W. Julian, "Political Realism in International Relations", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition), Edward N. Zalta (ed.), https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/(Erişim Tarihi: 22.12.2024)

Bu olay, Machiavelli'nin "amaç için her araç mübahtır" ilkesinin uygulamaya konduğunu, ancak bu tür politikaların uzun vadede devletin itibarını ve uluslararası düzenin istikrarını tehdit edebileceğini göstermektedir. İran-Kontra Skandalı, aynı zamanda Makyavelist düşüncenin hem etkilerini hem de sınırlılıklarını ortaya koyarak, devletlerin ahlaki sorumluluklarını göz ardı etmelerinin tehlikelerini gözler önüne sermektedir. Ortadoğu'daki güç dengelerini de etkileyen bu skandal, İran-Irak Savaşı sırasında yaşanmış ve ABD, İran'a silah satarak hem savaşı kontrol altına almaya hem de Sovyet etkisini sınırlamaya çalışmıştır. Ayrıca, İsrail'in bu olaydaki rolü, Ortadoğu'daki çıkar çatışmalarının yerel değil, küresel boyut kazandığını göstermektedir. Reagan'ın skandalı kabul etme süreci, uluslararası hukukun ihlalleri karşısında devletlerin nasıl savunma mekanizmaları geliştirdiğini ve siyasi sonuçları hafifletmeye çalıştığını gözler önüne sermektedir.

3. SONUÇ

İran Gate olayı, uluslararası ilişkilerde çıkar odaklı stratejilerin etik ve hukuki normları nasıl ihlal edebileceğini gösteren çarpıcı bir örnektir. 1980'lerde ABD'nin, İran'a silah satışı yaparak, aynı zamanda Nicaragua'daki Contra isyancıları finanse etmesi, Washington'un resmi politikalarına aykırıydı. Bu olay, İran ve ABD gibi düşman ülkelerin çıkarlarının kesiştiği noktada işbirliği yapmalarını göstererek, uluslararası ilişkilerde pragmatizmin ne denli güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, İran'ın ABD ile gizli işbirliği yaparken, o dönemdeki İran-İsrail ilişkilerindeki gizli pragmatizmi de yansıttığı için, olayın çok katmanlı bir yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İran Gate skandalı, çıkarların etik ilkelere ve hukuki normlara tercih edildiği bir dünyada, uluslararası ilişkilerdeki gerilimi anlamak için önemli bir ders sunmaktadır. Bu tür bir ikiyüzlü davranış, uluslararası ilişkilerde güvenilirliği ve uluslararası hukukun etkinliğini sorgulatmaktadır. Ayrıca, gerçekçilik teorisinin sınırlarını da sorgulayan bu olay, ülkelerin çıkarlarını maksimize etmek için normları ihlal etmenin, uzun vadede küresel barış ve istikrar üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır.

Bugün, İran Gate gibi olaylar, uluslararası ilişkilerdeki stratejik hesaplamaların ne kadar derin ve uzun vadeli çıkarlar doğrultusunda şekillendiğini gösterirken, ülkeler arasındaki güvenin nasıl sarsılabileceği konusunda da uyarılar sunmaktadır. Bu olaylar, devletlerin uluslararası düzeyde etik ve hukuki normlara ne kadar sadık kaldığının bir göstergesi olduğu kadar, normatif ve pragmatik yaklaşımların iç içe geçtiği bir referans noktasıdır.

KAYNAKÇA

Acar, Müslüm. *Devrim Sonrası İran Dış Politikasının Bölgesel Güvenliğe Yansıması.* Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Akçay, Ekrem Yaşar. "The Effects of the Iran-Iraq War in the Region." *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2, no. 3 (Ocak 2013): 105–121.

Cankara, Yavuz. *ABD Başkanlarının 1979 Sonrasında İran'a Yönelik Politikaları.* Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Çelikpala, Mitat. "Geçmişten Günümüze Vazgeçilemeyen Kavram: Ulusal Çıkar." *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 23, no. 1 (2005): 439–461.

Domazeti, Riad. "İdeoloji ile Jeopolitik Gerçekler Arasında İran'ın Filistin Politikaları." *Araştırma 80*, İNSAMER (Eylül 2018): 13.

Euronews. "Darbeler, Çatışmalar, Gizli Anlaşmalar: ABD-İran İlişkilerinin Son 50 Yılı." Erişim Tarihi: 22 Aralık 2024. https://tr.euronews.com/2020/01/03/darbeler-catismalar-gizli-anlasmalar-abd-iran-iliskilerinin-son-50-yili-trump-nukleer.

History.com Editors. "Iran-Contra Affair." *History.com*. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2024. https://www.history.com/topics/1980s/iran-contra-affair.

Hülya Özkan. "Yazılı Basında Irak-İran Savaşı: Dış Politika Dergisi Üzerine Bir İnceleme." *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9, no. 1 (Haziran 2021): 85–97.

İşyar, Ö. Göksel, ve Damla Taşdemir Kaderli. "Ortadoğu Politikaları Bağlamında Devrim Sonrası İran Dış Politikasının Temel Bileşenleri ve Dinamikleri." *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 40, no. 1 (2021): 37–53.

Koç, Engin. "İran ve Suudi Arabistan Rekabetinin İsrail ve Filistin Sorunu Üzerinden Analizi." *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 7, no. 2 (2019): 233-263.

Korab-Karpowicz, W. Julian. "Political Realism in International Relations." *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2018 Edition). Editör: Edward N. Zalta. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2024. https://plato.stanford.edu/entries/realism-intl-relations/.

Machiavelli, Niccolò. *Prens.* Çev. Kemal Atakay. İstanbul: Can Yayınları, 2023.

Morgenthau, Hans J. *Uluslararası Politika 1.* Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.

Oruç, Haydar. "Stratejik Ortaklıktan Radikal Söyleme Evrilen İlişkiler Örneği: 1979 Sonrası İsrail-İran İlişkileri." *Bilgi* 33 (Kış 2016): 3–34.

The National Security Archive. "The Iran-Contra Affair 20 Years On." Erişim: https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB210/. Erişim Tarihi: 22 Aralık 2024.

Uzgel, İlhan. "Irangate Olayı." *Türk Dış Politikası Olgular, Belgeler, Yorumlar,* editör: Baskın Oran, Cilt 2, 51. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Ünal, Gündoğan. *İran ve Ortadoğu: 1979 İslam Devrimi'nin Ortadoğu Dengelerine Etkisi.* Ankara: Adres Yayınları, 2010.

Yegin, Abdullah. *ABD-İran Yakınlaşması: Gerçek mi, Hayal mi?* SETA | Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, no. 87 (Mart 2014).

YouTube, "İran Gate 32. Gün", video, erişim tarihi: 28 Aralık 2024, https://www.youtube.com/watch?v=C2fYttaXkaI.

TÜRKİYE'NİN ULUSLARARASI ENERJİ AJANSINA KATILIMI

Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU

Karabük Üniversitesi

ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/ 0000-0001-7095-7869

ÖZET

Uluslararası Enerji Ajansı, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) bünyesinde Kasım 1974'te kurulmuştur. Petrol üreten Arap ülkelerinin, bir diğer deyişle OPEC'in, İsrail'e yardım eden Batılı ülkelere karşı hayata geçirdiği petrol ambargosu 1973'te küresel bir enerji krizi doğurmuştur. Bunun bir sonucu olarak petrol üreten ülkelere- OPEC- karşı ABD öncülüğünde Uluslararası Enerji Ajansı kurulmuştur. Ajans, üyeleri arasında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşmayı sağlamayı amaçlamıştır. ABD, Uluslararası Enerji Ajansının politikalarına yön verme ve karar alma bakımından en belirleyici devlet olmuştur. Türkiye, Uluslararası Enerji Ajansına kurucu üye olarak katılmıştır. Ajansa katılım muamelesinin tamamlanması ise oldukça uzun zaman almıştır. 1960'lı yıllarda, özellikle Kıbrıs meselesinde görüldüğü üzere, içine düştüğü yalnızlıktan kurtulmak ve destek bulmak amacıyla dış politikasını gözden geçiren, Bağlantısızlara ve Arap ülkelerine yakınlaşma ve onlarla iyi ilişkiler sürdürme sürecine giren Türkiye, 1973'teki petrol ambargosu sırasında petrol üreten Arap ülkelerinden birtakım sempatik tavır ve kolaylıklar görmüştür. Hal böyle iken, ABD'nin öncülüğünde Batılı devletlerin çıkarlarına hizmet edecek ve ambargoyu etkisiz kılacak bir girişimde Türkiye'nin yer alması, Arap ülkelerinde ve Bağlantısızlarda tepkilere, Türkiye'nin kendilerine yönelik açılımının samimi olmadığını düşünmelerine yol açmıştır. Şöyle ki Irak, Türkiye'den alacaklarının derhal ödenmesini istemiş; Lima Bloksuzlar Konferansı'nda Kıbrıs Türk Federe Devleti konferansa kabul edilmediği gibi, Kıbrıs konusunda Rum-Yunan tezlerini içeren Türkiye aleyhtarı ağır bir karar da çıkmıştır. Enerji Ajansına katılım, politikacı ve aydınlar gibi Türkiye'deki bazı kesimlerden de ciddi eleştiriler almıştır.

Bu çalışmada, ağırlıklı olarak Cumhuriyet gazetesindeki yazılar ile Türk Parlamentosu tutanakları ışığında Türkiye'nin Uluslararası Enerji Ajansına katılımı ve bunun dış politikasına etkileri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler : Uluslararası Enerji Ajansı, Türk Dış Politikası, OPEC, 1973 Petrol Krizi

TURKEY'S ACCESSION TO THE INTERNATIONAL ENERGY AGENCY

Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU

Karabük University

ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/ 0000-0001-7095-7869

ABSTRACT

The International Energy Agency was established in November 1974 within the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD). The oil embargo implemented by oil-producing Arab countries, in other words OPEC, against Western countries that were helping Israel led to a global energy crisis in 1973. As a result, the International Energy was established under the leadership of the USA against oil-producing countries - OPEC. The agency aimed to ensure cooperation and mutual assistance among its members. The USA was the most decisive state in terms of directing the policies of the International Energy Agency and making decisions. Turkey joined the International Energy Agency as a founding member. The completion of the process of joining the agency took a long time. In the 1960s, Turkey, which reviewed its foreign policy in order to escape the isolation it had fallen into and to find support, especially in the Cyprus issue, and entered a process of getting closer to the Non-Aligned and Arab countries and maintaining good relations with them, received some sympathetic attitudes and conveniences from the Arab countries that produced oil during the oil embargo of 1973. Despite this, Turkey's participation in an initiative led by the USA that would serve the interests of Western countries and render the embargo ineffective led to reactions in the Arab countries and the Non-Aligned countries, and they thought that Turkey's opening towards them was not sincere. For example, Iraq demanded immediate payment of its receivables from Turkey; at the Lima Non-Block Conference, the Turkish Federated State of Cyprus was not accepted to the conference, and a severe anti-Turkey decision was made that included the Greek-Greek theses on the Cyprus issue. Participation in the Energy Agency has also received serious criticism from some groups in Turkey, such as politicians and intellectuals.

In this study, Turkey's participation in the International Energy Agency and its effects on its foreign policy would be examined, mainly in the light of the articles in the Cumhuriyet newspaper and the minutes of the Turkish Parliament.

Key Words : International Energy Agency, Turkish Foreign Policy, OPEC, 1973 Oil Crisis

1.1973 Petrol Krizi

1973 küresel petrol krizini 1973 Ekim Savaşı'ndan(Yom Kippur, Ramazan Savaşı) bağımsız yorumlamak mümkün değildir. Arap ülkeleri, 16 Ekim 1973'te, Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü (OAPEC) vasıtasıyla ham petrolün fiyatını tek taraflı olarak %70 oranında artırma kararı almışlardır. Bununla yetinmeyen Arap Ülkeleri, Batı'yı, özellikle de ABD'yi, 1967 Arap-İsrail Savaşları'nda İsrail'in işgal ettikleri toprakları boşaltılana-Batı Şeria, Doğu Kudüs, Gazze Şeridi, Sina Yarımadası ve Golan Tepeleri- ve Filistin halkının meşru hakları verilinceye kadar, petrol üretimlerini kademeli olarak azaltma tehdidinde bulunmuşlar ve bu yaklaşımlarını da hayata geçirmeye başlamışlardır. Bu tedbir ve tehdite rağmen, ABD'nin Israil'e silah göndermeyi sürdürmesi ve Amerikan Kongresinin 19 Ekim'de Israil'e yüklü bir tutarda askeri yardım yapılması Arap ülkeleri bakımından bardağı taşıran son damla olmuştur: ABD'nin bu kararından 1 gün sonra Suudi Arabistan, 3 gün sonra da de Irak hariç diğer OAPEC üyeleri; hem ABD'ye hem de Portekiz, Hollanda, Güney Afrika ve Zimbabwe gibi ülkelere petrol ambargosu uygulama kararı vermişlerdir. Ambargo ve üretimi kısma petrol darlığına sebep olmuş ve fiyatların astronomik şekilde artmasına yol açmıştır.[85] ABD'ye uygulanan ambargo Mart 1974'te kaldırılmış, diğer bazı ülkelere uygulanan ambargo ise bir süre daha yürürlükte kalmıştır İlk petrol krizi olan Arap petrol ambargosu büyük fiyat artışlarına ve dünya çapında bir enerji krizine yol açan bir petrol arzı kesintisi olmuştur.[86]

2. Uluslararası Enerji Ajansı'nın Kurulması

Prof. Dr., Karabük Üniversitesi, ersinmuezzinoglu@karabuk.edu.tr - https://orcid.org/ 0000-0001-7095-7869
[85] Cenk Pala, *Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın Kökenleri,* "Ekonomik Yaklaşım",1993, Cilt 4, Sayı 9, s.75
[86] https://www.britannica.com/event/Arab-oil-embargo(Erişim Tarihi: 27.12.2024).

Bir uluslararası uzmanlık kuruluşu olan Uluslararası Enerji Ajansı(UEA) ya da İnternational Energy Agency(IEA), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü(OECD) Bakanlar Konseyinin girişimi neticesinde, üye ülkelerinin başta petrol olmak üzere enerji sorunlarına çözüm getirmek amacıyla kurulmuştur. Uluslararası Enerji Ajansı 1976 yılında bir uluslararası enerji programı sözleşmesi kabul etmiştir. Ajans, başlıca şu organlara sahiptir: Sekreterlik, Yürütme Kurulu, İdari Komite. Merkezi Paris'te olan örgütün 26 üyesi bulunmaktadır: ABD, Birleşik Krallık, Fransa, Almanya, İtalya, Avustralya, Belçika, Norveç, Japonya, Çek Cumhuriyeti, İspanya, Danimarka, Lüksemburg, Finlandiya, İsviçre Hollanda, İrlanda, Kanada, İsveç, Kore Cumhuriyeti, Macaristan, Yeni Zelenda, Portekiz, Türkiye, Yunanistan. Görüldüğü üzere Uluslararası Enerji Ajansında ağırlıklı olarak Batı Avrupa'dan ve AET'den üyeler bulunmaktadır. İçerisinde tek bir petrol üreten Arap ülkesinin bulunmayışı, üye ülkelerin çoğunluğunun petrol tüketen ülkeler oluşu, Uluslararası Enerji Ajansının kuruluş amacı ve kimlere karşı kurulduğunu da açıkça göstermektedir. Uluslararası Enerji Ajansının kuruluşunda 1973 Petrol krizi ve petrolün Arap ülkeleri tarafından bir silah olarak kullanılması, artan petrol fiyatları ve enerji güvenliği ihtiyacı belirleyici olmuştur.[87] Uluslararası Enerji Ajansı, Petrole bağımlılıklarının en üst düzeye ulaştığı bir dönemde büyük petrol tüketicisi ülkelerin 1973 petrol krizine/şokuna karşı verdikleri tepkilerin bir sonucu olarak kurulmuştur. [88]

Her ne kadar kısa süre sonra ambargo kalksa da tüketici ülkeler hazırlıksız yakalandıkları krizin olumsuz etkilerini, son yıllarda ortak hareket eden OPEC'in karşısına çıkaracakları, uluslararası bir örgüt etrafından bir araya gelerek hafifletmeye çalışmışlardır. Petrol ambargosunun ağırlaştığı ve fiyatların hızla arttığı bir dönemde, Ocak 1974'te Başkan Nixon, ABD'de gelişmiş petrol tüketicisi ülkelerin katılacağı bir enerji konferansı tertiplemiştir. 11-13 Şubat 1974 tarihleri arasında Kanada, İtalya, Norveç, İngiltere, Japonya, Batı Almanya, ABD, Hollanda, Danimarka, Lüksemburg, İrlanda, Belçika'dan oluşan 12 ülkenin katılımıyla Washington'da bir enerji konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans kendisine amaç olarak, dünya enerji sorunu konusunda müşterek bir uluslararası eylem programı geliştirilmesi ve bunun yürütülmesi için bir Enerji Koordinasyon Grubu'nun (ECG) oluşturulması kararlaştırılmıştır.[89] Hazırlıklar

[87] *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü,* Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yay., 2010, s. 667.
[88] Pala, *a.g.e.*, s.69.
[89] Pala, *a.g.e.*, s.76.

sonucunda 18 Kasım 1975 tarihinde OECD ülkelerinden 19'u Uluslararası Enerji Ajansını kurmuşlardır. Türkiye de ajansın kurucularından biri olmuştur.[90]

Ajans, enerji tüketimini azaltma ve tasarrufu özendirme, petrolün stoku ve üyeler arasında yardımlaşma, yeni enerji kaynakları yaratma gibi tedbirlerle enerji alanında işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma hususlarını amaçları olarak benimsemiştir. ABD, Uluslararası Enerji Ajansının politikalarına yön verme ve karar alma bakımından en etkili ve belirleyici devlet olmuştur. Başlangıçta petrol stoku ve karşılıklı yardımlaşmayı temel amaç olarak edinen ajans, ABD'nin tesiriyle yeni enerji kaynaklarının yaratılması ve bunun teknolojisine yoğunlaşılması, yine ABD'nin ithal petrolün taban fiyatını sübvanse yöntemiyle yükseltmesi gibi politikalar Batı Avrupa ülkeleri ve AET'nin tepkilerini çekmiştir. ABD'nin kendi çıkarlarını önceledeği eleştirisi yapılmıştır. [91]

3.Türkiye'nin Uluslararası Enerji Ajansına Katılması

Bu çerçevede kurulan ve faaliyet gösteren Uluslararası Enerji Ajansına Türkiye 1974'te kurucu üye olarak katılmıştır. OECD nezdindeki Daimi Temsilcisi Memduh Aytür ajansa katılıma dair belgeyi imzalamıştır. Ancak bu, ajansa katılmanın resmi muamelesinin tamamlandığı bir imza değildir. Katılmayla ilgili ne bakanlar kurulu kararı çıkarılmıştır ne de Millet Meclisi onayı gerçekleştirilmiştir. Katılımın bu suretle gerçekleşmesi ve muamelesinin ikmal olunmaması ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Ajansa hangi hükümet zamanında nasıl girildiği konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Özellikle dışişleri bürokratlarının ve OECD Daimî Delegasyonunum ajansa dahil olmada ciddi ölçüde etkili oldukları bilinmektedir. Dışişleri Bakanlarından ya da Enerji Bakanlarından ajansa katılım konusunda fikirlerinin ve onaylarının

[90] Ümit Gürtuna, "Araplarla Diyalog ve Türkiye", *Cumhuriyet,* 25 Kasım 1974.

[91]*Cumhuriyet*, "Işıl Enerji Ajansının Hedefi ile Türkiye'nin İhtiyaçları İle Çelişiyor", 21 Şubat 1975; *Cumhuriyet,* Uluslararası Enerji Ajansı Genel Sekreteri Lantzke Cumhuriyetin Sorularını Cevapladı, 25 Şubat 1975. *Cumhuriyet,* "ABD Enerji Toplantısında Kendi Önerileri Kabul Ettirme Çabasında, 8 Mart 1975. *Cumhuriyet,* "Amerika ile Avrupa Arasında Petrol Savaşı Kızışıyor", 3 Haziran 1979; *Cumhuriyet,* Opet Petrole %37 Zam Yapmaya Hazırlanıyor, 7 Haziran 1979.

alınmadığını belirten ve ajansa katılımı Türkiye'nin menfaatine görmeyenler de çıkmıştır.[92] Türkiye Uluslararası Enerji Ajansında % 4 kadar bir oy ağırlığına sahip olmuştur[93]

60'lı yıllarda özellikle Kıbrıs meselesinde görüldüğü üzere diplomatik olarak yalnız kalan ve taraftar bulmak amacıyla dış politikasını gözden geçiren ve bloksuz ülkelere ve Arap ülkelerine yakınlaşma ve onlarla iyi ilişkiler sürdürme, Filistin meselesinde Arapları daha aktif ve etkili şekilde destekleme sürecine giren Türkiye, 1973'teki petrol ambargosu sırasında petrol üreten Arap ülkelerinden birtakım sempatik tavır ve kolaylıklar görmüştü. Ancak ABD'nin öncülüğünde Batılı devletlerin çıkarlarına hizmet edecek ve ambargoyu etkisiz kılacak bir girişimde, Türkiye'nin, bırakınız çekimser kalmayı, kurucu üye sıfatıyla yer alması, Arap ülkelerinde ve Bağlantısızlar Blokunda tepkilere ve Türkiye'nin kendilerine yönelik açılımının samimi olmadığını düşünmelerine yol açmıştır. Uluslararası Enerji Ajansının gelişmiş ülkelerden meydana gelişi ve sadece Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke oluşu, Arapların petrol ambargosuna maruz kalınabileceği, petrol ve enerji konusunda imzalanan anlaşmalarının mahremiyetinin ortadan kalkabileceği ve Arap ülkeleri başta olmak üzere bağlantısız ülkeler grubunun desteğinin yitirileceği, teknoloji, ABD'nin yani Batının çıkarlarına hizmet edildiği gibi iddialarla Türkiye'nin ajansa katılması ciddi eleştirilere uğramıştır. Katılımın ardından, Irak, Türkiye'den alacaklarının derhal ödenmesini talep etmiş, 1975 Lima Bloksuzlar Konferansında Kıbrıs Türk Federe Devleti konferansa kabul edilmediği gibi, Kıbrıs konusunda Rum-Yunan tezlerini içeren Türkiye aleyhtarı sert bir karar da alınmıştır.[94]

Türk Dışişleri, Uluslararası Enerji Ajansını iktisadi bir NATO olarak gördüklerini, enerji/petrol krizi sırasında barışçı ve tedafüi bir savaş için oluşturulduğunu, petrol tröstlerinin işbirliğine güvenildiğini, yabancı sermaye olanakları ve Batılıların enerji konusundaki işbirliklerinden

[92] *Cumhuriyet,* "Türkiye'nin de Üye Bulunduğu Uluslararası Enerji Ajansının Anlaşma Metni Bugün İmzalanıyor," 18 Kasım 1974.*Cumhuriyet,* "Arap ülkeleri Türkiye'nin Enerji Ajansına Katılmasını İyi Karşılamadı", 5 Aralık 1974; *Cumhuriyet,* "Uluslararası Enerji Ajansı Kissinger Planını İnceliyor" , 6 Şubat 1975; *Cumhuriyet, "*Türkiye'nin Enerji Ajansına Üyeliği Işıl'ın Kararnameyi İmzalamaması ile Askıda Kaldı",16 Şubat 1975; *Cumhuriyet*, "Işıl Enerji Ajansının Hedefi ile Türkiye'nin İhtiyaçları İle Çelişiyor, 21 Şubat 1975"; *Cumhuriyet*, "Esenbel Enerji Ajansına Girme Kararının CHP Hükümeti zamanında alındığını İddia ediyor", 21 Mart 1975. *Cumhuriyet*, "Deniz Baykal Enerji Politikasını Anlatıyor", 15 Ağustos 1979.

[93] *Cumhuriyet*, "Dışişleri Bakanlığı Bazı Bakanlık Kuruluşlarının Karşı Çıkması Üzerine Özel Bir Rapor Hazırladı", 19 Aralık 1974.

[94] Ümit Gürtuna, "Araplarla Diyalog ve Türkiye", *Cumhuriyet,* 25 Kasım 1974; *Cumhuriyet,* "Arap ülkeleri Türkiye'nin Enerji Ajansına Katılmasını İyi Karşılamadı", 5 Aralık 1974; *Cumhuriyet,* "Senatör Derbil Soru Önergesinde Enerji Ajansı Üyeliği Arap Dünyası İle İşbirlikleri Olumsuz Yöne İtecek Dedi" 21 Şubat 1975; *Cumhuriyet*, "OPET'e Karşı Kurulan Bir Örgüt Uluslararası Enerji Ajansı", 21 Haziran 1979.

yararlanılacağını, ilerde engel çıkma olasılığı bulunduğundan kurulduğunda dahil olmanın daha uygun bulunduğunu, Yunanistan'ın ajansta yer almadığı dikkate alındığında Ege'deki haklar bakımından avantaj ve yarar sağlayabileceği görüşünü ileri sürmüştür.[95]

Sonuç olarak Türkiye'nin ajansa katılımı tartışmaları beraberinde getirmiştir. Dış politikasındaki zikzaklardan ve tereddütlü tutumlardan biri olarak gösterilmiştir. Bir yandan bağlantısızlara yaklaşıp Kıbrıs konusunda destek elde etmeyi umarken bir yandan da bu ülkelere rahatsız edici ilişkiler geliştirmek hakikaten dikkat çekicidir. Türkiye'nin ajansa katılımı kendisine yönelik güvensizliği beslemiş ve Kıbrıs bahsinde bağlantısızları soğukluğuna ve mesafeli tutumuna yol açmıştır.

KAYNAKÇA

(Kitap, Makale ve Gazete Yazıları)

Cumhuriyet, "Türkiye'nin de Üye Bulunduğu Uluslararası Enerji Ajansının Anlaşma Metni Bugün İmzalanıyor," 18 Kasım 1974.

Gürtuna, Ümit, "Araplarla Diyalog ve Türkiye", *Cumhuriyet,* 25 Kasım 1974

Cumhuriyet, "Arap ülkeleri Türkiye'nin Enerji Ajansına Katılmasını İyi Karşılamadı", 5 Aralık 1974.

Cumhuriyet, "Dışişleri Bakanlığı Bazı Bakanlık Kuruluşlarının Karşı Çıkması Üzerine Özel Bir Rapor Hazırladı", 19 Aralık 1974.

Cumhuriyet, "Uluslararası Enerji Ajansı Kissinger Planını İnceliyor" , 6 Şubat 1975.

Cumhuriyet, Türkiye'nin Enerji Ajansına Üyeliği Işıl'ın Kararnameyi İmzalamaması ile Askıda Kaldı,16 Şubat 1975.

Cumhuriyet, "Işıl Enerji Ajansının Hedefi ile Türkiye'nin İhtiyaçları İle Çelişiyor," 21 Şubat 1975.

*Cumhuriyet, "*Senatör Derbil Soru Önergesinde Enerji Ajansı Üyeliği Arap Dünyası İle İşbirlikleri Olumsuz Yöne İtecek Dedi", *21 Şubat 1975.*

[95] *Cumhuriyet*, "Dışişleri Bakanlığı Bazı Bakanlık Kuruluşlarının Karşı Çıkması Üzerine Özel Bir Rapor Hazırladı", 19 Aralık 1974.

Cumhuriyet, "Uluslararası Enerji Ajansı Genel Sekreteri Lantzke Cumhuriyetin Sorularını Cevapladı", 25 Şubat 1975.

Cumhuriyet, "ABD Enerji Toplantısında Kendi Önerileri Kabul Ettirme Çabasında, 8 Mart 1975.

Cumhuriyet, "Esenbel Enerji Ajansına Girme Kararının CHP Hükümeti Zamanında Alındığını İddia Ediyor", 21 Mart 1975.

Cumhuriyet, "Amerika ile Avrupa Arasında Petrol Savaşı Kızışıyor", 3 Haziran 1979.

Cumhuriyet, "OPET Petrole %37 Zam Yapmaya Hazırlanıyor", 7 Haziran 1979.

Cumhuriyet, "OPET'E Karşı Kurulan Bir Örgüt Uluslararası Enerji Ajansı", 21 Haziran 1979.

Cumhuriyet, "Deniz Baykal Enerji Politikasını Anlatıyor", 15 Ağustos 1979.

Pala, Cenk, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın Kökenleri, Ekonomik Yaklaşım, Cilt 4, Sayı 9, 1993, ss. 69-87.

https://www.britannica.com/event/Arab-oil-embargo(Erişim Tarihi: 27.12.2024).

Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Der. Faruk Sönmezoğlu, İstanbul: Der Yay., 2010.

AKSİYOLOJİK SÖZLÜĞÜN PAREMOLOJİK BİRİMLERDE UYGULANMASI (SAVAŞ - BARIŞ KAVRAMININ AKSİYOLOJİK ANALİZİ)

Filoloji Bilimlerinde Felsefe Doktoru (PhD) Hudaykulova Şehnoza Suvanovna
Dünya Ekonomisi ve Diplomasi Üniversitesi, Özbekıstan

ÖZET

Günümüzde, değerlerin dil aracılığıyla ifade edilmesini ve yansıtılmasını inceleyen, dilbilim ve aksiyolojiyi birleştiren aksiyolojik dilbilim alanı, modern dilbilim araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Dilbilim, dilin insani değerleri ve kültürel normları nasıl somutlaştırdığını ve ilettiğini anlamak için değerli bir alandır. Mimari dilbilimin analitik materyali, değerlerin oluşumu, ifadesi ve tezahürü için bir araçtır. Aksilinguistiksel araştırmanın görevi, belirli bir temsilcinin konuşmasının karakteristik özelliği olan ifade, atasözü, bilişsel mekanizma ve iletişim stratejisinin incelenmesine dayanarak, dilin konuşmacısına ait gruba ait değerleri belirlemektir.

Bu makalede, birçok aksiyolojik dilbilim çalışmasında değer ve anti-değer durumlarının aksiyolojik çiftleri sınıflandırılmıştır; yani fizyolojik aksiologemler: yaşam-ölüm, sağlık-hastalık, gençlik-yaşlılık; maddi aksiologemler: zenginlik-fakirlik; sosyal aksiologemler: çalışkanlık-tembellik, adalet-adaletsizlik, refah-yoksulluk, barış-huzursuzluk, istikrar-istikrarsızlık, geçici yaşam ve yerleşme; ruhsal aksiologemler: sabır-sabırsızlık, mutluluk-mutsuzluk, aşk-nefret; ruhsal ve ahlaki aksiologemler: doğru-yanlış, nazik-saygısız, alçakgönüllülük-kibirlilik; entelektüel aksiologemler: zeka-delilik, bilgelik-cehalet, eğitimli-eğitimsiz; duygusal aksiologemler: kahkaha-ağlama, sevinç-hüzün; dini aksiologemler: cennet-cehennem, helal-haram; ulusal-ahlaki aksiologemler: çocuklu-çocuksuz, onurlu-onursuz, ilgili-ilgisiz; mutlak aksiologemler ise: ekmek, su, ebeveyn, çocuk, akraba olarak sınıflandırılmıştır. Ayrıca, barış ve savaş içeren bazı Özbek ve Türk ifadeleri ile atasözlerinin karşılaştırmalı aksiolojik analizi yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: değerler, aksiyolojik analiz, barış-savaş

GİRİŞ

Değer kavramının birçok anlamı vardır ve bir insanın hayatında, bir kişide, bir olayda önemli ve gerekli görülen her şey bizim için değerlidir. Günümüzde küreselleşme çağı, yüksek teknolojiler çağı, teknik devrimler çağı ve ulusal değerin uyumlaştırılması ile birlikte ulusal değerlerin korunmasını da talep etmektedir. Özellikle dil, her yerde fikir ve değerleri ifade etmenin bir yoludur. İnsanlar anadillerini ulusal değerin ve gururun sembolü olarak görmedikleri sürece, o dildeki iletişimcilerin sayısı azınlıktır ve bu da dilin değersizliğin bir aksiyologu haline gelmesine neden olur.

Dil, değer ve ahlak kavramlarını ifade etmenin belirli bir sistemi olarak kabul edilir ve bir dilin yaygın kullanımında, devletin sosyal, ekonomik, politik durumu da önemlidir, bu da

bazen ikinci bir dilin kaybına yol açar. Kültürler arası etkili iletişim, kültürel farklılıkların anlaşılmasını ve kültürler arası iletişim yeterliliğinin geliştirilmesini gerektirir. Bunun için çeşitli kültürel normları, değerleri ve iletişim tarzlarını tanımak, bunlara uyum sağlamak önemlidir.

Bugün, değerleri dil yoluyla ifade etmeyi ve yansıtmayı öğrenmek için dilbilimi Aksiyolojinin değerlerin incelenmesi ile birleştiren bir aksiyolinguistik alanı vardır. Dilin duygusal, ahlaki ve estetik yönlerini araştırıyor ve bu yönlerin insani değerleri ve dünya görüşünü nasıl temsil ettiğine odaklanıyor. Aksiyolinguistik, dilin insani değerleri ve kültürel normları nasıl kapsadığını ve ilettiğini anlamak için değerli bir alandır. Dilin sosyal değerleri nasıl şekillendirdiği ve yansıttığına dair daha derin bir anlayış sağlayarak dilin duygusal ve ahlaki yönleri hakkında fikir verir.

AKSİYOLİNGUİSTİK ARAŞTIRMANIN GÖREVİ

Bu nedenle Aksiyoloji bir değerler bilimidir, aksiyolojik dilbilim ise değerlerin dil prizması aracılığıyla temsilini inceler. Aksiyologema ise bu değerlerin ve değerlerin incelenmesi olan Aksiyoloji alanındaki bir kavramı ifade eder. Konuşmadaki değerleri veya değerli içeriği temsil eden birimleri veya öğeleri tanımlamak için kullanılır. Aksiyolojik çalışmanın amacına göre, dilbilimsel fenomenlerin bilişsel, sosyal ve kültürel yönlerini vurgular. Aksiyolinguistik analiz materyali, değerleri oluşturmanın, ifade etmenin, göstermenin bir aracı olan bir dildir.

Aksiyolinguistik araştırmanın görevi, belirli bir dil temsilcisinin konuşmasının karakteristik bir ifadesi, bilişsel mekanizması, iletişim stratejisi çalışmasına dayanarak bir dil taşıyıcısına ait bir grubun hangi değerlerinin olduğunu belirlemektir. Mevcut aksiyolinguistik araştırmalarda yaygın olarak başvurulan bir yöntem bilişsel analizdir.

Metnin böyle bir analizi yalnızca konuşma dili ve dilbilimsel analizle sınırlı değildir, aynı zamanda metnin konuşma ve dil yoluyla algılanmasını ve işlenmesini de ifade eder, bu da hafıza, hayal gücü, duygusal biliş gibi zihinsel süreçler hakkında bilginin kullanılmasını varsayar. Tipik olarak, bu tür bir analiz dil ve bilinç arasındaki ilişkiye dayanır ve buna göre dilin bilişsel mekanizmalarını inceler. Oysa aksiyolinguistik yorum, dilsel olmayan araçları içerir. Belirli bir gerçeklik parçasının ne şekilde anlaşıldığını ve kategorize edildiğini belirlerken, bilişsel analizin işlevi, aksiyolinguistik analiz, değerlendirici nitelikte olanları değerler olarak bilişsel belirtiler arasında ayrım yapar. Genel bir şekilde yaklaşıldığında, aksiyolojik araştırma, belirli bir ulusun (halkın) bilincinin hangi kavramı olumlu, hangisinin olumsuz olarak tanıdığını belirleme hedefini belirler.

Paremolojik birimlerin bilişsel-pragmatik yorumlanması, bunların yapısal-gramatik, anlamsal-üslupsal, işlevsel yönleri ve ayrıca geleneksel araştırmaların yanı sıra aksiyolojik yaklaşıma dayalı araştırmalarında dilbilimciler tarafından bazı başarılar elde edilmiştir, deyim ve atasözlerinin karşı değeri ve karşı değeri ile aksiyolojik sözlüğün zıtlığına, milli ve milli özelliklerine göre özel sınıflandırması, aksiyolojik açıdan anlamsal-üslupsal analizi araştırmalar önem kazanıyor.

Paremolojik birimlerin ulusal-kültürel özelliklerinin iç ve dış işaretleri metaforik olarak günlük-ampirik, tarihi ve manevi deneyimi, gerçekliği yansıtan, veya bu milletin manevi değerlerini, milli düşüncesini, yaşam tarzını ve geleneklerini ortaya koyan dilsel bir olgudur. Özellikle ulusal-kültürel açıdan atasözleri ve deyimlerle ilgili çalışmalarda farklı dillerin karşılaştırılması yönünde yürütülmekte ve bunun sonucunda bu paremolojik birimler birbirine oldukça yakındır. Hem ulusal gerçekliklerin hem de ulusal gerçekliklerin birbiriyle bağlantılı olabilmesi, seçilen kavramların benzersiz önemi ve değeri ile açıklanmaktadır.

Bazı halkların aksiyolojik değerlerinin, geleneklerinin ve dünya algısının özelliklerinin dilde en canlı yansıması paremolojik birimler aracılığıyla gerçekleşir. Özellikle Almanca aksiyolojik deyim birimleri araştırmacılar tarafından incelenip aksiyolojik analiz yapıldığında, Alman zihniyetinin benzersizliği, tembelliğin kınanması, zamanın değerinin sıkı planlanması ve plana sıkı sıkıya bağlılık, düzen için çabalama, sorumluluk alma, kişinin eylemleri ve sonuçları sorumluluk duygusu, basiret, tutumluluk, israfın kınanması gibi değerler belirlenmektedir.

Mesela Özbek atasözlerinden örneklere başvurursak bu görüşün çok doğru olduğundan emin olabiliriz. "Tilki yuvasında havlarsa kabuk olur" atasözü atalarımızın vatanlarına olan saygısını, vatanın yağmalanması değil korunması gerektiği düşüncesini yansıtır. "Duman çıkaran, kendine saklar" atasözü her işin birlikte yapılması gerektiğini vurgular. "Mutluluğun alameti bilimdir" örneği, halkımızın binlerce yıldır bilime karşı tavrını göstermektedir. "Acele eden sinek sütün içine düşer" demek, her işi düşünerek yapmak demektir. "Dil bağlanır, dişler açılmaz" atasözü bir yandan vefa çağrısı anlamını yansıtırken, diğer yandan insanlar, aileler ve ülkeler arasındaki anlaşmazlıkların müzakere yoluyla çözülmesi gerektiğini anlatır. Bu atasözlerinin her birinde yaşam ve ölüm meselesi, insan doğası, insanlar arasında ancak hoşgörülü insanın saygıya layık olduğu defalarca vurgulanır. Bu nedenle, kültür, zihinsel özellikler, gelenekler, dünya görüşü ile ilgili benzersiz bir değer sistemini yansıtan paremolojik birimlerle ilgili aksiyolojik dilbilim çerçevesinde değer ve anti-değer statüsündeki aksiyolojik çiftlerin incelenmesinin konuyla ilgili olduğu düşünülmektedir.

Bu sınıflandırmalara dayanarak aksiyolojik çiftlerin tematik bir sınıflandırması aşağıda verilmiş ve barış-bela içerikli bazı Özbek-Türk sosyal aksiyolojik atasözleri çiftleri incelenmiştir:

1. Fizyolojik aksiologemler - yaşam-ölüm, sağlık-hastalık, gençlik-yaşlılık.
2. Maddi aksiologemler – zenginlik-fakirlik, açlık-tokluk
3. Sosyal aksiologemler – sıkı çalışma-tembellik, adil-haksız, refah-yoksulluk, barış-savaş, istikrar-istikrarsızlık, geçici ikamet ve ikamet.
4. Manevi aksiologemler – sabır- sabırsızlık, mutluluk- mutsuzluk, aşk-nefret.
5. Manevi ve ahlaki aksiologemler - doğru-yanlış, ahlaklı-ahlaksız, tevazu-kibir.
6. Entelektüel aksiologemler - bilge-cahil, eğitimli-eğitimsiz.
7. Duygusal aksiologemler – gülme-ağlama, sevinç-üzüntü
8. Dini aksiologemler – cennet-cehennem, helal-haram
9. Milli-etik aksiologemler - çocuklu-çocuksuz, şerefli- şerefsiz, düşünceli-düşüncesiz, iffetli-iffetsiz vb.

10. Mutlak aksiologemler – ekmek, su, ebeveyn, çocuk, akraba

Halk atasözleri konu bakımından çeşitlidir. Kaşgarlı Mahmud'un "Divanu Lugati't Türk" adlı eserinde yer alan atasözleri vatanseverlik, çalışkanlık, cesaret, yiğitlik, sadakat gibi düşünceleri ifade etmektedir. Bu atasözlerinin insan hayatındaki yeri ve önemi, insanın günlük hayatının her alanına uygun hikmetli düşünceler içermesi açısından da önemlidir.

ARAŞTIRMA VE ANALİZLER

BARIŞ – BİRLİKTİR, SAVAŞ – AYRILIKTIR.

Barış birliktir, savaş ise ayrılıktır. Özbek atasözlerinde barış aksiyolojisi birlik olarak değerlendirilir. Bu değerlendirme insanların yaşam tecrübeleri, dini fikirleri ve yaşam bilgileri ile açıklanır, halk destanları, masallar, hikâyeler ve anlatılar her zaman insanlar arasındaki çatışmaların barışçıl çözümünü anlatır. Bu nedenle öncelikle Özbek halk atasözlerinde insanlar arasındaki ilişkilerin sıcak olması gerektiği defalarca tekrarlanır. "Et pençelerini kaybetmez", "Baba acı elma yerse oğlunun dişi uçar", "Geniş çoban takılmaz, meclislı iş bozulmaz", "Yalnız odun ev olmayacak.", "Tencerede pişen yemek çiğ olmayacak.", "Yalnız yol uzun.", "Birleşik güç yenilmez.", "Birleşik Güç kuvvettir, Birlik olmayan kuvvet beyhudedir.", "Vatana gelen matem de düğündür", "İki elin yaptığını, Tek el yapamaz." atasözleri gibi aynı zamanda halk bu atasözlerinde ifade edilen görüşlere uymadan eylemler yapıldıktan sonra da durumu göz ardı etmemiştir. Örneğin, "Bölünmüş olanı kurt yer, kaybolanı ayı yer", "Bir gün savaş olan evden kırk gün bereket doğar", "Bir gün ateş kırk gün kuvvet alır" sözü böyle bir durumu açıklamaktadır.

İnsanın tek başına yaşayamayacağı, birlikten kuvvet doğacağı gerçeği Türk atasözlerinde oldukça fazladır. Bunlardan "Adam adama her daim gerek olur.", "Adam adama yük değil, can gövdeye mülk değil.", "Ağaç ağaç içinde büyür.", "Ağaç dibinden su içer.", "Altın eşik. gümüş eşiğe muhtaç." "Askersiz serdar olmaz.", "Baş başa vermeyince taş yerinden kalkmaz.", "Baş büyük ama ayağa muhtaç.", "Bir bulut ile kış olmaz.", "Bir elin nesi var, iki elin sesi var.", "Bir göz ağlarken öbür göz gülmez.", "Birlik dirliktir (Birlikte olur dirlik)., "Çok ağız bir olunca, bir ağız hiç olur.", "Kanatsız kuş uçmaz.", "Kurunun yanında yaş da yanar.", "Nerde birlik orda dirlik.", "Yalnız yiyen, sofrasını kendi kaldırır.", "Yalnızın arkadaşı şeytandır.", "Yalnızlık Allah'a mahsustur." gibi örneklerle de çok işlenen bu duygu birlikte yaşamayı dolayısıyla barışın ilk zeminini bir zorunluluk olarak ortaya koyar.

Böylece atalarımız bizi atasözleri aracılığıyla birlik olmaya, birleşik bir evliliğe sahip olmaya, çatışmalara ve sorunlu durumlara birlikte hızlı bir şekilde çözüm bulmaya teşvik etmiştir.

BARIŞ – DOSTLUK, SAVAŞ – DÜŞMANLIK.

Dostluk karşılıklı saygıya, hoşlanmaya, ortak çıkarlara, yakınlığa, karşılıklı anlayışa dayanır. insanlar arasındaki ilişki biçimini temsil eder. İnsanlar arasında bir iletişim biçimi olarak dostluk ve kardeşlik kavramlarına yakındır, dostluk, milletler ve halklar arasında sosyal istikrarın ve barışın sağlanmasının önemli koşullarından biridir. Özbek paremolojik

birimlerindeki aksiyolojik dostluk-düşman ikilisi tarihsel deneyimler sonucunda ortaya çıkmıştır. Örneğin, "Asıl düşman dost değildir, Kaynayan kana karışmaz.", "Asıl düşman el değildir, Eteğini kesersen yen olmas.", "Düşman yemeğini yer, Sonra kelleni yer." , "Düşmanın evinde yaşamaktansa dostun evinde ölmek daha iyidir.", “Düşmana ateş ver, dostuna süt ver.", "Düşmanın hediyesinden kork.", "Dostuna ihanet etme, düşmanına merhamet ", "Dostun için zehir yut.", "Babası farklı at vermes..", "Su durur, düşman durmaz.".

Türk atasözlerinden hareket edilince barışın ikinci önemli unsuru dostluk-düşmanlık olarak karşımıza çıkar. Bu duygular Türk'ün dünya görüşüne ve inancına göre tanımlandığı gibi topluluk içinde yaşamak zorunda olan varlıkların vazgeçemeyecekleri duygular şeklinde yansıtılır. Türk atasözlerinde "Ayıpsız dost arayan dostsuz kalır. ", "Bin dost az, bir düşman çoktur.", "Çok dostun idaresi güç olur.", Domuz derisinden post olmaz, eski düşman da dost olmaz. ", "Dost acı söyler. ", "Dost ağlatır, düşman güldürür. ", "Dost başa bakar, düşman ayağa.", "Dost kara günde belli olur.", "Dosta sır verme düşman olur, düşmana kötü söyleme dost olur.", "Dostluk iki baştan olur. ", "Dostun attığı taş baş yarmaz. ", "Dostun sertliğinden korkma. düşmanın yaltaklanmasından kork.", "Dostunu överken yerecek yer bırak.", "Düşmanın büyüğü küçüğü olmaz.", "Düşmanın karınca olsa, sen fil ol.", "Inanma dostuna. saman doldurur postuna. ", "Iyi dost kara günde belli olur." gibi atasözlerinin bazılarında görüldüğü gibi dostluk, insanların, toplumların ruh zenginliğini yansıtan, birlikte yaşamayı kolaylaştıran ama hem sınırları konusunda hem de seçimi konusunda çok dikkatli olunması gereken bir olgu olarak karşımıza çıkar. Yukarıdaki örneklerin bazılarında da görüldüğü gibi düşmanlık da dostlukla birlikte işlenen aksiyolojik kavramlardan biridir.

BARIŞ – İYİDİR, SAVAŞ – KÖTÜDÜR.

İyi ve kötünün aksiyolojik çiftinin aktif olduğunu biliyoruz. Bu durumda aksiyolojik değerlendirme, insanların davranışlarına ve toplumsal olaylara verilen olumlu ya da olumsuz tutumla ifade edilir. İyilik en önemli niteliktir ve insan faaliyetinin orijinal ve ebedi özünü temsil eder. İnsana güçlü bir manevi haz verdiği gibi, onu insana dönüştüren gerçek mutluluğa da ulaştırır. Bu nedenle "Avesta"dan başlayarak tüm kutsal kitaplarda "iyi (iyi) düşünce", "güzel (iyi) söz", "iyi (iyi) amel" kavramları ön planda yer almıştır. Kötülük ise iyiliğin zıddı, bireyin ve toplumun gelişimini engelleyen bir kusurdur. Yalan, tenezzül, ikiyüzlülük, ahlaksızlık, acımasızlık, tembellik, ihanet gibi kavramlarda kendini gösterir. Özbek dili paremoloji birimi fonunda, "Kimseye çukur kazma, düşersin.", "Kara kalp - kara dil.", "Kötü köpek gündüzleri havlar", "Ölüme çare yok, kötü olana felaket yok.", "Yaramaz taş terar, Katil - kafa.", "İyi ile yürüdüm, yolumu buldum. Kötüyle yürüdüm, mezarımı buldum”. bu tür atasözleri, Özbek halkının uzun tarihini, yaşam geleneklerini ve aksiyolojik iyi ve kötü çiftlerine ilişkin değerini yansıtır.

Barış'ın önemli alt kavramlarından biri de iyilik-kötülüktür. Ancak iyilik de kötülük de pek çok kavramı içinde bulduran geniş bir kavram alanına sahiptir: Özveri-Bencillik, Alçakgönüllülük-Kibirlilik, Anlayışlılık-Anlayışsızlık, İtidalli Olma-Sivrilik, Tatlı Dillilik-Sertlik, Nimet-Külfet vs. Bu kavramlar, kişilerin. toplumların, milletlerin birlikte yaşamasını

kolaylaştıran veya zorlaştıran dolayısıyla barış için uygun veya uygun olmayan ortam yaratan olgulardır. Türk atasözlerinde de bu kavramlar da sıkça işlenmiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz barış'ın alt kavramlanyla ilgili atasözlerinden bir kaçı şunlardır: "Acı söz insanı dinden çıkarır, tatlı söz yılanı deliğinden çıkarır.", "Afiyet ola demekle deniz suyu içilmez. ", "Balın yoksa, tatlı dilin de mi yok." "Bana bak bir gözle, sana bakayım iki gözle.", "Baş eğmekle baş ağrımaz. ", "Bıçak yarası geçer, dil yarası geçmez.", "Bir damla kan denizi bulandurur", "Bir elinin (elinle) verdiğini öbür elin duymasın (görmesin)." "Bir uyuz keçi, bir sürüyü baklar.", "Düşmmı seni taş ile sen düşmanı aş ile.", "El öpmekle ağız kirlenmez.", "Meyveli ağaç başını eğer.", "Tatlı dil yılanı deliğinden çıkartır.", "Tatlı söz can azığı, acı söz baş kazığı.", "Tatlı söz yerden mal çıkarır, acı söz dinden imandan çıkarır."

Bu örnekler, atasözleri insandan insana, milletten millete, mekandan mekana, zamandan zamana, durumdan duruma değişir.

BARIŞ – DOĞRULUK-DÜRÜSTLÜK, GÜVENME-İTİMATDIR.

Dürüstlük üzerine kurulmayan, karşılıklı güvene dayanmayan ilişkiler hangi seviyede olursa olsun kalıcı olamazlar ve insanı açık, dürüst ve güvenilir olmaya davet ederler ama kimseye, hiçbir şeye sonsuz derecede güvenmemeyi salık verirler: "Başınıza kılıç dayansa da doğruyu söyleyin.", "Söz boştur, yerine getirilirse büyüktür.", "Yalan yakar, Hak tatmin eder.", "Yalancının şahitliği yemindir.", "Dil küçük de olsa dünyayı yok eder.", "Ateşin dostluğu olmaz." , "Doğru yola giden yorulmaz.", "Eğri ağaca yayım, her gördüğüne dayım deme!", "Güvenme varlığa. düşersin darlığa."

Barışı engelleyen Garaz-Kin, Kavga, Silah, Tamah· Tamahkarlık, Ara Bozmak (Dedikodu, fitne), Gaflet, Hırs-Ihtiras-Kanmamak-Yetinmemek gibi ters aksiyolojik kavramlar da Özbek ve Türk atasözlerinde yansıyan. Beşeri, sosyal ve siyasi ilişkileri kolaylaştıran bir başka özellik de gücünü bilmek, ona göre davranmaktır. Her kişi, her toplum her devlet kendi misyonunu, kendi gücünü bilip ona göre davranırsa en azından kendisi için işler daha kolay olur. "Ağzın karnından büyük olmasın." , "At ile eşek yarışmaz." , "Büyük lokma ye. büyük söz söyleme." , "Söndüremeyeceğin ateşe elini sokma.", "Atılan ok geri dönmez." , “Rüzgar dünyayı yok eder, İnsani bir kelime.”, “Kötü sözü sahibine iade et.”, “Şakacı konuşsanız bile düşünceli konuşun”, "Tabuta girdikten sonra pencere aranmaz.", "Yol azınca yol gösteren çok olur.", "Ara bozanın ardından rahmet okunmaz." , "Araya girersen çözmeye gir, bozmaya girme." , "Din olan yerde kin olmaz." , "Silah sahibine bile düşmandır.""Arı kızdıranı sokar." atasözünde de kişinin, toplumun dikkatli davranması gerektiği vurgulanır.

Atasözlerinde barış ve savaşla ilgili kavramlar, insanların deneyimlerine dayanarak değerlendirmelerini haklı çıkarıyordu.

SONUÇ

Barış-savaş aksiyolojik çifti toplumsal değerlerden biridir, çünkü dünyanın tüm kültür ve dillerinde geçerli olup aynı zamanda tanınma, demokrasi, adalet, güç gibi çeşitli kriterlerle de ilişkilidir. Modern dil alanında, sosyo-politik bir olgu olarak barış-savaş kavramı deyimler,

atasözleri, dostluk-düşmanlık, iyi-kötü, yiğitlik-kabalık, adalet-haksızlık, vatanseverlik-ihanet, güvenlik-tehlike, hayat gibi ifadelerle ifade edilmektedir. Hayat-ölüm, umut-umutsuzluk, mutluluk-keder, zevk-yorgunluk, yenilenme-yıkım, zafer-yenilgi, zenginlik-yoksulluk. ve hatta bu tür fikirleri karlı bir işin sembolü olarak yansıtır. Ancak barış-savaş kavramlarının yorumu farklı halkların dilsel zihinlerinde aynı değildir. Dünyadaki jeopolitik, ekonomik ve sosyal durumun gerginleşmesi, nüfusun huzursuzluğu ve barış girişimlerinin ortaya çıkması barışın aksiyolojik değerini arttırmaktadır.

KAYNAKÇA

Dadaboyev H., Kholmuradova M. Özbekçe, Rusça ve İngilizce "Kutadgu bilig" kelimelerinin açıklamalı sözlüğü. - T., 2018. - 384 s.
Dadaboyev H. "Devonu Lug'otit Turk"te eril cinsiyeti temsil eden sözcükler // Dilbilimci. - T., 2014. - Sayı. 5, - B.4-12.;
Komilova G.R. Özbek atasözlerinin aksi dilbilimsel analizi. Philol. bilim. Felsefe Doktoru (Doktora)...diss. - T., 2022. -167 s.
Madjidova R.U. İnsan merkezli atasözlerinin aksiyolojik incelenmesi (Özbek ve Rus materyallerine dayanarak). Philol. bilim. Doktora(DSc)... diss. otomatik referans - Fergana, 2020. - 76 s.
Şomaksudov Ş., Şorahmedov Ş. Hikmetnâme (Özbek atasözlerinden açıklamalı sözlük). T., 1990. -528 s.
Özbek halk atasözleri. - T., 1978. - 288 s.
Mallayev N. Özbek edebiyatının tarihi. Kitap I, T.: Öğretmen, 1965. – B. 75.
Usmanova Ş.R. Özbek ve Türk dillerinde somatik anlatım. - T., 1998. - 22 s.
Muhsine, B, Cengiz, A, Yusuf, T. Türk ata sözlerinde "Barış". 24-25 Ekim 1996 tarihlerinde Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesinde düzenlemiş olduğu "Dünya Barışı ve Eğitim Ilişkileri Sempoıyumu"ndabildiri olarak sunulmuştur.
Acaroglu, M. Türkcr. Dünya Atasözleri (Dünyanın 155 Ulus ve Dilinden 16.175 Atasözünü Kapsar), Kaya Yayınları, İstanbuL.
Url1 https://www.sosyalbilgiler.biz/baris-ile-ilgili-atasozleri.html
Url2 https://www.dostkelimeler.com/savas-ile-ilgili-atasozleri/
Url3 https://www.academia.edu/94568698/Atas%C3%B6zlerinde_Sava
Url4 https://library-samdukf.uz/wp-content/uploads/2024/06/Xalq-ogzaki-poetik-ijodi.pdf

VAKIF ÜNİVERSİTELERİNİN SOSYAL MEDYA POSTLARINDAKİ ADAY ÖĞRENCİLERİNE YÖNELİK VAATLERİNİN GÖSTERGEBİLİMSEL ANALİZİ

Doç. Dr. Sevim KOÇER

Kocaeli Üniversitesi,

skocer@kocaeli.edu.tr, 0000-0003-1813-5491

Yüksek Lisans Öğrencisi Aylin MUTAFOĞLU

Kocaeli Üniversitesi,

aylinnmutafoglu@gmail.com, 0009-0000-3646-3718

Özet

Çalışmanın amacı vakıf üniversitelerinin tanıtımında kullanılan instagram sayfalarında yer alam sosyal medya postlarının incelenmesidir. Çalışmada vakıf üniversitelerinin instagramda paylaştığı sosyal medya postlarında yer alan öğrencilere yönelik vaatlerinin analizi yapılmaktadır. Araştırmanın örneklemi amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen İstanbul Kent Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesi instagram sayfalarıdır. Üniversitelerin 5 Temmuz – 5 Eylül arası instagram sayfalarında yapılan paylaşımlar göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu sayfalarda yer alan her bir üniversitenin sekiz adet sosyal medya postu analize tabi tutulmuştur. Analiz; kurum kimliği, yerleşke-kampüste yaşam, kampüs olanakları, eğitim programları, mezuniyet sonrası olanaklar ve eğitim kadrosu başlıkları altında yapılmaktadır.

Kent Üniversitesi sosyal medya postlarında yapılan incelemeler sonucunda "Geleceğin bu Kent'te" sloganı ile üniversitenin sloganında isminin geçtiği görülmektedir. İncelenen sosyal medya paylaşımlarında öne çıkan unsur olarak kampüs yerleşkesinin şehir merkezinde Kağıthane ve Taksim'de konumlandırıldığı görülmektedir. Üniversite postlarında yerleşke ve kampüs görsellerini sık sık kullanırken; programlarının uluslararası alanda geçerli olduğu da sık sık vurgulanmaktadır.

İstanbul Aydın Üniversitesi sosyal medya postlarında yapılan incelemeler sonucunda üniversitenin adı ile uyumlu olan Aydınlat kelimesini vurgulandığı görülmüştür. Postlarda sık sık kullanılan sloganlar olarak; "Hayallerin ve Yarınların İçin Geleceği Sen Aydınlat" ve "Geleceğin Aydın Hekimlerini Yetiştiriyoruz" sloganları yer almaktadır. Postlarda kurumsal renkler olan beyaz ve mavinin sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. Yerleşke ve kampüs olanaklarına sıkça yer verilirken görsel olarak kampüs kullanımı ve lokasyon bildirisinin yapıldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu üniversite kurum kimliği, slogan ve tarihine sıkça paylaşımlarında yer vermektedir. Barınma imkanları ve öğrenci kulüp etkinlikleri kütüphane, eğitim programları ile ilgili bilgiye rastlanmamış olup iş garantisi ve staj imkanlarından da

bahsedilmemiştir. Bu bağlamda incelenen 8 sosyal medya post paylaşımında en çok dikkat çeken unsurların gelecek vurgusu ve kurumsal yapı olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vakıf Üniversitesi, Tanıtım, İnstagram, Öğrenci Vaatleri, Sosyal Medya Postu

GİRİŞ

Üniversiteler temelinde eğitim ve araştırma yapan kurumlardır. Önlisans, lisans, yüksek lisans, doktora ve mesleki eğitimler vermesiyle eğitim kurumu olarak işlev görmektedir. Akademik yayınlar, projeler yürütmesi, sektör işbirliği ile sanayide iyileşme yapmasıyla araştırma kurumları olma kimliğine sahiptirler. Bünyelerinde uzman personel çalıştırırlar, bu yönüyle toplumda saygınlığa sahip, itibarlı kurumlardır.

Üniversiteler hem devlet bünyesinde kamu hizmeti olarak yürütülürken 1982 yılında vakıflar tarafından ilk özel mülkiyet altında kurularak devlet üniversiteleri yanında özel sektör tarafından da yürütülmeye başlanmıştır. Vakıf üniversitelerinin sayılarının artması 1992 yılı sonrasında olmuştur. Özel sektör dinamikleri içinde ücretli eğitim veren vakıf üniversiteleri YÖK'ün denetimine tabii olarak faaliyet göstermektedirler. Vakıf üniversitelerinin sayılarının artması akademik personel talebini başlangıçta devlet üniversitelerinden akademik ve idari personel transferi ile sağlarken, sonraki yıllarda hem devlet hem de diğer vakıf üniversitelerinden akademik personel transferleriyle sağlamıştır. Vakıf üniversiteleri devlet üniversitelerinden nitelikli akademik personel ve nitelikli öğrenci alarak yüksek öğretimde bir rekabete neden olmaktadır. Vakıf üniversiteleri akademik personel ve öğrenci talebinde hem kendileri arasında hem de devlet üniversitelerine yönelik artan bir rekabet ortamında faaliyet göstermektedir.

Yüksek öğretimde yaşanan bu rekabet, vakıf üniversitelerinin tanıtım çabalarına büyük miktarda yatırım yapmasına neden olmaktadır. Ülkemizde üniversite tanıtım faaliyetleri, öğrenci seçme sınavı öncesi ve sınav sonrası dönem olmak üzere iki dönemde yapılmaktadır. Liseler ve dersanelerle uzun dönemli ilişkiler kurmak, üniversiteye davet etmek ve medyada yer almak tanıtım çalışmalarının odak noktasını oluşturmaktadır (Demirtaş, 2012, s.215). Kurumsal reklamlar, TV ve internet reklamları, dizi veya filmlerde yapılan ürün yerleştirmeler, sosyal medyada yayınlanan videolar, açıkhava reklamları ve afişler üniversitelerin yaygın kullandığı tanıtım araçlarıdır. Üniversite tanıtım araçları arasında bahar şenlikleri, medyada yer alan haberler, toplumsal katkı projeleri, fuarlar, diğer ülkelerden üniversitelerin ortak katılımıyla düzenlenen kongreler sayılabilir.

Üniversitelerin tanıtım faaliyetlerinde temel hedef kitle gençler olmasına karşın bunun yanında akademik personel, gençlerin yakınları, medya, sivil toplum kurumları ve devlat yönetimi diğer hedef kitlesi olarak sayılabilir.

Üniversiteler tanıtım faaliyetleri içeriklerinde genellikle gençlerin gelecek kaygısını gidermeye yönelik mesajlar, kampüs yaşamı, kaliteli eğitim olanakları, yetkin akademik personeline sahip

olmayı kullanmaktadırlar. Gençlerin ilgisini çekecek görsellere tanıtım çabalarında ağırlık verilmektedir.

Bu çalışmada vakıf üniversitelerinin tanıtım aracı olarak kullandıkları sosyal medya platformlarında Instagram sayfalarında yer alan postlarındaki gençlere yönelik vaatleri göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmektedir.

1. LİTERATÜR

1.1 Üniversitelerinin Tanıtım Faaliyetleri

Vakıf üniversitelerinin Türkiye'deki kuruluş ilkeleri ve şartları, ilk kez 1982 Anayasası'nın 130. maddesinde düzenlenmiştir. Türkiye'nin ilk vakıf üniversitesi, Ankara'da kurulan Bilkent Üniversitesi olmuştur. 1992 yılında çıkarılan yasa ile Bilkent Üniversitesi, Kadir Has Üniversitesi ve Koç Üniversitesi resmi olarak vakıf üniversitesi statüsü kazanmıştır. Vakıf Yükseköğretim Kurumları Yönetmeliği'ne göre, vakıf üniversiteleri ticari işletme olarak değil; kamu tüzel kişiliğine sahip, eğitim-öğretim, bilimsel araştırma, yayın ve danışmanlık faaliyetlerini üstlenen yükseköğretim kurumları olarak tanımlanır (Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020). Ayrıca, Anayasa'nın 130. maddesi vakıf üniversitelerini şu şekilde tanımlamaktadır: Devletin denetim ve gözetimi altında, kazanç amacı gütmemek kaydıyla ve kanunda belirtilen usul ve esaslara uygun olarak vakıflar tarafından yükseköğretim kurumları kurulabilir (Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020).

Türkiye'de 2024 Ocak itibariyle 209 üniversite bulunur. Bu üniversiteler arasında 131'i devlet üniversitesi 78'i de özel-vakıf üniversitesi, 4'ü vakıf meslek yüksekokulu statüsünde yer alır. 2023-2024 akademik yılında Türkiye genelinde vakıf üniversitelerinde toplamda 732.103 öğrenci eğitim görmektedir (www.egitim.net.tr).

Tanıtım, bir kuruluşun ürün ve hizmetleri, özellikleri, kurumsal kimliği ve teknolojik imkanları hakkında geniş kitlelerin bilgi sahibi olmasını, bu bilgileri benimseyip desteklemesini sağlamak amacıyla gerçekleştirdiği tüm faaliyetlerdir (Demirtaş, 2012, s.213). Tanıtım, genellikle bir ürün, hizmet, kurum ya da etkinliğin halkla ve hedef kitleyle daha fazla etkileşim ve bilinirlilik kazanmasını sağlamak amacıyla yapılan iletişim faaliyetlerini ifade eder (Kent ve Taylor, 2002).

1990'lı yıllarda vakıf üniversitelerinin kurulmasıyla birlikte, aday öğrenciler, ulaşılması gereken bir hedef kitle olarak görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, yükseköğretim kurumları kendilerini tanıtma ve hedef kitlelerini ikna etme çabasına girmiştir (İldaş, 2022, s.537).

Vakıf ve devlet üniversitelerinin sayısının hızla arttığı bir dönemde, tüm üniversiteler, özellikle tercih dönemleri gibi kritik zamanlarda, kamuoyunda bilinirliklerini artırmak ve kurumsal kimliklerini güçlendirmek için yoğun tanıtım çalışmalarına ağırlık vermektedir. Ülkemizde yükseköğretim kurumlarına yönelik yoğun bir talep bulunsa da, bu talep devlet ve vakıf üniversiteleri arasında eşit şekilde dağılmamaktadır. Vakıf üniversitelerinin ücretli programlarına başvurabilecek maddi imkana sahip aday sayısı sınırlı olduğundan, bu

üniversitelerin potansiyel pazarları oldukça dar bir çerçevede kalmaktadır (Demirtaş, 2012, s.213).

Kamu kurumu niteliği taşıyan eğitim-öğretim kuruluşları olarak tanımlanan vakıf üniversiteleri, son yıllarda devlet ve vakıf üniversitelerinin sayısındaki artış ve yoğunlaşan rekabet ortamı nedeniyle piyasa dinamiklerine uyum sağlamaya başlamıştır. Bu kapsamda vakıf üniversiteleri, serbest piyasa koşullarında faaliyet gösteren ticari işletmelere benzer şekilde çeşitli tanıtım, satış ve pazarlama stratejileri geliştirmiştir. Sürecin temel amacı, aday öğrencilere ulaşarak kontenjanları doldurmak ve kurumsal düzeyde olumlu bir imaj oluşturmaktır (Doğan ve Oktay, 2020, s.6110).

Vakıf üniversiteleri hem özel sektör dinamiklerine tabii olmaları hemde sayılarındaki artış nedeniyle yoğun bir rabetin içinde olduklarından markalaşma çabalarına ağırlık vermektedir. Üniversiteler, hükümetlerin üniversitelerden daha fazla öğrenci çekme ve kaydetme talepleri, artan öğrenim ücretleri, sunulan derslerin yaygınlaşması, üniversitelerin giderek uluslararasılaşması, artan reklam maliyetleri, mali baskılar ve yabancı öğrencilerden gelen gelire aşırı bağımlıl olmaları nedeniyle markalaşma ve tanıtım çabalarını arttırmaktadır. Yeni üniversitelerin potansiyel adaylar ve ebeveynleri ve kariyer danışmanları arasında pazar farkındalığını artırmak, yüksek kalibreli öğretim üyeleri ve yöneticiler işe almak, kendilerini rakip yeni üniversitelerden farklılaştırmak ve pazar payı kazanmak için güçlü markalar oluşturmaları gerekir. Yeni üniversite sektöründeki artan markalaşma faaliyeti, daha eski ve daha geleneksel üniversitelerin hem pazar paylarını korumak hem de öğrenci alımlarının kalitesini sürdürmek için geçmişe göre daha agresif bir şekilde pazarlama faaliyetlerine yönelmektedirler (Bennett ve Ali-Choudhury, 2009, s.86).

YÖK tarafından hazırlanan Vakıf Yükseköğretim Kurumları 2020 raporunda da, vakıf yükseköğretim kurumlarında reklam-tanıtım için ise toplamda 219.476.023,6 TL bütçe ayrıldığı tespitine yer verilmiştir. (Doğan ve Oktay, 2020, s.6111). Bu rakamın vakıf üniversitelerinin Ar-Ge için ayırdıkları kaynaktan çok olması nedeniyle reklam ve tanıtım için yapılacak harcamaları sınırlama kararı almıştır. YÖK, vakıf yükseköğretim kurumlarının reklam-tanıtım giderlerinin toplam öğrenci gelirlerinin %1'ini aşmaması kararı almıştır (www.yok.gov.tr).

Ülkemizde üniversite tanıtım faaliyetleri, öğrenci seçme sınavı öncesi ve sonrasını kapsayan iki ayrı dönemde gerçekleştirilmektedir. Bu çalışmaların odağında, liseler ve dershanelerle uzun vadeli ilişkiler kurmak, öğrencileri üniversiteye davet etmek ve medyada görünürlük sağlamak yer almaktadır (Demirtaş, 2012, s.215). Üniversiteler tanıtım çabalarında diğer üniversitelerden farklı ve daha iyi oldukları bazı özelliklerini önplana çıkarmaktadırlar Örneğin en iyi üniversiteleri sıralamasında yer almaları, en çok tercih edilen üniversiteleri sıralamasında yer almaları, mezunlarının başarıları, üniversitenin köklü geçmişi ve itibarı, yenilikçi ve teknolojik alt yapısını öne çıkarmaktadırlar (İldaş, 2022, s.538).

Üniversitelerin gençlere yönelik tanıtım faaliyetlerinde, kaliteli bir üniversite hayatı, mezuniyet sonrası iş olanakları, başarılı bir kariyer, prestijli bir diploma ve küresel fırsatlarla dünyaya

açılma imkanları gibi geleceğe dair endişeleri azaltacak vaatlere yer verilmesi önemlidir (İldaş, 2022, s.541).

Özel üniversitelerin pazarlama faaliyetlerinde; üniversiteler hedef kitleyi etkilemek için lise öğrencilerine, velilere, milletvekillerine, mezunlara, akademik personele ve diğer önemli etki gruplarına yönelik oldukça görünür hizmetler geliştirmek zorundadır. Üniversite, medya aracılığıyla yürütülen dağınık bir tanıtım programı yerine, ajanslar aracılığıyla yürütülecek bütünleşik pazarlama iletişimi faaliyetlerini yürütmelidir. Mezunlar, mevcut ve güvenilir en düşük maliyetli kaynak olarak, kurumun tanıtımında ve öğrenci alımında büyük bir rol oynamaktadır. Tanıtım faaliyetlerinde ağızdan ağıza pazarlama daha yoğun kullanılmalıdır. İletişim teknolojileri kullanılarak hedef kitledeki potansiyel öğrencilerle, etkili bir birebir pazarlama programını yürütülebilir. Potansiyel öğrenciler, mevcut öğrenciler ve genç mezunlarla yapılan yayınlar ve iletişim, bu neslin görsel hassasiyetine hitap ederek üniversiteye olan ilgiyi arttırabilir (Morphitou, 2008, s.425).

1.2 Üniversitelerin Tanıtımında Kullanılan Ortam ve Araçlar

Vakıf üniversiteleri tanıtım amacıyla pek çok ortam ve araç kullanmaktadır. Üniversitelerin tanıtımında kullanılan en yaygın tanıtım araçları olarak kurumsal reklamlar, sponsorluklar, sergiler, sempozyum, konferans ve seminerler, açılış ve toplantılar, afiş, broşür, poster, videolar, kitap, dergi, mektup, tanıtım standları, lise ve dersanelerdeki rehber öğretmenlerle yüzyüze görüşmeler, tanıtım amaçlı eğitim fuarlarına katılma, medya ile ilişkiler, kamuoyunda tanınmış kişileri öğretim kadrosuna dahil etmek, kamuoyu önderlerinden yararlanma, üniversite-sanayi işbirlikleri, kurumsal web siteleri ve sosyal medya sayfaları, web sitelerinde yer alan tanıtım filmleri kullanılmaktadır (Demirtaş, 2012, s.215-220). Üniversite kampüsü içi ve çevresindeki açıkhava reklamları, bilbord ve megabordlar üniversitelerin en çok tercih ettiği tanıtım araçları içinde yer alır. Bunlara ek olarak basın reklamları, çevrimiçi reklamlar ve televizyon reklamları en çok kullanılan tanıtım mecraları arasındadır.

Yapılan araştırmada gençlerin çok çabuk sıkıldığı bu nedenle eğlenceli ve etkileşim olanağı olan tanıtım metaryalleri gerekli olduğunu göstermektedir. Örneğin üniversitelerin tanıtımında kampüs içi atolye çalışmaları gibi. Öğrenciler tarafından üretilen materyaller (hatta videolar) veya aday öğrencilerin öğrenciler, akademik kadro ve personelden sorular sorabileceği bir İnternet sohbet odası, kusursuz bir şekilde üretilmiş bir videodan birçok öğrenci için daha büyük bir etki yaratacaktır (Morphitou, 2008, s.425-426).
Vakıf üniversitelerinin yaptığı açık hava reklamlarında gençler çoğu zaman daha fazla hedef alınmaktadır. Bu sebeple üniversite kampüs içinde ve çevresinde, sinema salonlarında, gençlerin kullandığı toplu taşıma durakları ve araçlarında açıkhava reklamları yoğunlukla kullanılmaktadır (İldaş, 2022, s.541).

Kamuoyunda tanınmış kişilerden ve önderlerden faydalanmak, üniversitelerin açılış törenlerinde, toplantılar veya diğer etkinliklerde bu kişileri konuşmacı ya da ödül takdimcisi

olarak davet edilmesiyle gerçekleşir. Bu sayede, basında haber olma ve kamuoyunun ilgisini çekme hedeflenir (Demirtaş, 2012, s.218).

Üniversitelerin tanıtımında internet önemli bir ortam olarak kullanılmaktadır. İnternet üniversitelerin iç ve dış paydaşlarıyla ilişkilerinde iki yönlü bir iletişim olanağı sağlamaktadır. Üniversitelerin kurumsal web sayfaları ve sosyal medyalarının diğer önemli işlevi, haber medyasına, müşterilere, yatırımcılara, tüketicilere ve diğer kullanıcılara kuruluş hakkında bilgi sağlamasıdır. İnternet haber bültenleri ve medya kitleri aracılığıyla medya ilişkilerini kolaylaştırmaktadır (Ryan, 2003, s.336).

Üniversitelerin kurumsal web sayfalarında kurumsal bilgiler olarak kurumun tarihçesi, yönetim kadrosu, örgüt yapısı, politikaları, vizyon ve misyon beyannamesi kurumun genel tanıtımını sağlayan bilgiler olarak yer alır. Üniversite bünyesinde yer alan enstitüler, fakülteler, yüksekokullar, meslek yüksekokulları ve rektörlüğe bağlı birimlere ait linkler ana sayfada verilmektedir. Eğtim bilgileri olarak önlisans, lisans, yüksek lisans ve doktora ders bilgileri ve kabul koşulları, lisansüstü sınavları ve tez yazma rehber ve yönetmelikleri yer almaktadır. Yine ana sayfada hizmetler linki altında öğrenci linki altında öğrenci bilgi sistemleri, yönetmelikler, kulupler ve kariyer portalları ve kütüphane linki yer almaktadır. Ana sayfada Ar-Ge faaliyetleri ve Ar-Ge merkezi hakkında bir bağlantı linki, araştırmalar ve yayınlar hakkında bilgi ve linkler bulunur. Ana sayfada duyurular linki altında personel ilanları, etkinlikler ve rektör ziyaretleri gibi kurumdan güncel haberlerin yapıldığı bir link bulunmaktadır. Kurum haritası, iletişim adresi ve sosyal medya adresleri ana sayfada iletişim sağlamak amacıyla yer almaktadır (Kekeç Morkoç ve Doğan, 2014).

Üniversiteler ve yüksekokullar, büyük ölçüde internet üzerinden yapılan etkileşimli pazarlamada lider konumundadır. Bazı üniversiteler, başvuruların üçte birini elektronik olarak alırken, birçok üniversitenin internet ana sayfası haftada 2.000 ila 4.000 ziyaretçi almaktadır (Morphitou, 2008, s.425).

Üniversiteler, hedef kitlelerine sadece web siteleri aracılığıyla değil, aynı zamanda sosyal medya hesapları üzerinden de ulaşmaktadır. Sosyal medya, kullanımı kolay olması, çift yönlü iletişim imkanı sağlaması, geniş kitlelere hızlı erişim olanağı tanıması, sürekli güncel kalması ve kendini yenileme özelliği sayesinde hedef kitlelere ulaşmak için en çok tercih edilen iletişim kanallarından biri haline gelmiştir. (Bayraktar ve Tatlı, 2023, s.191). Soyal medya sayfalarında mevcut öğrencilerin ve mezunların olumlu paylaşımları, başarı hikayeleri, öğretim üyelerinin başarıları, kurumların aldığı ödüller, uluslararasılaşma süreciyle ilgili çalışmaları paylaşmaları üniversitelerin tanıtımında olumlu katkı yapmaktadır.

Üniversitelerin hazırladığı tanıtım filmleri, bir üniversitenin kurumsal yapısınının tamamını tanıtabilirken, belirli birimler için de tasarlanabilir (Ata, Atik ve Karaman 2019, s. 103). Başarılı bir tanıtım filmi, mevcut öğrencilerin deneyimlerini ve görüşlerini etkili bir şekilde aktarabilme yeteneğine dayanır. Yeni öğrencileri cezbetmek için tanıtım filmlerinde kampüs yaşamı, üniversitenin tarihi, akademisyenleri ve genel üniversite deneyimi gibi unsurlara yer verilmelidir. Ayrıca, bu filmler aday öğrencilerin ve ailelerinin belirli eğitim programları hakkında bilgi edinmelerini ve üniversite ortamına nasıl uyum sağlayacaklarını görselleştirmelerine yardımcı olmanın etkili bir yoludur (Özen, 2023, s.128).

Üniversiteler tanıtım aracı olarak kurumsal reklamları ürün reklamlarına göre daha çok kullanırlar. Üniversitelerin kurumsal reklamlarında kurumun itibarını ve marka değerini artırmayı hedefleyen unsurlar bulunur. Bu tür reklamlar, üniversitenin eğitim kalitesi, araştırma faaliyetleri, sosyal sorumluluk projeleri, kampüs imkanları ve uluslararası bağlantıları gibi alanlarda güçlü yönlerini vurgular.

Üniversite tanıtım araçları arasında bahar şenlikleri, medyada yer alan haberler, toplumsal katkı projeleri, fuarlar, dizi veya filmlerde yapılan ürün yerleştirmeler, diğer ülkelerden ortak katılımla düzenlenen kongreler sayılabilir. Ünlü sanatçıların getirildiği konserler, tiyatrolar, atolye uygulamaları ve seminerlerin yapıldığı bahar şenlikleri halkın ve diğer üniversiteden öğrencilerin katılımının sağlanması ile önemli bir tanıtım aracı olmaktadır. Yabancı üniversitelerle işbirliği ile düzenlenen kongreler üniversitelerin yurtdışında tanıtımı için önemli ortamlar sağlar. Üniversiteden akademisyenlerin yaptığı projelerin, buluşların, üniversite hastanesinde tedavi gören ünlülerin medyada yer aldığı haberler reklam niteliği olmadan yapılan bir tür tanıtım araçlarıdır. Aktüel ve sektör dergilerinde üniversite hocalarının yazıları üniversitelerin tanınmasında katkı sağlamaktadır. Televizyon veya radyo programında üniversite hocalarının toplumu ilgilendiren bir sorun hakkında program yapması üniversitenin görünürlüğüne katkı yapmaktadır. Üstelik bu tür haberler ve programlar için üniversiteler masraf yapmayacaktır. Dizilerde özellikle sağlık konulu dizilerde vakfın hastanesinin kullanılması, okul temalı dizilede kampüsün kullanılması ile yapılan ürün yerleştirme faaliyetleri de önemli bir tanıtım aracıdır. Halkla yönelik sağlık taraması, halkın bilinçlendirilmesine yönelik sahada eğitimler, sanayi işbirlikleriyle yapılan projeler toplumsal katkı amaçlı tanıtım çabalarıdır. Teknoloji furlarında üniversiteerin buluşlarını sergilemesi, stand açması, kariyer fuarlarına katılım da üniversitelerin tanıtımında büyük katkı sağlamaktadır.

Afişler üniversite tanıtımında kullanılan etkili tanıtım araçlarıdır. Afiş, genellikle bir olay, ürün, hizmet, fikir veya mesajı tanıtmak ve hedef kitleye iletmek amacıyla kullanılan, görsel ve metinsel unsurları bir araya getiren bir iletişim aracıdır. Duvar, pano, billboard gibi görünür alanlarda sergilenen fiziksel formatta olabileceği gibi, dijital platformlarda da paylaşılabilir. Afişler; lise ziyaretlerinde üniversite tanıtım günlerinde öğrencilere dağıtılır veya sergilenir. Tanıtım fuarlarında stantlarda dikkat çekici bir unsur olarak afişler sergilenir. Dijital platformlarda afişler, sosyal medya veya üniversitenin web sitesinde paylaşılabilir. Mevcut öğrencilere etkinlik ve duyuruları iletmek için kampüs içinde de afişlerde kullanılabilir.

Üniversiteler afişleri sosyal medya postu şeklinde tanıtım aracı olarak da kullanmaktadırlar. Postların görsel tasarımı, genç hedef kitle göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Üniversite adaylarının ilgisini çekmek için canlı ve enerjik renkler tercih edilmelidir. Üniversite kampüsünden kareler, öğrenci aktiviteleri veya mezun başarıları çalışmada yer alabilir. Büyük başlıklar ve net mesajlarla yazılmalıdır. Görselde verilecek mesaj kısa, öz ve etkili olmalıdır.

Afiş ve sosyal medya postlarında Eğitimde Lider, Kariyerinize İlk Adım, Dünya Üniversiteleri Arasında, Geleceğe Bizimle Başlayın gibi sloganlar dikkat çekebilir. Burs olanakları, bölüm çeşitliliği, uluslararası iş birlikleri ve kariyer fırsatları gibi bilgiler tasarımda yer almalıdır.

2. ARAŞTIRMA

2.1 İncelenen Üniversiteler Hakkında

İstanbul Kent Üniversitesi Hakkında

İstanbul Kent Üniversitesi, 07.09.2016 tarihinde Engelsiz Eğitim Vakfı (ENEV) tarafından kurulmuştur. İstanbul Kent Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sağlık Yüksekokulu, Sivil Havacılık Yüksekokulu, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Meslek Yüksekokulu, Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü'nden oluşmaktaydı. Taksim'de Alman Hastanesinin 1874 yılında yeniden yapılanan tarihi binalarında, 22 bin metrekare alan üzerine kurulu bir kampüse dönüştürülerek eğitimlerine başlamıştır.

İlk öğrencilerini 2017-2018 Akademik Yılında alarak, 2 fakülte ve 1 meslek yüksekokulu, 19 program ve bölümü olan Üniversite ilk yıl 760 öğrenci ile eğitim-öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. Üniversite 2022-2023 Akademik Yılı itibariyle; 1 Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 4 Fakülte (Diş Hekimliği Fakültesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi), 2 Meslek Yüksekokulu (Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Meslek Yüksekokulu), Yabancı Diller Yüksekokulu ve 8 Uygulama ve Araştırma Merkezi yer almaktadır. Toplamda 60 bölüm/program ile 6 bine yakın öğrencisi, bine yakın yabancı uyruklu öğrencisi, 219 akademik, 224 idari personeli ile Yüksek Öğrenim Sektörüne katkı sağlamaya devam etmektedir.

Kurucu vakfı, kuruluşundan 5 yıl sonra 2022-2023 Akademik Yılında; eğitime olan yatırımlarının en büyük göstergelerinden biri olan Kağıthane Kampüsü Türk Yüksek Öğrenim Sektörünün kullanımına açmıştır. Kağıthane Kampüsü; güncel teknolojik yeniliklere göre inşa edilmiştir. Ekolojik kampüsümüzde toplam 14 katta; 54 derslik, 39 laboratuvar, spor ve oyun alanları, kafeler, sosyalleşme alanları, kütüphane, yemekhane, atölye gibi birçok alan bulunmaktadır.

İstanbul Aydın Üniversitesi Hakkında

İstanbul Aydın Üniversitesi 18.05.2007 tarihinde Anadolu Eğitim ve Kültür Vakfı (AKEV) tarafından kurulmuştur. Doğrudan Yükseköğretim Kuruluna bağlı olarak 2003 yılında Anadolu BİL Meslek Yüksekokulu adıyla kurulan Türkiye'nin ilk vakıf meslek yüksekokuludur. İstanbul Aydın Üniversitesinin kuruluşuyla birlikte, her iki kuruluş da aynı çatı altında birleşerek ön lisans, lisans ve lisansüstü eğitim vermeye başlamıştır. 2007 yılında İstanbul Aydın Üniversitesi kuruluşunu tamamlayarak 14 Fakülte, 1 Yüksekokul, 2 Meslek Yüksekokulu ve Lisansüstü Eğitim Enstitüsü programları ile yükseköğrenimde bugünkü yerini almıştır. İstanbul Aydın

Üniversitesi 2024-2025 Akademik Yılı itibariyle 50.000 öğrenci, 8.500 uluslararası öğrenci, 89.000 mezun öğrenci, 1500 öğretim elemanı, 10.000 çözüm ortağı, 73 lisans program,142 yüksek lisans program, 36 doktora, 1 sanatta yeterlilik program, 14 fakülte, 2 meslek yüksekokulu, 36 araştırma merkezi, 92 öğrenci kulübü, 1 teknolojii merkezi, 38 sağlık bilimleri eğitim ve araştırma laboratuvarı, tıp fakültesi hastanesi, 3 diş hekimliği fakülte hastanesi, ağız ve diş sağlığı merkezi ile yüksek öğrenim sektörüne katkı sağlamaya devam etmektedir.

Florya'da bulunan Halit Aydın Merkez Kampüsüne ek olarak Büyükçekmece ve Esenyurt Diş Hekimliği Hastanesi / Entegre Kliniği ve Tepekent Sosyal Tesislerinde yer alan kampüsleri ile çok geniş bir yelpazede, çağın gerektirdiği insan gücünü yetiştirmek için modern ve çağdaş eğitim-öğretim ortamına sahip olarak faaliyet göstermektedir.

2.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Çalışmanın amacı vakıf üniversitelerinin tanıtımında instagram sayfalarında yer alam sosyal medya postlarının incelenmesidir. Çalışmada vakıf üniversitelerinin instagramda paylaştığı sosyal medya postlarında yer alan öğrencilere yönelik vaatlerinin analizi yapılmaktadır.

2.3 Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın örneklemi; amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen İstanbul Kent Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesi instagram sayfalarında paylaştıkları her bir üniversiteye ait dört adet sosyal medya postundan oluşmaktadır.

2.4 Araştırmanın Yöntemi

İstanbul Kent Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesi instagram sayfalarında 5 Temmuz – 5 Eylül arası paylaşılan her bir üniversiteye ait dört post toplam 8 post göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz kurum kimliği, yerleşke-kampüste yaşam kampüs olanakları, eğitim programları, mezuniyet sonrası olanaklar ve eğitim kadrosu başlıkları altında yapılmaktadır.

2.5 Araştırmanın Bulguları

Bu bölümde seçili üniversitelerin 5 Temmuz – 5 Eylül arası İnstagram platformunda yaptıkları post paylaşımları göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiş olup sonuçlarına yer verilmiştir.

2.5.1 İstanbul Kent Üniversitesi Paylaşım Çözümlemesi

İstanbul Kent Üniversitesi Kurum Kimliği ile İlgili Paylaşım Çözümlemesi

Görsel 1'de İstanbul Kent Üniversitesi kurum kimliği ile ilgili sosyal medya postu yer almaktadır.

Görsel 1 : İstanbul Kent Üniversitesi Kurum Kimliği Paylaşımı

Tablo 1 : İstanbul Kent Üniversitesi Kurum Kimliği Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	Geleceğin Bu Kent'te	Başarılı gelecek
Slogan	Tercih Tanıtım Günleri 17 Temmuz-4 Ağustos	Bilgilendirme
Metin	%30'a varan tercih indirimler	Kayıt ücretlerinde indirim imkanı sunumu
Karakterler	Kadın öğrenci ve erkek öğrenci	Eşitlik, gençlik memnuniyet
Nesne	İletişim kutusu	Ulaşılabilirlik
Renk	Lacivert	Verimlilik, otorite ve sorumluluk
Renk	Kırmızı	Dikkat çekici, dinamik, harekete geçirme
Zemin	Üniversite Yerleşke	Kampüs imkanı

Görsel 1'de üniversitenin kurum kimliğini oluşturan logo, amblem, renk ve tipografik temel unsurların kullanıldığı görülmektedir. Tablo 1'de yer aldığı gibi üniversite ''Geleceğin Bu Kent'te'' sloganı ile kent sözcüğünü şehir anlamında kullanmış olup geleceğin bu kurumdan geçtiğinin altını çizmiştir. Üniversitenin sosyal medya post tasarımlarında logo type şablonu aynı kalıp kurum sloganına mutlaka yer verilmektedir. Marka sloganı incelenen tüm paylaşımlarda hedef kitlenin hafızasında yer edinmek için kullanmıştır. Markayı rakiplerinden ayrıştıran, marka bilinirliğini sağlayan, hedef kitle ile bağ kurmasında etkili olan slogan kurumun konumlandırması açısından değerli bir unsur olarak kabul edilmektedir. Söz konusu tanıtım günleri çağrısı kadın ve erkek öğrenci ile yapılarak eşitlikçi bir izlenim oluşturulmuştur. Kurumun sağladığı burs imkanına da yer verildiği görülmektedir.

İstanbul Kent Üniversitesi Yerleşke-Kampüste Yaşam Kampüs Olanakları Paylaşım Çözümlemesi

Görsel 2'de İstanbul Kent Üniversitesi sosyal medya sayfasında yaptığı yerleşke-kampüste yaşam kampüs olanakları hakkındaki paylaşımı yer almaktadır.

Görsel 2 : İstanbul Kent Üniversitesi Yerleşke-Kampüste Yaşam Kampüs Olanakları

Tablo 2: İstanbul Kent Üniversitesi Yerleşke-Kampüste Yaşam Kampüs Olanakları Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	Taksim Kampüsü	Başarılı gelecek
Metin	Diş Fakültesi – Diş Hastanesi – Yabancı Diller Yüksekokulu	Kampüs kurumları
Nesne	Kampüs Görselleri	Ayrıcalık vurgusu
Renk	Lacivert Kırmızı	Verimlilik, otorite ve sorumluluk Dikkat çekici, dinamik, harekete geçirme
Zemin	Üniversite Yerleşke	Kampüs imkanı

Tablo 2'de görüldüğü gibi Kent Üniversitesi'nin söz konusu paylaşımının barındırdığı görsel göstergeler üniversitenin kurumsal sayfasında ifade ettiği gibi şehrin merkezi Taksimde kampüs imkanına sahip olduğunu vurgulamıştır. Kurum postlarında sık sık merkezi kampüs olanakları, ulaşım kolaylığını vurgulamaktadır. Kampüs içi mekanlar, binalar kısacası yerleşke fotoğraflarına paylaşımlarının arka planında yer vermektedir. Görsel anlatıyı, sözel anlatı ''Taksim Kampüsü'' ile de desteklenmiştir. Söz konusu üniversite paylaşımlarında sahip olduğu kampüs yaşamını sıkça vurgulamış, öğrencilerine sunduğu ayrıcalıklardan bahsetmiştir.

İstanbul Kent Üniversitesi Eğitim Programları Paylaşım Çözümlemesi

Görsel 3'de İstanbul Kent Üniversitesi'nin eğitim programları ile ilgili paylaşımı yer almaktadır.

Görsel 3 : İstanbul Kent Üniversitesi Eğitim Programları I

Tablo 3 : İstanbul Kent Üniversitesi Eğitim Programları I Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	Geleceğin Bu Kent'te	Başarılı gelecek
Slogan	Taksim Kampüsü – Kağıthane Kampüsü	Lokasyon bilgisi
Metin	Diş Hekimliği Fakültesi - Eczacılık Fakültesi İktisadi Idari Ve Sosyal Bilimler Fakültesi Sağlık Bilimleri Fakültesi -Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu -Sanat Ve Tasarım Fakültesi - Meslek Yüksekokulu	Kurumun bünyesinde barındırdığı bölümler listelenmiştir.
Karakter	Kadın Öğrenci	Çağdaş toplum, gençlik , yeni nesil eğitim
Renk	Kırmızı	Dikkat çekici, dinamik, harekete geçirme
Zemin	Kırmızı	Fark edilebilir, enerjik

Tablo 3'de yer aldığı gibi üniversite gençlerin gelecek kaygısından yola çıkarak paylaşımlarında sıklıkla gelecek, gelişebileceğin üniversite yaşamı, diploma, dinamik ve eşitlikçi kampüs yaşamı imgelerine değinmiştir. Söz konusu paylaşımda kurumsal renk olan kırmızı zemin olarak kullanılıp çağdaş ve eşitlikçi yaklaşımı savunan kadın öğrenci ile desteklenmiştir. Üniversitenin sahip olduğu yerleşkelerin ilçeleri ve bünyelerinde barındırdıkları fakülteler listelenmiştir.

Görsel 4'de İstanbul Kent Üniversitesi'nin eğitim programları ile ilgili diğer bir paylaşımı yer almaktadır.

Görsel 4 : İstanbul Kent Üniversitesi Eğitim Programları II

Tablo 4: İstanbul Kent Üniversitesi Eğitim Programları II Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	Mavi Diploma Nedir?	Uluslararası diploma
Nesne	Mavi kurdeleli beyaz diploma	Diplomanın ismine vurgu
Renk	Kırmızı	Dinamik, harekete geçirme
Zemin	Kırmızı	Kurumsal renk

Tablo 4'de görüldüğü gibi kurumun sunduğu mavi diploma imkanı kurumsal renkleri kırmızı üzerine beyaz filigran ile daire içerisine alınıp önemi vurgulanarak öne çıkartılmıştır. Mavi diploma kurumun sunduğu uluslararası ayrıcalık olarak sunulmaktadır. Kurumun kullandığı şablon burada da devamını sürdürmüş olup logo type ve slogana da yer verilmiştir.

İstanbul Kent Üniversitesi sosyal medya sayfasında mezunlar hakkında bir posta rastlanmamıştır. İstanbul Kent Üniversitesi sosyal medya sayfasında eğitim kadrosu hakkında bir paylaşıma rastlanmamıştır.

.

2.5.2 İstanbul Aydın Üniversitesi Paylaşım Çözümlemesi

İstanbul Aydın Üniversitesi Kurum Kimliği İle İlgili Paylaşım Çözümlemesi

Görsel 5'de: İstanbul Aydın Üniversitesi sosyal medyasında yer alan kurum kimliği ile ilgili unsurları barındıran postu yer almaktadır.

Görsel 5 : İstanbul Aydın Üniversitesi Kurum Kimliği Paylaşımı

Tablo 5 : İstanbul Aydın Üniversitesi Kurum Kimliği Paylaşımı Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	20. yıl	Kurumsallık ve deneyime atıf
Slogan	Hayallerin ve yarınların için	Gelecek için doğru üniversite
Nesne	Binalar	Yatay kampüs imkanları
Renk	Kırmızı	Dikkat çekme, dinamizm
Renk	Lacivert	Kurumsallık, güven verme
Zemin	Üniversite kampüs	Kampüs yerleşkesinin vurgulanması

Tablo 5'de görüldüğü gibi üniversite ‘‘20. yıl ’’ marka sloganını incelenen paylaşımında gelecek, kurumsal yapı ve kurum kültürü vurgusu yapmaktadır. İstanbul Aydın Üniversiteli olmanın gelecek için avantaj olduğu vurgulanmıştır. Üniversitenin eğitimde 20.yılı olduğu vurgulanarak, kurumsallık ön plana çıkarılmıştır. Sosyal medya post paylaşım metinlerinde dil yapısı (sen dili/genel) tasarım renklerine yer verdikleri görülmüştür.

Ülkemizde özel üniversitelerin geçmişi düşünüldüğünde yükseköğrenim eğitim hayatında ki 20. yıllını doldurmanın hedef kitleye güven vermesi, köklü kurum imajı açısından sıkça vurguladıkları görülmüştür

İstanbul Aydın Üniversitesi Paylaşım Yerleşke-Kampüste Yaşam Kampüs Olanakları Çözümlemesi

Görsel 6'da İstanbul Aydın Üniversitesi'nin yerleşke-kampüste yaşam ve kampüs olanaklarını gösterdiği sosyal medya postu yer almaktadır.

Görsel 6 : İstanbul Aydın Üniversitesi Yerleşke-Kampüste Yaşam Kampüs Olanakları

Tablo 6 : Kent Üniversitesi Yerleşke-Kampüste Yaşam Kampüs Olanakları Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	Şimdi hayallerine daha yakınsın EK TERCİH ile Geleceğini Aydınlat!	Başarılı gelecek vurgusu
Karakterler	Kadın öğrenci	Çağdaş, eşitlikçi
Nesne	Konum işareti	Şehir içi kampüs
Renk	Kırmızı	Dinamizm, Verimlilik
	Beyaz	Sakinlik, uyumluluk
Zemin	Kırmızı	Canlılık

Tablo 6'da görüldüğü gibi üniversitenin adı ile uyumlu olarak aydınlat kelimesi vurgulanmış ve öğrenciler için geleceklerini aydınlatma yeri olarak üniversite ön plana çıkarılmıştır. Arka planda kullanılan kırmızı renk kompozisyona canlılık katarak kısa süreli dikkat çekmeyi hedeflemektedir. Kompozisyonda sağ altta konumlandırılan kadın öğrenci gülümseyerek güven verici ve çağdaş görüntüyü destelemektedir. Görselin sol alt kısmına konumlandırılan lokasyon işareti Florya Kampüsü'ne vurgu yapmaktadır.

İstanbul Aydın Üniversitesi Paylaşım Eğitim Programları Çözümlemesi

Görsel 7'de İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Programları ile ilgili sosyal medya postu yer almaktadır.

Görsel 7 : İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Programları

Tablo 7 : İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Programları Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	Geleceğin Aydın Hekimlerini Yetiştiriyoruz	Geleceğe ve kuruma yönelik mesaj
Metin	TIP (Türkçe) TIP (İngilizce)	Bilgi verici metin
Metin	Tercih Tanitim Günleri 17 Temmuz-02 Ağustos Florya Kampüsü	Bilgi verme ve merkez kampüs üniversitesi vurgusu
Karakterler	Doktor üniformalı kadın ve erkek öğrenci	Çağdaş, başarılı öğrenciler yetiştiren kurum
Nesne	Tabela	Tıp Fakültesi varlığı
Nesne	Lokasyon işareti	Florya kampüsü ek gösterme
Renk	Mavi	Özgürlük, huzur, güven
Renk	Beyaz	Sağlık, Tıp
Zemin	Tıp Fakültesi Hastanesi Görseli	Uygulamalı eğitim hizmeti

Tablo 7'de görüldüğü gibi İstanbul Aydın Üniversitesi tasarımda görselle beraber yazıyı ön plana çıkartmıştır. ''Geleceğin Aydın Hekimlerini Yetiştiriyoruz'' sloganı ile Aydın Üniversiteli olmanın avantaj olduğu vurgulanmıştır. Üniversitenin 20. yılına yapılan vurgu ile kurumsallık ön plana çıkarılmıştır. Kurumun bünyesinde bulunan İAÜ Tıp Fakültesi Hastanesi!nin tabelasını arka planda kullanarak görsel bütünlüğü sağlamış olup florya lokasyonunu da ekstra belirtmiştir.

İstanbul Aydın Üniversitesi sosyal medya sayfasında mezunlar hakkında bir paylaşıma rastlanmamıştır.

İstanbul Aydın Üniversitesi Paylaşım Eğitim Kadrosu Çözümlemesi

Görsel 8'de İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Kadrosu ile ilgili sosyal medya postu yer almaktadır.

Görsel 8 : İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Kadrosu

Tablo 8 : İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Kadrosu Çözümlemesi

Gösterge	**Gösteren**	**Gösterilen**
Slogan	T.C Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı TÜSEB ACİL ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME PROJELERİNİ DESTEKLEME PROGRAMI	Bilgilendirme
Metin	Proje Adı - Proje Süresi -Proje Desteği Başvuru Sahibi-Başvuru Sahibi Öneren Kurum/Kuruluş	Kurumun katıldığı bilimsel program hakkında bilgi verici metin
Renk	Sarı	Dikkat çekici
Zemin	Lacivert	Güven verme, yenilik

Tablo 8'de görüldüğü gibi postun tasarımında verilmek istenilen bilimsel mesaj lacivert üstüne desen eklenilen arka plan ile pekiştirilmiştir. Üniversitenin TÜSEB destekli proje çalışmasının duyurusuna söz konusu çalışmanın sahibi Doç. Dr. Sevgi Karakuş hocanın fotoğrafı ile gerçeklik kazandırılmıştır. Başlıkta dikkat çekici sarı rengin kullanıldığı ve kurum kimliğine vurgu olan 20. yıl amblemine yer verildiği görülmüştür.

Sonuç

Üniversiteler hem devlet bünyesinde kamu hizmeti olarak yürütülürken 1982 yılında vakıflar tarafından ilk özel mülkiyet altında kurularak devlet üniversiteleri yanında özel sektör tarafından da yürütülmeye başlanmıştır. Vakıf üniversitelerinin sayılarının artması 1992 yılı sonrasında olmuştur. Vakıf üniversitelerinin sayılarındaki bu artış vakıf üniversitelerinin akademik personel ve öğrenci talebinde hem kendileri arasında hem de devlet üniversitelerine yönelik artan bir rekabet ortamında faaliyet göstermesine neden olmuştur.

Araştırmanın örneklemi; amaçlı örneklem yöntemi ile seçilen İstanbul Kent Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesi instagram sayfalarında paylaştıkları her bir üniversiteye ait dört adet sosyal medya postundan oluşmaktadır.

İstanbul Kent Üniversitesi ve İstanbul Aydın Üniversitesi instagram sayfalarında 5 Temmuz – 5 Eylül arası paylaşılan her bir üniversiteye ait dört post toplam 8 post göstergebilimsel analiz yöntemiyle incelenmiştir. Analiz kurum kimliği, yerleşke-kampüste yaşam kampüs olanakları, eğitim programları, mezuniyet sonrası olanaklar ve eğitim kadrosu başlıkları altında yapılmaktadır.

Araştırmanın bulguları şunlardır:

Kent Üniversitesi postlarında aktif kullanılan sloganda üniversitenin isminin geçtiği ve gelecek vurgusunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Geleceğin bu Kent'te sloganı ile üniversitenin öğrencilerinin geleceğinin Kent Üniversitesinden geçtiği belirtilerek mecaz anlam yapılmıştır. İncelenen sosyal medya paylaşımlarında öne çıkan unsurun kampüs yerleşkesinin şehir merkezinde kağıthane ve taksim de konumlandırıldığı görüşmektedir. Yerleşke ve kampüs imkanlarına yer veren üniversite uluslararası belge imkanına da değinmiştir. İstanbul Kent Üniversitesi sosyal medya sayfasında mezunlar hakkında bir posta rastlanmamıştır. İstanbul Kent Üniversitesi sosyal medya sayfasında eğitim kadrosu hakkında bir paylaşıma rastlanmamıştır.

İstanbul Aydın Üniversitesi'nin sosyal medya postlarında üniversitenin adı ile uyumlu olan Aydınlat kelimesini vurulandığı görülmüştür. Öğrenciler için geleceklerini aydınlatmanın yeri olarak üniversite ön plana çıkarılmıştır. Üniversitenin postlarında kullandığı sloganlar; Hayallerin ve yarınların için Geleceği sen aydınlat, Geleceğin Aydın Hekimlerini Yetiştiriyoruz, Şimdi Hayallerine daha yakınsın Ek Tercih ile Geleceği Aydınlat olarak görülmektedir. İçinde Aydınlat geçen sloganlara yer veren paylaşımlarda sıkça kullanılan diğer unsurlar 20.yıl için hazırlanan ve kurum kültürünün köklü oluşunu temsil eden logo kullanımı olmuştur. Kurumsal renkleri olan beyaz ve mavinin sıkça kullanıldığı tespit edilmiştir. Yerleşke ve kampüs olanaklarına sıkça yer verilirken görsel olarak kampüs kullanımı ve lokasyon bildirisinin yapıldığı gözlemlenmiştir. Eğitim programları kapsamında söz konusu tarih aralığında Tıp Fakültesi açılışının duyurusu, Unesco yaz programı ve Tübitak projelerine yer verildiği görülmüştür. Üniversite kurum kimliği, slogan ve tarihine sıkça paylaşımlarında yer vermektedir. Üniversite seçtiği slogan ile birlikte kurumsallığına ve geçmiş deneyimlerine atıf yapmaktadır. Kullanılan görsellerde kampüsün çeşitli alanlarına yer verilmiş olup kampüs üniversitesi olmanın altı çizilip lokasyon bilgisine sıkça rastlanmaktadır. Kurumsal renkleri olan mavi beyaz ve kırmızının tüm incelenen çalışmalarda kullanıldığı görülmüştür. Barınma imkanları ve öğrenci kulüp etkinliklerii kütüphane, eğitim programları ile ilgili bilgiye rastlanmamış olup iş garantisi ve staj imkanlarından da bahsedilmemiştir. Bu bağlamda incelenen dört sosyal medya post paylaşımında en çok dikkat çeken olguların gelecek vurgusu ve kurumsal yapı olduğu görülmüştür. İstanbul Aydın Üniversitesi sosyal medya sayfasında mezunlar hakkında bir paylaşıma rastlanmamıştır.

Paylaşılan postlarda çoğunlukla benzer renk ve metin kullanıldığı görülmüş olup kullanılan metin ve sloganlar, kullanılan simgeler ile kitleye verilmek istenilen mesajın içeriğinin her iki üniversite postlarında benzer olduğu görülmüştür. Kullanılan renk, karakter, metin, slogan ve zemin gösterleri belirlenen kriterlere göre incelendiğinde, eğitim hizmetlerinin içeriğine çok değinilmediği görülmüştür. Gelecek odaklı slogan ve metinlere yer verildiği tespit edilmiş olup, kurum kültürü odaklı, bireysellik ve sunulan imkanlar odaklı (kampüs ve lokasyon bilgisine) uluslararası belge imkanlarına vurgu yapıldığı görülmüştür. Kurumların avantajlı oldukları taraflarını ön plana çıkarmaya çalıştıkları sonucuna varılmıştır.

Vakıf üniversitelerinin ticari bir yapı içinde yaşamını sürdürebilmesi, yüksek nitelikli ve yeterli sayıda öğrenciye sahip olmasına bağlıdır. Bu nedenle bütçelerinin büyük bir bölümünü tanıtım faaliyetlerine ayırmaktadırlar. Ana hedef kitleleri gençler olduğu için gençlerin gelecek kaygılarını gidermeye yönelik iş ve kariyer olanakları, kaliteli bir kampüs yaşamı ve uluslararası alanda geçerli eğitim programı ve kaliteli eğitim kadrosu tanıtım kampanyalarında kullandığı ana temalardır. Gençlerin yoğun kullandığı sosyal medya ortamları üniverstelerin de en çok tercih ettikleri tanıtım ortamları olmaktadır. İncelenen postlarda mezuniyet sonrası iş fırsatlarına değinilirken, mezunlarının hangi alanlarda hangi başarılar sergiledikleri, ünlü mezunları yer almamaktadır. Mezunlar, üniversitelerin başarısını göstermede en uygun tema olarak tanıtım araçlarında kullanılmalıdır. Ayrıca mezunların üniversitede kaliteli bir yaşam sürdükleri, kaliteli bir eğitim aldıklarıyla ilgili hikayelerin tanıtımda kullanılması gençlerin tercihlerinde büyük rol oynayacaktır.

Kaynakça

Ata, A., Atik, A. ve Karaman, G. (2019). Üniversite tanıtım filmlerinde dikkat çekme unsuru olarak hareketliliğin çekim ve kurgu açısından incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, (18), 101-115.

Bayraktar, M. ve Tatlı, E. (2023). Üniversitelerin sosyal medya reklamlarının göstergebilimsel çözümlemesi: istanbul'daki vakıf üniversiteleri üzerine bir inceleme. *Uluslararası Halkla İlişkiler Ve Reklam Çalışmaları Dergisi,* 6(1), 184-209.

Bennett, R. ve Ali-Choudhury, R. (2009). Prospective students' perceptions of university brands: An empirical study. *Journal of Marketing for Higher Education*, 19 (1), 85-107.

Cumhurbaşkanlığı Mevzuat Bilgi Sistemi, 2020

Demirtaş, M. (2012). Vakıf üniversitelerinin tanıtım faaliyetlerinin öğrenci tercihleri üzerindeki etkileri: İstanbul Aydın Üniversitesi öğrencilerine yönelik bir araştırma. *NWSA: Humanities*, 7(4), 212–231.

Doğan, E. ve Oktay, E. M. (2020). Vakıf üniversitelerinin yatay geçiş kampanyaları kapsamında yayınladıkları reklamların analizi. *OPUS International Journal of Society*

Researches, 16 (Eğitim ve Toplum Özel sayısı), 6106-6125. https://doi.org/10.26466/opus.732714

İldaş, G. (2022). Üniversitelerin açıkhava reklamları üzerinden aday öğrenciye vaatlerine dair göstergebilimsel analiz. *Erciyes İletişim Dergisi*, 9 (1), 537-561. https://doi.org/10.17680/erciyesiletisim.1000126

Kekeç Morkoç, D. ve Doğan, M. (2014). Üniversite "web" sitelerinin tanıtım amaçlı kullanımı: üniversitelerin turizm bölümleri üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim Ve Bilim Dergisi,* (*1*), 56-66.

Kent, Michael L. ve Taylor, Maureen. (2002). Toward a dialogic theory of public relations, *Public Relations Review*, Volume 28, Issue 1, Pages 21-37, https://doi.org/10.1016/S0363-8111(02)00108-X

Morphitou, R. N. (2008). Developing Promotional Plans For The Newly Established Private Universities In Cyprus, International Journal Of Management Cases, Special Issue: 5th Circle Conference, University Of Nicosia, Cyprus, 26-29 th March, 423-428.

Özen, Ö. (2023). Batı akdeniz bölgesinde bulunan üniversitelerin tanıtım filmlerinin analizi, *TAM Akademi Dergisi*, C.2, S.3, 123-145.

Ryan, M. (2003). Public Relations and the web: organizational problems, gender and institution type. *Public Relations Review*, 29(3), 335-349.

Üniversite İzleme Ve Değerlendirme Genel Raporu-2019

Üniversite İzleme Ve Değerlendirme Genel Raporu-2023

https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Haberler/2019/vakif_universiteleri_ar_ge_butceleri.aspx Erişim Tarihi: 28.11.2024

https://www.egitim.net.tr/egitim/vakif-universiteleri-2023-2024-ogrenci-istatistikleri-hangi-universitede-kac-1871h Erişim Tarihi: 28.11.2024

https://www.instagram.com/istanbulkentedu/?hl=tr Erişim Tarihi: 04.12.2024

https://www.instagram.com/iaukampus/ Erişim Tarihi: 04.12.2024

https://www.aydin.edu.tr/tr-tr/iau-hakkinda/kurumsal/Pages/universitemiz.aspx Erişim Tarihi: 7.12.2024

https://www.kent.edu.tr/kurumsal-tarihce-00128 Erişim Tarihi: 7.12.2024

HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETİ OLARAK FESTİVALLER: ANTALYA ALTIN PORTAKAL FİLM FESTİVALİ

Yüksek Lisans Öğr. Kağan ORHAN
Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kaganorhan22@gmail.com - 0009-0006-2027-4019
Prof. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR
Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi
gulsumcalisir@yahoo.com - 0000-0003-3631-6819

ÖZET

Film festivalleri denildiğinde akla sadece insanların sinemada edilgen bir konumda izleyici olarak oturdukları bir yapı değil, aynı zamanda seminerlere, gösterilere, atölye çalışmalarına, kategorize edilmiş yarışmalara, dolayısıyla etkinlik derecesinin arttırıldığı halkla ilişkiler faaliyetleri gelmektedir. Bu anlamda sinema ve halkla ilişkiler arasında var olan bir bağlantıdan söz etmek mümkündür.

Sinema alanında dikkat çekici özelliklere sahip olan film festivalleri önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada film festivallerinin halkla ilişkiler faaliyetleri açısından değeri, film festivalleri ve halkla ilişkiler ile arasındaki ilişki, festivallerde halkla ilişkiler faaliyetlerinin yürütülmesindeki görev ve sorumluluklar, halkla ilişkilerin festivallerdeki rolü üzerine bir inceleme yapmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda 5-12 Ekim 2024 tarihleri arasında yapılan 61. Antalya Altın Portakal Film Festivali üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan betimsel bir analize dayanan içerik analizi ile çözümleme yapılmıştır. Festival öncesi ve sonrasında görsel ve işitsel faaliyetler belirlenmiş, festivalin güçlü ve zayıf yanları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halkla İlişkiler, Sinema, Film Festivali, Antalya Altın Portakal Film Festivali.

FESTIVALS AS PUBLIC RELATIONS ACTIVITIES: ANTALYA GOLDEN ORANGE FILM FESTIVAL

ABSTRACT

When film festivals are mentioned, what comes to mind is not only a structure where people sit as spectators in a passive position in the cinema, but also seminars, shows, workshops, categorized competitions, and therefore public relations activities where the degree of effectiveness is increased. In this sense, it is possible to talk about a connection between cinema and public relations. Film festivals, which have remarkable features in the field of cinema, have an important place. In this study, it is aimed to examine the value of film festivals in terms of public relations activities, the relationship between film festivals and public relations, the duties and responsibilities in carrying out public relations activities at festivals, and the role of public relations in festivals. In this context, an analysis was carried out on the 61th Antalya Golden Orange Film Festival, which was held between 5-12 October 2024. In this study, analysis was made using content analysis based on descriptive analysis, which is a qualitative research

method.Visual and audio activities were determined before and after the festival, and the strengths and weaknesses of the festival were analyzed comparatively.

Keywords: Public Relations, Cinema, Film Festivals, Antalya Golden Orange Film Festival.

1.GİRİŞ

Çeşitli alanlarda düzenlenen festivallerin çok sayıda alt dalı bulunmaktadır. Bunlardan birisi de film festivalleridir (Lcyk, Phil ve Xenius, 2012: 14). Belli bir zaman diliminde katılımcıların ilgi gösterdiği, kültür, ürün, bilim, bilgi, karnaval, müzik vb. belli bir konuya yönelik tek seferlik ya da düzenli aralıklarla gerçekleştirilen gösteriler "festival" olarak adlandırılmaktadır (Uğurlu ve Uğurlu, 2011: 260; Atak, 2009: 37). Festivaller; gerçekleştirildikleri alanla ilgili mesaj içeriklerinin duyurumunun sağlanması, kamuoyunun bilgilendirilmesi, sanat ve ticaret arasında bir köprü kurulması açısından önemli etkinliklerdir (Wong, 2011: 9). Festivaller; herkesin kendinden bir şey için bulacağı, ortaklı duygusunun dışa vurumu olarak da yorumlanmaktadır (Tepebaşlı, 2005: 60). Diğer bir tanıma göre festivaller; toplumun tamamına seslenen, tüm kesimlerinin katılımına olanak sağlayan, özgün ve kapsamlı sosyal bir olaydır (Colombo, 2014: 4).

Festivaller genellikle bir amaç uğruna yapılan; önceden belirlenmiş tarihler arasında topluluğun bir araya geldiği; sanatın, kültürün, ekonominin, bilimin, geleneklerin bir arada ön plana çıktığı yerlerdir. Film festivalleri de sinemaseverlerin bir arada olduğu, toplandığı yerlerdir. Film festivalleri; filmlerin tanıtımının yanı sıra farklı politik süreçlerin olduğu, bilimsel analizlerin gerçekleştiği yerlerdir. Film festivalleri; beğenilen, izlenmesinde fayda görülen, beğeni kazanmış, kimi zaman da sosyal içerikleri ile bir konuya dikkat çeken filmlerin yayınlanmasını sağlayarak ulaşılması güç olan filmleri izleyici ile buluşturarak toplumsal etkileşimin arttırılmasına katkı sunmaktadır. Adı geçen festivallerde söyleşiler, seminerler, oturumlar yapılarak film sektörünün yolunu belirlemek için planlamalar da yapılmaktadır. Bunlar film sektörünün sadece eğlence amaçlı bir festival değil, aynı zamanda düşünsel bilgi birikimi aktaran bir alan olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Yerel anlamda filmlerin tanıtılması, ulusal düzeyde tanıtılmasının önünü açmaktadır. Uluslararası film şirketleri, yerel bazda beğeni toplayan filmlerin tanıtılması adına önemli bir süreci yürütmektedir. Beğenilen filmler, uluslararası festivallerde sinemaseverlerin ilgisine sunulmaktadır. Film oyuncuları, yönetmen, yapımcılar, teknik ekip vb. insanların festivallerde bizzat bulunması hem kendi tanınırlıklarının artması hem de küresel ölçekte bilinmeleri adına önemlidir (Yetkiner, 2018: 11).

Film festivallerinde yapımcılar film marketleri aracılığıyla filmlerini uluslararası pazarda tanıtma imkânını yakalamanın yanı sıra, bir halkla ilişkiler faaliyeti olan dağıtım ve pazarlama alanında ticari bir süreci başlatarak ekonomik kalkınmanın zeminini hazırlamaktadırlar. Bu etkileşimler yerel düzeydeki filmlerin ulusal düzeyde tanıtılmasında etkili olmaktadır. Böylelikle de izleyici kitlesinin genişlemesiyle filmler, kitlesel ölçekte daha fazla kişiyle buluşmaktadır. Uzun yıllar süren film festivalleri yerel ekonomiye katkı sağlamanın yanı sıra, ulusal ekonominin de gelişimine yardımcı olmaktadır. Bu anlamda film festivalleri, gerçekleştirildikleri şehrin misyon ve vizyonunu tanıtmak adına önemli bir rol oynamaktadır. Zira şehirlerin kültürlerinin de yansıtılmasına aracı olmaktadırlar.

Bu çalışmada film festivallerinin gerçekleştirilmesinde halkla ilişkiler faaliyetlerinin nasıl kullanıldığı, Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali örneği üzerinden incelenmiştir. 1964 yılından bu yana yapılmakta olan bu festival, en son 2024 yılında gerçekleştirilmiştir.

Antalya Altın Portakal Film Festivali (AAPFF) Antalya ilinin kent imajına olumlu bir katkısı sunmaktadır. Çalışmada ayrıca Akdeniz Bölgesi'nde sürdürülebilir bir festivalin halkla ilişkiler faaliyetlerinden yararlanılarak nasıl yapıldığı değerlendirilmiştir.

2. HALKLA İLİŞKİLER VE FİLM FESTİVALLERİ

2.1. Halkla İlişkiler ve Festivaller

Festival kavramı, Latince bir anlam olan 'festivitas' kelimesinden üremiş olup, 'kutlama ve minnettarlık duygularını sunmak maksadıyla yapılan bir topluluk' alanına denir (Kömürcü, 2013: 28). Geçmiş yaşantılarda minnettarlığın en büyük göstergelerinden birisi olarak görülen toplanma alanları günümüzde daha farklı bir anlam kayması yaşamakla beraber mesaj içeriklerinin tanıtılması, duyuruların yapılması, anlamlarında kullanılmaktadır. Bu amaçlarla düzenlenen festivaller şehir için bir tanıtım niteliği taşımaktadır. Film festivallerinde gösterime giren filmler sadece sinema için film izlemeye giden sinemaseverlerinde ilgisini bu yöne çekerek kitle büyümesi denilen süreci doğurmaktadır.

20. yüzyıldan itibaren halkla ilişkiler gelişerek profesyonel bir meslek haline gelmiştir. Günümüzde kurum ve kuruluşların vazgeçilmez bir birimi haline gelen halkla ilişkiler teknolojinin gelişimiyle beraber bilgi akışında ihtiyacını günden güne arttırmaktadır. Halkla ilişkiler sosyal sorumluluk projeleri hazırlamakta, kriz planları yönetmekte, sponsorluk uygulamaları arasında köprü vazifesi görmekte ve etrafındaki değişimlerle birlikte sürekli gelişim göstermektedir.

Günümüzde filmler, halkla ilişkiler stratejileri ile birlikte uygulama ve etkileme özellikleriyle diğer medyalara nazaran daha etkili bir konumda kendisine yer bulmaktadır. Filmler ile bir bilginin aktarımı dikkatin oraya verilmesini sağlayacak, böylelikle kalıcı imaj oluşturma yolunda başarılı bir plan hayata geçirilecektir. Günümüzde kuruluş ya da ürünlerin tanıtımının yapılması, bir belge niteliği taşıması çağdaş pazarlama adına tüm dünyada etkisini hissettiren bir yöntem olarak kayıtlara geçmektedir.

Her organizasyonunda olduğu gibi film festivalleri de organize edilirken kapsamlı bir ekip çalışmasıyla yapılmaktadır. Etkinlik öncesinde basınla ilişkiler ve belirlenen tempo çok belirleyici olup, gönüllü öğrencilerden ve ajanslardan da talep doğrultusunda yardım alınabilmektedir.

Halkla ilişkiler etkinliklerinde hedef kitleyi bilgilendirmek ve kitleyi kontrol edebilmek önemlidir (Göksel, 1990: 59). Etkinlik öncesi ortası ve sonunda etkili bir halkla ilişkiler stratejisi belirlemek sürecin tamamıyla kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır. Düzenli iletişim, bu süreçte güvenilir iş ortaklarıyla beraber festival için mühimdir. Düzenlenecek olan festivallerde içeriğin ne olduğu, bu içeriğin nasıl sunulacağına kadar halkla ilişkiler faaliyetleri aralıksız sürmektedir.

2.2. Antalya Altın Portakal Film Festivali (AAPFF) ve Halkla İlişkiler İlişkisi

Türkiye'de son zamanlarda gelişim gösteren halkla ilişkiler faaliyetleri danışma odaklı görüşme şeklinden öteye gidememekte, böylelikle gelişimini zedelemektedir (Göztaş, 2013: 176). Ama şu bilinmeli ki kitle iletişim araçlarının kullanımının yaygınlaşması halkla ilişkiler faaliyetlerinin öneminin kavranmasına zemin hazırlamıştır.

Halkla ilişkiler faaliyetleri çok eskilere dayanan bir faaliyet türü olsa da 20. yüzyılın başlarından itibaren profesyonel bir kimliğe bürünmüştür. Halkla ilişkilerin gün geçtikçe teknoloji ile birlikte farklı bir boyuta evrilmesi, birtakım disiplinlerle iş birliği içerisine girmesine yol

açmıştır. Halkla ilişkiler kitle ile etkili bir iletişim için kamuoyunda olumlu bir imajın oluşturulması faaliyetine dayanmaktadır.

Film festivallerinin asıl amacı, şehri etkili bir şekilde tanıtabilmek ve ekonomik ve kültürel anlamda şehrin gelişimini sağlayabilmektir (Bozdemir, 2019: 2). Diğer festivaller gibi AAPFF de uluslararası filmlerin gösterimi ve şehre gelen farklı kültürlerden ziyaretçilerle birlikte kültürel çeşitliliğe önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu etkinlik aynı zamanda şehrin tarihine, canlılığına, kültürüne vurgu yaparak bölgenin tanınırlığına olanak sunmaktadır.

Festivaller şehrin kültürel sıcaklığını arttırmakta, öne çıkan yapıtları keşfetme fırsatı sağlamaktadır. Festival sadece sinema alanında değil, şehrin tanınmasına katkısıyla birlikte, yerel kimlik vurgusuyla yerli turizmi desteklemekte ve turizmin farklı kültürlerce yerel bölgede artmasına yardımcı olmaktadır. Yerel işletmeler, restoranlar, barlar, kafeler, oteller kısacası turizm noktaları ülkeye döviz girişinin kapılarını aralamaktadır.

Filmlerin günümüzde farklı temaları anlatması ve festivallerin belirli temalar ile bir konuya dikkat çekmeleri ulusal ve uluslararası bazda sıkça kullanılan bir yöntem olmuştur. Örneğin AAPFF her sene farklı temalar ile uluslararası bir festival gerçekleştirirken, 2024 yılında ana teması "Hikayemiz Birlikte" temasıyla dikkat çekmiştir. Sonuç olarak AAPFF, sinemaya sunduğu sanatsal katkıların yanı sıra, şehrin kültürel vizyonunu da ekonomik refahını da arttırmaktadır. Ülke ekonomisine de katkıda bulunmaktadır.

AAPFF, sanatsal açıdan film yapımlarına olan ilgiyi arttırması ve yerel sanatçılara olan desteğiyle birlikte ön plana çıkmaktadır. Festival anında yapımcılar, yöneticiler, sektörün diğer ileri gelen yöneticileri ile birlikte bağların sıklaştırılması adına bir fırsattır. Böylelikle yeni projelerin desteklenmesinin de önü açılmış olur. Bir organizasyonun başarısı için bilgi akışına ihtiyaç bulunmakta ve bu halkla ilişkiler faaliyetleri sayesinde gerçekleştirilmektedir.

AAPFF'yi bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak göstermek mümkündür. AAPFF Antalya'ya ait olan ürünlerin hedef kitleye tanıtılması açısından yardımcı olmaktadır. İl turizminin potansiyelinin gösterilmesi için tamamlayıcı bir faktör olan iletişim fonksiyonlarının gösterilmesine olanak sağlamaktadır (Atak, 2009: 16). Örneğin AAPFF'de şehir için önemli bir sembol olan 8 asırlık yivli minarenin tanıtılması, geleneksel Antalya mutfağından doğal güzelliklere kadar birçok turistin ilgisini çekebilecek bir şehir olarak Türkiye'ye ve Dünya'ya tanıtımını yapmaktadır.

Başlı başına bir tanıtım çalışması olarak görülebilecek AAPFF, kendi tanıtımının yanı sıra sosyal medya üzerinden ve sosyal ağlar dışında gazeteler, televizyonlar, basın bültenleri/haberler sayesinde halkla ilişkiler faaliyetlerinin tanıtımını yapmaktadır.

3. TÜRKİYE'DE FİLM FESTİVALLERİ

3.1. Film Festivalleri ve Festivallerin Önemi

Filmler, kitleleri etkileme özelliğine sahip, etkileşimin artmasını sağlayan iletişim araçlarından birisidir. Ses ve görüntünün aynı anda verilmesi kitlelerin etkileme oranını artırmaktadır. Bu yönüyle değerlendirildiğinde filmlerin etkileri gazete, kitap, dergi vb.'ne göre daha uzun sürmektedir (Demirtaş, 2011: 35). Bu açıdan bakıldığında sinemanın manipülasyon ve propaganda amaçlı kullanılmasını normal karşılamak mümkündür. İzleyici sadece filmin akışından etkilenmez, aynı zamanda tanıtım çalışmalarından da etkilenir. Etkilenme düzeyi açık olan kitle, duyu organlarını filme odaklayarak verimlilik düzeyini artırmaktadır. Kitlenin izlediği filmden etkilenme oranını artıran noktalar arasında gösterime giren reklamlar, film müzikleri vb. bulunmaktadır. Bu amaçla sinema sektöründe; reklam filmleri, sinema filmlerinin

gösterimleri, salon sinema sponsorlukları gibi çeşitli destekler alınarak izleyicinin izlediği filmden daha fazla etkilenmesi ve verim alması amaçlanmaktadır (Arslan, 2011: 10-11).

Hedef kitlede bir düşünceyi benimsetmek ve onu harekete geçirme isteği bir meta olarak görülmektedir (Bikiç, 2018: 78). Bu sayede filmlerin ekonomik kalkınmaya odaklanmasının yanı sıra fikirlerin benimsetilmesi sağlanmaktadır. Festival; bilim, kültür, sanat, ekonomi kavramlarından yola çıkarak insanların yakınlaşmasının hedeflendiği ve tanıtımın yapıldığı alanlar topluluğu olarak yorumlanmaktadır (Bilgili, Yağmur ve Yazarkan, 2012: 118). Burada sözü edilen tanıtımın etkili bir mesaj şeklinde iletilmesi önemlidir.

Günümüzde festivallerin sıklıkla gerçekleştirilmesi rekabeti de doğurmuştur. Söz konusu rekabette mesajın diğerlerinden farklı bir anlamda seyirciye ulaşabilmesi için bilgi akışını iyi koordine etmek gerekmektedir. Bu yüzden iletişim kanallarının etkili bir biçimde kullanılması önemlidir. Film festivalleri, halkla ilişkiler faaliyetleriyle bütünleşik bir çalışma içerisinde olduklarından film pazarı sektörünün tanıtılması adına önemli bir yapı taşıdır.

Film festivalleri, turistik mekânların kalkınmasına da fayda sağlamaktadır. Özellikle yaz aylarında düzenlenen film festivalleri önemli bir gelir kaynağı oluşturmakla birlikte, düzenlendikleri bölgenin dikkatleri üzerine çekmesi bakımında da önemli görülmektedir (Türten, 2021: 222). Ek olarak film festivalleri, kültürel örf ve adetlerin tanıtımı için de önemli bir zemin oluşturmaktadır. İçerisinde kültürel etkinliklerin gerçekleştirildiği film festivalleri kentin ekonomik kalkınmasına yardımcı olmakla birlikte, teknolojik açından birikim oluşturabilmektedir (Özen, 2023: 98). Bu anlamda film festivalleri ekonomik kalkınma adına olumlu bir süreçte olduğu gibi kültürel mirasın korunması ve tanıtılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Ancak bu durumun sürdürülebilir olması adına iyi bir planlama yapılması gerekmektedir.

Ülkelerin gelişmişlik düzeyini sadece ekonomik gelişme ile açıklamak çok doğru bir yaklaşım değildir. Ülkelerin kültürel mirasının tanıtılması, söz konusu gelişimle yakından ilişkilidir. Kültür, çok geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Adı geçen yelpaze; bilim, sanat, dil, din, örf ve adetler, turizm faaliyetleri, ekonomik kaynaklar, imaj, iletişim, etkileşim gibi geniş bir değerler sisteminden oluşmaktadır. Bu bağlamda kültürel yelpazenin geliştirilmesi için gerekli olan sponsorluk destekleri başta yerel idareler olmak üzere, dernekler, vakıflar, bankalar vb. alanlardan sağlanacak desteklerle mümkün olacaktır (Penpece, 2014: 194).

Festivaller farklı filmleri farklı kültürlerle buluşturmanın zeminini oluştururken, aynı zamanda küresel ölçekte ekonomik faydadan yana tavır sergilemiş olmaktadır (Bikiç, 2018: 88). Film festivalleri sadece izlenen filmin etkisi altında kalınmasını sağlamaz, ek olarak kişilerin düşüncelerini şekillendirerek onların vizyonunu geliştirmektedir. Film festivallerinde film ekibi, yönetmen, set çalışanları diğer filmlerin yönetici ve teknik ekipleriyle birlikte sohbet etme imkânı bulmaktadır. Bu durum sosyal sermayelerini geliştirmelerine ve yeni eserlere ilişkin fikir alışverişinde bulunmalarına olanak tanımaktadır (Bikiç, 2020: 3).

Film festivalleri geniş bir ağı temsil etmektedir. Söz konusu ağ içerisinde paneller, oturumlar, film gösterimleri, söyleşiler, eğlencelik aktiviteler, tematik afişler gibi birçok şeyin tanıtımı yapılmaktadır. AAPFF 1956 yılında Aspendos Antik Tiyatrosu'nda Devlet Opera ve Tiyatrosu'nun katkılarıyla başlamış olup, 1964 yılında Antalya Festivali adını almasıyla birlikte AAPFF olarak bugüne taşınmıştır (Orundaş, 1998: 40). Günümüzde AAPFF, ses getiren önemli bir uluslararası film festivali olma özelliği göstermektedir.

Bu çalışmanın temel konusu olan film festivalleri, her yıl düzenlenmektedir. Film festivallerinin nasıl ortaya çıktığına bakmak gerekirse, sinemanın ivme kazandığı dönemler olan 1935 ile

1945'li yıllara odaklanmak gerekmektedir. O yıllardan bugüne film festivalleri temel amacını koruyarak gelişim göstermiştir. Böylelikle sinemaseverlerin ilgisini çeken, yorumların sohbetlerin ve iletişimin ön planda tutulduğu bir alana dönüşmüştür. Yıllarca devam etmesinin bir sonucu olarak da bilimsel verilerin toplandığı ve farklı politikaların uygulandığı bir yapı oluşmuştur (Yetkiner, 2018: 6).

3.2. Türkiye'de Düzenlenen Film Festivalleri

Türkiye'de gerçekleştirilen film festivalleri incelendiğinde sinema ile eş zamanlı bir gelişim gösterdikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu ilerleme sayesinde 1964'te başlayan Antalya Altın Portakal Film Festivali, 1969'da başlayan Adana Film Festivali ve 1982 yılından beri faaliyetini sürdürmekte olan İstanbul Film Festivali gibi festivallerin sektörün zirve yaptığı dönem olarak adlandırılması yerinde olacaktır. 1990'lı yıllardan itibaren filmlere ödül ekleme sistemlerinin geliştirilmesi, daha fazla film üretilmesine ve bir rekabet ortamının oluşmasına yol açmıştır (Aydemir, 2023: 317).

Çizelge 1. Türkiye'de Düzenlenen Ulusal Film Festivalleri

Festivalin Adı	**Yapıldığı Şehir**	**Başlangıç Yılı**	**Bölge**
Dağ Filmleri Festivali	İstanbul, Ankara	2006	Marmara
Sürdürülebilir Yaşam Film Festivali	Antalya	2007	Akdeniz
Adalet ve Direniş Filmleri Festivali	İstanbul	2013	Marmara
Ahtamara Van Film Günleri	Van	2014	D. Anadolu
Antalya Altın Portakal Film Festivali	Antalya	1961	Akdeniz
Altın Baklava Film Festivali	Gaziantep	2015	Güneydoğu
Ankara Engelsiz Filmler Festivali	Ankara	2013	Marmara
Balıkesir Sinema Günleri	Balıkesir	2006	Marmara
Bursa Engelsiz Film Festivali	Bursa	2015	Marmara
Bursa Kadın Filmleri Festivali	Bursa	2013	Marmara
Bizim Filmler Festivali	İstanbul	2011	Marmara
Ege Belgesel Film Günleri	İzmir	2007	Ege
Gezici Festival	Sinop	1995	Karadeniz
Köyceğiz Kaunos Altın Aslan Festivali	Muğla	2005	Ege
Palto Film Günleri	Eskişehir	2006	İç Anadolu

Fantasturka Türk İşi Festivali	Ankara	2011	İç Anadolu
Adana Altın Koza Film Festivali	Adana	1972	Akdeniz
Kocatepe Öğrenci Filmleri Festivali	Afyonkarahisar	2016	Ege
Filmamed Belgesel Film Festivali	Diyarbakır	2011	Güneydoğu
Documentarıst İstanbul Belgesel Günleri	İstanbul	2008	Marmara
D- Marin Deniz Filmleri Festivali	Muğla	2014	Ege
Hangi İnsan Hakları? Film Festivali	İstanbul	2009	Marmara
Marmara İletişim Kısa Film Şenliği	İstanbul	1994	Marmara
Sinepark Kısa Tür Filmi Festivali	Ankara	2007	İç Anadolu
Uşak Kanatlı Denizatı Kısa Film Festivali	Uşak	2014	Ege
Manastre Kısa Film Günleri	İstanbul	2006	Marmara

Kaynak: Wikipedia.com

Film festivalleri Türkiye'de yıllar bazında değerlendirildiğinde artış göstermektedir. Bu durum uluslararası alanda Türkiye'nin film festivallerindeki konumunun daha önemli bir hale dönüşmesine yol açmıştır. Özellikle Türkiye'de 1990'ların sonu 2000'lerin başlarından itibaren film festivallerinde önemli bir artış olmuştur (Çölaşan, 2022: 25). Film festivallerinde sadece filmlerin tanıtımı yapılmamakta, aynı zamanda kültürel birikim ve sinema sektörünün buluşması anlamında da bir tanıtımı yapılmaktadır.

Çizelge 2. Türkiye'de Düzenlenen Uluslararası Film Festivalleri

Festivalin Adı	***Yapıldığı Şehir***	***Başlangıç Yılı***	***Bölge***
İstanbul Bağımsız Filmler Festivali	İstanbul	2004	Marmara
Adana Altın Koza Film Festivali	Adana	1969	Akdeniz
Alanya Kristal Kale Film Festivali	Antalya	2016	Akdeniz
Altın Çınar Film festivali	Kayseri	2012	İç Anadolu
Ankara Film Festivali	Ankara	1988	İç Anadolu
Antalya Altın Portakal Film Festivali	Antalya	1964	Akdeniz
Barikat Film Festivali	İstanbul	2010	Marmara
Boğaziçi Film Festivali	İstanbul	2013	Marmara
Bursa Film Festivali	Bursa	1987	Marmara
Çayda Çıra Film ve Sanat Festivali	Elazığ	2008	D.Anadolu
Edirne Film Festivali	Edirne	2015	Marmara
Eskişehir Film Festivali	Eskişehir	1998	İç Anadolu

Gençlik Filmleri Festivali	İzmir	2010	Ege
Göbeklitepe Film Festivali	Urfa	2022	D.Anadolu
İnsan Hakları Belgeseli Festivalleri	İzmir	2009	Ege
İstanbul Film Festivali	İstanbul	1982	Marmara
Kar Filmi Festivali	Erzurum	2005	D.Anadolu
Malatya Film Festivali	Malatya	2010	D.Anadolu

Kaynak: Wikipedia.com

Son yıllarda dijitalleşmede yaşanan gelişim sinema dünyasına yeni bakış açıları kazandırmıştır. Bu durum yerel ve küresel ölçekte sinemanın zenginleşmesini desteklemiştir. Festivaller ulusal bir kültürün tanıtılması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Ulusal kültürün küresel bir platformda tanıtılması, ülkeler arası ilişkilerde köprü vazifesi görmektedir. Bu etkinlikler aynı zamanda ülkenin sıkıntılarının ve sorunlara festivaller aracılığı ile farkındalık yaratma amacı taşımaktadır.

Festivaller, sağladıkları maddi destek sayesinde yeni projelere ödenek ayrılmasına olanak sunmaktadır. Bu yönüyle festivaller, kritik bir öneme sahip olmaktadır. Özellikle son yıllarda bazı filmlerin ülke sorunlarına odaklanması ve bunun yansıtılması durumu eleştiri kültürünü doğmuştur. Bu tarzda etkinlikler kültür ve sanat alanında yeni projelerin geliştirilmesine imkân sağlarken destekçilerle görüşme ve etkileşim kurma fırsatını sağlamaktadır.

3.3. Antalya Altın Portakal Film Festivali (AAPFF)

Yukarıda verilen tablolardan da anlaşılacağı üzere ülkemizde ulusal ve uluslararası birçok film festivali düzenlenmektedir. Ancak bu festivaller tam anlamıyla bilinmemektedir. Festivallerin bilinirliğin arttırılması, daha iyi bir ivme yakalaması için halkla ilişkiler faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Akdeniz bölgesinin büyük şehirlerinden birisi olan Antalya, 1964 yıllarından günümüze önemli kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yürütüldüğü bir il olma özelliği taşımaktadır. Gerek Antalya Piyano Festivali gerekse Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali, Antalya ili için son derece önemli iki festival türü olarak anılmaktadır. (Wikipedia, “Antalya Altın Portakal Film Festivali” (Erişim: 26 Kasım 2024).

Film festivalleri, Türk sinemasının zengin ve çeşitli yapıya dönüşmesine katkıda sağlayarak, film sektörüne uluslararası alanda ün katmıştır. Türkiye'de uzun yıllardır gerçekleştirilen Antalya Altın Portakal Film Festivali'nin tarihçesine bakmak bu gelişmelerin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

İlk kez 1964 yılında Antalya Altın Portakal Film Festivali adıyla düzenlenen bu festival, Eski Antalya Belediye Başkanı Dr. Avni Tolunay döneminde ulusal yarışma adıyla gerçekleştirilmiştir. 79 ve 80'li yıllarda düzenlenmeyen festival, ilk yapıldığı dönemlerde belediye aracılığı ile yapılırken 90'larda Antalya Kültür ve Sanat Turizm Vakfı tarafından, 1995 yıllarında ise Antalya Belediyesi tarafından düzenlenmiştir. Festival daha sonrasında turizm kuruluşları ve ticaret birliği odalarıyla birlikte yürütülerek gerçekleştirilmiştir (Uğurlu ve Aşkan, 2011: 263).

Antalya Altın Portakal Film Festivali, ulusal sinema anlayışı ile Türkiye'nin farklı illerinin Antalyalı sinemaseverlerle buluşma imkânı ve sinema sektörünü destekleme ihtiyacından doğmuştur. Ancak belirli yıllarda sosyo-ekonomik alanda yaşanan gelişmelerle el değiştirmiştir. 2017'de yaşanan ekonomik sıkıntılar sonucu festival o yıl yapılmamış, bu yıldan itibaren yine eski adıyla "Uluslararası Antalya Film Festivali" adını alarak ulusal organizasyon olmaya devam etmiştir (Erkılıç, 2021: 13). Antalya'nın 2019 belediye seçimlerinde el değiştirmesi sonucu festival yeni bir kimliğe bürünmüştür.

Günümüze dek varlığını devam ettirme başarısı gösteren bu festivali 1995'ten 2018'e kadar Altın Portakal Kültür ve Sanat Vakfı (AKSAV) yürütmüştür. Ülke sinemasına bir nefes adıyla açılan bu festival, genç sinemaseverleri de etkileyerek Antalya ilini en önemli ulusal endüstri merkezine dönüştürmüştür. Son yıllarda ise festival, Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülmekte olup ANSET (Eğitim, Kültür ve Sanatsal Etkinlikler Organizatörü) himayesinde gerçekleşmektedir(https://tr.wikipedia.org/wiki/Antalya_Alt%C4%B1n_Portakal_Film_Festivali).

4. HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETİ OLARAK FESTİVALLER: ANTALYA ALTIN PORTAKAL FİLM FESTİVALİ (AAPFF)

4.1. Araştırmanın Amacı

Festivallerin bilinirliğinin arttırılmasına yönelik bu araştırmada halkla ilişkiler faaliyetlerinin festivaller ile işbirliği çerçevesinde gerçekleştirilmesine yönelik adımların nasıl planlandığı, festivallerin içerik yönetiminin nasıl yapıldığı, kitleleri etkilemek adına hangi sosyal medya platformlarının kullanıldığı, festival öncesinde ve sonrasında hiyerarşinin nasıl bir düzlemde olduğu, festival boyunca faaliyetlerin nelerden ibaret olduğuna kadar ayrıntılı bir içerik analizi yöntemi gerçekleştirilmiştir. Araştırma AAPFF'yi kapsamaktadır.

4.2. Yöntem

Bu çalışmada film festivallerinin halkla ilişkiler faaliyetleri açısından değeri, film festivalleri ve halkla ilişkiler ile arasındaki ilişki, festivallerde halkla ilişkiler faaliyetlerinin yürütülmesindeki görev ve sorumluluklar, halkla ilişkilerin festivallerdeki rolü üzerine bir inceleme yapmak amaçlanmıştır. Bu kapsamda çalışmanın örneklemini 5-12 Ekim 2024 tarihleri arasında düzenlenen 61. AAPFF oluşturmaktadır. Çalışmada nitel bir araştırma yöntemi olan betimsel bir analize dayanan içerik analizi uygulanmıştır. İçerik analizi, iletilerin açık bir şekilde ölçülebilir, nesnel, doğrulanabilir bilgiye ulaşım için uygulanan bir analiz olarak tanımlanmıştır (Fiske,1996: 176). Bu şekliyle bakıldığında örneklemde nitel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel analiz, içeriğin gizli mesajlarını ortaya çıkarmaya yarayan, derinlemesine analiz modelini kullanan iletilere ulaşmaya çalışan araştırma yöntemidir

(Yüksel, 2019: 142). Festival öncesi ve sonrasında görsel ve işitsel faaliyetler belirlenmiş, festivalin güçlü ve zayıf yanları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak film festivalinin düzenlemesinde çok farklı boyutlar ve süreçlerin olabileceği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada film festivallerinde halkla ilişkiler faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğü AAPFF üzerinden incelenmiştir. Söz konusu incelemenin nasıl yapıldığı ise aşağıdaki belirli başlıklardan üzerinden değerlendirilmiştir:

- Dijital Mecralar (Sosyal Medya: Twitter, Instagram, Facebook, YouTube, Web sitesi)
- Basılı materyaller (broşür, afiş,)
- Toplantı, duyurular, basın faaliyetleri (seminerler, atölyeler, söyleşiler, bildiriler).

4.3. 61. Antalya Altın Portakal Film Festivali (AAPFF)

Bu yıl 61. düzenlenen AAPFF Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından gerçekleştirildi. Türkiye'nin en uzun soluklu festivallerinden birisi olan AAPFF'nin kapanış töreni Cam Piramit'te yapılmıştır (Hürriyet, Antalya Altın Portakal Film Festivalinde Ödüller Sahiplerini Buldu" (Erişim 26 Kasım 2024). Festivalin bu yılki sloganı "Hikâyemiz Birlikte" olmuştur. Festivale katılanlar, filmlerin gösteriminden sonra yönetmenler ve oyuncular ile görüşme fırsatı yakalamıştır.

Çizelge 3. 61. Antalya Altın Portakal Film Festivali Sonuçları

Kategori	Kazanan	Film	Yıl
Uluslararası En İyi Film	Mukedderat		2024
Uluslararası En İyi Yönetmen	Necmi Sancak	Ayşe	2024
Uluslararası En İyi Kadın Oyuncu	Binnur Kaya	Ayşe	2024
Uluslararası En İyi Erkek Oyuncu	Nejat İşler	Evcilik	2024
Uluslararası En İyi Y. Erkek Oyuncu	Osman Sonant	Mukadderat	2024
Uluslararası En İyi Y. Kadın Oyuncu	Ayça Bingöl	Ayşe	2024
Ulusal En İyi Senaryo	Ümit Ünal	Evcilik	2024
Ulusal En İyi Görüntü Yönetmeni	Murat Has	Balinanın Bilgisi	2024
Ulusal En İyi Müzik	Serkan Polat	Balinanın Bilgisi	2024
Ulusal En İyi Kısa Film	Cansu Baydar	Neredeyse Kesinlikle Yanlış	2024

Kaynak: Wikipedia.com

Festivale damgasını vuran Ulusal En İyi Yönetmen, Ulusal En İyi Kadın Oyuncu, Ulusal En İyi Yardımcı Kadın Oyuncu gibi ödüllere adını yazdıran "Ayşe" filmi olurken, "Evcilik" ve "Mukadderat" ise festivalde öne çıkan diğer filmler olmuştur. Adı geçen festivalde En İyi Kadın Oyuncu Ödülü ise Binnur Kaya ve Nur Sürer'e verilmiştir. Ulusal Uzun Metraj Film Yarışması En İyi Erkek Oyuncu ödülüne ise "Evcilik" filmindeki rolünden dolayı Nejat İşler layık görülmüştür.

4.4. Dijital Mecralarda (Sosyal Medyada) AAPFF (Instagram, Twitter, Facebook, Youtube, Web Sitesi)

Halkla ilişkiler faaliyetleri, dijital mecralar ile olan uyumu sayesinde etkin bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Halkla ilişkiler profesyonellerinin, müşteri geri bildirimlerine olan dönüşleri dijital mecralar sayesinde gerçekleşmekte, böylelikle faaliyetlerin uyumu gözler önüne serilmektedir.

Sosyal medya, kullanıcının rahatlığı göz önünde bulundurarak onların içeriğe ulaşımına fırsat vererek ve paylaşımlarına olanak tanıyan internet tabanlı bir uygulamadır (Kaplan ve Haenlein, 2010: 61). Zamanın ve mekânın sınırlarını aşan sosyal medya, doğrudan etkili bir iletişim yöntemi sunmaktadır. Sosyal medya mecralarının kullanımı sayesinde geleneksel medyada değişim yaşanarak tek yönlü iletişim, karşılıklılık esasına dayalı bir konuma dönüşmüştür (İlhan ve Aydoğdu, 2019: 1131). Böylelikle sosyal medya, kullanıcılara geri bildirim alabilecekleri ortam yaratarak çift taraflı bir iletişim imkânı sunmuştur.

Halkla ilişkiler birimleri sosyal medyayı etkin bir şekilde kullanarak marka ve kurumlarına yönelik iletişimin güçlendirilmesini sağlamaktadır. Bir film festivalinin uygulamasında da sosyal medya, önemli görülen platformlardan biri olmuştur. Zira adı geçen platformlar, pek çok kişiye hızlı bir şekilde erişim sağlayarak bilgilerin duyurulmasında etkili olmaktadır.

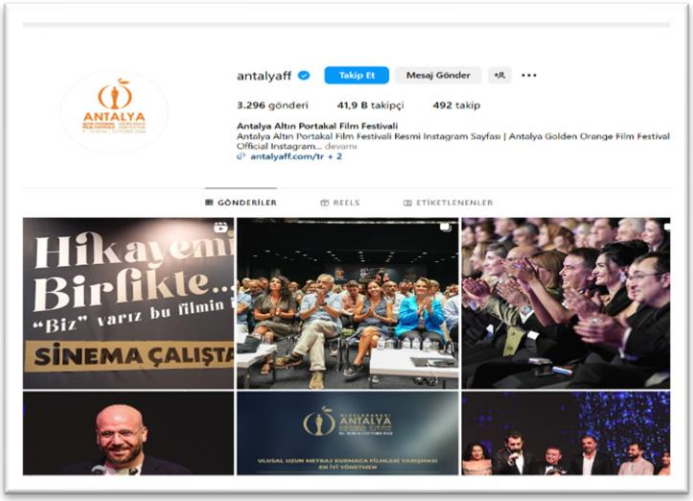
Film festivallerinin Twitter, Instagram, Facebook, YouTube gibi sosyal medya platformlarında belirli tarih aralıklarıyla düzenli paylaşımlar yapılarak festival hakkında pek çok bilgi verilmektedir. Söz konu platformlar; festival tarihlerini, katılımcıları, gösterilecek olan filmleri, duyuruları ayrıntılı bir kategori içerisinde paylaşmaktadır.

4.4.1. Instagram Hesabı

Instagram uygulaması fotoğraf, albüm veya videoların yayınlandığı, yorumlarla karşılığının yapıldığı görsel ve video tabanlı bir sosyal medya platformu olarak bilinmektedir (Gruzd, Lannigan ve Quigley, 2018: 581). Instagram ilk zamanlarda sadece mobil tabanlı bir uygulama olarak kullanılmıştır. Ancak artan teknoloji, akıllı cep telefonların gelişimi ve yaygınlaşmasıyla birlikte popüleritesi artmıştır. Instagram kullanıcılara sağladığı kolaylıklar ve avantajları sayesinde yeterli denilebilecek bir sosyal medya platformuna dönüşmüştür (Perea, Bonsón ve Bednárová, 2021: 1-2).

1964 yılından beri faaliyetlerini sürdüren AAPFF Intagrama Eylül 2012 tarihinde katılmıştır. 5 – 10 Ekim 2024 tarihleri arasında düzenlenen AAPFF'nin logosuyla başlayan sayfada 'antalyaff' kullanıcı adıyla erişim sağlanmakta ve sayfada toplam 3.296 gönderi (post) bulunmaktadır.

42.000 takipçisi olan hesapta, aralarında Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın da bulunduğu 492 hesap takip edilmektedir. Sayfanın giriş kısmında resmi internet sitesine erişim linkinin yanı sıra, 'Ulusal Film Yarışması' ve 'Uluslararası Film Yarışması' site linklerinin de varlığı dikkat çekmektedir.

Görsel 1. Resmi Instagram Hesabı

Kaynak: https://www.instagram.com/antalyaff/

4.4.2. Twitter Hesabı (X)

Twitter (X), mesajlaşma ve dünyadan haberdar olma adına hashtaglerin bulunduğu ve bu bileşenlerin tek bir çatı altında toplandığı özgün bir sosyal medya platformudur (Wang ve Yang, 2020: 18). Popüler konularla anlık bir şekilde güncellenen (X), kullanıcılarına dinamik bir ortam sunmaktadır.

61. AAPFF'nin X hesabı incelendiğinde ilk olarak güncel festival logosu ve 'Hikayemiz Birlikte' adlı afiş tasarımı görülmektedir. Erişimin 'twitter.com/antalyaff' hesabından yapıldığı incelemede, takipçi sayısının 36,600 olduğu, 163 kişinin takip edildiği anlaşılmaktadır. 1964 yılında başlayan festivalin son gönderisi 13 Ekim 2024 tarihine aittir. Etkileşimi arttırmak amacıyla #UAAFF, #UAAFF2024 sözcüklerinin sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir.

Görsel 2. Resmi Twitter Hesabı

Kaynak: https://x.com/antalyaff

4.4.3. Facebook Hesabı

Bireylerin yeni arkadaşlar edindikleri, bilgi alışverişlerinde bulundukları ve güncel arkadaşlarla iletişim için haberleşme aracı olarak kullandıkları Facebook, günümüzde en çok ziyaret edilen

sosyal medya platformudur (Uluç ve Yarcı, 2017: 89). Kullanıcılara eğlenceyi teşvik etmesinin yanı sıra, kullanıcılarını güncel haberlerden haberdar olmaları için de önemli olan Facebook, kurum ve kuruluşlar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. AAPFF de bu platform üzerinden hedef kitlesiyle etkileşim kurmaktadır.

AAPFF kullanıcı adıyla erişilen sitede Facebook takipçi sayısının 41.000 olduğu görülmektedir. Ana sayfada kolayca erişim imkânı sunan web sitesine kolayca erişim sağlanmaktadır. 23 Ağustos 2012 tarihinde açılan sayfada, AAPFF'nin mail adresi yer almaktadır. Son paylaşımları 15 Ekim 2024 tarihinde yapılmıştır.

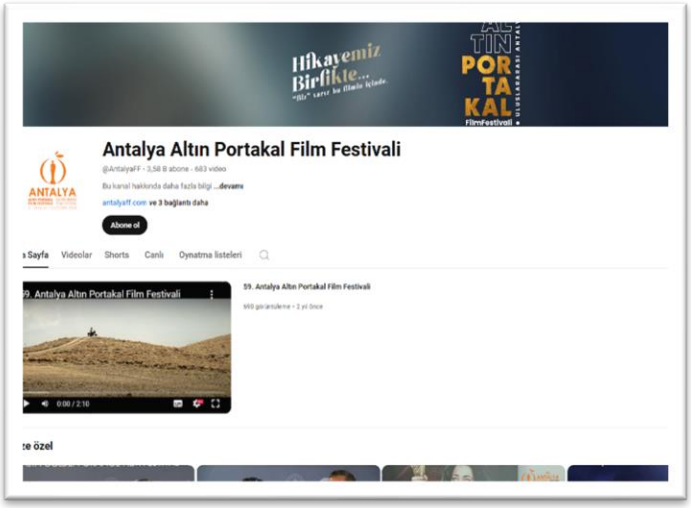
Görsel 3. Resmi Facebook Hesabı

Kaynak: https://www.facebook.com/AntalyaFF/

4.4.4. Youtube Hesabı

2005 yılında yayın hayatına başlayan YouTube, 2005 yılında video paylaşım sitesi olarak kurulmuştur. Dijital bir mecra olan YouTube, kullanıcı sayısını gün geçtikçe arttırmaktadır. Canlı yayın özelliği ve video paylaşımı yapılmasıyla izleyicilerle etkileşim alınan bir ortamdır. Bu yüzden YouTube çeşitlilik açısından oldukça önemli bir kaynaktır (Zinderen, 2021: 933).

23 Ağustos 2012 tarihinde Youtube'a katılan AAPFF'ye, '@antalyaff' kullanıcı adıyla erişim sağlanmaktadır. 3058 abonesi bulunan AAPFF YouTube kanalında, toplam 683 video bulunmaktadır. Paylaşılan video içerikleri farklı kategorilerde olup filmler, söyleşiler, sempozyumlar, toplantılar, duyurular, oyuncular, eserleri hakkında verilen bilgilerden oluşmaktadır. En son paylaşılan videonun 19 Eylül 2024 tarihinde 'Hikayemiz Birlikte' sloganı ile paylaşılan video olduğu görülmektedir. Festivalin yapıldığı tarihlerde diğer sosyal medya hesapları da etkin, hızlı, bilgilendirici içerikleriyle paylaşımlarına devam etmişlerdir. Hashtagler (anahtar kelime) ile de etkileşim arttırılmaya çalışılmıştır.

Görsel 4. Resmi Youtube Hesabı

Kaynak: https://www.youtube.com/AntalyaFF

4.4.5. Antalya Altın Portakal Film Festivalinin (AAPFF) Web Sitesi

Günümüzde kurum ve kuruluşların web sayfaları, diğerleriyle iletişimlerini güçlendirmek ve geniş kitlelere kendilerini tanıtması açısından etkili araçlardan birisidir. Web sayfaları, düşük maliyetleri sebebiyle dış dünyayla iletişim kurmak açısından ilk tercih edilen araçlardan biri olarak değerlendirilmektedir. Halkla ilişkiler bağlamında yorumlamak gerekirse web siteleri kurum ve kuruluşlara kendi bilgilerini doğrudan etkili bir biçimde hedef kitlelerine iletmek açısından özgürlükçü bir ortam sağlamaktadır (Peltekoğlu, 2009: 308). Bu bağlamda web sayfaları kurum ve kuruluşların sadece ürün ve hizmetlerini tanıtmakla kalmamakta, aynı zamanda onlara kendi kültürlerini, değerlerini ve hedeflerini diğerleriyle paylaşma imkânı sunmaktadır.

AAPFF'nin resmi internet sitesine erişim, 'antalyaff.com/tr/' adresinden sağlanmaktadır. Sayfa incelediğinde görsellerin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Sitenin sol üst köşesinde AAPFF'nin güncel logosu yer almaktadır. Sağ üst köşelerde ise sırasıyla 'Ana Sayfa', 'Online Katalog', 'Sponsorlarımız' ve 'İletişim' kısımlarına yer verildiği anlaşılmaktadır. Oldukça modern görünüme sahip olan bu web sitesinde her ayrıntının dikkate alınarak özenle dizayn edildiği tespit edilmiştir.

Diğer alt başlıklarda ise 'Festival Hakkında', 'Yarışmalar', 'Sinema Çalıştayı', 'Film Forum', 'Filmler', 'Çizelge' ve 'Bültenler' yer almaktadır. Sayfanın ilgi çeken bölümü ise sayfanın orta kısımlarında yer verilen, her sene ödül alan yarışmaların kategori şeklinde belirtilerek aldığı ödüllerin aktarıldığı bilgiler olmuştur.

Görsel 5. Resmi Web Sitesi

Kaynak: https://antalyaff.com/tr/

4.4.6. Basılı Materyallerde AAPFF Gösterim Çizelgeleri ve Afişi

İletişim araçlarının gelişimi, bilgilerin daha geniş kesimlere ulaşmasını sağlayarak kültüre etki etmiştir. Günümüzde bilginin üretimi ve yayılmasını sağlayan araçlar çeşitliliği sağlamıştır. Bu bağlamda, kamu kurum ve kuruluşlarının örgütsel hedeflere doğru ilerlemesi, bu kurumların ilişki içerisinde olduğu hedef kitleleriyle iletişim çatısı altında etkili iletişim kurmayı doğurmuştur (Günay, 2022: 228). Elektronik medya, çeşitli araçlarla farklı hedef kitlelere ulaşımı sayesinde daha çeşitli bir izleyici kitlesi yakalamıştır.

Festivallerin hedef kitleye bilgi akışı sağlaması için tasarlanan gösterim çizelgeleri, AAPFF halkla ilişkiler ekibi tarafından festivalin resmi web sitesinde dijital şekilde hazırlanarak yayınlanmıştır.

Görsel 6. AAPFF Gösterim Çizelgesi

Kaynak: https://antalyaff.com/tr/page/cizelge_2024

Afişlerin hızlı ve etkileyici bir şekilde mesajını hedef kitlelere iletebilmesi için resim ve mesajın uyumlu olması önemlidir (Asna, 1997: 122). Afişi hazırlamakta olan kişi ya da kişiler, her ayrıntıyı birleştirerek bütünlüğü korumaktadır. Bu sayede afiş, zihinlerde çeşitli anlam katmanları oluşturmaktadır (Parsa, 2008: 15). Afişler izleyiciye farklı izlenimler ve düşünceler uyandırmakta, bir algı deneyimi sağlamaktadır. Etkili bir afişte, grafik ve çizgilere vurgu

yapılması önemlidir. Mesaj kısa ve öz olmalıdır. Kullanılan resimler mesajı desteklemelidir, aynı zamanda birbirleriyle uyum içerisinde olmalıdır. Sözlerle resimler arasındaki bağlantı yakalanarak, anlatılmak istenen mesaj fazla ayrıntılara yer verilmeden etkili, anlaşılır bir şekilde aktarılmalıdır. Slogan belirlenmeli, bu slogan hedef kitleyi etkileyecek ve merak düzeyini arttıracak şekilde yazılmalıdır.

Görsel 7. 61.AAPFF Afişi

Kaynak: https://sadibey.com/2024/08/19/61-uluslararasi-antalya-altin-portakal-film-festivali/

AAPFF için hazırlanan bu afişte siyah renk yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Afişte orta bölümde dikkat çekici bir görüntüsüyle duran kadın simgesi AAPFF'nin güncel olan logosundan ilhamla oluşturulmuştur. Bir diğer dikkat çekici yer ise '61. Altın Portakal' yazısında portakal yazısının koyu turuncu bir renkle yazılması şehrin önemli bir tarım ürünü olan portakala dikkat çekmek amaçlanmıştır. Afişin sağı solu ve arkası olmak üzere her yerinde dikkat çekici tablolar yer almaktadır.

4.4.7. Toplantılar, Duyurular ve Basın Faaliyetlerinde AAPFF (Seminerler, Atölyeler, Bildiriler, Söyleşiler)

İster kamu ister özel sektör olsun halkla ilişkiler faaliyetlerinde en yaygın ve etkili bir şekilde ön plana basın çıkmaktadır. Basın aracılığıyla bildiriler, haberlerin değişikliği ve aktarılacak olan gelişmeler halka duyurularak kamuoyunda güven tazelemeye bir zemin hazırlanmaktadır. Bu sebeple halkla ilişkiler profesyonelleri kamu kurum ve kuruluşların tanıtımını etkili ve hızlı bir şekilde yapmalıdır (Özüpek, 2003: 85).

Bir organizasyon halkla ilişkiler ile ortak bir çalışma yaparak bildiri yayınlayabilir, basın açıklaması yapabilir. Bu süreçte, basın bültenleri, medya ile ilişkilerde kilit bir rol oynamaktadır. AAPFF'de söyleşiler; filmin senaryo yazımından, sinemada gösterimine kadar

giden bir süreci anlatmaktadır. Bu süreçte filmlerin ince ayrıntılarına değinilirken, sinema sanatına ilgi uyandırmak adına izler kitlenin ilgisini çekmek amaçlanmaktadır.

Görsel 8. 2024'de "Balinanın Bilgisi" ile Gerçekleştirilen Söyleşi

Kaynak: https://www.haber1.com/sanat/61-uluslararasi-antalya-altin-portakal-film-festivalinde-balinanin-bilgisi-filmi-gosterildi/

Balinanın Bilgisi adlı filmin tanıtıldığı söyleşide, filmin hikâyesinden bahsedilmiştir. Soru cevap şeklinde ilerleyen programda, merakla beklenen soruların cevabı verilmiştir. Söyleşiden örnek bir kesiti şu şekilde aktarmak mümkündür (Sözcü, "61. Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde Balinanın Bilgisi Filmi Gösterildi" 2024):

"Filmdeki ana karakter Gülsüm'ün bütün çocuklarını ormanda tek başına doğurması, insanın içindeki gücü gösteren bir hikâyeydi. İnsan istediğinde doğayla birlikte neler başarabildiğini görüyoruz. Köyün içinde provalar yaptık, 'Gülsüm'ün hikâyesi nasıl olur' diye uzun bir yolculuğa çıktık. Doğanın içindeydik, zor koşullarda filmi çektik. Gülsüm'ün yaşadığı bütün duyguları yansıtmaya çalıştık."

AAPFF'nin organizasyon öncesinde medyayı bilgilendirmek, sorulan sorulara cevap vermek amacıyla duyurular ve toplantılar düzenlemiş, basın ile alakalı bildiri yayınlanmıştır. AAPFF hakkında haberler, içerikler, festivalin resmi hesaplarıyla ulusal haber sitelerinde (TRT, Sabah, Milliyet, Hürriyet vb.) ve şehrin resmi web sitelerinde (Antalya Valiliği, Antalya İl Kültür Turizm Müdürlüğü, Antalya Büyükşehir Belediyesi vb.), yerel yayın organlarında (Antalya Gerçek, Antalya Körfez, İleri Gazetesi, Son Haber Cümlesi vb.) ve haber sitelerinde (GZT, Bianet, Pusholder, BPT Haber vb) de yer almaktadır.

Görsel 9. AAPFF Basın Toplantısı Duyuru Metni

Kaynak: https://www.antalyaff.com/tr/page/ekim_arasinda_gerceklesecek_10_12

5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bu çalışmada Türkiye'de gerçekleştirilen film festivallerinde halkla ilişkiler çalışmalarının nasıl bir rol oynadığı Antalya Altın Portakal Film Festivali (AAPFF) üzerinden incelenmiş, festival süreci öncesi ve sonrası örnekler verilerek aktarılmıştır.

1964 yılından beri yürütülen AAPFF'de kullanılan halkla ilişkiler faaliyetleri sistematik olarak değerlendirilmiştir. AAPFF, belirli kavramlar ve değerler üzerine bir uygulama süreci başlatarak her yıl düzenli olarak festival coşkusunu, refahı, mutluluğu, vurgulayan eğlenceli bir etkinlik olarak ortaya çıkmıştır (Sert, 2017: 188). Sosyal etkileşimi arttıran bu festival, kültürel sürecin harmanlanmasını, aidiyet duygularını, gelenek ve göreneklerin buluşmasını festival olgusuyla arttırarak şehrin bölgesel tanıtımını yapmaktadır.

Sinemayı ön plana alan bu festival; sinema olgusunu sevdirmenin yanı sıra, tarihin tanıtımını kültürel süreç ile gösterirken, turistik alanların bilinirliğine de katkıda bulunmaktadır. Ekonomik olarak faydalı bir festivaldir. Farklı ülkelerden Antalya'ya akın eden sinemaseverler, sanatçılar, yönetmenler, jüri üyeleri görüş alışverişinde bulunarak etkileşimi arttırmakta, bölgenin gelişimine katkıda bulunmaktadır. Festival boyunca düzenlenen farklı etkinlikler sayesinde bölge halkıyla yüz yüze bir iletişim süreci kurulmaktadır. Akdeniz bölgesinde gerçekleştirilen bu etkinlik; sinema sanatının yeni, dinamik, farklı eserlerin kazandırılmasına ve bölgenin kalkınmasına yardımcı olmaktadır.

Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından düzenlenen AAPFF, yerel yönetim ve toplum arasında güçlü bağların kurulmasına vesile olmuştur. Yapılan incelemeler sonucu AAPFF, diğer bütün film festivalleri gibi özgün, yaratıcı, filmlerin seyirciyle buluşmasına olanak tanıyan, genç yeteneklerin keşfedilmesini sağlayan, yönetmenlerin ve yapımcıların buluşmasına zemin hazırlayan bir festival olmuştur. Bunların yanı sıra kent imajını yükselten ve tanınırlığını uluslararası boyuta taşıma başarısını gösteren AAPFF, ulusal kültürün tanıtımı açısından oldukça önemli bir göreve ev sahipliği yapmaktadır. Kente gelen yerli ve yabancı turistlerin kültürle etkileşim içerisine girmesi, farklı kültürlerden beslenmesi de kaçınılmaz olmuştur. Bu yönüyle değerlendirildiğinde AAPFF; farklı kültürleri, toplumları ve dünya görüşlerini buluşturan kültürel çeşitliliğe hizmet eden önemli bir uluslararası festivaldir.

Yerel yönetimler festivallerin düzenlenmesine katkı sunmaktadır. Bu sayede kentin ulusal ve uluslararası arenada boy göstermesine yardımcı olmaktadırlar. Bozdemir (2019), uluslararası alanda düzenlenen festivallerin kurulan stantlarda o yöreye özgün kıyafetlerin sergilenmesi, şehrin kültürünü yansıtan özel yemeklerin tanıtılması, gelen ziyaretçilere ikram edilmesinin festivalin amaçlarından biri olduğuna vurgu yapmıştır.

Halkla ilişkiler çalışmalarının amacı, festivalin yerel toplumla olan ilişkisini birleştirmektir. Yürütülecek olan halkla ilişkiler faaliyetlerinde uygulanması gereken belirli adımlar bulunmaktadır. Öncelikle mesajın etkili bir şekilde hedef kitleye aktarılması gerekmektedir. Yürütülen festival çalışmalarının ana maddesini bu oluşturmaktadır.

AAPFF, uzun yıllardır toplum ve kamuoyu tarafından takdir edilmiş, itibar kazanmış önemli bir etkinliktir. Sanatçılara ödüllerinin verilmesi sayesinde sinema sanatında emek ortaya koyan ürünlerin hakkını veren AAPFF, izleyicilerin beğenisine sunulmaktadır. Festivalde bir diğer önemli konu da her yıl onur ödüllerinin tertip edilmesidir. 61. AAPFF'de Işıl Yücesoy, Şerif Sezer, Erdal Özyağcılar, Müjdat Gezen ve Selçuk Yöntem'e verilen onur ödülleri bu durumun somut bir çıktısı olarak yorumlanmaktadır. Bunların yanı sıra Altın Portakal Altın Yaşam Ödülü de 2019 yılında Ahmet Mekin ve Selma Güneri'ye verilmiştir.

AAPFF; şehrin kültürünü, yemeklerini, tarihini tanıtmak adına önemli bir rol oynamaktadır. Zira festivalin uluslararası düzeyde tanıtımını yapmak demek; şehrin sosyal, tarihi, kültürel değerlerinin bir nevi tanıtımını da yapmak anlamına gelmektedir.

AAPFF'de belirlenen temalar ile şehrin kültürel değerlerine, tarihi, geleneksel mutfağına dikkat çekmek ve ülkenin tanıtımı açısından manevi değerlerin ön plana alınması amaçlanmıştır. AAPFF'nin afişlerinin her sene düzenlenen temaya uygun olarak yapıldığı ve şehrin tarihi birikimini sinema sektörüne dikkat çekecek bir biçimde ele aldığı belirlenmiş, afişler bu düzen doğrultusunda hazırlanmıştır. Dijital dünyada aktif bir şekilde ilerleme sağlayan AAPFF, festivalin prestijini her sene daha da arttırmaktadır.

Bu çalışmada hakla ilişkiler faaliyeti AAPFF üzerinden değerlendirilmiştir. Bu kapsamda 61. AAPFF, özellikle sosyal medya platformları ve yazılı-basılı materyaller özelinde incelenmiştir. Görünen o ki teknolojinin gelişimi sayesinde hedef kitleye hemen her alandan ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu sırada da etkin halkla ilişkiler faaliyetleri, söz konusu mecralar üzerinden hedef kitleye iletilmiştir. Bu da adı geçen festivallerin etkileşimini artırması bakımından önemli rol oynamıştır. Zira incelemeler sonucunda AAPFF'nin gerek sosyal medya mecralarını gerekse de web sitesini aktif bir şekilde kullandığı görülmüştür.

Bu çalışmada elde edilen bilgilere göre şu önerilerde bulunmak mümkündür:

'We Are One: A Global Film Festival, Anatolia Film Awards gibi çevrim içi festivallerin düzenlenmesi, pandemi sonrasında artış göstermiştir. AAPFF'nin de bu festivaller gibi çevrim içi festivaller düzenlemesi, medyanın da daha etkili bir şekilde kullanılması için öneri olarak sunulmaktadır.

Ek olarak AAPFF'nin sosyal medya hesaplarını daha fazla alana taşıması, daha fazla kitleye seslenebilmesi adına kullandığı sosyal medya platformlarını zenginleştirmesinde fayda görülmektedir. Zira LinkedIn başta olmak üzere günümüzde popüler olan Swarm, Snapchat, Pinterest gibi uygulamaların da kullanılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Arslan, E. (2011). Sinema Reklamcılığı: Sinema Salonunun Bir Reklam Mecrası Olarak. İletişim Fakültesi Hakemli Dergisi, 1(39), 5-27. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuifd/issue/22854/244024 (Erişim Tarihi: 23.12.2024).

Asna, A. *Public Relation Temel Bilgiler*, İstanbul: Der Yayınları, 1997.

Atak, O. *Türk Turizmin Tanıtımında Festivallerin Yeri ve Önemi: Antalya Örneği*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Aydemir, A. P. *Yeni Dönem Yeni Festivaller*. H. Erkılıç içinde, Film Festivalleri (s. 315-327), İstanbul: De Ki Yayınları, 2023.

Bikiç, N. Ç. (2020). Pandemi Etkisi: Kısa Film Festivalleri ve Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergi, 8(2), 1234-1261. https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/57246/726811 (Erişim Tarihi: 23.12.2024).

Bikiç, N.Ç. (2018). Türkiye'de Belgesel Film Festivallerinde Film Seçimlerini Belirleyen Etkenler. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Düşünceler Hakemli E-Dergisi, 9, 70-93. https://dergipark.org.tr/tr/pub/euifydhed/issue/37959/415205 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Bilgili, B., Yağmur, Ö. ve Yazarkan, H. (2012). Turistik Ürün Olarak Festivallerin Etkinlik ve Verimliliği Üzerine Bir Araştırma: Erzurum-Oltu Kırdağ Festivali Örneği. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 2, 117-124. https://www.ijses.org/index.php/ijses/article/view/66/68 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Bozdemir, O. *Şehirlerin Tanıtımında Film Festivallerinin Önemi: Malatya Uluslararası Film Festivali Örneği.* Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019.

Colombo, A., (2014). "Film Festivals Articulating Multicultural Encounters İn Democratic Contemporary Society". Budapest, Central European University Press.

Demirtaş, M. (2011). Halkla İlişkiler Filmleri ve Halkla İlişkiler Filmlerinde Öncüler: ABD ve Almanya Örneği. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 3(10), 34-52. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iaud/issue/30055/324508 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Erkılıç, H. Sunuş: *Film Festivalleri Çalışmaları ve Türkiye*. H. Erkılıç içinde, Film Festivalleri E Kitabı 1 (s. 7-70). De Ki Yayınları, İstanbul, 2021.

Fiske, J. *İletişim çalışmalarına giriş*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1996.

Gruzd, A., Lannigan, J. ve Quigley, K. (2018). Examining Government Cross-Platform Engagement In Social Media: Instagram vs Twitter And The Big Lift Project. Government Information Quarterly, 35(4), 579 587. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0740624X17304057?via%3Dihub (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Günay, M. A. *Halkla İlişkiler ve İletişim*. İ. Türkal, E. Diker ve G. Çalışır içinde, *Halkla İlişkilere Giriş* (s. 228). İstanbul: Eğitim Yayın Evi, 2022.

Göksel, A. B. *Halkla İlişkiler*. İzmir: Tanık Matbaası, 1990.

Göztaş, A. *Halkla İlişkilerde Stratejik Uygulamalar*. Halkla İlişkiler içinde Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, 2013.

İlhan, E., ve Aydoğdu, A. G. (2019). YouTube Kullanıcılarının Kullanım Motivasyonlarının İncelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 7(2), 1131-1153. https://dergipark.org.tr/tr/pub/e-gifder/issue/49575/570677 (Erişim Tarihi: 22.12.2024)

Kaplan, A. M. ve Haenlein, M. (2010). Users of The World, Unite! The Challenges and Opportunities of Social Media. Business Horizons, 53(1), 59-68. https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0007681309001232 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Kömürcü, G., *Etkinlik Turizmi Çeşidi Olarak Festivaller: Bozcaada Yerel Tatlar Festivali Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2013.

Orundaş, F., *Sanat Etkinliklerinin Halkla İlişkiler Mesleği Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1998.

Özüpek, N. (2003). Halkla İlişkiler Faaliyetleri ve Basın. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 84-89. https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19006/201008 (Erişim Tarihi: 23.12.2024).

Özen, M. *Bir Vaka İncelemesi Olarak 'Antalya Altın Portakal Film Festivali'nin Kimlik Savrulma Süreç Deneyimi*. H. Erkılıç içinde, Film Festivalleri-2, Doruk Yayımcılık, İstanbul, 2023.

Parsa, S. *Film Çözümlemeleri*. İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları, 2008.

Peltekoğlu, F. B. *Halkla İlişkiler Nedir?* İstanbul: Beta Yayınevi, 2009.

Perea, D., Bonsón, E. ve Bednárová, M. (2021). Citizen Reactions To Municipalities' Instagram Communication. Government Information Quarterly, 38(3), 1-18. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0740624X21000150 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Sert, A. N. (2017). Festivallerin Yerel Halk Üzerindeki Sosyal Etkileri: Beypazarı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 38, 187-199. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1724971 (Erişim Tarihi:22.12.2024).

Tepebaşlı. F. *Güzelin Güncelliği, Bir Oyun, Sembol ve Festival Olarak Sanat*, Konya: Çizgi Kitabevi. 2005.

Türten, B. (2021). Film Festivalleri ve Turizm İlişkisi: Belgesel Film Yönetmenleri Üzerine Bir Çalışma. Erciyes İletişim Dergisi, 8, 205-230. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1346100 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Uğurlu, H. ve Uğurlu, E. (2011). "Uluslararası Eskişehir Film Festivali İzleyici Analizi Araştırması". Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11/3, 259-276. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/558841 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Uğurlu, E. G. ve Aşkan, H. (2018). Türkiye'deki Uluslararası Film Festivalleri ve Uluslararası Eskişehir Film Festivali İzleyici Araştırması. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 18(2), 81-98. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/692965 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Uluç, G. ve Yarcı, A. (2017). Sosyal Medya Kültürü. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 52, 88 102. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/304840 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Yetkiner, B. (2018). Türkiye'de Film Festivallerinin Dönüşen Yapısı. Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, 6(2), 1596-1625. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/558841 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Yüksel, E. (2019). Türkiye'de İletişim Araştırmalarında İçerik Analizi Uygulamaları, Sorunlar ve Çözüm Önerileri. International Euroasia Congress on Scientific Researches and Recent (s. 134-152) içinde. Bakü: Hazar Üniversitesi. https://www.academia.edu/41783621 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Zinderen, A. (2021). YouTube Ortamındaki Haberciliği Haritalandırmak: Gazetecilerin YouTube Haber Kanalları Üzerine Tanımlayıcı Bir Çalışma. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25(3), 932-950. https://dergipark.org.tr/en/pub/ataunisosbil/issue/65115/963024 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Wang, Y. ve Yang, Y. (2020). Dialogic Communication on Social Media: How Organizations Use Twitter to Build Dialogic Relationships With Their Publics. Computers in Human Behavior, 104, 1-8. https://www.researchgate.net/publication/336993007 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

Wong, C. Hing (2011). Film Festivals: Culture, People, And Power On The Global Screen. London: Rutgers University Press. https://www.researchgate.net/publication/265640642 (Erişim Tarihi: 22.12.2024).

İnternet Kaynakları

https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye%27deki_film_festivalleri_listesi (Erişim Tarihi: 01.11.2024).

https://www.sozcu.com.tr/59-antalya-altin-portakal-film-festivalinde-oduller-sahiplerini-buldu-wp7407765 (Erişim Tarihi: 01.11.2024).

https://tr.wikipedia.org/wiki/59._Antalya_Alt%C4%B1n_Portakal_Film_Festivali# (Erişim Tarihi: 26.10.2024).

https://www.hurriyet.com.tr/kelebek/magazin/61-antalya-altin-portakal-film-festivalinde-oduller-sahiplerini-buldu-42560722 (Erişim Tarihi: 26.10.2024) .

https://m.iddiaediyorum.com/antalya-haberleri/35860460-61-uluslararasi-antalya-altin-portakal-film-festivalinde-balinanin-bilgisi-filmi-gosterildi (Erişim Tarihi: 26.10.2024).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Antalya_Alt%C4%B1n_Portakal_Film_Festivali (Erişim Tarihi: 26.10.2024).

ÇEVRE BİLİNCİ FARKINDALIĞI İÇİN HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETLERİNİN FESTİVALLERDE KULLANIMI: ÇEVREFEST ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Yüksek Lisans Öğr. Kağan ORHAN
Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
kaganorhan22@gmail.com - 0009-0006-2027-4019
Prof. Dr. Gülsüm ÇALIŞIR
Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi
gulsumcalisir@yahoo.com - 0000-0003-3631-6819

ÖZET

Günümüzde hızla artan nüfus artışı, çevrenin bilinçsizce kullanımı ve tüketimin artması, sanayileşme unsurları vb. pek çok faktörden dolayı çevre sorunları büyümektedir. Özellikle büyük kentlerde çevre faktörü daha büyük bir etki alanını kapsamaktadır. Dünyanın pek çok bölgesinde yaşanan çevre felaketleri, kurumların sürdürülebilirlik ilkelerini temel alan yaklaşımları sayesinde bilinçli bir hareketin başlamasına katkı sunmaktadır. Halkın bu konudaki duyarlılık ve bilinç düzeyini arttırmak için çeşitli sosyal sorumluluk projeleri hayata geçirilmektedir. Halkla ilişkiler faaliyetleri de bu sürece destek vermektedir. Söz konusu faaliyetlerde temel amaç; hedef kitleyi etkilemek, istenilen düzeyde tutum ve davranışlarda değişikliğe gidilmesini sağlamaktır. Bu yüzden halkla ilişkiler faaliyetlerinde birden çok araç kullanılmaktadır. Festivaller de geniş kitlelere ulaşabilmek için halkla ilişkiler adı altında kullanılan önemli araçlardan birisidir. Festivaller bölgenin dikkatini ve değerini arttırmakta, farklı kitleler tarafından ilgi yağmuruna tutulan, beğeniyle takip edilen, ses getiren etkinliklerdir. Bir kentte bir festivalin düzenlenmesi o kentin kurum ve kuruluşlarının ve özel kuruluşların ortaklaşa çalışmasına bağlıdır. Bu çalışmanın amacı, ÇevreFest hakkında bir farkındalığı ortaya çıkartmak ve çevre temalı festivallerin çevre bilincini arttırması noktasında başarılı bir halkla ilişkiler aracı olup olmadığını araştırmaktır. Bu kapsamda 6-9 Haziran 2024 tarihleri arasında Ankara'da düzenlenen ve Türkiye'nin en büyük çevre etkinliği olarak değerlendirilen ÇevreFest'e katılanlar ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Çevre, Halkla İlişkiler, Çevre Festivalleri, Çevre Bilinci, Sürdürülebilir Çevre.

UTILIZING FESTIVALS AS AN ENVIRONMENTALLY AWARE PUBLIC RELATIONS ACTIVITY: A RESEARCH ON ENVIRONMENTAL FEST

ABSTRACT

Today, environmental problems are growing due to many factors such as rapidly increasing population growth, unconscious use of the environment and increased consumption, industrialization elements, etc. The environmental factor covers a larger area of influence, especially in big cities. Environmental disasters experienced in many parts of the world

contribute to the start of a conscious movement thanks to the approaches of institutions based on sustainability principles. Various social responsibility projects are implemented to increase the sensitivity and awareness level of the public on this issue. Public relations activities also support this process. The main purpose of these activities is to influence the target audience and to ensure that attitudes and behaviors change at the desired level. Therefore, multiple tools are used in public relations activities. Festivals are also one of the important tools used under the name of public relations in order to reach large audiences. Festivals increase the attention and value of the region, are events that are showered with attention by different audiences, followed with admiration, and create a buzz. Organizing a festival in a city depends on the joint work of the institutions and organizations of that city and private organizations. The aim of this study is to raise awareness about Environment Fest and to investigate whether environmentally themed festivals are a successful public relations tool in terms of increasing environmental awareness. In this context, semi-structured interviews were conducted with the participants of Environment Fest, which was held in Ankara between 6-9 June 2024 and is considered to be the largest environmental event in Turkey.

Keywords: Environment, Public Relations, Environmental Festivals, Environmental Awareness, Sustainable Environment.

1.GİRİŞ

Günümüzde etkisini arttırmakta olan çevre kirliliğinin yanı sıra birçok çevre sorunları da dünyamızı tehdit eder bir hale gelmiştir. Bu konular üzerine ülkemizde ve dünyada belli yasalar uygulanmaktadır. Bu yasal sürecin bireyler tarafından öğrenilmesi ve gelecek kuşaklara aktarılması önem taşımaktadır. Bizden sonraki kuşakların yaşamlarını idame ettirebilmeleri için kaynakların korunması, çevre bilincinin içselleştirilmesi, ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin sürdürülebilirlik ilkelerine bağlılıkla mümkün olacaktır.

Sosyal sorumluluk bilincinin artmasına yönelik olarak kurumlar, iş sürecinde çevre sorunlarını doğa dostu uygulamalar sayesinde en hafife indirgemeye ve bu süreçte halkla ilişkiler faaliyetleriyle iş birliği yaparak çevre bilincinin arttırılmasına yönelik çalışmalar yapmaktadırlar. Günümüzde çevre sorunlarının önlenmesi ve çevre bilincinin arttırılması toplumun tüm kesimlerini ilgilendirdiği gibi halkla ilişkiler faaliyetlerini de ilgilendirmektedir. Bu yüzden çevre festivallerinin teknik açıdan düzenlenmesi birçok kurumun işbirliğine gitmesini zorunlu kılmaktadır. Bu çalışma ÇevreFest'in kimler tarafından düzenlendiğini belirtmekten ziyade, festivallerin çevre bilincinin arttırılmasına yönelik topluma aktarılacak bilinçli davranışların bir halkla ilişkiler aracı ile verilmesi üzerine odaklanmıştır.

2. HALKLA İLİŞKİLER VE SOSYAL SORUMLULUK ÇALIŞMALARI

Toplumsal faydadan yana tavır sergilemeyi amaçlayan sosyal sorumluluk (Özüpek 2005: 12), işletmelerin, kurumların, derneklerin, toplulukların sosyal yapısını oluşturmaktadır (Kaya 2008: 15). Avrupa Komisyonu'nun tanımına göre ise sosyal sorumluluk; ekonomik, sosyal ve çevresel faktörleri az alan ve gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilen sosyal ve çevresel konulardaki duyarlılığı işaret etmektedir (Kelgökmen 2010: 305). Sosyal sorumluluk, aktif olarak faaliyet gösteren bir işletmenin sosyal rol üstlenmesini ifade etmektedir. Çevreye olan katkı, çevrenin korunması, kaliteli hizmet sunumu, eğitim, sağlık gibi kurum ve kuruluşların sanat vb. etkinlikleri desteklemek için yaptıkları faaliyetler sosyal sorumluluk olarak değerlendirilmektedir (Kaya 2008: 15).

İşletmelerin sosyal sorumluluk süreçlerine bakıldığında, öncelikli olarak tüketici ve çevre odaklı bir yapının varlığı görülmektedir. Günümüzde kâr amacı güden ya da gütmeyen tüm kurum/kuruluşların faaliyetlerini yürütürken etkilendikleri ve/veya etkiledikleri paydaşlarından yararlanacak biçimde çalışmalar yürütmesi herkes tarafından beklenen bir gerçektir. Kurum çalışanlarının toplumun yararını gözetecek çalışmalar yapmaya hevesli olması, kurumların sosyal sorumluluk bilincine sahip olduğunu göstermesi bakımından değerlidir.

Günümüzde kurumlar sadece mal ve hizmet türünde üretim yapmakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda iletişim esasına dayalı olarak paydaşlarıyla etkileşim içerisine girerek onların istek ve beklentilerine hızlı geri dönüşler sağlamaya gayret göstermektedir. Bu şekilde tavır sergileyen kurumlar etkili bir sosyal sorumluluk bilincinin de yaygınlık kazanmasına öncü olmaktadır.

Sosyal sorumluluk bilincinin yaygınlaştığı kurumlar bu bilinç ile çalışmalarına aralıksız devam etmekte ve halkla ilişkiler birimleri ile işbirliği yaparak organizasyonlar gerçekleştirmektedir. Kurumlar, sosyal sorumluluk sürecini belirlerken sivil toplum kuruluşları ile de işbirliğine girerek onların da işe dahil olmalarına olanak tanımaktadır. Ayrıca söz konusu süreçte onların bilgi ve deneyimlerinden yararlanmaktadır (Gürel, 2010:119).

Sanayi çevreleri sağlık, uluslararası ilişkiler, tüketici hakları, çevre vb. alanda etkinlik gösteren sivil toplum kuruluşlarına destek olmaktadır. Adı geçen destek günümüzde "sponsorluk" olarak da anılmaktadır (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu 2005: 122). Sivil toplum kuruluşları halkı bilgilendirme, yönlendirme ve bilinçlendirme yolunu kendilerine ana hedef olarak belirlemişlerdir. Çevre konusundaki bilinçli adımlar, sivil toplum kuruluşlarının ne denli önemli bir yere sahip olduğu göstermektedir (Kabadayı 2010: 56). Günümüzde işletmeler sosyal sorumluluk aktivitelerini diğer kurum ve kuruluşlarla birlikte yürüterek topluma faydalı ortak çalışmalar yürütmektedirler. İşletmeler belediyelerle birlikte gerçekleştirdikleri aktivitelerde sponsorluk, özel araç temini, ürün destekleri, teknolojik olanaklar gibi destekler sağlayabilmektedir (Özmutaf ve ark. 2009: 233). Sosyal sorumluluk ile ilgili çalışmalar günümüzde kurumların halkla ilişkiler faaliyetlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

Belediyeler çevre yönetimine en fazla etki edebilecek birimlerdendir (Şengül, 2002: 28-30). Çevre faaliyetlerinin büyük bir bölümü belediyeler tarafından sağlanmaktadır. Bu anlamda büyük oranda koruma ve iyileştirme çalışmaları yapılmaktadır. Belediyeler sıklıkla çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalmakta ve bu sorunları çözmek ile sorumlu olmaktadır. Belediyelere yasalar tarafından tabi tutulan çevre korumalarıyla ilgili pek çok görev tanımlanmaktadır. Bunların yanı sıra yerel halkın da son zamanlarda çevreyle ilgili beklentileri artmaktadır. Bu yüzden belediyeler çevreyle ilgili süreci hassasiyetle takip etmekte, doğrudan ya da dolaylı biçimde süreçle akından ilgilenmektedirler.

Kurumlar halkla ilişkiler çalışanlarıyla ortaklaşa yürüttüğü sosyal sorumluluk çalışmalarında kazan-kazan politikası ile mesajın istenilen düzeyde hedefe ulaştırılması için çalışma yapmaktadır. Bernays, halkla ilişkiler ve sosyal sorumluluğun anlam bakımından yakın olduğunu dile getirmiştir. Halkla ilişkilerin temel fonksiyonları tarafından sosyal sorumluluğun önemli bir yeri bulunmaktadır. Sosyal sorumlulukta başarıya ulaşmanın temeli sürdürülebilir çevre, hesap verebilirlik olarak tanımlanmaktadır (Ural, 2006: 36). Sürdürülebilirlik, kuruluşların gelecek nesilleri düşünerek hareket etmeleri ve gelecek kuşakların bu kaynaklarda söz sahibi olacağının bilincinde olunması anlamına gelmektedir. Halkla ilişkiler birimleri sosyal sorumluluk çalışmalarını planlayarak bunu uygulama sürecine aktarmaları gibi bir görevi üstlenmektedir. Bu görev, yapı içerisinde paydaşların bu bilince ulaşmasını sağlamaktır. Bu sayede kurumlar harekete geçirilerek sosyal sorumluluk süreci işleyişine devam etmektedir

(Gruning ve Hunt, 1984: 57). Halkla ilişkiler çalışmalarını öncelikleyen kurumlar, çevresiyle ve sivil toplum örgütleriyle iletişimi sağlayarak kurumun bir parçası olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda kurumun toplum için mühim olan çevre, sağlık, eğitim gibi konularda aktif rol oynamasını sağlayarak kurumlar ile eşdeğer bir tutum içerisine girmektedir (Paksoy, 1999: 45). Diğer bir anlatımla kurum ile ortak hareket ederek ikna, uzlaşı, işbirliği gibi süreçler sonucunda sosyal sorumluluk anlayışının kurum içerisinde yerleşmesine ve hedef kitlesine öncülük etmektedir (Göksel, 2010: 134).

3. ÇEVRE VE HALKLA İLİŞKİLER ETKİNLİKLERİ

Çevre, insanların yaşamlarını sürdürdüğü ve diğer canlılarla karşılıklı iletişim içerisine girdikleri fiziki, biyolojik, ekonomik, sosyal süreçler bütünüdür; organizmanın var olduğu ortamdır. (Ar 2011: 3). İnsanlar doğdukları andan itibaren çevre ile ilişki içerisine girerler. İnsanoğlunun bulunduğu çevre, çevre kirliliğinin gün geçtikçe etkisini arttırması gibi etkenler sebebiyle zarar görmektedir. Bu nedenle insanlığın daha bilinçli bir şekilde daha sağlıklı bir hayat idame ettirebilmesi için çevresini koruması gerekmektedir. Bu noktada sürdürülebilirlik kavramı gün geçtikçe etkisini hissettirmektedir.

Sürdürülebilirlik ve kalkınma birlikte ele alınan bir kavramdır. Dünya Çevre Kalkınma Komisyonu tanımında, "bugünün ihtiyaçlarının gelecek nesillerin ihtiyaçlarına muhtaç edilmemesi için gerekli olanın karşılanabilmesi" şeklinde tanımlanmaktadır (Yavuz 2010: 65). Sürdürülebilirlik ilkesi temelde çevreye zarar veren insancıl davranışların ortadan kaldırılması ve bu düşünce yapısının çevrede yaşanabilir bir düşünce şekline evrilmesine dayanmaktadır (Kılıç 2006: 84). Sürdürülebilirlik, ekonomik kaynakların verimli kullanılmasına bağlıdır. Sosyal kalkınmanın sürdürülebilirlik ilkesi ile hareket etmesi halinde bilinçli bir tüketimin kapıları açılmış olur. Çevrenin korunmasında sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde çevreyi doğal bir şekilde tutabilmek ve insan faaliyetlerinden kaynaklanan zararın giderilmesi için çevreyi geri kazanma ilkesi benimsenmelidir (Yavuz 2010: 65).

Günümüzde dünyamızı ve insanlığın yaşamını tehdit eden başlıca çevre sorunları arasında çevre kirliliği, çölleşme, orman kaybı, binalaşma, nükleer atıklar, enerji sorunları, tatlı su kaynaklarının yok olması, sanayileşme gibi faktörler yer almaktadır (Sipahi, 2010: 333). Kavram olarak çevre bilinci (Erkal ve ark., 2011: 150); bireylerin toplumsal, tarihsel olgular göz önünde bulundurularak doğal çevresini kavraması ve bilinçli bir birey olması, bireylerin çevre sorunlarına karşı duyarlı olması ve sivil toplum kuruluşlarından bilgiler alması, bireyin çevreye karşı yok edici bir tavır takınmaması için bilgili olması, tasarrufu ön planda tutması gibi alanlarda sahip olduğu farkındalığı işaret etmektedir. Çevre bilincinden amaçlanan çevre bilgisi, çevreye olan bakış açısı, yararlar ve tutumlardır (Başaran 2005: 19). Bu sebepten dolayı insanların çevre konusunda duyarlı olabilmesi için bilinç aşılamak adına birçok faktörden bahsetmek mümkündür. Söz konusu faktörler Türk'e göre (2011: 135) şu şekilde sıralanmıştır: Mesajın kaynağının güvenilir bir imaj yaratması, bireyin doğa ile iç içe temaslar kurması, bireylerin çevreye yönelik geliştirilebilir adımlar, uygulamaların oluşturulması, sosyal sorumluluk kapsamında hem özel şirketlerin hem kurum ve kuruluşların bu süreç içerisinde ilgi göstermesinin sağlanması.

Bilinç düzeyi yüksek bir birey, aynı zamanda çevreye karşı sorumluluk sahibidir (Gürel 2008: 57). Çevre bilinci kendi içinde birtakım düzeylere ayrılmaktadır. İlgili düzeylerin sınıflandırılması aşağıda verildiği gibi yapılmıştır (Vaizoğlu ve ark. 2005: 154):

- Birinci Düzey, çevreye insanların zarar verdiğini bilmek; ama kendi davranışlarında bir değişikliğe gitmemek.

- İkinci Düzey, bireyin kendi davranışlarında bir değişikliğe gitmemesine rağmen, karşı tarafta bir baskı kurarak değiştirme politikasını izlemek.

- Üçüncü Düzey, kişi ve kişilerin çevre ile sorumluluklarını kavraması.

- Dördüncü Düzey, kişilerin sorumluluk bilinciyle hareket ederek bunu diğer kişilere karşı aşılaması.

- Beşinci Düzey, maddi fedakârlıkta bulunarak çevre problemlerinin ortadan kaldırılması.

Bugün pek çok ülke çevre sorunları ile mücadele etmektedir. Çevrenin iyileştirilmesi sadece kamu kurum ve kuruluşlarının bir görevi olmamalıdır. Bunların yanı sıra özel sektör, sivil toplum kuruluşları sosyal sorumluluk kapsamında ilgi ve alakalı olmalıdır. Büyük kentlerde bilinç aşılaması için halkla ilişkiler faaliyetlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süre zarfında hedef kitlenin tutumlarında ve davranışlarında değişikliğe gitme için çeşitli halkla ilişkiler araçlarından faydalanılmaktadır. Bu araçlardan birisi de geniş halk kitlelerine ulaşma imkânı ve fırsatı sunan festivallerdir. Özellikle büyük şehirlerde çevre temalı festivallerin düzenlenmesi hem kamuoyunun ilgisini arttıracak hem de istenilen mesajın geniş kitlelerce benimsenmesini sağlayacaktır.

Halkla ilişkiler organizasyonlarında etkinlik yönetimi önemli olmakla beraber planlı bir şekilde tanıtımı yapıldığında kitlenin ilgisini çekecek ve katılım oranlarında artış yaşanacaktır. Bu da basının ilgisini çekmekle kalmayacak, ulusaldan öteye uluslararası bir pozisyona evrilecektir. Günümüzde etkinlikler etkili bir halkla ilişkiler organizasyonu sayesinde daha etkin, katılımcı, dinamik bir biçimde halkla ilişkiler araçları ile kitlelere daha kolay bir biçimde ulaşabilmekte, mükemmelliyete yakınlıkla beraber planlı bir program oluşturulmakta ve bu fonksiyonlar daha fazla işbirliği sayesinde yapılan organizasyona katma değer katmaktadır (Grunig, 2009: 64-65).

Günümüzde çeşitli amaçlarla yapılmakta olan etkinlikler, tüm kademelerin işin içinde olmasıyla etkin, dinamik, katılımcı bir şekilde uygulanması gereken çalışmalardır. Etkinlik çalışmaları adı altında yapılan ya da yapılması planlanan etkinlikler bir önceki yapılan etkinlikler için referanstır. Kurumun bütün paydaşlarını içine alacak bir etkinlik programı yapılması kurum ve kuruluşlar için titizlikle değerlendirilen çalışmalardır. Etkinliklerin ilk aşamalarını oluşturan halkla ilişkiler araçları etkinliğin tanınırlığı, kitlelere ulaşımı, sponsorlar ile uyum içerisinde bir yol izlemek ve negatif bir durumun ortadan kaldırılması adına katkılar sağlamaktadır. Halkla ilişkiler uzmanları etkinliklerin geniş kitlelere duyurulması adına tüm iletişim yöntemlerini uygulamaktadır. Özellikle sosyal medya araçlarının sıklıkla kullanılması uzmanların başvurduğu yöntemlerin başında gelmektedir. Halkla ilişkiler kampanyalarının en büyük kazancı karşılıklı işbirlikleri ile tutarlı programlı bir yol haritası belirlemek ve etkinliğe destek verilmesini sağlamaktır (Hoyle, 2002: 46-47).

Halkla ilişkiler çalışmalarının bir parçası olan etkinlikler daha fazla ses getirebilen geniş kitlelere ulaşabilen sürekliliği sağlayan önemli bir çalışmadır. Etkinlikler, emek ve sabır gerektiren büyük işlerdir. Etkinliğin oluşturulmasında hedef olarak farkındalık kazanmak, ilgi çekici tanıtımlar yapmak, etkinlik sadakati oluşturmak için sponsorluk işbirlikleri ile birlikte daha etkili, büyük, geniş yatırım olanaklarının sağlandığı bir organizasyon hedefi bulunmaktadır. Uluslararası etkinlik grubunun yayınladığı son 20 yılın baz alındığı IEG sponsorluk raporuna göre; Avrupa ve Asya'nın sponsorluk için 10-11 milyon dolar harcadığı kayıtlara geçmiştir (Harris ve Whalen, 2006: 180). Bu da etkinliklere verilen önemi kanıtlar niteliktedir. Kitleleri etkinliklere çekmenin yolları günümüzde farklı yollarla aranmakta ve sıklıkla başvurulan yöntemlerin başında yaşam tarzları, kültürel özellikleri ve farklılıkları örf

ve adetleri, değerleri gibi birçok unsurun paydaşlar tarafından bilinmesi ve kavranması ön plana çıkmaktadır.

Hiçbir insan, hiçbir canlı çevreden bağımsız bir şekilde yaşayamaz. Canlılar çevreye ihtiyaç duymakta ve her çevrenin bir doğal alanı bulunmaktadır (Öztürk, 1993: 153). Günümüzde çevre sorunları büyük bir sorun olmakla beraber, doğanın dengesinin bozulmasıyla tüm canlılar olumsuz anlamda etkilenmektedir (Turgut, 1997: 98; Turgut, 1992: 144). Özellikle son yıllarda etkisini hissettiren teknolojinin gelişimi ve sanayileşmenin etkisiyle, çevre sorunları insanoğlunu tehdit edecek duruma gelmiştir. Günümüzde çevre sorunları uluslararası bir problem olarak farklı bir boyut kazanmıştır. Ülkemizdeki çevre sorunlarının altında yatan sebeplerden en önemlisi, bilinçsizce kullanımın önüne geçilememesi ve insanoğlunun bu konuda bilinçsiz kalmasıdır. Gelecek nesillere iyi bir gelecek, güzel bir çevre bırakabilmek için çevreden kaynaklı kirletici unsurların bilinirliğini ortaya çıkartmak ve bu etkileri en aza indirgeyecek çözümler üretilmelidir (Uzunoğlu, 1995: 31; Uzunoğlu, 2006; 36-37). Bunlar da ancak eğitim ile çözüme kavuşturulabilir. Eğitim sayesinde bir tutum değişikliği yapılarak çevrenin korunması ve iyileştirilmesine yönelik atılımların kazandırılması gerekmektedir (Çelikkıran, 2000: 37). Tutum sonradan edinilen bir davranış şeklidir. Çevreyi korumak ve buna yönelik bir tutum oluşturmak, kişilerin etkin bir şekilde katılmalarının önünü açacaktır (Ünal, 1999: 57). Tutum öğrenme yoluyla gerçekleşmektedir. Tutum değişikliği bireyin farklı ortamlarda bulunmasıyla, yeni deneyimler kazanmasıyla mümkündür (Barutçugil, 2006: 56).

Bu sonuçlara ulaşabilmek içinse halkla ilişkiler faaliyetleriyle birlikte çeşitli yöntemlerin ve araçların etkin kullanımıyla imaj yenileme çabaları gerçekleştirilebilir. Halkla ilişkiler organizasyonlarının amacı; problemi çözmek, sorunun kaynağına inmek, öneride bulunmaktır. (Erdoğan, 2005: 363-364). Bu tarz halkla ilişkiler faaliyetlerinde halkla ilişkiler uzmanları etkin bir katılım örneği göstererek aktif bir rol oynamaktadır. Çevre ile ilgili sorunların halkla ilişkiler ile birlikte bütüncül bir faaliyet unsuru olarak hareket etmesi günümüzde olağan bir durum olarak görülmektedir. Toplumların belirli bir yönde olan düşüncelerinin tutum ve davranışlarının değiştirilmesine yönelik etkinlikler, organizasyonlar yapılarak daha bilinçli, duyarlı, etkin, katılımcı birer birey vasfı taşımaları sağlanabilmektedir.

4. BİR HALKLA İLİŞKİLER FAALİYETİ OLARAK FESTİVALLER VE ÇEVREFEST ANKARA ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Halkla ilişkiler faaliyetlerinin başarılı olabilmesi için hedef kitlenin doğru analizi ve doğru mesaj aktarımı bir bütünlük içerisinde ele alınmalıdır. Halkla ilişkiler faaliyetlerinde araçlardan yararlanılması, festivallerin geniş bir kitleye ulaşımı açısından bir gerekliliktir. Festivaller, yerel ve yabancı ziyaretçilere sundukları bilgilendirici aktiviteler sayesinde düzenlendikleri bölgenin tanıtımında belirleyici bir rol oynamaktadır (Gürsoy ve ark. 2004: 171). Festival süreçleri sanıldığı kadar kolay değildir. Bu yüzden festivallerde birçok kurum ve kuruluş ile işbirliğine giderek yükün hafifletilmesi gerekmektedir (Kazancı 2002: 273). Festival kelimesi "kutlama zamanı" anlamına gelmekte olup, "feast" kelimesinden türetilmiştir. Özellikle yerel kültürlerin tanıtımı açısından birtakım sembolik özelliklere sahiptir (Babacan ve Göztaş 2011: 15).

Günümüzde farklı kurum ve kuruluşlar tarafından organize edilen festivaller, yerel kültürlerin tanıtımının yanı sıra, uluslararası düzeyde de etkili bir halkla ilişkiler aracı olma özelliği taşımaktadır. Festivaller sayesinde geniş kitlelere ulaşım, farkındalığın oluşturulduğu bir ortam yaratılabilmektedir. Festivaller ilettikleri mesajlarda kültürel kodlara ev sahipliği yapmakta ve bu kodları düzenleyen bölge hakkında birtakım fikirler vermektedir. Bu yönüyle festivaller sahip oldukları ayırıcı özellikler bakımından ilgi çekici, farklı, tatmin edici bir hale dönüşmektedir (Babacan ve Göztaş 2011: 15). Küresel ölçekte değerlendirildiğinde

festivallerin düzenlenmesinde bir artış dikkat çekmektedir (Lee ve ark. 2004: 61). Festival düzenlenmesindeki gözle görülür artışının sebepleri arasında festivallerin halkla ilişkiler aracı olarak sosyo-kültürel bakış açısını yansıtması, kurum ve kuruluşların imajını yükseltmesi, yerel halk ve katılımcılar arasındaki bağların güçlendirilmesi gibi özellikler ön plana çıkmaktadır (Besculides ve ark. 2002: 306).

Her iletişim etkinliğinde geçerli olduğu gibi festivallerin de bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak kullanılmasında mesajların hedef kitleyi etkileyecek düzeyde oluşturulması ve araştırılması önemli bir gerekliliktir. Festivaller aracılığıyla ulusal ve uluslararası bazda etkinlikler düzenlenmekte ve önemli bir konuya dikkat çekilmektedir. Ek olarak hedef kitleye mesajlar doğru ve hızlı bir şekilde aktarılmakta, böylelikle hedef kitle ile bir bağ kurulmaktadır. Festivaller, kurum ve kuruluşların kamuoyu ve hedef kitle ile buluşma noktaları olmanın yanı sıra, canlı bir diyalog fırsatına erişme adına çok önemli etkinliklerdir. Festivaller, iletişim yönünden hedef kitleye ulaşmak ve onu ikna etmek bakımından önemli bir kamuoyu oluşturma aşamasında halkla ilişkiler aracı olarak kullanılmaktadır. Aynı zamanda festivaller, bir duyarlılık oluşturmak açısından da oldukça önemli bir görev niteliği taşımaktadır.

Çevre festivalleri adı altında dünyada birçok festival düzenlenmektedir. En bilinen örnekler ise Amerika Birleşik Devletleri'nde karşımıza çıkmaktadır. "Green Festival" denilen bu festivaller, doğa dostu çevre dostu fikirleri aşılayan ürünlerin tanıtılması amacıyla düzenlenmektedir. Bu festivallerin ses getiren diğer ülkesi ise İngiltere'dir. İngiltere'de 2006 yılından günümüze Bruton Somerset'te düzenlenen "Sunrise Celabration" "Sürdürülebilirlik" ilkelerinin başta olduğu bu ÇevreFestivali, müzik konseptiyle hedef kitleye doğa dostu fikirlerin aşılanmasını ve dogmalardan uzak bir şekilde konuların tartışılmasını sağlamaktadır. Bu festivalin önemli diğer sebepleri arasında festivalin güneş, rüzgâr ve bitkisel yağların dönüşümünden kaynaklanan yakıtlardan oluşturulmasıdır. 2007 yılından bu yana Sırbistan'da düzenlenen bir diğer festival ise "Supernatural Festivali"dir. Ekoloji ve müzik kavramlarını bir araya getiren bu festival, uluslararası nitelik sunan "açık hava festivali" olarak bilinmektedir. "Dünya Günü" olarak adlandırılan 22 Nisan tarihinde düzenlenen bu festivalin amacı, ekolojik beklentilerin fikirler arası aktarımını sağlamaktır. Festivale katılım sağlayanların oranı yıldan yıla artmakta ve sayısı 20 binin üzerine çıkmaktadır (https://en.wikipedia.org/wiki/Supernatural_Festival). Bir diğer Çevre festivali ise (UK Festival Awards) Birleşik Krallık Festival Ödülleri adı altında Çevre festivali galibi "Shambala"dır. Organizatörler bu festivalde %100 karbon nötr olduğunu ve festivalde enerjinin %98'inin sürdürülebilir kaynaklardan temin edildiğini vurgulamaktadır. Alanda sağlanan yiyecek içecek temininin ise yerel halktan, hayvanlara önem veren üreticilerden sağlandığını belirtmektedirler. Bunlara ek olarak katılımcılara tren istasyonlarından biyodizel otobüsleri sayesinde ücretsiz ulaşım sağlamaktadırlar (http://en.wikipedia.org). Türkiye'de ise Çevre festivalleri denildiğinde Boğaziçi Üniversitesi'nin 16 Mayıs 2011 tarihinde düzenlediği "GreenFestTurkey"i örnek olarak göstermek mümkündür. "Sürdürülebilir Gelecek İçin Küresel Isınmaya Karşı" adlı slogan ile düzenlenen festivalde atölyeler, atölye çalışmaları, seminerler, oturumlar ve film gösterileri düzenlenmiştir (www.greenfestturkey.com).

Bu çalışmanın ana eksenini oluşturan ÇevreFest gerek içeriği gerekse organizasyonu ile ulusal bir çevre festivali örneğidir. Çevre ile ilgili farklı sektörlerin katılımı ile Türkiye Çevre Ajansı'nın katkılarıyla düzenlenen "ÇevreFest Ankara" 6-9 Haziran 2024 tarihinde Başkent Millet Bahçesi'nde gerçekleştirilmiştir. "Hepimizin Bir Dünyası Var" adlı slogan ile gerçekleştirilen bu festivalde çevre konusunda bilinçlendirme, geri dönüşüm uygulamalarının teşvik edilmesi, çevre dostu teknolojilerinin tanıtımı ve çocuklara çevre duyarlılığının oluşturulması gibi pek çok amaca ev sahipliği yapmıştır. Festival süresince "Geleceğe Not

Bırak" panosuna gelecekteki hayallerini yazan çocuklar, çevre duyarlılığı ve temiz bir çevre isteklerini dile getirmişlerdir. Dört gün süren bu festivalde atık yönetimi ve çevre temizliğinden Türkiye'nin çevre koruma ve sürdürülebilirlik konusundaki çabalarına kadar kapsamlı bir etkinlik gerçekleştirilmiştir. ÇevreFest'in son gününde çevre dostu teknolojilerin sergilendiği bir fuar düzenlenmiştir. Çocukların fuarda çevre eğitim atölyelerinde eğitime tabi tutulduğu, hem eğitici hem görsel hem de çevre bilinçlerini genişleterek ekolojik temalı bir festival gerçekleştirilmiştir (https://tuca.gov.tr/2024-cevre-festivali-tamamlandi-haber-287898.html).

4.1. Yöntem

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırma kapsamında hem lise hem üniversite hem de üniversite mezunları ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler gerek yüz yüze gerekse çevrim içi platformlarda teknolojik araçlarla gerçekleştirilmektedir. Bu görüşmelerin amacı, kaliteli bilgiyi elde etmeye dair derinlemesine bir analiz incelemesi yapmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 24). Yorumlayıcı bir özelliğe sahip olan yarı yapılandırılmış görüşme yöntemleri, veriye kolay bir şekilde ulaşımı sağlayan etkili ve sıklıkla kullanılan bir yöntem olma özelliği taşımaktadır (Baltacı, 2019: 374).

Bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmenin amacı, Ankara ÇevreFest'te katılım sağlayanların çevre bilinci farkındalığını belirlemektir. Çalışmanın örneklemini 6-9 Haziran 2024 tarihlerinde Ankara'da gerçekleştirilen ekolojik bir festival olma özelliği gösteren ÇevreFest'e katılan 15 yaş ve üstü, 12 kişi oluşturmaktadır. Çalışmada 6 kadın ve 6 erkek olmak üzere toplam 12 kişi ile yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Çalışmada kişilere çevre duyarlılığı hakkında toplam 8 soru sorularak ÇevreFest'in yararlı olup olmadığı, daha fazla gerçekleştirilmeli mi, başarılı bir çevre etkinliği mi, gibi birtakım sorular yönlendirilmiştir. Çalışmada katılımcılarla gerek yüz yüze gerek çevrim içi bir şekilde iletişime geçilmiş olup, ses kaydı alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, katılımcıların izniyle kâğıda aktarılmıştır. Yazılı metinler içerik analizi ile çözümlenmiştir. Çalışmada katılımcıların isimleri kodlanarak verilmiştir.

4.2. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Çizelge 1. Görüşme Yapılan Kişilerin Demografik Bilgileri

İsim	**Cinsiyet**	**Yaşı**	**Fakültesi/Bölümü/Sınıfı** **Mezunsa Yaptığı Mesleği**	**Memleketi**
T	Erkek	15	Lise 1	Ankara
C	Kız	16	Lise 2	Ankara
F	Erkek	18	Lise 4	Ankara
G	Kız	19	İletişim Fakültesi/ Halkla İlişkiler ve Tanıtım/ 1.Sınıf	Bursa

B	Kız	19	Edebiyat Fakültesi/ Sosyoloji/ 1.Sınıf	İstanbul
T	Erkek	20	Sağlık Fakültesi/ Beslenme ve Diyetetik/ 2.Sınıf	Ankara
A	Kız	22	İletişim Fakültesi/ Radyo Televizyon ve Sinema/ 3.Sınıf	Çanakkale
D	Erkek	25	İletişim Fakültesi/ Gazetecilik/ 4.Sınıf	Diyarbakır
G	Kız	26	Edebiyat Fakültesi/ Psikoloji/ 4.Sınıf	Muğla
Y	Erkek	26	Edebiyat Fakültesi/ Tarih/ 4.Sınıf	Bursa
H	Kız	26	Spor Bilimleri Fakültesi/ Besyo/ 4.Sınıf	Ankara
G	Erkek	27	Bankacılık	Ankara

Çizelge 1'de gösterildiği üzere görüşmeye katılan katılımcıların yaş aralıklarının 15-27 arasında olduğu görülmektedir. ÇevreFest'e katılım gösteren kişilerden 8'i (lisans), 3 kişi (lise) geri kalan 1 kişi ise mesleğini yapmaktadır. Cinsiyet eşitliği bakımından 6 kız, 5 erkek öğrenci ve 1 çalışan olmak üzere toplam 12 kişi çalışmaya dahil edilmiştir. Öğrencilerin memleketlerinin de çeşitlilik gösterdiği görülmektedir.

Katılanların demografik özelliklerine bakıldığında; yarı yapılandırılmış görüşmeye katılanların 12 kişi oldukları ve bu kişilerin 6'sının erkek, 6'sının ise kadın olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların yaş aralıkları şöyledir: 6 kişi 20 yaşından küçük, 6 kişi 20 yaşından büyüktür. Yaşları sırasıyla 15, 16, 18, 19, 19, 20, 22, 25, 26, 26, 26, 27'dir. Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında 1 kişinin evli olduğu, geriye kalan 11 kişinin bekâr olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumları incelendiğinde de 3 kişinin lise, 8 kişinin üniversite, 1 kişinin ise üniversite mezunu olduğu dikkat çekmiştir. Gelir durumları incelendiğinde ise 1 kişinin hane geliri 30.000-40.000 arasında, geriye kalan 11 kişi eğitim dönemlerinde oldukları için hane gelirleri bulunmadığı görülmüştür.

4.3. ÇevreFest'e Katılım Amacı

Katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmede elde edilen bilgiler ışığında Çevre Festivaline katılım amaçlarının; sosyalleşmek, yeni bilgiler öğrenmek, bilgi aktarımı sayesinde yeni nesillere aktarımlar yapmak, çevrelerindeki kişilere bu festivalin yararlarından bahsetmek, günümüzün önemli bir çevre sorununa dikkat çekebilmek için bilinçlenmek olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Katılımcıların bazı ifadeleri aşağıda verildiği gibidir:

"Bu festivali aylardır bekliyor ve takip ediyordum, bu yüzden heyecanlıyım." (T, Erkek, 15)

"Bu festivalin çevre illere yayılması sağlanmalı sadece Ankara ile sınırlı kalmamalı." (C, Kız, 16)

"Festival içerikleri benim açımdan ilgi çekici ve güzeldi farklı etkinlikler ile faydalı bir gün geçirdim." (F, Erkek, 18)

“Festival tam anlamıyla tatmin etmese de yine de sağlıklı bir ortam oluşturulmuş.” (G Kız, 19)

“Festival yeni olduğu için yeteri kadar kitleye ulaşım sağlayamadı, ileride geliştirileceğine inanıyorum.” (B, Kız, 19)

“Festivalin içerikleri beni memnun etti, ama sadece Ankara ile sınırlı kalmamalı tüm ülkede buna yönelik adımlar atılmalı.” /T, Erkek, 20)

“Festival karışıktı, yeteri kadar iyi hazırlanılmadığını düşünüyorum, ama bilgi olarak güzel bilgiler öğrendim insan bilinçleniyor.” (A, Kız, 22)

“Festival için başka şehirden geldim, Ankara’da düzenlenmesi önemli, büyük şehirlerin en büyük sorunu bence çevre sorunları, Ankara önderliğinde bu yayılmalı. (D, Erkek, 25)

“İçerikler beni etkiledi ve önemli aşamalar gerçekleştirdi, bu da festivalin çevre bakımından yararlı olduğunun birer kanıtı.” (G, Kız, 26)

“Çevre sorunları fevkalade büyüklüğünde birer sorun, ülkemizin temiz bir çevre olmasını istiyorsak bu festivallere maddi manevi destek vermeliyiz.” (Y, Erkek, 26)

“Çevre önemlidir, çevrenin temiz olması insanlarında mutlu olmasını sağlar, bu yüzden bu festivaller arttırılmalıdır.” (H, Kız, 26)

“Çevre kötü bir durumda bir çalışan olarak her gün işe gidip geliyorum ve yol kenarlarındaki o rezalet çevre sorunlarını görüyorum, ben bunları görmek zorunda değilim. İnsanlık bilinçlenmelidir, festivalde buna yönelik yararlı bir adım atmıştır.” (G, Erkek, 27)

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Ankara’da düzenlenen ÇevreFest, ne kadar ilk olmasının tam manasıyla hedef kitleye yönelik bir tutum gerçekleştirmese de katılım gösterenlerin birçoğu festivali yararlı bulmakla beraber bu festivallerin ülke bazında yapılmasını ve insanlığın bundan en iyi şekilde yararlanmasını ve bilinçlenmesini istemektedir. Bunlara benzer olarak Uzunoğlu tarafından çevre faktörü sözleri bu tutuma benzerlik taşımakla beraber bu yargıları doğrular niteliktedir. Çevrenin korunması için kirlenen unsurlar kadar kirleten unsurları da bilmek gerekir. Çevre faktörünün kişilere bırakılmış bir emanet olduğunu bilmek ve buna yönelik tutumları geliştirmek bilinç aşılamak gerekmektedir (Uzunoğlu, 1995: 31; Uzunoğlu, 2006; 36-37). Bu ifadeler de aslında ÇevreFest’in faydalı bir festival olduğu ve çevrenin kirlenmesine yönelik önemli aşamaların ve atılımların gerçekleştirilmesi görüşünde birleşmektedir.

4.4. Kentlerde Çevre Konusunda Duyarlılığın Arttırılması Noktasında Yapılanlar Yararlı Mıdır?

Görüşmede ilk olarak Ankara’da düzenlenen ÇevreFestivallerine karşı duyarlılığın arttırılmasına yönelik yeteri kadar etkinlik düzenlendiğini düşünenlerin sayısı 5’tir. 7 kişi ise yeteri kadar etkinlik düzenlenmediğini belirtmektedir. Bu kişiler yılda bir kere düzenlenen bu Çevre Festivallerin arttırılmasını, daha geniş kitlelere ulaşabilmek adına sosyal medyanın etkin kullanılmasını belirterek şikâyetlerini dile getirmiştir. Söz konusu ifadeler bu tarz etkinliklere daha fazla ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Katılımcılardan C (Kız, 16) bununla ilgili şu cevabı vermiştir: “Kentlerde çevre odaklı duyarlılık hiç yok, insanlık çok pis ve gün geçtikçe daha kötü bir hal alıyor. ‘Temiz Alan’ diye bir şey kalmadı.” Katılımcı C’nin sözlerinden kentlerde çevre duyarlılığının yeteri kadar gelişmediğini ifade etmek mümkündür.

Kentlerde çevre sorunlarının toplumlar tarafından algılanmasına yönelik adlandırılan biçimine “çevre duyarlılığı” denilmektedir (Aydın ve Kaya, 2011). Başka bir deyişle çevre duyarlılığı, toplumu oluşturan bireylerin çevre konusunda üzerlerine düşen görevleri yerine getirmesine ve bu bilincin aşılanmasına yönelik adımların yapılmasına yönelik ortamın hazırlanmasıdır. Bu

bağlamda kentlerde çevre duyarlılığının arttırılması için bilinç aşılaması yapılmalı ve bu tarz etkinliklerin arttırılmasına yönelik adımlar atılmalıdır.

4.5. Ankara'da Çevre Sorunlarına Karşı Duyarlılığın Arttırılmasına Yönelik Yeteri Kadar Etkinlik Düzenlenmekte Midir?

Büyük kentlerde yaşayanlara yönelik çevre bilincinin arttırılması noktasında birçok kurum ve kuruluşa görevler düşmektedir. Bu açıdan bakıldığında yüklenen sorumlulukların özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile paylaşılması da önemlidir. Zira çevreye yönelik olumsuzluklardan herkes etkilenmektedir.

Bu soruya verilen cevaplar incelediğinde katılımcıların 8'nin Ankara'da yerel yönetimlerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve sivil toplum örgütlerinin çevre duyarlılığını arttırmaya yönelik etkinliklere yeteri kadar önem vermediği düşüncesinde olduğu görülmektedir. 4 kişinin ise çevre sorunlarına karşı belediyenin kamu kurum ve kuruluşların bilgilendirici metinlerle ve belirli aralıklarla Çevre Festivalinin yapılmasından oldukça memnun kaldıklarını, düzenli bir bilinç aşılaması adına önemli olduğunu belirttiği belirlenmiştir. Katılımcılardan T (Erkek, 15) şu noktalara dikkat çekmektedir: "Ankara, ülkemizin başkenti olmasına rağmen hala bazı semtlerimizde çevre sorunları var. Yaşadığım bölgelerde çöpler artıyor ve koku yayıyor. Her bölgeye yeteri kadar düzen verilmiyor." Bu katılımcının sözlerinden Ankara'da çevre sorunlarına karşı duyarlılık geliştirecek projelerin azlığı ve bazı bölgelere olan ilginin diğer bölgelere nazaran göz ardı edildiği anlaşılmaktadır.

Çevre korumasıyla ilgili etkinliklerin geliştirilip etkin planlama yöntemleriyle beraber yürütülmesi ancak ve ancak halkın tutumuyla, çevre konusunda duyarlılığıyla başarılabilir. Çevresel faktörlerin göz önünde bulundurulmasıyla kitlenin bu konuda bilinçlenmesine yönelik eğitimlerin verilmesi ve etkinliklerin düzenlenmesiyle kaliteli bir insan yetiştirmek mümkün olacaktır (Özmen vd., 2005). Bunlara ek olarak yürütülen çalışmaların halkla ilişkiler desteği alınarak yapılması, elde edilecek başarıyı da arttıracaktır.

4.6. ÇevreFest Gibi Etkinlikler Çevre Duyarlılığının Arttırılması Konusunda Yeterli İçeriğe Sahip Midir?

Bir halkla ilişkiler etkinliğinin başarılı olup olmadığını bizlere gösteren en önemli etkenlerden birisi, bu etkinlikte mesajın etkili bir biçimde verilip verilmediği ve organizasyonun başarılı bir şekilde yapılıp yapılmadığıdır. Bu açıdan bakıldığında katılımcıların 8'i Çevre Festivalinin çevre duyarlılığını arttırdığı yönünde bir tutum sergilemiştir. 4 katılımcı ise etkinliğin kaliteli olduğunu; ama tam anlamıyla her sektöre hitap edecek kelimelerin ve sistemin geniş bir yelpaze üzerinden yayılmasını sağlayacak bir atılım göremediklerini belirtmiştir. Katılımcılardan F (Erkek, 18) bu soruya şöyle cevap vermiştir: "ÇevreFest Ankara için mühim önem taşıyan, bir çevre etkinliği olmasının yanı sıra her sene düzenlenmeli ve etkinlikler daha fazla kişiye duyurularak etkileşim arttırılmalı." Söz konusu cevap, ÇevreFest'ten nasıl etkilendiklerinin bir işaretidir.

Çevreye duyarlı bireylerin yetiştirilebilmesi için çevre ile alakalı festivallerde, bireylerin etkinliklerde aktif bir katılım sergilemeleri gerekmektedir. Birbirine saygılı, çevre konusunda hassasiyeti ve titizliği olan bireylerin yetiştirilmesi sayesinde çevre duyarlılığının arttırılması konusunda yeterli düzeye erişim sağlanabilir (Glover ve Deckert, 1998: 30-39).

4.7. ÇevreFest İçerik ve Organizasyon Açısından Başarılı Bir Çevre Etkinliği Midir?

Halkla ilişkiler etkinliklerinde etkinliğin başarılı olması çok önemlidir. Bu yüzden verilen mesajla, katılımcılara etkin bir şekilde seslenebilmek ve bakış açılarını değiştirmeye yönelik politikalar uygulamak festivallerin bir halkla ilişkiler aracı olarak olumlu yönde kullanılması anlamına gelmektedir.

Katılımcıların 7'si Çevre Festivalinin organizasyon açısından tatmin edici, ilgi ve alakanın üst seviyelerde olduğunu, pek çok kategorik sıralamaların yapıldığı önemli konuların konuşulduğu ve bilinç açısından faydalı olduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 5'i ise bu festivalin amacının önemli olduğunu; ama festival süresi boyunca karmaşık bir organizasyonun olduğunu, belirli mesajların tam anlamıyla iletilemediğini, etkili mesajların dile getirilmediğini ve bütünlükçü bir festival olmadığını savunmuştur. Katılımcılardan G (Kız, 19) açıklamalarında şunları dile getirmiştir: "ÇevreFest düşüncesi çok mantıklı; ancak festival ile alakalı bilgilendirici ve kaliteli içeriklere rastlamadım. İçeriklerde geliştirilmesi gereken konular var." Bu açıklamadan yola çıkılarak ÇevreFest'in katılımcılar açısından kafalarında birtakım soru işaretleriyle karşılaştıkları kanısına ulaşmak mümkündür.

ÇevreFest gibi etkinliklerde kamu kurum ve kuruluşlarının olumlu bir imaj süreci yürütebilmesi için anlamlı, açıklanabilir bir şekilde etkinliği yürütebilmesi önemlidir. Toplumun desteğini ve güvenoyunu kazanabilmek için kamu kurum ve kuruluşlarının, halkla ilişkiler uzmanlarıyla işbirliğine gitmesi ve yönetim ile halk arasındaki ilişki iki yönlü düzeye dönüştürülmelidir (Kazancı 1997: 34). Bu sayede başarılı bir halkla ilişkiler etkinliği gerçekleştirilmiş ve söz konusu etkinlikte verim düzeyi artmış olacaktır.

4.8. ÇevreFest Tarzı Çevre Festivallerine Gelecek Yıllar Gerçekleştiği Takdirde Tekrar Katılmayı Düşünüyor Musunuz?

Katılımcıların 8'i ÇevreFest tarzı Çevre Festivallerine gelecek yıllar gerçekleştiği takdirde katılmayı düşündüklerini söylemiştir. 4 kişi ise gelecek yıl gerçekleştiği takdirde katılım sağlamayacakları yönünde görüş belirtmişlerdir. Katılımcılardan B'nin (Kız, 19) şu sözleri dikkat çekicidir: "Bu tarz festivaller her sene düzenlenmeli ki insanlık bilinçlenme konusunda temel bir adım oluştursun. Lise öğreniminde de bunların arttırılması, çevre ile ilgili dersler verilmeli." Bu sözleriyle B; sadece festivallerin her sene düzenlenmesini değil, aynı zamanda okul hayatında da bilgilendirici çevre içerikleriyle sağlam bir temelin atılması gerektiği yönündeki beklentilerini anlatmıştır.

Festivaller o yörenin kültürünü, kimliğini temsil etmektedir; bölgenin tanıtımı açısından önemli olmakla beraber, ilgili yerlerin tanıtımı için de önemli bir imaj aktarımı sağlamaktadır. Düzenlenen festivallere o bölgede yaşayan toplumun katılım sağlaması önemlidir. Aksi halde toplum bu sürecin dışında kaldığında festivaller istenilen düzeyde gerçekleştirilemez (Jepson ve Clarke, 2013: 7; Irshad, 2011: 1).

4.9. Katılmış Olduğunuz ÇevreFest'i Yakınlarınıza Tavsiye Eder Misiniz?

Katılmış olduğum ÇevreFest'i yakınlarıma tavsiye ederim, sorusuna kullanıcıların 8'i olumlu cevap verirken, geriye kalan 4 kişi ise tavsiye etmeyeceklerini belirtmiştir. Çoğunluğun tavsiye etmesi, Ankara'da düzenlenen ÇevreFest'in faydalı bir Çevre Festivali olduğu yönünde bir algının oluştuğunu göstermesi bakımında değerli görülmektedir.

Katılımcılardan Y (Erkek, 26) şu sözleriyle dikkat çekmektedir: "Yakınlarımın bilinçlenmesini en başta ben isterim. Bu yüzden ilk yapacağım şey, bunu yaymak ve onların bu konuda bilinçlenmelerini sağlamaktır." Söz konusu ifadeler aslında çevre konusunda bir olgunluğun, bilinçlenmenin ve farkındalığın oluşabileceğini gözler önüne sermektedir.

Festivallerin düzenlendiği bölgelerde yerel halkın festival hakkında gerekli bilgilere erişmesini sağlayacak etkinlik ve düzenlemelerin yapılması sayesinde karşılaşılabilecek sorunların çözümü gerçekleştirilebilir (Boonsiritomachai ve Phonthanukitithaworn, 2019: 1).

4.10. Çevre İle İlgili Etkinliklere Maddi/Manevi Destek Veriyor Musunuz?

Katılımcılara yöneltilen soruda çevre bilincinin yüksek olduğu kanısı yaygınlık kazanmıştır. Katılımcıların 9'u çevre için maddi manevi destek vermekten yana bir tutum sergilerken, 3 kişi ise çevre hakkında yatırım yapılmadığını, bu yüzden kendilerinin maddi manevi destek vermesinin manasız olduğunu belirterek çevrenin iyi yönetilmediğini belirtmiştir. Katılımcılardan H (Kız, 26) şu sözleri sarf etmiştir: "Ülkemizin çevre konusunda ferah bir ülke olması için gerekli yardımları esirgememeli, maddi manevi destekte bulunmalıyız. Gelecek hepimizin." Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere çevreye maddi manevi desteğin yapılması ülkemiz adına yeni nesillerin rahatça nefes almasına olanak sağlayacaktır.

Festivaller bölgelerin kimliğinin tanıtılmasında önemli bir görev üstlenmektedir. Bu görevlerden bir tanesi kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bu aktarım gerçekleşmediğinde miras aktarımı yıpranıp, yok olmaya mahkûm olacaktır (Ekici, 2004: 10).

4.11. ÇevreFest Tarzı Çevre Festivallerinin Geleneksel Hale Gelmesini, Diğer İllerimizde de Yaygınlaşmasını İstiyor Musunuz?

Şu an çevre sorunları bütün dünyayı etkiler durumdadır. Yöneltilen soru incelediğinde, ÇevreFest tarzı Çevre Festivallerinin geleneksel hale gelmesini isteyen ve bunun diğer büyük şehirlerde de sürdürülebilir bir ortam hazırlanması için çalışmalar yapılmasının yaygınlaşmasını yararlı bulanların sayısı 12'dir. Bu da katılımcıların çevre bilincinin yüksek olduğu ve bunun başka kişilere de aşılanması için çalışmaların yaygınlaşmasını, çevre temalı etkinliklerin düzenlenmesini yararlı gördükleri sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Katılımcılardan G (Erkek, 26) çevre festivalinin yararlı olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir: "ÇevreFest bu sene Ankara'da büyük ses getirdi. Ben memnun kaldım. İçerikler ilgi çekiciydi, katılım iyiydi. Bunu geleneksel hale getirmek herkesin bilinçlenmesini sağlamak gerek." Katılımcı G bu sözleriyle aslında festivalin sadece Ankara merkezli kalmamasını, aynı zamanda başka şehirlerde de yaygınlaşması için devletin adım atmasının altını çizmektedirler.

Katılımcıların yanıtladıkları 8 soruda verdikleri cevaplar göz önünde bulundurulduğunda en göze çarpan cevap "ÇevreFest Tarzı Çevre Festivallerinin Geleneksel Hale Gelmesini, Diğer İllerimizde de Yaygınlaşmasını İstiyor Musunuz?" sorusuna verilen cevap olmuştur. Zira bu soru katılımcıların tamamı; başka bir deyişle 12'si de olumlu bir cevap vermiştir.

Bunu "Katılmış Olduğunuz ÇevreFest'i Yakınlarınıza Tavsiye Eder Misiniz?" sorusu izlemektedir. Ayrıca "ÇevreFest Tarzı Çevre Festivallerine Gelecek Yıllar Gerçekleştiği Takdirde Tekrar Katılmayı Düşünüyor Musunuz?" sorusu da cevap verenlerin en fazla görüş bildirdiği sorulardan olmuştur.

En az katıldıkları soru ise "Kentlerde Çevre Konusunda Duyarlılığın Arttırılması Noktasında Yapılan Görüşmeler Yararlı Mıdır?" sorusu olmuştur. Genel duruma bakıldığında Ankara'da düzenlenen ÇevreFest'e yeterli düzeyde katılım sağlandığı ve yapılan festivalin hedef kitleyi etkilediği yönündeki bilgiler dikkat çekici olmuştur. Bu sorulara katılım sağlayanların vedikleri cevaplardan yola çıkılarak çevre bilinçlerinin yüksek olduğunu, adı geçen festivali yararlı bulduklarını ifade etmek mümkündür.

"ÇevreFest Gibi Etkinlikler Çevre Duyarlılığının Arttırılması Konusunda Yeterli İçeriğe Sahip Midir?" sorusuna olan katılım ise; ÇevreFest'i düzenleyenlerin festival içerisinde düzenlenen

etkinliklerin daha da zenginleştirilmesi çabalarına önem verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Halkın belirli bir konuya dikkatlerinin çekilmesi, etkilenmesi ve kitle üzerinde istenilen tutum ve değişikliklerinin yapılması hakla ilişkiler çalışmaları sayesinde olmaktadır. Festivaller de halkla ilişkiler aracı olarak kullanılmakta olup, geniş kitlelere hitap edebilmek açısından faydalı bir halkla ilişkiler faaliyetidir. Bu noktada halkın bilinçli bir şekilde çevre bilinci arttırılabilmesi için çevre odaklı festivallerin yaygınlaştırılması mutlak bir elzemdir.

Ulusal bir ekolojik festival olan ÇevreFest'e yönelik düzenlenen bu araştırmada katılımcıların geneli bu festivali yararlı bulduklarını dile getirmişlerdir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Günümüzde büyük kentlerde yaşayanlarda çevre bilincinin arttırılmasına yönelik çalışmalar hız kesmeden devam etmektedir. Bir halkla ilişkiler etkinliği olan festivaller, mesajların hedef kitleye ulaştırılmasında etkin bir paya sahip olmanın yanı sıra, toplumsal ve çevresel faktörler açısından bir duyarlılık yaratılması hususunda önemli görevler üstlenmektedir. Halkın belirli bir konuda dikkatini çekmek için halkla ilişkiler faaliyetlerini etkili şekilde kullanmak gerekmektedir. Festivaller de geniş kitlelere hitap edebilmek ve bir bilinç oluşturabilmek adına bir halkla ilişkiler faaliyeti olarak görülmektedir.

Bu çalışmanın ana eksenini Ankara'da düzenlenen ÇevreFest oluşturmaktadır. Çalışmada katılımcıların söylediklerinden elde edilen bilgilere göre ÇevreFest, başarılı ve çevreye duyarlılık noktasında beklentileri karşılayan bir halkla ilişkiler faaliyetidir. Bu amaç için oluşturulan mesajlar, festivalde başarılı ve etkili bir şekilde verilmiştir. Yapılan çalışmada elde edilen bulgular, festivallerin çevre bilincini arttırdığını, çevre ile ilgili mesajların topluma etkin şekilde aktarıldığını ve bunları yaparken de başarılı bir halkla ilişkiler faaliyetinin gerçekleştirildiğini göstermektedir.

ÇevreFest Ankara'yı konu alan bu çalışmada katılımcılara yöneltilen "Kentlerde Çevre Konusunda Duyarlılığın Arttırılması Noktasında Yapılanlar Yararlı Mıdır?" sorusuna verilen cevaplar özellikle dikkat çekici olmuştur. Bu bağlamda söz konusu festivale gerçekleştirenlere yönelik şöyle bir öneride bulunmak uygun olacaktır: Katılımcıların ilgili soruya verdikleri cevaplar da dikkate alındığında ÇevreFest'te istenilen düzeye erişmek, memnun edilebilir boyutlara ulaşabilmek adına faaliyetlerin arttırılması ve festival içeriğinin zenginleştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada yapılacak iyileştirmeler, ÇevreFest Ankara'nın ülke çapında daha etkili bir festival olması anlamına gelecektir.

KAYNAKÇA

Ar, A. A., *Yeşil Pazarlama Tekstil Sektöründen Örneklerle*, İstanbul: Beta Yayıncılık, 2011.

Aydın, F., Kaya, H. (2011), Sosyal Bilimler Lisesi Öğrencilerinin Çevre Duyarlılıklarının Değerlendirilmesi, Marmara Coğrafya Dergisi, 0 (24), 229-257, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3456726 (Erişim Tarihi 19.12.2024).

Babacan E., ve Göztaş A., *Etkinlik Yönetimi*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2011.

Baltacı, A. (2019), "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır", Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5 (2), s.368-388, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/898942 (Erişim Tarihi: 18.12.2024).

Barutçugil, İ., *Yöneticinin Yönetimi*, İstanbul: Kariyer Yayınları: 98, 2006.

Başaran, D. *ISO 14001:2005, Çevre Yönetim Sisteminin Çalışanlar Tarafından Benimsenmesi ve Çevre Bilinci Gelişiminin Etkisinin Araştırılması*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.

Besculides A, Lee M ve McCormick P., Resident's Perceptions of The Cultural Benefits of The Tourism Annals of Tourism Research, 29 (2), 303–319, 2002.

Boonsiritomachai, W. ve Phonthanukitithaworn, C., Residents' Support for Sports Events Tourismdevelopment in Beach City: The Role of Community's Participation and Tourism Impacts. SAGE Open, April-June 2019: 1–15, 2019.

Çelikkıran, A., "Çevre İçin Eğitim", Çağdaş Eğitim Dergisi, 262, 37-39, 2000.

Erdoğan, İ., *İletişimi Anlamak*, Ankara: Erk Yayınları, 2005.

Erkal S., Şafak Ş., ve Yertutan C. (2011). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre Bilincinin Oluşturulmasında Ailenin Rolü, Sosyo-Ekonomi Dergisi, 7 (14):145-157, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/197693 (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Ekici, M. Bir Sempozyumun Ardından: Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi, Millî Folklor, 16(61), 2004: 5-13. https://dergipark.org.tr/tr/pub/millifolklor/archive, (Erişim Tarihi 19.12.2024).

Glover, J. M. ve Deckert, L., "What Works in Environmental Education?" Parks and Recreation, 33(11), 30-39, 1998.

Göksel, A. B., *Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi*, Nobel Yayın Dağıtım: Ankara, 2010.

Gruning, J. E. and Hunt T. *Managing Public Relations*, Wardswordh - Thomson, USA, 1984.

Gürel, T. (2010). Kurumsal Sosyal Sorumlulukta Yeni Yaklaşımlar ve Tartışılan Konular, Selçuk İletişim, 6 (3), 111-122, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/177824, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Gürel, Ş. K. *Çevre Sorunlarına Duyarlılık ve Çevre Bilinci: Afyonkarahisar İli Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon, 2008.

Gürsoy D., Kim K., ve Uysal M., (2004), Perceived Impacts of Festivals and Special Events by Organizers: An Extension and Validation, Tourism Management, 25, 171181. https://www.academia.edu/8659738/Perceived_impacts_of_festivals_and_special_events_by_organizers_an_extension_and_validation (Erişim Tarihi: 23.12.2024).

Harris, T. L. ve Whalen, P. A, *The Marketer's Guide To Public Relations in The 21. st Century*, USA: Texere, 2006.

Hoyle, L. H., *Event Marketing, New York*: John Wiley & Sons, Inc, 2002.

Irshad, H. (2011). Impacts of Community Events and Festivals on Rural Places. 1-17.

Jepson, A. ve Clarke, A. (2013). Events and community development. R. Finkel, D. McGillivray, G.McPherson ve P. Robinson (Ed.), Research themes for events, içinde (6-17). UK: CAB International 2013.

Kabadayı, E. F. *Ege ve Yaşar Üniversitesi Öğrencileri Örneğinde, Küresel Isınmanın Çevre Bilinci ve Davranışları Üzerindeki Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2010.

Kaya, S. (2008). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve SA8000 Standardı, AR&GE, Temmuz, 15 – 20.

Kazancı, M. *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*, Turhan Kitabevi: Ankara. 2002

Kazancı, M. *Kamuda ve Özel Sektörde Halkla İlişkiler*, Turhan Kitabevi: Ankara. 1997

Kelgökmen, D. (2010). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Literatür Taraması, Ege Akademik Bakış, 10 (1), 303-318., https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/558281, (Erişim Tarihi: 15.12.2024).

Kılıç, S. (2006). Yeni Toplumsal ve Ekonomik Arayışlar Sürecinde Sürdürülebilir Kalkınma, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 8(2), 81-101, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/287558, (Erişim Tarihi: 16.12.2024).

Özmen, D., Çetinkaya, A. Ç., Nehir, S. (2005). Üniversite Öğrencilerinin Çevre Sorunlarına Yönelik Tutumları, TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, 2005:4 (6).

Özmutaf N., Çelikkol H. ve Çelikkol M. (2009). Yönetici Bakışıyla Sosyal Sorumluluk Aktivitelerinde Konunun Belirlenmesi ve İşletme İmajı: Ampirik Bir Yaklaşım, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (24), 231 242, https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423876717.pdf(Erişim Tarihi:24.12.24)

Öztürk, H., *Eğitim Sosyolojisi*. Hatiboğlu Yayınları: Ankara, 1993.

Özüpek M. N., *Kurum İmajı ve Sosyal Sorumluluk*, Konya: Tablet Yayınları, 2005.

Paksoy, A. Ç., *Türkiye'deki Halkla İlişkiler Uygulamaları*, İstanbul: Rota Yayınları, 1999.

Sipahi, E. A., (2010). Küresel Çevre Sorunlarına Kolektif Çözüm Arayışları ve Yönetişim, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (24), 331-344, https://www.researchgate.net/publication/337739169_Kuresel_Cevre_Sorunlarina_Kolektif_Cozum_Arayislari_ve_Yonetisim_Collective_Solutions_For_Global_Environmental_Problems_and_Governance (Erişim Tarihi: 21.12.2024).

Şengül, M. (2002). Çevre Yönetimine Halk Katılımı Yolu Olarak Belediye Yönetimine Halk Katılımı, Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi, 11 (2), 25-40, https://avesis.inonu.edu.tr/yayin/843dd755-e7f0-43df-ae90-a6a3dc543058/cevre-yonetimine-halk-katilimi-yolu-olarak-belediye-yonetimine-halk-katilimi (Erişim Tarihi: 24.12.2024).

Turgut İ., *Çevre Felsefesi ve Estetik*, 21. Yüzyılın Eşiğinde İzmir Sorunlar ve Çözümler Sempozyumu Kitapçığı, 97-98, 1997.

Turgut, İ., *Eğitim Üzerine Felsefi Bir Deneme*. İzmir: Anadolu Matbaası, (1992).

Türk, M., *Çevre Bilinci-Yasal Zorunluluktan Sosyal Sorumluluğa*, İstanbul: Nobel Yayınları, 2011.

Ural, E. G., *Stratejik Halkla İlişkiler Uygulamaları*, İstanbul: Birsen Yayın Evi, 2006.

Uzunoğlu, S. (2006), Çevreyi Korumada Yeni Bir Kavram: Ekolojik Ego, Ekoloji Dergisi, 15(58), 33-37. https://silo.tips/download/evreyi-korumada-yeni-bir-kavram-ekolojik-ego

(Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Uzunuoğlu, S. (1995), Çevrenin Korunmasında Bireyin Rolü, Ekoloji Çevre Dergisi, 14, 29-31.

Ünal, S., Üniversite Öncesi Çevre Eğitimi ve Sorunları, T.C Çevre Bakanlığı Yayın Organı, 42, 57-61, 1999.

Vaizoğlu S., Altıntaş S., Temel F., Ahrabi A. F., Aydoğan D., Bostancı S., Duran A., Koçkesen D., Turan N. ve Güler Ç., Bir Tıp Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevre Bilincinin Değerlendirilmesi, Türk Silahlı Kuvvetleri Koruyucu Hekimlik Bülteni, 4 (4) 151-171, 2005.

Yavuz, A. (2010). Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri, Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7 (14), 63-86. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/491025 (Erişim Tarihi: 21.12.2024).

Yıldırım, A. ve Şimşek, H., *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2006.

İnternet Kaynakları:

http://en.wikipedia.org (Erişim tarihi: 09.12.2024.)

http://www.greenfestturkey.com (Erişim tarihi: 07.12.2024.)

https://en.wikipedia.org/wiki/Supernatural_Festival (Erişim tarihi: 07.12.2024.)

https://tuca.gov.tr/2024-cevre-festivali-tamamlandi-haber-287898.html (Erişim tarihi:05.12.2024.)

https://www1.agric.gov.ab.ca/$Department/deptdocs.nsf/all/csi13702/$FILE/Community-events-and-festivals.pdf, (Erişim tarihi: 04.12. 2024.)

PAZARLAMA DÜNYASININ YENİ AKTÖRÜ: YAPAY ZEKÂ (AI)

THE NEW ACTOR OF THE MARKETİNG WORLD: ARTIFICIAL INTELLIGENCE

Öğr.Gör., Öznur AKTAŞ

Kocaeli Üniversitesi, Gazanfer Bilge MYO

oznur.aktas@kocaeli.edu.tr

ORCID: 0000-0002-0904-0653

ÖZET

Bu çalışmanın amacı yapay zekânın pazarlama dünyasında nasıl kullanıldığı ve pazarlamacılar açısından nasıl fırsatlar sunduğu hakkında bilgi vererek işletmelere bu konuda hakkında farkındalık yaratmak ve bu konudaki literatüre katkıda bulunmaktır.

Büyük veri analitiği, blok zinciri, nesnelerin interneti ve yapay zekâ gibi yıkıcı teknolojilerin her biri işletmelerin çalışma şeklini etkilemiştir. Yıkıcı teknolojinin en son örneği, pazarlamayı tamamen devrim niteliğinde değiştirebilecek en büyük potansiyele sahip olan yapay zekâdır (AI). Yapay zekâ teknolojileri, pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, tüketici davranışlarının analizi, kişiselleştirilmiş içerik sunumu ve daha etkili reklam kampanyaları gibi alanlarda kullanılmaktadır Yapay zekâ teknolojileri tüketicilerin davranışlarını, istek ve ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilme olanağı sunmaktadır (Şalvarlı & Kayışkan, 2022; Atlı, 2023; Aktaş, 2023). Yapay zekâ, hızlı analiz edebilme, sonuca varabilme, tahminde bulunabilme, öğrenebilme ve hatta kendi kendini düzeltebilme gibi özelliklere sahiptir. Bu özellikler sayesinde yapay zekâ, pazarlama kanallarında müşteri etkileşimini artırma, pazar tahminini ve otomasyonu geliştirme gibi alanlarda etkili bir şekilde kullanılabilmektedir (Şalvarlı & Kayışkan, 2022).

Pazarlamada yapay zekânın uzun süreli kullanımının pazarlama manzarasını yeniden şekillendirmeye devam etmesi, kuruluşların müşteri katılımını artırmasını, hedefleme ve kişiselleştirmeyi iyileştirmesini, kampanya performansını optimize etmesini ve iş stratejilerinde inovasyonu ve büyümeyi yönlendirmesini sağlaması bekleniyor (Ziakis, 2023; Logalakshmi, 2023; Krisprimandoyo, 2023). Yapay zeka ve pazarlama arasındaki sinerji, rekabetçi dijital manzarada gelişmek isteyen işletmeler için muazzam fırsatlar sunmaktadır (Logalakshmi, 2023).

GİRİŞ

Pazarlama alanına yeni bir aktör olarak giriş yapan yapay zekâ (AI), dönüştürücü bir güç olarak işletmelerin stratejilerini geliştirmeleri ve rekabet avantajı elde etmeleri için benzeri görülmemiş fırsatlar sunmaktadır. Pazarlama süreçlerini şekillendiren bu güç yapay zekanın pazarlamaya entegre edilmesi, kişiselleştirilmiş müşteri etkileşiminden veri odaklı karar almaya kadar birçok alanda devrim niteliğinde değiştirme potansiyeline sahiptir (Özatar, 2023;

Chen vd., 2021; Hicham, 2023; Kumar vd., 2019; Noranee & Othman, 2023; Davenport vd., 2019).

Yapay zekânın dijital pazarlamaya entegrasyonu, gelişmiş müşteri içgörüleri, operasyonel verimlilik ve kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileriyle karakterize edilen yeni bir inovasyon çağının habercisidir. Yapay zekâ pazarlama alanında birçok şekilde (sanal asistanlar, reklamcılık, hedef pazar seçimi, Pazar bölümlendirme, konumlandırma, tüketici davranışının analizi, içerik üretme, yapay influencer ve ürün oluşturma) kullanılmaktadır (Aktaş, 2024).

Gelişmiş analitik ve makine öğrenimi algoritmalarından yararlanan yapay zekâ, tüketici davranışları, tercihleri ve satın alma kalıpları hakkında derinlemesine içgörüler elde etmek için geniş veri kümelerini analiz edebilir. Bu, pazarlamacıların kampanyalarını, içeriklerini ve tekliflerini bireysel müşterilere göre uyarlamalarını sağlayarak daha kişiselleştirilmiş ve ilgi çekici bir deneyim yaratmalarını olanak sağlamaktadır. Dahası, yapay zekâ pazarlama verimliliğini ve karar vermeyi önemli ölçüde iyileştirebilir. Tekrarlayan görevleri otomatikleştirerek, pazarlama süreçlerini optimize ederek ve gerçek zamanlı içgörüler sağlayarak, pazarlamacıların daha bilinçli ve veri odaklı kararlar almasına yardımcı olabilir (Chen vd., 2021; Hicham, 2023; Kumar vd., 2019; Noranee & Othman, 2023; Davenport vd., 2019).

Yapay Zekâ

Yapay zekâ, son yıllarda, toplumu, yaşamı, işletmeleri ve istihdamı tüm yönleriyle önemli ölçüde değiştiren devrim niteliğinde bir teknoloji olarak görülen (Özatar, 2023) yapay zekâ insan gibi anlamaya tipik olarak gereksinim duyulan görevleri sergilemek için geliştirilen bir makine yeteneğidir. Aynı zamanda yapay zekâ, duyma, kavrama, hareket etme ve öğrenme için makinelere olanak sağlayan gelişmiş teknolojilerin toplamı olarak tanımlanır (Galloway & Swiatek, 2018). Yapay zekâ (AI), insan zekâsını taklit ederek öğrenme, problem çözme ve karar verme gibi yetenekleri bilgisayar sistemlerine kazandıran bir teknoloji olarak kabul edilmektedir. Yapay zekâ, hızlı analiz edebilme, sonuca varabilme, tahminde bulunabilme, öğrenebilme ve hatta kendi kendini düzeltebilme gibi özelliklere sahiptir (Ece, 2024). Yapay zekânın pazarlama alanında kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Yapay zekâ pazarlaması, hedef tüketicilerin verilerinin toplanması, analizi, yorumlanması ve bu bilgilere dayanarak pazarlama stratejilerini etkileyebilecek ekonomideki eğilimleri göz önünde bulundurarak kararlar verilmesine yardımcı olan yapay zekâ ile bağlantılı teknolojileri kullanır (Şalvarlı & Kayışkan, 2022). Tüketicilerin tercihlerini, demografik özelliklerini, çevrimiçi davranışlarını ve daha fazlasını içeren bu verilerin analiz edilmesi sonucunda markalar müşteriye özel pazarlama stratejileri geliştirebilmektedirler. İşletmeler bu stratejiler ile tüketicilere daha kişiselleştirilmiş ve hedefe yönelik mesajlar gönderebilmekte, daha etkili ve dönüşüm odaklı pazarlama kampanyaları oluşturabilmektedirler (Dahiya & Gayatri, 2018).

Yapay zekâ (AI) ve makine öğrenimi (ML) algoritmaları modern dijital pazarlamanın omurgasını oluşturmaktadır. Derin öğrenme ve sinir ağları gibi teknikler ile öngörücü analizlerin ve pazarlama stratejilerinin kişiselleştirilmesinin ayrılmaz bir parçası haline

gelmiştir. Yapay zekâ (AI) destekli araçlar, etkileşim takibini ve analitiği dönüştürerek pazarlamacıların tüketici davranışına dair derinlemesine içgörüler edinmelerine ve kampanyaları hedef kitlenin ihtiyaçlarına ayarlamalarına olanak tanımaktadır (Ziakis, 2023). Bu nedenle pazarlamacılar, çevrimiçi güvenliği artırmak, tüketici güvenini aşılamak ve hiper kişiselleştirme ve dijital müşteri edinmeyi mümkün kılmak için yapay zekâdan yararlanıyor. İşletmeler, veri gizliliği endişelerini yönetirken veri destekli içgörüleri tekliflerine ne kadar hızlı dâhil edebilirlerse, rakiplerine karşı o kadar fazla rekabet avantajı elde edebilirler (Lee & Trim, 2022; Mandapuram, 2020).

Yapay Zekânın (AI) Pazarlamada Kullanılması

Peter Drucker, işletmelerin kâr elde etmek için temel fonksiyonlarının pazarlama ve yenilik olduğunu vurgularken, diğer işlevleri genellikle maliyetle ilişkilendirmiştir. Bu iki fonksiyon, tarihsel süreç içinde birbirini tamamlayan ve etkileşim halinde olan unsurlardır. Teknolojik gelişmeler ise bu işlevlerin birleşimini yeni bir düzeye taşımış ve pazarlama alanında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerden birisi, 20. yüzyılın ortalarında internetin icadı ile başlayan dijital pazarlamadır. Dijital teknolojilerin bu hızlı gelişmesi, pazarlama stratejilerinin kökten değişimine yol açmıştır. Dijital pazarlama, bilgi teknolojilerinin ve internetin iş dünyasına getirdiği fırsatları kullanarak ürün ve hizmetlerin tanıtımını ve satışını geliştirmek için kullanılan bir yaklaşımı ifade etmektedir (Samsa, 2023). Teknolojinin her geçen gün gelişmesine bağlı olarak dijital pazarlama da gelişmektedir. Her geçen gün çeşitleri artan teknolojik araçlar ve ortamlar hem insanlara hem de işletmelere akıl almaz deneyimler ve yenilikler sunmaktadır. İnsansız teknolojiyi temsil etmekle beraber makina ve insan gücünün birleşimi ile daha başarılı bir üretim sürecine odaklanan Endüstri 5.0 devrimi yeni bir dijital pazarlama devrimi yaşanmaktadır (Hacıhasanoğlu & Akgün, 2022). Gelişen dijital çağda özellikle genç kuşakların teknolojiye düşkünlüğü ve sosyal medyayı günlük yaşamlarının önemli bir parçası haline getirdikleri bilinmektedir. Markalar bu genç kuşağa ulaşmak ve onların istek ve ihtiyaçlarını ve algılarını tespit etmeye yönelmektedir (Gökerik & Işık, 2023). İşletmeler, yapay zekâ teknolojisi ile sadece genç kuşağın değil tüketicilerin davranışlarını analiz edebilme fırsatı bulmaktadır.

Pazarlama 5.0 olarak adlandırılan bu yeni dönemde dijital teknolojilerdeki ultra bağlantı hızı ile dijital deneyimlerin önem kazandığı, çok kanallı bir yapının izlendiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem, büyük verinin önem kazandığı ve pazarlama stratejilerinin neredeyse tamamında kullanıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Pazarlama 5.0, pazarlama faaliyetlerinde artırılmış gerçeklik, nesnelerin interneti (IoT), sanal gerçeklik, büyük veri, robot teknolojileri, blockchain teknolojileri, sensör teknolojileri ve yapay zekâ (AI) sistemlerinin kullanılmasını kapsamaktadır. Bu ileri düzey teknolojilerin kullanılması, müşteriye değer yaratmak, sunmak ve geliştirmek açısından son derece önemlidir (Kotler vd, 2021, 26; Wongmonta 2021, s. 85). Pazarlama 5.0'ın en önemli yönlerinden biri, daha kişiselleştirilmiş ve ilgi çekici müşteri deneyimleri sağlamak için teknolojinin kullanılmasıdır. Bu, müşteri verilerini analiz etmek ve önerilerde bulunmak için yapay zekâ ve makine öğreniminin kullanımının yanı sıra kişiselleştirilmiş destek ve yardım sağlamak için sohbet robotlarının ve diğer otomatik araçların kullanımını da içerir (Dutt, 2023).

Büyük veri analitiği, blok zinciri, nesnelerin interneti ve yapay zekâ gibi yıkıcı teknolojilerin her biri işletmelerin çalışma şeklini etkilemiştir. Yıkıcı teknolojinin en son örneği, pazarlamayı tamamen devrim niteliğinde değiştirebilecek en büyük potansiyele sahip olan yapay zekâdır (AI). Dünya çapındaki uygulayıcılar, pazarlama işlevleri için en uygun yapay zekâ (AI) çözümlerini arıyorlar. Yapay zekâ, pazarlamacılara müşteri memnuniyetini artırmak için çeşitli şekillerde yardım sağlayabilir. Son zamanlarda meydana gelen yapay zekâ (AI) ve pazarlama alanındaki heyecan verici yeni gelişmeler yaşanıyor. Bu gelişmeler, müşteri davranışını analiz etmek için öngörücü analitiği, müşteri desteğini geliştirmek için sohbet robotlarını entegre etmeyi ve AI destekli içerik kişiselleştirme taktiklerini uygulamayı kapsıyor (Hicham, 2023).

Dijital pazarlama alanında yapay zekâ önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medya pazarlaması, arama motoru optimizasyonu, e-posta pazarlaması gibi dijital pazarlama araçlarında yapay zekâ teknolojilerinden yararlanılmaktadır (Adalı & Siğri, 2022; Kayacan, 2023; Samsa, 2023). Yapay zekâ teknolojileri, pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi, tüketici davranışlarının analizi, kişiselleştirilmiş içerik sunumu ve daha etkili reklam kampanyaları gibi alanlarda kullanılmaktadır Yapay zekâ teknolojileri ile tüketicilerin davranışlarını, istek ve ihtiyaçlarını daha iyi anlayabilme olanağı sunmaktadır (Şalvarlı & Kayışkan, 2022; Atlı, 2023; Aktaş & Çavuşoğlu, 2023). Yapay zekanın pazarlamaya entegre edilmesi, gelişmiş kişiselleştirme, iyileştirilmiş verimlilik ve veriye dayalı karar alma olanağı sağlayarak pazarlama faaliyetlerini dönüştürme potansiyeline sahiptir (Chen vd., 2021; Hicham, 2023; Kumar vd., 2019; ,Noranee & Othman, 2023; Davenport vd., 2019). Ayrıca, yapay zekâ Pazar bölümlendirme, hedef pazar seçimi ve konumlandırma gibi stratejik pazarlama kararlarının alınmasında da yardımcı olmaktadır (Aktaş & Çavuşoğlu, 2023; Kavut, 2022). Pazarlamada yapay zekanın kullanımı artmaya devam ettikçe, işletmelerin elde edeceği fırsatlar ve karşılaşacağı zorluklar arasında dikkatli bir şekilde gezinmesi, bu teknolojiden yararlanırken sorumluluk almaya ve etik ilkelere uygun hareket etmeye özen göstermesi önemlidir (Bruyn vd., 2020).

Pazarlama eylemlerinde, yapay zekâ, bireysel veya sinerjik olarak standardizasyon, kişiselleştirme ve ilişkiselleştirme gibi faydalar sağlayabilir (Şalvarlı & Kayışkan, 2022). Örneğin, yapay zekâ, dijital pazarlama stratejilerinde büyük veri analitiği, artırılmış gerçeklik, sanal gerçeklik ve nesnelerin interneti gibi teknolojilerin kullanımını mümkün kılmaktadır (Samsa, 2023). Pazarlama stratejisi aşamasında, yapay zekâ segmentasyon, hedefleme ve konumlandırma için kullanılabilirken, pazarlama eylem aşamasında, yapay zekâ standardizasyon, kişiselleştirme ve ilişkiselleştirme için kullanılabilir (Huang & Rust, 2020). Veri koruma, kişiselleştirmeyi müdahaleyle dengeleme, şeffaflık ve güveni sağlama gibi yapay zeka tabanlı pazarlamadaki etik hususlar, kâr ve tüketici güveni arasında uyumlu bir denge sağlamak için çok önemlidir (Bruyn vd., 2020).

Yapay zeka (AI), pazarlamacıların pazarlama stratejilerinin ve operasyonlarının çeşitli yönlerini iyileştirmeleri için kritik bir araç haline gelmiştir (Chen vd., 2021; Efendioğlu, 2023; Mao, 2023; Kiran, 2021). Yapay zekâ, pazarlamada çeşitli şekillerde kullanılabilir:

Kişiselleştirilmiş Pazarlama: Yapay zeka destekli dijital pazarlama, kampanyaları, kitleleri, kanalları ve müşteri davranışlarını optimize ederek performansı artırabilir (Suleiman vd., 2021).Yapay zekâ destekli teknolojiler, pazarlamacıların müşteri verilerini ve davranışlarını analiz ederek son derece kişiselleştirilmiş pazarlama kampanyaları oluşturmalarına yardımcı olabilir. Ayrıca kişiselleştirilmiş ürünler, hedefli reklamcılık ve özelleştirilmiş içerik sunumlarının üretilmesine de olanak sağlamaktadır. (Efendioğlu, 2023; Kiran, 2021; Hicham, 2023). Dijital pazarlama ve yapay zekânın sinerjisi, stratejileri, kişiselleştirmeyi ve deneyimleri dönüştürüyor ve yapay zekâ destekli analitikler, iyileştirilmiş kampanya sonuçları sağlıyor (Logalakshmi, 2023).

Öngörücü Analiz: Yapay zeka, büyük veriden yararlanarak bu verileri analiz etmek ve pazarlama kararlarını bilgilendirebilecek kalıpları, eğilimleri ve içgörüleri belirlemek için kullanılabilir (Chen vd., 2021; Mao, 2023; Yang vd., 2021). Yapay zekâ destekli araçlar ve algoritmalar, tüketici davranışları, tercihleri ve pazar eğilimleri hakkında önemli içgörüler sağlayabilir, şirketlerin veriye dayalı kararlar almasını, marka stratejilerini uyarlamasını ve müşteri deneyimlerini yükseltmesini sağlayabilir (Krisprimandoyo, 2023). Yapay zekâ, denetlenen makine öğrenimi ve iş süreci yönetimi araçları ile değerli hedef pazarların belirlenmesini destekleyebilir (Paesano, 2021). Bu sayede tüketici davranışını, tüketici talep ve istekleri öngörebilmek mümkün olabilmektedir. Ayrıca elde edilen bu bilgiler ile fiyatlandırma ve promosyon stratejileri optimize edilebilir. Örneğin, oto sigortada 2010 yılının ortasından itibaren akıllı sigortacılık gibi yeni iş modeli aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu iş modelinde kişinin araç kullanım durumuna göre yani kullanım bazlı sigorta ile kişiye özel fiyatlama yapılmaktadır (Tselentis vd., 2016). Bu model, müşterinin sürüşü hakkında bireysel düzeyde veri toplayan telematik ekipman ve büyük veri sayesinde mümkün olmuştur (Zozul'ov & Tsarova, 2020).

Otomatik Pazarlama Görevleri: Yapay zekâ, içerik oluşturma, sosyal medya yönetimi ve müşteri hizmetleri gibi çeşitli pazarlama görevlerini otomatikleştirebilir, verimliliği artırabilir ve insan hatalarını azaltabilir (Efendioğlu, 2023; Van Esch & Black, 2021).

Gelişmiş Müşteri Deneyimi: Yapay zekâ destekli sohbet robotları ve sanal asistanlar, müşteri hizmetlerini ve etkileşimini iyileştirebilir, müşteri sorularına kişiselleştirilmiş ve anında yanıtlar sağlayabilir (Moriuchi, 2019; Hicham, 2023). Örneğin, IKEA müşterilerinin satın alma işlemini gerçekleştirmeden önce mobilyalarının evlerinde nasıl görüneceğini görselleştirmeye olanak sağlayan sanal gerçeklik uygulaması kullanmaktadır. Benzer şekilde Sephora, müşterilerinin sanal olarak makyaj denemelerine imkân sağlayan bir sanal gerçeklik uygulaması geliştirmiştir (Dutt, 2023).

Gelişmiş Karar Alma: Yapay zekâ, pazarlamacıların içgörüler ve öneriler sağlayarak daha bilinçli ve veri odaklı kararlar almalarına yardımcı olabilir (Chen vd., 2021; Supriadi, 2024; Eriksson vd., 2020). Örneğin, McDonald's'ın restoranlarında AI (yapay zekâ) teknolojisine sahip dijital menü panosunun kullanılması ile müşteri yoğunluğunun olduğu durumlarda hızlı servis edilebilen ürünlere göre menü oluşturabiliyor veya mevcut hava koşullarına göre menü

ayarlaması yapılabiliyor. Örneğin sıcak havalarda soğuk içecekler ve dondurma hızlı bir şekilde menüde listeleniyor (Haleem vd, 2022).

İşbirlikçi Zekâ: Yapay zekâ, elde edilen verileri eyleme dönüştürülebilir. Elde edilen veriler müşteri içgörülere dönüştürülerek daha etkili satış stratejileri ve taktikleri geliştirilebilir. Yapay zekâ makineler ile pazarlamacıların birlikte çalışabilmesine olanak sağlayabilir. (Paschen vd, 2020; Eriksson vd, 2020). Örneğin, My Starbucks Idea ile Starbucks, müşterilerin yeni ürünleri, hizmetleri ve deneyimleri için kendi fikirlerini göndermelerine olanak tanıyan bir platform oluşturmuştur. Starbucks, bu platformu müşterilerinden geri bildirim ve fikir toplamak için kullanıyor ve bunları daha sonra ürün geliştirme ve pazarlama stratejilerine dâhil ediyor (Haleem vd, 2022).

Yapay zekânın pazarlamaya entegrasyonu, yapay zekâ destekli sosyal medya etkileyicilerinin ortaya çıkmasıyla tüketici katılım stratejilerinde bir değişime de olanak sağlamıştır (Yazdani, 2023). Bu, tüketici katılımını artırmak ve satın alma kararlarını etkilemek için yapay zekanın pazarlama stratejilerine giderek daha fazla entegre edilmesinin daha geniş eğilimiyle uyumludur (Chan vd., 2023). Yapay zekânın pazarlama stratejilerinde kullanılmasının artan kârlar, hizmet/ürün kalitesi, satış büyümesi ve müşteri memnuniyeti açısından organizasyonel performansı olumlu etkilemektedir (Wu & Monfort, 2022). Örneğin H&M, müşterilerin mükemmel kıyafeti bulmasına yardımcı olmak için yapay zekâ destekli bir sohbet robotu kullanırken, Domino's Pizza sipariş almak ve müşteri sorularını yanıtlamak için bir sohbet robotu kullanıyor (Dutt, 2023).

Yapay zekanın pazarlamaya dahil edilmesi, entegre dijital pazarlama, içerik pazarlaması, deneyimsel pazarlama, pazarlama operasyonları ve pazar araştırması (Ziakis, 2023) dahil olmak üzere çeşitli işlevsel alanları da dönüştürmektedir. Yapay zekâ, kişiselleştirilmiş pazarlamayı, öngörücü analitiği ve müşteri segmentasyonunu etkinleştirebilir, müşteri memnuniyetini artırabilir, elektronik ağızdan ağıza içgörüleri iyileştirebilir ve pazar performansını ölçebilir (Noranee & Othman, 2023; Logalakshmi, 2023). Dahası, pazarlamada yapay zekânın kullanımı, verimli üretim için öngörücü analitik uygulamaları, ürün ömrünü artırmak için kişiselleştirme ve israfı sınırlamak için sanal prova odaları ile sürdürülebilir ve yeşil pazarlama stratejileri için çıkarımlarda da bulunabilir (Rathore, 2019). Yapay zeka ve blok zinciri teknolojisinin entegrasyonu, pazarlama ile ilgili faaliyetlerde kurumsal yönetişimin ve uyuşmazlık çözümünün iyileştirilmesine de katkıda bulunabilir (Kumar vd., 2022).

Genel olarak, incelenen literatür, yapay zekanın kişiselleştirmeden ve müşteri içgörülerinden kampanya optimizasyonuna ve etik hususlara kadar pazarlamanın çeşitli yönleri üzerinde dönüştürücü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Pazarlamacılar, rekabette bir adım önde olmak, müşteri deneyimlerini geliştirmek, kârı arttırmak, rekabet avantajı ve Pazar büyümesini sağlamak için giderek daha fazla yapay zekâ destekli araç ve teknikleri kullanmaktadır.

SONUÇ

Yapay zekânın pazarlamada kullanımı her geçen gün giderek yaygınlaşmakta ve yapay zekâ teknolojisi kullanan işletmeler önemli avantajlar sağlamaktadır. İşletmeler için devrim

niteliğinde olan bu teknolojik yenilik robotik uygulamalar sayesinde insansı davranış özelliği göstermesi ve işlem yapabilme yeteneğiyle çalışanların işlerini kolaylaştırdığı gibi veri sistemleri aracılığıyla büyük miktarlarda doğru bilgi akışı sağlayarak işletmelere rekabet ve kârlılık gibi temel hedeflere ulaşmada üstünlük stratejisi sağlamaktadır (Sucu & Ataman, 2020). Yapay zekâ, hızlı analiz edebilme, sonuca varabilme, tahminde bulunabilme, öğrenebilme ve hatta kendi kendini düzeltebilme gibi özelliklere sahiptir. Bu özellikler sayesinde yapay zekâ, pazarlama kanallarında müşteri etkileşimini artırma, pazar tahminini ve otomasyonu geliştirme gibi alanlarda etkili bir şekilde kullanılabilmektedir (Şalvarlı & Kayışkan, 2022).

Şalvarlı & Kayışkan (2022), pazarlamada yapay zekâ kullanımı için üç aşamalı bir strateji önermektedir. Bu stratejilerden birincisi, müşteri etkileşimini artırmak için yapay zekânın konuşma arayüzleri, kişiselleştirilmiş öneriler ve otomatik yanıtlama gibi özelliklerinden yararlanılmasıdır. İkincisi strateji, pazar tahminini geliştirmek için yapay zekâ teknolojisinin büyük veri analizi, makine öğrenmesi ve doğal dil işleme gibi tekniklerinden faydalanılmasıdır. Üçüncü strateji ise pazarlama süreçlerini otomatikleştirmek için yapay zekanın karar destek sistemleri, optimizasyon algoritmaları ve iş akışı yönetimi gibi uygulamalarından yararlanılmasıdır. Yapay zekânın pazarlamada kullanımı, işletmelere önemli hız ve maliyet avantajları sağlamaktadır. Örneğin, e-ticaret sektöründe yapay zekâ uygulamaları sayesinde etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmaktadır (Güven & Güven, 2023). Ayrıca, yapay zekânın turizm pazarlamasında misafir ilişkileri, müşteri hizmetleri, müşteri verilerinin analizi ve kişiselleştirilmiş hizmet sunma gibi alanlarda kullanılabileceği belirtilmektedir (Ercan, 2020).

Pazarlama alanında yapay zekâ ile ilgili çalışmalar da giderek artmaktadır. Gelecekte, yapay zekâya ilişkin farklı odakların oluşturulacağı ve bu durumun pazarlama alanına zenginlik katacağı düşünülmektedir (Akyılmaz, 2022). Yapay zekâ, pazarlama alanında yeni bir aktör olarak karşımıza çıkmakta ve çeşitli şekillerde kullanılabilmektedir. Yapay zekâ, müşteri tercihlerinin keşfedilmesi, hedef müşteri segmentlerinin belirlenmesi, müşterilerle iletişim kurulması, dijital pazarlama stratejilerinin geliştirilmesi gibi alanlarda önemli katkılar sağlayabilmektedir (Şalvarlı & Kayışkan, 2022; Samsa, 2023).

Sonuç olarak, pazarlamada yapay zekânın uzun süreli kullanımının pazarlama manzarasını yeniden şekillendirmeye devam etmesi, kuruluşların müşteri katılımını artırmasını, hedefleme ve kişiselleştirmeyi iyileştirmesini, kampanya performansını optimize etmesini ve iş stratejilerinde inovasyonu ve büyümeyi yönlendirmesini sağlaması bekleniyor (Ziakis, 2023; Logalakshmi, 2023; Krisprimandoyo, 2023). Yapay zeka ve pazarlama arasındaki sinerji, rekabetçi dijital manzarada gelişmek isteyen işletmeler için muazzam fırsatlar sunmaktadır (Logalakshmi, 2023).

Ancak, yapay zekânın pazarlama alanında kullanılması beraberinde çeşitli etik hususları da gündeme getirmektedir. Veri gizliliği, algoritmik önyargı ve tüketici davranışının manipüle edilme potansiyeli konusundakş endişeler, dikkatli bir değerlendirme ve sağlam yönetişim çerçevelerinin uygulanmasını gerektirmektedir. Yapay zeka destekli pazarlama stratejilerinin

kullanımında şeffaflık ve hesap verilebilirliğin sürdürülmesi, tüketici güvenini oluşturmak ve bu güveni sürdürebilmek oldukça önemlidir (Bruyn vd., 2020).

KAYNAKÇA

Adalı, E., & Sığrı, Ü. (2022). E-ticaret sektöründe kullanılan dijital pazarlama araçlarının şirketlerin marka değerine etkileri üzerine nitel bir araştırma. *Pazarlama ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi*, *15*(1), 93-140. https://doi.org/10.15659/ppad.15.1.993212

Aktaş, M., & Çavuşoğlu, S. (2023). Pazarlamada Yapay Zekâ. *Dijitalleşme ve Pazarlama Araştırmaları*, 61.

Aktaş, Ö. (2024). Yapay Zekâ ve Influencer Pazarlamasının Kesişiminin Bibliyometrik Analiz ile İncelenmesi. *Güncel Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi*, *5*(2), 83-104.

Akyılmaz, B. (2022). Yapay zekâ ve tüketici davranışı alanındaki yayınların bibliyometrik analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *14*(1), 947-963.

Atlı, H. F. (2023). Pazarlama Araştırmalarında Yapay Zekâ (AI) ile Müşteri Deneyimi: Tüketici Davranışlarının Analizinde Yapay Zekâ Çözümleri. *Dijitalleşme ve Pazarlama Araştırmaları*, 75. https://doi.org/10.58830/ozgur.pub398.c1663

Bruyn, A., Viswanathan, V., Beh, Y., Brock, J., & Wangenheim, F. (2020). Artificial intelligence and marketing: pitfalls and opportunities. Journal of Interactive Marketing, 51(1), 91-105. https://doi.org/10.1016/j.intmar.2020.04.007

Chan, K., Kwon, J., & Kamal, R. (2023). Color effects on ai influencers' product recommendations. European Journal of Marketing, 57(9), 2290-2315. https://doi.org/10.1108/ejm-03-2022-0185

Chen, L., Jiang, M., Jia, F., & Liu, G. (2021). Artificial intelligence adoption in business-to-business marketing: toward a conceptual framework. Journal of Business and Industrial Marketing, 37(5), 1025-1044. https://doi.org/10.1108/jbim-09-2020-0448

Dahiya, R., & Gayatri. (2018). A research paper on digital marketing communication and consumer buying decision process: An empirical study in the Indian passenger car market. *Journal of Global Marketing*, *31*(2), 73-95.

Davenport, T., Guha, A., Grewal, D., & Breßgott, T. (2019). How artificial intelligence will change the future of marketing. Journal of the Academy of Marketing Science, 48(1), 24-42. https://doi.org/10.1007/s11747-019-00696-0

Dutt, V. (2023) Marketing 5.0: The Era of Technology and the Challenges Faced By It.

Ece, N. J. (2024). Yapay Zeka: Denizcilik Sektöründe Kullanımı Ve Swot Analizi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 30-51.

Efendioğlu, İ. (2023). The change of digital marketing with artificial intelligence. In *The 7th International Conference on Applied Research in Management, Economics and Accounting—2023. DOI* (Vol. 10).

Ercan, F. (2020). Turizm pazarlamasında yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı ve uygulama örnekleri. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, *23*(2), 394-410.

Eriksson, T., Bigi, A., & Bonera, M. (2020). Think with me, or think for me? On the future role of artificial intelligence in marketing strategy formulation. *The TQM Journal*, *32*(4), 795-814.

Gökerik, M., & Işık, E. (2023). Üniversite Öğrencilerinin Instagram'a Yönelik Algılarının Metafor Analizi İle İncelenmesi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *8*(3), 647-659.

Güven, H. and Güven, E. (2023). Use of artificial intelligence applications in e-commerce. International Journal of Management and Administration, 7(13), 69-94. https://doi.org/10.29064/ijma.1194949

Hacıhasanoğlu, Ö. Ü. P., & Akgün, Ö. Ü. Z. Yeni nesil pazarlama teknolojileri.

Haleem, A., Javaid, M., & Singh, R. P. (2022). An era of ChatGPT as a significant futuristic support tool: A study on features, abilities, and challenges. *BenchCouncil transactions on benchmarks, standards and evaluations*, *2*(4), 100089.

Hicham, N. (2023). Strategic framework for leveraging artificial intelligence in future marketing decision-making. Journal of Intelligent Management Decision, 2(3), 139-150. https://doi.org/10.56578/jimd020304

Huang, M. and Rust, R. (2020). A strategic framework for artificial intelligence in marketing. Journal of the Academy of Marketing Science, 49(1), 30-50. https://doi.org/10.1007/s11747-020-00749-9

Kavut, S. (2022). Türkiye'de yapay zekâ alanında yazılan tezlerin içerik analizi yöntemiyle incelenmesi. Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi, (41), 80-98. https://doi.org/10.17829/turcom.1051167

Kayacan, İ. (2023). Dijital pazarlama: web of science veri tabaninin bibliyometrik analizi. YADE, 8(1), 53-64. https://doi.org/10.57120/yalvac.1256555

Kiran, K. (2021). The transformation of marketing by ai. *Journal of University of Shanghai for Science and Technology*, *23*(08), 391-410.

Kotler, P., Kartjaya, H., & Setiawan, I. (2021). Marketing 5.0 Technology for Humanity. John Wiley & Sons Inc, New Jersey: US.

Krisprimandoyo, D. (2023). Optimizing corporate branding: the role of artificial intelligence in business transformation of iqos. J. Ris. Multidisip. Inov. Tech., 2(01), 283-306. https://doi.org/10.59653/jimat.v2i01.482

Kumar, S., Lim, W., Sivarajah, U., & Kaur, J. (2022). Artificial intelligence and blockchain integration in business: trends from a bibliometric-content analysis. Information Systems Frontiers. https://doi.org/10.1007/s10796-022-10279-0

Kumar, V., Rajan, B., Venkatesan, R., & Lecinski, J. (2019). Understanding the role of artificial intelligence in personalized engagement marketing. California Management Review, 61(4), 135-155. https://doi.org/10.1177/0008125619859317

Lee, Y. I., & Trim, P. R. (2022). Enhancing marketing provision through increased online safety that imbues consumer confidence: coupling AI and ML with the AIDA Model. *Big Data and Cognitive Computing*, *6*(3), 78. https://doi.org/10.3390/bdcc6030078

Logalakshmi, S. (2023). Carving a brighter path with synergy of digital marketing & ai. International Journal of Trendy Research in Engineering and Technology, 07(05), 18-24. https://doi.org/10.54473/ijtret.2023.7505

Mandapuram, M. (2020). Application of artificial intelligence (ai) technologies to accelerate market segmentation. Global Disclosure of Economics and Business, 9(2), 141-150. https://doi.org/10.18034/gdeb.v9i2.662

Mao, Y. (2023). Current state and future development of artificial intelligence in marketing. *Applied and Computational Engineering*, *6*(1), 536-541.

Moriuchi, E. (2019). Okay, Google!: An empirical study on voice assistants on consumer engagement and loyalty. *Psychology & Marketing*, *36*(5), 489-501.

Noranee, S. & Othman, A. (2023). Understanding consumer sentiments: exploring the role of artificial intelligence in marketing. Jmm17 Jurnal Ilmu Ekonomi Dan Manajemen, 10(1), 15-23. https://doi.org/10.30996/jmm17.v10i1.8690

Özatar, A. B. (2023). Gıda Perakendeciliğinde Fijital Pazarlama Uygulamaları Kullanım İsteği Üzerine Bir Araştırma: Amazon Go Örneği. *Beykoz Akademi Dergisi*, *11*(1), 407-428.

Paesano, A. (2023). Artificial intelligence and creative activities inside organizational behavior. *International Journal of Organizational Analysis*, *31*(5), 1694-1723. https://doi.org/10.1108/ijoa-09-2020-2421

Paschen, J., Wilson, M., & Ferreira, J. J. (2020). Collaborative intelligence: How human and artificial intelligence create value along the B2B sales funnel. *Business Horizons*, *63*(3), 403-414.

Rathore, B. (2019). From Trendy to Green: Exploring AI's Role in Sustainable Fashion Marketing. *International Journal of New Media Studies: International Peer Reviewed Scholarly Indexed Journal*, *6*(2), 12-22. https://doi.org/10.58972/eiprmj.v6i2y19.120

Samsa, Ç. (2023). Dijital pazarlamanın evrimi. *Pazarlamanın Dijital Dönüşümü: Pazarlama 5.0*, 1.

Supriadi, A. (2024). The Impact of Artificial Intelligence (AI) on Marketing Strategy. *Management Studies and Business Journal (PRODUCTIVITY)*, *1*(1), 146-153.

Şalvarlı, M. and Kayışkan, D. (2022). An overview of the emerging role of artificial intelligence in marketing. İzmir Yönetim Dergisi, 2(2), 106-115. https://doi.org/10.56203/iyd.1052548

Şalvarlı, M. S., & Kayışkan, D. (2022). Pazarlama Alanında Yapay Zekânın Gelişen Rolüne Genel Bir Bakış. *İzmir Yönetim Dergisi*, *2*(2), 106-115.

Sucu, İ., & Ataman, E. (2020). Dijital Evrenin Yeni Dünyası Olarak Yapay Zekâ ve Her Filmi Üzerine Bir Çalışma. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, *4*(1), 40-52.

Tselentis, D. I., Yannis, G., & Vlahogianni, E. I. (2016). Innovative insurance schemes: pay as/how you drive. *Transportation Research Procedia*, *14*, 362-371.

Van Esch, P., & Stewart Black, J. (2021). Artificial intelligence (AI): revolutionizing digital marketing. *Australasian Marketing Journal*, *29*(3), 199-203.

Wongmonta, S. (2021). Marketing 5.0: The era of technology for humanity with a collaboration of humans and machines. Nimitmai Review Journal, 4(1), 83-97.

Wu, C. W., & Monfort, A. (2023). Role of artificial intelligence in marketing strategies and performance. *Psychology & Marketing*, *40*(3), 484-496. https://doi.org/10.1002/mar.21737

Yang, X., Li, H., Ni, L., & Li, T. (2021). Application of artificial intelligence in precision marketing. *Journal of Organizational and End User Computing (JOEUC)*, *33*(4), 209-219.

Yazdani, A., & Darbani, S. (2023). The Impact of AI on Trends, Design, and Consumer Behavior. *AI and Tech in Behavioral and Social Sciences*, *1*(4), 4-10.

Ziakis, C. (2023). Artificial intelligence in digital marketing: insights from a comprehensive review. Information, 14(12), 664. https://doi.org/10.3390/info14120664

Ziakis, C. (2023). Artificial intelligence in digital marketing: insights from a comprehensive review. Information, 14(12), 664. https://doi.org/10.3390/info14120664

Zozul'ov, O., & Tsarova, T. (2020). The marketing epochs by key elements of enterprisecompetitiveness. *Економічний вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*, (17).

TÜRKİYE'DE AİLE DANIŞMANLIĞI/TERAPİSİ UYGULAMALARININ GELECEĞİ: 2024 PERSPEKTİFİ

Doçent Dr. Mehmet BOYACI

İstanbul Medeniyet Üniversitesi,

mehmet.boyaci@medeniyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6980-4857

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'de aile danışmanlığı ve terapisi uygulamalarının tarihsel gelişimini, mevcut durumunu ve gelecekteki potansiyel yenilikleri ele almaktadır. Aile, bireylerin temel destek kaynağı olmasının yanı sıra, toplumun en küçük sosyal birimi olarak kritik bir role sahiptir. Ancak, modernleşme, ekonomik faktörler ve toplumsal değişim, aile yapıları üzerinde önemli etkiler yaratarak çeşitli sorunlara yol açmaktadır. Türkiye'de aile danışmanlığı uygulamaları, Batı'daki yaklaşımlardan etkilenmekle birlikte, kendine özgü kültürel ve sosyal dinamikler barındırmaktadır. Çalışmada, aile danışmanlığı alanındaki eğitim ve mesleki standartların durumu, karşılaşılan sorunlar ve gelişim alanları tartışılmaktadır. Ayrıca, dijital teknolojilerin entegrasyonu, kültürel duyarlılık ve uluslararası iyi uygulama örneklerinden faydalanma gibi gelecekteki fırsatlara da vurgu yapılmaktadır. Eğitim programlarının standartlaştırılması, mesleki etik kuralların güçlendirilmesi ve kültürel uyarlamaların geliştirilmesi, Türkiye'de aile danışmanlığı uygulamalarının daha etkili ve sürdürülebilir hale gelmesi için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda, ulusal düzeyde politika destekleri ve multidisipliner yaklaşımlar önerilmektedir. Çalışma, Türkiye'ye özgü bir perspektifle aile danışmanlığı uygulamalarını analiz ederek, alan uzmanları ve politika yapıcılar için yol gösterici öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile danışmanlığı, aile terapisi, çift terapisi, evlilik danışmanlığı.

THE FUTURE OF FAMILY COUNSELING/THERAPY PRACTICES IN TURKEY: 2024 PERSPECTIVE

Abstract

This study examines the historical development, current state, and future potential of family counseling and therapy practices in Turkey. As the primary support system for individuals and the smallest social unit of society, families play a critical role. However, modernization, economic factors, and societal changes significantly impact family structures, leading to various challenges. Family counseling practices in Turkey, while influenced by Western approaches, also incorporate unique cultural and social dynamics. The study discusses the

status of education and professional standards, challenges encountered, and areas for development in family counseling. Furthermore, it highlights future opportunities such as the integration of digital technologies, cultural sensitivity, and the adaptation of international best practices. Standardizing educational programs, strengthening professional ethics, and developing culturally tailored approaches are crucial for enhancing the effectiveness and sustainability of family counseling practices in Turkey. National-level policy support and multidisciplinary collaborations are also recommended. By analyzing family counseling practices from a Turkey-specific perspective, the study provides actionable insights and recommendations for professionals and policymakers in the field.

Keywords: Family counseling, family therapy, couple therapy, marriage counseling.

Giriş

Aile, bireylerin temel psikososyal destek kaynağı ve toplumun en küçük örgütlenme birimidir. Ancak, toplumsal değişim, modernleşme, ekonomik ve kültürel faktörler gibi birçok dinamik, aile yapıları üzerinde derin etkiler bırakmakta ve aile içi çatışmalara, iletişim sorunlarına ve bireylerin duygusal dengesizliğine yol açabilmektedir (Erdoğan, 2019; Nar, 2023). Bu noktada aile danışmanlığı ve terapisi, ailelerin bu tür sorunlarla başa çıkma becerilerini geliştirmek, aile içi dinamikleri iyileştirmek ve bireylerin refahını artırmak için kritik bir alan olarak öne çıkmaktadır (Kılıç & Özkan, 2015; Taştan, 2018).

Türkiye'de aile danışmanlığı uygulamaları, modern psikoloji ve sosyoloji çerçevesinde ele alınan bir alan olmasına rağmen, toplumsal ve kültürel dinamiklere uygun özgün bir yapıya sahiptir. Geleneksel aile yapısının kültürel kodları ile modern danışmanlık tekniklerinin entegrasyonu, bu alanın gelişiminde önemli bir belirleyici olmaktadır (Özburun, 2018; Kitapçıoğlu & Tabur, 2024). Son yıllarda, çift terapisi, ebeveynlik danışmanlığı ve çocuk odaklı yaklaşımlar gibi özel alanlarda hızlı bir gelişme kaydedilmiştir. Bununla birlikte, mesleki standartların eksik oluşu, yeterli eğitim programlarının sınırlılığı ve kültürel duyarlılığın tam anlamıyla geliştirilememiş olması, bu alanda çözülmesi gereken temel sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır (Algan, 2016; Baygül, 2020).

Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği, Türkiye'de aile danışmanlığı ve rehberlik alanında önemli bir rol oynamaktadır. Dernek, aile danışmanlığı hizmetlerinin mesleki standartlarının belirlenmesi, eğitim programlarının geliştirilmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması konularında aktif çalışmalar yürütmektedir. Ayrıca, dernek tarafından düzenlenen sempozyumlar ve yayınlanan rehberler, bu alandaki teorik ve uygulamalı bilgi birikimine katkı sağlamaktadır. Derneğin öncülüğünde gerçekleştirilen eğitim ve farkındalık çalışmaları, danışmanlık hizmetlerinin yaygınlaşmasında önemli bir etken olmuştur.

2024 yılı itibarıyla, aile danışmanlığı alanında dijital teknolojilerin entegrasyonu, kültüre duyarlı yaklaşımların çoğaltılması ve uluslararası iyi uygulama örneklerinden faydalanılması gibi yeni ufuklar öngörülmektedir. Bu çalışma, Türkiye'de aile danışmanlığı uygulamalarının tarihsel gelişimini, mevcut durumunu ve geleceğini ele almak amacıyla hazırlanmıştır. Ayrıca,

aile danışmanlığı hizmetlerinin daha etkili ve sürdürülebilir hale getirilmesi için öneriler sunulacaktır. Literatürdeki çalışmaların analizi ve Türkiye'ye özgü çözümlerle, bu alanda çalışan uzmanların ve politika yapıcıların yönlendirilmesi hedeflenmektedir (Demirbilek, 2016; Ağırbaş, 2017).

Aile Danışmanlığı/Terapisinin Türkiye'deki Tarihsel Gelişimi

Türkiye'de aile danışmanlığı ve terapisi, Batı dünyasındaki gelişmelerden etkilenerek 20. yüzyılın ortalarında gündeme gelmeye başlamıştır. İlk yıllarda, aile içi sorunlara yönelik bireysel terapiler ve rehberlik hizmetleri sınırlı bir şekilde sunulmuş, ancak bu alana yönelik sistematik bir yaklaşım geliştirilmemiştir (Kılıç & Özkan, 2015). 1980'lerden itibaren Türkiye'de toplumsal değişimlerin etkisiyle boşanma oranlarının artışı, aile içi iletişim sorunlarının çoğalması ve bireylerin psikolojik ihtiyaçlarının daha görünür hale gelmesi, aile danışmanlığına olan ihtiyacı artırmıştır.

1990'lı yıllarda, aile danışmanlığı hizmetleri daha kurumsal bir çerçevede ele alınmaya başlanmış ve üniversitelerde aile terapisi ile ilgili akademik çalışmalar yapılmaya başlamıştır. Bu dönemde, uluslararası alanda kullanılan modellerin Türk aile yapısına uyarlanması önem kazanmıştır. Özellikle Bowen Aile Terapisi, Yapısal Aile Terapisi ve Çözüm Odaklı Kısa Süreli Terapi gibi yaklaşımlar, Türkiye'deki aile danışmanları tarafından uygulamaya adapte edilmiştir (Demirbilek, 2016).

2000'li yıllarda, aile danışmanlığı alanında önemli yasal düzenlemeler yapılmış ve bu hizmetlerin standartlaştırılması için çeşitli yönetmelikler yayınlanmıştır. 2012 yılında çıkarılan Aile Danışmanlığı Yönetmeliği, bu alandaki mesleki standartların belirlenmesinde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Özburun, 2018). Aynı dönemde, üniversitelerde aile terapisi üzerine yüksek lisans ve sertifika programlarının sayısı artmış, uzmanlaşmış profesyonellerin yetiştirilmesine yönelik adımlar atılmıştır.

Son yıllarda, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (PDR-DER) gibi kurumların öncülüğünde düzenlenen eğitimler, sempozyumlar ve araştırmalar, aile danışmanlığı hizmetlerinin kalitesini artırmıştır. Bunun yanı sıra, kültürel faktörlerin dikkate alındığı yaklaşımlar ve dijitalleşmenin getirdiği yenilikler, Türkiye'de aile danışmanlığının gelişimine katkı sağlamıştır (Nar, 2023; Taştan, 2024).

Günümüzde aile danışmanlığı, bireylerin ve ailelerin karşılaştıkları karmaşık sorunlara yönelik kapsamlı çözümler sunan, giderek daha yaygınlaşan bir meslek alanı haline gelmiştir. Türkiye'nin sosyokültürel yapısına uygun modellerin geliştirilmesi ve bu alandaki eğitimin daha yaygın hale getirilmesi, aile danışmanlığının geleceği açısından kritik önem taşımaktadır. Aşağıda Çizelge 1'de Türkiye'de 2024 itibariyle mevcut durum ve karşılaşılan sorun alanları listelenmiştir.

Çizelge1. Güncel Durum ve Karşılaşılan Sorunlar

Kategoriler	Mevcut Durum	Karşılaşılan Sorunlar
Eğitim ve Mesleki Standartlar	Aile danışmanlığı eğitimi için lisansüstü programlar ve kısa süreli sertifika programları mevcuttur.	Eğitimlerin standartlaşmaması, uygulamada teorik bilgi eksiklikleri, yeterli staj ve süpervizyon olanaklarının sınırlı olması.
Hukuki Çerçeve	2012'de çıkan Aile Danışmanlığı Yönetmeliği, mesleki uygulamaları düzenlemektedir.	Yönetmeliğin uygulamadaki yetersizlikleri, mesleki kimliğin netleşmemesi, yasal korumanın sınırlı olması.
Mesleki Kimlik ve İtibar	Aile danışmanlığı, toplumda giderek daha fazla tanınmaktadır.	Danışmanlık hizmetlerinin psikoterapiyle karıştırılması, uzmanlık alanlarının belirsizliği.
Kültürel Uyum ve Duyarlılık	Türkiye'nin kültürel çeşitliliği göz önüne alınarak yerel ve aile temelli yaklaşımlar geliştirilmektedir.	Danışmanlık süreçlerinde kültürel duyarlılığın yetersiz olması, batılı modellerin doğrudan uygulanması.
Dijitalleşme ve Teknoloji	Online aile danışmanlığı uygulamaları yaygınlaşmaktadır.	Dijital hizmetlerin etik sorunları, mahremiyet ve güvenlik endişeleri, altyapı eksiklikleri.
Finansal ve Kurumsal Destek	Kamu kurumları ve özel sektör tarafından aile danışmanlığı hizmetleri sağlanmaktadır.	Kamu desteğinin sınırlı olması, hizmetlerin ücretli olması nedeniyle herkesin erişememesi.

2024 Perspektifi: Gelişim Alanları ve Potansiyel Yenilikler

Aile danışmanlığı/terapisi, uluslararası düzeyde hızla gelişmekte ve teknolojik yenilikler, kültürel duyarlılık yaklaşımları ve multidisipliner iş birliği gibi yeni alanlarda potansiyel vaat etmektedir. Türkiye'de bu yeniliklerin benimsenmesi ve uygulanması, alanın daha geniş bir etki alanına ulaşmasına katkı sağlayabilir.

- **Dijital Teknolojilerin Entegrasyonu:** Dijitalleşme, danışmanlık süreçlerini dönüştürerek çevrim içi platformlar aracılığıyla ailelere daha geniş ölçekte erişim sağlama fırsatı sunmaktadır (McAdams & Keener, 2022). Özellikle COVID-19 pandemisi sırasında çevrim içi danışmanlık hizmetlerinin artışı, bu yöntemin etkinliğini ortaya koymuştur. Türkiye'de çevrim içi danışmanlık hizmetlerinin etik standartlar çerçevesinde yaygınlaştırılması, hizmet erişimini artırabilir (Algan, 2016).

- **Kültüre Duyarlı Yaklaşımlar:** Aile dinamikleri, kültürel bağlamdan ayrı düşünülemez. Uluslararası literatürde, kültürel uyarlamalar yapılarak uygulanan danışmanlık yöntemlerinin etkili olduğu belirtilmektedir (Sue & Sue, 2016). Türkiye'de aile yapılarının ve kültürel normların danışmanlık süreçlerine entegrasyonu, hizmetlerin etkisini artırabilir.
- **Multidisipliner Yaklaşımlar:** Aile danışmanlığı/terapisi alanında multidisipliner iş birliği, uluslararası literatürde etkili bir strateji olarak gösterilmektedir (Goldenberg & Goldenberg, 2021). Türkiye'de sağlık, eğitim ve sosyal hizmetler alanlarındaki uzmanlarla iş birliği, aile danışmanlığı hizmetlerinin daha geniş bir perspektifle ele alınmasını sağlayabilir.
- **Eğitim ve Sürekli Mesleki Gelişim:** Uluslararası uygulamalarda, aile danışmanlarının mesleki gelişimini desteklemek için sürekli eğitim programlarının uygulanması önerilmektedir (Nichols & Davis, 2020). Türkiye'de PDR-DER ve üniversiteler öncülüğünde geliştirilen eğitim programları, bu ihtiyacı karşılamaya yönelik önemli adımlar olabilir.**Araştırma ve Veri Odaklı Yaklaşım:** Literatürde, kanıta dayalı uygulamaların danışmanlık hizmetlerinin kalitesini artırdığı belirtilmektedir (Bavelas et al., 2017). Türkiye'de ulusal ölçekte aile danışmanlığı süreçlerinin etkinliğini değerlendiren araştırmaların artırılması, alanın bilimsel temellerini güçlendirebilir.

Sonuç olarak, 2024 perspektifiyle Türkiye'de aile danışmanlığı/terapisi alanında dijitalleşme, kültürel duyarlılık, multidisipliner iş birliği, eğitim ve araştırma gibi alanlarda gelişim sağlanması, hizmetlerin daha etkili ve sürdürülebilir olmasına katkıda bulunacaktır. Bu yeniliklerin uluslararası iyi uygulama örnekleriyle desteklenmesi, Türkiye'de aile danışmanlığı hizmetlerinin geleceği açısından önemli bir adım olacaktır.

Türkiye'ye Özgü Kültürel ve Sosyal Dinamikler

Türkiye, Batı ve Doğu kültürlerinin birleşim noktası olarak eşsiz bir sosyal ve kültürel yapıya sahiptir. Bu durum, aile yapısı ve aile danışmanlığı/terapisi uygulamaları açısından belirgin etkiler yaratmaktadır. Türk toplumunda aile, sosyal yaşamın merkezinde yer alır ve bireylerin yaşamları boyunca önemli bir destek sistemi olarak işlev görür. Ancak, geleneksel ve modern değerler arasındaki çatışma, aile yapısında değişimlere neden olmuş ve bu durum, aile danışmanlığına olan ihtiyacı artırmıştır (Nar, 2023; Özburun, 2018).

- **Aile Yapısının Geleneksel Özellikleri:** Türk aile yapısında genellikle ataerkil ve geniş aile modelleri baskın bir rol oynar. Bu durum, aile üyelerinin karar alma süreçlerinde kolektif bir yapıyı öne çıkarırken, bireysel tercihlerin göz ardı edilmesine neden olabilir (Kılıç & Özkan, 2015). Özellikle kırsal bölgelerde, geleneksel değerler hâlâ güçlü bir şekilde etkisini sürdürmekte, bu da aile içi sorunların genellikle "aile içinde çözülmesi" gerektiği anlayışını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte, kentsel alanlarda

çekirdek aile modelinin yaygınlaşması ve kadınların işgücüne katılımının artması, yeni dinamikler ve sorunlar doğurmuştur (Algan, 2016).

- **Kültürel Faktörler ve Danışmanlık Süreci:** Kültürel bağlam, aile danışmanlığı/terapisi sürecinde dikkate alınması gereken önemli bir unsurdur. Türk toplumunda, danışmanlık hizmetlerine yönelik önyargılar ve damgalama, bu hizmetlere erişimi sınırlayan önemli engeller arasında yer almaktadır. Özellikle erkeklerin danışmanlık sürecine katılımı, ataerkil rollerin etkisiyle düşük kalmaktadır (Taştan, 2019). Bunun yanı sıra, Türk toplumunda saygı, hiyerarşi ve yüz kaybı gibi kavramlar, danışmanlık sürecindeki iletişim ve işbirliğini şekillendiren temel dinamiklerdir (Demirbilek, 2016).
- **Sosyal Değişimler ve Yeni Gereksinimler:** Türkiye'nin hızlı kentleşme ve modernleşme süreçleri, aile dinamiklerinde önemli değişimlere yol açmıştır. Göç olgusu, farklı kültürlerden bireylerin bir arada yaşamasını sağlayarak kültürel etkileşimi artırmıştır. Ancak bu durum, aynı zamanda kimlik çatışmaları ve kültürel adaptasyon sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Ağırbaş, 2017). Modern yaşamın getirdiği stres faktörleri, aile üyeleri arasındaki iletişim sorunlarını artırmış ve danışmanlık hizmetlerine olan ihtiyacı daha belirgin hale getirmiştir.
- **Türkiye'ye Özgü Yaklaşımlar ve İhtiyaçlar:** Türk aile danışmanlığı/terapisi uygulamalarında, kültürel duyarlılığın artırılması ve Türkiye'ye özgü modellerin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır. Örneğin, Batı kökenli terapötik yaklaşımların, Türk toplumunun değerleri ve sosyal yapısıyla uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, geniş aile üyelerinin danışmanlık süreçlerine entegrasyonu ve toplumsal normların danışmanlık hedeflerine uygun şekilde ele alınması, sürecin başarısını artırabilir (Baygül, 2020).

Sonuç olarak, Türkiye'ye özgü kültürel ve sosyal dinamiklerin aile danışmanlığı/terapisi süreçlerine entegrasyonu, hem bireylerin hem de ailelerin ihtiyaçlarına daha etkili bir şekilde cevap verilmesini sağlayacaktır. Bu doğrultuda, danışmanlık hizmetlerinin yerel bağlamda daha erişilebilir ve işlevsel hale getirilmesi için kültürel ve sosyal faktörlerin derinlemesine analiz edilmesi gerekmektedir.

Üniversitelerdeki Eğitim Programlarının Durumu

Türkiye'de aile danışmanlığı/terapisi eğitimi, lisans ve lisansüstü düzeyde çeşitli programlarla sunulmaktadır. Ancak bu programlar, genellikle psikolojik danışma ve rehberlik (PDR), sosyal hizmet, psikoloji ve tıp gibi farklı disiplinlerin altında yer almakta ve birbirinden farklı müfredatlara sahiptir. Üniversitelerdeki bu çeşitlilik, standart bir eğitim çerçevesinin eksikliğine işaret etmektedir (Kılıç & Özkan, 2015). Eğitim programlarında teorik derslerin ağırlıklı olduğu, uygulamalı eğitimlerin ise sınırlı kaldığı belirtilmiştir. Bunun yanı sıra, aile danışmanlığı alanında ihtisaslaşmayı teşvik eden doktora programlarının sayısının artırılması gerektiği vurgulanmaktadır (Baygül, 2020).

Mesleki Standartlar ve Etik Kurallar

Mesleki standartların oluşturulması, aile danışmanlığı/terapisi hizmetlerinin güvenilirliğini ve etkinliğini artıran temel unsurlardan biridir. Türkiye'de, aile danışmanlığı uygulamalarında Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği (PDR-DER) ve Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği gibi meslek kuruluşlarının katkılarıyla çeşitli etik rehberler ve mesleki standartlar geliştirilmiştir. Ancak, bu standartların uygulamada yeterince denetlenemediği ve mesleki etik ihlallerinin önlenmesi için daha güçlü bir düzenleyici çerçeveye ihtiyaç olduğu belirtilmektedir (Demirbilek, 2016).

Uzmanların Sürekli Mesleki Gelişim İhtiyaçları

Aile danışmanları ve terapistleri, sürekli mesleki gelişimlerini desteklemek için ileri düzey eğitimlere ve sertifikasyon programlarına ihtiyaç duymaktadır. Güncel teoriler ve teknikler hakkında bilgi sahibi olmak, dijital danışmanlık araçlarının kullanımı ve kültürel duyarlılık gibi konular, bu mesleğin dinamik doğası içinde sürekli gelişim gerektiren alanlar arasında yer almaktadır (Nar, 2023). Bu bağlamda, uluslararası düzeyde geçerli sertifikasyon sistemlerinin Türkiye'de de yaygınlaştırılması önemlidir.

Türkiye'deki Uygulamalar ile Diğer Ülkelerdeki Uygulamaların Karşılaştırılması

Uluslararası düzeyde, aile danışmanlığı/terapisi hizmetlerinin sunumunda mesleki standartların oturmuş olduğu ve geniş bir hizmet yelpazesinin bulunduğu gözlemlenmektedir. Örneğin, ABD'de American Association for Marriage and Family Therapy (AAMFT) gibi kuruluşlar, mesleki standartlar ve sertifikasyon süreçlerinde lider bir rol üstlenmektedir (Gladding, 2015). Türkiye'de ise bu tür bir yapı henüz tam anlamıyla geliştirilmemiştir ve bu durum, mesleki standartların uygulanmasında zorluklara yol açmaktadır (Özburun, 2018).

Uluslararası İyi Uygulama Örnekleri

Uluslararası bağlamda, çözüm odaklı kısa süreli terapi (Solution-Focused Brief Therapy) ve yapılandırılmış aile terapisi (Structured Family Therapy) gibi yaklaşımlar, etkili sonuçlar sağlayan yöntemler olarak öne çıkmaktadır (Nichols & Davis, 2020). Bu uygulamaların Türkiye'ye uyarlanması, kültürel bağlam göz önünde bulundurularak gerçekleştirildiğinde, daha etkili sonuçlar doğurabilir. Ayrıca, online terapi hizmetlerinin yaygınlaşması, uluslararası alandaki önemli bir trend olarak dikkat çekmekte ve Türkiye için önemli bir gelişim alanı sunmaktadır (Edman, 2024).

Türkiye'ye Özgü Geliştirme Stratejileri

Türkiye'de aile danışmanlığı/terapisi uygulamalarının geliştirilmesi için uluslararası standartların yerel bağlama uyarlanması ve kültürel duyarlılığın artırılması gerekmektedir. Eğitim programlarının güçlendirilmesi, meslek içi eğitimlerin artırılması ve danışmanlık süreçlerine kültürel değerlere uygun stratejilerin entegrasyonu, bu alandaki gelişim için önemli adımlardır. Ayrıca, kamu ve özel sektör iş birliğinin güçlendirilmesi ve ulusal politika çerçevelerinin oluşturulması, Türkiye'de aile danışmanlığı hizmetlerinin daha erişilebilir ve etkin hale gelmesini sağlayabilir (Ağırbaş, 2017).

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, Türkiye'de aile danışmanlığı/terapisi uygulamalarının tarihsel gelişimini, güncel durumunu, karşılaşılan sorunlarını ve gelecekteki gelişim alanlarını ele almıştır. Ulusal ve uluslararası literatür ışığında yapılan değerlendirmeler, aile danışmanlığı hizmetlerinin Türkiye'deki mevcut durumunu güçlendirmek için kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır.

Aile Danışmanlığı/Terapisi Uygulamalarının Güçlendirilmesi İçin Öneriler

- **Eğitim ve Mesleki Gelişim:** Üniversitelerdeki programların standartlaştırılması ve mesleki eğitimlerin uygulamalı içeriklerle desteklenmesi.
- **Etik Standartlar ve Denetim:** Mesleki etik kuralların uygulanabilirliğini artırmak için düzenleyici mekanizmaların güçlendirilmesi.
- **Kültürel Uyarlama:** Batı kökenli yaklaşımların Türkiye'ye özgü kültürel bağlamda yeniden yapılandırılması.
- **Teknolojik Entegrasyon:** Dijital danışmanlık hizmetlerinin altyapısının geliştirilmesi ve online terapi uygulamalarının yaygınlaştırılması.
- **Politika Desteği:** Kamu ve özel sektör iş birliğiyle ulusal düzeyde aile danışmanlığı/terapisi politikalarının oluşturulması ve desteklenmesi.

Gelecekte Yapılması Gereken Araştırmalar ve Politikalar

- Türkiye'ye özgü aile danışmanlığı modellerinin geliştirilmesi üzerine nitel ve nicel araştırmalar.
- Dijital terapilerin etkinliği ve erişilebilirliği üzerine çalışmalar.
- Aile danışmanlığı/terapisi uygulamalarının toplumsal etkilerini inceleyen uzun dönemli projeler.

KAYNAKÇA

Ağırbaş, G. (2017). Göç ve aile dinamikleri: Kültürel uyum ve kimlik çatışmaları üzerine etkiler. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Yayınları.

Algan, B. (2016). Aile danışmanlığı uygulamaları: Teorik ve pratik yaklaşımlar. Ankara: Psikoterapi Yayınları.

Baygül, S. (2020). Aile terapisi ve toplumsal normlar: Türkiye'deki uygulamaların değerlendirilmesi. Türk Psikoloji Dergisi, 35(2), 12–25.

Bavelas, J. B., De Jong, P., & Berg, I. K. (2017). Solution-focused brief therapy: Key principles and current practice. Journal of Marital and Family Therapy, 43(1), 20–31. https://doi.org/10.1111/jmft.12189

Boyacı, M. (2020). *Aile danışmanlığında kuram uygulama ve araştırma.* Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.

Demirbilek, Z. (2016). Aile danışmanlığı ve mesleki standartlar: Türkiye'deki mevcut durum. *Psikolojik Danışmanlık Araştırmaları Dergisi*, 24(3), 45–58.

Erdoğan, M. (2019). Modernleşme ve aile yapıları üzerindeki etkileri. *Sosyolojik Araştırmalar Dergisi*, 28(1), 89–102.

Gladding, S. T. (2015). *Family therapy: History, theory, and practice* (6th ed.). Boston: Pearson Education.

Kılıç, M., & Özkan, A. (2015). Aile danışmanlığı eğitim programlarının analizi: Teorik ve pratik zorluklar. *Psikoterapi Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 125–139.

Kitapçıoğlu, S., & Tabur, S. T. (2024). Türkiye'de Aile Terapisi Uygulamalarının Kültürel Bağlamda Değerlendirilmesi. *Psikoloji Araştırmaları*, *2*(1), 25-32.

McAdams, C. R., & Keener, H. J. (2022). Ethical considerations in digital family counseling. *Journal of Counseling Ethics*, 47(1), 15–32. https://doi.org/10.1002/jce.12456

Nar, T. (2023). Türk aile yapısında değişim ve danışmanlık ihtiyacı. *Sosyokültürel Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 34–48.

Nichols, M. P., & Davis, S. D. (2020). *Family therapy: Concepts and methods* (12th ed.). Boston: Pearson.

Özburun, A. (2018). Türkiye'de aile danışmanlığı ve terapisi: Hukuki ve etik çerçeve. *Adli Psikoloji Dergisi*, 15(4), 101–120.

Sue, D. W., & Sue, D. (2016). *Counseling the culturally diverse: Theory and practice* (7th ed.). Hoboken, NJ: Wiley.

Taştan, H. (2018). Türkiye'de çift terapisi uygulamaları: Kültürel ve toplumsal bağlamda bir değerlendirme. *Aile Terapisi Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 55–70.

Taştan, H. (2024). Dijitalleşen dünyada aile danışmanlığı: Türkiye örneği. *Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 19(1), 23–38.

ÇÖZÜM ODAKLI KISA SÜRELİ AİLE DANIŞMANLIĞI/TERAPİSİ UYGULAMASI: BİR VAKA SUNUMU

Doçent Dr. Mehmet BOYACI
İstanbul Medeniyet Üniversitesi,
mehmet.boyaci@medeniyet.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-6980-4857

ÖZET

Bu çalışma, Çözüm Odaklı Aile Danışmanlığı/Terapisi yaklaşımını örneklemek amacıyla Çetin Ailesi'ne yönelik beş oturumluk bir danışmanlık sürecini ele almaktadır. Çözüm odaklı yaklaşım, aile bireylerinin güçlü yönlerine odaklanarak, problemlerden ziyade çözümlere ve olumlu değişimlere yönelmeyi hedefler. Araştırmada, aile içi iletişim sorunları, eşler arasındaki çatışmalar, geniş ailelerin etkisi ve çocukların bu durumdan etkilenmesi temel odak noktalarını oluşturmuştur.

Danışma sürecinde yapılandırılmış görüşmeler, gözlemler ve çözüm odaklı teknikler kullanılmıştır. İlk oturumda aile bireyleriyle tanışılarak hedefler belirlenmiş, sonraki oturumlarda istisna ve mucize soruları, ölçekleme çalışmaları, pozitif iletişim teknikleri ve problem çözme yöntemleri uygulanmıştır. Beşinci ve son oturumda, aile bireylerinin kazandıkları becerilerin sürdürülebilirliği vurgulanmış ve gelecekteki olası sorunlar için çözüm yolları geliştirilmiştir.

Danışmanlık süreci sonunda, aile bireyleri arasında olumlu bir iletişim ortamı oluşmuş, çatışmalar azalmış ve çocukların duygusal ihtiyaçlarına daha fazla önem verilmiştir. Bu süreçte, aile üyelerinin kendi sorunlarını çözebilme becerilerini geliştirdikleri gözlemlenmiştir. Çalışma, çözüm odaklı tekniklerin aile danışmanlığı süreçlerindeki etkili uygulamalarını göstermekte ve bu alanda çalışan uzmanlara rehberlik edecek öneriler sunmaktadır. Bu yaklaşımın, aile dinamiklerini güçlendirmek için etkili ve pratik bir yöntem olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: çözüm odaklı aile danışması, kısa süreli çözüm odaklı terapi, aile ve çift terapisi, vaka analizi.

APPLICATION OF SOLUTION-FOCUSED BRIEF FAMILY COUNSELING/THERAPY: A CASE STUDY

ABSTRACT

This study aims to present an example of the Solution-Focused Family Counseling/Therapy approach through a five-session counseling process conducted with the Çetin Family. The solution-focused approach emphasizes the strengths of family members and directs attention

toward solutions and positive changes rather than problems. The main focus areas of the study include communication issues within the family, conflicts between spouses, the influence of extended families, and the emotional impact on children.

The counseling process utilized structured interviews, observations, and solution-focused techniques. In the first session, the counselor established rapport and identified goals with the family members. Subsequent sessions involved the use of exception and miracle questions, scaling exercises, positive communication strategies, and problem-solving methods. In the fifth and final session, the sustainability of the family members' newly acquired skills was emphasized, and strategies were developed to address potential future challenges.

By the end of the counseling process, the family members had created a positive communication environment, reduced conflicts, and prioritized the emotional needs of their children. It was observed that the family members developed the capacity to resolve their issues independently. This study demonstrates the practical applications of solution-focused techniques in family counseling processes and provides guidance for professionals working in the field. The findings suggest that the solution-focused approach is an effective and practical method for strengthening family dynamics and addressing interpersonal challenges.

Keywords: Solution-focused family counseling, solution-focused brief therapy, family and couple therapy, case analysis.

GİRİŞ

Aile danışmanlığı/terapisi, aile içi ilişkilerin güçlendirilmesi, bireylerin ve ailelerin karşılaştıkları sorunlara çözüm bulunması için önemli bir yöntemdir. Son yıllarda çözüm odaklı yaklaşımlar, aile danışmanlığı süreçlerinde sıklıkla tercih edilen etkili bir yöntem olarak öne çıkmıştır (Gehart, 2024; Nichols & Davis, 2020). Bu yaklaşım, bireylerin ve ailelerin mevcut güçlü yönlerine odaklanarak, çözüm süreçlerini hızlandırmayı ve aile içi dinamikleri güçlendirmeyi hedeflemektedir (Bavelas et al., 2017; Boyacı, 2020; Gladding, 2015). Çözüm odaklı yaklaşım, diğer yöntemlerden farklı olarak geçmiş problemlerden ziyade, gelecekte neyin farklı yapılabileceği üzerine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, bireylerin geçmiş deneyimlerinden edindikleri olumlu davranışları ve güçlü yönlerini kullanmaları teşvik edilir (Edman, 2024).

Bu çalışma, çözüm odaklı aile danışmanlığı/terapisi yaklaşımının bir örneğini sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmada, Çetin ailesine yönelik beş oturumluk danışma süreci, çözüm odaklı teknikler doğrultusunda detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu süreçte, aile üyelerinin güçlü yönlerinin keşfedilmesi ve işleyen çözümlerin artırılması hedeflenmiştir.

Aile danışmanlığı sürecinde danışmanın rolü, bireyler arasındaki iletişimi kolaylaştırmak, çözüm yollarını keşfetmelerine yardımcı olmak ve aile dinamiklerini güçlendirmek için etkili

teknikler uygulamaktır (Gehart, 2024; Gladding, 2015). Bu bağlamda, çözüm odaklı yaklaşım, danışanın problem çözme becerilerini desteklerken aynı zamanda aile üyeleri arasında olumlu bir iletişim ortamı oluşturmayı amaçlamaktadır.

Çetin Ailesi Vaka Özeti

Çetin Ailesi, 9 yıllık evlilikleri boyunca çeşitli zorluklar yaşamış, aile içi dinamiklerde ve ilişkilerde çatışmalarla karşı karşıya kalan 4 kişilik bir çekirdek ailedir. Aile, baba Mert (38 yaşında rehber öğretmen), anne Selin (35 yaşında, lisans mezunu sınıf öğretmeni ve yüksek lisans öğrencisi), evin büyük kızı Hande (8 yaşında) ve evin küçük kızı Mira'dan (5 yaşında) oluşmaktadır.

Aile Dinamikleri ve Çatışmalar

Mert-Baba (38 Yaş): Spor yapmayı ve arkadaşlarıyla vakit geçirmeyi seven, sosyal bir yapıya sahiptir. Aynı zamanda geleneksel bir ailede, küçük bir şehirde büyümüş ve bu değerleri benimsemiştir. Mert Bey, boşanmayı istemekle birlikte çocuklarının parçalanmış bir ailede büyümesini istemediği için kararsızdır. Eşi Selin Hanım'ı, kendisini sürekli eleştiren ve kontrol etmeye çalışan biri olarak görmektedir. Mert beyin Babası Abdullah Bey (69 yaşında), geleneksel bir bakış açısına sahiptir ve oğlunun boşanıp yeni bir aile kurmasını istemektedir. Annesi Züleyha Hanım (64) ise oğlunu haklı görmekte, Selin Hanım'ın tutumunu eleştirmekte ve bir kadının ailesine bakmakla yükümlü olduğunu ifade etmektedir.

Selin-Anne (35 Yaş): Hırslı ve başarılı bir öğretmen olan Selin Hanım, evlilik süresince sürekli fedakârlık yapmak zorunda kaldığını hissetmektedir. Küçük yaşta anne-babası ayrılmış olan Selin Hanım, annesi Zuhal hanımla (56) kopuk bir ilişkiye sahiptir ve babasıyla uzun yıllardır konuşmamaktadır. Bu nedenle, kendi ayrılık sürecini ailesine anlatmamaktadır. Eşi Mert Bey'i bencil olmakla suçlamakta ve çocukların önünde yaşanan tartışmalardan dolayı evlilikten tamamen kopmuş hissetmektedir. Boşanmayı bir çözüm olarak görmektedir.

Hande (8 Yaş): Resim yapmaya ilgisi olan 8 yaşındaki Hande, annesine oldukça düşkündür. Anne-baba arasındaki tartışmalardan dolayı babasını suçlayıcı bir tutum geliştirmiştir.

Mira (5 Yaş): Daha duygusal bir yapıya sahip olan 5 yaşındaki Mira, babasına düşkünlüğü ile dikkat çekmektedir. Anne-baba çatışmalarından daha az etkilenmiş görünmekle birlikte, duygusal hassasiyeti nedeniyle ileride etkilenme riski taşımaktadır.

Eşler Arasındaki Çatışmalar:

- İletişim eksikliği ve karşılıklı suçlamalar.
- Selin Hanım, kendi istek ve ihtiyaçlarının evlilik süresince göz ardı edildiğini düşünmektedir.
- Mert Bey, eşini sürekli kontrol edici ve eleştirel bir yapıya sahip olmakla suçlamaktadır.

Ailelerin Etkisi: Mert Bey'in ailesi, geleneksel değerleriyle oğullarını desteklemekte, boşanmayı ve yeniden evlenmeyi teşvik etmektedir. Selin Hanım, kendi ailesiyle bağları kopuk olduğu için bu süreçte yalnız hissetmektedir.

Çocukların Etkilenmesi: Hande'nin annesine bağımlı hale gelmesi ve babasına karşı olumsuz tutumu. Mira'nın ebeveyn çatışmalarına daha duygusal tepkiler vermesi.

Sonuç olarak Çetin Ailesi, aile içi iletişim sorunları, eşler arasındaki çatışmalar, geniş ailelerin müdahaleleri ve çocukların bu süreçten etkilenmesi gibi sorunlarla mücadele etmektedir. Danışmanlık süreci, bu sorunları çözerek aile üyeleri arasındaki ilişkileri iyileştirmeyi ve daha sağlıklı bir dinamik oluşturmayı hedefleyecektir.

YÖNTEM

Bu vaka analizi, **Çözüm Odaklı Aile Danışmanlığı/Terapisi** kapsamında, danışan aileyle gerçekleştirilen beş oturumluk bir sürecin detaylı bir incelemesini sunmaktadır. Araştırmada nitel araştırma yöntemleri benimsenmiş olup, süreç içerisinde danışanların ifadeleri ve danışman tarafından yapılan gözlemler yapılandırılmış bir formatta analiz edilmiştir.

Araştırma Tasarımı

Araştırmada kullanılan tasarım, **betimleyici vaka çalışması** yöntemi çerçevesinde şekillendirilmiştir. Bu yöntem, bireylerin veya grupların belirli bir bağlam içindeki yaşantılarını derinlemesine anlamaya yönelik nitel bir yaklaşımı ifade etmektedir (Denzin & Lincoln, 2017). Çözüm odaklı yaklaşımın vaka analizi üzerindeki etkisini anlamak için danışmanlık sürecinde kullanılan teknikler, aile bireylerinin bakış açıları ve süreç boyunca elde edilen sonuçlar sistematik bir şekilde değerlendirilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, vaka çalışmasında ele alınan Çetin Ailesi'nden oluşmaktadır. Bu aile, iletişim sorunları, çatışmalar ve bireysel farklılıklar nedeniyle destek talep etmiştir. Katılımcılar, danışmanlık sürecine aktif olarak katılım göstermiştir. Aile üyelerinin her biri, sürece özgü ihtiyaçları doğrultusunda bireysel ve grup dinamikleri içinde değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Yöntemleri

Yapılandırılmış Görüşmeler: Her oturumda aile üyelerinden alınan sözlü ifadeler kaydedilmiş ve tematik analiz için yazıya dökülmüştür.

Gözlem: Danışmanın süreç boyunca aile üyeleri arasındaki etkileşimlere dair yaptığı gözlemler not edilmiştir.

Danışma Süreci Dokümantasyonu: Çözüm odaklı tekniklerin uygulanması sırasında ortaya çıkan iç görüler, kullanılan sorular ve aile üyelerinin verdiği yanıtlar detaylı şekilde belgelenmiştir.

Veri Analizi

Toplanan veriler, nitel veri analizine tabi tutulmuştur. Özellikle: **Tematik Analiz**: Aile üyelerinin ifade ettiği temel temalar ve süreç boyunca gözlenen değişim odak noktası olmuştur. **İçerik Analizi**: Görüşmelerdeki belirgin ifadeler ve davranışsal tepkiler analiz edilmiştir. **Süreç Değerlendirme Raporları**: Oturum bazlı olarak ailenin hedeflerine ulaşma durumları incelenmiştir.

Etik Hususlar

Araştırma sürecinde, katılımcıların gizliliği ve mahremiyeti korunmuştur. Aile bireylerinden yazılı onay alınmış, tüm veriler anonimleştirilmiştir. Bu doğrultuda, araştırma hem etik hem de bilimsel standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, Çözüm Odaklı Aile Danışmanlığı/Terapisi modelinin pratik bir uygulama örneğini sunarak, hem teorik hem de uygulamalı yönleriyle alan yazına katkı sağlamayı hedeflemektedir.

BULGULAR

Analizden elde edilen bulgular aşağıda oturumlar şeklinde özetlenmiştir.

Birinci Oturum: İlk Değerlendirme ve Hedef Belirleme

Amaç: Birinci oturumun temel amacı, aile bireylerinin genel dinamiklerini anlamak, danışma sürecindeki beklentilerini ve hedeflerini belirlemek, aynı zamanda çözüm odaklı yaklaşımın temel prensiplerini aileyle paylaşmaktır.

Aile ile Tanışma ve Güven Ortamı Kurma: Danışman, oturuma aile bireyleriyle tanışarak başlamış, her bir aile üyesine danışma sürecine katılımlarının önemini açıklamıştır. Güven ortamı yaratmak amacıyla, danışmanlık sürecinin işleyişi hakkında bilgi verilmiş ve görüşmenin gizliliği konusunda güvence sağlanmıştır. Aile bireyleri, kendilerini rahat bir şekilde ifade etmeye teşvik edilmiştir.

Sorunların İlk Kez Ortaya Konulması: Danışman, her bir aile üyesine mevcut problemleri kendi bakış açılarından ifade etmeleri için alan tanımıştır:

- **Mert Bey:** Evlilikte karşılıklı anlayışın eksik olduğunu ve Selin Hanım'ın sürekli eleştirel bir tutum sergilediğini ifade etmiştir. Çocukların boşanma sürecinden etkilenmesinden endişe duymaktadır.

- **Selin Hanım:** Evlilik boyunca sürekli fedakârlık yaptığını, Mert Bey'in ise bencil bir tutum içinde olduğunu belirtmiştir. Çocukların önünde yaşanan tartışmaların etkilerinden endişe duymakta ve evliliği devam ettirme konusunda isteksiz olduğunu ifade etmektedir.
- **Hande:** Babasının sürekli annesiyle tartıştığını düşündüğünü ve bu durumdan rahatsızlık duyduğunu paylaşmıştır. Babasına karşı suçlayıcı bir tutum sergilemiştir.
- **Mira:** Daha sessiz bir tutum sergilemiş, babasına olan bağlılığını vurgulamıştır.

Çözüm Odaklı Yaklaşımın Tanıtılması: Danışman, çözüm odaklı yaklaşımın temel prensiplerini açıklamış ve bu sürecin problemleri değil, çözümleri ön plana çıkarmayı hedeflediğini belirtmiştir. Aile bireylerinden, evliliklerinin ve aile içi ilişkilerinin en iyi olduğu dönemleri düşünmeleri istenmiştir.

Örnek Soru: "*İlişkinizde her şeyin daha iyi olduğu bir dönemi düşünün. O zaman neler farklıydı?*"

- **Mert Bey:** "Eskiden birbirimize daha çok vakit ayırırdık, çocuklarla birlikte daha huzurlu bir ortamımız vardı."
- **Selin Hanım:** "Mert daha fazla destek olurdu ve kararları birlikte alırdık. O zamanlar kendimi daha değerli hissederdim."
- **Hande:** "Eskiden daha az tartışırdınız ve birlikte oyun oynardık."

Danışma Sürecinde Hedeflerin Belirlenmesi: Aile bireylerinden, danışmanlık sürecinde ulaşmak istedikleri hedefleri tanımlamaları istenmiştir:

- **Mert Bey:** Çocukların çatışmalardan etkilenmemesi için daha sağlıklı bir iletişim ortamı oluşturmak.
- **Selin Hanım:** Eşinin daha duyarlı ve destekleyici bir tutum sergilemesini sağlamak.
- **Hande:** Ailesinde daha az tartışma yaşanmasını ve herkesin mutlu olmasını istemek.
- **Mira:** Belirgin bir hedef ifade etmemiştir, ancak babasıyla olan bağını korumayı istediği gözlemlenmiştir.

Çözüm Odaklı İlk Adımlar: Birinci oturumda, ailenin mevcut çatışmalarını çözmek yerine, iletişimlerini geliştirmek ve güçlü yanlarını fark etmeleri için küçük adımlar atılması hedeflenmiştir: Aile bireylerinden, birbirlerinin olumlu özelliklerini ifade etmeleri istenmiştir.

- **Selin Hanım:** "Mert, çocuklarla vakit geçirdiğinde gerçekten çok iyi bir baba oluyor."
- **Mert Bey:** "Selin, evde her şeyi düzene sokma konusunda çok başarılı ve bu çabayı takdir ediyorum."

Aile üyelerine, evde bir hafta boyunca tartışma yerine olumlu iletişim yollarını denemeleri ve bunun sonuçlarını gözlemlemeleri için bir "iletişim ödevi" verilmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme: Birinci oturum sonunda aile bireyleri, sorunlarını paylaşma ve danışmanlık sürecinde yapıcı bir yaklaşım geliştirme konusunda motive edilmiştir. Danışman, oturumun sonunda, bir sonraki oturumda çözüm odaklı sorularla olumlu değişimlere odaklanılacağını belirtmiştir.

Danışmanın Gözlemleri: Mert Bey'in çocuklarına karşı duyduğu endişe ve boşanma sürecine ilişkin kararsızlığı, çözüm arayışı içinde olduğunu göstermektedir. Selin Hanım'ın duygusal kopmuşluk hissi, danışmanlık sürecinde ele alınması gereken önemli bir konudur. Hande'nin suçlayıcı tutumu ve Mira'nın sessizliği, çocukların ebeveyn çatışmalarından duygusal olarak etkilendiğini göstermektedir. Birinci oturum, aile içinde bir farkındalık yaratmış ve danışma süreci için olumlu bir başlangıç olmuştur.

İkinci Oturum: İstisna ve Mucize Soruları ile Geleceğe Odaklanma

Amaç: İkinci oturumun amacı, aile üyelerinin mevcut problemlerden uzaklaşarak, geçmişteki olumlu deneyimlere ve gelecekte arzuladıkları değişimlere odaklanmalarını sağlamaktır. Bu doğrultuda istisna ve mucize soruları gibi çözüm odaklı teknikler kullanılarak, aile içinde pozitif iletişim dinamiklerinin yeniden yapılandırılması hedeflenmiştir.

Geçmişteki İstisnaların Keşfi: Danışman, aile bireylerinden, mevcut sorunların yaşanmadığı ya da daha az etkili olduğu dönemleri düşünmelerini istemiştir. Bu sayede, geçmişte işe yarayan olumlu davranışlar ve stratejiler ortaya çıkarılmıştır.

Örnek Soru: "*İlişkinizde ya da ailenizde bu sorunların yaşanmadığı veya daha az olduğu bir zamanı düşünün. O dönemde neler farklıydı*?"

- **Mert Bey:** "İlk yıllarımızda birbirimize daha fazla zaman ayırıyorduk. Çocuklarla birlikte parka gidiyor, hafta sonları gezi planları yapıyorduk."
- **Selin Hanım:** "Evliliğimizin başında kararları daha çok birlikte alırdık. Mert bana daha çok destek olurdu, özellikle çocuklar küçükken daha fazla sorumluluk alıyordu."
- **Hande:** "Siz tartışmıyordunuz ve hep birlikte oynardık. O zamanlar daha mutlu bir aileydik."

Danışman, bu olumlu dönemlerin özelliklerini vurgulayarak, aile üyelerinin güçlü yanlarını fark etmelerine yardımcı olmuştur.

Mucize Sorular ile Gelecek Tasarımı: Danışman, aile bireylerinden, mevcut sorunların bir anda çözülmesi durumunda hayatlarında ne gibi değişiklikler olacağını hayal etmelerini istemiştir. Bu yaklaşım, aile üyelerinin ulaşmak istedikleri hedefleri ve çözüm odaklı düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik bir adımdır.

Örnek Mucize Soru: "Diyelim ki bu gece bir mucize oldu ve sabah kalktığınızda tüm bu sorunlar çözülmüş. Sabah kalktığınızda neler farklı olurdu? Ne hissederdiniz, ne yapardınız?"

- **Selin Hanım:** "Sabah Mert bana gülümseyerek günaydın derdi. Kahvaltıyı birlikte hazırlar ve çocuklarla vakit geçirirdik. Daha huzurlu hissederdim."
- **Mert Bey:** "Selin, bana eskisi gibi sevgiyle bakardı. Tartışmalar olmazdı ve birlikte keyifli bir şekilde kahvaltı yapardık."
- **Hande:** "Anne ve babam tartışmazdı, hepimiz birlikte oyun oynardık."
- **Mira:** (Sessiz kaldı, ancak yüz ifadesi olumlu bir değişim hayal ettiğini gösterdi.)

Danışman, mucize senaryolarını detaylandırarak, aile bireylerinin hedefledikleri olumlu değişimlere ulaşmak için küçük adımlar planlamalarına yardımcı olmuştur.

Çözüm Odaklı İlk Adımlar: Oturumun devamında, mucize senaryolarındaki unsurları hayata geçirmek için aile bireylerinden küçük ve somut adımlar belirlemeleri istenmiştir.

Örnek Sorular: "Bu mucizeye yaklaşmak için bugün ya da bu hafta küçük bir adım atacak olsaydınız, bu ne olurdu?"

- **Mert Bey:** "Daha fazla vakit ayırabilirim. Çocuklarla oyun oynayabiliriz."
- **Selin Hanım:** "Mert bana küçük jestlerle destek olursa, ona karşı daha pozitif olabilirim."
- **Hande:** "Anne ve babam bir gün bile tartışmazsa, bu benim için harika olur."
- "Bu hafta evde tartışmaların olmaması için siz ne yapabilirsiniz?"
- **Selin Hanım:** "Mert'i eleştirmeden konuşmayı deneyebilirim."
- **Mert Bey:** "Selin'in söylediklerini dinlemeye daha açık olabilirim."

Danışman, aile üyelerinin bu küçük adımları günlük hayatlarında uygulamalarını ve bir sonraki oturumda deneyimlerini paylaşmalarını istemiştir.

Aile Üyeleri Arasında Pozitif İletişim Teşviki: Aile bireylerinden, bir hafta boyunca birbirlerinin olumlu yönlerine odaklanmalarını ve bu yönleri ifade etmelerini içeren bir uygulama yapılması istenmiştir:

Ödev: Her aile üyesi, her gün diğer aile bireylerinin olumlu bir davranışını veya özelliğini söyleyip bunu not edecektir.

- "Bugün annem bana çok güzel bir kahvaltı hazırladı."
- "Babam bugün işten erken geldi ve benimle oyun oynadı."

Sonuç ve Değerlendirme: Oturumun sonunda, aile bireyleri, mucize soruların ve istisna anlarının yarattığı farkındalık sayesinde daha umutlu hissetmiştir. Danışman, olumlu değişimlere odaklanarak sürecin etkili bir şekilde ilerlediğini vurgulamış ve bir sonraki oturumda aile üyelerinin deneyimlerini değerlendireceklerini belirtmiştir.

Üçüncü Oturum: Ölçekleme Soruları ve Çözüm Odaklı Stratejilerin Derinleştirilmesi

Amaç: Üçüncü oturumun amacı, aile üyelerinin mevcut durumlarına ilişkin farkındalıklarını artırmak ve ulaşmak istedikleri hedeflere yönelik somut adımları belirlemektir. Bu oturumda ölçekleme soruları kullanılarak aile bireylerinin memnuniyet seviyeleri değerlendirilmiş ve daha olumlu bir ilişki dinamiği oluşturmak için stratejiler geliştirilmiştir.

Ölçekleme Sorularıyla Durum Değerlendirmesi: Danışman, her bir aile üyesinden mevcut durumlarını ve ilişkilerindeki memnuniyet düzeylerini 1 ile 10 arasında bir ölçekle değerlendirmelerini istemiştir. Bu ölçekleme, bireylerin kendilerini ifade etmelerine ve gelecekteki hedeflerini daha somut bir şekilde tanımlamalarına yardımcı olmuştur.

Örnek Soru: "1, ilişkinizde her şeyin çok kötü olduğunu, 10 ise tamamen mükemmel olduğunu temsil ediyor. Şu an ilişkinizi hangi noktada görüyorsunuz?"

- **Mert Bey:** "Sanırım 5'teyim. Daha iyi olabilir, ama tamamen umutsuz bir durumda değiliz."
- **Selin Hanım:** "Ben 3'teyim. Artık bu evliliğin bana bir şey katmadığını düşünüyorum."
- **Hande:** "4'teyim. Sizin tartışmalarınız beni çok üzüyor."
- **Mira:** "6'da. Babamla çok mutluyum ama annem ve babam tartışınca üzülüyorum."

Danışman, her bireyin değerlendirmesini onaylamış ve bu seviyelerin bir kademe daha yukarı taşınması için neler yapılabileceğini tartışmıştır.

Daha İyiye Ulaşmak İçin Küçük Adımların Belirlenmesi: Danışman, ölçekleme sonuçlarına dayanarak her aile üyesinden, memnuniyet düzeylerini bir puan artırmak için yapabilecekleri küçük ve somut adımları tanımlamalarını istemiştir.

Örnek Soru: "Bu memnuniyet seviyesini bir kademe artırmak için ne yapabilirsiniz?"

- **Mert Bey:** "Çocuklarla daha fazla vakit geçirebilirim ve Selin'i eleştirmeden dinlemeye çalışabilirim."
- **Selin Hanım:** "Mert bana daha fazla destek olursa, ona daha olumlu yaklaşabilirim. Ayrıca tartışmalar sırasında sesimi yükseltmemeye dikkat edeceğim."
- **Hande:** "Benim için bir gün bile tartışmamaları çok önemli olur."
- **Mira:** "Annem ve babam birlikte oyun oynasa çok mutlu olurum."

Danışman, bu küçük adımların önemini vurgulamış ve aile bireylerinden bu adımları bir hafta boyunca uygulamalarını istemiştir.

Aile İçi Pozitif İletişimi Güçlendirme

Bu oturumda, aile bireyleri arasında olumlu iletişim yollarını artırmak amacıyla pozitif ifadeler kullanma pratiği yapılmıştır. Her bireyden, bir diğer aile üyesine dair olumlu bir düşüncesini paylaşması istenmiştir.

Örnek Sorular: "Birbirinizin hangi yönlerini takdir ediyorsunuz? Hangi özelliklerini seviyorsunuz?"

- **Mert Bey:** "Selin, çocuklar için gerçekten çok iyi bir anne."
- **Selin Hanım:** "Mert, çocuklara eğlenceli vakit geçirmeleri için her zaman enerji bulabiliyor."
- **Hande:** "Babam benimle oynadığı zaman çok mutlu oluyorum."
- **Mira:** "Annem bana çok güzel yemekler yapıyor."

Bu uygulama, aile bireylerinin birbirlerine dair olumlu hislerini fark etmelerine ve ifade etmelerine yardımcı olmuştur.

Çözüm Odaklı Soru ve Yanıtlarla Hedeflere Odaklanma: Danışman, aile bireylerinin gelecekte nasıl bir ilişki dinamiği görmek istediklerini belirlemek için çözüm odaklı sorular yöneltmiştir.

Örnek Sorular ve Yanıtlar: "Tartışmaların daha az olduğu bir ailede neler farklı olurdu?"

- **Mert Bey:** "Evde daha huzurlu bir ortam olurdu, çocuklar daha mutlu olurdu."
- **Selin Hanım:** "Ben kendimi daha değerli hissederdim ve Mert'e daha iyi davranırdım."
- "Bu hedeflere ulaşmak için bugün ne yapabilirsiniz?"
- **Mert Bey:** "Bugün işten erken çıkıp çocuklarla vakit geçirebilirim."
- **Selin Hanım:** "Eleştirilerimi azaltıp daha çok teşekkür etmeye çalışacağım."

Ödev ve Süreç Değerlendirmesi

Danışman, aile bireylerinden bir hafta boyunca olumlu adımlarını uygulamalarını istemiş ve bir sonraki oturumda deneyimlerini paylaşacaklarını belirtmiştir. Ayrıca, her bir bireyin memnuniyet seviyesini artırmak için küçük başarılarını kaydetmeleri önerilmiştir.

- Her aile üyesi, diğer bireylerin olumlu bir davranışını ya da özelliğini not edecektir.
- Mert ve Selin, haftada en az bir kez çocuklarla birlikte ortak bir etkinlik planlayacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme: Üçüncü oturum, aile bireylerinin memnuniyet seviyelerini ve ulaşmak istedikleri hedefleri net bir şekilde ifade etmelerini sağlamıştır. Küçük ama somut adımlar belirlenmiş ve bu adımların uygulanabilirliği aile içinde olumlu bir atmosfer yaratmaya başlamıştır.

Dördüncü Oturum: Problem Çözme ve Ortak Karar Alma

Amaç: Dördüncü oturumun amacı, aile üyeleri arasında etkili bir problem çözme süreci başlatarak çatışmaları azaltmak ve ortak karar alma becerilerini geliştirmektir. Bu oturumda

çözüm odaklı tekniklerle, özellikle ebeveynlerin çocuklara yönelik ortak ebeveynlik planı oluşturması ve aile dinamiklerinin daha işlevsel hale getirilmesi hedeflenmiştir.

Önceki Oturumların Değerlendirilmesi: Danışman, önceki oturumlarda verilen ödevlerin sonuçlarını ve aile bireylerinin deneyimlerini değerlendirmiştir. Her bireyden olumlu değişimler ve karşılaştıkları zorluklar hakkında geri bildirim alınmıştır.

Örnek Sorular: "*Geçen hafta belirlediğiniz küçük adımları uygulayabildiniz mi? Hangi durumlarda bu adımlar işe yaradı?*"

- **Mert Bey:** "Çocuklarla daha fazla vakit geçirdim ve Selin ile tartışmamaya özen gösterdim. Bu biraz işe yaradı, evde daha huzurlu bir ortam oluştu."
- **Selin Hanım:** "Eleştirilerimi azalttım ve daha fazla teşekkür etmeye çalıştım. Ancak bazı durumlarda hâlâ tartışmaya dönüyoruz."
- **Hande:** "Anne ve babam daha az tartıştı, bu beni mutlu etti."

Danışman, aile bireylerinin bu çabalarını takdir ederek, daha ileri adımlar atmak için motive etmeye çalışmıştır.

Ortak Problem Çözme Sürecinin Başlatılması: Danışman, aile bireylerinden, mevcut sorunlarından birini belirlemelerini ve bu sorunu birlikte çözmek için bir yol haritası oluşturmalarını istemiştir.

Örnek Soru: "Sizce şu anda çözmemiz gereken en önemli sorun nedir?"

Aile Üyelerinin Ortak Görüşü: Çocukların önünde tartışmaların sonlandırılması ve aile içindeki huzurun artırılması.

Danışman, bu sorun üzerine odaklanarak aile üyelerinin ortak bir çözüm geliştirmesine rehberlik etmiştir.

Ortak Çözüm Süreci:

Sorunun Tanımı: Tartışmaların sıklığı ve çocukların bu duruma verdiği tepkiler.

Hedef Belirleme: Çocukların önünde tartışmaların olmaması ve daha yapıcı bir iletişim kurulması.

Çözüm Önerileri:

Mert Bey: "Tartışmalarımızı çocukların yanında yapmamak için bir sistem geliştirebiliriz."

Selin Hanım: "Evet, tartışma yaşadığımızda bunu erteleyebilir ve çocukların olmadığı bir zamanda konuşabiliriz."

Çocukların İhtiyaçlarına Yönelik Ortak Ebeveynlik Planı Oluşturma
Bu aşamada, ebeveynlerden çocukların ihtiyaçlarını belirlemeleri ve bu ihtiyaçlara yönelik bir plan geliştirmeleri istenmiştir.

Örnek Sorular: "Hande ve Mira için neyin önemli olduğunu düşünüyorsunuz?"

- **Mert Bey:** "Hande'nin daha mutlu olması için ona daha fazla vakit ayırmam gerektiğini düşünüyorum."
- **Selin Hanım:** "Mira'nın duygusal ihtiyaçlarını anlamaya çalışmalıyız. Babasına çok bağlı ve bu bağ korunmalı."

Danışman, ebeveynlerin bu görüşlerini birleştirerek, çocukların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını destekleyecek bir ebeveynlik planı oluşturmuştur:

- Haftada bir aile etkinliği yapılması (örneğin, birlikte film izleme veya oyun oynama).
- Çocukların duygularını ifade etmeleri için güvenli bir ortam sağlanması.
- Ebeveynlerin çocukların önünde tartışmaktan kaçınması ve daha sakin bir iletişim tarzı geliştirmesi.

Çözüm Odaklı Tekniklerin Uygulanması: Bu oturumda, çözüm odaklı teknikler aracılığıyla aile üyelerinin hedeflerine ulaşmaları için somut adımlar atılmıştır.

Örnek Teknikler:

Pozitif Geri Bildirim: Aile bireyleri birbirlerine teşekkür ederek, olumlu davranışları pekiştirmiştir.

Mert Bey: "Selin geçen hafta bana çok destek oldu, bu beni mutlu etti."

Selin Hanım: "Mert, çocuklarla daha çok vakit geçirdiği için teşekkür ederim."

Küçük Başarıların Kutlanması: Aile, tartışmaların azaldığı bir hafta geçirdiği için bu durumu kutlamış ve motivasyonları artmıştır.

Ödev ve Süreç Değerlendirmesi: Danışman, oturum sonunda aile bireylerine bir ödev vermiştir. Ödevin amacı, tartışma öncesinde durup düşünme alışkanlığı kazanmalarını ve bu davranışı sistematik hale getirmektir.

Ödev: Aile bireyleri, herhangi bir tartışma durumunda "Tartışma Erteleme" stratejisini uygulayacaktır. Bu stratejide tartışmalar, çocukların olmadığı bir zamana ertelenecektir.

Haftada bir kez tüm aile üyelerinin katılımıyla pozitif bir etkinlik yapılacaktır.

İlerleme ve Son Oturumun Vurgulanması: Oturumun sonunda danışman, aile bireylerini şu ana kadarki çabaları ve gösterdikleri gelişim için tebrik etmiştir. Danışman, sürecin beşinci oturumla tamamlanacağını ve bu oturumda, genel bir değerlendirme yapılarak, kazanımların sürdürülebilir hale getirilmesine odaklanılacağını ifade etmiştir.

Beşinci Oturum: Sürecin Değerlendirilmesi ve Sürdürülebilir Çözüm Geliştirme

Amaç: Beşinci ve son oturumun amacı, Çetin Ailesi'nin danışma süreci boyunca elde ettikleri ilerlemeleri değerlendirmek, ailenin gelecekte karşılaşabilecekleri sorunları çözebilmeleri için gerekli becerileri güçlendirmek ve danışmanlık sürecini olumlu bir şekilde sonlandırmaktır.

Sürecin Genel Değerlendirilmesi: Danışman, önceki oturumlarda aile bireylerinin gerçekleştirdiği ilerlemeleri özetlemiş ve aile üyelerinden, bu süreçte yaşadıkları değişimlerle ilgili düşüncelerini paylaşmalarını istemiştir.

Örnek Sorular: *"Danışma süreci boyunca aile içinde nelerin değiştiğini düşünüyorsunuz?"*

- **Mert Bey:** "Çocukların önünde tartışmamayı öğrendik. Bu, evde daha sakin bir ortam oluşmasını sağladı."
- **Selin Hanım:** "Mert'in daha ilgili ve destekleyici olduğunu hissediyorum. Ben de eleştirilerimi azaltmaya çalıştım."
- **Hande:** "Anne ve babam daha az tartışıyor. Hep birlikte oyun oynadığımız günleri seviyorum."
- **Mira:** "Herkes daha mutlu, babamla daha çok vakit geçiriyoruz."

Mayın Tarlası Temizleme Etkinliği: Danışman, aile bireylerinin gelecekte karşılaşabilecekleri olası sorunları ve bu sorunlarla başa çıkmak için nasıl işbirliği yapabileceklerini keşfetmeleri için "Mayın Tarlası Temizleme" etkinliğini uygulamıştır. Aile bireyleri, gelecekte ortaya çıkabilecek "mayın" (sorun) örneklerini ifade eder. Bu sorunları aşmak için gereken stratejiler ve çözümler üzerinde birlikte çalışılır. Danışman, her "mayın" için aile bireylerinin güçlü yönlerini kullanarak bir çözüm planı oluşturmalarına rehberlik eder.

Mayınları Belirleme:

- **Mert Bey:** "Yine iş yoğunluğu nedeniyle aileye yeterince zaman ayıramama durumu."
- **Selin Hanım:** "Tartışmaların tekrar artması ve eski alışkanlıklarımıza dönme riski."
- **Hande:** "Sizin yeniden tartışmanız ve benim üzülmem."

Çözümler ve Stratejiler: Danışman, her bir "mayın" için aile bireylerinden çözüm önerileri istemiştir:

- **Mert Bey:** "Haftalık bir aile etkinliği planlamaya devam edebiliriz."
- **Selin Hanım:** "Tartışma sırasında duraklama yöntemiyle kendimizi kontrol edebiliriz."
- **Hande:** "Ben de eğer üzülürsem size bunu söyleyebilirim."

Mayınları Temizleme Planı: Aile, mayınların etrafında dolaşmak yerine, işbirliğiyle sorunları nasıl çözebileceklerini keşfetmiş ve bu sorunların aile üzerindeki etkisini en aza indirecek bir yol haritası oluşturmuştur.

Ailenin Kendi Sorunlarını Çözebilme Yetkinliğini Güçlendirme Danışman, aile bireylerine kendi başlarına sorun çözme becerisi kazandıklarını vurgulamış ve bu süreçte öğrendikleri yöntemleri günlük yaşamlarında nasıl uygulayabileceklerini açıklamıştır.

Örnek Sorular: "Gelecekte, danışman olmadan sorunlarınızı nasıl çözebileceğinizi düşünüyorsunuz?"

- **Mert Bey:** "Çocuklarla ve Selin'le açık bir şekilde konuşarak."
- **Selin Hanım:** "Kendi hislerimi daha sakin bir şekilde ifade ederek."
- **Hande:** "Üzüldüğümde konuşarak ve paylaşarak."

Sürekliliği Sağlamak İçin Öneriler: Danışman, aile bireylerine danışma sürecinden sonra sürdürebilecekleri alışkanlıklar ve rutinler hakkında önerilerde bulunmuştur:

- **Haftalık Aile Etkinlikleri:** Tüm aile bireylerinin katılımıyla haftada bir pozitif bir etkinlik planlanması.
- **Tartışma Erteleme Stratejisi:** Çocukların önünde tartışmaktan kaçınarak, problemleri daha sakin bir zamanda ele alma alışkanlığının devam ettirilmesi.
- **Pozitif İletişim:** Günlük hayatta birbirlerine teşekkür ve takdir ifadeleri kullanma.

Sürecin Kapanışı ve Takdir Edilmesi: Oturumun sonunda danışman, aile bireylerini şu ana kadarki çabaları için tebrik etmiş ve birlikte kat edilen ilerlemenin altını çizmiştir.

Danışmanın Vurgusu: "Bu süreçte gösterdiğiniz çaba ve işbirliği, aile içinde daha güçlü bağlar kurmanızı sağladı. Artık kendi başınıza sorunlarınızı çözebilecek becerilere sahipsiniz. Bu, hem sizin hem de çocuklarınız için büyük bir başarı."

Danışman Yönlendirmesi: "Unutmayın, değişim küçük adımlarla başlar. Bu süreçte öğrendiklerinizi uygulamaya devam ettikçe daha da güçleneceksiniz. Her birinizi bu süreçteki katkılarınızdan dolayı kutluyorum."

Oturumdan Gözlemler:

- Mert Bey, daha duyarlı ve işbirlikçi bir tutum sergilemiştir.

- Selin Hanım, eşine yönelik daha olumlu bir yaklaşım geliştirmiştir.
- Hande ve Mira, ebeveynleri arasındaki tartışmaların azalmasından memnuniyet duymuştur.

Bu son oturum, aile üyelerinin danışma sürecinde öğrendikleri becerileri gelecekte kullanabilmeleri için yapılandırılmış ve sürecin olumlu bir şekilde sonlandırılması sağlanmıştır.

SONUÇ

Çetin Ailesi'ne yönelik uygulanan beş oturumluk Çözüm Odaklı Kısa Süreli Aile Danışmanlığı/Terapisi süreci, aile içi çatışmaların çözülmesi ve olumlu iletişim dinamiklerinin geliştirilmesi açısından başarılı bir süreç olmuştur. Bu süreçte, aile bireyleri arasında iletişim problemlerinin ve çatışma kaynaklarının fark edilmesi, çözüm odaklı tekniklerin uygulanmasıyla etkili bir şekilde ele alınmıştır. Danışma sürecinin sonunda, aile bireyleri:

- Çatışma yönetimi konusunda daha işbirlikçi bir tutum geliştirmiş,
- Çocukların duygusal ihtiyaçlarına daha fazla odaklanmış,
- Tartışmaların çocuklar üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirme konusunda olumlu adımlar atmış,
- Kendi güçlü yönlerini fark ederek sorun çözme becerilerini güçlendirmiştir.

Aile üyeleri, danışmanlık sürecinde kazandıkları bu becerileri sürdürülebilir bir şekilde uygulayabilecek düzeye gelmiş ve olumlu bir aile dinamiği oluşturmayı başarmıştır.

Öneriler: Çözüm Odaklı Aile Danışmanlığı/Terapisi uygulamaları gerçekleştirecek araştırmacı ve uzmanlara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur:

- **Danışmanlık Sürecinin Yapılandırılması:** Çözüm odaklı yaklaşımın başarısı için danışmanlık süreci net bir şekilde yapılandırılmalı ve her oturumun amacına uygun teknikler özenle seçilmelidir. Örneğin, ilk oturumda hedef belirleme ve güven ortamı oluşturma, sonraki oturumlarda çözüm odaklı sorular ve tekniklerle ilerlemek etkili olacaktır.
- **Güçlü Yönlere Odaklanma:** Danışman, aile bireylerinin geçmişteki olumlu deneyimlerini keşfetmelerini sağlamalı ve bu güçlü yönleri, mevcut sorunların çözümü için bir temel olarak kullanmalıdır. Bu yaklaşım, aile bireylerine umut ve motivasyon sağlar.
- **Küçük Adımları Teşvik Etme:** Çözüm odaklı yaklaşımda küçük ve ulaşılabilir hedeflerin belirlenmesi önemlidir. Uzmanlar, danışanların büyük değişimlerden önce küçük adımlara odaklanmasını sağlamalıdır. Bu, danışanların sürece katılımını artırır ve başarının sürdürülebilirliğini destekler.

- **Pozitif İletişim Teknikleri Kullanma:** Uzmanlar, aile içindeki iletişim problemlerini ele alırken, "Ben dili" ve empati odaklı iletişim tekniklerini öğretmeli ve bu tekniklerin uygulamasını teşvik etmelidir. Bu, aile bireyleri arasında güven ve anlayışı artırır.
- **Etkileşim Dinamiklerini İnceleme:** Danışman, aile içindeki bireyler arası etkileşimleri gözlemleyerek sorunların sistemik boyutlarını anlamaya çalışmalıdır. Özellikle geniş ailelerin veya kültürel değerlerin etkisi gibi dış faktörler dikkate alınmalıdır.
- **Uygulama Araçlarını Çeşitlendirme:** Çözüm odaklı yaklaşımda kullanılan mucize soruları, istisna soruları, ölçekleme çalışmaları ve "Mayın Tarlası Temizleme" gibi etkinlikler, uygulamaya dahil edilerek sürecin zenginleştirilmesi sağlanmalıdır.
- **Çocukların Sürece Katılımını Sağlama:** Çocukların danışma sürecine aktif bir şekilde dahil edilmesi, aile dinamiklerinin iyileştirilmesinde önemli bir rol oynar. Uzmanlar, çocukların ifade özgürlüğüne ve ihtiyaçlarına duyarlı olmalıdır.
- **Kültürel ve Bağlamsal Faktörleri Göz Önünde Bulundurma:** Her ailenin kendine özgü kültürel ve bağlamsal dinamikleri vardır. Bu nedenle, uzmanlar çözüm odaklı teknikleri uygularken, ailenin kültürel değerlerini ve bireysel farklılıklarını dikkate almalıdır.
- **Danışmanlık Sürecinin Takibi:** Uzmanlar, danışma süreci tamamlandıktan sonra ailenin sürdürülebilir bir gelişim göstermesi için takip görüşmeleri yapmayı değerlendirmelidir. Bu, kazanımların devamlılığını sağlamak için önemlidir.
- **Araştırmalarla Destekleme:** Çözüm odaklı aile danışmanlığı uygulamalarının etkisini değerlendirmek ve alana katkı sağlamak için vaka analizlerini içeren nitel araştırmalar yapılmalıdır. Bu tür çalışmalar, yöntemin geliştirilmesine ve farklı bağlamlarda uygulanabilirliğine ışık tutar.

Bu öneriler, çözüm odaklı danışmanlık sürecini yürütmek isteyen uzmanlara yol göstermeyi amaçlamaktadır. Uzmanların, ailelerin ihtiyaçlarına uygun esnek ve bireyselleştirilmiş yaklaşımlar benimsemeleri, danışmanlık sürecinin etkinliğini artıracaktır.

KAYNAKÇA

Bavelas, J. B., De Jong, P., Franklin, C., Froerer, A., & Trepper, T. S. (2017). *Microanalysis in solution-focused therapy: Collaborative practices in detail*. Springer.

Boyacı, M. (2020). *Aile danışmanlığında kuram uygulama ve araştırma.* Ankara: Pegem Akademik Yayıncılık.

Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (2017). *The SAGE handbook of qualitative research* (5th ed.). SAGE Publications.

Edman, J. (2024). *Doing mutual understanding in child and family therapy sessions: How three interlocutors calibrate new solutions*. Cambridge University Press.

Gehart, D. R. (2024). *Mastering competencies in family therapy: A practical approach to theories and clinical case documentation* (4th ed.). Cengage Learning.

Gladding, S. T. (2015). *Family therapy: History, theory, and practice* (6th ed.). Pearson.

Nichols, M. P., & Davis, S. D. (2020). *Family therapy: Concepts and methods* (12th ed.). Pearson.

Yılmaz, M., & Korkut, F. (2024). *Yaşantısal ve çözüm odaklı aile terapisi bakış açısıyla "Bizi Hatırla" film analizi*. Journal of Counseling Psychology Research, 10(3), 56-74.

AİLE DANIŞMANLIĞININ EVLİLİK UYUMUNA ETKİSİ İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

Nurgül EVİN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
evinurgul@gmail.com - 0009-0004-6846-5231

Doç. Dr. Yaşar BARUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ybarut@omu.edu.tr - 0000-0002-5027-2536

Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
emre.demirtas@omu.edu.tr – 0000-0001-7524-6361

ÖZET

Aile evlilik sözleşmesi ile oluşan bir kurumdur. Bu kurumu oluşturan aile üyeleri sevgi, saygı, aidiyet, birliktelik düşüncesi ile bir araya gelmektedir. Aile dinamik bir yapıda olduğu için başlangıçta bir araya gelme amacından zaman zaman sapmalar olabilmekte aile üyeleri arasında başta iletişimsizlik olmak üzere pek çok problem ortaya çıkabilmektedir. Bu sebeple profesyonel bir desteğe ihtiyaç duyulabilmektedir. Aile toplumsal yapının en küçük ve en önemli birimi olduğu için ailede meydana gelen bozulmalar, aile danışmanlığının önemini her geçen gün daha da arttırmaktadır. Ülkemizde ilk kez 1980'lerde aile terapisi bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Aile danışmanlığına yönelik çalışmalar ise son zamanlarda artış göstermiştir. Bu çalışmada amaçsal örnekleme stratejilerinden ölçüt örnekleme yöntemi ve doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Bu kapsamda elde edilen 13 doktora ve yüksek lisans tezi 1 makale, 1 bildiri incelenmiş ve elde edilen bilgiler doğrultusunda aile danışmanlığının evlilik uyumuna olan etkisi açıklanmıştır. Farklı kuramsal yaklaşımlarla araştırmalar yapılması ve farklı deneysel çalışmaların yapılması literatürün geliştirilmesi için gerekli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aile, evlilik, evlilik uyumu, evlilik doyumu, aile danışmanlığı

1. GİRİŞ

Aile bir toplumu oluşturan en küçük birimdir. Ailede ortaya çıkan bir sorun toplumu etkilediği gibi toplumda oluşan bir sorun da aileyi etkiler. Bir toplumun sağlıklı olabilmesi için aile

kurumunun da sağlıklı olması gerekir. Ailenin sosyokültürel durumu, toplumun sosyokültürel durumunu belirler (Ekşi & Kahraman, 2012). Aile kurumunda bozulmalar meydana geldiğinde toplum düzeni tehlikeye girmektedir. Bu nedenle çeşitli ülkelerde aile kurumunu iyileştirmeye yönelik politikalar düzenlenmektedir. Türkiye'de ASHB tarafından aile danışmanlığına yönelik çalışmalar son yıllarda artış göstermiştir. Aile danışmanlığının evlilik uyumuna etkisi ise üzerine çalışılması gereken yeni bir konudur.

Evlenme davranışı, insanoğlunun en temel davranışlarından biridir (Erdoğan, 2019). Bunun için evlilik emek isteyen bir süreçtir. Evlilik insanların yaşam kalitesi ile doğrudan ilgili olduğu için ayrıca yatırım yapılması gereken bir olgudur. Evlik tek boyutlu değildir. Sosyal, toplumsal, biyolojik ve psikolojik boyutu vardır. Evlilik, temel olarak insanın kendi soyunu devam ettirmeye yönelik olarak oluşturulmuş toplumsal bir kurum olmanın yanı sıra kişilerin yaşam düzenlerine ve bunun sonucu olarak da bireyin toplumsal kurallara uymasına etki eden bir kurumdur (Avcılar, 2020). Bunun yanı sıra evlilik, ilişki içinde bulunan, bu ilişkide sorumluluk duygusuna sahip, duygu ve düşüncelerini ifade edebilme ortamının olduğu, bir sorunla karşılaşıldığında birlikte karar verebilen bireylerden oluşan aile kurumunun meşrulaştığı bir sözleşme olarak ifade edilebilir. Ayrıca eşlerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını tanımlayan, cinselliği, birlikteliği ve karşılıklı dayanışmayı içeren ilişki biçimidir (Avcılar, 2020).

Ülkemizde benimsenen Batı kaynaklı psikolojik danışma kuramlarının, gelişim gösterdikleri toplumların kültürel özellikleri, yaşam tarzları ve düşünce yapılarından etkilenerek şekillendiği bilinmektedir (Türe & Barut, 2020). Mevcut kültürel farklılıklara karşın, aile kurumuna yönelik olumlu bakış açısı ve aile danışmanlığının bu kuruma sağladığı faydalar konusunda genel bir uzlaşı olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışma, ülkemizde gerçekleştirilen aile danışmanlığına yönelik araştırmaları genel bir perspektifle ele alarak, aile danışmanlığının aile kurumuna olan katkılarını çeşitli faktörler bağlamında değerlendirme imkânı sunması açısından önem taşımaktadır. Araştırmanın temel amacı, aile danışmanlığının evlilik uyumuna etkisini incelemek ve bu alanda Türkiye'de yapılacak yeni araştırmalara yön verici bir katkı sağlamaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada, nitel araştırma yöntem ve teknikleri kullanılmış olup, doküman analizi tercih edilmiştir. Doküman analizi, incelenmesi hedeflenen olgulara ilişkin bilgi içeren yazılı

materyallerin sistematik bir şekilde analiz edilmesini içeren bir yöntemdir (Şimşek & Yıldırım, 2011). Araştırmanın örneklem seçiminde, amaçlı örnekleme stratejilerinden biri olan ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada belirlenen ölçütler; makale, bildiri ve tezlerin tam metinlerine eksiksiz olarak erişilebilmesi, araştırmanın Türkiye'de gerçekleştirilmiş olması ve aile danışmanlığı konusuna odaklanmasıdır.

örneklemedir. Bu çalışmada ölçüt; makale, bildiri ve tezlerin metnine eksiksiz olarak ulaşılabiliyor olması, Türkiye'de yapılmış olması ve aile danışmanlığına yönelik olmasıdır.

2.2. Evren/Örneklem

Araştırmanın evrenini Türkçe dilinde yayımlanmış tez ve makaleler oluşturmaktadır. Bu doğrultuda araştırmacı tarafından yayın sınıflandırma formuna 49 çalışma işlenmiştir. Araştırma ölçütleri doğrultusunda bu çalışmalardan 15'i örneklem grubuna dahil edilmiştir.

2.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen "yayın sınıflama formu" kullanılmıştır. Bu form ulaşılan araştırmaların yıl, tür, düzey ve ele aldıkları örneklemlere göre kategorize edilebilmeleri için kullanılmıştır.

2.4 Verilerin Toplanması

Google Akademik ve YÖK Tez veri tabanları üzerinden tez ve makale tespitine yönelik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın amacına uygun çalışmaları belirleme sürecinde aşağıdaki adımlar izlenmiştir: İlk olarak, araştırmada ihtiyaç duyulan çalışma türleri ve bu çalışmalara ulaşmak için kullanılacak anahtar kelimeler belirlenmiştir. İkinci aşamada, tespit edilen çalışmaların erişilebilirliği, yazar bilgileri, yayın tarihleri ve araştırma konusuyla ilgililik düzeyi değerlendirilmiştir. Son olarak, toplamda 15 tez ve makale incelenmiş ve bu araştırmalar belirlenen çeşitli kriterlere göre detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Türkiye'de yapılan aile danışmanlığının evlilik uyumuna etkisi ile ilgili tez ve makaleler yapıldıkları yıllara, araştırma yöntemlerine, cinsiyete ve türlerine göre incelenmiştir.

Tablo 1. Yayınların yıllara göre dağılımı

Yıllar	Tezler (f)	Makale (f)	Toplam (f)
2010	2	0	2
2012	0	1	1
2016	1	0	1

2017	3	1	4
2019	3	0	3
2020	1	0	1
2021	3	0	3
Toplam (f)	**13**	**2**	**15**

Tablo 1'e göre 2010 yılında 2 tez, 2012 yılında 1 makale, 2016 yılında 1 tez, 2017 yılında 3 tez ve 1 makale, 2019 yılında 3 tez, 2020 yılında 1 tez ve 2021 yılında 3 tez yayınlanmıştır.

Tablo 2. Çalışmaların araştırma yöntemine göre dağılımı

Yöntem	Tez(f)	Makale (f)	Toplam (f)
Nitel	0	2	2
Nicel	13	0	13
Toplam (f)	13	2	15

Tablo 2' incelendiğinde gerçekleştirilen çalışmaların 2'nin nitel araştırma yöntemleri ile makale türünde olduğu, 13'ünün ise nicel araştırma yöntemleri ile tez türünde olduğu görülmüştür.

Tablo 3. Araştırmaların cinsiyete göre dağılımı

Cinsiyet	Tezler (f)	Makaleler (f)	Toplam (f)
Kız	7	2	9
Erkek	6	0	6
Toplam (f)	**13**	**2**	**15**

Tablo 3' incelendiğinde gerçekleştirilen tez çalışmalarının 7'sinin örneklemini kız katılımcılar oluştururken 6'sının örneklemini ise erkek katılımcılar oluşturmaktadır. Çalışmaya dahil edilen makalelerin ise 2'sinin de kız katılımcılardan oluştuğu görülmektedir. Toplamda dahil edilen 15 çalışmanın 9'unun örneklemini kız katılımcılar 6'sının örneklemini erkek katılımcılar

oluşturmaktadır

Tablo 4. Tez çalışmalarının düzeylerine göre dağılımı

Tür	**Tez (f)**	**Toplam (f)**
Doktora	1	1
Yüksek Lisans	12	12
Toplam (f)	**13**	**13**

Tablo 4'e göre örnekleme dahil edilen 13'ün tez çalışmasının 1'i doktora düzeyinde iken 12'si yüksek lisans düzeyinde olduğu görülmektedir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Evlilik sözleşmesi ile başlayan aile kurumu durağan bir yapıda değildir. Aile üyelerinin kendi geçmişlerinde getirdikleri sorunlar, aile kurumun getirdiği yeni roller, birlikte yaşanılan ortak bir alanın olması üyeler arasında bazı problemlere yol açmaktadır (Artır, 2014). Yapılan araştırmalar sorunların temelinde yatan olgunun iletişimsizlik olduğunu göstermektedir (Abay, 2019). Duyguların ve düşüncelerin ifade edilmemesi veya yanlış/eksik ifade edilmesi profesyonel bir destek alınması zorunluluğunu doğurmuştur. Bu zorunluluk ile beraber 21. Yüzyılda aile danışmanlığına olan ilgi artmıştır (Ağırbaş, 2017)

Gelişen ve değişen dünyada ekonomik kaygıların insanların refah düzeyine etki ettiği görülmektedir. Bu etki aile kurumu için de bir problem olarak yer almaktadır. Bireylerin evliliğe ve aile kurmaya dair gerçek dışı beklentileri birer problem kaynağı olarak görülmektedir (Kılıç, 2012). Beklentilerin karşılandığı noktalarda dahi kişilerin geçmişlerinden getirdikleri ve aşamadıkları bazı sorunlar aile kurumu içine sızabilmekte ve farklı boyutta bir probleme neden olabilmektedir. Aile üyelerinden birinin/birilerinin psikolojik veya fiziksel şiddet uygulaması, öfke veya dürtüsel davranış örüntülerine sahip olması, alkol veya madde bağımlısı olması da diğer problemler olarak ifade edilmektedir.

Aile danışmanının; aile içi sağlıklı iletişim örüntüleri oluşturmak, koparılan duygusal bağı yeniden onarmak, üyeler arasındaki sevgi ve saygıyı görünür kılmak, olağanüstü kriz durumları ile iş birliği içinde mücadele edebilme becerisi kazandırmak, eğer çocuk varsa yetiştirme konusunda kuşaklar arası çatışmaya dair farkındalık kazandırmak, ebeveyn ve çocuk arasında ortak bir dil yaratmak, sorumluluk duygusu oluşturmak ve rol çatışmasının önüne

geçebilmek gibi görevleri bulunmaktadır. Aile danışmanı bu görevleri yerine getirirken özenli, kabul edici, tarafsız ve empatik olarak terapötik becerilerini kullanmaktadır.

Aile ile çalışmak teker teker bireyler ile çalışmaktan daha avantajlıdır. Bütün ile çalışmak, aile danışmanına diğer bireylerin de mevcut sorun hakkında görüşlerini dinleyebilme fırsatı tanımaktadır. Aile danışmanlığının bir diğer avantajı ise tüm aile üyelerine aynı anda aynı mesajı verebilme olanağı sağlamasıdır. Yapılan bazı araştırmalar aile danışmanlığının evlilik uyumunu olumlu yönde etkilediğini göstermiştir (Hikmetoğlu, 2023; Ümmet, 2017; Baygül, 2015). Temel olarak aile danışmanlığı kişiler arası ilişkilere odaklanan ve etkili iletişim ağları oluşturan böylece evlilikte uyumu arttıran etkili müdahale yöntemidir. Farklı makale ve tez çalışmaları incelenerek alanyazın zenginleştirilmelidir. Ailelere aile danışmanlığı hakkında eğitici ve öğretici konferans ve seminerler verilmelidir. Böylece aile danışmanlığının içeriği ve uygulama alanı artacaktır.

KAYNAKÇA

Abay, S. A. (2019). *Aile içi iletişim ve uyum sorunları: Yüksek Lisans ve doktora tezleri üzerinden bir değerlendirme* (Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Ağirbaş, F. (2017). *Manevi yönelimli aile danışmanlığı* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Artır, F. T. (2014). *İyi günde kötü günde evlilik*. Işık Yayıncılık Ticaret.

Avcılar, M. Z. (2020). *Evlilik öncesinde aile danışmanlığı hizmeti alınmasının evlilik sürecine, yaşamına ve işlevselliğine katkılarının araştırılması* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.

Baygül, Ş. (2015). *Çözüm odaklı kısa süreli aile danışmanlığı kuramına dayalı olarak geliştirilen evlilik danışmanlığı programının çiftlerin evlilik uyumlarını artırmadaki etkisi* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Ekşi, H., & Kahraman, Z. (2012). Bir Evlilik ve Aile Hayatı Eğitim Programının Evli Kadınlarda Evlilik Uyumuna ve Aile Sistemine Etkisi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 129- 145.

Erdoğan, Y. S. (2019). Türkiye'de Aile Danışmanlığı Alanında Yapılmış Yüksek Lisans

Tezlerinin Analizi. *Academic Platform Journal of Education and Change,* 106-127.

Hikmetoğlu, S. (2023). *Evli bireylerde psikolojik iyi oluş ve aile aidiyetinin evlilik uyumuna etkisi.*(Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kiliç, M. (2012). *Evli çiftlerde görülen ruhsal belirtiler ile aile işlevsellik düzeyi arasındaki ilişki* (Master's thesis, Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Şimşek, H., & Yıldırım, A. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Türe, E., & Barut, Y. (2020). Türkiye'de Yapılan Oyun Terapisi Çalışmalarının İncelenmesi. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, 127-138.

Ümmet, D. (2017). Genel psikolojik sağlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişkide evlilik uyumunun aracı rolü. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *6*(1), 159-175.

ÇOCUKLARIN CİNSİYETİNİN EBEVEYNLERİN AKADEMİK BAŞARI BEKLENTİSİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Edanur İNCE
Ondokuz Mayıs Üniversitesi,
eda.ince1@hotmail.com - 0009-0007-2719-1299

Doç. Dr. Yaşar BARUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ybarut@omu.edu.tr - 0000-0002-5027-2536

Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
emre.demirtas@omu.edu.tr - 0000-0001-7524-6361

ÖZET

Ebeveynler çocuklarının başarılı olmasını ister ve bu doğrultuda çocuklarına baskıda bulunabilir ya da destek sağlayabilir. Ebeveynlerin birçoğunun kendi başarı standartları vardır. Bu standartlara ulaşmadı eğitim çoğu zaman bir aracı olarak görülür. Cinsiyetler açısından bakıldığında ise ülkemizde kız çocukları eğitim öğretim sürecine katılmakta erkek çocuklara nazaran daha fazla engelle karşılaşmaktadırlar. Bu çalışmada ebeveynlerin çocuklarının akademik başarısı beklentilerinde cinsiyetlerine göre bir fark gözetip gözetmediklerini ortaya koymak amaçlanmaktadır. Araştırma verileri ilkokul ve ortaokul öğrencilerine Kapıkıran (2016) tarafında geliştirilen Ebeveyn Akademik Baskısı ve Desteği Ölçeği uygulanarak elde edilmiştir. Bulgulara göre ebeveyn akademik başarı baskısının erkekler üzerinde daha fazla olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin akademik başarı desteğinin ise cinsiyetlere göre anlamlı bir fark göstermediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Ebeveyn, çocuk, cinsiyet

1. GİRİŞ

Ebeveynlerin birçoğu çocuklarının başarılı olmasını ister ve birçok ebeveynin kendi başarı standartları vardır. Aileler çocuklarına bu başarı standartlarına ulaşmaları için baskı

yapabilir ya da destek sağlayabilirler (Kapıkıran, 2015). Ebeveynler bu başarı standartlarına ulaşmanın bir basamağı olarak da eğitimi görmektedirler. Eğitim, bireyin yaşamını devam ettirme, kendini geliştirme, toplum içinde birey olma ve toplum ile uyum içinde yaşama gereksinimlerini karşılama açısından baktığımızda önemli bir yere sahiptir. Bu durumda her insanın eğitilme ihtiyacı ve hakkından bahsedebiliriz (Özaydınlık, 2014). Araştırmalar bize olumlu ve destekleyici bir yaklaşıma sahip olan ebeveynlerin çocuklarının, okul başarısının daha yüksek olduğu göstermektedir (Satır, 1996).

Cinsiyetler açısından baktığımızda ise ülkemizde kız çocuklarının eğitim öğretim sürecine katılımlarının önünde erkek çocuklara nazaran daha büyük engeller vardır (UNICEF, 2010). Stewart ve Friedman (1987)'a göre ebeveynler kız çocuklarına, erkeklere göre; bir işi başarma, rekabet, duygularını kontrol etme, bağımsızlık ve sorumluluk alma gibi konularda daha az destek olmaktadırlar (Akt: Baran, 1995). Bu araştırmadaki temel amaç ebeveynlerin çocuklarının akademik başarısı beklentilerinde cinsiyetlerine göre bir fark gözetip gözetmediklerini ortaya koymaktır.

Literatür incelendiğinde ebeveynler erkek çocukları ile kız çocukları arasında başarı, rekabet, duygularını kontrol etme, bağımsızlık ve sorumluluk gibi konularda aynı davranmamakta, erkek çocuklarını kız çocuklarına göre daha çok destekledikleri görülmektedir (Stewart ve Friedman ,1987). Bu araştırma bize ülkemizdeki ebeveynlerin çocuklarının akademik başarısı beklentisinde cinsiyete dayalı bir fark gözetip gözetmediklerini gösterecektir. Ayrıca ebeveynlerin yaşı ve sosyokültürel yapısı değişkenlerinin de ilişkisi incelenmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, ebeveynlerin akademik başarıya yönelik baskı ve desteklerinin cinsiyet değişkeni bağlamında incelenmesini amaçlamakta olup, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama deseni kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İlişkisel tarama desenleri, iki veya daha fazla değişken arasındaki ilişkinin varlığını ve bu değişkenlerin birlikte değişimlerini inceleyen araştırma türleri olarak tanımlanmaktadır (Karasar, 2012).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın örneklem grubunu, kolay ulaşılabilir durum örnekleme yöntemiyle belirlenmiş olan 150 katılımcı oluşturmaktadır. Kolay ulaşılabilir durum örnekleme, araştırmacılara zaman kazandırması ve pratik bir yaklaşım sunması nedeniyle tercih edilen bir yöntemdir (Yıldırım ve Şimsek, 2018).

2.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak, Kapıkıran (2016) tarafından geliştirilen Ebeveyn Akademik Başarı Baskısı ve Desteği Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek, ebeveyn akademik başarı baskısını ölçen 10 madde ve ebeveyn akademik başarı desteğini ölçen 5 maddeden oluşan iki alt ölçek içermektedir. Beşli Likert tipi bir formatta yanıtlanması gereken ölçeğin alt ölçeklerinin iç tutarlılığı, Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanmıştır. Ölçeğin genel ve alt ölçekleri için Cronbach Alpha değerleri, EABBÖ için .84, EABDÖ için .71 ve tüm maddeler için .82 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, ölçeğin alt boyutlarından anne başarı baskısının iç tutarlılığı .88, anne başarı desteğinin .72, baba başarı baskısının .90 ve baba başarı desteğinin ise .79 olarak tespit edilmiştir.

2.4 Verilerin Toplanması

Araştırma süreci için gerekli izin ve onaylar alındıktan sonra araştırma verileri araştırmacılar tarafından yüzyüze ve çevrimiçi şekilde toplanmıştır. Araştırmaya katılımın gönüllülük esasına göre yapıldığı, istenildiği taktirde sorulara cevap vermeyi bırakabilecekleri bilgisi araştırmacılar tarafından katılımcılara bildirilmiştir.

2.5 Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında elde edilen veriler, SPSS istatistik paket programına aktarılmış ve analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, cinsiyet ile ebeveyn akademik başarı beklentisi değişkenlerine ilişkin ortalamalar arasında anlamlı bir farkın bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla bağımsız örneklemler için t-testi uygulanmıştır. Parametrik bir teknik olan bağımsız örneklemler için t-testi, iki bağımsız örneklem grubuna ait ortalamalar arasındaki farkın anlamlılığını test etmek üzere kullanılan bir analiz yöntemidir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2015).

3. BULGULAR

Ebeveyn akademik başarı baskısı ile ebeveyn akademik başarı desteği arasında çocuklarının cinsiyeti açısından bakıldığında anlamlı bir fark olup olmadığını test etmek için yapılan bağımsız örneklem t testi sonuçları aşağıdaki tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Ebeveyn Akademik Başarı Baskısı İle Ebeveyn Akademik Başarı Desteğinin Cinsiyet Değişkenine Yönelik T-Testi Sonuçları

Boyutlar	Cinsiyet	N	x̄	Ss	t	p
Baskı	Kadın	82	73.60	7.96		
	Erkek	68	71.80	8.34	2.362	.027
Destek	Kadın	82	21.48	5.47		
	Erkek	68	35.70	5.74	1.254	.217

Tablo 1 incelendiğinde ebeveyn akademik başarı baskısının cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir farklılık gösterdiği görülürken ($p< 0.05$), ebeveyn akademik başarı desteği cinsiyet değişkeni açısından herhangi bir anlamlı farklılık göstermediği görülmüştür ($p> 0.05$).

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada ebeveynlerin çocuklarının akademik başarısı beklentilerinde cinsiyetlerine göre bir fark gözetip gözetmediklerini ortaya koymak amaçlanmıştır.

Araştırma sonucunda ebeveynlerin akademik başarı baskısının erkek çocukları üzerinde daha fazla olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin akademik başarı desteğinde ise cinsiyetler arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Kapıkıran (2016) yaptığı araştırmada ebeveyn akademik başarı baskısı ölçeği puan ortalamalarında kızlar ile erkekler arasında anlamlı düzeyde fark kaydetmiştir. Yani erkekler kızlardan daha çok anne ve babalarının baskısına maruz kalmaktadır. Bunun yanında ebeveyn akademik başarı desteği ölçeğinden elde edilen

puanlara göre erkekler ve kızlar arasında anlamlı düzeyde bir fark görülmemiştir. Bu sonuca baktığımızda araştırmadan elde edilen sonuçları destekler nitelikte olduğunu görmekteyiz.

Bu sonuçlar doğrultusunda aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur:

- Ebeveynlere çocuklarının psikolojilerini daha iyi anlamaları, empati yapmaları, çocuklarına karşı tutumlarını gözden geçirmeleri için çocuk ve ergen psikolojisi konusunda seminerler verilmelidir.
- Öğretmenler velilerle daha fazla iletişim halinde olup çocuklarıyla ilgili bireysel görüşmeler yapmalıdır.
- Okullarda toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık oluşturacak seminerler ve projelere yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

Baran, G. (1995). *Ankarada bulunan çocuk yuvalarında kalan 7-11 yaş grubu çocuklarda cinsiyet rolleri ve cinsiyet özellikleri kalıp yargılarının gelişimi*. Doktora Tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., & Çakmak, E. K. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*.Pegem.

Kapıkıran, Ş. (2016). Ebeveyn Akademik Başarı Baskısı ve Desteği Ölçeğinin Psikometrik Değerlendirmeleri ve Yapısal Geçerlik: Ortaokul ve Lise Öğrencileri. *Ege Eğitim Dergisi*, 1, 62-83.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (23. bs.). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal Cinsiyet Temelinde Türkiye'de Kadın ve Eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 33, 93-112.

Satır, S. (1996). Özel Tevfik Fikret Lisesi öğrencilerinin akademik başarılarıyla ilgili anne-baba davranışları ve akademik başarıyı artırmaya yönelik anne-baba eğitim gereksinmelerinin belirlenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Stewart, A. C. ve Friedman, S. (1987). *Child Development: İnfancy Through Adolesence*. John Wiley and Sons Inc. 1-623. USA.

UNICEF. (2010). *Çocuklar için ilerleme: MDG'lere eşitlikle ulaşmak* (No. 9). UNICEF.

Yıldırım, A., & Simsek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (11 baski: 1999-2018).

PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ VE EVLİLİK UYUMU

Ebru TEMUR
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ebru_40_@hotmail.com- 0009-0008-2036-0536

Doç. Dr. Yaşar BARUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
ybarut@omu.edu.tr - 0000-0002-5027-2536

Arş. Gör. Emre DEMİRTAŞ
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
emre.demirtas@omu.edu.tr - 0000-0001-7524-6361

ÖZET

Evlilik ve evlilik kurumu çok çeşitli faktörlerden etkilenen bir kurumdur. Bu faktörler evliliğe olumlu ya da olumsuz olarak yansımakta ve evlilik uyumunu etkilemektedir. Evlilik uyumunu etkileyen faktörlerden biri olarak da eşlerin sorun çözme becerileri, problem çözme becerileri literatürde yer almaktadır. Çalışmanın konusunu, literatürde evlilik, evlilik uyumu, problem çözme becerileri kavramları ile problem çözme becerilerinin evlilik uyumuna nasıl yansıdığı oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında evlilik kavramı ve evlilik uyumu konusu ile ilgili olarak problem kavramı ve problem çözme becerileri konusunu barındıran kaynaklar incelenmiştir. Kaynak taraması ve inceleme neticesinde, literatürde evlilikle ilgili pek çok tanım yapılmış olup neslin devamını sağlamak ve eşlerin birbiri ile uyumlu yaşamaları, ortak yaşam alanı oluşturmalarının genel olarak ortak nokta olarak tanımlarda yer almış olduğu, problem çözme becerileri ve evlilik uyumu arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Evlilik, evlilik uyumu, problem, problem çözme becerileri

1. GİRİŞ

Toplumun en temel yapı taşı ailedir. Ailenin meydana gelebilmesi için atılan ilk adım ise evliliktir (Tekin, 2017) Evlilik, iki farklı kişinin aynı çatı altında yaşamlarını birleştirmesidir.

Her bireyin kendine özgü özellikleri, geçmişi, yetişme tarzı, bakış açısı olduğunu düşündüğümüzde bireylerin evlilik sürecine uyumu ve sağlıklı aile işlevlerini yerine getirebilmeleri evlilik sürecinin devamını etkilemektedir (Uzunoğlu, 2016).

Sağlıklı aile işlevlerinden olan problem çözme becerileri, endişe yaratacak durumların üstesinden gelebilmek ve daha verimli kararlar alabilmek, eşlerin birbirleriyle olan ilişkisinin niteliğini belirlemek noktalarında önem arz etmektedir. Eşlerin karşılaşılan problemlere tepkisi, probleme nasıl yaklaştığı, hangi kararları aldığı ya da alacağı, çözüme ulaşmak için kullanacağı yollar ve gösterdiği tepkilerin evlilik sürecine ve evlilik uyumuna olumlu ya da olumsuz olarak yansıdığı, açıkça ifade edilmesi gereken bir gerçektir (Aktaş, 2011).

Evlilikte uyum kavramıyla iyi giden, sağlıklı bir evliliğin kast edildiğini düşündüğümüzde eşlerin birbirlerini olumlu yönde tamamlamaları evlilikte uyumun oluşmasını sağlamaktadır (Erbek vd., 2005).

Çalışmanın konusunu, literatürde evlilik, evlilik uyumu, problem çözme becerileri kavramları ile problem çözme becerilerinin evlilik ve evlilik uyumuna nasıl yansıdığı oluşturmaktadır.

Evliliklerin sürekliliğini kısaltan evlilik uyumunu bozan etkenleri fark ederek evlilik uyumunu olumlu etkileyecek ve böylece evliliklerin sürekliliğinin artmasını sağlayacak adımları ön plana çıkarmak buna bağlı olarak da bu adımlar konusunda eşlerin farkındalık kazanmasına yardımcı olmak önemlidir. Bu nedenle mevcut çalışma, kişilerin evlilik sürecini anlaması, evlilik uyumunu ve evlilik uyumuna etki eden faktörleri fark etmesi ve problem çözme becerilerinin evlilik uyumunu nasıl etkilediğini fark etmeleri, sağlıklı aile işlevlerine sahip olmaları, ebeveyn olarak sağlıklı nesiller yetiştirebilmeleri açısından önem taşımaktadır.

2. EVLİLİK UYUMU

2.1. Evlilik Kavramı

Evlilik, kronolojik olarak değerlendirildiğinde 4000 yıllık bir olgudur (Türkarslan, 2007). Literatürde, araştırmacılar tarafından evlilik kavramının değişik şekillerde tanımı yapılmıştır. Evlilik, genellikle, iki cinsi birbirine bağlayan kanunen hayatın kalanını birlikte devam ettirmesi, paylaşması, neslini devam ettirmesi ve çocuklarını büyütmesi gibi amaçları barındıran bir kavramdır. Evlilik, eşlerin ortak hayat alanıdır (Dursunoğlu, 2021).

Türk Dil Kurumu evliliği, ‘’evli olma durumu’’ olarak tanımlamıştır. Türk Medeni Kanunu’nun 185. Maddesinde evlilik “Evlenmeyle eşler arasında evlilik birliği kurulmuş olur.

Eşler, bu birliğin mutluluğunu elbirliğiyle sağlamak ve çocukların bakımına, eğitim ve gözetimine beraberce özen göstermekle yükümlüdürler. Eşler birlikte yaşamak, birbirine sadık kalmak ve yardımcı olmak zorundadırlar" şeklinde ifade edilmektedir (Türk Medeni Kanunu, 2001).

Her toplumda ve kültürde önemli bir yapı olarak nitelendirilen evlilik, ailenin ve gelecek kuşakların oluşmasını sağlayan en temel ilişkidir. Evlilik, bireyin sorumluluklarını gerçekleştirmesi, içinde bulunduğu çevreyle uyumlu olması, yaşamından doyum almasında etkili bir faktördür (Çağ ve Yıldırım, 2013). Evlilik, neslin sürekliliğini sağlayan, eşlerin birbirlerine karşı görevlerini yerine getirme sözü verdikleri, toplumsal normlara uygun şekilde gerçekleştirdikleri evrensel bir anlaşmadır (Çelik ve Tümkaya, 2012).

2.2. Evlilik Uyumu

Evlilik uyumu, evlilik ile ilgili yapılan çalışmalarda temel kavramlardan biri olarak değerlendirilmekte (Soylu ve Kağnıcı,2015) olup, sağlıklı ve mutlu bir evlilik için gerekli olan önemli kavramlardandır (Kubilay ve Oktan ,2015).

Evlilik uyumu, evlilik ilişkisinin nasıl olması gerektiğini tanımlamakta ve evliliğin ayırıcı özelliği ve devamlılığı olarak açıklanmaktadır (Doğmazer, 2022). Evlilikte uyum, psikolojik ve sosyal birçok etkiye açık olan çok yönlü bir kavramdır (Duman, 2012). Sağlıklı bir evlilik için karı koca arasında uyumun olması gereklidir. Çiftler arasındaki uyum, literatürde evlilik uyumu şeklinde tanımlanmaktadır (Kılıç,2020).

Evlilik uyumu, kişilerin evlilikleriyle alakalı pozitif ilişki şemasına sahip olması, eşiyle alakalı pozitif hisler ve düşünceler beslemesi, ilişkisinde iletişim şeklini doğru biçimde kullanması, karşılaştığı çatışmaları çözebilmesi ve çiftlerin beraber yaptıkları aktivitelerden keyif almasıdır (Erus, 2019).

Sabatalli (1988), evlilik uyumunu işlevsel ve uyumlu bir evlilik ilişkisi için gerekli süreçler olarak tanımlamaktadır. Bu tanıma göre, uyumlu evlilik, çiftlerin birbirleri ile iletişim kurduğu, evliliğin temel noktalarında fazla anlaşmazlığın yaşanmadığı, yaşanan anlaşmazlıkların her iki tarafın da memnuniyetini sağlayacak biçimde çözüme kavuşturulduğu evlilik olarak belirtilmektedir (Gürsoy, 2004).

Uyumlu evliliklerde eşler önemli konularda aynı düşünceye sahiptirler. Bu tarz evliliklerde çatışmalar az olup herhangi bir problemin varlığında etkili yöntemler kullanarak

problemin üstesinden gelirler. Birbirleriyle oldukça etkili bir şekilde iletişim kurarak, evliliklerinden ve birbirlerinden memnun olmaktadırlar (Okurcan, 2018).

Evlilik uyumu, eşlerin evlilik sürecinde gereksinimlerini karşılama seviyeleri üzerinden açıklanmaktadır. Karı kocanın birlikte gerçekleştirdikleri etkinliklerde aynı düşünceye sahip olmaları veya zıtlıklarını çözebilme yetenekleri ile bunun sonucunda elde edilen mutlu olma durumu da evlilik uyumunun tanımlarındandır (Gül, 2016). Uyum sağlayıcı problem çözme becerileri çiftleri hayat olaylarına karşı daha az katı duruma getirebilirken, uyumsuz problem çözme becerileri çiftleri probleme daha duyarsız duruma getirebilir. Örneğin, uyumlu becerilere sahip eşler, problemlerini savunmacı olmayan bir biçimde tartışır, rahatsız edici olmayan bir ses tonunda birbirlerinin görüşünü öğrenmek ister ve birlikteki konuşmalarında espriye yer verir. Eşlerden birinin problemi olduğunda problemi beraberce çözerler, problemle ilgili başa çıkma stratejileri geliştirirler. Aksine; eşlerden birinin problem çözme becerisi yeterli değilse zorluklar nedeniyle diğerini suçlayıcı ve asabi olabilir, rahatsız edici ses tonunu kullanabilir ve birlikte problemle ilgili adım atmakta geri durabilir. Bunun sonucunda evlilik doyumunda azalma meydana gelir. Özetle, hayat olaylarında evlilik uyumunu arttıran en önemli unsur karı koca arasındaki sağlıklı etkileşim şeklidir (Uşaklı, 2010).

2.3. Evlilik Uyumunu Etkileyen Faktörler

Evliliğin niteliği eşlerin bedensel ve ruhsal sağlıkları yönünden önemlidir. Bu nedenle birçok araştırmacı, evlilik uyumu kavramını tanımlamaya çalışırken aynı zamanda eşlerin uyumunu etkileyen faktörleri tespit etmeye çalışmışlardır (Arıkan, 2016). Birçok tanımı bulunan evlilik uyumunun birden fazla ögesi söz konusudur. Demografik, sosyal ve kültüre dayalı faktörler bu ögeler arasında yer almaktadır (Kara, 2021).

Yarli (2022)' ye göre "Evliliğin uyumu; uzlaşabilmek, uyum sağlama, sorun çözümleme ve amaç saptama gibi bilişle ilişkili süreçlere dayanmaktadır." Eşlerin bir konu üzerinde uzlaşamama durumu ve bu durumu düzeltebilmek için ortaya koydukları çözüm biçimleri, evliliğe yönelik yükledikleri anlamlar, evli olmalarının kendilerinde yarattığı pozitif ve negatif duygular, evliliği devam ettirme veya devam ettirmek istememe, evlilik sözleşmesinin sonlanma olasılığını gözetme, eşe yönelik eleştirel bir tavır geliştirme, evlilikten elde edilen tatminin bireysel biçimde algılanması evlilik uyumunu etkileyen faktörlerdendir (Kara, 2021). Eş seçimi konusunda farklı görüş ve teorileri beraber değerlendirenler, çiftlerde ortak noktaların varlığının evlilik ilişkisinin başarılı olma olasılığını yükselteceği görüşünü belirtmektedirler. Bu görüşe bakarak ortak yönler arttıkça evlilik uyumu da o derece fazlalaşacaktır (Tunç, 2019).

Yalçın (2014), birçok araştırmada, benzer kişiliğe sahip çiftlerin evlilik uyumlarının ve mutluluklarının, farklı kişilik yapısına sahip olan eşlerden daha fazla olduğunun ifade edildiğini belirtmiştir. Mumay (2022) evlilik uyumunu etkileyen faktörleri dışsal boyut ve kişisel boyut olarak iki başlık şeklinde ele aldıklarını; dışsal boyuta göre, eşlerin birlikte karar alabilme becerileri , eşlerin ekonomik kazançları ve çalışma koşulları evlilik uyumunu etkileyen faktörlerden olduğu, bireysel boyuta göre ise, eşler arasındaki sevgi ve aşk, duygularını birbirlerine ifade etme biçimleri, cinsel yaşantılarından aldıkları haz, iletişim biçimleri gibi konuların evlilik uyumunu etkileyen faktörler olarak ele alındığını belirtmiştir.

Kara (2021), evlilikte eşlerin arasındaki iletişim becerisinin evlilik uyumunda önemli bir özellik olduğunu, bu beceri sayesinde ise eşlerin problemleri çözüme kavuşturma ve çatışmaları önleme konularında başarılı olabildiklerini belirtmiş olduklarını ifade etmiştir. Evlilik uyumunun dengeli olduğunu söyleyebilmek için aile üyelerinin özerk bir şekilde hareket edebilmeleri ve olumlu ve doğru duygusal yakınlıkta olup olmadıkları önemlidir (Polat, 2022).

Uyumlu evlilik, eşler arasında iletişimi sağlayabilen, evlilik ve aileyle ilgili konularda aynı şekilde düşünebilen, problemlerini yapıcı ve doğru bir şekilde çözüme kavuşturabilen eşlerin evlilikleri uyumlu bir evliliktir (Şahin, 2017). Uyumlu bir evlilikle olgunlaşan evlilik mutluluğu ve doyumu, insan hayatında önemli derecede etkili olmakta ve eşlerin psikolojik sağlığına yansımaktadır. Evlilik uyumunun sağlanamadığı ailelerde bu durum, aile açısından bir krize ya da aileyi etkileyen bir sarsıntıya dönüşebilmektedir. Evlilik uyumunun sağlanması ya da sağlanamaması durumu evlilikte mutluluk kavramını da olumlu ya da olumsuz olarak meydana çıkarmaktadır (Küçükçelik, 2015).

2.3. Evlilik Uyumu İle İlgili Gerçekleştirilen Çalışmalar

Günay (2020), evli ve ebeveyn rolünü üstlenmiş bireylerin evlilik uyumu, çocuk yetiştirme tutumları ve aile işlevselliği arasındaki ilişkileri incelemiştir. Araştırmanın bulguları, ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları ile aile işlevselliği arasında olumsuz yönlü bir ilişki olduğunu, buna karşın aile işlevselliği ile evlilik uyumu arasında olumlu yönlü anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ayrıca, çocuk yetiştirme tutumlarının aile işlevselliği üzerinde; aile işlevselliğinin ise evlilik uyumu üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu saptanmıştır.Çalışma, evlilik uyumu, aile işlevselliği ve çocuk yetiştirme tutumlarının cinsiyete göre farklılık gösterdiğini, ancak bu değişkenlerin yaşa göre farklılaşmadığını ortaya koymuştur. Bununla birlikte, evli ve ebeveyn rolüne sahip bireylerin aile işlevselliği ve çocuk yetiştirme tutumlarının

evlilik biçimi, evlilik süresi, aile yapısı ve çocuk sayısı gibi demografik özelliklere bağlı olarak anlamlı düzeyde değişiklik gösterdiği tespit edilmiştir.

Işık (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, evli bireylerin evlilik uyumu ile iletişim becerileri arasında düşük düzeyde pozitif yönlü; evlilik uyumu ile sosyal medya kullanım düzeyi arasında düşük düzeyde negatif yönlü; sosyal medya kullanım düzeyi ile iletişim becerileri arasında ise düşük düzeyde negatif yönlü istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir.

Dursunoğlu'nun (2021) evlilik uyumu ile empatik eğilim düzeyleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkileri araştırdığı çalışmada elde edilen bulgular, cinsiyet ve eğitim düzeyinin evlilik uyumu üzerinde yordayıcı bir etkisinin olmadığını ortaya koymuştur. Araştırma verileri, evlilik uyumu ile problem çözme becerisi arasında pozitif yönlü ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki bulunduğunu göstermiştir. Buna karşılık, evlilik uyumu ile empatik eğilim düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir. Ayrıca, problem çözme becerisi ile empatik eğilim düzeyi arasında da anlamlı bir bağlantı olmadığı belirlenmiştir.

Anlı'nın (2021) evli bireylerde evlilik uyumu, yaşam doyumu ve kaygı düzeyleri arasındaki ilişkileri ele aldığı araştırmasında, bu üç değişken arasında orta düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şentürk'ün (2013) araştırması, cinsiyet, eğitim düzeyi, meslek, evlilik şekli, evlilik süresi, çocuk sayısı ve birlikte yaşanılan bireyler gibi demografik değişkenlerin, evli bireylerin evlilik uyumu ile anlamlı bir ilişki sergilemediğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, yaş, ekonomik koşullar, eş ile benzerlik algısı, yaşam doyumu ve evlilikte problem çözme becerileri gibi faktörlerin evlilik uyumu üzerinde anlamlı etkilerinin bulunduğu tespit edilmiştir. Çalışmada, 20-35 yaş arasındaki evli bireylerin, 46-65 yaş grubundakilere kıyasla evliliklerinde daha yüksek uyum sergiledikleri saptanmıştır. Ayrıca, maddi durumu iyi olan bireylerin, orta düzeyde ekonomik koşullara sahip bireylerden daha uyumlu bir evlilik deneyimledikleri; eşleriyle birçok ortak noktaya sahip olduğunu düşünen bireylerin, az ya da hiç ortak noktası olmadığını düşünen bireylere göre daha uyumlu bir evlilik sürdükleri belirlenmiştir. Araştırmanın sonuçları, yaşam doyumundaki artışın evlilik uyumunu olumlu yönde etkilediğini, yaşam doyumundaki düşüşün ise uyumu azalttığını göstermiştir. Benzer şekilde, evlilikte problem çözme becerilerindeki artışın uyumu güçlendirdiği, problem çözme becerilerindeki azalmanın ise uyumu olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Karadağ (2015), Konya'da 827 kişi ile gerçekleştirmiş olduğu araştırmasında eşler arası ve aile içi iletişimin evlilik uyumunu ne kadar etkilediğini açıklamayı, geleceğe yönelik eşler arasında sağlam ve doğru iletişim kurabilmeyi arttıracak araştırmalara öncülük yapabilmeyi amaçlamış ve araştırma sonucunda evlilik uyumunda aile içi iletişim parametrelerinin etkililiği netleştirilerek açıklanmaya çalışılmış, aile içi iletişim parametrelerinin evlilik uyumunda etkili olduğu doğruluk kazanmıştır. Genel olarak iletişim parametreleriyle evlilik uyumu arasındaki ilişki net şekilde görülebilmekte olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve arkadaşlarının (2018) gerçekleştirdiği araştırma, evli bireylerin problem çözme becerileri ile evlilik uyumu arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma kapsamında, 133 erkek ve 128 kadından oluşan toplam 261 katılımcı yer almıştır. Araştırmada, problem çözme becerilerinin alt boyutları olan aceleci, analitik, kaçıngan, özgüvenli ve planlı yaklaşımlar ile evlilik uyumu arasında anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir. Ancak, yaş ve tanışma süresi ile problem çözme becerileri arasında herhangi bir bağlantı bulunamamıştır. Bununla birlikte, evlilik süresi ile problem çözme yaklaşımlarının kaçıngan ve planlı boyutları arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiş, ancak bu boyutların evlilik uyumu ile ilişki göstermediği ortaya konulmuştur.

Batık ve Kalkan'ın (2017) evlilikte algılanan problem çözme becerileri ve evlilik doyumunu etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri araştırmada, evli bireylerin evlilik doyumlarının sırasıyla "evlilikte sorun çözme, evlilik süresi ve algılanan ekonomik durum" değişkenleri tarafından anlamlı bir şekilde yordandığı tespit edilmiştir. Yol analizi bulguları, problem çözme becerilerinin evlilik doyumu üzerindeki etkisini içeren modelin anlamlı olmadığını; ancak evlilik doyumunun problem çözme becerilerini etkilediğini öne süren modelin iyi bir uyum gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu sonuçlar, evlilik doyumunun, bireylerin evlilikteki sorun çözme becerilerini etkileyen bir faktör olduğunu göstermiştir.

Dilmaç ve Bakırcıalioğlu'nun (2019) "Evli Bireylerin Sahip Oldukları Değerler, İletişim Becerileri ve Evlilik Uyumu Arasındaki Yordayıcı İlişki" başlıklı araştırması, evli bireylerin değerleri ile evlilik uyumu arasında pozitif ve doğrusal bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Çalışma, evlilik uyumu ile en güçlü ilişkili olan faktörün iletişim becerileri olduğunu vurgulamış, bu iki değişken arasında pozitif ve doğrudan bir ilişki saptanmıştır. Ayrıca, evli bireylerin sahip oldukları değerler ile iletişim becerileri arasında da pozitif yönlü ve doğrusal bir ilişkinin olduğu belirlenmiştir.

Dönmez ve Tunç'un (2019) Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi'nde yayımlanan çalışmasında, evli bireylerde ilişkilerde bilişsel çarpıtmalar ile tolerans düzeyi arasında düşük düzeyde ve negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, evlilikte problem çözme becerileri ile evlilik uyumu arasında orta düzeyde ve pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Diğer ölçeklerden elde edilen puanlar arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Araştırma bulguları, evli bireylerin problem çözme becerisi puanlarının çocuk sahibi olma durumu, çocuk sayısı ve eğitim düzeyi değişkenlerine bağlı olarak anlamlı şekilde farklılık gösterdiğini, ancak cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediğini ortaya koymuştur.

3. PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ

3.1 Problem Kavramı

Problem, temelde, bireyin amacına ulaşmada, bu amaca ulaşmayı önleyici durumlara rastladığı bir çatışma şeklidir. Bu engellenme bireyin amacına ulaşmasını güç hale getirebilir. Böyle bir durumda problem, amaca ulaşmayı önleyen durumları aşmanın en etkili şeklini bulabilmektir (Morgan, 1995). Problemler uzun süreli, kısa süreli, basit veya karmaşık olabilir. Duygularla ilgili, maddi ve bedenle ilgili olan problemler vardır. Bu farklı problem çeşitleri birbirleriyle etkileşim haline girerek daha karmaşık problemleri meydana getirebilirler (Cüceloğlu, 1996).

Problem, amaçları bozan, yıpratan, istenilen koşullarda hizmet etmeye engel olan, ürünlerin birbiriyle uyumlu olmasına engel olan durumların tümüdür (Tuna, 2021). Problem, istenilen ve hedeflenmiş olan amaç için gösterilen çabaya ket vuran faktörler tanımlanabilir. Gündelik hayatta insanlar farklı problemlerle karşılaşırlar. Karşılaşılan problemlerle baş edebilme becerisi hayatın her aşamasında gereken bir beceridir. Küçük yaştan itibaren bireylere probleme dönük çözüm becerilerini kazandırmak gerekmektedir (Sancaktar, 2016).

Problemin varlığından söz edebilmek için insan zihnini karıştıran, kişi için yeni, daha önce hiç karşılaşmadığı bir durumun olması gerektiği gibi bu durumun ilk önce bireyin kendisi tarafından problem olarak görülmesi gerekmektedir (Ağır, 2007). Problem kavramıyla alakalı tanımlamalar göz önüne alındığında, bir duruma problem diyebilmemiz için var olan durumla olması beklenen durum arasında bir farkın bulunması, bireyin bu durumun farkında olması, algılamış olduğu farkın bireyde gerilime neden olması, bireyin oluşan gerilimi gidermek için çaba göstermesi ve bireyin gerilimini gidermek amacıyla gösterdiği çabanın engelleniyor olması gerekmektedir (Özdil, 2008).

3.2. Problem Çözme Becerileri

Problem çözme ile ilgili çalışmalar 20'nci yüzyılın başlarında problem çözmeyi güçleştiren etkenlerin incelenmesi ile, problem çözme süreci ise 1960'lı yıllarda araştırma konusu olarak ele alınmıştır. Problem çözmeyle ilk olarak Gestalt psikologları ilgilenmiştir. Gestaltçılara göre problemler özellikle de algısal problemler algılama ve bellek arasındaki birtakım etkileşimlerin sonucunda oluşan gerilim ya da stres sırasında meydana gelmektedir (Alp, 2021).

Problem çözme, kriz yönetimi olarak da ifade edilmektedir. Aile içinde oluşan herhangi bir sorunda, aile kurumunun en az şekilde etkilenmesi için aile üyeleri bu krizi yönetebilmelidir (Erdoğan, 2017).

Problem çözme becerisi, problemin kavranması, çözümün planlanması, planın uygulamaya konulması ve problem çözme sürecinin kontrolünün yapılması adımlarını içeren bir beceridir (Sağar, 2022). Kişiler arası problem çözme, sosyal problem çözme çerçevesinde değerlendirilmekte olup sosyal problem çözme kavramıyla günlük hayatta ortaya çıkan sorunların çözümü kastedilmektedir (Altınok, 2014).

Problem çözme, sahip olduğu bilgiyi hiç karşılaşmamış olduğu, farklı durumlar için kullanma; bir sorunla karşı karşıya kaldığının farkına varma, problemi tarif etme, çözüm yolları sunma ve uygulanmış olan çözümlerin geçerliliğinin kontrolünü yapma gibi karışık bilişsel süreçlerin tamamıdır (Dursunoğlu, 2021).

Kişiler arası problem çözme becerisini elde etmiş bireyler; bağımsız olabilen aynı zamanda bağlılığa da hayatında yer verebilen, uyum gösterme becerisi fazla, kendinin bilincinde olan, kendisi ve çevresiyle barışık olan, kendini ifade edebilme hakkının farkında olan ve bu hakkın kullanımı konusunda saygılı davranabilen, oto kontrolünü sağlayabilen, empatik yaklaşıma sahip, evrensel etik ilkeleri olan, sorumluluk bilinci yüksek, öğrenmeye istekli, bireysel sınırlarını ve diğer gamlığını koruyan, olasılıklarla ilgili yordama yapabilen, kendini gerçekleştirme adımlarını atabilen, şiddete başvurmayan, kendine saygı duyan ve kendine güven besleyen, gerekli olduğunda yardım alabilen, koşulsuz saygıyı hissedebilen, olduğu gibi davranabilen, kendini gerçekleştiren, rasyonel olma özelliklerine sahiptir (Yiğiter, 2012).

Problem Çözme Süreci Gemici (2022) tarafından aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

1.Problemle kişisel olarak ilgilenmek

2.Problemi tanımlamak,

3.Problemin bir temsilini oluşturmak

4.Çözüm için bir plan tasarlamak

5.Planı uygulamak

6.Kontrol etmek

3.3. Problem Çözme Becerileri İle İlgili Yapılan Araştırmalar

Akgün-Boylu'nun (2018) 224 kadın ve 50 erkek evli birey ile gerçekleştirdiği araştırmasında, evlilikte problem çözme becerilerini değerlendirmek için Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği kullanılmıştır. Araştırma bulguları, evli bireylerin problem çözme becerilerinin cinsiyet ve eğitim düzeylerine göre farklılaşmadığını; ancak yaş ve evlilik süresi değişkenleri açısından anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

Koca'nın (2016) 305 evli birey ile yürüttüğü çalışmasında, güvenli bağlanma stili ile evlilikte problem çözme becerisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Aynı zamanda, duygusal zekâ ile evlilikte problem çözme becerisi arasında ve güvenli bağlanma ile duygusal zekâ arasında da anlamlı ilişkiler bulunmuştur. Duygusal zekânın tüm alt boyutları ile evlilikte problem çözme becerisi arasında pozitif yönlü ilişkiler saptanmıştır. Bağlanma stilleri açısından değerlendirildiğinde, güvenli bağlanma stili gösteren bireylerin evlilikte problem çözme becerisi puanlarının, saplantılı bağlanma stili gösteren bireylere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Parlar ve Akgün'ün (2018) 274 evli birey ile gerçekleştirdiği araştırmada, bilinçli farkındalık düzeylerinin problem çözme ve evlilik doyumu ile ilişkisi incelenmiştir. Araştırma bulguları, bilinçli farkındalık düzeyleri ile evlilikte problem çözme becerileri ve evlilik doyumu arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler olduğunu göstermiştir. Ayrıca, evlilik doyumu ile problem çözme becerileri arasında yüksek düzeyde olumlu bir ilişki tespit edilmiştir. Yapılan analizler, evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu anlamlı bir şekilde yordadığını ortaya koymuştur.

Hünler ve Gençöz'ün (2003) araştırmasında, eşlerde boyun eğici davranışların artmasının, algılanan problem çözme becerilerinde azalmaya yol açtığı, bunun da evlilik doyumunun düşmesine sebep olduğu belirlenmiştir.

Taşköprü'nün (2013) evli bireylerde evlilik doyumu ile problem çözme becerileri, stresle başa çıkma ve evlilik süresi arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, yapılan istatistiksel

analizler sonucunda yaş, çocuk sahibi olma durumu, gelir düzeyi ve evlilikte yaşanan travmatik olaylar ile problem çözme becerileri, stresle başa çıkma ve evlilik süresi arasında anlamlı ilişkiler olduğu saptanmıştır.

Güven'in (2005) evlilik doyumunun yordayıcılarını belirlemek amacıyla gerçekleştirdiği araştırmada, evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumunun anlamlı bir yordayıcısı olduğu tespit edilmiştir ($t=11,366$, $p<0,01$). Araştırma sonuçlarına göre, evlilikte problem çözme becerileri evlilik doyumuna ilişkin toplam varyansın %29'unu açıklamaktadır. Ayrıca, evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu birinci derecede, gerçekçi olmayan ilişki beklentileri ile ilgili bilişsel çarpıtmaların ise ikinci derecede yordadığı, diğer parametrelerin evlilik doyumunu yordamada etkisinin olmadığı bulunmuştur.

Karaoğlu'nun (2016) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada intihar olasılığı ile algılanan ekonomil güçlük arasındaki ilişkiye problem çözme becerileri, evlilik uyumu ve algılanan stresin aracı etkilerini incelediği çalışmasında, bireylerin algıladıkları ekonomik baskılar ve parayla ilgili kaygılar ile intihar olasılığı arasında, problem çözme becerileri, evlilik uyumu ve algılanan stresin kısmi aracı etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Gülnar'ın (2022) tarafından gerçekleştirilen araştırmada şiddet maruziyeti bulunan kadınlarda kendilik algısı ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında, toplam 269 katılımcının bulunduğu örneklemde, evli olan 135 denekten elde edilen veriler, şiddete maruz kalan kadınların problem çözme ve kendilik algısı puanlarının şiddete maruz kalmayan kadınlara göre daha düşük olduğunu göstermiştir. Ayrıca, problem çözme becerileri ile kendilik algısı arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

4. SONUÇ

Bu çalışma, evlilik uyumu ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi araştırarak, evliliklerin sürdürülebilirliğini etkileyen temel faktörleri anlamaya odaklanmıştır. Evlilik uyumu, sağlıklı bir aile yapısının temel taşı olarak değerlendirilmekte ve bireylerin evlilikten duydukları tatmini artırmaktadır. Literatürdeki bulgular, problem çözme becerilerinin, evlilik uyumunu pozitif yönde etkilediğini ve bireylerin karşılaştıkları sorunlara yaklaşım biçimlerinin, evlilik ilişkilerinin kalitesini belirlemede kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Çalışma kapsamında, eşlerin problem çözme becerilerinin empatik iletişim, stres yönetimi ve birlikte karar alma süreçlerinde etkili olduğu ortaya konmuştur. Sağlıklı bir problem çözme yaklaşımı, eşlerin sorunları yapıcı bir şekilde ele alarak çözüm üretebilme yetkinliklerini

artırırken, çatışmaların evlilik doyumu üzerindeki olumsuz etkilerini minimize etmektedir. Bu bağlamda, iletişim becerilerinin ve problem çözme stratejilerinin geliştirilmesi, evliliklerin daha uyumlu ve doyumlu bir şekilde sürdürülebilmesine olanak tanımaktadır.

Ayrıca, çalışmada, evlilik uyumunu etkileyen faktörler arasında bireylerin demografik özellikleri, ekonomik koşullar, iletişim tarzları ve bireysel bağlanma stilleri gibi unsurlar da incelenmiştir. Özellikle, eşlerin birbirine karşı empati geliştirebilmesi, eleştirel olmayan bir dil kullanarak iletişim kurabilmesi ve ortak yaşam hedefleri belirlemesi, evlilik uyumunu olumlu yönde etkilemektedir.

Sonuç olarak, evlilik ilişkilerinde karşılaşılan problemlerin çözümüne yönelik etkili yöntemler geliştirilmesi, bireylerin evlilikte mutluluk düzeylerini artırmak ve sağlıklı aile yapılarının oluşmasına katkı sağlamak açısından önemlidir. Bu bağlamda, bireylerin problem çözme becerilerini artırmaya yönelik eğitim ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılması önerilmektedir. Evlilik sürecinde karşılaşılan çatışmaların sağlıklı bir şekilde yönetilmesi, bireylerin yaşam doyumlarına ve psikolojik iyi oluşlarına da olumlu katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ağır, M. (2007). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel çarpıtma düzeyleri ile problem çözme becerileri ve umutsuzluk düzeyleri arasındaki ilişki* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Akgün-Boylu, Ş. (2018). *Evli bireylerin bilinçli farkındalık düzeyleri ile evlilik doyumu ve problem çözme becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Aktaş, Ö. (2011). Boşanma nedenleri ve boşanma sonrasında karşılaşılan güçlükler / Reasons of divorce and difficulties met following divorce (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü İzmir.

Alp, A. (2021). *Evli bireylerin duygusal zeka özellikleri ve problem çözme becerilerinin evlilik doyumu ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Altınok, A. (2014). *Genç yetişkinlerin romantik ilişki doyumları ile anne-baba çatışmasını algılamaları arasındaki ilişkide problem çözme tarzları ve ilişkilere yönelik akılcı*

olmayan inançların aracı rolü (Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi, Gaziantep.

Anlı, M. (2021). *Evli bireylerde evlilik uyumu, yaşam doyumu ve kaygı düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul.

Arıkan, P. (2016). *Evlilik uyumunun kişilik özellikleri ve empatik eğilim açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Batık-Vural M. ve Kalkan M. (2017). Evlilikte algılanan sorun çözme becerileri ve evlilik doyumu. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6/5, 2630-2646.

Cüceloğlu, D. (1996). *İnsan ve Davranışı.* Remzi Kitapevi.

Çağ, P. Ve Yıldırım, İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 4/39, 13-23.

Çelik, M. ve Tümkaya, S. (2012). Öğretim elemanlarının evlilik uyumu ve yaşam doyumlarının iş değişkenleri ile ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD),* 13/1, 223-238.

Dilmaç, B. ve Bakırcıalioğlu A. (2019). Evli bireylerin sahip oldukları değerler, iletişim becerileri ve evlilik uyumu arasındaki yordayıcı ilişki. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi,* 1/2, 110-122.

Doğmazer, S. (2022). *Erken dönem uyumsuz şemaların, kişilerarası ilişki tarzları ve evlilik uyumu ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Kent Üniversitesi, İstanbul.

Dönmez, M. ve Tunç, E. (2019). İlişkide bilişsel çarpıtma, evlilikte problem çözme, evlilik uyumu ve tolerans arasındaki ilişki. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi,* 3/2, 111-124.

Duman, M. (2012). *Mizaç ve karakter özelliklerinin evlilik uyumu ve cinsiyet açısından incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Dursunoğlu, C. (2021). *Evlilik uyumu ile empatik eğilim düzeyleri ve problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Erbek, E., Beştepe, E., Akar, H., Eradamlar, N., & Alpkan, R. L. (2005). Evlilik uyumu. *Düşünen Adam*, *18*(1), 39-47.

Erdoğan, Ö. E. (2017). *Günümüz evliliklerinin sağlıklı aile kavramı bağlamında değerlendirilmesi: Yeni evli bireyler üzerine bir çalışma* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, İstanbul.

Erus, S. M. (2019). *Evlilikte bilinçli farkındalık ile öznel iyi oluş arasındaki ilişkide duygusal zeka ve evlilik uyumunun aracılık rolü* (Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Gemici, B. S. (2022). *Okul öncesi öğretmen adaylarının öz yeterlik inançları ile problem çözme ve iletişim becerilerinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Burdur.

Gül, G. (2016). *Evlilik biçimleri açısından evlilik uyumu, ilişkilerde yükleme tarzları ve psikolojik dayanıklılık değişkenlerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Gülnar, M. (2022). *Şiddete maruz kalan kadınlarda kendilik algısı ile problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Günay, A. R. (2020). *Evli ve çocuk sahibi bireylerin evlilik uyumu, çocuk yetiştirme tutumu ve aile işlevselliği arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat.

Gürsoy, F. Ç. (2004). *Kaygı ve demografik değişkenlerin evlilik uyumu ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi, Mersin.

Güven, N. (2005). *İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve evlilikte problem çözme becerilerinin evlilik doyumu ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Hünler, O. S. ve Gençöz, T. (2003). Boyun eğici davranışlar ve evlilik doyumu ilişkisi: Algılanan evlilik problemleri çözümünün rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 18/51, 99-108.

Işık, Y. (2022). *Evli bireylerin evlilik uyumu, iletişim becerileri ve sosyal medya kullanım düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Kara, A. (2021). *Evli kadınların iletişim becerileri ile evlilik uyumu ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi, İstanbul.

Karadağ, Ş. (2015). *Evlilik uyumu ilişkisinde aile içi iletişimin rolü: Konya örneği* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

Karaoğlu, K. M. (2016). *Ekonomik güç ve intihar olasılığı arasındaki ilişki: Problem çözme becerileri, evlilik uyumu ve algılanan stres açısından bir inceleme* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.

Kılıç-Daşcı, E. (2020). *Eşlerde duygusal süreçlerin evlilik uyumuna etkilerinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.

Koca, B. (2016). *Evlilikte bağlanma stili ile evlilikte sorun çözme becerisi arasındaki ilişkide duygusal zekanın aracı değişken rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Gaziantep.

Kublay, D. ve Oktan V. (2015). Evlilik uyumu: Değer tercihleri ve öznel mutluluk açısından incelenmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 5/44, 25-35.

Küçükçelik, Z. M. (2015). *İlişkiye dair inançlar ve bilişsel çarpıtmaların evlilik uyumuna etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi, İstanbul.

Morgan, C. T. (1995). *Psikolojiye Giriş* (H. Arıcı vd., Çev.).Ankara: Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü Yayınları

Mumay, G. (2022). *Evli bireylerde sosyal medya bağımlılığı ve algılanan sosyal destek ile evlilik uyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Okurcan, M. (2018). *Evlilikte çatışma çözüm stilleri ve evlilik uyum ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Özdil, G. (2008). *Kişilerarası problem çözme becerileri eğitimi programının okul öncesi kurumlara devam eden çocukların kişilerarası problem çözme becerilerine etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.

Parlar, H. ve Akgün, Ş. (2018). Evlilikte bilinçli farkındalık, evlilik doyumu ve problem çözme becerileri ilişkilerinin incelenmesi. *Akademik Platform Eğitim ve Değişim Dergisi,* 1/1, 11-21.

Polat, G. (2022). *Evlilikte algılanan sorun çözme becerisi ile benliğin ayrımlaşmasının evlilikte çift uyumu ile ilişkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Sağar, M. E. (2022). Yetişkinlerde sosyal medya bağımlılığının yordayıcısı olarak psikolojik esneklik ve problem çözme becerileri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (35), 179-192.

Sancaktar, N. (2016). *Yeni evlenen ve uzun süredir evli olan çiftlerin evlilikte problem çözme becerisi düzeylerinin öznel iyi oluş ve evlilik doyumu düzeyleri ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Soylu, Y. ve Kağnıcı, D. Y. (2015). Evlilik uyumunun empatik eğilim, iletişim ve çatışma çözme stillerine göre yordanması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi,* 5/43, 44-54.

Şahin, H. (2017). *Evli bireylerin otomatik düşünce kalıplarının evlilik uyumu üzerindeki etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Şentürk, S. (2013). *Evli bireylerde evlilik uyumu ile ilişkili değişkenlerin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.

Taşköprü, M. (2013). *Evlilik doyumu ile problem çözme becerileri, stresle başa çıkma ve evlilik süresi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Bilim Üniversitesi, İstanbul.

Tekin, H. N. (2017). Türk hukukunda anlaşmalı boşanma (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). T.C. Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tuna, S. (2021). *Öğrencilerin bilişüstü öğrenme stratejilerinin problem çözme becerisi üstüne etkisi: Acil yardım ve afet yönetimi bölümü öğrencileri üzerine bir araştırma* (Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Tunç, D. (2019). *Evli bireylerde cinsel doyumun depresyon düzeyi ve evlilik uyumu ile ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul.

Türkarslan, N. (2007). Boşanmanın çocuklar üzerine olumsuz etkileri ve bunlarla başetme yolları. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* 11/11, 99-108.

Uşaklı, N. (2010). *Evli bireylerin evliliğe uyumda karşılaştığı sorunlar ve eğitim ihtiyaçları* (Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Uzunoğlu, N. (2016). Türkiye'de Boşanma Nedenleri:Bolu İli Örneği: Bolu (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Yalçın, H. (2014). Evlilik uyumu ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi,* 3/1, 250-261.

Yarli, E. (2022). *Ebeveynler arası yetişkin bağlanma stilleri ve evlilik uyumunun çocuğun benlik saygısı üzerindeki rolü* (Yüksek Lisans Tezi). Gedik Üniversitesi, İstanbul.

Yılmaz, H., vd. (2018). Evli bireylerin problem çözmede kullandıkları yaklaşımlar ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7/2, 445-462.

Yiğiter, K. (2012). *Rekreatif etkinliklerin üniversite öğrencilerinde algılanan problem çözme becerisi ve benlik saygısı düzeylerine etkisi* (Doktora Tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN FLÖRT ŞİDDETİ TUTUMLARININ İNCELENMESİ

Hatice Nur GÜLER
Haliç Üniverstesi,
h.nurcatma@gmail.com

Betül DURSUN ACEMOĞLU
Doğuş Üniversitesi,
betuld@yandex.com- 0000-0003-2192-0933

ÖZET

Flört şiddeti, kişinin romantik birliktelik yaşadığı kişi tarafından maruz kaldığı şiddet türüdür. Bu şiddet türü; son zamanlarda artan, gençler arasında sıklıkla meydana gelen, kişinin hem fiziksel hem de ruh sağlığı üzerinde olumsuz etkileri olan küresel sosyal sorunlardan biridir. Bu sorun; fiziksel, duygusal, ekonomik, psikolojik ve cinsel şiddet olmak üzere farklı türlerde meydana gelebilmektedir. Flört şiddetinin nedenleri incelendiğinde pek çok durum ortaya çıkabilmektedir. Bunlar; kişinin çocuk çağında şiddete maruz kalması, aile içi şiddet, düşük benlik saygısı, sosyal desteğe ilişkin sorunlar, ruhsal hastalıklara eğilim, toplumsal cinsiyet algıları ve şiddete ilişkin farkındalık düzeyinin yetersiz olması şeklindedir. Flört şiddeti, her iki cinsiyet tarafından meydana gelen bir sorun olmasına karşın kadınların daha fazla flört şiddetine maruz kaldığı görülebilmektedir. Bu kapsamda üniversite öğrencilerinin flört şiddetine yönelik tutumlarının araştırılması amacıyla 100 kişilik örneklem grubuyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 50 kadın 50 erkek olmak üzere 100 üniversite öğrencisi dahil edilmiştir. Çalışma sırasında sosyo-demografik soru formundan ve Terzioğlu ve diğerleri (2016) tarafından geliştirilen Flört Şiddeti Tutum Ölçeği'nden yararlanılmıştır. İlgili veriler, SPSS 21 programında değerlendirilmiştir. Analiz öncesi verilerin normal dağılımı test edilmiş ve buna uygun olarak iki gruplu değişkenler için t – testinden, üç ve daha fazla gruplu değişkenler için One- Way Anova'dan yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda kadınlar ve erkekler arasında flört şiddetine yönelik istatistiksel olarak anlamlı fark bulunmuş ($p<0.05$) ve erkeklerin flört şiddetine yönelik tutum ve davranış puan ortalamaları daha düşük çıkmıştır. Bunun yanı sıra ilgili ölçeğin; fiziksel, duygusal, ekonomik ve cinsel şiddet alt boyutlarında da fark çıkmış ($p<0.05$) ve erkeklerin puan ortalamaları yine kadınlara oranlara daha düşük çıkmıştır. Araştırma sonucunda erkeklerin kadınlara kıyasla flört şiddetine ilişkin tutum ve davranışları daha fazla kabul etme eğiliminde oldukları bulunmuştur. Bu kapsamda flört şiddetine ilişkin

toplumsal cinsiyet çalışmalarına ağırlık verilmesi ve üniversite öğrencilerinin flört şiddetine dair farkındalık düzeylerinin arttırılması için müdahalelerin yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Flört Şiddeti, Şiddet, Toplumsal Cinsiyet

ABSTRACT

Dating violence is a type of violence experienced by the person with whom a person is in a romantic relationship. This type of violence is one of the global social problems that has increased recently, occurs frequently among young people, and has negative effects on both physical and mental health. This problem can occur in different types such as physical, emotional, economic, psychological and sexual violence. When the causes of dating violence are analyzed, many situations may emerge. These include exposure to violence as a child, domestic violence, low self-esteem, problems related to social support, tendency to mental illness, gender perceptions and insufficient awareness of violence. Although dating violence is a problem that occurs by both genders, it can be seen that women are more exposed to dating violence. In this context, the study was carried out with a sample group of 100 people in order to investigate the attitudes of university students towards dating violence. The study included 100 university students, 50 women and 50 men. During the study, the socio-demographic questionnaire and the Dating Violence Attitude Scale developed by Terzioglu et al. The relevant data were evaluated in the SPSS 21 program. Before the analysis, the normal distribution of the data was tested and accordingly, t-test was used for variables with two groups and One- Way Anova was used for variables with three or more groups. As a result of the study, a statistically significant difference was found between men and women regarding dating violence ($p<0.05$) and the mean scores of men's attitudes and behaviors towards dating violence were lower. In addition, there was a difference in the physical, emotional, economic and sexual violence sub-dimensions of the related scale ($p<0.05$) and the mean scores of men were lower than women. As a result of the study, it was found that men tended to accept attitudes and behaviors related to dating violence more than women. In this context, it is recommended that gender studies on dating violence should be emphasized and interventions should be made to increase the awareness levels of university students about dating violence.

Keywords: Dating Violence, Violence, Gender

1. GİRİŞ

İnsanlığın oluşumundan itibaren var olan şiddet kavramı, çeşitli değişimlerle bugüne gelen toplumsal bir problemdir (Çalışkan ve Çevik, 2018). Şiddet kavramı, daha önceleri fiziksel alt başlığıyla ifade edilirken daha sonra bu tanımlamalar genişlemiş ve artık içine cinsel, psikolojik, ekonomik, dijital gibi alt boyutlarını da almıştır (Polat, 2016).

Tüm şiddet durumlarının %80'ini kişilerin yakın ilişkilerindeki saldırı, istismar ve baskının oluşturduğu söylenebilir (Hogg, A. ve Vaughan G. M., 2007). Bu bağlamda incelenen flört şiddeti ise, kişilerarası flört şiddeti türleri arasındadır ve evlilik öncesi romantik ilişki içerisinde olan bireylerin birbirlerine fiziksel, duygusal, sözel ve cinsel olabilecek şekilde şiddet içeren davranışlarda bulunması olarak tanımlanmaktadır (Aslan, Vefikuluçay, Zeyneloğlu, Erdost, ve Temel, 2008).

Flört şiddeti için önemli risk faktörlerinden biri yaştır. Gençlerin çoğunlukla üniversite çağına denk gelen 17-29 yaş aralığında flört şiddeti davranışlarıyla daha çok karşılaşıldığı ifade edilmektedir (Kılınçer, Tuzgöl Dost, 2014). Diğer risk faktörleri arasında cinsiyet, alkol- madde kullanımı, yaşamın erken dönemlerinde şiddet/istismara maruz kalma, düşük sosyoekonomik düzey, düşük akademik başarı ve toplumsal cinsiyet rolleri yer almaktadır (Akcan, 2020).

Literatür incelendiğinde flört şiddetinin olası sonuçları arasında depresyon, yeme bozuklukları, travma sonrası stres bozukluğu, alkol- madde kullanımı, psikosomatik hastalıklar, öfke patlamaları ve anksiyete gibi problemler sayılabilir (Kütük, Gümüştaş, Almiş, 2018).

Tutum ise, bireyin çevresinde meydana gelen ya da tecrübe ettiği durumlara karşı öğrenilmiş ya da edinilmiş bilgiler ile verdiği düşünsel, duygusal ve davranışsal tepkileridir (İnceoğlu, 2010). Flört şiddeti tutumu çeşitli kuramlar çerçevesinde incelenmiştir. Flört şiddeti, feminist kuramın, sosyal öğrenme kuramının ve bağlanma kuramının bakış açılarıyla değerlendirildiğinde; özellikle sosyal öğrenme ve bağlanma kuramı açısından kişilerin yakın ilişkiler içerisindeki şiddet ile ilgili tutumlarının şekillenmesinde erken çocukluk yaşantılarının önemli olduğu görülmektedir. Feminist kurama göre ise bireyler, öğrenilen toplumsal cinsiyet rollerinin şekillendirdiği bir flört şiddeti tutumu benimseyebilmektedir (Gündüz, 2019).

Kaura ve Lohman'ın, (2007) tanımına göre flört şiddeti, bireylerin flört şiddeti ile ilgili olumlu ve olumsuz yaklaşımını ifade etmektedir. Bu, flört şiddetinin kabul edilebilir olup olmadığıyla ilgili düşünce, duygu ve davranışları içerir. Flört şiddetine yönelik tutum hem mağdur hem fail için iki taraflı şekilde etkilidir. Tutumun davranışların ortaya çıkmasında etkili olduğu gibi flört şiddeti davranışının ortaya çıkışında flört şiddeti tutumu önemli bir etkendir. Bu anlamda flört şiddeti tutumu, flört şiddeti için risk faktörlerinden biridir (Temple ve diğerleri, 2013).

2. YÖNTEM

Bu çalışma kapsamında nicel yöntemin tanımlayıcı deseninden yararlanılmış ve 2024 yılı içerisinde aktif olarak üniversite yaşamına devam eden 50 kadın 50 erkek olmak üzere 100

üniversite öğrencisiyle çalışma yapılmıştır. Çalışma grubu içerisinde yer alan öğrencilerin anket sorularına kolay bir şekilde ulaşabilmesi için çevrimiçi araçlardan yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında sosyo-demografik soru formundan ve Terzioğlu ve diğerleri (2016) tarafından geliştirilen Flört Şiddeti Tutum Ölçeği'nden yararlanılmıştır. İlgili ölçek beşli likerttir. Bu kapsamda 1 "Kesin Katılmıyor" iken 5 "Kesin Katılıyor" şeklindedir. Ölçeğin toplamda beş alt boyutu vardır ve bunlar; genel şiddet, fiziksel şiddet, duygusal şiddet, ekonomik şiddet ve cinsel şiddet şeklindedir. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri 0.91 olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlarda ise Cronbach Alfa değerleri; genel şiddet 0.72, fiziksel şiddet 0.72, duygusal şiddet 0.85, ekonomik şiddet 0.75 ve cinsel şiddet 0.84 şeklindedir. İlgili ölçekte toplam puanın artması katılımcıların flört şiddetine yönelik farkındalık düzeylerinin yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmanın hipotezleri kapsamında çeşitli bağımsız değişkenlere göre flört şiddeti tutumunun değişeceği varsayılmaktadır. Bu kapsamda araştırmanın bağımsız değişkenleri; katılımcıların cinsiyetleri, kendilerini ait hissettikleri gelir grubu ve ilişki süreleri şeklindedir. Belirlenen bağımsız değişkenlere göre aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

- H1: Cinsiyet ile flört şiddeti tutumu arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.
- H2: Gelir grubu ile flört şiddeti tutumu arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.
- H3: İlişki süresi ile flört şiddeti tutumu arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

2.1.Verilerin Analizi

Çalışma kapsamındaki veriler, SPSS 21 programında değerlendirilmiştir. Analiz öncesi verilerin normal dağılımı test edilmiş ve buna uygun olarak iki gruplu değişkenler için t – testinden, üç ve daha fazla gruplu değişkenler için One- Way Anova'dan yararlanılmıştır.

3. BULGULAR

Bu araştırmaya 50 kadın 50 erkek olmak üzere 100 üniversite öğrencisi dahil edilmiştir. Bu kapsamda çalışma grubuna ilişkin tanıtıcı verilere aşağıdaki çizelgede yer almaktadır (Bkz. Çizelge 1).

Çizelge 1. Katılımcılara İlişkin Bilgiler

	Gruplar	N	%
Cinsiyet	Kadın	50	50
	Erkek	50	50
Gelir Durumu	Düşük	23	23
	Orta	74	74
	Yüksek	3	3.0
İlişki Süresi	1 Yıldan Az	69	69
	1 Yıldan Fazla	31	31
Yaş (±ss)	21.18		
Toplam		100	100

İlgili veriler incelendiğinde katılımcıların yarısından fazlasının kendisini orta düzey ekonomik gelir grubunda değerlendirdiği (%74), bunu sırasıyla düşük (%23) ve yüksek (%3) gelir grubunun takip ettiği anlaşılmaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğunun ilişkisi bir yıldan az bir süredir devam etmektedir (%69). Bununla birlikte ilişki süresi bir yılı aşmış katılımcılar da bulunmaktadır (%31). Katılımcıların yaş ortalaması ise 21.18 olarak hesaplanmıştır.

Araştırmanın hipotezleri kapsamında ilk olarak cinsiyet değişkenine göre flört şiddeti tutumunun değişip değişmeyeceği değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılması sebebiyle ilgili değerlendirmenin yapılması ise t-testinden yararlanılmıştır (Bkz. Çizelge 2).

Çizelge 2. Cinsiyete Göre Ölçek Puan Ortalamaları

	Grup	n	$\bar{X}$	SS	df	t	p
Flört Şiddeti Tutum Ölçeği	Kadın	50	4.59	.077	98	5.15	.00
	Erkek	50	4.19	.077	80.379	5.15	

Katılımcıların cinsiyetlerine göre Flört Şiddeti Tutumu puan ortalamaları incelendiğinde kadınların puan ortalamalarının ($\bar{X}$= 4.59) erkeklerinkinden yüksek olduğu ($\bar{X}$= 4.19) anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra iki grup arasında istatistiksel olarak da anlamlı bir fark bulunmaktadır ($p<0.05$). İlgili ölçekte puan artışı flört şiddetine ilişkin olumlu bir farkındalığa işaret etmekmtedir. Bu kapsamda birinci hipotez doğrulanmış ve kadınların lehinde pozitif yönde bir fark bulunmuştur.

Araştırmanın ikinci hipotezi kapsamında gelir grubu ile flört şiddeti tutumu arasındaki ilişki incelenmiş ve veriler normal dağıldığı için One- Way Anova'dan yararlanılmıştır (Bkz. Çizelge 3).

Çizelge 3. Gelir Grubuna Göre Ölçek Puan Ortalamaları

	Grup	n	$\bar{X}$	SS	p	Fark
	Düşük	23	4.25	.517	.210	-

Flört Şiddeti Tutum Ölçeği	Orta	74	4.43	.403
	Yüksek	3	4.40	.263

Katılımcıların kendilerini ait hissettikleri gelir gruplarına göre flört şiddeti tutumu puan ortalamaları incelendiğinde en yüksek puanın orta sınıfa ait olduğu anlaşılmaktadır ($\bar{X}$= 4.43). Ancak gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark yakalanamamıştır (p>0.05). Bu kapsamda ikinci hipotez doğrulanamamış ve ekonomik durumun flört şiddeti ile doğrudan bir ilişkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın üçüncü hipotezi kapsamında ilişki süresi ile flört şiddeti arasındaki ilişki incelenmiş ve veriler normal dağıldığı için t - testinden yararlanılmıştır (Bkz. Çizelge 4).

Çizelge 4. İlişki Süresine Göre Ölçek Puan Ortalamaları

	Grup	n	$\bar{X}$	SS	df	t	p
Flört Şiddeti Tutum Ölçeği	1 Yıldan Az	69	4.36	.048	98	-1.068	.288
	1 Yıldan Fazla	31	4.46	.089	47.984	-.982	

Katılımcıların ilişki sürelerine göre flört şiddeti tutumu puan ortalamaları incelendiğinde ilişki süresi bir yıldan fazla süredir devam eden katılımcıların daha yüksek puan ortalamasına sahip olduğu anlaşılmaktadır ($\bar{X}$= 4.46). Ancak buna rağmen iki grup arasındaki puan ortalamasının birbirine yakın olduğu istatistiksel olarak aralarında anlamlı bir farkın olmadığı (p>0.05) görülmektedir. Bu kapsamda üçüncü hipotez doğrulanamamış ve ilişki süresi ile flört şiddeti tutumu arasında pozitif yönde doğrudan bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

TARTIŞMA

Flört şiddeti, etkisi her geçen gün artmakta olan bir sorundur ve gençler arasında daha sık bir şekilde görülmektedir. Bu sorun kişilerin hem fiziksel hem de ruh sağlıklarına zarar vermektedir (Joppa, 2020; Miller, Jones ve McCauley, 2018). Nedenleri çok boyutlu olan bu sorun, çoğunlukla çocukluk döneminde yaşanan aile içi şiddetle ilişkilendirilmekte ve kişinin benlik saygısının, algılanan çok boyutlu desteğinin bu şiddete yönelik tutum üzerinde etkili olduğu varsayılmaktadır (Türk, Hamzaoğlu ve Yayak, 2020; Öztürk, 2023; Yolcu, 2019).

Sorunun pek çok nedeninin olması ve her geçen gün artan küresel bir sorun olmasından dolayı flört şiddetine yönelik pek çok araştırma yapılmaktadır (Göz ve Dokuzcan, 2022; Çimen ve Şah, 2022). Bu kapsamda yapılan araştırma bağlamında üniversite öğrencilerinin flört

şiddetine yönelik tutumları incelenmiştir. Araştırmanın bulgularına göre kadınların erkeklere göre flört şiddeti farkındalığının daha yüksek olduğu ve iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farkın bulunduğu tespit edilmiştir ($p<0.05$). Bu durum kendini başka araştırmalarda da göstermektedir (Öztürk ve Bilican Gökkaya, 2022; Vural Irmak, İnangil ve Körpe, 2020) ve kadınların erkeklere kıyasla flört şiddeti tutumu farkındalığının daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, toplumsal cinsiyet çalışmalarının çoğalması ve kadınların şiddete ilişkin farkındalığının artması ile ilişkilendirilmektedir. Öte yandan araştırma kapsamında gelir grubunun ve ilişki süresinin flört şiddeti ile arasında istatistiksel olarak bir fark bulunmamıştır ($p>0.05$). Bu durum farklı araştırmalarda da görülmektedir ve gelir grubunun flört şiddeti ile doğrudan ilişkili olmadığı ifade edilmektedir (Vural Irmak, İnangil ve Körpe, 2020). Her ne kadar bir ilişki içerisinde olmak kişiler için önemli olsa da ve kişilerin flört şiddetine rağmen ilişkilerini devam ettirme istekleri bilinse de ilişki süresinin doğrudan flört şiddeti ile ilişkili olmadığı anlaşılmaktadır (Şenol ve diğerleri, 2022).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Üniversite öğrencilerinin flört şiddetine yönelik tutumlarının saptanmasını amaçlayan bu çalışma, 50'si kadın 50'si erkek olmak üzere 100 katılımcı ile gerçekleştirilmiştir. Çevrimiçi platformlar kullanılarak katılımcılara ulaşılmış ve katılımcıların flört şiddetine ilişkin tutumlarının ortaya konulması için sosyo-demografik soru formundan ve Terzioğlu ve diğerleri (2016) tarafından geliştirilen Flört Şiddeti Tutum Ölçeği'nden yararlanılmıştır. İlgili veriler, SPSS 21 programında değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılmasından ötürü t-testinden ve One- Way Anova'dan yararlanılmıştır.

Çalışma kapsamında erkekler ile kadınlar arasında flört şiddetine yönelik istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmuş ($p<0.05$) ve kadınların flört şiddetine ilişkin farkındalıklarının

daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte gelir grubu ve ilişki süresinin flört şiddeti tutumu ile doğrudan ilişkili olmadığı bulunmuştur ($p>0.05$).

Bu kapsamda elde edilen sonuçların literatürle uyumlu olduğu, kadınların erkeklere göre flört şiddeti farkındalığının daha yüksek olduğu, gelir grubunun ve kişilerin bir ilişki içerisinde olma ihtiyaçlarının flört şiddetine dair anlamlı bir fark meydana getirmediği anlaşılmıştır. Bu kapsamda; erkeklere yönelik toplumsal cinsiyet eğitimlerinin lisans öğrenimi sırasında yaygınlaştırılması, flört şiddetine yönelik farkındalık çalışmalarının sayısının arttırılması ve farklı değişkenler üzerinden flört şiddetine yönelik güncel çalışmaların yapılması önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Akcan G. Flört Şiddeti: Psikopatolojik Bir Değerlendirme. Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 5, 2, 2020.

Aslan D, Vefikuluçay D, Zeyneloğlu S, Erdost T, Temel F. Ankara'da iki hemşirelik yüksekokulunun birinci ve dördüncü sınıflarında okuyan öğrencilerinin flört şiddetine maruz kalma, flört İlişkilerinde şiddet uygulama durumlarının ve bu konudaki görüşlerinin saptanması araştırması. Teknik rapor. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma Merkezi ve HASAK; 2008.

Çalışkan, H. ve Çevik, E. İ. Kadına Yönelik Şiddetin Belirleyicileri: Türkiye Örneği. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 7,14, 2018.

Çimen, O., & Şah, U. Heteroseksüel Gençlerin Flört Şiddeti Üzerine Söylemleri. Kadın/Woman 2000, 23,1, 2022.

Göz, E., & Dokuzcan, D. A. Üniversite Öğrencilerinde İnteraktif Online Flört Şiddeti Eğitimi. Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi, 11, 3, 2022.

Gündüz, Ö. *İlişkisel Kültürel Kurama Dayalı Programın Üniversite Öğrencisi Kadınların Flört Şiddeti Tutumlarına, Çatışma Çözmelerine, İlişkilerine Etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2019.

Hogg, A. ve Vaughan G. M. *Sosyal Psikoloji*, Ütopya Yayınevi/İstanbul, 2006.

İnceoğlu, M. *Tutum Algı İletişim*, Beykent Üniversitesi Yayınevi/Ankara, 2010.

Joppa M. C. Dating Violence İn Adolescence: Implications For Girls' Sexual Health. Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology, 33, 4, 2020.

Kaura, S.A., & Lohman, B.J. Dating Violence Victimization, Relationship Satisfaction, Mental Health Problems, And Acceptability of Violence: A Comparison of Men And Women. Journal of Family Violence, 22, 6, 2007.

Kılınçer A, Tuzgöl Dost M. Üniversite Öğrencilerinin Romantik İlişkilerinde Algıladıkları İstismar. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 5, 42, 2014.

Kütük E.K., Gümüştaş F., Almiş B.H. Üniversite Öğrencisi Kızlarda Flört Şiddetinin Belirleyicileri ve Psikiyatrik Sonuçlar Açısından Flört Dışı Şiddetten Farklılıkları. Anadolu Psikiyatri Dergisi, Aralık, 19, 2, 2018.

Miller, E., Jones, K. A. & McCauley, H. L. Updates on Adolescent Dating and Sexual Violence Prevention and Intervention. Current Opinion In Pediatrics, 30, 4, 2018.

Öztürk, M. & Bilican Gökkaya, V. Üniversite Öğrencilerinin Flört Şiddeti Mağduriyetleri ile Mücadele Stratejileri. Firat University Journal of Social Sciences, 32, 2, 2022.

Öztürk, N. (2023). *Gençler Arası İlişkilerde Flört Şiddeti* (4. Baskı). İstanbul: Cinsel Şiddetle Mücadele Derneği.

Polat, O. Şiddet. Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22,1, 2016.

Şenol, A., Albayrak, İ. & Uluman, M. Flört Şiddeti Tutumlarının Belirli Değişkenler ve Romantik İlişkilerde Akılcı Olmayan İnançlara Göre İncelenmesi. Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi, 9, 1, 2022.

Temple, J. R., Shorey, R. C., Tortolero, S. R., Wolfe, D. A., & Stuart, G. L. Importance Of Gender And Attitudes About Violence İn The Relationship Between Exposure To İnterparental Violence And The Perpetration Of Teen Dating Violence. Child Abuse & Neglect, 37, 5, 2013. https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2013.02.001

Terzioğlu, F., Gönenç, İ. M., Özdemir, F., Güvenç, G., Kök, G., Yımaz Sezer, N. ve Demirtaş Hiçyılmaz, B. Flört Şiddeti Tutumu Ölçeği Geçerlilik ve Güvenirlilik Çalışması. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi, 19, 4, 2016.

Türk, B., Hamzaoğlu, N. & Yayak, A. Flört Şiddeti Üzerine Bir İnceleme. Türkiye Klinikleri Adli Tıp ve Adli Bilimler Dergisi, 17, 1, 2020.

Vural Irmak, P., İnangil, D. & Körpe, G. Üniversite Öğrencilerinin Şiddete Ve Aile İçi Şiddete Yönelik Tutumları Ve İlişkili Faktörler. Ordu Üniversitesi Hemşirelik Çalışmaları Dergisi, 3, 3, 2020.

Yolcu, D. (2019). *Üniversite Öğrencilerinde Flört Şiddeti: Benlik Saygısı, Algılanan İlişki Özyeterliği ve Bağlanma Biçimlerinin Rolü.* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, Mersin Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Mersin Üniversitesi, 2019.

YETİŞKİN BİREYLERDE BİLİMSEL ETİK DEĞERLER VE AHLAKİ OLGUNLUK

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi, meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Ezgi DURMAZ
Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0009-0009-2599-5255

ÖZET

Bilimsel Etik, bilimsel araştırmaların ve çalışmaların, toplumsal ve bireysel değerlere uygun şekilde, dürüstlük, adalet ve sorumluluk ilkelerine dayanarak yapılmasını sağlayan bir etik disiplindir. Bu alan, bilim insanlarının araştırmalarını yaparken, bulguları paylaşırken ve bilimsel iş birlikleri kurarken uyulması gereken etik kuralları belirlemektedir. Ahlak ise, toplumun kabul ettiği normlar ve değerler doğrultusunda bireylerin davranışlarını biçimlendirmektedir. Etik bu normların temellerini oluşturmakta ve daha evrensel bir çerçeve sunmaktadır. Bu çalışmada, yetişkin bireylerin bilimsel etik anlayışları ve ahlaki olgunluk düzeyleri çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelenmiştir. Bu araştırmanın yöntemi olarak, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak çeşitli yaşlarda 134 kadın, 66 erkek olmak üzere toplam 200 yetişkin yer almıştır. Araştırmanın verilerini temin etmek üzere Bilimsel Etik Ölçeği ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği olmak üzere iki farklı ölçek katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmada ulaşılan bulgulara göre; cinsiyet, yaş, gelir düzeyi, anne babanın eğitim düzeyi açısından yetişkinlerin hem ahlaki olgunluk hem de bilimsel etik değerler puanlarında anlamlı düzeyde farklılık olduğu; ancak, anne baba tutumu açısından yetişkinlerin hem ahlaki olgunluk hem de bilimsel etik değerler puanlarında anlamlı farklılık olmadığı; ayrıca, yetişkinlerin Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Bilimsel Etik Ölçeği puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Etik Değerler, Ahlaki Olgunluk, Yetişkin Bireyler

SCIENTIFIC ETHICAL VALUES AND MORAL MATURITY CONCERNING ADULTS

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fak., meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Ezgi DURMAZ
Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0009-0009-2599-5255

ABSTRACT

Scientific Ethics is an ethical discipline that ensures that scientific research and studies are conducted in accordance with social and individual values, based on the principles of honesty, justice, and responsibility. This field determines the ethical rules that scientists must follow when conducting their research, sharing their findings, and establishing scientific collaborations. Morality, on the other hand, shapes the behavior of individuals in line with the norms and values accepted by society. Ethics form the foundations of these norms and provide a more universal framework. In this study, the scientific ethical understanding and moral maturity levels of adult individuals were examined in terms of various variables (age, gender, income level, parental education level, and parental attitudes). The relational screening model and quantitative research method were used as the methods of this research. A total of 200 adult individuals, 134 female and 66 male, from various ages participated in the research. Two different scales, the Scientific Ethics Scale and the Moral Maturity Scale, were applied to the participants in order to obtain the data of the research. According to the findings of the research; it is understood that there are significant differences in both moral maturity and scientific ethical values scores of adults in terms of gender, age, income level, and education level of parents; however, there is no significant difference in both moral maturity and scientific ethical values scores of adults in terms of parental attitude; moreover, there is a positive and significant relationship between the Moral Maturity Scale and Scientific Ethics Scale scores of adults.

Keywords: Scientific Ethical Values, Moral Maturity, Adult Individuals

1. GİRİŞ

Bilimsel konulara ve yayınlara ilişkin etik anlayış, bilimsel araştırmalar yapanların dikkat etmesi gereken önemli bir konudur. Tüm meslek alanlarına benzer şekilde bilimsel çalışmaların yürütülürken uyulması gerekli olan etik ilkeler bulunmaktadır (Topal, 2002). Uçak ve Birinci'nin (2008) vurguladığı gibi; değişik nedenlerden dolayı bireyler etik dışı davranışlarda bulunabilirler. TÜBA'nın (Türkiye Bilimler Akademisinin) (2002) raporunda belirtildiği gibi eğitim eksikliği, etik dışı davranışların nedenleri içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Ülke geleceğine yön vermesi beklenen öğrencilere bilimsel etik ile ilgili konularda yeterli eğitimin verilmesi önemli konular arasındadır (Bulut ve Taş, 2020). Ahlak, toplumun kabul ettiği normlar ve değerler doğrultusunda bireylerin davranışlarını biçimlendirmektedir. Etik, bu normların temellerini oluşturmakta ve daha evrensel bir çerçeve sunmaktadır. Bilimsel Etik, bilimsel araştırmaların ve çalışmaların, toplumsal ve bireysel değerlere uygun şekilde, dürüstlük, adalet ve sorumluluk ilkelerine dayanarak yapılmasını sağlayan bir etik disiplindir. Bu disiplin, bilim insanlarının araştırmalarını yaparken, bulguları paylaşırken ve bilimsel iş birlikleri kurarken uyulması gereken etik kuralları belirlemektedir. Erdem ve kusur gibi kavramların ele alındığı etik, insanın davranışlarını değerlendirir ve bu davranışların topluma ve bireye yönelik sonuçlarını dikkate alır.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, yetişkin bireylerin bilimsel etik anlayışları ve ahlaki olgunluk düzeyleri çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelemek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda şu sorulara cevap aranmıştır:

1- Üniversite öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığı ve etik değerlere yatkınlık düzeyleri cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumlarına göre farklı mıdır?

2- Üniversite öğrencilerinde bilimsel etik duyarlılığı ve etik değerlere yatkınlık düzeyleri anlamlı düzeyde ilişkili midir?

1.2. Yöntem ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın uygulanmasında, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak 107'si kadın ve 93'ü erkek olarak toplam 200 üniversite düzeyinde öğrenci yer almıştır. Araştırma için gerekli verileri toplamak üzere Bilimsel Etik Duyarlılığı Ölçeği ve Ahlaki Olgunluk Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Bilimsel Etik Duyarlılığı Ölçeği, Ülker, Kocakülah, Algan ve Alceylan (2020) tarafından geliştirilmiştir ve 22 maddeden oluşmaktadır. Geçerlik ve güvenirliği sağlanmıştır. 5'li Likert tipte bir ölçektir. Ölçek yanıtları, "1" kesinlikle katılmıyorum, "2" katılmıyorum, "3" kararsızım, "4" katılıyorum ve "5" kesinlikle katılıyorum şeklindedir.

Geçerlik ve güvenirliği Ay (2020) tarafından yapılan Ahlaki Olgunluk Ölçeği, 17 madde olarak düzenlenmiştir. Ölçek 5'li Likert tipindedir ve maddeleri "1" kesinlikle katılmıyorum, "2" katılmıyorum, "3" fikrim yok, "4" katılıyorum ve "5" kesinlikle katılıyorum şeklindedir.

2. BULGULAR

Yapılan normallik analizinde katılımcılardan elde edilen verilerde normal dağılım koşullarını sağlamadığı görülmüştür. Bundan dolayı veri analizlerinde parametrik olmayan istatistik tekniklerden Mann-Whitney U testi, Kruskal-Wallis H ve korelasyon analizi için Spearman's RHO analizi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda verilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyete göre ahlaki olgunluk ve bilimsel etik puanlarının incelenmesi

Analiz		Ahlaki Olgunluk	Bilimsel Etik
Mann-Whitney U		3185,000	3234,500
Z		-3,220	-3,089
Anlamlılık Değeri		,001	,002
Ölçek	Cinsiyet	Katılımcı	Sıraların Ortalaması	Sıraların Toplamı
Ahlaki Olgunluk Ölçeği	Kadın	134	109,73	14704,00
	Erkek	66	81,76	5396,00
	Toplam	200		
Bilimsel Etik Ölçeği	Kadın	134	109,36	14654,50
	Erkek	66	82,51	5445,50
	Toplam	200		

Bulgularda, Ahlaki Olgunluk Ölçeği ve Bilimsel Etik Ölçeği puanlarında cinsiyete göre anlamlı fark vardır ve kadınların sıralama ortalamaları daha yüksektir. Buna göre kadınların ahlaki olgunluk değerlerinin ve bilimsel etik değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Yaşa göre ahlaki olgunluk ve bilimsel etik puanlarının incelenmesi

Analiz	Ahlaki Olgunluk	Bilimsel Etik
Kruskal Wallis H	11,523	12,287

Z		4	4
Anlamlılık Değeri		,021	,015
	Yaş	Katılımcı	Sıraların Ortalaması
Ahlaki Olgunluk Ölçeği	18-22	86	102,74
	23-30	71	86,35
	31-40	18	103,44
	41-50	6	122,33
	51*	19	133,58
	Toplam	200	
Bilimsel Etik Ölçeği	18-22	86	97,30
	23-30	71	91,51
	31-40	18	117,33
	41-50	6	82,17
	51*	19	138,42
	Toplam	200	

Bulgularda, Ahlaki Olgunluk Ölçeği ve Bilimsel Etik Ölçeği puanlarında yaşa göre anlamlı fark vardır ve 51 yaş üzeri katılımcıların sıralama ortalamaları daha yüksektir. Buna göre 51 yaş üzeri katılımcıların ahlaki olgunluk değerleri ve bilimsel etik değerleri daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Baba eğitim durumuna göre ahlaki olgunluk ve bilimsel etik puanlarının incelenmesi

Analiz	Ahlaki Olgunluk	Bilimsel Etik
Kruskal Wallis H	11,523	12,287
Z	4	4

Anlamlılık Değeri		,021	,015
	Baba Eğitim Düzeyi	Katılımcı	Sıraların Ortalaması
Ahlaki Olgunluk Ölçeği	Okuryazar değil	1	41,50
	İlkokul	35	114,70
	Ortaokul	31	103,29
	Lise	64	102,21
	Üniversite	69	91,31
	Toplam	200	
Bilimsel Etik Ölçeği	Okuryazar değil	1	127,50
	İlkokul	35	120,26
	Ortaokul	31	100,77
	Lise	64	108,25
	Üniversite	69	82,78
	Toplam	200	

Bulgularda, baba eğitim düzeyine göre Ahlaki Olgunluk Ölçeği puanlarında fark olmadığı görülmektedir. Bilimsel Etik Ölçeği puanlarında baba eğitim düzeyine göre anlamlı fark olduğu ve babası okuryazar olmayanların sıralama ortalamaları daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Buna göre babası okuryazar olmayan katılımcıların bilimsel etik değerlerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Bulgularda katılımcıların Ahlaki Olgunluk Ölçeği puanlarında gelir düzeyine göre fark olmadığı; Bilimsel Etik Ölçeği puanlarında gelir düzeyine göre 18.000-29.000 arasında aylık aile geliri olanların sıralama ortalamaları daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre 18.000-29.000 aylık aile geliri olan katılımcıların bilimsel etik değerlerinin daha yüksek olduğu söylenebilir. Eğitim düzeyine, anne eğitim düzeyine ve ebeveyn tutumuna göre Ahlaki Olgunluk Ölçeği ve Bilimsel Etik Ölçeği Ölçeğinin Puanlarında anlamlı farklılık olmadığı bulunmuştur. Ayrıca, Ahlaki Olgunluk Ölçeği ve Bilimsel Etik Ölçeğinin puanları arasında pozitif korelasyon olduğu belirlenmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada ulaşılan bulgulara göre; cinsiyet, yaş açısından yetişkinlerin hem ahlaki olgunluk hem de bilimsel etik değerler puanlarında anlamlı düzeyde farklılık olduğu; gelir düzeyi ve babanın eğitim düzeyi açısından bilimsel etik anlayış düzeyinde anlamlı farklılık olduğu; ancak, ahlaki olgunluk düzeyinde farklılık olmadığı; anne eğitim düzeyi ve anne

baba tutumu açısından yetişkinlerin hem ahlaki olgunluk hem de bilimsel etik değerler puanlarında anlamlı farklılık olmadığı; yetişkinlerin Ahlaki Olgunluk Ölçeği ile Bilimsel Etik Ölçeği puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu araştırma, bilimsel etik değerleri artırmak için ahlaki olgunluğun dikkate alınmasının önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Öneri olarak, ayrıntılı inceleme için bu çalışmanın kapsamı daha fazla katılımcı ile genişletilebilir. Bu doğrultuda, üniversitelerde öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığını ve etik farkındalıklarını artırmaya yönelik eğitim programları planlanabilir.

KAYNAKÇA

Bulut, K. & Taş, C. (2020). 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(46), 234-264.

Gürdoğan, M. (2019). Lise öğrencilerinde bilim etiği: Kopya çekme, dürüst ol, sorumluluğunu bil!. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 174-188.

Kaya, İ. (2015). Etik değerlere yatkınlık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 968-974.

Kenny, D. (2006). Student plagiarism and professional practice. *Nurse Education Today*,
27, 14-18.

Topal, Ş. R. (2002). Etik değerler mi, yitik değerler mi?. [Online]. Erişim adresi: http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/352f6a37085a2a5_ek.pdf?dergi=172

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Uçak, N. Ö. & Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 187-204.

Ülker, S., Kocakülah, M.S., Algan, B. & Alceylan, F. (2020). Bilimsel etik ölçeği geliştirme süreci ve lise öğrencilerinin bilimsel etik konusundaki duyarlılıkları. *JRES*, 7(2), 753-775.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE BİLİMSEL ETİK DUYARLILIK VE ETİK EĞİLİMLER

Doç. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi, meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Aysel CAYMAZ
Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0009-0003-7473-0372

ÖZET

Bilimsel Etik, bilim insanlarının araştırmalarını yaparken uyulması gereken etik kuralları belirlemektedir. Diğer taraftan, etik değerlere yatkınlık durumu, bireylerin etik kararlar alırken ahlaki değerleri ne kadar önemsediğini ifade eder. Bu çalışmada, üniversite öğrencilerinin bilimsel duyarlılığı ve etik eğilim düzeyleri çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelenmiştir. Bu araştırmanın yöntemi olarak, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak çeşitli üniversitelerden 107 kadın, 93 erkek olmak üzere toplam 200 üniversite öğrencisi yer almıştır. Araştırma için gerekli verileri toplamak üzere Bilimsel Etik Duyarlılığı Ölçeği ve Etik Eğilim Ölçeği katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmada ulaşılan bulgulara göre cinsiyet ve yaş değişkenlere açısından üniversite öğrencilerinin bilimsel duyarlılığında ve etik eğilim düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğu; ancak, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn tutumu ve gelir düzeyi açısından anlamlı farklılık bulunmadığı belirlenmiştir. Ayrıca, verilerin korelasyon analizi sonucunda, üniversite öğrencilerinin bilimsel duyarlılığı ve etik eğilim düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel Etik Duyarlılığı, Etik Değerler, Üniversite Öğrencileri

SCIENTIFIC ETHICAL SENSITIVITY AND PRONENESS TO ETHICAL VALUES CONCERNING UNIVERSITY STUDENTS

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI
Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fak., meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Aysel CAYMAZ
Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0009-0003-7473-0372

ABSTRACT

Scientific Ethics determines the ethical rules that scientists must follow when conducting their research. On the other hand, the predisposition to ethical values expresses how much individuals care about moral values when making ethical decisions. In this study, the scientific ethical sensitivity and predisposition to ethical values levels of university students were examined in terms of various variables (age, gender, educational status, income level, parental education level, and parental attitudes). The relational screening model and quantitative research method were used as the methods of this research. A total of 200 university students, 107 female and 93 male, from various universities participated in the study. In order to collect the necessary data for the research, the Scientific Ethical Sensitivity Scale and the Predisposition to Ethical Values Scale were applied to the participants. According to the findings of the research, it was found that there were significant differences in the scientific ethical sensitivity and predisposition to ethical values levels of university students in terms of gender and age variables; However, it was determined that there was no significant difference in terms of parental education status, parental attitude and income level. In addition, as a result of the correlation analysis of the data, it was determined that there was a positive significant relationship between the scientific ethical sensitivity of university students and their levels of predisposition to ethical values.

Keywords: Scientific Ethical Sensitivity, Ethical Values, University Students

4. GİRİŞ

Bilimsel Etik, bilimsel araştırmaların ve çalışmaların, toplumsal ve bireysel değerlere uygun şekilde, dürüstlük, adalet ve sorumluluk ilkelerine dayanarak yapılmasını sağlayan bir etik disiplindir. Bilimsel araştırmalar yapanların dikkat etmesi gereken önemli bir konu, bilimsel konulara ve yayınlara ilişkin etik anlayış, dur. Tüm meslek alanlarına benzer şekilde bilimsel çalışmaların yürütülmesinde gerekli olan etik ilkelere uyulmasıdır (Topal, 2002). Uçak ve Birinci'nin (2008) vurguladığı gibi; değişik nedenlerden dolayı bireylerin etik dışı davranışlarda bulunma olasılığı vardır. TÜBA'nın (Türkiye Bilimler Akademisinin) (2002) raporunda belirtildiği gibi etikle ilgili eğitimdeki eksiklik, etik dışı davranışların nedenleri içerisinde ilk sırada yer alır. Ülke geleceğine yön vermesi beklenen öğrencilere bilimsel etik ile ilgili konularda yeterli eğitimin verilmesi önemli konular arasında yer almaktadır (Bulut ve Taş, 2020). Erdem ve kusur gibi kavramların ele alındığı etik, insanın davranışlarını değerlendirir ve bu davranışların topluma ve bireye yönelik sonuçlarını dikkate alır. Etik eğilim durumu, bireylerin etik kararlar alırken ahlaki değerleri ne kadar önemsediğini ortaya koyar.

4.1.Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada amaç, üniversite öğrencilerinin bilimsel duyarlılık ve etik eğilim düzeylerini çeşitli değişkenler (yaş, cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumları) açısından incelemek olarak belirlenmiştir. Bu doğrultuda şu sorulara cevap aranmıştır:

3- Üniversite öğrencilerinin bilimsel duyarlılık ve etik eğilim düzeyleri cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveyn eğitim düzeyi ve ebeveyn tutumlarına göre farklı mıdır?
4- Üniversite öğrencilerinde bilimsel duyarlılık ve etik eğilim düzeyleri anlamlı düzeyde ilişkili midir?

4.2. Yöntem ve Çalışma Grubu

Bu araştırmanın uygulanmasında, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak 107'si kadın ve 93'ü erkek olarak toplam 200 üniversite düzeyinde öğrenci yer almıştır. Araştırma için gerekli verileri toplamak üzere Bilimsel Etik Duyarlılığı Ölçeği ve Etik Değerlere Yatkınlık Ölçeği, Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır.

Bilimsel Duyarlılık Ölçeği, Ülker, Kocakülah, Algan ve Alceylan (2020) tarafından geliştirilmiştir ve 22 maddeden oluşmaktadır. Geçerlik ve güvenirliği sağlanmıştır. 5'li Likert tipte bir ölçektir. Ölçek yanıtları, "1" kesinlikle katılmıyorum, "2" katılmıyorum, "3" kararsızım, "4" katılıyorum ve "5" kesinlikle katılıyorum şeklindedir.

Geçerlik ve güvenirliği Kaya (2015) tarafından yapılan Etik Eğilimler Ölçeği, 16 maddeden oluşmaktadır. Yanıtlar 5'li likert düzenlenmiş bir ölçektir. Ölçekte üç alt faktör bulunmaktadır: Sevgi, saygı faktöründe, 1-8. maddeler, adalet, dürüstlük faktöründe, 9-13. maddeler, iş birliği faktöründe, 14-16.maddeler yer almaktadır.

5. BULGULAR

Normallik ile ilgili yapılan analiz sonucunda katılımcıların verdiği verilerin normal dağılım koşullarını karşılamadığı belirlenmiştir. Bu nedenle verilerin analizinde parametrik olmayan istatistik teknikleri olan Kruskal-Wallis H analizi, Mann-Whitney U testi ve korelasyon analizi için Spearman's RHO testi kullanılmıştır. Analizlerde ulaşılan bulgular aşağıda verilmektedir.

Tablo 1: Etik Eğilim ve Bilimsel Duyarlılık Ölçeği Puanlarının İncelenmesi

Analiz			Etik Eğilim	Bilimsel Duyarlılık
Mann-Whitney U			3448,000	4566,000
Z			-3,744	-1,003
Anlamlılık Değeri			,000	,316
Ölçek	Cinsiyet	Katılımcı	Sıraların Ortalaması	Sıraların Toplamı
Etik Eğilim Ölçeği	Kadın	107	114,78	12281,00
	Erkek	93	84,08	7819,00
	Toplam	200		
Bilimsel Duyarlılık Ölçeği	Kadın	107	104,33	11163,00
	Erkek	93	96,10	8937,00
	Toplam	200		

Bulgularda, cinsiyete göre Etik Eğilim Ölçeği puanlarında anlamlı fark bulunmakta; ancak Bilimsel Duyarlılık Ölçeği puanlarında anlamlı fark bulunmamaktadır. Buna göre, kadınların sıralama ortalamaları daha yüksektir ve kadınların etik eğilim değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Yaşa göre etik eğilim ve bilimsel duyarlılık puanlarının incelenmesi

Analiz		Etik Eğilim	Bilimsel Duyarlılık
Kruskal Wallis H		11,523	12,287
Z		4	4
Anlamlılık Değeri		,021	,015
	Yaş	Katılımcı	Sıraların Ortalaması
Etik Eğilim Ölçeği	18	86	59,70
	19	71	104,64
	22	18	93,18
	23*	6	112,01
	Toplam	200	
Bilimsel Duyarlılık Ölçeği	18	15	68,03
	19	50	104,31
	22	61	90,17
	23*	74	113,02
	Toplam	200	

Bulgularda, Etik Eğilim Ölçeği ve Bilimsel Duyarlılık Ölçeği puanlarında yaşa göre anlamlı fark vardır ve 23 yaş grubu katılımcıların sıralama ortalamaları daha yüksektir. Buna göre 23 yaş grubu katılımcıların etik eğilim değerlerinin ve bilimsel duyarlılık değerlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Katılımcıların gelir düzeyine, anne baba eğitim düzeyine ve ebeveyn tutumuna göre Etik Eğilim ve Bilimsel Duyarlılık Ölçeği puanlarında farklılık olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca, Etik Eğilim ve Bilimsel Duyarlılık Ölçeğinin puanları arasında pozitif korelasyon olduğu saptanmıştır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, katılımcıların bilimsel duyarlılığı ve etik eğilim düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişki olduğu belirlenmiştir. Bu çalışmanın bulguları, üniversite öğrencilerinin etik eğilimlerinin bilimsel etik duyarlılıklarıyla önemli düzeyde ilişkili olduğuna işaret etmektedir.

Araştırmada ulaşılan bulgulara göre cinsiyet ve yaş değişkenleri açısından üniversite öğrencilerinin bilimsel duyarlılığında ve etik eğilim düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğu; ancak, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn tutumu ve gelir düzeyi açısından anlamlı farklılık bulunmadığı saptanmıştır. Öneri olarak, bu çalışma ayrıntılı inceleme için daha fazla katılımcı ile yapılabilir. Bu doğrultuda, üniversitelerde öğrencilerinin bilimsel etik duyarlılığını ve etik farkındalıklarını artırmaya yönelik eğitim programları uygulanabilir.

KAYNAKÇA

Bulut, K. ve Taş, C. (2020). 1994-2020 yılları arasında eğitim-öğretim alanında yapılan etik konulu bilimsel çalışmaların farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(46), 234-264.

Gürdoğan, M. (2019). Lise öğrencilerinde bilim etiği: Kopya çekme, dürüst ol, sorumluluğunu bil!. *Ihlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 4(2), 174-188.

Kaya, İ. (2015). Etik değerlere yatkınlık ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 968-974.

Kenny, D. (2006). Student plagiarism and professional practice. *Nurse Education Today*, 27, 14-18.

Topal, Ş. R. (2002). Etik değerler mi, yitik değerler mi?. [Online]. Erişim adresi: http://www.imo.org.tr/resimler/dosya_ekler/352f6a37085a2a5_ek.pdf?dergi=172

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) (2002). *Bilimsel araştırmada etik ve sorunları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.

Uçak, N. Ö. ve Birinci, H. G. (2008). Bilimsel etik ve intihal. *Türk Kütüphaneciliği*, 22(2), 187-204.

Ülker, S., Kocakülah, M.S., Algan, B. & Alceylan, F. (2020). Bilimsel etik ölçeği geliştirme süreci ve lise öğrencilerinin bilimsel etik konusundaki duyarlılıkları. *JRES*, 7(2), 753-775.

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMEN EĞİTİMİNDE İNGİLİZCE ÖĞRETİMİNE YÖNELİK ÖRNEK PROGRAM TASARISI

Dr. Serkan ÇİFTCİ
MEB, Yusuf Gökçenay Bilim ve Sanat Merkezi
serkanciftci65@gmail.com
ORCID NO: 0000-0003-0949-1267

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı bağlı okul öncesi eğitim kurumlarında okul öncesi eğitiminde İngilizce öğretimine yönelik örnek program tasarısına yönelik öğretmen algılarının incelenmesi için yapılan bir fenomenoloji çalışmasıdır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması, güncel bir olguyu kendi gerçek yaşam çerçevesi içinde çalışan, olgu ile içinde bulunduğu içerik arasındaki sınırların net olarak tanımlanmadığı, birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu durumlarda kullanılan bir araştırma yöntemidir. Araştırmanın çalışma grubunu Van ilinde MEB'e bağlı okul öncesi kurumlarında görev yapan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenen, 30 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Veriler, uzman görüşleri alınarak hazırlanan ve ön uygulaması yapılan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Görüşme formu, araştırmaya katılan öğretmenlerin demografik bilgilerine ilişkin soruların yanında açık uçlu sorulardan oluşmaktadır. Elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla analiz edilerek veriler elde edilmiştir. Çalışma sonunda İngilizce öğretmenlerinin görüşlerine dayanarak, okul öncesi öğretmen eğitiminde İngilizce eğitiminin kesinlikle olması, öğretmenlerin dil yeterlilikleri ile donatılmış olması, okul öncesi İngilizce öğretmenlerinin eğitimlerinin farklı olması, öğretmen adayları için okul öncesi öğretmenliği lisans programında yabancı dil öğretimine yönelik derslerin amaçları, içeriği ve öğrenme çıktılarının farklı olması gerekliliği sonuçları ortaya çıkmıştır. Ayrıca, okul öncesi öğretmenliği lisans programında okul öncesinde yabancı dil olarak İngilizce öğretimine yönelik geliştirilecek derslerin öğrenme-öğretme süreci ve ölçme değerlendirmesinin de farklı ele alınması katılımcı öğretmenler tarafından dile getirilmiştir. Çalışmaya katılan İngilizce öğretmenleri, okul öncesi öğretmenliği lisans programındaki öğretmen adayları için yabancı dil öğretimine yönelik geliştirilecek derslerin etkinlik odaklı ve öğrenenleri fiziksel aktiviteye dâhil edecek yaş

gruplarına uygun etkinliklerden olması gerektiğini dile getirmişlerdir. Okul öncesi öğretmenliği lisans programında İngilizce öğretimine yönelik ders ve etkinliklerin olması hem öğretmenlerin daha donanımlı hale gelmesi hem de çağın zorunlu gerekliliği haline gelmiş yabancı dil öğrenimi konusunda erken çocukluk döneminin verimli kullanılmasının oldukça önemli olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: En Az 3 Anahtar Kelime yazılması gerekmektedir.

SAMPLE CURRICULUM DESIGN FOR ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN PRESCHOOL TEACHER TRAINING

ABSTRACT

The purpose of this research is a phenomenological study to examine teachers' perceptions about the sample curriculum design for teaching English in preschool education in preschool education institutions affiliated to the Ministry of National Education. Case study design, one of the qualitative research designs, was used in the study. Case study is a research method that studies a current phenomenon within its real life framework, where the boundaries between the phenomenon and the context in which it is located are not clearly defined, and where multiple sources of evidence or data are available. The study group of the research consists of 30 English teachers working in preschool institutions affiliated to the Ministry of National Education in Van province, who were determined by criterion sampling method, one of the purposeful sampling methods. The data were collected using a semi-structured interview form, which was prepared by taking expert opinions and pre-applied. The interview form consists of open-ended questions as well as questions about the demographic information of the participants. The data obtained were analysed through descriptive analysis. At the end of the study, based on the opinions of English teachers, it was concluded that English language education should definitely be included in preschool teacher education, teachers should be equipped with language competencies, the education of preschool English teachers should be different, and the aims, content and learning outcomes of the courses for foreign language teaching in the preschool teaching undergraduate programme should be different for prospective teachers. In addition, the participant teachers stated that the learning-teaching process and assessment and evaluation of the courses to be developed for teaching English as a foreign language in preschool teaching undergraduate programme should be handled differently. The English teachers who participated in the study stated that the courses to be developed for teaching English as a foreign language for pre-service teachers in the preschool teaching undergraduate

programme should be activity-oriented and should include activities suitable for age groups that involve learners in physical activity. It was concluded that it is very important to have courses and activities for English language teaching in the preschool teaching undergraduate programme both to make teachers better equipped and to use the early childhood period efficiently in foreign language learning, which has become a compulsory requirement of the age.

Keywords: Pre-school teacher education, English language teaching, curriculum design, teacher opinions

1. GİRİŞ

İngilizce dil yeterliliğine olan talebin küresel olarak artması, eğitim sistemlerini İngilizceyi daha erken aşamalarda tanıtmaya sevk etmektedir. Eğitimin temel aşaması olan okul öncesi, dil ediniminin temelini atmak için önemli bir fırsat sunmaktadır. Ancak, okul öncesi çocuklara İngilizce öğretmek, bilişsel, duygusal ve dilsel gelişim aşamaları nedeniyle özel eğitim gerektirir. Bu durum, okul öncesi öğretmenlerinin rollerinin dilsel ve pedagojik gerekliliklerini karşılamaya hazır olmalarını sağlamak için sağlam bir eğitim programı gerektirmektedir(Sarıca, 2019).

Erken çocukluk eğitimi alanında, İngilizce dil gelişiminin önemi göz ardı edilemez. Artan küresel bağlantılar ve İngilizcenin ortak dil olarak rolü göz önüne alındığında, genç öğrencilerin dilde güçlü bir temelle donatılması gelecekteki başarıları için çok önemlidir (Çeliktaş, 2016). Erken çocukluk yıllarında İngilizce dil yeterliliğini etkili bir şekilde geliştirmek için gerekli ilkeleri, stratejileri ve bileşenleri vurgulayarak, okul öncesi öğretmen eğitimi için özel olarak hazırlanmış kapsamlı bir İngilizce öğretim programının tasarımını oluşturulması mevcut öğretmen eğitiminde kullanılabilir. Eğitimciler, erken yaşta İngilizce dil ediniminin önemini anlayarak, okul öncesi çocukların dilsel ihtiyaçlarını daha iyi karşılayabilir ve dil öğrenme yolculukları için sağlam bir temel oluşturabilirler.

1.1.Erken Çocukluk Döneminde İngilizce Dil Gelişiminin Önemi

Erken çocukluk döneminde İngilizce dil becerilerinin geliştirilmesi, bir çocuğun genel akademik ve kişisel gelişiminde kritik bir rol oynar. Dil öğrenimine, özellikle de küresel bir dil

olarak İngilizceye erken yaşta maruz kalmak, çok sayıda bilişsel, sosyal ve akademik fayda için zemin hazırlayabilir (Erk, ve Ručević, 2021). Aşağıda, erken İngilizce dil gelişiminin önemini, faydalarını ve akademik başarı üzerindeki etkisini vurgulayan kilit noktalar yer almaktadır:

1.1.1. Erken İngilizce Dil Öğreniminin Faydaları

Bilişsel Gelişim:: Genç yaşta bir dil öğrenmek sinirsel bağlantıları geliştirerek daha iyi hafıza, problem çözme becerileri ve yaratıcılığı teşvik eder. Birden fazla dile maruz kalan çocuklar genellikle görevler arasında geçiş yapma ve dikkati odaklama gibi üstün yönetici işlevler sergilerler.

Dilbilimsel Avantajlar: Erken yaştaki öğrenciler telaffuz ve aksanı daha doğal bir şekilde öğrenebilir ve bu da daha iyi akıcılık sağlar. İngilizceyi erken öğrenmek, ortak dil yapıları ve kelime dağarcığı göz önüne alındığında, daha sonra diğer dilleri öğrenmeyi kolaylaştırabilir.

Sosyal ve Kültürel Farkındalık: İngilizceye maruz kalmak, çocukları farklı kültürlerle ve küresel bakış açılarıyla tanıştırarak empati ve uyum yeteneğini geliştirir. İngilizce yeterliliği, çocukların çeşitli geçmişlere sahip akranlarıyla bağlantı kurmasını sağlayarak sosyal becerilerini geliştirir.

Özgüven ve Özsaygı: İngilizce öğrenmedeki başarı, çocukların kendilerini ifade etme ve çeşitli etkinliklere katılma konusunda daha donanımlı olmalarını sağlayarak özgüvenlerini artırır.

1.1.2. Akademik Başarı Üzerindeki Etkisi

Okuryazarlıkta Daha Güçlü Temel: Erken yaşta İngilizceye maruz kalmak okuma ve yazma becerilerinin gelişimini destekler. Bu temel okuryazarlık becerileri, dersler arasında daha iyi anlama ve akademik performansa dönüşür.

Geliştirilmiş Eleştirel Düşünme ve Analitik Beceriler: Dil öğrenimi bilişsel esnekliği artırarak çocukların sorunlara yaratıcı bir şekilde yaklaşmalarını ve eleştirel düşünmelerini sağlar.

Kaliteli Eğitim Kaynaklarına Erişim: İngilizce yeterliliği, ağırlıklı olarak İngilizce olarak sunulan kitaplar, dijital medya ve çevrimiçi kurslar da dâhil olmak üzere daha geniş bir eğitim içeriği yelpazesine kapı açar.

Gelecek Fırsatlara Hazırlık: İngilizceye erken yaşta hâkimiyet, çocukları küreselleşmiş yükseköğrenim ve kariyer fırsatlarına hazırlayarak uzun vadeli akademik ve mesleki başarı sağlar.

Erken çocukluk dönemi, dil gelişimi için kritik bir dönemdir ve bu dönemde İngilizce ile tanışmanın kalıcı faydaları olabilir. Bilişsel yetenekleri geliştirir, kültürel anlayışı teşvik eder ve akademik ve mesleki başarılar için güçlü bir temel oluşturur. Ebeveynler ve eğitimciler, erken çocukluk eğitiminde İngilizce dil öğrenimine öncelik vererek, çocukları giderek daha fazla birbirine bağlanan bir dünyada başarılı olmaları için gerekli araçlarla donatabilirler.

Alanyazın incelendiğinde, okul öncesi öğretmen eğitiminde İngilizce öğretimine yönelik örnek program tasarısı oluşturma ile ilgili öğretmen görüşlerinin irdelendiği herhangi bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu da çalışmayı özgün kılmakta ve çalışmanın alana katkı sağlayacağını düşündürmektedir.

Araştırmanın Amacı

Erken çocukluk eğitiminde, yabancı dil öğretimi giderek yaygınlaşan ve önemi artan bir konudur. Bu eğitim dönemindeki öğrenenlere eğitim veren okul öncesi öğretmenlerinin de İngilizce konusunda gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Bu bilgi ve beceriyi lisans programlarında almaları gerektiğinden lisans programında yabancı dil eğitimi konusunda bir program güncellemesi oluşturulabilir.

Buradan hareketle çalışmanın amacı, okul öncesi lisans eğitiminde İngilizce öğretimine yönelik örnek program tasarısına yönelik öğretmen algılarının incelenmesi olarak belirlenmiştir. Bu ana amaç doğrultusunda aşağıdaki alt araştırma sorularına yanıt aranmıştır.

1. Öğretmen yetiştirme programlarında okul öncesi çocuklara etkili bir şekilde İngilizce öğretmek için örnek bir müfredat hangi temel yeterlikleri içermelidir?

2. Eğitim programının okul öncesi eğitiminde İngilizce öğretmek için yaşa uygun hangi yöntemleri içermesini gerekmektedir? Neden?

3. Okul öncesi öğretmen eğitimi için İngilizce öğretim proframının tasarlanmasında kültürel bağlam nasıl bir rol oynayabilir?

4. Eğitim programı, geleceğin okul öncesi öğretmenlerinin İngilizce öğretmesinde gerekli beceri ve güvenle donatmak için teori ve pratiği nasıl dengeleyebilir?

5. Eğitim programı, İngilizce öğretiminde oyun temelli ve interaktif öğrenme stratejilerinin entegrasyonunu nasıl ele almalıdır?

6. Hem öğretmen adaylarının ilerlemesini hem de okul öncesi çocuklara İngilizce öğretmeye hazır olup olmadıklarını ölçmek için programın dâhil edilecek en iyi değerlendirme stratejileri nelerdir?

2. YÖNTEM

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışmaları, güncel bir olgu ile kendi gerçek yaşam bağlamında işleyen ve olgu ile içeriği arasındaki sınırların belirgin olmadığı ve birden fazla kanıt veya veri kaynağının mevcut olduğu hallerde kullanılan bir araştırma yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Durum çalışması, belirli bir konunun derinlemesine çalışılmasına olanak sağlayan bir araştırma desenidir (Starman, 2013). Bu çalışma, çocuklarda/öğrencilerde teknoloji bağımlılığına yönelik veli ve öğretmenlerin görüşlerinin ortaya konulması bakımından kapsamlı olarak incelemek için durum çalışması olarak tasarlanmıştır.

2.1. Çalışma grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Van ilinde MEB'e bağlı okul öncesi kurumlarında görev yapan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi ile belirlenen, 30 İngilizce öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleminde, amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Amaçlı örnekleme, belirli bir ilgi alanı veya kavram ile ilgili olarak o konuda bilgi ve deneyim sahibi olan durum ve kişileri tespit etmek için kullanılan bir yöntemdir (Palinkas ve diğ., 2013). Bu kapsamda okul öncesi eğitim kurumunda çalışma deneyimine sahip öğretmenler çalışmaya dahil edilmiştir. Araştırmadaki katılımcılara ait demografik bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcılara ait demografik bilgiler

Değişken	Düzey	f
Cinsiyet	Kadın	18

	Erkek	12
Çalıştığı Okul	Devlet okulu	17
	Özel okul	13
Kıdem	0-5 yıl	4
	6-10 yıl	16
	11-15 yıl	10
Yaş	25-30 yaş	12
	31-36 yaş	14
	37-40 yaş	4

Tablo 1'e bakıldığında araştırmaya katılanların 18'nin kadın, 12'sinin ise erkek olduğu; 30 kişinin 12'sinin 25-30 yaş aralığında, 14'ünün 36-50 yaş aralığında ve 4'ünün de 37-40 yaş aralığında olduğu; yine katılımcılardan 17'sinin devlet okulunda çalışırken 13'ünün de özel okulda çalıştığı ve katılımcıların çoğunun (n=26) 6 yıl ve üstü kıdeme sahip olduğu görülmektedir.

2.2. Veri Toplama Süreci ve Analizi

Veriler, araştırmacı tarafından uzman görüşlerine dayanarak hazırlanmış ve sonrasında ön uygulaması gerçekleştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Görüşme formunun hazırlanması sırasında öğretmenlerin okul öncesi dönemde yabancı dil öğretiminin ve öğretmen eğitimindeki yerinin çeşitli yönlerine (erken çocukluk eğitimi, dil algısı, pratik yapma, program içeriği, hedefler, kullanılacak yöntemler, değerlendirme ve bu konudaki çözüm önerileri) ilişkin görüşlerini ifade edebilecekleri açık uçlu sorular oluşturulmuştur. Görüşme formuna ilişkin üç alan uzmanının görüşleri alınmıştır. Uzman görüşünden elde edilen bulgulara dayalı olarak geri bildirim ve öneriler göz önünde bulundurularak gerekli düzeltmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme formu, katılımcıların demografik bilgilerine ilişkin soruların yanı sıra 6 açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Araştırmadan elde edilen veriler, 2024-2025 eğitim öğretim yılında Van ilinde MEB'e bağlı okul öncesi kurumlarında görev yapan 30 İngilizce öğretmeninden toplanılmıştır.

Öğretmenlerin çalışma saatlerinin farklı olmasından yoğun olmalarından ve uygun görüşme şartlarının oluşmamasından dolayı, 30 katılımcının görüşleri çevrimiçi yöntemlerle yazılı olarak alınmıştır. Bu çalışmada, verilerin analizinde tarif edici analiz tekniği kullanılmıştır. Betimleyici analiz aşamasında nitel veriler için çeşitli temalar oluşturulmakta, mevcut veriler önceden belirlenmiş temalar doğrultusunda düzenlenmekte ve açıklamalar üretilerek yorumlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2019). Çalışmada, görüşme soruları kullanılarak konular belirlenmiş ve veriler konulara göre sıralanmıştır. Konular görüşme sorularına uygun olarak oluşturulmuştur. Ayrıca, çalışma verileri, çalışmaya katılanların ifadelerini net bir şekilde yansıtmak için doğrudan alıntılarla sunulmuştur. Miles ve Huberman (1994) tarafından önerilen güvenirlik formülünden (Güvenirlik = Görüş birliği/(görüş birliği + görüş ayrılığı)) elde edilen hesaplama sonucunda, araştırmacılar tarafından yapılan çeşitli kodlamalar arasındaki uyum düzeyi %90 olarak belirlenmiştir. Bu sonuca dayanarak, kodlamanın güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir. (Miles ve Huberman, 1994). Çalışmada yer alan öğretmenler "Ö" şeklinde kodlanmıştır.

3. BULGULAR

Okul öncesi lisans eğitiminde İngilizce öğretimine yönelik örnek program tasarısına yönelik öğretmen algılarının görüşlerine göre ortaya koymayı amaçlayan çalışmanın bu bölümünde katılımcıların görüşme sorularına verdikleri cevaplara yönelik bulgular ele alınmıştır.

Birinci alt probleme yönelik bulgular

Çalışmada ilk olarak katılımcılara program tasarısının hangi temel yeterliliklere sahip olması gerektiği sorulmuştur. Bu soruda katılımcıların genel olarak çocuk temelli yöntemlerin ve ilgi çekici etkinliklerin temel yeterlilikleri olabileceğini ifade etmiştir. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplardan kesitler aşağıda verilmiştir.

Ö2: *"Örnek bir müfredat, çocuk merkezli öğretim metodolojileri, küçük öğrenciler için sınıf yönetimi stratejileri ve erken çocukluk bilişsel gelişiminin anlaşılması gibi temel yetkinlikleri içermelidir. Öğretmenlerin, dil becerilerini geliştirirken çocukların ilgisini canlı tutmak için dersleri nasıl etkileşimli ve eğlenceli hale getireceklerini öğrenmeleri gerekir."*

Ö7:"*Hikâye anlatma teknikleri, şarkı ve oyunların yaratıcı kullanımı gibi yetkinlikler çok önemlidir. Öğretmenler ayrıca, İngilizceyi günlük rutinlere sorunsuz bir şekilde entegre etmek*

ve dile maruz kalmanın okul öncesi çocuklar için doğal ve eğlenceli olmasını sağlamak için eğitilmelidir."

Ö18*:"Hem eğitici hem de eğlendirici, yaşa uygun aktiviteler tasarlama yetkinliklerini geliştirmeye odaklanmak çok önemlidir. Ayrıca, geleceğin öğretmenleri kültürel farkındalık ve içeriği farklı çocuk gruplarına uyarlama becerisi konusunda sağlam bir temele sahip olmalıdır."*

İkinci alt probleme yönelik bulgular

Çalışmada bu aşamada katılımcılara okul öncesi eğitiminde İngilizce öğretmek için yaşa uygun hangi yöntemleri içermesini gerek sorusu yöneltilmiştir. Bu soruda katılımcıların genel olarak fiziksel hareketi dil eğitimiyle birleştirerek çocukların aktif ve ilgi çekici bir şekilde öğrenebileceği yöntemlerin tercih edilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplardan kesitler aşağıda verilmiştir.

Ö21:"*Şarkılar ve ilahiler bu yaş grubuna İngilizce öğretmek için çok önemlidir. Öğrenmeyi eğlenceli ve akılda kalıcı hale getirerek, çocukların tekrar ve ritim yoluyla yeni kelimeleri ve cümleleri özümsemelerine yardımcı olurlar. Müzik ayrıca telaffuz ve akıcılık gelişimini de doğal bir şekilde destekler."*

Ö27:"*Total Physical Response (TPR) gibi yöntemler çok etkilidir. Fiziksel hareketi dil eğitimiyle birleştirerek çocuklar aktif ve ilgi çekici bir şekilde öğrenebilirler. TPR, çocukların fiziksel aktiviteye olan gelişimsel ihtiyaçlarıyla uyumludur ve kelime ve cümleleri hatırlamalarına yardımcı olur."*

Ö11:"*Müfredat, İngilizce eğitimiyle birlikte sanat ve el sanatları gibi uygulamalı etkinlikleri vurgulamalıdır. Bu faaliyetler çocukların kelimeleri eylemler ve nesnelerle ilişkilendirmesini sağlayarak dilin daha iyi akılda kalmasını teşvik eder. Bu yöntem aynı zamanda yaratıcılığı ve ince motor becerilerinin gelişimini de teşvik eder."*

Üçüncü alt probleme yönelik bulgular

Çalışmada üçüncü olarak katılımcılara, okul öncesi öğretmen eğitimi için İngilizce öğretim programının tasarlanmasında kültürel bağlamın nasıl bir rol oynayabileceği sorulmuştur. Bu durumun, öğretmen adayları için çocukları tanıma ve etkinliğe katma konusunda bir avantaj sağlayabileceği, çocukların başka kişi ve kültürlere karşı olumlu tutum içinde olabileceğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplardan kesitler aşağıda verilmiştir.

Ö19:*"Program, kültürel bağlamı ele alarak, öğretmenleri öğretimlerinde küresel ve yerel unsurları dengeleyecek şekilde eğitebilir. Bu yaklaşım çocukların sadece İngilizce öğrenmelerine yardımcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda hem kendi kültürleri hem de diğer kültürler hakkında farkındalıklarını geliştirerek saygı ve açık fikirliliği teşvik ediyor."*

Ö8:*"Kültürel bağlam, öğretmenlerin hizmet verdikleri toplumların sosyal normlarını ve iletişim tarzlarını anlamalarına yardımcı olur. Bu anlayış, etkili etkileşimi teşvik eden ve yanlış anlamaları önleyen dersler tasarlamak için gereklidir. Ayrıca sınıfta kültürel duyarlılığı ve kapsayıcılığı teşvik eder."*

Ö30:*"Okul öncesi öğrencilerinin kültürel geçmişini anlamak, geleceğin öğretmenlerinin onların ihtiyaçlarını daha iyi karşılamasına yardımcı olur. Kültürel bağlamın programa dahil edilmesi, öğretmen adaylarının İngilizceyi çocukların kültürel kimliklerine saygı duyacak ve değer verecek şekilde öğretmelerini sağlarken, onlara yeni bakış açıları da kazandırır."*

Dördüncü alt probleme yönelik bulgular

Araştırmada katılımcıların, geleceğin okul öncesi öğretmenlerinin İngilizce öğretmesinde gerekli beceri ve güvenle donatmak için teori ve pratiği nasıl dengeleyebileceği sorusuna programın teorik temeller ve uygulamalı pratiğin eşit bileşenlerini içermesi ve öğretmen adaylarının gerçek sınıflara adım atmadan önce kontrollü bir ortamda öğretim tekniklerini uygulamaları gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcıların bu soruya verdikleri cevaplardan kesitler aşağıda verilmiştir.

Ö21: *"Program, teorik temeller ve uygulamalı pratiğin eşit bileşenlerini içermelidir. Örneğin, dil edinimi teorilerini öğrendikten sonra, öğretmen adaylarıler bu bilgileri gözetimli öğretim oturumları sırasında ders planları tasarlayarak ve uygulayarak hemen uygulamalıdır. Bu entegrasyon, bilmek ve yapmak arasındaki boşluğu doldurur."*

Ö4: *"Atölye çalışmaları ve mikro-öğretim oturumları programın önemli bir parçası olmalıdır. Bu etkinlikler kursiyerlerin gerçek sınıflara adım atmadan önce kontrollü bir ortamda öğretim tekniklerini uygulamalarına, geri bildirim almalarına ve becerilerini geliştirmelerine olanak tanır."*

Ö17: *"Program yansıtıcı uygulamayı vurgulamalıdır. Öğretmen adaylarıler, deneyimlerini belgeledikleri ve analiz ettikleri öğretim günlükleri tutmaya teşvik edilmelidir. Bu yaklaşım, teorik bilgileri pratik içgörülerle sentezlemelerine, özgüven kazanmalarına ve mesleki gelişimlerine yardımcı olur."*

Beşinci alt probleme yönelik bulgular

Katılımcılar kendilerine yöneltilen soruya interaktif öğrenme stratejilerinin, basitleştirilmiş oyunların ve oyun temelli öğrenmenin program tasarısının sunacağı temel özellikler olması gerektiğini vurgulamışlardır. Katılımcıların bu soruya vermiş olduğu cevaplardan kesitler aşağıda verilmiştir.

Ö6: *"İnteraktif öğrenme stratejileri, en iyi uygulama örnekleri ve model dersler sağlanarak müfredata entegre edilmelidir. Örneğin, dil oyunları için dijital araçların ve uygulamaların nasıl kullanılacağını göstermek, çocukların ilgisini ve motivasyonunu korurken kursiyerlere yenilik yapma konusunda ilham verebilir."*

Ö20: *"Geleceğin öğretmenleri, oyunları farklı öğrenme seviyelerine ve kültürel bağlamlara göre nasıl uyarlayacaklarını öğrenmelidir. Müfredat, yeni başlayanlar için oyunları basitleştirmek veya kültürel olarak ilgili temaları kullanmak gibi interaktif stratejileri bireysel öğrenci ihtiyaçlarına göre uyarlamaya yönelik modüller içermelidir."*

Ö10: *"Müfredat, öğretmenlik stajları sırasında oyun temelli öğrenme ile ilgili uygulamalı deneyim sağlamalıdır. Öğretmen adaylarıler gerçek sınıflarda interaktif stratejileri denemeli, geri bildirim almalı ve oyunların okul öncesi çocuklar için İngilizce dil edinimini nasıl geliştirdiği üzerine düşünmelidir."*

Altıncı alt probleme yönelik bulgular

Çalışmada son olarak, katılımcılara programa dâhil edilecek en iyi değerlendirme stratejileri neler olduğu sorusu yöneltilmiş ve katılımcıların öz değerlendirme ve akran değerlendirmesinin

bir arada yapılması gerekliliğine, biçimlendirici değerlendirmelerin, pratik değerlendirmelerin ve gözleme dayalı değerlendirmelerin önemine vurgu yaptığı görülmüştür.

Ö13: *"Gözleme dayalı değerlendirmeler kritik öneme sahiptir. Eğitmenler, çocuklarla nasıl etkileşime girdiklerini, sınıfı nasıl yönettiklerini ve öğretim yöntemlerini nasıl uyguladıklarını görmek için uygulama oturumları sırasında öğrenci öğretmenleri değerlendirmelidir. Bu, onların öğretmenliğe hazır olup olmadıklarına dair net bir resim sunar."*

Ö22: *"Dil öğretiminin teorik yönlerine ilişkin düzenli sınavlar ve ödevler gibi biçimlendirici değerlendirmeler, pratik değerlendirmeleri tamamlamalıdır. Bunlar, öğretmen adaylarının öğretimlerinde uygulayacakları kavramlar hakkında sağlam bir anlayışa sahip olmalarını sağlar."*

Ö9: *"Öz değerlendirme ve akran değerlendirmesinin bir arada yapılması önemlidir. Öğretmen adayları güçlü yönleri ve gelişim alanları üzerine düşünmeli, akranlarından gelen geri bildirimler ise ek perspektifler sağlayabilir. Bu, sürekli öğrenme ve işbirliği kültürünü teşvik eder."*

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmanın bulguları, okul öncesi öğretmen eğitiminde İngilizce öğretimi için örnek bir müfredat tasarlamanın birkaç kritik yönünü ortaya koymuştur. İlk olarak, çocuk merkezli metodolojilerin entegrasyonu, etkili müfredat tasarımının temel taşı olarak tanımlanmıştır. Katılımcılar, genç öğrencilerin gelişimsel ihtiyaçlarıyla uyumlu olan ve doğal dil edinimini teşvik eden oyun temelli öğrenme, hikaye anlatımı ve Toplam Fiziksel Tepki (TPR) gibi yaklaşımların önemini vurgulamıştır (Brown, 2021; Ellis, 2020). Öğretmenler ayrıca, bu yöntemlerle eğitimin yalnızca dil öğrenimini kolaylaştırmakla kalmayıp aynı zamanda çocukları eğlenceli ve anlamlı etkinliklere dahil ettiğinin de altını çizmiştir (Harmer, 2019).
Uygulamalı eğitim, öğretmen adaylarının hazırlanmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. Birçok katılımcı, müfredatın içine yerleştirilmiş kapsamlı uygulama deneyimlerine duyulan ihtiyacın altını çizmiştir. Uzman eğitimcileri gözlemlemek, mikro öğretim oturumları yürütmek ve denetimli sınıf öğretimine katılmak, teorik bilgi ile gerçek dünya uygulaması arasında köprü kurmak için gerekli bileşenler olarak sıklıkla belirtilmiştir (Richards ve Rodgers, 2020; Pianta vd., 2018). Bu tür uygulamalar, geleceğin öğretmenlerinin güven

kazanmalarına ve farklı sınıf bağlamları için öğretim stratejilerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Kültürel bağlamın müfredat tasarımındaki rolü vurgulanmıştır. Katılımcılar, kültürel olarak alakalı içeriğin dahil edilmesinin, öğretim yöntemlerinin ve materyallerinin hem öğretmenler hem de okul öncesi öğrenciler için ilişkilendirilebilir olmasını sağladığını vurgulamıştır (Kramsch, 2013; Garton vd., 2018). Bu, yerel hikâyelerin, şarkıların ve geleneklerin İngilizceyi tanıtmak için bir araç olarak kullanılmasını ve hedef dil ile öğrencilerin kültürel geçmişleri arasında bir bağlantı kurulmasını içerir. Öğretmenler ayrıca, kültürel unsurların duyarlılık ve farkındalık oluşturmaya yardımcı olduğunu ve eğitimci adaylarını çok kültürlü sınıflarda etkili bir şekilde gezinmek için donattığını öne sürmüştür.

Değerlendirme stratejileri, öğretmen adaylarının ilerlemelerini ve hazır bulunuşluklarını değerlendirmek için çok önemli görülmüştür. Öğretmenlik portfolyoları, yansıtıcı günlükler ve uygulama oturumları sırasında gözleme dayalı değerlendirmeler gibi hem biçimlendirici hem de özetleyici değerlendirmeler gerekli görülmüştür (Hill vd., 2019; Burns ve Richards, 2021). Bu yöntemler, teorik anlayışı pratik yetkinlikle birleştirerek öğretmen adaylarıin gelişimine bütünsel bir bakış açısı getirme becerileri nedeniyle övgüyle karşılanmıştır. Ayrıca, akran ve öz değerlendirmeler, öğretmen adaylarıler arasında yansıtıcı uygulamaları ve işbirliğine dayalı öğrenmeyi teşvik etmek için faydalı olarak kabul edilmiştir.

KAYNAKÇA

Brown, H. D. (2021). *Principles of Language Learning and Teaching*. Pearson Education.

Burns, A., & Richards, J. C. (2021). *The Cambridge Guide to Learning English as a Second Language*. Cambridge University Press.

Çetintaş, B. (2016). Erken Çocukluk Döneminde Anaokulu ve Anasınıflarında İki Dilli Eğitim Uygulamaları ve Deneyimleri Üzerine Öğretmen Görüşleri. *Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi*, *6*(2), 173-187.

Ellis, R. (2020). *Understanding Second Language Acquisition*. Oxford University Press.

Erk, M., & Ručević, S. (2021). Early English language acquisition: how early is early enough?. *Suvremena lingvistika*, *47*(92).

Garton, S., Copland, F., & Burns, A. (2018). "Teaching English to Young Learners: Challenges and Opportunities." *Language Teaching Research*, 22(3), 1-14.

Harmer, J. (2019). *The Practice of English Language Teaching*. Pearson Education.

Hill, J., Dominguez, X., & Yates, T. (2019). "Assessment in Early Childhood Education." *Journal of Early Childhood Research*, 17(2), 89-104.

Kramsch, C. (2013). *The Multilingual Subject: What Foreign Language Learners Say About Their Experience and Why It Matters*. Oxford University Press.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). Qualitative Data Analysis. Sage Publications Inc.

Palinkas, L. A., Horwitz, S. M., Green, C. A., Wisdom, J. P., Duan, N. & Hoagwood, K. (2013). Purposeful sampling for qualitative data collection and analysis in mixed method implementation research. Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research, 42, 533–544.

Richards, J. C., & Rodgers, T. S. (2020). *Approaches and Methods in Language Teaching*. Cambridge University Press.

Sarıca, E. (2019). *Erken çocukluk döneminde ikinci dil eğitimi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Starman, A. B. (2013). The case study as a type of qualitative research. Journal Of Contemporary Educational Studies, 1, 28–43.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2019). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÇOCUK EDEBİYATINDA AKRAN ZORBALIĞI TEMASININ ELE ALINIŞ BİÇİMİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. Elif AKTAŞ
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi/Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD,
elif.aktas@alanya.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5573-2274

ÖZET

Kurgusal nitelikli çocuk edebiyatı eserleri aracılığıyla öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmanın ve birtakım değerler iletmenin yanında temel dil becerilerini geliştirmek de amaçlanmaktadır. Bununla birlikte çocuk edebiyatı eserleri, öğrencilere aynı zamanda çeşitli yaşam sorunları hakkında farkındalık kazandırmak ve bu becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Akran zorbalığı da son dönemlerde okul çağı çocukları için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışma, kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında özellikle okul döneminde pek çok çocuğun yüz yüze kaldığı bir sorun olan akran zorbalığı temasının ele alınış biçimini tespit etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada incelenen doküman ise Anıl Basılı'ya ait Nohut Adam adlı kitaptır. Nitel bir desene sahip olan araştırmada, doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde ise içerik analizi kullanılmıştır. İçerik analizi; toplanan verinin analizi için uygun hâle getirilmesi, verinin kodlanması ve kategorilere ayrılmasını içeren bütüncül bir analiz yöntemidir. Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında ise kod ve kategori belirleme işlemi, iki bağımsız araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın sonuçları; incelenen kitaplarda akran zorbalığı kapsamında sözlü ve fiziksel şiddet türlerine rastlandığı ve zorbalığa maruz kalan kahramanların bunu çözmek için birtakım eylemlerde bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca söz konusu kitap, akran zorbalığının kahramanın ruhunda açtığı tahribat açısından da ele alınmış ve incelenmiştir. Çocuk kitaplarında akran zorbalığı teması ele alınırken kahramanın bu sorunları çözüş biçimi üzerinde de dikkatle durulmalı ve bu noktada örnek davranış kalıpları sunularak çocuğun sorun çözme becerilerine katkıda bulunulmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe eğitimi, çocuk edebiyatı, akran zorbalığı, çocuk kitabı, Nohut Adam.

1. GİRİŞ

Kurgusal nitelikli çocuk edebiyatı eserleri aracılığıyla öğrencilere okuma alışkanlığı kazandırmanın ve birtakım değerler iletmenin yanında temel dil becerileri de geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte çocuk edebiyatı eserleri, öğrencilere çeşitli yaşam sorunları hakkında farkındalık kazandırmayı ve onların becerilerini geliştirmeyi de amaçlamaktadır. Akran zorbalığı da son dönemlerde okul çağı çocukları için önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle okul çağı çocukları için günümüzün en önemli problemlerinden biri olan akran zorbalığı *"Bir ya da birden çok öğrencinin kendilerinden daha güçsüz öğrencileri kasıtlı*

ve sürekli bir şekilde rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve kurbanın kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü." şeklinde ifade etmektedir (Pişkin, 2002). Ayrıca bir eylemin zorbalık olarak tanımlanabilmesi için *"tekrar etmesi, kasıtlı olarak yapılması, güç eşitsizliğine dayanması"* gerekmektedir (Olweus, 1993'ten akt. Yılmaz & Destegüloğlu, 2021). Bu doğrultuda bir eylemin akran zorbalığı kapsamında değerlendirilebilmesi için kasıt, süreklilik ve tekrar olması ve kurbanın fiziksel, sözel ve/veya duygusal zarar veren eylemlere maruz kalması beklenmektedir (Özkan & Çiftci, 2010). Zorbalık türleri ise yaygın olarak fiziksel, sözel ve dolaylı olmak üzere üç grupta değerlendirilmektedir. Fiziksel zorbalık, zorba kişilerin vurma, tokat-yumruk atma, dürtme, çimdikleme, saç çekme, sarsma, çarpma, fırlatma, kavga etme, tekmeleme, itme, çekme, çelme takma, eşyalarını alma veya onlara zarar verme, bir odaya kilitleme, tükürme vb. doğrudan fiziksel güç uygulamalarıdır. Sözel zorbalık, zorba kişilerin kurbanlarını kullandıkları sözlerle ve ad takma, kızdırma, alay etme, azarlama, sataşma, dalga geçme, küçük düşürücü/kötü sözler söyleme, küfretme, iftira atma, birinin cinsiyeti veya bedeni hakkında yorum yapma gibi sözel davranışlarla yıpratıp incitmeleridir. Dolaylı zorbalık ise zorba kişilerin kurbanlarına yönelik doğrudan fiziksel veya sözel güç kullanmadan onları dolaylı yoldan incitmeleridir. Bu durumda zorba kişiler, kurbanlarını birebir karşılarına almazlar, aksine diğer akranların onları kötü tanımaları ve onlar hakkında iyi düşünmemeleri için ellerinden geleni yaparak kurbanlarını yıpratmaya çalışırlar. Dedikodu çıkarma, gururunu kırma, utandırma, taklit etme, sosyal gruplarından dışlama, yalnızlaştırma, tehdit etme, gözlerini dikerek bakma, nefret dolu bakma, reddetme, görmezden gelme, arkasından çekiştirme, günah keçisi yapma, sır saklamama gibi davranışlar dolaylı zorbalık davranış türlerindendir (Field, 2007'den akt. Uysal & Dinçer, 2012).

Özellikle son dönemlerde oldukça önem kazanan akran zorbalığı sorunun çözümüne ilişkin alınması gereken önlemler çok yönlüdür. Akran zorbalığına maruz kalan öğrencilerin bu problemle başa çıkmaları tek başlarına mümkün değildir. Bu nedenle bu probleme maruz kalan çocukların profesyonel destek almaları gerekmektedir. Çocukların bu amaçla çevrelerinden bir destek bekledikleri, arkadaşlarından, ailelerinden ve öğretmenlerinden yardım istedikleri; bazen şiddeti görmezden geldikleri, bazen de ondan kaçtıkları veya bu duruma şiddetle karşılık verdikleri görülmektedir (Yılmaz & Destegüloğlu, 2021).

Günlük hayatta karşılaşılan bu problemlerin ortaya konmasında ve çözümünde kurgusal nitelikli edebî eserlerin önemi büyüktür. Çocuk edebiyatı; dil ve kişilik gelişimini, bilişsel ve sosyal gelişimi sağlamanın yanında duygu, düşünce, hayal ve sanat-estetik eğitimi ile çocukların iç dünyalarını zenginleştiren bir edebiyattır. Bunun yanı sıra çocuk edebiyatının temel işlevleri arasında; çocuğun yaşamdaki olay ve durumlarla ilgili bilgi sahibi olmasını sağlamak, çocuğu yaşamda karşılaşabileceği zorluklara hazırlamak, ona yaşamda karşılaşabileceği sorunlar karşısında çözüm yolları bulma becerisi kazandırmak, insan ve yaşam gerçekliğini duyumsatmak ve yazınsal bir yaşam deneyimi sunmak da gelmektedir (Karagül, 2019). Nitelikli çocuk edebiyatı eserleriyle öğrenciler, dil becerilerini geliştirmenin yanında birtakım değerler kazanarak ve davranış kalıpları edinerek hayal, duygu ve düşünce dünyasını

zenginleştirirler. Nitekim çocuk edebiyatı eserlerinin çocuğa iyiyi, doğruyu ve güzeli tanıtmada önemli bir işlevi vardır (Şirin, 2016).

Çocuk edebiyatı eserlerinde çocuklar, kitabın karakterleri ile özdeşim kurmak suretiyle özgüven, empati ve içgörü becerileri elde edebilir, hoşgörülü bir bakış açısı kazanabilir ve zorbalığın çözümüne ilişkin farklı stratejiler geliştirebilirler. Bu sayede de zorbalıkla ilgili bir farkındalık kazanabilirler (Yılmaz & Destegüloğlu, 2021). Bu açıdan özellikle belirli yaş dönemindeki çocuklar için çeşitli sorunların çözümüne ilişkin kitapların hangi davranış kalıpları ya da eylemler ortaya koyduğunu görmek önemlidir. Bu amaçla çalışmada, "Kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında akran zorbalığına ilişkin unsurlar nelerdir?" sorusuna cevap aranmıştır.

2. YÖNTEM

Çocuk edebiyatında akran zorbalığı temasının ele alınış biçimini ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, nitel bir araştırmadır. Gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı nitel araştırmalarda, olayların ve algıların gerçekçi ve tam olarak ortaya konmasına yönelik bir süreç vardır (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu çalışmada da veriler doküman analizi yöntemiyle toplanmıştır. Mevcut kayıt ya da belgelerin veri kaynağı olarak sistemli bir şekilde incelenmesi anlamına gelen doküman analizi; ilgili belgelerin bulunması, incelenmesi ve senteze varılması aşamalarından oluşur (Karasar, 2007). Bu araştırmada da akran zorbalığı temasının çocuk edebiyatı eserlerinde ele alınış biçimi, doküman incelemesi yöntemiyle incelenmiştir. Doküman inceleme yöntemiyle toplanan veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, toplanan verinin analizi için uygun biçime getirilmesi, verinin kodlanması, kategorilere ayrılması ve düzenlenmesini içeren bütüncül bir analiz şeklidir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında ise kodlayıcılar arası güvenirlik analizi yapılmıştır. Bu aşamada iki araştırmacının birbirinden bağımsız olarak analiz ettiği nitel bulgular karşılaştırılmış ve Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülüne [görüş birliği/ (görüş birliği+ ayrılığı)x 100] başvurularak değerlendirilmiştir. %100 çıkan sonuçla birlikte araştırmanın güvenilir olduğu tespit edilmiştir.

2.1. İncelenen Doküman

Araştırma kapsamında incelenen çocuk kitabı ise Timaş Yayınları tarafından 7-8 yaş çocukları için basılan Anıl Basılı'ya ait Nohut Adam adlı çocuk kitabıdır.

Görsel 1. İncelenen Kitabın Ön ve Arka Kapağı

3. BULGULAR

3.1. Nohut Adam Kitabının Konusu

Timaş Yayınevi tarafından basılan ve 7-8 yaş (2. ve 3. sınıf) kitlesine uygun olan kitabın çizeri Gizem Gözde Uçar'dır. Kitabın ana karakteri Nohut Adam, sırf saçı olmadığı için çocukluğundan itibaren çevresi tarafından ötekileştirilir yani zorbalığa maruz kalır. Arkadaşları saçı olmadığı için onunla alay eder. Kitapta onun fiziksel görünüşü şöyle tarif edilir: *"Nohut'un kocaman kafasında hiç saç yoktu. Pürüzsüzdü… Taş gibi sert bir göbeği, kısa kolları ve gözlüklerinin arkasına gizlenen masmavi gözleri vardı."* (s. 6). Ayrıca "*Nohut, fiziksel özellikleriyle belki dikkat çeken biri değildi ama onun özel bir yeteneği vardı. Tasarladığı şapkalar hayal gücünün bir yansımasıydı."* (s. 23). O da bu ötekileştirmeye karşı önce uzaklaşmayı seçer, doğa ve kitapları ile vakit geçirmeye çalışır, yaratıcılığını kullanarak çok güzel şapkalar tasarlar. Yani yalnızlığı benimser. Sonra bunun bir çözüm olmadığını fark edince iyilik bağıyla dostlarıyla iletişim kurmaya çalışır. Babasının ve büyükannesinin hatıralarından güç bularak umudunu yeşertir. Yalnız olmadığını fark ettiğinde ise en yakın dostunun derdiyle

dertlenir ve onun için ürettiği çözümle kendine çizdiği sınırlardan da kurtulur. Kendini olduğu gibi kabul etmeyi öğrenen kahraman, bu sayede zorbalıktan da kurtulmuş olur.

Çizelge 1. Akran Zorbalığına ilişkin Bulgular

Dış görünüşle alay etme	*"Çocukken onunla saçı yok diye alay edenlerden kaçarken çamura düşmüştü. Ona, 'Bakın, hem kel hem de pasaklı!' diye bağırmışlardı."* (s. 6) *"Küçükken de kendisiyle alay ettiklerinden dışarı çıkmazdı."* (s. 6) *"Görünümünden memnun değildi. Diğerlerinin onu, kendisiyle kıyasladığına inanıyordu."* (s. 14). *"Onlara hiçbir kötülük yapmadığım hâlde benimle dış görünüşüm yüzünden alay ettiler. Farklı olduğumu söylediler."* (s. 52)
Fiziksel şiddet	*"Bay Burun, Nohut Adam'ı gördüğünde mutlaka onunla dalga geçecek bir şey buluyordu. Hatta bir keresinde çok ileri gitti ve taktığı çelme ile Nohut'un dengesini kaybetmesine neden oldu. Nohut daha neye uğradığını anlamadan çimlerin üstünde yuvarlanmaya başladı."* (s. 14)
Psikolojik şiddet	*"Kalabalığın içine girdiğinde sessizliğe neden olan kocaman suratıyla ve olmayan saçlarıyla anılıyordu."* (s. 23) *"Bay Burun bu durumdan şüphelendi. Nohut Adam'ın tekrar onlardan biriyle konuşması dahası şapka tasarlaması hiç hoşuna gitmedi. Daha önce onu ormandan göndermediğine sinirlendi. Ona göre çoktan gitmesi gerekiyordu."* (s. 44)
Ötekileştirme/yalnızlaştırma	*"Geriye Nohut Adam'ın tek dostu olarak Uzunçorap kalmıştı. Bir süredir görüşmüyorlardı. Daha doğrusu Uzunçorap diğerlerinin yanında Nohut'la iletişim kurmamaya başlamıştı. Orman halkı yüzünden Nohut Adam'dan uzaklaşmıştı."* (s. 27) *"Nohut Adam'ın tekrar onlardan biriyle konuşması hiç hoşuna gitmedi. Daha önce onu ormandan göndermediğine sinirlendi. Ona göre çoktan gitmesi gerekiyordu."* (s. 44)
İftira atma	*"Nohut'un dükkânına kimse gitmesin diye türlü yalanlar söylemeye başladılar. Nohut'u kötülemekten geri durmadılar. Şapkayı çaldığını bile iddia ettiler."* (s. 47)
Küçümseme	*"Nohut'un bu kadar güzel bir şapka tasarlayabileceğine inanmak istemiyorlardı."* (s. 44)

Çizelge 1'de, incelenen kitapta tespit edilen akran zorbalığı türlerine rastlanmaktadır. Buna göre kitabın ana kahramanı Nohut Adam ve en yakın dostu Uzunçorap'ın karşılaştığı akran zorbalığı türleri şu şekildedir: dış görünüşle alay etme, ötekileştirme/yalnızlaştırma, fiziksel şiddet, psikolojik şiddet, iftira atma ve küçümseme.

Kitapta dış görünüşünden ötürü çevresi tarafından çocukluğundan beri dışlanan, alay edilen ve çeşitli baskılara maruz kalan bir karakter olan Nohut Adam'ın öyküsü dile getirilmektedir. Bununla birlikte kitabın sonlarına doğru saçları döküldüğü için zorbalığa maruz kalan bir başka karakter de Nohut'un en yakın arkadaşı Uzunçorap'tır. Kahramanlar, akran zorbalığına uğrayan

kurbanlar olarak akıllı, sakin ve iyi insanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kitapta en fazla rastlanan akran zorbalığı türü ise dış görünüşle alay etme ve psikolojik şiddettir. Bununla

birlikte iftira atma, küçümseme ve fiziksel şiddete başvurma ise en az rastlanan zorbalık türlerindendir.

Çizelge 2: Problemin Üstesinden Gelmeye ilişkin Bulgular

Kaçma	*"Küçükken de kendisiyle alay ettiklerinden şapkasız dışarı çıkmazdı."* (s. 6) *"Dükkânına giden daha düzgün bir yol vardı fakat o, orman sakinleriyle karşılaşmak istemediğinden ağaçların sıklaştığı engebeli yoldan devam etti."* (s. 5) *"Diğer orman sakinleriyle uzun süre arası kötüydü. Onu rahatsız eden ve iletişim kurmakta zorladığı kişiler vardı. Özellikle Bay Burun, Boşboğaz, Isırgan ve Bayan Pırasa ile karşılaşma fikri onu ürkütüyordu."* (s. 11) *"Eskiden onu evlerine davet edenlere telaşla bahane uyduruyor ve arkasına bakmadan evine kaçıyordu."* (s. 14). *"Küçükken de birisi onunla alay ettiğinde kaçar buraya gelirdi. Babası ona hikâyeler anlatırdı. Gözlerini kapatır ve babasını dinlerdi."* (s. 18)
Ağlama	*"O zamanlar üstesinden gelemediği durumlarda kedine bir yer bulur ve kimse görmeden ağlardı."* (s. 19)
Çalışma	*"Çalışmak, hayatın vazgeçilmez bir parçasıydı. Saatlerce dükkânına kapanırdı…Tüm gününü geçirdiği dükkânında kendini huzurlu hissediyordu."* (s. 6)
Kitap okuma	*"Pek düzenli bir masa sayılmazdı, üzerinde okunmak için bekleyen bir kitap yığını vardı. Güneşin batışını hiç kaçırmazdı. Öylece uzaklara dalar, bazen okuduğu kitaplar hakkında saatlerce düşünürdü."* (s. 8)
Bitkilerle konuşma	*"Pencerenin önünden başlayan bitkiler patikaya doğru sıra sıra dizilmişti…Onlarla ilgilenmediği gün yoktu. Onlarla konuşma iyi geliyordu. Mutlu ya da üzgün anlarını onlarla paylaşmaktan keyif alıyordu."* (s. 8-9)
Şapka tasarlama	*"O gün yeni bir şapka tasarlamak istiyordu."* (s. 8) *"Kitap okumadığı zamanlarda ortaya yeni bir tasarım çıkarabilmek için harıl harıl çalışıyordu."* (s. 9) *"Titizlikle işlemişti her detayını. Bu şapkayı takarsa Orman Evi'ndeki herkesin ilgisini çekerdi. Belki onunla dalga geçmeleri için bir sebep kalmazdı. "* (s. 30) *"Böylesi güzel bir şapka tasarlamak ona iyi gelmişti. Şimdi daha fazla çalışmak gerekiyordu. Hiç vazgeçmeden daha güzel şapkalar için..."* (s. 44) *"Onlara hiçbir kötülük yapmadığım hâlde benimle dış görünüşüm yüzünden alay ettiler. Şimdi bu şapkayı taktığımda ağızları açık kalacak."* (s. 52)
Sorunlarla mücadele etme/kaçmama	*"İnsanlar bazen kendini güçsüz ve mutsuz hisseder. Böyle durumlarda elinden gelen en iyi şeyin onu rahatsız eden şeylerden kaçmak olduğunu düşünür. Oysa hiçbir şeyi kaçarak çözemez. Problemler kaçtıkça artar ve daha kalabalık bir şekilde onun peşine düşer."* (s. 19) *"Söylediği her söz ona karşılaştığı durumla mücadele etmesi gerektiğini işaret ediyordu. Babası ona elini uzatmıştı: problemler senin peşine düşmesin, sen çözümlerin peşine düş. Hiç pes etme!"* (s. 25)

Kendini ispatlama	*"Onlara hiçbir kötülük yapmadığım hâlde benimle dış görünüşüm yüzünden alay ettiler. Farklı olduğumu söylediler. Şimdi bu şapkayı taktığımda ağızları açık kalacak."* (s. 32)
Dostuna yardım etme/iyilik yapma	*"Nohut Adam, ona içini çekerek baktı. En büyük hayali kendinden başka birini mutlu etmekti. Nohut, arkadaşının mutluluğuna bakarken içinde oluşan ve büyümeye başlayan sevgiyi hissetti. En sevdiği dostunu tekrar gülümserken görüyordu. Dostluk mühimdi."* (s. 38)
Kendini olduğu gibi kabul etme	*"Kaç gündür kafasına taktığı bu şapkayla rahatlamıştı belki. Fakat kendini olduğu gibi kabullenmekten kaçmıştı. Kaçmaya devam etmek istemiyordu. Olduğum gibi kabul etmeseler etmesinler diye düşündü."* (s. 53) *"Uzunçorap ve Nohut Adam, birbirlerini çok iyi anlamışlardı. Başkalarının cümleleriyle hareket etmenin anlamsız olduğunu fark etmişlerdi."* (s. 57)
Birlikte hareket etme	*"Birlikte Nohut'un dükkânına yol aldılar. Ulaştıklarında masaya oturup güneşin batışını seyrettiler. Beraber vakit geçirmeye devam ettiler. Yan yana güçlü hissediyorlardı. Dışlanmış olmaları umurlarında değildi."* (s. 57)
Geçmişe sığınma	*"O an yine gözlerini kapattı. Tıpkı yıllar önceki gibi… Avuç içleri eskisi kadar yumuşak değildi. Babasını düşündü. Kendisi için kurduğu cümleleri…"* (s.18-19)
Yok sayma/görmezden gelme	*"Ama geçmeyen, giderek büyüdüğünü hissettiği bir boşluktu içinde. Geceleri başını yastığa koyduğunda o boşluk büyüyordu. Karşısına bir problem olarak çıkmadığı müddetçe o boşlukları görmezden geliyordu."* (s. 12)

Çizelge 2'de, incelenen kitaptaki akran zorbalığına karşı kahramanların eylemleri/davranış kalıpları yer almaktadır. Buna göre kitabın ana kahramanı Nohut Adam, zorbalıkla karşılaştığında şu davranışları sergilemektedir: kaçma, ağlama, çalışma, kitap okuma, bitkilerle konuşma, şapka tasarlama, yok sayma, geçmişe sığınma, birlikte hareket etme, kendini olduğu gibi kabul etme, kendini ispatlama, dostuna yardım etme/iyilik yapma, geçmişe sığınma.

Kitapta dış görünüşünden ötürü çevresi tarafından çocukluğundan beri dışlanan, alay edilen ve çeşitli baskılara maruz kalan Nohut Adam'ın bu zorba davranışlar karşısındaki tavırlarına da yer verilmiştir. Buna göre kahraman zorbalığa maruz kaldığında kaçma, ağlama, geçmişe sığınma ve yok sayma gibi eylemler sergilemekle birlikte kitap okuma, çalışma, şapka tasarlama, bitkilerle ilgilenme, dostuna yardım etme/iyilik yapma, kendini olduğu gibi kabul etme ve birlikte hareket etme gibi eylemlere de başvurmaktadır. Bu eylemler içerisinde en fazla kaçma, sorunlarla mücadele etme yani kaçmama ve kendini olduğu gibi kabul etme gibi davranışların yer aldığı dikkat çekmektedir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Kitapta dış görünüşünden ötürü çevresi tarafından çocukluğundan beri dışlanan, alay edilen ve çeşitli baskılara maruz kalan Nohut Adam'ın öyküsü anlatılmaktadır. Kitapta ayrıca bu zorba davranışlar ile birlikte kahramanın/kahramanların bunlar karşısındaki tavırlarına yer verilmiştir.

Kitapta en fazla karşılaşılan zorbalık tipinin psikolojik ve fiziksel şiddet olduğu ve zorbalığa maruz kalan karakterlerin genellikle akıllı, çalışkan ve dürüst kişiler olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara benzer şekilde Yılmaz ve Destegüloğlu'nun (2021) kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında, akran zorbalığına ilişkin görünümleri ve bu sorunların çözümüne ilişkin önerileri tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmalarında, en fazla karşılaşılan akran zorbalığı tipinin sözel ve fiziksel şiddet olduğunu ve bunu ilişkisel ve cinsel şiddetin takip ettiği görülmektedir. Söz konusu çalışmada sözel zorbalık düzeyinde en sık alay ve hakaret etme; fiziksel zorbalık düzeyinde yumruk atma, itme, çekme; ilişkisel zorbalık düzeyinde dedikodu; cinsel zorbalık düzeyinde ise cinsel içerikli sözler söyleme eylemlerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmada, akran zorbalığı karşısında kahramanların eylemleri/davranış şekilleri ve bu sorunla baş etme biçimleri de ele alınmıştır. İncelenen kitapta zorbalığa maruz kalan yani kurban kategorisindeki kişilerin bu çatışmayı çözebilmek için kaçma, ağlama, geçmişe sığınma ve yok sayma gibi eylemler sergilemekle birlikte kitap okuma, çalışma, şapka tasarlama, bitkilerle ilgilenme, dostuna yardım etme/iyilik yapma, kendini olduğu gibi kabul etme ve birlikte hareket etme gibi eylemlere sığındıkları da tespit edilmiştir. Bu eylemler içerisinde en fazla kaçma, sorunlarla mücadele etme yani kaçmama ve kendini olduğu gibi kabul etme gibi davranışların olumlu birer davranış biçimi olarak yansıtıldığını vurgulamak mümkündür. Nitekim Sever'e (2010) göre çocuklar okudukları kitabın kahramanları ile özdeşim kurma eğilimindedirler. Bu nedenle kahramanların ve onların problemlerin üstesinden gelme biçimlerinin çocukların örnek alabileceği nitelikte olmasına özen gösterilmelidir. Bu çalışmada da akran zorbalığına uğrayan kahramanın zaman zaman ağlama, kaçma, geçmişe sığınma ve yok sayma gibi pasif ve istenmeyen eylemlere başvururken çoğu zaman da çalışma, kendini olduğu gibi kabul etme, iyilik yapma gibi olumlu davranışlar da sergilediğini görmek mümkündür. Bu açıdan kitap, çocuklara olumlu örnek olacak davranış kalıplarını model olarak sunmaktadır. Benzer şekilde Yılmaz ve Destegüloğlu da (2021) kurgusal nitelikli çocuk kitaplarında, akran zorbalığına ilişkin durumları ve bu sorunların çözümüne ilişkin önerileri tespit etmek amacıyla yaptıkları çalışmada, kurbanların yaşadıkları çatışmaları genellikle şiddet yoluyla çözdüklerini ortaya koymuşlardır. Oysa bu çalışmada zorbalığa maruz kalan kahraman, bir çözüm yolu olarak fiziksel şiddete hiçbir zaman başvurmamaktadır.

Çocuk kitaplarında akran zorbalığı teması ele alınırken kahramanın bu sorunları çözüş biçimi üzerinde de dikkatle durulmalı ve bu noktada örnek davranış kalıpları sunularak çocuğun sorun çözme becerilerine katkıda bulunulmalıdır.

KAYNAKÇA

Karagül, S. (2019). Çocuk edebiyatının temel işlevleri: Felski'nin yaklaşımı doğrultusunda bir değerlendirme. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 5*(2), 334-351. https://doi.org/10.31464/jlere.547408.

Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (17. baskı). Nobel Yayıncılık.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an espended sourcebook.* SAGE Publications.

Özkan, Y. & Çifci, G. E. (2010). Düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ilköğretim okullarında akran zorbalığı. *İlköğretim Online, 9*(2), 576-586.

Pişkin, M. (2002). Okul zorbalığı: tanımı, türleri, ilişkili olduğu faktörler ve alınabilecek önlemler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 2,* 533-551.

Sever, S. (2010). *Çocuk ve edebiyat*. Tudem Yayıncılık.

Şirin, M. R. (2016). Edebiyat ve çocuk edebiyatı edebiyatın amacı ve işlevi. *Türk Dili Dergisi, CX (780),* 12-31.

Uysal, H. & Dinçer, Ç. (2012). Okul öncesi dönemde akran zorbalığı. *Journal of Theoretical Educational Science, 5*(4), 468-483.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* 12. Baskı. Seçkin Yayıncılık.

Yılmaz, O. & Destegüloğlu, B. (2021). Çocuk kitaplarında akran zorbalığı. *Millî Eğitim Dergisi, 50*(230), 241-257.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ HAZIRLIK ÇALIŞMALARININ İŞLEVLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Prof. Dr. Elif AKTAŞ
Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi/Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi ABD,
elif.aktas@alanya.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-5573-2274

ÖZET

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, öğrencilerin dört temel dil becerisini geliştirmeye odaklanmaktadır. Bunun için eğitim-öğretim sürecinde hazırlık etkinlikleri büyük önem taşır. Hazırlık çalışmaları, dersin başlangıcında öğrencilerin işlenen metne ve dil yapılarına ilişkin farkındalık ve hazırbulunuşluk düzeylerini artırmayı amaçlar. Hazırlık çalışmalarına yeterince önem verilmemesi, öğrenenlerin öğrenme motivasyonlarını ve akademik başarılarını olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü hazırlık çalışmaları işlenecek metinle ve üniteyle ilgili anlamsal ipuçları sunmayı, anlamı bilinmeyen kelimeleri sıralamayı veya dil bilgisi konuları hakkında bilgi vermeyi amaçlar. Bu nedenle ders kitaplarında hazırlık çalışmalarına önem verilmelidir. Bu çalışmanın amacı, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki hazırlık çalışması etkinliklerini incelemek ve sınıflandırmaktadır. Bu amaçla incelenen doküman, Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe B2 seviyesi ders kitabıdır. Bu bağlamda ilgili kitaptaki altı üniteden toplam on sekiz metne yönelik hazırlık çalışmaları incelenmiştir. Nitel bir desene sahip olan araştırmada doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman inceleme yöntemi ile elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, toplanan verinin analizi için uygun hâle getirilmesi, verinin kodlanması ve kategorilere ayrılmasını içeren bütüncül bir analiz yöntemidir. Araştırmanın sonuçları; incelenen ders kitabındaki hazırlık çalışmalarının öğrencilerin metne hazırlanmasını, dil yapıları ile ilgili farkındalık kazanmasını, çeşitli fotoğraf ve görsellerle metnin konusunu fark etmesini sağlamaya yönelik etkinliklerden oluştuğu, genellikle açık uçlu sorular ve kelime listesi biçiminde verildiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, hazırlık çalışması, ders kitabı.

1. GİRİŞ

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde en sık kullanılan materyallerin başında ders kitapları/öğretim setleri gelmektedir. Bu aşamada söz konusu öğretim setlerinin niteliği büyük önem taşımaktadır. Hazırlık çalışmaları, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde öğrencilerin metin konusu ve temasına, dil yapılarına ve söz varlığına ilişkin farkındalık düzeylerini artırmak için kullanılan etkinliklerdir. Hazırlık çalışmalarına yeterince önem verilmemesi, öğrenenlerin öğrenme motivasyonlarını ve akademik başarılarını olumsuz etkileyebilmektedir. Çünkü hazırlık çalışmaları işlenecek metinle ve üniteyle ilgili anlamsal ipuçları sunmak, anlamı bilinmeyen kelimeleri sıralamak veya dil bilgisi konuları hakkında bilgi vermeyi amaçlar. Bu nedenle ders kitaplarında hazırlık çalışmalarına önem verilmelidir (Aydoğdu, 2022).

Yabancı dil öğretiminde 'başlıktan hareketle metnin konusunu tahmin etme, metne uygun bir başlık bulma, metinde geçen bilinmeyen sözcüklerin anlamını tahmin etme, metnin genel olarak hangi konuyla ilgili olduğunu tespit etme, metinle ilgili ayrıntılı bilgiye ulaşma, metindeki ana fikir ve yardımcı fikirleri bulma, metni özetleme' gibi beceriler, öğrencilerin metne daha fazla odaklanmalarını sağladığı için anlama-kavrama becerilerini geliştirmeye yardımcı olan ön hazırlık çalışmaları içerisinde değerlendirilebilir (Demirel, 2008). Nitekim bu etkinlikler sayesinde yabancı dil öğrenicisinin hazırbulunuşluk düzeyleri artırılmış, dikkatleri çekilmiş ve motivasyonları sağlanmış olur. Bu da metni anlama-kavrama faaliyetlerine olumlu katkı sağlayacaktır. Bu açıdan hazırlık çalışmaları ihmal edilmemelidir. Bu kapsamda ele alınabilecek çalışmalar, metinlerden önce yer alan ve öğrencilerin derse hazır hâle gelmelerini ve metne ilgi duymalarını sağlayan soru, cümle, kelime, resim, fotoğraf gibi materyal ve etkinliklerin tümüdür (Ajideh, 2006'dan akt. Aydoğdu, 2022).

Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, öğrencilerin dört temel dil becerisini geliştirmeye odaklanmaktadır. Bunun için eğitim-öğretim sürecinde hazırlık etkinlikleri büyük önem taşır. Hazırlık çalışmaları, dersin başlangıcında öğrencilerin işlenen metne ve dil yapılarına ilişkin farkındalık ve hazırbulunuşluk düzeylerini artırmayı amaçlar. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan öğretim setlerinde yer alan okuma metinlerinden önce dil yapıları ve söz varlığını sezdirmek, öğrencilerin dikkatini çekmek ve onların hazırbulunuşluk düzeylerini artırmak amacıyla hazırlık çalışmalarına ihtiyaç vardır. Bu çalışmada Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için B2 Türkçe ders kitabındaki hazırlık çalışmalarının işlevlerini belirlemektir. Bu

amaç doğrultusunda araştırmanın problem cümlesi şu şekilde ifade edilebilir: Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için B2 Türkçe ders kitabındaki hazırlık çalışmaları nelerdir?

2. YÖNTEM

Yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarındaki hazırlık çalışmalarının işlevlerini belirlemeyi amaçlayan bu çalışma, nitel bir desene sahiptir. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman inceleme gibi veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda izlendiği araştırma çeşididir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Bu çalışmada veri toplama aracı olarak doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanan bir araştırma yöntemidir (Baltacı, 2019). Doküman inceleme yöntemiyle toplanan veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizi, toplanan verinin analizi için uygun biçime getirilmesi, verinin kodlanması, kategorilere ayrılması ve düzenlenmesini içeren bütüncül bir analiz şeklidir (Yıldırım & Şimşek, 2021). Geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamında ise kodlayıcılar arası güvenirlik analizi yapılmıştır. Bu aşamada iki veya daha fazla araştırmacının birbirlerinden bağımsız olarak analiz ettiği nitel bulguların karşılaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu şekilde analiz edilerek ulaşılan sonuçlar, Miles ve Huberman'ın (1994) güvenirlik formülüne [görüş birliği/ (görüş birliği + görüş ayrılığı) x 100] başvurularak değerlendirilmiştir. %98 çıkan sonuçla birlikte uzlaşma göstermeyen veriler tartışılıp gözden geçirilmiş, böylelikle de tüm veriler üzerinde uzlaşma sağlanmıştır.

3.1. İncelenen Doküman

Araştırmada incelenen doküman, Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe B2 ders kitabıdır. İlgili ders kitabında 6 tema ve bu temalara bağlı alt temalar ve metin isimleri Çizelge 1'de verilmiştir:

Çizelge 1. Ders Kitabındaki Temalar ve Metinler

Temalar/Üniteler	**Alt Temalar/Konular**	**Metinler**
Leyleği Havada Görmek	Leylek Havada	Turizmde Çekyat Yöntemi
	Turizmin Farklı Yüzleri	Bavul Hazırlama Sanatı
	Geldim, Gördüm, Yazdım	Meryem Ana Evi

Geçmişten Günümüze	Teknoloji	Bilgisayarın Kısa Tarihi
	İletişim	Türkiye'de İnternet Erişimi ve Kullanımı
	Ulaşım	Havalı Ulaşım araçları
Değişen Dünya	Moda	Geçmişten Günümüze Moda
	Yiyecekler	Nasıl Besleniyoruz?
	Müzik	Değişen Müzik
Dünyadan Haberler	Sıç ve Ceza	Pardon Bir Yanlışlık Oldu
	Yiyecekler	Nasıl Besleniyoruz?
	Müzik	Değişen Müzik
Harikalar Dünyası	Doğa Harikaları	Peri Bacaları
	Mimarî Harikalar	Tac Mahal
	Kültür-Sanat Haberleri	İlginç İcatlar
Bilinmeyene Yolculuk	Canlılar Dünyası	DNA Testinin Sınırları Nelerdir?
	Galaksi ve Biz	Uzayda Hayat Nasıl?
	Bunları Biliyor musun?	Geçmişten Günümüze Para

Çizelge 1'de incelenen ders kitabındaki ünite ve metinlerle ilgili bilgilere yer verilmiştir. Buna göre kitapta altı ünite yer almaktadır: Leyleği Havada Görmek, Geçmişten Günümüze, Değişen Dünya, Dünyadan Haberler Harikalar Dünyası Bilinmeyene Yolculuk. İncelenen kitapta her bir temaya yönelik üç alt temanın da yer aldığı görülmektedir. Her bir temada toplam üçer metin bulunmaktadır.

3. BULGULAR SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çizelge 2. Ders Kitabındaki Hazırlık Çalışmalarının Temalara ve Metinlere Dağılımı

Temalar	**Metinler**	**Hazırlık Çalışması**

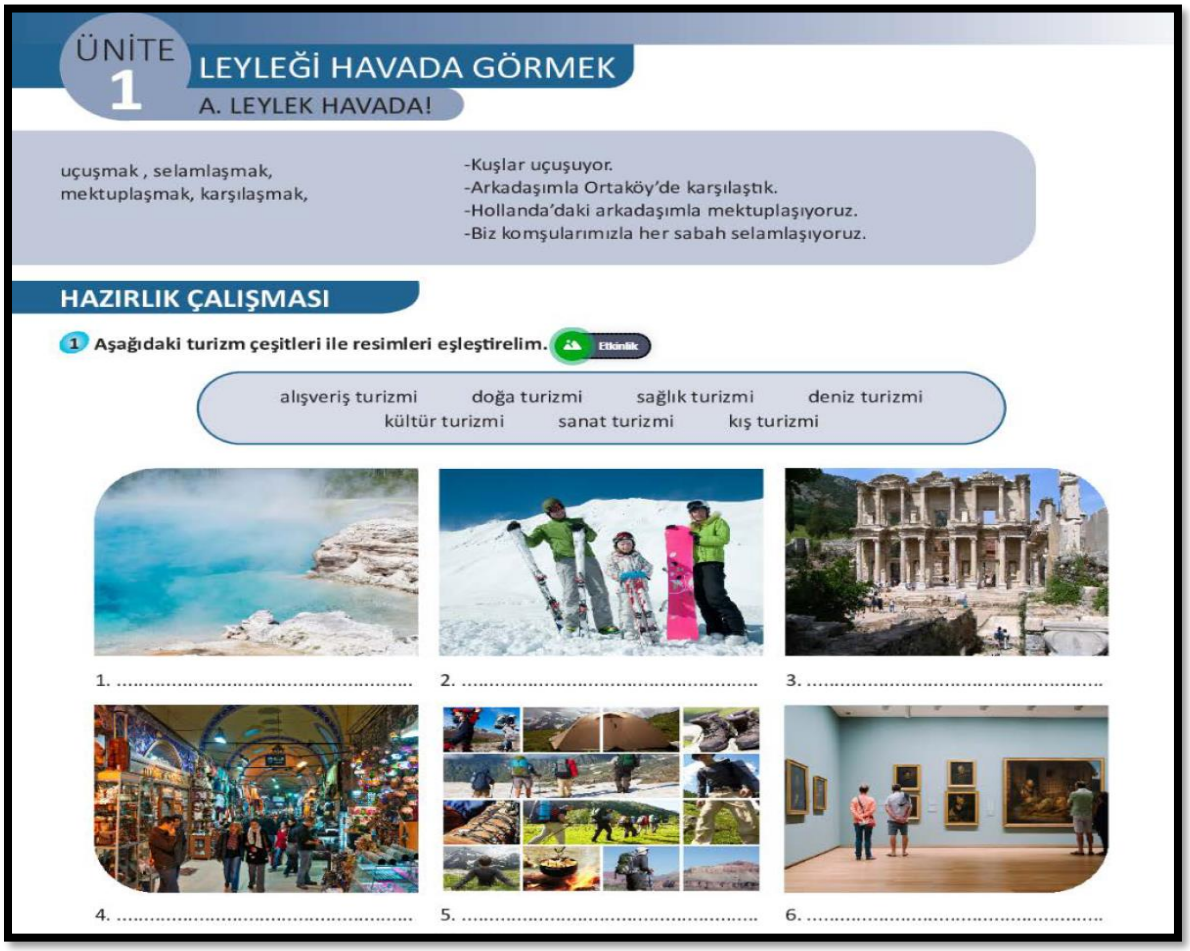
Leyleği Havada Görmek	Turizmde Çekyat Yöntemi	Dil yapıları ve söz varlığı Söz varlığı ile görsel eşleştirme
	Bavul Hazırlama Sanatı	Dil yapıları ve söz varlığı Metin içeriği hakkında bilgi
	Meryem Ana Evi	Dil yapıları ve söz varlığı Görsel yorumlama Metnin içeriği hakkında bilgi
Geçmişten Günümüze	Bilgisayarın Kısa Tarihi	Dil yapıları ve söz varlığı Söz varlığını zenginleştirme Metin içeriği hakkında bilgi
	Türkiye'de İnternet Erişimi ve Kullanımı	Dil yapıları ve söz varlığı Metin içeriği hakkında bilgi
	Havalı Ulaşım araçları	Dil yapıları ve söz varlığı Söz varlığını zenginleştirme Metin konusu hakkında farkındalık oluşturma
Değişen Dünya	Geçmişten Günümüze Moda	Dil yapıları ve söz varlığı Metin konusu hakkında farkındalık oluşturma Anket cevaplama
	Nasıl Besleniyoruz?	Dil yapıları ve söz varlığı Görsel ve söz varlığı eşleştirme Metne hazırlama

	Değişen Müzik	Dil yapıları ve söz varlığı Görsel ve söz varlığı eşleştirme
Dünyadan Haberler	Pardon Bir Yanlışlık Oldu	Dil yapıları ve söz varlığı Söz varlığını zenginleştirme- eşleştirme Metin hakkında konuşma Boşluk doldurma
	Hayatta Olmama Rağmen Resmen Ölüyüm	Dil yapıları ve söz varlığı Metnin içeriği hakkında bilgi
	Kültür Sanat	Dil yapıları ve söz varlığı Metnin içeriği hakkında konuşma Anket cevaplama
Harikalar Dünyası	Peri Bacaları	Dil yapıları ve söz varlığı Söz varlığını zenginleştirme
	Tac Mahal	Dil yapıları ve söz varlığı Görsel yorumlama Metnin konusu ile ilgili görsel yorumlama
	İlginç İcatlar	Dil yapıları ve söz varlığı Metnin içeriği hakkında açık uçlu sorular
Bilinmeyene Yolculuk	DNA Testinin Sınırları Nelerdir?	Dil yapıları ve söz varlığı Metnin içeriği hakkında bilgileri yorumlama
	Uzayda Hayat Nasıl?	Dil yapıları ve söz varlığı

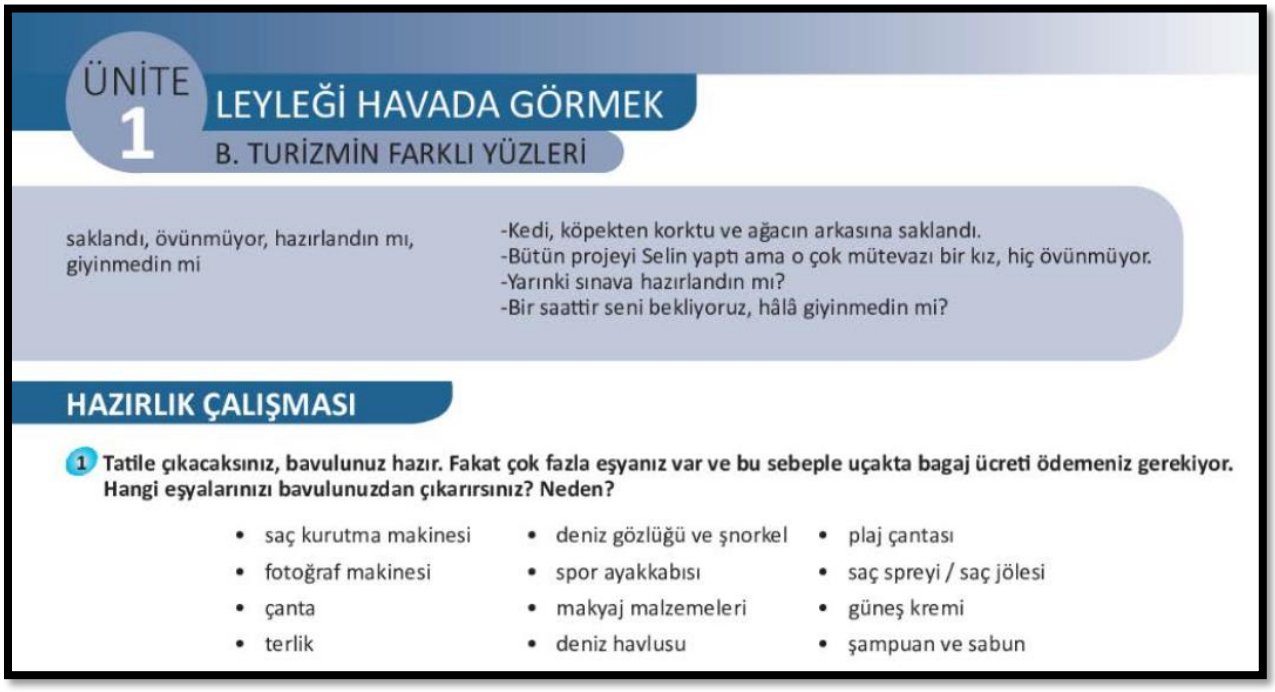
		Görsel yorumlama Söz varlığı hakkında tahmin çalışması
	Geçmişten Günümüze Para	Dil yapıları ve söz varlığı Görsel yorumlama Metnin içeriği hakkında bilgi

Çizelge 2'de her bir üniteye yönelik hazırlık çalışması etkinliklerinin tür olarak dağılımı yer almaktadır. Buna göre dil yapıları ve söz varlığına ilişkin etkinliklerin tüm metinlerin başında yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu hazırlık çalışması etkinliklerine tüm kitapta yer verilmiştir. Bunun yanı sıra söz varlığı ile görsel eşleştirme etkinliklerinin de öğrencilerin söz varlıklarını zenginleştirme amacıyla sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Metin içeriği hakkında bilgi veren, bu konuda açık uçlu sorular vasıtasıyla öğrencilerin bilgi düzeylerini yoklayan ve hazırbulunuşluklarını artıran etkinlikler de hazırlık çalışması kapsamında kitapta kendisine yer bulmaktadır. Yine metnin konusu ve içeriği hakkında öğrencilerin farkındalık düzeylerini artırmak amacıyla görsel yorumlama etkinlikleri de kitapta karşımıza en çok çıkan etkinlikler olarak yer almaktadır. Bunun yanı sıra açık uçlu ve çoktan seçmeli sorular, eşleştirme, boşluk doldurma tipi sorular ve anketler de sıklıkla kullanılan soru tipleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen kitapta yer alan hazırlık çalışmalarına ilişkin görsel örneklerine aşağıda yer verilmiştir:

Görsel 1. Hazırlık Çalışması, 2020, s. 8

Görsel 2. Hazırlık Çalışması, 2020, s. 11

Görsel 3. Hazırlık Çalışması, 2020, s. 82

ÜNİTE 1 LEYLEĞİ HAVADA GÖRMEK

C. GELDİM, GÖRDÜM, YAZDIM

gittikçe, oldukça, olduğun sürece

-İstanbul'a gittikçe dedemi mutlaka ziyaret ederim.
-Sen yanımda olduğun sürece hiçbir şeyden korkmam.
-Burada havalar oldukça güzel.

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

1 **Aşağıda dünyanın farklı yerlerinden fotoğraflar bulunmaktadır. Fotoğrafları isimleriyle eşleştirelim. Bu tarihî ve önemli yerler hangi ülkelerdedir? Bu yerler hakkında neler biliyorsunuz? Bu yerleri ziyaret etmek ister misiniz?**

Etkinlik

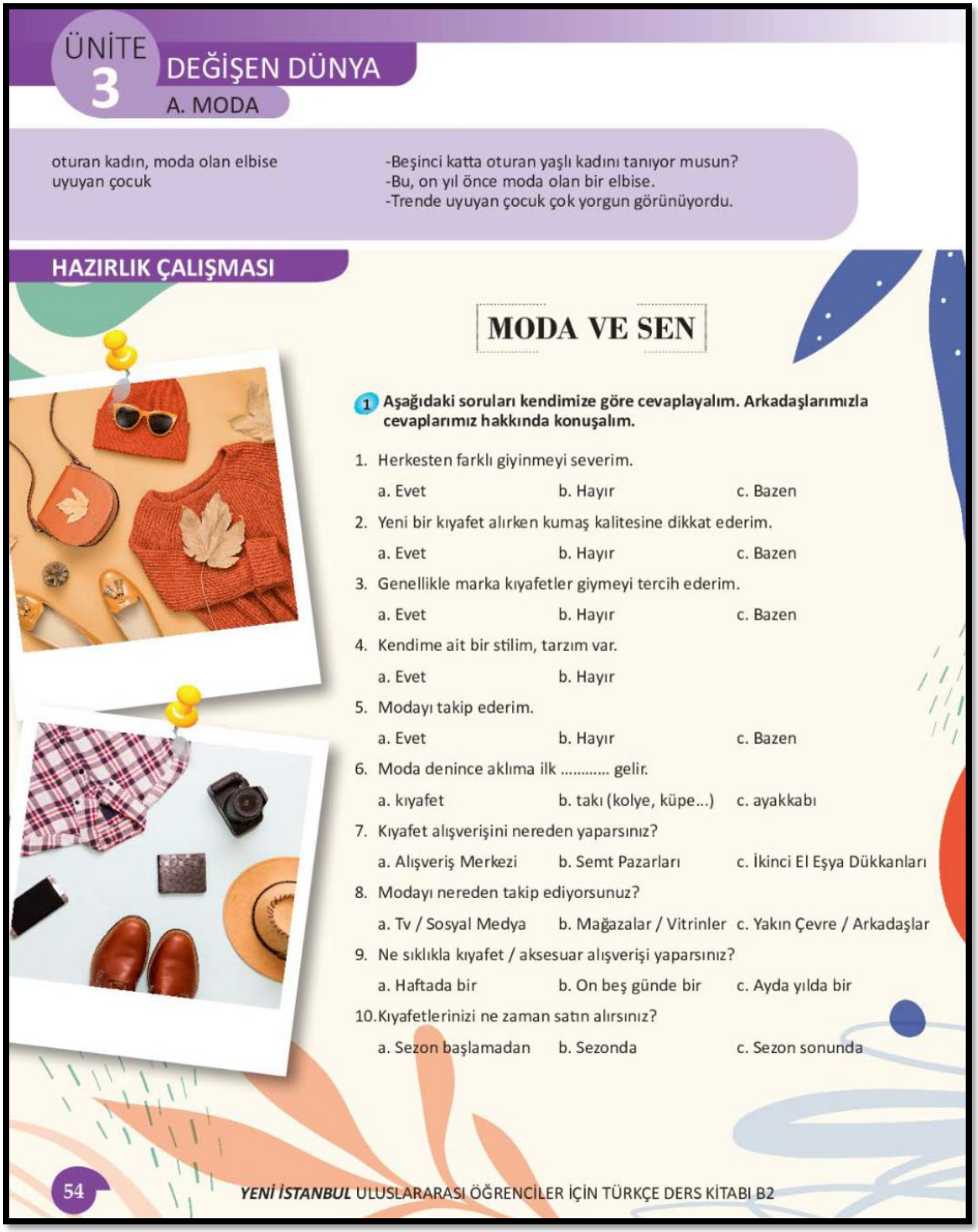

1. Stonehenge- Birleşik Krallık ( )
2. Göbeklitepe- Türkiye ( )
3. Venedik Kanalları- İtalya ( )
4. Petra-Ürdün ( )

2 **Aşağıdaki bilgileri fotoğraftaki yerlerin numaraları ile eşleştirelim.** Etkinlik

a. Buradaki antik şehirde önemli kral mezarları bulunmaktadır ve burayı İsviçreli bir gezgin Johann Burckhardt keşfetmiştir. ( )
b. Eskiden insanlar buradaki kanallarda ticaret yaparken günümüzde turistler gondollarla bu kanalları gezmektedirler. ( )
c. Dünyanın ilk tapınağı Şanlıurfa'dadır ve insanlar tarımla uğraşmaya bu bölgede başlamıştır. ( )
d. Bu yapıda toplam 900 taş vardır ve etrafında beş bin yıl öncesinden kalma mezarlar bulunur. ( )

Görsel 4. Hazırlık Çalışması, 2020, s. 18

ÜNİTE 3 DEĞİŞEN DÜNYA

A. MODA

oturan kadın, moda olan elbise
uyuyan çocuk

-Beşinci katta oturan yaşlı kadını tanıyor musun?
-Bu, on yıl önce moda olan bir elbise.
-Trende uyuyan çocuk çok yorgun görünüyordu.

HAZIRLIK ÇALIŞMASI

MODA VE SEN

1 Aşağıdaki soruları kendimize göre cevaplayalım. Arkadaşlarımızla cevaplarımız hakkında konuşalım.

1. Herkesten farklı giyinmeyi severim.
   a. Evet b. Hayır c. Bazen
2. Yeni bir kıyafet alırken kumaş kalitesine dikkat ederim.
   a. Evet b. Hayır c. Bazen
3. Genellikle marka kıyafetler giymeyi tercih ederim.
   a. Evet b. Hayır c. Bazen
4. Kendime ait bir stilim, tarzım var.
   a. Evet b. Hayır
5. Modayı takip ederim.
   a. Evet b. Hayır c. Bazen
6. Moda denince aklıma ilk ..... gelir.
   a. kıyafet b. takı (kolye, küpe...) c. ayakkabı
7. Kıyafet alışverişini nereden yaparsınız?
   a. Alışveriş Merkezi b. Semt Pazarları c. İkinci El Eşya Dükkanları
8. Modayı nereden takip ediyorsunuz?
   a. Tv / Sosyal Medya b. Mağazalar / Vitrinler c. Yakın Çevre / Arkadaşlar
9. Ne sıklıkla kıyafet / aksesuar alışverişi yaparsınız?
   a. Haftada bir b. On beş günde bir c. Ayda yılda bir
10. Kıyafetlerinizi ne zaman satın alırsınız?
    a. Sezon başlamadan b. Sezonda c. Sezon sonunda

54 YENİ İSTANBUL ULUSLARARASI ÖĞRENCİLER İÇİN TÜRKÇE DERS KİTABI B2

Görsel 4. Hazırlık Çalışması, 2020, s. 54

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde sıklıkla kullanılan materyallerden biri olan Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe B2 seviyesi ders kitabındaki hazırlık çalışmalarının işlevleri üzerinde durulmuştur. Buna göre ders kitabındaki 6 üniteye bağlı 18 metne yönelik hazırlık çalışması etkinlikleri incelenmiştir. İnceleme sonucunda ilgili ders kitabındaki hazırlık çalışmalarının daha çok dil yapıları (dil bilgisi) ve söz varlığının öğretimine yönelik etkinliklerden oluştuğu dikkat çekmektedir. İncelenen kitaptaki her bir metnin başında tematik söz varlığı ile birlikte dil yapılarının sezdirilmesine yönelik etkinlikler yer almaktadır. Bunun dışında metnin söz varlığına yönelik görsel eşleştirme, metnin konusuna ilişkin açık uçlu sorular sorma, metnin içeriği hakkında tahminde bulunma, görsel yorumlama gibi etkinlikler de hazırlık çalışması kapsamında kitapta kendisine yer bulan etkinliklerdendir.

İlgili literatür incelendiğinde Aydoğdu (2022), yabancılar için Türkçe ders kitaplarını Yeni Hitit, Yedik İklim ve Yeni İstanbul Yabancılar için Türkçe) ön hazırlık çalışmaları kapsamında incelemiştir. Buna göre çalışmada Yeni Hitit Yabancılar için Türkçe Ders Kitabı'nda özet yazdırma, başlık koyma, boşluk doldurma, fotoğraflarla metnin konusunu sezdirme, kelime ve cümle eşleştirme, kelime öğretimi, cümle tamamlama, metin yazma, gramer öğretimi ve yorumlama, kısa cevaplı konuşma soruları gibi ön hazırlık çalışmalarına yer verildiği tespit edilmiştir. Yedi İklim Türkçe Ders Kitabı'nda da fotoğraflarla metne hazırlama-metnin konusunu sezdirme, başlık tahmini, kısa metinlerle veya kısa sorularla ana metne hazırlama, metin bağlamı açısından sayfa tasarımı ile metin hakkında ipucu verme etkinliklerine yer verildiği tespit edilmiştir. Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabı'nda ise kelime ve gramer öğretimine ait alıştırmalar ve örnekler, fotoğraf ve resimlerle metni sezdirme ve kısa metinlerle veya kısa sorularla ana metne hazırlama gibi hazırlık çalışmalarına yer verildiği tespit edilmiştir. Bu araştırma sonuçları, bizim araştırmamızın sonuçlarıyla da paralellik göstermektedir.

KAYNAKÇA

Aydoğdu, İ. (2022). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan ders kitaplarındaki okuma metinlerinin ön hazırlık çalışmaları. *Aydın TÖMER Dil Dergisi, 7*(2), 265-285.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(2), 368-388.

Demirel, Ö. (2008). *Yabancı dil öğretimi: ilkeler, yöntemler, teknikler.* USEM Yayınları.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an espended sourcebook*. SAGE Publications.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE TARİHİ HİKÂYENİN KULLANIMI

Prof.Dr.Baykal BİÇER [1], Yüksek Lisans Öğrencisi, Beyza Nur SIĞIRCI [2]

[1] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi,
baykal.bicer@dpu.edu.tr- 0000-0003-1494-6975
[2] Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
beyza.sigirci0@ogr.dpu.edu.tr- 0009-0005-4284-0117

Özet

Sosyal Bilgiler, öğrencileri toplum hayatına yetiştiren temel bir derstir. Öğrenciler toplumun yaşadığı tarihi olayları somut olarak göremedikleri için tarihi olayları anlamakta zorluk çekmektedir. Bu zorluğun giderilmesi adına Sosyal Bilgiler dersinde kalıcı öğrenmeyi sağlamak için tarih konularında öğrencilerin ilgisini ve merakını geçmişe yöneltecek yöntemler ve teknikler kullanılmalıdır. Tarihi hikaye bu yöntemlerden birisidir 'Tarihi hikaye' geçmişte yaşanmış ya da yaşanma ihtimali olan yer, zaman, karakter ve olayları gerçek tarihte bir anı veya zaman parçası olarak anlatan hikayelerden oluşmaktadır. Disiplinler arası bir karakter taşıyan Sosyal bilgiler dersinde bolca tarih konularının olması, bu konuların düz ve sade şekilde anlatılması öğrencilerin dersten sıkılmalarına sebep olmaktadır. Tarih ile ilgili hikayeler, bütün olarak "değer öğretimi", parça olarak ise "ahlak eğitimi" ne yardımcı olmaktadır. Böylelikle tarihi olaylar öğrencilerin zihinlerinde canlanması ve tarihsel empati kurma yeteneğinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere daha kalıcı ve eğlenceli öğretimin sağlanması için özellikle tarih konularının öğretiminde edebi ürünlerden biri olan Tarihi hikâyelerden faydalanılabilir. Bu kapsamda araştırmanın amacı ortaokulda 7. sınıf öğrencilerinin Sosyal bilgiler dersinin konularını öğrenmelerinde tarihi hikâyenin kullanılmasının öğretime etkisini ortaya koymaktır. Bu çalışma 2024-2025 eğitim-öğretim yılı 1. döneminde Kocaeli İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Gölcük ilçesinde bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 7. sınıf öğrencileri ile yapılmıştır. Araştırma grubuna ders başarıları birbirine denk olan 19 öğrenci katılmıştır. Araştırma verileri, 5 seçenekli 11 maddeden oluşan öntest-sontest kullanılarak elde edilmiştir. Araştırma sonucunda toplanan bulgulara göre öğrencilerin Sosyal Bilgiler dersinde tarihi hikâye kullanımına ilişkin görüşlerinde yapılan uygulama sonucunda ortalama ve toplam puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelime: Tarihi hikaye, Sosyal bilgiler dersi, Tarih konuları

1.Giriş

Sosyal Bilgiler adı dünyada ilk kez 19.yüzyıl başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır (Kan, 2010). Sosyal Bilgilerden önce okul programlarında bulunan tarih derslerinde; güncel olaylardan ve sorunlardan bağımsız geçmişle alakalı bilgiler, tarihsel sıra ile sunulmuştur. Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) Sosyal Bilgilerin tanımını şu şekilde yapmıştır; Sosyal Bilgiler, vatandaşlık özellikleri kazandırmak için sanat, edebiyat ve sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla bütünleştirilmesiyle oluşan bir çalışma alanından oluşmaktadır (NCSS, 1993, s.3).

Ülkemizde ise Sosyal Bilgiler dersi ilk kez 1953 yılında Köy okulları ve öğretmen okulları programında yer verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı 1953 yılından 2018 yıllarına kadar öğretim programlarında güncellemeler yapmıştır. Sosyal Bilgiler öğretimin temel ilkeleri olan "disiplinler arası, güncellik, yansıtıcı sorgulama, zaman süreklilik değişim, geçmiş bugün gelecek bağlantısı" vb. kazanımların uygulanmasında önemli bir yere sahiptir (MEB, 2018). 1962 program taslağında coğrafya, tarih, yurttaşlık dersleri, toplum ve ülke incelemeleri birleştirilerek tek ders olarak toplanmıştır. Sosyal Bilgiler ders olarak ilk kez ilkokullarda 1968'de programa dahil edilmiştir (Kan, 2010).

Sosyal Bilgiler, öğrencileri toplum hayatına yetiştiren temel bir derstir. Günümüzde Sosyal Bilgilerin ortak bir tanımı bulunmasa da genel amacı iyi ve etkin vatandaş yetiştirmektir (Sidekli, Tangülü, Yangın, 2013). Etkin vatandaş ise vatandaş oldukları toplumda haklarını ve sorumluluklarını bilen, diğer insanlara saygı gösteren, ülkemizde ve bütün dünyada olup biten problemlere kayıtsız kalmak yerine çözüm üretme amacında olan birey olarak tanımlanmaktadır (Kara, Topkaya ve Şimşek, 2012). Bu bireylerin yetiştirilmesinde Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerin toplumsal yaşam, kültür, ekonomi ve tarih gibi geniş bir yelpazede bilgi edinmelerini sağlayan bir alandan oluşmaktadır. Ancak bu dersin öğretimi, öğrencilerin yalnızca bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda bu bilgileri anlamlı bir şekilde bağdaştırmalarını sağlamalıdır. Tarih öğretimi de bunun önemli bir parçasıdır. Sosyal Bilgiler dersinde tarih öğretimi, yalnızca geçmişte yaşanmış olayların anlatımıyla sınırlı kalmamalı; aynı anda öğrencilerin bu olaylarla duygusal ve zihinsel bağ kurmalarını sağlayacak yöntemler kullanılmalıdır. Bu bağlamda, tarihi hikayelerin kullanılması, tarih öğretiminin etkili bir aracı olarak öne çıkmalıdır.

Tarihi hikayenin tanımı ise şu şekildedir; geçmiş dönemde gerçekten yaşanmış mekan, zaman, kişiler ve olaylar açısından gerçek tarihte bir anın veya zaman parçasının anlatılmasıdır (Şimşek, 2000). Tarihi hikayeler, öğrencilerin geçmişteki olayları ve insanların tecrübelerini somut bir şekilde anlamalarını sağlamaktadır**. "Tarih, sadece zamanın bir kaydından ibaret değildir, aynı zamanda o zaman diliminde yaşayan insanların öyküleridir" (**Köse, 2017). Bu bakış açısı, tarihin öğretilmesinde sadece tarihi olayların kronolojik sıralamasını öğretmekle kalmayıp, aynı zamanda bu olayların arkasındaki insani duyguları, çatışmaları ve değişimleri anlamalarını da sağlar. Tarihsel hikayeler, öğrencilere geçmişi sadece bir bilgi

kümesi olarak değil, bir tecrübe olarak sunulmasına olanak vermekte buda onların geçmişle bugünü daha iyi ilişkilendirmelerini ve toplumsal değişimleri daha derin bir şekilde kavramalarını sağlamaktadır. Böylelikle Sosyal Bilgiler dersinde tarihi hikaye kullanımı, öğrencilere etkili vatandaş olmak için bir model sunmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinde kalıcı öğrenmeyi sağlamak için tarih konularında öğrencilerin ilgisini ve merakını geçmişe yöneltecek yöntemler ve teknikler kullanılmalıdır. Böylelikle Tarihi Hikayeler, toplumun refleksini tutarak öğrencilerin değer algılarının şekillenmesine destek olmakla beraber konuya ve derse canlılık vererek öğrencilerin geçmişte öğrendikleri ile yeni öğrendikleri arasında ilişki kurmalarına katkı sağlamaktadır (McGowan ve Guzzetti, 1991 Çev: Doğanay, 2004:40).

"Tarih, yalnızca geçmişin kronolojik sırasıyla anlatılmasından ibaret değildir; tarih, insan yaşamlarının, mücadelelerinin, sevinçlerinin ve acılarının bir bütün olarak anlatılmasıdır" (Aktaş, 2018). Çünkü tarih, yalnızca sayılar ve tarihlerden ibaret değil, aynı zamanda insan hikayelerinden ve bu hikayelerin arkasındaki duygulardan oluşmaktadır. Tarih ile ilgili hikayeler, bütün olarak "değer öğretimi", parça olarak ise "ahlak eğitimi" ne yardımcı olurlar. Böylelikle tarihi olayların öğrencilerin zihinlerinde canlanması ve tarihsel empati kurma yeteneklerinin gelişmesine de fayda sağlamaktadır (Gold ve Watson, 2001:516; Harms ve Lettlow, 1994 Akt: Şimşek, 2006:190).

Tarihî hikayelerin Sosyal Bilgiler öğretiminde kullanılmasıyla, "öğrencilerin hikâyede anlatılan kişilerle ilgili olarak insan ilişkileri ve yerleşim yerlerine dair hayal kurma, başka kültürleri anlama, değişim ve süreklilik kavramlarını geliştirme fırsatı verdiği" belirtilmektedir (Savage, 1993). Tarihi hikayeler derste işlenerek öğrencilerin geçmişte yaşanılan olaylardan ders çıkarıp aynı hataların tekrar edilmemesi için bugün ne yapılmalı? diye düşünmeleri sağlanmalıdır. Bu düşüncelere göre geçmişten günümüze programlar incelenerek birey ile toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme-öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler bireylerden beklenen sorumlulukları da direkt etkilemiş ve her dönemin ihtiyacına göre güncellemeler yapılmıştır.

Tarihi hikâyelerin sınıf içerisine aktarılması, yalnızca derse olan ilgiyi artırmakla kalmayıp mevcut tarihi döneme ait sosyal, kültürel ve ekonomik yapının öğrencilerin anlaması, dönemin toplumsal değerlerinin daha iyi farkına varılması ve tarihî kavramla olguların daha basit bir şekilde öğrenilmesini sağlar (Şimşek, 2006). Sosyal Bilgiler dersi sözel ve hafızaya dayalı bir ders olduğu için öğrencilerin geçmiş yaşantıları öğrenebilmesi ve tarihi olayların akıllarında kalıcı olması açısından önemlidir. Dersin düz ve sade bir şekilde anlatılması sıkıcı ve ezbere dayalı bir öğrenmeye sebep olacaktır. Bunun önüne geçmek için derste tarihi hikayelerden yararlanmak daha faydalı olacaktır. çünkü tarihi hikayeler, ders kitaplarının düz anlatımla veremeyeceği, insan deneyimlerini anlamlı bir şekilde verebilirler.

Sosyal Bilgiler dersinde tarihi hikayelerin kullanılmasıyla geleneksel yöntemlere göre daha başarılı olunabileceği ve kalıcı öğrenmenin gerçekleşebileceği düşünülmektedir. Çünkü hikayelerin unutulması düz bir metinin unutulmasına göre daha zordur. Milli Eğitim Bakanlığı Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda edebi ürünlerin Sosyal Bilgiler dersinde kullanılması

gerektiğini vurgulamıştır (MEB, 2005:4). Fakat 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan kazanımlar ile doğrudan bağlantılı hikâyelerin sayısı yetersizdir (Arıkan, 2009:14-15; Tekgöz, 2005:94)

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında; Öğrencilerin tarihsel duyarlılığı ve milli bilinçleri geliştirilmekle beraber uygun konularda sözlü ve yerel tarih çalışmaları yapılmalı ve edebî ürünlerle de desteklenmelidir. Edebi ürünlerin kullanıldığı öğretim durumlarında, yaparak yaşayarak öğrenen, birden çok kaynağı kullanabilen, bilinci ve becerisi gelişen öğrenciler, sorumluluk sahibi birer yurttaş olarak yaşamlarını sürdürmelidirler (Çencen, 2011: 4).

Bu çalışma, sosyal bilgiler öğretiminde tarihi hikayelerin kullanımını inceleyerek, bu öğretim yönteminin öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerini nasıl geliştirdiğini ve empati yetilerini nasıl güçlendirdiğini ortaya koymayı amaçlanmaktadır. Tarihi hikayelerin öğretimdeki amacı, sadece bilgi aktarımı değil, aynı zamanda öğrencilerin olayları insanî bir düzeyde anlamalarını sağlayarak tarihsel bilinç geliştirmelerine katkıda bulunmaktadır. Bu anlayışla, sosyal bilgiler öğretiminde tarihi hikayeler kullanılarak, öğrencilerin tarihsel olayları ve bireysel mücadeleleri daha derinlemesine kavramaları hedeflenmektedir. Tarihsel olayların arkasındaki insanî öğeleri görmek, öğrencilerin sadece bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda tarihsel empati geliştirmelerini sağlamaktadır.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli

‘’Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Hikayenin Kullanımı’’ üzerine çalışılan bu araştırmada nicel araştırma modeli kullanılmıştır. 7. sınıf öğrencileri ile Sosyal Bilgiler Programı’na göre MEB’in hazırlanmış olduğu öğretim programı içerisinde yer alan Kültür ve miras öğrenme alanında, Osmanlı Devleti’nin siyasi güç olarak ortaya çıkış sürecini ve bu süreci etkileyen faktörleri açıklar (MEB, 2018). Kazanımıyla ilgili bir tarihi hikaye kullanılarak, Sosyal Bilgiler Öğretiminde Tarihi Hikayenin işlevini belirlemek amacıyla hazırlanan bu çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden olan tek gruplu öntest-sontest kontrol gruplu deseni ile deneysel modeli uygulanmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu çalışma Kocaeli İl Milli Eğitim Müdürlüğü’ne bağlı Gölcük ilçesinde bir devlet ortaokulunda öğrenim gören 7.sınıf öğrencileri ile gerçekleşmiştir. Çalışmada ortaokul 7. Sınıfta öğrenim gören toplam 19 öğrenci yer almıştır.

2.3. Verilerin toplanması ve analizi

Araştırmanın amacı doğrultusunda verilerin toplanması için ortaokul 7.sınıf Sosyal Bilgiler dersinde tarihi hikayelerin kullanımının temel alındığı bir başarı testi hazırlanmıştır. Bu sınıfta

tarihi hikaye kullanılmadan öntest uygulanıp yanıtlar toplanmış sonra tarihi hikaye kullanılarak sontest uygulanarak yanıtlar toplanmıştır. Uygulanmada elde edilen veriler SPSS programı kullanılarak verilerin frekans ve yüzde değerleri hesaplanmış, değişkenlerin durumuna göre Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi yapılmıştır (Şimşek, 2016). Elde edilen sonuçlar bulgular kısmında tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

3. Bulgular ve Yorumlar

Tablo 1
Öğrencilerin Tarihi Hikâye Kullanımına İlişkin Görüşleri

	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	Z	p
Negatif Sıralar	9	9.39	84.50	-.380	.704
Pozitif Sıralar	8	8.56	68.50		
Eşit	2				
Toplam	19				

Tablo 1'de ortaokul öğrencilerinin tarihi hikâye kullanımına ilişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçlarını göstermektedir. ,Elde edilen bulgulara göre Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi sonuçları (z = –0,380, p = ,704), ön test ($\bar{X}$ = 36,00, Ss = 4,85) ve son test ($\bar{X}$ = 36,05, Ss = 4,78) puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. (p< 0,05). Buna göre, sosyal bilgiler dersinde tarihi hikâye kullanımının öğrencilerin akademik başarısı üzerinde ölçülebilir düzeyde bir etki yaratmadığı söylenebilir.

4. Tartışma, Sonuç ve Öneriler

4.1. Tartışma

Sosyal Bilgiler öğretiminde tarihi hikayenin kullanımına yönelik 7.sınıf öğrencilerinin görüşlerinin olumlu düzeyde artışa sahip olmadıkları görülmüştür. Bu sonuç, Akkuş'un (2007) "Tarih Öğretiminde Edebi Ürünlerin Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi" çalışmasında, Sidekli, Tangülü, Yangın (2013) , ''Sosyal Bilgiler Öğretimi: Öğretmenim Bana Hikaye Anlatır mısın?'' çalışmasında, Şimşek'in (2004) "İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Hikâye Anlatım Yönteminin Etkililiği" çalışması ve Şimşek'in (2004) "İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihsel Hikâyeye Yönelik Öğretmen Görüşleri" konulu çalışmalarında ulaşılan bulgularla paralellik göstermemiştir. Hikayeler, empati yeteneğinin gelişmesini sağlar ve öğrencilerin tarihsel olayları, kişileri ve kültürel bağlamları daha iyi anlamalarına yardımcı olabilir. Fakat, yapılan araştırmada tarihi hikayelerin sosyal bilgiler öğretiminde anlamlı bir fark yaratmadığı gözlemlenmiştir. Bunun birçok nedeni olabilir örneğin; Tarihi hikayelerin öğretim sürecine etkin bir şekilde dahil edilememesi veya hikayelerin yüzeysel bir şekilde anlatılması, her öğrencinin farklı öğrenme biçimine sahip olması gibi durumlar etkili bir öğrenme deneyimini sağlamayabilir. Öğrenciler hikayeyi öğrenmek yerine, sadece bir öykü dinlemiş olabilirler.

4.2. Sonuç

Çencen, (2011)'e göre edebi ürünler, öğrencilerin kendi zaman ve yaşam şartlarının çok dışında bir hayatı anlatmaktadır. Öğrenciler geçmiş ile şuan arasında bağlantılar kurma ve geleceği geçmişine göre şekillendirmek için edebi ürünlerden yardım almışlardır (Sidekli, Tangülü, Yangın, 2013). Bu durumda öğrenciler farklı zaman ve yerlerde yaşanmış olayları daha iyi anlamlandırıp, tarihi olayların arka plânlarını öğrenerek çok yönlü düşünme ve değerlendirme yapabileceklerdir. Sosyal Bilgiler öğretiminde tarihi hikayenin kullanılması öğrencilerin dersteki soyut konuların somut hale geçmesini sağlamalıdır. Eğer Sosyal Bilgiler öğretiminde tarihi hikayelerin kullanımı, öğrencilerin tarihsel bilgiye dair anlamlı bir fark yaratmadıysa, bu durum öğretim yöntemlerinin etkinliği, öğrencilerin öğrenme ihtiyaçları ve hikayelerin sunuluş biçimiyle ilişkili olabilir. Bu bulgu, sadece hikayelerin değil, öğretim sürecinin genel yapısının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

4.3.Öneriler

Sosyal Bilgiler öğretiminde tarihi hikayelerin anlamlı biçimde kullanılabilmesi için öğretmen hikayeleri bağlamsal bir şekilde ve öğrencilerle etkileşime geçecek biçimde sunmalıdır. Hikayeler ile öğrencilere yalın bilgi aktarılmamalı aynı anda aktif öğrenme fırsatları verilecek şekilde kullanılmalıdır. Öğrencilerin tarihi olayları araştırmaları, tartışmaları ve bu olaylarla ilgili farklı bakış açıları geliştirebilmeleri için etkinlikler düzenlenmelidir. Her öğrencinin farklı öğrenme tarzı olabilir, bu yüzden sade hikaye kullanmak doğru olmayacaktır. Hikayelerle birlikte görsel, işitsel ve etkileşimli materyaller kullanılmalıdır. Bu sayede tarihi hikayenin etkisi daha geniş öğrenci toplumuna ulaşabilir. Tarihi hikayelerin etkisini değerlendirmek amacıyla öğrencilerden sürekli geri bildirim almak yararlı olacaktır. Hikayeler ile ilgili yapılan tartışmalar, öğrencilerin anlamlarını netleştirmelerine ve tarihsel olayları daha iyi kavramalarına yardımcı olabilir. Kısacası tarihi hikayelerin Sosyal Bilgiler öğretiminde daha anlamlı bir fark yaratması için, öğretim sürecinin kapsamlı bir şekilde planlanması, öğretim materyallerinin kalitesinin artırılması ve öğrenci merkezli yaklaşımların benimsenmesi gerekmektedir.

Kaynaklar

Akkuş, Z. (2007). Tarih Öğretiminde Edebi Ürün Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Ata, B. (2001). Yaratıcı Tarih Öğretimi, (Yosanne Vella'dan, çev), Millî Eğitim, Sayı : 150, s. 3-5.

ÇENCEN, N. (2011). 11. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Tarih Öğretmenlerinin "Edebi Ürün" Kullanımına İlişkin Görüşleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Bilim Dalı, Ankara.

Demir, S. B. Ve Akengin, H. (2011), Hikâyelerle Sosyal Bilgiler Öğretimi, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Demir, S. B., & Akengin, H. (2014). *Hikâyelerle sosyal bilgiler öğretimi*. Pegem Akademi.

Kan, Ç. (2010). A.B.D Ve Türkiye'de Sosyal Bilgilerin Tarihsel Gelişimi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 30, S. 2.

Kara, C., Topkaya, Y., & Şimşek, U. (2012). Aktif vatandaşlik eğitiminin sosyal bilgiler programindaki yeri. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, *4*(3).

Köse, A.(2017). *Tarihin anlatımı ve önemi:bir perspektif.* Tarih Eğitim Dergisi, 12(3),123-135.

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). *Sosyal bilgiler dersleri öğretim programı (4-7.sınıflar)* .

Öztürk, C. Ve Otluoğlu, A. (2002), Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebi Ürünler Yazılı Materyaller, Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Savage, G. (1993). The properties of carbon-carbon composites. In *Carbon-Carbon Composites* (pp. 277-322). Dordrecht: Springer Netherlands.

Sidekli, S. Tangülü, Z. Yangın,S. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretimi: Öğretmenim Bana Hikaye Anlatır mısın? , Sosyal Bilimler Dergisi, Uşak Üniversitesi, Uşak.

Sidekli, S., & Yangın, Z. T. S. (2013). Sosyal Bilgiler Öğretimi: Öğretmenim Bana Hikaye Anlatır mısın?. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(4).

Sönmez, V., & Alacapınar, F. G. (2013). *Örneklendirilmiş bilimsel araştırma yöntemleri*. Anı Yayıncılık.

Şimşek, A. (2000). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinin Öğretiminde Hikâye Anlatım Yönteminin (storytelling) Kullanımı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şimşek, A. (2004). İlköğretim Okulu Sosyal Bilgiler Dersi Tarih Konularının Öğretiminde Hikaye Anlatım Yönteminin Etkililiği, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı: 2 (4), s. 495-509.

Şimşek, A. (2004). İlköğretim Sosyal Bilgiler Dersinde Tarihsel Hikâyeye Yönelik Öğretmen Görüşleri. XII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildiriler Cilt IV, Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.

Şimşek, A. (2006). İlköğretim sosyal bilgiler dersinde tarihsel hikâyeye yönelik öğrenci görüşleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *26*(1), 187-202.

Şimşek, A. (2009). Sosyal Bilgiler Dersinde Bir Öğretim Materyali Olarak Edebi Ürünler, Sosyal Bilgiler Öğretimi(Ed. Mustafa Safran), Pegem A Yayıncılık, Ankara.

Ulusal Sosyal Bilimler Konseyi (NCSS). (1993). *Sosyal bilimler: Gelecek nesil* .

ÇOCUKLARIN DUYGU DÜZENLEME BECERİLERİNİN BAZI SOSYODEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Uzman, Elif Duygu KESKİN
Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Hatun Anaokulu,
elifduygudursun@gmail.com - 0009-0006-8926-6623

Prof. Dr. Zeliha YAZICI
Akdeniz Üniversitesi,
zyazici@akdeniz.edu.tr- 0000-0003-3640-5846

ÖZET

Duygu düzenleme becerileri, bilişsel, fizyolojik ve davranışsal süreçlerin bir bütün olarak etkileşimini içeren ve bireylerin yeni yaşantılara uyum sağlamasında kritik rol oynayan bir yetkinliktir. Araştırmalar, erken çocukluk döneminde duygu düzenleme becerisi gelişmiş olan çocukların; hazlarını erteleme, düşük saldırganlık düzeyi sergileme, sosyal uyum, olumlu akran ilişkileri kurma ve akademik yaşamda başarı elde etme gibi olumlu sosyal gelişim göstergeleri sergilediklerini ortaya koymaktadır. Buna karşılık, duygu düzenleme becerileri gelişmeyen çocuklarda saldırganlık gibi problem davranışların yüksek olduğu, erken akademik becerilerde de güçlük yaşandığı belirtilmektedir. Dolayısıyla duygu düzenleme becerilerinin erken yaşlarda geliştirilmesi, bireyin hem sosyal hem de akademik başarısında uzun vadeli etkiler yaratabileceğinden, bu alandaki çalışmaların önemi artmaktadır. Çocukların duygu düzenleme becerileri, yalnızca bireysel gelişimleri için değil aynı zamanda toplumsal uyum ve gelecekteki yaşam kaliteleri açısından da kritik bir rol oynamaktadır. Çocukların duygu düzenleme becerileri ile sosyodemografik değişkenler arasındaki ilişkilerin yeterince incelenmemiş olması bu alandaki araştırma ihtiyacını artırmaktadır. Bu bağlamda araştırmada 4-6 yaş arasında okul öncesi eğitime devam eden çocuklarda duygu düzenleme becerilerinin kazanılmasında etkili olan sosyodemografik faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubuna okul öncesi eğitime devam eden 226 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri (N=452) dahil edilmiştir. Çocukların duygu düzenleme becerilerini değerlendirmek için Duygu Düzenleme Ölçeği, sosyodemografik değişkenlerin belirlenmesi için de Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler, t-testi ve ANOVA analizleri kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda ise çocukların duygu düzenleme becerileri sosyodemografik değişkenler açısından incelendiğinde; cinsiyet, doğum sırası, anne olma yaşı, anne öğrenim durumu değişkenlerine göre anlamlı bir şekilde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Anne yaşı, baba yaşı, kardeş sayısı, baba öğrenim durumu değişkenlerine göre ise anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir.

Anahtar Kelimeler : Duygu düzenleme, duygu düzenleme becerisi, okul öncesi eğitim

EXAMINATION OF CHILDREN'S EMOTION REGULATION IN TERMS OF SEVERAL SOCIODEMOGRAPHIC VARIABLES

Master of Science, Elif Duygu KESKİN
Ministry of National Education, Devlet Hatun Anaokulu,
elifduygudursun@gmail.com - 0009-0006-8926-6623

Prof. Dr. Zeliha YAZICI
Akdeniz University,
zyazici@akdeniz.edu.tr- 0000-0003-3640-5846

ABSTRACT

Emotion regulation is a competence that involves the interaction of cognitive, physiological and behavioral processes as a whole and plays a critical role in individuals' adaptation to new experiences. Research has shown that children with well emotion regulation in early childhood exhibit positive social development indicators such as delaying gratification, exhibiting low levels of aggression, social adaptation, establishing positive peer relationships and achieving success in academic life. In contrast, it has been stated that children with emotional dysregulation have high levels of problem behaviors such as aggression and have difficulty in early academic skills. Therefore, since developing emotion regulation at an early age can have long-term effects on both the individual's social and academic success, the importance of studies in this area increasing.

Children's emotion regulation play a critical role not only in their individual development but also in terms of social adaptation and future quality of life. In this context, the aim of the study was to determine the sociodemographic factors that are effective in the acquisition of emotion regulation in children who continue preschool education between the ages of 4-6. The sample included 226 children attending pre-school education and their parents (N=452). The Emotion Regulation Scale was used to assess the children's emotion regulation skills, and the Personal Information Form was used to determine sociodemographic variables. Descriptive statistics, t-tests and ANOVA analyses were used in the analysis of the data.

As a result of the study, when the children's emotion regulation skills were examined in terms of sociodemographic variables, it was determined that there were significant differences according to the variables of gender, birth order, age at motherhood, and mother's education level. No significant differences were found according to the variables of mother's age, father's age, number of siblings, father's education level, and parents' employment status.

Keywords : Emotion regulation, emotion regulation skills, preschool education

1. GİRİŞ

Duygular, bireyin iç dünyası ile dış dünya arasındaki en güçlü köprülerden biridir ve yaşamın her alanında insan davranışlarının temelini oluşturur. Ancak, bu güçlü mekanizmanın birey için işlevsel hale gelebilmesi, duyguların anlamlandırılması, yönetilmesi ve uygun bir şekilde ifade edilmesine bağlıdır. Duyguların anlamlandırılması ve yönetimi, bireyin yaşamındaki sosyal, akademik ve psikolojik işlevselliğini artırır. Cole, Martin ve Dennis (2004), duygu düzenlemeyi, aktif duygularla ilişkili sistematik değişiklikleri ifade eden bir süreç olarak tanımlamış ve duyguların hem içsel hem de dışsal olarak düzenlenmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Duygu düzenleme, bireyin duygusal tepkilerini kontrol etmesine ve bu tepkileri çevresel ve sosyal bağlamlarda anlamlı bir şekilde yönlendirmesine olanak tanıyan bir mekanizmadır (Eisenberg ve Spinrad, 2004; Gross, 2014). Gross ve John (2003), duygu düzenlemenin iki temel stratejisini açıklamışlardır: yeniden çerçeveleme (reappraisal) ve bastırma (suppression). Yeniden çerçeveleme, bireylerin karşılaştıkları durumları farklı bir bakış açısıyla değerlendirerek olumsuz duygusal etkileri azaltmayı hedefleyen bir stratejidir. Bastırma ise bireyin duygularını engellemeye çalışmak yerine, bu duyguların dışa vurumunu bilinçli bir şekilde kontrol altında tutmasını ifade eder.

Duygu düzenleme becerisinin önemi, bireyin yalnızca duygusal tepkilerini kontrol etmesiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda bu tepkilerin çevresel ve sosyal bağlamlarda anlamlı bir şekilde yönlendirilmesi açısından da kritik bir rol oynar (Eisenberg ve Spinrad, 2004). Bu süreç, bireyin duygusal tepkilerini gözlemleme, değerlendirme ve düzenleme süreçlerini kapsayan önemli bir yapı taşıdır (Cole, Michel ve Teti, 1994). Özellikle çocukluk döneminde bu becerinin gelişimi, bireyin gelecekteki sosyal uyumunu, akademik başarısını ve psikolojik iyi oluşunu doğrudan etkileyen temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Duygu düzenleme becerisi, çocukların günlük deneyimlerinde karşılaştıkları durumlara daha hoşgörülü ve esnek bir şekilde tepki vermelerini sağlar (Thompson, 1994). Eisenberg, Fabes, Guthrie ve Reiser (2002), duygu düzenleme becerisinin sosyal uyum ve empati gibi diğer sosyal becerilerin gelişiminde de önemli bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Bu durum, çocukların hem bireysel hem de toplumsal bağlamda sağlıklı bir gelişim göstermesi için duygu düzenleme becerisinin kritik olduğunu ortaya koymaktadır.

Çocukların duygu düzenleme becerileri, erken çocukluk döneminde adım adım gelişir ve sosyal çevre ile etkileşimlere bağlı olarak hız kazanır. Bu bağlamda, çocukların duygular hakkında nasıl düşündüklerini araştırmak için en uygun dönemin okul öncesi dönem olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu dönemde çocuklar, duyguları anlamaya çalışırken sosyal çevrelerine büyük ölçüde dikkat ederler (Denham ve Kochanoff, 2002). Dolayısıyla, okul öncesi yıllar, çocukların kendi duygularını düzenlemelerine ve farklı durumlara nasıl tepki vereceklerini öğrenmelerine yardımcı olacak becerileri geliştirdikleri kritik bir dönemdir. Fonagy ve Target (2002), erken dönemde ebeveynlerin duygu düzenleme üzerindeki etkisinin kritik olduğunu ve bu dönemdeki yetersiz destekleyici ebeveynlik pratiklerinin uzun vadeli duygusal problemlere yol açabileceğini belirtmişlerdir. Günümüzde teknolojinin yaygınlaşması, dijital medya kullanımındaki aşırı artışın sosyal bağları zayıflatması ve bireyler arası ilişkileri dönüştürmesi, çocukların duygu düzenleme becerileri üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler yaratmaktadır (Przybylski ve Weinstein, 2017). Özellikle sosyal medya bağımlılığı, ekran süresinin artışı ve çevrim içi zorbalık gibi unsurlar, çocukların duygusal

dengesini ve sosyal ilişkilerini olumsuz etkileyebilir. Bu sosyal dönüşümler, çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleme gereksinimini artırmaktadır (Bayrak ve Akkaynak, 2020; Doğan, 2017; Ilgar ve Akbaba, 2017; Karateke, 2020). Ancak, sosyodemografik değişkenlerin çocukların duygu düzenleme becerilerinin gelişimine etkilerine dair yapılan çalışmalar sınırlıdır. Bu çalışma, özellikle sosyodemografik değişkenlerin çocukların duygu düzenleme becerilerine etkisi üzerine yapılmış sınırlı çalışmalara önemli bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kapsamında yürütülmüştür. İlişkisel tarama modeli, birden fazla değişken arasındaki ilişkilerin belirlenmesi ve bu değişkenlerin neden-sonuç ilişkileri üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi amacıyla kullanılan bir araştırma desenidir. Bu yöntemde, değişkenlere herhangi bir müdahalede bulunulmaz; mevcut durum doğal haliyle incelenir ve analiz edilir (Karasar, 2005). Araştırmada da ele alınan değişkenlerin birbirleriyle olan etkileşimlerinin ortaya konulması hedeflenmiştir.

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Ankara ilinin Etimesgut ve Sincan ilçelerinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmi okul öncesi eğitim kurumlarına devam eden çocuklar ve ebeveynlerinden oluşmaktadır. Çalışma grubuna 226 çocuk ve bu çocukların ebeveynleri (anne =226; baba=226) dahil edilmiştir. Çalışma grubuna ilişkin sosyodemografik bilgiler Çizelge 1'de sunulmuştur.

Çalışma grubun belirlenmesinde, evrendeki her bir birimin eşit seçilme olasılığına sahip olduğu ve örneklemin evreni en doğru şekilde temsil ettiği basit seçkisiz örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2012). Bu teknik ulaşılabilirlik ve maliyet açısından kolaylık sağlayan bir yöntem olduğu için tercih edilmiştir.

Çizelge 2.1'de sosyodemografik değişkenlere ait dağılımlara yer verilmiştir.

Çizelge 2.1. *Katılımcıların Sosyodemografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları*

Demografik değişkenler	Gruplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Yaş	4	68	30,1
	5	125	55,3
	6	33	14,6
Cinsiyet	Erkek	110	48,7
	Kız	116	51,3
Anne yaşı	30 ve altı	50	22,1
	31-40	145	64,2
	41 ve üstü	31	13,7
Baba yaşı	30 ve altı	16	7,1
	31-40	147	65,0
	41 ve üstü	62	27,4
Kardeş sayısı	1	57	25,2

	2	119	52,7
	3 ve üstü	49	21,7
Doğum sırası	1	116	51,3
	2	82	36,3
	3 ve üstü	28	12,4
Anne olma yaşı	20 ve altı	37	16,4
	21-30	152	67,3
	31 ve üstü	37	16,4
Baba olma yaşı	20 ve altı	8	3,5
	21-30	151	66,8
	31 ve üstü	66	29,2
Anne öğrenim durumu	İlkokul/ortaokul	45	19,9
	Lise	66	29,2
	Ön lisans	27	11,9
	Lisans	68	30,1
	Lisansüstü	20	8,8
Baba öğrenim durumu	İlkokul/ortaokul	44	19,5
	Lise	68	30,1
	Ön lisans	39	17,3
	Lisans	66	29,2
	Lisansüstü	8	3,5

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında "Demografik Bilgi Formu" ve "Duygu Düzenleme Ölçeği" kullanılmıştır. Her iki ölçme aracı da anne ve babalar tarafından doldurulmuştur.

Demografik Bilgi Formu: Demografik Bilgi Formu, çocuklara ve ebeveynlere ilişkin temel sosyodemografik bilgileri elde etmek amacıyla hazırlanmıştır. Formda çocukların yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı ve doğum sırası gibi değişkenler ile ebeveynlerin yaşı, ebeveyn olma yaşı ve eğitim durumu gibi bilgiler yer almaktadır. Bu bilgiler, çocukların duygu düzenleme becerilerini etkileyebilecek olası değişkenlerin belirlenmesi için kullanılmıştır.

Duygu Düzenleme Ölçeği: Shields ve Cicchetti (1997) tarafından geliştirilen ölçek, okul öncesi ve okul çağındaki çocukların duygusal tepkiselliğini ve duygularını sosyal ve çevresel bağlamlara uygun şekilde düzenleme yeteneklerini değerlendirmek amacıyla kullanılan bir ölçektir. Özellikle okul öncesi ve erken çocukluk dönemindeki çocukların duygu düzenleme kapasitelerini ölçmek için tasarlanmıştır. Batum ve Yağmurlu (2007) tarafından Türkçe 'ye uyarlanmış olan ölçek, toplamda 24 maddeden oluşmaktadır. Ölçekteki maddeler, çocukların davranışları ve duygusal tepkileri hakkında bilgi sahibi olan ebeveynler veya öğretmenler tarafından doldurulmaktadır. Ölçek maddeleri "*hiçbir zaman, bazen, sık sık ve neredeyse her zaman şeklinde* dörtlü likert şeklinde değerlendirilmektedir. Shields ve Cicchetti (1997), ölçeğin psikometrik özelliklerini değerlendirerek yüksek derecede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermiştir. Ölçeğin Cronbach Alpha ile değerlendirilen iç tutarlılık katsayıları; *değişkenlik/olumsuzluk* alt boyutu için .96, *duygu düzenleme/kontrol* alt boyutu için ise .83 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin Türkçe 'ye uyarlaması Batum ve Yağmurlu (2007) tarafından yapılmıştır. Türkçe formun geçerlik ve güvenirlik çalışmalarında ebeveyn ve öğretmen formları için bir toplam duygu düzenleme puanı hesaplanmış ve iç tutarlık katsayıları

sırasıyla .73 ve .75 olarak belirlenmiştir. Bu araştırmada, ölçeğin Cronbach Alpha katsayıları; duygu düzenleme-kontrol alt boyutu için .776, değişkenlik/olumsuzluk alt boyutu için .907, genel ortalama için ise .702 olarak hesaplanmıştır. Ölçek, *duygu düzenleme/kontrol ve değişkenlik/olumsuzluk* olmak üzere iki alt boyuttan oluşmaktadır.

Duygu düzenleme/kontrol alt boyutu, çocuğun olumlu duygular sergileme, empati gösterme ve duygusal kontrol sağlama becerilerini değerlendirmektedir. Bu boyut 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinde "*Neşeli bir çocuktur. Üzüldüğünü, kızdığını veya korktuğunu ifade edebilir. Başkalarının duygularını anlar ve sıkıntılı durumlarda onlara ilgi gösterir*" gibi ifadeler yer almaktadır. Bu alt boyuttan alınan yüksek puanlar, gelişmiş duygu düzenleme becerisine sahip olunduğuna işaret etmektedir.

Değişkenlik/olumsuzluk alt boyutu, çocuğun duygusal kararsızlık, olumsuz duygusal durumlar ve düzenleme zorlukları yaşama eğilimini değerlendirmektedir. Bu boyut 16 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddelerinde "*Hızlı ve ani duygusal değişimler yaşar. Huzursuzluk ve olumsuzluk sergileme eğilimindedir. Beklenmedik tepkiler verir ve kolayca sinirlenir.*" gibi ifadeler yer almaktadır. Bu alt boyuttan alınan yüksek puanlar, çocuğun duygusal kararsızlık, olumsuz duygusal durumlar ve düzenleme zorlukları yaşama eğilimine işaret etmektedir.

3. BULGULAR

Çocukların duygu düzenleme beceri düzeylerinin; cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, doğum sırası, anne ve baba yaşı, anne ve baba olma yaşı, anne ve baba öğrenim durumu değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 3.1. *Çocukların Duygu Düzenleme Beceri Düzeylerinin Cinsiyet Değişkenine İlişkin t-Testi Sonuçları*

	Alt Boyutlar	Gruplar	x̄	SS	t	p
Cinsiyet						
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/kontrol	Erkek	2,92	0,36	-3,521	**0,001***
		Kız	3,09	0,37		
	Değişkenlik/olumsuzluk	Erkek	1,98	0,42	1,948	0,053
		Kız	1,88	0,36		

Cinsiyet değişkenine göre, çocukların Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol alt boyutu ortalamaları arasında kız çocukları lehine anlamlı bir farklılık olduğu ($t = -3,521$, $p < 0.05$) görülmektedir. Ancak değişkenlik/olumsuzluk alt boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular, cinsiyet değişkeninin yalnızca duygu düzenleme/kontrol boyutunda farklılık yarattığını göstermektedir.

Çizelge 3.2. *Yaş Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	Yaş	x̄	SS	F	p	Anlamlı Fark
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	4	2,95	0,38	1,54	0,217	
		5	3,04	0,38			
		6	2,96	0,30			

Değişkenlik/ olumsuzluk	4	1,93	0,37	7,921	**0,0001***	**4-6**
	5	1,86	0,39			**5-6**
	6	2,16	0,36			

Analiz sonuçlarında çocukların yaş değişkenine bağlı olarak Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol alt boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı (p=0,217>0,05) ancak değişkenlik/olumsuzluk alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğunu (p=0,001<0,05) göstermektedir. Bu bulgular, çocuklarda yaşın artmasıyla değişkenlik/olumsuzluk boyutunda farklılığın oluştuğunu göstermektedir.

Çizelge 3.3. *Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	**Gruplar**	**x̄**	**SS**	**F**	**p**
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	1	3,04	0,34	1,287	0,278
		2	3,01	0,36		
		3 ve üstü	2,93	0,42		
	Değişkenlik/ olumsuzluk	1	1,85	0,39	1,62	0,2
		2	1,94	0,40		
		3 ve üstü	1,98	0,38		

Analiz sonuçlarında çocukların kardeş sayısı değişkenine bağlı olarak Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol ve değişkenlik/olumsuzluk alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmemektedir (p>0,05).

Çizelge 3.4. *Doğum Sırası Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	**Gruplar**	**x̄**	**SS**	**F**	**p**
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	1	3,06	0,37	5,674	**0,004***
		2	3,00	0,36		
		3 ve üstü	2,80	0,35		
	Değişkenlik/ olumsuzluk	1	1,88	0,40	1,852	0,159
		2	1,97	0,41		
		3 ve üstü	2,01	0,32		

Analiz sonuçlarında çocukların doğum sırası değişkenine bağlı olarak Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu (p=0,004<0,05), ancak değişkenlik/olumsuzluk alt boyutunda anlamlı bir farklılık olmadığı (p=0,159>0,05) görülmektedir. Bu bulgular doğum sırasının duygu düzenleme ve kontrol becerilerinde ilk çocuklar lehine belirgin bir farklılık yarattığını; ancak çocukların duygusal tepkisellik düzeylerinde belirgin bir farklılık yaratmadığını göstermektedir.

Çizelge 3.5. *Anne Yaşı Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	Gruplar	x̄	SS	F	p
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	30 ve altı	2,92	0,39	2,549	0,08
		31-40	3,01	0,37		
		41 ve üstü	3,11	0,34		
	Değişkenlik/ olumsuzluk	30 ve altı	1,95	0,38	2,473	0,087
		31-40	1,95	0,40		
		41 ve üstü	1,78	0,39		

Analiz sonuçlarında anne yaş değişkenine bağlı olarak çocukların Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol ve değişkenlik/olumsuzluk alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı (p>0,05) görülmektedir.

Çizelge 3.6. *Baba Yaşı Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	Gruplar	x̄	SS	F	p
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	30 ve altı	2,85	0,42	1,818	0,165
		31-40	3,00	0,37		
		41 ve üstü	3,05	0,37		
	Değişkenlik/ olumsuzluk	30 ve altı	2,02	0,42	0,751	0,473
		31-40	1,93	0,39		
		41 ve üstü	1,89	0,41		

Analiz sonuçlarında baba yaş değişkenine bağlı olarak çocukların Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol ve değişkenlik/olumsuzluk alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı (p>0,05) görülmektedir.

Çizelge 3.7. *Anne Olma Yaşı Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	Gruplar	x̄	SS	F	p
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	20 ve altı	2,84	0,38	5,322	**0,006***
		21-30	3,02	0,36		
		31 ve üstü	3,10	0,37		
	Değişkenlik/ olumsuzluk	20 ve altı	1,97	0,36	1,863	0,158
		21-30	1,94	0,39		
		31 ve üstü	1,82	0,43		

Analiz sonuçlarına göre, anne olma yaşı değişkenine bağlı olarak Duygu Düzenleme Ölçeğinin duygu düzenleme/kontrol alt boyutunda anlamlı bir farklılık olduğu tespit edilmiştir (F=5,322, p<0,05). Gruplar arası yapılan karşılaştırmada, bu farklılığın özellikle 20 yaş altı anneler ile 21-30 yaş arası anneler arasında, 20 yaş altı anneler ile 31 yaş ve üzeri anneler arasında ortaya çıktığını görülmüştür. Bu bulgular, anne olma yaşının çocukların duygu düzenleme ve kontrol becerileri üzerinde etkili olabileceğine işaret etmektedir.

Çizelge 3.8. *Baba Olma Yaşı Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	Gruplar	x̄	SS	F	p
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	20 ve altı	2,84	0,35	0,895	0,41
		21-30	3,00	0,38		
		31 ve üstü	3,03	0,35		
	Değişkenlik/ olumsuzluk	20 ve altı	2,13	0,48	2,852	0,06
		21-30	1,95	0,39		
		31 ve üstü	1,84	0,39		

Analiz sonuçlarında baba olma yaşı değişkenine bağlı olarak çocukların Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol ve değişkenlik/olumsuzluk alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı (p>0,05) görülmektedir.

Çizelge 3.9. *Anne Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	Gruplar	x̄	SS	F	p	Anlamlı Fark
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	(1)İlkokul/ortaokul	2,91	0,40	3,45	**0,009***	**1-4**
		(2) Lise	2,95	0,36			**1-5**
		(3)Ön lisans	2,94	0,36			**2-4**
		(4)Lisans	3,08	0,34			**2-5**
		(5)Lisansüstü	3,21	0,38			**3-5**
	Değişkenlik/ olumsuzluk	İlkokul/ortaokul	1,92	0,37	5,129	**0,001***	**1-5**
		Lise	1,96	0,39			**2-5**
		Ön lisans	2,08	0,37			**3-5**
		Lisans	1,94	0,41			**4-5**
		Lisansüstü	1,59	0,30			

Analiz sonuçlarında çocukların duygu düzenleme/kontrol (F = 3,45; p<0,05) ve değişkenlik/olumsuzluk (F = 5,129; p<0,05) alt boyutlarında anne öğrenim durumu değişkenine göre anlamlı farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular, yüksek öğrenim düzeyine sahip annelerin çocuklarının duygu düzenleme becerilerinde daha olumlu sonuçlar gösterdiğini, değişkenlik/olumsuzluk düzeylerinde de azalma olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3.10. *Baba Öğrenim Durumu Değişkenine Göre Duygu Düzenleme Becerilerine İlişkin ANOVA Analizi*

	Alt Boyutlar	Gruplar	x̄	SS	F	p
Duygu düzenleme	Duygu düzenleme/ kontrol	İlkokul/ortaokul	2,87	0,36	2,306	0,059
		Lise	3,00	0,39		
		Ön lisans	3,05	0,31		
		Lisans	3,08	0,38		
		Lisansüstü	2,92	0,38		
		İlkokul/ortaokul	1,96	0,38	1,249	0,291

Değişkenlik/ olumsuzluk	Lise	1,95	0,37
	Ön lisans	2,00	0,40
	Lisans	1,84	0,42
	Lisansüstü	1,90	0,46

Analiz sonuçlarında baba öğrenim değişkenine bağlı olarak çocukların Duygu Düzenleme Ölçeği duygu düzenleme/kontrol ve değişkenlik/olumsuzluk alt boyutlarında anlamlı bir farklılık olmadığı ($p>0,05$) belirlenmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırmanın sonucunda 4-6 yaş çocukların duygu düzenleme becerilerinde kız çocukları lehine anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Duygu düzenleme becerileri, çocukların sosyalleşme sürecinde özellikle psikososyal uyumunda kritik öneme sahiptir (Gross, 1999). Sosyalizasyon süreçleri, kız ve erkek çocuklarının çevresel beklentilere göre farklı şekillerde duygusal tepkiler geliştirmelerine yol açabilir (Zahn-Waxler, Shirtcliff ve Marceau, 2008). Yapılan araştırmalarda (Denham, Bassett ve Wyatt, 2010; Hill, Degnan, Calkins ve Keane, 2006; Kayhan Aktürk, 2015; Suh ve Kang, 2020; Yirik, 2022; Yurdakul, Beyazıt ve Ayhan, 2021) kız çocuklarının duygusal farkındalık ve empati gibi alanlarda erkek çocuklardan daha hızlı gelişim gösterdiği belirtilmektedir. Denham ve arkadaşlarının (2010) çalışmasında, kız çocuklarının duygusal gelişimde erkek çocuklara kıyasla daha avantajlı olduğu belirtilmektedir. Benzer şekilde, Hill ve arkadaşlarının (2006) çalışmasında kız çocuklarının duygusal farkındalık ve duygu düzenleme becerilerinde daha yetkin olduğu belirtilmektedir. Bu sonuçlar araştırmada ulaşılan bulguları destekleyici nitelikte görülmektedir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar, çocukların yaş değişkenine bağlı olarak duygu düzenleme/kontrol alt boyutunda anlamlı bir farklılık bulunmadığı, ancak değişkenlik/olumsuzluk alt boyutunda önemli bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç çocukların duygularını kontrol etme, empati gösterme ve duygularını düzenleme becerilerinin yaştan bağımsız olarak benzer seviyelerde olduğu; duygusal kararsızlık veya olumsuz duygular sergileme gibi tepkisellik eğilimlerinin özellikle altı yaş çocuklarda daha yoğun olduğunu ortaya koymaktadır. Ersan (2017), çocukların duygu düzenleme becerilerinin genel olarak yaşa bağlı olarak geliştiğini ancak bazı alt boyutlarda yaşa göre farklılıkların gözlemlenmediğini ifade etmiştir. Karaş ve Altun (2022) da özellikle değişkenlik/olumsuzluk boyutunda altı yaş çocuklarda daha fazla tepkisellik görüldüğünü ve bu durumun, bu yaş grubunun duygusal olgunlaşma sürecindeki doğasıyla ilişkili olabileceğini belirtmiştir. Duyguların tanınması, yönetilmesi ve kontrol edilmesi süreçleri genellikle bilişsel işlevlerle doğrudan ilişkilidir. Dolayısı ile çocukların bilişsel gelişimi, duygu düzenleme becerileri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Denham ve ark. 2007). Değişkenlik/olumsuzluk alt boyutunda görülen farklılıklar, bilişsel gelişim sürecindeki bazı kritik aşamalarla bağlantılı olabilir (Zelazo ve Müller, 2002). Özellikle prefrontal korteks, duygusal düzenleme, dürtü kontrolü ve problem çözme gibi becerilerde kritik bir rol oynar. Bu korteks, altı yaş civarında hâlâ gelişim sürecindedir. Bu durum, çocukların duygusal tepkilerini yönetmede zorlanmalarına ve tepkiselliğine neden olabilir.

Saarni (1999), dil gelişiminin duyguların düzenlenmesinde kritik bir role sahip olduğunu, ancak bu sürecin başlangıç aşamalarında çocukların duygusal dalgalanma yaşayabileceğini belirtmektedir. Altı yaşındaki çocuklar, duygusal deneyimlerini ifade etmekte

ve anlamlandırmakta daha başarılı olmasına rağmen bu ifade becerisi, bazı durumlarda olumsuz duyguların daha sık ve yoğun bir şekilde ortaya çıkmasına neden olabilir. Ayrıca altı yaş, çocukların daha yapılandırılmış eğitim ortamlarına geçiş yaptığı ve sosyal etkileşimlerin daha karmaşık hale geldiği bir dönemdir. Bu yeni bilişsel ve sosyal talepler (Rimm-Kaufman ve Pianta, 2000), değişkenlik/olumsuzluk boyutunda artışa neden olabilir. Vardi ve Demiriz (2021), bu yaş grubundaki çocukların bilişsel kapasitelerinin artmasına rağmen, sosyal ve duygusal uyum sürecinde zorlanabileceğini vurgulamıştır. Bu sonuçlar, çocukların duygusal gelişim süreçlerinin farklı boyutlarda değişen bir doğası olduğunu ve özellikle altı yaş grubu çocuklarda duygusal tepkiselliğin daha yoğun olabileceğine dikkat çekmektedir.

Çalışmanın bir diğer sonucu, kardeş sayısı değişkeninin duygu düzenleme becerilerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığını göstermektedir. Literatürde bu bulguyla paralel sonuçlara ulaşan araştırmalar bulunmaktadır (Bozkurt Yükçü ve Demircioğlu, 2017; Karadeniz, 2022; Şahin, 2019; Yılmaz, 2020). Ancak Ilgar ve Akbaba'nın (2017) araştırmalarında, çocuk sayısının artmasının duygu düzenleme becerilerinde azalmaya neden olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Dağlı ve Dağlıoğlu (2021) çalışmalarında, tek çocukların üç kardeşe sahip çocuklara göre duygu düzenleme becerilerinin daha yüksek olduğu belirtilmiştir.

Çalışmanın sonuçları, duygu düzenleme/kontrol becerilerinin ilk doğan çocuklar lehine farklılaştığını, ortaya koymaktadır. Bu sonuç doğum sırasının çocukların duygu düzenleme becerileri üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Alan yazında da bu sonucu destekleyen çeşitli çalışmalar bulunmaktadır (Ertürk Kara ve Gönen, 2015; Healy ve Ellis, 2007). İlk doğan çocukların duygu düzenleme becerilerinin daha yüksek olması, sosyal, psikolojik ve aile dinamikleriyle ilişkilendirilebilir. Ebeveynlerin ilk çocuklarına genellikle daha fazla dikkat ve ilgi göstermesi, bu çocukların duygusal ihtiyaçlarının daha iyi karşılanmasına olanak tanıyabilir (Suitor ve Pillemer, 2007). İlk doğan çocukların ebeveynleriyle daha fazla birebir zaman geçirebilmesi, duygularını tanıma ve düzenleme becerilerinin gelişmesine katkıda bulunabilir (Sulloway, 1996). Bunun yanı sıra, ilk doğan çocukların aile içinde daha fazla sorumluluk alması, olgunlaşma süreçlerini hızlandırabilir. Ebeveynlerin ilk doğan çocuklardan daha yüksek beklentilere sahip olması, bu çocukların kardeşleriyle ilgilenme ve onlara rehberlik etme gibi roller üstlenmesine neden olabilir. Bu durum, sosyal becerilerinin yanı sıra empati ve duygu düzenleme becerilerinin gelişimine de katkı sağlayabilir (Tomeny, Barry ve Bader, 2012). Aile içindeki liderlik ve sorumluluk rolleri, ilk doğan çocukların duygusal gelişimlerinde önemli bir etkiye sahip olabilir.

Çalışmanın sonuçları, duygu düzenleme/kontrol becerilerinin anne ve baba yaş değişkenlerine göre farklılaşmadığını ortaya koymaktadır. Bu sonuç, literatürdeki bazı çalışmalarla uyum göstermektedir (Bilge ve Sezgin, 2020; Bozkurt Yükçü ve Demircioğlu, 2017; Karaş ve Altun, 2022; Yılmaz, 2020). Ancak, literatürde anne yaşının duygu düzenleme becerileri üzerinde etkili olduğunu öne süren çalışmalar da bulunmaktadır. Örneğin, Ilgar ve Akbaba (2017), 18-30 yaş aralığındaki annelerin çocuklarının, 30 yaş ve üzerindeki annelerin çocuklarına kıyasla daha düşük duygu düzenleme becerilerine sahip olduklarını bulmuşlardır.

Çalışmada ulaşılan bir diğer önemli sonuç, duygu düzenleme/kontrol becerilerinin anne olma yaşı değişkeninin 31 yaş ve üstü annelerin lehine farklılık olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, annelerin çocuk sahibi olma yaşının, çocukların duygu düzenleme becerileri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Araştırmalar, 31 yaş ve üstü annelerin genellikle kariyerlerinde daha ileri düzeyde olduklarını ve daha fazla ekonomik stabiliteye sahip oldukları belirtilmektedir (Simpkin, Stover ve Mitski, 2020). Ekonomik ve sosyal stabilitenin, çocukların duygusal gelişimini destekleyerek daha iyi duygu düzenleme becerileri

geliştirmelerine katkı sağladığı düşünülebilir. Ayrıca ileri yaşlarda anne olan kadınların genellikle ebeveynlik konusunda daha planlı ve bilinçli kararlar alma eğilimindedir. Bu anneler, çocuk yetiştirme konusunda daha fazla bilgiye ve deneyime sahip olabilir; ayrıca yaşam deneyimi, duygusal olgunluk ve istikrar açısından daha avantajlıdırlar. Bu özellikler, çocuklarının duygusal ihtiyaçlarını daha iyi anlamalarına ve onlara etkili bir şekilde destek olmalarına olanak sağlayabilir (Nomaguchi ve Milkie, 2020). Diğer yandan, babaların çocuk sahibi olma yaşının, çocukların duygu düzenleme becerileri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı görülmüştür. Bu bulgular, çocukların duygu düzenleme becerilerinde anne olma yaşının etkili olduğunu, ancak baba olma yaşının etkili olmadığını göstermektedir.

Çalışmanın sonuçları, duygu düzenleme/kontrol becerilerinin anne öğrenim durumu değişkenine göre farklılık yarattığı ve bu farkın yüksek öğretimli anneler lehine olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, annelerin öğrenim durumu yükseldikçe çocukların duygularını tanıma, anlama ve yönetme gibi duygu düzenleme/kontrol beceri eğilimlerinin arttığını; duygusal kararsızlık, olumsuz duygusal durumlar ve düzenleme zorlukları yaşama eğilimi gibi değişkenlik/olumsuzluk becerilerinin azaldığını göstermektedir. Grolnick ve Slowiaczek'in (1994) çalışmasında öğrenim durumu yüksek annelerin, çocuklarının duygularını ifade etmelerine daha fazla olanak tanıdığı, empatik becerilerinin gelişiminde destekleyici bir rol oynadığı ve duygusal problemler karşısında daha ilgili bir tutum sergilediği belirtilmektedir. Öğrenim durumu yüksek annelerin, çocuklarının duygu düzenleme becerilerini desteklemek için daha fazla kaynak ve fırsat sağlayabileceği düşünülebilir (Simpkin vd., 2020). Öte yandan, baba öğrenim durumu değişkenine göre çocukların duygu düzenleme becerilerinde anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durum, anne öğrenim düzeyinin çocukların duygusal gelişiminde daha belirleyici bir etkiye sahip olduğunu düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

Batum, P., & Yağmurlu, B. What Counts in Externalizing Behaviors? The Contributions of Emotion and Behavior Regulation, Current Psychology, December, 25, 272-294, 2007. https://doi.org/10.1007/BF02915236

Bayrak, A., & Akkaynak, M. Okul öncesi eğitimde yaratıcı drama eğitiminin duygu düzenleme ve sosyal problem çözme becerilerine etkisi. Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 7(2), 1343-1381, 2020.

Bayrak, A., & Akkaynak, M. Okul Öncesi Eğitimde Yaratıcı Drama Eğitiminin Duygu Düzenleme ve Sosyal Problem Çözme Becerilerine Etkisi, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, 7,2, 1343-1381, Haziran, 2020.

Bilge, Y., & Sezgin, E. Anne ve Çocuk Duygu Düzenleme Arasındaki İlişkide Annenin Kişilik Özelliklerinin ve Bağlanma Stillerinin Aracı Rolü, Anadolu Psikiyatri Dergisi, Ocak, 21,3, 310-318, 2020. doi: 10.5455/apd.65836

Bozkurt Yükçü, Ş., & Demircioğlu, H. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Mehmet Akif Ersoy University Journal of Education Faculty, Aralık, 44, 2017. https://doi.org/10.21764/maeuefd.336085

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Baskı/Ankara, 2012.

Cole, P. M., Martin, S. E., & Dennis, T. A. Emotion Regulation as a Scientific Construct: Methodological Challenges and Directions for Child Development Research, Child Development, March, 75,2, 317-333, 2004. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2004.00673.x

Cole, P. M., Michel, M. K., & Teti, L. O. The Development of Emotion Regulation and Dysregulation: A Clinical Perspective, Monographs of the Society for Research in Child Development, January, 59,2-3, 73–100, 1994.

Dağlı, H., & Dağlıoğlu, H.E. Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerileri ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Cumhuriyet International Journal of Education, Eylül, 10,3,1020-1046, 2021. http://dx.doi.org/10.30703/cije.799698

Denham, S. A., Bassett, H. H., & Wyatt, T., The Socialization of Emotional Competence, Grusec, J. & Hastings, P., (Eds.), *The Handbook of Socialization* içinde (590-613), Guilford Publications Press/New York, 2007.

Denham, S. A., Bassett, H. H., & Zinsser, K. Early Childhood Teachers as Socializers of Young Children's Emotional Competence, Early Childhood Education Journal, February, 40,3, 137- 143, 2012. https://doi.org/10.1007/s10643-012-0504-2

Denham, S., & Kochanoff, A. T. Parental Contributions to Preschoolers' Understanding of Emotion, Marriage & Family Review, October, 34,3-4, 311-343, 2002. https://doi.org/10.1300/J002v34n03_06

Doğan, R., *Türkiye'de iç göçün bireylerde somatizasyon, bilişsel duygu düzenleme ve başa çıkma tutumları üzerine etkisinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Beykent Üniversitesi, İstanbul, 2017.

Doğan, R., *Türkiye'de İç Göçün Bireylerde Somatizasyon, Bilişsel Duygu Düzenleme ve Başa Çıkma Tutumları Üzerine Etkisinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Eğitim Bilimler Enstitüsü, Antalya, 2017.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., Guthrie, I. K., & Reiser, M., The Role of Emotionality and Regulation in Children's Social Competence and Adjustment, L. Pulkkinen & A. Caspi (Eds.), *Paths to Successful Development: Personality in the Life Course* içinde (46–70), Cambridge University Press/Cambridge, 2002.

Ersan, C., *Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Saldırganlık Düzeylerinin Duygu İfade Etme ve Duygu Düzenleme Açısından İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2017.

Ertürk Kara, H. G., & Gönen, M. Okul Öncesi Dönemdeki Çocukların Öz Düzenleme Becerisinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi, Eğitimde Kuram ve Uygulama, Nisan, 11,4, 1224-1239, 2015. https://doi.org/10.17244/eku.74230

Fonagy, P., & Target, M. Early İntervention and the Development of Self-regulation, Psychoanalytic Inquiry, July, 22,3, 307–335, 2002.

Grolnick, W. S., & Slowiaczek, M. L. Parents' İnvolvement in Children's Schooling: A Multidimensional Conceptualization and Motivational Model, Child Development, February, 65,1, 237-252, 1994. https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.1994.tb00747.x

Gross, J. J. Emotion Regulation: Past, Present, Future, Cognition & Emotion, August, 13,5, 551- 573, 1999. https://doi.org/10.1080/026999399379186

Gross, J. J., & John, O. P. Individual Differences in Two Emotion Regulation Processes: Implications for Affect, Relationships, and Well-being, Journal of Personality and Social Psychology, December, 85,2, 348–362, 2003.

Gross, J. J., *Handbook of Emotion Regulation*, Guilford Publications Press/New York, 2013.

Healy, M., & Ellis, B. J. Birth order, conscientiousness, and openness to experience: Tests of the Family-Niche Model of Personality Using a Within-Family Methodology, Evolution and Human Behavior, January, 28,1, 55-59, 2007. https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2006.05.003

Hill, A. L., Degnan, K. A., Calkins, S. D., & Keane, S. P. Profiles of Externalizing Behavior Problems for Boys and Girls Across Preschool: The Roles of Emotion Regulation and İnattention, Developmental Psychology, May, 42,5, 913, 2006. https://doi.org/10.1037/0012- 1649.42.5.913

Ilgar, L., & Akbaba, G. Beş ve Altı Yaş Çocuklarının Duygu Düzenlemelerinin Bazı Değişkenlere göre İncelenmesi, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Ekim, 9, 491- 520, 2017.

Ilgar, L., & Akbaba, G. Beş ve Altı Yaş Çocuklarının Duygu Düzenlemelerinin Bazı Değişkenlere göre İncelenmesi, Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, Ekim, 2017,9, 491-520, 2017.

Karadeniz, E., *Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Eden 48-72 Ay Çocukların Duygu Düzenleme ile Empati Becerilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli, 2022.

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel Yayın Dağıtım Baskı/Ankara, 2005.

Karaş, Z., & Altun, F. Okul Öncesi Çocuklarının Duygu Düzenleme Becerileri: Çocuğun Mizacı ile Ebeveyninin Duygusal Zekâsı ve Psikolojik İyi Oluşunun Rolü Nedir? Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Temmuz, 12,2, 1268-1283, 2022. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.987751

Karateke, B. Bir Teknoloji Bağımlısı Yetiştirmek: Yeni Doğandan Ergenliğe Ebeveynliğe Yardımcı Bir Duygu Düzenleme Aracı Olarak Sanal Ortamlar, Bağımlılık Dergisi, Temmuz, 21,4, 338-347, 2020.

Kayhan Aktürk, Ş., *Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Duygu Düzenleme Becerileri ile Akran İlişkilerinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2015.

Nomaguchi, K. M., & Milkie, M. A. Sociological Perspectives on Parenting Stress: How Social Structure and Culture Shape Parental Strain and the Well-Being of Parents and Children, Journal of Marriage and Family, May, 82,1, 49-66, 2020. https://doi.org/10.1007/978-3- 319-55376-4_3

Phillips, D. A., & Shonkoff, J. P. (Eds.), From Neurons to Neighborhoods: The Science of Early Childhood Development, National Academies Press/Washington (DC), 2000.

Przybylski, A. K., & Weinstein, N. Digital Screen Time Limits and Young Children's Psychological Well-being: Evidence from a Population-based Study, Child Development, January, 88,2, 329–338, 2017.

Radesky, J. S., Schumacher, J., & Zuckerman, B. Mobile and İnteractive Media Use by Young Children: The Good, the Bad, and the Unknown, *Pediatrics*, January, *135*,1, 1-3, 2015.

Rimm-Kaufman, S. E., & Pianta, R. C. An Ecological Perspective on the Transition to Kindergarten: A Theoretical Framework to Guide Empirical Research, Journal of Applied Developmental Psychology, September–October, 21,5, 491-511, 2000. https://doi.org/10.1016/S0193- 3973(00)00051-4

Rimm-Kaufman, S. E., & Pianta, R. C. An Ecological Perspective on the Transition to Kindergarten: A Theoretical Framework to Guide Empirical Research, Journal of Applied Developmental Psychology, September, 21,5, 491-511, 2000.

Saarni, C., *The Development of Emotional Competence*, Guilford Publications Press/ NewYork, 1999.

Simpkin, A. L., Stover, S. B., & Mitski, D. Parenting in Later Life: Challenges and Advantages, the Gerontologist, May, 60,1, 14-24, 2020.

Suh, B. L., & Kang, M. J. Maternal Reactions to Preschoolers' Negative Emotions and Aggression: Gender Difference in Mediation of Emotion Regulation, Journal of Child and Family Studies, November, 29,1, 144-154, 2020. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01649-5

Suitor, J. J., & Pillemer, K. Mother-Adult Child Relations: Gender, Birth Order, and Measurement, Family Relations, January, 56,5, 482-488, 2007.

Sulloway, F. J., *Born to rebel: Birth Order, Family Dynamics, and Creative Lives*. Pantheon Press/ New York, 1996.

Şahin, K., *Okul Öncesi Dönem Çocukların Duygu Düzenleme Becerileri ile Davranış Sorunları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2019.

Thompson, R. A. Emotion Regulation: A Theme in Search of Definition, Monographs of the Society for Research in Child Development, January, 59,2-3, 25-52, 1994.

Thompson, R. A., Emotion Regulation: A Theme in Search of Definition, N. A. Fox (Ed.), *The Development of Emotion Regulation: Biological and Behavioral Considerations* içinde 86 (ss.25–52), Monographs of the Society for Research in Child Development Press/Chicago, 1994. https://doi.org/10.2307/1166137

Tomeny, T. S., Barry, T. D., & Bader, S. H. Birth Order Rank as a Moderator of the Relation Between Behavior Problems Among Children With an Autism Spectrum Disorder and Their Siblings, Journal of Child and Family Studies, February, 26,3, 847-857, 2012. https://doi.org/10.1177/1362361312458185

Vardi, Ö., & Demiriz, S. 5-6 Yaş Çocuklarının Davranışsal Öz Düzenleme ve Duygu Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim

Fakültesi Dergisi, Aralık, 41,3, 1993-2029, 2021. https://doi.org/10.17152/gefad.925176

Yılmaz, O. Anne Yaşı ve Çocuk Gelişimi: Sosyoekonomik Değişkenlerin Rolü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Dergisi, Temmuz, 14,3, 155-172, 2020.

Yirik, E., *Ebeveynlerin Riskli Oyunlara İzin Verme Düzeyleri ile 48-72 Aylık Çocukların Duygu Düzenleme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2022.

Yurdakul, Y., Beyazıt, U., & Ayhan, A. B. Okul Öncesi Dönem Çocuklarında Duygu Düzenleme Becerileri ile Etkileşimli Oyun Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık, 23,4, 1291-1307, 2021. https://doi.org/10.32709/akusosbil.874538

Zahn-Waxler, C., Shirtcliff, E. A., & Marceau, K. Disorders of Childhood and Adolescence: Gender and Psychopathology Annual Review of Clinical Psychology, April, 4, 275-303, 2008. https://doi.org/10.1146/annurev.clinpsy.3.022806.091358

Zelazo, P. D., & Müller, U., Executive Function in Typical and Atypical Development, U. Goswami (Ed.), *Blackwell Handbook of Childhood Cognitive Development* içinde (445–469), Blackwell Publishing Press/Oxford, 2002.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ PERSPEKTİFİNDEN KAMPÜS YAŞAMININ BESLENME ALIŞKANLIKLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Öğr.Gör. Rabia ACEMİOĞLU [1], Öğrt. Adem MÜLAZIMOĞLU [2]

[1]Iğdır Üniversitesi, Tuzluca Meslek Yüksekokulu, rabia.acemioglu@igdir.edu.tr - 0000-0003-4369-2986

[2]Kahramanmaraş, Dumlupınar Şehit Haşim Yenigül Ortaokulu, adem.fenci@gmail.com, - 0000-0003-3128-1821

ÖZET

Üniversite yaşamı boyunca yoğun ders programları nedeniyle zaman ve maliyet kaygıları yaşayan öğrenciler, daha pratik beslenme alternatiflerine yönelme eğilimindedir. Bu bağlamda, kampüs ortamında sunulan yiyeceklerin özellikleri, sağlıklı beslenmeyi destekleme işlevini yerine getirme konusunda yetersiz kalabilmektedir. Ayrıca, yiyecek tercihleri üzerinde sosyal çevrenin ve arkadaş gruplarının etkisi, göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Bu doğrultuda, üniversite yaşamı boyunca beslenme alışkanlıklarında meydana gelen değişimler, bu değişimlerin sağlık üzerindeki potansiyel etkileri ve kampüs ortamının bu süreçteki rolü, üniversite öğrencilerinin perspektifinden incelenmiştir. Çalışmanın amacı, bu etkilerin kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesidir.

Bu çalışma, üniversite yaşamının öğrencilerin beslenme alışkanlıklarına etkilerini anlamaya yönelik önemli bulgular sunmayı amaçlamakta ve nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji modeli ile desenlenmiştir. Araştırmada veri toplama aracı olarak, araştırmacı tarafından geliştirilen bir görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, içerik analizi yöntemi ile incelenmiş ve analiz sonuçları tema, kod ve frekans tabloları ile görselleştirilmiştir.

Çalışmanın sonuçlarına göre, öğrencilerin beslenme davranışlarını şekillendiren önemli belirleyiciler; kampüs olanaklarının sınırlılığı, ekonomik yetersizlikler, zaman problemi ve sosyal etkileşimdeki aksamalar olarak sıralanmıştır. Yoğun ders programları ve sosyal aktiviteler nedeniyle öğrencilerin zaman problemi yaşadığı ve bu durumun sağlıklı beslenme alışkanlıklarını kısıtladığı tespit edilmiştir. Ayrıca, ekonomik yetersizliklerin öğrencileri sağlıksız yiyeceklere yönlendirdiği de bir diğer önemli bulgudur. Katılımcılar, uygun fiyatlı sağlıklı yiyecek bulmakta zorlandıklarını ve bu nedenle sağlıksız alternatiflere yönelmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir. Beslenme davranışlarının sosyal aktiviteler bağlamında incelenmesi sonucunda ise, akran gruplarıyla dışarıda yemek yemenin sosyal bir etkinlik haline geldiği ve bunun genellikle sağlıksız beslenme alışkanlıklarına yol açtığı belirlenmiştir.

Bu bulgular, kampüs yaşamının öğrencilerin beslenme alışkanlıkları üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler : Zaman yönetimi, sosyal aktivite, arkadaş, yiyecek, sağlıklı beslenme

1.GİRİŞ

Üniversite yılları, bireylerin yalnızca akademik gelişimlerini değil, aynı zamanda sosyal ve bireysel alışkanlıklarını şekillendiren kritik bir dönemdir. Bu süreçte öğrencilerin eğitim yaşamları ile kampüs yaşamı arasındaki etkileşim, bireylerin günlük rutinlerinden uzun vadeli davranış kalıplarına kadar geniş bir yelpazede etkili olmaktadır (Çeçen, 2008; Arlı, 2013). Kampüs ortamı, bir yandan öğrencilerin akademik başarılarını artırmayı hedeflerken, diğer yandan sosyal, psikolojik ve fiziksel gereksinimlerini destekleyecek imkanlar sunmayı amaçlamaktadır (Çobanoğlu ve Köse, 2024). Ancak bu hedeflerin ne ölçüde gerçekleştirildiği, sunulan imkanların yeterliliği ve öğrencilerin bireysel ihtiyaçlarına ne ölçüde yanıt verdiği konuları literatürde tartışılmaya devam etmektedir (Yıldırım vd., 2017).

Beslenme alışkanlıkları, bireylerin sağlıklı yaşam sürdürebilmeleri açısından hayati bir öneme sahiptir (Yılmaz ve Özkan, 2007). Özellikle üniversite öğrencileri, ders programlarının yoğunluğu, ekonomik zorluklar ve sosyal çevrenin etkisiyle dengeli beslenme konusunda çeşitli güçlüklerle karşılaşarak beslenme alışkanlıklarını yeniden şekillendirmektedir (Arslan, Daşkapan ve Çakır, 2016). Kampüs ortamında sağlanan yiyecek seçenekleri, öğrencilerin bu zorluklarla baş etme sürecinde beslenme alışkanlıklarının şekillenmesinde etkili olabilmektedir. Örneğin, hızlı tüketim gıdalarının yaygın olması ve sağlıklı yiyecek seçeneklerinin ekonomik açıdan erişilebilir olmaması, öğrencileri sağlıksız beslenmeye iten başlıca faktörlerdendir (Kartal vd., 2017). Bu durum, öğrencilerin yaşamlarını olumsuz etkileyerek uzun vadede daha ciddi sağlık sorunlarına zemin hazırlayabilmektedir (Küçük, 2019). Bu bağlamda, kampüs yaşamının yalnızca bir sosyal çevre sunmakla kalmayıp, bireylerin akademik ve fiziksel gereksinimlerini bir bütün olarak desteklemesi gerektiği açıktır. Bu nedenle üniversitede sunulan yiyecek seçeneklerinin kalitesi, fiyat uygunluğu ve çeşitliliği, öğrencilerin sağlıklı beslenme alışkanlıkları geliştirme sürecinde kritik bir rol oynadığı söylenebilir. Dolayısıyla, bu araştırma, kampüs ortamının öğrencilerin beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkilerini ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla ele almayı ve bu etkilerin eğitim süreçlerine nasıl yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu araştırma, fenomenoloji modeli ile desenlenmiştir. Fenomenoloji, yaşanan deneyimlerle ilgili hissedilen, algılanan, düşünülen ve bunları yapılandırarak nasıl bir bilinçlilik durumunun oluşturulduğunun incelenmesini sağlayan nitel bir araştırma modelidir (Creswell, 2009). Öğrencilerin üniversite yaşamıyla birlikte beslenme alışkanlıkları değişiminde kampüs yaşamının da etkisi olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle

araştırmanın amacına uygun olarak bu araştırmada nitel araştırma modellerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır.

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi dikkate alınmıştır. Nitel araştırmalarda elde edilen durumların derinlemesine incelenmesi amaçlandığı için örnekleme tekniği olarak amaçlı örnekleme yöntemi kullanılır (Creswell, 2009). Bu amaçla, fenomenoloji deseni doğrultusunda kampüs yaşamı ile iç içe olan üniversite öğrencileri araştırmanın çalışma grubu olarak tercih edilmiştir. Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubunu 2024-2025 yılında bir devlet üniversitesinde öğrenim görmekte olan 30 öğrenci oluşturmuştur.

2.3. Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada araştırmacılar tarafından geliştirilen ve 5 sorudan oluşan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular üniversite öğrencileri açısından kampüs yaşamının beslenme alışkanlıkları üzerindeki etkisini belirlemeye ve bu etkiyi derinlemesine ortaya çıkarmaya yönelik hazırlanmıştır. Görüşme formunun geçerlik ve güvenirliğini sağlamak için birtakım önlemler alınmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Araştırmanın iç geçerliğini sağlamak için, öncelikle uzman görüşlerine başvurulmuştur. Uzman görüşleri kapsamında görüşme formu tekrar incelenerek gerekli revizyon işlemleri gerçekleştirilmiştir. Uygulama esnasında ise çalışma grubunun soruları anlamadıkları herhangi bir yer teyit edilerek düzeltilmiştir. Veri toplama aracı olarak sadece görüşme formunun kullanılması iç geçerliği sınırlayacak bir etken olarak gösterilebilir. Araştırmanın dış geçerliğini sağlamak için ise araştırma çerçevesi ayrıntılı bir şekilde belirlenmiş olup, bulgular ayrıntılı bir şekilde betimlenmiştir. Aynı zamanda çalışma grubu araştırmanın amacına uygun bir şekilde belirlenmiştir. Ayrıca elde edilen veriler iki farklı araştırmacı tarafından okunmuş, tema ve kodlar oluşturulmuştur.

2.4. Verilerin Analizi

Görüşme formundan elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Elde edilen veriler tema, kod ve frekans listesi hazırlanarak tablolaştırılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlik uyum yüzdesini tespit etmek amacıyla elde edilen kod listesi alanında uzman iki kişi tarafından incelenerek tekrar kodlanmıştır. Kodlayıcılar arası uyum birliği yüzdesi %82 olarak hesaplanmıştır. Kodlayıcılar arası uyum birliği yüzdesinin en az %70 olması kodların güvenilir olduğunu gösterir niteliktedir (Miles ve Huberman, 1994). Üniversite öğrencilerinin görüşme formundaki sorulara verdikleri cevaplardan yapılan alıntılar ise Ö1, Ö2 vb. şekilde gösterilmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Çizelge 1. Kampüs yaşamı etkilerine yönelik öğrenci ifadeleri

Tema	Kodlar	f
Davranış	"Sağlıksız besleniyorum."	13

	"Öğün atlıyorum."	3
	"Hızlı atıştırmalıklara yöneliyorum."	2
	"Abur cubur tüketiyorum."	2
	"Olumsuz değil, daha iyi besleniyorum."	2
	"Ders programım yoğun."	1
	"Kampüste beslenmiyorum."	1
	"Düzenli beslenme alışkanlığı kazandım."	1
	"Derslere odaklanamıyorum."	1
Ekonomik faktörler	"Ekonomik zorluk yaşıyorum."	1
Biyolojik faktörler	"Kilo verdim."	1
Erişilebilirlik	"Sağlıklı besin bulamıyorum."	2
	"Kampüs içinde daha fazla besin seçeneği var."	1
Toplam		**31**

Çizelge 1 incelendiğinde, öğrencilerin beslenme alışkanlıklarının kampüs yaşamı bağlamında davranış, ekonomik faktörler, biyolojik faktörler ve erişilebilirlik temaları çerçevesinde etkilendiği görülmektedir. Öğrenciler ekonomik zorluk yaşadıkları için; sağlıklı besinlere ulaşamadığını ve kilo verdiğini belirtmişlerdir. Aynı zamanda ders programı yoğunluğu sebebiyle *"sağlıksız besinlere yöneliyorum.", "öğün atlıyorum.", "hızlı atıştırmalıklara yöneliyorum.", "abur cubur tüketiyorum"* ve *"derslere odaklanamıyorum"* ifadeleri kampüs yaşamının beslenme alışkanlıklarına yönelik etkisini ortaya koymaktadır.

Örnek katılımcı ifadeleri aşağıda sıralanmıştır;

- Ö9: "Dengesiz besleniyorum."
- Ö12: "Kötü etkiliyor. Çünkü istediğim gibi bir beslenme yapamıyorum ve bu sağlığımı oldukça kötü etkiliyor ."
- Ö13: "Ders saatine göre öğün atlamak zorunda kalabiliyoruz. Bu yüzden derslere odaklanamıyoruz.

Çizelge 2. Yiyecek olanaklarının etkilerine ilişkin öğrenci ifadeleri

Tema	**Kod**	**f**
Ekonomik faktörler	"Yiyecekler pahalıdır."	1
	"Param yok."	1
Beslenme koşullarının yetersizliği	"Besin çeşitliliği yok."	4
	"Okuldaki yemekler kötüdür."	2
	"Besinlerin tatları kötüdür.	2
	"Kantinlerde genellikle hazır gıdalar daha yaygındır."	2
	"Kantinlerde genellikle hızlı gıdalar daha yaygındır."	1
	"Porsiyonlar azdır."	1
Davranış	"Yetersiz besleniyorum."	9
	"Kampüste beslenmiyorum."	3
	"Abur cubur yemeye teşvik ediyor."	1
	"Marketten besin alışverişi yaparım."	1
	"Midemi bozuyorum."	1
Toplam		**29**

Çizelge 2'ye göre öğrencilerin beslenme tercihlerinde değişime neden olan etkenler kampüs içerisindeki yiyecek olanaklarına bağlı olarak ekonomik faktörler, beslenme koşullarının yetersizliği ve davranış temaları ile ilişkilendirilmiştir.

Çizelge 2'de yer alan bulgular, öğrenciler kampüste sunulan yiyeceklerin olduğunu ve bu yiyecekleri alacak paraları olmadığını belirtmişlerdir. Aynı zamanda kampüs ortamında sunulan yiyeceklere ilişkin; *"Besinlerin tatları kötüdür."*, *"Besin çeşitliliği yok."*, *"Kantinlerde genellikle hazır gıdalar daha yaygındır."* ve *"Besinlerin tatları kötüdür."* vb. ifadeler kampüs yaşamında beslenme koşullarının yetersizliğine yönelik ifadeler olduğunu ortaya koymaktadır. Ve bu yetersizlikten dolayı öğrenciler farklı beslenme davranışları sergilediklerini belirterek, bu davranışları; "Kampüste beslenmiyorum.", "Abur cubur yemeye teşvik ediyor.", "Midemi bozuyorum.", "Marketten besin alışverişi yaparım.", "Yetersiz besleniyorum." Gibi gerekçelerle açıklamışlardır.

Kampüs yaşamı ve beslenme davranışları değişimini açıklayan örnek ifadeler şu şekildedir;

- Ö18: "Kampüs içindeki yiyecek seçenekleri, beslenme tercihlerimi oldukça etkiliyor. Kantinlerde genellikle hızlı ve hazır yiyecekler daha yaygın, bu da sağlıklı beslenme konusunda zorlayıcı olabiliyor. Ancak bazen sağlıklı salata veya sandviç seçenekleri de mevcut, bunları tercih ediyorum."

- Ö14: "Beslenme tercihimiz hep stabil aynı olur. Bu da beslenme tercihimizi değiştirmek istediğimizde bize fazla seçenekler sunmaz. Belli bir süreden sonra stabil olan beslenme şeklinden de sıkılmamız da rol oynar ve beslenme düzenimizi bozmayı sağlar."

- Ö27: "Yemekleri güzel değil, verilen porsiyonlar az ve yeterli değil. 1 yıl boyunca sadece bir kez yemek yedim yemekleri gerçekten kötü."

Çizelge 3. Ders programı, ulaşım ve kampüsteki sosyal aktivitelere ilişkin öğrenci ifadeleri

Tema	Kod	f
Üniversite yaşam koşulu	"Ders programım yoğun."	5
	"Ulaşım zorluğu"	3
	"Etkisi yok."	2
	"Yürüdüğüm için olumlu etkiliyor."	1
	"Derslerin bitiş saati gecikebiliyor."	1
	"Sabah derslerine uyanmakta zorluk çekiyorum."	1
	"Yemek yapmaya vaktim yok."	1
Davranış	"Yetersiz besleniyorum."	5
	"Öğün atlıyorum."	2
	"Yorgun hissedebiliyorum."	2
	"Sağlıklı yemek hazırlamıyorum."	1
	"Dışarda arkadaşlarla birlikte yemek yiyorum".	1
	"Hazır gıda tüketiyorum."	1
	"Pratik gıdalarla beslenebiliyorum."	1
	"Hasta hissedebiliyorum."	1
	"Fazla acıkıyorum."	1
	"Yemek yiyemiyorum."	1
	"Düzenli beslenme alışkanlığım oldu."	1
	"Düzenli uyku uyuyorum."	1
	"Dersler dışında diğer eylemlere vakit ayıramıyorum."	1
Toplam		**33**

Çizelge 3'e göre öğrenciler, kampüs içinde gerçekleşen sosyal aktivitelerin, ders programının ve ulaşımın beslenme davranışlarına yönelik etkisini üniversite yaşam koşulları ve davranış teması kapsamında açıklamışlardır. Bu temalar çerçevesinde öğrencilerin büyük bir çoğunluğu *"ders programım yoğun"* ve *"ulaşım zorluğu"* gerekçesiyle yetersiz beslendiklerini, öğün atladıklarını, hasta veya yorgun hissedebildiklerini, pratik ve hazır gıdalarla beslendiklerini, fazla acıktıklarını, ders dışında başka bir etkinliğe vakit ayırmadıklarını belirtmişlerdir. Yine çizelge 3'te sunulan bulgulara göre öğrenciler; sosyal aktivitelerin ders programının ve ulaşımın beslenme davranışlarında bir etkisi olmadığını ifade etmişlerdir.

Örnek öğrenci ifadeleri şu şekildedir;

- Ö2: "Ders programı yoğun olduğu için beslenmemiz daha pratik hazırlanabilecek gıdalar üzerinde ilerliyor ."
- Ö6: "Ders programı yoğun olduğunda sağlıklı yemek hazırlamak ya da düzenli öğünler yemek zor olabiliyor. Sosyal aktiviteler de beslenme düzenini etkiliyor; arkadaşlarla birlikte dışarıda yemek yeme alışkanlığı, daha fazla hazır gıda tüketimine yol açıyor. Ayrıca ulaşım süresi, özellikle kampüs dışında ikamet edenler için yemek yapmaya yeterli vakit bırakmıyor."
- Ö22: "Ders programının her hangi bir etkisi yok. Ama ulaşım yüzünden bir çok yeme içme sorunumuz bulunmaktadır."

Çizelge 4. Ekonomik koşulların kampüs içi beslenmeye etkileri

Tema	Kod	f
Ekonomik koşulların beslenmeye etkisi	"Parasal sıkıntı çekmek"	7
	"Yurtta yemek yemek"	5
	"Tek tip yiyecekle beslenmek"	2
	"Uygun fiyatlı gıdalara yönelmek"	2
	"Hazır yiyeceklere yönelmek"	1
	"Hızlı atıştırmalıklara yönelmek zorunda kalmak"	1
	"Uygun fiyatlı yiyecekler sağlıksızdır"	1
	"Doyurucu yiyecekler sağlıksızdır"	1
	"Sağlıklı beslenmek pahalıdır"	1
	"Karbonhidrat ağırlıklı beslenmek"	1
	"Beslenmemde değişim yapamıyorum."	1
	"İstenilen besine ulaşamamak"	1
	"Besin fiyatına göre beslenmek"	1
	"Yemekhanede yemek yemek"	1
	"Yetersiz beslenmek"	1
	"Sağlıklı beslenmek için az harcama yapmak"	1
Toplam		**28**

Çizelge 4'te yer alan öğrenci ifadeleri, ekonomik koşullar nedeniyle beslenme tercihlerini nasıl sınırlandırmak zorunda kaldıklarını farklı boyutlarla ortaya koymuştur. Öğrenciler p**arasal sıkıntı çektikleri için uygun gıdalara yönelmeyi, tek tip yiyecekle beslenmeyi, yurtta yemek yemeyi, hazır yiyeceklere yönelmek, beslenmelerinde değişim yapmamayı, karbonhidrat ağırlıklı beslenmeyi** tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Yine çizelge 4'te yer alan öğrenci ifadelerine göre ekonomik koşullar "doyurucu yiyecekler sağlıksızdır.", "uygun fiyatlı yiyecekler sağlıksızdır." gibi algılara neden olmaktadır. Bu algılar çerçevesinde ise öğrenciler **yetersiz beslendiklerini**, **beslenme tercihlerinde değişim yapamadıklarını** ve **yurtta yemek yediklerini** belirtmişlerdir.

Beslenme tercihlerini sınırlandıran katılımcı ifadelerine örnekler şu şekildedir;

- Ö1: "Ekonomik koşullar, beslenme tercihlerimde en büyük belirleyici faktörlerden biri. Uygun fiyatlı ve doyurucu yiyecekler genellikle sağlıksız oluyor. Sağlıklı beslenme daha pahalı olduğundan, ekonomik açıdan zorlandığım zamanlarda daha çok hazır yiyeceklere veya hızlı atıştırmalıklara yönelmek zorunda kalıyorum."
- Ö8: "Ekonomik şartlar el verdiğince bir şeyler yemeye çalışıyoruz. Yani ücretine göre yemek istediğimiz şeye karar veriyoruz."
- Ö21: "Yüksek fiyatlı besinlerin daha uygun fiyatlı besinlere itmesi gibi olağan bir durum gösterir. Ve bu konuda beslenmemin yetersiz olduğunu düşünüyorum.

Çizelge 5. Kampüs içi ve kampüs dışı beslenme fırsatlarının besin tercihlerine etkisine yönelik öğrenci ifadeleri

Tema	Kod	f
Kampüs içi faktörler	"Sınırlı besin seçenekleri"	3
	"Hızlı ulaşılabilir yiyecekler"	2
	"Daha pratik yiyecekler"	1
	"Sağlıklı beslenmek"	1
	"Uygun fiyatlı yiyecekler"	1
	"Daha sağlıklı besin seçenekleri"	1
Kampüs dışı faktörler	"Fazla besin seçeneği"	8
	"Yüksek fiyatlı yiyecekler"	3
	"Daha sağlıksız besinler"	2
	"Sağlıklı alternatiflere kolay ulaşmak"	1
	"Sağlıksız beslenme"	1
	"Daha temiz yiyecekler"	1
	"Uygun fiyatlı yiyecekler"	1
	"Damak zevkine göre beslenme fırsatı"	1
Davranış	"Dışarda besleniyorum."	5
	"Dışarda yemek yemem kısıtlanıyor."	2
	"Sağlıksız beslenme"	2
Toplam		**36**

Çizelge 5'e göre öğrenciler kampüs içinde *"sınırlı besin seçenekleri*", *"hızlı ulaşılabilir yiyecekler"*, *"daha pratik yiyecekler"* ve *"uygun fiyatlı yiyecekler"* vb. nedenleri kampüs içi beslenme fırsatlarının avantajı olarak belirtmişlerdir. Ancak yine çizelge 5'te yer alan bulgulara göre kampüs dışındaki yiyecekler öğrencilere göre uygun fiyatlı, sağlıksız, daha temiz, damak zevkine göre beslenme fırsatı sunma vb. özelliklere sahiptir. Aynı zamanda tablo 5'te kampüs dışındaki beslenme fırsatlarına ilişkin *"yüksek fiyatlı yiyecekler"* ve *"daha sağlıksız besinler"* gibi öğrenci ifadeleri görülmektedir. Açıklamalara yönelik bazı katılımcı ifadeleri şu şekildedir;

- Ö15: "Kampüs içi yiyecekler daha pratik ve hızlı ulaşılabilir olduğu için sıklıkla tercih ediyorum. Ancak kampüs dışındaki restoranlar ve kafelerde daha fazla seçenek mevcut ve genelde daha sağlıklı alternatifler bulabiliyorum. Kampüs dışındaki yiyeceklerin fiyatları daha yüksek olabiliyor, bu da her zaman dışarıda yemek yeme seçeneğini kısıtlıyor."
- Ö11: "Çeşit fazlalığı ve fiyat uygunluğu açısından kampüs dışı daha avantajlıdır. Olabildiğince dışardan beslenmeye dikkat ediyorum."

- Ö30: “Kampüs içinde ulaşamadığım yeme içme fırsatını kampüs dışında temin edebiliyorum.”

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada elde edilen bulgular, alanyazında yer alan üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları üzerindeki çevresel, ekonomik ve sosyal faktörlerin etkisini inceleyen araştırmalarla paralellik göstermektedir (Mazıcıoğlu ve Öztürk, 2003; Yılmaz ve Özkan, 2007; Özyacıoğlu vd., 2009; Kartal vd., 2017). Araştırma bulguları, yoğun ders programlarının ve kampüs ortamındaki yetersiz besin seçeneklerinin, sağlıklı beslenme alışkanlıkları geliştirme sürecinde üniversite öğrencilerine engel teşkil ettiğini göstermektedir. Alanyazında yer alan çalışmalarda da üniversite ortamının öğrencilerin beslenme davranışlarını olumsuz etkilediği ifade edilmektedir (Güleç vd., 2008; Işkın ve Sarıışık, 2017; Tuğay, 2019). Mevcut araştırmada, üniversite öğrencilerinin sağlıklı beslenme yerine hızlı tüketilen ve pratik bir şekilde hazırlanan yiyeceklere yönelmesi, bu olumsuzluğu destekler niteliktedir. Aynı zamanda, üniversite öğrencilerinin sağlıklı beslenememesinin nedenleri arasında zaman yönetimi ve yoğun ders programları belirlenmiştir.

Ekonomik durumun da üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları üzerinde belirgin bir etkisi olduğu saptanmıştır. Araştırma sonuçları, öğrencilerin maddi yetersizlikler nedeniyle daha ucuz fakat besin değeri düşük yiyeceklere yöneldiğini, az harcama yaptıklarını veya yurtta yemek yediklerini ortaya koymuştur. Bu durum, öğrencilerin yetersiz ve dengesiz beslenmelerine, kendilerini hasta veya yorgun hissetmelerine neden olmaktadır. Bu bağlamda, öğrencilerin sağlıklı beslenme tercihlerinde ekonomik sınırlamaların kısıtlayıcı bir rol oynadığı söylenebilir. Bu doğrultuda, öğrencilerin sağlıklı beslenme alışkanlıkları geliştirebilmeleri açısından kampüs içi yiyecek olanaklarının fiyat-sağlıklı besin dengesi gözetilerek artırılması, sağlıklı beslenmeyi destekleyici bir adım olarak nitelendirilebilir.

Araştırmadan elde edilen bir diğer sonuca göre, sosyal faktörlerin de beslenme alışkanlıkları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin arkadaşlarıyla birlikte kampüs dışında yemek yeme davranışlarının sağlıksız beslenmeye neden olması, bu araştırmanın bir diğer sonucudur. Özellikle öğün atlama, yetersiz beslenme, yorgun hissetme, aşırı acıkma ve sağlıklı yemek hazırlamama gibi davranışların ulaşım ve ders saatleri gibi faktörlerden kaynaklandığı görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin yaşadığı ulaşım zorlukları, yürüme mesafeleri, derslerin bitiş saatlerinde yaşanan gecikmeler gibi etkenler yemek yapma ve yemek yeme konusunda zaman problemleri oluşturmaktadır. Bu problemler ise dersler dışında diğer sosyal aktivitelere vakit ayıramamayı ve yetersiz beslenmeyi beraberinde getirmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda da üniversite çağındaki bireylerin sosyal etkileşimler ve ulaşım nedenleriyle beslenme davranışlarında değişimler yaşadığı ve akran gruplarıyla dışarıda yemek yeme gibi sosyal aktivitelerin sağlıksız besin tercihlerini artırdığı ifade edilmiştir (Yılmaz ve Özkan, 2007; Kahraman, 2018; Çakaroğlu vd., 2020). Bu sonuçlar, mevcut araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Bu bağlamda, kampüs yaşamının öğrencilerin beslenme alışkanlıklarını çok yönlü olarak etkilediği, çevresel, ekonomik ve sosyal faktörlerin bir bütün olarak öğrencilerin beslenme kalitesinde belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Araştırmanın bulguları, üniversite

yönetimlerinin kampüs içi beslenme olanaklarını geliştirmesi, sağlıklı besin alternatiflerini erişilebilir kılması ve öğrencilerin ekonomik durumunu gözeterek uygun fiyatlı seçenekler sunmasının gerekliliğini desteklemektedir. Bu tür düzenlemelerin öğrencilerin akademik performanslarına dolaylı olarak olumlu katkılar sağlayacağı ve sağlıklı yaşam alışkanlıklarının yerleşmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arlı, E. (2013). Barınma yerinin üniversite öğrencilerinin kişisel ve sosyal gelişim ve akademik başarı üzerindeki etkilerinin odak grup görüşmesi ile incelenmesi. Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, (2), 173-178. https://dergipark.org.tr/en/pub/higheredusci/issue/61507/918470 (Erişim Tarihi: 18.11.2024)

Arslan, S.A., Daşkapan, A. ve Çakır, B. (2016). Üniversite öğrencilerinin beslenme ve fiziksel aktivite alışkanlıklarının belirlenmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin, 15 (3), 171-180. DOI: 10.5455/pmb.1-1436432564 (Erişim Tarihi: 19.12.2024)

Creswell, J.W. Research design, qualitative, quantitative, and mixed methods approaches/ California, 2009.

Çakaroğlu, D., Ömür, E.H. ve Arslan, C. (2020). Üniversite öğrencilerinin yeme tutumu, yeme farkındalığı ve sosyal görünüş kaygısının değerlendirilmesi. Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 14 (1), 1-12. https://dergipark.org.tr/tr/pub/bsd/issue/53161/681266 (Erişim Tarihi: 12.11.2024)

Çecen, A.R. (2008). Üniversite öğrencilerinde yaşam doyumunu yordamada bireysel bütünlük (tutarlılık) duygusu, aile bütünlük duygusu ve benlik saygısı. Journal of Theory & Practice in Education (JTPE)/Eğitimde Kuram ve Uygulama, *4* (1), 19-30. https://openurl.ebsco.com/EPDB%3Agcd%3A3%3A25510163/detailv2?sid=ebsco%3Aplink%3Ascholar&id=ebsco%3Agcd%3A32815018&crl=c&link_origin=scholar.google.com (Erişim Tarihi: 20.12.2024)

Çobanoğlu, G. ve Köse, M. F. (2024). Üniversite öğrencilerinin akademik başarılarının barınma ortamı ve diğer değişkenler açısından incelenmesi. Üniversite Araştırmaları Dergisi, 7 (3), 212-223. https://dergipark.org.tr/en/pub/uad/article/1500037 (Erişim Tarihi: 20.12.2024)

Güleç, M., Yabancı, N., Göçgeldi, E. ve Bakır, B. (2008), Ankara'da iki kız öğrenci yurdunda kalan öğrencilerin beslenme alışkanlıkları. Gülhane Tıp Dergisi, 50 (2), 102- 109. https://gulhanemedj.org/archives/2008-050-002 (Erişim Tarihi: 14.12.2024)

Işkın, M. ve Sarıışık, M. (2017), Üniversite öğrencilerinin öğün atlama nedenlerinin belirlenmesi: sakarya üniversitesi örneği. Journal of Recreation and Tourism Research, 4, (1), 430-440. https://www.jrtr.org/index.php/jrtr/article/view/261 (Erişim Tarihi: 23.12.2024)

Kahraman, Ç. *Üniversite Öğrencilerinde Beslenme Alışkanlıkları ve Obezite Riski: Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ, 2018.

Kartal, M., Bucak, F.K. ve Balcı, E. (2017). Üniversite öğrencilerinin beslenme kültürleri. Sağlık Akademisyenleri Dergisi, 4 (4), 332-338. https://dergipark.org.tr/tr/pub/sagakaderg/issue/46723/585999 (Erişim Tarihi: 16.11.2024)

Küçük, U. (2019). Paramedik öğrencilerinin beslenme durumları ve etkileyen faktörler. Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi, 3 (1), 1-10. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/638593 (Erişim Tarihi: 16.11.2024)

Mazıcıoğlu, M.M. ve Öztürk, A. (2003). Üniversite 3. ve 4.sınıf öğrencilerinde beslenme alışkanlıkları ve bunu etkileyen faktörler. Erciyes Tıp Dergisi, 25 (4), 172-178. https://jcpres.com/storage/upload/pdfs/EMJ_25_4_172_178.pdf (Erişim Tarihi: 16.11.2024)

Miles, M.B. and Huberman, A.M. Qualitative data analysis: an expanded sourcebook./ *Thousand Oaks,* 1994.

Özyazıcıoğlu, N., Gökdere Çınar, H., Buran, G. ve Ayverdi, D. (2009). Uludağ üniversitesi sağlık yüksekokulu öğrencilerinin beslenme alışkanlıkları. Atatürk Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 12 (2), 34-40. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/29459 (Erişim Tarihi: 15.11.2024)

Tuğay, E., *Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Kalitesi Beden Algısı ve Beslenme Durumunun Saptanması*, Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2019.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri /Ankara, 2013.

Yıldırım, İ., Demirtaş Zorbaz, S., Ulaş, Ö., Kızıldağ, S. ve Dinçel, E.F. (2017). Akademik başarısı düşük ve yüksek olan üniversite öğrencilerinin nitelikleri. Kastamonu Eğitim Dergisi, 25 (6), 2190-2214. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/31577 (Erişim tarihi: 15.11.2024)

Yılmaz, E. ve Özkan, S. (2007). Üniversite öğrencilerinin beslenme alışkanlıklarının incelenmesi. Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2 (6), 87-104.

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ EĞİTİMİNİN 4. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ROLLERİ TUTUMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ[96]

Prof. Dr. Canan KOÇ
Yozgat Bozok Üniversitesi
canan.koc@yobu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-7205-1614

Aleyna DURASI
Yozgat Bozok Üniversitesi
durasialeyna6734@gmail.com- 0009-0006-7262-2505

Rümeysa ÇETİNKAYA
Yozgat Bozok Üniversitesi
rmysctnkl@gmail.com- 0009-0008-0284-1571

Şerife SARIKAVAK
Yozgat Bozok Üniversitesi
serifesrkvk@gmail.com- 0009-0006-5688-5727

Dilan CANTEKİN
Yozgat Bozok Üniversitesi
dilancantekin23@gmail.com- 0009-0002-0781-0578

ÖZET

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığı; eğitimden çalışma yaşamına, sağlıktan karar mekanizmalarına katılıma kadar yaşamın pek çok alanında etkili olmakta ve toplumun kalkınması önünde önemli bir engel oluşturmaktadır. Ayrıca kadına yönelik şiddetin artmasında da toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin rolü bulunmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeklerin, aile, eğitim, siyaset, çalışma gibi tüm toplumsal alanlarda, eşitsizlikler, kısıtlamalar

[96] Bu araştırma, 2023 Birinci Dönem, TÜBİTAK–2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Desteği Programı kapsamında desteklenmiştir.

olmaksızın, eşit erişim ve katılım sağlamalarını ifade etmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi ve bu konuda duyarlılık kazandırılması önem taşımaktadır.

Bu çalışmada toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desene göre tasarlanmıştır. Araştırma Yozgat Merkezde bulunan bir ilkokulda iki 4. sınıfta gerçekleştirilmiştir. Deney grubunda 14, kontrol grubunda 16 öğrenci bulunmaktadır. Deney grubunda öğrencilere Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Programı uygulanmıştır. Program altı hafta sürmüştür. Araştırma verileri Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu (ÇKTCTF) ve "Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?-Meslekler ve Roller" konulu resim çalışması ile toplanmıştır. Nicel verilerin analizinde frekans ve yüzde kullanılmıştır. Resimlerin analizinde ise içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Resimler cinsiyet, meslekler ve roller açısından analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular, deney grubunda "Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu"na (ÇKTCTF) verilen yanıtlara göre, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarında değişme olduğunu göstermektedir. Cinsiyet rollerine ilişkin olumlu değişme öğrencilerin yaptıkları resimlere de yansımaktadır. Sonuç olarak toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları değiştirmek için "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" eğitiminin etkili olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal cinsiyet rolleri, eşitlik, tutum, 4. sınıf öğrencileri

1. GİRİŞ

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği diğer eşitsizlikler gibi toplumların kalkınması önünde önemli bir engeldir. Toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve ayrımcılığı; eğitimden çalışma yaşamına, sağlıktan karar mekanizmalarına katılıma kadar yaşamın her alanında ciddi boyutlardadır. Bu eşitsizlik, yalnızca kadınları ve kız çocuklarını etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda ülkenin demokratikleşmesini ve kalkınmasını olumsuz etkilemektedir (Özaydınlık, 2014). Ayrıca kadına yönelik şiddet gibi toplumda yaşanan bazı önemli sorunların artmasında rolü olduğu düşünülmektedir.

İnsan hayatında bireysel ve toplumsal yaşamın temel belirleyici özelliklerini ve dayanaklarını oluşturan kategorilerden biri de cinsiyettir. "Kadın veya erkek olma" olarak ifade edilen bu

olgunun çok sayıda tanımı yapılmış olsa da Dökmen (2004) cinsiyeti, "bireyin biyolojisine göre belirlenen demografik bir kategori" olarak tanımlamaktadır (Akt. Çiçek ve Çopur, 2018). 'Biyolojik Cinsiyet' kavramı, kadınlar ile erkekler arasındaki biyolojik farklılıklara dayanan sınıflandırmalardır. 'Toplumsal Cinsiyet' ise kültürel ve sosyal olarak belirlenen cinsiyet rollerine karşılık gelir (Gedik, 2021). Toplumsal cinsiyetin, cinsiyetten farkı; cinsiyet, biyolojik olarak belirlenirken, evrenselken ve değişmezken, toplumsal cinsiyet, sosyal olarak belirlenir, kültürden kültüre ve toplumdan topluma değişebilir (Gözütok, Toraman ve Acar-Erdol, 2017). Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında kadına ve erkeğe yüklenen rolleri; geleneksel ve eşitlikçi roller/tutumlar olarak görmek mümkündür. Geleneksel bakış açısına göre kadınlara, ev işlerini çekip çevirme, çocuklarla ilgilenme, çalışma hayatında aktif olmama gibi sorumluluklar ve roller yüklenirken; erkeklere eğitsel olarak başarılı olma, ailenin geçiminden sorumlu olma, evin reisi olma gibi sorumluluklar ve görevler yüklenmektedir (Hoffman ve Kloska, 1995, Akt. Esen, Öztürk ve Siyez, 2018). Cinsiyete dayalı iş bölümü, kadınlarla erkekleri farklılaştırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal kaynaklara erişimlerini de etkiler ve eşitsiz kılar (Özaydınlık, 2014). Bu eşitsizlik ve cinsiyete dayalı ayrımcılık, toplumun pek çok alanında sorunlar yaşanmasına neden olmakta, bireylerin güven içinde yaşamalarını ve eşit şekilde potansiyellerini geliştirerek yaratıcı ve üretken olmalarını engellemektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliği ise, kadın ve erkeklerin, aile, eğitim, siyaset, çalışma gibi tüm toplumsal kurumlarda toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpyargılarıyla ilişkilendirilmiş kısıtlamalar olmaksızın, yaşamın her alanına eşit bir şekilde erişmeleri ve eşit muamele görmeleri anlamına gelmektedir (Klein, Kramarae ve Richardson, 2007, Akt. Acar-Erdol ve Gözütok, 2019). Toplumsal cinsiyet eşitliği, tüm bireylerin hak ve özgürlüklerde, fırsatları kullanmada, kaynaklara ve hizmetlere erişimde ve yeteneklerini geliştirmede cinsiyete dayalı ayrımcılığa uğramadan yaşamını sürdürmesidir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve toplumda kadının statüsünün yükseltilmesi için bireylerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, topluma bu konuda duyarlılık kazandırılması büyük önem taşımaktadır (Yılmaz vd, 2009, Akt. Çiçek ve Çopur, 2018). Toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının kısıtlayıcı, bireyin gelişimini engelleyici etkileri sorgulanmaya başlandığı zaman ayrımcılık ve eşitsizlik fark edilir ve ancak o zaman davranışlarda eşitliğe doğru bir yönelim başlar (MEB, 2016). Okulların toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve sürdürülmesine yönelik, okulda toplumsal cinsiyete duyarlı bir ortamın sağlanması ve öğrencilere toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bilgi, tutum ve değer

kazandırılması olmak üzere iki temel amacı bulunmaktadır (Acar-Erdol ve Gözütok, 2019). Bu amaçlardan hareketle okul öncesi ve ilkokuldan itibaren çocuklara toplumsal cinsiyet eğitiminin verilmesinin yararlı olacağı söylenebilir.

4. sınıf öğrencilerine toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi uygulanarak öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri tutumlarına etkisi inceleneceği bu araştırmanın toplumsal cinsiyet eğitimi alan yazınına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu projede toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Proje kapsamında aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmaktadır:

1. Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin 4. Sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları üzerindeki etkisi nasıldır?
2. 4. sınıf öğrencilerinin resimlerine yansıyan toplumsal cinsiyet rolleri algıları nasıldır?

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları üzerindeki etkisinin incelendiği bu araştırma "ön test-son test kontrol gruplu model"e göre tasarlanmıştır. Araştırma yarı deneysel bir araştırmadır. Gerçek deneysel desenlerde olduğu gibi deney ve kontrol gruplarının önceden belirlenen bir denek havuzundan seçkisiz atama ile oluşturulmadığı, seçkisiz atamayı içermeyen modeller yarı deneysel olarak kabul edilmektedir. Seçkisiz atamanın mümkün olmadığı durumlarda mevcut gruplar arasından deney ve kontrol grupları seçilebilir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2008). Bu araştırma deseninin seçilmesinin nedeni, toplumsal cinsiyet eğitimi bağımsız değişkeninin, toplumsal cinsiyet rolleri tutumları bağımlı değişkeni üzerindeki etkisinin incelenmesidir.

Tablo 1. Araştırmada kullanılan deney deseni

Gruplar	Ön Ölçümler	İşlemler	Son Ölçümler

Kontrol	Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu "Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller" konulu resim çalışması	Cinsiyet eşitliği eğitimi etkinlikleri uygulanmayacak	Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu "Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller" konulu resim çalışması
Deney	Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu "Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller" konulu resim çalışması	Cinsiyet eşitliği eğitimi etkinlikleri Tartışma, Otobiyografiler, İşbirlikli Öğrenme, Rol oynama, İstasyon vb	Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu "Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller" konulu resim çalışması

Araştırmada ayrıca nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi tekniği kullanılmaktadır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin analizini kapsar ve nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan önemli bilgi kaynaklarıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmada doküman olarak öğrencilerin resimleri incelenmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma Yozgat il merkezinde yer alan Yavuz Selim İlkokulu'nda gerçekleştirilmiştir. Okul müdürü ve 4. Sınıf öğretmenleriyle görüşülerek, kura yöntemiyle bir deney ve bir kontrol grubu belirlenmiştir. Deney grubu 14 öğrenciden (6 kız öğrenci, 8 erkek öğrenci) kontrol grubu 16 (9 kız öğrenci, 7 erkek öğrenci) oluşmaktadır. Her iki sınıfta da Suriyeli öğrenciler bulunmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu (ÇKTCTF) ve "Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller" konulu resim çalışması ile toplanmıştır.

Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu (ÇKTCTF)

Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu (ÇKTCTF) Yolcu (2021) tarafından oluşturulmuştur. Formda, yetişkinler tarafından erkeksi, kadınsı ve nötr olarak ifade edilen aktivite ve meslekler için çocuklara "Bunları kim yapabilir?" ya da "Bu kim olabilir?" şeklinde sorular yöneltilmiştir. Çocuklara üç yanıt seçeneği sunulmuştur: "kadın", "hem kadın hem erkek", "erkek". Bu formda "hem kadın hem erkek" yanıtına ilişkin yüzdenin yüksek olduğu öğrencilerin tutumu, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik olumlu tutum olarak

değerlendirilmektedir. Formda, doktor, hemşire, öğretmen, balet gibi meslekler ile arabayı tamir etmek, balık tutmak, yemek yapmak, masayı kurmak ve bisiklet sürmek gibi etkinlikler yer almaktadır. Çocukların bu meslekleri ya da etkinlikleri kimin yapabileceğine ilişkin soruyu yanıtlamaları istenmektedir. Cevaplara ilişkin yüzdelerin hesaplanmasıyla öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumları belirlenmektedir.

"Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller" Konulu Resim Çalışması

Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminden önce ve sonra deney ve kontrol gruplarındaki öğrencilere "Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller" konulu resim çalışması yaptırılacaktır. Her öğrenciye 30x23 ölçülerinde resim kâğıdı ve pastel boya seti verilecektir. Konu açıklanacak ve resimler bir ders saatinde (40 dakika) tamamlanacaktır.

Çocukların resimle aktarımları, onları bireysel olarak incelememize katkı sağlayabilir. Resim, çocukların kelimelerle ifade etmeye çalıştıkları bildirimlerden daha güçlü bir anlatım, ifade ve yansıtma aracıdır. Resim yapmak, çocuğun özgün ve yalın bir şekilde dile getirdiği duygusal ve düşünsel yaşamın en doğal imgelerinin bir görüntüsüdür (Yaşar ve Aral, 2009).

Verilerin Analizi

Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Formu ile elde edilen verilerin analizinde frekans ve yüzdeler kullanılmıştır.

Araştırmada mesleklere ve işlere ilişkin öğrencilerden elde edilen resimler önce konuya uygun olup olmadığı, mesleklerin ve cinsiyetlerin belirgin olup olmadığı değerlendirilmiş ve 15 resim analiz için seçilmiştir. Resimlerde mesleklerin hangi cinsiyette yansıtıldığı belirlenmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitiminin Uygulanması

Uygulama etkinliklerinde öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri kalıp yargılarına ilişkin farkındalık geliştirici çalışmalara yer verilmiştir. Etkinlikler haftada 2 saat, 6 hafta sürmüştür.

Etkinlik Örneği:

Öğrencilerden "kuaför, inşaat mühendisi, hostes, itfaiyeci, hemşire, pilot" resimleri yapmaları istenmiştir, resimlerini bitirdikten sonra resimler tahtaya asılmıştır.

Aşağıdaki sorular tartışılmıştır:

Erkekler ve kızların arasındaki farklılıklar neler?

Sadece kızların yapabildikleri erkeklerin yapamadıkları işler neler? Neden?

Sadece erkeklerin yapabildikleri kızların yapamadıkları işler neler? Neden?

Kızların ve erkeklerin hoşlandıkları hobiler neler? gibi sorular tartışılarak konuya dikkatleri çekilmiştir.

Etkinlik Örneği:

İşbirlikli Öğrenme tekniklerinden "Birlikte Öğrenme" kullanılmıştır. Çeşitli mesleklerde başarılı olmuş kadın ve erkeklerin otobiyografileri üzerinde grupça tartışılması sağlanmıştır.

Marie Curie

Gerçek adı Maria Salomea Skłodowska. 1867 yılında Polonya'da doğmuş olan Madam Curie, üniversite okuyabilmek için yurtdışına çıkmak zorundaydı. Bunun için çok çabalayarak Paris'te önce fizik sonra ise matematik diploması aldı. 1894 yılında evlendiği eşi Pierre Curie çalışmalarında kendisine destek verdi. Radyoaktivite konusundaki çalışmalarında büyük başarılar elde eden Curie'ye iki Nobel ödülü verildi. İlk Nobel ödülü için sadece eşi Pierre aday gösterildi. Ancak Pierre Marie'ye ödül verilmezse ödülü kabul etmeyeceğini söyledi. Böylece kurul her ikisine birden Nobel ödülü verilmesini onaylamış, ancak ödül konuşmasını eşi Pierre'in yapmasını istedi. Madam Curie eşi öldükten sonra onun yerine dersler vermeye başladığı Sorbonne üniversitesindeki ilk kadın profesör oldu. I. Dünya Savaşı sırasında bulmuş olduğu röntgen cihazlarıyla yaralı askerlerin tedavilerine katkı sağladı. Dünya tarihinde hem kimya hem de fizik alanlarında büyük başarılar göstermiş bir bilim insanıdır.

1. Marie Curie'nin Nobel ödülü için öncelikle aday gösterilmemesinin sebebi ne olabilir? Açıklayınız.
2. Sizce Pierre Curie Nobel ödülünü reddeceğini söyleyerek ne yapmaya çalışmıştır? Onun yerinde siz olsaydınız nasıl davranırdınız?
3. Kadınların bilim alanında karşılaştıkları ayrımcılığı nasıl engelleyebiliriz?

Etkinlik Örneği:

(Kadın pilot, erkek aşçı, erkek hemşire, kadın astronot vb.) görseller kullanılarak hazırlanan mini kitapçıklar dağıtılmıştır. Erkekler ne yapar? Kadınlar ne yapar? Soruları tartışılmıştır.

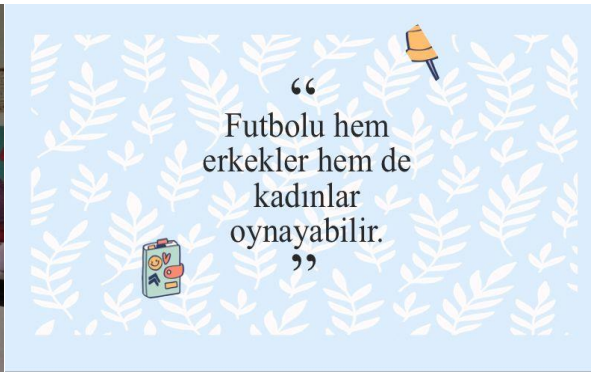
Görsel 1. Kadınlar ne yapar? Erkekler ne yapar?- Meslekler ve Roller Afişi

Etkinlik Örneği: Öğrencilere toplumsal cinsiyet rolleri ile ilgili doğru ve yanlış ifadeler verilmiş, doğru yanlış kartları ile görüşlerini bildirmişlerdir. Her ifadeden sonra nedenleri tartışılmıştır.

Görsel 2. Doğru Yanlış Kartları

3.Bulgular

Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin 4. Sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları üzerindeki etkisi nasıldır?

Tablo 2. Deney Grubunun Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Ön Ölçüm Son Ölçüm Frekanslar

Meslekler	**Kadın**		**Erkek**		**Hem Kadın Hem Erkek**	
	ÖT	**ST**	**ÖT**	**ST**	**ÖT**	**ST**
Doktor	2	1	1	1	11	12
Hemşire	9	5	0	1	5	8
Öğretmen	1	0	2	0	11	14
Sekreter	3	4	1	2	10	8
Balet	8	3	3	2	3	9
Çim biçmek	2	0	10	3	2	11
Bulaşık yıkamak	11	5	0	0	3	9
Zor bir puzzle yapmak	1	0	1	2	12	12
Gezerken kendi valizini taşımak	0	1	4	2	10	11
Restoranda aşçılık yapmak	1	1	5	3	8	10
Yemek için masayı kurmak	7	0	0	3	7	11
Yemek yapmak	6	3	2	1	6	10
Lavaboyu tamir etmek	0	1	12	6	2	7
Kamyon sürmek	3	2	8	5	3	7
Arabayı tamir etmek	0	2	12	6	2	6
Dikiş makinesini kullanmak	10	6	0	0	4	8
Şapka yapmak	4	0	1	3	9	11
Çöp toplamak	0	1	9	4	5	9
Araba yarışına katılmak	1	0	13	5	0	9
Kek yapmak	9	7	0	0	5	7
Bisiklet sürmek	0	0	4	1	10	13
Plaja gitmeyi sevmek	1	1	2	1	11	12
Balık tutmak	0	0	10	4	4	10
Futbol oynamak	1	0	10	5	3	9
Uçak kullanmak	0	1	9	3	5	10
Çocuklara bakmak	10	5	0	1	4	8
İnsanlara sık sık sarılmak	2	3	0	0	12	11
Dışarıda bir şeyler yapmaktan hoşlanma	3	1	3	1	8	12
Sinemayı gitmeyi sevmek	3	0	1	2	10	12
Hakemlik yapmak	3	1	7	2	4	11
İskambil oynamak	0	1	7	4	7	9
Oyuncu olmak	1	0	5	4	8	10

Evi temizlemek	13	4	0	0	1	10

Tablo 2. incelendiğinde deney grubunun toplumsal cinsiyet tutumlarına ilişkin son ölçüm frekanslarının ön ölçüm frekanslarına göre artış gösterdiği görülmektedir. Zor bir puzzle yapmak maddesi hem kadın hem erkek seçeneğinde aynı kalırken, Sekreterlik mesleği ve İnsanlara sık sık sarılmak davranışında, hem kadın hem erkek seçeneğinde düşüş olduğu belirlenmiştir. Diğer maddelere ilişkin frekanslar uygulama sonunda hem kadın hem erkek seçeneğinde artış göstermiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet tutumlarını olumlu yönde etkilemiştir.

Tablo 3. Deney Grubunun Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Ön Ölçüm Son Ölçüm Yüzdeler

Meslekler	**Kadın**		**Erkek**		**Hem Kadın Hem Erkek**	
	ÖT	**ST**	**ÖT**	**ST**	**ÖT**	**ST**
Doktor	14,29	7,14	7,14	7,14	78,57	85,71
Hemşire	64,29	35,71	0	7,14	35,71	57,14
Öğretmen	7,14	0	14,29	0	78,57	100
Sekreter	21,43	28,57	7,14	14,29	71,43	57,14
Balet	57,14	21,43	21,43	14,29	21,43	64,29
Çim biçmek	14,29	0	71,43	21,43	14,29	78,57
Bulaşık yıkamak	78,57	35,71	0	0	21,43	64,29
Zor bir puzzle yapmak	7,14	0	7,14	14,29	85,71	85,71
Gezerken kendi valizini taşımak	0	7,14	28,57	14,29	71,43	78,57
Restoranda aşçılık yapmak	7,14	7,14	35,71	21,43	57,14	71,43
Yemek için masayı kurmak	50	0	0	21,43	50	78,57
Yemek yapmak	42,86	21,43	14,29	7,14	42,86	71,43
Lavaboyu tamir etmek	0	7,14	85,71	42,86	14,29	50
Kamyon sürmek	21,43	14,29	57,14	35,71	21,43	50
Arabayı tamir etmek	0	14,29	85,71	42,86	14,29	42,86
Dikiş makinesini kullanmak	71,43	42,86	0	0	28,57	57,14
Şapka yapmak	28,57	0	7,14	21,43	64,29	78,57
Çöp toplamak	0	7,14	64,29	28,57	35,71	64,29
Araba yarışına katılmak	7,14	0	92,86	35,71	0	64,29
Kek yapmak	64,29	50	0	0	35,71	50
Bisiklet sürmek	0	0	28,57	7,14	71,43	92,86
Plaja gitmeyi sevmek	7,14	7,14	14,29	7,14	78,57	85,71
Balık tutmak	0	0	71,43	28,57	28,57	71,43
Futbol oynamak	7,14	0	71,43	35,71	21,43	64,29
Uçak kullanmak	0	7,14	64,29	21,43	36,71	71,43
Çocuklara bakmak	71,43	35,71	0	7,14	28,57	57,14
İnsanlara sık sık sarılmak	14,29	21,43	0	0	85,71	78,57
Dışarıda bir şeyler yapmaktan hoşlanma	21,43	7,14	21,43	7,14	57,14	85,71

Sinemayı gitmeyi sevmek	21,43	0	7,14	14,29	71,43	85,71
Hakemlik yapmak	21,43	7,14	50	14,29	28,57	78,57
İskambil oynamak	0	7,14	50	28,57	50	64,29
Oyuncu olmak	7,14	0	35,71	28,57	57,14	71,43
Evi temizlemek	92,86	28,57	0	0	7,14	71,43

Tablo 4. Kontrol Grubunun Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Ön Ölçüm Son Ölçüm Frekanslar

Meslekler	**Kadın**		**Erkek**		**Hem Kadın Hem Erkek**	
	ÖT	**ST**	**ÖT**	**ST**	**ÖT**	**ST**
Doktor	0	0	0	3	16	13
Hemşire	10	9	2	1	4	6
Öğretmen	1	1	0	0	15	15
Sekreter	4	0	1	5	11	11
Balet	14	10	1	3	1	3
Çim biçmek	2	1	9	9	5	6
Bulaşık yıkamak	8	6	0	0	8	10
Zor bir puzzle yapmak	0	0	4	3	12	13
Gezerken kendi valizini taşımak	0	0	4	3	12	13
Restoranda aşçılık yapmak	4	2	4	4	8	10
Yemek için masayı kurmak	8	4	0	2	8	10
Yemek yapmak	9	6	1	0	6	10
Lavaboyu tamir etmek	1	0	15	12	0	4
Kamyon sürmek	0	0	14	12	2	4
Arabayı tamir etmek	1	1	15	12	0	3
Dikiş makinesini kullanmak	10	11	2	1	4	3
Şapka yapmak	6	7	2	1	8	8
Çöp toplamak	0	1	9	6	7	9
Araba yarışına katılmak	0	0	13	10	3	6
Kek yapmak	12	10	1	0	3	6
Bisiklet sürmek	0	1	0	1	16	14
Plaja gitmeyi sevmek	0	1	1	2	15	13
Balık tutmak	1	2	11	6	4	8
Futbol oynamak	0	0	12	9	4	7
Uçak kullanmak	0	1	7	6	9	9

Çocuklara bakmak	5	5	1	1	10	10
İnsanlara sık sık sarılmak	2	2	1	0	13	14
Dışarıda bir şeyler yapmaktan hoşlanma	2	2	1	1	13	13
Sinemaya gitmeyi sevmek	0	0	0	2	16	14
Hakemlik yapmak	1	1	8	11	7	4
İskambil oynamak	0	0	8	5	8	11
Oyuncu olmak	0	0	4	3	12	13
Evi temizlemek	11	6	0	1	5	9

Tablo 4'e göre kontrol grubunun toplumsal cinsiyet tutumlarına ilişkin son ölçüm frekanslarında ön ölçüm frekanslarına göre düşük düzeyde artış olmuştur. Öğretmen, sekreter mesleklerinde ve şapka yapmak, uçak kullanmak, çocuklara bakmak, dışarda bir şeyler yapmaktan hoşlanma maddelerinin hem kadın hem erkek seçeneğinde frekanslarda herhangi bir değişme olmazken, doktorluk mesleğinde ve dikiş makinesini kullanmak, bisiklet sürmek, plaja gitmeyi sevmek, sinemaya gitmeyi sevmek, hakemlik yapmak maddelerinde düşüş olduğu görülmektedir. Diğer maddelerde ise düşük düzeyde artışlar olmuştur.

Tablo 5. Kontrol Grubunun Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Ön Ölçüm Son Ölçüm Yüzdeleri

Meslekler	**Kadın**		**Erkek**		**Hem Kadın Hem Erkek**	
	ÖT	**ST**	**ÖT**	**ST**	**ÖT**	**ST**
Doktor	0	0	0	8.75	100	81,25
Hemşire	62,5	56,25	12,5	6,25	25	37,5
Öğretmen	6,25	6,25	0	0	93,75	93,75
Sekreter	25	0	6,25	0	68,75	68,75
Balet	87,5	62,5	6,25	18,75	6,25	18,75
Çim biçmek	12,5	6,25	56,25	56,25	31,25	37,5
Bulaşık yıkamak	50	37,5	0	0	50	62,5
Zor bir puzzle yapmak	0	0	25	18,75	75	81,25
Gezerken kendi valizini taşımak	0	0	25	18,75	75	81,25
Restoranda aşçılık yapmak	25	12,5	25	25	50	62,5
Yemek için masayı kurmak	50	25	0	12,5	50	62,5
Yemek yapmak	56,25	37,5	6,25	0	37,5	62,5
Lavaboyu tamir etmek	6,25	0	93,75	75	0	25
Kamyon sürmek	0	0	87,5	75	12,5	25
Arabayı tamir etmek	6,35	6,25	93,75	75	0	18,75
Dikiş makinesini kullanmak	62,5	68,75	12,5	6,25	25	18,75
Şapka yapmak	37,5	43,75	12,5	6,25	50	50
Çöp toplamak	0	6,25	56,25	37,5	43,75	56,25
Araba yarışına katılmak	0	0	81,25	62,5	18,75	37,5
Kek yapmak	75	62,5	6,25	0	18,75	37,5
Bisiklet sürmek	0	6,25	0	6,25	100	87,5
Plaja gitmeyi sevmek	0	6,25	6,25	12,5	93,75	81,25
Balık tutmak	6,25	12,5	68,75	37,5	25	50
Futbol oynamak	0	0	75	56,25	25	43,75

Uçak kullanmak	0	6,25	43,75	37,5	56,25	56,25
Çocuklara bakmak	31,25	31,25	6,25	6,25	62,5	62,5
İnsanlara sık sık sarılmak	12,5	12,5	6,25	0	81,25	87,5
Dışarıda bir şeyler yapmaktan hoşlanma	12,5	12,5	6,25	6,25	81,25	81,25
Sinemayı gitmeyi sevmek	0	0	0	12,5	100	87,5
Hakemlik yapmak	6,25	6,25	50	68,75	43,75	25
İskambil oynamak	0	0	50	31,25	50	68,75
Oyuncu olmak	0	0	25	18,75	75	81,25
Evi temizlemek	68,75	37,5	0	6,25	31,25	56,25

Tablo 6. Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları Deney Kontrol Grubu Sontest Yüzdeleri

Meslekler	**Kadın**		**Erkek**		**Hem Kadın Hem Erkek**	
	Deney	**Kontrol**	**Deney**	**Kontrol**	**Deney**	**Kontrol**
Doktor	7,14	0	7,14	18.75	85,71	81,25
Hemşire	35,71	56,25	7,14	6,25	57,14	37,5
Öğretmen	0	6,25	0	0	100	93,75
Sekreter	28,57	0	14,29	0	57,14	68,75
Balet	21,43	62,5	14,29	18,75	64,29	18,75
Çim biçmek	0	6,25	21,43	56,25	78,57	37,5
Bulaşık yıkamak	35,71	37,5	0	0	64,29	62,5
Zor bir puzzle yapmak	0	0	14,29	18,75	85,71	81,25
Gezerken kendi valizini taşımak	7,14	0	14,29	18,75	78,57	81,25
Restoranda aşçılık yapmak	7,14	12,5	21,43	25	71,43	62,5
Yemek için masayı kurmak	0	25	21,43	12,5	78,57	62,5
Yemek yapmak	21,43	37,5	7,14	0	71,43	62,5
Lavaboyu tamir etmek	7,14	0	42,86	75	50	25
Kamyon sürmek	14,29	0	35,71	75	50	25
Arabayı tamir etmek	14,29	6,25	42,86	75	42,86	18,75
Dikiş makinesini kullanmak	42,86	68,75	0	6,25	57,14	18,75
Şapka yapmak	0	43,75	21,43	6,25	78,57	50
Çöp toplamak	7,14	6,25	28,57	37,5	64,29	56,25
Araba yarışına katılmak	0	0	35,71	62,5	64,29	37,5
Kek yapmak	50	62,5	0	0	50	37,5
Bisiklet sürmek	0	6,25	7,14	6,25	92,86	87,5
Plaja gitmeyi sevmek	7,14	6,25	7,14	12,5	85,71	81,25
Balık tutmak	0	12,5	28,57	37,5	71,43	50

Futbol oynamak	0	0	35,71	56,25	64,29	43,75
Uçak kullanmak	7,14	6,25	21,43	37,5	71,43	56,25
Çocuklara bakmak	35,71	31,25	7,14	6,25	57,14	62,5
İnsanlara sık sık sarılmak	21,43	12,5	0	0	78,57	87,5
Dışarıda bir şeyler yapmaktan hoşlanma	7,14	12,5	7,14	6,25	85,71	81,25
Sinemayı gitmeyi sevmek	0	0	14,29	12,5	85,71	87,5
Hakemlik yapmak	7,14	6,25	14,29	68,75	78,57	25
İskambil oynamak	7,14	0	28,57	31,25	64,29	68,75
Oyuncu olmak	0	0	28,57	18,75	71,43	81,25
Evi temizlemek	28,57	37,5	0	6,25	71,43	56,25

Tablo 6. incelendiğinde toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin uygulandığı deney grubunun son ölçüm yüzdelerinin kontrol grubunun son ölçüm yüzdelerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Kontrol grubundaki öğrencilerin sekreter mesleği için hem kadın hem erkek seçeneğini tercih etme yüzdeleri deney grubundaki öğrencilerden daha yüksektir. Gezerken kendi valizini taşımak, çocuklara bakmak, insanlara sık sık sarılmak, sinemaya gitmeyi sevmek, iskambil oynamak, oyuncu olmak maddelerinde kontrol grubunun hem kadın hem erkek seçeneğindeki yüzdeleri deney grubuna göre daha yüksektir. Doktor, hemşire, öğretmen ve balet mesleklerinde hem kadın hem erkek seçeneğinde deney grubunun yüzdeleri kontrol grubuna göre daha yüksektir. Çim biçmek, bulaşık yıkamak, zor bir puzzle yapmak, restoranda aşçılık yapmak, yemek için masayı kurmak, yemek yapmak, lavaboyu tamir etmek, kamyon sürmek, arabayı tamir etmek, dikiş makinesini kullanmak, şapka yapmak, çöp toplamak, araba yarışına katılmak, kek yapmak, bisiklet sürmek, plaja gitmeyi sevmek, balık tutmak, futbol oynamak, uçak kullanmak, dışarıda bir şeyler yapmaktan hoşlanma, hakemlik yapmak, evi temizlemek işlerinde, deney grubunun hem kadın hem erkek seçeneğindeki yüzdeleri kontrol grubunun bu seçenekteki yüzdelerinden daha yüksektir. Tablo 6'ya göre cinsiyet eşitliği eğitiminin gerçekleştiği deney grubu, Çocuklar için Kalıplaşmış Toplumsal Cinsiyet Tutumları formunda yer alan 33 maddeden 26'sında hem kadın hem erkek seçeneğinde daha yüksek yüzdeye sahiptir.

4. sınıf öğrencilerinin resimlerine yansıyan toplumsal cinsiyet rolleri algıları nasıldır?

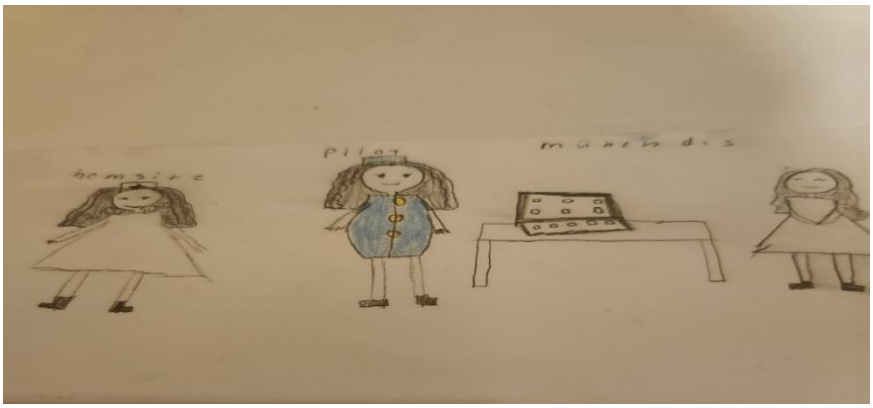
Öğrencilerden elde edilen toplam 15 resim içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Mesleklerle ilgili yapılan resim çalışmasında öğrencilerin yaptıkları resimlerde meslekleri hangi cinsiyette yansıttıkları incelenmiştir. Resimler incelendiğinde, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını olumlu yönde etkilediği ve bu etkinin resimlere de yansıdığı görülmektedir.

Görsel 3

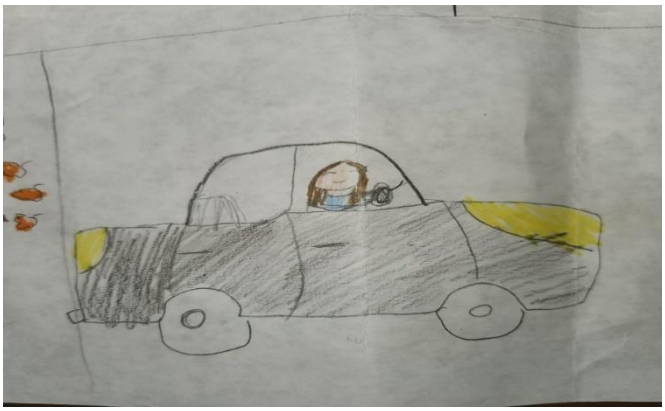
Görsel 3'te kuaför, hostes ve itfaiye eri meslekleri erkek cinsiyeti ile yansıtılmıştır. Otobüs şoförü ise kadın olarak resmedilmiştir. Bu resimler, öğrencinin toplumsal cinsiyet rollerine göre kadınların yapmaları gereken meslekleri erkek, erkeklerin yaptıkları mesleği kadın olarak yansıttıklarını göstermektedir.

Görsel 4.

Görsel 4'te hemşire, pilot ve mühendis meslekleri kadın olarak resmedilmiştir. Bu resme göre toplumsal cinsiyet rolleri bakımından erkeklerin yaptıkları işler olarak görülen mühendislik ve pilotluk meslekleri kadınların yaptıkları meslekler olarak yansıtılmıştır

Görsel 5

Görsel 6

Resim 5'te toplumsal cinsiyet rollerinin aksine sürücünün kadın olarak tercih edildiği görülmektedir. Resim 6'da ise futbol oynayan kadın çizilmiştir.

Görsel 7

Görsel 8

Resim 5'te temizlik yapma, yerleri süpürme işinin erkek tarafından yapıldığı görülmektedir. Resim 6'da ise hemşirelik, pilotluk ve mühendislik mesleklerinin kadın olarak resmedildiği görülmektedir.

SONUÇ TARTIŞMA VE ÖNERİLER

İnsan içine doğduğu çevre ile etkileşimleri sonucu pek çok şeyi öğrenmektedir. Başta ailenin ve sosyal çevrenin etkisiyle birey tarafından öğrenilenler istendik olduğu gibi bazı durumlarda istenmedik de olabilmektedir. Olumlu öğrenmeler bireyin gelişimine ve potansiyellerini ortaya çıkarmasına destek olurken toplumsal cinsiyet kalıp yargıları gibi öğrenmeler de birey ve toplum açısından gelişimi engelleyici nitelikte olabilmektedir. Toplumsal kalıp yargılarının ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin karşılıklı etkileşiminin oluşturduğu kısır döngü, toplumda yaşanan bazı sorunların önemli nedenleri arasında yer almaktadır.

Eğitim, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin dönüştürüldüğü en etkili toplumsal mekanizma olma işlevine sahiptir. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi ulaşmak için, eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini meşrulaştıran tutumların değiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Baydur vd., 2016). Okullar; öğretmen beklentileri, iletişim kalıpları, kullanılan materyaller ve eğitsel uygulamaların içerikleri ile cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargıları, gizli ya da açık bir şekilde bireylere iletmektedir (Esen, 2015). Okullar aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretildiği ortamlar olmakla birlikte, birçok konuda olduğu gibi, bu konuda da olumlu tutumların kazanılabileceği fırsatlara sahiptir (Yeşil ve Balcı Karaboğa, 2021). Bu nedenle okul öncesi eğitimden itibaren bütün eğitim kademelerinde çocuklara toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin verilmesinin, toplumda cinsiyete dayalı eşitsizliklerin giderilmesi, kadına yönelik şiddetin önlenmesi ve sağlıklı bir toplum ve sürdürülebilir bir kalkınma gerekli olduğu öngörülmektedir.

Bu araştırmada, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin ilkokul 4. sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmanın sonunda, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin 4. Sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri tutumları üzerindeki etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yolcu (2021) tarafından ilkokul dördüncü sınıf öğrencileriyle yapılan çalışmada öğrencilerin cinsiyet ve eşitlik ile ilgili kavramlara yönelik bilgi eksiklerinin azaldığı, öğrencilerin eşitlik ve eşitsizlik durumlarını daha belirgin örneklerle açıklayabildikleri, eşitliğe ilişkin olumlu tutumların arttığı ve toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik çeşitli öneriler sunabildikleri görülmüştür. Bu çalışmada da öğrencilerin tutumlarının olumlu yönde geliştiği, hem elde edilen nicel bulgularda hem de öğrencilerin resimlerinde saptanmıştır.

Öğretmen adaylarına yönelik geliştirilmiş olan Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitim Programının uygulanması sonucunda da benzer bulgulara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda; TCEEP uygulanan deney grubunun öntest ve sontest puanları arasında sontest lehine anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir. Kontrol grubunda yer alan öğretmen adaylarının öntest ve sontest puanları arasında anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür. Deney ve kontrol gruplarının sontest puanları arasında deney grubu lehine anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir (Acar Erdol ve Gözütok, 2017). Şanlı (2022) tarafından yapılan çalışmada da öğretmen adaylarına cinsiyet eşitliği eğitimi uygulanmış ve bu eğitimin etkili olduğu belirlenmiştir. Uygulama öncesi ve sonrasında elde edilen ön test ve son test puanları arasında anlamlı fark bulunmuştur. Bu araştırma bulguları cinsiyet eşitliği eğitiminin her düzeyde etkili olduğunu göstermektedir.

Öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık kazanmaları, olumlu tutum geliştirmeleri ve bunu öğrenme öğretme süreçlerine yansıtmaları önem taşımaktadır. Bu sayede öğretmenler toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kendi sınıflarında ve okullarda öğrencilere daha eşitlikçi bir bakış açısı ve farkındalık kazandırabilir. Öğretmenlere toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda mesleki gelişim programları uygulanmalıdır. Öğretmen adaylarının toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda mesleğe başlamadan önce farkındalık ve tutum kazanmaları için eğitim fakültelerinin programlarında, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği dersine yer verilmelidir.

Erken yaşlardan itibaren çocuklar cinsiyet eşitliği konusunda eğitilmelidir. Okullarda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini gidermeye yönelik çalışmalar eğitimin her kademesinde yapılmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği konusu okul öncesinden başlayarak öğretim programlarına eklenmelidir. Evlerde ve okullarda yapılacak eğitimler, çocukların toplumsal cinsiyet eşitliği hakkında daha sağlıklı bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olacaktır. Ayrıca verilen bu eğitimler, toplumsal kalkınma ve sürdürülmesine de katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Acar-Erdol, T., Gözütok, F. D. (2014). Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programının değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 2019; 18 (4): s.1497-1519.

Acar-Erdol, T., Gözütok, F. D. (2017). *Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim programının değerlendirilmesi.* 5th International Conference on Curriculum and Instruction, 26-28 October 2017, Muğla

Baydur, H., Uçan, G., Şeker, D., Özpınar, S., Gerçeklioğlu, G. & Horasan, G. D. (2016). Manisa kent merkezinde yaşayan yetişkinlerde toplumsal cinsiyet tutumunun değerlendirilmesi: yöntem ve temel bulgular. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 2(5), 126-133.

Büyüköztürk, (2017). *Soysal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Yayınları. https://doi.org/10.14527/9789756802748

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (17. Baskı). Ankara: Pegem Yayınları

Çiçek, B. ve Çopur, Z. (2018). Bireylerin kadınların çalışmasına ve toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, *International Journal of Eurasian Education and Culture, Issue*: 4, pp. (1-21).

Esen, E., Öztürk, B. ve Siyez, D. M. (2018).Toplumsal cinsiyet algısı ölçeği ergen formu'nun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Nesne*, 6(12), 144-173.

Gedik, E. (2021). Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet. (Edit. M. Sağlam, E. Çelik) Eğitim Sosyolojisi. Ankara: Vize Yayıncılık

Gözütok, F. D., Toraman, Ç., Acar-Erdol, T. (2017). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ölçeğinin (TCEÖ) geliştirilmesi. *İlköğretim Online*, 16(3), 1036-1048.

MEB. (2016). Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu. https://tical.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar /26/15/971621/dosyalar/2017_12/12163245.pdf Erişim:01.07.2022

Miles, M.B., Huberman, A.B. (1994). Qualitative data analysis (2nd Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Özaydınlık, K. (2014). Toplumsal cinsiyet temelinde Türkiye'de kadın ve eğitim. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 14, 33, 93-112.

Savaş, İ. (2014). *Çocuk resmi ve bilinçaltı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Şanlı, B. (2022). *Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimi dersine yönelik öğretim programı geliştirme çalışması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Yaşar, C. M. ve Aral, N. (2009). Sanat ürünü olarak çocuk resimleri. Çağdaş Eğitim Dergisi, 34(365), 23- 31.

Yeşil, A. ve Balcı Karaboğa, F. A. (2021). Ortaokul öğrencilerinde toplumsal cinsiyet eşitliği farkındalığı. Journal of Qualitative Research in Education, 28, 51-78. doi: 10.14689/enad.28.3

Yıldırım, A., Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (11. baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yolcu, E. (2021). *Toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığının geliştirilmesi: ilkokul dördüncü sınıflarla yapılan bir eylem araştırması*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

POPÜLER STRATEJİLER ÜZERİNDEN YEŞİL AKLAMA ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7996-2178

ÖZET

Tüketiciler arasında yaygınlaşan çevre odaklılık ve bunun sonucunda işletmelerden talep edilen çevresel duyarlılık, bu beklentileri karşılayamayan işletmeleri yeşil aklama faaliyetlerine yöneltmektedir. Çevresel sürdürülebilirlik hedeflerini engelleyerek uzun dönemde işletmelerin imaj ve itibar kaybına yol açan yeşil aklama uygulamaları, çağdaş pazarlamada oldukça yaygın şekilde karşımıza çıkmaktadır. Yeşil aklama, bir işletmenin çevreye duyarlı olmadığı hâlde kendini çok duyarlıymış gibi gösteren yanıltıcı stratejiler ile tüketicilerin çevre algısını manipüle eden uygulamaları ifade etmektedir. Tüketicileri yanıltan bu uygulamalarda birçok farklı strateji ve yöntem bir arada kullanılmaktadır. Havacılık devlerinden zincir içecek işletmelerine, lider e-ticaret ve moda markalarından bankalara kadar gündelik yaşama etki eden pek çok sektörde yeşil aklamanın izlerini görmek mümkündür. Farklı sektörlerden yeşil aklama örnekleri, bu durumun tüketicilerin çevresel beklentilerini istismar eden popüler stratejiler üzerinden küresel bir soruna dönüştüğünü ve çevresel sürdürülebilirliği tehdit ettiğini göstermektedir.

Literatür taramasına dayalı bu çalışmanın amacı, yeşil aklamanın popüler stratejilerini açığa çıkarmak ve bu stratejiler çerçevesinde farklı sektörlerden güncel yeşil aklama örneklerini tartışmaya açmaktır. Bu amaç doğrultusunda yeşil aklamanın yedi popüler stratejisine yer verilmekte ve bu stratejilerin, tüketicilerin algısını şekillendirip yeşil aklama yapmak için nasıl kullanıldığı çeşitli örnekler üzerinden incelenmektedir. Farklı sektörlerden literatüre girmiş yeşil aklama örnekleri, yedi popüler stratejiyi harmanlayan yeşil aklama uygulamalarının yaygınlığını ortaya koymakta ve markaların çevre dostu olma vaadiyle tüketicileri nasıl yanıltıp yeşil ile aldattığını gözler önüne sermektedir. Tüketicilerin, işletmelerin yeşil aklama uygulamalarına karşı tetikte olup çevresel iddiaların doğruluğunu sorgulayacak farkındalık geliştirmesi ve işletmelerin çevresel sürdürülebilirlik vaatlerini denetleyen mekanizmaların güçlendirilmesi çalışmanın odak noktası olarak ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Aklama, Yeşil Aklama Stratejileri, Çevresel Sürdürülebilirlik

1. GİRİŞ

Son yıllarda çevresel farkındalık ve ekolojik bilinç tüketiciler arasında yaygınlaştıkça işletmelerin ekolojik sürdürülebilirlik temasını öne çıkardığı gözlenmektedir. Ancak bu durum, bazen yalnızca söylem boyutunda kalmaktadır. İşletmeler, ürün ve faaliyetlerinin çevre dostu olduğunu söylerken aslında çevreyi kirletmeye devam etmektedir. İşletmelerin söylem ve eylemleri arasındaki tutarsızlık ise yeşil aklama uygulamalarına zemin hazırlamaktadır. Gatti vd.'ye (2021) göre yeşil aklama, işletmelerin olumlu bir imaj algısı oluşturmak için çevreye zarar veren faaliyetleri olmasına rağmen kendini çevre dostu gibi göstererek tüketicileri yanıltmak amacıyla çevre odaklı söylemler geliştirmesi veya ürün ve hizmetlerinin faydalarını

çevre lehine abartması olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada Hartmann vd. (2023), çevre dostu söylemlerin sıklıkla yeşil aklama yapmak amacıyla kullanıldığına işaret etmekte ve işletme tarafından bir ürün veya hizmetin çevre odaklı mesajlarının çeşitli iletişim yöntemleri ile çarpıtıldığını vurgulamaktadır.

Güncel pazarlamada ekolojik ve çevresel sürdürülebilirlik beklentisi, işletmeleri sürdürülebilirlik yerine yeşil aklama stratejileri ile pazar payını arttırmaya yönelik çaba sarf etmeye itmektedir. Pazarda yeşil vaatlerin sayıca çok olması, bunlardan hangilerinin doğru olduğunu belirlemeyi zorlaştırmaktadır (Henninger, 2015). Sürdürülebilirliğe talebin artması nedeniyle işletmeler, üretim teknolojilerini değiştirmek ve süreçlerde çevre dostu iyileştirmeler yapmak yerine yasal düzenlemelerdeki boşluğu manipülatif girişimlerle doldurmakta ve yeşil aklamanın olumsuz etkileri ortaya çıkmaktadır. İşletmelerin sürdürülebilirlik vizyonunu iş stratejilerine başarıyla entegre etmesinde dört faktör vardır. Bunlar; inovasyon, iş birliği, iletişim ve taahhüt olarak sıralanmaktadır. Sürdürülebilirlik, ana akım bir konudur ve iş stratejilerinden izole edilemez. Bu nedenle sürdürülebilir pazarlama stratejileri, işletmelerin sürdürülebilirlik girişimlerinden maksimum değer elde etmesine yardımcı olmaktadır. Ancak bu noktada işletmeler, sürdürülebilirlik konusunda tüketicilere verdiği taahhütlere uymak zorundadır (Trivedi vd., 2018). İşletmelerin çevreye duyarlılık konusunda tüketicilere verdiği sözlere uymaması ve vaatlerini yerine getirmemesi durumunda çoğu zaman yeşil aklama ile karşılaşılmaktadır.

Literatür taramasından hareket eden bu çalışmada, yeşil aklamanın popüler stratejilerine yer verilerek markaların güncel yeşil aklama uygulamalarına ışık tutulmaktadır. Bu kapsamda öncelikle yeşil aklama kavramı konu edildikten sonra yeşil aklamanın popüler strateji ve yöntemleri üzerinde durulmaktadır. Bunun ardından farklı sektörlerden literatüre giren yeşil aklama uygulamaları örneklendirilmekte ve bu örneklerin her birinde markaların yeşil aklamayı hangi stratejileri ve yöntemleri kullanarak yaptığı açıklanmaktadır. Sonuç bölümünde ise çalışmanın temel odak noktalarına yönelik bütüncül bir değerlendirme sunulmaktadır.

2. BİR KAVRAM OLARAK YEŞİL AKLAMA

İnsan ve işletme faaliyetlerinin çevre ve ekosistem üzerindeki olumsuz etkilerinin farkına varılması yeni pazarlama yaklaşımlarını tetiklemiştir. Doğayı koruyan çevre dostu ürünlerin daha fazla reklamının yapılmasıyla tüketicilerin farkındalığı artmış ve işletmelerden talepleri ve beklentileri bu yöne evrilmiştir. Bunun sonucunda "yeşil" kelimesi ile çevreyi koruma mücadelesi eşleştirilmiştir. Günümüzde birçok işletme, kurumsal imajını güçlendirmek ve satışlarını desteklemek amacıyla ürün ve hizmetlerini "yeşil" kategorisi altında sunmaktadır (Vollero, 2022). Yeşil aklama terimi, işletmelerin çevreye verdiği olumsuz etkiyi azaltmaya yönelik faaliyetlere zaman ve para harcaması yerine, reklamlar ve pazarlama kampanyaları aracılığıyla ekolojik imajına daha fazla zaman ve para harcamasını tanımlamaktadır. İşletmeler, çevre koruma faaliyetlerinde somut çevresel davranış yerine faaliyetlerini ve ürünlerini yeşile boyayarak sembolik çevresel davranışa yönelmektedir (Zhang vd., 2023).

Genellikle işletmeler, rakiplerinin çevre dostu davranışlarını kopyalamaya çalışmaktadır. Bu nedenle rekabet avantajı yaratan yenilikler sürekli olarak gözlenip değerlendirilmektedir. Bu aşamada işletmeler, gerçekten çevre dostu olmak yerine en basit yol olan çevre dostu etiket kopyalamayı kullanmaktadır (Liesionis ve Pilelienė, 2009). Sürdürülebilir ve eko-etiketler, tüketicilere bir ürünün çevre dostu olduğunu göstermenin bir yoludur. Sürdürülebilir etiketler, çevreye duyarlı tüketici beklentileri ile şekillenmektedir (Valor vd., 2014). Bunun yanı sıra renkler, görseller, etiketler ve ambalaj gibi diğer unsurlar da yeşil aklamada kullanılmakta ve

tüketicilerin ürünleri veya hizmetleri düşük karbonlu, çevre dostu ve sürdürülebilir olarak algılamasına neden olabilmektedir (Santa ve Drews, 2023).

Yeşil aklama; bir ürünün, işletmenin veya markanın çevresel hedeflerinin ve politikalarının yanıltıcı pazarlama faaliyetleri ile tanıtılmasını ifade etmektedir. Yeşil aklama için ayrıca eko-beyazlatma, eko-yıkama, eko-manipülasyon, beyaza boyama, yeşil makyaj, yeşil parlatma ve yeşil imaj aklama terimleri de kullanılmaktadır (Butt vd., 2021). Konuya kapsayıcı bir bakış açısı geliştiren Xu vd. (2023) ise yeşil aklamayı; işletmelerin günlük üretim, işletme ve yönetim süreçlerinde çevreyi koruduğunu iddia eden faaliyetlerini yalanlarla süsleyerek duyurması, abartması ve tüketicileri yanıltması olarak tanımlamaktadır. İşletmeler kısa dönemde geçici faydalar elde etmek amacıyla çevreyi korumaya yönelmeden çevre dostuymuş gibi hareket etmektedir. Böylece çevresel kirliliğe ve kaynak israfına yol açan eylemlerini gizleyerek iyi bir çevre imajı oluşturmaktadır. Özellikle son yirmi yılda tüketicilerin çevresel ve ekolojik sürdürülebilirliğe artan ilgisi nedeniyle yeşil aklama konusu literatürde büyük ilgi çekmiş ve bu konu üzerine yapılan tartışmalar etkileyici bir büyüme göstermiştir (Santos vd., 2023).

3. YEŞİL AKLAMANIN POPÜLER STRATEJİLERİ

Literatürde yeşil aklamaya ilişkin çok sayıda çalışmada, bu kavrama yönelik farklı tanımlamalar ortaya atılmıştır. Ancak yapılan çalışmalarda "kasıtlı olarak yanıltıcı ve yanlış çevreci iddialarda bulunmanın" yeşil aklama olarak kabul edileceği yönünde uzlaşıya varılmıştır (Seele ve Gatti, 2017). Kasıtlı olarak yanıltıcı iddialarda bulunmanın birçok yolu vardır. Amerika'da çevresel pazarlama konusunda uzman bir danışmanlık firması olan TerraChoice, 2009 yılında yeşil aklamanın yedi stratejisini şöyle derlemiştir (Sati vd., 2023):

- ***Gizli Takas (Tek Özelliği Vurgulamak):*** Sürdürülebilirliği göz önüne almadan yalnızca tek bir özelliğe dayanarak bir ürün veya hizmet "yeşil" ilan edilmekte ve durumun aslında öyle olmadığını gösteren diğer çevresel faktörler gizlenmektedir. Örneğin; kâğıt ambalajların geri dönüşüm özelliğini vurgularken yol açtığı su ve hava kirliliği gibi endüstriyel etkilerinin saklanması vb.
- ***Kanıt Göstermemek:*** Kanıt ve destekleyici veri eksikliğine rağmen bir ürün veya hizmet "yeşil" olarak savunulmakta ve bağımsız üçüncü taraf sertifikası almadan güvenilir olarak tanıtılmaktadır. Örneğin; yukarıda bahsedilen kâğıt ambalajların geri dönüşüm iddiasının herhangi bir gerçekliğe veya kanıta dayanmaması vb.
- ***Belirsizlik:*** Belirsiz ve geniş tanımlamalar, tüketicilerin bir ürün veya hizmet hakkında yanlış çıkarımlar yapmasına neden olmaktadır. Zayıf çevresel iddialar tüketicileri yanıltmaktadır. Örneğin; her ürün belirli miktarda kimyasal içerdiğinden "kimyasal içermez" ifadesinin belirsizlik taşıması vb.
- ***İlgisizlik:*** Bir ürün veya hizmet hakkında doğru olmasına rağmen mevcut durumla ilgisi olmayan iddiaları sunmaktır. Bu durum, tüketicileri aslında daha yeşil olan bir ürün ve hizmetten uzak tutmaktadır. Örneğin; CFC'lerin (kloroflorokarbonlar) 30 yıldır zaten yasaklı olmasına rağmen, bazı işletmelerin tıraş jellerinde "CFC içermez" ibaresini kullanmaya halen devam etmesi vb.
- ***İki Kötüden Daha Az Kötü Olanı Vurgulamak (Dikkat Dağıtmak):*** Bir ürün veya hizmet kategorisi için doğru olan "yeşil" iddiaları vurgulayarak bunların genel çevresel etkilerinden dikkati uzaklaştırmaktır. Bir ürünün, benzerlerinden daha az kötü olduğunu savunarak yapılmaktadır. Örneğin; organik sigaralar çevreyi daha az kirletmesine rağmen organik olup olmadığına bakılmaksızın sigara içmenin sağlığa ve çevreye zarar vermesi vb.

- ***Yalan Söylemek:*** Bir ürün veya hizmetin "yeşil" olduğuna dair açıkça yalan söylemek ve yanıltıcı iddialarda bulunmaktır. Örneğin; organik sertifikası ile satışa sunulan birçok şampuanın aslında bu sertifikaya sahip olmaması vb.
- ***Sahte Etiketleme:*** Bir ürün veya hizmetin tarafsız hakemler veya uzmanlar tarafından önerildiği izlenimini oluşturacak şekilde yanlış etiketleme yapmaktır. Sahte etiketler veya sahte uzman onayları ile tüketicilerin güveni kötüye kullanılmaktadır. Örneğin; fotoğraf ya da belgelerde gerçekmiş gibi görünen ancak sahte olan sertifikaların kullanılması vb.

Yukarıda sıralanan yeşil aklama yapmanın yedi yolu, aynı zamanda "yedi günah" olarak tanımlanmakta ve işletmeler tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Bu nedenle işletmelerin çevre konusunda daha şeffaf olması, tüketicilere doğru bilgi aktarıp ürün ve hizmetlerin çevre üzerindeki gerçek etkisini açıkça ifade etmesi gerekmektedir (Lukinović ve Jovanović, 2019). İşletmelerin yeşil aklama yapmadan ekolojik ve çevresel pazarlama stratejilerini uygulamaları, tüketicilerin güvenini kazanıp sürdürülebilirlik vizyonu elde etme açısından önem taşımaktadır.

ABD Greenpeace'te iklim aktivisti uzmanı olarak görev yapan Dr. Amy Moas, karbon kullanımını azaltmaya yönelik somut politikalar ve şeffaf taahhütler olmadan, markaların sıfır karbon sertifikaları ve etiketleri ile yeşil aklama yaptığına ve bu durumun ABD'de yaygın bir fenomen olduğuna dikkat çekmektedir (Kazior, 2022). Karbon ayak izinin çevre üzerinde geri dönülemez etkilerinin farkına varılması ile çevresel kaygılar taşıyan tüketiciler, pazardaki işletmeleri çevreye duyarlı olmaya zorlamaktadır. Ancak bu durum, tüketicilerin artan taleplerine yanıt vermek amacıyla markaların çevresel sürdürülebilirlik etiketlerini aldatıcı olarak kullanmasına yol açmakta ve yeşil aklama eylemlerini arttırmaktadır (Bryne vd., 2021).

4. FARKLI SEKTÖRLERDEN YEŞİL AKLAMA ÖRNEKLERİ

Günümüzde birçok işletme, faaliyetlerinde çevresel ve ekolojik sürdürülebilirliği dikkate almadığı halde öyleymiş gibi davranıp tüketicilerin gözünü boyamaya çalışmakta ve yeşil aklama suçlamaları ile karşı karşıya kalmaktadır. Bunun sonucunda havacılık sektöründen dünyaca ünlü moda giyim markalarına, dünya devi zincir içecek işletmelerinden e-ticaret sitelerine kadar yeşil aklamanın pek çok örneği literatüre girmiş durumdadır.

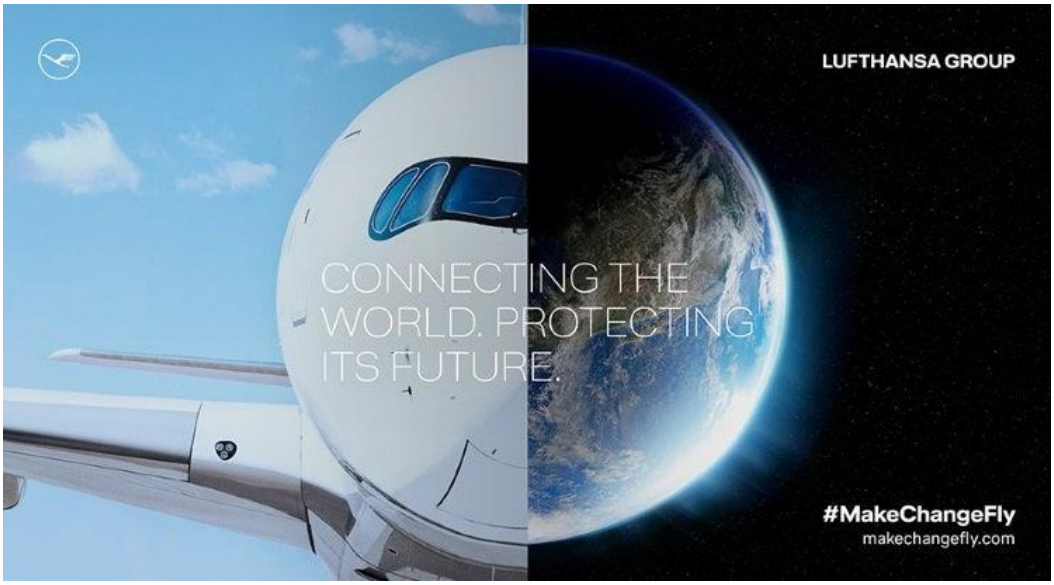
4.1. Lufthansa Hava Yolları ve Yeşil Aklama

Çevresel farkındalığın artma eğilimi, havacılık sektörünü de yakından etkilemektedir. Hava taşımacılığının çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin daha fazla farkına varmaya başlayan yolcuların, çevre dostu havayolu hizmetleri konusunda beklentileri de artış göstermektedir (Graham, 2008). Özellikle Avrupa'da giderek artan sayıda tüketici, iklim değişikliği gibi çevresel sorunlar konusunda yoğun endişe duymaktadır. Dolayısıyla günümüzde karbon dengelemeye yönelik yeşil girişimler, çevreye duyarlı daha fazla insana hitap etmekte ve her sektörde beklentiyi arttırmaktadır (Szuster, 2019). Havacılığın kendisi göreceli küçük bir sektördür ancak iklim sistemi ve çevre üzerinde orantısız büyük bir etkiye sahiptir. Havacılığın çevresel etkisi, gürültülü uçak motorlarının parçacıklı yoğun gazlar yaymasıyla ortaya çıkmaktadır. Bu durum, iklim değişikliğine ve küresel ısınmaya yol açmaktadır. Son yıllarda havacılık sektörünün büyümesiyle ekosistemin maruz kaldığı kirlilikte hızlı bir artış görülmektedir (Mrazova, 2014).

Ancak havacılık sektörü, karbondioksit başta olmak üzere çevreye ve ekosisteme zarar veren sera gazları emisyonu yönünden derin tartışmalara konu olmaktadır. Bu alanda yapılan çalışmalar, hava yollarının çevresel kaygılar yerine ekonomik faydalara öncelik verdiğini göstermektedir (Ryerson ve Hanson, 2010). Buna rağmen her havayolu, sera gazı emisyonlarını düşürerek ve filosuna daha düşük emisyonlar üreten güncel teknolojiye sahip yeni uçaklar

ekleyerek çevreye duyarlı olduğunu göstermeye çalışmaktadır (Mayer vd., 2014). Ulusal ve uluslararası düzenleyici kurumlar, sektörün gaz emisyonlarını azaltması ve sürdürülebilirlik hedefleri doğrultusunda büyük baskılar uygulamaktadır. Ayrıca giderek artan sayıda yolcu, uçuşların çevreye verdiği zarar nedeniyle "uçuş utancı" yaşamakta ve daha çevre dostu ulaşım yöntemlerini tercih etmektedir. Bu çift yönlü baskı, havayolu şirketlerini karbon ayak izini azaltmak için önlem almaya itmektedir (Korba vd., 2023). Havacılık sektöründeki çevresel mesajlar, genellikle karbon azaltma ve karbondan arındırma üzerinden şekillenmektedir. Karbon arındırma programları, havacılık sektörünün çevre dostu olduğunu kanıtlamaya ve çevresel beklentileri karşılamaya yönelik temel eğilimlerden biridir. Üstelik bu eğilim, bir şekilde gelişmekte ve havacılık sektöründe karbon ayak izinin azaltılmasına yönelik önlemleri desteklemektedir (Keselova vd., 2020).

Öte yandan daha önce de belirtildiği gibi çevresel mesajlar yalnızca söylem boyutunda kaldığında ve uygulamada bir değişiklik yapılmadığında yeşil aklama ortaya çıkmaktadır. Örneğin, Star Alliance Grubunun en büyük hava yolu şirketlerinden biri olan Lufthansa, diğer hava yolları gibi karbon dengeleme ve karbon azaltma konusunda büyük bir yeşil pazarlama kampanyası başlatmıştır. Ancak bu kampanya, diğer hava yollarının yaptığına benzer şekilde yanlış bir iddia olmaktan öteye gidememiştir (Dale, 2015). Gerçekte çevreye zarar vermesine rağmen markaları ve ürünleri yanıltıcı şekilde çevre dostu olarak gösteren sayısız iletişim kampanyası örneği vardır. Havacılık sektörü de reklam ve halkla ilişkiler kampanyalarına konu olan bu sahte ve sözde çevreci mesajlardan yararlanmaktadır. Hatta Lufthansa'nın, "en düşük emisyon" diyerek karbon emisyonlarına ilişkin yanıltıcı iddialarda bulunması nedeniyle reklam kampanyası yasaklanmıştır (Hartmann vd., 2023). Görsel 1. Lufthansa'nın "Make Change Fly" isimli yeşil aklama ile suçlanıp yasaklanan kampanyasına ait bir kareyi göstermektedir.

Görsel 1. Lufthansa ve Yeşil Aklama Örneği Olarak "Make Change Fly" Kampanyası

Kaynak: Jackman, 2023.

Görsel 1. Lufthansa'nın "Make Change Fly" isimli yasaklanan reklam kampanyasından bir kareyi yansıtmaktadır. Birleşik Krallık'ta reklam ve pazarlama kampanyalarının etik ve yasal standartlara uygunluğunu denetleyen bir kuruluş olan Reklam Standartları Kurumu (ASA), tüketicileri yanıltıcı veya haksız rekabet yaratan reklamlardan korumayı amaçlamaktadır (Bey vd., 2023). Bu kapsamda ASA, Almanya'nın ulusal hava yolu şirketi Lufthansa'nın Görsel 1'deki reklam kampanyasını şirketin çevresel iddialarını desteklemediği için yanıltıcı

bulmuştur. Reklamdaki geleceği koruma sloganının, Lufthansa'nın uçuşlarının çevre dostu olduğuna yönelik bir güvence olarak algılanabileceği için yolcuları aldatma potansiyelinin yüksek olduğunu belirtmiştir (Jackman, 2023). Lufthansa, uçuşlarda 2019'a kıyasla 2030'a kadar karbon emisyonlarını yarıya indirmeyi ve 2050'ye kadar tamamen karbon nötr olmayı hedeflese de reklamda bu iddialar açıklanmamış ve referans gösterilmemiştir. Bu nedenle tüketicileri yanıltan bu reklam yasaklanmıştır (Gruet, 2023). Karbonsuz ve karbon negatif gibi ifadeler, günümüzde birçok işletme ve marka tarafından kullanılmaktadır. Ancak birçok çalışma, iç karbon azaltma çabalarının talep ve yasal düzenleme açısından yetersiz olduğunu göstermekte ve bu ifadeleri çoğunlukla yeşil aklama ile eşleştirmektedir (Abadie vd., 2024).

Sürdürülebilir havacılıkta çevreyi korumada en önemli nokta, fosil yakıt kullanımını azaltmaktan geçmektedir. Oysa çevre dostu sürdürülebilir havacılık yakıtının gelecek yıllarda üretimi artsa da 2030 yılında tüketilmesi beklenen yakıtın ancak yüzde 1'ine denk gelmektedir (Gürçam ve Yantur, 2021). Bununla beraber sivil havacılık emisyonlarının azaltılmasına yönelik Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü (ICAO) tarafından uygulanan "2020 Karbon Nötr Büyüme Stratejisi" ve Uluslararası Havacılık Karbon Dengeleme ve Azaltma Planı (CORSIA) gibi çeşitli uygulamalar ve planlar, hava yollarına yasal bir yükümlülük getirmemekte ve yaptırım uygulamamaktadır (Yaşar, 2022). Dolayısıyla karbon salınımını azaltıp dengelemede açık kalan noktalar, Lufthansa örneğindeki gibi hava yolu işletmeleri tarafından söylemden öteye gitmeyen ve sözde çevreci uygulamalar olan yeşil aklama ile doldurulmaktadır.

Lufthansa'nın bu reklamında yeşil aklama yapmanın yöntemleri olan belirsiz iddialardan yararlanılmakta, çevre dostu uçuşa yönelik herhangi bir kanıt gösterilmemekte ve tüketicilere sürdürülebilirlik üzerine açıkça yalan söylenmektedir. Bu nedenle yasaklanan reklam, belirtilen üç yönteme dayalı bir yeşil aklama örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.2. Poland Spring (Polonya Doğal Kaynak Suyu) ve Yeşil Aklama

Tüketicilerin çevreye ve sürdürülebilirliğe yönelik artan ilgisi işletmeler ve markalar tarafından suistimal edilebilmektedir. Bir ürünün çevre üzerindeki olumsuz etkisi dikkate alınmadığında veya herhangi bir yalana konu edilerek çevre dostu gibi sunulduğunda yeşil aklama için zemin oluşmaktadır. Doğal kaynakları koruma ve sürdürülebilirlik konusu genellikle plastik atıkları azaltma, geri dönüştürülebilir ürün üretimi, su ayak izini azaltma ve sürdürülebilir kaynak yönetimi gibi konulara odaklanmaktadır (Zapata, 2021). Dünyada giderek kıtlaşan doğal su kaynakları ise bu suların kullanılması, üretilmesi, ambalajlanması, dağıtılması ve satılması süreçlerinde su ayak izini arttırmaktadır. Özellikle şişelenmiş sular, plastik ve atık yönetimi açısından zararlı çevresel etkiler yaratabilmektedir (Botto, 2009).

Su için plastik şişe üretimi, oldukça yüksek oranda zararlı çevresel etkiye sahiptir. Şişelenmiş su tüketimi küresel çapta artmakta ve plastik şişeler havayı, suyu ve toprağı kirletmektedir. Plastik atıklar ise ekosisteme ve çevresel sürdürülebilirliğe en büyük zararı vermektedir (Godfrey, 2019). Bu açıdan şişelenmiş su markaları doğal su kaynaklarını koruma, su ayak izini azaltma, geri dönüştürülebilir plastik şişe üretimi ve sürdürülebilirlik konularında yeşil aklamadan yararlanabilmektedir. Dünyanın önde gelen şişelenmiş su markaları, ürünlerinin doğal kaynak suyu olup olmadığına ve bu şişelerin ne kadar geri dönüştürülebilir olduğuna dair yeşil aklama ile sıklıkla suçlanmaktadır. Görsel 2. Poland Spring marka doğal kaynak suyuna ve şişelerine yönelik yeşil aklama örneğini temsil etmektedir.

Görsel 2. Poland Spring ve Yeşil Aklama Örneği Olarak Su Şişeleri

Kaynak: Lerner, 2022.

Görsel 2, Poland Spring marka doğal kaynak suyunun 12'li paket ve tek bir pet şişe görünümünün bir araya getirilmesiyle elde edilmiştir. Ancak ister paket isterse tek şişe halinde satışa sunulsun, bu markaya yönelik suçlamalar yeşil aklama noktasında birleşmektedir. Ürüne yönelik ortaya atılan yeşil aklama iddiaları, bu markanın Nestlé'nin yan kuruluşu olduğu zamana uzanmaktadır. Poland Spring doğal kaynak suyu markası, 2021 yılında BlueTriton tarafından 4,3 milyar dolara Nestle'den satın alınmıştır (Tabuchi, 2024). 2021 yılında el değiştirene kadar Nestlé Waters Kuzey Amerika markasının en çok satan ürünü Poland Spring doğal kaynak suyunun, tüketicilere yanıltıcı şekilde tanıtıldığı iddia edilmiştir. Federal Ticaret Komisyonu (FTK), Nestlé'yi Poland Spring markalı doğal kaynak suyunun kaynağı ve saflığı ile ilgili yanıltıcı ve yanlış iddialarda bulunmakla suçlamıştır. FTK, suyun iddia edildiği gibi "doğal" kaynaktan gelmediğini, bir kuyudan alınarak klor gibi yoğun kimyasallarla işlendiğini ve tamamen "saf" olmadığını tespit etmiştir (Somany, 2023). Ayrıca Poland Spring marka doğal kaynak suyunun Nestlé tarafından öyle olmadığı halde 'Maine ormanlarının derinliklerinden geldiği' belirtilmiştir. Buna göre Nestlé'nin, tüketicilere daha yüksek kaliteli su için daha yüksek fiyatlama yaptığı iddia edilmiştir (Ford-Stille, 2020).

Poland Spring doğal kaynak suyunun Mart 2021'den beri sahibi olan BlueTriton şirketi, şişe suyu etiketlerinde mavi gökyüzünü, yeşil çam ağaçlarını, el değmemiş su kaynaklarını ve doğayı kullanmaktadır (Lerner, 2022). Doğayı ima eden renkler ve görüntüler, tüketicileri kolaylıkla aldatabilmektedir. Seçilen renkler, ürünlerin doğal olduğuna atıfta bulunmakta ve markanın ekolojik algısını güçlendirmektedir (Ende vd., 2023). Ayrıca şirket, şişelerin daha az plastikle üretildiğini, bu nedenle doğa dostu, geri dönüştürülebilir ve sürdürülebilir olduğunu iddia etmektedir. Böylece şirket, plastik atıkları ve su ayak izini azaltmak için kendini bir çözüm olarak pazarlamaktadır (Lerner, 2022). Oysa Zapata'ya (2021) göre şişelenmiş su tüketimi, plastik atıkları çoğaltıp su ayak izini arttırdığı için çevresel sürdürülebilirlik üzerinde oldukça olumsuz etkiye sahiptir. Bu açıdan marka, tüketicilere bilinçli şekilde yanlış mesaj vererek onları aldatmakta ve yeşil aklama yapmaktadır.

Nestlé'nin, bu suyu yeraltı kaynaklarından elde etmemesine rağmen arıtma teknolojisi kullanarak doğal kaynak suyu olarak işleyip satışa sunma ve markası altında şişeleyerek yanıltıcı etiketleme ile yeşil aklamaya konu olduğu anlaşılmaktadır. Marka el değiştirdikten sonra yeni sahibi olan BlueTriton şirketi ise su şişelerindeki etiketlerde kullandığı belirsiz ve abartılı iddialar nedeniyle yeşil aklama ile uyumlu görünüm sergilemektedir. Poland Spring

markası; doğal kaynak suyu olmaması, doğal kaynakları korumaması, plastik kullanımını ve su ayak izini arttırması nedeniyle çevreye zararlı etkiler yaratmakta ve yeşil aklama ile suçlanmaktadır. Bu örnekte yine yeşil aklamada sıklıkla başvurulan kanıt göstermemek, yalan söylemek, tek bir özelliği vurgulamak ve sahte etiketleme yapmak yöntemlerinden yararlanıldığı görülmektedir.

4.3. Starbucks ve Yeşil Aklama

Dünyanın en ünlü zincir kahve markası Starbucks, müşteri sadakatini sürdürmek için tüketicilerin değişen önceliklerini ve taleplerini dikkate almakta ve müşteri deneyimine ağırlık vermektedir. Mükemmel kahveyi paylaşıp dünyaya ilham vermek ve dünyanın güzelleşmesine katkıda bulunmak hedefiyle ilk kez 1971'de açılan Starbucks, yıllar içerisinde şube sayısını arttırmıştır. Bugün dünya çapında binlerce şubeye sahip marka, müşterilerine benzersiz bir deneyim sunmak üzere hizmet vermektedir (Starbucks, 2024). Bu vizyon, Starbucks'ın kendini yalnızca bir kahve mağazası olarak görmekten öteye gittiğine ve müşterilerine deneyim satan bir marka olarak konumlanmayı hedeflediğine işaret etmektedir (Okmeydan, 2021).

Starbucks'ın müşterilerine vadettiği deneyim, aynı zamanda onların görüş ve beklentilerine önem verilmesini de kapsamaktadır. Starbucks'ın mevcut ve potansiyel müşterilerini bir araya getiren sosyal medya hesaplarında tüketicilerden gelen geri bildirimleri dikkatle izlediği ve bu sayede ürün ve hizmet iyileştirmesine gittiği görülmektedir (Schultz ve Yang, 2008). Böylece marka, tüketicilerle doğrudan etkileşim içine girmekte ve beklentilerini kendi ağızlarından öğrenerek bu beklentilere cevap veren yenilikçi uygulamaları şekillendirmektedir. Tüketicilerin son yıllarda talep ve beklentileri ekolojik ve çevresel sürdürülebilirliğe odaklandığından Starbucks'ın bu yöndeki ürün ve hizmet düzenlemeleri de dikkat çekmektedir. Bu çerçevede Starbucks, 2018'de pipetsiz kapaklara geçeceğini ve 2020 yılına kadar tüm mağazalarında plastik pipetleri aşamalı olarak kaldıracağına yönelik hedefini açıklamıştır. Günümüzde Starbucks'ın içecek serisi artık bir standart olarak pipetsiz ambalaja sahiptir. Ayrıca Starbucks, plastik atık ve karbon ayak izini azaltma, enerji tasarrufu, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım ve geri dönüşüm için yenilikçi çevre dostu uygulamalara da ağırlık vermektedir (Ma, 2023). Ancak marka, bahsedilen sürdürülebilirlik uygulamaları ve düzenlemeleri kapsamında yeşil yıkamaya yönelik suçlamaların hedefi haline gelmektedir. Görsel 3, Starbucks'ın pipetsiz kapaklı ürün kullanımı nedeniyle eleştirilip yeşil aklama ile suçlandığı örneğini göstermektedir.

Görsel 3. Starbucks ve Yeşil Aklama Örneği Olarak Pipetsiz Kapaklı Plastik Kap

Kaynak: Starbucks, 2020.

Görsel 3'te Starbucks'ın yeni ürünü olarak pipetsiz plastik kapaklar tanıtılmakta ve bu kapakların daha sürdürülebilir bir çevreye katkıda bulunduğu iddiası görülmektedir. Starbucks, ilk kez 2007 yılında geri dönüşüm vaadiyle piyasaya sürdüğü yeni kâğıt bardaklarının yalnızca küçük bir kısmının geri dönüştürülebilir olması ve iddia edilenden daha fazla plastik içermesi nedeniyle yeşil aklama suçlamalarına maruz kalmıştır (Peixoto vd., 2023). Bunun ardından Starbucks çevresel sürdürülebilirliğe daha fazla odaklansa da markanın her yeni girişimi tüketici manipülasyonu ve çevresel etki açısından tartışılmaya devam etmektedir. Starbucks, değer zincirinin yalnızca görünen bölümü için sürdürülebilirliği ön plana çıkarmasına rağmen esasen üretim zincirini ve ekonomik etkiyi göz önüne aldığı için yeşil aklama suçlamalarıyla karşılaşmaktadır (Bager ve Lambin, 2020). Görsel 3'te görülen örnekte de Starbucks, çevresel sürdürülebilirliğe katkıda bulunmak amacıyla pipetsiz kapaklar tasarladığını öne sürmüştür. Ancak bu kapakların, kapak ve pipetin birlikte kullanıldığı kombinasyondan daha fazla plastik içerdiğinin ve daha kalın plastikten yapıldığının ortaya çıkmasıyla bir kez daha yeşil aklamaya konu olmuştur (Sati vd., 2023).

Starbucks, çevre dostu işletme misyonu çerçevesinde sürdürülebilir kahve üretimini teşvik edeceğini ve karbon ayak izini azaltma girişimlerini destekleyeceğini açıklamaktadır. Ayrıca sürdürülebilirlik vizyonunun parçası olarak çevre dostu girişimlere hız kazandırmak için vegan, bitkisel yiyecek ve içecek ürün menüsü geliştirdiğini ve bu seçenekleri genişleteceğini duyurmaktadır (Jones, 2022; Musonera, 2021). Bitkisel süt alternatifleri, günlük süt ürünlerinden daha sürdürülebilir kabul edilmesine rağmen ambalaj türü sürdürülebilirlikte önemli rol oynamaktadır. Oysa genelde ambalaj faktörü ve üretim süreçleri göz ardı edilerek yalnızca bitkisel içecek ve yiyeceklerin çevresel sürdürülebilirlikteki rolü öne çıkmaktadır (Schiano vd., 2020). Benzer şekilde organik bazlı ürün gibi etiketler, çevresel zararı azaltmak ve iklim hedeflerine ulaşmak için önemlidir. Sürdürülebilir gıda için ambalajının da biyobozunur olması gerekmektedir. Ancak bitkisel bazlı ya da organik ürünlerin plastik ambalaj içinde sunulması, gıda ürünlerinin sürdürülebilirliğine aykırıdır (Santos vd., 2021).

Starbucks tüketicilerinin dünya çapında sayısının artmasıyla birlikte üretilen içeceklerin plastik ambalaj atıkları da artmaktadır. Ambalaj ve paketleme süreçlerindeki plastik atıklar çevresel kirlilik yaratmakta ve bu durum çevresel sürdürülebilirlik için risk oluşturmaktadır. Ayrıca Starbucks gibi küresel markalar, PFAS (Per- ve Polyfluoroalkyl Substances) gibi insan sağlığı için tehlikeli kimyasal bileşenleri gıda ambalajlarından çıkarma taahhüdünde bulunmaktadır (Darmawan ve Suasana, 2020; Szeberényi vd., 2023). Tüketicilerin daha çevre dostu seçimler yapması için tedarik zinciri, üretim, ambalajlama ve dağıtım süreçlerinin de ürünün kendisi kadar sürdürülebilir olması gerekmektedir. Ancak bu durum, çoğu işletme tarafından yeşil aklama yapmak için fırsat olarak kullanılmaktadır.

Bu örnekte de Starbucks, daha sürdürülebilir çevre için plastik atıkları azaltma hedefini açıklamasına rağmen iddia ettiğinin aksine daha fazla plastik kullanımına yol açmasından dolayı yeşil aklama ile eleştirilip suçlanmaktadır. Ayrıca kahve devi markanın, vegan yiyecek ve içecek menüsü ile çevresel sürdürülebilirliği vurgulamasına rağmen ürün ambalajlarının plastik içermesi nedeniyle sürdürülebilirliğe uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Starbucks örneğinde yeşil aklamanın en sık kullanılan yöntemleri olan gizli takas, yalan söylemek, belirsizlik ve kanıt göstermemekten yararlanıldığı görülmektedir.

4.4. Amazon ve Yeşil Aklama

Küresel çapta en büyük ve en popüler e-ticaret sitelerinden biri olan Amazon, teknoloji sektörünün de en büyük temsilcileri arasında yer almaktadır. Amazon, yalnızca e-ticaret sitesi olarak değil, müşteri etkileşimi ile de sektörde ön plana çıkmaktadır (Okmeydan, 2021).

Günümüzde müşterilerin markalardan beklentileri çevresel ve ekolojik sürdürülebilirlik uygulamalarını kapsamaktadır. Dünyanın en büyük e-ticaret pazarlarından biri olan Amazon, diğer dijital teknoloji markaları gibi çevre dostu sürdürülebilir politikalara odaklanmanın değerini keşfetmiştir. Bu çerçevede kurumsal sürdürülebilirlik hareketlerine yönlenen Amazon, plastik atık ve sera gazı emisyonlarını azaltma çabalarını desteklemek amacıyla 2040'a kadar Paris İklim Anlaşması hedeflerini gerçekleştirmeyi vadeden İklim Taahhüdünün (Sözleşmesinin) ilk imzacısı olmuştur (Sands ve Morrison, 2020).

Amazon, sözü edilen sürdürülebilirlik kriterlerini karşılamak amacıyla kendi markası adı altında tamamen ekolojik bilinç ile oluşturulan ve çevre dostu sertifikasına sahip geniş bir ürün yelpazesini tanıtmıştır. Giyim, ev ve kozmetik gibi çeşitli kategorileri kapsayan ürünler, ekolojik farkındalığa dikkat çekmek Amazon Aware adı ile pazara girmiştir (MacDonald, 2022). Uzun ömürlü ve çevre dostu olma vaadi ile tasarlanan ürünler; yenilikçi kumaş, organik içerik, sürdürülebilir teknoloji ve geri dönüştürülebilir malzemelerle üretilmiştir. Uygun fiyatlı ve her yaş grubunu kapsayan karbon nötr sertifikalı ürünler, tüketicilerin sürdürülebilirlik beklentisine yanıt olarak geliştirilmiştir (Şenses, 2022). Ancak tüketicilere daha sürdürülebilir ürünler sunmayı hedefleyen Amazon, bu programı nedeniyle yeşil aklama suçlamalarının hedefi haline gelmiştir. Görsel 4, Amazon'un yeşil aklama ile suçlanmasına neden olan Amazon Aware programından bir kareyi sergilemektedir.

Görsel 4. Amazon ve Yeşil Aklama Örneği Olarak Amazon Aware Programı

Kaynak: Hanney, 2023.

Görsel 4, Amazon Aware programından çeşitli ürün kategorilerine ait bir kareyi yansıtmaktadır. İlgili görüntüde çevresel sürdürülebilirlik kriterlerini karşılayan ürünleri tanımlamak için kullanılan 'Climate Pledge Friendly' (İklim Taahhüdü Dostu) ifadesi dikkat çekmektedir. Bu ifade, ürünlerin çevreye olumsuz etkisini azaltmak için gösterilen çabalara işaret etmekte ve genellikle ürünlerin çevre dostu olduğunu belirtmek için kullanılmaktadır. Buna rağmen çevre dostu olma iddiasıyla geliştirilen Amazon Aware serisinin sürdürülebilir olmadığı tespit edilmiştir. Dünya e-ticaret devi Amazon'un, bu serideki üretim işlemlerini çevre dostu yöntemlerle yaptığı, ancak ürünlerin tek kullanımlık plastikler ile ambalajlandığı görülmüştür (Singhi ve Kashyap, 2024). Geniş bir ürün yelpazesi ile her yaşa ve cinsiyete uygun çevre dostu olduğunu iddia eden Amazon Aware serisinde, geri dönüştürülebilen tuvalet kâğıdı dışındaki tüm ürünler farklı ülkelerde üretilmiştir. Ayrıca marka, serideki tüm ürünlerde plastik ambalaj kullanılması ve bu plastiklerin sadece büyük süpermarketlerde geri dönüştürülebileceğinin

anlaşılması üzerine yeşil aklama ile suçlanmıştır (Hanney, 2023). Amazon Aware programındaki ürünlerde plastik ambalajların kullanılması, ürünlerin yalnızca 'İklim Sözleşmesi Dostu' etiketlerle sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Markaları çevre dostuymuş gibi gösteren aldatıcı etiketler ise yeşil aklamanın yolunu açmaktadır (Maarif vd., 2024).

Öte yandan küresel bir marka olarak günlük rutin işlerinde büyük su kaynakları tüketen Amazon, üretim faaliyetlerinde su tasarrufu yapmak için strateji geliştirmiştir. Bu doğrultuda yazın ortamı soğutmak için dışarıdaki havayı kullanmakta ve kışın ortamı ısıtmak için soğuk havayı doğrudan içeri almaktadır. Termal enerji çok fazla su tükettiği için günlük faaliyetlerinde yenilenebilir enerji kullanan Amazon, böylece hem karbon hem de su ayak izini azaltmayı hedeflemektedir (Yu vd., 2022). Ancak Amazon, iklim hedeflerine ulaşmak için rüzgâr ve güneş enerjisi teknolojisine yatırım yaptığını açıklamasına rağmen bu alandaki gelişmeleri kamuoyuna aktarmada başarısız kalmıştır. Nitekim marka, bu yatırımlarla ne kadar yenilenebilir enerji elde ettiğini doğrulamamış ve emisyonlara ilişkin güncel raporları yayımlamamıştır. Bu gibi şeffaf olmayan durumlar, yeşil aklama suçlamaları ile markanın meşruiyetine zarar vermektedir (Sands ve Morrison, 2020).

Bu örnekte Amazon, çevre dostu ve sürdürülebilir politikalar ile uyumlu hareket etmek amacıyla Paris İklim Anlaşması hedeflerini gerçekleştirmek üzere 'İklim Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Ancak bu sözleşmenin gereğini taahhüt ettiği gibi eksiksiz yerine getirmede başarısız olduğu için adı yeşil aklama suçlamalarına karışmıştır. Dünyaca ünlü e-ticaret markası, Amazon Aware serisindeki ürün ambalajlarında plastik kullandığı için yeşil aklama suçlaması ile karşılaşmıştır. Ayrıca markanın yenilenebilir enerji ve su ayak izine yönelik sürdürülebilirlik girişimlerini şeffaf şekilde paylaşmaması da yeşil aklama iddialarını güçlendirmiştir. Bu örnekte yeşil aklamada en sık kullanılan yöntemlerden gizli takas, belirsizlik, kanıt göstermemek ve sahte etiketlemenin öne çıktığı anlaşılmaktadır.

4.5. HSBC ve Yeşil Aklama

Yeşil tahvil piyasası, çevre dostu projeleri finanse etmenin ve çevreye duyarlı tüketicilerin beklentilerini karşılamanın değerli bir yolu olarak özellikle son yıllarda önemli ölçüde büyümüştür (Boermans, 2023). Yenilenebilir enerji, sürdürülebilir tarım ve ormancılık, temiz ulaşım ve enerji verimliliği finansmanında öne çıkan yeşil tahviller, dünya çapında giderek yaygınlaşmaktadır. İlk kez 2007'de Avrupa Yatırım Bankası tarafından ihraç edilen yeşil tahviller, küresel ölçekte artan ilgi nedeniyle bugün çeşitli kanallardan ihraç edilmektedir. Günümüzde dünyanın önde gelen şirketleri, kamu sektöründeki ve özel sektördeki finans kuruluşları, ulusal hükümetler ve belediyeler, yeşil tahvillere ve bu tahvillerin ihracatına artan oranda ilgi göstermektedir (Baker vd., 2022).

Son yıllarda dünyada artan talep gören yeşil tahviller, temiz ve sürdürülebilir yatırımlara finansal kaynak sağlamak için en iyi adaylardan biri olarak değerlendirilmektedir. Ancak dünyada yeşil tahvil pazarının büyümesine rağmen, bu tahvillerin benzer amaçlar güden diğer tahvillerden farklı olup olmadığına yönelik sorgulamalar da başlamıştır. Bu tahvillerin, diğer benzer tahvillerden "yeşil" olma iddiası dışında bir farklılık göstermediği konusunda önemli tartışmalar mevcuttur (Gianfrate ve Peri, 2019). Bu nokta, yeşil tahvil ihracatının kurumlar tarafından yeşil aklama olarak kullanılma potansiyeline işaret etmektedir.

Çevre öncelikli yeşil tahvil piyasasında önde gelen bankalardan biri de HSBC'dir. HSBC tarafından desteklenen ve yeşil tahvil kullanılarak uygulanan projeler aracılığıyla emisyon yükleri azaltılmakta ve karbon kotası sisteminin hayata geçirilmesi kolaylaşmaktadır (Mihálovits ve Tapaszti, 2018). Ancak HSBC, yeşil tahvil ihracatını destekleyen en önemli

bankalardan biri olmasına rağmen son yıllarda yeşil aklama suçlamalarının hedefi haline gelmiştir. Görsel 5, HSBC'nin yeşil aklama ile suçlanmasına ilişkin bir kareyi göstermektedir.

Görsel 5. HSBC ve Yeşil Aklama Örneği Olarak İklim Değişimi Konulu Reklam

Kaynak: Liang, 2022.

Görsel 5, HSBC İngiltere şubesinin iklim değişimini konu alan ve yeşil aklama yaptığı gerekçesiyle 2022 yılında yasaklanan reklam serisinden bir kareye örnektir. HSBC, yeşil tahvil ihracında dünyanın lider bankalarından biri olmasına rağmen yeşil aklama iddialarına konu olmuştur. İletişim aracı olarak görülen yeşil piyasanın gelişmesine engel olan en önemli faktörler arasında; yeşil tahvil ihracının finansal faydaları konusundaki belirsiz algılar, sınırlı ekonomik ölçütler ve yeşil aklama riskini pekiştiren etki raporlama zorlukları yer almaktadır (Deschryver ve de Mariz, 2020). Bankacılık sektöründe yeşil programlar üzerinden yeşil aklama yaygın şekilde kullanılmaktadır. İngiltere'nin reklam denetleyicisi Reklam Standartları Kurumu (ASA), HSBC'nin iklim değişikliği ile mücadele ve zararlı emisyonları azaltma konusundaki reklam çalışmalarını "yanıltıcı" ve "önemli bilgileri ihmal edici" bulduğu için bu reklam serisini yasaklamıştır (Liang, 2022). HSBC, onay alan yeni petrol ve gaz sahalarına finansman sağlamayı 2021'in sonundan itibaren durduracağını duyurmuştur. Ayrıca yeşil tahvil ihracatçılarının emisyonları azaltma planları hakkında daha fazla bilgi talep edeceğini belirtmiştir. Oysa HSBC, İngiltere'de fosil yakıtları finanse eden bankalar listesinin üst sıralarındadır. Banka, reklamlarında net sıfır hedefini beyan etmesine rağmen yalnızca yeşil tahvil yatırımlarına değil, karbon yoğun endüstrilerine yapılan yatırımlara da onay vermiştir (Rachmaninov vd., 2023).

Dünyanın en büyük bankalarından biri olan HSBC, sürdürülebilirlik girişimlerinin bir parçası olarak Paris İklim Anlaşması hedeflerini desteklemiştir. Böylece iklim değişikliği ve sürdürülebilir finansman stratejisi aracılığıyla düşük karbon ekonomisine geçişi taahhüt etmiştir (Kapmeier vd., 2021). Ancak dünya devi banka, çevresel sürdürülebilirlik hakkında belirsiz ve kanıtlanmamış iddialarda bulunarak iklim nötr olmayan politikalara destek vermekle eleştirilip suçlanmıştır (Short ve Morgan, 2022). Örnekten anlaşılabileceği gibi HSBC, 2023'e kadar net sıfır emisyon hedefine ulaşmayı taahhüt ederek yeşil politika üzerinden yeşil aklama yapmıştır.

Nitekim banka, net sıfır hedefi belirlemesine rağmen fosil yakıt geliştiricilerin 50'den fazla işlemini onaylamıştır. Bu nedenle banka, çevresel sürdürülebilirlik üzerine abartılı ve yanıltıcı iddialarda bulunmaktan ötürü suçlanmıştır (Singhi ve Kashyap, 2024). HSBC, İngiltere'deki reklam serisinde bankanın yeşil referanslarına ilişkin kanıtsız iddialar sunması ve bankanın fosil yakıtlı projelere finansman sağlayarak sera gazı emisyonlarına katkısı hakkındaki önemli bilgileri göz ardı etmesi nedeniyle yeşil aklama eleştirilerine maruz kalmıştır.

Dünyanın en büyük bankaları, çevre dostu sürdürülebilir yatırımları teşvik ettiğini dile getirirken aslında sera gazını çoğaltan fosil yakıtlara yatırımları desteklemektedir. Böylece yeşil aklama yoluyla sürdürülebilirliği değil, iklim krizini finanse etmektedir. Bu örnekte HSBC, net sıfır politikaları doğrultusunda iklim krizi ile mücadele edeceğini belirtirken karbon ayak izini arttıran fosil yakıtlara yapılan yatırımları desteklemiş ve yeşil aklama suçlamalarının hedefi haline gelmiştir. Söz konusu örnekte de yeşil aklamanın en sık kullanılan yöntemlerinden gizli takas, kanıt göstermemek, belirsizlik ve yalan söylemenin ön plana çıktığı görülmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

İşletmeler, gerçekte yeşil faaliyetleri desteklemeden ve çevre dostu ürün ve hizmet geliştirmeden yalnızca 'öyleymiş gibi' görünerek yeşil aklama ile tüketicileri aldatma yoluna gidebilmektedir. Bu nedenle yeşil aklama, günümüzde ekolojik ve çevresel sürdürülebilirlik çabalarının önemli bir engeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Markaların çevre dostu olma veya çevresel sürdürülebilirlik iddialarını abartması ya da bu konuda gerçek dışı söylemler üreterek yeşil aklama yapmasının çeşitli yöntemleri vardır. Literatürdeki çalışmalarda yeşil aklamanın; gizli takas (tek bir özelliği vurgulamak), kanıt göstermemek, belirsizlik, ilgisizlik, dikkat dağıtmak (iki kötüden daha az kötü olanı vurgulamak), yalan söylemek ve sahte etiketleme olmak üzere sıklıkla kullanılan yedi yöntemi belirlenmiştir (Sati vd., 2023).

Bu çalışma genelinde yeşil aklama kapsamında incelenen örneklerde söz konusu yöntemlerden en çok gizli takas, belirsizlik, kanıt göstermemek, yalan söylemek ve sahte etiketlemenin kullanıldığı görülmüştür. Yine incelenen örneklerde çoğunlukla karbon ve su ayak izini azaltma, çevre dostu ambalajlama, yanıltıcı ve sahte yeşil etiketler, plastik kullanımını azaltma, bitkisel içerikli gıda tüketimi ve böylece daha sürdürülebilir çevreye yönelik yeşil vaatlerin öne çıktığı izlenmiştir. Yeşil aklamaya yönelik bu örneklerin, literatürde öne çıkan bulgular (Butt vd., 2021; Gatti vd., 2021; Liesionis ve Pilelienė, 2009; Trivedi vd., 2018; Xu, 2023) ile uyumlu olduğu tespit edilmiştir. Nitekim bu bölümdeki yeşil aklama örneklerinin, dünyanın önde gelen markaları tarafından sıklıkla kullanıldığı ortaya çıkmıştır. İncelenen örneklerde, markaların çevresel performansını abartarak ya da yanıltıcı şekilde sunarak tüketicilerden gerçekleri gizlediği, tüketicileri yalan ve aldatıcı içeriklerle cezbettiği, yalan vaatlerle kandırıp bilinçli çevre dostu tercihler yapmasını engellediği ve gerçek çevresel sürdürülebilirlik çabalarına zarar verdiği anlaşılmıştır.

Bununla beraber yeşil aklama suçlamaları ile karşı karşıya kalmamak için işletmelerin şeffaf ve doğru bilgi sunması ve sürdürülebilirlik iddialarını somut kanıtlarla desteklemesi önemli görülmektedir. Literatürde ürün ve hizmetlerin gerçek anlamda çevre dostu olmasının ve yeşil etiketlerin gerçek bilgi içermesinin ekolojik sürdürülebilirlik açısından oldukça önemli olduğuna dair tartışmalar mevcuttur (Fraj ve Martinez, 2006; Lukinović ve Jovanović, 2019; Schiffman ve Kanuk, 1997; Valor vd., 2014). Çalışmada, literatür bulguları ile uyumlu olacak şekilde yeşil aklamayı önlemek ve gerçek çevresel sürdürülebilirlik çabalarını teşvik etmek için daha fazla bilinçlendirme, eğitim ve denetim mekanizmalarının geliştirilmesinin önemli bir adım olacağı söylenebilmektedir. Bu nedenle yeşil etiketlerin, sertifikaların ve çevre dostu iddiaların, bağımsız kuruluşlar tarafından güvenilir şekilde denetlenmesi ve belgelendirilmesi

gerekmektedir (Kazior, 2022; Santa ve Drews, 2023). Markalar ve tüketiciler arasında şeffaf iletişim ve denetim mekanizmalarının kurulması markaları yeşil aklama yapmaktan uzaklaştırarak meşruiyet kaybından kurtaracaktır.

KAYNAKÇA

Abadie, A., Chowdhury, S., Mangla, S.K. ve Malik, S. (2024). Impact of Carbon Offset Perceptions on Greenwashing: Revealing Intentions and Strategies Through An Experimental Approach. *Industrial Marketing Management, 117,* 304-320.

Bager, S.L. ve Lambin, E.F. (2020). Sustainability Strategies Bycompanies in the Global Coffee Sector. *Business Strategy and the Environment, 29*(8), 3555-3570.

Baker, M., Bergstresser, D., Serafeim, G. ve Wurgler, J. (2022). The Pricing and Ownership of USGreen Bonds. *Annual Review of Financial Economics, 14,* 415-437.

Bey, C., Liang, I., Hawkins, K., Uhera, S. & Smith, D. (2023). Greenwashing: Exploring the Risks of Misleading Environmental Marketing in China, Canada, France, Singapore and UK. *https://gowlingwlg.com/en/insights-resources/articles/2023/the-regulation-of-greenwashing/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 25.09.2024).

Boermans, M.A. (2023). Preferred Habitat Investors in the Green Bond Market. *De Nederlandsche Bank Working Paper No. 773,* The Netherlands: De Nederlandsche Bank.

Botto, S. (2009). Tap Water vs. Bottled Water in a Footprint Integrated Approach. *Nature Precedings, 1,* 1-18.

Bryne, R., Farag, K. ve Thelwell, S. (2021). *The Move to Net Zero and Sustainability.* Shropshire, UK: Harper Adams University.

Butt, A., Khan, S.N., Zakir, M.M., Rana, W. ve Laila, A. (2021). Firms Greenwashing Practices and Consumers' Perception: Role of Marketing and Non-Marketing External Stake Holders in Firms Greenwashing Practices. *Indian Journal of Economics and Business, 20*(3), 689-706.

Dale, B. (2015). A New Industry Has Been Launched: The Cellulosic Biofuels Ship (Finally) Sails. *Biofuels, Bioproducts and Biorefining, 9*(1), 1-3.

Darmawan, G.A. ve Suasana, K.G. (2020). The Role of Green Packaging Mediates the Effect of Green Product on Purchase Intention of Starbucks Tumbler (Study at Starbucks GriyaSantrian). *AJHSSR, 5*(3), 128-143.

Deschryver, P. ve de Mariz, F. (2020). What Future for the Green Bond Market? How Can Policymakers, Companies, and Investors Unlock the Potential of the Green Bond Market? *Journal of Risk and Financial Management, 13*(61), 1-26.

Ende, L., Reinhard, M.A. ve Göritz, L. (2023). Detecting Greenwashing! The Infuence of Product Colour and Product Price on Consumers' Detection Accuracy of Faked Bio-fashion. *Journal of Consumer Policy, 46,* 155-189.

Ford-Stille, H. (2020). Regulated and Hydrated: A Case for Regulating Bottled Water. *Santa Clara Law Review, 60*(2), 325-367.

Fraj, E. ve Martinez, E. (2006). Environmental Values and Lifestyles As Determining Factors of Ecological Consumer Behaviour: An Empirical Analysis. *Journal of Consumer Marketing, 23*(3), 133-144.

Gatti, L., Pizzetti, M. ve Seele, P. (2021). Green Lies and Their Effect on Intention to Invest. *Journal of Business Research, 127,* 228-240.

Gianfrate, G. ve Peri, M. (2019). The Green Advantage: Exploring the Convenience of Issuing Green Bonds. *Journal of Cleaner Production, 219,* 127-135.

Godfrey, L. (2019). Waste Plastic, the Challenge Facing Developing Countries-Ban It, Change It, Collect It? *Recycling, 4*(1), 1-6.

Graham, A. (2008). Trends and Characteristics of Leisure Travel Demand. A. Graham vd. (Eds.). *Aviation and Tourism* içinde (ss. 21-33). UK: Aldershot.

Gruet, S. (2023). Airline Adverts Banned Over 'Greenwashing' Claims. *https://www.bbc.com/news/business-67625200* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).

Gürçam, S. ve Yantur, P. (2021). Türk Ticari Havacılık Sektörünün İklim Değişikliğiyle Mücadele Kapsamında Analizi. C. Kahraman (Ed.). *Sürdürülebilirlik İçin Akademik Araştırmalar-II* içinde (ss. 113-139). Ankara: İKSAD.

Hanney, J. (2023). Amazon Aware Accused of Greenwashing. *https://sustainability-news.net/greenwashing/amazon-aware-accused-of-greenwashing/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Hartmann, P., Marcos, A., Castro, J. ve Apaolaza, V. (2023). Perspectives: Advertising and Climate Change-Part of the Problem or Part of the Solution? *International Journal of Advertising, 42*(2), 430-457.

Hartmann, P., Marcos, A., Castro, J. ve Apaolaza, V. (2023). Perspectives: Advertising and Climate Change-Part of the Problem or Part of the Solution? *International Journal of Advertising, 42*(2), 430-457.

Henninger, C. E. (2015). Traceability the New Eco-Label in the Slow-Fashion Industry?

Consumer Perceptions and Micro-Organisations Responses. *Sustainability*, *7*(5), 6011-6032.

Jackman, J. (2023). Worst Examples of Greenwashing. *https://www.theecoexperts.co.uk/blog/worst-examples-of-greenwashing* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 23.11.2024).

Jones, P. (2022). Plant-based food in the Hospitality Industry: An Exploratory Case Study of Leading Fast Food Outlets. *Athens Journal of Tourism,* 9(2): 63-76.

Kapmeier, F., Greenspan, A.S., Jones, A.P. ve Sterman, J.D. (2021). Science-Based Analysis for Climate Action: How HSBC Bank Uses the En-ROADS Climate Policy Simulation. *System Dynamics Review, 37,* 333-352.

Kazior, J. (2022). Carbon Trust. A. Dağıstanlı (Çev.). *Yazılar, 235,* 1-2.

Keselova, M., Socha, L., Hanak, P. ve Svab, P. (2020). Carbon Offset-The New Trend in Aviation. 20th SGEM Conference Proceedings of Selected Papers (ss. 329-334). 18-24 August, Albena, Bulgaria.

Korba, P., Sekelová, I., Koščáková, M. ve Behúnová, A. (2023). Passengers' Knowledge and Attitudes toward Green Initiatives in Aviation. *Sustainability, 15*(7), 1-25.

Lerner, S. (2022). Bottled Water Giant BlueTriton Admits Claims of Recycling and Sustainability are "Puffery". *https://theintercept.com/2022/04/26/plastic-recycling-bottled-water-poland-spring/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 11.11.2024).

Liang, A. (2022). HSBC Climate Change Adverts Banned By UK Watchdog. *https://www.bbc.com/news/business-63309878* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 20.11.2024).

Liesionis, V. ve Pilelienė, L. (2009). Influence of the Ecological Factors on Consumers' Choice. *Management of Organizations: Systematic Research, 52,* 49-61.

Lukinović, M. ve Jovanović, L. (2019). Greenwashing-Fake Green/Environmental Marketing. *Fundemental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools, 33*(3), 15-17.

Lukinović, M. ve Jovanović, L. (2019). Greenwashing-Fake Green/Environmental Marketing. *Fundemental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools, 33*(3), 15-17.

Ma, Y. (2023). From Beans to Cups: A Comprehensive Study of Starbucks Sustainability Marketing and Impact on Brand Loyalty. *Advances in Economics Management and Political Sciences, 61*(1), 9-16.

Maarif, M.R., Syafrudin, M. ve Fitriyani, N.L. (2024). Uncovering Sustainability Insights from Amazon's Eco-Friendly Product Reviews for Design Optimization. *Sustainability, 16,* 1-23.

MacDonald, G. (2022). Amazon Launches First 'Sustainable' Own-Brand Range. *https://www.retail-week.com/sustainability/amazon-launches-first-sustainable-own-brand-range/7041454.article* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Mayer, R., Ryley, T. ve Gillingwater, D. (2014). The Role of Green Marketing: Insights from Three Airline Case Studies. *Journal of Sustainable Mobility, 1*(2), 46-72.

Mihálovits, Z. ve Tapaszti, A. (2018). Green Bond, the Financial Instrument that Supports Sustainable Development. *Public Finance Quarterly, 3,* 303-318.

Mrazova, M. (2014). Sustainable Development-The Key for Green Aviation. *Incas Bulletin, 6*(1), 109-122.

Musonera, E. (2021). Strategic Marketing Case Analysis: Starbucks. *Journal of Business and Social Sciences Review, 2*(11), 12-22.

Okmeydan, S.B. (2021). Sosyal Medyada Müşteri İlişkileri Yönetimi. D.T. Akkaya ve Ş. Özhan (Eds.). *Sosyal Medyada Pazarlamanın Gücü* içinde (ss. 383-416). Ankara: Gazi Kitabevi.

Peixoto, J.A.B., Silva, J.F., Oliveira, M.B.P. ve Alves, R.C. (2023). Sustainability Issues Along the Coffee Chain: From the Field to the Cup. *Comprehensive Reviews in Food Science and Food Safety, 22,* 287-332.

Rachmaninov, E., Bowater, A., Heath, M. ve Parmar, R. (2023). Climate Change and the Banking Industry. *Practical Law, 1,* 1-10.

Ryerson, S.M. ve Hansen, M. (2010). The Potential of Turboprops for Reducing Aviation Fuel Consumption. *Transportation Research, 15,* 305-314.

Sands, H. ve Morison, B. (2020). Greenwashing in the Information Industry. *The iJournal, 5*(2), 1-9.

Santa, J.C. ve Drews, S. (2023). Heuristic Processing of Green Advertising: Review and Policy Implications. *Ecological Economics, 206,* 1-12.

Santos, C.F., Coelho, A. ve Marques, A. (2023). A Systematic Literature Review on Greenwashing and Its Relationship to Stakeholders: State of Art and Future Research Agenda. *Management Review Quarterly, 73*(1), 1-25.

Santos, V., Gomes, S. ve Nogueira, M. (2021). Sustainable Packaging: Does Eating Organic Really Make a Difference on Product-Packaging Interaction? *Journal of Cleaner Production, 304*(11), 1-14.

Sati, M., Rani, I., Sharma, N. ve Vernekar, S. (2023). Green Washing: Myth or Reality. *Dogo Rangsang Research Journal, 13*(5), 151-155.

Schiano, A.N., Harwood, W.S., Gerard, P.D. ve Drake, M.A. (2020). Consumer Perception of the Sustainability of Dairy Products and Plant-Based Dairy Alternatives. *Journal of Diary Science, 103*(12), 11228-11243.

Schiffman, L.G. ve Kanuk, L.L. (1997). *Consumer Behavior.* New Jersey: Prentice Hall.

Schultz, H. ve Yang, D.J. (2008). *Starbucks-Gönlünü İşe Vermek.* Ö.F. Birpınar (Çev.). 2nd Ed., İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı.

Seele, P. ve Gatti, L. (2017). Greenwashing Revisited: In Search of a Typology and Accusation Based Definition Incorporating Legitimacy Strategies. *Business Strategy and The Environment, 26*(2), 239-252.

Short, A. ve Morgan, T. (2022). Greenwashing: Scrutiny and Sustainability. *Practical Law, 1,* 1-5.

Singhi, A. ve Kashyap, S. (2024). Decoding Greenwashing to foster Corporate Sustainability. *https://www.corporateprofessionals.com/articles/decoding-greenwashing-to-foster-corporate-sustainability/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Somany, N. (2023). Greenwashing in Business: Examining the Impact of Deceptive Environmental Claims on Consumer Behavior and Corporate Accountability. *International Journal of Social Science and Economic Research, 8*(4), 908-920.

Starbucks (2020). Starbucks Strawless Lids Now Available Across the U.S. and Canada. *https://stories.starbucks.com/press/2020/starbucks-strawless-lids-now-available-across-the-u-s-and-canada/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Starbucks (2024). Our Heritage. *https://www.starbucks.com.tr/about-us/our-heritage/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Szeberényi, A., Adam, B.Y., Sharma, H. ve Dhivya, A. (2023). *Plastic Recycling & Waste Management.* India: JSR Publications.

Szuster, D. (2019). Green Marketing, A Case Study of British Airways. *Worldwide Journal of Multi-disciplinary Studies, 1*(5), 52-77.

Şenses, S. (2022). Amazon'dan Çevre Dostu Yeni Marka: Amazon Aware. *https://mediacat.com/amazondan-cevre-dostu-yeni-marka-amazon-aware/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 13.11.2024).

Tabuchi, H. (2024). In a Victory for Poland Spring, Maine Rejects New Groundwater Limits. *https://www.nytimes.com/2024/02/09/climate/maine-groundwater-poland-spring-legislation.html* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 08.11.2024).

Trivedi, K., Trivedi, P. ve Goswami, V. (2018). Sustainable Marketing Strategies: Creating Business Value by Meeting Consumer Expectation. *International Journal of Management, Economics and Social Sciences (IJMESS), 7*(2), 186-205.

Valor, C., Carrero, I. ve Redondo, R. (2014). The Influence of Knowledge and Motivation on Sustainable Label Use. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, *27*(4), 591-607.

Vollero, A. (2022). *Greenwashing.* UK: Emerald Publishing.

Xu, W., Li, M. ve Xu, S. (2023). Unveiling the "Veil" of Information Disclosure: Sustainability Reporting "Greenwashing" and "Shared Value". *PLOS ONE, 18*(1), 1-25.

Yaşar, E. (2022). Havayolu Yolcularının Havacılıkta Karbon Dengeleme ve Azaltma Planlarına Olan Ödeme İstekliliğine İlişkin Bir İnceleme. *JASAM, 1*(1), 78-105.

Yu, W., Hassan, A. ve Adhikariparajuli. M. (2022). How Did Amazon Achieve CSR and Some Sustainable Development Goals (SDGs)? *Journal of Risk & Financial Management, 15,* 1-18.

Zapata, O. (2021). The Relationship Between Climate Conditions and Consumption of Bottled Water: A Potential Link Between Climate Change and Plastic Pollution. *Ecological Economics, 187*(5), 1-19.

Zhang, K., Pan, Z., Janardhanan, M. ve Patel, I. (2023). Relationship Analysis Between Greenwashing and Environmental Performance. *Environment, Development and Sustainability, 25,* 7927-7957.

PANDEMİDE İŞ YAŞAMININ DÖNÜŞÜMÜ: UZAKTAN ÇALIŞMANIN ETKİLERİ VE GELECEĞİ

Doç. Dr. Selin BİTİRİM OKMEYDAN
Ege Üniversitesi, İletişim Fakültesi,
selin.bitirim.okmeydan@ege.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7996-2178

ÖZET

Dünya genelinde bireylerin yaşamını, toplumsal ve ekonomik sistemleri derinden etkileyen COVID-19 pandemisi, birçok önemli değişime de yol açmıştır. Bu değişimlerin en çarpıcı olanlarından biri, iş yaşamındaki geleneksel modelleri dönüştüren uzaktan çalışma uygulamalarının yaygınlaşmasıdır. Pandemi sürecinde ve sonrasında birçok işletme, iş süreçlerini geleneksel fiziki ofis ortamlarının dışına taşıyarak uzaktan çalışma modeline geçmiş, çalışanlar ise bu esnek ve yenilikçi iş modeline uyum sağlamak zorunda kalmıştır. Bu yenilikçi ve esnek iş modeli, pandemi koşulları altında işletmelerin varlığını sürdürmek ve halk sağlığını tehdit eden virüs ile mücadele etmek için yaygın bir uygulama olarak benimsenmiştir. Ancak teknolojik altyapı ve dijital beceri eksiklikleri, iş süreçlerinin özel yaşama yayılması, işletmelerin dijital strateji yetersizlikleri ve çalışanların sosyal izolasyonu gibi çeşitli zorluklar ve sorunlar da gün yüzüne çıkmıştır. Buna rağmen pandeminin yol açtığı değişimlere hızlı yanıt vermek, maliyet tasarrufu, esneklik, yenilikçilik ve yaratıcılık gibi iş yaşamına etki eden olumlu yönlerinin de farkına varılmasıyla son yıllarda uzaktan çalışmanın geleceği tartışılmaya başlanmıştır. Günümüzde birçok işletme, iş yaşamındaki stratejilerini uzaktan çalışma modeli ile birleştirmekte ve bu modelin geleceğini şekillendirme potansiyeline sahip yatırımlara öncülük etmektedir.

Pandemide iş yaşamındaki dönüşümü uzaktan çalışma modeli üzerinden literatür taramasına dayandırarak hazırlanan bu çalışma, söz konusu modelin pandemi sürecindeki ve sonrasındaki etkilerine odaklanmayı ve modelin geleceğine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda uzaktan çalışmanın işletmeler ve çalışanlar üzerindeki etkileri konu edilmekte ve gelecekte iş yaşamındaki olası yansımalarına yer verilmektedir. Uzaktan çalışma uygulamalarının iş dünyasının geleceğini şekillendiren yenilikçi stratejilerle harmanlanacağına yönelik beklenti bu çalışmanın temel vurgusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Pandemi, İş Yaşamı, Teknoloji, Uzaktan Çalışma

1. GİRİŞ

Küresel çapta her alanda etkisini gösteren COVID-19 pandemisi bireylerin, kurumların ve toplumların yaşam biçimlerinde ve alışkanlıklarında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu değişimlerin başında ise özellikle çalışma yaşamına damga vuran ve tüm iş yapma biçimlerinde köklü bir dönüşüme yol açan uygulamalar dikkati çekmiştir. Pandemi öncesinde yalnızca belirli sektörlerde oldukça sınırlı bir uygulama alanı bulan uzaktan çalışma modeli, pandemi sürecinde bir zorunluluk hâline gelmiş ve kısa süre içinde birçok işletme ve çalışan tarafından yeni bir

norm olarak benimsenmiştir. Uzaktan çalışmanın iş yaşamında yarattığı dönüşüm, yalnızca çalışma mekânlarının fiziksel değişimi ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda iş yaşamı ile özel yaşam dengesi, çalışan verimliliği, iş süreçleri ve kurumsal yapı üzerinde çok boyutlu etkiler de meydana getirmiştir (Biber ve Karatepe, 2022). Pandemi öncesinde uzaktan çalışma modeli kısıtlı da olsa belirli sektörlerde uygulanmaktayken COVID-19 pandemisinin zorlayıcı etkileri nedeniyle neredeyse her sektörde bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu süreçte uzaktan çalışma modelinin, iş yaşamında pandeminin tetiklediği kriz yönetim aracı olmaktan ziyade iş dünyasının geleceğine yönelik stratejik bir model olarak büyük potansiyel taşıdığı anlaşılmıştır.

Uzaktan çalışma modeli, çalışanların profesyonel işlerini geleneksel çalışma mekânlarından bağımsız olarak yapmasını ve iş yaşamının sürdürebilirliğini sağlayan esnek bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Pandemi sürecinde bu yöntemin yaygınlaşması iş gücü verimliliği, çalışan memnuniyeti ve özel yaşam ile iş yaşamı arasındaki denge gibi konular üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler bırakmıştır (Spurk ve Straub, 2020). Uzaktan çalışma modeli işverenler açısından operasyonel maliyetlerin düşürülmesi gibi avantajları ön plana çıkarırken çalışanlar için de ofise gelme zorunluluğunun ortadan kalkması ile daha rahat çalışma gibi faydalar sunmuştur. Ancak Irawanto vd.'ye (2021) göre bu model aynı zamanda işverenler açısından dijital altyapı yetersizliği ve dijital strateji eksikliği gibi iş yaşamına yönelik çeşitli dezavantajlar da yaratmıştır. Bununla beraber uzaktan çalışma modeli çalışanlar açısından ise motivasyon kaybı, dijital iletişim becerilerinde zorluklar ve sosyal izolasyon gibi yeni sorunları da beraberinde getirmiştir. Böylece uzaktan çalışma modeli, işverenlere ve çalışanlara yönelik hem olumlu hem de olumsuz etkilere yol açmıştır.

Öte yandan uzaktan çalışma modeli, dijital eşitsizlik gibi toplumsal sorunları da gün yüzüne çıkararak daha görünür hale getirmiş ve çok boyutlu sorunların kalıcı şekilde çözülmesi için bu konuya yönelik yeni tartışmalara zemin hazırlamıştır. Pandemiden sonra uzaktan çalışma modelinin geleceği hakkında yapılan yoğun tartışmalar; bu modelin hibrit çalışma modellerine entegre edilmesine, bu alandaki altyapı ve erişim sorunlarının giderilmesine ve çalışanların dijital iletişim becerilerinin güçlendirilmesine bağlı olarak şekilleneceğine işaret etmektedir (Mangla, 2024). Güncel tartışmaların çizdiği çerçeve göz önünde bulundurulduğunda uzaktan çalışma modelinin sürdürülebilirliği için iş dünyasına hâkim olan organizasyonel süreçlerin ve kurumsal yapıların dijitalleşme bağlamında yeniden düzenlenmesine, iş sağlığına ve çalışan güvenliğine dair kapsayıcı politikaların oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Uzaktan çalışma modeli kapsamında iş dünyasının geçirdiği yapısal dönüşüme etkili yanıt verebilmesi için işverenlerin ve çalışanların haklarını koruyacak yasal düzenlemelerin ve politikaların nasıl şekilleneceği büyük önem taşımaktadır.

Pandemi sürecinde hızlanan ve bu sürecin ardından giderek daha fazla sektörde uygulama alanı bulan uzaktan çalışma modelinin etkilerini çok boyutlu şekilde ele almak amacıyla literatür taramasına dayalı hazırlanan bu çalışma, uzaktan çalışmanın mevcut etkilerine odaklanmakta ve gelecekte iş dünyası üzerindeki potansiyel eğilimlerine ışık tutmaktadır. Çalışma ekseninde bu modelin iş yaşamında yarattığı dönüşümlere ve geleceğe yönelik öngörülere ve beklentilere yer verilerek modelin sürdürülebilirliği tartışılmaktadır.

2. UZAKTAN ÇALIŞMA MODELİ VE İŞ YAŞAMINDAKİ DÖNÜŞÜM

Uzaktan çalışma, profesyonel işlerin ofis gibi geleneksel ve belirli bir mekâna bağlı kalmadan, çoğunlukla dijital iletişim teknolojileri aracılığıyla herhangi bir yerden gerçekleştirilebildiği çalışma modeli olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, 20. yüzyılın ortalarından itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle gündeme gelmeye başlamış ve özellikle internetin yaygınlaşması sonucunda profesyonel iş dünyasında daha fazla yaygınlaşıp benimsenmiştir

(Andrei, 2022). Uzaktan çalışma modelinin uygulanabilirliğinin, dijital teknolojilerdeki yeniliklerle doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Uzaktan çalışma, yenilikçi ve esnek bir model olarak günümüzde fiziksel sınırların ötesinde zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın çalışma olanağı sunmaktadır.

Uzaktan çalışma modelini mümkün kılan temel faktörler arasında dijital altyapı olanaklarının gelişmesi, dijital teknolojilere erişiminin kolaylaşması, zaman ve mekân esnekliği, iş dünyasında artan bireysel özerklik talebi, dijital teknolojilerin kullanıcı dostu doğası ve yeni iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı bulunmaktadır (Bal ve Bulgur, 2023). Çalışanlar, internet bağlantısının olduğu her yerde dijital teknolojiler ile uyumlu cihazlar aracılığıyla profesyonel iş süreçlerini yürütürken işverenler de bu modelin operasyonel ve organizasyonel yapı üzerindeki etkilerini optimize etmeye çalışmaktadır. Uzaktan çalışma modeli, özellikle bilgiye dayalı ve yaratıcılık gerektiren iş kollarında kurumsal verimliliği, bireysel performansı ve iş yaşamında inovasyonu arttıran esnek bir uygulama olarak değerlendirilmektedir (Gibbs vd., 2024; Nwankpa ve Roumani, 2024; Raj vd., 2023; Safri vd., 2024; Shokrollahi, 2023).

Uzaktan çalışma modelinin tarihsel gelişimi, devrim nitelikli teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin şekillendirdiği yeni toplumsal ihtiyaçlara paralel bir seyir izlemiştir. Bu nedenle uzaktan çalışmanın çok uzak bir geçmişi yoktur. Özellikle 1970'lerde petrol ve enerji krizine çözüm arayışları çerçevesinde popüler hale gelen "telecommuting/teleworking" (telekomünikasyon araçları yoluyla evden veya ofis dışı mekândan çalışma) aracılığıyla uzaktan çalışma modeli önerilmiş ve böylelikle çalışanların işe gidip gelme sürelerinin yanı sıra enerji tüketimini de azaltmak amaçlanmıştır (Agba vd., 2022; Chandan, 2023; Kurdy vd., 2023). Bu dönemde ilk kez dile getirilen uzaktan çalışma modeli, bu tarihten sonra ciddi tartışmalara konu olmuştur. 1990'larda ise internetin yaygınlaşmasıyla birlikte daha geniş çapta uygulanabilir hale gelen model, 2000'li yıllarda dijital dönüşümün hızlanması ve bulut tabanlı teknolojilerin gelişimi sonucunda küresel iş gücü piyasasının dinamik koşullarına hızlı ve etkili tepkiler vermek için alternatif iş modeli olmaktan çıkıp yenilikçi uygulamalar kapsamında yaygın bir çalışma biçimi olarak yerini almıştır (Ben-Zvi ve Luftman, 2022; Chandan, 2023).

COVID-19 pandemisi ise uzaktan çalışma modelinin gelişiminde ve yaygınlaşmasında bir dönüm noktası olmuştur. Uzaktan çalışma modeli, 2020 yılında başlayan pandeminin küresel boyutta yarattığı sağlık krizine verilen ilk yanıt olarak birçok sektörde zorunlu bir uygulamaya dönüşmüştür. Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) pandemi ilanı sonrasında neredeyse bütün işletmeler, hızla fiziksel mekânlardan dijital ortamlara taşınmış ve iş süreçleri dijital iletişim araçlarıyla yürütülmeye başlanmıştır (Aleem vd., 2023; Marcus, 2023). Pandemi süreci, uzaktan çalışma modelini toplumsal krize özgü kısa vadeli bir çözüm olmaktan çıkararak iş dünyasının geleceğini şekillendiren kalıcı bir uygulamaya dönüştürmüştür.

Pandemi öncesinde yalnızca belirli sektörlerle sınırlı olan uzaktan çalışma modeli, pandemi sırasında ve sonrasında geniş bir yelpazede uygulanmaya başlanmıştır. Eğitim, finans, teknoloji ve medya gibi sektörler bu modele hızla adapte olurken üretim ve sağlık gibi daha geleneksel mekânlara dayalı ve fiziksel iş gücü gerektiren alanlarda bile uzaktan çalışma uygulanabilir boyut kazanmıştır. Örneğin, sağlık sektöründe tele-sağlık uygulamaları yaygınlaşmış; üretim sektöründe ise dijital izleme ve yönetim sistemleri uzaktan erişime uygun hale getirilmiştir (Hong, 2024; Ogenyi ve Ugwu, 2024; Shockley vd., 2024).

Pandemi sonrası süreçte uzaktan çalışma uygulamaları, iş dünyasında hibrit modellere zemin hazırlamış ve uzaktan çalışma modelinin iş yaşamındaki kalıcı etkileri, kurumsal stratejilerdeki yerini almıştır. Pandeminin etkisiyle hızlanan ve iş dünyasında kalıcılık kazanan bu dönüşüm, standart ve rutin iş süreçlerinin yanı sıra kurumsal kültürleri, liderlik anlayışlarını, takım yönetimini ve çalışan beklentilerini de bütünüyle değiştirmiştir (Bilderback ve Kilpatrick, 2024; Sakal, 2024). Pandemi dönemi, modern iş dünyasında dijital süreçlere dayalı yenilikçi uygulamaların önemini bir kez daha vurgularken uzaktan çalışma modelinin tetiklediği bu dönüşümün potansiyelini, sınırlarını, olumlu ve olumsuz yönlerini de gözler önüne sermiştir.

Öte yandan pandemi sürecinde çeşitli hizmetleri profesyonel seviyede çevrim içi düzenleyen çalışanlar, uzaktan çalışma modelinin yeni ve güncel uygulamalarına ışık tutmuş ve pandemi süreci ile sonrasında bu modelin birçok etkisi de çok yönlü tartışmaya açılmıştır. İş dünyasında pandemi ile hız kazanan bu dönüşümün, gelecekte iş yaşamının dinamiklerini yeniden tanımlayacağını ve önemli ölçüde şekillendireceğini söylemek mümkündür. Hossain vd.'ye (2024) göre uzaktan çalışma modeli ile özellikle dijital uygulamaların çeşitlenmesi, iş gücünde esneklik ve iş yaşamında sürdürülebilirlik gibi alanlarda uzun vadeli etkiler ve sonuçlar beklenmektedir. Uzaktan çalışma modeline yönelik gelecek eğilimleri konu edilmeden önce bu modelin çok boyutlu etkilerine yer verilmektedir.

3. UZAKTAN ÇALIŞMA MODELİNİN ETKİLERİ

COVID-19 pandemisi ile küresel çapta uygulanan uzaktan çalışma süreci, işverenler ve çalışanlar açısından olumlu ve olumsuz etkileri beraberinde getirmiştir. Bu modelin işverenler açısından avantajları; maliyetlerin düşmesi, çalışan performansının ve verimliliğinin artması, profesyonel işlerin daha kolay takip edilmesi ve daha hızlı tamamlanmasıdır. Çalışanlar açısından en büyük avantajı ise dilediği mekândan iş yapmanın ve esnek çalışmanın getirdiği rahatlık hissidir (Ipsen, 2021: 2). Benzer şekilde uzaktan çalışma modelinin çalışanlar için en olumlu yönleri; çalışma programında özgürlük, aileye ve aile içi iletişime daha fazla zaman, daha çok boş zaman, daha düşük stres ve daha yüksek verimlilik, işle ilgili günlük maliyetlerden ve zamandan tasarruf etme olarak sıralanabilmektedir (Okuyan ve Begen, 2021: 2). Bu noktada uzaktan çalışma modelinin hem işverenler hem de çalışanlar için belirli yönlerden çekici bir kavram olduğu ve otonom (özgür) çalışma, stresin azalması, daha çok kişisel konfor, artan üretkenlik, kurumsal sistemler ve altyapı sistemleri açısından daha düşük maliyet gibi faydalar sağladığı görülmüştür (Davidescu vd., 2020). Çalışma yaşamında uzaktan çalışma modeli gibi esnek uygulamaların avantajları pandemi sürecinde küresel ölçekte deneyimlenmiştir.

Pandemi süreci, uzaktan çalışmanın avantajlarını net bir şekilde ortaya koymuştur. Bu dönemde ev ortamındaki rahatlık, mekân esnekliği, yaratıcılığın artması ve operasyonel maliyetlerin düşmesi gibi unsurlar uzaktan çalışmayı cazibeli kılmıştır (Kraus vd., 2023). Ancak çalışanlarda dijital tükenmişlik, sosyal izolasyon, iletişim zorlukları ve dijital beceri eksikliği gibi sorunlar da hem çalışanları hem işverenleri olumsuz etkileyerek bu modelin daha sürdürülebilir ve dengeli bir şekilde geliştirilmesi gerektiğini göstermiştir (Schäfer vd., 2023). Bunun yanı sıra pandemi süreci toplumdaki dijital eşitsizlikleri daha belirgin hale getirmiş ve bu süreçte dijital altyapının eksik olduğu coğrafi bölgeler, teknolojiye erişimi ve teknolojik becerileri sınırlı bireyler ile dijital stratejileri yetersiz olan kurumlar uzaktan çalışma modeline uyum sağlama konusunda daha fazla zorluk yaşamıştır (Mangla, 2024). Bu nedenle konuya ilişkin derin tartışmalarda uzaktan çalışma uygulamalarının avantajları kadar sınırlılıkları ve dezavantajları da gündeme gelmiştir.

İşverenler ve çalışanlar göz önüne alındığında uzaktan çalışma modelinin bazı dezavantajları ortaya çıkmaktadır. İşverenler açısından; çalışanlar üzerinde kontrol eksikliği, kurum kültürünü aktarmada zorluk, veri güvenliğini sağlamada yetersizlik ve artan ekipman maliyeti bu modelin dezavantajları arasında yer almaktadır. Çalışanlar açısından ise kariyer fırsatlarından uzak kalınması, yalnızlaşma, işlerin bölünmesi, evdeki maliyetlerin artması, öz-disiplin eksikliği, iş ve özel yaşam dengesinin bozulması ile fiziksel ve mental sağlığın kötüleşmesi söz konusudur (Erbuğ, 2021; Lyzwinski, 2024). Bu çerçevede işverenin çalışanlardan sürekli ulaşılabilir olmalarını beklemesi, pandemi döneminde uzaktan çalışma uygulamalarının en temel zorluklarından biri olarak göze çarpmıştır. Uzaktan çalışma, yüz yüze iletişimi azalttığı için yöneticiler ve çalışanlar arasında hızlı geri bildirim almayı engellemiş ve geri bildirim almak amacıyla çalışana sürekli ulaşma isteği, yönetici ve çalışan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir (Bahman ve Al-Enzi, 2020). Bunun uzantısı olarak gereksiz yapılan ve gereksiz uzatılan toplantıların yanı sıra sürekli etkinlik yapma ve bu etkinliklerde çevrim içi olarak bir araya gelme baskısı, çalışanların zaman yönetimini olumsuz etkilemiş ve gerçekten önemli olan işlerin aksamasına yol açmıştır (Uşen, 2020).

Pandeminin başında uzaktan çalışma modeline geçişten itibaren çalışanlar, rutin ofis günlerine kıyasla evde bilgisayar başında geçirdikleri sürenin ve günlük mesai ve toplantı sürelerinin daha fazla arttığını bildirmiştir (Güler vd., 2021: 740). Çalışanlar, uzaktan çalışma modeli ile iş yükünde ani artış yaşamış ve aşırı yüklenmeye maruz kalmıştır. Bu yeni çalışma modeline geçiş ile baş edememenin sonucunda çalışanların üretkenliği ve performansı düşmüştür. Yüz yüze iletişimin yerini alan çevrim içi iletişim, çalışanlara bazı durumlarda kaos getirmiştir (Aidla vd., 2022). Uzaktan çalışma modelinde sosyal ilişkileri geliştirmede Microsoft Teams ve Zoom programları aracılığıyla düzenlenen video konferanslar büyük rol oynamıştır. Böylece sosyal izolasyonun etkileri hafifletilmek istenmiştir (Lal vd., 2021). Ancak yine uzaktan çalışma modeli ile iş yaşamı ve özel yaşam arasındaki dengeyi bozan ve giderek yüksek sesle tartışılmaya başlanan "Zoom yorgunluğu", "toksik üretkenlik", "tükenmişlik" ve "koşuşturma kültürü" yaygınlaşmış ve bu çalışma modeli yeni sorgulamaları tetiklemiştir (Rogers, 2020; Utoft, 2020). Pandemi döneminde rutin ofis işlerine eklenen çok sayıda ve saatlerce süren çevrim içi toplantılar ve etkinlikler, çalışanlarda günlük temponun ötesinde aşırı iş yüküne neden olmuştur.

Bu çerçevede yapılan araştırmalarda uzaktan çalışma modeline geçen birçok çalışanın, ofiste çalıştığı zamana göre kendini daha dezavantajlı gördüğü açığa çıkmıştır (Aczel vd., 2021; Xiao vd., 2021). Bunun temel nedeni, evde üstlenilen işlerin çalışmayı ve üretkenliği engellemesidir. Ev ortamında kapıyı açmaktan anlık çıkan tesisat sorunu ile ilgilenmeye kadar pek çok konu evden çalışmayı kesintiye uğratmaktadır (Banger, 2021: 27). Özellikle müşterilerle uzun süreli iletişim gerektiren bireysel projeler ve işlerde ev ortamının kendisinden kaynaklanan kesilmeler ve bölünmeler çalışanlar üzerinde büyük bir endişe yaratmaktadır (Manko, 2021). Benzer şekilde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı ile ilgili yetersizlik, çevrim içi toplantılara bağlanamama sorunları, dijital verilerin kaybedilmesi veya bu verilerde hata yapma korkusu ve işe fiziksel olarak müdahale edememe gibi faktörler, çalışanların uzaktan çalışma modelini dezavantajlı görmesine yol açmıştır (Prodanova ve Kocarev, 2022).

COVID-19 pandemisi, toplumsal yaşamda ve iş yaşamında eşit olmayan iş bölümünü ve cinsiyete dayalı dezavantajları da körüklemiştir. Uzaktan çalışma modelinde kadınlardan ev ekonomisine katkıda bulunması beklenirken ev işlerini ve çocukların bakımını da aksatmaması talep edilmiştir (Bayrakçı, 2020: 110). Dünyanın birçok ülkesinde kadınlar, cinsiyet eşitsizliği politikaları altında ezilmiş, profesyonel işine ev işleri, çocukların ve yaşlı aile üyelerinin bakımı da eklenmiş, ücretli çalışma sürelerinde kesintiler yaşamış ve kendilerine ayırdıkları kişisel

zaman azalmıştır (Irlacher ve Koch, 2021; Kučera vd., 2021). Birçok Avrupa ülkesinde yapılan araştırma sonuçları, pandemide kadınların iş ve ev yükünü orantısız şekilde taşımaya devam ettiğini, erkeklerin ev içi iş yükünün ya hiç artmadığını ya da çok az arttığını göstermiştir (Graham vd., 2021). Bu veriler, ev içindeki çatışmaların cinsiyet rollerindeki eşitsizliklere dayandığını ve pandemi ile bu eşitsizliklerin tetiklendiğini ortaya çıkarmıştır.

Pandemi döneminde karantina ve kapanmalar yaşanırken cinsiyet eşitsizliği en çok aile içi şiddet vakalarında hissedilmiştir. Okulların kapanması ve çocukların sürekli evde zaman geçirmesi, uzaktan çalışma sürecinin başlaması, kitlesel işten çıkarma ve işsizliğin ortaya çıkması, biriken borçlanmalar ve alkol tüketiminin artması nedeniyle kadınların aleyhine aile içi şiddette artış yaşanmıştır (Croda ve Grossbard, 2021; Wilkinson ve Haar, 2023). Pandemi ile Çin'de aile içi şiddetin üç katına çıktığı, bu oranın Fransa'da %30, Brezilya'da yaklaşık %50 arttığı tahmin edilirken, İtalya ve İspanya gibi pandemiden daha derin şekilde etkilenen Avrupa ülkelerinde ve ABD'de yine aile içi şiddetin arttığını gösteren veriler vardır (Campbell, 2020). Mevcut koşullar göz önüne alındığında pandemi sürecinin özellikle kadınlar üzerinde travmatik etkiler yarattığı ve bu dönemde cinsiyet eşitsizliğinin her açıdan gözle görülür şekilde arttığı söylenebilmektedir.

COVID-19 pandemisinde uzaktan çalışma modelinin dezavantajları yalnızca cinsiyet üzerinde değil, yapılan işlerin niteliğinde de görünür olmuştur. Bozkurt (2020: 105), uzaktan çalışma modeli ile işlerinin ve görevlerinin niteliği çevrim içi çalışmaya uygun olmayan kişilerin, özel ya da kendi hesabına çalışanların, düşük gelirlilerin, düşük eğitimlilerin ve genel olarak kadınların daha dezavantajlı konuma düştüğünü belirtmektedir. Bunun haricinde işin özellikli ekipman gerektirmesi durumunda uzaktan çalışma sürecine katılım mümkün değildir. Uzaktan çalışma modeli, her çalışan için uygun bir seçenek olmadığından eşitsizliklerin derinleşmesine yol açması muhtemeldir (Günay ve Torgalöz, 2020; Aleem vd., 2023). Dolayısıyla bu modelin var olan istihdam eşitsizliğini daha da arttırma potansiyelinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Bu nedenle yasal düzenlemelerin mevcut ve potansiyel eşitsizlikler dikkate alınarak yapılması önem taşımaktadır.

Bununla birlikte uzaktan çalışma uygulamasının en yaygın dezavantajı, artan mesai saatlerine ve sık yapılan çevrim içi toplantılara rağmen sosyal izolasyon hissi, meslektaşlarla ve yöneticilerle iletişim eksikliği olarak bulunmuştur (Obdržálková ve Moravcová, 2022). Bu çerçevede izolasyon tedbirleri kapsamında sosyal ilişkilerden mahrum kalan kişilerin, evden çalışmaya rağmen yalnızlık hissine maruz kaldığı, alıştığı etkileşimleri sürdüremediği için kendini engellenmiş hissettiği ve dolayısıyla daha agresif olduğu belirtilmiştir (Özden, 2020). Ayrıca ofis dışı çalışmak ve gözden uzak kalmak, çalışanları kişisel performansın dikkate alınmayacağı endişesi ile yüzleştirmiştir. Böylece çalışanlarda terfi, ödül ve olumlu performans değerlendirmesine ilişkin fırsatları kaçıracağı düşüncesi yerleşmiştir (Aczel vd., 2021). Çalışanların hem meslektaşları hem de yöneticileri ile ilişkilerinin zayıflamasını kariyer gelişimi için risk faktörü olarak gördüğü anlaşılmıştır. Uzaktan çalışma modeline yönelik bu olumsuz inançlar, çalışanlarda iş kaybetme korkusunu körüklemiş ve daha fazla strese neden olmuştur.

Bunun yanı sıra COVID-19 pandemisi, uzaktan çalışma sürecine geçilmesiyle fiziksel aktivite ve yaşam tarzı üzerinde de benzeri görülmemiş kısıtlamalar getirmiştir. Dışarı çıkmanın kısıtlanması günlük egzersiz rutinlerini değiştirmiş ve gün boyunca ev içinde hareketsiz kalmak fiziksel ve ruhsal sağlık açısından olumsuz etkiler doğurmuştur (Matias vd., 2020). Pandemide uzaktan çalışma modelinin çalışanların sağlığını bozduğu, kilo alımından sırt ve boyun ağrısı şikâyetlerine, uyku bozukluğundan depresyona kadar çok sayıda sağlıkla ilişkili problemin

çalışanlarda sıklıkla görüldüğü vurgulanmıştır (Güler vd., 2021; Lyzwinski, 2024). Çalışanlar, pandeminin yaşattığı belirsizlik ve hareketsiz yaşam nedeniyle hem fiziksel hem de ruhsal sağlıkla ilgili problemlere maruz kalmışlardır.

COVID-19 pandemisinde uzaktan çalışma modelini uygulamak, iş dünyasının faaliyetlerinin devam edebilmesi için küresel ölçekte verilen ilk tepkilerden biridir (Marcus, 2023). Ancak pandeminin yarattığı ekonomik yıkımın etkilerini hafifletmek amacıyla dünya çapında yaygın şekilde uygulanan bu model, çalışanlar ve işverenler üzerinde olumlu ve olumsuz birçok etki yaratmıştır. Pandemiden sonra uzaktan çalışma modelinin geleceği, öne çıkan olumsuz etkilerin giderilmesine bağlıdır. Bu nedenle modelin pandemi sonrasındaki geleceğine yönelik öngörüler ve yeni arayışlar tartışılmaya devam etmekte ve uygulamaların iyileştirilmesine yönelik yeni yaklaşımlar geliştirilip düzenlemeler yapılmaktadır. Bir sonraki başlıkta bu öngörüler ve yenilikçi bakış açıları çerçevesinde modelin geleceği ele alınmaktadır.

4. UZAKTAN ÇALIŞMAYA YÖNELİK GELECEK EĞİLİMLERİ

COVID-19 pandemisi ekonomik, sosyolojik, politik, kültürel ve toplumsal alanda büyük dönüşümler yaratmıştır. Özellikle pandeminin ardından yeni dünya düzenine uygun esnek çalışma tarzlarının kalıcı olacağı birçok bilim insanı tarafından dile getirilmiştir (Kırık ve Özkoçak, 2020). Pandemiden sonra birçok sektörde uzaktan çalışma uygulamaları artan oranda yer bulmuştur. Nitekim pandeminin ilk yılındaki veriler de uzaktan çalışma modelinin tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaygın şekilde uygulandığını göstermiştir. Haziran 2020'de yayımlanan ve tüm dünyada çok farklı sektörlerden toplam 1,6 milyon çalışanı olan işverenlerin katıldığı COVID-19 İşveren Aksiyon ve Hazırlık Planları Araştırması sonuçlarına göre Türkiye ve dünyada pandemi öncesi %14 olan uzaktan çalışma oranı pandemi ile %68'e yükselmiştir (Uşen, 2020: 2). Üstelik bu oranlar, pandemiden sonra da belirli bir ölçüde kalıcı olmuş ve çalışma yaşamında önemli dönüşümler yaratmıştır. Nitekim pandemiden sonra uzaktan çalışma oranı yaklaşık beş kat büyümüştür. Bu konu üzerine yapılan birçok çalışma, uzaktan çalışma uygulamalarının 2019'da yaklaşık %5 seviyesinden 2023'te %25 seviyesine ulaştığına yönelik benzer sonuçları göstermiştir. Bu beş katlık artış, pandemi öncesi yaklaşık 35 yıllık büyümeye eşdeğerdir (Barrero vd., 2023).

Günümüzde uzaktan çalışma oranının pandeminin ilk dönemlerinde elde edilen sonuçlar ile benzerliği devam etmekte ve bir daha pandemi öncesi oranlara düşmeyeceği yönündeki beklentileri doğrulamaktadır. Bir araştırmaya göre dünya çapındaki işletmelerin yaklaşık %56'sı uzaktan çalışma uygulamalarını benimsemiş durumdadır ve %16'sı tüm operasyonlarını uzaktan çalışma ile gerçekleştirmektedir. Çalışanların ise %52'si haftada en az bir kere, %68'i ayda en az bir kere uzaktan çalıştıklarını belirtmektedir (The State of Remote Work Report, 2021). Diğer bir araştırma, gelişmiş ekonomilerdeki çalışanların, gelişmekte olan ekonomilerdeki çalışanlardan iki kat daha fazla uzaktan çalışmaya elverişli mesleklere sahip oldukları için bundan sonra uzaktan çalışma modelinin pandemi öncesinden daha yaygın şekilde kullanılacağını öngörmektedir (Barrero vd., 2021). Bu verilerle birlikte uzaktan çalışma uygulamaları her geçen gün daha fazla sektörde kendini göstermekte ve çalışma yaşamındaki dönüşüm kaçınılmaz olmaktadır.

Yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre 2028 yılına kadar gelişmiş ekonomilerde işletmelerdeki tüm ekiplerin %73'ünün uzaktan çalışma uygulamalarının gerektirdiği yetkinliklere sahip olması beklenmektedir (Upwork, 2019). Araştırmalar, ilerleyen yıllarda da uzaktan çalışma modelinin daha fazla benimseneceği, işletmelerin bu sistem ile daha çok tasarruf edeceği ve bu sistemin insan kaynakları politikalarında kalıcı bir istihdam yöntemi olacağı noktasında birleşmektedir (Elayan, 2021; Hamouche, 2023). İşletmelere kira, bakım,

operasyonel giderler gibi maliyetleri azaltıcı etkisi, alanında yetkinliğe sahip ama fiziken ofiste olmayan işgücünün istihdamına izin vermesi ve birçok ofis işinin benzer performansla gerçekleştirildiğinin görülmesi bu modelin kalıcılığına etki etmektedir (Göktepe, 2020).

Ancak esnek çalışma modeli olarak uzaktan çalışma uygulamaları ülkeler arasında ve ülkeler içinde bile ciddi ölçüde farklılık sergilemektedir. Örneğin, birçok Avrupa ülkesinde işlerin yaklaşık yarısı potansiyel olarak uzaktan çalışmaya uygunken bu oran Türkiye'de yalnızca %21 olarak belirlenmiştir (Tuna ve Türkmendağ, 2020). Bu veriler, uzaktan çalışma modelinin hibrit uygulamalarla desteklenip daha kalıcı hale gelmesi ve iyileştirilmesi için zamana ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Dünyanın önde gelen ülkeleri ve gelişmiş ekonomileri, büyük potansiyel taşıyan uzaktan çalışma uygulamalarının dezavantajlarının giderilip yaygınlaşması için yeni çözümler aramaktadır. Nitekim pandemi öncesinde uzaktan çalışma deneyimi olmayan birçok iş kolu bu yeni çalışma modeli ile tanışmış ancak bu çalışma tarzına alışık olmayan çok sayıda işletme çeşitli sorunlarla yüz yüze gelmiştir.

Bu sorunların başında işletmelerin çalışanlarının ve müşterilerinin veri güvenliği gelmektedir. Uzaktan çalışma modelinde çalışanların ve müşterilerin güvenli bir ortamda olduklarını bilmeleri gerekir. Bunun için işletmelerin şüpheli faaliyetleri, kötü amaçlı yazılımları, siber saldırıları veya kimlik avı girişimlerini tespit etmeye yönelik doğru eğitimleri sunmaları beklenmektedir (Kaushik vd., 2020: 11). Bu açıdan uzaktan çalışma uygulamalarında bireysel ve kurumsal etkilerin yanı sıra sistem güvenliği, ağ sağlamlığı, altyapı olanakları, veri güvenliği ve siber güvenlik gibi konuların iyi organize edilmesi önem taşımaktadır (Deloitte Türkiye, 2020). Dolayısıyla daha önce bu kadar geniş çaplı uygulanmayan uzaktan çalışma modelinin çok boyutlu etkilerinin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Uzaktan çalışma modelinde sanal ortam risklerinin yanı sıra bu modelin doğasından kaynaklanan özelliklerin de göz ardı edilmemesi önem taşımaktadır. Bu özellikler; teknik altyapı, zaman yönetimi, konum ve iş dışı rollerle etkileşim olarak açıklanmaktadır (Göktepe, 2020):

1- *Teknik Altyapı ve Dijital Beceri*: Uzaktan çalışma modelinde ihtiyaç duyulan dijital aletler ve cihazlar kısmen eve taşınmalı veya bazı sistemler eve entegre edilmelidir. Özellikle teknolojik altyapı sürdürülebilir olmalı ve çalışanlar bu teknik ekipman ve araçları kullanma becerisine sahip olmalıdır.

2- *Zaman Yönetimi*: Zamanı planlayıp programlayarak ve ihtiyaçları listeleyerek hedeflerin ve birincil işlerin belirlenmesi için zaman etkin ve verimli kullanılmalıdır.

3- *Konum*: Uzaktan çalışma sürecinin çoğu çalışanların kendi evinden gerçekleşir. Bu bakımdan ev ile ofis beklentilerinin iç içe geçmesi sorunlara ve karışıklıklara neden olabilir. Çalışanlar ve yöneticiler ev ortamında olmalarına rağmen profesyonel sorumluluklarına uygun davranmalıdır.

4- *İş Dışı Rollerle Etkileşim*: Evde, aile üyeleri arasında doğal bir iş paylaşımı vardır. Bu paylaşım adil ise uzaktan çalışma uygulamaları olumlu olacaktır. Özellikle evden çalışan kadınlar iş ve yaşamı dengelemekte zorlanabilir. Ev içi rollerde cinsiyete dayalı eşitsizlik, uzaktan çalışma sürecini engelleyebilir.

İşletmelerin küresel pandemi gibi kriz dönemlerinde değişen ürün ve hizmet beklentilerini karşılamak için teknolojik gelişmelerden yararlanması önemli görülmektedir. Pandemi döneminde evden çalışanlara çevrim içi teknik eğitimler sağlanmasına rağmen yeni esnek iş süreçlerine alışma, değişime ayak uydurma, kaygı ve stres yönetimi, psikolojik dayanıklılığı ve mental direnci arttırma gibi konularda eğitim, seminer, atölye çalışmaları, koçluk ve mentorluk desteğinin yeterince verilmediği görülmüştür (Durmuş vd., 2021). İşletmelerin üretim süreçlerinin en temel faktörü olan çalışanlar, uzaktan çalışma modelinde merkeze alınmalı ve

bu işgücüne nitelikli çalışma koşulları sağlanmalıdır. Bu noktada çevrim içi içeriklerle çalışanların hem kendi aralarında hem de yöneticiler ile iletişimlerini güçlendirecek destekler ve sosyal izolasyonu ortadan kaldıracak yeni teknolojilerin olanakları dikkat çekmektedir.

5. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

2019 Aralık ayının son günlerinden itibaren dikkat çekmeye başlayan ve 2020 yılının mart ayında tüm dünyanın öncelikli gündemi haline gelen COVID-19 pandemisi artık geride kalsa da iş dünyasında yeni deneyimleri şekillendiren ve iş yaşamında kalıcı bir dönüşüm yaratan uzaktan çalışma modeli yaygın olarak kullanılmaya devam etmektedir. Dolayısıyla pandemi sürecinin iş yaşamında meydana getirdiği en büyük dönüşüm, uzaktan çalışma modeli üzerinde görülmüş ve pandemide şekillenen bu modelin iş dünyasında bütünüyle kalıcı yer edinmesine zemin hazırlamıştır. Kraus vd.'ye (2023) göre pandeminin iş yaşamında yarattığı krize verilen ilk tepkilerden biri olan uzaktan çalışma, ilk başlarda rutin iş süreçlerinin sürdürülmesinde ve krizin yönetilmesinde zorunluluk olarak uygulansa da esneklik, verimlilik, performans artışı ve maliyet tasarrufu gibi olumlu etkilerinin farkına varılmasıyla pandeminin ardından birçok sektörde rutin işlerin yanı sıra yaratıcılık gerektiren faaliyetlerin planlanıp uygulanmasında kullanılan öncelikli çalışma modellerinden biri olmuştur. Böylelikle geleneksel iş yapma biçimleri değişip uzaktan çalışmaya izin verecek şekilde büyük bir yapısal dönüşüm geçirmiştir.

Öte yandan uzaktan çalışma modeli; çalışanların iş ve özel yaşamı arasındaki sınırı ortadan kaldırarak dengeyi bozan, tükenmişlik ve sosyal izolasyon gibi sorunlara yol açan olumsuz etkileri de beraberinde getirmiştir. Ayrıca teknolojik altyapı eksikliği ve dijital eşitsizlikten kaynaklanan sorunların yanı sıra teknolojik dönüşüme uygun dijital becerileri edinmede yetersiz kalan çalışanlar ve yöneticiler de farklı zorlukları deneyimlemiştir (Mangla, 2024; Rogers, 2020). Bu nedenle uzaktan çalışma modeli üzerine geniş çaplı araştırmalar ve tartışmalar; modelin teknolojik dönüşümün bir parçası olarak görülmesi gerektiği noktasında birleşmekte ve teknolojik altyapı ile dijital eşitsizliğe bağlı sorunların giderilmesi, çalışanların dijital becerilerinin desteklenip geliştirilmesi, çalışanların performansı ile kurumsal verimliliği arttıracak sosyal destek mekanizmalarının iyileştirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Uzaktan çalışma modelinin geleceği, özellikle pandemi sürecinde elde edilen çok yönlü deneyimler ve pandemi sonrasında iyileştirilen uygulamalar ile dijital teknolojilerin sürekli gelişimi doğrultusunda şekillenmeye devam etmektedir. Uzaktan çalışma pratiklerinin şekillenmesinde çalışanların esnek çalışma talepleri ile yöneticilerin operasyonel harcamalarını minimize etme ihtiyacını birleştiren hibrit çalışma düzenine dayalı yenilikçi ve yaratıcı çözümler büyük rol oynamaktadır (Gibbs vd., 2024). Bu nedenle iş dünyasında bundan sonra beklenen dönüşümün, geleneksel ve yenilikçi iş yapma stratejilerini harmanlayan hibrit çalışma stratejilerinin gelişmesi ve uzaktan çalışma modelinin güçlendirilmesi konusunda yaşanacağı öngörülmektedir (Sakal, 2024). Uzaktan çalışma modelinin gelecekteki başarısı; teknolojik dönüşümün yakalanmasına, teknolojik yeniliklerin benimsenmesine, çalışan ve işverenlerin isteklerini ve ihtiyaçlarını dikkate alan kapsayıcı ve çok yönlü iş süreçlerinin geliştirilip sürekli iyileştirilmesine bağlı görülmektedir.

Pandemide hızlanan ve pandemiden sonra günümüzde kalıcılaşmaya başlayan uzaktan çalışma modeli, iş dünyasında yenilikçi bir uygulama olarak iş yaşamının dönüşmesine neden olmuş ve iş yapma süreçlerinde önemli bir paradigma değişimini tetiklemiştir. Bu değişim, iş dünyasının gelecek dinamiklerini şekillendirmiş ve uzaktan çalışmayı modern iş yaşamının vazgeçilmez parçası haline getirmiştir. Dolayısıyla uzaktan çalışma modeli, modern iş dünyasında önemli bir dönüşüm aracı olarak öne çıkmaktadır. Ancak Yolcu'ya (2022) göre bu modelin uzun

vadede başarılı şekilde benimsenip uygulanması; bireylerin, kurumların ve bütünüyle toplumun farklı düzeylerde teknolojiye uyum sağlamasını gerektirmektedir. Teknolojik altyapının iyileştirilmesi, çalışan refahının önceliklendirilmesi, işverenler ile çalışanların hakkını koruyan çok boyutlu yasal düzenlemelerin ve toplumsal eşitlik odaklı politikaların hazırlanıp uygulanması, uzaktan çalışmayı gelecekte daha sürdürülebilir bir yapıya kavuşturacak önemli ve öncelikli adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

Aczel, B., Kovacs, M., Lippe, T.V.D. and Szaszi, B. (2021). Researchers Working from Home: Benefits and Challenges. *PLOS ONE, 16*(3), 1-13.

Agba, M.S., Agba, G.E.M., Ettah, G. and Obera, V.A. (2022). Telecommuting and Remote Work Revolution: Are Workers More Effective and Productive Working From Home? (A Multi-Perspective Analysis). *Logos Universality Mentality Education Novelty: Social Sciences, 11*(2), 82-94.

Aidla, A., Kindsiko E., Poltimäe, H. and Hääl, L. (2022). To Work at Home or in the Office? Well-being, Information Flow and Relationships Between Office Workers Before and during the Covid-19 Pandemic. *Journal of Facilities Management, 20*(1), 1-22.

Aleem, M., Sufyan, M., Ameer, I and Mustak, M. (2023). Remote Work and the COVID-19 Pandemic: An Artificial Intelligence-based Topic Modeling and A Future Agenda. *Journal of Business Research, (154),* 1-17.

Andrei, D.M. (2022). Remote Work and Technology. A Brief History and Evaluations in E.U and Romania. *Ovidius, 22*(2), 1-11.

Bahman, R.D. and Al-Enzi, A. (2020). The Impact of Covid-19 Pandemic on Conventional Work Settings. *International Journal of Sociology and Social Policy, 40*(9/10), 909-927.

Bal, Y. ve Bulgur, N.E. (2023). Remote Work: A Paradigm Shift in the Modern Workplaceand Its Impact on the Workforce. *Enhancing Employee Engagement and Productivity in the Post-Pandemic Multigenerational Workforce* içinde (ss. 374-391). USA: IGI Global.

Banger, G. (2021). Pandemi Döneminde Dağıtık veya Uzaktan Çalışma. *Elektrik Mühendisleri Odası (EMO) Dergisi, (468),* 24-27.

Barrero, J. M., Bloom, N. and Davis, S.J. (2021). Why Working from Home Will Stick? *Working Report.* Chicago, US: Becker Friedman Institute.

Barrero, J.M., Bloom, N. and Davis, S.J. (2023). The Evolution of Working from Home. *Journal of Economic Perspectives, 37*(4), 23-50.

Bayrakçı, O. (2020). İşin İş Mekânından Koparılması Eve Taşınması: Evde(N) Çalışma. O. Bayrakçı (Ed.). *Kelebek Etkisi Çalışma Yaşamında Değişim Dönüşüm* içinde (ss. 99-120). İstanbul: Kriter Yayınevi.

Ben-Zvi, T. and Luftman, J. (2022). Post-Pandemic IT: Digital Transformation and Sustainability. *Sustainability, 14*(22), 1-11.

Biber, Ö. ve Karatepe, S.G. (2023). Covid-19 Pandemisi ile Uzaktan Çalışma Modelinin Olumlu ve Olumsuz Sonuçlarının Değerlendirilmesi. *Disiplinlerarası Yenilik Araştırmaları Dergisi, 3*(1), 41-47.

Bilderback, S. and Kilpatrick, M.D. (2024). Global Perspectives on Redefining Workplace Presence: The Impact of Remote Work on Organizational Culture. *Journal of Ethics in Entrepreneurship and Technology, 4*(1), 62-72.

Bozkurt, V. (2020). Working during a Pandemic: Economic Concerns, Digitalization, and Productivity. D. Demirbaş vd. (Eds.). In *The Covid-19 Pandemic and Its Economic, Social, and Political Impacts* (ss. 87-106). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.

Campbell, A.M. (2020). An Increasing Risk of Family Violence during the Covid-19 Pandemic: Strengthening Community Collaborations to Save Lives. *Forensic Science International: Reports, (2),* 1-5.

Chandan, R.R. (2023). Cloud Computing and the Future of Remote Work. *IRE Journals, 6*(11), 135-143.

Croda, E. and Grossbard, S. (2021). Women Pay the Price of Covid- 19 More than Men. *Review of Economics of the Household, 19*(1), 1-9.

Davidescu, A.A., Apostu, S.A., Paul, A. and Casuneanu, I. (2020). Work Flexibility, Job Satisfaction, and Job Performance Among Romanian Employees-Implications For Sustainable Human Resource Management. *Sustainability, 12*(15), 1-53.

Deloitte Türkiye (2020). *Covid-19: Çalışanlara ve Çalışma Hayatına Olası Etkileri.* İstanbul: Deloitte İstanbul Ofis.

Durmuş, B., Bolelli, M. and Ekizler, H. (2021). Uzaktan Çalışmak Güzel de Çalışanların Halleri Nasıl? *Marketing Türkiye,* 106-109.

Elayan, M.B. (2021). The Impact of COVID-19 on Human Resource Practices. M.T. Alshurideh (Ed.). In *The Effect of Coronavirus Disease (Covid-19) on Business Intelligence* (pp. 311-321). Switzerland: Springer.

Erbuğ, E. (2021). Özel Alanda Erkekliğin Yeniden İnşasını Anlamak: Home-Office Çalışan Erkekler. *Moment Dergisi, 8*(1), 25-46.

Gibbs, M., Mengel, F. and Siemroth, C. (2024). Employee Innovation During Office Work, Work from Home and Hybrid Work. *Working Paper (89),* USA: The University of Chicago.

Göktepe, E.A. (2020). A Phenomenological Research to Determine Individuals' Perception of Distance (Work from Home) Model in Pandemic Period; Public University Example. *Journal of Current Researches on Business and Economics, 10*(1), 29-42.

Graham, M., Weale, V., Lambert, K.A., Kinsman, N. Diet, M.N., Stuckey R. and Oakman, J. (2021). Working at Home: The Impacts of Covid-19 on Health, Family-Work-Life Conflict, Gender, and Parental Responsibilities. *JOEM, 63*(11), 938-943.

Güler, M.A., Güler, K., Gülec, M.G. and Özdoğlar, E. (2021). Working from Home during a Pandemic. *Journal of Occupational & Environmental Medicine, 63*(9), 731-741.

Günay, E.K. and Torgalöz, A.Ö. (2020). Covid-19 Sürecinde Türkiye'de Uzaktan Çalışma ve İstihdamdaki Dönüşüm. *ICAR-3. Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi Tam Metin Kitabı* (ss. 404-412). Bolu: Abant.

Hamouche, S. (2023). Human Resource Management and the Covid-19 Crisis: Implications, Challenges, Opportunities, and Future Organizational Directions. *Journal of Management & Organization, 29*(5), 799-814.

Hong, W. (2024). Analyzing the Public Health Impact of Adopting Telehealth after a Pandemic: A Business Model. *Advances in Economics Management and Political Sciences, 116*(1), 123-129.

Hossain, A., Pucci, T.G. and Azmi, F.U. (2024). Is Digital Technologies the Way? Managing Diverse and Remote Workforce. *International Journal of Research and Innovation in Social Science, 8*(8), 4268-4284.

Ipsen, C., Veldhoven, M.V., Kirchner, K. and Hansen, J.P. (2021). Six Key Advantages and Disadvantages of Working from Home in Europe during Covid-19. *International Journal of Environmental Research and Public Health, (18),* 1-17.

Irawanto D.W., Novianti, K.R. and Roz, K. (2021). Work from Home: Measuring Satisfaction Between Work-Life Balance and Work Stress during the COVID-19 Pandemic in Indonesia. *Economies, 9*(3), 1-13.

Irlacher, M. and Koch, M. (2021). Working from Home, Wages, and Regional Inequality in the Light of Covid-19. *Journal of Economics and Statistics, 241*(3), 373-404.

Kaushik, M. and Guleria, N. (2020). The Impact of Pandemic COVID -19 in Workplace. *European Journal of Business and Management, 12*(15), 9-18.

Kırık, A.M. ve Özkoçak, V. (2020). Yeni Dünya Düzeni Bağlamında Sosyal Medya ve Yeni Koronavirüs (Covid-19) Pandemisi. *The Journal of Social Sciences, 45*(7), 133-154.

Kraus, S., Ferraris, A. and Bertello, A. (2023). The Future of Work: How Innovation and Digitalization Re-shape the Workplace. *Journal of Innovation & Knowledge 8*(4), 1-7.

Kučera, J., Krulický, T. and Navrátilová, P. (2021). The Trend of Work from Home and Its Advantages and Disadvantages during the Covid-19 Pandemic: A Comparative Study. *Ad Alta: Journal of Interdisciplinary Research,* 11(2), 145-150.

Kurdy, D.M., Al-Malkawi, H.A. and Rizwan, S. (2023). The Impact of Remote Working on Employee Productivity during COVID-19 in the UAE: The Moderating Role of Job Level. *Journal of Business and Socioeconomic Development, 3*(4), 339-352.

Lal, B., Dwivedi, Y.K. and Haag, M. (2021). Working from Home during Covid-19: Doing and Managing Technology-enabled Social Interaction With Colleagues at a Distance. *Information System Frontiers, (25),* 1333-1350.

Lyzwinski, L.N. (2024). Organizational and Occupational Health Issues with Working Remotely during The Pandemic: A Scoping Review of Remote Work and Health. *Journal of Occupational Health, 66*(1), 1-21.

Mangla, D. (2024). Remote Work Scenario during the Pandemic. *IJPREMS, 4*(4), 599-604.

Manko, B.A. (2021). Considerations in the Use of Work-from-Home (WFH) for Post-Pandemic Planning and Management. *Management, 25*(1), 118-140.

Marcus, J.S. (2023). COVID-19 and the Shift to Remote Work. J. Whalley, V. Stocker and W. Lehr (Eds.). In *Beyond the Pandemic? Exploring the Impact of COVID-19 on Telecommunications and the Internet* (pp. 71-102). Leeds, UK: Emerald Publishing Limited.

Matias, T., Dominski, F.H. and Marks, D.F. (2020). Human Needs in Covid-19 Isolation. *Journal of Health Psychology, 25*(7), 871-882.

Nwankpa, J.K. and Roumani, Y.F. (2024). Remote Work, Employee Productivity and Innovation: The Moderating Roles of Knowledge Sharing and Digital Business Intensity. *Journal of Knowledge Management, 28*(6), 1793-1818.

Obdržálková, E. and Moravcová, M. (2022). Pros and Cons of Home Office during the Covid-19 Pandemic. In *The Proceedings Book of International Conference on Entrepreneurial Competencies in a Changing World* (pp. 1-9). Czech Republic: SHS.

Ogenyi, F.C. and Ugwu, O.P.C. (2024). The Impact of Telemedicine on Healthcare Delivery during and after the COVID-19 Pandemic: Opportunities, Innovations, Challenges, and Policy Implications. *Newport Internatıonal Journal of Public Health and Pharmacy, 5*(1), 39-48.

Okuyan, C.B. ve Begen, M.A. (2021). Working from Home during the Covid-19 Pandemic, its Effects on Health, and Recommendations: The Pandemic and Beyond. *Perspective in Psychiatric Care, 58*(1), 173-179.

Özden, E.Ç. (2020). Esnek Çalışma Sisteminin Bazı Psikolojik Kavramlar Açısından Değerlendirilmesi. *İdarecinin Sesi, (197),* 33-35.

Prodanova, J. and Kocarev, L. (2022). Employees' Dedication to Working from Home in Times of Covid-19 Crisis. *Management Decision, 60*(3), 509-530.

Raj, R., Kumar, V., Sharma, N.K., Singh, S., Mahlawat, S. and Verma, P. (2023). The Study of Remote Working Outcome and Its Influence on Firm Performance. *Social Sciences & Humanities Open, 8*(1), 1-10. 1-10.

Rogers, Y. (2020). Is Remote the New Normal? Reflections on Covid-19, Technology, and Humankind. *Interactions, 27*(4), 42-46.

Safri, S.M., Salleh, M.A.A. and Salleh, M.S.M. (2024). A Study on Remote Working of EmployeeMotivation and Productivity. *Academic Research in Business & Social Sciences, 14*(8), 3075-3087.

Sakal, M. (2024). Remote Work and Hybrid Work Models. M.O. İncetaş (Ed.). In *Current Applications in Management Information Systems* (pp. 33-58). İzmir: Özgür Publications.

Schäfer, B., Koloch, L., Storai, D., Gunkel, M. and Kraus, S. (2023). Alternative Workplace Arrangements: Tearing down the Walls of a Conceptual Labyrinth. *Journal of Innovation & Knowledge, (8),* 1-14.

Shockley, K.M., Allen, T.D. and Grant, R.S. (2024). Remote Work: Post-COVID-19 State of the Knowledge and Best Practice Recommendations. *Society for Industrial and Organizational Psychology White Paper Series.* Ohio: USA.

Shokrollahi, N. (2023). Employee Engagement in the Era of Remote Work: Strategies for Innovation and Productivity. *IJIMOB, 3*(1), 122-128.

Spurk, D. and Straub, C. (2020). Flexible Employment Relationships and Careers in Times of the COVID-19 Pandemic. *Journal of Vocational Behavior, (119),* 1-4.

The State of Remote Work Report (2021). Owl Labs, *https://resources.owllabs.com/state-ofremote-work* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 11.12.2024).

Tuna, A.A. and Türkmendağ, Z. (2020). Covid-19 Pandemi Döneminde Uzaktan Çalışma Uygulamaları ve Çalışma Motivasyonunu Etkileyen Faktörler. *İşletme Araştırmaları Dergisi, 12*(3), 3246-3260.

Upwork (2019). Third Annual Future Workforce Report Sheds Light on How Younger Generations are Reshaping the Future of Work. *https://www.upwork.com/press/2019/03/05/third-annual-future-workforce-report/* adresinden edinilmiştir (Erişim Tarihi: 20.12.2024).

Uşen, Ş. (2020). *Covid-19 Salgını Döneminde "Zorunlu" Evden Çalışma: İş ve Özel Yaşama Etkileri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Araştırma Merkezi.

Utoft, E.H. (2020). All the Single Ladies as the Ideal Academic during Times of COVID-19? *Feminist Frontiers, (27),* 778-787.

Wilkinson, S. and Haar, J. (2023). Smartdevice Use in a COVID-19 World: Exploring Work-Family Conflict and Turnover Intentions. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, *61*(4), 981-1007.

Xiaou, Y., Gerber, B.B., Lucas, G. and Roll, S.C. (2021). Impacts of Working from Home during Covid-19 Pandemic on Physical and Mental Well-Being of Office Workstation Users. *Journal of Occupational and Environmental Medicine, 63*(3), 181-190.

Yolcu, İ.U. (2022). Kamu Kurumlarında Uzaktan Çalışma. A.F. Çakmak ve O. Büyükyılmaz (Eds.). *Uzaktan Çalışmada Yönetsel Konular* içinde (ss. 77-98). Ankara: Gazi Kitabevi.

ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND ETHCAL VIOLATIONS IN JOURNALISM: CHALLENGES AND IMPLICATIONS

Associate Professor Dr. Önder DENİZ

Uşak University/ Faculty of Communication, Department of Journalism,

onder.deniz@usak.edu.tr - 0000-0003-4583-0713

Associate Professor Dr. Muhammet Kemal KARAMAN

Uşak University/ Faculty of Communication, Department of New Media and Communication

kemal.karaman@usak.edu.tr - 0000-0003-3238-6641

Summary

This study examines the ethical challenges arising from the use of artificial intelligence (AI) in journalism. As AI tools like automated content generation, deepfake technology, and algorithm-driven news curation become increasingly prevalent, significant concerns about their misuse and ethical implications have emerged. Key ethical violations include the dissemination of misinformation and disinformation through automated systems, a lack of transparency in AI-driven editorial decisions, and the erosion of accountability when AI replaces human oversight. Deepfake technology poses a particular threat by enabling the creation of manipulated content that undermines public trust in journalism. Furthermore, the over-reliance on algorithms for content curation risks reinforcing biases and creating echo chambers, limiting diverse perspectives in news dissemination.

This study highlights the urgent need for robust ethical frameworks and regulatory guidelines to govern AI's use in journalism. It emphasizes the importance of transparency, accountability, and human oversight to ensure AI tools align with journalistic values such as accuracy, fairness, and impartiality. Recommendations include developing AI literacy among journalists, integrating ethics into journalism education, and fostering cross-disciplinary collaboration to address these challenges effectively.

Keywords: Artificial intelligence, Ethical violations, Journalism ethics, Deepfake technology, Algorithmic transparency

Introduction

Artificial intelligence (AI) is actively used in journalism today, and ethical concerns arising from its application at various stages of news production are increasingly coming to the forefront (Carlson, 2015).. While some argue that news prepared with the assistance of AI is entirely unethical, others view AI tools as indispensable for the journalism profession. In reality, both perspectives contain elements of truth (Carlson, 2015; Graefe, 2016).

For instance, utilizing the seemingly infinite data on the internet to allow AI to generate news, modifying existing news with AI for re-publishing, optimizing headlines with specific keywords to improve search engine rankings, producing content for clickbait purposes, or generating fake news using AI-created visuals—all these practices validate the concerns of those who argue that AI in journalism often leads to unethical behavior.

In a world where news production has shifted entirely to the digital sphere, there is no room for human errors or traditional processes that slow down the speed of publishing. Tasks like sending news for grammatical checks or relying on human translators to adapt foreign news to the journalist's language are no longer necessary. Natural Language Processing (NLP) tools and large language models (LLMs) such as ERT, GPT, and T5 ensure flawless text correction and high-quality translations without semantic distortion.

Considering these realities, the use of AI in journalism is neither entirely unethical nor entirely ethical. This study aims to initiate a discussion to define the ethical boundaries of AI in journalism (Brown et al., 2020)..

Artificial Intelligence In Journalism

AI is actively used in various stages of journalism, including automated content creation, algorithmic news curation, data journalism, audio and visual analysis, chatbots, and automation. For instance, it is common for agencies to use automated systems to write reports based on incoming information. Similarly, platforms like Google News curate content according to users'

news consumption habits, making algorithmic news curation a familiar aspect of daily life (Thurman et al., 2019)..

Additionally, AI facilitates the reporting of vast datasets that would be impossible for humans to process quickly, enhancing the speed of journalism. AI technologies such as transcription and summarization of audio and video or automated responses to news-related queries have significantly contributed to the field. Specific examples include:

- Associated Press (AP): Produces financial and sports reports using automated software.
- Google News: Offers personalized news feeds based on user reading habits.
- The Guardian's Analysis of the Panama Papers: Analyzed large datasets to uncover global corruption.
- Deepfake Detection: Reuters developed a specialized software to identify deepfake content.
- BBC's Facebook Messenger Chatbot: Provides users with personalized news recommendations.

Types of Ethical Violations

Ethical violations in AI-driven journalism include:

- The dissemination of misinformation and disinformation (often caused by automated content generation).
- A lack of transparency regarding AI decision-making processes.
- A loss of human oversight and accountability.
- The impact of deepfake technology on journalism.
- Algorithmic bias and the creation of echo chambers.

Automated content generation is one of the most common methods in AI-powered news production. For instance, rewriting and re-publishing existing internet news articles using search-engine-optimized keywords often requires no journalistic input. Such practices devalue journalism, as the focus shifts away from public interest and investigative rigor to mere optimization for visibility.

News produced with AI often lacks the critical human element of thought and emotion, resulting in overly uniform and impersonal content.

Deepfake Technology and Journalism

Deepfake technology, often based on Generative Adversarial Networks (GANs), poses significant risks by enabling the manipulation of audio and visual data (Goodfellow et al., 2014).. These manipulations can lead to the spread of misinformation and the erosion of public trust (Chesney & Citron, 2019; Floridi, 2020)..

For example, deepfake-generated images depicting Donald Trump resisting arrest by New York police were widely circulated on social media. Though fabricated, these images exemplify the dangers of this technology. As deepfake tools become more advanced, their potential for misuse in journalism becomes increasingly alarming. If these technologies become indistinguishable from reality, they could pose unprecedented risks to society (Chesney & Citron, 2019).

Algorithms and News Curation

The emergence of Web 3.0 and semantic web concepts has shaped internet usage and news curation. Algorithms analyze users' search engine queries and social media activities to present them with tailored news. While this approach increases engagement by showing readers content that aligns with their interests, it also restricts exposure to diverse perspectives, thereby limiting the right to information (Berners-Lee et al., 2001; Thurman et al., 2019)..

This is one of the least harmful uses of AI in journalism, yet it still raises concerns about creating echo chambers that restrict access to a broader spectrum of news (Pariser, 2011)..

Journalism Ethics And Artificial Intelligence

Journalism ethics, established over nearly two centuries, have become universally recognized. An unethical report in the United Kingdom, for instance, would similarly be considered unethical in Turkey. Accordingly, ethical violations involving AI transcend borders and are universally relevant.

However, new media ethics remain underdeveloped due to the freedom and fluidity of the online environment. Unlike traditional print media, where news cannot be retracted or altered once published, digital news can be edited or removed instantly, complicating the establishment of ethical standards.

Addressing these challenges requires concerted efforts from journalists and social media platforms alike. Platforms can play a critical role by developing tools to prevent ethical violations in AI-generated news (Tambini, 2021).

Solutions and Proposed Frameworks

While many journalists actively use AI, others avoid or are unfamiliar with AI tools. Incorporating AI into journalism is simultaneously easy and complex. Journalists should use AI to streamline traditional news production processes, but its use beyond this context often leads to ethical challenges.

Journalism programs worldwide must urgently integrate courses on the ethical use of AI in news production into their curricula. Conferences, projects, and government initiatives should emphasize this issue as a global concern.

AI-produced unethical news can only be identified through human oversight. Media organizations must ensure rigorous internal controls to prevent ethical violations by both journalists and managers.

Although AI is in its infancy and continually evolving, implementing national and international regulatory frameworks is challenging but not impossible. Multidimensional oversight mechanisms could mitigate potential issues before they escalate (Floridi, 2020)..

Conclusion

AI-driven news production is still in its infancy and has yet to cause major disruptions. However, predicting future challenges in this field is difficult. Currently, journalists find themselves caught between ethics and financial pressures.

AI often tempts journalists to prioritize profit over ethics, a natural outcome in a highly competitive and unemployment-prone industry. To address this, efforts must focus on ensuring that traditional journalism methods retain their value among readers. Journalism must be recognized as intellectual labor, and journalists as individuals capable of reflecting the emotions and thoughts of their societies. Without the human touch, news remains nothing more than text.

References

Berners-Lee, T., Hendler, J., & Lassila, O. (2001). The semantic web. Scientific American, 284(5), 28–37. https://doi.org/10.1038/scientificamerican0501-28

Brown, T., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., ... & Amodei, D. (2020). Language models are few-shot learners. Advances in Neural Information Processing Systems, 33, 1877–1901. https://doi.org/10.48550/arXiv.2005.14165

Carlson, M. (2015). The robotic reporter: Automated journalism and the redefinition of labor, compositional forms, and journalistic authority. *Digital Journalism, 3*(3), 416–431. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976412

Chesney, R., & Citron, D. (2019). Deepfakes and the new disinformation war: The coming age of post-truth geopolitics. Foreign Affairs, 98(1), 147–155. Retrieved from https://www.foreignaffairs.com

Dörr, K. N. (2016). Mapping the field of algorithmic journalism. *Digital Journalism, 4*(6), 700–722. https://doi.org/10.1080/21670811.2015.1096748

Floridi, L. (2020). The fight for digital sovereignty: What it is, and why it matters, especially for the EU. Philosophy & Technology, 33(3), 369–378. https://doi.org/10.1007/s13347-020-00423-6

Goodfellow, I., Pouget-Abadie, J., Mirza, M., Xu, B., Warde-Farley, D., Ozair, S., ... & Bengio, Y. (2014). Generative adversarial nets. Advances in Neural Information Processing Systems, 27, 2672–2680. https://doi.org/10.48550/arXiv.1406.2661

Graefe, A. (2016). Guide to automated journalism. Tow Center for Digital Journalism. Retrieved from https://doi.org/10.7916/D80G3XDJ

Pariser, E. (2011). The filter bubble: How the new personalized web is changing what we read and how we think. Penguin Press.

Tambini, D. (2021). Artificial intelligence, journalism, and public discourse: The challenge of accountability. Journal of Media Ethics, 36(2), 79–94. https://doi.org/10.1080/23736992.2021.1894228,

Thurman, N., Moeller, J., Helberger, N., & Trilling, D. (2019). My friends, editors, algorithms, and I: Examining audience attitudes to news selection. Digital Journalism, 7(4), 447–469. https://doi.org/10.1080/21670811.2018.1493936

NEW MEDIA, ARTIFICIAL INTELLIGENCE, AND TRADİTİONAL JOURNALISM: THE TRANSFORMATION OF JOURNALISTIC COMPETENCIES IN TURKEY

Associate Professor Dr. Muhammet Kemal KARAMAN
Uşak University/ Faculty of Communication, Department of New Media and Communication
kemal.karaman@usak.edu.tr - 0000-0003-3238-6641

Associate Professor Dr. Önder DENİZ
Uşak University/ Faculty of Communication, Department of Journalism,
onder.deniz@usak.edu.tr - 0000-0003-4583-0713

Summary

This study explores the impact of new media and artificial intelligence (AI) technologies on journalism, focusing on the transformation of professional competencies. The transition from traditional to digital journalism is analyzed, highlighting how AI-powered tools—such as news automation, data analytics, and content algorithms—have reshaped news production, verification, and distribution. Journalists now require skills like data analysis, algorithmic understanding, and AI collaboration, alongside addressing ethical concerns. The study emphasizes new competencies in data journalism, social media management, and media ethics while examining how Turkish journalism education adapts to these changes. It also discusses AI's ethical implications, algorithm transparency, and alignment with traditional journalistic values, offering recommendations for future curricula.

Keywords: New media, Artificial intelligence, Digital journalism, Professional competencies, Media transformation in Turkey

Introduction

The advancements in computer and internet technologies in the 21st century have significantly shaped the world. They have transformed and accelerated the ways in which work is conducted. Every sector has strived to adapt to this change by incorporating internet and

computer technologies into their methods of producing goods and services (Bartak, Jabłoński, & Jabłoński, 2020). Particularly, the evolution of mobile phones into advanced computing devices has made them an integral part of the workflow for everyone, from construction workers to the executives of large corporations. With internet access available everywhere and mobile phones serving as powerful computers, they have become indispensable in professional environments. Furthermore, artificial intelligence technologies, which saw substantial development during the COVID-19 pandemic, have completely transformed business practices (Nguyen et al., 2022).

One of the professions most affected by these technological advancements is journalism. Especially with the advent of Web 2.0 technologies, concepts such as participatory journalism, the speed of news dissemination, personalized content, interactive journalism, multi-platform publishing, democracy in content creation, advertising and revenue models, mobile journalism, artificial intelligence and automation, real-time analytics and data journalism, the rise of fake news, media literacy, the roles and competencies of journalists, local and global reporting, journalism education and hybrid models, and ethical issues in journalism have emerged as significant transformations in the field (Deuze, 2005; Pavlik, 2013). As a result, the profession of journalism has undergone a complete change.

The aim of this research is to investigate how the journalism profession has been positively or negatively impacted by the development of artificial intelligence systems. By comparing the advantages and disadvantages, the study will also discuss the potential future trajectory of this profession. Ultimately, it seeks to explore how artificial intelligence advancements will influence the fundamental human right to access information in the future (Carlson, 2015; Dörr, 2016).

For instance, imagine a traffic accident being recorded in all its details from multiple angles by an AI-supported camera. The system identifies the makes and models of the vehicles involved and determines whether the individuals at the scene are injured or deceased using the camera's sensors. It recognizes the faces of those injured, records their identities, and monitors the response times of medical and security personnel arriving at the scene. The AI then compiles all these details into a comprehensive news report, either written or presented as audio-visual content. In such a scenario, the entire news-gathering and writing process occurs without human

involvement. This is the current extent of artificial intelligence's impact on journalism (Dörr, 2016).

In Turkey, artificial intelligence and information technologies have been developing in parallel with global trends (Çoban, 2020; Karakaya & Yılmaz, 2019). Within this framework, New Media departments in Turkey are gradually becoming prominent in the academic training of journalists. Currently, 36 New Media departments are actively providing education across the country.

Beyond higher education, the Turkish Press Law, which has long been a subject of debate, has been amended to include internet journalism within its scope. The rights and regulations applicable to print media have now been extended to encompass internet-based journalism.

In addition, artificial intelligence systems are actively utilized in the flow and creation of internet news in Turkey. For example, news from foreign agencies is translated into Turkish with nearly zero errors and processed efficiently. Furthermore, countless circulating news items are filtered rapidly, providing journalists with precise and organized information to work with (Akçay, 2021; Çelik & Yıldız, 2022).

New Media and Journalism

The concept of new media emerged from the changing content and mass communication role of newspapers in the 19th century. Today, it is primarily associated with the active use of social media platforms and Web 2.0 technologies in journalism. One of the most defining characteristics of new media is the complete reliance on internet technologies for gathering, writing, and publishing news. The most striking aspect of the new media concept is what is referred to as citizen journalism. Every individual with an internet-connected phone can create news and produce stories that have the potential to alter the public agenda. In this framework, freedom of thought and expression has transformed into a highly democratic structure. Anyone can create news or make statements capable of shaping the public discourse. (UNESCO, 2024)

The integration of new media technologies into journalism is based on two key pillars. The first is the removal of boundaries between the producer and the consumer. The second is

mobility. These two dynamics have transformed communication tools into social media platforms. Platforms such as YouTube, Facebook, Instagram, and Twitter (now X) have become fully integrated into modern journalism.

In Turkey, newspapers like *Milliyet* and *Hürriyet* began using Web 1.0 technology to deliver limited news through their websites. These early news sites provided a restricted range of newspaper articles to users visiting their web pages. With the advent of Web 2.0 technology, these newspapers started allowing users to comment on news articles directly on their websites. The real transformation began with the increase in Facebook users in Turkey around 2006 and 2007. From this point onward, internet journalism started to develop significantly. After 2012, the widespread adoption of touch-screen phones and 3.5G technology made internet usage a preferred method for individuals seeking access to news in Turkey (Medya Akademi, 2020).

The Role of Artificial Intelligence in Journalism

Today, AI technologies have elevated news automation to a new level, significantly advancing data-driven journalism. This has accelerated the news production process while minimizing human error caused by reporters. AI is extensively utilized in fields such as finance, sports, traffic information, and weather reports, enhancing the speed of news flow on internet portals to unprecedented levels (Sapien.io, 2024; The Verge, 2024).

AI algorithms actively contribute to both the content creation process and the content distribution process. Since these methods are optimized for the best possible variations, they effectively attract a large audience to news content. However, the prioritization of specific content by algorithms can expose users to a narrow perspective, creating a filter bubble effect, which raises ethical concerns. Many news websites employ such techniques to increase advertising revenue and traffic, often leading to the manipulation of news conten (Postuby, 2024).

The most significant innovation AI has brought to journalism lies in the speed and grammatical accuracy of news writing. For instance, during a protest, a journalist might gather opinions from demonstrators and document their demands. While the journalist can pen these accounts, ensuring that the protesters' statements are grammatically accurate and well-written

is largely dependent on AI capabilities. Additionally, AI can quickly verify the information provided by protesters, determining its accuracy with remarkable efficiency.

This dual role of AI—enhancing the quality and reliability of news content while introducing ethical dilemmas—illustrates its profound impact on the journalism profession today (Graefe, 2016)..

New Professional Competencies in Journalism

Data journalism has increased both the speed and volume of news production for journalists, but its most critical aspect is visualization. The process begins with cleaning raw data and transforming it into a simplified and comprehensible format for readers. Visualization is one of the most challenging parts of news creation. Graphics, tables, and maps related to the news can now be generated quickly and accurately, thanks to artificial intelligence (Coddington, 2015; Appelgren & Nygren, 2014).

Social media has become the most powerful tool for both collecting and disseminating news. It is crucial for journalists to closely monitor social media platforms to stay updated with the latest trends. Additionally, promoting their own news through social media plays a significant role in expanding their audience. In this regard, SEO optimization is vital. A well-optimized SEO strategy can give a journalist an edge over their peers by making their content more discoverable (Klinger & Svensson, 2015)..

Instead of relying on AI to fabricate stories or compile existing online information into news, journalists should collaborate with AI to enhance their work. Using AI for research, verification, and writing can significantly ease the journalist's workload. However, AI should remain a tool for verification and support rather than taking full control of the news creation process. Otherwise, news risks losing its authenticity and becoming overly generic.

Unfortunately, clickbait is a prevalent issue in new media, as is the spread of fake news produced on social media. Furthermore, the blurred boundaries between advertising and news are among the most frequently criticized aspects of new media. Treating readers as mere customers presents another ethical dilemma. While traditional media has well-established ethical guidelines, new media often lacks such standards (Coddington, 2015).

To address these concerns, the processes behind news production in new media should be made transparent. Without transparency, the internet risks turning into a vast repository of misinformation (Carlson, 2015; Klinger & Svensson, 2015).

Journalism Education and Adaptation in Turkey

In Turkey, alongside traditional journalism departments, new media departments began to emerge in communication faculties in the mid-2010s. However, both types of programs face significant challenges, including:

- Insufficient qualifications of academic staff
- Lack of adequate infrastructure
- Failure to establish a multidisciplinary structure

Due to these issues, traditional journalism programs have been unable to effectively train and supply the industry with a skilled workforce. Consequently, despite the existence of 36 new media departments and nearly twice as many journalism departments, many graduates lack education in information technologies.

New media and journalism departments must revise their technological infrastructure and academic personnel to meet contemporary requirements. Alongside this, they need to establish curricula that align with modern demands and create organically structured course content. Both workshop infrastructures and course content should be updated to reflect current trends and technologies.

In this framework, it is essential for new media and journalism departments to collaborate with computer science departments. Integrating software experts with traditional journalism academics can position Turkey for success in the transformation of journalism. Without such integration, much of the news in Turkey risks becoming irrelevant or unreliable (Kurt, 2020)..

Ethical Issues of Artificial Intelligence

Artificial intelligence (AI) has reached an impressive level of development in recent years. However, experts and contributors to AI advancement often emphasize that the

technology is still in its infancy. Despite this, AI has already caused numerous ethical challenges, particularly in journalism. The creation of fake news using AI, coupled with the ability to visualize it through AI tools, is poised to transform journalism in unprecedented ways. It is essential to prevent AI from creating a false reality, akin to the fictional world depicted in *The Matrix*. To ensure ethical journalism, reporters must swiftly integrate computer and AI technologies into their practices while maintaining a commitment to truth (Carlson, 2015)..

Conclusions and Recommendations

While AI simplifies many aspects of journalism, it also introduces significant ethical dilemmas. The use of AI in the production of fake news represents a substantial threat to the integrity of the profession. Furthermore, as AI's role in journalism expands, many journalists may face unemployment. On the other hand, journalists aiming to increase output and audience engagement by relying on AI risk generating large volumes of fake news. When news is not gathered through physical means, the likelihood of false reporting becomes inevitable. Thus, transparency about whether news has been physically collected is crucial.

As Fulbright stated, "Journalists are those who think the unthinkable." In line with this perspective, the interpretation of news should never be entrusted to AI. Otherwise, plurality of perspectives will vanish, leaving people with homogenized information. In the process of gathering news, AI should serve as no more than a tool—similar to a computer, a camera, or a recorder—for journalists.

It is vital to remember that a pluralistic media landscape arises not from machines but from the diverse voices of individuals. Without a plurality of media, democracy itself is at risk of disappearing, paving the way for machines to think in place of humans.

References

Akçay, M. (2021). Türkiye'de dijital gazetecilikte yapay zekanın rolü. Gazetecilik ve Yeni Medya Çalışmaları Dergisi, 10(3), 56–72.

Appelgren, E., & Nygren, G. (2014). Data journalism in Sweden: Introducing new methods and genres of journalism into "old" organizations. *Digital Journalism, 2*(3), 394–405. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.884344

Bartak, J., Jabłoński, Ł., & Jabłoński, M. (2020). Postrzeganie automatyzacji procesów pracy a oczekiwania płacowe. Badanie wśród studentów Krakowa. Numer czasopisma: 10, 27–37.

Carlson, M. (2015). The robotic reporter: Automated journalism and the redefinition of labor, compositional forms, and journalistic authority. Digital Journalism, 3(3), 416–431. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976412

Coddington, M. (2015). Clarifying journalism's quantitative turn: A typology for evaluating data journalism, computational journalism, and computer-assisted reporting. *Digital Journalism, 3*(3), 331–348. https://doi.org/10.1080/21670811.2014.976400

Çelik, H., & Yıldız, R. (2022). Haber filtreleme ve yapay zeka: Türkiye'deki uygulamalara genel bir bakış. İletişim Teknolojileri Dergisi, 15(2), 89–105.

Çoban, S. (2020). Yeni Medya ve iletişim eğitimi: Türkiye'deki üniversitelerde Yeni Medya bölümleri üzerine bir inceleme. *İletişim Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 124–138.

Deuze, M. (2005). What is journalism? Professional identity and ideology of journalists reconsidered. Journalism, 6(4), 442–464. https://doi.org/10.1177/1464884905056815

Dörr, K. N. (2016). Mapping the field of algorithmic journalism. Digital Journalism, 4(6), 700–722. https://doi.org/10.1080/21670811.2015.1096748.

Graefe, A. (2016). Guide to automated journalism. Tow Center for Digital Journalism. Retrieved from https://doi.org/10.7916/D80G3XDJ

Karakaya, S., & Yılmaz, E. (2019). Türkiye'de Yeni Medya eğitiminin gelişimi ve gelecek perspektifleri. *Yeni Medya ve Eğitim Çalışmaları, 4*(1), 45–62.

Klinger, U., & Svensson, J. (2015). The emergence of network media logic in political communication: A theoretical approach. *New Media & Society*, *17*(8), 1241–1257. https://doi.org/10.1177/1461444814522942

Kurt, M. (2020). Yeni medya eğitimi ve teknolojik entegrasyon: Türkiye'deki iletişim fakülteleri üzerine bir analiz. *Yeni Medya Araştırmaları Dergisi, 8*(3), 78–95.

Medya Akademi. (2020). Dünden bugüne internet: Web 1.0, Web 2.0 ve Web 3.0. Retrieved from https://medyaakademi.com.tr/2020/03/26/dunden-bugune-internet-web-1-0-web-2-0-ve-web-3-0/

Nguyen, T., Nguyen, Q., & Nguyen, H. (2022). Artificial intelligence in the fight against COVID-19: A comprehensive review and future research directions. Applied Intelligence, 52(3), 2348-2368. https://doi.org/10.1007/s10489-021-02744-1

Pavlik, J. V. (2013). Innovation and the future of journalism. Digital Journalism, 1(2), 181–193. https://doi.org/10.1080/21670811.2012.756666

Postuby. (2024). The ethical considerations of AI in content creation. Retrieved from https://postuby.com/the-ethical-considerations-of-ai-in-content-creation

Sapien.io. (2024). The ultimate guide to AI in finance. Retrieved from https://www.sapien.io/blog/the-ultimate-guide-to-ai-in-finance

The Verge. (2024). ESPN's AI-generated sports recaps are already missing the point. Retrieved from https://www.theverge.com/2024/9/10/24240955/espn-generative-ai-reports-womens-soccer-lacrosse-premier-league

UNESCO. (2024). Yeni medya: Basın özgürlüğü boyutu, zorluklar ve gelecek perspektifleri. Retrieved from https://unesdoc.unesco.org/ark%3A/48223/pf0000152017,

Wanyoike, M. (2024). AI in journalism. Retrieved from https://medium.com/muthoni-wanyoike/ai-in-journalism-c8cd512fd932

DİJİTAL DİPLOMASİ: DEVLETLERİN SİBER DİPLOMASİ FAALİYETLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Serhat BEKAR
Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi,
serhat.bekar@gop.edu.tr - 0000-0002-3322-4559

Öğr. Gör. Dr. Akın AY
Amasya Üniversitesi,
akin.ay@amasya.edu.tr - 0000-0002-5936-2722

ÖZET

Uluslararası ilişkiler, tarih boyunca teknolojik gelişmelerden etkilenmiştir. Günümüzde ise bilişim teknolojilerindeki yenilikler, toplumların çeşitli alanlarında olduğu gibi, hükümetlerin işleyiş biçimlerini ve birbirleriyle kurdukları ilişkileri de önemli ölçüde şekillendirmektedir. Bu bağlamda, kamu diplomasisi kavramının bir uzantısı olarak ortaya çıkan dijital diplomasi, devletlerin yumuşak güç stratejileri içerisinde giderek daha merkezi bir konum kazanmaktadır. Dijital diplomasi, uluslararası kamuoyuna yönelik stratejik iletişimde etkili bir araç olarak görülmektedir. Dijital diplomasini uzantısı olarak görülen siber diplomasi, bu alanda daha özel bir önem taşımaktadır. Siber diplomasi, dijital teknolojilerin devletlerarası ilişkilerdeki etkisinin daha derinlemesine ele alındığı bir yaklaşımı temsil eder ve siber uzaydaki sorunların çözümüne odaklanmaktadır. İnternet yönetişimi, siber suçların önlenmesi, kritik altyapıların korunması, siber casuslukla mücadele ve sorumlu devlet davranışlarının teşvik edilmesi gibi konular, siber diplomasinin kapsamını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, siber diplomasi dijital diplomasinin sınırlarını genişleterek, uluslararası sistemdeki güvenlik, etik ve düzen tartışmalarını daha görünür hale getirmektedir. Hızla değişen ve gelişen teknolojik dinamikler, ülkeler arasındaki iletişim süreçlerini dönüştürmekte ve bu dönüşüm, dijital diplomasiye dayalı faaliyetlerin artmasına zemin hazırlamaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Çin ve İsrail'in "siber uzayda lider güç olma" hedefleri, bu ülkelerin siber güvenliği ulusal güvenlik stratejilerinin ayrılmaz bir unsuru olarak gördüklerini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda, bu hedefler, siber uzayda devletlerarasındaki rekabetin geldiği aşamayı da gözler önüne sermektedir. Siber diplomasi, bu faaliyetlerin stratejik boyutunu derinleştirerek, devletlerarasında dijital platformlarda yaşanan iş birliği ve çatışmaların yönetilmesine katkı sağlamaktadır. Böylece, siber diplomasi, dijital diplomasinin etkinliğini artıran ve uluslararası ilişkilerde yeni çözüm yolları sunan bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Diplomasisi, Dijital Diplomasi, Siber Diplomasi

1. GİRİŞ

Diplomasi, tarihsel süreç boyunca farklı türler ve uygulamalarla şekillenmiş, iletişim ve teknolojik olanakların eş zamanlı gelişimiyle günümüzde oldukça farklı bir boyuta ulaşmıştır. İletişim ve bilgi teknolojilerinin sunduğu imkânlar, küresel siyasette devlet dışı aktörlerin ve bireylerin daha görünür ve etkili hale gelmesine neden olmuş, bu durum devletleri politika

uygulamalarında meşruiyet arayışına yöneltmiştir. Kitle iletişim araçlarının etkisiyle 1960'larda ortaya çıkan kamu diplomasisi, devletlerin halk desteği kazanma ve politikalarını meşrulaştırma sürecinde temel bir diplomasi türü haline gelmiştir. 1990'lara gelindiğinde ise bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve internetin yaygınlaşmasıyla devletler, diplomasi süreçlerinde dijital araçları etkin bir şekilde kullanmaya başlamıştır. Küreselleşmenin hız kazandığı günümüzde, uluslararası ilişkilerin yoğunluğunun artmasıyla diplomatik faaliyetlerin de çeşitlenerek devam edeceği öngörülmektedir. Ancak bu süreçte gelişen teknolojilerle birlikte diplomasinin niteliği dönüşmüş ve "Siber Diplomasi" olarak adlandırılan yeni bir kavram literatüre girmiştir.

Teknolojik ilerlemeler, teknolojinin toplum üzerindeki etkisini artırmış ve dijital platformlar, geniş kitlelere en hızlı ve kolay şekilde ulaşma imkânı sağlayarak kamu diplomasisinde önemli bir dönüşümün temelini oluşturmuştur. Teknolojinin hayatımızdaki bu yaygın etkisi, bireylerin küresel ölçekteki rol ve etkilerini artırmıştır. Bu bağlamda, dijital diplomasi, kamu diplomasisinin geniş hedef kitlesinde birey düzeyinde daha derin bir etkileşim imkânı sunmuştur. Geleneksel kamu diplomasisinde mesajlar ideolojiler ve çıkarlar ekseninde şekillenirken, yeni kamu diplomasisi anlayışında bir ülkenin fikir ve değerlerini ön plana çıkaran bir anlatıya odaklanılmıştır. Ayrıca, yeni kamu diplomasisi yaklaşımı, tek yönlü bir mesaj iletiminden ziyade çift yönlü bir iletişim sürecine olanak tanımaktadır. Bu süreçte, dijital platformlar, kamu diplomasisi uygulayıcılarına hedef kitleyi daha iyi tanıma ve analiz etme açısından önemli bir araç sunmuştur. Bu doğrultuda, tüm kamu diplomasisi türleri dijital ortamların sunduğu imkânlardan faydalanarak etki alanlarını genişletirken, dijital diplomasi de yeni kamu diplomasisi anlayışının gelişiminde kilit bir rol oynamıştır.

Dijital diplomasi, diplomatların dijital iletişim araçlarını kullanarak hem diğer diplomatlarla hem de halkla etkileşimde bulunmalarını ifade etmektedir. Bu iletişim, internet, mobil cihazlar ve sosyal medya kanalları gibi dijital ve ağ bağlantılı teknolojiler aracılığıyla sağlanabilmektedir (Potter, 2002). Dijital dünyanın sınırsız kullanımı onu siber uzay kavramını geliştirirken diplomasi alanında siber diplomasinin doğmasını sağlamıştır. Bu anlamda literatürde, Siber Diplomasi kavramının birçok farklı tanımına rastlanmak mümkündür. Siber Diplomasi terimi, siber uzayda karşılaşılan çeşitli sorunları ele almanın bir yolu olarak algılansa da, bu sorunlar internet yönetimi, siber suçlar, kritik altyapı koruması, siber casusluk, siber çatışmalar ve siber uzayda sorumlu devlet davranışları gibi geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Diğer bir ifadeyle, 'Siber Diplomasi', siber uzay diplomasisi veya ulusal siber güvenlik stratejilerinde belirlenen ulusal çıkarları desteklemek amacıyla diplomatik kaynakların, girişimlerin ve işlevlerin kullanılması olarak tanımlanabilir. Bu çalışmada ise devletlerin siber uzayda, diplomasi faaliyetlerinde yer alarak dijital diplomasi konusunda gerçekleştirmiş oldukları siber diplomasi uygulamaları değerlendirilecektir.

2. DİPLOMASİ VE DİJİTAL DİPLOMASİ

Devletler, uluslararası sistemde çıkarlarını korumak ve varlıklarını sürdürebilmek için diğer devletlerin tutumlarını etkilemeye veya yönlendirmeye yönelik stratejik ilişkiler geliştirmek durumundadır. Bu ilişkilerin sürekliliğini sağlamak amacıyla çeşitli araç ve yöntemler kullanılmaktadır. Bu araçlardan biri olan diplomasi, devletlerarasındaki potansiyel anlaşmazlıkların yaratabileceği zararları önlemeye hizmet eden önemli bir mekanizmadır. Diplomasi, dış politika ve uluslararası politika kavramlarından farklı bir özellik taşımaktadır; bu farklılık, onun bu alanların uygulanmasında bir yöntem olarak işlev görmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, dış politika ve diplomasi kavramsal olarak ayrışsa da birbirini tamamlayan ve destekleyen bir ilişki ağı oluşturmaktadır (Yurdusev, 2004: 2).

Literatürde, diplomasi terimiyle ilgili çeşitli tanımlar bulunmaktadır. Kökeni, Eski Yunancadaki "diploma" kelimesine dayanan ve "ikiye katlamak" anlamını taşıyan bu terim, Eski Yunan ve Roma İmparatorluğu dönemlerinde, devlete ait belgelerin katlanış biçimlerinden dolayı bu adı almıştır. Zaman içinde, devlet belgelerinin korunması, düzenlenmesi ve deşifre edilmesi için uzmanlaşmış bireylere ihtiyaç duyulmuş ve diplomasi kavramı, 18. yüzyıla kadar "belgeleri inceleme bilimi" olarak kullanılmıştır (Tuncer, 2009). Daha genel bir çerçevede, devletlerin kamuoylarına yönelik yürüttüğü bir faaliyet olarak tanımlanabilen diplomasi, Tufts Üniversitesi Fletcher School of Law and Diplomacy'nin Dekanı Edmund Gullion tarafından ilk kez 1965 yılında kullanılmıştır (Akçadağ, t.y.). Gullion (t.y.)'ın tanımı ise şu şekildedir: "Kamu diplomasisi, dış politikanın formülasyonu ve uygulanması üzerindeki kamu tutumlarının etkilerini ele almaktadır. Kamu diplomasisi, uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasinin ötesindeki boyutlarını, hükümetlerin diğer ülkelerde kamuoyu oluşturmalarını, özel ve çıkar gruplarının diğer ülkelerle etkileşimini, dışişleri raporları ve bunların politikaya etkisini, iletişim uzmanları, dış politika muhabirleri ve diplomatlar arasındaki kültürler arası iletişim sürecini kapsamaktadır." Hans Tuch ise kamu diplomasisini şu şekilde tanımlayarak, bu kavramın iletişim boyutuna dikkat çekmiştir: "Medyanın uluslararası ilişkilerdeki rolünü, hükümetlerin kamuoyuna dayalı olarak kendilerini geliştirmesini, bir ülkenin özel kuruluşlarının diğer ülkelerle hükümet dışı etkileşimde bulunmasını ve tüm bu uluslararası sürecin, politika geliştirme ve dış ilişkilerin yönlendirilmesi üzerindeki etkisini kapsamaktadır." şeklinde ifade etmiştir (Akt., Ekşi ve Erol, 2018).

Tarihsel süreç içerisinde diplomasi kavramı, farklı gelişim aşamalarını geçirmiştir. İnternetin etkisiyle bu süreci dörde ayıran Gökhan Yücel, diplomasi 1.0'ı, "siyah takım elbiseli, beyaz gömlekli kişilerin gerçekleştirdiği; reel politiğin, ulusal çıkarların ve propagandanın ön planda olduğu bir faaliyet" olarak tanımlamıştır. Yücel, Henry Kissinger'ın "Diplomacy" adlı eserinin, bu kategoriyi en iyi şekilde sembolize ettiğini belirtmiştir. Diplomasi 2.0 ise, "devlet-halk ilişkilerinin odaklandığı kamu diplomasisi" olarak tanımlanabilir ve bu süreç Joseph Nye'nin "yumuşak güç" kavramı ile daha iyi anlaşılabilir. Yücel, dijital diplomasi 3.0'ın, "herkes için, her yerden, her zaman yapılan bir diplomasi" olduğunu ve bu modelde devletin her zaman muhatap olmayabileceğini savunmuştur. Dijital diplomasi, sınırsızlık ilkesi üzerine kurulu olup, Westphalia'nın çizdiği diplomasi sınırlarını tanımamıştır. Ayrıca, Yücel, dışişleri bakanlıklarının sosyal medya verilerini kullanarak geleceği tahmin etmeye yönelik çalışmalar yürüttüklerini ve bu nedenle dijital diplomasi üzerine yapılan akademik araştırmaların artmakta olduğunu ifade etmiştir. Yücel, dijital diplomasi ile kamu diplomasisinin kurallarının örtüşmediğini ve bu konunun araştırmalarda tartışılmaya devam ettiğini vurgulamıştır. Son olarak, diplomasi 4.0'a geçiş yapıldığını ve bu dönemin, nesneler arası etkileşimi sağlayacak olan "über-diplomasi veya dijital sonrası dönem (post-digital)" diplomasisi olarak tanımlandığını belirtmiştir (Yücel, 2015).

Modern çağda, bilişim teknolojileri yalnızca devletlerin tekelinde olmakla kalmayıp, aynı zamanda devletler tarafından da tamamen kontrol edilemez durumdadır. Günümüzün birbirine bağlı dünyasında, sadece devletler değil, aynı zamanda bireyler ve kuruluşlar da uluslararası ilişkilerin önemli aktörleri haline gelmiş ve bu araçları aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Bununla birlikte, hükümetler, anlık bilgiye erişim ve etkileşimli çevrimiçi iletişim sağlayan yeni teknolojik araçları yaygın biçimde kullanmaya başlamışlardır. Bu teknolojik araçlar, hükümetlerin hem yurtdışındaki kendi yetkilileriyle hem de yabancı hükümetler ve uluslararası kuruluşlarla olan uluslararası iletişim biçimlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur. Dijital diplomasi, bu gelişmelerin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir. Dijital diplomasi, siber diplomasi, elektronik diplomasi (e-diplomasi), dijital diplomasi 2.0 ve internet diplomasisi

gibi çeşitli terimler, birbirinin yerine neredeyse kullanılmaktadır (Larson, 2004: 3). Ancak, araştırmacılar ve uygulayıcılar arasında bu terim üzerinde tam bir fikir birliği bulunmamakta, dijital diplomasinin tanımları farklı şekillerde yapılmakla birlikte benzer kavramlar ön plana çıkmaktadır (Sotiriu, 2015).

Berridge ve Lloyd (2012) dijital diplomasiyi, elektronik bilgi ve iletişim teknolojilerinin, özellikle internet aracılığıyla diplomatik faaliyetlerin yürütülmesi olarak tanımlamaktadır. Manor ve Segev (2015) ise dijital diplomasiyi, ülkelerin dış politika hedeflerine ulaşmalarını sağlamanın yanı sıra, aynı zamanda ulusal imaj ve itibarlarını daha etkin bir şekilde yönetebilmeleri amacıyla sosyal medya kullanımını arttırmaları olarak açıklamışlardır.

Artan akıllı elektronik cihazlar, internet erişimi ve teknolojinin yaygın kullanımı neticesinde yeni bir sosyal ortam oluşmuş ve bu durum, hem işletmelerin, hem de sivil toplum kuruluşları ve devletlerin çevrelerine hızlı ve etkili bir biçimde kendilerini tanıtma fırsatı yaratmıştır. Kamuoyu üzerinde etki yaratabilmek, iletişim sağlamak ve süreçleri olumlu bir şekilde yönlendirerek istenen neticeleri elde etmek adına dijital platformların etkisi günümüzde giderek artmıştır. Aynı şekilde, fikirlerin, taleplerin ve uygulamaların uluslararası alanda kabul edilmesi daha kolay hale gelmiştir. Ancak, çevreyi etkilemek ve istenen doğrultuda hareket etmelerini sağlamak için, insan ilişkilerini zedelememek adına propaganda yöntemlerinden kaçınılmalı ve yalnızca güvenilir, doğrulanabilir bilgilerle bilgilendirme yapılmalıdır. Bu tutum, devletlerin güven ilişkilerini sarsmadan sürdürmesi açısından son derece önemlidir. Ülke, toplum, iç ve dış politika ile diplomasiye dair doğru, net ve anlaşılır mesajların dijital mecralar üzerinden iletilmesi kritik bir öneme sahiptir.

Devletlerin resmi kurumlarının çevrimiçi faaliyetleri incelendiğinde, birçok açıdan gelişime açık oldukları ve genel olarak zayıf bir kullanım oranına sahip oldukları söylenebilir. Verilerin etkin bir şekilde kullanılması, algoritmalardan daha anlamlı sonuçlar çıkarmasına olanak tanımakta ve bu sayede devletler, yenilikçi stratejiler geliştirerek, hedefe yönelik problem çözme süreçlerinde daha etkili hale gelebilmektedir (Melissen & Caesar-Gordon, 2016). Dijital kamu diplomasisi, iletişimi ön plana çıkardığı için doğru bilgilerin yanı sıra mesajların da etkili ve çekici bir şekilde sunulması kritik bir öneme sahiptir. Yanıltıcı bilgiler, belirsizlik ve abartılı propaganda, hedef kitlenin güvenini zedeleyerek olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir. İmaj ve itibar yönetimi kapsamında, ilişki ağı yönetimi verilerin karışıklık ve kaos yaratmak yerine, anlaşmaya dayalı bir ortamda toplanmalıdır. Örneğin, 2020 ABD Başkanlık seçimlerinde, Donald Trump ve Joe Biden arasındaki karşılıklı suçlamalar ve dijital verilerin satışına dair iddialar, ABD'nin bu süreçte ciddi bir zarar görmesine yol açmıştır. Dijital kamu diplomasisi çalışmaları, hedef kitleyi etkileme amacı taşırken, karalama ve iftiradan kaçınılmalı, bunun yerine sağlam deliller ve inançlar üzerinden sempati kazanma çabaları daha kalıcı ve başarılı olmaktadır (Gürdal, 2021: 421-422).

3. SİBER DİPLOMASİ

Küreselleşme olgusu ve bilgi iletişim teknolojilerindeki ilerlemelerle birlikte diplomasi; hem katılımcı aktörler hem de kullandığı yöntemler açısından önemli bir dönüşüm geçirmiştir ve bu dönüşüm hâlâ devam etmektedir. Dijital çağda, diplomasinin bu evrimsel süreci dijitalleşmekte olup, yeni teknolojilerin entegrasyonu ile diplomasinin etkisi artmış ve kapsamı genişlemiştir. 'Siber Diplomasi' kavramının ortaya çıkışı, internet kullanıcı sayısındaki artışa paralel olarak, diplomatik aktörlerin sosyal medya araçlarını kullanarak hedef kitlelerine ulaşma biçimlerinin ve yöntemlerinin çeşitlenmesiyle mümkün olmuştur. Son yıllarda siber diplomasi, giderek daha fazla ön plana çıkan bir kavram haline gelmiştir. Hükümetlerin ve uluslararası organizasyonların, dış politika hedeflerine ulaşmak için dijital araçları ve sosyal medya

platformlarını nasıl kullandıkları, çeşitli akademik çalışmalar ve kitaplarda geniş bir şekilde ele alınmıştır (Deruda, 2014).

"Siber" terimi etimolojik açıdan incelendiğinde, Antik Yunan'da "yöneten" anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Bu kavram, köken olarak gemiyi yöneten kişi, yönetim sanatı, dümenci ya da yönetici gibi anlamlara gelirken, daha modern bir anlamda ise 'otomasyon ve yapay kontrol sistemleri'ni ifade etmektedir (Akt., Akyeşilmen, 2018: 54). Siber diplomasi, diplomatik meselelerin internet aracılığıyla ele alınması ve çözüm üretme sürecini tanımlamaktadır. Klasik diplomasiden farklı bir ortamda uygulanabilen bu kavram, web üzerinden yeni ve etkili yöntemlerle dinleme, yayın yapma, etkileşimde bulunma ve değerlendirme imkânı sağlamaktadır (Çatal, 2015). Daha genel bir tanımla, siber diplomasi: internet ve çağdaş iletişim teknolojileri kullanılarak uluslararası diplomatik faaliyetlerin desteklenmesi olarak ifade edilebilir (Straub & Kruikemier, 2015).

Soğuk Savaş sonrası dönemde, değişen güvenlik tehditleri çerçevesinde devletler, pek çok yeni tehdit ile karşılaşmışlardır. Uluslararası alanda güç kazanmayı hedefleyen devletler, siber uzayı kullanarak çeşitli siber saldırılar ve casusluk faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu bağlamda, devletler, bu tür sorunlarla başa çıkabilmek için diplomasiyi bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır.

Siber kavramı, günümüzde Norbert Wiener'in bilgi odaklı yönetişim anlayışını ele aldığı *Cybernetics* adlı kitabı ile kullanılmaya başlanmıştır (Wiener, 1965). 1984 yılında ise William Gibson, bilim kurgu romanı *Neuromancer*'da "siber uzay" terimini kullanmıştır (Gibson, 1984). İnternetin yaygınlaşması ile birlikte, "siber" terimi de bir ön ek olarak giderek daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. 1990'ların sonlarına gelindiğinde, internetle ilgili birçok kavramın önüne "siber" terimini eklemeye başlanmış; örneğin: siber topluluk, siber hukuk, siber suç ve siber kültür gibi terimler kullanılmaya başlanmıştır. Başka bir deyişle, internetle ilgili herhangi bir olguyu tanımlamak için artık "siber" terimi kullanılır olmuştur. 2000'li yılların başlarında ise, "siber" kavramının yaygın kullanımı azalmaya başlamıştır. Bu dönemde, siber, daha çok güvenlik kavramıyla ilişkilendirilmiştir. Bunun başlıca sebeplerinden biri, siber teriminin 2001 yılında *Council of Europe Cybercrime Convention* (Siber Suçlar Konvansiyonu) için kullanılmaya başlanmasıdır (Convention on Cybercrime, 2001).

Siber diplomasi, siber alandaki tehditlere karşı koymak ve siber uzaydaki diplomatik hedefleri ilerletmek amacıyla kullanılan stratejik yaklaşımları kapsamaktadır. Bu alanda devletler önemli bir rol üstlenmektedir. Bunlar arasında:

- **Siber Tehditlerle Mücadele:** Devletler, siber saldırıları engellemek, siber suçlarla mücadele etmek ve siber uzayda güvenliği sağlamak için siber diplomasi araçlarından faydalanmaktadır. Bu, diğer devletlerle işbirliği anlaşmaları yapmayı, ortak siber güvenlik operasyonları düzenlemeyi ve siber suçluları kovalamayı içerebilir.
- **Siber Uzayda Diplomatik Hedeflerin İlerletilmesi:** Siber diplomasi, devletlerin siber uzayda kendi çıkarlarını ve değerlerini savunmalarına olanak tanır. Devletler, bu alanda uluslararası norm ve standartların geliştirilmesine katkı sağlayabilir, kendi politikalarını ve görüşlerini savunabilir ve diğer ülkelerle siber işbirliği fırsatları arayabilirler.
- **Devletler Arası İlişkilerde Siber Diplomasi:** Siber diplomasi, çoğunlukla devletlerarası ilişkileri ifade eder. Devletler, siber diplomasi aracılığıyla diğer ülkelerle iletişim kurar, anlaşmazlıkları çözebilir ve ortak çıkarlar doğrultusunda işbirliği yapabilirler. Bu tür diplomasi, geleneksel diplomatik yolların yanı sıra özel olarak oluşturulmuş siber diplomasi birimleri veya platformları üzerinden de gerçekleştirilebilir.

- **Geleneksel Diplomasi ve Dijital Araçların Entegrasyonu:** Siber diplomasi, yalnızca dijital araçları değil, aynı zamanda geleneksel diplomasi araçlarını da kullanır. Örneğin, devletler, siber saldırganlıkla ilgili resmi protestolar sunabilir, siber güvenlik alanında ikili ya da çok taraflı anlaşmalar müzakere edebilir ve siber uzayda uluslararası kuruluşlar aracılığıyla işbirliği yapabilirler (Fırat, 2020).

Sonuç olarak, devletler, siber diplomasinin hem uygulayıcıları hem de hedefleri olarak önemli bir konumda yer almaktadır. Siber uzayın giderek daha fazla önem kazanmasıyla birlikte, devletlerin bu alandaki rolleri de güçlenmektedir. Devletler, siber tehditlere karşı savunma sağlamak, siber uzayda denetimi sürdürmek ve ulusal çıkarlarını korumak amacıyla siber diplomasi araçlarını etkin bir biçimde kullanmalıdır.

Dijital diplomasi ve siber diplomasi bir biri yerine kullanılabilen ve karıştırılan iki kavram olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada her ne kadar siber diplomasi dijital diplomasinin alt bir türü olsa da kısaca farklarını belirtmekte fayda görülmektedir. Bu nedenle dijital diplomasi ve siber diplomasi arasındaki temel farklar ise şu şekilde ifade edilebilir:

- **Araçlar ve Teknikler**: Dijital diplomasi, yalnızca dijital araçlar ve teknikler kullanarak diplomatik hedeflere ulaşmayı amaçlar. Öte yandan, siber diplomasi, geleneksel diplomasi araçlarının yanı sıra dijital araçları da içerir. Örneğin, bir saldırmazlık anlaşması geleneksel bir diplomasi aracı iken, bir ülkenin imajını sosyal medya yoluyla iyileştirmek dijital diplomasiye özgüdür. Siber diplomasi ise her iki aracın birleşimini kullanabilir.
- **Amaçlar**: Dijital diplomasinin amacı, genellikle daha geniş kapsamlı diplomatik hedefleri teşvik etmek ve geliştirmektir. Buna karşın, siber diplomasinin amacı siber uzaydaki sorunları analiz etmek, yönetmek ve çözmektir. Dijital diplomasi, bir ülkenin küresel algısını artırmak veya kültürel etkileşimi teşvik etmek gibi hedefler güderken, siber diplomasi siber saldırılara karşı korunmak ve siber suçlarla mücadele etmek gibi özel hedeflere yöneliktir.
- **Aktörler**: Siber diplomasi, çoğunlukla hükümetler ve devletlerarası ilişkiler üzerinden yürütülür. Dijital diplomasi ise hem devletler hem de devlet dışı aktörler tarafından kullanılabilir. Bu aktörler arasında sivil toplum kuruluşları, uluslararası organizasyonlar ve hatta bireyler de yer alabilir.

Bu farklar, her iki diplomasi türünün nasıl yapılandığını ve hangi hedeflere yönelik faaliyet gösterdiğini belirleyen temel unsurlardır. Özetle, dijital diplomasi, dijital araçlar kullanarak halkla iletişim kurmayı ve ülkenin itibarını artırarak dış politika hedeflerine ulaşmayı amaçlar. Siber diplomasi ise siber tehditlerle başa çıkmak için hem geleneksel diplomasi yöntemlerini hem de dijital araçları bir arada kullanır. Örnekler: Dijital diplomasi: Bir ülkenin büyükelçiliği, sosyal medya platformları üzerinden o ülkenin kültürünü, sanatını ve turizmini tanıtabilir. Siber diplomasi: Bir ülke, diğer devletlerle siber saldırılara karşı korunma sağlamak ve siber suçlarla mücadele etmek için anlaşmalar yapabilir ve ortak projeler geliştirebilir (Fırat, 2020).

4. DEVLETLERİN SİBER DİPLOMASİ FAALİYETLERİ

Siber diplomasi, son on yılda devletlerin siber saldırılara ve tehditlere karşı koyabilmesi, küresel bilgi ağlarını koruması, güvenlik açıklarını tespit etmesi ve uluslararası normlar oluşturması için önemli bir araç olmuştur. Bu bağlamda, Henry Kissinger'ın *World Order* adlı eserinde, siber uzayda uluslararası düzenin temel unsurlarından olan diyalog ve iş birliğinin dışlanması durumunda kayda değer bir ilerleme kaydedilemeyeceği belirtilmektedir. Ayrıca, siber diplomasi araçlarının aktif bir şekilde kullanılmaması halinde, yalnızca siber alanın değil, küresel güvenlik sisteminin de ciddi tehditlerle karşılaşacağı vurgulanmakta ve bu durum, siber

diplomasinin önemini açıkça ortaya koyan bir neden olarak ifade edilmektedir (Kissinger, 2014).

Siber uzay terimi ilk kez William Gibson tarafından 1984 tarihli *Neuromancer* adlı romanında kullanılmıştır. Romanda, Case adlı karakterin bir jak aracılığıyla siber uzaya bağlanarak büyük işverenlerin sistemlerine erişmesi konu edilmektedir (Gibson, 2016). İnternet ve teknoloji alanındaki ilerlemeler, toplumların bilgisayar ve teknolojiyi kullanma şekillerini çeşitlendirmiş ve kullanım oranlarını arttırmıştır. Bu gelişmeler ışığında ortaya çıkan sanal dünya, siber uzay olarak adlandırılmaktadır. Siber uzay, bazen "siber alan" veya "siber dünya" olarak da tanımlanmıştır. Ulusal strateji belgelerinde ise siber uzay, "dünyanın her yerine yayılmış olan bilişim sistemleri ve bunları birbirine bağlayan ağlardan ya da bağımsız bilgi sistemlerinden oluşan dijital ortam" olarak ifade edilmiştir (Sağıroğlu, 2018: 25). Bu kavram, internet aracılığıyla oluşturulan sanal ortamı tanımlamak için kullanılmıştır. Siber uzay, çoğunlukla internete atıfta bulunsa da, telefon, telex, radyo, televizyon gibi diğer teknolojilerle kullanılan ve kaydedilebilen ses, görüntü, film, fotoğraf, grafik ve kitapları da kapsamıştır (Siberay.com).

2000'li yıllardan itibaren, siber uzay, bilgisayar korsanları, terörist gruplar ve hem bölgesel hem de küresel güçler arasında gerilim ve çatışmaların meydana geldiği bir alan haline gelmiştir. Bilişim teknolojilerindeki ilerlemeler ve dönüşüm, bu gerilimleri yönetmek amacıyla diplomatik müzakerelerin ve uluslararası görüşmelerin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, 23 Kasım 2001 tarihinde Avrupa Konseyi'nin Siber Uzayda Suç Uzmanları Komitesi tarafından "Convention on Cybercrime" (Budapeşte Siber Suçlar Sözleşmesi) adıyla bir uluslararası anlaşma hazırlanmıştır. Bu sözleşmenin ana amacı, siber suçlarla mücadele için ortak bir strateji belirlemektir. Ayrıca, telif hakları ihlalleri, ağ dolandırıcılığı, çocuk pornografisi ve ağ güvenliği ihlalleri gibi konuları içeren bu sözleşme, internet ve bilgisayar ağları üzerinden işlenen suçlara dair ilk uluslararası anlaşma olarak, siber diplomasi alanında önemli bir öncülük yapmıştır (Council of Europe, 2001).

Birleşmiş Milletler bünyesindeki Hükümet Uzmanları Grubu (Group of Governmental Experts - GGE), siber güvenlik normlarını geliştirmek için çaba sarf ederken, Estonya'nın bu alandaki başarılı yaklaşımı dikkat çekmektedir. Estonya, NATO onaylı bir Siber Güvenlik Mükemmeliyet Merkezi aracılığıyla siber diplomaside yetkinleşmiş diplomatlar yetiştirmekte ve çok paydaşlı bir yönetim modeliyle siber güvenliği sağlamıştır. GGE'nin uzun yıllar somut ilerleme kaydedememiş olmasına rağmen, siber alanda devletlerin sorumlu davranışları hakkında yapılan tartışmaların arttığına işaret edilmektedir. Estonya örneği, ulusal stratejilerin önemini ve etkili bir siber güvenlik yaklaşımının oluşturulmasında akademik kurumlar, özel sektör ve hükümet arasındaki işbirliğinin gerekliliğini gözler önüne sermiştir. Ayrıca, Estonya Dışişleri Bakanlığı'nın düzenlediği bir çalıştayda siber güvenliğin hem stratejik hem de hukuki boyutlarının ele alındığı ifade edilmiştir (Çelik, 2015). Avustralya ise, ulusal siber güvenlik stratejisinin bir parçası olarak, küresel siber ortamda daha etkin bir temsil sağlamak amacıyla bir Siber İşler Elçisi atamıştır. Bu atama, uluslararası işbirliğini güçlendirerek küresel siber suçlarla mücadeleye katkıda bulunmayı ve internet sansürüne karşı durmayı amaçlamıştır. Elçinin sorumlulukları arasında, Avustralya'nın siber alandaki küresel varlığını yönetmek ve siber kapasiteyi artırmaya destek olmak yer almaktadır. Bu adım, şeffaf, güvenli ve özgür bir internet ortamı yaratma çabalarını yansıtmıştır (Varlık, 2016).

Avrupa Birliği (AB) ve Brezilya'nın sürpriz bir şekilde siber diplomasi alanında iş birliği yapmaları, dikkat çekici bir gelişme olmuştur. Çin ve Rusya'nın Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesindeki siber alan düzenlemelerine karşı ortaya koydukları tutumlara karşı, iki ülke ortak bir duruş sergileyerek siber suçlarla mücadele ve güvenlik alanındaki iş birliğini

güçlendirmiştir. Ancak, norm oluşturma yöntemleri arasında belirgin farklar bulunmaktadır: AB, kapasite geliştirmeye odaklanırken; Brezilya, bağlayıcı uluslararası anlaşmaların önemini vurgulamaktadır. Her iki taraf da BM müzakerelerinde sınırlı bir rol üstlenmeyi tercih etmekte ve akademi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının sürece dâhil edilmesini savunmaktadır. Bu iş birliği, küresel siber güvenliğin daha sağlam bir temele oturmasına katkı sağlamayı hedeflemektedir (Varlık, 2020).

Siber diplomasi alanındaki önemli bir başka gelişme, Çinli bilgisayar korsanlarının F-35 ve PAC3 füzesi gibi silah sistemlerine ilişkin verileri ABD devlet kurumlarından çalması üzerine, 2015 yılında Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) ile ABD arasında yaşanan gerginlik sonrasında gündeme gelmiştir (Meyer, 2015). Bu olayın ardından, 25 Eylül 2015 tarihinde, iki ülke arasında siber suçlarla mücadele ve ekonomik casusluk amacıyla birbirlerine tehdit oluşturmamak için siber uzayı kullanmama taahhüdü içeren ABD - ÇHC Siber Anlaşması (The United States-China Cyber Agreement) imzalanmıştır (The White House, 2015). Ayrıca, iki taraf siber uzayda uluslararası normlar ve davranış kurallarının teşvik edilmesi amacıyla diğer aktörlerle iş birliği yaparak ortak hareket etme konusunda mutabık kalmıştır.

30 Nisan 2015 tarihinde, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in liderliğinde, iki ülke arasında siber saldırılar ve bilgisayar korsanlığını engellemeyi amaçlayan karşılıklı bir saldırmazlık anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca, yetkililer, siber güvenlik alanında iş birliğini ve koordinasyonu artırmak için ortak projeler geliştirme konusunda mutabık kalmışlardır (Government of The Russian Federation, 2015). 2015 yılında siber diplomasi alanında kaydedilen önemli bir adım, Avrupa Birliği'nin siber güvenlikte insan haklarının korunması, kapasite geliştirme, internet yönetişimi ve cezai kovuşturmalar gibi konularda iş birliği ve ortaklık çağrısında bulunduğu siber diplomasi ile ilgili Konsey Sonuçları'nı kabul etmesidir(Council of the European Union, 2015). Bu belge, siber diplomasi teriminin ilk defa resmi bir belgede yer alması bakımından önem taşımıştır (Barrinha & Renard, 2017). Siber diplomasinin, devletlerarasında barışı tesis etmek amacıyla bir iletişim aracı olarak işlev gördüğü de gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, 2013 yılında İsrail'in Basra Körfezi ülkelerine yönelik, kapalı iletişim, ticaret ve iş birliği müzakerelerinin dışında sanal büyükelçilik kurma çabaları örnek olarak verilebilir (Sotiriu, 2015).

Siber diplomat veya dijital diplomat görevlendirme uygulamaları, ilk olarak ABD ile başlasa da, İngiltere, Avustralya, Danimarka ve Estonya gibi siber alanda önemli yatırımlar yapan ülkeler de benzer uygulamalara yönelmiştir. Bu ülkeler, siber uzay politikalarına alternatif bakış açıları ve farklı bilgiler sunulmasını sağlamak amacıyla resmi hükümet kaynakları içinde siber diplomatlara yer vermeye başlamışlardır. Örneğin, 2017 yılında Danimarka hükümeti, teknoloji sektörüne özel bir büyükelçi olarak Caspar Klynge'yi atamıştır. Klynge'nin görevleri arasında, yeni ve gelecekteki teknolojik gelişmeler hakkında veri toplamak, bu gelişmelerin diplomasi, politika ve Danimarka toplumu üzerindeki etkilerini analiz etmek, teknoloji sektöründeki gelişmeleri takip etmek ve Danimarka'nın dijitalleşmiş bir ülke olarak tanıtımını yapmak gibi teknoloji odaklı diplomatik sorumluluklar bulunmaktadır (Satariano, 2019).

2017 yılında, Birleşmiş Milletler düzeyinde siber alanda sorumlu devlet davranışlarıyla ilgili yapılan çok paydaşlı müzakerelerden istenilen başarı sağlanamamıştır. Bu durumun ardından, genellikle siber güvenlik uzmanları, uluslararası normlar ve standartların belirlenmesi için çalışmaların devam etmesi gerektiğini dile getirmiş ve G-20 ya da G-7 gibi küresel grupların liderliğinde gönüllü koalisyonlar oluşturulması gerektiğine dair çağrılar yapılmıştır. Ayrıca, siber tehdit ve saldırıların tanımlanmasının zorluğu yalnızca devletleri değil, aynı zamanda özel sektör şirketlerinin veri güvenliği ile mali yapılarını da olumsuz etkileyebilmiştir. Bu bağlamda,

2017 yılında Microsoft, siber saldırılardan vatandaşları koruma ve kritik altyapılara yönelik tehditlerle mücadele etmeye yönelik Dijital Cenevre Sözleşmesi'nin oluşturulması gerektiğini belirtmiştir (Smith, 2017). Son olarak, 23 Eylül 2019'da Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 26 ülkenin katılımıyla yapılan bildiri, siber uzayda daha fazla şeffaflık ve istikrar çağrısı yaparak ortak bir karar almıştır (U.S. Department of State, 2019).

Son dönemde uluslararası siyasi alandaki artan siber güvenlik kaygılarına yönelik tartışmalara odaklanılmaktadır. Beş Göz İttifakı'nın genişlemesi, Avrupa Birliği'nin siber saldırılara karşı yaptırım önermesi ve İngiltere'nin Rusya'ya yönelik simüle edilmiş siber saldırısı gibi örnekler, siber diplomasiye olan ihtiyacın arttığını ve devletlerin siber güvenliği ulusal güvenliklerinin bir bileşeni olarak kabul etmeye başladığını göstermektedir. Özellikle Çin ve Rusya'nın siber faaliyetlerinin uluslararası ilişkiler üzerindeki etkilerine dikkat çekilmektedir. Türkiye'nin de bu gelişmelerden etkilenebileceği ifade edilmektedir (Çelik, 2018). Diğer taraftan Huawei'nin küresel teknoloji piyasasındaki etkisi ve ABD ile yaşadığı gerilim de gündemdeki yerini korumaktadır. Çin hükümetiyle sıkı bağları nedeniyle casusluk iddialarıyla karşı karşıya kalan Huawei, aynı zamanda teknoloji yarışında Çin'in stratejik önemini simgelemektedir. Ekonomik yaptırımlar ve ulusal güvenlik kaygıları, Huawei'nin diplomatik açıdan karmaşık bir konumda bulunmasına neden olmaktadır. Batılı ülkelerin güvenlik kaygıları ve Çin'in bu iddiaları reddetmesi, durumu daha da belirsizleştirmektedir (Sarıçiçek, 2024).

5. SONUÇ

Dijital diplomasi, genel olarak dijital platformlar üzerinden gerçekleştirilen diplomatik uygulamaların stratejik bir şekilde yürütülmesi olarak tanımlanabilir. Dijital çağda yumuşak gücün artan etkisini pekiştiren önemli bir araç haline gelmiş olan dijital diplomasi, son yıllarda özellikle sosyal medya platformlarının hükümet yetkilileri ve diplomatlar tarafından yaygın bir şekilde kullanılmasının etkisiyle daha aktif bir uygulama halini almıştır. Bu kullanım, dijital diplomasinin etkinliğini artırmış ve diplomatik faaliyetlerin yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Dijital diplomasi, devletlerin kendi değerlerini ve fikirlerini teşvik etmek için, ayrıca diğer devletlerin davranışlarını şekillendirmeye yardımcı olan bir dış politika aracı olarak öne çıkmıştır. Dijital teknolojiler ve sosyal medya platformlarının yaygınlaşması, bu yeniliklerin devlet yöneticileri, siyasetçiler ve diplomatlar tarafından etkin bir biçimde kullanılmasıyla, dijital diplomasinin klasik diplomasi uygulamalarına entegre edilmesini ve bilgi toplumunun gereklerine uygun şekilde icra edilmesini mümkün kılmıştır. Diplomasi, uluslararası ilişkilerin temel yöntemi olarak kabul edilmekte olup, dijital teknolojilerin hızla yayılmasıyla birlikte siber diplomasi kavramı da giderek daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Siber diplomasi, siber uzayda ortaya çıkan çeşitli sorunları ele almanın bir aracı olarak tanımlanabilir ve bu sorunlar internet yönetimi, siber suçlar, kritik altyapı koruması, siber casusluk ve sorumlu devlet davranışları gibi alanları kapsamaktadır.

Siber diplomasi, devletlerin siber uzaydaki ulusal çıkarlarını korumak için diplomatik araçlar ve girişimler kullanarak, siber güvenlik politikaları aracılığıyla bu çıkarları teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Siber alan, internet, veri ve ağ bağlantılarının ön planda olduğu gelişen bir ortamı temsil etmenin yanı sıra, uluslararası ilişkiler açısından yeni zorluklar doğurmasıyla da sıkça gündeme gelmektedir. Siber alandaki kaynaklara kolay erişim, siber saldırıların anonim bir şekilde gerçekleştirilmesi ve bu tür saldırıların maliyetinin düşük olması, hem devletlerin hem de devlet dışı aktörlerin uluslararası güvenliğini tehdit etmek amacıyla siber ortamı kullanmalarını kolaylaştırmıştır. Bu aktörlere yönelik artan siber riskler ve çatışmalar, devletleri siber militarizmayı güçlendirmeye yönelik stratejiler geliştirmeye yönlendirmiştir.

Siber uzay, siyasi, ekonomik ve askeri-stratejik bir alan olarak algılanmasının yanı sıra, devletler tarafından diplomatik bir alan olarak da değerlendirilmektedir ve bu durum, diplomatik ilişkilerin daha hızlı kurulmasına olanak tanıyan hiyerarşik yapının sarsılmasına neden olmaktadır. Ancak, siber diplomasi, ulus devletler için yeni bir güç aracı olmasının yanı sıra, aynı zamanda ulusal güvenlik için yeni bir tehdit de oluşturabilmektedir. Bu bağlamda, devletler halklarının, siber diplomasiye karşı potansiyel tehditlerin farkında olmaları ve diğer devletlerin siber diplomasi faaliyetlerini izlemeleri, ulusal güvenlik açısından önemli katkılar sağlayabilir. Askeri ve teknolojik altyapılarını güvence altına almaya çalışan ulus devletlerin, diğer devletlerle siber güç yarışına girmeleri, bu devletlerin ulusal güvenlik stratejilerine de yansımaktadır. ABD, Rusya, Çin ve İsrail'in "siber uzayda lider güç olma hedefleri," bu devletler için siber uzay güvenliğinin ulusal güvenliğin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koymakta ve aynı zamanda siber uzaydaki rekabetin geldiği noktayı bizlere göstermektedir.

Dijital alan, diplomasi üzerinde etkili olmaya başlamış olsa da, bu durum klasik diplomasinin önemini kaybettiği şeklinde değerlendirilmemelidir. Klasik diplomasi, önemini yitirmemekle birlikte, dijitalleşmenin küresel çapta hemen her alanda etkisini göstermesi, devletlerin, dış politika yapıcılarının ve diplomatların internet ile sosyal medyaya uyum sağlamasını giderek daha zorunlu hale getirmektedir. Şu anda genel bir kullanım kılavuzu olmamakla birlikte, devletler mevcut duruma uyum sağlama eğilimindedir. Gelecekte dijital alanın bireylerin yaşamındaki etkisi ve devletlerin gündemindeki yeri artacağına dair güçlü veriler bulunmaktadır. Bu bağlamda, tüm devletlerin dijital diplomasiyi uygulamak durumunda kalabileceği söylenebilir. Her devletin kamu diplomasisini etkin bir şekilde kullanmayı tercih etmemesi gibi, dijital diplomasiyi de etkin kullanmama kararı alması mümkündür. Ancak özellikle uluslararası politikada etkili olmak isteyen ülkeler, güçlü ve özgün dijital diplomasi stratejileri geliştirerek, dış politika hedeflerini gerçekleştirme konusunda daha sağlam bir zemin oluşturabilirler. Bu nedenle dijital diplomasinin bir alt türü olan siber diplomasi her geçen gün önemini ve yaygınlığını artıracaktır.

KAYNAKÇA

Akçadağ, E., Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi, https://www.kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf (E.T.: 14.12.2024).

Akyeşilmen, N., *Disiplinlerarası Bir Yaklaşımla Siber Politika & Siber Güvenlik.* Orion Kitabevi, Ankara, 2018.

Baştan, Y., *Diplomaside Alan Genişlemesi: Dijital Diplomasi,* Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2016.

Berridge, G. R., & Lloyd, L., *The Palgrave Macmillan Dictionary of Diplomacy.* Palgrave. Norwich, 2012.

Convention on Cybercrime, *European Treaty Series.* 185, 23 Kasım 2001. https://rm.coe.int/1680081561 (E.T.: 14.12.2024).

Çatal, B. *Küresel Diplomasi: Prexenos'tan Dijital Diplomasiye,* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2015.

Deruda, A., The Digital Diplomacy Handbook: How to Use Social Media to Engage With Global Audiences. The Oxford Handbook Of Modern Diplomacy. Oxford University Press, United Kingdom, 2014.

Ekşi, M., & Erol, M. S., The rise and fall of turkish soft power and public diplomacy, Gazi Akademik Bakış, 11(23), 2018, s. 15-45.

Fırat, T. (2020). Karıştırılan İki Kavram: Siber Diplomasi ve Dijital Diplomasi Arasındaki Farklar. https://siberbulten.com/makale-analiz/karistirilan-iki-kavram-siber-diplomasi-ve-dijital-diplomasi-arasindaki-farklar/ (E.T.: 03.12.2024)

Gibson, N. (1984). *Neuromancer*. Çev.: N. Can Kantarcı. İthaki Yayınları, İstanbul, 2023.

Government of The Russian Federation. "On signing the Agreement between the Government of the Russian Federation…", 788-p, 2015, https://cyber-peace.org/wp-content/uploads/2013/05/RUSCHN_ CyberSecurityAgreement201504_InofficialTranslation.pdf (E.T.: 14.12.2024).

Gökhan, Y., İnternet Çağında Kamu Diplomasisi (7 Şubat 2015), https://www.setav.org/etkinlikler/internet-caginda-kamu-diplomasisi (E.T.: 14.12.2024).

Gullion, E. A., What is Public Diplomacy?, https://uscpublicdiplomacy.org/page/what-is-pd (E.T.: 14.12.2024).

Gürdal, E., Dijital Kamu Diplomasisi Mi Dijital Gözetim Mi?, Mecmua, 11, 417-434, 2021.

Kissinger, H., World Order, Penguin Press, New York, 2014.

Larson., J. F., *The Internet and Foreign Policy*. Science Press Publishers. California, 2004.

Manor, I., & Segev, C., America's Selfie: How the US Portrays Itself on Its Social Media Accounts. C. Bjola & M. Holmes (Ed.), *Digital diplomacy: Theory and practice* içinde (ss. 89-108). Routledge, London, 2015.

Melissen, J., Caesar-Gordon, M., Digital Diplomacy and The Securing of Nationals in a Citizen-Centric World, Global Affairs, 2(3), 321-330, 2016.

Meyer, P. Seizing the Diplomatic Initiative to Control Cyber Conflict, The Washington Quarterly, 38(2), 47-61, 2015

Potter, E. H. (2002). Cyber-diplomacy Managing Foreign Policy in the Twenty-first Century. McGill-Queen's University Press.

Sağıroğlu, Ş., Siber Güvenlik Ve Savunma: Önem, Tanımlar, Unsurlar Ve Önlemler. Ş. Sağıroğlu, & M. Alkan içinde, Siber Güvenlik ve Savunma-Farkındalık ve Caydırıcılık (s. 21-45). Grafiker Yayınları, Ankara, 2018.

Sarıçiçek, B. (2024). Huawei Şirketinin Çalışmalarını ve Diplomatik Açıdan Ele Alınması. https://www.divandernegi.com.tr/2024/10/15/huawei-sirketinin-calismalarini-ve-diplomatik-acidan-ele-alinmasi/ (E.T.: 14.12.2024).

Satariano, A. (2019). The World's First Ambassador to the Tech Industry, https://www.nytimes.com/2019/09/03/technology/denmark-tech-ambassador.html#:~:text=Klynge%2C%2046%2C%20says%20his%20toughest,such%20as%20Facebook%20and%20Google. (E.T.: 14.12.2024).

Siberay.com (t.y.) Siber Dünya Nedir?, https://siberay.com/siber-dunya-nedir (E.T.: 14.12.2024).

Smith, B. (2017). The need for a Digital Geneva Convention, https://blogs.microsoft.com/on-the-issues/2017/02/14/need-digital-geneva-convention/ (E.T.: 14.12.2024).

Sotiriu, S. (2015). Digital Diplomacy Between Promises and Reality, Digital Diplomacy: Theory and Practice, Der., Corneliu Bjola & Marcus Holmes, pp. 33-52, Routledge, New York.

Strauß, N., Digital Diplomacy in GCC Countries: Strategic Communication of Western Embassies on Twitter. Government Information Quarterly 32(4), 369-379, 2015.

Sotiriu, S., Digital Diplomacy: Between Promises and Reality. C. Bjola & M. Holmes (Ed.), *Digital diplomacy: Theory and practice* içinde (ss. 33–51). Routledge. London, 2015.

The White House. (2015). Remarks by President Obama and President Xi of the People's Republic of China in Joint Press Conference, https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/25/remarks-president-obama-and-president-xi-peoples-republic-china-joint (E.T.: 14.12.2024).

Tuncer, H., *Eski ve Yeni Diplomasi*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2009.

U.S. Department of State. (2019). Joint Statement on Advancing Responsible State Behavior in Cyberspace. https://www.state.gov/joint-statement-on-advancing-responsible-state-behavior-in-cyberspace/ (E.T.: 14.12.2024).

Varlık, E., Siber Diplomaside Sürpriz İttifak: AB ve Brezilya'nın Beklenmeyen Yakınlaşması, 29 Mart 2020, https://siberbulten.com/uluslararasi-iliskiler/siber-diplomaside-surpriz-ittifak-ab-ve-brezilyanin-beklenmeyen-yakinlasmasi/ (E.T.: 14.12.2024).

Yurdusev, A. N. *Ottoman Diplomacy: Conventional or Unconventional* (Ed.), Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2004.

Wiener, N. *Cybernetics or Control and Communication in The Animal and the machine*. M.I.T. Press, Cambridge, 1965.

ANDOR DİZİSİNİN JOSEPH CAMPBELL'IN MONOMİT KURAMI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Öğretim Görevlisi Dr. Elif Taşdemir Şanlı
Maltepe Üniversitesi,
elifsanli@maltepe.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2054-1889

ÖZET

Yıldız Savaşları serisinin evreninde geçen, yapımcılığını Tony Gilroy'un, yönetmenliğini Toby Haynes, Ben Caron ve Susanna White'ın üstlendiği ve 2022 yılında Disney Plus izleme platformunda 12 bölümden oluşan birinci sezonu yayınlanan *Andor* dizisi, Cassian Andor isimli karakterin İmparatorluk'a karşı İsyan hareketine katılışını anlatır. Dizinin ana olay örgüsüne göre İmparatorluk evreni ele geçirmiş ve tahakkümle yönetmektedir. Cassion Andor karakteri İmparatorluk'a karşı oluşturulan İsyan hareketine katılmasıyla çeşitli maceralar yaşar. Bu çalışmada *Andor* dizisinin olay örgüsü ve dizinin diğer karakterleri Joseph Campbell'in monomit kuramı bağlamında içerik analizi yapılarak incelenecektir. "*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu"* (1949) adlı çalışmasında Campbell, varolan tüm mitolojik anlatılarda kahramanın yolculuğunun izini sürerek kahramanın yolculuğuna yönelik tek bir arketipe ulaşmıştır. Kahramanın macerası "yola çıkış", "erginlenme" ve "dönüş" ile tamamlanır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, kahramanın başına gelen söz konusu aşamalar Andor dizisinin baş kahramanı Cassian Andor ve dizinin ana olay örgüsü bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : Joseph Campbell, Andor, monomit

1. GİRİŞ

Andor dizisi, Cassian Andor isimli karakterin İmparatorluk'a karşı İsyan hareketine katılışını anlatır. Dizinin ana olay örgüsüne göre İmparatorluk evreni ele geçirmiş ve tahakkümle yönetmektedir. Cassion Andor karakteri İmparatorluk'a karşı oluşturulan İsyan hareketine katılmasıyla çeşitli maceralar yaşar.

Cassian, genellikle sistemin kurallarına uymayarak başını derde sokmasıyla bilinen ve çıkarlarına uymadığında rahatlıkla silahına davranabilen bir anti-kahramandır. Uzun yıllar önce izini kaybettiği kız kardeşini ararken zorla parasını almaya çalışan iki imparatorluk askerini öldürmesiyle başı derde girer. Yaşadığı gezegenden bir süreliğine kaçıp saklanması için yasadışı bir mal satışı işine girmek zorunda kalır. Bir süredir Cassian'ı İsyan hareketine dahil etmek isteyen hareketin lideri Luthen Rael'e ulaşır.

Bu çalışmada Andor dizisinin anlatısı ve başkarakteri Joseph Campbell'in monomit kuramı bağlamında içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu" (1949) adlı çalışmasında Campbell, varolan birçok mitolojik anlatılarda kahramanın izini sürerek kahramanın yolculuğuna yönelik tek bir arketipe ulaşmıştır. Kahramanın macerası "yola çıkış", "erginlenme" ve "dönüş" gibi aşamalardan oluşur. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, kahramanın başına gelen söz konusu aşamalar Andor dizisinin baş kahramanı Cassian Andor ve dizinin olay örgüsü bağlamında incelenmiştir.

2. MONOMİT KURAMI

Joseph Campbell'ın monomit kuramı kurmaca metinlerin, özellikle film ve dizi senaryolarının yazımında bir rehber olarak görülmektedir. Bu bağlamda literatürde yer alan birçok çalışma, kahraman odaklı anlatıların monomit kuramına uygun olarak yazıldığını ortaya koyar (Özpay, 2020; Uçaner, 2023; Günaydın, 2024, Gürocak, 2023).

Christopher Vogler "*Yazarın Yolculuğu- Senaryo ve Öykü Yazımının Sırları*" (1992) adlı eserinin önsözünde Joseph Campbell'ın dünyanın farklı coğrafyalarından mitleri, dinleri ve halk hikayelerini derlediği çalışmasına atıfla şöyle söyler: "Kahramanın Yolculuğu'nun, yaşam için bir kılavuz insan olma sanatı için eksiksiz bir rehberden başka bir şey olmadığını düşünmeye başladım" (2021:15). Her ne kadar kurmaca yazarlarının karakter ve olay örgüsü oluşturmada faydalandığı bir kılavuz olsa da, Kahramanın Yolculuğu'nun aynı zamanda insanlığın oldukça benzer anlatı kalıplarını ürettiğini ortaya çıkardığını ve bu nedenle de kurmacaların yaşamın kendisine yönelik bir rehber olduğu açıkça söylenebilir. Campbell'a göre çeşitli anlatılar şekil değiştirse de epey ortaklıklara sahiptir:

> "İster Kongo'nun gözleri kan çanağına dönmüş bir büyücü-hekiminin düşe benzer zırvalamalarını mesafeli bir keyifle dinleyelim, ister mistik Lao-Tse'nin sonelerinin düz çevirilerini hararetli bir coşkuyla okuyalım; ister Aquinas'ın argümanlarından birinin sert kabuğunu birebire kıralım, ister garip bir Eskimo masalının görkemli anlamlarını birdenbire yakalayalım: bulduğumuz şey hep şekil değiştiren fakat buna rağmen olağanüstü biçimde aynı kalan o hikâye …" (Campbell, 2013:13).

Campbell, monomit kuramını oluştururken Carl Gustav Jung'un arketipler kuramından faydalanmıştır. Jung'un kolektif bilinçaltı yaklaşımına göre insanların düşlerinde ve farklı kültürlerin mitlerinde görülen ve tekrar eden karakterlerin "insan zihninin farklı yönlerini" yansıtarak kişiliklerimizin de bu karakter tiplerinden oluştuğu ifade edilir. Bu yaklaşımla insanlığın ortak bilinçaltının evrensel nitelikte bir kaynağı vardır (Vogler, 2021: 44-45). Bu

kaynağın içinde dünyanın her yerinde sözlü ve yazılı gelenekte anlatılagelmiş mitlerde yer alan arketipsel karakterler oldukça önemli bir yer kaplar. Campbell bu arketiplerin hikayelerinin yapılarının benzerlikler gösterdiği ve en nihayetinde hepsinin ortak bir hikâye anlattığını ileri sürer (Uçaner, 2023: 178).

Kahramanın Yolculuğu monomiti genel olarak yola çıkış, aşılması güç engellerle karşı karşıya kalma, yardım alarak yola devam etme, yola çıkmadan önceki mevcut durumunu karşılaştığı türlü sınavları geçerek güçlendirme ve bir şekilde güçlükleri aşarak başarılı olma anlatısıdır. Ancak bu yolculukta ara yollar, ara anlatılar, birtakım önemli karakterlerle karşılaşmalar da söz konusu olabilir. Yahut her aşama, her anlatıda olmak zorunda değildir. Bilindiği gibi, öykü ya da sinema senaryosu gibi kurmacanın farklı tarzlarında monomitin çeşitli aşamalarından faydalanıldığı görülebilir. Her şartta kahraman, hikâyenin sonunda, yola çıkmadan, maceraya atılmadan önceki halinden farklı birine dönüşecektir.

Kahramanın Yolculuğu monomitinin çekirdek birimi “yola çıkış”, “erginlenme” ve “dönüş” ile tamamlanır (Campbell, 2013:42). Campbell’in tanımlamasına göre her birimin içerisinde yer alan aşamalar Çizelge 1’de yer almaktadır. Her anlatının sıralaması aynı doğrultuda olmak zorunda olmadığı gibi her aşamanın da her anlatıda olması gerekmez.

Çizelge 1. Campbell’in Kahramanın Yolculuğu Monomiti

Maceraya Çağrı Çağrının Reddi Doğaüstü Yardım İlk Eşiğin Aşılması Balinanın Karnı	Yola Çıkış
Sınavlar Yolu Tanrıçayla Karşılaşma Baştan Çıkarıcı Olarak Kadın Tanrılaştırma Nihai Ödül	Erginlenme
Dönüşün Reddedilişi Büyülü Kaçış Dışarıdan gelen Kurtuluş	Dönüş

Dönüş Eşiğinin Aşılması İki Dünyanın Ustası Yaşama Özgürlüğü	

Campbell'in mitlerden yola çıkarak oluşturduğu monomitini kendisi de Hollywood film endüstrisinde öykü danışmanlığı yapan Vogler, analiz ettiği filmlere göre sadeleştirerek kahramanın macerasını Çizelge 2'de yer verildiği şekliyle sıralamıştır (2021:46).

Çizelge 2. Vogler'e göre Monomit

Sıradan Dünya Maceraya Çağrı Çağrının Reddi Rehberle Karşılaşma İlk Eşiği Geçiş	Yola Çıkış
Sınavlar, Müttefikler, Düşmanlar Mağaranın Derinliklerine Yaklaşmak Çile Ödül	Erginlenme
Dönüş Yolu Diriliş İksirle Dönüş	Dönüş

Sıradan Dünya, kahramanın alışageldiği düzeninin olduğu yerdir. Bu yer, olumlu veya olumsuz bağlamlarda tanıtılabilir. Ancak önemli olan kahramanın maceraya atılmadan önceki koşullarının tanınmasıdır. Maceraya Çağrı, bazen dışardan bir yabancının kahramanın Sıradan Dünya'sına gelmesiyle bazen de kahramanın kendi motivasyonu sebebiyle Sıradan Dünya'dan ayrılmasıyla hikâyenin başladığı aşama olarak görülür. Çağrının Reddi aşamasında kahramanın motivasyonunu da tanıtmak amacıyla duraksadığı veya maceraya çıkmaya gönülsüz olduğu anlatılır. Ancak kahramanın Rehberle Karşılaşma aşamasında, kahramandan daha bilge, yol gösterici bir karakterle karşılaşarak maceraya çıkma konusunda kararını vermesinde yardımcı olması görülür. Kahraman çağrıyı kabul etmesiyle hikâyenin gerçekten başladığı ilk aşamadır. Kahraman bu eşiğe gelene kadar ya da bu eşiği geçtikten sonra yolda türlü Sınavlardan geçebilir, kendisine Düşmanlar edinebilir veya Müttefikler kazanabilir. Mağaranın Derinliklerine Yaklaşma aşamasında kahraman, hikâyenin temel zorluğundan önceki son planları yapabilir, bilgi toplayabilir. Her şartta bu aşama Çile'ye hazırlık aşamasıdır. Kahramanın mağaraya girmesiyle Çile başlar. Bu aşamada kahramanın ölümle veya korkularıyla yüz yüze geldiği, krizin tırmandığı yerdir. Kahraman Çile'sini çeker ve her neyse düşmanını alt ederek

Ödül'ünü alır. Bu aşamaya geldiğinde kahraman, yolculuk boyunca edindiği deneyimler ve sınavlar sonucunda kendinin de farkına vardır. Ödül, maddi bir kazanç olabileceği gibi kahramanın kendisi veya dünya hakkında geliştirdiği yeni farkındalık da olabilir. Dönüş Yolu, kahramanın alt ettiği temel zorluklardan sonra Sıradan Dünya düzenine geri dönmesi için çabaladığı aşamadır. Ancak Sıradan Dünya'ya dönüş için son bir çabanın gerektiği Diriliş aşamasında son kez düşmanlarıyla çarpışması gerekebilir. Bu aşamada kahramanın yapması gereken birçok seçim veya sevdikleriyle ilgili yapması gereken fedakarlıklar söz konusu olabilir. Sonuç olarak kahraman Sıradan Dünya'ya döner ancak macerada kazandığı ve Sıradan Dünya'dakiler için bir umut yaratabilecek iksirle dönmesi de söz konusu olabilir (Vogler, 2021:137-306).

3.YÖNTEM

Çalışmada içerik analizi tekniği kullanarak araştırmanın örneklemi olan Andor dizisinin anlatı yapısı, Joseph Campbell'ın *monomit* kuramında kategorize ettiği karakterin yolculuğunun aşamalarına göre çözümlenmiştir. Ancak Christopher Vogler'in söz konusu aşamaların temelini Campbell'dan alarak sinema ve dizi senaryolarında kılavuz olması amacıyla sadeleştirdiği versiyonundan yararlanılacaktır. Çözümlemede, dizinin anlatısında monomit kuramına uygun olduğu ve uygun olmadığı aşamalar tespit edilerek çözümlenmiştir.

3.1. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Özellikle öykü ve senaryo yazarlarının evrensel bir tek anlatı miti yaklaşımı olan Campbell'in kuramından hareketle eserlerinde faydalandıkları bilinmektedir. Hollywood sinema endüstrisi ve günümüzde dijital izleme platformlarında yer alan bazı anlatıların da Kahramanın Yolculuğu formuna göre şekillendiği anlaşılmaktadır. George Lucas'ın sinema tarihinde önemli bir yer tutan ve literatürde birçok kez incelenen *Yıldız Savaşları* evreni bunun en bilinen örneği olarak görülebilir. Bu doğrultuda literatürde epey çalışma olmasına rağmen aynı evrene ait bir yan hikâye olan *Andor* dizisinin Campbell'in monomit kuramı bağlamında çözümlenmesi önemli görülmüştür.

3.2. Çalışmanın Kapsamı ve Örneklem

Çalışmanın örneklemi yaratıcılığını yönetmen, yapımcı ve senarist George Lucas'ın yaptığı *Yıldız Savaşları (Star Wars)* serisinin evreninde geçen, yaratıcı yapımcılığını Tony Gilroy'un üstlendiği Amerikan yapımı *Andor* dizisidir. Çalışma, 2022 yılında *Disney Plus* izleme platformunda yayınlanan Andor dizisinin 12 bölümden oluşan birinci sezonuyla sınırlandırılmış olup dizinin ana olay örgüsü, başkarakter Cassian Andor karakteri ile sınırlandırılmıştır. Dizinin 2.sezonu henüz yayınlanmadığı için çalışmada yer verilmemiştir.

4. BULGULAR

Campbell'in monomit kuramına göre *Andor* dizisinin çözümlemesinde şu aşamalar görülmüştür:

Sıradan Dünya

Dizinin başında Cassian Andor, baskıcı İmparatorluk yönetimi altında madencilikle geçinilen Ferrix gezegeninde ara sıra yasadışı işler yaparak hayatını sürdürmeye çalışan sıradan biridir. Geçmişte farklı cephelerde savaşmış olsa da hayatta kalmak için kaçmıştır.

Maceraya Çağrı- Rehberle Karşılaşma

Luthen Rael İsyanın "aklını" temsil eden bir rehber olarak görülebilir. İmparatorluğa direniş gösteren İsyan hareketinin lideri Luthen Rael, İsyana yardım etmesi amacıyla Cassian Andor'u isyancıların arasına katılmaya davet eder. Bütün İmparatorluk sektörünün üç aylık maaşını çalarak sistemi bozguna uğratma operasyonunda Andor'dan yardım ister.

Çağrının Reddi

Cassian Andor, Luthen Rael'in çağrısını başta kabul etmez. İsyan hareketinin politik tutumuyla aynı görüşte değildir. Tüm cepheleri "gereksiz" olarak nitelendirir. Cumhuriyet döneminin askerleri geçmişte Kenari gezegenindeki halkını öldürdüğü için onlarla da aynı safta değildir. Cassian, yalnızca hayatta kalmaya çalışan kendi çıkarları doğrultusunda yaşayan biridir. Ancak kendisi halihazırda kaçak durumunda olduğu ve işin sonunda alacağı para için çağrıyı kabul etmek zorunda kalır.

Sınavlar, Müttefikler, Düşmanlar

Luthen Rael, Andor'u İmparatorluk kasasına girecek olan ve çok gizli hareket eden İsyancı ekibinin arasına yerleştirir. Ancak 7 kişiden oluşan İsyancılar Andor karşılıklı olarak birbirlerine güvenmez. Kimse birbirini tam anlamıyla tanımamaktadır ve Andor dışında hiçbiri bu işi para karşılığında yapmıyordur. İsyancılar politik tutumları nedeniyle bu operasyona katılmış oldukları için bu işi para karşılığı yapmak kabul edilemez bir durumdur. Andor'un İsyan'a para için katıldığını diğer İsyancılar öğrendiklerinde ekip içinde çıkan kriz başka güçlükler nedeniyle bir süreliğine görmezden gelinir.

Operasyonun zorluk derecesi nedeniyle neredeyse bu bir intihar görevidir. Bu nedenle ciddi bir gizlilikle yürütülen operasyona sonradan muğlak bir şekilde katıldığı için İsyancılardan oluşan ekipte Andor'a karşı çok ciddi bir güvensizlik söz konusudur. Bu aşamada ekip içinde düşmanlıklar ve müttefiklikler başlar. Bu süreçte ekibin yaşadığı birçok sınav söz konusudur.

İlk Eşiği Geçiş

Operasyon sonunda ekipten kayıplar yaşansa da İmparatorluk'un 3 aylık maaşı çalınır. Ancak ekibin içinde gördüğü ihanet, zaten en başından beri İsyan'a ideolojik olarak katılmayan Andor payına düşen parayı zorla alarak gemiyi de alarak ekibi terkeder. Andor operasyondan sonra her yerde İmparatorluk askeri olan Ferrix'e döner. Elindeki parayla annesi Marva'yı da alarak başka bir gezegene götürmek ister. Ferrix'te de İmparatorluk askerlerine karşı İsyan söylemleri başlamıştır. Andor'un annesi de İsyan hareketine inanmaktadır. Bu nedenle Andor'la gitmeyi reddeder. Andor'un katıldığı İmparatorluk'un kasasına giren İsyancılar Andor'un annesini İsyan'a katılmaya teşvik etmiştir ancak bunun için hem çok yaşlı hem de sağlıksızdır. Marva, Andor'a yakalanmaması için gitmesini söyler ve böylece bir süreliğine saklanmak için uzak bir gezegene kaçar. Bu Andor'un yolculuğunda ilk eşiği geçmesi olarak görülmüştür.

Mağaranın Derinliklerine Yaklaşmak

Gittiği gezegende kimliği açığa çıkmamasına rağmen herhangi bir olaya karışmasa da kamu malına zarar vermekten, İmparatorluk karşıtı propaganda yapmak gibi suçlardan olmadan tutuklanarak 6 yıl hapis cezası yer. Aslında gerçekte olan ise İmparatorluk fabrikası olan Narkina 5'te çalışmaları için sokaktan topladıkları insanları hapse atıyorlardır.

Çile

Narkina 5, denizin ortasında İmparatorluk düzeninin en korkunç birimlerinden biridir. Burada görünüşte hapis cezası verilen ancak gerçekte insanları çok zor koşullar ve gözetim altında 12 saatlik vardiyalarla çalıştırarak "verimlilik" istenilen ve İmparatorluk'a silah üretilen bir fabrikadır. Fabrikada çalışanların birbiriyle yarıştığı, geride kalanların ("verimliliği düşük olanlar") ve kuralların dışına çıkanların ölümle cezalandırıldığı odalardan oluşmaktadır. Cassian Andor, bu hapishaneden tahliye diye bir şey olmadığını, tahliye edilenlerin aslında burada olanların dışarıda duyulmaması için elektrik verilerek yakıldıklarını öğrenir. İmparatorluk düzeninin gerçek zulmünü deneyimlediği bu hapishanede kendisinin ve mahkumların kaçabilmesi için isyan örgütler.

Ödül

İsyan başarılı olur ancak denizin ortasında kurulu olan bu hapishaneden kaçanların birçoğu kaybolur, bazıları da yüzme bilmediği için kaçamaz. Andor, yüzerek kurtulur.

Dönüş Yolu

İmparatorluk karşıtı kişilerin yardımıyla parasını sakladığı yere döner. Annesinin öldüğü öğrenen Andor, cenazeye katılmak için yeniden Ferrix'e döner.

Diriliş

İmparatorluk Ferrix'te çok katı bir yönetim uygulamaktadır. Andor'un annesinin cenazesine katılacağını düşünen özel İmparatorluk birimleri bir operasyon düzenlemiştir. Başlangıçta İsyan'a kayıtsız kalan yalnızca para için ekibe katılan Andor, hapishanede İmparatorluk rejimini en sert biçimde deneyimlediği için artık İsyan'ın ideolojisini paylaşıyordur. Ferrix halkı sakinleriyle birlikte annesi Marva'nın cenazesinde İmparatorluk askerlerine karşı çatışmaya girer.

İksirle Dönüş

Andor, Ferrix'te İsyan'a katılan sevdiklerini gemisiyle kaçmaları için yönlendirir. Kendisi ise İsyan sırasında çok fazla şey bildiği için Andor'u öldürmek için Ferrix'e gelen İsyan'ın lideri Luthen Rael'e bu kez kendi isteğiyle katılır.

SONUÇ

Öykü ve senaryo yazarlarının evrensel anlamda tek bir hikâyeyi işaret eden monomit kuramından eserlerinde faydalandıkları bilinmektedir. Özellikle Hollywood sinema endüstrisi ve günümüzde dijital izleme platformlarında yer alan bazı anlatıların da Kahramanın Yolculuğu formuna göre şekillendiği söylenebilir. George Lucas'ın sinema tarihinde önemli bir yer tutan ve literatürde birçok kez incelenen *Yıldız Savaşları* evreni bunun en bilinen örneği olarak görülebilir.

Bu çalışmada Andor dizinin başkahramanı Cassian Andor'un İsyan hareketine katılışının ve karakter dönüşümünün, Campbell'in mitler, hikayeler ve dini anlatılardan yol çıkarak oluşturduğu "*Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*" monomitine uygun olarak anlatıldığı tespit edilmiştir. Andor dizisinde, monomitte yer alan aşamaların sıralamasının yer değiştirebildiği ve bazı aşamaların aynı anda gerçekleştiği görülmüştür. Örneğin "Maceraya Çağrı" ve "Rehberle Karşılaşma" aşaması aynı evrede gerçekleşmiştir.

Dizide anlatılan öykünün merkezinde Cassian Andor'un başlangıçta benimsemediği ancak yaşadığı bir dizi olay sonucunda kendi isteğiyle katılma isteği gösterdiği baskıcı İmparatorluk rejimine karşı İsyan hareketi söz konusudur. Andor, başlangıçta Sıradan Dünya'da bir anti-

kahraman olarak yaşamını sürdürürken Joseph Campbell'in *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* monomitindeki "yola çıkış", "erginlenme" ve "dönüş" aşamalarını yaşayarak *Yıldız Savaşları* evreninin sembolik bir kahramanına dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

Campbell, J., *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu,* Çev.Sabri Gürses, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2013.

Field, S., *Senaryo Sorunları ve Çözümleri*, Çev.Gülden Çakır, Alfa Yayınları, İstanbul, 2022.

Günaydın, G., Monomit Kuramı Bağlamında Anti-Kahraman ve Mit Benzeşimliği: Batman Begins. Tirebolu İletişim Akademik Dergisi, 1(2), 138-154, 2024.

Gürocak, T., "Çaylak" ve "Milyon Dolarlık Bebek" Filmlerindeki Kahramanların Kahramanın Sonsuz Yolculuğu Ekseninde Karşılaştırmalı İncelemesi. Erciyes Akademi, 37(3), 832-859, 2023.

Özpay, O., Monomit Kuramı Bağlamında Kahramanın Yolculuğu: İlk Kan Filmi ve John Rambo Örneği. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 24 (3), 1109-1119, 2020.

Uçaner, U. N., Sinemada Kahramanın Gelişiminin Monomit ve Kahramanın Yolculuğu Kuramları Üzerinden İncelenmesi: Edge of Tomorrow Örneği. Journal of Communication Science Researches, 3 (2), 176-194, 2023.

Vogler, C., *Yazarın Yolculuğu*, Çev.Kenan Şahin, Okuyan Us Yayınları, İstanbul, 2021.

https://www.disneyplus.com (Erişim tarihi:17.12.2024)

https://www.imdb.com/title/tt9253284 (Erişim tarihi:17.12.2024)

FİLM AFİŞLERİNDE MARKA YERLEŞTİRME UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Ömer AYDINLIOĞLU

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, oaydinlioglu@cumhuriyet.edu.tr, ORCHID ID: 0000-0001-6718-4850

GSM:05445846844

Doç. Dr., BİRGÜL ALICI

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, birgulalici @yyu.edu.tr , ORCID ID: 0000-0002-6769-5105

GSM:05445728300

Film afişleri, film hakkında ön bilgiler verip izleyicinin dikkatini çekmeyi amaçlayan en önemli tanıtım ve pazarlama aracıdır. Sinema salonlarından gazetelere, internet sitelerinden televizyona, billboardlardan dergilere birçok iletişim platformunda karşımıza çıkan film afişleri, marka yerleştirme uygulamaları açısından da pratik bir çözüm sunmaktadır. Ancak şu an için dikkatin filmden çok markaya odaklanma tehlikesi, öne çıkarılacak unsurun farklı olması, gişe beklentisini etkileme durumu gibi çeşitli nedenlerle çok sık tercih edilmediği ifade edilebilir. Yine de teknolojik gelişimle birlikte film afişlerindeki marka yerleştirme uygulamaları hem kolaylık ve kalıcılık getirmesi, hem düşük maliyetli ve geniş kitlelere ulaşılabilirliği göz önüne alındığında gelecek vadeden yaratıcı reklam stratejileri arasında görülmektedir. Film afişlerinde yer alan markalara yönelik unsurların nasıl ve ne şekilde yer aldığını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, literatürde konu ile ilgili yeterli sayıda çalışma olmaması ve öncü çalışmalardan biri olacak olması nedeniyle önem arz etmektedir. Söz konusu amaç doğrultusunda film afişlerindeki marka yerleştirme uygulamaları ise amaçsal örneklem tekniği ile seçilen Taşıyıcı 3 (2008), Görevimiz Tehlike 5 (2015), Top Gun: Maverick (2022) ve Hızlı ve Öfkeli 10 (2023) filmlerinin afişleri özelinde içerik çözümleme yöntemi ile analiz edilmiştir. Kavramsal çerçeve, yöntem, bulgular, sonuç ve öneriler şeklinde ilerleyen çalışma sonucundaki bulgular değerlendirildiğinde film afişlerinde açık marka yerleştirme uygulamalarından ziyade marka farkındalığı olan izler kitlenin algılayabileceği marka yerleştirme uygulamalarının yapıldığı bilgilerine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Film Afişi, Marka Yerleştirme, Taşıyıcı 3, Görevimiz Tehlike 5, Top Gun: Maverick, Hızlı ve Öfkeli 10.

STUDY ON BRAND PLACEMENT APPLICATIONS IN MOVIE POSTERS

Movie posters are the most important promotional and marketing tool that aims to provide preliminary information about the movie and attract the attention of the audience. Movie posters, which we encounter in many communication platforms from movie theaters to newspapers, from websites to television, from billboards to magazines, also offer a practical solution in terms of brand placement applications. However, it can be stated that they are not preferred very often for various reasons such as the danger of focusing attention on the brand rather than the movie, the element to be highlighted being different, and the situation of affecting the box office expectation. Nevertheless, with technological developments, brand placement applications in movie posters are seen as promising creative advertising strategies considering both the convenience and permanence it brings, its low cost and its accessibility to a wide audience. This study, which aims to reveal how and in what way the elements related to brands in movie posters are included, is important because there are not enough studies on the subject in the literature and it will be one of the pioneering studies. In line with the purpose in question, brand placement practices on movie posters were analyzed using the content analysis method, specifically for the posters of the movies Transporter 3 (2008), Mission Impossible 5 (2015), Top Gun: Maverick (2022) and Fast and Furious 10 (2023), which were selected using the purposive sampling technique. When the findings of the study, which proceeded in the form of conceptual framework, method, findings, conclusion and recommendations, were evaluated, it was found that brand placement practices that can be perceived by the audience with brand awareness were made in film posters rather than explicit brand placement practices.

Keywords: Movie Poster, Brand Placement, Transporter 3, Mission Impossible 5, Top Gun: Maverick, Fast and Furious 10.

GİRİŞ

Gelişen teknoloji ve değişen hedef kitle ile birlikte işletmeler, geleneksel reklam ve tanıtım araçlarından uzaklaşarak alternatif ve yaratıcı reklam araçlarına yönelmiştir. Söz konusu alternatif ve yaratıcı araçlardan biri olan film afişleri artık sadece film hakkında bilgi vermekle kalmayıp bir reklam aracı işlevi görerek de marka veya markaları izler kitleyle buluşturabilmektedir. Bu noktada film afişlerine uygulanan marka yerleştirme, popüler bir pazarlama iletişimi stratejisi olarak adından söz ettirmektedir.

İzleyici ile filmin buluşmasından önce teaser, trailer gibi filmi izlemek için merak duygusunu uyandıran görsel iletişim araçlarından biri olan film afişleri, sadece billboard, televizyon, sinema vb. de değil çeşitli dijital platformlarda da yerini aldığından yapımcı firmaların gözdesi haline gelmiştir. Çünkü filmin tanıtımında izler kitlenin dışarda içerde birçok yerde karşısına çıkan film afişlerinde yer alacak bir marka yerleştirme ile firmalar, izleyicinin maruz kalma süresi ile orantılı olarak belirledikleri hedeflerine daha kısa sürede ulaşabilecektir.

Ülkemizde gişe beklentisini etkileme, izleyicinin dikkatini filmden uzaklaştırma gibi çeşitli nedenlerle film afişlerinde marka yerleştirme henüz çok sık tercih edilmese de büyük bütçeli yapımlarda filmin dokusuna uygun bir şekilde daha çok karşımıza çıkabilmektedir. Günümüzde

film afişlerinde marka yerleştirme uygulamaları maliyet avantajı, kolaylığı ve kalıcılık potansiyeli ayrıca hedef kitleye ulaşma yelpazesinin genişliği ile gelişim kaydetmesi muhtemel yaratıcı reklam stratejileri arasında sayılabilir.

Geleneksel yöntemlerle sürekli televizyonda, radyoda, sinemada, dijital platformlarda yoğun bir şekilde reklam bombardımanına maruz kalan izleyici için daha kabul edilebilir ve özümsenebilir bir uygulama olan afişe yerleştirilen marka yerleştirmelerin elbette film olay örgüsü, tür ve kahraman dikkate alınarak doğal ve gerçekçi yapılması elzemdir. Aksi halde izleyici markaya karşı olumsuz duygular geliştirip film hakkında önyargılı düşünmeye başlayabilir ve izleme düşüncesinden vazgeçebilir.

Film afişlerinde yer alan markaların nasıl ve ne şekilde yer aldığını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma, amaçsal örneklem tekniği ile seçilen Taşıyıcı 3 (2008), Görevimiz Tehlike 5 (2015), Top Gun: Maverick (2022) ve Hızlı ve Öfkeli 10 (2023) film afişlerindeki marka yerleştirmelerini içerik çözümleme yöntemi ile analiz etmektedir. Alanda konuyla ilgili yeterli sayıda çalışma olmaması, bu nedenle de yapılacak çalışmalara kaynak teşkil edecek olması nedeniyle önem arz eden çalışma, kavramsal çerçeve, yöntem, bulgular, sonuç ve öneriler şeklinde ilerlemektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Film afişleri, trailer (fragman), teaser gibi filmler daha vizyona girmeden önce izleyicinin merak duygusunu tetiklemesi ve fikir sahibi olması için tasarlanan tanıtım araçlarındandır. Sinemalarda, gazete ilanlarında, DVD kapaklarında vb. yer alan film afişleri, yayın platformları çeşitlenip geliştikçe farklı dijital mecralarda da yerini almaya başlamıştır. Sadece gazete, televizyon vb. geleneksel medya araçlarında değil dijital platformlarda gördükleri film afişlerini inceleyerek de belirli bir izlenim edinen bireyler, iyi tasarlanmış bir film afişi ile filmin türü, içeriği vb. dair birçok bilgiyi öğrenmektedir (Sung ve Chokshi, 2018:1).

Fransızca ‘’affiche” kelimesinden dilimize geçen ve bir mesajı iletme gayesiyle tasarlanan film afişleri, pazarlama aracı olarak da sinema için önemlidir (Kum, 2023:69). Doğası gereği, mesajı alıcılarına iletebilme kaygısı taşıyan afiş, alıcının; yani hedef kitlenin dikkatini çekebilmek adına “aynı dili” konuşmaya özen göstermektedir. Aynı dili konuşma, dilsel vurgu yanında, hedef kitlenin algı ve anlam düzeyine, her türlü ilgi ve odağına hitap edebilme olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda farklı kültürel coğrafyalarda yayınlanacak filmler için farklı afiş tasarımları üretilerek bilinirliğin ve izlenme oranının arttırılması hedeflenmektedir (Erzincan, 2023:1692). Bu da hedef kitleyi yakalama adına geliştirilen bir reklam veya pazarlama stratejisidir.

İletişim teknolojilerindeki gelişim klasik pazarlama anlayışını değiştirip işletmelere hedef kitlelerine ulaşım noktasında büyük kolaylıklar getirince firmalar da tüketici profillerine uyum sağlama adına farklı stratejiler geliştirmiştir (Alıcı ve Aydınlıoğlu, 2017:297). Bu noktada teknolojik gelişmeleri yakından takip eden sinema endüstrisinin, izleyicilerin ilk gördüğü film

afişlerine ayrıcalıklı bir önem verdiği söylenilebilir. Günümüzde afişlere yerleştirdikleri birçok sembol ile kişilerin bilinçaltını hedefleyen yapımcı firmaların (Yayan ve Sivri, 2017: 114) kullandıkları iletişim stratejilerindeki reklam anlatısı ve söylemleri ise diğer tüm anlatılar gibi gerçeğin kurgulanışı, olay örgüleri, psiko-sosyolojik, cinsiyetçi, ideolojik örüntüleri dolayısıyla çeşitli anlatı süreçlerini içermektedir (Tuncer, 2020:77). Hazırlanan afişin özgünlüğü ve diğer afişlerden ayırt edilebilirliği ise bilinçaltını ortaya çıkarmaya yönelik çağrışımlarla kullanılan metaforlar ile kendini göstermektedir (Dündar, 2022:175).

Film afişlerinde bilinci ve bilinçaltını hedefleyen reklam stratejilerinin en bilinenlerinin başında marka yerleştirme gelmektedir. Marka yerleştirme uygulaması, film, afiş, billboard gibi herhangi bir platformda, bir markanın ya da markaya yönelik sembol, slogan vb. öğenin reklam faaliyeti olarak yer almasıdır. Marka yerleştirmenin her zaman fark edilip tüketime yöneltmesi beklenmemektedir. Bazen, bilincin derinliklerinde bir iz bırakıp mağazalarda dolaşırken o ürüne yönelten bir algı oluşmasına vesile olabilmektedir. Aslında, bilinçaltı yöntemler, marka yerleştirmenin tali amacı olarak da kabul edilebilir (Doğan ve Özdemir, 2017:1170).

Yapımcı veya yönetmen tarafından hiç bir ücret alınmadan yalnızca daha gerçekçi ve doğallık katması için yerleştirilen ürün, görüntü veya seslerin, marka veya ürün yerleştirme ile ilgisi bulunmamaktadır (Zeren ve Paylar, 2014:10-11). Sinemada bilinen ilk ticari marka yerleştirme ise Avrupa film dağıtım ve tanıtım işlerini yapan İsviçreli iş adamı Francois-Henri Lavanchy-Clarke ile İngiliz sabun üreticisi Lever Brothers arasındaki dağıtım ve yapım anlaşması sonucu Lumière kardeşlerin 1896 yapımı Promio filmi'nde gerçekleşmiştir. Filmde Lavanchy-Clarke'ın Cenevre'deki evinin bahçesinde çamaşır küvetlerini elle yıkayan iki kadın, küvetlerin önünde belirgin bir şekilde birinin üzerinde Fransızca "Sunlight Savon", diğerinde Almanca "Sunlight Seife" yazan iki kutu Lever Brothers sabunu ile görülmektedir (Newell, Salmon ve Chang, 2006:579-580).

Türkiye'de AB Görsel İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi'ne uygun olarak güncellemesi yapılan RTÜK'nun "6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun"u ile ürün/marka yerleştirme yasal boyut kazanarak 1 Nisan 2011'den itibaren resmi olarak uygulanmaya başlanmıştır. Bu tarihten önce televizyon ve sinemada yapılan yerleştirmeler markanın ne kadar ekranda kaldığı veya ne kadar ön plana çıkarıldığı gibi belirli kriterlere göre "örtülü reklam" veya "gizli reklam" olarak değerlendirilmiştir. Bu tarihten sonra ise marka yerleştirme uygulaması hız kazanmış, şirketler reklamdan kaçan hedef kitleye kavuşmanın, yapımcılar ve film endüstrisi de maliyetleri düşürmenin yeni bir yoluna ulaşmıştır. Hedef kitle ise bu kez artan ticari mesaj iletilerinin yeni bir türüne oldukça yoğun bir şekilde maruz kalmaya başlamıştır (Çakır ve Kınıt, 2014:20).

Çakır ve Kınıt'a göre; ürün ya da marka yerleştirme markalı ürünlerin satın alımını kolaylaştırmak, tanınıp bilinmelerini sağlamak, farkındalık ve olumlu tutum oluşturmak gibi amaçlarla yapılmaktadır. Bu şekilde markalı ürünlerin tutundurulmasını kolaylaştırmak istenmektedir. Ürün yerleştirmede markayı tanımlayan öğeler (isim, logo, ambalaj vb. gösterenler) bazen görsel, bazen işitsel, bazen de hem işitsel hem görsel yöntemlerle hedef kitlenin ayırt edebileceği şekilde içeriğe yerleştirilmektedir. Ürün yerleştirmede derecesi

uygulama çeşidine göre değişmekle birlikte markanın içerikten ayırt edilmesini sağlayacak şekilde yerleştirme yapımına dikkat edildiğinden ve ürüne değil markaya özel bir vurgu yapıldığından, "marka yerleştirme" olarak da isimlendirilmektedir (Çakır ve Kınıt, 2014:21-22).

Papp-Váry'e göre ürün yerleştirme ve marka yerleştirme aslında aynı şeyler değildir. Ürün yerleştirme durumunda, ürünün kendisi filmde kendi gerçekliğinde görünür. Marka yerleştirme ise daha geniş bir terimdir; filmde marka isminden bahsederler veya logo görünür ancak ürünün kendisi yer almaz. Örneğin Sex and the City filminde Samantha bir Mercedes araba kullanırken görülür. Ayrıca arka planda Mercedes bayrakları olan bir etkinlik de yer almaktadır (Papp-Váry, 2015:268). Dolayısıyla çalışma boyunca daha geniş ve kapsayıcı bir terim olan marka yerleştirme ifadesi sıklıkla kullanılmıştır. Çünkü film afişlerinde her zaman ürün kendi gerçekliğinde görünmeyip sembolleri, onu çağrıştıran sloganları vb. ile de yer alabilmektedir.

Günümüzde hedef kitlenin film ve dizi izleme platformu tercihleri, reklam içermeyen içerik sunan dijital medya ve servis sağlayıcılara doğru kaydığından marka yerleştirme, bu avantajı koruyan bir uygulama olarak markalar için çok daha önemli bir hale gelmiştir (Demirel ve Yıldız, 2020:353). Özellikle film yapım giderlerinin artması ile beraber maliyetlerin azaltılması adına uygulanan reklam stratejilerinden biri olan marka yerleştirme (Orkan vd. 2018:76) film afişlerinde de artık sıklıkla tercih edilmektedir. Film afişlerinde marka yerleştirme ile herhangi betimsel bir metine ihtiyaç duymadan görseller yoluyla film dışında bir ürüne dikkat çekilebilmekte ve ürünle ilgili belli özellikler aktarılabilmektedir. Film afişlerinde ürün veya marka yerleştirme denilen bu uygulamalar, diğer reklam türlerine göre daha kolay yapılabilirliği, maliyetinin düşük olması, internet ortamlarında hızla yayılması gibi nitelikleri nedeniyle etkili, kalıcı ve verimli bir pazarlama iletişimi aracı olarak görülmektedir (Saygın, 2023: 1631, 1640). Öte yandan film gösterimlerinden önceki ve gösterim boyunca yapılan tanıtım çalışmaları ve ticari bir görünüm sergilemeyen söyleşi ve haberler de filmin daha büyük hedef kitlelere pazarlanmasında katkı sağlama potansiyeli olan faaliyetlerdir (Argan, Velioğlu ve Argan, 2007: 174).

Pazarlama ile ilgili araştırmalar, marka yerleştirmenin satışlardan daha çok firmalar üzerinde ciddi bir itibara ve etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Etkili marka yerleştirme ise markanın benzersizliğini, farklılığını ve doğrulanabilir değerini belirlemeye ve iletmeye bağlıdır denilebilir (Rajesh, 2021:1560). Marka yerleştirmenin marka bilinirliğini artırma, marka imajını güçlendirme ve hedef kitleyi markayı kullanmaya teşvik etme gibi firma yanlısı faydaları ile birlikte ürünlerin satışlarını artırma açısından da katkıları oldukça fazladır (Gündüzyeli, 2021: 676). Özellikle karakterle uyumlu bir marka yerleştirme, ilgili marka için farkındalık yaratma ve marka imajını olumlu yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Burada önemli olan film karakterlerinin yarattığı imaj ve değerlerin markanın değerleriyle uyumlu olmasıdır (Demirel ve Yıldız, 2020:354). Nitekim filmlerde gördükleri ünlü başrollerle özdeşleşen izleyicilerin, yıldız gibi görünmek, onlar gibi davranmak veya onların izinde olduğunu hissetmek için ekranda gördükleri ürünlere (aksesuarlar, giysiler vb.) sahip olmaya çalıştıkları bilindik bir gerçektir. Örneğin Quentin Tarantino'nun 2003 yapımı Kill Bill 1

filmindeki Onitsuka Tiger Tai Chi ayakkabılarını gören izleyicilerden gelen talep, Japon üretici Asics'i üretimini artırmaya yöneltmiştir (Lehu, 2007:82-83).

Film afişleri, filmlerle orantılı bir şekilde marka yerleştirmelere önem vermektedir. Aynı şekilde film afişlerindeki karakterlerin giyimleri, ayakkabıları, arabaları gibi kullandıkları çeşitli ürünler, karakterle bağ kuran izleyici için satın alma sebebi olabilmektedir. Örneğin oyuncu Tom Cruise'un oynadığı Top Gun ve Top Gun: Maverick seri filmlerinde kullandığı Ray Ban marka gözlük, film afişlerinde de belirgin şekilde yer almaktadır ve Top Gun filmi, Tom Cruise ve Ray Ban gözlüğü adeta ayrılmaz üçlü gibi izleyici hafızasında yer ettiğinden, film sonrası Ray Ban gözlükleri büyük bir satış rakamına ulaşmıştır. Genellikle film afişlerinde oyuncu, filmin türü ve olay örgüsü üçgenine dikkat edilerek marka yerleştirme yapılmaya çalışılmaktadır. Böylece izleyicinin hem filmden kopmaması hem de markanın en doğal haliyle izleyici zihninde kalıcı olması sağlanmak istenmektedir.

Yapılan araştırmalara göre marka yerleştirmede başrol kullanıldığında, yerleştirme belirgin olduğunda ve marka iyi entegre edildiğinde yerleştirmelere ilişkin izleyicinin marka tanıma değerlendirmeleri daha olumludur. Ancak yerleştirmenin belirginliği marka hatırlanması üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Belirgin yerleştirmeler, belirsiz yerleştirmelerden daha çok beğenilip daha kabul edilemez olarak algılanmaktadır. Yerleştirmenin algılanan bütünleşme derecesi, beğenmeyle pozitif, kabul edilemezlikle negatif ilişkilidir. Ancak hafıza üzerinde de negatif bir etkisi vardır. Sonuç olarak, marka yerleştirmenin bir iletişim stratejisi olarak etkinliği, karar vericilerin belirli hedeflerine göre ölçülmelidir. En önemli hedef marka farkındalığını artırmaksa, karar vericiler olumlu değerlendirilen ve öne çıkan yerleştirmeleri kullanmayı ciddi şekilde düşünmelidir. Yine baş aktörün bulunduğu yerleştirmelerin de marka farkındalığını artırma olasılığı yüksektir. En önemli hedef, izleyicilerin yerleştirmeye yönelik olumlu tutumlarını artırmaksa, karar vericiler iyi entegre edilmiş yerleştirmeler aramalıdır. Yine entegre edilen yerleştirme, başrol mevcut olduğunda izleyici üzerindeki olumlu etkisi önemli ölçüde artmaktadır. Her iki hedef (marka farkındalığı ve olumlu tutumlar) de önemliyse, o zaman yerleştirmede ana aktörün mevcut olması, güvenli bir strateji olarak görünmektedir (D'Astous and Chartier, 2000: 38-39).

Marka yerleştirme türlerine bakıldığında ise çok çeşitli sınıflandırmalar olduğu söylenilebilir. Uygulamada birlik olmadığından bu sınıflandırmalardan önemli birkaç tanesine değinmek gerekirse; DeLorme ve Reid, marka yerleştirmelerin bir filmde temel olarak üç şekilde görünmesi gerektiğini söylemektedir: Logo gösterilir, reklam arka plan aksesuarı olarak kullanılır veya ürünün kendisi filmde görünür (DeLorme & Reid 1997 s.71). Marka yerleştirme konusunda çok sayıda çalışması olan Graham Murdock'a göre marka yerleştirmeler yaratıcı ortamda ve doğal ortamda gerçekleştirilenler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Steward Shapiro marka yerleştirme uygulamalarını dört kategoride sınıflandırmaktadır: Ürüne yalnızca açık bir görünürlük kazandıran, ürünün aktör tarafından kullanıldığı, filmdeki söylemlerde bir markaya atıfta bulunarak yapılan ve ürünün aktör tarafından hem kullanıldığı hem de sözünün edildiği yerleştirmeler (Gürel ve Alem, 2015:61).

D'Astous ve Séguin (1999: s. 898) marka yerleştirme stratejilerini üç farklı kategoride ele almaktadır: Açık marka yerleştirme kategorisinde marka resmi olarak ifade edilip açık bir biçimde reklamı yapılacak mecraya entegre edilir. Bu kategoride ürünle ilgili özellikler ve faydaları daha açık gösterilmektedir. Kısmi marka yerleştirme, markanın resmi olarak ifade edilse de içeriğe entegre edilmediği yerleştirmedir. Örtülü marka yerleştirme, markanın platformda resmi olarak ifade edilmeyip mevcut olduğu yerleştirme türüdür. Bu yerleştirme türü pasif ve ilişkisel bir rol oynarken marka, adı, logosu ve ürün faydaları açık bir şekilde gösterilmeden görünmektedir.

D'Astous ve Chartier (2000) çalışmalarında marka yerleştirmenin altı boyutundan bahsetmektedir. Bu boyutlar; ürün veya markanın sahnede görünürlüğü (ön/arka planda sahneye yerleştirme), markanın bir veya daha fazla aktör tarafından bahsedilmesi, uzunluk (kısa: l ile 3 saniye, orta: 4 ile 6 saniye, uzun: 7 ile 10 saniye), belirsiz yerleştirme (belirsiz/açık), baş aktörün markalı ürünü kullanması ve baş aktörün ortamda olması. Russell (1998) marka yerleştirmeyi üç kategoride sınıflandırmıştır: Görsel, işitsel ve olay örgüsüyle bağlantı düzeyi (Karrh, McKee ve Pardun, 2003, s. 141). Russell'a göre görsel görünürlük vadeden ekrana yerleştirme, işitsel görünürlük vadeden senaryoya yerleştirme ve olay örgüsü ile ilişkilendirme derecesine bağlı olarak hayata geçirilen olay örgüsüne yerleştirme, marka yerleştirmenin üç boyutlu yapısını oluşturmaktadır (Gürel ve Alem, 2015:63).

Sheehan ve Guo (2005, s:80-82), dört tip marka yerleştirmenin varlığına değinmektedir: Geleneksel marka yerleştirme, markaların ilgili platformda sahne dekoru içinde kullanıldığı yerleştirmedir. Geliştirilmiş marka yerleştirme, markanın içerikte önemli bir yer işgal ettiği türdür. Ürün entegrasyonu, kullanıldığı platformda çok sayıda gösterilen ve olay örgüsü ile bütünleşen marka yerleştirmedir ve son olarak ürün özümseme ile marka, reklamı yapılacak platformda konu ve öncelikli mesaj olarak vardır. Gupta ve Lord (1998: 47-48) marka yerleştirme stratejisini; görsel, işitsel, hem görsel hem işitsel olmak üzere 3 kategoride incelemektedir. Bunlardan görsel marka yerleştirme bir ürünün, logonun ya da görsel markaya işaret eden unsurun, ürünle ilgili dikkat çeken herhangi bir ileti ya da ses olmadan gösterilmesidir. İşitsel marka yerleştirme, ürün görülmeden ürünle ilgili bir şeyin bir karakter tarafından seslendirilmesi ve markanın isminin duyulması ile gerçekleşir. Hem görsel hem işitsel marka yerleştirme ise hem ürünün görsel olarak görülmesi hem de ürün isminin ya da ürünle ilgili iletinin sesli olarak ifade edilmesi ve işitilmesi durumudur.

Marka yerleştirme üzerine yapılan araştırmalar, markalı ürünlerin görsel sunumunu, şirketin adını veya logosunu ve gizlenen markaya sözlü referansı kapsayan karma yerleştirme türlerinin yalnızca görsel marka yerleştirmeye kıyasla daha iyi hatırlandığını göstermektedir. Buna karşılık belirgin, açık marka yerleştirmeler izler kitle tarafından daha yıkıcı ve daha az gerçekçi olarak algılanmakta ancak markanın hatırlanması üzerinde daha iyi etki yaratmaktadır. Sosyal medya söz konusu olduğunda ise marka yerleştirme yazılı yerleştirme veya video yerleştirme biçimini almaktadır. Bazı çalışmalar video yerleştirmenin daha iyi marka izlenimi yarattığını ve kullanıcıların tıklama niyetinin daha yüksek olduğunu kanıtlamıştır (Hoffman ve Kohlmeyer, 2020: 83).

Marka yerleştirme doğal hissettirip filmin dokusuna organik olarak uyduğunda, izler kitle algısını olumlu etkileyebilmektedir. Pazarlamacıların iyi bilinen ve tanınan markaları öne çıkarmaları ve yerleşik markalardan yararlanmaları güvenilirliği sağlayabilmekte ve izler kitlenin dikkatini çekerek marka hatırlama ve değerlendirme şansını artırabilmektedir. Ayrıca bir ürünü sevilen bir ünlüyle ilişkilendirmek olumlu bir marka imajı yaratarak izler kitle arasında ilgi uyandırabilmektedir. Bunlar dışında marka yerleştirmenin akıllıca yapılması izler kitlenin büyük bir kısmı tarafından önemli olduğundan, markaları film veya afişine dâhil etmek için yaratıcı ve yenilikçi yollar bulunması gerekmektedir. Nitekim alışılmadık veya beklenmedik yerleştirmeler izler kitlenin merakını uyandırıp kalıcı bir izlenim bırakabilmektedir (Kanimozhi and Dhas, 2023:303).

YÖNTEM

Geleneksel medyanın aşırı kalabalıklaşması ve neredeyse doygunluğa ulaşmasıyla birlikte marka yerleştirme kavramı, reklamcılar tarafından her zamankinden daha fazla kullanılan bir iletişim tekniği olarak popüler hale gelmiştir (Karrh, McKee ve Pardun, 2003). Söz konusu pratik, popüler hale geldikçe daha fazla medya içeriğinde uygulanmaya başlamıştır. Özellikle sinema sektöründe marka yerleştirme uygulaması yaygın bir kullanım halini almıştır. Marka filme nasıl yerleştirilirse yerleştirilsin, reklamcılar marka yerleştirmeyi kullanarak geleneksel ticari reklam formatına kıyasla bir avantaj elde etmeyi amaçlamaktadır (Nagar, 2016, s. 151).

Marka yerleştirmeye yatırım yapmak isteyen bir firma için önemli bir konu, ürününün veya markasının filmde nasıl sunulacağına karar vermektir. Marka yerleştirme, bir ürünün, bir marka adının veya bir firmanın adının tanıtım amaçlı filme, televizyon programına, afişe vb. dâhil edilmesidir. Reklamların yaygınlaşması ve bunun sonucunda ticari mesajların potansiyel müşterilere ulaşması ve onları etkilemesi zor olduğundan, marka yerleştirme geleneksel pazarlama iletişim araçlarına ilginç bir alternatif olarak görünmektedir (D'Astous and Chartier, 2000: 31). Aslında marka yerleştirmede amaç izler kitleyi yerleştirilen markalı ürüne olabildiğince maruz bırakmaktır. Nagar (2016, s. 151) bu bağlamda marka yerleştirmenin, ilgili izleyicilerin filmin doğal anlatım süreci sırasında markalara ve ürünlere maruz kalmasını sağlayan bir fırsat sunduğunu dile getirmektedir.

Sinemada marka yerleştirme uygulaması ile ilgili alan yazın tarandığında söz konusu pratiğin en fazla içerik analizi tekniği ile çalışıldığı görülmektedir. İçerik analizi Berelson'a göre iletişimin belirgin, içeriğinin objektif, sistematik ve niceliksel tanımlarını yapan bir araştırma tekniği olarak tanımlanmaktadır (Gökçe, 2001, s. 7). İlgili çalışma içerik analizinin özellikleri doğrultusunda film afişlerinde tercih edilen marka yerleştirme uygulamalarını sistematik ve nicel olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmada benimsenen teknik olan içerik analizi doğrultusunda ilk olarak araştırma hedefleri belirlenmektedir. İkinci aşamayı örneklemin belirlenmesi oluştururken son aşamayı ise örneklemin bölüneceği birimler, maddeler ve kayıt birimleri ve bunların içinde toplanacağı kategoriler saptamak oluşturmaktadır. Kodlama aşamasının ardından değerlendirme aşamasıyla analiz tamamlanmaktadır (Bilgin, 2014, s. 11).

Çalışma kapsamında film afişlerindeki marka yerleştirme uygulamalarını ortaya koymak amacıyla uygulanan içerik analizindeki boyutlar konusunda d'Astous ve Chartier (2000)'in "A Study of Factors Affecting Consumer Evaluations and Memoy of Product Placements in Movies" isimli çalışmalarından faydalanılmıştır. D'Astous ve Chartier (2000)'in literatürde bahsedilen marka yerleştirme sınıflandırmasına göre marka yerleştirme altı boyuttan oluşmaktadır. Bu boyutlar; markanın sahnede görünürlüğü (ön/arka planda sahneye yerleştirme), markanın bir veya daha fazla aktör tarafından bahsedilmesi, uzunluğu, belirsiz yerleştirme (belirsiz/açık), baş aktörün markalı ürünü kullanması ve baş aktörün ortamda olması (Karrh, McKee ve Pardun, 2003, s. 141) şeklindedir. Çalışma kapsamında örnekleme dâhil edilen film afişlerindeki marka yerleştirme uygulamalarıyla birlikte markaların gerçek veya kurgu olup olmadıkları da araştırılmıştır. İçerik analizi cetvelinde yer verilen boyutlar var olma durumlarına göre X sembolü ile kodlanmıştır.

BULGULAR

Görsel 1. '*Hızlı ve Öfkeli 10*' (Fast & Furious 10) Film Afişi

Kaynak: www.boxofficeturkiye.com

'*Hızlı ve Öfkeli 10*' Filmi Marka Yerleştirme İçerik Analizi

Marka	Gerçek/ Kurgu	Markanın Sahnede Görünürlüğü (Ön/Arka Planda Sahneye Yerleştirme)	Bir Veya Daha Fazla Aktör Tarafından Markadan Bahsedilmesi	Uzunluk	Belirsiz Yerleştirme (Belirsiz/Açık)	Baş Aktörün Markalı Ürünü Kullanması	Baş Aktörün Ortamda Olması
Dodge Charger (2023)	Gerçek				X		
Dodge Charger (1970)	Gerçek				X		
Chevrolet Impala (1966)	Gerçek				X		
Porsche 991 GT3 RS (997)	Gerçek				X		
Tej Parker Kolej Ceket	Gerçek	X				X	

'*Hızlı & Öfkeli 10*' film afişine toplam 5 marka yerleştirilmiştir. Söz konusu markalar film afişine belirsiz (n=4), ön/arka planda sahneye yerleştirme ve baş aktörün markalı ürünü kullanması (n=1) şeklinde yerleştirilmiştir. İzler kitlenin doğrudan doğruya markaya ait bir öğeye (marka ismi, logo, slogan vb.) maruz bırakılmadan ürünün markasını hatırlatma olarak nitelenen belirsiz marka yerleştirme afişte yoğun olarak kullanılmıştır. İzler kitle afişte yer verilen otomobillerin marka bilgisine ikonik model veya renk aracılığıyla erişmektedir. Öte yandan Ted Parker markalı kolej ceket, film afişinde Ludacris'in üzerinde amblemi açık bir biçimde görüntülenmektedir. Karrh, McKee ve Pardun (2003, s. 141) markanın görsel yakınlık, diyalog içerisinde bahsedilmesi ve belirli bir karakter tarafından özellikle kullanılmasının izleyiciler üzerinde çok daha etkili olduğunu belirtmektedir. Afişteki markaların gerçek veya kurgu marka olup olmadıkları ile ilgili olarak ise tüm markaların gerçek marka olduğu bulgulanmıştır. Film afişine gerçek markaların yerleştirilmesi filmin ilgi çekiciliği ve inandırıcılığı üzerinde büyük etkiye sahiptir.

Görsel 2. Top Gun: Maverick Film Afişi

Kaynak: www.boxofficeturkiye.com

'Top Gun: Maverick' Filmi Marka Yerleştirme İçerik Analizi

Marka	Gerçek/ Kurgu	Markanın Sahnede Görünürlüğü (Ön/Arka Planda Sahneye Yerleştirme)	Bir Veya Daha Fazla Aktör Tarafından Markadan Bahsedilmesi	Uzunluk	Belirsiz Yerleştirme (Belirsiz/Açık)	Baş Aktörün Markalı Ürünü Kullanması	Baş Aktörün Ortamda Olması
Ray Ban	Gerçek	X			X	X	

'*Top Gun: Maverick*' film afişinde sadece bir adet marka yerleştirilmiştir. Söz konusu markalı ürün hem belirsiz hem de baş aktörün markalı ürünü kullanması şeklinde afişe eklemlenmiştir. Çift yönlü yerleştirmelerin izleyicilerin marka belleği üzerinde tek yönlü yerleştirmelere kıyasla daha fazla etkisi olduğuna dair kanıtlar bulunmaktadır. Yerleştirmeye yönelik bir araştırmada açık ve sözlü yerleştirmenin yardımsız hatırlanması, tek başına açık yerleştirmeye kıyasla daha yüksek çıkmıştır (Karrh, McKee ve Pardun, 2003, s. 141).

Filmin başrol oyuncusu Tom Cruise'un yüzünde sunulan gözlüğün markasına dair izler kitleye herhangi bir açık ipucu verilmemesine rağmen, izler kitle gözlüğün form ve tasarımından Ray Ban markası olduğunu anlamaktadır.

Görsel 3. '*Top Gun: Maverick*' Filminde Tom Cruise'un Kullandığı Ray-Ban RB3025 Classic Aviator Güneş Gözlüğü

Ayrıca ürünün gerçek bir ürün olduğu dahası e-ticaret sitelerinin bazılarında satışa sunulduğu görülmektedir. İzler kitle talep etmesi halinde ürünü sepete atarak satın alabilmektedir.

Görsel 4. '*Görevimiz Tehlike 5*' Film Afişi

Kaynak: www.boxofficeturkiye.com

'*Görevimiz Tehlike 5*' Filmi Marka Yerleştirme İçerik Analizi

Marka	Gerçek/ Kurgu	Markanın Sahnede Görünürlüğü (Ön/Arka Planda Sahneye Yerleştirme)	Bir Veya Daha Fazla Aktör Tarafından Markadan Bahsedilmesi	Uzunluk	Belirsiz Yerleştirme (Belirsiz/Açık)	Baş Aktörün Markalı Ürünü Kullanması	Baş Aktörün Ortamda Olması
Ray Ban	Gerçek	X			X	X	
BMW	Gerçek	X			X	X	

'*Görevimiz Tehlike 5*' film afişinde iki adet markanın yerleştirildiği bulgulanmıştır. Söz konusu markalı ürünler hem belirsiz yerleştirme hem de baş aktörün markalı ürünü kullanması şeklinde afişe yerleştirilmiştir. Ayrıca her iki markanın da gerçek marka olduğu saptanmıştır. Filmin başrol oyuncusu Tom Cruise'un yüzünde görünen ürünün markasına dair izler kitleye açık bir ipucu verilmemesine rağmen izler kitle gözlüğün form ve tasarımından Ray Ban olduğu bilgisine ulaşmaktadır. Afişte yer alan ve karakterler tarafından kullanılan BMW markalı

motosikletler de benzer şekilde belirsiz ve baş aktörün markalı ürünü kullanması şeklinde yerleştirilmiştir. Motosikletler üzerinde markaya yönelik bir isim veya logo görüntülenmemektedir. Motosiklet markalarını yakından tanıyan izler kitle için aracın önden görüntüsü yeterli olabilirken, filmin başrol oyuncusunun söz konusu markalı motosikleti kullanması, izler kitlede motosiklete yönelik ilgiyi arttırmaktadır.

Görsel 5. '*Taşıyıcı 3*' Film Afişi

Kaynak: www.boxofficeturkiye.com

'*Taşıyıcı 3*' Filmi Marka Yerleştirme İçerik Analizi

Marka	Gerçek/ Kurgu	Markanın sahnede görünürlüğü (Ön/arka planda sahneye yerleştirme)	Bir veya daha fazla aktör tarafından markadan bahsedilmesi	Uzunluk	Belirsiz yerleştirme (belirsiz/açık)	Baş aktörün markalı ürünü kullanması	Baş aktörün ortamda olması
Audi	Gerçek	X					

Görsel yerleştirme, marka, ürün, şirket adı veya logosu, gerçek bir üründe yer aldığında gerçekleşmektedir. Marka, ürün, şirket adı veya logosu, markalı ürün olmayan diğer öğelere de yerleştirilebilir. Örnek olarak, Coca-Cola'nın ana karakterin tişörtüne yerleştirilmesi gösterilebilir. Marka belirginliği ise markanın açıkça görülüp görülemediğine, markanın yansıtıldığı platformun ortasında gösterilip gösterilmediğine, markanın aynı anda başka markalı ürünlerle birlikte gösterilip gösterilmediğine ve iletim sırasında kaç tane markalı ürünün görülebildiğine bağlıdır (Hoffman ve Kohlmeyer, 2020: 74).

'*Taşıyıcı 3*' film afişinde yalnızca bir marka yerleştirme uygulaması yapıldığı görülmektedir. Söz konusu Audi A8 markalı otomobil ön/arka planda sahneye yerleştirme uygulamasıyla afişe yerleştirilmiştir. Ön/arka planda sahneye yerleştirme uygulamasında marka medya içeriğine açık bir biçimde yerleştirilmektedir. Böylece izleyici markalı ürüne içerik boyunca açık bir biçimde maruz bırakılmaktadır. Ayrıca yerleştirilen markanın hali hazırda var olan gerçek bir marka olduğu görülmektedir (bkz. Görsel 6).

Görsel 6. '*Transporter 3*' Film Afişinde Yer Alan Audi A8 Marka Otomobil

Kaynak: www.imdb.com

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sinema endüstrisi film çekimi kadar filmin pazarlaması ile de yakından ilgilidir. Pazarlanamayan bir film gün ışığına çıkarılamayan bir maden gibidir. Sinema filminin izler

kitleyle buluşması ilk olarak afişler vasıtasıyla olmaktadır. Bu doğrultuda iyi tasarlanmış, amacını tam anlamıyla yerine getiren bir afiş kullanımı önem arz etmektedir. Film afişleri filmi izleyici beğenisine sunarken başka bir işleve de hizmet etmektedir. Filmin senaryosu açısından önemli bir parçayı teşkil eden markalı ürünler gerek sinema sektörü gerek markalar açısından kazan-kazan anlayışını hayata geçirebilmektedir.

Bir reklam pratiği olarak kullanılan ve markalı ürünü bir medya içeriğine yerleştirme olarak tanımlanan marka yerleştirme özellikle film endüstrisinde tercih edilmektedir. Bu yoğun kullanımın ardında geleneksel reklamların bunaltıcı ve maliyetli oluşu yatmaktadır. Film senaryolarının ötesinde film afişlerinde de kendisine yer bulan marka yerleştirme, izler kitleyi farkında olarak veya olmayarak markalı ürüne maruz bırakmayı amaçlamaktadır. Yerleştirme ne kadar başarılı ve farklı biçimlerde olursa, izler kitle markalı ürünü yardımsız anımsamaktadır. Markayı hatırlatma ise kuruluşların izler kitleden bekledikleri sonucu oluşturmaktadır.

Film afişlerinde doğru marka yerleştirme türünü/türlerini seçmek ve uygulamanın başarıyla yerine getirilmesini sağlamak, işletmeler için başarıya ulaşmalarında kritik bir rol oynamaktadır. Çünkü afişlere yapılan uygun marka yerleştirmeler, izler kitlenin markalı ürünlere yönelik ilgi beslemesini, bilhassa özendiği aktörün kullanırken görüntü verdiği markayı alarak kendisini karaktere daha yakın hissedebilmesini sağlamaktadır. Böylece pazarlama dünyası hedef kitlenin söz konusu zaafını kullanarak markalı ürünü pazarlamaktadır.

Araştırma kapsamına incelenen film afişlerine yerleştirilen markalar dikkate alındığında tamamının söz konusu film veya filmin baş aktörleri aracılığıyla ikon haline gelmiş markalı ürünler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu ikonik markalar filmin izleyici ve izlenme sayısına katkı sunarken, bu durum izler kitlenin bir sonraki satın alma davranışına markayı dâhil etmesine yol açabilmektedir. Çünkü bağ kurduğu başrol oyuncularına özenen izler kitle, genellikle onların yolunda olmak, onlar gibi görünmek ve onlar gibi davranmak istemektedir.

Film afişlerinde en fazla tercih edilen marka yerleştirme uygulamalarının belirsiz marka yerleştirme ile baş aktörün markalı ürünü kullanması olduğu bulgulanmıştır. Nitekim marka izler kitleye doğrudan ve açık bir biçimde sunulduğunda izler kitle yapılan uygulamanın ticari bir kaygıyla yapıldığını düşünerek markaya yönelik olumsuz bir tepki geliştirebilmektedir. Ayrıca marka, film afişine belirsiz bir biçimde yerleştirildiğinde hedef kitle markayı çeşitli özelliklerinden (renk, tasarım, model vb.) tanıyabilmektedir. Bu durum marka ile hedef kitle arasında kurulan ilişki ve sadakat bağı ile ilintili olmaktadır.

Seçilen dört film afişinde yerleştirilen markaların tamamının gerçek marka oldukları görülmüştür. Bu filmlerin inandırıcılığını ve seyircinin filmle samimi bağ kurmasını sağlayan bir durumdur. Çünkü kurgusal markalar izler kitlede gerçek dışılık algısı yaratıp filme yönelik bakış açısını olumsuz etkilerken gerçek markalar filmin senaryosunun ve oyuncu kadrosunun inandırıcılığına katkıda bulunmaktadır. Filmin akışına ve olay örgüsüne göndermede bulunan afişler, içerdiği marka yerleştirmelerle merak duygusunu tetikleyip filmi izlemeye yönelik isteği güçlendirebilmektedir.

KAYNAKÇA

Alıcı, B., Aydınlıoğlu, Ö. (2017). Dijital Dönem Türk Korku Sinemasında Marka Yerleştirme. (Ed. A. M. Kırık) *Medya Çağında İletişim: Sokaktan Ekrana Sanaldan Gerçeğe* (s. 289-317). İstanbul: Çizgi Kitabevi.

Argan, M., Velioğlu, M. N, Argan, M. T. (2007) Marka Yerleştirme Stratejilerinin Hatırlama Üzerine Etkisi: 'GORA' Filmi Üzerine Araştırma. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* 6(19):159-178.

Bilgin, N. (2014). *Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi: Teknikler Ve Örnek Çalışmalar.* Genişletilmiş 3. Baskı. Siyasal kitabevi.

Box Office Türkiye. Hızlı ve Öfkeli 10. https://boxofficeturkiye.com/film/hizli-ve-ofkeli-10--2013123 Erişim Tarihi: 08.11.2024

Box Office Türkiye. Top Gun: Maverick. https://boxofficeturkiye.com/film/top-gun-maverick--2013804 Erişim Tarihi: 08.11.2024

Box Office Türkiye. Görevimiz Tehlike 5. https://boxofficeturkiye.com/film/mission-impossible-rogue-nation--2012027 Erişim Tarihi: 08.11.2024

Box Office Türkiye. Taşıyıcı 3. https://boxofficeturkiye.com/film/tasiyici-3--2010066 Erişim Tarihi: 08.11.2024

Imdb. Taşıyıcı 3 https://www.imdb.com/title/tt1129442/mediaviewer/rm2176030465/ Erişim Tarihi: 08.11.2024

Çakır, V., Kınıt, E. (2014). Televizyon Dizilerinde Ürün Yerleştirme Ve Sponsorluğun Sonuçları. *Global Media Journal: TR Edition* 5 (9):19-47.

D'Astous, A. ve Chartier, F. (2000). A Study Of Factors Affecting Consumer Evaluations And Memory Of Product Placements In Movies. *Journal of Current Issues and Research in Advertising.* 22 (2): 31–40.

D'astous, A. ve Seguin, N., (1999). Consumer Reactions to Product Placement Strategies in Television Sponsorship. *European Journal of Marketing.* 33 (9-10):896-910.

DeLorme DE, Reid LN (1999). Moviegoers' Experiences And İnterpretations of Brands in Films Revisited. *Journal of Advertising.* 28 (2):71-95.

Demirel, E. Ü, Yıldız, E. (2020). The Effects of Audience's Attitudes on Actor, Character. Movie and Product Placement on the Brand Attitude. *Istanbul Business Research.* 49(2): 339-359.

Doğan, C., Özdemir, Ö. (2017). Ürün Yerleştirme Uygulamalarının İncelenmesi Ve Sinema Sektörü İle Bir Örnek Değerlendirme. *Social Sciences Studies Journal.* 3(6):1161-1172.

Dündar, F. N. (2022). Afiş Tasarımında Metafor Kullanımı. *Journal of Interdisciplinary and Intercultural Art.* 7 (15): 167-176.

Erzincan, M. (2023). Kültürel Farklılıklar ve Toplumsal Hafızanın Afiş Tasarımına Etkisi: Film Afişleri Üzerinden Bir İnceleme. *İdil Dergisi.* 110: 1691–1702. doi: 10.7816/idil-12-110-05

Gökçe, O. (2001). *İçerik Çözümlemesi: Teori-Metod-Uygulama*. Genişletilmiş 3. Baskı. Konya: Selçuk Üniversitesi Yaşatma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

Gupta, P. B. ve Lord, K. R., (1998). Product Placement in Movies: The Effect of Prominence and Mode on Audience Recall. *Journal of Current Issues and Research in Advertising.* 20(1) :47-59.

Gündüzyeli, B. (2021) Factors Affecting Brand Awareness. *European Journal of Science and Technology.* 31 (1):675-680.

Gürel, E. Alem, J. (2015). *Ürün Yerleştirme.* 2. Basım. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

Hofman, M, Kohlmeyer. (2020) Impact Of Product Placement Strategies On Brand Reception – *Literature Review.* ZN WSH Zarządzanie. 3: 69-86

Kanimozhi, D. V., Dhas, D. A. (2023). A Study of Factors Affecting Consumer Evaluations and Memory of Product Placement in Movies. *International Journal of Advanced Research in Science Communication and Technology (IJARSCT).* 3(3): 298-304.

Karrh, J. A., McKee, K. B., ve Pardun, C. J. (2003). Practitioners' Evolving Views On Product Placement Effectiveness. *Journal Of Advertising Research, 43*(2): 138–149.

Kum, Ö. (2023). Brockmann'ın Grid Sistemine Göre Afiş Değerlendirmeleri: Emrah Yücel Film Afiş Tasarımları. In: Kaya, S. E. & Arslan, D. (eds.). *Grafik Tasarım Üzerine Güncel Okumalar*. (ss.69-87). Gaziantep: Özgür Yayınları.

Lehu, J. M. (2007). *Branded Entertainment: Product Placement & Brand Strategy in the Entertainment Business*. London: Kogan Page

Nagar, K. (2016). Consumer Response To Brand Placement In Movies: Investigating The Brand-Event Fit. *The Journal For Decision Makers*, 41(2): 149–167. DOI: 10.1177/0256090916642678

Newell, J., Salmon, C. T., Chang, S. (2006). The Hidden History of Product Placement. *Journal of Broadcasting & Electronic Media.* 50(4):575–594.

Orkan, S., Çaycı, A. Eken, İ. Çaycı, B. (2018) Türk Sinemasının En Çok İzlenen Filmlerinde Ürün Yerleştirme. *2. Uluslararası İletişimde Yeni Yönelimler Konferansı*: *Eğlence Ve Ürün Yerleştirme* (ss.71-77). İstanbul, Türkiye. 3 - 04 Mayıs 2018.

Rajesh, R. (2021). A study on Development and Scope of Product or Brand Placement as an Integral Part of Tamil Cinema Industry. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education: Gurgaon.* 12(11): 1560-1566

Saygın, E. P. (2023). Pazarlama İletişimi Faaliyeti Olarak Ürün Yerleştirme: Film Afişleri Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi.* 22(88): 1631-1642.

Sheehan, K.B., Guo, A., (2005) Leaving on a (Branded) Jet Plane: an Exploration of Audience Attitudes Towards Product Assimilation in Television Content. *Journal of Current Issues and Research in Advertising.* 27(1):79-91.

Sung, S., Chokshi, R. (2018). Classification of Movie Posters to Movie Genres. *CS230: Deep Learning.* Winter. Stanford University. CA.

Tuncer, E. S. (2020) Göstergebilimin Çözümleme Modelleri Işığında Reklam Anlatıları. *Atatürk İletişim Dergisi*. 20: 73- 102

Papp-Váry, A. (2015) A Possible Categorization of Product Placement Based on its Position within the Film or TV Programme. *Management, Enterprise and Benchmarking in the 21st Century.*(pp.267-280). Budapest.

Yayan, G. Sivri, O. (2017) Film Afişleri İle İletişimin Sanat Olgusundaki Yeri. *Kesit Akademi Dergisi (The Journal of Kesit Academy)* Mart. 3 (7): 114-126

Zeren, D., Paylar, Ö. Z. (2014). *Ürün Yerleştirme Milenyum İtibariyle Türk Sinemasındaki Durum.* Adana: Karahan Kitabevi

DUTY OF LOYALTY IN BROKERAGE AND SOLE PROPRIETORSHIP AGREEMENTS

Asst. Prof. Dr. Hamide Merve GÜÇLÜ

Selcuk University, merveguney00@hotmail.com, 0000-0003-1573-8449

SUMMARY

According to Article 520 of the Turkish Code of Obligations No. 6098; "A brokerage agreement is a contract whereby the broker undertakes to prepare or mediate the possibility of the conclusion of a contract between the parties and is entitled to remuneration in the event of the conclusion of such contract." Although in the Former Code of Obligations No. 818, the term "crier" was used, the term "broker" was preferred in the new code in order to simplify the language of the law. In daily life, the term "intermediary" is also used to refer to a broker and a dealer. A brokerage agreement is a contract where the broker undertakes to act as an intermediary for the conclusion of the main contract in return for an agreed fee. Therefore, the brokerage agreement is a contract that imposes a debt on both parties. Namely; in the brokerage contract, the broker undertakes the obligation of loyalty and care, the obligation to inform and account to the business owner, and the obligation to fulfill the instructions of the business owner, while the business owner undertakes the obligation to pay fees and expenses.

The sole proprietorship agreement is a sui generis contract that has emerged within the framework of the principle of freedom of contract. Namely, the sole proprietorship agreement has similar features to the sale, agency, service and ordinary company agreements. However, the sole proprietorship agreement brings together elements that are not found in these agreements. Although it is a very common contract in practice, it is not regulated in the Code of Obligations. In a sole-selling contract, the producer undertakes to regularly send all or part of its products to the sole seller for a fee in order to sell them with monopoly rights in a certain region. In return, the sole dealer undertakes to endeavor to increase the circulation of these products by selling them on its own behalf and account.

In the sole proprietorship agreement, the sole dealer undertakes the obligations to purchase the products subject to the contract, to increase their release, to provide information and to protect the producer's interests, while the producer undertakes the obligations to deliver the products to the sole dealer regularly and not to sell them in the contract area by himself or through someone else.

In our study, the obligation of loyalty of the broker and the sole dealer will be analyzed comparatively.

Keywords: Brokerage Agreement, Sole Proprietorship Agreement, Duty of Loyalty

INTRODUCTION

A brokerage contract is a contract where the broker is obliged to show the other party the opportunity to conclude a contract or to act as an intermediary for the negotiation of a contract in return for a fee. Although the brokerage agreement is a special subtype of the agency agreement, unlike the agency agreement, the fee is a mandatory element in the brokerage agreement. The broker may prepare the opportunity for the conclusion of the main contract, as well as mediate the conclusion of the main contract. Therefore, there are two basic types of brokers, namely, the opportunistic broker and the intermediary broker, which can be determined according to the scope of the obligation to perform work.

A sole proprietorship (sole dealer agreement-sole seller agreement) is a contract between a producer and a sole dealer whereby it is agreed that all or part of the producer's products will be sold by a sole dealer with monopoly authority in a certain geographical area, and the sole dealer engages in activities to increase its market by selling these goods on its own behalf and account.

In our study, the duty of loyalty of the broker in the brokerage agreement and the duty of loyalty of the sole dealer in the sole dealer agreement will be analyzed.

I. BROKERAGE AGREEMENTS

A. BROKERAGE AGREEMENTS IN GENERAL

The brokerage agreement is regulated under Article 520 et seq. of the Turkish Code of Obligations No. 6098[97]. A broker is a person who undertakes to mediate the conclusion of a contract for a specified fee and is entitled to a fee if the contract is realized[98]. In practice, brokerage agreements are mostly seen in the lease or sale of immovable property. For example, in the event that a real estate agent is approached to find a tenant for a house to be rented and to conclude a lease agreement with a third party, the contract concluded with the real estate agent is a brokerage contract[99]. By finding the tenant, the broker brings the two parties together and is entitled to a fee when the lease agreement is concluded with the third party. Therefore, the brokerage contract is a contract that imposes obligations on both parties[100].

---

[97] Official Gazette, 4.2.2011, 27836.

[98] **Şahiniz,** Salih, Türk Borçlar Hukukunda Gayrimenkul Tellallığı (Emlak Komisyonculuğu- Emlak Danışmanlığı) Sözleşmesi, İstanbul 2002, 7; **Ülgen,** Hüseyin/**Helvacı,** Mehmet/**Kaya,** Arslan/**Nomer Ertan,** Füsun, Ticari İşletme Hukuku, İstanbul 2019, 782; **Poroy,** Reha/**Yasaman,** Hamdi, Ticari İşletme Hukuku, İstanbul 2019, 351; **Ayhan,** Rıza/**Çağlar,** Hayrettin/**Özdamar,** Mehmet, Ticari İşletme Hukuku, Ankara 2019, 468; **Bilge,** Fatih Furkan, "Simsarlık Sözleşmesinde Simsarın Ücret Hakkı", ASBÜHFD., 2023/1, 344.

[99] **Üçyıldız** Himmet, Simsarlık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Selçuk University Institute of Social Sciences, Konya 2019, 2; **Gültekin** Numan, İslam Hukukunda Simsarlık, Unpublished Master's Thesis, İzmir Katip Çelebi University, Institute of Social Sciences, İzmir 2019, 34; **Bakar,** Gökhan, Taşınmaz Simsarlığı Sözleşmesinde Ücret ve Tabi Olduğu Hükümler, Unpublished Master's Thesis, Okan University Institute of Social Sciences, İstanbul 2014, 7.

[100] **Arslan Ertürk,** Arzu, Türk İş Hukukunda İşçinin Sadakat Borcu, İstanbul 2010, 39; **Üçyıldız,** 24; **Sönmez,** Deniz, Simsarlık Sözleşmesinde Ücret, Unpublished Master's Thesis, İstanbul University Institute of Social Sciences, İstanbul 2019, 29; **Bakar,** 38; **Öcal Apaydın,** Bahar, "İsviçre ve Türk Hukukunda Aracı Simsarlık Sözleşmesi Bakımından Çifte Simsarlık Faaliyeti Yürütülmesinin Hüküm ve Sonuçları", YBHD, Y. 3, S. 2018/2, 153; **Gültekin,** 58.

The parties may freely agree on the broker's fee, provided that it is not contrary to the mandatory provisions of the law[101]. However, according to Article 20/2 of the Regulation on Immovable Property Trade[102] ; *"The service fee for the lease brokerage service cannot be more than one month of the rental fee in the lease brokerage agreement, excluding the value added tax."* In a brokerage agreement for the sale of a house, the broker is entitled to a fee if the sale of the house is officially realized. According to Article 20/1 of the Regulation on Real Estate Trade; *"The service fee rate for brokerage services cannot be more than four percent of the sales price in the brokerage agreement, excluding value added tax."* Unless a special arrangement is made in the contract, it has become customary for the parties to pay a commission fee of 2% each to the broker in real estate purchases and sales[103].

B. LOYALTY OBLIGATION IN THE BROKERAGE AGREEMENTS

The broker's duty of loyalty is regulated under Article 523 of the TCO. Accordingly, *"If the broker acts for the benefit of the other party by acting contrary to the obligation he has undertaken, or if he receives a promise of remuneration from the other party contrary to the rules of honesty, he loses his rights regarding the remuneration and the expenses he has incurred."* In cases where the broker fails to announce the lease of an immovable that he is authorized to conclude a lease agreement on time, fails to rent the immovable to a person who has the ability to pay, misleads the property owner about the ability to pay, fails to search for a tenant according to the criteria of the property owner, it cannot be said that the broker has done his job faithfully and diligently[104].

With the establishment of a brokerage agreement, a trust-based relationship is established between the broker and the principal. The principal shares with the broker personal and material information about his/her situation and the performance subject to the brokerage. For example, when the principal shares with the broker information such as the urgent need to sell the real estate in his possession or that he is in a very difficult financial situation, it is a requirement of the duty of loyalty that this information is kept by the broker[105]. The broker, just like the agent, is under a duty of loyalty due to the pre-contractual information and what happened during the contract. However, it cannot be said that the broker's duty of loyalty is as high as the agent[106]. Brokerage contract is a contract whose outcome depends on coincidence[107]. Making a contract with the client brought by the broker depends on the principal's preference. If there is no contract between the principal and the third party, the broker cannot be entitled to a fee. The broker's entitlement to remuneration depends on the will of the principal. In other words, the

[101] **Bilge,** 366; **Üçyıldız,** 113; **Bakar,** 32; **Sönmez,** 67.
[102] Official Gazette, 5.6.2018, 30442.
[103] **Üçyıldız**, 117; **Bakar,** 105-106.
[104] For detailed information, see **Bakar,** 66 et seq.; **Gültekin,** 60; **Öcal Apaydın,** 152; **Sönmez,** 38 et seq.; **Üçyıldız,** 59 et seq.
[105] **Bakar,** 67; **Sönmez,** 41-42.
[106] **Üçyıldız,** 60; **Öcal Apaydın,** 156.
[107]**Bilge,** 367; **Sönmez,** 31; **Gültekin,** 61; **Üçyıldız,** 22; **Öcal Apaydın,** 152; for the information that the law considers the brokerage contract as a contract imposing obligations rather than a contract based on coincidence**, see Bakar,** 29.

bond between the broker and the principal is much weaker than the bond between the principal and the agent[108].

The broker is under the obligation to inform the client and to keep secrets. These are considered within the scope of his duty of loyalty[109]. For example, the broker is obliged to investigate the financial situation of the buyer, to inform the principal accurately on important issues such as deterioration of the buyer's economic situation, difficulty in payment[110]. In case of breach of these obligations, the broker is liable to the principal (TCO.112). In the event that the broker causes damage to the principal, the amount of damage may be more than the broker's fee, as all damages will be compensated.

The brokerage agreement is based on the relationship of trust between the business owner and the broker, and at the root of the agreement are the obligations of loyalty and care. Since the broker is under the duty of care from the moment he starts to perform the work, he will be liable in accordance with the provisions of TCO.112 et seq. in case of breach of the duty of loyalty at any stage[111]. It is also a breach of the duty of loyalty for the broker to act in a way to prevent the conclusion of the main contract by acting against the rule of honesty. For example; the broker who enables the neighbor to obtain a construction prohibition with an easement right on the immovable property that the business owner wants to purchase for the purpose of building a construction shall be in breach of the duty of loyalty[112]. However, there is no obstacle for the broker to work on behalf of more than one competing business owner[113].

There are different opinions as to whether the duty of loyalty will be terminated in the event that the objective that led to the establishment of the brokerage agreement is realized and one of the parties terminates the brokerage agreement. According to one opinion, the obligation of loyalty ends with the termination of the brokerage agreement[114]. According to another opinion, the duty of loyalty, especially the duty to keep secrets, which is a sub-obligation of the duty of loyalty, does not end with the conclusion of the main contract[115].

[108] **Arslan Ertürk,** 41; **Üçyıldız,** 60; **Öcal Apaydın,** 156.
[109] **Sönmez,** 38; **Bakar,** 66; **Gültekin,** 33; **Üçyıldız,** 59; **Öcal Apaydın,** 152; According to Akın, who is of the opposite opinion, the brokerage agreement does not impose a responsibility on the broker beyond Article 2 of the Turkish Civil Code. In fact, if the broker acts as an intermediary for both parties, the broker must be fully independent in order to be entitled to remuneration. For detailed information, see **Akın,** Murat Yusuf, Şirketler Hukukunda Özelikle Anonim Şirketlerde Pay Sahibinin Sadakat Borcu, İstanbul 2002, 18.
[110] **Bilge,** 373; **Sönmez**, 39 and 43; **Bakar,** 67; **Gültekin,** 33; **Üçyıldız,** 67; **Öcal Apaydın,** 149.
[111] **Sönmez**, 38 et seq; **Öcal Apaydın,** 153; **Üçyıldız,** 60, 61; **Bakar,** 34.
[112] **Sönmez**, 40; **Bakar,** 67.
[113] **Sönmez**, 39: Bakar, 117; **Gültekin,** 53; **Üçyıldız,** 118; **Öcal Apaydın,** 153.
[114] **Şahiniz,** 58; **Arslan Ertürk,** 41; **Öcal Apaydın,** 156.
[115] **Bakar,** 66; **Üçyıldız,** 60.

II. SOLE PROPRIETORSHIP (SOLE DEALER-SOLE SELLER) AGREEMENTS

A. SOLE PROPRIETORSHIP (SOLE DEALER- SOLE SELLER) AGREEMENTS IN GENERAL

Although the sole dealer agreement is a common contract, it is not regulated in the Code of Obligations. In practice, it is seen as "distributorship", "dealership" and "main dealership"[116]. A sole reseller agreement is a contract between a producer/importer (producer)[117] and a sole reseller, in which it is agreed that all or part of the producer's products will be sold by a sole reseller with monopoly authority in a certain geographical region, and the sole reseller engages in activities to increase its sales by selling these goods on its own behalf and account[118]. In this contract, the sole seller has monopoly rights in a certain region[119]. However, by selling the products on its own behalf and account, the sole seller distances itself from the orders and directives of the producer and the element of loyalty is reduced[120]. The sole seller assumes all the risks of the sale and sells to its own circle of customers[121].

A sole dealer agreement is a sui generis agreement[122]. With the contract, the seller is authorized to sell similar to an agent[123] where the seller is authorized as the sole seller, the producer and third parties are prevented from shopping, and in return, the seller is obliged to increase the sale

---

[116]**Poroy/Yasaman**, 331 et seq.; **Ülgen/Helvacı/Kaya/Nomer Ertan,** 897.

[117] For the opinion that the concept of "producer" is not correct, accurate and inclusive, that it sometimes appears as a producer, sometimes as a distributor and sometimes as a wholesaler, that the concepts of "provider" or "supplier" are more appropriate and that one of these two concepts should be preferred, see **Ülgen/Helvacı/Kaya/Nomer Ertan,** 888, fn. 235.

[118]**İşgüzar,** Hasan, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Ankara 1989, 14; **Dağ,** Kübra, Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Hukuki Sonuçları, Ankara, 2021, 13 et seq.; **Poroy/Yasaman,** 331 et seq.; **Arslan Ertürk,** 42; **Ülgen/Helvacı/Kaya/Nomer Ertan,** 897; **Tatlı,** Tuğba, Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tek Satıcının Tekel Hakkının Rekabet Hukuku Boyutuyla Değerlendirilmesi, Unpublished Master's Thesis, Yaşar University Institute of Social Sciences, İzmir 2019, 9 et seq.; **Aygüneş**, Mehmet, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Başkent University Institute of Social Sciences, Ankara 2018, 7 ff; **Kaya,** Gaye, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Akdeniz University Institute of Social Sciences, Antalya 2018, 2 ff; **Demirci,** Yusuf, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Marmara University Institute of Social Sciences, Istanbul 2003, 3 ff; for various definitions in German, Swiss and Turkish doctrine, see. **Akçar Ergenç,** Ayşe, Tek Satıcılık Sözleşmesinde Müşteri Tazminatı, Unpublished Master's Thesis, Ankara University, Institute of Social Sciences, Ankara 2019, 8 et seq.; **Kaya,** Servecan, Tek satıcılık Sözleşmesi, Tek Satıcılık Sözleşmesinde Müşteri Tazminatı, Unpublished Master's Thesis, Ankara University, Institute of Social Sciences, Ankara 2019, 17 et seq.

[119]**İşgüzar,** 16; **Poroy/Yasaman,** 336; **Ülgen/Helvacı/Kaya/Nomer Ertan,** 901; **Kaya,** Gaye, 3; **Aygüneş,** 14; **Tatlı,** 28 et seq.; **Dağ,** 84; **Kaya,** Servecan, 33; **Akçar Ergenç,** 117 et seq.

[120] **Poroy/Yasaman**, 335; **Akın**, 28; **Ülgen/Helvacı/Kaya/Nomer Ertan,** 903; **Kaya,** Servecan, 73; **Dağ,** 2; **Tatlı,** 19; **Aygüneş,** 18; **Kaya,** Gaye, 23.

[121] **Poroy/Yasaman**, 332; **Kaya,** Gaye, 30; **Tatlı,** 20; **Dağ,** 88; **Kaya,** Servecan, 98.

[122]**Akçar Ergenç,** 22; **Kaya,** Servecan, 2; **Dağ,** 118; **Tatlı,** 19; **Kaya,** Gaye, 82; There are opinions that consider the sole dealer contract as a contract of sale, as well as opinions that consider it as an agency contract and a service contract. **İşgüzar,** 19 et seq. In order not to stray away from the subject of our study, we accept the view that it is a sui generis contract as in Turkish doctrine and judicial practice.

[123] In Turkish law, agency is defined in Article 102 of the TCC: *"An agent is a person who, without having a legal position attached to the enterprise, such as a commercial representative, commercial agent, sales clerk or employee of the enterprise, takes the profession of intermediating in contracts related to a commercial enterprise or performing them on behalf of that merchant on a permanent basis within a certain place or region, based on a contract."*

of the goods in this region[124]. The sole seller pays for the goods purchased. So far, it can be seen that the contract of sale and the contract of agency are intertwined[125]. The difference from the agency is that the market is created and the version of the goods is increased by a single seller acting independently. In one of its decisions, the Court of Cassation addressed the difference between an agent and a sole seller as follows *"...In terms of operating in a certain region, marketing, continuity and monopoly rights, the agency contract and the sole dealer contract are very similar to each other. However, unlike an agent, a sole dealer purchases the goods manufactured by the owner on his own behalf and account and sells them on his own behalf and account within the monopoly zone granted to him. In this sense, the sole dealer does not have the right and authority to represent the producer. In other words, the sole seller cannot act on behalf of the producer. In this respect, the seller, not the owner, is responsible for the transactions carried out by the sole seller..."*[126].

The sole seller is economically independent but dependent on the producer in terms of sales organization. The producer cannot sell the goods in the sole vendor's territory by itself or through another vendor. The producer shall deliver the goods to the sole vendor and receive the price from the sole vendor. From this point of view, the sole dealer contract is a continuous contract that imposes obligations on both parties[127].

B. DUTY OF LOYALTY IN THE SOLE PROPRIETORSHIP (SOLE DEALER-SOLE SELLER) AGREEMENTS

The rights and obligations of the sole seller are not regulated in the law. When we consider the relationship between the parties, there is a situation close to the contract of attorney. Since the sole seller has an obligation to increase the market for the goods, he/she has to make efforts for this[128]. In order to sell to more customers, it may be possible to end the stocks sent by the producer by making discounts and campaigns when necessary. Considering these situations; it is a requirement of the duty of loyalty for the sole seller to protect the producer's interest by putting his own interest in the background when necessary[129].

The obligation of the sole seller to protect the interest leads to a relationship of trust between the parties, and the duty of loyalty is the natural consequence of this[130]. The sole dealer is obliged to keep the secrets learned within the scope of the duty of loyalty and to avoid anti-competitive behavior[131].

---

[124] **Poroy/Yasaman**, 336, 338.
[125] **İşgüzar,** 28,29; **Tatlı,** 26; **Kaya,** Servecan, 58 et seq.; **Akçar Ergenç,** 21.
[126] Y19HD., 3.11.2003, 1710/10859, SİNERJİ, Access Date: 3.2.2020.
[127] **İşgüzar,** 36; **Arslan Ertürk,** 43; **Akçar Ergenç,** 26; **Kaya,** Servecan, 26; **Dağ,** 118; **Tatlı,** 27; **Kaya,** Gaye, 11.
[128] **Poroy/Yasaman**, 338.
[129] **İşgüzar,** 80; **Akçar Ergenç,** 29; **Kaya,** Servecan, 135; **Dağ,** 10; **Kaya,** Gaye, 22. For the opinion that in dealership agreements, the manufacturer has an obligation to treat all dealers (in competition) equally arising from the duty of loyalty, see **Tatlı,** 54, note. 307.
[130] **İşgüzar,** 81; **Akın,** 23.
[131] **Akın**, 28; **Kaya,** Gaye, 31; **Tatlı,** 78; **Dağ,** 10; **Kaya,** Servecan, 136; **Akçar Ergenç,** 45.

The sole seller shall enter into legal relations with its own customers in the region where it is located, and the producer shall not have any contact with its customers in that region[132]. Within this framework, the sole dealer shall not share information such as energy consumption information, supply sources, drawings with the customer[133]. For example, it would be a breach of the exclusive reseller's duty of loyalty if the company, which acts as the sole reseller of a textile enterprise in the Konya region, disseminates that the goods it sells are produced with cheap labor in a subcontractor workshop in Suadiye.

The sole dealer must inform the producer, follow its instructions within the framework of the sales organization, keep its secrets and refrain from selling other products that compete with the producer's products. All this is a requirement of the duty of loyalty. Other actions may result in unilateral termination of the contract by the producer[134].

The obligation of the sole dealer to keep secrets continues even if the contractual relationship ends, since the sole dealer contract is a debt relationship that creates a continuous debt[135].

It is a breach of the duty of loyalty for the sole dealer to disclose the secret to a third party, just as it is a breach of the duty of loyalty for the sole dealer to use the secret for himself (taking advantage of the secret). For this, the third party does not need to benefit from the secret[136]. However, fault and proof provisions should be applied for compensation claims. Namely; In order to claim compensation, it must be proven that the information disclosed is a secret. In accordance with the principle of legal security, the will to conceal must be understood from the outside[137]. If there is a dispute, it must be presumed that the information was intended to be kept secret. The sole seller must prove otherwise[138]. However, in terms of criminal law, in order for the breach to be punishable, the intention to keep a secret must be clearly stated and measures must be taken to protect it[139]. Examples of protection methods include imposing access restrictions, entering into confidentiality agreements and giving instructions on the confidentiality of information[140].

---

[132] **Ülgen/Helvacı/Kaya/Nomer Ertan**, 578, 905; **Poroy/Yasaman,** 339. With the development of e-commerce, we can say that in today's technology, it is difficult for the producer not to sell in the territory of the sole seller. However, in the market of vehicles and technology, sole dealership still continues. It is prohibited for the producer to enter the territory of the sole seller and transact with the customers itself (parallel import), or to do so through another seller, and is protected under Swiss law in accordance with established judicial decisions and the Unfair Competition Law. For detailed information, see **Yusufoğlu**, Fülürya, "Seçici Dağıtım Zincirinin ve Tek Satıcılığın Haksız Rekabet Hükümlerine Göre Korunması Sorunu", İsviçre Borçlar Kanunu'nun İktibasının 80. Yılında İsviçre Borçlar Hukuku'nun Türk Ticaret Kanunu'na Etkileri, İstanbul 2009, 161 et seq.

[133]**İşgüzar,** 81; **Akçar Ergenç,** 45.

[134]**İşgüzar,** 82; **Akçar Ergenç,** 46; **Kaya,** Servecan, 149; **Dağ,** 41; **Kaya,** Gaye, 36; **Ülgen/Helvacı/Kaya/Nomer Ertan,** 912; **Arslan Ertürk,** 44.

[135]**İşgüzar,** 82; **Akçar Ergenç,** 46, fn. 209; **Kaya,** Servecan, 136, 137; **Dağ,** 10; **Kaya,** Gaye, 34.

[136]**İşgüzar,** 82; **Kaya,** Gaye, 34; **Dağ,** 10; **Kaya,** Servecan, 137; **Akçar Ergenç,** 65.

[137]**Erdem,** Dilek Özge, Ticari Sır, Bankacılık Sırrı veya Müşteri Niteliğindeki Bilgi veya Belgelerin Açıklanması Suçu, Ankara 2019, 28; **Sarıhasan Arkun,** Büşra, İş Hukukunda İşçinin Sır Saklama Yükümlülüğü, Unpublished Master's Thesis, Yaşar University Institute of Social Sciences, İstanbul 2010, 3; **Bilge,** 26; **Arslan Ertürk,** 275.

[138]**Virtue**, 25.

[139]**Erdem**, 26; **Arslan Ertürk,** 261 et seq.; **Sarıhasan Arkun,** 36 et seq.

[140]**Sarıhasan Arkun**, 40 et seq.

CONCLUSION

The broker's duty of loyalty is regulated under Article 523 of the TCO. Pursuant to this provision, in the event that the broker acts for the benefit of the other party in violation of the obligation undertaken by the broker, or receives remuneration from the other party in violation of the rule of honesty, the broker loses his rights regarding the remuneration and the expenses incurred. In a leasing business undertaken by the broker, if the broker fails to advertise the property to be leased on time, misleads the lessor about the payment of the lessee, or rents the leased property to someone who is unable to pay, the broker acts in breach of his duty of loyalty. The broker is also obliged to enlighten his client in accordance with the duty of loyalty and to keep the secrets he has learned due to the brokerage agreement.

Since sole dealing is not a contract regulated by law, the duty of loyalty of the sole dealer is also not regulated by law. However, since the purpose of the sole dealer contract is to increase the availability of the goods, the sole dealer should strive for this as required by the duty of loyalty. For this purpose, it may be necessary to discount the price of the goods and organize various campaigns.

The sole dealer is obliged to keep the secrets it learns within the scope of the duty of loyalty and to refrain from anti-competitive behavior. A sole dealer breaches its duty of loyalty if it uses a secret that it has learned due to its position for its own benefit or discloses this secret to a third party. In order for this to constitute a breach of the sole dealer 's duty of loyalty, it is not necessary for the third party to benefit from the secret.

SOURCES

Akçar Ergenç, Ayşe, Tek Satıcılık Sözleşmesinde Müşteri Tazminatı, Unpublished Master's Thesis, Ankara University, Institute of Social Sciences, Ankara 2019

Akın, Murat Yusuf, Şirketler Hukukunda Özelikle Anonim Şirketlerde Pay Sahibinin Sadakat Borcu, İstanbul 2002

Arslan Ertürk, Arzu, Türk İş Hukukunda İşçinin Sadakat Borcu, İstanbul 2010

Aygüneş, Mehmet, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Başkent University Institute of Social Sciences, Ankara 2018

Ayhan, Rıza/**Çağlar,** Hayrettin/**Özdamar,** Mehmet, Ticari İşletme Hukuku, Ankara 2019

Bakar, Gökhan, Taşınmaz Simsarlığı Sözleşmesinde Ücret ve Tabi Olduğu Hükümler, Unpublished Master's Thesis, Okan University Institute of Social Sciences, İstanbul 2014

Bilge, Fatih Furkan, "Simsarlık Sözleşmesinde Simsarın Ücret Hakkı", ASBÜHFD., 2023/1, 342-381

Dağ, Kübra, Tek Satıcılık Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sona Ermenin Hukuki Sonuçları, Ankara, 2021

Demirci, Yusuf, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Marmara University Institute of Social Sciences, Istanbul 2003

Erdem, Dilek Özge, Ticari Sır, Bankacılık Sırrı veya Müşteri Niteliğindeki Bilgi veya Belgelerin Açıklanması Suçu, Ankara 2019

Gültekin Numan, İslam Hukukunda Simsarlık, Unpublished Master's Thesis, İzmir Katip Çelebi University, Institute of Social Sciences, İzmir 2019

İşgüzar, Hasan, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Ankara 1989

Kaya, Gaye, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Akdeniz University Institute of Social Sciences, Antalya 2018

Kaya, Servecan, Tek Satıcılık Sözleşmesi, Tek Satıcılık Sözleşmesinde Müşteri Tazminatı, Unpublished Master's Thesis, Ankara University, Institute of Social Sciences, Ankara 2019

Öcal Apaydın, Bahar, "İsviçre ve Türk Hukukunda Aracı Simsarlık Sözleşmesi Bakımından Çifte Simsarlık Faaliyeti Yürütülmesinin Hüküm ve Sonuçları", YBHD, Y. 3, S. 2018/2, 143-173

Poroy, Reha/**Yasaman,** Hamdi, Ticari İşletme Hukuku, İstanbul 2019

Sarıhasan Arkun, Büşra, İş Hukukunda İşçinin Sır Saklama Yükümlülüğü, Unpublished Master's Thesis, Yaşar University Institute of Social Sciences, İstanbul 2010

Sönmez, Deniz, Simsarlık Sözleşmesinde Ücret, Unpublished Master's Thesis, İstanbul University Institute of Social Sciences, İstanbul 2019

Şahiniz, Salih, Türk Borçlar Hukukunda Gayrimenkul Tellallığı (Emlak Komisyonculuğu-Emlak Danışmanlığı) Sözleşmesi, İstanbul 2002

Tatlı, Tuğba, Tek Satıcılık Sözleşmesinde Tek Satıcının Tekel Hakkının Rekabet Hukuku Boyutuyla Değerlendirilmesi, Unpublished Master's Thesis, Yaşar University Institute of Social Sciences, İzmir 2019,

Üçyıldız, Himmet, Simsarlık Sözleşmesi, Unpublished Master's Thesis, Selçuk University Institute of Social Sciences, Konya 2019

Ülgen, Hüseyin/**Helvacı,** Mehmet/**Kaya,** Arslan/**Nomer Ertan,** Füsun, Ticari İşletme Hukuku, İstanbul 2019

Yusufoğlu, Fülürya, "Seçici Dağıtım Zincirinin ve Tek Satıcılığın Haksız Rekabet Hükümlerine Göre Korunması Sorunu", İsviçre Borçlar Kanunu'nun İktibasının 80. Yılında İsviçre Borçlar Hukuku'nun Türk Ticaret Kanunu'na Etkileri, İstanbul 2009, 161-196

DOĞUŞTANCI YAKLAŞIM ÇERÇEVESİNDE AĞIR ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARDA DİL EDİNİMİ

Doç.Dr. Mehmet Akif Duman
Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi. Dilbilim Bölümü
mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-5633-8268

Öz

Doğuştancı yaklaşıma göre, insan bilişi ve dili modüler bir yapıya sahiptir. Bu bakış açısının önemli bir savı, sözdizimin genel bilişsel süreçlerden bağımsız olduğu ve özerk bir şekilde işlediğidir. Doğuştancı kuramda özellikle sözdizimsel yineleme yeteneği, doğuştan gelen bir beceri olarak kabul edilir çünkü bu yetenek, ne genel bilişsel kapasitelerle ne de sosyal öğrenme süreçleriyle açıklanabilir. Çocuklarda görülen olağan dışı dil edinim süreçleri, bu teoriyi desteklemek amacıyla incelenmektedir. Bu süreçler genellikle sosyal yoksunluk, genetik faktörler veya organik engeller nedeniyle ortaya çıkar. Söz konusu çocukların dil gelişimine dair yapılan ampirik çalışmalar, doğuştancılığın, dil ve bilişin modüler yapısının ve sözdizimin özerkliğinin ampirik kanıtları olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusunu gündeme taşır. Bu bağlamda, beyin lezyonu olan, ağır zihinsel engelli, Down ve Williams sendromlu, otizmli, görme veya işitme engelli bireylerin dil edinimi ele alınabilir. Örneğin, Christopher, Laura ve Antony gibi ağır zihinsel engelli bireyler üzerinde yapılan çalışmalarda, Piaget'nin dil edinimi için temel addettiği genel bilişsel yeteneklerin dil gelişiminde belirleyici bir rol oynamadığı görülmektedir. Bu bireylerde dil gelişiminin seyri tam olarak belgelenmese de, morfo-sentaktik ve semantik-pragmatik becerilerin, bilişsel bozukluklardan çeşitli düzeylerde etkilendiği dikkat çekmektedir.

Anahtar Sözcükler: doğuştancılık, dil edinimi, Piaget, Chomsky.

LANGUAGE ACQUİSİTİON İN SEVERELY INTELLECTUALLY DİSABLED CHİLDREN WİTHİN THE FRAMEWORK OF NATİVİST APPROACH

Abstract

According to the nativist approach, human cognition and language are modular in nature. A key claim of this perspective is that syntax operates independently of general cognitive processes and functions autonomously. In nativist theory, syntactic recursion, in particular, is regarded as an innate ability because it cannot be traced back to general cognitive capacities or socially mediated learning processes. Unusual language acquisition processes observed in children are studied to support this theory. These processes often arise due to social deprivation, genetic factors, or organic impairments. Empirical studies on the language development of such children raise the question of whether these findings can be regarded as empirical evidence supporting nativism, the modularity of language and cognition, and the autonomy of syntax. In this context, the language acquisition of individuals with brain lesions, severe intellectual

disabilities, Down and Williams syndromes, autism, or visual and auditory impairments can be examined. For example, studies on individuals like Christopher, Laura, and Antony—who have severe intellectual disabilities—show that general cognitive abilities, which Piaget considered fundamental for language acquisition, do not play a decisive role in their language development. Although the trajectory of language development in these individuals is not fully documented, it is evident that their morphosyntactic and semantic-pragmatic skills are affected to varying degrees by cognitive impairments.

Keywords: nativism, language acquisition, Piaget, Chomsky.

Giriş

Doğuşçu araştırma programı, insan bilişi ve dilin modüler bir yapıya sahip olduğunu savunur. Bu yaklaşıma göre, sözdizimi genel bilişsel süreçlerden bağımsız ve özerk bir şekilde işler. Özellikle, sözdizimsel yineleme yeteneği doğuştan gelen bir kapasite olarak görülür çünkü bu yeteneğin genel bilişsel ya da sosyal öğrenme süreçleriyle açıklanması mümkün değildir (Fodor 1983, Chomsky 1988). Bu görüş, sosyal yoksunluk yaşayan ya da genetik ve organik engellere sahip çocukların dil edinim süreçlerine dair ampirik çalışmalardan elde edilen bulgularla kısmen desteklenmektedir. Ancak, bu bulguların doğuştancılık, modülerlik ve sözdizimin özerkliği lehine kesin kanıt oluşturup oluşturmadığı tartışmalıdır.

Dilbilgisi teorisinde, bir cümlenin doğru biçimlendirilmiş ve anlamlı sayılmasını sağlayan unsurlar tam olarak tanımlanamamıştır. Doğuştancılık, her bireyin doğuştan gelen bir dil bilgisi kapasitesine sahip olduğunu ve dil ediniminin bu kapasiteye bağlı olarak gerçekleştiğini savunur. Bu anlayışa göre, dil bilgisi yalnızca belirli yapısal kısıtlamalara yatkın olan organizmalar tarafından öğrenilebilir. Bu doğuştan gelen kısıtlama, Kantçı anlamda, dilsel deneyimin bir önkoşuludur ve dil öğreniminin gidişatını ve sonucunu belirlemede karar verici faktör gibi görünmektedir. Chomsky, bu süreci açıklamak için önce Dil Edinme Aygıtı (LAD) modelini, ardından Minimalist Programa bağlı Prensipler ve Parametreler (P&P) modelini geliştirmiştir. Bu modeller, dil öğreniminin doğuştan gelen kısıtlamalara dayandığını ve bireylerin dilsel deneyimlerini şekillendirdiğini ileri sürer (Chomsky 1970, 1995, 2000).

Peki, ağır zihinsel engelli çocuklarda da bu dil edinim aygıtı nasıl çalışır? Bilindiği üzere şiddetli zihinsel geriliğe dil ediniminde bozulma eşlik eder. Bununla birlikte, bazı çocuklar, ciddi derecede sınırlı sözel olmayan zekaya rağmen, 40 ila 70 IQ ile dilin en azından bazı yönlerini edinebilirler. Dil edinimi açısından detayıyla analiz edilmiş örnek çocuklar (Laura, Antony ve Christopher) hakkındaki bazı değerlendirmeler bu soruya daha net bir cevap vermeyi sağlayacaktır.

1. Laura

Genel bilişsel yetenekler ile dil yetenekleri arasındaki ilişki, dil öğrenimi hakkındaki farklı görüşlerin tartışılmasındaki temel dinamiktir. Şiddetli bilişsel geriliğin varlığında dil işlevleri geliştiren Laura adlı bir genç kızın vakası, herhangi bir dil öğrenme modeli üzerinde güçlü kısıtlamalar oluşturur. Jeni Yamada, *Laura. A Case for the Modularity of Language* (1990) adlı kitabıyla bu vakanın ayrıntılı bir tanımını sunar. Çalışma dil öğreniminin ve dil kullanımının biyolojik temelleri hakkındaki tartışmaya ciddi katkılar sunmaktadır.

16,5 yaşındaki 44 IQ'lu Laura'nın EEG testleri ve kontrastsız BT taramalarında herhangi bir anormallik görülmemiştir (2.Bölüm). Laura'ya iki yıllık bir süre boyunca birçok dilsel, bilişsel ve nöropsikolojik test uygulanır (3.Bölüm). Kitabın sonraki kısmında (4.Bölüm) test sonuçları tartışılır. Laura'nın dilsel yetenekleri, dilbilgisel yapıların kavramsal bilgiden bağımsız olarak gelişebileceğini gösterir. Yani Laura'nın dil alanındaki yetenekleri, ilginç bir ayrışmayı göstermektedir. Sentaktik ve morfolojik becerileri, sözcük anlam bilgisine kıyasla daha üstündür; sözcük anlam bilgisi ise kavramsal bilgisinden daha gelişmiştir. Bu bulgular, dilsel bilgi ile dil dışı kavramsal bilgi arasındaki göreli bağımsızlık için güçlü bir örnek sunmaktadır. Laura'nın üretimde *biçimsel dil bilgisi*ni kullandığı açıktır. Ayrıca, algılama sırasında dilin biçimsel özelliklerine belirli bir duyarlılık gösterdiği görülmektedir. Örneğin, Laura'nın *dilbilgisel olarak anormal* cümleleri tekrarlamaya isteksiz olduğu ancak *anlamsal olarak anormal* cümleleri tekrar etmekte sorun yaşamadığı (Yamada, 1990, s.47) belirtilmiştir.

Laura'nın pragmatik yetenekleri zayıf olsa da, bazı söylem kurallarına uyabildiği belirtilmiştir (5.Bölüm). Bilişsel yetenekleri ise Piagetçi teorilerin güçlü ve zayıf formlarını desteklemez (6.Bölüm). Sayı kavramına sahip değildir ve mekansal becerileri üç buçuk-dört yaşındaki bir çocuğun seviyesindedir. Dilsel unsurları gramer sınıflarına göre ayırt edebilirken, doğal sınıflara göre ayırt edememektedir. Laura, dil becerileri açısından standart cümlelerdeki ince fonolojik, sözdizimsel veya morfolojik hataları fark edip doğru bir şekilde düzeltebilir. Onun sözdizimsel ve morfolojik yetenekleri belirgin derecede gelişmiştir. Karmaşık yapıdaki göreceli tümceleri oluşturabilir, edilgen yapılar kurabilir, zamirleri doğru şekilde kullanabilir ve İngilizce'deki kelime sırasını değiştirme kurallarına hâkimdir. Ayrıca, isim ve fiil cümlelerinin tam anlamıyla gelişmiş bir morfolojik yapısını gösterebilmektedir. Gramatik düzgünlüğe rağmen konuşması anlamsal olarak boş ve karışıktır ve bağlama uymamaktadır. Dolayısıyla Laura "iletişimsel işlevleri dilin yapısal ve anlamsal yönlerinin temeli olarak ele alan dil teorisine karşı bir argüman" olarak gösterilebilir.

Sonuç olarak, Laura'nın vakası, dilin ciddi bilişsel yetersizliklere rağmen gelişebileceğini göstermektedir. Bu, dil ve diğer bilişsel işlevlerin *zorunlu bir ilişki* içinde olduğunu savunan teorilere meydan okumaktadır ve dil yetisinin bağımsız bir yapıya sahip olduğunu desteklemektedir.

2.Antony

16-24. aylar arasında, beyin kortikal bölgelerinde sinapsların sayısında hızlı bir artış gözlemlenir. Bu dönemde, özellikle beynin dil işleme alanlarındaki bağlantıların güçlenmesiyle, kelime dağarcığı hızla büyür. Bu büyüme, çocukların daha fazla kelime öğrenmeye başlamaları ve kelimeleri bir arada kullanarak basit kombinasyonlar yapmaları ile kendini gösterir. Kelime kombinasyonlarının ortaya çıkması, aynı zamanda dilbilgisinin gelişmesinin de ilk adımlarını oluşturur. Çocuklar, daha karmaşık dilbilgisel yapıları anlamaya ve kullanmaya başlarlar. Bu dönemde dil gelişimi yalnızca dilsel becerilerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda sembolik oyun, kategorize etme ve diğer dil dışı beceriler de hızla gelişir. Çocuklar, nesneleri, olayları veya durumları sembolik olarak temsil etmeyi öğrenir, bu da onların düşünsel gelişimlerinde önemli bir adımdır. Bu süreç, dil öğreniminin ve bilişsel gelişimin birbirini pekiştiren ve birbirini etkileyen yönlerini ortaya koyar. 48. ayda, yani yaklaşık 4 yaş civarında, beyin metabolizması genel seviyede zirveye ulaşır. Bu dönemde, dilbilgisel yapıların çoğu edinilmiş olur ve bu da dil öğreniminde belirli bir olgunlaşma ve stabilizasyon sürecinin

başladığını gösterir. Çocuk, dilin karmaşık yapılarında daha fazla yetkinlik kazanır ve dil kullanımı daha akıcı hale gelir. Bu aynı zamanda, dil becerilerinin otomatikleşmeye başladığı bir dönemi işaret eder. Dilbilgisel kurallar, çocuğun zihninde daha yerleşik hale gelir ve dil üretimi daha az bilinçli çaba gerektirecek şekilde işler. Bu süreçle birlikte, daha karmaşık dil yapılarının öğrenilmesi için uygun bir temel atılır. Ancak, bu hızlı gelişim evresinin ardından, 4 yaşından ergenliğe kadar olan dönemde sinaps yoğunluğunda ve nöronal düzeyde genel beyin metabolizmasında yavaş ve monoton bir azalma gözlemlenir. Bu dönemde, beyin gelişimi biraz daha stabilize olur ve dil öğrenme süreci daha az hızlı hale gelir. Karmaşık dilbilgisel yapıların öğrenilmesi bu noktada daha yavaş bir hızda gerçekleşir. Ayrıca, bu dönemde öğrenilen dil becerileri daha kalıcı hale gelir, ancak yeni dil edinme yeteneği, özellikle dil öğrenme kapasitesi azalır. Ergenlik dönemine doğru, yeni dil edinme becerisi, afazik bozukluklar gibi dil kayıplarını telafi etme yeteneği gibi dilin yeniden yapılandırılmasında zorluklar ortaya çıkabilir. Bu, çocukluk döneminin başındaki hızlı öğrenme yetisinden, daha olgun ve stabil bir dil becerisi seviyesine geçişi simgeler. Bu evre, çocuğun dil becerilerinin olgunlaştığı ve stabil bir dil yapısı oluşturduğu bir dönem olarak değerlendirilir (Klann-Delius, 2016, s.128-129).

Ağır zeka geriliği olan Antony'nin IQ'su 50 civarındadır. Ancak, Antony'nin dil gelişimi, bu bilişsel kısıtlamalara rağmen bazı ilginç özellikler göstermektedir. 1 yaşında konuşmaya başlamakla birlikte, 3 yaşında tam cümleler kurarak önemli bir dilsel dönüm noktasına ulaşmıştır. 6 yaşına geldiğinde, dili fonolojik olarak iyi biçimlendirilmiş, yapısal olarak farklılaşmış ve ağırlıklı olarak dilbilgisi açısından doğru kullanıma sahip bir seviyeye ulaşmıştır. Bununla birlikte, Laura'da olduğu gibi dilinin anlam yönü yetersizdir; yani, kelimeleri ve cümle yapılarını doğru biçimde kullanabilmesine rağmen, bu dilsel araçları anlamlı ve etkili bir şekilde kullanma konusunda eksiklikler göstermektedir. Antony'nin dil kullanımı, genellikle dilbilgisel olarak düzgün olsa da, muhataplarının ihtiyaçlarına hitap etme noktasında sınırlıdır. Konuşurken, karşısındaki kişinin söylem veya beklentilerini göz önünde bulundurmakta zorlanmaktadır. Curtiss'e göre (1989), Antony'nin dil edinimi, dilbilgisi ile anlambilim ve pragmatik arasında bağımsız bir şekilde gerçekleşmiştir. Yani Antony, dilbilgisini anlam ve sosyal iletişim bağlamından bağımsız olarak edinmiştir. Bu da, Antony'nin dilsel yeteneklerinin bilişsel sınırlılıklarından bağımsız bir biçimde geliştiğini göstermektedir. Curtis, Antony'nin çok sınırlı bilişsel yeteneklerine rağmen özerk bir sözdizimi oluşturduğunu belirtmektedir. Bu sözdizimi, dilin yapı taşlarını bağımsız bir şekilde kullanan bir organizmanın, sınırlı bilişsel kapasitesine rağmen dilsel ifadeleri anlamlı bir biçimde yapılandırmasını sağlayacak temel bir dilbilgisel sistem oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ancak bu özerk sözdiziminin, Antony'nin duyu-motor zekasının son aşamasına karşılık gelip gelmediği belirsizdir. Piaget'e göre, çocuklar dilin bu aşamasına genellikle 24. ayda ulaşırlar.

Bu durum, dil ve bilişsel gelişim arasındaki ilişkiyi anlamak için önemli bir örnek teşkil etmektedir. Antony'nin dilbilgisel yeteneklerinin gelişimi, bilişsel sınırlamalara rağmen belirli bir dilbilgisel yapının ve dilsel ifadelerin kazanılabileceğini, ancak bu gelişimin anlam ve pragmatik düzeyde sınırlı kalabileceğini göstermektedir. Bu durum, dilin biyolojik ve bilişsel temelleri hakkında önemli soruları gündeme getirmektedir.

3.Christopher

Dil ve diğer bilişsel işlevler arasındaki belirgin ayrışmanın özellikle etkileyici bir örneği, sözde bir *savant dilbilimci* vakasıdır. 30'larının ortalarında olan Christopher, yaklaşık 20 dil öğrenmiş

olmasına rağmen ayakkabısının bağcıklarını bağlayamaz. Dil dışı performans IQ'su düşüktür (60 civarı) ve bu ayrışma, dil becerilerinin, geri kalan zekasından bağımsız olarak gelişmiş olabileceği iddialarına yol açmıştır (Smith ve Tsimpli, 1995). El-göz koordinasyonu zayıf olup, Piaget'nin bilişsel görevlerini çözme konusunda güçlükler yaşar. Ancak, buna rağmen basit aritmetik işlemleri başarıyla gerçekleştirebilir. Christopher, otistik bir birey olmasa da, otizm spektrumuna özgü bazı zorluklarla karşılaşmaktadır. Özellikle, diğer insanların zihinsel durumlarını doğru bir şekilde değerlendirme ve empati kurma konusunda problemler yaşamaktadır.

Karmiloff-Smith, Christopher'ın gerçekten iddia edildiği gibi bir dil makinesi olup olmadığını sorgular. Bu genç adam, yıllar içinde kendisini şaşırtıcı bir yetkinlik derecesine kadar birçok dil öğretmiş olsa da bu, Christopher'ın düşük IQ'su göz önüne alındığında araştırmacıları şaşırtmıştır (Smith ve Tsimpli, 1995). Ancak, zeka ölçümü kullanmak, zihinsel yaş yerine yanıltıcı olabilir. Bu 30 yaşındaki adamın dilsel becerileri ile karşılaştırıldığında, dil dışı IQ'su gerçekten çok düşük görünmektedir, ancak zihinsel yaş açısından, Christopher 9 yaşındaki bir çocuğun zihinsel düzeyine ulaşmaktadır. Dahası, çoğu normal bireyden farklı olarak, uyanık olduğu saatlerin çok büyük bir kısmını dillere çalışarak geçirir. Bir diğer kritik faktör ise, Christopher'ın çoğunlukla yazılı medya aracılığıyla dillerini öğrenmesidir. Başka bir deyişle, Christopher bir *sözlü dilsel savant* değildir; okuma yeteneğine sahiptir ve birkaç farklı alfabede okuma öğrenmiştir. Bu "dil tespiti yapan" kişinin başarıları ne kadar etkileyici ve ilginç olsa da, Christopher'ın zihin yaşının 9 olması ve akıcı bir şekilde okuyabilmesi, genel zekadan bağımsız olarak gelişen izole bir sözlü dil kapasitesi düşüncesini sorgulamaktadır. Karmiloff-Smith'e göre (2006), zamanlarının büyük bir kısmını neredeyse tamamen dil öğrenmeye adayan birçok 9 yaşındaki çocuk, karşılaştırılabilir ya da daha büyük başarılar elde ederdi. Diğer bir deyişle, zekadan bağımsız olarak gelişen bir dil modülünün doğuştan belirlenmiş olduğu iddiası, bu özel (ama yine de büyüleyici) vakayla kanıtlanmamaktadır.

Christopher'ın ana dili olan İngilizce'deki dil yeterliliği ise tamamen normaldir. Ancak, yapılan testler, onun anlambilim (anlamla ilgili) ve edimbilim (davranışla ilgili) alanlarında bazı zorluklar yaşadığını ortaya koymaktadır. Bu zorluklar, özellikle dilin daha karmaşık ve soyut yönlerinde kendini göstermektedir. Örneğin, üst düzey dilsel yapıları ve olumsuzlukları içeren cümleleri anlamakta güçlük çeker. Bu tür cümlelerin anlaşılabilmesi için ansiklopedik bilgi gereklidir ve Christopher, bu tür dil yapılarını anlamada zorluk çeker. Ayrıca, retorik soruları pragmatik açıdan çözmede yetersiz kalır ve içerik açısından garip veya tuhaf görünen metinleri saldırgan olarak algılamaz. İroniler, metaforlar ve şakalar Christopher'a yabancıdır; bu tür dil yapılarına karşı duyarsızdır. Bu durum, onun dilsel anlamayı sadece yüzeysel ve direkt düzeyde gerçekleştirebildiğini, daha karmaşık dilsel işleme süreçlerinde ise eksiklikler yaşadığını gösterir. Bu dilsel eksiklikler, Christopher'ın dil becerilerinin, sözcük ve cümle düzeyinde güçlü olmasına karşın, daha derin dilsel analiz ve soyut anlamları çözme konusunda sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır (Klann-Delius, 2016, s.70; Karmiloff-Smith, 2006, s.10-11).

Sonuç

İleri derecede zeka geriliği olan çocukların dil edinimi, Piaget'nin dil edinimi için temel olarak kabul edilen genel bilişsel yeteneklerin dil gelişiminde çok belirleyici bir rol oyna*ma*dığını göstermektedir. Bu çocukların dilsel gelişimleri, özellikle morfosentaktik (yapısal dilbilgisel) ve semantik-pragmatik (anlam ve iletişimsel işlev) becerileri, bilişsel bozukluklarının etkisiyle

değişken derecelerde farklılık göstermektedir. Şaşırtıcı olan sentaktik hakimiyete karşın semantik ve pragmatik bir uzaklaşmadır.

Dil gelişimlerinin izlenmesi, bu çocukların dil edinimini tamamladıktan sonra ancak mümkün olabilmiştir. Bu durum, bilişsel, morfosentaktik ve semantik-pragmatik performanslarının birbirinden ayrıştığını göstermektedir. Ancak bu ayrışma, dil edinimi tamamlandıktan sonra, dilin ve bilişsel süreçlerin modüler bir organizasyona sahip olduğunun bir kanıtı olarak yorumlanabilir. Başlangıçtan itibaren dilbilgisinin özerk ve modüler bir yapıya sahip olduğuna dair bir kanıt olarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu durum, dilsel işlevlerin gelişiminin ve bilişsel kapasitenin birbirinden bağımsız olarak evrildiği ve bu süreçlerin dilin öğrenilmesinin ilerleyen aşamalarında birbirinden ayrılabileceği sonucuna varılmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, dil ediniminin ve bilişsel gelişimin ilişkisi, başlangıçta öngörüldüğü gibi tek bir modüler yapıda birleşmemekte, aksine zamanla farklı alanlarda birbirinden bağımsız işlevsel yapıların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Kaynakça

Chomsky, N. (1970). *Sprache und Geist*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Chomsky, N. (1988). *Language and Problems of Knowledge. The Managua Lectures.* Cambridge: MIT Press.

Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge: MIT Press.

Chomsky, N. (2000). *New Horizons in the Study of Language and Mind*. Cambridge: MIT Press.

Curtiss, S. (1989). The Independence and Task-Specificity of Language. M. H. Bornstein, J. S. Bruner (Editörler). *Interaction in Human Development* içinde (s.105-138). Taylor & Francis.

Fodor, J. (1983). *The Modularity of Mind*. Cambridge: MIT Press.

Karmiloff-Smith, A. (2006). The tortuous route from genes to behavior: A neurocon- structivist approach. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience* 6, s. 9-17.

Klann-Delius, G. (2016). *Spracherwerb*. Stuttgart: Metzler.

Smith, N. ve Tsimpli, I. M. (1995). *The Mind of a Savant: Language, Learning and Modularity*. Oxford: Blackwell.

Yamada, J. (1990). *Laura. A Case for the Modularity of Language*. Cambridge, MA: MIT Press.

DİL EDİNİMİ KAPSAMINDA İLK DENEYLER VE DİLSEL-SOSYAL İZOLASYON ÖRNEKLERİ

Doç.Dr. Mehmet Akif Duman
Necmettin Erbakan Üniversitesi. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi. Dilbilim Bölümü
mehmetakif.duman@erbakan.edu.tr- ORCID ID 0000-0002-5633-8268

Öz

Dilin kökeni, dilbilimin ve dil felsefesinin en eski meselelerinden olarak sadece Heraklit, Parmenides; Herder, Chomsky, Tomasello; Schopenhauer, Nietzsche; Meister Eckhart, Hobbes, Hamann; Frege, Russell, Bühler, Carnap ve Quine gibi düşünürler tarafından tartışılan kuramsal bir mesele olarak kalmamış insanlık dışı deneylerle birtakım somut veriler de elde edilmeye çalışılmıştır. Gerçekleştirici olarak birtakım hükümdarların karşımıza çıktığı bu deneyler dilin filogenetik kökenini ve ontogenetik gelişim şartlarını belirlemek amacıyla yeni doğanın izole edilmesi esasına dayanmaktadır. Firavun I. Psamtik, Roma İmparatoru Friedrich von Hohenstaufen, İskoçya Kralı IV. James ve Babür hükümdarı Ekber Şah bu deneylerin gerçekleştiricileri olarak karşımıza çıkarlar. XIX. yüzyıldan sonra ise dilsel-sosyal izolasyona uğramış çocuklar da dil edimi ile ilgili önemli bulgulara ulaşmamızı sağlar. Bu bağlamda Kaspar Hauser, Genie ve Chelsea ele alınarak dil ediniminde ortaya çıkacak aksaklıkların zekâ gelişimi ve sosyal adaptasyon üzerindeki etkileri irdelenmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak çeşitli kasıtlarla izole edilen çocukların dil ve zekâ gelişimi ile ilgili yaşadıkları sorunlar birçok dil edinimi modelinde temel argüman olarak kullanılmakta, dilin bir iletişim aracından çok daha fazlası olduğu bilhassa bilişsel alanda ispatlanmaktadır.

Anahtar Sözcükler: dil edinimi, sosyal izolasyon, Kaspar Hauser, Genie, Chelsea.

FİRST EXPERİMENTS İN LANGUAGE ACQUİSİTİON AND EXAMPLES OF LİNGUİSTİC-SOCİAL ISOLATİON

Abstract

The origin of language, as one of the oldest issues in linguistics and philosophy of language, has not only remained a theoretical issue discussed by thinkers such as Heraclitus, Parmenides; Herder, Chomsky, Tomasello; Schopenhauer, Nietzsche; Meister Eckhart, Hobbes, Hamann; Frege, Russell, Bühler, Carnap and Quine, but also some concrete data have been obtained through inhuman experiments. These experiments, in which we encounter some emperors as implementers, are based on the principle of isolating the newborn in order to determine the phylogenetic origin and ontogenetic development conditions of language. Pharaoh I. Psamtik, Roman Emperor Friedrich von Hohenstaufen, King James IV of Scotland and Babur monarch Akbar Shah appear as the implementers of these experiments. After the 19th century, children who were linguistically and socially isolated have also provided us with important findings regarding language acquisition. In this context, Kaspar Hauser, Genie and Chelsea were examined and the effects of disruptions in language acquisition on the development of

intelligence and social adaptation were analyzed. As a result, the experiences of isolated children with language and intelligence development issues are used as key arguments in many language acquisition models. It is proven that language is much more than a means of communication, especially in the cognitive field.

Key Words: language acquisition, social isolation, Kaspar Hauser, Genie, Chelsea.

Giriş

Dil insanın biyolojik olarak içinde olan; beyninde, ruhunda, kendiliğinden gelişen bir süreç midir? Yoksa sosyal etkileşimle kurgulanan, sonradan öğrenilen ve kullanılan bir araç mıdır? Hem bu soruların cevabını bulmak hem de ilk dilin varlığı hakkında bilgi edinmek için bir dizi deney yapılır. Şüphesiz her şeyden önce orijinal dilin, çocuklar herhangi bir dilsel ifadeyi duymadığında kendiliğinden kazanılması gerektiği varsayımı saçmadır; çünkü bu, orijinal dilin insanlarda bir yerlerde doğuştan bulunduğunu varsayar. Fakat Antik ve Orta Çağ'da bu gerçeği öğrenmenin bedeli ağır olacaktır.

Dilden mahrum bırakılma hükümdarların yaptıkları şekilde deney esaslı olabileceği gibi çocuğun çeşitli sebeplerle izole kalması da aynı kapsamda değerlendirilebilir. Vahşi çocukların, yani sosyal izolasyon içinde büyüyen ve dile geç maruz kalan çocukların dil edinimi karakteristik anormallikler göstermektedir (Lebrun, 1980). Bu çocuklar dili zorlukla öğrenebilirler; dili kısmen edinseler de asla tam olarak kullanımına hâkim olamazlar.

1. Dilsel İzolasyon Esasına Dayalı Deneyler

Dilin kökeni hakkında deneylerin yapıldığı Antik Çağ ve Orta Çağ'da adeta çocukların ruhuyla oynanır (Ament, 1899, s.7). Bugün her biri birer insanlık dramı olan deneylerden elde edilen tek işe yarar veri çocuk dilinin insan zihnini anlamanın anahtarı olduğu ve onu keşfetmenin ampirik, deneysel bir yöntem gerektirdiği tasavvurudur.

1.1 Psamtik

26. hanedanın (Saïten hanedanı) kurucusu olarak MÖ 664-610 yılları arasında hüküm süren firavun I. Psamtik, Herodot'un bir raporuna göre (M.Ö. V. yüzyıl), dünyadaki en eski dilin ne olduğunu bulmak amacıyla bir deney yapar. Firavun basit soydan gelen iki yeni doğmuş bebeği, kendi geleneğine göre onları sürüsü arasında besleyecek bir çobana verir. Onların huzurunda hiç kimsenin konuşmasına izin verilmemesini ve tek başlarına bir evde yaşamalarını talep eder. Sadece belirlenen saatlerde çoban onları beslemek için yanlarına gidebilecektir. Çoban iki yıl boyunca bu şekilde davranır, bir gün kapıyı açtığında iki çocuk da önüne düşer ve ellerini uzatarak *becos* diye ağlamaya başlarlar. Çoban karşılık vermez, fakat sonraki defalarda da bu sözcüğü duyunca Psamtik'e haber verir. Psamtik de bunu duyunca, hangi insanların bir şeye *becos* dediğini sorar; Frigyalıların ekmeğe bu ismi verdiklerini öğrenir. Sonunda bu işaretin rehberliğinde Mısırlılar, Frigyalılar'ın kendilerinden daha yaşlı olduğunu kabul ederler. Heredot bunun olduğunu Memphisteki Hephaestus rahiplerinden duymuştur (Crystal, 1993, s.288; Saxton, 2016, s.63; Klann-Delius, 2016, s.6-8) (Daha detaylı bilgi için bkz. Campbell ve Grieve, 1982).

1.2 Friedrich von Hohenstaufen

Benzer bir deney *De arte venandi cum avibus* (Kuşlarla Avlanma Sanatı Üzerine) kitabının müellifi Kutsal Roma İmparatorluğu İmparatoru Friedrich von Hohenstaufen yani II. Friedrich (1194-1250) tarafından gerçekleştirilir. Hohenstaufen İmparatoru II. Friedrich (1194-1250), birkaç dil konuşan eğitimli bir adamdır. Muhtemelen insanlığın orijinal dili olan İncildeki farklı dillerle ilgili gerçeği öğrenmek istemektedir. Bunu maksatla, sorusunun cevabını bulmak için yeni doğan çocukları koruma altına alır. Çocuklar anneleri tarafından değil sütanneler tarafından büyütülür. Beslenmeleri ve bakımları sağlanır ama kimsenin onlarla konuşmasına izin verilmez. Sütannelerin çocuklarla yakınlaşması veya onlarla konuşması kesinlikle yasaktır. Ancak deney başarısız olur. Çocuklar belirli bir dil üretemezler. Tam tersine hiç konuşmazlar ve daha da kötüsü birer birer ölürler (Finger, 2012, s.11).

Fransisken keşiş Salimbene bunu kroniğinde şöyle aktarır: "Talihsiz çocukların değersiz bedenleri üzerinde dilsel deneyler yürüttü; üvey annelere ve sütannelere onları emzirmeleri, temizlemeleri ve yıkamaları talimatını verdi, ancak hiçbir durumda onlarla gevezelik etmemeleri veya konuşmamaları talimatını verdi; çünkü onların İbranice dilini mi (ki bu ilk dildi), Yunancayı, Latinceyi, Arapçayı veya belki de soyundan geldikleri ebeveynlerinin dilini mi konuşacaklarını öğrenmek istiyordu. Ancak çabaları boşa çıktı, çünkü çocuklar el çırpmadan, jestler yapmadan, mutlu ifadeler ve pohpohlamalar olmadan yaşayamazlardı" (Crystal, 1993, s.288).

Friedrich'in tuhaf merakları, insanlar üzerinde yapılan deneylerle ilgili çok sayıda başka söylentiye de yol açar. Orijinal dili bulmak için yeni doğanları izole etmesinden başka teşebbüsleri de vardır. İki kişiye yemek yedirir, sonra birini ava, diğerini uyumaya gönderir ve sonunda kimin daha iyi sindirdiğini bulmak için ikisini de öldürür ve karınlarını yarar. İdam mahkûmu bir adamın, öldüğünde ruhunun kaçıp kaçamayacağını görmek için bir şarap fıçısında ölmesini izler (Görich, 2006, s.112; Houben, 2008, s.144 vd).

Neticede bir insanı dilsiz bırakmanın da ölüme mahkûm etmekten farklı olmadığı anlaşılır.

1.3 IV.James

İskoç hükümdarı IV. James yüksek eğitimlidir ve on dili akıcı olarak konuştuğu söylenir (İskoçça, İngilizce, Galce, Latince, Fransızca, Almanca, İtalyanca, Flamanca, İspanyolca ve Danca) (Chalmers, 2000). Dile karşı özel merakı olan kral kafasındaki sorunun cevabını bulmak için insanlık dışı bir deney yapmaktan çekinmez. Pitscottie'den Robert Lindsay'in bildirdiğine göre Kral, dilsiz bir kadını alıp bir adaya getirir ve ona iki küçük çocuk verir. Geçimleri için gerekli olan her şeyi, yani yiyecek, içecek, ateş ve mum, giyecek ve insanların ihtiyaç duyduğu her şeyi temin eder. Bunun, çocukların reşit olduklarında konuşacakları dil hakkında bilgi sağlayacağını ummaktadır. Bazıları iyi İbranice konuştuklarını söylemektedir. Fakat Lindsay bunun gerçeği yansıtmadığını, kulaktan dolma bilgiler olduğunu söyler (Crystal, 1993, s.288).

1.4 Ekber Şah

Dilin içten gelmesi yani kendiliğinden gelişmesi ile etkileşim esaslı olması arasındaki ayrım için karşımıza Babür hükümdarı Ekber Şah (1542-1605) çıkar. Diğer deneylerden şüphe duyulsa da Şah'ın deneyi kesindir, zira kayıt altındadır (Saxton 2016, 63). Şah varsayımını bir izolasyon deneyi yoluyla kanıtlamaya çalışır. Ebü'l-Fazl el-Allâmî (ö. 1011/1602) Bâbür

Hükümdarı Ekber Şah adına yazdığı Hindistan'ın idarî, siyasî ve dinî hayatına dair meşhur eseri *Ekbername*'de şöyle izah eder: "Bunu duyanlardan bazıları ona inanmadığından onları ikna etmek için hiçbir kültürün ve eğitimin sesinin nüfuz etmeyeceği bir yere bir saray yaptırdı. Yeni doğan bebekler bu sınav ve deney yerine getirildi ve asla dürüst ve zinde gardiyanların görüş alanı dışında bırakılmadılar. Bir süre dilsiz sütannelerin onları ziyaret etmesine izin verildi. Konuşma kapısını kapattıkları için buraya genellikle Gang Mahal (Aptalların Evi) deniyordu. 9 Ağustos 1582'de Ekber ava çıktı. Geceyi Faizabad'da geçirdi ve ertesi gün seçilmiş hizmetkarlarla birlikte deney evini ziyaret etti. O sessizlik evinden ne bir çığlık duyuldu ne de bir konuşma. Çocuklar artık dört yaşında olmalarına rağmen dilin tılsımını alamamışlardı ve onlardan hiçbir ses gelmiyordu, yalnızca dilsizlerin sesleri geliyordu" (Crystal, 1993, s.228).

2. Dilsel-Sosyal İzolasyon Sırasında Dil Edinimi

Sosyal izolasyonun dil gelişimi üzerindeki olumsuz, hatta yıkıcı tesirleri Antik ve Orta Çağlarda ancak hükümdarların hususi deneyleri üzerinden varsayımlara dayalı biçimde takip edilebilir olsa da XIX. yüzyıldan itibaren karşılaşılan bazı bireysel vakalar daha net gözlemlenerek bilimsel veriler elde edilmesini sağlamıştır: Dil, sosyal etkileşim sonucunda edinilir ve gelişir.

2.1 Kaspar Hauser

Hauser, 26 Mayıs 1828'de Nürnberg'de 16 yaşında, görünüşe göre zihinsel engelli ve çok az konuşan bir genç olarak ortaya çıkar. Daha sonra, kendini bildi bileli karanlık bir odada ekmek ve su ile tutsak edildiği yönündeki açıklamaları uluslararası alanda heyecan yaratır (Pies, 1985). Hauser'in bulunuşu ve genel gelişimi ile dil edinimi arasındaki mesafe hala ciddi bir muamma olarak varlığını korumaktadır.

Kaspar Hauser, gardiyan Andreas Hiltel'in gözetiminde Luginsland hapishanesine götürülür. Onun akli durumu hukukçuların, ilahiyatçıların ve eğitimcilerin ilgisini çekmiş, kendisi üzerinde çok sayıda inceleme yapılmış ve ona konuşma dersleri verilmiştir. Frankoniyen çevresine rağmen Hauser, hayatı boyunca eski Bavyera lehçesini korur (Schreibmüller, 1991). Hauser, sosyal dünyaya entegre olduktan sonra şaşırtıcı derecede öğrenme yeteneğine sahip olduğunu kanıtlar. Kısa sürede düşüncelerini ifade edebilecek noktaya kadar konuşmayı öğrenir; her şeyden önce akıl yürütme ve felsefe yapma konusunda dikkate değer beceriler geliştirir. Okumayı ve yazmayı öğrenir ve matematikte iyi düzeyde yeterlilik kazanır. Bu şaşırtıcı yeteneklere rağmen dili hâlâ yetersizdir; söz diziminden ve morfolojik işaretlerden yoksundur (Curtis, 1989; Singleton ve Ryan, 2004, s.46).

2.2 Genie

Bir diğer trajedi ise istismar, ihmal ve sosyal izolasyona uğrayan Amerikalı Genie'ye aittir. Genie 20 aylıkken babası onu bir odaya kilitlemeye başlar. Bu süre zarfında genellikle tuvalete ya da beşiğe bağlanarak hareket alanı kısıtlanmış ve dış uyaranlara neredeyse hiç maruz bırakılmamıştır. Kimsenin kendisiyle konuşmadığı ve yetersiz beslenen Genie izolasyonun sonucu olarak dil edinimine sahip değildir. Yetkililer Genie'den ancak 13 yaş ve 7 aylıkken haberdar olurlar. Genie bulunduğunda ancak "anne" ve "kes sesini" (kes şunu) gibi ifadeleri anlamaktadır, çıkardığı tek ses ise düşük tonda bir sızlanmadır (Rymer, 1994; Curtiss, 1977).

Curtiss (1977), Fromkin'le birlikte Genie'nin dil becerilerinin yararlı sonuçlar üretmek için yeterli olduğuna karar vermesinin ardından Ekim 1971'de dil yeteneklerini incelemeye başlar.

Dilbilimciler, Genie'nin hem kelime dağarcığını hem de sözdizimi, ses bilgisi ve morfoloji dahil olmak üzere çeşitli dilbilgisi becerilerini edinmesini ölçmek için testler geliştirirler. Hangi pragmatik dil becerilerini edindiğini belirlemek için Genie'yi günlük konuşmalarda gözlemlemeye devam ederler. Araştırma ekibi, sosyal entegrasyonlarını araştırma projesinin ana hedefi olarak değerlendirir ve bunun için dil edinimi en önemli kavramsal alanı belirlemektedir (Fromkin, 1974, s.81-107; Curtiss, 1974, s.528-554).

Genie, toplumsal yeniden bütünleşmesinin ardından 4 yıl içinde somut işlemsel düşünmenin birçok yönünü edinir ve ayrıca görsel-mekansal algıda oldukça iyi gelişmiş beceriler gösterir. Fakat dil edinimi hala gerçekleşmemiştir (Curtiss, 1989, s.118). Genie 1975'in ortalarına gelindiğinde karşılaştığı nesnelerin çoğunu doğru bir şekilde isimlendirebilmektedir. Buna karşılık, temel dilbilgisini öğrenmekte ve tatbikte ciddi zorluklar yaşar. Günlük konuşmalarda Genie genellikle yalnızca kısa ifadeleri tercih etmekte ve dilbilgisini tutarsız bir şekilde kullanmaktadır (Curtiss, 1977, s.185-186).

Genie, dil dışı becerilerinde çocukların 7-8 yaşlarında ulaştığı somut operasyonel zeka seviyesine ulaşsa da iletişimi düzenlemeye yönelik dilsel yetenekleri hiçbir zaman istenilen düzeye yaklaşmaz.

2.3 Chelsea

İzolasyon esaslı dil edinimiyle ilgili bir başka vaka da ailesi tarafından sağır olduğu düşünülen ve tesadüfen sadece işitme güçlüğü çektiği anlaşılan Chelsea'dir (Curtiss, 1989, s. 119 vd). 30'lu yaşlarının başında ASL'yi (American Sign Language) L1 olarak edinmeye başlayan sağır bir yetişkin olan Chelsea'nin çalışması, altı yıllık maruziyetten sonra iyi sözcüksel ve anlamsal yetenekler, ancak bozulmuş morfoloji ve sözdizimi ortaya koyar (Singleton ve Ryan, 2004, s.43; Curtiss 1988).

Dil edinim sürecinde sonuçlar Genie'ye benzer, Chelsea kelime öbeklerini edinmeyi başarır, ancak bunları dilbilgisi cümleleri halinde bir araya getirmek onun için imkansızdır. Chelsea "Orange Tim car in", "The woman is bus the going" ve "Banana the eat" gibi ifadeler üretir. Dilbilgisi kurallarına aykırı olmalarına rağmen, bu fiil karışımlarının rastgele olmadığı aşikardır. Örneğin, artikel *the* bir isimle doğru bir şekilde ilişkilendirilmiştir (woman, bus, banana), ancak elbette aynı ifade içinde bile sıra tutarlı değildir (the woman ve bus the) (Saxton 2016, 80). Genie gibi Chelsea de somut operasyonel zekâ düzeyine ulaşır. Ancak dil edinimi asla istenilen düzeye ulaşmaz (Grimshaw vd. 1998, s.237-255).

Sonuç

Doğum öncesi dönemde döllenmeden bir hafta sonra embriyonun üzerinde kulaklar oluşmaya başlar. Yaklaşık dört buçuk ay sonra işitme organı (salyangozlu labirent) tamamen gelişmiş ve son boyutuna ulaşmıştır. Böylece fetüs ilk dil deneyimlerini yaşamaya başlar. Düşük geçişli bir filtre gibi iş gören amniyotik sıvı rahimdeki bebeğin dünyayı prozodik olarak algılamasına imkan tanır. Dil gelişimi açısından hayati organın kulak olduğu düşünülürse izole edilmiş bir çocuk düşünsel açıdan tam anlamıyla karanlık bir kuyuya hapsedilmiş gibidir.

Açıklanan vakalar, dil ediniminin dilsel girdi olmadan ciddi şekilde bozulduğunu göstermektedir. Muhtemelen dil edinimi için gerekli mekanizma artık mevcut olmadığı için 5-

6 yaşından sonra çocuk dilsel girdi eksikliğinden dolayı sözdizimi ve morfolojiyi tam olarak edinemez. Piage'nin *ilk gramer dönemi* olarak adlandırdığı (24-60 ay) dönemde çocuğun iyi bir eğitimle 2500 kelimeye kadar anlayıp kullanabildiği düşünülürse sonrasında temel edinimi için zahmetli ve birçok bakımdan imkansız bir süreç başlayacaktır.

Kaynakça

Campbell, R.N. ve Grieve, R. (1982). Royal İnvestigations of The Origin of Language. *Historiographia Linguistica* IX, 1(2), 43-74.

Crystal, David (1993). *Die Cambridge Enzyklopädie der Sprache*. Frankfurt am Main: Campus.

Curtiss, S. (1988). Abnormal Language Acquisition and The Modularity of Language. F. Newmeyer (Editör). *Linguistics: The Cambridge Survey: Volume. 2. Linguistic Theory: Extensions and Implications* içinde. Cambridge: Cambridge University Press.

Curtiss, S. (1977). *Genie: A Psycholinguistic Study of a Modern-Day "Wild Child"*. New York: Academic.

Curtiss, S. (1989). The Independence and Task-Specificity of Language. M. H. Bornstein, J. S. Bruner (Editörler). *Interaction in Human Development* içinde (s.105-138). Taylor & Francis.

Curtiss, S. vd. (1974): The linguistic development of Genie. *Linguistic Society of America*. C.50, Nr. 3, 528-554.

Finger, G. (2012). *Sprichst du mit mir? Basiswissen zum kindlichen Spracherwerb*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

Fromkin, V. vd. (1974). The Development of Language in Genie: A Case of Language Acquisition Beyond The "Critical Period". *Brain and Language*. 1, 81-107.

Görich, K. (2006). *Die Staufer. Herrscher und Reich*. München: CH.Beck.

Grimshaw, G. M. vd. (1998). First Language Acquisition in Adolescence: Evidence For a Critical Period for Verbal Language Development. *Brain and Language* 63, 237-255.

Houben, H. (2008). *Kaiser Friedrich II. (1194-1250). Herrscher, Mensch, Mythos*. Stuttgart: Kohlhammer.

Klann-Delius, G. (2016). *Spracherwerb*. Stuttgart: Metzler.

Pies, H. (1985). *Kaspar Hauser Augenzeugenberichte und Selbstzeugnisse*. Stuttgart: Urachhaus.

Rymer, R. (1994). *Genie: A Scientific Tragedy*, Penguin.

Saxton, M. (2016). *Child Language*. London: Sage.

Schreibmüller, W. (1991). Bilanz einer 150jährigen Kaspar Hauser-Forschung. *Genealogisches Jahrbuch* 31. 43-84.

Singleton, D. ve Ryan, L. (2004). *Language Acquisition*. New York: Multilingual.

Chalmers, T. (2000). James IV (1473-1513). B. Harrison (Editör): *Henry Colin Gray Matthew* içinde, Oxford: Oxford University Press.

Ament, W. (1899). *Die Entwicklung von Sprechen und Denken beim Kinde*. Leipzig: Ernst Wunderlich.

Lebrun, Y. (1980). Victor Von Aveyron: A Reappraisal in Light of More Recent Cases of Feral Speech. *Language Sciences* 2, s. 32-43.

KÜRT EDEBİYATINDA METİNLERARASILIĞIN YANSIMALARI VE OLANAKLARI

Mehmet Yıldırımçakar[141]

ÖZET

Metinlerarasılık, iki veya daha fazla metin arasında yapılan alışveriş, konuşma veya tartışma biçimidir. Postmodern tekniklerden biri olan metinlerarasılık, metnin kendisinden önce yazılan metinlerle ilişkisini inceler. Akademiye ilk kez Mihail Bakhtin tarafından "söyleşimcilik" terimiyle kazandırılan bu teknik, daha sonra Julia Kristeva tarafından "metinlerarasılık" olarak tanımlandı. Bu teknikte metinlerin özgünlüğünden bahsedilir; yazarın bilerek veya bilmeyerek başka metinlerin etkisi altında kalabileceği kunusu üzerinde durulur. Bu çalışma, metinlerarasılık teorisi üzerinde yoğunlaşmakta ve onu tanıtmaya, ana hatlarını belirlemeye ve Kürtçe edebiyattaki yansımalarını ve olanaklarını analiz etmeye çalışmaktadır. Öncelikle metinlerarasılıktan bahsedilmekte ve metinlerarasılığın teorik temelleri adı altında konuyla ilgili teorisyenler tanıtılmaktadır. Daha sonra metinlerarasılığın yol ve yöntemleri detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Daha sonra metinlerarasılığın Kürt edebiyatındaki bazı yansımalarından söz etmekte ve Kürt edebiyatı açısından olanaklarını tartışmaktadır. Sonuç olarak metinlerarasılık bağlamında yapılan bir yazmanın sürekli bir yeniden yazma olduğu tespit edilmiştir. Metinlerarasılık postmodern bir yöntemdir, Kürt edebiyatında pek çok tezahürü vardır ve Kürt edebiyatının ufkunu genişletmesine ve dünya edebiyatında yerini almasına fırsatlar yaratabilir.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Edebiyat, Pstmodernizm, Metinlerarasılık, Julia Kristeva, Kürt Edebiyatı.

[141] Dr., İpekyolu Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı, Van, Orcid: 0000-0003-3565-1156, e-meil: mehmetyildirimcakar@gmail.com.

REFLECTIONS AND POSSIBILITIES OF INTERTEXTUALITY IN KURDISH LITERATURE

ABSTRACT

Intertextuality is a form of exchange, conversation or discussion between two or more texts. Intertextuality, one of the postmodern techniques, examines the relationship of a text with the texts written before it. This technique, which was first introduced to the academy by Mihail Bakhtin under the term "conversationalism", was later defined as "intertextuality" by Julia Kristeva. In this technique, the originality of texts is discussed; the issue that the author may be influenced by other texts, knowingly or unknowingly, is emphasized. This study focuses on the theory of intertextuality and tries to introduce it, determine its main lines and analyze its reflections and possibilities in Kurdish literature. First of all, intertextuality is mentioned and theorists on the subject are introduced under the name of the theoretical foundations of intertextuality. Then, the ways and methods of intertextuality are explained in detail. Then, some reflections of intertextuality in Kurdish literature are mentioned and its possibilities are discussed in terms of Kurdish literature. As a result, it has been determined that a writing made in the context of intertextuality is a continuous rewriting. Intertextuality is a postmodern method, it has many manifestations in Kurdish literature and can create opportunities for Kurdish literature to expand its horizons and take its place in world literature.

Keywords: Comparative Literature, Postmodernism, Intertextuality, Julia Kristeva, Kurdish Literature.

PROCEEDING BOOK ISBN NR. : 978-625-5962-08-9

DERFET Û RENGVEDANÊN NAVDEQIYÊ

DI EDEBIYATA KURDÎ DE

KURTE

Navdeqî, di navbera du yan jî zêdetir metnan de danûstandinek, axaftinek an jî şêweyeke gotûbêjî ye. Navdeqî ku yek ji teknîkên postmodern e, li têkiliya metnê bi metnên beriya wê metnê hatine nivîsandin re vedikole. Ev teknîka ku cara pêşî ji aliyê Mihail Bahtin ve bi têgiha "gotûbêjkarî"yê hate rojeva akademiyê, piştre ji aliyê Julia Kristeva ve wekî "navdeqî" hat binavkirin. Di vê teknîkê de behsa reseniya metnan tê kirin; Tê destnîşankirin ku nivîskar bi zanebûn yan jî bi nezanî dibe ku di bin karîgeriya metnên din de mabe. Ev xebat li ser teoriya navdeqiyê hûr dibe û hewl dide ku wê bide nasîn, rêûrêbazên wê destnîşan bike û rengvedan û îmkanên wê yên di edebiyata kurdî de analîz bike. Xebat di serî de qala navdeqiyê dike û di bin navê bingeha navdeqiyê de teorisyenên ku têkiliya wan pê re hene dide nasîn. Di pey re rêûrêbazên navdeqiyê libo libo rave dike. Paşê behsa çend rengvedanên navdeqiyê yên di edebiyata kurdî de dike û îmkanên wê yên ji bo edebiyata kurdî niqaş dike. Di encamê de dikare bê gotin ku nivîsîneke di çarçoveya navdeqiyê de tê kirin venûsîneke domdar e. Navdeqî rêbazeke postmodern e, gelek rengvedanên wê di edebiyata kurdî de hene û derfetan dide edebiyata kurdî da ku asoya xwe berfirehtir bike, di nava edebiyata cihanê de cihê xwe qehîm bike.

Bêjeyên Sereke: Edebiyata Berawirdî, Pestmodernîzm, Navdeqî, Julia Kristeva, Edebiyata Kurdî.

DESTPÊK

Têkiliya ku metnek bi metnên dema xwe yan bi yên beriya xwe re bi awayekî rasterast an jî nerasterast saz dike, wekî têkiliyên navdeqî tê binavkirin. Bi vê têkiliya ku bi du yan jî zêdetir metnan re hatiye sazkirin, metn taybetiya metnekî pirdengî hildide ser xwe. Rêbaza rexneyê ya bi navê navdeqî di salên 1960î de bi rêya xebatên teorisyen Julia Kristeva derketiye meydanê. Têgeha navdeqiyê cara ‘ewil ji hêla Kristevayê ve hatiye bikaranîn anku çêkerê vê têgehê Kristeva ye. Kristeva jî wekî teorisyenên hemdem qala rexneyeke nû dikir. Piştî ku Kristevayê ev têgeh afirand û bi kar anî, ev têgeha bû amûreke sereke ya rexneya nivîskî. Peywira vê têgehê bi kurtî wiha dikare bê ravekirin; pêvajoya ku “her metn yek metnî yan jî zêdetir metnan di nav xwe de dihelîne û vediguherîne”, diyar bike. Anku metn, binyadeke pirdengî ye, gotar û dirûvên metnên berê dihewîne. Kakilê vê têgehê ji xebatên Mihail Bahtin hatiye dariştin. Ev têgeh bi saya wan xebatên ku dixwazin metna nivîskî bi rê û rêbazeke nû pênase bikin, zaye anku di paşxaneya vê têgehê de ev lêgerîn heye. Teorisyenên wekî Julia Kristeva, Roland Barthes, Mihail Bahtin nedixwestin ku metnê li gorî dîrokê, şert û mercên civakî, nivîskar, derûniya nivîskar û hwd. pênase bikin. Li şûna vê digotin; her berhem tevlihev bûye û her metnê nivîskî pirdengiyekê di nav xwe de dihewîne (Aktulum, 2000, r. 14). Li gorî vê rêbaza nû metn, perçeyên ku ji metnên beriya xwe hildide, tevlî xwe dike û her wusa metna nû çêdibe. Wekî Alan (2015) jî gotiye; tu metn tuneye ku ji metn û gotarên beriya xwe re silavekê neşîne (r. 90).

Li gorî fikra teorisyen û rexnegirên ku dixwazin ji bo metnê pênaseyeke nû bikin, nivîskarek ji nivîskarekî din -ji bo gelek armancên curbicur- gelek tiştan bi rêya “îma” û “jêgiran” hildide û dixe nava metna xwe. Ev kirin ne karê nivîskar e, ev pîvana hunerîbûna metnê ye û bi navdeqiyê re girêdayî ye. Piştî vê nêrînê ew metna ku bi nêrîneke navdeqî hatiye pênasekirin; mozayîkeke jêgirtinan e û qadek e ku unsurên ciyawaz di nav xwe de dicivîne (Aktulum, 2000, r. 9). Îro navdeqî ne tenê di berhemên nivîskî de heye her wiha di nav cureyên hunerê yên wekî resm, sînema, avahîsazî, medya û hwd. de jî heye. Bi saya zêdebûna îmkanên wergerê, vekolînên edebiyata berawirdî û xebatên navdîsîplînî nêrîna navdeqiyê li her qadê berbelav bû.

Kristeva (1972) navdeqiyê wekî “her cure têkiliya metnekî ya bi metnên din re” (348) pênase dike. Peyrevên Kristevayê yên wekî Barthes, Michael Riffaterre, Gérard Genette, Laurent Jenny, Philippe Sollers, Tzevatan Todorov û hwd. jî navdeqiyê wekî pîvaneke nivîsînê

dibînin. Jean Bellemin-Noël, di sala 1972an de şûna têgeha navdeqiyê têgeha "pêşmetnî"yê bi kar tîne. Dîsa Barthes cara 'ewil di sala 1973yan de têgeha navdeqiyê bi kar tîne. Lourî Lotman jî têgehên wekî pêwendiyên metnêwêdetir û dermetnî pêşniyar dike û balê dikişîne li ser pirrdengîyê yan wekî Bahtin pirrzimaniya metnê. Her wusa navdeqî di nav rexneya nivîskî de bûye amûreke lêpirsînê. Di paşxaneya van teorisyenan de yên ku pênaseya navdeqiyê dikin, têgehên ku Ferdinand de Saussure di "waneyên zimanzaniya giştî" de behsê dikir hene (Aktulum, 2000, r. 11-13).

Navdeqî taybetiyeke sereke ya berhemên nivîskî yên postmodern e. Lê ne tenê taybetiya berhemên postmodern e her wiha ev danûstandin, di nav metnên klasîk yên wekî dîwana Melayê Cizîrî, mesnewiya Mem û Zînê, mewlûda Mela Huseynê Bateyî û hwd. û metnên modern ên wekî romanên Şener Özmen, Hesenê Metê, Mehmed Uzun û hwd. de jî her dem hebûye. Ya ku nû ye ev e ku têkiliya navdeqiyê wekî rêbazeke nû di qada rexneya nivîskî de dest bi pênase û têgihiştinên nû dike.

1. PÊNASE Û BİNGEHA NAVDEQIYÊ

1.1. Wekî Têgeh Navdeqî û Pênaseya Wê

Li gorî Kristeva û yên din her metn ji metnên din pêk hatiye, ji nû ve hatiye nivîsîn û bi vî awayî wateya metnê jî ji nû ve çêbûye. Ji ber vê yekê divê wateya metnekî bi têkiliya metnên din bê dîtin. Her wiha divê du yan jî zêdetir metn bêne bal hev û danûstandinên di navbera wan de bên diyarkirin û dawiya dawî wateya metna nû derkeve meydanê. Bi kurtasî navdeqî, di navbera du yan jî zêdetir metnan de danûstandinek, axaftinek an jî şêweyeke gotûbêjî ye (Aktulum, 2000, r. 17). Ji bo têgeha *navdeqî* bi îngilîzî *intertextuality* û bi tirkî *metinlerarasılık* tê bikaranîn. Têgeha navdeqî li gorî hinekan venûsînek e. Nivîskarek perçeyên metna nivîskarekî din hildide û bi pêwendiya metna xwe dikelijîne û ji nû ve dinivîse. Danûstandinên di navbera metnan de bi hêmayên wekî venûsîn, jêgir, kolaj, mozaîk, palempsest û hwd. têne nîşandan. Û her wiha ev hêma gelek caran li şûna têgeha navdeqiyê jî tên bikaranîn. Li gorî hinek teorîsyen û rexnegiran navdeqî, rexneya berawirdî û rexneya çavkanî têne heman wateyê. Lê belê her çiqas di navbera van rêbazan de berêxwedanên hevpar hebin jî di navbera wan de cudahî hene.

1.2. Bingeha Navdeqiyê

Teşeparêzên Ûris di serî de ji xebatên Ferdinand de Saussure sûd girtin û metn wekî risteyeke neeşkere pênase kirin. Li gorî wan divê metn bi tenê bi pîvanên xwe bên nirxandin û

têkiliya metnê bi tenê bi metnê bixwe re ye (Aktulum, 2000, r. 20). Lê paşê nêrîna xwe guhertin û êdî metn bi metnên din re û bandora metnan a li ser hev çêdibe raçav kirin. Dîsa metoda parodî û pastişê ku ji metodên navdeqiyê ne gelek caran bi kar anîn. Di xebatên xwe de behsa jêgiran kirin û bi vî awayî xîmê navdeqiyê hat avêtin.

Bahtin rasterast û eşkere dibêje ku di navbera metnan de danûstandineke domdar heye. Metnek bêyî ku têkiliyekê bi metnên din re dayne nikare hebe. Her vegotin xwedî cihekî dîrokî û civakî ye. Teoriya xwe ya bi navê ”gotûbêjkarî” li ser vê esasê ava kiriye û bi vî awayî derî li navdeqiyê re vekiriye. Ev teorî hem teoriyeke felsefîk hem jî teoriyeke zimanzaniyê ye. Lê navdeqî bi tenê kirûyeke metnî ye. Li gorî Bahtin metnek cihê bandorlihevkirin û gotûbêjan e yên ku di navbera vegotinan de diqewime. Wekî metnan ziman jî bi tena serê xwe nikare hebe. Ziman ji vegotinên civakî yên cuda cuda pêk tê. Her ziman, metn û vegotin di têkiliyeke civakî û dîrokî de cih digirin ji ber vê yekê berî niha ji hêla civakên berî me ve hatine bikaranîn (Aktulum, 2000, r. 26). Dîsa di berhemên Bahtin de gotûbêjî û pirrdengînî diyardeyên nivîsê ne. Bi taybetî jî roman cureyeke pirdengiyê ye. Piranî jî li ser berhemên Dostoyevskî disekine. Lî gorî Bahtin Dostoyevskî di romanên xwe de bi lehengên xwe yên ji civakên cur bi cur vegotinên civakên cuda dide gotin. Bi romanên xwe dengên cuda tîne ziman, pirdengiyekê saz dike. Lê helbest ne pirdengî ye, yekdengî ye (Aktulum, 2000, r. 31).

Têgeheke din ya ku Bahtin bi kar aniye jî parodî ye. Vê têgehê jî pêşî li navdeqiyê vekiriye. Bahtin vê têgehê dixe taybetiyeke romanê. Roman ku çi gotin û çi nivîsarên dema xwe bi gelek hêlên curbicur dixe nav hev du. Bahtin rêçên pêşîn ên romanê di berhemên trajedyayên dewrên antîk, bi taybetî di vegotinên Sokrates de dibîne.

Li gorî Bahtin her vegotin hem berhema yê dibêje ye hem jî ya yê guhdar dike ye. Xwîner an jî guhdar dişîne berhemên berî xwe. Têgeha navdeqiyê ku cara pêşîn Kristevayê bi kar anîbû îlhama xwe ji teoriya Bahtin ya bi navê gotûbêjkarî hildide û navdeqiyê wiha pênase dike; “Her metn wekî mozaîka jêgiran çêdibe û metnên din di nav xwe de dihelîne, vediguhêzîne”, “her metn navdeqiyek e û her nivîs venûsînek e” (Aktulum, 2000, r. 41). Kristeva jî wekî Bahtin teoriya xwe li ser romanan diceribîne lê bereksê Bahtin helbestê jî di nava navdeqiyê de dinirxîne.

Barthes jî metnê wekî xwendekara xwe Kristevayê pênase dike û têgeha navdeqiyê wekî taybetiyeke metnê ya bingehîn destnîşan dike. Li gorî Barthes (2012); “her metn navdeqiyek e, di nava xwe de metnên din dihewîne. Ew metnên heyama me û yên berî

wan, her metnek vehonaneke nû ya metnên berî xwe ye" (r. 170). Lê Barthes li gorî Kristevayê zêdetir li ser xwîneran disekine û dibêje rola xwîneran gelek giring e. Li gorî Barthes xwendin karekî tekakesî ye. Wêga divê xwîner navdeqiyê ferq bike.

Kristeva qet qala rola xwîneran nake lê Riffaterre (1984) navdeqiyê wekî têkiliya xwîner û metnê pênase dike: "Navdeqî têgihiştina xwîner e ku têkiliya berhemên berî xwe û piştî xwe ferq bike" (r. 142). Vê têkiliyê xwîner ferq dike. Riffaterre bi teoriya xwe ya bi navê "jêgirtinî" vê yekê derdixe meydanê. Li gorî Riffaterre bîra xwîner û jêhatîbûna wî pîvana sereke ye. Her wiha çi eşkere çi jî veşartî be rêçên ku xwîner di navbera metnan de diyar kirî her yek navdeqiyê derdixin meydanê. Berhemên niha, teqez dikevin bin bandora berhemên berî xwe.

Herçî Genette ye di xebata xwe ye bi navê "Palimpsestes" de têgeha navdeqiyê dabeş dike û dixe sazûmanekê. Li gorî Genette mijara zanista nivîsînê ne metn e, navdeqî ye û şûna navdeqiyê têgeha "metnêwêdetir" bi kar tîne. Li dijî Kristevayê ne di çarçoveyeke fireh de, di çarçoveyeke teng de pênase dike. Ji ber ku ev mijar gelekî fireh e di çarçoveyeke teng de dixe pênc beşan: Navdeqî, Deqiya Bingehîn, Deqiya Teniştî, Deqiya Serî, Deqiya Serî ya Şîroveker (Aktulum, 2000, r. 81-82).

3. RÊÛRÊBAZÊN NAVDEQIYÊ

3.1. Têkiliyên Bihevrebûneke Hevpar: Jêgir, Şanîder, Întîhal û Îma

Ji rêbazên navdeqiyê ya ku beriya her rêbazê tê bîra me û herî zêde tê bikaranîn jêgir e. Di nava metnekê de hebûna metnekî dîtir herî zêde bi vê rêbazê şênber dibe. Nivîskar ji bo angaşt û ramanekî xwe piştrast bike, zeximtir bike ji nivîskarekî an ji kesekî navdar perçeyekî hildide û di nava metna xwe de cihwar dike. Ev perçeya ku ji yekî din distîne û dixe nava metna xwe bi pêwendiyeke din, ji nû ve tê nivîsîn. Bi vî awayî rê li ber danûstandineke ku di navbera du an jî zêdetir metnan de çêbibe, vedibe. Nivîskar jêgirê bi zanebûn û li gorî daxwaza xwe bi kar tîne. Perçeyek ji metnekî dixe nava metneke nû û bi vî awayî wateyeke nû dide wê perçeyê. Nivîskar vê yekê bi avayekî eşkere dike. Bi kevanê an jî bi nivîsa îtalîk jêgirê nîşan dide da ku bê zanîn ku ev perçe ne ya wî ye (Aktulum, 2000, r. 94-95). Em dikarin xebatên akademîk; tez û gotaran wekî mînak nîşan bidin. Dema xebateke akademîk tê nivîsîn, jêgir eger hevokek yan du hevok bin yan di nav dunikê de, yan bi şêweyeke îtalîk tê nivîsîn, dîsa heger perçeyeke dirêjtir be bi pûntoyeke piçûktir tê nivîsîn da ku ferqa wê ji metna nivîskar hebe.

Epîgraf cureyekî jêgiran e. Di serê berhemekê an jî di serê beşeke berhemekê de bi tena serê xwe cih digire. Carna navê nivîskarê wê gotinê jî pê re tê nivîsîn. Wekî kakilê pêşgotinekê tê bikaranîn. Di serê rûpelê de cih digire û berhemê an jî beşê temsîl dike. Peywira kurteyekê digire (Karataş, 2011, r. 179).

Şanîder jî bi tenê qala navê nivîskar an jî sernavê berhemê dike. Bêyî ku jêgiran bike bala xwîneran dişîne metneke din. Bi kurtasî digel navê serdemekî, cureyekî, kevneşopiyekî bi awayekî eşkere bikaranîna navê berhemekî, nivîskarekî, lehengekî, kitêbeke pîroz e şanîder. Nivîskar vî karî bi awayekî eşkere dike (Aktulum, 2000, r. 101-102).

Jêgira veşartî, bêyî ku bi kevanê û nivîsa îtalîk destnîşan bike, eger navê nivîskar an nave berhemê diyar bike, tê kirin. Nivîskar bêyî ku kedekê xerc bike, beşeke berhemekî kopî dike, ji şûna navê nivîskarê berhemê navê xwe dinivîse, metna kesekî din wekî metna xwe nîşan dide, lê xwedî derdikeve (Aktulum, 2000, r. 103). Anku nivîskar hewl dide ku fikr û ramanên kesekî din biêxe ya xwe. Carinan hevokan diguherîne û hevokeke wekî wê dinivîse, kakilê berhema yekî din, fikr û ramana wî diêxe ya xwe.

Bêyî ku rasterast destnîşan bike, işaretî mijarekî an kesekî dike. Nivîskar eşkere qala tiştê ku dixwaze behsê bike nake bi tenê telkîn dike. Der barê mijar an jî kesê de nîvagahî tê dayîn ji ber vê taybetiya xwe îma û vegotina veşarî hemwateyî ne. Eger rasteras behsa mijar

an kesê bê kirin dibe şanîder (Aktulum, 2000, r. 109). Dîsa îma û jêgirê gelek caran telihev dikin. Îma wekî jêgirê eşkere nayê kirin, danûstandineke rasterast tune ye. Îma jêgireke ne rasterast e. Wateyeke nerasterarst derdixe meydanê. Îma nîvjêgirek e. Metnekî ne bi tevdeyî, ne rasterast lê qismekê, bêyî ku destnîşan bike hildide. Peywira xwîner ew e ku ji van nîvserbeniyan bide rê û bigîje tevahiyê. Nivîskar bi vî awayî xwînerê xwe dikşîne nava metna xwe. Navdeqî ji xwîneran dixwaze ku roleke aktîf bigirin.

3.2. Têkiliyên Mûştaqî: Parodî, Veguherandina Komîk û Pastîş

Ger di navbera metna bingehîn û ya nû de têkilî ji hêla mijarê ve be parodî derdikeve pêş. Anku parodî di berhemekî de bêyî ku ji hêla şiklî ve guherîn çêbibin guhertina mijarê ye. Mijareke gelek cidî û giran dikare bo mijareke rasteqîn û rojane bê guhertin. Ji bo parodî pêşketî be divê ji hêla wateyê ve ji metna bingehîn cuda be lê ji hêla şiklî ve tu guherîn çênebe. Divê ew metna nû ji hêla şiklî ve metna bingehîn hema bîne bîra mirov. Ji hêla fonksiyona xwe ve parodî hewl dide ku tiranê xwe bike. Ji rexneyeke tund zêdetir dixwaze kêfê lê hilde (Aktulum, 2000, r. 118). Wekî mînak: Murgan çîroka “pamuk prenses”ê (keybanûya wekî pemno) bi navê “yedi cücesi olmayan pamuk prenses” (keybanûya ku heft bejnbostên wê tunene), bi her awayî vediguherîne dijberî xwe û bi vî awayî îronîyekê çêdike. Helim Yûsiv navê pirtûka xwe ya çîrokan wekî “Memê Bê Zîn” daniye. Di vî navî de jî parodiyek heye. Bi vî awayî têkiliyeke muştaqî bi “Mem û Zîn”a Ehmedê Xanî, destana “Memê Alan” re daniye.

Di berhemekî de bêyî ku ji hêla mijarê ve guherîn çêbibin ji hêla şiklî ve bê guhertin ev yek dibe veguherandina komîk. Berhemek bi heman mijarê lê bi şiklekî cuda û sade ji nû ve tê nivîsîn. Veguherandina komîk jî dixwaze tiranê xwe bike lê ji parodîyê tuntir e û şermezarkirin xurt e (Aktulum, 2000, r. 126).

Di pastîşê de dîsa wekî veguherandina komîkê şikl tê bizarîkirin. Lê belê fonksiyoneke rexneyî tune ye. Di pastîşê de tiranê xwe nake lê wekî parodiyê dixwaze kêfê jê hilde. Dîsa parodî û veguherandina komîk di navbera metnan de têkiliyeke veguherandinê saz dikin lê pastîş têkiliyeke teqlîdî çêdike (Aktulum, 2000, r. 133-134). Raymon Queneau di xebata xwe ya bi navê vekolînên şêweyî de mijarekê bi sed awayên cuda dinivîse û Ferid Edgü jî bi wî awayî mijarekê bi sed û yek cureyî dinivîse. Her wiha di navbera her du berheman de ji hêla şiklî ve teqlîdek çêbûye.

3.3. Veguherînên Şiklî

Veguherînên şiklî bi çend awayan pêk tên; werger, nezimkirin, pexşankirin, veguherîna pîvanî, tengkirin û firehkirin (Aktulum, 2013, r. 142). Bi **werger**ê metnek ji zimanekî bo zimanekî din tê veguhastin. Di vî karî de ya giring ew e ku ew metna ku hatiye wergerandin li gorî esl û esasê wê hatibe wergerandin. Ji hêla şiklî bêtir divê li ser naverokê bê rawestin. **Nezimkirin**; ji venûsîna metnekî ji pexşankî bo nezmê ye. Anku metneke pexşankî ji nû ve bi şiklekî helbestkî tê nivîsîn. Wekî mînak: Gulistan Çobanê bi vî awayî romana xwe ya bi navê Zembîlfiroj li ser hîmê destana Zembîlfiroşê ku ji hêla dengbêjan ve bi şiklekî nesrî tê gotin, ava kiriye, bi awayekî pexşankî romana xwe nivîsiye. **Pexşankirin**; dijberî nesrandinê, ji nû ve nivîsîna metnekî ji helbestkî bo pexşankî ye. Anku metneke nezmî ji nû ve bi şiklekî pexşankî tê nivîsîn. Remezan El-Botî romana xwe ya bi navê Mem û Zîn li ser xîmê mesnewiya Ehmedê Xanî, *Mem û Zîn*ê nivîsiye. Berhema Xanî ya ku bi şiklê mesnewiyê de bi nezmî hatiye nivîsîn bi berhema Botî ketiye şêweyeke pexşankî. **Veguherîna pîvanî**; veguhêzîna pîvanekî bo pîvaneke nû ye. Mesela helbesteke ku bi pîvaneke deh kîteyî hatiye nivîsîn ji nû ve bi heşt kiteyan bê nivîsîn dibe veguherîna pîvanî. **Veguherîna şiklî**; venûsîna metneke ku bi şiklekî lê bi awayekî nebaş hatiye nivîsîn dîsa bi heman şiklî lê li gorî rastnivîs û rêzimanê bi awayekî tekûz û sererastkirî ye. Bi **tengkirin**ê metnek tê kurtkirin û bi **firehkirin**ê metn tê dirêjkirin. Ev her du metod gelek zêde têne bikaranîn. Bi van her du avayan metneke nû tê nivîsîn. Ji bo metnek bê tengkirin rêya herî hêsan ew e ku perçeyek jê bê avêtin lê ev rê gelek zirarê dide wate û şikla metnê. Carna nivîskar bixwe jî metnên xwe kurt dikin. Ji vê yekê re kurtkirina ‘eslî tê gotin. Bi rêya vebijartinê nivîskar bêyî ku wate û şikla metnê biguhere tiştên zêde ji metna xwe derdixe. Metna xwe ji nû ve sererast dike, tiştên kêrnehatî jê derdixe û metneke nû diafirîne. Dîsa rêyeke din ya tengkirinê kurtenivîsîn e. Bi awayekî giştî kakilê metnê tê nivîsîn. Carinan nivîskar bixwe jî kurteya berhema xwe dinivîse. Ji vê re jî kurtenivîsîna esasî tê gotin. Nivîskar çawa metna xwe bi tengkirinan kurt dike her wiha bi metodên firehkirinê dikare metna xwe dirêjtir bike. Nivîskar dikare çend beşan li berhema xwe zêde jî bike. Vê yekê bi weşandinan dikare bike û metnê xwe derxe du sê qatê wê. Nivîskar dikare hûrgiliyan, şayeseran, beşan û hejmara kesan jî lê zêde bike. Metneke nivîskî bi vê metodê bê veguhêzîn bo metneke dîtbar, ev dibe **veguherînên raweyî**. Di vir de piştî veguhêze guherînên di metnê de çêbûne tên vekolan. Ji bo ev cure veguhêzan re ji navdeqî bêtir navnîşanbarî tê gotin. Wekî mînak romanek bo sînemayê bê veguhestin, veguherîneke raweyî çêdibe.

3.4. Veguherînên Wateyî

Piştî ku metnek ji hêla şiklî ve hat veguhastin bivê nevê di wateyê de jî guherîn çêdibin. Du cure veguhêzên wateyî hene; yek jê **veguherînên çîrokî** ye; di vir de çarçoveya dîrokî û cografî diguhere. Di wateyê de guherîn çê dibe. Guherînên dem û cihê temsîl dike.Ya duduyan jî **veguherînên pragmatik** e; di vir de rêyên veguhastinê diguherin. Ji bûyerê bêtir alavên ku arîkariya bûyerê dikin diguherin. Dîsa du metodên veguhêzên wateyî hene: Yek jê **veguherînên motîfî** ye; şûna motîfekê motîfeke din tê danîn. Mesela şûna motîfeke evînî motîfeke siyasî bê danîn ev cure guherîn çêdibe. Ya duduyan jî **veguherînên nirxî** ye; veguhêzîna nirxan e (Aktulum, 2013, r. 144). Mesela di romanê de karakter û taybetmendiyên kesekê ji nû ve, di metna nû de, bi awayekî cuda bê nivîsîn, şiklekî dijberî karekterê xwe bê nîşandan, ev dibe veguherînên nirxî.

3.5. Hin Têgehên Navdeqiyê

3.5.1. Vegotin di Nav Vegotinê de, Venûsîn, Kolaj, Birakolaj, Montaj, Palempsest

Vegotin di nav vegotinê de; di nava berhemeke nû de kurteya berhemeke nû cih digire. Ev kurteya peywira neynikekî hildide ser milê xwe û xwîner dişîne bal metna berê. Bi vî awayî dibe metodeke navdeqiyê (Aktulum, 2013, r. 145). Wekî mînak: Di *Kırmızı Saçlı Kadın* a Pamuk de wekî mijar jêgirtinên rojava û rojhilatê di bin navê vegotin di nava vegotinê de hatiye bikaranîn. Yek Oidipusa Yewnanî û ya din jî Rüstem û Sohrab a ku di Şahnameya Firdewsî de derbas dibe ye. Di nava *Kırmızı Saçlı Kadın*ê de ev her du çîrok bi kar anîye. **Venûsîn**; ji nû ve nivîsîna metnekî ye çi teqlît be, çi veguhêze û çi jî bi awayekî eşkere yan veşartî be. Dîsa nivîskarek dikare berhemeke xwe ji nû ve bi hinek guherîn û veguhêzên wateyî û şiklî ve ji nû ve binivîse (Aktulum, 2013, r. 145-146).

"**Kolaj**, pê ve zeliqandin e ku perçeyên xerîb li ser rûyê metnekî dikevin û pê re yekîtî û ahengeke nû çêdikin. Ji berhem, bireser û peyamên berî niha hêmanan hildide û dixe nava afirandineke nû" (Alan, 2015, r. 91). Ev unsur ji sernûçeyên rojnameyan, gotaran, danezanan, belgeyên fermî, afîşan, terîfa îlacan, broşûran, stranên ku bûne mode, anonsên radyoyan û hwd. pêk tên. Dîsa em dikarin peyvan, klîşeyan, gotinên pêşiyan lê zêde bikin û bi kurtasî her cure unsurên derveyî metnî bijmêrin. Herçî birakolaj e; li gorî Alan (2015); peyveke frensî ye. Di nav metnekê de "çêke û xera bike" ye. Metnê bi kolaj û montajan xera dike û bi hêmanên cuda û lihevanîneke nû ava dike (r. 91). **Montaj**a tevahiyan jî qismek ji gotineke kesekî bêyî guherîn

dikeve nava metnê. Ji metna ku li metna din siwar dibe re tê gotin. Anku **palempsest**, nivîsîna li ser metna heyî ye (Alan, 2015, r. 91).

4. NAVDEQÎ Û EDEBIYATA KURDÎ

4.1. Rengvedanên Navdeqiyê di Edebiyata Kurdî de

Dema em lêgerînekê di edebiyata kurdî de bikin em ê rastî gelek nimûneyên navdeqiyê werin. Hem di berhemên klasîk de hem jî di berhemên modern da, çi bêyî zanebûn çi bi zanebûn rêbaza navdeqiyê di gelek cihan de hatiye bikaranîn. Dema em li romanên kurdî dinêrin em rastî rêçên berhemên berî wan romanan tên. Mehmed Uzun jî yek ji wan romanûsane ku ev teknîk bi kar aniye. Li gorî Temo, Uzun di romanên xwe de serî li têkiliyên navdeqiyê daye. Di romana wî ya bi nave "Tu" de me refereyî Kafka, Lorca, Faik Bucak û Hawarê dike. Di romana "Ronî Mina Evînê Tarî Mîna Mirinê" de helbesta Viktor Hugo ya ku Kevok her car dixwîne heman helbest e ku di Kovara Hewarê de hatiye weşandin û dîsa wergera wê helbestê jî heman werger e. Dîsa di dawiya her beşa romana "Bîra Qederê" de sîmgeya "bîr"ê refere dike ku sîmgeya "bîr"ê di helbesta klasîk a rojhilatê de herî zêde tê bikaranîn (Temo, 2017, r. 3). Dema em li kêzika Uzun dinêrin hema kêzika Kafka tê bîra mirov. Li gorî Üstündağê (2008) Uzun di vir de bi du hêlan ve têkilyeke navdeqiyê daniye. Yek bi edebiyata gelêrî re, du bi berhemeke modern re. Ev çarîna jêrîn perçeyek ji çîrokeke gelêrî ye. Di romanê de bi peywenda zarokatiya karakterê romanê tê pêşkêşkirin.

Kêzê kêzê kêz xatûnê

Bi şimika reqreqûnê

Bi şahîra gûl avdûnê

Tu bi ku derê diçî

Dîsa kêzika ku di romanê de heye kêzika di berhema Kafka ya bi navê "Veguherin"ê de bixwe ye. Uzun bi awayekî eşkere navdeqî bi kar aniye (r. 30). Uzun di gelek romanên xwe de çi rasterast çi nerasterast têkiliyeke navdeqî bi hunera dengbêjiyê re daniye. Wekî Bodur (2009) jî destnîşan kiriye; di romanên wekî "Bîra Qederê", "Ronî Mîna Evînê Tarî Mîna Mirinê" û "Siya Evînê" yên ku têkiliyeke rasterast bi hunera dengbêjiyê re tunene de jî dîsa hevpariyeke bi vegotin, tema û motîfên dengbêjiyê re heye; di van romanan de bi destan û çîrokên wekî Cembelî Kurê Mîrê Hekaryan, Siyamend û Xecê re têkiliyên navdeqiyê daniye (r. 34). Dîsa di romana Hawara Dîcleyê de, pevçûnek di navbera Heme û Biro de çêdibe. Piştî vê

pêvçûnê Heme dimire, Biro jî bi birîna xwe ya xedar vedigere Cizîra Botan. Di vir de bi prototîpên Habil û Kabil rastî temaya "birakujî"yê tên ku ji Ahîta Kevn vir ve didome. Bi Ahîta Kevn re têkiliyeke navdeqî bi vî awayî tê danîn (r. 102). Bekoyê mesnewiya Mem û Zînê di romana Uzun a bi navê "Hawara Dîcleyê" de bi karektera Yezdînşêr û Hemê xwe nîşan dide. Uzun bi van karakteran me refereyî Bekoyê 'Ewan dike, wekî sîmgeya îxanetê dikare bê dîtin (Yetik, 2014, r. 337). Romanûsekî din Hesenê Metê di romana xwe ya bi navê "Tofan" de Bekoyê mesnewiya Mem û Zînê dike serlehengê romana xwe û wî bi awayekî cuda karekterîze dike. Dema em li roman Dilawer Zeraq a bi navê "Mirina Bêsî" dinêrin, em dibînin ku gelek mînakên teoriya navdeqiyê dihewîne. Zeraq di nava romanê de cih daye beşek ji berhema Ibnu-l Ezraq a ku li ser dîroka Farqînê ye. Bi vî awayî têkiliyeke navdeqî di navbera romana xwe û berhema navborî de daniye. Her wiha di nav heman romanê de em rastî çend beşên helbesta Cegerxwîn ya bi navê "Ey Bilbilê Dilşadî" tên. Zeraq bi awayekî serkeftî ev metn bi metna xwe re girê daye. Her wiha Şener Özmen jî mînakên balkêş pêşkêşî me dike; di romana xwe ya 'ewil, "Rojnivîska Sipînoza" de têkiliyeke navdeqî bi Spînoza re datîne. Romana xwe li ser felsefeya Sipînoza ava dike. Dîsa gelek mînak hene ku bi têkiliyeke navdeqî ji edebiyata devkî derbasî edebiyata nivîskî bûne: Pîremêrd efsaneya "Donzdeh Siwariyên Merîwanê" ji devkî bo nezmî bi awayekî edebî nivîsiye. Em vê yekê di Cembelî Kurê Mîrê Hekaryan a Îhsan Colemêrgî, Siyamend û Xecê ya Remezam El-Botî, romana bi nave Dimdim a Erebê Şemo û hwd. de dibînin. Mela Mehmûdê Bazîdî bi navê Cami'eya Risaleyan û Hikayetan bi Zimane Kurmancî pirtûkeke pexşankî nivîsiye. Di vê pirtûkê de destana Memê Alan di forma çîrokê de bi pexşankî cih digire, ev berhem her wiha sî û neh çîrokên devkî yên din jî dihewîne. Navê şanoya Rehmî Hekarî "Memê Alan" e. Lê dema em li naveroka wê dinêrin em dibînin ku tu tekiliya wê bi destana Memê Alan re tuneye. Bi tenê bi nave wê re têkiliyeke navdeqî daniye. Jixwe dema em li edebiyata kurdî dinêrin Mem û Zîn – ew jî bingeha xwe ji destana Memê Alan hildide- di gelek cihan de dibe metneke şanîder. Gelek nivîskarên kurd di berhemên xwe yên modern de berê xwîneran bi têkiliyên navdeqî didine vê metnê. Wekî mînak; Pîremerd bi navê Mem û Zîn çîrokek nivîsiye, Helîm Yûsiv pirtûkeke çîrokan a bi navê Memê Bê Zîn nivîsiye, nave Mem û Zînê refere kiriye. Dîsa Jan Dost romana xwe ya bi navê Mîrname li ser jiyana - nivîskarê mesnewiya Mem û Zînê - Ehmedê Xanî saz kiriye. Ev mînak dikarin lê bêne zêdekirin.

4.2. "Navdeqî" Wekî Rêbazeke Edebiyata Berawirdî û Îmkanên Wê bo Edebiyata Kurdî

Nurdan Gürbilek (2016) di pêşgotina berhema xwe ya bi navê *Benden Once Bir*

Başkası de wiha behsa berawirdkirina metnan dike: Bi berawirdkirinê qesta min ew e ku ez berawirda pirsgirêka fîzîkî-şiklî ya berhemekî bi ya berhemeke dîtir re bikim (r. 10). Û bi van, bersiva van her sê pirsan digere: Ka gelo ev berhem têkiliyeke çawa bi pirs-pirsgirêkên ku di berhemên beriya wî de heyî re daniye? Çawa pirs-pirsgirêkên xwe li şûna wan pirsgirêkan bi cih dike? Çawa paş wan pirs-pirsgirêkan ve dimîne (r. 10)? Li gorî Gürbilekê tu berhem ji valahiyê re hilnayê; ji dûv re serveyî çemekî diherike dibe. Ev dinya beriya me jî hebû; hemû berhem rêçên axaftinên bi berhemên beriya xwe re dihewînin. Ne hewce ye ev axaftin axaftineke bi qest hatibe kirin jî be. Her nivîskar nexşekî li tevna ku beriya wî hatiye honandin, zêde dike. Metn bi vî awayî zêde dibin, edebiyat bi vî awayî dewlemend dibin. Lê ev nêrîn ji bo ravekirina axaftina ku di navbera metnan de pêk tê têrê nake, qels dimîne. Rast e hemû metn bi axaftina berhemên beriya xwe re têne ristin, lê êdî wateya têgeha navdeqiyê bi demê re guheriye. Dema em berhsa têgeha navborî dikin em vê jê fam dikin; nivîskarek silavekî dide nivîskarên beriya xwe lê paşê jî rêya wî li ku mabe, di rêya xwe de dewam dike. Ev axaftin û veguhêzîya peyvan dibe ku bibe sedemê axaftinên tûj, şer û pevçûnên di navbera berheman de jî. Vêga ev encam derbikeve meydanê; ev berhema ku derketiye meydanê ne bi tenê bi axaftinên bi berhemên beriya xwe re, bi têkoşîna bi wan re jî derketiye meydanê (r. 10-11). Di bin ronahiya van fikran de divê em li bersiva pirsekê bigerin. Gelo rêbaza navdeqî çi îmkanan dide edebiyata kurdî?

Dema em li dîroka edebiyatê dinêrin em dibînin ku gava nivîskaran berhemên xwe nivîsîne ketine bin bandora herk û çandên dema xwe û yên beriya xwe. Em bi hêsanî rastî rêçên van berhemên bandorker tên. Dema nivîskar ji berhemên berî xwe yan jî yên dema xwe sûd werdigire, dikeve bin bandora wan, bi awayekî venûsînê dixe nava metna xwe; hem metna xwe pê dewlemend dike hem jî edebiyata xwe ya neteweyî bi têkiliya edebiyatên neteweyên din lê zêde dike. Ev tesîrgirtin ji hêla edebiyatnasên postmodern ve wekî kirineke asayî tê dîtin. Ji ber guherînên cîhanî, pêşketinên teknolojîk, bi postmodernîzmê re tesîr û têkiliya neteweyan zêde bû, neteweyan hev du nas kirin û ketine bin bandora hev du. Bi vî awayî ji çand û edebiyata êk û du îstîfade kirin. Ev pirdengîtî, di warê edebiyatên neteweyî de jî rengê xwe vedan.

Dema em li rewşa kurdan binêrin em dibînin ku, kurd di nav sînorên Tirkiye, Îran, Îraq û Sûriye'yê de dijîn, girseyeke mezin a kurdan li dîasporayê dijîn. Dîsa gelek kurd di nav sînorên Sovyeta Berê de dijîn û hwd. Ev rewş dibe ku ji bo hiş û bîreke hevpar pirsgirêk be lê ev rewşa kurdan ji hin hêlan ve îmkanên baş dide edebiyata kurdî. Kurdên di nav sînorên van dewletan de dijîn bi zimanê van dewletan perwerde dibin, ziman û edebiyata van dewletan baş

dizanin, têkiliyeke wan a xurt bi edebiyata van dewletan re heye. Bi vî awayî ji ziman û edebiyata wan îstîfade dikin, deriyê îmkan û derfetan li ber edebiyata xwe vedikin. Têkiliyên navdeqiyê ji bo vê gelek îmkanan dide nivîskarên kurd. Nivîskarên kurd bi bikaranîna vê rêbazê dikarin metnên xwe dewlementir bikin, edebiyata neteweyên din li edebiyata xwe zêde bikin. Dîsa bi pêşveçûna teknolojî, çapemenî û ragihandinê êdî bi awayekî hêsantir kurd dikarin xwe bigînin berhemên edebiyata neteweyên cihanê. Li vir hem tesîra zanîna zimanên biyanî hem jî werger cihekî giring digire. Hem ji zimanên din bo kurdî hem jî ji kurdî bo zimanên din werger çê dibin, bi vî awayî hem em dikarin bi zimanê xwe berhemên edebiyatên cihanê bixwînin hem jî berhemên xwe bigihînin gelên din. Kurd êdî li gorî berê zêdetir têne nasîn, ziman û edebiyata kurdî bi hêla werger, sempozyûm û konferansan li her derê cihanê berbelav dibe. Ev jî ji bo têkiliyên navbera edebiyata kurdî û edebiyatên cihanê îmkanên baş dide edebiyata kurdî.

Rêûrêbaz û têkiliyên navdeqiyê, ji bo tesbîtkirina tesîrên li ser nivîskar, hûrnêrîn û analîza metnan gelekî giring e. Dema metnek me dişîne metnekî din yan perçeyeke ji metnekî din hildide û bi şekl û şemaleke nû, ji nûve dinivîse, di nava metna xwe de dihelîne, bi vî awayî wê metnê ji xwe re dike model; bivê nevê metna xwe bi her awayî dewlemend dike. Her wiha metna xwe dixe zemîneke pirwateyî, pirhêlî û bi vê rêyê yekahengiya metnê ji holê radike, pireyekî di navbera cureyên edebî de ava dike. Tê dîtin ku ji bo têgihîştin û fêmkirina metnê rêbaza navdeqiyê gelek giring e. Ji ber ku edebiyata berawirdî li ser edebiyatên ciyawaz dixebite di navbera navdeqî û edebiyata berawirdî de têkiliyeke xurt heye. Ji ber ku navdeqî li ser danûstandina du metnan radiweste, navdeqî ji bo edebiyata berawirdî çavkaniyeke sereke ye. Anku lêgerîneke navdeqî di heman demê de xebateke berawirdî ye.

Bi rêbaza navdeqiyê nivîskarên kurd ji gelek berhemên ku ruştê xwe îsbat kirine îstifade dikin, ji xwe re dixin model û her wisa metnên xwe dewlemend dikin. Bi danûstandina navbera metnan re metna xwe ji yekahengiyê rizgar dikin, dixin metneke pirdengî û pirhêlî û bî vî awayî pireyekî di navbera cureyên edebiyatê de ava dikin. Ji ber ku edebiyata berawirdî edebiyatên cuda cuda berawird dike, ev rêbaza ku têkiliyên di navbera metnan de derdixe meydanê, ji bo edebiyata berawirdî gelekî giring e. Kurd jî bî edebiyata berawirdî ji asta edebiyata xwe haydar dibin û bi vî awayî kêmasiyên û lawaziyên xwe berteref dikin, ji xwe re armancên nû datînin. Jixwe dema em li berhemên edebiyata kurdî dinêrin, em dibînin ku ev salên dawîn ji hêla kalîteyê ve pêşveçûneke berbiçav heye. Elbet tesîra edebiyata berawirdî û rêbazên wekî navdeqiyê li ser vê pêşveçûnê hene.

Dema em behsa metnekê bikin divê em sê hêlan bidin ber çav; hêla nivîskar, hêla xwîner û hêla metnê. Dema em ji hêla nivîskar ve ji navdeqiyê binêrin em dibînin ku navdeqî îmkana hilberînê dide nivîskar. Gava rê li nivîskar teng dibe navdeqî îmkana dîtina rêyên nû pêşkêşî nivîskar dike. Bi rêbaza navdeqiyê şanîderan dişîne metnên cuda, wan refere dike, pala xwe dide wan metnan û tengasiya xwe çareser dike. Lê dema vê kirinê dike dikeve bin berpirsiyariyekê jî. Divê van keresteyan di nava metna xwe de baş bihelîne, veguhêzîneke serkeftî bike. Eger nivîskar nikaribe bi awayekî serkeftî vegêzînekê çêbike, dê wekî dizîkarî (întîhal) bê dîtin. Bi têkiliyên navdeqî metn jî gelek dewlemend dibin û rêyên nû li ber metnan vedibin. Bi navdeqiyê îşaretan dişîne gelek metnan û xwe ji metnên rêzê xelas dike. Bi têkiliyên navdeqiyê metn jîndar û damdar dibin. Bi vî awayî metn her car xwe vediguhêzin û di nava metnên nû de ji xwe re cih digirin û her wiha dibine metnên berdar. Ev danûstandinên navdeqiyê îmkanê dide ku ekolên nû derkevine meydanê. Lê em dikarin vê tespîtê bikin; têkiliyên navdeqî herî zêde îmkanan didin xwîneran. Dema me qala teoriyê kir jî me destnîşan kir ku di vê kirinê de xwîner bi awayekî çalak tevlî dibe, vê danûstandinê ferq dike, şîrove dike. Bi saya navdeqiyê xwîner hewl dide ku xwîneriya xwe bi pêş de bibe, asta xwîneriya xwe bilind bike. Ji bo metnê baş fêm bike hewce ye der barê metnê de bi awayekî hûrgilî xwedî agahî be. Divê bi awayekî çalak bikeve pey şopa rêûrêbazên navdeqiyê ku ne bi awayekî eşkere, bi awayekî veşarî, bi metodên wekî parodî û pastîşê hatine bikaranîn. Dîsa divê haya wî metodên wekî *montaj, kolaj, brikolaj* û hwd. hebe ku bi awayekî eşkere têne kirin. Ev tişt jî diyardikin ku navdeqî her wiha gelek îmkanan dide xwîner jî.

Navdeqî îmkanan dide nivîskar, metnê û xwîner. Heger nivîskarên kurd vê rêbazê bi awayekî serkeftî bi kar bînin dê asta xwe her wiha asta berhema xwe gelekî bilind bikin û bigihêjin asta nivîskar û berhemên cihanê yên serkeftî. Wekî me li jorê jî gotibû ev rêbaz îmkana hilberînê dide nivîskaran. Nivîskarên kurd dema di metna xwe de asê man, fetisîn, rê li ber wan tengbûn dikarin bi vê rêbazê ji xwe re rêyên nû keşf bikin, îşaretî metnên din bikin, pala xwe bidin metnên kanonîk, têkiliyeke xurt di navbera metna xwe û metnên din de dayne û bi vî awayî di berhema xwe de pirdengiyekê saz bike. Lê divê vê rêbazê baş bikar bînin, jêgirên ji metnên din baş di nav metna xwe de bihelînin yan na dê asta berhemên xwe bixin jêr. Bi navdeqiyê metnên kurdî ji rêzêbûnê rizgar dibin, bi saya têkiliyên navdeqî her dem bi awayên cuda ji nûve dizên, berdar dibin, dibine metnên domdar û jîndar. Dîsa rêbaza navdeqiyê gelek rêyan li ber xwînerên edebiyata kurdî jî verdike, asoya wan firehtir dike. Dema xwînerên edebiyata kurdî rastî têkiliyên navdeqiyê tên şîroveyan dikin, têkiliyan ferq dikin, rêûrêbaz û

teknîkên nû hîn dibin. Xwîner hewl didin ku metnê fam bikin her wiha xwe pêş ve dibin, asta xwe bilintir dikin.

ENCAM

Têgeha navdeqî cara pêşîn ji hêla xanima teorisyen Julia Kristevayê ve hatiye bikaranîn anku çêkerê vê têgehê Kristeva ye. Lê her çiqas cara ewil ji hêla Kristevayê ve wekî têgeheke rexneya nivîskî hatibe bikaranîn jî kakilê vê têgehê pala xwe dide xebatên Mihail Bahtin. Ev têgeh piştî lêgerînên ku dixweztin metna nivîskî bi rê û rêbazeke nû pênase bikin derketiye holê. Gerard Genette di xebata xwe ya bi navê "Palimpsestes" de têgeha navdeqiyê dabeş kiriye û cara 'ewil kiriye sazûmanekê. Her çiqas têgeha navdeqiyê têgeheke postmodern jî be berî ku wekî têgeheke rexneya nivîskî bê pênasekirin ji hêla gelek nivîskaran ve hatiye bikaranîn. Ji bilî edebiyatê di di nav cureyên hunerê yên wekî resm, sînema, avahîsazî, medya û hwd.da jî rêbaza navdeqiyê tê bikaranîn.

Nivîsîneke ku di çarçoveya navdeqiyê de tê kirin her dem venûsînek e. Hezkî bila gotin û terza yekî din teqlît bike, jêgiran lê bigire, wergeran bike, veguhezîne, nû bike, ev hemû dibin venûsîn. Nivîskar bi vî awayî bi zimanên kesên din behsa xwe dike. Ew kesên din dibine neynikekî û wî rewnaq didin. Mîraseke nivîskî her dem bi vê metodê nû dibe û vediguhêze, jîndar dibe.

Rêbaza navdeqiyê bîra xwîner zindî dike, wî baldar û çalak dike. Bi vî awayî xwîner xwendinên xwe şîrove dike. Jixwe xwendin bi mirovan re arezûyeke nivîsînê çêdike. Xwîner jî tevlî vê çerxê dibe û xwendinên xwe vediguhêze û navdeqiyên nû diafirîne. Ji bo em bikaribin bigihîjin wateya metnê divê xwîner şanîdera navdeqiyê bibîne. Heger xwîner şanîderê ferq neke em nikarin bigihêjin xwezaya metnê û metin nikare baş bê famkirin.

Hat dîtin ku edebiyata kurdî ji hêla têkiliyên navdeqiyê gelekî dewlemend e. Gelek mînakên vê rêbazê di nav metnên edebiyata kurdî de derdikevin pêşberî me. Nivîskarên kurd bi guherîna dinyayê, pêşveçûna teknolojiyê bi hêsayî dikarin bigihêjin berhemên edebiyata cihanê û lê îstifade bikin. Reşwa kurdan û welatê wan îmkana lêhaybûna gelek edebiyatan dide nivîskarên kurd da ku ji wan îstîfade bike, bi îmkanên navdeqiyê ji edebiyata xwe zêde bike, asta xwe bilintir bike.

Hat tesbît kirin ku rêbaza navdeqiyê asta metna kurdî bilind dike, metnê ji rêzêbûnê xilas dike, li ber metna kurdî rêyên nû vedike. Metn her jîndar û domdar dibe, xwe refereyî metnên kanonîk dike, ji nû ve dizê û berdar dibe. Dîsa rêbaza navdeqiyê gelek îmkanan dide

xwînerên edebiyata kurdî. Bi saya vê rêbazê xwîner bi awayekî çalak tevlî metnê dike, asoya xwîner bilind dike, rêya hînbûn û lêgerînê li pêşiya xwîner vedike.

JÊDER

Aktulum, K. (2000). *Metinlerarası İlişkiler.* Ankara: Öteki Yayınevi.

Aktulum, K. (2013). *Eleştiri Kuramları.* (ed. Filizok, R. & Saltık, E.). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Alan, R. (2015). *Destpêkek Ji Bo Zanista Edebiyata Modern.* İstanbul: Peywend Yayınları.

Barthes, R. (2012). *Metinsel Çözümleme Göstergebilimsel Serüven.* (Çev. Rıfat, M. & Rıfat, S.). İstanbul: YKY.

Bazidî, M. M. (2010). *Cami'eya Risaleyan û Hikayetan Bi Zimane Kurmancî.* (Haz. Avci, Z.). Diyarbakır: Lis Yayınları.

Bodur, E. (2009). *Modern Kürt Romanında Kurucu Bir Yazar: Mehmed Uzun,* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

El-Bûtî, R. (2005). *Mem û Zîn.* (Çev. Timurtaş, A.). İstanbul: Kent Işıkları Yayınları.

El-Bûtî, R. (2005). *Siyamend û Xecê.* (Çev. Timurtaş, A.) İstanbul: Kent Işıkları Yayınları.

Colemêrgî, Î (2013). *Cembelî Kurê Mîrê Hekaryan.* İstanbul: Avesta Yayınları.

Çoban, G. (2017). *Zembîlfiroş.* İstanbul: Kent Işıkları Yayınları.

Dost, J. (2009). *Mîrname.* İstanbul: Avesta Yayınları.

Edgü, F. (2005). *Yazmak Eylemî Bir Toplumsal/Siyasal Olay Üzerine 101 Çeşitleme.* İstanbul: Sel Yayınları.

Gürbilek, N. (2016). *Benden Önce Bir Başkası.* İstanbul: Metis Yayınları.

Kafka, F. (2016). *Dönüşüm.* İstanbul: Can Yayınları.

Karataş, T. (2011). *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Sütun

Yayınları.

Kristeva, J. (1972). *Bachtin, das Wort der Dialog und der Roman.* Frankfurt: Athenäum.

Metê, H. (2007). *Tofan.* İstanbul: Avesta Yayınları.

Mungan, M (2017). *Kırk Oda.* İstanbul: Metis Yayınları.

Özmen, Ş. (2008). *Rojnivîska Spînoza*. Diyarbakır: Lis Yayınları.

Pamuk, O. (2016). *Kırmızı Saçlı Kadın*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Pîremêrd. (2017). *Donzdeh Siwariyên Meriwanê Destaneke Dîrokî ya Kurdan.* (Haz. Hinê, M. M.), İstanbul: Peywend Yayınları.

Pîremêrd. (2017). *Mem û Zîn Şanoname.* (Haz. Hinê, M. M.). İstanbul: Peywend Yayınları.

Riffaterre, M. (1984). Intertextual Representation: On Mimesis as Interpretive Discourse. *Critical Inquiry*, *11*(1), 141–162.

Sadinî, M. X. (2010). *Mela Huseynê Bateyî Jiyan, Berhem û Helbestên Wî.* İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Sokhokles. (2017). *Kral Oidipus.* (Çev. Tuncel, B.). İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Şemo, E. (2007). *Dimdim*. Diyarbakır: Lis Yayınları.

Temo, S. (2017). *Mehmed Uzun Romanlarında Anlatıcılar.* [https://www.cafrande.org/mehmed-uzun-romanlarinda-anlaticilar-selim-temo/], (Araştırma Tarihi: 20.11.2017).

Uzun, M. (2012). *Ronî Mina Evînê Tarî Mîna Mirinê*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Uzun, M. (2010s). *Tu*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Uzun, M. (2010b). *Bîra Qederê*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Uzun, M. (2010c). *Siya Evînê*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Uzun, M. (2010d). *Hawara Dicleyê*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Üstündağ, S. (2008). "Uzun Romancılığına Bir Bakış Denemesi". *Yazınca Dergisi*. 9(1), ss. 28-32.

Xanî, E. (2013). *Mem û Zîn.* (Haz. Ş. Huseyn) . İstanbul: Nûbihar Yayınları.

Yetik, H. K. (2014). *Romantik Ortadoğu Metinlerarası Bir Deneme*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Yûsiv, H. (2016). *Memê Bê Zîn.* İstanbul: Peywend Yayınları.

Zeraq, D. (2011). *Mirina Bêsî.* Diyarbakır: Lis Yayınları.

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİNDE BEDEN DİLİNİN KULLANIMI

Dr. Öğrencisi Esra ÖZTÜRK
Bursa Uludağ Üniversitesi
esra57_34@hotmail.com- ORCİD ID: 0000-0002-8083-179X

Dr. Öğrencisi Esma KARABEY
İnönü Üniversitesi
esmakarabey92@gmail.com- ORCİD ID: 0000-0001-6386-8809

ÖZET

Beden dilinin kullanımı yabancılara Türkçe öğretiminde önemli bir meseledir. Jest ve mimikleri içeren beden dilini kullanarak karşı tarafa iletilen sinyaller öğrencinin derse ilgisini aktif ve canlı tutabilmek için önem arz eder. İletişim kurulacak öğrencilerin ülkesi ve cinsiyeti, beden dili kullanımı açısından özellikle dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Çünkü beden dili kullanımı ülkelere göre değişiklik gösterebilmektedir. Beden dili, ilk izlenimlerin oluşmasında önemli bir etkendir. Yabancı bir dil öğrenirken o dili öğrenen birey, ilk olarak sınıf ortamında bir gözlemcidir. Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde de Türkçeyi ilk defa öğrenecek olan öğreniciler için de bu durum söz konusudur. Sınıfta ilk başta gözlemci olan öğrenci, öğreticinin jest ve mimiklerine odaklanır. Öğreticinin ilk tanışmada güler yüzlü, kibar, nazik ve hoşgörülü olması, öğrencide olumlu izlenimler oluşturacaktır. Bu noktada Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde beden dilinin etkili olarak kullanımı hem öğretici hem de öğrenici açısından avantaj sağlamaktadır. Öğreticinin beden dili ve etkin iletişim becerileri öğreniciyi dil öğrenmeye istekli kılacaktır. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde beden dilini, öğretici ve öğrencinin kullanımı açısından değerlendirmek gerekmektedir. Öğretici, doğru ve etkili bir beden dili kullanırken öğrencinin de beden dilini yorumlayarak öğretim sürecini bu doğrultuda yönlendirebilmelidir. Beden diline ait Türk toplumuna özgü hareketlerin öğretilmesi derse canlılık getirmekle beraber yabancı öğrenciyi o toplumla etkileşimli hâle getirecektir. Hareketli bir beden yapısında olmak her anlamda dikkati ve ilgiyi öğrencinin üzerine çeker. Öğreticinin sınıfı bir sahne olarak görmesi ve dersi mümkün olduğunca ayakta beden dilini aktif kullanarak anlatması öğrencinin derse katılımını olumlu etkileyecek ve dersin daha verimli ve üretken geçmesini sağlayacaktır. Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde beden dilinin öneminden ve kullanımından bahsedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, beden dili, öğretici, öğrenci.

USE OF BODY LANGUAGE İN TEACHİNG TURKISH AS A FOREIGN LANGUAGE

Abstract: The use of body language is an important issue in teaching Turkish to foreigners. Signals transmitted to the other party using body language, including gestures and facial expressions, are important in order to keep the student's interest in the lesson active and lively. The country and gender of the students with whom communication will be established are situations that should be paid particular attention to in terms of body language use. Because body language use may vary from country to country. Body language is an important factor in the formation of first impressions. When learning a foreign language, the individual learning that language is first an observer in the classroom. This is also the case for learners who will learn Turkish for the first time in teaching Turkish as a foreign language. The student, who is initially an observer in the classroom, focuses on the teacher's gestures and facial expressions. The teacher's smiling, polite, gentle and tolerant demeanor at the first meeting will create positive impressions on the student. At this point, the effective use of body language in teaching Turkish as a foreign language provides advantages for both the teacher and the learner. The teacher's body language and effective communication skills will make the learner eager to learn the language. In teaching Turkish as a foreign language, it is necessary to evaluate body language in terms of the use of the teacher and the student. While the teacher uses correct and effective body language, he/she should also be able to interpret the student's body language and direct the teaching process accordingly. Teaching body language movements specific to the Turkish society will bring liveliness to the lesson and will make the foreign student interactive with that society. Having a mobile body structure draws attention and interest to the student in every sense. If the teacher sees the class as a stage and teaches the lesson while standing as much as possible using body language actively, this will positively affect the student's participation in the lesson and will ensure that the lesson is more efficient and productive. This study discusses the importance and use of body language in teaching Turkish as a foreign language.

Key Words: Teaching Turkish as a foreign language, body language, instructor, student.

GİRİŞ

İnsanlar arasında iletişimde bulunmanın temel özelliği olan dil, insanı diğer canlılardan ayıran bir unsur olarak görülmektedir. Günlük hayatta bilinçli ya da bilinçsiz olarak kullanılan el, kol ve yüz hareketleri ile karşımızdaki kişiye çeşitli mesajlar verilir. Bireylerin sahip olduğu duygu ve düşüncelerin yansıtılmasını bu mesajlar beden dili ile sağlar. İletişim sadece sözlü ve yazılı mesajları kapsamamaktadır. Sözsüz iletişim de bunlardan biridir. Beden dili ise sözsüz iletişim içerisindedir.

Sözcükleri ifade etmekten çok daha fazlasını iletişim içerir. İletinin aktarılması için seçilen sözcükler ve becerileri, ses ve beden dilinden oluşan bir bütünlüktür. Ortalama olarak iletişimin kurulmasında % 60 beden dili, % 30 ses tonu ve % 10 sözcükler görev alır. (Baltaş, 2002: 31).

Sözsüz iletişim, sözlü iletişimin bir tamamlayıcısı ve destekçisidir. Konuşurken beden dilini kullanmadan düşük bir ses tonu ile konuşan kişinin dinleyiciler üzerinde bırakacağı etki oldukça düşüktür. Fakat beden dilini kullanarak etkili bir ses tonu ile konuşan kişinin dinleyici üzerinde olumlu ve yüksek bir etki bırakacağı kesindir.

Sözsüz iletişimin iki temel görevinden biri de çeşitli anlamların sözsüz bir şekilde iletilebilmesidir. Başımızı sallayarak bir fikri kabul ettiğimizi, yakamıza taktığımız bir rozetle hangi mesleğe sahip olduğumuzu, arkadaşımızın elini tutarak ona olan sevgimizi gösterebiliriz. (Altıntaş ve Çamur, 2001: 56).

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Beden Dili

Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde beden dilinin belirleyicilerinden biri öğreticidir. Öğreticinin birikimi ve donanımı Türkçe eğitim ve öğretim sürecini her anlamda etkilemektedir. Öğreticinin öğrencilere karşı gösterdiği samimi ve belirgin ifadeleri beden diline etki edecektir. Bu durum ise öğrenme ve öğretme sürecini olumlu olarak etkileyecektir.

Öğretici, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde dinleme, konuşma, okuma, yazma gibi dört temel dil becerisine eşit olarak ağırlık vermelidir. Dinleme becerisinde müzik, bir haber ya da hikâye dinletilerek onu yazmaları ya da anlatmaları istenir. Konuşma becerisinde öğrencilere gezip gördükleri mekânların tarifi, iş-telefon görüşmesi, yemek tarifi yaptırılabilir. Sınıfta yapılacak tanışma etkinliğinde öğrenci adını ve soyadını söyledikten sonra öğreticinin 'tanıştığımıza memnun oldum' cümlesini kullanırken yüzünde samimi bir gülümseme olmalı ve öğretici bu tanışma etkinliğini tahtaya ayrıntılı yazmalıdır. Okuma becerisinde şiir okunurken şiir, tonlama ve vurgu ile beden diline uygun olarak okunabilmelidir. Metin okuma çalışmalarında verilen metinle ilgili sınıf ortamında bir canlandırma ya da drama yapılabilir. Öğrenci, metinde anlatılanları jest ve mimiklerini de kullanarak el, kol ve baş hareketleri ile anlatabilir. Okuma sırasında verilen metinde sesin nerede artıp nerede alçalacağına özellikle dikkat etmek gerekir. Metinde geçen sıfatlardan örneğin büyük ve küçük kelimelerini anlatırken kollarını iki yana açıp kapayarak beden dilini kullanabilir. Beden dili kullanılarak sözcük

öğretimi yapılabilir. Yazma becerisinde sessiz sinema gibi beden diliyle bir olay anlatılarak öğrencilerden gördüklerini ve anladıklarını yazmaları istenir.

Öğretici her gün sınıfa tebessümle girmeli ve bu gülümseyici yüz ifadesini dersin sonuna kadar devam ettirebilmelidir. Aksi olduğu durumda yapmacık bir beden dili kullanmak öğrenciler tarafından fark edilir. Canlı ve enerjik olmalı, dik bir duruş göstermelidir. Hareketli bir beden yapısında olmak, dikkati her zaman öğrencinin üzerine çeker. Öğrencilerin ders sonuna kadar ilgilerini canlı tutabilmeye özen göstermeli ve onlarla sürekli göz teması kurmaktan kaçınmamalıdır. Öğrenci konuşurken mutlaka yüzü ve bedeni ona dönük olmalı, başını hafifçe aşağı yukarı sallayarak anlaşılma ve onaylanma ifadelerini karşısındaki öğrenciye hissettirebilmelidir.

Öğretici, sınıf içerisinde ya da sınıf dışı bir ortamda öğrencilerin merak ettikleri ve anlamadıkları konular hakkında sakin ve ılımlı bir yüz ifadesiyle sabırlı bir şekilde ve yavaşça öğrencilerine cevap vermelidir. Öğrencilerin ilgisini sürekli canlı tutarak onlara konuyla ilgili sorular sormalı ve mümkün olduğunca dersi ayakta anlatmalıdır. Sınıftaki her bir öğrenci özel ve değerlidir. Öğretici bu durumu onlara daha iyi hissettirebilmek için öğrencilerine sınıf içinde ve dışında adları ile hitap etmelidir. Öğrencilerin yanlışlarına anında geri dönüt vermeli ve onları sabırla dinlemelidir. Öğretici sınıfında bulunan farklı ülkelerden ve kültürlerden gelen öğrencilerin beden dilleri hakkında araştırma yapmalı ve derse hazırlıklı gelmelidir. Bireysel farklılıklar mutlaka bu durumda göz önünde bulundurulmalıdır.

Beden dilindeki hareketler ülkelere göre farklılık göstermektedir. Temel duygular tüm dünyada aynı yüz mimikleri ile gösterilmektedir. Senegalli bir taksi şoförü levyeyi alıp sizi dövmeye geliyorsa öfkesi yüzünden bellidir, bir Japon mutluysa yüzünden anlayabilirsiniz. Fakat vücudun bölgesel hareketlerinde bazı farklılıklar vardır. Dünyanın farklı ülkelerinde insanların farklı durumlarda farklı beden dili sergiledikleri gözlenmektedir. “Evet” bütün dünyada aynıdır. İnsanlar başını yukarıdan aşağıya sallayarak bu cevabı ifade ederler. “Hayır” da bütün dünyada aynıdır. İnsanlar bu işaret için de başlarını iki yana sallarlar. Hayır’ı başlarını geriye doğru atarak ve gözlerini hırçınca arkaya doğru devirerek yapan üç millet vardır. Türkler, Yunanlılar ve Suriyelilerdir. Buna rağmen iki millet ise bu hareketin tam tersini yapar. Bulgarlar ve Arnavutlar ‘evet’ ve ‘hayır’ı dünyadaki diğer milletlerden farklı olarak kullanırlar. Biz Türkler ise başımızı iki yana sallamayı ‘yazık’ anlamında kullanırız. Bu olumsuz bir duyguyu ya da onaylamadığımız bir durumu ifade etmek için kullandığımız bir harekettir. Normalde hayır Türk beden yapısında başını geriye atma şeklindedir ama yeni nesilde bu işaretin başı iki yana sallama şeklinde olduğu görülmektedir. Bunda da dizilerin ve yabancı filmlerin etkin olduğunu söylemeliyiz. (İzgören, 2010: 25).

Yine İtalyanlar bir yemeği beğendiklerinde işaret parmaklarını yanaklarına sabitleyip ‘ımmm’ diye söyleyerek belirtirler. Akdeniz kültürüne sahip ülkelerde beğeni ifadeleri daha canlı ve hareketlidir. Bu ifade tarzını bizim kültürümüzde de görebilmek mümkündür. (İzgören, 2010: 25).

Öğrencinin bir problemi olduğu durumda öğretici ona karşı samimi ve sıcak bir davranış sergilemelidir. Beden dilini doğru ve aktif bir şekilde kullanan öğretici, öğrenciler üzerinde eş

zamanlı olarak birçok kazanım sağlar. Örneğin; öğrencilerde Türkçe ve Türk kültürü hakkında bir farkındalık ve merak oluşur. Öğrencilerin farklı dil ve kültüre açık olmalarını sağlar. Türkçe öğrenmeye karşı pozitif bir yaklaşım gelişir. Bilişsel ve motor ve becerilerin gelişimine katkı sağlar. Dört temel dil becerisi gelişir. Görselliği temel alan oyun temelli sınıf içi etkinliklerde yaratıcı düşünme becerilerini geliştirir. Öğrenciler açısından ifade edilmek istense beden dilinin kullanıldığı bir ders öğretici olur ve ilgi çeker. Beden dilinin nasıl kullanılması gerektiği bilinmeli, doğru ve yanlış kullanımının sonuçlarına bakılmalı ve buna uygun doğrultuda değerlendirmek gerekmektedir.

Beden dilinin kullanımını ve sınırlarını bilmek, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde hem kültürel unsurların tanınmasının hem de etkili iletişimin temellerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda beden dili, yabancı dil öğretiminde toplumsal, kültürel ve iletişimsel işlevlerde kullanılmaktadır. Birey, dil öğrenme amacı doğrultusunda öğrendiği dille anlatmak, anlaşmak ve anlaşılmak için beden dilinin göstergelerine ihtiyaç duymaktadır. Konuşmanın olmadığı yerde beden dili; jest ve mimikler, bakışlar, duruşlar, eller, başın hareketleri, gözler vb. devreye girer ve bedenin dili adeta konuşarak insanların iç dünyasını yansıtmaktadır. Beden dilinin etkili kullanımı dil öğretiminde temel becerilerle ilgili tamamlayıcı bir görev üstlenmektedir. Yabancı dil öğretiminin ve toplumsal boyutuyla ilgili çalışmaların yapılmasıyla beden diline verilen önem giderek artmıştır. (Gün ve Yurtçu, 2022: 944- 945).

Beden dili, içinde yaşanılan toplumun ve öğrenilmeye çalışılan dilin benzer ya da farklı yönlerini yansıtarak iletişimde önemli bir yere sahiptir. Her kültürde beden diliyle ilgili benzerlikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Dili yansıtan kültür, beden dilini etkileyerek ülkeler arasında farklı anlamlar oluşturmaktadır. Bir kültürde kabul görmüş beden dili kullanımları, başka bir toplumun kültüründe tuhaf karşılanabilmektedir. Öte yandan yapılan çalışmalarda insanın yüzündeki temel duygu ifadelerinin (mutluluk, korku, şaşkınlık, tiksinme, vd.) her kültürde benzer olduğu sonucuna varılmıştır. Kültürler arasında beden dilinin anlam ve farklılıklarını bilmek, dil öğrenen kişiyi yeni öğreneceği dilde güçlü kılmaktadır. Aynı zamanda o dilin kültürünü anlamayı, o dili konuşanlarla iletişim kurmayı kolaylaştırmaktadır. İnsanların yeni bir kültürü, yeni bir insanı, yeni bir şehri tanımalarında ve etkileşim kurmalarında gözlerin/gözlemin önemli bir yeri vardır. Bu bağlamda bireyler kendilerine yabancı olan bir kültürü, dili öğrenirken kendilerine yabancı gelen bu kültürde ilk var oluşları görmeyle başlamaktadır. Tanıma, keşfetme durumları arttıkça da izlenimleri devreye girmektedir. Göz/görme ve izlenim daha çok sözsüz iletişim şekli olan beden diliyle ilgilidir. Bir kültüre veya bir dile yabancı kişiler, öncelikle etkileşimde bulundukları kişilerin davranışlarını, beden dilindeki ifadeleri anlamlandırmaya çabalamaktadırlar. (Gün ve Yurtçu, 2022: 945). Zira kişiler arasındaki iletişimi anlamlı kılan söylenen sözlerin ve psikolojik etkini diliyle olan uygunluğudur. Bir insanın sinirli bir bakışla çok mutlu olduğunu söylemesi sözlü ve sözsüz iletişim arasındaki uyumu bozmaktadır. İletişimde sözlü ve sözsüz ifadelerdeki ses ve göstergeler; jest, mimik, ses tonu, vb. birbirleriyle olumlu bir bütünlük sağlamalıdır. Bu bütünlük, yabancı dil öğrenenlere o dili öğrenmelerinde kolaylık sağlayacaktır.

Kültürler arasında beden dilindeki benzer ifadeler, temel duygu ve psikolojik durumlarla ilgilidir. Gülümseme, utanma, kızarma, korkma, kızma, hüzünlenme, nefret, mutluluk, dikkat,

ilgi, uyku, gerginlik, şiddet, bu duygu durumlarına örnek verilebilir. Fakat jestlerle olan anlatım ve jestlerin temel özellikleri kültürel etkileşmeler sonucunda değişime uğramıştır. (Öncül ve Öztürk, 2023: 158). Beden hareketlerinin bir anlamı ve hafızası vardır. Her bir beden hareketin kullanıldığı toplumca kabul gören bir anlamı vardır. El ve yüz ifadeleri çeşitli anlamlara gelerek duyguları ifade etmektedir. Bedenin aldığı şekil ya da pozisyon; kabul etme, selam verme, beğenme, memnuniyetsizlik, korkma, memnuniyet, beğenmeme, onaylama, reddetme, vedalaşma, çağırma gibi olumlu veya olumsuz anlamlara gelebilmektedir. Ancak aynı beden hareketi her kültürlerde aynı anlamda kullanılmayabilir. El ve yüz hareketlerinin kullanım sıklığı, ifade ettiği anlamlar, bilgi iletimi açısından kültüre bağlı olarak değişebilmektedir. Bu durum iletişimde bazen yanlış anlaşılmalara neden olabilmektedir. (Öncül ve Öztürk, 2023: 160). Göçmenler'e ve birçok araştırmacıya göre kültürlerarası beden dili farklılıklarına şöyle örnekler verebiliriz:

Başı aşağı-yukarı hareket ettirmek: Türkiye'de "evet" anlamında onaylama, sağa-sola sallama ise "hayır" anlamında reddetme olarak kabul edilirken Arnavutluk ve Bulgaristan kültüründe tam tersi (başı aşağı-yukarı sallama: hayır, sağa-sola sallama: evet) anlamlarda ortak kabul görmektedir.

Parmakları yukarıya doğru birleştirerek el sallamak: Türk kültüründe "bir şeyi çok beğenme, güzel olmuş veya mükemmel" anlamında kullanılırken İtalyanlarda bu hareket "Ne zırvalıyorsun!" anlamına gelmektedir. Suudi Arabistan, Suriye, İsrail'de "yavaşla!" ve Kıbrıs Türklerinde ise "Gününü göreceksin!" anlamında kullanılır.

Başparmak işareti: bir kültürde "çıkış yapıyoruz" iken başka bir kültürde "siyasi parti sembolü ve ilkeleri" anlamında kullanılabilir. ABD gibi bazı ülkelerde "başarı" anlamına gelirken bazı ülkelerde ise "küfür" anlamına gelmektedir. Müslüman olan birçok ülkede olduğu gibi İran, Bangladeş ve Avusturya'da da "küfür" anlamında kullanılmaktadır.

Başparmak ve işaret parmağının birleştirilmesi ile oluşan tamam (okey) işareti: "problem yok" anlamına gelirken Japonlar "para" anlamında kullanırlar. Amerika'da bu işaret "problem yok ve başarı"; Latin ülkelerinde ve Türkiye'de "küfür ve eşcinsellik"; Fransa'da ise "değersiz veya sıfır" anlamına gelmektedir.

Bütün dünyada insanlar anlamadığı, ilgisi olmayan konularda omuz silker. Türkiye'de ise omuzlar yukarı çekilirken eller de iki yana açılır ve alt dudak üst dudağın üstüne geçer. (Göçmenler, 2014: 70).

Ayrıca göz teması, bakışma, selamlaşma gibi beden dili ifadeleri, değişik kültürlerde farklı anlamlara gelen önemli noktalardan bir diğeridir. Arap kültüründe selamlaşma ve konuşma oldukça yakın mesafede ve samimi bir şekilde yapılırken Avrupa'da özellikle Anglosakson ve İskandinav ülkelerinde yakın mesafeden konuşmak rahatsızlık sebebi olabilmektedir.

Yunanlılar göz teması ve bakışma konusunda kendilerine hayretle bakılmadığında şaşırmakta ve dikkate alınmadığını düşünmektedirler. Japonlar ise kendilerine has yüz ifadelerine her zaman hakimken beklenmedik bir anda gülebilmeleri karşılıklı iletişimde yanlış anlaşılmalara neden olabilir.

Tokalaşma, kucaklaşma ve yanaktan öpüşme: Türk kültüründe "sıcaklık ve samimiyet"; Anglosakson ülkelerinde erkeklerin öpüşmesi "yadırganma" nedeni olup Almanya ve İskandinav ülkelerinde ise yanak ve elden öpme eylemleri yoktur.

Avuç ve parmakları açık şekilde karşıdaki kişinin suratına tutmak: Türkiye'de "dur veya geri çekil"; Yunanistan'da ise "hakaret" anlamına gelir.

Orta parmağın kullanımı: evrensel bir hakaret olarak kabul edilir. Dünyanın her yerinde "cinsellik içerir, küfür" hareketi olarak değerlendirilir.

Türk kültüründe kendimizi işaret ederken elimizle veya işaret parmağımızla kendimizi gösterirken Japonlar, başparmakları ile burunlarını göstermektedir.

Zafer işareti: evrenseldir. Fakat el kendine dönük yapılırsa İngiltere, Yeni Zelanda ve Avustralya'da "küfür" anlamına gelmektedir.

Çocuğun başına dokunmak: Sri Lanka, Hindistan, Tayland gibi ülkelerde facia nedeni olabilmektedir. Çünkü bu kültürlerde ruhun başta olduğuna inanılır ve başa dokunmakla ruha zarar verilebileceği düşünülmektedir. (Göçmenler, 2014: 71)

Beden dili, öğrencilerin sözsüz iletişim becerilerini kazanmalarını ve bu becerileri iletişim kurarken aktif bir şekilde kullanmalarını sağlar. Etkileşimde bulunarak kültürler arası bilinci öğrencilere kazandırır. Dört temel beceriyi kullanarak öğrencilerin Türkçe anlama ve anlatma becerilerini geliştirir.

SONUÇ

İnsan bilinçli ya da bilinçsiz olarak yaptığı hareketlerle karşısındaki kişiyi etkiler ve yönlendirir. Bu sebeple yabancı dil olarak Türkçe eğitim ve öğretiminde beden dili aktif olarak yer almalıdır. Öğreticinin derslerde beden dilini etkin ve doğru bir şekilde kullanımı, öğrencilerle iletişim açısından son derece önemlidir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde beden dilinin kullanımı konusunda programlar ve eğitici çalışmalar düzenlenmelidir. Bu programlar ve çalışmalar eğitim ve öğretim sürecini daha zevkli hâle getirmekle birlikte kolaylaştırır ve anlaşılabilirliği artırır. Öğretici, iletişim sırasında kullandığı beden dilinin farkında olmalı ve iç dünyasının ve zihnin olumlu fikirlere ve duygulara sahip olduğunda bunu dış dünyaya aynı şekilde yansıtacağının farkında olmalıdır.

Dünyanın her yerinde var olan toplumlar, birbirleriyle iletişim kurmaya, anlaşmaya, anlaşılmaya ve kendilerini ifade etmeye ihtiyaç duymaktadırlar. Beden dili, iletişim ve kültürün ayrılmaz bir parçası olup iletişim ile kültürün tamamlayıcısıdır. Beden dilinin aktif ve doğru bir biçimde kullanılması yabancı dil öğretimini ve öğrenimini olumlu yönde etkilemektedir. Beden dilinin yabancı dil öğretimindeki etkisiyle ilgili yapılan çalışmalarda olumlu sonuçlara ulaşılmıştır.

Beden dilini oluşturan baş, el, kol, ağız, burun, göz, kaş gibi organların hareketleri ve ifadeleri, bedende gözle görülen eylemlerdir. Beden dili, samimiyet, duygu, netlik, açıklık ve dürüstlük gibi olumlu özelliklerle iletişime katkı sunmakta ve dil öğrenimine karşı tutumu olumlu yönde etkilemektedir. Yabancı dilin öğretilmesinde öğreticinin ders sırasında ayakta,

hareketli, ses tonunu ayarlaması, beden diline hâkim olması ve beden dilini etkili kullanması, dinamik bir şekilde ders işlemesi öğrenenin dikkatini canlı tutmaktadır. Beden dili bazen iletişimi oluşturan temel unsur olup karşı tarafın algılarını önemli ölçüde etkilemektedir. Bu etkiyi oluşturacak önemli faktörlerden biri öğreticinin beden dilidir. Öğretici iletişimi engelleyecek beden dili ve işaretlerinden kaçınmalıdır. Diğer yabancı dillerin öğretiminde olduğu gibi Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde de dört temel becerisi esas alınmaktadır. Beden dilinin dinleme, okuma, konuşma ve yazma becerileriyle kullanımına yönelik yapılan çalışmalara göre; Türkçenin öğreniminde beden dilinin önemi etkinlik sonuçlarından elde edilen başarılı verilerle tespit edilmiştir. Beden dilinin dil öğretimi sırasında öğretici tarafından kullanılması (göz teması kurma, güler yüzlü olma, ses tonunu ayarlama vb.) öğrenicilerin dil öğrenme ve tutumları üzerinde olumlu etki yaratmaktadır. Jest ve mimiklerin abartılı bir şekilde kullanılması ise öğrenende dile karşı olumsuz bir etki yapmaktadır. Beden dilinin tarihi çok eski olmakla beraber evrenselliği konusunda toplumdan topluma değişkenlik gösterdiği de olmuştur. Gülmek, ağlamak, sinirlenmek, acı çekmek her toplumda aynı duygu, aynı beden ifadesi ile gösterilen temel duygu durumlarıdır. Kültürlerarası etkileşimde aynı beden dili hareketi farklı toplumlarda farklı anlamlara gelebilmektedir. Bu durum dil öğretimi sırasında eğitici tarafından göz ardı edilmemelidir. Öğreticinin beden dilini iyi bilmesi ve kullanması ayrıca farklı kültürlerdeki anlamlarını bilmesi dil öğrenimine olumlu katkılar sağlamakta; iletişimde engellerin ve yanlış anlaşılmaların olmasını engellemektedir. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde beden dili, aktif olarak iletişim ortamlarında, ders materyallerinde, etkinlik ve uygulamalarda kullanılmalıdır. Beden dili dört temel dil becerisini her açıdan desteklemelidir.

Sonuç olarak yabancı dil öğretiminde beden dilini kullanmak hem dil öğretimini etkili kılacak hem de kültürel unsurların dil ile beraber verilmesini ve kültürler arası farklı anlam ifadelerini açıklamaya yarayacaktır.

KAYNAKÇA

Altıntaş, E. ve Çamur, D., *Sözsüz İletişim ve Beden Dili*, Nobel Yayıncılık, İstanbul, 2001.

Baltaş, A., *Bedenin Dili*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2002.

Göçmenler, H., Beden Dilinin Yabancılara Türkçe Öğretimi Açısından Önemi, Hacettepe Üniversitesi Yabancı Dil Olarak Türkçe Araştırmaları Dergisi,(1),63-74, 2014.

Gün, M., Yurtçu, A., Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kültürün Sessiz Bir Göstergesi: Beden Dili, Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi, Cilt: 7 Sayı: 2, 2022.

İzgören, A. Ş., *Dikkat Vücudunuz Konuşuyor*, Elma Yayınevi, Ankara, 2010.

Öncül, V., Öztürk, S., Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Görsellerle Beden Dili, RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi, Sayı: 34. 158-167, 2023.

ŞİİRDE DİL VE ÜSLUP İNCELEMELERİNE GÜNCEL YAKLAŞIMLAR

Dr. Öğr. Üyesi Ali KOÇ

Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

ORCİD: 0000-0001-9809-3601

ÖZET

Şiirde dil ve üslup incelemeleri, biçimsel ve metin odaklı yöntemlerle yapılmaktadır. Biçimcilik ve yapısalcılık gibi yaklaşımlar, şiiri kafiye, vezin, sözcük düzeni ve ölçü gibi teknik unsurlar üzerinden değerlendirir ve metni kapalı bir sistem olarak ele almaktadır. Şairin kelime seçimleri ve söyleyiş tarzı bireysel özellikler olarak incelense de, bu analizler genellikle tarihsel ve toplumsal bağlamdan bağımsız ele alınmaktadır. Bu yaklaşımlar, şiirin yüzeysel yapısını öne çıkarırken, metnin çağrışımları ve okuyucuda yarattığı etkiler çoğu zaman göz ardı edilirdi. Bu çalışmada şiirde dil ve üslup incelemelerine yönelik yeni yaklaşımlar olabilme durumu değerlendirilmektedir. Şiir, dilin estetik ve çok katmanlı bir kullanım alanı olarak, hem şairin bireysel yaratıcılığını hem de kültürel bağlamını yansıtır. Ancak geleneksel inceleme yöntemleri, şiirin bu zengin yapısını tam anlamıyla kavrayamamabilmekte, daha çok biçimsel özelliklere veya tarihsel bağlama odaklanarak şiirin anlam, duygu ve çağrışım boyutlarını göz ardı edilmektedir. Şairlerin kelime dünyası ve söz varlığı, üsluplarını ve estetik tercihlerini anlamada anahtar bir role sahiptir. Bu çalışmada, söz varlığı analizi ve şairin kelime tercihlerini inceleyen yöntemlerin, şiirin çağrışım gücünü ve anlam katmanlarını çözümlemedeki önemi vurgulanmaktadır. Sözcük tekrarları, metafor kullanımı ve imge yoğunluğu gibi unsurların analizi, hem şairin bireysel üslubunu hem de şiirlerinin içinde yer aldığı toplumsal bağlamı anlamada yeni yollar sunma girişiminde bulunmaktadır. Şiirin yüzeysel yapısından ziyade derin yapısı psikolinguistik bir yaklaşımla da ele alınma durumu sunulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Şiir, Söylem, Dil, Üslup, Derin Yapı, Psikolinguistik.

Current Approaches To The Analysıs Of Language And Style In Poetry

Abstract

The analysis of language and style in poetry is carried out through formal and text-oriented methods. Approaches such as formalism and structuralism evaluate poetry through technical elements such as rhyme, meter, word order and meter, and treat the text as a closed system. Although the poet's word choice and style of expression are analyzed as individual characteristics, these analyses are usually independent of the historical and social context. While these approaches emphasized the superficial structure of the poem, the connotations of the text and its effects on the reader were often ignored. This study evaluates the possibility of new approaches to the study of language and style in poetry. Poetry, as an aesthetic and multi-layered use of language, reflects both the poet's individual creativity and cultural context. However, traditional methods of analysis may not be able to fully grasp this rich structure of poetry, focusing more on formal features or historical context and ignoring the meaning, emotion and connotation dimensions of poetry. Poets' vocabulary and lexicon play a key role in understanding their style and aesthetic preferences. The analysis of language and style in poetry is carried out through formal and text-oriented methods. In this study, the importance of vocabulary analysis and methods that examine the poet's word choices in analyzing the connotative power and layers of meaning of poetry is emphasized. The analysis of elements such as word repetition, use of metaphor and density of imagery attempts to offer new ways of understanding both the poet's individual style and the social context in which his poems take place. The deep structure of poetry, rather than its superficial structure, is also addressed through a psycholinguistic approach.

Keywords: Poetry, Discourse, Language, Style, Deep Structure, Psycholinguistics.

1. Giriş

Şiir, dilin estetik ve çok katmanlı bir biçimde kullanıldığı, bireysel yaratıcılığı ve kültürel bağlamı birleştiren özgün bir türdür. Üslup, sanatçının duygu ve tecrübelerini kendine özgü şekilde ifade etmesini sağlar (Çoban, 2004: 10). Yazınsal dilin günlük dilden farklı yönlerini inceleyen deyişbilim, dilbilim yöntemlerini yazın alanına uygular (Özünlü, 2001: 81).

Aktaş, metin incelemesinin, edebî eleştiri ile dilbilim arasında köprü görevi gördüğünü ve metni anlamak için dilbilim ile üslup biliminin bir arada kullanılmasını gerektiğini vurgular (Aktaş, 1988: 9-13). Biçimcilik ve yapısalcılık gibi geleneksel yöntemler, şiiri teknik unsurlarla sınırlamış, bireysel üslup ve toplumsal bağlamı anlamada yetersiz kalmıştır. Modern yaklaşımlar ise şairin kelime dünyası, metafor ve imgelerini derinlemesine inceler. Aksan, şiir dilinin estetik, çok katmanlı ve günlük dilden farklı bir yapı sunduğunu belirtir (Aksan, 2004: 1-14). Psikolinguistik yöntemler de şiirin derin yapısını anlamada güçlü bir araçtır.

Bu çalışmada, geleneksel ve modern yöntemler karşılaştırılarak, yeni yaklaşımların şiir çözümlemelerine katkıları ele alınacaktır. Amaç, şiiri bireysel ve toplumsal bir yaratım olarak ele alıp dilin çok katmanlı yapısını anlamaktır.

2. Geleneksel Yaklaşımlar

2.1. Klasik Retorik ve Biçimsel Yaklaşım

20.yüzyılda sosyal bilimlerde dil ve metin üzerine artan ilgi, retorik teorisinde önemli değişimlere yol açmış ve retorik, Klasik ve Yeni/Çağdaş olmak üzere iki farklı geleneğe ayrılmıştır. Yeni retorik, klasik geleneğin güzel konuşma ve ikna tekniklerine odaklanmasını aşarak, sembolik iletişim ve eylemleri kapsayan bir yaklaşım sunmuş; dil, metin ve konuşma üzerine teorik ve yöntemsel bir çerçeve geliştirmiştir (Ünlü, 2018: 8). Bu yaklaşım edebi eserlerin özellikle şiirin yapısal ve teknik yönlerini inceleyen geleneksel bir yöntemdir.

- **Klasik Retorik:** Eserin ikna edici veya etkileyici yönlerine odaklanır ve bunu retorik araçlarla analiz eder. Bu yaklaşım, söz sanatları (mecaz, teşbih, istiare gibi) ve üslup özellikleri üzerinde durur.

- **Biçimsel Yaklaşım:** Metnin dış yapısına, yani kafiye, vezin, ölçü, ahenk gibi teknik unsurlarına odaklanır. Bu yöntem, eserin anlamından çok, metnin nasıl oluşturulduğunu anlamaya çalışır.

Her iki yaklaşım da metni daha çok yüzeysel düzeyde analiz eder ve tarihsel ya da toplumsal bağlamı genellikle göz ardı ede

2.2. Tematik ve Didaktik İnceleme

Klasik inceleme yöntemlerinden biri de şiiri tematik olarak ele almaktır. Bu yöntemde, şiirin konusu, verdiği mesaj ve toplumsal işlevi ön planda tutulur. Örneğin, Tanzimat dönemi Türk edebiyatında, şiirin dil ve üslubu daha çok toplumun eğitilmesine hizmet eden bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde kullanılan dilin sadeleşmesi gerektiği savunulmuş ve halkın anlayabileceği bir üslup benimsenmiştir.

Ancak, tematik inceleme yöntemleri genellikle şiirin estetik boyutunu göz ardı etmiş, bireysel duygulara ve sanatsal yaratıcılığa gereken önemi vermemiştir. Bu nedenle, modern edebiyat eleştirisinin şiire daha geniş bir perspektiften yaklaşma ihtiyacı doğmuştur.

3. Modern Yaklaşımlar: Çok Boyutlu Analizler

3.1.Yapısalcı ve Biçimselci Yaklaşımlar

Yapısalcılık, gerçeği nesneler arasındaki ilişkilerle anlamayı amaçlar ve birimlerin anlamını, yapı içindeki ilişkilerden kazandığını savunur (Tüfekçi, 2003: 50). 20. yüzyılın ortalarında etkili olan yapısalcı yaklaşımlar, şiiri bir anlamdan ziyade bir yapı olarak ele almıştır. Roman Jakobson, dilin şiirsel işlevini tanımlarken ses, ritim ve anlam ilişkisine odaklanmış; şiirin anlamının yalnızca içerikte değil, biçimsel özelliklerde de bulunduğunu savunmuştur (Akt. Nesterova, 2023: 329). Bu yöntem, metin dışı unsurları göz ardı ederek aliterasyon, asonans ve ritim gibi öğeleri incelemiş, ancak tarihsel ve kültürel bağlamı ihmal ettiği için eleştirilmiştir.

4. Özgün Bir Yöntem Önerisi: İnterdisipliner Perspektif

Geleneksel ve modern yaklaşımların güçlü ve zayıf yönlerinden yola çıkarak, şiirde dil ve üslup incelemeleri için daha geniş bir perspektif sunmak mümkündür. Bu bağlamda şu öneriler öne çıkmaktadır: Şiirde dil ve üslup incelemeleri için interdisipliner bir yaklaşım, geleneksel ve modern yöntemlerin güçlü yanlarını birleştirerek yeni bir perspektif sunar. Dil psikolojisi, dillerin kökenini, gelişimini ve kullanım özelliklerini inceleyen dil bilimi ile insan davranışlarını anlamaya odaklanan psikolojinin katkılarıyla biçimlenmiş bir disiplindir (Özbay – Barutçu, 2013: 933). Dilbilim ve psikoloji, özellikle psikolinguistik yaklaşımlar, şairin dil seçimlerini bilinçaltı süreçlerle ilişkilendirirken, sosyal ve kültürel bağlam şiirin tarihsel ve ideolojik arka planını anlamaya katkı sağlar. Edebiyat ve sosyoloji arasındaki bağı için de her iki kavramı ayrı ayrı ele almak önemlidir. Edebiyat, ve dil olayların, fikirlerin, duyguların ve imgelerin dil yoluyla estetik bir form kazandırılması sanatı" olarak tanımlanabilir. Sosyoloji ise Şahin'in tanımıyla, "toplumun yapısını inceleyen ve bu yapıya dair nesnel yasaları ortaya koymayı amaçlayan bir bilim dalıdır" (2022: 348). Böylelikle toplumsal kaygı ya da toplumsal mesaj taşıyan şiirler de "dil sosyolojisi" ile yani dilin toplumsal yapılar, kültür ve sosyal etkileşimlerle olan ilişkisini inceleyen bir disiplinle incelenebilir.

Ayrıca, dijital teknolojiler ve yapay zeka, büyük ölçekli metin analizleriyle şiirlerdeki dilsel desenleri ve üslup özelliklerini ortaya koyabilir. Psikolinguistik perspektif, hem şairin bilinçdışı süreçlerini hem de okurun şiiri algılama ve anlamlandırma süreçlerini incelerken, şiirin anlam katmanlarını ve ritmik yapılarının duygusal etkilerini daha derinlemesine anlamayı mümkün kılar.

5. Sonuç

Şiirde dil ve üslup incelemeleri, şiirin estetik ve çok katmanlı yapısını anlamak için hem geleneksel hem de modern yöntemlerin dengeli bir şekilde ele alınmasını gerektirir. Geleneksel yaklaşımlar, biçimsel ve tematik unsurlara ağırlık vermiş, ancak şairin bireysel üslubu ve şiirin toplumsal bağlamı gibi önemli yönleri derinlemesine değerlendirmekte eksik kalmıştır. Modern yöntemler ise, yapısalcılık ve biçimselcilik gibi yaklaşımlarla şiirin yapı ve biçim özelliklerine daha fazla odaklanmış, ancak tarihsel ve kültürel bağlamı göz ardı ettiği için eleştirilmiştir. Disiplinler arası yaklaşımlar bu eksiklikleri gidermek adına önemli bir fırsat sunmaktadır. Dil psikolojisi, dil sosyolojisi, psikolinguistik ve dijital teknolojiler gibi farklı alanların bir araya gelmesi, hem şairin bilinçdışı süreçlerini hem de şiirin toplumsal ve kültürel yönlerini daha geniş bir perspektifle inceleme olanağı sağlamaktadır. Bu bağlamda, bireysel yaratıcılığı ve toplumsal bağlamı bir arada ele alan yöntemler, yalnızca şairin estetik tercihlerini değil, aynı zamanda şiirin derin anlam katmanlarını ve okuyucuda uyandırdığı etkileri de ortaya çıkarabilir. Özellikle psikolinguistik yaklaşımlar ve yapay zeka destekli analizler, şairin dilsel seçimlerini, ritim ve sembolik yapılarını daha detaylı incelemek için güçlü araçlar sunmaktadır.

Şiirde dil ve üslup incelemelerinde hem geleneksel hem de modern yöntemlerin güçlü yanlarını birleştiren ve farklı disiplinleri kapsayan yaklaşımlar, bu alanda çok daha kapsamlı analizlere olanak tanıyacaktır. Böylelikle yalnızca şiir dilinin estetik boyutunu değil, aynı zamanda bireysel ve toplumsal anlam dünyalarını daha derinlemesine keşfetmek mümkün olacaktır.

Kaynakça

Aksan, D. (2004). Şiir Dili. *Diil ve Edebiyat Dergisi*, 2:1, s. 1-13.

Aktaş, Ş. (1988). *Edebiyatta Üslup ve Problemleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çoban, A. (2004). *Edebiyatta Üslup Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Nesterova C., S. (2023). Roman Jakobson'da Dilin İşlevleri Ve İşleyiş Mekanizması. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*(*36*), 326-339.

Önal, M. (2010). Edebî Dil Ve Üslup. *Literary Language and Style. Journal of Turkish Research Institute*, 14(36), 23-47.

Özbay, M., & Barutçu, T. (2013). Dil Psikolojisi Ve Türkçe Öğretimi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(*11*), 933-973.

Özünlü, Ü. (2001). *Edebiyatta Dil Kullanımları*. İstanbul: Multilingual.

Şahin, V., & Yenigün Alat, H. (2024). Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Eğitim Ve Din Sosyolojisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(*28*), 455-467.

Tüfekçi, E. M. (2003). Yapısalcı Yöntem ve Uygulama Alanları Structuralism and Its Application. *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 17(17).

Ünlü, Ç. Y. (2018). Retorikte Alan Temelli Dönüş ve Katılımcı Eleştirel Retorik. *Moment Dergi*, 5(1), 57-78.

TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZ VARLIĞINDA BAZI ONAYLAMA İFADELERİNİN DERECELENDİRİLMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali KOÇ

Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

ORCİD: 0000-0001-9809-3601

ÖZET

Onaylama ifadeleri, bir kişinin, karşısındaki bireyin düşüncelerini, sözlerini ya da eylemlerini kabul ettiğini, desteklediğini veya onlara katıldığını belirten dilsel ifadelerdir. Bu tür ifadeler, iletişimde uyum ve fikir birliğini ifade etmenin yanı sıra, konuşmacının karşı tarafla duygusal ya da sosyal bir bağ kurmasını da sağlar. Aynı zamanda kullanılan onaylama ifadelerinin anlamı bu duyguya, bu fikir birliğine katılma durumunu da gösterir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesi söz varlığında kullanılan onaylama ifadeleri, anlam ve tematik derece açısından ele alınmış ve sınıflandırılmıştır. İletişimin önemli bir unsuru olan onaylama ifadeleri, yalnızca kabul veya destek göstermekle kalmaz, aynı zamanda konuşmacıların tutumlarını, duygularını ve ilişkisel bağlamlarını da yansıtır. Bu çalışma, onaylama ifadelerinin anlam katmanlarını ve kullanım özelliklerini inceleyerek, bunların derecelendirme ölçeğine göre nasıl tematik bir yapı sunduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İfadelerin analizinde, bağlamlarına göre farklı güç derecelerine sahip olduğu görülmüş ve bunlar, hafif onaylamadan güçlü bir destek ifadesine kadar derecelendirilmiştir. Ayrıca, ifadelerin işlevsel boyutları değerlendirilerek, duygusal yoğunluk ve bağlamsal çeşitlilik gibi özellikler üzerinden tematik sınıflandırmalar yapılmıştır. Bu sınıflandırma, Türkçe söz varlığındaki onaylama ifadelerinin zenginliğini ve işlevselliğini daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye Türkçesindeki onaylama ifadelerinin derecelendirme ve tematik sınıflandırma bağlamında ele alınarak, bu ifadelerin dilin söz varlığına katkısını ve iletişimdeki rolünü anlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Sözcükler: Onaylama İfadeleri, İletişim, Söz Varlığı, Derecelendirme.

Some Rankıng Of Assent Expressıons In The Vocabulary Of Turkısh Turkey

Abstract

Affirmation expressions are linguistic expressions that indicate that a person accepts, supports or agrees with the thoughts, words or actions of another person. In addition to expressing harmony and consensus in communication, such expressions also enable the speaker to establish an emotional or social bond with the other party. At the same time, the meaning of the affirmation expressions used also indicates agreement with this feeling, this consensus. In this study, the confirmation expressions used in the Turkish Turkish vocabulary are analyzed and classified in terms of meaning and thematic degree. As an important element of communication, affirmation expressions not only show acceptance or support, but also reflect speakers' attitudes, emotions and relational contexts. This study aims to examine the layers of meaning and usage features of affirmation expressions and to reveal how they present a thematic structure according to the rating scale.

In the analysis of the statements, they were found to have different degrees of strength according to their context, ranging from a mild endorsement to a strong expression of support. In addition, the functional dimensions of the expressions were evaluated and thematic classifications were made based on features such as emotional intensity and contextual diversity. This classification more clearly reveals the richness and functionality of approval expressions in Turkish vocabulary. It aims to understand the contribution of these expressions to the vocabulary of the language and their role in communication by analyzing affirmation expressions in Turkey Turkish in the context of rating and thematic classification.

Keywords: Affirmation Expressions, Communication, Vocabulary, Rating.

1. Giriş

Onaylama ifadeleri, insan iletişiminin temel taşlarından biridir ve yalnızca bir fikir veya eylemi kabul etmekle kalmaz, aynı zamanda duygusal bir bağ kurmanın da güçlü bir yolunu sunar. Türkçede onay genellikle "evet" kelimesiyle ifade edilir. Onay, konuşmacılar arasındaki ilişkiye bağlı olarak haber, soru ve emir cümlelerinde, basit veya bileşik yapılarda çeşitli biçimlerde ortaya çıkar (İmamova, 2020: 102). Onay anlamını ifade eden belirteçler ise, bazı kaynaklarda edat olarak adlandırılır ve eş anlamlılar grubunda değerlendirilir (Hacıeminoğlu, 1984: 27). Türkiye Türkçesi'nin söz varlığında zengin bir yer tutan bu ifadeler, bireylerin birbirleriyle uyum sağlamasını, fikir birliği oluşturmasını ve ilişkisel bağlamlarını ifade etmesini kolaylaştırır. Bu çalışma, onaylama ifadelerinin, dilin dinamik yapısı içinde nasıl tematik olarak sınıflandırıldığını ve güç derecelerine göre nasıl çeşitlendiğini incelemektedir. Örneğin, gündelik bir "Aynen"den resmi bir "Kesinlikle katılıyorum" ifadesine kadar geniş bir skalada, bu ifadeler iletişimdeki işlevsel rollerini duygusal yoğunluk ve bağlamsal çeşitlilikle birleştirir. Bu bağlamda, onaylama ifadelerinin yalnızca bir kabul göstergesi değil, aynı zamanda bireylerin tutumlarını, ilişkilerini ve duygusal tonlamalarını da ifade eden çok katmanlı bir yapı sunduğu görülmektedir. Hatta bu ifadelerinin dilbilgisel sınıflandırmadası sözcük türleri içerisinde tartışmalı bir konudur (Baran, 2017: 1306). Bu çalışmada daha çok bu ifadelerin Türkçe'nin söz varlığına katkısını ve iletişimdeki etkisini tematik bir perspektifle ele almayı amaçlamaktadır.

2. Türkiye Türkçesinde Kullanılan Onaylama İfadeleri

Türkiye Türkçesinde kullanılan onaylama ifadeleri, bir düşünceyi, eylemi veya öneriyi kabul etmek, desteklemek ya da bunlara katıldığını belirtmek için kullanılan sözlü ya da yazılı ifadelerdir. Bu ifadeler, dilin günlük kullanımında sıkça yer bulur ve "Evet", "Aynen[142]", "Tabii ki" gibi kısa ve net onaylardan, "Kesinlikle doğru" veya "Buna tamamen katılıyorum" gibi daha vurgulu ve detaylı ifadelere kadar geniş bir çeşitlilik gösterir. Hatta Zahide Parlar'ın "Gündelik

[142]Türkçe Sözlükte aynen: olduğu gibi hiçbir değişilik olmadan, aynıyla anlamlarını karşılar (2011:207).

Dilin Yeni Jokeri: Aynen" başlıklı makalesi, "aynen" sözcüğünün günlük dilde artan kullanımını ve bu kullanımın dilin ifade gücü üzerindeki etkilerini inceliyor, "aynen" ifadesinin farklı anlam ve işlevler üstlenerek nasıl bir "joker" sözcük haline geldiğini eleştirel bir üslupla aktarmaktadır (Parlar, 2022: 32-52). Hem resmi hem de samimi bağlamlarda kullanılan bu ifadeler, bireyler arasında uyum sağlamanın ve duygusal bağ kurmanın önemli bir aracı olarak öne çıkar. Bu ifadeler:

Kesinlikle, elbette, doğru, katılıyorum, haklısınız, kesinlikle doğru, mutlaka, şüphesiz, hiç kuşkusuz, kesin, tartışmasız, hiç tereddütsüz, çok doğru bir nokta, katılmamak elde değil, son derece doğru, söylediklerinizi yürekten tasdik ediyorum, aynen, bayıldım bu fikre, kesinlikle haklısınız, şüphe yok, çok doğru söylediniz, harika fikir, işte bu, tam da bu, olur, evet haklı gibisiniz, öyle yapabiliriz, evet bu konuda size katılıyorum, düşünceniz mantıklı görünüyor, tabii ki neden olmasın, e daha ne olsun, evet ama, galiba, sanırım, fena değil, eh işte, kısmen, bir dereceye kadar, evet sayılır, belki, olabilir, bence de ama, belli bir ölçüde, doğru gibi, sanırım haklısınız ama emin değilim, belki haklı olabilirsiniz, olabilir, düşünmek lazım, emin değilim ama makul görünüyor, bir ihtimal doğru olabilir, bana mantıklı geliyor ama tam karar veremedim, sanırım haklısınız ama emin değilim, şimdilik doğru gibi görünüyor, kararsızım ama bir bakıma haklı olabilirsiniz, evet diyebilirim ama biraz daha düşünmek gerek, bazı yönlerden katılıyorum, belki bir noktaya kadar haklısınız, kısmen mantıklı geliyor, bu açıdan doğru olabilir ama emin değilim, sanırım bu konuda hemfikiriz gibi...

2.1. I. Dereceden Onaylama İfadeleri (Kesinlik ve Kuvvet Düzeyi Yüksek)

Kesinlik ve kuvvet düzeyi yüksek onaylama ifadeleri, bir düşünceyi veya fikri tam bir kararlılıkla desteklemek ve güçlü bir şekilde katılma ifade etmek için kullanılır. Aşağıda bu tür ifadelerin örnekleri sıralanmıştır:

- Kesinlikle.
- Elbette.
- Doğru.
- Katılıyorum.
- Haklısınız.
- Kesinlikle doğru!

- Mutlaka.
- Şüphesiz.
- Hiç kuşkusuz.
- Kesin.
- Tartışmasız.
- Hiç tereddütsüz.
- Çok doğru bir nokta.
- Katılmamak elde değil.
- Son derece doğru.
- Söylediklerinizi yürekten tasdik ediyorum.
- Aynen.
- Bayıldım bu fikre!
- Kesinlikle haklısınız.
- Şüphe yok!
- Çok doğru söylediniz.
- Harika fikir!
- İşte bu, tam da bu!

Bu ifadeler, tam bir onaylama ya da güçlü bir destek ifade etmek için tercih edilir ve karşınızdaki kişinin görüşüne net bir şekilde katıldığınızı gösterir

2.2. II. Dereceden Onaylama İfadeleri (Hafif, Dolaylı, Kısmi)

Türkçede 2. dereceden onaylama ifadeleri, kesin bir onay yerine hafif veya kısmi bir onaylama anlamı taşır. Bu ifadeler, genellikle durumdan tam emin olunmadığını ya da karşıdaki kişinin fikrine kısmen katılındığını ima eder, ancak bu onay güçlü bir şekilde ifade edilmez. Aşağıdaki ifadeler, bu tür onaylamalara örnek olarak verilebilir:

- Olur.
- Evet, haklı gibisiniz.
- Öyle yapabiliriz.
- Evet, bu konuda size katılıyorum.
- Düşünceniz mantıklı görünüyor.
- Tabii ki, neden olmasın!

- E, daha ne olsun!
- Evet ama...
- Galiba.
- Sanırım.
- Fena değil.
- Eh işte.
- Kısmen.
- Bir dereceye kadar.
- Evet sayılır.
- Belki.
- Olabilir.
- Bence de... ama.
- Belli bir ölçüde.
- Doğru gibi.
- Sanırım haklısınız ama emin değilim.

Bu ifadeler, tam bir onay vermekten kaçınarak kararsızlık, kısmi kabul ya da şartlı destek gibi durumları dile getirmek için kullanılır.

2.3. III. Dereceden Onaylama İfadeleri (Kararsız, Düşünceye Dayalı)

Kesin bir onay ya da reddetme yerine, kararsızlık ifade eden ve düşünceye dayalı bir şekilde değerlendirme yapıldığını gösteren ifadelerden oluşur. Bu tür ifadeler, genellikle net bir görüş belirtmekten kaçınılan, fikir üzerinde düşünme veya değerlendirme sürecinin sürdüğünü ima eden dil kullanımlarıdır.

- Belki haklı olabilirsiniz.
- Olabilir.
- Düşünmek lazım.
- Emin değilim ama makul görünüyor.
- Bir ihtimal, doğru olabilir.
- Bana mantıklı geliyor, ama tam karar veremedim.
- Sanırım haklısınız, ama emin değilim.
- Şimdilik doğru gibi görünüyor.

- Kararsızım, ama bir bakıma haklı olabilirsiniz.
- Evet diyebilirim, ama biraz daha düşünmek gerek.
- Bazı yönlerden katılıyorum.
- Belki bir noktaya kadar haklısınız.
- Kısmen mantıklı geliyor.
- Bu açıdan doğru olabilir, ama emin değilim.
- Sanırım bu konuda hemfikiriz gibi.

Bu ifadeler, net bir tavır sergilemekten kaçınılan durumlarda kullanılır ve bir fikrin doğru olabileceğine dair düşünceyi ifade ederken, kesin bir onay ya da destek sağlamaz. Kararsızlığı ve değerlendirme sürecini vurgular.

3. Sonuç

Onaylama ifadeleri, Türkçenin söz varlığında önemli bir yer tutmasına rağmen, günlük hayatta bu zenginliğin yeterince kullanılmadığı gözlemlenmektedir. Dilimiz, hem resmi hem de samimi bağlamlarda kullanılabilecek farklı ton ve güçte onaylama ifadelerine sahip olsa da, bireylerin genellikle belirli kalıpları tekrar ettiği dikkat çekmektedir. Özellikle "Evet", "Aynen" ve "Tamam" gibi birkaç yaygın ifade, diğer alternatiflerin önüne geçmekte, dilin ifade gücü daralmaktadır. Oysa ki "Mutlaka", "Bayıldım bu fikre" veya "Söylediklerinizle hemfikirim" gibi daha zengin ifadeler, farklı bağlamlarda iletişime çeşitlilik katabilecek güçlü araçlardır.

Bunun yanı sıra, beden dili ile desteklenen onaylama hareketleri de genellikle basit baş sallama ya da gülümsemeyle sınırlı kalmaktadır. Ancak, farklı jestlerin ve mimiklerin doğru kullanımı, iletişimin etkinliğini artırabilir. Bu durum, hem dilin zengin potansiyelinin tam anlamıyla kullanılmadığını hem de iletişimde yaratıcı bir çeşitlilik eksikliğini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada, Türkçedeki onaylama ifadelerinin kapsamlı bir tematik sınıflandırması yapılmış ve iletişimdeki işlevsel rolleri ele alınmıştır. Ancak, toplumun dil alışkanlıklarını çeşitlendirmek ve bu ifadelerin daha yaygın ve bilinçli kullanımını sağlamak için daha fazla farkındalık oluşturulması gerekmektedir. Türkçe, sunduğu bu dilsel zenginlikle, iletişimde duygusal tonlama ve ilişki kurmayı geliştirebilecek bir potansiyele sahiptir. Bu potansiyelin hayata geçirilmesi, dilin daha işlevsel ve anlamlı bir şekilde kullanılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Baran, B. (2017). Yanıt İfade Eden Evet, Hayır Ve Benzeri Sözcükler Üzerine. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 6(3), 1306-1315.

Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk Dilinde Edatlar*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basimevi.

İmamova, H. (2020). Türkiye Türkçesinde Onay Anlatan Cümlelerde Nezaket İfadesi. *Dil Araştırmaları*, 14(27), 101-110.

Parlar, Z. (2022). Gündelik Dilin Yeni Jokeri: Aynen. *The Journal of Turkic Language and Literature Surveys (TULLIS)*, 7(1), 32-57.

TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

HAFİF DÜZEY ZİHİNSEL ENGELLİ ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN MÜZİK DERSİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Ebru ÖZEN[1], Prof. Gökay YILDIZ[2]
[1]Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Burdur, Türkiye,
ebruozen1999@gmail.com – ORCID ID: 0009-0001-9766-5249
[2]Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Burdur, Türkiye,
gyldz63@gmail.com – ORCID ID: 0000-0001-7518-421X

ÖZET

Bu araştırmada, hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması modelidir. Bu doğrultuda veriler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde öğrenim gören ve müzik eğitimi alan 5 (2 kız, 3 erkek) öğrenci oluşturmaktadır. Elde edilen verilerin analizi ve yorumlanmasında içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu çerçevede oluşturulan her bir alt problem tema olarak kabul edilmiş, öğrencilerin verdikleri cevapların içerik analizi sonucunda kodlar belirlenmiş ve oluşturulmuştur. Her bir kodun tekrar etme sıklığı frekans (f) ile gösterilmiştir. Her birey, kendine özgü gelişimsel özelliklerle doğar ve bu özellikler, hayatlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynar. İnsan gelişimi, farklı alanlarda gerçekleşen değişimlerin toplamıdır; bunlar arasında hareket, dil, sosyal, duygusal ve bilişsel gelişim süreçleri yer alır. Her biri, kişinin genel gelişim yolculuğunda farklı bir etkendir. Öğrencilerin müzik aracılığıyla duygu ve düşüncelerini ifade edebilme becerisi, bu eğitim sürecinin en önemli hedeflerinden biridir. Müzik, öğrencilerin kendilerini farklı yollarla anlatmalarını sağlayan güçlü bir iletişim aracıdır. Ders içeriğinde belirlenen öğrenme alanları, birbirini tamamlayan ve birbirine bağlı hedeflerle şekillendirilmiştir. Bu sayede her bir öğrenme alanında kazanılan bilgi ve beceriler, öğrencilerin genel gelişim süreçlerine katkı sağlar. Öğrenme süreci, tüm alanlarda edinilen yetkinliklerin birbiriyle etkileşim içinde olmasını ve birbirini güçlendirerek tamamlamasını sağlar. Böylece öğrenciler, farklı becerileri bir arada kullanarak daha bütünsel bir anlayış ve beceri seti geliştirmiş olur. Günümüzde, genel ve özel eğitim kurumları, özel ihtiyaçları olan bireylere yönelik müzik eğitimi konusunda çeşitli çabalar sarf etmektedir. Özel gereksinimli bireyler için bu araştırma müzik dersini en etkili ve özgün biçimde planlamayı amaçlamaktadır. Araştırmada hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin görüşleri doğrultusunda müzik dersinin öğrencileri farklı açılardan etkilediği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Müzik eğitimi, özel eğitim, hafif düzey zihinsel engelli öğrenciler, ortaokul, müzik dersi.

OPINIONS OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS WITH MILD INTELLECTUAL DISABILITIES ON MUSIC LESSONS

ABSTRACT

In this study, it is aimed to determine the opinions of middle school students with mild intellectual disabilities regarding music lessons. The study employs a case study model, which is one of the qualitative research methods. Accordingly, data were collected using a semi-structured interview technique. The study group consists of 5 students (2 girls and 3 boys) who are enrolled in special education and rehabilitation centers and receive music education. Content analysis technique was used for the analysis and interpretation of the obtained data. Each sub-problem formulated within this framework was treated as a theme, and the responses given by the students were coded through content analysis. The frequency (f) of each code's repetition was presented. Every individual is born with unique developmental characteristics, which play a significant role in shaping their lives. Human development is the sum of changes that occur in various domains, including motor, language, social, emotional, and cognitive development processes. Each of these domains influences a person's overall developmental journey differently. The ability of students to express their emotions and thoughts through music is one of the primary goals of this educational process. Music is a powerful communication tool that enables students to express themselves in diverse ways. The learning areas determined within the course content are shaped by complementary and interconnected objectives. Thus, the knowledge and skills acquired in each learning area contribute to the students' overall development. The learning process ensures that competencies gained in all domains interact and strengthen one another. This allows students to develop a more holistic understanding and skill set by integrating different abilities. Today, general and special education institutions are making various efforts to provide music education tailored to individuals with special needs. For individuals with special needs, this research aims to plan music lessons in the most effective and unique manner. The study concludes that, based on the opinions of middle school students with mild intellectual disabilities, music lessons have a multifaceted impact on students.

Keywords : Music education, special education, students with mild intellectual disabilities, middle school, music lesson.

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, problem cümlesi, alt problemler, sınırlılıklar, amaç ve önem bölümlerine yer verilmiştir.

Özel Gereksinimli Bireyler ve Özel Eğitim

Her birey farklı gelişimsel özeliklere sahiptir ve bu gelişimsel özelliklerine bağlı olarak yaşamlarını biçimlendirirler. İnsan gelişimi, hareket gelişimi, dil gelişimi, sosyal gelişim, duygusal gelişim, bilişsel gelişim alanlarını kapsamaktadır (Baykoç, 2015:19).

Bu araştırmada yapılacak tartışmaların anlaşılabilmesi için "yetersizlik", "engel" ve "özel gereksinimli birey" kavramlarının tanımlanması önemlidir. Yetersizlik, zedelenmeye bağlı olarak organın işlevini yerine getirememe; engel ise, yetersizliğe bağlı olarak bireyin toplumsal normları karşılayamaması durumu olarak tanımlanmaktadır. Özel gereksinimli birey; doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrasında, gelişim sürecinde oluşan çeşitli nedenlere bağlı olarak; bilişsel, dil, hareket, fizik, sosyal ve duygusal gelişimlerinde ölçme araçlarıyla ölçülebilen düzeyde yetersizlik, yavaşlama, gerileme veya ileride olma sonucunda yaşıtlarına göre farklı özellikler gösteren ve normal eğitim programlarından yararlanamayan, kısmen yararlanan veya yararlandığı halde destek programları ile eğitimlerini devam ettirebilen bireylerdir (Baykoç, 2015:20).

Özel Eğitim ve Müzik Eğitimi

Müzik eğitimi, özel eğitim alan bireylerin gelişimini destekleyerek, becerilerini güçlendirip kimi zorluklarını aşmalarına yardımcı olan etkili bir yöntem olarak öne çıkar.

Kişinin kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak belirli müziksel davranışlar edinme ve bireyin müziksel davranışını amaçlı olarak kendi yaşantısı aracılığıyla geliştirme bir süreç olarak ifade edilmektedir (Davis, 1997).

Müzik eğitimi, bu noktada önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle çocukların sosyal, kişisel ve arkadaş ilişkilerini geliştirmede müziğe dayalı aktiviteler olumlu katkılar sağlamıştır. Şarkı söylemek veya müzik yapmak gibi sosyal aktiviteler çocuklarda problem çözme, karar verme, dikkat ve koordinasyon kazanma gibi beceriler kazandırırken aynı zamanda bir gruba dahil olma ve grup kimliği oluşturma konusunda da pozitif etkileri görülmektedir (Harrison, 2011).

Müzik dersinde bireysel ve gelişim özelliklerine dikkat edilerek plânlama yapılması ve her çocuğun performansı doğrultusunda gelişimine uygun olanaklar sağlanması da programların ortak çıkış noktasıdır (Nacakcı, Dalkıran, 2016).

Yapılan araştırmalardan da anlaşılacağı gibi engelli çocukların eğitiminde müzik çok değerlidir. Müziğin bu kadar değerli olmasının nedeni başarı getiren bir etkinlik olmasıdır. Müziğin getireceği başarı eğitimciler için çok önemlidir ve göz ardı edilmemelidir. Çünkü engelli çocuklar için başarının kendisi çok önemlidir. Başarı motivasyonu artırır ve çocukların

kendilerine güvenmelerini sağlar, bu da çocukların diğer alanlarda başarılı olma isteklerini pekiştirir (Pratt, 1991).

Özel Eğitimde Müzik Dersi ve Yönetmeliği

1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri ile 573 sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de ifade edilen Özel Eğitimin Temel İlkeleri doğrultusunda hazırlanan Müzik ve Oyun Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin;

• Dinleme, söyleme, çalma; müziksel algı ve bilgilenme; oyun ve hareket; müziksel yaratıcılık ve müzik kültürüne ilişkin bilgi ve beceriler kazanması,

• Duygu, düşünce ve deneyimlerini müzik yoluyla ifade etmesi,

• Müzik aracılığı ile bilişsel, psikomotor, dil, sosyal ve duygusal becerileri geliştirmesi,

• İstiklâl Marşı'nı kurallarına uygun seslendirmesi,

• Müzik yolu ile yaratıcılık becerileri geliştirmesi,

• Müzik yoluyla sevgi, paylaşım ve sorumluluk duyguları geliştirmesi,

• Geleneksel çocuk oyunlarını tanıması,

• Basit ritmik müzik aletleri çalması,

• Farklı malzemelerle basit ritim ve müzik aletleri tasarlaması amaçlanmıştır (MEB, 2018).

Alt Problemler

1. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilgisi ne düzeydedir?

2. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinde dinledikleri/söyledikleri müzik türleri nelerdir?

3. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin memnuniyet düzeyi nedir?

4. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin duygusal ve sosyal gelişime etkisi ne düzeydedir?

5. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinde herhangi bir enstrüman çalma/öğrenme düzeyi nedir?

6. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine yönelik beklentileri nelerdir?

Sınırlılıklar

Bu araştırma aşağıda belirtilen niteliklerle sınırlıdır;

1. Araştırmanın çalışma grubu, MEB'e bağlı, Denizli ili Özel Ayyıldız Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde öğrenim gören 11-14 yaşları arasındaki öğrenciler ile sınırlı tutulmuştur.
2. Araştırma müfredatta uygulanan müzik eğitiminin içeriğiyle sınırlıdır.

Amaç

Bu araştırmanın amacı, hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşlerinin saptanması ve incelenmesidir. Günümüzde, genel ve özel eğitim kurumları, özel ihtiyaçları olan bireylere yönelik müzik eğitimi konusunda çeşitli çabalar sarf etmektedir. Bu araştırma müzik dersini en etkili ve özgün biçimde planlamayı amaçlamaktadır. Araştırmada problem cümlesine ve alt problemlerine yanıt bulmak amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi alt bölümlerine yer verilmiştir.

Araştırma Modeli

Denizli MEB Özel Ayyıldız Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde eğitim gören hafif düzey ortaokul kademesindeki öğrencilerinin görüşlerini konu alan bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Bu araştırmada, hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin görüşleri ele alınmış, öğrencilerin konu ile ilgili görüşlerinin geniş bir perspektiften yansıtılması istenerek yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencileri ile yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Denizli MEB Özel Ayyıldız Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde ortaokul kademesinde eğitim gören 5 hafif düzey zihinsel engelli öğrenci oluşturmaktadır.

Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin bilgiler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Araştırmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri

Cinsiyet	f
Kadın	2
Erkek	3

Çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyetlerine ilişkin verilere bakıldığında 2'sinin kadın, 3'ünün erkek öğrenci olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşlarına ilişkin bilgiler Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Araştırmaya katılan öğrencilerin yaşları

Yaş	f
11	1
12	1
13	2
14	1

Çalışmaya katılan öğrencilerin yaşlarına ilişkin verilere bakıldığında 11 yaşında 1 öğrenci, 12 yaşında 1 öğrenci, 13 yaşında 2 öğrenci, 14 yaşında 1 öğrenci olduğu görülmektedir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine ilişkin bilgiler Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Araştırmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeyleri

Sınıf Düzeyi	f
5. Sınıf	1
6. Sınıf	1
7. Sınıf	2
8. Sınıf	1

Çalışmaya katılan öğrencilerin sınıf düzeylerine ilişkin verilere bakıldığında 5. Sınıfta 1 öğrenci, 6. Sınıfta 1 öğrenci, 7. Sınıfta 2 öğrenci, 8. Sınıfta1 öğrenci olduğu görülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile toplanmıştır. Bu amaç doğrultusunda görüşme formu hazırlanmış, her bir katılımcı öğrencilere aynı sorular sorularak görüşmeler gerçekleşmiştir.

Görüşme soruları oluşturma aşamasında ilgili literatür incelenmiş ve taslak görüşme soruları hazırlanmıştır. Hazırlanan sorular dört farklı alan uzmanı tarafından incelenerek görüşleri alınmıştır. Bu doğrultuda araştırma için görüşme soruları hazır hale getirilmiştir. Araştırmaya katılan hafif düzey zihinsel engelli öğrencileri Ö1, Ö2,…..Ö5 şeklinde kodlanmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu bölümünde, araştırmanın bulgularına ve bu çerçeve doğrultusunda yapılan yorumlara yer verilmiştir. Araştırmada elde edilen tüm bulgular ve yorumlar, araştırmanın alt problem çerçevesinde sunulmuştur.

1. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilgisi ne düzeydedir? Alt Problemine İlişkin Bulgular ve Yorum.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilgi düzeyine dair öğrenci görüşleri Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Öğrencilerin "Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilgisi ne düzeydedir? " Sorusuna Vermiş Oldukları Cevaplar

TEMA	Kodlar	f
Müzik Dersine İlgi Düzeyi	Biraz Seviyorum	1
	Seviyorum	1
	Çok Seviyorum	3

Çizelge 4'te müzik dersine ilgi düzeyi teması ve kategorsi altında öğrenci görüşleri ele alınmış ve incelenmiştir. Buna göre 3 öğrenci müzik dersini "Çok Seviyorum", 1 öğrenci "Biraz Seviyorum", 1 öğrenci de "Seviyorum" görüşlerini belirtmişlerdir.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin "Müzik dersine ilgi düzeyi" temasına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

"Müzik dersini çok seviyorum." Ö1.

"Genellikle seviyorum diyebilirim." Ö2.

"Evet, müzik dersini çok seviyorum..." Ö3.

"Yani biraz seviyorum, aslında müzik dersini çok sevmek istiyorum ama başaramıyorum, zor geliyor bu yüzden kendime güvenmiyorum ve beni mutsuz ediyor." Ö4.

"Çoookkk seviyorum, ilgim var, çok var." Ö5.

2. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinde dinledikleri/söyledikleri müzik türleri nelerdir? Alt Problemine İlişkin Bulgular ve Yorum.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinde dinledikleri/söyledikleri müzik türleri neler olduğu Çizelge 5'te yer almaktadır.

Çizelge 5. Öğrencilerin "Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinde dinledikleri/söyledikleri müzik türleri nelerdir?" Sorusuna Vermiş Oldukları Cevaplar

TEMA	Kodlar	f
Müzik Dersinde Dinledikleri/Söyledikleri Müzik Türleri	Marşlar	2
	Pop Şarkılar	-
	Rap Müzik	1
	Güncel Müzikler	1
	Müzik Türü Yok	1

Çizelge 5'de müzik dersinde dinledikleri/söyledikleri müzik türleri teması ve kategorisi altında ele alınmış ve incelenmiştir. Buna göre 2 öğrenci müzik dersinde "Marşlar", 1 öğrenci "Rap Müzik", 1 öğrenci "Güncel Müzikler" 1 öğrenci de "Müzik Türü Yok" görüşlerini belirtmişlerdir.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin "müzik dersinde dinledikleri/söyledikleri müzik türleri" temasına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

"Belli bildiğim müzik türleri yok. Öğretmenimiz tahtadan bize ne açarsa onu dinliyoruz." Ö1.

"Öğretmenimiz sınıfa gelip tahtadan bizlere şarkı açıyor. Söylediklerimiz hep marş, ya da rap oluyor. Ben İzmir marşını söylemeyi çok seviyorum." Ö2.

"Atatürk'le ilgili şarkılar söylüyoruz, marşlar söylüyoruz hep. Ama ben yeni çıkan müzikleri de ayrıca dinlemeyi çok seviyorum." Ö3.

"Şarkı söyleyecek olursak marş söylüyoruz. Bunların dışında müzik dersinde pek şarkı dinlemiyor ya da söylemiyoruz. Daha çok melodikayla ilgilenmemizi istiyor." Ö4.

"Öğretmenimiz sınıftaki tahtadan istediğimiz müzikleri açıyor. Ben genelde rap dinlemeyi çok seviyorum, öğretmenimizde bize dinletiyor." Ö5.

3. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin memnuniyet düzeyi nedir? Alt Problemine İlişkin Bulgular ve Yorum.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin memnuniyet düzeyi Çizelge 6'da yer almaktadır.

Çizelge 6. Öğrencilerin "Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine ilişkin memnuniyet düzeyi nedir?" Sorusuna Vermiş Oldukları Cevaplar

TEMA	Kodlar	f
Müzik Dersine İlişkin Memnuniyet Düzeyi	Müzik dersinin mutlu ettiği	1
	Başka bir dersi daha çok sevmesi	1
	Müzik dersinin eğlendirmesi	1
	Müzik dersine ilgisi olması	1
	Başarısızlık durumu	1

Çizelge 6'da müzik dersine ilişkin memnuniyet düzeyi teması ve kategorisi altında ele alınmış ve incelenmiştir. Buna göre 1 öğrenci müzik dersinde "Müzik dersinin mutlu ettiği", 1 öğrenci "Başka bir dersi daha çok sevmesi", 1 öğrenci "Müzik dersinin eğlendirmesi" 1 öğrenci "Müzik dersine ilgisi olması", 1 öğrenci de "Başarısızlık durumu" görüşlerini belirtmişlerdir.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin "müzik dersine ilişkin memnuniyet düzeyi" temasına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

"Kendimi en mutlu hissettiğim derslerden bir tanesi diyebilirim." Ö1.

"Müzik dersinden daha çok sevdiğim bir ders var Beden Eğitimi, müzik dersi ise sevdiğim dersin sonrasında geliyor." Ö2.

"Beni çok eğlendirdiği, mutlu ettiği için en sevdiğim ders." Ö3.

"Aslında müzik dersini çok sevmek istiyorum ama başaramıyorum, zor geliyor bu yüzden kendime güvenmiyorum ve beni mutsuz ediyor." Ö4.

"İlgim var, çok var." Ö5.

4. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinin duygusal ve sosyal gelişime etkisi ne düzeydedir? Alt Problemine İlişkin Bulgular ve Yorum.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin duygusal ve sosyal gelişime etkisi ne düzeyde olduğu Çizelge 7'de yer almaktadır.

Çizelge 7. Öğrencilerin "Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinin duygusal ve sosyal gelişime etkisi ne düzeydedir?" Sorusuna Vermiş Oldukları Cevaplar

TEMA	Kodlar	f
Müzik Dersinin Duygusal Ve Sosyal Gelişime Etkisi	Tek başına şarkı söylettirme	1
	Arkadaşları/Akranları ile birlikte şarkı söylettirme	3
	Arkadaşları/Akranları ile birlikte ritim çaldırılması.	1

Çizelge 7'de müzik dersinin duygusal ve sosyal gelişime etkisi teması ve kategorisi altında ele alınmış ve incelenmiştir. Buna göre 1 öğrenci müzik dersinde "Tek başına şarkı söylettirme", 3 öğrenci "Arkadaşları/Akranları ile birlikte şarkı söylettirme", 1 öğrenci de "Arkadaşları/Akranları ile birlikte ritim çaldırılması." Görüşlerini belirtmişlerdir.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin "Müzik dersinin duygusal ve sosyal gelişime etkisi" temasına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

"Genelde tek tek şarkı söylettiriyor öğretmenimiz. Arkadaşlarımla birlikte pek bir şey yapmadık." Ö1.

"Arkadaşlarımla birlikte şarkı söylemeyi çok seviyorum. Tek başıma şarkı söylediğim zamanı da seviyorum tabii ki ama birlikte söylemek daha çok hoşuma gidiyor." Ö2

"Arkadaşlarımla birlikte şarkı çalıp, söylemeyi çok isterdim. Fakat zorluk çekiyorum sözler kısmında bu da beni üzüyor." Ö3.

"Ritim çaldırıyor öğretmenimiz. Aynı anda vuruyoruz çubuklara ve o kadar güzel ki aynı anda arkadaşlarımla ritim tutmak beni mutlu hissettiriyor." Ö4.

"En sevdiğim yanı bu dersin arkadaşlarımla birlikte şarkı söylemek diyebilirim. Aynı anda şarkı sözlerini karıştırmadan söyleyebiliyoruz." Ö5.

5. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinde herhangi bir enstrüman çalma/öğrenme düzeyi nedir? Alt Problemine İlişkin Bulgular ve Yorum.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin enstrüman çalma/öğrenme düzeyde olduğu Çizelge 8'de yer almaktadır.

Çizelge 8. Öğrencilerin "Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersinde herhangi bir enstrüman çalma/öğrenme düzeyi nedir?" Sorusuna Vermiş Oldukları Cevaplar

TEMA	Kodlama	f
Enstrüman Çalma/Öğrenme Düzeyi	Hiçbir şey çalmadım	1
	Piyano çalmak	1
	Melodika çalmak	1
	Gitar çalmak	2

Çizelge 8'de müzik dersinde enstrüman çalma/öğrenme düzeyi teması ve kategorisi altında ele alınmış ve incelenmiştir. Buna göre 1 öğrenci müzik dersinde "Hiçbir şey çalmadım", 1 öğrenci "Piyano çalmak", 1 öğrenci "Melodika çalmak", 2 öğrenci de "Gitar çalmak" görüşlerini belirtmişlerdir.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin "enstrüman çalma/öğrenme düzeyi" temasına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

"Evet, çalmayı isterdim ama daha önce hiçbir şey çalmadım." Ö1.

"Enstrüman (çalgı) çalmayı çok isterdim. Gitar olabilir. Çok merak ediyorum, ama yapabilir miyim bilmiyorum." Ö2.

"Piyano çalmak isterdim, sesi çok güzel." Ö3.

"Öğretmenimiz bize melodika aldırdı, çok merak ediyorum çalmayı. Blok flüt pekiyi çalamıyorum, belki melodikayı çalabilirim." Ö4.

"Gitar çalmayı o kadar çok istiyorum ki keşke çalabilsem, öğrenebilsem…" Ö5.

6. Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine yönelik beklentileri nelerdir? Alt Problemine İlişkin Bulgular ve Yorum.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine yönelik beklentilerinin neler olduğu Çizelge 9'da yer almaktadır.

Çizelge 9. Öğrencilerin "Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin müzik dersine yönelik beklentileri nelerdir?" Sorusuna Vermiş Oldukları Cevaplar

TEMA	Kodlama	f
Müzik Dersine Yönelik Beklentileri	Beklentim yok	1
	Enstrüman çalmak (gitar)	2
	Sözleri kolay ezberleyebilme	1
	Notaları kolay ezberleyebilme	1

Çizelge 9'da müzik dersine yönelik beklentileri teması ve kategorisi altında ele alınmış ve incelenmiştir. Buna göre 1 öğrenci "Beklentim yok", 2 öğrenci "Enstrüman çalmak (gitar)", 1 öğrenci "Sözleri kolay ezberleyebilme", 2 öğrenci de "Notaları kolay ezberleyebilme" görüşlerini belirtmişlerdir.

Hafif düzey zihinsel engelli ortaokul öğrencilerinin "müzik dersine yönelik beklentileri" temasına ilişkin görüşleri aşağıda yer almaktadır.

"Bir beklentim yok, müzik dersi bana hep iyi geliyor. Müzik dinlemek bile benim için yeterli." Ö1.

"Enstrüman (çalgı) çalmayı çok isterdim. Gitar olabilir. Çok merak ediyorum, ama yapabilir miyim bilmiyorum…" Ö2.

"Sözleri ezberlemekte zorluk çekiyorum keşke kolay şekilde ezberleyebilsem." Ö3.

"Notaları ezberlemekte çok zorlanıyorum, daha okulda kalıcı olabilirdi. Notaları en kolay şekilde ezberlemek istiyorum." Ö4.

"Gitar çalmayı o kadar çok istiyorum ki, keşke çalabilsem, öğrenebilsem." Ö5.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Araştırmada öğrencilerin görüşleri doğrultusunda müzik dersinin öğrencileri farklı açılardan etkilediği sonucuna varılmıştır.

Elde edilen sonuçlar aşağıda maddeler halinde verilmiştir:

- Müzik dersine ilgi düzeyine ilişkin görüşlerin sonucunda, özel gereksinimli öğrencilerinin çoğunlukla müzik dersini "Çok sevdiği", olumlu - pozitif yönde etkilendiği görülmüştür.
- Müzik dersinde dinledikleri/söyledikleri müzik türlerine ilişkin görüşlerin sonucunda, verilen cevapların dinledikleri ve söyledikleri müzik türlerinin "Marş" ağırlıklı olduğu görülmüştür. Ayrıca Rap Müzik, Güncel Müzikler, Müzik Türü Yok cevaplarına da eşit şekilde cevap verildiği sonucuna ulaşılmıştır.
- Müzik dersine ilişkin memnuniyet düzeyine ilişkin görüşlerin sonucunda, müzik dersinin mutlu ettiği, müzik dersinin eğlendirmesi, müzik dersine ilgisi olması yönünde özel gereksinimli öğrencilerinin çoğunluğunun cevapları

olumlu yönde olmuştur. Fakat müzik dersinde başarısızlık durumu ve başka bir dersi daha çok sevmesi gibi sonuçlara da ulaşılmıştır.

- Müzik dersinin duyusal ve sosyal gelişime etkisine ilişkin görüşlerin sonucunda verilen cevapların çoğunlukla arkadaşları/akranları ile birlikte şarkı söylettirme olduğu sonucuna varılmış, ayrıca başka bir etkinlik olarak arkadaşları/akranları ile birlikte ritim çaldırılması sonucuna ulaşılmıştır.

- Enstrüman çalma/öğrenme düzeyine ilişkin görüşlerin sonucunda, özel gereksinimli öğrencilerin öncelikle gitar çalmak istediği, bunun yanı sıra piyano ve melodika çalmak istedikleri de görülmüştür.
- Müzik dersine yönelik beklentilere ilişkin görüşlerin sonucunda, özel gereksinimli öğrencilerin enstrüman çalmak (gitar) cevabının çoğunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Öneriler

Araştırma sonuçlarına göre öneriler şu şekilde sıralanmıştır:

- Müzik dersi içerisinde özel gereksinimli öğrencilere daha çok müzik türü dinletilmesi, geniş bir perspektif sağlanması ve müzik öğretmenlerinin müzik türü açısından çok sayıda örnek vermesi gerekmektedir.
- Özel gereksinimli öğrencilere motivasyon açısından destek sağlanmalı, güven verilmeli, öğrencilerin ilgi ve istek düzeyini arttırıcı etkinliklere yer verilmelidir.
- Müzik öğretmenlerinin yaptığı şarkı dinleme ve söyleme sonuçlarına fazlaca ulaşılmasından dolayı farklı etkinliklere yer verilmemesi görülmektedir.
- Enstrüman çalma/öğrenme düzeyi sonuçları doğrultusunda özel gereksinimli öğrencilerinin hepsinin hiçbir enstrüman çalmadığı tespitine ulaşılmış, öğrencilerin herhangi bir enstrüman öğrenmeye çok istekli oldukları görülmektedir. Bu yönde özel gereksinimli öğrencilerinin enstrüman eğitimi kesinlikle desteklenmelidir.
- Özel gereksinimli öğrencilerinin görüşleri müzik dersine yönelik beklentilerine ilişkin tekrar enstrüman öğrenme isteğini vurgulamakta ve bir önceki maddeyi desteklemektedir. Diğer öğrencilerinin cevaplarına ilişkin sözleri ezberleme konusunda

zorluk çektikleri için müzik öğretmenlerinin derste ek çalışmalar yapması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Baykoç Dönmez, N. (2015). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim (3. Baskı.) Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık.

Davis, R. (1997) "Traditional Arab Musical Ensembles in Tunis: Modernizing al-Turath in the Shadow of Egypt," Asian Music, Vol. XXVIII, 73-108

Harrison, C. (2011). An Integrated Approach to Music in the Curriculum. In Making Music in the Primary School. (Ed.) Nick Beach, Julie Evans & Gary Spruce. London & New York: Routledge

Milli Eğitim Bakanlığı (2018). Müzik ve Oyun Dersi Öğretim Programı, Ankara.

Nacakcı, Dalkıran (2016). Zihin Engelli Özel Eğitim Okullarındaki Müzik Dersi Uygulamalarına Yönelik Öğretmen Görüşleri. Burdur.

Milli Eğitim Bakanlığı (2013). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Eğitim Uygulama Merkezi (Okulu) I.ve II. Kademe Eğitim Programı, Ankara.

Pratt, Rosalie Rebollo (1991), "Music Education and Medicine", Music Educators Journal, Vol:77, No:5,(31-36).

Ortaokul Düzeyi Müzik Eğitimi Alanında 2020-2024 Yılları Arası Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların İncelenmesi

MEHMET URAL [1], Dr. Öğretim Üyesi, ELMAS GÜN [2]

[1] MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
uralm47@gmail.com - 0009-0005-1368-6421

[2] MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
elmasgun@mehmetakif.edu.tr - 0000-0002-2569-6062

ÖZET

Müzik, insanların duygularını ve düşüncelerini ifade etmenin evrensel bir dilidir. Her yaş grubunda farklı anlam ve önem taşıyan müzik eğitimi, özellikle çocukluk ve ergenlik çağındaki bireylerin gelişiminde kritik bir rol oynar. Ortaokul çağındaki öğrenciler, müzikle kurdukları ilişki sayesinde duygusal ve sosyal becerilerini geliştirebilmektedir. Bu dönem, aynı zamanda müziksel yeteneklerin keşfedildiği ve şekillendirildiği hassas bir süreçtir. Bu çalışma, Türkiye'de ortaokul düzeyi müzik eğitimi alanında yapılan lisansüstü çalışmaları inceleyerek, alandaki güncel eğilimleri ve araştırma yaklaşımlarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu kapsamda araştırmanın temel amacı, ortaokul kademesi müzik eğitimi alanında 2020-2024 yılları arasında yapılmış lisansüstü çalışmaların üniversite/enstitülere ve programlarına göre dağılımını, kullanılan yöntem ve modelleri, veri toplama aracı ve veri analizi tekniklerinin dağılımını ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında, ulusal akademik veri tabanları aracılığıyla toplam 4553 çalışma taranmış ve bu çalışmalar arasından konuyla doğrudan ilişkili 90 lisansüstü çalışma araştırmanın kapsamına dahil edilmiştir. Çalışmanın deseni betimsel araştırma modelini temel almakta olup, veri toplama sürecinde "doküman analizi" yöntemi kullanılmıştır. Toplanan verilerin sistematik ve derinlemesine çözümlenmesi için "içerik analizi" tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonuçları, Gazi Üniversitesi'nin bu alanda en çok çalışma yapan kurum olduğunu göstermiştir. Lisansüstü çalışmaların büyük çoğunluğunun eğitim bilimleri enstitüsü bünyesinde gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Çalışmalarda, nicel araştırma yönteminin ağırlıklı olarak tercih edildiği, buna karşılık karma yöntemin daha az kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırma modellerinde tarama modelinin ön plana çıktığı, eylem çalışması modelinin ise en az tercih edilen yaklaşım olduğu görülmüştür. Veri toplama araçları incelendiğinde, nitel araştırma teknikleri içerisinde yarı yapılandırılmış görüşme yönteminin öne çıktığı, gözlem tekniğinin ise daha az kullanıldığı belirlenmiştir. Veri analiz süreçlerinde nitel analiz tekniklerinin ağırlıklı olarak tercih edildiği, yöntem olarak içerik analizinin ön plana çıktığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eğitimi, Ortaokul Müzik Eğitimi, İlköğretim Müzik, Tez İncelemesi

Investigation of Graduate Studies in Secondary School Level Music Education Between 2020-2024

MEHMET URAL [1], Assistant Professor, ELMAS GÜN [2]

1 MEHMET AKIF ERSOY UNIVERSITY, Institute of Educational Sciences,
uralm47@gmail.com - 0009-0005-1368-6421

2 MEHMET AKIF ERSOY UNIVERSITY, Institute of Educational Sciences,
elmasgun@mehmetakif.edu.tr - 0000-0002-2569-6062

ABSTRACT

Music is a universal language for expressing human emotions and thoughts. Music education, which carries different meanings and importance in every age group, plays a critical role in the development of individuals, especially during childhood and adolescence. Secondary school students can develop their emotional and social skills through their relationship with music. This period is also a sensitive process where musical talents are discovered and shaped. This study aims to reveal current trends and research approaches in the field by examining graduate studies in secondary school level music education in Turkey. In this context, the main purpose of the research is to reveal the distribution of graduate studies conducted between 2020-2024 in the field of secondary school music education according to universities/institutes and programs, the methods and models used, and the distribution of data collection tools and data analysis techniques. Within the scope of the research, a total of 4553 studies were screened through national academic databases, and 90 graduate studies directly related to the subject were included in the scope of the research. The study design is based on the descriptive research model, and the "document analysis" method was used in the data collection process. The "content analysis" technique was used for systematic and in-depth analysis of the collected data. The results of the research showed that Gazi University is the institution that has conducted the most studies in this field. It was determined that the majority of graduate studies were carried out within the institute of educational sciences. In the studies, it was concluded that quantitative research method was predominantly preferred, while mixed method was less used. It was observed that the survey model came to the fore in research models, while the action study model was the least preferred approach. When data collection tools were examined, it was determined that semi-structured interview method stood out among qualitative research techniques, while observation technique was less used. It was concluded that qualitative analysis techniques were predominantly preferred in data analysis processes, and content analysis came to the fore as a method.

Keywords: Music, Music Education, Secondary School Music Education, Primary Education Music, Thesis Analysis

1. GİRİŞ

Müzik eğitimi, belirli müziksel davranışların ve becerilerin kazanılması süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreçte öğrenilen davranışlar, bireyin sosyal yaşamı üzerinde etkili olabilir. Belli hedeflere yönelik olarak verilen müzik eğitimi, müzik algısı ve anlayışı geliştirme açısından büyük önem taşır. Bu eğitim, bireylerin müziği daha derinlemesine anlamalarını ve müziksel düşünme becerilerini güçlendirmelerini sağlar. Uçan'a göre "müzik eğitimi, "bireye yaşantısı yoluyla amaçlı olarak belirli müziksel davranışlar kazandırma" ya da "bireyin müziksel davranışında kendi yaşantısı yoluyla amaçlı belirli değişiklikler oluşturma" sürecidir" (Uçan, 1994, s.25). Üstün (2014, s.15)'e göre müzik eğitiminin amacı; okul öncesinden başlayıp yükseköğretim kademesine kadar devam eden bu süreçte; bireylerin yaratıcılıklarını ve müziksel kabiliyetlerini ortaya çıkararak, bireylere çalgı çalabilme, şarkı söyleyebilme, ritmik ve melodik analiz yapabilme becerilerini kazandırmaktır.

Müzik eğitimi, bireylerin kültürel, sanatsal ve kişisel gelişimlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Ortaokul düzeyinde verilen müzik eğitimi ise, çocukların sanata olan ilgilerini beslemenin yanı sıra, sosyal ve duygusal gelişimlerini desteklemeye yardımcı olan kritik bir süreçtir. Bu süreçte öğrencilerin hem bireysel hem de grup olarak müzikal beceriler kazanmaları, onların estetik anlayışlarının gelişmesine ve sosyal etkileşim yeteneklerinin güçlenmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak, Türkiye'deki ortaokul düzeyinde müzik eğitiminin niteliği, karşılaşılan sorunlar, öğrencilerin eğitimin niteliğine ilişkin görüşleri ve müfredatın değerlendirilmesi ve müfredatın öğrencilere nasıl yansıtıldığı uzun süredir tartışma konusu olmuştur (Aksu, 2015; Kılıç, 2016; Bulut ve Gülsoy, 2016; Özdoğan ve Dizdar, 2017; Ertekin, Gürpınar ve Zahal, 2018; Baz, 2019; Birgül ve Nacakcı, 2019; Çetinkaya, 2019; Aymergen ve Bulut, 2020; Arslan, 2020). Eğitim politikalarındaki değişiklikler, teknolojinin eğitime entegre edilmesi ve müfredat reformları, müzik eğitiminin niteliğini etkileyen unsurlar arasında yer almaktadır. Ortaokul müzik eğitimi, ilköğretim öğrencileri için gerekli ve zorunlu olan bir eğitim ve öğretim sürecini içerir. Bu süreç, öğrencilerin müziksel becerilerini geliştirmeyi, müziğe olan ilgilerini artırmayı ve müziğin temel kavramlarını öğrenmelerini sağlamayı amaçlar.

2020-2024 yılları arasında dünya genelinde yaşanan COVID-19 pandemisi, eğitim sistemini her açıdan dönüştüren bir etkiye sahip olmuştur. Uzaktan eğitim uygulamaları, özellikle uygulamalı derslerde olduğu gibi müzik eğitimi alanında da birtakım zorluklar yaratmıştır. Pandeminin etkisiyle hız kazanan dijital dönüşüm, müzik eğitimi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkiler bırakmıştır (Tosuner ve Levendoğlu, 2020; Sarıkaya, 2021; Topalak, 2021; Önal ve Önal, 2023). Bu dönemde, lisansüstü düzeyde yapılan araştırmalar, müzik eğitiminde yeni eğilimleri ve öğretim yaklaşımlarını ortaya koymaya başlamış, eğitimin farklı boyutlarını keşfetmeyi hedeflemiştir. Pandemi sürecinde yaşanan bu köklü değişimler, eğitimde çevrimiçi araçların ve dijital kaynakların etkin kullanımını zorunlu hale getirirken, özellikle uygulamalı derslerde, öğretim yöntemlerinin yeniden düşünülmesini gerekli kılmıştır. Müzik eğitimi gibi deneyim ve etkileşim gerektiren alanlar, bu yeni eğitim düzenine uyum sağlamakta farklı zorluklar yaşamıştır. Bununla birlikte, dijital dönüşüm sürecinde

ortaya çıkan yeni araçlar ve yaklaşımlar, müzik eğitimi alanında yeni ufuklar açmış; bu süreçte lisansüstü araştırmalar, eğitimcilere yol gösteren rehber niteliğinde bilgiler sunmaya başlamıştır. Bu çalışmalar, Türkiye'deki ortaokul müzik eğitiminin mevcut gereksinimlerini ve eğitime yönelik yenilikçi yaklaşımları değerlendirmek için önemli bir temel oluşturmaktadır.

Ortaokul düzeyi müzik eğitiminin öneminden hareketle bu çalışmanın çıkış noktasını, Türkiye'de ortaokul düzeyinde müzik eğitimi alanında yapılan lisansüstü çalışmaların, eğitimdeki mevcut ihtiyaçları ne derece karşıladığı ve bu alandaki yeni yaklaşımların hangi konulara odaklandığı soruları oluşturmaktadır. Ortaokul düzeyinde yapılmış olan müzik eğitimi alanındaki bilimsel araştırmalar taranmış ve çalışmaların üniversite, enstitü ve programlarına göre dağılımı, kullanılan araştırma yöntem ve modelleri, veri toplama araçlarını ve veri analiz teknikleri incelenmiştir. Ayrıca hangi araştırma model yöntemlerinin, hangi veri toplama araçlarının ve hangi veri analiz yöntemlerinin ne sıklıkta kullanıldığı saptanmıştır. Çalışmanın ortaokul düzeyi müzik eğitimi kapsamında yapılabilecek yeni araştırmalar için konsantre bir literatür ve kılavuz oluşturarak bu alanda çalışacak veya çalışmış olan araştırmacılara erişim kolaylığı sağlaması, alandaki güncel durumun betimlenmesiyle beraber ortaokul düzeyi müzik eğitiminde kullanılan materyaller, öğretim programı ve öğretim yaklaşımlarına katkı sağlayabilecek olması, alan dahilindeki birçok alt boyut hakkında araştırmacılara fikir ve öneriler sunabilecek olması bakımından önemli olduğu düşünülmektedir.

1.2 Problem Cümlesi

Ortaokul Düzeyi Müzik Eğitimi Alanında 2020-2024 Yılları Arasında Yapılmış Lisansüstü Çalışmalar nelerdir?

1.2.1 Alt Problemler

1. Ortaokul Düzeyi Müzik Eğitimi Alanında 2020-2024 Yılları Arasında Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların Üniversitelere/Enstitülere göre dağılımları nasıldır? 3

2.Ortaokul Düzeyi Müzik Eğitimi Alanında 2020-2024 Yılları Arasında Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların programlarına göre dağılımları nasıldır?

3. Ortaokul Düzeyi Müzik Eğitimi Alanında 2020-2024 Yılları Arasında Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların yöntem ve modellerine göre dağılımları nasıldır?

4.Ortaokul Düzeyi Müzik Eğitimi Alanında 2020-2024 Yılları Arasında Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların veri toplama araçlarına göre dağılımları nasıldır?

5.Ortaokul Düzeyi Müzik Eğitimi Alanında 2020-2024 Yılları Arasında Yapılmış Lisansüstü Çalışmaların veri analizlerine göre dağılımları nasıldır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada, durum saptamasına elverişli yöntem olan tarama modeli benimsenmiştir. Betimsel tarama, büyük gruplar üzerinde gerçekleştirilen ve kişilerin belirli bir olay ya da olguyla ilgili düşüncelerini ve tutumlarını ortaya koymayı amaçlayan, bu olay veya olguların detaylı şekilde tanımlanmasına yönelik araştırmalardır (Karakaya, 2012 s.59). Bu araştırma yöntemi varlıkların, toplulukların, kurumsal yapıların ve durumların işleyişini tanımlamak ve tasvir etmek amacıyla kullanılır (Cohen, Manion & Morrison, 2007). Karasar (2012)'a göre Tarama Modelleri: Geçmişte ya da halen varolan bir durumu, olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Makale yöntem bakımından etik kurul izni gerektirmemektedir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni, Ulusal Tez Merkezinde bulunan ortaokul düzeyi müzik eğitimine ilişkin 4553 çalışmadır. Araştırmanın örneklemini Ulusal Tez Merkezi veri tabanındaki ortaokul düzeyi müzik eğitimi ile ilgili yazılmış 4553 çalışmadan, 2020-2024 yılları arasında yapılmış, ortaokul düzeyi müzik eğitimi konulu 90 lisansüstü çalışma oluşturmaktadır.

Çizelge 1. Örneklem

Çalışma Adı	*Yazar*	*Yıl*
Özel Okullarda Gerçekleştirilen Keman Eğitiminin Değerlendirilmesi	Armağan Ercan	2020
Ortaokul Müzik Öğretim Programlarında Müziksel Algı ve Bilgilenme Öğrenme Alanı Kazanımlarının Öğretmen Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi	Betül Güven	2020
Müzik Öğretmenlerinin Müzik Dersi Öğretim Programına Bağlılık Düzeylerinin İncelenmesi	Çağatay Gürbüz	2020
Orff Yaklaşımı ile Birlikte Sunulan Sosyal Öykü Uygulamalarının Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocuklara Müzikal Beceri Kazandırmada Etkililiği	Didem Mutlu Karşıyakalı Doğan	2020
6-12 Yaş Grubu Korunma İhtiyacı Olan Çocuklarda (Koiç) Piyano Eğitimlerinin Sosyal Gelişimlerine Etkileri	Gamze Alptekin	2020
Hareket ve Oyun Temelli Yapılan Müzik Eğitiminin Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş Öğrencilerin Müzikal Becerilerine Etkisi	Gülin Öziskender Flınn	2020
Okul Çalgısı Olarak Türk Müziği Uyarlamalı Melodika ve Uygulamadaki Görünümü	Hamza Üstün	2020
Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Etkinliklerine Katılım Durumları ile Sosyal Beceri Düzeylerinin İncelenmesi	İsmail Hakkı Gayretli	2020
Öğrencilerin Müzik Dersine İlişkin Motivasyonlarını Artırmaya Yönelik Müzik Öğretmeni Çalışmalarının İncelenmesi	Kerem Yılmaz	2020
Güzel Sanatlar Liselerine Öğrenci Yönlendirmede Yaşanan Problemlerin Öğretmen ve Öğrenci Açısından Değerlendirilmesi	Mehmet Özkan	2020
Okul Zil Seslerinin Yapısal Analizi ve Tercih Edilmelerine Yönelik Bir Araştırma: Gaziantep Örneği	Muhammet Emin İnal	2020
Ortaokul Müzik Eğitiminde Kullanılan Etkili Öğretim Yöntemlerinin Öğrenci Başarı Düzeyine Etkisinin Değerlendirilmesi	Sinem Arslan	2020
Ortaokul Kaynaştırma Öğrencilerine Yönelik Yürütülen Müzik Eğitiminde Karşılaşılan Sorunlar Ve Yöntem Arayışları	Ahmet Arif Deniz	2021
Adana İli Seyhan ve Çukurova İlçelerinde Verilen Özengen Müzik Eğitimine İlişkin Görüşler	Arjin Sarı	2021
Renklerle Müzik Öğretiminin İşitme Engelliler Ortaokulunda Okuyan Öğrencilere Melodika Kullanarak Uzaktan Öğretim Yoluyla Uygulanabilirliği (Yılmaz Balaban İşitme Engelliler Ortaokulu Örneği)	Ayşe Karaca	2021
Koro Çalışmalarının Ortaokul Öğrencilerinin Okul Aidiyet Düzeylerine Etkisi	Bağde Yılmaz Savaş	2021
Ortaokul Öğrencilerinin Kullandıkları Öğrenme Stratejilerinin Müzik Dersi Başarısına Etkisi	Begüm Arslan	2021
Türkiye'deki Ortaokul Müzik Öğretmenlerinin Dislektik Öğrenciler ile İlgili Görüşlerive Müzik Öğretimi İçin Çözüm Önerileri	Buse Özer	2021
İlkokul ve Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programında Yer Alan Türk Halk Müziği Kazanımlarının İncelenmesi	Demet Terzioğlu	2021
Sanal ve Akustik Çalgı Eşlikli Şarkı Öğretimi Uygulamalarının Müziksel İşitme ve Şarkı Söyleme Becerilerine Etkisi	Ferdi Karaöncel	2021

İlköğretim Öğrencilerinin Mardin Türkülerine Yönelik Görüşleri ve Mardin Türkülerinin Müzikal Analizi	Gülay Atay	2021
Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Dersine Yönelik Tutumları ile Sosyal Beceri Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	İsmail Yıldız	2021
Öğrencilerin Müzik Dersine Yönelik Tutumları ile Problem Çözme Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Merve Akyüz	2021
Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programının Öğretmen ve Uzman Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi	Melis Alk	2021
Ortaokul Müzik Kitaplarındaki Makamsal İçerikli Şarkıların Eşliklenmesine Yönelik Müzik Öğretmeni Görüşleri	Onur Koç	2021
Özel Eğitim Uygulama Okulları İkinci Kademede Yürütülen Müzik ve Oyun Dersinin İşlenişinin İncelenmesi (Ankara İli Örneği)	Ruveyda Sultan Ünver	2021
Okul Şarkıları Kitaplarında Yer Alan Görsel İmgelerin Eğitim Amaçlarına Uygunluğu Açısından Analizi	Sakhavat Aliyev	2021
Çocuklarda Müziksel İşitme Algısını Belirleyen Faktörler	Serkan Demirel	2021
Ortaokul Öğrencilerinin, Öğretmenlerinin ve Yöneticilerinin Müzik Dersine İlişkin Algılarının Belirlenmesi: Bir Metafor Analizi Çalışması	Tuğba Seda Yuvacı	2021
Bilsem Öğrencilerinin Müzikal Yaratıcılıklarının ve Akış Deneyimlerinin Uzaktan Eğitim Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi	Uğur Özalp	2021
Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Dersine Yönelik Tutumlarının İncelenmesi	Ümmügülsüm Aymergen	2021
Ders Kazanımları Bağlamında 8.Sınıf Müzik Ders Kitabındaki Şarkıların Alan Öğretmenlerinin Değerlendirmeleri Çerçevesinde İncelenmesi	Asiye Nur Yaymak Alimoğlu	2022
Ortaokul Müzik Dersi Türk Müziği Makamı ile İlgili Kazanımların Öğretilebilirlik Düzeyine İlişkin Öğretmen ve Akademisyen Görüşleri	Aslı Turan	2022
Eisner'ın Eğitsel Eleştiri Modeli ile Ortaokul Müzik Öğretim Programlarının Değerlendirilmesi: Bir Durum Çalışması	Aytaç Onur Demirtaş	2022
Koro Eğitimi Etkinliklerinin 6. Sınıf Öğrencilerinin Özgüven ve Utangaçlık Duyguları Üzerine Etkileri	Başak Çağlar	2022
Ortaokul Öğrencilerinin Müziğe Yönelik İlgileri ile Çalgıları İşitsel ve Görsel Olarak Tanıma Durumlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi	Beliz Ziyade Akbaş	2022
Türkiye'de Bulunan İşitme Engelliler Ortaokullarında Müzik Eğitimi ve Karşılaşılan Temel Sorunlar	Cemre Arslan	2022
İlköğretim 5. Sınıf Müzik Dersinin Kodaly Yöntemine Göre Yeniden Yapılandırma Çalışması	Çilem Beylik	2022
Uzaktan Eğitimde Müzik Dersi Kapsamında Oyun ve Etkinlik Temelli Değerler Eğitimi Uygulamalarının Ortaokul Öğrencilerinin Akademik Başarıları ve Değer Algıları Üzerindeki Etkileri	Fehime Pınar Songur	2022
Farklı Branşlardaki Ortaokul Öğretmenlerinin Müzik Dersine İlişkin Görüşleri	Hande Güler	2022
Ortaokul Müzik Dersi Kitaplarındaki Türk Halk Müziği Kaynaklı Okul Şarkılarının Modern Armoniye Dayalı Eşliklenmesine Yönelik Bir Model Önerisi	Hurşehit Anıl Gürpınar	2022
Ortaokul Müzik Derslerinin Yapılandırmacı Öğrenme Ortamları Bakımından İncelenmesi	Işıl Kuzucu	2022
Ortaokul Müzik Dersi Kazanımlarının Gerçekleşmesinde Eğitsel Oyun Yönteminin Kullanılabilirliğine İlişkin Müzik Öğretmeni Görüşleri (Trabzon İli Örneği)	İrem Küçük	2022
Malatyalı Fahri Kayahan'ın Müzik Yaşamı ve Eserlerinin Ortaokul Ve Liselerde Öğretilme Durumu (Malatya İli Örneği)	Mehmet Önder Çavuşoğlu	2022
Türkiye'de Özengen Müzik Eğitiminde London College Of Music Uluslararası Sertifika Programı ve Sınav Aşamalarının İşlevselliği	Mustafa Altundağ	2022
Özengen (Amatör) Müzik Kurslarında Verilen Bireysel ve Grup Keman Eğitiminin Temel Hedef ve Davranışlara Ulaşılabilirlik Düzeyleri Açısından İncelenmesi	Orhan Dikici	2022
İlköğretim 5. Sınıf Müzik Dersi Kazanımlarını Destekleyen Müzik Web Uygulamalarının İncelemesi ve Müzik Öğretmenlerinin Müzik Web Uygumalarına İlişkin Görüşleri	Seda Ünal	2022
2000-2020 Yılları Arasında Kullanılan Müzik Ders Kitaplarının Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Açısından İncelenmesi	Sertan Yaşar	2022
Türkiye, İngiltere ve İtalya Ortaokul Müzik Ders Kitaplarının Karşılaştırılması	Şevval Çelik	2022
İlköğretim Öğrencilerinin Müzik Dersi Tutumlarının Covıd-19 Pandemi Sürecinde İncelenmesi	Sinem Noyan	2022
Müzik Öğretmenlerinin İş Doyumu ve Mesleki Tutum Düzeyleri İle Öğrencilerin Müzik Dersine Yönelik Tutumlarının Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi	Siyar Köksal	2022
Özengen Keman Eğitiminde Otakar Sevcik Alıştırmalarının Keman Çalma Becerisine Etkisi	Tuğba Gözde Oğuz	2022
Özengen Müzik Eğitiminde Kullanılan Uzaktan Eğitim Sistemine İlişkin Görüşlerin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi	Yelda Soylu	2022
Ortaokul Müzik Ders Kitaplarındaki Eserlerin Melodika Çalgısı İçin Düzenlenmesi	Zafer Aslanargan	2022
Orta Okul Görsel Sanatlar Dersi Öğretiminde Seçilmiş Bazı Klasik Müzik Eserlerinin Etkisi (A. Vivaldi Dört Mevsim Konçertosu)	Ahmet Göktuğ Kılıç	2023
Müzik Eğitimi Alan Öğrencilerin Bilişüstü Yetilerinin İncelenmesi	Aslıhan Bayram	2023
Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Dersi Öz Yeterlilikleri, Öğrenme Motivasyonları ile Müziğe Yönelik Başarı ve Başarısızlık Yükleme Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Ayşe Baş Gönül	2023
Ortaokul 5,6,7, 8. Sınıf Müzik Ders Kitaplarındaki Türkülerin Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi ve Öneriler	Ayşe Nur Atalay	2023

Destekleme ve Yetiştirme Kurslarında Görev Alan Ortaokul Müzik Öğretmenlerinin Bu Kurslara Yönelik Görüşleri	Damla Çalışkan Ugurlu	2023
Ortaokul Öğrencilerinin Dinledikleri Müzik Türleri ile Duygusal Durumlarının İncelenmesi	Derya Dengizek	2023
Özengen Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Öğrenim Gören Öğrencilerin Karşılaştığı Problemlerin İncelenmesi	Efekan Şirin	2023
8. Sınıf Öğrencilerinin Uluslararası Temel Müzik Yeterliklerine Ulaşma Düzeyleri	Emel Eminoğlu	2023
Müzik Öğretmenlerinin Derslerinde Teknoloji Kullanma Durumları, Teknoloji Kullanımına Yönelik Tutumları ve Hizmet İçi Eğitim Gereksinimleri (Van İli Örneği)	Faruk Caylan	2023
Müzik Öğretmenlerinin Özel Eğitim Alanında Yeterlikleri ve Kendilerinden Beklenilenlere İlişkin Görüşleri	Gizem Akay	2023
Okul Müzik Eğitiminde Kültürel Çatışma, Tolerans ve Diyalog: Antalya Örneğinde Nitel Bir İnceleme	Gizem Durdu	2023
Pozitif Psikoloji Odağında Hazırlanan Piyano Eğitimi Uygulamalarının Disleksili Çocukların Müzikal Becerilerine Yansımaları	Göksen Tosuner	2023
Müzik Öğretmenlerinin Eğitim Teknolojisi Standartlarına Yönelik Özyeterlik Algılarının İncelenmesi	Güneş Akça	2023
Çalgı Eğitimi Kurslarına Katılan Çocukların Yönelim Sebepleri ve Müzikal Yeteneklerinin İncelenmesi	Hatice Yıldız	2023
Değerler Eğitimi Kapsamında Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programının Öğretmen Görüşleri Açısından İncelenmesi	Hilal Baş Seçilmiş	2023
6-11 Yaş Otizmli Çocuklarda Müzikli Ses ve Sözcük Üretiminin İletişim Ve Dil Gelişimine Etkisi İle İlgili Müzik Terapi Ve Yöntemleri	İlhan Uğur Yazar	2023
Yenilikçi Öğretim Modelleriyle Güçlendirilmiş Müzik Dersi Aktivitelerinin Öğrencilerin Akademik Başarı ve Motivasyon Düzeylerine Etkisi	İsmihan Erden	2023
Uzaktan Eğitim Sürecinde Müzik Derslerinin Gerçekleştirilmesi Sırasında Karşılaşılan Güçlükler Hakkında Öğretmen Görüşleri	Kardelen Gönülcan	2023
Öğrencilerin Müziksel Kimliklerinin Oluşmasında 2018 Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programının Hedef ve Uygulama Etkilerinin Etkileri	Mert Keske	2023
Ortaokul Müzik Dersi Öğretim Programında Yer Alan Eserlerin Cover Videolarının Belirlenmesi ve İncelenmesi	Mustafa Erkan Özdemir	2023
Uzaktan Eğitimle Verilen Ortaokul Müzik Derslerinin Öğretmen Görüşleri Doğrultusunda Değerlendirilmesi	Melisa Uman	2023
İlköğretim ve Ortaöğretim Kurumlarında Müzik Dersi Dışındaki Derslerde Müziğin Kullanılma Durumunun İncelenmesi	Ozan Amaç	2023
Dijital Oyun Müzikleri ile Desteklenmiş Müzik Öğretimine Yönelik Öğretmen Görüşleri	Ozan Demirpek	2023
Ortaokul Müzik Derslerinde Kullanılan Çocuk Şarkılarına İlişkin Öğretmen Görüşleri	Ozan Gelen	2023
Müzik Öğretmenlerinin Özel ve Devlet Okulu Bazında Yapılandırmacı Eğitim Anlayışı Yeterlilik Düzeylerinin Karşılaştırılması	Özgen Öz	2023
Müzikli Dramatizasyon Destekli Çalışmaların Çevrimiçi Başlangıç Flüt Eğitimine Etkisi	Özge Tecimer	2023
Görme Engelli Öğrencilerin Keman Performansı Üzerine Bir Karşılaştırmalı Karma Yöntem Araştırması: Braille Sistemi ile Ezbere Dayalı Öğrenme	Perçin Demirkol Yalçın	2023
Müzik Öğretim Yöntem ve Teknikleri Kapsamında Eşlik Kullanımına İlişkin Müzik Öğretmenleri Görüşleri (Konya İli Örneği)	Pınar Ceren Çalışır	2023
Gelişimsel Disleksili Çocuklarda Ritim Algısı ve Fonolojik Farkındalık Becerileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	Saliha Anbar	2023
Koro Çalışmaları ve Farklı Müzik Etkinlikleri Yoluyla Yapılan Müzik Eğitiminin Ortaokul 5. Sınıf Öğrencilerinin Müziksel Gelişimi Üzerindeki Etkisi	Seval Aydın	2023
Müzik Öğretmenlerinin Yaratıcı Drama Yöntemini Kullanmaya Yönelik Öz Yeterlik Algı ve Görüşleri	Tolga Demirtaş	2023
Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okullarda Zorunlu Hizmet Bölgelerinde Çalışan Müzik Öğretmenlerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi (Hakkari İli Örneği)	Aybüke Başak Demirbaş	2024
Ortaokul 7. Sınıf Müzik Ders Kitabında Yer Alan Okul Şarkılarının Eğitim Müziği Besteleme Tekniklerine Uygunluklarının İncelenmesi	Deniz Salur	2024
Bilim ve Sanat Merkezlerinde Kurulan Çocuk Korolarının Koro Çalışmalarına Yönelik Motivasyonlarının İncelenmesi	Neziha Doğan Bağırgan	2024
5. Sınıf Müzik Dersinde Learningapps Platformu Kullanımının Öğrencilerin Başarı ve Derse Yönelik Tutumlarına Etkisinin İncelenmesi	Samet Altunkaynak	2024
Özengen Müzik Eğitimi Kurumlarında Öğrencilerin Çalgı Seçimlerini Belirleyen Etmenler (İzmir İli Örneği)	Sıla Akın	2024

2.3. Veri Toplama Aracı ve Verilerin Analizi

Verilerin elde edilmesi için "Doküman İncelemesi" kullanılmıştır. "Döküman incelemesi, "araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar" (Yıldırım ve Şimşek, 2006, s.187). Çalışmada, "müzik, müzik eğitimi, ilköğretim,

ortaöğretim, ortaöğretim müzik, ortaokul müzik, ortaokul müzik eğitimi, ses, ses eğitimi, çalgı, çalgı eğitimi, bağlama(saz), bağlama eğitimi, piyano, piyano eğitimi, keman, keman eğitimi, gitar, gitar eğitimi" gibi anahtar kelimelerle; DergiPark, Tr Dizin, Yükseköğretim Kurulu Tez Merkezi, Google, Google Akademik/Scholar elektronik veri tabanları üzerinde tarama yapılmıştır. Yapılan Tarama sonucunda 4553 çalışmaya ulaşılmış, konuyla ilgili olan 90 lisansüstü çalışma listelenmiştir. Verilerin analiz edilmesi için ise "İçerik Analizi" kullanılmıştır. "İçerik analizinde temelde yapılan işlemi birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır" (Yıldırım ve Şimşek, 2006 s.227). Elde edilen çalışmaların içerikleri incelenmiş ve çalışmalar konu dağılımlarına göre sınıflandırılmıştır.

3. BULGULAR

Çizelge 2. Lisansüstü Çalışmaların Üniversitelere Göre Dağılımı

Üniversiteler	f	%
Gazi Üniversitesi (Ü.)	12	13,3
İnönü Ü.	10	10,1
Marmara Ü.	6	6,6
Necmettin Erbakan Ü.	6	6,6
Sivas Cumhuriyet Ü.	6	6,6
Ondokuz Mayıs Ü.	5	5,5
Pamukkale Ü.	5	5,5
Atatürk Ü.	4	4,4
Dokuz Eylül Ü.	3	3,3
Mersin Ü.	3	3,3
Afyon Kocatepe Ü.	3	3,3
Mehmet Akif Ersoy Ü.	2	2,2
Erciyes Ü.	2	2,2
Trabzon Ü.	2	2,2
Gaziantep Ü.	2	2,2
Bursa Uludağ Ü.	2	2,2
Aydın Adnan Menderes Ü.	2	2,2
Kocaeli Ü.	2	2,2
İstanbul Ü.	1	1,1
Harran Ü.	1	1,1
Zonguldak Bülent Ecevit Ü.	1	1,1
Eskişehir Anadolu Ü.	1	1,1
Akdeniz Ü.	1	1,1
Hacettepe Üniversitesi	1	1,1
Çanakkale Onsekiz Mart Ü.	1	1,1
Niğde Ömer Halisdemir Ü.	1	1,1
Balıkesir Ü.	1	1,1
Çankırı Karatekin Ü.	1	1,1
Van Yüzüncü Yıl Ü.	1	1,1
Bolu Abant İzzet Baysal Ü.	1	1,1
Haliç Ü.	1	1,1
Toplam	**90**	**100**

Çizelge 2'ye göre, Gazi Üniversitesi'nde 12, İnönü Üniversite'sinde 10, Marmara, Necmettin Erbakan ve Sivas Cumhuriyet Üniversitelerinde 6'şar, Ondokuz Mayıs ve Pamukkale Üniversitelerinde 5'er, Atatürk Üniversitesi'nde 4, Dokuz Eylül, Mersin ve Afyon Kocatepe Üniversitelerinde 3'er, kalan diğer üniversitelerde 2 ve 1'er çalışma yapıldığı görülmektedir.

Çizelge 3. Lisansüstü Çalışmaların Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitüler	f	%
Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Ens.)	74	82,2
Sosyal Bilimler Ens.	10	10,1
Güzel Sanatlar Eğitimi Ens.	4	4,4,
Sağlık Bilimleri Ens.	2	2,2,
Toplam	**90**	**100**

Çizelge 3'e göre, 90 çalışmanın 74'ü Eğitim Bilimleri Enstitüsünde, 10'u Sosyal Bilimleri Enstitüsünde, 4'ü Güzel Sanatlar Eğitimi Enstitüsünde, 2'si ise Sağlık Bilimleri Enstitüsünde yapılmıştır.

Çizelge 4. Lisansüstü Çalışmaların Programlarına Göre Dağılımı

Program	f	%
Doktora	10	10,1
Yüksek Lisans	79	87,7
Sanatta Yeterlilik	1	1,1
Toplam	**90**	**100**

Çizelge 4'e göre 90 çalışmanın 10'u doktora, 79'u yüksek lisans, 1'i ise sanatta yeterlilik programında yapılmıştır.

Çizelge 5. Lisansüstü Çalışmaların Yöntemlerine Göre Dağılımı

Yöntem	f	%
Nitel	41	45,5
Nicel	37	41,1
Karma	12	13,3
Toplam	**90**	**100**

Çizelge 5'e göre, 90 çalışmanın 41'i nitel, 37'si nicel, 12'si ise nitel yöntemi kullanmıştır.

Çizelge 6. Lisansüstü Çalışmaların Modellerine Göre Dağılımı

Yöntemler	f	%
Tarama Çalışması	42	46,6
Deneysel Çalışma	14	15,5
Durum Çalışması	13	14,4
Açımlayıcı Sıralı	12	13,3
İlişkisel Çalışma	6	6,6
Olgu Bilim Çalışması	2	2,2
Eylem Çalışması	1	1,1,
Toplam	**90**	**100**

Çizelge 6'ya göre, 90 çalışmanın 42'si tarama modeli, 14'ü deneysel çalışma, 13'ü durum çalışması, 12'si açımlayıcı çalışma, 6'sı ilişkisel çalışma, 2'si olgun bilim, 1'i de eylem çalışmasıdır.

Çizelge 7. Lisansüstü Çalışmaların Nitel Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Nitel Veri Toplama Araçları	f	%
Yarı Yapılandırılmış Görüşme	23	25,5
Doküman Analizi	11	12,2
Yapılandırılmış Görüşme	4	4,4
Gözlem	2	2,2
Toplam	**40**	**44,4**

Çizelge 7'ye göre, 40 nitel çalışmanın 23'ü yarı yapılandırılmış görüşme, 11'i doküman analizi, 4'ü yapılandırılmış görüşme, 2'si ise gözlem tekniklerini kullanmışlardır.

Çizelge 8. Lisansüstü Çalışmaların Nicel Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Nicel Veri Toplama Araçları	**f**	**%**
Ölçek	23	25,5
Anket	11	12,2
Likert Ölçek	4	4,4
Test	2	2,2
Rubrik (dereceli puanlama anahtarı)	1	1,1
Kişi Envanterleri	1	1,1
Toplam	**41**	**45,5**

Çizelge 8'e göre, 41 nicel çalışmanın 23'ü ölçek, 11'i anket, 4'ü likert ölçek, 2'si test, 1'i rubrik, 1'i de kişi envanterlerini kullanmıştır.

Çizelge 9. Lisansüstü Çalışmaların Karma Veri Toplama Araçlarına Göre Dağılımı

Karma Veri Toplama Araçları	**f**	**%**
Anket + Ölçek	3	3,3
Anket + Yarı Yap. Görüşme	2	2,2
Ölçek + Yarı Yap. Görüşme	2	2,2
Anket + Likert Ölçek	1	1,1,
Ölçek + Gözlem	1	1,1
Toplam	**9**	**10**

Çizelge 9'a göre, 9 karma çalışmanın 3'ünde anket ve ölçek, 2'sinde anket ve yarı yapılandırılmış görüşme, 2'sinde ölçek ve yarı yapılandırılmış görüşme, 1'inde anket ve likert ölçek, 1'inde ise ölçek ve gözlem kullanılmıştır.

Çizelge 10. Lisansüstü Çalışmaların Nitel Veri Analizlerine Göre Dağılımı

Nitel Veri Analizi	**f**	**%**
İçerik Analizi	36	40
Betimsel Analiz	14	15,5
Toplam	**50**	**55,5**

Çizelge 10'a göre 90 çalışmanın 50'si nitel veri analizi kullanmış olup, bunların 36'sı içerik analizine, 14'ü ise betimsel analize başvurmuşlardır.

Çizelge 11. Lisansüstü Çalışmaların Nicel Veri Analizlerine Göre Dağılımı

Nicel Veri Analizi	**f**	**%**
Ki Kare Testi	1	1,1
Kolmogorov Smirnov	1	1,1
Mann-Whitney U	1	1,1
Toplam	**3**	**3,3**

Çizelge 11'e göre 90 çalışmanın 3'ü nicel veri analizi kullanmış olup, bunların 1'i Ki Kare testi, 1'i Kolmogorov Smirnov, 1'i de Mann-Whitney-U testleri ile analiz yapmışlardır.

Çizelge 12. Lisansüstü Çalışmaların Karma Veri Analizlerine Göre Dağılımı

Karma Veri Analizi	**f**	**%**
t Testi + Anova	11	12,2

Mann-Whitney U + Wilcoxon Testi	8	8,8
İçerik Analizi + Betimsel Analiz	3	3,3
Mann-Whitney U + Kruskal Wallis	3	3,3
Mann-Whitney U + İçerik Analizi+ t Testi	2	2,2
Kruskal Wallis + Korelasyon Testi	2	2,2
Anova + Betimsel Analiz	2	2,2
Mann-Whitney U + Anova Testi	1	4,4
Mann-Whitney U + Kolmogorov Smirnov	1	2,2
t Testi + Anova + Kruskal Wallis	1	1,1
t Testi + Anova + Kolmogorov Smirnov + Betimsel Analiz	1	1,1
t Testi+ Anova + Kolmogorov Smirnov	1	1,1
t Testi + Kolmogorov Smirnov	1	1,1
Toplam	**37**	**41,1**

Çizelge 12'ye göre 90 çalışmanın 37'si karma veri analizi yapmış olup, bunların 11'i t-testi – anova, 8'i Mann-Whitney U + Wilcoxon, 3'ü içerik analizi + betimsel analiz kullanarak verileri analiz etmişlerdir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

En çok çalışma yapan üniversite Gazi Üniversitesi olmuştur. İkinci sırada İnönü Üniversitesi bulunduğu sonucuna varılmıştır. Üçüncü sırada ise Marmara, Necmettin Erbakan ve Sivas Cumhuriyet Üniversitelerinin takip ettiği sonuçlarına varılmıştır. Ortaokul düzeyi müzik eğitimi alanında 2020-2024 yılları arasındaki çalışmaların, en çok eğitim bilimleri enstitüsüne bağlı olarak yapıldığı sonucuna varılmıştır. Lisansüstü çalışmaların, çoğunlukla lisansüstü programında yapıldığı, en az çalışmanın ise sanatta yeterlilik programında yapıldığı sonucuna varılmıştır. Çalışmalarda en fazla kullanılan yöntemin nicel yöntem olduğu, en az kullanılan yöntemin ise karma yöntem olduğu sonucuna varılmıştır. "Nitel araştırmalar nicel araştırma yöntemlerine göre daha derinlemesine bilgi sağlarlar. Nitel araştırmalar, geleneksel araştırma yöntemleriyle ifade edilmesi zor olan sorulara cevap bulmak için gereklidir." (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2013, s. 234). Nitel araştırmalarda sürecin uzun sürmesi ve detaylı bir inceleme gerektirmesi, datanın toplanması ve analizinin daha zor olması araştırmacıların nicel çalışmalara yönelmesinde etken olmuş olabileceği düşünülmektedir. Çalışmalarda en fazla tarama modelinin tercih edildiği sonucuna varılmıştır. En az tercih edilen modelin ise eylem çalışması olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmalarda kullanılan nitel veri toplama araçlarının türleri incelendiğinde en fazla yarı yapılandırılmış görüşmenin, en az ise gözlem tekniğinin kullanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Nicel veri toplama araçlarından ise en çok ölçek ve anket, en az rubrik ve kişi envarterlerinin kullanıldığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Yağmur Şahin, Kana & Varışoğlu (2013) tarafından yapılan araştırmada Türkçe eğitimine ilişkin lisansüstü tezleri incelenmiş ve veri toplamada en çok kullanılan aracın ölçekler olduğu sonucuna varılmıştır. Ölçek ve ankete dayalı çalışmaların sık tercih edilmesinin, erişimlerinin

kolay olması, düşük maliyetli olmaları ve diğer yöntemlere göre zaman ve emek açısından daha avantajlı olmalarından kaynaklandığı söylenebilir (Baş, 2005).

Çalışmalarda en çok nitel veri analiz tekniklerinden yararlanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Yöntem olarak ise en fazla, içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmaların çoğu pandemi döneminde yapıldığı için, araştırmacıların nitel veri analizlerinden içerik analizini daha fazla tercih etmiş olabilecekleri düşünülmektedir. Son 5 yılda yapılmış çalışmaları inceleyen farklı alanlardaki çalışmalarda da içerik analizi yöntemlerinin daha çok kullanıldığı ortaya konmuştur (Çiftçi ve Ersoy, 2021; Daşdemir ve Cengiz, 2021; Kurtaslan ve Özer, 2021; Dündar, Batmaz ve Batmaz, 2023; Terzier, 2023; Altunkaya, 2024). Nicel veri analiz tekniklerinin ise daha çok, en az iki teknik bir arada olmak üzere birlikte kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır. En fazla kullanılanları yöntemler ise, mann-whitney u testi, wilcoxon işaretli sıralar testi, anova ve t-testi olarak sıralanmaktadır.

4.1. Öneriler

Hiç çalışma yapmayan veya daha az çalışma yapan üniversite ve enstitülere kuşkusuz, alan amacına yönelik daha fazla çalışma yapması önerilir. Elbette ki nicelik zenginleşirken nitelik göz ardı edilmemelidir. Doktora ve sanatta yeterlilik çalışmalarının yüksek lisans çalışmalarına oranla daha az sıklıkla yapıldığı göze çarpmaktadır. Bu gibi çalışmaların daha sıklıkla yapılması öneri olarak ifade edilebilir. Araştırma sonucunda, çalışmaların daha çok nicel veri toplama tekniklerinin kullanıldığı görülmektedir. Aynı zamanda, karma yöntemlerin nitel ve nicel yöntemlere göre daha az tercih edildiği belirlenmiştir. Bu çerçevede, gelecekte yapılacak çalışmaların nitelikli olmaları şartıyla, nitel ve karma yöntemlerle tasarlanmasının araştırma yöntemlerine de çeşitlilik katacağı söylenebilir. Nitel veri toplama ve nicel veri toplama araçları neredeyse yarı yarıya bir tercih edilme oranı ile karşımıza çıkmaktadır. Sıklıkla tercih edilen veri toplama araçlarının tercih edilme oranının devam etmesi, az çalışılan konuların ele alınması, başka alanlarla ilişkilendirilen araştırmalara yer verilmesi yararlı olacaktır. Araştırma sonucunda, çalışmalarda tercih edilen veri analizi metotlarının daha çok içerik analizi, anova ve t testlerinin olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda, çok değişkenli araştırmaların ve çeşitli analiz modellerinin uygulanması, çalışmaların ilerlemesine önemli katkılar sunabilir. Hipotez sayısının amaca uygun olarak artırıldığı, metot ve uygulamaların çeşitlendirildiği araştırmalar desteklenmelidir. Ayrıca, eğitim alanındaki araştırmacılara ve karar vericilere yön verecek nitelikte çalışmalar tasarlanabilir.

KAYNAKÇA

Aksu, C. (2015). Türkiye'nin geliştirilecek ortaokul müzik öğretim programında bulunması gereken bazı genel amaçlar. Milli Eğitim Dergisi, 45(207). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 15.08.2024)

Altunkaya, M. (2024). Covıd-19 sürecinde sağlık yönetimi alanında pazarlama ile ilgili yapılan çalışmaların bibliyometrik analiz yöntemi ile incelenmesi: dergipark örneği. Güncel

Pazarlama Yaklaşımları ve Araştırmaları Dergisi, 5(1). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi:10.07.2024)

Arslan, S., *Ortaokul Müzik Eğitiminde Kullanılan Etkili Müzik Öğretim Yöntemlerinin Öğrenci Başarı Düzeyine Etkisinin Değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa, (2020).

Aymergen, Ü., & Bulut, D. (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Müzik Dersine Yönelik Tutumları. TURAN: Stratejik Arastirmalar Merkezi, 12(48). https://www.proquest.com/ (Erişim tarihi:10.07.2024)

Baş, G. (2013). Yabancı dil öğrenme kaygısı ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 17(2). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi:10.07.2024)

Baz, M., *İlkokul Sınıf ve Ortaokul Müzik Öğretmenlerinin 2018 Müzik Dersi Öğretim Programı Hakkındaki Görüşleri,* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2019.

Birgül, Y., & Nacakcı, Z. (2019). Müzik öğretmenlerinin 2017-2018 ortaokul müzik dersi programına yönelik görüşleri. Fine Arts, 14(1). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi:10.07.2024)

Bulut, D., & Gülsoy, Y. (2016). Ortaokul öğrencilerinin müzik dersine yönelik görüşleri (Niğde İli Örneği). İlköğretim Online, 15(2). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi:11.07.2024)

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. A., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2013.

Çetinkaya, Y. (2019). Ortaokul müzik derslerinde öğretmenlerin karşılaştıkları güçlüklere ilişkin görüşleri. Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, (11). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi:08.07.2024)

Çifçi, M., & Ersoy, M. (2021). Pandemi sürecinde eğitim alanında yapılan çalışmaların eğilimleri: Türkiye örneği. International Journal of Eurasia Social Sciences/Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 12(43). https://openurl.ebsco.com/ (Erişim tarihi:05.07.2024)

Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K., *Research Methods İn Education*, Routledge, New York, 2007.

Daşdemir, İ., & Cengiz, E. (2021). Türkiye'de salgın döneminde covid-19 ile ilgili eğitim alanında yapılan çalışmaların analizi. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 08.07.2024)

Dündar, H., Batmaz, O., & Batmaz, M. C. (2023). Covıd-19 salgın dönemi eğitim alanında ilkokul düzeyine yönelik yapılan çalışmaların değerlendirilmesi. Trakya Eğitim Dergisi, 13(2). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 08.07.2024)

Ertekin, B., Gürpınar, E., & Zahal, O. (2018). İlköğretim ve ortaokul müzik ders kitaplarındaki şarkıların müzikal öğeler bakımından incelenmesi (1996-2016). İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(1). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 11.07.2024)

Karakaya, İ. & A. Tanrıöğen (Edt.)., *Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Anı Yayıncılık, Ankara, 2012.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, (24. baskı). Nobel Yayınevi, Ankara, 2012.

Kılıç, I. Ortaokul Öğrencilerinin müzik ile ilgili görüşlerinin incelenmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, *5*(3). https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/ Erişim tarihi: (25.06.2024)

Kurtaslan, H., & Özer, B., *Türkiye'de Covid 19 Pandemi Sürecinde Müzik Alanında Yapılan Çalışmalar: Sistematik Derleme,* Uluslararası Akademik Araştırmalar Kongresi, Nevşehir, 23-25 Ağustos 2021.

Önal, G., & Önal, H. (2023). Pandeminin toplum, eğitim ve müzik eğitimine etkilerinin müzik eğitimcilerinin görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi, Asya Studies, 7(23). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 08.07.2024)

Özdoğan, S., & Dizdar, B. (2017). Ortaokul yöneticilerinin müzik dersine ilişkin tutumları. Ekev Akademi Dergisi, (72). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 11.07.2024)

Sarıkaya, M. (2021). Pandemi Sürecinde uzaktan eğitime ilişkin müzik eğitimi ana bilim dalı öğrencilerinin görüşleri. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 27(46). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 08.07.2024)

Terzier, C. (2023). Türkiye'de sağlık politikaları üzerine yapılan lisansüstü çalışmalara genel bakış: bibliyografik bir inceleme. Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı Dergisi, 6(1). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 07.07.2024)

Topalak, Ş. (2021). Müzik öğretmenlerinin bakış açısından pandemi döneminde online eğitim. Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(2). https://dergipark.org.tr/ (Erişim tarihi: 06.07.2024)

Tosuner, G., & Levendoğlu, N. O. (2020). Covid-19 sürecinde uzaktan yürütülen müzik öğretimi uygulamalarının 815 yaş grubu çocuklarındaki yansımaları üzerine bir durum çalışması. Journal of Academic Social Science Studies, 13(81). https://jasstudies.com/ (Erişim tarihi: 07.07.2024)

Uçan, A. *Müzik Eğitimi Temel Kavramları-İlkeler-Yaklaşımlar*. Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara, 1994.

Üstün, E., *Okul Çalgılarının İlköğretim Müzik Dersi Kazanımlarına Ulaşmadaki Etkililiğinin İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya, 2014.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (5. Baskı) Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2006.

Yağmur Şahin, E., Kana, F. & Varışoğlu, B. (2013). Türkçe eğitimi bölümlerinde yapılan lisansüstü tezlerin araştırma eğilimleri. International Journal of Human Sciences, 10(2), https://www.j-humansciences.com/ (Erişim tarihi: 15.09.2024)

LİSANS DÜZEYİNDE PİYANO EĞİTİMİ DERSİ BAŞARI PUANLARININ ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF UNDERGRADUATE PIANO EDUCATION PERFORMANCE OUTCOMES IN RELATION TO VARIOUS VARIABLES

Beyza CENGİZ[143]

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

eryavuzbeyza@gmail.com - ORCID ID 0009-0003-9097-2718

Dr. Öğr. Üyesi H. Ozan DEMİRTAŞ[144]

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi,

odemirtas@mehmetakif.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-5374-8296

ÖZET

Piyano eğitimi, mesleki müzik eğitimi verilen yükseköğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulan bir derstir. Farklı dönemlerde okutulan piyano eğitimi dersleri, öğrencinin alan eğitimindeki başarısını doğrudan etkileyebilmekte ve bu dersler çeşitli alan dersleri ile yakından ilişkilidir. Bu çalışmada, lisans düzeyinde piyano eğitimi dersi alan müzik öğretmeni adaylarının piyano dersi başarılarında etkisi olabileceği öngörülen çeşitli değişkenler incelenmiştir. Araştırma, piyano eğitimi sürecinde karşılaşılan zorlukları anlamaya yönelik bir temel oluşturması ve gelecekte bu alanda yapılacak düzenlemelere ışık tutması bakımından önemli görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmanın amacı, bu alandaki başarıyı etkileyen etmenleri mümkün olduğunca ortaya çıkarmak, bu etmenleri tartışmak ve çeşitli çözüm önerileri sunmaktır. Çalışmada, araştırmacı tarafından uzman görüşleri doğrultusunda hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu 21 öğrenciye uygulanmıştır. Çalışmada yer alan öğrenciler lisans 2, 3 ve 4 düzeyindeki öğrencilerden oluşmaktadır. Elde edilen bulgulara göre öğrencilerin sınav/performans kaygı düzeylerinin yüksek olduğu, öz disiplin kurmakta zorluk çektikleri, piyano eğitim süreci beklentilerinin karşılanmadığı ve öğrencilerin müzik türü tercihlerine göre piyano başarılarının farklılık gösterdiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Piyano, piyano eğitimi, müzik eğitimi

[143] Beyza Cengiz, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi ORCID ID 0009-0003-9097-2718

[144] Dr. Öğr. Üyesi H. Ozan Demirtaş, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü ORCID ID 0000-0002-5374-8296

1. GİRİŞ

Müzik, bireylerin bilişsel ve duyuşsal süreçlerde gelişimini olumlu yönde etkileyen etmenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Eğitim bilimlerinde kullanılan Gelişim bir bütündür ilkesini ele alarak müziğin bireylerde görülen gelişim alanlarıyla beraber bir bütün olduğunu söylemek mümkündür. Müzik bireylerin sosyal hayatlarına da etki edebilmektedir. Bunun yanı sıra bireylerin sosyalleşmelerinde de bir araç görevi görmektedir. Müzik, sosyal davranış ve düşünce biçimlerinde bireylere olumlu yönde etki eden bir ortam sağlamaktadır.

‘’Bireylerin müziksel yeteneklerini geliştirmek amacıyla küçük yaşlardan itibaren verilen müzik eğitiminin bilişsel gelişim ve dil gelişimi, sosyal ve duygusal gelişim, bedensel ve psiko-motor gelişim üzerindeki olumlu etkileri yapılan pek çok araştırmaya (Ünalan, 2001; Jakobson, Cuddy ve Kilgour, 2003) konu olmuştur’’ (Gün, Duru ve Demirtaş, 2016, s.118)

Müziği, bireylerin psikolojik olarak stresten uzak durabilmek için kullandıkları bir araç olarak da görmek mümkündür. Günümüzde müzik, tıbbi yöntemleri desteklediği gibi psikolojik alanlarda da alternatif bir tedavi yöntemi olarak da kullanılabilmektedir.

‘’Müzik, birtakım hastalarda iyileştirme (terapi) aracı olarak kullanılmakla kalmayıp, koruyucu olarak da insanlara birtakım faydalar sağlayabilecek, özellikle büyük kent hayatındaki stresli insanlar için seçilecek uygun ses, ritim, müzik türleri, meydana gelmesi muhtemel olan bir takım psikiyatrik rahatsızlıkları da önleyebileceği ifade edilmektedir’’ (Boşnak, Kurt ve Yaman, 2017, s.36).

Müzik eğitimi kendi içinde mesleki, özengen (amatör) ve genel müzik eğitimi olarak üçe ayrılmaktadır. Türkiye’de mesleki eğitim verilen kurumlar tablo 1’deki gibidir.

Çizelge 1. Türkiye’de Müzik Eğitim Verilen Kurumlar

Türü	**Sayısı**
Eğitim Fakültesi	26
Güzel Sanatlar Fakültesi	26
Konservatuvar	44
Güzel Sanatlar Lisesi	83

Bu kurumlar Güzel Sanatlar Liseleri (GSL), Eğitim Fakültesi bünyesinde bulunan Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalları, Güzel Sanatlar Fakültesi bünyesindeki Müzik Bilimleri Bölümleri ve Konservatuvarların müzik bölümleridir. Söz edilen kurumlarda bireyler, profesyonel bir program ile müzik eğitimi görmektedirler. Müzik eğitiminde kullanılan temel çalgı ise piyano eğitimi olarak kabul edilmektedir.

Bireylerin, piyano eğitimi almalarının kişisel ve sosyal gelişimlerini etkilemesinin yanında çalışma disiplini, yoğunlaşma ve dikkatin geliştirilmesi, kaliteli bir müzik zevkinin oluşturulması gibi amaçlar da yer almaktadır.

Araştırma kapsamında değerlendirilecek derslere ilişkin ders içerikleri aşağıda sunulmuştur.

Bireysel Çalgı (Piyano) Eğitimi 2: Düzeyine uygun dizi ve kadans çalışmaları; deşifre çalışmaları, parmak değişimi uygulamaları; portato tekniği, pedal ve arpej çalışmaları; düzeye uygun etüt ve değişik döneme ait ulusal ve evrensel eserleri çalma, eserlerin armonik yapılarının ve eşlik figürlerinin incelenmesi. Okul müziklerine eşlik edebilmeye yönelik çalışmalar yapma.

Piyano Eğitimi 2: Do majör ve la minör tonlarında bir oktav diziden başlayarak dört oktava kadar dizi çalışmaları, majör ve minör tonları tanıma, diğer majör-minör tonlarda dizi çalışmaları, kadans çalışmaları ve uygulanması, staccato ve legato tekniklerinin kısa eserler üzerinde uygulanarak incelenmesi, parmak ve bileklerin güçlenmesine yardımcı olacak etüt ve egzersizlerin seslendirilmesi, piyano eserlerinde cümleleme ve deşifre çalışmaları ve müzikaliteye yönelik çalışmalar.

Bireysel Çalgı (Piyano) Eğitimi 4: Piyano: Piyano da öğrenilen temel beceri ve teknikleri pekiştirebilmek için barok, klasik, romantik ve çağdaş dönem eserlerini dönem özelliklerine göre analiz ederek pekiştirme. Özellikle klasik dönem eserleri üzerinde sol pedal kullanımına uygun eserleri deşifre etme ve sol pedalın konsol piyano ve kuyruklu piyano arasındaki mekanik farklılıklarını algılayarak uygulama. Piyano çalmada deşifreyi geliştirici uygun etüt ve eser çalışmaları ile birlikte tonalite kavramını anlama. Solo veya küçük çalgı gruplarına piyano eşlik becerisini geliştirici çalışmalar. Türk müziği örneklerini deşifre çalışmaları yapma.

Bireysel Çalgı (Piyano) Eğitimi 6: Piyano: Barok dönem polifonik yapıtlarından prelüd, süit, envansiyon gibi formlardaki eserleri dönem özelliklerine göre seslendirebilme. Bu dönem eserleri ile klasik dönem eserleri arasındaki stilistik farklılıkları ayırt edebilme. Klasik dönem sonat formunun yapısal özelliklerini anlayıp örnek eser çalışmaları yapma. Çalgı ve okul müziği eşlikleri yaparak etkinliklerde görev alma ve istiklal marşı eşliğinin değişik düzenlemelerini tanımaya yönelik deşifre yapma. Tonalite kavramını geliştirici tonlarda dizi ve arpej çalışmalarına her çalışma saatlerinde yer verme.

Müzik öğretmenliği bölümlerine yerleşmek isteyen her öğrenci YKS sınavına girmek zorundadır. Bu bölümlere başvurular önce TYT puanına göre yapılmaktadır. Daha sonra her üniversite mülakat şeklinde yetenek sınavları yaparak öğrenci almaktadır. Adayların YKS sınavından TYT puanının en düşük 800.000. başarı sırasına sahip olmaları gerekmektedir.

Bu araştırmada lisans öğrencilerin piyano başarılarını etkilediği düşünülen değişkenler ele alınmıştır. Bu etmenlerden biri ise öğrencilerin kaygı düzeyleridir.

Kaygı bozukluğu, geçmiş yaşantılardan veya psikolojik sebeplerden dolayı oluşan bir rahatsızlıktır. Sosyal kaygı ve panik bozukluğu bazı belirtilerin çakışması nedeniyle zaman zaman ayırıcı tanı konusunda zorluk çekilen iki ayrı anksiyete bozukluğudur.

Bu çalışma piyano eğitimi dersi başarısının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın problem durumu aşağıdaki gibi belirlenmiştir.

1.1. Problem Cümlesi

Lisans düzeyinde piyano dersi başarısını etkileyen değişkenler nelerdir?

1.1.1. Alt Problemler

1-Öğrencilerin piyano dersi başarı notları, TYT notları ve müziksel işitme-okuma-yazma dersi notları yüzdelik dağılımları nasıldır?

2-Öğrencilerin piyano dersi başarıları, TYT puanlarına göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

3-Öğrencilerin piyano dersi başarıları, müziksel işitme-okuma-yazma dersine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

4-Öğrencilerin piyano dersi başarıları, öğretmenleri ile olan iletişimlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

5-Öğrencilerin piyano dersi başarıları, müzik türü tercihlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?

6-Piyano dersi başarısını etkilediği düşünülen kişisel, çevresel ve kurumsal etmenler nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, lisans düzeyindeki piyano eğitimi dersi başarısını etkileyen etmenleri incelemeyi ve durum tespiti yapmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma kapsamında ulaşılan sonuçlara bağlı olarak çeşitli önerilerde bulunmak ve piyano eğitimini etkileyen faktörlere ilişkin piyano eğitimcilerinde daha fazla farkındalık yaratmak hedeflenmiştir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Piyano eğitimi başarısını etkileyen birçok faktörün olabileceği varsayımından yola çıkarak piyano eğitimini etkileyen faktörlerin incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Fakat, daha önce yapılmış olan araştırmalarda görüldüğü üzere çalışmanın alt başlığında belirtilen etmenlerin çoğunlukla göz önünde bulundurulmadıkları gözlemlenmektedir. Piyano eğitimi başarısını etkileyen faktörlerin tespit edilmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi; bu alanda yapılacak çalışmalara katkı sağlaması ve yapılacak araştırmalara yol göstermesi açısından önem taşımaktadır. Bu araştırmada, araştırmacı tarafından önemli olduğu düşünülen bazı değişkenler detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1.4. Sınırlılıklar

Bu araştırma:

1) 2022-2023 eğitim-öğretim yılında, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalı lisans 2-3-4 öğrencilerinden toplanan piyano eğitimi 2 ve Bireysel Çalgı (Piyano) Eğitimi 2-4-6 dersi başarı puanları ile,
2) Araştırmacı tarafından ulaşılabilen öğrenci sayısı ile sınırlıdır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve veri analizi alt bölümleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel ve nicel modeller birlikte kullanılmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu ile veriler toplanmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Görüşme: Araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü hazırlar. Buna karşın araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik yan ya da alt sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir (Türnüklü, 2000, s.547).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı Lisans 2, 3 ve 4 düzeyinde öğrenim gören 21 öğrenci oluşturmaktadır.

Çalışma grubundaki öğrenciler, gönüllülük esasına uygun olarak çalışmaya katılmışlardır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada nitel ve nicel araştırma içerikli sorulardan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Görüşme soruları oluşturulurken ve oluşturulduktan sonra uzman görüşüne başvurulmuştur.

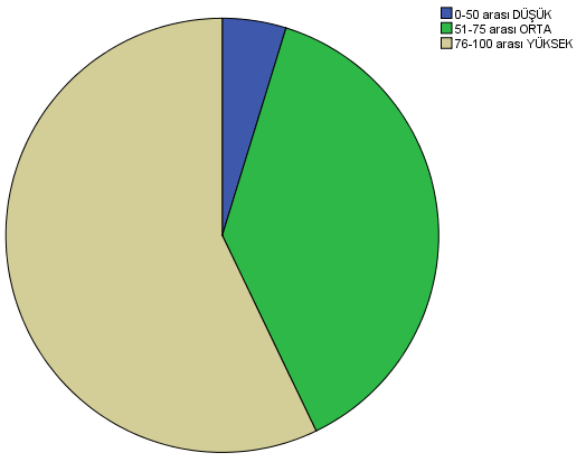
2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada lisans 2,3 ve 4 öğrencilerine yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Elde edilen veriler iki müzik öğretmeni tarafından değerlendirilip nicel veriler ve nitel veriler olarak ayrıştırılmış şekilde şemalar ile gösterilmiştir. Araştırmadan toplanan nicel veriler frekans, yüzde tabloları ile betimlenmiştir. Araştırmada ki nitel veriler ise içerik analizi yöntemi ile raporlaştırılmıştır.

3. BULGULAR VE YORUMLAR

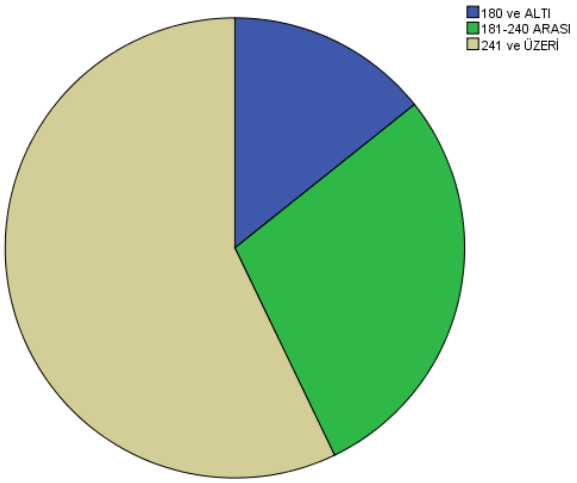
3.1. Birinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Öğrencilerin piyano dersi başarı notları, TYT notları ve müziksel işitme-okuma-yazma dersi notları yüzdelik dağılımları nasıldır?

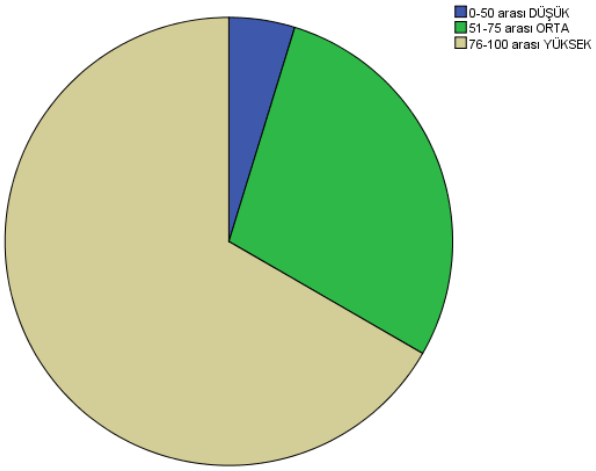
Görsel 1. Öğrencilerin Piyano Dersi Başarı Notları Yüzdelik Dağılımları

Görsel 1'e göre, öğrencilerin piyano dersi başarı puanlarının çoğunlukla yüksek puan aralığında (76-100) olduğu görülmektedir. Orta düzey puan aralığında (51-75) az sayıda öğrencinin yer aldığı, düşük puan aralığında (0-50) en az sayıda öğrenci olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışmada genel olarak piyano başarıları yüksek olan öğrencilerle çalışılmıştır denilebilir.

Görsel 2. Öğrencilerin TYT Başarı Notları Yüzdelik Dağılımları

Görsel 2'ye göre, öğrencilerin TYT başarı puanlarının çoğunlukla yüksek puan aralığında (241 ve üzeri) olduğu görülmektedir. Orta düzey puan aralığında (181-240) ve düşük puan aralığında (180 ve altı) birbirine yakın oranlarda öğrenci olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışmada genel olarak TYT başarıları yüksek olan öğrencilerle çalışılmıştır denilebilir.

Görsel 3. Müziksel İşitme-Okuma-Yazma Başarı Notları Yüzdelik Dağılımları

Görsel 3'e göre, öğrencilerin piyano dersi başarı puanlarının çoğunlukla yüksek puan aralığında (76-100) olduğu görülmektedir. Orta düzey puan aralığında (51-75) az sayıda öğrencinin yer aldığı, düşük puan aralığında (0-50) en az sayıda öğrenci olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışmada genel olarak müziksel işitme-okuma-yazma dersi başarıları yüksek olan öğrencilerle çalışılmıştır denilebilir.

3.2. İkinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çizelge 2. Öğrencilerin Piyano Dersi Başarısı TYT Puanlarına Göre Dağılımları

			Piyano dersi başarı notları			Toplam
			0-50 (düşük)	51-75 (orta)	76-100 (yüksek)	
TYT puanı	180 ve altı	Sayı	0	1	2	3
		% Toplam	0,0%	4,8%	9,5%	14,3%
	181-240 arası	Sayı	0	2	4	6
		% Toplam	0,0%	9,5%	19,0%	28,6%
	241 ve üzeri	Sayı	1	5	6	12
		% Toplam	4,8%	23,8%	28,6%	57,1%
Toplam		Sayı	1	8	12	21
		% Toplam	4,8%	38,1%	57,1%	100,0%

Çizelge 2'de, öğrencilerin piyano dersi başarı düzeylerinin, TYT puanlarına göre dağılımları çapraz tablo biçiminde verilmiştir. Bulgulara göre, piyano dersi başarısı yüksek (76-100) grupta olan öğrencilerin sıklıkla TYT puanlarının da yüksek (241 ve üzeri) olduğu görülmektedir. Aynı şekilde TYT puanlarının orta (181-240) puan aralığında olan öğrenciler ile düşük (180 ve altı) puan alan öğrencilerin piyano dersi başarı puanlarının daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre, öğrencilerin TYT puanlarının piyano başarılarıyla doğru orantılı olduğu söylenebilir.

3.3. Üçüncü Alt Problemleme Yönelik Bulgular

Çizelge 3. Öğrencilerin Piyano Dersi Başarıları, Müziksel İşitme-Okuma-Yazma Dersine Göre Dağılımları

			Piyano dersi başarı notları			Toplam
			0-50 (düşük)	51-75 (orta)	76-100 (yüksek)	
İşitme puanı	0-50 arası (düşük)	Sayı	0	1	0	1
		% Toplam	0,0%	4,8%	0,0%	4,8%
	51-75 arası (orta)	Sayı	1	3	2	6
		% Toplam	4,8%	14,3%	9,5%	28,6%
	76-100 arası (yüksek)	Sayı	0	4	10	14
		% Toplam	0,0%	19,0%	47,6%	66,7%
Toplam		Sayı	1	8	12	21
		% Toplam	4,8%	38,1%	57,1%	100,0%

Çizelge 3'te, öğrencilerin piyano dersi başarı düzeylerinin, müziksel işitme-okuma-yazma dersi puanlarına göre dağılımları çapraz tablo biçiminde verilmiştir. Bulgulara göre, piyano dersi başarısı yüksek (76-100) grupta olan öğrencilerin sıklıkla müziksel işitme-okuma-yazma dersi puanlarının da yüksek (76-100) olduğu görülmektedir. Aynı şekilde müziksel işitme-okuma-yazma dersi puanlarının orta (51-75) puan aralığında olan öğrenciler ile düşük (0-50) puan alan öğrencilerin piyano dersi başarı puanlarının daha düşük olduğu saptanmıştır. Bu bulgulara göre, öğrencilerin müziksel işitme-okuma-yazma dersi puanlarının piyano başarılarıyla doğru orantılı olduğu söylenebilir.

3.4. Dördüncü Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çizelge 4. Öğrencilerin Piyano Dersi Başarıları, Öğretmenleri İle Olan İletişimlerine Göre

			Piyano dersi başarı notları			Toplam
			0-50 (düşük)	51-75 (orta)	76-100 (yüksek)	
Piyano öğretmeni ile iletişim	Rahatlıkla iletişim kurabiliyorum	Sayı	1	4	9	14
		% Toplam	4,8%	19,0%	42,9%	66,7%
	Biraz çekimser iletişim kuruyorum	Sayı	0	3	3	6
		% Toplam	0,0%	14,3%	14,3%	28,6%
	İletişim kurmakta zorluk çekiyorum	Sayı	0	1	0	1
		% Toplam	0,0%	4,8%	0,0%	4,8%
Toplam		Sayı	1	8	12	21
		% Toplam	4,8%	38,1%	57,1%	100,0%

Çizelge 4'te, öğrencilerin piyano dersi başarı düzeylerinin, piyano öğretmenleriyle olan iletişim düzeylerine göre dağılımları çapraz tablo biçiminde verilmiştir. Bulgulara göre, piyano dersi başarısı yüksek (76-100) grupta olan öğrencilerin piyano öğretmenleri ile rahatlıkla iletişim kurabilen öğrencilerden oluştuğu; bir kısmının ise biraz çekimser iletişim kuran öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. İletişim kurmakta zorluk çektiklerini belirten öğrencilerin ise piyano dersi başarı puanlarının orta (51-75) puan aralığında yer aldığı saptanmıştır. Bu bulgulara göre, öğrencilerin piyano öğretmenleriyle kurabildikleri iletişim düzeylerinin, piyano başarılarına belirli bir düzeyde katkısı/etkisi olduğu söylenebilir.

3.5. Beşinci Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çizelge 5. Öğrencilerin Piyano Dersi Başarıları, Müzik Türü Tercihlerine Göre Dağılımları

			Piyano dersi başarı notları			Toplam
			0-50 (düşük)	51-75 (orta)	76-100 (yüksek)	
Müzik türü tercihi	THM	Sayı	1	0	0	1
		% Toplam	4,8%	0,0%	0,0%	4,8%
	TSM	Sayı	0	1	0	1
		% Toplam	0,0%	4,8%	0,0%	4,8%
	Caz	Sayı	0	0	2	2
		% Toplam	0,0%	0,0%	9,5%	9,5%
	Pop	Sayı	0	4	5	9
		% Toplam	0,0%	19,0%	23,8%	42,9%
	Özgün	Sayı	0	2	1	3

		% Toplam	0,0%	9,5%	4,8%	14,3%
	Klasik	Sayı	0	1	4	5
		% Toplam	0,0%	4,8%	19,0%	23,8%
Toplam		Sayı	1	8	12	21
		% Toplam	4,8%	38,1%	57,1%	100,0%

Çizelge 5'te, öğrencilerin piyano dersi başarı düzeylerinin, dinlemeyi tercih ettikleri müzik türlerine göre dağılımları çapraz tablo biçiminde verilmiştir. Bulgulara göre, piyano dersi başarısı yüksek (76-100) grupta olan öğrencilerin sıklıkla pop müzik ve klasik müzik türlerini dinlemeyi tercih ettikleri görülmektedir. Aynı şekilde THM ve TSM müzik türlerini daha fazla dinlediklerini belirten öğrencilerin ise piyano dersi başarı puanlarının yüksek (76-100) puan aralığında yer almadığı saptanmıştır. Bu bulgulara göre, öğrencilerin dinlemeyi tercih ettikleri müzik türlerinin piyano başarılarına belirli bir düzeyde katkısı/etkisi olduğu söylenebilir.

3.6. Altıncı Alt Probleme Yönelik Bulgular

Çizelge 6. Performans / Sınav Kaygısı Yaşamakta Mısınız? Nasıl Sorunlar Yaşamaktasınız?

Faktörler	İfade Sıklığı
Heyecan. Ellerde terleme ve titreme	11
Düşük Not Kaygısı	5
Biri veya topluluk önünde performanstan korkma	7
Kendini yetersiz görme, hata yapmaktan korkma	6
Kaygı Hissetmiyor	6

Çizelge 6'daki bulgulara göre öğrencilerin büyük bir kısmı performans/ sınav esnasında heyecandan kaynaklı olarak çeşitli tepkimeler yaşamakta oldukları görülmektedir. Kaygı hissetmeyen öğrencilerin sayısı diğer faktörlere göre daha az olduğu saptanmıştır. Bunun nedeni olarak sahne deneyimlerinin az olduğu veya öz yeterlilik konusunda düşük oldukları olabileceği düşünülmektedir.

Çizelge 7. Lisans Derslerinde Ve Özellikle Piyano Dersinde Öz Disiplininizi Nasıl İfade Edersiniz? Bu Alanda Kendinizi Nasıl Eleştiriyorsunuz?

Faktörler	İfade Sıklığı
Disiplin oluşturamıyor	8
Haftalık planına uygun ilerliyor	2
Aldığı görevi özenle yapıyor	12

Öğretme ve teknik beceri alanında yetersiz hissediyor	3

Yukarıda verilen verilere göre öğrencilerin 8'i öz disiplinlerini kurmakta zorluk çektiklerini belirtmiştir Diğer bir yüksek oran ise aldığı ödev ve görevleri özenle, disiplinle yaptığını belirten öğrencilerde oluştuğu görülmektedir. Genel olarak öğrencilerin piyano eğitimleri süresince önemli olduğu düşünülen öz disiplinlerini sağlama açısından başarısız oldukları gözlemlenmiştir. Bu bulgulara göre öz disiplin eksikliğinin piyano dersi başarısına ve diğer alan dersi başarılarına olumsuz yönde etki edebileceği söylenebilir.

Çizelge 8. Piyano Dersinde Başarılı Olabilmek İçin Sizi En Fazla Güdüleyen Ve Motive Eden Motivasyon Kaynağınız Nedir?

Faktörler	İfade Sıklığı
Piyano öğretmeni	7
İleride iyi bir piyanist ve öğretmen olmak	4
Dinlemeyi sevdiği parçaları çalabilmek	6
Dersi geçmek	3
Yüksek Lisans isteği	1

Yukarıda verilen verilere göre lisans öğrencilerini çoğunlukla motive eden ve güdüleyen faktör çalıştıkları piyano öğretmenleri olduğu görülmektedir. Bir diğer yüksek değer alan faktör ise öğrencilerin dinlemekten zevk aldıkları parçaları çalabilmeleri olduğu görülmektedir. İyi bir piyanist ve öğretmen olmak ile dersi geçmek için çalışanların oranları daha düşük kaldığı saptanmıştır. Bir kişinin ise yüksek lisans okumak istediği için çalıştığı görülmektedir.

Çizelge 9. Piyano Dersindeki Eksiklerinizi Veya (Varsa) Başarısızlığınızın Nedenleri Olarak Ne Gibi İçsel Ve Dışsal Sebepler Olduğunu Düşünüyorsunuz?

Faktörler	İfade Sıklığı
Odaklanamama ve düzenli çalışamama	10
Öğretmenin olumsuz tutum ve davranışları	4
Sosyal sorunlar	3
Sadece ders geçmek için çalışmak	1

Zor parçalarla zaman kaybı yaşadığını düşünme	2

Yukarıda verilen verilere göre büyük bir oranla lisans öğrencilerinin piyano çalışırken odaklanamadıkları ve düzenli çalışmalar yapamadıkları görülmektedir. Bunun yanında piyano eğitimi almakta olan öğrencilerin, piyano öğretmenlerinin tutumlarından dolayı çekimser oldukları görülmektedir.

Çizelge 10. Piyano Çalışmak İçin Zaman Ayırma Konusunda Zorluk Yaşıyor Musunuz? Yaşıyorsanız Nedenini Açıklayınız.

Faktörler	İfade Sıklığı
Zorluk çekmiyor	13
KPSS ve yoğunluktan dolayı zorlanıyor	8
Piyano çalmaktan hoşlanmıyor	4

Yukarıda verilen verilere göre öğrencilerin büyük bir kısmı piyano çalışmak izin zaman ayırmakta zorluk çekmediğini belirtmektedir. Bir diğer yüksek oranlı faktör ise KPSS çalışma zorunlulukları olduğu bir dönemde olmaları ve okul hayatının yoğunluğundan dolayı piyano dersine çalışmak için zaman bulmakta zorluk çektiklerini belirten 8 öğrenci görülmektedir.

Çizelge 11. Piyano Dersine Çalışmanızı Çevre Ve Ortam Faktörleri Nasıl Etkilemektedir? Uygun Koşulları Sağlayabiliyor Musunuz?

Faktörler	İfade Sıklığı
Evinde piyanosu var, rahatlıkla çalışabiliyor	6
Sadece okulda çalışabiliyor, ses ve gürültü engel olabiliyor	14
Sosyal hayat sorumlulukları etki edebiliyor	7
Etkilenmeden çalışabiliyor	3

Yukarıda verilen verilere göre öğrencilerin büyük bir kısmı sadece okulda piyano bulup çalıştıklarını fakat okulun çok gürültülü ve dikkat dağıtıcı olduğunu, bunun yanında çalışma odası bulmakta zorluk çektiklerini belirterek, çalışırken çevre ve ortamın olumsuz etkilediğini belirtmektedir.

Çizelge 12. Şu Ana Dek Aldığınız Piyano Eğitimini Genel Olarak Değerlendirdiğinizde Piyano Eğitimi Süreci Beklediğiniz Gibi Miydi? Varsa Farklılık Gösteren Kısımlar İle Beraber Belirtiniz.

Faktörler	İfade Sıklığı
Beklentinin üstünde	4
Beklenti ile aynı	10

Beklentinin altında	10

Yukarıda verilen verilere göre lisans eğitimi sürecinde aldıkları piyano eğitimi dersini sadece 4 kişi beklenti üzerinde olduğunu belirtmiştir. 10 kişi beklenilen gibi olduğunu belirtirken, 10 kişi ise beklentinin altında bir eğitim olduğunu belirtmiştir. Beklentinin altında olduğunu söyleyen öğrenciler ileride piyano öğreticisi olma konusunda düşük bir eğitim aldıklarını, dönem ve ders saatlerinin yetersiz olduğunu, şarkılara eşlik etme konusunda piyano derslerinin yetersiz olduğunu belirtmiştir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada yer alan lisans öğrencilerinin, piyano dersi başarı puanları yüksek olan öğrencilerin çoğunlukla TYT notlarının da yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun TYT başarısıyla doğru orantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca özel yetenek sınavıyla öğrenci kabul eden, müzik eğitimi ana bili dallarına girişte uygulanan 800.000 barajının da bu alanda önemli bir değişken olduğu söylenebilir. Eğitim Fakültesine yerleşebilmek için yeterli puanları almakta zorluk çeken Güzel Sanatlar Liseleri için sınava yönelik yardımcı derslerin programlara yerleştirilmesi önerilmektedir. Piyano başarısı genel olarak müzik yeteneği ile açıklanmaya çalışılsa da sayısal ve sözel alanlardaki derslerin başarısının da dolaylı olarak piyano başarısını etkileyebilmesi ilginç bir sonuç olması bakımından önemlidir.

Araştırmada, öğrencilerin işitme dersi başarılarının, piyano dersi başarıları ile doğru orantılı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, işitme dersi kapsamında uygulanan solfej, bona, aralık vb çalışmalarının, piyano dersi çalışmalarına ve dolayısıyla piyano performansına olumlu yönde katkı sağlayabileceğini düşündürmektedir. Bu sonuçlardan yola çıkarak, her iki dersin birbiriyle bağlantılı olduğu da göz önünde bulundurularak, öğrencilerin işitme derslerinde başarılı olabilmelerinin sağlanması, motivasyonlarının yüksek tutulması ve işitme derslerinde kullanılan bilgilerin piyano eğitimine de aktarılarak her iki alanda da ortak çalışmaların yapılması önerilebilir.

Araştırmada öğrencilerin, piyano öğretmenleri ile rahatlıkla iletişim kurdukları takdirde piyano dersinde daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. İletişim kurarken çekimser olanlar ve iletişim kurmakta zorluk çeken öğrenciler ise daha düşük not ortalamalarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuçlardan yola çıkılarak, piyano öğretmenlerinin öğrencilerin motivasyonlarını fazlasıyla etkilediği düşünülen iletişim biçimlerinde özenli olmaları, öğrenci merkezli hareket etmeleri, öğrencilerin ders süresince kendilerini rahat hissetmelerini sağlayacak bir ortam oluşturmaları önerilebilir. Güvenli ve rahat bir öğrenme ortamında, öğretmen-öğrenci iletişiminin rahatlıkla sağlanabildiği ortamlarda, eğitimin kalitesinin yükselmesi doğal olarak beklenmekte ve bu doğrultuda hem öğretmenin hem de öğrencinin özenli davranması önemli görülmektedir. Alanda yapılacak diğer çalışmalarda, öğretmen-öğrenci iletişiminde yer alan sorunların çözümüne yönelik önerilerde bulunulması ve bunların hayata geçirilmesi önerilebilir.

Araştırmada yer alan lisans öğrencilerinin sosyal hayatlarında tercih ettikleri müzik türleri tespit edilmiştir. Toplanan verilere göre, THM ve TSM müzik türlerini seçen öğrencilerin piyano dersi notlarının diğer türleri dinlemeyi tercih edenlere göre daha düşük olduğu, fakat caz, pop, özgün müzik ve klasik müziği dinlediklerini belirten öğrencilerin piyano başarılarının daha

yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak THM ve TSM müzik türlerinin çoğunlukla tek sesli olarak icra edilen müzik türleri olması, ve buna bağlı olarak bu yöndeki bir tercihin çoksesli bir çalgı olan piyanodaki başarıyı belirli bir oranda etkileyebileceği söylenebilir. Bu açıdan, müzik öğretmeni adaylarının, dinlemeyi tercih ettikleri müzik türlerinde belirli türlerde sabit kalmamaları, farklı müzik türlerini tanıyarak günlük hayatlarına dahil etmeleri yararlı olabilir. Ayrıca, piyano derslerinde farklı müzik türlerinden ve öğrencinin dinlemeyi tercih ettiği müzik türlerinden eserlerin de müfredata dahil edilmesi önerilebilir.

Araştırmada genel olarak lisans öğrencilerinin performans/sınav kaygısı yaşadıkları tespit edilmiştir. Heyecan, ellerde titreme ve terleme, düşük not kaygısı gibi duygu durumları yaşadıkları görülmektedir. Bunun nedeni sahne tecrübelerinin az olması olduğu düşülmektedir. Daha fazla sahne deneyimi edinmeleri önerilmektedir. Öğrencilerin, toplanan veriler ışığında çoğunlukla öz disiplinli davranamadıkları ve planlı çalışan öğrencilerin sayısının az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin daha fazla günlük planlama ile çalışmaları önerilmektedir. Araştırmada piyano çalışmak için sosyal hayat ve sorumluluklardan dolayı planlı çalışamadıkları ve zaman ayırmakta zorlandıkları görülmektedir. Zaman ayırmakta zorlanan çoğu öğrencinin nedeni ise sadece okulda piyanoya ulaşabilmeleri de büyük bir etken olarak gösterilmektedir. Okulda fazla zaman geçirememeleri piyano başarılarını etkilediği düşünülmektedir. Okulda hafta sonları ve akşam saatleri çalışabilmeleri için okullar tarafından imkan sağlanması önerilmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin planlı çalışabilmeleri için kendilerini motive etmeleri gerektiği düşünülmektedir. Araştırmada elde edilen verilere bakılarak en büyük motivasyon kaynaklarının piyano öğretmenleri olduğu ve ileriye yönelik istekleri olduğu tespit edilmiştir. Motivasyonlarını etkileyen bir diğer etmen ise bireyler arası farklılık ilkesi kapsamında her bireyin sevdiği parçaları çalışmak olduğu görülmektedir. Bu veri göz önünde bulundurularak öğrencilerin kendi zevklerine göre parçaları da ders kapsamına katılarak çalışmaları önerilmektedir. Motivasyon ile birlikte öğrencilerin başarısını etkileyen etmenler arasında odaklanmada büyük rol oynadığı saptanmıştır. Motive olan öğrencilerin odaklanmalarının daha kolay olacağı düşünülmektedir. Araştırmada yer alan bir diğer değişken ise lisans öğrencilerinin okulda aldıkları piyano dersi içeriğinden beklentileridir. Öğrencilerin büyük bir kısmı beklentilerinin altında bir eğitim gördüklerini belirtmektedir. Bunun nedeni öğretmenlik hayatlarında karşılaşabilecekleri problemlerin göz ardı alınarak eğitim görmeleri olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin çocuk şarkılarına eşlik etmekte zorlanacaklarını ve öğretici olma konusunda yetersiz eğitim aldıklarını belirtmişlerdir. Bu alanda ders kapsamının geliştirilmesi ve eşlik, öğreticilik gibi alanların ders kapsamında verilmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Boşnak, M. Kurt, A.H. Yaman, S. Beynimizin Müzik Fizyolojisi, KSÜ Tıp Fak. Dergisi, 2017.

Demirtaş, H.O. *Müzik Öğretmeni Adaylarının Barok Dönemi Piyano Eserlerinde Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri,* Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Demirtaş, O.H. *Piyano Eğitiminde Popüler Müziklerin Kullanımına Yönelik Deneysel Bir Çalışma: Piyano Çalışma Kitabı Önerisi,* Doktora Tezi, 2010.

Demirtaş, O.H. ve Köse, H.S. Müzik Öğretmeni Adaylarının Müzik Türlerine İlgileri Üzerine Bir İnceleme, Dergipark, 2018.

Ekinci, H. *Piyano Eğitimine Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerinde Başlayan Öğrencilerin 1.Yıl Piyano Öğretim Etkinliklerinin Değerlendirilmesi,* Yüksek Lisans Tezi, 1998.

Gün, E. Gün Duru, E. ve Demirtaş, H.O. Müzik Eğitiminin Bilişsel Gelişime Etkisi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi, Sayı, 14,5, 2016.

Güz, H. ve Dilbaz, N. *Sosyal Kaygı Bozukluğu ile Panik Bozukluğu Olgularının Demografik ve Bazı Klinik Özellikler Açısından Karşılaştırılması.* Klinik Psikiyatri, 2010.

İmik, Ü. ve Dönmez, Y.E. Özengen Müzik Eğitimi Veren Kurumlarda Türk Müziği İlgisi: Malatya Örneği, İnönü Üniversitesi Kültür Ve Sanat Dergisi, 2017.

Kurtuldu, M.K. *Piyano Eğitiminde Sınav Kaygısı Ve Sınav Kaygısı Ölçeğinin Geliştirilmesi.* 8.Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu, 2009.

Kurtuldu, M.K. Piyano Öğrencilerinin Öz Yeterlilik Düzeyleri İle Piyano Dersi Başarılarının Karşılaştırılması, Kastamonu Eğitim Dergisi, 2017.

Kurtuldu, M.K. ve Güçlü, H.E. Piyano Eğitiminde Planlı Ve Eşit Tekrar Çalışmasının Öğrencilerin Başarısı Üzerindeki Etkileri, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 2010.

Kurtuldu, M.K. Yürütücü Bilişe Dayalı Bireysel Tutumların Piyano Çalma Başarısına Etkisi, Dergipark, 2011.

Özçelik, Ö.A. Suzuki Yetenek Eğitimi ve Bartok Mikrokosmos Yöntemleriyle Özengen Piyano Eğitiminde Yoğunlaşma Becerisi, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2010.

Özdemir, G. Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda Piyano İle Eşlikleme Becerileri Üzerine Sistematik Derleme Çalışması, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2017.

Türnüklü, A. Eğitimbilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir araştırma Tekniği :Görüşme, Dergipark, 2000.

MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMI BİREYSEL ÇALGI EĞİTİMİ GİTAR DERSİ İÇERİĞİNDEKİ TEKNİKLERİN İNCELENMESİ

Barış DEMİR

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Eğitim Bilimleri Enstitüsü,

baris7bd@gmail.com – 0009-0000-9850-0297

Dr.Öğr. Üyesi Elmas GÜN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi / Müzik Eğitimi Anabilim Dalı,

elmasgun@mehmetakif.edu.tr – 0000-0002-2569-6062

ÖZET

Müzik öğretmenliği lisans programında 7 dönem süresince devam eden bireysel çalgı eğitimi gitar dersi kapsamında, çalgı öğrenme süreci, sistemli ve düzenli çalgı çalışma alışkanlığı kazanmanın önemi, klasik gitarın tarihsel gelişimine bakış, gitar çalma pozisyonuna ilişkin çeşitli yaklaşımlar, sesin oluşumu ve temel hareket mekaniği, parmak bağımsızlığına yönelik çalışmalar, teknik egzersizler ve klasik gitar müziğindeki başlıca eserlerin yorumlanması yer almaktadır. Bu çalışmada, 2018 yılında Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan müzik öğretmenliği lisans programında yer alan bireysel çalgı dersindeki klasik gitar eğitimi ele alınmış ve bu kapsamda öğretilmesi hedeflenen klasik gitar teknikleri detaylı şekilde incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, bu ders kapsamında öğretilen tekniklerin saptanması ve incelenmesidir. Veri toplama sürecinde, Yükseköğretim Kurulu'nun 2018 yılında yayımladığı müzik öğretmenliği lisans programı detaylı şekilde incelenmiş ve betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırma modeli olarak nitel bir yaklaşım benimsenmiş ve bu bağlamda durum çalışması yöntemi tercih edilmiştir. Program kapsamında öğretilen klasik gitar tekniklerinin; apoyando (destekli vuruş), tirando (serbest vuruş), arpej, tremolo, pizzicato, rasgueado, golpe, legato, glissando, bare ve süslemeler olduğu tespit edilmiştir. Teknikler, sağ el ve sol teknikleri olarak sınıflandırılmış olup, gitar çalma temel davranışları da inceleme kapsamında ele alınmıştır. Bulgular kısmında tespit edilen tekniklerin tanımlamaları ve uygulama yöntemleri şekillerle açıklanmıştır. Bu çalışmanın, Bireysel Çalgı dersinde klasik gitar eğitiminin hangi teknikler kapsamında yürütüldüğünün ortaya konması bakımında rehberlik sağlayacağı düşünülmektedir. Bulgular, müzik eğitimcileri ve program geliştiricileri için değerli bir kaynak olmasının yanı sıra, öğrencilerin teknik becerilerini geliştirme süreçlerini daha verimli hale getirmek için öneriler sunmaktadır. Öğretim sürecinin iyileştirilmesi, hem klasik gitar eğitimine hem de genel anlamda müzik öğretmenliği programlarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler : Klasik Gitar, Müzik Öğretmenliği, Öğretim Programı, Teknik.

1.GİRİŞ

İnsanı diğer canlılardan ayıran temel özelliklerden biri araç-gereç kullanma becerisidir. Eski çağlardan günümüz modern dünyasına kadar insanlar günlük hayatı kolaylaştırmak ve işlerini hızlandırmak için çeşitli araç-gereçler kullanmışlardır. El aletleri, makineler, cihazlar ve diğer araç gereçler, insanların günlük yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Bu araç gereçler, işleri daha kolay ve hızlı hale getirirken, insan gücünün sınırlarını da aşmaktadır. Bunun yanında, insan yapımı olan her araç, insanın fiziksel koşullarına ve diğer iç-dış etkenlere bağlı olarak gelişmektedir. Bu gelişmeler zaman zaman araçların kullanım şekline etki edebilir. Araçların etkili, doğru, amacına uygun şekilde kullanımında uygulanan teknik, belirleyici ve kolaylaştırıcı faktör niteliğindedir.

Bir amaca veya sonuca ulaşmak için kullanılan bilgi ve becerileri sistematik şekilde kullanma yöntemlerinin tümü olarak tanımlanan (Oxford Languages), teknik (technique) kelimesinin dil kökenine bakıldığında, Yunanca'daki tekhnikos sözcüğünden Fransızca'ya geçtiği görülmektedir. Bu sözcük de tekhne sözcüğünden gelir ve anlamı "sanat" demektir (Gün ve Yıldız 2012).

Farklı kuramcılar, tekniğe farklı bakış açıları ile yaklaşıp tekniği ifade etmişlerdir.

Bunlardan bazıları şöyle sıralanabilir:

Verileri analiz etmek, kavramları kullanmak için geliştirilen uygulamalar veya bilimsel yöntemin amacına varmak için kullandığı araç olarak tanımlanabilir. Özetle, hedeflere ulaşmak için kullanılacak araçlar tekniktir (Gökçe, 1988, akt. Usta, 2012).

Bilimde, sanatta veya meslekte kullanılan her türlü yöntem. Müzik tekniği genellikle sadece metodik bilgi olarak değil, aynı zamanda uygulamalı bir beceri olarak da kullanılır (Say, 2009). ES ise (2019) tekniği; sanat, bilim veya meslek dallarında kullanılan yöntemler olarak tanımlamıştır. Tüm alanlarda belirli amaca ve sonuçlara ulaşmak için yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler bütününe teknik denir. Birçok alanda teknik her zaman üzerinde durulan ve geliştirilmesi için çaba harcanan önemli bir eleman olarak karşımıza çıkmaktadır. Alan doğrultusunda hedeflenen amaçlara ulaşmak için teknik tek başına yeterli olmasa da, üzerinde titizlikle durulan bir konu olması bakımından tekniğin ve teknik bilgiye sahip olmanın bir ön koşul gibi gerekli olduğu düşünülmektedir.

Enstrümanlar da müzikal ifadeyi ortaya koymak ve müziği insan sesinin bir uzantısı gibi ancak daha zengin ve derin biçimde sunmak için kullanılan insan yapımı araçlardır. Çeşitli malzemelerden yapılan enstrümanlar farklı ses tonları ve özellikleri ile müziğin farklı tarzlarını ifade etmek için kullanılırlar. Enstrumanlar yaylı, telli, tuşlu, vurmalı ve üflemeli olarak beşe ayrılır. Bu beş enstruman türünün her birinin kendine özgü ses üretme tekniği vardır. Doğru tekniğin kullanılması enstruman gelişimini daha kolay ve hızlı hale getirecektir ve ayrıca çalgı tekniği müziğin kalitesi ve ifade etmek istediği üzerinde etkili olan bir unsurdur. Etkili bir çalgı tekniği, bir müzisyenin çalgısını ustalıkla çalmasını destekleyen bir dizi beceri ve davranış içerir. Çalgının özelliğine göre; kullanılan teknik öğretilerin tümü bir müzisyenin enstrümanını

etkili bir şekilde kullanması üzerinde belirleyici rol oynar. Herhangi bir çalgıda teknik disiplin öncelikle doğru oturuş ve tutuşla başlar (Talaka, 2021). Hem çalınan çalgının doğru sesini elde etmek hem de çalmak sırasında ağrı veya yaralanmalardan kaçınmak için doğru duruş ve oturuş teknikleri uygulanmaktadır. Her çalgının kendine özgü bir duruş ve tutuş pozisyonu bulunmaktadır. Bu pozisyonların belirlenmesinde hem çalgının fizyolojik yapısı, hem de insanın anatomik yapısı dikkate alınıp, çalgıdan en etkili sesin çıkarılması için gerekli duruş ve tutuş pozisyonu belirlenmiştir.

Doğu (2011), teknik çalışmaların farklı bir yönüne değinip, tekniğin sadece mekanik hareketlerden ibaret olmadığından ve tüm çalışmaların müziğin içerisine sokularak hissi anlamda da geliştirilmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Başka bir deyişle, çalgının teknik gelişimi mekanik hareketin yanında nörofizyolojik bir olaydır. Bu yaklaşımdan anlaşılıyor ki, çalgıların teknik gelişimi sadece mekanik olarak yapısal değişikliklerden ibaret değildir, aynı zamanda insan beyninin ve sinir sisteminin değişen işleyişiyle de ilgilidir. Yani, çalgı çalmayı öğrenen bir kişi, sadece çalgıya fiziksel olarak uyum sağlamakla kalmaz, aynı zamanda beyin ve sinir sistemi de müzikal becerilerini geliştirmek için adapte olur. Uzun süren tekrarlı çalışmalar sırasında beyin yeni yolaklar oluşturur ve bu yeni ağlar, çalgı çalma tekniklerinin doğru bir şekilde uygulanmasını kolaylaştırır. Bu nedenle, çalgı çalmayı öğrenirken mekanik teknik davranışların yanı sıra, nörofizyolojik süreçlerin de teknik üzerinde rol oynadığı anlaşılmaktadır. Bunun yanında, çalgıların teknik gelişiminin sadece çalgıların yapısında yapılan değişikliklerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda müzisyenlerin becerilerini geliştirme sürecindeki nörofizyolojik değişikliklerin de önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır.

Teknik gelişim, ritmik ve müzikal problemlerle güçlü bir şekilde ilişkilidir. Sanatçının müzikal kaygısı, tekniğini sorgulamasına neden olur. İcracı, ritim çalışmalarının tekniğin artı yönde gelişimi ile doğru orantılı olduğunu unutmamalıdır.

İcracı olarak, müzikal ifadelerimizi doğru bir şekilde ve dinleyicide etki yaratacak düzeyde icra edebilmenin ön koşulu, öncelikle enstrümanı teknik açıdan iyi bir seviyede kullanmaktan geçmektedir (Hakioğlu, 2018).

> *Müzik eğitimi sürecinde, bireyin enstrümanı üzerinde hakimiyet elde edebilmesi için, enstrümanın teknik özelliklerini yeterli bir düzeyde öğrenmesi ve bu bilgileri etkin bir şekilde uygulayabilmesi son derece önemlidir. Çalgı eğitimi sürecinde bireyin çalgı çalma becerisini geliştirebilmesi doğru yapılandırılmış teknik çalışmalarla mümkün olacaktır. Doğru bir şekilde yapılandırılmış teknik çalışmalar, bireyin çalgı eğitiminde istikrarlı bir gelişim göstermesine ve sahip olduğu müzikal anlayış, duyuş, duruş ve yaratıcılığını performansa yansıtabilmesine imkan tanıyacaktır. Bu şekilde, çalgı eğitimini daha ileri bir aşamaya taşıyarak müzikal gelişimini, uygulama becerisini ve yaratıcılığını yüksek bir düzeye ulaştıracaktır (Üstün ve Özçimen, 2011).*

Her çalgıda farklı tonlar, renkler, ritimler ve müzikal etkiler elde etmek için farklı teknikler kullanılmaktadır. Yaygın olarak kabul görmüş tekniklerin kullanılması, müzikal seslendirmenin zenginliği ve güçlenmesi açısından çok önemlidir.

Enstrüman tekniklerinin sırası basitten karmaşığa doğru gitmelidir. Öğretilen tekniklerin; öğrencinin seviyesine uygun olması çalgıyı çalabilme becerisinin kazanılması açısından büyük önem taşımaktadır. Her enstrümanda seviyeye uygun uygulama ve uygulama tutarlılığı, bireyi enstrümanı istediği gibi çalma hedefine götürür.

Çalgı tekniğinin öğretilmesi, öğrencinin müzikal yetenekleri, çalgıya olan ilgisi ve müzikal eğitim geçmişi gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir. İlk olarak, öğrenci temel teknikleri öğrenir, örneğin, doğru tutuş, parmak pozisyonları, yay tutuşu ve nefes teknikleri gibi temel beceriler. Bu teknikler, öğrencinin çalgıda doğru bir şekilde başlamasını ve temel müzikal becerileri kazanmasını sağlar.

Çalgı ve müzik eğitimi kıyaslanırsa başka birinden görerek, yani taklit edilerek öğrenilebileceği öngörülüp, daha basit görünebilmektedir. Çalgı eğitimi, müzik sınıfında izole bir ortamda sunulan ve yalnızca öğretmene bağlı bir süreç olarak değerlendirilmemelidir. Bir enstrümanı iyi öğrenebilmek için düzenli olarak ve her gün teknik çalışmalar yapmak oldukça önemlidir (Swanwick, 1994, akt. Kaya, 2023). Teknik çalışmalar çalgı çalmak için temel becerilerin kazanılmasını sağlar. Teknik çalışmanın önemi ve düzenli çalışmanın gerekliliği, bir çalgıyı iyi öğrenmek için vazgeçilmez faktörlerdir. Bu sayede öğrenci, müzikal gelişimini hızlandırabilir.

Çalgı eğitimi, bireyin müzikal kimliğini keşfetmesine ve kendini ifade etmesine olanak tanırken aynı zamanda müzikteki diğer enstrümanlarla bir arada çalabilme becerilerini de geliştirir. Uçan, (2014); çalgı eğitimini çalgıyı çalmak için gerekli teknik becerilerin öğrenildiği, müzikal ifade ve yorumlama yeteneğinin geliştirildiği bir süreç olarak tanımlar. Çalgı eğitiminin iki ana hedefi olan teknik becerilerin öğrenilmesi ve müzikal ifade ve yorumlama yeteneğinin geliştirilmesi vurgulanmaktadır. Müzikal ifade ve yorumlama yeteneği, öğrencinin müzikal eserlerdeki tonlama, tempo, ritim, vurgu ve dinamik gibi müzikal öğeleri anlaması ve doğru bir şekilde yansıtması ile geliştirilebilir. Dolayısıyla, etkili ve doğru bir çalgı eğitimi, öğrencinin hem teknik olarak doğru çalmayı hem de müzikal materyalleri anlamlı bir şekilde yorumlamayı başarmasını sağlar.

Say (2012)'a göre müzik eğitimi içinde barınan ve müzik eğitiminin en zorlu süreçlerinden biri olan çalgı eğitimi hem öğretmen hem de öğrenci için en kapsamlı ve üst düzeyde verim alma konusunda fazlasıyla sabır, çaba ve emek isteyen bir süreçtir (akt. Beşikçi, 2022). Çalgı üzerindeki teknik ve müzikal davranışları öğrenebilmek için süreklilik, disiplinli çalışma ve uygun ortam ile koşulların sağlanması büyük önem taşımaktadır (Kaya, 2023). Teknik becerilerin öğrenilmesi, doğru bir tutuşun oturtulması, doğru nefes alma tekniklerinin öğrenilmesi gibi temel becerilerin yanı sıra, öğrencilerin pratik yapmaları ve müzikal materyalleri anlamaları için büyük bir çaba harcamaları gerekir. Bu süreç, öğrencilerin müzikal becerilerini geliştirerek, müzikal ifade ve yorumlama yeteneklerini artırarak, müzikal potansiyellerini en üst düzeyde kullanmalarına yardımcı olacaktır.

Çalgı Eğitimi; temelde, çalgıyı çalmayı öğrenebilme, çalgıyı etkin kullanabilme, çalgı çalmayı geliştirebilme ve çalgı çalmayı öğretebilme basamaklarını gerçekleştirecek biçimde programlanıp yürütülür. (Yıldız, 1986). Çalgı eğitimi, mesleki ve özengen müzik eğitiminde, teknik ve müzikal açıdan zengin bir boyut meydana getirir. Mesleki müzik eğitimi, müzik

alanında profesyonel olarak çalışmayı hedefleyen öğrencilere yönelik bir eğitimdir ve çalgı eğitimi, öğrencilere enstrümanlarını doğru bir şekilde kullanarak müzikal bir performans sergileme becerisi kazandırarak bu amaçlarına ulaşmalarını sağlar. Özengen müzik eğitimi ise, profesyonel müzik kariyeri hedeflemeyen ancak müzikal becerilerini geliştirmek isteyen kişilere yönelik bir eğitimdir. Çalgı eğitimi, bu tür öğrencilere de müzikal birikimlerini genişleterek, kendilerini ifade edebilecekleri müzikal bir dil oluşturmalarına yardımcı olur. Bu nedenle, çalgı eğitimi, müzik eğitimi içinde hem teknik hem de müzikal açıdan önemli bir yere sahiptir.

Çalgı eğitimi yalnızca öğrenenin öğreten ile derslerde yaptığı çalışma ile sınırlı değildir. Öğretenin müzikal vizyonu ve pedagojik yeterliliği öğrenene ışık tutma konusunda yarar sağlar (Beşikçi, 2022). Müzikal vizyon, öğretmenin müzikal anlayışını ve müzikal hedeflerini ifade ederken, pedagojik yeterlilik, öğretmenin öğrencilerin ihtiyaçlarını anlayabilme ve doğru bir eğitim programı oluşturabilme yeteneğini ifade eder. Bir öğretmenin müzikal vizyonu, öğrencilerine müziğin anlamını ve önemini doğru bir şekilde aktarabilmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, öğretmenin müzikal hedefleri, öğrencilerin müzikal gelişimini destekleyebilir ve onların müzikal anlayışını genişletmelerine yardımcı olabilir. Pedagojik yeterlilik ise öğretmenin öğrencilerin öğrenme stillerini ve ihtiyaçlarını anlayabilmesine yardımcı olur. Bu sayede öğretmen, öğrencilerin bireysel farklılıklarını göz önünde bulundurarak, her öğrencinin öğrenme potansiyelini en üst seviyede kullanabileceği bir eğitim programı oluşturabilir.

Çalgı eğitiminin, müzik eğitiminde bireyin müziksel davranışını değiştirme aşamasında, araç olarak çalgının kullanılmasıyla oluşabileceği söylenebilir. Böyle bir eğitim sonucu, bireyde oluşacak davranış değişikliklerinin, çalgısal beceri olarak değerlendirilebilen bir yapı sergileyeceği dile getirilebilir (Rende, 2006). Albuz ve Derican (2008)'a göre Çalgı eğitimi, öğrencilere kendi müziksel yaşamlarında çalgıları aracılığıyla müziksel davranışlar kazandırma veya müziksel davranış değişikliği oluşturma sürecidir. Çalgı eğitimi; İnsanların, vücut hareketleri ve çeşitli çalgılarla oluşturdukları sesleri ve ritimleri içeren bir öğretim aracı olan müzik ve müzik eğitiminde önemli bir adımdır yani müzik eğitiminin temelini oluşturmaktadır. Bunun nedeni, çalgı eğitiminin öğrencilere müzikal bilgi ve devinişsel beceri kazandırmayı amaçlamasından gelmektedir. Çalgı eğitimi sırasında düzenli egzersizler ve çalışmalar yapmak, çalgı eğitim sürecinin önceden belirlenmiş olan hedef davranışlarına ulaşmasında, temel teknik ve duruşların doğru yerleşip kazanıma dönüşmesinde oldukça önemli bir etkendir (Çilden, 2006, akt. Topalak, 2013).

Tanrıverdi, (1997: 8). Çalgı eğitimi sayesinde öğrencinin yeteneklerini geliştireceğini, müzikle ilgili bilgilerini zenginleştireceğini ve müzik beğenisini yüksek bir düzeye çıkaracağını belirtmiştir. Yalnızca öğrenci değil, müzik öğretmeni adayları da çalgı eğitimi sayesinde birtakım yetkinlikler kazanabilmektedir. Uslu, (1996)' ya göre Aday müzik eğitimcisi, çalgısında edineceği bilgi ve beceriler aracılığıyla müzisyenlik yetkinliklerini kazanacak, çalgısı üzerindeki olumlu gelişmeler sayesinde yeteneğini daha da geliştirecek ve çevresiyle etkili bir iletişim kurarak öz güvenini artıracaktır. (akt, Topalak, 2013). Çalgı icrası, insanın duygularını açık etmesinde aracıdır ve eğitimi sosyalleştirmeye katkı sağlar.

Türkiye'de profesyonel çalgı eğitimi konservatuvarların orta ve yüksek öğrenim düzeylerinde, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı liselerde, konservatuvar bulunan üniversitelerin lisans ve lisansüstü düzeylerinde verilmektedir (Yungul ve Can, 2018).

Günümüzde; bilgiye ulaşma yöntemlerinin kolaylaşmasıyla birlikte insanların enstrüman çalma isteği de artmıştır. Gitar çalmak, kişinin gitarın mekanik yapısını anlamasından müzik yapma becerisini geliştirmesine kadar uzanan bir süreçtir. Bu süreçte parmak yerleştirme ve vurma teknikleri gibi çeşitli becerilerin yanı sıra müziğin yapısını anlamak için gerekli teorik bilgileri de edineceksiniz. Gitar eğitimi ayrıca müzikal bir kulağın geliştirilmesini de içerir; böylece farklı sesleri ve melodileri tanıyıp yeniden oluşturulabilir. Gitar eğitimi sayesinde bireyler, müzikte disiplin, sabır ve yaratıcılık gibi yeteneklerin yanı sıra müzikal anlayışlarını derinleştirirler (Alexander, 2016). Klasik gitara başlangıç için birçok eğitim yöntemi vardır. Bu yöntemlerden sadece bir tanesi dahilinde eğitim verilebildiği gibi, eğitmenler karma bir şekilde de bu yöntemlerden faydalanabilir. Başlangıç için tek yöntem kullanılmış olsa dahi öğrenciler belirli bir seviyeye eriştikten sonra eğitmenlerinin gözetiminde her dönemden düzeylerine uygun olarak çeşitli bestecilerin etüt ve eserlerini mutlaka çalışmalıdır (Yiğit ve Özdek, 2006).

Klasik gitarın teknik ve eğitim alanındaki en önemli katkılar Francisco Tárrega'ya aittir. Çalım tekniği, özellikle yirminci yüzyıldan itibaren gelişim göstererek gerçek kimliğini bulmaya başlamıştır. 20. yüzyılda, gitar eğitmeni Andres Segovia, gitarı solo konser çalgısı olarak tüm dünyaya tanıtmıştır. Bu dönemde, klasik gitar repertuarının şekillenmesine de önemli katkılarda bulunmuştur (Özkasnaklı, 2013).

Klasik gitar Türkiye'de güzel sanatlar liselerinin ve üniversitelerin müzik eğitimi veren bölümlerinin müfredatlarında yer almaktadır. Klasik gitarın sanat müziği ve popüler müzik içindeki yeri dikkate alındığında, müzik eğitimi boyutunda önemli rol oynadığı söylenebilir. Türkiye' de ilk akademik klasik gitar eğitimi 1973-1974 yılında Gazi Eğitim Enstitüsünde verilmeye başlanmıştır. Gitar eğitimi günümüzde akademik veya özengen olarak verilebilmektedir. Fakat her ne amaçla gitar eğitimi alınırsa alınsın öğrenilmesi gereken temel tekniklerin ve çalınması gereken temel etütlerin varlığı göz ardı edilemez.

Enstrümanlar dış ve iç etkenlere bağlı olarak, diğer insan yapımı diğer araçlar gibi değişimler geçirebilir. Klasik gitar da yıllar süren gelişim sürecinde birçok şekil değişikliğine uğramıştır.

(MEGEP, 2007) Gitarı: Modern gitar "8" şekline benzemektedir. Gövde ile saptaki köprü arası tel uzunluğunun yarısı olup bir oktavdır. Klasik gitarda 12 perde bulunmaktadır. Klasik gitar gelişimini hala tamamlamamış, gelişmekte olan bir enstrumandır ve klasik gitarın geçirmekte olduğu bu değişim, hala daha gitarın çalım tekniğinde farklılıklar meydana getirmektedir. Klasik Gitarda teknik denilince ilk akla gelen şey; doğru tutuş ve doğru el konumlandırılmasıdır. Fakat bunları yaparken önemli olan doğru olanı bulmak değil, kendine en uygun olanı bulmaktır. Yani Klasik Gitar tekniği yalnızca tutuş ve el pozisyonlarından ibaret değildir. Her insanın el, kol, kemik ve kas yapısı birbirinden farklı olabileceği için; herkes kendi doğru tekniğini geliştirebilir. Stravinsky (1942: 60)'e göre modern olan, kendi zamanının temsilcisi olandır; kendi zamanıyla uyumlu ve onun kavrayışı dahilinde olandır. Dolayısıyla öğretici bildiği doğruları katı bir şekilde karşısındakine aktarmak yerine öğrencinin fiziksel

farklılıklarının ve yatkınlıklarının bilincinde olmalıdır. Bunun aksine bir yaklaşım iyi bir gitaristi taklit etmeyi öğretmekten öteye geçmeyecektir (akt, Ağır, 2022). Bu bilgilere dayanarak bireyin kendi fiziğine en uygun şekilde gitarı çalması doğru gitar tekniğini oluşturur diyebiliriz.

1.1. Problem Cümlesi

Müzik öğretmenliği lisans programı bireysel çalgı eğitimi gitar dersi içeriğindeki teknikler nelerdir?

1.1.1. Alt Problemler

1. Gitar tutuş teknikleri ve parmak konumları nelerdir?
2. Gitarda sağ el teknikleri nelerdir?
3. Gitarda sol el teknikleri nelerdir?

1.2. Amaç ve Önem

Bu araştırmada Müzik Öğretmenliği Lisans programı Bireysel Çalgı dersinde öğretilmesi amaçlanan Klasik Gitar Tekniklerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu tekniklerin incelenmesi, dersin işlenişi açısından önemlidir ve bundan sonraki araştırmalar için kaynak niteliğinde kullanılabilir.

2. YÖNTEM

2.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada araştırma modeli olarak bir nitel araştırma yöntemi olan durum çalışması ve tarama modeli kullanılmıştır.

2.2 Evren ve Örneklem

Gitarda kullanılan teknikler araştırmanın evrenini; YÖK Müzik Öğretmenliği Lisans Programı Bireysel Çalgı Eğitimi Gitar Dersinde kullanılan 14 teknik ve araştırmacı tarafından ulaşılan 29 yerli 4 yabancı kaynak araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Durum çalışması, belirli bir olayı, fenomeni veya durumu ayrıntılı bir şekilde incelemeyi amaçlar.

Nitel bir araştırma modeli olan durum çalışmaları (case studies), bilimsel sorulara cevap aramada kullanılan ayırt edici bir yaklaşım olarak görülmektedir (Büyüköztürk, 2017: 268).

2.3.Veri toplama araçları

Veri toplama sürecinde, Yükseköğretim Kurulu'nun yayımladığı Müzik Öğretmenliği öğretim programı ve yerli, yabancı kaynaklar taranmıştır.

2.4.Verilerin analizi

29 yerli ve 4 yabancı kaynak taranmış ve elde edilen veriler betimsel bir analiz yöntemi ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular.

Gitar tutuş teknikleri ve parmak konumları

YÖK'ün belirlediği Müzik Öğretmenliği Lisans programına göre; Bireysel Çalgı Eğitimi I. Dersi Klasik Gitar ana çalgısı çalım tekniklerine giriş yapılmadan önce gitarın tutuş, çalım pozisyonları ve parmak konumları ve tırnak şekillerine değinilmiştir. Tutuş şekli açısından gitar, yerçekimi yasalarına meydan okuyan bir enstrümandır. Klasik gitar bacaklarımız arasına yerleştirilir. Klavye, sol ayak altına konulan ayaklık ile birlikte uygun yüksekliğe getirilir. Sol bacağın yüksek olması klavyeyi yaklaştırarak rahat bir görüş ve çalışma açısı oluşturur (Baltacı, 2009).

Klasik Gitarın insan fizyolojisine zararı olup olmadığı hala daha tartışmaya açık bir konu olsa da, uzun süreli çalışmalarda bir takım fiziksel rahatsızlıklar ortaya çıkarabileceği kaçınılmaz bir hakikattir. Özellikle omurilik, boyun, kol, bilek ve elde oluşan birtakım rahatsızlıklar çok ciddi noktalara varabilmekte ve sakatlıklara yol açabilmektedir. Bu yüzden mutlaka çalışma öncesinde tüm vücut için temel esnetme/gerdirme hareketleri yapılmalı ve tek bir tutuş şekline bağlı kalınmamalıdır (Ağır, 2022).

Klasik Gitarda sağ el; eşik ve klavyenin 12. perdesi arasında yatay, teller arasında dikey olarak kısıtlı şekilde konumlandırılabilmektedir. Klasik gitarın ses üretmedeki ana unsuru olan sağ el, Müzikal ifade açısından çok önemli bir rol oynar. Bu yüzden sağ el pozisyonunun doğru konumlandırılması, gitarın tekniklerinin doğru uygulanması ve müzikalitenin dinleyiciye doğru aktarılması açısından büyük ölçüde önemlidir. Sol el ise Klasik Gitarın sap ve klavye kısmından sorumludur. Baş parmak sapın arka tarafının ortasına sapa yaklaşık olarak 90 derece açı ile konumlandırılır ve geri kalan 4 parmak ile notasyona bağlı olarak klavye üzerindeki tellere basınç uygulanmak sureti ile istenilen frekans yakalanır. Bu esnada sol avuç içinin sapa değmemesine dikkat edilmelidir.

Bireysel çalgı eğitimi, müzik öğretmenliği lisans programının önemli bir bileşenidir ve öğrencilerin enstrüman becerilerini geliştirmesi için bazı temel teknikleri kavramalıdır. Bu temel teknikleri sağ el teknikleri ve sol el teknikleri olarak 2 ana başlık altında inceleyebiliriz.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Gitarda sağ el teknikleri

3.2.1. Apoyando

Bu tekniğinin 19. yüzyıldan önce de kullanıldığı düşünülmektedir. Bazı Rönesans eğitimcilerinin, enstrümanın gövdesine parmaklarını dayamaktan kaçındıkları görülmektedir. Ancak parmaklar serbest kalınca apoyando çalınabilmektedir (Kabasakal, 2012).

Sağ elde bulunan i, m ve a parmaklarından herhangi birinin telin üzerine vurduktan sonra, avuç içine kıvrılmak yerine üstteki tele yaslanması durumudur. Teknik "p" parmağı ile uygulanırsa bir alttaki tele dayanır. (Özkasnaklı, 2013)

Apoyando tekniği telin çekilmesinden sonra, çeken parmağın, çektiği telin üzerindeki tele temas etmesi ile oluşur (Şaklar, 2001).

Aguado, apoyando tekniğini; İşaret parmağı birinci ve ikinci tellerde, özellikle üçlü aralıklarda notalar çalar. Tırnaklar kullanılıyorsa, parmağın ikinci tel üzerinde kayabilmesi için ilk telin sıkıca çekilmesi gerekir. Hareket sonucunda parmak üçüncü ipin üzerinde durur şeklinde tanımlamıştır. Fakat apoyando ismini burada kullanmamıştır.
Segovia (1893-1987)'a göre Apoyando tekniği, Tarrega'dan önce de mevcut olup, Flamenko gitaristleri tarafından kullanılmaktaydı. Apoyando tekniğinin zengin, güçlü olarak duyulduğunu ve bu yüzden kesinlikle kullanılması gerektiğini de belirtmiştir. Öğrencisi Pujol'a göre ise tekniğin kurucusu Tarregadır.

3.2.2. Tirando

Tirando tekniği apoyando tekniği keşfedilmeden önce yani 19.yy da kullanıldığı düşünülmektedir.

Tarrega'nın belirlediği standartlarda, sağ el tekniğinde sağ ön kolun gitarın sağ üst köşesine yerleştirildiği bir çalma yöntemi tercih edilmiştir. Sağ el, bilekten itibaren tellerle paralellik oluşturacak şekilde dışa doğru bükülmeli ve bu sayede parmaklar, telleri dik bir açıyla keserek sağ elin parmak uçlarıyla telleri çekmek suretiyle çalmalıdır (Marangoz, M., & Kaynak Akçaoğlu, T. 2024).

İ, M ve A numaralı parmakların diğer çekme hareketini yaptıktan sonra başka tele dokunmamasına Tirando denir (Yeprem, 2001).

Rende (2006); Tirando tekniğinin çalımını parmakları hafifçe yay şeklinde bükerek, telin çalınması ve parmağın üst komşu tele değmeden serbestçe kalması olarak tanımlamıştır.

Tirando telin tırnak ile doğal olarak çekilmesidir olarak tanımlamıştır (Şaklar, 2001).

Tirando tekniğinde, parmak öncelikle tel üzerine temas eder ve burada çok kısa bir süre bekledikten sonra, teli çekip serbest bırakır. Hareket, kendi içinde üç ayrı faaliyeti barındırmaktadır: iniş, duraksama ve yükseliş. Parmak, yalnızca bir yönde itilmekte, durdurulmakta ve başlangıç noktasına geri döndürülmektedir. Bu zahmetli ve karmaşık bir yöntemdir ve hareket sadeliğine uygun değildir. (Kabasakal, 2012).

3.2.3. Arpej

Kabasakal (2012), arpeji Gitar üzerinde arpej ve akor seslerinin çeşitli kombinasyonlar halinde, farklı teller üzerinde çalınması ve bu tellerin birbiri ardına çekilmesi olarak tanımlamıştır.

Gitar üzerinde arpej; akor seslerinin olası kombinasyonları doğrultusunda farklı teller üzerinde oluşturulması ve bu tellerin ardı ardına çekilmesi sürecidir (Şaklar, 2001).

Arpej, bir akorun notalarının sırayla çalınması olarak tanımlanır. Gitarda ise arpej çalarken notalar gitarın tellerinin sırasına göre çalınır.

3.2.4. Tremolo

Klasik gitarın ses oluşturma yapısı seslerin uzun süre tınlamasına izin vermediğinden aynı sesin çok kısa aralıklarla tekrarı sayesinde uzayan bir ses elde etme amacıyla oluşturulmuştur (Şaklar, 2001).

Rende (2006) Tremolo tekniğini,Yaylı çalgılarda, notada süreklilik izlenimi veren etkinin sağ el ile gitara uyarlanması olarak tanımlamıştır.

Bir notanın çok küçük değerlere bölünerek tekrarlanmasıdır (Yahya Kaçar, 2005).

Sürekli bir ses efekti oluşturmak amacı için kullanılır. Yapısı gereği gitarın sesi uzun süre tınlamadığı için, kısa tekrarlarla uzuyormuş hissiyatı uyandırmak için kullanılır. i, m ve a parmakları sırayla tremoloyu çalarken, p parmağı da akor seslerini sırayla basar. Tekniğin tanınmasında büyük rol oynayan isimlerden biri ise Tarrega'dır. Günümüzde halen tremolo denilince akla ilk olarak F. Tarrega'nın Recuerdos de la Alhambra eseri gelmektedir (Sözgötürmez G., 2021).

Notanın belirli bir düzen içinde kısa aralıklarda sıklıkla tekrarlanarak tirando tekniği ile çalınmasına denir. Genellikle a, m, i veya i, m, a parmak sırası ile çalınır. p parmağı ile akorun kök sesi duyurulur.

3.2.5. Pizzicato

Pizzicato, yaylı çalgılarda tellerin parmakla çekilmesi anlamına gelmektedir. Klasik gitarda ise sağ elin avuç içinin sağ yan kısmı ile teller kapatılarak, p parmağı ile çekilmektedir. (Kabasakal, 2012).

Klasik gitarda pizzicato tekniğinde, teller, tırnak yerine parmak etinin kullanılmasıyla çalınmakta veya eşikte tellerin üzerine elin alt kısmının yaslanması suretiyle seslerin boğuk bir şekilde üretilmesi sağlanmaktadır (Aktüze, 2010, akt. Es, 2019).

Yaylı çalgılarda telleri parmak ile çekmek olarak tasvir edilen gelen bir tekniktir. Klasik gitarda avuç içinin içinin sağ yan kısmıyla alt eşikte tellerin birleştiği noktanın kapatılması ve tellerin p parmağı ile çekilerek boğuk bir tını elde edilmesi anlamına gelir (Şaklar, 2001). Sağ elin kenarının gitarın eşiğine dayanarak, gitarda uzamayan, boğuk bir ses alınması pizzicato tekniğidir.

3.2.6. Rasqueado

İspanya halk müziğine özgü bir tekniktir.

Bu teknik, tüm parmakların tellere farklı ritmik kombinasyonlarla vurması yoluyla meydana gelmektedir. (Kabasakal, 2012).

Tellere tüm parmakların farklı ritmik kombinasyonlarla vurmasıyle elde edilir (Şaklar, 2001).

3.2.7. Golpe

Gitarın gövdesine tellerin alt kısmına yüzük parmağının ucu veya üst kısmına baş parmağın yanı ile hafifçe vurulmasıdır (Şaklar, 2001).

Karakteristik bir flamenko tekniği olan golpe, gitarın gövdesine parmak ucu veya tırnakla yapılan vuruşların genel ismidir. Genellikle rasgueado tekniği kullanılırken yapılır (Yeprem, 2001).

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Gitarda sol el teknikleri

3.3.1. Legato

Kelime anlamı olarak bağlı anlamına gelir. Notaların birbirine bağlı olarak çalınması gerektiğini gösterir. TDK' ye göre Bir parçanın notalarını ara vermeden birbirine bağlayarak (söylemek veya çalmak) olarak tanımlanır.

Legato terimi olarak tanımlanan bu teknik, birden fazla sesin sağ el kullanılmaksızın çalınmasını ifade etmektedir. İki farklı bağ tekniği mevcut olup, bunlar ses tizleştikçe iterek ve ses pesleştikçe çekerek uygulanan bağ teknikleridir. İtme tekniği "hammer" çekiç olarak adlandırılırken, çekme tekniği kanca ve bunun isimlerle gibi adlandırılır (Cangökçe, 2016).

Gitarda sağ el kullanmadan notaları bağlı şekilde çalmaya denir. Çıkıcı notalar bağlı olarak çalınacaksa çekiçleme, inici notalar bağlı olarak çalınacaksa çektirme yöntemi kullanılır.

3.3.2. Floje

Armonik tınlatma olarak da bilinen bir tekniktir.

Telli çalgılarda telin titreşim boğumlarına 1/2, 1/3, 1/4 gibi oranlarla hafifçe dokunulması ya da parmakların telin üstüne değdirilmesi yoluyla elde edilen, kare biçimindeki notalarla temsil edilen, uçucu, gizemli ve nazik bir ses ortaya çıkmaktadır.

Armonik notalar, doğal ve yapay olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Gitar üzerinde doğal armonikler, "5. ", "7. ", "12. ", "17. " ve "19. " perdelerde üretilirken, yapay armonikler, basılan notanın 12. perdesinden itibaren sağ el parmakları ile elde edilmektedir (Rende, 2006).

Armonik sesler, doğal ve yapay olmak üzere iki kategoriye ayrılmaktadır. Gitarda doğal armonikler, "5. ", "7. ", "12. ", "17. " ve "19. " perdelerde üretilmektedir. Yapay armonikler ise, basılan notanın 12 perde ilerisinde sağ el parmaklarıyla elde edilmektedir. (Es, 2019).

3.3.3. Glissando

Çalışır'ın müzik dili sözlüğüne göre ‘’kayarak’’ anlamına gelmektedir.

Gitar klavyesi üzerinde parmağı aynı tel üzerinde bir perdeden diğerine kaydırarak çalmak olarak tanımlanabilir. Belirsiz glissando ve notadan notaya glissando olarak 2 türü vardır. Belirsiz glissandoda başlangıç sesi, bitiş sesi veya her ikisi de belirsiz olabilir. Notadan notaya glissandoda ise başlangıç ve bitiş sesi notada belirtilmiştir.

3.3.4. Bare

Bare tekniği, temel olarak birden fazla telin tek bir parmakla kapatılması işlemi olarak adlandırılmaktadır. En yaygın kullanılan bare, birinci parmakla gerçekleştirilen ve gitarda kapo işlevi gören çeşididir. Birinci parmakla uygulanan bu bare, altı telin tamamını kapatmakta kullanılabildiği gibi, beş, dört, üç veya en az iki telin kapatılmasıyla da kullanılabilir. (Cangökçe, 2016). Bunlar yarım bare olarak adlandırılır.

3.3.5. Süslemeler

3.3.5.1. Apogaitur

Değerini asıl notadan önce veya sonra alarak, parmak darbesi ile yapılan çok kısa değerlikli süsleme notalarıdır (Yahya Kaçar, 2005). Çarpma tekniği olarak da bilinir.

3.3.5.2. Mordant

Asıl notanın önüne ya da arkasına konan çift çarpma notalarıdır (Yahya Kaçar, 2005).

Kapıveren ya da ısıran anlamında "mordant" denmiştir (Gazimihal 1961, akt. Yahya Kaçar, 2005).

3.3.5.3. Grupetto

Gazimihal (1961)' e göre Notanın bir üstünden ya da altından başladıktan sonra küme halini alan üç ya da dört notadan oluşan melodik süslemelere denir (akt. Yahya Kaçar, 2005).

4.SONUÇLAR, DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

4.1SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

4.1.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar.

Gitar tutuş teknikleri ve parmak konumları

Klasik Gitarda sağ el; eşik ve klavyenin 12. perdesi arasında yatay, teller arasında dikey olarak kısıtlı şekilde konumlanmaktadır. Sol el ise Klasik Gitarın sap ve klavye kısmından sorumludur. Baş parmak sapın arka tarafının ortasına sapa yaklaşık olarak 90 derece açı ile konumlandırılır ve geri kalan 4 parmak ile notasyona bağlı olarak klavye üzerindeki tellere basınç uygulanmak sureti ile istenilen frekans yakalanır.

4.1.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Gitarda sağ el teknikleri

4.1.2.1. Apoyando

e parmağının gitarın gövdesine yaslanması bırakıldıktan sonra geliştiği düşünülen teknik, renk ve nüans açısından tirando'dan daha güçlüdür. Tekniğin çalımı telin i, m veya a tellerinin çekildikten sonra aynı parmağın bir üst tele yaslanması ile yapılmaktadır. p parmağında yine aynı kural geçerli olmakla beraber itme değil, çekme hareketi yapıldığı için parmak bir üst tele değil bir alt tele yaslanır.

4.1.2.2. Tirando

Tekniğin çalımına ilişkin farklı yaklaşımlar yapılmıştır. Bu yaklaşımlara dayanarak tirando tekniğinin parmağın teli çektikten sonra içe kıvrıldığı, tırnak kullanılmadığı ve tellerin parmağın uç kısmı ile çekildiği sonucuna varılabilir.

4.1.2.3. Arpej

Arpej, bir akorun notalarının sırayla çalınması olarak tanımlanır. Gitarda ise arpej çalarken notalar gitarın tellerinin sırasına göre çalınır.

4.1.2.4. Tremolo

Notanın belirli bir düzen içinde kısa aralıklarda sıklıkla tekrarlanarak tirando tekniği ile çalınmasına denir. Genellikle a, m, i veya i, m, a parmak sırası ile çalınır. p parmağı ile akorun kök sesi duyurulur.

4.1.2.5Pizzicato

Sağ elin kenarının gitarın eşiğine dayanarak, gitarda uzamayan, boğuk bir ses alınması pizzicato tekniğidir.

4.1.2.6. Golpe

Parmak veya tırnak ile gitarın gövdesine vurularak, vurmalı çalgı efekti verilir. Golpe, genellikle rasgueado ile birlikte kullanılır.

4.1.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Sonuçlar

Gitarda sol el teknikleri

4.1.3.1. Legato

Kelime anlamı olarak bağlı anlamına gelir. Notaların birbirine bağlı olarak çalınması gerektiğini gösterir. TDK' ye göre Bir parçanın notalarını ara vermeden birbirine bağlayarak (söylemek veya çalmak) olarak tanımlanır.

Gitarda sağ el kullanmadan notaları bağlı şekilde çalmaya denir. Çıkıcı notalar bağlı olarak çalınacaksa çekiçleme, inici notalar bağlı olarak çalınacaksa çektirme yöntemi kullanılır.

4.1.3.2. Floje

Armonik tınlatma olarak da bilinen bir tekniktir.

Telli çalgılarda telin titreşim boğumlarına 1/2, 1/3, 1/4 gibi oranlarla hafifçe dokunulması ya da parmakların telin üstüne değdirilmesi yoluyla elde edilen, kare biçimindeki notalarla temsil edilen, uçucu, gizemli ve nazik bir ses ortaya çıkmaktadır.

4.1.3.3. Glissando

Çalışır'ın müzik dili sözlüğüne göre ''kayarak'' anlamına gelmektedir.

Gitar klavyesi üzerinde parmağı aynı tel üzerinde bir perdeden diğerine kaydırarak çalmak olarak tanımlanabilir. Belirsiz glissando ve notadan notaya glissando olarak 2 türü vardır.

4.1.3.4. Bare

Klavye üzerindeki tellerin klavye üzerinde dikey olarak sol elin birinci parmağı ile kapatılmasına denir. Tüm teller kapatılırsa tam, 5 veya daha az tel kapatılırsa yarım bare adı verilir.

4.1.4. Süslemeler

4.1.4.1. Apogaitur

Çarpma tekniği olarak da bilinir.

Apogaitur'un ikiye katlanmış halidir. Çarpma iki defa yapılır.

4.1.4.2. Mordant

Kapıveren ya da ısıran anlamında "mordant" denmiştir. Bir nota tize ve bir nota pese çarpma yapmak anlamına gelir.

4.1.4.3. Grupetto

Kavuşacağı notanın bir önceki veya sonraki notasından başlayıp aksi yöne ilerleyen, ve sonunda bitiş notasına kavuşan süsleme dizisine denir.

4.2 ÖNERİLER

- Tekniklerin öğretim şeklinin programa eklenmesi dersin işlenişi açısından kolaylık sağlayabilir ve hız kazandırabilir.
- Programda yer alan tekniklerin uygulanması için birkaç örnek parça veya egzersiz ayrıca önerilen tırnak törpüleme şekilleri programa eklenebilir.
- Ayrıca tekniklerin öğretiminde kullanılan stratejilerin incelenmesi için öğretim görevlilerinden görüşler alınması, öğrencilerin teknikleri çalışırken kullandığı yöntemler için programda öğrenim gören öğrencilerden görüşler alınması ve ikisinin arasındaki ilişkiye bakılması bu konu üzerinde çalışacak araştırmacılara önerilebilir.

- **KAYNAKLAR**

Ağır, S. (2022). Teknik çalışmaların müzikaliteye etkisi ve klasik gitarda etkili teknik çalışma yöntemleri. Kesit akademi dergisi, 8 (32).

Albuz A. Ve Derican B. (2008). Viyola öğretiminde türk müziği dizilerine dayalı oluşturulan makamsal içerikli etütlerin işlevsellik durumuna ilişkin öğretim elemanı görüşleri, bayburt üniversitesi eğitim fakültesi dergisi, 3, 1(11).

Alexander, J. Guitar player's guide to developing speed, accuracy and tone. San francisco, 2016.

Baltacı, I. *7-9 Yaş Grubu Çocuklarda Gitar Eğitimi ve Teknikleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilmler Enstitüsü, Kocaeli, 2009.

Beşikçi, S. *Temel Klasik Gitar Eğitiminin Elektrogitar Çalma Becerilerine Etkisinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi. Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Trabzon, 2022.

Büyüköztürk, Ş. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Akademi, Ankara, 2017.

Cangökçe H. (2016). Klasik gitarda sol el teknikleri, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi 18, (1).

Doğu S. *Flamenko Gitar Müziğinde Teknik, Ritmik, Armonik Yaklaşımlar*,yüksek lisans tezi, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2011.

Es A. 20. *Yüzyıl Klasik Gitar Müziğinde Kullanılan Efektler Ve Farklı Çalım Teknikleri,* Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara, 2019.

Gün E. Ve Yıldız G. (2012) Piyano eğitiminde başarıyı etkileyen faktörler, E-journal of New World Sciences Academy, 8 (1).

Hakioğlu S. (2018). Viyola eğitiminde viyolaya özgü teknik yaklaşımlar, İdil Dergisi. 7(44).

Kabasakal, N., *Klasik Gitarda Sağ El Tekniklerinin Dönemsel Olarak Egzersiz Ve Etütler Üzerinde İncelenmesi*, yüksek lisans tezi, 2012.

Kaya A., *Gitar Eğitiminde Çevrilmiş Öğrenme Modeline Yönelik Uygulamaların Başarı Ve Kalıcılığa Etkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bölümleri Enstitüsü, Konya, 2023.

Marangoz, M., Kaynak A., (2024). 17. - 19. Yüzyıllar arasında gitarın fiziksel gelişiminin çalım tekniklerine etkileri. Online journal of music sciences, 9(1).

Milli eğitim bakanlığı. (2007). Klasik gitar yapımına ön hazırlık. Mesleki eğitim ve öğretim sisteminin güçlendirilmesi projesi. Ankara.

https://languages.oup.com/google-dictionary-tr/

Özkasnaklı U. (2013). Klasik ve flamenko gitar sağ el çalım tekniklerinin karşılaştırılması ve gitar eğitiminde kullanılabilirliği. Eğitim ve öğretim araştırmaları dergisi, 26.

Rende, E. Francisco tarreganın klasik gitar eğitimine katkıları. Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2006.

Say, A. Müzik sözlüğü. Ankara müzik ansiklopedisi, Ankara, 2009.

Sözgötürmez G., *Agustın Barrıos Mangore'nin Una Lımosna Por El Amor De Dıos Eseri Üzerinden Tremolo Tekniğinin İncelenmesi*, Yüksek Lisans Eser Metni, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2021.

Şaklar, C. Klasik Gitar Sağ El Tekniği Üzerine Yeni Bir Yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü 2001.

Talaka, E. (2021). A sociological overview of individual instrument lessons in the new normal. OPUS– International Journal of Society Research, 18(41).

Tanrıverdi, A., *Güzel Sanatlar Liselerinin Müzik Bölümlerinde Uygulanan Çalgı Eğitimi Ve Viyolanın Çalgı Eğitimi İçerisindeki Yeri*, 1. Ulusal Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri Müzik Bölümleri Sempozyumu, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 1997.

TDK (Türk Dil Kurumu), Genel Açıklamalı Sözlük, TDK yayınları, Ankara, 2015.

Topalak ş. (2013). Güzel sanatlar lisesi çalgı eğitimi/öğretiminde karşılaşılan sorunların incelenmesi, Sanat Eğitim Dergisi, 1(2).

Uçan, A., Müzik Öğretimi ve Yeni Müfredat, Anı Yayıncılık, Ankara, 2008.

Usta A. (2012) Sorunsaldan sonuçlara bilimsel araştırma süreci: bir araştırma raporu model örneği, ODÜ sosyal bilimler enstitüsü sosyal bilimler araştırmaları dergisi, 3, (5).

Üstün E. ve Özçimen A. (2011). Türkiye'de müzik öğretmeni yetiştiren anabilim dallarında flüt eğitiminde karşılaşılan teknik problemler ve öneriler, Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi, 31.

Yahya Kaçar, G. (2005). Geleneksel türk sanat müziği'nde süslemeler ve nota dışı icralar, gazi eğitim fakültesi dergisi, 25, 2.

Yeprem, S., *Flamenko Stilleri ve Gitar Eğitiminde Kullanılabilirliği*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü İstanbul, 2001.

Yıldız, N., *Müzik Öğretmeni Yetiştiren Yükseköğretim Kurumlarında Anaçalgı Keman Eğitiminin Programlar Yönünden İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1986.

Yiğit N. ve Özdek A. (2006) özengen müzik eğitimi veren kurumlarda klasik gitar eğitimi, Selçuk Üniversitesi Dergisi, 28.

Yungul, O. ve Can, A.A., (2018). Applicability Of Web Based Distance Education To Instrument Guitar Education, Educational policy analysis and strategic research, 13, 4.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU 2018 MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMI'NDA YER ALAN "GİTAR EĞİTİMİ ve EŞLİKLEME" DERSİNE İLİŞKİN GİTAR ÖĞRETİM ELEMANLARININ GÖRÜŞLERİ

Alperen YAZICI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
alperenyazici23@gmail.com. - https://orcid.org/0009-0000-4423-9046
Prof. Dr. Feyza SÖNMEZÖZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
feyzasonmezoz@gmail.com. - https://orcid.org/0000-0003-4388-5200

ÖZET

Klasik gitar eğitimi, ülkemizde müzik öğretmeni yetiştirme süreci kapsamında müzik eğitimi anabilim dallarında hem bireysel çalgı hem de bir eşlik çalgısı olarak programda yer almaktadır. Bu araştırmada müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" çerçevesinde yürütülen "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin gitar öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Araştırma 2024-2025 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalı'nda yürütülmüştür. "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinin "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" çerçevesinde müzik öğretmeni yetiştirme yönünde eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında yürütülmesi ile ilgili olarak dersin içerik ve programlanması konusunda gitar öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu araştırmada söz konusu dersi okutmakta olan altı öğretim elemanı ile görüşme yapılmıştır. Buna göre söz konusu dersin müzik öğretmeni yetiştirme amacına yönelik olması bakımından öğretim elemanlarının "bazı öğrencilerin çalgıya yatkınlık açısından uygun olmaması", "bireysel çalgısı gitar olmayan öğrencilerde çalgıyı öğrenme süreci nedeniyle zaman kaybı", "gitar ile okul şarkılarına eşlik alanında yeterli eser-kaynak bulunamaması" ve "çalgı olarak gitarı okul müziği eşliği ile koordine edememe" yönünde olumsuz görüş belirttikleri sonuçları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eğitimi, Gitar Eğitimi, Gitar Eşlik Eğitimi.

OPINIONS OF GUITAR INSTRUCTORS ON THE "GUITAR EDUCATION AND ACCOMPANIMENT" COURSE INCLUDED IN THE 2018 MUSIC TEACHING UNDERGRADUATE PROGRAM OF THE COUNCIL OF HIGHER EDUCATION

Alperen YAZICI

Canakkale Onsekiz Mart University

alperenyazici23@gmail.com. - https://orcid.org/0009-0000-4423-9046

Prof. Dr. Feyza SÖNMEZÖZ

Canakkale Onsekiz Mart University

feyzasonmezoz@gmail.com. - https://orcid.org/0000-0003-4388-5200

ABSTRACT

Classical guitar education is included in the program of music education departments as part of the music teacher training process in our country, both as an individual instrument and as an accompanying instrument. This study aims to evaluate the opinions of guitar instructors regarding the "Guitar Education and Accompaniment" Course, which is carried out within the framework of the "Higher Education Council 2018 Music Teaching Undergraduate Program" in the music education departments of fine arts education departments affiliated to education faculties during the music teacher training process. In the research, the phenomenology design, one of the qualitative research designs, was used. The research was conducted in the fall semester of the 2024-2025 academic year at Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Department of Music Education. The aim of the research is to evaluate the opinions of guitar instructors about the content and programming of the course, regarding the conduct of the "Guitar Education and Accompaniment" course in the music education departments of fine arts education departments affiliated with education faculties in order to train music teachers within the framework of the "Higher Education Council 2018 Music Teaching Undergraduate Program". In the study, interviews were conducted with six instructors teaching the course in question. Accordingly, since the course in question is aimed at training music teachers, the instructors stated that "some students are not suitable in terms of aptitude for the instrument", "there is a loss of time due to the process of learning the instrument for students whose individual instrument is not the guitar", "there is not enough work-resources in the field of accompaniment to school songs with guitar". " and "not being able to coordinate the guitar as an instrument with school music accompaniment" were obtained.

Keywords: Music, Music Education, Guitar, Guitar Education, Accompanıment.

GİRİŞ

Gitar eğitimi özengen müzik eğitiminde de önemli bir yapı taşı olarak görülmekle birlikte gerek bireysel çalgı gerekse bir eşlik çalgısı olarak müzik öğretmeni yetiştirmede son derece önemli bir çalgıdır.

Klasik gitar eğitimi, ülkemizde müzik öğretmeni yetiştirme süreci kapsamında müzik eğitimi anabilim dallarında hem bireysel çalgı hem de bir eşlik çalgısı olarak "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nda yer almaktadır (YÖK, 2018). Söz konusu programın açıklamaları incelendiğinde müzik öğretiminde klasik gitarın öğrencilerde kulak eğitimi, şarkı öğretimi, nota öğretimi, müzikalite ve eşlik yapabilme açısından daha derinlikli ve yeterliği yüksek bir öğretmen yaratma amacıyla önemli bir çalgı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. "Günümüzde klasik gitar akademik olarak, eğitim fakülteleri müzik eğitimi anabilim dallarında, konservatuvarlarda, güzel sanatlar fakültelerinde ve güzel sanatlar liselerinde önemle yer almaktadır. Bu kurumların gitar programları incelendiğinde mezun olan öğrencilerin; müzik eğitim anabilim dallarında öğretmen adayı olarak klasik gitarda yetkinleşmeleri ve mesleki yaşantılarında çalgılarını iyi kullanabilmeleri, konservatuarlarda klasik gitar sanatçısı olarak yetişmeleri, güzel sanatlar fakültelerinde mezun oldukları alana bağlı olarak klasik gitarda yetkinleşmeleri ve güzel sanatlar liselerinde ise müzik eğitimi anabilim dallarına klasik gitarda bir alt yapı oluşturmaları beklenmektedir" (Can, 2009, s.26).

"Pek çok okulda müzik öğretmeni orgla, flütle ya da eşliksiz olarak müzik dersi yapmaktadır. Çalgı eğitimi içerisinde, ülkemizde diğer ülkelere göre kullanımı daha az olan klasik gitar, kolay taşınabilirliği, çok sesliliğe yatkınlığı, sınıfta rahat kullanımı, temininin kolaylığı, ekonomikliği gibi özellikleri açısından değerlendirildiğinde gerek solo, gerek eşlik yönünden müzik öğretmenini destekleyen önemli bir çalgı olarak ortaya çıkmaktadır" (Halvaşi, 1999 s. 41).

Bunun yanı sıra klasik gitar çalgısı ilk ve ortaöğretimde müzik derslerinde kullanılmak üzere gerek çok sesli bir çalgı olması gerekse müzik dönemlerine ait çeşitli müzik eserlerinin icrasının yapılabilmesi ve ayrıca popüler kültüre ait çeşitli müzik eserlerinin icrası ile zevk eğitimi yapılabilmesi, bununla birlikte okul şarkılarına eşlik yapabilmede etkin bir çalgı olması ve şarkı öğretiminde çalma pozisyonu düşünüldüğünde bir müzik öğretmeni açısından öğrenciyle göz temasının kolay kurulabilmesi nedeniyle sınıf hakimiyetinin daha kolay oluşturulabilmesi bakımından müzik öğretiminde en ideal sınıf çalgılarından biridir denebilir.

Elmasa göre müzik öğretmeni doğru bir teknikle ve iyi çalıyor olması koşulu ile sınıfta şarkı söyletirken-öğrettiği parçalara eşlik ederken-ders içinde çalacağı parçalarla öğrencilerine zevk eğitimi yaparken-sınıf çalgısı olarak öğrencilerine öğretirken-eğitsel kol çalışmalarında grup çalışmaları yaparken gitardan yararlanabilir (akt. Tepe 2010, s.24).

Türkiye'de müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde müzik eğitimi anabilim dallarında klasik gitar dersinin yanı sıra "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinin de "Yüksek Öğretim Kurulu 2018

Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nda yer aldığı görülmektedir. Söz konusu program incelendiğinde klasik gitar çalgısının bireysel çalgısı gitar olmayan müzik öğretmeni adayları için "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" adı altında okutulduğu anlaşılmaktadır (YÖK, 2018). Buna göre müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na uygun olarak okutulan "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinin, tanım ve içerik açısından incelenmesi ve konu ile ilgili olarak dersi okutan gitar öğretim elemanlarının görüşlerinin alınması gereği doğmuştur. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde 'Gitar Öğretim Elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nda yer alan "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin görüşleri nelerdir?', şeklinde oluşturulmuştur.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" çerçevesinde yürütülen "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin gitar öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" çerçevesinde yürütülen "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin gitar öğretim elemanlarının görüşlerinin ortaya konması bakımından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde araştırma çerçevesinde uygulanan model ve verilerin toplanmasına ve analizine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" çerçevesinde yürütülen "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin gitar öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirilmesi amacıyla nitel araştırma desenlerinden olgu bilim deseni kullanılmıştır. Olgu bilim araştırmaları "bir olgunun bireylerin ya da belli bir grubun deneyimleri açısından tanımlanmasıdır" (Christensen, vd., 2020, s.409).

Çalışma Grubu

Araştırma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalı'nda 2024-2025 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında yürütülmüştür. Araştırmaya Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalında görev yapmakta olan bir öğretim görevlisi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalında görev yapmakta olan bir profesör, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında görev yapmakta olan bir öğretim görevlisi, Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalında görev yapmakta olan bir öğretim görevlisi, Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi

Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim dalında görev yapmakta olan bir doçent, Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi Çalgı Eğitimi Bölümünde görev yapmakta olan bir profesör olmak üzere toplam altı öğretim elemanı katılmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgileri içeren tablo aşağıda belirtilmiştir.

Çizelge 1. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Gitar Öğretim Elemanlarının Görev Yerlerine İlişkin Dağılım

Görev Yeri	**f**	**%**
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	16.67
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalı	1	16.67
Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	16.67
Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	16.67
Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	16.67
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi Çalgı Eğitimi Bölümü	1	16.67
Toplam	**6**	**100**

Çizelge 1 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretim elemanlarından birinin Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda, birinin Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana bilim Dalı'nda, birinin Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda, birinin Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Öğretmenliği Anabilim Dalı'nda, birinin Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda, birinin Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesinde görev yaptıkları anlaşılmaktadır.

Çizelge 2. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Gitar Öğretim Elemanlarının Ünvanlarına İlişkin Dağılım

Ünvanı	**f**	**%**
Profesör	2	33,33
Doçent	1	16.67
Öğretim Görevlisi	3	50
Toplam	**6**	**100**

Çizelge 2 ye bakıldığında araştırmaya katılım sağlayan toplam yedi öğretim elemanından ikisinin profesör, birinin doçent, üçünün öğretim görevlisi ünvanına sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 3. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Gitar Öğretim Elemanlarının Hizmet Yıllarına İlişkin Dağılım

Hizmet Yılı	**f**	**%**
11-15 yıl arası	2	33,33
16-20 yıl arası	2	33,33
21 ve üzeri	2	33,33
Toplam	**6**	**100**

Çizelge 3 incelendiğinde ise katılımcı öğretim elemanlarının ikisinin 11-15 yıl arası, ikisinin 16-20 yıl arası, ikisinin de 21 yılın üzerinde kurumlarında görev yapmakta oldukları anlaşılmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma için elde edilmiş olan veriler içeriksel açıdan kodlanarak analiz edilmiştir. Katılımcı görüşleri doğrultusunda elde edilen kodlar kendi içlerinde değerlendirilerek alanında uzman müzik eğitimcileri tarafından analiz edilmiş ve ortak görüş birliği sağlanmıştır. Araştırmada Miles ve Huberman'ın (2019, s.64) [Güvenirlik=Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı)x100] formülü kullanılmıştır. Buna göre araştırmanın güvenirlik oranı %92.58 olarak hesaplanmıştır.

BULGULAR

Çizelge 4. Öğretim Elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na İlişkin Olarak "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" Dersine ve Programda Açıklanan Ders İçeriklerine İlişkin Görüşleri

Kodlar	f	Katılımcılar
Bazı öğrencilerin çalgıya yatkınlık açısından uygun olmaması	1	ÖE1.
Bireysel çalgısı gitar olmayan öğrencilerde çalgıyı öğrenme süreci nedeniyle zaman kaybı	3	ÖE2, ÖE4, ÖE5.
Gitar ile okul şarkılarına eşlik alanında yeterli eser-kaynak bulunamaması	2	ÖE1, ÖE4.
Çalgı olarak Gitarı okul müziği eşliği ile koordine edememe	2	ÖE1, ÖE4.

Çizelge 4 incelendiğinde araştırmaya katılan öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nda yer alan "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin görüşleri yer almaktadır. Buna göre bir öğretim elemanının bireysel çalgısı fark etmeksizin tüm öğrencilere zorunlu olarak okutulması gereği nedeniyle çalgıya yatkınlık açısından her öğrencide başarı sağlanamamasından dolayı "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin olumsuz yönde bir görüş belirttiği görülmüştür. Konu ile ilgili görüş belirten öğretim elemanının ifadesi aşağıda yer almaktadır.

> *"Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinin tanımına baktığınız zaman aslında öğrencilerin gitarı hem başlangıç düzeyinde çalışabilmesi ve gitar repertuarını tanıması, hem de gitarla şarkılara eşlik edebilmesi gerekli. Biz anabilim dalımızda "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersini tüm öğrencilerimize veriyoruz. Ama çeşitli sorunlar çıkabiliyor. Örneğin; bazı öğrenciler çalgıya hiç uygun değil. Daha doğrusu bu çalgıya her öğrenci yatkın olmayabiliyor (ÖE1).*

Çizelge 4 incelenmeye devam edildiğinde görüşüne başvurulan öğretim elemanları "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nda yer alan "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersine ilişkin olarak dersi alan öğrenciler arasında bireysel çalgısı gitar olmayan öğrencilerde çalgıyı öğrenme süreci nedeniyle zaman kaybı yaşandığını belirtmişlerdir. Bu

doğrultuda öğretim elemanlarının konu ile ilgili görüşlerinden bazı ifadeler aşağıda yer almaktadır.

> "*Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinde birinci yarıyılı tamamen başlangıç gitar eğitimine ayırıyoruz. Böylece eşlikleme ile ilgili yapmamız gereken tüm konular ikinci yarıyıla bırakılıyor (ÖE2).*
>
> *"Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinde ilk yarıyılda ancak başlangıç düzeyinde teknik geliştirebilmek için kolay etütler çalışıyoruz. Çünkü en azından öğrencilerin başlangıç düzeyinde de olsa gitar tekniği olması gerekir yoksa akor bile basamazlar (ÖE4).*
>
> *"Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersini bireysel çalgısı gitar olsun olmasın tüm öğrencilerimiz alıyor. Bu nedenle biz de bireysel çalgısı gitar olmayan öğrencilerimize farklı bir program uyguluyoruz. Ama keman, piyano, flüt gibi bireysel çalgı olarak gitarı da seçmiş olan öğrencilerimize de farklı bir program uyguluyoruz. Bu da bireysel çalgısı gitar olmayan öğrencilerimizin çok küçük bir öğrenme yüzdesi sergilediklerini ortaya koyuyor. Aslında gitar çalgısı müzik yapabilme potansiyeli güçlü bir çalgı (ÖE5).*

Çizelge 4'de yer alan katılımcı öğretim elemanı görüşlerine göre öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" ile ilişkili olarak "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinde gitar ile okul şarkılarına eşlik alanında yeterli eser-kaynak bulunamaması konusunda olumsuz bir görüşe sahip oldukları bulgusu elde edilmiştir. Bu durum alanda çok az yayın olması nedeniyle okul şarkılarında gitar eşliği ile ilgili yayın üretilmesi ve yeni düzenlemeler içeren çalışmaların yapılması bakımından öğretim elemanlarının motive olmalarını sağlayabilir. Konuyla ilgili belirtilen görüşlere ilişkin ifadeler aşağıda belirtilmiştir.

> *"Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersi ile ilgili ilk sene ders vereceğimde ne yapacağımı şaşırdım. Bilmemekten değil. Çok şey biliyordum ama bunları nasıl aktaracağım konusunda zorlandım. Alan ile ilgili akademik ya da akademik olmayan pek çok eser inceledim. Yaklaşık olarak iki yüzün üstünde kitap inceledim diyebilirim. Her birinin ayrı ayrı konularda ve birbirinden ilgisiz olduğunu ve bu alanda büyük bir boşluğun olduğunu fark ettim. Alanda uzman meslektaşlarım ile birlikte konu ile ilgili kitap yayınlamak için çalışma başlattık. Çok yakında sonuçlarını alacağız (ÖE1).*
>
> *Ben "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinde müzik öğretmenliği mesleği açısından bazı marş ve belirgin okul şarkılarına eşlikleme çalışılmasını önemsiyorum. Ben bu ders için belirli marşların, okul şarkıları ve halk türkülerinin armonisini çıkarttım ve parçanın armonisine göre belirlediğim akorları öğrencilerime öğrettim. Literatüre girmiş yani herkesin bildiği, herkesin söyleyerek eşlik ettiği müzik öğretmenliği mesleklerini sürdürürken kullanabilecekleri resmi bayram, özel gün ve haftalar için uygun olan eserleri akorları ile güzel bir şekilde çalınabilmesi için bir plan yapmıştım. Yani ilk dönem klasik gitar tekniği biraz zor geçiyor. Başlangıç düzeyinde bu parçaları çalıştırmak zor, çünkü akor basamazlar. Ancak ikinci dönemde bu okul şarkılarının akorları ile birlikte öğretilmesini ve çalıştırılmasını önemsiyorum (ÖE4).*

Çizelge 4'deçyer alan katılımcı öğretim elemanı görüşlerinden elde edilen bulgular arasında "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" ile ilişkili olarak "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinde çalgı olarak gitarı, okul müziği eşliği ile koordine edememe konusunda öğretim elemanlarının olumsuz görüşlerinin yer aldığı anlaşılmaktadır. Öğretim elemanlarının konu ile ilgili görüşleri aşağıda belirtilmiştir.

> *Burada şöyle bir şey de var. Aslında programda yer alan bu dersler birbiriyle koordineli dersler. Biz bu derslerin içerikleri doğrultusunda öğrencilerimizi yönlendirebilip diğer derslerden hangi bilgileri alarak bu dersle koordine edecekleri ve kendilerini geliştirilebilecekleri konusunda bir yol açarsak daha iyi olur. Bu bağlantıları kuramıyoruz. Bu yüzden de bazen öğrenciler var olan bilgiyi bile kullanamayabiliyor.*

"Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinde öncelikle öğrencilerimizin ne yaptığını bilmesi gerekli. Bir müzik öğretmeni derste neyle ilgilenir, bir müzik öğretmeninin derste nelere ihtiyacı vardır, ilk önce onu düşünmemiz gerekir. Derslerde öğrenmiş olduğu bilgileri entegre edebileceği bir sistemin olması lazım. İlk önce gitara hakim olması gerekir. Daha sonrasında çok bilinen eşlik kalıplarını, okul şarkılarına eşlik modellerini öğretmeye çalışmak gerek. Yalnız eşlik deyince sadece ritim tutmak anlaşılmamalı. Arpejle nasıl eşlik edersiniz, blok akorlar ile nasıl eşlik edersiniz ya da anında basit bir eşliği nasıl yaparsınız ya da duyduğunuz bir parçanın eşiklerini kolay bir şekilde nasıl öğrenip armonize edip akorlandırabilirsiniz? Marş armoni gibi kalıpları nasıl fark edersiniz? Dizi, kadans ve armonik derecelendirme bilgilerini vererek sonrasında küçük akorlarla ilerlemek gerekiyor. "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinin ancak bu şekilde okul müziği eşliği ile koordine olabileceğini düşünüyorum (ÖE1).

Şimdi öğrencilerimiz mezun olduklarında atanarak ülkenin dört bir yanına gidiyorlar. Bu yüzden onlardan resmi bayram, özel gün ve haftalar için bazı parçalar çalmaları ya da çalıştırmaları istenecek. Yani bir müzik öğretmeninin okullarda öğrencilerin hem zevk alabilecekleri hem de müziği akılda kalıcı olarak öğrenebilecekleri şekilde ders yapması gerekir. Bu yüzden okul şarkılarına güzel akorlarla donatılmış kaliteli bir eşlik yapmak gerekir. Bu böyle yapılırsa müzik derslerinde öğrenilen şarkılar küçük öğrencilerin kulağında daha güzel bir şekilde kalır (ÖE4).

SONUÇ ve TARTIŞMA

"Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersinin "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" çerçevesinde müzik öğretmeni yetiştirme yönünde eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında yürütülmesi ile ilgili olarak dersin içerik ve programlaması konusunda gitar öğretim elemanlarının görüşlerinin değerlendirilmesinin amaçlandığı bu araştırmada söz konusu dersi okutmakta olan altı öğretim elemanı ile görüşme yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar arasında öğretim elemanlarının araştırmaya konu edilen "Gitar Eğitimi ve Eşlikleme" dersi ile ilgili olumsuz görüş belirttikleri tespit edilmiştir. Bu görüşler söz konusu dersin müzik öğretmeni yetiştirme amacına yönelik olması bakımından *"bazı öğrencilerin çalgıya yatkınlık açısından uygun olmaması", "bireysel çalgısı gitar olmayan öğrencilerde çalgıyı öğrenme süreci nedeniyle zaman kaybı", "gitar ile okul şarkılarına eşlik alanında yeterli eser-kaynak bulunamaması"* ve *"çalgı olarak gitarı okul müziği eşliği ile koordine edememe"* olarak belirlenmiştir.

KAYNAKLAR

Can, Ü. K., *Müzik öğretmenliği Gitar Öğrencileri için Geliştirilen Akran Öğretimi Programının Etkililiğinin Sınanması*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2009.

Christensen, L. B., Johnson, R. B., Turner, L. A., *Araştırma Yöntemleri Desen Ve Analiz*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2020.

Halvaşi, A. A., *Ülkemiz Müzik Eğitiminde Klasik Gitar*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1999.

Miles, M. B., Huberman, A. M., *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap Nitel Veri Analizi*., Pegem Akademi, Ankara, 2019.

Tepe, S., *Müzik Öğretmenliği Programında Bireysel Çalgı Eğitimi-Gitar Öğrencilerinin Mesleki Yeterlilik Algılarının Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2010.

Yüksek Öğretim Kurulu, *Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi*, YÖK Yayını, Ankara, 2018.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU 2018 MÜZİK ÖĞRETMENLİĞİ LİSANS PROGRAMI'NA İLİŞKİN ÖĞRETİM ELEMANI GÖRÜŞLERİ

İlgim Sıla SUBAŞI
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
subasisilailgim@gmail.com. - https://orcid.org/0009-0002-7682-6020
Prof. Dr. Feyza SÖNMEZÖZ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
feyzasonmezoz@gmail.com. - https://orcid.org/0000-0003-4388-5200

ÖZET

Bilindiği gibi Türkiye'de eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında okutulmakta olan lisans programı 2018 yılında değiştirilmiş ve yeni program uygulamaya konmuştur. Ancak program ile ilgili gerek öğretim elemanları gerekse müzik öğretmeni adayları tarafından sıklıkla yapılan eleştiriler ve yaşanan sorunlar yapılan pek çok araştırmada ortaya konmaya devam etmektedir. Bu araştırmada "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nın müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapan öğretim elemanlarınca değerlendirilmesi ve konu ile ilgili görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomenolojik yaklaşım) deseni kullanılmıştır. Araştırma 2024-2025 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitim Anabilim Dalı'nda yürütülmüştür. Araştırmada Türkiye'deki eğitim fakülteleri güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapmakta olan 11 öğretim elemanıyla görüşme yapılmıştır. Araştırmanın sonucunda öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" ile ilgili olarak programın çok sık değiştirilmesi, programın yeniden revize edilmesi ihtiyacı, ders sayısının çok fazla olması, uygulamalı ders sayısının eksikliği, bazı derslerin yetersiz kalması, piyano dersinin bir yıla düşürülmesi, armoni ve eşlik derslerinin sayısının ve saatinin düşürülmesi, 800.000 barajının olması" gibi olumsuz görüşlerinin belirlendiği sonucu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Müzik Eğitimi, Program, Müzik Öğretmenliği Lisans Programı.

THE VIEWS OF THE INSTRUCTORS REGARDING THE 2018 MUSIC TEACHING UNDERGRADUATE PROGRAM

İlgim Sıla SUBAŞI
Çanakkale Onsekiz Mart University
subasisilailgim@gmail.com. - https://orcid.org/0009-0002-7682-6020
Prof. Dr. Feyza SÖNMEZÖZ
Çanakkale Onsekiz Mart University
feyzasonmezoz@gmail.com. - https://orcid.org/0000-0003-4388-5200

ABSTRACT

As it is known, the undergraduate program taught in music education departments of fine arts education departments affiliated with education faculties in Turkey was changed in 2018 and the new program was put into practice. However, the frequent criticisms and problems experienced regarding the program by both faculty members and music teacher candidates continue to be revealed in many studies. In this research, it is aimed to evaluate the "Higher Education Council 2018 Music Teaching Undergraduate Program" by faculty members working in music education departments and to reveal their opinions on the subject. Phenomenological (phenomenological approach) design, one of the qualitative research designs, was used in the research. The research was conducted in the fall semester of the 2024-2025 academic year at Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, Department of Fine Arts Education, Department of Music Education. In the research, interviews were conducted with 11 faculty members working in music education departments of fine arts education departments of education faculties in Turkey. As a result of the research, it was determined that the lecturers had negative opinions about the "Higher Education Council 2018 Music Teaching Undergraduate Program" such as "the program being changed too often, the program being revised again, the number of courses being too many, the number of practical courses being insufficient, some courses being insufficient, the piano lesson being reduced to one year, the number and hours of harmony and accompaniment lessons being reduced, and the 800,000 threshold being present".

Key Words: Music, Music Education, Program, Music Teaching Undergraduate Program.

GİRİŞ

Eğitim sürecinde uygulanan programlar, yapılan eğitim-öğretim bakımından amacına tam uygun, hem teknik hem de kuramsal donanım sağlayan nitelikli öğrenci yetiştirmeyi hedeflemelidir. Gürer vd.'ne (2023) göre eğitimin nitelik ve kalitesinin belirlenmesinde rol oynayan temel unsur öğretmen ve öğretmen eğitimidir (Gürer vd., 2023, s.207). Bu durum müzik öğretmenliği lisans eğitiminde uygulanan programlarda özellikle çalgı eğitimi açısından ciddiyetle önemsenmeli ve amaca yönelik hareket edilmelidir. "Öğretmenin, öğreteceği alanda ya da alanlarda, bilgi ve beceri sahibi olması ve eğitim ve öğretim alanında da teorik ve uygulamalı olarak yetişmesi gerekir" (Görsev, 2006, s.11).

Geçmişe dönük olarak müzik eğitimi lisans programları incelendiğinde programların sıklıkla değiştirildiği görülebilir. Bu programlardan bazılarında çalgı eğitimi özellikle de piyano eğitiminin çok önemsendiği, bazılarında ise öğretmenlik formasyonu ile ilgili derslere daha fazla ağırlık verildiği söylenebilir.

Müzik öğretmeni yetiştirme sürecinde çalgı eğitiminin ne kadar önemli olduğu bilinmektedir. Bu çalgılar arasında özellikle piyanonun öneminin son derece büyük olduğu çeşitli araştırmalarda da ortaya konmuştur. Bununla birlikte piyano çalgısı ile beraber diğer çalgıların da müzik öğretmeni yetiştirmede öğretmen adaylarına gerekli donanımın kazandırılması bakımından son derece önemli olduğu bilinmektedir. "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" (YÖK, 2018) yürürlüğe konduktan sonra Türkiye'deki müzik eğitimi anabilim dallarına program üzerinde çeşitli değişiklik ya da programı revize etme hakkı tanınmış, bunun sonucunda bazı müzik eğitimi anabilim dalları söz konusu program üzerinde bazı derslerin uygulanış ve içerikleri açısından değişiklik ya da revize yapmıştır. Şahin ve Güven (2022), 2020 yılında Yüksek Öğretim Kurulu tarafından yapılan düzenlemelerle bazı konularda üniversitelere "yetki devri" ve "yetki paylaşımı" gerçekleştirildiğini konu ile ilgili olarak eğitim fakülteleri öğretmenlik lisans programlarının geliştirilip güncellenmesi çalışmalarının ilgili yüksek öğretim kurumları tarafından yapılabileceğini belirtmişlerdir (Şahin ve Güven, 2020, s.534). Ancak bu durum Türkiye genelindeki müzik öğretmeni yetiştirme uygulamaları bakımından "eğitimde birlik" ilkesinin dışına çıkılması gibi bir ortam yaratmış ve müzik öğretmeni adaylarının farklı anabilim dallarında birbirinden farklı ve değişik bir eğitim almaları gibi bir sonucun doğmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda tüm müzik eğitimi anabilim dallarında "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nın asıl şekliyle uygulanıp uygulanmadığı, uygulanan programın müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapmakta olan öğretim elemanlarınca revize edilmeye ihtiyaç duyulup duyulmadığı, söz konusu öğretim elemanlarının bu programın içeriğini ve uygulanma şeklini müzik öğretmeni yetiştirme amacına uygun bulup bulmadıkları konusundaki görüşlerinin ortaya konması bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Buna ilişkin olarak araştırmanın problem cümlesi "Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında Görev Yapmakta Olan Öğretim Elemanlarının "Yüksek

Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na İlişkin Görüşleri Nelerdir?" şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmada "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nın müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapan öğretim elemanlarınca değerlendirilmesi ve konu ile ilgili görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Araştırma müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapan öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na yönelik görüşlerinin ortaya konması ve konu ile ilgili alanda yapılacak olan diğer araştırma ve çalışmalara rehber olması bakımından önemlidir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada Türkiye'deki eğitim fakültelerine bağlı güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapmakta olan öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na yönelik görüşlerinin değerlendirilmesi amacıyla nitel araştırma desenlerinden olgu bilim (fenomenolojik yaklaşım) deseni kullanılmıştır. Olgu bilim araştırmaları "bir olgunun bireylerin ya da belli bir grubun deneyimleri açısından tanımlanmasıdır" (Christensen, vd., 2020, s.409).

Çalışma Grubu

Araştırma 2024-2025 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda yürütülmüştür. Araştırma kapsamında Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Pamukkale Üniversitesi ve Trabzon Üniversitesi'ne bağlı müzik eğitimi anabilim dallarında 2024-2025 eğitim-öğretim yılı güz yarıyılında görev yapmakta olan dört profesör, iki doçent, bir doktor öğretim üyesi ve dört öğretim görevlisi olmak üzere toplam 11 öğretim elemanıyla görüşme yapılmıştır. Aşağıdaki çizelgede katılımcı öğretim elemanlarına ait demografik bilgiler yer almaktadır.

Çizelge 1. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Elemanlarının Görev Yerlerine İlişkin Dağılım

Görev Yeri	f	%
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi Çalgı Eğitimi Bölümü	1	9,09
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	9,09
Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	9,09
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	2	18,19
Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	9,09

Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Öğretmenliği Anabilim Dalı	3	27,27
Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	9,09
Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı	1	9,09
Toplam	**11**	**100**

Çizelge 1'e göre araştırmaya katılan öğretim elemanlarından birinin Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Eğitim Fakültesi Çalgı Eğitimi Bölümü, birinin Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, birinin Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı, ikisinin Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, birinin Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, üçünün Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, birinin Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı, birinin de Trabzon Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı'nda görev yaptıkları görülmektedir.

Çizelge 2. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Elemanlarının Ünvanlarına İlişkin Dağılım

Ünvanı	**f**	**%**
Profesör	4	36,36
Doçent	2	18,19
Dr. Öğr. Üyesi	1	9,09
Öğretim Görevlisi	4	36,36
Toplam	**11**	**100**

Çizelge 2'ye göre araştırmaya katılan toplam 11 öğretim elemanından dördünün Profesör, ikisinin Doçent, birinin Dr. Öğr. Üyesi, dördünün ise Öğretim Görevlisi ünvanına sahip oldukları görülmektedir.

Çizelge 3. Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Elemanlarının Hizmet Yıllarına İlişkin Dağılım

Hizmet Yılı	**f**	**%**
16-20 yıl arası	5	45,45
21-25 yıl arası	4	36,36
25 yıl ve üzeri	2	18,19
Toplam	**11**	**100**

Çizelge 3'e göre ise araştırmaya katılan toplam onbir öğretim elemanından beşinin 16-20 yıl arası, dördünün 21-25 yıl arasında, ikisinin ise 25 yıl ve üzeri yıldır kurumlarında görev yapmakta oldukları görülmektedir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada elde edilen verilerin içerikleri analiz edilerek kodlamaları yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda elde edilen kodlar tekrar incelenerek kendi içlerinde değerlendirilmiş ve birbirinden bağımsız uzman müzik eğitimcileri tarafından analiz edilmiştir. Araştırmada Miles ve Huberman'ın (2019, s.64) [Güvenirlik=Görüş Birliği/(Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı)x100] formülü kullanılmıştır. Buna göre araştırmanın güvenirlik oranı %89.90 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen veriler bulgular kısmında yer almış buna ilişkin olarak değerlendirmeleri yapılmıştır.

BULGULAR

Çizelge 4. Öğretim Elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na İlişkin Görüşleri

Kodlar	f	Katılımcılar
Programın çok sık değiştirilmesi	3	ÖE1, ÖE2, ÖE7.
Programın yeniden revize edilmesi ihtiyacı	4	ÖE8, ÖE9, ÖE10, ÖE11.
Ders sayısının çok fazla olması	3	ÖE1, ÖE2, ÖE10.
Uygulamalı ders sayısının eksikliği	2	ÖE4, ÖE6.
Bazı derslerin yetersiz kalması	5	ÖE6, ÖE7, ÖE8, ÖE9, ÖE10.
Piyano dersinin bir yıla düşürülmesi	11	ÖE1, ÖE2, ÖE3, ÖE4, ÖE5, ÖE6, ÖE7, ÖE8, ÖE9, ÖE10, ÖE11.
Armoni ve eşlik derslerinin sayısının ve saatinin düşürülmesi	3	ÖE2, ÖE6, ÖE9.
800.000 barajının olması	3	ÖE2, ÖE7, ÖE5.

Çizelge 4'de katılımcı öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na ilişkin görüşleri yer almaktadır. Bu doğrultuda öğretim elemanlarının söz konusu programın sıklıkla değiştirilmesi konusunda olumsuz bir görüşe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Çizelge 4'den de anlaşılacağı üzere konu ile ilgili üç öğretim elemanının bu konuda görüşü bulunmaktadır. Buna göre öğretim elemanlarının ifadeleri;

> *Programla ilgili söylemek istediğim bir diğer konu da, bu programların bu kadar sık değişmesi… Orası beni endişelendiriyor. İlk önce oradan başlayalım. Bir programın sonuçlarının üç dört yılda alınabileceğine inananlardan değilim ben. Daha uzun süreyle bunlar yapılmalı. Şimdi programın uygulanabilirliği… ben hep aynı şeyi söylüyorum çok ders var. Yani bu kadar çok dersle nicelik ve nitelik sorunu oluyor. Ben bu derslerin azaltılmasından yanayım kesinlikle. O kadar çok derse böldüğünüz zaman öğrenciyi dediğim gibi bu kuramsal bilgilerin nasıl entegre edileceği öğrenilmeli. Tabi ki çalgısını iyi çalmalı ama çalgısını iyi çalıp sınıfa girdiğinde o çalgıyı derste araç olarak kullanamıyorsa bir müzik öğretmeni orada durmak lazım (ÖE1).*
>
> *Öncelikle bu program değişimi hakkındaki görüşüm; temelinde sık sık program değişmesini doğru bulmuyorum. Çünkü her programın yeniden uygulanması sürecinde yaşanan zorluklar var (ÖE2).*
>
> *İkişer ya da üçer yıllık aralıklarla sürekli program değiştiriliyor. Program değişikliğiyle beraber her iki-üç yılda bir farklı programdan mezun olan öğrenci toplulukları çıkıyor. Bunlar gerçekten çok zorluyor bizleri ve öğrencileri… özellikle öğrenci kalmışsa ya da 2 sene sonra tekrar kaydolmuşsa birçok öğrenciyi diğer derslerle ilişkilendirmek eski derslerin yerine yeni dersi seçip koyabilmek gibi bir sürü problemler çıkıyor (ÖE7).*

şeklindedir.

Çizelge 4 incelenmeye devam edildiğinde öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"na ilişkin görüşleri arasında programın yeniden revize edilmesi ihtiyacının olduğu konusunda görüşleri olduğu bulgusu elde edilmiştir. Buna göre öğretim elamanlarının konu ile ilgili görüşleri aşağıda yer almaktadır.

> *Biz kendi anabilim dalımızda revize ettik. 2018'de sadece gitar eşlik dersi vardı. Öğrencilerimizin öğretmen olduktan sonra okullarda okul şarkılarına ve marşlara doğaçlama eşlik yapmak adına sadece gitar üzerinden eşlik dersi yürütülüyordu. Ama buraya o gitar eşliğin yanına seçmeli olarak piyano eşlik dersi de eklendi yani yeni programda bu yenilikler yapıldı. Onun dışında koro dersleri arttırıldı çok sesli koro dersleri sanırım üç yıla çıkarıldı, iki yıldı. Batı müziği teorisi ve armoni derslerinin saatleri arttırıldı, "solfej eğitimi" adı altında bir seçmeli ders açıldı, batı müziği teorisi bittikten sonra üçüncü sınıfta devam etmek isteyen öğrenciler, bu konuda eksiklik hisseden öğrenciler için üçüncü sınıfta solfej eğitimi açıldı seçmeli olarak. Bunların dışında seçmeli derslerde biraz olsun müzik açısından daha ağırlık kazandırıldı, çok fazla meslek bilgisi ve genel kültür alanında seçmeliler vardı biraz daha alan bilgisine yönlendirildi. Bu açılardan bizim kendi yaptığımız programımız müziğe daha dönük bir program oldu yani açıkçası (ÖE8).*
>
> *Hem müziksel işitmenin bir yıla inmesi hem de piyanonun bir yıla inmesi 2018 programının en çok eleştirdiğim yönleri. Bu nedenle 2018 programını hem eksik hem de hatalı buluyorduk. Özellikle piyano ve işitme derslerinin yıl bazında düşürülmesi yanlış bir şeydi böyle düşündüğümüz için programı revize etme ihtiyacı duyduk (ÖE 10).*
>
> *Piyano, işitme, armoni gibi derslerin sayısının indirilmesi ve yıl olarak saatlerinin azaltılması nedeniyle bu programı yetersiz buluyorum. Bu yüzden yeniden değiştirilip geliştirilmesi kanısındayım (ÖE 9).*
>
> *Biz program çıktılarından, mezunlarımızdan bize gelen dönütlerden anlıyoruz ki programın eksik tarafları var ve bunun öğrencinin gelişiminde etkili olmadığını düşünüyorum. 2018 programında işitme, piyano gibi dersler azaltıldı. Bu da verimi düşürüyor. Bu yüzden biz kendi anabilim dalımızda programı yeniden revize ettik (ÖE 11).*

Çizelge 4'de yer alan öğretim elemanlarının görüşlerine ilişkin ifadeler incelenmeye devam edildiğinde üç öğretim elemanının programda yer alan ders sayısının çok fazla olması konusunda olumsuz görüş belirttikleri görülmektedir. Buna göre öğretim elemanlarının görüşleri şu şekildedir.

> *2018 programındaki sorunlardan biri de şöyle; ben programda çok fazla ders olduğunu düşünüyorum, her şeyden önce öğrencimin çok bölündüğünü düşünüyorum (ÖE1).*
>
> *Başka derslerde de sorunlar var. Örneğin; Türkçe dersi gibi, eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi gibi derslerin hem sayıca hem saatçe artmasının bir gereği yoktu (ÖE10).*
>
> *Bu programa genel olarak baktığımda örneğin çok sayıda ders olması başka bir olumsuz tarafı… Çünkü temel alan derslerine öğrenciler yeterince zaman ayıramıyorlar çok fazla zaman ayıramıyorlar ve kafaları fazla karışıyor diye düşünüyorum (ÖE2).*

Çizelge 4'de yer alan öğretim elemanı görüşleri incelenmeye devam edildiğinde, araştırmaya katılan öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nda yer alan uygulamalı derslerin sayısının eksikliği konusunda olumsuz görüşe sahip oldukları belirlenmiştir. Konu ile ilgili öğretim elemanlarının görüşleri aşağıda verilmiştir.

> *Ben açıkçası 2018 programını yanlış buluyorum. Uygulamalı derslerin daha fazla olması lazım (ÖE4).*
>
> *Bu programda işitme gibi kuramsal dersler ikinci plana atıldı. O yüzden mutlu değiliz. Piyano dersleri çok sınırlandı. Bundan da mutlu değiliz. İşitme, armoni sınırlandı halbuki bunlar bizim ana dersimizdir.*

Armoni, kontrpuan, eşlik gibi dersler çok önemlidir, müzik öğretmenlerinin olmazsa olmazıdır. Bu derslerin en az iki üç yıl olması gerekir. Şu an bu programda çok hafifletilmiş durumdalar (ÖE6).

Çizelge 4 incelenmeye devam edildiğinde, öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nda bulunan bazı derslerin yetersiz kalması ile ilgili olumsuz görüşte oldukları bulgusuna ulaşılmıştır. Buna ilişkin olarak öğretim elemanlarının görüşleri aşağıdaki gibidir.

Piyano, işitme, armoni, kontrpuan, eşlik gibi derslerin sayısının ve saatinin azaltılmış olmasını büyük bir yetersizlik olarak görüyorum (ÖE6).

2018 yılına ait programı beğenmememin en önemli etkenlerinden bir tanesi de son yarıyılda bireysel çalgının kalkmış olması. Bireysel çalgının sekiz yarıyıl boyunca okutulması gerektiğini düşünüyorum. Bu yüzden programı yetersiz buluyorum (ÖE7).

Piyano eşlik dersinin olmaması, koro, batı müziği teorisi ve armoni gibi alan eğitimi ile ilgili derslerin sayısının azaltılması ve hatta bazı derslerin kaldırılmış olması nedeniyle bu programı yetersiz buluyorum (ÖE8).

YÖK'ün 2018 programının bazı dersler açısından yetersiz olduğunu düşünüyorum. Özellikle çalgı konusunda, piyano alanında yetersiz buluyorum. Piyano eğitiminin dört yıl okutulması gerektiğini düşünüyorum. Dört yıl olmayacaksa da en azından iki yıl okutulması gerektiğini düşünüyorum. Bunun dışında piyanoda eşlik dersinin mutlaka konması gerektiğini düşünüyorum. Bireysel çalgı açısından ise dört yıl devam etmesi gerektiği kanısındayım. Ayrıca kuramsal derslerin sayısının azaltılmasını büyük bir eksiklik ve yetersizlik olarak görüyorum (ÖE9).

Biz anabilim dalımızda 2018 programını eksik ve yetersiz bulduğumuzdan dolayı programı revize ettik (ÖE10).

Çizelge 4 incelenmeye devam edildiğinde araştırmaya katılan öğretim elemanlarının piyano derslerinin bir yıla düşürülmesi konusunda olumsuz görüş belirttikleri görülmektedir. Katılımcı öğretim elemanlarının bazılarının konu ile ilgili ifadelerine yer verilmiştir.

Ben hep şunu düşünürüm; bir müzik eğitimi bölümü daha fazla uygulamaya yönelik olmalı. Bir çalgısı olmalı. Piyano. Piyanoda çok iyi olmalı, çok iyi eşlik edebilmeli, basit eserleri çok rahat elinin altında çalabilmeli. Yani çocuğun buradan çıkarken marş, okul şarkısıydı çok iyi bir repertuarı olmalı. Bunun dışında da başka bir çalgıda da eşlik bilgisi olmalı ve öğretim yöntemlerini bilmeli (ÖE1).

2018 programındaki temel piyano dersinin bir yıla düşürülmüş olmasını çok yetersiz buluyorum (ÖE8).

2018 programında hem temel piyano hem de bireysel çalgı derslerinin sayıca azaltılmasını doğru bulmuyorum. Temel piyano dersleri yıl olarak arttırılmalı bunun dışında bireysel çalgı piyano dersleri sekiz yarıyıl boyunca devam etmeli (ÖE9).

Programda piyano derslerinin bir yıla düşürülmesi çok yanlış bir şeydi…mutlaka ders sayısının arttırılması gerektiğini düşünüyorum (ÖE10).

Çizelge 4'de yer alan öğretim elemanlarının görüşleri arasında armoni ve eşlik derslerinin sayısının ve saatinin düşürülmesi konusunda olumsuz görüş belirtildiği görülmektedir. Buna ilişkin üç öğretim elemanının ifadelerini içeren görüşler aşağıda verilmiştir.

2018 programı ile ilgili temel alan derslerinden özellikle armoni ve eşlik derslerinin sayısının azalmasının ve piyanonun bir yıla indirilmesinin armoni ve eşlik derslerinde piyano kullanımının öneminden dolayı öğrenci gelişiminde eksiklikler yarattığını düşünüyorum (ÖE2).

Bir programda armoni, kontrpuan, eşlik, müzik biçimleri, eser çözümlemeleri gibi derslerin mutlaka olması gerektiğini düşünüyorum. Ancak şu anki programda bu dersler ya sayısı azaltıldı, ya birleştirildi, ya saati azaltıldı ya da kaldırıldı. Bu durumun çok yetersiz olduğu kanaatindeyim (ÖE6).

Kuramsal derslerin azaltılmış olmasını yani armoni, işitme, solfej gibi teorik derslerin azaltılasını uygun bulmuyorum (ÖE9).

Çizelge 4 incelenmeye devam edildiğinde "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" ile ilgili lisans öğrenci alımı yetenek sınavlarında uygulanan 800.000 barajından dolayı öğrenci seviyelerinin düşük olması konusunda öğretim elemanlarının olumsuz görüşe sahip oldukları anlaşılmaktadır. Öğretim elemanlarının konu ile ilgili görüşleri aşağıda yer almaktadır.

800.000 barajı nedeniyle güzel sanatlar liselerinden artık bize malesef öğrenci gelmiyor. Bunun için öğrenci düzeyleri çok düşük kalıyor (ÖE2).

Biz aslında uygulamalı saatlerin sayısını da arttırabiliriz. Ya da daha nitelikli bir eğitim için çalışabiliriz, seviyeleri yükseltebiliriz. Bu şekilde desteklendiği takdirde tabii ki daha güçlü müzik yapan, müziği öğrenen öğrenciler ortaya çıkarabiliriz. Ama malesef bazı durumlar bizimle de çok bağlantılı olamıyor. Örneğin; 800.000 barajı… Bu durum da bizlerin sınavlarına sayıca daha az öğrencinin girmesine neden oluyor. Tabi bu da ne demek oluyor? Kontenjanımız düşüyor (ÖE7).

800.000 ile ilgili şöyle söyleyeyim; güzel sanatlar liselerinden mezun olan öğrenciler bu puanı alamıyorlar. Bu yüzden de müzik eğitimi anabilim dallarının giriş sınavlarına başvuramıyorlar. Bu nedenle bize başvuran öğrencinin hem sayısında hem de niteliğinde bir düşüş oluyor (ÖE5).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada müzik öğretmeni yetiştirme süreci açısından "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı"nın öğretim elemanlarının görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye'deki eğitim fakülteleri güzel sanatlar eğitimi bölümleri müzik eğitimi anabilim dallarında görev yapan 11 öğretim elemanının görüşlerinin alındığı araştırmada görüşüne başvurulan öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" ile ilgili olarak *"programın çok sık değiştirilmesi", "programın yeniden revize edilmesi ihtiyacı", "ders sayısının çok fazla olması", "uygulamalı ders sayısının eksikliği", "bazı derslerin yetersiz kalması", "piyano dersinin bir yıla düşürülmesi", "armoni ve eşlik derslerinin sayısının ve saatinin düşürülmesi"* ve *"800.000 barajının olması"* gibi olumsuz görüşlere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu olumsuz görüşler incelendiğinde öğretim elemanlarının uygulamalı derslerin gerek saat gerekse yıl bakımından programda yetersiz kaldığı, bununla birlikte müzik öğretmeni yetiştirmede son derece önemli ve gerekli olan teorik dersler ve piyano eğitiminin lisans programlarında kesinlikle yer alması ve azaltılan saatlerinin arttırılması gerektiği görüşünde oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra araştırmada katılımcı öğretim elemanlarının özellikle bireysel çalgısı piyanodan farklı olan müzik öğretmeni adayları açısından piyano eğitiminin bir yıla düşürülmesi konusunda son derece olumsuz bir görüş sergiledikleri sonucu elde edilmiştir. Uzmanlık alanları fark etmeksizin araştırmaya katılan öğretim elemanlarının tamamının aynı görüşte olmaları dikkat çekicidir. Ayrıca öğretim elemanları armoni ve eşlik derslerinin piyano eğitimi ile koordineli olarak yürütülen dersler olması nedeniyle piyano eğitimi ile birlikte bu

derslerin de önemine vurgu yaparak söz konusu derslerin saatlerinin hem yıl hem de haftalık ders saati açısından düşürülmesini olumsuz karşıladıklarını belirtmişlerdir. Diğer taraftan araştırmada katılımcı öğretim elemanlarının "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" ile ilgili lisans öğrenci alımı yetenek sınavlarında uygulanan 800.000 barajı nedeniyle güzel sanatlar liselerinden gelen öğrenci sayısının düştüğü bu nedenle anabilim dallarına gelen öğrencilerin çalgı ve müzik eğitimlerine sıfırdan başlamaları başka bir deyişle hazır bulunuşluk düzeylerinin ya çok düşük ya da hiç olmaması nedeniyle öğrenci yetiştirmede nitelik açısından sorunlar yaşandığını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır. Tüm bu bilgiler ışığında "Yüksek Öğretim Kurulu 2018 Müzik Öğretmenliği Lisans Programı" ile ilgili olarak öğretim elemanlarının genellikle olumsuz görüşe sahip oldukları ve programın yeniden revize edilmesi hatta köklü bir değişiklik yapılması beklentisinde oldukları söylenebilir. Ayrıca öğretim elemanları söz konusu programın revize edilerek anabilim dallarında kullanılmaya devam eden güncel programların da müzik öğretmeni yetiştirme amacına daha uygun olmasının önemli olduğunu belirtmişlerdir. Yücetoker'e (2019) göre 2006 müzik öğretmenliği lisans programında yaklaşık olarak alan bilgisi eğitimi %55-60 oranındadır ancak 2018 müzik öğretmenliği programında bu oran yaklaşık %45-50'ye düşmüştür, bu da alan bilgisi eğitiminde büyük çapta bir düşüşe yol açmıştır ve bunun sonucunda bu düşüşten en çok etkilenen ders ise piyano dersi olmuştur (Yücetoker, 2019, s.1085).

Nitelikli öğretmen yetiştirme amacı düşünüldüğünde müzik öğretmeni adaylarına özellikle çalgı eğitimi ve müzik teorisi ile ilgili dersler açısından gerekli donanımın kazandırılması son derece önemlidir. Çünkü söz konusu bu dersler müzik öğretmenliği eğitiminde göz ardı edilemeyecek kadar önemli derslerdir. Müzik öğretmenliği mesleği açısından bakıldığında bir öğretmenin çalgısını çalamaması ve ayrıca piyano ve teori eğitiminin yetersiz olması ya da çalgı hakimiyeti ve piyano hakimiyeti çok iyi olduğu halde solfej, armoni, form bilgisi gibi teorik bilgi eksiklikleri nedeniyle basit okul şarkılarını eşliklendirememesi düşünülemez. Buna bağlı olarak müzik öğretmeni yetiştirmede bu derslerin ağırlıklı olarak programlarda yer alması gerekir. Bu nedenle programlar düzenlenirken, amaca uygun hedefler gözetilerek düzenlenmelidir.

KAYNAKLAR

Christensen, L. B., Johnson, R. B. and Turner, L. A., *Araştırma Yöntemleri Desen ve Analiz* [Research methods design and analysis]. Anı Yayıncılık, Ankara, 2020.

Görsev, A., *Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Son Sınıf Öğrencilerinin "Piyano Eğitimi", "Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi" ve "Eşlik (Korepetisyon)" Dersleri ile Okul Şarkılarına Doğaçlama Eşlik Becerileri Arasındaki İlişkiler*, Yüksek Lisans Tezi, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu, 2006.

Gürer, M., Üçer, Ö., Yılmaz, G., Sonsel, Ö. B., Evaluation of 1998, 2006 and 2018 Music Teaching Undergraduate Programs in Terms of Program Elements, International Journal of Education&Literacy Studies. 11(1), 207-221, 2023.

Miles, M. B. & Huberman, A. M., *Genişletilmiş Bir Kaynak Kitap Nitel Veri Analizi*. (3. Baskı). (S. Akbaba Altun ve A. Ersoy, Çev. Ed.). Pegem Akademi, Ankara, 2019.

Şahin, S. & Güven, E., Müzik Öğretmeni Adaylarının 2006 ve 2018 Lisans Programlarında Bulunan Piyano Derslerine Yönelik Tutum ve Görüşlerinin İncelenmesi, Buca Eğitim Fakültesi Dergisi 53, 518-539, 2022.

Yücetoker, İ., Yeni Öğretmen Yetiştirme Lisans Programına Göre Piyano Eğitimi Dersinin Değerlendirilmesi, Ubak Uluslararası Bilimler Karadeniz Kongresi, 1085-1095, 2019.

Yüksek Öğretim Kurulu, *Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi*, YÖK Yayını, Ankara, 2018.

MÜZİK BÖLÜMÜ ÖZEL YETENEK SINAV HAZIRLIKLARI: ÇALGI VE SÖZLÜ ESER TERCİHLERİ

Doç. Dr. Levent Değirmencioğlu

Erciyes Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,

Müzik Bölümü, Kayseri, Türkiye

leventdegoglu@hotmail.com - ORCID: 0000-0001-7162-8645

ÖZET

Bu araştırmada, Erciyes Üniversitesi (ERÜ) Güzel Sanatalar Fakültesi (GSF) Müzik Bölümü aday öğrencilerinin (125) , 2023-2024 eğitim öğretim dönemi özel yetenek sınavına hazırlık sürecindeki çalgı ve sözlü eser tercihlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu ana amaç kapsamında; öğrenci tercihlerinin nasıl yapıldığı (kimlerin belirleyici olduğu) noktasındaki sorulara da cevap aranmıştır. Belirlenen amaçlar doğrultusunda araştırama üç aşamada tamamlanmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında, literatür taraması yapılarak konuya ışık tutacak kaynaklara ulaşılmış, araştırmanın kavramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Sonrasında, aday öğrencilerin özel yetenek sınava hangi çalgı ve sözlü eserle gireceğini, çalgı ve sözlü eser tercihlerinde kimlerin belirleyici olduğunu öğrenmek amacıyla anket soruları hazırlanmış, araştırmayla ilgili izinlerin alınması için başvuruda bulunulmuştur. Bu kapsamda, ERÜ GSF Dekanlığından ve ERÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan (Başvuru No:105) gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın ikinci aşamasında, sınava giren tüm aday öğrencilere anket uygulanmış (sınav öncesinde), devamında anketten elde edilen verilerin analizi yapılmıştır. Araştırma betimsel nitelikte bir tarama araştırmasıdır. Bu doğrultuda, anketten elde edilen veriler frekans-yüzde hesaplamaları ile analiz edilmiş, ulaşılan sonuçlar tablolar üzerinden açıklanmıştır. Ankette sorulan soruları bazı öğrenciler yanıtlamamıştır. Bu nedenle frekans-yüzde hesaplamaları soruları yanıtlayan toplam öğrenci sayıları üzerinden yapılmıştır. Öte yandan ankette birden fazla seçeneğin işaretlenebileceği sorular yer almaktadır. Bu sorulara yönelik cevapların frekans-yüzde dağılımları toplam cevap sayısı üzerinden hesaplanmıştır. Araştırmanın üçüncü aşamasında, araştırma sonuçları yorumlanmış araştırma raporlaştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğrenciler özel yetenek sınavında bağlama, blok flüt, kabak kemane, kanun, keman, klarnet, ney, piyano, tanbur, ud, viyola, viyolonsel ve yan flüt olmak üzere 13 farklı çalgı türü tercih etmiştir. Sınava giren öğrenciler, en yüksek sayı ile bağlama (26), piyano (26), gitar (23) ve keman (17) çalgılarını tercih etmiş, öğrencilerden 6 tanesi sınavda herhangi bir çalgı çalmamıştır. Öte yandan öğrenciler sınavda türkü, şarkı ve marş olmak üzere üç türde sözlü eser seçimi yapmış, öğrencilerden bir tanesi sınavda herhangi bir sözlü eser okumamıştır.

Anahtar Kelimeler: Müzik Bölümü, Özel Yetenek Sınavı, Çalgı, Sözlü Eser, Tercih.

MUSIC DEPARTMENT SPECIAL TALENT EXAM PREPARATIONS: INSTRUMENT AND SONG PREFENCES

ABSTRACT

This study aims to examine the instrumental and vocal work preferences of Erciyes University (ERU), Faculty of Fine Arts (FFA), Department of Music candidate students (125) during the preparation process for the 2023-2024 academic year special talent exam. Within the scope of this main purpose; answers were also sought to questions about how student preferences are made (who is the determinant). In line with the determined objectives, the research was completed in three stages. In the first stage of the research, a literature review was conducted, resources that would shed light on the subject were reached, and the conceptual framework of the research was established. Afterwards, survey questions were prepared in order to find out which instrumental and vocal work the candidate students would enter the special talent exam with and who was the determinant in their instrumental and vocal work preferences, and an application was made to obtain permissions related to the research. In this context, the necessary permissions were obtained from the ERU FFA Dean's Office and the ERU Social and Human Sciences Ethics Committee (Application No: 105). In the second stage of the research, a survey was applied to all candidate students who took the exam (before the exam), and the data obtained from the survey was analyzed. The research is a descriptive survey research. Accordingly, the data obtained from the survey were analyzed with frequency-percentage calculations, and the results were explained in tables. Some students did not answer the questions asked in the survey. Therefore, frequency-percentage calculations were made based on the total number of students who answered the questions. On the other hand, the survey included questions where more than one option could be marked. The frequency-percentage distributions of the answers to these questions were calculated based on the total number of answers. In the third stage of the research, the research results were interpreted and the research was reported. According to the research results, the students preferred 13 different types of instruments in the special talent exam, namely bağlama, recorder, kabak kemane, kanun, violin, clarinet, ney, piano, tanbur, oud, viola, cello and flute. The students who took the exam preferred the instruments bağlama (26), piano (26), guitar (23) and violin (17) with the highest number, and 6 of the students did not play any instrument in the exam. On the other hand, the students chose three types of vocal works in the exam, namely folk song, song and march, and one of the students did not read any vocal works in the exam.

Keywords: Music Department, Special Talent Exam, Instrument, Song, Preference.

1. Giriş

Bu bölümde müzik bölümü özel yetenek sınavı hazırlık süreçleri ele alınmış; sınav gereklilikleri üzerinden oluşan dinamikler açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2. Özel Yetenek Sınav Hazırlık Süreci

Uçan'ın (1982) ifadeleri ile Türkiye'de ilk özel yetenek sınavının, Musiki Muallim Mektebine öğrenci alımı için 1925 yılında yapıldığını öğreniyoruz. O günlerden günümüze gelindiğinde, Türkiye'de müzik eğitimi veren programların tamamında çok az farklılık gösteren aşamalarla müzik bölümü öğrenci alımlarında özel yetenek sınavları yapıldığını görmekteyiz. Töreyin (2002) geçmişten günümüze, değişik zamanlarda günün koşulları ve öğrenci adaylarının hazırbulunuşluk düzeyleri dikkate alınarak geliştirilen özel yetenek sınavlarının, 2000 yılından beri uygulanan en son şeklini aldığını ifade etmiştir. Bu sınavlar müziksel teknik bilgi, beceri ve performansın yanı sıra, öğrencilerin sınav sürecine nasıl hazırlık yaptıklarını ve hangi stratejileri benimsediklerini de ortaya koymaktadır.

Bireylerin müzikal becerilerini ve performans yeteneklerini sergileyebileceği kritik bir sınav olarak karşımıza çıkan özel yetenek sınavları, temel müzik yeteneğinin göstergelerini işitme, çalma ve söyleme pratikleri üzerinden tespit etmeyi amaçlamaktadır. Aşağıda Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi (GSF) Müzik Bölümü Özel Yetenek Sınavı aşamalarına yer verilmiştir.

Uygulamalı Müziksel İşitme Sınavı

Uygulamalı Müziksel İşitme Sınavı; iki ses işitme tekrarı, üç ses işitme tekrarı, dört ses işitme tekrarı, tonal ve makamsal ezgi işitme ve ritim işitme uygulamalarını kapsar. Uygulamalı Müziksel İşitme Sınavı 100 puan üzerinden değerlendirilir ve özel yetenek sınav puanına %50 oranında katkı yapar. Uygulamalı Müziksel İşitme Sınavına dair puantaj aşağıdaki şekliyle uygulanacaktır:

İki ses işitme	Üç ses işitme	Dört ses işitme	Ezgi işitme	Ritim işitme	Toplam
4 x 3p = 12 Puan	4 x 4p = 16 Puan	2 x 6p =12 Puan	40 Puan	20 Puan	100 Puan

- **İki ses işitme** : 4 adet iki ses.
- **Üç ses işitme** : 4 adet majör ve minör akorlardan oluşan üç ses.
- **Dört ses işitme** : 2 adet dört ses.
- **Ezgi işitme** : Her biri 20 puan olan dörder ölçülük bir makamsal ve bir tonal ezgi.
- **Ritim işitme** : Her biri 10 puan olan iki ayrı ritim.

Çalgı Performansı Sınavı

Bu sınavda adayın çalgısını çalma yetisi ve teknik becerisi sınanır. Bu basamak adayın özel yetenek sınav puanına %15 oranında katkı yapar. Aday, piyano hariç olmak üzere sınavda çalacağı çalgısını kendisi getirir. Sınav için hazırlanacak eser, adaylar tarafından seçilecektir ancak seslendirilecek eserin sanatsal nitelik taşıması beklenir.

Adayların bu sınavda değerlendirilecek performans kriterleri şunlardır:

Doğru ve temiz çalma: Çalgısından doğru ve temiz ses elde edilmesi ile eserin doğru ve bütünlüklü seslendirilmesi

Teknik düzey: Eserin icrasının gerektirdiği teknik becerilerin uygulanışı

Müzikalite: Eserin döneminin ve stil özelliklerinin yansıtılması

Eserin düzeyi: Adayın çalacağı eserin teknik düzeyi ve güçlük derecesi

Ses Performansı Sınavı

Bu sınavda adayın sesini kullanmaya ilişkin becerileri ölçülür. Bu basamak adayın özel yetenek sınav puanına %15 oranında katkı yapar. Sınav için hazırlanacak eser adaylar tarafından seçilecektir ancak seslendirilecek eserin sanatsal nitelik taşıması beklenir.

Bu sınavda adayların ses özellikleri ve belirlenen parçalar çerçevesinde seslerini kullanabilme yetenekleri ölçülecektir. Adayların bu sınavda ses performansı puanlanırken değerlendirmeye alınan ölçütler şunlardır:

Doğru ve temiz söyleme: Şarkının doğru ritim ve seslerle söylenmesi

Sağlıklı sese sahip olma: Seste kısıklık ve çatlama gibi özelliklerin bulunmaması

Sesin tınısı, gürlüğü ve genişliği: Yeterince gür bir sese, geniş bir ses alanına sahip olunması

Konuşmada anlaşılırlık: Seslendirilen şarkıda sözlerin açık ve anlaşılır olması

Müzikalite: Eserin döneminin ve stil özelliklerinin yansıtılması

Görsel 1. ERÜ GSF Müzik Bölümü Özel Yetenek Sınavı Kriterler

(Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi, 2023)

Sınav içeriğini incelediğimizde işitme, çalma ve söyleme (ses performansı) gibi müzikal beceriler üzerine kurulan kritik aşamaların olduğunu görüyoruz. Bu içeriğe göre müzikal becerilerin sınav başarısında doğrudan belirleyici olduğunu söyleyebiliyoruz. Sınav anını (jüri önünde performans sergileme) bu noktadaki öğrenci duruşunu düşündüğümüzde; çok ta görünür olmayan ancak sınav başarısını doğrudan etkileyebilecek başka unsurların da olduğunu görmekteyiz. Bu unsurlar öğrencilerin sınav sürecindeki psikolojik hazırlıkları ve stratejik yaklaşımları olarak çıkmaktadır karşımıza. Sınav hazırlık süreçleri ve sınavlarda yaptığımız gözlemlerden hareketle; müzikal becerilerle birleştirilen olumlu psikolojinin ve isabetli stratejilerin, öğrenci başarısı üzerinde pozitif yönde etkilerinin olduğunu söyleyebiliyoruz. Bu bağlamda özel yetenek sınavı hazırlık süreçlerinin hem öğrenciler hem de eğitimciler tarafından müzikal becerilerden psikolojik dayanıklılığı uzanan geniş bir yelpazede ele alınması gerektiği düşünülmektedir.

1.3. Özel Yetenek Sınav Stratejileri

Strateji TDK da (2024) "izlem" yani "Önceden belirlenen bir amaca ulaşmak için tutulan yol" olarak tanımlanmaktadır. Literatür incelendiğinde; alan ne olura olsun sınav stratejilerinin kaygı olgusu odağında ortaya çıktığı ifade edilmektedir. Hill ve Sarason (1966) kaygının en çok okul (sınav) ortamlarında ortaya çıktığına işaret ederek; bireyi normal yasamda fazlasıyla etkileyebilen ve çoğu kez tedirgin edebilen bir duygu olduğunun altını çizmiştir. Erözkan (2004) kaygının en yoğun yaşandığı anlanın sınavlar olduğunun aktarmış; bu noktada sınav kaygısının özel bir kaygı çeşidi olduğunu ifade etmiştir. Sınav stratejisi öğrencilerin performanslarını maksimize edebilmesi için özellikle dikkat etmeleri gereken bir unsur olarak vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda sınav stratejilerini, öğrencilerin sınavdaki performanslarını en üst düzeye çıkarmak için geliştirdikleri teknik ve zihinsel yaklaşımlar olarak tanımlamak yanlış olamayacaktır.

Strateji konusunu özel yetenek sınavlarına hazırlık süreçleriyle ilişkilendirdiğimizde, performansın değerlendirilmesi sırasında komisyonda/jüride oluşan ilk izlenimi temel alan kaygı durumları üzerinden, öğrencilerin müzikal becerilerin yanında bazı stratejileri de geliştirdiğini söyleyebiliyoruz. Bazen öğrenciler tarafından bazen de eğitimciler tarafından geliştirilen bu stratejiler, başvurulan programın beklentileri üzerinden sınavın genelini kapsayabildiği gibi işitme, çalma ve söyleme olmak üzere sınav aşamalarına ayrı ayrı da odaklanabilmektedir.

İşitme aşaması için aralıkların yaygın olarak bilinen şarkılar üzerinden öğretilmesi, ezgi tekrarında çıkıcı inici ezgi hareketlerinin ezberletilmesi, ritmik kalıp tekrarında şehir isimlerinin kalıplarla eşleştirilmesi geliştirilen ve sınavlarda uygulanmaya çalışılan bilindik stratejiler olarak sıralanabilir. Çalma aşaması için öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeyine göre kolay ses üretilebilen (piyano vb) ya da algı yaratacağı düşünülen (yaylı çalgılar, yan flüt. vs.) çalgıların

seçilmesi, teknik icra bilindik stratejiler olarak sıralanabilir. Söyleme aşaması için basit yapılı (çocuk şarkıları) ya da ifade gücü yüksek, duygusal aktarımın ön planda olduğu şarkıların seçilmesi yine bilindik sınav stratejileri olarak sayılabilir. Müzikal becerilere yönelik yetkinliklerin aktarılması aşamasında oluşturulan bu stratejilerin yanında, öğrencilerin sınav sürecindeki duygu durumlarını yönteme odağında geliştirdiği stratejiler de bulunmaktadır. Soru sormak, nefes egzersizleri, jüriyle göz göze gelmemek, zaman yönetimi vs. bahsedilen stratejiler örnek gösterilebilir.

1.4. Problem Durumu

ERÜ GSF Müzik bölümüne başvuran adayların özel yetenek sınav başarı durumlarında azalan bir ivme söz konusudur. Genel sınav başarı durumları düşük olan öğrencilerin çalgı ve ses performansına yönelik aşamalarda da başarısız olmaları (niteliksiz pratikler); öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerinin, sınav hazırlık ve yönetim süreçlerinin sorgulandığı bir tartışma ortamını beraberinde getirmiştir. İfade edilen tartışmalar odağında, bu çalışmada ERÜ GSF Müzik Bölümü aday öğrencilerinin sınav hazırlık süreçleri sınav aşamalarına (çalma ve söyleme) ilişkin tercihleri üzerinden ele alınacaktır.

1.5. Araştırmanın Amacı

Önceki bölümde bahsedilen problem durumundan hareketle bu araştırmada, Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatalar Fakültesi Müzik Bölümü aday öğrencilerinin (125) , 2023-2024 eğitim öğretim dönemi özel yetenek sınavına hazırlık sürecindeki çalgı ve sözlü eser tercihlerinin incelenmesi amaçlanmıştır

1.6. Araştırma Sorusu ve Alt Sorular

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatalar Fakültesi Müzik Bölümü aday öğrencilerinin özel yetenek sınavına hazırlık sürecindeki çalgı ve sözlü eser tercihlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmanın ana sorusu şu şekilde belirlenmiştir:

“Müzik Bölümü aday öğrencilerinin özel yetenek sınavında tercih ettikleri çalgılar ve sözlü eserler nelerdir?

Alt Sorular

Özel yetenek sınavı çalgı seçiminde kimler belirleyici olmuştur?

Özel yetenek sınavı sözlü eser seçiminde kimler belirleyici olmuştur?

2. Yöntem

Araştırmada Nicel araştırma yaklaşımı benimsenmiştir. Araştırma, odaklandığı konu ve ulaşılmak istenen sonuçlar itibariyle betimsel nitelikte bir durum çalışması (Tarama Modeli) özelliği taşımaktadır. “Tarama modelleri, geçmişte yada halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir.” (Karasar, 2009, s.77) Araştırmanın örneklemini 2023-2024 Eğitim-Öğretim döneminde Erciyes Üniversitesi (ERÜ) Güzel Sanatlar

Fakültesi Müzik Bölümü özel yetenek sınavına başvuran ve sınava giren 125 öğrenci oluşturmaktadır. GSF Dekanlığı ve ERÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan alınan izinlerin ardından, öğrencilerin sınava hazırlık sürelerini işitme, çalma ve söyleme pratikleri üzerinden tespit etmek amacıyla hazırlanan anket uygulanmıştır. Anket ile elde edilen veriler frekans-yüzde dağılımları hesaplamaları üzerinden analiz edilmiş, ulaşılan sonuçlar grafikler ile açıklanmıştır.

3. Bulgular

Bu bölümde özel yetenek sınavında tercih edilen çalgı ve sözlü eserler ile bu tercihlerde etkili olan kişilere yönelik dağılımlar tablolara üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

3.1. "Sınava hangi çalgı ile hazırlandınız?" Sorusuna verilen cevaplara ilişkin dağılım.

Çizelge 1. Özel Yetenek Sınavında Tercih Edilen Çalgılar

Çalgılar	Soru	
	Sınava hangi çalgı ile hazırlandınız?	
	(f)	(%)
Piyano	27	23
Bağlama	26	22
Gitar	23	20
Keman	17	15
Ney	4	3,4
Viyola	3	2,5
Blok Flüt	2	1,7
Kabak Kemane	2	1,7
Klarnet	2	1,7
Kanun	1	0,8
Tanbur	1	0,8
Ud	1	0,8
Viyolonsel	1	0,8
Yan Flüt	1	0,8
Sınavda Herhangi Bir çalgı Çalmayan	6	5
Toplam	117	100

Tablo incelendiğinde, öğrencilerin özel yetenek sınavında 15 farklı çalgı tercihi olduğu görülmektedir. Öğrenciler sınav için %23 (en yüksek) oranla Piyano çalgısını, %22 (2. en yüksek) oranla Bağlama çalgısını %20 (3. en yüksek) oranla Gitar çalgısını, %15 (4. en yüksek) oranla da Keman çalgısını tercih etmişleridir. Yine tablo incelendiğinde, yüksek oranlarla tercih edilen dört çalgı dışındaki diğer çalgıların tercih edilme oranlarının çok düşük olduğu görülmektedir. Tablodaki verilerden yola çıkarak öğrencilerin sınav çalgı tercihlerine yönelik muhtemel stratejileri aşağıda yorumlanmıştır.

Piyanonun tercih edilmesine yönelik stratejiler; entonasyon, akort vs. sorunların olmaması, kısa zamanda kolay öğrenilebilen bir çalgı olması, öğrencinin daha akademik bir çalgı olma algısı

(fark yaratacağının düşünülmesi), çalgıda kendinin daha iyi ifade edebilmesi olarak sıralanabilir.

Bağlamanın tercih edilmesine yönelik stratejiler; kültürel kodlarımız (milli çalgımız olması), öğrencilerin birçoğunun kültürel bağlar üzerinden müziğe bağlamayla başlaması olarak sıralanabilir.

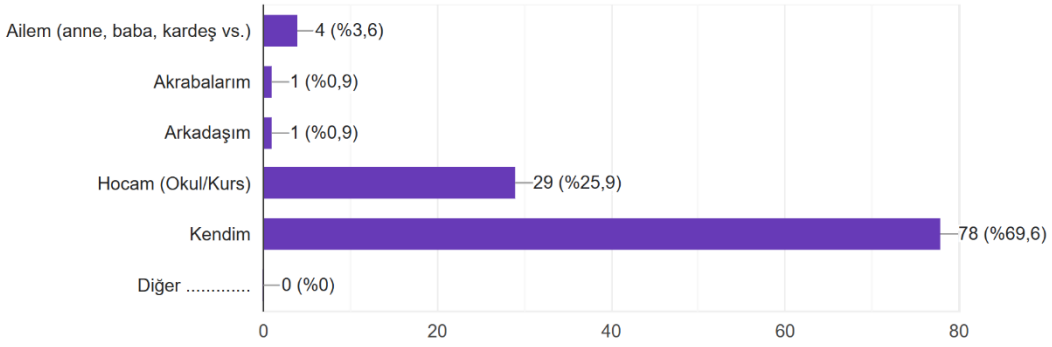
Gitarın tercih edilmesine yönelik stratejiler; ergen yaş grubu (14-22) arasında popüler bir çalgı olması, çalgıda kendinin daha iyi ifade edebilmesi olarak sıralanabilir.

Kemanın tercih edilmesine yönelik stratejiler, akademik bir çalgı olma algısı (avantajlı olacağının düşünülmesi), müzik yeteneğinin gösterilmesinde belirleyici olma algısı olarak sıralanabilir.

Bu stratejiler dışında araştırmanın örneklemini oluşturan aday öğrencilerin %33 nün GSL den gelmesi bu çalgıların tercih edilmesin doğal nedenleri arasında yer alabilir. Öte yandan özel yetenek sınavına yönelik kurslarda yüksek oranla tercih edilen çalgılara yönelik eğitimcilerinin daha yaygın bulunması bu çalgıların tercih edilmesinde belirleyici başka bir unsur olabilir.

3.2. "Sınav çalgınızı kim belirledi?" Sorusuna verilen cevaplara ilişkin dağılım.

Çizelge 2. Çalgı Tercihinde Etkili Olan Kişiler

Tablo incelendiğinde, %69,6 yüksek oranla öğrencilerin çalgı tercihini kendilerinin yaptıkları, % 25,9 oranla da okul ya da kurslardaki eğitimcilerin öğrencinin sınav çalgı tercihini belirledikleri görülmektedir. Tablodaki verilerden ailelerin, akrabaların ve arkadaşların çalgı tercihi noktasında etkili olmadığının söyleyebiliyoruz.

3.3. "Sınava hangi sözlü ile hazırlandınız?" Sorusuna verilen cevaplara ilişkin dağılım.

Çizelge 3. Özel Yetenek Sınavında Tercih Edilen Sözlü Eser Türleri

Sınav Sözlü Eser	Soru	
	Sınava hangi sözlü eser ile hazırlandınız?	
	(f)	(%)
Türkü	89	75
Şarkı	28	23,2
Marş	1	0,9

Sınavda herhangi bir sözlü eser okumayan	**1**	**0,9**
Toplam	**119**	**100**

Tablo incelendiğinde, öğrencilerin özel yetenek sınavında 3 farklı sözlü eser türü tercihi olduğu görülmektedir. Öğrenciler %89 yüksek oranla türkü, %28 oranla da şarkı türünü tercih etmişlerdir. Tablodaki verilerden sadece 1 öğrencinin marş söylemeyi tercih ettiğini görüyoruz. Tablodaki verilerden hareketle öğrencilerin sınav sözlü eser tercihlerine yönelik muhtemel stratejileri aşağıda yorumlanmıştır.

Türkü tercih edilmesine yönelik stratejiler; kültürel kodlarımız, bölümün sınavda tercih edilecek sözlü eserlere yönelik tutumu olarak sıralanabilir.

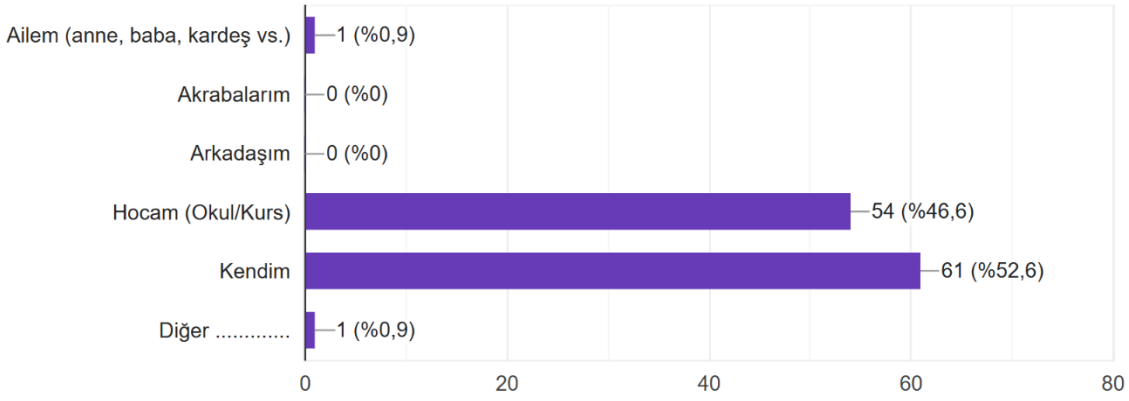
Şarkı tercih edilmesine yönelik stratejiler; yine kültürel kodlarımız, bölümün sınavda tercih edilecek sözlü eserlere yönelik tutumu olarak sıralanabilir.

Marş tercih edilmesine yönelik stratejiler; basit yapılı olması, kolay okunabilmesi olarak sıralanabilir.

Bu stratejiler dışında araştırmanın örneklemini oluşturan aday öğrencilerin %33 nün GSL den gelmesi bu sözlü eserlerin tercih edilmesin doğal nedenleri arasında yer alabilir.

3.4. "Sınava sözlü eserinizi kim belirledi?" Sorusuna verilen cevaplara ilişkin dağılım.

Çizelge 4. Sözlü Eser Tercihinde Etkili Olan Kişiler

Tablo incelendiğinde, %52,6 oranla öğrencilerin sözlü eser tercihini kendilerinin yaptıkları, % 46,6 oranla da okul ya da kurslardaki eğitimcilerin öğrencinin sınav çalgı tercihini belirledikleri görülmektedir. Tablodaki verilerden ailelerin, akrabaların ve arkadaşların sözlü eser tercihi noktasında etkili olmadığının söyleyebiliyoruz. Yine tablodaki verilere göre, okul ya da kurslardaki eğitimcilerin öğrencilerin sözlü eser seçiminde çalgı seçimine göre daha etkili olduğu görülmektedir.

4. Sonuçlar

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatalar Fakültesi Müzik Bölümü aday öğrencilerinin (125) , 2023-2024 eğitim öğretim dönemi özel yetenek sınavına hazırlık sürecindeki çalgı ve sözlü eser tercihlerinin incelenmesinin amaçlandığı bu araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- Öğrencilerin özel yetenek sınavında % 23 (en yüksek) oranla Piyano çalgısını tercih ettikleri görülmüştür.
- Öğrencilerin özel yetenek sınavında % 22 (2. en yüksek) oranla Bağlama çalgısını tercih ettikleri görülmüştür.
- Öğrencilerin özel yetenek sınavında % 20 (3. en yüksek) oranla Gitar çalgısını tercih ettikleri görülmüştür.
- Öğrencilerin özel yetenek sınavında % 15 (4. en yüksek) oranla Keman çalgısını tercih ettikleri görülmüştür.
- Öğrencilerin özel yetenek sınavında çalacakları çalgıyı % 69,6 oranla kendilerinin, % 25,9 oranla da hocalarının (okul, kurs vb.) belirlediği görülmüştür.
- Öğrencilerin özel yetenek sınavında % 75 oranla Türkü söylemeyi tercih ettikleri görülmüştür.
- Öğrencilerin özel yetenek sınavında % 23.2 oranla Şarkı söylemeyi tercih ettikleri görülmüştür.
- Öğrencilerin özel yetenek sınavında söyleyecekleri sözlü eseri % 52,6 oranla kendilerinin, % 46,6 oranla hocalarının (okul, kurs vb.) belirlediği görülmüştür.

5. Öneriler

Araştırma süreci ve sonuçları itibariyle aşağıdaki önerilerin verilmesi uygun görülmüştür.

- Çalgı ve sözlü eser tercih nedenlerinin öğrencilere ve bu alanda kurs veren eğitimcilere sorulduğu araştırmalar yapılabilir.
- Aynı çalışma diğer GSF'lerde ya da özel yetenek sınavı ile öğrenci kabul eden diğer programlarda yapılabilir.

Kaynakça

Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi. (2023). Giriş sınavı. Erişim Adresi: https://guzelsanat.erciyes.edu.tr/tr/giris-sinavi.

Erözkan, A. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Sınav Kaygısı ve Başaçıkma Davranışları. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (12), 13-38.

Hill, K. T. & Sarason, S. B. (1966). The relation of test anxiety and defensivenes to intelligences, and school performance, over elemantary school years. A Futjer Longitudional Study. *Monographs of The Society for Research in Child Development*. 3, 92-104.

TDK, (2024). Güncel Türkçe Sözlük. Erişim Adresi: https://sozluk.gov.tr

Töreyin, A. M. (2002). Müzik Eğitimi Anabilim Dallarına Giriş Özel Yetenek Sınavlarının Müziksel Söyleme (Ses ve Şarkı Söyleme Yeteneği) Boyutu. *XI. Eğitim Bilimleri Kongresi*. Lefkoşa, Yakın Doğu Üniversitesi. Erişim Adresi: http://www.muzikegitimcileri.net/bilimsel/bildiri/M-Toreyin_4.html

Uçan, A. (1982). Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Müzik Bölümü Müzik Alanı Birinci Yıl Programını Değerlendirilmesi, [Yayınlanmış doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

TRADITIONAL MELODIES WITH MODERN HARMONIES: A GLOBAL PERSPECTIVE

Dr. Res. Assist. Vildan ÖZDEMİR SELÇUK

Harran University

vildanozdemir@harran.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-1670-8217

ABSTRACT

This study examines the synthesis of national music with Western harmony from a global perspective, considering modernization and polyphony. Through the examples of Türkiye, Japan, China, Korea, Kazakhstan, Hungary, and Brazil, the study explores the blending of traditional melodies with Western harmonic techniques and evaluates the relationship between national identity and musical innovations within the context of globalization.

Using a literature review methodology, the research analyzes the processes of musical synthesis unique to the historical, cultural, and political contexts of each country. In the Turkish modernization process, the efforts of the Turkish Five to combine Anatolian folk melodies with Western harmonic techniques and establish a national identity are emphasized. Similarly, the contributions of composers such as He Luting and Xian Xinghai in China, Heitor Villa-Lobos in Brazil, Ahmet Jubanov in Kazakhstan, and Béla Bartók and Zoltán Kodály in Hungary, who enriched folk melodies with modern Western harmonic techniques, are highlighted. The works of composers like Tōru Takemitsu in Japan and Isang Yun in Korea demonstrate that a harmonious synthesis between Eastern and Western musical traditions is achievable.

In conclusion, the synthesis of national music with Western harmony reveals that modernization is not a one-dimensional process of Westernization but rather a balance between preserving cultural identities and integrating them into modern musical forms. These syntheses contribute to the recognition of local music on international platforms while adding unique elements to modern Western music. In this context, such musical syntheses can be seen as bridges that unify universal and cultural functions.

Keywords: National Music, International Music, Western Music.

INTRODUCTION

Music plays a central role in preserving and transmitting culture, values, traditions, and thought systems to future generations, while also contributing to the construction of social identity. Furthermore, it is observed that societal transformations and changes are often reflected and analyzed through music. Over the course of history, music has evolved and diversified, forming specific rules based on regions, communities, and shared historical periods. Examples include Western tonal music, modal music, atonal music, pentatonic music, and traditional Indian music shaped by raga and tala systems. Western tonal music, in particular, is rooted in harmonic principles that define the rules and boundaries of polyphony.

OBJECTIVE

This study aims to provide a global perspective on the relationship between cultural identity and musical innovation by examining the synthesis processes of Western harmonic techniques and traditional melodies within the context of modernization. To this end, the interaction of national music with Western harmonies in countries such as Türkiye, Japan, China, Korea, Kazakhstan, Hungary, and Brazil has been analyzed and interpreted.

METHODOLOGY

This research employs a descriptive survey method, which aims to depict the existing or past conditions as they are (Karasar, 1999).

On the Concepts of Modernization, Westernism, and Westernization

The phenomenon of modernization can be described, in crude terms, as the transformation of existing changes (Ortaylı, 2019, p. 15). Modernity can be understood as belonging to a specific temporal order—an arrangement of the world, the human habitat, the human self, and the interconnections among these three. It is both a matter of thought and a source of concern: a self-aware and deliberate practice, conscious of its own dynamics, and one that avoids the void that emerges when it stagnates or merely slows down (Bauman, 2003, p. 14).

Globalization, when traced back to its roots, can be seen as the outcome of a process initiated by modernity. Baudelaire defines modernity as follows: "Modernity is fleeting, transient, and accidental; it is one half of art, the other half being eternal and immutable." If a once-modern work of art withstands the test of time, it attains the status of a classic. Classics, then, are not merely exalted relics of the past but works that endure precisely because of their modernity and their resistance to the erosion of time (Demirhan, 2004).

Westernism is an approach that originated in the Ottoman Empire and gained new dimensions in the Republic of Türkiye. It views the societal and intellectual composition of Western Europe as an aspirational model. This perspective has occasionally manifested in moderate forms and at other times adopted radical dimensions, openly criticizing and opposing traditional cultural elements. However, the term has primarily been used to describe those advocating for a wholesale emulation of Western practices (Mardin, 1991, p. 11).

Modernization efforts in the Ottoman Empire can be considered alongside Westernism. However, the modernization policies of the Republic era extend beyond Westernization. The modernization and Westernization initiatives, which began in the Ottoman Empire during the 17th century and accelerated with positivist policies following the declaration of the Republic, can be succinctly defined as "Turkish Modernization." These efforts during the Republic period were influenced by Ziya Gökalp's Turkist ideology, thus incorporating a national dimension alongside Westernization (Akkol, 2018, p. 312).

To Westernize—to be like the West, to adopt the West—has been an enduring and often unsettling concept in Türkiye's history since the 18th century. It has loomed like an invisible yet palpable Sword of Damocles. Debated openly since the Second Constitutional Era, Westernization became an official agenda during the Republic era (Ortaylı, 2019, p. 19).

Turkish Modernization in the Ottoman Empire and the Republic of Türkiye

Turkish modernization can be evaluated across two distinct periods. The first encompasses the era beginning with the processes that led to the proclamation of the Tanzimat reforms and ending with the establishment of the Republic. The second covers the proclamation of the Republic and the years that followed. Among the earliest modernization policies implemented after the Republic's establishment was the introduction of a national music policy, guided by the intellectual leadership of Ziya Gökalp. This policy aimed at creating a new form of music.

Prior to the Republic, significant changes and practices regarding music emerged. These changes were not ideologically driven but rather stemmed from the Ottoman court's evolving tastes and preferences for Western music. During this period, modernization in music was a reflection of the court's modernization rather than a tool for broader societal transformation (Akkol, 2018, p. 310-311).

Türkiye's adoption of Western norms, styles, and theories in education, law, social life, attire, music, art, and architecture demonstrates the viability of the modernization project even in a predominantly Muslim country (Bozdoğan & Kasaba, 2005, p. 168).

Modernization in the Ottoman Empire was not solely the result of external pressures from the changing world. The dismantling of traditional patterns of life was not merely a product of industrial civilization, ports, railways, or banks. The East itself became aware of the changing environment and the trajectory of time. Reform and transformation were evident in every aspect of life, rooted not only in the 19th century but also in all preceding Ottoman centuries. A unique feature of Westernization in Ottoman society was that it began without being explicitly named (Ortaylı, 2019, pp. 15–19).

In Ottoman music, the tradition of meşk (apprenticeship-based learning) was practiced in five primary settings: the Mehterhane (military band), Mevlevihane (Mevlevi lodges), Enderun (palace school), guilds of music professionals, and private training houses (meşkhane) (Tanrıkorur, 2003). Discussions surrounding music can be traced back to the closure of the Mehterhane following the abolition of the Janissary Corps in 1826. This event marked a clear preference of the Ottoman administration for Western music (Bozdoğan & Kasaba, 2005, p. 168).

Ziya Gökalp, a nationalist thinker of the 1920s, distinguished sharply between civilization and culture. For Gökalp, civilization was universal and expressed through Western science, technology, and intellectual development, while culture was unique to each society and reflected its people's values, aspirations, and ethos. He viewed Ottoman classical music as part of the old civilization, infused with Arab and Byzantine influences, and incapable of representing the new Turkish national identity. In contrast, Anatolian folklore and folk music were products of pre-Islamic Turkish culture and thus could serve as the foundation for a Turkish national identity. This new identity was to be built on a synthesis of Western civilization and Turkish folklore (Bozdoğan & Kasaba, 2005, p. 168).

Gökalp's assertion that "the national essence of the Turk lies in the folk melodies of Anatolia" and the idea of crafting a national music by blending these folk melodies with Western techniques became a dominant ideology of the period (Kaptan & Kaptan, 2019).

The early years of the Republic mark the period when Turkish modernization had its most profound influence on music. With the transition to the Republican regime, Westernization became a political choice, and a Western-style state model was adopted (Yıldırım, 2012, p. 103). By the 20th century, the quest for innovation in Turkish music, particularly through polyphonic approaches, began to take shape and materialize during the Republican era (Tarkum, 2018, p. 32).

From Local Melodies to Classical Forms: The Case of Türkiye

The foundation of Türkiye's traditional music, often referred to collectively as "Turkish music," encompasses styles categorized by Gazimihal as "Anatolian and refined instrumental music." Today, these traditions are broadly recognized as Turkish Folk Music (TFM) and Turkish Art Music (TAM), characterized primarily by their rhythmic and modal structures. These genres, built upon microtonal sound systems and a unique monophonic style, first saw polyphonic experimentation at the beginning of the 20th century (Say, 1998, p. 59).

Traditional Turkish music and Western music, as products of distinct musical cultures, exhibit characteristic differences stemming from their divergent sound systems. However, intercultural communication processes have enabled both Western and Eastern music—including Turkish music—to find new spaces for global interaction. This exchange has led to novel developments, as Eastern and Western music interact within various polyphonic fusions. Additionally, within the search for innovation in music, tonality is no longer solely regarded as a gravitational center or a set of obligatory rules. Instead, it has been reconceptualized as a flexible element, used either as a central feature or as a less prominent aspect within a broader musical framework (Tarkum, 2018, p. 40).

As observed, the Westernization process, which began in the Ottoman era, significantly influenced music, particularly gaining momentum after the establishment of the Republic. The polyphonization of Turkish Folk Music within the framework of Western harmony can be traced to the pioneering works of the "Turkish Five".

One of the earliest examples of compositions reflecting both national culture and contemporary music is Cemal Reşit Rey's "Two Anatolian Folk Songs," composed in 1926 and performed in Paris (Say, 1998, p. 32).

Following the Turkish Five, composers such as Ferit Tüzün, Cenan Akın, Yalçın Tura, Kemal İlerici, İlhan Usmanbaş, Muammer Sun, and Cengiz Tunç made significant contributions to this field. Their works integrated national characteristics with elements of contemporary music. Noteworthy examples include:

Cemal Reşit Rey: Six Pieces on Anatolian Folk Songs, Ten Folk Songs for Piano, Yürük Zeybek for Orchestra.

Ulvi Cemal Erkin: Five Drops, Çamdan Sakız Akıyor, Köçekçe, Impressions.

Ahmet Adnan Saygun: Anatolia for Piano, Yunus Emre Oratorio, Kozanoğlu for Choir.

Faik Canselen: Rumeli'nin Dağları and Gelin Ayşe Türküsü for Piano.

Cenan Akın: Variations on a Folk Song.

Muammer Sun: Colors of the Homeland, In the Courtyard of the New Mosque, The Sandalcıoğlu Suite, Köroğlu's Heroism.

Hasan Ferit Alnar: Concerto for Kanun.

Necil Kazım Akses: Scherzo on Itri's Nevâ Kâr and Echoes from Anatolia.

Ferit Tüzün: Echoes.

These compositions successfully blended Turkish Folk Music with Western musical techniques, earning recognition in both national and international music literature.

From Local Melodies to Classical Forms: The Case of China

China possesses its own rich, diverse, and ancient musical traditions. But how and why did Western classical music take such deep roots? According to Whittington (2018), the process began with China's increasing interactions with the West in the late 19th century. Western music was introduced to China, particularly through missionary schools and foreign teachers. Additionally, Chinese musicians studying abroad and bringing back their knowledge of Western music played a significant role. As a result of these interactions, Western classical music was adopted in China and eventually became part of Chinese culture (Melvin & Cai 2004).

According to Whittington (2018), intense debates emerged among Chinese composers, as in other art forms, about how to benefit from Western music while preserving the fundamental "Chineseness." The desire of Chinese composers to learn from Western achievements in areas

like orchestration and harmony potentially conflicted with maintaining a distinctive national character. These debates persisted over time and became highly politicized during certain periods.

Those seeking to build a modern musical culture in China had specific goals. At the core of these goals was the desire for China to secure its place among the world's most culturally advanced civilizations. The institutionalization of professional music education, which began in the early 20th century, played a central role in building a modern music culture. This institutionalization was closely tied to Western art music from the outset. The founders of the first institutions dedicated to professional music education were either educated at Western universities and conservatories or deeply influenced by the philosophies of Western educational and cultural institutions (Brace, 1992).

Chinese composers who combined Western music with traditional folk music synthesized their culture's musical elements into new forms starting from the early 20th century. This process gained momentum during China's modernization efforts.

He Luting (1903–1999): He Luting was an active participant in the development of modern Chinese music culture in the 20th century. His works exhibit distinct periodical and artistic characteristics, carrying a strong sense of life. The most defining feature of his music is his approach to nationalization. In the context of music education content, He Luting emphasized the need to prioritize national music by integrating Chinese and Western elements. He argued that merely learning from Western music was insufficient and that traditional folk music must also be utilized to build an original national music culture (Xu & Tang, 2022). He Luting was an important pianist and composer who blended Chinese folk music with Western music techniques, reinterpreting Chinese melodies using Western harmonies and structural forms.

Xian Xinghai (1905–1945): Xian Xinghai's most renowned work, The Yellow River Cantata, combines Western music techniques with national elements of Chinese folk music. Shaped by the Second Sino-Japanese War (1937–1945), the piece reflects the historical and emotional atmosphere of the time. Xian Xinghai is regarded as a pioneer of the Chinese national academic music movement, which integrates European academic music traditions with Chinese folk music. Among his works that marked the era are The Yellow River Cantata and The National Liberation Symphony. Furthermore, Xian is one of the first Chinese composers to write symphonies, orchestral suites, and cantatas, securing a significant place in the history of

Chinese music. In the history of music in the People's Republic of China, there is no composer or work as iconic as Xian Xinghai and The Yellow River Cantata. Another noteworthy piece by Xian, The Production Cantata, is considered another original work based on Chinese folk music (H.-L. H. Yang, 2019; Zhi & Varlamov, 2022).

From Local Melodies to Classical Forms: The Case of Korea

Korea has also participated in the integration of local melodies with Western music techniques. This process is particularly noteworthy through the works of pioneering composers like Isang Yun. By blending Korea's traditional music and folk melodies with the polyphonic understanding of Western music, a form of expression was achieved that is both national and universal.

Isang Yun (1917–1995): In the 20th century, Asian music became an increasingly significant influence on the development of Western music. The integration of Western and non-Western music concepts and techniques also occurred in Asia. Among the prominent Asian composers, Isang Yun stands out as one of the most significant figures at the center of this movement. Born in Korea in 1917, Yun lived in West Germany from 1956 onwards and received musical education in Korea (1935–1937) and Japan (1941–1943) (Choi, 1992, p. 3). Yun became one of the world's leading avant-garde composers with his unique musical language that synthesizes Far East Asian philosophy—especially Chinese Taoism—with Western techniques and traditional Korean instrumental styles (Yoo, 2000).

Isang Yun was among the first composers to bridge European and Far Eastern music. Using contemporary Western techniques to express Asian sensibilities, he created more than 150 musical works. His lifelong commitment to his native country and culture is strongly reflected in many of his compositions (Ko, 2008). In his works, Yun utilized Western composition techniques and instruments while preserving an Eastern musical identity (Byeon, 2003, p. 1). This synthesis is particularly evident in compositions like Reak and Gagok, whose titles are derived from Korean ritual music. By directly titling his works with Korean names, Yun aimed to highlight their exotic characteristics and draw attention to the specific imagery of each piece. For instance, titles such as Piri (the name of a traditional Korean flute), Bara (a musical instrument used by monks in temple dances), Gagok (a classical song genre), and Nore (a general song form) evoke mystic impressions on European audiences (Ko, 2008, p. 27).

From Local Melodies to Classical Forms: The Case of Japan

During the Meiji era (1868–1912), a period marked by the country's opening to the outside world and the intense adoption of Western culture, global cultural trends began to exert a profound influence on various aspects of Japanese life. During this process, Japanese culture embraced numerous instruments, such as pianos, violins, and guitars, which were often perceived as non-Japanese musical instruments (Johnson, 2013, p. 90). The influence of contemporary Western art music became a significant creative force within musical circles following a period of stagnation that began around 1914 and lasted for about two decades. This stagnation persisted despite the commendable efforts of notable early 20th-century composers such as Kiyoshi Nobutoki (1887–1965) and Kosaku Yamada (1886–1966), who were trained in the Central European tradition. Kosaku Yamada is regarded as the first significant figure in Western composition in Japan (Heifetz, 1984).

Discussions surrounding the music of the first wave of postwar international Japanese composers (Takemitsu, Ishii, Mayuzumi) largely focus on the intercultural interaction between "East and West," specifically the harmonious integration of Japanese heritage with the mastery of European classical compositional craft (Fukunaka, 2017, p. 59).

Tōru Takemitsu (1930–1996): Renowned for synthesizing Western harmony with Japanese melodies, Takemitsu combined traditional Japanese music with Western avant-garde techniques. Examples of such works include November Steps, Rain Tree Sketch, and Requiem for Strings. Takemitsu's music transcends mere attempts to blend Eastern and Western styles, instead highlighting a delicate aesthetic balance of contrasting characteristics. His works are never a simple compromise between Eastern and Western styles, as they uncompromisingly retain both his Japanese identity and his strong personal identity as a modern (i.e., Western) composer. Traditional Japanese aesthetic values are reflected in Takemitsu's sensitivity to timbral and textural relationships, his use of traditional Japanese instruments, and the spatial arrangement of instruments. In his solo piano compositions, Takemitsu employs 20th-century Western musical materials to create a distinctive Eastern temporal image (Koozin, 1990, pp. 34–35).

From Local Melodies to Classical Forms: The Case of Kazakhstan

Kazakh music possesses a deeply rooted and rich modal and melodic structure. These traditional elements were reinterpreted in the 20th century through the integration of Western classical music techniques, resulting in polyphonic compositions. The composers exemplified below elevated the national musical identity of Kazakhstan to an international level by blending the rich melodic heritage of Kazakh folk music with the harmonic and formal sophistication of Western music.

Renowned Kazakh Composer Akhmet Zhubanov (1906–1968): Works such as Tajik Dances for Piano and Four Kazakh Dances exemplify pieces adorned with traditional melodies while incorporating features of Western music. Abai Suite, on the other hand, represents Zhubanov's synthesis of Kazakh folk music themes with symphonic music in Western forms.

Latif Hamidi (1906–1983): In his composition Kazakh Waltz, Hamidi skillfully incorporates Kazakh melodies into the Western waltz form, showcasing a graceful fusion of traditions.

Mukan Tolebayev (1913–1960): His opera Birzhan and Sara, with a libretto by Kazhim Zhumaliyev, merges elements of Kazakh folk music with the Western operatic tradition. Inspired by Aitys, a form of Kazakh folk poetry, the opera demonstrates a creative interplay between local and Western forms.

Yerkegali Rakhmadiyev (1932–2013): His opera Alpamys, inspired by Kazakh epics, stands as a significant work composed using Western musical techniques, further exemplifying the integration of Kazakh traditions with Western art music.

From Local Melodies to Classical Forms: The Case of Hungary

Hungarians represent the furthest branch of a musical culture rooted in Asia that spans thousands of years. This culture's origins extend from China to Central Asia and resonate in the spirit of various peoples up to the Black Sea (Szabo, 2000, p.2). Music has been one of the fields in which Hungary has achieved global recognition at multiple levels through the works of Liszt, Bartók, Ligeti, and Kurtág (Hooker, 2014). In the 20th century, composers such as Béla Bartók (1881–1945) and Zoltán Kodály (1882–1967) synthesized traditional Hungarian melodies with modern Western music, achieving international acclaim. From the early 20th century, Hungary experienced a process of modernization in music, blending folk traditions with Western musical forms. Notably, Bartók and Kodály collected and analyzed Hungarian folk music, fusing it with the forms and techniques of Western art music. This approach not

only created a unique musical language expressing national identity but also brought Hungarian music to international prominence (Botstein, 1995).

Béla Bartók: Bartók's orchestral works reflect a fusion of modern and traditional musical elements, embodying both his individual identity and a broader cultural context. His music intertwines themes of modernity, folk aesthetics, and national identity. In early works such as Kossuth, the influence of Hungarian folk music is predominant, while later compositions integrate peasant music elements with modern harmony and orchestration techniques. Bartók embraced the ideals of enlightenment and scientific progress associated with modernism, while also idealizing rural and premodern lifestyles and critiquing urbanization. His music transcends modernist aesthetics, representing a cultural synthesis that reflects both his national identity and a quest for a universal musical language (Cooper, 2001).

Significant works include Romanian Folk Dances, which incorporates Romanian and Hungarian folk tunes arranged for a small orchestra, and Hungarian Pictures (Magyar képek), a suite based on Hungarian melodies.

Zoltán Kodály: Kodály, another prominent Hungarian composer, focused intensively on folk music. As an ethnomusicologist, he regarded folk songs as more valuable and significant than instrumental music, a perspective shared by Bartók concerning Hungarian folk traditions (Sárosi, 1983, p.23). His notable works include Psalmus Hungaricus, the Háry János Suite, and Dances of Galánta. The pentatonic melodies in these works trace back to the ancient Eastern layers of Hungarian folk music, making them unparalleled in Europe (Eosze, 1987). Háry János, while often referred to as a suite, is much more; it stands as Kodály's ultimate national work. Rich in local associations and symbols, it transcends these elements to achieve meaning on multiple levels (Beckerman, 1987).

From Local Melodies to Classical Forms: The Case of Brazil

Music in Brazil underwent significant transformations. The end of the colonial period, along with the social and economic uncertainties it brought, large-scale urban migrations, and population growth fueled by European immigration, accelerated the emergence of a national spirit and identity, which also manifested in music. For years, the performing and visual arts were shaped by European ideals, yet they began experimenting with new forms and ideas. In the absence of local traditions to draw inspiration from, Brazilian artists "invented a new

tradition," prioritizing individuality and rejecting the notions of the "Old World." The search for a national identity led to the emergence of new and distinct musical genres (Garcia, 1997, p.57).

The role of composers was central to the renewal of Brazilian art music, which evolved through various stages. Alexander Levy (1864–1892) and Alberto Nepomuceno (1864–1920) worked instinctively and independently with a sense of nationalism in their styles. Subsequent generations recognized these early efforts and organized their creative impulses around a nationalist vision, while a later wave, led by Mario de Andrade, collaborated to produce music that represented modernist ideals (Hamilton-Tyrrell, 2005, p.8).

Heitor Villa-Lobos (1887–1959): Villa-Lobos blended Brazilian folk music themes and dance rhythms with Western classical forms, prominently featuring folkloric elements and the guitar in his works. Representative compositions include Bachianas Brasileiras, Chôros, and Amazonas. His guitar music exemplifies the high-level choro, merging Brazil's popular traditions with European art music. Unlike interpretations by European and North American musicians, Villa-Lobos's approach does not subordinate popular elements to classical ones. The integration of European classical and Brazilian popular techniques in his works imparts new life and identity to the music (Garcia, 1997, p.64).

CONCLUSION

The processes of integrating the national music of the studied countries with Western harmony represent unique reflections of modernization dynamics across different regions. This synthesis between national/traditional music and Western harmony strikes a balance between the promotion of national identity and the effort to integrate into modern musical forms, offering a musical representation of the interplay between globalization and localism. In countries like Türkiye and Kazakhstan, traditional modal systems are combined with Western harmony, while in China and Japan, traditional scales and instruments are integrated with modern harmonic structures. In Hungary, folk melodies are adapted into Western musical forms, while in Brazil, rhythmic traditions merge with harmonic richness, reflecting synthesis processes shaped by the historical, cultural, and political contexts of each country. This underscores that modernization is not a one-dimensional Westernization process but rather a two-way interaction and a creative domain. The fusion of national music with Western harmony facilitates both the expression and

promotion of cultural identity and the reinterpretation of musical innovations within a local context.

REFERENCES

Akkol, M. L., Tanzimattan Günümüze Müzikte Modernleşme, The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences 4-2, 2018.

Bauman, Z., *Modernlik ve Müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı, 2003.

Beckerman, M., Dramatic Music Zoltan Kodaly." Hary Janos", ed. by O. Latham and T. Butterfield. Notes, 43(3), 687, 1987.

Botstein, L., *Out of Hungary: Bartók, Modernism, and the Cultural Politics of Twentieth Century Music.* In P. LAKI (Ed.), Bartók and His World (pp. 3–63). Princeton University Press, 1995. https://doi.org/10.2307/j.ctv15r58gx.5

Bozdoğan, S. & Kasaba, R., *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*. Tarih Vakfi Yurt Yayınları, 2005.

Brace, T. L., Modernization and Music in Contemporary China: Crisis, Identity, and the Politics of Style (Order No. 9239218). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304029240), 1992. https://www.proquest.com/dissertations-theses/modernization-music-contemporary-china-crisis/docview/304029240/se-2

Byeon, J., *"The Wounded Dragon": An Annotated Translation of "Der verwundete Drache", The Biography of Composer Isang Yun, by Luise Rinser and Isang Yun* (Order No. 3098513). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (305318515), 2003.

Choi, Y., *The Problem of Musical Style: Analysis of Selected Instrumental Music of the Korean-born Composer Isang Yun* (Order No. 9237743). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304031490), 1992. https://www.proquest.com/dissertations-theses/problem-musical-style-analysis-selected/docview/304031490/se-2

Cooper, D., *Bartók's Orchestral Music and The Modern World.* In A. Bayley (Ed.), The Cambridge Companion to Bartók: (pp. 43–61). Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Demirhan, A., *Modernlik.* İnsan, 2004.

Eosze, L., Ways to Kodaly. Bulletin (Kodaly Music Education Institute of Australia),7–14, 1987. https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.101262956823779

Fukunaka, F., World Music History and Interculturality: Toward Recontextualizing Post-War Japanese Avant-Garde Music. The World of Music, 6(1), 59–71, 2017. http://www.jstor.org/stable/44841970

Garcia, T. G., The "Choro", the Guitar and Villa-Lobos. Luso-Brazilian Review, 34(1), 57–66, 1997. http://www.jstor.org/stable/3513804

Hamilton-Tyrrell, S., Mário de Andrade, Mentor: Modernism and Musical Aesthetics in Brazil, 1920-1945. The Musical Quarterly, 88(1), 7–34, 2005. http://www.jstor.org/stable/3601011

Heifetz, R. J., East-West Synthesis in Japanese Composition: 1950-1970. The Journal of Musicology, 3(4), 443–455, 1984. https://doi.org/10.2307/763590

Hooker, L.M., The Kodály and Rajkó Methods: Voices, Instruments, Ethnicity, and the Globalization of Hungarian Music Education in the Twentieth Century. Hungarian Cultural Studies, 6, 130-147, 2014.

Johnson, H., Old, New, Borrowed...: Hybridity in the Okinawan Guitarscape. Ethnomusicology Forum, 22(1), 89–110, 2013. http://www.jstor.org/stable/43297377

Kaptan, V., & Kaptan, M. N. The Effects of The Westernization Movements on Turkish Music In The Republican Era And Pre- Republican Era. Idil Journal of Art and Language, 8(58), 2019. https://doi.org/10.7816/idil-08-58-12

Karasar, N., *Bilimsel Araştırma Yöntemi:* Kavramlar. İlkeler, Teknikler, Ankara: Nobel Yayınevi, 1999.

Ko, J. Y., *Isang Yun and His Selected Cello Works* (Order No. 29118731). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (2674919065), 2008. https://www.proquest.com/dissertations-theses/isang-yun-his-selected-cello-works/docview/2674919065/se-2

Koozin, T., Toru Takemitsu and the Unity of Opposites. College Music Symposium, 30(1), 34–44, 1990. http://www.jstor.org/stable/40373998

Mardin, Ş., *Türk Modernleşmesi Makaleler IV.* İletişim Yayınları, 1991.

Melvin, S., & Cai, J., *Rhapsody in Red: How Western Classical Music Became Chinese.* Algora Publishing, 2004.

Ortaylı, İ., *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı,* 49. Baskı, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.

Sárosi, B., Instrumental Folk Music in Kodály's Works: The Galánta and Marosszék Dances. Studia Musicologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 25(1/4), 23–38, 1983. https://doi.org/10.2307/901959

Say, A.,*Türkiye'nin Müzik Atlası*, İstanbul: Borusan Kültür ve Sanat Yayınları, 1998.

Szabo, S., *The Piano and Organ Music of Zoltán Kodály* (Order No. 9983643). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global. (304579316), 2000. https://www.proquest.com/dissertations-theses/piano-organ-music-zoltán-kodály/docview/304579316/se-2

Tanrıkorur, C., *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi,* Dergah Yayınları, 2003.

Tarkum, E., Türk Müziği Ve Batı Müziğinin Yapısal Özellikleri ve Çokseslilik Açısından İncelenmesi. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 20(1), 31-43, 2018. https://doi.org/10.26468/trakyasobed.437587

Whittington, S., from a thatched hut: Exploring Transcultural Composition. Içinde X. Song & Y. Sun (Ed.), *Transcultural Encounters in Knowledge Production and Consumption* (ss. 109-122). Springer, 2018. https://doi.org/10.1007/978-981-10-4920-0_7

Xu, K., & Tang, F., The Contribution of He Luting's Cultural Mentality to The Construction Of Chinese Contemporary Music Culture. Psychiatria Danubina, 34, 2022.

Yang, H.-L. H.,Hearing the Second Sino-Japanese War: Musical Nationalism and Internationalism in Xian Xinghai's Yellow River Cantata. Journal of Musicological Research, 38(1), 16-31, 2019. https://doi.org/10.1080/01411896.2018.1560192

Yıldırım, E., *Hayali Modernlik –Türk Modernliğinin Icadı.* İstanbul: Doğu Kitabevi, 2012.

Yoo, Y., *Isang Yun: His Compositional Technique as Manifested İn The Two Clarinet Quintets (*Order No. 9963971). Available from ProQuest Dissertations & Theses Global.

(304607071), 2000. https://www.proquest.com/dissertations-theses/isang-yun-his-compositional-technique-as/docview/304607071/se-2

Zhi, Z & Varlamov. D. I., Picture of the world of Chinese composer and scientist Xian Xinghai, Art and Education Journal, 4(138),43-49. 2022.

2020-2024 YILLARI ARASINDA ORKESTRA ALANINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

REVIEW OF GRADUATE THESES MADE IN THE FIELD OF ORCHESTRA BETWEEN 2020-2024

Nihan DAĞLI[145]
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
nihandaglii@gmail.com - ORCID ID 0009-0006-3791-7359
Dr. Öğr. Üyesi H. Ozan DEMİRTAŞ[146]
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
odemirtas@mehmetakif.edu.tr - ORCID ID 0000-0002-5374-8296

ÖZET

Orkestra, çeşitli enstrüman gruplarından oluşan, belirli bir eseri birlikte uyum içinde çalmak için bir araya gelen büyük bir müzik topluluğu olarak tanımlanabilir. Mesleki müzik eğitimi verilen kurumlardan olan Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Anabilim Dallarında öğrenim gören lisans öğrencileri, bireysel çalgı derslerinde edindikleri bilgi, birikim ve becerilerini orkestra dersleri kapsamında uygulama ve geliştirme imkânı bulurlar. Orkestra eğitimi, disiplinli bir çalışmanın yanı sıra müziksel bir topluluk içinde birlikte çalmanın ve ortak bir hedef için çaba sarf etmenin değerini öğretir. Hem bireysel becerileri geliştirir hem de grup halinde nasıl işbirliği yapılacağını gösterir. Yapılan bu çalışmada, 2020-2024 yılları arasında orkestra alanında yazılmış lisansüstü tezlerin çeşitli boyutlar açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın ortaya koyduğu sonuçların, orkestra alanında gelecekte yapılacak çalışmalara kaynak niteliğinde olması öngörülmekte ve önemli görülmektedir. Bu bakımdan son beş yıldaki (2020-2024) lisansüstü tezlerin çeşitli boyutlar açısından incelenerek incelenmesi, çalışmanın nihai amacını oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, Ulusal Tez Merkezi'nde *orkestra* anahtar kelimesi ile yapılan tarama sonucunda yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezi olarak 23 erişime açık teze ulaşılmıştır. İncelemeye alınan 23 tez, doküman incelemesi tekniği ile konu alanlarına, üniversite dağılımlarına, lisansüstü düzeylerine, yayın yıllarına, veri toplama araçlarına ve yöntemlerine göre sınıflandırılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, orkestra başlıklı tezlerin konu alanı olarak en çok sırasıyla eser incelemesi ve orkestra şefliğini tercih ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Orkestra konulu tezlerin yayın yılları arasında da bazı farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular yüzde/frekans (f) dağılımları kullanılarak tablolaştırılmıştır. Çalışmanın sonunda ise ulaşılan sonuçlara dayanılarak alan araştırmacıları için çeşitli öneriler yapılmıştır.

[145] Nihan Dağlı, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi ORCID ID 0009-0006-3791-7359
[146] Dr. Öğr. Üyesi H. Ozan Demirtaş, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü ORCID ID 0000-0002-5374-8296

Anahtar Kelimeler: Orkestra, müzik eğitimi, çalgı eğitimi

2020-2024 YILLARI ARASINDA ORKESTRA ALANINDA YAPILMIŞ LİSANSÜSTÜ TEZLERİN İNCELENMESİ

1. GİRİŞ

Müzik eğitimi kendi içerisinde farklı boyutları içeren çok yönlü bir süreçtir. Bu süreçte bireyin müzik ile alakalı bilgi ve becerilerin geliştirilmesi amaçlanır. Müzik, bireylerin duygusal zeka, yaratıcılık ve sosyal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan önemli bir eğitsel araçtır. Müziğin içindeki eğitsel kalite, müziğin eğitsel hedeflere ulaşmaya yardımcı olması ve eğitsel ihtiyaçları karşılamada veya gidermede işe yaraması onu çok eski zamanlardan beri eğitimin bir unsuru olmuştur (Uçan, 1996). Bilen (1995), müzik eğitimini ses eğitimi, müziksel işitme eğitimi, müzik beğenisi eğitimi, yaratıcılık eğitimi ve enstrüman çalma eğitimi gibi çeşitli boyutlarla tanımlamıştır.

Toplumun müzik eğitimine karşı olumlu düşüncesi, bireyin duygusal ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunarak, kültürel zenginliği artırdığı ve bireyin yaratıcılığını teşvik ettiği inancıyla şekillenmektedir. Toplumun müziksel konulara ve gelişmelere daha bilinçli, bilgili ve duyarlı bir birey olmasında ve müziksel hayatın daha anlamlı olmasında müzik eğitiminin olumlu etkiler yarattığı bilinmektedir (İlkay, 2004. s. 11). Müzik eğitimi üç ana başlıkta incelenmektedir. Bunlar genel, özengen ve mesleki müzik eğitimi türleridir. Genel müzik eğitimi, toplumdaki her kesimden her birey için gerekli olduğu düşünülen en temel müzik eğitimi türüdür. Genel müzik eğitiminde, tüm bireyler belirli bir düzeyde müzik eğitimi alırlar. Müzik eğitimi, sağlıklı bir yaşam sürmek için, ayrım yapmadan herkesin faydalanabileceği asgari ve ortak bir müzik kültürü kazandırmayı hedefleyen müzik eğitimi biçimidir (Tarman, 2006. s.9). Mesleki müzik eğitimi ise, müziğin bir dalına veya tamamına meslek olarak yönelmek isteyen bireylere verilen eğitimdir. Yayla 1999 yılındaki çalışmasında, müzik alanını ileriki yaşamlarında meslek olarak seçmek isteyenlere yönelik verilen eğitimin, mesleki müzik eğitimi olarak tanımlandığını vurgulamıştır. Özengen müzik eğitimi ise genel ve mesleki müzik eğitimi türlerinden farklı olarak eğitim sürecinin bireyin kişisel ihtiyaçlarına, beklentilerine ve yeteneklerine göre düzenlediği; daha çok istekli-güdülenmiş bireylere verilen bir müzik eğitimi türüdür. Ürün'ün 2015 yılındaki çalışmasında ''özengen müzik eğitimi; bireylerin, ilgi ve istekleri doğrultusunda, yetenekleri ne olursa olsun bir zevki ve tatmini amaçlayan, bulundukları seviyeyi de ileriye taşımalarını hedefleyen bir müzik eğitim türü'' olarak tanımlamıştır (s. 8).

Genel müzik eğitimi işitme, ses ve çalgı eğitimi olmak üzere üçe ayrılmaktadır. İşitme eğitimi, müzik eğitiminin en temel eğitimlerinden birisidir. Bireyin diğer alanlara yönelebilmesi için öncelikli olarak işitme eğitimini bir süre de olsa almasının faydalı olduğu düşünülmektedir. İşitme eğitimi için bireyin iyi bir dinleyici olması gerekmektedir. Müziği öğrenirken, deneyim kazanırken ve ilerlerken iyi dinleyebilmek en önce gelen unsurdur ve dikkatli bir müzik dinleyiciler yetiştirebilmek müzik eğitiminin önemli bir amacı olarak görülür (Sims, 1990).

İşitme eğitiminde ilk olarak bireyin duyma ve algı oranı önemli görülmektedir. İşitme eğitimi kişinin sesleri ayırt etme, ritimleri hissetme ve melodileri tanıma yeteneği ile işitme duyusunun birleşiminden doğar. Daha geniş anlamıyla müziksel işitme, işitme duyusu aracılığıyla algılanan müzik öğeleri, özellikleri ve ilişkilerini doğru bir şekilde anlama, ayırt etme, çözme ve analiz etme yeteneğidir (Uçan, 2005). Duyma ve algı oranına bakılması için işitme eğitimine uygun olan yöntemlerin önceden belirlenmesi gerekir. Öğretim yöntemi, öğretmenin öğrenciler, ders araç ve gereçleri, zaman ve derslik özellikleri gibi faktörleri dikkate alarak belirlemiş olduğu ve konuyu en verimli şekilde öğretebilmek için takip ettiği bir yaklaşımdır (Orhaner ve Hussein, 2007: 82). Bu yöntemle çıkılan yolla birlikte bireye kulak eğitimi verilmeye başlanmalıdır.

Ses, insanlara hiçbir çalgı gerektirmeden doğal yollarla müzik üretebilmesine olanak sağlar. İnsan sesi, müziği oluşturmada en doğal, en pratik ve en etki uyandıran araçtır (Uçan, 1994). Sesini doğru kullanabilmek, daha etkili konuşabilmek ve müzik eserlerini doğru seslendirebilmek için ses eğitimi almak müzik eğitimi açısından önemlidir. (Çevik, 1997: 47), ses eğitiminin, bireyin sesini hem tek başına hem de topluluk içinde etkili bir şekilde kullanarak müziksel çevresiyle sağlıklı bir bağ kurmasını, müziğe hem yorumcu hem de dinleyici olarak katılım göstermesini ve müziksel alanda kültürel bir kimlik edinmesini sağladığı görüşündedir.

İşitme ve ses eğitimi boyutlarının yanında çalgı eğitimi de müzik eğitimi sürecinde büyük öneme sahiptir. Çalgı eğitimi mesleki müzik eğitiminin önemli bir boyutudur. Müziğin teorik yönünden ziyade, müziğin icra edilmesinin temel sebeplerinden biri, müzik denildiğinde ilk akla gelen çalma, söyleme, seslendirme, yorumlama, besteleme ve doğaçlama gibi kavramlarla özgün bir biçimde ortaya çıkan müziksel performansın kendisidir (Uçan, 1994. s.7). 2020 yılında yayınlanan çalışmalarında Gencel Ataman ve Güler, çalgı eğitimini, plan, disiplin ve sistemli çalışma gerektiren bir süreç olduğunu, bu durumun mesleki çalgı eğitimi dışında özengen çalgı eğitiminde de geçerli olduğunu belirtmişlerdir.

Çalgı eğitimi çoğunlukla bireysel yapılmasına karşın müzik eğitiminde toplu çalmanın da önemi yadsınamaz. Toplu çalma etkinliklerinin müzik eğitimi sürecinde yapılmasına imkan sağlayan dersler orkestra ve oda müziği dersleridir. Orkestra, çeşitli enstrüman gruplarını barındıran ve birlikte çalan büyük bir müzik topluluğudur.

Orkestra, farklı çalgı gruplarının bir araya gelerek her birinin eserin müzikal ifadesine katkı sağladığı ve dengeli bir ses karışımını oluşturduğu büyük bir çalgı topluluğudur (Say, 2005). Öğrencilerin belli kazanımlara ulaşmalarına imkan sağlayan mesleki müzik eğitiminin gerçekleştirildiği kurumlarda Orkestra, Oda Müziği ve Orkestra Yönetimi gibi toplu çalmalardan oluşan dersler yer almaktadır. Müzik öğretmeni yetiştiren kurumlarda orkestra-oda müziği eğitimi, çalgı eğitiminin belirli hedeflerinden sonra birbirlerini destekleyici ve ilişkili bir şekilde birbirlerini tamamlayan dersler olarak öğretim programlarında yer almıştır (Öz, 2001). Orkestra, öğrencilerin birlikte uyum içinde çalma yeteneklerini geliştirmeye yönelik bir derstir. Öğrenciler bireysel çalgı dersinde edindikleri birikim, tecrübe ve becerilerini toplu çalma alanı olan orkestra dersinde sergileme imkanı bulurlar. Müzik eğitimi kurumlarında öğrenciler, bireysel çalgı derslerinde edindikleri bilgileri toplu çalmanın başında gelen orkestra

derslerinde geliştirip belirli bir düzeye ulaşmakla birlikte toplu çalmaya yönelik kalıcı bir öğrenme edinmektedirler (Varış 2007). Toplu çalma ile ilgili okutulan derslerin müzik eğitimindeki öneminden ve yukarıdaki tartışmalardan yola çıkılarak Türkiye'de orkestra alanında yazılmış lisansüstü tezlerin çeşitli boyutlar açısından sınıflandırılması, bu alandaki eksiklerin görülmesi, güncellemelerin yapılabilmesi ve yeni yapılacak çalışmalara ışık tutabilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu bakımdan yapılan bu araştırmada "2020-2024 yılları arasında orkestra alanında yapılmış lisansüstü tezler nasıldır?" sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmanın alt problemleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

1) Orkestra alanında yapılmış tezlerin konu alanları nelerdir?

2) Orkestra alanında yapılmış tezler hangi üniversitelerde yürütülmüştür?

3) Orkestra alanında yapılmış tezlerin lisansüstü düzeyleri nedir?

4) Orkestra alanında yapılmış tezlerin yayın yılları nedir?

5) Orkestra alanında yapılmış veri toplama araçları nelerdir?

6) Orkestra alanında yapılmış tezlerin yöntemleri nelerdir?

7) Orkestra alanında yapılmış tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?

1.1. Amaç

Bu araştırmada, 1999-2019 yılları arasında Sonsel (2019)'in ''Orkestra Alanında Yazılmış Yüksek Lisans, Sanatta Yeterlilik ve Doktora Tezlerinin İncelenmesi'' başlığı altında yazılan makalenin devamı olarak, son 5 yılda (2020-2024) orkestra alanında yapılmış olan lisansüstü tezlerin incelenip değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Önem

Bu çalışma, 1999-2019 yılları arasında Sonsel (2019)'in ''Orkestra Alanında Yazılmış Yüksek Lisans, Sanatta Yeterlilik ve Doktora Tezlerinin İncelenmesi'' başlıklı çalışmasının bir devamı niteliğinde olması ve orkestra alanındaki güncel araştırma verilerinin sunulması bakımından önemlidir. Orkestra alanında yapılan çalışmaların sayısının git gide arttığı çalışma kapsamında tespit edilmiştir. Bu alanda yapılan çalışmaların sayısı, türü vb. bakımından ne şekilde geliştiğini incelemek, konuların hangi alanda yoğunlaştığını görmek önemli görülmektedir. Çalışmada, yazılan tezlerin incelenip özelliklerinin çeşitli alt başlıklar altında sunulmasının, orkestra alanında gelecekte yapılacak araştırmalara kolaylık sağlaması ve yeni çalışmalara destek olması bakımından bu çalışma önem taşımaktadır.

2. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli ve veri toplama süreci ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

2.1. Model

Bu çalışmada, nitel araştırma yönteminden doküman inceleme modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, nitel verileri kullanılan yöntemlerin, algıların, olayların doğal ortamda bütünsel ve real bir şekilde ortaya konulmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma şeklinde

tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Doküman inceleme modeli, geçmişte yaşanılan olguları taşıyan kitap, dergi, film vb. yazılı materyalleri analiz etmek için kullanılan nitel araştırma yöntemidir. (Karasar, 2008). Bu araştırmaya dahil edilen çalışmalar, YÖK Ulusal Tez Merkezinde bulunan "orkestra" anahtar sözcüklü erişime açık 23 tez incelenmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Araştırma kapsamında Ulusal Tez Merkezi'nde ''orkestra'' kelimesi ile yapılan tarama sonucunda yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlik tezi olarak 23 erişime açık teze ulaşılmıştır. İncelemeye alınan 23 tez, konu alanlarına, üniversite dağılımlarına, lisansüstü düzeylerine, yayın yıllarına, veri toplama araçlarına ve yöntemlerine göre sınıflandırılmış, elde edilen veriler frekans (f) yöntemi ile çizelgeler halinde sunulmuştur.

3. BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgular ve yorumlar araştırmanın alt problemleri doğrultusunda sunulmuştur.

3.1. Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Orkestra alanında yapılmış tezlerin konu alanları nelerdir?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 1'te verilmiştir.

Çizelge 1. Orkestra Alanında Yapılmış Tezlerin Konu Alanlarına Göre Dağılımları

Konu Alanları	**f**
Şef teknikleri	2
Orkestra dersi tutumu	1
Çalgı çalımı incelemesi	3
Orkestra şefliği	5
Eser incelemesi	5
Eser önerisi	2
Müzisyenlerin incelenmesi	1
Şeflik programlarının değerlendirilmesi	1
Orkestralama stilleri	1
Orkestra Örneği	1
Eser bestelenmesi	1
Toplam	**23**

Çizelge 1 incelendiğinde, orkestra alanında yapılmış lisansüstü tezlerde, orkestra şefliği (5) ve eser incelemesinin (5) en çok çalışılan konular olduğu görülmektedir. Diğer çalışılan konu alanları ise sırasıyla, şef teknikleri 2, orkestra dersi tutumu 1, orkestrada çalgı çalımının incelenmesi 3, orkestraya eser önerisi 2, orkestradaki müzisyenlerin incelenmesi 1, şeflik programlarının değerlendirilmesi 1, orkestralama stilleri 1, orkestra örneği 1, eser bestelenmesi 1 olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.2. İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Orkestra alanında yapılmış tezler hangi üniversitelerde yürütülmüştür?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Orkestra Alanında Yapılmış Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımları

Üniversite adı	**f**
Hacettepe Üniversitesi	4
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi	3
Dokuz Eylül Üniversitesi	2
Anadolu Üniversitesi	2
İstanbul Üniversitesi	2
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	1
İstanbul Aydın Üniversitesi	1
Başkent Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Yaşar Üniversitesi	1
Ordu Üniversitesi	1
İstanbul Teknik Üniversitesi	1
Trakya Üniversitesi	1
Haliç Üniversitesi	1
Toplam	**23**

Çizelge 2 incelendiğinde, orkestra alanında, Hacettepe Üniversitesi 'nde 4, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde 3 çalışma yapıldığı görülmektedir. Diğer üniversitelerde ise sırasıyla, Dokuz Eylül Üniversitesi'nde 2, Anadolu Üniversitesi'nde 2, İstanbul Üniversitesi'nde 2, Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde 1, Yıldız Teknik Üniversitesi'nde 1, İstanbul Aydın Üniversitesi'nde 1, Başkent Üniversitesi'nde 1, Ankara Üniversitesi'nde 1, Yaşar Üniversitesi'nde 1, Ordu Üniversitesi'nde 1, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1, Trakya Üniversitesi'nde 1, Haliç Üniversitesi'nde 1 çalışma yapıldığı Çizelge 2'de görülmektedir. Hacettepe Üniversitesi ve Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitelerinde orkestra alanında lisansüstü çalışmaların daha çok yapıldığı görülmektedir.

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Orkestra alanında yapılmış tezlerin lisansüstü düzeyleri nedir?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Orkestra Alanında Yapılmış Tezlerin Lisansüstü Düzeylerine Göre Dağılımları

Lisansüstü düzey	**f**
Yüksek Lisans Tezi	14
Doktora Tezi	2
Sanatta Yeterlik Tezi	7
Toplam	**23**

Çizelge 3 incelendiğinde yapılmış tezlerin 14'ünün yüksek lisans tezi, 2'sinin doktora tezi, 7'sinin sanatta yeterlik tezi olduğu görülmektedir. Orkestra konusunun genel olarak yüksek lisans öğrencilerinin dikkatini çeken bir konu olduğunu çizelgedeki veriler doğrultusunda söyleyebiliriz.

3.4. Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Orkestra alanında yapılmış tezlerin yayın yılları nedir?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Orkestra Alanında Yapılmış Tezlerin Yayın Yıllarına Göre Dağılımları

Yayın yılları	f
2020	4
2021	6
2022	5
2023	6
2024	2
Toplam	**23**

Çizelge 4 incelendiğinde, tezlerin 4'ünün 2020, 6'sının 2021, 5'inin 2022, 6'sının 2023, 2'sinin 2024 yıllarında yapıldığı görülmektedir. Orkestra başlığı altında yazılan tezlerin en çok 2021 ve 2023 yıllarında yazıldığı görülmektedir.

3.5. Beşinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Orkestra alanında yapılmış tezlerin veri toplama araçları nelerdir?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Orkestra Alanında Yapılmış Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçları

Veri Toplama araçları	f
İçerik Analizi	6
Ölçek	2
Doküman İncelemesi	6
Görüşme Formu	2
İçerik Analizi ve Görüşme	5
Diğer	2
Toplam	**23**

Çizelge 5 incelendiğinde orkestra alanında yapılmış tezlerde 4 farklı veri toplama aracının kullanıldığı görülmektedir. İçerik analizi ve doküman incelemesi 6, ölçek 2, görüşme formu 2, içerik analizi ve görüşme formunun bir arada kullanıldığı veri toplama aracı 5 olarak görülmektedir. Veri toplama aracı belirtilmeyen çalışmalar çizelgede diğer kategorisine eklenmiştir. İçerik analizi ve doküman incelemesi en çok yapılan veri toplama aracı olarak dikkat çekmektedir.

3.6. Altıncı Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Orkestra alanında yapılmış tezlerin yöntemleri nelerdir?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 6'da verilmiştir.

Çizelge 6. Orkestra Alanında Yapılmış Tezlerin Yöntemlerine Göre Dağılımları

Yöntemi	f
Nitel Araştırma	22
Nicel Araştırma	1
Toplam	**23**

Çizelge 6 incelendiğinde, 22 nitel araştırma ve 1 nicel araştırma yönteminin kullanıldığı görülmektedir. Bu bağlamda orkestra adı altında yazılan tezlerde en çok nitel araştırma yönteminin kullanıldığını ve nicel araştırma yönteminin çok tercih edilmediğini söyleyebiliriz.

3.7. Yedinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

"Orkestra alanında yapılmış tezlerin enstitülere göre dağılımı nasıldır?" alt problemine ilişkin elde edilen bulgular Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Orkestra Alanında Yapılmış Tezlerin Enstitülerine Göre Dağılımları

Enstitüler	**f**
Güzel Sanatlar Enstitüsü	11
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	6
Sosyal Bilimler Enstitüsü	6
Toplam	**23**

Çizelge 7 incelendiğinde, güzel sanatlar enstitüsü 11, lisansüstü eğitim enstitüsü ve sosyal bilimler enstitüsü 6 olarak görülmektedir. Orkestra alanının güzel sanatlar enstitüsünde daha çok yapıldığı görülmektedir.

SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada elde edilen bulgulara göre orkestra başlığı altında yapılmış tezlerde en çok çalışılan konu alanlarının eser incelemesi ve orkestra şefliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak orkestra eserlerine dijital ortamda erişimin kolay olması söylenebilir. Şefin, özellikle büyük orkestralar için önemli olduğu genel olarak bilinmektedir. Buna bağlı olarak orkestra başlıklı konu alanlarında şefliğin araştırmacılar tarafından daha çok tercih edilmesinin bununla ilişkili olduğu düşünülebilir. Sonsel (2019)'in orkestra alanında yazılmış tezleri incelediği çalışmasında orkestra şefliği ve eser çözümlemesi konulu tezlerin daha çok yazıldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu açıdan Sonsel'in çalışmasının sonucu bu araştırma ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre orkestra başlığı altında yapılan tezlerin sayı bakımından en çok Hacettepe Üniversitesi ve ardından Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre orkestra alanında yapılan çalışmaların nüfus açısından büyük şehirlerde yer alan kurumlarda yapılmış olduğu görülmektedir. Bunun nedeni olarak büyük şehirlerde çok sayıda orkestranın yer alması ve bu konudaki tezlerin bu şehirlerde yer alan kurumlarda çalışılmış olması neden olarak gösterilebilir. Özellikle araştırmacıların çok sayıda bulunduğu büyük şehirlerdeki yükseköğretim kurumlarında bu alanda çalışma imkanının da diğer şehirlere göre fazla olması bu sonuçların bir diğer nedeni olarak görülmektedir. Büyük şehirlerdeki devlete bağlı orkestralar ile özel orkestraların da çokça bulunması buna neden olarak gösterilebilir. Can ve Günenç (2019)'in Türkiye'de gitar alanında yapılan lisansüstü tezleri inceledikleri çalışmasında üniversite dağılımında tezlerin büyük şehirlerde daha çok yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. En fazla tez sayısının özellikle Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde çıkması bu araştırma ile benzerlik göstermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda orkestra alanında yapılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans düzeyinde yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Kurtaslan (2018)'ın Türkiye'de yaylı çalgılarda yay teknikleri üzerine yapılan lisansüstü çalışmaları incelediği çalışmasında da yüksek lisans

öğrencisinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan Kurtaslan'ın çalışmasının sonucu bu araştırma ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Yapılan tez tarama çalışmalarında yüksek lisans tezlerinin doktora tezlerine göre daha çok yapıldığı birçok araştırmanın sonuçlarında da görülmektedir. Literatürdeki diğer araştırmalarda da görüldüğü gibi orkestra alanı ve benzer alanlardaki çalışmalarda yüksek lisans tezi sayısının doktora tez sayısına göre daha fazla olduğu görülmüştür. Bu çalışma kapsamında da yüksek lisans tezlerinin sayısının fazla olması literatür ile uyumlu görülmektedir. Bunun nedeni olarak lisansüstü eğitim veren kurumlardaki öğrencilerin çoğunluğunun yüksek lisans öğrencilerinden oluşuyor olması gösterilebilir.

Orkestra alanı ile ilgili yazılan tezlerin yayın yıllarına bakıldığında genel olarak 2021'den itibaren aynı sayılarda tez çalışmalarının yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda orkestra başlığı altında yapılan tezlerin veri toplama araçlarına bakıldığında içerik analizi ve doküman incelemesinin diğer veri toplama araçlarına göre daha fazla tercih edildiği sonucuna ulaşılmıştır. Bunun nedeni olarak içerik analizinin ve doküman incelemesinin araştırmacılar tarafından daha kolay ve hızlı bir şekilde yapılabilmesi olduğu düşünülmektedir. Görüşme formu ve ölçek gibi veri toplama araçlarının daha az tercih edilmesinin nedeni olarak bu araçların insanlardan elde edilen veriler üzerinde çalışması ve süreç içerisinde veri toplama aracı geliştirme, kapsam geçerliği sağlama, ön uygulama ve etik kurul izni gibi uzun zaman gerektiren süreçlerin bulunması gösterilebilir. Orkestra alanı ile ilgili yapılan tezlerin yöntemlerine bakıldığında nitel araştırmaların daha fazla yapılmış olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Orkestra ve orkestra ile ilgili alanların daha çok uygulamalı alanlar olması ve çalışmaların nicel veriler içermeyecek şekilde tasarlanması bunların nedenleri arasında gösterilebilir. Özel (2023)'in keman eğitiminde halk ezgilerinin kullanımı üzerine yazılan tezleri incelediği çalışmasında, tezlerin daha çok nitel yöntemlerle yapıldığı ve nicel araştırmanın hiç olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan Özel'in çalışmasının sonucu bu araştırma ile benzerlik göstermektedir. Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda orkestra başlığı altında yapılan tezlerin güzel sanatlar enstitülerinde daha çok tercih yapıldığı, diğer enstitülerde de ise daha az sayıda yapıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Dönmez (2022)'in yaylı çalgılar üzerine yapılmış lisansüstü tezleri incelediği çalışmasında, enstitü dağılımlarında güzel sanatlar enstitüsünün daha çok yer aldığı sonucuna ulaşmıştır. Bu bakımdan bu çalışma kapsamında elde edilen bulgular ve sonuçlar literatürdeki diğer çalışmalarla uyumludur. Orkestra alanında gelecekte yapılacak çalışmalarda yalnızca nitel yöntemlerin değil, nicel araştırma yöntemlerinin de kullanıldığı araştırmaların yapılması bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılar için önerilebilir. Araştırma problemlerinin birden fazla yöntemle denenmesi çalışmanın güvenirliğini artıracak bir faktördür. Bu nedenle orkestra alanı ve benzer alanlardaki çalışmalarda yalnızca nitel verilerin kullanılması ve analiz edilmesi yeterli olmayabilir. Nicel verilerin de yer alacağı çeşitli çalışmalar ile orkestra alanında yapılacak araştırmaların niteliğinin artacağı öngörülmektedir. Ek olarak, orkestra alanındaki yeni çalışmaların doktora düzeyinde de yapılmasının alana daha fazla katkı sağlaması beklenmektedir. Bu doğrultuda akademik danışmanların doktora öğrencilerini tez konusu seçimlerinde orkestra alanında daha fazla çalışma yapmalarına teşvik etmeleri önerilebilir.

KAYNAKÇA

Say, A. *Müzik Ansiklopedisi Besteciler, Yorumlar, Eserler, Kavramlar,* Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2005.

Varış, Y.A. *Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Anabilim Dalları Orkestra ve Yönetimi Dersi Öğretim Sürecinin Betimlenmesi ve Değerlendirilmesi*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2007.

Uçan, A. *İnsan ve Müzik İnsan ve Sanat Eğitimi*, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1996.

Bilen, S. *İşbirlikli Öğrenmenin Müzik Öğretimi ve Güdüsel Süreçler Üzerindeki Etkileri*, Doktora Tezi, 9 Eylül Üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü, İzmir, 1995.

Tarman, S. *Müzik Eğitiminin Temelleri*, Müzik Eğitimi Yayınları, 2006.

İlkay, H. *Türkiye'deki Eğitim Fakülteleri Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı Müzik Teorisi ve İşitme Eğitimi Dersinde Okutulan Solfej Kitaplarının Müzik Eğitimine Uygun Açısından İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2004.

Yayla, F. *Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü Ana Çalgı Viyola Eğitiminde Kullanılan Metodların İncelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 1999.

Ürün, T. *Karşılaştırmalı Tonal ve Makamsal Dizi Öğretiminin Silahlı Kuvvetler Bando Okulları Öğrencilerinin Bilişsel Gelişimlerine Etkisi,* Yüksek Lisans Tezi, Afyon, 2015.

Uçan, A. *Müzik Eğitimi,* Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1994.

Gencel Ataman, Ö. ve Güler, İ. (2020). Özengen Çalgı Eğitimine Yönelik Güdülenme Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 26 (Müzik özel sayısı). http://tojde. anadolu.edu.tr/ (Erişim tarihi: 25.03.2020)

Öz, N.B. (2020). *Müzik Öğretmeni Yetiştiren Kurumlarda Orkestra-oda Müziği Eğitiminde Yaylı Çalgıların Yeri ve Önemi,* Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Bursa, 2001.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri,* Ankara*:* Seçkin Yayıncılık, 2013.

Uçan, A. *Müzik Eğitimi (Temel Kavramlar-İlkeler-Yaklaşımlar*), Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 2005.

Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*, İstanbul: Nobel Yayıncılık, 2008.

Çevik, S. *Koro Eğitimi ve Yönetim Teknikleri*, Ankara: Doruk Yayıncılık, 1997.

MODERN TOPLUMLARDA GENÇLİK VE GELECEK KAYGISI: KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL

Kırıkkale Üniversitesi,

dolunay_senol@yahoo.com 0000000337160430

Dr. Gıyasettin YILDIZ

Harran Üniversitesi,

gyildiz2121@gmail.com 000000015191509X

ÖZET

Geleneksel toplumlarda gençler, ailelerinin gelir kaynaklarına katkıda bulunarak meslek edinir ve kurulu düzeni devam ettirirken, modern toplumlarda bu düzen yerini yoğun bir gelecek kaygısına bırakmıştır. Geleneksel yapılarda statü bireye doğrudan verilirken, modern toplumlarda statü bireysel çabayla kazanılmaktadır. Bu durum, gençlerin mevcut şartlarını korumak ve daha iyi bir yaşam standardına ulaşmak için büyük bir gayret göstermelerini gerektirmektedir. Bu çerçevede, gençler bireysel farklılıklarını ortaya koymak ve kendilerini geliştirmek amacıyla gerek formal gerek informal eğitimlere yönelmektedir. Zorunlu eğitimin ardından üniversite eğitimine devam eden gençler, mezuniyet sonrasında aldıkları eğitime uygun işlere yerleşmeyi, duygusal tatmin sağlamayı ve kendilerine iyi bir yaşam sunacak ekonomik getiriler elde etmeyi beklemektedir. Ancak, son yıllarda mezun oldukları alanlarda iş bulamayan ya da uzun süre işsiz kalan gençler, gelecek kaygısı yaşamaya başlamış ve bu kaygılarını sık sık dile getirmişlerdir. Bu çalışmada, Kırıkkale Üniversitesi'nde eğitim alan ve gelecek kaygısı yaşadığını belirten 22 erkek öğrenciyle, amaçlı örneklem yöntemi kullanılarak yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde, gençlerin eğitim aldıkları alanlarda iş bulamamak, buldukları işlerin kendilerini tatmin edememesi ve ailelerinin sağladığı yaşam standardının altına düşme korkusundan kaynaklanan kaygılar yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle, işsizlik ve ekonomik güvencesizlik gibi sorunların gençlerin hayatlarını planlama süreçlerini olumsuz etkilediği görülmüştür. Gençlerin toplumların geleceğini şekillendiren temel dinamiklerden biri olduğu göz önüne alındığında, onların kaygılarını azaltacak ve ülkenin geleceği üzerinde etkin rol oynamalarını sağlayacak politikaların ve sosyal düzenlemelerin yapılması büyük önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Gençlik, Üniversite gençliği, Gelecek kaygısı, İşsizlik, Modern Toplum.

1. Giriş

Modern toplumlar, bireylerin yaşamlarının her alanında köklü değişimlere yol açan sosyal, ekonomik ve teknolojik gelişmelerle şekillenmiştir (Giddens, 1991; Beck, 1992). Bu yapısal dönüşümler, bireylerin toplumsal statülerine ve gelecekle ilgili beklentilerine olan yaklaşımlarında önemli farklılıklar yaratmıştır. Geleneksel toplumlarda bireylerin toplumsal konumları ağırlıklı olarak aileden devralınan rollerle belirlenirken, modern toplumlarda bu durum yerini bireysel çabaya dayalı bir yapıya bırakmıştır (Parsons, 1951; Bourdieu, 1984). Bu değişim, özellikle genç bireyler için geleceğe dair beklentiler ve kaygılarının daha karmaşık bir hale gelmesine yol açmıştır.

Gelecek kaygısı, bireylerin gelecekteki yaşam koşullarına dair belirsizlik hissi ve bu belirsizliğin getirdiği endişe olarak tanımlanabilir (Spielberger, 1972; Lazarus & Folkman, 1984). Bu kaygı, modern toplumlarda gençlerin hayatlarını planlama sürecinde karşılaştıkları ekonomik, sosyal ve psikolojik baskılarla daha da derinleşmektedir (Erikson, 1968). Genç bireyler, hem kendileri hem de ailelerinin beklentilerini karşılamak üzere çaba göstermek zorunda kalmaktadır. Bu durum, özellikle üniversite eğitimi alan gençler için, mezuniyet sonrasında iş bulma, ekonomik bağımsızlık ve toplumsal statü edinme gibi konularda yoğun bir gelecek kaygısı yaratmaktadır. Bu çalışma da modern toplumlarda genç bireylerin yaşamış olduğu bu kaygıyı sosyolojik bir perspektifle incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, Kırıkkale Üniversitesi örneği üzerinden, mühendislik ve doğa bilimleri ile insan ve toplum bilimleri fakültelerinde eğitim alan gençlerin geleceğe dair beklentilerini ve kaygılarını anlamaya odaklanmıştır. Bu bağlamda, çalışmanın temel araştırma sorusu, "Modern toplumlarda gençlerin gelecek kaygısını belirleyen faktörler nelerdir ve bu kaygılar toplumsal yapıyla nasıl ilişkilenmektedir?" şeklinde belirlenmiştir.

Araştırmanın amacı, genç bireylerin gelecek kaygısının modern toplumlarda nasıl şekillendiğini anlamak ve bu kaygıların azaltılmasına yönelik uygulanabilir çözüm önerileri sunmaktır. Bu kapsamda, özellikle işsizlik, ekonomik belirsizlikler ve toplumsal statü arayışı gibi sorunların gençlerin geleceğe dair algılarını ve planlama süreçlerini nasıl etkilediği incelenecektir. Aynı zamanda, genç bireylerin gelecek kaygısına dair bireysel ve toplumsal çözüm stratejileri de çalışmanın bir diğer önemli odağını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, bireylerin gelecek kaygısını etkileyen temel faktörler ve bu kaygıların toplumsal yapıyla olan ilişkisi ele alınacaktır. Kırıkkale Üniversitesi örneğinde elde edilen veriler, gençlerin modern toplumdaki gelecek beklentilerinin sosyolojik bir çerçevede anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

2. Literatür Taraması

Gelecek kaygısı, modern toplumların bireyler, özellikle de gençler üzerinde yarattığı en büyük zorluklardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu kaygı, bireylerin belirsizlik karşısında

hissettikleri endişe ve korkuların bir toplamı olarak tanımlanabilir ve bireysel düzeyde ruh sağlığını tehdit ederken, toplumsal düzeyde ekonomik ve sosyal istikrarı da etkilemektedir. Türkiye'de ve dünyada yapılan araştırmalar, genç bireylerin artan bir şekilde geleceğe dair kaygılar taşıdığını göstermektedir. Habitat Derneği'nin 2023 yılında yaptığı bir araştırma, gençlerin yaşam memnuniyetinin son altı yılda %21 oranında azaldığını ortaya koyarken, ekonomik ve sosyal belirsizliklerin bu durumun temel nedenlerinden biri olduğunu göstermektedir (Habitat Derneği, 2023). Benzer şekilde, Youthall tarafından 2024 yılında gerçekleştirilen bir araştırma, Türkiye'de gençlerin büyük bir kısmının gelir yetersizliği ve finansal bağımsızlık eksikliği nedeniyle ailelerine bağımlı yaşadığını ortaya koymuştur (Youthall, 2024). Bu veriler, ekonomik belirsizliklerin genç bireylerdeki gelecek kaygısını derinleştirdiğini açıkça göstermektedir.

Genç bireylerin gelecek kaygısının kökenleri sadece ekonomik belirsizliklerle sınırlı değildir. Çevresel sorunlar, savaşlar, iklim değişikliği ve pandemi gibi küresel krizler, bu kaygının boyutlarını daha da derinleştirmiştir. COVID-19 pandemisi, gençlerin yaşam kalitesini ve gelecek algısını ciddi şekilde etkileyerek, bireylerin daha büyük bir belirsizlik içinde hissetmesine yol açmıştır (Bozkurt & Gülerce, 2024; Kästner ve ark., 2022). Parodi ve arkadaşlarının (2021) Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirdiği bir çalışma, 2012-2018 yılları arasında ergenlerde kaygı bozukluğu prevalansının %29 oranında arttığını göstermiştir. Bu artış, savaş korkusu, belirsizliğe tahammülsüzlük ve küresel krizlerin genç bireyler üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, Kaligis'in (2024) gerçekleştirdiği bir çalışma, genç bireylerde çevresel kaygının giderek arttığını ve iklim değişikliği gibi küresel tehditlerin bireylerin ruh sağlığı üzerinde ciddi etkiler yarattığını ortaya koymuştur.

Gelecek kaygısı, bireysel düzeyde sadece kaygı bozukluklarına değil, aynı zamanda depresyona da yol açabilmektedir. Schleider ve Krause'nin (2014) yaptığı bir çalışma, kaygının genç bireylerde depresyonun habercisi olabileceğini ve erken müdahalelerin bu süreci hafifletmede kritik bir öneme sahip olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, belirsizliğe tahammülsüzlük ve kaygı duyarlılığı gibi bireysel faktörler de bu kaygıyı şiddetlendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır (Wright ve ark., 2016). Dijital teknolojilerin bu sorunların yönetiminde potansiyel bir araç olabileceği öne sürülmekle birlikte, bu teknolojilerin etkinliği hakkında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Temkin ve arkadaşları (2020), mobil uygulamaların gençlerdeki kaygıyı yönetmede umut verici bir araç olduğunu ortaya koysa da bu uygulamaların etkinliğinin tam anlamıyla anlaşılmadığını ifade etmektedir.

Bu çalışma, genç bireylerin gelecek kaygısına dair temel faktörleri, Kırıkkale Üniversitesi örneğinde ampirik bir bağlamda incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma, ekonomik belirsizlikler, toplumsal statü arayışları ve bireysel psikolojik faktörlerin gençlerin gelecek algıları üzerindeki etkisini anlamayı hedeflemektedir. Elde edilen bulgular, mevcut literatürde tartışılan kavramların gerçek hayattaki yansımalarını ortaya koyarak, genç bireylerin gelecek kaygısını azaltmaya yönelik politikaların oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca araştırmanın sonuçları, bireylerin psikolojik refahını artırmanın yanı sıra, toplumsal dayanıklılığın güçlendirilmesine de ışık tutacaktır.

3. Yöntem

Bu çalışma, genç bireylerin gelecek kaygısı deneyimlerini anlamaya yönelik bir yaklaşım benimsediğinden nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel yöntemler, bireylerin karmaşık sosyal olgulara dair algılarını, deneyimlerini ve bakış açılarını anlamada derinlemesine bir perspektif sunar (Denzin ve Lincoln, 2018). Gençlerin gelecek kaygısının çok boyutlu yapısını anlamak için yarı yapılandırılmış görüşme yöntemi uygulanmış ve bu yöntem aracılığıyla katılımcıların deneyimlerine dair zengin veri elde edilmesi amaçlanmıştır (Silverman, 2020).

Araştırma kapsamında, Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi ile İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde eğitim alan toplam 22 erkek öğrenci katılımcı olarak belirlenmiştir. Kota örneklem ve rastgele örneklem yöntemlerinin bir arada kullanılması, çalışmanın farklı perspektifleri kapsamasını sağlamıştır (Patton, 2015). Bu karma yöntem, genç bireylerin gelecekle ilgili kaygılarında sosyoekonomik ve kültürel farklılıkların nasıl etkili olduğunu anlamaya olanak tanımıştır. Katılımcıların 10'u Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesinden, 12'si ise İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinden seçilmiştir.

Veri toplama süreci, 19 Eylül 2024 ile 11 Kasım 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş ve her biri ortalama 20-30 dakika sürmüştür. Yüz yüze görüşme yönteminin tercih edilmesi, katılımcıların duygusal tepkilerini ve deneyimlerini daha iyi anlamaya olanak sağlamıştır. Görüşme formunda yer alan sorular, genç bireylerin gelecekle ilgili algılarını, kaygı kaynaklarını ve bu kaygılarla başa çıkma stratejilerini anlamaya odaklanmıştır (Smith, 2015). Soruların teorik çerçevelere dayandırılarak geliştirilmesi, veri toplama sürecinin bilimsel titizlikle yürütülmesini sağlamıştır.

Toplanan veriler, tematik analiz yöntemi ile incelenmiştir. Tematik analiz, verilerde tekrar eden temaları ve desenleri ortaya çıkarmak için etkili bir yöntemdir (Nowell et al., 2017). Bu analiz yöntemi, genç bireylerin geleceğe dair algılarını ve kaygılarını anlamada analitik bir çerçeve sunmuştur. İlk aşamada, görüşme kayıtları transkribe edilmiş, ardından kodlama süreci ile ana temalar ve alt temalar belirlenmiştir. Bu temalar, gelecek beklentileri, kaygı kaynakları ve başa çıkma stratejileri etrafında toplanmıştır. Kodlama süreci, iki bağımsız araştırmacı tarafından yürütülerek bulguların güvenilirliği sağlanmıştır.

4. Bulgular

Bu bölümde, genç bireylerin gelecekle ilgili beklentileri ve bu beklentilere dair kaygıları ele alınmaktadır. Modern toplumlarda gençlerin eğitim, meslek hayatı ve sosyal statülerine dair algıları, toplumsal cinsiyet rolleri ve ekonomik yapıdaki değişikliklerden derinlemesine etkilenmektedir. Genç bireylerin kendi geleceklerini şekillendirme süreçlerinde karşılaştıkları zorluklar, gelecekle ilgili umut ve beklentilerini şekillendirmektedir. Bu kapsamda, gençlerin gelecekle ilgili algıları ve bu algıların toplumsal yapı ile ilişkisi, tematik analiz ile incelenmiştir

4.1. Gençlerin Gelecek Beklentileri

Geleceğin teminatı olan gençlerin, toplumsal yapılanma içinde kendilerine yer bulabilme ve topluma katkı sağlayarak kendilerine olan özgüvenlerini geliştirebilmeleri için

özellikle modern toplumlarda eğitim son derece önem arz etmektedir. Gençler ve aileleri arasında 12 yıllık zorunlu eğitim sonrasında eğitim hayatlarını tamamlayabilmeleri için üniversite eğitimi de almaları gerektiği görüşü yaygın kabul görmektedir. Bu sebeple gençlere girmiş oldukları bu bölümlerden gelecekleri ile ilgili beklentilerinin ne veya neler olduğu ve farklı fakültelerdeki öğrencilerin bakış açıları arasında önemli bir farklılığın olup olmadığı öğrenilmek istendi. Katılımcıların ifadeleri, eğitimden beklentilerinin genellikle ekonomik getiriler ve toplumsal statü ile özdeştirildiğini göstermektedir. Ancak, bu beklentilerin mevcut ekonomik yapı ile uyumsuzluğu, bireylerde hayal kırıklığı ve belirsizlik yaratmaktadır. Aileden devralınan meslekler veya bireysel çabalarla kazanılan beceriler, ekonomik şartların dayattığı kısıtlamalar nedeniyle yeterince değer kazanamamaktadır. İlk önce Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesinde eğitim alan öğrencilerin görüşlerine yer verilecektir:

"Benim çocukluk hayalimdi mühendislik. Kazanmak için yazları işte çalıştım. Akşamları da ders çalıştım. Ama benim şanssızlığım burada da oldu. Herkes mühendis sanki. Çocukken mühendislik bitirnce hemen bana çeşitli iş teklifleri gelecek. Bir yıl içinde araba alacam diye hayal kurardım. Şimdi bunlara gülüyorum. İş bulurum diye düşünüyorum ama teklif gelmez sanırım (gülüyor). Bulduğum işte de benim hayalimi kurduğum paraları alamam gibi görünüyor. O zaman nasıl geleceğe umutla bakmamı istiyorsunuz? Yine de bölüm avantajım var bunu biliyorum. Pek çok bölümden mezun olandan daha iyi şartlar görüyorum kendimi." (G6)

"Ben çok umutsuz değilim ama sanırım olumsuz örnekler beni düşündürüyor. Bir tanıdığımız okulu bitirince beni kendi işi var oraya almaya söz verdi ama herkesin böyle bir şansı yok tabi. Ne kadar para alırım, işten memnun olur muyum bunların garantisi yok. Hem mühendisliklerin de toplumdaki eski saygınlığı kalmadı bence. Bu beni üzüyor." (G4)

"Ben yeni kazandım. Bölümümden memnunun. Tabi geleceği düşünüyor insan. Ben erkeğim. Para kazanmam lazım. Evimi geçindirmem lazım. Hem artık eskisi gibi değil. İşin senin statün. Saygı da, para da getiriyor sana. Ama Bu kadar çok üniversite mezunu olunca eski saygınlığın kalmıyor. Babam da mühendis. Ama onun saygınlığı, geliri bende olur mu çok emin olamıyorum. Gençler somut şeylerden hoşlanıyor. Biz geleceğimizden emin olmak istiyoruz. Eşimi, çocuklarımı rahat ettirecek bir hayat istiyorum. Gelecekten beklentim sadece bu. O kadar." (G3)

Görüşmeler sırasında Mühendislik ve Doğa Bilimlerinde eğitim alan öğrencilerin kendilerini iş bulma konusunda daha şanslı hissettikleri fark edilmiştir. Görüşmeciler genellikle daha yüksek puanlarla bölümlerine yerleştiklerine ve mezun olurken de mühendislik diploması ile mezun olacaklarına ancak mezun olanlardan gördüklerinin kendilerini umutsuzluğa sevk ettiğine vurgu yapmaları düşündürücü bulunmuştur. Özellikle eskiden mühendislik mezunlarının toplumda daha saygın statülerinin olduğu, çok daha kısa süre içinde iş buldukları, daha yüksek ücretlerle çalıştıkları ve özellikle de iş bulurken kendi uzmanlık alanlarında işlere yerleştiklerini belirtmişlerdir. Tüm bunların gençlerin gelecek ile ilgili beklentilerinin olumsuz yönde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Şimdi de İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde eğitim alan öğrencilerin gelecek beklentileri ile ilgili ifadelerine bakılacaktır. Bu fakülte öğrencilerinden bir kısmının gelecek beklentilerinin olumlu diğer grubunun da olumsuz olduğu ifadelerden anlaşılmaktadır. Gelecekten olumlu beklentilerinin olduğunu söyleyen görüşmeci gençlerden bazılarının görüşleri aşağıda verilmiştir:

"Ben hep umut dolu bir insan oldum. Çevrem de bunu bilir. Son dönemde bu bir akım olmaya başladı biliyorsunuzdur. Ben kendi adıma gelecekten umutluyum. Somut bir şey söyle derseniz söyleyemem ama umutsuz olmam için de bir sebep söyleyemem. Benim şansım dönecek. Başkasını bilemem (gülüyor) (G16). Bu görüşmecinin ifadeleri biraz daha kendisinin dünyaya olumlu bakıyor olması ile alakalı ancak 13 numaralı görüşmeci kendilerinden önce mezun olanların iş bulmuş olmalarından hareket ederek geleceğe umutla bakmaktadır: *"Bizim bölümden mezun olup da iş bulamayan yok. Hepsi kendi alanlarında çalışmıyor olsalar da bir şekilde paralarını kazanıp evlerini geçindiriyorlar. Bu da bana yeter. Yeter ki çoluğumun çocuğumun karnını doyurabileyim. Onları hiç kimseye muhtaç etmeyeyim." (G13)* Görüşmeci öğrencinin daha çok toplumsal cinsiyet rollerinin sorumluluğunu yerine getirebilme kaygısı ile hareket ettiği dikkati çekmektedir. 19 numaralı görüşmeci de inancından dolayı gelecekten umutlu olduğunu şu ifadelerle ortaya koymaktadır*: "Bizim kültürümüzde Allah'ın rızkın kefili olduğu vardır. Bence olumsuz bakanlar rızkın Allah'tan olduğuna inanmıyorlar. Bakıyorum da iş bulamayan, evini geçindiremeyen yok. Belki de benim çevremde yok. Ama çalışırsan rıskın kefili Allah. Ben de çalışırsam, gayret edersem Allah beni mahcup etmez. Üniversite sınavını da böyle kazandım ben." (G19).* Görüşmeci gencin Allah'a olan inancının yüksek olması, umutsuzluğa düşmesinin önündeki önemli bir engel gibi görünüyor. Gelecek beklentileri daha olumlu olan gençlerin, büyük ve iddialı istek ve beklentilerinin olmadığı dikkati çekmektedir. Bu gruptaki öğrencilerin mezun olduklarında evlerini geçindirebilecek bir iş ve gelirlerinin olmasını önemsiyor oldukları, beklenti düzeylerinin çok yüksek olmadığı ifadelerinden anlaşılmaktadır.

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde halen eğitim gören görüşmeci gençlerden bazılarının gelecek ile ilgili beklentilerinin olumsuz olduğu tespit edilmiştir. Gençlerin gelecekten umutsuz olduklarını ortaya koyan ifadelerinden bazıları fikir vermesi için aşağıda verilmiştir:

"Nasıl umutlu olmamı beklersiniz? Ben sıradan olmak istemiyorum. Sıradan bir hayat sürmemek için üniversite eğitimi alıyorum. Hadi oluversin demek istemem." (G11)

"Ben mesleğimi yapmak istiyorum: Her sene atamalara bakıyorum, bizim alandan 2 hadi 3. Bu bölümde okuyorsam benim hakkım alanımda çalışmak. Üniversite bitirip lise mezununun yaptığı işi yapmak istemem. Bazı yerlerde duruyoruz işte. Kıdemli diye lise mezunu üniversite mezununa amirlik yapıyor. Olmaz bu. Benim umutlarım kırılıyor. İşe girmem daha iyi." (G 15)

"O zaman neden okudum ben. Okurken çok az para ile yaşamaya çalışıyorum. Bunun sonunda bari rahat edeceğimi bilmeliyim. İstanbul'dan geldim buralara okumaya. Gelecekten umutlu olmak istiyorum. Umudumu kıracak haberler duymak istemiyorum. Sıradan bir iş yapmak istemiyorum. Mezun olunca iyi ki de okudum bu mevkiye geldim, bu parayı alıyorum demek isterim. Bunun olacağından umutlu değilim. Yani gelecekten beklentim karma karışık duygular. Bu da beni mutsuz ediyor." (G12)

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde eğitim alıp da gelecek beklentilerinin olumsuz olduğunu söyleyen gençlerin, kendi mesleklerini yapamama ve buldukları işlerde de kazançlarının ailelerinin geçimini hedefledikleri seviyede sağlayamayacaklarını düşünüyor olmaları veya bu yöndeki örneklerle karşılaşmış olmalarının onların bu düşüncelerinin gelişmesinde etkili olduğu düşünülmektedir. Bu gruptaki öğrencilerin de erkek olmaları ve gelecekteki ailelerine rahat bir hayat sunma zorunluluğunu toplumsal cinsiyet rollerinden dolayı hissediyor olmalarının bu düşüncelerinin gelişmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde eğitimlerine devam eden öğrencilerle olan görüşmeler sırasında Mühendislik ve Doğa Bilimlerinde eğitim alan öğrencilere göre daha olumsuz değerlendirmeler yaptıkları dikkati çekmiştir. Eğitim almış oldukları bölümlerden mezun olduklarında alanlarına uygun işler bulabileceklerinden çok emin olmamakla birlikte iş bulabileceklerine güvendikleri dikkati çekmiştir. Bu gruptaki görüşmeci öğrenciler, alanları dışında iş bulmak istemediklerini, üniversite bitirmiş olmasalar da bu tür işleri yapabileceklerini, bu şartlar altında üniversite eğitimini neden sürdürüyor olduklarını sorguladıkları görülmektedir. Kendilerinden önce aynı bölümleri bitirip de bölümleri ile ilgili olmayan işlerde çalışmaların, asgari ücret seviyesinde işler bulmuş olmalarını özellikle de devlet atamalarının sınırlı olmasından dolayı devlete atanmamış olmalarını öte yandan geçimlerini sağlamak için özel sektörün zorlu şartları ve düşük ücretleri ile çalışıyor olmalarını kabullenmekte zorlandıklarına yapmış oldukları vurgularla gelecekten beklentilerinin olumsuz yönde olduğunu ortaya koymaktadırlar. Görüşmeler sırasında gençlerin bu şartlardan dolayı gelecek beklentilerinin olumsuz bir şekilde etkilendiği fark edilmiştir.

Genel olarak değerlendirilecek olursak eğitime yönelik beklentiler Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi öğrencileri, eğitimden daha çok ekonomik getiriler ve mesleki istikrar olurken; İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin toplumsal statü ve bireysel gelişim odaklı beklentilere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Meslek hayatında beklentiler çerçevesinde bakıldığında ise Mühendislik Fakültesi öğrencileri, ekonomik istikrar ve mesleki statüyü öne çıkarırken; İTBF öğrencileri, toplumsal katkı ve bireysel tatmin gibi unsurlara daha fazla vurgu yapmıştır.

4.2. Üniversite Gençliğinin Gelecek Hayalleri

Üniversite öğrencilerinin hayallerinin ne/neler olduğunu öğrenmek için geleceğe dair hayalleri hakkında düşünceleri öğrenilmek istendi. Görüşmecilerin ifadelerine genel olarak bakıldığında okumuş oldukları fakültelerin hayalleri üzerinde çok da belirleyici olmadığı anlaşılmaktadır. Buna göre görüşmecilerden bazılarının ifadeleri fikir vermesi açısından aşağıda verilmiştir:

"Bir gencin hayali ne olur belli değil mi? Okulunu bitirip, iyi para kazandığı bir işinin olması. Sonra evlenip evinin, eşinin, çocuklarının rahat yaşayabileceği bir işinin olması. Son bir hayalimi daha söyleyeyim, bugünkü emekliler gibi hayat sürmek istemiyorum. Bu hayal olmamalı aslında ama şimdi benim şartlarımda hayal görünüyor." (G 18)

"İnsanca yaşayacağım bir işim olsun istiyorum. İnsan üniversitede iyi bir işi olsun diye okur bana göre. Ben de sadece insan gibi yaşamama izin verecek bir işim olsun istiyorum." (22)

"Gelişmiş Ülkelerin gençleri nasıl yaşıyorsa öyle yaşamak istiyorum. Hem şimdi hem de mezun olup işe girdikten sonra Avrupalılar gibi yaşamak istiyorum. Avrupalı gençler ne yapıyorsa ben daha fazlasını yapıyorum çünkü. Üniversitede istediğim bölümdeyim. Demek ki ben üzerime düşeni yapmışım? Yalan mı yanlış mı? O zaman onlar nasıl gelecekte neler olacak diye düşünmeden yaşıyorlarsa ben de öyle yaşamak istiyorum. Her teneffüste devlette iş bulur muyuz, bulmaz mıyız konusu bir kere açılıyor. Bizler eğitimli gençleriz. Zor şartlarda okuyoruz. Avrupalı gençler okurken de rahatlar sonrasında da. Bizim onlardan farkımız ne? Lütfen artık devlet bizi rahatlatsın." (G2)

Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi hayatlarının insanî şartlarda sürmesini istedikleri anlaşılmaktadır. Başka ülkelerdeki gençlerin sahip oldukları şartların kendilerinde de olmasını istemekte ve toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerine yüklemiş olduğu sorumlulukları yerine getirebilmek, aileleri içindeki sorumluluklarını yerine getirememe durumunda aile fertlerinin karşısında zor durumda kalmak istemediklerini anlaşılmaktadır. 18 numaralı görüşmecinin de belirtmiş olduğu gibi emekliliklerini de Avrupalıların yaşam şartlarında sürdürmek istediklerini belirterek, aslında bu isteklerinin hayal olarak değerlendirilmesinin şaşırtıcı olduğuna vurgu yaptıkları dikkati çekmektedir. Benzer ifadeler 6 numaralı görüşmecinin ifadelerinde de yer almaktadır:

"Hayal mi soruyorsunuz? Hayal olmasın gerçek olsun istiyoruz biz. Şurada on kişi çevirsen onu da mezun olunca hemen iyi şartlarda ama eğitim aldığımız alanda çalışalım bize yeter der. Buna hayal demek beni utandırıyor. Eğitim aldığımız alanlarda çalışmak istiyoruz. Çünkü biz bu bölümlere girmek için çok emek verdik. Şükür girdik bölümlerimize. Şimdi de mezun olunca hayalini kurup eğitimini aldığımız işlerde çalışmak istiyoruz. Üniversite eğitimi demek uzmanlık demek. Şimdi ben mühendis olarak eğitim alıyorum. Şimdi mezun olunca hemşirelik yapabilir miyim? Yapamam. O zaman sen beni neden bankada iş aramak zorunda bırakıyorsun? Şimdi buna göre bana hayal olarak kurduğumuz şeylerin çok normal şeyler olduğunu düşünüp düşünmediğini söyler misiniz?" (G6)

Bu görüşmecinin de ifadelerinde çok net bir şekilde ortaya koyduğu gibi gençlerin, kendileri ile aynı yaşlarda olan gelişmiş ülkelerin gençlerinin yaşam şartları ve gelecekten beklentileri gibi konularda karşılaştırmalara girdikleri dikkati çekmektedir. Gençler, eğitimlerini bu seviyelere taşıyarak kendi üzerlerine düşeni yaptıklarını düşündükleri için çok temel insani taleplerinin de yerine getirilmesi gerektiğini, taleplerinin hayal olarak kalmaması gerektiğini düşündüklerini belirtmektedirler. 1 numaralı görüşmeci genç bu durumu şu çarpıcı ifadelerle ortaya koymaktadır: *"Ben makine mühendisliği okuyorum. Çok da severek okuyorum. Ama makine mühendislerinin sanayide üç kuruş paraya çalışmaları beni deli ediyor. Bir de seni masa başına veriyorlar. Versinler onda sorun yok. Ama oradaki kalfa benden üstün olacak. İnsan olarak eşitiz o başka bir konu. Ama ben de eğitim aldım. Masa başında fatura kesmek değil benim işim. Çok net bir örnek verdim bak. Benim halamın oğlu yani kuzenim bu şartlarda. Kimse ondan işi ile ilgili bir şey istemiyor, sormuyor. Lisede okuyan, tatillerde oraya gelen ondan önemli. Neden önemli? Çünkü o çekirdekten yetişti diyorlar. Beni neden çekirdekten yetiştirmediniz derim ben de o zaman? Neden uzak tuttunuz beni alandan? Bu benim sorunum mu ki bana fatura ediliyor. İnanın ben bu muameleyi hak etmediğime inanıyorum. Ha diyeceksiniz ki şimdi girme o işe. Girmeyip ne yapayım. Ben işim olsun istiyorum, işveren de mühendis çalıştırmış olmak istiyor. Alan razı veren razı gibi bir şey oluyor işte."(G1)*

Bu görüşmecinin de belirtmiş olduğu gibi gençler, özellikle de kendi tercihleri doğrultusunda üniversitedeki bölümlerine yerleşmiş iseler kendi sorumluluklarını yerine getirdiklerini düşünerek mezun olduktan sonra da alanları ile ilgili işe girmek ve o şartlarda yaşamak istediklerine vurgu yapıyorlar. 9 numaralı görüşmeci bu görüşünü şu ifadelerle ortaya koymaktadır: *"Benim babam da mühendis. Bize güzel bir hayat yaşattı. İşi de Allah'a şükür çok iyi. Ben de baba mesleğini seçtim. Ama İlk önce iş bulur muyum diye düşünüyorum, sonra*

da ben de çocuklarımı, eşimi, kendimi bu şartlarda hatta ve hatta daha da iyi şartlarda yaşatabilir miyim? diye düşünüyorum. Ama mezun olanlara yani bizden öncekilere bakınca da umutlarım kırılıyor. Çok değil, babamın şartlarında bir mühendis olmak istiyorum. Sadece ve sadece bu." (G9)

Görüşmecilerin ifadeleri, gençlerin toplumsal cinsiyet rollerinin de etkisi altında kalarak toplumsal hayata hazırlanmak ve sorumluluklarını yerine getirmek istediklerini ortaya koymaktadır. Ancak kendilerinden önce mezun olanların mesleklerini yerine getirememeleri, mesleklerini icra edenlerin de bekledikleri ücret ve çalışma şartlarında olmamaları gençlerin hayallerini olumsuz etkilemiş görünüyor. Görüşmeler sırasında gençlerin daha güzel bir hayat hayal etmekten daha fazla toplumsal sorumluluklarını yerine getirmek için iyi şartlarda işlerinin, gelirlerinin ve yaşam şartlarının olmasını önemsedikleri fark edilmiştir.

Sonuç

Toplumsal yapıların bireylerine yüklemiş oluğu sorumluluklar, bireylerin yaşam şekillerini, dünyaya bakış açılarını önemli ölçüde belirlemektedir. Toplumsal yapılanmalar, kadınlara ve erkeklere farklı sorumluluklar yükleyerek yapılarının devamlılığını sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu dağılımda erkeklere evin geçimini, güvenliğini ve devamlılığını sağlama görevi verilmiştir. Bu sebeple erkekler kendilerine yüklenilen bu sorumlulukları yerine getirebilmek için toplumun onayladığı, en iyi şartları sunan işleri tercih etmektedirler.

Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik ve Doğa Bilimleri ve İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültelerinde eğitimlerini sürdüren erkeklerle gelecek beklentileri ve hayalleri üzerine yapılan çalışmada görüşmeci genç erkeklerin gelecek beklentilerinin olumlu ve olumsuz yönlerinin olduğu fark edilmiştir. İyi bir eğitim almaları halinde eğitimleri ile paralel işlerde çalışabileceklerini düşünenlerin mühendislik öğrencileri arasında fazla olduğu tespit edilmiştir. Ancak mühendislik eğitimi alan öğrencilerin de kendileri bu eğitimi almak için çok çalışmış olmalarına rağmen bekledikleri düzeyde bir tatmine ulaşamama ihtimallerinin olduğunu, çevrelerinde görmüş oldukları olumsuz örneklerden dolayı düşünüyor oldukları dikkati çekmiştir.

İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesinde eğitim alan öğrencilerin kaygılarının daha fazla almış oldukları eğitimle paralel işler bulamama korkusundan kaynaklanmış olduğu anlaşılmaktadır. Bir grup katılımcı da mutlaka bir iş bulacaklarına inanıyor olmalarına rağmen bu işlerin kendilerini asgari ücret civarında bir geliri kabul etmek zorunda bırakabileceği endişesi yaşadıkları fark edilmiştir. Üniversite eğitimi almak yerine daha erken yaşlarda iş hayatına katılmaları halinde hem daha erken ve üniversite eğitimi için harcama yapmadan para kazanmaya başlayacakları hem de meslek edindikleri için ekonomik olarak daha iyi şartlarda iş imkânlarının olabileceğini düşündüklerini vurguladıkları dikkati çekmiştir.

Görüşmeci örneklerin erkek olmalarının, toplumun kendilerine yüklemiş olduğu evlerinin geçimini sağlama görevini kendilerinde görüyor olmalarının kaygı düzeylerinin artmasında belirleyici olduğu dikkati çekmektedir. Erkeklerin toplumsal cinsiyet rollerini

içselleştirerek büyütülmeleri meslek seçimi, gelecek planları ve hayallerini de belirlemiş görünüyor. Görüşmeci erkeklerin sadece kendilerinin değil ailelerinin de sorumluluğunu üzerlerine aldıkları için olsa gerek meslek seçimlerinde kendilerine ve ailelerine statü ve ekonomik kazanç sağlayacak meslekleri tercih ederek hayallerini de bu çerçeve ile sınırlandırdıkları anlaşılmaktadır.

Kaynakça

Beck, U. (1992). *Risk society: Towards a new modernity*. Sage Publications.

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*. Harvard University Press.

Bozkurt, V., & Gülerce, H. (2024). Krizde aile içi çatışma ve dayanışma. İçinde K. Özer & G. Ç. Aydın (Eds.), *Güncel gelişmeler ışığında sağlık sosyolojisi* (ss. 217-232). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Erikson, E. H. (1968). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company.

Feurer, C., Granros, M., Calentino, A., Suor, J., & Burkhouse, K. (2022). Risk for youth anxiety during the covid-19 pandemic: the interactive impact of financial stress and prepandemic electrocortical reactivity to negative self-referential stimuli. Developmental Psychobiology, 64(3). https://doi.org/10.1002/dev.22250

Gibby, B. A., Casline, E. P., & Ginsburg, G. S. (2017). Longterm outcomes of youth treated for an anxiety disorder: A critical review. *Clinical Child and Family Psychology Review*. Springer. https://link.springer.com/article/10.1007/s1056701702229

Giddens, A. (1991). *Modernity and selfidentity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.

Gülerce H., ve Maraj, H. A. (2021). Resilience and hopelessness in Turkish society: Exploring the role of spirituality in the Covid-19 pandemic. Journal of Economy Culture and Society, 63, 1-15. https://doi.org/1 0.26650/JECS2020-0075

Habitat Derneği. (2023). Türkiye'de gençlerin iyi olma hali raporu. Habitat Derneği. Erişim Tarihi; 20.12.2024. https://habitatdernegi.org

Hinchey, L., Nashef, R., Bazzi, C., Gorski, K., & Javanbakht, A. (2023). The longitudinal impact of war exposure on psychopathology in syrian and iraqi refugee youth. International Journal of Social Psychiatry, 69(7), 18331836. https://doi.org/10.1177/00207640231177829

Kaligis, F. (2024). Breaking the silence: unveiling the intersection of climate change and youth mental health in indonesia. Medical Journal of Indonesia, 32(4), 24953. https://doi.org/10.13181/mji.bc.247147

Kästner, A., Lücker, P., Hannich, A., Schmeyers, L., Lücker, J., & Hoffmann, W. (2022). Covid19related future anxiety is associated with the healthrelated quality of life in schoolaged children and adolescents—a crosssectional study. Frontiers in Public Health, 10. https://doi.org/10.3389/fpubh.2022.1003876

Kumar, B., Eregowda, A., & Giliyaru, S. (2020). Impact of covid19 outbreak on the mental health of adolescents in india and their perceived causes of stress and anxiety. International Journal of Community Medicine and Public Health, 7(12), 5048. https://doi.org/10.18203/23946040.ijcmph20205183

Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, appraisal, and coping*. Springer.

Love, S., Mara, C., Kalomiris, A., & Cunningham, N. (2019). The influence of caregiver distress and child anxiety in predicting child somatization in youth with functional abdominal pain disorders. Children, 6(12), 134. https://doi.org/10.3390/children6120134

McCue, R., McCormack, T., McElnay, J., Alto, A., & Feeney, A. (2019). The future and me: imagining the future and the future self in adolescent decision making. Cognitive Development, 50, 142156. https://doi.org/10.1016/j.cogdev.2019.04.001

McMakin, D., Ricketts, E., Forbes, E., Silk, J., Ladouceur, C., Siegle, G., … & Dahl, R. (2018). Anxiety treatment and targeted sleep enhancement to address sleep disturbance in pre/early adolescents with anxiety. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 48(sup1), S284S297. https://doi.org/10.1080/15374416.2018.1463534

Mikkelsen, H., Skarstein, S., Helseth, S., Småstuen, M., Haraldstad, K., & Rohde, G. (2022). Healthrelated quality of life, health literacy and covid19related worries of 16 to 17yearold adolescents and parents one year into the pandemic: a crosssectional study. BMC Public Health, 22(1). https://doi.org/10.1186/s12889022137371

Norris, L. A., & Kendall, P. C. (2021). Moderators of outcome for youth anxiety treatments: Current findings and future directions. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*. Taylor & Francis. https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/15374416.2020.1833337

Parsons, T. (1951). *The social system*. Routledge.

Patriarca, G., Rey, Y., Marin, C., Yegüez, C., Pettit, J., & Silverman, W. (2022). Parent involvement enhances cbts for anxiety disorders in hispanic/latino youth: acculturation as a moderator.. Journal of Consulting and Clinical Psychology, 90(10), 827836. https://doi.org/10.1037/ccp0000770

Qin, Z. (2024). The relationship between climate change anxiety and proenvironmental behavior in adolescents: the mediating role of future selfcontinuity and the moderating role of green selfefficacy. BMC Psychology, 12(1). https://doi.org/10.1186/s40359024017461

Schleider, J. L., & Krause, E. D. (2014). Sequential comorbidity of anxiety and depression in youth: Present knowledge and future directions. *Current Psychiatry Reviews*, 10(1). Ingenta Connect.
https://www.ingentaconnect.com/content/ben/cpsr/2014/00000010/00000001/art00010

Spielberger, C. D. (1972). *Anxiety: Current trends in theory and research* (Vol. 1). Academic Press.

Temkin, A. B., Schild, J., & Falk, A. (2020). Mobile apps for youth anxiety disorders: A review of the evidence and forecast of future innovations. *Psychological Services*. APA PsycNet. https://psycnet.apa.org/record/202050595001

Wright, K. D., Lebell, M. A. N. A., & Carleton, R. N. (2016). Intolerance of uncertainty, anxiety sensitivity, health anxiety, and anxiety disorder symptoms in youth. *Journal of Anxiety Disorders*. Elsevier. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0887618516300573

Youthall. (2024). Gençlerin beklenti ve yönelimleri araştırması. Youthall. Erişim Tarihi; 20.12.2024. https://ekoiq.com

SINIRLI BABA ÇOCUK İLİŞKİSİ ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Prof. Dr. Dolunay ŞENOL
Kırıkkale Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
dolunay_senol@yahoo.com - 0000-0003-3716-0430

Dr. Gıyasettin YILDIZ
Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
gyildiz2121@gmail.com - 0000-0001-5191-509X

ÖZET

Anne ve baba olmak, birçok sorumluluk ve fedakarlığı beraberinde getiren önemli bir toplumsal statüdür. Kadınlar ve erkekler, genellikle bu statüye sahip olmak için büyük bir özveri göstermekte ve çocuklarıyla birlikte olmayı hayatlarının merkezine koymaktadırlar. Çocuklar da anne ve babalarıyla birlikte büyümeyi tercih etmekte ve bu bağın sürekliliğini istemektedir. Ancak, günümüz toplumlarında artan boşanma oranları, bu ideal durumu sürdürülebilir kılmayı zorlaştırmaktadır. Boşanma, çocukların anne ve babalarıyla birlikte büyümelerinin önünde ciddi bir engel oluşturarak, aile bağlarında kopukluklara yol açmaktadır. Boşanma durumunda, velayetin bir tarafa verilmesiyle diğer ebeveynin çocukla ilişkisi, genellikle mahkeme kararında belirtilen kısıtlı zaman dilimleriyle sınırlandırılmaktadır. Bu durum, hem ebeveynlerin hem de çocukların duygusal tatminlerini olumsuz etkileyerek, aile içi bağların zayıflamasına neden olmaktadır. Bu çalışmada, eşlerinden boşanmış ve çocuklarının velayeti annelerinde olan, çocuklarıyla yalnızca mahkemece belirlenen zamanlarda görüşebilen babaların bu süreci nasıl değerlendirdikleri araştırılmıştır. Kırıkkale'de yaşayan ve bu durumu deneyimleyen 17 baba ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanan çalışma, babaların çocuklarıyla aynı evde yaşamamanın, onların gelişimlerini takip edememenin ve istedikleri zaman onlarla görüşememenin yarattığı duygusal boşluğu doldurmanın zorluğuna dikkat çekmektedir. Babalar, çocuklarının hayatına sınırlı bir şekilde dahil olmanın kendilerinde oluşturduğu duygusal yükün yanı sıra, çocuklarıyla olan bağlarının zayıflamasından duydukları endişeyi de ifade etmişlerdir. Artan boşanma oranları ve değişen toplumsal cinsiyet rolleri göz önüne alındığında, bu çalışma velayet düzenlemelerine dair yeni yaklaşımlar geliştirilmesinin gerekliliğine işaret etmektedir. Bu bağlamda, araştırma sonuçlarının velayet ile ilgili hukuki ve sosyal düzenlemelere katkı sağlaması ve bu alanda çalışan uzmanlara yol gösterici bir nitelik taşıması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, baba-çocuk ilişkisi, toplumsal cinsiyet rolleri, velayet, tek ebeveyn

1. Giriş

Aile, bireylerin sosyal, duygusal ve psikolojik gelişiminde temel bir yapı taşıdır ve toplumsal düzenin sürekliliği için kritik bir öneme sahiptir (Parsons, 1951; Bourdieu, 1996). Ancak, günümüz dünyasında boşanma oranlarındaki artış, aile yapısında köklü değişimlere yol açarak, ebeveyn-çocuk ilişkilerini yeniden şekillendiren karmaşık bir süreci beraberinde getirmiştir (Amato, 2000). Boşanma yalnızca eşler arasında gerçekleşen bir ayrılık olarak değerlendirilmemelidir; bu süreç, çocukların duygusal ve bilişsel gelişimini etkileyen, aynı zamanda ebeveynlerin rollerini ve sorumluluklarını yeniden tanımlayan bir dönüşüm sürecidir (Kelly & Emery, 2003).

Çocuk sahibi olmanın bireylerin duygusal tatmini üzerindeki etkisi büyüktür. Hem anneler hem de babalar, çocuklarıyla olan ilişkilerini koruma ve bu ilişkilerden duydukları duygusal tatmini sürdürme ihtiyacı duymaktadır (Sarkadi ve ark., 2007; Cabrera ve diğerleri, 2000). Araştırmalar, çocuklarının yaşamlarına aktif olarak katılan babaların, çocuklarında güven duygusunu pekiştirdiğini ve sosyal-duygusal becerilerini geliştirdiğini göstermektedir (Lamb, 2010; Jessee & Adamsons, 2018). Bununla birlikte, boşanma sonrası ebeveynlik süreci, toplumsal cinsiyet rolleri ve hukuki düzenlemeler nedeniyle karmaşık bir hale gelmektedir. Velayet kararlarının büyük ölçüde anneleri önceliklendirmesi, babaların çocuklarıyla kurdukları bağları hem duygusal hem de fiziksel olarak sınırlandırmaktadır.

Toplumsal cinsiyet normlarının, boşanma sonrası ebeveynlik süreçlerinde belirleyici bir faktör olduğu bilinmektedir (Connell, 1995). Geleneksel normlar, anneleri çocukların birincil bakıcısı olarak konumlandırırken, babaları ekonomik sağlayıcı rolüyle sınırlandırmaktadır (Şenol & Demir, 2023; Tekke & Yıldız, 2020). Bu durum, babaların çocuklarıyla olan ilişkilerinde duygusal bağ kurma kapasitesini azaltmakta ve baba-çocuk ilişkisinin kalitesini etkilemektedir (Harris, 2010; Chae & Lee, 2011). Babaların çocuklarının yaşamlarına daha fazla dahil olma arzusu, bu normlarla çatışmakta ve ebeveynlik rollerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Karisa ve diğerleri, 2021).

Boşanma sonrası baba-çocuk ilişkilerinin önemi, sadece bireysel duygusal ihtiyaçlarla sınırlı değildir. Babaların aktif katılımı, çocukların akademik başarıları, zihinsel sağlıkları ve sosyal gelişimleri üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir (Zhang ve diğerleri, 2019; Diniz ve diğerleri, 2021). Araştırmalar, babalarıyla olumlu bağlar kuran çocukların, depresyon ve davranış sorunları yaşama olasılıklarının daha düşük olduğunu ve bu tür bağların çocukların ilerleyen yaşamlarında sağlıklı ilişkiler kurmalarını desteklediğini ortaya koymaktadır (Howard ve diğerleri, 2006; Jessee & Adamsons, 2018). Bu bağlamda, babaların çocuklarıyla olan etkileşimlerinin yalnızca fiziksel varlık değil, aynı zamanda duygusal bağların kalitesine dayandığı görülmektedir (Adamsons & Johnson, 2013). Bu çalışma, boşanma sonrası baba-çocuk ilişkisini anlamayı ve bu ilişkinin sosyal, duygusal ve hukuki dinamiklerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle, sınırlı sürelerle çocuklarıyla görüşme imkânı bulan babaların deneyimleri, toplumsal cinsiyet rolleri ve velayet düzenlemeleri bağlamında ele

alınacaktır. Bu bağlamda, araştırmanın bulgularının, mevcut düzenlemelerin iyileştirilmesine ve baba-çocuk ilişkisini güçlendiren alternatif yaklaşımların geliştirilmesine yönelik önemli katkılar sunacağı öngörülmektedir.

2. Kavramsal Çerçeve

Baba-çocuk ilişkisi, modern toplumlarda giderek daha fazla önem kazanan bir inceleme alanı haline gelmiştir. Babaların sosyal alandaki rolleri, toplumsal yapılar ve aile dinamiklerindeki değişimlerle paralel olarak evrilen bir nitelik göstermektedir. Geleneksel olarak aile içindeki ekonomik sağlayıcı rolüyle tanımlanan babalar, günümüzde çocuklarının yetiştirilmesine ve duygusal gelişimlerine yaptıkları katkılarla da tanınmaktadır (Şenol & Demir, 2024; ss.868-869; Cabrera ve diğerleri, 2000; Sarkadi ve ark., 2007). Araştırmalar, çocuklarının hayatına aktif olarak katılan babaların, çocukların bilişsel ve sosyal becerilerini geliştirmelerine olanak sağladığını ve bu katılımın çocuklarda güvenlik ve güven duygusunu pekiştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, baba katılımının önemi, yalnızca fiziki mevcudiyetten ibaret olmayıp, babaların çocuklarıyla kurdukları duygusal bağların kalitesine dayanmaktadır (Adamsons & Johnson, 2013; Lestari & Alam, 2020).

Babaların çocuklarının gelişimine olan katkıları, çocukların erken dönemlerinden itibaren onların sosyal ve duygusal becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmak açısından kritiktir. Araştırmalar, babalarıyla güçlü bağlar kuran çocukların, ileriki yaşamlarında daha sağlıklı ilişkiler geliştirebildiklerini ve bu bağlamda olumlu ebeveynlik modellerinin nesiller boyunca sürdürülebileceğini göstermektedir (Chae & Lee, 2011; Jessee & Adamsons, 2018). Bu nesiller arası etki, babaların yalnızca bireysel çocuk yetiştirme bağlamında değil, aynı zamanda aile dinamiklerini ve toplumsal yapıları şekillendiren daha geniş bir sosyal dokunun parçası olarak anlaşılmasının önemini vurgulamaktadır. Babaların ebeveynlik davranışları, kendi çocukluk deneyimlerinden ve bağlanma tarzlarından etkilenmekte; bu da ebeveynlik pratiğinin bireysel geçmiş ve toplumsal normlarla sıkı bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymaktadır (Jessee & Adamsons, 2018).

Babaların aktif katılımı, çocukların sadece sosyal-duygusal gelişimlerinde değil, aynı zamanda akademik başarılarında ve zihinsel sağlıklarında da önemli bir rol oynamaktadır. Araştırmalar, babalarıyla olumlu etkileşimlerde bulunan çocukların depresyon ve davranış sorunları yaşama olasılıklarının daha düşük olduğunu ve bu katılımın koruyucu bir etkisi olduğunu göstermektedir (Zhang ve diğerleri, 2019; Diniz ve diğerleri, 2021). Bu etkiler, modern toplumlarda toplumsal cinsiyet normlarının değişmesiyle daha da belirgin hale gelmiştir . Babalar, geleneksel erkeklik algılarına meydan okuyarak çocuklarının eğitimine ve günlük bakımına daha fazla katılmakta ve bu süreçte daha eşitlikçi bir ebeveynlik modeline katkı sağlamaktadır (Karisa ve diğerleri, 2021; Cai, 2023).

Babalığın gelişen bu anlayışı, sadece çocukların refahını artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden tanımlanmasını da teşvik eder. Babaların erken çocukluk eğitimine ve ebeveynlik süreçlerine entegrasyonu, hem anne hem de babanın çocukların

gelişiminde eşit derecede önemli olduğunu vurgulayan bir değişimin parçasıdır (St-Arneault ve diğerleri, 2014). Bu bağlamda, babaların aile yaşamına daha aktif bir şekilde katılmasını destekleyen politikalar ve uygulamalar, çocukların duygusal, sosyal ve bilişsel gelişimini güçlendirmek adına önemli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır.

3. Yöntem

Bu çalışmada, boşanma sonrası baba-çocuk ilişkisine odaklanılmış ve babaların velayet düzenlemeleri çerçevesinde çocuklarıyla kurdukları bağları anlamaya yönelik nitel bir araştırma desenleri içerisinden fenomenoloji deseni benimsenmiştir. Bu yaklaşım, bireylerin yaşadıkları deneyimleri anlamlandırma süreçlerini derinlemesine inceleyerek, araştırma konusunu bireylerin perspektifinden ele almayı sağlar (Moustakas, 1994). Boşanma sonrası baba-çocuk ilişkisi gibi karmaşık bir sosyal olgunun bireysel ve toplumsal bağlamlarda nasıl deneyimlendiği, bu yöntemin uygulanmasını uygun kılmıştır Creswell, 2013).

Araştırmanın katılımcıları, Kırıkkale ilinde yaşayan, boşanmış ve çocuklarının velayeti annelerine verilmiş, çocuklarıyla yalnızca mahkemece belirlenmiş zamanlarda görüşen 17 babadan oluşmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Bu yöntem, araştırma konusuyla doğrudan ilgili deneyimlere sahip bireylerin belirlenmesi için kullanılmıştır (Patton, 2002). Görüşmeciler, farklı yaş gruplarından ve eğitim düzeylerinden seçilerek demografik çeşitlilik sağlanmıştır. Katılımcıların yaşları 35 ile 55 arasında değişmekte, eğitim seviyeleri lise mezuniyetinden doktora düzeyine kadar uzanmaktadır.

Veriler, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Bu görüşme tekniği, katılımcıların belirli bir çerçeve dahilinde serbestçe düşüncelerini ifade etmelerine olanak tanımış ve araştırma sorularına ilişkin ayrıntılı bilgiler elde edilmesini sağlamıştır (Rubin & Rubin, 2011). Görüşmeler 15 Haziran 2024 ile 12 Ekim 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş ve her görüşme ortalama 45-60 dakika sürmüştür. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmış ve ardından verbatim olarak yazıya dökülmüştür. Elde edilen veriler, tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Bu yöntem, nitel verilerdeki ana temaları ve kalıpları belirlemek için kullanılan sistematik bir analiz tekniğidir (Braun & Clarke, 2006). Veriler önce kodlanmış, ardından benzerlikler ve farklılıklar üzerinden gruplandırılarak ana temalar oluşturulmuştur. Bu süreçte, babaların çocuklarıyla sınırlı sürelerle görüşme deneyimlerinin, toplumsal cinsiyet rolleri, duygusal bağlar ve hukuki düzenlemeler bağlamında nasıl şekillendiği analiz edilmiştir.

3.1. Demografik Veriler

Demografik veriler, araştırma katılımcılarının genel özelliklerini ortaya koymak ve bulgulara ilişkin bağlamı daha iyi anlamak için önemlidir. Katılımcıların yaş, eğitim durumu, medeni durum ve çocuk sayıları gibi temel bilgileri, baba-çocuk ilişkisine dair yapılan değerlendirmelerin sosyal ve bireysel arka planını anlamaya katkı sağlamaktadır. Araştırmaya katılan 17 babanın yaş ortalaması 43,35 olarak belirlenmiştir. Katılımcıların eğitim düzeyleri lise mezuniyetinden doktora seviyesine kadar çeşitlilik göstermektedir. Katılımcıların büyük

çoğunluğu bir kez boşanmışken, iki kez boşanmış olanlar ikinci büyük grubu oluşturmuştur. Görüşmecilerden biri ise dört kez boşandığını ifade etmiştir. Çocuk sayıları açısından, yalnızca bir katılımcının üç çocuğu olduğu, altı katılımcının iki çocuğu ve on katılımcının ise bir çocuğu bulunduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, yalnızca bir katılımcının ortak velayet düzenlemesine sahip olduğu, diğer katılımcıların çocuklarının velayetlerinin annelerinde olduğu görülmüştür. Bu veriler, araştırmanın geniş bir demografik örnekleme sahip olduğunu ve farklı yaşam deneyimlerini içerecek şekilde bir çeşitlilik sağladığını göstermektedir.

3.2.Sınırlılıklar

Araştırmanın temel sınırlılığı, katılımcı grubunun yalnızca bir şehirle sınırlı olmasıdır. Kırıkkale ili örneklemi, farklı toplumsal ve kültürel bağlamlara genellenebilir bulgular sunmakta sınırlı kalabilir. Ayrıca, katılımcıların görüşmeler sırasında verdikleri bilgilerin kendi perspektifleriyle sınırlı olduğu ve tüm baba-çocuk ilişkisi dinamiklerini yansıtmayabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

4. Bulgular

Araştırma kapsamında, boşanmış ve çocuklarının velayeti annelerinde olan babalarla yapılan görüşmeler sonucunda, baba-çocuk ilişkisi dinamikleri üzerine önemli veriler elde edilmiştir. Bu bulgular, babaların çocuklarıyla sınırlı sürelerle görüşme deneyimlerini ve bu deneyimlerin sosyal, duygusal ve hukuki boyutlarını kapsamaktadır. Bulgular, tematik analiz yöntemiyle kategorize edilmiş ve aşağıdaki başlıklar altında sunulmuştur.

4.1. Velayet Düzenlemelerinin Etkileri

Velayet düzenlemeleri, boşanma sonrası ebeveyn-çocuk ilişkilerinin şekillenmesinde temel bir etkendir. Araştırmaya katılan babaların velayet düzenlemelerine ilişkin tutum ve deneyimleri, bu sistemin toplumsal ve hukuki boyutlarını ortaya koymaktadır. Katılımcıların ifadeleri, velayet kararları çerçevesinde çocuklarıyla görüşme düzeneğinden memnun olanlar ve olmayanlar şeklinde iki temel gruba ayrılmıştır. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet rolleri bu sistemde belirgin bir etkiye sahiptir ve baba-çocuk ilişki dinamiklerinin anlaşılmasında önemli bir boyut oluşturmaktadır.

4.1.1. Velayet Düzenlemesinde Toplumsal Rollerinin Etkisi

Toplumsal cinsiyet rolleri, baba-çocuk ilişkilerinin toplumsal algısını ve velayet düzenlemeleriyle şekillenme biçimini önemli ölçüede etkilemektedir. Araştırmaya katılan birçok baba, toplumsal normların, babaların ebeveynlik sürecine tam katılımını sınırladığını belirtmiştir. Bu durum, babaların ebeveynlik sorumluluklarını yerine getirirken özellikle duygusal ve pratik zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır. Bir katılımcı bu algıları şu şekilde eleştirmiştir:

"Anne gibi olmuyor tabi. Ben babayım, anne gibi olmam/olamam. Doğruyu söylemek lazım. Haftada bir gün alıyorum çocukları. Sabah 9 da alıp akşam beş, beş buçuk gibi bırakıyorum. Onda bile zorlanıyorum. Erkeğin fıtratı bu. Anneleri altı gün onlarla, onların

şikayeti yok. Kadının fıtratı bu. Küçük benimkiler. Birisi12, öbürü 9 yaşında. İkisinin de annesi ayrı tabi. İki kere boşandım dedim az önce hatırlarsanız. Birlikte alıyorum. Hem kardeşler kaynaşmış oluyor hem de benimle vakit geçirmiş oluyorlar." (G6). Görüşmecinin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi görüşmeci, çocuk bakımının kadınların fıtratlarının bir gereği olduğunu, bu sebep ile de çocuklarına çok zaman ayıramayacağını, buna gerek de duymadığına vurgu yapmaktadır. Aynı şekilde 8 numaralı görüşmeci de çocuğun bakım sorumluluğunun annede olması gerektiğini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: *"İki kez boşandım, bir çocuğum var. Annesinde doğal olarak. Hafta sonu alıyorum. Annesinin işi olunca da alıp ilgileniyorum. Paralarını hiç eksik etmem. O benim babalık ve insanlık görevim. Ben öyle düşünüyorum. Birkaç kez yatılı da kaldı. Ama temizliği, eğitimi, kişisel gelişimi tabi ki annesinde. Ben çocuğum sağlıklı olsun diyen bir babayım. Annesi annelik, ben de babalık yapacağım. Kurallar belli." (G8).*

Görüşmecilerin ifadeleri, toplumsal cinsiyet rollerinin velayet düzenlemeleri üzerindeki etkisini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu normlar, anneleri çocukların birincil bakıcısı olarak konumlandırırken, babaların ebeveynlik sürecindeki rollerini maddi sağlayıcı veya destekleyici olarak sınırlandırmaktadır. Bu durum, baba-çocuk ilişkisinin derinliğini olumsuz etkileyebilmekte ve babaların çocuklarıyla duygusal bağ kurmasını zorlaştırmaktadır. Toplumsal normların çocuk bakımı konusundaki geleneksel yaklaşımının yeniden ele alınması, velayet sisteminin daha adil ve dengeli bir yapıya kavuşmasına katkı sağlayabilir.

4.1.2. Memnuniyet Gösteren Katılımcılar

Velayet düzenlemelerinden memnuniyet ifade eden 11 katılımcı, bu sistemin çocuklarıyla belirli bir düzen dahilinde görüşme imkanı sunduğunu belirtmiştir. Bu gruptaki katılımcılar, velayet kararlarının yokluğundan kaynaklanabilecek sorunların farkında olduklarını dile getirmiş ve bu düzenlemelerin ebeveynlik bağlarını koruma açısından kritik olduğunu vurgulamıştır.

"Velayet olmasa eşim beni çocukla töbe görüştürmez. İlk eşimden çocuğum var. Ayrılırken eşim önceleri zorluk çıkararak görüşmemi engellemeye çalıştı. Tekrar evlenince, bir de biraz karışık durumlar var. İkinci eşimle evlenince hiç görüştürmedi. İcra ile görebildim kızımı. Çok zor öylesi. Şükür şimdi ikinci eşimden de boşandıktan sonra yasal günlerde görüştürdüğü gibi istersem başka zamanlarda da alabileceğimi söylüyor. Öyle işte belki gene ilk eşimle çocuktan dolayı (gülüyor) bir araya geliriz. Ama velayet olmasa töbe görüştürmezdi. Velayetle belirli saatlerle de olsa gördüm kızımı şükür." (G13)

"Ne diyorsunuz siz. Velayet kararı olmasa bana çocuğun tırnağını göstermez. Birisi beş aylık diğeri de 6 yaşlarındaydı biz ayrıldığımızda. Beş aylık olanı bir yıl sonra görebildim o da bir parkta. Kayınvalidem imana geldi de o gizlice parkta gösterdi oğlumu. Zor bu işler. Şimdi çocuklar büyüdü. Babamızı görelim, babamıza gidelim diye direniyorlar da daha çok görebiliyorum. Belki o da haklı. Düzenleri bozulmasın, terbiyelerini ben vereyim diye düşünüyordur, öyle diyor yani." (G1)

Bu gruptaki görüşmeci babalar, velayet kararına rağmen zaman zaman yaşamış oldukları sıkıntıların da etkisi ile velayet düzenlemesinin olmasından memnun olduklarını ifade etmektedirler. Görüşmeler sırasında bu gruptaki babaların çocuklarını uzun süreler görememeleri, büyümelerine tanıklık edememelerinin kendilerinde mutsuzluk hatta travmalara sebep olduğuna yapmış oldukları vurgu dikkat çekici bulunmuştur. 4 numaralı görüşmeci, *"İnanın sırf çocuğu görebilmek için ikinci kez nikâh kıydım eski eşime. Ama olmuyor. Biz bir arada olamıyoruz (gözleri doluyor), Biraz eski eşimin çocukluktan gelme babası ile ilgili travmaları var. Onu aşamıyor bir türlü. Çocuğum onun yanında büyüsün de istemiyorum. Bari ben yanında olayım istiyorum. Şaşkınım inanın ne yapacağımı bilemiyorum. Çocuk varsa insanlar ayrılmasınlar. Zor ya herkese zor. Şimdi tedavi oluyor yine deneyelim diyor. Şimdi çocuğu da işin içine sokuyor. Başka bir araştırmanıza belki üçüncü kez evlendim veya üçüncü kez boşandım diye katılırım (gülüyor) (G4).* İfadelerden de anlaşılacağı gibi, babalar çocuklarının yanında olmak, gelişimlerine şahit olmak, onları kötülüklerden korumak istiyorlar yani toplumsal cinsiyet rollerinin kendilerine yüklemiş olduğu sorumlulukları yerine getirmek istiyorlar. Bu sorumluluklarını yerine getiremediklerinde kendilerini mutsuz ve yetersiz olarak değerlendirdikleri için de velayet sınırlar içinde de olsa görüşebiliyor olmayı olumlu olarak değerlendiriyor olduklarını söylemek mümkün.

Görüşme grubunda olup da velayeti olumlu olarak değerlendiren üç görüşmeci de boşanma kararı alırken velayet ile belirlenmiş olan günlerde çocukları ile görüşebileceklerini, aynı evde yaşadıkları gibi sürecin devam etmeyeceğini bildiklerine veya bilmelerinin gerektiğine vurgu yapmış oldukları dikkati çekmektedir. 16 numaralı görüşmeci bu düşüncesini şu ifadelerle ortaya koymaktadır: *"Bizde ortak velayet var. Var ama çocuk bu ortadan ayıramazsın ya. Bir yerde düzeninin olması lazım. Benin kızım da annesinde kalıyor ortak velayete rağmen. Ben de lüzum oldukça, çocuk veya ben talep ettikçe, eşim yani eski eşim işi olduğunu söylediğinde alıyorum. Çocuk eşya değil. Ayrıldıysan onun da bir kuralı, kaidesi olmalı. Biz böyle bir düzen oluşturduk. Memnunuz. Ya da hiç ayrılmayacaksın. O da başka bir alternatif ama o da sağlıksız. Bu bizimki sağlıksızın sağlıklısı sanki (gülüyor) (G16).* Görüşmecinin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi ayrılık olması durumunda velayet kararının olacağını bilip karara uyulması gerektiğinin de bilincinde olunması gerektiği düşüncesinde oldukları anlaşılmaktadır. 5 numaralı görüşmeci bu düşüncesini *"Şeriatın kestiği parmak acımaz. Ya evliliğini sürdüreceksin ya da bunlara razı olacaksın. Sen babasın sorun çıkaran değil, sorun çözen olmalısın. Eşini öldürmeyi çözüm gören o akılsızlardan olmayacaksın." (G5)* şeklindeki ifadesi ile barışçıl ve uzlaşmacı olmanın, sorun üreten değil sorun çözen babalar olmanın önemine vurgu yaparak ortaya koymaktadır.

4.1.3. Memnuniyetsizlik Gösteren Katılımcılar

Velayet düzenlemelerinden memnun olmayan altı katılımcı ise bu sistemin babaların ebeveynlik rollerini kısıtlayan ve çocuklarıyla bağ kurmalarını zorlaştıran bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir. Velayet kararını olumsuz olarak değerlendirdiğini söyleyen babalardan ikisi velayet kararından dolayı babalığını sorguladığını belirtmiştir:

"Ben eşimden ayrıldım. Çocuğumdan ayrılmadım. Bunu ne eski eşime ne de Sayın Hakime anlatamadım. O gün gör, bugün görme çocuğunu. Olacak iş mi yani. Nafaka da belirliyorlar. Bunlar sen babalık yapamazsın ben sana hatırlatayım demek değil mi? Bir ben mi yanlış anlıyorum anlamadım. Babalığımı sorgular oldum." (G10)

"Zaman zaman ben ne kadar lanet bir adamım ki bana çocuğunla izinli günler dışında görüşemezsin diyorlar diye lanet ediyorum hayata. Allahtan korkun. Ben vardiyalı çalışıyorum. Her görüş gününe denk gelmiyor işte. Son görüş gününde hüngür hüngür ağladım vallaha da billaha da. Vardiyamı kimselerle değiştiremedim. Bir ay sonraya gitti görüşüm. Bana resmen sen baba değilsin, olamazsın. Sadece şu gün babalık hakkın var ya gelirsin ya gelirsin diyor devlet resmen. Eski eşimi zaten hiç karıştırma. O iyi olsa gel gör istediğin zaman der. Devletten güç alıyor resmen." (G3)

Bu babaların ifadelerine bakıldığında eşten ayrılma ile çocuklarından ayrılma arasında fark olduğuna dikkat çekiyor oldukları ve kendilerinin de bu farkın farkında olduklarına vurgu yapıyor oldukları görülmektedir. Baba olduktan sonra sorumluluklarının hatırlatılmasının kendilerini üzdüğünü, bu belirlenmelerin olmaması halinde çocuklarına karşı olan sorumluluklarını yerine getirmeyecekleri yönünde bir ima gibi velayet kararını algıladıklarına vurgu yapmaktadırlar. Ayrıca velayet kararında kendilerine kısıtlama getirildiğini düşünerek, kendilerine tanınan haklar çerçevesinden değerlendirmelerde bulunamadıkları fark edilmektedir. Oysa velayet kararını olumlu olarak değerlendiren babalar, velayet kararının kısıtlılık değil kendilerine haklar verdiği düşüncesinde oldukları için, velayet kararını olumlu olarak değerlendirdiklerini bir önceki bölümdeki ifadelerde görmek mümkün.

Görüşme grubundaki dört erkeğin yasaların kadınları desteklemesinden kaynaklı sebeplerle kendilerinin birtakım mağduriyetler yaşadığı düşüncesinde oldukları görülmektedir:

"Yasalar sanki kadınlar için hazırlanmış. Ben objektif hazırlandığını düşünmüyorum. Hep kadın hakları, hep kadın hakları. Erkek hakları ne olacak? Dört boşanmam var iki de Allah bağışlarsa çocuğum. Her boşanmada ben haksızdım. Tabi yasalar karşısında. Tamam kadınlara karşı anladım da çocuklarıma ne haksızlık yapmışım sormak lazım. Bırakın ben büyüteyim dedim. Veren yok. Onlar anneymiş. Ben de babayım. Ben bakarım çocuklarıma. Ama kim dinler seni. Bu yasalar değişmeli. Hani kadın erkek eşitti? Lafta, lafta, onların hepsi lafta. Devlet hep kadından yana." (G15)

"Şimdi kötü kötü konuşmak istemem. Ama devlet kadıncı. Yeni düzenlemeler yapıp erkekleri de biraz da olsa korusunlar. Ben sabrımı kaybettim. Bir daha evlenmek mi tövbeeee, tövbeler tövbesi. İki evlilikten üç çocuğum var. Babalık yapacam derken hayatımı yaşayamadım. Şimdiki aklım olsa hukuk okurdum. Kendimi bu işleri düzeltmeye verirdim." (G7)

Bu gruptaki görüşmeci ifadelerine bakıldığında hukuki mağduriyetler yaşadıklarını düşünen erkeklerin olduğu dikkati çekmektedir. Bu yönde ifadeler veren erkeklerin kadın erkek

eşitliğinin günümüzde daha çok gündeme getirildiğine ancak bu söylemlerin kadınların haklarını korurken erkeklerin mağduriyet yaşamalarına sebep olduğuna vurgu yapmaktadırlar.

Genel olarak değerlendirildiğinde, velayet düzenlemelerine dair katılımcıların görüşleri, sistemin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini ortaya koymaktadır. Bir yandan, bu düzenlemelerin babaların çocuklarıyla görüşmesine olanak tanıyan temel bir mekanizma olduğu vurgulanırken, diğer yandan bu mekanizmanın babaları sınırlı bir ebeveynlik rolününe indirgediği ifade edilmiştir. Bu durum, mevcut sistemin hem geliştirilmeye hem de toplumsal cinsiyet rollerini dengeleyen daha kapsayıcı bir yaklaşıma ihtiyacı olduğunu göstermektedir.

4.2. Velayet Düzenlemelerine İlişkin Çözüm Önerileri?

Velayet düzenlemeleri konusundaki görüşmeler, bu alandaki eksikliklere dikkat çekmekte ve iyileştirme önerileri sunmaktadır. Araştırma katılımcılarından elde edilen bulgular, baba-çocuk ilişkisini hem toplumsal hem de hukuki düzlemde iyileştirmek için farklı yaklaşımların benimsenmesi gerektiğini göstermektedir. Görüşmeciler, mevcut düzenlemelerin etkilerini iki temel çözüm başlığı altında ele almış ve öneriler sunmuştur: zihniyet değişikliği ve hukuki reform.

4.2.1. İnsanların Zihniyetinin Değişmesi Gerekli

Bu başlık altında, görüşmeciler toplumdaki algıların değişmesi gerektiğini ifade etmiş ve bu değişimin eğitim, medya ve sosyal farkındalık kampanyalarıyla desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna göre zihniyetlerde değişim yaşanması gerektiğini düşünen görüşmecilerden bazılarının görüşleri fikir vermesi açısından aşağıda verilmiştir:

"Eğitim, eğitim ve yine eğitim. İnsanlar işlerine gelen gibi davranmamayı öğrenmeli. Devlet de öğretmeli."(G12)

"Sadece okul eğitimi yetmez. Dizilerde, sosyal medyada bu konu işlenmeli. Nafaka ve velayet mağdurları sosyal medyada buna uğraşıyorlar ama biraz biz bize gibi oluyor. Herkes haberdar olmalı. Bugün bana yarın sana." (G9)

Akıllı insan yetiştirmeli devlet. Biraz protein almalı insanlar kafaları çalışsın diye. Kafaları çalışmayan insan çok. Hakkını hukukunu bilmiyor. Sorarsan mangalda kül bırakmıyor. Ben akıllı insanları çok seviyorum." (G2)

"Zihinleri açacak programlar hazırlanmalı. Bizim insanımız çok televizyon izliyor. Kadın kuşaklarında da bilinçlendirme yapılmalı. Adil olmak şartı ile ama. Şimdikiler kadın hakkı diyor başka bir şey demiyorlar." (G17)

İfadelerden de anlaşılacağı gibi sadece okullarda eğitim vermenin yeterli olmayacağını, medya ve sosyal medyanın da gücünün farkına vararak bilinç seviyesini arttırmanın önemine dikkat çektikleri görülmektedir. Sadece okullarda verilecek eğitimin, eğitim kurumlarından faydalananlarda değişim yaratacağını ancak medya ve sosyal medya vasıtası ile zihinlerde çok

daha hızlı bir değişimin olacağına inandıklarına vurgu yapmaktadırlar. Görüşmeler sırasında görüşmecilerin zihniyetlerde yaşanılacak olan değişim sonrasında yasalarda değişim yapmanın ve yeni düzenlemelerin uygulanmasının çok daha kolay olacağına inandıklarına yaptıkları vurgu son derece düşündürücü ve önemli bulunmuştur. Görüşme grubundaki 9 görüşmeci, insanların insiyatifine gerek kalmaksızın yasalarda yeni düzenlemelerin yapılması gerektiğini düşündüklerini belirtirken bu gruptaki görüşmeciler, yasalarda yapılacak olan düzenlemelerin zihniyetlerde yapılacak değişim ile ancak uygulanabileceğine inandıklarını ısrarlı bir şekilde belirtmiş olduklarını söylemek gerekir.

4.2.2. Velayet Düzenlemelerinin Yeniden Düzenlenmesi

Bazı görüşmeciler, velayet düzenlemelerinin mevcut yapısının ebeveynler arasındaki dengeyi yeterince desteklemediğini ve yeni hukuki mekanizmalarla bu sorunun çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Katılımcılar, çocuklarıyla daha sağlıklı bir bağ kurabilmek için sistemin esnekleştirilmesini talep etmiştir. Bu yöndeki ifadelerden bazıları aşağıda verilmiştir:

"Her hafta çocuğumu alacak mıyım alamayacak mıyım diye düşünmek çok zor. Beni çok yoruyor. Ben her hafta kavga dövüş çocuk alıp vermekten tansiyon hastası oldum. İster inan, istersen inanma. Bunu yaşayan bilir. Kimsenin buna hakkı yok. Devlet en güzelini bilir. İki tarafın da mağdur olmayacağı bir düzenleme yapabilir. Bizi eski eşlerimizin kuklası yapmasınlar." (G1)

"İsteğimiz çok masum. Çocuklarımızı görmek istiyoruz. Sadece bu. Sadece yasal düzenlemelerle düzenli ve sıkıntısız çocuğumuzu görebilmek. Masum bir istek bu. Bunu düzenlemek çok mu zor? Bize niye el, avuç ovduruyorlar. Onursuz yaptılar bizi. Sadece günün şartlarına uygun yeni kanuni düzenlemeler istiyoruz." (G6)

"Ben diyorum ki devlet yeni düzenlemeler yapsın. Her çocuk alışverişinde kavga dövüş olmasın. Ben şöyle diyorum: Çocuklarla görüşme gün ve saatinde bir merkez olsun. Çocuk oraya bırakılsın. Biz de oradan alıp oraya bırakalım. Bunun da devlet yasal düzenlemelerini yapsın, uymayanlara yaptırımları belirlesin. En az iletişim, en yüksek verimlilik. Bence bu çok kolay. Devlet bizi kavga dövüşten kurtarsın." (G14)

"Onlar da haklı belki. Biz ayrıldığımızda çocuk iki aylıktı. Bana vermek istemiyor, doğal olarak. Ben de görmek istiyorum o da doğal olarak. Yedik birbirimizi. Devlet bunu düzenleyebilir. Şimdiki düzenlemeler yetersiz. Belki devletin bir kurumunda görüşsek böyle olmazdı. İkimizin de aklı kalmasın. Neler duyuyoruz. Kaçıran, birdaha göstermeyen babalar da var. Yok diyemem. Anneler de bunları duyuyor. Anneler daha duygusal kabul etmek lazım. Ama biz de taş kalpli değiliz. Saatlik de olsa görelim. Var yasal düzenlemeler ama net değil. Kimsenin gözüne baktırmasınlar bizi." (G11)

Görüşmecilerin ifadelerine bakıldığında yasal düzenlemelerden haberdar olduklarını ancak yasal düzenlemelerin daha genel olduğu, mesela çocuklarının bebek olmaları halinde anne ve baba arasında yasal düzenlemelerin yeterli olmadığı, anne ve babaları karşı karşıya getirebildiğini belirttikleri görülmektedir. Görüşmeler sırasında görüşmeci babaların çoğu boşanma sürecinin son derece yıpratıcı olduğunu, boşanma sürecinin sonunda barış

imzalayabilecekleri şartları devletin sağlaması gerektiğine inandıklarını, aksi halde eski eşler kadar çocukların da bu süreçten olumsuz etkilendiğini belirttikleri dikkati çekmiştir. 7 numaralı görüşmecinin ifadeleri bu babaların görüşlerini net bir şekilde şu ifadeleri ile ortaya koymaktadır: *"Biz eski eşlerimizle sorun çözebiliyor olsak boşanmazdık. Devlet bu düzenlemeleri aramızda çözmemizi beklemesin. Sıkı sıkı kuralları koysun. Adil olsun ama bu kurallar. Ne kadını ne de erkeği tutsun. Sonra da biz anne babalara bu kurallara uyun yoksaaaaaa şu kanunun şu maddesine göre desin. Bu sadece devletten istediğimiz." (G7).*

Genel olarak bu gruptaki görüşmeciler, mevcut velayet düzenlemelerinin hem çocukların hem de ebeveynlerin haklarını tam olarak koruyamadığına vurgu yapmıştır. Yeni hukuki düzenlemelerin, ebeveynler arasında dengeyi sağlayan, çocuğun yararını ön planda tutan ve tarafların birbiriyle minimum gerilim yaşayarak iletişim kurmasını sağlayan bir yapıya sahip olması gerektiği ifade edilmiştir. Devletin, ebeveynler arasındaki süreci daha profesyonel bir mekanizma ile yönetmesi gerektiği belirtilmiştir.

Sonuç

Her çocuk anne babası ile her anne baba da çocukları ile birlikte yaşamak ister. Ancak hayat insanlara her zaman olması gerektiği şekilde yaşayabilecekleri şartlar sunmamaktadır. İstemeyerek de olsa insanlar evliliklerini sonlandırmak zorunda kalabilmektedirler. Bu durumda eşler birbirlerinden ayrılırken evlilik birliği içinde doğan çocuklarının sorumluluklarını paylaşmak, çocukları ile sağlıklı ilişki ağları kurabilmek noktasında sorunlar yaşayabilmektedirler.

Çocukların sağlıklı bir şekilde hayata hazırlanabilmelerinde anne babaları ile olan iletişimleri önem arz etmektedir. Ancak boşanmalar sonrasında çocukların anne veya babanın yanlarında kalmaları, diğer tarafın görüşmelerini sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri her zaman kolay olmamaktadır. Çoğunlukla toplumsal cinsiyet rollerinin bir yansıması olarak anneler çocuklarının velayetini almayı, çocuklarını kendileri yetiştirmeyi istemekte; babalar da yine toplumsal cinsiyet rollerinin bir yansıması olarak çocuklarının maddi ihtiyaçlarını karşılamayı ancak aradaki baba çocuk bağını da belirli periyotlarla da olsa sürdürmeyi istemektedirler. Ancak bu görüşmelerin hangi sıklıkla olacağı eski eşler arasında sorunlara yol açabilmektedir. Çocuğun velayeti kendilerinde olan taraf, çocuklarına vermiş oldukları eğitimin kesintiye uğramaması, çocukları ile kurmuş oldukları gönül bağının zedelenmemesi gibi kendilerince oluşturmuş oldukları argümanlarla düşünüp karar verirken diğer taraf da çocukları ile belirli periyotlarla da olsa görüşüp, iletişimlerini kuvvetlendirmek istemektedir.

Devlet genellikle taraflardan birisine ki ülkemizde çoğunlukla, özellikle de çocuk küçük ise anneye olan ihtiyacı göz önüne alarak velayeti anneye vermekte, babanın görüş günlerini tarafların içinde bulundukları şartları da göz önüne alarak düzenlemektedir. Taraflar bu düzenlemeye karşılıklı olarak uyduklarında bir problem yaşanmamaktadır. Ancak taraflardan birisinin düzenlemeye uymaması halinde hem taraflar hem de çocuklar bundan olumsuz bir şekilde etkilenmektedirler. Bu çalışmada velayet kararı annede olan babalarla, velayet ile ilgili neler düşündükleri, nelerin yapılması durumunda hem tarafların hem de çocukların süreçten olumlu kazanımlarının olabileceği sorgulandı. Görüşme verilerine ve görüşmeler sırasındaki

gözlemlere dayanarak yasal düzenlemelerin olmasının hem tarafların hem de çocukların haklarının korunmasında son derece önemli olduğunun ancak günümüzün değişen şartları göz önüne alınarak kanuni yeni düzenlemelerin de yapılmasının önemli bir ihtiyaç olduğunu belirtmek gerekir.

Modern toplumlarda geleneksel toplumlara göre boşanmaların daha fazla artış gösterdiği bilinmektedir. Teknolojinin insanların hayatlarına kazandırmış olduğu yenilikler sayesinde eskiye oranla toplumsal cinsiyet rolleri de birbirine yaklaşmıştır. Tüm bunlardan dolayı babaların da çocukları ile daha fazla zaman geçirmek istemeleri son derece doğaldır. Sağlıklı anne baba çocuk ilişkisinin önemi her geçen gün daha fazla fark ediliyor ise ilişkileri sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek için yasal düzenlemelerin de bir kez daha gözden geçirilmesinin öneminin fark edilmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Adamsons, K. & Johnson, S. (2013). An updated and expanded meta-analysis of nonresident fathering and child well-being.. Journal of Family Psychology, 27(4), 589-599. https://doi.org/10.1037/a0033786

Amato, P. R. (2000). The consequences of divorce for adults and children. *Journal of Marriage and Family*, *62*(4), 1269-1287. https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2000.01269.x

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77-101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa

Cabrera, N. J., Tamis-LeMonda, C. S., Bradley, R. H., Hofferth, S., & Lamb, M. E. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. *Child Development, 71*(1), 127-136. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00126

Cabrera, N., Tamis-LeMonda, C., Bradley, R., Hofferth, S., & Lamb, M. (2000). Fatherhood in the twenty-first century. Child Development, 71(1), 127-136. https://doi.org/10.1111/1467-8624.00126

Cai, C. (2023). The influences of father involvement on children’s development in china. Journal of Education Humanities and Social Sciences, 8, 2068-2074. https://doi.org/10.54097/ehss.v8i.4647

Chae, J. & Lee, K. (2011). Impacts of korean fathers' attachment and parenting behavior on their children's social competence. Social Behavior and Personality an International Journal, 39(5), 627-643. https://doi.org/10.2224/sbp.2011.39.5.627

Chae, J., & Lee, K. (2011). Father-child relationship quality and children’s emotional development in single-parent families. *Family Relations, 60*(4), 484-496. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2011.00659.x

Connell, R. W. (1995). *Masculinities*. University of California Press.

Diniz, E., Brandão, T., Monteiro, L., & Veríssimo, M. (2021). Father involvement during early childhood: a systematic review of the literature. Journal of Family Theory & Review, 13(1), 77-99. https://doi.org/10.1111/jftr.12410

Howard, K., Lefever, J., Borkowski, J., & Whitman, T. (2006). Fathers' influence in the lives of children with adolescent mothers.. Journal of Family Psychology, 20(3), 468-476. https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.3.468

Jessee, V. and Adamsons, K. (2018). Father involvement and father–child relationship quality: an intergenerational perspective. Parenting, 18(1), 28-44. https://doi.org/10.1080/15295192.2018.1405700

Karisa, A., McKenzie, J., & Villiers, T. (2021). 'their status will be affected by that child': how masculinity influences father involvement in the education of learners with intellectual disabilities. Child Care Health and Development, 47(4), 517-524. https://doi.org/10.1111/cch.12864

Kelly, J. B., & Emery, R. E. (2003). Children's adjustment following divorce: Risk and resilience perspectives. *Family Relations, 52*(4), 352-362. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00352.x

Lamb, M. E. (2010). How *do* fathers influence children's development? Let me count the ways. In M. E. Lamb (Ed.), *The role of the father in child development* (5th ed., pp. 1–26). John Wiley & Sons, Inc.

Lestari, R. & Alam, S. (2020). Mother's perception of father's involvement in developing social–emotional development of early childhood.. https://doi.org/10.2991/assehr.k.200129.011

Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Sage Publications.

Parsons, T. (1951). *The social system*. Routledge.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.). Sage Publications.

Sarkadi, A., Kristiansson, R., Oberklaid, F., & Bremberg, S. (2007). Fathers' involvement and children's developmental outcomes: a systematic review of longitudinal studies. Acta Paediatrica, 97(2), 153-158. https://doi.org/10.1111/j.1651-2227.2007.00572.x

St-Arneault, K., Montigny, F., & Villeneuve, R. (2014). Fathers' integration in quebec's perinatal and early childhood public policies. Can J Public Health, 105(1), e37-e39. https://doi.org/10.17269/cjph.105.4109

Şenol, D. & Demir, G. (2024). Erkeklerin Dilinden Evlilik Olgusu. Karadeniz 16. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Academy Global Publishing House.

Şenol, D., & Demir, G. (2023). *Annelik: Canı İçin Can Vermek* (1. basım). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tekke, A. & Yıldız, S. (2020). Türk Toplumundaki Erkeklik Yüklerinin Lisansüstü Tezler Üzerinden Analizi. Toplum Ve Kültür Araştırmaları Dergisi, (6), 131-153. https://doi.org/10.48131/jscs.825095

Zhang, J., Wang, S., & Lu, Y. (2019). Father involvement in education predicates the mental health status of chinese primary school students. World Journal of Education, 9(4), 65. https://doi.org/10.5430/wje.v9n4p65

BİR SOSYAL DIŞLANMA UNSURU OLARAK: CİNSEL KİMLİK

Asude Zeynep ARAL
Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisans
asudezeyneparal@hotmail.com - 0009-0001-2780-9876

Özet

Sosyal dışlanma ve ayrımcılık pratikleri gündelik hayatın işleyişini, bireylerin psikolojik ve fiziksel bütünlüğünü ve yaşam güvencelerini tehdit eder. Ayrımcılığın ve sosyal dışlanmanın her boyutu birbirini etkilemektedir. Farklı cinsel kimliklere sahip bireyler toplumda dezavantajlı olarak nitelendirilen gruplar içinde bulunmaktadır. Dezavantajlı diğer grupların aksine kültürel, politik, sosyal, ekonomik kurumlardan ve medyadan dışlanmakta; aynı zamanda negatif ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Dışlanma pratiklerinin ürettiği sorunlar iki farklı şekilde kendini göstermektedir; görünür kimlik mi yoksa görünmezlik mi? Bu ikili çıkmaz süreç ve sonuç bağlamında her birey için farklılık göstermektedir. Dezavantajlı olarak nitelendirilen diğer gruplar için toplumda görünür olmak önemli bir yer tutar ve akabinde sosyo-politik alanda pozitif ayrımcılığa temel olur. Farklı cinsel kimliklere sahip bireyler ise görünür olmamayı ve kimliklerini gizlemeyi yüksek oranda tercih etmektedirler. Karşı cinsle ilgileniyormuş gibi davranma, heteroseksüel tutumlar içinde bulunma, sessiz kalma, daha yardımsever olma, konuyu değiştirme ve dindar olarak gözükme gibi davranışlar bireylerin cinsel kimliklerini gizlemek için başvurduğu stratejilerden birkaçıdır. Bu durum, bireyin ruh sağlığını olumsuz şekilde etkilemektedir.

Farklı cinsel kimliklere sahip bireylere karşı duyulan nefret, korku veya hoşnutsuzluk literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Nefret söylemi davranışı ile başlayan dışlanma süreci uzak durma, ayrımcılık ve fiziksel şiddet ile devam etmektedir. Dezavantajlı olarak nitelendirilen diğer gruplardan farklı olarak ayrımcılığa maruz kaldıkları ilk ve en yakın çevre, ailedir. Aile içerisindeki dışlanma pratikleri kabullenmeme ve şiddet davranışları şeklinde olabilmektedir. Aynı zamanda çoğu toplumda baskı, önyargı, ayrımcılık ve dışlanmaya maruz kalmaları bireylere yönelik hak ihlallerini arttırmaktadır. Haklarını koruyacak hukuk sistemin veya belli bir sistem aracının bulunmaması; mevcut hukuk sisteminde ise farklı ve negatif tutumlar ile karşı karşıya kalmaları ayrımcılığın temel faktörlerinden birisidir. Bireylerin maruz kaldıkları ayrımcılık ve sosyal dışlanma süreçleri onları birbirleri ile daha fazla dayanışma içerisinde olmaya itmiş, dayanışma ve örgütlenme hareketleri zaman içerisinde toplumda kendisine bir yer edinebilmiştir.

Bu çalışma, toplumda dezavantajlı bir grup olarak nitelendirilen farklı cinsel kimliklere sahip bireylerin toplumsal kabul görme ve sosyal dışlanma süreçlerinin incelenmesini amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayrımcılık, Cinsel Kimlik, Dışlanma.

Abstract

Practices of social exclusion and discrimination the functioning of everyday life, the psychological and physical integrity of individuals and threatens their life security. Every dimension of discrimination and social exclusion influence each other. Individuals with different sexual identities in society are among the groups characterized as disadvantaged. Disadvantaged unlike other groups, unlike other groups, they are not affected by cultural, political, social, economic institutions and They are excluded from the media; they are also subjected to negative discrimination. The problems produced by exclusion practices manifest themselves in two different ways visible identity or invisibility? This binary dead-end process and differ for each individual in terms of outcomes. Disadvantaged for other groups, being visible in society is an important place and subsequently becomes the basis for positive discrimination in the socio-political sphere. Different individuals with sexual identities prefer not to be visible and to hide their identities. Prefer it at a high rate. Don't pretend to be interested in the opposite sex, to adopt heterosexual attitudes, to keep quiet, to be more charitable, behaviors such as changing the subject and appearing to be religious are some of the strategies used to hide their identities. These include, negatively affects the mental health of the individual.

Hate, fear or dislike towards individuals with different sexual identities has been defined in different ways in the literature. The exclusion process that starts with hate speech behavior continues with avoidance, discrimination and physical violence. Unlike other groups characterized as disadvantaged, the first and closest environment where they are exposed to discrimination is the family. Exclusion practices within the family can take the form of non-acceptance and violent behaviors. At the same time, the fact that they are exposed to pressure, prejudice, discrimination and exclusion in most societies increases violations of rights against individuals. One of the main factors of discrimination is the lack of a legal system or a certain system tool to protect their rights, and the fact that they face different and negative attitudes in the existing legal system. The discrimination and social exclusion processes that individuals are exposed to have pushed them to be in more solidarity with each other, and solidarity and organizing movements have been able to gain a place in society over time.

This study aims to examine the social acceptance and social exclusion processes of individuals with different sexual identities, which are considered as a disadvantaged group in society.

Keywords: Discrimination, Sexual Identity, Exclusion.

Kavramsal Çerçevede Cinsel Yönelim ve Cinsel Kimlik

Cinsel yönelim ve cinsel kimlik kavramları işaret ettiği şeyler ve tanımlamaları bakımından birbirlerinden farklıdır. Cinsel yönelim kavramı, kişinin cinselliğini oluşturur; yani temelde kişinin hangi cinsiyete karşı ilgi, heyecan, cinsel çekim ve arzu duyduğu ile ilgilidir. Cinsel yönelimin hemcinsine olması, karşı cinse olması veya iki cinse birden olması durumları literatürde ayrı ayrı tanımlanmıştır. Bu tanımlamalar, cinsel kimlik kavramını oluşturmaktadır.

Cinsel yönelim kavramı ile cinsel kimlik kavramları birbirinin yerine kullanılamaz. Cinsel kimlik kavramı daha çok tanımlamalar ile ilgilidir. Bireylerin karşı cinse veya hemcinslerine

karşı dürtüsel şekilde ilgi duyması onların yönelimlerini ifade ederken; bu yönelimler doğrultusunda yapılan tanımlamalar ise cinsel kimliği ifade etmektedir. Cinsel kimliğin oluşumu konusu, özellikle psikoloji alanındaki önemli çalışma alanlarından birisidir.

Tüm bu kavramsal çerçevelerin yanında, güncel yerini hala koruyan 'tercih mi, yoksa doğal eğilim mi?' sorusu güncelde net bir cevap bulamamıştır. 'Cinsel tercih' ibaresinin kullanımı 'cinsel yönelim' ibaresinin kullanımından çok daha yaygın, daha kabul görülmüş ve toplumsal olarak daha fazla kabul edilmektedir. Ancak farklı cinsel kimliklere sahip bireyler cinsel yönelimin bir tercih değil doğal eğilim olduğu görüşünü savunmaktadır. Eşcinselliğin, herhangi bir tıbbi müdahale ile bile heteroseksüelliğe dönüştürülemeyeceğini keskinlikle ifade ederler.

Kavramsal çerçeveye son olarak, bireylerin farklılıkların nasıl tanımlandığı ve bu farklılıkların hangi kavramlar ile ifade edildiği eklenmelidir. Tanımlar, *Türkiye'de Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*'ndan[147] direkt olarak alınmıştır.

- Biseksüel (bisexual): Duygusal ve/veya cinsel açıdan her iki cinse yönelebilen/ilgi duyan kadın veya erkeği ifade eder.
- Eşcinsel (homosexual): Duygusal ve/veya cinsel açıdan hemcinsine yönelen/ilgi duyan kadın veya erkeği ifade eder.
- Gey (gay): Erkek eşcinsel. Eylül 2006'da Türk Dil Kurumu (TDK) elektronik sözlüğüne "gey" kelimesinin karşılığı erkek eşcinsel olarak geçmiştir.
- Lezbiyen (lesbian): Kadın eşcinsel. M.Ö. 6. yüzyılda Lesbos Adası'nda (Midilli) yaşayan Yunan kadın Şair Sappho'nun Afrodit'e âşık olduğu için lezbiyen olduğu iddia edilmiştir. Bu nedenle "lezbiyen" kelimesinin "Lesbos" kelimesinden geldiği varsayılır.
- Queer: Aslen "tuhaf", "acayip" anlamına gelen queer sözcüğü ilk kez 20. yüzyılda "ibne" anlamında kullanılmıştır. Başlangıçta heteroseksüeller tarafından hakaret ve aşağılama amacıyla kullanılan sözcük zaman içerisinde eşcinseller tarafından benimsenmiş ve negatif anlamından sıyrılmıştır. Günümüzde, eşcinsel hakları gibi konularda yaygın olarak eşcinsel anlamında kullanılır.
- Transseksüel (transsexual): Kendisini karşı cinse ait hisseden veya karşı cinse benzeme isteği duyan kişilere transseksüel denir. Hem erkek hem de kadın için geçerlidir. Kişi, bedeninin seçtiği cinsiyete uygun hale gelmesi için hormonal ve/veya cerrahi tedavi görmek ister veya görmüştür.
- Travesti (transvestite): Sadece öteki cinsiyet gibi giyinmektir. Herhangi bir cinsiyet kimliği ya da herhangi bir cinsel yönelim değildir.

Tarihsel Çerçevede Cinsel Yönelim ve LGBT (Lezbiyen, Gey, Biseksüel, Transcinsiyet)

"Günah söyleminden hastalığa, hastalıktan hak talebine."

Cinsel yönelim konusunda modern dünyanın ürettiği düşünce sistemi, farklı cinsel kimliklere sahip bireylerin son birkaç yüzyıldır varolduklarıdır; özellikle teknoloji çağının başlaması, hak

[147] https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/publication/15-turkiyede-cinsel-yonelim-veya-cinsiyet-kimligi-temelinde-ayrmclgn-izlenmesi-raporu/

ve özgürlükler alanında değişimler yaşanması cinsel yönelimi farklı bireylerin bir anda ortaya çıkmasına ve çoğalmasına sebep olduğu düşüncesini egemen kılmıştır. Ancak tarihsel sürece baktığımızda durum pek de böyle değildir. "Sherry Wolf, "tonlarca tarihsel kanıtın, bugün eşcinsel davranış diye tanımladığımız şeyin en azından binlerce yıldır var olduğunu ortaya koyduğunu ve eşcinsel davranışların insanlar dünya üstünde yürümeye başladığından bu yana olduğunu varsaymanın mantıklı olduğunu" ifade eder. Antik Yunan ve Roma'dan Osmanlı İmparatorluğu'na, İslam toplumlarından Avrupa'ya, Hindistan'dan Çin'e, Afrika kabilelerinden Amerikan yerlilerine kadar bugün eşcinsellik yahut transeksüellik olarak adlandırılan davranış ve pratiklerle karşılaşmak mümkündür. Bireyin hemcinsiyle kurduğu ilişki kimi toplumlarda günahlar arasında sayılıp ağır cezalarla yasaklanırken kimi toplumlarda meşru görülmüş, en azından kayıtsız kalınmıştır" (Altunpolat, 2017:7).

Eşcinsellik/Homoseksüellik kavramı ilk kez 1868 senesinde Alman-Macar gazeteci Karl-Maria Benkert tarafından, Alman seksolog Karl Heinrich Ulrichs'e yazılan bir mektupta kullanılmıştır. Kavramın İngilizceye girişi ise 1890 yıllarında olmuştur. Eşcinselliğin, doğuştan gelen ve tedavi edilmesi mümkün olan bir hastalık olduğu düşüncesi ise ilk kez 1897 yılında şair-yazar John Addingt ile seksolog Havelock Ellis'in beraber kaleme aldığı Sexual Inversion (Cinsel Terslik) isimli kitapta ifade edilmiştir. Tarihteki ilk eşcinsel dergi 'Der Eigene' (Biricik) 1896'da Almanya'da yayın hayatına başlamış; ancak Nazi iktidarı ile birlikte eşcinsel tüm hareketler yok edilmiş, eşcinsel bireyler toplama kamplarına gönderilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasındaki ilk eşcinsel örgüt, 1946'da Hollanda'da Shakespeare Club (Shakespeare Kulübü) adıyla kurulmuştur. 1950'li yıllarda, Amerika Birleşik Devletleri'nde soğuk savaşın ağırlığının hüküm sürdüğü zaman diliminde eşcinsellik her eyalette suç sayılmış, eşcinseller işkenceye ve tedavi adı altında şiddet davranışlarına maruz kalmışlardır.

Günümüzdeki LGBT hareketinin bir toplumsal mücadele olarak başlaması ise 28 Haziran 1969 gününün gecesinde New York polisinin eşcinsellerin ve transların eğlenmek için bulunduğu bir gece mekanına baskın düzenlemesi ve akabinde mekandaki kişilerin direnişi ile başlamıştır. Daha sonraki günler artan kişi sayısı ile beraber gerçekleşen "Stonewall İsyanı" LGBT mücadelesinde kritik bir dönüm noktası olmuştur. Yaşanan süreçten sonra Haziran ayının sonu birçok ülkede 'LGBT Onur Haftası' olarak kutlanmaktadır.

Tüm bu mücadelelerin sonucunda Amerikan Psikiyatri Birliği (APA) 1973 yılında Ruhsal Bozuklukların Tanı ve İstatistiksel El Kitabı'nda eşcinselliği ruhsal bir bozukluk olarak tanımlamaktan vazgeçmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ise 17 Mayıs 1990'da aldığı kararla eşcinselliği Uluslararası Hastalık Sınıflandırması (ICD) listesinden çıkarmıştır. O günden bugüne 17 Mayıs dünyanın çeşitli bölgelerinde ve 2006'dan bu yana Türkiye'de Kaos GL öncülüğünde "Uluslararası Homofobi ve Transfobi Karşıtı Gün" (IDAHOT) olarak kutlanmaktadır (Altunpolat, 2017:9).

Tarihsel kabul sürecine bakıldığında ise farklı cinsel kimliklere sahip bireylerin Batı ülkelerindeki parlamentolarda siyasal temsil olanağına kavuşmaya başladıkları yıllar 1990'lar ve 2000'lere isabet etmektedir. Tabi ki "yasal ve hukuksal tartışmalar bugün de devam etmekte

ve her geçen gün yeni kazanımlar elde edilmektedir. Bunun dışında LGBT'ler uluslararası birliktelikler ve ağlar oluşturarak LGBT hareketinin Batı dışında da pek çok ülkede de güçlenmesine katkı sağlamışlardır. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Batı Avrupa ülkelerinde LGBT hareketi yurttaşlık hakları alanında önemli kazanımlar elde etmiş, ayrımcılık karşıtı yasaların, LGBT'lere yönelik nefret suçlarını ve söylemini cezalandıran düzenlemelerin yürürlüğe girmesini sağlamışlardır. Bunlar arasında evlilik, miras ve evlat edinme hakları önemli mücadele alanları ve kazanım başlıkları olarak görülmektedir (Altunpolat, 2017:9)".

Tarihsel sürecin Türkiye kanadına baktığımızda ise LGBT hareketinin ilk ortaya çıkışı 1990'lı yıllara isabet etmektedir. Türkiye'de yayınlanan ilk LGBT dergisi 'Kaos GL'dir; aynı zamanda bir LGBT kuruluşudur ve toplumsal mücadelenin gündemini belirlemede önemli bir rol oynamaktadır. LGBT'lerin Türk siyasal hayatında yer edinebilmeleri ise 2000'li yıllarda gerçekleşmiştir. İlerleyen süreç içerisinde trans bireyler belediye meclis üyeliği ve milletvekilliği gibi politik konumlarda yer alabilmişlerdir.

Cinsel Yönelim Temelinde Dışlanma ve Ayrımcılık

Ayrımcılık ve dışlama pratikleri, açık veya kapalı şekliyle gündelik hayatın işleyişini, bireylerin fiziksel ve psikolojik bütünlüğünü ve yaşam güvencelerini tehdit eder. Cinsel yönelim temelindeki dışlanma ve ayrımcılık sorunu ise sadece ülkemizde değil, dünyanın birçok ülkesinde güncel yerini hâlâ korumaktadır. Dışlanma ve ayrımcılık konusunu kategorilendirmeden önce bu kavramların tanımsal olarak işaret ettiklerine kısaca değineceğiz.

Sosyal dışlanma kavramı Fransa kökenli bir deyimdir ve temeli politiktir. 1970'li yıllarda Fransa'da sosyal güvenlik dışında kalan bazı marjinal grupları (özellikle yoksullar) tanımlamak için kullanılmıştır. Yabancı olma - tanıdık olmama veya öteki olma durumları sosyal dışlanmayı üretmektedir. Toplumsal ve kültürel değişmeler ise sosyal dışlanmanın dinamik bir kavram olması açısından önemlidir. Kavram içerisinde dışlayanlar ve dışlananlar olarak iki ayrı grup bulunmaktadır; iki ayrı grubun içinde bulunduğu koşullar ise ortak özellik gösterebilmektedir. Sosyal dışlanma, aynı zamanda, tüm kurumlar çerçevesinde temel unsurlar içermektedir.

Silver, sosyal dışlanma literatüründe önemli bir isimdir. Sosyal dışlanmayı, farklı toplum modellerinde ortaya çıkış nedenleri ve süreçleri olarak üç paradigma içinde açıklar. İlk olarak dayanışma paradigması; toplumla birey arasındaki bağın gevşemesini veya kopmasını dışlanmanın sebebi olarak belirlemiş, toplumdaki biz duygusunun kırılmasına ve anominin ortaya çıkmasına vurgu yapmıştır. Uzmanlaşma paradigması, sosyal düzeni insanların birbirlerine hizmeti ile oluşan bir alışveriş bağı olarak tanımlar. Yani dışlanma, sosyal alanlar arasındaki serbest geçiş ortadan kalktığında ortaya çıkar. Tekelleşme paradigması veya tekelci paradigma, sosyal düzenin zora dayalı bir ilişki biçimi olduğu görüşünden yola çıkar (Tartanoğlu 2010: 4).

Ayrımcılık kavramının açıklamasına dair kabul görülmüş bir tanım bulunmamakla birlikte "herhangi bir kamu yararı ya da mantıklı bir gerekçe söz konusu olmaksızın, bir kişiye, benzer durum ve koşullardaki diğer kişilerden farklı ve eşit olmayan bir muamele" (Çelenk, 2010: 211) durumu olarak tanımlanmaktadır. Farklı cinsel kimliklere sahip bireyler diğer dezavantajlı

grupların aksine kurumsal ve sosyal alanda ayrımcılık temelli pratiklere maruz kalmaktadır. Diğer birçok gruptan farklı olarak ayrımcılığa maruz kaldıkları ilk ve en yakın çevre ailedir. Aynı zamanda çoğu toplumda baskı, önyargı, ayrımcılık, dışlanma ve nefret söylemine maruz kalmaları, bireylere yönelik hak ihlallerini arttırmaktadır. Haklarını koruyacak hukuksal bir sistemin veya belli bir sistem aracının bulunmaması; mevcut hukuk sisteminde ise negatif tutum ile karşı karşıya kalmaları yaşanılan ayrımcılığın temel faktörlerinden birisidir. Ayrımcılık ve haklar söz konusu olduğunda bireyler genellikle kimliklerini gizlemeyi ve görünmemeyi tercih etmektedirler. Cinsel kimliği sebebiyle işten çıkarılan çalışanın hakkını araması durumunda çalışan, yeni bir işe kabulü veya icraati sırasında daha görünür olacaktır. Kimliğini gizlemesi ihtimali azalacak, bu durum da ayrımcılığa daha fazla maruz kalmasına sebebiyet verecektir. Bireylerin hak mücadelesinde pasifleşmesi ve çoğu zaman yasal yollara başvurmaktan geri durmasının en önemli sebeplerinden biri de söz konusu durumlardır.

Ayrımcılık bağlamında anlaşılması gereken bir diğer mesele ise, ayrımcılığın kendini tek bir davranış pratiği ile göstermemesi; gösterilen pratiklerin aynı zamanda bir süreç içerisinde olmasıdır. Bu meseleyi, Allport tarafından 1954 yılında geliştirilen ve ayrımcılık literatüründeki yerini hâlâ koruyan bir şema üzerinden açıklayacağız. Şema, ayrımcılığın ve önyargının kendini aşama aşama nasıl inşa ettiğini göstermektedir.

Güncelde bir suç olarak tanımlanmayan ve toplumda kendini gösteren kötü söz söyleme davranışı önyargının ve ayrımcılığın bir sonucu olarak suç ve şiddet içerikli bir davranışa dönüşebilmektedir. Sürecin en başında dikkatli ve bilinçli olmak, ayrımcılık ve dışlanma temelli davranışların toplumdan silinmesi hususunda önem taşımaktadır.

Son olarak, sosyal dışlanmanın farklı cinsel kimliklere sahip bireyler için toplumsal süreçte nasıl gerçekleştiğini ve toplumda nasıl tezahür ettiğini detaylandıracağız. Sosyal dışlanma kavramı, çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Etkileri ve doğurduğu sonuçlar açısından kapsamı oldukça geniştir. Sosyal dışlanma türleri yaşamın çoğu alanında görülebilir; türlerini temel olarak birkaç başlık altında ele alacağız;

Ekonomik Dışlanma: "Kişilerin gelir getirici bir işten uzak kalmasıyla emek piyasasının dışında kalması durumu olarak ifade edilebilir. Ekonomik dışlanma beraberinde kötü yaşam koşullarını, sağlık, eğitim, beslenme olanaklarının sınırlılığını getirmektedir" (Taş, 2019:30). Aynı zamanda iş ve meslek sahibi iken de mümkün olabilmektedir. Farklı cinsel kimliklere sahip bireyler cinsel yönelimleri sebebiyle toplumun diğer kesimindeki bireylere göre daha güvencesiz bir konumda bulunmaktadırlar. Bireylerin cinsel kimlikleri sebebiyle uğradıkları

ayrımcılık ve dışlanma alanlarında ilk olarak çalışma hayatı gelmektedir. Bu alandaki çalışmalar genel olarak ikili cinsiyet üzerinden gerçekleşse de farklı cinsel kimliklere sahip bireyler için de oldukça önemli ve kritik bir problemdir.

İş hayatında yaşanan ayrımcılık ve dışlanma pratikleri kendisini ilk olarak işe alım sırasında göstermektedir. İşe alım sırasında yaşanan sorunlar iş yaşamından uzaklaştırılma ve akabinde güvencesiz çalıştırma gibi durumları da beraberinde getirmektedir. İş yaşamındaki dışlanma pratikleri alay etme, sözlü ve fiziksel taciz, yok sayma, aşağılama, kendi kimliğini üstün gören söylemlerde bulunma, iftiraya maruz kalma, mobbing, damgalama ve saygısızlık davranışları ile kendisini göstermektedir. Cinsel kimliklerini veya yönelimlerini açıklayan bireyler, o noktadan sonra tavırların ve davranışların kendilerine karşı negatif şekilde değiştiğini belirtmişlerdir. Yapılan çalışmaların çoğunda ise bireyler; ancak kimliklerini gizledikleri takdirde dışlanma sürecinin dışında kalabildiklerini ifade etmişlerdir.

Kültürel Dışlanma: Toplumsal ve sosyal yaşama yeteri kadar katılım gösterememe, engellenme ve kabul edilmeme durumu kültürel dışlanma olarak nitelendirilmektedir. Toplumsal yaşamın birçok alanında görülen kültürel dışlanma, farklı cinsel kimliklere sahip bireyler için ilk olarak aile yaşantısında kendini gösterir. Aile yaşantısı içerisinde varolan dışlanma pratikleri ailenin reddi, kabullenmeme ve öfke davranışları şeklindedir; bu dışlanma pratikleri zaman zaman fiziksel şiddet davranışı şeklinde de olabilmektedir.

"Türkiye'de LambdaİstanbuI (46) tarafından 116 transeksüel kadınla yapılan "İt iti ısırmaz" isimli araştırmada, katılımcıların aileye açıldıkları zaman, % 44.8'inin ailelerinden "Biz nerede hata yaptık?", % 41.4'ünün "Bizi elaleme rezil ettin", % 34.5'inin "Keşke eşcinsel olsaydın da trans olmasaydın, kimse anlamazdı" ve % 25'inin "Artık bizim çocuğumuz değilsin" sözlerini duydukları belirtilmiştir. Ailelerin bir kısmı kendini suçlarken, büyük bölümünün toplumun bakışı üzerinden değerlendirme yaptığı görülmüştür" (Taş, 2019:31).

Politik Dışlanma: Bireylerin siyasal yaşama katılımları yok denecek azdır; bununla birlikte hukuksal çerçevedeki vatandaşlık haklarını kullanamamaktadırlar. Yapılan çalışmalarda bireylerin herhangi bir devlet kurumuna gittiklerinde çeşitli olumsuz davranışlarla ve negatif tepkilerle karşılaştıkları belirtilmiştir. Devlet kurumlarının bireylere yönelik bakış açısı ve tutumları bireylerin 'hasta, sapkın, ahlaksız' oldukları düşüncesinde temellenmektedir. "Kanunlarda bulunan "genel ahlak"a ilişkin sınırlandırmalar, devlet kurumlarının uygulamaları ve mahkeme kararlarında LGBT bireyler aleyhine yorumlanabilmekte ve kullanılabilmektedir"[148]

Mekansal Dışlanma: Kavramda bahsedilen "mekan" sözcüğü, bireyin toplumsal yaşam içerisinde kamu veya özel fark etmeksizin kurumlara ve hizmetlere ulaşamaması olarak değerlendirilir. Bireylerin en çok sorun yaşadığı kamu hizmeti, sağlık hizmetleridir. Özel sağlık sigorta kurumlarının bireyleri sağlık riski taşıyan kişiler olarak görmeleri ve akabindeki damgalayıcı tutumları bu alanda önemli bir ayrımcılık ve dışlanma sorunu olarak görülmektedir. Yapılan çalışmalarda bireylerin ayrımcılığa uğramamak için kamusal sağlık

[148] Umut Güner, Pelin Kalkan, Yasemin Öz, Elif Ceylan Özsoy, Fırat Söyle, "Türkiye'de Cinsel Yönelim veya Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu", (İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi, 2010) https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/publication/15-turkiyede-cinsel-yonelim-veya-cinsiyet-kimligi-temelinde-ayrmclgn-izlenmesi-raporu/

hizmetlerine başvurmadığı ve başka çözüm yolları aradıkları belirtilmiştir. Ruh sağlığı hizmetleri açısından ise farklı cinsel kimliklere sahip bireyler tıbbi bir bozukluğa veya hastalığa sahip olarak görülmektedir. Bu durum, bireylerin ruh sağlığı hizmetlerinden yararlanamamasına sebep olmaktadır.

Mekansal dışlanma bağlamında diğer bir alt başlık olarak; eğitim hizmetinden dışlanma, eğitim kurumlarından dışlanma ve eğitim – öğretim yaşamında akran zorbalığı gibi davranışlar mekansal dışlanma pratiğinin önemli sorunsallarındandır. Heteroseksüel kalıplar içerisinde geçen eğitim süreci, ayrımcı ve dışlayıcı uygulamalar, özellikle akranlar tarafından maruz kalınan zorbalık davranışları ve eğitmenlerin olumsuz tutumları bireylerin eğitim kurumlarına karşı güvensiz olmasına ve eğitim sisteminden izole olmalarına sebebiyet vermektedir.

Medya ve Dışlanma: Toplumdaki en güçlü üretim ve temsil aracı olan medyada farklı cinsel kimliklere sahip bireylere yönelik bir temsil bulunmamakla beraber; bireylere yönelik ayrımcılığın ve nefret söylemlerinin tekrar tekrar üretilmesi yine medya aracığıyla gerçekleşmektedir. "Kaos GL'nin medya izleme grubunun yapmış olduğu, 2009 yılında toplam 190 adet gazete ve derginin incelendiği bir çalışmada taranan 3645 adet haberde 999 stereotip besleyen habere, 833 homofobik ve 99 adet nefret söylemi içeren habere rastlanmıştır. Yine yazılı medya üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada 2009 yılının ilk beş ayı içerisinde yayınlanan gazete haberleri incelenmiştir. Sonuç olarak ana akım medyanın ağırlıkla nefret suçları ve şiddet haberlerini ele aldığı ve LGBT kurbanların cinsel kimliklerine vurgu yapılarak cinayeti meşrulaştıran bir dil kullanıldığı ortaya konmuştur" (Yıldırım, 2016; 85).
"Yazılı basının dışında youtube videolarının incelendiği bir çalışma da mevcuttur. Bu çalışmada incelenen videolar üzerinden yeni medyada eşcinsellere yönelik olan nefret söylemi üzerinde durulmuştur. Türkiye örneği temel alınarak 2014 yılında yayımlanmış olan ve en çok izlenen 3 video seçilmiş, bunlar üzerinden bir söylem analizi gerçekleştirilmiştir. Bu videolardan ikisi eşcinselliği eğlence öğesi olarak sunarken diğeri bir hastalık ve dini açıdan lanetlenmiş bir durum olarak yansıtmıştır" (Yıldırım, 2016; 86).

Farklı Cinsel Kimliklere Sahip Bireyler İçin Kaçınılmaz Son: Nefret Söylemi

Nefret söylemi kavramı, "hoşgörüsüzlüğe dayalı nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gören her türlü ifade biçimi" olarak tanımlanmaktadır (Karabatan & Balcıoğlu, 2021;170). Bireylere yönelik gerçekleştirilen nefret söylemleri temelindeki motivasyonlar ortak bir amaca hizmet etse de bu soruna yönelik birkaç farklı kavram ortaya çıkmıştır. Nefret söyleminin boyutlarını ve arka planını anlayabilmek için bu kavramların neleri işaret ettiğini bilmek önemlidir. Toplumda bilinen en yaygın iki kavram vardır. Kavramlar ve tanımlamaları *Türkiye'de Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliği Temelinde Ayrımcılığın İzlenmesi Raporu*'ndan[149] direkt olarak alınmıştır.

- Heteroseksizm (heterosexism): Heteroseksüelliğin yegâne cinsel yönelim olduğunu ileri süren, diğer cinsel yönelimleri yok sayan, baskılayan ya da aşağılayan ideoloji.

[149] https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/tr/publication/15-turkiyede-cinsel-yonelim-veya-cinsiyet-kimligi-temelinde-ayrmclgn-izlenmesi-raporu/

- Heteronormative: Toplumda kabul gören tek cinsel yönelimin heteroseksüellik olduğunu ifade eden diğer bir kavramdır. Daha çok sosyo - politik bağlamla ilişkilidir ve toplum tanımlamasında "heteronormatif" şeklinde kullanılır.
- Homofobi (homophobia): Eşcinsellere ya da eşcinselliğe karşı duyulan nefret, korku ya da hoşnutsuzluktur. Geniş manası ile farklı cinsel kimliklere sahip bireyleri de kapsamaktadır. Sıfat olarak, homofobik şeklinde kullanılır.

Bireylerin maruz kaldığı ayrımcılık ve dışlanma pratikleri, nefret suçları için bir zemin oluşturmaktadır. İlk aşamada söylem davranışı ile başlayan pratikler zaman içerisinde şiddet davranışlarına dönüşmektedir.

Sonuç

Kimlik tanımlamaları sosyal dışlanma konusundaki yerini her zaman korumaktadır. Cinsel kimlik, toplumsal yapılar içinde genellikle sabit ve normatif bir şekilde tanımlanmışken, günümüz toplumlarında bu kimlikler giderek daha fazla çeşitlenmekte ve görünür olmaktadır. Bu çeşitliliğin toplumsal kabul görmesi ise henüz yeterince sağlanamamıştır. Toplumların heteronormatif yapılar üzerine kurulu olması, farklı cinsel kimliklere sahip bireylerin dışlanmasına yol açmaktadır. Bu dışlanma, yalnızca sosyal izolasyonla sınırlı kalmamaktadır. Bireylerin bu dışlanmaya karşı geliştirdiği direnç mekanizmaları sosyal dışlanmanın şiddetini ve etkisini değiştiren önemli bir faktördür. Çeşitli kültürel, ekonomik ve coğrafi faktörler cinsel kimlikten kaynaklanan dışlanma biçimlerini etkileyebilir ve bu dışlanmanın şiddeti, bireysel bağlamda farklılık gösterebilir. Dezavantajlı olarak nitelendirilen diğer grupların aksine bireysel yaşam kaliteleri ve yaşam güvenceleri için kimliklerinin görünür olmamasını tercih etmeleri önem taşımakta; aynı zamanda ayrımcılık temelli bir toplumsal sorunu şekillendirmektedir. Cinsel kimliğin dışlanma süreçlerine etkisini daha iyi anlamak ve bu etkileşimi kırmak için toplumsal farkındalık artırılmalı; ayrımcılık ve dışlanma pratiklerinin en aza inmesi için ise bireysel ve toplumsal alanda hâlâ çok çaba sarf etmek gerekmektedir.

Kaynakça

Altunpolat, R. (2017). LGBTİ'lilere Yönelik Ayrımcılığı Tarihsel ve Politik Temelde Kavramak. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi,* 17 (64), 2-14.

Aypar, G. & Tanyaş, B. (2017). İstanbul'da Yaşayan Transların Dışlanma ve Ayrımcılık Deneyimleri Üzerine Nitel Bir Çalışma. *İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 2 (1), 71 – 90.

Baird, Vanessa. (2017) Cinsel Çeşitlilik. (Çev. Hayrullah Doğan), İstanbul: Metis Yayınları.

Cankurtaran, Ö. & Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşıyı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet,* 27 (1), 145-160.

Çelenk, S. (2010). Ayrımcılık ve Medya, *Televizyon Haberciliğinde Etik,* 211-228.

Demir, B. & Gönüllü, H. J. & Altun, H. & Kartal, S. (2021). HETEROSEKSÜEL SİSTEM İÇERİSİNDE CİNSEL YÖNELİM VE CİNSİYET KİMLİĞİ TEMELLİ SOSYAL

DIŞLANMAYA MARUZ KALAN LGBTİ+ BİREYLERİN PSİKOSOSYAL YAŞAMLARI. *Sosyal Hizmet Dergisi*, (1), 50 – 68.

Kara, Y. (2022). "Nitel Bir Araştırmanın Gösterdikleri: Türkiye'de LGBTQ+ Olmak", *Pamukkale Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 52, Denizli, ss. 399-415.

Karataban, E. & Balcıoğlu, İ. (2021). Cinsel Yönelime ve Cinsiyet Kimliğine Dayalı Ayrımcılıkların Nefret Suçları Bağlamında İncelenmesi. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi,* 7 (2), 169-190.

Kudret, H. A. (2020). Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Yasaklanan Ayrımcılık Temeli Olarak Cinsel Yönelim. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi,* 26 (2), 1079-1110.

Özalp, A. (2021). Gündelik Yaşamda Cinsel Kimliğin Sunumu: Sembolik Etkileşimci Bir Bakış. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 7, 1-13.

Sezer, Özlem. *LGBT Bireylerin Yalnızlık, Yaşam Memnuniyeti ve Sosyal Uyum Düzeylerinin İncelenmesi.* Trabzon:Trabzon Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Tartanoğlu, A. G. Ş. (2010). Sosyal Dışlanma: Küreselleşme Perspektifinden Bir Kavramsallaştırma Çabası. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, 0 (42), 1-13.

Yıldırım, Leyla. *Sosyal Dışlanma Karşısında Cinsel Kimliğin Kurulumu.* Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Zengin Taş, Esin. (2019). *LGBT'lerin Sosyal Dışlanma Yaşantıları, Cezaevi Süreçleri ve Sosyal Hizmet İhtiyaçları.* Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.

GÖÇ VE GÖÇLERİN İNSAN ÇEŞİTLİLİĞİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Fırat KOÇ
Hitit Üniversitesi
firatkoc@hitit.edu.tr - 0000-0002-8558-6308

ÖZET

Göç, insan biyolojik çeşitliliğini şekillendiren önemli bir faktördür. İnsanlar tarih boyunca çeşitli sebeplerle göç etmiş, bu süreç genetik materyalin karışmasına, yeni varyantların ortaya çıkmasına ve biyolojik çeşitliliğin artmasına yol açmıştır (Campbell ve diğ., 2012). İnsanlar, göçler sayesinde yeni çevresel koşullara adapte olmuş ve bu adaptasyonlar doğal seçilim altında fenotipik farklılıkları meydana getirmiştir. Homo erectus, yaklaşık 1.9 milyon yıl önce Afrika'dan çıkarak geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Homo sapiens'in Afrika'dan çıkarak dünyanın farklı bölgelerine yayılması, genetik çeşitliliğin artmasına neden olmuştur (Schlebusch ve diğ., 2018). Popülasyonlar arası karşılaşmalar ve melezleşmeler, insan genomunun çeşitlenmesinde etkili olmuştur (Groeneveld, 2017). Göçler, farklı popülasyonlar arasında gen akışını artırarak genetik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlamıştır. Afrika'dan çıkan Homo sapiens grupları, Neandertaller ve Denisovanlarla melezleşmiş, bu da modern insan genomunda arkaik DNA izlerinin bulunmasına yol açmıştır (Koller ve diğ., 2022). Göçler sırasında küçük popülasyonlarda genetik sürüklenme de genetik çeşitliliği etkilemiştir. (Reed ve diğ., 2006). Örneğin, tarım toplumlarında süt tüketimi arttıkça, laktaz enziminin yetişkinlikte aktif kalmasını sağlayan genetik varyantlar seçilmiştir (Gluckman ve diğ., 2012). Mitokondriyal DNA ve Y kromozomu analizleri, göç yollarını takip ederek genetik çeşitliliğin kökenlerini araştırmaktadır. Ayrıca, nükleer DNA ve antik DNA analizleri, eski popülasyonlar arasındaki gen akışını ve melezleşmeyi ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, hem insan evrimini hem de genetik çeşitliliği anlamamızda önemli rol oynamaktadır (Underhill ve diğ., 2007). Hem geçmişteki hem de günümüzdeki göçler, genetik çeşitliliği artırmış, yeni adaptasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Houldcroft ve diğ., 2017). Göçlerin kültürel ve teknolojik etkileri, biyolojik çeşitliliği dolaylı olarak etkilemiş, insan toplumlarının genetik yapısını şekillendirmiştir. Bu süreçler, genetik çalışmalarla daha iyi anlaşılmakta ve insan evrimini yeniden yapılandırmamıza olanak tanımaktadır.

Anahtar Kelimeler: İnsan çeşitliliği, göç, evrim, adaptasyon, genetik, antropoloji.

1. Giriş

Göç, insanlık tarihinin en temel dinamiklerinden biri olarak, biyolojik çeşitliliği derinlemesine şekillendiren bir süreçtir. İnsanların çevresel, ekonomik, sosyal ve politik nedenlerle farklı coğrafyalara hareketi, yalnızca kültürel bir dönüşüme değil, aynı zamanda genetik yapının yeniden düzenlenmesine yol açmıştır. Göç, popülasyonlar arasında genetik materyalin transferini sağlamış, adaptasyon mekanizmalarını tetiklemiş ve biyolojik çeşitliliği artırmıştır (Campbell ve diğ., 2012).

Evrimsel biyoloji ve biyolojik antropoloji alanındaki çalışmalar, insan göçlerinin genetik ve fenotipik çeşitliliği nasıl şekillendirdiğine dair derinlemesine bilgiler sunmaktadır. Örneğin, Homo sapiens'in Afrika'dan çıkışı, Neanderthaller ve Denisovalılarla melezleşme gibi olaylar, genetik çeşitliliğin yönlendirilmesinde kritik rol oynamıştır. Bu çalışma, göçün biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkilerini tarihsel ve modern bağlamlarda ele alarak, genetik adaptasyon, popülasyonlar arası gen akışı ve doğal seçilim mekanizmalarını inceleyecektir.

2. Göç ve İnsan Evriminin İlk Aşamaları

İnsanlık tarihindeki en erken göçler, biyolojik çeşitliliğin temellerini atmıştır. Homo erectus'un yaklaşık 1.9 milyon yıl önce Afrika'dan ayrılarak Asya ve Avrupa'ya yayılması, göçün adaptif potansiyelini gözler önüne seren ilk büyük ölçekli hareketlerden biridir (Anton ve diğ., 2014).

Bu süreçte, çevresel baskılara uyum sağlamak için genetik varyantların seçilmesi, Homo erectus'un farklı ekolojik nişlere adapte olmasını sağlamıştır. Daha sonra Homo sapiens, yaklaşık 60.000-70.000 yıl önce Afrika'dan çıkarak dünya geneline yayılmıştır (Schlebusch ve diğ., 2018).

Bu göç dalgası, genetik çeşitliliğin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Homo sapiens'in karşılaştığı yeni çevresel zorluklar, adaptasyon baskılarını artırmış; örneğin, soğuk iklimlerde daha kısa ve kompakt vücut yapılarının doğal seçilimle avantaj sağladığı görülmüştür (Holliday, 1997).

Bu süreçte, Homo sapiens yalnızca çevresel koşullara adapte olmakla kalmamış, aynı zamanda diğer hominin türleriyle genetik alışverişlerde bulunmuştur. Neanderthallerle Avrupa'da ve Denisovalılarla Asya'da gerçekleşen melezleşme, modern insan genomunun %1-2'sinin arkaik DNA içerdiğini göstermektedir (Green ve diğ., 2010). Bu genetik miras, bağışıklık sistemi, metabolizma ve yüksek irtifa adaptasyonu gibi fenotipik özellikleri etkilemiştir (Abi-Rached ve diğ., 2011).

3. Göçlerin Genetik Çeşitliliğe Katkısı

Göçler, popülasyonlar arasında gen akışını artırarak genetik çeşitliliği korumuş ve zenginleştirmiştir. Farklı popülasyonların karşılaşması, rekombinasyon yoluyla yeni genetik varyantların ortaya çıkmasına olanak tanımıştır (Groeneveld, 2017). Örneğin, Avrasya'da gerçekleşen melezleşme olayları, modern insanların adaptif kapasitesini artırmıştır. Denisovalıların genetik materyali, Tibetli popülasyonlarda EPAS1 geninin seçilimiyle yüksek irtifada oksijen kullanımı yeteneğini geliştirmiştir (Huerta-Sánchez ve diğ., 2014). Bununla birlikte, göçler sırasında meydana gelen genetik sürüklenme gibi rastlantısal faktörler, genetik çeşitliliği sınırlayabilmiştir. Özellikle küçük popülasyonların göç ettiği durumlarda, gen havuzu daralmış ve bazı genetik varyantlar kaybolmuştur (Reed ve diğ., 2006). Ancak bu süreç aynı zamanda, yerel çevresel koşullara uyumu hızlandıran genetik varyasyonların yayılmasını kolaylaştırmıştır. Tarım devrimiyle birlikte göçlerin biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkileri daha da belirgin hale gelmiştir. Tarım topluluklarında süt tüketiminin artışı, yetişkinlerde laktaz enziminin aktif kalmasını sağlayan genetik varyantların doğal seçilimle yayılmasına neden

olmuştur. Bu durum, özellikle Avrupa ve bazı Afrika popülasyonlarında genetik çeşitliliği artırmıştır (Ingram ve diğ., 2009).

4. Antik ve Modern Genetik Analizlerin Göç Araştırmalarına Katkısı

Antik DNA (aDNA) analizleri, göçlerin genetik çeşitlilik üzerindeki etkilerini anlamamıza büyük katkı sağlamıştır. Özellikle mitokondriyal DNA (mtDNA) ve Y kromozomu çalışmaları, insan göç yollarını ve popülasyonların tarihsel bağlantılarını aydınlatmıştır (Underhill ve diğ., 2007).

Örneğin, mtDNA analizleri, modern insanın Afrika kökenli olduğunu destekleyen kanıtlar sunmuştur. Modern genetik teknikler, nükleer DNA'yı inceleyerek daha karmaşık genetik süreçleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, antik genomların karşılaştırılması, Homo sapiens ve Neanderthal genomları arasında gerçekleşen gen akışının boyutlarını ortaya koymuştur (Pääbo, 2014).

Ayrıca, göçlerin sadece genetik değil, epigenetik düzeyde de değişimlere yol açtığı gösterilmiştir. Çevresel faktörlerin epigenetik mekanizmalar üzerindeki etkisi, göç eden popülasyonların çevreye uyum süreçlerini hızlandırmıştır (Feinberg ve diğ., 2010).

5. Göçlerin Adaptasyon ve Doğal Seçilim Süreçleri Üzerindeki Etkileri

Göçler, insan popülasyonlarını yeni çevresel koşullara maruz bırakarak doğal seçilim süreçlerini tetiklemiştir. Örneğin, kuzey enlemlere göç eden popülasyonlarda açık ten rengi, düşük güneş ışığı koşullarında D vitamini sentezini artırmak için seçilmiştir (Jablonski ve diğ., 2000).

Benzer şekilde, sıtmanın yaygın olduğu bölgelerde orak hücreli anemi gibi genetik varyantlar seçilim avantajı sağlamıştır (Kwiatkowski, 2005).

Göçler, yalnızca genetik değil, kültürel adaptasyon süreçlerini de tetiklemiştir. Örneğin, tarımın ve hayvancılığın yayılması, beslenme alışkanlıklarını değiştirerek yeni genetik seçilim baskılarına yol açmıştır. Bu durum, biyolojik ve kültürel evrimin birbiriyle nasıl etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.

6. Küreselleşme ve Modern Göçlerin Genetik Etkileri

Küreselleşme çağında göçlerin genetik etkileri daha karmaşık bir hal almıştır. Modern toplumlarda, şehirlerarası ve uluslararası göçler, farklı etnik grupların bir araya gelmesine neden olmuş ve genetik çeşitliliği artırmıştır. Farklı genetik havuzlardan gelen bireylerin çiftleşmesi, genetik rekombinasyon süreçlerini hızlandırmış ve yeni fenotipik özelliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Tishkoff ve diğ., 2009). Ayrıca, modern genetik analizler, bu süreçlerin biyolojik ve kültürel sonuçlarını anlamamızı sağlamaktadır. Örneğin, genom çapında ilişkilendirme çalışmaları (GWAS), modern göçlerin genetik ve çevresel etkileşimlerle nasıl bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmalar, hem hastalıkların dağılımını hem de adaptasyon süreçlerini anlamada kritik bir rol oynamaktadır (Visscher ve diğ., 2012).

Sonuç

Göç, insan biyolojik çeşitliliğini şekillendiren en önemli evrimsel süreçlerden biridir. Tarih boyunca gerçekleşen göçler, genetik materyalin karışmasına, yeni adaptasyonların ortaya çıkmasına ve popülasyonlar arası çeşitliliğin artmasına neden olmuştur. Modern genetik ve biyolojik antropoloji çalışmaları, bu süreçleri daha derinlemesine inceleyerek, insan evriminin dinamiklerini anlamamıza olanak tanımaktadır. Gelecekteki araştırmalar, göçlerin biyolojik çeşitlilik üzerindeki etkilerini anlamada daha bütüncül yaklaşımlar sunabilir. Özellikle, çevresel değişimlerin, epigenetik açıklığa kavuşturmak, insan evrimi ve biyolojik çeşitlilik anlayışımızı derinleştirebilir. Göç, yalnızca geçmişteki insan hareketlerini anlamak için bir araç değildir; aynı zamanda modern genetik ve sağlık araştırmalarında da önemli bir odak noktasıdır. İnsanların hareketliliği, genetik varyasyonların global dağılımını etkilerken, bu süreçlerin kültürel, teknolojik ve çevresel değişimlerle nasıl bağlantılı olduğunu anlamak, biyolojik antropolojide yeni araştırma perspektifleri sunmaktadır. Göç ve biyolojik çeşitlilik arasındaki karmaşık ilişki, evrimsel biyolojinin temel sorularından biridir. Antropolojik ve genetik araştırmaların ilerlemesiyle, insan geçmişine dair daha kapsamlı ve bütüncül bir yaklaşımlar mümkün olacaktır.

Kaynaklar

Campbell, B. C., & Barone, L. (2012). Evolutionary basis of human migration. Causes and consequences of human migration: An evolutionary perspective, 45-65.

Feinberg, A. P., & Irizarry, R. A. (2010). Stochastic epigenetic variation as a driving force of development, evolutionary adaptation, and disease. Proceedings of the National Academy of Sciences, 107(suppl_1), 1757-1764.

Gluckman, P., Beedle, A., Hanson, M., Çıplak, B., Başkurt, O. K., & Uysal, H. (2012). Evrimsel tıbbın ilkeleri. Palme Yayıncılık.

Green, R. E., Krause, J., Briggs, A. W., Maricic, T., Stenzel, U., Kircher, M., ... & Pääbo, S. (2010). A draft sequence of the Neandertal genome. science, 328(5979), 710-722.

Groeneveld, E. (2017). Early human migration. Ancient History Encyclopedia. Published May, 15.

Holliday, T. W. (1997). Body proportions in Late Pleistocene Europe and modern human origins. Journal of human evolution, 32(5), 423-448.

Houldcroft, C. J., Ramond, J. B., Rifkin, R. F., & Underdown, S. J. (2017). Migrating microbes: what pathogens can tell us about population movements and human evolution. Annals of Human Biology, 44(5), 397-407.

Huerta-Sánchez, E., Jin, X., Asan, Bianba, Z., Peter, B. M., Vinckenbosch, N., ... & Nielsen, R. (2014). Altitude adaptation in Tibetans caused by introgression of Denisovan-like DNA. Nature, 512(7513), 194-197.

Ingram, C. J., Mulcare, C. A., Itan, Y., Thomas, M. G., & Swallow, D. M. (2009). Lactose digestion and the evolutionary genetics of lactase persistence. Human genetics, 124, 579-591.

Koller, D., Wendt, F. R., Pathak, G. A., De Lillo, A., De Angelis, F., Cabrera-Mendoza, B., ... & Polimanti, R. (2022). Denisovan and Neanderthal archaic introgression differentially impacted the genetics of complex traits in modern populations. BMC biology, 20(1), 249.

Kwiatkowski, D. P. (2005). How malaria has affected the human genome and what human genetics can teach us about malaria. The American Journal of Human Genetics, 77(2), 171-192.

Reed, F. A., & Tishkoff, S. A. (2006). African human diversity, origins and migrations. Current opinion in genetics & development, 16(6), 597-605.

Schlebusch, C. M., & Jakobsson, M. (2018). Tales of human migration, admixture, and selection in Africa. Annual Review of Genomics and Human Genetics, 19(1), 405-428.

Schlebusch, C. M., & Jakobsson, M. (2018). Tales of human migration, admixture, and selection in Africa. Annual Review of Genomics and Human Genetics, 19(1), 405-428.

Tishkoff, S. A., Reed, F. A., Friedlaender, F. R., Ehret, C., Ranciaro, A., Froment, A., ... & Williams, S. M. (2009). The genetic structure and history of Africans and African Americans. science, 324(5930), 1035-1044.

Underhill, P. A., & Kivisild, T. (2007). Use of Y chromosome and mitochondrial DNA population structure in tracing human migrations. Annu. Rev. Genet., 41(1), 539-564.

YEREL YÖNETİMLERİN ENGELLİLERİN SOSYAL REFAHINA KATKISI: MALTEPE ÖRNEĞİ

Contribution to Social Welfare of Disabled People of Local Governments: Maltepe Example

Doç. Dr. Hamza Kurtkapan
Istanbul University- Cerrahpasa
hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr - 0000-0001-9815-7337

ÖZET

Türkiye'de yerel yönetimlerin engellilere yönelik sosyal hizmet uygulamalarıyla ilgili çalışmalar giderek artmaktadır. Sosyal bilimlerde engelli bireylerin damgalanması, sosyal dışlanmaları ve toplumsal hayata katılımları çalışmaların odağındadır. Bu çalışmada Maltepe Belediyesi'nin engellilerin refahının arttırıcı uygulamaları değerlendirilmiştir. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede Maltepe Belediyesi'nin 2019 ve 2023 yıllarına ait, yıllık faaliyet raporları incelenmiştir.

Sosyal hizmetler kapsamında özellikle dezavantajlı gruplara yönelik sosyal destek ve ulaşım destek hizmetleri engelli bireyler için erişilebilirliği destekleyicidir. Eğitim odaklı programlar, atölye çalışmaları ve sosyal etkinlikler, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını desteklemektedir. İlçenin konumu ve demografik yapısı göz önüne alındığından Maltepe Belediyesinin sosyal adalet, kültürel gelişim ve toplumsal refah odaklı hizmetlerde daha fazla sorumluluk alması gerektiği söylenebilir. Bu değerlendirme sonucunda Maltepe Belediyesi'nin raporlarında engellilerin refahını arttırıcı çalışmaların son yıllarda arttığı görülmüştür. Belediyenin yenilikçi ve katılımcı yaklaşımı, toplumla güçlü bir iş birliği içinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Sosyoloji, Sosyal Hizmet, Refah Devleti, Yerel Yönetimler, Maltepe Belediyesi.

ABSTRACT

There is a noticeable upward trend in studies focusing on the social service practices of local governments for people with disabilities in Turkey. These studies, which are gaining momentum in the social sciences, delve into issues of stigmatization, social exclusion, and the participation of disabled individuals in social life. In this study, we turn our attention to Maltepe Municipality's efforts to enhance the welfare of people with disabilities. The research was conducted using the document analysis method, with a specific focus on Maltepe Municipality's annual activity reports for the years 2019 and 2023.

Within the scope of social services, social support and transportation support services, especially for disadvantaged groups, support accessibility for disabled individuals. Education-focused programs, workshops and social activities support the participation of disabled individuals in social life. Considering the location and demographic structure of the district, it can be said that Maltepe Municipality should take more responsibility for services focused on social justice, cultural development and social welfare. As a result of this evaluation, it was observed in Maltepe Municipality's reports that the number of studies to increase the welfare of people with disabilities has increased in recent years. The Municipality's innovative and participatory approach shows that it cooperates strongly with society.

Keywords: Disability, Sociology, Social Service, Welfare State, Local Governments, Maltepe Municipality.

Introduction:

The establishment, organs, management, duties, authorities and responsibilities of municipalities and their working procedures and principles are regulated by Municipality Law No. 5393. Maltepe Municipality, as a local government entity, is responsible for providing services in the closest places to citizens and with the most appropriate methods. In service delivery, methods appropriate to the situation of the disabled, elderly, needy and low-income people are applied. The principle is followed.

In the social model, which is one of the causal explanation models related to disability, the construction of disability is emphasized. Although it is accepted that the loss of physical ability is the main reason for disability, the spatial and environmental barriers experienced by the person are also important for disability. Disabled movements guided by the "social model" have

demanded equality in access to essential services and opportunities such as employment, housing, transportation, education, etc. These demands are aimed at eliminating the disadvantages that disabled individuals have in participating in social life.

According to the social model, the disadvantages of disabled individuals can be reduced or eliminated with the help of social organizations. There is a need for studies that address the social participation of people with disabilities within the framework of the social model that focuses on the limitations experienced by people with disabilities in social life. While the physical disability experienced by individuals is a prerequisite for becoming disabled, the fact that the socialization areas and facilities in the city are not designed in accordance with physical disabilities makes the situation more complicated. Being disabled, as a kind of imposition, starts without building roads, sidewalks and stairs without taking into account those with visual and physical disabilities. Perhaps some disabilities will not be eliminated, but the limitations caused by being disabled will be reduced. There are studies in the literature that evaluate the services of local governments for people with disabilities in Turkey (Ay, 2018; Babaoğlu, 2018; Uzunoğlu, 2019; Emini & Ayaz, 2019; Kalaycı & Aziz, 2019; Arap et al., 2021). There are also studies evaluating the activities of metropolitan and district municipalities for people with disabilities in Istanbul (Bulut, 2020; Güleç, 2019; Urhan & Aslankoç, 2021; Tınar, 2020; Tınar, 2019; Fırat, 2008). This study examined the services of the Maltepe district municipality of Istanbul province for people with disabilities.

Method

Since the research aimed to evaluate Maltepe municipality's services for disabled individuals, the qualitative research method was used. While multiple data collection methods are used in qualitative research (Yıldırım & Şimşek, 2000), the document review method was used in this study. Specific themes and sub-themes that emerged in the analysis of the information obtained from the documents examined in the research are given in the findings.

The research subject is the following: What are the services of Maltepe municipality for disabled individuals?

Question of the research: What are the effects of the social support services provided by Maltepe municipality for people with disabilities on the participation of people with disabilities in social life, becoming an accessible city and their employment?

Question 1: What are the services of Maltepe Municipality for the Social Participation of the Disabled?

Question 2: What inspiring projects can be implemented in other municipalities?

Question 3: What are the social areas and services for people with disabilities?

Research method: Method: The activity reports of Maltepe Municipality for the years 2019 and 2023 published by the document analysis method were examined and the services of the Municipality for people with disabilities were evaluated.

Method stages:

In Stage 1, activity reports were accessed on the website.

In Stage 2, the report for 2019 was subjected to content analysis. In this process, the key concepts of "disabled", "non-disabled", and "special needs" were created to determine the activities that will serve the social participation of disabled individuals. The information obtained in the analysis made on these concepts was brought together.

In Stage 3, the latest report, which is open access and the report for 2023, was analyzed. In this process, the keywords for the activities that will serve social participation were revised again. On this axis, activities for 2019 were placed in the table.

Findings

Producer Disabled Center

The centre was opened to facilitate the adaptation of disabled citizens residing in the district to their social lives by helping disabled people to be involved in social life and production processes through communication and cooperation.

Decorative handicrafts course: Vocational training courses such as paper bag making, handicrafts, decoration and home accessories, felt making, bag making, hand knitting and sewing are provided for disabled children and their mothers.

Within the scope of the 'Produce and Earn' project at the Producer Disabled Center, 16 students successfully completed the handicrafts course in 2019. This project aims to empower disabled individuals by providing them with vocational training and opportunities to earn income through the sale of their handicraft products.

"Produce and Earn Project" Within the scope of the "Produce and Earn" project, our Producer Disabled Center students earned income by providing market sales of their handicraft products.

Seventy-three disabled students and 63 parents attended the courses at the Producer Disabled Center in 2019.

The 'produce and Earn Project' has seen significant growth over the years, with 170 people benefiting in 2021, 560 in 2022, and 917 in 2023. This growth reflects the increasing success and impact of the project in empowering disabled individuals and providing them with opportunities for economic independence.

2. Basic policies and priorities: Service is provided with the understanding that "Disability Should Not Be a Social Obstacle". Within this framework, the Disabled Commission and the Women, Family and Disabled Counseling Center were established, and psychologists, sociologists, and legal information services for people with disabilities were established.

The Municipality organized seminars on various topics due to December 3, International Disability Awareness Day.

Road pavement construction

93,000 m2 of pavement and stairs were made suitable for people with disabilities.

In order to make pavements on roads without pavements throughout Maltepe, to make pavements that are not suitable for disabled use accessible, to provide a clear pedestrian-vehicle separation, to repair damaged pavements, and to cover vehicle roads with natural or artificial stones, Maltepe Municipality carries out stone pavement construction and repair works on sidewalks and vehicle roads.

Increasing Accessibility of Municipality Services and Activity Areas for the Disabled

Disabled Transportation Support: 1494 units were provided in 2021, 4895 in 2022, and 1284 in 2023. Providing wheelchair distribution, technical, maintenance and repair support in order to increase disabled access. Six thousand eight hundred fifty people benefited from Ambulance and Disabled Transportation services in 2023. Making sidewalks that are not suitable for disabled use accessible. Sidewalks and stairs are made suitable for disabled use in order to meet their needs in public areas. "Wheelchair" assistance was provided to 2 citizens in need. Within the scope of the "Barrier-Free Taxi Project", 1,464 in 2017, 1,400 in 2018 and 1,160 in 2019, a total of 4,024 disabled people were provided transportation support. Hairdresser and hot meal services:

Disabled or chronically ill citizens can have their hair cut and their beard shaved at their addresses or our hairdresser centre according to their needs. Hairdressing services are provided at their addresses and residences. In 2017, 1,482 families benefited; in 2018, 1,845 families benefited; and in 2019, 1,591 families benefited. Daily hot meal service: Hot meals are prepared for the elderly and disabled in the soup kitchen. In addition, a breakfast organization was held for disabled people residing in the district on Monday, December 2, 2019, due to December 3, World Disability Day.

Free Pool and sports services: Disabled individuals benefit free of charge on certain days and hours. A total of 62 disabled citizens benefited from the swimming pool free of charge between 01.01.2019 and 31.12.2019. 9 students completed the "Disabled Tennis Sports" program. To the "Accessible Summer Camp"; 300 disabled people went there, 100 in 2017, 100 in 2018 and 100 in 2019.

Home visit, health service: 21 disabled citizens were visited at home, and the needs identified at the homes of people with disabilities were resolved in line with their demands. Eight thousand thirty-eight people benefited from home health services in 2019 alone.

Disabled individuals are satisfied with the services of Maltepe Municipality

The Satisfaction Rate of Services for the Disabled was 33.06 Percent in 2021, 63 Percent in 2022 and 65.63 Percent in 2023.

References

Arap, S. K., Yücebaş, E., İbrahim, A. 2021. "Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği" Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 139-156.

Ay, H. 2018. Engellilere Yönelik Yerel Yönetim Hizmetleri: Bursa Büyükşehir Belediyesi örneği (Yüksek Lisans Tezi). Uşak: Uşak Üniversitesi.

Babaoğlu, C. 2018. "Türkiye'de anakentlerde engellilere yönelik hizmetler ve sorun alanları", TESAM Akademi Dergisi, 79-110.

Bulut, F. 2020. "Engellilere yönelik yerel yönetim çalışmaları: Ümraniye belediyesi örneği", Akademik Matbuat, 4(2), 41-60.

Emini, F. T., Ayaz, Ç. E. 2019. "Engelli bireylere yönelik kurumsal farkındalık: Balıkesir büyükşehir belediyesi örneği", Journal Of Awareness, 4(2), 239-248.

Fırat, S. 2008. "Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri", Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(1), 89-100.

Güleç, Y. 2019. "Sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasında yerel yönetimlerin önemi ve işlevi: bağcılar engelliler sarayı örneği", The Journal Of Academic Social Science, 2(2), 486-500.

Kalaycı, S., Aziz, A. 2019. "Engellilere yönelik yerel sosyal hizmetlerde belediyelerin yeri: Malatya büyükşehir belediyesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 663-674.

Maltepe Belediyesi Faaliyet Raporu (2019). Yıllık Faaliyet Raporu, 2019. Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://www.maltepe.bel.tr/upload/strateji/2019_Faaliyet_Raporu.pdf

Maltepe Belediyesi Faaliyet Raporu (2023). Faaliyet Raporu, 2023. Erişim tarihi: 22.12.2024.

http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/YrOk4+maltepe_23_fr.pdf

Tınar, Y. 2020. "Yerel yönetimlerce engellilere sunulan istihdam hizmetleri: İstanbul büyükşehir belediyesi engelliler müdürlüğü örneği". Journal of Social Policy Conferences, Istanbul University.. 78, pp. 429-453.

Tınar, Y. 2019. "Yerel yönetimlerce yoksul, yaşlı ve engellilere sunulan sosyal destek hizmetlerine bir bakış: İstanbul Büyükşehir belediyesi örneği", Sosyal Çalışma Dergisi, 3(1), 15-27.

Urhan, G., Arslankoç, S. 2021. "COVID-19 pandemi sürecinde sosyal politika ve yerel yönetimler: İstanbul ilçe belediyeleri örneği". Çalışma ve toplum, 2(69), 945-980.

Uzunoğlu, E. 2019. "Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımında yerel yönetimlerin işlevleri: Sakarya büyükşehir belediyesi örneği", The Journal of Academic Social Science, 91(91), 236-258.

Yıldırım, A., Şimşek, H. 2016. Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

YEREL YÖNETİMLERİN ENGELLİLERİN TOPLUMSAL KATILIMLARA KATKISI: SULTANGAZİ ÖRNEĞİ

Contribution to Social Participation of Disabled People of Local Governments: Sultangazi Example

Doç. Dr. Hamza Kurtkapan
Istanbul University- Cerrahpasa
hamza.kurtkapan@iuc.edu.tr - 0000-0001-9815-7337

ÖZET

Engellilikle ilgili çalışmalarda sağlık bilimleri daha çok bireylerin fiziksel farklılıklarına odaklanırken, sosyal bilimlerde engelli bireylerin toplumsal hayata katılımı ve sosyal dışlanma gibi konuları odağa almaktadırlar. Bu çalışmada Sultangazi Belediyesi'nin engellilerin toplumsal hayata katılımlarını kolaylaştıran uygulamaları değerlendirilmiştir. Araştırmada doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu çerçevede Sultangazi Belediyesi'nin 2020 ve 2023 yıllarına ait yıllık faaliyet raporları incelenmiştir. Bu değerlendirme sonucunda Sultangazi Belediyesi'nin raporlarında engellilerin toplumsal katılımını kolaylaştırıcı çalışmalara rastlanılmıştır.

Sosyal hizmetler kapsamında özellikle dezavantajlı gruplara yönelik sosyal destek ve ulaşım destek hizmetleri engelli bireyler için erişilebilirliği destekleyicidir. Eğitim odaklı programlar, atölye çalışmaları ve sosyal etkinlikler, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımını desteklemektedir. İlçenin konumu ve demografik yapısı göz önüne alındığından Sultangazi Belediyesinin sosyal adalet, kültürel gelişim ve toplumsal refah odaklı hizmetlerde daha fazla sorumluluk alması gerektiği söylenebilir. Belediyenin yenilikçi ve katılımcı yaklaşımı, toplumla güçlü bir iş birliği içinde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Sosyoloji, Yerel Yönetimler, Sultangazi Belediyesi.

PROCEEDING BOOK ISBN NR. : 978-625-5962-08-9

ABSTRACT

While health sciences focus more on the physical differences of individuals in studies on disability, social sciences focus on issues such as the participation of disabled individuals in social life and social exclusion. In this study, Sultangazi Municipality's practices that facilitate the participation of disabled individuals in social life were evaluated. The document analysis method was used in the research. In this context, Sultangazi Municipality's annual activity reports for 2020 and 2023 were examined. As a result of this evaluation, studies facilitating the social participation of disabled individuals were encountered in Sultangazi Municipality's reports.

Within the scope of social services, the pressing need for improved accessibility, especially through social support and transportation services for disadvantaged groups, is crucial for the inclusion of disabled individuals. Education-focused programs, workshops, and social activities play a significant role in supporting the participation of disabled individuals in social life. Considering the location and demographic structure of the district, it is imperative that Sultangazi Municipality takes more responsibility for services focused on social justice, cultural development, and social welfare. The municipality's innovative and participatory approach shows a strong collaboration with society, but the need for improved accessibility remains a top priority.

Keywords: Disability, Sociology, Local Governments, Sultangazi Municipality.

Introduction:

The social model, a key concept in this paper, is one of the causal explanation models related to disability. It focuses on the construction of disability, emphasizing that physical disability is not the sole reason for disability. The model highlights the role of spatial and environmental barriers in creating disability. Movements guided by the social model have demanded equality in access to essential services and opportunities such as employment, housing, transportation, education, etc. These demands aim to eliminate the disadvantages that disabled individuals face in participating in social life.

According to the social model, the disadvantages faced by disabled individuals can be significantly reduced or even eliminated with the collective efforts of social organizations. There is a crucial need for studies that address the social participation of disabled people within the social model framework, which focuses on the restrictions experienced by disabled people in social life. While the physical disability experienced by individuals is a prerequisite for being disabled, the fact that physical disabilities do not design socialization areas and facilities in the city makes the situation more complicated. Being disabled, as a kind of imposition, starts without building roads, sidewalks, and stairs without taking into account those with visual and physical disabilities. Perhaps some obstacles will not be eliminated, but the limitations caused by being disabled will be significantly reduced through the collective action of social organizations.

There are studies in the literature evaluating the services of local governments in Turkey for people with disabilities (Babaoğlu, 2018; Uzunoğlu, 2019; Emini & Ayaz, 2019; Kalaycı & Aziz, 2019; Arap et al., 2021). There are also studies evaluating the activities of metropolitan and district municipalities for people with disabilities in Istanbul (Güleç, 2019; Urhan & Aslankoç, 2021; Tınar, 2020; Tınar, 2019; Fırat, 2008). This study examined the services of the Sultangazi district municipality of Istanbul for people with disabilities.

Method

Since the research aimed to evaluate the services of Sultangazi municipality for disabled individuals, the qualitative research method was used. In this study, the document review method was used. The specific themes and sub-themes that emerged in the analysis of the information obtained from the documents examined in the research are given in the findings.

The subject of the Research: What are the services provided by Sultangazi Municipality for disabled individuals?

Question of the research: What are the effects of the social support services provided by Sultangazi Municipality for people with disabilities on the participation of disabled people in social life, becoming an accessible city and their employment?

Research Method: The activity reports published by Sultangazi Municipality for 2020 and 2023 were examined using the document analysis method, and the municipality's services for people with disabilities were evaluated.

Method stages:

In Stage 1, activity reports were accessed on the website.

In Stage 2, the report for 2020 was subjected to content analysis. In this process, the key concepts of "disabled", "non-disabled", and "special needs" were created to determine the activities that will serve the social participation of disabled individuals. The information obtained in the analysis conducted on these concepts was brought together.

In Stage 3, the report for 2023, which is open access and the latest report, was analyzed.

Findings

Sezai Karakoç Youth, Sports and Disabled Center provides services. The municipality's "Disabled Coordination Center" organizes its activities. For the Impaired Wrestling Team, a hot meal aid was provided to distribute shoes to disabled individuals. Representative military service was carried out for disabled individuals. A theatre play was organized for December 3, World Disability Day. Horse Farm Equestrian Facilities were used free of charge by 12,327 disabled citizens. Employment of disabled citizens through SULKAM Trips. Three thousand thousand ninety-seven disabled people were visited in museums, parks and palaces.

In sidewalk development works, accessibility for disabled people is also considered. Nine hundred seventy-eight trips were organized in 2020 for disabled people to access the pool. In the same year, 31 people were given wheelchairs, and 852 trips were organized to help disabled people access the hospital. The number of disabled people who received financial assistance was reported as 2563 for 2020. In addition, disabled mothers were visited at their homes.

EKPSS Preparation Courses have started at the Sultangazi Municipality Disabled Persons Coordination Center. Free books were distributed to 46 disabled citizens who applied for the exam. Sultangazi Municipality Sezai Karakoç Disabled Persons Coordination Center, which continues its work for disabled individuals to have a more significant presence in social life, has started EKPSS preparation courses this year. Within the scope of the project implemented in 2022 in cooperation with Sultangazi Public Education Center, the ‘EKPSS Preparation Course Book Distribution program was organized for 46 students who applied for the course this year.

The ‘Barrier-Free Hours’ Project is a significant initiative at the Disabled Center. It aims to provide respite for the caregivers of disabled individuals. Under this project, 'Mothers, fathers or other people who care for the disabled need time. With our ‘Barrier-Free Hours’ project, we will look after this disabled person. They are picked up from their home and taken back to their

home, thus providing time for the family who care for the disabled person.' This project not only supports the disabled individuals but also provides much-needed relief for their caregivers.

References

Arap, S. K., Yücebaş, E., İbrahim, A. 2021. "Yerel Yönetimlerin Engelsiz Yaşam Hedefi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği" Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 9(1), 139-156.

Babaoğlu, C. 2018. "Türkiye'de anakentlerde engellilere yönelik hizmetler ve sorun alanları", TESAM Akademi Dergisi, 79-110.

Emini, F. T., Ayaz, Ç. E. 2019. "Engelli bireylere yönelik kurumsal farkındalık: Balıkesir büyükşehir belediyesi örneği", Journal Of Awareness, 4(2), 239-248.

Fırat, S. 2008. "Belediyelerin engellilere dönük sosyal hizmet projeleri", Toplum ve Sosyal Hizmet, 19(1), 89-100.

Güleç, Y. 2019. "Sosyal hizmetlerin yeniden yapılandırılmasında yerel yönetimlerin önemi ve işlevi: bağcılar engelliler sarayı örneği", The Journal Of Academic Social Science, 2(2), 486-500.

Kalaycı, S., Aziz, A. 2019. "Engellilere yönelik yerel sosyal hizmetlerde belediyelerin yeri: Malatya büyükşehir belediyesi", Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 22(2), 663-674.

Sultangazi Belediyesi Faaliyet Raporu (2020). Yıllık Faaliyet Raporu'20. Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://www.sultangazi.bel.tr/uploads/activity-report/2020-yili-faaliyet-raporu_1707663855_3e94942495c327d82986.pdf

Sultangazi Belediyesi Faaliyet Raporu (2023). Faaliyet Raporu'23. Erişim tarihi: 22.12.2024.

https://www.sultangazi.bel.tr/uploads/activity-report/2023-yili-faaliyet-raporu.pdf

Tınar, Y. 2020. "Yerel yönetimlerce engellilere sunulan istihdam hizmetleri: İstanbul büyükşehir belediyesi engelliler müdürlüğü örneği". Journal of Social Policy Conferences, Istanbul University.. 78, pp. 429-453.

Tınar, Y. 2019. "Yerel yönetimlerce yoksul, yaşlı ve engellilere sunulan sosyal destek hizmetlerine bir bakış: İstanbul Büyükşehir belediyesi örneği", Sosyal Çalışma Dergisi, 3(1), 15-27.

Urhan, G., Arslankoç, S. 2021. "COVID-19 pandemi sürecinde sosyal politika ve yerel yönetimler: İstanbul ilçe belediyeleri örneği". Çalışma ve toplum, 2(69), 945-980.

Uzunoğlu, E. 2019. "Engelli bireylerin toplumsal yaşama katılımında yerel yönetimlerin işlevleri: Sakarya büyükşehir belediyesi örneği", The Journal of Academic Social Science, 91(91), 236-258.

YETİŞTİRME KURAMI'NIN ANALİZİ

Doç. Dr. Aysel KURNAZ
Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İletişim Fakültesi
akurnaz@bandirma.edu.tr- ORCID ID: 0000-0002-2190-7838

ÖZET

Bu çalışma ile Yetiştirme Kuramı'nın (Cultivation Theory) detaylı ve sistematik bir şekilde analiz edilmesi amaçlanmaktadır. Yetiştirme Kuramı, George Gerbner tarafından 1960'larda televizyonun bireyler ve toplum üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla geliştirilmiş olup medya içeriklerinin bireylerin dünya görüşlerini ve davranışlarını uzun vadede nasıl şekillendirdiğine dair açıklamalarda bulunmaktadır. Teori, geleneksel olarak televizyon içeriklerinin tekrarı yoluyla bireylerde ortak bir algı oluşturduğunu savunsa da sosyal medya ortamları bu dinamiği daha geniş ve hızlandırılmış bir boyuta taşımıştır. Kullanıcıların aktif katılım sağladığı ve sürekli etkileşim içinde olduğu bu platformlar, medya içeriklerinin bireylerin gerçeklik algıları üzerindeki uzun vadeli etkilerini daha da karmaşık hale getirmektedir. Bu bağlamda, Yetiştirme Kuramı, her ne kadar televizyon için geliştirilmiş olsa da sosyal medyanın da bireylerin dünya görüşlerini nasıl etkilediğini değerlendirmek için güçlü bir kuramsal çerçeve sunabilir, bu nedenle Yetiştirme Kuramı'nın incelenmesi oldukça önemlidir.

Bu çalışmada Yetiştirme Kuramı'nın sistematik bir şekilde analiz edilmesi bibliyometrik yöntem aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Yetiştirme Kuramı ile ilgili Web of Science veri tabanında yer alan 307 eser incelenmiştir. Yıllara göre eser sayısı, ön plana çıkan dergiler, yazarlar, üniversiteler, ülkeler ve en fazla atıf alan eserler analiz edilmiştir. Ayrıca en sık tekrarlanan anahtar kelimelerden hareketle kelime ağacı ve eş-oluşum ağı da görselleştirilmiştir. Çalışma, kuramın medya çalışmaları literatüründeki kavramsal ve tematik çeşitliliğini ortaya koymaktadır. Sonuçlar, Yetiştirme Kuramı'nın hem geleneksel medya hem de dijital medya bağlamlarında önemli bir teorik dayanak sunduğunu göstermektedir. Özellikle sosyal medya bağlamında kuramın uygulanabilirliği, literatürdeki artan bir ilgiyle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yetiştirme Kuramı, Medya Etkileri, Sosyal Medya, Bibliyometrik Analiz

ANALYSIS OF CULTIVATION THEORY

ABSTRACT

This study aims to analyse Cultivation Theory in a detailed and systematic way. Cultivation Theory was developed by George Gerbner in the 1960s to understand the effects of television on individuals and society and explains how media content shapes individuals' worldviews and behaviours in the long term. Although the theory traditionally argues that individuals form a common perception through the repetition of television content, social media environments have taken this dynamic to a broader and accelerated dimension. These platforms, where users actively participate and constantly interact, further complicate the long-term effects of media content on individuals' perceptions of reality. In this context, although Cultivation Theory was developed for television, it can provide a powerful theoretical framework for evaluating how social media also affects individuals' worldviews, so it is very important to examine Cultivation Theory.

In this study, a systematic analysis of Cultivation Theory was carried out through bibliometric method. A total of 307 works on Cultivation Theory in the Web of Science database were analysed. The number of works by years, prominent journals, authors, universities, countries and the most cited works were analysed. In addition, word tree and co-occurrence network were visualised based on the most frequently repeated keywords. The study demonstrates the conceptual and thematic diversity of the theory in the media studies literature. The results show that Cultivation Theory offers an important theoretical underpinning in both traditional media and digital media contexts. The applicability of the theory, especially in the context of social media, is supported by a growing interest in the literature.

Keywords: Cultivation Theory, Media Effects, Social Media, Bibliometric Analysis

1. GİRİŞ

Yetiştirme Kuramı (*Cultivation Theory*), medya içeriklerinin bireylerin algıları, toplumsal normlar ve değer sistemleri üzerindeki uzun vadeli etkilerini açıklamak amacıyla geliştirilmiş, medya ve iletişim çalışmaları literatüründe merkezi bir yere sahip olan kapsamlı bir teorik çerçevedir. George Gerbner tarafından 1960'lı yıllarda geliştirilen bu kuram, televizyon gibi geleneksel medya araçlarının tekrarlayan ve sürekli bir şekilde sunulan içeriklerle bireylerin dünya algısını şekillendirdiğini ve toplumsal normlara ilişkin ortak bir bilinç oluşturduğunu ileri sürmektedir. Gerbner'in teorik çerçevesi, medya içeriklerinin bireylerin algılarını nasıl kümülatif bir şekilde etkilediğini ve bu etkilerin toplumsal düzeyde normatif bir yapı oluşturma potansiyelini ele almaktadır (Gerbner, 1969; 1998). Bu bağlamda, kuram yalnızca televizyonun bireyler üzerindeki etkilerini açıklamakla kalmayıp aynı zamanda sosyal medya platformlarının bireylerin algısal ve davranışsal süreçlerini nasıl etkilediğine dair yeni bir perspektif sunmaktadır.

Dijitalleşme süreci ve buna bağlı olarak medya ortamlarında yaşanan dönüşümler, Yetiştirme Kuramı'nın televizyon bağlamındaki geleneksel uygulamalarının ötesine geçerek sosyal medya ve dijital platformlar gibi yeni iletişim araçlarında da uygulanabilirliğini gündeme getirmiştir (Morgan ve Shanahan, 2010). Sosyal medya, kullanıcıların aktif etkileşimde bulunduğu, içeriklerin sürekli olarak üretildiği ve tüketildiği dinamik bir alan olarak, medya içeriklerinin bireyler üzerindeki etkilerini daha karmaşık ve çok boyutlu hale getirmiştir (Morgan vd., 2018). Bu durum, kuramın modern medya bağlamlarında yeniden yorumlanması ve güncellenmesi gerekliliğini ortaya koymuş ve teorinin hem klasik medya araçlarında hem de dijital medya ortamlarında bireyler üzerindeki etkilerini anlamak için esnek ve çok yönlü bir çerçeve sunduğunu göstermiştir.

Bu çalışmanın amacı, Yetiştirme Kuramı'nın akademik literatürdeki etkisini ve gelişimini sistematik bir şekilde analiz etmektir. Bu doğrultuda, *Web of Science* veri tabanında yer alan 307 akademik eser, bibliyometrik bir yaklaşımla incelenmiştir. Çalışmada eserlerin yıllara göre dağılımı, yayımlandıkları dergiler, en fazla eser üreten yazarlar, kurumlar, ülkeler, ülke iş birlikleri, en fazla atıf alan eser ve referanslar analiz edilmiştir. Ayrıca kavramsal yapıyı tanımlayabilmek amacıyla anahtar kelime ağacı ve eş-oluşum ağı da incelenmiştir. Bu kapsamlı analiz, Yetiştirme Kuramı'nın medya çalışmaları literatüründeki tematik ve metodolojik çeşitliliğini ortaya koymakta ve kuramın kavramsal çerçevesine ilişkin derinlemesine bir anlayış sunmaktadır. Araştırmanın bir diğer önemli hedefi, Yetiştirme Kuramı üzerine yapılan çalışmalardaki mevcut eğilimleri ve araştırma boşluklarını tespit etmektir. Özellikle dijital medya bağlamında teorinin geçerliliği ve uygulama alanlarının değerlendirilmesi, kuramın çağdaş iletişim süreçlerindeki rolünü ve nasıl yorumlandığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Dijital platformlar, kullanıcıların medya içeriklerini hem tüketici hem de üretici olarak aktif bir şekilde deneyimledikleri yeni bir medya ortamı sunmakta ve bu durum, Yetiştirme Kuramı'nın farklı disiplinlerdeki geçerliliği ve uygulama potansiyelini genişletmektedir. Çalışmanın bulguları, Yetiştirme Kuramı'nın akademik literatürdeki kalıcılığını ve güncel iletişim ortamlarındaki uygulama potansiyelini ortaya koyarak literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

2. YÖNTEM

Yetiştirme Kuramı'nın analizinin amaçlandığı bu çalışmada Yetişme Kuramı ile ilgili 307 eser bibliyometrik analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Veriler Web of Science (WOS) veri tabanı aracılığı ile elde edilmiş olup çalışmaların çalışma konusu Yetiştirme Kuramı olan eserler veriye dahil edilmiştir. Veri elde edilirken herhangi bir kısıt uygulanmamıştır. Verilerin analiz edilmesi R dilinde gerçekleştirilmiş olup performans ve kelime analizlerine yer verilmiştir.

Çizelge 1, Yetiştirme Kuramı üzerine gerçekleştirilen bibliyometrik analiz için kullanılan temel verileri sunmaktadır. Yayın türleri açısından değerlendirildiğinde, toplam 307 yayının %88'inin akademik makale formatında olduğu görülmektedir. Bu durum, teorinin akademik literatürde, özellikle bilimsel makaleler aracılığıyla tartışılmayı tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Bildiriler (%5) ve inceleme yazıları (%4) gibi diğer yayın türlerinin görece düşük oranlarda temsil edildiği görülmektedir.

Çizelge 1. Veri Özellikleri

Tanımlayıcı Bilgiler		***Eser Türleri***		***Eser Dili***	
Yayın sayısı	307	Makale	270	İngilizce	292
Zaman aralığı	1987-2024	Bildiri	16	Çince	6
Anahtar kelime sayısı	865	İnceleme	12	İspanyolca	3
Referans sayısı	12.668	Kitap bölümü	6	Türkçe	2
Yazar sayısı	624	Kitap inceleme	2	Flemenkçe	1
Tek yazarlı eser sayısı	87	Not	1	Diğer	3

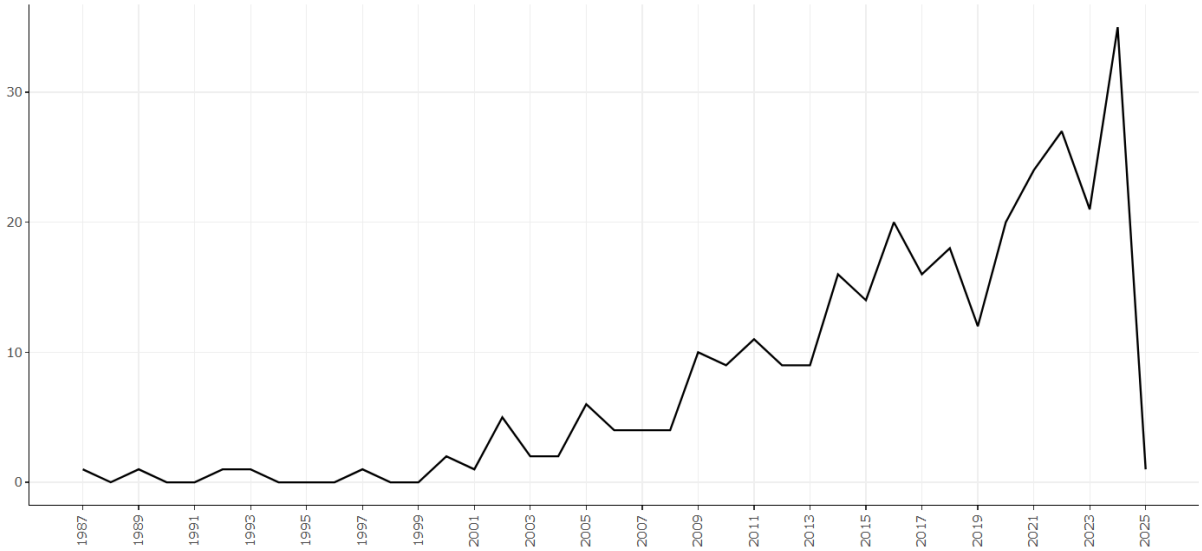
Eser dili dağılımına bakıldığında, yayınların %95'inin İngilizce olması dikkat çekmektedir. Bu durum, Cultivation Theory'nin uluslararası akademik bağlamda önemli bir yer tuttuğunu ve büyük ölçüde İngilizce literatüre dayandığını göstermektedir. Bununla birlikte, diğer dillerdeki sınırlı sayıdaki yayın (örneğin, Türkçe 2, Çince 6, İspanyolca 3), teorinin farklı kültürel bağlamlarda yeterince ele alınmadığını düşündürmektedir. Zaman aralığı açısından bakıldığında, çalışmaların 1987-2024 yıllarını kapsadığı görülmektedir. Bu durum, Cultivation Theory'nin yaklaşık kırk yıllık bir süre boyunca akademik ilgi görmeye devam ettiğini ve teorinin sürekliliğini koruduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışmada yer alan 865 anahtar kelime ve 12.668 referans, teorinin geniş bir literatür tabanına ve zengin bir kavramsal çerçeveye sahip olduğunu göstermektedir. Anahtar kelimeler, teorinin hangi tematik alanlarda yoğunlaştığının ve hangi konularda araştırma boşluklarının bulunduğunun tespit edilmesi açısından önemlidir. Referans sayısının yüksekliği ise teorinin köklü bir bilgi altyapısına dayandığını ve bu alanda üretilen çalışmaların kapsamlı literatür taramalarına dayandığını göstermektedir. Yazarlık yapısı incelendiğinde, 624 farklı yazarın teoriyi ele aldığı ve bu çalışmalardan yalnızca 87'sinin tek yazarlı olduğu görülmektedir. Bu durum, teorinin büyük ölçüde iş birliği odaklı bir bilimsel üretim süreci içerisinde ele alındığını göstermektedir.

3. BULGULAR

Görsel 1, Yetiştirme Kuramı üzerine yapılan akademik çalışmaların yıllara göre dağılımını incelemekte ve teorinin akademik literatürdeki evrimini ortaya koymaktadır. Elde edilen

veriler, 1987 yılından itibaren çalışmaların genel bir artış eğilimi gösterdiğini ve özellikle 2000'li yılların başlarından itibaren bu artışın ivme kazandığını göstermektedir. İlk yıllarda yayın sayısının oldukça düşük olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum, teorinin erken dönemlerde henüz geniş bir akademik ilgi görmediğini veya medya ve iletişim çalışmalarında hâkim teoriler arasında yer almadığını düşündürmektedir. Bu dönemde yapılan çalışmaların muhtemelen teorinin temel varsayımlarını ele aldığı ve daha çok televizyon gibi geleneksel medya araçlarına odaklandığı söylenebilir.

Görsel 1. Yıllara Göre Eser Sayısı

2000'li yılların başından itibaren yayın sayısındaki artış, medya ve iletişim teknolojilerinde yaşanan dönüşümle ilişkilendirilebilir. Özellikle dijitalleşme süreci ve internetin yaygınlaşması, Yetiştirme Kuramı'nın geleneksel medya dışında yeni medya ortamlarında da test edilmesine olanak sağlamıştır. Bu dönemde teorinin farklı disiplinlerde ve farklı bağlamlarda uygulanabilirliği artmış ve akademik literatürdeki görünürlüğü yükselmiştir. Ayrıca, disiplinlerarası araştırmaların artması ve sosyal bilimlerde medya içeriklerinin etkilerine yönelik artan ilgi, bu dönemdeki artışı destekleyen faktörler arasında sayılabilir.

2010-2020 yılları arasında yayın sayısındaki artışın hızlandığı görülmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarının artan etkisi, teorinin dijital medya bağlamında geçerliliğinin sorgulanmasına ve yeni bağlamlara uyarlanmasına olanak tanımıştır. Bu durum, Yetiştirme Kuramı'nın güncel iletişim süreçlerinde de geçerliliğini koruduğunu ve akademik literatürdeki önemini sürdürdüğünü göstermektedir.

2020 sonrası dönemde yayın sayısında bir artış yaşandığı dikkat çekmektedir. Bu durum, COVID-19 pandemisi süresince medya kullanımındaki artışla ilişkilendirilebilir. Pandemi döneminde bireylerin medya içeriklerine olan bağımlılıklarının artması, teorinin bireylerin algıları, davranışları ve toplumsal etkiler üzerindeki rolünü incelemek için güçlü bir araç olarak kullanılmasına yol açmış olabilir. Bununla birlikte, 2024 yılına ait verilerde görülen düşüş, muhtemelen yılın henüz tamamlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır ve bu durum değerlendirilirken dikkate alınmalıdır.

Görsel 1, Yetiştirme Kuramı'ın akademik literatürde giderek daha fazla yer bulduğunu ve medya-iletişim çalışmalarında temel bir teorik çerçeve sunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle dijital medya bağlamında teorinin uygulanabilirliği, sosyal medya platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte daha fazla araştırma konusu haline gelmiştir.

Çizelge 2. Eserlerin Yayınlandığı İlk 10 Dergi

Dergi Adı	***Eser Sayısı***
Mass Communication and Society	10
International Journal of Communication	8
Journal of Broadcasting & Electronic Media	7
Sex Roles	7
Human Communication Research	6
Asian Journal of Communication	5
Communication Research	5
Howard Journal of Communications	5
Journal of Communication	5
Universitas-Monthly Review of Philosophy and Culture	5

Çizelge 2, Yetiştirme Kuramı ile ilgili en fazla eserin yayınlandığı dergilerin listesini vermektedir. İlk sırada "Mass Communication and Society" dergisi yer almaktadır. Dergi toplumsal veya makro-sosyal düzeyde kitle iletişim teorisini geliştiren çok çeşitli konularda makaleler yayınlamaktadır. Dergide kitle iletişim uygulamaları, içerik, etkiler, mesajlar, araştırma yöntemleri ile ilgili konularda özgün çalışmalar ile alandaki önemli teorilerin gelişimini ve evrimini yansıtan makalelere de yer verilmektedir. Ayrıca dergi, Social Sciences Index (SCI), Scopus ve WOS gibi önemli indekslerde taranmaktadır.

"International Journal of Communication" dergisi listenin ikinci sırasında yer almaktadır. Dergi, iletişim merkezli olmakla birlikte iletişim ile ilgili farklı birçok disiplinden çalışmalara da yer vermektedir. İletişim bilimi, gazetecilik, medya araştırmaları ve uygulamaları ile ilgili özgün çalışmalar öncelikli eserleri arasındadır. Dergi, Social Sciences Citation Index (SSCI), ve SCI kapsamında yayın yapmaktadır.

Çizelge 2'ye göre üçüncü sırada yer alan "Journal of Broadcasting & Electronic Media" dergisi, dijital iletişimdeki yeni gelişmeler, eğilimler ve yenilikler hakkında güncel araştırma makalelerine yer vermekle birlikte teknolojik, sosyal, psikolojik, kültürel, tarihi, siyasi, ekonomik, hukuki ve politika boyutları da dahil olmak üzere kişileri ve medya teknolojilerini ele alan çalışmalar yayınlanmaktadır. Dergi yine, SCI, Scopus ve WOS kapsamında yayın yapmaktadır. "Sex Roles" dergisi de listede üçüncü sırada yer almıştır. Dergi kendini feminist bir bakış açısına sahip küresel, disiplinler arası, akademik, sosyal ve davranışsal bilim dergisi olarak tanımlamaktadır. Dergi, cinsiyet kimlikleri, inanç sistemleri, temsiller, etkileşimler, ilişkiler, kültür, beden imajı, feminist kimlikler, cinsiyete dayalı gelişim, kişilerarası ilişkiler, aktivizm, yasal eşitsizlikler ve toplumsal cinsiyet gibi oldukça çeşitli konulardaki teorik ve kavramsal çalışmalara yer vermektedir. Ayrıca dergi SSCI'da taranmaktadır.

Çizelge 3, Yetiştirme Kuramı üzerine yapılan çalışmalarda en verimli ve en etkin yazarları göstermektedir. Alanın en verimli yazarı, 9 eser ile Jan Van Den Bulck'tur. Michigan Üniversitesi'nde iletişim çalışmaları profesörü olarak görev yapan Van Den Bulck, medya

etkileri, medya psikolojisi, yetiştirme kuramı, medya ve uyku ilişkisi gibi alanlarda çalışmalar yürütmektedir. Yazarın eserleri toplamda 7.972 atıf almış olup, literatürdeki etkinliği ve katkısı bu verilerle desteklenmektedir.

Çizelge 3. En Fazla Esere Sahip 10 Yazar ve En Fazla Atıf Alan 10 Yazar

Yazar Adı	*Eser Sayısı*	*Yazar Adı*	*Atıf Sayısı*
Van Den Bulck, J.	9	Shanahan, J.	115
Shanahan, J.	6	Morgan, M.	107
Martins, N.	5	Potter, W.J.	64
Prieler, M.	5	Nabi, R.L.	58
Scharrer, E.	5	Signorielli, N.	54
Signorielli, N.	5	Romer, D.	38
Behm-Morawitz, E.	4	Jamieson, K.H.	33
Beullens, K.	4	Aday, S.	26
Brewer, P.R.	4	Segrin, C.	26
Harrison, K.	4	Sullivan, J.L.	26

İkinci sırada, Indiana Üniversitesi Medya Okulu'nda görev yapan James Shanahan yer almaktadır. Shanahan, medya etkileri, televizyon, çevresel iletişim, kültürel göstergeler ve yetiştirme analizi gibi konulara odaklanmaktadır. Toplamda 16.251 atıf alan eserleri, Shanahan'ı literatürdeki en etkin yazar konumuna getirmektedir. Hem üretkenliği hem de eserlerine yapılan yüksek atıf sayıları, yazarın Yetiştirme Kuramı literatürüne yaptığı katkıları açıkça ortaya koymaktadır.

Atıf sayıları bakımından ikinci sırada yer alan Michael Morgan ise Massachusetts Üniversitesi'nde iletişim profesörü olarak çalışmalarını sürdürmektedir. Morgan'ın temel çalışma alanları arasında televizyon, medya etkileri, kitle iletişimi ve kültür analizi bulunmaktadır. Yazarın eserleri toplamda 23.028 atıf almış olup, bu durum kendisinin alan literatüründeki merkezi rolünü göstermektedir. Ayrıca Morgan'ın, Yetiştirme Kuramı'nın kurucusu George Gerbner ve James Shanahan ile ortak çalışmaları, teorinin gelişiminde önemli bir yere sahiptir.

Çizelge 4. Yazarların Bağlı Bulunduğu İlk 10 Üniversite

Üniversite Adı	*Ülke*	*Eser Sayısı*
Ku Leuven	Belçika	14
University of Alabama Tuscaloosa	ABD	11
University of Massachusetts Amherst	ABD	10
University of Massachusetts	ABD	10
Indiana University Bloomington	ABD	9
University of Illinois Urbana-Champaign	ABD	9
University of Michigan	ABD	8
University of California Santa Barbara	ABD	7
University of Florida	ABD	7
State University System of Florida	ABD	7

Çizelge 4, Yetiştirme Kuramı'nın akademik literatürde en fazla katkı sağlanan üniversitelerini ve bu katkıların coğrafi dağılımını ortaya koymaktadır. Üniversitelerin eser üretimindeki sayıları, kuramın hangi akademik kurumlarda daha yoğun bir şekilde ele alındığını ve hangi merkezlerin teorinin gelişimine liderlik ettiğini göstermektedir. Bu bilgiler, Yetiştirme

Kuramı'nın bölgesel ve uluslararası düzeydeki etkilerini anlamak ve teorinin küresel bağlamdaki yayılımını değerlendirmek açısından önemlidir.

KU Leuven, Yetiştirme Kuramı üzerine en fazla eser üreten üniversite olarak öne çıkmaktadır. Belçika'da yer alan ve 2025 yılında kuruluşunun 600. yılını kutlayacak olan bu köklü araştırma üniversitesi, Avrupa'daki iletişim araştırmalarında öncü bir konuma sahiptir. Times Higher Education (2023) sıralamalarında 42. sıraya yükselmiş ve 2023 itibarıyla Avrupa'nın en iyi 12. üniversitesi olarak listelenmiştir. Üniversitenin medya etkileri ve iletişim bilimleri alanındaki güçlü akademik altyapısı, Yetiştirme Kuramı'nın Batı Avrupa bağlamında ele alınmasına ve farklı bağlamlarda test edilmesine olanak tanımıştır. Özellikle medya temsilleri, toplumsal normlar ve bireylerin medya tüketim alışkanlıkları üzerine yapılan disiplinlerarası çalışmalar, KU Leuven'i teorinin Avrupa'daki gelişimine önemli katkılar sağlayan bir akademik merkez hâline getirmiştir.

ABD merkezli üniversiteler, Yetiştirme Kuramı'nın gelişiminde merkezi bir rol üstlenmektedir. Örneğin, University of Alabama Tuscaloosa, medya içeriklerinin sosyal ve politik etkilerini inceleyen araştırmalarıyla dikkat çekmektedir. Bu üniversitenin, Yetiştirme Kuramı'nı dijital medya ve televizyon bağlamlarında test eden çalışmalar gerçekleştirdiği düşünülmektedir. Bunun yanı sıra University of Massachusetts Amherst, kuramın kurucularından Michael Morgan'ın bağlı olduğu bir kurum olarak, Yetiştirme Kuramı'nın temel çalışmalarının üretildiği ve klasik varsayımlarının şekillendiği bir akademik merkezdir. Üniversitenin televizyonun bireylerin gerçeklik algısı üzerindeki etkilerini ele alan çalışmaları, literatürde geniş bir etki yaratmıştır.

Çizelge 5. İlgili Yazarların Ülkeleri ve İş birlikleri

Ülke Adı	*Eser Sayısı*	*Sıklık Oranı*	*Tek Ülke Eser Sayısı*	*İş Birliği Eser Sayısı*
ABD	150	0,489	135	15
Çin	27	0,088	23	4
Belçika	13	0,042	9	4
Kore	11	0,036	6	5
Almanya	8	0,026	6	2
İspanya	8	0,026	8	0
Avustralya	6	0,020	6	0
Kanada	6	0,020	6	0
Hindistan	6	0,020	6	0
Birleşik Krallık	6	0,020	4	2

Çizelge 5, eserin sorumlu yazarından hareketle oluşturulmuş en fazla yayına sahip ülkeleri ve ülke iş birliklerini göstermektedir. Yetiştirme Kuramı ile ilgili 307 eserin yaklaşık %50'si Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ne aittir. Bunu %8 ile Çin ve %4 ile Belçika izlemiştir. İlgili çalışmalardaki ülke iş birlikleri incelendiğinde ise, ABD'de üretilen eser sayısı 150 olmasına rağmen sadece 15 yayın için farklı ülkelerden yazarlar ile iş birliğine gidilmiştir. Buradan hareketle ABD'li yazarların ağırlıklı olarak kendi ülkelerindeki yazarlar ile çalışma yaptığı söylenebilir.

En fazla iş birliği içerinde olan ülke Kore olmuş olup toplam 11 eserin 5'i için farklı ülke iş birliğine gidilmiştir. Bunu Birleşik Krallık izlemiş ve toplam 6 eserin 2'si iş birliği şeklinde

gerçekleşmiştir. İş birliği içerisinde olmayan yazar ülkeleri ise, İspanya, Avustralya, Kanada ve Hindistan olmuştur. Ayrıca Türkiye'de eser sayısı bakımında 14. Sırada yer almakla birlikte toplam 5 eserden 1'i için iş birliğine gidilmiştir.

Çizelge 6, Yetiştirme Kuramı ile ilgili en fazla atıf alan eserleri ve bu eserlerin WOS ile Google Akademik üzerindeki atıf sayılarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Bu eserler, teorinin hem klasik hem de modern bağlamlarda nasıl ele alındığını ve genişletildiğini göstermektedir.

Çizelge 6. En Fazla Atıf Alan Eserler

Eser Bilgileri	***WOS Atıf Sayısı***	***Google Akademik Atıf Sayısı***
Slater, M. D., & Rouner, D. (2002). Entertainment-education and elaboration likelihood: Understanding the processing of narrative persuasion. Communication theory, 12(2), 173-191. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2002.tb00265.x	998	2.317
Morgan, M., & Shanahan, J. (2010). The state of cultivation. Journal of broadcasting & electronic media, 54(2), 337-355. https://doi.org/10.1080/08838151003735018	252	869
Romer, D., Jamieson, K. H., & Aday, S. (2003). Television news and the cultivation of fear of crime. Journal of communication, 53(1), 88-104. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2003.tb03007.x	249	858
Hesse-Biber, S., Leavy, P., Quinn, C. E., & Zoino, J. (2006). The mass marketing of disordered eating and eating disorders: The social psychology of women, thinness and culture. In Women's studies international forum, 29 (2), 208-224. Pergamon. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2006.03.007	171	587
Mastro, D. E., & Behm-Morawitz, E. (2005). Latino representation on primetime television. Journalism & Mass Communication Quarterly, 82(1), 110-130. https://doi.org/10.1177/107769900508200	166	470
Liu, M., Wang, J., Wang, L., Liu, P., Zhao, J., Zhao, Z., ... & Jia, C. (2020). The historical and current research progress on jujube–a superfruit for the future. Horticulture research, 7. https://doi.org/10.1038/s41438-020-00346-5	154	184
Segrin, C., & Nabi, R. L. (2002). Does television viewing cultivate unrealistic expectations about marriage?. Journal of Communication, *52*(2), 247-263. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2002.tb02543.x	143	530
Potter, W. J. (1993). Cultivation theory and research: A conceptual critique. Human communication research, *19*(4), 564-601. https://doi.org/10.1111/j.1468-2958.1993.tb00313.x	123	503
Potter, W. J. (2014). A critical analysis of cultivation theory. Journal of communication, 64(6), 1015-1036. https://doi.org/10.1111/jcom.12128	113	417
Tsay-Vogel, M., Shanahan, J., & Signorielli, N. (2018). Social media cultivating perceptions of privacy: A 5-year analysis of privacy attitudes and self-disclosure behaviors among Facebook users. New media & society, 20(1), 141-161. https://doi.org/10.1177/1461444816660731	112	286

Slater ve Rouner (2002) tarafından hazırlanan eser, eğlence-eğitim yaklaşımını ve anlatı ikna süreçlerini ele alarak Yetiştirme Kuramı'nı zenginleştirmiştir. Yazarlar, medya içeriklerinin anlatı yapıları aracılığıyla bireylerin inançlarını ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini incelemişlerdir. Bu çalışma, özellikle sosyal psikoloji ve iletişim bilimleri alanında teorinin uygulanabilirliğini artırmıştır ve esere ilişkin atıf sayıları eserin disiplinlerarası bir etkiye sahip

olduğunu ve teorinin medya ikna süreçleriyle ilişkilendirilmesine katkı sağladığını göstermektedir.

"The State of Cultivation" başlıklı eser en fazla atıf alan ikinci eser olmuştur. Bu makale, Yetiştirme Kuramı'nı mevcut durumunu ve literatürdeki gelişimini kapsamlı bir şekilde değerlendirmiştir. Yazarlar, teorinin temel varsayımlarını modern medya bağlamında yeniden ele alarak hem eleştiriler hem de uygulama alanlarını tartışmıştır. Eser, özellikle televizyon gibi geleneksel medyanın yanı sıra dijital medyanın bireylerin gerçeklik algısı üzerindeki etkisini anlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır. Romer ve arkadaşları tarafından 2003 yılında yapılan bu çalışma, televizyon haberlerinin bireylerde suç korkusunu artırma üzerindeki etkisini incelemiştir. Yetiştirme Kuramı'nın toplumsal korkular üzerindeki etkilerini anlamak açısından kritik bir katkı sunan bu eser, medya içeriklerinin bireysel ve toplumsal algılar üzerindeki uzun vadeli etkilerine ışık tutmaktadır.

Hesse-Biber ve arkadaşlarının 2006 yılında yapmış olduğu çalışmada, medyanın yeme bozuklukları ve beden algısı üzerindeki etkileri ele alınarak, teori toplumsal cinsiyet ve kültürel normlar bağlamında genişletilmiştir. Kadınların medya içerikleri aracılığıyla idealize edilmiş beden algısına maruz kalmasının toplumsal ve psikolojik etkileri incelenmiştir. Çalışma, feminist bir perspektif sunmakla birlikte medyanın toplumsal normlar üzerindeki etkilerine dair önemli bir katkı sağlamıştır. Beşinci sırada ise Latin Amerika kökenli bireylerin televizyon programlarındaki temsillerini inceleyen ve 2005 yılında Mastro ve Behm-Morawitz tarafından yapılan çalışma, Yetiştirme Kuramı'nı etnik azınlık temsilleri bağlamında genişletmiştir. Eserde, medya içeriklerinin azınlık gruplar üzerindeki algıyı nasıl şekillendirdiği ve bu temsillerin toplumsal sonuçları ele alınmıştır.

Çizelge 7. En Fazla Atıf Alan Referans Kaynaklar

Referans Kaynak Bilgileri	***WOS Atıf Sayısı***	***Google Akademik Atıf Sayısı***
Gerbner, G., & Gross, L. (1976). Living with Television: The Violence Profile. Journal of communication, 26(2), 172–199.	107	5.318
Morgan, M., & Shanahan, J. (2010). The state of cultivation. Journal of broadcasting & electronic media, 54(2), 337-355.	62	869
Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M., & Signorielli, N. (1980). The "Mainstreaming" of America: Violence Profile No. 11. Journal of Communication, 30(3), 10-29.	60	2.704
Gerbner, G. (1998). Cultivation analysis: An overview. Mass communication and society, 1(3-4),175-194.	59	1.701
Shanahan, J. (1999). Television and its viewers: Cultivation theory and research. Cambridge University Press.	57	1.156
Gerbner, G. (1986). Living with television: The dynamics of the cultivation process. Perspectives on Media Effects/Erlbaum.	38	2.369
Potter, W. J. (2014). A critical analysis of cultivation theory. Journal of communication, 64(6), 1015-1036.	37	417
Gerbner, G. (1969). Toward "cultural indicators": The analysis of mass mediated public message systems. AV communication review, 137-148.	36	1.108

Morgan, M., Shanahan, J., & Signorielli, N. (2018). "Yesterday's new cultivation, tomorrow". In Advances in foundational mass communication theories, 170-195. Routledge.	30	234
Potter, W. J. (1993). Cultivation Theory and Research. Human Communication Research, 19(4), 564-601.	26	503

Çizelge 7, Yetiştirme Kuramı üzerine yapılan akademik çalışmalarda en fazla atıf alan referans kaynakları ve bu kaynakların WOS ile Google Akademik üzerindeki atıf sayılarını karşılaştırmalı olarak sunmaktadır. Bu analiz, kuramın akademik literatürdeki etkisini ve teorik çerçevesinin hangi kaynaklar tarafından şekillendiğini anlamak açısından önemli veriler sağlamaktadır. En fazla atıf alan on temel eserin yarısını George Gerbner'in çalışmaları oluşturmaktadır. Bu durum, kuramın yaratıcısı olan Gerbner'in, Yetiştirme Kuramı'nın literatürdeki temel dayanak noktası olma konumunu sürdürdüğünü açıkça göstermektedir.

Çizelgenin ilk sırasında, Gerbner ve Gross'un (1976) televizyonun şiddet temalı içeriklerini ve bu içeriklerin bireyler üzerindeki etkilerini incelediği *"Living with Television: The Violence Profile"* başlıklı çalışması yer almaktadır. Bu eser, WOS'ta 107 ve Google Akademik'te 5.318 atıf almıştır. Söz konusu çalışma, Yetiştirme Kuramı'nın temelini oluşturan televizyon içeriklerinin bireylerin şiddet algısı üzerindeki uzun vadeli etkilerini ortaya koymaktadır. Eserin yüksek atıf sayıları, televizyonun toplumsal normlar ve bireylerin gerçeklik algıları üzerindeki etkilerini anlamak için akademik camiada hâlâ bir referans kaynağı olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

İkinci sırada yer alan Morgan ve Shanahan'ın (2010) *"The State of Cultivation"* başlıklı çalışması, WOS'ta 62 ve Google Akademik'te 869 atıf ile dikkat çekmektedir. Bu çalışma, Yetiştirme Kuramı'nın literatürdeki mevcut durumunu analiz etmiş ve kuramın klasik varsayımlarını modern medya bağlamında yeniden ele almıştır. Özellikle dijital medyanın bireylerin gerçeklik algıları üzerindeki etkilerini içeren bu eser, kuramın dijital medya ortamlarındaki geçerliliğini değerlendiren çalışmalara öncülük etmiştir.

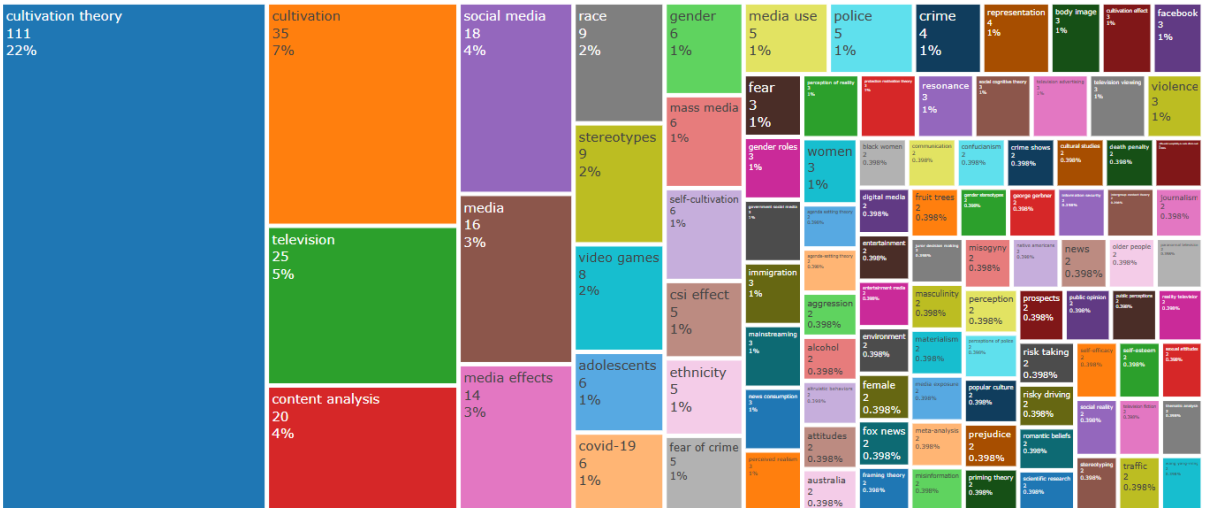
Gerbner ve arkadaşlarının (1980) *"The 'Mainstreaming' of America: Violence Profile No. 11"* başlıklı çalışması ise WOS'ta 60 ve Google Akademik'te 2.704 atıf alarak üçüncü sırada yer almaktadır. Çalışma, prime-time televizyon içeriklerinin bireylerde yarattığı "ana akımlaştırma" etkisini ele almış ve izleyicilerin televizyon dünyasını gerçek dünya ile ilişkilendirme biçimlerini analiz etmiştir. Bu eser, medya tüketiminin bireylerde toplumsal korku ve tehdit algısı üzerindeki etkilerini anlamak için kritik bir referans niteliğindedir.

Gerbner'in 1998 tarihli *"Cultivation Analysis: An Overview"* başlıklı eseri, kuramın genel bir özetini sunarak teorik çerçevesini ve metodolojik yaklaşımlarını detaylı bir şekilde açıklamaktadır. WOS'ta 59 ve Google Akademik'te 1.701 atıf alan bu çalışma, Yetiştirme Kuramı'nın medya çalışmaları literatüründeki temel yapı taşlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, kuramın farklı bağlamlarda nasıl uygulanabileceğine dair önemli bir perspektif sunmaktadır.

Çizelge 7'de yer alan eserler, Yetiştirme Kuramı'nın medya çalışmaları literatüründeki teorik ve metodolojik etkisinin geniş bir yelpazede kabul gördüğünü ortaya koymaktadır. George Gerbner'in çalışmaları, televizyon içeriklerinin bireylerin algıları üzerindeki etkilerini

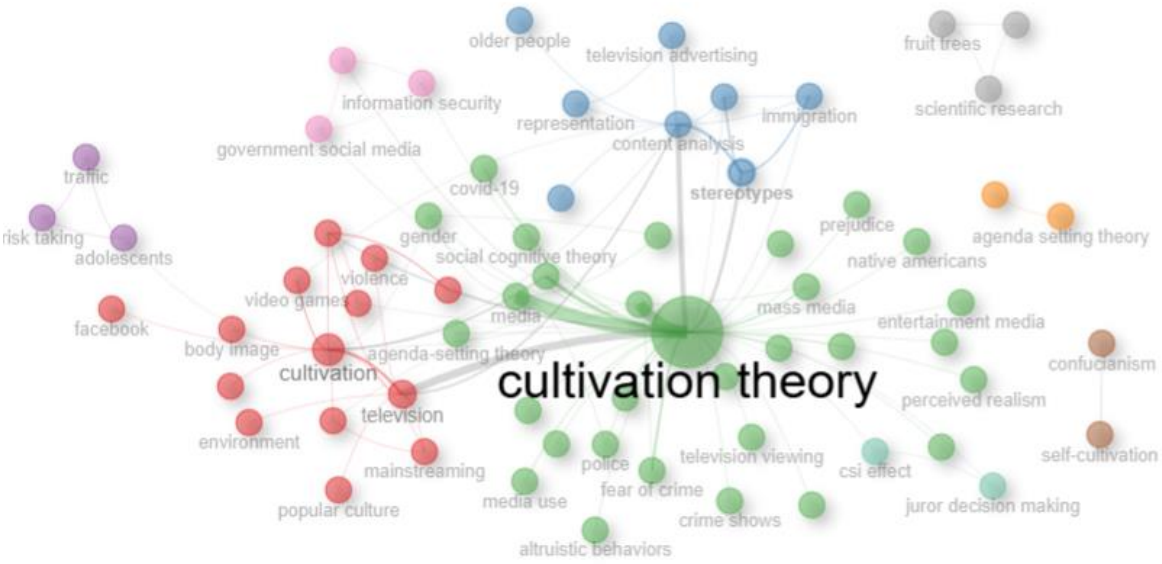
açıklamada temel bir referans olmaya devam ederken, Morgan, Shanahan ve Potter gibi araştırmacılar, kuramın eleştirel analizini ve dijital medya bağlamındaki geçerliliğini irdelemektedir. Bu eserlerin yüksek atıf sayılarına ulaşması, Yetiştirme Kuramı'nın disiplinlerarası geçerliliğini ve akademik literatürdeki merkezi rolünü güçlü bir şekilde teyit etmektedir.

Görsel 2'de kelime ağacı görselleştirilmiştir. Kelime ağacı, Yetiştirme Kuramı ile ilgili akademik literatürde en sık tekrarlanan 100 anahtar kelimenin dağılımını ve teorinin kavramsal çerçevesini anlamak için önemli bir araç sunmaktadır. Bu tür görseller, teorinin hangi temalar etrafında şekillendiğini, hangi kavramlarla sıkça ilişkilendirildiğini ve hangi bağlamlarda daha derinlemesine ele alındığını göstermektedir.

Görsel 2. Anahtar Kelimelere Göre Kelime Ağacı

Grafikteki anahtar kelimeler, kullanım sıklıklarına göre boyutlandırılmıştır; en sık kullanılan kavramlar daha büyük ve merkezi bir konumda yer almaktadır. Bu görselleştirme, teorinin temel bileşenlerinin tanımlanmasını sağlamaktadır. Örneğin, "Yetiştirme kuramı-111", "yetiştirme-35", "televizyon-25", "içerik analizi-20", "sosyal medya-18", "medya-16" ve "medya etkileri-14" gibi anahtar kelimelerin büyük bir konumda yer alması, teorinin klasik medya ve modern dijital medya bağlamlarındaki temel pozisyonları yansıtmaktadır. Ayrıca, "Yetiştirme Kuramı (Cultivation Theory)" ve "Yetiştirme (Cultivation)" kavramları, bu kuramın özünü teşkil etmeleri nedeniyle, kelime ağında en sık rastlanan anahtar kelimeler arasında yer alması beklenen bir sonuçtur.

Görsel 3. Anahtar Kelimelere Göre Eş-Oluşum Ağı

Eş-oluşum ağı, çalışmalarda birlikte yer alan kelime gruplarını vermekte olup yazar anahtar kelimelerinin kümelenmesine dayanmaktadır. Eş-kelime ağı analizi bir araştırma alanının kavramsal evrimini keşfetmek için kullanılabilir (Veile vd., 2020). Yazar anahtar kelimelerinin kümeleri, her kümenin merkeziyet, yoğunluk ve oluşumuna (boyutuna) göre haritaya çizilir. Merkeziyet, araştırma alanının gelişiminde bir kümenin önemini temsil ederken yoğunluk ise bu kümedeki anahtar kelimeler arasındaki bağlantıları temsil etmektedir. Oluşum ise, kelimenin sıklığını ifade etmekte ve çok tekrarlanan kelimelerin boyutu büyük olmaktadır (Chinotaikul ve Vinayavekhin, 2020).

Görsel 3, anahtar kelimelerden hareketle oluşturulmuş eş-oluşum ağını göstermektedir. Ağın oluşturulmasında anahtar kelime sayısı 100 olarak belirlenmiş ve toplamda 9 küme oluşmuş fakat üç küme ön plana çıkmıştır. Merkeziyet değerine göre en önemli küme yeşil renk ile temsil edilen *yetiştirme kuramı*dır. *Sosyal medya, medya, medya etkileri* ve *cinsiyet* en ilişkili anahtar kelimelerdir. Bu anahtar kelimeler "yetiştirme kuramına" ait bilimsel alanın gelişiminde oldukça önemlidir. Bir diğer önemli küme kırmızı renk ile görselleştirilen *yetişme* anahtar kelimesinin odakta olduğu kümedir. Bu küme içerisinde *televizyon, ırk, ana akımlaştırma* ve *yankılanma* gibi kelimeler yer almaktadır. Üçüncü küme mavi renk ile görülmekte olup kümeyi *içerik analizi* kelimesi temsil etmektedir. Bu küme içerisinde *stereotipler, temsil, toplumsal cinsiyet rolleri, göç, televizyon reklamcılığı* gibi anahtar kelimeler yer almaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma Yetiştirme Kuramı'nın akademik literatürdeki yerini ve etkisini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. İncelenen 307 eser, teorinin farklı bağlamlarda ele alındığını ve disiplinlerarası bir uygulama alanına sahip olduğunu göstermektedir. Dijitalleşme ile birlikte medya ortamlarının dönüşümü, kuramın televizyon gibi geleneksel medya araçlarının ötesine geçerek sosyal medya ve dijital

platformlar gibi modern iletişim bağlamlarında da uygulanabilirliğini ortaya koymuştur. Bu durum, Yetiştirme Kuramı'nın teorik çerçevesinin hem klasik hem de çağdaş medya bağlamlarında sağlam bir temel sunduğunu ve literatürdeki geçerliliğini koruduğunu göstermektedir.

Çalışmada, literatürde sıkça kullanılan anahtar kelimeler arasında "Yetiştirme Kuramı", "Televizyon", "Sosyal Medya" ve "İçerik Analizi" gibi kavramların yer aldığı görülmüştür. Bu bulgu, kuramın televizyon gibi geleneksel medya araçlarıyla ilişkilendirilen köklerini ve sosyal medya gibi modern bağlamlardaki genişlemesini temsil etmektedir. Ayrıca eş-oluşum ağı analizi teorinin sosyal medya, medya, medya etkileri; televizyon, ırk, ana akımlaştırma, yankılanma; stereotipler, temsil, toplumsal cinsiyet, göç gibi temalar etrafında şekillendiğini ve disiplinlerarası bir yapı sunduğunu ortaya koymuştur. Bu, Yetiştirme Kuramı'nın medya çalışmalarında kavramsal derinliğini ve uygulama çeşitliliğini yansıtmaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgular, Yetiştirme Kuramı'nın gelişiminde Avrupa ve Kuzey Amerika merkezli akademik kurumların ve bireysel akademisyenlerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. KU Leuven, teorinin Avrupa bağlamında en fazla katkı sağlanan üniversite olarak öne çıkarken; University of Massachusetts Amherst, teorinin kurucularından Morgan'ın katkılarıyla, kuramın temel varsayımlarının şekillendiği önemli bir merkez olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte, Gerbner'in yanı sıra Shanahan ve Morgan gibi akademisyenler, teorinin teorik ve metodolojik açıdan genişletilmesine öncülük etmişlerdir.

Gerbner ve Gross'un (1976) televizyon içeriklerinin şiddet algısı üzerindeki etkilerini ele alan çalışması, kuramın literatürdeki temel dayanaklarından biri olmaya devam etmektedir. Morgan ve Shanahan'ın *"The State of Cultivation"* başlıklı çalışması ise, kuramın modern medya bağlamındaki geçerliliğini ve dijital platformlardaki uygulanabilirliğini sorgulayan önemli bir referans olarak öne çıkmaktadır. Bu bulgular, kuramın disiplinlerarası geçerliliğini ve akademik araştırmalarda teorik bir çerçeve olarak önemini vurgulamaktadır.

Yetiştirme Kuramı, medya içeriklerinin bireyler üzerindeki uzun vadeli etkilerini analiz eden güçlü bir teorik çerçeve sunmaya devam etmektedir. Kuram, medya tüketiminin bireysel ve toplumsal düzeyde yarattığı etkileri anlamak için sağlam bir temel sağlamakta ve hem klasik televizyon içerikleri hem de modern dijital medya bağlamında geçerliliğini sürdürmektedir. Gelecekte, Yetiştirme Kuramı'nın artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR) ve metaverse gibi yeni medya teknolojileri bağlamında ele alınması, teorinin güncel iletişim ortamlarındaki katkılarını genişletecektir.

KAYNAKÇA

Chinotaikul, P. ve Vinayavekhin, *Digital transformation in business and management research: Bibliometric and co-word network analysis,* 1st International Conference on Big Data Analytics and Practices (IBDAP), 1-5, IEEE, 2020.

Gerbner, G. (1998). Cultivation analysis: An overview. Mass communication and society, 1(3-4), 175-194. https://doi.org/10.1080/15205436.1998.9677855

Gerbner, G., Gross, L., Morgan, M. ve Signorielli, N. (1980). The "Mainstreaming" of America: Violence Profile No. 11. Journal of Communication, 30(3), 10-29. doi:10.1111/j.1460-2466.1980.tb01987.x

Gerbner, G. ve Gross, L. (1976). Living with Television: The Violence Profile. Journal of Communication, 26(2), 172-199.

Gerbner, G. (1969). Toward "cultural indicators": The analysis of mass mediated public message systems. AV communication review, 17 (2), 137-148.

Hesse-Biber, S., Leavy, P., Quinn, C. E. ve Zoino, J. (2006). The mass marketing of disordered eating and eating disorders: The social psychology of women, thinness and culture. In Women's studies international forum, 29 (2), 208-224. Pergamon. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2006.03.007

Mastro, D. E. ve Behm-Morawitz, E. (2005). Latino representation on primetime television. Journalism & Mass Communication Quarterly, 82(1), 110-130. https://doi.org/10.1177/107769900508200

Morgan, M., Shanahan, J. ve Signorielli, N. (2018). Yesterday's new cultivation, tomorrow. In Advances in foundational mass communication theories, 170-195, Routledge.

Morgan, M. ve Shanahan, J. (2010). The state of cultivation. Journal of broadcasting & electronic media, *54*(2), 337-355. https://doi.org/10.1080/08838151003735018

Romer, D., Jamieson, K. H. ve Aday, S. (2003). Television news and the cultivation of fear of crime. Journal of communication, 53(1), 88-104. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2003.tb03007.x

Slater, M. D. ve Rouner, D. (2002). Entertainment-education and elaboration likelihood: Understanding the processing of narrative persuasion. Communication theory, 12(2), 173-191. https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2002.tb00265.x

Times Higher Education (2023). https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/ku-leuven (Erişim Tarihi: 10/12/2024).

Veile, J. W., Kiel, D., Müller, J. M. ve Voigt, K. I. (2020). Lessons learned from Industry 4.0 implementation in the German manufacturing industry. Journal of Manufacturing Technology Management, 31(5), 977-997.

THE IMPACT OF EXCHANGE RATE AND INTEREST RATE ON FINANCIAL MARKETS

Arş. Gör. Dr. Buket AYDIN

Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

buketaydin@atauni.edu.tr - https://orcid.org/0000-0002-6204-0505

ÖZET

Bir ülkenin hisse senedi piyasasının etkinliği yatırımcılar ve politika yapıcılar için önemlidir. Hisse senedi piyasaları, döviz kuru olmak üzere bir dizi faktörden etkilenir. Finansal ekonomide, hisse senedi fiyatlarındaki ve döviz kuru dalgalanmaları iki teorik modelle açıklanmaktadır. Bunlardan ilki Dornbusch & Fisher (1980) tarafından geliştirilen akış odaklı model, ikincisi ise Branson (1981) ve Frankel (1983) tarafından geliştirilen stok odaklı modeldir. Bu çalışmada, Johansen eşbütünleşme testi ve vektör hata düzeltme modeli (VECM) kullanılarak Ocak 2011-Ekim 2023 döneminde TCMB faiz oranı, döviz kuru, FED faiz oranının ve Türkiye'nin BIST100 endeksi üzerindeki etkisi araştırılmıştır. TCMB faiz oranının ve FED faiz oranının BIST 100 üzerinde sırasıyla %0,918 ve %0,141 oranında negatif etkiye sahip olduğu, döviz kurunun ise uzun dönemde BIST 100 üzerinde %6,984 oranında pozitif etkiye sahiptir. Bu sonuçlara göre, BIST 100 ile FED faiz oranı arasındaki ilişki dikkate alındığında akış yönelimli modelin geçerli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Jel Kodları: *Finansal Piyasalar, Faiz Oranı, Zaman Serisi Analizi*
Anahtar Kelimeler: *C22, E43, E44*

ABSTRACT

The efficiency of a country’s stock market is important for investors and policy-makers. Stock markets are affected by a range of factors, one of which is the exchange rate. In financial economics, fluctuations in stock prices and exchange rate are explained by two theoretical models. The first is the flow-oriented model developed by Dornbusch & Fisher (1980), and the second is the stock-oriented model developed by Branson (1981) and Frankel (1983). This study investigates the impact of the CBRT (the Turkish Central Bank interest rate), the FED interest rate, and the exchange rate on Turkey’s BIST100 between January 2011 and October 2023 using the Johansen cointegration test and vector error correction model (VECM). We find that the CBRT rate and FED interest rate have a negative effect on BIST100 of 0.918% and 0.141%, respectively, and the exchange rate has a positive effect on BIST100 in the long run (6.984%). According to these results, the flow-oriented model is valid when the relationship between BIST100 and interest rate is considered.

Jel Codes: *Financial Markets, Interest Rate, Time Series Analysis*
Keywords: *C22, E43, E44*

1. Introduction

Stock market (SM) is important for investors and policy-makers (Alam & Uddin, 2009). SM are known to be affected by various factors, one of which is the ER (Anusha et al., 2022). In financial economics, fluctuations in stock prices (SPs) and exchange rate (ER) are explained by two theoretical models. The first, the flow-oriented model developed by Dornbusch and Fisher (1980), states that ER fluctuations affect output and real income through international competition and trade (Lin & Fu, 2016); depreciation of the domestic currency increases exports, which implies an increase in cash flows and, in turn, an increase in SPs. As an example, the depreciation of ASEAN currencies against the US dollar increases exports in ASEAN countries, leading to an increase in profits, cash flow and SPs (Wongbangpo & Sharma, 2002). In short, in the flow-oriented model, ER affects SPs (Adler & Dumas, 1984; Wu, 2000; Phylaktis & Ravazzolo, 2005).

The second model of the ER stock relationship is the equity-oriented model developed by Branson (1981) and Frankel (1983). According to this model, also known as the portfolio balance approach, SPs will be affected by changes in the supply and demand of assets in portfolios on the ER with ER adjustments. In short, it states that changes in equity prices will affect the ER through the capital account; the hypothesis that ERs are equity-driven is supported by empirical evidence (Gavin, 1989; Maysami & Koh, 2000; Liang et al., 2013).

One of the factors affecting SPs is monetary policy, which the central bank uses to steer the economy. The relationship between monetary policy decisions and the movement of stock price movements is one of the topics in Vähämaa & Äijö (2011). Although many studies show that monetary policy decisions impact stock markets, others show these policies have only a weak effect (see Bernanke & Kuttner, 2005; Kholodilin et al., 2009; Tang, 2013; Zare et al., 2013; Ayopo et al., 2015; Prabu, 2016). The FED interest rates (IRs), which are the main channel through which monetary policy decisions affect the economy, also affect SM performance. Contractionary monetary policies will result in an increase in IRs (Zare et al., 2013), while increases in IRs have an impact on costs, leading to a decline in the current value of firms' future net cash flows and ultimately to a fall in SPs Chatziantoniou et al. (2013). Theoretically, IRs and stocks are negatively correlated (Mok, 1993), as are exchange prices and IRs under parity conditions. Therefore, the positive relationship between stocks and exchange prices is expected to be positive (Hamrita & Trifi, 2011). In this context, the next section of our study will summarise the literature on stocks, ERs and IRs.

2. Literature Review

The relationship between SPs and ERs is widely documented in the empirical literature (Ma & Kao, 1990; Donnelly & Sheehy, 1996; Ajayi & Mougou, 1996; Mukherjee & Naka, 1995; Yang & Doong, 2004; Lin & Fu, 2016). However, some studies find no significant relationship between the two variables (Jorion, 1991; Bartov & Bodnar, 1994; Granger et al., 2000; Nieh & Lee, 2001). Several noteworthy studies emphasise that there is a negative relationship between

IRs and stocks (Mok, 1993; Hamrita & Trifi, 2011; Kim, 2003; Alam & Uddin, 2009; Anusha et al., 2022). Table 1 below summarises these studies.

Table 1: Equity, Exchange Rate and Interest Rate Relationship

Researcher/s	Period and Country/ies	Method	Result
Mok (1993)	1986-1991, Hong Kong	ARIMA, Granger Causality	There is weak bidirectional causality between stocks and ERs, while there is unidirectional causality from closing SPs to IRs.
Abdalla & Murinde (1997)	Jan. 1985-July 1994, Korea, India, Pakistan and the Philippines	VAR analysis	In all countries except the Philippines, there is a unidirectional relationship from ER to stocks.
Granger et al. (2000)	30 Jan. 1986-16 June 1998, Singapore, Philippines, Malaysia, Hong Kong, South Korea, Thailand, Japan and Taiwan	Granger Causality	While the relationship between stocks and ERs is strong for Korea, there is no relationship between the variables for Japan and Indonesia. In other countries, there is a weak positive relationship between stocks and ERs.
Nieh & Lee (2001)	10 Jan. 1993-15 Feb. 1996, G7 countries	Engle-Granger, Johansen cointegration analysis and VECM model	There is no long-run relationship between stocks and ERs.
Kim (2003)	Jan. 1974-Dec. 1998, USA	Johansen cointegration analysis	SPs are positively related to industrial production. But they are and negatively related to real ERs, IRs and inflation.
Phylaktis & Ravazzola (2005)	1980-1998, Pacific Basin countries	Granger Causality	There is a positive relationship between stocks and ERs, and these markets are well integrated with US markets.
Pan et al. (2007)	Jan. 1988-Oct. 1998, Malaysia, Korea, Singapore, Hong Kong, Japan, Taiwan and Thailand	Granger Causality	In all countries except Malaysia, a relationship between ER and stocks is found.
Alam & Uddin (2009)	Jan. 1988-March 2003, 15 developed and developing countries	Panel data analysis	There is a significant negative relationship between IRs and changes in stocks or SPs in all countries except the Philippines.

Zhao (2010)	Jan. 1991-June 2009, China	GARCH (MGARCH) model	Bidirectional volatility spillover effects are observed between stocks and ERs.
Hamrita & Trifi (2011)	Jan. 1990-Dec. 2008, USA	Wavelet analysis (MODWT)	A bidirectional relationship is observed between stocks and ERs. While there is an independent relationship between IRs and the ER, there is unidirectional causality from IRs to stocks.
Walid et al. (2011)	1994-2009, Hong Kong, Singapore, Malaysia and Mexico	EGARCH model	The relationship between SPs and ERs is regime-dependent. Further, stock price volatility responds asymmetrically to ER changes.
Liang et al. (2013)	June 2008-June 2011, Asean-5	Panel Granger and Panel DOLS	There is a unidirectional causality from ERs to SPs.
Chkili & Nguyen (2014)	1997-2013, BRICS countries	Markov Switched Vector Autoregressive Model (MS-VAR)	Stock markets have a greater impact on ERs.
Lin & Fu (2016)	Jan. 2001-Dec. 2013, Japan, South Korea, Singapore and Taiwan	Panel Granger causality approach	There is a bidirectional causal relationship between the two variables in the short run and the long run.
Mitra (2017)	1979-2014, South Africa	DF-GLS, Johansen cointegration test, VECM	In the long run, there is a positive significant relationship between stocks and ERs. Further, there is no significant relationship between US and South African equity transactions.
Anusha et al. (2022)	1985-2018, Sri Lanka	ARDL, Granger Causality	While there is a causal relationship between stocks and ERs in the short run, there is no relationship in the long run. IRs have a significant negative impact on stocks in the short and long run.
Imamoglu & Aydin (2023)	Q1 2011-Q3 2022, Türkiye	ARDL	There is a relationship between the ER and the BIST100, BIST Financial, BIST Services and BIST Technology stocks. In the BIST Industrials index, there is no relationship between the ER and stocks.

3. Methodology and Findings

This study search the effects of changes in the ER on the Borsa Istanbul 100 Index (BIST100) between January 2011 and October 2023 for Turkey. In addition, the CBRT weighted average cost of funding (Tüzün et al., 2016: 266; Tunalı & Yalçınkaya, 2017: 463) and FED, IRs (Vahama & Aijo, 2011: 988) are added to search the effects of IRs on the BIST100. Since the CBRT data starts from January 2011 and is released on a monthly basis, the study covers the period between January 2011 and February 2023. We test our hypotheses at the 5% significance level and Table 2 below presents the variables used.

Table 2: Variables Used in the Study

Variables	Use in Model	Source
BIST100	lnBIST100	TCMB
CBRT Weighted Average Funding Finance	lnfaiz	TCMB
FED Interest Rate	lnfed	IMF
Exchange Rate (buying prices)	lndk	TCMB

Note: The series used in the study are logarithmically transformed.

We derive our preferred model to investigate the relationship between variables following the literature (Vahama & Aijo, 2011; Dash, 2012; Barut et al., 2017; Tunalı & Yalçınkaya, 2017; Şanlı et al., 2021) as follows:

$$\ln BIST100_t = \beta_0 + \beta_{1t} lnfaiz_{1t} + \beta_{2t} lnfed_{2t} + \beta_{3t} lndk_{3t} + @trend + \mu_t \quad ...(1)$$

In Equation (1), the null hypothesis of $\beta_{1t} = \beta_{2t} = \beta_{3t} = 0$ is tested against the alternative hypothesis of $\beta_{1t} \neq \beta_{2t} \neq \beta_{3t} \neq 0$. In the remainder of this study, we employ the Phillips-Perron (PP) unit root test to test the hypothesis and investigate whether the variables contain unit roots. The PP unit root test uses nonparametric statistical methods without adding lagged differences to account for autocorrelation in the error term (Gujarati 2012, cited in Özgür, 2020: 18); the critical values used in the PP analysis are the same as those used in the Extended Dickey-Fuller (ADF) analysis (Özgür, 2020: 18).

Table 3: Unit Root Tests

Variables	PP Unit Root Test	
	Fixed	**Constant+Trend**
lnBIST100	3.597	0.46
lnfaiz	-1.672	-2.837
lnfed	-1.018	-1.753
lndk	2.661	-0.44
ΔlnBIST100	-9.482***	-9.82***
Δlnfaiz	-8.169***	-8.173***
Δlnfed	-11.644***	-11.643***
Δlndk	-7.743***	-7.911***

Note: *** denotes significance at the 1% level. The symbol Δ represents the first difference. AIC information criterion is selected.

Δ, the symbol represents the difference of the data at the first level.

The results for the PP unit root test show that all variables are stationary in the fixed and fixed-trend model. We estimate the effect of the variables in Equation (1) on BIST100 using the OLS method to select the most appropriate model. The results in Table 4 show that the trend variable is not significant, and it is thus removed from the model. The final form of our model is presented in Equation (2) below:

$$\ln BIST100_t = \beta_0 + \beta_{1t}\ln faiz_{1t} + \beta_{2t}\ln fed_{2t} + \beta_{3t}\ln dk_{3t} + \mu_t \quad (2)$$

Table 4: Results of EKK Method

Dependent variable: BIST100 Variables	Coefficient	Probability Value
c	6.159	0.000***
lndk	1.638	0.000***
lnfaiz	-0.296	0.000***
lnfed	-0.077	0.000***
@trend	-0.001	0.068

Note: *** denotes significance at 1% level.

Considering the constant model in the study, it is understood that all series are stationary at first difference. Therefore, we use the Johansen cointegration test to investigate the relationship between variables. Johansen (1988), Johansen & Juselius (1990) and Johansen (1996) estimate the cointegration relationship between variables vectorially by stating that each variable in their equations is endogenous. The most important condition of the Johansen cointegration test is that the first differences of the variables should serve as input (Mert and Çağlar, 2019: 160-264; Memiş & Aydın, 2023: 1070-1071). In the Johansen test, the maximum eigenvalue and trace statistics are both likelihood ratio tests. Both test the null hypothesis that there is no cointegration between variables (Johansen, 1988; Johansen & Jesulius, 1990: 169-171; Dwyer, 2015: 2-6). Thus, if the trace statistic and the maximum eigenvalue statistic are greater than the critical value expressing the 5% probability value, there is at least one cointegrated relationship in the model. In the remainder of the study, we use the VAR model to determine the optimal lag length for cointegration analysis. The results of the diagnostic test show that there is a long-run relationship, which we investigate using the Johansen cointegration test.

Table 5: Optimal Lag Length

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-414.45	NA	0.004263	5.893	5.976	5.927
1	555.319	1871.24	6.25e-09	-7.539	-7.123*	-7.371
2	594.692	73.754	4.50e-09	-7.868	-7.119	-7.564*
3	611.358	30.281	4.46e-09*	-7.878	-6.795	-7.438
4	**627.504**	**28.426**	**4.46e-09**	**-7.881***	**-6.464**	**-7.305**
5	634.135	11.301	5.11e-09	-7.748	-5.999	-7.037
6	657.636	38.725	4.63e-09	-7.8541	-5.772	-7.008
7	674.87	27.428*	4.59e-09	-7.871	-5.456	-6.891

8	687.741	19.759	4.85e-09	-7.827	-5.079	-6.711
9	697.216	14.012	5.40e-09	-7.735	-4.654	-6.483
10	711.694	20.595	5.61e-09	-7.714	-4.301	-6.326
11	725.571	18.959	5.92e-09	-7.684	-3.937	-6.161
12	744.709	25.067	5.82e-09	-7.728	-3.648	-6.071

Note: Since the data set used in the study is on a monthly basis, a lag length of 12 is determined to calculate the optimal lag length. AIC is used as the information criterion in the unit root test. Therefore, AIC information criterion was preferred to determine the optimal lag length.

As Table 5 shows, according to the AIC Information Criterion, the optimal lag length is 4, which we use when applying the Johansen cointegration test to the VAR model. Considering the results of the ECT in Table 3, the most appropriate model in the cointegration analysis for Equation (2) is the model with a constant term. Accordingly, as the Johansen cointegration results based on the fixed model in Table 6 show, there is at least one cointegrated relationship.

Table 6: Johansen Cointegration Test Results

Null Hypothesis	Alternative Hypothesis	Eigenvalue Ist.	Trace Statistics	Critical Value (5%)	Probability Value
Trace Test Results					
r = 0	r ≥ 1	0.237	78.907	54.079	0.001***
r ≤ 1	r ≥ 2	0.131	38.499	35.192	0.021**
Max Eigenvalue Test Results					
r = 0	r ≥ 1	0.237	40.408	28.588	0.001***
r ≤ 1	r ≥ 2	0.131	20.871	22.299	0.078

Note: ***, ** denote significance at the 1% and 5% level, respectively.

Once we identify at least one cointegrated relationship in our model, we use the VECM to determine the relationship between the variables. The VECM is presented in Equation (3) below

$$\Delta \ln BIST100_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^{m} \alpha_1 \Delta \ln BIST100_{t-i} + \sum_{i=1}^{n} \alpha_2 \Delta \ln faiz_{t-i} + \sum_{i=1}^{q} \alpha_3 \Delta \ln fed_{t-i} + \sum_{i=1}^{r} \alpha_4 \Delta \ln dk_{t-i} + \emptyset ECM_{t-1} + \varphi_1 \ln BIST100_{t-i} + \varphi_2 \ln faiz_{t-i} + \varphi_3 \ln fed_{t-i} + \varphi_4 \ln dk_{t-i} + \omega_i \quad \ldots\ldots\ldots\ldots (3)$$

In Equation (3), the parameters $\Delta, \beta_0, \alpha_{1,\ldots,4}, \emptyset, \varphi_{1,\ldots,4}$ and ω_i represent the difference operator, constant term, short-run coefficients, coefficient of error correction term, long-run coefficients and error term, respectively. Taking Equation (2) into account, the findings for the VECM constructed using Equation (3) are presented in Table 7.

Table 7: VECM Long Run Results

Variables	Coefficients	t-statistic value	Hypothesis
lnfaiz	-0.918	4.463***	H_0 rejected
lnfed	-0.141	2.336**	H_0 rejected
lndk	2.202	15.925***	H_0 rejected
c	6.984	15.237***	H_0 rejected
ecm (-1)	-0.076	-5.371***	H_0 rejected

Not: Since the degrees of freedom (n-k=154-3)151, $t_{151,0.05} = 1.658$ ve $t_{151,0.01} = 2.358$ calculated.

The symbols *** and ** denote significance at the 1% and 5% level, respectively.
H_0 hypothesis: there is no long-run relationship between the variables.
To investigate the presence of variance, χ^2 statistic and probability value were calculated as 357.52 (0.246).

To investigate the presence of autocorrelation, the LM test probability value was calculated as (0.358).

The VECM results in Table 7 show that the error term is statistically significant at 1% level, and its coefficient is negative. Therefore, 7.6% of the deviations in period *t* will be balanced in period *t*+1. Furthermore, the CBRT IR and ER variables are statistically significant at 1% level, and the FED IR variable is statistically significant at the 5% level. Accordingly, a one-unit shock in the CBRT IR, the FED IR and the ER have a negative effect on the BIST100 of 0.918%, a negative effect of 0.141% and a positive effect of 6.984%, respectively.

4. Conclusion and Evaluation

We investigated the effects of the CBRT IR, FED IR and ER on Turkey's BIST100 between January 2011 and October 2023. When we analysed our selected model with the ECM method, the trend variable was removed since it was not significant, determining the model to be used for estimation. Using Johansen's cointegration test, we identified at least one cointegrated relationship. Thus, we used the error VECM to obtain the model's long-run results, which show that a change in the CBRT IR and the FED IR has a negative effect on BIST100, while a change in the ER has a positive effect. As a result of increases in the CBRT IR, short-term investors, in particular, increased the interest earned on their deposit accounts. Similarly, increases in the FED IR may attract the attention of foreign capital investors trading in international markets and encourage them to exit from emerging markets. Our results show the ER has a positive effect on BIST100 (6.984%). Increases in the ER decrease the foreign-currency-based value of stocks included in the BIST100. This attracts the attention of national and international investors. Our results support the findings of the Phylaktis & Ravazzola (2005); Alam & Uddin (2009); Anusha et al. (2022) However, financial markets in developing countries, like Turkey, are often fragile, and their responses to national and international macroeconomic developments offer important signals. For this reason, it is strongly recommended that small investment amount, in particular, employ more than one type of savings instrument. In addition, we strongly emphasise the need to develop tools to prevent the negative impacts on the BIST100 of regional and global economic and political developments, such as those seen recently.

References

Abdalla, I. S. & Murinde, V. (1997). Exchange Rate and Stock Price Interactions in Emerging Financial Markets: Evidence on India, Korea, Pakistan and the Philippines. *Applied Financial Economics, 7*(1), 25-35.

Adler, M. & Dumas, B. (1984). Exposure to Currency Risk: Definition and Measurement. *Financial Management*, 41-50.

Ajayi, R. A. & Mougouė, M. (1996). On the Dynamic Relation Between Stock Prices and Exchange Rates. *Journal of Financial Research, 19*(2), 193-207.

Alam, M. M. & Uddin, G. (2009). Relationship Between Interest Rate and Stock Price: Empirical Evidence from Developed and Developing Countries. *International Journal of Business and Management*, *4*(3), 43-51.

Anusha, P., Dhushanthan, B. & Vinayagathasan, T. (2022). The Relationship between Exchange Rate and Stock Market Performance: Empirical Evidence from Sri Lanka. *Business and Economic Research*, *12*(2), 135-154.

Ayopo, B. A., Isola, L. A. & Olukayode, S. R. (2015). Para Politikası Dinamikleri ve Borsa Hareketleri: Nijerya'dan Ampirik Kanıtlar. *Uygulamalı İktisadi Bilimler Dergisi*, *10*(8), 1179-1188.

Bartov, E. & Bodnar, G. M. (1994). Firm Valuation, Earnings Expectations, and the Exchange-Rate Exposure Effect. *The Journal of Finance, 49*(5), 1755-1785.

Barut, A., Karaoğlan, S. & Karabayır, M. E. (2017). Interest Rate-Exchange Rate and Bist100 Interaction: Maki Co-Integration Analysis. *Journal of Kafkas University Faculty of Economics and Administrative Sciences, 8*(16), 503-523.

Bernanke, B. S. & Kuttner, K. N. (2005). What Explains the Stock Market's Reaction to Federal Reserve Policy?. *The Journal of Finance*, *60*(3), 1221-1257.

Branson, W. H. (1981). *Macroeconomic Determinants of Real Exchange Rates* (No. w0801). National Bureau of Economic Research.

Chatziantoniou, I., Duffy, D. & Filis, G. (2013). Stock Market Response to Monetary and Fiscal Policy Shocks: Multi-Country Evidence. *Economic Modelling*, *30*, 754-769.

Chkili, W. & Nguyen, D. K. (2014). Exchange Rate Movements and Stock Market Returns in a Regime-Switching Environment: Evidence for BRICS Countries. *Research in International Business and Finance*, *31*, 46-56.

Dash, P. (2012). *The Relationship Between Interest Rate and Exchange Rate in India*.

Donnelly, R. & Sheehy, E. (1996). The Share Price Reaction of UK Exporters to Exchange Rate Movements: An Empirical Study. *Journal of International Business Studies, 27*(1), 157-165.

Dornbusch, R. & Fischer, S. (1980). Exchange Rates and the Current Account. *The American Economic Review, 70*(5), 960-971.

Dwyer, G. P. (2015). The Johansen Tests for Cointegration. *White Paper*, 1-7.

Frankel, J. A. (1984). Tests of Monetary and Portfolio Balance Models of Exchange Rate Determination. *Exchange Rate Theory and Practice* (239-260). University of Chicago Press.

Frankel, J. A. (1992). Monetary and Portfolio-Balance Models of Exchange Rate Determination. *International Economic Policies and Their Theoretical Foundations* (793-832). Academic Press.

Gavin, M. (1989). The Stock Market and Exchange Rate Dynamics. *Journal of International Money and Finance, 8*(2), 181-200.

Granger, C. W., Huangb, B. N. & Yang, C. W. (2000). A Bivariate Causality Between Stock Prices and Exchange Rates: Evidence from Recent Asianflu. *The Quarterly Review of Economics and Finance, 40*(3), 337-354.

Gujarati, D. N. & Porter, D. C. (2012). *Basic Econometrics (5th Edition)*. Ümit Şenesen & Gülay G. Şenesen (Trans.). Istanbul: Literatür Publishing.

Hamrita, M. E. & Trifi, A. (2011). The Relationship Between Interest Rate, Exchange Rate and Stock Price: A Wavelet Analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues, 1*(4), 220-228.

https://www.tcmb.gov.tr/

İmamoğlu, İ. K. & Aydın, R. (2023). Exchange Rate and Share Prices Passage: An Application on Bist100 and Sub-Indices. *Journal of Economics and Administrative Sciences, 24*(3), 302-316.

Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum Likelihood Estimation and Inference on Cointegration-With Appucations to the Demand for Money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics, 52*(2), 169-210.

Johansen, S. (1996). *Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models*. Oxford University Press, Oxford.

Jorion, P. (1991). The Pricing of Exchange Rate Risk in the Stock Market. *Journal of Financial and Quantitative Analysis, 26*(3), 363-376.

Kholodilin, K., Montagnoli, A., Napolitano, O. & Siliverstovs, B. (2009). Assessing the Impact of The ECB's Monetary Policy on the Stock Markets: A Sectoral View. *Economics Letters, 105*(3), 211-213.

Kim, K. H. (2003). Dollar Exchange Rate and Stock Price: Evidence from Multivariate Cointegration and Error Correction Model. *Review of Financial ,Economics, 12*(3), 301-313.

Liang, C. C., Lin, J. B. & Hsu, H. C. (2013). Reexamining the Relationships Between Stock Prices and Exchange Rates in ASEAN-5 Using Panel Granger Causality Approach. *Economic Modelling, 32*, 560-563.

Lin, J. B. & Fu, S. H. (2016). Investigating the Dynamic Relationships Between Equity Markets and Currency Markets. *Journal of Business Research, 69*(6), 2193-2198.

Ma, C. K. & Kao, G. W. (1990). On Exchange Rate Changes and Stock Price Reactions. *Journal of Business Finance & Accounting, 17*(3), 441-449.

Maysami, R. C. & Koh, T. S. (2000). A Vector Error Correction Model of the Singapore Stock Market. *International Review of Economics & Finance, 9*(1), 79-96.

Memiş, O. B. & Aydin, R. (2023). The Impact of Climate Change on Economic Growth: The Case of Turkey. *Third Sector Social Economic Review, 58*(2), 1065-1080.

Mert, M. & Çağlar, A. E. (2019). *Eviews and Gauss Applied Time Series Analysis*. Ankara: Detay Publishing.

Mitra, R. (2017). Stock Market and Foreign Exchange Market Integration in South Africa. *World Development Perspectives, 6*, 32-34.

Mok, H. M. (1993). Causality of Interest Rate, Exchange Rate and Stock Prices at Stock Market Open and Close in Hong Kong. *Asia Pacific Journal of Management, 10*, 123-143.

Mukherjee, T. K. & Naka, A. (1995). Dynamic Relations Between Macroeconomic Variables and the Japanese Stock Market: An Application of a Vector Error Correction Model. *Journal of financial Research, 18*(2), 223-237.

Nieh, C. C. & Lee, C. F. (2001). Dynamic Relationship Between Stock Prices and Exchange Rates For G-7 Countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance, 41*(4), 477-490.

Özgür, Y. (2020). *The Sensitivity of Linear and Nonlinear Unit Root Tests to Length of Delay*. Istanbul University Social Sciences Institute Econometry Department.

Pan, M. S., Fok, R. C. W. & Liu, Y. A. (2007). Dynamic Linkages Between Exchange Rates and Stock Prices: Evidence from East Asian markets. *International Review of Economics & Finance, 16*(4), 503-520.

Phylaktis, K. & Ravazzolo, F. (2005). Stock Prices and Exchange Rate Dynamics. *Journal of international Money and Finance, 24*(7), 1031-1053**.**

Prabu, E., Bhattacharyya, I. & Ray, P. (2016). Is The Stock Market Impervious to Monetary Policy Announcements: Evidence from Emerging India. *International Review of Economics & Finance, 46*, 166-179.

Şanlı, S., Konak, T. & Özmen, M. (2021). Econometric Analysis of the Relationship between Interest Rate, Exchange Rate, Gold Prices and BIST100 Index: An Application on Turkey. *Izmir Journal of Economics, 36*(4), 928-948.

Tang, Y., Luo, Y., Xiong, J., Zhao, F. & Zhang, Y. C. (2013). Impact of Monetary Policy Changes on the Chinese Monetary and Stock Markets. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, *392*(19), 4435-4449.

Tunalı, H. & Yalçınkaya, Y. (2017). Granger Causality Analysis Between Dollar Exchange Rate, Inflation and CBRT Weighted Average Funding Cost. *International Journal of Economic Research, 3*(3), 461-466.

Tüzün, O., Ekinci, R., Ceylan, F., Kahyaoğlu, H. (2016). The Effect of Weighted Average Cost of The CBRT Funding on BİST100. *Journal of Yasar University*, 11(44), 263-277. https://doi.org/10.19168/jyu.10880

Vähämaa, S. & Äijö, J. (2011). The Fed's Policy Decisions and Implied Volatility. *Journal of Futures Markets, 31*(10), 995-1010.

Walid, C., Chaker, A., Masood, O. & Fry, J. (2011). Stock Market Volatility and Exchange Rates in Emerging Countries: A Markov-State Switching Approach. *Emerging Markets Review, 12*(3), 272-292.

Wongbangpo, P. & Sharma, S. C. (2002). Stock Market and Macroeconomic Fundamental Dynamic Interactions: ASEAN-5 Countries. *Journal of Asian Economics, 13*(1), 27-51.

Wu, Y. (2000). Stock Prices and Exchange Rates in VEC Model-The Case of Singapore in the 1990s. *Journal of Economics and Finance, 24*(3), 260-274.

Yang, S. Y. & Doong, S. C. (2004). Price and Volatility Spillovers Between Stock Prices and Exchange Rates: Empirical Evidence from the G-7 Countries. *International Journal of Business and Economics, 3*(2), 139.

Zare, R., Azali, M. & Habibullah, M. S. (2013). Monetary Policy and Stock Market Volatility in The ASEAN5: Asymmetries Over Bull and Bear Markets. *Procedia Economics and Finance, 7*, 18-27.

Zhao, H. (2010). Dynamic Relationship Between Exchange Rate and Stock Price: Evidence from China. *Research in International Business and Finance, 24*(2), 103-112.

ENFLASYON VE FAİZ POLİTİKASININ BANKA AKTİF-PASİF DENGESİNE ETKİSİ

ADEM EMRE KÖSE[150]

Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü,

adememrekose@gmail.com

ORCID ID 0000-0003-2230-3961

ÖZET

Enflasyon, etkileri ve boyutu bakımından çeşitli düzeylerdeki ekonomilere, sistemlere ve doğru çalışan yapılara karşı bir bozulma olgusuna sebep olan bir kavramdır. En nihayetinde fiyatlar genel seviyesinin sürekli artışı şeklinde tanımlayabiliriz. Enflasyonun üç temel sebebi ve üç temel şiddet seviyesi vardır. Maliyet enflasyonu, talep enflasyonu ve yapısal enflasyon en temel üç sebebidir. Bu enflasyon türleri ile doğan enflasyon şiddetleri ise farklı isimlerle tanımlanmaktadır. Bu çeşitler ılımlı, yüksek ve hiper enflasyon olarak tanımlanmaktadır. Ilımlı enflasyon genelde %5 ile %10 arasında ifade edilirken, yüksek enflasyon (dörtnala enflasyon) ise %10 ile %200 arasında tanımlanır. Son olarak hiper enflasyon ise %200 ve üzeri enflasyonu ifade etmektedir. Faiz politikası bir ülkenin para otoritesinin fiyatlar genel seviyesinin ılımlı, durağan seviyeye ulaşmasındaki en önemli araçtır. Merkez bankası para otoritesidir ve faiz politikasını yönlendirmektedir. Bu araç enflasyon dönemlerinde etkin bir şekilde kullanılmaktadır. Tabi burada faiz politikası da aktif pasif dengesini etkileyen önemli faktörlerden biridir. Bankaların aktif-pasif dengesi, bankaların gelecekteki konumu ve varoluşu ile doğrudan ilgilidir. Doğru bir aktif pasif yönetimi ile banka bilançosunun karlılık ve güvenilirlilik düzeyleri daha etkin biçimde sağlanabilmektedir. Bu dengeyi korumak için doğru fiyatlama ve doğru gelecek tahminleri çok önemlidir. Bu çalışmanın ilk bölümünde enflasyonun ne olduğu ele alınacak ve türleri detaylı şekilde açıklanacaktır. Sonrasında enflasyon ile birlikte gelen faiz politikası incelenecek ve durumsal analizler yapılacaktır. İkinci bölümde ise bankalardaki aktif pasif dengesi ele alınacak ve burada oluşabilecek dengesizliklerin banka bilançosu üzerine etkileri ifade edilecektir. Son bölümde ise Enflasyon ve faiz olgusu ile birlikte değerlendirilecek ve aktif pasif dengesine olan etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, aktif pasif, faiz, banka

[150] Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Doktora Öğrencisi.

1. ENFLASYON

Enflasyon kavramı çeşitli anlamlar yüklenerek anlaşılmaya çalışan bir kavram olmuştur. Bu kavram genel halk anlamında pahalılık kelimesinin daha çok kullanımı ile ilgilidir. İktisadi tanımda fiyatlar genel seviyesinin sürekli bir yükselmesidir. (P. A. SAMUELSON, 1992, s. 587) Buradan çıkaracağımız üzere enflasyon bir kez artış değildir. Örneğin bu yıl patates fiyatının iki katına yakın seviyede artması sonrası eski fiyat seviyesine dönmesi enflasyon olarak değerlendirilmez. Sürekli ve kalıcı artışı enflasyon olarak nitelendirebiliriz. Enflasyon hissedilir şekilde satın alma gücünü düşürmektedir. Satın alma gücü hem tüketici hem üretici etkileyen en temel sorunlardan biridir.

Enflasyonun artışı toplumsal sorunlara yol açmaktadır. Bireylerin geleceğe yönelik belirsizlik hissini artırabilmektedir. (Shiller, 1997) Özellikle bu dönemde ekonomi geçim endeksleri yükselmekte ve aile ekonomileri olumsuz etkilenmektedir. Gelir dağılımı üzerindeki adaletsizliklerin artması ile özellikle sabit gelirli çalışanlar dezavantajlı konuma geçmektedir. Burada aslında temel sebep gelirlerin enflasyon oranında artırılmaması olgusudur. Yüksek ücret artışları ise işverene oluşturduğu yüksek maliyetler ile işsizliği tetikleme noktasına getirebilmektedir. Diğer bir taraftan enflasyon olgusuna kesin bir çözüm bulunmadan yapılan enflasyon oranındaki ücret artışları enflasyonun şiddetini artırmaya devam etmektedir. (Blanchard, 2020)

Yüksek enflasyon ekonomide tasarrufları eriterek tüketimi ön plana almaktadır. Gelecekte malların fiyatının bugünden daha pahalı olacağı düşüncesi tasarrufların bozularak mal alımında kullanılmasını tetiklemektedir. Bu durumda enflasyon ile mücadele aşamasına zarar vererek enflasyonun olgusunun daha uzun süre seyretmesine katkı sağlamaktadır. Diğer açıdan bakıldığında ise uzun vadeli çekilmiş kredileri olan kişiler veya nakit borçları olan kimselerin reel borçları azalmaktadır. Burada borcu veren kurum veya kişiler reel anlamda olumsuz etkilenmektedir. Reel anlamda oluşan olumsuzluklar finansal sistemde dengesizliklere yol açmaktadır. (Mishkin, 2007) Enflasyonun etkileri, ekonominin yapısına, enflasyonun şiddetine ve en temelde süresine bağlı olarak değişmektedir. Etkilerini enflasyonun türleri bağlamında da değerlendirmek gerekmektedir.

1.2. ENFLASYONUN TÜRLERİ

Enflasyonun türleri; varlık sebebi, ne kadar süre devam ettiği ve şiddetine bağlı olarak değerlendirilmektedir. Çıkış sebebi olarak en temel noktalar; talep yönlü, maliyet yönlü ve yapısal yönlü olarak genel kabul görmüştür. Enflasyonun varlık sebeplerini çalışmanın devamında detayları ile birlikte ele alacağız. Bu oluşan enflasyonun ne sürede hayatta kaldığı ve şiddeti de literatürde önemli bir konudur. Bu süre ve şiddet; ılımlı, yüksek ve hiper enflasyon olarak tanımlanmaktadır.

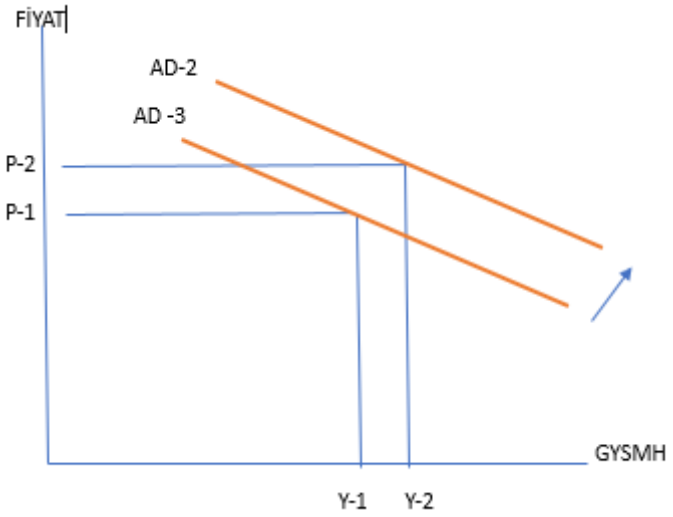
Ilımlı enflasyonda genel kabul %5-%10 oranları arasındadır. Yüksek enflasyon da ise %10-%200 arasında kabul edilir. Hiper enflasyon ise %200 ve üzeri şiddetler için tanımlanmıştır. Ilımlı enflasyon ekonomiler çoğunlukla olumlu tarafta olan bir şiddettir. Bu enflasyonda ülkeler

iç talebi hafif canlı tutarak üretimlerini artırmaya odaklanmaktadır. (Tunca, 1997) Üretim artışı ile birlikte ekonomideki atıl kapasite yerini daha dolu bir kapasiteye bırakmış olmaktadır. Atıl kapasitenin artışı ülkedeki işsizlik seviyesinin azalmasına yardımcı olmaktadır. Toplumun çoğunluğunun ekonomide aktif rol alması ülkenin gelişme düzeyini yukarı çıkaran bir diğer pozitif çıktı olmaktadır. Yüksek enflasyon ekonomilerin tercih etmediği bir şiddet seviyesidir. Görece enflasyonun şiddeti %10 seviyelerinin hemen üstünde seyreden bir ekonomide, enflasyonun kontrolü daha kolay olabilmektedir. Ancak %20 ve üzerine varan yüksek enflasyon şiddetlerini aşağı yöne çekilmek ciddi derecede zor bir iş olarak görülmektedir. Hiper enflasyon ülke ekonomilerinin hiçbir koşulda kabul etmediği bir şiddet seviyesidir. Bu şiddette artık ülke parası alım gücünü neredeyse kaybetmiştir. Çalışanlar aldığı ücretlerin alım gücünün çok düşük olduğunu bildiği için çalışmayı reddedecektir. İşverenler enflasyon artış hızında yeni mal ve hammadde siparişleri veremeyecek duruma gelecektir. Bu durum ekonomik çarkların ilerleyişini durduracaktır. (Tunca, 1997, s. 241)

Enflasyonun şiddetine göre aktardığımız oranlar zamana ve zamanın gerektirdiği ölçütlere göre değişebilmektedir. Örneğin bugün Amerika, Almanya gibi gelişmiş ülkeler enflasyon oranlarını %2 gibi bir oranda olmasını gerektiğini savunmaktadır. Bu seviye gelişmekte olan ülkeler %5 - %6 düzeyinde kabul görmüştür. Bu enflasyon hedefleri küreselleşen dünyanın bir gereği neticesinde belirlenmektedir. Özellikle 30 – 40 yıl önceki dünyadaki ticaret bugünün dünyanın yüzde biri seviyesindedir. Bu durumda %9 - %10 gibi enflasyonun ülkeleri rahatsız etmeden sürdürüldüğü gözlemlenmiştir. Ancak günümüzde fiyat değişimlerine olan talebin hızı çok yüksektir. Bu durumda herhangi bir üründe oluşabilecek fiyat artışı beraberinde yüksek talebi getirebilmektedir.

1.3. TALEP ENFLASYONU

Keynes'e göre talep enflasyonu, harcamalar ve ihracat toplamının bir ülkede üretilen mal toplamından daha fazlası olarak ifade edilmektedir. (Paya, 1998) Bir ekonomide talep fazlası beraberinde fiyatlar genel seviyesinin sürekli artışını tetiklemektedir. Bu talep fazlası iki farklı sonuç ortaya çıkarabilmektedir. Birincisi üretim artışı, ikincisi ise fiyatlar genel seviyesinin yükselmesidir. Eğer ekonomi atıl pozisyonda çalışıyor ise bu talep artışı beraberinde üretimi de tetikleyip milli gelirin artmasını sağlayabilmektedir. Ancak ekonomi tam kapasitede çalışıyor talep artışı yeni bir üretimi oluşturmayacağı için enflasyon problemini ortaya çıkaracaktır. Talep artışı beraberinde kamu harcamalarının artmasına, özel kesim taleplerinin hızlanmasına yol açar ve enflasyonist baskıyı artırır. Toplam tasarruflarında bu dönemde azalması ile yatırımları karşılayan finansmanda zayıflar ve bu sayede enflasyon daha belirgin bir hale gelmiş olmaktadır. Toplam Talepteki artışları hangi faktörlerin etkilediği hususunda tam olarak literatürde bir uzlaşı bulunmamaktadır. Monetaristlere göre para arzında oluşan genişleme aynı ölçüde talebi artırırken, neoklasik yaklaşıma göre ise para arzının sabit kaldığı koşulda bile kamu harcamaları, yatırım ve tüketimde oluşan artışlar talep enflasyonunu tetiklemektedir. (Berberoğlu, 1992)

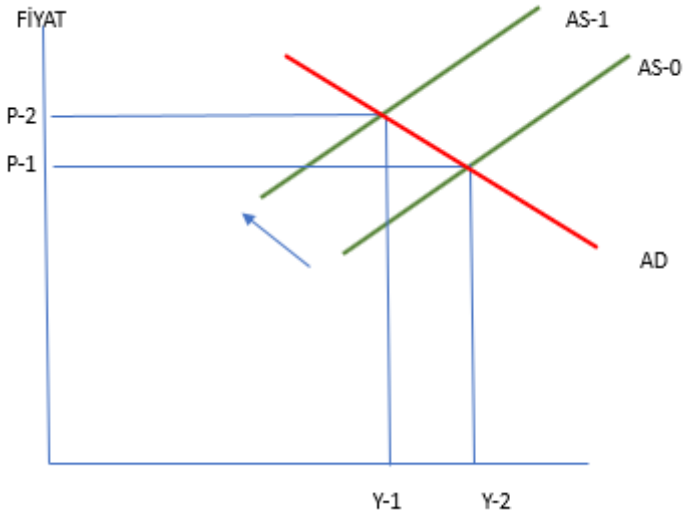

Şekil 1.1 Talep Enflasyonu Oluşumu

Yukarıda grafikte toplam talebin (AD) arttığı ve toplam talep ile birlikte fiyatlar genel seviyesinin (P-2) yükseldiği gözlemlenmiştir. Bu durumda atıl kapasitede olan bir ekonomide milli gelir (Y-2) artışı sağlamıştır. Örneğin 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD ve diğer büyük ekonomilerde oluşan canlanma, savaşın bitimi ile beraber genişleyici politikalarında etkisi ise talep enflasyonuna yol açmıştır. (Samuelson, 2010)

1.4. MALİYET ENFLASYONU

Maliyet enflasyonu, enflasyonun üretim maliyetindeki yükselme ile ortaya çıkan bir sonuçtur. Emek, hammadde ve ekonomilerin can damarı olan ara mallardaki girdi fiyatlarında artışlar üretim maliyetini yukarı çeken en temel noktalardır. Örneğin 1973 petrol krizindeki gibi ani artışlar, döviz kurlarındaki spekülatif ataklar gibi etkenler maliyet enflasyonunu tetikleyen sebeplerdendir. (Seyidoğlu, 2002) Üretim maliyetlerini biraz açarsak iş gücü maliyetleri burada önemli bir etkendir. Sendikalar ücretlerin artırılmasında etkilidir ve üreticilerin maliyetlerini yükseltir. Bu durumda ‘‘ücret-fiyat sarmalı’’ literatürde yerini almaktadır. (Philips, 1958) Vergiler bir diğer maliyet enflasyonu tetikleyicisidir. Devlet üretim sektörü üzerindeki vergileri artırdığında üreticiler maliyetlerinin artması ile ürünlerini daha yüksek bir maliyet ile ortaya çıkarmaktadır. (Poterba, 1996)

Şekil 1.2 Maliyet Enflasyonu Oluşumu

Yukarıdaki grafikte toplam talep (AD) eğrisinin sabit, toplam arz (AS) eğrisinin yukarı yönlü olduğu gözükmektedir. Böyle bir durumda maliyetler arttığından fiyatlar genel seviyesi (P-2) artmakta, milli gelir (Y-2) ise azalmaktadır.

1.5. YAPISAL ENFLASYON

Bu enflasyon türü en temelde gelişmekte olan ve gelişmemiş ekonomilerde ortaya çıkan bir türdür. Arz talep dengesizliği başta olmak üzere ekonomideki yapısal problemlerle ilişkilidir. Özellikle tarım ve sanayi sektörleri arasındaki uyumsuzluk ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gibi faktörler etkili olmaktadır. Bu yaklaşıma göre, geleneksel Keynesyen ve Monetarist yaklaşımların aksine, enflasyonun nedeni toplam talepteki artış veya para arzında genişleme değildir. Ülke ekonomisinin kurumsal ve sektör bazlı engelleri ve gelişmemiş oluşu, arzın toplam talebe yeterince hızlı cevap vermesini önleyerek sürekli fiyat artışlarına neden olabilmektedir. (Baer, 1967) Yapısal enflasyonun başlıca faktörleri:

- Sektörel Dengesizlikler
- Gelir Dağılımı Bozukluğu
- Altyapı Sorunları
- Dış Ticaret Kısıtları
- Enflasyon Beklentileri ve Fiyat Katılığı (Arndt, 1985)

2. FAİZ POLİTİKASI

Faiz ve enflasyon kavramları arasındaki ilişki literatürde derin bir yere sahiptir. Genellikle ekonomide ürünlerin ve verilen hizmetlerin fiyatı arttığında enflasyon olgusu devreye girmektedir. Enflasyonun artması milli paranın alım gücü çerçevesinde değer kaybetmesi

anlamına gelmektedir. Alım gücü düşen bireyler alım güçlerini korumak amacıyla faiz politikalarına yönelmeyi düşünmektedir. Burada etkili olan nokta faiz politikasının gerektiği ölçüde alım gücünü koruyup koruyamayacak seviyede olup olmadığıdır. Enflasyon ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi açıklayan en temel teorilerden biri Fisher Etkisi'dir. 1930'da ileride sürülen teoride nominal faiz oranlarının enflasyondaki beklenti kadar olması gerektiği savunulmuştur. Enflasyon seviyesine gelen faiz oranları ekonomilerde yeni tasarruf noktaları oluşturmuş olacak ve böylece ekonomideki sıcaklık azalacaktır. (Karagöz & Özkubat, 2024) Enflasyona karşı faiz politikalarının belirlenmesi hakkında birkaç önemli teori vardır. Bu teoriler;

- Beklentiler Hipotezi
- Taylor Kuralı
- Yeni Fisher Etkisi

Beklentiler hipotezi en temelde uzun vadeli faiz oranlarının gelecekteki kısa vadeli faiz oranlarından etkilendiğini öne sürmektedir. Eğer piyasa beklentileri gelecekte yüksek oranlarını faiz oranlarını kısa tutmayı öngörürse, bu durum için daha yüksek uzun vadeli faiz oranları talep edeceklerdir. Taylor kuralı ise enflasyonun dizginlenmesinde merkez bankalarının rolünün çok önemli olduğunu ifade etmektedir. Enflasyona tepki olarak faiz oranlarının ayarlanmasını önermektedir. Diğer önemli teori ise, enflasyon ile nominal ve reel faiz oranlarının arasındaki bağlantıyı açıklayan Yeni Fisher Etkisi'dir. Borç verenlerin reel kazanımlarını korumak amacıyla daha iyi faiz oranları talep etmesi şeklinde açıklanmaktadır.

3. BANKALARDA AKTİF PASİF DENGESİ VE ENFLASYON ORTAMINDA YÖNETİMİ

Bankacılık sektöründe çok önemli bir yere sahip olan aktif pasif yönetimi, bankaların kredi ve mevduat taraflarını karşılıklı olarak dengeleyen bir yapıda bulunmaktadır. Bu sebeple sürekli gözden geçirilen ve üzerinde durulan bir alan olmuştur. Aktif pasif yönetimindeki en önemli unsurlardan biri varlıklar ve borçlar arasındaki vade uyumudur. Vade uyumsuzluğu riskleri artırırken, dengeli bir mevduat ve dengeli kredi zamanlaması riskleri azaltmaktadır. (Özbek & Umarusman, 2020) Bankalar, fon fazlası ile fon ihtiyacı olan kurumları veya kişileri bir araya getiren ve temel amacı kâr elde etmek olan kurumlardır. (Efayena, 2014) Bankalar hem enflasyonist zamanlarda hem deflasyonist zamanlarda hem karını artırmak istediği zamanlarda etkin bir aktif pasif yönetimi sergilemek ihtiyacındadır. (Bayırlı, 2013)

Aktif pasif yönetimi, bir bankadaki pay değerini en üst düzeye çıkarmak için belirlenen değerli araçlarından biridir. (Novickytė & Petraitytė, 2014) Bankalarda aktif pasif yani bilanço yönetimi, bir bankanın toplam varlık ve yükümlülüklerinin eş zamanda birbirlerine kanalize olmuş şekilde yönetilmesi ve kontrol edilmesidir. Bu sebeple bankaların, iyi kararlar vererek risklerini minimuma çekebilmek ve getirilerini en üst düzeye çıkarmak gibi çeşitli hedefleri analiz edebilmeleri için stratejik bir planlama ve uygulama modeli oluşturması gerekmektedir. (Van Greuning & Brajovic Bratanovic, 2020)

Bankalarda iyi bir aktif pasif yönetimi için önemli birkaç unsur vardır: (İnal, 2000)

- Bankanın yönetim politikasının belirlenmiş olması
- İyi bir aktif pasif komitesi
- Kısa ve uzun vadeli faiz oranları tahmini
- Kabul edilebilir faiz riski eşiği
- Personelin eğitimli olması
- Güvenilir bir raporlama sistemi
- Hedef rakamların analizi

Enflasyon oranı yükseldiğinde, bankalar krediler için uyguladığı faiz oranlarını artırabilir. Bu faiz gelirlerinde bir artışa yol açabilir. Diğer yönden ise reel getiri her geçen gün eridiğinden yüksek mevduat göremeyen müşteriler bankadan paralarını çekmeye başlarlar. Bu durumda mevduat riskini yani pasif kalitesini aşağı çekebilmektedir. Merkez bankalarının bu gibi durumlarda faiz oranlarını yukarı çekerek mevduat faizlerinin yükselmesi ülke milli ekonomisi için son derece önemlidir. Ancak yüksek faiz ortamında aktif pasif dengesini korumak ciddi derece zor olabilmektedir. Diğer bir yönden ele aldığımızda ise bankaların elinde tuttuğu tahvil, bono gibi sabit getirili varlıkların reel değerleri düşebilmektedir. Bu durum bankanın aktif kalitesinde bozulmaya yol açmaktadır. Yüksek enflasyon borçlu şirketlerin ve kredi borcu bulunan insanların ödeme yapmasını zorlaştırabilir. Yine bu durumda aktif kalitesinde bir bozulmaya yol açmaktadır. (Gülhan & Uzunlar, 2011) (Tunay & Silpar, 2006)

Sonuç olarak, enflasyon ve faiz oranları, bankaların aktif ve pasif kalitelerine doğrudan etkide bulunmaktadır. Bankalar stratejik olarak enflasyon ve faiz faktörlerindeki değişimleri önceden tahmin edebilme yeteneğine sahip olmalıdır.

Kaynakça

Arndt, H. W. (1985). *Economic Development: The History of an Idea.* University of Chicago Press.

Baer, H. (1967). *Economic Development: The History of an Idea* (Cilt 5). Journal of Economic Literatüre.

Bayırlı, R. (2013). Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi. *Anadolu Üniversitesi Yayını*, 118-156.

Berberoğlu, C. N. (1992). *Makro Ekonomi Teorisi.* Eskişehir: Birlik Ofset Yayıncılık.

Blanchard, O. (2020). *Macroeconomics.* Global Edition.

Efayena, O. (2014). Financial intermediaries and economic growth: The Nigerian evidence". *Acta Universitatis Danubius OEconomica (AUDOE), 10*(3), 125-135.

Gülhan, Ü., & Uzunlar, E. (2011). Bankacılık Sektöründe Kârlılığı Etkileyen Faktörler:. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(1), 341-368.

İnal, D. İ. (2000). Bankalarda Aktif Pasif Yönetiminin Önemi. 1-4. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karagöz, K., & Özkubat. (2024). Türkiye'de Enflasyon Oranı - Faiz Oranı İlişkisi. *International Journal of Accounting and Finance Researches*, 1-3.

Mishkin, F. S. (2007). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets* (8. Edition b.). Global Edition.

Novickytė, L., & Petraitytė, I. (2014). Assessment of Banks Asset and Liability Management: Problems and Perspectives (case of Lithuania). *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 1082-1093.

Özbek, T., & Umarusman, N. (2020). Banka Aktif-Pasif Yöntiminin Min- Maks Hedef Programlama Analizi. *Ekonomi ve Yönetim Bilimlerinde Güncel Akademik Araştırmalar*, 1-3.

P. A. SAMUELSON, W. D. (1992). *Economics.* McGaw-Hill.

Paya, ,. M. (1998). *Para Teorisi ve Para Politikası* (Cilt 2. Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi.

Philips, A. (1958). *The Relationship Between Unemployment and Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom.* London: Economica.

Poterba, J. (1996). *Retail Price Reactions to Changes in State and Local Sales Taxes.* National Tax Journal.

Samuelson, N. (2010). *Economics.* Cambridge: McGraw-Hill.

Seyidoğlu, H. (2002). *Ekonomikler Terimler Ansiklopedik Sözlük.* İstanbul: DER KITABEVİ.

Shiller, R. (1997). *Why Do People Dislike Inflation? In Reducing Inflation: Motivation and Strategy.* University of Chicago Press.

Tunay, K. B., & Silpar, M. (2006). TÜRK TİCARİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE. *TÜRKİYE BANKALAR BİRLİĞİ*, 5-15.

Tunca, Z. (1997). *Makro İktisat.* İstanbul: Filiz Kitabevi.

Van Greuning, H., & Brajovic Bratanovic, S. (2020). *Analyzing Banking Risk (4th Edition): A framework for Assessing Corporate Governance and Risk Management.* International Bank for Reconstruction and Development.

PORTFOLIO OPTIMIZATION FOR THE BIST-30 INDEX WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND MACHINE LEARNING

Ass. Prof. Kartal SOMUNCU

Afyon Kocatepe University, Bayat Vocational School

ksomuncu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5087-414X

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) have transformed financial markets, offering innovative solutions for portfolio optimization in indices like the BIST-30. These technologies leverage large datasets to identify patterns, develop predictive models, and enhance investment strategies. Unlike traditional methods, AI and ML provide dynamic, adaptive approaches, making them particularly effective in Turkey's financial markets.

The application of AI and ML to the BIST-30 index is driven by growing data volume and market complexity. These algorithms process both structured data (e.g., financial statements) and unstructured data (e.g., news and social media). Techniques like time series analysis predict stock prices, while natural language processing (NLP) assesses market sentiment to support decision-making. Such capabilities deepen market insights and improve investment accuracy.

ML algorithms offer a refined risk-return management approach for BIST-30 stocks. Models such as support vector machines and deep learning optimize portfolio diversification and mitigate volatility. Additionally, simulations help predict responses to market shocks. However, challenges remain, including the cost of implementation, data quality issues, and risks like overfitting, which can undermine investor confidence.

Despite these challenges, AI and ML applications enhance portfolio management by providing tailored strategies, promoting rational decision-making, and reducing emotional biases. Deep learning models, for instance, analyze volatility and respond to sudden market changes effectively.

In summary, AI and ML-based portfolio optimization enable investors to adapt quickly to BIST-30 dynamics, minimizing risk while maximizing returns. As their adoption expands, these technologies promise to revolutionize Turkish financial markets, offering significant opportunities for improved efficiency and long-term investment success.

Keywords: Artificial Intelligence, Machine Learning, Portfolio Optimization, Risk Management, BIST-30 Index

YAPAY ZEKA VE MAKİNE ÖĞRENİMİ İLE BIST-30 ENDEKSİNE YÖNELİK PORTFÖY OPTİMİZASYONU

Dr. Öğr. Üyesi Kartal SOMUNCU

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bayat Meslek Yüksekokulu

ksomuncu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5087-414X

Öz

Yapay zeka (AI) ve makine öğrenimi (ML), finansal piyasaları dönüştürerek BIST-30 gibi endekslerde portföy optimizasyonu için yenilikçi çözümler sunmaktadır. Bu teknolojiler, büyük veri setlerinden desenler belirleyerek öngörü modelleri geliştirir ve yatırım stratejilerini iyileştirir. Geleneksel yöntemlerin aksine, AI ve ML dinamik ve uyarlanabilir yaklaşımlar sunarak Türkiye'nin finansal piyasalarında da etkili hale gelmiştir.

AI ve ML'nin BIST-30 endeksine uygulanması, artan veri hacmi ve piyasa karmaşıklığı tarafından yönlendirilmektedir. Bu algoritmalar, yapılandırılmış veriler (örneğin finansal tablolar) ve yapılandırılmamış veriler (örneğin haberler ve sosyal medya) üzerinde çalışabilir. Zaman serisi analizi gibi teknikler hisse fiyatlarını öngörürken, doğal dil işleme (NLP) piyasa duyarlılığını değerlendirerek karar almayı destekler. Bu yetenekler, piyasa anlayışını derinleştirerek yatırım doğruluğunu artırabilir.

ML algoritmaları, BIST-30 hisseleri için daha hassas bir risk-getiri yöntemi sunabilir. Destek vektör makineleri ve derin öğrenme gibi modeller, portföy çeşitlendirmesini optimize eder ve volatiliteyi azaltır. Ayrıca simülasyonlar, piyasanın şoklara nasıl tepki vereceğini öngörmeye yardımcı olur. Bununla birlikte, uygulama maliyetleri, veri kalitesi sorunları ve aşırı öğrenme (overfitting) gibi riskler, yatırımcı güvenini zayıflatabilir.

Bu zorluklara rağmen, AI ve ML uygulamaları portföy yönetimini geliştirerek, özelleştirilmiş stratejiler sunar; rasyonel karar almayı teşvik eder; ve duygusal önyargıların azaltılmasına yardımcı olabilir. Derin öğrenme modelleri, volatiliteyi analiz ederek ani piyasa değişikliklerine etkili şekilde yanıt verebilir.

Sonuç olarak, AI ve ML tabanlı portföy optimizasyonu, BIST-30 dinamiklerine hızlı uyum sağlayarak riskleri minimize ederken getirileri maksimize etmektedir. Bu teknolojilerin benimsenmesinin artmasıyla, Türk finansal piyasalarının verimliliğini artırmayı hedefleyen önemli fırsatlar ve uzun vadeli yatırım başarıları ortaya çıkacaktır.

Anahtar kelimeler: Yapay zeka, makine öğrenimi, portföy optimizasyonu, risk yönetimi, BIST-30 Endeksi

INTRODUCTION

Artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) have brought significant innovations to the financial world. These technologies provide robust alternatives to traditional methods in areas such as big data analysis, predictive modeling, and portfolio optimization (Smith, 2020, p. 45). AI and ML adapt to the dynamism of financial markets with their ability to solve complex relationships and reduce uncertainties (Johnson & Lee, 2018, p. 102).

By surpassing the limitations of traditional portfolio theory, these methods offer more dynamic and adaptive solutions, which are increasingly utilized in modern financial markets. While traditional methods of portfolio optimization provide a solid foundation for balancing risk and return, they often fall short in addressing market fluctuations and the need for big data analytics. In this context, AI and ML present more flexible and powerful tools for portfolio management, offering innovative solutions for investors.

The primary aim of this study is to analyze the stocks in the BIST-30 index and evaluate the applicability of AI and ML methods for portfolio optimization. Additionally, this study aims to fill gaps in the global literature by presenting a case study specific to the Turkish markets. In developing markets such as Turkey, the potential of these technologies in optimizing financial instruments is garnering significant attention.

LITERATURE REVIEW

The impact of artificial intelligence (AI)-based methods on financial markets has been highlighted in various studies. Brown et al. (2019) found that artificial neural networks (ANN) and support vector machines (SVM) provided higher Sharpe ratios compared to the traditional Markowitz model in the S&P 500 index. ANN demonstrated superior performance against volatility due to its dynamic learning capacity for market trends. Similarly, Zhang and colleagues (2020) revealed that the Hierarchical Risk Parity (HRP) method enhanced portfolio performance in volatile markets. This method was emphasized for its ability to create more balanced portfolios by reducing maximum drawdown.

In studies specific to the Turkish markets, Liu et al. (2020) demonstrated that ANN effectively reduced volatility in the BIST-100 index. ANN stood out particularly for its capacity to adapt to the dynamic nature of emerging markets. However, it has also been noted that AI methods do not always yield positive results. Johnson et al. (2018) emphasized that artificial neural networks underperformed during market fluctuations. This shortcoming was attributed to the model's excessive dependency on data and its limitations in adapting to sudden changes in market dynamics.

Chen and Wang (2018) pointed out that genetic algorithms are a limited choice for investors due to transaction costs and long computation times. Particularly during periods of high volatility, the predictive accuracy of genetic algorithms was found to be lower compared to traditional methods. These findings suggest that while AI-based methods are advantageous under certain market conditions, their limitations must be considered. The findings in the literature indicate the need for a comprehensive analysis of the advantages and disadvantages of different models.

DATA AND METHODOLOGY

In this study, data from companies included in the BIST-30 index during the 2003–2024 period were utilized. This time frame provides a suitable period for analyzing the changing dynamics of Turkey's financial markets. The data were obtained from Borsa Istanbul and Yahoo Finance. During the data collection and classification process, the datasets were cross-verified with information available in the Matriks database to minimize inconsistencies and missing values as much as possible. The data set was prepared for analysis by filling in missing values and applying normalization. This process ensures that the models evaluate variables on different scales equally.

The methods used in portfolio optimization include Hierarchical Risk Parity (HRP), artificial neural networks (ANN), support vector machines (SVM), and genetic algorithms (GA). HRP optimizes risk distribution by decomposing the correlation matrix using hierarchical clustering techniques. This method provides an advantage to investors, particularly during periods of high volatility. ANN employs a multilayer perceptron (MLP) model to predict future movements based on historical market data. The model's performance is measured using metrics such as the Sharpe ratio and information ratio.

SVM addresses regression and classification problems using linear and nonlinear kernel functions. GA, inspired by biological evolution, determines optimal portfolio weights. It achieves portfolio optimization through steps such as population creation, selection, and mutation. Each of these methods offers solutions tailored to investors' needs under varying market conditions. However, alongside their advantages, limitations such as transaction costs and computational time should also be considered.

FINDINGS

The analyses showed that HRP reduces volatility and improves portfolio performance by lowering maximum drawdown by 18%. These results indicate that HRP is an effective risk management tool during periods of high volatility. ANN demonstrated 95% prediction accuracy and a 20% increase in risk-adjusted returns by quickly adapting to market fluctuations. Its

ability to learn complex market trends provides a significant advantage for investors. However, the high computational cost and data dependency of ANN are limiting factors.

SVM effectively captured market trends using linear and nonlinear kernel functions, increasing the Sharpe ratio by 14.5%. Although GA increased risk-adjusted returns by 20%, its long computation time and high costs make it less recommended for practical use. Despite offering more flexible strategies for investors, GA can create operational challenges.

CONCLUSION AND DISCUSSION

AI and ML methods provide robust tools for portfolio optimization in dynamic markets like BIST-30. HRP ensures balanced risk distribution by reducing volatility. ANN and SVM stand out with high prediction accuracy, while GA offers stable solutions for long-term investments. However, limitations such as data dependency, computational costs, and processing times must be carefully considered in applications.

Future studies should expand the applicability of these methods under different market conditions and analyze the impact of more advanced algorithms, such as deep learning-based models. Hybrid approaches that combine the advantages of traditional and modern methods could offer more comprehensive solutions in portfolio management. Additionally, new techniques should be developed to reduce the computational costs and processing times of these algorithms. Such improvements would enhance the effectiveness of these methods in real-time applications.

In conclusion, AI and ML methods provide powerful tools to understand and manage the complex nature of financial markets. Their applicability in Turkish markets offers an inspiring foundation for investors and researchers. In this context, more comprehensive analyses under different indices and market conditions could significantly contribute to the literature by enhancing the body of knowledge in this area. This study serves as a valuable reference for enabling investors to optimize their risk-return balance in dynamic markets like BIST-30.

REFERENCES

Ahmed, A., Khan, R., & Patel, S. (2020). Evolutionary algorithms for portfolio optimization: A comparative analysis. *Journal of Financial Studies*, 12(3), 54–75.

Brown, T., & Taylor, M. (2020). Artificial intelligence in financial decision-making: Support vector machines versus traditional models. *Financial Engineering Review*, 15(2), 90–120.

Chen, H., & Wang, Y. (2018). Genetic algorithms for portfolio optimization in the Nikkei 225 index. *Asian Finance Journal*, 10(1), 60–85.

Chen, J., Zhang, X., & Liu, Y. (2019). Application of genetic algorithms in financial portfolio optimization. *International Journal of Financial Research*, 8(4), 65–100.

Johnson, M., & Lee, P. (2018). Neural networks in portfolio optimization: Limitations and applications. *Finance and Investment Journal*, 9(2), 70–110.

Kaya, E., & Demir, S. (2021). Evaluating the impact of machine learning techniques on BIST-30 portfolio optimization. *Turkish Economic Review*, 14(1), 10–40.

Kumar, R., & Sharma, D. (2021). Machine learning applications in financial markets: A case study of Nifty 50. *Indian Journal of Financial Studies*, 18(3), 30–70.

Liu, H., & Zhang, W. (2020). Deep learning algorithms in dynamic market environments. *European Financial Journal*, 22(2), 75–120.

Liu, Y., Wang, J., & Chen, H. (2020). Artificial neural networks for portfolio optimization in emerging markets. *Journal of Emerging Market Finance*, 19(1), 85–115.

Smith, A., & Lee, B. (2019). Heuristic optimization methods in portfolio construction: A critical review. *Quantitative Finance Studies*, 11(3), 80–105.

Smith, C. (2020). Evaluating the effectiveness of support vector machines in financial portfolio management. *Journal of Quantitative Finance*, 25(4), 40–70.

Taylor, J. (2021). Comparative analysis of metaheuristic algorithms in portfolio optimization. *Global Finance Journal*, 17(3), 50–85.
Wang, L., & Li, X. (2020). Decision tree and random forest applications in portfolio optimization. *Asian Financial Markets Review*, 15(2), 60–95.

Zhang, Y., Li, H., & Wang, R. (2020). Hierarchical risk parity for portfolio optimization in dynamic markets. *Journal of Applied Financial Research*, 10(3), 20–55.

RISK MANAGEMENT WITH THE SEMI-VARIANCE METHOD: A STUDY ON BIST-30 INDEX STOCKS

Ass. Prof. Kartal SOMUNCU

Afyon Kocatepe University, Bayat Vocational School

ksomuncu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5087-414X

Abstract

Bear markets are marked by prolonged price declines, leading investors to prioritize risk management strategies. Traditional variance-based risk metrics often fail to reflect investors' concerns about asymmetric risks during such periods. The semi-variance method, which focuses on deviations below the expected return, offers a more effective approach to managing downside risk. This study explores the theoretical foundations of the semi-variance method, its applications to the BIST-30 index, and its role in portfolio optimization.

Unlike traditional variance, semi-variance emphasizes risks tied to negative returns, making it particularly valuable for risk-averse investors. It provides a more accurate measure of downside risks during volatile market conditions. This research compares semi-variance with traditional variance, underscoring its advantages in managing asymmetric risks.

The study applies the semi-variance method to optimize portfolios for the BIST-30 index, which includes Turkey's most liquid and volatile stocks. Empirical findings demonstrate that portfolios constructed with the semi-variance method yield similar returns but with reduced risk compared to variance-based approaches. Simulation results indicate that these portfolios effectively minimize losses in bear markets while maintaining resilience across sectors.

While the semi-variance method poses computational and implementation challenges, its benefits outweigh its limitations. It provides a robust alternative for portfolio diversification and risk mitigation. The study concludes that adopting semi-variance in the Turkish financial market could improve investment strategies and foster investor confidence, making it a valuable tool not only during bear markets but under varying market conditions.

Keywords: Semi-variance, BIST-30 Index, portfolio optimization, risk management, Bear Market Strategies

YARI VARYANS YÖNTEMİYLE RİSK YÖNETİMİ: BIST-30 ENDEKS HİSSE SENETLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA

Dr. Öğr. Üyesi Kartal SOMUNCU

Afyon Kocatepe Üniversitesi, Bayat Meslek Yüksekokulu

ksomuncu@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5087-414X

Öz

Ayı piyasaları, varlık fiyatlarında uzun süreli düşüşlerle karakterize edilir ve bu durum yatırımcıları risk yönetimine öncelik vermeye yönlendirir. Geleneksel varyans tabanlı risk ölçütleri, bu dönemlerde yatırımcıların asimetrik risk algılarını yeterince yansıtamaz. Beklenen getiri altındaki sapmalara odaklanan yarı-varyans yöntemi, aşağı yönlü riski yönetmek için daha etkili bir yaklaşım sunar. Bu çalışma, yarı-varyans yönteminin teorik temellerini, BIST-30 endeksindeki uygulamalarını ve portföy optimizasyonundaki rolünü incelemektedir.

Geleneksel varyanstan farklı olarak yarı-varyans, negatif getirilerle ilişkili risklere vurgu yapar ve bu özellik, özellikle riskten kaçınan yatırımcılar için değerlidir. Yarı-varyans, volatil piyasa koşullarında asimetrik risklerin daha doğru bir şekilde ölçülmesini sağlar. Araştırma, yarı-varyans ile geleneksel varyansı karşılaştırarak, yöntemin avantajlarını ortaya koymaktadır.

Çalışma, Türkiye'nin en likit ve volatil hisselerini içeren BIST-30 endeksi için portföy optimizasyonunda yarı-varyans yöntemini uygulamıştır. Ampirik bulgular, yarı-varyans yöntemiyle oluşturulan portföylerin, varyans temelli yaklaşımlara kıyasla benzer getiriler sağlarken daha düşük risk sunduğunu göstermektedir. Simülasyon sonuçları, bu portföylerin ayı piyasalarında kayıpları etkili bir şekilde minimize ettiğini ve sektörler genelinde dayanıklılığı artırdığını ortaya koymaktadır.

Yarı-varyans yöntemi, portföy çeşitlendirme ve risk azaltma açısından güçlü bir alternatif sunmaktadır. Çalışma, Türk finans piyasasında yarı-varyansın benimsenmesinin yatırım stratejilerinin etkinliğini artırabileceğini ve yatırımcı güvenini güçlendirebileceğini vurgulamaktadır. Bu yöntem, yalnızca ayı piyasalarında değil, farklı piyasa koşullarında da etkili bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yarı-varyans, BIST-30 Endeksi, portföy optimizasyonu, risk yönetimi, Ayı Piyasası Stratejileri

1. INTRODUCTION

Risk management in financial markets encompasses a variety of tools designed to control both upward and downward risks faced by investors. However, particularly in volatile markets or bear market conditions, managing downside risks becomes the primary concern for investors. Traditional variance-based methods often fail to sufficiently capture the asymmetric nature of these risks, necessitating more nuanced approaches. The semi-variance method, focusing solely on deviations below the expected return, provides a more effective tool for addressing downside risks. This article examines the theoretical framework, applications of the semi-variance method on the BIST-30 index, and its benefits for investors (Markowitz, 1959, p. 289).

2. THEORETICAL FRAMEWORK

Developed by Markowitz (1959), the semi-variance method enables investors to manage risks more accurately by focusing solely on negative deviations below the average return (Markowitz, 1959, p. 293). Traditional variance-based methods assume that returns are normally distributed and treat positive and negative deviations equally. However, the semi-variance method emphasizes downside risks, making it more suitable for risk-averse investors. Markowitz argued that incorporating semi-variance into portfolio optimization leads to more realistic and effective risk assessments (Markowitz, 1959, p. 295).

Semi-variance measures a portfolio's risk based only on deviations below the expected return, avoiding the penalization of positive returns. This approach ensures a more accurate risk estimation. Particularly in volatile markets, semi-variance aids investors in preserving capital and making more balanced decisions (Elton & Gruber, 1997, p. 56).

The reliance of traditional variance on the assumption of normal distribution often does not align with real market conditions. Given that negative deviations in market returns are typically more prevalent, the semi-variance method accounts for this asymmetry, offering a more effective risk measurement technique. As a result, this method has gained increasing recognition in modern financial literature as a tool that better reflects investors' attitudes toward risk (Sortino & Price, 1994, p. 105).

3. Methodology

This study investigates the effectiveness of the semi-variance method using the BIST-30 index as a case study. The research utilizes daily price data of 23 stocks that were consistently listed on the BIST-30 index between December 18, 2003, and December 31, 2023. These data were

sourced from Borsa Istanbul and Yahoo Finance, with cross-verifications conducted to address any discrepancies.

For semi-variance calculations, negative deviations were isolated, and the covariance matrix was reconstructed. Portfolio performances were compared using both variance-covariance and semi-variance-covariance matrices across varying risk tolerance levels. The portfolio optimization process was conducted in two stages: in the first stage, the average returns and negative deviations of the stocks were calculated; in the second stage, these data were utilized to construct optimal portfolios using the semi-variance model (Markowitz, 1959, p. 299).

The semi-variance model was integrated with utility functions reflecting investors' risk tolerance to determine the optimal portfolio structures at each risk tolerance level. This approach provided a more comprehensive analysis of the risk-return trade-off both theoretically and practically (Sortino & Price, 1994, p. 108).

4. FINDINGS

4.1. PERFORMANCE OF SEMI-VARIANCE

The results indicate that portfolios optimized using the semi-variance method outperformed variance-based portfolios in terms of higher returns and lower risk. For portfolios with risk tolerance levels between 5 and 45, expected returns ranged from 5.60% to 8.17%. However, beyond a risk tolerance level of 45, returns began to decrease and turned negative, highlighting diminishing marginal benefits at higher risk tolerance levels.

These advantages are particularly significant for risk-averse investors. While traditional variance-based methods falter during periods of extreme volatility, semi-variance portfolios have emerged as a more reliable alternative for managing investor concerns in such environments.

4.2. PORTFOLIO RESILIENCE

Between January and November 2024, while the BIST-30 stocks generally yielded negative returns, portfolios optimized using the semi-variance method effectively protected investors from significant losses. These portfolios not only minimized losses but also outperformed variance-based portfolios during the same period.

Analyses on the BIST-30 index demonstrate that semi-variance-optimized portfolios exhibit superior resilience to unexpected market fluctuations. Particularly for portfolios constructed with low risk tolerance levels, the method offers significant advantages in capital preservation and achieving positive returns.

4.3. OPERATIONAL CHALLENGES

While the semi-variance method provides more precise risk measurements, it also presents certain operational challenges. Isolating negative deviations and processing this data can extend computation times and increase transaction costs. However, these challenges are minor compared to the method's benefits. Advances in technology and data processing capabilities can further mitigate such challenges.

5. DISCUSSION

This study highlights the semi-variance method as a robust tool for risk management, particularly in volatile markets. Unlike traditional methods, semi-variance addresses downside risks more effectively, aligning closely with investors' primary concerns. In highly volatile environments like the Turkish financial market, adopting the semi-variance method could significantly enhance investor confidence and portfolio performance (Elton & Gruber, 1997, p. 62).

Given the current volatility and uncertainty in the Turkish financial market, the widespread adoption of the semi-variance method could enable more effective investment strategies. Additionally, this method could help investors establish more robust portfolio structures, thereby increasing market reliability (Sortino & Price, 1994, p. 110).

6. Conclusion

The findings demonstrate the superiority of the semi-variance method over traditional variance-based approaches in portfolio optimization. Its application to the BIST-30 index reveals significant advantages in minimizing losses and improving expected returns (Markowitz, 1959, p. 301).

Future research should explore combining the semi-variance method with machine learning and artificial intelligence techniques to develop more complex and effective models. Simplifying computational processes is also crucial for increasing the method's accessibility to a broader range of investors (Elton & Gruber, 1997, p. 64).

In conclusion, the semi-variance method has the potential to reshape risk management strategies in modern finance. Its adoption in the Turkish financial market could pave the way for more sophisticated and investor-friendly applications. Moreover, broader applications of the method could enhance its effectiveness in international financial markets (Sortino & Price, 1994, p. 112).

REFERENCES

Elton, E. J., & Gruber, M. J. (1997). *Modern Portfolio Theory and Investment Analysis*. New York, NY: Wiley.

Markowitz, H. M. (1959). *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. New York, NY: Wiley.

Sortino, F. A., & Price, L. N. (1994). *Performance Measurement in a Downside Risk Framework*. Journal of Investing, 3(3), 59–64.

PARA, BİLGİ VE GELECEK: FİNANSAL EĞİTİMLE YENİ NESİL EKONOMİK GÜÇLENME

Mine ÇAVDAR GÖKSÜN[151]

Selçuk Üniversitesi

cavdarminee@outlook.com – 0009-0008-0569-2364

ÖZET

Dünyanın giderek daha dinamik ve belirsiz hale gelen ekonomik yapısında, finansal okuryazarlık, bireylerin ve toplumların ekonomik kararlarını daha bilinçli ve etkili bir şekilde alabilmesi için vazgeçilmez bir beceri haline gelmiştir. "Para, Bilgi ve Gelecek: Finansal Eğitimle Yeni Nesil Ekonomik Güçlenme" başlıklı bildiri, finansal eğitimin, yalnızca bireysel refahı artırmakla kalmayıp, aynı zamanda toplumsal kalkınma ve sürdürülebilir ekonomik büyüme için nasıl bir güç kaynağı olabileceğini irdelemektedir.

Bildiri, finansal bilgiyi eğitim aracılığıyla geniş kitlelere ulaştırmanın, kişisel ekonomiden toplumsal yapıya kadar birçok düzeyde dönüşüme yol açabileceğini vurgulamaktadır. Özellikle genç nesillere yönelik tasarlanmış finansal eğitim programlarının, yalnızca bütçe yönetimi, tasarruf ve yatırım alışkanlıklarını değil, aynı zamanda bilinçli tüketim, borç yönetimi ve ekonomik krizlere karşı dayanıklı bir zihin yapısının oluşturulmasını nasıl destekleyeceğini ele almaktadır.

Teknolojik gelişmelerin ve dijital araçların sunduğu yeni fırsatlar, finansal eğitimin potansiyelini daha geniş bir ölçekte gerçekleştirebilmek adına önemli bir yer tutmaktadır. Bu bağlamda, bildiri dijital çağın sunduğu avantajları kullanarak finansal eğitimin, toplumsal eşitsizlikleri azaltma ve ekonomik krizlere karşı dirençli bir toplum yaratma yolundaki gücünü tartışmaktadır.

Sonuç olarak, finansal eğitim yalnızca bireylerin ekonomik güvenliğini sağlamanın ötesinde, daha adil ve sürdürülebilir bir ekonomik sistemin temel taşlarını inşa etmek için kritik bir rol oynamaktadır. Bu bildiri, finansal eğitimin ekonomik güçlenme üzerindeki etkilerini ve gelecekte bu alanda atılacak adımların toplumlar açısından nasıl daha sağlam bir temel oluşturabileceğini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler : *Finansal Okuryazarlık, Ekonomik Güçlenme, Genç Nesil ve Finans, Bilinçli Tüketim, Eğitim ve Ekonomik Dönüşüm*

[151] Selçuk Üniversitesi, Muhasebe Finansman Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, cavdarminee@outlook.com

GİRİŞ

2008 Küresel Ekonomik Krizi ve 2020 Covid-19 pandemisi gibi büyük çapta etkiler yaratan ekonomik yapısının giderek daha karmaşık, dinamik ve belirsiz hale geldiğini ortaya koymuştur. Bu krizler, bireylerin ve toplumların ekonomik karar alma becerilerinin kritik önemini bir kez daha gün yüzüne çıkarmıştır. Bu kapsamda finansal okuryazarlık, bireylerin ekonomik hayatı daha bilinçli ve etkili yönetebilmeleri için çağımızın en önemli becerilerinden biri haline gelmiştir. Finansal okuryazarlık, bireysel refahın artırılmasından toplumsal kalkınmaya ve ekonomik büyümeye kadar geniş kapsamda etkiler yaratabilir (Lusardi ve Mitchell, 2014; OECD, 2020).

Bu bildiride, finansal bilginin bireyler ve toplumlar üzerindeki dönüştürücü etkileri tartışmakta ve bu etkilerin gerçekleşmesinde finansal eğitimin önemine vurgu yapılmaktadır. Özellikle dijitalleşme ve teknolojik yeniliklerin finansal eğitim üzerindeki etkileri ele alınmış ve farklı uygulama modelleri örneklerle incelenmiştir.

1.FİNANSAL OKURYAZARLIK: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Finansal okuryazarlık, bireylerin gelirlerini etkili bir şekilde yönetme, geleceğe yönelik finansal planlama yapma ve karmaşık ekonomik kararları anlamlandırabilme becerisi olarak tanımlanmaktadır. (Lusardi ve Mitchell, 2014). OECD'nin 2020 raporuna göre, finansal bilgiye sahip bireyler, ekonomik krizlere karşı daha dayanıklı ve esnek olma potansiyeline sahiptir. Bu kavram, bireysel refah ve ekonomik istikrar açısından temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

1.1.Finansal Okuryazarlığın Boyutları

Finansal Okuryazarlık, farklı boyutlarda ele alınarak bireylerin hem bireysel hem de toplumsal karar alma mekanizmalarını geliştirmektedir:

- **Gelir Yönetimi:** Gelir ve giderlerin dengelenmesi, borç yönetiminin sağlanması.
- **Tasarruf ve yatırım:** Uzun vadeli finansal hedeflere ulaşmak için birikim ve yatırım yapma becerisi.
- **Risk Yönetimi:** Sigorta ve yatırım portföyü çeşitlendirme gibi araçlarla mali risklerin azaltılması.
- **Bilinçli Tüketim:** Kaynakların sürdürülebilir şekilde kullanılması.
- **Dijital Finansal Yönetim:** Dijital araçlar ve platformlar kullanarak gelir-gider takibi ve yatırım işlemlerinin yapılması.
- **Emeklilik Planlaması:** Uzun vadeli ekonomik güvence sağlamak için emeklilik fonlarının doğru yönetilmesi.

Bu boyutlar, bireylerin daha bilinçli kararlar alabilmesine olanak tanırken, aynı zamanda toplumsal refaha katkıda bulunmaktadır. (Huston, 2010).

1.2. Finansal Okuryazarlık ve Bireysel Refah

Finansal okuryazarlık, bireylerin kısıtlı kaynaklarla maksimum fayda sağlayabilmesi ve geleceğe yönelik daha bilinçli kararlar alabilmesi için temel bir aracıdır. 2008 Küresel

Ekonomik Krizi'nde finansal bilgiye sahip bireylerin daha az borçlandığı ve tasarruflarını koruyabildiği gözlemlenmiştir. (Gerardi, Goette ve Meier, 2013). Bu durum, finansal okuryazarlığın ekonomik kriz dönemlerinde bireysel ve toplumsal dayanıklılığı artırmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Finansal okuryazarlık bireylerin borç yükünü azaltarak finansal stresle başa çıkma becerisini geliştirir ve uzun vadeli refahı destekler (Klapper, Lusardi ve Panos, 2013). Bu nedenle, bireylerin gelirlerini yönetme, tasarruf yapma ve borç kontrolü gibi temel becerilere sahip olması, ekonomik istikrar için şarttır.

2. GENÇ NESİLLER VE FİNANSAL EĞİTİM

Genç nesillerin finansal bilgiye donatılması, ekonomik sistemlerin uzun vadede daha dayanıklı ve sürdürülebilir hale gelmesi için kritik bir yatırımdır. Erken yaşta kazanılan finansal bilgi ve beceriler, bireylerin yaşam boyu ekonomik karar alma davranışlarını şekillendirir (Mandell ve Klein, 2009)

2.1 Eğitim Programlarının Önemi

Okullarda uygulanan finansal eğitim programları, gençlerin bilinçli tüketim, tasarruf ve yatırım gibi temel beceriler kazanmasına olanak tanır. Örneğin, ABD'de uygulanan "JumpStart Coalition" programı, lise öğrencilerine temel finansal beceriler kazandırmayı hedeflemekte ve başarılı sonuçlar elde etmektedir. Benzer şekilde, Almanya'daki "Schüler- Bankpatenschaft" programı, öğrencilerin finansal kurumlara doğrudan etkileşim kurarak pratik deneyim kazanmalarını sağlamaktadır. Aile içi finansal eğitim topluluk temelli programlar da çocukların finansal okuryazarlık kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Japonya'daki " Mottainai" gibi kültürel değerlerle bütünleşmiş eğitim yöntemleri, bireylerde tasarruf ve kaynak yönetimi bilinci oluşturma konusunda etkili bir model sunmaktadır. (Shim, Barber, Card, Xiao ve Serido 2010).

Okullarda uygulanan finansal eğitim programları, gençlerin bilinçli tüketim, tasarruf ve yatırım gibi temel beceriler kazanmasına olanak tanır. Bunun yanında, aile içi finansal eğitim ve topluluk temelli programlar da çocukların finansal okuryazarlık kazanmasında önemli bir rol oynamaktadır. (Shim, Barber, Card, Xiao ve Serido, 2010).

2.1.1 Uygulama Modelleri

- **Okul Tabanlı Eğitim:** Finansal konuların müfredatlara entegre edilmesi.
- **Topluluk Programları:** Yerel organizasyonlar ve STK'lar tarafından sağlanan eğitimler.
- **Aile İçi Eğitim:** Ebeveynlerin finansal bilgi aktarımı yoluyla çocuklara rehberlik etmesi.
- **Dijital Eğitim:** Mobil uygulamalar ve çevrimiçi platformlar üzerinden erişim sağlanması

3. TEKNOLOJİNİN FİNANSAL EĞİTİMDEKİ ROLÜ

Teknolojik gelişmeler, finansal eğitimin kapsamını genişletmekte ve daha erişilebilir hale getirmektedir. Dijital araçlar, bireylerin finansal bilgiye ulaşmasını kolaylaştırırken öğrenme deneyimlerini de zenginleştirmektedir.

3.1. Dijital Eğitim Araçları

- **E- Öğrenme Platformları:** İnteraktif ve kişiselleştirilmiş öğrenme deneyimi sunar.
- **Mobil Uygulamalar:** Bireylerin finansal durumlarını anlık olarak takip etmesine olanak tanır.
- **Yapay Zeka Destekli Sistemler:** Kişisel finans danışmanlığı sunarak bireysel ihtiyaçlara uygun çözümler önerir
- **Blockchain Teknolojisi:** Şeffaf ve güvenirlik sağlayarak eğitim materyallerinin doğruluğunu garanti eder ve mikro ödemeler ile finansal simülasyon deneyimleri sunar.
- **Artırılmış Gerçeklik (AR) ve Sanal Gerçeklik (VR):** Finansal senaryoları görsel ve interaktif bir şekilde deneyimleme imkanı tanır.
- **Büyük Veri Analitiği:** Eğitim süreçlerinde bireylerin öğrenme eğilimlerini analiz ederek daha kişiselleştirilmiş içerik sunar.

Teknolojik yenilikler sayesinde bireyler, finansal okuryazarlık becerilerini kendi hızlarında geliştirme fırsatına sahiptir. Özellikle yapay zeka büyük veri analitiği, eğitim süreçlerini daha verimli ve etkili hale getirmektedir (Kumar ve Shukla, 2019).

3.2. Finansal Eğitimin Toplumsal Etkileri

Finansal eğitim yalnızca bireylerin ekonomik refahını artırmakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal yapıyı da olumlu yönde etkiler.

3.2.1 Toplumsal Eşitlik

Finansal bilgiye erişimdeki eşitsizlikler, gelir dağılımındaki adaletsizliğin temel nedenlerinden biridir. Finansal eğitim programları, ekonomik fırsatlara erişimde eşitliği artırarak toplumsal kalkınmaya katkı sağlayabilir.

3.2.2 Ekonomik Krizlere Karşı Direnç

Finansal bilgisi yüksek toplumlar, ekonomik dalgalanmalara karşı daha dayanıklı hale gelir. Bilinçli bireyler, kriz dönemlerinde daha sağlam finansal kararlar alabilir ve genel ekonomik istikrarı destekleyebilir.

3.2.3. Sürdürülebilir Kalkınma

Finansal Eğitim bireylerin yatırım alışkanlıklarını geliştirerek ekonomik faaliyetleri arttırır. Bu da uzun vadede toplumsal sürdürülebilirlik ve kalkınmaya önemli katkılar sağlar.

4. FİNANSAL EĞİTİMİN GELECEĞİ VE ÖNERİLER

Finansal eğitimde başarı sağlanabilmesi için şu stratejik önceliklere odaklanılmaktadır.

- **Eğitim Müfredatlarının Güncellenmesi:** Finansal konuların tüm eğitim düzeylerine entegre edilmesi.
- **Teknolojik Yeniliklerin Kullanımı:** Dijital araçların eğitim süreçlerine dahil edilmesi.
- **Kapsayıcı Politikalar:** Dezavantajlı grupların finansal bilgiye erişiminin sağlanması
- **Uluslararası İş Birlikleri:** Küresel düzeyde uygulanabilir finansal eğitim programlarının geliştirilmesi
- **Eğitmenlerin Yetiştirilmesi ve Desteklenmesi:** Finansal eğitim alanında uzmanlaşmış eğitmenlerin yetiştirilmesi, mevcut eğitimcilerin bilgi ve becerilerinin güncellenmesi sağlanmaktadır. Bunun için sürekli mesleki gelişim programları ve sertifikasyon süreçleri uygulanabilir.
- **Ölçme ve Değerlendirme Sistemleri:** Finansal eğitimin etkisini ölçmek için uygun metriklerin ve değerlendirme araçlarının geliştirilmesi önemlidir. Böylece programların etkinliği analiz edilebilir ve gerekli iyileştirmeler yapılabilir.
- **Kanun ve Özel Sektör Katılımı:** Finansal eğitimde başarı sağlamak için hem kamu hem de özel sektörün katılımı teşvik edilmelidir. Şirketlerin sosyal sorumluluk projeleri kapsamında bu alana destek vermesi, finansal kaynakların ve uzmanlığının artırılmasına
    - katkı sağlar.
- **Farkındalık Kampanyaları:** Toplumun geniş kesimlerine ulaşmak için medya ve sosyal medya aracılığıyla farkındalık kampanyaları düzenlemelidir. Finansal bilincin yaygınlaşması, bireylerin ekonomik kararlarını daha bilinçli bir şekilde almasını sağlar.
- **Yerel İhtiyaçların Dikkate Alınması:** Finansal eğitim programlarının tasarlanmasında yerel toplulukların ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır. Bölgesel ekonomik koşullar, kültürel faktörler ve sosyal dinamikler dikkate alınarak özelleştirilmiş programlar oluşturulabilir.
- **Yaşam Boyu Öğrenme Yaklaşımı:** Finansal eğitim yalnızca öğrencilere sınırlı kalmamalı, yetişkinlere ve yaşlılara yönelik de fırsatlar sunulmalıdır. Böylece her yaş grubundan birey, finansal bilgi ve becerilerini geliştirme imkanı bulur.

Bu stratejik önceliklerin hayata geçirilmesi, bireylerin finansal okuryazarlık seviyesini artırarak hem bireysel hem de toplumsal refaha katkı sağlayacaktır. Uzun vadede, finansal eğitim programları ekonomik kalkınmayı destekleyici bir unsur olarak daha geniş bir etki alanına sahip olacaktır.

SONUÇ

Bu çalışma, finansal okuryazarlığın bireysel ve toplumsal düzeyde yarattığı etkileri, ekonomik dayanıklılığın artırılmasındaki önemini ve dijitalleşmenin sunduğu fırsatları ele almıştır. Finansal okuryazarlık, yalnızca bireylerin ekonomik davranışlarını şekillendiren bir beceri olarak değil, aynı zamanda ekonomik krizlerin etkilerini hafifletmek, toplumsal refahı arttırmak ve sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek için stratejik bir araç olarak değerlendirilmiştir. Finansal okuryazarlığın birey düzeyindeki katkıları arasında gelir yönetimi, borç kontrolü tasarruf ve yatırım gibi becerilerin geliştirilmesi, uzun vadeli ekonomik güvenliğin sağlanması ve finansal stresin azaltılması yer almaktadır. Toplum düzeyinde ise finansal bilgi ve becerilere sahip bireyler, ekonomik istikrarın ve toplumsal eşitliğin

sağlanmasına katkı sunarak ekonomik dayanıklılığı artırmaktadır. Bu bağlamda finansal eğitimin kapsamının genişletilmesi, özellikle genç nesillerin erken yaşlardan itibaren bu bilgiyle donatılması, ekonomik sistemlerin uzun vadeli sürdürülebilirliği açısından hayati bir öneme sahiptir.

Dijitalleşmenin sunduğu araçlar, finansal eğitimin erişilebilirliğini ve etkisini artırarak bireylerin kendi hızlarında öğrenim görmesine olanak sağlamaktadır. Yapay zeka, büyük veri analitiği ve artırılmış gerçeklik gibi teknolojik yenilikler, finansal okuryazarlığın hem içerik hem de uygulama boyutunda yeni ufuklar açmaktadır. Bu durum, bireylerin ekonomik bilgi ve becerilerini geliştirme süreçlerini daha etkili ve verimli hale getirmektedir. Ancak bu süreçte, dezavantajlı grupların finansal bilgiye erişimlerinin kolaylaştırılması ve eğitim programlarının kapsayıcı bir şekilde tasarlanması kritik önemdedir.

Sonuç olarak, finansal okuryazarlığın artırılmasına yönelik bütüncül ve çok boyutlu politikalar, bireysel refahın ve toplumsal kalkınmanın temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu kapsamda finansal eğitime yönelik ulusal ve uluslararası iş birlikleri, teknolojinin etkin kullanımı ve yerel ihtiyaçlara uyumlu programlar geliştirilmesi gerekmektedir. Finansal okuryazarlığın teşviki ve yaygınlaştırılması, sadece bireysel düzeyde değil, aynı zamanda ekonomik sistemlerin istikrarı ve toplumsal refahın sürdürülebilirliği için de stratejik bir gerekliliktir.

Bu bağlamda, gelecekte finansal eğitimin etkinliğini artırmak ve daha geniş kitlelere ulaşabilmek için ölçme ve değerlendirme mekanizmalarının geliştirilmesi, eğitmenlerin yeterliliklerin artırılması ve kamu-özel sektör ortaklıklarının teşvik edilmesi gerekmektedir. Uzun vadede, finansal bilgiye sahip bireylerin oluşturduğu toplamların, ekonomik krizlere karşı daha dirençli, eşitlikçi ve sürdürülebilir yapılar inşa edebileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Gerardi, K., Goette, L., & Meier, S. (2013). Financial literacy and subprime mortgage delinquency: Evidence from a survey matched to administrative data. *Review of Economics and Statistics, 95*(2), 417-435.

Huston, S. J. (2010). Measuring financial literacy. *Journal of Consumer Affairs, 44*(2), 296-316.

Jump$tart Coalition for Personal Financial Literacy. (2019). *National Standards in K-12 Personal Finance Education.* Retrieved from https://www.jumpstart.org

Klapper, L., Lusardi, A., & Panos, G. A. (2013). Financial literacy and its consequences: Evidence from Russia during the financial crisis. *Journal of Banking & Finance, 37*(10), 3904-3923.

Kumar, S., & Shukla, S. (2019). Role of big data and artificial intelligence in financial education: A conceptual perspective. *International Journal of Financial Education, 7*(3), 45-58.

Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. *Journal of Economic Literature, 52*(1), 5-44.

Lusardi, A., & Tufano, P. (2015). Debt Literacy, Financial Experiences, and Overindebtedness. *Journal of Pension Economics and Finance, 14*(4), 332-368.

Mandell, L., & Klein, L. S. (2009). The impact of financial literacy education on subsequent financial behavior. *Journal of Financial Counseling and Planning, 20*(1), 15-24.

Mottainai Campaign. (2022). *Sustainability and Financial Education in Japanese Schools.* Retrieved from https://www.mottainai.org

OECD. (2019). *PISA 2018 Results: Are Students Smart About Money?* OECD Publishing.

OECD. (2020). *OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy.* Paris: OECD Publishing.

Schüler-Bankpatenschaft. (2020). *Practical Financial Education in German Schools.* Retrieved from https://www.schüler-bankpatenschaft.de

Shim, S., Barber, B. L., Card, N. A., Xiao, J. J., & Serido, J. (2010). Financial socialization of first-year college students: The roles of parents, work, and education. *Journal of Youth and Adolescence, 39*(12), 1457-1470.

World Bank. (2021). *Enhancing Financial Capability and Inclusion in a Digital Age.* Retrieved from https://www.worldbank.org

MODERN TRENDS IN ENSURING THE OPERATION OF INTERNATIONAL LOGISTICS SYSTEMS

Albina Chingiz gızı HASHİMOVA
Azerbaijan Sport Academy
Mehpara Mehman gızı SABİRZADA
Azerbaijan Sport Academy
Tahnagul Gurbanali gızı GURBANOVA
Azerbaijan Sport Academy

Summary

Deregulation procedures implemented by many countries to eliminate trade, customs, transport and financial barriers to the development of international trade, socio-political and economic relations affect the formation of the international logistics system. Such procedures facilitate the movement of both goods and information and capital across the national borders of different countries, which is of great importance for modern logistics. In modern conditions, the development of the economy requires the search for new ways to accelerate economic reforms that will allow attracting the most advanced achievements of science and technology to the country, as well as organizing production and circulation management. One of these ways is the formation of international logistics systems in the country at the macroeconomic level. Studies show that such international logistics systems allow creating conditions and mechanisms not only in the sphere of circulation, but also in the reduction of costs of scarce materials, raw materials, energy, finance, labor and other national resources of different countries. The latter is associated with the creation of a synergistic effect on a planetary scale, which is very important for the general ecology, as well as for transnational corporations, syndicates, trusts and financial and industrial groups operating around the world.

The logistics system allows you to optimize the joint activities of manufacturers and end users, increases the efficiency of conducting raw materials, information and financial flows to implement the strategic goals and objectives of economic and commercial organizations. The main principles of the development strategy of the logistics system in such organizations are the creation of favorable and acceptable conditions for consumers to obtain a more acceptable combination of quality, cost, convenience, performance and modern goods or services or modern goods or services, and not to choose between them.

Keywords: Logistics, sustainable development, green logistics, supply chain, transport-logistics services.

1. INTRODUCTİON

Deregulation procedures implemented by many countries to eliminate trade, customs, transport and financial barriers to the development of international trade, socio-political and economic relations affect the formation of the international logistics system. Such procedures facilitate the movement of both goods and information and capital across the national borders of different countries, which is of great importance for modern logistics.

The globalization of the world economy and the expansion of international cooperation, the development of transport relations, information and communication systems have contributed to the formation of large transnational and regional, as well as inter-sectoral, inter-regional and

international corporations, where the most important factor in economic growth is integration.

We consider it important and necessary to note the new role of transport and all infrastructure in the economy of the 21st century, where the development of transport has become the most important link in managing the economy and a powerful catalyst for socio-economic development.

When the supply chain crosses national borders, logistics takes on an international character. Many experts prefer to use the term global logistics, which is a strategy and tactic for creating stable systems that unite business structures of different countries of the world in the form of a division of labor, agreements, general plans, partnerships and cooperation supported at the interstate level.

Export-import operations in global logistics systems, as a rule, are associated with a larger volume of information, a more complex document flow than in conventional logistics management, and require state regulation.

Thus, international logistics may face a number of problems (obstacles). Many of them are caused by differences in conditions on different sides of international borders. Some of these difficulties can be overcome by simple administrative permits, while others can be solved by major initiatives such as the creation of customs unions.

2. MODERN TRENDS İN THE WORK OF LOGİSTİCS PROVİDERS

According to the accepted classification, the main segments of the transport and logistics market are cargo transportation, forwarding services, comprehensive logistics services and management logistics.

1) A transport company is a company engaged in the transportation of goods, more often, regionally or in certain domestic or international directions. As a rule, these are companies that have large transport assets (a large number of certain types of vehicles) and rent them to the logistics services market or other marketing market directly to consumers, specializing in the type of transport;

2) A forwarding company is a company specializing in the organization of transport and the provision of a wide range of logistics services. As a rule, there is no clear sector specialization. The priority of such companies is geographical expansion. Currently, three types of enterprises operate in the field of transport logistics.

3) A logistics outsourcer - a company focused on providing logistics services abroad. The main difference from other players is the diversity of industry offers, complexity, complexity of services, their duration and the conclusion of long-term contracts.

The main carriers of goods in the market are freight forwarding companies, whose share in total cargo transportation in 2019 was up to 80%. Green Logistics is a convenient name for the majority of the population to understand and remember. It is one of the main components of sustainable development in the system of interaction of society, economy and environment.

The main idea of sustainable development is to satisfy modern consumer needs in such a way that future generations will be able to meet their own needs. Planet Earth can be considered a closed system. The only flow that comes from outside the boundaries of this system is solar energy. It is necessary to meet the demand by adhering to the basic principles of logistics of sustainable development:

• efficient use of energy resources;

• efficient use of raw materials and material resources;

• minimizing losses of raw materials, materials, products and energy associated with the production, distribution and management of various flows after product consumption;

• efficient planning and creation of logistics system capacities;

• timely modernization of existing logistics system capacities;

• minimizing the ecological impact on the environment.

Green logistics is a new scientific direction that involves the application of advanced logistics technologies and modern equipment in order to minimize pollution and increase the efficiency of using logistics resources. From a business point of view, green logistics methods mainly include transport system management (Combined Transportation, 3PL-Logistics), packaging process management (in order to reduce the environmental impact of packaging materials), organization of "green" communications and production, warehousing and waste management.

Logistics outsourcers are, in fact, intermediaries of logistics services that perform individual or complex logistics functions on the basis of international standards: warehousing, transportation, order management, physical distribution of products, services for coordinating the flow of goods, information, consulting, financial services, etc.

In terms of the complexity of the services provided and the depth of integration, these companies are divided into PL providers. According to this typology, specialists and scientists in the field of logistics differ:

1 PL-providers - an autonomous logistics company that performs all operations on behalf of the cargo owner;

2 PL-providers - companies that provide transportation or management services for traditional warehouse areas;

3 PL-providers - enterprises that, in addition to the transportation and forwarding of goods, often provide warehousing, transshipment, additional services with significant added value, using subcontractors;

4 PL-providers - companies that solve complex tasks of planning and managing all logistics processes of the client, taking into account long-term strategic goals. In fact, this is the integration of all companies involved in the supply chain of goods.

5 PL-providers are companies operating on the basis of Internet-logistics, that is, companies that use the Internet as a single virtual platform for electronic information media.

The level of service and, as a result, the structure of the organization for the 1PL and 2PL classes is quite traditional for domestic business. It is not difficult to determine the belonging of a particular company to certain groups. It is more difficult to classify a company as a 3PL or 4PL operator. The following are practically used as indicators characterizing the company.

• infrastructure;

• organizational structure;

• information structure;

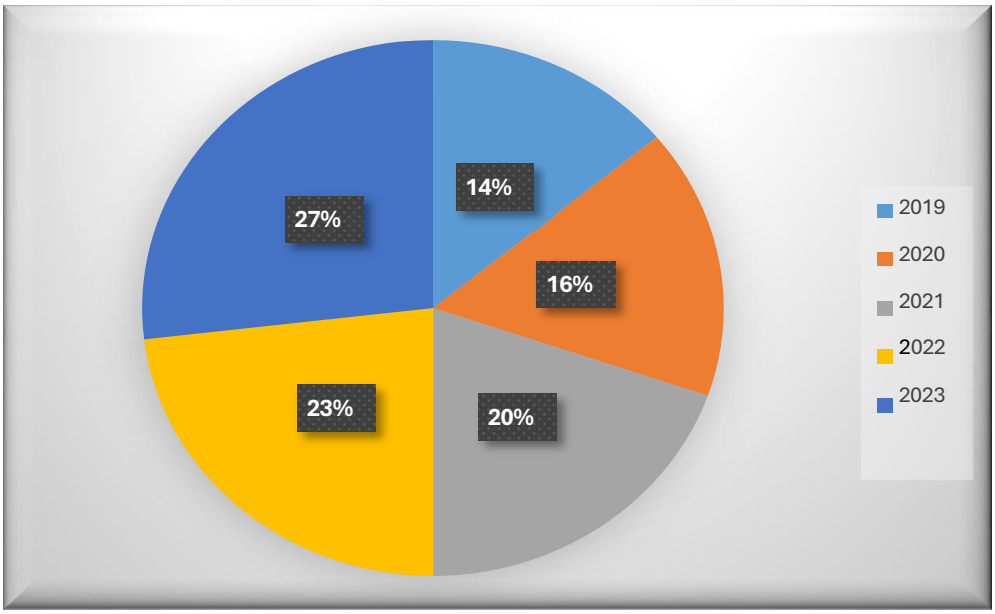
• the range of services offered.

The assessment is carried out in terms of the compliance of the mentioned indicators with modern requirements, as well as the company's ability to meet the customer's needs in quality Logistics - business services.

The rapid development of the Asian market in the first half of 2019, as well as a number of other countries, such as Russia, India, Brazil, explains the high growth rates of the transport and logistics sector of the world economy: in 2019, it increased by 35% compared to the previous year.

Thus, currently the logistics service sector is called the 3PL-Area. This concept is quite widely used in foreign practice. The value of transport and logistics services in the world market is close to $5 trillion and, despite the general crisis, is growing by 5-7% per year. At the same time, the growth of the 3PL services market is projected to reach 15% by 2020, while the increase in consumer demand 24/7 is intensifying competition. Therefore, the preservation and development of their market positions depends on how quickly, accurately and efficiently providers will implement new technologies and innovations in their activities. According to estimates by international research agencies, the logistics industry facilitates trade entrepreneurial activities between two or more parties, through the transportation, storage and delivery of goods through B2B, B2C or C2C supply chain networks. Currently, logistics companies provide freight, air and water transportation services while adapting to the changing nature of economic patterns and digitalization. This industry is the basis of international trade, which is worth more than 5.7 trillion euros. The Asia-Pacific region was the leading logistics market in 2022.

Chart 1: Dynamics of the global market for transport and logistics services, 2019-2023

In 2023, all leading logistics providers in Europe demonstrated an increase in operations in the expedition segment, an increase in tariffs and volumes of air and sea transportation, primarily an increase in turnover between Asia and Europe (by an average of 25%).

Logistics is becoming one of the qualitative elements of the sale of the country's transit potential. The development of the information and logistics segment and the creation of multimodal transport and logistics centers in the transport infrastructure increase the level of competitiveness of transport services.

Analysis of trends in Western logistics markets shows that logistics services will require a wider and more complete service from operators, trying to cooperate with only one provider as a leading logistics manager.

The result of this is the focus of operators on the fastest growing segment - 3PL logistics. The modern trend in logistics is the transformation of logistics providers into logistics integrators, suppliers of virtual logistics services.

The world logistics services market is highly fragmented. There are tens of thousands of companies operating there, most of which are relatively small in size. About a third of sales volume falls on the share of 30 large companies that dominate the national and international markets.

Table 1: Leading logistics companies in the world

COUNTRİES	COMPANİES
Germany	DHL, Schenker
USA	FedEx, UPS
Netherlands	TJ
Switzerland	Kuehne & Nagel, Panalpina
France	FM - Logistics
Denmark	AP Moller-Maersk
Japan	Nippon Express

Source: Dilek Koçak R. 2020: p.123.

According to the 2019 ranking of “The Journal of Commerce”, the leaders of the world logistics market are DHL, UPS, Fedex.

In the world market, such large transport and forwarding companies, companies engaged in Express delivery (3PL) as Shenker-BTL, TNT Group, Danzas, Ryder, Federal Express, LEASNAY, American Express, Velchelt, Sped-Bertraud Faure, Carlberson, Scansperson, etc. are widely known.

They have the largest cargo terminals and terminal complexes, which integrate the bulk of logistics operations in the field of physical distribution, effectively serve the supply and distribution of products of hundreds of manufacturers and trading companies.

For example, the world-famous Express company, which has more than 200 branches in many countries, offers customers a wide range of logistics services:

• management of logistics chains of commodity manufacturers;
• multiplayer warehouse complexes and storage services, sorting, shipping;
• logistics environmentally friendly projects;
• return of goods and repair of vehicles;
• direct replenishment of manufacturer production reserves at the beginning of the working day;
• multi-profile supply of spare parts.

The purpose of the logistics process is formulated by the main Logistics rule - the “7R” rule: the required product in the right quantity of the right quality (right quality) must be delivered to the right consumer at the right time and in the right place at the right cost.

Along with reducing operating costs, including logistics costs, one of the main directions of the enterprise's strategy is concentration on priority types of business and operations. This allows for a rational distribution of the enterprise's resources to those types of business that are competitive and have certain advantages for the company (technology, know-how, special equipment developed by personnel). In Western practice, this approach is called the definition of "core competence".

In this regard, outsourcing is becoming increasingly widespread in world practice. Companies can outsource almost any function, from human resources management to Logistics, Information Service, payroll processing and even production. To determine the feasibility of outsourcing a particular function, it is necessary to consider it from four aspects: strategic focus, operational capability, financial profitability, and opportunities for improvement within the enterprise.

The following advantages of outsourcing can be distinguished:

• Concentration on profile activities (core competencies). The enterprise focuses its resources and attention mainly on competitive business. Also, the company's management can concentrate on strategically important tasks (competent strategic planning, development of a competitive strategy, etc.) and provide the fulfillment of daily tasks of an external organization specializing in the implementation of these functions;

• Use of the best techniques and experience. Outsourcing allows you to apply the best methods and solutions. In order to win in the competitive struggle, enterprises providing outsourcing services are constantly improving their services and looking for opportunities to apply the best technologies and solutions. This, in turn, helps the client organization to achieve a productive, efficient and more economical business process faster;

• Increased competitiveness. The organization can respond more efficiently and quickly to changing consumer requests. Outsourcing allows the company to be more flexible and respond to consumer needs at a high level;

• Cost reduction and application of advanced technologies. Outsourcing allows companies to apply advanced technologies. As mentioned earlier, outsourcing service providers apply the latest technologies in their activities. While each enterprise does not incur costs for the implementation of new technologies when using internal resources, client companies can fully benefit from them. Service enterprises can also achieve economies of scale. This allows companies to achieve increased productivity and efficiency, the system helps to reduce overall costs;

As a result of the introduction of outsourcing, the need for capital investment decreases, product quality increases, since the supplier turns into a specialized organization, and management resources are concentrated due to the reduction of the number of management objects.

Although abroad, the concept of outsourcing has been developing for a long time and the outsourcing market is estimated at many billions of dollars. Unlike Europe, Asia, the USA, Canada and other countries, where there is a tendency to "Third Party" or transfer of all logistics functions in the logistics sector, the logistics outsourcing market has been little studied and the vast majority of enterprises use outsourcing of logistics services. These relationships are called "Third Party" logistics service providers or 3PL providers (3PL).

The combination of the effectiveness of the implementation of logistics tools and the tendency for enterprises to concentrate on their core activities creates vast opportunities for the logistics outsourcing market and specialized logistics intermediaries.

The concept of logistics outsourcing is the need to use its own resources to organize logistics operations that a company can rely on an external partner.

Based on external sources, it can be confirmed that outsourcing of logistics services (3PL) determines the transfer of part or all logistics functions, mainly of a non-production nature, to third-party logistics organizations - logistics service providers (3PL providers).

Logistics providers (LP), they are logistics service providers, and 3PL providers (LSPs, 3PLs, TPLs) - commercial organizations that provide services in the field of logistics, performing individual operations or complex logistics functions (warehousing, transportation, order management, physical distribution, etc.).

The company has the opportunity to immediately transfer all logistics operations, as well as consultations, the implementation of necessary expertise, and the implementation of information systems, under the control of an external partner. As a rule, such companies have extensive experience in logistics management, have qualified personnel working here and have a developed infrastructure (terminal or terminal network, various fleets of vehicles, as well as a network of international transport vehicles).

Today, market conditions are changing very rapidly, and companies wishing to be competitive require a quick response from both their internal divisions and companies with which they have concluded outsourcing agreements.

Today, the buyer is becoming more demanding and understandable, and his choice is greater than ever. He has the opportunity to quickly expand existing capabilities without involving permanent third-party employees. He can also use a network of freight carriers to expand his transport capabilities.

Thus, it is important to coordinate state policy on the development of local logistics, to form a Management Institute for a centralized logistics system. A comprehensive solution to the above issues, taking into account the development trends of the world logistics services market, will allow companies of the Republic of Azerbaijan to gain sustainable positions in international logistics. The country's developed logistics infrastructure stimulates the inflow of foreign investments, a significant increase in the volume of transit transportation, the formation of additional competitive advantages of Azerbaijani participants in the transport and logistics services market, and a significant increase in the country's export potential.

The purpose of the logistics system is to deliver goods and products prepared for production or personal consumption to a certain place in the required quantity and assortment at a certain cost level.

The boundaries of the logistics system are determined by the cycle of production means. First of all, production means are purchased. They enter the logistics system in the form of a material flow, are stored, processed, re-stored, and then leave the logistics system for consumption in exchange for financial resources entering the logistics system.

Table 2: Hierarchical classification of logistics systems

System levels	**Classification of logistics system objects**		
	Institutionally	**Based on area**	**By information network attribute**

Mega	Institutions of economic integration of countries	Country associations	Global networks
Macro	Control systems of countries, industries, regions	Country territory, major economic regions	National networks
Meso	Holdings and other possible forms of TNC	Economic clusters	Corporate networks
Micro	Production associations, enterprises, separate divisions of enterprises	Administrative and territorial units. Local territorial production complexes	Enterprise networks

Source: Winkelhaus S., Grosse E.H. 2019: p.165

Currently, a phenomenon called the global revolution is taking place in the world in the field of science and technology, which consists of technological changes occurring everywhere, not appearing in one place, and then gradually spreading. In this regard, it is necessary to consider various approaches to logistics systems in a comprehensive manner.

3. LOGİSTİCAL APPROACHES

System approach

When studying processes in logistics systems, two main different approaches can be used. One of them - local - is to study the structure and functional characteristics of autonomous, separately taken elements of the system. The other - systemic - is to study the ways of organizing the elements of the system into a single whole and the interaction of the processes of interaction of the system, its subsystems and elements with each other.

The characteristic features of the system approach and, accordingly, system analysis as a research method are the desire to take into account all the complexity inherent in the system, in particular, the close relationship with the multitude of facts that determine its behavior. The incomplete certainty of its behavior is the development of the system in connection with changes in the properties of its components. It is difficult to overestimate the importance of a systematic approach in the study of large and complex logistics systems. Here, a systematic approach allows not only to develop the principles by which logistics systems can be developed, but also to implement optimization in practice according to a global criterion common to the entire system.

Cybernetic approach

According to N. Wiener's definition, cybernetics is the science of general control laws in nature, society, living organisms and machines. In another version of the definition, cybernetics is the science of control, communication and information processing. The object of study of cybernetics is dynamic systems, and the subject of research is information processes related to the control of these systems.

A cybernetic system is a purposeful system, in relation to which the assumption of relative independence in the information aspect and absolute permeability in the material and energy aspects is accepted. The logistics system can be controlled as a purposeful dynamic system and in this sense belongs to the category of cybernetic systems.

The cybernetic approach is the study of a system based on cybernetic principles, considering the elements of the system as some "black boxes", in particular, by determining direct and feedback relationships.

The main concepts in cybernetics are: system, feedback, information. The purpose of the cybernetic approach in logistics is to apply principles, methods and technical means to achieve the most efficient, in one sense or another, results of logistical (optimal) management.

Modeling

Modeling is the process of building a model of a real object. A model is a simplified description of the object of research within the framework of a given task; on the other hand, a model is the result of the modeling process.

A model is one of the forms of resolving the dialectical contradiction between theory and practice. A model is a theory, a generalization, because it abstracts from all details, from those that are insignificant for solving a specific problem. A model is practice, because it must operate in real conditions. The basis of modeling is not isomorphism, but homomorphism.

Operations research

Operations Research is a methodology for applying mathematical quantitative methods to inform decisions in all areas of purposeful human activity. Operations research is a set of mathematical methods that allow you to establish the regularities of processes occurring in various areas and assess their effectiveness, as well as to obtain recommendations that should be taken into account when managing these processes. In general, the object of application of the methods of the theory of operations research is organizational and managerial tasks. The object of operations research in logistics is the optimization of logistics systems, including logistics decision-making processes.

The subject of operations research in logistics is the problem of making the best decisions in a managed logistics system based on an assessment of the effectiveness of its activities. Operations research is the application of scientific principles, methods and tools to problems related to the functioning of systems in order to provide those responsible for managing the logistics system with the best options for solving specific logistics problems.

Forecasting

Forecasting is the process of developing forecasts, and a forecast is a scientifically substantiated judgment about the possible future states (in quantitative calculations) of an object (logistics system) and (or) alternative ways and terms of their implementation.

All scientific forecasts can be divided into three groups:

• Forecasts that characterize the development trends and prospects of a specific process from the present to a certain future date. Such forecasts answer the question: in what direction is development going?

• Forecasts that characterize the most probable state of the object at a certain date in the future. Forecasts of this group answer the question: what is possible?

• Forecasts that characterize the desired state of the object in the future.

Forecasts of all three groups are relevant in production and commercial activities and occupy an important place in logistics.

The probability of an exact coincidence between actual data and forecast estimates is small, and

the longer the forecast period, the greater the discrepancy between the forecast and reality. Therefore, any forecast of the efficiency of a logistics system, especially long-term, is to some extent conditional.

In connection with the globalization of the international economy, high standards of basic logistics services have developed. The largest logistics providers, which have built logistics systems covering most directions and routes of international trade and are able to provide users with profitable, reliable and functional services, have entered international markets. Some large logistics providers have also not bypassed Russia. This is due to the beginning of the process of their entry into domestic markets and their inclusion in the state's system of activities.

The analysis of the current stage of the evolution of logistics has shown that there are two approaches to the creation of logistics structures, both at the national and global levels. The essence of the 1st approach is that when creating and implementing logistics operations, the main attention is paid to improving the process of managing material flows in logistics systems. This approach is aimed at improving various operations in logistics systems.

As for the second approach, it is that logistics should be flexible and be able to respond immediately to all possible fluctuations in consumer demands, and finally, the third approach, which can be integrated, is aimed at the implementation and control of the work of all participants in logistics chains operating at the national or global level of logistics systems.

However, in the context of the requirements that the world community places on logistics in order to guarantee the quality of logistics services for consumers and ensure the clear and efficient functioning of logistics systems, logistics should be both “operational”, and “flexible” and “integrated”.

The globalization of the economy has created fierce competition between enterprises for places, and the terms of trade have continued to undergo new and rapid changes. The merger of enterprises and the intensive development of information and communication systems only strengthen these processes. The ability to calculate development trends is decreasing. All this together leads to a shortening of planning periods and requires faster decision-making and response measures. The division of labor in the economy is again built on communications and logistics, taking into account various distribution systems. Therefore, it is very important to understand where logistics leads.

It is no secret that without well-functioning logistics, the globalization of the economy is impossible. The client does not have the goal of working with several transport and logistics companies, and therefore he is looking for competence in various activities in one company on the principle of a “one-stop shop”. In the automotive industry, this is done as follows: the manufacturer focuses on the development of design, assembly and sale. In this industry, the share of participation in the production of the final product has fallen to 20%. Parts and components are purchased all over the world, the logistics company supplies them to various industries and distributes the goods in the distribution network.

International freight forwarders already provide logistics services and have international networks, but due to a lack of relevant know-how, they are unable to offer supply chain solutions. The main logistics trends can be summarized as follows:

• Changing the production system: from production for the warehouse (Make-to-Stock) to order (Make-to-Server). For plant managers working all over the world, mastering the production of products according to the individual requirements of customers is a major challenge.

• Changes in the distribution of goods. At this level, the traditional vendor structure is being reconciled with direct sales through a logistics company. The manufacturer needs logistics management. At the same time, meeting delivery times is valued more than shortening these conditions.

• Mergers and consolidation of trade and suppliers. Logistics plays an important role in the realization of potential synergies in purchasing, purchasing, receiving goods, distribution or e-logistics.

• Quantitative trends, i.e.: a decrease in the number of suppliers in the offer. Three quarters of international companies intend to reduce their supplier base in the next five years. When it comes to sales, reducing delivery times is still important.

• The impact of e-business on logistics. Within the B2C concept, business processes involve more intensive automation of deliveries, as customer expectations regarding shortened delivery times are higher than in traditional ordering methods. The emergence of more expensive delivery logistics and the implementation of after-sales services, the transformation of processes within the enterprise through the expansion of e-commerce platforms, the integration of new entrants into the supply chain will lead to the creation of a system called “transparent pipeline”.

• Changing the role of logistics in the international market. European third-tier providers (3PL) are market leaders in terms of presence and process capabilities. Russian logisticians, as a rule, work in their own countries, while Americans concentrate their efforts on the North American continent. In recent years, the growth rate of European logistics providers in the American and European markets has been 10% per year. In the future, taking into account the development of B2C, this figure will be exceeded.

• The conquest of the logistics market by fourth-tier providers (4PL). This is a supply chain manager who manages his own technology, resources and capabilities, as well as other logistics companies with which he has established partnerships, to offer his client a complete set of supply chain solutions. Thus, a Level 4 logistics provider, like a network integrator, manages all organizational and information processes in the supply chain or allows for the use of outsourcing based on the application of the Best Practice method for individual processes to improve performance. Level 4 providers take over some parts of the supply chain when creating their own value and manage the entire business by involving other logistics companies. They develop integrated solutions to manage complex networks or individual processes within the network.

Let us dwell separately on the changes that have occurred as a result of the expansion of the European Union to the East:

• The unification of regions in logistics has begun. It will spread to new regions, but the current trend will continue - European logistics companies will adapt prices and their commercial offers to the conditions of new countries.

• The distribution system in trade is changing. The European logistics network is expanding to new countries. Additional investments are directed to the creation of new sales routes and logistics centers.

• Railway changes. European Railways should strive for leadership in system management and cooperation with partners. In connection with the new pricing systems, the speed of railways' reaction to changes should increase.

4. CONCLUSİON

Thus, in recent years, logistics has become an integral part of business strategies all over the world. Logistics is used in different ways in different enterprises, and this depends on innovative capabilities and priorities. In addition to transportation, cargo processing and warehousing processes, the value chain includes other activities that should not be underestimated, especially if the company focuses on the international market. In conclusion, we can say that the international transport services market is currently in a transition phase after many upheavals and is adapting to new operating conditions. Cargo turnover and freight rates remained unstable throughout 2022. The gradual restoration of the supply chain is taking place in conditions of uncertainty and lack of long-term planning capabilities. However, the provision of state support, stabilization of the epidemiological situation and adaptation of international transport companies to new operating conditions are aimed at quickly restoring and transforming the international freight market.

REFERENCES

1. Azərbaycan Dövlət Programı (2016), “Azərbaycan Azərbaycan Respublikasında Logistika və Ticarətin İnkişafına Dair Strateji Yol Xəritəsi”, Bakı.
2. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Azərbaycan Statistik İnformasiya Xidməti, Nəqliyyat sektoru üzrə statistika (2018-ci il), Bakı.
3. Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası(2022). AR Prezidentinin Sərəncamı// 22 iyul
4. Azərbaycan Respublikasının işğaldan azad edilmiş ərazilərinə Böyük Qayıdışa dair I Dövlət Proqramı(2022). AR Prezidentinin Sərəncamı// 16 noyabr
5. BNF (2021), “Azərbaycanda Nəqliyyat Sisteminin Dekarbonizasiyası: Gələcəyə Doğru Fəaliyyətin Planlaşdırılması”, Beynəlxalq Nəqliyyat Forumunun Strateji Sənədləri, № 87, İƏİT Nəşrləri, Paris, 2021.
6. A.C.Hashimova (2021) State in the activities of logistics services protectionist policy.BEU. 2nd İnternational Science and Engineering Conference.p: 304-308
7. A.C.Hashimova (2023) Problems in The World and Azerbaijan Logistics Sector. ADİA İdarəetmə və İqtisadiyyatda yeni istiqamətlər və trendlər” mövzusunda Respublika Elmi-Praktik Konfransının materialları.p:580-585
8. A.C.Hashimova (2023) Economic and mathematical method of improving management in the transport sector of Azerbaijan. III. INTERNATIONAL ISTANBUL CURRENT SCIENTIFIC RESEARCH CONGRESS. ISBN: 978-625-8254-14-3 Turkey/ İstanbul p: 793-802
9. Amr M., Ezzat M., Kassem S (2019), “Definition and Historical Background” 98 p.
10. Koçak R.D. (2020), “Historical Development of Logistics: The Process of Evolution from Military Requirement to Business Logistics and Supply Chain Management”, 449 p.
11. F. Rahmanov, L.Neymatova, R. Aliyeva, A.Hashimova (2022), “Management of the

transport infrastructure of global logistics: cross-country analysis" Sumy State University. Marketing and Management of Innovations. Sumy, Ukranie. Volume13, İssue4. Page:65-75.

12. Ramil Huseyn, Muhammad Gulahmadov (2023), "The Zangazur Corrıdor As The New Haulage Hub For Integratıon And Cooperatıon In South Caucasus" Business & IT, Volume1, Page:121-128.
13. LaGore R. (2021), "Logistics and Supply Chain Trends: 2021 and Beyond" article. 78 p.
14. Mohamed A., Mohamed E., Kassem S. (2019), "Definition and Historical Background", 98 p.
15. Rick L. (2021), "Logistics and Supply Chain Trends: 2021 and Beyond", article, 78 p.
16. Waters D. Logistics, (2017), Supply Chain Management [Text]: [trans. From English] / D. Waters. M., UNITI-DANA, 468 p.
17. Winkelhaus S., Grosse E.H. (2019), "a systematic review towards a new logistics system", 461 p.
18. Çetinkaya M. (2017), "Temel lojistik kavramları", 368 s.
19. Karayun İ., Aydın H.İ., Gülmez M. Regional İnkişafda Logistikanın Rolu. Târgu Jiu "Konstantin Brâncuşi" Universitetinin illikləri, İqtisadiyyat Seriyası, 2012, 4, s.24-31.
20. Koçak R.D. (2020), "Historical Development of Logistics: The Process of Evolution from Military Requirement to Business Logistics and Supply Chain Management", 49 p.
21. https://mincom.gov.az/az
22. https://www.ayna.gov.az/

TÜRKİYE'NİN ZEYTİNYAĞI İHRACATININ DIŞ TİCARETTEKİ REKABET GÜCÜNÜN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Muhammet KARANFİL
ÇOMÜ, Biga Uygulamalı Bilimler Fakültesi
mkaranfil@comu.edu.tr - ORCID ID:0000-0003-4078-2214

YL Öğrenci Deniz TOPÇU
ÇOMÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Lojistik
24414899009@ogr.comu.edu.tr - ORCID ID:0009-0005-0023-4995

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye açısından zeytin yağı ihracatında ilk sırada yer alan ülkeler arasında rekabet gücünün değerlendirilmesidir. Bu doğrultuda ilgili ülke grubunun zeytin yağı ihracat değerleri baz alınarak rekabet gücü açısından RCA indeksi 2012-2023 dönemi için hesaplanmıştır. Analize dahil edilen ülke gurubu içerisinde dünya zeytin yağı ihracatında ilk sırada bulunan İspanya, İtalya, Tunus, Türkiye, Portekiz, Fas, Arjantin, Yunanistan ve Şili yer almaktadır. Elde edilen sonuçlara göre ilgili dönem aralığında RCA değeri en yüksek ilk iki ülke sırasıyla Tunus ve Yunanistan olmuştur. Dolayısıyla zeytin yağı ihracatında en yüksek rekabet üstünlüğünü elde eden ülkelerin Tunus ve Yunanistan olduğu belirlenmiştir. Türkiye ise 2023 de 6.12'lik bir değer ile 7. sırada yer alırken, ortalama değer dikkate alındığında ise 8. sırada olduğu görülmektedir. Türkiye'nin en yüksek rekabet gücünü elde ettiği yıl 2023 yılıdır. İkinci en büyük değer ise 2013 yılında sağlanmıştır. En düşük değer ise 2015 yılında gerçekleşmiştir. Gerek ortalama değer üzerinden gerekse ilgili dönem aralığında Türkiye'nin zeytin yağı ihracat payı toplam dünya ihracat payından büyük olarak hesaplanmıştır. Kısaca dünya zeytin yağı ihracatında ilk sırada yer alan ülkelere göre Türkiye'nin RCA değerlerinin daha düşük olmasına rağmen eşik puanının altında bir değeri olmadığı için zeytin yağı ihracatında uzmanlaştığı ve rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna varılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Zeytinyağı İhracatı, Dış Ticaret Rekabet Gücü, RCA

ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate the competitive power among the countries that rank first in olive oil exports for Turkey. In this direction, the RCA index in terms of competitive power was calculated for the period 2012-2023 based on the olive oil export values of the relevant country group. The country group included in the analysis includes Spain, Italy, Tunisia, Turkey, Portugal, Morocco, Argentina, Greece and Chile, which rank first in world olive oil exports. According to the results obtained, the first two countries with the highest RCA value in the relevant period were Tunisia and Greece. Therefore, it was determined that the countries that achieved the highest competitive advantage in olive oil exports were Tunisia and Greece. Turkey ranked 7th with a value of 6.12 in 2023, while it is seen that it ranks 8th when the average value is taken into account. The year in which Turkey achieved its highest competitive power is 2023. The second highest value was achieved in 2013. The lowest value was achieved in 2015. Turkey's olive oil export share is calculated to be greater than the total world export share, both on average and in the relevant period. In short, although Turkey's RCA values are lower than the countries that rank first in world olive oil exports, it is concluded that it specializes in olive oil exports and has competitive power, as it does not have a value below the threshold score.

Keywords: Olive Oil Exports, Foreign Trade Competitiveness, RCA

1. Giriş

B. Balassa'nın indeksi ile ölçülen ortaya çıkarılmış karşılaştırmalı üstünlük kavramı, bir ülkenin zayıf ve güçlü sektörlerini belirlemek için pratikte yaygın olarak kullanılabilir (Hinloopen ve Marrewijk 2001). Balassa indeksi, bir ülkenin ilgili mal ya da sektördeki toplam ihracatındaki payının, o mal ya da sektördeki dünyanın (ya da dikkate alınan ülke grubunun) toplam ihracatındaki payına oranını vermektedir. İndeks buradan hareketle temel iki oranı baz alarak bir ülkenin bir mal ya da sektördeki yurt içi uzmanlaşmasını, dünyanın (ya da dikkate alınan ülke grubunun) uzmanlaşması ile karşılaştırmaktadır (Mykhnenko, 2005:27). Bu karşılaştırma ile bir ülkenin belli bir mal ya da sektörde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığı yani rekabet düzeyi belirlenmek istenmektedir (Beningo, 2005:6; Balassa, 1965:99-123).

Balassa indeks hesaplaması şu şekilde belirtilmektedir;

$$RCA_{ik} = (X_{ik} / X_i) / (X_k / X)$$

Eşitlikte i= ülke, k: ürün ve

X_{ik} : i ülkesinin k ürünü için yıl içindeki toplam ihracatı

X_i : i ülkesinin yıl içindeki toplam ihracatı (bütün ürünlerin toplam ihracatı)

X_k : k ürünü için yıl içindeki dünya toplam ihracatı

X : yıl içindeki dünya toplam ihracatı (bütün ürünlerin toplam ihracatı) göstermektedir.

Balassa ortaya koyduğu indeks hesaplamarında, ülkenin belli bir mal grubunun dış ticaretine ilişkin ekonomik performansını yani rekabet gücünü ve de uzmanlaşma düzeyini ele almaktadır. Balassa'nın hareket noktası, ülkeler arasında fırsat maliyetlerinin farklı olmasını göz önünde bulundurması ve ülkelerin üretimde ve beraberinde dış ticarette uzmanlaşacağını ileri sürmesidir (Balassa, 1977:327).

Dolayısıyla RCA değeri ilgili ülke için 1'den büyük ise o ürün grubunda ülke uzmanlaşmış ya da rekabet gücüne sahiptir. 1'den küçük ise ülkenin o ürün grubunda rekabet gücü yoktur ya da rekabet açısından dezavantajlı durumdadır (Adigve, 2022: 20-22).

Çalışmada indeks hesaplamasında kullanılan veriler UN Comtrade ve Dünya Bankası veri tabanlarından derlenmiştir. İlgili verilere yönelik ilk olarak dünya zeytin yağı ihracatında ilk sırada yer alan ülkelerin ihracat değerleri ve sıralaması paylaşılmıştır. Devamında ilgili ülkelere yönelik RCA değerleri hesaplanarak ülkelerin rekabet seviyeleri belirlenmiş ve Türkiye'nin bu ülkelere göre zeytin yağı açısından dış ticaretteki rekabet düzeyi değerlendirilmiştir.

2. Dünya ve Türkiye Zeytinyağı İhracatının RCA Kapsamında Değerlendirilmesi

Dünya zeytinyağı üretimi ve ihracatını ülke bazında ele aldığımızda üretimin yarısından fazlası İspanya ve İtalya'ya ait olduğu görülmektedir. İhracat açısından baktığımızda dünya zeytin yağı ihracatı son dönemde en düşük değerini 2019 da almıştır. 2023 yılında ise ihracatta önemli bir artış yaşanmıştır.

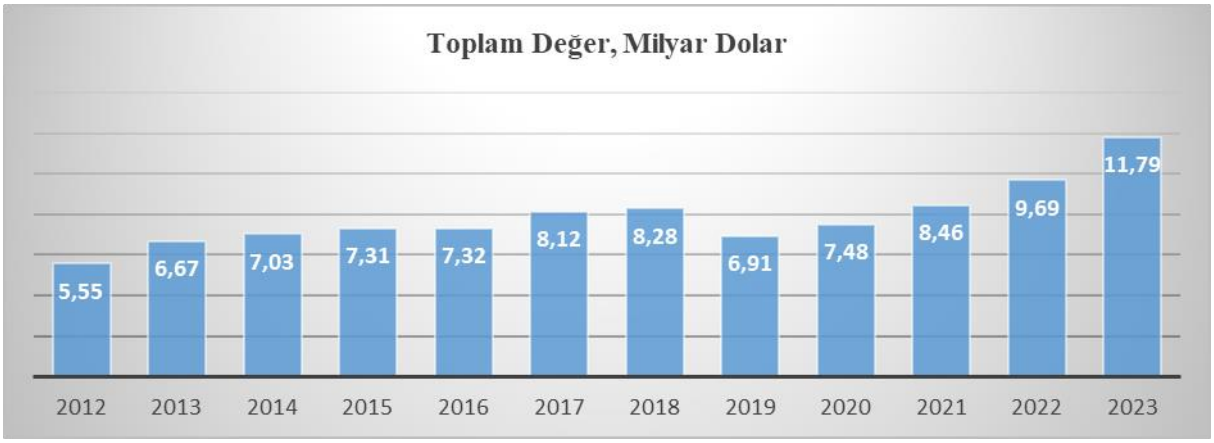
Tablo 1: Dünya Zeytin Yağı İhracatında İlk Sırada Yer Alan Ülkeler (Milyar Dolar)

Sıra ve Ülke		Değer 2012	Sıra Ülke		Değer 2022	Sıra Ülke		Değer 2023
1	İspanya	2,427,292,533	1	İspanya	4,236,355,177	1	İspanya	4,342,943,354
2	İtalya	1,547,094,972	2	İtalya	1,870,541,539	2	İtalya	2,203,006,410
3	Yunanistan	417,734,506	3	Portekiz	983,475,465	3	Yunanistan	1,262,563,335
4	Tunus	375,219,380	4	Yunanistan	843,543,033	4	Tunus	1,207,609,004
5	Portekiz	338,261,536	5	Tunus	801,084,970	5	Portekiz	1,153,451,138
6	Türkiye	76,499,988	6	Türkiye	338,357,932	6	Türkiye	733,141,661
7	Arjantin	50,697,762	7	Arjantin	103,028,835	7	Arjantin	218,261,682
8	Şili	36,075,149	8	Şili	70,189,628	8	Şili	118,487,295
9	Fas	30,683,801	9	Fas	51,711,222	9	Fas	49,130,411

Kaynak: UN Comtrade, 2024

Tablo 1'de yer alan verilere göre 2012, 2022 ve 2023 yılı zeytin yağı ihracat değerleri yer almaktadır. İlgili yıllarda ilk üç sırada İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın olduğu görülmektedir. Dünya zeytin yağı ihracatında ilk sırada yer alan ülkelerin 2023 değerleri dikkate alındığında sırasıyla sıralama İspanya, İtalya, Yunanistan, Tunus, Portekiz, Türkiye, Arjantin, Şili ve Fas şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin sıralaması ise ilgili yıllarda değişmemiş ve yapmış olduğu ihracat değerleri ile 6. sırada yer almıştır.

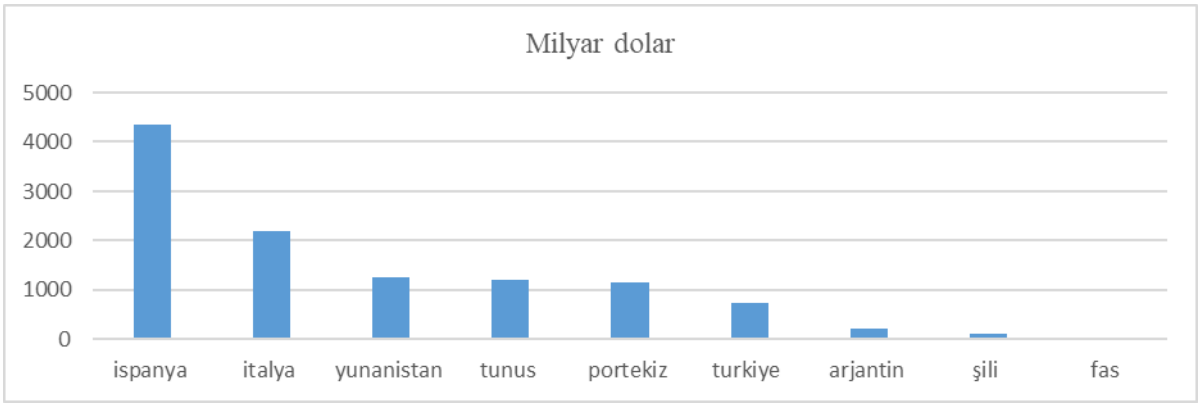
Şekil 1: Dünya Toplam Zeytin Yağı İhracatı

Kaynak: UN Comtrade, 2024

Dünya toplam zeytin yağı ihracatına bakıldığında ise 2012-2018 yılları arasında artış görülürken 2019 yılında belirgin bir gerileme yaşanmıştır. İlgili dönem aralığında ihracat değerlerine bakıldığında 2019 ve 2020 yılları hariç sürekli bir artış olduğu görülmektedir. 11,79 milyar dolarlık ihracat değeri ile en yüksek ihracat 2023 yılında yapılmıştır.

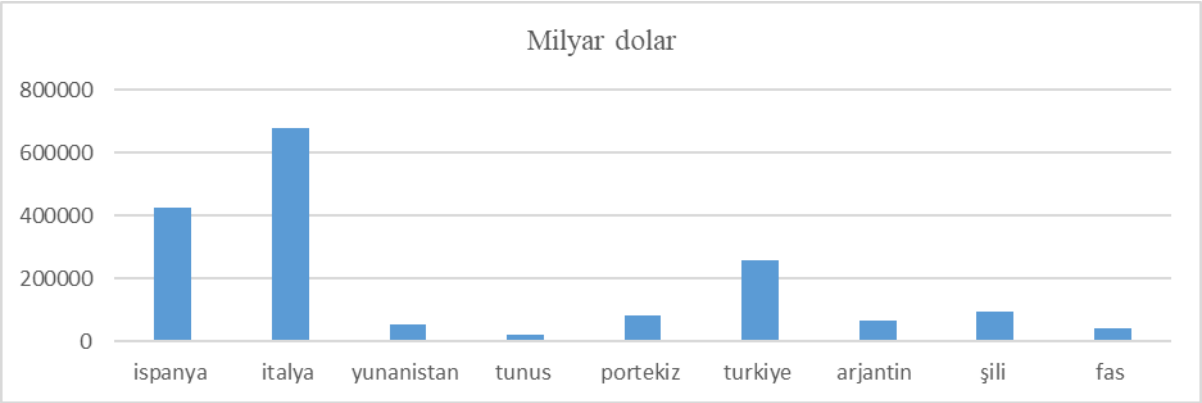
Şekil 2: 2023 Yılı Zeytin Yağı İhracatı

Kaynak: UN Comtrade, 2024

Tablo 1 ve Şekil 2 de gösterildiği gibi toplam zeytin yağı ihracatının yaklaşık yarısı İspanya ve İtalya tarafından yapılmaktadır. İlgili ülke grubunun toplam ihracat rakamına bakıldığında yaklaşık 11,28 milyar dolar olduğu hesaplanmıştır. Şekil 1 de hesaplanan toplam 2023 değeri ile bu ülkelerin ihracatı karşılaştırıldığında geriye kalan ülkelerin payının yaklaşık 0,51 (11,79-11,28) milyar dolar olduğu belirlenmiştir.

Şekil 3: 2023 Yılı Toplam İhracat Değerleri

Kaynak: Dünya Bankası, 2024

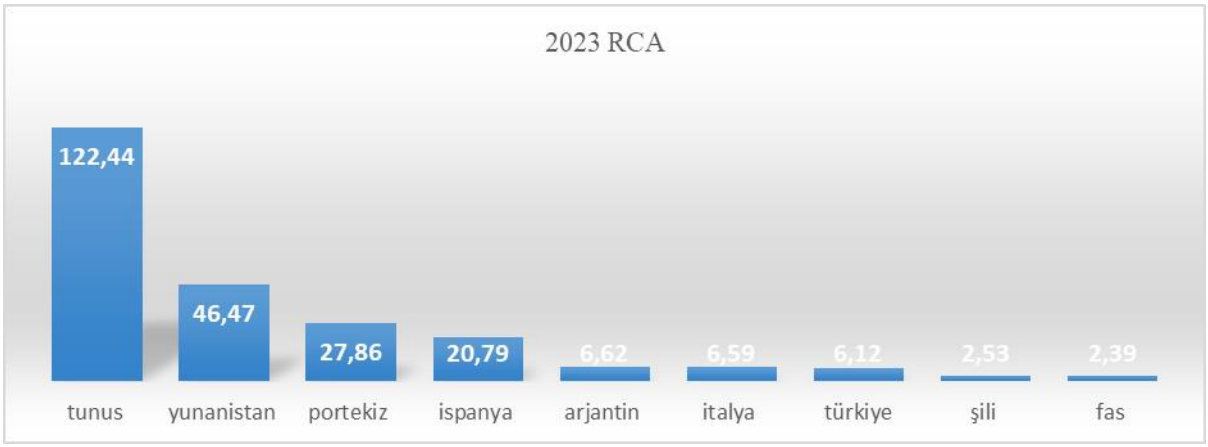
Şekil 3'de yer alan ülkelerin toplam ihracat değerleri ele alındığında ilk sırada yaklaşık olarak 677 milyar dolar İtalya, ikinci sırada 423 milyar dolar ile İspanya ve üçüncü sırada 255 milyar dolar ile Türkiye yer almaktadır.

Tablo 2: Dünya Zeytin Yağı İhracatında RCA Sıralaması

Sıra ve Ülke		RCA Değeri 2012	Sıra ve Ülke		RCA Değeri 2022	Sıra ve Ülke		RCA Değeri 2023
1	Tunus	73.90	1	Tunus	111.52	1	Tunus	122.43
2	Yunanistan	39.61	2	Yunanistan	37.88	2	Yunanistan	46.47
3	İspanya	27.54	3	Portekiz	30.81	3	Portekiz	27.85
4	Portekiz	19.50	4	İspanya	26.34	4	İspanya	20.79
5	İtalya	10.33	5	İtalya	7.33	5	Arjantin	6.62
6	Fas	4.79	6	Türkiye	3.43	6	İtalya	6.59
7	Arjantin	2.12	7	Fas	3.22	7	Türkiye	6.12
8	Türkiye	1.68	8	Arjantin	3.01	8	Şili	2.52
9	Şili	1.54	9	Şili	1.84	9	Fas	2.39

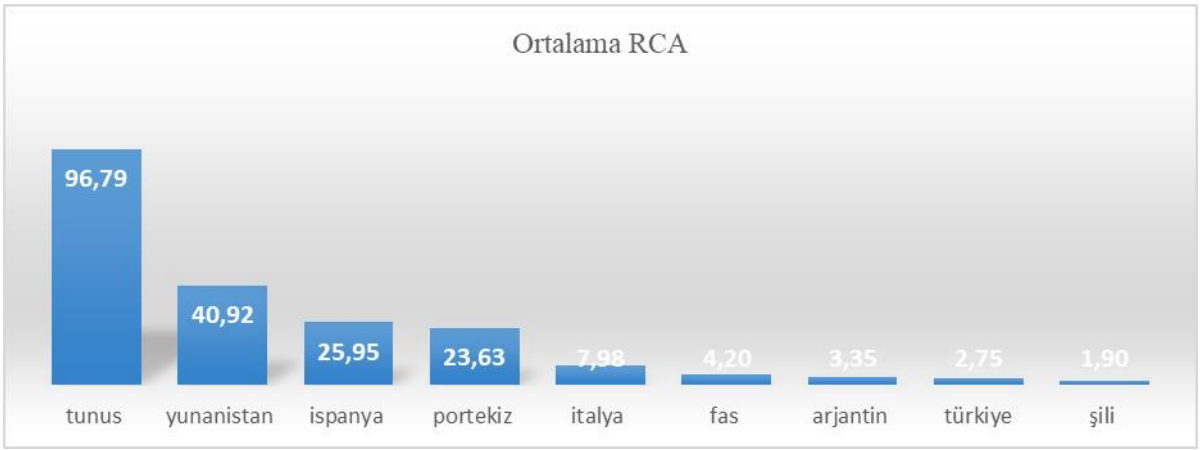
Tablo 2'de yer alan verilere göre 2012, 2022 ve 2023 yılı zeytin yağı ihracat verileri dikkate alınarak hesaplanan RCA değerleri paylaşılmaktadır. İlgili yıllarda ilk iki sırada Tunus ve Yunanistan'ın yer aldığı görülmektedir. 2012 RCA değeri dikkate alındığında 1.68'lik değer ile Türkiye 8 sırada bulunurken, 2022 de 3.43'lük değer ile 6. sırada, 2023 de ise 6.12'lik bir değer ile 7 sırada yer almıştır. Zeytin yağı ihracatında en yüksek rekabet üstünlüğünü elde eden ülke 2023 verisine bakıldığında 122.43 ile Tunus olduğu belirlenmiştir.

Şekil 4: 2023 Yılı Zeytin Yağı RCA Değerleri

Hesaplanan 2023 yılı zeytin yağı RCA değerlerine bakıldığında 122,44 değeri ile ilk sırada Tunus yer almıştır. Sırasıyla 46,47 değer ile ikinci sırada Yunanistan ve 27,86'lık değer ile üçüncü sırada Portekiz görülmektedir. Türkiye'nin değeri ise 6.12 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 5: 2012-2023 Dönemi Ortalama Zeytin Yağı RCA Değerleri

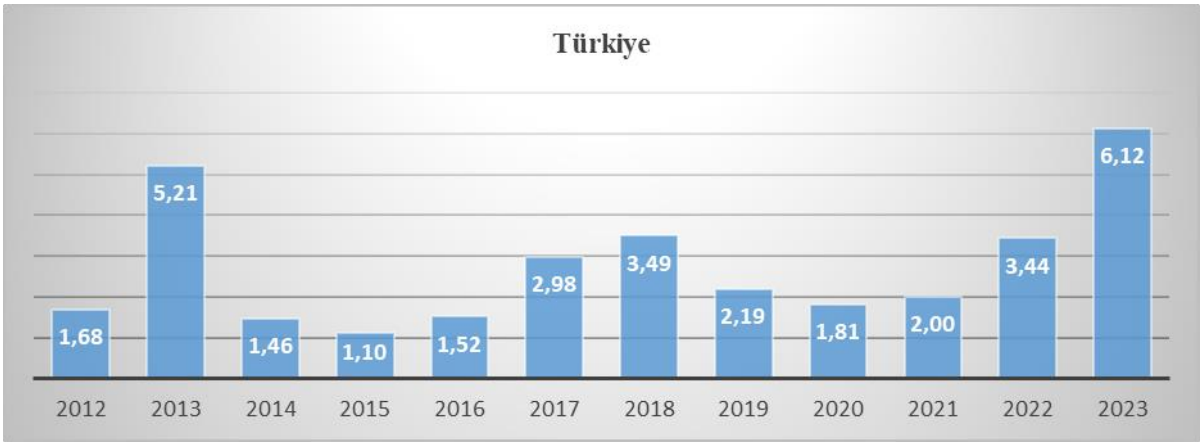
Hesaplanan 2012-2023 dönemi ortalama zeytin yağı RCA değerlerine bakıldığında 96,79 değer ile ilk sırada Tunus yer almıştır. Sırasıyla 40,92 değer ile ikinci sırada Yunanistan'ın ve 25,95 değer ile üçüncü sırada İspanya'nın olduğu belirlenmiştir. Türkiye'nin ortalama değeri ise 2,75 olarak bulunmuştur.

Tablo 3: 2012-2023 Dönemi Zeytin Yağı İhracatındaki Ülkelerin RCA Değerleri

Ülkeler ve Yıllar	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Tunus	73,91	84,38	46,32	153,42	65,33	62,81	119,67	86,38	139,99	95,34	111,52	122,44
Yunanistan	39,62	51,83	26,13	55,99	50,60	36,56	41,45	28,65	37,87	38,06	37,89	46,47
İspanya	27,54	23,62	30,74	23,66	26,76	28,50	24,53	27,17	24,72	27,03	26,35	20,79
Portekiz	19,51	20,56	21,09	19,91	18,13	20,04	26,21	25,26	24,94	29,24	30,82	27,86
İtalya	10,34	9,47	8,86	7,99	8,10	7,12	7,18	7,59	7,68	7,60	7,34	6,59
Fas	4,79	2,85	4,53	7,71	5,23	2,91	4,19	6,37	3,18	3,03	3,22	2,39
Arjantin	2,12	2,93	1,74	4,52	2,27	5,69	2,85	2,79	2,59	3,16	3,01	6,62
Türkiye	1,68	5,21	1,46	1,10	1,52	2,98	3,49	2,19	1,81	2,00	3,44	6,12
Şili	1,55	1,64	1,51	2,21	1,70	2,11	2,26	2,10	1,83	1,55	1,84	2,53

Yapılan RCA hesaplaması sonucunda Şekil 3, Şekil 4, Şekil 5, Tablo 2 ve Tablo 3'de hesaplanan veriler dikkate alındığında ve ilgili dönem ve ülke grubuna yönelik zeytin yağı ihracatında en rekabetçi ülkelerin Tunus, Yunanistan, İspanya ve Portekiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan hem Şekil 4'deki ortalama değerlere hem de Tablo 3 de yer alan birim değerlere göre RCA oranı birin altında olan ülke olmadığı için çalışmaya dahil edilen tüm ülkelerin zeytin yağı ihracatında rekabet üstünlüğüne sahip olduğu görülmektedir. İlgili ülkeler içerisinde en güçlü rekabet üstünlüğüne Tunus sahip iken en düşük rekabet üstünlüğüne ise Şili sahiptir.

Şekil 6: 2012-2023 Dönemi Türkiye'nin Zeytin Yağı RCA Değerleri

Zeytin yağı rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılan RCA hesaplamasından elde edilen bulgulara göre ilgili dönem aralığında Türkiye'nin indeksin eşik değerinin altında bir değer almadığı görülmektedir. Türkiye'nin en yüksek rekabet gücünü elde ettiği değer 6,12 ile 2023 yılında gerçekleşmiştir. İkinci en büyük değer ise 5.21 ile 2013 yılında olduğu görülmektedir. En düşük değer ise 1.10 ile 2015 yılında gerçekleşmiştir. Gerek ortalama değer üzerinden gerekse ilgili dönem aralığında Türkiye'nin zeytin yağı ihracat payı toplam dünya ihracat payından büyüktür. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin zeytin yağı ihracatında uzmanlaştığı ve rekabet gücüne sahip olduğu görülmektedir.

3. Sonuç

Türkiye'nin zeytinyağı ihracatının dış ticaretteki rekabet gücünün değerlendirildiği bu çalışmada ülke gurubu olarak dünya zeytin yağı ihracatında ilk sırada yer alan İspanya, İtalya, Tunus, Türkiye, Portekiz, Fas, Arjantin, Yunanistan ve Şili yer almaktadır. 2012-2023 dönem verileri incelendiğinde zeytin yağı ihracatında ilgili yıllarda ilk sırada İspanya, İtalya ve Yunanistan'ın olduğu görülmektedir. Türkiye'nin sıralamasına bakıldığında dikkate alınan ülke grubunda 6. sıradadır. Dünya toplam zeytin yağı ihracatına bakıldığında ise 2012-2018 yılları arasında artış görülürken 2019 yılında belirgin bir gerileme yaşanmıştır. Kısaca 2019 ve 2020 yılları hariç sürekli bir artış trendi görülmektedir. 2023 yılı 11,79 milyar dolarlık ihracat değeri ile en yüksek ihracatın yapıldığı yıl olmuştur.

Ülkelerin ihracat ve zeytin yağı ihracat verileri incelendikten sonra 2012-2023 dönemi için zeytin yağı ihracat verilerini dikkate alınarak hesaplanan RCA değerleri karşılaştırılmıştır. Buradan elde edilen bulgulara göre 2012 RCA değeri dikkate alındığında 1.68'lik değer ile Türkiye 8 sırada bulunurken, 2022 de 3.43'lük değer ile 6. sırada, 2023 de ise 6.12'lik bir değer ile 7 sırada yer almıştır. Zeytin yağı ihracatında en yüksek rekabet üstünlüğünü elde eden ülke ise 2023 verisine bakıldığında 122.43 ile Tunus olduğu belirlenmiştir. Dolayısıyla hesaplanan 2023 yılı zeytin yağı RCA değerleri baz alındığında ilk sırada Tunus yer almıştır. Sırasıyla 46,47 değer ile ikinci sırada Yunanistan'ın ve 27,86'lık değer ile de üçüncü sırada Portekiz'in olduğu görülmektedir.

Ortalama değer açısından ulaşılan sonuçlar da ise 2012-2023 dönemi ortalama zeytin yağı RCA değeri 96,79 ile ilk sırada Tunus'a aittir. Sırasıyla 40,92 değer ile ikinci sırada Yunanistan'ın ve 25,95 değer ile üçüncü sırada İspanya'nın olduğu belirlenmiştir. Türkiye'nin ortalama değeri ise 2.75 olarak bulunmuştur. Özetle ilgili ülke grubuna yönelik zeytin yağı ihracatında en rekabetçi ülkelerin Tunus, Yunanistan, İspanya ve Portekiz olduğu belirlenmiştir. İlgili ülkeler içerisinde en güçlü rekabet üstünlüğüne Tunus sahip iken en düşük rekabet üstünlüğüne ise Şili sahiptir. Hem ortalama değerden hem de ilgili dönem aralığında Türkiye'nin RCA değerleri eşik değerin üzerinde olduğundan Türkiye'nin zeytin yağı ihracatında uzmanlaştığı ve rekabet gücüne sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Kaynaklar

1. Adigwe, E. O. (2022). Comparative Analysis of Competitive Trade in a Cluster Market of the European Union: The Revealed Comparative Advantage (RCA) Index. Naše Gospodarstvo/Our Economy, 68(1), 14-24
2. Balassa, B. (1965). "*Trade Liberalization and Revealed Comparative Advantage*". The Manchester School of Economic and Social Studies. 33(2):99-123.
3. Balassa, B. (1977). "*Revealed Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares of the Industrial Countries, 1953-1971*". The Manchester School. 45(4):327-344.
4. Beningo, S. (2005). "*Trade and Transportation Between the United States and China and Between the United States and India*". 2006 Conference of the Society of Government Economists. 27 October 2005. Washington.
5. https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators (Erişim Tarihi:10.12.2024) Dünya Bankası, (2024), Dünya Bankası Veri Tabanı,
6. Hinloopen, J. and Marrewijk, C. V. (2001). On the Empirical Distribution of the Balassa Index. *Review of World Economics*, 137 (1), 1-35
7. Mykhnenko, V. (2005). "*What Type of Capitalism in Eastern Europe? Institutional Structures, Revealed Comparative Advantages and Performance of Poland and Ukraine*". Centre for Public Policy for Regions (CPPR) Discussion Paper. No:6. September-2005. pp:1-43.
8. UN Comtrade (2024), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, Ülke Profilleri, UN Comtrade Database, https://unctadstat.unctad.org/EN/RcaRadar.html

LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE YAPAY ZEKA KULLANIMI İLE İLGİLİ LİTERATÜR ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Elif GİLANLI
Trakya Üniversitesi Havsa Meslek Yüksekokulu,
Yönetim ve Organizasyon Bölümü, Lojistik Programı
E-mail:elifgilanli@trakya.edu.tr
Orcid: 0000-0001-8803-3736

ÖZET

Günümüzde lojistik giderek büyüyen ve büyümeye devam edecek bir sektördür. Gelişen teknoloji ile birlikte son yıllarda lojistik sektöründe robotik sistemler, otomasyonlar, yapay zekâ ve blockchain gibi akıllı teknolojiler kullanılmaktadır. Son yıllarda yapay zeka her sektörde çok önemli bir konuma gelmiştir ve lojistik sektörün de de dikkat çeken bir yenilik olduğu söylenebilmektedir.

Yapay zeka ile birlikte ortaya çıkan sürücüsüz araçların, depolama ve raflarda kullanılan robotların kullanımı lojistik sektöründeki verimliliğini artırmakta ve hataların minimize edilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada "lojistik" ve "yapay zeka" arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar hakkında literatür araştırması yapılmıştır.

Bu çalışmanın amacı, lojistik sektöründe yapay zeka kullanımı ile ilgili literatür taraması yapılarak lojistikte yapay zekanın önemini vurgulamaktır. Araştırma sonucuna göre lojistik ve yapay zeka ile ilgili çalışmaların ulusal alanda çok kısıtlı olduğu, uluslararası alanda da son yıllarda giderek artmaya devam ettiği sonucuna varılmıştır. Yapılan çalışmalarda yapay zekanın önemli bir uygulama olduğu ve lojistik alanında verimliliği artıracağı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lojistik, Teknoloji, Yapay Zeka,

REVIEW OF LITERATURE STUDIES ON THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE LOGISTICS SECTOR

Assist Prof. Dr. Elif GİLANLI
Trakya University, Havsa Vocational College,
Department of Management and Organization, Logistics Program
E-mail:elifgilanli@trakya.edu.tr
Orcid: 0000-0001-8803-3736

ABSTRACT

Nowadays, logistics is a sector that is growing and will continue to grow. With the developing technology, smart technologies such as robotic systems, automations, artificial intelligence and blockchain have been used in the logistics sector in recent years. In recent years, artificial intelligence has become very significant in every sector and this is a remarkable innovation in the logistics sector.

The use of driverless vehicles and robots used in storage and shelves emerging with artificial intelligence, increases the efficiency and minimizes errors in the logistics sector. In this study, a literature research was conducted on the studies investigating the relationship between “logistics” and “artificial intelligence”.

The aim of this study is to emphasize the importance of artificial intelligence in logistics by reviewing the literature on the use of artificial intelligence in the logistics sector. According to the results of the research, it is concluded that the studies on logistics and artificial intelligence are very limited in the national arena and have continued to increase in the international arena in recent years. In the studies, it is emphasized that artificial intelligence is an important application and will increase efficiency in the field of logistics.

Key Words: Logistics, Technology, Artificial Intelligence

1. GİRİŞ

Gelişen teknoloji ile birlikte son yıllarda lojistik faaliyetlerde robotik sistemler, otomasyonlar, hava dağıtım araçları, yapay zekâ ve blockchain gibi yenilikçi akıllı teknolojiler kullanılmaktadır. Endüstri 4.0 sayesinde lojistik 4.0 kavramı ortaya çıkmıştır ve lojistikte akıllı araçların kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Son yıllarda yapay zeka her sektörde önemli bir gelişim gösterdiği gibi lojistik sektörün de de önemli dikkat çeken bir yenilik olduğu söylenebilmektedir. Yapay zekanın lojistik sektöründe değişim kaydettiği söylenebilmektedir. Lojistik ve yapay zeka arasındaki ilişki sayesinde operasyonel işlemler daha verimli olacağı söylenebilir.

Yapay zeka ve otomasyon küresel etki yaratan, manuel kullanımı yoğun olan alanlarda etkili ve verimlidir. Lojistik sektörü içinde yapay zekâ ve otomasyonun kullanımı sınırlıdır (Foster ve Rhoden, 2020).

2. YAPAY ZEKÂ VE LOJİSTİK

Yapay zekanın temellerinin matematikçi Alan Turing, Şubat 1947'de ortaya atmıştır. Halka açık verilen bir konferansta bilgisayarın zekâsından bahsetmiştir. Sonuçta "Akıllı Makineler" raporu ile şimdiki yapay zekâ kavramının aslında temelini belirlemiştir (Hoffmann, 2022). Yapay zekâ öncelikle verilerin iletilmesine odaklanan bilgi işlem alanıdır. İlk olarak mühendislik, matematik, fizik gibi birçok alanda güçlenmiştir (Sivasubramanian, 2021).

Kavram, Marvin Minsky ve John McCarthy tarafından resmi olarak 1956'da literatüre kazandırılmıştır. Akıllı problem çözme davranışlarının araştırılması ve akıllı bilgisayar sistemlerinin yaratılması olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar tarafından yapılan zeka gerektiren makinelerin iş süreçlerini tanımlar (Mhlanga, 2021). Lojistik 4.0 uygulamalarından biri olan yapay zekâ uygulamaları sayesinde insandan kaynaklı meydana gelebilecek hataların azaltılması/ yok edilmesi ve ürün/hizmetlerin müşterilere doğru kaynaktan, doğru yer ve doğru zamanında ulaştırılması amaçlanmaktadır (Bozkurt Keser, Sarıçiçek ve Yazıcı, 2020). Yapay zeka, lojistiğin dönüşümü olan lojistik 4'te çok önemlidir (Vanoy, 2023).

Popov'a göre yapay zeka; insanların yapmış oldukları çalışmaların bilgisayarlara yaptırabilmektir (Aylak vd., 2021).

Yüksek vasıflı elemanların az olduğu yerlerde sürdürülebilirlik ve operasyonların iyileştirilmesi, lojistik operatörlerin takip edilmesi için otomasyon içeren teknolojilere ihtiyaç duyulmaktadır (Klumpp, 2017).

Lojistikte Kullanılan ve gelişimi artarak devam eden yapay zeka uygulamaları şunlardır (Adıgüzel, 2022):

- Tüketim trendlerini azaltma
- Tedarik zincirinde yapay zeka
- Büyük veri analitiği

- Otonom robotlar
- Simülasyonlar
- Yatay-dikey Sistem Entegrasyonu
- Nesnelerin interneti
- Siber güvenlik
- Bulut Bilişim Sistemleri
- Sürücüsüz Ekonomik Araçlar
- Akıllı sipariş yönetimi
- Kuantum bilgi işlem
- Akıllı üretim sistemleri
- Eklemeli üretim
- Artırılmış gerçeklik
- Giyilebilir teknolojiler

Lojistik alanında yapay zekanın makine öğrenmesi ile bütünleşmesi sonucunda (Aylak vd., 2021);

- Müşterilerin taleplerinin hızlı gerçekleşmesi için talep tahminleri yapılmaktadır.
- Doğru araç rotalama kararının verilebilmesi analizler yapılabilmektedir.
- Yapay zeka tabanlı araçlar sayesinde lojistik operasyonların performansını artmaktadır.
- Sensör ağları sayesinde depo ve dağıtım takibi yapılabilmektedir.
- Derin öğrenme algoritmalarının robot teknolojisi ile birleşmesi sonucu ürünlerin tanımlanması, analiz edilmesi ve toplanması gibi işlemler otomatik hale gelmektedir.
- Depo kapasitesi uyarı sistemleri, otomatik maliyet yönetimi-kontrolü gibi uygulamalar sayesinde riskler azaltılabilmektedir.
- Nesnelerin interneti (IoT) uygulamalarıyla, cihazların bakımı takip edilebilmektedir.
- Akıllı depolar sayesinde ürünlerin istiflenmesi, taşınması gibi faaliyetler hızlı gerçekleşmektedir.

3. LOJİSTİK VE TEDARİK ZİNCİRİNDE YAPAY ZEKA KULLANIMIN AVANTAJLARI VE DEZAVANTAJLARI

Artan maliyetler, müşteri gereksinimlerini iyileştirilmesi ihtiyacından dolayı etkin tedarik zincirine olan talep giderek artmaktadır. Bu sebeple yapay zeka gibi teknolojilere adaptasyon zorunluluğu ortaya çıkmaktadır (Vanoy, 2023).

Özel lojistik alanlarında da yapay zeka önemlidir. Özellikle afet yönetiminde drone, insansız hava araç gibi yapay zeka araçlarının kullanımı sayesinde arama kurtarma çalışmalarının iyileştirildiği görülmektedir. Büyük Veri (Big Data) yöntemiyle afet olmadan önce ve sonrasında ulaşım ağlarına ilişkin gerçek zamanlı ve anlık bilgiye ulaşılabilmesini sağlamaktadır (Partigöç, 2022).

Yapay zeka uygulamaları ile havayolu taşımacılığında lojistik operasyonların performansı arttırılabilmektedir. Örneğin DHL, kargo ağını planlarken hava yolu

taşımacılığında karşılaşabilecekleri gecikmeleri tahmin etmek için makine öğrenimi tabanlı bir araç kullanmaktadır. Sevkiyat gecikmesine sebep olan faktörler belirlenerek, sorunu gidermek için en uygun sevkiyat zamanı ve havayolu şirketi planlanabilmektedir (Aylak vd., 2021).

Yapay zekanın taşımacılıkta performansı artırdığı söylenebilmektedir. Örneğin denizcilik sektöründe yapay zeka, nesnelerin interneti, otonom gemiler, otonom ve insansız gemilere yatırımlar artmaktadır. Ancak, insansız gemilerin uygulaması için zamana ihtiyaç vardır. Yapay zeka teknolojileri denizcilik ve liman sektörlerinde verimliliği arttırmakta olup, lojistik süreçlerinin daha planlı gerçekleşmesini ve etkinliğin artmasını sağlamaktadır (Ece, 2024).

Yapay zeka kullanımın lojistik ve tedarik zinciri üzerindeki avantaj ve dezavantajları mevcuttur (Niranjan vd., 2021).

Avantajlar

- Yapay zeka bilgi akışının korunmasını sağlar.
- Gerçek zamanlı fiyatlandırmayı sağlar.
- Yapay zeka teknikleri ile iç ve dış kaynakların profili belirlenir.
- Lojistik sözleşmelerinin yapılmasında dış kaynak kullanımında yardımcı olur.
- Farklı tedarikçilerin ürün çeşitliğini değerlendirmede yardımcı olur.

Dezavantajlar

- Yapay zeka çözümlerinin uygulaması zordur.
- Yapay zeka zaman zaman yazılımdan kaynaklı olarak yanlış kararalar verebilir.
- Yapay zeka bilgi gereksiniminden dolayı, fonksiyonlararası belirsizlik ve riskleri ele almayabilir.

4. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Lojistik ve tedarik zinciri alanlarında yapay zekanın sistematik inceleyen çalışmalar sınırlıdır (Woschank vd., 2020). Buradan yola çıkarak bu çalışmada lojistikte yapay zekanın kullanımını belirlemeye yönelik litaratür analizi yapılmıştır.

Literatür araştırmasında lojistikle ilgili yapay zeka çalışmalarına ilişkin "Sistematik Yazın İnceleme" yöntemi kullanılmıştır. Ulusal literatürde lojistikle ilgili çalışmaların çok kısıtlı olduğu ve uluslararası literatürde ise lojistik alanında yapay zeka kullanımı ile ilgili çalışmaların daha fazla olduğu ve özellikle son yıllarda artış gösterdiği söylenebilir.

Uluslararası ve ulusal literatür çalışmalarını özetleyecek olursak;

Liu vd. (2024) çalışmalarında inşaat sektöründe üretim, operasyon ve lojistik yönetimi alanında yapay zeka kullanımı ile ilgili literatür analizi yaparak araştırma modellerini analiz etmeyi amaçlamaktadırlar.

Ece (2024) yapay zekanın denizcilik alanında kullanımı ile ilgili SWOT analizi yapmıştır. Analiz sonucuna göre denizcilik sektöründe yapay zeka verimliliği ve iş güvenliğini arttırdığını belirtirken istihdam sayısı ve operasyonel maliyetleri azalttığını vurgulamıştır.

Dwivedi (2024). Covid 19 sonrasında tedarik zinciri ve lojistik alanında meydana gelen değişiklikler sonucunda stok tükenmesine karşın stok takibinin yapılması, taşıma modunun belirlenmesi, karbon ayak izinin azaltılması, verimliliğin artırılması, maliyetlerin düşürülmesi için nesnelerin interneti, yapay zeka gibi uygulamaların önemi vurgulanmıştır.

Turgut (2023)'te yaptığı çalışmada lojistik ve tedarik zincirinde yapay zeka çalışmalarını bibliyometrik açıdan ele almıştır. 2018 yılından itibaren bu alanda yapay zeka ile ilgili çalışmaların arttığını, alıntının en fazla yapıldığı ülkenin ABD olduğunu ve Türkiye'nin en fazla alıntılanan ülke sıralamasında beşinci olduğunu belirtmiştir.

Vanoy (2023) çalışmasında uluslararası lojistikte yapay zekanın son trendlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Eğitimde yapay zeka entegrasyonunu San Mateo Üniversitesinde eğitimine odaklanmıştır. Araştırmada önce nicel sonra nitel bir analiz yapmıştır. Nitel yaklaşımla öğrencilerin lojistik eğitimi algılarını, nicel bir yaklaşımla yapay zeka araçlarını nasıl algıladıklarını araştırmıştır. Ankete katılan şirketlerin yapay zeka anlayışının farkında oldukları ancak operasyonlarda az uyguladıkları belirlenirken, öğrencilerin ise yapay zeka uygulamalarının eğitimdeki önemi ve olumlu etkisinin farkına vardıkları belirlenmiştir.

Adıgüzel (2022) çalışmasında afet lojistiğinde yapay zekanın kullanımı ve lojistik sektöründe yapay zeka kullanımının ekonomik durumlarını araştırmıştır. Depo otomasyonunda gereksiz harcamaların azaldığını, mal ve can kaybının azaldığını belirtmiştir.

Partigöç (2022) çalışmasında afet yönetiminde yapay zeka kullanımın öneminden bahsedilmiş ve bu alanda yapılmış çalışmaların literatür incelemesini yapmıştır.

Aylak vd. (2021) çalışmalarında lojistik sektöründe yapay zeka ve makine öğrenmesi tekniklerinin müşteri kaybı tahmini, talep tahmini, envanter yönetimi, satın alma, araç rotalama, lojistik operasyon planlama, lojistik takip, sipariş toplama, tedarik zinciri kalite kontrolü, ekipman bakım tahmini, depo sistemleri ve sevkiyat alanlarında kullanıldığını belirmiştir.

Niranjan vd. (2021) çalışmalarından lojistik ve tedarik zinciri üzerinde yapay zekanın rolünü vurgulamışlardır.

Bozkurt Keser vd. (2020) çalışmalarında hammaddelerin veya işlenecek maddelerin üretim merkezlerine taşınması ve depolama alanına taşınmasında kullanılan Otonom Yönlendirmeli Araçlar (OYA) ve Otonom Taşıma Araçları (OTA) ile ilgili algoritmalarla ilgili model geliştirilip karşılaştırma yapılmıştır. En iyi sonucu Hibrit Tavlama Benzetimi Algoritması vermiştir.

Hu vd. (2020) çalışmasında artan e-ticaret uygulamalarından dolayı araç hızına dayalı birden fazla varış noktasına göre seyahat planlama, rota belirleme, araç takibini sağlama için simülasyon modeli geliştirmişlerdir.

Dornemann vd. (2020) çalışmasında deniz lojistiğinde yapılan çalışmalarda yapay zeka kullanımı ile ilgili yöntemleri belirlemeyi amaçlamıştır.

Gülşen (2019) çalışmasında perakende sektöründe yapay zekanın faydalarını araştırmıştır. Perakende sektöründe yapay zeka sayesinde taşıma ve teslimat süreçlerinde akıllı

yol planlama, robotlarla dağıtım, drone ile dağıtım vb. uygulamalar kullanılarak işin iyileştirilebileceği belirtilmiştir.

Pandian (2019), çalışmasında lojistik için depolama, mevcut stoklara erişimi sağlamak için bulut bilişim, yapay zeka, nesnelerin internetini kullanarak otomatik depolama ve çekme sistemi üzerine araştırma yapmıştır.

Kota (2018), çalışmasında yapay zekanın lojistiğin üzerindeki etkisi anlatılmıştır.

SONUÇ

Bilişim teknolojisinin gelişimi ile birlikte son yıllarda gelişen yapay zeka, lojistik sektöründe de gelişim göstermiş ve etki yaratmıştır. Yapay zeka önemi gittikçe artan bir alan olmuştur. Son yıllarda Yapay zekanın lojistik sektöründe önemli bir uygulama olduğu söylenirken, lojistik ve yapay zeka arasındaki ilişki sayesinde operasyonel işlemlerin daha verimli olacağı söylenebilir. Zaman ve yer konusunda optimizasyonu sağlayacak taleplerin belirlenmesi, mevsimsel tahminlerin yapılması gibi kararlar alınmasını sağlar. Tedarik zincirinde planlama, optimizasyon, talep tahmini gibi alanlarda önemlidir. Doğru operasyonların belirlenmesi lojistiğin işleyişini verimli ve etkin bir hale getirecektir.

Aylak vd. (2021) de araştırmasında Türkiye için lojistikte yapay zeka uygulamaları oldukça yeni bir alan olduğunu. lojistik ve taşımacılık sektöründe yapay zeka uygulamalarını kullanan işletme sayısı oldukça az olduğunu. büyük ölçekli işletmeler teknolojiye daha fazla yatırım yapmakta olduğunu ancak küçük ölçekli işletmelerin ise teknolojik yatırımları maliyet olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Sonuç olarak lojistik sektöründe teknolojik yatırımların yapılması uzun vadede önemli faydalar sağlayacaktır. Bu sebeple işletmeler bilişim teknolojilerine daha fazla önem verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Yapay zeka ve lojistik arasındaki ilişki ile ilgili çalışmaların artacağı düşünülebilir. Yapay zeka sayesinde lojistik sektöründe köklü değişimler olacağı söylenebilir. Bu nedenle konunun ileriki yıllarda daha da önem kazanacağı ve yapay zekanın lojistik sektörü için önemli bir yenilik olduğu söylenebilir. Bu sebeple özel lojistik alanlarında yapay zeka ile iş süreçlerinin iyileşmesi için uygulamalar yapılması önerilmektedir. Yapay zeka ile ilgili özel lojistik alanlarında uygulama çalışmaları yapılmasının hem akademiye hem de sektöre katkı sağlayabileceği ve bu çalışmanın özellikle ulusal literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, S. (2022). Afet Durumlarında Yapay Zekâ Teknolojisi ile Lojistik Yönetimi Örnekleri. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 7(1): 47-70.

Aylak, B. L, Oral, O. ve Yazıcı, K. (2021). Using Artificial Intelligence and Machine Learning Applications in Logistics. *El-Cezerî Journal of Science and Engineering*, 2021, 8 (1); 74-93.

Bozkurt Keser, S., Sarıçiçek, İ. ve Yazıcı, A.(2020). İç Lojistikte Otonom Robotlar İçin Görev Planlaması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 28*(2), 117-127.

Dornemann, J., Rückert, N., Fischer, K. ve Taraz, A. (2020). Artificial intelligence and operations research in maritime logistics. In *Data Science in Maritime and City Logistics: Data-driven Solutions for Logistics and Sustainability. Proceedings of the Hamburg International Conference of Logistics (HICL), Vol. 30* (pp. 337-381). Berlin: epubli GmbH.

Dwivedi, D. N. (2024). The use of artificial intelligence in supply chain management and logistics. *In Leveraging AI and Emotional Intelligence in Contemporary Business Organizations* (pp. 306-313). IGI Global.

Ece, N. J. (2024). Yapay Zeka: Denizcilik Sektöründe Kullanımı ve Swot Analizi. *Mersin Üniversitesi Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi,* 6(1), 30-51.

Foster, M. N. ve Rhoden, S. L. (2020). The integration of automation and artificial intelligence into the logistics sector: A Caribbean perspective. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 12(1), 56-68.

Gülşen, İ. (2019). İşletmelerde Yapay Zeka Uygulamaları ve Faydaları: Perakende Sektöründe Bir Derleme. *Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Dergisi*, 11(2), 407-436

Hoffmann, C. H. (2022). Is AI intelligent? An assessment of artificial intelligence, 70 years after Turing. *Technology in Society*, 68, 101893.

Hu, W. C., Wu, H. T., Cho, H. H. ve Tseng, F. H. (2020). Optimal route planning system for logistics vehicles based on artificial intelligence. *Journal of Internet Technology*, *21*(3), 757-764.

Klumpp, M. (2018). Automation and artificial intelligence in business logistics systems: human reactions and collaboration requirements. *International Journal of Logistics Research and Applications*, *21*(3), 224-242.

Kota, L. (2018). Artificial intelligence in logistics applications and algorithms. *Advanced Logistic Systems: Theory and Practice*, *12*(1), 47-60.

Liu, Q., Ma, Y., Chen, L., Pedrycz, W., Skibniewski, M. J. ve Chen, Z. S. (2024). Artificial intelligence for production, operations and logistics management in modular construction industry: A systematic literature review. *Information Fusion*, 102423

Mhlanga, D. (2021). Artificial Intelligence in the Industry 4.0, and Its Impact on Poverty, Innovation, Infrastructure Development, and the Sustainable Development Goals: Lessons from Emerging Economies?. *Sustainability*, 13, 5788

Niranjan, K., Narayana, K. S. ve Rao, M. N. (2021, January). Role of artifical intelligence in logistics and supply chain. In *2021 international conference on computer communication and informatics (ICCCI)* (pp. 1-3). IEEE.

Pandian, A. P. (2019). Artificial intelligence application in smart warehousing environment for automated logistics. *Journal of Artificial Intelligence*, *1*(02), 63-72.

Partigöç, N. S. (2022). Afet risk yönetiminde yapay zekâ kullanımının rolü. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 15(4), 401-411.

Sivasubramanian, M. (2021). Artificial Intelligence's Impact on Our Everyday Lives. J. Karthikeyan, Ting Su Hie, Ng Yu Jin (Editörler), *Learning Outcomes of Classroom Research içinde*. page: 1.

Turgut, A. (2023). Lojistik ve Tedarik Zincirinde Yapay Zekâ Çalışmaları: Bibliyometrik Bir Analiz. *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 7(1), 461-480.

Vanoy, R. J. A. (2023). Logistics 4.0: Exploring Artificial Intelligence Trends in Efficient Supply Chain Management. *Data and Metadata*, *2*, 145-145.

Woschank, M., Rauch, E. ve Zsifkovits, H. (2020). A review of further directions for artificial intelligence, machine learning, and deep learning in smart logistics. *Sustainability*, 12(9), 3760

PLASTİK ATIK TİCARETİ VE ÇEVRESEL ETKİLERİ: ÖNCÜ İTHALATÇI VE İHRACATÇI ÜLKELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Arş. Gör. H. Handan ÖZTEMİZ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
handan.oztemiz@beun.edu.tr- 0000-0002-4446-6887

ÖZET

Plastiklerin, özellikle 20. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik ve çevresel açıdan insan yaşamının neredeyse tüm alanlarında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması, önemli bir olgu olarak dikkat çekmektedir. Plastiklerin ekonomik açıdan önemi, düşük maliyetli üretimi, geniş kullanım alanları ve yüksek işlevselliği ile açıklanabilirken, hem üretiminde yaymış olduğu sera gazları hem de kullanım sonrası doğada kolay kaybolmamaları nedeniyle çevreye verdiği olumsuz etkiler, plastik üretimi ve tüketiminin kontrol altına alınması gerekliliğini gündeme getirmiştir. Bu kapsamda çok sayıda hükümet ve uluslararası kuruluş sürdürülebilirlik raporları hazırlamış ve çeşitli kısıtlamalar getirmiştir. Buna karşılık, geri dönüşüm ve yeniden kullanıma ilişkin politikaların uygulanabilir bir çözüm olarak güçlendirildiği kaydedilmiştir. Diğer yandan ekonomik kaygılar ve kaynak kısıdı da göz önüne alınarak, plastik atığın uluslararası ticareti de yaygınlaşmıştır. Bu çalışma, 2014-2023 yılları arasında plastik atık ithalatı ve ihracatı yapan ülkelerdeki genel eğilimleri, plastik üretimi ve geri dönüşümü ile ortaya çıkan önemli problemlerden biri olan CO2 emisyonlarını inceleyen ikincil verilere dayalı betimleyici bir analiz sunmaktadır. Analiz, ortak eğilimleri belirlemek amacıyla önde gelen ülkelerin mevcut koşullarını ve plastik atık politikalarını ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Plastik atık Ticareti, CO2 emisyonları, geri dönüşüm, plastik atık ticareti politikaları

Jel Kod: F18, F13.

PLASTIC WASTE TRADE AND ITS ENVIRONMENTAL IMPLICATIONS: A STUDY OF MAJOR IMPORTING AND EXPORTING NATIONS

ABSTRACT

The extensive utilization of plastics, particularly since the conclusion of the 20th century, across nearly all facets of human life, presents a significant phenomenon from both economic and environmental perspectives. The economic significance of plastics can be attributed to their

cost-effective production, wide usage areas, and high functionality. However, the adverse environmental impacts associated with their production—specifically the greenhouse gas emissions generated—and their persistence in the natural environment post-consumption have necessitated the urgent need to regulate the production and consumption of plastics. In this context, numerous governments and international organizations have developed sustainability reports and implemented various restrictions. Conversely, it has been noted that policies regarding recycling and reuse have been strengthened as a viable solution. On the other hand, in light of economic considerations and resource limitations, international trade in plastic waste has also become widespread. This study conducts a descriptive analysis based on secondary data that examines the general trends in plastic waste importing and exporting countries between 2014 and 2023 and CO2 emissions, one of the major problems arising from plastic production and recycling. The analysis addresses the current circumstances and plastic waste policies of the leading nations, with the objective of identifying common trends.

Keywords: Plastic waste trade, CO2 emissions, recycling, plastic waste trade policies.

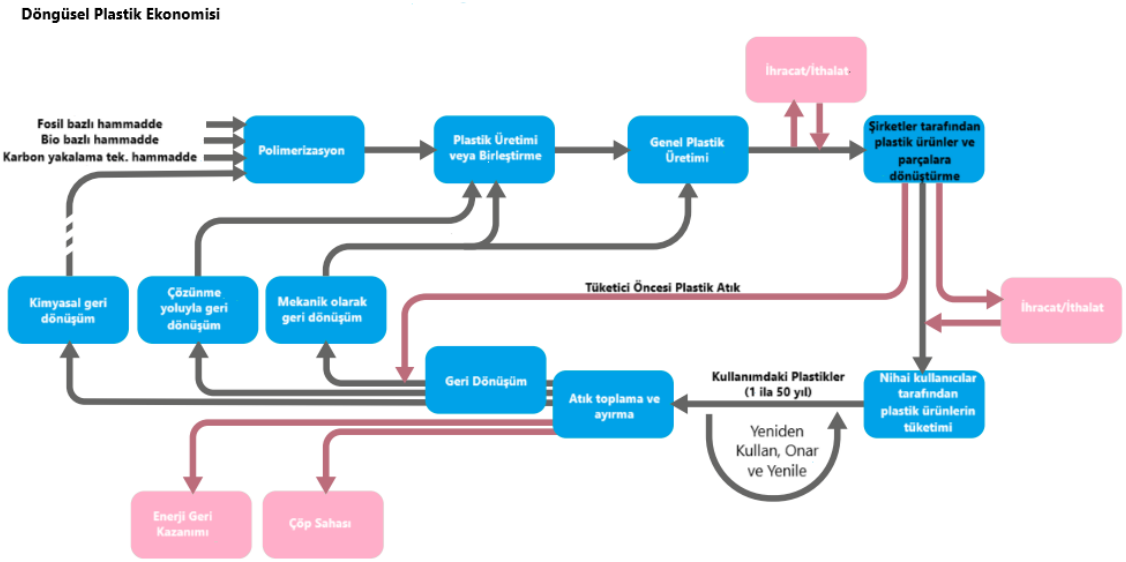
Jel Codes: F18, F13.

1. Giriş

Modern anlamda sentetik malzemeden elde edilen plastiğin 1927 yılında icat edildiği bilinirken, plastik hammaddesine olan aşırı talebin 2. Dünya savaşı sonrası başladığı bilinmektedir (Eraslan vd.,2007:204). Kalıplanabilmesi, dayanıklılığı, hafif ve ucuz hammadde olmaları, plastiklerin ekonomide yoğun yer edinmesinin başlıca nedenleridir (Brooks vd.,2018: 1). Paketleme, inşaat, elektronik, otomotiv ve tüketim ürünleri gibi geniş üretim yelpazesi nedeniyle 1950'lerde 1,5 milyon metrik ton olan dünya plastik üretimi, 2023 yılı itibariyle 413,8 milyon metrik tona ulaşmıştır (Statista, 2024[152]). Önemli bir büyüme trendine sahip olan küresel plastik piyasasının pazar büyüklüğünün 2027 yılında 721,14 milyar dolara ulaşması öngörülmektedir (ReportLinker, 2024[153]).

[152] https://www.statista.com/statistics/282732/global-production-of-plastics-since-1950/
[153] https://www.reportlinker.com/market-report/Plastic/6347/Plastic?term=plastic%20market&matchtype=b&loc_interest=&loc_physical=1012804&utm_group=standard&utm_term=plastic%20market&utm_campaign=ppc&utm_source=google_ads&utm_medium=paid_ads&utm_content=transactionnel-1&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAsaS7BhDPARIsAAX5cSBZBl19z3uJnKoyv6TWJPST6NA7EUi-cKNCQgwlNk8__vgEfbMqh1QaAsD0EALw_wcB

Plastics Europe (2023)'e göre 2018- 2022 yılları için dünya plastik üretimi incelediğinde toplam üretiminin yaklaşık %90'nı fosil-bazlı plastiklerin, %8'ni tüketim sonrası mekanik olarak geri dönüştürülebilen plastiklerin, kalan %2 gibi oldukça küçük bir payını ise kimyasal olarak geri dönüştürülebilen plastikler, biyo-bazlı plastikler ve karbon yakalama teknolojisiyle geri dönüştürülebilen plastiklerin oluşturduğu raporlanmıştır. Rapora göre dünya plastik üretiminin ilk kullanım sonrası yaklaşık olarak sadece %10 civarında geri dönüştürülebilir olması, buna karşılık büyük yoğunluğunun petrol veya doğalgazdan elde edilen fosil bazlı ürünler olması ve bu türün doğada kolay parçalanamaz yapısı çevresel açıdan ciddi endişeler yaratmakta ve dünyadaki yoğun plastik talebine paralel ciddi bir atık sorununu ortaya koymaktadır. Plastik atıkların kötü yönetimi, plastik ve mikro plastiklerin dünya çapında karada, nehirlerde ve okyanuslarda birikmesi gibi olumsuz durumlar önemli tehditler arasındadır (D'Amato vd., 2019). Dünyada hem plastik üretimini kontrol altına almak hem de tüketim sonrası plastik atık ile ilgili önemler almak için geri dönüştürülebilir plastiklerin daha çok tercih edilmesine yönelik uygulamalar, politikalar ve düzenlemelerle karşılaşılmaktadır. 2006 yılında Avrupa Birliği (AB) küresel plastik atık krizine çözüm olarak döngüsel ekonomi politikası altında "3R: Azalt (Reduce), Yeniden Kullan (Reuse), Geri dönüştür (Recycle)" ilkeleri önerilmiş, bu çözümün küresel sera gazı emisyonları için de bir çözüm olacağı öngörülmüştür (Liu vd.,2021). Plastik kirliğine ilişkin uluslararası politika tartışmaları 2022 yılı itibariyle 100'den fazla hükümetin yeni bir küresel plastik anlaşması için müzakerelerin başlatılması çağrısında bulunmasıyla yeni bir aşamaya kaydetmiştir (Barrowclough ve Birkbeck, 2022: 1). Ancak literatürde en sık rastlanan ve en elde tutulur plastik atık yönetimine ve sürdürülebilirliğe ilişkin temel raporlardan birisi Avrupa Birliği'nin 2020'de plastik stratejisinden yoğun bahsettiği Döngüsel Ekonomi Eylem Planı'dır. Bu planda bahsedilen AB'nin döngüsel plastik ekonomisinin genel akışı Şekil 1'de gösterilmiştir.

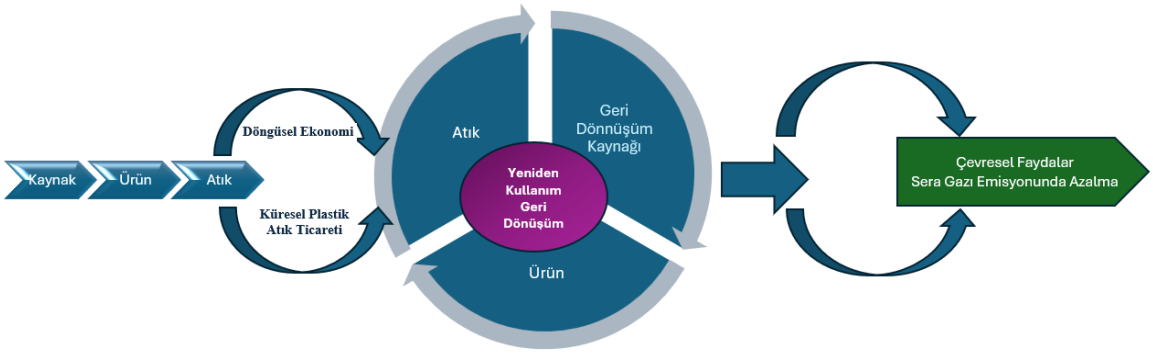

Kaynakça: Plastics Europe (2024).The Circular Economy for Plastics A European Analysis March 2024 s.11'den birebir Türkçe'ye çevrilmiştir.

Şekil 1. AB Döngüsel Plastik Ekonomisi

Döngüsel plastik ekonomisinin temelinde, plastiklerin dolaşımda uzun süreli kalması, kullanımının azaltılması ve kullanım ömürlerinin sonunda geri dönüşümle tekrar kullanılması bulunmaktadır. Sürdürülebilirliğe hizmet eden bu ekonomi modeli, plastik atıkların bir kaynak olarak kullanılması dolayısıyla değerlinin korunmasını hedeflerken, CO2 emisyonlarını başta olmak üzere sera gazı emisyonlarını azaltılmasını ve plastiklerin çöplüklerde son bulmasını, yakılmasını ve okyanusların kirlenmesini önlemeyi amaçlamaktadır (Plastik Europe, 2024). Okyanuslara dökülen plastik atığın bu modelle 2050'de sıfır olması da hedefler dahilindedir (Zhao vd., 2021). Diğer yandan dünya çapında başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere pek çok ülke çevre dostu atık yönetimi için gereken altyapıdan yoksunken, çoğu gelişmiş ülkenin de çevre dostu geri dönüşüm kapasitesi, artan ihtiyacın karşılayacak düzeyin altında kalmaktadır ve bu durum küresel ticarete yeni, karlı ancak sorunlu bir sektör kazandırmıştır: Plastik atık ihracatı (Barrowclough ve Birkbeck, 2022:4). Plastik kirliliğine çözüm olarak uluslararası iş birliğinin önemine vurgu yapan Liu vd. (2018), plastik atık ticaretinin bu sorunun çözümünde temel bir parça olduğunu ifade etmiştir. Liu vd. (2021), yeniden kullanım ve geri dönüşüm için küresel plastik atık ticaretinin, ticarete konu bütün plastiklerin yüksek kalitede, temiz ve tüketim sonrası bir değere sahip olduğu varsayılarak, küresel olarak atık transferi olarak ifade edilip döngüsel plastik ekonomisinin bir örneğini oluşturduğunu savunmaktadır. Liu vd. (2021), döngüsel ekonomi kapsamında, küresel plastik atık ticaretinin sera gazı

emisyonlarını azalttığı belirlemişler ve döngüsel ekonomi, küresel plastik atık ticareti ve sera gazı emisyonlarını azaltan model önerisini Şekil 2'deki gibi özetlemişlerdir.

Kaynak: Liu vd.,2021. Graphical Abstract. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0301479721003455 'den Türkçe'ye çevrilerek birebir görselleştirilmiştir.

Şekil 2. Döngüsel Ekonomi, Plastik Atık Ticareti ve Sera Gazı Emisyonları Arasındaki İlişki

Bu çalışmanın amacı, son on yıl içerisinde plastik atık ticareti yapan ülkelerin ihracat ve ithalat değerlerindeki değişimlerle paralel olarak, sera gazı emisyonları arasında özellikle CO2 salınımlarındaki değişimleri incelemektir. Bunun yanı sıra, döngüsel plastik ekonomisi ve Liu vd. (2021)'in plastik atık ticaretinin çevresel faydalarından biri olarak öne sürdüğü CO2 emisyonlarındaki potansiyel azalma ile ilgili tanımlayıcı istatistiklere dayalı bir değerlendirme sunmak amaçlanmaktadır.

2. Plastik Atık Ticareti ve Sera Gazı Emisyonu: CO_2

Atıkların gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere transferinin 1970'li yıllara kadar uzandığı bilinmekle birlikte (Kaya, 2012:63), Birleşmiş Milletler comtrade veri tabanından elde edilen verilere göre plastik atık ithalatı ve ihracatına ilişkin ilk veriye 1988 yılına ait ulaşılabilmektedir[154]. Yaklaşık yarım asırdır uluslararası ticarete konu olan plastik atığın, yüksek gelirli ülkelerden Doğu Asya ve Pasifik'teki düşük gelirli ülkelere doğru aktığı (Brooks vd.,2018); Asya kıtasındaki ülkelerin plastik atık ihracatı için ana bölge haline geldiği (Wang vd., 2020) tespit edilmiştir. Diğer yandan 2023 yılı verilerine göre, 796.234 ton plastik atık ithalatı ile Hollanda ve 693.099 ton plastik atık ihracatı ile Almanya, plastik atık ticaretinde önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra gelir açısından bakıldığında ise

[154] 1988' de İzlanda, Japonya, Kore, Portekiz, Hindistan, İsviçre, Avusturalya, Finlandiya, Almanya ve Yunanistan hem plastik atık ihracat eden hem de ithal eden ülkeler iken bunlara ek Tayland yalnızca plastik atık ithal eden bir ülkedir. https://comtradeplus.un.org/TradeFlow

306.748 milyar dolar ile ABD'nin en önemli plastik atık ithalatçısı; 370.971 milyar dolar ile de İngiltere'nin en önemli plastik atık ihracatçısı olduğu belirlemiştir. (ITC, 2024[155]). Bu bağlamda gelişmiş ülkelerin plastik atık ticaretinin öncüleri olduğu söylenebilmektedir.

Plastik üretiminde ve plastik atık ithalatında Asya'nın rolü önemlidir (Liang vd., 2021). 2017 öncesinde plastik atık ithalatının yarısından fazla paya sahip olan Çin, çevresel endişeler nedeniyle plastik atık ithalatına yasak getirmiş ve 2018'de uygulamaya koymuştur. Çin'in uygulamaya koyduğu bu yasak sonrası kademeli olarak ithalatın azaldığı ve 2021 yılı ve sonrasında ise sıfırlandığı görülmüştür (ITC, 2024[156]). Bunun yanı sıra plastik atık ithalatı başta olmak üzere ihracatında ülkelerin rolleri değişmiştir.

2.1.Sera Gazı Emisyonları

Küresel ısınmanın ana nedeni olan sera gazları Karbon dioksit (CO2), Metan (CH4), Nitröz Oksit (N2O), Hidroflorür karbonlar (HFCs), Perfloro karbonlar (PFCs), Sülfürhekza florid (SF6) gibi gazlarından oluşan ve atmosferde ısı tutma özelliğine sahip bileşiklerdir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024[157]). Bu gazların atmosfere geçmesine sera gazı emisyonu adı verilmektedir. Küresel ölçekte sera gazı emisyonlarının %65'nin CO2; %11'nin metan; %18'nin Nitröz oksit (Azot oksit); kalanının florlu gazlar olduğu tespit edilmiştir (ABD Çevre Koruma Ajansı (EPA), 2022)[158].

Sera gazı emisyonlarının artma sebepleri incelendiğinde, sanayileşme, fosil yakıtların yoğun kullanımı, tarımsal faaliyetler, ormansızlaşma, kentleşme oranının artışı, etkin olmayan arazi kullanım planları ve sanayi süreçleri gibi insan kaynaklı faktörler öne çıkmaktadır (Baş ve Partigöç, 2022). Sera gazı emisyonlarının özellikle 1850 sonrasında önemli ölçüde artmaya başlamış, büyük oranda artma sebebi fosil yakıtlar ve sanayileşmeye bağlı olduğu belirlenmiştir (EPA, 2022). Küresel plastik üretiminde kullanılan plastik hammaddenin yüzde 90'ının fosil yakıtlara bağlı olduğu (Plastic Europe, 2023) göz önüne alındığında ve bu duruma kullanım sonrası bu hammaddelerin geri dönüşüm açısından elverişsizliği de eklendiğinde, sera gazı emisyonları açısından iki kat önemli bir problem ortaya çıkmaktadır. Hem üretim aşamasındaki

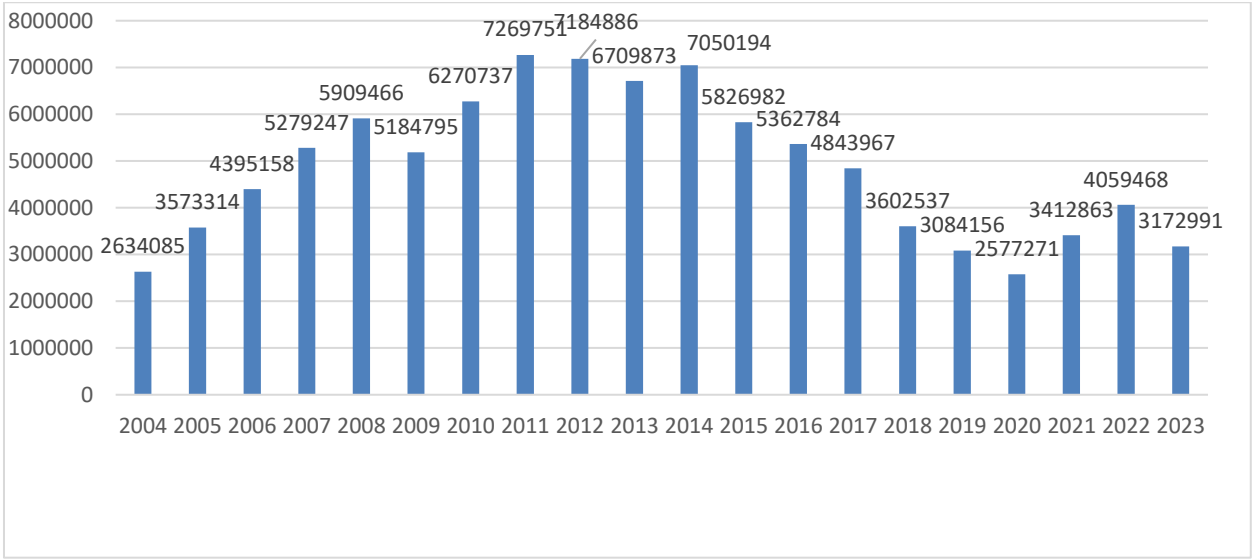
[155] 3915- Waste, paring and scrap, of plastics. https://www.trademap.org/
[156] 3915- Waste, paring and scrap, of plastics. https://www.trademap.org/
[157] https://amasya.csb.gov.tr/sera-gazi-emisyon-raporlarinin-dogrulanmasi-tebligi-haber-221212 Erişim Tarihi: 24.11.2024
[158] https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-overview Erişim Tarihi: 25.12.2024.

fosil yakıt bağımlılığı hem de kullanım sonrası geri dönüşüm zorlukları, iklim değişikliği ve çevresel sürdürülebilirlik üzerinde ciddi olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Plastik geri dönüşümü ve küresel plastik atık transferiyle kullanım sonrası plastik atıkların tekrar ekonomik değer kazanması, yakılma yoluyla elde edilen enerji geri kazanımına göre daha fazla enerji tasarrufu sağladığı (Morris, 1996) ve ilk plastik üretimine göre ise CO2 emisyonu açısından da yine avantajlı olacağı (Liu vd.,2021) öngörülmektedir. Döngüsel plastik ekonomisine paralel küresel plastik atık transferine konu olan plastik atıkların geri dönüştürülmesi, doğal kaynakların daha verimli kullanılmasına, fosil yakıt tüketiminin azaltılmasına ve sera gazı emisyonlarının en aza indirilmesine olanak tanımaktadır.

2.2.Plastik Atık İhracatı ve CO_2 Emisyonu

Şekil 1'de, dünya plastik atık ihracatının son 20 yılına ait veriler yer almaktadır. 2004 yılında 2,6 milyar dolar olan ihracat değeri, 2023 yılında 3,1 milyar dolara yükselmiştir. Ancak dikkat çeken bir diğer husus, 2004'ten 2014 yılına kadar ihracatının önemli bir artış göstermesi ve 2011, 2012 ve 2014 yıllarında 7 milyar doların üzerinde olmasıdır. 2015 sonrası ise kademeli bir düşüşten bahsedilebilir. Son 20 yıl içinde, 2020 yılında 2,5 milyar dolar ile en düşük ihracat değeri gerçekleşmiştir. 2023 yılı itibariyle plastik atık ihracatının piyasa büyüklüğü 3,1 milyar dolara gerilemiştir.

Kaynak: trademap.org[159]

[159] HS'deki (Uluslararası Uyumlu Emtia Tanımlama ve Kodlama Sistemi Sözleşmesi, Uyumlu Sistem) tüm plastik ürünler (kod 39) arasında, kod 3915 plastik atık, artık ve hurdayı ifade etmektedir. 3915 kodlu plastik atık ticaretine ilişkin veriler Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC)'ye ait ticaret istatistikleri veri tabanı www.trademap.org'tan elde edilmiştir.

https://www.trademap.org/Country_SelProduct_TS.aspx?nvpm=1%7c%7c%7c%7c%7c3915%7c%7c%7c4%7c1%7c1%7c2%7c2%7c1%7c2%7c1%7c1%7c1 Erişim Tarihi: 24.11.2024

Şekil 1. Dünya Plastik Atık İhracatı (Bin ABD doları): 2014- 2023 Yılları Arası

Tablo 1'de 2014- 2023 yılları arasında plastik atık ihracatında öncü ülkeler ve ihracat değerleri gösterilmektedir.

Tablo 1. 2014-2023 Yılları Arası Plastik Atık İhracatçısı Ülkeler ve İhracat Değerleri (Bin ABD doları)

	2014	**2015**	**2016**	**2017***	**2018**
Toplam Dünya	7050194	5826982	5362784	4843967	3602537
ABD	952769	816778	733864	636866	446451
Hong Kong, Çin	929847	898336	881189	565392	95129
Japonya	762426	628163	549390	532315	393608
Almanya	724890	541618	491777	432289	417287
İngiltere	274296	280204	220491	184996	152999
Belçika	217681	183401	176197	184929	176801
Fransa	270279	213234	178329	172638	172000
Hollanda	247217	211632	191722	172161	162214
Tayland	245734	157689	157244	168610	122831
Meksika	296869	212113	180107	159888	151309
Çin	62383	71026	69524	112412	67155
	2019	**2020**	**2021**	**2022**	**2023****
Toplam Dünya	3084156	2577271	3412863	4059468	3172991
İngiltere	133507	119359	159155	242759	370971
Almanya	382549	298268	357380	403614	271266
Japonya	352942	288004	291065	286978	266101
Hollanda	157404	150092	279302	337275	256247
ABD	278241	225545	301082	288435	249408
Belçika	151024	139705	181198	244385	168568
Fransa	157986	111510	151916	191456	132973
Kanada	64117	55910	92114	105659	97733
Filipinler	80841	54743	84557	77495	85348
İspanya	40928	36495	57884	86479	84155
Polonya	72039	59725	84262	115814	81473

***:** 2017 yılına göre ülke sıralaması.
**:2023 yılına göre ülke sıralaması.
Kaynak: www.trademap.org

Tablo 1 incelediğinde 2014-2018 yılları arasındaki plastik atık ihracat değerleri 2017 yılına göre sıralandığında ülke sıralaması ABD- Hong Kong/Çin- Japonya- Almanya- İngiltere- Belçika- Fransa- Hollanda- Tayland- Meksika ve Çin olurken, 2018 sonrasında 2023 yılı verilerine göre yapılan sıralamaya göre İngiltere-Almanya- Japonya- Hollanda- ABD- Belçika- Fransa- Kanada- Filipinler- İspanya ve Polonya olarak değişmiştir.

Tablo 1'e göre ABD'nin tüm yıllarda ihracat değeri olarak en fazla plastik atık ihracatçısı olduğu, 2014- 2018 arasında ABD'nin toplam plastik atık ihracatındaki payının %12-%14 arası paya sahip olduğu; ancak dünya plastik atık ihracat piyasasının küçülmesine paralel 2018 sonrasında ise bu payın %9'lara 2023 yılı itibariyle de %7,8'e gerilediği görülmektedir. 2018 öncesi plastik atık ihracatı değeri açısından ikinci sırada yer alan ülkenin Hong Kong/Çin

olduğu ve hatta 2015 ve 2016'da dünya plastik atık ihracatında ABD'yi geçerek zirveye yerleştiği görülmektedir. Öte yandan Hong Kong/Çin, 2017 yılı ihracat değerine göre, 2018'de %83,2'lik bir düşüş yaşamış ve en çok gelir elde eden ülkeler sıralamasında 25. sıraya gerilemiştir. 2023 yılı itibarıyla ise, yine 2017 baz yılına göre %99,2 oranında bir azalma yaşayarak 73. sıraya düşmüştür. 2018 sonrasında plastik atık ihracatının öncüsü İngiltere olmuştur. İhracat değeri olarak 2023 yılı itibariyle toplam payın %11,7'sine sahip olan İngiltere'nin toplamda 614.741 ton plastik atık ihracat ettiği raporlanmıştır. Ancak 2023 yılında ihraç edilen miktar açısından ilk sıra Almanya'nın olmuştur. 2023 yılı verilerine göre miktar olarak en fazla plastik atık ihracat eden öncü ülkeler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Plastik Atık İhracatı: 2023'te İhraç Edilen Miktar

2023 yıllık veriler	İhracat Değeri (Bin ABD doları)	İhracat değerine göre sıralama	İhraç Edilen Miktar (Ton)	İhraç Miktarına göre Sıralama
Almanya	271266	2	693099	1
İngiltere	370971	1	614741	2
Japonya	266101	3	606374	3
Hollanda	256247	4	576702	4
Belçika	168568	6	439421	5
ABD	249408	5	424512	6
Fransa	132973	7	388575	7
İspanya	84155	10	223161	8
Kanada	97733	8	201816	9
Avusturya	59550	15	165196	10

Plastik atık ihracatçısı ülkelerin 2004-2022 yılları arasındaki CO2 emisyonları Tablo 3'te gösterilmiştir.

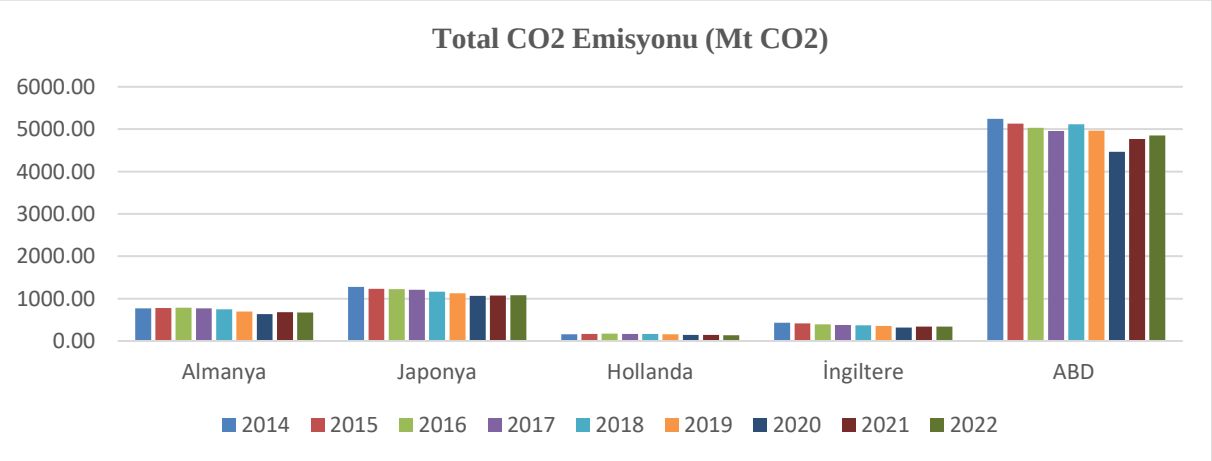
Tablo 3. Plastik Atık İhracatçısı ülkelerin 2004-2022 yılları arasındaki CO2 emisyonları (Mt CO2)

	Belçika	Kanada	Çin	Fransa	Almanya	Hong Kong/Çin	Japonya	Meksika
2014	97,47	588,82	10909,72	326,94	773,26	47,39	1275,33	480,46
2015	102,09	585,70	10768,98	331,96	779,73	44,09	1234,72	489,80
2016	101,00	584,03	10786,10	335,02	784,00	44,92	1221,40	496,21
2017	99,40	595,06	11026,11	338,58	769,11	43,98	1205,92	498,90
2018	100,13	606,86	11553,54	327,68	744,55	43,90	1166,64	474,79
2019	100,05	593,98	11819,36	321,67	693,51	43,35	1127,74	482,30
2020	92,37	544,97	12037,32	286,34	637,40	35,05	1062,87	422,63
2021	97,23	561,99	12717,66	324,77	679,27	34,41	1075,66	441,83
2022	90,41	582,07	12667,43	315,30	673,60	32,44	1082,65	487,77

	Hollanda	Filipinler	Polonya	İspanya	Tayland	İngiltere	ABD	Avusturya
2014	161,87	104,78	302,97	257,32	271,74	428,90	5244,40	65,88
2015	169,81	113,91	306,13	273,30	279,09	414,22	5133,56	67,26
2016	171,23	122,21	317,19	264,52	275,38	394,20	5029,16	67,67
2017	168,55	136,58	330,75	281,05	274,04	379,21	4959,63	69,95
2018	163,23	142,31	330,09	274,37	271,25	373,33	5117,57	66,96
2019	157,84	148,80	312,34	257,11	281,55	357,88	4966,97	68,56
2020	142,27	136,68	296,33	216,98	274,30	320,54	4466,73	62,63
2021	144,63	146,14	327,23	231,44	276,29	339,06	4768,87	65,55
2022	134,66	155,38	321,95	254,36	282,45	340,61	4853,78	61,17

Kaynak: Dünya Bankası veri tabanı- Carbon dioxide (CO2) emissions (total) excluding LULUCF (Mt CO2e) https://data.worldbank.org/indicator/EN.GHG.CO2.MT.CE.AR5?view=chart

Tablo 3'e göre 2014'ten 2022'ye Kanada, Çin, Meksika, Filipinler, İspanya, Tayland dışındaki ülkelerin CO2 emisyonlarının azaldığı görülmektedir. Plastik atık ihracat miktarı açısından öne çıkan ülkelerden Almanya, 2004-2022 yılları arasında yaklaşık 100 milyon metrik ton; Japonya yaklaşık 200 milyon metrik ton; Hollanda yaklaşık 26 milyon metrik ton; İngiltere ise yaklaşık 90 milyon metrik ton ve ABD ise yaklaşık 400 milyon metrik ton CO2 emisyonunu azaltmıştır. Plastik atık ihracat miktarı açısından öne çıkan ülkelerin CO2 emisyonlarındaki yıllara göre değişme Şekil 2'de gösterilmiştir.

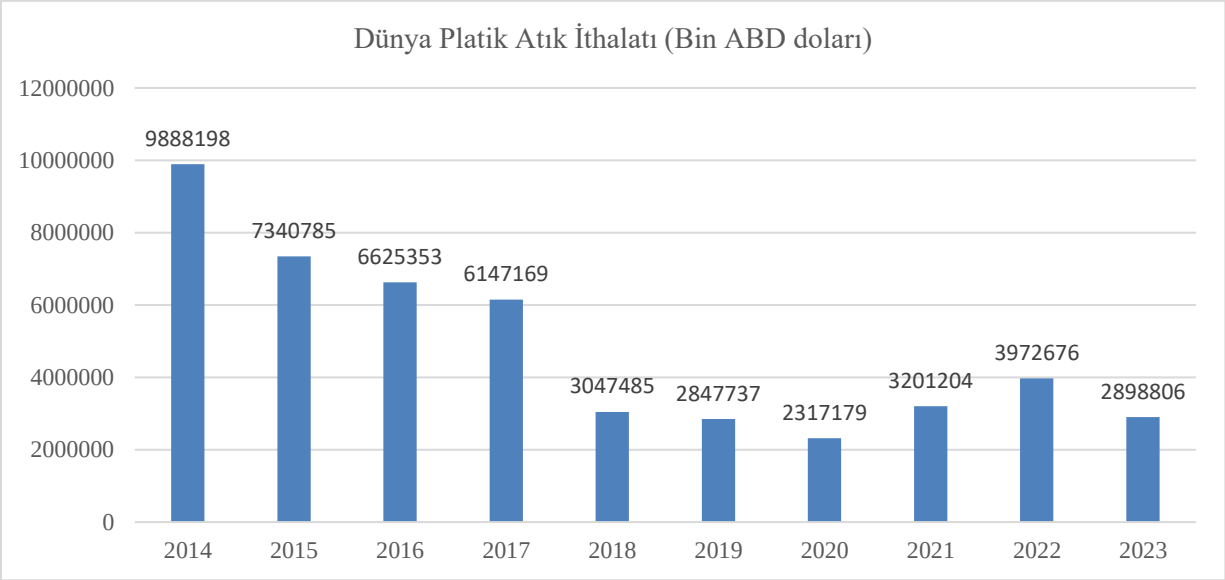
Kaynak: WB Database. Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 2. En fazla plastik atık ihraç eden ülkelerin CO2 emisyonlarının yıllara göre değişimi

Şekil 2 değerlendirildiğinde plastik atık ihracatında öncü olan ülkelerin CO2 emisyonunu azalttığı veya baskıladığı görülürken, ABD'nin bu ülkeler arasındaki CO2 emisyon hacmindeki büyüklüğü de ülke özelindeki demografik ve ekonomik özellikleri ile ilişkilendirilebilir.

2.3.Plastik atık İthalatı

Ucuz plastik hammadde kaynağına ulaşmanın bir yolu olan plastik atık ithalatının 2014 -2023 yılları arasındaki değişimi Şekil 3'te gösterilmiştir.

Kaynak: ITC, Trademap- 3915-Waste, paring and scrap, of plastics. www.trademap.org.

Şekil 3. Dünya Plastik Atık İthalatı (Bin ABD doları)

Şekil 3'e göre 2014'te dünya çapında 9,8 milyar dolar plastik atık ithalatının gerçekleştiği ancak bunun zamana paralel azalarak 2023'te 2,9 milyar dolar seviyelerine gerilediği görülmektedir. Özellikle 2017- 2018 aralığında önemli derece düştüğü görülen plastik atık ithalatının, Çin'in 2018'de uygulamaya koyduğu plastik atık ithalat yasağı ile ilişkili olduğu söylenebilir. 2021 yılında kısmen artmış olsa da dünya çapında nerdeyse tüm ülkelerin plastik atık ithalatına da yaklaşımlarının negatif yönde değiştiği varsayımlar dahilindedir.

Tablo 4'te plastik atık ithalatçısı ülkelerin 2017 yılı ve 2023 yılına göre sıralaması ve ithalat değerleri gösterilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde, daha önce de bahsedildiği gibi 2017 yılına kadar Çin'in toplam plastik atık ithalatındaki payının %50'nin üzerinde olduğu, ancak 2018 yılında yürürlüğe giren yasakla bu payın %1,2'lere kadar düştüğü ve 2021 sonrasında tamamen sıfır plastik atık ithalatı yaptığı görülmektedir. Hong Kong'un ise 2014'ten 2023'e kadar toplam plastik atık ithalatındaki payını kademeli olarak azalttığı; 2014'te %12,85 olan payının, 2023'te %0,37'ye kadar düştüğü gözlemlenmektedir. 2018 sonrasında dünyanın en önemli plastik atık ithalatçısının ABD olduğu görülmektedir. 2004-2023 yılları arasında AB ülkelerinden

Hollanda, Almanya, Belçika ve İtalya'nın da önemli plastik atık ithalatçısı olduğu söylenebilir. Diğer yandan 2018'den sonra üçüncü sıraya Türkiye yerleşmiş, 2014'te 44,3 milyon dolar plastik atık ithal ederken, 2023'te bu rakamı 202,926 milyon dolara çıkarmıştır. Asya ülkelerinden Malezya yine 2014'ten 2023'e plastik atık ithalatını artıran ülkelerden biri olmuştur. Malezya'nın yanı sıra 2018 sonrasında plastik atık ithal eden öncü ülkelere arasında Vietnam ve Endonezya'da katılmış ve 2023 yılında sırasıyla 127,8 milyon dolar ve 101 milyon dolar değerinde ithalat değerine ulaşmışlardır. Plastik atık ihracatçı ülkelerdeki gelişmiş ülke örneklem büyülüğünün aksine, plastik atık ithalatında Asya ülkelerinin de önemli role sahip olduğu bu bağlamda söylenebilmektedir.

Tablo 2. 2014-2023 Yılları Arası Plastik Atık İthalatçısı Ülkeler ve İthalat Değerleri (Bin ABD doları)

	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Toplam Dünya	9888198	7340785	6625353	6147169	3047485
Çin	6034667	4183374	3694425	3259988	39036
Hong Kong, Cin	1271553	1046624	918717	662417	243632
ABD	287334	234805	233789	244170	268855
Hollanda	270103	217497	194740	208894	194159
Almanya	234935	195635	187793	168552	158896
Belçika	134389	130680	133066	121909	111249
Malezya	71928	62258	66265	114241	183454
İtalya	113335	92860	103880	113798	109447
Taype, Çin	88300	83513	71457	80262	193016
Türkiye	44397	35641	49575	76235	116431
	2019	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Toplam Dünya	2847737	2317179	3201204	3972676	2898806
ABD	246976	232958	367807	378052	306748
Hollanda	188771	175096	300914	412274	291106
Türkiye	113120	139815	195099	296944	202926
Almanya	167790	141925	212556	290585	179719
Malezya	110135	167301	169778	173550	174144
Taype, Çin	181304	133343	156701	186147	143930
Belçika	93989	76113	127849	181495	128559
Vietnam	150163	141533	205786	199617	127181
İtalya	87027	72208	109619	139970	110445
Endonezya	83218	63037	79577	103414	101041
Çin	508	180	0	0	0

Kaynak: trademap.org

Plastik atık ithalat miktarı açısından 2023 yılı verilerine göre ilk 10 ülke Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Plastik Atık İhracatı: 2023'te İthal Edilen Miktar

2023 Yıllık Veriler	**İthalat değeri (Bin ABD doları)**	**İthalat değerine göre sıralama**	**İthal edilen Miktar**	**İthal Miktarına göre sıralama**
Hollanda	291106	2	796234	1

Türkiye	202926	3	622781	2
Almanya	179719	4	452154	3
ABD	306748	1	446797	4
Malezya	174144	5	405777	5
Belçika	128559	7	316732	6
Endonezya	101041	10	252473	7
Vietnam	127181	8	247107	8
Taype, Çin	143930	6	231861	9
Avusturya	94488	11	214513	10

Kaynak: ITC, www.trademap.org

Tablo 5 incelediğinde ekonomik değer olarak en önemli plastik atık ithalatçısı ülkenin ABD olduğu ancak miktar olarak Hollanda'nın ilk sırada yer aldığı görülmektedir. ABD'nin ekonomik değeri, diğer ülkelere sattın aldığı plastik atığın birim değerinin yüksekliği ile paralel olup, bu durum ihracat değerinin yüksek olmasının da bir nedeni olarak öne çıkmaktadır. Diğer yandan Hollanda ve Türkiye'nin en ucuz plastik atığı ithal ettiği söylenebilir. Miktar olarak ikinci sırada Türkiye yer almaktadır. Türkiye 2023 yılı itibariyle yaklaşık olarak 622.781 ton plastik atık ithal etmiştir.

Plastik atık ithalatındaki öncü ülkelerin yıllara göre CO_2 emisyon (Mt CO2) değerleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Tablo 6. Plastik Atık İthalatçısı ülkelerin 2004-2022 yılları arasındaki CO2 emisyonları (Mt CO2)

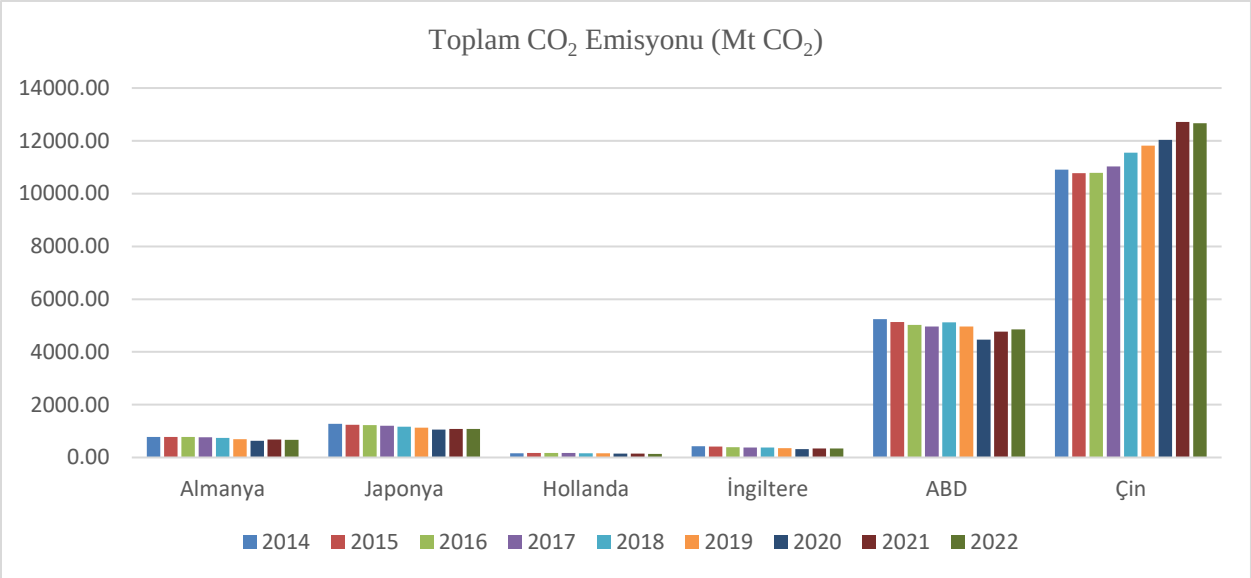
	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**
Çin	10909,72	10768,98	10786,10	11026,11	11553,54	11819,36	12037,32	12717,66	12667,43
Hong Kong, Cin	47,39	44,09	44,92	43,98	43,90	43,35	35,05	34,41	32,44
ABD	5244,40	5133,56	5029,16	4959,63	5117,57	4966,97	4466,73	4768,87	4853,78
Hollanda	161,87	169,81	171,23	168,55	163,23	157,84	142,27	144,63	134,66
Almanya	773,26	779,73	784,00	769,11	744,55	693,51	637,40	679,27	673,60
Belçika	97,47	102,09	101,00	99,40	100,13	100,05	92,37	97,23	90,41
Malezya	246,17	247,28	242,75	235,00	252,06	254,42	252,07	260,59	277,53
İtalya	342,95	353,66	348,98	345,36	340,34	331,78	295,13	320,76	322,95
Türkiye	355,69	368,36	392,38	434,08	430,39	415,24	425,09	466,79	481,25
Vietnam	179,62	201,51	223,98	229,73	282,34	333,62	343,18	337,69	327,91
Endonezya	505,13	512,11	506,26	542,05	596,94	636,79	594,28	611,82	692,24

Kaynak: WB database

Tablo 6 genel olarak değerlendirildiğinde Çin, ABD, Malezya, Türkiye ve Endonezya'nın yıllara göre CO2 emisyonun artığı görülmektedir. Miktar olarak en fazla plastik atık ithal eden Hollanda'nın, Türkiye'nin aksine yıllara göre CO2'nun düştüğü görülmektedir. Buna karşılık,

plastik atık ithalini yasaklayan Çin'in ise CO2 emisyonun zamana paralel artması da ayrıca dikkat çekicidir. Bu verilere dayanarak plastik atık ithalatı ile CO2 emisyonları arasında genel geçer bir varsayım sunmak mümkün değildir.

Diğer yandan plastik atık ithalatında miktar olarak öne çıkan ülkeler ve ithalatı yasaklayan Çin'in yıllara göre CO2 emisyonundaki değişimi gösteren grafik Şekil 4'te gösterilmiştir.

Kaynak: WB database

Şekil 4. En fazla plastik atık ithal eden ülkelerin CO2 emisyonlarının yıllara göre değişimi

Şekil 4 incelediğinde ABD ve Çin'in küresel anlamda ciddi CO2 emisyonu üreten ülkeler olduğu söylenebilir. ABD, hem plastik atık ithalatı yüksek olan ülkelerden birisi hem de plastik atık ihracatında öncü ülkelerden birisidir ve CO2 emisyonu 2014'ten günümüze kendi ölçeğinde azalış eğilimindedir. Ancak Çin için aynı durumdan bahsetmek mümkün değildir. Çin, plastik atık ithalatına yasak getirmiş, ihracatını da önemli ölçüde azaltmıştır, ancak yıllara göre CO2 emisyonunu düzenli olarak artırmıştır. Çin'in bu artışının, ülkedeki sanayileşme, hızla büyüyen enerji tüketimi ve kömür temelli enerji üretimi gibi faktörlerle ilişkilendirilebileceği söylenebilir. Ayrıca, Çin'in ekonomik büyüme hedefleri doğrultusunda büyük ölçekli endüstriyel üretim faaliyetlerinin devam etmesi, CO2 emisyonlarındaki artışın önlenmesini zorlaştırmaktadır. Bu durum, Çin'in küresel emisyon payını artırırken, ABD'nin emisyon azaltma çabalarının daha belirgin olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, her iki ülkenin ve diğer plastik atık ticaretinde öncü ülkelerin plastik atık yönetimi ve CO2 emisyonları

arasındaki ilişki, küresel çevre politikaları ve sürdürülebilir kalkınma stratejileri açısından önemli bir araştırma alanıdır.

Sonuçlar

Plastiklerin sunmuş olduğu avantajları dolayısıyla ekonomide yoğun talep gören hammaddelerin başında gelmektedir. Ancak üretim aşamasında yoğun enerji tüketimi ve sera gazı salınımı, kullanım sonrasında ise fosil yakıt kaynaklarına bağlı üretimleri nedeniyle doğada zor kaybolmaları sebebiyle atık krizini de beraberinde getirmektedir. Bu durum, çevresel kirliliği artırmakta, su yollarını ve ekosistemleri tehdit etmekte, hatta deniz canlıları için ölümcül olabilmektedir. Bu bağlamda, hükümetler ve uluslararası iş birlikleri, plastikler ve sonrasındaki atık yığınlarının oluşturduğu çevresel küresel krize karşı sürdürülebilir alternatifler geliştirmekte, plastik tüketiminin azaltılması ve geri dönüşüm süreçlerinin iyileştirilmesi ile kaynakların etkin kullanımını sağlamaya çalışmaktadır. Ayrıca, okyanuslar başta olmak üzere plastik çöp sorununu ortadan kaldırmak, sera gazı salınımını azaltmak amacıyla politikalar, uygulamalar ve düzenlemeler hayata geçirmektedir. AB'nin 2020 yılında yürürlüğe koyduğu Döngüsel Ekonomi Politikası, plastik atıkların azaltılması, geri dönüşüm oranlarının artırılması ve kaynakların daha verimli kullanılması amacıyla önemli adımlar atmaktadır. Bu politikada, üretim süreçlerinden tüketime kadar her aşamada plastiklerin sürdürülebilir bir şekilde yönetilmesi ve geri dönüştürülebilir materyallerin kullanımının teşvik edilmesi ön planda yer almaktadır. Plastik üretiminde kullanılan fosil yakıtların yerine yenilenebilir enerji kaynaklarıyla üretilen alternatif materyallerin kullanımı, bu materyallerin kullanım sonrasındaki atıklarının geri dönüşüme ve ikincil kullanıma uygunluğu bu sürecin önemli bir parçasıdır. Bu tür politikaların yanı sıra, dünya genelinde okyanuslardaki plastik atıkların temizlenmesi için başlatılan projeler ve iş birlikleri, bu sorunun küresel boyutta ele alınmasına katkı sağlamaktadır. Böylece, sera gazı salınımının azaltılması ve okyanusların korunması konusunda kalıcı çözümler geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Ancak, gelişmiş ülkelerdeki çevre dostu geri dönüşüm altyapıları, artan talebi karşılamakta zorluk yaşarken; gelişmekte olan ülkelerde ise bu tür altyapıların yetersizliği nedeniyle sürecin tam olarak etkin bir şekilde yürütülmesi mümkün olmamaktadır. Bu aşamada, 1988'den günümüze plastik atık ticareti, atıkların diğer ülkelere transfer edilmesiyle hem daha ucuz hammadde kaynağı elde edilmesini hem de enerji geri kazanımı gibi avantajlar sağlanmasını mümkün kılmaktadır. Bu

süreç, döngüsel ekonomi modeline önemli bir destek sunarak, atıkların yeniden işlenmesi ve kaynakların daha verimli kullanılmasına katkı sağlamaktadır.

Lui vd. (2021), döngüsel ekonomi ve küresel atık ticaretinin sonucunda daha az sera gazı emisyonu elde edileceğini vurgulamışlardır. Bu çalışmada, 2014-2022 yılları arasında plastik atık ihracatı ve plastik atık ithalatının piyasa değerinin zamana paralel olarak azaldığı görülmüştür. Bu durum, plastik üretimi ve tüketimindeki sürdürülebilirlik baskıları ile ilişkilendirilebilir. Diğer yandan, plastik atık ihracatı ve ithalatındaki öncü ülkelerdeki sera gazı emisyonları, özellikle CO2 emisyonlarının değişimi incelendiğinde, plastik atık ihracatını artıran ülkelerde CO2 emisyonlarının azaldığına dair ülke örneklerine rastlanılmıştır. Bununla birlikte, plastik atık ithalatı konusunda da özellikle gelişmiş ülkelerde CO2 emisyonlarının azaldığı gözlemlenmiştir. Ancak, Türkiye, Endonezya, Vietnam ve Malezya gibi Asya ülkelerinde plastik atık ithalatı artarken, CO2 emisyonlarının da arttığı görülmüştür. Bu durum, plastik atık ithalatının çevresel etkilerini yönetme konusunda bu ülkelerde karşılaşılan zorlukları ve sürdürülebilir atık yönetim sistemlerinin yetersizliğini yansıtabilir.

Çözüm olarak, üretilen plastiklerdeki fosil yakıt oranlarının düşürülmesi, tek kullanımlık plastikler yerine yeniden kullanıma uygun plastiklerin tercih edilmesi ve bunun yanı sıra ucuz hammadde ve enerji geri kazanımı sağlayan plastik atıkların geri dönüştürülme sürecinin en az zararla tamamlanabilmesi için yerel geri dönüşüm altyapı sistemlerinin kurulması veya geliştirilmesi, uluslararası iş birliklerinin artırılması ve toplumun eğitim ve farkındalığının artırılması büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Barrowclough, D., & Birkbeck, C. D. (2022). Transforming the global plastics economy: the role of economic policies in the global governance of plastic pollution. Social Sciences, 11(1), 26.

Baş, E., & Partigöç, N. S. (2022). İklim değişikliğine uyum sürecinde kent planlamanın rolü. *Resilience*, *6*(1), 127-143.

Brooks, A. L., Wang, S., & Jambeck, J. R. (2018). The Chinese import ban and its impact on global plastic waste trade. *Science advances*, *4*(6), eaat0131.

D'Amato, A., Paleari, S., Pohjakallio, M., Vanderreydt, I., & Zoboli, R. (2019). Plastics waste trade and the environment. European Environment Agency. European Topic Centre Waste and Materials in a Green Economy. https://publicatt.unicatt.it/handle/10807/146947 Erişim Tarihi: 12.12.2024.

EPA (2022). Global Greenhouse Gas Overview https://www.epa.gov/ghgemissions/global-greenhouse-gas-overview Erişim Tarihi: 24.12.2024.

Eraslan, İ. H., Karataş, A., & Kaya, H. (2007). Türk plastik sektörünün rekabetçilik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 6 (11).203-219.

ITC (2024)- 3915-Waste, paring and scrap, of plastics. www.trademap.org Erişim Tarihi: 20.12.2024.

Kaya, Y. (2012). Waste Trade and the Effectiviness of the Legal Arrengements for Tranfortier Movement of Hazardous Wastes. *Paradoks: The Journal of Economics, Sociology & Politics*, *8*(2).

Li, C., Wang, L., Zhao, J., Deng, L., Yu, S., Shi, Z., & Wang, Z. (2021). The collapse of global plastic waste trade: Structural change, cascading failure process and potential solutions. Journal of Cleaner Production, 314, 127935.

Liu, Z., Adams, M., Walker, T.R., (2018). Are exports of recyclables from developed to developing countries waste pollution transfer or part of the global circular economy? Resource, Conservation and Recycle. 136, 22–23. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2018.04.005

Liu, Z., Liu, W., Walker, T. R., Adams, M., & Zhao, J. (2021). How does the global plastic waste trade contribute to environmental benefits: Implication for reductions of greenhouse gas emissions?. Journal of Environmental Management, 287, 11

Morris, J. (1996). Recycling versus incineration: an energy conservation analysis. J. Hazard. Mater. 47, 277–293.doi:10.1016/0304-3894(95)00116-62283.

Plastics Europe (2023). Plastics- the fast Facts 2023. https://plasticseurope.org/knowledge-hub/plastics-the-fast-facts-2023/ Erişim Tarihi: 30.12.2024.

Plastics Europe (2024).The Circular Economy for Plastics A European Analysis March 2024. https://plasticseurope.org/knowledge-hub/the-circular-economy-for-plastics-a-european-analysis-2024/ Erişim Tarihi: 25.12.2024.

Reportlinker (2024). Gla-obal Plastik Market Overview 2024-2028. https://www.reportlinker.com/market-report/Plastic/6347/Plastic?term=plastic%20market&matchtype=b&loc_interest=&loc_physical=1012804&utm_group=standard&utm_term=plastic%20market&utm_campaign=ppc&utm_source=google_ads&utm_medium=paid_ads&utm_content=transactionnel-1&gad_source=1&gclid=Cj0KCQiAsaS7BhDPARIsAAX5cSBZBl19z3uJnKoyv6TWJPST6NA7EUi-cKNCQgwlNk8__vgEfbMqh1QaAsD0EALw_wcB Erişim Tarihi:23.12.2024.

Wang, C., Zhao, L., Lim, M. K., Chen, W. Q., & Sutherland, J. W. (2020). Structure of the global plastic waste trade network and the impact of China's import Ban. *Resources, Conservation and Recycling*, *153*, 104591.

Zhao, C., Liu, M., Du, H., & Gong, Y. (2021). The evolutionary trend and impact of global plastic waste trade network. Sustainability, 13(7), 3662.

BANKACILIK ALANINDA TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ

Karabük Üniversitesi, aliraufkaratas@karabuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-1031-6722

Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ÖZET

Web of Science veri tabanında 2024 yılı aralık ayına kadar 313.824 adet bankacılık ile ilgili çalışma yer bulmuştur. Bu çalışmaların 240.295 adedi makale formatında yayınlanmıştır. Bu çalışmaların 3.887'sinde ise Türkiye'den akademisyenlerin yazar katkıları bulunmaktadır. Covid-19 pandemisinin iktisadi sonuçlarının küresel ve Türkiye ölçeğinde görülmeye başladığı 2020 yılı sonrasında ise Türkiye'deki araştırmacıların katkısıyla 1804 makale Web of Science literatüründe yayınlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu 1804 makalenin bibliyometrik haritalama analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde elde edilen bulgulara göre Türkiye'de bankacılık alanında yapılan çalışmalarda, Türkiye ve bankacılık kelimelerine ek olarak en çok kullanılan anahtar kelimeler sırasıyla ekonomik büyüme, Covid-19, İslami bankacılık, para politikası, finansal gelişme, İslami finans, finansal performans, finansal istikrar, kredi riski ve yakın anlam kümesine sahip ifadeler olmuştur. İlgili alanda yazına en çok katkı sunan üniversiteler ise sırasıyla Yıldız Teknik Üniversitesi, Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sakarya Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'dir. Türk araştırmacıların diğer ülkelerde yer alan araştırmacılarla birlikte yaptığı yayınlara bakıldığında ise akademik işbirliğinin en çok sırasıyla Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Çin Halk Cumhuriyeti, Pakistan, Fransa, Malezya, Endonezya ve Almanya'da çalışan araştırmacılar ile yapıldığı görülmektedir. Özetle Türkiye'de bankacılık alanında yapılan çalışmaların finansal ve ekonomik istikrar ile İslami bankacılık konularına odaklandığı, ulusal ve uluslararası olarak geniş bir akademik zeminde gelişim gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık, Türkiye, Bibliyometrik Haritalama Analizi, İslami Finans, Finansal İstikrar.

BIBLIOMETRIC MAPPING ANALYSIS OF STUDIES IN TÜRKİYE IN THE FIELD OF BANKING

Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ

Karabük University, aliraufkaratas@karabuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-1031-6722

Assoc. Prof. Ahmet Tayfur AKCAN

Necmettin Erbakan University, atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ABSTRACT

As of December 2024, a total of 313,824 studies on banking have been published in the Web of Science database, of which 240,295 are articles. Among these, 3,887 studies include contributions from academicians based in Türkiye. Notably, since 2020, when the economic impacts of the COVİD-19 pandemic began to manifest globally and in Türkiye, 1,804 articles authored by researchers in Türkiye have been published. This study conducts a bibliometric mapping analysis of these 1,804 articles. The findings indicate that, alongside the terms Türkiye and banking, the most frequently used keywords in this literature are economic growth, COVİD-19, Islamic banking, monetary policy, financial development, Islamic finance, financial performance, financial stability, and credit risk, as well as related expressions. These keywords highlight a strong focus on financial and economic stability, as well as Islamic banking, within the Turkish banking literature. In terms of institutional contributions, Yıldız Technical University, Marmara University, Middle East Technical University, Sakarya University, Ankara University, Akdeniz University, and Istanbul University emerge as the leading contributors. International collaboration is also significant, with Turkish researchers frequently co-authoring studies with colleagues from the United States, the United Kingdom, China, Pakistan, France, Malaysia, Indonesia, and Germany. In summary, the bibliometric analysis underscores that banking research in Türkiye is characterized by its emphasis on financial and economic stability, Islamic banking, and active engagement in both national and international academic networks.

Keywords: Banking, Türkiye, Bibliometric Mapping Analysis, Islamic Finance, Financial Stability.

1. GİRİŞ

Finansal sistem, tasarruf sağlayıcıları ve yatırımcıları birbirine bağlayan ve servet yaratmayı kolaylaştıran çok önemli bir çerçevedir. Etkili fon tahsisini, finansal işlemleri ve danışmanlık hizmetlerini sağlayan ve böylece ekonomik kalkınmayı ve refahı destekleyen finansal kurumları, piyasaları ve araçları içerir (Hasan 2024). Finansal sistemler, fon akışını kolaylaştıran, finansal hizmetleri yöneten ve finansal faaliyetleri küresel olarak yöneten yapıları ve mekanizmaları kapsar. Özellikle finansal krizler sırasında finans ve reel ekonomi arasındaki etkileşimi anlamada çok önemlidirler. Ek olarak finansal sistemler özellikle finansal krizler sırasında finans ve reel ekonomi arasındaki etkileşimi anlamada belirleyici işlevler üstlenirler (Quaglia 2022). Finansal sistemin tüm işlevleri ise finansal piyasalarda finansal aracı kurumlar vasıtasıyla yürütülür. Banka temelli finansal sisteme sahip ülkelerde de en önemli finansal aracı kurum bankalardır.

Bankacılık, kurumların likit mevduatları kabul ettiği ve daha uzun vadeli, likit olmayan krediler sağladığı bir finansal aracılık modelidir (Gürkaynak, Wright, ve Zakrajšek 2023). Bankacılık sistemi bu bağlamda finansal sistemin önemli bir bileşenidir, sermaye yeniden dağıtımını kolaylaştırır, mevduat çeker ve yatırımları finanse etmek ve ekonomide ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik etmek için gerekli olan krediler sağlar (Vrotslavskyy ve Dropa 2024). Finansal sistem, bir ülkenin ekonomik yaşamını yansıtır ve bankalar mevduatları toplayarak ve kredi dağıtarak ekonomik performansta çok önemli bir rol oynamaktadır. İstikrarlı bir bankacılık sistemi, ekonomik canlılık ve büyüme için özellikle gereklidir (Khairullah ve Rosita 2022).

2008 Küresel Finans Krizi bu anlamda söz konusu önemi vurgulayarak özel olarak bankacılık kesimi istikrarı genel olarak ise finansal istikrarın iktisat yazınının merkezine yerleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu önem Covid-19 pandemisinin etkileri ile güçlenmiştir. Covid-19 salgını bankacılık sektörünü önemli ölçüde etkilemiş, risk yönetimini ve operasyonel stratejileri yeniden şekillendirmiştir. Bankalar, teknolojik yenilikleri benimseyerek, dayanıklılığı artırarak ve devam eden zorlukları ele almak için risk yönetimi uygulamalarını geliştirerek artan oynaklığa ve değişen tüketici davranışlarına adapte olmak durumunda kalmıştır (Tang 2024). Covid-19 salgını, fiziksel banka şubelerine sınırlı erişim tüketicileri fintech çözümlerini benimsemeye, çevrimiçi alışverişi, mobil ödemeleri ve kilitlenme sırasında temassız işlemleri geliştirmeye sevk ettiğinden dijital bankacılığa geçişi de hızlandırmıştır (Cele ve Mlitwa 2024). Bununla beraber tedarik zincirinde yaşanan sıkıntılar sebebiyle bankacılık kesiminde kredi riskini ve piyasa oynaklığını artırmıştır (Huangfu 2024). Kredi riski, borçlunun temerrüdünden kaynaklanan potansiyel finansal kayıpları ifade eder. Bankalar, bankacılık sektöründeki finansal istikrar ve karlılık için çok önemli olan kredi riskini değerlendirmek ve yönetmek için karmaşık modeller kullanır. Bankanın kredi yönetimi uygulamaları karlılığı güçlü bir şekilde etkiler (Kamara 2024).

Bu çalışma da söz konusu gelişmeler ışığında Türk araştırmacıların "bankacılık" üzerine yaptığı çalışmaları analiz etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu amaca yönelik olarak Web of Science

veri tabanında 2020-2024 yılları arasında yayınlanan ve Türk yazarlar tarafından üretilen 1804 makalenin bibliyometrik haritalama analizi yapılmıştır.

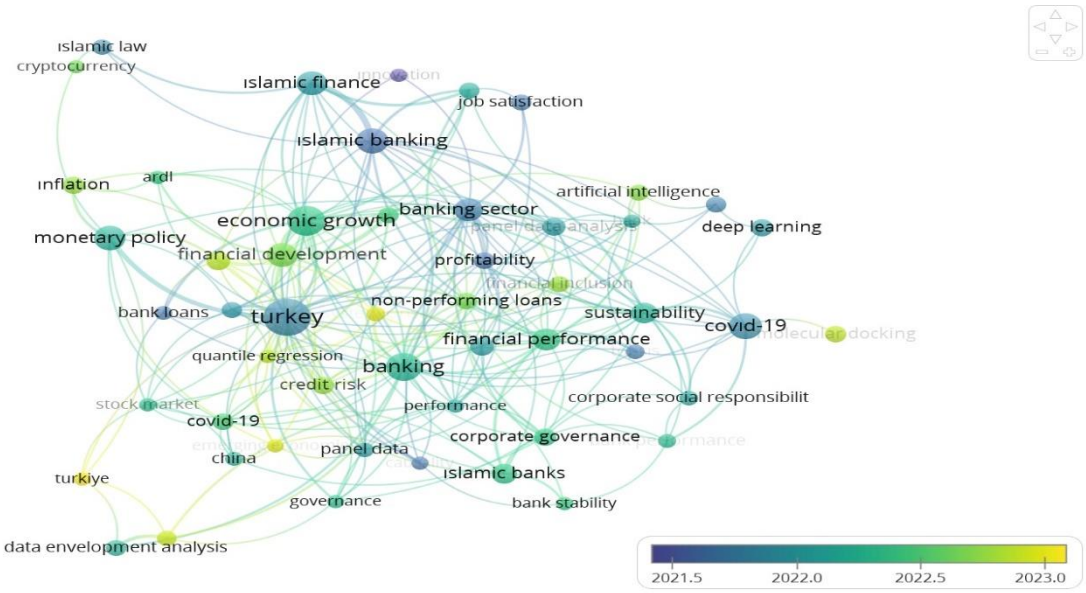
2. YÖNTEM VE BULGULAR

Web of Science veri tabanında 2024 yılı aralık ayına kadar 313.824 adet bankacılık ile ilgili çalışma yer bulmuştur. Bu çalışmaların 240.295 adedi makale formatında yayınlanmıştır. Bu çalışmaların 3.887'sinde ise Türkiye'den akademisyenlerin yazar katkıları bulunmaktadır. Covid-19 pandemisinin iktisadi sonuçlarının küresel ve Türkiye ölçeğinde görülmeye başladığı 2020 yılı sonrasında ise Türkiye'deki araştırmacıların katkısıyla 1804 makale Web of Science literatüründe yayınlanmıştır. Bu çalışmada söz konusu 1804 makalenin bibliyometrik haritalama analizi yapılmıştır. Bibliyometrik haritalama analizi, yayınlar, alıntılar, yazarlık ve coğrafi dağılım gibi yönlere odaklanan bilimsel literatürü sistematik olarak araştırmak ve görselleştirmek için kullanılan bir yöntemdir (Abdulrahim 2024). Buna göre Çizelge 1 söz konusu çalışmalarda en çok kullanılan 10 anahtar kelimeye dair bilgileri içermektedir.

Çizelge 1. Anahtar Kelime Sayı Analizi

Anahtar Keline	Kullanım Sayısı
Turkey	78
Economic Growth	49
Banking	44
Covid-19	37
Islamic Banking	35
Monetary Policy	33
Financial Development	32
Islamic Finance	32
Banking Sector	29
Financial Performance	27

Bu çizelge, Türkiye'deki bankacılık çalışmaları bağlamında en sık kullanılan anahtar kelimeleri ve sıklıklarını içerir. "Turkey" (78 kez) ve "Economic Growth" (49 kez) en çok kullanılan kelimelerdir. Bu, bankacılık çalışmalarının Türkiye'nin ekonomik büyümesi ile güçlü bir bağa sahip olduğunu gösterir. Çizelge 1'e ek olarak analize dahil edilen çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin haritası ve güncellik analizi Görsel 1'de yer almaktadır.

Görsel 1. Anahtar Kelime Haritası ve Güncellik Analizi

Bu harita, anahtar kelimelerin yıllar içerisindeki kullanım sıklığını ve ilişkilerini gösterir. "Islamic Banking" ve "Covid-19" gibi kelimeler, yakın dönemde artan bir ilgiyle karşılanmıştır.

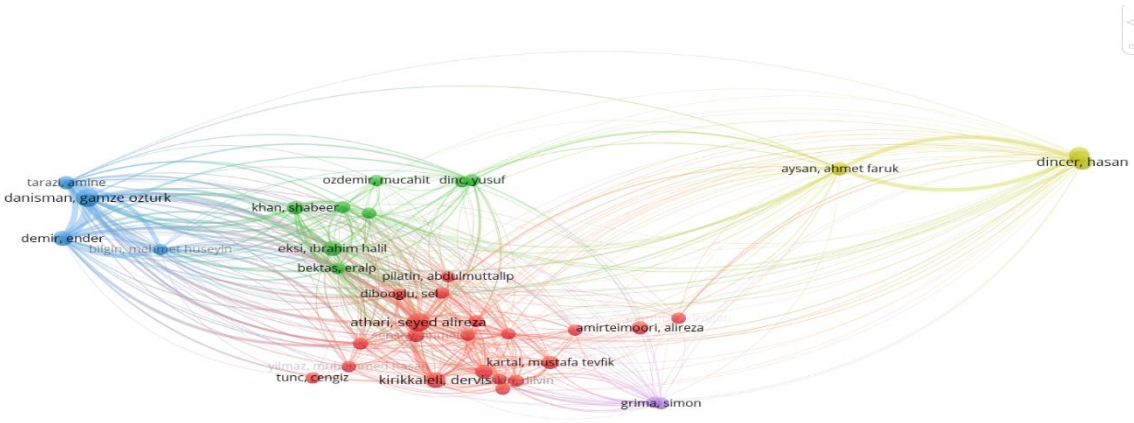
Analize dahil edilen çalışmaların yazarlar bağlamındaki bilgileri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Yazarlara Dair Yayın ve Atıf Sayıları

Yazar	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
Danışman Gamze Öztürk	13	409
Dincer Hasan	10	339
Yüksel Serhat	10	339
Kırıkkaleli Derviş	10	116
Demir Ender	9	327
Eksi İbrahim Halil	9	19
Aysan Ahmet Faruk	7	14
Kartal Mustafa Tevfik	7	15
Sensoy Ahmet	7	30
Dinç Yusuf	6	23

Bu çizelge, bankacılık alanında en etkili Türk araştırmacıları listeler. Örneğin, Gamze Öztürk 13 yayın ve 409 atıf ile bu alanda öne çıkmaktadır. Yazarların etkisi, literatürdeki katkılarının

derinliğini anlamada önemlidir. Analize dahil edilen çalışmalardaki yazarlar ilişki analizine dair görünüm ise Görsel 2'de verilmiştir.

Görsel 2. Yazar İlişki Analizi Haritası

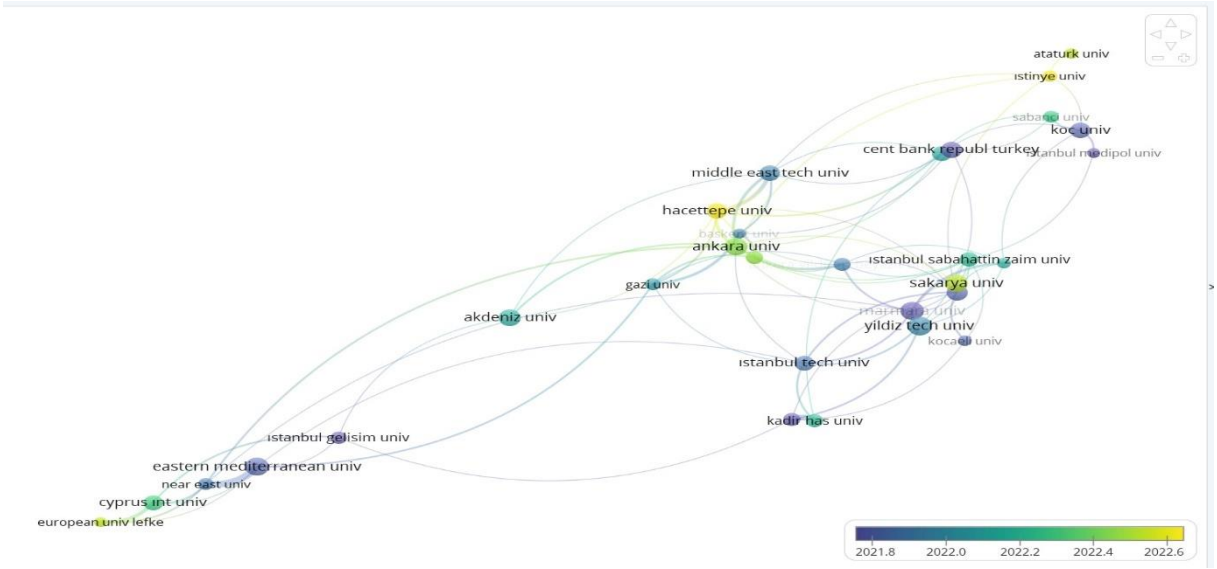
Söz konusu yazarların çalıştıkları kurumlara dair bilgiler ise Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. Kurumlara Dair Sayısal Bilgiler

Kurum	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
Yıldız Teknik Üniversitesi	54	392
Marmara Üniversitesi	52	229
Sakarya Üniversitesi	48	136
Ankara Üniversitesi	47	191
Akdeniz Üniversitesi	45	224
İstanbul Üniversitesi	43	145
Merkez Bankası	43	169
KOÇ Üniversitesi	41	533
Hacettepe Üniversitesi	40	217
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	40	484

Türkiye'de bankacılık çalışmaları yapan en etkin kurumları sıralar. Yıldız Teknik Üniversitesi'nin 54 yayın ve 392 atıf ile ilk sırada gözükmektedir. Bu, üniversitenin bankacılık literatürüne katkısını vurgular. Bununla beraber çizelgede yer alan ilk 10 kurumun tamamının

akademik bağlamda birbirine yakın çıktı performansına sahip olduğu görülmektedir. Kurumlar arası ilişkiler analize dair görünüm Görsel 3'te verilmiştir.

Görsel 3. Kurumlar Arası İlişki Analizi

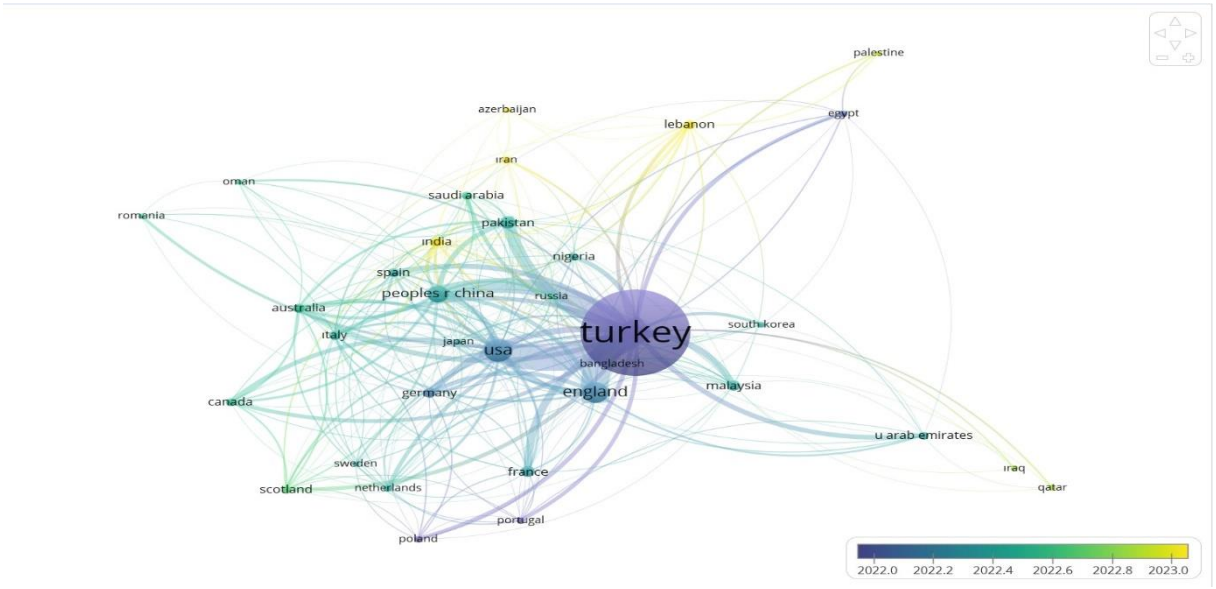
Bu görsel, Türkiye'deki kurumlar arasındaki işbirliği ağlarını ve yoğunluğunu göstermektedir. Haritada, Marmara Üniversitesi ve Koç Üniversitesi gibi kurumların işbirliği ağlarında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Kurumlara dair bilgilerin aktarılmasından sonra çalışmanın bu aşamasında son olarak Türk araştırmacıların birlikte çalıştığı yazarların ülkelerine dair bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda Türk yazarların birlikte çalıştığı araştırmacıların ülkeleri özelindeki sayısal bilgiler Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Türk Yazarların Birlikte Çalıştığı Araştırmacıların Ülkelerine Dair Bilgiler

Ülke	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
Amerika Birleşik Devletleri	116	967
İngiltere	97	969
Çin	69	1184
Pakistan	44	517
Fransa	35	328
Malezya	32	179
Hindistan	29	154
Almanya	29	516
Avustralya	26	434

Lübnan	26	273

Bu çizelge, Türk araştırmacıların hangi ülkelerle daha sık akademik işbirliği yaptığını gösterir. Çin (69 yayın, 1184 atıf) ve ABD (116 yayın, 967 atıf) bu işbirliklerinde başı çekmektedir. Ülkeler bağlamındaki ilişkilerin ağ haritası ise Görsel 4'te verilmiştir.

Görsel 4. Ülke İlişkileri Analizi Haritası

Bu harita, Türk yazarların uluslararası işbirliklerini ağ haritası biçiminde gösterir. Harita, ABD ve Çin ile yapılan işbirliklerinin çok yönlü ve yoğun olduğunu ortaya koymaktadır.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türkiye'de bankacılık alanında yapılan akademik yayınlar 2020-2024 yılları arasını kapsayacak şekilde bibliyometrik haritalama analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz, 1.804 makalenin incelenmesini kapsamış ve bankacılık literatürüne Türkiye'deki araştırmacıların katkılarını anlamaya yönelik önemli bulgular sağlamıştır.

Sonuçlar, Türkiye'de bankacılık alanındaki çalışmaların öncelikli olarak ekonomik büyüme, Covid-19, İslami bankacılık, para politikası, finansal gelişme, finansal performans ve kredi riski gibi konulara odaklandığını göstermiştir. İslami bankacılık ve finans konularının literatürde belirgin bir şekilde öne çıktığı görülmektedir.

Türk araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalar, ulusal düzeyde Marmara Üniversitesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Yıldız Teknik Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi gibi köklü kurumlar tarafından desteklenirken, uluslararası işbirlikleri kapsamında ABD, İngiltere, Çin, Pakistan ve Malezya gibi ülkelerden akademisyenlerle ortaklıklar gerçekleştirilmiştir. Bu durum, Türkiye'deki akademik çalışmaların hem ulusal hem de uluslararası düzeyde geniş bir ağda yürütüldüğünü göstermektedir.

Genel olarak, Türkiye'de bankacılık alanında yapılan çalışmaların finansal ve ekonomik istikrar, İslami bankacılık ve Covid-19'un etkileri gibi kritik konulara odaklanması, bu alanların

ulusal ve küresel düzeyde önemini ortaya koymaktadır. Gelecekteki araştırmaların, sektörel yenilikler ve dijital dönüşümün bankacılık üzerindeki etkilerini de ele alması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulrahim, Hiyam. 2024. "Remote Working and Sustainability: A Bibliometric Mapping Analysis". *Journal of Ecohumanism* 3(5):1249-66. doi: 10.62754/joe.v3i5.3962.

Cele, Simphiwe K., ve Nhlanhla B. W. Mlitwa. 2024. "The global COVID-19 impact on the financial services industry in South Africa". *South African Journal of Information Management* 26(1). doi: 10.4102/sajim.v26i1.1887.

Gürkaynak, Refet S., Jonathan H. Wright, ve Egon Zakrajšek. 2023. "Banks". Ss. 126-46 içinde *Research Handbook of Financial Markets*, editör R. Gürkaynak ve J. Wright. Edward Elgar Publishing.

Hasan, Mohammad Mahmud. 2024. "The Significance of a Financial System in the Economic Advancement of a Country". *Saudi Journal of Economics and Finance* 8(10):324-31. doi: 10.36348/sjef.2024.v08i10.001.

Huangfu, Bingxin. 2024. "Impact of Covid-19 on Private Bank Based on SVB". *Advances in Economics, Management and Political Sciences* 59(1):66-71. doi: 10.54254/2754-1169/59/20231043.

Kamara, Abu Kai. 2024. "THE STUDY OF CREDIT RISK IN THE BANKING SECTOR AND ITS EFFECT ON FINANCIAL PERFORMANCE CASE STUDY OF THE ZENITH BANK SIERRA LEONE". *European Journal of Economic and Financial Research* 8(4). doi: 10.46827/ejefr.v8i4.1732.

Khairullah, Ahmed Habeeb, ve S. Rosita. 2022. "Theoretical Study of Indian Banking System". *Journal of Social Commerce* 2(1):42-46. doi: 10.56209/jsc.v2i1.12.

Quaglia, Lucia. 2022. "Financial Systems". içinde *The Oxford Handbook of International Political Economy*, editör J. C. W. Pevehouse ve L. Seabrooke. Oxford University Press.

Tang, Shengyu. 2024. "The Risk Assessment of Banks and Financial Institutions". *Advances in Economics, Management and Political Sciences* 102(1):125-30. doi: 10.54254/2754-1169/102/2024ED0100.

Vrotslavskyy, Danyil, ve Yaroslav Dropa. 2024. "THE ROLE OF THE BANKING SYSTEM IN PROVIDING FINANCIAL RESOURCES FOR THE DEVELOPMENT OF THE ECONOMY". *Grail of Science* (40):177-79. doi: 10.36074/grail-of-science.07.06.2024.021.

ENFLASYONU KONU ALAN VE TÜRKİYE'DE YAPILAN ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK HARİTALAMA ANALİZİ

Dr. Öğr. Üyesi Ali Rauf KARATAŞ

Karabük Üniversitesi, aliraufkaratas@karabuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-1031-6722

Doç. Dr. Ahmet Tayfur AKCAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ÖZET

Bibliyometrik haritalama analizi; bir konuda veya alanda mevcut literatürün fotoğrafının çekilmesi için kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir. Çalışmada Türkiye'den yazarların bulunduğu, özet, başlık ve/veya anahtar kelimelerin en az birinde "enflasyon" ifadesi geçen ve 2015-2024 arasında üretilen çalışmaların analizi bibliyometrik haritalama yöntemi ile yapılmıştır. Söz konusu kriterlere göre ilgili dönemde Web of Science veri tabanında toplam 80.600 makale bulunmaktadır. Bu makalelerin 1.796 tanesi Türkiye'de bulunan araştırmacılar tarafından yapılmıştır. İlgili çalışmalardan 928 adeti ise iktisat ve işletme alanında indekslenmiştir. Buna göre 928 makalenin bibliyometrik haritalama analizi neticesinde elde bulgular söz konusu çalışmalarda enflasyon ve Türkiye kelimelerinden sonra anahtar kelimelerde en çok sırasıyla para politikası, enflasyon hedeflemesi, döviz kuru (ve geçişkenliği), ekonomik büyüme, gelişmekte olan piyasalar, Taylor kuralı ve finansal gelişme kavramlarının kullanıldığını göstermiştir. Kurumsal olarak enflasyon üzerine en çok çalışma yapanlar ise sırasıyla Bilkent Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Orta Doğu ve Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Pamukkale Üniversitesi olmuştur. Türk araştırmacılar enflasyon üzerine çalışma yaparken en çok sırasıyla, Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Güney Afrika, Fransa, Çin Halk Cumhuriyeti, İskoçya ve Pakistan'dan araştırmacılarla işbirliği yapmışlardır. Çalışmada ortaya çıkan sonuçlar Türkiye'de enflasyon yazınında yapılan çalışmalarda enflasyonun parasal bir olgu olarak görüldüğü fikrini desteklemiş, ayrıca para politikası bağlamında enflasyon hedeflemesi ve döviz kuru çıpalarına özel bir vurgu yapıldığını göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Haritalama Analizi, Enflasyon, Türkiye, Enflasyon Hedeflemesi, Döviz Kuru.

BIBLIOMETRIC MAPPING ANALYSIS OF STUDIES ON INFLATION IN TÜRKİYE

Assist. Prof. Ali Rauf KARATAŞ

Karabük University, aliraufkaratas@karabuk.edu.tr – ORCID ID: 0000-0003-1031-6722

Assoc. Prof. Ahmet Tayfur AKCAN

Necmettin Erbakan University, atakcan@erbakan.edu.tr - 0000-0001-8210-7327

ABSTRACT

Bibliometric mapping is a widely used method for visualizing the literature within a specific field. This study employs bibliometric mapping to examine publications authored by researchers from Türkiye between 2015 and 2024, focusing on works that include the term “inflation” in their title, abstract, or keywords. A search of the Web of Science database for this period yielded 80,600 articles, of which 1,796 were authored by Turkish researchers. Among these, 928 articles are indexed under economics and business administration. The bibliometric analysis of these 928 articles reveals that, after "inflation" and "Türkiye," the most frequently occurring keywords are monetary policy, inflation targeting, exchange rate (and its pass-through), economic growth, emerging markets, Taylor rule, and financial development. This indicates a predominant focus on monetary phenomena in Turkish inflation research, with particular emphasis on inflation targeting and exchange rate mechanisms within monetary policy frameworks. Institutional analysis identifies Bilkent University, the Central Bank of the Republic of Türkiye, Middle East Technical University, Hacettepe University, Gazi University, Boğaziçi University, and Pamukkale University as leading contributors to this body of work. Furthermore, Turkish researchers have frequently collaborated with counterparts from the United States, the United Kingdom, South Africa, France, China, Scotland, and Pakistan. Overall, the findings underscore the critical role of monetary policy in Turkish inflation literature, highlighting the emphasis on inflation targeting and exchange rate stabilization strategies.

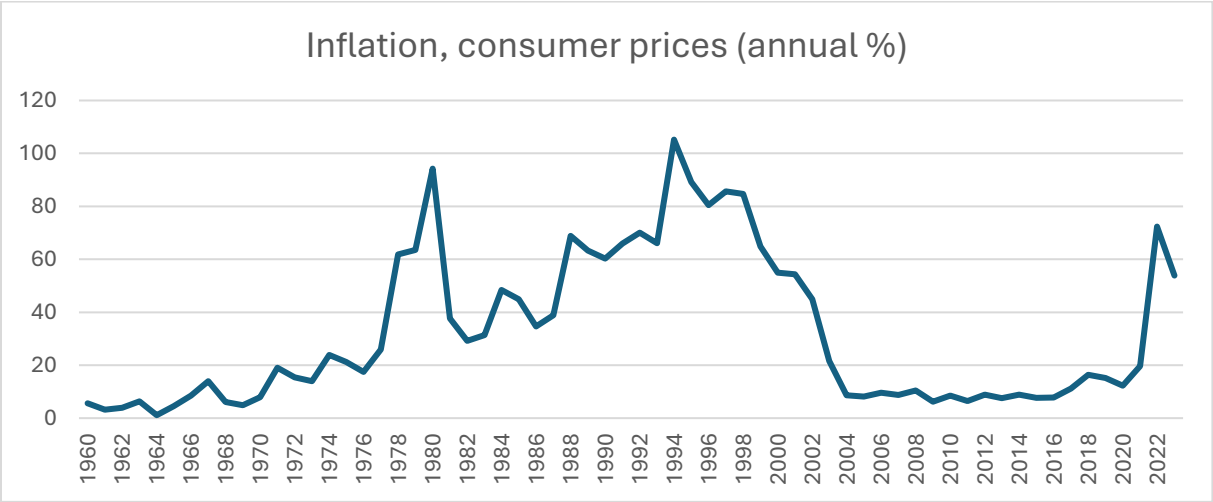
Keywords: Bibliometric Mapping Analysis, Inflation, Turkey, Inflation Targeting, Exchange Rate.

1. GİRİŞ

Enflasyon bilindiği üzere cari fiyatlar seviyesinde toplam talebin toplam arzı aşması ve/veya cari fiyatlar düzeyinde görülen sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır. Özellikle parasal iktisadın ekonomik yaşama hâkim olmasında ivme yaşanan 1970'li yıllardan bu yana enflasyon üzerine yapılan çalışmalar iktisadi yazında ağırlık kazanmıştır. Yakın geçmişte birçok ülkede Merkez bankalarının para politikasını "enflasyon hedeflemesi" ara hedefi ile yürüttüğü görülmektedir. Bu sebeple hanehalkının (ve diğer iktisadi karar birimlerinin) enflasyonu nasıl beklediği, algıladığı ve karar alma süreçlerine nasıl dahil ettiği merkez bankalarının kredibilitesi açısından önem taşımaktadır. Buradan hareketle enflasyon dinamiklerinin doğasının anlaşılması makroekonominin temel meselelerinden biri olagelmiştir (Kapoor ve Kar 2023). Enflasyon dinamikleri, özellikle para politikasından etkilenen enflasyon oranları ile ekonomik faktörler arasındaki gelişen ilişkiyi ifade eder(Haber vd. 2020). Enflasyon dinamikleri, karmaşık etkileşimlere yol açan yapısal değişikliklerden ve dışsal şoklardan etkilenir (Kyrtsou 2023). Enflasyon dinamikleri, emtia fiyatları ve döviz kurları gibi küresel faktörlerin yönlendirdiği 2008 krizinden bu yana küresel olarak daha senkronize hale geldiği ifade edilebilir (Forbes 2019).

2008 Küresel Finans Krizinin finansal istikrar vurgusuna ek olarak Covid-19 sonrası enflasyon dinamiklerine yönelik incelemeler, kilitlenmelerden, tedarik zinciri kesintilerinden ve enerji fiyat artışlarından kaynaklanan şoklara önem vermiştir. Bilindiği üzere Covid-19 salgını, artan mal talebi, gergin tedarik zincirleri, sıkı işgücü piyasaları ve yükselen emtia fiyatları nedeniyle enflasyonda küresel bir artışa yol açtı ve hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ekonomileri etkileyen Rusya'nın Ukrayna'ya karşı savaşıyla daha da yoğunlaştı (Cascaldi-Garcia vd. 2024). Politika yapıcıların bu dönemde etkili para ve maliye politikaları yoluyla enflasyon yönetmedeki zorlukları küresel bir sorun olarak ortaya çıkmıştır (Knicker vd. 2024). Bu durum Covid-19 pandemisi sonrası enflasyon oranları ile pandemi arasındaki ilişkiye dair çalışmaların akademik literatürde ağırlık kazanması sonucunu doğurmuştur (Juhan vd. 2023).

Türkiye ekonomisi de söz konusu uluslararası gelişmelerden dış dünyaya entegrasyon derecesi ölçeğinde etkilenmiş/etkilenmektedir. Özellikle 2018 sonrası enflasyonist bir sürece giren Türkiye ekonomisinde 1960-2023 arası tüketici fiyatları cinsinde yıllık enflasyon oranının gelişimi Görsel 1'de verilmiştir.

Görsel 1. Türkiye'de Yıllık Tüketici Fiyatları

Kaynak: (Dünya Bankası, 2024)

Görsel 1'de görüldüğü üzere 1960-2023 arası dönemde Türkiye ekonomisinde tüketici fiyatları yıllık ortalama yaklaşık olarak %32 nispetinde yükselmiştir. Çalışmanın amacı da bu bağlamda şekillenmiştir. Çalışmada Türk araştırmacıların enflasyon üzerine yaptığı çalışmaların bibliyometrik haritalama analizin yapılması amacıyla Çalışmada Türk yazarların bulunduğu, özet, başlık ve/veya anahtar kelimelerin en az birinde "enflasyon" ifadesi geçen ve 2015-2024 arasında üretilen çalışmaların analizi bibliyometrik haritalama yöntemi ile yapılmıştır. Söz konusu kriterlere göre ilgili dönemde Web of Science veri tabanında toplam 80.600 makale bulunmaktadır. Bu makalelerin 1.796 tanesi Türkiye'de bulunan araştırmacılar tarafından yapılmıştır. İlgili çalışmalardan 928 adeti ise iktisat ve işletme alanında indekslenmiştir. Söz konusu 928 çalışma bibliyometrik haritalama analizine tabi tutularak elde edilen bulgular aktarılmıştır.

2. YÖNTEM VE BULGULAR

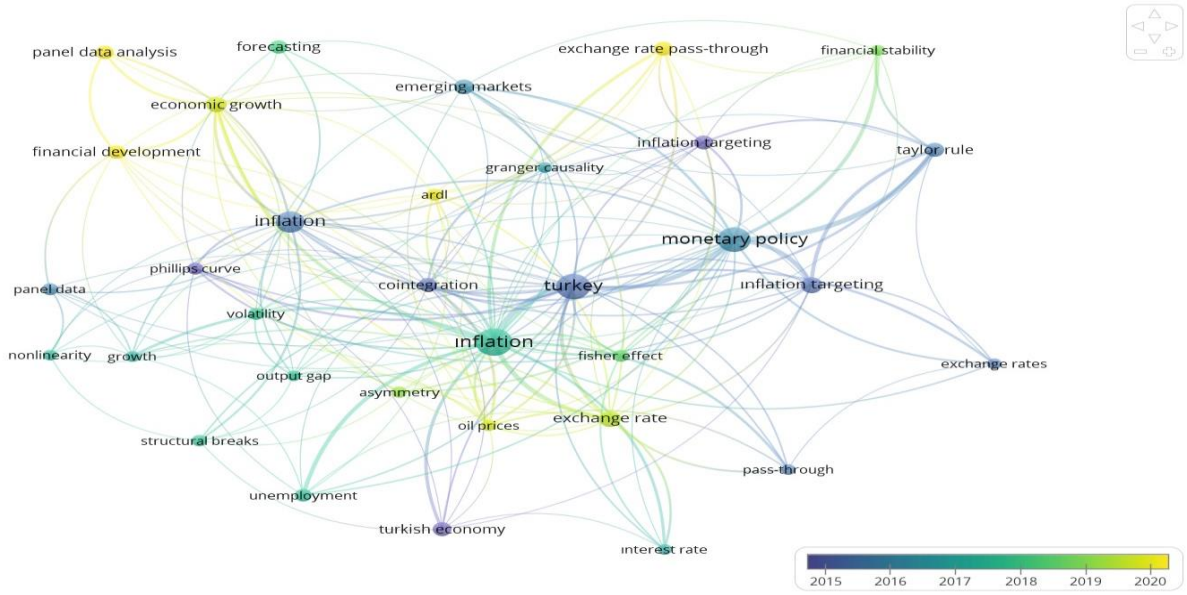
Çalışmada Türk araştırmacıların 2015-2024 arasında enflasyon üzerine yaptığı çalışmaları incelemek için bibliyometrik haritalama analizi yöntem olarak kullanılmıştır. Bibliyometrik haritalama analizi, yayınlar, alıntılar, yazarlık ve coğrafi dağılım gibi yönlere odaklanan bilimsel literatürü sistematik olarak araştırmak ve görselleştirmek için kullanılan bir yöntemdir (Abdulrahim 2024). Buna göre analize dahil edilen 928 adet çalışmada en çok kullanılan anahtar kelimelerin görünümü Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Anahtar Kelime Sayı Analizi

Anahtar Keline	Kullanım Sayısı
Turkey	84
Monetary Policy	79
Inflation	57

Inflation Targeting	29
Exchange Rate	27
Economic Growth	26
Emerging Markets	22
Taylor Rule	21
Turkish Economy	19
Financial Development	18

Çizelge 1'de yer alan bilgilere göre Türk araştırmacıların içerisinde yer alan ve enflasyona odaklanan çalışmalarda enflasyon hedeflemesi, döviz kuru, ekonomik büyüme, Taylor Kuralı ve finansal gelişme kavramlarına ağırlık verildiği görülmektedir. Ayrıca çalışmaların Türkiye üzerine yoğunlaştığı da görülmektedir. Söz konusu çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerin haritası ve güncellik analizi ise Görsel 2'de yer almaktadır.

Görsel 2. Anahtar Kelime Haritası ve Güncellik Analizi

Görsel 2 anahtar kelimeler bağlamında daha detaylı veriler sunmaktadır. Buna göre yakın dönemde üretilen çalışmalarda ekonometrik olarak panel veri ve asimetri analizlerinin ağırlık kazandığı, çalışmaların ise ekonomik büyüme, finansal gelişme ve döviz kuru geçişkenliği üzerine odaklandığı görülmektedir.

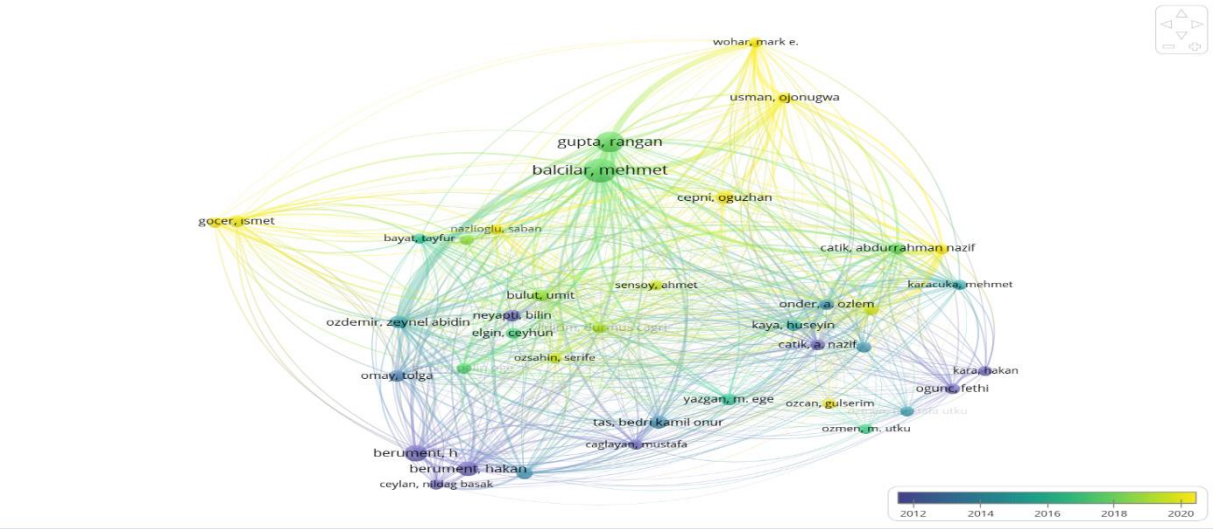
Analize dahil edilen çalışmaların yazarlar bağlamındaki bilgileri Çizelge 2'de verilmiştir.

Çizelge 2. Yazarlara Dair Yayın ve Atıf Sayıları

Yazar	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı

Mehmet Balcılar	29	442
Hakan Berument	14	238
Oğuzhan Çepni	9	75
Bedri Kamil Onur Taş	9	33
Zeynel Abidin Özdemir	8	73
Abdurrahman Nafiz Çatık	7	80
İsmet Gocer	7	12
Ümit Bulut	7	26
Tolga Omay	7	153
Ege Yazgan	7	28

Analize dahil edilen çalışmalardaki yazarlar ilişki analizine dair görünüm ise Görsel 3'te verilmiştir.

Görsel 3. Yazar İlişki Analizi Haritası

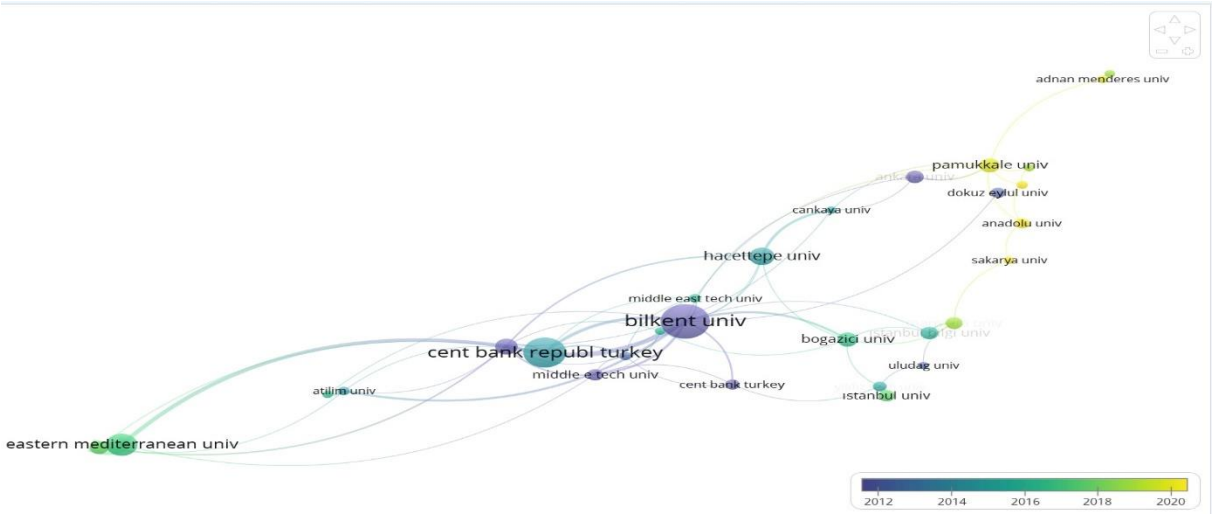
Söz konusu yazarların çalıştıkları kurumlara dair bilgiler ise Çizelge 3'te yer almaktadır.

Çizelge 3. Kurumlara Dair Sayısal Bilgiler

Kurum	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
Bilkent Üniversitesi	89	1951
Merkez Bankası	73	474

Hacettepe Üniversitesi	35	263
Gazi Üniversitesi	30	421
Boğaziçi Üniversitesi	25	160
Pamukkale Üniversitesi	25	151
Ankara Üniversitesi	23	319
İstanbul Bilgi Üniversitesi	21	248
Marmara Üniversitesi	21	51
Ortadoğu Teknik Üniversitesi	20	262

Çizelge 3'e göre Türkiye'de enflasyon alanında yapılan çalışmalarda Bilkent Üniversitesi'nin hem yayın hem de atıf sayısı itibariyle başat konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası da kurum bünyesinde yapılan araştırmalar neticesinde ikini sırada yer alarak enflasyon olgusunu araştırmada öncül kurumlarda birisi olmuştur. Kurumlar arası ilişkiler analize dair görünüm Görsel 4'te verilmiştir.

Görsel 4. Kurumlar Arası İlişki Analizi

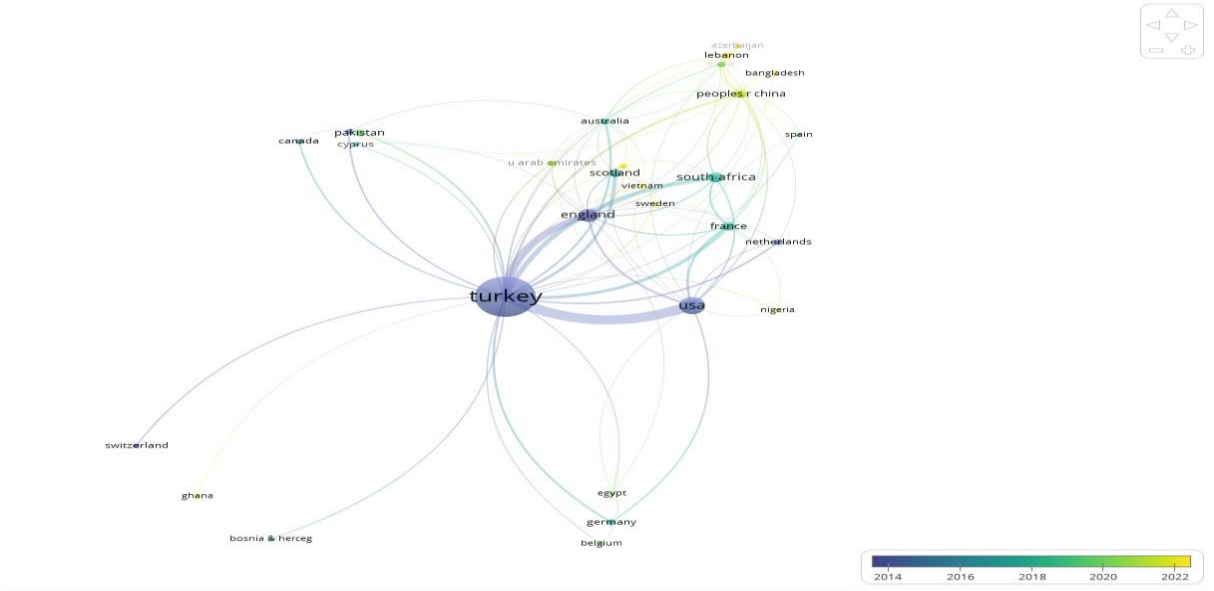
Kurumlara dair bilgilerin aktarılmasından sonra çalışmanın bu aşamasında son olarak Türk araştırmacıların birlikte çalıştığı yazarların ülkelerine dair bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda Türk yazarların birlikte çalıştığı araştırmacıların ülkeleri özelindeki sayısal bilgiler Çizelge 4'te yer almaktadır.

Çizelge 4. Türk Yazarların Birlikte Çalıştığı Araştırmacıların Ülkelerine Dair Bilgiler

Ülke	Yayın Sayısı	Atıf Sayısı
Amerika Birleşik Devletleri	91	1989

İngiltere	49	533
Güney Afrika	25	363
Fransa	18	246
Çin	17	158
İskoçya	14	32
Pakistan	10	75
Lübnan	8	59
Avustralya	8	46
Almanya	8	78

Çizelge 4'te yer alan bilgiler incelendiğinde bu çalışmaya konu olan dönemde üretilen yayınlarda Türk yazarların büyük çoğunlukla ABD ve İngiltere'den yazarlarla birlikte çalışmalar yaptığı görülmektedir. Ülkeler bağlamındaki ilişkilerin ağ haritası ise Görsel 5'te verilmiştir.

Görsel 5. Ülke İlişkileri Analizi Haritası

Görsel 5 incelendiğinde Türk yazarlarının ağırlıklı olarak ABD Ve İngiltere'den araştırmacılarla çalışmasına ek olarak yakın dönem çalışmalarda Çin, Lübnan, Azerbaycan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bangladeş gibi ülkelerdeki yazarlarla da akademik işbirliğinin arttığı görülmektedir.

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, Türkiye'deki araştırmacılar tarafından 2015-2024 yılları arasında enflasyon konulu akademik yayınlar, bibliyometrik haritalama analizi yöntemiyle incelenmiştir. Analiz sonuçları, Türkiye'de enflasyon üzerine yapılan çalışmaların büyük ölçüde parasal politikalara odaklandığını ve "enflasyon hedeflemesi" ile "döviz kuru" mekanizmalarının literatürde merkezi bir rol oynadığını ortaya koymuştur.

Araştırmada, özellikle Bilkent Üniversitesi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi gibi kurumların bu alanda en aktif ve etkili olduğu görülmektedir. Ayrıca, Türk araştırmacıların ABD, İngiltere, Güney Afrika ve Fransa gibi ülkelerden bilim insanlarıyla yoğun işbirlikleri geliştirdiği saptanmıştır. Anahtar kelime analizleri, enflasyon araştırmalarında "ekonomik büyüme," "Taylor kuralı," ve "finansal gelişme" gibi kavramların sıkça yer aldığını göstermiştir.

Bu sonuçlar, Türkiye'deki enflasyon yazınında, enflasyonun parasal bir olgu olarak ele alındığını ve bu doğrultuda para politikası bağlamında spesifik hedefler ve araçların ön planda olduğunu vurgulamaktadır. Gelecekteki çalışmaların, özellikle dışsal şokların ve küresel dinamiklerin enflasyon üzerindeki etkilerine yönelik daha kapsamlı analizler içermesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulrahim, Hiyam. 2024. “Remote Working and Sustainability: A Bibliometric Mapping Analysis”. *Journal of Ecohumanism* 3(5):1249-66. doi: 10.62754/joe.v3i5.3962.

Becker, Ralf, Walter Enders, ve Junsoo Lee. 2006. “A Stationarity Test in the Presence of an Unknown Number of Smooth Breaks”. *Journal of Time Series Analysis* 27(3):381-409. doi: 10.1111/j.1467-9892.2006.00478.x.

Bozoklu, Seref, Veli Yilanci, ve Muhammed Sehid Gorus. 2020. “Persistence in per Capita Energy Consumption: A Fractional Integration Approach with a Fourier Function”. *Energy Economics* 91:104926. doi: 10.1016/j.eneco.2020.104926.

Cascaldi-Garcia, Danilo, Luca Guerrieri, Matteo Iacoviello, ve Michele Modugno. 2024. “Lessons from the Co-movement of Inflation around the World”. *FEDS Notes* (2024-06-28):None-None. doi: 10.17016/2380-7172.3543.

Cheng, Ka Ming, Nazif Durmaz, Hyeongwoo Kim, ve Michael L. Stern. 2012. “Hysteresis vs. natural rate of US unemployment”. *Economic Modelling* 29(2):428-34.

Çevikalp, Sedef, ve Onur Özdemir. 2021. “FourierBirim Kök Testleri Temelinde Ekolojik Açık, Ekonomik Büyüme ve Özel Sektör Kredilerinin Analizi: Türkiye Örneği”. *Turk Turizm Arastirmalari Dergisi* 4(9):815-32. doi: 10.26677/TR1010.2021.800.

Enders, Walter, ve Junsoo Lee. 2012a. “A Unit Root Test Using a Fourier Series to Approximate Smooth Breaks*”. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 74(4):574-99. doi: 10.1111/j.1468-0084.2011.00662.x.

Enders, Walter, ve Junsoo Lee. 2012b. "The Flexible Fourier Form and Dickey–Fuller Type Unit Root Tests". *Economics Letters* 117(1):196-99. doi: 10.1016/j.econlet.2012.04.081.

Forbes, Kristin. 2019. *Inflation Dynamics: Dead, Dormant, or Determined Abroad?* w26496. Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research. doi: 10.3386/w26496.

Haber, Timo, Edward S. Knotek, Jean-Paul L'Huillier, Julio Ortiz, Damjan Pfajfar, Robert W. Rich, ve Raphael Schoenle. 2020. "Inflation: Drivers and Dynamics | 2019 CEBRA Annual Meeting Session Summary". *Economic Commentary (Federal Reserve Bank of Cleveland)* 1-3. doi: 10.26509/frbc-ec-202014.

Juhan, Siti Asmah, Suddin Lada, Mat Salleh @. Salleh Wahab, ve Faerozh Madli. 2023. "Inflation Rate and COVID-19: A Bibliometric Analysis Using R". *Journal of the Asian Academy of Applied Business (JAAAB)* 8:1-22. doi: 10.51200/jaaab.v8i1.5322.

Kapoor, Pooja, ve Sujata Kar. 2023. "A Review of Inflation Expectations and Perceptions Research in the Past Four Decades: A Bibliometric Analysis". *International Economics and Economic Policy* 20(2):279-302. doi: 10.1007/s10368-023-00557-w.

Knicker, Max Sina, Karl Naumann-Woleske, Jean-Philippe Bouchaud, ve Francesco Zamponi. 2024. "Post-COVID Inflation and the Monetary Policy Dilemma: An Agent-Based Scenario Analysis". *Journal of Economic Interaction and Coordination*. doi: 10.1007/s11403-024-00413-3.

Kyrtsou, Catherine. 2023. *Mapping inflation dynamics*. C. 311. Bank of Greece.

Rodrigues, Paulo M. M., ve A. M. Robert Taylor. 2012. "The Flexible Fourier Form and Local Generalised Least Squares De-trended Unit Root Tests *". *Oxford Bulletin of Economics and Statistics* 74(5):736-59. doi: 10.1111/j.1468-0084.2011.00665.x.

DEGROWTH'UN ÖNÜNDEKİ ENGELLER: SOSYAL, EKONOMİK VE POLİTİK SINIRLILIKLAR

İnan BOZKURT

Dokuz Eylül Üniversitesi

inan.bozkurt@ogr.deu.edu.tr – 0000-0003-4587-8338

Doç. Dr. Haluk TANDIRCIOĞLU

Dokuz Eylül Üniversitesi

haluk.tandirci@deu.edu.tr - 0000-0003-4287-549X

ÖZET

Günümüzde ekolojik dengeyi gözeten sürdürülebilir kalkınma çabaları, klasik ekonomik büyüme paradigması ile örtüşmemektedir. Dolayısıyla "degrowth" yani küçülme hareketi (literatürde küçülme ya da büyümeme biçiminde de kavramsallaştırılmaktadır), kaynakların tüketimini ve ekoloji üzerindeki etkileri azaltmayı hedefleyen alternatif bir anlayış olarak belirmektedir. Fakat küçülme hareketinin uygulanabilirliği ve yaygınlaştırılması beraberinde sosyal, ekonomik ve politik sınırlılıklarla karşı karşıya kalınmasına neden olacaktır.

Sosyal sınırlılıklar, bireylerin tüketim alışkanlıklarından, yaşam tarzlarından ve buna bağlı olarak beklentilerinden kaynaklanmaktadır. 21. Yüzyılda tüketim toplumunun sahip olduğu özelliklerin derinleşmesi, degrowth'un kabul görmesini güçleştirmektedir. Bireylerin daha az tüketecekleri bir yaşam tarzını benimsemeleri ve konfor alanlarından çıkmaları önemli bir sosyal dönüşümü gerekli kılmaktadır.

Ekonomik sınırlılıklar, hakim üretim anlayışının büyüme odaklı yapısıyla ilintilidir. Mevcut ekonomik sistemin büyüme paradigması üzerine kurulu olması degrowth yaklaşımının uygulanabilirliğini zorlaştırmaktadır. Degrowth süreci işsizlik ve gelir eşitsizliği gibi olası riskler barındırmaktadır. Ayrıca firmaların karlarını maksimize etme motivasyonları sürdürülebilir küçülme politikalarıyla çelişmektedir.

Politik sınırlılıklarsa, iktidarların ve uluslararası kuruluşların büyüme odaklı politikalarının etkisi ile oluşmaktadır. Politikacılar oylarını maksimize etmek amacıyla genellikle degrowth beklentilerine olumsuz yanıt vermektedirler. Çünkü seçmenlerin ekonomik büyüme beklentilerine karşılık vermek zorunda kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra küreselleşen dünyanın dinamikleri ve güç dengeleri de büyüme dışındaki alternatiflerin benimsenmesini zorlaştırmaktadır.

Bu bildiri çalışması, degrowth'un karşı karşıya olduğu zorlukların analizini yaparak bu zorlukların nasıl aşılacağına dair öneriler sunmayı hedeflemektedir. Toplumsal, sosyal ve iktisadi yapının degrowth ilkeleri çerçevesinde dönüştürülmesi, sürdürülebilir geleceğin kurulmasında önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Degrowth, Ekoloji, Sürdürülebilirlik.

1.GİRİŞ

Bilindiği üzere 20. yüzyılda çevresel sorunlarda önemli ölçekte bir artış yaşanmıştır. Özellikle sürekli olarak büyüme motivasyonu içerisinde bulunan mevcut üretim tarzı birçok çevresel yıkıma neden olmuştur. Karbon salımının artışıyla beraber ozon tabakasında meydana gelen hasar ve küresel ısınma olgusu çevresel yıkımlara verilebilecek somut örneklerdendir. Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak adına yeni tartışmalar yürütülerek alternatif yaklaşımlar ortaya konmuştur. Degrowth olgusu da bu tartışmalar sonucunda ortaya çıkan alternatif yaklaşımlardan biridir. Degrowth kavramı, yerel ve küresel düzeyde insan refahını artırırken çevresel koşullarda iyileşme sağlayan, üretim ve tüketimin adil bir biçimde azaltılmasını amaçlayan bir yaklaşım olarak ifade edilebilir.

Bu çalışma çok fazla çalışılmayan bir inceleme konusu olan Degrowth olgusu ve sınırlılıkları ana hatlarıyla incelemekte ve bu sınırlıkların aşılmasına yönelik önerilerle çalışma son bulmaktadır.

2.DEGROWTH NEDİR?

Degrowth , 21. yüzyılın başlarında toplumsal ve ekolojik sürdürülebilirliği hedefleyen gönüllü toplumsal üretim ve tüketim daralması projesi olarak başlatıldı. Kısa sürede ekonomik büyümeye karşı bir slogan haline geldi ve bir toplumsal harekete dönüştü. Aktivistler tarafından 2001 yılında büyümeye bir meydan okuma olarak ortaya atılan bu kavram, çekişmeli bir tartışmayı da beraberinde getirdi. Degrowth, çok sayıda eleştirel fikir ve politik eylem akımını bir araya getiren yeni bir sosyal hareketin yorumlayıcı bir çerçevesi olarak dikkat çekmiştir (Demaria vd., 2013: 191-192).

Degrowth insanlığın refahını arttırıp gezegendeki ekolojik şartları ve eşitliği düzeltecek şekilde üretim ve tüketimin küçülmesi olarak tanımlanabilmektedir. 1970 petrol krizi ve sonrasında Roma Kulübünün Meadows Raporu olarak da bilinen 'Büyümenin Sınırları' başlıklı raporu bağlamında ki tartışmalar esnasında kullanılan bu kavram sırasında ortaya atılan bu kavram, 2000'lerin başında Fransa da yeniden gündeme gelmeye başlamış ve 2008'de Paris'te ilk Küçülme Konferansı düzenlenmiştir (Koyuncu ve Özar, 2017: 176).

Toplumsal olarak sürdürülebilir küçülme veya basitçe küçülme fikri, radikal bir değişim önerisi olarak doğmuştur. Neo-liberalizmin çağdaş bağlamı, politik olanı dışlayan ve belirli taleplerin siyasallaşmasını engelleyen politik bir oluşum anlamına gelen bir post-politik durum olarak görünmektedir. Bu bağlamda, küçülme, çok ihtiyaç duyulan sosyo-ekolojik dönüşüm hakkındaki tartışmayı yeniden siyasallaştırma, mevcut dünya temsillerine muhalefeti teyit etme ve alternatifler arama girişimidir. Bu doğrultuda, küçülme, mevcut kalkınma hegemonyasının bir eleştirisidir (Demaria vd., 2013: 192).

Degrowth kavramı, artık akademik tartışmaların dışına çıkarak bir toplumsal hareket biçimini almıştır. Bu hareketin temel varsayımı, dünyada ekolojik olarak yaşanan gelişmelerin aciliyeti karşısında yeşil teknoloji kullanımının yetersiz kalabileceğidir (Turgut, 2014: 148).

Küçülmeyi savunanların hedefleri toplumsal adaleti ve ekolojik sürdürülebilirliği mümkün kılmaktır. Bundan dolayı, küçülme (yani GSYİH'nin negatif büyümesi) maddi çıktının daralması olarak düşünülmemelidir. Tüketim ve üretim seviyelerinin tek başına daralması, mevcut büyüme sistemlerinden bile daha zarar verici olabilir. Küçülme, büyüme

ideolojisine meydan okuyan ve ondan kaçmak için kışkırtıcı bir slogan olarak beliren bir olgudur (Asara vd., 2015: 377).

Degrowth, kapitalist büyümenin ideolojik açıdan rolünü açığa çıkarmaktadır. Başka bir deyişle, degrowth kavramı, ekoloji ve toplumsal refah arasında bulunan çelişkileri vurgulama konusunda yardımcı olmaktadır. Ayrıca uluslararası politikalar tarafından destek gören, serveti tekrardan dağıtan daha küçük ve yerel ekonomilere doğru potansiyel birçok ölçekli dönüşüm yolu öngörmektedir. Degrowth hareketi, bunu yaparken çevresel sürdürülebilirlik hakkında cereyan eden tartışmaları tekrardan siyasallaştırmayı amaçlamaktadır (Miller 2013:283). Ayrıca söz konusu harekete göre, iktisadi faaliyetin ekolojik sınırlar içinde şekillendirilmesi gerektiğini kabul etmek yeterli değildir. Çevresel krizin doğrudan küresel Kuzey'in küresel Güney üzerinde kurduğu hegemonik anlayıştan kaynaklandığı kabul edilmelidir (Brand ve Wissen 2012:555).

Degrowth ayrıca 'yeşil büyüme' veya 'yeşil ekonomi' fikirlerine ve ekonomik büyümenin siyasi gündemlerde arzu edilen bir yol olduğuna dair ilişkili inanca meydan okumaktadır (Demaria vd., 2013: 192-193).

Büyüme karşıtı politika önlemleriyle ilgili ülkelerden birisi Küba'dır. Tam olarak degrowth anlayışı çerçevesinde olmasa bile küçülmenin olumlu etkilerini göstermesi yönüyle önemli bir örnektir. toplumu küçülmeyi açık bir biçimde benimsemeden 1990'lardaki krizlere, küçülme düşünürlerinin öngördüğü stratejileri ve değişimleri deneyerek yanıt vermiştir. Gıda, tarım kimyasalları ve endüstriyel ekipman ithalatındaki istenmeyen azalmalar, yüksek girdili tarımdan yarı organik tarıma ve enerji yoğun yöntemlerden emek yoğun yöntemlere geçişle karşılanmıştır. Bu da ekolojik ve karbon ayak izlerinin azalması ile neticelenmiştir. Küba söz konusu döneminde anne ve bebek ölümleri; obezite; diyabet, tümör ve felç sebebiyle yaşanan ölümler; ve dışsal faktörlerden kaynaklanan ölümler dahil olmak üzere halk sağlığı göstergelerinde şaşırtacak iyileşmeler olduğunu göstermektedir. Kentsel tarımın yükselişi, daha az fosil tüketimi vb. gelişmeler emek yoğun istihdamda artış yarattı. Kentsel çevreleri iyileştirerek yaşam tarzında değişiklikleri sağladı (Kallis vd., 2018: 302).

Günümüzde ekolojik dengeyi gözeten sürdürülebilir kalkınma çabaları, klasik ekonomik büyüme paradigması ile örtüşmemektedir. Dolayısıyla "degrowth" yani küçülme hareketi, kaynakların tüketimini ve ekoloji üzerindeki etkileri azaltmayı hedefleyen alternatif bir anlayış olarak belirmektedir. Fakat küçülme hareketinin uygulanabilirliği ve yaygınlaştırılması beraberinde sosyal, ekonomik ve politik sınırlılıklarla karşı karşıya kalınmasına neden olacaktır.

3.DEGROWTH'UN ÖNÜNDEKİ ENGELLER

Degrowth, kapitalist üretim tarzının ekolojide yarattığı tahribatların önüne geçmek için alternatif bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır. Ancak degrowth yaklaşımı teorik olarak iyi ifade edilmesine rağmen uygulama aşamasına geçildiğinde birtakım engellerle karşı karşıya kalınmaktadır. Söz konusu engeller; sosyal, ekonomik ve politik sınırlılıklar başlığıyla sırasıyla aşağıda ele alınmıştır.

3.1.Sosyal Sınırlılıklar

21. yüzyılda tüketim toplumunun derinleşen özellikleri degrowth olgusunun kabul görmesini güçleştirmektedir. Çünkü bireylerin ve de toplumun genelinin tüketim alışkanlıklarından vazgeçmesi kolay değildir. Bireylerin daha az tüketmeyi kabul etmeleri ve konfor alanlarının dışına çıkabilmeleri için ciddi bir sosyal dönüşüme ihtiyaç vardır.

Toplum tüketimin gönüllü bir biçimde küçülmesini onaylayabilir mi? Çevre İktisadı ve Sürdürülebilirlik konularında çalışan Astrid Matthey küçülmenin kabul edilebilir ya da edilemez olabileceği potansiyel koşullara ışık tutmak için deneysel psikolojik araştırmaları kullanmaktadır. Kaynak tüketiminin ekonomik küçülme aracılığıyla azaltılabilmesi için sanayileşmiş ülkelerde bireylerin tüketim miktarlarını azaltmayı kabul etmeleri gerekir. Fakat, söz konusu ülkelerde daha düşük tüketim güçlü bir kayıp duygusuna neden olabilmektedir. Bundan dolayı demokratik toplumlarda bu sürecin çoğunluğun onayını alması gerekir. Günlük yaşamda maddi başarılara dair bireysel ve toplumsal beklentiler azaltılırsa, ekonomik küçülmenin kabulü daha kolay hale gelecektir. Elbet bu durumun gerçekleşmesi kolay değildir. Matthey ayrıca, 2008 ekonomik krizinde gelir kaybına yönelik siyasi vurgunun, toplumda küçülme politikalarının kabulünün zorlaşmasına neden olabileceğini ileri sürmektedir. (Schneider vd., 2010: 514).

Küçülmeye gidilirken istihdamın ve sosyal istikrarın korunması sürdürülebilir ekonomi için önemli bir durum olarak değerlendirir. Çalışma saatlerinin azaltılması küçülme ekonomisine geçişi kolaylaştırabilir. Fakat bu süreçte sosyal güvenlik sistemine önemli ölçekte yatırımların yapılması önem arz etmektedir. Çalışma saatlerinin düşürülmesi işsizliğin azalması ve yaşam kalitesinin artması gibi olumlu etkiler yaratacaktır. Fakat gelir kayıplarını giderecek güçlü sosyal politikalara ihtiyaç vardır. Ayrıca maliyetlerin emekçiden sermaye sahibine kaydırılması gerekir. Bu nedenle sermayeyi emeğe göre daha fazla vergilendiren ve gelir eşitsizliğini azaltacak vergi uygulamalarının geliştirilmesi gereklidir. Çalışma saatlerinin azaltılması ile herkes için garantili temel bir gelir gibi uygulamaların, büyüme karşıtı iktisadi sisteme geçiş için temel olduğunu söylemek mümkündür. Ancak söz konusu uygulamaların çoğunluk tarafından meşrulaştırılan bir siyasi sürece yerleştirilmediği müddetçe, bunların sosyal açıdan patlayıcı sonuçlara yol olması kaçınılmazdır. (Schneider vd., 2010: 514).

3.2.Ekonomik Sınırlılıklar

Mevcut kapitalist sistemde degrowth yaklaşımının uygulanabilirliği oldukça zordur. Degrowth süreci işsizlik gibi riskler içermektedir. Ayrıca firmaların daha fazla kar elde etme istekleri küçülme politikaları ile çelişmektedir.

Karbon sonrası bir ekonomiye geçiş kaçınılmaz olarak fosil yakıt ekonomisine bağımlı işçilerin topluca işten çıkarılmalarına yol açabilir. Küçülme, fosil bazlı olmayan ve önemli ölçüde farklı bir üretim sistemine geçişin bu yönünü dikkate almak zorundadır. Bu sebeple, küçülme politikası önerileri, öngörülen işten çıkarmaları engellemek, geçiş sürecinde işçi sınıfı topluluklarının geçim kaynaklarını sürdürmesine yönelik çözüm üretmelidir. Ayrıca fosil kaynaklar aracılığıyla edinilen zenginliğin, farklı gelir ve refah biçimlerine dönüştürülmesi için somut öneriler içermelidir. Küçülme toplumuna geçerken işçilerin karşı karşıya kalacakları olumsuz durumlar dikkate alınmalıdır (Barca, 2017: 5-6).

Bu karmaşık bir tartışma olsa da, buradaki önemli soru, birçoğumuzun bugün içinde yaşadığı piyasa ekonomilerinin gönüllü olarak küçülmeye gittikten sonra istikrarlı olup olamayacağı sorusudur. Söz konusu istikrarın gerçekleşmesi oldukça zor görünmektedir. Yüksek olasılıkla bu, mülkiyet, iş, kredi ve dağıtım gibi temel konularda öylesine radikal bir değişiklik ile mümkün olacaktır ki, meydana çıkacak sistem artık kapitalizm olarak ifade edilemeyecektir. (Kallis, 2011: 3).

Sıfır büyüme gelirlerin tamamının tüketilerek tasarrufun yapılmadığı bir senaryoda ancak mümkün olabilir. Tasarruf ve biriktirme olmadan büyüme son bulabilir. Fakat, sermaye sahiplerinin servet biriktirmeye itildiği ve firmaların rekabetçi kalmak için yeniden yatırım yapmak zorunda olduğu dikkate alındığında, bu senaryoyu kapitalizm ile bağdaşmaz bir durum

olarak görülür. Büyüme olmazsa kapitalistlerin karları toplumdaki diğer grupların aleyhine artarak gelir eşitsizliği sorununun derinleşmesine neden olabilir (Kallis vd., 2018: 300).

Enerji fiyatlarındaki ve dolayısı ile gıda fiyatlarında meydana gelecek değişikliklerin nüfusun en dezavantajlı kesimlerini olumsuz bir şekilde etkilemesi olasıdır. Kimi iktisatçılar verimlilikle gelir dağılımını ayrı ele almayı daha doğru bulmaktadır. Fakat deneyimlerimiz bize bunun nadiren yapıldığını göstermektedir. Geçiş maliyetlerinin eşitsiz dağıtılmamasını ve hiç kimsenin sosyal güvenlik ağından düşmemesini sağlayacak detaylı bir çevresel, sosyal ve ekonomik reformlar (örneğin çalışma saatlerinin azalmaya gidilmesi, temel gelir ve sağlık sigortası) politika paketine ihtiyaç söz konusudur (Kallis, 2011: 5).

Çevresel hasarlara getirilen sınırlamalar ve vergiler büyüme sağlayan birçok faaliyetin maliyetini artıracaktır. Çünkü söz konusu çevre politikaları ile firmalar dışsallıkları içselleştirerek maliyetleri hesaba katmak zorunda kalacaktır. Mevcut ekonominin çekirdeğini oluşturan birçok faaliyet (örneğin plastikler, ağır metaller ve büyük petrol) dışsallıkları (özellikle nesiller arası olanlar) için ödeme yapmak zorunda kalsalardı var olmayabilirlerdi (Kallis, 2011: 6).

Küçülmenin bu yorumuna göre, GSYİH'nin daha az büyümesi veya GSYİH'de bir azalmayla ilişkilendirilen mevcut ekonomik-finansal kriz, kimileri tarafından ekoloji açısından olumlu olarak görülmektedir. Fakat bu sonuca genellikle varmak oldukça zordur. Azalan GSYİH büyümesinin doğrudan ve kısa vadeli etkisi, toplam üretim düştükçe daha az karbondioksit emisyonu olabilir. Fakat, uzun vadeli etki belirsizlik içermektedir. Çünkü GSYİH küçülmesi daha temiz teknolojilere, yenilenebilir enerjiye ve ilgili araştırmalara yapılan yatırımların baskılanmasına neden olabilir. Bu da gelecekte karbondioksit emisyonlarında bir artışa neden olabilir. Kısa vadeli etki bile belirsizlik içerir. Çünkü kriz döneminde üretim daha ucuz ve daha kirli tekniklere doğru kayabilir. Dahası, son gelişmelerin de gösterdiği gibi, hem iktidarlar hem de şirketler kriz döneminde çevresel konulara ve politikalara daha az önem göstereceklerdir. GSYİH küçülmesi, normalde anlaşıldığı biçimiyle politika ve büyüme arasındaki nedenselliği tersine çeviren kaba bir çevre politikası aracı anlamı taşır. Küçülme stratejisi, öncelikle küçülmeyi amaçlamak ve ekoloji için olumlu sonuçların kendiliğinden gerçekleşeceğini beklemek anlamı taşır. Fakat bu, çevresel baskıyı azaltmak için etkili ve verimli bir yaklaşımı garanti etmemektedir. Daha da kötüsü, küçülme kirliliğe sebep olabilir. Aslında, küçülme daha az verimli üretim yapmanın, yani daha fazla kaynak, enerji, kirlilik ve atık dahil olmak üzere daha fazla girdi ile daha az çıktı elde etmenin sonucu olabilir. Özetle, küçülme çevresel baskıyı azaltmak için yeterli bir koşul değildir (Van Den Bergh, 2011: 882).

Etkili çevresel düzenlemenin GSYİH küçülmesine yol açması gibi sonuçları olacaktır. Çünkü ekonomik büyümenin önemli bir kısmı çok fazla kirlilik üreten sektörlerde gerçekleşmektedir. Özellikle karbondioksit ve diğer sera gazı emisyonlarının azaltılması, fosil yakıtların modern ekonomilerde oynadığı temel rol nedeni ile zor olacaktır. Çünkü fosil yakıtlar modern ekonomilerde merkezi bir role sahiptirler. Dolayısıyla katı iklim politikasının büyümeyi engellemesi olasıdır (Van Den Bergh, 2011: 882).

3.3.Politik Sınırlılıklar

Politik sınırlılıklar, iktidarların ve uluslararası kuruluşların büyüme odaklı politikalarının etkisi ile şekillenmektedir. Politikacılar seçmenlerin ekonomik büyüme taleplerine cevap verme zorunluluğu sebebiyle genellikle degrowth beklentilerine olumsuz yanıt vermektedirler. Bunun yanı sıra küreselleşen dünyanın dinamikleri, güç dengeleri ve politikacıların oylarını maksimize etmek gibi kaygıları büyüme dışındaki alternatiflerin benimsenmesini zorlaştırmaktadır.

Doğrudan tüketimde bir azalmaya gidilmesi, bir geri tepme mekanizmasını harekete geçirebilir. Bilhassa belirli mal ve hizmet türlerinin tüketiminde gönüllü bir azalmanın olması, harcanabilir gelir aynı kalacağından diğer tüketim türlerinde bir artışa neden olabilir. İnsanlar genellikle yeteri kadar rasyonel değildirler ve çevresel baskıyı azaltacak kararlar almak için yeterli bilgiye sahip değildirler. Çevresel dışsallıkların fiyatlandırılması çok önem arz etmektedir. Söz konusu fiyatlandırma yapılmazsa tüketicilerin hangi mal ve hizmetlerin çevreye zarar verdiğini anlaması ve değerlendirmesi imkansız hale gelebilir. Çevresel dışsallıkların fiyatlandırılması vergiler, harçlar ve alınıp satılabilir izinler aracılığı ile gerçekleştirilebilir. Toplam tüketimin büyüklüğüne odaklanmak, kirli tüketimden daha temiz tüketime geçmenin öneminin küçümsenmesine yol açar. Sıkı çevresel fiyat düzenlemesi, tüketimin bileşimini önemli miktarda değiştirecektir. Bunun yanı sıra, çalışma sürelerinin kısaltılması herkesi gerçekten daha mutlu edeceği konusu kesin değildir. İnsanların önemli bir kısmı işten bir tatmin duygusu elde etmektedirler. Bundan dolayı, çalışma süresinin merkezi bir şekilde düzenlenmesi problemlere yol açabilir. Fakat, iktidarlar çalışma süresini değiştirmek yerine, çalışma saatleri hakkında bilinçli bir seçim yapmaya teşvik etmeyi amaç edinen bir ahlaki ikna stratejisi daha faydalı olabilir (Van Den Bergh, 2011: 883).

Piyasa kapitalizminden uzaklaşmayı hedefleyen büyük ölçekli deneyler, yani eski SSCB, Doğu Avrupa ve Çin'deki gibi komünist devletler tarafından yapılan merkezi planlama, temiz üretim ve çevre düzenlemesi açısından bizlere iyi veriler sunmuyor. Burada, piyasa mekanizmalarının ve diğer teşviklerin eksikliği, çevresel olarak ilgili girdi ve çıktı kategorileri ile alakalı olarak da aşırı israfa ve verimsizliğe neden olmuş gibi görünüyor. Doğrudan bir küçülme stratejisinin iyi formüle edilmiş çevresel politikalardan daha fazla demokratik destek alıp almayacağı konusu şüphelidir. Çünkü küçülme stratejisi gelir kayıplarını daha görünür ve belirginleştirecektir. Bu durum da küçülme hareketini savunanların politik destek alma konusunda zorluklara neden olacaktır. Bunun yerine, toplumu kamu politikaları ve stratejileri konusunda gelir kayıpları yerine refah veya mutluluk üzerindeki beklenen etkiler temelinde ikna etmek daha mantıklı olacaktır. Aksi takdirde toplumsal desteği elde etmek mümkün olmayacaktır (Van Den Bergh, 2011: 884 - 886).

Kapitalist ekonomiler uzun süreli sıfır veya negatif büyüme dönemlerinden geçerler, fakat bu dönemler genellikle eşitsizlik ve gerginlik yaratan istikrarsız dönemlerdir. Kapitalizm içinde durgunluk ve depresyon mümkündür; ancak küçülme pek mümkün değildir. Teoride, büyüme kapitalizm için kaçınılmaz olmayabilirken, pratikte sistemin rekabet, özel mülkiyet ve ucuz enerji arzının kullanılabilirliği dinamikleri aracılığı ile ekonomik büyümeyi sağlar. Ekonomik büyüme aynı zamanda toplumsal çatışmayı dizginlemek ve sistemin yeniden üretilmesini sağlamak için politik bir gereklilik biçiminde algılanır. Kolektif firma sahipliği, ölçek ekonomilerinin önlenmesi ve fosil yakıt kullanımının azaltılması gibi yeniliklerin, aktörlerin faiz biriktirmesini önleyeceğini ve böylelikle büyüme baskılarının azaltılacağı savunulur. Fakat bu reformlar sonrası ortaya çıkan kurumların ve iktisadi sistemin kapitalist olup olmadığı tartışmalara neden olacaktır. Karbon sınırlamaları, vergiler ve çalışma saatlerinin azaltılması gibi görünüşte zararsız reformların, kapitalist çıkarlar tarafından şiddetle karşı çıkılması söz konusudur. Bu karşı çıkışlara cevap üretilmesi ancak toplumsal bir dönüşümle mümkündür. (Kallis vd., 2018: 300).

Ekonomik büyümeyi terk etmek politik olarak oldukça güç görünüyor. Sonuç olarak, birçok bilim insanı küçülmeden ziyade sürdürülebilir büyümenin daha gerçekçi olduğunu iddia etmektedirler. Dolayısıyla küçülme politikalarının sürdürülebilirliği konusunda endişe edilmektedir. Fakat küçülmenin politik olarak imkansız görünse de belirli koşullar altında uygulanabilir olduğunu öne süren araştırmalar da mevcuttur. Örneğin çalışma saatlerinin

azaltılması, üretim ve tüketim harcamalarının kontrol altına alınması gibi pratikler uygulanabilir görünmektedir. Dolayısıyla küçülme önerilerinin bir dereceye kadar ütopik olduğunu kısmen pratikte uygulanabilir olduğunu iddia eden araştırmalarda bulunmaktadır (Kallis vd., 2018: 308).

Sürdürülebilir küçülme, ekonomik ve politik kurumların mikro ve makro düzeyinde bir yön değişikliği için desteği harekete geçirmeyi hedefleyen çok yönlü bir politik projedir. Bu projenin politik uygulanabilirliği konusunda şüpheler mevcuttur. Burada bilim insanları, politikacılar ve halk arasında uyumsuzluklar ortaya çıkabilir. Degrowth konusunda söz konusu grupların konsolide olması zorluklar içermektedir. Bilim insanlarının rolü, politikacıları ve insanları ne yapılması gerektiği konusunda ikna etmektir. "Ana akım" bilim insanları ve dolayısıyla politikacılar tarafından kabul edilmesi pek mümkün olmayan küçülme gibi fikirlerin uygulamada yer bulması zorlaşmaktadır. Çünkü bunların marjinal bir arka planda kalma olasılığı yüksektir (Kallis, 2011: 6).

Degrowth'un yerelleşme ve tabandan gelen yenilikler ve alternatifler aracılığı ile gerçekleşmesi pek mümkün değildir. Ancak politik ve ekonomik yapılarda ulusal ve ulusüstü düzeyde değişimler yaşanırsa küçülme hedefinin önündeki engeller aşılabilir (Asara vd., 2015: 381).

4. SONUÇ

Degrowth, büyüme odaklı üretim tarzının çevresel sorunları derinleştirdiği bir dönemde önemli alternatif olarak ortaya çıkmıştır. Fakat degrowth yaklaşımının uygulanabilirliği pratikte oldukça zor görünmektedir. Çünkü sosyal, ekonomik ve politik sınırlılıklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bireylerin ve toplumun rutin alışkanlıklarından vazgeçmesi sanıldığından daha zordur. Kapitalist üretim tarzı büyüme odaklı bir eğilime sahiptir. Bu yüzden küçülme savunusu sermaye sahiplerinde tedirginlik yaratabilir. Politikacıların birincil gündeminin oylarını maksimize etmek istemesi gibi kaygılarının bulunması da degrowth beklentilerinin olumsuz yanıtlanmasına neden olmuştur. Bu sınırlılıkların aşılması için öncelikle toplumun tüketim alışkanlıklarını terk etmesini sağlayacak farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Gelir eşitsizliğini azaltacak sosyal politikalara ağırlık verilmesi de ekonomik sınırlılıkların aşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu nedenle gelir eşitsizliğini azaltacak vergi politikalarıyla vergi yükü çalışanlardan işverenlere doğru kaydırılmalıdır. Ayrıca çalışma saatlerinin azaltılması da büyüme karşıtı ekonomik sisteme geçiş için önem arz etmektedir Politik düzlemde ise büyüme odaklı iktisadi anlayışın dışında bir yaklaşım benimsenmelidir. Zaten kapitalist üretim mekanizmaları devredeyken küçülmenin uygulanabilmesi politik engellemelerle karşı karşıya kalacaktır.

Ancak Degrowth hareketini savunanlar çevre sorunları ile mücadele için her zaman etkili bir yaklaşım sunamamışlardır. Eşitlik, dayanışma, vatandaşlık, yerellik ve iyi yaşam gibi temeldeki hümanist idealler hakkında kesinlikle pozitif olunabilir. Fakat, ekonomide baştan itibaren köklü bir değişiklik çok riskli bir denemedir. Çevresel sorunlara çözüm üretileceğinden emin olunamayan, dağınık, yönlendirilmemiş bir strateji ekonomide kaos ve istikrarsızlığa neden olabilir. Bu nedenle daha somut ve fazla tepkiye yol açmayacak politikalara başvurulabilir. Uluslararası sermayenin vergilendirilmesi, vergi cennetlerinin sıkı denetime tabi tutulması, karbondioksit salınımını artıran faaliyetlerin daha fazla vergilendirilmesi söz konusu politikalara örnek teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

Asara, V., Otero, I., Demaria, F., Corbera, E. Socially sustainable degrowth as a social–ecological transformation: repoliticizing sustainability. Sustain Sci, July, 05, 07, 2015.

Barca, S. The Labor(s) of Degrowth. Capitalism Nature Socialism, September, 11, 09, 2017.

Brand U, Wissen, M. Global environmental politics and the imperial mode of living: articulations of state–capital relations in the multiple crisis, Globalizations, August, 02, 08, 2012.

Demaria, F., Schneider, F., Sekulova, F., Martinez-Alier, J. What is Degrowth? From an Activist Slogan to a Social Movement. Environmental Values, November, 29,10, 2013.

Kallis, G. In Defence of Degrowth. Ecological Economics, December, 8, 12, 2011.

Kallis, G., Kostakis, V., Lange, S., Muraca, B., Paulson, S., Schmelzer, M. Research On Degrowth, Annu. Rev. Environ. Resour, May, 31, 05, 2018.

Koyuncu, M., Özar, Ş. "Büyümemek Mümkün mü? "Ekonomik Küçülme Fikri" Üzerine Tartışmalar" Cömert, H.,Özçelik, E., Voyvoda, E.(Ed.), Kalkınma İktisadının Penceresinden Türkiye'ye Bakmak, 175-196, İstanbul: İletişim Yayınları, 2017.

Miller, T.R. Constructing sustainability science: emerging perspectives and research trajectories, Sustain Sci, July, 3, 07. 2013.

Schneider, F., Kallis, G., Martinez-Alier, J. Crisis or opportunity? Economic degrowth for social equity and ecological sustainability, Introduction to this special issue, Journal of Cleaner Production, January, 13, 01, 2010.

Turgut, G. Ekolojik Sürdürülebilirlik ve Küçülme, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık, 23, 12, 2014.

Van Den Bergh, J.C.J.M. Environment versus growth — A criticism of "degrowth" and a plea for "a-growth", Ecological Economics, September, 28, 09, 2011.

YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER ÜZERİNDEKİ EKONOMİK ETKİLERİ

ECONOMIC IMPACT OF FOREIGN INVESTMENT ON DEVELOPING COUNTRIES

Havva ARABACI

Öğr. Gör. Trakya Üniversitesi

Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

arabacih@hotmail.com Orcid: 0000-0003-0212-6590

(Sorumlu Yazar)

Duygu YÜCEL

Dr. Öğr. Üyesi. Trakya Üniversitesi

Edirne Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

duyguyucel@trakya.edu.tr Orcid: 0000-0002-2665-6732

ÖZET

Sermaye hareketleri ve *doğrudan yabancı sermaye yatırımları,* ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleyen temel dinamiklerden biri olarak, özellikle *gelişmekte olan ülkeler* için stratejik bir önem taşımaktadır. Özellikle küreselleşme sonrasında ekonomik ve ticari serbestleşmenin hız kazanmasıyla birlikte *doğrudan yabancı sermaye yatırımları,* ülkelerin ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarında merkezi bir konuma yerleşmiştir. Sermaye gelişmekte olan ülkelere genellikle *portföy yatırımları* ve *doğrudan yabancı sermaye yatırımları* olarak gelmekte ve finansman açığını kapamanın yanı sıra yeni teknolojiler, üretim teknikleri, yönetim uygulamaları, dış pazarlara erişim imkânları da sağlamaktadır. Ülkelere doğrudan yabancı sermaye girişi, yeni iş fırsatları yaratarak istihdamın ve üretimin sürekliliğinin artmasına yol açabilmektedir. Ayrıca yabancı yatırımların getirdiği *modern yönetim teknolojileri* ve *iş yapma kültürü*, yerel firmaların verimliliğini arttırarak *rekabet gücünü* yükseltebilir. Yabancı yatırımlar, sermaye birikimini artırarak finansal piyasalara derinlik ve canlılık kazandırabilir. Sermaye ve teknoloji transferleri beraberlerinde getirdiği artılar ile ekonomik büyümeyi hızlandırırken uzun vadede ise kalkınmayı destekleyecektir. Tüm bu olumlu gelişmelerin yanında *sermaye hareketleri* ve *doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının* ekonomiye getireceği olumsuzluklar da söz konusu olmaktadır. *Gelişmekte olan ülkelerdeki* yabancı yatırımlar, genellikle büyük miktarlarda döviz girişine yol açarak *yerel para birimi* üzerinde *değerlenme baskısı* oluşturabilir ve döviz kuru dinamiklerini etkileyebilir. Yabancı yatırımların artışı, döviz girişini artırarak yerel para biriminin değer kazanmasına

neden olabilir. Ancak, ani çıkışlar veya sermaye hareketlerindeki dalgalanmalar, yerel para biriminin değer kaybına yol açabilir. Portföy yatırımları ise borsa değerlerinde yükselişe, faiz oranlarında düşüşe ve piyasa likiditesinin artmasına katkıda bulunur. Bu yatırımlar, yerel işletmelere daha fazla sermaye sağlayarak büyük projelerin hayata geçirilmesine de destek olabilir.

Yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelere olan etkilerini inceleyen bu çalışmanın amacı, yatırımların ekonomik etkilerini literatüre dayalı olarak açıklamaktır. Böylelikle, yabancı sermayenin ekonomi üzerindeki çok boyutlu etkilerinin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gelişmekte Olan Ülkeler, Portföy yatırımları, Doğrudan Yabancı Yatırımlar.

ABSTRACT

The movement of capital and foreign direct investment are of significant strategic importance, particularly for developing countries, as they represent a primary driver of economic growth and development. In particular, the acceleration of economic and trade liberalisation in the post-globalisation period has led to foreign direct capital investments assuming a central position in the economic growth and development policies of countries. In the case of developing countries, capital typically arrives in the form of portfolio investments and foreign direct investments. In addition to providing new technologies, production techniques, management practices and access to foreign markets, this capital also serves to bridge the financing gap. The inflow of foreign direct capital to countries can result in an increase in employment and the continuity of production, as it creates new job opportunities. Furthermore, the modern management technologies and business culture introduced by foreign investments can enhance the competitiveness of local firms by improving their productivity. Foreign investments may serve to augment capital accumulation and imbue financial markets with greater depth and vitality. The transfer of capital and technology will facilitate economic growth and support long-term development. It is important to note that, in addition to the aforementioned positive developments, capital movements and foreign direct investments may also have negative effects on the economy. It is typically the case that foreign investments in developing countries result in substantial inflows of foreign exchange, which may exert pressure on the local currency and influence exchange rate dynamics. An increase in foreign investments may result in an appreciation of the local currency, due to an increase in foreign exchange inflows. However, sudden outflows or fluctuations in capital movements may precipitate a depreciation of the local currency. In contrast, portfolio investments contribute to an increase in stock market values, a reduction in interest rates and an enhancement in market liquidity. Furthermore, these investments can facilitate the realisation of large projects by providing additional capital to local enterprises.

The objective of this study is to analyse the effects of foreign investments on developing countries. In order to achieve this, the economic effects of investments will be explained based on the existing literature. Consequently, the multidimensional effects of foreign capital on the economy will be elucidated.

Keywords: Developing Countries, Portfolio investments, Foreign Direct Investments.

1. GİRİŞ

Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik, ticari ve teknolojik sınırları hızla ortadan kaldırarak sermaye transferi konusunu gündeme getirmiştir. Yabancı sermaye, bir ülkeye farklı yollarla giriş yapabilir. Ulusal tasarruf oranlarının yetersiz olduğu ülkelerde, sermaye transferleri genellikle portföy yatırımları ve doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde gerçekleşmekte ve bu durum büyük önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkeler ise genellikle orta ve uzun vadeli kazançlarını göz önünde bulundurarak doğrudan yatırımları kendilerine çekmeye odaklanmaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlar, gelişmekte olan ülkeler için kritik bir rol oynamaktadır. Bu yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri, ülkeden ülkeye değişiklik gösterse de, genel olarak teknolojik gelişmelerin desteklenmesi, ihracat performansının iyileştirilmesi, yabancı sermaye girişinin artırılması ve işsizliğin azaltılması gibi faktörler temel belirleyicilerdir. Doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan bir ülkeye sağladığı en büyük faydalardan biri ise milli gelir üzerindeki net katkısıdır.

1950'li yıllardan itibaren doğrudan yabancı yatırımlar, ekonomik kalkınma ve büyüme hedeflerine ulaşmada önemli bir araç olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. 1980'lerde küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte bu yatırımlar, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Sermaye hareketlerindeki canlanma ise özellikle 1989 sonrası finansal serbestleşme politikalarıyla daha da artmıştır.

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar, 2004-2007 yılları arasında genellikle özelleştirme, birleşme ve satın alma faaliyetleri üzerinden gerçekleşmiştir. Yabancı yatırımcıların, yeni yatırımlar (greenfield yatırımlar) yerine daha çok satın alma, ortaklık veya gayrimenkul yatırımları yoluyla Türkiye'ye giriş yapma eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir (Acar, 2016: 95).

2. YABANCI YATIRIMLARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Küreselleşme ve teknolojik ilerlemeler, üretim faktörlerinin hareketliliğini artırarak, gelişmişlik düzeyi göreceli olarak daha düşük olan ülkelerin ihtiyaç duydukları sermayeyi uluslararası kaynaklardan sağlama fikrini gündeme getirmiştir (Aktan ve Vural, 2006: 27). Bu bağlamda, bir ülkenin sınırları içerisinde yerleşik olmayan unsurların o ülkede ekonomik varlık edinmeleri, uluslararası ya da yabancı yatırım olarak adlandırılmaktadır (Candemir, 2006: 18). Yabancı yatırımlar, iki ana kategoride incelenmektedir: portföy yatırımları (dolaylı yabancı yatırımlar) ve doğrudan yabancı yatırımlar (Acar, 2016).

2.1. Portföy Yatırımları (Dolaylı Yabancı Yatırımlar)

Portföy yatırımları, bir ülkenin sınırları içinde yerleşik olmayan kişi veya kuruluşların, söz konusu ülkede mali kazanç elde etme amacıyla gerçekleştirdiği faaliyetler olarak tanımlanabilir. Bu yatırımlar, genellikle tahvil, hisse senedi, yatırım fonları ve türev ürünler

gibi menkul kıymetlere yapılan finansal yatırımlar şeklinde gerçekleşir (Batmaz ve Tunca, 2005: 6).

Fiziksel bir varlık veya işletme üzerinde kontrol yaratmayan bu yatırımlar, daha çok kısa vadeli ve likiditesi yüksek nitelikte olmalarıyla öne çıkar. Portföy yatırımları, yatırımcılar için düşük risk ve yüksek likidite sunarken, ev sahibi ülke için ekonomik büyümeyi destekleyebilecek ancak ani sermaye çıkışları nedeniyle istikrar sorunları yaratabilecek bir yatırım türüdür. Borsa değerlerini artırma, piyasa likiditesini güçlendirme ve faiz oranlarını düşürme gibi makroekonomik etkilerinin yanı sıra genellikle kurumsal yatırımcılar tarafından tercih edilir.

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), bir ülkenin vatandaşları veya kuruluşlarının yurtdışında gerçekleştirdiği uzun vadeli sermaye hareketleri olarak tanımlanabilir (Kahveci ve Terzi, 2017). Bu yatırımlar, genellikle bir işletmenin satın alınması, yeni bir işletmenin sıfırdan kurulması (greenfield yatırımlar) ya da mevcut bir işletmeye ortak olunması yoluyla gerçekleştirilir (Karluk, 2002: 466).

Doğrudan yabancı yatırımların temel özellikleri arasında, yatırımcıya işletme üzerinde kontrol ve karar alma hakkı sağlaması, uzun vadeli stratejik hedeflere yönelik olması ve ev sahibi ülkeye teknoloji, bilgi ve yenilik transferini teşvik etmesi yer almaktadır. Bu yatırımlar, genellikle yerel ekonomiye istihdam yaratma, fiziksel altyapıyı güçlendirme ve sermaye birikimine katkı gibi faydalar sunar.

DYY, türlerine göre farklılık göstermektedir. *Greenfield yatırımlar* sıfırdan yeni bir işletme kurulmasını ifade ederken, *brownfield yatırımlar* mevcut işletmelerin satın alınmasını veya ortaklık yapılmasını içerir (Dunning ve Lundan, 2008: 58). *Ortak girişimler* (joint ventures), risk ve maliyetlerin paylaşılmasına olanak tanırken, *stratejik yatırımlar* ise belirli bir sektörde rekabet avantajı sağlamak amacıyla gerçekleştirilmektedir (OECD, 2008).

3. PORTFÖY YATIRIMLARININ EKONOMİK ETKİLERİ

Portföy yatırımları, gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyici ve finansal piyasaları güçlendirici bir rol oynamaktadır. Ancak, bu tür yatırımlar, hem olumlu hem de olumsuz etkiler doğurabilecek yapısal özelliklere sahiptir. Bu bölümde, portföy yatırımlarının finansal piyasalar, ekonomik büyüme ve likidite üzerindeki etkileri ile risk unsurları ele alınmaktadır.

3.1. Finansal Piyasalara Etkileri

Portföy yatırımları, finansal piyasalara derinlik ve likidite kazandırarak piyasa etkinliğini artırabilir. Özellikle hisse senedi ve tahvil piyasalarındaki işlem hacmini yükseltmesi, piyasa likiditesinin artmasına katkıda bulunur (Bekaert ve Harvey, 2000: 7). Bu tür yatırımlar, genellikle piyasa volatilitesini dengelemek ve piyasa fiyatlarını stabilize etmek için önemli bir araç olarak görülmektedir. Aynı zamanda portföy yatırımları, finansal araçlara erişimi artırarak sermaye piyasalarının gelişmesine olanak sağlar (Levine ve Zervos, 1998: 538).

3.2. Büyüme ve Likiditeye Katkılar

Portföy yatırımları, gelişmekte olan ekonomilerde sermaye birikimini teşvik ederek ekonomik büyümeyi destekler. Sermaye piyasalarına likidite sağlayarak yerel firmaların finansman maliyetlerini düşürür ve büyük ölçekli yatırımların gerçekleştirilmesine olanak tanır (Rajan ve Zingales, 1998: 569). Ayrıca, portföy yatırımları, döviz rezervlerini artırarak finansal istikrarın korunmasına katkıda bulunabilir (Prasad, Rogoff, Wei ve Kose, 2003: 5).

3.3. Portföy Yatırımlarının Riskleri

Portföy yatırımları, yüksek likiditeleri nedeniyle ani sermaye çıkışlarına yol açabilir ve bu durum finansal piyasalarda dalgalanmalara neden olabilir. Özellikle spekülatif hareketler, döviz kurları ve faiz oranları üzerinde baskı oluşturabilir (Stiglitz, 2000: 1078). Ayrıca, portföy yatırımlarının hızlı geri çekilme eğilimi, ev sahibi ülkenin ekonomik istikrarını olumsuz etkileyebilir ve kriz riskini artırabilir (Calvo, Leiderman ve Reinhart, 1993: 124).

4. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARIN EKONOMİK ETKİLERİ

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), bir ülkenin ekonomik kalkınmasına çok boyutlu katkılar sağlayan önemli bir uluslararası sermaye hareketidir. OECD'ye göre, DYY'nin olumlu etkileri beş temel başlık altında sınıflandırılmaktadır:

a) Bilgi ve teknoloji transferi,

b) Girişimcilik kültürünün gelişimi ve yeniden yapılanma,

c) Uluslararası ticari entegrasyona katkı,

d) Yerel işletmelerin sektördeki rekabet gücünü artırma,

e) Beşeri sermaye birikimine destek (OECD, 2003: 14).

Doğrudan yabancı yatırımlar, döviz girdisi sağlamanın yanı sıra sermaye birikimini artırma, üretim kapasitesini genişletme, istihdamı artırma ve teknoloji transferi gerçekleştirme gibi önemli katkılarda bulunmaktadır. Ayrıca, yerel işletmelere işletme bilgisi kazandırarak eğitim desteği sunması da önemli faydalar arasındadır (Seyidoğlu, 2002: 139). Gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı sermayenin en büyük avantajı ise milli gelire sağladığı net katkıdır. Bununla birlikte, doğrudan yabancı yatırımcıların genellikle elde ettikleri kârları transfer ederek ödemeler dengesi üzerinde baskı oluşturması ve bu durumun ekonomik istikrara olumsuz etkiler yaratabilmesi de potansiyel bir dezavantaj olarak değerlendirilmektedir.

4.1. Teknolojik Gelişime Katkıları

Doğrudan yabancı yatırımlar, bilgi ve teknoloji transferi sağlayarak ev sahibi ülkede inovasyon kapasitelerini artırır (OECD, 2003: 14). Yatırımlar, modern üretim tekniklerinin benimsenmesine ve yenilikçi süreçlerin yerel ekonomiye entegre edilmesine olanak tanır. Bu durum, yalnızca üretim kapasitesini artırmakla kalmaz, aynı zamanda yerel işgücünün bilgi ve beceri düzeyini yükselterek uzun vadeli ekonomik büyümeyi destekler (Dunning ve Lundan, 2008: 102).

4.2. Altyapı ve Üretim Kapasitesine Etkileri

DYY, ev sahibi ülkede altyapı yatırımlarını teşvik ederek enerji, ulaşım ve iletişim gibi stratejik alanlarda önemli gelişmelere olanak tanır. Bu yatırımlar, aynı zamanda üretim kapasitesinin artırılmasını destekleyerek sanayi ve hizmet sektörlerinde verimliliği artırır (Prasad, Rogoff, Wei ve Kose, 2003: 7). Sermaye birikimine katkısı sayesinde uzun vadeli büyüme potansiyelini genişletir ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğini artırır.

4.3. İstihdam Artışı ve İşgücü Verimliliği

Doğrudan yabancı yatırımlar, yeni iş olanakları yaratarak istihdam artışını destekler. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, DYY'nin istihdam üzerindeki olumlu etkileri, yerel işgücünün eğitimi ve modern yönetim tekniklerinin uygulanmasıyla daha da güçlenir (Seyidoğlu, 2002: 139). İşgücü verimliliğinin artırılması, hem üretim süreçlerinin optimizasyonuna hem de yerel çalışanların uluslararası standartlara uyum sağlamasına katkıda bulunur (Levine ve Zervos, 1998: 540).

4.4. Yerel Firmaların Rekabet Gücüne Katkıları

DYY, yerel işletmelere bilgi birikimi, teknoloji ve yönetim yetkinlikleri kazandırarak rekabet gücünü artırır. Bu yatırımlar, yerel firmaların uluslararası pazarlara açılma kapasitelerini artırırken ihracat performanslarını da iyileştirir (OECD, 2003: 14). Ayrıca, girişimcilik kültürünün gelişimini destekleyerek yenilikçi faaliyetlere yönelimi artırır ve sektörde yeniden yapılanma süreçlerini hızlandırır.

5. YABANCI YATIRIMLAR VE GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER

Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Ekonomik büyüme, bir ülkenin mal ve hizmet üretim kapasitesindeki artış olarak tanımlanabilir (Ünsal, 2005: 38). Bu büyüme iki şekilde gerçekleşmektedir: İlki, üretimde kullanılan faktörlerin miktarındaki artıştan kaynaklanırken; ikincisi, tam istihdam koşullarında faktör miktarı sabit kalmasına rağmen verimlilik düzeylerindeki artıştan kaynaklanır (Parasız, 2003: 10).

DYY'nin ekonomik etkileri ülkeler arasında farklılık göstermekle birlikte, özellikle gelişmekte olan ülkelerde şu unsurlar öne çıkmaktadır:

- **Teknolojik gelişmelerin desteklenmesi:** Teknoloji transferi ve modern üretim tekniklerinin benimsenmesi, yerel ekonomilerin inovasyon kapasitesini artırmaktadır.
- **İhracat performansının artırılması:** Yabancı yatırımlar, yerel firmaların dış pazarlara erişimini kolaylaştırarak ihracat hacmini artırabilir.
- **Yabancı sermaye girişlerinin teşvik edilmesi:** Sermaye akışları, ülkelerin finansman açıklarını kapatmaya ve uzun vadeli kalkınma hedeflerini desteklemeye katkı sağlar.
- **İşsizliğin azaltılması:** DYY, yeni iş olanakları yaratarak istihdamı artırır ve yerel işgücünün eğitim seviyesini yükseltir.

Doğrudan yabancı yatırımlar, yalnızca sermaye sağlamakla kalmayıp, teknoloji transferi, modern yönetim teknikleri ve istihdam yaratma gibi olumlu etkiler de sunmaktadır. Bu

yatırımlar, doğrudan sermaye akışı sağlayarak yeni iş fırsatları yaratabilir ve üretimin sürekliliğine katkıda bulunabilir. Özellikle sanayi, altyapı ve teknoloji gibi stratejik alanlarda büyümeyi desteklerken, yerli sermaye eksikliklerini tamamlayarak yerel girişimcilerin sektördeki rekabet gücünü artırmaktadır.

DYY, istihdam artışı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda modern yönetim teknikleri ve ileri teknoloji uygulamalarını ev sahibi ülkeye kazandırmaktadır. Bu durum, üretim süreçlerinin optimize edilmesine olanak tanır ve daha düşük maliyetli ürünlerin pazara sunulmasını sağlar. Aynı zamanda, ihracatın artması ve uluslararası pazarlarda rekabet gücünün yükselmesi gibi faydalar da sağlamaktadır.

Yabancı sermaye yatırımları, finansal piyasalara hareketlilik kazandırarak, sermaye birikimini artırmak ve büyük ölçekli projelerin finansmanını sağlamak açısından önemlidir. Portföy yatırımları, borsa değerlerinin artmasına, faiz oranlarının düşmesine ve piyasa likiditesinin yükselmesine katkıda bulunur. Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye girişlerinin büyük ölçüde portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmesi dalgalanmalara yol açabilir. Portföy yatırımları, likiditeye hızlıca dönüşebilme özelliği nedeniyle yatırımcılar açısından düşük riskli kabul edilirken, yatırım yapılan ülke açısından ekonomik istikrar eksikliği durumunda riskli hale gelebilir (Kang ve Stulz, 1996; Emir ve Kutlu, 2015: 270).

DYY, gelişmekte olan ülkelerdeki tasarruf açığını kapatmak, sermaye birikimini artırmak ve ekonomik kalkınmayı desteklemek gibi stratejik katkılar sunmaktadır. Bunun yanı sıra, piyasa disiplinini güçlendirmek, teknolojik ilerlemeyi hızlandırmak, risk paylaşımını artırmak ve istihdam yaratmak gibi etkileriyle cazip hale gelmiştir. Bu nedenle, birçok ülke, doğrudan yabancı yatırımları çekmek amacıyla çeşitli politikalar uygulamaktadır.

DYY genellikle üretim maliyetlerinin düşük, iç talebin yüksek, altyapı olanaklarının güçlü ve teşvik politikalarının cazip olduğu ülkelere yönelmektedir. Yatırımcılar, yalnızca ekonomik koşulları değil, aynı zamanda siyasi istikrar ve sosyal faktörleri de göz önünde bulundurmaktadır (Akdiş, 1988: 5-7).

Emir ve Kutlu'nun Türkiye üzerine yaptığı nedensellik testi sonuçları, portföy yatırımlarındaki dalgalanmaların doğrudan yabancı yatırımları etkilediğini göstermektedir. Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların büyük çoğunluğunun yeni yatırımlar yerine mevcut varlıkların satın alınması şeklinde gerçekleştiği gözlemlenmektedir (2015: 276).

2003 yılında Türkiye'de *Yabancı Doğrudan Yatırımlar Kanunu*'nda yapılan düzenlemeler, yabancı yatırımcılara daha fazla serbestlik sağlamıştır. Bu düzenlemeler, yabancı yatırımcıların kâr, temettü, satış, tasfiye gelirleri ve lisans bedelleri gibi kazançlarının yurt dışına serbestçe transfer edilmesini mümkün kılmıştır.

6. TÜRKİYE ÖRNEĞİ: DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR VE EKONOMİK BÜYÜME

Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki rolünü derinlemesine değerlendirebilmek için, bu alandaki politika çerçevesinde kritik bir dönüm noktası olan

Yabancı Doğrudan Yatırımlar Kanunu'nun kapsamı ve ekonomik etkilerinin analiz edilmesi gerekmektedir.

6.1. 2003 Yılı Yabancı Doğrudan Yatırımlar Kanunu ve Etkileri

2003 yılında yürürlüğe giren *4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu*, Türkiye'de yabancı sermaye girişini teşvik etmek amacıyla önemli düzenlemeler getirmiştir. Bu kanun, yabancı yatırımcıların Türkiye'deki faaliyetlerini kolaylaştırmayı ve yatırım ortamını iyileştirmeyi hedeflemiştir. Kanunun Temel Özellikleri ise aşağıda belirtilmiştir (Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014, s.48-49; Dikmen ve Karahanoğulları, 2014, s. 105-108):

- *İzin Sisteminden Bilgilendirme Sistemine Geçiş*: Önceki mevzuatta yabancı yatırımcıların Hazine Müsteşarlığı'ndan izin alması zorunluyken, 4875 sayılı kanunla birlikte bu zorunluluk kaldırılmış ve yerine bilgilendirme sistemi getirilmiştir. Bu sayede bürokratik engeller azaltılarak yatırım süreçleri hızlandırılmıştır (Özel, S. (2003).

- *Yabancı Yatırımcı Tanımının Genişletilmesi*: Kanun, yabancı yatırımcı tanımını genişleterek yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşlarının yatırımlarını da doğrudan yabancı yatırım kapsamına almıştır.

- *Yatırımların Korunması ve Teşviki*: Yabancı yatırımcıların haklarının korunması, kâr transferlerinin serbestliği ve kamulaştırma gibi konularda güvence sağlayarak Türkiye'yi yatırımcılar için daha cazip hale getirmiştir.

Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte Türkiye'de doğrudan yabancı yatırım (DYY) girişlerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2003 sonrası dönemde Türkiye, önceki yıllara kıyasla daha yüksek miktarlarda DYY çekmeyi başarmıştır. DYY'nin ekonomik büyümeye katkıları şu şekilde özetlenebilir (Köprücü, 2017, s. 115-118; Bozdağlıoğlu ve Evlimoğlu, 2014, s.48-49):

- *Sabit Sermaye Birikimi*: Yabancı yatırımlar, Türkiye'deki sabit sermaye stokuna katkıda bulunarak üretim kapasitesinin artmasını sağlamıştır.

- *Teknoloji Transferi ve Verimlilik Artışı*: Yabancı firmaların getirdiği ileri teknoloji ve yönetim becerileri, yerli firmaların verimliliğini artırmış ve rekabet gücünü yükseltmiştir.

- *İstihdam Yaratma*: Yeni yatırımlar, doğrudan ve dolaylı olarak istihdam olanakları yaratarak işsizlik oranının düşmesine katkı sağlamıştır.

- *Ödemeler Dengesi ve Dış Ticaret*: DYY, ihracata yönelik üretimi teşvik ederek Türkiye'nin dış ticaret dengesine olumlu etkilerde bulunmuştur.

Sonuç olarak, 2003 yılında yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu, Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesi ve ekonomik büyümenin desteklenmesi açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu kanun sayesinde Türkiye, uluslararası yatırımcılar için daha cazip bir destinasyon haline gelmiş ve ekonomik kalkınma sürecinde önemli adımlar atmıştır.

6.2. Türkiye'de Doğrudan ve Portföy Yatırımları Karşılaştırması

Uluslararası Yatırım Pozisyonu gelişmeleri Ekim 2024 itibarıyla, Türkiye'nin ekonomik dengelerinde doğrudan ve portföy yatırımlarının rolü ve etkileri dikkat çekici bir şekilde farklılaşmaktadır. Doğrudan yatırımlar uzun vadeli sermaye girişlerini temsil ederken, portföy yatırımları daha kısa vadeli ve piyasa odaklı sermaye hareketlerini yansıtmaktadır.

Aşağıdaki Çizelge 1, Türkiye'nin yurt dışı varlık ve yükümlülüklerinin bu kapsamda nasıl bir değişim gösterdiğini ortaya koymaktadır (TCMB, 2024).

Çizelge 1. Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP) - 2024 Ekim Verileri (Milyar $)

Kategori	2023 Sonu	2024 Ekim Sonu	Değişim (%)
Yurt Dışı Varlıklar	332,5	367,2	+10,4
Yurt Dışı Yükümlülükler	649,5	656,0	+1,0
Net UYP	-317,0	-288,9	---
Rezerv Varlıklar	141,0	159,8	+13,4
Diğer Yatırımlar (Varlıklar)	124,2	133,4	+7,4
Bankaların Efektif ve Mevduatları	46,5	48,7	+4,8
Doğrudan Yatırımlar (Yükümlülükler)	194,1	178,2	-8,2
Portföy Yatırımları (Yükümlülükler)	96,5	116,3	+20,6
- Hisse Senedi Stoku	29,5	30,5	+3,3
- DİBS Stoku	---	16,1	---
- Hazine Tahvil Stoku	---	42,1	-1,0
Diğer Yatırımlar (Yükümlülükler)	359,0	361,5	+0,7
Bankaların Yabancı Para Mevduatı	43,2	40,6	-6,1

Bankaların TL Mevduatı	17,0	23,4	+37,4
Bankaların Kredi Stoku (Toplam)	62,5	71,4	+14,2
Diğer Sektörlerin Kredi Stoku (Toplam)	99,8	99,9	+0,1

Kaynak: TCMB, 2024, Uluslararası Yatırım Pozisyonu.

2024 Ekim itibarıyla Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP) verileri, yurt dışı varlıkların 2023 yılsonuna göre %10,4 oranında artarak 367,2 milyar ABD dolarına, yurt dışı yükümlülüklerin ise %1,0 oranında artarak 656,0 milyar ABD dolarına ulaştığını göstermektedir. Bu kapsamda net UYP, 2023 yılsonunda -317,0 milyar ABD dolarından -288,9 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Varlıklar alt kalemlerinde, rezerv varlıkların %13,4 oranında artışla 159,8 milyar ABD dolarına, diğer yatırımların %7,4 oranında artışla 133,4 milyar ABD dolarına ulaştığı, bankaların yabancı para ve TL cinsinden efektif/mevduatlarının ise %4,8 artarak 48,7 milyar ABD dolarına yükseldiği görülmektedir. Yükümlülüklerde, doğrudan yatırımlar %8,2 oranında azalışla 178,2 milyar ABD dolarına gerilerken, portföy yatırımları %20,6 oranında artışla 116,3 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bu artışın özellikle hisse senedi stokundaki %3,3'lük büyüme ile dikkat çektiği, buna karşın Hazine tahvil stokunun %1,0 azaldığı kaydedilmiştir. Diğer yatırımlarda %0,7 oranında artış görülürken, TL mevduatları %37,4 artışla 23,4 milyar ABD dolarına, yabancı para mevduatları ise %6,1 azalarak 40,6 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Bankaların kredi stoku %14,2 artışla 71,4 milyar ABD dolarına, diğer sektörlerin kredi stoku ise %0,1 artışla 99,9 milyar ABD dolarına çıkmıştır. Bu veriler, Türkiye'nin uluslararası yatırım pozisyonunda yurt dışı varlık artışının devam ettiğini, yükümlülüklerde ise portföy yatırımlarının etkili olduğunu göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİ

Gelişmekte olan ülkeler için uluslararası sermaye hareketleri, ekonomik büyüme ve kalkınma süreçlerinde hayati bir öneme sahiptir. Doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ve portföy yatırımları, bu ülkelerin finansal açığını kapatmak, üretim kapasitelerini artırmak ve teknoloji transferi sağlamak açısından kritik roller üstlenmektedir. Türkiye özelinde yapılan analizler, bu süreçlerin etkilerini daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye, 2004-2007 döneminde yoğun özelleştirme ve birleşme faaliyetleri yoluyla doğrudan yabancı yatırım çekmede önemli bir başarı sağlamış, bu yatırımlar ekonominin çeşitli alanlarında uzun vadeli kalkınmayı desteklemiştir. Ancak 2024 itibarıyla yatırım yapısında belirgin bir değişim yaşanmış; doğrudan yatırımlarda azalma görülürken, portföy yatırımları artış göstermiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde DYY, özellikle teknoloji transferi, istihdam artışı ve yerel firmaların rekabet gücünü artırma gibi olumlu etkiler sunmaktadır. Ancak, Türkiye örneğinde olduğu gibi, doğrudan yatırımların azalışı uzun vadeli kalkınma hedeflerini sınırlayabilecek bir risk

taşımaktadır. Buna karşın, portföy yatırımlarının artışı, sermaye piyasalarında likiditeyi artırma ve piyasa derinliğini sağlama gibi kısa vadeli katkılar sunmakla birlikte, bu yatırımların ani çıkış riski finansal istikrar üzerinde tehdit oluşturabilir. Türkiye'nin Uluslararası Yatırım Pozisyonu (UYP) verileri, 2024 itibarıyla yurt dışı varlıkların %10,4 oranında artarak 367,2 milyar ABD dolarına ulaştığını, yükümlülüklerin ise sınırlı bir artışla 656,0 milyar ABD doları seviyesine çıktığını göstermektedir. Net UYP'deki iyileşme, dış yükümlülüklerin sınırlı artışıyla açıklanabilir. Bununla birlikte, portföy yatırımlarının %20,6 oranında artış gösterdiği ve doğrudan yatırımların %8,2 oranında azaldığı görülmektedir. Bu durum, Türkiye'nin yatırım yapısında kısa vadeli sermaye hareketlerinin öncelikli olduğunu ortaya koymaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler ve Türkiye açısından değerlendirildiğinde, uluslararası sermaye hareketlerinin olumlu etkilerinden tam anlamıyla faydalanabilmek için uzun vadeli ve dengeli bir strateji benimsenmesi gerekmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların teknoloji transferi, istihdam artışı ve sürdürülebilir kalkınma üzerindeki olumlu etkileri göz önüne alınarak, bu yatırımları teşvik edici politikaların uygulanması kritik önem taşımaktadır. Aynı zamanda, portföy yatırımlarının yarattığı volatilite riskini dengelemek için güçlü bir düzenleyici çerçeve oluşturulmalıdır. Türkiye'nin ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerini gerçekleştirebilmesi için, sermaye hareketlerinin yerel ekonomiye entegrasyonunu artıracak, yüksek katma değerli sektörlere yönlendirecek ve sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek politikalar öncelikli olarak uygulanmalıdır. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkelerin genelinde olduğu gibi, Türkiye'nin de uluslararası sermaye dinamiklerinden maksimum fayda sağlayacak dengeli bir ekonomik strateji izlemesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Acar, M. Doğrudan yabancı sermayenin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye örneği. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13, 3, 2016.

Akdiş, M. *Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler***.** İstanbul: Yased Yayınları.1988. http://makdis.pamukkale.edu.tr/Ysermaye.htm (Erişim tarihi: 12.12.2024).

Aktan, C. C., Vural, İ. Y. *Çok Uluslu Şirketler Global Sermaye ve Global Yatırımlar*, Çizgi Kitabevi Yayınları, Yayın No.162, 2006.

Batmaz, N., Tunca, H., *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye (1923-2003)*. Beta Basım A.Ş./İstanbul, 2005.

Bekaert, G., Harvey, C. R. Foreign speculators and emerging equity markets. *Journal of Finance*, 55, 2, 2000.

Bozdağlıoğlu, Y., Evlimoğlu, U. Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının tarihsel süreçte gösterdiği gelişim: hukuksal ve ekonomik yansımaları. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11, 2014.

Calvo, G. A., Leiderman, L., Reinhart, C. M. (1993). Capital Inflows and Real Exchange Rate Appreciation in Latin America: The Role of External Factors. IMF Staff Papers, 40, 1, 108-151.

Levine, R., Zervos, S., Stock Markets, Banks, and Economic Growth. American Economic Review, 88, 3, 1998.

Candemir, A., *Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama, Cilt-I Dünyada Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Etkileyen Faktörler*, YASED Yayınları, Yayın No: YASED-T/2006-12/53, İstanbul, 2006.

Dikmen, A., Karahanoğulları, O., Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu Tasarısı hakkında değerlendirme. Mülkiye Dergisi, 26, 234, 2014.

Dunning, J. H., Lundan, S. M., *Multinational Enterprises and the Global Economy*. (2nd ed.). Edward Elgar Publishing. 2008.

Emir, M., Kutlu, M., Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Volatilitesi Arasında Nedensellik İlişkisi. International Journal of Economic and Administrative Studies. 8(15), 2015.

Kahveci, Ş., Terzi, H. (2017). Türkiye'de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkilerin Nedensellik Analizleri İle Testi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.323908 (Erişim tarihi: 12.12.2024).

Kang J. K., Stulz R. M., *Why is there a Home Bias? An analysis of foreign portfolio equity ownership in Japan*. EmergingTrends in Japanese Financial Markets Conference WorkingPaper, 1996.

Karluk, R., *Uluslararası Ekonomi Teori ve Uygulama*. Beta Basım A.Ş./İstanbul, 2002.

Köprücü, Y., Doğrudan yabancı yatırımların teknolojik yayılma ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. Yönetim Bilimleri Dergisi, 15, 30, 2017.

Levine, R., Zervos, S., Stock Markets, Banks, and Economic Growth. American Economic Review, 88, 3, 1998.

OECD, *Checklist for Foreign Direct Investment Incentive Policies.* Organization for Economic CoOperation and Development. OECD Publishing/Paris, 2003.

OECD, *Benchmark Definition of Foreign Direct Investment* (4th ed.). Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Publishing/Paris, 2008.

Parasız, İ., *Ekonomik Büyüme Teorileri (Dinamik Makro Ekonomiye Giriş)*, Ezgi Kitabevi Yayınları/Bursa, 2003.

Prasad, E. S., Rogoff, K., Wei, S.-J., Kose, M. A. *Effects of Financial Globalization on Developing Countries: Some Empirical Evidence*. IMF Occasional Paper, 2003.

Rajan, R. G., Zingales, L., Financial Dependence and Growth. *American Economic Review*, 88, 3, 1998.

Seyidoğlu, H., *Ekonomik Terimler Ansiklopodik Sözlük*. Geliştirilmiş 3. Baskı, Güzem Yay./İstanbul, 2002.

Stiglitz, J. E., Capital Market Liberalization, Economic Growth, and Instability. *World Development*, 28, 6, 2000.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası [TCMB]. (2024). Uluslararası Yatırım Pozisyonu. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/istatistikler/odemeler+dengesi+ve+ilgili+istatistikler/uluslararasi+yatirim+pozisyonu (Erişim tarihi: 27.12.2024).

Ünsal, E. M., *Makro İktisat*. İmaj Yayınevi/ Ankara, 2005.

İKTİSADİ AHLAK ANLAYIŞININ DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ercan KILIÇ
İnönü Üniversitesi,
0000-0002-7398-8959, mercan.kilic@inonu.edu.tr

Arş. Gör. Muhammet Fatih COŞKUN
İnönü Üniversitesi,
0000-0002-7174-6550, fatih.coskun@inonu.edu.tr

ÖZET

Zamanla felsefeden veya etikten uzak bir şekilde geliştiği iddia edilen ekonomi bilimi; günümüzde üretim, tüketim, dağıtım ve bölüşüm süreçlerini inceleyen bilim olarak adil ve dürüst bir ekonominin nasıl tesis edilebileceğini ortaya koyma iddiasını taşımaktadır. Son yıllarda iktisat literatüründe yaygınlaşan yolsuzluklar ve diğer ahlaki sorunların iktisadi istikrara etkisi, piyasa başarısızlıkları veya sürdürülebilirlik analizleri iktisadın bu iddiada bulunduğunun ispatıdır. Modern dünyanın kahramanları artık şövalyeler, komutanlar ve krallar değildir. Sıradan ancak yenilikçi, çalışkan ve para işlerinden iyi anlayan girişimcilerdir. Girişimcinin ise illa erdem sahibi ve faziletli bir insan olması da gerekmemektedir. Bu bağlamda, modern toplumda ahlak ikinci, üçüncü dereceden önemli hale gelmiştir. Birinci sırada dikkat edilen özellikler madde ile ilgilidir. Bu bağlamda "ahlak ve iktisat ilişkisini nasıl ele almak gerekmektedir" sorusu hala cevabını aramaktadır. Bu çalışmada, iktisat ve ahlak ilişkisi üzerine geçmişten bugüne kısa bir değerlendirme yapılmıştır. Piyasaları olan toplumdan, piyasa toplumuna geçiş (yani aslında Sanayi Devrimi olarak adlandırdığımız) ve geçmiş medeniyetlerden keskin bir kopuş sonrası ahlak ve fayda ilişkisinin durumu ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fayda maksimizasyonu, Ahlak ekolü, Piyasa toplumu, Sanayi devrimi.

1. GİRİŞ

"Ekonomi ve ahlak ilişkisi nasıl olmalı?" sorusuna yanıt arayışı süreci, ekonominin tanımı ile başlamaktadır. Bir diğer deyişle, ekonomi biliminin hangi kavramlar üzerine inşa edildiği, ekonominin ahlak ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Bu ilişki ekonomi biliminin içinde ahlaki normların varlığı veya yokluğu şeklinde değil, daha çok hangi ahlaki yaklaşımın söz konusu iktisadi görüşün temelini attığını ortaya koymaktadır. Yani iktisadi ekol ne olursa olsun

muhakkak bir ahlaki temele dayanmaktadır. Bu durum Sedláček (2018) tarafından mitler ve dini inanışların iktisadi görüşleri nasıl etkilediğini ortaya koyduğu İyi, Kötü ve Ekonomi eserinde detaylı bir şekilde işlenmiştir. Sedlacek'e göre iktisat biliminin istatistik-ekonometrik analizlerle desteklendiği ve temellerini pozitivist yaklaşımdan aldığı günümüz ortodoks iktisat görüşünde bile bu şekildedir (2018, s. 5). Kısaca hangi dönem olursa olsun veya hangi iktisadi ekol olursa olsun muhakkak bir ahlaki temeli vardır ve bu ahlaki temel ekonomi biliminin doktrin inşasında üst sıralarda bir öneme sahiptir.

Hal böyleyken ahlaki normların toplumdan topluma ve zamandan zamana değiştiğini göz önünde bulundurmak da önem arz etmektedir. Örneğin ekonomi kelimesinin etimolojik kökeninin dayandığı antik Yunan'da kelime, bir hanenin idaresi için yapılması gereken işler ve uyulması gereken kurallar anlamına gelmekteydi (Murteza, 2019, s.19). Halbuki haneler içerisindeki ilişkilerin birçoğu ahlaki bakımdan sınırlıdır. Evin her bir ferdi (antik Yunan dönemindeki köleler dahil) arasındaki münasebet toplumun genelini ilgilendiren münasebetler bakımından sınırlıdır. Ayrıca ev içerisindeki roller de oldukça sınırlıdır. Ekonomi tüm toplumu ilgilendiren bir olgu olmasına rağmen o dönemde kavramın anlamının haneye dayandırılması bu alana bakışı anlamak açısından önem arz etmektedir. Sonraki dönemde Yunan filozoflarının bir kısmı ekonomik ilişkileri adeta bir modern iktisatçı gibi analiz etmiştir (Sedláček, 2018, s. 107). Yani aynı toplum içerisinde zamanla değişen ahlaki kaygılar bu bilime olan bakış açısını da değiştirmiştir. Fakat bilindiği üzere Antik Yunan coğrafyası üzerinde ve ona yakın coğrafyalarda ortaya çıkan diğer medeniyetlerde ekonomiye bakış birçok değişiklik geçirmiştir. Neticede bu durum toplumların kültürel birikimi ve ahlaki normlarının ekonomiye yaklaşımını derinden etkilediğini göstermektedir.

Yukarıda ele alındığı üzere zaman içerisinde ahlaki ön kabuller değişmiş, bununla birlikte ekonomik hayatı değerlendirme araçları da değişmiştir. Geçmiş dönemlerde ahlaki yapıyı belirleyen temel etkenler gelenek, görenek, kültür ve dini anlayış iken Sanayi Devrimi sonrası maddesel dinamikler bu yapıyı belirlemiştir. Bu bağlamda, tarihi Sanayi Devrimi öncesi ve sonrası diye ikiye ayırdığımızda bu iki farklı dönemin kahraman ya da ideal insan anlayışını kıyaslayarak da değişen ahlak anlayışını kolayca fark edebiliriz (Özel, 2018, s. 176-177). Sanayi Devrimi öncesi kahramanlar savaşçı, din alimleri, padişahlar ya da krallar iken bugünün ideal insanları başarılı girişimciler, cesur yatırımcılar veya yenilikçi dâhiler olmaktadır. Birinci ve ikinci grup kahramanlarda benzer özellikler bulunmasına rağmen hayattaki yansımaları

farklı farklıdır. Şöhretli bir savaşçının cesareti ile deniz aşırı ticaret yapan bir tüccarı cesareti istimal edilen amaç, elde edilen neticeler noktasında değişmektedir. Örneğin her ikisi de ölümü göze alarak büyük bir işin sorumluluğunu üstlenir. Fakat birincisinin amacı şahsi menfaatten ziyade toplumsaldır kendine dolaylı olarak katkı sağlar. İkincisinin amacı toplumdan ziyade şahsi menfaattir topluma dolaylı olarak fayda verir. Peki ahlaki olarak hangisi iyidir? Bu çalışmada değişen üretim ve tüketim yapısı ile birlikte ahlaki olarak iyi-kötü anlayışının nasıl bir yapısal kırılma yaşadığı üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

2. PİYASALARI OLAN TOPLUMDAN PİYASA TOPLUMUNA GEÇİŞ

Günümüzde iktisadi ilişkileri hayatın merkezine alan toplumsal anlayış Orta Çağın sonunda Avrupa'da ve özellikle İngiltere'de ortaya çıkmıştır. Milletler, piyasaları olan toplumdan, piyasa toplumuna dönüşürken ahlak anlayışı da dönüşmüştür. Varoufakis (2019, ss. 39-44) bu süreci birkaç aşamada değerlendirmiştir. Önce küresel ticaretin gelişmesi sonrası İngiltere'de lordların başlattığı "Çitleme" olayı etken bir kuvvet olmuştur. Ardından ortada kalan serflerin emeğini kiralamaya başlaması ve beraberinde lordların arazilerinin bir kısmını "girişimci serflere" kiralaması gelmektedir. Böylece emeğin ve sermayenin piyasalaşması, piyasa toplumuna dönüşün başlangıcını teşkil etmiştir. Son aşama Protestan mezhebinin ortaya çıkışı ve faizin serbest hale gelmesi, buhar enerjisinin keşfi ve ilk fabrikaların ortaya çıkışı ile Sanayi Devrimi gerçekleşmiş ve piyasa toplumu doğmuştur. Böylece 18. yüzyıldan bugüne, fiyatı olan her şeyin alınır satılır olduğu ve eşyanın değerinin sadece fiyatı ile ölçüldüğü ve bundan dolayı paranın, en kıymetli eşya haline geldiği bir toplum ortaya çıkmıştır.

Özel'e göre (2018, s. 22) piyasa toplumu, temelde kurgu üzerine bina edilmiştir. Başta paranın kendisi kurgudur. Hiçbir deneyimsel değeri yoktur. Bununla birlikte bu kurgu madde üzerine bina edilmiş bir soyutlamadır. Homo economicus olarak adlandırılan bu kurgunun ana karakterinin özellikleri de maddeye nispet ederek tarif edilmektedir. Özel'e göre homo economicus bencil, faydasını veya karını maksimize etmeye çalışan, maddi tercihlerinde tutarlı ve maddi konularda tam bilgi sahibi gibi vasıflar taşımaktadır. Görüldüğü üzere iktisadi analizlerin temel aldığı bencil insan modeli ve onun rasyonel seçimleri doğru olarak varsayılır. Bu varsayıma hiç dokunulmadan ekonomik ilişkilerin analiz edilmesine odaklanılır. Yani günümüz iktisadi modellemelerinde kullanılan insan ve devlet maddi çıkarlarına odaklanan ve bencil davranan iktisadi ajanlardır. Geçmiş medeniyetlerde ise farklı olarak siyaset, din, vatanseverlik, milliyetçilik gibi maddeden ziyade manevi değerler hem bireyler hem devletler için üst sıralarda gelirdi. Bu ön kabullerin normatif birer varsayım olduğu gerçeği göz ardı

edilmektedir ve bu ön kabullerin doktrini nasıl etkilediği üzerinde pek az çalışma durmaktadır. Peki bu değişim nasıl gerçekleşti ve iktisat biliminde nasıl bir paradigma kaymasına neden oldu?

3. FARKLI DÜŞÜNCE SİSTEMLERİ ve İNANÇLARA GÖRE İKTİSADİ AHLAK ANLAYIŞI

Bu bölümde, Eski Yunan döneminden bugüne kadar Avrupa'da ortaya çıkan ahlaki ekollerin iktisadi faydayı ele alış şekli ve iktisadi davranış açısından ortaya koyduğu davranış biçimi tablo üzerinde gösterilmiştir. Kullanılan kaynaklar Avrupa menşeli olması hasebiyle İslami ahlak anlayışı veya Konfüçyüsçü ahlak anlayışı ya da Budist ahlak anlayışı ve iktisadi fayda ile olan ilişkileri tabloya dahil edilmemiştir. Dolayısıyla Avrupa merkezli bir değerlendirme olmuştur.

Çizelge.1 Farklı ekollere göre iktisadi ahlak anlayışı

Ahlak Ekolü	**Fayda – Ahlak Dengesi**	**Sonuç**
Kant felsefesi	Ahlak ve fayda birbirine zıttır. Biri varsa diğeri yoktur.	Değerli olan ahlak sahibi bir insan olmaktır. Faydacılık karşıtıdır. Kişi farksızlık eğrisinin tam tersi yönde davranmalıdır.
Soyutlanmış Stoacılar	Ahlak esastır. Fayda ise dikkate alınmaması gereken yani varlığı yokluğu önemli olmayan bir olgudur.	İyi bir hayat sürmek için ahlak sahibi olmak ve bunun için sonuçlara (yani fayda-zarar) dikkat etmemek gerektir.
Hristiyanlık	Fayda vardır ancak uzak durmak evladır. Ahlaklı bir insan faydadan ziyade zarara yani çileye taliplidir.	İnsanın faydayı gözetmesi için önce bireysel dönüşüme ihtiyacı vardır. Bu da ancak gaybi bir yardım ile olur. O zaman ahlak tamamlanmış olur. İçsel dönüşümünü tamamlamış biri faydasını gözetebilir.

Yahudilik	Belirli sınırları aşmadan fayda peşinde koşmak ahlaka zarar vermez.	Kutsal kitapta geçen sınırlar dahilinde fayda arayışında olmak ve güzel şeylerden istifade etmek gerekir.
Faydacılık	Fayda ve ahlak birbirine oldukça yakınsar. Yani insan faydası paralelinde davranışta bulunur. Ancak toplumsal fayda, bireysel faydadan üstündür.	Asıl güzel olan veya ahlaki olarak daha doğru olan toplumun faydasını maksimize etmeye çalışmaktır.
Epikürcüler (Hedonistler)	Bir şey faydalı ise onu elde etmek ahlaki olarak doğrudur. Faydaya ulaşmak adına her yol mübahtır.	Güzel ve doğru olan faydayı elde etmektir. Araçların bir ehemmiyeti yoktur. Ancak fayda maddi veya manevi olabilir.
Anaakım İktisat	İnsanın ahlaki yapısı çıkarcılık üstüne kuruludur. Yaptığı tüm olumlu davranışları da şahsi menfaati için yapar. Yani ahlakın temelinde bencillik vardır.	Amaç fayda maksimizasyonunu elde etmektir. Kişinin toplumu düşünmesine gerek yoktur. Herkes şahsi menfaatini maksimize ederse toplumun fayda düzeyi zirveye ulaşır.
Mandeville	Ahlaksızlık toplum açısından menfaatlidir. Ahlaksız insanlar toplum faydası için gerekli olan dinamizmi oluştururlar.	Toplumun faydasını yükseltmek için bazen ahlaksızca davranmak gerekir. Böylece toplumun önünde yeni imkanlar ortaya çıkar.

Kaynak: Sedláček (2018, ss. 269-274)

4. TÜM BUNLAR NE ANLAMA GELİYOR?

İktisadi aktörlerin rollerinin ve statülerinin zamanla değişmesi ve bu değişimi merkeze alan doktrinlerin kabul görmesi, Marx'ın alt yapı üst yapıyı belirler tezinin bir veçheden ispatıdır. Zira iktisadi doktrinler de kültürün bir parçasıdır ve toplumdaki olguları ve değişimleri merkeze almaktadırlar. Zaten Marx da yaşadığı dönemde önemli bir toplumsal dönüşümün şahidi olarak Hegel'in zıddı bir tez ileri sürmüş ve Hegelci diyalektiğin zıddını merkeze almıştır (Althusser et al., 2017). Tarihsel tecrübelerimiz Marx'ın bu konuda kendi döneminde ve sonraki dönemlerde haklı olduğunu ortaya koymuştur. Fakat yine tarihsel tecrübelerimiz Hegel'in kendi dönemi için ve önceki dönemler için haklı olduğunu ortaya koymuştur. Marx, birey ve toplumdaki bu değişim sürecini merkeze alan ve bu süreci nasıl dönüştürebileceğini ifade eden öğretiyle de kendi ekolünü kurmuştur.

Bu süreç serbest piyasa sisteminin ortaya çıkmasında da farklı bir seyir izlememiştir. Adam Smith de kendi döneminde Avrupa'da yaşanan değişime şahit olmuş ve yeni bir ahlaki modelle homo economicus denen insan modelini temel alarak bir doktrin inşa etmiştir (Bulut, 2015, ss. 107-108). Zira Smith de bir araştırmacı olarak bu değişimin kaçınılmaz bir şekilde ele alınması gerektiğinin farkındadır (Bulut, 2015, s. 108). Öyleyse bir doktrinin bilim camiası tarafından genel kabul görmesi, onun etik değerlerden ari bir şekilde bilimsel bir yol olduğu anlamına gelmez.

Günümüzde hâkim iktisadi görüş olan neoklasik yaklaşım da bir değişim döneminin sınavlarından geçmektedir. Dünyada para sisteminin geçerliği ve güvenilirliği sorgulanmaktadır. Merkeziyetsiz kripto para sistemleri merkez bankaları tarafından basılan itibari paraların yerine geçmeye başlamıştır. Ayrıca uluslararası denetim kuruluşlarının kontrol mekanizmaları dışında kalan borsalar kurulmakta ve insanlar bu borsalara itibar etmektedir. Diğer yandan üçüncü Dünya Savaşı söylemlerinin yükseldiği bu dönemde yeniden sağ görüşlü siyaset kurumları, vatanperverlik duyguları, milli olmak ve dini değerler yükseliştedir.

Bir diğer önemli değişim süreci ise insanın şahsi hayatında meydana gelmektedir. Sosyal medyanın günlük hayattaki kullanımı artmış ve insanlar genel olarak gerçek yaşamdan soyutlanmaktadır. Örnek ülke olarak Türkiye ele alınırsa çevrimiçi alışveriş sitelerinden yapılan alışverişler yüz yüze yapılan alışverişi oransal olarak geçmiş vaziyettedir (TÜİK Kurumsal, b.t.). Son olarak içinde bulunduğumuz çağda yapay zekâ devrimleri yaşanmakta ve her meslek grubundan iktisadi ajan bu süreçten derin bir şekilde etkilenmektedir. Bu yeni dönemin insan modelinin ahlaki değerleri, şüphesiz aydınlanmacı görüş dönemden başlayarak yakın bir

döneme kadar devam eden bireyci ve çıkarcı insan modelinden farklı olacaktır. Bu insan modelini merkeze alan ve bu yeni değerler üzerine inşa edilen iktisadi doktrinler de bir şekilde ekonomik hayatın temel belirleyicisi kurumları kuracaktır. Bu bakımdan iktisadi yaklaşımların gelecekteki olası dönüşümleri yeni ahlaki normlar bakımından değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Althusser, L., Balibar, È., Establet, R., Rancière, J., & Macherey, P., *Kapital'i okumak* (1. baskı). *AI Ergüden, Çev.).* İstanbul: Nora Kitap.(Orijinal çalışma basım tarihi 1965), 2017.

Bulut, M., *Ahlak ve İktisat*. Adam Academy Journal of Social Sciences, 5, 2, 2015.

Murteza, G., *Ahlak, İktisat ve Bilim: Adam Smith Felsefesine Giriş*, İstanbul: Pinhan Yayıncılık, 2019.

Özel, M., *Roman Diliyle İktisat*, Küre Yayınları, 2018.

Sedláček, T., *İyi, Kötü & Ekonomi: Gılgamış'tan Wall Street'e İktisadi Anlam Arayışı (Çev. A. S. Erdoğan)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları (Orijinal yayım tarihi 2011), 2018.

TÜİK Kurumsal, (b.t.). https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492 adresinden 24 Aralık 2024 tarihinde alınmıştır.

Varoufakis, Y., *Kızımla Ekonomi Sohbetleri, Sinan Arslaner (Çeviren)*, İstanbul: Epsilon Yayınevi, 2019.

TÜRKİYE'NİN "İKTİSADİ YÜKSELİŞİ" ÜZERİNE "ULUSLARIN DÜŞÜŞÜ" ADLI ESER ÜZERİNDEN BİR DEĞERLENDİRME

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Ercan KILIÇ
İnönü Üniversitesi,
mercan.kilic@inonu.edu.tr - 0000-0002-7398-8959

Arş. Gör. Mehmet Latif TURGUT
İnönü Üniversitesi,
mehmetlatif.turgut@inonu.edu.tr - 0000-0001-5753-0289

ÖZET

Daron Acemoğlu ve James A. Robinson tarafından yazılan Ulusların Düşüşü adlı eser, neden bazı ülkelerin diğerlerinden daha müreffeh olduğu sorusunu ekonomik ve politik kurumlar üzerinden ele almaktadır. Bu kurumların kapsayıcı veya sömürücü bir niteliğe sahip olmasının, gelişmişlik ve refah açısından ne derece önemli sonuçlar doğurduğu, birçok ülke ve medeniyet örneği üzerinden tarihsel bir kurgu ile ortaya konmuştur. Kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumların uzun vadede istikrarlı bir büyüme sağladığına vurgu yapılan kitapta, her ne kadar geniş bir örneklem üzerinden bu anlatı gerçekleştirilse de Türkiye özelinde bir değerlendirme yapılmamaktadır. Bu çalışmada, ekonomik ve politik kurumlar analizinde kullanılan kuramsal araçlardan faydalanılarak Türkiye'nin kurumsal yapısı 1922-2002 dönemi için değerlendirilmektedir. Aslında "Türkiye'nin Yükselişi" önündeki engeller tarif edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yeni Kurumsal İktisat, Kapsayıcı Kurumlar, Türkiye Ekonomisi

1. GİRİŞ

"Outliers" kitabında genel olarak bireylerin ve toplumların başarıları ve başarısızlıkları noktasında görülmeyen incelikleri açıklamaktadır. Mesela dünyaca ünlü başarılı insanların (iş adamı, şarkıcı, yazılımcı vs.) başarılarının açıklandığı bir bölüm vardır. 10,000 saat kuralı başlıklı bu bölümde zikredilen birçok araştırmada, yeteneği olmayan insanların hiçbir zaman çok başarılı olamadıklarını tespit edildiği belirtilmektedir. Bununla birlikte, sadece yetenek ile de hiçbir şahıs çalışmadan başarıyı elde edemez diye ifade edilmektedir. Burada başarıya ulaşmak için en az 10,000 saat çalışmak gerektiği bir keşif olarak vurgulanmaktadır. Ancak Malcom Gladwell'in asıl üzerinde durduğu nokta ise başarı için gerekli olan fırsatlardır. Yetenek artı 10,000 saat pratik artı fırsat başarıyı sağlamaktadır. Burada fırsat kelimesi ile ifade edilen faktörler çok çeşitlidir. Mesela destekleyici bir ebeveyne sahip olmak, doğru zamanda dünyaya gelmek, nev-i şahsına münhasır imkanlara erişmek gibi birbirinden çok farklı sebepler, başarıya ulaşmanın sırrının bir parçası olarak tarif edilmiştir. Yani aslında başarı bir taraftan formülize edilmeye çalışılırken diğer taraftan böyle bir formülünün mümkün olmayacağı zımni olarak ifade edilmektedir. Peki o zaman bireyin başarısını tarif etmek bu kadar çetrefilli iken bir toplumun başarısını basit bir şekilde resmetmek mümkün olabilir mi?

"Bir şey bütün elde edilmezse bütün olarak da bırakılmaz" düsturu gereği Adam Smith'den bugüne Milletlerin Zenginliği tarif edilmeye çalışılmaktadır. Bu tarif iki türlü de yapılmak istenmektedir. Yani hem bugün bazı devletlerin diğerlerinden neden daha zengin olduğunu anlamak hem de istikbalde hangi devletlerin (yani yapılması gerekenler noktasında) önde olacağını tahmin etmeye çalışmak şeklinde cereyan etmektedir. Jared Diamond, Tüfek, Mikrop ve Çelik adlı kitapta bugün zengin olan devletlerin coğrafi şartlardan dolayı zengin olduğunu savunmaktadır. Avustralya, Afrika (Kuzey Afrika hariç) ve Orta Amerika gibi bölgelerde dört mevsim besin ihtiyacı tedarik edilebildiği için büyük medeniyetler oluşmamıştır. Oysa Avrasya bölgesinde yani kış mevsiminin uzun yaşandığı coğrafyalarda besin ihtiyacı tarımı, tarım besin fazlasını, fazla besin ambarlarını, ambarlar yazıyı ve borç senetlerini ve sırasıyla para, devlet, bürokrasi ve ordu gibi bugünkü gelişmiş medeniyetleri netice vermiştir. Yani binler sene önce mevcut olan besin ihtiyacı bugünkü zenginliği doğurmuştur. Tabi teori kıtalar arası zenginlikleri belli ölçüde açıklayabilirken milletler arası zenginliği açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu teoriye benzer birçok deneme yapılmıştır. Doğal kaynakların zenginliği, teknolojik gelişmeler, ticaretin gelişmesi, iklimsel koşullar gibi birçok faktör üzerinden milletlerin zenginlik farkları açıklanmaya çalışılmıştır.

Kurumsal iktisat olarak isimlendiren ve iktisadın bir alt başlığı olan alan milletlerin gelişmişliğini kurumlar üzerinden anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Alman Tarihçi Okulun devamı olarak

kabul edilen bu alan milletlerin ekonomik düzeyini geçmişten bugüne kurumsal yapıdaki değişiklikler veya ilerlemeler ve hatta geriye gitmeler üzerinden anlamaya çalışmaktadır. Bundan ötürü tarihsel metinler, arkeolojik keşifler, antropolojik bulgular ve kurumsal iktisadın günümüz temsilcilerinden Daron Acemoğlu, kurumların ekonomik büyüme üzerindeki üzerine yapmış olduğu araştırmalarından dolayı James A. Robinson ve Simon Johnson ile 2024 Nobel Ekonomi Ödülü'ne layık görülmüştür. Başta demokrasi olmak üzere özgürlükçü, yenilikleri teşvik edici ve kapsayıcı ekonomik ve siyasal kurumların uzun dönemde istikrarlı bir büyüme sağladığı hipotezine dayanan çalışmalarında, dünya üzerindeki her coğrafya üzerinde araştırmalar yapmıştır. Meksika-Amerika sınırından Güney-Kuzey Kore'ye, Sahra-altı Afrika'dan Çin'e, Batı-Avrupa'dan Sovyetler Birliği'ne ve hatta tarihin derinliklerine inerek Bereketli Hilal'den Azteklere, Roma İmparatorluğu'ndan Orta Çağ Venedik Cumhuriyeti'ne kadar farklı ülke, medeniyet ve imparatorluk üzerinde incelemeler yapmıştır. Tüm bu çalışmaları, James A. Robinson ile kaleme aldığı "Ulusların Düşüşü" adlı kitabında yayınlamışlardır. Sonuç olarak uzun vadeli istikrarlı ekonomik büyümeyi formülize etmeye çalıştıkları bu kitapta Türkiye ile ilgili bir değerlendirme bulunmamaktadır. Bu çalışmada da Ulusların Düşüşü adlı kitapta ortaya konulan hipotezin Türkiye Cumhuriyeti için 1922-2002 dönemine yönelik kısa bir değerlendirmesi yapılacaktır.

2. LİTERATÜR

Bu bölümde, Türkiye'nin kurumsal yapısı ve ekonomik performansı üzerine literatürde bulunan bazı çalışmalara yer verilmiştir. Çalışmalar Tablo.1'de gösterilmiştir. Daha çok ampirik çalışmaların yer aldığı literatürde çalışmaların özellikle 1980 sonrası Türkiye için yapıldığı gözlemlenmiştir.

Çizelge.1. Türkiye üzerine Literatür

Yazar	Çalışmanın Adı	Çalışmanın Konusu
Tamer Çetin	The Role of Institutions Over Economic Change in Turkey	1980 sonrası liberal bir ekonomik yapıya bürünmeye çalışan Türkiye'nin özellikle siyasi kurumsal yapısının bu duruma engel olduğu ve kurumsal dönüşümü sağlayamayan ülkede girişimciliğin ortaya çıkmaması üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Benzer ülkelerle kurumsal yapı ve reformlar üzerinden bir kıyaslama yapılmıştır.
Seyfettin Artan ve Pınar Hayaloğlu	Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği	Kurumsal yapı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ampirik olarak araştıran bu çalışma, 1972-2009 yıllarını kapsayan bir ampirik araştırma yapılmıştır. Sonuçlar

		kısa ve uzun dönemli olarak değerlendirilmiştir.
Yıldırım Beyazıt Çiçen	Türkiye'nin 1980 Sonrası Kurumsal Yapısındaki Değişimi ve Ekonomik Sonuçları	1980 sonrası dönemi inceleyen çalışmada, siyasi istikrarsızlığın ve dışlayıcı kurumsal yapıların ekonomik gelişme üzerinde nasıl engel oluşturduğu üzerine hem nicel hem de nitel bir değerlendirme yapılmıştır.
Aykut Lenger	Regional Innovation Systems and the Role of State: Institutional Design and State Universities in Turkey	Kurumsal dönüşümün, bölgesel ekonomik gelişme üzerindeki etkisini araştıran bu çalışmada bölgesel Ar-Ge merkezlerinin ve devlet üniversitelerinin varlığının, patent sayısı üzerindeki etkileri ampirik olarak araştırılmıştır.
İzak Atiyas	Economic Institutions and Institutional Change in Turkey During the Neoliberal Era	1980 sonrası liberalleşmeye çalışan Türkiye'de özellikle 2001 krizi sonrası ortaya çıkan yeni kurumların, daha şeffaf ve kişiler üstü ya da kural bazlı bir yapı oluşturup oluşturmadığını incelemiştir. Bu yapı hem farklı sektörler açısından hem de yasama ve yürütme kurumları açısından incelenmiştir.
Orçun Selçuk	Strong Presidents and Weak Institutions: Populism in Turkey, Venezuela and Ecuador	Güçlü liderlerin kurumsal gelişme önünde bir engel teşkil edip etmediği üzerine bir değerlendirme yapılmaktadır. Ayrıca bu minvalde Türkiye'de yaşana 15 Temmuz darbesi ve anayasa değişikliği referandumu tartışılmaktadır
Yıldırım Beyazıt Çiçen ve Şeyma Arslan	Kurumsal Yapı ve Ekonomik Performans İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri	Eski ve yeni Kırılgan Beşli içerisinde yer alan (Türkiye her iki beşlide yer alan tek ülke) 9 ülkenin kurumsal yapısı ve ekonomik performansı üzerine ampirik bir çalışma yapılmıştır.

3. KAVRAMLAR

Bu bölümde Ulusların Düşüşü adlı kitapta yer alan ve ülkelerin kurumsal farklılıklarını veya üstünlüklerini ifade etmek için kullanılan kavramlar ve bu kavramların içerdiği anlam tarif edilmeye çalışılmıştır.

Çizelge.2 Ulusların Düşüşü kitabında yer alan kurumsal kavramlar

Kavram	**İçerik**
Kapsayıcı kurumlar	Toplumun geniş kesimleri birçok ekonomik imkândan yararlanabilir. En 1başta daha adil bir gelir dağılımı sağlar. Devletin keyfi müdahalelerinden emin olunur. Verimli bir ekonomik ortam oluşur.
Sömürücü kurumlar	Güç kimdeyse servet ondadır. Bu sebeple kırıcı bir siyasi rekabet ortaya çıkar. Bu durumda devlete güven azalır. Güçlü bir ekonomi için gerekli olan güven ve emniyet ortadan kalkar veya azalır.

Verimli döngü	Kapsayıcı kurumların bir olumsallık oluşturması sonucunda demokratik yapının kesintiye uğramaması halidir. Olağanüstü durumlarda kanunların üstünlüğünün galip gelmesi ve diktatoryal bir sistemin oluşmaması halidir.
Kısır Döngü	Sömürücü kurumların oluşturduğu rekabetçi siyasal yapının diktatoryal bir yapıya dönüşme çabasıdır. Ancak rakip odakların müdahalesi sonrasında bu yapının da kesintiye uğraması ve oluşan istikrarsızlık.
Tekelleşme	Sömürücü kurumların, özellikle karlı olan sektörlerde (en başta uluslararası ticaret gibi) rekabete izin vermemesi veya devlet eliyle ya da devlete yakın bir firma vasıtasıyla bu sektöre hâkim olma durumudur.
Yenilikçi rekabet	Kapsayıcı kurumlar güçlü bir patent sistemi oluştururlar. Eğitim sistemi büyük cevherler ortaya çıkarır. Yenilik ortaya koymak noktasında herhangi bir baskı ya da kısıtlamanın ötesinde bilakis teşvik ve yardım durumları hakimdir.
Güçlü merkezi devlet	Kanunların üstünlüğünü ya da demokratik yapıya aykırı tekelci durumları dizginlemek için güçlü bir merkezi otorite gereklidir. Ancak kişilerden ve partilerden bağımsız güçlü bir devlet, serbest ekonomik yapıyı da ortaya çıkarabilir.
Adem-i merkeziyetçi bir yapı	Elitlerin savaşı şeklinde ilerleyen sistemde, devletin ya da toplumun menfaati ya da kanunların üstünlüğünden ziyade elitlerin çıkarları, karşıt grupların birbirine üstün olma çabası söz konusudur.

4. DEĞERLENDİRME

Kuruluş döneminden 2002 yılına kadar Türkiye'de pek çok demokratik atılım ve reform yapılmışsa da ordunun baskın rolü ve siyasi iktidarların otoriterleşme eğilimleri ya da siyasi istikrarsızlık, demokratik kurumların çoğulculuk ilkesi temelinde, geniş kitlelerin temsilini sağlayacak şekilde gelişmesini engellemiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin güçlü merkezi devlet anlayışı ile refahtan sorumlu devlet algısı Osmanlı'ya dayanmaktadır. Benzer şekilde ordunun siyaseti şekillendirme isteği ve gücü hem bu mirasın bir parçası hem de cumhuriyetin kendi dinamiklerinin düzenli olarak yeniden ürettiği bir olgudur. Bütün bu çerçevede gerçekleştirilen reformlar, küçük bir elitin toplumu tasarlama çabası olarak değerlendirilebilir.

Kurucu kadronun gerçekleştirdiği inkılaplar demokratik üstyapıyı oluşturduğundan kapsayıcı kurumların oluşmasına imkân sağlamıştır. Bu doğrultuda 1946'de çok partili hayata geçişle birlikte daha geniş kitleler siyasette söz sahibi olabilmiştir. 1961 Anayasası sadece yirmi yıl yürürlükte kalmış olsa da tanınan demokratik hak ve özgürlükler toplumda siyasi ve ekonomik bir bilincin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin anayasal bir

kurum olarak oluşturulması yine 1961 Anayasası ile mümkün olmuştur. Menderes dönemindeki liberalizasyon girişimi ve Özal ile başlayan neoliberal politikalar, yeni iş kolları oluşturmuş ve bu sebeple yaratıcı yıkımı teşvik etmesi açısından kapsayıcı bir yapıya olanak sağlamıştır. Ancak bahsi geçen kapsayıcı kurumların olumsallık gösterememiş olması bir verimli döngünün oluşmasını engellemiştir.

1922-2002 arası dönemde sırasıyla 1960, 1971, 1980 ve 1997 yıllarında siyasete askeri müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Böylece darbe mefhumunun kendisi sömürücü bir kurum olarak ortaya çıkmıştır. Sivil siyasetin askeri vesayet ile gölgelenmesi, bu iki yapı arasında güç mücadelesine dayanan bir kısır döngü yaratmıştır. Bu kısır döngü devletin demokratik kurumsallaşmasını zayıflatmış ve güçlü devlet, Türkiye özelinde güvenlikçi devlet olarak kendini göstermiştir. Bu durum devletin piyasaya yönelik denetleme ve düzenleme fonksiyonunun zayıf kalmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak özellikle 1980'li yıllarla beraber fırsatçılık, yolsuzluk ve yozlaşma sömürücü yapılar olarak ortaya çıkmıştır.

1922-2002 döneminde farklı kalkınma hamleleri hayata geçirilmiş olsa da elitlerin kendi konumlarını koruma çabaları, sömürücü kurumlar ve patika bağımlılığı sebebiyle bu girişimler kapsamlı bir yaratıcı yıkıma olanak sağlamamıştır. Bu süreç boyunca siyasi, askeri, bürokratik ve ekonomik elitlerin çıkar çatışmaları, sömürücü kurumların devamlılığının sağlanmasında önemli etmenlerden biri olmuştur.

.

KAYNAKÇA

Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2013). Ulusların Düşüşü,(Çev. FR Velioğlu). *Doğan Kitap, İstanbul*.

Artan, S., & Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal yapı ve iktisadi büyüme ilişkisi: Türkiye örneği. Sosyoekonomi, 22(22).

Atiyas, İ. (2012). Economic institutions and institutional change in Turkey during the neoliberal era. *New Perspectives on Turkey, 47*, 57–81. doi:10.1017/S0896634600001709

Çetin, T. (2010). The role of institutions over economic change in Turkey. *Understanding the process of economic change in Turkey: An institutional approach*, 21-39.

Çiçen, Y. B. (2019). Türkiye'nin 1980 Sonrası Kurumsal Yapısındaki Değişimi ve Ekonomik Sonuçları. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *37*(3), 423-438.

Çiçen, Y. B., & Arslan, Ş. (2020). Kurumsal Yapı ve Ekonomik Performans İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22(2), 6-29. https://doi.org/10.21180/iibfdkastamonu.776210

Diamond, J. (2015). Tüfek, mikrop ve çelik (26. Baskı). *Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları*.

Gladwell, M. (2018). Çizginin Dışındakiler, çev. *Aytül Özer, İstanbul: Medicat Yayınları*.

Lenger, A. (2008). Regional Innovation Systems and the Role of State: Institutional Design and State Universities in Turkey. *European Planning Studies*, *16*(8), 1101–1120. https://doi.org/10.1080/09654310802315781

Selçuk, O. (2018). Strong presidents and weak institutions: populism in Turkey, Venezuela and Ecuador. In *Exit from Democracy* (pp. 103-122). Routledge.

FAİZ İNDİRİMLERİ, DRAGHİ RAPORU VE AB'NİN GELECEĞİ SONRASI

Mehmet Ali KOÇAKOĞLU [1]

[1] Harran Üniversitesi, Şanlıurfa Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Dış Ticaret

https://orcid.org/0000-0003-0900-

ÖZ

Avrupa Merkez Bankası (AMB), 2024 Eylül ayında, enflasyondaki düşüş sonrası faiz oranlarını %0.25 oranında düşürdüğünü açıkladı. Uzun süredir resesyon tartışmalarının sürdüğü Avrupa Birliği (AB) ekonomisi için bu, ekonomik büyümeyi canlandırma çabalarının bir parçası olarak görülüyor. Avrupa Merkez Bankası'nın faiz kararı ekonomik büyüme açısından her ne kadar büyük önem taşıyorsa da bu rapordan yaklaşık 3 gün önce açıklanan ve AB ekonomisinin geleceği ile ilgili bir rapor hazırlayan ECB eski Başkanı ve eski İtalya Başbakanı Mario Draghi'nin raporu çok daha fazla dikkat çekti. Avrupa'nın ekonomik açıdan artık büyümediği gibi nüfusunun da gittikçe yaşlandığının vurgulandığı raporda ayrıca Avrupa ekonomisinin gelişmekte olan ülke ekonomileri karşısında dahi rekabet edebilmekten uzak olduğunun altı çizilmişti. Draghi raporu, Avrupa'nın başta ekonomi olmak üzre bir çok alanda dümya ekonomisi ve siyasetinde tekrar söz sahibi olabilmesi için neler yapılması gerektiğini göz önüne sermektedir.

Bu çalışmada, AB'nin geleceği faiz indirimleri ve Draghi raporu üzerinden analiz etmeye çalışmaktadır.
Anahtar Kelimeler: Draghi raporu, Avrupa Birliği, Avrupa Merkez Bankası

2. GİRİŞ

Avrupa Merkez Bankası, Eylül ayında, enflasyondaki düşüş sonrası faiz oranlarını %0,25 oranında düşürdüğünü açıkladı. Uzun süredir resesyon tartışmalarının sürdüğü AB ekonomisi için bu, ekonomik büyümeyi canlandırma çabalarının bir parçası olarak görülüyor. Enflasyon oranı, geçen yıl %10,6 iken, bu yıl %2,2 seviyesine geriledi [1]. Tüketiciler, fiyatların daha yavaş arttığını hissetmeye başladı. Faiz indirimleri, borçlanmayı daha cazip hale getirdiği için, işletmelerin yatırım yapma iştahını arttırması ve ekonomik toparlanmayı desteklemesi beklenmektedir [2]. Faiz indirimi kararının gerekçeli raporunda AB ekonomisinin istihdam, büyüme ve dış ticaret verilerinin de alınan karar olan etkisine yer verildi. Ayrıca jeopolitik risklerin gelecekteki enflasyon ve diğer makro veriler üzerinde olumsuz etkilerinden bahsedildi.

AMB'nin faiz kararı her ne kadar önemli olsa da ABD Merkez Bankası'nın (FED) faiz kararı da AB ekonomisi için kritik önem taşıyor. FED'in faiz oranlarını düşürmesi bekleniyor. Bu durum, Avrupa'daki ekonomik durumu da dolaylı olarak etkileyecek. Eğer FED, beklenmedik bir şekilde daha fazla faiz indirirse, Avrupa Merkez Bankası'nın da faiz oranlarını düşürmesi muhtemel olacak. Bu durum, piyasa dinamiklerini değiştirebilir. Euro'nun değeri, ABD'deki faiz oranlarıyla doğrudan bağlantılı [3]. Bu da Avrupa'nın küresel pazardaki rekabetçiliğini etkileyebilir. AB'nin gelecekteki faiz kararının Amerikan FED'e bağlı olması aslında birliğin küresel ekonomideki yerinin de bir tescilidir.

Avrupa Merkez Bankası'nın faiz kararı ekonomik büyüme açısından her ne kadar büyük önem taşıyorsa da bu rapordan yaklaşık 3 gün önce açıklanan ve AB ekonomisinin geleceği ile ilgili bir rapor hazırlayan ECB eski Başkanı ve eski İtalya Başbakanı Mario Draghi'nin raporu çok daha fazla dikkat çekti.

AB ekonomisinin geleceği konusunda ECB'nin para politikası önemli bir gösterge olmakla birlikte Draghi raporu AB'nin ekonomisindeki temel problemleri tanımlayıp çözüm önerileri getirmesi açısından çok önemlidir.

2. YÖNTEM

Çalışmada Avrupa Birliğinin faiz kararı ve Mario Draghi'nin Avrupa Birliği'nin ABD ve Çin karşısındaki rekabete geri kalmasının sebeplerini ve çözüm yollarını ortaya koyduğu raporu üzerinden bir değerlendirme yapılmıştır. Değerlendirme, Avrupa Merkez Bankası'nın faiz kararı ve Draghi raporu üzerine yazılmış kaynakların derlenmesinden oluşturulmuştur.

3. AVRUPA'NIN GELECEĞİ

AMB'nin faiz kararı ve Draghi raporu birlikte değerlendirildiğinde Avrupa'nın geleceği açısından çok önemli bazı sonuçlara ulaşılmaktadır.

2.1. Komünist Manifestodan Draghi Manifestosuna

"Avrupa da bir hayalet dolaşıyor: Komünizm hayaleti" [4]. Bundan yaklaşık 176 yıl önce 1848 yılında Karl Marx ve Frederic Engels, sanayileşme devrimi sonrasında Avrupa da ortaya çıkan mevcut durumu analiz ettikleri ünlü "Komünist manifesto" ya bu sözlerle başlamışlardı. Draghi'nin Avrupa ekonomisinin ve dolayısıyla Avrupa medeniyetinin geleceğini analiz ettiği raporu yaklaşık 2 asır sonra Avrupa da büyük ses getirdi. Draghi'nin sözleri ile [5] "Öyle bir noktaya geldik ki, harekete geçmezsek ya refahımızdan, çevremizden ya da özgürlüğümüzden ödün vermek zorunda kalacağız". Draghi'nin, AB ekonomisinin geleceğine yönelik analizi, Avrupa'nın kendisine en büyük rakip gördüğü ABD ve henüz bir yüzyıl önce sömürdüğü ancak bugün karşılarına dikilmiş olan Çin'in karşısında geri kalındığını göstermektedir. Bu durum devam ederse, Avrupa, dünya ekonomisi, siyaseti ve kültürü üzerindeki etkisini kaybedecektir.

" It's a formidable report in that it poses a diagnosis which is severe but which is just in our view"

AMB başkanı Lagarde, Draghi raporunu " It's a formidable report in that it poses a diagnosis which is severe but which is just in our view (korkutucu ama bizim açımızdan doğru)" olarak ifade etti [6]. Lagarde, AMB olarak makro ekonomik verilerde oldukça şeffaf bir şekilde davranarak faiz kararını aldıklarını belirtirken, Draghi'nin raporundaki çözüm önerilerinin tek başına AMB'nin kararları ile çözülemeyeceğini bunun için siyasi iradenin sorumluluk alması gerektiğini belirtti. Lagarde'in bu sözleri AB içindeki siyasi varlığın etkisizliğini dolaylı bir şekilde dile getiriyor.

2.2. Büyümeyen ve Yaşlanan Avrupa

Rapora göre [7]; AB ekonomisindeki yavaşlama son 20 yılda kendini iyice belli etmeye başlamıştır. Son yıllarda iyice göze batmaya başlayan bu gerileme Draghi raporu ile ete kemiğe büründü. 2008 yılına kadar ABD ve Avrupa ekonomilerinin büyüklükleri birbirine oldukça yakın seyrederdi. Ancak 2008 yılından sonra farkın özellikle ABD lehine giderek açıldığını gözlemliyoruz. Şöyle ki, 2008'de ABD'nin GSYH'sı 14.8 trilyon dolar, Euro Bölgesi'ninki ise 14.2 trilyondu. 2023'e geldiğimizde ise ABD'nin milli geliri 27.4 trilyon dolara ulaşırken, Euro Bölgesi'nin ise sadece 15 trilyon dolarda kaldı. 15 senede ABD, Avrupa'ya yüzde 83 fark atmış durumda.

Bu yavaşlamanın çeşitli sebepleri var. Öncelikle AB nüfus olarak yaşlanıyor bu hem iç tüketimin azalması hem de üretimde işgücü problemlerini beraberinde getiriyor. Yaşlanan nüfusun sosyal güvenlik harcamalarının artması ise bir diğer sorun. Eurostat'ın tahminine göre; [8] AB'nin nüfusu, Kovid-19 salgınının etkisi nedeniyle 2020 ve 2021'de düştü, ancak son iki yılda yeniden toparlandı. Ancak bu toparlanma AB'nin kendi halklarının doğum oranlarının artışından değil bölgeye gelen mülteci ve göçmenlerden kaynaklandı. Nüfusun, 2026'da zirveye ulaşması ve ardından 2100 yılına kadar kademeli olarak yaklaşık 420 milyona düşmesi bekleniyor.

2.3. Amerika da İnovasyon, Avrupa da Regülasyon

Draghi raporunda bahsedilen en önemli sorunlardan biri Avrupa'nın kaybettiği rekabetçiliğidir. Draghi'ye göre [9]; Avrupa'nın rekabetçiliğini geri kazanması için sanayisini dönüştürmesi ve uluslararası bağımlılığını azaltması gerekmektedir. Bunun için yıllık 800 milyar Euro yatırım yapılması gerekmektedir. II. Dünya savaşı sonrasında Avrupa ekonomisinin tekrar ayağa kaldırılması için ABD tarafından ortaya konan Marshall yardımlarının tutarı 800 milyar euro'nun yaklaşık üçte biri kadardı. Bu miktarın, "Draghi'nin belirttiği gibi" karşılanması için her bir AB ülkesinin GSMH'lerinin %4,5'ini bu işe ayırmaları gerekmektedir. Birlik üyeleri bu harcamaları yapmak için çaba gösterecekler midir? Muhtemelen bu öneriye en büyük karşı duruşu Almanya gösterecektir. Geçmişte yaşananlar göz önüne alındığında AB'nin finansörü olan Almanya'nın bu öneriye çok sıcak bakmayacağı sır değildir.

Avrupa'da dünyanın hiçbir yerinde olmadığı kadar çok derin ve çok pahalı bir bürokrasi var. İş yapmak isteyen birinin geçmesi gereken sınavlar, alması gereken belgeler ve bunun yanında daha bir çok prosedür AB'nin iş yapma potansiyelini azaltıyor. Draghi raporu yukarıda örneğini verdiğimiz şekildeki "düzenlemeler" den şikayetçi. Düzenlemelerin etkilediği en önemli sektörlerden birisi özellikle yüksek teknoloji konusunda çalışan girişimciler. Teknolojik üretimde AB'nin ABD ve Çin'in gerisinde kalması konusunda AB bürokrasisinin şart koştuğu koşullar önemli bir sorun. 90'lı yıllarda Nokia'dan sonra piyasada var olan Avrupalı ünlü bir teknoloji şirketi var mı? Çin'de üretilen Baidou, wechat ABD'de üretilen Facebook, X, Instagram, whatsapp gibi aplikasyonların Avrupalılar tarafından üretilen muadili var mı? Büyük teknoloji şirketlerinin hiçbiri Avrupa merkezli değil. Amerikalı ve Çin'li şirketler elektronik bileşenlerden (yongalar, cep telefonları ve bilgisayarlar) uygulama geliştirme şirketlerine, web sitelerine ve e-ticarete kadar tüm teknoloji endüstrisine yayılmış durumda ve AB ülkelerinin henüz bu yarışa cevap vermesi çok zor. AB ülkelerinde inovatif girişim ve girişimci firma sayıları aslında ABD ve Çin'den geride değil ancak sorun bunların ticarileşme aşamasında AB bölgesinden ayrılarak ABD'ye göç etmeleri. AB'de girişimci bir firmanın ortaya çıkardığı ürünün ticarileşme şansı gerek finansal gerekse iş yapma şekli yüzünden

oldukça zor. Bu tür girişimci firmaların ortaya çıkmasına olanak sağlayan eğitim sistemi yeterli olsa da bu girişimleri AB'de tutmak, AB regülasyonlarının çok ağır ve zaman alıcı süreçlere sahip olması yüzünden, oldukça zor. AB'de ortaya çıkan start-up'ların yarısı bölge dışına giderken bunların %30'u ise ABD'ye gidiyor. Finansal kaynaklara erişim fırsatlarında ABD'nin sunduğu fırsatlar da AB kökenli girişimlerin ABD'de ticarileşmesine olanak sağlamaktadır [10]. Draghi raporu bu sürecin tersine çevrilmesi için de yapısal değişiklikler öneriyor ancak karar alma ve uygulama süreçlerinde oldukça ağrı davranan ve hantal olan AB için bu şimdilik çok zor bir hedef.

2.4. Enerji ve Hammadde Konusunda Dışa Bağımlılık

AB ekonomisi enerji ve hammadde konusunda ithalata %40 oranında bağımlıdır. AB, enerji alanında başta Rusya olmak üzere birlik dışı ekonomilerdeki sınırlı sayıda ülkeye bağımlıdır. Bu bağımlılığın çeşitli sebepleri vardır. İlk olarak bölge petrol ve doğalgaz yönünden zengin kaynaklara sahip değildir. Öte yandan Almanya, İsveç, Hollanda, Belçika, Avusturya gibi ülkelerin son on yılda Japonya'daki Fukişima kazasından sonra nükleer enerji santrallerini kapatması sonucunda Rusya'dan aldıkları doğalgaza bağımlı hale geldiler. Buna ek olarak, sürdürülebilir yeşil enerji üretimlerini yeterince arttıramadılar. Kış aylarında ise kömür ve petrol kullanımı bu ülkeleri enerji fakiri hale getirirken üretmiş oldukları ağır sanayi malları da pahalı hale geldiği için rekabet avantajlarını kaybettiler. Yine karbon emisyonunun düşürülmesine yönelik düzenlemeler de Avrupa da üretimin maliyetini artıran bir diğer etken. Birlik ülkeleri içerisinde işçi hakları ve sosyal güvenlik kuralları çok katı, bu da emek maliyetini artırarak AB üyesi ülkelerde üretilen ürünlerin pahalı hale gelmesine yol açıyor. Sosyal çalışma standartlarının yüksek düzeyde olması sadece Avrupa bölgesindeki işçiler için geçerli. Örneğin İsveçli, çevre duyarlılığı yüksek tekstil ürünleri üreten bir firma Bangladeş de ürünlerini çok kötü şartlar altında ürettirmekte bir sakınca görmüyor. Dolayısıyla Avrupa da pahalı üretim yapan firmalar yurtdışına gidiyorlar bu da Avrupa'nın üretimdeki gücünü kaybetmesine yol açıyor.

Hammadde bağımlılığı ise bir diğer önemli konu. Özellikle yüksek teknoloji içeren ürünlerin üretiminde kullanılan nadir elementlerde Çin tekel konumunda ve bu da birliği Çin'e bağımlı kılıyor. Dolayısıyla AB'nin enerji ve hammadde tedariki konusunda tedarikçilerini de çeşitlendirmesi gerekmektedir. 2022 yılında Kazakistan ile yapılan antlaşma aslında bu yolda atılmış somut bir adım. Avrupa Birliği (AB) ve Kazakistan, kritik ham maddeler alanında iş birliği yapmak için çeşitli somut eylemler üzerinde anlaşmışlardır. Bu iş birliği, Kazakistan'ın yüksek potansiyeli olan kritik ham maddelerinin geliştirilebilmesi için AB'nin mineral geliştirme konusundaki uzmanlığını kullanmayı hedeflemektedir. Öte yandan, Kazakistanlı üreticiler Avrupa pazarına berilyum, berilyum, tantal, titanyum, amonyum metavanadat ve fosfor gibi metal ve kimyasal ürünler tedarik etmektedir. Bunun yanında dünyanın en çok bakır üreten 10 ülkesinden biri olan Kazakistan'dan bu maddenin de temini sağlanmaktadır. Bu konuda yürürlükte olan Kritik Hammaddeler Yasası [11] (CRM Yasası) AB'nin kritik hammaddelerin güvenli ve sürdürülebilir tedarikine erişimini ve Avrupa'nın 2030 iklim ve dijital hedeflerine ulaşmasını sağlama amaçlarına sahipse de Draghi raporu bundan daha fazlasına ihtiyaç duyulduğunu belirtiyor.

2.5. Avrupa'nın savunması, NATO ve vekalet savaşları

Avrupa, II. Dünya savaşının ardından ABD öncülüğündeki NATO'nun güvenlik şemsiyesi altına girdi. 90'lı yılların ardından Sovyet blokunun çökmesi ve ABD'nin "dünyanın jandarması" haline gelmesi ilk başlarda AB için bir sorun değildi. Trumph'ın başkanlığı döneminde ABD'nin neredeyse "parasını vermezseniz sizi korumayız" şeklindeki kaba ama basit söylemi AB tarafında yeni güvenlik arayışlarını da beraberinde getirmiştir [12]**.** ABD'nin bölgede yürüttüğü "vekalet savaşları" -ki bunun en bariz ve güçlü örneği Ukrayna-Rusya savaşıdır- AB'yi kendi bölgesinde ABD'nin "emir eri" pozisyonuna düşürmüştür. Artan savunma harcamaları da bu vekalet savaşlarının en büyük maliyetini oluşturmaktadır. Macron'un Avrupa ordusu kurma fikri ABD'ye bağımlılığı azaltmak tezi üzerine kurulmuştu. Ortak ordu ve ortak savunma bütçesi fikri ABD tarafından tabi ki hoş karşılanmadı ve şu an için rafa kaldırılmış durumda.

2.6. Politikalardaki Uyumsuzluk ve Lidersizlik

Yukarıda bahsedilen problemlerin çözümü AB üyesi ülkelerin ortak çabasına ve kaynaklarına ihtiyaç duymaktadır. AB'nin şu anda içinde bulunduğu en önemli sorun siyasi birlikteliksizliktir. 27 üye ülkenin farklılıkları, ortak bir tutum belirlemeyi zorlaştırıyor ve Avrupa'nın geleceğini tehdit ediyor. Almanya ve Fransa'nın liderlik eksikliği, Avrupa'nın ekonomik ilerlemesini engelliyor. İki ana güç olmadan karar alma süreçleri karmaşık hale geliyor. Birlik üyeleri arasında siyasi istikrar sağlanmadığı sürece, ortak para ve mali politikaların uygulanması zorluğu devam edecektir. Bu durum, birleşik bir yönetim anlayışını gerektiriyor.

AB'nin yapısal değişiklikleri yapacak bir siyasi birliği yok olduğu gibi bu siyaseti uygulayacak ve diğer ülkeleri de buna inandıracak karizmatik liderleri de yok. Küresel ortamın gittikçe zorlaştığı görülürken AB'nin stratejik bir aktör olmasının önündeki en büyük engellerden biri bu lidersizlik konusudur. Rusya tehdidinin yanında, kasım ayında yapılacak ABD başkanlık seçimlerini Donald Trump kazanırsa küresel ortam daha da zorlaşacak. Müttefiklerini açıkça terk eden ve Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, küresel iklim anlaşmaları ve NATO dahil olmak üzere uluslararası düzenin temel direklerini parçalayan veya zayıflatan bir ABD yönetimi, tamamen farklı ve daha büyük bir zorluk oluşturacaktır. Rusya da Putin, Çin de Xi Jinping ve ABD'de olası bir Trump yönetimi AB'nin kabusudur. Bu yılın haziran ayında Brüksel de toplanan Avrupa Konseyinin kapanış toplantısında konuşan Portekiz başbakanı Luis Montenegro, Avrupa Birliği'nin karşı karşıya olduğu zorlukların "27 Üye Devletin çoğu zaman farklılık gösteren pozisyonlarını bugün, belki de yarın daha sonra uzlaştırabilen güçlü, yetenekli liderler gerektirdiğini" şeklindeki sözleri bu problemin önemini göstermektedir [13].

3. SONUÇ VE TARTIŞMA

AMB'nin faiz indirimi kararı, Draghi raporu ile okunduğu zaman AB'nin geleceğine yönelik endişeleri daha net biçimde ortaya koymaktadır. Draghi aslında mevcut dünya ekonomisi ve siyasetinin içinde bulunduğu durumu özetliyor ve bunun için AB'nin yapması gerekenleri sıralıyor. Aslında AMB'nin para politikası, Draghi'nin çizdiği büyük resimde önemli bir unsur sadece. Dünya değişiyor ve Draghi Avrupa'nın bu değişime ayak uydurmakta geciktiğini vurguluyor. Aslında rapor sadece AB için değil bütün dünya için de "malumun ilanı" olma ve gerçekleri üst perdeden teyit etmek açısından çok önemlidir. Bu gerçek şudur; eski müttefiklik

ilişkileri sona ermektedir, ekonomi, ticaret, teknoloji ve enerji alanında gelinen nokta Avrupa'nın üretkenlik sorunlarını ve demografik zorluklarını daha belirgin hale getirmiştir. Bu yüzden yeni stratejilerin geliştirilmesi zorunludur. Dragi'nin önerdiği ortak borçlanma, ortak sanayi politikası, çip yasası ve ortak güvenlik konularındaki köklü yapısal değişiklikler önerisi birliğe üye her ülke tarafından hoş karşılanmıyor ve bu öneriler üzerinde bir mutabakatta yok.

Ancak, bütün bu önerileri hayata geçirecek ortak bir iradenin olmamasının yanında AB'nin bu değişiklikleri birlik ülkelerine yaptıracak karizmatik liderleri de yok. Draghi raporu, sadece ekonomik bir kurtuluş reçetesi değil aynı zamanda yeni bir AB hedefini çiziyor. Ancak rapor aynı zamanda, AB'nin güncel duruma cevap veremeyen ve ayak uyduramayan bu yapısının, çözümlerin hayata geçirilmesini -istemeden de olsa- imkansıza yakın olduğunu gösteriyor.

Önümüzdeki on yıl AB'nin ve tüm Avrupa'nın geleceği dünyadaki rolü açısından belirleyici olacak. Küresel güç değişimleri; mevcut kurala dayalı liberal düzene karşı olan BRICS, SCO gibi yükselen iş birlikleri ve oluşumlar küresel yönetişimi çok ciddi biçimde değişime zorluyor. Ekonomik modellerin ve toplumların yapısının dönüşümü; teknolojinin yeni ve yanlış kullanımları diğer önemli bir sorundur. MS 350 ve 800 yılları arasında yaşanan Kavimler göçü Avrupa'ya yapılan büyük ve şiddetli insan göçlerini kapsar. Günümüzdeki Avrupa milletleri bu büyük göçler sonucunda şekillendi. Bugün de Ortadoğu, Asya ve Afrika'dan Avrupa'ya yapılan göçler bölgenin demografik yapısını ciddi biçimde etkilemektedir. Buna ek olarak, Avrupalı milletlerin düşün doğurganlık oranları yüzünden gelecekte Avrupa nüfusunun çok renkli bir demografiye sahip olduğunu göreceğiz. Bu ise günümüzdeki "baskın Batı kültürü" klişesini yok edebileceği düşünülebilir. Buna karşı Avrupa da yükselen aşırı sağ'ın bu değişimi engellemesi beklenemez. Gittikçe büyüyen çevre ile ilgili problemler göz önüne alındığında dünya yeni bir jeopolitik, jeoekonomik ve jeoteknolojik düzene doğru ilerliyor. Hızla değişen dünyada Avrupa nasıl bir rol oynayacak? Avrupa Birliği, ABD ile Çin arasında sıkışıp kalan bir orta güç haline gelmemesini nasıl sağlayabilir? Avrupa'nın gelecekteki kaderini kendi ellerinde tutması için ne gerekecek?

Küresel ilişkilerin birbirine bağlı ve birbirine bağımlı doğası, hızlı, dayanıklı ve ileriye dönük yönetişim sistemlerine olan ihtiyacı göstermektedir. Bunların gerçekleşebilmesi bugün alınacak kararlar ile ilgilidir. Ancak, bugün Avrupa'yı yöneten liderler ve ülkeler, bu kararları hızlı ve organize bir şekilde alabilecek kapasitede değildir. Bu ise Avrupa'nın geleceğinin Avrupalıların alacakları kararlar, uygulayacakları programlarla değil kürenin yeni yükselen güçlerinin sistemi zorlaması, göçler gibi bir takım dış etkenlerle gerçekleşeceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

[1] ECB, 2024 , Monetary policy decisions, https://www.ecb.europa.eu/press/pr/date/2024/html/ecb.mp240912~67cb23badb.en.html E.T: 20.10.2024

[2] Schiffler Antje, 2024, ECB Rates Decision: What to Expect on September 12, https://www.morningstar.co.uk/uk/news/254005/ecb-rates-decision-what-to-expect-on-september-12.aspx E.T: 20.10.2024

[3] Teng Tina, 2024, Avrupa Merkez Bankası'nın faiz kararı öncesinde Euro baskı altında, https://tr.euronews.com/business/2024/10/17/avrupa-merkez-bankasinin-faiz-karari-oncesinde-euro-baski-altinda E.T: 19.10.2024

[4] Marx, K., Engels F., 2008, Komünist Manifesto, Can Yayınları, İstanbul

[5], [7], [9], [10] Draghi Mario, 2024, The future of European competitiveness, https://commission.europa.eu/document/download/97e481fd-2dc3-412d-be4c-f152a8232961_en#:~:text=First%20%E2%80%93%20and%20most%20importantly%20%E2%

[6] RFI, 2024, ECB cuts rates again, Lagarde backs EU reform call, https://www.rfi.fr/en/international-news/20240912-ecb-cuts-rates-again-as-inflation-slows

[8] Eurostat, 2020, Aging Europe, Europena Commission, ISBN 978-92-76-21520-2 doi:10.2785/628105

[11] EU, 2024, European Critical Raw Materials Act's aims, https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/green-deal-industrial-plan/european-critical-raw-materials. E.T:20.10.2024

[12] Erkul, İ.Ç., 2023, "Bir Avrupa Ordusu Kurmak Mümkün Mü?: Tarihsel Tecrübeyi Anlamak ve Bir Gelecek Öngörüsü", GAZİANTEP UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES 2023 22(3) 978-1003 s.996

[13] Morales Hernandez, 2024, "Portugal's far right comes roaring back", https://www.politico.eu/article/portugal-far-right-back-democratic-alliance-chega-antonio-costa/

TÜRKİYE'DE GIDA ÜRÜNLERİNDEKİ TAKLİT VE TAĞŞİŞİN TÜKETİCİLER ÜZERİNE ETKİLERİ: HATAY İLİ ÖRNEĞİ[160]

Doç.Dr. Bekir DEMİRTAŞ
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü
bdemirtas@mku.edu.tr – 0000-0003-2603-3890

MSc. Esma GÖKKÜÇ
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
esmagokkoc@gmail.com - 0000-0002-1929-5799

ÖZET

Dünyada ve Türkiye'de hileli ürünlerin kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de gıda ürünlerinde yaygın olarak görülen taklit/tağşiş uygulamalarının tüketiciler üzerindeki etkilerinin Hatay ili özelinde incelenerek, tüketicilerin bu konuda karşılaştıkları sorunların ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma verileri Hatay il merkezi ve ilçelerinde yaşayan 150 tüketiciden 2020 yılının Temmuz-Ağustos aylarında yüz yüze görüşme yoluyla elde edilmiştir. Araştırma verileri tüketicilerin dört farklı gelir grubuna göre çapraz tablolar, yüzde oranlar, Likert ölçek ve ANOVA ile değerlendirilmiştir. Verileri kullanılan tüketicilerin yaş ortalaması 41 olup 80'i kadın ve 70'i erkek iken %53'ü evli bireylerden oluşmuştur. Lise ve daha az seviyede eğitimli bireylerin oranı %73, gelir aralığı ise orta düzey en fazladır (%58). Katılımcıların %42'si gıda ürünlerinde söz konusu olan taklit/tağşiş kavramını bildiğini, %37'si de kısmen bildiğini belirtmiştir. Tüketiciler bir gıda ürününü satın alırken öncelikli olarak üretim ve son tüketim tarihlerine dikkat etmektedir (%50). Gıda ürünlerindeki sağlık ve güvenilirlik özelliklerini dikkate alındığını belirten tüketici oranı %71 düzeyindedir, buna karşılık tüketicilerin %31'i tükettiği gıdalardan kaynaklanan bir sağlık sorunu yaşamıştır. Tüketicilerin gelir düzeyi artışına bağlı olarak daha bilinçli hareket ettiği ve hileli ürünlerden kaynaklanan olumsuzluklardan daha az etkilendikleri görülmüştür. Tüketicilerin düşük fiyattan dolayı bu tür gıdaları tercih ediyor olması ve yetkililiklerce yeterince denetim yapılmaması sektördeki başlıca riskler olarak görülmektedir. Hileli gıda ürünleri konusunda toplumda sağlıksız oldukları algısı ile bu ürünlerden kaynaklanan sağlık sorunlarının basın ve yetkili organlarca kamuoyuna duyurulmasının bunlarla mücadelede fırsat olabileceği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Taklit ürünler, tağşiş ürünler, tüketici davranışı.

[160] Bu çalışma "Türkiye'de Gıda Ürünlerindeki Taklit ve Tağşişin Tüketiciler Üzerine Etkileri: Hatay İli Örneği" başlıklı tez çalışmasının bir bölümünden hazırlanmıştır.

THE EFFECTS OF IMITATION AND ADULTERATION IN FOOD PRODUCTS ON CONSUMERS IN TURKEY: THE CASE OF HATAY PROVINCE

Assoc.Prof. Bekir DEMİRTAŞ
Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Agriculture, Department of Agricultural Economics
bdemirtas@mku.edu.tr – 0000-0003-2603-3890

MSc. Esma GÖKKÜÇ
Hatay Mustafa Kemal University, Graduate School of Natural and Applied Sciences
esmagokkoc@gmail.com - 0000-0002-1929-5799

ABSTRACT

The use of fraudulent products in the world and in Turkey is increasing day by day. In this study, it is aimed to examine the effects of imitation/adulteration practices on consumers, which are commonly seen in food products in Turkey, in Hatay province and to reveal the problems and solution suggestions that consumers encounter in this regard. The research data were obtained from 150 consumers living in Hatay city center and districts through face-to-face interviews in July-August 2020. The research data were evaluated by cross-tabulations, percentage ratios, Likert scale, and ANOVA according to four different income groups of consumers. The average age of the consumers whose data were used was 41 years, 80 of whom were women and 70 were men, while 53% were married individuals. The proportion of individuals educated at high school and lower levels is 73%, and in the income range, the middle level is the highest (58%). 42% of the participants stated that they knew the concept of imitation/adulteration in food products, and 37% stated that they knew it partially. When purchasing a food product, consumers primarily pay attention to production and expiration dates (50%). The proportion of consumers who stated that they consider the health and safety features of food products is at the level of 71%, while 31% of consumers have experienced a health problem caused by the foods they consume. It has been observed that consumers act more consciously due to the increase in income level and are less affected by the negativity arising from fraudulent products. The fact that consumers prefer such foods due to the low price and that there is not enough supervision by the authorities are seen as the main risks in the sector. It has been observed that the public perception of fraudulent food products as unhealthy and the publicizing of health problems caused by these products by the press and authorized bodies can be an opportunity to combat them.

Keywords: Imitation products, adulterated products, consumer behavior.

1. GİRİŞ

Teknolojik gelişmeler sonrasında, rekabetin artması ve daha fazla kazanç elde etmek ve pazar paylarını artırmak isteyen firmaların gıda ürünlerinde taklit ve tağşiş sayılarını artırdığı görülmektedir. Gıda güvenliği açısından, son tüketicinin bu tür gıda ürünlerine karşı korunması, toplumun sağlıklı ve güvenilir gıdalarla beslenmesi için sektörde sürekli ve etkin bir kontrolün sağlanması son derece önemlidir.

İnsanlık tarihinde dönüşüm süreçleri arasında önemli bir yer teşkil eden sanayi devrimi ile başlayan ivmenin bizi bugün getirdiği noktada güç kavramı artık finansal kaynaklarla değil entelektüel sermaye denilen bilgiye dayalı kaynaklarla ilişkilendirilmektedir (Çıtırık, 2008). Bilgi hırsızları için cazip hale gelen entelektüel sermayenin önemli olmasıdır. Bir iş kurmak için büyük emek sarf eden girişimcinin ürünlerinin taklit/tağşişi yapılarak değerleri suistimal edilmektedir. Bir ürün taklit edildiğinde, bu ürünü ortaya çıkaran kişi veya firmanın hakkı ihlal edilmektedir. Durum sadece kişi haklarının ihlal edilmesinden ibaret değildir, taklit ve tağşiş uygulamaları günümüzde uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür. 2005 yılında yapılan araştırmaya göre 200 milyar dolar değerinde taklit/tağşiş malın ticareti yapılmaktadır. Gelinen bu aşamada taklit ve tağşişle mücadelenin daha etkin biçimde ele alınmasını gerekmektedir. Taklit ve tağşişle mücadelede ulusal ve uluslararası işbirliği yapılması da bir zorunluluk haline gelmiştir (Çıtırık, 2008). Gıda ürünlerindeki hilelerin bilinen tarihi orta çağa kadar uzanmaktadır. O zamanlarda bile caydırıcı olması açısından çok ciddi cezaların uygulandığı literatürden anlaşılmaktadır. Bu hususların yer aldığı eski kaynaklardan en önemlisi Hammurabi Yasalarıdır (Milâttan önce 17. yüzyılda Babil Hukuk Külliyatından anlaşılmaktadır). Bu yasada gıda maddelerine hile karıştırılması halinde uygulanacak bir dizi sert nitelikte cezalar belirlenmiş olup, gıda maddeleri ile ilgili belli ağırlık ve ölçü birimleri kurallara bağlanmıştır. Yine II. Beyazid döneminde çıkarılan Kanunname-i İhtisabı Bursa adlı tarihin ilk standardı, belediye kanunu ve gıda tüzüğü sayılabilecek kanunnamede gıda ürünlerinin standartları ve ne şekilde satışa sunulacağı hususları düzenlenmiştir (Tenekeci, 2016).

Türkiye'de tüketicilerin güvenli, yeterli, sağlıklı, ekonomik olarak uygun ve sürekli gıdaya ulaşabilmesi anayasal bir yükümlülüktür. Tarım ve Orman Bakanlığının (TOB) görevi bu durumda otoriteyi ve güveni sağlamaktır. TOB Türkiye'de gıdalar da taklit/tağşişin önlenmesi, gıda güvenilirliğinin oluşturulması, üretilen, işlenen ve dağıtılan tüm ürünlerin her aşamasında kontrol edilmesinden sorumludur. Bakanlık taklit/tağşiş yapan firmalarla mücadelede tüketicileri bilgilendirmek amacıyla ilk duyurusunu 2012 yılında 1.551 firmanın 3492 hileli ürününü kamuoyu ile paylaşmıştır (Suiçmez, 2020). Açıklamada et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri, bitkisel yağlar, takviye edici gıdalar gibi ürünler başta olmak üzere pek çok gıda maddesinde taklit ve tağşişin yapıldığı görülmektedir. Bu alandaki yaptırımların yetersiz olması sebebiyle, bazı firmaların birçok kez kamuoyuna duyurulmalarına rağmen taklit ve tağşiş yapmaya devam ettiği görülmektedir. Günümüzdeki teknolojik gelişmelerin taklit/tağşiş yapabilmeyi kolaylaştırması bu tür ekonominin büyümesine ve haksız kazanç miktarlarının artmasına yol açmaktadır (Artık, 2019). Gıdalardaki renk, koku, tat, görünüm, içerik, besleyici

değer, orijin vb. özellikler tüketicilerin satın alma tercihlerini belirlemektedir. Taklit/tağşiş yapanlar tüketicileri aldatmak amacı ile bu özellikleri taşımayan ürünlere bu özellikleri kazandırarak haksız kazanç elde etmektedirler. Bu nedenle ilgili otoriteler gıdalarda uygulanan taklit/tağşişleri kısa zaman içinde tespit edip gerekli önlemleri almalıdır (Tenekeci, 2016). Bazı üreticiler gıda ürünü satın alan tüketicilerin dikkatsizliği veya bilinç eksikliğinden yararlanarak taklit/tağşiş yapabilmektedir. Türkiye'de gıda ürünlerinde söz konusu olan hilelerin tüm gıda ürünlerinde olduğu düşüncesi kesinlikle doğru değildir. Çünkü Bakanlıktan gerekli izin ve ruhsatları alarak üretim yapan firmalar belli kurallara uymak zorundadır. Kurallara göre üretimlerine devam edip etmedikleri periyodik olarak denetime tabidir. Bunlara uymayan üreticiler ceza almakta ve isimleri basın yolu ile kamuoyuna duyurulduğundan firmalar önemli zarara ve itibar kaybına uğrayabilmektedirler (Artık, 2019).

Hatay ili gıda ürünleri bakımından çok zengin çeşitliliği olan bir bölge olmasına rağmen taklit/tağşişe konu olabilen ürünlerde yaygın görülmektedir. Özellikle ruhsatsız işletmelerin üretimleri arasında bu tür olaylara rastlanılmaktadır. Bu durum gıda güvenliği açısından önemli riskler oluşturmakla kalmayıp haksız kazanca da neden olmaktadır. Bölgenin gıda sektöründe yasal prosedüre ve gıda güvenliğine uygun üretim yapan işletmeler açısından haksız bir rekabet ortamı oluşmakta ve tüketici sağlığı tehdit edilmektedir (Anonim, 2018). Hatay ilinde gıda ürünlerinde görülen taklit/tağşiş uygulamaları karşısında tüketicilerin bilgi ve bilinç düzeylerinin belirlenmesi ilgililerin, sektörün ve tüketicilerin dikkatlerinin çekilmesi önem taşımaktadır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Bu çalışmanın ana materyalini araştırma bölgesi olarak seçilen Hatay ilinde belirlenen ilçelerdeki 150 katılımcının yüz yüze anket yolu ile elde edilen verileri oluşturmaktadır. Araştırmanın birincil veri kaynağını oluşturan tüketicileri arasında öğrenciler, kamu ve özel sektör çalışanları, ev kadınları, kendi hesabına çalışanlar ile emekliler yer almıştır. Araştırma anketinin birinci bölümünde katılımcıların yaş, cinsiyet, aile birey sayısı, medeni durum, eğitim düzeyleri ve gelir gibi sosyo-ekonomik bilgileri toplanmıştır. Anketin ikinci bölümünde tüketicilerin taklit/tağşiş ürün bilgilerini ve görüşlerini belirlemeye yönelik sorular yer almıştır. Anketin son bölümünde ise tüketicilerin taklit/tağşiş gıda ürünleri ile karşılaştığında nasıl davrandığını ölçen 5'li Likert puanlaması yer almıştır.

Araştırma verilerinin değerlendirilmesinde çapraz tablolar, yüzde oranlar, 5'li Likert ölçek, ve Tek Yönlü Varyans Analizinden (OneWayAnova) yararlanılmıştır. Değerlendirmeye alınan 150 tüketiciye ait bilgilerin karşılaştırabilmesi için tüketicilerin gelirlerine göre tabakalara ayrılması ve her gelir grubundaki tüketicilerin taklit/tağşişe konu olan ürünlere karşı tutumlarının belirgin biçimde ortaya konulması amaçlanmıştır. Buna göre katılımcılar gelirlerine göre; düşük, orta, orta üzeri ve yüksek geliri olanlar olmak üzere dört grubu ayrılmıştır (Çizelge 1).

Çizelge 1. Katılımcıların Gelir Gruplarına Göre Dağılımı

Gelir grupları	Katılımcı sayısı	Oran (%)
Düşük	37	24.67
Orta	59	39.33

Orta üzeri	28	18.67
Yüksek	26	17.33
Toplam	150	100.00

3. ARAŞTIRMA BULGULARI VE TARTIŞMA

3.1. Taklit ve Tağşiş Kavramı

Orijinal ürüne dış görünüşü, ambalajı, içeriği, etiketi, logosu bakımından bire bir benzetilen ürünlerin yasal olmayan yollardan üretilmesi taklitçiliktir. Tağşiş ise ürünlerin, şekil, bileşim ve nitelikleri itibarıyla yapısında bulunmayan özelliklere sahip gibi veya başka bir ürünün aynısıymış gibi göstermektir. Meyve şurubunun üzüm pekmezi olarak pazarlanması, yine bitkisel kökenli bir yağın aromalarla ve katkı maddeleri ile tereyağına benzetilerek tereyağı olarak satılması tipik tağşiş örnekleridir (Engizek, 2014; Artık, 2019). Rekabet gücü, ticari gelir kaygısı, mevzuata uyum, artan talep, kaynak yetersizliği gibi nedenlerle firmaların sıklıkla taklit/tağşişe başvurduğu gözlemlenmektedir. Tağşiş yapılan gıdalardan bazıları şunlardır; et ve süt ürünleri (peynir, köfte, sucuk, yoğurt vb.), bitkisel yağlar (zeytinyağı, tereyağı vb.), alkollü ve alkolsüz içecekler, çikolatalar, enerji içecekleri, kahveler, ballar, şekerli mamuller, baharatlar (pul biber, Antep fıstığı) şeklindedir (Anonim, 2017).

Taklit/tağşişi yapılan gıda ürünlerinin miktar ve çeşidinin her geçen gün artarak devam ettiği bilinmektedir. Bu durum tahmin edilenden çok daha hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Uluslararası Taklitle Mücadele Komisyonuna göre taklitçilik, 21. yüzyılın en büyük suçu olacaktır. Taklitçiliğin verdiği zararları ölçmek, bu durumun yasal olmamasından dolayı çok zor olmaktadır. Sadece polis veya gümrük çalışanları tarafından yakalanan taklit malların varlığı yaklaşık tahminler için birer kaynak olabilmektedir, ancak yine de yeterli değildir. Zararı hesaplayabilmek için neleri temel almak gerektiği de araştırmacılar tarafından tartışma konusu olmuştur. Örneğin bu ölçümleri yaparken belirli firmaların, taklitlerinin varlığı yüzünden oluşan satış kayıpları mı, taklitlerinin marka değerine verdiği zarar mı, toplam taklit ürün satışları mı yoksa bunların hepsinin toplamı mı göz önüne alınmalıdır soruları üzerinde bir fikir birliğine varılamamıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'na göre taklitçiliğin büyüklüğü bilinmemektedir ve kabul edilebilir bir tahmin yapabilmek için de herhangi bir yöntem bulunmamaktadır. Ancak bu eksikliklere rağmen bazı kurum ve kuruluşlar tarafından oluşan ekonomik zararla ilgili tahminler yapılmıştır. Bu tahminler aşağıdaki gibidir;

Ankara Ticaret Odası'nın (ATO) hazırlamış olduğu, "Sahte Türkiye" raporunda taklit ürün ticaretinin, 400 milyar $ civarına yaklaşarak uyuşturucu ticaretinin bile önüne geçtiği belirtilmiştir. Aynı raporun sonuçlarında dünya taklit ürün pazarının büyüklüğünün küresel kriz ortamında tüketicilerin ucuz ürünlere yönelmesinin etkisiyle, 1 trilyon dolar seviyesine ulaştığı belirtilmektedir. Günümüzde Türkiye'de taklit/tağşişin geldiği noktaya bakıldığında ise durum oldukça ciddi görülmektedir. Raporuna göre dünya piyasalarında Türkiye'nin adı "taklitçi" ülkeler arasında yer almaktadır. Türkiye'nin 3 milyar dolarlık cirosuyla dünyada, Çin'den sonra, ikinci büyük taklit ürün satan pazarı haline geldiği vurgulanmaktadır. Türkiye'de çalışmakta olan ulusal ve uluslararası 13 firmanın, taklitçilik sorunuyla mücadele etmek için

gönüllü olarak bir araya gelerek 2001 yılında oluşturduğu Marka Koruma Grubu'nun 2008 yılında hazırlamış olduğu "Taklit Ürünlerin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkisi" adlı çalışmanın sonucuna göre, Türkiye'de tüketicilerin %58'i sahte (çakma) ürün satın almaktadır. Yine bu çalışmanın sonuçlarına göre; taklitçilik Türkiye ekonomisine toplam 11,9 milyar ₺ üretim, 6,6 milyar ₺ vergi ve 60 bin kişilik istihdam kaybına yol açmaktadır (ATO, 2005; Engizek, 2014).

Dünya Gazetesinin yaptığı bir habere göre, Uluslararası Ticaret Odasının sahtecilik ve korsancılığın durdurulabilmesi için iş dünyası eyleminin ortaya koyduğu "Taklit ve Korsanın Türkiye'deki Ekonomik ve Sosyal Etkileri" raporuna göre, yurtdışından ithal edilen, yerli olarak üretilen ve dijital olarak indirilen taklit ve korsan ürünlerin ekonomi içerisindeki toplam değerinin Türkiye'de 10.6 milyar dolara ulaşarak Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) %1'ini aştığı tahmin edilmektedir. Yine bu rapora göre, taklit ve korsanın devlete doğrudan maliyeti 2.4 milyar dolar civarında bulunmaktadır. 135 bin iş kaybı ve 60 bin kişinin yeni iş bulamaması şeklinde açıklanmıştır. Her yıl düzenli olarak Türkiye'ye yurtdışından ithal edilen taklit ürünlerin değerinin 3.5- 4.4 milyar dolar arasında olduğu, yurtiçinde üretilerek tüketime sunulan taklit ürünlerin ise 2.6-5.2 milyar dolar arası bir fiyata ulaştığı tahmin edilmektedir (Dünya Gazetesi, 2021).

3.2. Gıda Ürünlerinde Taklit/Tağşiş Yapılması ve Gıda Güvencesi

Çağımız toplumlarında başta gelen ölüm nedenlerinden biri durumundaki kalp ve damar hastalıkları ile tüketilen yağ niteliği arasında yakın bir ilişki olduğu, bu konuda yapılan tıbbi ve biyokimyasal araştırmalarla net olarak ortaya konmuştur. Türkiye'de tüketilen zeytinyağlarına ayçiçeği yağı, soya yağı, mısırözü yağı ve pamuk yağının karıştırılması bu tür rahatsızlıkların nedenleri arasında sayılabilir (Okay, 2004).

Tarım ve Orman Bakanlığının 2013-2017 yılları için oluşturduğu planda; "ü*retimden tüketime kadar, uluslararası standartlara uygun gıda güvenliğinin sağlanması"* en temel amaç olarak belirlenmiştir. Gıda güvenliği için yapılan bir SWOT analizinde (artı-eksi değerlendirmesinde), Türkiye'de ürün güvenliğine yönelik tehditler; kalıplaşmış tüketim ve satış alışkanlıklarının değiştirilmesindeki zorluklar, kayıt dışı üretim, tüketicinin bilinçsizliği, bilgi eksikliği, işletmelerin küçük ölçekli olması, gıda güvenilirliği konusundaki bilgi kirliliği ve bu yolla oluşan güvensizlik, birincil üretim aşamasında hijyen uygulamalarında eksiklik olarak belirlenmiştir. Analizde belirlenen zayıf yönler ise; uluslararası kuruluşlarla işbirliğinin güçsüz olması, nitelikli iş gücünün eksik olması ve medyanın düzgün kullanılamamasıdır. Teknolojik gelişmeler ve tüketici talebiyle paralel olarak gıda ürünlerindeki çeşitliliğin artması ile gıdanın tarladan sofraya gelinceye kadar geçen sürede uygulanan işlemler ve aşamalar, gıda güvenliği ve üretimine dair tüketicilerin sahip olduğu bilinç, gıdaların sağlıklı olup olmadığına dair bazı soru işaretlerine sahip olmalarına neden olmaktadır. Bu soru işaretleri arasında malın üretimin nasıl yapıldığı, kullanılan katkı maddelerinin neler olduğu, sağlığa yararlı mı yoksa zararlı mı olduğu, hijyen kurallarına dikkat edilip edilmediği gibi konulardır. Bireyler de oluşan bu sorulara cevap bulabilmek hem güvenli gıdaya ulaşımı sağlayacak hem de olası sorunlara

karşı önlem almak amacıyla gıda sektöründe kurulacak izlenebilirlik çalışmalarına temel oluşturacaktır (Çelik, 2019).

3.3. Taklit/Tağşişin Hukuki Boyutu

Gıda güvenliği ve güvencesi yönü ile çeşitli mevzuatta taklit/tağşiş, gıda hilesinin bir alt kategorisi olarak ele alınmaktadır. Bu tür uygulamalar Türkiye'de olduğu gibi AB mevzuatında da bir çeşit suç olarak tanımlanmıştır (Artık, 2021). Gıda konusundaki yasal düzenleme olan 5996 sayılı "Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanununun"24'üncü maddenin dördüncü fıkrasına göre gıda ürünlerinde taklit/tağşiş yapan üreticilere 10 bin ₺ idarî para cezası verilmektedir. Kanunda ayrıca gıda ürünlerinde taklit/tağşiş bakımından cezai sorumluluklar ile zehirli madde katma suç tipleri de düzenlenmemiştir (Artık, 2019). Taklit/tağşiş ürünlerin 5996 sayılı kanunun 31'inci maddesinin 6'ncı fıkrası uyarınca kamuoyunun bilgisine sunabileceğini hükme bağlanmıştır. Ayrıca, 17 Aralık 2011 tarihli Gıda ve Yemin resmi kontrolüne dair yönetmelikle taklit/tağşiş yapıldığı ispat edilen gıda ve yemi üreten/ithal eden firmaların adı, ürün adı, markası, parti ve/veya seri numarasının Tarım ve Orman Bakanlığı resmi internet sitesinden kamuoyunun ve tüketicilerin bilgisine sunabileceği hükmü yer almaktadır (Özen, 2016). İçilecek sulara, yenilecek gıdalara veya tüketilecek her çeşit besine insan sağlığına zararlı verecek maddeleri katarak veya bunların bileşimini bozarak kişilerin hayatını ve sağlığını tehlikeye düşüren kimseye 2 yıldan 15 yıla kadar hapis cezası verilmektedir. Yukarıdaki fıkrada belirtilen fiillere dikkat edilmemesi veya uyulmaması durumunda ise 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezasına verilebilmektedir.

3.4. Katılımcıların Sosyo-Ekonomik Özellikleri

Tüketici tercihleri konusunda yapılan araştırmalara göre kişilerin yaş ve cinsiyet farklılığın satın alma davranışını etkilediği ortaya konulmuştur. Özellikle gıda ürünlerini satın alma bakımından tüketicilerin demografik özellikleri önemlidir. Çalışmada görüşleri alınan katılımcıların yaş aralığı 16 ile 74 arasında olup yaş ortalamasının ise 41 olduğu belirlenmiştir. Ortalama yaş düzeyi araştırmanın tutarlılığı açısından önemlidir. Hayat tecrübesi göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların yaş ortalamasının yüksek olması, tüketicilerin daha bilinçli kişilerden oluştuğunu ve araştırmanın bu örnek üzerinden yapılmış olduğu değerlendirilebilir. Katılımcıların cinsiyet dağılımı incelendiğinde kadın ve erkek tüketicilerin dağılımının birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu da taklit/tağşiş mal kullanan katılımcılar açısından dengeli bir durum olduğunu göstermektedir. Ankete katılan 80 (%53.33) kişinin evli, 43 (%28.67) kişinin bekar, dul/boşanmış kişi sayısı da 27 (%18)'dir. Evli katılımcı sayısının çoğunlukta olduğu gözlenmektedir. Bu durum aile sahibi bireylerin gıda tercihlerinde daha bilinçli hareket ederek taklit/tağşiş ürünlerden uzak durmalarını sağlayabilir. Diğer medeni durumlar açısından da tersi bir durum yaşanmış olması söz konusu olabilir. Yani aile bireyleri bulunmayan bekar veya dul/boşanmış durumda olan tüketicilerin gıda ürünü satın alırken taklit/tağşiş konularını fazla dikkate almaları beklenmeyebilir. Elde edilen eğitim bilgilerine göre görüşme yapılan tüketicilerin liseden az eğitimlilerin oranı %33,33 (50 kişi), lise eğitim oranı %40 (60 kişi), ön lisans ve lisans eğitimli oranı %23.33 (14+21) ve lisansüstü eğitimli

oranı %3.34 (5 kişi)'dür. Çizelge eğitim düzeyleri dağılımı bakımından incelendiğinde bölgeyi temsil edebilecek bir örnek seçildiği söylenebilir. Türkiye'de nüfusun eğitim durumunu ortaya koyan veriler incelendiğinde nüfusun %3'ü okur-yazar olmayan, liseden az eğitimli %55, lise %21, ön lisans ve lisans mezunu %14 ve lisansüstü eğitimlilerin oranı %2'dir (TÜİK, 2020). Bu çalışmadaki eğitim düzeyinin Türkiye ortalamalarının üzerinde olmasının nedeni çalışmanın Hatay ilinin merkez ve ilçelerinde yapılmış olması ve kırsal alanların çalışma kapsamında olmamasıdır. Toplamda 150 olan katılımcıların gelir kategorilerinin dağılımı şöyledir. Aylık geliri 1500 ₺'den az olan tüketici sayısı 4 (%2.67), 15001-3000 ₺ arasında olan 33 (%22), 3001-4000 ₺ arası olan 59 (%39.33), 4001-5000 ₺ arasında olan 28 (18.67), 5001-6000 ₺ arasında olan 10 (%6.67) ve 6001 ₺ ve üzerinde geliri olan 16 (%10.67) kişi olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların gelirleri bakımından dağılımının Türkiye'nin ekonomik koşulları dikkate alındığında ortalama gelir düzeyinin (3000-5000 ₺/ay) aralığında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu gelir aralığındaki katılımcı sayısı toplam 87 kişi olup toplam görüşme yapılanların %58'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de net asgari ücretin 5500.33 ₺/ay olduğu dikkate alındığında örneğe alınan katılımcıların bölgeyi temsil etme düzeyinin iyi olduğu söylenebilir. Ayrıca araştırma örneğine alınan tüketiciler asgari ücret bakımından alt ve üst gelir gruplarını da kapsamaktadır.

3.5. Katılımcıların Taklit/Tağşiş Ürün Bilgileri ve Görüşleri

Araştırma da tüketicilerin taklit/tağşiş kavramları konusunda bilgi sahibi olma durumları araştırma bulgularına etki eden en önemli faktördür. Bu kapsamda tüketicilerin taklit/tağşiş konusundaki bilgileri incelenmiştir. Tüketicilerin tamamı dikkate alındığında 63 kişi (%42) bildiğini, 31 kişi (%21) bilmediğini ve 56 kişi (%37) kısmen bildiğini ifade etmiştir. Kısmen bildiğini ifade eden tüketicilerin bilgi sahibi olanlara eklendiği durumda ise 119 kişinin (%79) bu konuda bilgisinin olduğu söylenebilir. Gelir grupları arasında tüketicilerin taklit/tağşiş bilgileri bakımından fark önemli bulunmamıştır ($F=2.367$, $p=0.073$).

Taklit/tağşiş kavramının ölçüldüğü benzer bir çalışmada 263 katılımcıdan 241'i bildiğini, 22 kişi ise bilmediğini belirtmiştir (Tenekeci, 2016). Türkiye'deki tüketicilerin büyük çoğunluğunun taklit/tağşiş konusunda bilgilerinin olduğu söylenebilir. Ancak bilgi sahibi olmanın yanında bilinç düzeyinin de yeterli düzeyde olması önemlidir. Çünkü tüketicilerin taklit/tağşiş konusunda bilgilerinin olmasına rağmen bu tür ürünleri satın alıp tükettikleri görülebilmektedir.

Taklit/tağşiş hakkında bilgi sahibi olan tüketicilerin bu ürünler hakkında olumsuz görüşe sahip oldukları söylenebilir. Çünkü bu ürünleri bildiğini ifade eden tüketiciye yakını (%42) bu ürünler hakkında kesinlikle olumsuz (%42.67) görüşte olduğunu dile getirmiştir. Ayrıca gelir grupları arasında 59 kişi ile en kalabalık grubu oluşturan ikinci gelir grubu içinde olan tüketicilerin yaklaşık %41'i kesinlikle olumsuz görüşe sahiptir. Toplamda ise katılımcıların yaklaşık olarak %77'si bu ürünler hakkında kesinlikle olumsuz veya olumsuz görüşe sahiptir. Buna bağlı olarak taklit/tağşiş kavramlarını tam olarak bilmeyen tüketiciler de fikri yok veya olumlu cevabını vermişlerdir. Kesinlikle olumlu cevap seçeneğini ise hiçbir katılımcı işaretlememiştir. En düşük gelir grubu ile üçüncü ve dördüncü gelir gruplarındaki tüketici düşünceleri farkı istatistiksel olarak önemli bulunmuştur ($F=5.021$, $p= 0.002$; 1-3. grup

p=0.020, 1-4. grup p=0.003). Bu sonuçlara göre tüketicilerin bilgi ve bilinç düzeylerine bağlı olarak taklit/tağşiş gıda ürünlerine bakış açılarının şekillenmekte olduğu söylenebilir.

Tüketicilerin %45'i (68 kişi) bu tür gıda ürünü satın alıp tüketmiştir. Tüketmeyenlerin oranı ise %8.7 (13 kişi)'dir. Bu tür bir gıda ürünü satın alıp tüketme konusunda bilgisi olmadığını beyan eden tüketicilerin oranı da %46 (69 kişi) ile oldukça yüksek düzeydedir. Tüketici gelir grupları arasında bu ürünlerin tüketimi açısından istatistiksel fark önemsizdir (F=1.552, p=0.204). Bu sonuçlara göre toplumda bilerek/bilmeyerek taklit/tağşişe uğramış gıda ürünlerinin tüketiminin tahmin edilenden daha fazla olduğu söylenebilir. Bu konuyu inceleyen bir çalışmada Türkiye'de Bakanlıkça kamuoyuna yapılan duyurularda taklit/tağşiş gıda ürünlerinin miktar ve çeşidinde yıllar arasın artış olduğu belirtilmektedir. Üstelik en fazla taklit/tağşişe konu olan ürün grupları arasında bitkisel yağlar, et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünleri gibi toplumun temel protein ve yağ kaynağı olan gıdalar bulunmaktadır (Yalım Kaya ve Yayla, 2020). Bunun bir sonucu olarak tüketicilerin farkında olarak veya olmayarak bu tür gıda ürünlerini tüketmiş olmaları olasılığı gittikçe artmaktadır. Resmi otoriteler tarafından gıda denetimleri sonucu belirlenebilen bu ürünlerin önemli bir kısmının da denetimlere yakalanmadan tüketicilere ulaştığı kolayca tahmin edilebilir.

Araştırma alanındaki tüketicilerin gıda alışverişi yaptıkları esnada taklit/tağşişe uğramış olan bir ürünle karşılaştıklarında gösterdikleri davranış incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre katılımcıların %77'si taklit/tağşiş ürünle karşılaşınca satın almayacağını, %8'i satın alacağını ve %15'i de kesin bir karar belirtmeyerek ne tür bir davranış sergileyeceğinden emin olmadığını belirtmiştir. Tüketicilerin gıda ürünlerinin taklit/tağşişe uğramış olduğunu anlaması durumunda bu ürünleri çoğunlukla satın almama davranışı göstereceği anlaşılmaktadır. Gıda tağşişlerinin hızlı, güvenli, analitik bir şekilde belirlenebilmesi için yeni ve farklı metotlara ihtiyaç duyulduğu konu uzmanlarınca belirtilmektedir. Bu tür hilelerin azaltılabilmesi için gıda işletmelerinin periyodik olarak denetlenmesi, izlenebilirliğin oluşturulması ve işletmecilerin eğitimi gerekir (Tibola ve ark., 2018; Kavakçıoğlu, 2011). Taklit/tağşiş gıda ürünleri büyük oranda konu uzmanı kişilerce ve laboratuvar analizlerine dayalı olarak anlaşılabilmektedir. Bu nedenle son tüketici konumundaki insanların sahte ürünlere karşı savunmasız ve her türlü riske (ekonomik ve sağlık riskleri vb.) açık olduğu görülmektedir.

Tüketicilerin taklit/tağşişe uğramış gıda ürünleri satın aldıklarını anladıklarında ne yaptıkları incelendiğinde bunların %39.33'ü iade ederim ve şikayet ederim, %21.34oranındaki katılımcı ise tüketirim cevabını vermiştir. Taklit/tağşiş gıda ürünlerini özelikle düşük ve orta gelirli ailelerin tüketmekte olduğu görülmektedir. Bu tür gıda ürünlerin tüketilme gerekçeleri arasında ekonomik nedenlerin etkili olduğu söylenebilir. Üst gelir gruplarında ise iade etmenin yanında şikayet etmek seçeneği de öne çıkmıştır. Gelir grupları içinde en düşük gelir grubu ile en yüksek gelir grubu arasındaki farklılık önemli bulunmuştur (F=3.189, p=0.026; 1-4.grup p=0.017). Türkiye'de son yıllarda kamuoyuna açıklanan taklit/tağşiş gıda ürünleri içinde bitkisel yağlar, et ve süt ile bunlardan elde edilen ürünler başta gelmektedir. Gıda ürünlerindeki taklit/tağşiş uygulamaları sadece Türkiye'de değil dünyanın birçok ülkesinde yaşanmaktadır. Söz konusu gıda güvenliği sorunudur ve insan sağlığıdır, bu konuda gerekli güvenliğin sağlanamaması insan sağlığı için bir tehdit demektir (Yalım Kaya ve Yayla, 2020). Uzun yıllardır tüketiciler bilerek ya da bilmeyerek taklit/tağşiş ürünleri satın alıp kullanmaktadır.

Genellikle taklit/tağşiş ürünler orijinallerine göre çok daha ucuz olmakla birlikte kaliteleri düşük ve içerikleri yetersiz olmaktadır. Gıda ürünleri bakımından sağlık sorunlarına neden olabilecek olumsuzluklar da söz konusudur. Tüketicilerin başta ekonomik gerekçeler olmak üzere diğer nedenlerle taklit/tağşişe uğramış gıda ürünlerine yönelmesi toplumsal gelişme, ekonomik durumun iyileşmesi, kişisel bilinç ve eğitim düzeyinin artması gibi konulara bağlı olduğu görülmektedir.

Tüketicilerin taklit/tağşiş gıda ürünlerini düşük fiyattan dolayı tercih etme durumu incelendiğinde, katılımcıların %46.67'si (70 kişi) tercih etmem ve kesinlikle tercih etmem derken, %25.33'lük kısmı (38 kişi) kesinlikle tercih ederim ve tercih ederim seçeneğini ifade etmiştir. Tüketici gelir grupları arasındaki tercih dağılımı incelendiğinde tercih ederim seçeneğinin düşük gelir gruplarında öne çıktığı görülmektedir. Buna karşılık üst gelir gruplarında da tercih etmem seçeneği öne çıkmıştır. Ayrıca tüketicilerin %28'i de bu konuda kesin fikri olmadığını ifade etmiştir. Düşük fiyattan dolayı hileli ürünleri tercih etme bakımından gelir grupları arasındaki farklılıklar önemli bulunmuştur (F=5.438, p=0.001; 1-4.grup p=0.001; 2-4.grup p=0.016). Tüketiciler çeşitli kısıtlar nedeniyle (bütçe, zaman kısıtı vb.) çeşitli ürünlerin bilinen markalarına ait orijinal ürünlerine ulaşamadığında bu ürünlerin taklit markalı olanlarını tercih etmektedir (Yaprak ve Güzel, 2020). Ucuzluk ve kolay bulunabilirlik gibi faktörlerin etkisiyle tüketiciler taklit/tağşiş ürünlere yönelmektedir. Bu duruma tüketicilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin en çok etkili olduğu görülmektedir.

Gıdaların ambalajında bulunan bilgiler satın alma esnasında tüketicilere ürünle ilgili bilgiler vererek tüketicilerin sağlıklı seçimler yapabilmesine katkı sağlar. Çalışmaya katılan tüketicilerin tümü birlikte ele alındığında bir ürün satın alırken öncelikli olarak üretim ve son tüketim tarihlerine dikkat edilmektedir (%50.38). Bunu azalan oranlarda içindekiler (%17.42), ürün markası (%13.63), ürün fiyatı (%9.09) izlemektedir. Araştırma alanındaki tüketicilerin diğer dikkate aldığı konular arasında ambalaj, dış görünüm, üretim yeri, ürünün kokusu ve kalite belgesi sahibi olma gibi konular bulunmaktadır. Türkiye'de 26 ilde yaşayan 12–56 yaş arası 1536 tüketici örnekleminin gıda etiketlerin de yer alan bilgileri kullanım düzeylerinin incelendiği bir çalışmada, gıda etiketinde yer alan bilgileri kullanma durumu %76,5 olarak belirlenmiştir (Cebeci ve Güneş, 2017). Kastamonu ilinde yapılan bir başka çalışmada 116 tüketicinin yaş, cinsiyet, gelir, eğitim düzeyine ve mesleklerine göre paketli gıda maddelerinin son kullanma tarihine önem verme durumları incelenmiştir. Araştırma bulgularında, tüketiciler için gıda maddelerinin güvenli olmasının son kullanma tarihinden daha önemli olduğu belirlenmiştir. Son kullanma tarihine verilen önemin farklı gelir gruplarında %70.6 ile %76.9 arasında değiştiği, erkekler ve yaşlıların (50 ve daha üstü) daha yüksek oranda önem verdiği ancak eğitim düzeyinin çok önemli bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir (Köse ve Yaman, 2010). Türk tüketicilerin gıda etiketi konusundaki davranışı ve tutumunu ortaya çıkarmak için İstanbul'da 18 yaş üstü 500 bireyle görüşülerek yapılan bir çalışmada ise en çok okunan etiket bilgisinin son kullanma/üretim tarihi, raf ömrü, ürünün markası, ürünün adı ve içindeki maddeler şeklinde olmuştur. Gıda değeri bilgisinin etiket bilgisine göre daha az okunduğu, ayrıca yaş ve eğitim seviyesi ile etiket okuma sıklıklarının değiştiği görülmüştür (Cebeci ve Güneş, 2017). Gıda ürünlerinin etiket bilgilerinin tüketiciler tarafından okunması ve dikkate alınması bakımından benzer sonuçlar elde edildiği söylenebilir.

Gıda ürünlerinde güvenilirlik, sağlık açısından yapılacak kontrolleri kapsamaktadır. Tüketicilerin %71.34'ü (107 kişi) güvenilirlik kontrolünü yaparım veya kesinlikle yaparım ifadesini belirtmiştir. Görüşme yapılan tüketicilerin %26.67'si (40 kişi) ise bu konuda kesin bir fikir belirtmemiştir. Kontrol yapmadığını belirten tüketici sayısı ise sadece %2 (3 kişi) kadardır. Gelir gruplarına göre tüketicilerin kontrol yapma durumu incelendiğinde, tüketici gelir düzeyi yükseldikçe güvenilirliği kontrol etme de durumu da artış göstermiştir. Nitekim gelir grupları arasında gıda ürünlerinde güvenilirliği kontrol etme bakımından söz konusu olan farklar istatistiksel olarak farklı bulunmuştur (F=4.439, p=0.005; 1-4.grup p=0.011, 2-4.grup p=0.012). 2012-2020 yılları arasında Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından taklit-tağşiş nedeni ile kamuoyu duyurusu toplam 25 kez yapılmış, toplam 1551 firma ifşa edilmiş, ürün sınıfına göre %51.19'luk oranla en fazla et ve et ürünlerin de hile yapıldığı, bunu %21.47'lik oranla süt ve süt ürünleri, %10.70'lik oranla zeytinyağı, %7.61'lik oranla takviye edici gıdaların ve %4.44'lük oranla balın izlediği görülmüştür (Anonim, 2020). Kamuoyuna duyurulan ürünlerdeki hilelerin en fazla (%65.1) üretim aşamasında yapıldığı, bunu "ürüne ilişkin veya etiketleme-tanıtım ve reklam yolu ile hileler" ve "ambalaj, görünüm, tasarlanma ve sergilenme hilelerinin" izlediği tespit edilmiştir (Özçakmak ve ark, 2021). Gıda ürünlerinde ürünün kendisinden, üretim koşullarından, depolama/saklama koşullarından ve raf ömrünün dolmasından kaynaklanan ve insan sağlığı açısından riskler oluşturan bozulmalar söz konusudur. Günümüzde gıda ürünlerinde artan çeşitliliğe paralel olarak tüketiciler tercihlerinde seçici davranmaktadır. Satın alınacak gıda ürünlerinde sağlık ve hijyenik koşullarda üretilmiş olma durumu dikkate alınmaktadır (Öksüztepe ve Beyazgül, 2015). Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre tüketicilerin bu konuda belirli bir bilinç düzeyine sahip oldukları belirtilebilir.

Araştırma da tüketicilerin taklit/tağşişe uğramış gıda ürünü satın alıp tüketmeye bağlı olarak herhangi bir sağlık sorunu yaşama durumu incelenmiştir. Tüketicilerin %33'ü (49 kişi) böyle bir sorun yaşadığını, %19'u (28 kişi) ise yaşamadığını belirtmiştir. Çalışamaya katılan tüketicilerin yarıya yakını ise bu tür bir sorun yaşayıp yaşamadığını bilmediğini ifade etmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere araştırma alanındaki tüketiciler bir gıda ürünü satın alırken taklit/tağşişe uğramış ürünlerini de farkında olmayarak almış ve tüketmiş durumdadır. Önemli orandaki tüketici bu konuda herhangi bir sorun yaşamamakla birlikte ürünlerin taklit/tağşiş durumunun farkında değildir.

3.6. Katılımcıların Taklit/Tağşiş Gıda Ürünleri Karşısındaki Güçlü-Zayıf Yönleri, Fırsatlar-Tehditler

Taklit olan ürünlerde, başka birine ait bir ticari markayla tıpatıp aynı veya ondan çok zor ayırt edilebilir ticari markaları ya da logoları yer alır. Bu ürünlerle, marka sahibine ait orijinal ürün gibi görünen o ürünün marka özellikleri taklit edilmiştir. Genellikle bu ürünlerin üretiminde kullanılan malzemeler ve üretim teknolojisi daha düşük ve daha ucuzdur. Ayrıca taklit edilen markanın olumlu imajından, tanınırlık ve bilinirliğinden yararlanılarak satışlar yapılmak istenir. Bu nedenle taklitçiliği marka hırsızlığı olarak niteleyebiliriz.

Tağşiş, özellikle gıda maddelerinde mevzuata veya izin verilen özelliklere aykırı olarak üretilmesi halini ifade eder. Tağşişle bir ürünün doğal içeriğine yabancı veya ucuz bir madde eklenerek ve içeriğindeki değerli bir bileşenin bir kısmının veya tamamının değiştirerek haksız

kazanç sağlanması söz konusudur (Anonim, 2022). Genellikle kaliteli ürünler maliyeti düşürecek şekilde daha az kaliteli ürünlerle karıştırıp pazarlara sunulur. Bal, et ve süt ürünleri, bitkisel yağlar, alkollü ve alkolsüz içecekler, çikolata, enerji içecekleri, kahve, şekerli ürünler ve baharatlar en çok tağşiş yapılan gıdalardır. Gıda ürünlerinde yapılan hileler ile tüketiciler aldatılarak haksız ekonomik kazanç elde edilmektedir. Aynı zamanda bu ürünler insan sağlığı için çok büyük risk oluşturmaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde tüketicilerin taklit/tağşişe uğramış gıda ürünleri karşısındaki güçlü-zayıf yönleriyle tüketicilerin gözüyle ürün piyasalarındaki fırsat ve tehditler incelenmiştir (Çizelge 2). Tüketicilerin güçlü oldukları düşünülen konulardan taklit/tağşiş kavramını bilme (3.42), taklit/tağşiş bir ürünü fark ettiğinde satın almama (3.88), orijinal ürünlerle taklit olanları fiyat yönü ile kıyaslama (3.56) ve taklit/tağşiş olduğu anlaşılan ürünleri iade etme (3.91) ortalama değerleri elde edilmiştir. Tüketici gelir grupları arasında genel olarak gelir düzeyi yükseldikçe alınan cevaplarda olumlu yönde yükselmektedir. Taklit/tağşiş gıda ürünleri karşısında tüketicilerin gelir düzeyi artıkça daha bilinçli hareket ettikleri ve bu tür ürünlerden kaynaklanan olumsuzluklardan daha az etkilendikleri söylenebilir. Tüketicilerin meslek gruplarına göre ayrılıp incelendiği bir çalışmada gıda ve ziraat mühendisleri ve bu alanda eğitim alan öğrenciler arasında taklit/tağşiş kavramını bilmeyenlerin bulunduğu belirlenmiştir (Tenekeci, 2016). Gıda ürünlerinde yapılan hileler çoğu zaman duyusal yollarla fark edilemez ve bunları belirleyebilen özel analizlere ihtiyaç duyulur. Üstelik bu ürünlerde söz konusu olan hileler gün geçtikçe çeşitlenmekte ve değişmektedir. Bu nedenle bunları belirleyebilen yeni analiz yöntemlerinin geliştirilmesi gereği de vardır. Perakende satış noktalarında periyodik olarak etkin denetim hizmetleri uygulanmadığı durumlarda tüketicilerin bu tür uygulamalardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Buna göre tüketicilerin çeşitli demografik ve sosyo ekonomik grupları açısından taklit/tağşiş ürünler için riskli durum söz konusu olabilmektedir.

Tüketicilerin taklit/tağşişe uğramış gıda ürünleri satın alma konusundaki zayıf yönlerini ortaya koyan konular arasında taklit/tağşiş gıda üretiminde kullanılan ürünlerden emin olunmadığı hallerde satın alınması (2.03), orijinal ürünlere gereğinden fazla para ödememe isteği (3.57), satın alma gücü düşük olan tüketicilerin taklit/tağşiş ürünleri satın almasını doğru bulma (2.07) ve tüketicilerin yakın çevresinin taklit/tağşiş ürünleri tercih etmesi durumu (3.13) bulunmaktadır. Tüketicilerin taklit/tağşişe uğramış gıda ürünlerine karşı zayıf yönlerini ortaya koyan faktörlerde ortalama ve ortalamanın biraz altındaki değerlere yakın puanlar verdikleri görülmüştür. Gelir gruplarına göre bu puanların değerlerinde azalma görülmektedir. Yani gelir düzeyleri artan tüketiciler "katılmıyorum" seçeneğine doğru puanlama yapmışlardır. Daha düşük düzeydeki gelir gruplarında ise "kararsız" ve "katılıyorum" seçeneğine yakın puanlama yapılması söz konusudur.

Çokçeşitli ürünlerin taklitleri, pazarlarda alıcı bulmaktadır. Taklit ürünler hakkında yapılan çalışmalarda, çoğu zaman taklit ürün pazarının arz yönüne odaklanılmaktadır. Oysaki pazarın talep yönünü oluşturan tüketicilerin pek çoğu sahte olduğunu bilmelerine rağmen çeşitli sebeplerle bu ürünleri tercih etmektedirler (Özkoç ve ark., 2018). Genellikle taklit ürünlerinin özellikleri ve aranan fayda ile bağlantılı olarak bu ürünlerinin tüketici grupları arasında işçiler, çiftçiler ve öğrenciler bulunmaktadır (Ye, 2019). Toplumda özellikle düşük gelirli tüketiciler

arasında taklit/tağşiş konulu gıda ürünleri bilinmesine rağmen ucuzluk nedeniyle tercih edilmektedir.

Araştırmaya katılan tüketicilerin görüşlerine göre taklit/tağşiş gıda ürünleri konusunda dış çevrede söz konusu olan fırsatlar incelendiğinde bu tür ürünlerin sağlık açısından zararlı olduğu düşüncesi (3.99), taklit/tağşiş ürünlerin ambalajından anlaşılabilmesi (2.79), insanların satın aldıkları taklit/tağşiş ürünlerle ilgili sorunlar yaşaması (3.54) ve insanları bilinçlendirilmesi ile bu tür ürünlerin satın alınmasının önlenebilmesi konusu (4.06) ele alınmıştır. Tüketici gelir grupları arasında taklit/tağşiş konulu gıda ürünlerini önleme konusunda piyasada bulunduğu düşünülen fırsatlar bakımından birbirine yakın puanlama yapmışlardır. Yani farklı gelir gruplarındaki tüketicilerin bu konuda benzer görüşlere sahip olduğu görülmüştür. Tüketiciler taklit/tağşişe uğramış gıda ürünlerinin ambalajından anlaşılması sorusu dışındaki seçeneklere ortalamanın üzerinde puan vermişlerdir. Buna göre taklit/tağşiş konulu gıdaların neden olduğu sağlık sorunları konusunda tüketicilerin bilinçlendirilmesinin bu tür hileli ve sorunlu gıdaların satın alınmasını önlemede etkili olduğu söylenebilir. Gıda endüstrisinde yapılan hilelerin belirlenmesi konusunda yapılan bir araştırmada tüketicilerin %54'ü yetkililerin bu tür ürünleri belirleme konusunda yetersiz olduğunu düşünmektedir (Tenekeci, 2016).

İncelenen konu bakımından çevrede söz konusu olan tehditler bakımından elde edilen tüketici görüşleri arasında insanların ucuz olduğu için hileli ürünler satın alması (3.91), taklit/tağşiş konulu gıda ürünlerinin normal üretilenlere göre daha ucuz olması (3.89), Türkiye'de taklit/tağşişe uğramış gıda ürünlerinin ayırt edilmesinin zorluğu (3.45) ve Türkiye'de yetkililerin taklit/tağşiş konusunda yeterince önlem almaması (3.38) yer almaktadır. Piyasalarda söz konusu olan tehditler bakımından elde edilen tüketici görüşlerinin hepsi ortalamanın üzerinde değerler almıştır. Buna göre incelenen tehdit konularına tüketicilerin katıldıkları söylenebilir. Tüketici gelir grupları arasında da belirgin bir görüş farklılığı olmaması nedeniyle söz konusu tehditler açısından tüketicilerin çoğunluğunun "katılıyorum" ve "kesinlikle katılıyorum" şeklindeki görüşleri ifade ettikleri görülmüştür.

Gıdalarda yapılan sahtekârlıklar (taklit/tağşiş), sadece gıda kalitesini etkileyen bir durum olmayıp, aynı zamanda halk sağlığını da olumsuz etkilemektedir. Bu tür ürünlerin tüketicilerde bazı gıda zehirlenmelerine veya belli alerjenlere neden olduğu belirlenmiştir. Üstelik yurt içindeki veya dışındaki farklı tedarikçilerden sağlanan çeşitli gıda içerikleri sağlığa zararlı olabilmekte ve bu tür girdilerle kasıtlı olarak yapılan gıda sahtekârlığını belirlemek oldukça güçtür. (Sırıken ve ark., 2021). Bu nedenle tüketicilerin düşük fiyattan dolayı bu tür gıdaları tercih ediyor olması veya yetkililiklerce yeterince denetim yapılmaması sonucu sağlık sorunları riski artış gösterebilir.

Çizelge 2. Katılımcıların Taklit/Tağşiş Gıda Ürünleri İle İlgili Güçlü-Zayıf Yönleri

Faktörler		Gelir Grupları				Ort..	S.S.
		I	II	III	IV		
Güçlü	Taklit/Tağşiş kavramlarını bilirim	2.89	3.39	3.82	3.81	3.42	1.01
	Satın alacağım ürünün taklit/tağşiş ürün olduğunu anladığımda satın almaktan vazgeçerim	3.51	3.80	4.21	4.23	3.88	1.07
	Taklit/tağşiş ürünlerle orijinal ürün arasında fiyat kıyaslaması yaparım	3.51	3.44	3.82	3.62	3.56	1.07

	Ürünün taklit/tağşiş olduğunu anladığımda geri iade ederim	3.62	3.72	4.35	4.34	3.91	1.08
Zayıf yanlar	Taklit/tağşiş ürün üretiminde kullanılan malzemeden emin olmasam da alırım	2.38	2.03	1.89	1.69	2.03	1.08
	Orijinal ürünlere gereğinden fazla para vermeyi sevmiyorum	3.92	3.39	3.68	3.35	3.57	0.86
	Alım gücü düşük insanlar için taklit/tağşiş ürünlerin üretiminin doğru olduğunu düşünürüm	2.43	2.19	1.86	1.54	2.07	1.18
	Arkadaşlarım ve Ailem genellikle taklit/tağşiş ürün tercih ederler	3.54	3.15	2.89	2.77	3.13	1.19
Fırsatlar	Taklit/tağşiş ürünlerin sağlık açısından zararlı olduğu düşünülmektedir	3.62	3.88	4.25	4.46	3.99	0.94
	Ürünün taklit/tağşiş olduğu ambalajından anlaşılır	3.11	2.71	2.79	2.50	2.79	0.96
	İnsanlar satın aldıkları taklit/tağşiş ürünlerle ilgili sorunlar yaşamaktadır	3.54	3.63	3.32	3.58	3.54	0.96
	Yapılan çalışmalarla insanların taklit/tağşiş ürün satın alması önlenebilmektedir.	4.32	4.25	3.82	3.50	4.06	1.06
Tehditler	İnsanlar ucuz olduğu için taklit/tağşiş ürünleri satın alır.	3.92	3.93	4.18	3.58	3.91	0.97
	Taklit ve Tağşiş ürünler düşük fiyatlıdır	4.00	3.93	3.96	3.54	3.89	1.10
	Türkiye'de üretilen taklit/tağşiş ürünleri ayrıt etmek zordur	3.19	3.42	3.79	3.50	3.45	0.95
	Türkiye'de yetkililer taklit/tağşiş ürünlerle ilgili yeterince önlem almıyor	3.41	3.47	3.29	3.23	3.38	1.15

1: Kesinlikle katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3: Kararsızım 4: Katılıyorum 5: Kesinlikle katılıyorum
S.S.: Standart Sapma.

4. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Dünyada ve Türkiye'de taklit/tağşiş ürünlerin kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Sahtekârlık yapılmasının çeşitli amaçları olsa da ana sebep maddi kazanç elde edilmesidir. Gıda ürünlerinde yapılan taklit/tağşişler sadece gıda kalitesini etkileyen bir unsur olmayıp, aynı zamanda sağlık sorunlarına da neden olabilmektedir. Türkiye'deki bazı gıda üreticisi işletmeler tüketicilerin bilinç eksikliğinden ve dikkatsizliğinden faydalanarak haksız kazanç sağlamak amacıyla taklit/tağşişe yönelebilmektedir.

Bu araştırmada Türkiye'de gıda ürünlerindeki taklit ve tağşişin tüketiciler üzerindeki etkilerinin Hatay ili özelinde incelenerek, tüketicilerin bu konuda karşılaştıkları başlıca sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma sonunda elde edilen önemli bulgular şöyle sıralanabilir;

Dünya'da ve Türkiye'de taklit/tağşiş ürünlerin kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Sahtekârlık yapılmasının çeşitli amaçları olsa da ana sebep maddi kazanç elde edilmesidir. Gıda ürünlerinde yapılan taklit/tağşişler sadece gıda kalitesini etkileyen bir unsur olmayıp, aynı zamanda sağlık sorunlarına da neden olabilmektedir. Türkiye'deki bazı gıda üreticisi işletmeler tüketicilerin bilinç eksikliğinden ve dikkatsizliğinden faydalanarak haksız kazanç sağlamak amacıyla taklit/tağşişe yönelebilmektedir. Türkiye'de gıda güvenilirliği açısından tüketicilerin beslenme alışkanlıklarındaki yanlışlıklar, kayıt dışı ve denetimsiz gıda üretimi, tüketici bilincinin yeterli düzeyde olmaması, gıda üretim işletmelerin küçük ölçekli ve düşük teknolojili

olması, gıda güvenilirliği konusundaki bilgi kirliliği ve bu yolla oluşan güvensizlik ve üretim aşamasında gereken hijyen uygulamalarındaki eksiklikler risk oluşturmaktadır.

Bu araştırmada Türkiye'de gıda ürünlerindeki taklit ve tağşişin tüketiciler üzerindeki etkilerinin Hatay ili özelinde incelenerek, tüketicilerin bu konuda karşılaştıkları başlıca sorunların belirlenmesi ve çözüm önerilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma sonunda elde edilen önemli bulgular şöyle sıralanabilir;

Çalışmaya katılan 150 tüketiciden sadece 63 kişi (%43) taklit/tağşiş kavramını bildiğini ifade etmiştir. Kısmen bildiğini veya bilmediğini ifade eden tüketici sayısının daha fazla olması bu konuda tüketiciler arasında önemli düzeyde bilgi ve bilinç eksikliği olduğunu göstermektedir. Katılımcıların yaklaşık olarak %77'si bu ürünler hakkında kesinlikle olumsuz veya olumlu görüşe sahiptir. Buna karşın taklit/tağşiş kavramlarını tam olarak bilmeyen tüketiciler fikri yok veya olumlu cevabını vermişlerdir. Buna göre tüketicilerin bilgi ve bilinç düzeylerine bağlı olarak taklit/tağşiş gıda ürünlerine bakış açılarının oluştuğu görüşmüştür. Tüketicilerin %45'i (68 kişi) taklit veya tağşişe uğramış bir gıda ürününü satın alıp tüketmiştir. Buna göre tüketiciler arasında farkında olarak veya olmayarak taklit/tağşişe uğramış gıda ürünlerinin tüketiminin oldukça daha fazla olduğu görülmüştür. Tüketicilerin %77'si bir gıda ürününün taklit/tağşişe uğramış olduğunu anlaması durumunda bunu satın almayacağını belirtmiştir. Tüketicilerin gıda ürünlerini satın alma davranışında bilgi ve bilinç düzeylerinin önemli düzeyde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumu doğrulayan önemli bir başka sonucu göre satın alınmış olan bir gıda ürününün hileli olduğunun anlaşılması karşısında %79 oranında geri iade ederim ve/veya şikayet ederim seçenekleri belirtilmiştir. Tüketiciler ucuzluk ve kolay bulunabilirlik gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle taklit/tağşiş ürünlere yönelebilmektedir. Bu duruma tüketicilerin sosyo-ekonomik özelliklerinin en çok etkili olduğu görülmüştür. Nitekim tüketici gelir grupları arasındaki tercih dağılımı incelendiğinde bu tür ürünleri tercih ederim seçeneğinin düşük gelir gruplarında öne çıkarken üst gelir gruplarında ise tercih etmem seçeneği öne çıkmıştır. Tüketicilerin satın alma davranışının oluşmasında gıdaların ambalajında yer alan etiket bilgileri satın alma esnasında ürünle ilgili bilgiler vererek seçim yapılmasına etki eder. Çalışmaya katılan tüketicilerin bir ürün satın alırken öncelikli olarak üretim ve son tüketim tarihlerine dikkat etmektedir, bunu azalan oranlarda içindekiler, ürünün markası, ürünün fiyatı gibi bilgiler izlemektedir. Ayrıca ambalaj, dış görünüm, üretim yeri, ürünün kokusu ve kalite belgesi sahibi olma gibi konular da incelenen ve dikkate alınan diğer ambalaj ve etiket bilgileridir. Gıdaların sağlıklı olması ve güvenilirliği bakımından etiket bilgileri yanında dış görünüm, ambalajının sağlamlığı, koku, tat, renk gibi çeşitli kriterlerin kontrol edilmesi önem taşır. Görüşleri alınan tüketicilerin %71'i (107 kişi) satın aldıkları gıdalarla ilgili güvenilirlik kontrolünü yaparım veya kesinlikle yaparım ifadesini belirtmiştir. Tüketiciler genellikle gözlem veya duyusal yolla gıda ürünlerini ön incelemeden geçirdikten sonra satın almaktadır. Ancak bu ürünlerde uygulanan taklit/tağşiş işlemlerinin tamamına yakınını belirlemek bu yollarla mümkün olmamaktadır. Araştırmaya katılan tüketicilerin %33'ü taklit/tağşişli bir gıda ürününü tüketmeye bağlı olarak sorun yaşadığını, %19'u ise yaşamadığını belirtmiştir. Çalışamaya katılan tüketicilerin yarıya yakını ise bu tür bir sorun yaşayıp yaşamadığını bilmediğini ifade etmiştir. Araştırma alanındaki tüketiciler bir gıda ürünü satın alırken taklit/tağşişe uğramış ürünlerini de farkında olmadan satın almış ve tüketmiş durumdadır.

Önemli orandaki tüketici de bu konuda herhangi bir sorun yaşamamakla birlikte ürünlerin taklit/tağşiş durumunun farkında değildir. Bazı gıdalarda söz konusu olabilen (koruyucu, raf ömrünü artırıcı maddeler vb.) ve sağlık riski taşıyan maddelerin zararlı etkileri tüketimden hemen sonra görülmeyebilir. Dolayısıyla hileli gıda ürünlerini tüketen insanların sağlık sorunları daha ileri yaşlarda ortaya çıkabilir. Tüketim sırasında ortaya çıkan sağlık sorunlarının daha fazlası ve ciddi olanlarının sonraki aşamalarda görülme olasılığı söz konusudur. Bu nedenle hileli gıda ürünlerinin insan sağlığına zararlarının hemen görülenden daha fazlası gelecek dönemlerde görülecektir. Tüketicilerin taklit/tağşişe uğratılmış gıdalarla maruz bırakıldığı riskin boyutunun çok fazla olduğu kolayca tahmin edilebilir.

Tüketicilerin taklit/tağşişe uğratılmış gıda ürünleri konusunda gelir düzeyi artıkça daha bilinçli hareket ettiği ve bu tür ürünlerden kaynaklanan olumsuzluklardan daha az etkilendikleri görülmüştür. Ancak tüketicilerin çeşitli demografik ve sosyo ekonomik grupları açısından taklit/tağşiş ürünlerle ilgili olarak riskli durum söz konusudur. Özellikle düşük gelirli tüketiciler arasında taklit/tağşişe uğratılmış gıda ürünlerinin riskleri bilinmesine rağmen ucuzluk nedeniyle tercih edilmektedir. Bu konu gıda üretim yerlerinde yeterince ve periyodik denetimlerin olmadığı durumlarda daha fazla zayıflık olarak görülebilir. Hileli gıda ürünleri konusunda toplumun genelinde sağlıksız oldukları algısı, bu tür gıda ürünlerinden kaynaklanan sağlık sorunlarının basın ve yetkili organlarca kamuoyuna duyurulmasının bunlarla mücadelede fırsat olabileceği görülmüştür. Tüketicilerin düşük fiyattan dolayı bu tür gıdaları tercih ediyor olması veya yetkililiklerce yeterince denetim yapılmaması sektördeki başlıca riskler olarak görülmektedir.

Araştırma sonucu elde edilen bulgular çerçevesinde tüketiciler, gıda sektörü ve kamu otoritesi için şu öneriler yapılmıştır;

Öncelikle bireylerin bilinçli ve dikkatli birer tüketici olmaları, aldıkları ürünlerin etiket bilgilerini mutlaka okumaları, üretim ve son tüketim tarihlerine dikkat etmeleri, merdiven altı olarak tabir edilen ve kaynağı belli olmayan ürünleri satın almamaları, piyasa fiyatından daha ucuz olan gıda maddelerini alırken şüpheci, bilinçli, dikkatli ve sorgulayıcı olmaları gerekir.

Tüketicilerin taklit/tağşiş gıda ürünlerini bilinçli veya bilinçsiz olarak tüketmelerini önlemek için Sağlık Bakanlığı ve Tarım Orman Bakanlığınca insanları bu konuda bilinçlendirmeye yönelik olarak televizyonlarda ve internet ortamında bilgilendirici kamu spotlarını daha sık kullanılmalıdır. Düşük gelir gruplarına yönelik olarak taklit/tağşişe uğramış ürünlerin her ne kadar düşük fiyatla elde edilebilseler de bu tür ürünlerin riskinin yüksek olduğu, ayrıca orijinal, bilinen ve tanınan markaların sunduğu garanti, bakım-onarım, iade, sigorta vb. gibi ek hizmetlerin önemli olduğu vurgulanmalıdır.

Taklit ve tağşişe uğramış gıda ürünlerinden kaynaklanan olumsuzluklardan korunabilmek için yöresel gıda ürünleri pazarlarının geliştirilmesi yararına olacaktır. Kırsal alandaki üreticilerde gıda ürünlerindeki hileli uygulamalar konusunda yayım ve eğitim çalışmalarıyla bilgi ve bilinç düzeyi oluşumu sağlanmalıdır.

Gıda güvenliği riskleri konusunda tüketicinin bilinçlendirilmesine yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi, güvenli ve kaliteli gıda üretimi bakımından talep dengesini oluşturmada etkili olacaktır. Gıdalarda yapılan taklit/tağşişin daha iyi anlaşılması için çok rastlanan hilelerin kamuoyunda detaylı olarak açıklanması, tüketicilerin bu ürünleri bir daha kullanmaması için

bilgilendirilmesi uygun olacaktır. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından tüketicilere yardımcı olmayı amaçlayan Alo 174 Gıda Hattı ile tüketicilerden gelen şikayetlerin etkin bir şekilde takip edilerek sonuçlandırılması yerinde olacaktır. Gıda işletmelerinin ürünlerini pazarlara sunmadan önce ürünlerin içindekiler, marka, fiyat, ambalaj, dış görünüm, üretim yeri, koku, kalite belgesi gibi bilgilerinin ambalajlarda kolay görünür, anlaşılır ve okunaklı olması sağlanmalıdır. Yetkili kurumlarca (Tarım ve Orman Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Belediyeler vb.) gıda üretimi yapan işletmelerin üretim yerlerinin ruhsatlandırılması, üretim izinlerinin verilmesi ve üretim faaliyetlerinin başlamasından sonra da periyodik olarak denetlenmesi gibi konular gıda ürünlerindeki taklit/tağşiş uygulamalarını önlemede etkili olacaktır. Ayrıca ruhsatsız üretim yapan işletmelere ve perakende satış yapılan noktalara yönelik olarak yeterli sayıda, etkin ve caydırıcı kamu denetiminin sağlanması gerekmektedir. Gıda ürünlerine yönelik olarak yeterli sayıda kamu denetiminin sağlanması için denetim elemanı, laboratuvar analiz kapasitesinin ve olanaklarının geliştirilmesi gibi konularda iyileştirmelere ihtiyaç vardır. Bu konuda yerel yönetimler, meslek örgütleri ve tüketici dernekleri ile sektördeki öncü firmalar işbirliği yapmalıdır.

Türkiye'de gıdalarda taklit/tağşiş yapan firmalara uygulanan yaptırımların caydırıcı olabilmesi için ilgili mevzuatta değişiklik yapılarak idari para cezalarının artırılması ve ceza tutarlarının güncel tutulması, gıda işletmelerinin yıllık cirolarının dikkate alınarak bu cezaların belirlenmesi, adli cezaların verilmesi ve fiilin tekrarlanması durumunda işletmecinin gıda sektöründe faaliyetinden menedilmesi şeklindeki cezaların gündeme gelmesi yerinde olacaktır. 7255 sayılı Kanun ile getirilen yeni düzenlemelerin ve ağırlaştırılmış idari yaptırımların, güvenilir gıdanın tüketicilere ulaştırılması ve gıdalarda yapılan sahteciliğinin önüne geçilebilmesi için kamu kurumlarının verdiği mücadelede etkili olacağı düşünülmektedir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından çeşitli dönemlerde kamuoyuna hileli üretim yapan firma ve ürünlerle ilgili duyuruların tüketicilerin bilgi ve bilinçlenmesine ve gıda hileleri konusunda farkındalığın oluşmasında etkili olduğu görülmüştür. Hileli satış yapan firma veya ürünlerinin belirlenmesi durumunda bunların yerel televizyon ve yerel gazetelerde de duyurularak halkın bu konu da daha bilinçlenmesi sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

Anonim, Katkı, Orijin Tespiti, Taklit ve Tağşiş. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulusal Gıda Referans Laboratuvar Müdürlüğü. https://gidalab.tarimorman.gov.tr/gidareferans (Erişim tarihi: 05.03.2022).

Anonim, Hatay İli Gıda Ürünleri ve İçecek İmalatı Sektör Raporu. DOĞAKA. https://www.dogaka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/www.dogaka.gov.tr_866_OE9F21DI_Hatay-ili-Gida-urunleri-ve-icecek-imalati-Sektor-Raporu.pdf (Erişim tarihi: 15.10. 2020).

Anonim, Gıda sektörün de taklit ve tağşiş. https://www.gidabilgi.com/Makale/Detay/gida-sektorunde-taklit-ve-tagsis-7d481b (Erişim tarihi: 27.11.2020).

Artık, N., Gıdalarda tağşiş, taklit haksız kazanç ve gıda güvenliği riskleri.https://www.akademikakil.com/gidalarda-tagsis-taklit-haksiz-kazanc
(Erişim tarihi: 21.08.2021).

Artık, N., Gıdalar da taklit ve tağşiş. Ankara Üniversitesi Gıda Güvenliği Enstitüsü. http://gidaguvenligi.ankara.edu.tr/2017/01/18/gidalarda-taklit-ve-tagsis/
(Erişim tarihi: 15.08.2020).

ATO, ATO'dan Sahte Türkiye Raporu. (Fake Turkey Report from ATO). http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=269&l=1 (Erişim tarihi: 14.08.2020).

Cebeci, A., Güneş, E., Türkiye'de ve Avrupa'daki Tüketicilerin Gıda Etiketi Okuma Tutumlarını Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(4): 261-267, 2017.

Çelik, G., Gıda Güvenliği Nedir? Türkiye'de Gıda Güvenliği Nasıldır. Evrim Ağacı.https://evrimagaci.org/gida-guvenligi-nedir-turkiyede-gida-guvenligi-nasildir-7841.
(Erişim tarihi: 30.07.2021).

Çıtırık, A., *Taklitçilik ve Taklitçiliğin Ekonomiye Etkisi*. Türk Patent Enstitüsü Markalar Dairesi Başkanlığı, Uzmanlık Tezi, 125s. Ankara, 2008.

Dünya Gazetesi, Sahte ve Taklit Ürünlerin Büyüklüğü 10.6 Milyar. (Arşiv), http://www.dunya.com/mobi/newsdetail.php?id=190263. (Erişim tarihi: 14.10.2021).

Engizek, N., *Tüketicilerin Taklit Ürün Satın Alma Niyetinde Kişisel Özeliklerin, Sosyal Motivasyonların ve Ürün ile İlgili Faktörlerin Rolü*. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 259s. İstanbul, 2014.

Kavakçıoğlu, A., *Tereyağı ve Margarin Tağşişinin Nearinfrared Spektroskopisi ile Tayin Edilmesi*. Gebze Teknik Üniversitesi, Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, Kimya Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 38s. Gebze, Kocaeli, 2011.
Köse. N., Yaman, K., Tüketicilerin gıda maddelerinin son kullanma tarihine verdikleri önem üzerine bir araştırma: Kastamonu ili merkez ilçe örneği. Kastamonu Eğitim Dergisi, 18(1): 233-240, 2010.

Okay, N., *Hatay'da Üretilen Zeytinyağlarında Özgül Absorbans ve Trilinolein (Trigliserit) Değerlerinin Belirlenmesi ve Bu Değerlerin Zeytinyağı Tağşişindeki Önemi*. Mustafa Kemal Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi, 56s. Antakya., 2004.

Öksüztepe, G., Beyazgül, P., Akıllı Ambalajlama Sistemleri ve Gıda Güvenliği. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Veteriner Dergisi, 29(1): 67-74, 2015.

Özçakmak, S., Türkmen, S., Bostan, A., Kamuoyu Duyuruları Konusunda Tüketici Profili ve Yasal Yaptırımlar. 17. Bölüm, 241-261, Sürdürülebilirlik İçin Akademik Araştırmalar -1, Artikel Akademi 187, Mühendislik Bilimleri 23, İstanbul. https://artikelakademi.com/media/books/ecc3273168b546f1bc85ef919c1bd551.pdf#page=239 (Erişim tarihi: 15.10.2021).

Özen, M., Gıda'da Sahtekarlık, Cezai ve Hukuki Sorumluluk. Ankara Barosu Dergisi, 2, 331-341, 2016.

Özkoç, H.H., Gün Eroğlu, Ş., Kazancı, E., Taklit Ürün ve Tüketici Etiği: Üniversite Öğrencilerinin Açık Parfüm Kullanma Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32, 319-332, 2018.

Sırıken, F., Sırıken, B., Demirci, B. Bir Derleme: Gıda Dolandırıcılığı. Gazi Sağlık Bilimleri Dergisi, 6(1): 48-60, 2021.

Suiçmez, R., Gıdada Taklit ve Tağşiş Yapan Firmaların İfşası Önemli Ama Yeterli Değil. https://www.zmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=33295&tipi=24&sube=0 (Erişim tarihi: 17.06.2020).

Tenekeci, O., *Gıda Endüstrisinde Uygulanan Taklit, Tağşiş ve Hileler; Kavrulmuş İç Yerfıstığı Örneği*. Hataya Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Gıda Mühendisliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 80s., Hatay, 2016.

Tibola, C.S. da Silva, S.A., Dossa, A.A., Patrício, D.I., Economically motivated food fraudandadulteration in Brazil: Incidents and alternatives to minimize occurrence. Journal of Food Science, 83(8): 2028-2038, 2018.

TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus İstatistikleri. Türkiye İstatistik Kurumu, https://data.tuik.gov.tr/ (Erişim tarihi: 15.06.2020)

Yalım Kaya, S., Yayla, F., Resmi Verilere Göre Türkiye'de Taklit ve Tağşiş Yapılan Yiyecek ve İçecekler. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 8(4): 3108-3128, 2020.

Yaprak, B., Güzel, D., Tüketicilerin Taklit Ürün Satın Alma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Hazır Giyim Sektörü Üzerine Bir Araştırma. Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(2): 236-268, 2020.

Ye, Q., *Üniversite Öğrencilerinin Taklit Marka ve Ürünlere Yönelik Eğilimleri*. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Lisans Üstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 82s. Ankara, 2019.

KİTLE FONLAMASI EKONOMİSİ: ENFLASYON VE TÜKETİCİ GÜVEN ENDEKSİNİN ETKİLERİ

Doç. Dr. M. Hadin ÖNER

Aksaray Üniversitesi

hadinoner@gmail.com – 0000-0001-7746-8865

ÖZET

Bu çalışmada, kitle fonlaması üzerinde etkisi olduğu düşünülen enflasyon ve tüketici güven endeksinin etki düzeyi incelenmektedir. 2021 yılı Nisan ile 2024 yılı Kasım dönemine ait veriler kullanılarak, panel veri analizi yöntemiyle ampirik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Kitle fonlamasının, ekonomik göstergelerle olan dinamik ilişkisini ortaya koymak amacıyla hem zaman serisi hem de yatay kesit verileri bir arada değerlendirilmiştir.

Analiz sonuçları, kitle fonlaması ile enflasyon ve tüketici güven endeksi arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu göstermektedir. Özellikle tüketici güveninin yüksek olduğu dönemlerde bireylerin finansal katılımı artmakta ve kitle fonlaması platformlarına olan ilgi yoğunlaşmaktadır. Öte yandan, enflasyonun yükseldiği dönemlerde bireylerin tasarruflarını alternatif yatırım araçlarına yönlendirme eğiliminde oldukları gözlemlenmiştir. Bu durum, kitle fonlamasının enflasyonist ortamlarda bir finansman alternatifi olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır.

Çalışma, kitle fonlamasının ekonomik göstergelerle etkileşimini anlamaya yönelik bulgular sunmakta ve politika yapıcılar ile platform yöneticileri için yol gösterici nitelikte öneriler içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kitle fonlaması, Enflasyon, Tüketici Güven Endeksi, Panel Veri Analizi, Alternatif Finansman.

THE ECONOMICS OF CROWDFUNDING: EFFECTS OF INFLATION AND THE CONSUMER CONFIDENCE INDEX

ABSTRACT

This study examines the impact of inflation and the consumer confidence index, which are considered to influence crowdfunding activities. Using data from April 2021 (2021M4) to November 2024 (2024M11), an empirical analysis was conducted using the panel data analysis method. To identify the dynamic relationship between crowdfunding and economic indicators, both time series and cross-sectional data were evaluated.

The results reveal a positive and significant relationship between crowdfunding, inflation, and the consumer confidence index. In particular, during periods of high consumer confidence, individuals' financial participation increases, leading to increased interest in crowdfunding platforms. Conversely, during periods of rising inflation, individuals tend to redirect their

savings to alternative investment instruments. This finding highlights crowdfunding as a viable alternative for financing in inflationary environments.

This study provides insights into the interaction between crowdfunding and economic indicators and offers policy recommendations and practical guidance for policymakers and platform managers.

Keywords: Crowdfunding, Inflation, Consumer Confidence Index, Panel Data Analysis, Alternative Financing.

1. GİRİŞ

Son yıllarda alternatif finansman yöntemleri, geleneksel finansman kanallarına erişimde yaşanan sınırlamaların bir sonucu olarak giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda kitle fonlaması, bireysel yatırımcılar ile girişimcileri bir araya getiren yenilikçi bir finansman modeli olarak öne plana çıkmaktadır (Belleflamme vd., 2012). Özellikle dijital platformların yaygınlaşması ve bireylerin yatırım tercihlerini çeşitlendirme eğilimi, kitle fonlamasını küresel ölçekte popüler hale getirmiştir. Bu finansman türü, bireylerin ve şirketlerin küçük miktardaki fonları bir araya getirerek projelerin finansmanını mümkün kılması açısından önem taşımaktadır (Mollick, 2014).

Ekonomik göstergelerin finansal katılım üzerindeki etkisi literatürde sıkça tartışılmaktadır. Enflasyon ve tüketici güven endeksi (TGE), bireylerin yatırım kararlarını etkileyen önemli makroekonomik değişkenler arasında yer almaktadır. Enflasyon oranlarının yükseldiği dönemlerde, bireyler paralarının reel değerini korumak ve riskten kaçınmak için alternatif yatırım araçlarına yönelme eğilimindedir (Diler, 2020; Singh & Joshi, 2018). Tüketici güven endeksi ise bireylerin mevcut ve gelecekteki ekonomik koşullara yönelik beklentilerini yansıtan önemli bir göstergedir (Eyüboğlu & Eyüboğlu, 2018). Bu çalışma, enflasyon ve tüketici güven endeksi değişkenlerinin kitle fonlaması üzerindeki etkisini 2021M4-2024M11 dönemine ait aylık panel veriler kullanarak analiz etmektedir.

Literatürde kitle fonlamasına yönelik çeşitli çalışmalar yer almaktadır. Yang vd., (2024), görselleştirme araçlarının kitle fonlamasında etkisini araştırmışlardır. Güçlü ve Canbaz (2024), kitle fonlaması konusunda bibliyometrik bir analiz yapmışlardır. Canbaz (2023), kitle fonlamasını İslami finans perspektifinde ele almıştır. Ekici vd., (2019), bireylerin kitle fonlamasına katılımlarının yenilikçi olmaları ile mümkün olduğunu anket sonuçları ile belirlemişlerdir. Ekici ve Aytürk (2023), Türkiye'de yüksek tüketici güveni ve düşük enflasyonist ortamın kitle fonlama kampanyaları için başarı olasılığını olumlu yönde etkilediğini bulmuşlardır. Bunun yanında Türkiye'de ve dünyada kitle fonlamasına yönelik yoğun bir akademik ilginin (Agrawal vd., 2014; Akyıldız vd., 2021; Alazazi vd., 2020; Arifin vd., 2024; Atsan & Erdoğan, 2015; Can & Başaran, 2020; Çağlar, 2019; Çonkar & Canbaz, 2018; Doğan & Vural, 2019; Greenberg vd., 2013; Hejase vd., 2024; Koch & Siering, 2015; Öztürk vd., 2023; Poniatowicz & Piekutowska, 2024; Smith, 2016; Solodoha, 2024; Yakar & Yilmaz, 2020) olduğu göze çarpmaktadır.

Türkiye'deki kitle fonlama platformlarının toplam finansman tutarları ve pazar paylarına ilişkin veriler, sektörde birkaç şirketin belirgin bir hâkimiyet sürdüğünü ortaya koymaktadır. Tablo

1'de, Türkiye'deki kitle fonlama platformlarının toplam finansman tutarları ve pazar payları yer almaktadır. Elde edilen verilere göre, Fonbulucu platformu, 871.491.864 TL tutarındaki finansmanı ile %74,97'lik pazar payına sahip olarak sektörün öncüsü konumundadır. Bu platformu sırasıyla Fonangels (%8,21) ve Startup Burada (%5,33) izlemektedir. Diğer platformlar, toplam fonlama içerisinde daha sınırlı paylara sahiptir. Bu durum, kitle fonlama pazarında yoğunlaşmanın belirli platformlar etrafında şekillendiğini göstermektedir.

Tablo 1. Şirketlerin Toplam Fonları ve Pazar Payları

PLATFORM ADI	TOPLAM TUTAR	PAZAR PAYI
Fonbulucu	871.491.864	% 74.97
Fonangels	95.383.278	% 8.21
Startup Burada	61.993.043	% 5.33
Ecofolio	50.000.000	% 4.30
Fonlabüyüsün	43.665.197	% 3.76
Fongogo	27.787.039	% 2.39
Basefunder	5.132.261	% 0.44
Valu	3.443.663	% 0.30
Narfon	3.054.584	% 0.26
Efonla	536.069	% 0.25
TOPLAM	**1.162.486.997**	**% 100**

Bu çalışmanın temel amacı, enflasyon ve tüketici güven endeksi ile kitle fonlaması arasındaki ilişkiyi ampirik olarak ortaya koymaktır. Literatürde kitle fonlaması ile ekonomik değişkenler arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, özellikle son dönemde dijital finansman araçlarının artan rolü, bu alanda yapılacak araştırmaları gerekli kılmaktadır. Enflasyonun yatırım davranışlarını nasıl şekillendirdiği ve tüketici güveninin bireylerin finansal katılımını nasıl etkilediği soruları bu çalışmanın odak noktalarından biridir.

Çalışmada panel veri analizi yöntemi kullanılarak hem zamansal hem de yatay kesit etkileri dikkate alınmıştır. Bu yöntem, ülkeler ve dönemler arası değişkenliklerin etkilerini analiz ederek daha güvenilir sonuçlar elde etmeye olanak tanımaktadır. Elde edilen bulgular, kitle fonlaması ile enflasyon ve tüketici güven endeksi arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durum, ekonomik güvenin yüksek olduğu dönemlerde bireylerin kitle fonlaması platformlarına daha fazla ilgi gösterdiğini ve enflasyonist ortamda alternatif finansman araçlarına yönelim olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, kitle fonlamasının ekonomik göstergelerle etkileşimini anlamaya yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Elde edilen bulgular, politika yapıcılar, yatırımcılar ve girişimciler için yol gösterici nitelikte olup, kitle fonlamasının ekonomik belirsizlik ortamlarında dahi bir finansman alternatifi olabileceğini göstermektedir.

2. ARAŞTIRMA VERİ SETİ, METODOLOJİ VE BULGULAR

2.1. Veri Seti ve Değişkenler

Bu çalışma, enflasyon ve tüketici güven endeksinin kitle fonlaması üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaca yönelik 10 kitle fonlaması platformuna ait 2021-Nisan

ile 2024- Kasım dönemine ait veriler ele alınmıştır. İlgili veriler platformların web sitelerinden temin edilmiştir. Enflasyon ve tüketici güven endeksi verileri ise TCMB web sitesinden temin edilmiştir. Değişkenlere ait bilgiler tablo 2'de yer almaktadır:

Tablo 2. Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken	Tanım	Kod	Beklenti
Bağımlı Değişken			
Kitle Fonlaması	Kitle fonlamasında fonlama yapılan tutarlar	KF	
Bağımsız Değişken (Banka Değişkenleri)			
Enflasyon	Yıllık Enflasyon Oranı	INF	+, -
Tüketici Güven Endeksi	Aylık Tüketici Güven Endeksi	TGE	+

Tablo 3'te değişkenlere ait özet istatistikler bulunmaktadır:

Tablo 3. Özet İstatistikler

Değişken	Gözlem	Ort.	Standart Hata	Min	Mak
lnkf	84	15.80347	1.19811	13.19202	18.76801
inf	450	53.65644	20.28873	16.59	85.51
tge	450	76.712	5.46313	63.41	91.06

Tablo 4'te ise kitle fonlaması ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonlar yer almaktadır. Korelasyon tablosunda kitle fonlaması ile değişkenler arasındaki ilişkinin yüksek olmadığı görülmektedir. Tablo 4'te korelasyon katsayıları yer almaktadır:

Tablo 4. Korelasyon Katsayıları

	lnkf	inf	tge
lnkf	1.000		
inf	0.1999	1.0000	
tge	0.0174	-0.3559*	1.0000

%1 seviyesinde anlamlı korelasyon katsayıları * ile gösterilmiştir (* p<0.1).

2.2. Metodoloji

Veri güvenilirliği ve doğruluğu, araştırma ve ekonometrik analiz süreçlerinde başarılı sonuçlar elde edilmesinde temel bir role sahiptir. Analizlerin ve tahminlerin güvenilirliği, kullanılan veri kaynaklarının sağlamlığı ile doğrudan ilişkilidir. Ekonometrik analizlerde kullanılan veriler, genellikle üç temel kategoriye ayrılmaktadır: zaman serileri, yatay kesit verileri ve panel verileri. Zaman serileri, belirli bir zaman aralığında değişkenlerin değerlerindeki değişimleri ortaya koyarken, yatay kesit verileri, sabit bir zaman diliminde farklı birimlere ilişkin bilgileri sunmaktadır. Panel verileri ise, yatay kesit verilerinin zaman boyutunda birleştirilmesiyle elde edilen veri setlerini ifade etmektedir (Brooks, 2014, s. 526; Tatoğlu, 2020, ss. 1-2) .

Panel veri analizi, çoklu doğrusal bağlantı sorununu minimize etmesi nedeniyle, güvenilir ve tutarlı analizler gerçekleştirmek için etkili bir yöntem olarak öne çıkmaktadır (Baltagi, 2005, ss. 3-5). Hem yatay kesit hem de zaman serisi boyutlarını içermesi, panel veri yönteminin ulusal ve uluslararası araştırmalarda yaygın olarak tercih edilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada, kitle fonlaması üzerindeki değişkenlerin etkilerini analiz etmek amacıyla panel veri analizi yöntemi benimsenmiştir. Söz konusu yöntem, elde edilen sonuçların daha sağlam ve güvenilir olmasına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Naudé ve Saayman (2005) tarafından önerilen çalışma referans alınarak, aşağıdaki ekonometrik model geliştirilmiş ve çeşitli varyasyonları tahmin edilmiştir (Yüksel vd., 2018):

$$Y_{it} = \alpha + \sum_{k=1}^{K} \beta_k X_{kit} + \varepsilon_{it} \quad \textbf{(1)}$$

Denklemdeki Y bağımlı değişkeni, X X_1'den X_k'ya kadar olanlar ise bağımsız değişkenleri göstermektedir. α ise sabit terimi, β bağımsız değişkenlere ait katsayıları ve ε hata terimini ifade etmektedir. Ayrıca i yatay kesit birimlerini (kitle fonlaması platformları) ve t ise zamanı (yıl) göstermektedir. Denklem (1)'deki bağımlı değişkene Y_{it} ve $\sum_{k=1}^{K} \beta_k X_{kit}$ analiz yapılacak modellerde kullanılacak değişkenler eklendiğinde aşağıdaki model ortaya çıkmaktadır:

$$lnkf_{it} = \beta_0 + \beta_1 inf_{it} + \beta_2 tge_{it} \quad \textbf{(2)}$$

Denklemlerde her t yılı ve i bankası için, inf yıllık enflasyon oranını, tge yıllık tüketici güven endeksini ifade etmektedir.

2.3. Ampirik Bulgular

Panel veri analizi yönteminin uygulanmasından önce, belirli testlerinin yapılması gerekmektedir. İlk aşamada, değişkenler üzerinde herhangi bir mevsimsel etkinin bulunmadığı tespit edilmiştir. İkinci aşamada, F Testi, En Çok Olabilirlik (LR) Testi ve Breusch-Pagan LM Testi uygulanmış ve sonuçlar, birim ve zaman etkilerinin mevcut olduğunu göstermiştir. Bu testlerin bulguları Tablo 5'te detaylı bir şekilde sunulmuştur. Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, havuzlanmış (klasik) modelin analiz için uygun olmadığı; bunun yerine, sabit etkiler modeli (SEM) veya tesadüfi etkiler modelinin (TEM) kullanılması gerektiği belirlenmiştir.

Tablo 5. Model Belirleme Test Sonuçları

	Model Belirleme Testi	
Test	**Test İstatistiği**	**Olasılık Değeri**
F Testi	7.01	0.000
LR Testi-Olabilirlik Oranı Testi	27.05	0.000
Breusch-Pagan LM Testi	84.12	0.000

Yapılan analizler sonucunda, Hausman Testi sonuçlarına dayanarak Sabit Etkiler Modeli'nin (SEM) en uygun model olduğu tespit edilmiştir. Sabit Etkiler Modeli çerçevesinde gerçekleştirilen varsayım testleri, kurulan modellerde heterokedasite, birimler arası korelasyon

ve çoklu doğrusal bağlantı problemlerinin olmadığı; ancak otokorelasyon sorununun olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, söz konusu sorunun giderilmesine ve daha güvenilir, doğru sonuçlar elde edilmesine olanak sağlayan dirençli standart hatalar kullanılmıştır (Arellano, 1987). İlgili test sonuçları Tablo 6'da yer almaktadır:

Tablo 6. Spesifikasyon Testlerinin Sonuçları

Model	Hausman Testi		Levene, Brown ve Forsythe Testi		Durbin-Watson / Baltagi Wu		Pesaran CD-Test		VIF
	(SEM vs TEM)		(Değişen Varyans-Heterokedasite)		(Otokorelasyon)		(Birimler Arası korelasyon)		(Çoklu Doğrusal Bağlantı)
KF	İst.	Olasılık	İst.	Olasılık	DW	Baltagi-Wu	İst.	Olasılık	Vif
1	11.10	0.0039	14.41	0.1551	.92154255	1.2416754	0.22	0.825	1.19

Dirençli Sabit Etkiler Modeli ile kitle fonlaması üzerinde enflasyon ve tüketici güven endeksinin etki düzeyi Tablo 7'de yer almaktadır:

Tablo 7. Analiz Sonucu

Değişkenler	Sonuçlar
inf	0.0266***
	(0.00189)
tge	0.0417**
	(0.0179)
Sabit	10.64***
	(1.473)
Gözlem	84
R^2	0.202

Not: Standart hatalar parantez içinde verilmiştir. *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Modelin açıklama gücü %20 bulunmuştur. Bu durum, bağımsız değişkenlerin modelde bağımlı değişkenin varyansının %20'sini açıkladığını ifade etmektedir. Ayrıca, F testi tüm modeller için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Modelde elde edilen sonuçlar, kitle fonlaması ile enflasyon ve tüketici güven endeksi arasındaki ilişkinin yönünü ve büyüklüğünü ortaya koymaktadır. Analiz bulguları, söz konusu değişkenlerin kitle fonlaması üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

3. SONUÇ

Bu çalışma, kitle fonlaması ile makroekonomik değişkenlerden enflasyon ve tüketici güven endeksi arasındaki ilişkiyi 2021M4-2024M11 dönemine ait panel veri analizi yöntemiyle incelemiştir. Elde edilen bulgular, kitle fonlaması faaliyetlerinin ekonomik göstergelerle anlamlı ve pozitif bir ilişki içerisinde olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle tüketici güveninin yüksek olduğu dönemlerde bireylerin ekonomik geleceğe yönelik pozitif beklentilerinin finansal katılımı artırdığı gözlemlenmiştir. Bu durum, tüketici güven endeksinin, bireylerin kitle fonlaması platformlarına yönelik güvenlerini pekiştirdiğini ve bu platformlar üzerinden gerçekleştirilen fonlama tutarlarının artmasına katkı sağladığını göstermektedir.

Bulgular, enflasyonun da kitle fonlaması üzerinde pozitif bir etkisi olduğunu göstermektedir. Enflasyonun yükseldiği dönemlerde bireylerin tasarruflarının reel değerini koruma amacıyla

alternatif finansman araçlarına yöneldiği, bu eğilimin kitle fonlaması faaliyetlerini desteklediği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, enflasyonist ortamlarda geleneksel finansal araçlara olan güvenin azalmasıyla birlikte bireylerin dijital ve yenilikçi finansman yöntemlerini tercih ettiğini ortaya koymaktadır. Kitle fonlamasının, enflasyon baskılarının arttığı dönemlerde dahi yatırımcılar için bir alternatif olarak öne çıktığı söylenebilir.

Çalışmanın sonuçları, kitle fonlaması platformlarının yalnızca finansman sağlama aracı değil, aynı zamanda ekonomik belirsizliklerin yönetilmesinde etkili bir mekanizma olarak işlev gördüğünü göstermektedir. Tüketici güveninin yükselmesiyle birlikte bireysel ve kurumsal yatırımcıların finansmana olan ilgisinin artması, kitle fonlamasını sürdürülebilir bir finansman kaynağı haline getirebilir. Diğer taraftan, enflasyonun kontrol altında tutulamaması durumunda, alternatif yatırım kanallarına olan talebin artış göstereceği, bu bağlamda kitle fonlamasının daha geniş kitlelere ulaşma potansiyelinin bulunduğu vurgulanabilir.

Bu çalışma, kitle fonlamasının ekonomik göstergelerle etkileşimini analiz ederek literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Bulgular, politika yapıcılar ve platform yöneticileri için yol gösterici nitelikte olup, ekonomik güven ortamının güçlendirilmesi ve finansal okuryazarlığın artırılmasının, kitle fonlaması faaliyetlerinin gelişimini destekleyeceğini göstermektedir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda, farklı makroekonomik değişkenlerin etkisinin incelenmesi ve farklı ülkeler özelinde karşılaştırmalı analizlerin gerçekleştirilmesi, kitle fonlamasının ekonomik sistem içerisindeki rolünü daha iyi anlamamıza katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, kitle fonlaması, ekonomik büyümenin ve finansal derinleşmenin bir parçası olarak değerlendirilebilecek önemli bir finansman yöntemi olarak öne çıkmaktadır. Enflasyon ve tüketici güven endeksi gibi makroekonomik göstergelerle olan pozitif ilişkisi, kitle fonlamasının ekonomik kalkınmaya ve finansal kapsayıcılığa katkı sağlayan stratejik bir araç olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Agrawal, A., Catalini, C., & Goldfarb, A. (2014). Some Simple Economics of Crowdfunding. *Innovation Policy and the Economy, 14*, 63-97. https://doi.org/10.1086/674021

Akyıldız, B., Camgöz, S. M., & Atıcı, K. B. (2021). Kitlesel Fonlama Projelerinin Başarılarını Etkileyen Faktörler Üzerine Bir İnceleme. *Sosyoekonomi, 29*(50), Article 50. https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2021.04.24

Alazazi, M., Wang, B., & Allan, T. (2020). *Success Factors of Donation-Based Crowdfunding Campaigns: A Machine Learning Approach*. https://aisel.aisnet.org/hicss-53/dsm/data_mining/9/

Arellano, M. (1987). Computing Robust Standard Errors for Within-groups Estimators. *Oxford Bulletin of Economics & Statistics*, *49*(4), 431-434. https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1987.mp49004006.x

Arifin, F., Sulastri, S., Widiyanti, M., & Andriana, I. (2024). Crowdfunding Success Factors: Financial Information and Advertising Finance. *KnE Social Sciences*. https://doi.org/10.18502/kss.v9i14.16139

Atsan, N., & Erdoğan, E. O. (2015). Girişimciler için Alternatif bir Finansman Yöntemi: Kitlesel Fonlama (Crowdfunding). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *10*(1), 297-320. https://doi.org/10/1/297-320-girisimciler-icin-alternatif-bir-finansman-yontemi-kitlesel-fonlama-crowdfunding

Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data*. Wiley.

Belleflamme, P., Lambert, T., & Schwienbacher, A. (2012). Crowdfunding: Tapping the Right Crowd. *Journal of Business Venturing*, *29*. https://doi.org/10.2139/ssrn.1578175

Brooks, C. (2014). *Introductory Econometrics for Finance* (3. bs). Cambridge University Press. https://doi.org/10.1017/CBO9781139540872

Can, R., & Başaran, N. (2020). Yeni Bir Finansman Modeli: Kitle Fonlaması. *Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *4*(2), Article 2.

Canbaz, M. F. (2023). Kitle Fonlaması İslami Finansın Geleceği mi? *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(1), Article 1. https://doi.org/10.11616/asbi.1215662

Çağlar, M. T. (2019). Yeni Nesil Alternatif Finansman Yöntemi Olarak Kitlesel Fonlama: Dünya ve Türkiye Uygulaması. *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, *3*(2), 18-34.

Çonkar, M. K., & Canbaz, M. F. (2018). Kitle Fonlaması Finansman Yöntemi: Türkiye'de Sistemin Geliştirilmesine Yönelik Öneriler. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, *5*(2), 119-132. https://doi.org/10.17541/optimum.359492

Diler, H. G. (2020). Enflasyondan Korunma Aracı Olarak Altın Yatırımı. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, *11*(2), 370-384.

Doğan, D. U., & Vural, A. (2019). Girişimcilik Finansmanında Yeni Bir Model: Kitle Fonlaması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, *11*(1), 88-100.

Ekici, O., & Aytürk, Y. (2023). The Role of Consumer Confidence and İnflation in Crowdfunding Success. *International Journal of Entrepreneurial Venturing*. https://www.inderscienceonline.com/doi/10.1504/IJEV.2023.133448

Ekici, O., Sırma, İ., & Aytürk, Y. (2019). Alternatif Finansman Yöntemi Olarak Kitle Fonlaması ve Yenilikçilik İlişkisi. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar*, *13*(2), 215-230.

Eyüboğlu, S., & Eyüboğlu, K. (2018). Tüketici Güven Endeksi ile Borsa İstanbul Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *33*(1), 235-259.

Greenberg, M. D., Pardo, B., Hariharan, K., & Gerber, E. (2013). Crowdfunding Support Tools: Predicting Success & Failure. *CHI '13 Extended Abstracts on Human Factors in Computing Systems*, 1815-1820. https://doi.org/10.1145/2468356.2468682

Güçlü, F., & Canbaz, M. F. (2024). Paya Dayalı Kitle Fonlaması Literatürünün On Yılının Bibliyometrik Analizi. *Politik Ekonomik Kuram*, *8*, 814-833. https://doi.org/10.30586/pek.1534125

Hejase, H., Hamdar, B., Hejase, A., Raad, H., & Kobeissi, K. (2024). Factors That İnfluence The Attitude of Young People to Participate in Crowdfunding Campaigns. *Asian Journal of Social Sciences and Management Studies*, *11*, 107-132. https://doi.org/10.20448/ajssms.v11i4.6181

Koch, J.-A., & Siering, M. (2015). *Crowdfunding Success Factors: The Characteristics of Successfully Funded Projects on Crowdfunding Platforms* (SSRN Scholarly Paper 2808424). Social Science Research Network. https://papers.ssrn.com/abstract=2808424

Mollick, E. (2014). The Dynamics of Crowdfunding: An Exploratory Study. *Journal of Business Venturing*, *29*, 1-16. https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2013.06.005

Öztürk, M. B., Çelik, M. S., & Açıkgöz, E. (2023). Yeni Girişimler ve Yatırımcılar için Alternatif Finansman Yöntemi: Paya Dayalı Kitle Fonlaması. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(1), Article 1.

Poniatowicz, M., & Piekutowska, A. (2024). *Crowdfunding as a Tool for Alternative Financing in Poland: Perspectives and Challenges* (s. 250).

Singh, N., & Joshi, N. (2018). Investigating Gold Investment as an Inflationary Hedge. *Business Perspectives and Research*, *7*, 227853371880017.

Smith, A. (2016, Mayıs 19). Collaborative: Crowdfunding platforms. *Pew Research Center*. https://www.pewresearch.org/internet/2016/05/19/collaborative-crowdfunding-platforms/

Solodoha, E. (2024). How Much Is Too Much? The Impact of Update Frequency on Crowdfunding Success. *Administrative Sciences*, *14*, 324.

Tatoğlu, F. Y. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*. Beta Yayınevi.

Yakar, S., & Yilmaz, S. K. (2020). Türkiye'de Paya Dayalı Kitle Fonlaması için Bir Vergi Teşviki Önerisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *1*, 189-202. https://doi.org/10.18070/erciyesiibd.846370

Yang, X., Ge, J., Masilamani, V. B., & Yu, Z. (2024). The İmpact of Visualization Tools on The Crowdfunding Performance of Social Ventures. *Social Enterprise Journal, ahead-of-print*(ahead-of-print). https://doi.org/10.1108/SEJ-08-2024-0145

Yüksel, S., Mukhtarov, S., Mammadov, E., & Özsarı, M. (2018). Determinants of Profitability in the Banking Sector: An Analysis of Post-Soviet Countries. *Economies*, *6*(3), 3-15.

"FARMASÖTİK PAZARLAMA VE TIBBİ ETİK ARASINDAKİ DENGE" METAFOR ÇALIŞMASI

Öğr. Gör. Dr. Zehra YILMAZER

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi /Yıldızeli MYO

zyilmazer@cumhuriyet.edu.tr/ **0009-0005-4967-2689**

ÖZET

Sağlık profesyonelleri ve ilaç endüstrileri arasında sürekli, yoğun bir etkileşim söz konusudur. Bu etkileşim genel olarak farmasötik pazarlama faaliyetleri adı altında yürütülmektedir. Bu süreçte dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri (hasta güvenliği ve toplum sağlığını etkileyeceğinden dolayı) tıbbi etik ilkelerine göre hareket edilmesidir. Bu çalışma, tıbbi tanıtım ve pazarlama programı öğrencilerinin "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki ilişki" ye yönelik algılarının içerik analizi yoluyla incelenmesi amacıyla yapılan araştırma nitel bir olgubilim araştırmasıdır. Araştırmanın çalışma grubunu tıbbi tanıtım ve pazarlama programında öğrenim gören 32 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplamak amacıyla "Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge … gibidir. Çünkü …. dır" şeklinde öğrencilere aktarılan metafor cümlesi kullanılmıştır. Veriler araştırmacı tarafından toplanmıştır ve elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrenciler "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge" ile ilgili olduğunu düşündükleri birçok farklı metafor geliştirmişlerdir. Elde edilen metaforlar, bu ilişkinin genellikle bir *denge tahtası, ince bir ipte yürüyüş* ya da *iki ucu keskin kılıç* gibi hassas ve kritik bir dengeyi ifade ettiğini göstermiştir. Katılımcılar, pazarlamanın inovasyonu teşvik eden bir araç olabileceğini ancak etik ilkelerden ödün verilmesi durumunda hastaların zarar görebileceğini vurgulamıştır. Çalışma sonuçları farmasötik pazarlama ile tıbbi etik arasındaki dengenin korunmasının çok boyutlu ve dinamik bir süreç olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda, etik ilkelerin ihlal edilmesini önlemek için daha şeffaf politikalar, düzenlemeler ve eğitim programlarına ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma sonuçlarına bağlı olarak ilgili tarafların bu dengeyi koruyabilmesi için kongreler, seminerler veya diğer akademik etkinlikler için yapılan sponsorlukların açıkça belirtilmesi ve etik kurallara uygun olması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Farmasötik pazarlama, tıbbi etik, içerik analizi.

1. GİRİŞ

İnsan onuruna gereken saygının gösterilmesi ve hayatına titizlikle önem verilmesi sağlık sektöründe çalışan personeller açısından tıbbi etik ilkelerine sahip olmayı zorunlu hale getirmektedir (Elgün, Çakıcı ve Çakıcı, 2021). Sağlık sektöründeki değer sorunlarının incelendiği alan tıbbi etik alanıdır (Arda, 1994). Farmasötik pazarlama, ilaçların üretilmesi ve tüketilmesi sürecinde önemli bir rol oynar. Ancak bu süreçte, tıbbi etik ile çelişebilecek bazı durumlar ortaya çıkabilir. Bu iki kavram arasındaki dengenin sağlanması için; şeffaflık, bilimsel temelli pazarlama, hasta odaklılık, genel etik kurallara uygunluk, düzenleme denetleme kurumlarının etkinliği, sağlık çalışanlarının bilinçlenmesi ve toplumun bilgilendirilmesi gerekli olduğu düşünülen unsurlardır. Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge hem hastaların hem de sağlık sisteminin yararına olacaktır.

Metaforlar, bazı kavramları daha iyi anlatabilmek adına onun yerine kullandığımız başka kavramlardır. Girmen (2007) de metafor tanımını yaparken "Bir kavramı kendi anlamının dışında, türlü yönlerden benzediği, başka bir kavramın anlamı ile betimleme" ifadesini kullanmıştır. Başka bir bakış açısıyla metaforlar görme ve anlama süreci olarak düşünülmüştür yani bir kavramın diğer bir kavramla açıklanmasından daha özel ve önemli bir algılama süreci, zihinsel bir üretim durumudur (Karapinar ve Altun, 2016). Kullanılan kavramlardan birinin iyi bilinir olması diğer kavramın anlatımını da kolaylaştıracaktır (Tamimi, 2005). Bireylerin dünyayı algılaması metaforlar sayesinde daha kolay bir hal alırken, metaforlar için söz sanatı demek basit kalacaktır (Yıldızlı ve ark., 2018). Metaforların öğretme ve öğrenme sürecine dahil edilmesi ile öğrencilerin kavramlar arasındaki ilişkileri anlamaları kolaylaşarak, öğrencilerin motivasyonunu artırır (Leino ve Drakenberg, 1993). Metaforlar sayesinde bir kavramla ilgili olarak bireylerin anlama ve kavrama süreçlerini algılamak mümkün olabilir (Eraslan, 2011).

Günümüz dünyasında ilaç endüstrisi önü alınamaz derecede büyüme göstermiştir ve bu büyüme beraberinde büyük rekabet ortamlarının oluşmasına neden olmuştur. İlaç şirketlerinin kâr amacı güderek pazarlama faaliyetlerini yürütmesi, bazen hastaların ve sağlık çalışanlarının menfaatlerini ikinci plana atabileceği endişelerini doğurur. Sektörde görev alması muhtemel olan tıbbi tanıtım ve pazarlama programı öğrencilerinin *farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge* ile ilgili düşüncelerini öğrenmek bu açıdan önemlidir ve öğrencilerin kendilerini daha rahat ifade etmelerini sağlamak amacıyla metafor yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı tıbbi tanıtım ve pazarlama programı öğrencilerinin "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki ilişki" ye yönelik algılarının içerik analizi yoluyla incelenmesi olarak belirlenmiştir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırmalardan olgubilim yöntemi ile yürütülmüştür. Nitel araştırma desenlerinden olgubilim deseni, bireyin belli bir olguyu deneyimlemesi sonucu oluşturduğu anlamlara odaklanmaktadır (Creswell, 2021). Çalışmanın veri toplama aşamasında da verilerin analiz edilmesi aşamasında da "metafor" kullanımı tercih edilmiştir. Çalışma grubunun belirlenmesi aşamasında basit seçkisiz örnekleme yöntemi tercih edilmiştir.

Çalışmanın verileri bir üniversitede farklı bölümlerde ve sınıflarda öğrenim gören 53 öğrenciden elde edilmiştir ancak bazı veriler metafor ve gerekçesi yazımına uygun olmadığından veri setinden elenmiştir. Geçerli oluşturulan 32 metafor verisi ile çalışma yürütülmüştür. Veriler online ortamda toplanmıştır ve elde edilen veriler içerik analizi ile yorumlanmıştır. Veri toplama aracı metafor görüşme formudur. Bu form kişisel bilgiler bölümü ve "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge … gibidir. Çünkü …. dır" şeklindeki metafor cümlesini içermektedir.

Araştırma verileri Google Forms aracılığı ile toplanmıştır. Görüşme formunun ilk bölümünde "Katılımcılar için bilgilendirilmiş onam formu" yer almaktadır. Böylece öğrencilere araştırmanın bilgileri iletilerek, çalışmaya katılım onayları alınmıştır. Ardından kişisel bilgiler bölümü istenilen bilgilerle doldurulmuş ve metafor cümlesi tamamlanmıştır. Verilerin toplanması 7 günde tamamlanmıştır. Araştırma verileri içerik analizi ile yorumlanmıştır.

3. BULGULAR ve YORUM

Öğrenci cevaplarına göre 32 öğrencinin "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge" ile ilgili 13 farklı ve geçerli metafor ortaya koyduğu görülmektedir. Öğrencilerin oluşturduğu metaforlar incelendiğinde genel olarak 5 grupta toplandığı görülmektedir. Çizelge 1'de "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge" kavramı ile ilgili öğrencilerin oluşturduğu metafor kategorileri yer almaktadır.

Çizelge 1. "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge" metafor kategorileri

Kategoriler	Metafor (Frekans)	Toplam Metafor Frekansı
1. Denge ve Çatışma Üzerine Odaklananlar	İnce buz üzerinde dans: Denge ve risk vurgusu	8
	Çift taraflı kılıç: Fayda ve zararın bir arada olduğu durum	
	Terazi: İki zıt kuvvet arasındaki denge	
2. Yolculuk ve Hedef Üzerine Odaklananlar	Sisli bir ormanda yol bulma: Belirsizlik ve zorluklar	7
	Bir labirent: Karmaşıklık ve çıkış bulma zorluğu	
	Bir pusula: Doğru yönü gösterme	
3. Doğa ve Çevre Üzerine Odaklananlar	Bir volkan: Patlama riski ve yıkıcı güç	6
	Bir nehir: Sürekli akış ve çevreyi şekillendirme	
4. İnsan ve Toplum Üzerine Odaklananlar	Bir oyun tahtası: Strateji ve sonuçlar	8
	Bir ayna: Gerçeği yansıtma	
	Bir kitap: Doğru bilgi verme	
5. Soyut Kavramlar Üzerine Odaklananlar	Bir rüya: Gerçeklik ve yanılsama	3
	Bir mıknatıs: Çekim gücü	
	Toplam	32

Araştırılma bulguları doğrultusunda öğrenciler tarafından oluşturulmuş bazı ifadeler aşağıda verilmiştir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *ince buz üzerinde dans* gibidir. Çünkü ince buz, güvensiz ve kırılgan bir zemindir. İlaç pazarlaması da benzer şekilde, etik sınırları aşarsa büyük sorunlara yol açabilecek hassas bir denge üzerine kuruludur.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *çift taraflı kılıç* gibidir. Çünkü kılıç hem korur hem de öldürür. İlaç pazarlaması da benzer şekilde, hastalara fayda sağlarken aynı zamanda etik sorunlara yol açabilir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *sisli bir ormanda yol bulma* gibidir. Çünkü sisli bir ormanda yol bulmak zordur ve yanlış adımlar ciddi sonuçlar doğurabilir. İlaç pazarlaması da benzer şekilde, belirsizlikler ve etik ikilemlerle doludur.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *bir oyun tahtası* gibidir. Çünkü oyun tahtasında her hamle sonuçları beraberinde getirir. İlaç pazarlaması da benzer şekilde, her kararın etik sonuçları olabilir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *bir labirent* gibidir. Çünkü labirentte çıkış bulmak zordur ve yanlış yollar zaman kaybına neden olur. İlaç pazarlaması da benzer şekilde, karmaşık ve yanıltıcı olabilir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *bir pusula* gibidir. Çünkü pusula doğru yolu gösterir ancak kullanana bağlı olarak yanlış yönlere de götürebilir. İlaç pazarlaması da benzer şekilde, doğru kullanıldığında hastalara fayda sağlar ancak yanlış kullanıldığında zarar verir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *terazi* gibidir. Çünkü terazi, iki taraf arasındaki eşitliği gösterir. İlaç pazarlaması da kar ve etik arasında bir denge kurmayı gerektirir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *kitap* gibidir. Çünkü kitap, doğru yolu gösterir. İlaç pazarlaması da hastalara doğru bilgi vermelidir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *köprü* gibidir. Çünkü köprü, iki noktayı birbirine bağlar. İlaç pazarlaması da üretici ile hasta arasında bir köprü görevi görür.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *mıknatıs* gibidir. Çünkü mıknatıs, metal parçacıklarını kendine çeker. İlaç pazarlaması da hastaları kendine çekebilir.

“Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *bir volkan* gibidir. Çünkü patlaması halinde büyük yıkımlara yol açabilecek bir güçtür. Aynı şekilde, ilaç pazarlaması da etik sınırları aşarsa ciddi sonuçlar doğurabilir.

"Farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge *nehir* gibidir. Çünkü yolu boyunca birçok şeyi taşır ve şekillendirir. İlaç pazarlaması da toplumun sağlık algısını ve davranışlarını şekillendirir.

Öğrenci ifadeleri incelendiğinde birçok farklı metafor oluşturdukları görülmektedir. Bu durumu öğrencilerin farklı bakış açılarına sahip olmaları ile açıklamak mümkündür. Öğrencilerin "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge" konusuna farklı metaforlarla yaklaşmaları, konunun karmaşıklığı ve çok yönlülüğünü göstermesi açısından oldukça değerli görülmektedir. Her bir metafor, bu iki kavram arasındaki ilişkiyi farklı bir açıdan ele alarak konuya derinlik katmaktadır. Birçok metaforun aradaki dengeyi sağlamanın zor olduğunu vurgulaması ve barındırdığı risklerden bahsedilmesi dikkat çekicidir. Bununla birlikte öğrencilerin etik ihlalinin yaratması muhtemel zararlara vurgu yapmış olmalarının tıbbi etik ile ilgili farkındalıklarının yüksek olduğu konusunda ipucu vermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tıbbi tanıtım ve pazarlama programı öğrencilerinin "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki ilişki" ye yönelik algılarının içerik analizi yoluyla incelenmesi amacıyla gerçekleştirilen çalışmada veriler metafor oluşturma yöntemi ile toplanmıştır. Çalışma grubu 32 öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma sonuçları incelendiğinde öğrencilerin birbirinden farklı birçok metafor oluşturduğu görülmüştür. Bu metaforlar içerik analizine uygun olacak şekilde kategorileştirilmiştir ve özelliklerine göre 5 kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler araştırmacı tarafından *denge ve çatışma üzerine odaklananlar, yolculuk ve hedef üzerine odaklananlar, doğa ve çevre üzerine odaklananlar, insan ve toplum üzerine odaklananlar ve soyut kavramlar üzerine odaklananlar* olarak belirlenmiştir.

Çalışma sonuçları farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki dengenin korunmasının önemini ortaya koymuştur. Öğrenci cevapları incelendiğinde farmasötik pazarlamanın kâr amacı güderken aynı zamanda tıbbi etik değerlerine uygun hareket etmesi gerektiği bilincine sahip olduklarını göstermektedir. Ayrıca katılımcılar farmasötik pazarlamanın etik ilkelerden taviz verildiğinde hastalar için zararlı olabileceği düşüncesindelerdir. Bu bağlamda, etik ilkelerin uygulanmasını ve korunmasını sağlamak amacıyla daha şeffaf politikaların benimsenmesi, denetleyici kurumlar tarafından gerekli düzenlemelerin yapılması ve eğitim programları geliştirilmesine ihtiyaç olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma sonuçlarına bağlı olarak ilgili tarafların "farmasötik pazarlama ve tıbbi etik arasındaki denge" yi koruyabilmesi için, ilaç firmalarının pazarlama stratejilerinin sadece sağlık profesyonellerini değil hastaların da bilinçli tercih yapmasını sağlayacak bilgilendirmeler yapması ayrıca da sağlık profesyonelleri için hazırlanan pazarlama materyallerinin bilimsel gerçekliğe dayanması ve gerçekliği olmayan söylemlerden uzak durulması önerilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Arda, B., Tıbbi etik eğitiminin eleştirel bir değerlendirmesi. Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History, 2, 2, 1994.

2. Creswell, J.W., Nitel araştırma yöntemleri- Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. (Çev.: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi, 2021.

3. Elgün, R. F., Çakıcı, A. ve Çakıcı, C. (2021). İlaç sektöründe etiğin kurumsallaşması: satış temsilcilerinin algıları üzerine bir araştırma. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 23, 41, Ekim, 2021.

4. Eraslan, L. (2011). Sosyolojik metaforlar. Akademik Bakış Dergisi, 27.

5. Girmen, P., *İlköğretim Öğrencilerinin Konuşma ve Yazma Sürecinde Metaforlardan Yararlanma Durumları,* Yayımlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, 2007.
https://arastirmax.com/ (Erişim tarihi: 10.12.2024)

6. Karapınar, M. ve Altun, K. (2016). *8. Sınıf Öğrencilerinin Ana Dili Kavramına ve Dört Temel Dil Becerilerine Yönelik Metaforik Algıları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri, 2016.

7. Leino, A.L. and Drakenberg, M., *Metaphor: An educational perspective.* Research Bulletin, 84, 1993.

8. Tamimi, Y., *Örgüt Kültürünün Metaforlarla Analizi.* Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2005.

9. Yıldızlı, H., Acar-Erdol, T., Baştuğ, M. ve Bayram, K., Türkiye'de öğretmen kavramı üzerine yapılan metafor araştırmalarına yönelik bir meta-sentez çalışması. Eğitim ve Bilim, Ocak, 43, 193, 2018.

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU FARKINDALIĞINA YÖNELİK YAPILAN ÇALIŞMALARIN İNCELENMESİ

Murat BAŞ
Trabzon Üniversitesi
murat_bas211@trabzon.edu.tr - 0009-0009-5984-5407

Dr. Öğretim Üyesi Pınar YAŞAR HAYAL
Trabzon Üniversitesi
pinaryasar@trabzon.edu.tr – 0000-0002-6059-8206

ÖZET

Bu araştırmada, Türkiye'de Otizm Spektrum Bozukluğu konusunda yapılan farkındalık çalışmalarının incelenmesi hedeflenmiştir. Bu araştırmada, belirli bir konu veya araştırma sorusu çerçevesinde mevcut literatürü kapsamlı, tutarlı ve objektif bir şekilde incelemeyi amaçlayan sistematik tarama modeli kullanılmıştır. Belirlenen "Otizm", "Farkındalık" ve "Bilgi düzeyi" anahtar kelimeleri kullanılarak Yükseköğretim Kurumu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) veri tabanında tarama yapılmış ve toplam 62 teze ulaşılmıştır. Dahil etme kriterleri göz önünde bulundurularak tez sayısı 20'ye indirilmiştir. Araştırmacılar tarafından yapılan çapraz okumalar sonucunda araştırmaya 18 tezin dahil edilmesine karar verilmiştir. Tarama sonucunda literatürde bulunan çalışmaların ağırlıklı olarak tıp alanında yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmaların 1 doktora tezi, 5 yüksek lisans tezi ve 12 tıpta uzmanlık tezinden oluştuğu görülmüştür. İncelenen tezlerin ayrıntılı değerlendirmelerine bulgular kısmında yer verilmiştir. Araştırmanın sonuçlarının, Otizm Spektrum Bozukluğu alanında çalışma yapan araştırmacılara yol göstereceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Farkındalık, Bilgi Düzeyi.

REVIEW OF STUDIES ON AUTISM SPECTRUM DISORDER AWARENESS

ABSTRACT

This study aimed to examine awareness studies conducted on Autism Spectrum Disorder in Turkey. In this study, a systematic scanning model was used, which aims to examine the existing literature comprehensively, consistently and objectively within the framework of a specific topic or research question. The database of the Council of Higher Education Presidency National Thesis Center (YÖKTEZ) was scanned using the determined keywords “Autism”, “Awareness” and “Knowledge level”, and a total of 62 theses were reached. Considering the inclusion criteria, the number of theses was reduced to 20. As a result of the cross-reading conducted by the researchers, it was decided to include 18 theses in the study. As a result of the scanning, it was seen that the studies in the literature were mainly conducted in the field of medicine. It was seen that these studies consisted of 1 doctoral dissertation, 5 master's theses and 12 medical specialization theses. Detailed evaluations of the examined theses are included in the findings section. It is thought that the results of the study will guide researchers working in the field of Autism Spectrum Disorder.

Keywords: Autism, Awareness, Knowledge Level.

1. GİRİŞ

Otizm spektrum bozukluğunun (OSB) temel semptomları bireyin kısıtlı veya tekrarlayan davranışlar sergilemesi veya kısıtlı ilgi alanlarına sahip olması ile sosyal iletişim ve etkileşim becerilerindeki yaşadığı zorluklardır (Amerikan Psikiyatri Birliği [APA], 2013). Bu semptomlar her OSB olan bireyde farklı şekilde ve şiddette gözlemlenebilmektedir. Bu durum OSB'nin karmaşık bir nörogelişimsel bozukluk olmasından kaynaklanmaktadır (Huang vd., 2015; Silverman vd., 2010). Bu karmaşık durumu fark etmek ve anlamak aileler ve öğretmenler açısından zorlayıcı olmaktadır.

OSB, nedenleri kesin olarak bilinmese de yaygınlığı yıllar geçtikçe artan bir gelişimsel bozukluktur. Amerika Birleşik Devletleri merkezli 'Hastalıkları Kontrol ve Önleme Merkezi' (Center for Disease Control and Prevention) verilerine göre OSB yaygınlığı yıllara göre ciddi oranda artış göstermiştir. Kurumun yayınladığı raporlarda, 2014 yılında 59 çocuktan biri, 2016 yılında 54 çocuktan biri, 2018 yılında 44 çocuktan biri ve son yayınlanan raporuna göre 2020 yılında 36 çocuktan biri OSB tanısı almaktadır (Center for Disease Control and Prevention [CDC], 2024). Görülen bu artış OSB konusunda ailelerin, öğretmenlerin ve çocuklarla çalışan diğer uzmanların bu konuda bilgili olmasını gerektirmektedir.

Alanyazın incelendiğinde OSB farkındalık düzeylerini ölçen farklı gruplarla yapılan çalışmalarla karşılaşılmaktadır. Bu farklı katılımcı gruplarının başını aileler, öğretmenler ve sağlık çalışanları çekmektedir. Çocukların ilk eğitim aldığı kişilerin anne ve babaları olduğu düşünüldüğünde, anne ve babaların eğitimlerinin toplumun yararına fayda sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bu nedenle, ebeveynlerin özel eğitim sürecinin her safhasına aktif şekilde katılması beklenmektedir (MEB, 2018).

Tipik gelişim gösteren bireylerden farklı olarak özel gereksinimli bireylerin, erken çocukluk döneminden başlayarak çeşitli becerilerin kazandırılması için sistemli ve programlı bir öğretime ihtiyaçları vardır (Ataman, 2003). Bu öğretimi sağlayacak olan Özel eğitim öğretmenleri, okul öncesi öğretmenleri ve sınıf öğretmenlerinin de OSB konusunda bilgili ve donanımlı olmaları gerekmektedir.

Yayınlanan II. Otizm Eylem Planı doğrultusunda; toplumun genelinde OSB hakkında farkındalık düzeyinin arttırılması, OSB'nin erken dönemde tanılanmasına yönelik tarama ve izleme çalışmaları yapılması, Sağlık personellerinin, öğretmenlerin ve OSB ile ilişkili olan uzmanların OSB konusunda uzmanlaşmalarının desteklenmesi, OSB ile ilgili profesyonellere önemli görevlerin düştüğü belirtilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023).

Eylem planın hedeflerine ulaşabilmek için öncelikle, bu alanda yapılan çalışmaların incelenmesi, farkındalığın geliştirilmesi ve ihtiyaçların belirlenmesi önemlidir. Belirlenen farkındalık düzeyleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda yapılacak eğitim programı ve oplitika düzenlemeleri ülkemizin OSB konusundaki yetkinliğini arttıracaktır. Bu çalışmalara destek

vermek amacıyla, ülkemizde yapılan OSB farkındalık çalışmalarının sistematik bir derlemesinin yapılması hedeflenmiştir.

2. YÖNTEM

Türkiye'de OSB hakkında yapılan farkındalık çalışmalarının incelenmesini hedefleyen bu araştırma da sistematik tarama modelinden faydalanılmıştır. Sistematik alanyazın taraması, belli bir konu ile ilgili yapılmış çalışmaların analizini içeren ve araştırmanın tekniğine öncelik vererek objektifliğin arttırılmasını hedefleyen kapsamlı ve detaylı plan ve araştırma şeklinde tanımlanmaktadır (Uman, 2011).

Aşağıda araştırmanın plan, tarama süreci, dahil etme ve dışlama kriterleri, veri analizi ve incelenen araştırmaların yer aldığı çizelgelere ilişkin açıklamalara yer verilmiştir.

2.1.Tarama Süreci

Bu araştırmada, araştırmacılar tarafından belirlenen anahtar kelimeler kullanılarak alanyazın taraması yapılmış, bulunan tezler araştırma kapsamında yine araştırmacılar tarafından belirlenmiş dahil etme kriterleri dikkate alınarak incelenmiştir. Anahtar kelime olarak "Otizm, Farkındalık ve bilgi düzeyi" sözcükleri belirlenmiş, belirlenen anahtar kelimelerin farklı kombinasyonları kullanılarak Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) veri tabanında arama yapılmış ve bulunan tezler taranarak incelenmiştir.

2.1.1. Dahil Etme / Dışlama Kriterleri

Araştırmacılar tarafından dahil etme ve dışlama kriterleri belirlenmiş, bulunan tezler bu kriterlere göre değerlendirilip araştırma kapsamında olup olmadıklarına karar verilmiştir. Tarama sonucu bulunan tezler değerlendirilmiş ve bu kriterlere uygun olanlar çalışmaya dahil edilirken, uygun olmayanlar dışlanmıştır.

Dahil etme kriterleri;

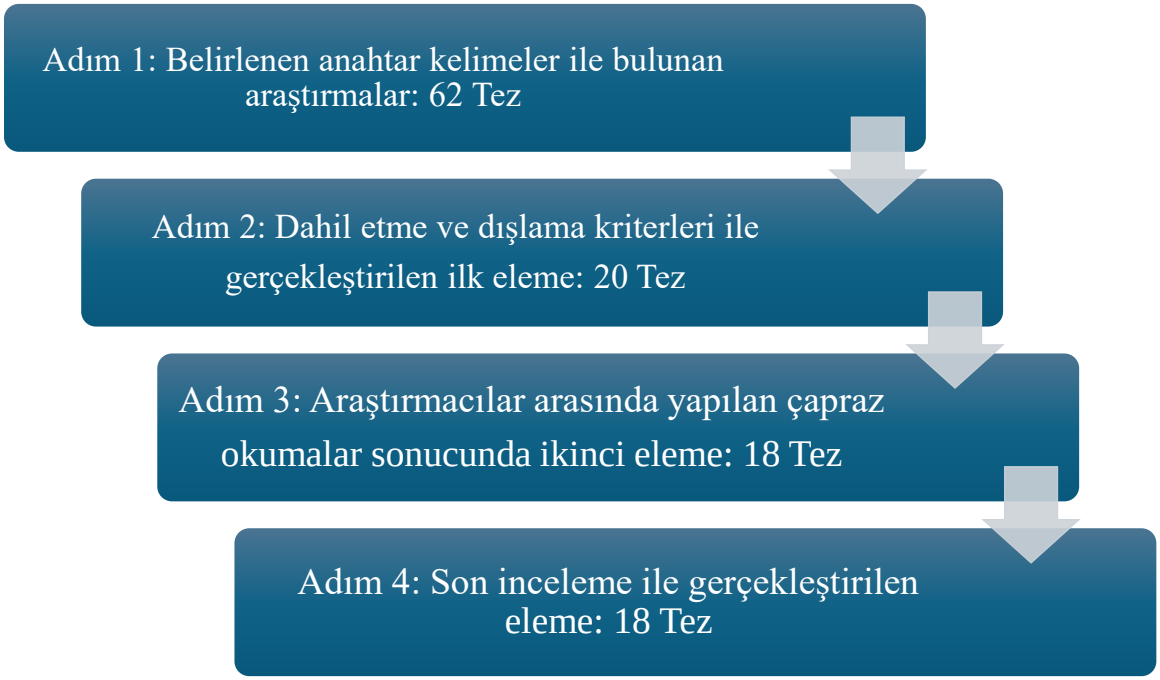
- Çalışmanın OSB farkındalığına yönelik olması
- Çalışmanın nicel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmış olması
- Çalışmaların katılımcılarının OSB olan bireyler ile çalışan bir grup ya da bu bireylerin aile üyeleri olması

Dışlama kriterleri;

- Çalışmanın OSB farkındalığı dışında bir konu hakkında olması
- Çalışmanın nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmış olması

- Katılımcıların araştırmacılar tarafından belirlenen grupların dışında olması

2.1.2. Tarama Süreci

Görsel 1. *Araştırmanın Tarama Süreci*

Görsel 1'de derleme sürecinin akışı gösterilmektedir. Araştırmacılar tarafından belirlenmiş olan anahtar kelimeler kullanılarak yapılan "otizm ve farkındalık" araması sonucunda 59 çalışmaya "otizm ve bilgi düzeyi" araması sonucunda 3 çalışmaya ulaşılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda iki aramada ulaşılan 62 çalışmadan 2 tanesinin ortak olduğu görülmüştür. Tarama sonucunda toplam 60 yüksek lisans, doktora veya tıpta uzmanlık tezi araştırma kapsamında incelenmiştir. Ulaşılan tezler belirlenmiş olan dahil etme/dışlama kriterlerine göre değerlendirilmiş, gerçekleştirilen ilk eleme sonucunda 40 tez araştırma dışında bırakılarak tez sayısı 20'ye düşürülmüştür. Belirlenen dahil etme/dışlama kriterlerine göre araştırmacılar tarafından yapılan çapraz okumalar sonucunda ikinci eleme gerçekleştirilmiş ve son yapılan incelemeler sonucunda toplam 18 tez araştırmaya dahil edilmiştir.

2.2.Verilerin Analizi

Araştırmaya dahil edilen 18 tezin analiz aşamasında nicel betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmaların analizinde kullanılan kategoriler; a) çalışmanın temel betimsel özellikleri, b) çalışmanın yöntemi, c) çalışmanın amaç ve bulguları şeklindedir.

Çalışmalar, belirlenen değişkenler: a) çalışmanın kaynağı (yazarı ve yılı), b) tez türü (tıpta uzmanlık/doktora/yüksek lisans), c) araştırmanın konusu, d) çalışmanın katılımcıları, e) katılımcıların yaş ve cinsiyet özellikleri, f) çalışmanın yöntem ve modeli, g) çalışmanın yapıldığı ortam, h) çalışmanın sonuçları göz önünde bulundurularak incelenmiştir.

Çizelge 1. *OSB Farkındalığı Hakkında Ebeveyn ve Aile Üyeleriyle Yapılan Araştırmalar*

KAYNAK	TEZ	KONU	KATILIMCI	YAŞ / CİNSİYET	YÖNTEM / MODEL	ORTAM	SONUÇ
Güneç, (2020)	Tıpta Uzmanlık	Ebeveynlerin OSB hakkında bilgi düzeyi ve farkındalıklarını incelemek.	359 Ebeveyn	22-55 Yaş Arası 267 Kadın 92 Erkek	Nicel Araştırma Kesitsel, Tanımlayıcı, Prospektif Çalışma	Kartal İlçesi 9 Nolu Aile Sağlığı Merkezi (ASM)	Kendi çocuğu veya yakını OSB olanların bilgi düzeyi yüksek olmasına rağmen tüm ebeveynlerin OSB'ye dair bilgi eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Meslek grubuna göre bilgi düzeyi en yüksek doktor-hemşire grubu olup onları öğretmenler takip etmiştir. Eğitim ve gelir düzeyi arttıkça OSB bilgi düzeyi artış göstermektedir. Ebeveynler internet ve sosyal medya mecralarını OSB ile ilgili bilgi kaynağı olarak göstermiş ve sağlık çalışanlarını bilgi kaynağı olarak düşük oranda göstermişlerdir.
Tölük, (2020)	Tıpta Uzmanlık	Türkiye'de 18-36 aylık çocuğu olan ebeveynlerin, OSB bilgi ve farkındalık düzeylerini belirlerken aynı zamanda bu düzeylerin bireysel faktörlerle ilişkisini araştırmak.	340 Ebeveyn	18-50 Yaş Arası 274 Kadın 66 Erkek	Nicel Araştırma Kesitsel Çalışma	Küçükçekmece 4 Nolu Aile Sağlığı Merkezi	OSB bilgi ve farkındalık düzeylerinin anne ve babalar arasında ve eğitim düzeyleriyle birlikte farklılık göstermektedir. Babaların OSB bilgi düzeyinin annelere göre düşük olduğu ve ebeveynlerden eğitim düzeyi yüksek olanların daha fazla bilgili olduğuna ulaşılmıştır. Ebeveynlerin çoğunluğu OSB'yi önceden duymuştur. Ancak medya TV'nin en önemli bilgi kaynağı olduğu görülürken, doktorlar bilgi kaynağı olarak düşük oranda gösterilmiştir.
Neng, (2021)	Yüksek Lisans	Okul öncesi dönemde çocuğu olan annelerin OSB bilgi ve farkındalık düzeylerini belirlemek ve araştırmacıların geliştirdiği Okul Öncesi Çocukların Annelerinin Otizm Farkındalık Ölçeğinin (AOFÖ) geçerlilik ve güvenilirliğini incelemektir. Bir diğer hedef annelerin OSB farkındalık düzeylerini etkileyebilecek bireysel faktörlerin ortaya çıkarılmasıdır.	0-6 Yaş En Az Bir Çocuğu Olan 136 Anne	21-47 Yaş Arası 136 Kadın	Nicel Araştırma Metodolojik tipte bir araştırmadır.	İstanbul Sultanbeyli 3 No'lu Aile Sağlığı Merkezi	AOFÖ'nün OSB farkındalığını ölçmede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Annelerin lise ve üstü eğitim düzeyinde olması, eğitimci veya sağlık çalışanı olması, "otizm" kelimesini duymuş olması, yakın çevrede veya ailede OSB'li birey bulunması gibi faktörlerin OSB farkındalığını arttırdığı tespit edilmiştir.

Yıldırımer, (2021)	Tıpta Uzmanlık	Ebeveynlerin OSB bilgi düzeyi ve farkındalık durumları ile çocuklarının OSB riski arasındaki ilişkiyi değerlendirmek ve ebeveynlerin depresyon ve anksiyete risklerini belirlemek.	18-36 Aylık Çocukları Olan Ebeveynler 157 Katılımcı	23-45 Yaş Arası 113 Anne 28-48 Yaş Arası 28 Baba 16 Yakın Akraba	Nicel Araştırma Tanımlayıcı ve İlişki Arayıcı Çalışma	Konya Selçuklu 78 Nolu Eğitim Aile Sağlığı Merkezi	Eğitim ve gelir düzeyinin artmasıyla OSB farkındalığı da anlamlı şekilde artmaktadır. Daha uzun zaman anne sütü alan bebeklerde OSB'nin daha az sıklıkla görüldüğü sonucuna ulaşılmıştır.
Bozdoğan, (2022)	Yüksek Lisans	OSB tanılı bireylerin ebeveynleri ile tipik gelişim gösteren bireylerin ebeveynlerinin, OSB'nin özellikleri ve nedenlerine dair düşünceleri, erken müdahalenin önemi konusundaki farkındalıkları, OSB olan çocukların güçlü ve zayıf yönleri ile destek alınması gereken durumlar ve alanlara yönelik farkındalıkları ve OSB olan bireylerin yaşadıkları zorluklara dair görüşleri incelenmiş ve iki gruptaki ebeveynlerin bilgi düzeylerinin belirlenip ve karşılaştırılması.	Otizm Tanılı Çocuğu Olan 164 Ebeveyn Tipik Gelişim Gösteren Çocuğu Olan 78 Ebeveyn Toplam 242 Ebeveyn	19-61 Yaş Aralığındaki 192 Kadın 50 Erkek	Nicel Araştırma Betimsel Araştırma Modeli	Elektronik – Çevrim İçi Ortam	Ebeveynlerin OSB bilgi ve farkındalık düzeylerinin kısmen yeterli olduğu görülmüştür. OSB'li çocuğa sahip ebeveynler ile tipik gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin farkındalık düzeylerinde yüksek düzeyde bir farkın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.
Ünalan, (2022)	Tıpta Uzmanlık	İlkokul ve anaokullarına devam eden öğrencilerin ebeveynlerinin OSB, disleksi konusunda bilgi düzeylerinin ve kaynaştırma eğitimine dair tutumlarının değerlendirilmesi, bunlara etki eden faktörlerin belirlenmesi ve toplumsal farkındalığa katkı sunmak.	1108 Ebeveyn	986 Kadın 122 Erkek	Nicel Araştırma Tanımlayıcı, Kesitsel Çalışma	Elektronik – Çevrim İçi Ortam	Katılımcıların OSB ve disleksiye dair bilgilerinin kaynaklarını büyük oranda internet, sosyal medya ve TV oluşturmaktadır. Hazırlanan OSB ve disleksi bilgi testlerinde ebeveynlerin bilgi puanları yetersiz bulunmuştur. Katılımcıların yaş, eğitim düzeyi, gelir durumu ve meslekleri gibi özellikleri ile OSB, disleksi bilgi düzeyi ve kaynaştırma eğitimine dair tutumları arasında anlamlı farklılık bulunmuştur. OSB ve disleksiye dair bilgisi olduğunu söyleyen katılımcıların OSB ve disleksi bilgi düzeyleri söylemeyenlere göre daha yüksek, kaynaştırma eğitimine karşı tutumları daha olumlu bulunmuştur.
Aslan Kaya, (2023)	Tıpta Uzmanlık	18-36 aylık çocukların annelerinde OSB farkındalığı ve kaygı durumlarını incelemek.	210 Anne	21-46 Yaş Arası 210 Kadın	Nicel Araştırma Tek merkezli, prospektif, tanımlayıcı ve ilişki arayıcı çalışma	Gaziosmanpaşa Eğitim ve Araştırma Hastanesi Aile Hekimliği Polikliniği	Annelerin OSB farkındalığının orta-iyi düzeyde olduğuna, durumluk ve süreklik kaygınında orta düzeyde olduğuna ulaşılmıştır. Annelerin kaygıları arttıkça OSB farkındalıkları da artmaktadır. Erkek çocuğa sahip, yüksek eğitim ve gelir düzeyi olan ve çalışan annelerin farkındalık düzeyi daha yüksektir.

							Annelerin kaygı düzeyini sosyodemografik özelliklerin etkilemediği gözlenmiştir.
Babacan Gadiş, (2023)	Tıpta Uzmanlık	Ebeveynlerde OSB bilgi ve farkındalık düzeyinin durumunu, çocuklarının OSB riskini ve ebeveynlerin depresyon ve anksiyete riskleri arasındaki ilişkiyi incelemektir.	354 Ebeveyn	18-50 Yaş Arası 231 Kadın 123 Erkek	Nicel Araştırma Kesitsel Çalışma	Samsun İlinde Ömürevleri ve Cağaloğlu Aile Sağlığı Merkezleri	Genel olarak ebeveynler OSB'yi daha önce duymuşlar ve genel bilgilere sahipler ancak en önemli bilgi kaynağı sosyal medya olmuştur. Bilgi kaynağı olarak doktorlar düşük oranda gösterilmiştir.
Örs, (2023)	Yüksek Lisans	OSB olan ergenlerin ebeveynlerinin belirlenen kabul ve kararlılık düzeylerinin Bilinçli farkındalık seviyelerine olan etkisini tespit etmek.	12-18 yaş arasında OSB tanılı ergenlerin ebeveynleri. Toplam 196 ebeveyn	112 Anne 87 Baba 3 Abla Gibi Yakın Akraba	Nicel Araştırma İlişkisel Tarama Modeli	Devlet ve Özel Okullar Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezleri	Ebeveynlerin kabul ve kararlılık düzeylerinin, bilinçli farkındalık düzeylerini anlamlı ve negatif yönde yordadığına ulaşılmıştır.
Cengiz, (2024)	Doktora	Farkındalık Temelli Öz Şefkat Eğitiminin OSB olan çocukların ebeveynlerinde stres, psikolojik dayanıklılık ve iyi oluş üzerine etkisini belirlemek.	7-12 Yaş Arası Çocuğu Olan 68 Ebeveyn	Kontrol Grubu 30 Anne + 4 Baba Deney Grubu, 30 Anne + 4 Baba	Nicel Araştırma Deneysel tipte planlanmış randomize kontrollü bir çalışma	Atatürk Üniversitesi Sağlık Araştırma ve Uygulama Merkezinin Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları polikliniğine başvuran ebeveynler	OSB olan çocukların ebeveynlerinde stresi, psikolojik dayanıklılığı, öz şefkati ve bilinçli farkındalığı artırmada Farkındalık Temelli Öz Şefkat Eğitiminin etkili bir uygulama olduğu söylenebilmektedir.

Çizelge 2. *OSB Farkındalığı Hakkında Sağlık Personelleri ve Öğrencileriyle Yapılan Araştırmalar*

KAYNAK	TEZ	KONU	KATILIMCI	YAŞ / CİNSİYET	YÖNTEM / MODEL	ORTAM	SONUÇ
Tural, (2016)	Tıpta Uzmanlık	Aile hekimlerinin OSB bilgi, tutum ve davranışlarını değerlendirmek ve bu konudaki bilgi ve farkındalık düzeylerini arttırmak.	101 Aile Hekimi	28-61 Yaş Arası 29 Kadın 72 Erkek	Nicel Araştırma Kesitsel, Tanımlayıcı Çalışma	Malatya il merkezindeki Aile Sağlığı Merkezleri (ASM) ve Toplum Sağlığı Merkezleri (TSM).	Hekimler OSB'nin tanı kriterleri ve karakteristik klinik bulguları konusunda kısmen yeterli bilgiye sahiptir. Hekimlerin tecrübeye dayalı öğrenme ile OSB konusundaki bilgi düzeyinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Gölbaşı, (2018)	Tıpta Uzmanlık	Sivas il merkezi'nde OSB yaygınlığını belirlemek, ASM'lerde çalışan sağlık çalışanlarının OSB'ye yönelik bilgi ve tutumlarını değerlendirmek ve farkındalıklarını arttırmak.	90 aile hekimi 78 aile sağlığı elemanı Toplam 168 katılımcı	105 Kadın 63 Erkek	Nicel Araştırma Tanımlayıcı, Kesitsel Çalışma	Sivas İlinde Bulunan ASM'LER	Katılımcıların OSB bilgi, tutum ve farkındalıklarında eksiklikler vardır. OSB bilgi düzeyleri ve farkındalıkları; Aile hekimlerinin hemşire ve ebelerden yüksek, kadın hekimlerin bilgi düzeyleri erkeklerden daha yüksek, çocuğu olan hekimlerin çocuğu olmayanlara göre yüksek, kurumunda kayıtlı OSB olanların olmayanlara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Çitil, (2019)	Tıpta Uzmanlık	Pediatri uzmanlarının ve uzmanlık öğrencilerinin OSB bilgi düzeyi; inanış ve deneyimlerini değerlendirmek.	101 Pediatri Uzmanı	25-59 Yaş Arası 77 Kadın 24 Erkek	Nicel Araştırma	Ankara Dr. Sami Ulus Kadın Doğum, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi	Pediatri uzmanlarının ve uzmanlık öğrencilerinin OSB bilgi ve farkındalıkları yetersizdir.
Türker, (2020)	Yüksek Lisans	Aile sağlığı merkezlerinde görev yapan aile hekimleri ve aile sağlığı elemanlarının OSB ile ilgili bilgi tutum ve farkındalıklarının incelenmesi.	90 Aile Hekimi 88 Aile Sağlığı Elemanı Toplam 178 Katılımcı	36 Kadın 54 Erkek Aile Hekimi 81 Kadın 7 Erkek Aile Sağlığı Elemanı	Nicel Araştırma Tanımlayıcı Çalışma	Niğde İlinde Bulunan Aile Sağlığı Merkezleri	Aile hekimlerinin farkındalık düzeyi; ASE'lerden daha yüksek, 21 yıl ve daha fazla çalışan hekimlerin diğerlerine göre daha yüksek, OSB ile ilgili eğitim alanların almayanlara göre daha yüksek, OSB'ye yönelik hizmet verenlerin vermeyenlere göre daha yüksek, birimlerinde kayıtlı OSB

							çocuk olanların olmayanlara göre daha yüksek, ailesinde veya çevresinde OSB'li birey olmayanların olanlara göre yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. ASE'lerin farkındalık düzeyi; 35 yaş ve üzeri ASE'lerin bilgi düzeyinin diğer yaş aralıklarından daha yüksek, kadınların erkeklere göre daha yüksek, evlilerin bekar yada ayrılmış olanlara göre daha yüksek, çocuk sahibi olanların olmayanlara göre yüksek, OSB'ye yönelik hizmet verenlerin vermeyenlere göre yüksek olduğu saptanmıştır. Eğitim seviyesi arttıkça farkındalık düzeyi arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
Sakızcı, (2022)	Tıpta Uzmanlık	Aile hekimliği uzmanlık öğrencilerinin OSB bilgi düzeyi, tutum ve davranışlarının değerlendirilmesi; bilgi düzeyini etkileyen özelliklerin belirlenmesi.	247 Aile Hekimliği Uzmanlık Öğrencisi	24- 45 Yaş Arası 179 Kadın 68 Erkek	Nicel Araştırma Tanımlayıcı Tipte Anket Çalışması	Elektronik – Çevrim İçi Ortam	Öğrencilerin OSB bilgi düzeyi kısmen iyi olsa da yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Öğrencilerin aldıkları teorik ve klinik eğitimi, OSB'li bireylerle karşılaşmaları, OSB tarama ve takip programı hakkında bilgi sahibi olmaları bilgi düzeylerini anlamlı olarak yükseltmektedir. Uzmanlık öğrenciliği süresi ile OSB bilgi düzeyi arasında pozitif korelasyon vardır. Öğrencilerin %24,6'sı Sağlık Bakanlığı'nın yürüttüğü "OSB Tarama ve Takip Programı" hakkında bilgi sahibidir. Öğrencilerin %87,9'unun yapılan muayene ve değerlendirme sonunda OSB şüphesi olan bireyleri Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları bölümüne yönlendirdiği saptanmıştır.
Kaya, (2023)	Tıpta Uzmanlık	Tıp Fakültesi Hastanesinde görev yapan hekim ve hemşirelerin OSB bilgi düzeylerini incelemek.	129 Hekim 129 Hemşire Toplam 258 Katılımcı	19-56 Yaş Arası 175 Kadın 83 Erkek	Nicel Araştırma Kesitsel Çalışma	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesi	Hekimler hemşirelere göre daha yüksek bilgi düzeyine sahiptir. OSB ile ilgili önceden alınan eğitimler bilgi düzeyini arttırmıştır. Hekimlerin yaş ortalamalarının genç olması bilgi düzeyini artırmıştır.
Öztürk, (2024)	Tıpta Uzmanlık	Birinci basamakta görev yapan sağlık çalışanlarının OSB'ye yönelik bilgi, tutum ve davranışlarını değerlendirmek.	258 Sağlık Çalışanı	176 Kadın 82 Erkek	Nitel Araştırma Kesitsel, Tanımlayıcı Çalışma	Bolu İli Birinci Basamak Sağlık Kuruluşları Elektronik – Çevrim İçi Ortam	Katılımcıların büyük çoğunluğunun OSB'nin genel bulgularının farkında olduğuna, ancak OSB'ye eşlik edebilecek hastalıklar ve alışkanlıklarla ilgili bilgi düzeylerinde eksiklikler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çizelge 3. *OSB Farkındalığı Hakkında Öğretmenler ile Yapılan Araştırmalar*

KAYNAK	TEZ	KONU	KATILIMCI	YAŞ / CİNSİYET	YÖNTEM / MODEL	ORTAM	SONUÇ
Naser, (2023)	Yüksek Lisans	Sınıf öğretmenlerinin OSB'li öğrenciler hakkında ne bildiklerini ve nasıl hissettiklerini ve ayrıca bu öğrencileri nasıl gördüklerini öğrenmek.	218 Öğretmen	25 ila 35 yaşları arasında, 153 Erkek 65 Kadın	Nicel Araştırma Tanımlayıcı, Kesitsel Çalışma	Irak'ın Al Sammawa şehrinde 20 ilkokul Yüz yüze Anket Uygulaması	Öğretmenler, sınıflarındaki OSB olan çocuklara karşı orta ila mükemmel bir anlayışa ve tutuma sahiptir. Öğretmenlerin uzmanlığı ile demografik veriler arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki yoktur.

3. BULGULAR

3.1.İncelenen Araştırmaların Genel Özellikleri

Tarama sonucu dahil etme ve dışlama kriterlerini karşılayan 18 teze ulaşılmıştır. Bunların 5'i yüksek lisans tezi, 1'i doktora tezi ve 12'si tıpta uzmanlık tezidir. Çalışmaların frekans ve yüzde bilgileri Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. *İncelenen Tezlerin Dağılımı*

Tez	Frekans	Yüzde
Yüksek Lisans	5	27.78
Doktora	1	5.56
Tıpta Uzmanlık	12	66.67
Toplam	18	100.0

3.2.Araştırmaların Yıl Bulguları

Araştırma kapsamında incelenen 18 çalışmanın yıllara göre dağılımı frekans ve yüzdeleri Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. *İncelenen Tezlerin Yazım Yılları*

Yıl	Frekans	Yüzde
2016	1	5.56
2018	1	5.56
2019	1	5.56
2020	3	16.67
2021	2	11.11
2022	3	16.67
2023	5	27.78
2024	2	11.11
Toplam	18	100.0

Çizelge 5'te görüldüğü gibi incelenen tez çalışmaları 2016 ve 2024 yılları arasında yapılmıştır. En fazla tez çalışmasının yapıldığı yıl 5 tez ile 2023 olurken en az tez çalışmasının yapıldığı yıllar 1 tez ile 2016, 2018 ve 2019 yılları olmuştur.

3.3.Araştırmaların Katılımcı Bulguları

İncelenen tezlerin katılımcılarına ait bulgular aşağıdaki çizelgelerde sunulmuştur.

Çizelge 6. *İncelenen Tezlerin Katılımcılarına Göre Gruplandırılması*

Katılımcılar	Frekans	Yüzde
Ebeveyn / Aile Üyeleri	10	55.5
Sağlık Görevlileri / Öğrencileri	7	39
Öğretmen	1	5.5
Toplam	18	100

Çalışmaların katılımcıları incelendiğinde ebeveyn veya aile üyeleri ile yapılan 10 tez (%55,5), sağlık görevlileri veya öğrencileriyle yapılan 7 tez (%39) ve öğretmenlerle yapılan 1 teze (%5,5) ulaşılmıştır. Ebeveyn ve aile üyeleriyle yapılan çalışmalar incelenen tezlerin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Çizelge 7. *İncelenen Tezlerin Katılımcılarının Cinsiyet Bulguları*

Katılımcılar	Frekans	Yüzde
Kadın	3504	74.47
Erkek	1182	25.12
Bilinmeyen	19	0.40
	4705	100.0

Çizelge 7'de görüldüğü üzere katılımcıların 3504'ü (%74,47) kadınlardan, 1182'si (%1182) erkeklerden oluşurken yakın akraba olduğu belirtilen 19 (%0.40) katılımcının cinsiyet bilgilerine ayrıntılı okumalar yapılmasına rağmen ulaşılamamıştır.

Çizelge 8. *Ebeveyn veya Aile Üyeleriyle Yapılan Araştırmaların Katılımcı Dağılımı*

Katılımcılar	Frekans	Yüzde
Anne	2581	81.27
Baba	576	18.14
Yakın Akraba	19	0.60

	3176	100.0

Ebeveyn ve aile üyeleri yapılan tezlerde katılımcıların büyük çoğunluğunu 2581 (%81,27) kişi ile anneler oluşturmaktadır. Annelerden sonra en çok çalışma yapılan katılımcı grubunu 576 (%18.14) kişi ile babalar oluşturmaktadır. Genele bakıldığında az da olsa yakın akraba olan katılımcılar çalışmalara dahil edilmiştir.

Çizelge 9. *Sağlık Görevlileri ve Öğrenciler ile Yapılan Araştırmaların Katılımcı Dağılımı*

Katılımcılar	Frekans	Yüzde
Hekim	129	9.91
Aile Hekimi	281	21.58
Aile Hekimliği Öğrencisi	247	18.97
Pediatri Uzmanı	101	7.76
Hemşire	120	9.22
Aile Sağlığı Elemanı	166	12.75
Sağlık Çalışanı	258	19.82
Toplam	1302	100.0

Çizelge 9. incelendiğinde 281 (%21.58) aile hekimi, 247 (%18,97) aile hekimliği öğrencisi ve 166 (%12,75) aile sağlığı elemanı ile en fazla çalışmanın Aile Sağlığı Merkezlerini (ASM) kapsadığı görülmektedir. 281 (%21.58) katılımcı ile aile hekimleri en kalabalık grup olurken 101 (%7,76) katılımcı ile pediatri uzmanları en az katılımcı grup olmuştur.

Çizelge 10. *Öğretmenler ile Yapılan Araştırmaların Katılımcı Dağılımı*

Katılımcılar	Frekans	Yüzde
Öğretmen	218	100.0

Öğretmenler ile yapılmış 1 teze ulaşılmıştır. Bu sebeple tek çalışmanın 218 katılımcısı çizelgede öğretmen olarak belirtilmiştir.

Çizelgeler incelendiğinde en fazla katılımcı grup 3176 ile ebeveynler ve aile üyeleri ile yapılan çalışmalarda bulunmaktadır. 1302 katılımcı ile sağlık görevlileri ve öğrenciler ile yapılan çalışmalar ikinci sırada yer almaktadır. En az katılımcı grup öğretmenler ile yapılan çalışmalarda bulunmaktadır.

3.4.Araştırmaların Yöntem/Model Bulguları

Araştırma kapsamında belirlenen dahil etme ve dışlama kriterleri kapsamında sadece nicel araştırma yöntemi ile yapılan çalışmalar incelenmiştir. Bu sebeple incelenen 18 tezin hepsi nicel araştırma yöntemi ile yapılmıştır. Çizelge 11'de sunulmuştur.

Çizelge 11. *İncelenen Tezlerin Yöntem Bulguları*

Yöntem	Frekans	Yüzde
Nicel Yöntem	18	100.0

3.5.Araştırmaların Ortam Bulguları

Aşağıda Çizelge 12'de incelenen tezlerin çalışma yapıldığı ve verilerin toplandığı ortamlar sunulmuştur.

Çizelge 12. *İncelenen Tezlerin Ortam Bulguları*

Ortam	Frekans	Yüzde
Sağlık Kurumları	13	72.22
Eğitim Kurumları	2	11.11
Elektronik- Çevrim İçi Ortam	3	16.67
	18	100.0

İncelenen tezlerin 13'ü sağlık kurumlarında, 2'si eğitim kurumlarında ve 3'ü elektronik–çevrim içi ortamda yürütülmüştür. İncelenen tezlerin çoğunluğunun sağlık kurumlarında yapılması tıpta uzmanlık tezlerinin çoğunluğu oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın amacı Türkiye'de OSB konusunda yapılan farkındalık çalışmalarının sistematik olarak incelenmesidir. Araştırmacılar tarafından OSB olan bireylerin ebeveynleri, aile üyeleri ve OSB olan bireylerin karşılaşacakları sağlık görevlileri, sağlıkla ilgili bölümlerin öğrencileri ve öğretmenlere yönelik OSB farkındalığı hakkında yapılmış tezler araştırmanın amaçları doğrultusunda belirlenen değişkenler açısından incelenmiştir. Ulaşılan veriler bulgular başlığı altında açıklanmıştır. Anahtar kelime olarak "otizm, farkındalık, bilgi düzeyi" belirlenmiş ve farklı kombinasyonları ile Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezinde (YÖKTEZ) yapılan incelemede 62 teze rastlanmıştır. Tezlerin 18'si araştırmaya dahil edilirken 44'ü dışlanmıştır. İncelenen tezlerin 12'si tıpta uzmanlık (Aslan Kaya, 2023; Babacan Gadiş, 2023; Çitil, 2019; Gölbaşı, 2018; Güneç, 2020; Kaya, 2023; Öztürk, 2024; Sakızcı, 2022; Tölük, 2020; Tural, 2016; Ünalan, 2022; Yıldırımer, 2021), 1'i doktora (Cengiz, 2024) ve 5'i yüksek lisans (Bozdoğan, 2022; Naser, 2023; Neng, 2021; Örs, 2023; Türker, 2020) tezidir.

OSB farkındalığı hakkında yapılan tezler, katılımcılar açısından incelendiğinde katılımcıları ebeveyn ve aile üyeleri olan tezler (Aslan Kaya, 2023; Babacan Gadiş, 2023; Bozdoğan, 2022; Cengiz, 2024; Güneç, 2020; Neng, 2021; Örs, 2023; Tölük, 2020; Ünalan, 2022; Yıldırımer, 2021), sağlık görevlileri ve öğrencileri olan tezler (Çitil, 2019; Gölbaşı, 2018; Kaya, 2023; Öztürk, 2024; Sakızcı, 2022; Tural, 2016; Türker, 2020) ve öğretmenler olan tezler (Naser, 2023) olduğu görülmüştür.

Araştırmaya dahil edilen tezler içinde anne katılımcıların çok olmasının nedeni olarak incelenen bazı çalışmalarda annelerin farkındalık veya kaygı gibi özelliklerinin değerlendirilmesi ve bunlara etki eden faktörlerin belirlenmesini hedef alan çalışmaların katılımcılarının sadece annelerden oluşması (Aslan Kaya, 2023; Neng, 2021) ve ebeveynlerin katılımcı olarak kabul edildiği çalışmalarda katılımcı olarak annelerin çoğunlukta olmasıdır (Babacan Gadiş, 2023; Bozdoğan, 2022; Cengiz, 2024; Güneç, 2020; Örs, 2023; Tölük, 2020; Ünalan, 2022; Yıldırımer, 2021). Katılımcı olarak annelerin çoğunlukta olduğu çalışmalar genellikle sağlık kurumlarında yapılan çalışmalardır. Çocukların anneleri ile sık vakit geçirecek yaşta olması ve sağlık kurumlarına anneleriyle daha sık başvurmaları buna gerekçe olarak gösterilebilir.

İncelenen çalışmaların 2'sinde katılımcılara yakın akrabalar dahil edilmiştir. Buna gerekçe olarak çocuğun yaşadığı ailenin geniş aile olması veya çocukların bakımlarıyla akrabaların ilgileniyor olması gösterilebilir. Geniş ailelerde bulunan özel gereksinimli bireylerin destek ve bakım sorumluluğunu geniş aile üyelerinden olan akrabalarda üstlenebilmektedir. (Rosano, Mancini & Solipaca, 2009).

Ülkemizde OSB tanısı, çocuk psikiyatrları tarafından yapılan klinik değerlendirmeler ve ilgili uzmanlık alanları tarafından test ve değerlendirme amacıyla yapılan tıbbi test sonuçları

ile konulmaktadır (Yiğitoğlu & Odluyurt, 2021). Bu sebeple aileleri ilgili alanlara doğru yönlendirme süreci birinci basamak sağlık kurumları kabul edilen Aile Sağlığı Merkezleri (ASM) ve Toplum Sağlığı Merkezleri (TSM) tarafından başlatılmalıdır. Buralarda görev yapan hekimlerin ve sağlık görevlerinin OSB farkındalıklarının yüksek düzeyde olması önem teşkil etmektedir (Tural, 2016).

Sağlık görevlileri ve öğrencileri ile yapılan çalışmalar incelendiğinde hekimlerin OSB farkındalık, bilgi ve tutumlarının kısmen iyi düzeyde olsa da yeterli olmadığına, bilgi eksikliklerinin olduğuna, OSB'ye eşlik edebilecek hastalıklar ve alışkanlıklar hakkında yetersiz bilgi sahibi olduklarına ulaşılmıştır. Hekimlerin OSB farkındalık düzeyinin hemşire ve ebe gibi diğer sağlık görevlilerine göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Hekimlerin ve diğer sağlık çalışanlarının cinsiyeti, eğitim düzeyi, medeni durumu, çocuk sahibi olması, meslek yılı ve çevresinde OSB olan birinin varlığı gibi faktörlerin OSB farkındalık düzeyini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Yine pediatri uzmanlarının ve aile sağlığı hekimliği öğrencilerinin OSB farkındalık ve bilgi düzeylerinin yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Çitil, 2019; Gölbaşı, 2018; Kaya, 2023; Öztürk, 2024; Sakızcı, 2022; Tural, 2016; Türker, 2020).

Çizelge 10'da görüldüğü üzere öğretmenler ile yapılan OSB farkındalık çalışması olarak 1 tez bulunmuştur. İncelenen çalışma YÖKTEZ veri tabanından bulunmuş olsa da örneklemini Irak'ın Al Sammawa şehrindeki 20 ilkokulda görev yapan öğretmenler oluşturmaktadır. Bu yönüyle baktığımızda Türkiye'de OSB farkındalığı hakkında öğretmenler ile yapılmış tez çalışması sınırlıdır diyebiliriz. İncelenen çalışma sonucunda öğretmenlerin sınıflarında bulunan OSB olan öğrencilere yönelik orta ile mükemmel düzey aralığında bir anlayışa sahip olduklarına ulaşılmıştır. Öğretmenlerin uzmanlığı ile demografik veriler arasında da anlamlı bir ilişki kurulamamıştır. Öğretmenlerin OSB ile ilgili bilgi ve farkındalık düzeyinin OSB olan çocuklarla çalışma görüşlerini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Naser, 2023). Anne-babanın veya birinci basamak sağlık kuruluşlarında görev yapan personelin tespit edemediği OSB olan çocuğun karşılaşacağı ilk kişi eğitim çağına geldiğinde öğretmenler olacaktır.

Öğretmenler çocukların sosyal etkileşimini ve iletişim özelliklerini doğru gözlemleyerek erken zamanda OSB belirtilerini fark edebilirler. Öğretmenlerin OSB hakkındaki görüşleri önemlidir çünkü OSB olan çocukların destek hizmetlerinde ve eğitimsel ilerlemesinde önemli bir rol oynarlar (Rodriguez ve diğerleri, 2012). Yine aynı şekilde öğretmenlerin, OSB olan öğrencilerin derslerine aktif şekilde katılımlarını sağlayabilmeleri için, OSB hakkında doğru ve yeterli bir anlayışa sahip olmaları gerekir. Çünkü OSB, farklı ve çeşitli öğretim uygulamaları ve taktikleri olan bireye özgü bir durumdur (Abdi ve Sharyati, 2019). Bu sebeple öğretmenlerin OSB hakkında teorik ve pratik olarak desteklenmesi ve farkındalıklarının arttırılması önem arz etmektedir. Buradan yola çıkarak hem alan yazında 1 tez çalışmasının bulunması hem de öğretmenlerin OSB olan öğrencilerin eğitim süreci açısından önemi göz önünde bulundurulduğunda öğretmenler ile daha fazla farkındalık çalışması yapılması gerekmektedir.

4.1.Gelecek Araştırmalara Yönelik Öneriler

Alanyazın incelendiğinde OSB hakkında yapılan farkındalık çalışmalarının sınırlı sayıda olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

1. Öğretmenler ile yeni farkındalık çalışmaları yapılarak öğretmenlerin OSB farkındalık, bilgi düzeyleri ve eğitim ihtiyaçları belirlenebilir.
2. OSB olan çocuklarla çalışan farklı katılımcı grupları ile yeni çalışmalar yapılarak farkındalık, bilgi düzeyleri ve eğitim ihtiyaçları belirlenebilir.
3. Geçerliği ve güvenirliği tespit edilen ölçekler farklı kurum veya kuruluşlarda farklı örneklemler oluşturularak tekrarlanabilir.
4. Yapılan bu çalışmalar doğrultusunda OSB ile çalışan grupların eğitim programlarında ve gruplara yönelik belirlenecek olan politikalarda değişikliğe gidilebilir.

5. KAYNAKLAR

Abdi, M., & Sharyati, A. (2019). Comparing the training effects of problemsolving and coping skills with stress. *Global Journal of Psychology Research: New Trends and Issues*, 9(1), 16–22.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2023). *Otizm Spektrum bozukluğu olan bireylere yönelik II.ulusal eylem planı 2023-2030.* https://aile.gov.tr/media/134582/otizm_eylem_plani.pdf adresinden erişilmiştir.

American Psychiatric Association [APA]. (2013). *Ruhsal bozuklukların tanısal ve sayımsal el kitabı (DSM-5)* E. Köroğlu (Çev., Ed.) (5. bs.). Ankara: Hekimler Yayın Birliği.

Aslan Kaya, A., *18-36 Aylık Çocukların Annelerinde Otizm Farkındalığı ve Kaygı Durumlarının İncelenmesi.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Gaziosmanpaşa Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, İstanbul, 2023.

Ataman, A. (2003). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Eğitime Giriş*. Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Babacan Gadiş, T., *Samsun İli Atakum İlçesi Ömürevleri ve Cağaloğlu Aile Sağlığı Merkezlerine Kayıtlı 18-36 Aylık Çocuğu Olan Ebeveynlerin Otizm Spektrum Bozukluğu Hakkındaki Bilgi Düzeyleri ve Farkındalıkları.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Samsun Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı, Samsun, 2023.

Bozdoğan, H. İ., *Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Olan Bireylerin Ebeveynleriyle Tipik Gelişim Gösteren Bireylerin Ebeveynlerinin Otizmle İlgili Farkındalıkları*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Medipol Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Dil ve Konuşma Terapisi Anabilim Dalı, İstanbul, 2022.

Centers for Disease Control & Prevention [CDC]. (2024). *Data & statistics. Retrieved*, https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html adresinden erişilmiştir.

Cengiz, M., *Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Ebeveynlerine Yönelik Verilen Farkındalık Temelli Öz Şefkat Eğitiminin Stres, Psikolojik Dayanıklılık ve İyi Oluş Üzerine Etkisi.* Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Hemşireliği Ana Bilim Dalı, Erzurum, 2024.

Çitil, G., *Pediatri Uzmanlık Öğrencilerinin ve Pediatri Uzmanlarının Otizm Spektrum Bozukluğu Konusundaki Farkındalıklarının Değerlendirilmesi.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Ankara Dr. Sami Ulus Kadın Doğum, Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Ankara, 2019.

Gölbaşı, H., *Sivas İl Merkezinde Otizm Spektrum Bozuklukları Yaygınlığı ve Sağlık Çalışanlarının Otizm Spektrum Bozukluklarına Yönelik Bilgi ve Tutumları*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Cumhuriyet Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı, Sivas, 2018.

Güneç, V., *Birinci Basamağa Başvuran Ebeveynlerde, Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB)'ye Yönelik Bilgi ve Farkındalık Durumlarının Araştırılması*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Haydarpaşa Numune Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aile Hekimliği Kliniği, İstanbul, 2020.

Huang, F., Long, Z., Chen, Z., Li, J., Hu, Z., Qiu, R., ... & Jiang, H. (2015). Investigation of gene regulatory networks associated with autism spectrum disorder based on MiRNA expression in China. PloS one, 10(6), e0129052.

Kaya, S., *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tıp Fakültesi Hastanesinde Çalışan Hekim ve Hemşirelerin Otizm Spektrum Bozukluğu Hakkındaki Bilgi Düzeylerinin İncelenmesi.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Eskişehir, 2023.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

Naser, D. R., *Knowledge And Attitudes Of Primary School Teachers Regarding Autism Of School Age Children.* Yüksek Lisans Tezi. Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Ana Bilim Dalı, Kırşehir, 2023.

Neng, B., *Okul Öncesi Çocukların Annelerinin Otizm Farkındalığı Ölçeğinin Oluşturulması*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İstanbul, 2021.

Örs, H., *Otizm Spektrum Bozukluğu Bulunan Ergenlerin Ebeveynlerinin Kabul ve Kararlılık Durumlarının Bilinçli Farkındalıklarına Etkisi*. Yüksek Lisans Tezi. KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı, Konya, 2023.

Öztürk, S., *Bolu'da Birinci Basamakta Görev Yapan Sağlık Çalışanlarının Otizm Spektrum Bozukluğu Hakkındaki Bilgi, Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Bolu, 2024.

Rodríguez, I. R., Saldana, D., & Moreno, F. J. (2012). Support, inclusion, and special education teachers' attitudes toward the education of students with autismspectrum disorders. *Autism Research and Treatment*.

Sakızcı, M., *Aile Hekimliği Uzmanlık Öğrencilerinin Otizm Spektrum Bozukluğu Konusundaki Bilgi Düzeyi, Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı, Kocaeli, 2022.

Silverman, J. L., Yang, M., Lord, C., & Crawley, J. N. (2010). Behavioural phenotyping assays for mouse models of autism. Nature Reviews Neuroscience, 11(7), 490-502.

Tölük, B., *Küçükçekmece 4 Nolu Aile Sağlığı Merkezine Kayıtlı 18-36 Aylık Çocuğu Olan Ebeveynlerde Otizm Spektrum Bozukluğu Hakkında Bilgi Düzeyi ve Farkındalığının İncelenmesi*. Tıpta Uzmanlık Tezi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Bakırköy Dr. Sadi Konuk Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aile Hekimliği Kliniği, İstanbul, 2020.

Tural, C., *Malatya'da Birinci Basamakta Çalışan Hekimlerin Otizm Spektrum Bozukluğu İle İlgili Bilgi Tutum ve Davranışlarının Değerlendirilmesi*. Tıpta Uzmanlık Tezi. İnönü Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı, Malatya, 2016.

Türker, B., *Aile Sağlığı Merkezlerindeki Sağlık Çalışanlarının Otizm Spektrum Bozukluğu İle İlgili Bilgi Tutum ve Farkındalıklarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Hemşirelik Anabilim Dalı, Kırşehir, 2020.

Uman L. S. (2011). Systematic reviews and meta-analyses. *Journal of the Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry = Journal de l'Academie canadienne de psychiatrie de l'enfant et de l'adolescent*, *20*(1), 57–59. https://doi.org/10.1007/978-1-59745-230-4_18

Ünalan, M., *Edirne İl Merkezindeki Anaokulu ve İlkokulda Eğitim Alan Öğrencilerin Ebeveynlerinin Otizm, Disleksi ve Kaynaştırma Eğitimi Hakkında Bilgi Düzeyi Ve Tutumları.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Trakya Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Aile Hekimliği Ana Bilim Dalı, Edirne, 2022.

Yıldırımer, F. R., *Birinci Basamağa Başvuran Ebeveynlerde Otizm Spektrum Bozukluğu Farkındalığı ile Ruhsal Durum Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi.* Tıpta Uzmanlık Tezi. Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Konya Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aile Hekimliği Kliniği, Konya, 2021.

Yiğitoğlu, E., & Odluyurt, S. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu Tanısı Koyan Doktorların Tıbbi Tanılama Sürecine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 22(1), 1-29. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.635435

OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİNİN DEĞERLERİN KAZANDIRILMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

Başak KUYMULU
İzmir Demokrasi Üniversitesi
basakkuymulu2001z@gmail.com – 0009-0004-7000-6587

Dr. Öğr. Üyesi İrem GÜRGAH OĞUL
İzmir Demokrasi Üniversitesi
irem.gurgahogul@idu.edu.tr – 0000-0002-0419-4776

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, okul öncesi öğretmenlerinin değerlerin kazandırılmasına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu araştırma, durum çalışması olarak desenlenmiştir. Çalışma grubunu, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı anaokullarında ve anasınıflarında görev yapan 15 okul öncesi öğretmeni oluşturmuştur. Öğretmenlerin değerlerin kazandırılması ile ilgili görüşleri yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilmiştir. Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde 2024 yılında güncellenen okul öncesi eğitim programında yer alan değerler göz önüne alınmıştır. Elde edilen bulgulara göre öğretmenler erken yaşlarda çocuklara sevgi, yardımseverlik ve sorumluluk gibi değerleri kazandırmanın kolay olduğunu; sabır ve özdenetim gibi değerlerin ise kazanılmasında güçlükler yaşandığını ifade etmektedirler. Ayrıca, öğretmenlerin değerleri kazandırma sürecini desteklemek için drama, hikâye gibi çeşitli etkinlikler düzenledikleri ve aile katılımından faydalandıkları belirlenmiştir. Öğretmenler, değerlerin kazandırılmasında çocukların bireysel özelliklerinin ve ebeveyn tutumu gibi çevresel faktörlerin rol oynadığını ifade etmişlerdir. Bu çalışma, erken çocukluk döneminde değerlerin kazandırılmasına ilişkin öğretmen uygulamalarına yönelik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erken çocukluk, eğitim programı, okul öncesi öğretmeni, değerler

1. GİRİŞ

Değer kavramı, Türk Dil Kurumu sözlüğünde "Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet" ve "Bir ulusun sahip olduğu kültürel, sosyal, bilimsel ve ekonomik değerlerini içine alan maddi ve manevi ögelerin tamamı" şeklinde tanımlanmıştır (TDK, 2020). Değerler, insanların yaşantılarına etki etmektedir. İnsanlar geçmiş yaşantılarını değerlendirerek yeni sonuçlara ulaşmaktadır ve bu değerlendirmeler sonucunda yeni değerler

ortaya çıkmaktadır (Özensel, 2003). Değer kavramı, geçmişten günümüze yaşamın içinde insanların oluşturduğu geçerli kararlardır (Akto ve Akto, 2017).

Günümüze kadar Milli Eğitim Bakanlığı yapılan okul öncesi eğitim programları incelendiğinde değerlerin çocuklara kazandırılması kazanımlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. 2024 yılında güncellenen okul öncesi eğitim programında değerlerin kazandırılmasına yine önem verilmiş ve önceki programlardan farklı olarak programa bir değerler listesi eklenmiştir (MEB, 2024). Değerler eğitiminde bireylere toplum tarafından kabul edilmiş değerlerin benimsetilmesi ve benimsenen değerlerin davranışlarına yansıması amaçlanır. Akto ve Akto'ya göre (2017) değerlerin benimsenmesi ve davranışlara yansıması her zaman istendik şekilde olmayabilir ve bu nedenle değerler eğitimi bir eğitim programı çerçevesinde verilmelidir. Değerlerin üç boyutu vardır, bunlar; bilişsel, duyuşsal ve psikomotor boyutlardır (Yılmaz ve Tortop, 2018). Değerlerin tüm bu boyutlarla benimsenip edinilmesi için eğitim programının yapısı ve öğretmenin özellikleri önemli hale gelmektedir.

Eğitim programı, okul içi ve dışında planlanmış faaliyetler vasıtasıyla öğrenme yaşantılarının çerçevesini oluşturur (Demirel, 2014). Nitelikli bir eğitim programı ise çocukların yaş grubunu, gelişim düzeylerini ve içinde bulundukları çevreyi önceliklendirerek hazırlanmalıdır (Güven, 2011; akt. Adak Akengin ve Özerbaş, 2023). Okul öncesi eğitim programı, çocukların yaş gruplarına göre gelişim özelliklerine ve içinde bulundukları toplumun sosyokültürel değerlerine göre hazırlanmış bir eğitim programıdır (MEB, 2024). Erken çocukluk dönemi temel değerlerin kazanıldığı en önemli dönemlerden biridir (Kaya ve Antepli, 2018). Kritik bir dönem olan okul öncesi dönemde çeşitli yöntem ve tekniklerle verilen değerler eğitimi bireyin ilerleyen yıllarda da belli değer ve tutumları edinerek ilerlemesine katkı sağlar (Pekdoğan ve Korkmaz, 2017; Uyanık Balat ve Dağal, 2006).

Okul öncesi öğretmenlerinin değerlerin çocuklara kazandırılması konusundaki önemi yadsınamaz bir gerçektir (Pekdoğan ve Korkmaz, 2017; Ünişen ve diğerleri, 2018; Yazar ve Erkuş, 2013). Değerlerin kazandırılması sürecinde öğretmenler, sınıfın atmosferini düzenleme, sınıfı değerler eğitimine uygun organize etme ve model olma konusunda önemlidir (Yıldız, 2017). Okul öncesi öğretmenleri, Türkçe, drama, oyun gibi çeşitli etkinlik türlerini kullanarak değerleri çocuklara kazandırmaktadırlar (Ergenekon ve Aküzüm, 2021). Bu dönemde okul öncesi öğretmenlerinin tutum ve davranışları çocukların model alması açısından çok önemlidir (Kozikoğlu, 2018). Bu bağlamda okul öncesi öğretmenlerinin 2024 yılında güncellenen okul öncesi eğitim programına yeni eklenen değerler listesi hakkındaki görüşleri de önem arz etmektedir. Okul öncesi eğitim programında değerler listesi ilk kez yayınlandığından öğretmenlere bu konudaki görüşlerinin sorulması alanyazına katkı sağlaması planlanmaktadır.

Bu çalışmanın amacı okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim sürecinde değerlerin kazandırılmasına ilişkin görüşlerini ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitimde kazandırılması gereken değerlerin kapsamı hakkındaki görüşleri nelerdir?
2. Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programında verilen değerler hakkındaki görüşleri nelerdir?
3. Okul Öncesi öğretmenlerinin değerleri çocuklara kazandırırken yaşadıkları zorluklar nelerdir?
4. Okul Öncesi öğretmenleri değerler eğitimi sürecini desteklemek için ne tür etkinlikler yapmaktadır?

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırmalar gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemleri kullanılarak nitel veri analizi yöntemleri ile nitel sonuçlara ulaşılan araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden olan durum çalışması ile desenlenmiştir. Durum çalışması deseni bir durumun holistik bir yaklaşımla yoğun bir şekilde ele alındığı desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

2.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubu İzmir ilinde 2024 okul öncesi eğitim programını uygulamış olan okullarda görev yapmakta olan 15 okul öncesi öğretmeninden oluşmaktadır. 2023 yılında Okul Öncesi Eğitim Programının güncelleme çalışmaları dahilinde Türkiye genelinde bazı okullar pilot okul olarak belirlenmiş ve güncel program belirlenen bu okullarda uygulanmaya başlamıştır. 2024 yılının Şubat ayında güncel Okul Öncesi Eğitim Programı MEB'e bağlı okullarda uygulanmaya başlamıştır. Bu nedenle güncellenen programı uygulamış olan okul öncesi öğretmenleri çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma grubunda yer alan okullar belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Dahil etme kriteri olarak öğretmenlerin 2024 Okul Öncesi Eğitim Programını uygulamış olması kriteri göz önüne alınmıştır.

Katılımcıların demografik özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Bilgiler

Demografik özellikler		**Öğretmen sayısı**
Öğretmenlerin cinsiyeti	Kadın	14
	Erkek	1
Öğretmenlerin mesleki deneyimleri	10 yıldan az	3
	10 yıldan fazla	12
	N Min	**Maks M**

Öğretmenlerin yaşı	15	23	54	33,5

Tablo 1'de görüldüğü gibi katılımcı öğretmenlerin çoğu (14 öğretmen) kadın, biri erkektir. Öğretmenlerin 12'sinin mesleki kıdem yılları 10 yıldan fazla iken üç öğretmen 10 yıldan az mesleki deneyime sahiptir. Öğretmenlerin yaşları minimum 23, maksimum 54 olmakla birlikte katılımcı öğretmenlerin yaş ortalamaları 33,5'tir.

2.3. Veri Toplama Yöntemi

Bu araştırmada veriler görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Görüşme, belli bir amaçla veri toplamak üzere katılımcılarla soru-cevap yöntemi kullanılarak yapılan bir veri toplama yöntemidir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Görüşme sırasında araştırmacıların oluşturduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmacılar tarafından görüşme formu oluşturulurken alanyazın incelenmiştir. Alandaki uzmanlardan görüşü alınarak sorulara son şekli verilmiştir. Görüşme formu yaklaşık olarak yedi sorudan oluşmaktadır. Ayrıca öğretmenlerin demografik özellikleri demografik bilgi formu ile elde edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın verileri 2023-2024 eğitim öğretim yılı bahar döneminde toplanmıştır. Öncelikle İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma uygulama izni alınmıştır. Daha sonra 2024 okul öncesi eğitim programını uygulamış olan pilot okulların yöneticileriyle görüşülüp çalışma hakkında bilgi verilmiştir. 2024 okul öncesi eğitim programını uygulamış olan pilot okullarda görev yapmakta olan okul öncesi öğretmenleri araştırma hakkında bilgilendirilip katılım için gönüllü olan öğretmenler araştırmaya dahil edilmiştir. Öğretmenlerle birebir yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşmeler yüz yüze yapılmış olup görüşmeler sırasında araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu kullanılmıştır. Görüşmeler, ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır.

2.5. Verilerin Analizi

Elde edilen veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Öncelikle öğretmenlerle yapılan görüşmeler yazıya dökülmüş, daha sonra görüşmeler çalışmanın amacına uygun olarak kodlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Yapılan kodlamalar ortak kategoriler ve temalar altında toplanarak sunulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Okul öncesi eğitimde kazandırılması gereken değerlerin kapsamına ilişkin bulgular

Okul öncesi öğretmenlerine göre erken yaşlarda pek çok değerin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Okul öncesi öğretmenlerinin erken yaşlarda çocukların kazanması gerektiğini düşündükleri değerler Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Okul öncesi öğretmenlerinin erken yaşlarda çocukların kazanması gerektiğini düşündükleri değerler

Değerler	Öğretmen sayısı
Saygı	9
Sevgi	8
Adalet	6
Sorumluluk	5
Özdenetim	5
Yardımseverlik	5
Dürüstlük	4
Sabır	4
Merhamet	3
Cömertlik	2
Özgüven	2
Dostluk	2
Empati	2
Paylaşmak	2
Vatanseverlik	2
Hoşgörü	1

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin erken yaşlarda kazanılması gerektiğini düşündükleri değerler saygı (9 öğretmen), sevgi (8 öğretmen), adalet (6 öğretmen), sorumluluk (5 öğretmen) özdenetim (5 öğretmen) ve yardımseverliktir (5 öğretmen). Ayrıca, bazı öğretmenler dürüstlük (4 öğretmen), sabır (4 öğretmen), merhamet (3 öğretmen), cömertlik (2 öğretmen), özgüven (2 öğretmen), dostluk (2 öğretmen), paylaşmak (2 öğretmen), vatanseverlik (2 öğretmen), empati (2 öğretmen) ve hoşgörü (1 öğretmen) değerlerinin de erken yaşlarda kazanılması gerektiğini belirtmişlerdir.

3.2. Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programında verilen değerler hakkındaki görüşlerine ilişkin bulgular

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde erken yaşlarda bazı değerlerin kolay, bazı değerlerin ise daha zor kazanıldığı ortaya çıkmıştır. Öğretmen görüşlerine göre çocukların kolaylıkla kazanabileceği değerler Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3. Çocukların kolaylıkla kazanabileceği değerler

Değerler	Öğretmen sayısı
Sevgi	10
Yardımseverlik	7
Dostluk	6
Merhamet	5
Sorumluluk	4
Paylaşmak	3
Saygı	2
Cömertlik	1

Özdenetim	1
İş birliği	1
Empati	1
Hoşgörü	1

Tablo 3 incelendiğinde öğretmenlerin okul öncesi dönem çocuklarının en kolay kazanabileceğini düşündüğü değerlerin sevgi (10 öğretmen), yardımseverlik (7 öğretmen), dostluk (6 öğretmen), merhamet (5 öğretmen), sorumluluk (4 öğretmen) paylaşmak (3 öğretmen), ve saygı (2 öğretmen) olduğu görülmüştür. Bazı öğretmenler de cömertlik (1 öğretmen), özdenetim (1 öğretmen), iş birliği (1 öğretmen) ve empati (1 öğretmen) değerlerinin erken çocukluk döneminde kolay kazanıldığını belirtmiştir.

Öğretmenlerin görüşlerine göre, bazı değerleri çocukların kolaylıkla kazanabilmesinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Değerlerin kolaylıkla kazanılabilmesinin nedenleri

Kategoriler	**Kodlar**	**Öğretmen sayısı**
Çocuğun özellikleri	Çocuğun doğası	11
	Öğretmen sevgisi	3
	Öğrenmeye açık olması	3
	Sosyalleşmekten hoşlanma	2
	Empati	2
	Paylaşmaktan hoşlanma	1
	Özerklik kazanma	1
Çevrenin özellikleri	Sınıf atmosferi	3
	Aynı kültürü paylaşmaları	1

Tablo 4'te görüldüğü gibi çocukların değerleri kolay kazanmasının nedenleri çocuğun özellikleri ve çevrenin özellikleri olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Çocukların özellikleri başlığının altında, çocuğun doğası (11 öğretmen), öğretmen sevgisi (3 öğretmen), öğrenmeye açık olması (3 öğretmen), sosyalleşmekten hoşlanma (2 öğretmen), empati (2 öğretmen), paylaşmaktan hoşlanma (1 öğretmen) ve özerklik kazanma (1 öğretmen) gibi nedenler bulunmaktadır. Çevrenin özellikleri başlığı altında ise sınıf atmosferi (3 öğretmen) ve aynı kültürü paylaşmaları (1 öğretmen) yer almaktadır.

Örneğin Ö1 *"İlkinin yardımseverlik olduğunu düşünüyorum. Çünkü kendi doğaları gereği yardım etme davranışı biraz daha kolay kazanılıyor."* sözleriyle çocuğun doğasında var olduğu için yardımseverlik değerinin kazanılmasının kolay olduğunu vurgulamıştır.

Ö8 ise "*Sevgi zaten öğretmeni sevmekle başlıyor."* diyerek öğretmen sevgisinden dolayı sevgi değerinin kolay kazanıldığını belirtmiştir.

Ö5 *"Çocuklar böyle temiz bir sayfa gibi geliyorlar bize. O yüzden de onlarda çok böyle olumsuz düşünceler, fikirler çok oluşmamış oluyor. Yönlendirmeye çok açık oldukları için. Adalet yani*

adaletli olmayı bu şekilde derslerimizde öğrettiğimizde arkadaşlarına karşı eşit paylaşımı öğretmek daha kolay oluyor." sözleriyle çocuğun öğrenmeye açık olduğu için adalet değerini ve diğer değerleri kolay kazandıklarını ifade etmiştir.

Ayrıca, öğretmenler aynı kültürü paylaşmaları (1 öğretmen) ve sınıf atmosferi (3 öğretmen) nedenleri gibi çevresel nedenlerden dolayı çocukların değerleri daha kolay kazanabildiğini belirtmişlerdir.

Örneğin Ö3 "*Neden bu değerleri daha kolay kazanıyorlar, belki de içinde bulundukları sosyoekonomik durumun etkileri var. Genelde dezavantajlı bir bölgedeyiz ve olumsuzluklara çok maruz kalıyorlar. Belki de aynı kültürün parçaları olmasından birbirlerini daha iyi görüyorlar, anlıyorlar, empati biliyorlar, düşene vurmuyorlar diyelim."* cümleleriyle çocukların paylaşmayı, iş birliğini ve merhamet değerlerini daha kolay kazandıklarını belirtmiştir.

Diğer yandan, öğretmenler bazı değerlerin erken yaşlarda çocukların kazanmasının zor olduğunu belirtmiştir. Çocukların zor kazanabileceği değerler Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Çocukların zor kazanabileceği değerler

Kodlar	**Öğretmen sayısı**
Sabır	12
Adalet	8
Özdenetim	7
Vatanseverlik	5
Dürüstlük	3
Sorumluluk	3
Merhamet	2
Özgüven	1
Saygı	1
Hatalarını kabul etme	1

Tablo 5 incelendiğinde öğretmenlerin çocukların zor kazanabileceğini ifade ettikleri öncelikli değerlerin sabır (12 öğretmen), adalet (8 öğretmen), özdenetim (7 öğretmen) vatanseverlik (5 öğretmen), dürüstlük (3 öğretmen) ve sorumluluk (3 öğretmen) olduğu görülmüştür. Ayrıca bazı öğretmenler merhamet (2 öğretmen), özgüven (1 öğretmen), saygı (1 öğretmen) ve hatalarını kabul etme (1 öğretmen) değerlerinin erken çocukluk döneminde zor kazanıldığını ifade etmiştir.

Öğretmenlerin görüşlerine göre, bazı değerleri çocukların zor kazanabilmesinin farklı nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Değerlerin zor kazanılabilmesinin nedenleri

Kategoriler	**Kodlar**	**Öğretmen sayısı**
Çocuğun Özelliği	Benmerkezcilik	11

	Bilişsel gelişim düzeyi	10
	Dürtüsellik	6
Çevrenin Özelliği	Aile tutumu	7
	Teknolojinin dezavantajı	3
	İhmal ve istismar	1

Tablo 6'da görüldüğü gibi çocukların değerleri zor kazanmasının nedenleri çocuğun özellikleri ve çevrenin özellikleri olmak üzere iki başlık altında toplanmıştır. Çocukların özellikleri başlığının altında, benmerkezcilik (11 öğretmen), bilişsel gelişim düzeyi (10 öğretmen) ve dürtüsellik (4 öğretmen) nedenleri bulunmaktadır. Çevrenin özelliği başlığının altında ise aile tutumu (7 öğretmen), teknolojinin dezavantajı (3 öğretmen) ve ihmal ve istismar (1 öğretmen) nedenleri bulunmaktadır.

Örneğin Ö3, "*Hatalarını kabul etmekte biraz sıkıntı yaşıyorlar. Biraz da gelişimsel süreçlerinden dolayı okul öncesi dönem ben merkezli olduğu için genelde kendilerinin yaptığı şeyin doğru olduğunu düşünüyorlar."* sözleriyle çocukların benmerkezci olmalarından dolayı hatalarını daha zor kabul ettiklerini belirtmiştir.

Ö1, "*Öz denetim diyeceğim ilkine. Çünkü çok dürtüsel bir toplumda yaşıyoruz."* diyerek dürtüsellikten ötürü öz denetim değerinin çocuklar tarafından zor kazanıldığını ifade etmiştir.

Ö5, *"Vatanseverlik konusuna gelince de bunun aile içinde ya da çocuklar için soyut bir kavram olduğunu düşünüyorum. O yüzden de okulda daha çok öğrendiklerini görüyorum."* cümleleriyle çocukların bilişsel gelişim düzeyinin vatanseverlik kavramını algılamakta yeterli olmadığına vurgu yapılmıştır.

Çevre özellikleri başlığının altında ise aile tutumu (3 öğretmen), teknolojinin dezavantajı (2 öğretmen) ve ihmal ve istismar (1 öğretmen) nedenleri bulunmaktadır.

Ö5 *"Sorumluluk kazanmaları zor oluyor. Çocuklara kazandırmak biraz zaman alan bir şey. Çünkü daha önce evde eğer sorumluluk vererek bu şeyle yetişmiş aile tarafından bu verilmişse tabi daha kolay olabiliyor..."* ifadesiyle aile tutumunun sorumluluk değerini kazanmada zorlaştıran nedenlerden biri olduğunu belirtmiştir.

3.3. Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimi sürecini desteklemek için yaptıkları etkinliklere ilişkin bulgular

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde okul öncesi dönemde değerlerin kazandırılmasına ilişkin çeşitli etkinlikler yapıldığı ortaya konulmuştur. Öğretmenlerin değerlerin kazandırılmasına ilişkin yaptıkları etkinlikler ve bu etkinliklerin kategorileri Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Öğretmenlerin değerlerin kazandırılması için yaptığı çalışmalar

Kategoriler	**Kodlar**	**Öğretmen Sayısı**

Drama etkinliği	Canlandırma	11
Türkçe Etkinliği	Hikâye ve masal	8
	Duygu kartları	1
	Çember zamanı	2
Oyun Etkinliği	Tıp oyunu vb. kurallı oyunlar	3
Farklı Yaklaşımlar	Duygu koçluğu	1
	P4C Etkinlikleri	1
Belirli Günler ve Haftalar	Toplumsal ve yardımlaşma etkinlikleri	1
	Sanat çalışması	3
Müzik Etkinliği	Şarkı söyleme	1

Tablo 7'de görüldüğü gibi öğretmenlerin değerleri çocuklara kazandırmak amacıyla planladığı etkinlikler ve bu etkinliklerin kategorileri belirtilmiştir. Türkçe etkinlikleri (11 öğretmen) ve drama etkinlikleri (11 öğretmen) en çok yaptırılan etkinlik türleri olmuştur. Türkçe etkinliği kategorisinde hikâye ve masal (8 öğretmen), çember zamanı (2 öğretmen) ve duygu kartları (1 öğretmen) etkinlikleri yapılmıştır. Diğer öğretmenler de belirli günler ve haftalar etkinlikleri (4 öğretmen), kurallı oyunlar (3 öğretmen), farklı yaklaşımlar (2 öğretmen) ve müzik etkinliği (1 öğretmen) uygulamışlardır.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde öğretmenlerin değerlerin kazanımı sürecini desteklemek için aile ve toplumu eğitim sürecine dahil ettikleri görülmüştür. Yaptıkları aile ve toplum katılımı etkinlikler Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8. Öğretmenlerin aile ve toplum katılımı için yaptıkları çalışmalar

Kategoriler	**Kodlar**	**Öğretmen Sayısı**
Aile iletişim etkinlikleri	Mesaj/telefon/mektup	7
	Veli toplantısı	4
	Birebir görüşme	4
Ebeveynlerin eğitim etkinliklerine katılımı	Sınıf içi aile katılımı etkinlikleri	6
	Toplum katılımı/okul dışı öğrenme etkinlikleri	5
	Eve görev verme	4
	Ailelerle proje	2
Aile eğitimi etkinlikleri	Aile eğitimi	2
Ev ziyaretleri	Ev ziyaretleri	1
Diğer	Maddi katılım	1

Tablo 8'de görüldüğü gibi öğretmenler aile ve toplum katılımı sürecinde en çok ebeveynlerin eğitim etkinliklerine katılımı kategorisindeki etkinlikleri uygulamışlardır. Bu kategoride en çok kullanılan etkinlik türünün sınıf içi aile katılımı etkinlikleri (6 öğretmen) olduğu tespit edilmiştir. Toplum katılımı/okul dışı öğrenme etkinlikleri (5 öğretmen), eve görev verme (4 öğretmen) ve ailelerle proje (2 öğretmen) diğer uygulanan etkinlikler olarak belirtilmiştir. Aile iletişim etkinlikleri kategorisinde ise mesaj/telefon/mektup (7 öğretmen), veli toplantısı (4 öğretmen) ve birebir görüşme (4 öğretmen) etkinliklerinin uygulandığı belirtilmiştir. Aile

eğitimi (2 öğretmen), ev ziyaretleri (1 öğretmen) ve maddi katılım (1 öğretmen) olarak belirtilmiştir.

3.4. Okul öncesi öğretmenlerinin değerleri çocuklara kazandırırken yaşadıkları zorluklara ilişkin bulgular

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde öğretmenlerin değerleri kazandırırken uyguladıkları etkinlik süreçlerinde bazı güçlükler yaşadıkları ortaya çıkmıştır. Bu güçlükler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Öğretmenlerin etkinlik süreçlerinde yaşadıkları güçlükler

Kategoriler	**Kodlar**	**Öğretmen Sayısı**
Çocuk kaynaklı güçlükler	Davranış bozukluğu	5
	Bilişsel düzeyleri	7
Program kaynaklı güçlükler	Programı uygun bulmama	1
	Öğretmenin iş yükü	2
Çevre kaynaklı güçlükler	Aile tutumu	8
	Sosyoekonomik dezavantaj	3

Tablo 9'da görüldüğü gibi öğretmenlerin yaşadıkları güçlükler güçlüğün kaynağı göz önüne alınarak üç kategori altında toplanmıştır. Bunlar çocuk kaynaklı güçlükler (12 öğretmen), program kaynaklı güçlükler (3 öğretmen) ve çevre kaynaklı güçlüklerdir (11 öğretmen). Çocuk kaynaklı güçlükler yaşanan güçlüklerin başını çekmekte ve en çok yaşanan zorluk çocukların bilişsel düzeylerinin değerler eğitimini kazanmaya uygun olmamasıdır (7 öğretmen). Sınıfta davranış bozukluğu olan çocukların bulunması (5 öğretmen) ise bunu takip eden bir güçlük olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevre kaynaklı güçlüklerin aile tutumu (8 öğretmen) ve sosyoekonomik dezavantaj (3 öğretmen) olduğu görülmüştür. Program kaynaklı güçlükler ise programı uygun bulmama (1 öğretmen) ve öğretmenin iş yükü (2 öğretmen) olarak belirtilmiştir.

Ö1, "*...davranış bozukluğu sorunu olan çok öğrencimiz var sınıfta. Yani özellikle ben bu yıl için söyleyebilirim çocukların etkin dinleyebilme becerisi çok zayıf."* cümleleriyle çocuk kaynaklı güçlük kategorisindeki davranış bozuklukları güçlüğünü yaşadığını belirtmiştir.

Ö3, "*...olmuyor gerçekten yoğun tenefüssüz. Kesintisiz desteksiz yardımcısız bir sistem içerisinde göz ardı ettiklerimiz muhakkak oluyor..."* söylemleriyle program kaynaklı güçlükler kategorisindeki öğretmenin iş yükü güçlüğünü yaşadığını ifade etmiştir.

Ö6 ise "*En temel güçlük şu, değerleri kazandırmada ailede bunların çoğunu görmemişse ya da bizim öğrettiğimizden farklı görmüşse onu kırmakta çok zorlanıyoruz."* ifadesiyle çevreden kaynaklı güçlükler kategorisindeki aile tutumu güçlüğünü yaşadığını belirtmiştir.

Öğretmenlerle yapılan görüşmelerde öğretmenler, yapılacak bazı değişikliklerle değerlerin daha kolay kazandırılabileceğini savunmuşlardır. Öğretmenlerin değerlerin kazandırılmasına ilişkin programda yapmak istedikleri değişiklikler oldukları ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler Tablo 10'da sunulmuştur.

Tablo 10. Öğretmenlerin değerlerin kazandırılmasına ilişkin programda yapmak istedikleri değişiklikler

Kategoriler	**Kodlar**	**f**
Değişiklik gerekli	Değerleri azaltma	2
	Değer ekleme	1
	Değerlerin yerini değiştirme	1
	Programı sadeleştirmek	1
	Program içeriğini değiştirme	3
Değişiklik gerekli değil	Memnuniyet	4
	Programın sürdürülebilirliği	1
Diğer	Aile eğitimi	2

Tablo 10'da görüldüğü gibi öğretmenlerin bir kısmı programda değişiklikler yapılması gerektiğini bir kısmı ise değişikliğe gerek olmadığını belirtmiştir. Değişiklik gerekli diyen öğretmenler programın içeriğini değiştirme (3 öğretmen), programdaki değerleri azaltma (2 öğretmen), programa değer ekleme (1 öğretmen), programdaki değerlerin önem sırasına göre yerlerini değiştirme (1 öğretmen) ve programı genel anlamda sadeleştirmek (1 öğretmen) fikirlerini ifade etmişlerdir. Değişikliği gerek görmeyen öğretmenler ise programdan memnuniyet duyanlar (4 öğretmen) ve sürdürülebilir olması açısından değişiklik yapmak istemeyenler (1 öğretmen) olarak ayrılmışlardır. Diğer kategorisinde ise aile eğitimi (2 öğretmen) değişikliği belirtilmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

İlk olarak öğretmenlerin değerlerin kazandırılması süreciyle ilgili fikirlerinin alındığı bu çalışmada öğretmenlerin çocukların sahip olması gerektiğini düşündükleri değerlerin başını saygı ve sevgi değerlerinin çektiği görülmektedir. Diğer değerlere nazaran dostluk, empati, hoşgörü, paylaşmak ve vatanseverlik değerleri daha az öğretmen tarafından gerekli görülmüştür. Bu çalışmanın bulgusuna benzer olarak, yapılan çalışmalarda (Kuloğlu ve arkadaşları, 2021; Uzun ve Köse, 2017; Yazar ve Erkuş, 2013) sevgi ve saygı değerleri çocuklara edindirilmesi gereken öncelikli değerler arasında öne çıkmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bir bölgede görev yaptıkları için çocukların öncelikli olarak sevgi ve saygı değerlerini kazanması gerektiğini düşünüyor olabilirler. Kozikoğlu (2018) ile Kuloğlu ve arkadaşlarının (2021) yaptıkları çalışmalarda da erken çocukluk döneminde insani ve evrensel değerlerin kazandırılması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Ayrıca, çocukların erken dönemde kolay kazanabildiği değerlerin başında sevgi ve yardımseverlik gelmektedir. Cömertlik, özdenetim, iş birliği, empati ve hoşgörü değerleri ise daha az öğretmen tarafından çocukların erken dönemde kazanması kolay olan değerler arasında gösterilmiştir. Kuloğlu ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında sevgi değerinin öğretmenler tarafından çocuklara daha kolay kazandırıldığı sonucuna ulaşmıştır.

Çocukların erken dönemde bazı değerleri daha kolay kazanmalarının nedenleri incelendiğinde en fazla çocuğun doğasına değinildiği görülmüştür. Daha az değinilen nedenler ise öğretmen sevgisi, öğrenmeye açık olması, sınıf atmosferi, paylaşmaktan hoşlanma, özerklik kazanma ve çocukların ortak kültürü paylaşmasıdır. Öğretmenler genel itibariyle çocukların doğasının bazı değerleri edinmeye elverişli olduğunu, öğretmenini sevdiğinde belirli değerleri kazanmasının kolaylaştığını, bazı değerleri öğrenmeye açık olduklarını ve sınıf atmosferinin bazı değerleri öğrenmelerini kolaylaştırdığını belirtmiştir.

Çocukların en zor kazandığı değerlerin en başında sabır ve adaletin geldiği görülmüştür. Özgüven, saygı, hatalarını kabul etme ve merhamet ise daha az öğretmen tarafından zor kazanılan değerler arasında belirtilmiştir. Sabır ve adaletin daha zor kazanılan değerler arasında öncelikli olması bu değerlerin kazanılmasını zorlaştıran nedenlerin başını çeken benmerkezcilik, aile tutumu, dürtüsellik ve bilişsel gelişim düzeyinin yetersiz olması olabilir. Kuloğlu ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında sabır, çocuklara kazandırılması zor bir değer olarak saptanırken, bu çalışmadan farklı olarak saygı ve empati değeri de zor kazandırılan değerler arasında başı çekmiştir.

Öğretmenler değerleri kazandırma sürecinde en çok Türkçe etkinliği ve drama etkinliği kullandıklarını belirtmişlerdir. Benzer olarak, daha önce yapılan çalışmaların bazılarında (Kuloğlu ve arkadaşları, 2021; Kuzu Jafari ve Demirel, 2019; Uzun ve Köse, 2017) drama ve hikaye etkinlikleri en çok uygulanan etkinlikler olarak öne çıkmıştır. Çocukların işlem öncesi dönemde olmasından dolayı değerleri somutlaştırabilmek için bu etkinlik türlerini daha çok kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bulgular arasında değerleri kazandırmak amacıyla belirli günler ve haftalardan faydalanılması da dikkat çekici olmuştur.

Öğretmenler değerleri kazandırma sürecinde aile ve toplum katılımından faydalandıklarını da ifade etmişlerdir. Aileyi süreçten haberdar etmenin öğretmenlerin öncelikleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda en çok kullandıkları strateji, velilere mesaj/telefon/mektup yoluyla ulaşmak olmuştur. Aynı sıklıkta ailelerin sınıf içindeki etkinliklere katılımı stratejisinin de kullanıldığı görülmektedir. Ev ziyaretleri ve ailelerden maddi destek istemek ise diğer stratejilere göre daha az öğretmen tarafından belirtilmiştir. Katılımcı öğretmenlerin çoğunun sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bölgelerde görev yapmasının bu stratejilere daha az başvurmalarına neden olduğu düşünülebilir.

Öğretmenler değerleri kazandırırken en çok çocuk kaynaklı güçlüklerle karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Çocukların bilişsel düzeylerinin soyut olan değer kavramlarını algılamaya yetmediği için bu konuda güçlükler çektiklerini ifade etmişlerdir. Yine davranış bozukluğu olan

çocukların etkinlikler esnasında yaşadıkları uyum problemlerinin öğretmenlerin güçlük çekmesinin nedenleri arasında olduğu tespit edilmiştir. Çevre kaynaklı güçlükler kategorisinde bulunan aile tutumundan kaynaklı yaşanan güçlükler de öğretmenleri en çok zorlayan durumlar arasında ifade edilmiştir. Ailelerin ev ortamında çocuklara belli başlı değerleri kazandırmıyor olması ve süreci desteklemiyor olmaları öğretmenlerin güçlükler arasında ifade ettikleri arasında yer almaktadır. Program kaynaklı güçlükler ise diğer güçlüklere göre daha az ifade edilmiştir. Güzelyurt'un (2020) çalışmasında öğretmenler değerleri kazandırma sürecinde aile ve çevreden kaynaklı sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Kuloğlu ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında da aile tutumu ve bilişsel gelişim öğretmenlerin güçlük sebepleri olarak ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın bulgularına ek olarak, Kuloğlu ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında materyal yetersizliği ve sınıf mevcutlarının fazla olması da öne çıkmıştır.

Öğretmenlerin bir kısmı değerlerin kazandırılmasına ilişkin programda değişiklik yapılması gerektiğini, bir kısmıysa programda değişiklik yapılmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu çalışmada iki grup arasında sayıca fazla fark olmamasına karşın Kozikoğlu (2018) çalışmasında öğretmenlerin genel anlamda programdan memnun olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Bu fark Kozikoğlu'nun (2018) çalışmasında öğretmenlerin 2013 Okul Öncesi Eğitim Programını değerlendirmiş olmasından ötürü ortaya çıkmış olabilir. Değişiklik yapılması gerektiğini belirten öğretmenlerin görüşlerinin büyük çoğunluğu değerlerin kazandırılmasına ilişkin kısmın sadeleştirilmesi üzerine olmuştur. Bir öğretmen ise programın okul öncesi eğitimin de öncesinden başlaması gerektiğini ifade etmiştir. Aile eğitiminin gerekli olduğunu belirten öğretmen, hamilelik sürecinin öncesinde MEB kanalıyla ailelere belli eğitimlerin verilmesi gerektiğini, hamilelik sürecinin takip edilmesi gerektiğini ve doğumdan itibaren çocuğun eğitimine başlanması gerektiğini ifade etmiştir. Çocuklar okul öncesi eğitim kurumuna başladıklarında birçok değerin temelinin atılmış olması gerektiği düşüncesini belirtmiştir. Kuloğlu ve arkadaşlarının (2021) çalışmasında da öğretmenler ailelere eğitimler verilmesinin değerler eğitimine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, okul öncesinde değerlerin kazandırılması sürecinde okul öncesi öğretmenlerinin görüşlerini ortaya koyan bu çalışmada öğretmenlerin çocukların doğası gereği sevgi ve sevgi temelli değerleri kolay kazandırdıkları ancak daha soyut değerleri kazandırırken zorlandıkları ortaya konmuştur. Öğretmenler sürecin daha kolay ve etkili olması için okul öncesi eğitim programının çocukların bilişsel düzeyine ve eğitim şartlarına daha uygun hazırlanmasını beklemekte, aynı şekilde ailelerden de sürece daha fazla dahil olmalarını beklemektedirler. Öğretmenler genel anlamda çocuklara değerleri kazandırmada değil, süreci etkileyen diğer etkenlerden daha çok zorlandıklarını ifade etmektedirler.

5. KAYNAKÇA

Adak Akengin, E., & Özerbaş, M. A. (2024). Okul öncesi eğitim programı ile ilgili (2000-2023) gerçekleştirilmiş araştırmaların içerik analizi (Eğilimlerin belirlenmesi). *Journal of Turkic Civilization Studies, 4*(2), 146-164.

Akto,A., & Akto, S. (2017). Okul öncesi değerler eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikler (nitel bir araştırma). *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, 9*(2),1074-1095.

Demirel, Ö. (2014). *Eğitimde program geliştirme kuramdan uygulamaya* (21. Baskı). Pegem Akademi.

Ergenekon, Ö., & Aküzüm, C. (2021). Okul öncesi eğitimde değerler eğitimi ile ilgili yapılan çalışmaların incelenmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 10*(19), 98-117.

Güzelyurt, T. (2020). Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin görüşleri. *Eğitim Kuram ve Uygulamaları Araştırma Dergisi, 6*(3), 278-284.

Kaya, Y., & Antepli, S. (2018). Okul öncesi dönemde yaratıcı drama yoluyla değerler eğitimi. *Yaratıcı Drama Dergisi, 13*(2), 237-250.

Kozikoğlu, İ. (2018). Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimine ilişkin tutum ve görüşlerinin incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 7*(4), 2698-2720.

Kuloğlu, A., Yaşar, Z., & Özer, M. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimiyle ilgili görüşleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 43*, 171-186.

Kuzu Jafari, K., & Demirel, M. (2019). Okul öncesi öğretmenlerinin değerler eğitimi hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi, 4*(1), 13-35.

MEB (Milli Eğitim Bakanlığı) (2024). *Okul Öncesi Eğitim Programı.* Ankara.

Özensel, E. (2003). Sosyolojik bir olgu olarak değer. *Değerler Eğitimi Dergisi, 1* (3), 217-239.

Pekdoğan, S., & Korkmaz, H. İ. (2017). Okul öncesi eğitime devam eden 5-6 yaş çocuklarına verilen değerler eğitimine ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(37), 59-72.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2020). *Genel Açıklamalı Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

Uyanık Balat, G. & Dağal, A. B. (2006). *Okul öncesi dönemde değerler eğitimi etkinlikleri*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Uzun, M., & Köse, A. (2017). Okul öncesi eğitimde değerler eğitiminin uygulanmasına yönelik öğretmen görüşleri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(23), 305-338.

Ünişen, A., Kontaş, H., & Akdağ, T. (2018). An investigation of Turkish 2013 early-childhood curriculum regarding values education: Teacher views and practices. *Adıyaman University Journal of Educational Sciences, 8*(1), 100-111.

Yazar, T., & Erkuş, S. (2013). Okul öncesi öğretmenlerinin okul öncesi eğitim programındaki değerler eğitimine ilişkin görüşlerinin değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 20,* 196-211.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Yıldız, M. (2017). Değerler eğitimi grup rehberliğinin üniversite öğrencilerinin ahlaki gelişim düzeylerine etkisi. *Akademik Bakış Dergisi, 63*, 85-102.

Yılmaz, B., & Tortop, H. S. (2018). Değerler eğitimi ve üstün yetenekliler. *Journal of Gifted Education and Creativity, 5*(2), 10-27.

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN ARKADAŞ KAVRAMINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

Dr. Yıldız YENEN AVCI
MEB, Aydın
y_yenen@hotmail.com -0000-0001-8697-5375

ÖZET

Sosyal bir varlık olan insanın diğer kişilerle kurduğu yakın ilişkinin öznesi olan arkadaş, bireye birçok yönden kazanım sağlayan bir kavramdır. Arkadaş edinme durumu olan arkadaşlık ise, en az iki insanın birlikteliğinden doğan, kişinin kendi isteğiyle başlattığı ve devam ettirdiği ilişki türüdür. Arkadaşlar hayatın her alanında ve döneminde bireyi etkileyen varlıklar olarak yerini alırlar. Bu bakımdan kişiler arası etkileşim, kimlik ve kişilik kazanmaya başlayan çocuklar üzerinde etkili bir rol oynar. Çocukların arkadaş kavramına bakışı önemlidir; çünkü onların insanı, toplumu nasıl algıladığı, sosyal ilişkilerden beklentileri, deneyimleri ve değer yargıları hakkında bilgi verir. Bu çalışmanın amacı bilim ve sanat merkezlerine devam eden özel yetenekli öğrencilerin arkadaş kavramına yönelik görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırma 2023-2024 Eğitim Öğretim Yılı içinde Aydın ilinde bir bilim ve sanat merkezine devam eden 34 ortaokul öğrencisi üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın katılımcı grubu amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. 6. sınıf öğrencilerinin dâhil olduğu araştırmada öğrencilerin 19'u kız, 15'i ise erkektir.

Çalışma olgubilim desenindedir ve veriler görüşme yöntemi ile elde edilmiştir. Araştırmacı tarafından hazırlanan ve özel yetenekli öğrencilere uygulanan görüşme formunda "Sence arkadaş kimdir?" sorusuna ilişkin yanıtlar kategorilere ayrılmış ve doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Yapılan incelemede olumlu temaya ilişkin olarak toplam 6 alt temaya ulaşılmıştır: "Paylaşım ve Destek" %38,24; "Yakınlık Hissetme ve Güven" %26,47; "İyi Anlaşma" %17,65; "Kardeş" %8,82; "Hoşgörü" %5,88; "Dürüstlük" %2,94. Araştırmada olumsuz temaya yönelik görüş tespit edilmemiştir.

Sonuç olarak öğrencilerin arkadaş kavramına karşı olumlu bir algı içinde olduğu ve arkadaşı, daha çok "Paylaşım ve Destek", Yakınlık Hissetme ve Güven", "İyi Anlaşma" ifadeleriyle tanımladıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Özel yetenekli öğrenciler, arkadaş kavramı, arkadaşlık

1. GİRİŞ

Türkçe Sözlük'te (TDK, 2024) kısaca "yoldaş, refik, yâren" olarak geçen arkadaş, insanoğlunun sosyal bir varlık olması sonucu kurduğu ve başta sosyal beceriler olmak üzere bireyin birçok yönden gelişimine katkıda bulunan ilişkinin başlıca unsurudur. "Arkadaş olma durumu, arkadaşa yakışır davranış" (TDK, 2024) sözcüklerine karşılık gelen arkadaşlık kavramı ise tercihe bağlı olarak sürdürülen seçili bir ilişkidir. İnsanoğlu çocukluktan yaşlılığa kadar hayatın her döneminde arkadaşlara ihtiyaç duyar. Bu bakımdan arkadaşsız geçen bir dönem yoktur. İnsanların toplumsallaşmasını sağlayan arkadaşlık, sahip olduğu psikolojik ve toplumsal işlevlerden dolayı bireyin farklı yönlerden gelişimine katkıda bulunur. Bireyin sosyal hayatta diğer insanlarla sosyal ağ kurma mecburiyetinin sonucu ortaya çıkan ve bu yönüyle kişiler arası bir ilişki türü olan bu olgu onun yalnız kalmasını engellemekle kalmaz bireyin kendini gerçekleştirmesine ve benliğini geliştirmesine yardımcı olur (Aytaç ve Tan, 2019: 345-346). Başta duygusal gelişim olmak üzere bireyin tüm gelişim alanları üzerinde etkili olan arkadaşlık sayesinde çocuklar sosyal ilişkilerini nasıl kurulacağını, yakın arkadaş ilişkilerinin onlara neler hissettirdiğini, paylaşmayı, farklı düşüncelere saygı göstermeyi, sorunlara çözüm bulmayı öğrenirler (Atış Akyol ve Güney Karaman, 2020: 2394).

Çocuklar için çok büyük öneme sahip olan arkadaş ilişkileri çocuğun evinde karşılanamayan en önemli gereksinimlerden biridir. Arkadaş edinmek ve bu ilişkiyi sürdürmek belli bir olgunluğu gerektirir. İtilen ya da küme dışında tutulan çocuklar çok mutsuz olur. Arkadaşlarca aranıp benimsenmek çoğu kez büyüklerce beğenilmekten veya derslerde başarılı olmaktan önde tutulur. Toplumsal yaşamın en önemli ilişkilerinden biri olan arkadaşlık bireyin ruhsal olgunluğunun bir ölçütüdür. Arkadaş ilişkisi çocuğa kendi kendini gerçekçi olarak değerlendirme olanağı verir. Başkalarına bakarak kendini tartmasını, beğendiği ve beğenmediği özellikler konusunda bilinçlenmesini sağlar. Arkadaşlarıyla ortak ve farklı yönlerini görür, başkalarında beğenmediği nitelikleri hoşgörüyle karşılamaya alışır. Karşılıklı alıp vermeyi ve özveriyi gerektiren bu ilişkinin sürdürülmesi bencilliğin yenilmesine bağlıdır. Hem kendi cinsiyle hem de karşı cinsle sürdürülen arkadaşlık ilişkisi çocuğun cinsel kimliğini pekiştirir. Çocuğa toplumsal yaşamında gerekli olan uyumlu ilişkileri ve işbirliğini öğrettiği gibi ezmeden ve ezilmeden yarışma yeteneği de kazandırır. Önder olma, yönetme, sorumluluk alabilme gibi yetenekler evden çok çevrede ve özellikle arkadaşlık ilişkilerinde kazanılabilir (Yörükoğlu, 1998: 89-92). Arkadaşlık ilişkilerinin çocuk için hem kişilik gelişimi hem de sosyalleşme açısından anlam ve önemi bulunmaktadır. Kişilik gelişimi başkalarıyla kurulan ilişkilere ve bunun sonucu ortaya çıkan etkileşime bağlıdır. Etkileşimler bireyin kendini tanımasını ve tanımlamasını sağlar. Gelişmekte olan kişiliğin odağını oluşturan "ben" kavramı arkadaşlarının görüş, yargı ve tutumlarını yansıtır. Örneğin "Ben kuvvetliyim." cümlesi çocuğun arkadaşları ile kurduğu ilişkide belli deneyimleri kazanmış olduğunu, onların değerlendirmelerinden geçtiğini gösterir. Arkadaşlığın ikinci etkili yönü ise bireyin sosyalleşmesiyle ilgilidir. Çocuklar arkadaş grupları içinde diğer insanları ve onların beklentilerini dikkate almayı, grup kurallarını öğrenmeyi ve bir gruba liderlik etmeyi öğrenirler. Bu bakımdan arkadaşlığın hem bireysel hem

de toplumsal yönden çocukların gelişimine katkı sağladığı söylenebilir (Ülkü, 1978). Arkadaşlığın değeri dilin söz varlığı üzerinde de varlığını hissettirir.

Atalarımız bu kavramın önemini "Arkadaşını söyle, kim olduğunu söyleyeyim, Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan, Üzüm üzüme baka baka kararır." vb. atasözleriyle yahut "Arkadaş canlısı, Önünde ardında gidilmez." gibi deyimlerle vurgulamışlardır. Bireyin duygusal, sosyal, kültürel, kişisel gelişimi üzerinde kalıcı izler bırakan arkadaş kavramı insanoğlunun sosyal özelliğinden dolayı eğitimsel bir değer taşımakla birlikte araştırmacıların da üzerinde durduğu konular arasında yer almaktadır.

Gündoğdu (2003) 3, 4 ve 5. sınıf öğrencileri üzerine yaptığı araştırmada çocukların arkadaş kavramını dürüst, iyi ve çalışkan olan kişi olarak tanımladıklarını belirtmiştir. Arkadaş seçimine yönelik olarak yapılan çalışmada kendi cinsinden birini seçme eğilimlerinin karşı cinsten birini seçme eğiliminden daha yüksek olduğu, öğrencilerinin yarısının kendi yaşında olanları tercih ettiği, ebeveyn ve öğretmenlerin arkadaş seçimine müdahale ettikleri, iyi, çalışkan, dürüst olan ve kötü olmayan kişilerle arkadaşlık kurmalarını istedikleri ortaya konulmuştur.

Kılavuz (2015) araştırmasında ortaokul öğrencilerinin arkadaşlık hakkındaki tutumları ve arkadaş seçimini etkileyen etmenler üzerinde durmuş, arkadaşlığı "yanında olan, iyi, sırdaş" sözcükleriyle ifade ettiklerini, arkadaş edinme konusunda zorluk çekmediğini, her öğrencinin bir arkadaşa sahip olduğunu bulgulamıştır. Araştırmacı arkadaş seçiminde ise cinsiyet, okul sınıf ve cinsiyet değişkenini bakımından anlamlı bir farkın olmadığını buna karşın öğrencilerin yarısının yaşa önem verdiğini, ebeveyn ve öğretmenlerin çocukların arkadaş seçimine karıştıklarını belirtmiştir.

Aytaç ve Tan (2019) çalışmalarında arkadaşlığı anlamaya ve açıklamaya yönelik olan bazı kuramlara değinmişlerdir. Araştırmacılar bu olgunun, sosyolojik yönden az odaklanılan bu konu olmasına karşın arkadaşlık sosyolojisine ilişkin çalışmaların arttığını ifade etmişlerdir. Atış Akyol ve Güney Karaman (2020) yaptıkları çalışmada okul öncesi dönem çocuklarının arkadaşlığa ilişkin görüşleri üzerinde durmuşlar ve sosyalleşme bağlamında bu kavramın çocuklar tarafından nasıl anlamlandırıldığını incelemişlerdir. Bireysel ve yüz yüze olmak üzere toplam 26 öğrenciyle yürütülen araştırma sonucunda "iyilik, sevgi ve oyun" kodlarına ulaşan araştırmacılar yapılan yorumların paylaşım ve duygu odaklı olduğunu, katılımcılarının önemli bir kısmının arkadaşlarıyla sorun yaşadıklarını ve iyi arkadaşlarıyla olan sorununu çözdüklerini tespit etmişlerdir. Araştırmada öğrencilerin bu kavramı "oyun", "sevgi", "iyilik" ve "tanımak" şeklinde tanımladıkları ortaya konulmuştur.

18-20 yaş arası bireylerin arkadaşlık ilişkilerini ve arkadaş gruplarını 28 öğrenci (4 erkek, 14 kadın) üzerinde fenomenolojik desende inceleyen, arkadaşlığın niteliği, işlevi ve oluşum süreci temalarına ulaşan Tozlu (2014) arkadaş gruplarının birey üzerindeki etkisine yönelik olarak duygusal, sosyal ve akademik etkiler olmak üzere üç temaya ulaşmıştır. Araştırmada arkadaşlarla konuşulan konulara ilişkin 2 temaya (sosyal ve kişisel); boş zaman etkinliklerine yönelik 4 temaya (fiziksel, sosyal, sanatsal ve akademik etkinlik); arkadaş gruplarının yapısına

dair 3 temaya (grup-içi iletişim örüntüleri, grup normları ve liderlik), benzer yönler yönünden ise 3 temaya (değer, ilgi ve davranış) ulaşıldığı dile getirilmiştir.

Sosyal bir varlık olan insanın diğer kişilerle kurduğu yakın ilişkinin öznesi olan arkadaş, bireye birçok yönden kazanım sağlayan bir kavramdır. Arkadaş edinme durumu olan arkadaşlık ise, en az iki insanın birlikteliğinden doğan, kişinin kendi isteğiyle başlattığı ve devam ettirdiği ilişki türüdür. Arkadaşlar hayatın her alanında ve döneminde bireyi etkileyen varlıklar olarak yerini alırlar. Bu bakımdan kişiler arası etkileşim, kimlik ve kişilik kazanmaya başlayan çocuklar üzerinde etkili bir rol oynar. Çocukların arkadaş kavramına bakışı önemlidir; çünkü onların insanı, toplumu nasıl algıladığı, sosyal ilişkilerden beklentileri, deneyimleri ve değer yargıları hakkında bilgi verir. Literatüre bakıldığında mevcut çalışmaların normal okullarda okuyan öğrencilere yönelik olduğu görülür. Bu çalışma ise bilim ve sanat merkezine devam eden özel yetenekli öğrencilerin arkadaşlık kavramına yönelik görüşlerini ortaya koymayı amaçlaması bakımından önem arz etmektedir.

2. YÖNTEM

2.1. Çalışmanın Modeli

Araştırma 2023-2024 Eğitim Öğretim Yılı içinde Aydın ilinde bir bilim ve sanat merkezine devam 34 öğrenci (19'u kız, 15'i erkek) üzerinde yürütülmüştür. Çalışma olgubilim (fenomenoloji/phenomenology) desenindedir. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2013; 81) bir olguyu daha iyi tanımamıza ve anlamamıza yardımcı olacak sonuçları ortaya koyabilen bu araştırma deseninde, veri analizi yaşantıları ve anlamları ortaya çıkarmaya yöneliktir. Çalışmada, veriler içerik analiziyle çözümlenmiştir. "Sence arkadaş kimdir?" sorusuna yönelik öğrenci görüşleri belirli temalar altında sınıflandırılarak bunların istatistiksel değerlerine yer verilmiştir. Veriler doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

2.2. Çalışma Grubu

Çalışmanın katılımcı grubu amaçlı örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Ortaokul 6. sınıf öğrencilerinin dâhil olduğu araştırmaya toplam 34 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilerin 19'u (%55,88) kız, 15'i (%44,12) ise erkek öğrencidir. Program türü yönünden bütün öğrenciler Bireysel Yetenekleri Fark Ettirme Programı'na devam etmektedir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Öğrencilerin görüşlerini tespit etmeye yönelik olarak araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu kullanılmıştır. İki alan ve bir dil uzmanının görüşlerine sunulan bu formda öğrencilerden "Sence arkadaş kimdir?" sorusuna ilişkin yanıtlar vermeleri istenmiştir.

2.4. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler araştırmacı tarafından hazırlanan ve iki alan uzmanı ile bir dil uzmanı tarafından gözden geçirilen görüşme formu aracılığıyla elde edilmiştir. Bu form öğrenciler tarafından eksiksiz doldurulduğundan bütün belgeler araştırma kapsamına alınmıştır. Elde edilen veriler içerik

analiziyle çözümlenmiş, sıklık ve yüzdelikleri ile yansıtılmıştır. Çalışmada her bir belgeye Ö1, Ö2, Ö3… Ö34 karşılık gelecek şekilde bir kod numarası verilmiş ve güvenirlik için araştırmacı ve iki alan uzmanı tarafından veriler kodların tutarlıları dikkate alınmıştır. Kodlar arasındaki uyum için Miles ve Huberman'ın (2021) formülünden yararlanılmıştır. (Güvenirlik =Görüş Birliği / (Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı). Kodlayıcılar arası uyum yüzdesinin %94,11 olduğu görülmüştür. Bu oran araştırmanın güvenirliğini göstermektedir.

3. BULGULAR

Özel yetenekli öğrencilere uygulanan görüşme formunda "Sence arkadaş kimdir?" sorusuna ilişkin verilen yanıtlar kategorilere ayrılarak aşağıdaki çizelgede gösterilmiştir:

Çizelge 1. Arkadaş Kavramına Yönelik Temalar

Arkadaş Kavramına Yönelik Tema ve Alt Temalar	Sıklık (f)	Yüzdelik (%)	Toplam Sıklık (f)	Toplam Yüzdelik (%)
Olumlu Temalar				
1. Paylaşım ve Destek	13	38,24	34	100.00
2. Yakınlık Hissetme ve Güven	9	26,47		
3. İyi Anlaşma	6	17,65		
4. Kardeş	3	8,82		
5. Hoşgörü	2	5,88		
6. Dürüstlük	1	2,94		
Olumsuz Temalar				
-	0	0.0	0	0.0

Tablo 5'te belirtildiği üzere arkadaş kavramına yönelik olarak görüşler iki kategoriye ayrılmış, olumlu kategori altında toplam 6 alt tema tespit edilmiştir. Bu temaların oranı şöyledir: "Paylaşım ve Destek" %38,24; "Yakınlık Hissetme ve Güven" %26,47; "İyi Anlaşma" %17,65; "Kardeş" %8,82; "Hoşgörü" %5,88; "Dürüstlük" %2,94. Öğrenciler en çok "Paylaşım ve Destek", en az ise "Dürüstlük" temasına ilişkin görüş belirtmişlerdir. Araştırmada olumsuz temaya ilişkin görüş tespit edilmemiştir. Bulgulardan hareketle katılımcıların arkadaş kavramına ilişkin olumlu bir algı içinde olduğu görülmektedir.

"Arkadaş" Kavramına İlişkin Öğrenci Görüşleri

Olumlu Temalar

1. Paylaşım ve Destek

Ö5. Bence arkadaş iyi, kötü gününde yanında olan seni hep destekleyen kişidir.

Ö7. Bence arkadaş arkanı kollayan yandaş, sırdaş biridir.

Ö12. Hiçbir zaman sana yalan söylemez, sırlarını korur, iyi günde de kötü günde de yanında olmaya çalışır.

Ö8. Bence arkadaş düşüncelerimi paylaşacağım bir kanka.

Ö13. İnsana zor gününde destek olan, mutlu olduğu günde onunla mutluluğunu paylaşan kişidir.

Ö16. Bence arkadaş sana yol gösteren, seni her zaman destekleyendir.

Ö20. Bir kişinin duygusunu ve düşüncesini paylaştığı, onunla birlikte olmaktan zevk aldığı, oyunlar oynadığı kimsedir.

Ö21. Bence arkadaş iyi ve kötü günde yanında olandır.

Ö29. Ağladığında yanında olan güldüğünde gülen bir can yoldaşıdır.

Ö30. Bence arkadaş ağladığında yanında olan güldüğünde seninle gülen bir can dostudur.

Ö31. Bana göre arkadaş, zor durumda bize yardım eden mutluluğumuzu bizle yaşayan şahıstır.

Ö32. Arkadaş, kötü günde yardım iyi günde tebessüm eden zorda kalınca kolaylık veren kişidir.

Ö33. Bence arkadaş aileden olmamak şartıyla iyi günde, kötü günde yanında olandır.

2. Yakınlık Hissetme ve Güven:

Ö1. Bence arkadaş kendisine yakın hissettiğim ve güvendiğim kişilerdir.

Ö2. Zor günlerimizde yanımızda olan, güven duyduğumuz kişilere denir.

Ö10. Bana göre arkadaş, güvenebildiğimiz ve ihtiyacımız olduğu anda yanımızda olan kişidir.

Ö11. Bence arkadaş gerçekten güvendiğin, saygı duyduğun, onsuz yapamadığın insandır.

Ö23. Arkadaş demek, kendimize yakın hissettiğimiz ve kendisine güvendiğimiz kimsedir.

Ö24. Arkadaş, güvendiğimiz, yanında olmaktan keyif aldığımız sevdiğimiz kişidir.

Ö26. Bence arkadaş, çok güvendiğin ve tüm sırlarını rahatça anlattığın kişidir.

Ö28. Bence arkadaş insanı arkadan vurmayan kişidir.

Ö34. Güvenebildiğin ve sana iyi davranan dosttur.

3. İyi Anlaşma

Ö9. Bence arkadaş dosttur yani iyi geçindiğin kimsedir.

Ö17. Bazen kavga etsek de ortak yönlerimizin bulunduğu arkadaşlarımızla iyi ilişkiler kurarız.

Ö18. Bence arkadaş güzel bir şekilde anlaştığım dosttur.

Ö22. Bana göre arkadaş iyi anlaştığın kişidir.

Ö25. Bence arkadaş ortak yönlerimizin bulunduğu ve iyi anlaştığımız tanıdıklarımızdır.

Ö27. Birlikte oynayıp samimi olduğumuz insanlardır.

4. Kardeş

Ö3. Bana göre arkadaş her zaman yanımızda olan kardeşimizdir.

Ö14. Bize kardeşimiz gibi yakın olan ve içimizdekileri rahatlıkla kendisiyle paylaştığımız kimsedir.

Ö15. Arkadaş eğer gerçekse bir kardeş gibidir.

5. Hoşgörü

Ö6. Bence arkadaş dünyadaki on binlerce yaşıtı arasında seni seçen ve seni kusurları ile kabul eden kişidir.

Ö19. Bence arkadaş seni yarı yolda bırakmayan seni hoşgörü ile karşılayan insandır.

6. Dürüstlük

Ö4. Bence arkadaş senin dedikodunu yapmayan ve hatanı yüzünü karşı söyleyen yoldaşındır.

4. SONUÇ

Bilim ve sanat merkezine devam eden özel yetenekli öğrencilerin arkadaş kavramına yönelik görüşlerini ortaya koymayı amaçlayan bu araştırmada veriler olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ana temaya ayrılmış; olumlu tema altında arkadaş sözcüğünün tanımına ilişkin olarak 6 alt temaya ulaşılmıştır. Öğrencilerin arkadaşa yüklediği anlamlar ortaokul öğrencileri üzerine araştırma yapan ve "yanında olan, sırdaş, iyi olan" kodlarına ulaşan Kılavuz (2015: 88) ile "iyi, dürüst olan kişi" kodlarına ulaşan Gündoğdu'nun (2003) çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Bulguların paralellik gösterdiği bir diğer çalışma ise Tozlu'ya (2014) aittir. Üniversiteye devam eden öğrencilerin arkadaş ve arkadaşlık algısını "arkadaşlığın işlevi, arkadaşın niteliği ve arkadaşlığın oluşum süreci" olmak üzere üç kategoriye ayıran araştırmacının bu başlıklar altında sıraladığı "paylaşım, güven verme, destek olma, aile kadar yakın olma, hoş vakit geçirme, dürüst, güvenilir, birbirini anlama" gibi kavramlar araştırmamızı desteklemektedir. Kılavuz'un (2015: 12) belirttiği üzere arkadaşlıkta her zaman pozitif bir alışveriş olmayabilir. Bu ilişkide bazen çatışma, üzüntü de yaşanabilir. Özel yetenekli öğrenciler üzerine yapılan bu araştırmada ise olumsuz temaya yönelik görüş tespit edilmemiştir.

Sonuç olarak özel yetenekli öğrencilerin arkadaşı daha çok "Paylaşım ve Destek", "Yakınlık Hissetme ve Güven", "İyi Anlaşma" ifadeleriyle tanımladıkları ve bu kavrama yönelik tamamen olumlu bir algı içinde oldukları tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Atış Akyol, N., ve Güney Karaman, N. (2020). En İyi Arkadaşın Kim? Okul Öncesi Kurumda Arkadaş İlişkileri, Kastamonu Education Journal, *28*(6), 2391-2400. DOİ: 10.24106/kefdergi.692753 (Erişim tarihi: 22.12.2024)

Aytaç, Ö. ve Tan, M. (2019). Arkadaşlık Üzerine Kuramsal Yaklaşımlar, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 29 (1). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/668784 (Erişim tarihi: 23.12.2024)

Gündoğdu, R. *İlköğretim 3. 4. ve 5. Sınıf Çocuklarının Arkadaşlık Konusundaki Görüşleri ve Arkadaş Seçimlerini Etkileyen Etmenler*, Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2003.

Kılavuz, F. *Ortaokul 6. 7. ve 8. Sınıf Öğrencilerin Arkadaşlık Hakkındaki Tutumları ve Arkadaş Seçimlerini Etkileyen Etmenler*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde, 2015.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. *Nitel Veri Analizi*. (Çev. S. Akbababa Altun ve A. Ersoy). Pegem Akademi, Ankara, 2021.

TDK. Türkçe Sözlük. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim tarihi: 19.12.2024)

Tozlu, Ş. *Üniversite Öğrencilerinin Arkadaşlık İlişkilerinin ve Arkadaş Gruplarının İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2014.

Ülkü, S. (1978). Çocuklukta Arkadaş İlişkileri, Eğitim ve Bilim, 2 (12). https://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/download/5619/2182 (Erişim tarihi: 23.12.2024)

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2013.

Yörükoğlu, A. *Çocuk Ruh Sağlığı*, Özgür Yayınları, İstanbul, 1998.

MESLEK YÜKSEKOKULLARINDA ÇALIŞAN ÖĞRETİM ELEMANLARININ İŞ TATMİNİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER: KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ

Berrak ÇÖREKÇİOĞLU

Doktora Öğrencisi / Karabük Üniversitesi,

berrakcorekcioglu@hotmail.com - 0000-0003-4740-1808

Prof. Dr. Abdullah KARAKAYA

Karabük Üniversitesi,

akarakaya@karabuk.edu.tr - 0000-0002-3214-6771

ÖZET

Bu araştırma, Karabük Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokullarında çalışan öğretim elemanlarının iş tatmin düzeyini etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla online ve yüz yüze anket yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Veri toplama sürecinde, Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin kısa formu uygulanmış ve elde edilen veriler, SPSS programı aracılığıyla parametrik olmayan istatistiksel analizlerle değerlendirilmiştir. Araştırmanın sonuçları, öğretim elemanlarının genel iş tatmin düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Katılımcıların iş tatmin düzeylerinde cinsiyet ve medeni duruma göre herhangi bir farklılık tespit edilmemiştir. Ancak yaş ve deneyim süresi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelime: İş Tatmini, İş Tatminini Etkileyen Faktörler, Öğretim Elemanları.

1. GİRİŞ

İş tatmini, bireylerin işlerinden duydukları memnuniyeti ifade eden bir kavram olarak tanımlanabilmektedir. İş tatmini üzerinde etkili olan faktörler oldukça çeşitlidir ve hem bireysel hem de örgütsel unsurları kapsamaktadır. Bu faktörler arasında sosyal statü, ahlaki değerler, bireyin kendi yetkinliklerini gerçekleştirme imkânı, takdir edilme, otorite kullanımı, yeteneklerini sergileme, sorumluluk alma, çalışma arkadaşlarıyla ilişkiler, çalışma koşulları ve ücret düzeyi gibi unsurlar bulunmaktadır.

Öğretim elemanlarının yaşadıkları sorunlara ilişkin çözüm önerilerinin sunulması yalnızca üniversitelerin akademik başarılarına değil aynı zamanda ekonomik, kültürel ve sosyal açıdan toplumsal gelişim süreçlerine de olumlu katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, öğretim elemanlarının verimliliğinin artırılması ve genel eğitim sisteminin daha etkin bir şekilde işleyebilmesi için iş tatmin düzeyinin oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Bu araştırma, Karabük Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokulunda çalışan öğretim elemanlarının iş tatminini etkileyen faktörlerin tespit amacıyla yapılmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. İş Tatmini

İş tatmini, çalışanların işlerine dair deneyimleri sonucunda elde ettikleri olumlu tutum, duygular (Karataş ve Güleş, 2010:75) ve çalışma koşullarından duyulan hoşnutluk olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda işin özelliklerinin, çalışan için uygun olan nitelikleri taşıması halinde ortaya çıkan memnuniyet duygusu olarak da ifade edilmektedir (Ceylan ve Ulutürk, 2006: 50). Kavramının örgütsel alanda yaygın kullanılışının 1920'li yıllardan itibaren gelişmeye başladığı ve pek çok araştırmaya konu olduğu bilinmektedir. Kavramın zaman içinde önem kazanmasının sebeplerinden birisi de insanların yaşamlarındaki pek çok faktörü etkiliyor olması ve insanın iş yaşamındaki öneminin artmasıdır.

Örgütlerin başarısını doğrudan etkileyen unsurlardan biri, çalışanların içinde bulundukları örgüte karşı olumlu tutum ve memnuniyet algısıdır. İş tatminini sağlayan örgütler, çalışan bulmakta zorlanmayan ve personel devir hızının düşük olduğu örgütler iken, iş tatminine önem vermeyen örgütler, çalışan bulmakta zorlanan personel devir hızının yüksek olduğu örgütlerdir (Üngören vd., 2010:2925). Gerçekleştirilen araştırmalarda, bireylerin iş tatmininde bireysel ve örgütsel olarak iki unsurun önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Bireysel faktörler; inançlar, değer yargıları, sosyal ve kültürel çevre, deneyimler, cinsiyet, eğitim durumu, yaş vb. olarak sınıflandırılırken örgütsel faktörler; işin yapısı, ücret, terfi, sosyal imkanlar, çalışma koşulları gibi iş ve iş ortamını kapsayan unsurlar olarak sınıflandırılmaktadır (Sevimli ve İşcan, 2005:56).

Çalışanların bu unsurlara verdikleri anlamlar kişisel olarak farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, bir çalışan için en önemli unsur çalışma arkadaşlarıyla anlaşması iken diğer çalışan için yaptığı işin karşılığında hissettiği başarı duygusu daha ön planda olabilmektedir.

2.1. Öğretim Elemanlarında İş Tatmini

Öğretim elemanları, yükseköğretim kurumlarında çalışan eğitim personellerini ifade eder. Meslek edinmenin, iş hayatında ilerlemenin en temel aşamalarından biri olarak kabul edilen yükseköğrenim, bireylerin yaşamlarını doğrudan etkilemektedir (Sağlam, 2011: 410).

Öğretim elemanlarının nitelikli araştırmalar yapabilmesi için çalışma ortamı, zaman vb. unsurların eksikliği, iş yerinde olumsuz duyguların ortaya çıkmasına yol açmaktadır (Çelik vd., 2023:68). Bu nedenle, üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumlarının eğitim kalitesini artırmak, akademik üretkenliği teşvik etmek ve öğrenci başarılarına daha fazla katkı sağlamak amacıyla öğretim elemanlarının iş tatminine öncelik vermesi beklenebilmektedir.

2.2. İş Tatmini Üzerine Yapılmış Çalışmalar

Araştırmanın bu bölümünde, konusu bakımından benzerlik gösteren ulusal ve uluslararası bazı araştırmalara yer verilmiştir.

Batman Üniversitesi'nde çalışan akademisyenler üzerinde gerçekleştirilen araştırmada, iş tatmini ve iş performansını etkileyen demografik unsurlar incelenmiştir. İş tatmin düzeyinin unvanlara göre değiştiği bulgusu elde edilmiştir. (Kılıç ve Güdelci, 2022:60).

Süleyman Demirel Üniversitesi'nde çalışan araştırma görevlileri ile yapılan araştırmada iş tatmin düzeylerinin, çalışılan fakülte, eğitim düzeyi ve mesleği tercih etme sebeplerine göre farklılık gösterdiği belirtilmiştir (Bayar ve Öztürk 2017:525).

Uşak Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksek okulunda çalışan akademisyenlerle yapılan araştırmanın sonucuna göre, iş ortamının iyi olması iş tatminini olumlu etkilerken, maaşın yetersizliği, fiziki koşulların ve terfi olanaklarının kısıtlılığı iş tatmin düzeyini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır (Dağdeviren ve Mirza, 2017:695).

Bangladeş'te özel üniversitelerde çalışan akademisyenler üzerinde yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, iş güvencesi, çalışma koşulları, eğitim ve gelişim fırsatları, denetim desteği, takım uyumu ve kariyer büyümesi gibi faktörlerin akademisyenlerin iş tatmin düzeyini etkilediği belirtilmiştir (Masum vd., 2015:10).

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesinde çalışan akademisyenlerin iş tatminini olumlu etkileyen faktörler akademik teşvik, öğretim elemanları arasındaki dayanışma, idari faaliyetlerdeki memnuniyet algısı olarak belirtilmiştir (Alparslan, 2014:82).

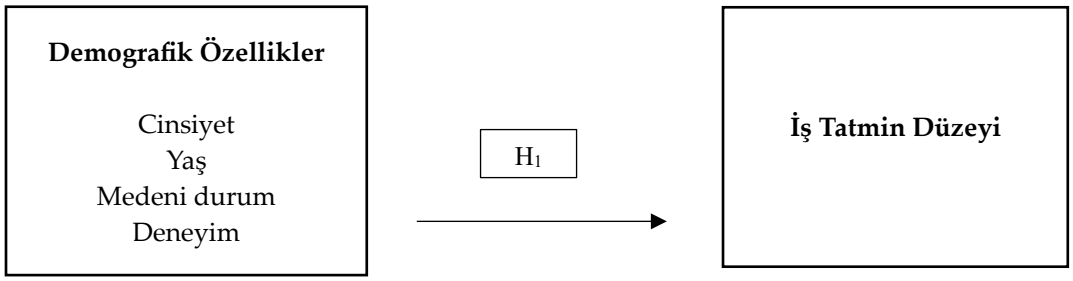
İrlanda'daki yükseköğrenim kurumlarında muhasebe ve finans akademisyenleri arasında

yapılan bir araştırmada, katılımcıların genel olarak işlerinden memnun oldukları, ancak terfi beklentileri ve araştırma için ayırdıkları zamandan memnuniyetsizliklerini ifade ettikleri belirtilmiştir (Byrne vd., 2012:153).

Harran Üniversitesi'nde farklı akademik unvanlara sahip iki yüz akademik personelin iş tatmin düzeyleri üzerine yapılan araştırmadan elde edilen bulgulara göre, bilimsel araştırmaların yeterince desteklenmediği ve yetersiz ücret sisteminin iş tatmin düzeyini olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır (Paksoy, 2007:150).

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli ve Hipotezleri

Görsel 1. Araştırmanın Modeli

H_1: İş tatmin düzeyi demografik özelliklere göre farklılık göstermektedir.

$H_{1.1}$: Cinsiyet ile iş tatmin düzeyi arasında farklılık vardır.

$H_{1.2}$: Yaş ile iş tatmin düzeyi arasında farklılık vardır.

$H_{1.3}$: Medeni durum ile iş tatmin düzeyi arasında farklılık vardır.

$H_{1.4}$: Deneyim ile iş tatmin düzeyi arasında farklılık vardır.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi'ne bağlı meslek yüksekokullarında çalışan öğretim elemanları oluşturmaktadır. Üniversitenin web sayfasından Mayıs 2024'te alınan verilere göre 212 öğretim elemanının çalıştığı saptanmıştır. Buna göre ana kütleyi, %95 güven aralığında temsil eden örneklem sayısı Slovin formülüne göre en az 139 öğretim elemanı olacak şekilde tespit edilmiştir ve bu doğrultuda 148 öğretim elemanı ile görüşülmüştür.

3.3. Ölçme Araçları

Araştırmada, geçerliliği ve güvenilirliği birçok araştırmada doğrulanmış olan (Tunç, 2024; Birleşen, 2022; Serinkan ve Bardakçı 2009; Özcan vd. 2007; Örücü vd. 2005) Minnesota İş Tatmin Ölçeğinin kısa formundan yararlanılmıştır. Bu ölçek, içsel ve dışsal iş tatmini düzeylerini belirlemek amacıyla tasarlanmıştır; bunun için 12 içsel ve 8 dışsal soru bulunmaktadır. Araştırma kapsamında kullanılan iş tatmini ölçeğinin Türkçesi, Baycan (1985) tarafından gerçekleştirilen çalışmadan alınarak anket formunda kullanılmıştır. Kullanılan ölçeğin Cronbach's Alpha katsayısı $\alpha = 0{,}829$ olarak tespit edilmiştir. Elde edilen sonuç Kalaycı'ya (2010)'a göre ölçeğin yüksek güvenilirlikte olduğunu ortaya koymaktadır.

3.4. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmada anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anketin birinci bölümde katılımcıların demografik özellerini belirlemeye yönelik sorulara ikinci bölümde ise, iş tatmin düzeylerini belirlemeye yönelik yirmi soruya yer verilmiştir. Elde edilen veriler araştırmanın amacına uygun bir biçimde Excel programında düzenlendikten sonra SPSS programında gerekli istatistiksel analizler yapılmıştır.

3.5. Veri Analizi

Araştırmada öncelikle kullanılan ölçeğin güvenilirlik analizi için Cronbach's Alpha değeri hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılımı ve homojenliğine yönelik testler yapılmıştır. Parametrik test koşulları sağlanmadığı için, Mann-Whitney U Testi ve Kuskal-Wallis H Testi uygulanmıştır.

4. BULGULAR

Katılımcıların demografik özellikleri Çizelge 1'de aktarılmıştır

Çizelge 1. Araştırmaya Katılan Öğretim Elemanlarının Demografik Özellikleri

Değişkenler	Kategoriler	n	%
Cinsiyet	Erkek	85	57,4
	Kadın	63	42,6
	Toplam	**148**	**100,0**
Yaş	35 yaş ve altı	48	32,4
	36-45 yaş arası	68	45,9
	46 yaş ve üzeri	32	21,6

	Toplam	**148**	**100,0**
Medeni Durum	Evli	103	69,6
	Bekar	45	30,4
	Toplam	**148**	**100,0**
Deneyim	5 yıl ve altı	41	27,7
	6-10 yıl arası	55	37,2
	11 yıl ve üzeri	52	35,1
	Toplam	**148**	**100,0**

Araştırmaya katılan öğretim elemanlarının %57,4'ü erkek ve %42,6'sı kadındır. Yaş dağılımı incelendiğinde; katılımcıların %32,4'ü 35 yaş ve altında, %45,9'u 36-45 yaş arası %21,6'sı 46 yaş ve üstüdür. Katılımcıların medeni durumu incelendiğinde %69,6'sı evli, %30,4'ü bekardır. Mesleki deneyim süresine göre incelendiğinde ise, %27,7'si 5 yıl ve altı, %64,9'u 6-10 yıl arası, %35,1'inin 11 yıl ve üzeri deneyime sahip olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Fonksiyonel Değişkenlere Yönelik Bulgular

İŞ TATMİNİ	Aritmetik Ortalama ($\overline{x}$)	Standart Sapma (s.s.)
Genel İş Tatmini	**3,89**	**0,39**
İçsel Tatmin	**4,05**	**0,40**
Başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem	4,26	0,66
Toplumda "saygın bir kişi" olma şansını bana vermesi	4,20	0,79
Kendi yeteneklerimle bir şeyler yapabilme şansı vermesi	4,17	0,65
Kişileri yönlendirmek için fırsat vermesi	4,17	0,68
Mesleğimi yaparken kendi yöntemlerimi kullanabilme imkânı vermesi	4,16	0,67
Bağımsız çalışma imkanının olması	4,11	0,72
Vicdani bir sorumluluk taşıma şansını bana vermesi	4,09	0,78
Ara sıra değişik şeyler yapabilme imkânı	4,07	0,79
Bana garantili bir gelecek sağlaması	4,03	0,76
Yaptığım iş karşılığında duyduğum başarı hissi	3,95	0,73
Beni her zaman meşgul etmesi	3,70	0,94
Kendi fikir-kanaatlerimi rahatça kullanma imkânı vermesi	3,68	0,80
Dışsal Tatmin	**3,66**	**0,51**
Çalışma şartları	3,86	0,77
Çalışma arkadaşlarının birbirleriyle anlaşmaları	3,86	0,81
İşimle ilgili alınan kararların uygulamaya konması	3,74	0,75
Terfi imkanının olması	3,68	0,80
Yöneticinin emrindeki kişileri iyi yönetmesi	3,68	0,98
Yöneticinin karar verme yeteneği bakımından	3,66	0,94
Yaptığım iş karşılığında aldığım taktir	3,65	0,86
Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret	3,15	0,12

Çizelgedeki sonuçlara göre, katılımcıların genel olarak işten elde ettikleri tatminin düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla öğretim elemanlarının işten yeterli doyumu elde ettikleri söylenebilmektedir. Ancak dışsal tatmin boyutunda bulunan "yaptığım iş karşılığında aldığım ücret yönünden" memnun olduklarına ilişkin olan ifadede orta düzeyde bir memnuniyete sahip oldukları görülmektedir ($\overline{x}$ = 3,15, s.s. = 0,12).

Bununla birlikte ölçek içerisindeki ifadelere ilişkin ortalamalar incelendiğinde, en yüksek ortalamaya sahip ifadeler şunlardır: "başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem

yönünden" ($\overline{x}$ = 4,26, s.s. = 0,66) ve "toplumda 'saygın bir kişi' olma şansını bana vermesi bakımından" ($\overline{x}$ = 4,20, s.s. = 0,79). Ölçek içerisindeki ifadelere ilişkin ortalamalara bakıldığında en düşük ortalamaya sahip ifadeler ise; "yaptığım iş karşılığında aldığım ücret yönünden" ($\overline{x}$ = 3,15, s.s. = 0,12) ve "yaptığım iş karşılığında aldığım takdir yönünden" ($\overline{x}$ = 3,65, s.s. = 0,86) şeklindeki ifadedir.

Çizelge 3. Öğretim Elemanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Cinsiyete Göre Değerlendirilmesi (Mann-Whitney U Testi)

Boyutlar	Cinsiyet	n	Sıralama Değeri Ortalaması	Sıralama Değerleri Toplamı	Mann-Whitney U	p
İçsel Tatmin	Kadın	63	72,18	4.547,50	2.531,500	0,570
	Erkek	85	76,22	6.478.50		
Dışsal Tatmin	Kadın	63	74,02	4.663,00	2.647,000	0,905
	Erkek	85	74,86	6.363,00		
Genel Tatmin	Kadın	63	71,94	4.532,50	2.516,500	0,532
	Erkek	85	76,39	6.493,50		

Katılımcıların iş tatmin düzeyinin cinsiyetlere göre değerlendirilmesi için yapılan Mann-Whitney U testine göre, kadın ve erkeklerin içsel (U = 2.531,500; p > 0,05), dışsal tatmin (U = 2.647,000; p > 0,05) ve genel tatmin (U = 2.516,500; p > 0,05) düzeylerinde istatistiksel açıdan farklılık bulunmamıştır.

Çizelge 4. Öğretim Elemanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Medeni Durum Değişkenine Göre Değerlendirilmesi (Mann-Whitney U Testi)

Boyutlar	Medeni Durum	n	Sıralama Değeri Ortalaması	Sıralama Değerleri Toplamı	Mann-Whitney U	p
İçsel Tatmin	Evli	103	73,86	7.607,50	2.251,500	0,783
	Bekar	45	75,97	3.418,50		

Dışsal Tatmin	Evli	103	75,33	7.780,00	2.211,000	0,656
	Bekar	45	72,13	3.246,00		
Genel Tatmin	Evli	103	74,33	7.656,50	2.300,500	0,943
	Bekar	85	76,39	6.493,50		

Katılımcıların medeni durumuna göre, içsel (U = 2.251,500; p > 0,05), dışsal (U = 2.211,000; p > 0,05) ve genel tatmin düzeylerinin (U = 2.300,500; p > 0,05) anlamlı bir farklılık oluşturmadığı belirlenmiştir.

Çizelge 5. Öğretim Elemanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Yaş Değişkenine Göre Değerlendirilmesi (Kruskal-Wallis H Testi)

Boyutlar	Yaş	n	Mean Rank	Kruskal-Wallis H Testi	p
İçsel Tatmin	35 yaş ve altı (A)	48	64,50	6,908	**0,032***
	36-45 yaş arası (B)	68	74,21		
	46 yaş ve üzeri (C)	32	**90,13**		
Dışsal Tatmin	35 yaş ve altı (A)	48	71,18	9,331	**0,009***
	36-45 yaş arası (B)	68	67,36		
	46 yaş ve üzeri (C)	32	**94,06**		
Genel Tatmin	35 yaş ve altı (A)	48	66,97	8,880	**0,012***
	36-45 yaş arası (B)	68	70,52		
	46 yaş ve üzeri (C)	32	**94,25**		

İş tatmin düzeylerinde yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir. Bu farklılıklar, içsel tatmin boyutunda 35 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri, dışsal tatmin boyutunda ise 35 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri, 36-45 yaş ile 46 yaş ve üzeri arasında gözlemlenmektedir. Ayrıca, genel tatmin boyutunda 35 yaş ve altı ile 46 yaş ve üzeri ve 36-45 yaş arası ile 46 yaş ve üzeri arasında da anlamlı farklılıklar bulunmaktadır.

Çizelge 6. Öğretim Elemanlarının İş Tatmin Düzeylerinin Mesleki Deneyim Değişkenine Göre Değerlendirilmesi (Kruskal-Wallis H Testi)

Boyutlar	Mesleki Deneyim	n	Mean Rank	Kruskal-Wallis H Testi	p
İçsel Tatmin	5 yıl ve altı (A)	41	70,45	5,616	0,060
	6-10 yıl arası (B)	55	66,97		

	11 yıl ve üzeri (C)	52	85,65		
Dışsal Tatmin	5 yıl ve altı (A)	41	74,61	1,796	0,407
	6-10 yıl arası (B)	55	69,08		
	11 yıl ve üzeri (C)	52	80,14		
Genel Tatmin	5 yıl ve altı (A)	41	71,85	6,118	**0,047***
	6-10 yıl arası (B)	55	65,74		B-C
	11 yıl ve üzeri (C)	52	**85,86**		

Ortalama değerler incelendiğinde, en yüksek tatmin düzeyinin 11 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip olan grupta olduğu, en düşük tatmin düzeyinin ise 6-10 yıl arasında mesleki deneyime sahip olan grupta olduğu görülmektedir.

5. SONUÇ

Araştırma sonucunda, öğretim elemanlarının iş tatmin düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna varılmıştır. Dış tatmin boyutunda bulunan, yapılan iş karşılığında alınan ücret yönünden memnun olduklarına ilişkin olan ifade de orta düzeyde bir memnuniyete sahip oldukları görülmektedir. Cavuş ve Abdıldaev (2014:22) de, araştırmalarında öğretim elemanlarının aldıkları ücretin iş tatmin düzeylerine etki eden önemli bir faktör olduğunu ve ücret ile iş tatmini arasında bir ilişki gözlemlediklerini ifade etmişlerdir. Yeterli, adil bir ücret, öğretim elemanlarının maddi kaygılarını azaltarak daha iyi bir yaşam kalitesine sahip olmalarına, işlerine daha fazla odaklanarak nitelikli araştırmalar gerçekleştirmelerine olanak tanıyabilmektedir. “Başkaları için bir şeyler yapabildiğimi hissetmem yönünden” ifadesinin çok yüksek katılım düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Üniversiteler ve yükseköğrenim kurumlarında eğitim ve öğretim hizmetlerinin sağlanmasında önemli bir rol üstlenen öğretim elemanlarının, öğrencilerle veya diğer paydaşlarla etkileşimde bulunarak onlara yardımcı olmaktan memnuniyet duymaları önemli bir bulgu olarak değerlendirilmektedir. “Toplumda ‘saygın bir kişi’ olma şansını bana vermesi bakımından” ifadesi yüksek katılım düzeyine sahiptir. Öğretim elemanlarının toplum nezdinde saygın bir konuma sahip olmaları hem bireysel başarılarının bir göstergesi hem de topluma sundukları katkılar açısından önem taşıyabilmektedir.

Katılımcıların cinsiyetleri ile iş tatmin düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır. Bu sonuç, Varışlı ve Bayar (2023:258), Türker ve Öztürk (2016:73), ve Baş (2002:33) gibi önceki araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Ayrıca, katılımcıların medeni durumu ile iş tatmin düzeyleri arasında da bir fark gözlemlenmemiştir. Ağca ve Hotamışlı (2010)'nın kamu ve vakıf üniversitelerinde görev yapan öğretim elemanları üzerinde yaptıkları çalışmada da cinsiyet ve medeni durumun iş tatmini düzeyleri üzerinde belirleyici bir etkisinin bulunmadığı sonucuna varılmışlardır.

Katılımcıların mesleki deneyim süresi ile iş tatmin düzeyleri arasında istatistiksel olarak genel tatmin boyutunda farklılık bulunmuştur. Bununla birlikte en yüksek iş tatmini düzeyine sahip grup, 11 yıl ve üzeri mesleki deneyime sahip olanlar iken, en düşük tatmin düzeyine sahip grup ise 6-10 yıl arasında mesleki deneyime sahip olanlar olarak belirlenmiştir. İş tatminini etkileyen işletme içi unsurların eğitim sektörüne yönelik incelendiği bir araştırmada da 11 yıl ve üstü çalışanlar 6-10 yıl arası çalışanlardan daha fazla iş tatmin düzeyine sahip oldukları sonucuna varılmıştır (Bozkurt ve Bozkurt, 2008:13). Çalışma süresinin artmasıyla birlikte, çalışanların deneyim düzeylerinin, işe yönelik bakış açılarının, yetkinliklerinin ve işlerine duydukları güvenin gelişeceği öngörülmektedir. Öğretim elemanlarının iş tatmin düzeyleri, yaş faktörüne bağlı olarak incelendiğinde, 46 yaş ve üzeri katılımcılar diğer gruplara kıyasla anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır. Bu durum, yaş ilerledikçe bireylerin işlerinde daha fazla anlam bulduklarını, kendini gerçekleştirme fırsatlarının arttığını ve tatmin hissetme oranlarının yükseldiğini ortaya koymaktadır. Öztürk ve Özdoğan'ın (2022:7) yaptığı araştırmada, örgütsel bağlılık ile iş doyumu arasındaki ilişki incelenmiş 41-50 yaş grubundaki katılımcıların en yüksek iş tatminine sahip olduğu belirlenmiştir. 46 yaş ve üzeri öğretim elemanlarının daha yüksek iş tatmin düzeyine sahip olmasında, uzun yıllar boyunca kazanılan deneyim, bilgi birikimi ve kariyer gelişiminin etkili olduğunu göstermektedir. Öğretim elemanlarının iş koşullarının iyileştirilmesi ve olumsuz faktörlerin azaltılmasının, akademik performans ve genel eğitim kalitesi üzerinde olumlu etkiler oluşturacağı bu bağlamda, öğretim elemanlarının iş tatminlerinin artırılmasının, bireysel mutluluk ve motivasyonu güçlendirmenin yanı sıra eğitim kalitesine de katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Alparslan, A. (2015). Öğretim elemanlarının işlerinden tatmin, üniversitelerinden memnun ve gönüllü olmalarındaki öncüller: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nde bir araştırma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6*(11), 82-101.

Baş, T. (2016). Öğretim üyelerinin iş tatmin profillerinin belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17*(2), 19-37.

Bayar, H., & Öztürk, M. (2017). İş stresinin iş tatmini üzerindeki etkisi: Süleyman Demirel Üniversitesi araştırma görevlileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 22*(2), 525-546.

Baycan, A. (1985). *Analysis of several aspects of job satisfaction between different occupational groups* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Birleşen, F. (2022). *Motivasyonun iş tatmini üzerindeki etkisi: Samsun ili ilaç mümessilleri üzerinde bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Giresun Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.

Bozkurt, Ö., & Bozkurt, İ. (2008). İş tatminini etkileyen işletme içi faktörlerin eğitim sektörü açısından değerlendirilmesine yönelik bir alan araştırması. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 9*(1), 1-18.

Byrne, M., Chughtai, A., Flood, B., ve Willis, P. (2012). Job satisfaction among accounting and finance academics: Empirical evidence from Irish higher education institutions. *Journal of Higher Education Policy and Management, 34,* 153-167.

Ceylan, A., & Ulutürk, Y. H. (2006). Rol belirsizliği, rol çatışması, iş tatmini ve performans arasındaki ilişkiler. *Doğuş Üniversitesi Dergisi, 7*(1), 48-58.

Cavus, S., & Abdıldaev, M. (2014). Kırgızistan Devlet Üniversitelerinde Çalışan Öğretim Elemanlarının İş doyumu. *Turkish Journal of Education, 3*(3), 11-24.

Çelik, M., Ay, G., & Bayazıt, M. (2023). Akademisyenlerin iş yükü algısının iş doyumu üzerine etkisi. *İş ve İnsan Dergisi, 10*(2), 67-79.

Dağdeviren, İ. E., & Mirza, Ş. (2017). Meslek yüksekokulları personelinin iş tatmin düzeylerinin belirlenmesi: Uşak Üniversitesi örneği. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(4), 691-707.

Güdelci, R., ve Kılınç, K. (2022). Akademisyen bakış açısıyla iş tatmini ve performans arasındaki ilişki: Batman Üniversitesi örneği. *International Journal on Social Sciences, 60-80.*

Hotamışlı, M., & Ağca, V. (2010). Öğretim elemanları iş tatmin düzeylerinin demografik özelliklere göre değişmesi: Türkiye'de kamu ve vakıf üniversitelerinde karşılaştırmalı bir araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi,* 95-117.

Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri* (5. baskı). Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Karadağ, G., Sertbaş, G., Güner, Ş. İ., Özdemir, N., ve Koçak, H. S. (2002). Hemşirelerin iş doyumu ve tükenmişlik düzeyleri ile bunları etkileyen bazı değişkenlerin incelenmesi. *Hemşirelik Forumu Dergisi, 5*(5), 8-15.

Karataş, S., & Güleş, H. (2010). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş tatmini ile örgütsel bağlılığı arasındaki ilişki. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(2), 74-89.

Masum, A., Azad, M., & Beh, L. (2015). Akademisyenlerin iş tatmininin belirleyicileri: Bangladeş'teki özel üniversitelerden elde edilen ampirik kanıtlar. *PLoS ONE, 10*.

Örücü, E., & Esenkal, F. (2005). Konaklama işletmelerinde iş gören tatminini etkileyen faktörler Bandırma ve Erdek örneği. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(14), 141-166.

Özcan, E. D., & Taşkıran, E. (2007). İş tatmini, örgüte bağlılık ve işe bağlılık arasındaki ilişkiler: Bir turizm işletmesi üzerinde araştırma. *Çeşme Ulusal Turizm Sempozyumu,* İzmir.

Ozturk, C. & Ozdogan, D. (2022). Örgütsel Bağlılık ile İş Doyumu İlişkisi: Tatvan Devlet Hastanesi Örneği. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(17), 2.

Paksoy, H. M. (2007). Üniversitelerde akademik personelin iş memnuniyeti: Harran Üniversitesi örneği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2007*(1), 138-151.

Sağlam, A. S. (2014). Akademik personelin sosyo-demografik özelliklerinin tükenmişlik düzeyleri ile ilişkisi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(15), 407-420.

Serinkan, C., & Bardakcı, A. (2009). Pamukkale Üniversitesi'ndeki akademik personelin iş tatminleri ve tükenmişlik düzeylerine ilişkin bir araştırma. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11*(21), 115-132.

Sevimli, F., & İşcan, Ö. F. (2005). Bireysel ve iş ortamına ait etkenler açısından iş doyumu. Ege Academic Review, 5(1), 55-64.

Tunç, G. (2024). *İş tatmini ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişki: Sağlık çalışanları üzerinde bir araştırma* (Yayımlanmamış doktora tezi). Artvin Çoruh Üniversitesi.

Türker, N., & Öztürk, İ. (2016). İnfaz koruma memurlarının iş doyumu ve örgütsel bağlılıkları: Batı Karadeniz Bölümü örneği. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2,* 56-78.

Üngören, E., Doğan, H., Özmen, M., & Tekin, Ö. A. (2010). Otel çalışanlarının tükenmişlik ve iş tatmin düzeyleri ilişkisi. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, 5*(17)

Varışlı, N., & Bayar, M. (2023). Akademisyenlerde iş tatmini ve örgütsel yaratıcılık arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(1), 246-261.

KÜRESELLEŞEN DÜNYADA ÜNİVERSİTEDEN 'MULTİVERSİTE'YE VE 'OMNİVERSİTE'YE: YÜKSEK ÖĞRETİMİN KURUMSALLAŞMASININ YENİ ROTASI

Dr. Öğr. Üyesi Birgül ULUTAŞ
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi
bulutas@beun.edu.tr- ORCID ID: 0000-0001-8615-9343

ÖZET

Yüksek öğrenimin kurumsallaşması tarihsel olarak güç dinamiklerini yansıttığı kadar onların yeniden üretimine de hizmet etmiştir. Uluslararası siyasal sistemlerin ve ekonomilerin son iki yüzyıldaki baş döndüren değişimi karşısında geleneksel üniversite kavramında yaşanan değişimlerin vurgulanması için 20. yüzyılda "multiversite" ve 21. yüzyılda ise "omniversite" kavramlarının kullanımı dikkat çeker. Küreselleşme, neoliberal dönüşüm ve post fordist istihdam rejiminden bağımsız olarak görülemeyecek olan bu kavramların dijitalleşme ve yeni teknolojik gelişmelerle de derin bir ilişkisi bulunmakta, öte yandan bilim üretme politikaları açısından önemli sonuçlar yaratmaktadır. Bu araştırmada, üniversitenin anlamı ile yüksek öğretimin değişen doğasını anlamak üzere eleştirel kuramın kavramsallaştırmalarından yararlanılacaktır. Bu çerçevede araştırmada 20. yüzyılda multiversite ve 21. yüzyılda omniversite kavramlarını öne çıkaran siyasal ve ekonomik koşullar; üniversitelerdeki bu dönüşümü tetikleyen kurumsal yapılanmanın temel dinamikleri ile bu dönüşümün yüksek öğretim ve bilim üretme sürecine etkilerinin neler olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma sonucunda yüksek öğretimin geleneksel üniversitelerden multiversitelere ve omniversitelere doğru yönelen rotasında her üç aşamanın da siyasal ve ekonomik yapıların desteklediği toplumsal eşitsizliklerden beslendiği ayrıca bu eşitsizlikleri yeniden ürettiği anlaşılmaktadır. Yüksek öğretimin toplumsal eşitsizlikleri günden güne daha da derinleştiren kurumsal yapısını tersine çevirmenin olanakları, günümüz üniversitelerini eşitlik, kapsayıcılık ve eleştirel eğitimi önceliklendirerek yeniden yapılandırabilme potansiyeline bağlı görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite, multiversite, omniversite, yükseköğretim

FROM UNIVERSITY TO 'MULTIVERSITY' AND 'OMNIVERSITY' IN A GLOBALIZING WORLD: THE NEW ROUTE OF INSTITUTIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION

ABSTRACT

The institutionalization of higher education has historically served to reflect power dynamics as well as to reproduce them. The use of the concepts of "multiversity" in the 20th century and "omniversity" in the 21st century to emphasize the changes experienced in the traditional university concept in the face of the dizzying changes in international political systems and economies in the last two centuries draws attention. These concepts, which cannot be seen independently of globalization, neoliberal transformation and post-Fordist employment regime, have a deep relationship with digitalization and new technological developments, and on the other hand, they create important results in terms of science production policies. In this research, the conceptualizations of critical theory will be utilized to understand the meaning of the university and the changing nature of higher education. In this context, the research attempts to reveal the political and economic conditions that brought the concepts of multiversity to the fore in the 20th century and omniversity in the 21st century; the basic dynamics of the institutional structure that triggered this transformation in universities and the effects of this transformation on the science production process. As a result of the research, it is understood that all three stages of higher education, in its route from traditional universities to multiversities and omniversities, feed on social inequalities supported by political and economic structures and reproduce these inequalities. The possibilities of reversing the institutional structure of higher education, which deepens social inequalities day by day, seem to depend on the potential to restructure today's universities by prioritizing equality, inclusiveness and critical education.

Keywords: University, multiversity, omniversity, higher education

1. GİRİŞ

"Üniversite" kelimesi, Latince *universitas magistrorum et scholarium* ifadesinden türemiştir ve "öğretmenler ve öğrenciler topluluğu" anlamına gelir (Rüegg, 1992). Kavram etimolojik kökenlerinde antik çağdan başlamak üzere on üçüncü yüzyıla dek devam eden bir bilimsel role gönderme yapmaktadır. Antik Yunan filozoflarından beri gelen bu bilimsel rol, öğrencilerin dünyada öne çıkan hocalardan hukuk, teoloji, tıp dersleri almak üzere Hindistan ve Mısır'a ya da Bologna, Paris, Montpellier ve Oxford'a gitmeleri esasına dayanır. Bu hoca merkezli bilimsel rol on üçüncü yüzyılda Batı Avrupa'da ilk üniversitelerin kurulmaya başlamasıyla yerini üniversite merkezli bilimsel role bırakmıştır (Ben-David, 2013; Charle & Verger, 2005). Bu roldeki değişimin itici gücü, ünlü hocadan ders almaya gelen toplulukların kendilerini halkın kötü muamelesinden korumak, iç çatışmaları çözmek, hocalarıyla sözleşmeler yapmak ve kendi eğitim-öğretim programlarını kendileri seçmek gibi amaçlarla örgütlenmeye başlamalarıyla gerçekleşmiştir. Bu örgütlenme biçimi sonraları araştırmacılarla kent ahalisi, yerel kilise ve kralın ilişkilerini belli kurallar çerçevesinde düzenleyen kurumlara; üniversitelere dönüşmüştür (Charle &Verger, 2005, 15-16; Ben-David, 2013, 74-75). "Üniversite" kavramı, zamanla yalnızca bir topluluk veya birlik olmanın ötesine geçmiş, bilimsel bilgi üretimi ve aktarımı için merkezî bir yapı hâline gelmiştir. Ancak üniversitelerin 13. yüzyılda ortaya çıkmaya başlaması, bilimsel birikime olanak sağlayamamıştır. Bu nedenle kurumsallaşmış bir bilimden söz etmek için on yedinci yüzyılı beklemek gerekecektir (Ben-David, 2013, 114).

İlk ortaya çıkmalarından beri yüksek statülü kurumlar olarak kendini gösteren üniversiteler; "açık şekilde belirlenmiş disiplinler hiyerarşisi, zorunlu yasaların sistematik biçimde okunması, tehlikeli kitapların yasaklanması, tutarlı bir sınav ve diploma sistemine dayanması" gibi nedenlerle kilise çevreleri ve yerel laik otoriteler tarafından desteklendiği için ilk özerklik sınırlarını da çizmiştir (Charle&Verger, 2005). Entelektüeller açısından bir deri değiştirme dönemi olarak da anılan 14. ve 15. yüzyıllarda Batı'nın ekonomik ve toplumsal yaşamının dönüşümü, feodal rantın burjuvazi lehine gelişmesi, kralın merkezi otoritesinin belirginleşmesiyle birlikte Ortaçağ entelektüelinin yok olduğundan söz edilebilir. Onun yerini kültür sahnesinde "hümanist"ler almaya başlamıştır. Bu yer değiştirme üniversite mensupları için bir kırılma noktasını da temsil etmektedir. Üniversite hocaları için kendilerini emek dünyasının bir üyesi olarak görmekle ayrıcalıklı sınıfın mensubu olarak görmek arasında bir tercih yapılmıştır ve hümanistlerin belirmesi artık Batı'da yüzyıllar boyunca "entelektüel emekçi"nin görülemeyeceğine işarettir. Sürecin devamında "bedava" üniversite öğrenimi ile derece alan yoksul öğrenci sayısı da hızla düşmeye başlamış; hocalara ödenen ücretlerdeki

yükselmeye karşılık, öğrencilere sağlanan burslar sabitlenmiştir. Üniversite hocalarının kıyafetleri ve görevlerine ilişkin unvanları bir tür soyluluk simgeleri haline gelmiş ve üniversitelerde kullanılan prestij amblemleri giderek çeşitlenmiştir (Goff, 2017). On beşinci yüzyıl sonuna gelindiğinde üniversiteler, kuruldukları dönemden oldukça farklı olarak, siyasal denetimin yoğun etkisi altındaki kurumlar haline gelmişlerdir (Charle&Verger, 2005, 26-27).

Bernal (2011), gerek Ortaçağ'da, gerekse de Rönesans'ın yeniden canlanan hümanizmi zamanında bilimdeki ilerlemelerin üniversite sayesinde değil; ona rağmen sağlandığını belirtmektedir. Ona göre 19. yüzyıldaki bazı istisnalar dışında, tüm büyük bilim insanları kendi kendini yetiştirmiştir ve bilim üniversiteler dışında kök salmıştır. Ancak bilimin kurumsallaşmasından söz edebileceğimiz 17. yüzyıl ayrıca amatör bilim insanından profesyonel bilim insanına geçişi de sembolize eder. Galileo'nun ve Kepler'in çalışmalarının Newton tarafından sentezlenmesi ile sömürge imparatorluklarının kurulmasını getiren dünya denizciliği ve ticareti, bu bilimsel kurumsallaşmanın paralelinde yaşanan gelişmelerdi. 1690-1750 yılları bilimsel açıdan sönük geçmiş olsa da on sekizinci yüzyıl Sanayi Devrimi'nin yüzyılıydı ve 17. Yüzyıldaki gelişmelerin bunda büyük payı vardır. Sanayi Devrimi'nin ilk gelişimi büyük ölçüde eğitimsiz fakat usta zanaatkârların rolüyle gerçekleşmiş olsa da enerji sorununu çözen buharlı makine kesinlikle bilimin ürünüdür (Bernal, 2011). Bu yıllar üniversite diplomasının siyasal düzene bağlılık anlamına geldiği, gerçek formasyonun üniversite dışında kazanıldığı yıllardır (Charle & Verger, 2005). Ferrarotti'ye (1997) göre Sanayi Devrimi sonrasında hem iktidar hem de bilim kavramlarının içeriği değişmiş; bilim yalnızca insan bilgisinin değil, ahlaki yükümlülüğün de kaynağı haline gelmiştir.

Aydınlanma düşüncesine, modern bilim ve felsefeye kapılarını açan, iktidarın arka bahçesi olma görevini bilim üretimi lehine dönüştüren ve modern üniversitelerin prototipi sayılan Humboldt Üniversitesi, 1810'da Almanya'da kurulan ve temel kaygısı öğretim ve öğrenim özgürlüğü olan ilk üniversitedir (Timur, 2007; Kwiek, 2002). Alman idealizmini temel alan Humboldt modeli özetle öğrenme ve öğretme özgürlüğü kadar, bilimsel bilgi üretimine, evrensel ve ücretsiz eğitime, araştırma ile öğretimin birliğine, ansiklopedicilik anlayışına da dayanmaktadır (Kavili Arap, 2010; Charle ve Verger, 2005). Aynı zamanda "Bildung" kavramıyla ifade edilen eğitim anlayışı da Humboldt Modelinin temelini oluşturur. Araştırma ve eğitimin birliği; araştırma ve eğitim faaliyetleri yoluyla bireylerin kültürlenmesi Bildung eğitiminin idealini yansıtır (Kwiek, 2001; Delanty, 2008). Dünya kapitalizminin 19. Yüzyılına

ve 20. Yüzyılın ilk üç çeyreğine damgasını vuran, ulus-devlet siyasi yapılanmasının yansıması olan Humboldt Üniversitesi modelidir. Bazı kesimlerde Humboldt modeli "bilim için bilim" gibi bir sloganla özetlense de Lyoratd (1990) bildung kavramının hizmet ettiği bilimin meşruluk zeminini yurttaşların ahlaki ve ruhsal gelişimiyle özdeşleştirerek bu fikre karşı çıkmaktadır. Buradan da görüleceği üzere 20. Yüzyıla girerken kurumsallaşmış yükseköğretimin ve modern üniversitelerin temel misyonu, temelini Aydınlanmadan alan bir ilerlemecilik ve temelini ulus devletlerden alan ulusal bilinç aşılamak olarak görülebilir. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibarense üniversitelerin bu misyonu değişecek, üniversitelerin kurumsal yapılanması "multiversite"lere ve "omniversite"lere doğru dönüşüm gösterecektir.

2. ÜNİVERSİTELERDEN MULTİVERSİTELERE VE OMNİVERSİTELERE

Hemen her çağda eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini bünyesinde tutan üniversiteler, Humboldt modeliyle birlikte bu işlevlerine kültürel dönüşüme katkı ve topluma hizmet misyonunu da eklemişlerdir. İlk kez Kerr (1963) tarafından kullanılan "multiversite" kavramı, üniversitenin bilim dünyası dışından gelen çok çeşitli hizmet taleplerine karşılık vermek zorunda kaldığı ve bu nedenle de üniversitelerin eskisinden farklı bir örgütlenmeler kompleksine dönüşmek zorunda kalacağı fikrinden yola çıkılarak ileri sürülmüştür (Bassett, 2021; Türel, 2014). Bu çerçevede hem çoklu işlevlerini çeşitlendiren hem de tüm işlevlerini neoliberal dönüşümle ve küreselleşmeyle yeniden biçimlendiren yeni bir üniversite modeline doğru gidildiği görülmektedir. Bu bağlamda üniversitelerin örgütlenme, karar alma mekanizmaları, yönetim anlayışı, finansman kaynakları, akademik işgücü, eğitimsel nitelik ve araştırma geliştirme öncelikleri bakımlarından dönüşüm geçiren kurumsal yapılanması, tüm bu değişimlerin karakterize ettiği bir bütün olarak "multiversite" modeline doğru evrilmiştir. Humboldt üniversite modelinden multiversite modeline doğru gerçekleşen bu evrimi açımlamak gerekirse; işlevleri bakımından çeşitlenen örgütlenme yapısından, karar alma süreçlerinde üniversite dışındaki örgütlerin varlığından, giderek artan oranda girişimci ekipler eliyle yönetimden, iş çevreleri ve mezunlar ağının dolaylı denetimiyle belirlenen finansal kaynaklardan söz edilebilir. Öte yandan çok disiplinli ve modüler olmaya yatkın, piyasaya dönük beceri kazandırma işlevi öne çıkan, uluslararası denkliği hedefleyen diplomalarla desteklenmiş, tüm yaş gruplarına hitap eden "hayat boyu" eğitim anlayışına doğru geçilmiş; araştırma geliştirme önceliklerinin kaynağı akademik meraktan piyasa yönelimlerine kaymıştır (Türel, 2014).

Bu dönüşümün zeminindeki paradigma dönüşümü de dikkate değerdir. Refah devletleri döneminin sonunu getiren ve önceleri devlet tarafından sunulan çeşitli hizmetlerin özel girişime devredilmesini ifade eden neoliberal dönüşüm, bu paradigmaların önemli bir ayağını oluşturur (Harvey, 2015). Soğuk savaşın getirisi olan iki kutuplu dünyanın sona erdiği 1990'lı yıllar itibariyle küresel piyasaların giderek devleşen tekilliği, buna eşlik eden dijitalleşmenin hem üretimi hem de işgücünü derinden etkilemesiyle birlikte yaşanan teknolojik işsizlikle karakterize bir küreselleşme de neoliberal dönüşümün ardından gelen diğer bir paradigma dönüşümü olarak görülebilir. Bu çerçevede 1980'lerden bu yana tüm dünyada hükümetler kamu harcamalarını azaltmaya ve ortaya çıkan 'küresel bilgi ekonomisi'nde üniversite öğretimi ve araştırmasıyla açılan yeni ticari fırsatlardan yararlanmaya çalıştıkça üniversiteler neredeyse sürekli bir reform sürecine tabi tutulmuştur. Bu reform süreci iki ana eğilimle karakterize edilmiştir. Birincisi, öğrenci sayısındaki çarpıcı artış (üniversitelerin 'kitleselleşmesi') ve öğrenci başına düşen hükümet fonunda keskin bir düşüş. Bu gelişmeler eğitimin bir 'kamu malı' olduğu fikrinden, yüksek öğrenimin bireysel bir ekonomik yatırım olduğu fikrine doğru daha geniş bir paradigma değişimini de işaret etmektedir. İkinci olarak, üniversitelerin eleştirel sorgulama ve özerk öğrenme yerleri olma fikrinden rekabetçi bir 'küresel bilgi ekonomisi' içinde faaliyet gösteren ulusötesi işletme şirketleri olduğu yeni bir vizyona doğru gelişen bir değişimden söz edilebilir (Shore, 2010). Eğitim alanında tanınmış iki sosyolog olan Olssen ve Peters (2005) neoliberalizmin yükselişiyle ilişkili 'yeni kamu yönetimi' söylemlerinin üniversiteleri ve diğer yüksek öğrenim kurumlarını köklü şekilde değişime uğrattığını, açık entelektüel sorgulama ve tartışmanın geleneksel profesyonel kültürünün performatifliğe yönelik kurumsal bir vurgu ile değiştirildiğini vurgulamaktadırlar. Bu doğrultuda değişimin öne çıkan söylemleri onlara göre stratejik planlama, performans göstergeleri, kalite güvence önlemleri ve akademik denetimlerdir (Olssen ve Peters'dan akt. Shore, 2010). Tüm bu gelişmeler "kamu yönetimi" yaklaşımının "kamu işletmeciliği" yaklaşımına doğru evrildiği bir değişimi de işaret etmektedir (Ulutaş, 2022).

Humboldt modeli karşısında Kerr'in (1963) "multiversite" modeli, kavramın yaratıcısı tarafından merkezi bir krallığa karşı federal bir cumhuriyete benzetilmişti. Bütünü oluşturan parçalar hala zamansal ve uzamsal sınırlara sahiptir; üniversite konumu, misyonu, yerleşkesinin tarihi, nüfusu ile belirlenmiş bir kimliğe sahiptir. Yirmi birinci yüzyılda üniversitenin hem Humboldt modelinde hem de multiversite yaklaşımında kendini gösteren; öğretim, araştırma ve toplulukla etkileşimden oluşan üç boyutlu işlevine dördüncü bir boyut eklenmiştir. "Her

şekilde ve her yerde" anlamındaki "omni" ve "evren"i temsil eden "universe" sözcüklerinin birleştirilmesiyle oluşturulan ve 21. yüzyıl üniversitelerini ifade etmek için kullanılan "omniversite" için dördüncü boyut, sınırsızlıktır. Omniversite akademik misyonunda sınırları veya limitleri olmayan bir çoklu üniversitedir ve üniversitenin toplayıcı gücünü gerçekten küresel hale getirir. Önceki yerel, bölgesel ve ulusal topluluklarda yerleşik olan öğretim, araştırma, yenilikçilik, girişimcilik ve daha fazlası için artık tüm dünyada, her yerde ve her şekilde bir etki ve nüfuz alanı yaratmayı hedefleyen bir kurumsallaşmayı temsil eder. Omniversite, konumun (kurumların, öğrencilerin ve akademik personelin) neredeyse önemsiz olduğu bir yerdir; temel işlevler, bir kampüsün fiziksel tesisi aracılığıyla değil, paylaşılan bir kurumsal misyonla birbirine bağlı bir kurumsal topluluğun katılımıyla karma formatlarda sunulur (Bassett, 2021).

Üniversitenin temel işlevlerine bu dördüncü, sınırsız boyutun eklenmesi; üniversitelerin onmiversitelere dönüştürmesi, elbette ki bilgi ve iletişim teknolojisindeki (BİT) muazzam büyüme, uluslararası seyahatin kolaylığı ve karşılanabilirliği, bilgi ekonomisinin küresel genişlemesiyle mümkün olmuştur. Eğitim için BİT'nin neredeyse her yerde bulunması göz önüne alındığında, bir Yükseköğretim Kurumu müfredatını öğrencilere sunmak için yerel olmak zorunda değildir. Akademik personel ve öğrenciler bir uçağa binip işleri için dünyanın herhangi bir yerine taşınabilirler ve yeniden taşınabilirler (Bassett, 2021). Bütün bu gelişmeler kapsayıcılık ve erişilebilirlik gibi vaadlerle gelmekte ama eşitlik, güç ilişkileri, eğitimin ve bilginin metalaşması gibi bazı önemli sorunları da gündeme getirmektedir.

3. SONUÇLAR

Modern üniversiteyi temsil eden Humboldt Modeli geleneksel olarak ulus devlet siyasal formuyla bağlantılıydı ve ulusal kültür fikrini öne çıkarmaktaydı. Ancak bugün küresel piyasalar karşısında sermayenin dayanağı ulus devletler olmaktan çıkmıştır. Ulusal kültürün teşvik edilmesi küreselleşen demografiler karşısında kapsayıcılık içeren bir ideolojik anlama sahip değildir (Readings, 1996). Değişen siyasi ve ekonomik koşullar ile paradigmalar karşısında Humboldt modeli için reform kaçınılmaz hale gelmiş; üniversiteler 20. Yüzyılın son çeyreğinden itibaren yaşanan neoliberal dönüşüme de paralel olarak yapısal değişimler yaşayarak 'multiversite'lere dönüşmüştür. Gerek Humboldt gerekse de multiversite modelinde üniversitenin eğitim, araştırma ve toplumla bütünleşme anlamındaki üçlü işlevinin devam ettiğinden söz edilse de bu dönüşümün temel dinamikleri neoliberal, post-Fordist dönüşümle

ve küreselleşmeye eşlik eden dijitalleşmeyle paralel şekilde büyük farkları beraberinde getirmiştir. Üniversitelerin örgütlenme yapısının işlevleri çeşitlenmiş, üniversite dışındaki örgütler, özellikle de iş dünyası karar alma süreçlerine dahil olmuş, üniversite yönetimleri giderek artan oranda girişimci ekipler eliyle yürütülmüş, finansal kaynaklar iş çevreleri ve mezunlar ağının dolaylı denetimiyle belirlenmeye başlanmıştır. Eğitim çok disiplinli ve modüler olmaya yatkın hale gelmiş; piyasaya dönük beceri kazandırma işlevi, uluslararası denkliği hedefleyen diplomalar, tüm yaş gruplarına hitap eden "hayat boyu" eğitim anlayışı öne çıkmıştır. Araştırma geliştirme önceliklerinin kaynağı akademik meraktan piyasa yönelimlerine kaymıştır.

Bugün özellikle istihdam piyasalarının post-Fordist yapılanmasına karşılık gelen, ileri teknolojilerin şekillendirdiği küresel piyasalar karşısında üniversitelerin eğitim, araştırma, toplumla bütünleşme işlevlerine bir başka boyutun; sınırsızlık boyutunun eklendiği görülmektedir. Bu yeni evreni temsil eden üniversiteler, 'omniversite'ler olarak adlandırılırken; özellikle erişilebilirlik ve kapsayıcılık yönünde önemli vaatlerle bir arada sunulmaktadır. Ancak sermayenin eşitsiz dağılımı karşısında etkili politikalar geliştirilmediği taktirde her iki büyük vaadin de aksi yönde gerçekleşme riskinden söz edilebilir. Özellikle üniversitelerin bu yeni yapılanması karşısında coğrafi engellerin ortadan kalkması, kırsal ve yetersiz hizmet alan bölgelerden gelen öğrencilerin çevrim içi platformlar aracılığıyla prestijli kurumlarda derslere erişebilmesi mümkün görünse de dijital araçlara erişim de -özellikle alım gücüne bağlı olması nedeniyle- önemli bir erişim sorunu olarak varlığını sürdürmektedir. Öte yandan dijital araçlar marjinal gruplar için erişimi kolaylaştırma potansiyeline sahip olsa da Batı merkezli programların hakimiyeti yine bu dijital araçlar aracılığıyla sürdürülür ve Batı dışı epistemolojileri marjinalleştirmek için kullanılır. Bu nedenle en yoksunların ve dezavantajlı kesimlerin dijital araçlara, bu araçlar vasıtasıyla eğitime ve bilgiye erişimini mümkün kılacak politikalar geliştirilmeli, Batı dışı epistemolojileri programlara dahil edecek çalışmalar yapılmalıdır.

Esneklik ve yaşam boyu öğrenme pratiklerinden beslenen omniversiteler, modüler dersler ve mikro-sertifikalar sunarak farklı öğrencilerin ihtiyaçlarına hitap etme iddiasındadır. Ancak bu modüler dersleri mikro sertifikalar ve yaşam boyu öğrenme nosyonundan beslenen eğitimler, aslında esnek istihdam piyasasının ihtiyaçlarına karşılık olarak üretilmişlerdir ve kamusal yarar gözeten kamu yönetimi anlayışının kâr amacı gözeten kamu işletmeciliği anlayışına evrilmesinin arkasındaki yapısal sorunların yanında kapsayıcılık vaadi, okyanusta

bir su damlası gibi görünmektedir. Piyasa taleplerine odaklanan bir yükseköğretimin kapsayıcılık yönünde gelişim göstermesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle kamusal yararı önceleyen, piyasa mekanizmasının yarattığı tahribatı geriye çevirecek politikaların geliştirilmesi ve iyi işleyen bir denetim mekanizmasının kurulması önemlidir.

Üniversitelerin kamu kurumlarından çok işletmeler olarak işlev gördüğü neoliberal dönüşümün yarattığı tahribatı ele alan geniş bir eleştirel literatür bulunmaktadır. Piyasa odaklı becerilere odaklanan, işlevleri atomize edilmiş üniversiteler bu tahribatı güçlendirmektedir. Üniversitelerin artan misyon beyanlarına karşılık, gerçek rolünün ne olduğuna dair belirsizlik giderek artmaktadır. Bilgi metalaşmakta, öğrenciler müşterilere indirgenmektedir. Eğitimin eleştirel bilinç kazandırma ve özgürleştirme potansiyeli baltalanmaktadır. Yeni üniversitelerin yönetim mekanizmaları özel şirketleri de dahil eden karma yapılarla desteklenir. Yaşamın ekonomik ve idari sistemler eliyle sömürgeleştirilmesi, eğitimin demokratik ve özgürleştirici potansiyelini aşındırma riski taşır. Bu nedenle müfredatı sömürgeci eğilimlerden kurtarmak, dijital uçurumu kapatmak, marjinal gruplara öncelik veren altyapılara ve politikalara yatırım yapmak, eğitim teknolojilerinin şeffaf, etik ve öğrenci merkezli olmasını sağlamak, öğrencileri yalnızca pazarlanabilir becerilerle değil, eşitsizliklere meydan okuyacak olanaklarla donatmak, onları güçlendirmek, geleceğin yüksek öğretim politikalarını biçimlendirmede önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Bassett, R. M., From University to Multiversity to Omniversity: HEIs as Hubs for Dynamic Development. In: van't Land, H., Corcoran, A., Iancu, D. C. (eds) The Promise of Higher Education, Springer, Cham, 2021. https://doi.org/10.1007/978-3-030-67245-4_59

Ben-David, J., Bilim İnsanının Toplumdaki Rolü, Çev. M. Dosay Gökdoğan, C. Çoşkun, Epos Yayınları, Ankara, 2013.

Bernal, J. D., Bilimin Toplumsal İşlevi, Çev. T. Ok, Evrensel Basın Yayın, İstanbul, 2011.

Charle, C. ve Verger, J., Üniversitelerin Tarihi, Çev. İ. Yerguz, Dost Yayınları, Ankara, 2005.

Delanty, G., Academic identities and institutional change. In: Barnett, R., Di Napoli, R. (eds) Changing Identities in Higher Education Voicing Perspectives, Routledge, London and New York, 2008.

Goff, J. L., Ortaçağda Entelektüeller, Çev. M. A. Kılıçbay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.

Harvey, D., On Yedi Çelişki ve Kapitalizmin Sonu, Çev. Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015.

Kavili Arap, S., Türkiye Yeni Üniversitelerine Kavuşurken: Türkiye'de Yeni Üniversiteler ve Kuruluş Gerekçeleri, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 65(1), 1-29, 2010.

Kwiek, M., "Yüksek Öğretimi Yeniden Düşünürken Yeni Bir Paradigma Olarak Küreselleşme: Gelecek İçin Göstergeler", Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri/Educational Science Theory & Practice, 2(1), 133-154, Mayıs, 2002.

Lyotard, J.-F., Postmodern Durum, Çev. A. Çiğdem, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990.

Olssen, M. and Peters, M., "Neoliberalism, higher education and the knowledge economy: From the free market to knowledge capitalism", Journal of Education Policy, 20(3), 313-345, 2005.

Readings, B., The University in Ruins, Harvard University Press, Cambridge, 1996.

Rüegg, W., "Themes", In: W. Rüegg (Eds.), Universities in the Nineteenth and Early Twentieth Centuries (1800-1945), Cambridge University Press, Cambridge, 2004.

Shore, C., "Beyond the Multiversity: Neoliberalism and the Rise of the Schizophrenic University", Social Anthropology, 18, 15-29, 2010. https://doi.org/10.1111/j.1469-8676.2009.00094.x

Timur, T., Üniversite, Özgür Üniversite Kavramlar Sözlüğü I Söylem ve Gerçek, Ed. F. Başkaya, Maki Basın Yayın, Ankara, 2007.

Türel, O., "Türkiye'de Yükseköğretimin (Yeniden) Kurumsallaşması Üzerine Düşünceler", Mülkiye Dergisi, 28(242), 151-180, 2014.

Ulutaş, B., Eğitimde İnsan Kaynakları Planlaması. İnsan Kaynakları Yönetimi, Ed. F. Çobanoğlu, Eğiten Kitap, Ankara, 2022.

İLKÖĞRETİM 5.SINIF ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSEL YARATICILIKLARININ ÖLÇÜLMESİ

Öğrenci Başak YAĞSIZ

Atatürk Üniversitesi

basakyagsiz@gmail.com - 0009-0005-8989-6572

Doç. Dr. Seda OKUMUŞ

Atatürk Üniversitesi

seda.okumus@atauni.edu.tr - 0000-0001-6271-8278

ÖZET

Bu çalışmada ilköğretim beşinci sınıf öğrencilerinin bilimsel yaratıcılık becerilerinin ölçülmesi amaçlanmıştır. Araştırmada betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan bir devlet okulundaki 99 beşinci sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada Deniş Çeliker ve Balım (2012) ın Türkçeye çevirdiği Bilimsel Yaratıcılık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek yedi sorudan oluşmaktadır. Her sorunun kapsadığı alt boyutlar yer almaktadır. Ürün boyutunun alt boyutlarını bilimsel bilgi, teknik ürün, bilimsel problem ve bilimsel olgu oluşturmaktadır. Özellik boyutunun alt boyutlarını akıcılık, esneklik ve orijinallik oluşturmaktadır. Süreç boyutunun alt boyutlarını ise hayal etme ve düşünme oluşturmaktadır. Yedi soru için özellik boyutlarına bakılmıştır. İlk beş soruda esneklik, akıcılık ve orijinallik alt boyutları incelenirken altıncı soruda esneklik ve orijinallik alt boyutları incelenmiştir. Yedinci soruda ise soruların sadece orijinalliklerine bakılmıştır. Bilimsel Yaratıcılık İlk dört soruda orijinallik hesaplanırken verilen doğru cevaplar içerisinde %5'lik dilime giren öğrencilere 2 puan, %5- %10'luk dilime giren öğrencilere 1 puan %10'dan fazla dilime girenlere 0 puan verilmiştir. Beşinci soru için orijinalliklerine bakıldığında %5'lik dilime giren öğrencilere 3 puan, %5-%10'luk dilime giren öğrencilere 2 puan diğer öğrencilere ise 1 puan verilmiştir. Altıncı soru için %5'lik dilime giren öğrencilere 4 puan, %5-%10'luk dilime giren öğrencilere 2 puan diğer öğrencilere ise 0 puan verilmiştir. Altıncı soruda esneklik puanı hesaplanırken maksimum 9 puan (ilke için 3 puan, araç için 3 puan, izlenen yol için 3 puan) alınmaktadır. Yedinci soru hesaplanırken verilen cevapların işlevlerin her birine 3 puan verilirken orijinalliklerine göre 1-5 arasında puan verilmektedir. Yedi madde de analiz edildiğinde öğrencilerin bilimsel yaratıcılıklarının orta seviye olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, beşinci sınıf öğrencilerin bilimsel yaratıcılıklarının orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Bu çerçevede öğrenciler için yaratıcı düşünmeyi teşvik edici eğitimler verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Eğitimde yaratıcı düşünmeye önemli ölçüde yer verilmesi öğrencilerin problem çözme, yenilikçi düşünme ve yaratıcı düşünme yetilerinin artmasına

sebep olmasıyla birlikte gelecekte de yaşamlarına yön verecek bilimsel çalışmalar yapmalarının önünü açacaktır. Bu sebeple okullarda bilimsel yaratıcılığın daha etkili olduğu ve öğrencilerin aktif katılım sağladığı öğretim programların hazırlanması gerektiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bilimsel yaratıcılık, yaratıcı düşünme, problem çözme.

1. GİRİŞ

Bireylerin özgün bir ürün ortaya çıkarması süreci yaratıcılık olarak düşünülebilir (Sönmez, 1993). Brown (1989) a göre yaratıcı düşünme birden fazla problemi farklı açılardan ele alan ve birçok birey tarafından akıllarına gelmeyen fikirleri ortaya çıkarma sürecidir. Yaratıcılığın farklı düzeyleri vardır ve bireylerin karşı karşıya kaldıkları bazı problemlerin çözümleri için düşük seviyede yaratıcılık gerekirken bazı problemlerin çözümleri ciddi anlamda yenilikçi ve farklı bakış açıları gerektirmektedir (Torrance, 1977).

Günümüzde öğrencilerin bilgiye ulaşmasının, günlük hayatta karşı karşıya kaldıkları problemleri çözebilmelerinin ve yaratıcı düşünme becerisini kazanmalarının önem arz ettiği görülmektedir. Bu sebeple, öğrencilere sunulan eğitimde yaratıcı düşünmeye gerekli önem verilmelidir (Yontar, 1993). Öğrencilerin eğitime başladığı ilköğretim kademesinden üniversite kademesine kadar bütün eğitim sürecinde yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi önemli olarak görülmektedir. Talim Terbiye Kurulu'nun hazırlamış olduğu ilköğretim programlarında da yaratıcı düşünme becerisinin geliştirilmesi yer almaktadır (MEB, 2005). Bu bağlamda öğrencilerin yaratıcı düşünmelerinin tespit edilmesi önem arz etmektedir. Bu çalışmada ilköğretim ikinci kademede olan öğrencilerin bilimsel yaratıcılıklarının ölçülmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Nicel araştırma bir durumu açıklamak için birbirinden farklı hipotezler geliştirip, bu hipotezleri test etmektir (Coyne, 1997). Bu sebeple nicel araştırma yöntemlerinden tarama (survey) modeli kullanılmıştır.

2.2. Örneklem

Araştırmanın örneklemini Erzurum ili Yakutiye ilçesinde bulunan bir devlet okulundaki 99 ortaokul beşinci sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Araştırmada Deniş Çeliker ve Balım (2012) ın Türkçe' ye çevirdiği Bilimsel Yaratıcılık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek yedi sorudan oluşmaktadır. Her sorunun kapsadığı alt boyutlar yer almaktadır. Ölçeğin uygulanma süresi 1 ders saati olarak belirlenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Özellik boyutunun alt boyutlarını akıcılık, esneklik ve orijinallik oluşturmaktadır. Süreç boyutunun alt boyutlarını ise hayal etme ve düşünme oluşturmaktadır. Yedi soru için özellik boyutlarına bakılmıştır. İlk beş soruda esneklik, akıcılık ve orijinallik alt boyutları incelenirken altıncı soruda esneklik ve orijinallik alt boyutları incelenmiştir. Yedinci soruda ise soruların sadece orijinalliklerine bakılmıştır. Bilimsel Yaratıcılık İlk dört soruda orijinallik hesaplanırken verilen doğru cevaplar içerisinde %5'lik dilime giren öğrencilere 2 puan, %5- %10'luk dilime giren öğrencilere 1 puan %10'dan fazla dilime girenlere 0 puan verilmiştir. Beşinci soru için orijinalliklerine bakıldığında %5'lik dilime giren öğrencilere 3 puan, %5-%10'luk dilime giren öğrencilere 2 puan diğer öğrencilere ise 1 puan verilmiştir. Altıncı soru için %5'lik dilime giren öğrencilere 4 puan, %5-%10'luk dilime giren öğrencilere 2 puan diğer öğrencilere ise 0 puan verilmiştir. Altıncı soruda esneklik puanı hesaplanırken maksimum 9 puan (ilke için 3 puan, araç için 3 puan, izlenen yol için 3 puan) alınmaktadır. Yedinci soru hesaplanırken verilen cevapların işlevlerin her birine 3 puan verilirken orijinalliklerine göre 1-5 arasında puan verilmektedir.

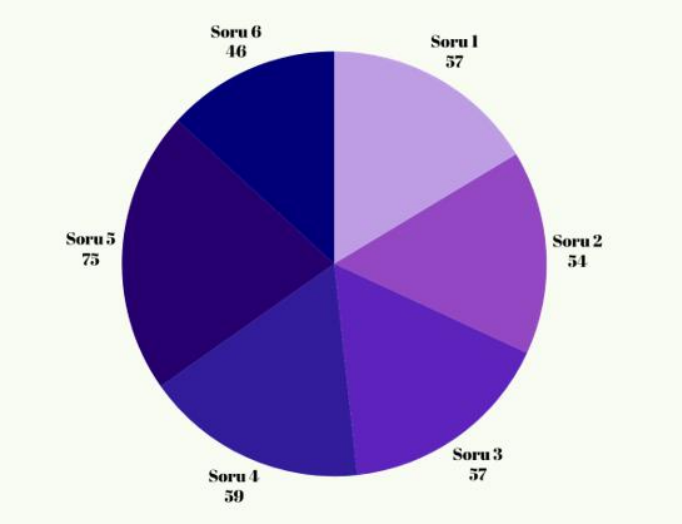
3. BULGULAR

Ölçek hazırlanırken Hu ve Adey (2002) in Bilimsel Yaratıcılık Modeli'nde bulunan üç boyutlu küp baz alınmıştır. Soruların bu üç boyuttan hangilerini kapsadığı tabloda belirtilmiştir.

SORULAR	KAPSADIĞI ALAN
1) Bir cam parçasını bilimsel olarak hangi farklı şekillerde kullanabileceğinizi yazınız.	• (Bilimsel bilgi) x (akıcılık, esneklik, orijinallik) x (düşünme) (1x3x1) = 3
2) Eğer bir uzay gemisi ile seyahat edip farklı bir gezegene gitme imkânınız olsa hangi bilimsel soruları araştırmak istersiniz.	• (Bilimsel problem) x (akıcılık, esneklik, orijinallik) x (düşünme, hayal etme) (1x3x2) = 6
3) Sıradan bir bisikleti daha ilginç, daha kullanışlı ve daha güzel yapma olanağınız olsaydı neler yapardınız?	• (Teknik ürün) x (akıcılık, esneklik, orijinallik) x (düşünme, hayal etme) (1x3x2) = 6
4) Eğer yerçekimi kuvveti olmasaydı sizce dünyada neler olurdu?	• (Bilimsel olgu) x (akıcılık, esneklik, orijinallik) x (hayal gücü) (1x3x1) = 3

5) Bir kareyi en fazla kaç şekilde 4 eşit parçaya bölebilirsiniz	• (Bilimsel problem) x (esneklik ve orijinallik) x (düşünme, hayal etme) (1x2x2) = 4
6) Size iki tür peçete verilseydi hangisinin daha iyi olduğunu nasıl test ederdiniz.	• (Bilimsel olgu) x (esneklik ve orijinallik) x (düşünme) (1x2x1) = 2
7) Lütfen bir elma toplama makinesi tasarlayınız. Tasarladığınız makinenin resmini çizerek, her parçanın adını ve ne tür bir işlevi olduğunu belirtiniz.	• (Teknik ürün) x (esneklik ve orijinallik) x (düşünme, hayal etme) (1x2x2) = 4

Bilimsel Yaratıcılık Ölçeği analiz edilirken her soru için ayrı bir tablo oluşturulmuş ve tablolarda verilen cevapların frekansı hesaplanmıştır. Frekansı hesaplanan cevaplar verilerin analizi kısmında anlatıldığı gibi hesaplanmıştır. Her öğrencinin aldığı puan yazılmıştır.

Şekil 1 Verilen Cevapların Frekans Dağılımı

Frekans tablosuna bakıldığında en az cevaplanan sorunun 6.soru, en fazla cevaplanan sorunun 5. soru olduğu görülmektedir.

Soru 1 Bir cam parçasını bilimsel olarak hangi farklı şekillerde kullanabileceğinizi lütfen aşağıya yazınız.

Öğrenci no	Cevaplar	Akıcılık	Esneklik+ Orijinallik	Toplam
Ö12	Büyüteç	1	1+1	3
Ö34	Büyüteç	2	1+1	4
Ö35	Büyüteç	1	1+1	3
Ö115	Büyüteç	1	1+1	3
Ö19	Mikroskop	1	1+2	4
Ö34	Teleskop	2	1+2	5
Ö71	Teleskop	1	1+2	4
Ö24	Pencere	1	1+2	4
Ö63	Pencere	2	1+2	5
Ö106	Pencere	2	1+2	5
Ö3	Beher	1	1+1	3
Ö11	Beher	1	1+1	3
Ö60	Beher	1	1+1	3
Ö84	Beher	1	1+1	3
Ö85	Beher	1	1+1	3
Ö64	Ayna	1	1+1	3

Ö68	Ayna	1	1+1	3
Ö63	Ayna	2	1+1	4
Ö94	Ayna	1	1+1	3
Ö2	Deney tüpü	1	1+2	4
Ö16	Deney tüpü	1	1+2	4
Ö21	Deney tüpü	1	1+2	4
Ö7	Dürbün	1	1+1	3
Ö58	Dürbün	1	1+1	3
Ö59	Dürbün	1	1+1	3
Ö71	Dürbün	1	2+1	4
Ö8	Kalorifer, Dekorasyon, Kapı	3	1+2	6
Ö18	Bardak	1	1+0	3
Ö45	Bardak	1	1+0	3
Ö57	Bardak	1	1+0	3
Ö75	Bardak	1	1+0	3
Ö76	Bardak	1	1+0	3
Ö81	Bardak	1	1+0	3
Ö82	Bardak	1	1+0	3

Ö86	Bardak	1	1+0	3
Ö89	Bardak	1	1+0	3
Ö91	Bardak	1	1+0	3
Ö92	Bardak	1	1+0	3
Ö99	Bardak	1	1+0	3
Ö102	Bardak	1	1+0	3
Ö23	Dekorasyon	1	1+1	3
Ö27	Dekorasyon	1	1+1	3
Ö30	Dekorasyon	1	1+1	3
Ö51	Dekorasyon	1	1+1	3
Ö110	Dekorasyon	1	1+1	3
Ö40	Bıçak	1	1+1	3
Ö98	Bıçak	1	1+1	3
Ö100	Bıçak	1	1+1	3
Ö105	Bıçak	1	1+1	3
Ö52	Bilye	1	1+2	4
Ö56	Araba camı	1	1+2	4
Ö69	Araba camı	1	1+2	4

Ö62	Yüzük	1	1+2	4
Ö72	Denizaltı	1	1+2	4
Ö93	Cam şişe	1	1+1	3
Ö94	Cam şişe	1	1+1	3
Ö113	Cam şişe	1	1+1	3
Ö54	Cam şişe	1	1+1	3
Ö117	Lamba	1	1+2	4

1. soruya verilen cevaplara bakıldığında öğrencilerin cam parçasını bilimsel olarak kullanımı hakkında çok farklı ve nitelikli cevaplar olduğu görülmektedir.

2.soru
Eğer bir uzay gemisi ile seyahat edip farklı bir gezegene gitme imkânınız olsa, hangi bilimsel soruları araştırmak istersiniz? Lütfen merak ettiğiniz soruları düşünerek bu gezegene dair yazabildiğiniz kadar çok soru yazın.

Öğrenci no	Cevaplar	Akıcılık	Esneklik+ Orijinallik	Toplam
Ö2	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö7	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö14	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö19	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö23	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö63	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö65	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2

Ö67	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö75	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö83	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö85	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö87	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö91	Gezegende hayat (yaşam) var mı?	1	1+0	2
Ö29	Gezegende su var mıdır?	1	1+2	4
Ö52	Gezegende su var mıdır?	1	1+2	4
Ö22	Gezegende hava var mıdır?	2	1+2	5
Ö41	Gezegende hava var mıdır?	1	1+2	4
Ö9	Gezegende yer çekimi kuvveti var mı?	1	1+2	4
Ö39	Gezegende yer çekimi kuvveti var mı?	1	1+2	4
Ö64	Gezegende yer çekimi kuvveti var mı?	1	1+2	4
Ö26	Gezegende binalar var mı?	1	1+2	4
Ö96	Gezegende binalar var mı?	1	1+2	4
Ö3	Gezegende bitki var mı?	1	1+2	4
Ö11	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö35	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö37	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö43	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2

Ö59	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö66	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö77	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö78	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö94	Gezegen nasıl bir yer?	1	1+0	2
Ö27	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö30	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö45	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö56	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö71	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö84	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö103	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö106	Gezegende sıcaklık kaç derece arasında değişiyor?	1	1+0	2
Ö4	Uzayda sabah oluyor mu?	1	1+2	4
Ö6	Gezegende uzaylılar yaşar mı?	1	1+0	2
Ö8	Gezegende uzaylılar yaşar mı?	1	1+0	2
Ö69	Gezegende uzaylılar yaşar mı?	1	1+0	2
Ö82	Gezegende uzaylılar yaşar mı?	1	1+0	2
Ö99	Gezegende uzaylılar yaşar mı?	1	1+0	2

Ö117	Gezegende uzaylılar yaşar mı?	1	1+0	2
Ö22	Gezegenin büyüklüğü ne kadardır?	1	1+2	4
Ö34	Gezegende dağ var mı?	1	1+2	4
Ö76	Gezegende uzay araçları için istasyon var mı?	1	1+2	4
Ö81	Gezegen nasıl oluşmuş?	1	1+2	4
Ö109	Gezegene meteor düşerse canlılara çarpar mı?	1	1+2	4
Ö113	Gezegende maden var mı?	1	1+2	4

2. soruya verilen cevaplarda öğrencilerin uzay ile ilgili meraklı oldukları ve akıllarında birçok sorunun olduğu görülmektedir.

3. soru Sıradan bir bisikleti daha ilginç, daha kullanışlı ve daha güzel yapmak mümkün olsaydı neler yapardınız? Lütfen yazınız.				
Öğrenci no	Cevaplar	Akıcılık	Esneklik+ Orijinallik	Toplam
Ö6	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2
Ö46	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2
Ö50	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2
Ö58	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2
Ö59	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2
Ö61	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2

Ö74	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2
Ö114	Bisikleti desenli-renkli yapardım.	1	1+0	2
Ö4	Gece yolu görmek için far takardım.	1	1+1	3
Ö37	Gece yolu görmek için far takardım.	1	1+1	3
Ö63	Gece yolu görmek için far takardım.	1	1+1	3
Ö70	Gece yolu görmek için far takardım.	1	1+1	3
Ö40	Daha hızlı gitmesi için motor takardım.	1	1+2	4
Ö13	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö22	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö54	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö62	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö65	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö71	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö72	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö75	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö78	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2

Ö83	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö84	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö85	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö93	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö94	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö95	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö105	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö106	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö109	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö117	Her yerini ışıklandırırdım.	1	1+0	2
Ö2	Uçabilir hale getirirdim.	1	1+1	3
Ö11	Uçabilir hale getirirdim.	1	1+1	3
Ö53	Uçabilir hale getirirdim.	1	1+1	3
Ö56	Uçabilir hale getirirdim.	1	1+1	3
Ö81	Uçabilir hale getirirdim.	1	1+1	3
Ö87	Uçabilir hale getirirdim.	1	1+1	3

Ö18	Koltuk sayısını artırırım.	1	1+2	4
Ö96	Koltuk sayısını artırırım.	1	1+2	4
Ö7	Kendisi pedal çevirecek bir sistem (otomatik pedal) koyardım.	1	1+2	4
Ö39	Kendisi pedal çevirecek bir sistem (otomatik pedal) koyardım.	1	1+2	4
Ö108	Kendisi pedal çevirecek bir sistem (otomatik pedal) koyardım.	1	1+2	4
Ö9	Konuşan korna sistemi yerleştirirdim.	1	1+1	3
Ö14	Konuşan korna sistemi yerleştirirdim.	1	1+1	3
Ö23	Konuşan korna sistemi yerleştirirdim.	1	1+1	3
Ö77	Konuşan korna sistemi yerleştirirdim.	1	1+1	3
Ö8	Isı sistemi yapardım.	1	1+2	4
Ö30	Düğme takardım.	1	1+2	4
Ö34	Güneş enerjisi takardım.	1	1+2	4
Ö41	Elektrikli bisiklet yapardım.	1	1+2	4
Ö66	Elektrikli bisiklet yapardım.	1	1+2	4
Ö69	Elektrikli bisiklet yapardım.	1	1+2	4

Ö52	Patlamayan tekerlek takardım.	1	1+2	4
Ö82	Teker sayısını artırırım.	1	1+2	4
Ö97	Katlanabilir bir bisiklet yapardım.	1	1+2	4
Ö111	Hızlı gitmesi için motor takardım.	1	1+2	4

3. soruya verilen cevaplarda öğrencilerin tam anlamıyla soruyu anlamadıkları tespit edilmiştir.

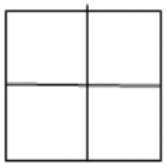
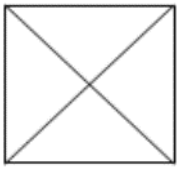
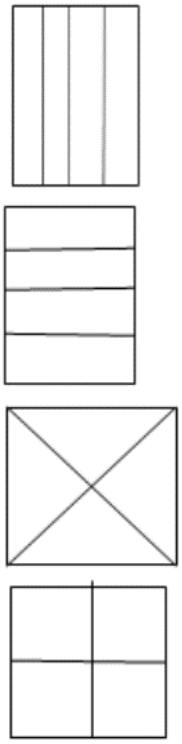
4. soru Eğer yerçekimi kuvveti olmasaydı sizce dünyada neler olurdu?				
Öğrenci no	Cevaplar	Akıcılık	Esneklik+ Orijinallik	Toplam
Ö3	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö22	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö24	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö29	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö30	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö43	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö46	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö50	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö75	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2

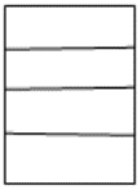
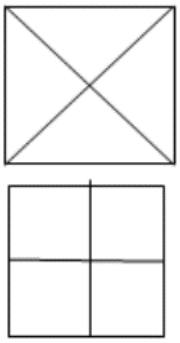
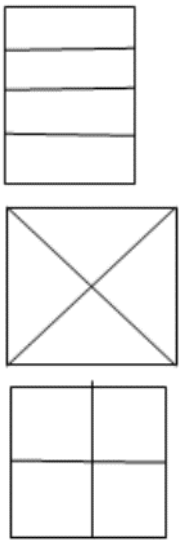
Ö83	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö92	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö93	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö96	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö103	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö112	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö113	Her şey havada uçardı.	1	1+0	2
Ö16	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö17	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö52	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö54	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö58	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö60	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö65	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö88	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö104	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö114	İnsanlar uçardı.	1	1+0	2
Ö6	Yemek yiyemezdik.	1	1+0	2
Ö12	Yemek yiyemezdik.	1	1+0	2

Ö23	Yemek yiyemezdik.	1	1+0	2
Ö26	Yemek yiyemezdik.	1	1+0	2
Ö63	Yemek yiyemezdik.	1	1+0	2
Ö94	Yemek yiyemezdik.	1	1+0	2
Ö76	Yemek yiyemezdik.	1	1+0	2
Ö9	Eşyalarımızı tutamazdık.	1	1+1	3
Ö15	Eşyalarımızı tutamazdık.	1	1+1	3
Ö72	Eşyalarımızı tutamazdık.	1	1+1	3
Ö110	Eşyalarımızı tutamazdık.	1	1+1	3
Ö7	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö8	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö34	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö63	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö69	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö84	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö85	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö105	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2

Ö109	Her şey çok zor yapılırdı.	1	1+0	2
Ö14	Yürüyemezdik.	1	1+2	4
Ö25	Yürüyemezdik.	1	1+2	4
Ö26	Yürüyemezdik.	1	1+2	4
Ö28	Dünyanın düzeni alt üst olurdu.	1	1+1	3
Ö71	Dünyanın düzeni alt üst olurdu.	1	1+1	3
Ö77	Dünyanın düzeni alt üst olurdu.	1	1+1	3
Ö108	Dünyanın düzeni alt üst olurdu.	1	1+1	3
Ö13	Canlılar için yaşam olanakları olmazdı.	1	1+1	3
Ö62	Canlılar için yaşam olanakları olmazdı.	1	1+1	3
Ö67	Canlılar için yaşam olanakları olmazdı.	1	1+1	3
Ö82	Canlılar için yaşam olanakları olmazdı.	1	1+1	3
Ö96	Canlılar için yaşam olanakları olmazdı.	1	1+1	3
Ö98	Canlılar için yaşam olanakları olmazdı.	1	1+1	3
Ö11	Arabalar uçak gibi olurdu.	1	1+2	4
Ö18	Arabalar uçak gibi olurdu.	1	1+2	4

4.soruya bakıldığında öğrencilerin yerçekimi olmadığı zaman dünyadaki değişimleri farklı açılardan düşünebildikleri görülmüştür.

5. soru Bir kareyi en fazla kaç farklı yöntem kullanarak dört eşit parçaya bölebilirsiniz?				
Öğrenci no	Cevaplar	Akıcılık	Esneklik+ Orijinallik	Toplam
Ö5, Ö8, Ö9, Ö10, Ö11, Ö16, Ö18, Ö25, Ö26, Ö29, , Ö31, Ö46, Ö59, Ö60, Ö69, Ö71, Ö82, Ö83, Ö87, Ö92, Ö94, Ö97, Ö98, Ö100, Ö103, , Ö107, Ö108, Ö111, Ö116, Ö118		1	1+1	3
Ö2, Ö3, Ö7, Ö15, Ö86, Ö96, Ö98,		1	1+1	3
Ö98		4	1+3	8

Ö70, Ö98		1	1+2	4
Ö113, Ö105, Ö85, Ö84, Ö75, Ö67, Ö52, Ö35, Ö30, Ö28, Ö21, Ö19,		2	1+1	4
Ö23, Ö22, Ö6, Ö13, Ö24		3	1+2	6

5. soruya bakıldığında öğrencilerin yaklaşık %25 inin cevaplamadığı cevaplayan %75 in ise tek bir modeli çizmeyi tercih ettikleri görülmek

6. soru Size iki tür peçete verilseydi hangisinin daha iyi olduğunu nasıl test edersiniz? Bunu yapmak için lütfen aklınıza gelen tüm **yöntemleri**, kullanacağınız **araçları** ve basit bir anlatımla **nasıl bir yol izleyeceğinizi** yazınız.				
Öğrenci no	Cevaplar	Esneklik	Orijinallik	Toplam

Ö10	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö11	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö22	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö62	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	0	0	0
Ö67	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö76	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö83	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö84	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö94	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö105	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö113	Hangisinin daha fazla sıvı çektiğine bakarım.	1	0	1
Ö5	Suyun içine atıp, parçalanma süresini kontrol ederim.	1	4	5
Ö37	Suyun içine atıp, parçalanma süresini kontrol ederim.	1	4	4
Ö2	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö3	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö7	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö8	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	0
Ö15	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1

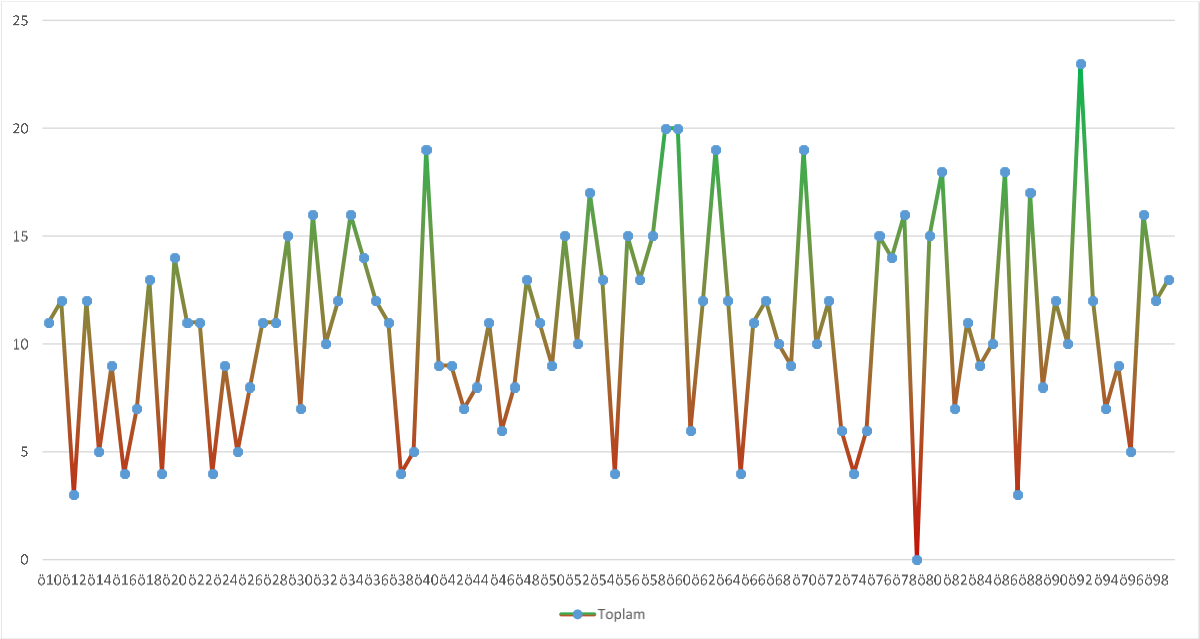
Ö25	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö29	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö35	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö54	Yırtılma süresine bakardım.	0	0	0
Ö69	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö75	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö82	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö92	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö93	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö95	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö98	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö110	Yırtılma süresine bakardım.	1	0	1
Ö18	Yumuşak olanını belirlerim.	1	2	3
Ö66	Yumuşak olanını belirlerim.	1	2	3
Ö72	Yumuşak olanını belirlerim.	0	2	2
Ö81	Yumuşak olanını belirlerim.	1	2	3
Ö6	Kalın olanı seçerdim.	1	0	1
Ö19	Kalın olanı seçerdim.	0	0	0
Ö24	Kalın olanı seçerdim.	1	0	1
Ö39	Kalın olanı seçerdim.	1	0	1
Ö74	Kalın olanı seçerdim.	1	0	1
Ö77	Kalın olanı seçerdim.	1	0	1

Ö114	Kalın olanı seçerdim.	1	0	1
Ö12	Kat sayısı fazla olanı seçerim.	0	0	0
Ö16	Kat sayısı fazla olanı seçerim.	1	0	1
Ö23	Kat sayısı fazla olanı seçerim.	1	0	1
Ö25	Kat sayısı fazla olanı seçerim.	0	0	0
Ö85	Kat sayısı fazla olanı seçerim.	1	0	1
Ö87	Kat sayısı fazla olanı seçerim.	1	0	1
Ö104	Kat sayısı fazla olanı seçerim.	1	0	1
Ö97	Kiri/lekeyi daha önce temizleyenini seçerim.	1	4	5

6.soruya verilen cevaplara bakıldığında ise verilen peçetelerin arasındaki farkı nasıl ölçeceklerine yönelik hiçbir öğrencinin hangi nasıl bir yol izleyeceğini yazmadığı görülmüştür.

Öğrencilerin her soruya verdiği cevapları ürün boyutunun kapsadığı akıcılık, esneklik

ve orijinallik puanları hesaplanmıştır. Bu kapsamda öğrencilerin yaratıcılık seviyelerine bakılmıştır.

Öğrencilerin sorulardan aldığı toplam puanlara bakıldığında en fazla puan alan öğrenci 23 puan, en az puan alan öğrenci 3 puan almıştır. Ortalama puanın ise yapılan hesaplamalar sonucunda 10,6 olduğu belirlenmiştir. 5-15 puan arasında puan alan öğrencilerin çoğunlukta olduğu görülmüştür.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Sonuç olarak bu çalışmaya bakılırsa ilköğretim ikinci kademedeki öğrencilerin bilimsel yaratıcılıklarının orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Her bir sorunun cevaplanma sıklığına bakıldığında ise çizerek cevaplanan sorular rağbet görmüştür. Bu sebeple öğrenciler için yaratıcı düşünmeyi teşvik edici eğitimler verilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Eğitimde yaratıcı düşünmeye önemli ölçüde yer verilmesi öğrencilerin problem çözme, yenilikçi düşünme ve yaratıcı düşünme yetilerinin artmasına sebep olmasıyla birlikte gelecekte de yaşamlarına yön verecek bilimsel çalışmalar yapmalarının önünü açacaktır. Bu sebeple okullarda bilimsel yaratıcılığın daha etkili olduğu ve öğrencilerin aktif katılım sağladığı öğretim programların hazırlanması gerektiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Brown, R. T. (1989). Creativity: what are we to measure. In Handbook of Creativity. Glover J. A., Ronning R. R. and Reynolds C. R (Ed). New York: Plenum Pres.

Coyne, I. T. (1997). Sampling in qualitative research. Purposeful and theoretical sampling; merging or clear boundaries?. *Journal of advanced nursing*, *26*(3), 623-630.

Deniş, H., & Balım, A. G. (2012). Bilimsel yaratıcılık ölçeğinin Türkçeye uyarlama süreci ve değerlendirme ölçütleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-21.

Hu, W. & Adey, P. (2002). A scientific creativity test for secondary schoolstudents. International Journal of Science Education, 24 (4), 389–403.

MEB. (2005). İlköğretim Fen ve Teknoloji dersi (6, 7 ve 8. Sınıflar) öğretim programı. Ankara: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

Torrance, E. P. (1977). Creativity in the classroom: what research says to the teacher. ERIC Document Reproduction Service No. ED 132-593, Advance online publication. doi: http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED132593.pdf

Yontar, A., & Yalvaç, M. (2000). Problems of library and information science research in Turkey: A content analysis of journal articles 1952-1994. *IFLA journal*, *26*(1), 39-46.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAZI ÇEMBERİ TEKNİĞİ İLE ÖZEDÖNÜK ZEKALARININ KULLANIMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF TEACHER CANDIDATES ON THE USE OF THEIR INTROSPECTIVE INTELLIGENCE WITH THE WRITING CIRCLE TECHNIQUE

Doç.Dr. Sevda KOÇ AKRAN
Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimler Bölümü
sevdakc@gmail.com - ORCID: https://orcid.org/https://0000-0003-4205-0148

ÖZET

Bireyin zihninde anlamlı öğrenmelerin gerçekleşmesinde etkili olan tekniklerden biri yazı çemberidir. Yazı çemberi tekniğiyle öğrencilerin olaylar hakkındaki hazırbulunuşlukları belirlenmekte ve konu hakkındaki kavram yanılgıları ortaya konulmaktadır. Bu sebeple eleştirel, yaratıcılık gibi birçok üst düzey beceriye katkısı olan teknik hakkında öğretmen adaylarının görüşlerine başvurulmuştur. Yani görüşlerde öğretmen adaylarının kuantum yazma süreciyle öze dönük zekalarını kullanma becerileri belirlenmeye çalışılmıştır. Durum desenin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubunu Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu ve yazı çemberi uygulaması dokümanları kullanılmıştır. Formdaki veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda katılımcıların yazı çemberi tekniğine yönelik olumlu ve olumsuz görüşler bulunmaktadır. Araştırmada ayrıca katılımcıların yazı çemberi tekniğiyle öze dönük zekalarını kullanmalarına ilişkin görüşleri yer almaktadır. Burada katılımcılar ön yazma, karalama, paylaşma, gözden geçirme, düzeltme, tekrar yazma ve değerlendirme temalarına vurgu yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Çoklu Zekâ, Öze dönük Zekâ, Kuantum Öğrenme, Kuantum Yazma

ABSTRACT

One of the techniques that is effective in the realization of meaningful learning in the mind of the individual is the writing circle. With the writing circle technique, students' readiness about the events is determined and their misconceptions about the subject are revealed. For this reason, the opinions of the teacher candidates were sought about the technique, which

contributes to many high-level skills such as criticism and creativity. In other words, the opinions were tried to determine the skills of the teacher candidates to use their introspective intelligence with the quantum writing process. The study group of the study in which the case design was used consists of teacher candidates studying at the Faculty of Education, at Siirt University. Semi-structured interview form and writing circle application documents were used as data collection tools in the study. The data in the form were subjected to content analysis. As a result of the study, there are positive and negative views of the participants towards the writing circle technique. The study also includes the participants' views on using their introspective intelligence with the writing circle technique. Here, the participants emphasized the themes of prewriting, scribbling, sharing, reviewing, correcting, rewriting and evaluating.

Keywords: Multiple Intelligence, Introspective Intelligence, Quantum Learning, Quantum Writing

1. GİRİŞ

Soyut bir kavram olan zekâ, insanın psikolojik, biyolojik özelliklerinden hareketle bilgileri işleyen bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Zekâ bireyin çevreye uyumunu kolaylaştıran davranış örneğidir. Piaget, Binet, Thorndike, Gardner gibi bilim insanlarının çalışmalarında (Karagöz, 2024) yer almasına karşın tarihsel süreci Aristoteles'e kadar dayanmaktadır. Çok eski dönemlere dayanan zekâ, İngilizcede "intelligence" sözcüğü Latince 'de "anlamak" veya "algılamak" kavramına karşılık gelmektedir. Farklı anlamlarıyla bugün disiplinler arası bir kavram olarak alan yazında kullanılmaktadır. Alan yazında zekanın statik olmadığı gerçeği ele alınarak farklı zekâ modelleri geliştirilmiştir. Bunlardan en çok bilinen Çoklu Zekâ Modelidir. Gardner tarafından geliştirilen modelde aşağıdaki ilkelere dikkat çekilmiştir (Gün, 2024; Özkan, 2008):

- ☑ Doğuştan her sağlıklı bireyde çoklu zekâ boyutları bulunmaktadır.
- ☑ Her zekâ kendi içinde dinamik bir yapıya sahiptir.
- ☑ Zekaların gelişimi bireysel farklılıklarla şekillenmektedir.
- ☑ Zekalar, tanımlanabilir, geliştirilip değiştirilebilir.
- ☑ Alınan eğitimlerle kişi zekalarını değerlendirebilir.
- ☑ Zekalar birbiriyle ilişkili bir şekilde gelişim gösterebilir.
- ☑ Zekalar çok yönlü bir özelliğe sahiptir, fakat kendi içinde de bir bütünlük göstermektedir.

- ☑ Zekalar birbirinden farklı zekâ bileşenlerine sahiptir.
- ☑ Zekalar desteklendikçe gelişmekte ve ihmal edildikçe zayıflamaktadır.
- ☑ Kalıtım, çevre, kültür gibi değişkenler zekanın gelişimde etkili faktörlerdir.
- ☑ İnsanların kendilerini gerçekleştirmede zekâ özel bir kaynaktır.

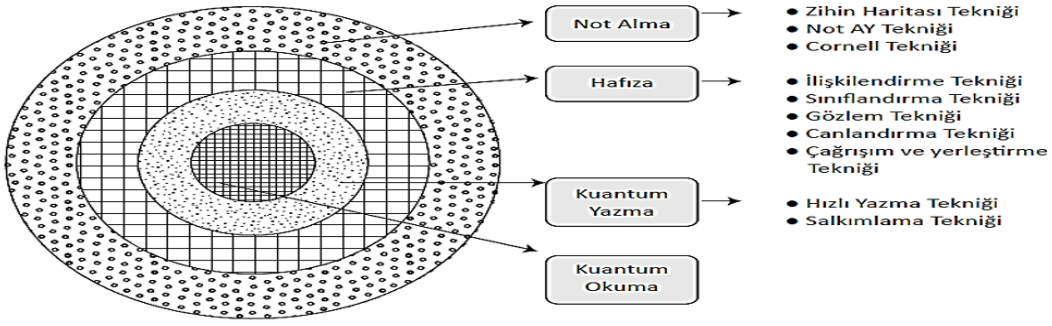
Çoklu zekâ ilkelerinde görüldüğü üzere geleneksel eğitimin aksine bireyler çok yönlü ele alınmakta ve her bireyin gizil bir potansiyelinin olduğu gerçeğine dikkat çekilmektedir. Bu sebeple farklı zekâ türlerinden bahsedilmektedir. Bunlar (Başaran, 2004:9; Doğanay, 2014);

- → Sözel / Dil Zekâ
- → Mantık / Matematiksel zekâ
- → Görsel / Uzamsal zekâ
- → Bedensel / Kinestetik zekâ
- → Müzik / Ritim zekâsı
- → Sosyal zekâ
- → Öze dönük zekâ
- → Doğa zekâsı
- → Varoluşçu/varoluşsal zekâ

Her zekâ türünün Gardner farklı özellikleri olduğunu belirtmektedir. Örneğin Gardner öze dönük zekayı kişinin kendisini tanıması ve benlik algısını oluşturması olarak tanımlamaktadır. Öze dönük zekasını kullanan bireylerin genel özelliklerine bakıldığında; bu bireylerin kendi duygularını iyi yönettiği görülmektedir. Algı, benlik ve kendi gerçekleriyle yüzleşmektedir. Hedeflerini iyi belirlemektedir. Duygu ve düşüncelerini doğru yönetmektedir. Değer, inanç gibi değerler bu zekayı kullanan bireyler için önemlidir. Bağımsız yaşamayı sevmektedir. Öğrenmek, üretmek ve yeniliklere açık olma konusunda istekli davranışlar göstermektedir. Deneyim ve yaşantılarıyla kendilerini gerçekleştirmektedir. Negatif içsel konuşma yerine pozitif içsel konuşmayı tercih etmektedir. Öğrenmeye yönelik olumlu tutum sergilemektedir. Özgüvenleri yüksektir. Karşılaştıkları problemleri kendi stratejileriyle çözmektedir. Kendilerine tarafsız bakarak eleştirmekte ve değerlendirmektedir. Hatalarından ders çıkarmakta ve başarıya odaklanmaktadır (Ardıç, 2023; Çıvgın, 2024).

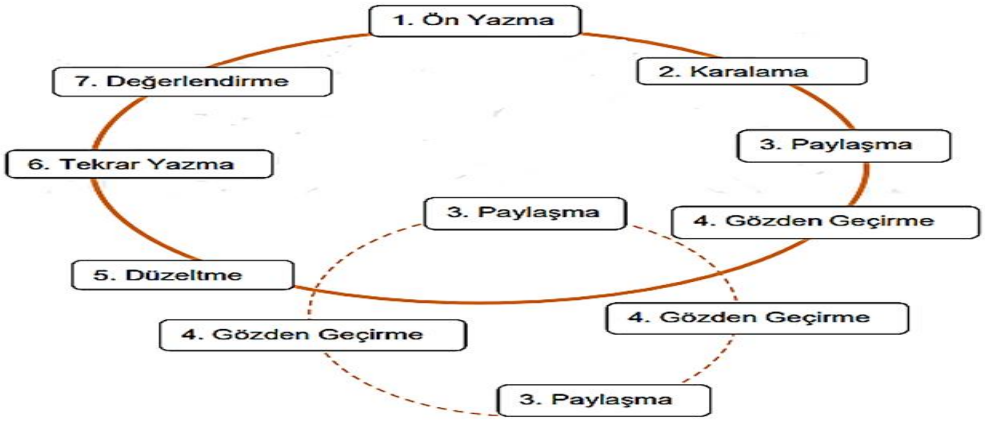
Çoklu zekâ modeli öğrenme ortamlarında tek profile sahip öğrenci yetiştirme anlayışını ret etmekte ve öğrenme ortamlarının çeşitlendirmesinde farklı yöntem-tekniklerin kullanılmasını önermektedir. Çünkü öğrenciler arasında bireysel farklılıklar bulunmakta ve her öğrenci farklı bilgi-deneyimlerle öğretim ortamına gelmektedir. Öğretmen başta olmak üzere eğitimin her

bileşeni ve öğesi bu gerçeği göz önüne alması gerekmektedir. Sınıfta yapılacak öğretim süreçlerini öğrencinin farklılıklarıyla çeşitlendirmelidir. Çoklu zekâ bu temelle, birçok modele örnek olmuştur. Bunlardan biri kuantum öğrenmedir. Kuantum öğrenmede kullanılan tekniklerle öğrenciler kendi öğrenme ve zekâ tercihlerine bağlı olarak eğitim almaktadır. Örneğin kuantum öğrenmede kullanılan ve akademik beceriler arasında yer alan yazı çemberi tekniğiyle (Bakınız: Görsel 1) öğrenciler klasik yazma tekniklerin aksine her iki yarım küresini kullanmaktadır (Beyaztaş, 2022).

Görsel 1. Akademik Becerilerde Yer Alan Teknikler (Gürbüztürk ve Koç-Akran, 2022:301).

Akademik becerilerde kuantum yazma teknikleri içinde yer alan ve hızlı yazma tekniği olarak da bilinen yazı çemberinde, bireyin bilgileri aşama aşama öğrenmesi söz konusudur. (Bakınız: Görsel 2). Öğrenciler her aşamada dönüt almakta ve yanlışları konusunda bilgilendirilmektedir. Böylelikle kavram yanılgılarının önüne geçilmektedir.

Görsel 2. Hızlı Yazma Süreci (Çiftcibaşı, 2021:40).

Görsel 2'de görüldüğü üzere California Writing Project tarafından geliştirilen yazı çemberinde belirli aşamalar dikkate alınmaktadır. Bu aşamalardan ilki ön yazmadır. Ön yazmada bireyin hazırbulunuşluk düzeyine bakılmaktadır. Öğrenci yazma için aslında bir hazırlık yapmaktadır. İkinci aşama karalamadır. Karalamada düşünceler açık bir şekilde ifade edilmektedir. Paylaşma

aşamasında ulaşılan bilgiler başkalarının düşüncelerine, eleştirilerine sunulmaktadır. Burada ortaya çıkan hatalarda dördüncü aşama olan gözden geçirmede kontrol edilmekte, sonrasında düzeltilmektedir. Düzeltilen ve tekrardan yazılan çalışmalar en son aşamada değerlendirilmektedir. Değerlendirme aşamasında birey hem kendisini özellikle öze dönük zekasını kullanarak eleştirmekte hem de arkadaşlarının ve öğretmenin değerlendirmesini dikkate alarak hataları/başarıları konusunda ders çıkarmaktadır (Koç Akran ve Aşiroğlu, 2018; Koç Akran ve Yılmaz, 2023). Kısaca her adımda birey kendi performansı hakkında bilgi sahibi olmaktadır. Eksik ve tamamladığı noktaları yakından gözlemlemektedir. Kendisi hakkında öz değerlendirme yaparak sonuçlara ulaşmaktadır. Başka bir deyişle özedönük zekasını yazı çemberinin her aşamasında kullanmaktadır. Öğretmende dönüt aşamasında öğrenciye kendisi hakkında bilgiler sunmaktadır. Öğrenci merkezli eğitim anlayışına bu yönleriyle uygun olan yazı çemberi tekniğinin eğitimin her kademesinde kullanılması ve bunla ilgili bilimsel çalışmaların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Çok fazla bir çalışmanın olmaması tekniğin uygulanması ve kullanılmasını engellediğinden bu araştırmanın alan yazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

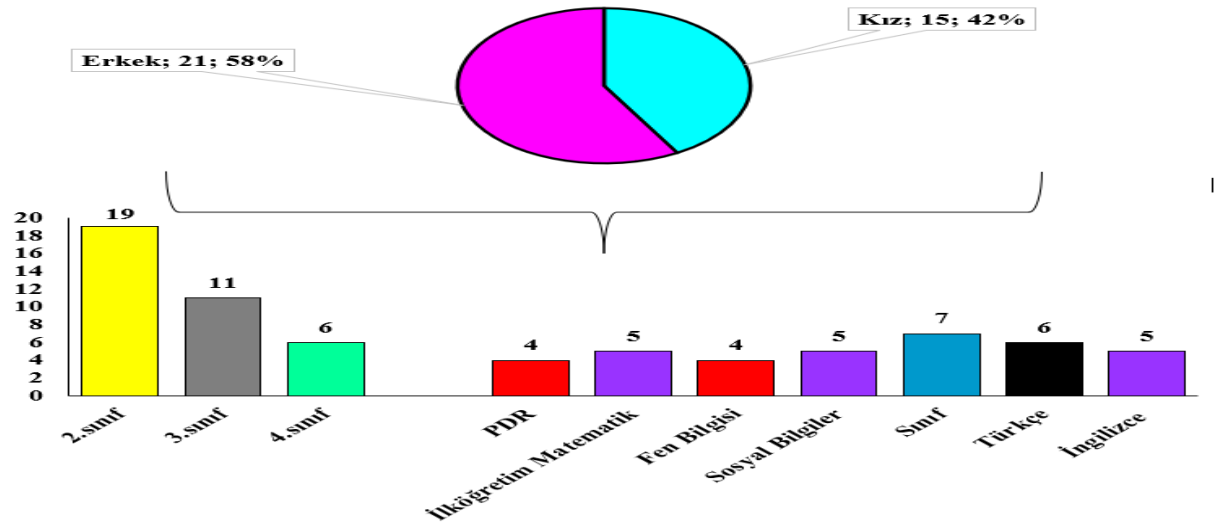
Bu araştırmada, öğretmen adaylarının yazı çemberi tekniği ile öze dönük zekalarının kullanımına ilişkin görüşleri belirlenmeye çalışılmış ve aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- Katılımcıların yazı çemberi tekniği uygulamasına ilişkin görüşleri nedir?
- Katılımcıların yazı çemberi tekniğiyle öze dönük zekalarını kullanmalarına ilişkin görüşleri nedir?

2. YÖNTEM

Araştırmada durum deseni kullanılmıştır. Durum deseni türlerinden iç içe geçmiş tek durum deseni araştırmada tercih edilmiştir. Bu durum deseninde tek durum içerisinde çoğu zaman birden fazla alt tabaka veya birim bulunmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2005). Araştırmada mevcut durum yazı çemberi ve basamakları, birim olarak öze dönük zekadır.

Araştırmanın çalışma grubunu Siirt Üniversitesi Eğitim Fakültesinde öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmaya 36 katılımcı katılmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgiler Grafik 1'de sunulmuştur.

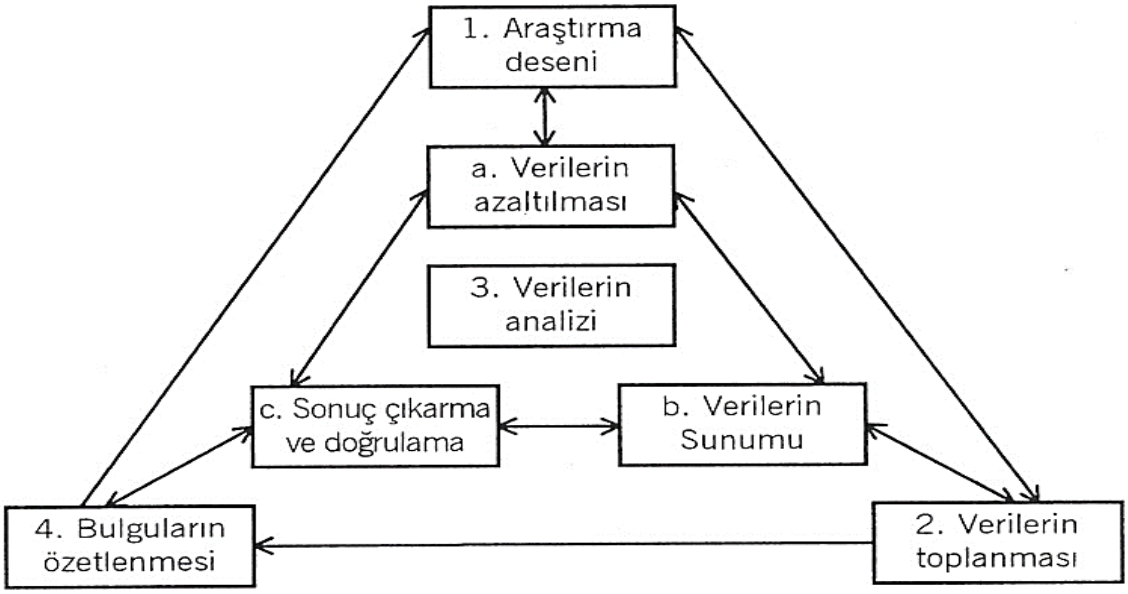

Grafik 1. Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Grafik 1'de görüldüğü üzere katılımcıların 15'i kız 21'i erkektir. Katılımcılardan 19'u 2.sınıf, 11'i 3.sınıf, 6'sı 4.sınıfta okumaktadır. 4 PDR, 4 Fen Bilgisi, 5 İlköğretim Matematik, 5 Sosyal Bilgiler, 5 İngilizce, 6 Türkçe, 7 Sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim görmektedir.

Araştırmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu ve dokümanlar kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda en çok kullanılan teknik yarı yapılandırılmış görüşmedir (Polat, 2022). Bu görüşme türünün esnek olması ve konuşma sürecine bağlı olarak soruların değiştirilmesinden dolayı tercih edilmiştir. Araştırmada dört soru hazırlanılmıştır. Soruların kapsam geçerliliği, dil ve anlatım özellikleri dikkate alınarak soru sayısı ikiye düşürülmüştür. Görüşmede yer alan sorular yüz yüze yapılmıştır. Aynı zamanda görüşmelerde yazı çemberi uygulaması katılımcılara uygulanmış buradan elde edilen dokümanlardan doğrudan alıntılar yapılmıştır. Katılımcı görüşleri ve dokümanlar için" A" kodu kullanılmıştır.

Görüşme tekniği eğitim bilimlerinde kullanıldığında dört aşama dikkate alınmaktadır. Bunlar; (a) Araştırmanın deseni, (b) verilerin toplanması, (c) verilerin analizi, (ç) bulguların özetlenmesi. Birbirleriyle doğrudan ilintili ve etkileşimli olan aşamalar Görsel 3'de verilmiştir.

Görsel 3. Nitel Araştırmalarda Verilerin Analizi İçin Etkileşim Modeli (Türnüklü, 2000:554).

Görsel 3 'de görülüğü üzere görüşme tekniğinde ilk olarak araştırma deseni, sonra verilerin toplanması, verilerin analizi ve bulguların özetlenmesi aşamaları kullanılmaktadır. Araştırmada analiz aşamasında veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizi tekniği kullanılırken ilk olarak veriler araştırmacı tarafından okunmuş, kodlar belirlenmiş ve kod listesine aktarılmıştır. Kodlar için uzman görüşü alınmıştır. İki uzmanın görüşleri arasındaki güvenirlik için Miles ve Huberman (1994) formülü kullanılmış, güvenirlik .94 bulunmuştur.

3. BULGULAR

Katılımcıların yazı çemberi tekniği uygulamasına ilişkin görüşleri

Katılımcıların yazı çemberi tekniği uygulamasına ilişkin görüşleri Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Katılımcıların Yazı Çemberi Tekniği Uygulamasına İlişkin Görüşleri

Soru	Tema	Kodlar	Kodlama Yoğunluğu f
Yazı çemberi tekniği uygulamasına ilişkin görüşleriniz nelerdir?	**Olumlu Görüş**	Pekiştirme (A1) Dönüt (A23) Eski-yeni bilgi ilişkisini kurma (A3), (A5), (A22), (A24), (A25) Farklılıkları görme (A19) Üst düzey beceri kazandırma (A26) Özgüven (A27), (A28), (A29) Planlı çalışma (A30) Not tutma (A6) Paylaşma (A8) Yaratıcı yazma (A31) Empati (A2)	**18**

	Olumsuz Görüş	Neden-sonuç ilişkisi kuramama (A29), (A32) Ön bilgi eksikliği (A7), (A9), (A10), (A16), (A17), (A21) Zaman alması (A32), (A33), (A34) Yargılama korkusu (A11), (A12), (A13), (A15), (A18), (A20) Sosyal kaygı (A35) Yazıların anlaşılmaması (A36) Önyargı (A14) Katılımcı hızları (A23)	**21**
		TOPLAM	**39**

Çizelge 1'de görüldüğü üzere katılımcıların yazı çemberi tekniği uygulamasına ilişkin görüşlerinden hareketle olumlu ve olumsuz şeklinde iki temaya ulaşılmıştır. Olumlu görüş temasında eski-yeni bilgi ilişkisini kurma; olumsuz görüş temasında ise ön bilgi eksikliği ve yargılama korkusu kodu daha fazla vurgulanmıştır. Katılımcıların kodlarla ilgili görüşlerinden bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

A3:…*teknikte insan sürekli bilgilerini sorguluyor….*

A5:…bana göre teknikle insan bildiklerini, bilmediklerini, bilmek istediklerini ortaya koyar.

A16:…bir şey bilmediğinde bir şey yazamıyorum..

A17:…karalama aşamasında hiçbir şey yazamadım…

A21:…insan yeterli bilgiye sahip olmazsa yazamaz…

A13:…eleştiriye açık değilsen yazım aşamasında özellikle değerlendirme aşamasında problem yaşarsın…

A15:…ben mesela yazdım arkadaşımla kağıdımı değiştirirken eleştirir diye çekindim.

A20:….drama dersinde de öyleydi…eleştirilmekten çok hoşlanmıyorum….çünkü insanlar sizi sürekli yargılıyor.

Katılımcıların yazı çemberi tekniğiyle öze dönük zekalarını kullanmalarına ilişkin görüşleri

Katılımcıların yazı çemberi tekniğiyle öze dönük zekalarını kullanmalarına ilişkin görüşleri Çizelge 2'de yer almaktadır.

Çizelge 2. Katılımcıların Yazı Çemberi Tekniğiyle Öze Dönük Zekalarını Kullanmalarına İlişkin Görüşleri

Soru	**Tema**	**Kodlar**	**Kodlama Yoğunluğu**
			f
Yazı çemberi tekniğiyle	**Ön yazma**	Yazmaya isteklilik (A16) Hazırbulunuşluk (A17) Kendine güven (A4) Kaygı (A7) Hedef belirleme (A1), (A29), (A31)	**7**

Karalama	Kendine güvenmeme (A18) Başarısızlık hissi (A19) Performansını belirleyeme (A2), (A33), (A34)	**5**
Paylaşma	Eleştiriye açık olma (A35), (A36) İletişim kurma (A3) Sorumluluk alma (9)	**4**
Gözden geçirme	Olumsuz tutum (A3) Hataları görme (A4), (A19), (A20)	**4**
Düzeltme	İyi dönüt sağlama (A5), (A6), (A27), (A28) Başarısızlıklara yoğunlaşma (A25) Motivasyon düşüklüğü (A12) Lider ruhlu olmama (A24)	**7**
Tekrar yazma	Hataları görmeme (A7) İstekli olmama (A20) Farkındalık oluşma (A8), (26), (32)	**5**
Değerlendirme	Duygularını açıkça söyleme (A14), (A15), (A23) Objektif olma (A9) Değerlere önem verme (A21) Öğrenmeye açık olma (A10), (A22) Bireysel çalışma (A11) İş birliği içinde çalışma (A12) Olaylara tarafsız bakma (A13)	**10**
	TOPLAM	**42**

Çizelge 2'de görüldüğü üzere katılımcıların yazı çemberi tekniğiyle öze dönük zekalarını kullanmalarına ilişkin görüşlerinden hareketle yedi tema oluşturulmuştur. Bunlar; ön yazma, karalama, paylaşma, gözden geçirme, düzeltme, tekrar yazma ve değerlendirmedir. Bu temalara ilişkin en çok vurgulanan kodlar sırasıyla şu şekildedir: hedef belirleme, performansını belirleme, eleştiriye açık olma, hataları görme, iyi dönüt sağlama, farkındalık oluşturma, duygularını açıkça söylemedir. Katılımcıların kodlarla ilgili görüşlerinden bazı alıntılar aşağıda yer almaktadır.

A1:..yazı çemberi tekniğinde insan kendine yönelik hedefler belirleyebiliyor. ...bu konu hakkında ne bilmeliyim?,,,neler biliyorum? gibi. Mesela drama dersinde hazırlık aşamasından değerlendirme aşamasına kadar her basamakta bilgilerimi sorguladım.

A29:...bir konu hakkındaki amacını ortaya koyuyorsun...

A2:...aklına gelen her şeyi yazıyorsun....

A33:....kişinin kendi zihnini sorguladığı yerdir....

A35:...konuyla ilgili bildiklerini kendine güvenerek paylaşırsın...

A36:...başkalarının söylediği şeylere açık olman gerekir...

A4:...insan hatalarını görmeli....

A19:…ben merkezci değilim ve hatalarımdan ders çıkartırım…

A6:….çok iyi dönüt sağladığımı düşünüyorum…

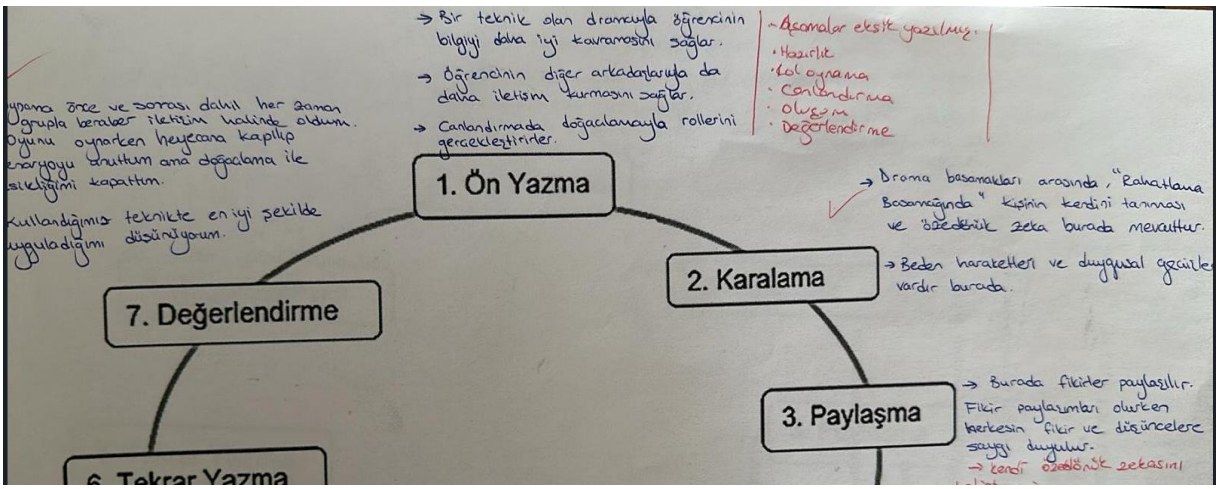
A27:…başkası ne der beni ilgilendirmez gördüğüm şeyleri söylemekten çekinmem.

A8:…tekrar yazarak farklılıkları görürüm.

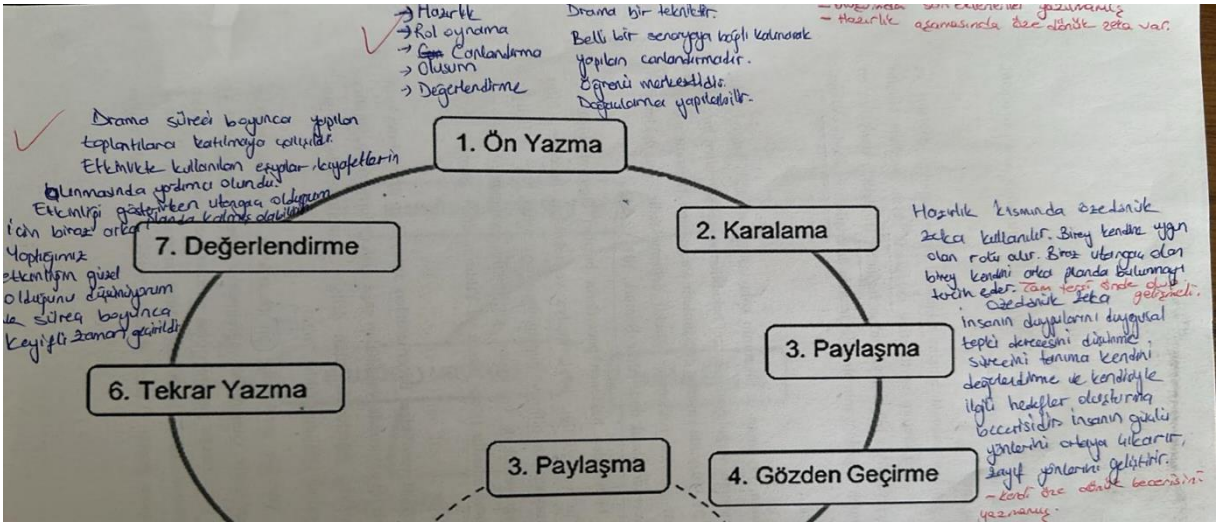
A32:…doğru dönüt verilirse her zaman doğrusunu yazmaktan çekinmem…

A14:…eleştiri denilince önceleri birinin beni haksız yere eleştirdiğini düşünürdüm. Ama artık öyle düşünmüyorum. Çünkü insan duygularını çekinmeden söylemeli…

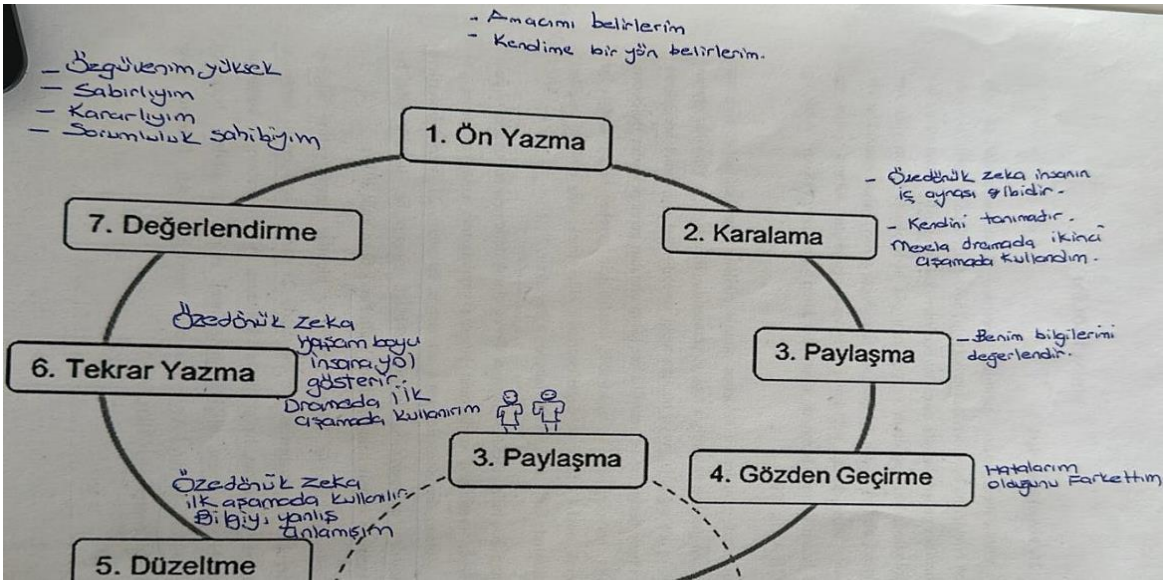
A23:…korku ve kaygı bizi söyleyeceklerimizden alıkoyuyor. Ben duygularımı açıkça söylerim…örneğin drama dersinde arkadaşım beni eleştirdi… yaptığımız etkinliği eleştirdi. Bazı arkadaşlarımız "senin de sunun olduğunda bizde seni eleştiririz dedi" ben özellikle arkadaşlarımın beni eleştirmesini istedim. Eleştiriden insan neden korkar onu da anlamış değilim.

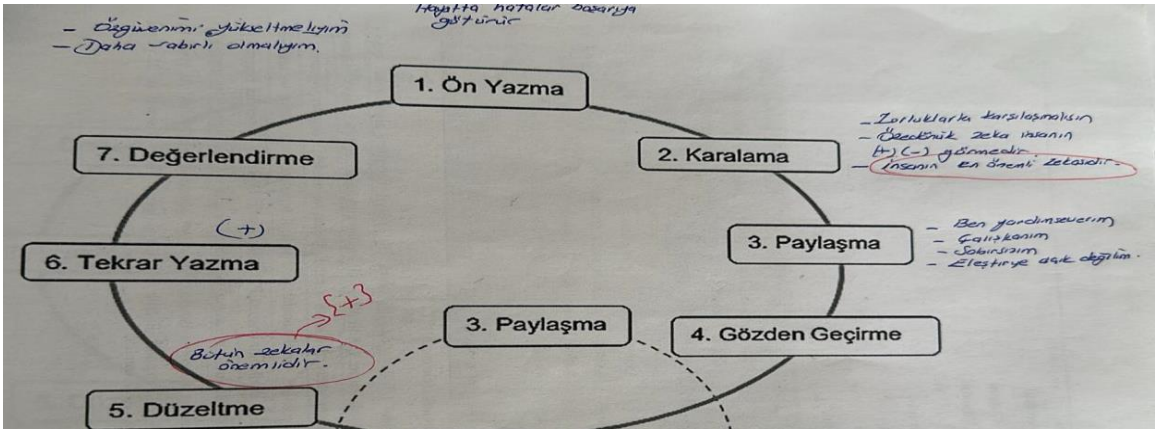
Resim 1. 9 Kodlu Öğrencinin etkinliği

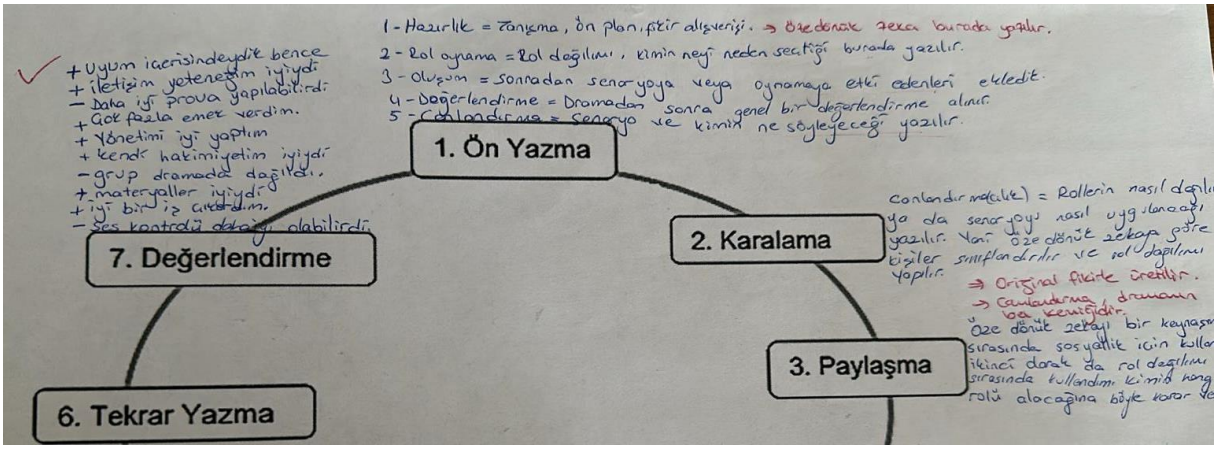
Resim 2. 11 Kodlu Öğrencinin etkinliği

Resim 3. 18 Kodlu Öğrencinin etkinliği

Resim 4. 22 Kodlu Öğrencinin etkinliği

Resim 5. 24 Kodlu Öğrencinin etkinliği

Öğrenci etkinliklerine bakıldığında öğrenciler öze dönük zekâları konusundaki görüşlerini aldıkları derslerle ilişkilendirerek açıklamışlardır. Örneğin Eğitimde Drama dersinde öze dönük zekalarını nasıl kullandıklarını ifade etmişlerdir. Ön yazma aşamasında dersle ilgili bilgilerini yazarak aslında burada bilgiyi yapılandırma şekillerine dikkat çekmişlerdir. Bir konu hakkındaki bilgileri daha sonraki aşamalarla ilişkili olduğunu bildikleri için hem kendilerine hem de arkadaşlarına dönüt vermek adına örnekler üzerinden öze dönük zekalarını anlatmaya çalışmışlardır. Paylaşma aşasında ise bazı katılımcılar düşüncelerini açıklamak yerine görsel semboller (iki insan figürü gibi) kullanmışlardır. Değerlendirme aşamasında ise grup ve bireysel etkinliklerden hareketle yine öze dönük zekâları konusunda bilgiler sunmuşlardır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmada aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

- ☑ Araştırmada katılımcıların yazı çemberine tekniğine yönelik görüşleri bulunmaktadır. Bu görüşlerde iki temaya ulaşılmıştır. Bunlar olumlu ve olumsuz görüşlerdir. Olumlu görüşlerde hazırbulunuşluk düzeyine daha fazla vurgu yapılmıştır. Yazı çemberi tekniğinde bilindiği üzere ön bilgiler olmadığında birey sonraki aşamalarda problem yaşamaktadır. Ön bilgilerle ortaya konulan düşünceler karalama, paylaşma ve diğer aşamalarda kullanılmaktadır. Olumsuz görüşleri arasında ön bilgi eksikliğinin yanı sıra yargılama korkusu bulunmaktadır. Bireyler öze dönük zekalarını kullandıklarında bazı bireyler eleştiriye açık iken bazıları eleştirilmekten çekinmektedir. Bu yönüyle ele alındığında yazı çemberi tekniğinde öğrencilerin eleştirel düşünme ve yaratıcı düşünme becerileri gelişmektedir.
- ☑ Araştırmada katılımcıların yazı çemberi tekniğiyle öze dönük zekalarını kullanmalarına ilişkin görüşlerinden hareketle bazı sonuçlar elde edilmiştir. Katılımcılar yazı çemberinin ön yazma aşamasında hedeflerini belirlediklerini ifade etmişlerdir. Karalama aşamasında katılımcılar; yapılabilecek ve yapılamayacak durumlardan hareketle performansları hakkında genel bilgiler sunmuşlardır. Bu bilgilerini başkalarıyla paylaşarak eleştiriye açık olduklarını, kendileri kadar başkalarını da eleştirmekten çekinmediklerini ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre eleştiri iyi bir dönüt mekanizmasıdır. Bu dönüt mekanizmasıyla farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Araştırmada katılımcılar insanın farklılıklara odaklanması gerektiğini belirtmişlerdir. Belirtilen farklılıklarla duygularını açık söylemesi ve öze dönük zekâ ile bunu içselleştirmesinin

önemi üzerinde durmuşlardır. Genel olarak bakıldığında yazı çemberi tekniğiyle katılımcılar;

- **Ön yazma aşamasında**; öze dönük zekasını kullanan bireyin amacını iyi belirlemesi ve hedefine odaklanması gerektiği,
- **Karalama aşamasında**; avantaj ve dezavantaj yönlerini görmesi,
- Paylaşma aşamasında; olaylara çok yönlü bakmayı öğrenmesi,
- **Gözden geçirme aşamasında**; hatalarından ders çıkarması ve özgüven duygusunu kullanması,
- **Düzeltme aşamasında**; iletileri-uyarıcıları doğru algılaması,
- **Tekrar yazma aşamasında**; hatalarından yola çıkarak doğru bilgileri fark etmesi,
- **Değerlendirme aşamasında**; duygu-düşüncelerini açık söylemesi, bireysel ve grup değerlendirmelerine aktif katılması, özsaygı, empati becerisini kullanması noktalarına dikkat çektiği görülmektedir.

Öneriler

- Yazı çemberi tekniğinin öğrencilerin akademik becerilerine katkısı araştırılabilir.
- Yazı çemberi tekniğiyle öğrencilerin kavram yanılgıları belirlenebilir.
- Yazı çemberi tekniğiyle öğrencilerin öğrenme tercihleri belirlenebilir.
- Yazı çemberi tekniği uygulamasına yönelik karma çalışmalar yapılabilir ve bu çalışmalarda öğretmen adaylarının üst düzey becerileri belirlenebilir.

KAYNAKÇA

Ardıç, G. (2023). *İlkokul birinci sınıf öğrencilerinin çoklu zeka alanlarının okuma-yazma becerileri ile ilişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Burdur.

Başaran, B. İ. (2004). Etkili öğrenme ve çoklu zekâ kuramı: Bir inceleme. *Ege Eğitim Dergisi, 5*(1), 7-15.

Beyaztaş, M.K. (2022). *Kuantum öğrenme yaklaşımıyla desteklenmiş oryantiring oyununun 11. sınıf coğrafya dersi doğal sistemler ünitesinin öğretiminde kullanımı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.

Çıvgın, Ş. (2024). *Matematik öğretmen adaylarının grafik okuryazarlık düzeyleri ve çoklu zeka alanlarının incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.

Çiftcibaşı, F. (2021). *Fen eğitiminde Kuantum öğrenme modeli ve etkililiği: Güneş sistemi ve tutulmalar.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Amasya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Amasya.

Doğanay, H. (2014). *Coğrafya öğretim yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.

Gün, E. (2024). *İlkokul 3. ve 4. sınıf fen bilimleri ders kitaplarının çoklu zeka kuramı açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.

Gürbüztürk, O. & Koç-Akran Koç-Akran, S. (2022). Kuantum öğrenme modeli. (Eds. M. Gültekin, T. Yazar, B. Oral). *21. Yüzyıl becerileri bakış açısından eğitim ve öğretimde farklı yaklaşımlar* içinden (s.301). Ankara: Pegem Akademi.

Karagöz, G. (2024). *Çoklu zekâ kuramının ortaokul görsel sanatlar dersinde uygulanmasına yönelik öğretmen yeterliliklerinin belirlenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.

Koç Akran, S., & Aşiroğlu, S. (2018). Yazı çemberi tekniğinin öğretmen adaylarının yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 5*(10), 35-48. https://doi.org/10.29129/inujgse.439757.

Koç Akran, S., & Yılmaz, T. (2023). Öğretmen adaylarının yazı çemberi tekniğiyle öğretim ilke ve yöntemleri dersindeki temel kavramlara ilişkin görüşleri. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 90-121. https://doi.org/10.53506/egitim.1295727

Miles, M, B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nded). Thousand Oaks, CA: Sage.

Özkan, H.H. (2008) Çoklu zekâ kuramı ve eğitim programı öğeleri ilişkisi. *Education Sciences 3*(2), 332-344.

Polat, A. (2022). Nitel araştırmalarda yarı-yapılandırılmış görüşme soruları: Soru form ve türleri, nitelikler ve sıralama. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22*(Özel Sayı 2), 161-182.

Türnüklü, D. A. (2000). Eğitimbilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilecek nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 24*(24), 543-559.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (5. Baskı) Ankara: Seçkin Yayınevi.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ AKADEMİK OKURYAZARLIK VE AKADEMİK İSTEKLİLİK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Sultan ÇIKRIK

Gazi Üniversitesi

sultanaltunsoy@gazi.edu.tr

0000-0002-6821-7922

ÖZET

Akademik okuryazarlık, bireylerin bilgiye ulaşma, bu bilgiyi eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme ve akademik bağlamda etkin bir şekilde kullanma becerilerini ifade eder. Günümüz eğitim dünyasında, akademik okuryazarlık, bireylerin hem öğrenme süreçlerinde hem de mesleki yaşamlarında başarılı olmaları için temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, akademik isteklilik, bireylerin akademik süreçlere katılım konusundaki motivasyonlarını ve çabalarını ifade eden önemli bir kavramdır. Eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının bu iki temel yeterliliği, gelecekteki mesleki başarıları ve öğrencilerine model olmaları açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu araştırma, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık ve akademik isteklilik düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir.

Araştırma 2022-2023 eğitim öğretim yılı güz yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Tarama yöntemi kullanılan araştırmanın çalışma grubunu farklı programlarda öğrenimlerine devam eden öğretmen adayları oluşturmuştur. Araştırmada, veri toplama aracı olarak Akademik Okuryazarlık Ölçeği ile Öğretmen Akademik İsteklilik Ölçeği kullanılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin ortalamasının $\bar{X}$=90,14 olduğu görülmüştür. Cinsiyetleri açısından bakıldığında öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Sınıflarına göre incelendiğinde ise öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin bilgiyi kullanma alt boyutu ile ölçeği genelinde ikinci ve üçüncü sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Yapılan bu araştırmada, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeyleri ise $\bar{X}$=95,60 olarak belirlenmiştir. Cinsiyetler açısından bakıldığında akademik istekli düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Sınıflarına göre bakıldığında ise akademik tutum alt boyutunda üçüncü ve dördüncü sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmüştür. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık ile akademik isteklilik düzeyleri arasındaki ilişkiye bakıldığında ise orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Akademik Okuryazarlık, Akademik İsteklilik, Öğretmen Adayları.

AN EXAMINATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' ACADEMIC LITERACY AND ACADEMIC ASPIRATION LEVELS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Assist. Prof. Dr. Sultan ÇIKRIK

Gazi University

sultanaltunsoy@gazi.edu.tr

0000-0002-6821-7922

ABSTRACT

Academic literacy refers to individuals' ability to access, critically evaluate and use information effectively within an academic context. In today's educational landscape, academic literacy is a fundamental requirement for success in both learning and professional careers. Similarly, academic aspiration is a significant concept that reflects individuals' motivation and efforts to engage in academic processes. These two core competencies of pre-service teachers enrolled in faculties of education play a critical role in their future professional success and serve as role models for their students. This study aims to investigate pre-service teachers' academic literacy and academic aspiration levels about various variables.

The research was conducted during the fall semester of the 2022-2023 academic year. The study group, employing the survey method, consisted of pre-service teachers enrolled in various educational programs. This study utilized the Academic Literacy Scale and the Teacher Academic Aspiration Scale as data collection tools. As a result of this study, the average academic literacy level of pre-service teachers was found to be $\bar{X}$=90.14. Regarding gender, no significant differences were observed in the academic literacy levels of pre-service teachers. However, when analyzed according to their grade levels, a statistically significant difference was identified between second and third-year students in the sub-dimension of "using information" and the overall academic literacy scale. The academic aspiration levels of pre-service teachers were determined as $\bar{X}$=95.60 in this study. Like academic literacy, no significant differences were found in academic aspiration levels based on gender. However, a statistically significant difference was observed between third- and fourth-year students in the sub-dimension of "academic attitude." Finally, examining the relationship between pre-service teachers' academic literacy and academic aspiration levels revealed a moderate positive correlation.

Keywords: Academic Literacy, Academic Aspiration, Pre-service Teachers.

1. GİRİŞ

Akademik okuryazarlık, bireylerin bilgiye erişim, bilgiyi eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirme ve akademik bağlamda etkili bir şekilde kullanma becerilerini ifade eder. Eğitim alanında, bu beceri hem öğrenme süreçlerinde başarıya ulaşmak hem de mesleki kariyerde ilerleme sağlamak için temel bir gereklilik olarak görülmektedir. Akademik okuryazarlık gelişimi, bilgi üretimi, iletişimi ve dönüşümü için güçlü bir araç olarak kabul edilmektedir. Öte yandan, akademik isteklilik, bireylerin akademik süreçlere katılım konusundaki motivasyonlarını ve gösterdikleri çabaları yansıtan önemli bir kavramdır. Bu isteklilik, öğrencilerin akademik başarılarını artırırken, uzun vadede mesleki gelişimlerine de yön vermektedir. Akademik okuryazarlık ve akademik isteklilik, özellikle öğretmen adaylarının eğitim süreçleri ve gelecekteki meslek yaşamlarında belirleyici bir role sahiptir. Bu iki temel kavram, bireylerin hem akademik hem de mesleki yeterliliklerini şekillendiren kritik unsurlar arasında yer almaktadır (Li, 2022; Goswami ve Singh, 2020; Edwin vd., 2022).

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık ve akademik isteklilik düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin genel durumu ve bu düzeylerin cinsiyete göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği ele alınmıştır. Ayrıca, akademik okuryazarlık düzeylerinin öğretmen adaylarının sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Akademik isteklilik boyutunda ise öğretmen adaylarının genel akademik isteklilik düzeyleri belirlenmiş, bu düzeylerin cinsiyet açısından anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinin sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediği araştırılmıştır. Son olarak, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile akademik isteklilik düzeyleri arasındaki ilişki analiz edilerek bu iki temel yeterliliğin birbirleriyle olan bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, betimsel bir nitelik taşıdığından tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. Öğretmen adaylarının mevcut durumları ve özellikleri, kendi koşulları içinde ele alınmış ve bu durumlar olduğu gibi betimlenmeye çalışılmıştır (Karasar, 2023). Araştırmanın veri toplama süreci 2022-2023 eğitim öğretim yılının bahar yarıyılında tamamlanmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, çeşitli programlarında öğrenimlerine devam eden 74 öğretmen adayı oluşturmuştur. Öğretmen adayları ile ilgili demografik bilgiler Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarının Demografik Bilgileri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	51	68.92
	Erkek	23	31.08

	Toplam	74	100
Sınıf	2. Sınıf	7	9,46
	3. Sınıf	41	55,41
	4. Sınıf	26	35,13
	Toplam	74	100
Program	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	18	24,32
	İngilizce Öğretmenliği	14	18,91
	Özel Eğitim Öğretmenliği	11	14,86
	Resim-İş Öğretmenliği	9	12,16
	Kimya Öğretmenliği	5	6,76
	Sınıf Öğretmenliği	5	6,76
	Almanca Öğretmenliği	4	5,41
	Biyoloji Öğretmenliği	4	5,41
	Türkçe Öğretmenliği	4	5,41
	Toplam	74	100

Çizelge 1'e göre, bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının demografik bilgileri şu şekildedir: %68,92'si kadın (n=51), %31,08'i ise erkek (n=23) olup toplamda 74 öğretmen adayı yer almıştır. Sınıf düzeyine göre dağılımda, %9,46'sı (n=7) ikinci sınıf, %55,41'i (n=41) üçüncü sınıf ve %35,13'ü (n=26) dördüncü sınıf öğrencisidir. Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri programlar açısından dağılımına bakıldığında, %24,32'si Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık (n=18), %18,91'i İngilizce Öğretmenliği (n=14), %14,86'sı Özel Eğitim Öğretmenliği (n=11), %12,16'sı Resim-İş Öğretmenliği (n=9), %6,76'sı Kimya Öğretmenliği (n=5), %6,76'sı Sınıf Öğretmenliği (n=5), %5,41'i Almanca Öğretmenliği (n=4), %5,41'i Biyoloji Öğretmenliği (n=4) ve %5,41'i Türkçe Öğretmenliği (n=4) programlarında öğrenim görmektedir.

2.2. Veri Toplama Aracı

Araştırmada veri toplama aracı olarak "Akademik Okuryazarlık Ölçeği" ve "Öğretmen Akademik İsteklilik Ölçeği" kullanılmıştır. Akademik okuryazarlık düzeylerini ölçmek amacıyla Demir ve Deniz (2020) tarafından geliştirilen Akademik Okuryazarlık Ölçeği tercih edilmiştir. Bu ölçek, bireylerin akademik bağlamda bilgiye ulaşma, bilgiyi değerlendirme ve kullanma becerilerini ölçmek amacıyla hazırlanmış olup, 23 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları, "Akademik Eğilim", "Araştırma Süreci" ve "Bilgiyi Kullanma" şeklindedir. Ölçeğin geçerlik ve güvenirlik çalışmaları kapsamlı bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Yapılan güvenirlik analizleri sonucunda tüm ölçeğin Cronbach's Alpha değeri ,780 olarak hesaplanmıştır.

Öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerini belirlemek için ise Tuti, Özdemir ve Rizeli (2022) tarafından geliştirilen Öğretmen Akademik İsteklilik Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, öğretmen adaylarının akademik süreçlere yönelik motivasyon ve çabalarını ölçmek amacıyla hazırlanmış olup, 24 maddeden ve dört alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin alt boyutları, "Kişisel İlgi", "Akademik Tutum", "Mesleki Gelişim" ve Toplumsal Çıktılar"dır. Yapılan güvenirlik analizleri sonucunda tüm ölçeğin Cronbach's Alpha değeri ,906 olarak hesaplanmıştır.

Veri toplama aracının güvenirliğini değerlendirmek amacıyla kullanılan Cronbach's Alpha değerinin 0,70'in üzerinde olması, aracın güvenilir kabul edilmesi için yeterlidir. Ayrıca, güvenirlik katsayısının 1'e yaklaştıkça veri toplama aracının güvenirlik düzeyinin arttığı kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2018).

2.3. Veri Analizi

Veri analizi aşamasında nicel yöntemler tercih edilmiş ve öğretmen adaylarından elde edilen yanıtlar SPSS 22.0 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştit. Verilerin normal bir dağılıma sahip olup olmadığını değerlendirmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler, bir veri kümesinin dağılım özelliklerini tanımlamada kullanılan önemli istatistiksel göstergelerdir. Literatür, çarpıklık değerinin -1 ile +1 aralığında olmasını, genellikle normal bir dağılım göstergesi olarak kabul etmektedir (George & Mallery, 2010).

Normal dağılım için basıklık değeri genellikle -1 ile +1 arasında olduğunda, normal dağılıma uygun olduğu kabul edilir (Hair vd., 2014). Bu araştırmada Akademik Okuryazarlık Ölçeği için elde edilen çarpıklık (,145) ve basıklık (-,342) değerleri ile Öğretmen Akademik İsteklilik Ölçeği için elde edilen çarpıklık (,279) ve basıklık ,552) değerlerinin normal dağılım kriterlerini karşıladığı görülmüştür. Bu durum, veri setinin simetrik bir yapıda olduğunu ve aşırı sivri ya da düz bir dağılıma sahip olmadığını göstermektedir. Veri analizinde, dağılımın normal özellikler göstermesi nedeniyle parametrik testler kullanılmış ve anlamlılık düzeyi de ,05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın birinci alt amacı doğrultusunda öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu alt amaç doğrultusunda öğretmen adaylarının vermiş oldukları cevaplar Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Ölçeği Yanıtlarının f ve % Bulguları

		Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
No	**Madde**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
1	Probleme yönelik uygun araştırma yöntemi belirleyebilirim.	0	0	5	6,8	15	20,3	43	58,1	11	14,9
2	Veri toplama sürecinde zorlanmam.	2	2,7	7	9,5	24	32,4	34	45,9	7	9,5
3	Örnekleme işlem basamaklarına hâkimim.	1	1,4	11	14,9	32	43,2	25	33,8	5	6,8

4	Belirlediğim problemleri, hipotezlere dönüştürebilirim.	0	0	5	6,8	22	29,7	37	50,0	10	13,5
5	Araştırma türüne uygun veri toplama araçlarını geliştirebilirim.	2	2,7	2	2,7	24	32,4	36	48,6	10	13,5
6	Verileri bilimsel ilkelere uygun şekilde raporlaştırabilirim.	2	2,7	2	2,7	25	33,8	35	47,3	10	13,5
7	Bilgileri sentezleme becerisine sahibim.	0	0	2	2,7	19	25,7	39	52,7	14	18,9
8	Oluşturduğum hipotezleri test ederim.	1	1,4	4	5,4	21	28,4	38	51,4	10	13,5
9	Edindiğim bilgiyi problem çözmede etkin kullanırım.	0	0	1	1,4	12	16,2	39	52,7	22	29,7
10	Edindiğim bilgiyi problem çözmede etkin kullanırım.	0	0	6	8,1	12	16,2	28	37,8	28	37,8
11	Gözlem yoluyla problemi belirleyebilirim.	0	0	2	2,7	11	14,9	36	48,6	25	33,8
12	Bilimsel veriler ile kişisel görüşleri ayırt edebilirim.	0	0	1	1,4	8	10,8	31	41,9	34	45,9
13	İlerleyen bilimin faydaları hakkında düşünürüm.	0	0	2	2,7	11	14,9	28	37,8	33	44,6
14	Bilimin insan emeği ile oluştuğunu düşünürüm.	0	0	0	0	7	9,5	29	39,2	38	51,4
15	Bilimin insan emeği ile oluştuğunu düşünürüm.	0	0	4	5,4	7	9,5	35	47,3	28	37,8
16	Bilginin güvenilirliğine dikkat ederim.	0	0	2	2,7	5	6,8	22	29,7	45	60,8
17	Bilimsel bilgiyi anlamada zorlanırım.	0	0	14	18,9	17	23,0	32	43,2	11	14,9
18	Araştırma sürecinde karar almakta zorlanırım.	4	5,4	14	18,9	26	35,1	18	24,3	12	16,2
19	Objektif bir bakış açısına sahibim.	1	1,4	2	2,7	13	17,6	30	40,5	28	37,8
20	Bilgiye ulaşma sürecinde bıkkınlık hissederim.	8	10,8	17	23,0	24	32,4	17	23,0	8	10,8
21	Eleştirel bakma becerisine sahibim.	0	0	1	1,4	11	14,9	39	52,7	23	31,1
22	Bilimsel araştırma sürecinde etiğe dikkat ederim.	0	0	0	0	10	13,5	36	48,6	28	37,8
23	Bilimsel çalışmaları takdir ederim.	0	0	0	0	1	1,4	22	29,7	51	68,9

Çizelge 2'ye göre, "Probleme yönelik uygun araştırma yöntemi belirleyebilirim." maddesinde katılıyorum (%58,1, n=43) ve tamamen katılıyorum (%14,9, n=11) düzeyinde yüksek bir katılım olduğu görülmektedir. "Edindiğim bilgiyi problem çözmede etkin kullanırım." maddesinde katılıyorum (%52,7, n=39) ve tamamen katılıyorum (%29,7, n=22) yanıtları çoğunluğu oluşturmaktadır. "Bilginin güvenilirliğine dikkat ederim." maddesinde katılıyorum (%29,7, n=22) ve tamamen katılıyorum (%60,8, n=45) ifadeleriyle oldukça yüksek bir katılım gözlenmiştir. "Bilimsel araştırma sürecinde etiğe dikkat ederim." maddesinde katılıyorum (%48,6, n=36) ve tamamen katılıyorum (%37,8, n=28) oranlarıyla olumlu bir eğilim dikkat çekmektedir. "Bilimsel çalışmaları takdir ederim." maddesinde tamamen katılıyorum (%68,9, n=51) ifadesi baskın olup, bu maddeye verilen yanıtlar arasında en yüksek katılım oranlarından biri görülmektedir. "Eleştirel bakma becerisine sahibim." maddesinde katılıyorum (%52,7, n=39) ve tamamen katılıyorum (%31,1, n=23) yanıtları öne çıkmaktadır.

Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerine ait betimsel istatistikler Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeyleri Ait Betimsel Analiz Sonuçları

N	Min	Max	$\bar{X}$	Ss

74	72,00	108,00	90,14	,91527

Çizelge 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin ortalamasının $\bar{X}$=90,14 olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın ikinci alt amacında, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin cinsiyetleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu alt amaç doğrultusunda bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeylerinin Cinsiyete Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Alt Boyut 1 Akademik Eğilim	**Kadın**	51	47,11	3,91	72	,385	,702
	Erkek	23	46,73	3,93			
Alt Boyut 2 Araştırma Süreci	**Kadın**	51	29,43	4,23	72	,646	,520
	Erkek	23	28,78	3,39			
Alt Boyut 3 Bilgiyi Kullanma	**Kadın**	51	13,60	2,67	72	-1,461	,148
	Erkek	23	14,60	2,84			
Toplam	**Kadın**	51	90,15	8,28	72	,013	,989
	Erkek	23	90,13	7,04			

Çizelge 4 incelendiğinde, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık toplam puan ortalamaları açısından kadınların ($\bar{X}$=47,11) erkeklere ($\bar{X}$=46,73) göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin cinsiyetlerine göre hem ölçeğin toplamında hem de alt boyutlarda istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir.

Araştırmanın üçüncü alt amacı, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek için bağımsız gruplar için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık Düzeylerinin Sınıflarına Göre Bağımsız Gruplar için Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçlar

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Post-Hoc

Alt Boyut 1 Akademik Eğilim	Gruplar Arası	31,505	2	15,752	1,039	,359	
	Gruplar İçi	1076,495	71	15,162			
	Toplam	1108,000	73				
Alt Boyut 2 Araştırma Süreci	Gruplar Arası	47,576	2	23,788	1,522	,225	
	Gruplar İçi	1109,519	71	15,627			
	Toplam	1157,095	73				
Alt Boyut 3 Bilgiyi Kullanma	Gruplar Arası	63,756	2	31,878	4,640	**,013**	**2-3**
	Gruplar İçi	487,758	71	6,870			
	Toplam	551,514	73				
Genel	Gruplar Arası	397,002	2	198,501	3,414	**,038**	**2-3**
	Gruplar İçi	4128,363	71	58,146			
	Toplam	4525,365	73				

Çizelge 5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin sınıflarına göre hem ölçeğin genelinde ($F(2-71)= 3,414$; $p<0,05$) hem de bilgiyi kullanma alt boyutunda 1 ve 2. sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($F(2-71)= 4,640$; $p<0,05$).

Araştırmanın bir diğer alt amacı doğrultusunda öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu alt amaç doğrultusunda öğretmen adaylarının vermiş oldukları cevaplar Çizelge 6'da sunulmuştur.

Çizelge 6. Öğretmen Adaylarının Akademik İsteklilik Düzeyleri

		Kesinlikle Katılmıyorum		**Katılmıyorum**		**Kararsızım**		**Katılıyorum**		**Kesinlikle Katılıyorum**	
No	**Madde**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
1	Bilimsel çalışmalar yapmak beni mutlu eder.	1	1,4	1	1,4	18	24,3	41	55,4	13	17,6
2	Bilimsel çalışmalar bana yeni bakış açıları kazandırır.	0	0	1	1,4	3	4,1	44	59,5	26	35,1
3	Bilimsel çalışmalar yapmak, iş doyumumu artırır.	1	1,4	3	4,1	12	16,2	32	43,2	26	35,1
4	Akademik yönden gelişeceğime inanıyorum.	2	2,7	1	1,4	5	6,8	35	47,3	31	41,9
5	Bilimsel/akademik dergileri takip ederim.	6	8,1	26	35,1	27	36,5	14	18,9	1	1,4
6	Bilimsel etkinlikleri (Konferans, sempozyum vs) takip ederim.	9	12,2	19	25,7	25	33,8	18	24,3	3	4,1
7	Bilimsel kitaplar okurum.	2	2,7	14	18,9	23	31,1	30	40,5	5	6,8
8	Mesleki gelişimim için alanımla ilgili akademik çalışmaları takip ederim.	1	1,4	2	2,7	21	28,4	35	47,3	15	20,3

9	Akademik gelişimim amacıyla eğitici kurslara gönüllü olarak katılırım.	7	9,5	14	18,9	28	37,8	19	25,7	6	8,1
10	Mesleğime yönelik motivasyonumda akademik çalışmalar önemlidir.	0	0	3	4,1	16	21,6	39	52,7	16	21,6
11	Meslekte daha etkili olabilmenin bir yolu da akademik çalışmalar yapmaktır.	3	4,1	1	1,4	8	10,8	33	44,6	29	39,2
12	Akademik çalışmalar yapmak mesleki zindeliğimi tazeler.	2	2,7	1	1,4	8	10,8	36	48,6	27	36,5
13	Akademik çalışmalar içerisinde yer almak mesleki gelişimimi destekler.	2	2,7	0	0	5	6,8	36	48,6	31	41,9
14	Akademik anlamda gelişmek, mesleğimle ilgili farklı kariyer alanlarını keşfetmeme olanak sağlar.	0	0	0	0	4	5,4	37	50,0	33	44,6
15	Akademik çalışmalar yapmak mesleki vizyonuma katkı sağlar.	0	0	1	1,4	7	9,5	26	35,1	40	54,1
16	Lisansüstü eğitim yapmak mesleki yönden beni geliştirir.	0	0	3	4,1	4	5,4	24	32,4	43	58,1
17	Akademik gelişimim, dış paydaşlarla olan iletişimimi güçlendirir.	0	0	2	2,7	7	9,5	39	52,7	26	35,1
18	Akademik gelişim toplumsal statüyü yükseltir.	0	0	2	2,7	10	13,5	25	33,8	37	50,0
19	Akademik gelişimim, iç paydaşlarla olan iletişimimi güçlendirir.	0	0	3	4,1	7	9,5	34	45,9	30	40,5
20	Akademik çalışmalarım, yer aldığım sosyal sorumluluk projelerinin etkililiğine katkı sağlar.	0	0	2	2,7	14	18,9	34	45,9	24	32,4
21	Akademik yönden yükselmek, toplumun mesleğime karşı duyduğu itibara katkı sağlar.	0	0	1	1,4	9	12,2	33	44,6	31	41,9
22	Akademik yönden yükselmek, toplumsal sorumluluklarımı artıran bir unsurdur.	0	0	2	2,7	13	17,6	28	37,8	31	41,9
23	Toplumsal sorumlulukların daha etkili yerine getirilmesinde akademik çalışmalar önem taşır.	0	0	1	1,4	15	20,3	33	44,6	25	33,8
24	Bilimsel çalışmaların toplumsal bir değer taşıdığına inanırım.	0	0	4	5,4	3	4,1	31	41,9	36	48,6

Çizelge 6 incelendiğinde, “Bilimsel çalışmalar yapmak beni mutlu eder.” maddesine verilen yanıtlarda “Katılıyorum” (%55,4, n=41) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (%17,6, n=13) yanıtları ağırlıkta olup, katılımcıların büyük bir kısmının bu görüşü paylaştığı görülmektedir. “Bilimsel çalışmalar bana yeni bakış açıları kazandırır.” maddesinde “Katılıyorum” (%59,5, n=44) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (%35,1, n=26) yanıtlarıyla katılımcıların bilimsel çalışmaların kişisel gelişimlerine katkı sağladığını düşündüğü ortaya çıkmaktadır. “Akademik yönden gelişeceğime inanıyorum.” maddesinde “Katılıyorum” (%47,3, n=35) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (%41,9, n=31) yanıtları yüksek oranlarda belirtilmiş, bu da öğretmen adaylarının akademik gelişim konusunda kendilerine güven duyduğunu göstermektedir. “Mesleki gelişimim için alanımla ilgili akademik çalışmaları takip ederim.” maddesine katılımcıların %47,3’ü (n=35) “Katılıyorum” ve %20,3’ü (n=15) “Kesinlikle Katılıyorum” yanıtını vermiştir, bu da mesleki gelişimde akademik çalışmaların önemini vurgulamaktadır. “Lisansüstü eğitim yapmak mesleki yönden beni geliştirir.” maddesine verilen yanıtlarda “Katılıyorum” (%32,4, n=24) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (%58,1, n=43) yanıtlarıyla, lisansüstü eğitimin mesleki gelişime katkısının geniş bir kabul gördüğü gözlenmiştir. “Bilimsel çalışmaların toplumsal bir değer taşıdığına inanırım.” maddesinde “Katılıyorum” (%41,9, n=31) ve “Kesinlikle Katılıyorum” (%48,6, n=36) yanıtlarıyla, öğretmen adaylarının bilimsel çalışmaların toplumsal katkısına olan inancının oldukça güçlü olduğu anlaşılmaktadır.

Öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerine ait betimsel istatistikler Çizelge 7'de verilmiştir.

Çizelge 7. Öğretmen Adaylarının Akademik İsteklilik Düzeyleri Ait Betimsel Analiz Sonuçları

N	Min	Max	X̄	Ss
74	55,00	115,00	95,60	1,300

Çizelge 7 incelendiğinde, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinin ortalamasının ölçeğin genelinde X̄=95,60 olduğu görülmektedir.

Araştırmanın bir diğer alt amacında, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinin cinsiyetleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu alt amaç doğrultusunda bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 8'de sunulmuştur.

Çizelge 8. Öğretmen Adaylarının Akademik İsteklilik Düzeylerinin Cinsiyete Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	X̄	Ss	Sd	t	p
Alt Boyut 1 Kişisel İlgi	**Kadın**	51	16,50	2,41	72	,255	,799
	Erkek	23	16,34	2,75			
Alt Boyut 2 Akademik Tutum	**Kadın**	51	16,05	3,44	72	1,367	,176
	Erkek	23	14,86	3,49			
Alt Boyut 3 Mesleki Gelişim	**Kadın**	51	30,17	3,88	72	1,442	,154
	Erkek	23	28,73	4,14			
Alt Boyut 4 Toplumsal Çıktılar	**Kadın**	51	34,09	4,19	72	1,071	,288
	Erkek	23	32,91	4,85			
Toplam	**Kadın**	51	96,84	10,53	72	1,424	,159
	Erkek	23	92,86	12,31			

Çizelge 8'e göre, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinin toplam puan ortalamalarının kadınlarda (X̄=96,84) erkeklere (X̄=92,86) oranla daha yüksek olduğu, cinsiyetlerine göre anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir.

Araştırmanın diğer alt amacı da öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinin sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirleyebilmek için bağımsız gruplar için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 9'da sunulmuştur.

Çizelge 9. Öğretmen Adaylarının Akademik İsteklilik Düzeylerinin Sınıflarına Göre Bağımsız Gruplar için Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Post-Hoc
Alt Boyut 1 Kişisel İlgi	Gruplar Arası	19,988	2	9,994	1,611	,207	
	Gruplar İçi	440,390	71	6,203			
	Toplam	460,378	73				
Alt Boyut 2 Akademik Tutum	Gruplar Arası	149,570	2	74,785	7,212	**,001**	**3-4**
	Gruplar İçi	736,281	71	10,370			
	Toplam	885,851	73				
Alt Boyut 3 Mesleki Gelişim	Gruplar Arası	35,196	2	17,598	1,104	,337	
	Gruplar İçi	1131,398	71	15,935			
	Toplam	1166,595	73				
Alt Boyut 4 Toplumsal Çıktılar	Gruplar Arası	15,149	2	7,575	,383	,683	
	Gruplar İçi	1403,446	71	19,767			
	Toplam	1418,595	73				
Toplam	Gruplar Arası	467,755	2	233,877	1,916	,155	
	Gruplar İçi	8665,880	71	122,055			
	Toplam	9133,635	73				

Çizelge 9 incelendiğinde, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinin sınıflarına göre akademik tutum alt boyutunda 3 ve 4. sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir ($F(2\text{-}71)=7,212$; $p<0,05$).

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeyleri ile akademik isteklilik düzeyleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, iki değişken arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişki olduğu tespit edilmiş ($r=517$, $p<,05$) ve Çizelge 10'da sunulmuştur. Bu bulgu, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin artmasının, akademik isteklilik düzeylerini de artırabileceğini göstermektedir. Bu durum, akademik okuryazarlık ve isteklilik arasındaki karşılıklı etkileşimin önemini vurgulamaktadır.

Çizelge 10. Öğretmen Adaylarının Akademik Okuryazarlık ve Akademik İsteklilik Düzeyleri Arasındaki Pearson Korelasyon Katsayısı

Korelasyon Analizi

		Akademik Okuryazarlık	Akademik İsteklilik
Akademik Okuryazarlık	Pearson	1	,517**
	Anlamlılık düzeyi		,000
	N	74	74
Akademik İsteklilik	Pearson	,517**	1
	Anlamlılık düzeyi	,000	
	N	74	74

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmanın sonucunda, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinin ortalamasının $\bar{X}$=90,14 olduğu görülmüştür. Demir ve Deniz (2020) tarafından yapılan çalışmalar, akademik okuryazarlık düzeylerinin bireylerin bilgiye ulaşma, bilgiyi değerlendirme ve kullanma becerilerini kapsadığını ve bu becerilerin mesleki başarı için kritik bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Araştırma bulgularında, cinsiyet açısından öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık düzeylerinde anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir. Bu durum, literatürdeki bazı çalışmalarla uyum göstermektedir (örneğin, X ve Y, Z yılı). Bununla birlikte, sınıflarına göre yapılan analizlerde, bilgiyi kullanma alt boyutu ve ölçeğin genelinde ikinci ve üçüncü sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Araştırmada, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeyleri $\bar{X}$=95,60 olarak belirlenmiştir. Akademik istekliliğin, bireylerin akademik süreçlere katılımını etkileyen önemli bir faktör olduğu ve motivasyonel bileşenler içerdiği, literatürde sıkça vurgulanmaktadır (Tuti vd., 2022). Cinsiyet açısından değerlendirildiğinde, öğretmen adaylarının akademik isteklilik düzeylerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ancak, sınıf düzeylerine göre yapılan incelemede, akademik tutum alt boyutunda üçüncü ve dördüncü sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

Ayrıca, öğretmen adaylarının akademik okuryazarlık ile akademik isteklilik düzeyleri arasındaki ilişki incelendiğinde, orta düzeyde pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür (r=,517, p<,05). Akademik okuryazarlığın bilgiye erişim ve bu bilginin uygulanmasını içerdiği düşünüldüğünde, bu becerilerin akademik isteklilik üzerinde doğrudan bir etkisi olabileceği söylenebilir. Bu ilişki, bireylerin hem akademik hem de mesleki başarılarında okuryazarlık ve motivasyonun birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre bazı öneriler sunulabilir:

1. Akademik okuryazarlık ve akademik istekliliği destekleyen çalışmalar yapılabilir.
2. Pratik odaklı etkinlikler düzenlenebilir.
3. Çeşitli değişkenler üzerine daha fazla araştırma yapılabilir.
4. Öğretmen yetiştirme programlarına bilgi okuryazarlığı, bilimsel yazma becerileri ve eleştirel düşünme konularını içeren dersler eklenebilir ya da bu dersler daha etkin hale getirilebilir.

KAYNAKÇA

Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.

Demir, S. ve Deniz, H. (2020). Akademik okuryazarlık ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Kastamonu Education* Journal, *28*(3), 1366-1379.

Edwin, M., Pulse, H., Alhiyari, N., Salvatierra, D., Martin, C. ve Gaglio, R. (2022). The Impact of Academic Aspirations and Career Uncertainty on Students' College Outcomes. *Journal of College Access, 7*(2), 30-49.

George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 Update (10th ed.)*. Pearson Education, Inc.

Goswami, N., & Singh, S. (2020). Academic aspiration and achievement. *International Journal of Advanced Research in Commerce, Management & Social Science, 3*(1), 52-56.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis (7th ed.)*. Pearson Education Limited.

Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 38. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Li, D. (2022). A review of academic literacy research development: from 2002 to 2019. Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education, 7(5), 1-22.

Tuti, G., Özdemir, M. ve Rizeli H. (2022). Developing the Teacher Academic Aspiration Scale (TAAS): Validity and Reliability Study. *Inonu University Journal of the Faculty of Education, 23*(1), 621-644.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ BESLENME OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Sultan ÇIKRIK

Gazi Üniversitesi

sultanaltunsoy@gazi.edu.tr

0000-0002-6821-7922

ÖZET

Beslenme, bireylerin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi ve yaşam kalitesini artırabilmesi için temel bir ihtiyaçtır. Bu araştırma, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerini incelemeyi amaçlamış ve 2020-2021 eğitim öğretim yılı bahar yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Tarama yöntemi ile yürütülen araştırmanın çalışma grubunu bir devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde farklı programlarda öğrenimlerine devam eden öğretmen adayları oluşturmuştur. Araştırmada, veri toplama aracı olarak Adolesan Beslenme Okuryazarlığı Ölçeği (ABOÖ) kullanılmıştır. Adolesan Beslenme Okuryazarlığı Ölçeği 5'li Likert tipinde olup üç alt boyutta toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Öğretmen adaylarının veri toplama araçlarına verdikleri cevapların analizinde SPSS 22.0 programından faydalanılmıştır.

Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin genel ortalaması $\bar{X}$=76,09 olarak bulunmuştur. Cinsiyet açısından bakıldığında etkileşimli beslenme okuryazarlığı, kritik beslenme okuryazarlığı alt boyutları ile ölçeğin genelinde kadın öğretmen adayları yönünde istatistiksel olarak anlamlı olarak bir farklılık bulunmuştur. Sınıfları açısından bakıldığında işlevsel alt boyutunda birinci ve ikinci sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı olarak bir farklılık bulunmuştur. Programlarına göre ise öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinde anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Ders alma durumlarına göre ise işlevsel alt boyutunda ders alanlar lehine anlamlı bir farklılık bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Beslenme Okuryazarlığı, Öğretmen Adayları, Beslenme Eğitimi.

EXAMINATION OF PRE-SERVICE TEACHERS' NUTRITION LITERACY LEVELS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Assist. Prof. Dr. Sultan ÇIKRIK

Gazi University

sultanaltunsoy@gazi.edu.tr

0000-0002-6821-7922

ABSTRACT

Nutrition is a fundamental need for individuals to maintain a healthy life and improve their quality of life. This study aimed to examine the nutritional literacy levels of pre-service teachers and was conducted during the spring semester of the 2020-2021 academic year. The study group consisted of pre-service teachers enrolled in various programs at the faculty of education of a state university, and the research was carried out using the survey method. The Adolescent Nutrition Literacy Scale (ABLS) was used as the data collection tool in the study. The Adolescent Nutrition Literacy Scale is a 5-point Likert-type instrument comprising 22 items across three sub-dimensions. The SPSS 22.0 software program was utilized to analyze the responses provided by the pre-service teachers.

As a result of the study, the general average of pre-service teachers' nutritional literacy levels was $\bar{X}$=76.09. In terms of gender, a statistically significant difference was observed in favor of female pre-service teachers in the interactive nutrition literacy and critical nutrition literacy sub-dimensions and the overall scale. Regarding grade levels, a statistically significant difference was identified in the functional sub-dimension between first-year and second-year students. However, no significant differences were observed in the nutritional literacy levels of pre-service teachers based on their programs. Lastly, in the functional sub-dimension, a significant difference was found in favor of those who had taken relevant courses.

Keywords: Nutrition Literacy, Pre-service Teachers, Nutrition Education.

1. GİRİŞ

Beslenme, bireylerin sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi ve yaşam kalitesini artırabilmesi için temel bir ihtiyaçtır. Özellikle bazı dönemlerde bireylerin fiziksel ve zihinsel gelişiminde kritik bir rol oynadığından sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazanılması büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, beslenme okuryazarlığı, bireylerin doğru beslenme bilgisine erişme, bu bilgiyi

değerlendirme ve günlük yaşamlarında uygulama becerilerini kapsayan önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beslenme okuryazarlığı, bireylerin gıda ve beslenme ile ilgili bilgilere ulaşma, bu bilgileri anlama, değerlendirme ve günlük yaşamlarında hayata geçirme becerilerini kapsayan bir kavramdır. Bu yetenek, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazanılması ve devam ettirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Silk et al., 2008). Literatürde, beslenme okuryazarlığının sağlık üzerindeki etkileri geniş bir şekilde incelenmiştir. Beslenme okuryazarlığı düzeyinin, özellikle kalp-damar hastalıkları, kanser, diyabet ve hipertansiyon gibi beslenme ile ilişkili hastalıkların önlenmesi ve yönetiminde önemli bir faktör olduğu belirtilmektedir (Yıldırım, Kızıltan & Ok, 2021). Beslenme okuryazarlığının temel ilkelerinden biri, bireyin beslenme bilgisine erişme, bu bilgiyi anlama ve sağlığını iyileştirmek için etkili bir şekilde kullanma becerisidir (Velardo, 2017; Arslan ve Mertoğlu, 2022). Beslenme okuryazarlığı, yalnızca bilginin kaynağını (formal veya informal) tanımlamayı değil, aynı zamanda besin ve beslenme ile ilgili bilgilere erişimi, bilgi kaynağını seçmeyi, elde edilen bilgileri işlemeyi (örneğin analiz etme ve değerlendirme), bu bilgileri paylaşma veya paylaşmama, analiz sonuçlarına dayanarak uygulama (tüketme) ya da uygulamama (tüketmeme) kararını verebilmek için gerekli görülen irade, yetenek ve davranışları sergilemeyi içeren bir örüntü olarak ifade edilmektedir (Zoellner vd., 2009). Ayrıca, beslenme okuryazarlığı düzeyinin yaşam kalitesi ile ilişkili olduğu da gösterilmiştir. Örneğin, genç erişkinlerde yapılan bir çalışmada, beslenme okuryazarlığı düzeyinin artmasıyla yaşam kalitesi puanlarının da arttığı saptanmıştır (Erem ve Bektaş, 2023). Sonuç olarak, beslenme okuryazarlığı, bireylerin sağlıklı beslenme alışkanlıkları geliştirmelerinde ve beslenme ile ilişkili hastalıkların önlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, toplum genelinde beslenme okuryazarlığının artırılmasına yönelik eğitim programlarının planlanması ve uygulanması büyük önem taşımaktadır.

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi amaçlanmış ve alt amaçlar belirlenmişti;

1) Öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeyleri nasıl bir dağılım göstermektedir?
2) Öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeyleri cinsiyetleri açısından istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
3) Beslenme okuryazarlığı düzeyleri, öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
4) Beslenme okuryazarlığı düzeyleri, öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri program açısından anlamlı bir farklılık göstermekte midir?
5) Beslenme okuryazarlığı düzeylerinde, beslenme ile ilgili ders alıp almama durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık var mıdır?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, betimsel bir nitelik taşıdığından tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. Öğretmen adaylarının mevcut durumları ve özellikleri, kendi koşulları içinde ele alınmış ve bu

durumlar olduğu gibi betimlenmeye çalışılmıştır (Karasar, 2023). Araştırmanın veri toplama süreci 2020-2021 eğitim öğretim yılının bahar yarıyılında tamamlanmıştır.

2.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, bir devlet üniversitesinde yer alan eğitim fakültesinin çeşitli programlarında öğrenimlerine devam eden 82 öğretmen adayı oluşturmuştur. Öğretmen adayları ile ilgili demografik bilgiler Çizelge 1'de yer almaktadır.

Çizelge 1. Öğretmen Adaylarının Demografik Bilgileri

		n	%
Cinsiyet	Kadın	68	82.93
	Erkek	14	17.07
	Toplam	82	100
Sınıf	1. Sınıf	37	45.12
	2. Sınıf	35	42.68
	3. Sınıf	10	12.20
	Toplam	82	100
Program	Biyoloji Öğretmenliği	21	25,61
	Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık	20	24,39
	İngilizce Öğretmenliği	13	15,85
	İlköğretim Matematik Öğretmenliği	11	13,41
	Türkçe Öğretmenliği	9	10,98
	Okul Öncesi Öğretmenliği	8	9,76
	Toplam	82	100
Beslenme ile ilgili Ders	Ders Alan	44	53.66
	Ders Almayan	38	46.34
	Toplam	82	100

Çizelge 1'e göre, çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının demografik özellikleri incelendiğinde, cinsiyet dağılımı açısından, 68 kadın öğretmen adayının (%82,93) ve 14 erkek öğretmen adayının (%17,07) yer aldığı görülmüştür. Sınıf düzeyine göre dağılım incelendiğinde, 1. sınıfta yer alan öğretmen adaylarının sayısı 37 (%45,12), 2. sınıfta yer alanların sayısı 35 (%42,68) ve 3. sınıfta yer alanların sayısı 10 (%12,20) olarak tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının kayıtlı oldukları programlara göre dağılımına bakıldığında, Biyoloji Öğretmenliği programında 21 (%25,61), Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık programında 20 (%24,39), İngilizce Öğretmenliği programında 13 (%15,85), İlköğretim Matematik Öğretmenliği programında 11 (%13,41), Türkçe Öğretmenliği programında 9

(%10,98) ve Okul Öncesi Öğretmenliği programında 8 (%9,76) öğretmen adayının bulunduğu belirlenmiştir. Beslenme ile ilgili ders alma durumuna göre yapılan değerlendirmede ise, ders alan öğretmen adaylarının sayısı 44 (%53,66) iken, ders almayanların sayısının 38 (%46,34) olduğu görülmüştür.

2.2. Veri Toplama Aracı

Öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerini belirlemek amacıyla, Bari (2012) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlama çalışması Türkmen ve arkadaşları (2017) tarafından gerçekleştirilen Adolesan Beslenme Okuryazarlığı Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek, 5'li Likert tipi bir yapıya sahiptir. Ölçeğin puanlanmasında 1: Hiç katılmıyorum-5: Tamamen katılıyorum şeklinde işlem yapılmıştır. Toplamda 22 maddeden oluşan ölçek, İşlevsel Beslenme Okuryazarlığı, Etkileşimli Beslenme Okuryazarlık ve Kritik Beslenme Okuryazarlık olmak üzere üç alt boyutu kapsamaktadır.

Güvenirlik analizleri ile ölçeğin tamamı için Cronbach's Alpha değeri 0,748 şeklinde bulunmuştur. Veri toplama aracının güvenirliğini değerlendirmek amacıyla kullanılan Cronbach's Alpha değerinin 0,70'in üzerinde olması, aracın güvenilir kabul edilmesi için yeterlidir. Ayrıca, güvenirlik katsayısının 1'e yaklaştıkça veri toplama aracının güvenirlik düzeyinin arttığı kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2018).

2.3. Veri Analizi

Veri analizi aşamasında nicel yöntemler tercih edilmiş ve öğretmen adaylarından elde edilen yanıtlar SPSS 22.0 yazılımı kullanılarak incelenmiştir. Verilerin normal bir dağılıma sahip olup olmadığını değerlendirmek için çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) değerleri hesaplanmıştır. Bu değerler, bir veri kümesinin dağılım özelliklerini tanımlamada kullanılan önemli istatistiksel göstergelerdir. Literatür, çarpıklık değerinin -1 ile +1 aralığında olmasını, genellikle normal bir dağılım göstergesi olarak kabul etmektedir (George & Mallery, 2010).

Normal dağılım için basıklık değeri genellikle -1 ile +1 arasında olduğunda, normal dağılıma uygun olduğu kabul edilir (Hair vd., 2014). Bu araştırmada elde edilen çarpıklık (,053) ve basıklık (,522) değerlerinin normal dağılım kriterlerini karşıladığı görülmüştür. Bu durum, veri setinin simetrik bir yapıda olduğunu ve aşırı sivri ya da düz bir dağılıma sahip olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, veri analizinde, dağılımın normal özellikler sergilemesi nedeniyle parametrik testler tercih edilmiş, anlamlılık düzeyi de ,05 olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Araştırmanın birinci alt amacı doğrultusunda öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu alt amaç doğrultusunda öğretmen adaylarının vermiş oldukları cevaplar Çizelge 2'de sunulmuştur.

Çizelge 2. Öğretmen Adaylarının Beslenme Okuryazarlığı Ölçeği Yanıtlarının f ve % Bulguları

		Hiç Katılmıyorum		Katılmıyorum		Kararsızım		Katılıyorum		Tamamen Katılıyorum	
No	**Madde**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**	**f**	**%**
1	Beslenme, sağlık ve gıda uzmanlarının kullandığı teknik kelimeleri anlamakta zorlanırım.	2	2,4	10	12,2	30	36,6	24	29,3	16	19,5
2	Beslenme, sağlık ve gıda uzmanlarının kullandığı dili anlamakta zorlanırım.	2	2,4	9	11,0	29	35,4	24	29,3	18	22,0
3	Beslenme, gıda ve diyet hakkında okuduğum bilgileri anlamakta zorlanırım.	1	1,2	1	1,2	20	24,4	34	41,5	26	31,7
4	Doktor, hemşire veya diyetisyenden diyet önerisi aldığımda beslenmemi nasıl değiştireceğimi anlamakta zorlanırım.	1	1,2	5	6,1	9	11,0	40	48,8	27	32,9
5	Beslenme, gıda ve diyet hakkında bir yazı okuduğumda bilmediğim kelimelerle karşılaşırım.	3	3,7	17	20,7	25	30,5	31	37,8	6	7,3
6	Dünya Sağlık Örgütünün günlük sebze ve meyve tüketimi konusundaki önerileri hakkında fikrim yok.	14	17,1	17	20,7	13	15,9	23	28,0	15	18,3
7	Beslenme, gıda veya diyet hakkında bir şeyler okuduğumda anlamama yardımcı olacak birine ihtiyaç duyarım.	2	2,4	6	7,3	13	15,9	35	42,7	26	31,7
8	Benim için yararlı olduğunu düşündüğüm çeşitli kaynaklardan diyet hakkında bilgi toplarım.	5	6,1	16	19,5	18	22,0	29	35,4	14	17,1
9	Diyet hakkında bilgi edindikten sonra yeme alışkanlığım değişti.	4	4,9	13	15,9	29	35,4	20	24,4	16	19,5
10	Arkadaşlarım, ailem ve akrabalarımla diyet hakkında konuşurum.	6	7,3	13	15,9	19	23,2	20	24,4	24	29,3
11	Dengeli beslenmeyi oluşturan unsurlar hakkında sık sık yazılar okurum.	9	11,0	31	37,8	13	15,9	18	22,0	11	13,4
12	Beslenme ile ilgili (ör; diyet konusunda) bilgi aradığımda interneti kullanırım.	2	2,4	2	2,4	12	14,6	35	42,7	31	37,8
13	Sağlıklı beslenme hakkında beslenme uzmanlarıyla (Doktor, hemşire, diyetisyen gibi) kolayca iletişime geçebilirim.	10	12,2	18	22,0	20	24,4	20	24,4	14	17,1
14	Okulumdan sağlıklı beslenme hizmeti beklerim.	1	1,2	4	4,9	9	11,0	26	31,7	42	51,2
15	Okul kantinlerinin sağlıklı gıda seçmesi benim için önemlidir.	1	1,2	0	0	9	11,0	18	22,0	54	65,9
16	Beslenme, diyet ve gıdalar hakkında okuduğum bilgilerin bilimsel kanıtlara dayanması benim için önemlidir.	1	1,2	1	1,2	8	9,8	27	32,9	45	54,9
17	Ailemin ve arkadaşlarımın beslenmeyle ilgili tavsiyelerinden etkilenirim.	25	30,5	22	26,8	20	24,4	11	13,4	4	4,9
18	Gazete ve dergilerden okuduğum beslenme ile ilgili tavsiyelerden etkilenirim.	21	25,6	25	30,5	22	26,8	9	11,0	5	6,1
19	Sağlıklı gıda tüketimi konusunda başkalarını (ör: ailemi ve arkadaşlarımı) etkilemeye çalışırım.	6	7,3	10	12,2	21	25,6	23	28,0	22	26,8
20	Okulumda sağlıklı beslenmeye yönelik çalışmalarda aktif rol almaya hazırım.	9	11,0	11	13,4	19	23,2	25	30,5	18	22,0
21	Beslenme hakkında medyada yayınlanan bilimsel sonuçlara inanırım.	17	20,7	29	35,4	24	29,3	10	12,2	2	2,4
22	Türkiye'de beslenmenin geliştirilmesini hedefleyen politik konularda kolayca yer alabilirim.	11	13,4	13	15,9	34	41,5	15	18,3	9	11,0

Çizelge 2'ye göre, 1. maddeye öğretmen adaylarının %36,6'sı "Kararsızım" cevabını vermiştir. Bu oran, katılımcıların önemli bir kısmının bu konuda net bir görüş belirtmekte zorlandığını göstermektedir. Ayrıca, %29,3 "Katılıyorum", ve %19,5 ise "Tamamen Katılıyorum" yanıtını vererek bu durumu desteklemiştir. 6. maddeye öğretmen adaylarının %28'i "Katılıyorum", %18,3'ü ise "Tamamen Katılıyorum" demiştir. Bu durum, öneriler konusunda bilgi eksikliği olduğuna işaret etmektedir. 15. maddeye öğretmen adaylarının %65,9'u "Tamamen Katılıyorum", %22'si ise "Katılıyorum" diyerek bu konuda büyük bir hassasiyet gösterdiklerini belirtmiştir. 17. maddeye öğretmen adaylarının %30,5'i "Hiç Katılmıyorum", %26,8'i "Katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiş ve çoğunluğun bu tür tavsiyelerden etkilenmediği görülmüştür. 4. maddeye öğretmen adaylarının %48,8'i "Katılıyorum", %32,9'u ise "Tamamen Katılıyorum" cevabını vermiştir. Bu, öğretmen adaylarının çoğunluğunun, sağlık uzmanlarının diyet önerilerini uygulamakta zorlandığını göstermiştir. 7. maddeye öğretmen adaylarının %42,7'si "Katılıyorum", %31,7'si ise "Tamamen Katılıyorum" demiştir. Bu çoğunluğun diyet ile ilgili bilgileri anlamak için rehberliğe ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. 21. maddeye öğretmen adaylarının %35,4'ü "Katılmıyorum", %20,7'si ise "Hiç Katılmıyorum" şeklinde yanıt vermiştir. Bu bulgular, medya kaynaklı bilgilere olan güven eksikliğini ve bilimsel iletişimde şeffaflık ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerine ait betimsel istatistikler Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Öğretmen Adaylarının Beslenme Okuryazarlığı Düzeylerine ilişkin Betimsel İstatistikler

N	Min	Max	$\bar{X}$	Ss
82	45.00	98.00	76,09	9,56

Çizelge 3 incelendiğinde, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin ortalamasının $\bar{X}$=76,09 olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmanın ikinci alt amacına göre, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin cinsiyetleri açısından anlamlı farklılık gösterip göstermediği ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu alt amaç doğrultusunda bağımsız gruplar t-testi uygulanmış ve sonuçlar Çizelge 4'te sunulmuştur.

Çizelge 4. Öğretmen Adaylarının Beslenme Okuryazarlığı Düzeylerinin Cinsiyete Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	Sd	t	p
Alt Boyut 1 İşlevsel	**Kadın**	68	25,14	4,49	80	1,153	,252
	Erkek	14	26,85	7,28			
	Kadın	68	21,08	4,71	80	-2,831	**,006**

Alt Boyut 2 Etkileşimli	**Erkek**	14	17,07	5,41			
Alt Boyut 3 Kritik	**Kadın**	68	30,83	3,53	80	-2,831	**,003**
	Erkek	14	27,42	4,94			
Genel	**Kadın**	68	77,07	9,30	80	-2,077	**,041**
	Erkek	14	71,35	9,75			

Çizelge 4 incelendiğinde, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı toplam puan ortalamaları açısından kadınların ($\bar{X}$=77,07) erkeklere ($\bar{X}$=71,35) göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin cinsiyetlerine göre etkileşimli ($t_{(80)}$=-2,831; $p<0,05$) ve kritik ($t_{(80)}$=-2,831; $p<0,05$) alt boyutları ile ölçeğin genelinde istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır ($t_{(80)}$=-2,077; $p<0,05$).

Araştırmanın üçüncü alt amacı, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin sınıf düzeylerine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin sınıf düzeylerine göre farklılık gösterip göstermediğini değerlendirmek için bağımsız gruplar için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 5'te sunulmuştur.

Çizelge 5. Öğretmen Adaylarının Beslenme Okuryazarlığı Düzeylerinin Sınıflarına Göre Bağımsız Gruplar için Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	**Kareler Toplamı**	**Sd**	**Kareler Ortalaması**	**F**	**p**	**Post-Hoc**
Alt Boyut 1 İşlevsel	Gruplar Arası	168,151	2	84,075	3,481	**,036**	**1-2**
	Gruplar İçi	1908,044	79	24,152			
	Toplam	2076,195	81				
Alt Boyut 2 Etkileşimli	Gruplar Arası	24,231	2	12,116	,471	,626	
	Gruplar İçi	2033,488	79	25,740			
	Toplam	2057,720	81				
Alt Boyut 3 Kritik	Gruplar Arası	81,914	2	40,957	2,675	,075	
	Gruplar İçi	1209,708	79	15,313			
	Toplam	1291,622	81				
Genel	Gruplar Arası	6,120	2	3,060	,033	,968	
	Gruplar İçi	7409,100	79	93,786			
	Toplam	7415,220	81				

Çizelge 5 incelendiğinde, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin sınıflarına göre ölçeğin genelinde anlamlı farklılık göstermediği (F(2-79)=,033; p>0,05), bununla birlikte işlevsel alt boyutunda 1 ve 2. sınıflar arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği görülmektedir (F(2-79)=3,481; p<0,05).

Araştırmanın dördüncü alt amacı, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin kayıtlı oldukları programa göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu doğrultuda, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeyleri programlarına göre karşılaştırılmış ve elde edilen bulgular Çizelge 6'da sunulmuştur. Programlar arasındaki farklılıkları belirlemek için bağımsız gruplar için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır.

Çizelge 6. Öğretmen Adaylarının Beslenme Okuryazarlığı Düzeylerinin Programlarına Göre Bağımsız Gruplar için Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Alt Boyut 1 İşlevsel	Gruplar Arası	177,255	5	35,451	1,419	,227
	Gruplar İçi	1898,940	76	24,986		
	Toplam	2076,195	81			
Alt Boyut 2 Etkileşimli	Gruplar Arası	139,253	5	27,851	1,103	,366
	Gruplar İçi	1918,467	76	25,243		
	Toplam	2057,720	81			
Alt Boyut 3 Kritik	Gruplar Arası	171,744	5	34,349	2,331	,050
	Gruplar İçi	1119,878	76	14,735		
	Toplam	1291,622	81			
Genel	Gruplar Arası	604,461	5	120,892	1,349	,253
	Gruplar İçi	6810,758	76	89,615		
	Toplam	7415,220	81			

Çizelge 6 incelendiğinde, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin kayıtlı oldukları programlarına göre hem alt boyutlarda hem de ölçeğin genelinde anlamlı farklılık göstermediği görülmektedir (F(5-76)=1,349; p>0,05).

Araştırmanın beşinci alt amacı, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin, beslenme ile ilgili ders alma durumlarına göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeyleri ders alma durumlarına göre karşılaştırılmış ve anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için bağımsız gruplar t-testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Çizelge 7'de sunulmuştur.

Çizelge 7. Öğretmen Adaylarının Beslenme Okuryazarlığı Düzeylerinin Ders Alma Durumlarına Göre Bağımsız Gruplar t-Testi Sonuçları

	Ders Alma Durumu	N	X̄	Ss	Sd	t	p
Alt Boyut 1 İşlevsel	**Ders Alan**	44	23,42	5,14	80	-3,592	**,001**
	Ders Almayan	38	27,18	4,33			
Alt Boyut 2 Etkileşimli	**Ders Alan**	44	20,63	4,56	80	-,450	,654
	Ders Almayan	38	20,13	5,59			
Alt Boyut 3 Kritik	**Ders Alan**	44	29,45	4,27	80	1,991	,050
	Ders Almayan	38	31,18	3,47			
Genel	**Ders Alan**	44	77,27	7,91	80	-1,200	,234
	Ders Almayan	38	74,73	11,14			

Çizelge 7 incelendiğinde, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin toplam puan ortalamalarının beslenme ile ilgili ders alanlarda ($\bar{X}$=77,27) almayanlara ($\bar{X}$=74,73) göre daha yüksek olduğu, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerinin ders alma durumlarına göre işlevsel alt boyutunda istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($t(80)=-3,592$; $p<0,05$).

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeyleri incelenmiş ve bazı önemli sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı ortalamasının $\bar{X}$=76.09 olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç, katılımcıların beslenme okuryazarlığı düzeylerinin genel olarak iyi bir seviyede olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, alt boyutlar ve demografik değişkenler açısından bazı farklılıklar dikkat çekmektedir.

Cinsiyet açısından, kadın öğretmen adaylarının etkileşimli ve kritik beslenme okuryazarlığı alt boyutlarında, ayrıca genel ölçek puanlarında erkek öğretmen adaylarına göre anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç, yapılan diğer çalışmalarda sıklıkla vurgulanan, kadınların sağlık ve beslenme konularında daha bilinçli ve duyarlı oldukları yönündeki çalışmalar ile uyum göstermektedir. Aihara ve Minai (2011), erkeklerin beslenme okuryazarlığının kadınlara göre daha düşük düzeyde olduğunu ifade etmiştir. Tamel (2018) de, araştırmasında öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlık puanlarının cinsiyete göre değişkenliği detaylı incelemiş kadınların erkeklere göre daha yüksek beslenme okuryazarı olduğu tespit etmiştir.

Sınıf düzeyleri açısından, işlevsel alt boyutta birinci ve ikinci sınıf öğretmen adayları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. İkinci sınıf öğretmen adaylarının daha yüksek puanlara sahip olması, beslenme ve sağlık konularındaki bilgi düzeylerinin eğitim sürecinde ilerleyen yıllarda arttığını düşündürmektedir. Bu durum, eğitim müfredatının bu tür bilgilerin kazanımını desteklediğini gösterebilir.

Program farklılıkları açısından, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeyleri arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir. Bu durum, farklı programlarda öğrenim gören öğretmen adaylarının beslenme ile ilgili bilgi düzeylerinin ve okuryazarlık becerilerinin benzer olduğunu göstermektedir.

Ders alma durumu açısından, işlevsel alt boyutta, beslenme ile ilgili ders alan öğretmen adaylarının, ders almayanlara göre anlamlı düzeyde daha yüksek puanlara sahip olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, ilgili derslerin bireylerin beslenme okuryazarlığı düzeylerini artırmada etkili olduğunu göstermektedir.

Genel değerlendirme olarak, araştırma sonuçları, öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığının belirli değişkenlere bağlı olarak farklılaştığını ve eğitim sürecinin bu becerilerin geliştirilmesinde kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu bulgular, özellikle öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlığı düzeylerini artırmaya yönelik eğitim programlarının geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır. Sağlıklı beslenme alışkanlıklarının kazandırılması, bireylerin yaşam boyu sağlıklı yaşam becerilerini geliştirmelerinde temel bir rol oynamaktadır (Owen ve Çelik, 2018). Beslenme okuryazarlığını artırmaya yönelik teorik ve uygulamalı eğitim-öğretim içeriklerinin geliştirilmesi ve uygulanması, bireylerin sadece kendilerinin değil, aynı zamanda gelecekte eğitim verecekleri öğrencilerin de sağlıklı yaşam alışkanlıkları kazanmalarına katkı sağlayabilir.

Bu araştırmanın sonuçlarına göre bazı öneriler sunulabilir:

1. Beslenme okuryazarlığının geliştirilmesine yönelik eğitim programlarına daha fazla önem verilebilir.
2. Farklı değişkenlerin etkisi üzerine daha derinlemesine araştırmalar yapılabilir.
3. Öğretmen adaylarına gündelik yaşamlarında kullanabilecekleri pratik beslenme becerilerini kazandıracak uygulamalı etkinlikler düzenlenebilir.
4. Beslenme ve sağlık uzmanları ile ortak çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKÇA

Aihara, Y. ve Minai, J. (2011). Barriers and catalysts of nutrition literacy among elderly Japanese people. *Health promotion international*, *26*(4), 421-431.

Arslan, D. ve Mertoğlu, H. (2022). Üniversite öğrencilerinin beslenme okuryazarlık düzeyleri ile medya okuryazarlık düzeyleri arasındaki ilişki. *Journal of Sustainable Educational Studies (JSES)*, (*Ö1*), 271-280.

Bari, N. N. (2012). *Nutrition literacy status of adolescent students in Kampala district, Uganda* (Master's thesis, Høgskolen i Oslo og Akershus).

Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi.

Erem, S. ve Bektaş, Z. (2023). Genç erişkinlerde beslenme okuryazarlığı düzeyi yaşam kalitesi ile ilişkili midir? *Food and Health, 9*(2), 129-138.

George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 Update (10th ed.)*. Pearson Education, Inc.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J. ve Anderson, R. E. (2014). *Multivariate Data Analysis (7th ed.)*. Pearson Education Limited.

Karasar, N. (2023). *Bilimsel araştırma yöntemi*. 38. Baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Owen, F. K. ve Çelik, N. D. (2018). Yaşam boyu sağlıklı yaşam ve iyilik hali. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, *10*(4), 440-453.

Silk, K. J., Sherry, J., Winn, B., Keesecker, N., Horodynski, M. A. ve Sayir, A. (2008). Increasing nutrition literacy: testing the effectiveness of print, web site, and game modalities. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, *40*(1), 3-10.

Tamel, Z. G. (2018). *Öğretmen ve öğretmen adaylarının beslenme okuryazarlık düzeylerinin belirlenmesi ve sağlıklı beslenme ile ilgili görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Türkmen, A. S., Kalkan, İ. ve Filiz, E. (2017). Adolesan beslenme okuryazarlığı ölçeğinin türkçe'ye uyarlanması: geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Uluslararası Hakemli Beslenme Araştırmaları Dergisi*, *10*: 1-16.

Velardo, S. (2017). Nutrition literacy for the health literate. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, *49*(2), 183.

Yıldırım, M., Kızıltan, G., & Ok, M. A. (2021). Beslenme okuryazarlığı nedir?. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, *6(Beslenme Özel Sayısı)*, 1-13.

Zoellner, J., Connell, C., Bounds, W., Crook, L. ve Yadrick, K. (2009). Peer reviewed: nutrition literacy status and preferred nutrition communication channels among adults in the lower Mississippi Delta. *Preventing Chronic Disease*, *6*(4), 1-11.

DİJİTAL ÇAĞDA EĞİTİM VE OKUL YÖNETİCİLİĞİ

Cansu BARBAROS ÖZER
Fırat Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü
cansubrbrs@gmail.com – ORCID NO: 0009-0000-1585-1033

Doç. Dr. Hakan POLAT
Fırat Üniversitesi/Eğitim Fakültesi
hakanpolat@firat.edu.tr – ORCID NO: 0000-0002-0271-3747

ÖZET

İnsanlık, tarih boyunca gelişim göstermiş ilkel toplumdan tarım toplumuna daha sonra sanayi toplumuna geçmiş; bilgi ve iletişim teknolojilerinin önem kazanmasıyla birlikte insanlık dijital bir çağa adım atmıştır. Dijital çağ, bilgi teknolojileri ve iletişim araçlarının hızla gelişmesiyle birlikte eğitim sisteminde büyük değişikliklere yol açmıştır. Bu durumdan değişim gösteren ve en çok etkilenen alanların başında eğitim gelmektedir. Dijital çağ ile birlikte eğitim çok yönlü olarak etkilenmiş ve yeni eğitim tekniklerine yerini bırakmıştır. Bu gelişmeler ile birlikte okul yöneticilerinin farklı görev ve sorumlulukları ortaya çıkmıştır. Eğitimde dijital dönüşümün sağlanması, öğretmenlerin ve öğrencilerin dijital becerilerinin arttırılmasında okul yöneticilerinin kilit bir role sahiptir. Bu gelişmelerin üstesinden gelmek ve eğitimde başarılı bir dönüşüm sağlamak için okul yöneticilerinin dijital yeterlilikleri ve teknolojiye yönelik liderlik becerileri büyük bir öneme sahiptir. Dijital çağda eğitimi ve okul yöneticiliğini konu alan bu derleme yazısında okul yöneticilerinin rollerini, görevlerini, sorumluluklarını ve sahip olması gereken yeterlilikleri vurgulanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Dijital Çağ, Eğitim , Okul Yöneticiliği, Yönetici Yeterlikleri.

EDUCATION AND SCHOOL ADMINISTRATION IN THE DIGITAL AGE

Cansu BARBAROS ÖZER
Firat University/Institute of Educational Sciences
cansubrbrs@gmail.com – ORCID NO: 0009-0000-1585-1033

Assoc. Prof. Dr. Hakan POLAT
Firat University/Faculty of Education
hakanpolat@firat.edu.tr – ORCID NO: 0000-0002-0271-3747

ABTRACT

Humanity has evolved throughout history, transitioning from primitive societies to agricultural societies, and then to industrial societies. With the enhancing importance of information and communication technologies, humanity has entered the digital age. The digital age, characterized by rapid advancements in information technologies and communication tools, has led to big changes in the education system. Education is one of the areas transformed and most affected by this situation. With the advent of the digital age, education has been influenced in multiple ways and has given way to new teaching techniques. Along with these developments, new tasks and responsibilities have emerged for school administrators. School administrators have a key role in increasing the digital skills of teachers and students and in facilitating the digital transformation in education. In order to overcome these developments and ensure a successful transformation in education, the digital competencies and leadership skills related to technology of school administrators are of great importance. This review article, which addresses education and school administration in the digital age, aims to highlight the roles, duties, responsibilities, and competencies that school administrators must possess.

Keywords: Digital Age, Education, School Management, Administrator Competencies.

1. GİRİŞ

İnsanlık, tarih boyunca gelişim göstermiş ilkel toplumdan tarım toplumuna akabinde sanayi toplumuna geçmiş; bilgi ve iletişim teknolojilerinin önem kazanmasıyla birlikte insanlık dijital bir çağa adım atmıştır. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi birçok alanı etkilediği gibi eğitimi de etkisi altına almıştır. Okulların teknolojik açıdan belirli bir standarda kavuşturulması sağlanarak eğitim ve öğretim süreçlerinde yapılan birçok uygulama teknolojik imkânlarla zenginleştirilmektedir.

İçinde bulunduğumuz çağda teknolojik gelişmelerin ve dijitalleşmenin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini görmekteyiz. Bu yeni teknolojiler, insanların birbirleriyle iletişim kurma yöntemlerini artırmakla birlikte bilgiye erişim yollarında da köklü değişimler meydana getirmiştir (Saykılı, 2019). Bu dönüşüm, öğrencilerin okulda bilgiyi nasıl okuyup yazdıklarını değiştirmekle birlikte, ansiklopedilerden çevrimiçi aramalara, elle yazımdan kelime işlemcilere, basıl materyalden dijital ekranlarda okumalara ve tek tip öğretimden kişiselleştirilmiş öğrenmeye kadar birçok şeyi değiştirmektedir (Baron, 2017).

Dijital dünyayla etkileşim kurma ve dönüşüm sağlama konusunda farklı olasılıklar çağdaş eğitim için en önemli gereksinimlerdendir. (Dufya ve Dufya, 2019). Dijitalleşmenin eğitime yansımasıyla birlikte birçok eğitim uygulamasının teknolojik araçlarla ve dijital ortamlarda gerçekleştiği görülmektedir. Artık eğitim materyalleri basılı ortamlardan dijital ortamlara dönüşmekte, eğitim içerikleri dijital ortamlarda üretilmekte ve hızlı bir şekilde paylaşılmaktadır. Bununla birlikte mobil cihazların ve internete erişimin yaygınlaşması ve hızlanmasıyla birlikte uzaktan eğitim uygulamaları daha yaygın ve etkili bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Gün geçtikçe ortaya çıkan Web 2.0 araçları, yapay zeka (AI) uygulamaları, sanal gerçeklik, simülasyon, artırılmış gerçeklik gibi birçok teknolojik gelişmenin eğitimde kullanılmaya başlandığı görülmektedir. Tüm bu gelişmeler eğitimin gerçekleştiği okulları teknolojik açıdan gelişmeye zorlamaktadır. Bu durumda okul yöneticilerine önemli görevler düşerken, okul yöneticilerinin dijital çağdaki yeterlilikleri önemli bir konu haline gelmiştir.

2. DİJİTAL ÇAĞ

Bilgisayar biliminde sayısallaştırılmış veri anlamına gelen dijital kavramı, bugün farklı alanlarda kullanılan ve çoğunlukla teknolojik cihazlar ve internetin kullanıldığı formları temsil etmektedir. İçinde bulunduğumuz dönemi tanımlamak için "dijital çağ, dijital yaşam, dijital dünya, dijital gezegen" gibi birçok farklı kavram geliştirilmiştir. "Dijital" kelimesi artık bir sıfat olarak da kullanılmakta olup; öğrenme, tasarım, okul, vatandaşlık, üniversite, sanat, cüzdan vb. birçok kavramı nitelemektedir (Özkaya & Erat, 2022). Bilginin kişilere daha kolay ve hızlı bir şekilde ulaşmasını sağlayan teknolojilerin hayatımıza girdiği döneme dijital çağ

denmektedir. Bu dönem kişisel bilgisayarlarla başlamış ve internet ve diğer teknolojilerin gelişmesiyle devam etmektedir.

Dijital teknolojilerle birlikte bilgiye ulaşmak eski dönemlere göre daha çabuk ve kolay hale gelmiştir. (Statti & Torres, 2020). Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse dijital çağ, iletişim araçları ve bilgi teknolojilerinin hızla geliştiği ve toplumların dijital platformlar aracılığıyla şekillendiği bir dönemi ifade eder. Bu çağda, bireylerin günlük yaşamlarını, iş yapmalarını ve hatta düşünmelerini etkileyen faktörler vardır. Dijital teknolojiler, sadece bireyler üzerinde değil, aynı zamanda toplumun her alanında, özellikle eğitim sisteminde derin izler bırakmaktadır. Bilgiye hızlı erişim, etkileşimli iletişimin yaygınlaşması ve veri odaklı karar verme süreçlerinin güçlendirilmesi, dijital çağdaki en önemli özelliklerden bazılarıdır. Bu dönüşüm, okulların işleyişinden öğretim yaklaşımlarına kadar her alanda önemli değişiklikler gerektirmektedir.

2.1. Dijital Çağda Eğitim

Dijital çağ, eğitim sisteminde büyük ölçüde değişimlere yol açmıştır. Öğrencilerin, dijital araçlarla etkileşimli öğrenme süreçlerine dahil olmaları, çevrimiçi platformlardan derslere katılmaları ve öğretmenlerin, geleneksel ders anlatımından daha fazla teknolojik araçla desteklenen bir öğretim modeline geçiş yapmaları mümkündür. Dijital içerikler, öğretmenlerin ders materyallerini zenginleştirmelerine ve öğretim süreçlerini daha verimli hale getirmelerine çok yardımcı olmaktadır. Öğrencilerin öğrenme hızlarına göre uyarlanabilen bu içerikler, öğretmenlere önemli fırsatlar sunmaktadır. Eğitimin dijitalleşmesi, yalnızca öğretim süreçlerini değil, aynı zamanda okul yönetimini de dönüştürmüştür. Günümüz öğrencileri bilgisayarlar, tablet, akıllı telefon gibi masaüstü ve taşınabilir cihazlar ve bunlara yüklenen uygulamalarla çevrilidir (Saykılı, 2019). Bugünün kuşağını önceki nesillerden ayıran en önemli özellik; dijital teknolojinin çok yaygın olarak kullanıldığı bir çağda dünyaya gelmiş olmalarıdır. Bu yüzden bu neslin eğitiminde dijital teknoloji önemli bir yer tutmaktadır.

Teknolojik araçların eğitimde kullanılmasının temel amacı kaliteyi artırmaktır (Özkul ve Girginer, 2001). Eğitim-öğretimde teknolojinin kullanım nedenleri Bates (2000) tarafından şu şekilde belirtilmiştir (Akt. Özkul ve Girginer, 2001):

- Eğitim-öğretime erişimi kolaylaştırmak ve artırmak
- Öğrenimi kaliteli hale getirmek,
- Eğitimin maliyetlerini düşürmek,
- Eğitimde maliyet etkinliği sağlamak
- Teknolojik değişim zorunluluğuna cevap vermek,
- Öğrencilere çalışma ve iş hayatında lazım olacak becerileri teknoloji ile sağlamak.

Teknolojideki gelişmelere bağlı olarak eğitim programlarının yeniden şekillendirilmesi, öğretim materyallerinin ve kaynaklarının çağa uygun şekilde güncellenmesi, eğitimcilerin (öğretmen ve idarecilerin) güncel teknolojileri öğrenmesi önem arz etmektedir (Doğan, 1997). Çağımızda eğitimi daha verimli hale getirebilmek için kullanabileceğimiz kaynaklar her

zamankinden daha fazladır. Bu kaynaklardan en iyi şekilde yararlanabilmek için eğitim programlarının ve müfredatın güncellenmesi ve eğitimcilerin güncel teknolojiyi takip ederek eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmesi gerekmektedir. Gelişmiş teknoloji ürünleri, öğretmenlerin görevlerini yapmasında, okulların amacını gerçekleştirmesinde, öğrencilerin daha verimli bir şekilde öğrenim görmelerinde büyük öneme sahiptir (Hsieh, Yen ve Kuan, 2014). Günümüz teknolojik ürünleri sayesinde öğretmenler eğitimde daha geniş imkanlara sahip olurken öğrencilerin bilgiye ulaşması daha kolay hale gelmiştir. Okulların yeni teknolojik gelişmelere bağlı olarak sahip olduğu donanımlar ile öğretim süreci daha etkili ve verimli hale gelmiştir.

Eğitim öğretim sürecinde kaynak ve materyal sadece defter kitap olmaktan çıkmış; tablet, bilgisayar, sanal gerçeklik, simülasyon, akıllı tahta gibi araçlar sayesinde öğrenciler çok yönlü öğrenme şansına sahip olmuştur. Gelişen teknoloji sayesinde öğretmenlerin de işi kolaylaşmıştır. Materyal tasarlama veya etkinlik hazırlama konusunda kaynak sıkıntısı çekmeden istedikleri şekilde ders planı yapabilmektedirler. İnternet sayesinde her öğretmen aynı ya da benzer etkinliklere erişerek öğrencilerine uygulama şansına sahiptir. Ayrıca teknoloji eğitim çalışanlarının iş yükünü de hafifletmiştir. MEB tarafından kullanılan pek çok uygulama sayesinde okul ve eğitim-öğretimle ilgili işlemleri yerine getirmek kolay hale gelmiştir. E-okul sayesinde öğretmen ve idareciler öğrenci ile alakalı pek çok işlemi tek bir platform üstünden gerçekleştirebilmektedir. Bu ve benzeri pek çok uygulama eğitimdeki gereksiz iş yükünü azaltmış, bu sayede eğitimcilerin evrak işleri ve yazışmalar için harcadıkları zamanı eğitim-öğretim ile ilgili etkinliklere harcamalarını sağlamıştır. Buna ek olarak geliştirilen uygulamalar sayesinde veli ile iletişim daha kolay hale gelmiştir. Veli istediği zaman öğrencinin notlarını ve devamsızlığını takip edebilmekte; öğretmenler ile randevu sistemi sayesinde görüşebilmektedir.

Eğitim kurumlarının toplumsal değişimde rolü büyüktür. Günümüz toplumlarının teknolojik gelişmişlik düzeyleri ile eğitim sistemleri arasında güçlü bir ilişki vardır. Dijitalleşmenin toplumsal yaşamla iç içe olduğu, gerek olumlu gerekse olumsuz etkilerinin en fazla hissedildiği alanlardan birisi eğitimdir. Eğitimdeki dijital devrim ile geleneksel eğitim yaklaşımlarının yerini dijital ağa bağımlı yeni eğitim teknikleri almıştır (Kurtdaş, 2021).

Eğitim sürekli olarak teknolojik gelişmelerden etkilenen bir alandır. Her geçen gün yeni teknolojiler, cihazlar, yazılımlar insanların kullanımına sunulmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan ve birçok alanda kullanılmaya başlanan yapay zekanın hızlı bir şekilde gelişmesiyle birlikte eğitim uygulamalarında yerini aldığını görmekteyiz. Yapay zeka tabanlı araçlar, öğrenme ve öğretme amaçları için yeni pedagojik fırsatlar sunar (Çelik, 2023). Özellikle eğitimle ilgili öğrenme, araştırma, geliştirme, problem çözme gibi süreçlerde yapay zekanın etkili bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

2.2. Dijital Çağda Okul Yöneticilerinin Görev ve Sorumlulukları

Okul yöneticileri, hem teknoloji kullanımında örnek olmalı hem de öğretmenleri ve diğer paydaşları okulun gelişimi için teknolojiyi kullanmaları konusunda teşvik etmelidir (Garland & Tadeja, 2013). Bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığıyla örgütsel performansı üst düzeye çıkararak kaliteli eğitim öğretim olanağı sunmaya gayret göstermelidir (Sincar & Aslan, 2011). Bu bağlamda okul yöneticisinin teknik bilgisi, yönetim becerisi ve liderlik yetkisinin bütünleşmesiyle "teknolojik lider" kavramı ortaya çıkmaktadır (Banoğlu, 2011, Akt. Sayracı, Gündüz, 2018). Teknolojik lider olan okul yöneticileri, eğitimin dijitalleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Eğitimde dijital devrimi sağlıklı bir şekilde gerçekleştirmek için okul yöneticilerinin değişen koşullara uyum sağlayabilmesi ve okulun vizyonunu dijital çağa göre şekillendirebilmesi gerekmektedir. Okulların dijital altyapısını güçlendirmek, öğretmenlerin dijital becerilerini geliştirmek ve öğrencilerin dijital okuryazarlıklarını artırmak, okul yöneticilerinin en önemli görevlerindendir.

Grady (2011) okul yöneticilerinin teknoloji lideri olarak rollerini şu şekilde belirtmiştir (Akt, Öztürk, 2021):

- Okulda teknoloji için vizyon ve hedefleri belirlemelidir.
- Teknoloji kullanımında örnek olmalıdır.
- Okulda teknoloji kullanımını teşvik etmelidir.
- Teknolojiye ve teknolojinin eğitim ve öğretime uyumuna odaklanan mesleki gelişim faaliyetlerinde bulunmalıdır.
- Öğretmenler ve diğer personeller için teknoloji kullanımını destekleyen mesleki gelişim imkânı sağlamalıdır.
- Öğrencinin öğrenmesini sağlayacak ve kolaylaştıracak teknoloji kullanımını savunmalıdır.
- Ulusal teknoloji standartlarının farkında olmalı, desteklemelidir.

Eğitim alanında etki yaratan teknoloji liderlerin değişen koşullara uyum sağlayabilen, teknolojileri kullanarak örgütleri değişeme ikna eden, teknopedagojik eğitim hakkında bilgi sahibi olan, teknolojiyi öğretime etkili bir şekilde entegre eden, entegrasyon konusunda zorluk çekenlere yardımcı olan liderlerdir (Courville, 2011).

İçinde bulunduğumuz çağda okul yöneticilerinin sorumlulukları, öğretmenlerin öğrenme sürecinde teknolojiyi kullanmalarına teşvik etmek, dijital ekonomi ve iş gücünün talebini karşılamak için öğretimde teknolojiyi kullanma becerilerini ve yeterliliklerini geliştirmektir. Teknoloji hızla büyüdüğü ve yaygınlaştığı için okul yöneticilerinin teknolojik gelişmeleri uyarlama ve uygulama ihtiyacı kaçınılmazdır. Bu nedenle müdürlerin yeni gelişmelerle başa çıkması için teknolojik liderliklerini geliştirmeleri gerekmektedir (Hero, 2020). Okul yöneticiliği sadece liderlik rollerini sergilemekle ya da yasaları, yönetmelikleri, mevzuatları bilmekle sınırlı kalmıyor, içinde bulunduğumuz dijital çağın gerektirdiği becerileri de edinmeye zorluyor. Bu durum okul yöneticilerinin sahip olmaları gereken becerileri çok yönlü bir şekilde artırmaktadır.

2.3. Dijital Çağda Okul Yöneticilerinin Sahip Olması Gereken Yeterlilikler

Dijital çağda çalışan yöneticiler sadece teknolojik bilgiye sahip olmamalıdır. Okul yöneticileri, çeşitli dijital becerilere de sahip olmalıdır. Bu nedenle teknolojik liderlik rolleri ön plana çıkmaktadır. Okul yöneticilerinin teknolojik kavramları tanıması, eğitimde teknolojinin kullanımı konusunda vizyon oluşturabilmesi gibi yeterliliklere sahip olması gerekmektedir. Turan (2002), teknoloji lideri olarak okul yöneticilerinde bulunması gereken bazı özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- "Yazılımları" ve "donanımları" tanımlayabilmeli,
- Gerekli olan yazılım ve donanım malzemelerinin belirlenmesinde ve değerlendirilmesinde gereken özellikleri göz önünde bulundurabilmeli,
- Teknolojinin eğitim öğretim ortamlarında kullanılması için vizyon oluşturabilmeli, teknoloji kullanım alanları ve önceliklerini belirleyerek gerekli bütçeyi oluşturabilmelidir.

Eğitim yöneticileri için teknolojiye yönelik standartlar ilk olarak 2002 yılında NETS-A (National Educational Technology Standards for Administrators-Yöneticiler İçin Ulusal Eğitim Teknolojileri Standartları) tarafından duyurmuştur. Bu standartlar Amerika Birleşik Devletleri'nde faaliyet gösteren Eğitimde Uluslararası Teknoloji Topluluğu (The International Society for Technology in Education [ISTE]) tarafından geliştirilmiştir. Eğitim yöneticilerine yönelik geliştirilen bu standartlar daha sonra 2009 ve 2018 yıllarında geliştirilmiştir. Son güncellenen 2018 yılı ISTE standartlarına göre eğitim yöneticilerine yönelik teknoloji standartları şunlardır: 1) Eşitlik ve Dijital Vatandaşlık Savunucusu, (2) Vizyoner Planlayıcı, (3) Güçlendiren Lider, (4) Sistem Tasarımcısı ve (5) Bağlantılı Öğrenen (ISTE, 2018).

1. **Eşitlik ve Dijital Vatandaşlık Savunucusu:**
   - Öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayacak teknoloji bilgiye sahip öğretmenlerin bulunmasını sağlar.
   - Öğrencilerin erişimini kolaylaştıracak teknoloji ve altyapı desteği sunar.
   - Dijital vatandaşlık oluşturarak çevrimiçi kaynakları tarafsız değerlendirir ve teknolojiyi sosyal değişime katkı için kullanır.
   - Etik kurallara dikkat ederek çevrimiçi davranışları geliştirir (ISTE, 2018).
2. **Vizyoner Planlayıcı**
   - Teknoloji odaklı öğrenci başarısı için paydaşlar destek sağlar.
   - Stratejik planla ortak hedefler belirlenir ve süreç iyileştirilir.
   - Veriler analiz edilip etkin yaklaşımlar ölçeklendirilir.
   - Paydaşlarla iletişim kurularak iyileştirmeler yapılır.
   - Sürecin zorlukları ve faydaları diğer yöneticilerle paylaşılır (ISTE, 2018).
3. **Güçlendiren Lider**
   - Öğretmenlerin mesleki gelişimini destekler.
   - Öğretmenlerin yetkinlik ve güvenini artırarak, standartlara uygun eğitim sağlar.
   - Güncel teknolojilerin değerlendirilmesi için rol model olur.
   - Öğrencilerin öğrenim ve sosyokültürel ihtiyaçlarını karşılar.

- Tüm öğrencilerin gelişim süreçlerini senkronize bir şekilde değerlendirir (ISTE, 2018).

4. Sistem Tasarımcısı

- Paydaşlara hedeflerin gerçekleştirilmesi için destek sağlar.
- Dijital araç ve gereçlerin güncel ve yeterli olmasını sağlar..
- Paydaşların gizlilik ve güvenlik kurallarına uymalarını sağlar.
- Okulun eğitim amaçlarına uygun teknoloji destekli işbirlikleri gerçekleştirir (ISTE, 2018).

5. Bağlantılı Öğrenen

- Dijital teknolojiler ve eğitim gelişmelerini takip eder, hedefler belirler.
- Çevrimiçi öğrenim gruplarında rehberlik eder.
- Paydaşların gelişimi için eğitim programlarını destekler.
- Teknoloji ve müfredat entegrasyonunu geliştirir (ISTE, 2018).

Okul yöneticilerinin, eğitimde kullanılan dijital araçları etkin bir şekilde seçme, kullanma ve öğretmenlere rehberlik etme becerisi önemlidir. Ayrıca dijital içerik oluşturma, çevrimiçi derslerin planlanması ve öğretim yönetim sistemlerinin kullanımı gibi konularda yetkin olmaları ve birer teknoloji lideri olmaları gerekmektedir. Teknoloji lideri olarak okul yöneticisi teknolojik gelişmelerin eğitime katkısının farkında olmalı, varolan teknolojilerden etkili şekilde yararlanabilmelidir. Teknolojiyi kavrama, tanıma, teknolojik uygulamalar hakkında bilgi sahibi olma ve çabuk değişen sürece uyum sağlayabilme gibi özellikler dijital çağdaki okul yöneticilerinde olması gereken sıradan özelliklerdir. Teknolojinin etkili kullanımı açısından okul yöneticilerine görev ve sorumluluklar düşerken ve iyi bir lider olmak okul yöneticileri için tek başına yeterli değildir (Sezer ve Deryakulu, 2012). Bu çağda okul yöneticisi olan liderlerin aynı zamanda gerekli teknolojik yeterliliğe sahip olmaları gerekmektedir.

Değişimin paydaşları üzerinde yarattığı etkileri bilen teknolojik lider paydaşlarının güvende hissedebilecekleri bir ortam yaratmaya çalışır (O'Sullivan, 2009). Dijital güvenlik; dijital platformlarda güvenli bir öğrenme ortamı oluşturarak öğrenci bilgilerinin güvenliğini sağlamak için bilgi güvenliği protokollerinin yönetilmesidir (Tan & Koç, 2024). Gereken teknolojik yeterliğe sahip olan okul yöneticileri, öğrenci verilerinin gizliliğini sağlama, dijital güvenlik önlemleri alma ve çevrimiçi ortamda güvenli bir eğitim ortamı sağlama konusunda da yeterliğe sahip olmalıdır.

Teknoloji liderleri, teknolojinin eğitim programlarını nasıl iyileştirebileceğini anlamalı ve öğretmenlerin sınıflarında teknolojiyi etkin kullanmalarına yardımcı olacak yollar geliştirmelidir (Schmeltzar, 2011, Akt. Öztürk, 2021). Okul yöneticileri, öğretmenlerin dijital beceriler konusunda bilgi sahibi olmaları için gereken hizmetiçi eğitimleri almalarını sağlamalıdır. Eğitim – öğretim süresinde gerekli olan teknolojik araç gereçleri temin ederek eğitimin çağa uygun şekilde işleyişini takip etmelidir. Okul yöneticileri geleneksel yöntemleri geride bırakarak yenilikçi eğitim teknolojilerini benimsemeli ve bunlardan en etkili şekilde hem kendisi yararlanmalı hem de paydaşlarını bu teknolojileri kullanmaları için teşvik etmelidir (Can, 2003).

Dijital çağda insanlar yalnızca yüzyüze değil, aynı zamanda çevrimiçi platformlar aracılığıyla da iletişim kurabilmektedir. Okul yöneticileri, çevrimiçi ortamda etkili iletişim kurma, öğretmenlerle dijital eğitim konusunda işbirliği yapma ve öğrenci-veli ilişkilerini güçlendirme becerilerine sahip olmalıdır. Özellikle uzaktan eğitimin etkin kullanıldığı COVID-19 döneminde okul yöneticilerin bu süreçleri yönetmeleri için teknolojik becerilerinin yeterli düzeyde olması gerekmiştir. COVID-19 süreciyle ilgili yapılan çalışmalar okul yöneticilerinin teknolojiye yönelik yeterliliklerini ele almıştır. Örneğin Güngör ve Ayar (2022) tarafından yapılan çalışma sonucunda okul yöneticilerinin COVID-19 dönemindeki teknoloji liderliği yeterlilikleri; mesleki gelişimi destekleme, zaman yönetimi, öğretmenlerin yapması gereken görev ve sorumlukları, okul yöneticilerinin teknoloji liderliği yeterlikleri, öğrencinin derse devam takibi şeklinde ifade edilmiştir.

Gelişen ve değişen dünyada gün geçtikçe yeni durumlarla karşılaşılmaktadır. Bu gelişmelerden en çok faydalanması gereken şüphesiz eğitimdir. Bu nedenle okul yöneticileri, sürekli olarak değişen dijital teknolojilere uyum sağlamak için dijital becerilerini geliştirmelidir. Yöneticilerin, yeni gelişen dijital araçlar, çevrimiçi eğitim stratejileri ve eğitim teknolojileri konusunda sürekli olarak kendilerini eğitmeleri önemlidir.

3. SONUÇ

Dijital çağda eğitimin yeni gelişmelerden sürekli etkileneceği ve farklı uygulamaların ortaya çıkacağı kaçınılmazdır. Bu süreçte eğitim daha çok okul yöneticilerinin teknolojiye ve dijitale yönelik etkin liderlikleri ve dijital yeterlikleriyle şekillenecektir. Yöneticilerin okullarda teknolojiye liderlik yapan, okullarında teknoloji kullanımının yaygınlaşmasını sağlayan, alt yapıyı geliştiren, öğretmenlerin gelişimini destekleyen birer teknoloji lideri gibi davranmaları ve yeterli seviyede teknolojik bilgi ve beceriye sahip olması gerekmektedir. Yapılan birçok araştırma sonuçlarına göre okul yöneticilerinin teknolojik farkındalığa sahip oldukları, teknolojiyi kullanma becerisi ve teknolojik liderlik gibi konularda yeterli düzeyde oldukları belirlenmiştir (Helvacı, 2008; Bostancı, 2010; Aksal, 2015; Aktay ve Çakır, 2018; Biçer ve Koç, 2019; Karaköse vd, 2021; Düzgün, 2022, Töre ve Kırlıoğlu, 2022).

Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik becerilerine yönelik yapılan birçok araştırma sonuçları bulunmaktadır. Bu araştırmalar genellikle teknolojik liderlik becerilerinin birçok değişkenle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Irmak'ın (2005) yaptığı çalışmada, okul yöneticilerinin teknolojik liderlik davranışları ile öğretmenlerin eğitim performansı arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Çalık ve diğerleri (2019) yöneticilerin kişisel özelliklerinin, teknolojik liderlik becerileri ile pozitif bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Ertan (2014) yaptığı çalışmada, okul yöneticilerinin teknoloji liderlik düzeyleri ile yöneticilerin etkililiği arasında anlamlı bir ilişki olduğunu belirlemiştir. Yapılan bazı araştırmalar ise okul yöneticilerinin teknolojik liderlik rolleri için belirli eğitim ve destek ihtiyaçlarını vurgulamaktadır. Eren ve Kurt (2011), yöneticiler bilişim teknolojileri formatörlerinden ve

Millî Eğitim Müdürlüğü'nden yardım alarak karşılaştıkları sorunları çözmeye çalıştıklarını belirtmiştir.

COVID-19 döneminde eğitimin teknoloji vasıtasıyla uzaktan bir şekilde yürütülmesi, eğitimin duraksamasını önleyerek ve çözüm sunmuştur. Bu süreçte öğrencilere, velilere, öğretmenlere ve yöneticilere teknolojik yeterliliklerini geliştirme sorumlulukları yüklenmiştir. Sürecin sağlıklı yürütülmesi için en önemli görev okul yöneticilerine düşmüştür. COVID-19 dönemi ve sonrasında yapılan araştırmalar dijitalleşmenin hızlı bir şekilde gerçekleştiğini ve okul yöneticilerinin bu duruma adapte olduğunu göstermektedir. Özellikle öğretmenlerin mesleki gelişimini desteklemeyi ve öğrencilerin akademik performansını (Turan, 2020), verimliliği, etkililiği ve iletişimi (Demirkol vd, 2023) artırmayı amaçladıklarını göstermektedir. Demir ve Koçak (2021) tarafından yapılan çalışmada, COVID-19 sürecinde öğrencilerin bilgisayar ve internet bağlantısı gibi teknolojik sorunlarını, veli ve öğretmenlerle iletişim sorunlarını ortadan kaldıracak önlemler aldıklarını belirtmiştir.

Sonuç olarak içinde bulunduğumuz dijital çağda okul yöneticilerinin sahip olması gereken en önemli beceriler arasında teknolojiyi en iyi şekilde kullanma ve yönetme becerisi gelmektedir. Bu nedenle okul yöneticileri teknolojik liderlik rolünü sergileyerek teknolojik gelişmeleri takip etmelidirler.

Öneriler

- Okul yöneticilerinin bu çağın gereksinimlerine uyum sağlayabilmesi için teknolojiye dair bilgilerini sürekli olarak güncellemeleri, dijital araçları eğitim süreçlerine adapte edebilmeleri gerekmektedir.
- Okul yöneticileri yalnızca kendi dijital becerilerini geliştirmekle kalmamalı öğretmenlerin de dijital becerilerini geliştirmelerine yardımcı olmaları gerekmektedir.
- Okul yöneticilerinin dijital becerilerini geliştirmek için sürekli eğitim almaları, dijital eğitim teknolojilerine dair farkındalıklarını artırmaları ve okulun dijitalleşme sürecinde tüm paydaşlarla işbirliği yapmaları gerekmektedir.
- Okul yöneticilerinin dijital dönüşümü hızlandırmaları ve teknolojiye uyum sağlamaları için Bakanlığın ve Müdürlüklerin koordinesinde çeşitli seminer, eğitim ve projeler düzenlenmesi ve okul yöneticilerinin aktif olarak katılımlarının sağlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Aksal, F. A. Are Headmasters Digital Leaders in School Culture?. *Eğitim ve Bilim, 40*(182), 77-86, 2015.

Aktay S., & Çakır, R. Okul Yöneticilerinin Teknoloji Liderliği Yeterlikleri. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, 37*(37), 37-48, 2018.

Baron, N. S. Reading in a digital age. *Phi Delta Kappan, 99*(2), 15-20, 2017.

Biçer, F. S., & Koç, M. Okul Yöneticilerinin Ve Bilişim Teknolojileri Rehber Öğretmenlerinin Teknoloji Liderlik Yeterliliklerinin Karşılaştırılması. *Uluborlu Mesleki Bilimler Dergisi, 2*(1), 27-43, 2019.

Bostancı, H. *Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlilikleri açısından incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Bilişim Enstitüsü, Ankara, 2010.

Can, T. Bolu orta öğretim okulları yöneticilerinin teknolojik liderlik yeterlikleri. *The Turkish Online Journal of Educational Technology, 2*(3), 94-107, 2003.

Courville, K. Educational Technology: Effective Leadership and Current Initiatives. 2011 Louisiana Computer Using Educator's Conference. November, 28th – 29th New Orleans, Louisiana, 2011.

Çalık, T., Çoban, Ö., & Özdemir, N. Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik öz yeterlikleri ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 52(1), 83-106, 2019.

Çelik, I. *Towards Intelligent-TPACK: An empirical study on teachers' professional knowledge to ethically integrate artificial intelligence (AI)-based tools into education.* Computers in Human Behavior, 138, 107468, 2023.

Demir, K., & Koçak, B. Covid-19 salgınında okul yönetimi. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler, 1*(23), 49-66, 2021.

Demirkol, M., Özdemir, T. Y., & Polat, H. Okul yöneticilerinin dijital yetkinliklerine yönelik öğretmen görüşleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 33*(3), 1231-1240, 2023, DOI: 10.18069/firatsbed.1339627.

Doğan, H. *Eğitimde Program ve Öğretim Tasarımı*. Önder Matbaacılık, Ankara, 1997.

Dufva, T., & Dufva, M. *Grasping the future of the digital society. Futures, 107*, 17-28, 2019. doi:https://doi.org/10.1016/j.futures.2018.11.001.

Düzgün, S. Okul yöneticilerinin teknolojik liderlik öz yeterlikleri ile uzaktan eğitime yönelik görüşlerinin ilişkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 42*(2), 1243-1274, 2022.

Eren, E., & Kurt, A. A. İlköğretim okul müdürlerinin teknoloji liderliği davranışları. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(2), 219-238, 2011.

Ertuğrul, E. *İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin görüşlerine göre yöneticilerin teknolojik liderlik düzeyi ve yönetici etkililiği arasındaki ilişki.* Yüksek Lisans Tezi. Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uşak, 2014.

Garland, V. E., & Tadeja, C. *Educational leadership and technology: Preparing school administrators for a digital age*. London: Routledge, 2013. https://doi.org/10.4324/9780203134702 (Erişim Tarihi:20.12.2024)

Grand-Clement, S., Devaux, A., Belanger, J., & Manville, C. Digital learning: Education and skills in the digital age, 2017. https://doi.org/10.7249/CF369 (Erişim Tarihi:20.12.2024)

Güngör, T. A., & Ayar, A. Uzaktan eğitim sürecinde okul yöneticilerinin teknoloji liderliği yeterliliklerinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *6*(3), 312-340, 2022.

Helvacı, M. A. Okul yöneticilerinin teknolojiye karşı tutumlarının incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 41*(1), 115–133, 2008.

Hero, J. L. Exploring the Principal's Technology Leadership: Its Influence on Teachers' Technological Proficiency. *International Journal of Academic Pedagogical Research,* 4(6), 4-10, 2020. https://eric.ed.gov/?id=ED606393.

Hsieh, C. C., Yen, H. C., ve Kuan, L. Y. *The relationship among principals' technology leadership, teaching ınnovation, and students' academic optimism in elementary schools*. International Association for Development of the Information Society, Paper presented at the International Conferences on Education Technologies (ICEduTech) and Sustainability, Technology and Education (STE) (New Tapei City, Taiwan, Dec 10-12, 2014), (pp.113-120), 2014.

Irmak, M. *İlkokul ve ortaokul öğretmenlerinin, yöneticilerinin "teknoloji liderliği" düzeylerine ilişkin algıları.* Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli, 2015.

ISTE standards for education leaders, 2018. https://www.iste.org/standards/for-education-leaders adresinden elde edilmiştir. (Erişim Tarihi: 21 Aralık 2024)

Karakose, T., Polat, H. & Papadakis, S. Examining teachers' perspectives on school principals' digital leadership roles and technology capabilities during the COVID-19 pandemic. *Sustainability, 13*(23), 13448, 2021. DOI: 10.3390/su132313448.

Kurtdaş, E. M. Dijital Çağda Uzaktan Eğitim: Umutlar, Hayaller ve Gerçekler. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 22*(3), 2347-2378, 2021. https://doi.org/10.17679/inuefd.1006089

O'Sullivan, J. *Leadership skills in the early years: making a difference*. London: A&C Black, 2009.

Özkaya, Y., & Erat, V. Türkiye'de Dijital Okuryazarlık Çalışmaları: Literatüre Dayalı Nitel Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *12*(Dijitalleşme), 240-256, 2022. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1124953.

Özkul, E., & Girginer, N. Uzaktan Eğitimde Teknoloji ve Etkinlik. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 107–117, 2001.

Öztürk, D. *Lise Yöneticilerinin Teknolojik Liderlik Öz Yeterliklerinin İncelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa, 2021.

Saykılı, A. Higher education in the digital age: The impact of digital connective technologies. *Journal of Educational Technology and Online Learning, 2*(1), 1-15, 2019.

Sayracı, N., & Gündüz, H. B. Okul yöneticilerinin değişimi yönetme yeterlilikleri ve teknolojik liderliği. *Yıldız Journal of Educational Research, 3*(1), 27-61, 2018.

Sezer, B., & Deryakulu, D. İlköğretim okul yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine ilişkin yeterlikleri. *Eğitim Teknolojisi Kuram Ve Uygulama, 2*(2), 74-92, 2012.

Sincar, M., & Aslan, B. İlköğretim okulu yöneticilerinin teknoloji liderliği rollerine ilişkin öğretmen görüşleri. *Gaziantep University-Journal of Social Sciences, 10*(1), 571-595, 2011.

Statti, A. L., & Torres, K. M. Multiple Intelligence Theory in the Digital Age of Learning. In Zheng, R. Z. (Ed.), Examining Multiple Intelligences and Digital Technologies for Enhanced Learning Opportunities (pp. 1-18). IGI Global, 2020. http://doi:10.4018/978-1-7998-0249-5.ch001. (Erişim Tarihi: 20 Aralık 2024)

Tan, Y. & Koç, A., Dijital Çağda Liderlik Üzerine Kuramsal İnceleme. *Social Science Development Journal, 9*(43), 16-27, 2024.

Töre, E., & Kırlıoğlu, İ. Okul Müdürlerinin Teknolojik Liderlik Düzeylerinin Öğretmen Görüşlerine Göre İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 11*(4), 2205-2221, 2022. https://doi.org/10.15869/itobiad.1090149.

Turan, S. Teknolojinin Okul Yönetiminde Etkin Kullanımında Eğitim Yöneticisinin Rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi, 8*(2): 271-281, 2002.

Turan, S. Covid-19 Sürecinde Okul Müdürlerinin Teknolojik Liderliği. *Milli Eğitim Dergisi, 49*(1), 175-199, 2020. DOI: 10.37669/milliegitim.788133.

SON ON YILDA LEGO MINDSTORMS EV3 İLE İLGİLİ SCOPUS TABANLI AKADEMİK YAYINLARIN ANALİZİ: EĞİLİMLER VE UYGULAMA ALANLARI

Beyza MERCAN
Dokuz Eylül Üniversitesi/Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
beyza.mercan@deu.edu.tr - 0009-0008-7718-2304

Prof. Dr. Bülent ÇAVAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi/Buca Eğitim Fakültesi,
bulent.cavas@deu.edu.tr - 0000-0003-4278-8783

ÖZET

Bu çalışma, son 10 yılda LEGO Mindstorms EV3 ile yapılan yayınları bibliyometrik yöntemlerle analiz ederek, bu alandaki araştırmaların genel eğilimlerini ve yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Elde edilen veriler, konu alanları, belge türleri, anahtar kelimeler ve çalışma yapılan ülkeler kapsamında incelenmiştir. Yapılan analizler sonucunda, LEGO Mindstorms EV3 ile ilgili araştırmaların dokuz farklı alana yayıldığı görülmüştür. En sık rastlanan alanlar Bilgisayar Bilimi (%37,7), Mühendislik (%26,2), Matematik (%13,1) ve Sosyal Bilimler (%11,5) olarak tespit edildiği; Araştırmaların büyük çoğunluğunun (%70) konferans bildirilerinde yayınlandığı, bunu makalelerin (%30) izlediği; İncelenen yayınlarda 160 farklı anahtar kelime kullanıldığı, en sık kullanılan anahtar kelimelerin ise "Lego Mindstorm" (%15,5), "Students" (%11,3), "Robotics" (%11,3), "Lego Mindstorm EV3" (%9,9) ve "Educational Robotics" (%7) olduğu; LEGO Mindstorms EV3 üzerine yapılan çalışmaların 18 farklı ülkede gerçekleştirildiği görülmüş, en fazla araştırmanın yapıldığı ülkeler ise Amerika Birleşik Devletleri (%19,4), Japonya (%12,9), Hindistan (%9,7), Kolombiya (%9,7) ve Endonezya (%6,5) olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçları ele alındığında, son 10 yılda, LEGO Mindstorms EV3'ün farklı disiplinlerdeki eğitimsel ve teknolojik uygulamalarının çeşitliliğini göstermektedir. İlgili çalışmaların genellikle akademik konferanslarda sunulduğu ve daha sonra makale olarak yayınlanabildiğini ortaya koymaktadır. Anahtar kelimelerin, genellikle öğrenciler, robotik ve eğitimsel uygulamalar üzerine odaklandığını göstermektedir. LEGO Mindstorms EV3 araştırmalarının küresel bir yayılım gösterdiğini ve farklı coğrafyalarda ilgi gördüğü bulunmuştur. Bu çalışma, LEGO Mindstorms EV3 alanındaki araştırmaların genel bir resmini sunarak, gelecekte yapılabilecek çalışmalar için bir öngörü oluşturmayı ve araştırmacılara bu alandaki mevcut eğilimler hakkında bilgi vermektedir.

Anahtar Kelimeler : LEGO Mindstorm, Robotik, LEGO Mindstorm EV3, Eğitici Robotik

ANALYSIS OF ACADEMIC PUBLICATIONS ON LEGO MINDSTORMS EV3 IN THE LAST DECADE: TRENDS AND APPLICATION AREAS BASED ON SCOPUS DATABASE

ABSTRACT

This study aims to reveal the general trends and structure of research in this field by analyzing publications made with LEGO Mindstorms EV3 in the last 10 years using bibliometric methods. The obtained data were examined within the scope of subject areas, document types, keywords, and countries where the study was conducted. As a result of the analyses, it was found that research on LEGO Mindstorms EV3 spread over nine different fields. The most frequent fields were determined as Computer Science (37.7%), Engineering (26.2%), Mathematics (13.1%) and Social Sciences (11.5%); The majority of the researches (70%) were published in conference proceedings, followed by articles (30%); 160 different keywords were used in the examined publications, and the most frequently used keywords were "Lego Mindstorm" (15.5%), "Students" (11.3%), "Robotics" (11.3%), "Lego Mindstorm EV3" (9.9%) and "Educational Robotics" (7%); It was seen that studies on LEGO Mindstorms EV3 were conducted in 18 different countries, and the countries where the most research was conducted were the United States (19.4%), Japan (12.9%), India (9.7%), Colombia (9.7%) and Indonesia (6.5%). When the results of the study are considered, it shows the diversity of educational and technological applications of LEGO Mindstorms EV3 in different disciplines in the last 10 years. It reveals that related studies are usually presented at academic conferences and can later be published as articles. It shows that the keywords generally focus on students, robotics and educational applications. It was found that LEGO Mindstorms EV3 research has a global spread and attracts attention in different geographies. This study provides an overview of research in the LEGO Mindstorms EV3 field, providing insight into future work and informing researchers about current trends in the field.

Anahtar Kelimeler : LEGO Mindstorm, Robotics, LEGO Mindstorm EV3, Educational Robotics

1. GİRİŞ

LEGO Mindstorms EV3, STEM eğitiminde ve robotik uygulamalarında yaygın olarak kullanılan, programlanabilir bir robotik kitidir. Son on yılda, LEGO Mindstorms EV3, eğitimden mühendisliğe, yapay zekâdan endüstriyel otomasyona kadar çeşitli alanlarda hem öğretim hem de araştırma amaçlı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmalara bakıldığında Bilgisayar Bilimleri alanı (Maram ve ark, 2022; Samara ve ark, 2021; Ngo ve ark, 2019; Zhan ve ark, 2018; Mohebbi ve ark, 2015); Mühendislik alanı (Ngo ve ark, 2019; Mohebbi ve ark, 2015; Zhan ve ark, 2018; Maram ve ark, 2022; Samara ve ark, 2021), Matematik alanı (Maram ve ark, 2022; Samara ve ark, 2021; Fu ve ark, 2016; Yamada ve ark, 2021; Stephan ve ark 2023) ve Sosyal Bilimler alanında (Luccio, 2019; Karademir ve ark, 2018; Ramirez ve ark, 2021) ciddi çalışmaların yapıldığı tespit edilmiştir.

Bu çalışmaların içeriğine bakıldığında şu kısımların ön plana çıktığı görülmektedir: Lego Mindstorms EV3'ün mühendislik, bilgisayar bilimleri, matematik ve sosyal bilimler alanlarında disiplinlerarası öğrenme ve araştırma için güçlü bir platform olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Mühendislik Alanında Lego Mindstorms EV3, otonom araç sistemleri ve kontrol algoritmaları geliştirmek için kullanıldığı ve öğrencilere robotik sistemlerin tasarım ve kontrol prensiplerini uygulamalı olarak öğrenme fırsatı sunduğu tespit edilmiştir. Bilgisayar Bilimleri Alanında Lego Mindstorms EV3, programlama becerilerini geliştirmek ve algoritmik düşünmeyi öğretmek için kullanıldığı gözlenmiştir. Matematik Alanında Lego Mindstorms EV3, matematiksel modelleme ve problem çözme becerileri geliştirmek için kullanıldığı, robotların hareketlerini planlamak ve kontrol etmek için matematiksel kavramları kullanarak soyut matematiksel düşünceyi somut problemlere uygulandığı literatürde belirtilmiştir. Sosyal Bilimler Alanında Lego Mindstorms EV3, öğrencilerin sosyal becerilerini ve takım çalışması yeteneklerini geliştirmek için kullanıldığı, bu alandaki araştırmacılar ve eğitimciler için zengin bir platform sunduğu ortaya konulmuştur. Yapılan çalışmalarda, Lego Mindstorms EV3'ün esnek yapısı ve çok yönlülüğü, öğrencilerin yaratıcılıklarını ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine, disiplinlerarası düşünme yeteneklerini kazanmalarına ve 21. yüzyıl becerileriyle donatılmış bireyler olarak yetişmelerine katkı sağladığı birçok çalışmanın ortak sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada, Scopus veri tabanında LEGO Mindstorms EV3 ile ilgili son 10 yılda yayınlanan akademik makaleler incelenerek, LEGO Mindstorms EV3 araştırma literatüründeki etkisi çeşitli boyutlar kullanılarak analiz edilmiştir.

2. MATERYAL

Bu çalışma, son on yılda (2014–2024) Scopus veri tabanında yayımlanan LEGO Mindstorms EV3 konulu araştırmaların sistematik bir analizini gerçekleştirmiştir. “LEGO Mindstorms EV3” anahtar kelime kullanılarak kapsamlı bir arama yapılmıştır. Arama, yalnızca İngilizce yayınları içerecek şekilde daraltılmış ve konu alanı, belge türü, kaynak ülke ve anahtar kelimeler olmak üzere dört ana boyuta odaklanan 30 eserden oluşan bir veri elde edilmiştir.

3. BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın bulguları dört ana başlık altında incelenmiştir: konu alanı, belge türü, anahtar kelimeler ve çalışma yapılan ülkeler. Bu kategoriler, araştırmanın belirli bir alandaki konumunu, belge formatını, çalışmanın coğrafi bağlamını, verilerin kaynağını ve ilgili eserlerin yayınlandığı akademik dergileri belirleyerek bulguları sınıflandırmaya ve bağlamsallaştırmaya yardımcı olmaktadır. Bu yapı, çalışmanın sonuçlarının kapsamını ve önemini kapsamlı bir şekilde anlamayı sağlar.

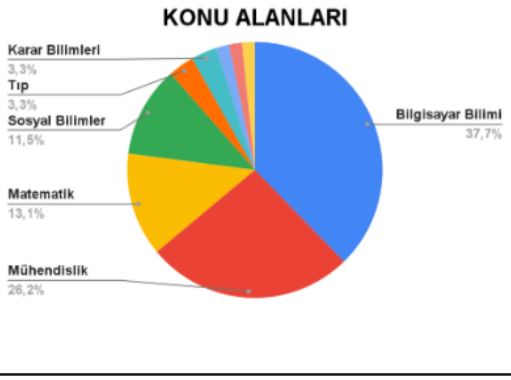
3.1. Konu Alanları

Konu alanları incelendiğinde, LEGO Mindstorms EV3 ile ilgili araştırmaların 9 farklı alana yayıldığı tespit edilmiştir. Bu alanlar arasında en sık kullanılanlar şunlardır:

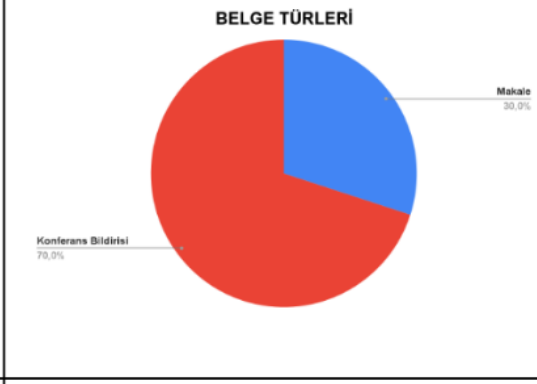
Bilgisayar Bilimi (%37,7), Mühendislik (%26,2), Matematik (%13,1), Sosyal Bilimler (%11,5). Detaylar Grafik 1'de sunulmuştur.

3.2. Belge Türleri

Belge türleri incelendiğinde, LEGO Mindstorms EV3 ile ilgili araştırmaların 2 farklı belge türünde yayımlandığı görülmüştür. En yaygın belge türleri şu şekildedir: Makale (%30), Konferans Bildirisi (%70). Detaylar Grafik 2'de sunulmuştur.

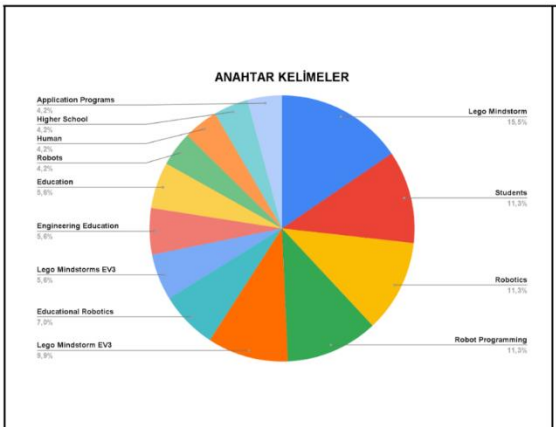
Grafik 1. Konu alanlarının dağılımını gösteren grafik

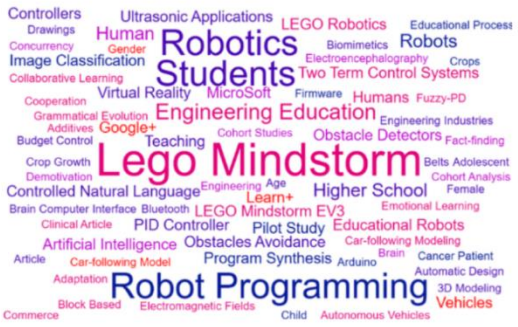
Grafik 2. Belge türlerinin dağılımını gösteren grafik

3.3. Anahtar Kelimeler

Anahtar kelimeler incelendiğinde, LEGO Mindstorms EV3 ile ilgili araştırmaların 160 farklı anahtar kelime seçilerek yayımlandığı görülmüştür. En çok kullanılan anahtar kelimeler şu şekildedir: Lego Mindstorm (%15,5), Öğrenciler (%11,3), Robotik (%11,3), Lego Mindstorm EV3 (%9,9), Eğitici Robotik (%7). Detaylar Grafik 3 ve 4'te sunulmuştur.

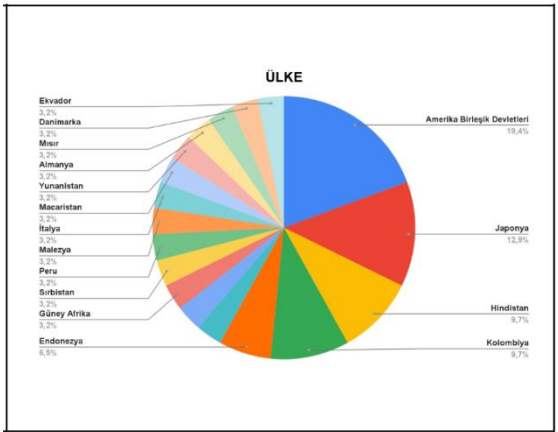
Grafik 3. Anahtar kelimelerin dağılımını gösteren grafik

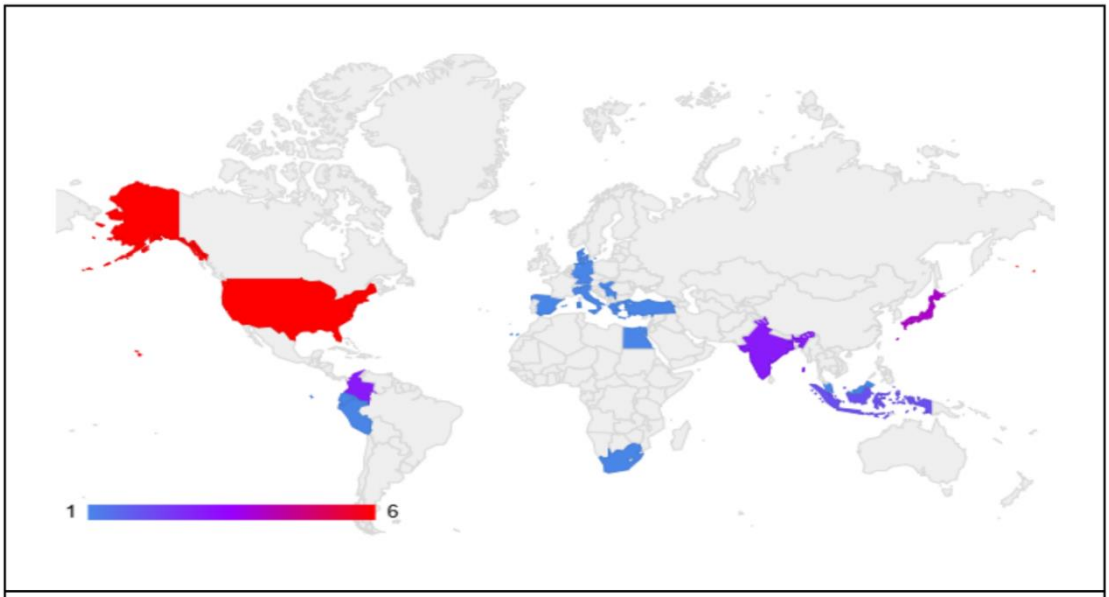
Grafik 4. Anahtar kelimeler

3.4. Çalışma Yapılan Ülkeler

LEGO Mindstorms EV3 üzerine yapılan çalışmalar, dünya genelinde 18 farklı ülkede gerçekleştirilmiştir. Ancak en çok araştırma yapılan ülkeler şunlardır: Amerika Birleşik Devletleri (%19,4), Japonya (%12,9), Hindistan (%9,7), Kolombiya (%9,7), Endonezya (%6,5). Detaylar Grafik 5 ve 6'da sunulmuştur.

Grafik 5. Ülke dağılımını gösteren grafik

Grafik 6. Ülke dağılımını harita üzerinde gösteren grafik

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

LEGO Mindstorms EV3, piyasaya sürüldüğü günden bu yana eğitim ve robotik alanında ve aynı zamanda bilimsel araştırmalar alanında önemli bir rol oynamıştır. Ancak teknoloji hızla ilerlerken, EV3'ün geleceği ve olası geliştirme alanları üzerine aşağıda tartışma ve öneriler sunulmuştur.

EV3 kullanıcılar tarafından kolay bir şekilde inşa edilmesini sağlayıcı çok fazla miktarda tuğla içermesi, kullanıcı dostu programlama arayüzü, çeşitli sensör ve motor seçenekleri ile hem eğitim ve öğretim alanında hemde bilimsel araştırmalarda ön çıkan bir araç olarak öne çıktığı görülmektedir. Özellikle Bilim, Teknoloji, Mühendislik, ve Matematik (STEM) eğitimi alanında öğrencilerin sorgulamaya dayalı kodlama, mühendislik ve problem çözme becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan etkili bir araç olması Lego Mindstorm EV3'yi öne çıkaran unsurların başında gelmektedir.

Bu çalışmada incelenen araştırmalar incelendiğinde LEGO mindstorm EV3'nin yapay zeka sistemleri ile yeterince entegre olmadığı ortaya çıkmaktadır. Yeni geliştirilecek ürünlerin bu teknolojilerle daha entegre bir şekilde çalışabilmesi önemlidir. Bu şekilde geliştirilecek yeni versiyonların, öğrencilerin ve araştırmacıların daha akıllı ve otonom robotlar ve uygulamalar geliştirmesine ve test etmelerine olanak sağlayacaktır.

Elde edilen çalışmalar LEGO Mindstorm EV3 için kullanıcılar tarafından yapılan çalışmaların toplandığı değişik web sayfalarının olmasına rağmen, geniş ölçekte bir bulut tabanlı sistemlerin henüz olmadığı gözlenmiştir. İleri düzey çalışmalarda yapılan çalışmalarda toplanan verilerin bulutta saklanması ve analiz edilmesi, öğrencilerin ve araştırmacıların robotların performansını daha iyi anlamalarına ve optimize etmelerine yardımcı olabilir.

LEGO Mindstorms EV3, STEM ve robotik eğitimi için kullanılan önemli bir eğitimsel araç olmaya devam etmektedir. Ancak, teknolojik gelişmeler ve kullanıcı ihtiyaçları doğrultusunda sürekli olarak geliştirilmesi gerekmektedir. Yeni çalışmalarda, LEGO Mindstrom EV3'ün eğitimsel ve teknolojik potansiyelini en üst düzeye çıkarmak ve öğrencilerin ve araştırmacıların yaratıcılıklarını ve yenilikçiliklerini destekleyecek ortamların geliştirilmesi çok önemlidir.

Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, araştırmaların çoğunlukla bilgisayar bilimi ve mühendislik alanlarında yoğunlaştığını, gelecekteki çalışmaların sosyal bilimler veya sanat gibi farklı disiplinlerle entegrasyonuna odaklanması durumunda yenilikçi birçok araştırmaya imkan tanıyacağını göstermektedir. Benzer şekilde, en çok kullanılan anahtar kelimelerin "öğrenciler" ve "eğitimsel robotik" olması, LEGO Mindstorms EV3'ün eğitim alanındaki önemini vurgulamakta ve gelecekteki çalışmaların bu alandaki uygulamaları daha da geliştirmeye yönelik olabileceğini göstermektedir.

Grafik 5 LEGO Mindstorms EV3'ın bilimsel araştırma olarak kullanıldığı ülkeleri göstermektedir. Dünya haritasına bakıldığında, henüz birçok ülkede LEGO Mindstorms EV3''ın AR-GE ortamlarında kullanılmadığı gözlenmektedir. Ülkeler arasındaki işbirliğinin artması açısından değişik ülkelerdeki araştırıcıların ortak projelerle bu sürece katılmaları planlanabilir.

Bu çalışma aynı zamanda üretimi sona eren LEGO Mindstorms EV3 için önemli bir tarihsel süreci ortaya koyması açısından önemlidir. Lego Spike bu süreci devam ettirecek önemli bir araç olarak neslini devam ettirmesi öngörülmektedir.

.

KAYNAKÇA

1. Ngo, H. C., Hashim, U. R. A., Sek, Y. W., Kumar, Y. J., & Ke, W. S. (2019). Weeds detection in agricultural fields using convolutional neural network. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(11), 292-296.
2. Mohebbi, A., Engelsholm, S. K., Puthusserypady, S., Kjaer, T. W., Thomsen, C. E., & Sorensen, H. B. (2015, August). A brain computer interface for robust wheelchair control application based on pseudorandom code modulated Visual Evoked Potential. In 2015 37th Annual International Conference of the IEEE Engineering in Medicine and Biology Society (EMBC) (pp. 602-605). IEEE.
3. Zhan, Y., & Hsiao, M. S. (2018, December). A natural language programming application for Lego Mindstorms EV3. In 2018 IEEE International Conference on Artificial Intelligence and Virtual Reality (AIVR) (pp. 27-34). IEEE.
4. Fu, Y., & Shuvo, M. H. (2016, April). An approach to analyzing adaptive intelligent vehicle system using SMT solver. In 2016 International Conference on Control, Decision and Information Technologies (CoDIT) (pp. 313-319). IEEE.
5. Yamada, S., Sato, R., Tamaki, T., & Kita, E. (2021, November). Control program design of autonomous vehicle robot using grammatical evolution. In 2021 6th International Conference on Robotics and Automation Engineering (ICRAE) (pp. 308-312). IEEE.
6. Stephan, A., Perumal, N. K. P., Kumar, M. S., Akash, C., Varatharajan, L., & Sivapalanirajan, M. (2023, May). Performance Analysis of LEGO Mindstorm EV3 Robot with PID Controller for Trajectory Tracking Application. In 2023 7th International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS) (pp. 1782-1787). IEEE.
7. Luccio, F. L. (2019). Learning distributed algorithms by programming robots. Journal of e-Learning and Knowledge Society, 15(2).
8. Karademir, T., Cesur, A., Büyükergene, G., Kaba, Ö. S., & Kesici, Y. (2018). Teknolojik Ritimler: Müzik Eğitiminde Robotik Uygulamaların Kullanımı. Ilkogretim Online, 17(2).
9. Ramirez, O. J. V., De La Cruz, J. E. C., & Machaca, W. A. M. (2021, October). Educational robotics as a physical sciences teaching tool. In 2021 XVI Latin American Conference on Learning Technologies (LACLO) (pp. 404-407). IEEE.
10. Maram, B., Das, S., Daniya, T., & Cristin, R. (2022). A framework for weed detection in agricultural fields using image processing and machine learning algorithms. In 2022 International Conference on Intelligent Controller and Computing for Smart Power (ICICCSP) (pp. 1-6). IEEE.
11. Samara, E., Angelidis, P., Kotsiari, A., Kilintzis, P., & Giorgos, A. (2021). Robotics in primary and secondary education-the lego mindstorms EV3 implementation. In 2021 6th

South-East Europe Design Automation, Computer Engineering, Computer Networks and Social Media Conference (SEEDA-CECNSM) (pp. 1-8). IEEE.

ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN ARTIRILMIŞ GERÇEKLİK UYGULAMASINA İLİŞKİN TUTUMLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Harun YALÇIN

Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7498-2703

harunyalcin02@gmail.com, 0505 498 35 28

Dr. Mehmet Akif ARDUÇ

Adıyaman İl Milli Eğitim Müdürlüğü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1026-2843

arducakif@gmail.com, 05071339975

ÖZET

Teknolojinin hızlı bir şekilde hayatımızda yer almasıyla birlikte öğrencilerin öğrenme deneyimlerini artırmak, öğrencilerin ilgi, merak, motivasyon ve öğrenme süreçlerini daha etkileşimli hale getirmek amacıyla birçok teknolojik uygulama eğitimde kullanılmıştır. Artırılmış gerçeklik (AG) uygulamaları da eğitimde yerini alan yenilikçi uygulamalardan biridir. Bu çalışmada, bir teknoloji uygulaması olan AG uygulamalarının fen bilimleri dersinde kullanılmasına ilişkin özel yetenekli öğrencilerin tutumlarının bazı değişkenler açısından değişip değişmediği incelenmiştir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama tekniğiyle yürütülmüştür. Çalışmanın katılımcılarını Adıyaman Bilim ve Sanat Merkezinde Destek Eğitimi ve Bireysel Yetenekleri Fark Etme 1 (BYF-1) eğitim programında öğrenim gören özel yetenekli 3., 4. ve 5. sınıf 52 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Küçük vd., (2014) tarafından ortaokul öğrencileri için geliştirilen AG uygulamaları tutum ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizi bir istatistiksel paket program kullanarak yapılmıştır. Veriler normallik koşullarını sağladığından sınıf değişkeni için Anova kullanılırken diğer değişkenler için bağımsız gruplar t testi kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları özetlendiğinde, özel yetenekli öğrencilerin AG uygulamalarına ilişkin tutumları cinsiyet, internete sahip olup olmama, tablet veya akıllı telefona sahip olup olmama ve sınıf değişkenine göre değerlendirildiğinde, tüm değişkenlerde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Artırılmış gerçeklik, Özel yetenekli öğrenci, Teknoloji.

1. GİRİŞ

Günümüzde teknolojinin hızlı gelişimi, insanların hayatına çeşitli kolaylıklar sağlamıştır. Özellikle bilgiye hızlı erişim imkânı sunması eğitimde vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. (Güven, 2023). Dijital içerikler ve etkileşimli tahtalar, artırılmış gerçeklik (AG) ve sanal gerçeklik uygulamaları, yapay zekâ, QR kod uygulamaları ve uzaktan eğitim platformları gibi yenilikçi teknolojiler öğrenme süreçlerini kolaylaştırarak dersleri etkili ve ilgi çekici hale getirmektedir (Elvan ve Mutlubaş, 2020). Fen derslerinde astronomi, vücudumuz, doğa ve doğa olaylarını anlatırken soyut kavramların sıklıkla kullanılması nedeniyle bu derslerin teknolojiyle desteklenmesi bir zorunluluk haline gelmiştir. Öğrencilerin öğrenme ortamlarını zenginleştirmek için, özellikle soyut ve zor kavramları açıklarken, teknoloji kullanımı yoluyla görsel ve entelektüel katılımlarını artırmak önemlidir (Walczak, Wojciechowski ve Cellary, 2006). Teknoloji kullanımı aynı zamanda öğrencilerin fen derslerindeki olguları çok boyutlu algılamalarına, bilgiyi daha iyi yorumlamalarına ve dikkatlerini ders üzerinde tutmalarına da olanak sağlamaktadır (Akpınar, Aktamış ve Ergin, 2005). Fen derslerinde teknoloji kullanımının önemi artarken, özellikle soyut kavramların somutlaştırılmasında AG uygulamaları dikkat çekmektedir. Bu yenilikçi teknoloji, sanal unsurları fiziksel ortamlara entegre ederek öğrenme süreçlerini daha etkili hale getirmektedir. AG uygulamaları, sanal unsurları dinamik olarak fiziksel ortamlara yerleştirerek kullanıcının gerçek dünyaya ilişkin duyusal algısını geliştiren bir tekniktir (Klopfer & Squire, 2008: Akt. Fidan ve Tuncel, 2019). AG uygulamalarında kullanılan sanal içerikler, farklı görüntü, grafik ve video işleme teknikleriyle oluşturularak gerçek dünya sanal ortamına entegre edilir. Bu sayede, sanal nesneler gerçek dünyayı daha işlevsel ve etkileşimli bir hale dönüştürür (Siltanen, 2012). AG, gerçek nesnelerle çalışarak ihtiyaca uygun tasarımların canlandırılmasını sağlar. Sağlık, eğitim, mimarlık ve uzay araştırmaları gibi birçok alana kolayca entegre edilebilen AG, beyin fonksiyonlarının iyileştirilmesinden sanal sınıflar, simülasyonlar ve oyunlara kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir (Bozat ve Dedelioğlu, 2018).

Özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde, teknolojinin sunduğu bu yenilikçi araçlar ve AG uygulamaları, soyut kavramların somutlaştırılmasında ve öğrencilerin potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarında önemli bir rol oynamaktadır. Özel yetenekli öğrencilerin duygusal, sosyal ve bilişsel özellikleri birbirinden farklı olduğu için onlara tek düze, standart bir yöntem uygulamak doğru değildir. Dolayısıyla onların bu farklılıklarını göz önünde bulundurarak AG ve diğer yenilikçi teknolojilerin, bu öğrencilerin bireysel öğrenme hızlarına uygun materyaller sunma ve öğrenmeyi daha interaktif hale getirilmesi elzemdir (Yalçın, 2024).

AG uygulamaları ile ilgili alanyazın özetlendiğinde, AG uygulamalarının genellikle akademik başarıya etkisi (Akın ve Kızılaslan-Tunçer, 2024; Fidan, 2018; Şahin, 2017; Şahin ve Yılmaz, 2020), tutuma üzerine etkisi (Aktaş, 2023; Fidan, 2018; Şahin, 2017; Şahin ve Yılmaz, 2020), öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi (Abdüsselam, 2014a; Akçayır ve Akçayır, 2016), öğretim birimlerinin tasarlanması (Abdüsselam, 2014b; Yip, Wong, Yick, Chan ve Wong, 2019) gibi konularda odaklandığı görülmüştür. Özel yetenekli öğrencilerin öğretimde dijital tabanlı uygulamaların sınırlı sayıda olması bu alanda yapılacak çalışmaların önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Tosunoğlu, 2021).

Bu araştırmada özel yetenekli öğrencilerin tutumlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Artırılmış gerçekliğe ilişkin tutumlar cinsiyet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
- Artırılmış gerçekliğe ilişkin tutumlar internet değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
- Artırılmış gerçekliğe ilişkin tutumlar tablet veya telefon değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?
- Artırılmış gerçekliğe ilişkin tutumlar sınıf değişkenine göre farklılaşmakta mıdır?

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Bu araştırma nicel araştırma yöntemlerinden tarama modeline uygun olarak yürütülmüştür. Tarama araştırmaları bir konuya ilişkin katılımcıların görüş, ilgi, tutum, beceri, yetenek vb. özelliklerin belirlendiği ve genellikle diğer araştırmalara göre daha büyük örneklemler üzerinde yapılan araştırmalardır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

Araştırmanın örnekleminin 3., 4. ve 5. sınıfta öğrenim gören özel yetenekli 52 öğrenci oluşturmaktadır.

2.1.Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada özel yetenekli öğrencilerin AG teknolojisine ilişkin tutumlarını belirlemek için Küçük vd. (2014) tarafından ortaokul öğrencileri için geliştirilen Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları Tutum Ölçeği (AGUTÖ) kullanılmıştır. Ölçek 7 farklı ortaokulun 5.sınıfında öğrenim görmekte olan 167 öğrenci (84 erkek, 83 kız) üzerinde yapılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşan 3 faktörlü bir yapıya sahiptir. Ölçeğin iç güvenirlik katsayısı .83 bulunmuştur.

2.2.Veri analizi

Verilerin analizi yapılırken normallik koşulları için örneklem sayısı 50'de fazla olduğu için Kolmogorov-Smirnov değerlerine bakılmıştır. Ayrıca basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılarak da karar verilmiştir. Çizelge 1'de Kolmogorov-Smirnov değerleri, Çizelge 2'de ise basıklık ve çarpıklık değerleri verilmiştir.

Çizelge 1. Kolmogorov-Smirnov değerleri

	Değişkenler	**Kolmogorov-Smirnov**		
		İstatistik	**df**	**p**
CİNSYET	Kız	0,12	27	,200
	Erkek	0,11	25	,900

İNTERNET	Evet	0,12	40	,182
	Hayır	0,14	11	,200
TABLET-TLF	Evet	0,09	32	,200
	Hayır	0,13	20	,900
SINIF DÜZEYİ	3.Sınıf	0,12	38	0,200
	4.Sınıf	0,32	5	0,105
	5.Sınıf	0,23	9	0,200

Çizelge 2. Basıklık- çarpıklık değerleri

Değişken		**N**	**Basıklık**	**Çarpıklık**
Cinsiyet	Kız	27	-,974	1,302
	Erkek	25	-,495	-,488
İnternet	Evet	40	-,626	-,164
	Hayır	11	-,147	-,093
Tablet-Tlf	Evet	32	-,583	-,335
	Hayır	20	-,901	,808
Sınıf Değişkeni	3.Sınıf	38	-,905	,288
	4.Sınıf	5	,875	-1,65
	5.Sınıf	9	,341	-1,59

Çizelge 1 ve Çizelge 2 incelendiğinde, tüm değişkelerin P anlamlılık düzeyleri P >,005 olduğu, basıklık ve çarpıklık değerlerinin tüm değişkenler için -1,5 ile +1,5 aralığında olduğu görülmektedir. Bu da verilerin normal dağıldığının bir göstergesidir. Cinsiyet, internet, tablet veya telefona sahip olma gibi iki değişkene sahip olan veriler ilişkisiz örneklemler t testi ile analiz edilirken değişken sayısı üç olan sınıf değişkeni için ilişkisiz örneklemler için tek yönlü Anova ile analiz yapılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.1.Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının cinsiyet değişkenine göre t testi sonuçları Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Cinsiyete Göre AG Teknolojisinin Eğitimde Kullanımına Yönelik Öğrencilerin Tutumlarına İlişkin T-Testi Sonuçları

Tutum		N	X	S	Sd	t	p
Cinsiyet	Kız	27	4.28	0.51	50	0.34	0.74
	Erkek	25	4.23	0.55			

Çizelge 1'deki AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının cinsiyet değişkenine göre değerlendirildiğinde kız öğrencilerin aritmetik ortalamasının (x=4.28), erkek öğrencilerin ortalamalarında (x=4.23) yüksek olduğu bulunmuştur. Aritmetik ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonuçlarına göre AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının cinsiyet değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (t=0.34; p>.05).

3.2.İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının internete sahip olup olmama değişkenine göre t testi sonuçları Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. AG Teknolojisinin Eğitimde Kullanımına Yönelik Öğrenci Tutumlarının İnternetin Mevcudiyetine İlişkin T-Testi Sonuçları

Tutum		N	X	S	Sd	t	p
İnternet	Evet	40	4.32	0.47	49	1.14	0.26
	Hayır	11	4.13	0.55			

Çizelge 4'deki AG teknolojisinin eğitinde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının internet olma durumu değişkenine göre interneti olan öğrencilerin aritmetik ortalamasının (x=4.32), interneti olmayan öğrencilerin ortalamalarında (x=4.13) yüksek olduğu bulunmuştur. Aritmetik ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonuçlarına göre AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının internet olma değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (t=1.14; p>.05).

3.3. Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının Tablet ve akıllı telefon olma durumları değişkenine göre t testi sonuçları Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. AG Teknolojisinin Eğitimde Kullanımına Yönelik Öğrenci Tutumlarının Tablet veya Akıllı Telefonun Mevcudiyetine İlişkin T-Testi Sonuçları

Tutum		N	X	S	Sd	t	p
Tablet veya Akıllı Telefon	Evet	32	4.31	0.51	50	0.97	0.34
	Hayır	20	4.16	0.55			

Çizelge 5'teki AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının tablet veya akıllı telefona sahip olma durumu değişkenine göre tablet veya akıllı telefonu olan öğrencilerin aritmetik ortalamasının (x=4.31), tablet veya akıllı telefonu olmayan öğrencilerin ortalamasından (x=4.16) yüksek olduğu bulunmuştur. Aritmetik ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan t testi sonuçlarına göre AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının tablet veya akıllı telefon olma değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (t=0.97; p>.05).

3.4.Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının sınıf düzeyi değişkenine göre tek yönlü Anova sonuçları Çizelge 6'te verilmiştir.

Çizelge 6. AG Teknolojisinin Eğitimde Kullanımına İlişkin Öğrencilerin Sınıf Değişkenine Göre Tek Yönlü Anova Testi Sonuçları

Varyansların Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar arası	1,301	2	,651	2,528	,090
Gruplar içi	12,613	49	,257		
Toplam	13,914	51			

Çizelge 6'daki AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik öğrencilerin tutumlarının sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık olup olmadığını test etmek için tek yönlü Anova yapılmıştır. Test sonucunda 3. Sınıf öğrencilerin aritmetik ortalaması (x=4.24), 4. Sınıf öğrencilerin aritmetik ortalaması (x=3.88) ve 5. Sınıf öğrencilerin aritmetik ortalaması (x=4.51) olduğu görülmüştür. Aritmetik ortalamalar arasındaki farkın anlamlı olup olmadığını belirlemek için yapılan tek yönlü Anova sonuçlarına göre AG teknolojisinin eğitimde kullanımına yönelik

öğrencilerin tutumlarının sınıf değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir (F=2.528; p>.05).

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada özel yetenekli öğrencilerin eğitiminde kullanılan AG uygulamalarına ilişkin öğrenci tutumlarının cinsiyet, internet, tablet veya akıllı telefona sahip olma ve sınıf değişkeni açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmanın bulguları özetlendiğinde, özel yetenekli öğrencilerin tutumlarının cinsiyet değişkeni açısından değerlendirildiğinde, kızların AG uygulamalarına ilişkin tutum ortalamalarının daha fazla olduğu ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. İnternete sahip olanların ortalamasının internete sahip olmayanlara göre tutum ortalamalarının daha fazla olduğu ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Tablet veya akıllı telefona sahip olanların ortalamasının Tablet veya akıllı telefona sahip olmayanlara göre tutum ortalamalarının daha fazla olduğu ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. 5. sınıf öğrencilerin tutum ortalamalarının 3. sınıf öğrencilerinden daha yüksek olduğu, 3. sınıf öğrencilerinin ortalamasının ise 4. sınıf öğrencilerinden yüksek olduğu ancak sınıflar arası bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür. Alanyazında öğrenci tutumlarının araştırıldığı benzer çalışmalar yer almaktadır. Aktaş (2023), astronomi konularında AG uygulamalarına dayalı etkinliklerin uygulandığı özel yetenekli 20 ortaokul öğrencinin tutumlarının pozitif anlamda geliştiğini belirtmiştir. Benzer şekilde Dilara (2017), AG uygulaması kullanılarak işlenen bir fen dersinde ortaokul öğrencilerinin tutumlarının pozitif anlamda geliştiğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

Abdüsselam, M. S. (2014a). Teachers' and students' views on using augmented reality environments in physics education: 11th grade magnetism topic example. Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 4(1), 59–74. doi:10.14527/pegegog.2014.004

Abdüsselam, M. S., Artırılmış Gerçeklik Ortamı Kullanılarak Fizik Dersi Manyetizma Konusunda Öğretim Materyalinin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon,2014.

Akçayır, M. ve Akçayır, G. (2016). Üniversite öğrencilerinin yabancı dil eğitiminde artırılmış

gerçeklik teknolojisi kullanımına yönelik görüşleri. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18(2), 1169–1186.

Akın, Ö. ve Kızılaslan-Tunçer, B. (2024). The effect of activities organized by augmented reality applications on the academic success of mathematics course of 4th grade students. Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(38), 1–20. doi:10.29228/INESJOURNAL.75292

Akpınar, E., Aktamış, H. ve Ergin, Ö. (2005). Fen bilgisi dersinde eğitim teknolojisi kullanılmasına ilişkin öğrenci görüşleri. The Turkish Online Journal of Educational Technology, 4(1), 93–100.

Aktaş, A., The Effect Of Augmented Realıty Supported Instructıonal Actıvıtıes On Gıfted Students' Attıtudes Towards Astronomy. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mıddle East Technıcal Unıversıty, Ankara.2023.

Bozat, A. U. ve Dedelioğlu, C., Artırılmış gerçeklik (AR)-geleneksel ve dijitalin kâğıt üzerinde buluşması. 6. Uluslararası Matbaa Teknolojileri Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, 929-942, 2018.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., E*ğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi. 2019.

Elvan, D. ve Mutlubaş, H. (2020). Eğitim Öğretim faaliyetlerinde teknoloji kullanımı ve teknolojinin sağladığı yararlar. Eğitim Teknolojileri Araştırma Dergisi, 1(4), 100–109.

Fidan, M., *A*rtırılmış Gerçeklikle Desteklenmiş Probleme Dayalı Fen Öğretiminin Akademik Başarı, Kalıcılık, Tutum ve Öz-Yeterlik İnancına Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,Bolu, 2018.

Fidan, M. ve Tuncel, M. (2019). Integrating augmented reality into problem based learning: The effects on learning achievement and attitude in physics education. Computers and Education, 14*2*(July), 103635. doi:10.1016/j.compedu.2019.103635

Güven, A. Z., Öğretimde Teknoloji Kullanımı: Genel Bir Çerçeve. B. Gülbahar, M. Gün ve I. Kaya (Ed.), *Türkçe eğitiminde teknoloji kullanımı* içinde (1. baskı., ss. 1–16). İstanbul: Eğim Yayınevi,2023

Küçük, S., Yilmaz, R. M., Baydaş, Ö. ve Göktaş, Y. (2014). Ortaokullarda artırılmış gerçeklik uygulamaları tutum ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Egitim ve Bilim, 39(176), 388–392. doi:10.15390/EB.2014.3590

Şahin, D., Artırılmış Gerçeklik Teknolojisi ile Yapılan Fen Öğretiminin Ortaokul Öğrencilerinin Başarılarına Ve Derse Karşı Tutumlarına Etkisi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum, 2017.

Şahin, D. ve Yılmaz, R. M. (2020). The effect of augmented reality technology on middle school students' achievements and attitudes towards science education. Computers and Education, 144, 103710. doi:10.1016/j.compedu.2019.103710

Siltanen, S. (2012). Theory and applications of marker-based augmented reality. Espoo 2012. VTT Science Series 3. Finland: VTT. http://www.vtt.fi/publications/index.jsp adresinden erişildi.

Tosunoğlu, E. (2021). Özel yetenekli öğrencilerin öğretiminde dijital tabanlı uygulamalar: son 10 yılda yapılan araştırmalardaki eğilimlerin incelenmesi. Öğretim Teknolojisi ve Hayat Boyu Öğrenme Dergisi, 2(1), 53–74. doi:10.52911/itall.869692

Walczak, K., Wojciechowski, R. ve Cellary, W. (2006). Dynamic interactive VR network services for education. *Proceedings of the ACM symposium on Virtual reality software and technology* içinde (ss. 277–286). New York, NY, USA: ACM. doi:10.1145/1180495.1180552

Yalçın, H., *REAPS Modelinin Özel Yetenekli Öğrencilerin Bilimsel Yaratıcılıklarına Ve Problem Çözme Becerisine Etkisi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Adıyaman Üniversitesi,2024.

Yip, J., Wong, S. H., Yick, K. L., Chan, K. ve Wong, K. H. (2019). Improving quality of teaching and learning in classes by using augmented reality video. Computers and Education, 128, 88–101. doi:10.1016/j.compedu.2018.09.014

5. SINIF ÖZEL YETENEKLİ ÖĞRENCİLERİN QR KOD UYGULAMASINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Harun YALÇIN

Konya İl Milli Eğitim Müdürlüğü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7498-2703

harunyalcin02@gmail.com, 0505 498 35 28

Dr. Mehmet Akif ARDUÇ

Adıyaman İl Milli Eğitim Müdürlüğü

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1026-2843

arducakif@gmail.com, 05071339975

ÖZET

Bu çalışmada, bir teknoloji uygulaması olan QR kod uygulaması ile biyoçeşitlilik konusunun öğretilmesinin, öğrencilerin biyoçeşitliliğe ilişkin farkındalıklarının artırılması ve algıların ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu çalışma fen bilimleri dersi kapsamında insan ve çevre ünitesinde yer alan biyoçeşitlilik konusu öğretilirken QR kod teknolojisi yardımıyla öğretilmesi esas alınmıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniğiyle yürütülmüştür. Çalışmanın katılımcılarını Adıyaman Bilim ve Sanat Merkezinde Bireysel Yetenekleri Fark Etme 1 (BYF-1) eğitim programında öğrenim gören özel yetenekli 5. sınıf 10 öğrenci oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde nitel veri analizi çeşidi olan içerik analizi kullanılmıştır. Çalışmanın uygulama aşamasının öncesinde, Adıyaman Eğri Çayı mesire alanında bulunan bitki türlerinin fotoğrafları çekilmiş daha sonra fotoğrafı çekilen bitkilerin adı, ömrü, habitatı, yapısı ve ekildiği yılı gibi birtakım özellikleri biyoçeşitlilik alanında uzman olan bir akademisyenden yardım alınarak tasnif edilmiştir. Elde edilen veriler QR kod uygulamasına yüklenerek her bir bitkiye ait QR kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan QR kodlar, öğrenciler tarafından görülecek Görselde bitkinin uygun bir yerine asılmış ve öğrencilerin akıllı telefonlarından QR kodu okuttuklarında o ağaç ile ilgili özelliklere hızlı bir Görselde ulaşabilmeleri sağlanmıştır. Yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler sonucunda; öğrencilerin bu uygulama sayesinde biyoçeşitliliğe ilişkin bilgi düzeylerinin, ilgilerinin ve farkındalıklarının arttığı, eğlenerek öğrendikleri, uygulamanın herkes tarafından kullanılmasının faydalı olduğu, merak ettikleri bitki türlerine ait bilgilere anlık erişim sağlandığı ve bu yöntemle bitki özelliklerinin öğrenilmesinin daha eğlenceli ve kolay olduğu belirtilmiştir. Araştırmanın sonuçları doğrultusunda bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: QR kod, Biyoçeşitlilik, Özel yetenekli öğrenci, Teknoloji.

1. GİRİŞ

2020 Mart ayında dünya çapında başlayan bir pandemi süreciyle birlikte öğrenme süreci çok farklı bir boyut kazanmıştır. Özellikle yüz yüze eğitim-öğretimden dijital ve sanal eğitim-öğretime geçişin kapıları aralanmıştır. Teknoloji eğitimin önemli bir parçası haline gelmekle birlikte sosyal hayatın adeta vazgeçilmezi olmuştur (Sirer, 2020).

Eğitimde teknolojinin etkili kullanımı, öğrencilerin görsel, işitsel ve dokunsal algılarını etkin bir Görselde harekete geçirerek öğrenme deneyimlerini daha derinlemesine yaşamalarına imkan tanır.(Şendurur ve Arslan, 2017). Teknolojinin kullanılması, öğrenilen bilgilerin daha kalıcı olmasını, öğrencilerin çeşitli duyusal kanallar aracılığıyla bilgiyi işleyerek ve deneyimleyerek öğrenme sürecini zenginleştirmesine olanak tanır (Metin, 2018). Eğitimde bilgi teknolojilerinin kullanılması, öğretmenlerin yeni öğrenme ortamlarını keşfetmelerine ve öğrencilerin dikkatini derse odaklamalarına olanak tanır ve böylece nitelikli eğitim sunulabilir (Ateş, 2022). Eğitimde modern teknolojinin kullanılması, öğrenme sürecini pasif olmaktan kurtararak interaktif ve dinamik hale getirmektedir (Elvan ve Mutlubaş, 2020). Teknolojinin eğitimde kullanılması ile öğrencilerin öğrenme ve etkileşimi artmakta ve öğrenme sürecini daha zevkli hale dönüşmektedir (Zengin vd., 2024). Öğrenciler, eğitimin teknoloji ile desteklenmesi sayesinde öğrenmenin daha ilgi çekici ve daha interaktif olduğunu vurgulamaktadır (Raja ve Nagasubramani, 2018).

Teknolojinin hızla geliştiği günümüzde öğrenciler teknolojiyi daha etkin kullanmakta ve pandemi sürecinde teknolojik gelişmeler öğrencileri doğrudan etkilemektedir. Bu eğitim sürecinde yazılı materyaller dijital materyallerle kıyaslandığında etkinliği oldukça zayıf kalmaktadır (Açıkel ve Ay, 2024; TTGV, 2022). Dünya genelinde ve ülkemizde, teknolojilerin eğitim ve öğretim süreçlerine entegre edilmesi giderek daha büyük bir önem kazanmaktadır (Arduç, 2024). Bu sebeple öğretim materyallerinde teknolojik araç-gereçlerin kullanımı önem arz etmektedir. Tinio (2002), eğitimde teknolojinin kullanılmasını hem öğrenciler hem de öğretmeler için bilgi edinme ve kullanma açısından büyük bir etkiye sahip olduğunu ve bunu da şu yollarla teşvik ettiğini ifade etmiştir (Akt. Raja ve Nagasubramani, 2018):

- ✓ Aktif öğrenme
- ✓ İşbirlikçi öğrenme
- ✓ Yaratıcı öğrenmeyi destekleme
- ✓ Bütünleşik öğrenmeyi sağlama
- ✓ Öğrenci merkezli değerlendirmeyi sağlama
- ✓ Yapılandırmaca öğrenmeyi sağlama

Eğitimde birçok modem teknolojik araçlar kullanılmaktadır. Bu araçlardan bazıları şöyle sıralanabilir: Bilgisayarlar ve dizüstü bilgisayarlar, akıllı telefonlar ve tabletler, etkileşimli tahtalar, web 2.0 araçları, dijital ders kitapları ve e-kitaplar, etkileşimli uygulamalar ve yazılımlar, artırılmış gerçeklik sanal gerçeklik uygulamaları, QR kodlar, Video konferans araçları, 3D yazıcılar ve eğitim robotları ve kodlama kitleri. Bu çalışmada biyoçeşitliliğin klasik

öğrenme yöntemleri dışında bir yol izlenerek QR kod teknolojisi kullanılarak öğretimin etkililiği araştırılmıştır. Öğrencilerinin biyoçeşitlilik ile ilgili bilgi düzeyini ve farkındalığı artırmak amacıyla teknolojinin gelişmesiyle hayatımızın her alanına giren QR kod uygulamasını mobil cihaz, tablet gibi taşınabilir araçlarla entegre edip etkili kullanımı sağlanarak bitki türleri hakkında ilgi çekici ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir uygulamanın kullanımı amaçlanmaktadır.

2020 Mart ayında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından ilan edilen Covid-19 salgın sürecinde yüz yüze eğitim ciddi yaralar almış ve dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de uzaktan eğitime geçilmiştir. Bu durum eğitim sürecinde teknolojik çalışmaların arttırılması gerekliliğini de ortaya koymuştur. Birçok alanda olduğu gibi fen bilimleri öğretiminde de QR kod çalışmalarının ön plana çıkarılması ihtiyacı doğmaktadır.

Fen eğitimi alanında QR kod ile ilgili yapılan çalışmalara (Akın, 2014; Karahan ve Bilici, 2017; Kızılay, 2021; Uçak ve Usta, 2023; Yılmaz ve Canbazoğlu, 2017) bakıldığında; oyun tasarlanarak öğrenim yapılan, fen bilimleri dersinde kullanılarak öğrenci ve öğretmen görüşlerine başvurulan, STEM etkinliklerine entegre edilen çalışmaların olduğu görülmektedir. Bu çalışmalar incelendiğinde biyoçeşitlilik konusunun öğretiminde QR kod kullanılan bir çalışma olmadığı görülmektedir.

Biyoçeşitlilik konusunun öğretimi ile ilgili çalışmalara (Bastı, 2010; Civelek, 2012; Demirezen, 2012; Derman vd., 2013) bakıldığında öğrencilerin yakın çevrelerindeki bitki türlerini tanımadıkları belirlenmiştir. Derman vd., (2013) tarafından 2013 yılında biyoçeşitlik konusunda yapılan çalışmalar ve öğretim programlarında biyoçeşitliliğin değerlendirilmesi isimli çalışmalarında 2000 ile 2013 yılları arasında yayınlanan 19 yayının içerik analizi yapılmış ve öğrencilerin biyoçeşitlilik ile ilgili bilgi düzeylerinin düşük olduğu ortaya konulmuştur. Biyoçeşitlilik ile ilgili yapılan çalışmalarda öğrencilerin bu konuya ilişkin bilgi düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu durum biyoçeşitliliğe ilişkin çalışmaların daha farklı uygulamalarla öğrenciye sunulması ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, biyoçeşitlilik konusunun öğretiminde QR kod uygulamasına karşın öğrencilerin görüşlerini belirlemeyi amaçlamaktadır.

2. DENEYSEL ÇALIŞMALAR

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden kullanılan ve bireyin deneyimlerini derinlemesine inceleyen fenomonolojik desen kullanılmıştır. Fenomonolojik desende bireyin bir olguya ilişkin yaşantılarını, deneyimlerini ve algılarını birey için ne anlam ifade ettiğini anlamaktır. Fenomonolojik desenin temel amacı, katılımcıların bir olayı, bir durumu nasıl algıladıkları, nasıl deneyimledikleri ve nasıl yorumladıklarını açığa çıkarmaktır.

2.1. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu Adıyaman Bilim ve Sanat Merkezi'nde Bireysel Yetenekleri Fark (BYF) etme programına devam eden özel yetenekli 5. Sınıf 10 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma fen bilimleri dersi kapsamında yürütülmüştür. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

2.1.1. Araştırmanın uygulama süreci

Bu çalışma yapılırken öncelikle şehir merkezinde bulunan ve insanların yoğun bir Görselde kullandıkları bir mesire alanına gidilerek burada bulunan ağaç türlerinin fotoğrafları çekildi (Görsel-1).

Görsel 1. Adıyaman Eğriçay mesire alanında bulunan bitkilerin fotoğraflanması

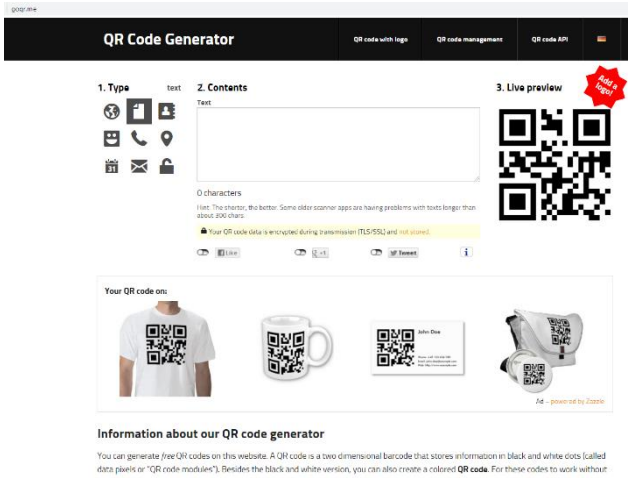
Çekilen bitki fotoğrafları Adıyaman Üniversitesi Biyoloji Anabilim dalı Bitki biyoçeşitliliği alanında uzman bir akademisyenin görüşü alınarak "isim, yapı, ekilme yılı, habitat ve ömrü" gibi bir takım özellikleri yönünden tasnif edildi (Çizelge 1).

Çizelge 1. Adıyaman Eğriçay mesire alanında belirlenen bitki türlerinin tasnifi

İSMİ	YAPI	EKİLME YILI	HABİTAT	ÖMRÜ
Zeytin(olea)	Ağaç	2009	Kültür	Çok yıllık
Zakkum	Çalı	2013	Dere kenarları ve mevsimsel kuruyan dere yatakları	Çok yıllık
Servi	Ağaç	2004	Yamaç, Kireçtaşı, kayalık	Çok yıllık
Sandal ağacı	Çalı	2013	Pinus, Bruta ormanları, makiler	Çok yıllık

Palmiye	Ağaç	2012	Sokak ve bahçeler	Çok yıllık
Defne	Ağaç ve çalı	2014	Kıyı makileri	Çok yıllık
Morus Nigra	Ağaç	2015	Kültür	Çok yıllık
Çınar	Ağaç	2011	Ormanlar, vadi dipleri	Çok yıllık
Ateş dikeni	Çalı	2010	Kalkerli yamaçlar, kumullar, seyrek ormanlar ve çalılıklar	Çok yıllık

Daha sonra araştırılan ağaç türlerine ait bilgiler http://goqr.me/ internet sitesindeki QR kod oluşturma bölümüne ayrı ayrı işlenerek QR kodları oluşturuldu (Görsel 2).

Görsel 2. Biyoçeşitlilik sınıflandırması için QR kod üreten "http://goqr.me" sitesi anasayfası

Her bir ağaca ait olan QR kodlar preslenerek mesire alanındaki ağaçlara monte edildi (Görsel 3).

Görsel 3. Üretilen karekodların ağaçlara takılması

Daha sonra bu uygulamanın etkisini görmek amacıyla çalışma grubundaki öğrencilerle bu deneyimi yaşamak için mesire alanına gidildi. Bu alandaki ağaçlarda asılı olan QR kodlar akıllı telefonlarda yüklü olan QR kod uygulamasına okutuldu (Görsel 4).

Görsel 4. Telefonla karekod uygulamasının kullanımı

Her okutulan QR kod bilgisi o ağaca ait bilgiler hepsine bu görs bilgilere ulaşılm

Çizelge 2. Tasnif edilen bitkilerin karekodları ve karekod verileri

KAREKOD(QR)	AÇIKLAMA
	Adı: Zeytin(olea) Ekilme yılı: 2009 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Ağaç Habitat: Kültür
	Adı: Zakkum Ekilme yılı: 2013 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Çalı Habitat: Dere kenarları ve mevsimsel kuruyan dere yatakları
	Adı: Servi Ekilme yılı: 2004 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Ağaç Habitat: Yamaç, Kireçtaşı, kayalık
	Adı: Sandal ağacı Ekilme yılı: 2013 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Çalı Habitat: Pinus Bruta ormanları, makiler
	Adı: Palmiye Ekilme yılı: 2012 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Ağaç Habitat: Sokak ve bahçeler
	Adı: Defne Ekilme yılı: 2014 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Ağaç ve çalı Habitat: Kıyı makileri

	Adı: Morus Nigra Ekilme yılı: 2015 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Ağaç Habitat: Kültür
	Adı: Çınar Ekilme yılı: 2011 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Ağaç Habitat: Ormanlar, vadi dipleri
	Adı: Ateş dikeni Ekilme yılı: 2010 Ömrü: Çok yıllık Yapı: Çalı Habitat: Kalkerli yamaçlar, kumullar, seyrek ormanlar ve çalılıklar

2.2. Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış görüşme sorularından elde edilen veriler nitel veri analizi yöntemlerinden içerik analizi kullanılarak yapılmıştır. İçerik analizi, araştırma boyunca toplanan verilerin derinlemesine analiz edilmesini, önceden belli olmayan tema, kategori ve kodların ortaya çıkarılmasını sağlar. İçerik analizinde amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239, 242). Nitel verilerin analizi dört aşamada gerçekleşir: a) verilerin kodlanması, b) temaların bulunması, c) kodların ve temaların düzenlenmesi, d) bulguların tanımlanması ve yorumlanması (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 243).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Özel yetenekli öğrencilerin belirtilen uygulamaya ilişkin deneyimlerini açığa çıkarmak adına öğrencilerle yarı yapılandırmış görüşme yapılmıştır. Görüşme esnasında öğrencilere üç adet yarı yapılandırılmış soru yöneltilmiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar içerik analizinde tabi tutularak kod ve kategoriler oluşturulmuştur.

3.1. Görüşmenin Birinci Soruna İlişkin Bulgular

Bu uygulama sayesinde bitkiye ilişkin biyoçeşitlilik ile ilgili görüşlerinizi açıklar mısınız? sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar içerik analizine tabi tutularak kod ve kategoriler oluşturulmuştur Çizelge 3'te verilmiştir.

Çizelge 3. Biyoçeşitliğe ilişkin kod ve kategoriler

Kategori	Kodlar	Katılımcılar
Eğitim ve Öğrenme Deneyimi	Biyoçeşitlilik bilgisi ve farkındalığı	Ö1, Ö2, Ö3, Ö5, Ö6, Ö7, Ö9, Ö10
	Uygulamanın eğlenceli ve kullanışlı olması	Ö2, Ö4, Ö7, Ö9
	Bitkilere olan ilgi ve merak	Ö3, Ö4, Ö5, Ö8, Ö9, Ö10

Öğrenci yanıtları analiz edildiğinde öğrenci yanıtları "eğitim ve öğretim deneyimi" kategorisi altında "Biyoçeşitlilik bilgisi ve farkındalığı", Uygulamanın eğlenceli ve kullanışlı olması" ve "Bitkilere olan ilgi ve merak" kodlarında toplanıldığı görülmüştür.

Birinci soruya bazı öğrencilerin verdikleri ifadeler aşağıda verilmiştir:

Ö1: "*Biyoçeşitliliğin öğrenilmesi ve ilgi duyulması açısından bu uygulamanın büyük bir önem taşıdığımı düşünüyorum.*"

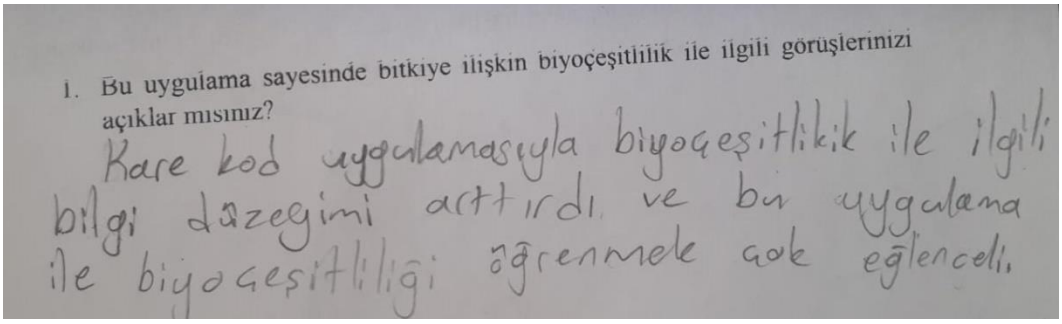
Ö7: "*Bu uygulama ile biyoçeşitlilik ile ilgili bilgi düzeyimi artırdım ve QR kod ile biyoçeşitlilik eğlenceli oldu*."

Ö8: "*Bu uygulama sayesinde bitkilerle ilgili bilgilerimin artacağını düşünüyorum. Bu uygulama alanı artarsa tüm dünyada faydalı olacağını düşünüyorum. Ayrıca bu uygulama sayesinde biyoçeşitlilikle ilgili farkındalığım oluştu*."

Ö4: "*Bu uygulama ile bilmediğim ağaç türlerinin isimlerini öğrendim. Bu uygulamanın yararlı olacağını düşünüyorum. Çünkü türünü merak ettiğim bir ağaç türünü görünce hemen QR kod uygulamasını açıp öğrenebiliyorum*."

Ö10: "*Bu sayede bitkilere ilişkin biyoçeşitlilik bilgim arttı ve bitkilere daha çok ilgim arttı*."

Ö7 öğrencisinin birinci soruya verdiği yanıt Görsel 5'te görülmektedir.

Görsel 5. Ö7' nin birinci soruya verdiği yanıt

Öğrencilerin birinci soruya vermiş oldukları yanıtlar özetlendiğinde; QR kod uygulamasının öğrencilere olan katkılarını ifade

etmektedir. Bir teknolojik uygulama olan QR kod uygulaması sayesinde biyoçeşitliliğe ilişkin bilgi düzeylerinin, ilgilerinin ve farkındalıklarının arttığı, eğlenerek öğrendikleri, uygulamanın herkes tarafından kullanılmasının faydalı olacağı, merak ettikleri bitki türlerine ait bilgilere anında erişebilmelerini sağladığı söylenebilir.

3.2. Görüşmenin İkinci Soruna İlişkin Bulgular

Bu uygulama sayesinde bitki isimlerinin öğrenilmesi konusunda düşüncelerinizi belirtir misiniz? sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar içerik analizine tabi tutularak kod ve kategoriler oluşturulmuştur Çizelge 4'te verilmiştir.

Çizelge 4. Bitki isimlerinin öğrenilmesine ilişkin kod ve kategoriler

Kategori	Kodlar	Katılımcılar
Eğitim ve Bilgi Edinme	Bitkiyi tanıma ve öğrenme	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5, Ö6, Ö8, Ö9, Ö10
	Uygulamanın verimliliği ve etkisi	Ö2, Ö3, Ö7, Ö8

Öğrenci yanıtları analiz edildiğinde öğrenci yanıtları "Eğitim ve Bilgi Edinme" kategorisi altında " Bitkiyi tanıma ve öğrenme" ve "Uygulamanın verimliliği ve etkisi" kodlarında toplanıldığı görülmüştür. İkinci soruya bazı öğrencilerin verdikleri ifadeler aşağıda verilmiştir:

Ö6: "*Bitkilerin kolayca tanınması için çok güzel bir uygulama*."

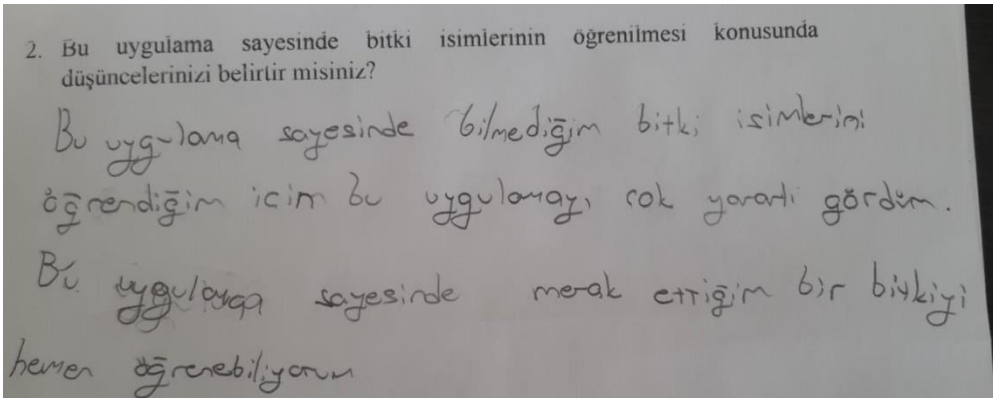
Ö2: "*Çok verimli olacağını düşünüyorum. QR kod uygulaması insanların dikkatini çekerek daha çok bitki ismi öğrenilecek*."

Ö8: "*Bitki ismini öğrenmemde faydalı oldu. Diğer insanları da etkileyeceğini düşünüyorum. Bu uygulama ile sadece bitki isimleri değil diğer özellikleri de eklenmiş. Bu yönüyle çok güzel*."

Ö9: "*Bu uygulama ile bilmediğim bitki isimlerini öğrendiğim için bu uygulamayı yararlı buldum. Bitkilerin isimlerini merak ettiğimde hemen öğrenebiliyorum.*"

Ö5: "*Bilmediğim birkaç bitkiyi bu uygulama ile öğrendim*."

Ö9'un ikinci soruya verdiği yanıt Görsel 6'da görülmektedir:

Görsel 6. Ö9' un ikinci soruya verdiği yanıt

Öğrencilerin ikinci soruya vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde; bitkilerin isimlerinin yanında özelliklerinin de kolayca ve hemen öğrenilmesini sağladığı, QR kod uygulamasının insanların dikkatini çekerek bitkilerle ilgili yeni bilgiler öğrenmeye teşvik ettiği ve yararlı bir uygulama olduğu söylenebilir.

3.3. Görüşmenin Üçüncü Sorusuna İlişkin Bulgular

Bu uygulamayla ilgili olumlu ve olumsuz düşüncelerinizi belirtir misiniz? sorusuna öğrencilerin verdikleri yanıtlar içerik analizine tabi tutularak kod ve kategoriler oluşturulmuştur Çizelge 5'te verilmiştir.

Çizelge 5. Uygulamanın olumlu ve olumsuz yönlerine ilişkin kod ve kategoriler

Kategori	Kodlar	Katılımcılar
Olumlu	Biyoçeşitlilik bilgisi ve farkındalığı	Ö1, Ö3, Ö4. Ö6, Ö8, Ö9
	Bitki Tanıma ve Öğrenme	Ö2, Ö3, Ö4, Ö5, Ö7, Ö8, Ö9, Ö10

Çizelge 5'teki öğrenci yanıtları analiz edildiğinde, öğrenci yanıtları "Olumlu" kategorisi altında " Biyoçeşitlilik bilgisi ve farkındalığı" ve "Bitki Tanıma ve Öğrenme" kodlarında toplanıldığı görülmüştür. Öğrencilerin hiçbirinin uygulamaya ilişkin olumsuz bir görüş belirtmediği görülmüştür. Üçüncü soruya bazı öğrencilerin verdikleri ifadeler aşağıda verilmiştir:

Ö1: "*Bu uygulama biyoçeşitliliğin bitkiler üzerindeki etkisini çok olumlu yapar. Bundan dolayı çok beğendim*."

Ö2: "*Bu uygulama bana adını bilmediğim birçok ağacın ismini öğretti. Bu uygulamayı QR kod ile desteklemeleri çok güzel olmuş*."

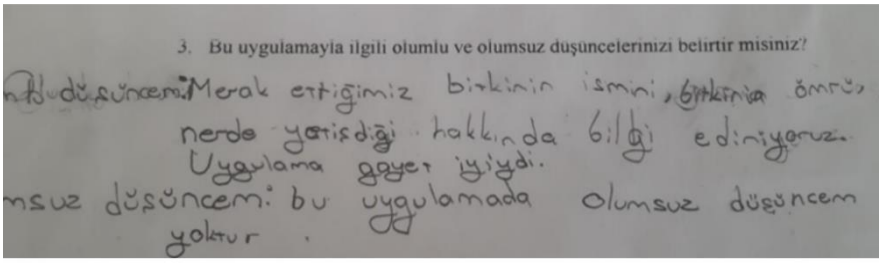
Ö3: "*Bu uygulamayı çok sevdim ve beğendim. Çünkü bu uygulama ile biyoçeşitlilik hakkında farkındalığım oluştu. Bununla birlikte bitkilerin isimlerini artık daha iyi biliyorum*."

Ö9: "*Bu uygulama bana birçok şey öğrettiği için çok sevdim. Çünkü bu uygulama bana biyoçeşitlilikle ile ilgili bilgi düzeyimi fazlasıyla artırdı*."

Ö10: "*Bir sürü bitki türü öğrendim. Hem gezdik hem öğrendik. Çok beğendim*."

Öğrencilerin üçüncü soruya vermiş oldukları yanıtlar incelendiğinde olumsuz görüş bildiren öğrenci olmadığı görülmüştür. Öğrenciler; QR kod uygulaması sayesinde ismini bilmedikleri birçok bitkinin ismini kolayca öğrendiklerini, biyoçeşitlilikle ilgili bilgi ve farkındalık

düzeylerini artırdığını ve gezip eğlenerek öğrenmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Ö5'in üçüncü soruya verdiği Görsel 7'de görülmektedir.

Görsel 7. Ö9' un ikinci soruya verdiği yanıt

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, ortaokul öğrencilerinin biyoçeşitlilik ile ilgili bilgi düzeyini ve farkındalığı artırmak amacıyla teknolojinin gelişmesiyle hayatımızın her alanına giren QR kod uygulamasını kullanarak bitki türleri hakkında bilgi sahibi olunması amaçlanmaktadır. Öğrencilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme ile elde edilen bulgular ışığında, öğrencilerin QR kod uygulaması ile biyoçeşitlilik ile ilgili bilgi düzeyinin artırdığını, uygulamanın farkındalığı artırdığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin bu uygulama sayesinde biyoçeşitliliğe ilişkin bilgi düzeylerinin, ilgilerinin ve farkındalıklarının arttığı, eğlenerek öğrendikleri, uygulamanın herkes tarafından kullanılmasının faydalı olduğu, merak ettikleri bitki türlerine ait bilgilere anında erişebilmelerini sağladığı görülmüştür. Bununla birlikte uygulamanın bitkilerin isimlerinin yanında özelliklerinin de kolayca ve hemen öğrenilmesini sağladığı, uygulamanın insanların dikkatini çekerek bitkilerle ilgili yeni bilgiler öğrenmeye teşvik ettiği ve yararlı bir uygulama olduğu öğrenci görüşlerinden anlaşılmaktadır. Araştırma kapsamında QR kod uygulamasına ilişkin olumsuz görüş bildiren öğrenci olmadığı dikkati çekmektedir. Öğrencilerin tamamı bu uygulamayı olumlu bulduklarını, bu uygulama sayesinde ismini bilmedikleri birçok bitkinin ismini kolayca öğrendiklerini, biyoçeşitlilikle ilgili bilgi ve farkındalık düzeylerini artırdığını ve gezip eğlenerek öğrenmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Akın (2014) QR kod uygulamasının öğrencilerin farklı duygularına hitap ettiğini, öğrencinin bilgiye ulaşma süresinde hız ve kolaylık sağladığını ifade etmesi çalışmanın sonucu ile benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda bu çalışma, teknoloji ve eğitimi bütünleştirmesi açısından önem arz etmektedir.

Derman vd., (2013) biyoçeşitlik konusunda yapılan çalışmalar ve öğretim programlarında biyoçeşitliliğin değerlendirilmesi isimli çalışmalarında 2000 ile 2013 yılları arasında yayınlanan on dokuz yayının içerik analizinin yapıldığı çalışmada öğrencilerin biyoçeşitlilik ile ilgili bilgi düzeylerinin düşük olduğu ortaya konulmuştur. Bir teknoloji uygulaması olan QR kod uygulaması ile literatürde eksik olarak ortaya konulan öğrencilerin biyoçeşitlilik bilgi düzeylerinin artırılacağı sonucunu çıkarılabilir.

ÖNERİLER

Bu çalışmanın sonuçları dikkate alarak şu önerilerde bulunabilir.

1. İnsanların yoğun bir Görselde zaman geçirdikleri, dinlendikleri mesire alanlarında bulunan bitki türlerine QR kod uygulaması yapılabilir.
2. QR kod uygulaması üniversite kampüslerinde bulunan bitkilere de uygulanarak üniversite öğrencilerinin farkında olmadan biyoçeşitlilikle ilgili öğrenmeleri sağlanabilir.
3. İnsanların piknik yapmak, gezi düzenlemek ve spor yapmak amacıyla bulundukları ormanlık alanlarda bulunan bitki türlerine de QR kod uygulaması yapılarak örtük öğrenme sağlanabilir uygulanabilir.

.

KAYNAKÇA

Açıkel, A. ve Ay, H. (2024). Covid-19 pandemisinin üniversite öğrencilerinin dijital teknoloji kullanımlarına etkisi: Bartın üniversitesi örneği. Üniversite Araştırmaları Dergisi, 7(1), 1–17. doi:10.32329/uad.1334249

Arduç, M. A. (2024). Teknoloji destekli fen bilimleri eğitimi çalışmalarının incelenmesi (2020-2023): İçerik analizi. Eğitim Bilimleri Eleştirel İnceleme Dergisi, 5(1), 85–103.

Ateş, H. (2022) Pandemi sürecinde bilişim teknolojisinin kullanımının öğretmen yetiştirmede ve eğitiminde artan önemi. Academic Journal of Information Technology, 13(49), 90-106.

Bastı, K., İlköğretim 4., 5., ve 6., Sınıf Öğrencilerinin Biyoçeşitlilik Konusunda Farkındalıklarının Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi: Bolu İli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, Bolu, 2010.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F., *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri,* Ankara: Pegem Akademi. 2019.

Civelek, S., Ortaöğretim 9. Sınıf Öğrencilerinin Yakın Çevrelerindeki Bitkileri Tanıma Düzeyleri: Trabzon İli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon, 2012.

Demirezen, S., İlköğretim Öğrencilerinin Yakın Çevresindeki Biyolojik Zenginliklerinin Farkındalıkları Kars İli Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi, Fen Bilimleri Entitüsü, Kars, 2012.

Derman, M., Çakmak, M., Yaşar, M. D., Kızılaslan, A. ve Gürbüz, H. (2013). Biyoçeşitlilik konusunda yapılan çalışmalar ve öğretim programlarında biyoçeşitliliğin değerlendirilmesi. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2(3).

Elvan, D. ve Mutlubaş, H. (2020). Eğitim-öğretim faaliyetlerinde teknolojinin kullanımı ve teknolojinin sağladığı yararlar. Mustafa Kemal Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Dergisi, 4(6), 100-109.

Erten, S., 2004, Uluslararası düzeyde yükselen bir değer olarak biyolojik çesitlilik. H.Ü. Egitim Fakültesi Dergisi, sayı 27, Ankara.

Ilgar, R. (2007). Türkiye'de hayvan hakları ihlallerine coğrafi açıdan bakış. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 16, Sayı 1, 347-360.

İpek, A. ve Gürbüz, B. (2010). Türkiye florasında bulunan salvia türleri ve tehlike durumları. Tarla Bitkileri Merkez Araştırma Enstitüsü Dergisi. 19(1-2), 30-35.

Karahan, E. ve Bilici, S. C. (2017). QR kodların fen eğitimine entegresyonu: Öğretmen görüşleri ve öneriler. Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, 11(1), 433-457.

Metin, E., Eğitimde Teknoloji Kullanımı Öğretmen Eğitimi: Bir Durum Çalışması, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2018.

Milli Eğitim Bakanlığı, *Fen ve Teknoloji 7. Sınıf Ders Kitabı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2009

Raja, R., & Nagasubramani, P. C. (2018). Impact of modern technology in education. Journal of Applied and Advanced Research, 3, 33–35.

Sirer, E. (2020). Eğitimin ekran üzerinden teknolojik dönüşümünde pandemi dönemi'nin etkisi. OPUS International Journal of Society Researches, 16(29), 1987-2018.

Şendurur, P. ve Arslan, S. (2017). Eğitimde teknoloji entegrasyonunu etkileyen faktörlerdeki değişim. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (43), 25-50.

TTGV. (2022). Teknolojik inovasyon bağlamında eğitim ve öğretimin güncel analizi. İstanbul. http://www.ttgv.org.tr/ adresinden erişildi.

Yılmaz, B. ve Bilici, S. C. (2017). QR kodlar ile tasarlanmış güneş sistemi ve ötesi, uzay bilmecesi etkinliği. Anadolu Öğretmen Dergisi, 1(2), 75-82.

Zengin, S., Akel, E., Çolak, A., Çolak, N., Ay, Z. Ö. ve Metin, E. (2024). Eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin öğretmen görüşleri. International Journal of Social and Humanities Sciences Research (JSHSR), 11(103), 165-173.

http://goqr.me/

https://tr.wikipedia.org/wiki/Biyo%C3%A7e%C5%9Fitlilik

ROSES PROJESİ SONUÇLARINA GÖRE ÖĞRENCİLERİN FEN DERSLERİNE YÖNELİK TUTUMLARI: CİNSİYET TEMELLİ BİR ANALİZ

Prof.Dr.Bülent ÇAVAŞ
Dokuz Eylül Üniversitesi
bulent.cavas@deu.edu.tr - 0000-0003-4278-8783

ÖZET

Bu çalışma, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen ROSES (Relevance of Science Education) projesinden elde edilen verilere dayanmaktadır. Türkiye'deki araştırmaya, ilköğretim eğitimini tamamlamış toplam 1742 öğrenci katılmıştır. Katılımcılar 938 kız ve 804 erkek öğrenciden oluşmaktadır. Çalışma, öğrencilerin fen bilgisi derslerine yönelik tutumlarını ve bu derslerde edindikleri deneyimlere ne ölçüde katıldıklarını incelemektedir. Araştırmada, 12 maddelik 4'lü bir Likert ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, cinsiyete göre farklılaşan eğilimleri ortaya koymaktadır. Kız öğrenciler, genel olarak erkek öğrencilere göre daha yüksek ortalamalara sahip olsa da, "Teknoloji alanında bir meslek sahibi olmak isterim" maddesinde erkeklerin daha yüksek bir eğilime sahip olduğu görülmüştür. Her iki cinsiyet için en yüksek ortalamalar, fen derslerinin günlük yaşamla ilişkilendirilebilmesinin önemini gösteren "Fen derslerinde öğrendiklerim günlük yaşamımda yararlı olacaktır" ve "Fen dersi ilginçtir" maddelerinde bulunmuştur. Kızlar için "Fen dersi merakımı artırdı" maddesi öne çıkarken, erkekler için "Teknoloji alanında kariyer yapmak isterim" maddesi belirgin olmuştur. Ancak, her iki cinsiyetin de en düşük ortalamaları, fen derslerinin eleştirel düşünme becerileri kazandırmadaki yetersizliğini gösteren "Fen dersi beni eleştirel birisi yaptı" maddesinde tespit edilmiştir. 12 maddelik ankette yer alan 10 maddeye ilişkin kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bu bulgular, fen bilgisi öğrenme ve öğretme süreçlerinin cinsiyet temelli farklılıkları dikkate alarak güncellenmesi ve iyileştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: ROSES, Fen Eğitiminin Uyumu, Cinsiyet, Fen dersleri

1. GİRİŞ

Fen eğitimi, birçok ülkede bireylerin bilimsel okuryazarlık kazanması, eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi ve çevrelerindeki dünyayı anlamaları açısından önemsenen

konuların başında gelmektedir. Uluslararası düzeyde yapılan çalışmalar ve araştırmalarda, fen eğitiminin farklı ülkelerde nasıl uygulandığına ve öğrencilerin fen bilimlerine olan ilgisine dair yapılan karşılaştırmalı çalışmalar, ülkelerin kendi eğitim politikaları ve uygulamalarını güncellemelerinde önemli bir ışık tutmaktadır. Uluslararası düzeyde yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar öğretim programlarının gelişmeye açık yönlerinin ortaya çıkmasını sağlarken, bir yandan da güçlü yönlerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına katkı sunmaktadır.

Fen eğitimi alanında PISA ve TIMSS gibi uluslararası ölçekte önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalara ek olarak ROSES projesi bu alandaki görünür ve bilinir bir araştırma projesidir. ROSE (Relevance of Science Education) Projesi'nin (Sjøberg & Schreiner, 2019) bir devamı olarak geliştirilen ROSES (Relevance of Science Education Second) Projesi (Jidesjö, Oskarsson & Westman, 2020), fen eğitiminin öğrenciler için ne derece anlamlı ve ilgili olduğunu değerlendirmek amacıyla uluslararası düzeyde yürütülen bir çalışmadır. Bu projeye birçok ülke katılmakta ve katkı sunmaktadır. ROSES projesi, farklı kültürler ve eğitim sistemleri bağlamında, öğrencilerin fen eğitimine dair tutumlarını ve motivasyonlarını anlamayı amaçlamaktadır. Proje, sadece fen eğitiminin mevcut durumunu değerlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda eğitim politikalarını şekillendirecek veriler sunarak öğretim stratejilerinin daha etkili hale getirilmesine olanak sağlamaya çalışmaktadır. ROSES projesi, fen eğitimi alanında uluslararası iş birliğini teşvik etmekte ve aynı zamanda farklı ülkelerden elde edilen verilerle fen eğitimi alanında yeni perspektifler sunmayı amaçlayan özgün bir araştırma platformu olarakta dikkat çekmektedir. ROSES projesinden elde edilen sonuçların birçoğu, önemli akademik dergilerde ve kitaplarda yayımlanmıştır. (Schreiner ve Sjøberg, 2004; Schreiner ve Sjøberg, 2005; Jenkins, 2006; Cavas ve diğerleri, 2009).

Bu çalışmada ROSES projesinin fen sınıflarına yönelik bölümüne ait sonuçlar ele alınmıştır.

2. METOD

Bu çalışmada, veriler ROSES (Relevance of Science Education Second) anketi kullanılarak öğrencilerden toplanmıştır. ROSES anketi, orijinal ROSE anketinin güncellenmiş bir versiyonu olup, öğrencilerin bakış açılarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek için çeşitli boyutlardan oluşmaktadır. Bu boyutlar şunlardır:

- Ön Bilgi Soruları (Cinsiyet, Yaş vs)

- Ne öğrenmek istiyorum? (A, C ve E) – ROSES'te 78 madde (ROSE'ta 108 madde)
- Gelecekteki mesleğim (B) – ROSES'te 23 madde (ROSE'ta 26 madde)
- Ben ve çevresel zorluklar (D) – ROSES'te 13 madde (ROSE'ta 18 madde)
- Fen derslerim (F) – ROSES'te 12 madde (ROSE'ta 16 madde)
- Bilim ve teknoloji hakkındaki görüşlerim (G) – ROSES'te 13 madde (ROSE'ta 16 madde)
- Sosyal ve dijital medya deneyimlerim (H) – ROSES'te 16 yeni madde
- Informal bilim deneyimlerim (I) – ROSES'te 14 yeni madde
- Kendimi bilim insanı olarak görmem (J) – ROSE ile aynı
- Evde kaç kitabınız var? (K) – ROSE ile aynı
- Gelecekte hangi mesleği yapmak istiyorsunuz? (L) – ROSES'te yeni bir açık uçlu soru

Bu çalışmada özellikle, ROSES anketindeki Fen derslerim (F) bölümünden toplanan verilerin analizi üzerinde durulmuştur. Bu bölümde toplam 12 madde bulunmaktadır. Araştırma, 2020-2021 akademik yılında İzmir'deki devlet ve özel okullarda öğrenim gören, 15-18 yaş aralığında toplam 1.134 öğrenciyi kapsamaktadır.

3. BULGULAR

Bu çalışmanın bulguları Tablo 1 de sunulan veriler ışığında değerlendirilecektir.

Tablo 1. ROSES Anketinin Fen Sınıflarım bölümünden elde edilen verilerin analizi

	Cinsiyet	N	Ortalama	SD	P
1. Okulda öğretilen fen dersi zor bir derstir	Kız	938	2,4520	,94476	
	Erkek	804	2,3458	,99305	.022*
2. Okulda öğretilen fen dersi ilginçtir	Kız	938	**2,6866**	,87284	
	Erkek	804	**2,5609**	,99062	.005*
3. Okuldaki fen dersi dikkatimi yeni ve heyecanlı mesleklere çekti	Kız	938	2,4808	,95923	
	Erkek	804	2,3445	1,01272	.004*
4. Okuldaki fen dersini diğer pek çok dersten daha çok seviyorum	Kız	938	2,4755	,98545	
	Erkek	804	2,3818	1,01531	.052
5. Okulda fen derslerinde öğrendiğim şeyler günlük yaşamımda bana yararlı olacaktır	Kız	938	**2,7196**	,94189	
	Erkek	804	**2,5311**	1,03862	.000*
6. Okuldaki fen dersi beni oldukça eleştirel ve kuşkucu birisi yaptı	Kız	938	2,2569	,89650	
	Erkek	804	2,1679	,95106	.045*
7. Okuldaki fen dersi henüz açıklayamadığımız şeyler hakkındaki merakımı artırdı	Kız	938	**2,7100**	,98610	
	Erkek	804	2,5087	1,06743	.000*
8. Okuldaki fen dersi bana yaşam tarzımız için bilimin önemini gösterdi	Kız	938	2,6450	,96180	
	Erkek	804	2,4614	1,02509	.000*
9. Sağlığıma nasıl daha çok özen göstermem gerektiğini bana okuldaki fen dersi öğretti	Kız	938	2,4371	,98049	
	Erkek	804	2,2575	1,03230	.000*
10. Bir bilim insanı olmak isterim	Kız	938	2,3934	1,05345	
	Erkek	804	2,3507	1,07101	.403
11. Teknoloji alanında bir meslek sahibi olmak isterim	Kız	938	2,4638	1,01076	
	Erkek	804	**2,7662**	1,09114	.000*

12. Okuldaki fen dersi günlük yaşantımda sürdürülebilir çözümlerin olduğunu anlamama yardımcı oldu	Kız	938	2,6151	,95248	
	Erkek	804	2,4291	1,01726	.000*

Tablo 1 detaylı bir şekilde incelendiğinde, kız öğrencilerin sadece bir madde dışında erkek öğrencilere göre ortalamalarının daha yüksek olduğu görülmüştür. "11. Teknoloji alanında bir meslek sahibi olmak isterim" maddesi dikkatle incelendiğinde erkek öğrencilerin ortalamasının (2,7662) kız öğrencilere (2,4638) göre bariz şekilde farklı olduğu tespit edilmiştir. Kız ve Erkek öğrencilerin ortalamalarının en yüksek olduğu maddelere bakıldığında aşağıdaki iki maddenin ortak olduğu görülmüştür. Bunlar:

Okulda fen derslerinde öğrendiğim şeyler günlük yaşamımda bana yararlı olacaktır (Kızlar, 2,7196; Erkekler, 2,5311)

Okulda öğretilen fen dersi ilginçtir (Kızlar, 2,6866; Erkekler, 2,5609)

Her iki madde de kızların erkeklere göre ortalamalarının daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Kızlar ve Erkekler için ortalamaların en yüksek olduğu ve farklılaşan diğer maddeler ise şu şekildedir:

Okuldaki fen dersi henüz açıklayamadığımız şeyler hakkındaki merakımı artırdı (Kızlar, 2,7100)

Teknoloji alanında bir meslek sahibi olmak isterim (Erkekler, 2,7662)

Kızlar ve erkekler için en düşük ortalamalara bakıldığında ise 6.maddenin ön plana çıktığı görülmektedir:

Okuldaki fen dersi beni oldukça eleştirel ve kuşkucu birisi yaptı (Kızlar, 2,2569; Erkekler, 2,1679)

Kızlar ve erkekler arasında maddeler bazında farklılıklara bakıldığında ise; "*Okuldaki fen dersini diğer pek çok dersten daha çok seviyorum"* ile "*Bir bilim insanı olmak isterim"* maddeleri dışındaki tüm maddelerde kızlar ve erkekler arasında farklılıklar bulunmuştur.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası ROSES projesi anketi kullanılarak yapılan bu çalışmada, kız ve erkek öğrencilerin aldıkları fen derslerine yönelik tutumlarında belirgin farklılıklar gözlemlenmiştir. Kız öğrencilerin, erkek öğrencilerden genel olarak daha yüksek ortalamalara sahip olduğu, ancak "Teknoloji alanında bir meslek sahibi olmak isterim" maddesi hariç tüm maddelerde bu durumun geçerli olduğu tespit edilmiştir. Erkek öğrencilerin teknoloji alanında kariyer yapma eğilimlerinin kız öğrencilere göre belirgin şekilde yüksek olduğu görülmüştür.

Her iki cinsiyet için de ortak olarak en yüksek ortalamaların "Okulda fen derslerinde öğrendiğim şeyler günlük yaşamımda bana yararlı olacaktır" ve "Okulda öğretilen fen dersi ilginçtir" maddelerinde olduğu belirlenmiştir. Bu durum, fen derslerinin hem kızlar hem de erkekler için günlük yaşamla ilişkilendirilebilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Kız öğrenciler için "Okuldaki fen dersi henüz açıklayamadığımız şeyler hakkındaki merakımı artırdı" maddesi en yüksek ortalamaya sahipken, erkek öğrenciler için "Teknoloji alanında bir meslek sahibi olmak isterim" maddesi ön plana çıkmıştır. Buna karşın, her iki cinsiyet için de en düşük ortalamalar "Okuldaki fen dersi beni oldukça eleştirel ve kuşkucu birisi yaptı" maddesinde bulunmuştur. Bu durum, fen derslerinin eleştirel düşünme becerileri kazandırma noktasında yetersiz kaldığını göstermektedir.

Bu sonuçlardan yola çıkarak şu önerilerde bulunulabilir: (1) Kız öğrencilerin özellikle STEM alanlarında kariyer yapma konusundaki motivasyonlarını artırmak için ders içerikleri ve etkinlikler daha kapsayıcı hale getirilmelidir. Hem ülkemizde hemde uluslararası bilinirliğe sahip kadın rol modelleri tanıtılmalı ve başarı hikayeleri paylaşılmalıdır. (2)"Okuldaki fen dersi beni oldukça eleştirel ve kuşkucu birisi yaptı" maddesinde düşük ortalamaların bulunması, fen eğitiminde eleştirel düşünme becerilerine daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu doğrultuda problem çözme, tartışma ve sorgulamaya dayalı öğretim yöntemleri kullanılması önemlidir. (3) Okullarda sunulan Fen derslerinin öğrenciler için günlük yaşamla ilişkilendirilmesinin her iki cinsiyet için de olumlu bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu nedenle, derslerde seçilecek örneklerin özellikle öğrencilerin günlük yaşamlarından olmasına önem gösterilmelidir. (4) Kız öğrencilerin fen derslerine olan ilgisini artırmak ve erkek öğrencilerin teknolojiye olan ilgisini desteklemek amacıyla bilim ve teknoloji odaklı atölye çalışmaları ve TEKNOFEST gibi yarışmalara katılmalarını sağlayabilecekleri etkinlikler planlanmalıdır. (5) Öğrencilerin "Okulda öğretilen fen dersi ilginçtir" maddesinde yüksek puanlar alması, fen derslerinin ilgi çekici ve motive edici hale getirilmesi için olumlu bir başlangıç olduğunu göstermektedir. Ancak bu durumun sürdürülebilirliği için yenilikçi öğretim yöntemleri ve STEM eğitimi entegrasyonu daha fazla desteklenmelidir.

Bu önerilerin uygulanması, fen eğitimine yönelik cinsiyetler arası tutum farklarının azaltılmasına ve fen derslerinin genel olarak daha etkili ve anlamlı hale gelmesine katkı sağlayacaktır.

5. KAYNAKÇA

Cavas, B., Cavas, P., Tekkaya, C., Cakiroglu, J. & Kesercioglu,T. (2009). Turkish Students' Views on Environmental Challenges with respect to Gender: An Analysis of ROSE Data. Science Education International, 20(1-2) 69-78.

Jenkins, E.W. (2006) Student opinion in England about science and technology. Research in Science & Technological Education 24(1), 59–68.

Jidesjö, A., Oskarsson, M. & Westman, A-K. (2020). ROSES handbook. Introduction, background and underlying ideas. Utbildningsvetenskapliga studier, 2020: 1. Mid Sweden University, Sundsvall, Sweden. ISBN 978-91-88947-80-2.

Schreiner, C., Sjøberg, S. (2004). Sowing the seeds of ROSE. Background, Rationale, Questionnaire Development and Data Collection for ROSE (The Relevance of Science Education) – a comparative study of students' views of science and science education. (Acta Didactica 4/2004). Oslo: Dept. of Teacher Education and School Development, University of Oslo.

Schreiner, C., Sjøberg, S. (2005). Empowered for action? How do young people relate to environmental challenges? In S. Alsop (Ed.), Beyond Cartesian Dualism. Encountering affect in the teaching and learning of science. Dordrecht: Springer

Sjøberg, S., Schreiner, C. (2019). ROSE (The Relevance of Science Education) The development, key findings and impacts of an international low cos*t comparative project*. ROSE Final Report, Part 1. University of Oslo.

TÜRKÇEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENENLERİN DİL ÖĞRENİMİ İÇİN FİLM KULLANIMINA İLİŞKİN ALGILARI

Doç. Dr. Demet KARDAŞ
Gazi Üniversitesi,
demetkardas@gmail.com-https://orcid.org/0000-0003-0222-6794

ÖZET

Filmler, dil ve kültürel çerçevelerin anlaşılmasına önemli katkılarda bulunur. Bu araştırma, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireylerin Türkçe öğrenme amacıyla film izlemeye yönelik algılarını araştırmaktadır. Nitel bir çalışma deseninde olan bu çalışmada, Türkçe öğreniminde film kullanımına ilişkin yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenen bireylerin deneyimleri değerlendirilmiştir. B2 düzeyindeki 31 öğrenciden 14'ü gönüllü olarak çalışmaya katılmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmış, transkribe edilmiş ve daha sonra içerik analizi yoluyla tematik içerikler açısından analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, katılımcıların en çok kelime dağarcığı ve konuşma ifadelerinde gelişme kaydettiklerini tespit edilmiştir. Ayrıca, katılımcılar metin anlamını teyit etmek için ana dillerinde altyazı tercih ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu durumun iki dilde anlık metin anlama sürecinde bilişsel yükü arttıracağından hedef dil öğrenimine bir engel teşkil edebileceğini tartışılmıştır. Çalışma, yabancı dil olarak Türkçeyi öğrenen bireylerin film izlemeye yoluyla ve bu filmlerdeki otantik metinlerle dil pratiği yapmaya teşvik edilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Film Kullanımı, Film İzleme Yoluyla Dil Öğrenimi

1. GİRİŞ

Film kullanımı, dil öğrenimi için pedagojik bir araç olarak 1970'lerden bu yana benimsenmiştir. Bu dönem, öğretim yöntemlerinde bir geçiş sürecine işaret etmektedir. İşitsel-dilsel yöntemden iletişimsel yaklaşıma geçiş sırasında filmler, yabancı dil öğreniminde etkili bir şekilde entegre edilmiş ve olumlu bir şekilde değerlendirilmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte çevrimiçi

platformlar üzerinden film akışı erişilebilir hale gelmiş ve filmler, özellikle kelime bilgisi gelişimi açısından yabancı dil öğretiminde eğitimsel kaynaklar haline gelmiştir (Pattemore ve Muñoz, 2023). Birçok çalışma, filmlerin öğretim programlarının ayrılmaz bir parçası olarak hizmet edebileceğini ve temel dil becerilerinin-okuma (Mirvan, 2013), dinleme (Perez Montero ve ark., 2013), konuşma (Hoinbala, 2022) ve akademik yazma (Baratta ve Jones, 2008)-gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunabileceğini göstermiştir.

Son yıllarda Türk filmleri ve dizilerine artan ilgi, Türkçe öğrenmeye yönelik istek ve talebi önemli ölçüde artırmıştır. Bu durum, yabancı dil olarak Türkçe (YDT) öğretiminde film kullanımının önemini ön plana çıkarmış (Kılınç, 2024). Türkçenin yabancı dil eğitiminde film kullanımına dair yazın alanda çalışmalar bulunmaktadır. Arabacı (2015) Kırgızistan'da Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kısa filmler ve uzun metrajlı filmlerin rolünü incelemiş; etkili bir dil edinimi için öğrencilerin okuma, yazma, dinleme, konuşma ve anlama becerilerini benzer seviyelerde geliştirme açısından filmlerin önemini vurgulamıştır. İşcan ve Yassıtaş (2019), filmlerin yabancılara Türkçe öğretime entegrasyonunu örneklendiren bir vaka çalışması yapmışlar ve çalışmalarında, Türkçe filmlerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlere nasıl destek sağlayabileceğini, anlama, kelime dağarcığını zenginleştirme ve iletişim gibi dil öğrenimi gibi farklı öğrenme alanlarını hedefleyen etkinlik örnekleri sunarak göstermişlerdir. Aynı şekilde, Yılmaz ve Diril (2015) ortak çalışmalarından *Beyaz Melek* adlı Türkçe filmi örneğinde, Türkçenin dört temel dil becerisini öğretmek, kültürlerarası yetkinliği geliştirmek ve kültürel normları B1 seviyesindeki Türkçe öğrenen yabancı öğrencilere aktarmak için özgün etkinlikler gerçekleştirmiştir. Etkinliklerle yabancılara Türkçe öğretiminde film kullanımın olumlu etkileri tartışılmıştır.

Kırbaş (2022), Balkanlarda Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin dil becerileri üzerindeki Türk dizileri ve filmlerinin etkisini incelemiş, nitel bir araştırma yaklaşımı ve betimsel tarama modeli kullanılarak incelemiş, çalışmasında katılımcıların %85'inin Türkçe öğrenmeye başlamadan önce Türk programlarını izlemeye başladığını ve %50'den fazlasının hâlâ haftada en az bir dizi veya film izlemeye devam ettiğini ortaya koymuştur. Aynı zamanda, katılımcıların çoğunun (%77) Türkçe seslendirme ile izlemiş olma bulgusu, bu katılımcıların dinleme, konuşma, kelime bilgisi ve telaffuz becerilerinde iyileşme sağladıklarının olası sebebi olarak değerlendirmiştir. Ayrıca, katılımcılar deyim öğrenmede, kalıp ifadelerde, Türkçe dilbilgisi ve atasözlerini öğrenmede olumlu etkiler olduğunu ortaya koymuştur. Gülden (2023), YDT öğretiminin kültürel boyutunu ele alan çalışmaların meta-sentez incelenmesinde filmlerin

kültürel aktarım açısından önemini ortaya koymuştur. İncelenen çalışmalarda B2 seviyesindeki öğrenciler için aile ve kardeşlik bağları temalı kültürel etkinlikler tasarlanmış ve betimsel veriler toplandığı, bulgularda film yoluyla öğrencilerin kültürel farkındalıkları kıyasladığını ve böylelikle filmlerin kültürel aktarım ve dil öğretiminde etkili bir araç olduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma alanyazında YDT öğretiminde film kullanımına dair çalışmalara katkıda bulunmak için tasarlanmıştır, bu çalışma öğrencilerin alt yazı tercihlerini de çalışmaya dahil ederek Türkçenin yazılı veya sesli olarak tercih edilmesinin bireyler açısından nasıl değerlendirildiğini de ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma soruları oluşturulmuştur:

1. Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireyler, film izlemenin dil öğrenme süreçlerine nasıl katkı sağladığını algılamaktadır?
2. Filmlerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin dil pratiği yapmalarına nasıl katkıda bulunduğu düşünülmektedir?
3. Katılımcıların film izlerken altyazı tercihleri nelerdir ve bu tercihler dil öğrenme sürecini nasıl etkilemektedir?

2. YÖNTEM

Bu araştırma, nitel araştırma deseniyle tasarlanmıştır. Katılımcılardan yarı yapılandırmış görüşme ile alınan veriler betimsel ve içerik analizi yöntemleriyle değerlendirilmiştir. Çalışmada, TÖMER bünyesinde Türkçe öğrenimi gören yabancı öğrencilere sorulan sorular kullanılmıştır. Değerlendirme çalışmalarına katılan öğrencilerin, altısı erkek, beşi kız olup; bunların ikisi Ürdün'den, dördü Suriye'den, üçü Rusya'dan, biri Irak, ikisi Cezayir ve biri Somali uyrukludur. Öğretmen yönlendirmesi ile çalışmaya katılan öğrencilere YouTube üzerinden *Hababam Sınıfı* filmi dışarıdan hiçbir müdahale olmaksızın izletilmiştir. Film izlemeden önce iki tercih sunulmuştur: alt yazısız Türkçe izleyerek ya da Language Reactor adında yapay zekâ destekli dil öğrenenler için tasarlanmış bir tarayıcı eklentisiyle filmi izleyebilecekleri söylenmiştir. Bu tarayıcı eklentisiyle video izlerken çift altyazı (anadil ve hedef dil), kelime çevirisi, etkileşimli sözlük, tekrar ve geri sarma, kelime kaydetme ve inceleme ve hız ayarı yapabilmektelerdir. Görsel 1'de görüldüğü üzere katılımcılar *Hababam Sınıfı* filmini uzantıyla izlerken uzantının sunduğu imkanları kendileri isterse değerlendirebilmektedirler. Bu uzantının kullanılma amacı normal alt yazı gösteriminden farklı olarak iletişimsel bir dil öğrenimi desteği sağlaması açısından aşağıda sunulmuştur:

Görsel 1. Language Reactor uzantısı ile Hababam Sınıfı izleme ara yüzü

Katılımcılar, müfredat dışı etkinlikler için ayrılan iki saatlik zaman diliminde TÖMER'in sınıflarında, kendi mobil cihazlarını kullanarak filmi izlemiştir. Bu süreçte sınıfta bulunan öğretmen, katılımcıların film izlerken karşılaşabilecekleri olası sorunları çözmek veya sorularını yanıtlamak amacıyla hazır bulunmuştur.

Film izleme sonrasında araştırmacı ve iki uzmanın iş birliğiyle hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşmeler planlanmıştır. Müteakip iki hafta içinde katılımcılara bu sorular yöneltilmiş ve her bir görüşme yaklaşık 40 dakika sürmüştür. Katılımcılardan elde edilen veriler detaylı bir şekilde analiz edilerek kodlar oluşturulmuş, bu kodlardan kategoriler türetilmiş ve bu kategorilerden temalar belirlenmiştir. Böylece verilerin derinlemesine incelenmesi hedeflenmiştir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırma sorusu 1: Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireyler, film izlemenin dil öğrenme süreçlerine nasıl katkı sağladığını algılamaktadır?

Veriler ışığında üç temel kategori ve beş tema ortaya çıkmıştır.

Kategori 1: Dil becerilerinin geliştirilmesi

- Konuşma Becerisi Geliştirme (f=10)
- Dinlediğini Anlamayı Geliştirme (f=8)
- Dil Bilgisi Pratiği Sağlama (f=4)
- Kelime Telaffuzları (f=4)
- Telafuz ve Argo Kelimeleri Öğrenme (f=4)

Kategori 2: Kelime bilgisi ve anlam öğrenimi

- Kelime Öğrenimi (f=11)
- Yeni Kelime Öğrenimi (f=3)
- Kalıp Sözler Öğrenme (f=3)

Günlük İfadeleri Öğrenme (f=6)

Günlük Konuşmaları Öğrenme (f=6)

Kategori 3: Kültürel Farkındalık ve Gözlem

Kültürü Öğrenme (f=8)

Kültürel İfadeler ve Deyimler (f=5)

Gerçek Durumları Gözlemleme (f=2)

Farklı Ağızları Öğrenme (f=2)

Yeni Perspektif Oluşturma (f=2)

Bu kategoriler, katılımcıların dil becerileri, kelime bilgisi ve kültürel farkındalık gibi alanlarda edindikleri kazanımları tematik olarak organize etmeye olanak tanımaktadır.

Araştırma sorusu 2: Filmlerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin dil pratiği yapmalarına nasıl katkıda bulunduğu düşünülmektedir?

Bulgular üç kategoride farklı temalar olduğunu göstermektedir. Bu kategoriler, filmlerin dil öğrenimi üzerindeki katkılarını dil gelişimi, kültürel farkındalık ve motivasyon artırma yönleriyle ele almaktadır. Filmler, dil pratiği sağlarken hem eğitici hem de eğlenceli bir öğrenme ortamı sunmakta ve öğrencilerin kültürel bağlamı anlama becerilerini geliştirmektedir.

Kategori 1: Dilsel ve Akademik Katkılar

Dilsel ve Entelektüel Gelişim (f=5)

Öğrenmeyi Etkileştirme (f=4)

Tekrarlarla Dil Pratiği Yapma (f=7)

Multimedia Kaynak Kullanımı (f=5)

Kategori 2: Kültürel ve Sosyal Katkılar

Kültürel Gelişim (f=9)

Sokak Kültürü (f=11)

Toplumda Yaşayan Canlı Dil Gözlemi (f=8)

Farklı Yaşamları Görebilme (f=4)

Kategori 3: Eğlence ve Motivasyon Katkıları

Eğlence Unsuru (f=5)

Bu kategoriler, filmlerin dil öğrenimi üzerindeki katkılarını dil gelişimi, kültürel farkındalık ve motivasyon artırma yönleriyle ele almaktadır. Filmler, dil pratiği sağlarken hem eğitici hem de

eğlenceli bir öğrenme ortamı sunmakta ve öğrencilerin kültürel bağlamı anlama becerilerini geliştirmektedir

Araştırma sorusu 3: Katılımcıların film izlerken altyazı tercihleri nelerdir ve bu tercihler dil öğrenme sürecini nasıl etkilemektedir?

11 katılımcı (%84,6) filmi Türkçe olmasına rağmen Türkçe alt yazıyla izlemeyi tercih ederken iki katılımcı (%15.4) filmi kendi dillerinde (Arapça ve Rusça) izlemeyi tercih etmiştir. Toplamda iki kategori ve beş tema bulunmuştur. Dilin imlası, telaffuzu ve dinleme-anlama becerilerinin geliştirilmesi yanında, motivasyon ve odaklanmayı artıran bir izleme deneyimi sunduğunu ortaya koymaktadır. Filmler, dil pratiği ve dil öğrenme sürecinde hem bilişsel hem de duygusal katkılar sağlamaktadır.

Kategori 1: Dil Becerilerinin Geliştirilmesi

Dilin İmlası (f=6): Yazım kurallarını öğrenme ve pekiştirme.

Kelime Telaffuzu (f=7): Doğru telaffuz becerilerini geliştirme.

Dinlediğini Daha İyi Anlama (f=5): Dinleme ve anlama yeteneğini artırma.

Kategori 2: İzleme Deneyimi ve Motivasyon

Özgün Dilinde İzleme Zevki (f=6): Doğal dil kullanımını anlamaktan keyif alma ve motivasyon artırma.

Dikkat Dağınıklığı Olmadan Odaklı İzleme (f=3): Odaklanmayı ve aktif dinlemeyi geliştirme.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Genel olarak, bu araştırma filmlerin yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin dil becerilerini geliştirme, kültürel farkındalıklarını artırma ve öğrenme motivasyonlarını destekleme açısından etkili bir araç olduğunu göstermektedir. Bulgular, filmlerin hem akademik hem de sosyal boyutlarda dil öğrenme sürecine katkı sağladığını ortaya koymuştur. Ayrıca, katılımcılar filmleri altyazılı izleyerek anlama, telaffuz ve kelime bilgisi becerilerini geliştirdiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgular daha önce YDT alanında yapılan çalışmaların sonuçlarıyla örtüşmektedir (İşcan ve Yassıtaş, 2019; Kılınç, 2024; Yılmaz ve Diril, 2015) Bu çalışmada elde edilen sonuçlar, filmlerin otantik içerikleri ve eğlenceli yapılarıyla öğrenme sürecini destekleyerek, öğrencilerin dil öğrenimine daha fazla katılım sağlamalarına yardımcı olduğunu göstermektedir. Bu bulgular doğrultusunda, yabancı dil öğretiminde film temelli etkinliklerin planlanması ve uygulanması önerilmektedir.

.

KAYNAKÇA

Baratta, A. ve Jones, S. (2008). Using film to introduce and develop academic writing skills among UK undergraduate students. *Journal of Educational Enquiry*, *8*(2), 15-37. https://ojs.unisa.edu.au/index.php/EDEQ/article/view/465

Hoinbala, F. R. (2022). Movies as an authentic input in L2 speaking class: A dynamic usage-based approach in EFL teaching in Indonesia. *International Journal of Language Education, 6*(1), 1-9. https://doi.org/10.26858/ijole.v6i1.20196

Gülden, B. (2023). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminin kültürel boyutunu ele alan çalışmaların incelenmesi: meta-sentez çalışması. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, *8*(1), 15-44. https://doi.org/10.32321/cutad.1187941

İşcan, A. ve Yassıtaş, T. (2019). Yabancılara Türkçe öğretiminde farklı öğretim alanlarına yönelik film etkinlikleri: uzun hikâye film örneği, *TÜBAD, IV*(I), 50-60. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/992497

Mirvan, X. (2013). The advantages of using films to enhance student's reading skills in the EFL classroom. *Journal of Education Practice, 4*(13), 62-68. https://www.iiste.org/Journals/index.php/JEP/article/view/6775/6888

Kılınç, O. (2024). Yabancılara Türkçe öğretiminde görsellik ve işitsellik yönüyle film/video kullanımı. *International Journal of Language Academy*, *12*(1), 343-358. http://dx.doi.org/10.29228/ijla.74608

Kırbaş, G. (2022). Türk dizi ve filmlerinin yabancı dil olarak Türkçe öğretimine katkısı bakımından değerlendirilmesi: Balkanlar örneği. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi (UTÖAD),* 2(2), 201-221. http://dx.doi.org/10.478347/utoad.49

Pattemore, A. ve Muñoz, C. (2023). The effects of binge-watching and spacing on learning L2 multi-word units from captioned TV series. *The Language Learning Journal*, *51*(4), 401-415. https://doi.org/10.1080/09571736.2023.2211614

Perez Montero, M., Den Noortgate, W. V. ve Desmet, P. (2013). Captioned video for L2 listening and vocabulary learning: A meta-analysis. *System*, *41*(3), 720-739. https://doi.org/10.1016/j.system.2013.07.013.

Yılmaz, F. ve Diril, A. (2015). Filmlerle yabancılara Türkçe öğretimi: Beyaz Melek film örneği. *The Journal of Academic Social Science, 3*(10), 223-240. 10.16992/ASOS.513

TÜRKÇEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRENEN ÖĞRENCİLERİN AKADEMİK YAZMA DERSLERİNDE CHATGPT KULLANIMINI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Demet KARDAŞ
Gazi Üniversitesi,
demetkardas@gmail.com-https://orcid.org/0000-0003-0222-6794

ÖZET

Yapay zekâ destekli sistemlerin eğitim görevlerinde kullanımı, akademik dürüstlük ve öğrenme kalitesi konularında tartışmalara yol açmıştır. Bu çalışma, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Akademik Yazma derslerinde ChatGPT ile etkileşimlerini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışmada, iki devlet üniversitesine bağlı bir dil merkezinde Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen B2 düzeyinde 148 öğrencinin katıldığı nicel bir araştırma yöntemi kullanılmıştır. Sonuçlar, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenlerin akademik yazma süreçlerinde ChatGPT kullanımını ortaya koymuştur. Özellikle, öğrencilerin ChatGPT'yi metinde düzenleme yapmak ve akademik yazım için metni yapılandırmak için kullandıklarını vurgulanmıştır. Ayrıca, Türkçe öğrenenlerin ChatGPT'nin çıktılarına olan doğruluk ve kalite açısından güvenlerinin göreceli düşük olduğu görülmüş bu da öğrencilerin ChatGPT'nin yazma destek aracı olarak sunduğu sınırlamaların ve güvenilirliğin farkında olabileceğini düşündürmüştür. Bu çalışma, ileri düzeyde Türkçe öğrenirken Akademik Yazma derslerinde ChatGPT kullanımına ilişkin kanıta dayalı bir araştırma sunmayı hedeflemekte ve akademik yazma derslerinde yapay zekâ destekli araçların kullanımına dair belirli endişeleri ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akademik yazma, Akademik Yazma dersinde ChatGPT kullanımı, zekâ destekli araçların kullanımı

1. GİRİŞ

İkinci bir dilde (D2) metin oluşturmak, dilbilgisel doğruluğu sağlamak için sağlam bir dil bilgisi ve dikkatli bir planlama ile uygulama gerektiren zorlu bir etkinliktir. Yazma süreci, ikinci ya da yabancı dil öğrenenlerde önemli düzeyde bilişsel çaba ve pek çok yazma pratiği gerektirir. Bu sebeple, Dixon ve Nessel (1983), yazma becerisinin dinleme, konuşma veya okuma

becerilerine kıyasla daha büyük zorluklar sunduğunu savunmaktadır. Bu zorlukları aşmak için alanyazında bazı öneriler sunulmuştur. Astorga (2007) çalışmasından akademik yazma dersi tasarlama ve uygulama sürecini ele almış, öğretim materyalleri ve müfredat geliştirmek amacıyla "Türdeş İşlevsel Dilbilgisi", "Tür Kuramı" ve "Girdi-İşleme Kuramlarını" birleştiren türdeş temelli pedagojik bir yaklaşımı vurgulamıştır. Bu yaklaşımla, öğrencilerin yabancı dilde akademik yazma becerilerini geliştirmek için dört aşamadan oluşan bir pedagojik döngü önermiştir: "girdi farkındalığı", "yazma pratiği", "çıktı farkındalığı" ve "düzenleme". Bu döngülerin öğrencilere öğretilmesiyle akademik yazmada nitelikli çıktıların olabileceğini savunmuştur. Aynı şekilde, Budjalemba ve Listyani (2020) öğrencilerin akademik yazma zorluklarını aşmalarına yardımcı olmak için "öğretmen desteğinin", "esnek öğretim" yöntemlerinin ve "uygulamaya dayalı öğrenmenin" önemini vurgulamamışlardır. Ayrıca, akademik yazmada öğrenci başarısını artırmak için pedagojik yaklaşımların iyileştirilmesini ve öğretim açıklığının artırılmasını önermektedir.

Akademik yazma süreçlerindeki nitelikli çıktıların oluşması için gelişen yeni nesil teknoloji imkanlarıyla birlikte eğitim teknolojilerin akademik yazım pratiklerine dahil edilmesiyle daha da görünür hale gelmiştir. Cummings ve diğerleri (2024) akıllı teknoloji alt yapılarına dayalı üretken yapay zekâ araçlarının akademik yazma derslerine entegrasyonunu incelemiş ve bu araçların "fikir üretme", "düzenleme" ve "karşı argümanlar oluşturma" konularındaki faydalarını değerlendirmişlerdir. "Elici"t, "Fermat" ve "Wordtune" gibi araçlar yazma görevlerini desteklese de öğrencilerin, kendi seslerini geliştirmeyi tercih etmiş ve yapay zekayı insan yaratıcılığı ve düşünme süreçlerinin yerine değil; tamamlayıcı bir araç olarak görmüş olduklarını belirtmişlerdir. Doskaliuk ve Zimba (2023) yapay zekâ aracı olan ChatGPT'nin akademik yazım üzerindeki etkilerini ele almış, sunduğu fırsatlar ve beraberinde getirdiği zorlukları incelemişlerdir. Çalışmalarında, ChatGPT'nin yalnızca "taslak oluşturma" ve "düzeltme süreçlerine" destek olması gerektiğini; "özgün düşünme" ve "analiz yeteneklerinin" yerini alamayacağı vurgulamışlardır. Yazarlar, yapay zekâ kullanımının şeffaflıkla belirtilmesi gerektiğini ve akademik etik kurallarına uyulmasının önemini tartışmışlardır. Sonuç olarak, ChatGPT'nin akademik yazımda yardımcı bir araç olarak değerlendirilmesi, ancak sorumlu ve etik bir şekilde kullanılması önerilmiştir.

Mahapatra (2024), ChatGPT'nin geri bildirim aracı olarak lisans düzeyindeki İngilizceyi İkinci Dil (ESL) olarak öğrenen öğrencilerin akademik yazma becerileri üzerindeki etkisini, karma yöntem ile incelemiştir. Bulgular, özellikle içerik düzenlemesi, dil bilgisi ve kelime bilgisi

alanlarında öğrencilerin yazma becerilerinde önemli bir iyileşme sağlayan araç olduğunu göstermiştir. Öğrenciler, ChatGPT'nin "fikir üretimi", "akran iş birliği" ve "daha hızlı görev tamamlama" konularında faydalı olduğunu belirterek olumlu görüş bildirmişlerdir. Bununla birlikte, "aşırı bağımlılık" ve "yaratıcılığın azalmasıyla" ilgili bazı endişeler de dile getirilmiştir. Çalışmada, Mahapatra, ChatGPT'nin etik bir şekilde kullanıldığında, etkili bir biçimlendirici geri bildirim aracı olabileceği sonucuna varmıştır.

Akpur (2024) ChatGPT'nin akademik yazma etkinliklerinde "makale taslağı oluşturma", "düzeltme", "araştırma konuları önerme", "başlık bulma", "içerik özetleme" ve "referans düzenleme" gibi görevlerdeki potansiyelini incelemiştir. Çalışmasında Akpur (2024), ChatGPT'nin "yapısal organizasyon", "fikir üretme" ve "editoryal verimlilik" açısından güçlü yönlerini vurgularken; "içerik doğruluğu", "kaynak güvenilirliği" ve "özgünlük konularındaki sınırlamalarının" olduğunu ve "insan yaratıcılığının yerini alamayacağını" belirtmektedir. Buradan yola çıkarak, ChatGPT faydalı bir yazma destek aracı olarak değerlendirilebilir ancak bu destekte insan denetiminin önemini incelenmesi ve etik sorunların geniş açıdan değerlendirilmesi için alanyazında bu konuda daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir.

Türkçenin yabancı dil olarak öğretildiği eğitim ortamlarında da yapay zekanın akademik yazım derslerinde kullanılması çalışmaları yapılmıştır. Örneğin, Uzun (2023) çalışmasında, yabancı dil olarak Türkçe öğrenen A2-B1 seviyesindeki öğrencilerle altı hafta süren araştırmada ChatGPT'nin yazma becerilerini geliştirmede etkisini incelemiştir. Bulgular, ChatGPT'nin "anlık" ve "kişiselleştirilmiş geri bildirimler" sağlayarak "dil bilgisi", "kelime dağarcığı" ve "içerik düzenleme becerilerini" geliştirdiğini gösterirken; öğrenciler, yapay zekanın esnekliği ve etkileşimli yapısını beğendiklerini, fakat öğretmen geri bildirimlerinin daha bağlama duyarlı olduğunu belirtmiştir. Çalışma, ChatGPT'nin, geleneksel yöntemleri tamamlayıcı bir araç olarak dinamik ve etkili bir yazma deneyimi sunduğunu ortaya koymuştur.

Bu çalışma Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin Akademik Yazma derslerinde ChatGPT ile etkileşimlerini incelemeyi amaçlamıştır. Böylelikle alanyazında Türkçenin yabancı dil öğretilmesi üzerine yapılmış çalışmalara katkıda bulunmak için tasarlanmıştır. "Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen bireyler, akademik yazma sürecinde ChatGPT ile etkileşime dair ne düşünmektir?" çalışmanın araştırma sorusudur.

2. YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma deseniyle tasarlanmıştır. 193 öğrenciden 148'i bu çalışmaya gönüllü olarak katılmışlardır. Katılımcılara Google Form ChatGPT kullanımını değerlendiren

güvenirliği ve geçerliği sağlanmış 15 maddeli 5'li Likert ölçeği kullanılmıştır (Nemt-allah ve diğerleri, 2024). Bu ölçekle, akademik yazma süreçleri (fikir oluşturma, taslak hazırlama ve yeniden ifade etme süreçleri), akademik görev desteği (düşünceleri organize etme, yazma tıkanıklığını aşma ve çalışma materyalleri oluşturma) ve güven ve bağlılık (kullanıcıların ChatGPT'nin çıktılarının doğruluğuna ve geri bildirim mekanizmalarına olan güvenini) ölçmeyi hedeflemiştir ve ölçek 1(kesinlikle katılmıyorum) 5(kesinlikle katılıyorum) aralığında değerlendirilmiştir. Katılımcılar yaklaşık 15-20 dakika aralığında soruları cevaplamışlardır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0.91 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin yüksek derecede iç tutarlılığa sahip olduğunu ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir. Tablo 1, Akademik yazma dersinde ChatGPT kullanımı için tanımlayıcı istatistik sonucunu ortaya koymaktadır.

Tablo 1 ChatGPT Kullanım Ölçeği İçin Tanımlayıcı İstatistikler (N = 148)

Madde No	Madde Açıklaması	M	SD	Min	Q1	Median	Q3	Max
1	ChatGPT'i, karmaşık akademik kavramları daha iyi anlamak için yeniden ifade etmek amacıyla kullanıyorum.	3.54	1.29	1	3	4	5	5
2	ChatGPT, akademik yazımı güçlendirmek için karşı argümanlar geliştirmeme yardımcı oluyor.	3.40	1.31	1	2	4	4	5
3	ChatGPT'i, nihai cevapların kaynağı olmaktan çok bir beyin fırtınası ortağı olarak kullanıyorum.	3.34	1.22	1	3	3	4	5
4	ChatGPT'i, akademik yazılarım için fikirler oluşturmak amacıyla kullanıyorum.	3.54	1.29	1	3	4	5	5
5	ChatGPT'i, düzenleyip son halini kendim verdiğim taslaklar oluşturmak için kullanıyorum.	3.44	1.42	1	2	4	5	5
6	ChatGPT, araştırmam için ilgili kaynakları veya referansları bulmamda bana yardımcı oluyor.	3.64	1.29	1	3	4	5	5
7	ChatGPT, akademik yazımda bana zaman ve emek kazandırıyor.	3.51	1.35	1	3	4	5	5

Madde No	Madde Açıklaması	M	SD	Min	Q1	Median	Q3	Max
8	ChatGPT, düşüncelerimi organize etmemde ve taslaklar oluşturmamda bana yardımcı oluyor.	3.48	1.30	1	3	4	5	5
9	ChatGPT, denemelere başlarken yaşadığım yazma tıkanıklığını aşmak için kullanıyorum.	3.42	1.28	1	3	4	5	5
10	ChatGPT'i, araştırma görevleri için hızlı bir şekilde ilgili bilgi bulmak amacıyla kullanıyorum.	3.56	1.31	1	3	4	5	5
11	ChatGPT, daha verimli bir şekilde çalışma materyalleri (örneğin, özetler) oluşturmama yardımcı oluyor.	3.50	1.33	1	3	4	5	5
12	ChatGPT'nin çıktılarının (verdiği cevapların) kalitesine güveniyorum.	3.32	1.27	1	3	4	4	5
13	ChatGPT'nin çıktılarının (verdiği cevapların) doğruluğuna güveniyorum.	3.41	1.26	1	3	4	5	5
14	ChatGPT'i, yazımı geliştirmek için geri bildirim almak amacıyla kullanıyorum.	3.39	1.28	1	3	4	5	5
15	ChatGPT'i, nihai cevapların kaynağı olmaktan çok bir beyin fırtınası ortağı olarak kullanıyorum.	3.46	1.29	1	3	4	5	5

Not. M = Ortalama; SD = Standart Sapma; Min = Minimum; Q1 = 25. yüzdelik dilim; Q3 = 75. yüzdelik dilim; Max = Maksimum.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, maddelerin ortalamaları 3.32 ile 3.64 arasında değişmektedir. En yüksek ortalamaya sahip madde, "ChatGPT, araştırmam için ilgili kaynakları veya referansları bulmamda bana yardımcı oluyor" (M = 3.64) ifadesidir. Bu sonuç, katılımcıların ChatGPT'yi bilgi ve referans bulma amacıyla sıkça kullandığını göstermektedir. En düşük ortalamaya sahip madde ise "ChatGPT'nin çıktılarının (verdiği cevapların) kalitesine güveniyorum" (M = 3.32) olmuştur. Bu durum, katılımcıların ChatGPT'nin çıktı kalitesi konusunda diğer maddelere kıyasla daha az güven duyduklarını ortaya koymaktadır.

Standart sapma değerleri 1.22 ile 1.42 arasında değişmektedir. En yüksek varyans, "ChatGPT'i, düzenleyip son halini kendim verdiğim taslaklar oluşturmak için kullanıyorum" (SD = 1.42) maddesinde gözlemlenmiştir. Bu, katılımcıların bu maddeye verdikleri yanıtların daha geniş bir

dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. En düşük varyans ise, "ChatGPT'i, nihai cevapların kaynağı olmaktan çok bir beyin fırtınası ortağı olarak kullanıyorum" (SD = 1.22) maddesinde bulunmuştur. Bu sonuç, yanıtların daha tutarlı olduğunu işaret etmektedir.

Yüzdelik değerlere bakıldığında, medyan değerler genellikle 4 civarında yoğunlaşmıştır. Bu bulgu, katılımcıların büyük bir kısmının ChatGPT'yi olumlu değerlendirdiğini göstermektedir. Q1 ve Q3 değerleri, yanıtların genel olarak 3 ile 5 arasında toplandığını ortaya koymaktadır.

En güçlü desteklenen kullanım alanları arasında, bilgi ve kaynak bulma (Madde 6) ile hızlı bilgi erişimi (Madde 10) öne çıkmaktadır. Katılımcılar, ChatGPT'yi bu işlevlerde oldukça yararlı bulmuştur. Buna karşılık, çıktıların kalitesi ve doğruluğu ile ilgili maddeler (Madde 12 ve 13) daha düşük puanlar almıştır. Bu bulgu, ChatGPT'nin güvenilirlik ve doğruluk açısından geliştirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Bu bulgular, genel olarak ChatGPT'nin akademik yazma ve araştırma süreçlerinde çeşitli işlevlerde faydalı bir araç olarak algılandığını, ancak güvenilirlik konusundaki çekincelerin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu çalışmada, Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen öğrencilerin akademik yazma derslerinde ChatGPT kullanımı üzerine kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırmanın bulguları, ChatGPT'nin akademik yazma süreçlerinde destekleyici bir araç olarak önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Öğrenciler, özellikle "bilgi toplama", "fikir oluşturma" ve "metin düzenleme" gibi alanlarda ChatGPT'nin sağladığı kolaylıklardan faydalanmıştır. Bununla birlikte, elde edilen veriler, öğrencilerin ChatGPT'nin çıktılarına yönelik "doğruluk ve kalite" konusundaki güven seviyelerinin daha düşük olduğunu göstermiştir. Bu durum, ChatGPT'nin akademik yazma süreçlerinde tamamlayıcı bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu çalışma Akpur (2024) ve Uzun (2023) çalışmalarıyla benzer sonuçlar elde etmiş, bu sonuçlar, ChatGPT'nin etkili bir yazma desteği sunduğunu, ancak güvenilirlik ve doğruluk konularında dikkatli olunması gerektiğini vurgulamaktadır.

1. ChatGPT'nin çıktılarını bilgi açısından doğrulama mekanizmaları geliştirilmeli ve bu doğrultuda akademik yazım süreçlerinde etik kurallar göz önünde bulundurulmalıdır.
2. Öğrencilerin ChatGPT'yi tamamlayıcı bir araç olarak etkili şekilde kullanabilmeleri için yazma dersi öğretmenleri tarafından rehberlik ve eğitim programları hazırlanmalıdır.

3. Gelecekteki çalışmalar, yapay zekâ destekli araçların akademik yazma etkinliklerinde uzun vadeli etkilerini ve farklı akademik düzeylerdeki yazım desteği önerilerini incelemelidir.

Sonuç olarak, bu çalışma, yapay zekâ destekli araçların Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi bağlamında akademik yazma süreçlerine entegrasyonunun öğrenci gözünden nasıl olduğunu ortaya koymaktadır. ChatGPT gibi yapay zekâ araçların sorumlu ve bilinçli kullanımı, eğitim süreçlerinde verimliliği artırabilir ve öğrencilerin akademik yazma başarılarını destekleyebilir.

.

KAYNAKÇA

Akpur, A. (2024). *Exploring the potential and limitations of ChatGPT in academic writing and editorial tasks*. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34*(1), 177-186. https://doi.org/10.18069/firatsbed.1299700

Astorga, M. C. (2007). *Teaching academic writing in the EFL context: Redesigning pedagogy*. *Pedagogies: An International Journal, 2*(4), 251–267. https://doi.org/10.1080/15544800701670089

Budjalemba, A. S., & Listyani. (2020). Factors contributing to students' difficulties in academic writing class: Students' perceptions. *UC Journal: ELT, Linguistics and Literature Journal, 1*(2), 135–149. https://doi.org/10.24071/uc.v1i2.2966

Cummings, R. E., Monroe, S. M. ve Watkins, M. (2024). *Generative AI in first-year writing: An early analysis of affordances, limitations, and a framework for the future*. *Computers and Composition, 71*, 102827. https://doi.org/10.1016/j.compcom.2024.102827

Dixon, C.N., & Nessel, D.D. (1983). Language experience approach to reading and writing: Language experience reading for second language learners. Alemany Press.

Doskaliuk, B. ve Zimba, O. (2023). Beyond the keyboard: Academic writing in the era of ChatGPT. *Journal of Korean Medical Science, 38*(26), e207. https://doi.org/10.3346/jkms.2023.38.e207

Nemt-allah, M., Khalifa, W., Badawy, M., Elbably, Y. ve Ibrahim, A. (2024). Validating the ChatGPT Usage Scale: Psychometric properties and factor structures among postgraduate students. *BMC Psychology, 12*(497). https://doi.org/10.1186/s40359-024-01983-4

Mahapatra, S. (2024). Impact of ChatGPT on ESL students' academic writing skills: A mixed methods intervention study. *Smart Learning Environments, 11*(9). https://doi.org/10.1186/s40561-024-00295-9

Uzun, C. (2024). The role of artificial intelligence in teaching Turkish to foreigners and ChatGPT assessment for writing skills. In *Handbook of Research on AI Applications in Language and Education* (pp. 223–240). IGI Global. https://doi.org/10.4018/979-8-3693-3350-1.ch012

MONTESSORİ EĞİTİMİ ALAN VE ALMAYAN BEŞ YAŞ ÇOCUKLARININ KAYGI, YALNIZLIK VE SOSYAL MEMNUNİYETSİZLİK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Öğr. Gör. AYŞEN YALIN[1]

[1] Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi Ana Bilim Dalı

aysen.yalin@bau.edu.tr - 0000-0002-9624-5293

ÖZET

Bu çalışma, Montessori yaklaşımına ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) okul öncesi eğitim programına göre okul öncesi eğitim kurumuna devam eden beş yaş çocuklarının yalnızlık, sosyal memnuniyetsizlik ve kaygı düzeylerini incelemek amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda çalışmada nicel araştırma yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Çalışmanın örneklem grubunu, Montessori yaklaşımına ve Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) okul öncesi eğitim programına göre eğitim alan toplam doksan iki çocuk ve anne- babaları oluşturmaktadır. Çocukların ve anne babalarının demografik bilgilerini edinmek adına araştırmacı tarafından geliştirilen Demografik Bilgi Formu ebeveynler tarafından doldurulmuştur. Katılımcı çocuklara, Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği araştırmacı tarafından çevrimiçi bireysel görüşmelerle uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan bir diğer ölçek olan Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği, çocukların ebeveynleri tarafından doldurulmuştur. Çalışma sonucunda, Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan beş çocukların yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyleri ile babalarının öğrenim düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunduğu tespit edilmiştir. Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği ile demografik bilgiler arasında iki eğitim türünde de anlamlı bir ilişkiye rastlanmamış olup, ölçeğin dört alt boyutundan alınan toplam puanlar değerlendirildiğinde Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan beş yaş çocukların kaygı düzeylerinin, MEB eğitim programına dahil olan çocuklardan daha düşük olduğu; en fazla farkın ayrılık kaygısı puanlarında görülürken en az farkın genel kaygı puanlarında olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Montessori, okul öncesi eğitimi, yalnızlık, sosyal memnuniyetsizlik, kaygı

EXAMINATION OF ANXIETY, LONELINESS AND SOCIAL DISSATISFACTION LEVELS OF FIVE-YEAR-OLD CHILDREN WITH AND WITHOUT MONTESSORI EDUCATION

Lecturer AYŞEN YALIN1

1 Ankara University, Institute of Health Sciences, Department of Child Development
aysen.yalin@bau.edu.tr - 0000-0002-9624-5293

SUMMARY

This study was conducted to examine the loneliness, social dissatisfaction and anxiety levels of five-year-old children attending preschool education institutions according to the Montessori approach and the Ministry of National Education (MoNE) preschool education programme. In this context, relational survey model, one of the quantitative research methods, was used in the study. The sample group of the study consisted of ninety-two children and their parents who received education according to the Montessori approach and the Ministry of National Education (MoNE) preschool education programme. In order to obtain the demographic information of the children and their parents, the Demographic Information Form developed by the researcher was filled in by the parents. The Loneliness and Social Dissatisfaction Scale was administered to the participant children by the researcher through online individual interviews. Another scale used in the study, the Revised Preschool Anxiety Scale, was completed by the parents of the children. As a result of the study, it was determined that there was a significant relationship between loneliness and social dissatisfaction levels of five children who received preschool education according to Montessori education approach and their fathers' education level. No significant relationship was found between the Revised Preschool Anxiety Scale and demographic information in both education types. When the total scores obtained from the four sub-dimensions of the scale were evaluated, it was determined that the anxiety levels of five-year-old children who received preschool education according to the Montessori approach were lower than the children who were included in the MEB education programme; the highest difference was seen in separation anxiety scores, while the least difference was in general anxiety scores.

Keywords: Montessori, preschool education, loneliness, social dissatisfaction, anxiety

1. GİRİŞ

Okul öncesi dönem, bireyin yaşamının en temel basamaklarından birini oluşturan, bilişsel, dil, motor ve sosyal-duygusal gelişim açısından ilerlemenin en hızlı olduğu kritik bir dönem olmasıyla insan yaşamında önem taşımaktadır (Yılmaz ve Kahveci, 2016). Bloom' a göre; on yedi yaşına kadar olan bilişsel gelişmenin yarısı dört yaşına kadar, yüzde otuzunun ise dört-sekiz yaş arasında meydana geldiği ve ergenliğin son dönemine kadar gösterilen akademik başarı düzeyinin yüzde otuz üçünün sıfır-altı yaşına kadar alınan okul öncesi eğitime bağlı olduğu görülmüştür (Bloom, 1964). Bu nedenle çocukların gelişimlerinde erken çocukluk döneminde verilecek olan okul öncesi eğitimin niteliği önem arz etmektedir. Okul öncesi eğitim kurumundan yararlanan çocukların yararlanmayan çocuklara göre anlamlı derecede daha sosyal bağımsız, ve girişken oldukları tespit edilmiştir (Zembat ve Polat Unutkan, 2003). Okul öncesi eğitiminin insan yaşamındaki öneminin anlaşılmasıyla birlikte araştırmacılar tarafından, eğitimdeki niteliği arttırmak amacıyla çeşitli alternatif eğitim programları geliştirilmiştir.

Geliştirilmiş olan çağdaş okul öncesi eğitim programlarından biri Montessori eğitim programıdır. Montessori yaklaşımı, erken çocukluk döneminde bulunan çocukların kendini tanıyarak bireysel özelliklerini fark etmelerine ortam oluşturan, öz-denetim becerilerini geliştirilmelerini ve bağımsızlaşmalarını hedef alarak gelişimlerini destekleyen, merkezinde çocuğun yer aldığı bir erken çocukluk dönemi programıdır (Gürsoy ve Yıldız Bıçakçı, 2011). Programın eğitim felsefesinde yer alan karma yaş uygulaması, sınıfta her materyalden bir adet bulunması, günlük yaşam becerilerinin desteklenmesine yönelik uygulamalar, gruba katılım ve kabulün çocukların inisiyatifinde olması, çocuğa saygı ve bağımsızlık ilkesinin temel alınması, çocukların sosyal ve duygusal becerilerini geliştirmelerine rehberlik oluşturmaktadır (Isaacs, 2015). Montessori sınıflarında karma yaş uygulaması ile çocuklar, kendinden yaşça büyük olan çocukların ve akranlarının davranışlarını gözlemleyerek, içinde yaşadığı toplumda her bireyin farklı yaşlarda farklı özelliklere sahip olduğu düşüncesini desteklerken, günlük yaşam becerileri uygulamaları ile de her bireyin yaşamda farklı rollere sahip olduğu anlayışını geliştirebilmektedir. Montessori sınıfında her materyalden bir adet olması, bazı materyallerin sadece bireysel bazılarının sadece grup halinde kullanılabilmesi, gruba katılım ve kabulün çocukların tercihinde olması ile seçim yapma ve seçim sonucunda oluşan durumla baş edebilme, sıra bekleyebilme, başkalarının haklarına saygılı olma gibi sosyal davranışları edinebilmesine fırsat yaratmaktadır (Oğuz ve Köksal Akyol, 2006).

Montessori felsefesine göre çocuk, belirli dönemlerde belirli beceriler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu dönemler "duyarlı dönemler" olarak adlandırılmaktadır. İki-iki buçuk yaş ile altı yaş arasında bulunan dönem, sosyal becerilerin kazanılmasına yönelik olan "duyarlı dönemler" olarak ifade edilmektedir (Temel ve Toran, 2012). Bu dönemde yer alan çocukların sosyal davranışları kazanabilme süreci, sosyal çevreyi fark etmesiyle başlayan, bu çevredeki kişilerle iletişimi başlatıp ilişkiyi sürdürebilmesini içermektedir. Çocuklar sosyal davranışları kazanmada duyarlı oldukları dönemde, belirli bir düzeyde sosyal davranışları edinemedikleri takdirde yaşamlarının ilerleyen zamanlarında bu sosyal becerileri kazanmaları güçleşebilmekte,

topluma uyum sağlamakta güçlük yaşamakta ve anti-sosyal eylemler gösterebilmektedirler (Webster-Stratton, 1999).

Sosyalleşme, doğumdan başlayıp yaşam boyu devam eden bireylerin birbirleriyle kurduğu temaslar sonucunda toplumsal normların öğrenilmesi sürecidir (Marshall, 1999). Sosyalleşme süreci okul öncesi yıllarda, ailede temelleri atılarak akran grubuna doğru bir gelişim göstermektedir (Toran, 2011). Okul öncesi dönemindeki çocuklar, sosyal ilişkilerin nasıl gerçekleştiğini özellikle akranlarıyla nasıl ilişkiler kurabileceğini öğrenmeye başlarlar (Gülay ve Akman, 2009). Yapılan araştırmalarda, 4-6 yaş çocuklarının akranlarıyla geçirdikleri zamanın, yetişkinlerle geçirdikleri zamanın iki katı olduğu tespit edilmiştir (Bayhan ve Artan, 2007). Beş yaş çocuğu, sosyal duygusal açıdan daha tutarlı ve başka çocuklarla olumlu etkileşimler kurma isteğindedir. Altı yaş çocuğunun, akranlarıyla etkileşimi beş yaşa göre artmıştır. Altı yaş çocuklarında iş birliği, olumlu arkadaşlıklar kurma ve sürdürme, paylaşma gibi olumlu sosyal becerilerin kazanılmasının dışında kavga gibi olumsuz davranışlar da gözlemlenebilmektedir (Çağdaş ve Seçer, 2002).

Wilson ve Sabee'ye (2003) "beceri" kavramını, hedefe yönelik bilinçli olarak tekrar eden davranışlar bütünü olarak tanımlamaktadır. Korinek ve Popp (1997) sosyal becerileri, sözcükler, ses tonu, mimikler, jestler ve beden duruşu gibi sözel ve sözel olmayan ifadelerin tümü olarak ifade etmeketdir. Bir diğer tanımlamada sosyal beceriler; çocukların çevrelerinde herhangi bir problem durumu ile karşılaşmadan, diğerleri ile pozitif etkileşimleri başlatabilme ve devam ettirmek için ihtiyaç duyulan eylemleri ortaya koyabilme olarak ifade edilmektedir (Önder, 2003; Westwood, 1993; Ladd, 1990; Walker ve diğ., 1988). Bu dönemde kendi istek ve dileklerini dile getirebilme, başkalarının duygularını anlayabilme, problemleri uygun şekilde çözümleyebilme, yardım isteyebilme, kurallara uyum sağlama, sıra bekleme, başkalarının varlığını kabul etme, paylaşma, başkalarıyla olumlu iletişim kurabilme, selamlaşma, gruba uygun şekilde katılabilme gibi becerilerin kazanılması beklenmektedir (Çimen, 2009). Bu becerilerin kazanılmaması, sosyal beceri yoksunluğuna sebep olmaktadır (Gültekin, 2008). Çocukların sosyal becerileri öğrenememesinin sebeplerinden biri de çocuğun bir beceriyi sergilemekten korku veya kaygı duymasının olabileceği düşünülmektedir.

Kaygı, doğrudan tehdit oluşturmayan olay ve kişilere karşı kişinin kendisini tehdit altında hissetmesi ile verdiği tepki olarak tanımlanabilmektedir (Koç, 2014). Çocuğun gelişimin bir parçası olan kaygı, doğal ve evrensel bir duygu ve deneyimdir. (Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003). Kaygı duygusunun temelinin çocukluk yıllarına kadar uzandığı öne sürülmektedir. Rank, insan yaşamındaki ilk kaygının dölyatağından kopup dış dünyaya gelmekten meydana "doğum" ile ilişkili kaygı olduğunu öne sürmekte ve yaşam boyu sahip olunan kaygıların büyük bir bölümünün doğum esnasında yaşanmakta olan ayrılık kaygısının tekrar edilmesi olarak değerlendirmektedir (Geçtan, 1995). Çocuklar bulundukları gelişim dönemine göre farklı şekillerde kaygı duygusunu deneyimlemektedir. Çocuğun hayatındaki olağandışı durumlar karşısında kaygı duygusunu deneyimlemesi normal sayılırken, olağandışı durumlar olmadan

fazla sayıda kaygı yaşaması normalin dışında olarak belirlenmektedir (Sims ve Owen, 1993; Çifter, 1985).

Kaygı bulaşıcı bir nitelik göstererek, anneden çocuğa empati yoluyla aktarılabilmektedir. Aslan ve Alparslan (1998) tarafından gerçekleştirilen araştırmada yapmış oldukları çalışmada, kaygı ve depresyon düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu tespit edilen annelerin çocuklarında da anlamlı derecede yüksek depresyon ve kaygı bulunduğu görülmüştür. Çocuğun yaşamında bulunan olumsuz otorite figürleri (anne-baba, öğretmen vb. gibi) çocukta yüksek derecede kaygının görülmesine sebep olabilmektedir. Anne ya da bakım veren kişinin sürekli olarak incitici davranışlarda bulunması, reddedici ve küçük düşürücü bir tutum takınması, çocuğun baskılanması, alt ıslatma ve cinselliğe yönelik oyunlarının olumsuz bir tepkiyle yanıtlanması, aşın koruyucu, gevşek yada tutarsız ebeveyn tutumları, düşük sosyoekonomik düzey, boşanması ardından devam eden ebeveyn çekişmeleri, çocukta kaygının meydana gelmesine sebep olabilecek etmenler arasında gösterilebilmektedir (Demiriz ve Ulutaş, 2003; Alisinanoğlu ve Ulutaş, 2003; Geçtan, 1995; Yavuzer 1994).

Çocuklardan bazıları endişelerini açıkça dışarı aktarabilirken bazıları saklayabilmektedir. Kaygılı çocuklar genellikle yetişkinler tarafından fark edilemeyebilirler fakat kaygı çocuğun tüm hayatını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Kaygı, çocukların akademik başarılarını olumsuz yönde etkileyerek, var olan potansiyellerine ket vurmalarına sebep olabilmektedir. Kaygılı çocuklar, yaşıtlarına göre arkadaş edinme ve ilişkilerini sürdürmede diğer çocuklara göre daha çok zorluk çekmektedirler. Bu da akran desteğinden mahrum kalmalarına ve yalnızlık duygusuna kapılmalarına neden olabilmektedir. Erken çocukluk döneminde çocuklar, gerekli sosyal becerileri geliştiremezlerse, yaşamları boyunca olumsuz dışlanmalarla karşılaşmaktadırlar (Dereli, 2017). Arkadaşları tarafından dışlanan, sosyal açıdan içe dönük çocukların depresyon ve yalnızlık duygusu yaşama olasılıklarının yüksek olduğu belirtilmektedir (Poyraz Tüy, 1999). Yalnızlık, "üzüntü yaratan veya acı veren, yakınlıktan eksik olma veya bu duygu ve davranışlara hasret duyma ile ilgili olarak yalnız olma, başkalarıyla ilişkisi olmama durumu" olarak tanımlanmaktadır (Parkhurst ve Hopmeyer, 1999). Okul öncesi dönemde bulunan çocukların arkadaşlık ilişkilerini inceleyen araştırmalarda, dışlanan çocukların kendilerini daha yalnız hissettikleri vurgulanmaktadır (Yu, G., Zhang, Y. ve Yan, R, 2005; Parkhurst ve Asher, 1992; Asher ve Wheeler, 1985; Asher, Hymel ve Renshaw 1984). Sanderson ve Seagal (1995) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, akranlarınca dışlanmış çocukların, ihmale uğramış çocuklardan daha yalnız oldukları bulunmuştur. Akranları tarafından dışlanmış olan çocuklar, dikkati çekebilmek için saldırgan ve sosyal olmayan davranışlara yönelebilmektedir. Akranları tarafından bu davranışları sebebiyle tekrar reddedilmesi sonucunda özsaygısı ve olumlu benlik algısı zedelenebilmekte, bu durum yaşamın ilerleyen yıllarına kadar süren sosyal duygusal davranış problemlerine sebep olabilmektedir. Erken çocukluk döneminde görülen yalnızlık duygusu ve sosyal memnuniyetsizlik hali, sosyal ve akademik başarıda ciddi problemlere yol açabilmektedir (Asher ve diğ., 1984).

Sonuç olarak; sosyal gelişimin en hızlı olduğu ve etkilerinin tüm yaşam boyunca görüldüğü bir yaşam dönemi olan erken çocukluk döneminde çocuk, ailesi dışındaki toplumun bireyleri ile ilk olarak okul öncesi eğitim kurumunda karşılaşır ve burada gerçekleşecek olan sosyal

etkileşimler önem kazanmaktadır. Okul öncesi eğitimin kurumlarının niteliği ve uyguladıkları eğitim programları da sosyal becerilerin kazanılmasında önemli rol oynamaktadır. Erken çocukluk döneminde sosyal becerilerin kazanılmamasının nedenlerinden biri de kaygı olarak düşünülmektedir. Sosyal beceri yetersizliği yaşayan çocuklar akranları tarafından reddedilerek yalnızlığa itilmekte ve yalnızlık sonucunda sosyal memnuniyetsizlik duygularına kapılmakta, bu duygular çocuğun yaşamının ileriki yıllarında da sosyal duygusal problemler olarak kendini göstermektedir.

Araştırmanın amacı, Montessori yaklaşımına ve MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimine devam eden beş yaş çocuklarının yalnızlık, sosyal memnuniyetsizlik ve kaygı düzeylerinin incelenmesidir. Araştırmanın temel problemi "Okul öncesi dönem çocuklarının yalnızlık, sosyal memnuniyetsizlik ve kaygı düzeyleri eğitim aldıkları program türlerine göre farklılaşmakta mıdır?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda, aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır;

Montessori yaklaşımına göre ve MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimine devam eden beş yaş çocuklarının yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyleri cinsiyet, kardeş sayısı, eğitime devam süresi, anne ve babanın yaşı, anne ve babanın eğitim düzeyi ve aile gelir düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

Montessori yaklaşımına göre ve MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimine devam eden beş yaş çocuklarının kaygı düzeyleri cinsiyet, kardeş sayısı, eğitime devam süresi, anne ve babanın yaşı, anne ve babanın eğitim düzeyi ve aile gelir düzeyine göre farklılaşmakta mıdır?

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Modeli

Montessori yaklaşımı ve MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimine devam eden 5 yaş çocuklarının yalnızlık, sosyal memnuniyetsizlik ve kaygı düzeyleri belirlemek için yapılan araştırmada nicel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. İlişkisel tarama yöntemi, iki veya daha çok değişken arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerin derecesini belirlemeyi amaçlar (Karasar, 2014).

2.2.Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, 2022-2023 yılları arasında İstanbul İli Beykoz, Üsküdar ve Ataşehir ilçelerindeki Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi uygulayan kurumlarda öğrenim gören, araştırmaya gönüllü katılan, beş yaşında olan 23 çocuk, 23 anne ve 23 baba ile MEB eğitim programını uygulayan kurumlarda öğrenim gören, araştırmaya gönüllü katılan, beş yaşında olan 69 çocuk, 68 anne ve 69 baba oluşturmaktadır.

2.3.Verilerin Toplanması

Seçilen okullarda araştırmanın gerçekleştirilmesi için kurum müdürlerine sözlü izin başvurularında bulunulmuştur. Ailelerden çocukları ile çalışmaya katılmaları için "Bilgilendirilmiş Gönüllü Onam Formu" ile yazılı izin alınmıştır. Formun kullanılması,

İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu kararıyla uygun görülmüştür.

Çalışmada araştırmacının hazırlamış olduğu Demografik Bilgi Formu ile Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği ve Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak kullanılan Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği, araştırmacı tarafından çocuklara okul öncesi eğitim kurumu içerisinde 15 dakikalık bireysel görüşmelerle uygulanmıştır. Uygulamanın yapılacağı odanın sessiz, yeterli ışık alan, çocuğun kendini rahat hissedeceği bir ortam olmasına dikkat edilmiştir. Uygulama öncesi sınıf öğretmenleri ve kurum psikologlarına ölçek hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Ölçek uygulanmaya başlanmadan önce, araştırmacı tarafından her çocuğa test hakkında genel bir bilgi verilerek her görüşme 15-20 dakika içerisinde tamamlanmıştır. Görüşmeler kurum psikologlarının izleminde gerçekleşmiştir. Araştırmacı tarafından Demografik Bilgi Formu ve Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği öğretmenler aracılığıyla anne babalara iletilmek üzere, sınıf öğretmenlerine ayrıntılı bir şekilde açıklanarak teslim edilmiştir. Demografik Bilgi Formu ve Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği anne ve babalar tarafından doldurulmuştur. Formların araştırmacı tarafından verildiği tarihten bir hafta sonra teslim alınacağı bilgisi sınıf öğretmenlerine verilmiştir.

2.4.Verilerin Analizi

Bilgi toplama araçlarının uygulanması tamamlandıktan sonra SPSS 22 istatistik paket program kullanılarak analizler yapılmıştır. Demografik Bilgi Formu'ndan alınan bilgilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel metotlar kullanılmıştır. Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği'nden elde edilen bulgular Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleri ile analiz edilmiştir. Veriler normal dağılıma sahip olmadığı için parametrik olmayan testlerle analiz gerçekleştirilmiştir. Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği'ne verilen cevapların dağılımı tanımlayıcı istatistiksel metotlar ile analiz edilmiş olup, demografik bilgiler ile arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Bağımsız Örneklem T Testi kullanılmıştır. Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği'nden elde edilen bulguların toplam puanı normallik testiyle analiz edilmiş olup, normal dağılıma uygun bulunmuştur. Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği toplam puan dağılımının belirlenmesi amacıyla Bağımsız Örneklem T Testi ve tanımlayıcı istatistikler metotlar kullanılmıştır.

2.5.Veri Toplama Araçları

Demografik Bilgi Formu

Araştırmacı tarafından beş yaş çocuklarının ve ebeveynlerinin demografik özelliklerini belirlemek amacıyla ''Demografik Bilgi Formu'' hazırlanmıştır. Form iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde çocuk hakkında bilgilerin edinilmesini amaçlayan cinsiyet, kardeş sayısı, çocuğun doğum sırası, okul öncesi eğitime devam süresi; ikinci bölümde aile

hakkında bilgilerin edinilmesini amaçlayan anne ve babanın yaşı, anne ve babanın eğitim düzeyi, aile gelir düzeyi, aile birlik durumunu öğrenmeye yönelik sorulara yer verilmiştir.

Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği

Cassidy ve Asher (1992) tarafından geliştirilen Yazıcı (2017) tarafından Türkçe' ye uyarlanan ve geçerlik güvenirlik çalışmalarının yapıldığı beş- altı yaş arasındaki çocukların yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeylerini belirlemek üzere geliştirilmiştir. Bartlett testinin verilerine göre k-kare değerinin anlamlı bulunduğu (kkare=939,293; p=0.001) görülmüştür. Bununla birlikte Kaiser-MeyerOlkin değerinin yüksek düzeyde bulunduğu (0.726) tespit edilmiştir. Ölçekte toplam 23 madde bulunmaktadır. Maddelerde ifade edilen cümlelere çocukların "Evet", "Bazen" ve "Hayır" cevaplarından bir tanesini tercih etmeleri beklenmektedir. Ölçekteki 1, 3, 4, 6, 8, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 18, 20, 21 ve 23. maddeler çocukların yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik derecelerini belirlerken; 2, 5, 7, 11, 13, 15, 19, 22. maddeler çocukların ilgi alanlarını içeren "dolgu=filler" maddeleri olarak değerlendirmeye katılmamaktadır. Ölçek maddeleri,i "Evet=1", "Bazen=2" ve "Hayır=3" olarak değerlendirilirken, 6, 9, 12, 17 ve 20. maddeler ters puanlanmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan 45 en az 15'tir.

Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği

Edwards, Rapee, Kennedy ve Spence (2001) tarafından geliştirilen Güler (2016) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ve geçerlik güvenirlik çalışmalarının yapıldığı üç- altı yaş çocuklarının kaygı tür ve düzeylerini belirlemek amacıyla geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçek çocukların ebeyevnleri tarafından doldurulmaktadır. Cronbach alfa güvenirlik katsayısı .90; McDonald omega değeri .92 olarak tespit edilmiştir. Ölçeğin test tekrar test güvenilirliğinde ise alt boyutların güvenirlik katsayıları .35-.59 olarak belirlenmiştir. Toplam 30 maddeden oluşan ölçek 5'li likert tiptedir. Sosyal kaygı, genel kaygı, belirgin korkular ve ayrılık kaygısı olarak dört alt boyuttan oluşmaktadır.

2.6. Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği ile Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği Toplam Puan Normallik Testi Bulguları

Çizelge 1 incelendiğinde, (Alfa = 0,05> p= 0,02) %95 güven aralığında Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği toplam puanının normal dağılıma sahip olmadığı bulunmuş olup; analizler parametrik olmayan testlerle tamamlanmıştır. Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği toplam puanı (Alfa = 0,05<p = 0,200) incelendiğinde %95 güven aralığında normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür. Ölçek ile ilgili analizlerde parametrik testler kullanılmıştır.

Çizelge 1. *Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik düzeyi toplam puan normallik testi sonuçlarına yönelik bulgular*

	Kolmogrov Smirnov			Shapiro Wilk		
Eğitim Türü	İstatistik	Serbestlik Derecesi	P	İstatistik	Serbestlik Derecesi	P

YSMÖ	Montessori	0,194	23	0,02	0,855	23	0,03
	MEB	0,201	69	0,00	0,843	69	0,00
YDOKÖ	Montessori	0,120	23	0,0200	0,904	23	0,216
	MEB	0,075	69	0,200*	0,987	69	0,689

3. BULGULAR

3.1. Montessori Eğitim Yaklaşımına ve MEB Eğitim Programına Göre Okul Öncesi Eğitimi Alan Çocukların ve Ebeveynlerin Demografik Bilgi Formuna Yönelik Bilgiler

Çizelge 2. *Çalışmaya katılan MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocuk ve ebeveynlere ilişkin demografik bilgilerin dağılımına yönelik bulgular*

		n	%	x
Çocuğun Yaşı (Ay)	60-64	25	36,2	65,7
	65-69	31	45,1	
	70-71	13	18,7	
Cinsiyet	Kız	35	50,7	
	Oğlan	34	49,3	
Ailedeki Toplam Çocuk Sayısı	1	27	39,1	
	2 ve üzeri	39	56,5	
Okul öncesi Eğitime Devam Etme Süresi (Ay)	0-10	2	2,9	
	11-20	42	60,9	
	21-30	11	15,8	
	31-40	14	20,4	
	41-50	0	0	
Anne Yaşı	Min=27	Max=48		36,26
Anne Eğitim Düzeyi	Lise mezunu	20	29	
	Üniversite ve üzeri	49	71,0	
Baba Yaşı	Min=29	Max=52		40,10
Baba Eğitim Düzeyi	Lise mezunu	20	28,9	
	Üniversite ve üzeri	49	71,1	
	Orta ve Altı			

Ailenin Algıladığı Gelir Düzeyi	İyi	19	27,5
	Çok İyi ve Üzeri	42 8	60,9 11,6

*$p < .05$

Çizelge 3. *Çalışmaya katılan Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuk ve ebeveynlere ilişkin demografik bilgilerin dağılımına yönelik bulgular*

		n	%	x
Çocuğun Yaşı (Ay)	60-64	9	39	65,6
	65-69	11	48	
	70-71	3	13	
Cinsiyet	Kız	16	69,6	
	Oğlan	7	30,4	
Ailedeki Toplam Çocuk Sayısı	1	13	56,5	
	2 ve üzeri	10	43,55	
Okul öncesi Eğitime Devam Etme Süresi (Ay)	0-10	2	8,7	25,48
	11-20	5	21,7	
	21-30	10	43,6	
	31-40	3	13	
	41-50	3	13	

Anne Yaşı	Min=30	Max=46	37,04
Anne Eğitim Düzeyi	Lise mezunu Üniversite ve üzeri		
Baba Yaşı	Min=33	Max=46	38,86
Baba Eğitim Düzeyi	Lise mezunu Üniversite ve üzeri		
Ailenin Algıladığı Gelir Düzeyi	Orta ve Altı İyi Çok İyi ve Üzeri	9 12 2	39,1 52,2 8,7

*$p < .05$

Çizelge 4. *Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği sorularına verilen cevapların analizine yönelik bulgular*

YSMÖ Soruları		n	%
Okulda yeni arkadaşlar edinmek senin için kolay mıdır?			
Montessori	Evet	19	82,6
	Bazen	1	4,3
	Hayır	3	13
MEB	Evet	49	71
	Bazen	7	10,1
	Hayır	13	18,8
Okulda konuşabileceğin başka çocuklar var mı?			
Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	0	0
	Hayır	1	4,3

MEB		61	88,4
	Evet		
	Bazen	3	4,3
	Hayır	5	7,2

Okulda diğer çocuklarla ortak çalışma yapmada iyi misin?

Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	1	4,3
	Hayır	0	0
MEB	Evet	55	79,7
	Bazen	9	13
	Hayır	5	7,2

Okulda çok arkadaşın var mı?

Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	1	4,3
	Hayır	0	0
MEB	Evet	60	87
	Bazen	4	5,8
	Hayır	5	7,2

İhtiyacın olduğu zaman bir arkadaş bulabilir misin?

Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	1	4,3
	Hayır	0	0
MEB	Evet	59	85,5
	Bazen	6	8,7
	Hayır	4	5,8

Okulda oyun oynayacağın arkadaşın var mı?

Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	1	4,3
	Hayır	0	0
MEB	Evet	64	92,8
	Bazen	3	4,3
	Hayır	2	2,9

Okulda diğer çocuklarla aran iyi mi?

Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	1	4,3
	Hayır	0	0
MEB	Evet	56	81,2
	Bazen	10	14,5
	Hayır	3	4,3

Okulda ihtiyacın olduğunda yardım isteyebileceğin arkadaşın var mı?			
Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	1	4,3
MEB	Hayır	0	0
	Evet	61	88,4
	Bazen	2	2,9
	Hayır	8	8,7
Okuldaki çocuklar seni sever mi?			
Montessori	Evet	22	95,7
	Bazen	1	4,3
	Hayır	0	0
MEB	Evet	52	75,4
	Bazen	14	20,3
	Hayır	3	4,3
Okulda arkadaşların var mı?			
Montessori	Evet	23	100
	Bazen	0	0
	Hayır	0	0
MEB	Evet	68	98,6
	Bazen	1	1,4
	Hayır	0	0
Okulda yeni arkadaşlar edinmek senin için zor mudur?			
Montessori	Hayır	18	78,13
	Bazen	0	0
	Evet	5	21,7
MEB	Hayır	52	75,4
	Bazen	7	10,1
	Evet	10	14,5
Okulda kendini yalnız hisseder misin?			
Montessori	Hayır	19	82,6
	Bazen	3	13
	Evet	1	4,3
MEB	Hayır	45	65,2
	Bazen	18	26,1
	Evet	6	8,7
Okuldaki çocuklara kendini sevdirmen zor mudur?			
Montessori	Hayır	18	78,3
	Bazen	1	4,3
	Evet	4	17,4

MEB	Hayır	41	59,4
	Bazen	13	18,8
	Evet	15	21,7
Okuldaki faaliyetlerden dışlandığını hissettiğin olur mu?			
Montessori	Hayır	16	69,6
	Bazen	7	30,4
	Evet	0	0
MEB	Hayır	33	47,8
	Bazen	25	36,2
	Evet	11	15,9
Okulda kendini yalnız hissettiğin olur mu?			
Montessori	Hayır	17	73,9
	Bazen	5	21,7
	Evet	1	4,3
MEB	Hayır	45	65,2
	Bazen	14	20,3
	Evet	10	14,5

3.2.Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Çizelge 5 değerlendirildiğinde, çocukların cinsiyetleri, sahip olunan kardeş sayısı, anne ve babaların yaşları, anne öğrenim durumu ve çocukların eğitimlerine devam sürelerinin hem Montessori yaklaşımına göre hem de MEB eğitim programına okul öncesi eğitimi alan çocuklarda anlamlı farklılaşmaya neden olmadığı görülürken; baba öğrenim durumu değişkeninin Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların lehine anlamlı farklılaşma yarattığı tespit edilmiştir.

Çizelge 5. *Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği ile demografik değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik bulgular*

	Montessori		MEB	
Değişkenler	Levene	T test	Levene	T test
Çocukların Cinsiyeti	0,74	0,13	0,416	0,836
Kardeş Sayısı	0,896	0,410	0,233	0,490
Anne Yaş	0,02	0,281	0,160	0,775
Baba Yaş	0,05	0,882	0,038	0,41
Anne Öğrenim Durumu	0,778	0,425	0,403	0,376

Baba Öğrenim Durumu	0,904	**0,041***	0,315	0,895
Okul Öncesi Eğitime Devam Süresi	0,171	0,107	0,268	0,395

3.3.Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği Toplam Puan ve Alt Boyutlarının Tanımlayıcı İstatistik Sonuçlarına Yönelik Bulgular

Çizelge 6'da, Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların "Sosyal Kaygı" ortalaması 13 iken, MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar için ortalama 17,91 olarak bulunmuştur. MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların, Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklardan %37 daha fazla sosyal kaygıya sahip olduğunu göstermektedir. Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar için "Genel Kaygı" ortalaması 14,39 iken, MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar için ortalama 17,67 olarak bulunmuştur. MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların, Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklardan %22,79 daha fazla genel kaygıya sahip olduğunu göstermektedir. "Ayrılık Kaygısı" ortalaması değerlendirildiğinde Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar için 8,08 iken, MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar için ortalama 12,72 olarak bulunmuştur. MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların, Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklardan %57,42 daha fazla ayrılık kaygısına sahip olduğunu göstermektedir. Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar için "Belirgin Korkular Kaygısı" ortalaması 16,91 iken, MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar için ortalama 25,08 olarak bulunmuştur. MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların, Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklardan %48,31 daha fazla belirgin korkular kaygısına sahip olduğunu göstermektedir. Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği'nin dört alt kaygı boyutu incelendiğinde, Montessori eğitim yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların, MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklardan daha kaygılı olduğu analiz edilmiştir. En fazla farkın %57,42 ile ayrılık kaygısı iken en az farkın %22,79 ile genel kaygısı olduğu görülmektedir.

Çizelge 6. *Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı ölçeği toplam puan ve alt boyutlarının tanımlayıcı istatistik sonuçlarına yönelik bulgular*

Eğitim Türü	YDOÖKÖ Alt Boyutları	n	Min	Max	Ort	Medyan	Standart Sapma
	Sosyal Kaygı	23	7	23	13	12	4,81

Montessori	Genel Kaygı	23	7	23	14,39	15	4,24
	Ayrılık Kaygısı	23	5	16	8,08	7	2,84
	Belirgin Korkular Kaygısı	23	9	29	16,91	15	5,42
	Sosyal Kaygı	69	7	29	17,91	18	5,91
MEB	Genel Kaygı	69	7	35	17,67	17	6,13
	Ayrılık Kaygısı	69	5	23	12,72	13	3,70
	Belirgin Korkular Kaygısı	69	9	40	25,08	26	7,05

3.4.Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği ile Demografik Değişkenler Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

Çizelge 7 incelendiğinde, çocukların cinsiyetleri, sahip olunan kardeş sayısı, anne ve babaların yaşları, anne ve baba öğrenim durumu ve çocukların eğitimlerine devam sürelerinin hem Montessori yaklaşımına göre hem de MEB eğitim programına okul öncesi eğitimi alan çocuklarda anlamlı farklılaşmaya neden olmadığı bulunmuştur.

Çizelge 7. *Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği ile demografik bilgi formu arasındaki ilişki sonuçlarına yönelik bulgular*

	Montessori		MEB	
Değişkenler	Levene	T test	Levene	T test
Çocukların Cinsiyeti	0,55	0,75	0,269	0,258
Kardeş Sayısı	0,299	0,511	0,03	0,298
Anne Yaş	0,128	0,811	0,403	0,376
Baba Yaş	0,055	0,57	0,315	0,895
Anne Eğitim Durumu	0,292	0,766	0,735	0,437
Baba Eğitim Durumu	0,738	0,377	0,029	0,251
Okul Öncesi Eğitime Devam Süresi	0,002	0,624	0,639	0,301

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

4.1.Montessori Yaklaşımına Göre ve MEB Okul Öncesi Eğitim Programına Göre Okul Öncesi Eğitimi Alan Çocukların Demografik Bilgi Formundan Edinilen

Bilgiler ile Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği Aracılığıyla Alınan Sonuçların İlişkisine Dair Değerlendirmeler

Montessori yaklaşımına göre ve MEB okul öncesi eğitim programına göre eğitim alan çocukların demografik bilgi formunda bulunan çocuğa ilişkin bilgilerin yer aldığı maddeler olan çocukların cinsiyeti, kardeş sayısı ve çocuğun okul öncesi eğitime devam süresi değişkenleri ile Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği aracılığıyla alınan toplam puan arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bununla birlikte, Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocukların lehine babalarının öğrenim durumu ile Yalnızlık ve Sosyal Memnuniyetsizlik Ölçeği aracılığıyla alınan toplam puan arasında anlamlı farklılaşmaya rastlanılmıştır.

Çalışmanın sonucunda cinsiyet değişkeni ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bulguyu destekler nitelikte Demirtaş (2007) tarafından yapılan çalışmada, ilköğretim sekizinci sınıf öğrencilerinin cinsiyeti ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı farklılık gözlenmemiştir. Pancar (2009) tarafından yapılan araştırmada, ergenlerin cinsiyete göre yalnızlık puanları incelendiğinde anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır. Erözkan (2009) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, lise düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin cinsiyet özellikleri ile yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Kozaklı (2006) tarafından 385 üniversite öğrencisi ile yapılan araştırmada, gençlerin sosyal destek algıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki incelenmiş olup; üniversite öğrencilerinin cinsiyet değişkenin yalnızlık düzeyleri üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir. Eren (1994) tarafından lise öğrencilerinde yaş, cinsiyet, sınıf, kardeş sayısı, anne-baba eğitim düzeyi, ebeveyn durumu özelliklerinin yalnızlık seviyeleri ve psikolojik ihtiyaçlar üzerindeki etkilerini incelediği çalışmada, cinsiyet özelliklerinin yalnızlık düzeyi üzerinde anlamlı etkisi olmadığı tespit edilmiştir. Tan (2000) tarafından yapılan araştırmada ergenlerin ailelerin destek derecesi, cinsiyet, sınıf düzeyi, ebeveyn öğrenim düzeyi, ailenin maddi gelir durumu, kardeş sayısı, değişkenlerinin denetim odağı ve yalnızlık düzeyi ile ilişkisi incelenmiştir. Elde edilen bulgunun aksini öne süren çalışmalar da bulunmaktadır. Yıldırım'ın (2007) 13-18 yaş arasında ergenlere yönelik yapmış olduğu çalışmanın sonucunda, kız ergenlerin yalnızlık derecelerinin erkeklere göre anlamlı derecede daha az seviyede olduğu belirlenmiştir. Demir (1990), Buluş (1996), Saraçoğlu (2000) tarafından yapılan çalışmalar da elde edilen bulguyu destekler niteliktedir. Şentürk (2010) tarafından gerçekleştirilen liseli ergenlerin yalnızlık algısının kişilik özellikleri, benlik saygısı ve sosyal beceri bağlamında incelediği çalışmasında, erkek öğrencilerin yalnızlık algılarının kız öğrencilerinkinden anlamlı derecede daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Sarıçam (2011) tarafından gerçekleştirilen bir diğer araştırmada, üniversite öğrencilerinin benlik saygılarıyla reddedilme duyarlılıkları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki incelenmiş olup, erkek öğrencilerin yalnızlık seviyelerinin kız öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte Güler Yılmaz (2012) tarafından yapılan çalışmada orta öğretim düzeyinde bulunan çocukların yalnızlık durumları ile utangaçlık dereceleri arasındaki ilişkinin incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda oğlan öğrencilerin yalnızlık derecelerinin kızlardan yüksek olduğu tespit edilmiştir. Çeçen (2007) ise çalışmasında gençlerin cinsiyet ve yaşam doyumu derecelerine göre yalnızlık derecelerini incelenmiş olup;

cinsiyet faktörünün anlamlı farklılaşmaya yol açtığını erkeklerin kızlara kıyasla daha çok yalnızlık hissettiği tespit edilmiştir. Le Roux ve Connors (2001) tarafından yapılan üniversite öğrencilerinin yalnızlık derecelerini farklı değişkenler açısından incelendiği çalışmada, erkek öğrencilerin daha yüksek seviyede yalnızlık duygusunu hissettikleri tespit edilmiştir. Yalnızlık duygusunun araştırıldığı çalışmaların büyük çoğunluğunun lise ve üniversite öğrencileri ile gerçekleştirildiği, erken çocukluk dönemindeki yalnızlık durumunu inceleyen araştırmaların sınırlı olduğu görülmüştür. Erken çocukluk döneminde bulunan çocukların bilişsel gelişim özellikleri göz önünde bulundurulduğunda soyut bir kavram olan "yalnızlık"ı anlamlandırmakta cinsiyetten bağımsız bir şekilde güçlük çektikleri şeklinde değerlendirilebilir.

Çalışmanın bir diğer bulgusu olarak, ailedeki toplam çocuk sayısı ile yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Eren (1994) tarafından yapılan olduğu çalışmada, kardeş sayısının yalnızlık düzeyinde anlamlı bir etkisi olmadığı bulunmuştur. Benzer şekilde Şentürk (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırmada lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık algısı ile benlik saygısı, kişilik özellikleri ve sosyal beceri ilişkisini incelediği çalışmasında, kardeş sayısının yalnızlığa anlamlı bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Bu bulgu sonucunda, ailedeki çocuk sayısının niceliğinden çok aile içindeki iletişim ve duygusal etkileşimin çocuklarda oluşan yalnızlık duygusu üzerine etkili olduğu şeklinde değerlendirilebilir.

Çocukların okul öncesi eğitime devam etme süresi ile yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgu, alınan okul öncesi eğitime devam etme süresinden çok, eğitim süresinde öğretmen-öğrenci ve öğrenci-öğrenci etkileşiminin sıcak ve destekleyici olmasının yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyi üzerinde etkili olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.

Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan ve MEB okul öncesi eğitim programına göre eğitim alan çocukların demografik bilgi formunda bulunan ebeveynlere ilişkin bilgilerin yer aldığı maddelerden anne ve babanın yaşı, anne ve babanın öğrenim düzeyi, aile gelir düzeyi ile yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik ölçeği aracılığıyla alınan toplam puan arasında anlamlı bir ilişki bulunmamış; Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklarda, babanın öğrenim düzeyi ile yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik ölçeği aracılığıyla alınan toplam puan arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Montessori eğitimi alan grupta, baba öğrenim düzeyi arttıkça çocuklarda yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyinin azaldığı; anne öğrenim düzeyinin anlamlı etkisinin olmadığı bulunmuştur. Eren (1994) tarafından yapılan çalışmada, anne eğitim durumunun çocukların yalnızlık düzeyi üzerinde anlamlı etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Akagündüz (1997) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, lise öğrencilerinde annenin eğitim durumu ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile anlamlı bir fark bulunmamıştır. Tan (2000) tarafından yapılan çalışmada, anne eğitim düzeyi ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Kaya (2017) tarafından ergenlerde bağlanma örüntüsünün benlik saygısı ve yalnızlık ile ilişkisini incelemiş, çalışmasının sonucunda anne eğitim düzeyinin ergenlerin

yalnızlık seviyelerini etkilemediği bulunmuştur. Anne-çocuk arasındaki sıcak ilişkinin annenin öğrenim düzeyinden ziyade hem çocuk hem de annenin kişisel özelliklerine ve aralarındaki sosyal-duygusal iletişimin güçlülüğüne bağlı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

Baba eğitim düzeyi ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı ilişki olduğunu destekleyen çalışmalar da gözlenmektedir. Bazı çalışmalarda baba eğitim düzeyinin artmasının, yalnızlık düzeyinin azalmasına neden olduğu saptanmıştır (Duyan ve diğerleri, 2008; Köse, 2006). Güler Yılmaz (2012) tarafından gerçekleştirilen çalışmasında, babaları ilköğretim mezunu olan öğrencilerin, babaları lise ve yüksek öğrenim mezunu olanlara kıyasla yalnızlık seviyelerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. San-Şentürk (2010) tarafından lisede öğrenim görmekte olan ergenlerin yalnızlık algılarının farklı değişkenler ile ilişkisini incelenmiş, baba eğitim düzeyinin düştükçe ergenlerdeki yalnızlık düzeyinin anlamlı derecede arttığı bulunmuştur. Sarıçam (2011) tarafından yapılan araştırmada, baba eğitim seviyesi arttıkça yalnızlık düzeyinin azaldığı bulunmuştur. Körler (2011) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, baba eğitim düzeyi düştükçe öğrencilerin yalnızlık puanlarının arttığı belirlenmiştir. Kaya (2017) tarafından yapılan çalışmada, baba eğitim düzeyinin ergenlerin yalnızlık seviyesi üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu, baba eğitim düzeyi arttıkça ergenlerdeki yalnızlık düzeyinin azaldığı bulunmuştur. Tan (2000) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, baba eğitim seviyesi arttıkça öğrencilerin yalnızlık düzeylerinin azaldığı bulunmuştur. Öğrenim düzeyi yüksek olan babalar, çocuklarına problem çözme, sosyal beceriler ve iletişim gibi önemli yetenekler kazandırmakta daha avantajlı olabilirler. Bu beceriler, çocukların yalnızlık duygularını azaltabilir. Eğitim seviyesi yüksek olan babalar genellikle daha iyi iş imkanlarına ve ekonomik koşullara sahip olurlar. Bu durum, çocukların daha geniş sosyal çevrelere ve daha fazla aktiviteye katılma imkanına sahip olmasına yol açabilir, bu da çocuklarda yalnızlık hissini azaltabilir.

Bulgulardan bir diğeri ailenin algıladığı gelir durumu ile çocukların yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeyi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasıdır. Erözkan (2004) tarafından yapılan lise düzeyinde öğrenim gören çocukların bağlanma tarzları ve yalnızlık derecelerini bazı değişkenlere göre incelendiği çalışmada, sosyo-ekonomik düzey ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Yine Erözkan (2009) ergenlerde yalnızlığın yordayıcılarını incelediği başka bir çalışmada aile gelir düzeyi ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Tan (2000) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, aile gelir düzeyi ile yalnızlık düzeyi arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmamışır. Bu bulgular ile çalışmamızın sonuçları paralellik göstermektedir. Çocukların yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik düzeylerinde daha çok, aile içi iletişim, ebeveyn desteği, arkadaş ilişkileri ve okul ortamı gibi diğer psikososyal faktörlerin etkiliyor olabileceği düşünülebilir. Bununla birlikte ebeveynlerin algıladığı gelir durumu, gerçek gelir düzeyiyle birebir örtüşmeyebilir. Bu algı, çocukların sosyal ve duygusal durumları üzerinde beklenenden daha az etkili olabilir.

4.2.Montessori Yaklaşımına ve MEB Okul Öncesi Eğitim Programına Göre Okul Öncesi Eğitim Alan Çocukların Demografik Bilgi Formundan Edinilen Bilgiler ile

Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği Aracılığıyla Alınan Sonuçların İlişkisine Dair Değerlendirmeler

Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan ve MEB okul öncesi eğitim programına göre eğitim alan çocukların Demografik Bilgi Formu'nda bulunan çocuğa ilişkin bilgilerin yer aldığı maddeler (cinsiyet, ailedeki toplam çocuk sayısı, eğitim süresi) ile Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.

Küçükçördük (2015) tarafından 36-60 aylar arasında bulunan ve okul öncesi eğitim kurumuna devam eden çocukların ve annelerinin ayrılık kaygısı ve bağlanma stilleri ile çocukların ayrılık kaygısı durumları arasındaki ilişkiyi bilişsel esnekliğin aracı rolü bağlamında incelenen çalışmanın sonucunda ayrılma kaygısı puanlarının cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Akman (1988) çalışmada cinsiyet değişkeninin ayrılma kaygısı üzerinde bir farklılaşma yaratmadığı bulunmuştur. Sinanoğlu ve Ulutaş (2003) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, çocukların ve annelerinin kaygı dereceleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda çocukların cinsiyet faktörünün sürekli kaygı puanı ortalamalarında anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir. Baltacı (2010) tarafından gerçekleştirilen araştırmada üniversitede öğrenim gören gençlerin problem çözme stilleri ve sosyal kaygı durumları arasındaki ilişki incelenmiş olup, çalışmanın sonucunda sosyal kaygı düzeyinin cinsiyet değişkeni ile anlamlı bir ilişkisinin olmadığı bulunmuştur. Okul öncesi dönemde bulunan çocuklar gelişimsel olarak benzer kaygı kaynaklarına (örneğin, ayrılık kaygısı, karanlık korkusu, yüksek sesler) sahip olabilirler. Bu ortak kaygı kaynakları, cinsiyet farkı olmaksızın tüm çocuklarda benzer düzeyde kaygıya yol açabilir. Bununla birlikte kaygının ölçülme yöntemi bu dönemde bulunan çocukların kaygı düzeylerini belirlerken cinsiyet farkını ortaya koyacak kadar hassas olmayabilir.

Çalışmada elde edilen bir diğer bulgu ailedeki toplam çocuk sayısı ile çocukların kaygı düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamasıdır. Peker (1999) tarafından yapılan çalışmada kardeşi olmayanlar ile kardeşi olan çocukların kaygı durumları ile sınavlar için kaygı durumları incelemiş, kardeşi olmayanlar ile kardeşi çocukların kaygı düzeylerinde farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Ök (1990) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ortaöğretim seviyesinde bulunan çocukların öğrencilerinin kaygı düzeylerinde kardeş sayısının anlamlı etkisinin olmadığı görülmüştür. Ebeveynlerin çocuklarına sağladıkları duygusal destek ve bakım, çocuk sayısından bağımsız olarak kaygı düzeylerini etkileyebilir. Aile içindeki ilişkiler çocukların kaygı düzeyleri üzerinde daha belirleyici olabilir. Ailedeki toplam çocuk sayısı, bu dinamikleri tek başına değiştirmeyebilir.

Bununla birlikte ebeveynlere ilişkin bilgilerin yer aldığı maddelerden ebeveynlerin yaşı, ebeveynlerin öğrenim düzeyleri, algılanan aile gelir düzeyi ile yeniden düzenlenmiş okul öncesi kaygı ölçeği aracılığıyla alınan toplam puan arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Varol (1990) tarafından gerçekleştirilen çalışmada lise öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen faktörleri incelenmiş, çalışmanın sonucunda ebeveynlerin öğrenim dereceleri ile gençlerin kaygı durumları anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Özer (2012) tarafından yapılan çalışmada anne babaların eğitim düzeyleri ile çocuğun depresyonu arasındaki ilişki incelenmiş olup,

çocuğun depresyonunda ebeveynlerin eğitim düzeyinin anlamlı bir farklılaşma yaratmadığı tespit edilmiştir. Alisinanoğlu ve Ulutaş'ın (2003) yaptıkları çalışmalarında, çocukların kaygı puan ortalamaları ile aile gelir düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgular ile çalışmamızın sonuçları paralellik göstermektedir.

4.3.Montessori Yaklaşımına Göre Okul Öncesi Eğitimi Alan ve MEB Okul Öncesi Eğitim Programına Göre Eğitim Alan Çocukların Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği Alt Boyutları Sonuçlarına Dair Değerlendirmeler

Çalışmada kullanılan veri toplama araçlarından Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği'nin dört alt boyutu bulunmaktadır. Ölçek sosyal kaygı, genel kaygı, ayrılık kaygısı ve belirgin korkular kaygısı alt boyutlarından oluşmaktadır.

Çalışmanın sonucunda, MEB müfredatına göre okul öncesi eğimi alan çocukların toplam kaygı puanlarının ortalamalarının Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklardan daha yüksek olduğu bulunmuştur. Yeniden Düzenlenmiş Okul Öncesi Kaygı Ölçeği'nin dört alt boyutu analiz edildiğinde, MEB müfredatına göre okul öncesi eğimi alan çocukların, Montessori yaklaşımına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklardan sosyal kaygı, genel kaygı, ayrılık kaygısı ve belirgin korkular kaygısı ortalamalarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. En fazla farkın ayrılık kaygısı ortalamalarında görülürken en az fark genel kaygı ortalamalarında görülmektedir.

Literatür incelendiğinde yapılan bazı çalışmalar çalışmanın sonucunu destekler niteliktedir. Aral ve diğerleri (2015) tarafından gerçekleştirilen araştırmada Montessori felsefesinin uygulandığı kurumlarda okul öncesi eğitimine katılan çocukların sosyal ve duygusal gelişim düzeylerinin diğer çocuklara göre daha önde olduğu bulunmuştur. Toran (2011) tarafından yapılan çalışmada, Montessori eğitimi alan 3-6 yaş grubu çocuklarının sosyal uyum düzeylerinin, almayan gruba göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Lillard ve Else Quest (2006) tarafından yapılan araştırmada, Montessori eğitiminin 36-72 aylık ve 6-12 yaş arasında bulunan çocukların, bilişsel ve sosyal gelişim alanına ait becerilerini gerçekleştirmelerinde olumlu etkisinin olduğu belirlenmiştir. Koçyiğit ve Kayılı (2008) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, Montessori eğitim yaklaşımına göre ve geleneksel yaklaşıma göre okul eğitimi alan çocukların sosyal gelişim alanını kapsayan becerilerinin almayanlara göre daha yüksek seviyede gelişmiş olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular çalışmamızın sonucu ile paralellik göstermektedir. En fazla farkın ayrılık kaygısında görülmesi, Montessori okullarının çocuklara bağımsızlık ve güven hissi aşılamasının bir sonucu olabilir. Montessori yaklaşımı, çocukların kendi başlarına görevleri yerine getirmelerine ve kendi kararlarını vermelerine olanak tanır, bu durum da ayrılık kaygısını azaltabilir. Montessori sınıflarında grup çalışmalarının ve sosyal etkileşimin teşvik edilmesi, sosyal kaygının azalmasını destekleyebilir. Bununla birlikte MEB müfredatına göre eğitim alan çocukların daha yüksek kaygı seviyeleri göstermesi, müfredatın

yapısı ve uygulama şekliyle ilgili olabilir. Daha yapılandırılmış ve öğretmen merkezli bir yaklaşım, bazı çocuklarda kaygı düzeyini artırabilir. MEB müfredatının çocukların bireysel ihtiyaçlarına ve farklı öğrenme stillerine yeterince hitap etmemesi, bu kaygı seviyelerinin artmasına neden olabilir. Montessori okullarının çocuk odaklı ve keşfetmeye dayalı bir ortam sunması, çocukların daha rahat ve kendine güvenli hissetmelerine yardımcı olabilir. Bu ortam, çocukların genel kaygı düzeylerinin azalmasında etkili olabilir.

Okul öncesi dönem, sosyal ilişkilerin ilk örneklerinin gerçekleştiği dönem olması sebebiyle bireyin yaşamında önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde akran reddine ve olumsuz davranışlara uğramanın yaşamın ilerleyen yıllarında görülen ileriki yıllardaki kaygı, yalnızlık ve depresyon ile ilişkili olabileceği ifade edilmektedir (Ladd ve Burgess, 2001). Ladd ve Troop Gordon(2003) tarafından gerçekleştirilen boylamsal araştırmada kız ve oğlan çocukları 5 yaşından 10 yaşına kadar incelenmiş olup; yalnızlık düzeyleri ve sosyal konumları araştırılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre okul öncesi dönemdeki kaygılı davranışların, yaşamın ilerleyen yıllarındaki yaşanan uyumsuzluklarla doğrudan ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sebeple, okul öncesi dönemdeki çocukların, akranları ile olumlu deneyimler yaşayabilmelerine fırsat yaratan, sağlıklı ilişkiler kurmalarını ve sosyal duygusal gelişimlerini destekleyen bir eğitim yaklaşımını benimseyen okul öncesi eğitim kurumlarına devam etmeleri yaşamın ilerleyen yıllarında yaşayabilecekleri duygusal ve davranışsal problemlere karşı koruyucu bir faktör olarak görülmektedir.

Montessori eğitim programında uygulanan karma yaş uygulaması ile çocuklar toplum içinde insanların farklı yaşlarda olmaları, farklı fiziksel ve karakter özelliklerine sahip olmaları, farklı roller üstlendiklerini anlamalarını sağlarken, sosyal davranışları kendi toplulukları içinde öğrenmelerini, model olma ve model alma becerilerini, sosyalleşmeleri desteklenmektedir (Diamond ve Lee, 2011). Eğitimcinin müdahalesi bulunmadan istedikleri materyallerle kendi oluşturdukları küçük grupla beraberce çalışmaları, çocukların sosyal ilişkileri başlatma ve sürdürmesi için gerekli olan davranışları edinmelerine fırsat yaratabilmektedir (Dereli, 2017).

Araştırmanın sonuçlarına göre, ileride yapılacak araştırmalara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur:

- Araştırma sınırlılıkları değerlendirildiğinde İstanbul İli Beykoz, Üsküdar ve Ataşehir ilçelerinde bulunan kurumlarda eğitime devam eden, beş yaşında bulunan, normal gelişim gösteren çocuklar ve ebeveynleri ile gerçekleştirilmiş olmasıdır.
- Okul çağı ve ergenlik gruplarını da kapsayan farklı yaş grupları ile benzer çalışmaların gerçekleştirilmesi önerilmektedir.
- Türkiye'de bulunan diğer bölgelerde, farklı illerde yaşamakta olan daha geniş bir örneklem grubuyla araştırmalar gerçekleştirilebilir.
- Çalışmaya katılım gösteren çocuklar, normal gelişim gösteren çocuklardır. Farklı özel gereksinim grupları içerisinde olan çocuklar ile benzer çalışmalar yapılabilir.
- Çalışmanın sonucunda baba öğrenim düzeyinin pozitif yönde anlamlı etkisinin bulunduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, üniversite ve vakıfların iş birliği kurarak baba

eğitim programlarının uzmanlar tarafından planlaması, okul öncesi eğitim kurumlarında bu eğitimlerin seminerler gerçekleştirilmesi önerilmektedir.

- Çalışmada Montessori yaklaşımı ve MEB eğitim programına göre okul öncesi eğitimi alan çocuklar yer almaktadır. Farklı pedagojik yaklaşımların etkilerini inceleyen çalışmalar gerçekleştirilebilir.

Etik Kurul İzin Bilgisi: Bu araştırma, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 26/06/2022 tarihli 2022/11 numaralı toplantı kararı ile alınan izinle yürütülmüştür.

Yazar Çıkar Çatışması Bilgisi: Yazarların beyan edeceği bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

Akagündüz, İ. (1997). *Annesi çalışan ve çalışmayan lise öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Akman, Y. (1988). Serbest oyun, yapılanmış oyun ve model alma tekniklerinin anaokuluna yeni başlayan çocuklarda görülen ayrılık kaygısının azaltılmasında etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3,* 99-104.

Alisinanoğlu, F. ve Ulutaş, İ. (2003). Çocukların kaygı düzeyleri ile annelerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim Dergisi, 28*(128),65-71.

Alisinanoğlu, F. ve Ulutaş, İ. (2003). Çocukların kaygı düzeyleri ile annelerinin kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim,* 28(128), 65-71.

Aral, N. (997). *Fiziksel istismar ve çocuk*. Ankara: Tekışık Veb Ofset.

Aral, N. ve Başar, F. (1998). Çocukların kaygı düzeylerinin yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey ve ailenin parçalanma durumuna göre incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 22,* 7-12.

Aral, N., Yıldız Bıçakçı, M., Yurteri Tiryaki, A., Çetin Sultanoğlu, S. ve Şahin, S. (2015). Montessori Eğitiminin Çocukların Gelişimine Etkisinin İncelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Araştırmaları Dergisi*, *1*(1), 32-52.

Arıcıoğulları, Z. (2001). *Ortaöğretim öğrencilerinde sosyal fobi ve benlik saygısı arasındaki ilişki ve bunları etkileyen faktörler* (Tıpta uzmanlık tezi). Dicle Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Diyarbakır.

Asher, S. R., Hymel, S., ve Renshaw, P. D. (1984). Loneliness in children. *Child Development, 55*(4), 1456-1464.

Asher, S.R. ve Wheeler, V.A. (1985). Children's loneliness: a comparison of rejected and neglected peer status. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *53*, 500-505.

Aslan, S.H., Aslan, O. ve Alparslan, Z.N. (1998). Annedeki süreğen depresyonun çocuktaki depresyon ve kaygı düzeylerine etkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi, 9*(1), 32-37.

Aydın, A. ve Tekinsav-Sütçü, S. (2007). Ergenler için sosyal kaygı ölçeğinin (eskö) geçerlilik ve güvenirliliğinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, *14*(2), 79-89.

Baltacı, Ö. (2010). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı, Sosyal destek ve problem çözme yaklaşımları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.

Bayhan, P. ve Artan, İ. (2007). *Çocuk Gelişimi ve Eğitimi*. İstanbul: Morpa.

Beidel, D. C., Turner, S. M. ve Morris, T. L. (2000). Behavioral treatment of childhood social phobia. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *8*(6), 72-80.

Bilgen, S. (1989). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ve bazı değişkenlerin uyum düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Boulton, M. J., ve Underwood, K. (1992). Bully/victim problems among middle school children. *British Journal of Educational Psychology, 62*, 73-83.

Buluş, M. (1996). *Ergen öğrencilerde denetim odağı ve yalnızlık düzeyi ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Çağdaş, A. ve Seçer, Z. (2002). *Çocuk ve Ergende Sosyal ve Ahlak Gelişimi*. İstanbul: Nobel.

Cassidy, J. ve Asher, S.R. (1992). Loneliness and peer relations in young children. *Child Development, 63*, 350-365.

Çeçen, A.R. (2007). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet ve yaşam doyumu düzeylerine göre sosyal ve duygusal yalnızlık düzeylerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*(2), 180-190.

Çeçen, A.R. (2008). Öğrencilerin cinsiyetlerine ve ana baba tutum algılarına göre yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6*(3), 415-431.

Çifter, A. (1985). *Psikiyatri I*. Ankara: Gata Eğitim.

Çimen, N. (2009). *Okul öncesi eğitimi programında altı yaş grubu çocukların sosyal becerilerinin gerçekleşme düzeyi. (*Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Davidson, J. R., Hughes, P. L. ve George, K. (1993). The boundry of social phobia. *Arch Gen Psychiatry, 51*, 975-983.

Demir, A. (1990). *Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini etkileyen bazı etmenler* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Demirbaş, E. ve Hamart, E. (2009). Lise öğrencilerinin utangaçlık ve benlik saygılarının fonksiyonel olmayan tutumlar açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*, 240-247.

Demiriz, S. ve Ulutaş, İ. (2003). 9-12 yaş çocuklarının kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi,1*(3), 1-9.

Demirtaş, A. S. (2007). *İlköğretim 8. sınıf öğrencilerinin algılanan sosyal destek ve yalnızlık düzeyleri İle stresle başa çıkma düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Dereli, E. (2017). Montessori eğitim programının çocukların psikososyal gelişimlerine ve sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(82), 135- 153.

Dereli, E. ve Dereli, B. (2017). Ebeveyn-çocuk ilişkisinin okul öncesi dönem çocukların psikososyal gelişimlerini yordaması. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 14*(1), 227-258.

Diamond, A. ve Lee, K. (2011) Interventions shown to aid executive function development in children 4-12 years old. *Science, 333,* 959-964.

Dilbaz, N. ve Güz, H. (2002). Sosyal kaygı bozukluğunda cinsiyet farklılıkları. *Nöropsikiyatri Arşivi, 39*(2-3-4), 79-86.

Dilbaz, N. ve Güz, H. (2003). Sosyal kaygı bozukluğu ile panik bozukluğu olgularının demografik ve bazı klinik özellikler açısından karşılaştırılması. *Klinik Psikiyatri, 6,* 32–38.

Doughus, J. D. ve Rice, K. M. (1979). Sex differences in children's anxiety and defensiveness. *Developmental Psychology, 15*(2), 223-224.

Duyan, V., Duyan, G. Ç., Çiftçi, E. G., Sevin, Ç., Erbay, E., İkizoğlu, M. (2008). Lisede okuyan öğrencilerin yalnızlık durumlarına etki eden değişkenlerin incelenmesi. *Eğitim ve Bilim, 33,* 28-41.

Eldeleklioğlu, J. (2008). Ergenlerin zaman yönetimi becerilerinin kaygı, yaş ve cinsiyet değişkenleri açısından incelenmesi. *İlköğretim Online, 7*(3), 656-663.

Erbay, E. (2008). *Okul öncesi eğitimi alan ve almayan ilköğretim birinci sınıf öğrencilerinin sosyal becerilere sahip olma düzeyleri.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.

Eren Gümüş, A. (1997). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eren, S. (1994). *Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ve psikolojik ihtiyaçlarının incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erermiş, S., Bellibaş, E., Özbaran, B., Demiral Büküşoğlu, N., Altıntoprak, E., Bildik, T. ve Korkmaz Çetin, S. (2009). Ayrılma anksiyetesi bozukluğu olan okul öncesi yaş grubu çocukların annelerinin mizaç özellikleri, *Türk Psikiyatri Dergisi, 20*(1), 14-21.

Erim, B. (2001). *Yetiştirme yurtlarında ve aileleri yanında yaşayan ergenlerin, benlik saygısı, depresyon ve yalnızlık düzeyleri ile sosyal destek sistemleri açısından karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Erkan, Z., Güçray, S. ve Çam, S. (2002). Ergenlerin sosyal kaygı düzeylerinin ana baba tutumları ve cinsiyet açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 10*(10), 64-75.

Erözkan, A. (2004). Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ve yalnızlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4*(2), 155-175.

Erözkan, A. (2009). Ergenlerde yalnızlığın yordayıcıları. *İlköğretim Online, 8*(3), 809-819.

Erözkan, A. ve Yılmaz, B. (2006). *Üniversite öğrencilerinin bağlanma stilleri ve mizah tarzları.* XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Muğla.

Erözkan, A. ve Yılmaz, B. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Mizah Tarzları ve Bağlanma Stilleri.* XV. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi, Muğla Üniversitesi, Muğla.

Eskin, M. (2001). Ergenlikte yalnızlık, baş etme yöntemleri ve yalnızlığın intihar davranışı ile ilişkisi. *Klinik Psikiyatri, 4*(5), 5-11.

Flynn, T. M. (1991). Development of social, personal and cognitive skills of preschool children in montessori and traditional preschool programs, *Early Child Development and Care, 72*(1), 117-124.

Geçtan, E. (1995). *Psikodinamik psikiyatri ve normal dışı davranışlar.* İstanbul: Remzi.

Gelder, M., Gath, D. ve Mayou, R. (1994). *Concise oxford textbook of psychiatry.* Oxford: Oxford University Press.

Girgin, G. (1990). *Farklı sosyo ekonomik kesimden 13-15 yaş grubu öğrencilerinde kaygı altınları ve kaygı düzeyinin başarıyla ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Greca, A. M. ve Lopez, N. (1998). Social anxiety among adolescents: linkages with peer relations and friendships. *Journal of Abnormal Child Psychology, 26*(2), 83-94.

Gülay, H. ve Akman, B. (2009). *Okul Öncesi Dönemde Sosyal Beceriler*. Ankara: Pegem Akademi.

Güler, M. (2016). *Okul öncesi dönem 4-6 yaş çocukları için yeniden düzenlenen okul öncesi kaygı ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Aydın.

Güler Yılmaz, M. (2012). *Orta oğretim öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile utangaçlık düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Yönetimi ve Denetimi Yüksek Lisans Programı, İstanbul.

Gültekin, E. S., (2008). *5 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin bazı değişkenler açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Gümüş, E. A. (1997). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Günindi, Y. (2011). Bağımsız anaokullarına ve anasınıflarına devam eden çocukların sosyal becerilerinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 12*(1), 133-144.

Gürsoy, F. ve Yıldız- Bıçakçı, M. (2011). *Okul öncesi eğitimde farklı yaklaşımlar*. Y. Fazlıoğlu (Ed.), Erken çocukluk gelişimi ve eğitimi. İstanbul: Kriter.

Holland, M. L., Merrell, K. W. (1998). Social-emotional characteristics of preschol- aged children referred for child find screening and assesment: a comparative study. *Research in Developmental Disabilities, 19* (2), 167–179.

Jones, W.H., Freeman , J.E. ve Goswick, R.A. (1981). The persistence of loneliness: self and other determinants. *Journal of Personality, 49(1),* 27-48.

Kalkan, N. (2008). *Ergenlerde bilişsel yapılar ve sosyal kaygı arasındaki ilişkinin bilişsel davranışçı yaklaşım açısından yorumlanması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karasar, N. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemi.*Ankara: Nobel.

Kaya, Ş. (2017). *Ergenlerde ana-babaya bağlanma örüntüsünün benlik saygısı ve yalnızlık ile ilişkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Kayılı, G. & Arı, R. (2011). Examination of the effects of the montessori method on preschool children's readiness to primary education. *Educational Sciences: Theory & Practice, 11*(4), 2091-2109.

Keçecioğlu, Ö. (2015). *Meb okul öncesi eğitim programı ve montessori yaklaşımına göre eğitim alan 5 yaş çocuklarının sosyal becerilerinin incelenmesi.* (Yayınlanmış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kılınç, H. ve Sevim, S.A. (2005). Ergenlerde yalnızlık ve bilişsel çarpıtmalar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 38*(2), 67-89.

Kochenderfer, B., ve Ladd, G. W. (1996). Peer victimization: cause or consequence of school maladjustment. *Child Development, 67,* 1305-1317.

Koçyiğit, S. ve Kayılı, G. (2008). Montessori eğitimi alan ve almayan anaokulu öğrencilerinin sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* Dergisi, 20 , 511–516.

Korinek, L. ve Popp, P. A. (1997). Collobarative mainstream integration of social skills with academic instruction. *Preventing School Failure, 41,* 148–152.

Körler, Y. (2011). *İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin çeşitli değişkenler açısından yalnızlık düzeyleri ve yalnızlık ile sosyal duygusal öğrenme becerileri arasındaki ilişkiler*. (Yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Eskişehir.

Köse, E. (2006). *Liseli ergenlerde kişilik ve sosyal desteğin yalnızlığa olan etkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Kozacıoğlu, G. (1982). *Çocukların anksiyete düzeyleri ile annelerin tutumları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Kozaklı, H. (2006). *Üniversite Öğrencilerinin Yalnızlık ve Sosyal Destek Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Ladd, G. W. (1990). Having friends, keeping friends, making friends and being liked by pers in the classroom: predictors of childrens early school adjusment. *Child Development, 61,* 1081-1100.

Ladd, G. W., ve Burgess, K. B. (2001). Do relational risks and protective factors moderate the linkages between childhood aggression and early psychological and school adjustment. *Child Development, 72*(5), 1579-1601.

Ladd, G. W., ve Troop-Gordon, W. (2003). The role of chronic peer difficulties in the development of children's psychological adjustment problems. *Child Development,74*(5), 1344-1367.

Le Roux, A. ve Connors, J. (2001). A cross-cultural study into loneliness amongst university students. S*outh African Journal of Psychology, 31*, 46-57.

Leary, M. R. ve Kowalski R. M. (1995). *Social anxiety*. New York: The Guilford Press.

Lillard, A. S. ve Else-Quest N. (2006). The early years: evaluating montessori Education. *Journal of Science, 313,* 1893-1894.

Lillard, A.S. (2012). Preschool children's development in classic montessori, supplemented montessori, and conventional programs. *Journal of School Psychology, 50,* 379–401.

Medore, N. Woodward, J.C. ve Larson, J. (1987). Adolescent loneliness: a cross-cultural comparison of american and asian indians. *International Journal of Comparative Sociology*, 21, 391-402.

Moss, E., Rousseau, D., Parent, S., St-Laurent, D., & Saintonge, J. (1998). Correlates of attachment at school age: maternal reported stress, mother–child interaction, and behavior problems. *Child Development, 69*(5), 1390-1405.

Mussen, P., Conger, J., Kagan, J. ve Huston, A. (1990). *Child Development and Personality*. ABD: Harper Collins Publishers.

Oğuz, V. ve Köksal-Akyol, A. (2006). Çocuk eğitiminde montessori yaklaşımı. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 15*(1), 243-256.

Ök, M. (1990). *13-15 yaş grubu ortaöğretim öğrencilerinde kaygı düzeyi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Önder, A. (2003). *Okul öncesi çocukları için eğitici drama uygulamaları*. İstanbul: Morpa.

Oruç, T. (2013). *Üniversite öğrencilerinde psikososyal değişkenlere göre yalnızlık ile otomatik düşünceler ilişkisinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Aile Eğitimi ve Danışmanlığı Anabilim Dalı, İzmir.

Orzeck, T. ve Rokach A. (2004). Men who abuse drugs and their experience of loneliness. *European Psychologist, 9*(3), 163-169.

Özdal, F. ve Aral, N. (2005). Baba yoksunu olan ve anne-babası ile yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(2), 255-267.

Öztürk, M. (1997). *10-13 yaşları arasındaki çocuklarda umutsuzluk ve yalnızlığın bazı değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Özusta, Ş. (1993). *Çocuklar için durumluluk-sürekli kaygı envanterinin uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Palancı, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygı sorunlarını açıklamaya yönelik bir model çalışması.* XIII: Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Malatya.

Pancar, A. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

Parkhurst, J.C. ve Asher, S.R. (1992). Peer rejection in middle school: subgroup differences in behaviour, loneliness, and interpersonal concerns. *Developmental Psychology, 28,* 231-241.

Parkhust, J. T., ve Hopmeyer, A. (1999). *Loneliness in childhood and adolescence. Cambridge: Cambridge University Press.*

Peker, M. R. (1999). *Tek çocuk olanlar ile kardeşleri olan çocuklann durumluk-sürekli kaygı düzeyleri ile sınav kaygıları*[Öz]. 8. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Program ve Bildiri Özetleri El Kitabı, Mersin.

Peplau, L.A. ve Perlman, D. (1982). *Perspectives on loneliness*. Peplau L A. ve Perlman D. (Ed.), Loneliness:a sourcebook of current theory, research and therapy. New York:Wiley-Inter Science.

Peplau, L.A., Miceli, M. ve Morasch, B. (1982). *Loneliness and selfevaluation*. Peplau L.A. ve Perlman D. (Ed.), Loneliness:a sourcebook of current theory, research and therapy. Newbury Park, CA: Sage.

Poyraz Tüy, S. (1999). *3-6 yaş arasındaki işitme engelli ve işiten çocukların sosyal beceri ve problem davranışları yönünden karşılaştırılmaları.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Reynolds, C. R. ve Richmond, B. O. (1978) What I think and feel: a revised measure of children's manifest anxiety. *Journal ofnAbnormal Child Psychology, 6*(2), 271-280.

Ronan, R. K., Kendall, P. C. ve Rowe, M. (1994). Negative affectivity in children: development and validation of a self-statement questionnaire. *Cognitive Therapy and Research,18*(6),509-528.

Russell, D., Peplau, L.A. ve Cutrona, C.E. (1980). The revised ucla loneliness scale: concurrent and discriminant validity evidence. *Journal of Personality and Social Psychology, 39,* 472-480.

Salono, C.L., (1980). Two measures of loneliness: a comparison. *Psychological Reports, 46,* 23-28.

Sanderson, J.A. and Siegal, M. (1995). Loneliness and stable friendship in rejected and nonrejected preschoolers. *Journal of Applied Developmental Psychology, 16*(4), 555-567.

Saraçoğlu, Y. (2000). *Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.

Sargın, N. (1990). *Lise birinci ve üçüncü sınıf öğrencilerinin durumluk-sürekli kaygı düzeylerinin belirlenip karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sarıçam, H. (2011). *Üniversite öğrencilerinin reddedilme duyarlılıkları ile benlik saygıları ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Erzurum,

Schumaker, J.F. (1993). *Adolescence an introduction*. Wisconsin: Brown and Benmarck Pub.

Şenol, S. (2006). *Korkular gelişimsel anlamı ve tedavisi*. İstanbul: Morpa.

Şentürk San, S. (2010). *Liseli ergenlerin yalnızlık algısının sosyal beceri, benlik saygısı ve kişilik özellikleri bağlamında değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

Sims, A. ve Owen, D. (1993). *Psychiatry*. London: Baillicre Tindal Limited.

Stein, M. B., Quard J. R. ve Laffge C. (1999). Social phobia in the primary care medical setting. *J Fam Pract, 48*(7), 514-519.

Stein, M. B., Walker J. R. ve Forde D. R. Setting diagnostic thresholds for social phobia: considerations from a community survey of social anxiety. *Am J Psychiatry, 151*, 408-412.

Stephan, E., Fath, M., ve Lamm, H. (1988). Loneliness as related to various personality and environmental measures: research with the german adaptation of the ucla loneliness scale. *Social Behavior and Personality: An international journal, 16,* 169-174.

Tarhan, N. (1996). *Relationships sociometric status, sex, academic achievement, school type and grade level with loneliness levels of secondary school students* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Toran, M. (2011). *Montessori yönteminin çocukların kavram edinimi, sosyal uyumları ve küçük kas motor becerileri üzerindeki etkisinin incelenmesi*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Turk, C.L., Heimberg R.G., Orsillo S.M. ve Holt C.S. (1998). An investigation of gender differences in social phobia. Journal of Anxiety Disorder. 12(3): 209-223.

Ulutaş, İ. (1999). *İlköğretim okullarına devam eden on yaş çocuklarının denetim odağı ve kaygı düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ümmet, D. (2007). *Üniversite öğrencilerinde sosyal kaygının cinsiyet rolleri ve aile ortamı bağlamında incelenmesi.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Uruk, A. (2001). *Role of peers and families in predicting the loneliness level of adolescents* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Varol, Ş. (1990). *Lise son sınıf öğrencilerinin kaygı düzeylerini etkileyen bazı etmenler* (Yayımlanmamış yüksek Llisans tezi). Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Walker, H. M., Mcconel, S., Holmes, D., Todis, B., Walker, J. ve Golden, N. (1988). *The walker social skills curriculum the accept program.* Austin: Pro-Ed.

Webster-Stratton, C. (1999). *How to promote children's social and emotional competence*. London: Paul Chapman.

Westwood, P. (1993). *Commonsense methods for children with special needs strategies for the regular classrom*. London: Routledge.

Whitebread, D. ve Coltman, P. (2014). *Teaching and Learning in the Early Years*. New York: Routledge.

Williams, M. (1996). *Plato, piaget, and montessori: a study of development theories.* (Unpublished dissertation thesis). Baylor University, Texas.

Wilson, S. R. ve Sabee, C. R. (2003). Explcıcating comnunicative competence as a therotecital term. J. O. Gren ve C. M. Sabee (Ed.), Handbook of communication and social interaction skills. London: Lawrence Erlbaum Ass.

Yang, B., Ollendick, T. H., Dong O., Xia, Y., ve Lin L. (1995). Only children and children wilh siblings in the people's repıiblic of china: levels of fear, anxiety and depression. *Child Developmeıit,* 66, 1301-1311.

Yavuzer, H. (1994). *Çocuk psikolojisi.* İstanbul: Remzi.

Yazıcı, Z., Duyan, V. ve Gelbal, S. (2013). Yalnızlık ve sosyal memnuniyetsizlik ölçeği'nin 60-72 aylık türk çocuklarına uyarlanması. *Eğitim ve Bilim, 24*(2), 45-58.

Yıldırım, M. (2007). *Şiddete başvuran ve başvurmayan ergenlerin yalnızlık düzeyleri ve akran baskısı düzeyleri açısından incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Adana.

Yılmaz Bolat, E. ve Kahveci, D. (2016). 4-6 yaş grubu çocukların bazı değişkenlere göre sosyal becerilerinin karşılaştırılması. *Turkish Journal of Primary Education, 1*(1), 14-25.

Yu, G., Zhang, Y. ve Yan, R. (2005). Loneliness, peer acceptance, and family functioning of Chinese children with learning disabilities: characteristics and relationships. *Psychology in the Schools, 42*(3), 325-331.

Zembat, R. ve Polat Unutkan, Ö. (2001). *Okul öncesi dönemde çocuğun sosyalleşmesinde ailenin yeri*. İstanbul: YA-PA.

Zembat, R. ve Polat Unutkan, Ö. (2003). *Problem çözme becerilerinin gelişimi*. Erken Çocuklukta Gelişim ve Eğitimde Yeni Yaklaşımlar. İstanbul: Morpa Yayınları.

SINIF ÖĞRETMENİ ADAYLARININ MESLEK VE ALAN SEÇİMİNDEKİ MOTİVASYONLARININ İNCELENMESİ

INVESTİGATİON OF CLASSROOM TEACHER CANDİDATE'S MOTİVATİONS FOR CHOOSİNG A PROFESSİON AND FİELD

Prof. Dr. Pınar ÇAVAŞ

Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü,

pinar.cavas@gmail.com-0000-0001-9492-9002

Mürüvvet Elif TOK

Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,

elift1667@gmail.com-0000-0003-0305-9115

ÖZET

Öğretmen adaylarının meslek ve alan seçimlerinde sahip oldukları motivasyon, sadece kendi başarılarını ve sahip oldukları mesleki doyumlarını değil, aynı zamanda eğitim sisteminin genel kalitesini de doğrudan etkileyen bir faktördür. Yüksek motivasyona sahip bireyler, öğretim sürecine etkin katılmakta ve öğrenciler üzerinde pozitif etkiler yaratmaktadır. Bununla birlikte öğretmen adaylarının alan seçim motivasyonları, mesleklerine karşı olumlu tutum içerisinde olmalarını ve kariyerlerinde başarılı bireyler olmalarını sağlamaktadır. Bu araştırmada, sınıf öğretmenleri adaylarının meslek ve alan seçimindeki motivasyonları ile bu motivasyonların sınıf düzeyi, mezun olunan lise türü, meslek/alan seçimi puanları ve bölüm tercih sırası gibi faktörlere bağlı olarak nasıl şekillendiğini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir. Veriler, Meslek ve Alan Seçiminde Motivasyon Ölçeği ve demografik bilgi formu aracılığıyla Ege Üniversitesi sınıf öğretmenliği lisans programında öğrenim gören 1., 2., 3. ve 4. sınıf öğrencilerinden toplanmıştır (N=198). Verilerin analizinde SPSS 25 programı kullanılacaktır. Öğretmen adaylarının mezun oldukları lise türü, meslek/alan seçimi puanları ve bölüm tercih sırası gibi değişkenler ile motivasyon puanlarındaki farklılıklar, tek yönlü varyans analizi (ANOVA) veya normallik varsayımı sağlanmazsa Kruskal-Wallis testi ile incelenecektir. Ayrıca, cinsiyet gibi ikili değişkenlere göre farklılıklar bağımsız örneklem t-testi veya Mann-Whitney U testi ile değerlendirilecektir. Araştırma sonucunda, öğretmen adaylarının meslek ve alan seçimi motivasyonları ile ilgili bulgular elde edilecek ve bu motivasyonların mezun olunan lise türü, meslek/alan seçimi puanları ve bölüm tercih sırasına gibi değişkenlere göre anlamlı farklılıklar gösterip göstermediği ortaya konulacaktır. Bu sonuçların, öğretmen adaylarının meslek seçim süreçlerini anlamaya katkıda bulunması ve öğretmen eğitimine yönelik olarak stratejilerin geliştirilmesine rehberlik etmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen adayı, motivasyon, meslek seçimi, alan seçimi, sınıf öğretmeni adayı

ABSTRACT

The motivation of teacher candidates in their choice of profession and field has a direct impact on their own success, professional satisfaction and the general quality of the education system. Those who are highly motivated engage actively in the teaching process, thereby exerting a beneficial influence on their students. Furthermore, the motivation of teacher candidates in selecting their field of study enables them to adopt a positive attitude towards their chosen profession and to achieve success in their careers. The objective of this study is to examine the motivations of classroom teacher candidates in choosing a profession and field of study, and to investigate how these motivations are shaped by factors such as grade level, type of high school graduated, scores in the selection of professions and fields of study, and department preference order. The research was conducted using the correlational survey model, which is one of the quantitative research methods. The data were collected from 1st, 2nd, 3rd and 4th grade students enrolled in the Ege University Primary Education Undergraduate Program through the Motivation in Choosing a Profession and Field Selection Scale and a demographic information form (N=198). The data will be analysed using the SPSS 25 program. The type of high school from which the teacher candidates graduated, their profession/field selection scores and department preference order, and differences in motivation scores will be examined using one-way analysis of variance (ANOVA) or the Kruskal-Wallis test, if the normality assumption is not met. Furthermore, differences according to binary variables such as gender will be evaluated using either an independent sample t-test or a Mann-Whitney U test.

Keywords: Teacher candidate, motivation, choice of profession, field selection, primary school teacher candidate

1. GİRİŞ

Kişinin en iyi şekilde gerçekleştirebileceğini düşündüğü ve kendisine tatmin sağlayacağına inandığı alana ve mesleğe yönelmesi olarak ifade edilen meslek ve alan seçimi, bireylere sosyal kimlik, yaşam sevinci ve doyum sunma gibi farklı noktalarda önemli etkilere sahiptir (Alberts, Mbalo ve Ackermann 2003). Meslek ile ilgili olan kararlar genellikle insanların yaşam tarzları, sosyal ortamları ve mesleki eylemleri başta olmak üzere hayat kalitelerine uzun dönemli olarak doğrudan etkide bulunduğu için önemli kararlar olarak nitelendirilir. Bu doğrultuda, meslek seçimi hem bireyin hem de toplumun bütünü için bireyin vermiş olduğu önemli kararlar arasında yer almaktadır (Gati ve Asher, 2001). Toplumsal ve kişisel ihtiyaçların giderilmesi, bireylerin mutlu bir hayat sürmesi amacıyla bireylerin mevcut potansiyellerini ortaya koymalarını sağlayacak, kendi ilgi, istek ve yeteneklerine uygun şekilde meslek seçiminde bulunmaları önem arz etmektedir (Turan, 2018). Literatürde meslek seçimine dair farklı tanımların olmasına rağmen bu tanımlar, meslek seçiminin bireylerin hayatındaki önemli karar anlarından biri olması noktasında birleşmektedir (Yanıkkerem vd., 2004; Ulaş vd., 2017; Çınar,

2012; Eryetiş, 2016) Bu doğrultuda özellikle öğretmenlik gibi toplumu doğrudan etkileyen bir meslek söz konusu olduğunda, bu kararın arkasındaki nedenlerin nelerin kontrolünde olduğu önemli araştırma konularından biri olarak görülmektedir (Atav ve Altunoğlu, 2013). Öğretmenlik mesleği seçim nedenleri mesleği seçmiş olan bireyler için üstlendiği önemin haricinde, gelecek nesillerin yaratıcısı konumunda bulunması ve gelecek nesillerin eğitiminde önemli katkıları olması sebebiyle toplumsal açıdan da öneme sahiptir (Richardson vd. 2006). Öğretmen adaylarının niteliklerinin artırılabilmesi için öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğini seçme nedenleri ve meslekten bekledikleri belirleyici rol oynamaktadır (Hacıömeroğlu ve Taşkın, 2010; Tataroğlu vd., 2011).

Meslek seçimini etkileyen etmenler, bireyin o meslekteki aldığı doyumun ve verimliliğinin hakkında çıkarımlarda bulunmaya olanak sağlamaktadır (Üstün vd.,2004). Bu sebeple bireylerin kendi benlikleri ile uyumlu mesleği seçmeleri önemli bir noktada yer almaktadır (Ekinci, 2017). Bu uyumu sağlayabilen seçim, hizmet öncesi öğretmen eğitimini pozitif olarak etkilemesinin yanı sıra aynı zamanda meslekteki memnuniyeti de pozitif bir şekilde etkilemektedir (Bozdoğa vd., 2007). Öğretmenlik mesleğini seçen bireylerin, benlikleri ile mesleki gereklilikleri arasındaki uyumları tam olarak sağlanamadığında öğretmenlik mesleğinin rollerinin kabul sağlamadığı anlamına gelir. Bu durum öğretmenlik mesleğine zarar verir. Bununla birlikte uyumun tam olarak sağlanılmaması veya kısmen sağlanılması öğrencinin öğretim faaliyetlerini de olumsuz etkilemektedir (Tezcan, 2001). Öğretmenlik mesleğini seçen bireylerin, mesleği sevmeleri ve bilinçli olarak seçmeleri nitelikli öğretmen yetiştirmek için önemlidir (Şara ve Kocabaş, 2012).

Öğretmenlik mesleğini seçme süreci, bireyin eğitim alanındaki ilgisi ve bu alanda başarılı olma isteği olmak üzere farklı değişkenlere göre şekillenir; motivasyon ise bu sürecin temel itici gücüdür. Motivasyon, harekete geçirmeyi sağlayarak bireylerin herhangi bir işi yapabilmesi için gerek duyulan gayret ve gücün var edilme sürecidir. Aynı zamanda insanı etkileme ve isteklendirme süreci olarak da tanımlanmaktadır (Güney, 2013; Robbins ve Judge, 2015). İnsanı belirli eylemlere yönlendiren motivasyon, bahsedilen bu eylemlerin kararlığını ve gücünü belirleyen, aynı zamanda eylemleri yönlendirerek bu eylemlerin sürekliliğini sağlayan duyuşsal bir güçtür (Yılmaz ve Çavaş, 2007). Motivasyon, içsel motivasyon ve dışsal motivasyon olarak iki şekilde ele alınmaktadır (Ilgar, 2004). İçsel motivasyon bireyin herhangi bir eylemi yaparken içinden gelen istek ve meraktır. İçsel motivasyon, bireylerin içsel ihtiyaçlarına yönelik olarak geliştirilmiş olan tepkilerdir (Aslan ve Doğan, 2020; Akbaba, 2006; Ekinci, 2017). Dışsal motivasyon ise; bireyin davranışın kendisi için değil, dıştan gelen bir itici güç için örneğin ödül veya ceza gibi faktörlere bağlı olarak sonuç için gerçekleşen motivasyondur (Akbaba, 2006; Aslan ve Doğan, 2020).

Öğretmen adaylarının, öğretmenlik mesleğini seçmelerindeki bireysel ve toplumsal önemi göz önünde bulundurduğumuzda meslek seçim kararının arkasındaki motivasyonel etkenler oldukça önemli hale gelmektedir. Zaman zaman öğretmen adaylarının var olan özelliklerinin ve mesleği seçme nedenlerinin çalışılması öğretmen programlarının kalitesini artırmaya fayda sağlarken aynı zamanda stratejik ve nitelikli eğitim politikalarının geliştirilmesini sağlamaktadır (Yıldırım, 2013). Öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri alana ve öğretmenlik

mesleğine ait motivasyonları var olan mevcut başarılarını, üniversite eğitimi sonrasında meslekte elde edecekleri başarıları ve gelecekteki öğrencilerinin başarılarını etkilemektedir (Atav ve Altunoğlu, 2013). Alanyazında öğretmen adaylarının meslek tercihlerini inceleyen pek çok araştırmanın farklı anabilim dallarında öğrenimine devam eden öğrenciler olduğu görülmekteyken tek bir anabilim dalını içeren çalışmaların kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu durum farklı anabilim dallarında öğrenim görmekte olan öğrencilerin meslek tercihlerini incelemekteyken aynı homojen örneklem içinde incelemek bazı sınırlılıkları meydana getirmektedir. Bu sebeple aynı anabilim dalında okuyan öğrencilerin meslek tercihlerini inceleyen çalışmaların gerçekleştirilmesi gereklidir (Buldur ve Bursal, 2015).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırma, sınıf öğretmenleri adaylarının meslek ve alan tercihlerindeki motivasyonel etkenlerin demografik değişkenlere (cinsiyet, sınıf düzeyi, kariyer hedefi, mezun olunan lise türü, bölüm tercih sıralaması) göre farklılıklarını incelemektedir. Bu doğrultuda çalışma var olan çalışmalara kıyasla geniş bir perspektif sunmaktadır (Ekinci, 2017; Çelikkaya, 2022; Kiremitçi vd., 2018; Karlı vd., 2022).

Bu araştırmada, sınıf öğretmenleri adaylarının öğretmenlik mesleğini ve öğrenim gördükleri alanı tercih etmelerinde etkili olan içsel ve dışsal motivasyonel etkenlerin etkisini çeşitli değişkenlere göre incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Sınıf öğretmeni adaylarının meslek ve alan seçimindeki motivasyon düzeyleri nedir?

2. Öğretmen adaylarının meslek ve alan seçimi puanları ile

   2.1. Cinsiyetleri arasında,

   2.2. Sınıf düzeyleri arasında,

   2.3. Kariyer hedefleri arasında,

   2.4. Mezun olunan lise türü arasında,

   2.5. Bölüm tercih sıralamaları arasında anlamlı bir fark var mıdır?

2. YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın yöntemi araştırmanın deseni, örneklemi, veri toplama araçları, veri analiz ve değerlendirme başlıkları ile ele alınacaktır.

2.1. Araştırma Deseni

Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli ile gerçekleştirilmiştir.

Betimsel yöntem olayların, objelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu betimlemeye ve açıklamaya çalışmaktadır. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu, var olduğu şekilde betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır (Karasar, 2014).

2.2. Örneklem

Çalışmanın örneklemini amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yolu aracılığıyla seçilmiştir. Ege Bölgesi İzmir ilinde yer alan bir devlet üniversitesinde sınıf öğretmenliği bölümünde öğrenim görmekte olan 1.,2.,3. ve 4. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi, örneklemin yapılacak olan çalışmaya pratiklik ve hız kazandıran, kolay ulaşılabilir ve çalışmanın gerçekleştirilmesine olanak sağlayan birimlerden seçilmesidir (Büyüköztürk vd., 2020).

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada sınıf öğrettmenleri adayları hakkında bilgi toplamak ve araştırmanın bağımsız değişkenlerini oluşturmak amacıyla araştırmacı tarafından 5 sorudan oluşan demografik bilgi formu ve Mayr (1998) tarafından geliştirilen Atav ve Altunoğlu tarafından uyarlanan (2013) "Meslek ve Alan Seçiminde Motivasyon Ölçeği" (MASMÖ) kullanılmıştır. Ölçek 21 maddeden oluşan beşli likert tipi bir ölçektir.

Ölçek içsel alan seçim nedenleri, dışsal alan seçim nedenleri, içsel meslek seçim nedenleri ve dışsal meslek seçim nedenleri olmak üzere 4 faktörlü bir yapıda olup alt boyutlarında Cronbach alfa güvenirlik katsayısı 0,85 ile 0,73 arasında değişmektedir.

2.4.. Veri Analizi ve Değerlendirme

Bu çalışmada verilerin analizi için SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences) programı kullanılmıştır. Analizler sonucu manidarlık düzeyi .05 olarak kabul edilmiştir. Çalışmada betimsel istatistik tekniklerinden frekans, yüzde dağılımları, aritmetik ortalama ve standart sapma gibi teknikler kullanılmıştır. Araştırma kapsamında belirlenen problemleri çözümleyebilmek için kullanılacak testlerin belirlenebilmesi için öncelikle verilerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Verilerin normal dağılım sağlayıp sağlamadığını kontrol etmek için normallik analizi yapılmıştır. Grup büyüklüğünün 50 kişiden fazla olduğu için Kolmogorov-Smirnov normallik dağılım testi kullanılmıştır. Grup büyüklükleri 50 kişiden fazla olması durumunda Kolmogorov-Smirnov normallik dağılım testi kullanılmaktadır. Normallik varsayımı için birden fazla teknik kullanılarak dağılıma ilişkin basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) değerleri incelenmiştir. Bu değerlerin +1.96 ile-1,96 arasında değişmesi ve .05 anlamlılık düzeyinin üzerinde olduğu durumlarda, verilerin dağılımları normal kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2019). Kolmogorov- Smirnov normallik dağılım testlerinden elde edilen sonuçlar Çizelge 1'de verilmiştir.

Kolmogorov-Smirnov Testi				**Çarpıklık**	**Basıklık**
	İstatistik	**Sd**	**p**		
İçsel alan seçim nedenleri	,189	198	,000	-1,052	1,022

Dışsal seçim nedenleri	,067	198	,029	-,016	-,082
İçsel meslek seçim nedenleri	,130	198	,000	-1,302	1,716
Dışsal meslek seçim nedenleri	,094	198	,000	-,522	-,014

Çizelge 1 *Normallik Testi*

Çizelge 1 incelendiğinde, her bir ölçüm için Kolmogorov-Smirnov testinin anlamlılık değerinin .05'ten küçük olduğu görülmektedir. Ayrıca çarpıklık ve basıklık değerleri +1.96 ile -1.96 aralığında bulunmaktadır. Bu durumda verilerin tümünün normal olmayan bir dağılım gösterdiği ve verilerin çözümlenmesinde nanparametrik testlerin kullanılacağı söylenebilir. Dağılımın normal dağılmadığı gözlemlenmesi sonucunda Meslek ve Alan Seçiminde Motivasyon Ölçeği alt boyutlarından elde edilen puanların belirlenmesinde ise, tanımlayıcı istatistik testleri (Mann-Whitney U ve Kruskal Wallis-H testleri) uygulanmıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Bu bölümde, araştırma sürecinde izlenen yöntem sonucunda ulaşılan nicel veriler çözümlenmiş ve yorumlaması yapılmıştır. Araştırmanın alt problemlerine göre yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgulara yer verilmiştir.

3.1. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Demografik Özeliklerine Yönelik Bulgular

Hazırlanan Demografik bilgi formu aracılığı ile elde edilen veriler Çizelge 2'de verilmiştir. Çizelge 2'den de anlaşılacağı üzere örneklemi oluşturan sınıf öğretmeni adaylarının 149'u (%75,3) kadınlardan oluşmakta iken 49'u (%24,7) erkek sınıf öğretmeni adaylarından oluşmaktadır. Sınıf öğretmeni adaylarının 46'sı (%23,2) 1. Sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. Sınıf öğretmeni adaylarının 60'ı (%30,3) 2. Sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. Sınıf öğretmeni adaylarının 51'i (%25,8) 3. Sınıf düzeyinde öğrenim görmekte iken sınıf öğretmeni adaylarının 41'i (%20,7) 4. Sınıf düzeyinde öğrenim görmektedir. Sınıf öğretmeni adaylarının mezun oldukları lise türü incelendiğinde 174 sınıf öğretmeni adayının (%87,9) anadolu lisesi mezunu olduğu görülmektedir. Sınıf öğretmeni adaylarının 7'si (3.5) fen lisesi

mezunudur. Sınıf öğretmeni adaylarının 12'si (%6,1) sosyal bilimler lisesi mezunu iken 5'i ise (%2,5) meslek ve teknik anadolu lisesi mezunudur.

	f	%
Cinsiyet		
Kadın	149	75,3
Erkek	49	24,7
Sınıf Düzeyi		
1. Sınıf	46	23,2
2. Sınıf	60	30,3
3. Sınıf	51	25,8
4. Sınıf	41	20,7
Mezun Olunan Lise Türü		
Anadolu lisesi	174	87,9
Fen lisesi	7	3,5
Sosyal bilimler lisesi	12	6,1
Meslek ve teknik anadolu lisesi	5	2,5
Bölüm Tercih Sırası		
1. Tercih	86	43,4
2. Tercih	13	6,6
3. Tercih	20	10,1
4.-7. Tercih	28	14,1
8. ve üstü Tercih	51	25,8
Kariyer Hedefi		
Özel okulda öğretmen olmak	2	1,0
Devlet okulunda öğretmen olmak	147	74,2

Çizelge 2. *Örneklemin Demografik Özellikleri*

Okul yönetici olmak	19	9,6
Akademisyen olmak	20	10,1
Diğer	10	5,1

Sınıf öğretmeni adaylarının bölüm tercih sıraları incelendiğinde, bölüm tercih sırası 1 olan 86 (%43,4) öğretmen adayı bulunmaktadır. Bölüm tercih sırası 2 olan 13 (%6,6) sınıf öğretmeni adayı bulunmaktadır. Bölüm tercih sırası 3 olan 20 (10.1) öğretmen adayı bulunmaktadır. Bölüm tercih sırası 4. Ve 7. Tercih arasında olan adayları ise 28 (%14,1) kişiden oluşmaktadır. Bölüm tercih sırlaması 8 ve üstü olan 51 (%25,8) sınıf öğretmeni adayı bulunmaktadır.

Sınıf öğretmen adaylarının kariyer hedefleri incelendiğinde, özel okulda öğretmen olma kariyer hedefine sahip 2 (%1) öğretmen adayı bulunurken devlet okulunda öğretmen olma kariyer hedefine sahip 147 (%74,2) sınıf öğretmeni adayı vardır. Okul yönetici olmak isteyen sınıf öğretmeni adaylarının sayısı 19'dur (%9,6). Çizelgeye bakıldığında akademisyen olmak isteyen sınıf öğretmen adaylarının sayılarının 20 (%10,1) olduğu görülürken kariyer hedefi diğer olan sınıf öğretmenlerinin sayısı ise 10 (%5,1) olarak görülmektedir.

3.2. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Meslek ve Alan Seçimindeki Motivasyon Düzeyleri Nedir?

Sınıf öğretmeni adaylarının seçimlerini etkileyen faktörler, 21 alt boyutta değerlendirilmiştir. Aşağıda Çizelge 3'te yer alan bulgular, kadın ve erkek adayların motivasyon düzeylerini karşılaştırmalı olarak göstermektedir. Genel sonuçlara göre, adaylar en çok öğretmenlik mesleğinin toplum için önemi (AO=4,20, SS=,980), öğretmenlik mesleğinin çok yönlülüğü (AO=4,26, SS=913), oturulan yere yakın çalışabilme imkânı (AO=4,33, SS=,911) ve uygun çalışma saatleri imkânı (AO=4,33, SS=,890) gibi nedenlerle meslek seçiminde bulunmuşlardır.

Kadın adaylar 'pedagojik yeteneklerim' (AO=4,31, SS=,788) ve 'çocuklarla, gençlerle birlikten olmaktan mutlu olma' (AO=3,97, SS=1,010) gibi nedenlere erkeklerden (AO=3,69, SS=,1,176) (AO=3,73, SS=1,303) daha fazla önem verirken, erkek adaylar 'öğretmenlik mesleğinin çok yönlülüğü'(AO=4,33, SS=,966) konusunda daha yüksek bir motivasyon sergilemiştir.

Kadın sınıf öğretmeni adaylarının, erkeklere kıyasla öğrenim konularına olan ilgi, seçtiği öğrenim dalındaki yetenekleri, okul çağına ait güzel anılar, iş güvencesi olması nedenlerinde daha yüksek ortalama puanlara sahip olduğu görülmüştür.

		Kadın (n=149)		**Erkek** (N=49)		**Genel** (N=198)	
	Alt Boyutlar	**AO**	**SS**	**AO**	**SS**	**AO**	**SS**
İçsel alan seçim nedenleri	**1. Öğrenim konularına olan ilgi**	**4,07**	,916	**3,71**	1,137	3,98	,985
	2. Seçtiğim öğrenim dalındaki yeteneklerim	**4,11**	,781	**3,80**	,979	4,03	,842
	3. Gelecekte öğretmen olarak çalışılmasa bile, alanda öğretilen konuların yararlılığı	3,89	,945	3,61	1,057	3,82	,979
Dışsal alan seçim nedenleri	4. Diğer öğrenim alanlarına ya da mesleklere yeterli ilginin olmayışı	3,15	1,016	3,22	1,085	3,17	1,031
	5. Göreceli uzun öğrenim süresi	3,28	,922	3,41	1,019	3,31	,946
	6. Öğrenimin pek de zor olmayacağı düşüncesi	3,34	,950	3,41	1,117	3,36	,991
	7. Öğrenim gördüğüm yerin yaşadığım yere yakınlığı	3,19	1,281	3,16	1,359	3,18	1,297
	8. Ailemin veya benim için önemli olan yetişkinlerin isteği ya da tavsiyesi	3,30	1,223	3,12	1,317	3,26	1,246
	9. Arkadaşlarımın ya da okul arkadaşlarımın etkisi	3,01	1,255	3,12	1,166	3,04	1,231
İçsel meslek seçim nedenleri	10. Çocuklarla ilgilenilirken edinilen olumlu deneyimler	4,23	,926	4,06	1,069	4,19	,963
	11. Okul çağıma ait güzel anılar	**4,06**	1,002	**3,69**	1,278	3,97	1,085
	12. Bazı şeyleri kendi öğretmenlerimden daha iyi yapma isteği	3,97	1,020	3,94	,922	3,96	,994
	13. Öğretmenlik mesleğinin toplum için önemi	4,19	,954	4,22	1,066	**4,20**	,980
	14. Öğretmenlik mesleğinin çok yönlülüğü	4,24	,898	4,33	,966	**4,26**	,913
	15. Çocuklarla, gençlerle birlikte olmaktan mutlu olma	3,97	1,010	3,73	1,303	3,91	1,091
	16. Eğitime ilgi	3,46	1,313	3,24	1,300	3,41	1,310
	17. Pedagojik yeteneklerim	**4,31**	,788	**3,69**	1,176	4,16	,935
Dışsal meslek	18. **İş güvencesinin olması**	**3,77**	1,152	**3,39**	1,169	3,68	1,165
	19. Oturulan yere yakın çalışabilme imkânı	4,38	,867	4,16	1,028	**4,33**	,911

	20. Uygun çalışma saatleri	4,38	,858	4,20	,979	**4,33**	,890
	21. Serbest çalışma imkânı	4,23	,909	3,96	,935	4,20	,923

Çizelge 3 *Öğretmen adaylarının meslek ve alan seçim nedenleri*

3.3. Sınıf

Çizelge 4. *Öğretmen adaylarının meslek ve alan seçim puanları ile cinsiyet arasındaki fark*

Alt Boyut	Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
İçsel alan seçim nedenleri	Kadın	149	104,93	15634,00	2842,000	-2,354	**,019***
	Erkek	49	83,00	4067,00			
	Toplam	198					
Dışsal alan seçim nedenleri	Kadın	149	99,13	14771,00	3596,000	-,157	,875
	Erkek	49	100,61	4930,00			
	Toplam	198					
İçsel meslek seçim nedenleri	Kadın	149	101,95	15190,00	3286,000	-1,051	,293
	Erkek	49	92,06	4511,00			
	Toplam	198					
Dışsal meslek seçim nedenleri	Kadın	149	104,43	15560,50	2915,500	-2,125	**,034***
	Erkek	49	84,50	4140,50			
	Toplam	198					

Öğretmeni Adaylarının Meslek ve Alan Seçimi Puanları İle Cinsiyet Arasında Anlamlı Bir Fark Var Mıdır?

İkili değişkenlere ait farklılığı tespit etmek amacıyla Yapılan Mann Whitney-U testi sonucunda, Çizelge 4'te göründüğü gibi içsel alan seçim ve dışsal meslek seçim nedenleri alt boyutlarında kadınlar lehine istatistiksel açıdan $p<0.05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır

3.4. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Meslek ve Alan Seçimi Puanları ile Sınıf Düzeyleri Arasında Anlamlı Bir Fark Var Mıdır?

Kruskal Wallis-H testi sonucunda sınıf düzeyi grupları ile dışsal alan seçim nedenleri ve içsel meslek seçim nedenleri sıralama ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (χ^2=x2=15,939; sd=6;p= 0,002) (χ^2=15,939; sd=6; p=0,001) (χ^2=15,939; sd=6; p=0,001). Dışsal meslek seçim nedenleri ile sınıf düzeyleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Bu işlemin ardından Kruskal Wallis-H sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı karşılaştırma tekniklerine geçilmiştir. Bu amaçla kullanılan özel bir test tekniği bulunmadığından ikili karşılaştırmalarda tercih edilen Mann Whitney-U uygulanmıştır.

Çizelge 5. *Meslek ve alan seçim nedenlerinin sınıf düzeyine göre karşılaştırılması*

İçsel alan seçim nedenlerinde farklılığın 1. Ve 2. Sınıf öğrencileri arasında 1. Sınıf lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. (U=793,500; z=-3,791; p=,000). Dışsal alan seçim nedenlerinde farklılığın 1. Ve 3. Sınıflar arasındaki farkın 3. Sınıflar lehine gerçekleştiği; 2. Ve 3. Sınıflar arasındaki farkın ise 3. Sınıflar lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. (U=708,500; z=--3,366; p=,001), (U=915,000; z=-3,649; p=,000). İçsel meslek seçim nedenlerinde farklılığın 1. Ve 2. Sınıflar ile 1. Ve 4. Sınıflar arasındaki fark 1. Sınıflar lehine gerçekleşmektedir. (U=793,500; z=-3,752; p=,000), (U=588,000; z=-3,032; p=,002).

	Sınıf Düzeyi	N	Sıralama Ortalaması	χ^2	sd	p
İçsel alan seçim nedenleri	1. Sınıf	46	124,74	14,565	3	**,002***
	2. Sınıf	60	82,74			
	3. Sınıf	51	96,53			
	4. Sınıf	41	99,40			
	Total	198				
Dışsal alan seçim nedenleri	1. Sınıf	46	87,25	16,479	3	**,001***
	2. Sınıf	60	85,63			
	3. Sınıf	51	125,81			
	4. Sınıf	41	100,82			
	Total	198				
İçsel meslek seçim nedenleri	1. Sınıf	46	123,99	16,302	3	**,001***
	2. Sınıf	60	82,29			
	3. Sınıf	51	106,72			
	4. Sınıf	41	88,23			
	Total	198				
Dışsal meslek Seçim nedenleri	1. Sınıf	46	108,86	2,916	3	,405
	2. Sınıf	60	94,88			
	3. Sınıf	51	103,67			
	4. Sınıf	41	90,57			
	Total	198				

3.5. Sınıf öğretmeni adaylarının meslek ve alan seçimi puanları ile kariyer hedefleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Çizelge 6. *Meslek ve alan seçim nedenlerinin kariyer hedeflerine göre karşılaştırılması*

	Kariyer Hedefi	N	Sıralama Ortalaması	χ^2	sd	p
İçsel alan seçim nedenleri	Özel okulda öğretmen olmak	2	148,50	7,036	4	,134
	Devlet okulunda öğretmen olmak	147	104,11			
	Okul yöneticisi olmak	19	92,26			
	Akademisyen olmak	20	78,25			
	Diğer	10	78,15			
	Total	198				
Dışsal alan seçim nedenleri	Özel okulda öğretmen olmak	2	48,00	10,864	4	**,028***
	Devlet okulunda öğretmen olmak	147	106,86			
	Okul yöneticisi olmak	19	73,08			
	Akademisyen olmak	20	88,45			
	Diğer	10	73,95			
	Total	198				
İçsel meslek seçim nedenleri	Özel okulda öğretmen olmak	2	136,75	9,319	4	,054
	Devlet okulunda öğretmen olmak	147	104,74			
	Okul yöneticisi olmak	19	84,08			
	Akademisyen olmak	20	93,30			
	Diğer	10	56,70			
Dışsal meslek seçim nedenleri	Özel okulda öğretmen olmak	2	93,25	12,338	4	**,015***
	Devlet okulunda öğretmen olmak	147	107,13			
	Okul yöneticisi olmak	19	62,71			
	Akademisyen olmak	20	84,85			
	Diğer	10				

Kruskal Wallis-H testi sonucunda kariyer hedefleri ile dışsal alan seçim nedenleri ve dışsal meslek seçimleri sıralama ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur (χ^2=10,864; sd=4; p=0,28) (χ^2=12,338; sd=4; p=0,015). İçsel alan seçim ve dışsal meslek seçim nedenleri ile kariyer hedefleri arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır (p>0.05). Bu işlemin ardından Kruskal Wallis-H sonrası belirlenen anlamlı farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını belirlemek üzere tamamlayıcı karşılaştırma tekniklerine geçilmiştir. Bu amaçla kullanılan özel bir test tekniği bulunmadığından ikili karşılaştırmalarda tercih edilen Mann Whitney-U uygulanmıştır.

Hem dışsal alan seçim nedenlerinde hem de dışsal alan meslek seçim nedenlerinde farklılığın devlet okulunda öğretmen olma ve okul yöneticisi olma kariyer hedefleri arasında devlet okulunda öğretmen olma kariyer hedefi lehine gerçekleştiği belirlenmiştir. (U= 927,500; z= -2,385; p=0,017) (U= 960,000; z= -3,198; p=0,001).

3.6. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Meslek ve Alan Seçimi Puanları ile Mezun Olunan Lise Türü Arasında Anlamlı Bir Fark Var Mıdır?

Aşağıda yer alan Çizelge 7'de de görüldüğü üzere sınıf öğretmenleri adaylarının meslek ve alan seçimi nedenleri ile mezun oldukları lise türü arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

Çizelge 7. *Meslek ve alan seçim nedenlerinin lise türüne göre karşılaştırılması*

	Lise Türü	N	Sıralama Ortalaması	χ^2	sd	p
İçsel alan seçim nedenleri	Anadolu lisesi	174	101,60	3,519	3	,318
	Fen lisesi	7	62,79			
	Sosyal bilimler lisesi	12	90,13			
	Mesleki ve teknik Anadolu lisesi	5	100,30			
	Toplam	198				
Dışsal alan seçim nedenleri	Anadolu lisesi	174	102,36	4,759	3	,190
	Fen lisesi	7	61,93			
	Sosyal bilimler lisesi	12	90,54			
	Mesleki ve teknik Anadolu lisesi	5	73,90			
	Toplam	198				
İçsel meslek seçim nedenleri	Anadolu lisesi	174	99,38	,764	3	,865
	Fen lisesi	7	112,79			
	Sosyal bilimler lisesi	12	90,42			
	Mesleki ve teknik Anadolu lisesi	5	106,80			
	Toplam	198				
Dışsal meslek seçim nedenleri	Anadolu lisesi	174	100,39	,736	3	,865
	Fen lisesi	7	104,07			
	Sosyal bilimler lisesi	12	89,38			
	Mesleki ve teknik Anadolu lisesi	5	86,30			
	Toplam	198				

3.7. Sınıf Öğretmeni Adaylarının Bölüm Tercih Sıralamaları Arasında Anlamlı Bir Fark Var Mıdır?

Çizelge 8. *Meslek ve alan seçim nedenlerinin bölüm tercih sıralamasına göre karşılaştırılması*

	Bölüm Tercih Sırası	N	Sıralama Ortalaması	χ^2	sd	p
İçsel alan seçim nedenleri	1. Tercih	86	104,78	8,654	4	,070
	2. Tercih	13	91,54			
	3. Tercih	20	124,00			
	4. – 7. Tercih	28	97,88			
	8 ve üstü Tercih	51	83,91			
	Toplam	198				
Dışsal alan seçim nedenleri	1. Tercih	86	100,57	4,832	4	,305
	2. Tercih	13	77,96			
	3. Tercih	20	108,73			
	4. – 7. Tercih	28	86,00			
	8 ve üstü Tercih	51	106,98			
	Toplam	198				
İçsel meslek seçim nedenleri	1. Tercih	86	102,41	7,689	4	,104
	2. Tercih	13	83,85			
	3. Tercih	20	108,15			
	4. – 7. Tercih	28	117,70			
	8 ve üstü Tercih	51	885,21			
	Toplam	198				
Dışsal meslek seçim nedenleri	1. Tercih	174	102,59	2,324	4	,676
	2. Tercih	7	82,35			
	3. Tercih	12	94,78			
	4. – 7. Tercih	28	92,70			
	8 ve üstü Tercih	51	104,25			
	Toplam	198				

Aşağıda yer alan Çizelge 8'de de görüldüğü üzere sınıf öğretmenleri adaylarının meslek ve alan seçimi nedenleri ile bölüm tercih sıralamaları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Bu araştırmada, sınıf öğretmenleri adaylarının öğretmenlik mesleğini ve öğrenim gördükleri alanı tercih etmelerinde etkili olan içsel ve dışsal motivasyonel etkenlerin etkisini çeşitli değişkenlere göre incelemeyi amaçlamaktadır. Belirtilen amaçlar doğrultusunda elde edilen bulgular ışığında literatür yorumlanmıştır.

Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde içsel nedenler arasında mesleğin toplum için önemi, çok yönlülüğü ve çocuklarla ilgilenirken edinilen olumlu deneyimler öne çıkmakta iken dışsal nedenler arasında ise oturulan yere yakın çalışabilme imkânı ve uygun çalışma saatleri dikkat çekmektedir.

Sınıf öğretmeni adaylarının alan seçiminde, öğrenim konularına olan ilgi ve yetenekler içsel nedenler olarak öne çıkarken, öğrenimin kolaylığı ve süresinin uzunluğu dışsal nedenler arasında yer almaktadır.

Araştırmada elde edilen verilerin bulguları, Türkiye'de yapılan diğer çalışmalarla (Ekinci, 2017; Deniz ve Görgen, 2019) büyük ölçüde tutarlılık göstermektedir. İçsel alan seçim nedenleri ve dışsal meslek seçim nedenleri cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermiştir. Kadın öğretmen adaylarının içsel alan seçim ve dışsal meslek seçim nedeni puanlarının erkeklere göre daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Bu bulgu, mevcut literatürle uyumludur (Bruinsma ve Jansen, 2010; Ekici, 2017; Deniz ve Görgen, 2019). Ancak, öğretmenlik mesleği tercihinde cinsiyetin etkili olmadığını öne süren çalışmalar da bulunmaktadır (Chuan, 2013; Buldur ve Bursal, 2015; Kılcan ve ark., 2014; Manuel ve Hughes, 2006).

Sınıf düzeyine göre, 1. sınıf öğrencilerinin içsel meslek ve alan seçim nedenleri puanlarının diğer sınıflardan daha yüksek olduğu, dışsal alan seçim nedenleri puanlarının ise 3. sınıf öğrencilerinin lehine farklılık gösterdiği belirlenmiştir. Bununla birlikte, sınıf düzeyi bağlamında anlamlı fark bulunmadığını ifade eden çalışmalar da bulunmaktadır (Çelikkaya, 2022).

Sınıf öğretmeni adaylarının meslek ve alan seçim nedenleri ile mezun oldukları lise türü arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Aynı şekilde sınıf öğretmeni adaylarının meslek ve alan seçim nedenleri ile bölüm tercih sıraları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç mevcut literatürü desteklemektedir (Deniz ve Görgen, 2019).

Sınıf öğretmeni adaylarının dışsal alan seçim nedenlerinde ve dışsal meslek seçim nedenlerinde devlet okulunda öğretmen olma ve okul yöneticisi olma kariyer hedefleri arasında farklılıklar belirlenmiştir. Her iki durumdaki fark devlet okulunda öğretmen olma kariyer hedefi lehinedir. Bu bulgu, devlet okulunda öğretmenlik yapma hedefinin dışsal motivasyonlarla daha fazla ilişkilendirildiğini gösterebilir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular ve sonuçlar ışığında bu alanda çalışmalar yürütecek olan uygulayıcı ve araştırmacılara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur;

- Kariyer hedefi net olmayan adaylara rehberlik sunulabilir ve öğretmenlik mesleğinin avantajları konusunda farkındalıkları artırılabilir.
- Öğretmenlik mesleğini ve seçtikleri alanı tercih etmelerinde etkili olan içsel ve dışsal motivasyonel etkenlerin etkisini daha derinlemesine anlamak için nitel araştırmalara ağırlık verilebilir.
- Kariyer hedeflerine göre motivasyonu artırmak için özellikle iş güvencesi, sosyal statü gibi dışsal faktörleri destekleyen politikalar geliştirilebilir.
- Mesleğin içsel yönlerine vurgu yapan programlar ve etkinliklerle tüm adayların motivasyonu yüksek tutulabilir.

KAYNAKÇA

Akbaba, S. (2006). Eğitimde motivasyon. *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13, 343-361.

Alberts, C., Mbalo, N. F., ve Ackermann, C. J. (2003). Adolescents' perception of relevance of domains of identity formation: A South African cross-cultural study. *Journal of Youth and Adolescence*, 32, 169-184.

Atav, E., & Altunoğlu, B. D. (2013). Meslek ve Alan Seçiminde Motivasyon Ölçeğinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28(28-2), 58-70.

Bozdoğan, A. E., Aydın, D. ve Yıldırım, K. (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *8*(2), 83-97.

Bruinsma, M. and Jansen E.P.W.A. (2010). "Is The Motivation To Become A Teacher Related To Pre-Service Teachers' Intentions To Remain In The Profession?". European Journal Of Teacher Education, 33(2), s.185–200.

Buldur, S., Bursal, M., Bursal, M. (2015). Fen bilgisi öğretmen adaylarının meslek tercih nedenlerinin etki düzeyleri ve mesleki geleceklerine yönelik beklentileri. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education, 9(*1), 81-107. https://doi.org/10.17522/nefefmed.89578

Büyüköztürk, Ş. vd., (2020). Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi.

Chuan, C. L. (2013). Pre-service teachers'motivation for choosing teaching as a career. *Jurnal Penyelidikan IPG KBL*, 11, 1-18.

Çelikkaya, Ş. (2022). Almanca öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları ile meslek alan seçimindeki motivasyonları arasındaki ilişki. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (26), 795-813. DOI: 10.29000/rumelide.1074082.

Çınar, Ç. (2011). *Lise son sınıf öğrencilerinin meslek seçimi kararlarında benlik algısının önemi.* [Yüksek Lisans Tezi]. Maltepe Üniversitesi.

Deniz S. & Görgen İ. (2019). Sınıf Öğretmenliği Öğrencilerinin Mesleki ve Alan Seçimine Yönelik Motivasyonel Eğilimleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, *10*(2), 329-339

Ekinci, N. (2017). Öğretmen Adaylarının Öğretmenlik Mesleği ve Alan Seçiminde Etkili Olan Motivasyonel Etkenler. *İlköğretim Online, 16*(2), 394-405. https://doi.org/10.17051/ilkonline.2017.304706

Eryetiş, M. V. (2016). Meslek seçimi ve mesleki rehberlik. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 44.

Gati, I. ve Asher, I. (2001). The PIC model for career decision making: Prescreening, in-depth exploration, and choice. *Contemporary models in vocational psychology. Lawrence Erlbaum Associates.*

Güney, S. (2011). Örgütsel davranış. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Güney, S. (2013). Davranış bilimleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Haciömeroğlu, G. & Taşkın, Ç. (2010). Fen bilgisi öğretmenliği ve ortaöğretim fen ve matematik alanları ofma eğitimi bölümü öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(1), 77-90.

Ilgar, Ş. (2004). Motivasyon aktiviteleri ve öğretmen. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi.* (2*), 211-222.*

Karalı, Y., Palancıoğlu, Ö.V., Aydemir, H. (2022). Determining education faculty students' motivations which are effective in the choice of profession and field. *Kastamonu Education Journal. 3*(30), 669-678.

Karasar, N. (2014). Bilimsel araştırma yöntemi. (26.baskı). Ankara Nobel Yayınevi.

Kılcan, B., Keçe, M., Çepni, O. ve Kılınç, A. Ç. (2014). Prospective teachers' reasons for choosing teaching as a profession. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 22*(1), 69-80.

Kiremitçi, O., Boz, B.,Yıldız, L. (2018, 3 Kasım). Öğretmenlik mesleği ve alan seçimi motivasyonları: beden eğitimi öğretmen adayları üzerine bir inceleme. [Bildiri sunumu]. 5. Uluslararsı Multidisipliner Çalışmaları Kongresi, Antalya.

Manuel, J. & Hughes, J. (2006). It has always been my dream: Exploring pre-service teachers' motivations for choosing to teach. *Teacher Development, 10*(01), 5-24.

Mayr, J. (1998). Motive für die Studien- und Berufswahl. Fragebögen zur Erkundung des Lehrens und Lernens an der Pädagogischen Akademie. Eine Materialsammlung. Pädagogische Akademie der Diözese Linz.

Richardson, P. W., & Watt, H. M. G. (2006). Who chooses teaching and why? Profiling characteristics and motivations across three Australian Universities, *Asia-Pacific Journal of Teacher Education, 34*(1), 27–56.

Robbins, S. & Judge T. (2015). Örgütsel Davranış (Çev: Prof. Dr. İnci Erdem). Nobel Basım Yayın, Ankara.

ŞARA, P. ve KOCABAŞ, A. (2012). Sınıf öğretmeni adaylarının sınıf öğretmenliğini tercih nedenleri ve aldıkları eğitimle ilgili görüşleri. *Turkish International Journal of Special Education and Guidance & Counselling. 1*(2), 8-17.

Tataroğlu, B., Özgen, K. ve Alkan, H.(2011). Matematik öğretmen adaylarının öğretmenliği tercih nedenleri ve beklentileri. *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications.* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Tezcan, M. (2001). Eğitim Sosyolojisi (11. Baskı), Ankara: Arı Yayıncılık

Turan, Ü., Okulun ve ailenin öğrencilerin meslek seçimindeki rolü, *[*Yüksek Lisans Tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

Ulaş, Ö., Zorbaz, S. D., Dinçel, E. F., Kınay, G. Ç., & Coştur, R. (2017). Özel okulda öğrenim görmekte olan lise öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen etmenler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 441-456.

Üstün, E., Erkan, S. ve Akman, B. (2004). Türkiye'de okulöncesi öğretmenliği öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarının incelenmesi. *Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 129-136.

Yanıkkerem E., Altınparmak, S. ve Karadeniz, G. (2004). Gençlerin Meslek Seçimini Etkileyen Faktörler ve Benlik Saygıları, *Nursing Forum Dergisi*, *7*(2), 61- 62.

Yıldırım, A. (2013). Türkiye'de öğretmen eğitimi araştırmaları: Yönelimler, sorunlar ve öncelikli alanlar. *Eğitim ve Bilim*. *38*(169), 175-191

Yılmaz, H. ve Çavaş, P. H. (2007). Fen öğrenimine yönelik motivasyon ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlköğretim Online*, *6*(3), 430-440.

İLKOKUL DÖNEMİNDE SOSYAL DUYGUSAL ÖĞRENME BECERİLERİ KAPSAMINDA YAPILAN ÇALIŞMALARIN ANALİZİ

ANALYSIS OF STUDIES CONDUCTED WITHIN THE SCOPE OF SOCIAL EMOTIONAL LEARNING SKILLS IN PRIMARY SCHOOL PERIOD

Mürüvvet Elif TOK

Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi,

elift1667@gmail.com, 0000-0003-0305-9115

Prof. Dr. Pınar ÇAVAŞ

Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi Temel Eğitim Bölümü,

pinar.cavas@gmail.com-0000-0001-9492-9002

ÖZET

İlkokul dönemi insan hayatı için oldukça önemli olup; sadece akademik bilgi açısından değil, aynı zamanda duygusal ve sosyal becerilerin de geliştirilmesi gereken kritik bir dönemdir. Sosyal duygusal öğrenme (SDÖ) yaklaşımı, bireylerin kendi duygularını tanıma, duygularını yönetme, başkalarının duygularını anlama, sağlıklı ilişkiler kurma, bu ilişkileri sürdürme ve sorumlu kararlar alma gibi beceriler kazanmasına yönelik bir yaklaşımdır. SDÖ çocukların yalnızca okul hayatında değil, yaşamlarının tüm alanlarında kendilerini gerçekleştirmelerini ve kendi gelişimleri ile uyumlu kararlar almalarını destekler. Bu süreç, farklılıklara saygı duyan, toplumsal sorunlara duyarlı ve aktif birer vatandaş olmalarına da katkı sağlar. İlkokul döneminde SDÖ yaklaşımın uygulanması, olumlu bir sınıf ikliminin oluşmasını sağlayarak öğrencilerin sosyal bağlarını kuvvetlendirir ve akademik başarılarını destekler. Bu kapsamda bu çalışmada Türkiye'de 2003-2024 yılları arasında Ulakbim, Scholar Google ve Yöktez veri tabanlarında bulunan ve ilkokul döneminde yürütülmüş SDÖ araştırmaları anahtar kelimelerinde "sosyal duygusal öğrenme becerisi, sosyal duygusal öğrenme" terimlerini içeren 12 makale, 6 yüksek lisans tezi ve 9 doktora tezi olmak üzere toplam 28 çalışma incelenmiştir. 5 ölçek geliştirme/uyarlama, 12 nicel, 5 karma ve 6 nitel yöntem çalışması olmak üzere çalışmalar 4 grupta kategorize edilmiştir. Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi yöntemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarda kullanılan araştırma türü, örneklem grupları, ele aldıkları sosyal duygusal öğrenme becerileri, bu beceriler ile çalışılan değişkenler ve bulgular yönünden incelenerek betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. SDÖ becerileri ile en sık çalışılan değişkenler arasında cinsiyet ve yaşın yer aldığı ve incelenen çalışmalarda en çok ele alınan SDÖ becerilerinin ilişki becerileri, öz yönetim ve arkadaşlık ilişkileri olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlar neticesinde ilkokul düzeyinde sosyal duygusal öğrenme becerileri kapsamındaki çalışmaların sayısının artırılması konunun derinlemesine ele alınmasına katkı sunacaktır. Bu çalışmada incelenen çalışmaların ele aldıkları

sosyal duygusal öğrenme becerileri ve değişkenlerin analizi araştırmacılara farklı konuları fark etme ve literatüre kazandırma fırsatı verebilir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal duygusal öğrenme, ilkokul dönemi, döküman incelemesi

ABSTRACT

The primary school period is of great significance for human development. It is a crucial phase during which not only academic knowledge but also emotional and social competencies must be cultivated. The social-emotional learning (SEL) approach is a methodology for individuals to develop competencies such as emotional recognition, emotional regulation, emotional comprehension, the establishment and maintenance of healthy relationships, and the capacity to make responsible decisions. SEL enables children to develop a sense of self-awareness not only within the context of academic pursuits but also in all aspects of their lives, equipping them with the capacity to make decisions that align with their personal growth trajectory. Furthermore, this process facilitates the development of active citizenship, characterised by respect for differences and sensitivity to social issues. The implementation of the SEL approach fortifies student's social connections and facilitates their academic achievement by cultivating a constructive classroom environment. In this context, the present study examined a total of 28 studies, including 12 articles, 6 master's theses and 9 doctoral theses, which were identified through the keywords "social emotional learning skill, social emotional learning" in the Ulakbim, Scholar Google and Yöktez databases between 2003-2024 in Turkey. These studies were conducted in the primary school period. The studies were classified into four categories: five scale development/adaptation studies, 12 quantitative studies, five mixed studies and six qualitative method studies. This study was conducted using the document analysis method, which is a qualitative research method. The research methodology employed in the studies was subjected to a descriptive analysis, encompassing an examination of the sample groups, social-emotional learning competencies they addressed, the variables under investigation with these competencies, and the findings. The analysis revealed that gender and age are among the most frequently studied variables with SEL skills. Additionally, the studies examined predominantly focused on relationship skills, self-management, and friendship relationships. In light of these findings, it is recommended that the number of studies focusing on social emotional learning skills at the primary school level be increased, thereby facilitating a more comprehensive examination of the subject. The analysis of social emotional learning skills and the variables addressed by the studies examined in this study may provide researchers with the opportunity to identify distinct topics and contribute them to the existing literature.

Keywords: Social emotional learning, primary school period, document review

1. GİRİŞ

Sosyal ve duygusal yetkinlikleri içeren sosyal duygusal öğrenme (SDÖ) becerilerinin, sosyal kısmı sosyal çevreye karşı farkındalıklar ve bireyler arası ilişki becerilerine değinirken

duygusal kısmı ise bireyin kendi duygularını fark edebilme, tanımlayabilme gibi becerileri kapsamaktadır (Gürek ve Kıran Akça, 2022). Sosyal ve duygusal yetkinliklere sahip olmak yaşamda sağlıklı ve mutlu olmanın temelleri arasında yer almaktadır. Sosyal ve duygusal yetkinliklerdeki yetersizlik; çocuk ve gençlerin şiddet, bağımlılık, gebelik, beslenme ve uyku alışkanlıkları bağlamında yer alan olumsuz yaşam alışkanlıklarının oluşmasına sebep olarak sağlıklarını tehdit edebilir (Burke, 2002; Zins ve Wagner, 1997). SDÖ becerileri gerek yaşam gerek ise okul başarısı noktasında bireylerin sosyal, duygusal ve akademik açıdan bütüncül bir şekilde gelişimlerine yönelik olarak öneme sahip olan becerilere ışık tutmaktadır (Pasi, 2001).

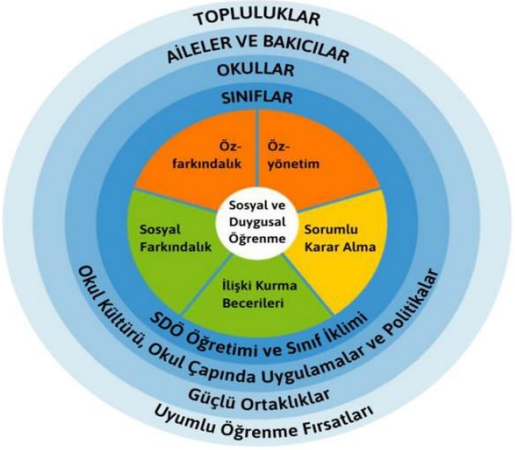
Okul, öğrenmenin ve toplumun kültürel özelliklerinin temellerinin aktarıldığı sosyal alanlardır. Akran dayanışması ve sosyal etkileşim okul ortamında sağlanan önemli noktalardan biridir. Bu bağlamda öğrencilerin SDÖ becerilerine sahip olması hem okul ortamındaki huzurun ve dayanışmanın hem de sınıf iklimine sunduğu katkılar bazında öneme sahiptir. (Uşaklı, 2017). Bunun yanı sıra dijital teknoloji dinamiklerinin hızla değişip dönüştüğü bu çağda, yanlış teknoloji kullanımı ve aile yapılarındaki değişimler gibi farklı etkenler toplumu olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda sağlıklı bir toplumun oluşturulması ve sürdürülmesi için sağlıklı bireylerin var olması gerekmektedir. SDÖ becerileri bireylerin mevcut iyi oluş hallerine katkı sağlayarak bireylerin ruhsal sağlıklarını olumlu yönde destekler (Whitcomb, 2009). Bu kapsamda SDÖ becerilerin toplumun refahına ve sağlığına olumlu katkılarda bulunur.

Literatür incelendiğinde farklı SDÖ tanımlarının yer aldığı görülmektedir (Kabakçı ve Korkut Owen, 2010; Esen Aygün ve Şahin Taşkın, 2016). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli ile birlikte Milli Eğitim Bakanlığı sosyal duygusal öğrenme becerilerini, programlar arası bileşenler başlığı altında öğrencilerin hem okulda hem de okul dışındaki hayatlarında başarılı olmalarını sağlayan yeterlilik çerçevesi olarak tanımlamaktadır (MEB, 2024). Elias vd. ise (1997) bu becerileri, öğrenmeye destek sağlayarak günlük yaşam problemleri ile başa çıkmada kolaylaştırıcı rolü üstlenerek problemli davranışları en aza indiren ve gelişim süreci içerindeki değişimlere uyum sağlamaya olanak sağlayan beceriler olarak tanımlamaktadır. SDÖ becerilerinin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için çalışan, bu alanda önde gelen uluslararası kuruluşlardan biri olan CASEL (Collaborative For Academic Social and Emotional Learning), SDÖ becerilerini duygularımızı yönetme, başkalarına karşı şefkatli olma, olumlu ilişkiler geliştirme ve bu ilişkileri sürdürme, sorumlu karar verme ve karşılaşılan zorlukların üstünden yapıcı ve etik bir biçimde üstesinden gelmeyi içeren beceriler olarak tanımlamaktadır.

1.1. SDÖ Becerileri

CASEL'in önermiş olduğu SDÖ modeli, iç çemberde 5 beceri ve dış çemberde sistemsel bakış ile oluşturulmuş sınıftan topluluğa uzanan çoklu etkileşim ağlarından oluşmaktadır.

Görsel 1. *SDÖ Modeli, 2020*

Öz Farkındalık: Bireyin duygu düşünce değer ve davranışlarının sınırlılıklarının ve güçlü yanlarıyla birlikte farkında olması ve tanımlayabilmesidir.

Öz Yönetim: Bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını farklı durumlarda etkili bir şekilde yönetme becerisidir.

Sosyal Farkındalık: Farklı geçmişlere ve kültürlere sahip kişilerin bakış açılarını anlama, duygudaşlık kurma ve şefkat duyma becerisidir.

Sorumlu Karar Verme: Davranışlar hakkında özenli ve yapıcı seçimler yapma, kişisel, sosyal ve birlikte refah için çeşitli eylemlerin yararları ve sonuçlarını değerlendirme kapasitesidir.

İlişki Becerileri: Diğer bireyler ve gruplar ile sağlıklı ilişkiler kurma ve bu ilişkileri sürdürme yeteneğidir (CASEL, 2020).

1.2. İlkokul Döneminde SDÖ'nün Önemi

Sosyal duygusal öğrenme becerileri öğrenilebilir ve geliştirilebilir becerilerdir (Elias vd., 2008). Bu bağlamda ilkokul düzeyinde öğrenilen SDÖ becerileri yaşamın diğer dönemlerde ilerlemenin daha fazla olmasını sağlar. Bu sebeple SDÖ becerileri ilkokul döneminde öneme sahiptir.

Dijital teknolojilerin hızla yaygınlık kazanmasıyla birlikte değişim ve dönüşümü insanlıktan bağımsız olarak düşünmek imkansızdır. Gelecekte robotlar ve algoritmalar ile çalışılırken sosyal duygusal becerilerin öne çıkacağına dair kabul söz konusudur (TUSİAD, 2019). Bu kapsamda ilkokul döneminde SDÖ becerilerinin kazandırılması, öğrencilerin geleceğe daha hazırlıklı olmalarını sağlayacaktır.

SDÖ becerileri kişinin kendisinin ve çevresindeki bireylerin duygularını tanımlayabilmesine ve fark edebilmesine olanak sağlayarak zorbalığı azaltmada ve önleme de etkin bir rol oynar (Smith vd., 2013). Aysan ve Uzbaş'ın ilkokul dördüncü ve beşinci sınıf düzeyinde gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, öğrencilerin sosyal beceri ve depresyon düzeyleri arasında anlamlı ve negatif ilişki bulunduğu saptanmıştır (Aysan ve Uzbaş, 2004). Bu bağlamda sosyal duygusal öğrenme becerileri toplumsal iyi oluşu ve toplum sağlığını desteklemektedir. Toplumsal yozlaşmanın engellenmesi ve toplumsal refahın sağlanmasına katkı sağlayan SDÖ becerilerinin erkenden kazandırılması daha sonraki dönemlerde bu becerilerin gelişimine katkı sağlayacaktır. 61 eğitimsel araştırma, 91 meta-analiz ve 179 kitap bölümünün incelenmiş olduğu Wang vd. (1997) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada sosyal ve duygusal etkenlerin öğrencilerin öğrenmesindeki en önemli faktörlerden olduğu ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda akademik başarı noktasında yalnızca bilişsel becerilerin değil sosyal duygusal alanında önemini göstermektedir. Esen Aygün (2022) tarafından ilkokul dördüncü sınıf öğrencileriyle gerçekleştirilen SDÖ programının sonucunda öğrencilerin SDÖ becerilerinin yanı sıra akademik başarılarında da artış gözlemlendiği ve olumlu sınıf ikliminin ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Sosyal duygusal öğrenme becerileri, ilkokul döneminde öğrencilerin akademik başarıları, kişisel gelişimleri ve sosyal ilişkileri açısından kritik bir öneme sahiptir. Ancak, bu becerilerin kazandırılmasına yönelik çalışmaların niteliği, kapsamı ve yöntemleri tam anlamıyla bilinmemekte ve alandaki eksiklikler net olarak ortaya konulamamaktadır. Bu durum, SDÖ becerilerinin geliştirilmesine yönelik daha etkili stratejiler oluşturulmasını engellemektedir. Bu kapsam doğrultusunda çalışmada, ilkokul dönemine yönelik sosyal duygusal öğrenme becerileri kapsamında yapılan araştırmaları; kullanılan araştırma türü, örneklem grupları, çalışılan araştırma yöntemi, ele aldıkları SDÖ becerileri, bu beceriler ile çalışılan değişkenleri analiz ederek mevcut yaklaşımları, yöntemleri ve eğilimleri belirlemeyi amaçlamaktadır.

3. YÖNTEM

Bu kısımda araştırmanın yöntemi araştırmanın modeli/deseni, veri kaynakları, verilerin toplanması ve verilerin analizi başlıkları ile ele alınacaktır.

3.1. Araştırmanın Modeli/Deseni

Çalışma nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin incelenmesidir. (Yıldırım & Şimşek, 2013).

3.2. Veri Kaynakları

Araştırmanın veri kaynaklarını, Türkiye'de 2003-2024 yılları arasında Ulakbim, Scholar Google ve Yöktez veri tabanlarında bulunan ilkokul döneminde yürütülmüş SDÖ araştırmaları oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması

Araştırmada, anahtar kelimelerinde "sosyal duygusal öğrenme becerisi, sosyal duygusal öğrenme" terimlerini içeren 12 makale, 6 yüksek lisans tezi ve 9 doktora tezi olmak üzere toplam 27 çalışma incelenmiştir. 4 ölçek geliştirme/uyarlama, 12 nicel, 5 karma ve 6 nitel yöntem çalışması olmak üzere çalışmalar 4 grupta kategorize edilmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Doküman incelemesi yoluyla elde edilen bilgiler, betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Doküman analizi, belirli bir amaca yönelik olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır (Karasar, 2005). Bir başka ifadeyle doküman analizi, basılı ve elektronik kaynakların incelenmesi ve değerlendirilmesi sürecinde gerçekleşen bir dizi işlemdir (Bowen, 2009).

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

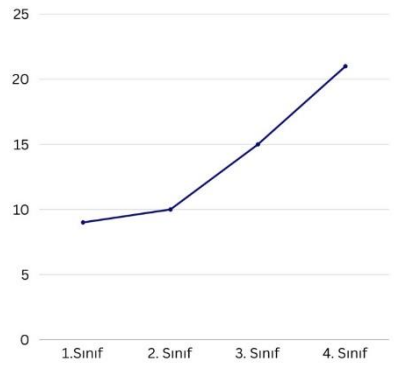
Elde edilen bulgular çalışmalarda kullanılan araştırma türü, çalışılan araştırma yöntemleri, örneklem grupları, ele alınan değişkenler ile çalışılan sınıf grupları, ele alınan değişkenlerin çalışılma sayısı ve ele alınan SDÖ becerilerinin çalışılma sayısı çerçevesinde verilmiştir.

Çizelge 1. *Yöntem Türleri Sayısı*

Yöntem Türleri	**N**
Ölçek Geliştirme/Uyarlama	4
Nicel Yöntem	12
Nitel Yöntem	5
Karma Yöntem	6
Toplam	27

Çizelge 1'de görüldüğü üzere incelenen 27 çalışmanın 4'ü ölçek geliştirme/uyarlama, 12'si nicel yöntem, 5'i nitel yöntem ve 6'sı da karma yöntem çalışmasıdır.

3.1. Sosyal Duygusal Öğrenme ile İlgili Araştırmalarda Üzerine Çalışılan Sınıf Seviyesi

1. Sınıf düzeyinde çalışan 9 çalışma, 2. sınıf düzeyinde çalışan 10 çalışma 3. sınıf seviyesinde çalışan 15 çalışma 4. sınıf seviyesinde çalışan 21 çalışma bulunmaktadır.

3.2. Veri Kaynaklarının Araştırma Türlerine Göre Çalışılan Araştırma Yöntemleri

Çizelge 2 *Araştırma Türlerine Göre Çalışılan Araştırma Yöntemleri*

Araştırma Türü	**Araştırma Yöntemi**
Nicel	Tarama
Nitel	Fenomenoloji, durum çalışması, sistematik derleme, anlatı derleme
Karma	Ardışık, eş zamanlı

İncelenen nicel çalışmaların tarama yönteminde, nitel çalışmaların fenomenoloji, durum çalışması, sistematik derleme ve anlatı derleme yönteminde, karma çalışmaların ardışık ve eş zamanlı yöntemde olduğu görülmüştür.

3.3. Sosyal Duygusal Öğrenme ile İlgili Araştırmalarda Üzerine Çalışılan Sınıf Seviyesi

Çizelge 3. *Sınıf Düzeyinde Çalışılan Değişkenler*

DEĞİŞKENLER	**1. SINIF**	**2.SINIF**	**3. SINIF**	**4. SINIF**

Sınıf İklim Algısı				X
Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı				X
Sosyal farkındalık		X		
Sosyal duygusal beceri algısı				X
Sosyoekonomik düzey			X	
Spor kulübünde yer alma				X
Spor yapma sıklığı				X
Stresle başa çıkma becerileri				X
Temel konuşma becerileri				X
Temel Sosyal beceriler				X
Türkçe Dersi Öğretim programı	X	X	X	X
Umut				X
Yaş			X	X
Yerleşim Birimi			X	X
Yönerge verme becerileri				X
Akademik başarı			X	X
Beden eğitimi ve oyundaki öncelikler				X
Anne-baba medeni durum			X	X
Azim				X
Bilişsel beceriler				X
Cesaret				X
Depresyon düzeyleri			X	X
Doğum sırası				X
Dışa dönüklük				X
El ve ayak kullanımında baskın olan taraf				X
Empatik eğilimler			X	X
Gelişimsel müzik potansiyeli	X			
Okula uyum				X
Okulda öznel iyi oluş				X
Okul öncesi eğitimi alıp almama				X
Okuma yazma motivasyonu				X
Olimpik değerler				X
Oyun türü tercihi				X
Sanat eğitimi		X	X	X
Sınıf düzeyi			X	X
Grupla iş yapma becerisi			X	
Hoşgörü		X		
İçe dönüklük			X	
İlişki başlatma becerileri				X
İlk okuma yazma becerileri	X			
İletişim becerileri				X
İşbirlikçi dijital hikâye anlatımı				X
Kardeş sayısı			X	X

Kendini kontrol etme becerileri				X
Konuşma ve yazma tutumu				X
Müzik dersi öğretim programı	X	X	X	X
Okul takımında yer alma				X

Veri kaynaklarından elde edilen bilgiler ışığında sınıf düzeyinde çalışılan değişkenlerden oluşan Çizelge 3 oluşturulmuştur. Çizelgede de görüldüğü üzere ilkokul düzeyinde SDÖ bağlamında çalışılan çalışmalardaki değişkenlerin genellikle 4. sınıf üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür.

3.4. Ele Alınan Değişkenlerin Çalışılma Sayıları

Çizelge 4 *Çalışılan değişkenlerin çalışılma sayıları*

DEĞİŞKENLER	**ÇALIŞILMA SAYILARI**
Cinsiyet	4*
Yaş	3*
Empatik Eğilimler	2
İletişim becerileri	2
Kardeş sayısı	2
Sınıf Düzeyi	2
Akademik başarı	2
Anne ve baba eğitim durumu	2
Anne ve baba medeni durumu	1
Azim	1
Beden eğitimi ve oyundaki öncelikler	1
Bilişsel beceriler	1
Cesaret	1
Depresyon düzeyi	1
Dışa dönüklük	1
Doğum sırası	1
El ve ayak kullanımında baskı olan taraf	1
Gelişimsel müzik potansiyeli	1
Grupla iş yapma becerileri	1
Hoşgörü	1
İçe dönüklük	1
İleri konuşma becerileri	1
İlişkiyi başlatma becerileri	1
İlk okuma yazma becerileri	1
İşbirlikçi dijital hikâye anlatımı	1
Kendine ait odaya sahip olma	1
Kendini kontrol etme becerileri	1
Konuşma ve yazma tutumu	1
Müzik dersi öğretim programı	1
Okul takımında yer alma	1
Okula uyum	1

Okulda öznel iyi oluş	1
Okulöncesi eğitimi alma	1
Okuma yazma motivasyonu	1
Olimpik değerler	1
Oyun türü tercihi	1
Sanat eğitimi	1
Sınıf iklim algısı	1
Sosyoekonomik düzey	1
Spor kulübünde yer alma	1
Spor yapma sıklığı	1
Stresle başa çıkma becerileri	1
Temel konuşma becerileri	1
Umut	1

Çizelge 4'te gösterilmekte olan incelenen çalışmalarda çalışılan değişken sayıları incelendiğinde çalışmalarda en sık yaş ve cinsiyet değişkeninin çalışıldığı görülmektedir. Yaş ve cinsiyet değişkenleri sonrasında en çok çalışılan değişkenlerin kardeş sayısı, sınıf düzeyi, akademik başarı gibi değişkenler olduğu görülmektedir.

3.5. Ele Alınan SDÖ Becerilerinin Çalışılma Sayısı

Çizelge 5. *SDÖ Becerilerinin Çalışılma Sayısı*

ELE ALINAN SDÖ BECERİLERİ	**ÇALIŞILMA SAYISI**
İlişki becerileri	15*
Öz yönetim	11*
Arkadaşlık ilişkileri	10*
Öz farkındalık	7
Sorumlu karar verme	7
Sosyal farkındalık	7
Öz düzenleme	6
İletişim becerileri	5
Problem çözme becerileri	4
Dürtü kontrolü	4
Özgüven	4
Süreklilik	4
Görev tamamlama	3
Dürüstlük	3
Benlik gelişimi	3
Öz kontrol	3
Saygı	3
Duygusal beceriler	3
Saldırgan davranışlarla başa çıkma becerileri	3
Empati	3
Stresle başa çıkma becerileri	3

Benlik saygısını artıran beceriler	3
Olumlu sosyal davranış	3
Kendini kontrol etme becerileri	3
Sonuçları kabul etme becerileri	3
Yönerge verme becerileri	1
Özyeterlik	2
Görev tanımlama	2
Sosyal duruma uygun tepki gösterme	2
Temel sosyal beceriler	1
Atılganlık becerileri	1
Plan yapma becerileri	1
İş yürütme becerileri	1
Akran ilişkilerinde duyarlık	1
İş birliği	1
Sosyal açıdan olgunluk	1
Kişisel doyumu erteleme	1
Sosyal yaşamın gereklerine uygun davranma	1
Sosyal çevreye pozitif yaklaşma	1
Bağımsız davranabilme	1
Sosyal yeterlik	1
Sorumluluk	1
Duygu düzenleme	1

İncelenen çalışmalarda ele alınan SDÖ becerileri Çizelge 5. ile gösterilmiştir. Çizelge de de görüldüğü gibi incelenen çalışmalar arasında en çok çalışılan SDÖ becerileri arasında ilişki becerileri, öz yönetim, arkadaşlık ilişkileri yer almaktadır. Öz farkındalık, sorumlu karar verme ve sosyal farkındalık becerileri incelenen çalışmalarda 7 kez çalışılmıştır. En az çalışılan SDÖ becerileri arasında ise temel sosyal beceriler, atılganlık becerileri, plan yapma becerileri, duygu düzenleme gibi beceriler çalışılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Araştırma kapsamında; Türkiye'de 2003-2024 yılları arasında Ulakbim, Scholar Google ve Yöktez veri tabanlarında bulunan ve ilkokul döneminde yürütülmüş SDÖ araştırmaları anahtar kelimelerinde "sosyal duygusal öğrenme becerisi, sosyal duygusal öğrenme" terimlerini içeren 12 makale, 6 yüksek lisans tezi ve 9 doktora tezi olmak üzere toplam 27 çalışma incelenmiştir. Bu bağlamda ilkokul dönemine yönelik sosyal duygusal öğrenme becerileri kapsamında yapılan araştırmaları; kullanılan araştırma türü, örneklem grupları, çalışılan araştırma yöntemi, ele aldıkları SDÖ becerileri, bu beceriler ile çalışılan değişkenleri analiz ederek mevcut yaklaşımlar, yöntemler ve eğilimler belirlenmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de ilkokul seviyesinde SDÖ becerileri alanında yapılan çalışmalar sınırlıdır. Çalışmaların genellikle okulöncesi ve ortaokul düzeyinde yaygınlaştığı görülmektedir. İlkokul

döneminde yürütülmüş SDÖ araştırmalarının çoğunluğunun nicel araştırma türlerinden meydana geldiği görülmüştür. İlkokul düzeyinde çalışılan sınıf düzeylerine bakıldığında genel çoğunluğun 4. Sınıf üzerinde yoğunlaştığı diğer sınıf düzeylerinde ise kısıtlı çalışmanın var olduğu görülmüştür. Bu bulgu literatürü destekler niteliktedir (Sarıcı Bulut, 2024). İncelenen nicel yöntem çalışmaların tarama yöntemi ile gerçekleştirildiği görülürken nitel yöntem çalışmalarında farklı yöntemlerin (fenomenoloji, durum çalışması, sistematik derleme, anlatı derleme) varlığı görülmektedir. Karma araştırmalarda ise ardışık ve eş zamanlı yöntemler kullanılmıştır.

Hangi değişkenlerin hangi sınıf düzeyi ile çalışıldığı incelenmiştir. İncelemeler sonucu akademik başarı, anne baba medeni durumu, cinsiyet gibi değişkenlerin 3. Ve 4. sınıfta çalışıldığı gözlemlenirken ileri konuşma becerileri Türkçe dersi öğretim programı gibi değişkenler 2. Sınıf düzeyi ile çalışılmıştır. Gelişimsel müzik potansiyeli ve Türkçe dersi öğretim programı 1. Sınıflar ile çalışılan değişkenlerdir. İlkokul düzeyindeki SDÖ becerilerinin genellikle 4. sınıf düzeyinde çalışılması sebebiyle elde ettiğimiz bulgular sonucunda değişkenlerin çoğunlukla 4. Sınıfta çalıştığı görülmüştür.

İncelenen çalışmalarda çalışılan çalışılma sayıları incelendiğinde, cinsiyet değişkeninin çalışılma sayısının dört olduğu yaş değişkeninin ise üç olduğu görülmektedir. Bu bağlamda cinsiyet ve yaş değişkeninin çalışılma sayılarının en yüksek olduğu değişkenler olduğu görülmüştür. Sanat eğitimi, umut gibi değişkenlerin ise birer kez çalışıldığı sonucuna ulaşılmıştır. İncelenen çalışmalarda yer alan SDÖ becerilerinin çalışılma sayıları incelendiğinde, ilişki becerilerinin 15 kez, öz yönetim becerilerinin 11 kez , arkadaşlık ilişkilerinin ise 10 kez çalışıldığı görülmüştür. Kişisel doyumu erteleme, sorumluluk, atılganlık becerileri gibi değişkenlerin birer kez kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen veri kaynakları ve onların incelenmesi sonucunda Türkiye'de ilkokul düzeyinde SDÖ alanında yapılan çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir. Aynı zamanda çalışmaların büyük bir kısmı 4. Sınıf öğrencileri ile çalışmaktadır. İncelenen çalışmalarda en çok ele alınan SDÖ becerileri arasında ilişki becerileri, öz yönetim ve arkadaşlık ilişkileri olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular ve sonuçlar ışığında bu alanda çalışmalar yürütecek olan uygulayıcı ve araştırmacılara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur;

- İlkokul düzeyinde SDÖ becerileri üzerine yapılan çalışmalar artırılabilir.
- Araştırma yöntemlerinde karma yöntem ve nitel yöntem çalışmalarının artırılması önerilmektedir.
- Farklı sınıf düzeylerinde SDÖ becerilerine odaklanan çalışmalar yapılabilir.
- Farklı değişkenlerle ilişkilendirilerek SDÖ becerilerinin kapsamının genişletilmesi önerilmektedir.

- Çalışmalar, geliştirme ve uyarlama çalışmalarının ötesine geçerek uygulamaya dönük programlar geliştirme hedeflenebilir.

KAYNAKÇA

Akçamete, G., & AVCIOĞLU, H. (2005). Sosyal becerileri değerlendirme ölçeğinin (7-12 yaş) geçerlik ve güvenirlik çalışması. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 5(2).
Arslan, S., & Akın, A. (2013). Sosyal duygusal öğrenme ölçeği: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (25), 23-34.

Ataş, A. T., Efeçınar, H. İ., & Tatar, A. (2016). Sosyal Beceri Değerlendirme Ölçeği'nin geliştirilmesi ve psikometrik özelliklerinin incelenmesi. Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 6(46), 71-85.

Aygün, H. E., & Taşkın, Ç. Ş. (2017). 3. Ve 4. Sınıf Öğrencilerinin Sosyal-Duygusal Öğrenme Becerilerinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Eğitimde Kuram Ve Uygulama, 13(3), 430-454.

Aysan, F., ve Uzbaş, A. (2004). İlköğretim 4. Ve 5. Sınıflarda okuyan öğrencilerin sosyal becerileri ve okul uyumu ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(2).

Bahçuvanoğlu, F. F. (2019). Öğrencilerin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin gelişimine yönelik yapılan etkinliklerin değerlendirilmesi: karma yöntem araştırması {Doktora Tezi] Sakarya Üniversitesi

Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal, 9*(2), 27-40.

Bozgün, K. (2021). İlkokul öğrencilerinin okuma-yazma motivasyonunda sosyal-duygusal gelişim, azim ve okulda öznel iyi oluşun rolü.

Bozgün, K., & Baytemir, K. (2019). Sosyal-duygusal ve ahlaki gelişim ölçeğinin (sdago) türkçeye uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Journal of turkısh studıes, 14*(1).

Burke, R.W. (2002).Social and emotional education in the classroom. *Kapa Delta Pi Record, 38*(3), 108-111.

CASEL. (2020). What is SEL. https://schoolguide.casel.org/what-is-sel/what-is-sel/ adresinden erişildi.

Elias, M. J., ve Haynes, N. M. (2008). Social competence, social support, and academic achievement in minority, low-income, urban elementary school children. *School Psychology Quarterly, 23*(4), 474–495. https://doi.org/10.1037/1045-3830.23.4.474

Esen Aygün, H. (2017). Sosyal-duygusal öğrenme programlarının sosyal duygusal öğrenme becerilerinin gelişimine, akademik başarı ve sınıf iklimi algısına etkisi. [Doktora Tezi] Çanakkale Üniversitesi.

Esen-Aygun, H., & Sahin-Taskin, C. (2017). Identifying Psychometric Properties of the Social-Emotional Learning Skills Scale. *Educational Policy Analysis and Strategic Researc*h, 12(2), 43-61.

Gündüz, K. (2021). İlkokul 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin ebeveynlerinin duygusal zeka ve özgecilik özellikleri ile çocukların sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Yüksek Lisans Tezi] Biruni Üniversitesi).

Kabakçı, Ö., & Korkut Owen, F. (2010). Sosyal duygusal öğrenme becerileri ölçeği geliştirme çalışması. *Eğitim ve Bilim*, *35*(157).

Kantarcı, G. (2022). Sanat eğitimiyle harmanlanmış sosyal duygusal öğrenmeye ilişkin görüşlerin incelenmesi. {Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İbn Haldun Üniversitesi.

Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.

Millî Eğitim Bakanlığı (2024). Türkiye yüzyılı maarif modeli öğretim programları ortak metni. https://tymm.meb.gov.tr/ortak-metin

Smith, B. H., ve Low, S. (2013). The role of social-emotional learning in bullying prevention efforts. *Theory Into Practice, 52*(4), 280–287. https://doi.org/10.1080/00405841.2013.829731

Obalar, S. (2009). İlköğretim birinci sınıf öğrencilerinin ilk okuma yazma becerileri ile sosyal duygusal uyum ve zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi [Doktora Tezi] Marmara Üniversitesi.

Pasi, R.J. 2001) Higher expectations promoting social emotional learning and academic achievement in your school. New York: Teacher College Press

Sarıcı Bulut, S. (2024). İlkokul öğrencilerinde sosyal-duygusal ve ahlaki gelişim ile ilgili bir inceleme. Uluslararası *Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi, 13*(3), 1113-1128. https://doi.org/10.7884/teke.1517783

Şara, P., & Hasanoğlu, G. (2015). A study on fourth grade students' social emotional learning skills in terms of various variables 4. Sınıf öğrencilerinin sosyal duygusal öğrenme becerilerinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Journal of Human Sciences, 12*(2), 775-786.

TUSİAD. (2019). Sosyal ve Duygusal Öğrenme Becerileri: Yeni Sanayi Devriminin Eşiğinde İş ve Yaşam Yetkinliklerinin Anahtarı.

TÜSİAD. (2019). Sosyal ve Duygusal Öğrenme Becerileri: Yeni Sanayi Devriminin Eşiğinde İş ve Yaşam Yetkinliklerinin Anahtarı. https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/10450-sosyal-ve-duygusal-ogrenme-becerileri

Vardarlı, B. (2020). Çocuklar için sanal gerçeklik sosyal duygusal öğrenme becerileri eğitimi programının tasarlanması ve etkililiğinin incelenmesi: bir karma yöntem çalışması. [Doktor Tezi] Ege Üniversitesi
Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

Yüksel, M., Okan, N., Eminoglu, Z., & Akça-Koca, D. (2019). The Mediating Role of Self-Efficacy and Hope on Primary School Students' Social-Emotional Learning and Primary Mental Abilities. Universal Journal of Educational Research, 7(3), 729-738.

Zins, J.E., ve Wagner, D.I. (1997). Educating children and youth For psychological competence. In R.J. Illback ve C.T. Cobb (Eds.), Integrated services for children and families: Opportunities for psychological practice. Washington.

2024 YILI T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA BULUNAN OKURYAZARLIK BECERİLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Emine Seda UYAR [1], Doç. Dr., Ekrem Ziya DUMAN [2]

[1]Gazi Üniversitesi, 24810202005@gazi.edu.tr - ORCID ID: 0009-0002-6384-8810
[2]Gazi Üniversitesi, ezduman@gazi.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-1965-1378

ÖZET

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) çağdaş eğitim anlayışına göre çocuklarımızı yetiştirmek için Türkiye Yüzyılı Maarif Modelini geliştirmiştir. Maarif Model incelendiğinde T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında öğrencilerin sosyal bilimler alan becerileri, kavramsal beceriler, sosyal-duygusal öğrenme becerileri, eğilimler, değerler ve okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada öğrencilere kazandırılması amaçlanan becerilerden okuryazarlık becerilerinin programa yansımaları analiz edilmiştir. Günümüzde okuryazarlık; bilgi ve iletişim teknolojilerine hâkim olma, finansal kaynakları yönetme, medya içeriklerini eleştirel bir şekilde değerlendirme ve çevresel sorunlara duyarlı olma gibi çok yönlü becerileri kapsamaktadır. Çalışma sonunda, öğretim programında bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve görsel okuryazarlık becerilerine daha fazla yer verildiği; buna karşın finansal okuryazarlık ve sürdürülebilirlik okuryazarlığı becerilerinin nispeten daha az vurgulandığı ve Maarif Model de belirtilen okuryazarlık becerilerinden vatandaşlık, sanat ve kültür okuryazarlığına yer verilmediği tespit edilmiştir. Ayrıca, programın 2. ünitesinde diğer ünitelere kıyasla daha fazla okuryazarlık becerisinin yer aldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maarif Modeli, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi alan becerisi, okuryazarlık becerisi.

AN INVESTIGATION INTO LITERACY SKILLS IN 2024 CURRICULUM FOR THE COURSE OF T.R. REVOLUTION HISTORY AND KEMALISM

ABSTRACT

Ministry of Education (ME) developed the Century of Türkiye Maarif Model to train children in line with modern education sense. It is aimed with Maarif Model to develop the field skills of students for social sciences, conceptual skills, social-emotional learning skills, tendencies,

values and literacy skills in the course of the Revolution History and Kemalism curriculum. In the current study, the reflections of literacy skills, one of the skills that are aimed to attain to students, was analysed. Today, literacy comprises such multiple skills as dominating informatics and communication technologies, managing financial sources, evaluating media contents critically and being sensible to environmental problem. At the end of the study, it was found that information literacy, digital literacy and visual literacy skills were given more place, while financial literacy and sustainability literacy skills were emphasized less, and that citizenship, art and cultural literacy, which are the literacy skills mentioned in the Maarif Model, were not given any place. In addition, it was found that relatively more literacy skills were given place in the 2nd unit of the program.

Keywords: Maarif Model, T.R. Revolution History and Kemalism course field skill, literacy skill

GİRİŞ

Günümüzün hızlı değişen çevresi ve gelişen teknolojisi, bireylerin yaşam boyu öğrenme anlayışını benimsemelerini ve sürekli olarak kendilerini geliştirmelerini gerektirmektedir. Dijital çağın yenilikleri, bireylerin sahip olması gereken okuryazarlık becerilerinde önemli gelişmelere neden olmuştur. Okuryazarlık; bireyin bilgiye ulaşma, onu anlamlandırma, yorumlama ve bu bilgiyi kullanarak kendi düşüncelerini ve fikirlerini ifade edebilmesidir (Altun, 2005). Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler okuryazarlık becerilerine, ağ okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı ve dijital okuryazarlık gibi yeni becerilerin dâhil olmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, bireylerin bilgiye erişim, bilgiyi değerlendirme ve etkin bir şekilde kullanma yetkinliklerini geliştirmeleri, çağın gerekliliklerine uyum sağlama açısından önemli hâle gelmiştir. Bireylerin okuryazarlık becerilerini geliştirmeleri bireysel, toplumsal ve küresel düzeyde karşılaştıkları sorunlara çözüm üretebilme kapasitelerini güçlendirmekte, bu sayede bu becerilere eğitim programlarının temel bileşenleri arasında yer alabilmektedir (Mete, 2020). Aşağıda T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında sıkça yer verilen okuryazarlık becerilerinden birkaçına değinilmiştir:

Bilgi okuryazarlığı: Bireyin bilgiye ulaşma, bilgiyi analiz etme ve etkili bir şekilde kullanma becerisine sahip olmasıdır. Bu bağlamda, bilgi okuryazarı bireyler, bilgiye eleştirel bir yaklaşım sergileyerek, bilgiyi doğrulama, değerlendirme ve yeni bilgi ortaya çıkarma yetkinliğine sahiptirler (Polat ve Odabaş, 2008).

Dijital okuryazarlık: Bireyin dijital teknolojiler aracılığıyla bilgiye erişme, bu bilgiyi değerlendirme, üretim süreçlerine katılma ve dijital ortamlarda etkili iletişim kurabilme becerisi olarak tanımlanabilir (Cummins, Becker ve Alexander, 2016).

Görsel Okuryazarlık: Bireyin farklı kültürlerde ve dijital ortamlarda kullanılan resim, grafik, video, animasyon gibi görsel içerikleri anlama, çözümleme, değerlendirme ve üretebilme becerilerinin toplamıdır. Bu beceri, bireylere görsel mesajların taşıdığı anlamı eleştirel bir bakış

açısıyla değerlendirme, farklı kültürleri anlama ve kendi görsel anlatılarını oluşturma imkânı sağlar (Güneş, 2013).

Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) çağdaş eğitim anlayışına göre çocuklarımızı yetiştirmek için hazırladığı Maarif Modelinde T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında, birçok okuryazarlık becerisine yer vermiştir. Öğretim programında her ünitede bu becerilere vurgu yapılarak öğrencilerin bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve sürdürülebilirlik okuryazarlığı gibi önemli alanlarda bilgi sahibi olması amaçlanmıştır.

Tablo 1. *Türkiye Yüzyılı Maarif Model'inde Yer Alan Okuryazarlık Becerileri*

Kodu	***Açıklaması***
OB1	Bilgi Okuryazarlığı
OB2	Dijital Okuryazarlık
OB3	Finansal Okuryazarlık
OB4	Görsel Okuryazarlık
OB5	Kültür Okuryazarlığı
OB6	Vatandaşlık Okuryazarlığı
OB7	Veri Okuryazarlığı
OB8	Sürdürülebilirlik Okuryazarlığı
OB9	Sanat Okuryazarlığı

Tabloda bahsi geçen okuryazarlık becerilerine ait alt değerler aşağıdaki gibidir:

OB1.1. Bilgi İhtiyacını Fark Etme

OB1.2. Bilgiyi Toplama

OB1.3. Bilgiyi Özetleme

OB1.4. Bilgiyi Sentezleme

OB2.1. Dijital Bilgiye Ulaşma ve Dijital Bilgiyi Tanıma

OB2.2. Dijital İletişimi Anlama

OB2.3. Fikrî Mülkiyet Haklarını Bilerek Davranma

OB2.4. Dijital Bilgiyi Anlamlandırma

OB2.5. Dijital Ortamlar İçin İçerik Oluşturma ve Paylaşma

OB2.6. İletişim Kurma ve Paylaşma

OB2.7. Dijital Araçlarla İş Görme

OB2.8. E-Güvenlik Önlemleri Alma

OB2.9. Dijital Bilgiyi Kullanarak Eleştirel Düşünme

OB3.1. Geliri Anlama

OB3.2. Para Yönetimini Sağlama

OB3.3. Bilinçli Harcama Yapma ve Borçlanma

OB3.4. Düzenli Tasarruf Yapma ve Yatırımları Yönetme

OB3.5. Finansal Teknolojileri Anlamlandırma

OB4.1. Görseli Anlama

OB4.2. Görseli Yorumlama

OB4.3. Görsel Hakkında Eleştirel Düşünme

OB4.4. Görsel İletişim Uygulamaları Oluşturma

OB5.1. Kültürü Kavrama

OB5.2. Kültürü Sürdürme

OB5.3. Kültürel Etkileşim

OB6.1. Vatandaşlığı Anlama

OB6.2. Vatandaşlık Hak ve Sorumluluklarını Sorgulama

OB6.3. Vatandaşlık Hak ve Sorumluluklarını Kullanma

OB6.4. Hak Arama

OB7.1. Sorular Sorma ve Olası Sonuçları Düşünme

OB7.2. Veri Oluşturma

OB7.3. Verileri Sayısallaştırma ve Ölçme

OB7.4. Verileri Düzenleme ve İşleme

OB7.5. Verileri Görselleştirme

OB7.6. Verileri Basitleştirme ve Dönüştürme

OB7.7. Örüntüleri Betimleme ve Analiz Etme

OB7.8. Bilgiye Ulaşma İçin Veriyi Yorumlama

OB7.9. Yeni Bilgiyi Kullanma ve Yapılandırma

OB8.1. Sürdürülebilirliği ve Sürdürülebilir Kalkınmayı Anlama

OB8.2. Sürdürülebilir ve Sürdürülebilir Olmayan Sistemleri Anlama

OB8.3. Sürdürülebilir ve Sürdürülebilir Olmayan Sistemleri Çözümleme

OB8.4. Sürdürülebilir ve Sürdürülebilir Olmayan Sistemleri Yapılandırma

OB8.5. Sürdürülebilir Olmayan Sistemlere Yönelik Problemleri ve Sorunları Tartışma

OB8.6. Sürdürülebilir Sistem Davranışlarını Tahmin Eden Araçları Oluşturma/Seçme/ Kullanma

OB8.7. Sistemlerin Sürdürülebilirliğini Etkileyen Problemleri Çözme

OB8.8. Sistemlerin Sürdürülebilirliği İçin Geliştirdiği Çözüm Önerilerini Eyleme Dönüştürmek

OB9.1. Sanat Türlerini ve Tekniklerini Anlama

OB9.2. Sanat Eseri İnceleme

OB9.3. Sanatı Kültürel, Tarihî ve Sosyal Bağlamda Anlama

OB9.4. Sanatsal Pratik Geliştirme

ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Türkiye Yüzyılı Maarif Model'inde, okuryazarlık becerileri öğretim programı içerisinde üç düzeyde planlanmıştır: **farkındalık düzeyi** (temel bilgi, terim ve kavramları tanıma ve duyarlılık gösterme), **işlevsellik düzeyi** (bilgiler arasında bütüncül ilişki kurma) ve **eylemsellik düzeyi** (edinilen bilgiyi eyleme dönüştürme). Model, okuryazarlık becerilerinin öğrenme-öğretme sürecine entegre edilmesini öngörmektedir. Bu doğrultuda, öğretim programındaki etkinliklere okuryazarlık becerilerinin dâhil edilmesiyle bu becerilerinin öğrencilere kazandırılması hedeflenmektedir (MEB, 2024). Programda her ünitede farklı becerilere vurgu yapılarak öğrencilerin bilgi, iletişim, medya ve vatandaşlık gibi önemli alanlarda bilgi sahibi olması planlanmıştır. Bu çalışmada, Maarif Modelin okuryazarlık becerilerine verdiği önemi ve öğrencilerin çok yönlü bir eğitim sürecinden geçtiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmanın amacı Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli kapsamında 8. Sınıf öğrencilerine yönelik hazırlanan 2024 yılı T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programında hangi okuryazarlık becerilerine ne ölçüde yer verildiğini saptamaktır.

BULGULAR

Tablo 2. *2024 T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programında 8. Sınıf Ünitelerinde Yer Alan Okuryazarlık Becerileri*

Üniteler	*Değerler*	*f*	%
1. Ünite: Mustafa Kemal'in Hayatı	OB1, OB2, OB4	3	%17,64

2. Ünite: Birinci Dünya Savaşı	OB1, OB2, OB3, OB4, OB7, OB8	6	%35,29
3. Ünite: Millî Mücadele	OB1, OB2, OB4, OB7	4	%23,52
4. Ünite: Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve İnkılaplar	OB1, OB2, OB4, OB7	4	%23,52
Toplam		17	100

Yukarıdaki tabloda T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinin dört ünitesinde konu bazında hangi okuryazarlık becerilerinin nasıl ele alındığı gösterilmektedir. Tüm ünitelerde ortak olarak bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve görsel okuryazarlık becerilerine yer verildiği görülmektedir. Üniteler içerisinde en fazla okuryazarlık becerisi 2. ünitede yer almıştır. Bu ünitede yer alan okuryazarlık becerilerinin; bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık, finansal okuryazarlık, görsel okuryazarlık, veri okuryazarlığı ve sürdürebilirlik okuryazarlığı olduğu belirtilmiştir. Üniteler bazında en az 1. Ünitede okuryazarlık becerisi yer almıştır. Bunlar; bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve görsel okuryazarlık olduğu belirtilmiştir.

Okuryazarlık becerileri içerisinde en çok bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve görsel okuryazarlık becerileri tüm üniteler de yer alarak en çok işlenen değer olarak karşımıza çıkmaktadır. En az işlenen becerinin ise finansal okuryazarlık ile sürdürülebilirlik okuryazarlık becerileri olduğu görülmektedir.

Öğretim programında kültür okuryazarlığı, vatandaşlık okuryazarlığı ve sanat okuryazarlığı becerilerinin doğrudan yer almadığı görülmektedir.

SONUÇ

2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Model'ine bakıldığında 9 ana okuryazarlık becerisi, ana beceriler altında 50 alt beceriden bahsedildiği sonucuna ulaşılmıştır. T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi Öğretim Programı'nda temel okuryazarlık becerilerini kazandırmakla birlikte, öğrencilerin eleştirel düşünme ve bilgi teknolojilerini etkin kullanma gibi çağdaş becerilerle desteklediği gözlenmiştir.

8. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde yer alan bilgi okuryazarlığı, dijital okuryazarlık ve görsel okuryazarlık becerileri, öğrencilerin sadece tarihsel bilgileri öğrenmelerini değil, aynı zamanda eleştirel düşünme, problem çözme ve bilgiye ulaşma gibi önemli becerileri de kazanmaları hedeflenmektedir.

Dersin öğretim programında vatandaşlık, sanat ve kültür okuryazarlık becerilerine yer verilmediği gözlenmiştir. Bu becerilerin öğrencilerin gelişiminde ve topluma duyarlı bireyler yetiştirilmesi açısından önemlidir. Öğrencilerin aktif bir vatandaş ve farklı kültürlere saygılı bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak, okuryazarlık becerilerinin öğretim programına etkin bir şekilde entegre edilmesi, öğrencilerin çağdaş bir vatandaş olarak topluma katkı sağlaması için önemlidir.

KAYNAKÇA

Altun, A. (2005). *Gelişen teknolojiler ve yeni okuryazarlıklar.* Ankara: Anı Yayınları.

Cummins, M., Becker, S.A., Alexander, B. (2016). NMC horizon project strategic brief on digital literacy, *Learning and Technologic Library*, https://www.learntechlib.org/p/173858/

Güneş, F. (2013). Görsel okuma eğitimi. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi,* 1(2), 1-17.

MEB. (2024). *T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2024) *Türkiye yüzyılı maarif modeli.* Millî Eğitim Bakanlığı.

Mete, G. (2020). Okuryazarlık türleri ve 2023 eğitim vizyonu belgesi. *Kesit Akademi Dergisi(22),* 109-120. https://doi.org/10.29228/kesit.40368

Polat, C. ve Odabaş, H. (2008, Mart). Bilgi Toplumunda Yaşam Boyu Öğrenmenin Anahtarı: Bilgi Okuryazarlığı. Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Antalya.

VELİ GÖZÜYLE UZAKTAN BEDEN EĞİTİMİ VE SPOR DERSLERİ

(Covıd-19 Pandemi Dönemi Uzaktan Eğitim)

Doç.Dr. Müberra ATALAY ÇELEBİ

Trakya Üniversitesi, Kırkpınar Spor Bilimleri Fakültesi
muberracelebi@trakya.edu.tr - 0009-0000-0274-0318

ÖZET

COVID-19 pandemisi, 2019 yılının sonlarında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkmış ve kısa sürede küresel bir halk sağlığı krizi haline gelmiştir. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından 11 Mart 2020'de pandemi ilan edilen COVID-19, sağlık, ekonomi, toplumsal yaşam ve eğitim gibi birçok alanda derin etkiler yaratmıştır. Eğitim sektörü, pandeminin etkilerinden en çok etkilenen alanlardan biri olmuştur. Yüz yüze eğitimin büyük ölçüde durdurulması, eğitim süreçlerinin uzaktan eğitim modellerine hızlı bir şekilde uyum sağlamasını zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk ise uzaktan eğitimde velinin çocuk üzerindeki sorumluluğunu fazlasıyla arttırmıştır. Bu araştırma, beden eğitimi ve spor derslerinin uzaktan eğitim ile işleyişine yönelik, öğrenci velilerinin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırma nitel desenli bir araştırma olup, olgubilim (fenomenoloji) yaklaşımI kullanılmıştır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden "ölçüt örneklem" yöntemi ile seçilmiştir. Katılımcıları, 2020-2021 öğretim döneminde XXX ilinde ortaöğretimde okuyan 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencilerin 12 velisi oluşturmuştur. Araştırma verileri, görüşme tekniği kullanılarak yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Verilerin analizinde, betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler incelenerek kodlama işlemi bağımsız olarak yapılmış sonrasında örtüşen kodlar ve temalar ortaya çıkarılmıştır. Bulgular, üç bölümde temalara ayrılmıştır. Bunlar; 1) uzaktan eğitim süreci; öğrencilerin derse erişim ve katılım süreci (aktif katılım/ verimlilik kaynak takviye, takip, devamlılık), 2) BES uzaktan eğitim süreci; derslerine uyum; (pandemi dönemine, derslere ve ortama uyum), 3) Uzaktan eğitim için öneriler; değerlendirme (zorluklar-farklılıklar-güvenirlik, öneriler) şeklinde üç ana tema altında sunulmuştur. Sonuç olarak pandemi, uzaktan eğitim sistemini ve beden eğitimi ve spor dersini yeniden düşünmek ve şekillendirmek için bir fırsat sunmuştur. Bu fırsat ayrıca bize, eğitim sistemimizin daha verimli ve kapsayıcı hale getirilmesi ve böylece gelecekte benzer krizlere eğitim konusunda daha hazırlıklı olmamız için bir uyarıdır diyebiliriz.

Anahtar Kelimeler : Covit-19 Pandemi, Uzaktan Eğitim, Beden Eğitimi ve Spor Dersi, Eğitimde Teknoloji Kullanımı, Öğrenci Velisi

ABSTRACT

The COVID-19 pandemic emerged in Wuhan, China, in late 2019 and quickly became a global public health crisis. COVID-19, which was declared a pandemic by the World Health Organization (WHO) on March 11, 2020, has had profound effects in many areas such as health, economy, social life, and education. The education sector has been one of the areas most affected by the effects of the pandemic. The cessation of face-to-face education to a large extent has necessitated the rapid adaptation of educational processes to distance education models. This necessity has greatly increased the responsibility of parents over their children in distance education. This research was conducted to determine the opinions of student parents regarding the functioning of physical education and sports courses with distance education. The research is a qualitative research and the phenomenology approach was used. Participants were selected using the "criterion sampling" method, one of the purposeful sampling methods. The participants consisted of 12 parents of 5th, 6th, 7th, and 8th grade students studying in secondary education in XXX province during the 2020-2021 academic year. The research data was conducted face-to-face using the interview technique. The descriptive analysis method was used in the analysis of the data. The coding process was carried out independently by examining the summarized and interpreted data in the descriptive analysis, and then overlapping codes and themes were revealed. The findings were divided into themes in three sections. These were presented under three main themes as; 1) distance education process; students' access to and participation in the course (active participation/productivity, resource reinforcement, follow-up, continuity), 2) BES distance education process; adaptation to their courses; (adaptation to the pandemic period, courses and environment), 3) Suggestions for distance education; evaluation (challenges-differences-reliability, suggestions). As a result, the pandemic has presented an opportunity to rethink and shape the distance education system and physical education and sports course. We can also say that this opportunity is a warning for us to make our education system more efficient and inclusive and thus to be more prepared for similar crises in the future.

Keywords: Covid-19 pandemic, distance education, physical education and sports class, use of technology in education, student parents

GİRİŞ

Eğitim, kişilerin bilgi, beceri ve değerler kazanarak topluma katkıda bulunmasını sağlayan, aynı zamanda bireysel ve toplumsal gelişimin temel taşı olan bir süreçtir. Eğitimin kalitesi, bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasında kritik bir rol oynar. Bu bağlamda beden eğitimi, eğitimin ayrılmaz bir parçası olarak bireylerin bilişsel, duyuşsal ve psikomotor ve sosyal gelişimlerine katkıda bulunur. Beden eğitimi, yalnızca fiziksel yeteneklerin geliştirilmesiyle sınırlı olmayan, aynı zamanda disiplin, takım çalışması, liderlik, rekreatif veya sosyal beceriler ve özgüven gibi özellikleri de kazandıran bir eğitim alanıdır (Yüzüak, 2006; Trudeau, F. and Shephard, 2008; Çelebi, 2016; Çelebi ve Özbey, 2017; Temiz ve Sivrikaya, 2021).

Türkiye'de beden eğitimi, genel eğitim sisteminin bir parçası olarak Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yürütülen müfredatla düzenlenmektedir. Ancak uygulama sürecinde, beden eğitimi dersleri, çoğu zaman kısıtlı ders saatleri ile sınırlandırılmaktadır. Okullarda verilen beden eğitimi ve spor derslerinde, öğrenciler, ritim, denge, kuvvet, koordinasyon, hareket, kurallara göre davranmayı vb. beceri ve tutumları kazanmaktadırlar (Eraslan ve Hacıcaferoğlu, 2015).

Türkiye'de beden eğitimi dersinin önemi, genellikle olimpiyatlar veya dünya atletizm şampiyonası gibi önemli yarışmalarda başarı elde edilemediğinde vurgulanmakta, ancak etkin çalışmalar yapılmadan unutulmaktadır (Yaldız ve Özbek, 2018). Bunun yanı sıra, eğitim altyapısındaki eksiklikler, fiziksel aktiviteye uygun mekanların yetersizliği ve toplumun beden eğitimi derslerine yönelik önyargısı ve bilinç eksikliği, bu alanda hedeflenen kazanımların tam anlamıyla gerçekleşmesini zorlaştırmaktadır.

İlk ve orta öğretimde öğrencilerimize nitelikli ve kaliteli eğitim koşullarının sunulması ve eğitim süresince bu koşulların sağlanması özellikle 2019-Covit pandemi döneminde daha da çok önem kazanmıştır. Pandemi döneminde eve kapanma sürecinde uzaktan eğitim, öğrencilerin ev ortamında dahi fiziksel olarak aktif kalmalarını sağlama konusunda önemli bir rol oynamıştır. Özellikle pandemi döneminde evde hareketsiz kalan öğrenciler için çevrimiçi beden eğitimi dersleri bir fırsat yaratmıştır. Örneğin Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı'nın (MEB) "EBA" platformu, beden eğitimi dersleri için video içerikler sunmuş ve öğrencilerin fiziksel aktivite alışkanlıklarını sürdürmelerini teşvik etmiştir.

Covid-19 pandemisi, Türkiye'de eğitim sistemini ve öğretim yöntemlerini ciddi şekilde etkilemiştir. Bu bağlamda, uzaktan eğitim yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Beden eğitimi ve spor dersleri de bu süreçten etkilenmiş ve farklı bir işleyişe tabi tutulmuştur. Covid-19 pandemisiyle birlikte, ortaöğretimde beden eğitimi ve spor dersleri de uzaktan eğitim platformlarına taşınmak zorunda kalmıştır. Ancak bu dersler, doğası gereği fiziksel katılım ve hareket gerektirdiği için uzaktan eğitimde diğer derslere göre daha farklı zorluklar ve sınırlamalar içermiştir.

Bu araştırma, beden eğitimi ve spor derslerinin uzaktan eğitim ile işleyişine yönelik, öğrenci velilerinin görüşlerinin belirlenmesi amacıyla yapılmıştır.

YÖNTEM

Bu çalışmada nitel araştırma deseni seçilmiştir. Nitel araştırma deseni kullanılarak katılımcıların görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Araştırma deseni "fenomenoloji (olgubilim)" yaklaşımı

oluşturmuştur. Olgubilim araştırmalarında başlıca veri toplama aracı "görüşmedir". Bilginin kaynağını insan olarak kabul eden, fenomenoloji yaklaşımı, yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, yönelimler, kavramlar ve durumlar gibi olgulara odaklanmaktadır. Araştırmada nitel araştırma deseni katılımcıların, düşüncelerini, deneyimlerini, beklentilerini önerilerini, ortaya çıkarmada etkili olacağı düşüncesi nedeniyle tercih edilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden "ölçüt örneklem" yöntemi tercih edilmiştir. Katılımcıların ölçütleri; öğrenci velisi katılımcının en az bir çocuğunun ilköğretim ve ortaöğretimde, XXXX ilinde 2020-2021 eğitim öğretim döneminde 5, 6, 7 ve 8. sınıflardan birinde öğrenci olması ve uzaktan eğitim alması ölçüt olarak alınmıştır. Bu kapsamda 12 bireye ulaşılmıştır. Katılımcıların 10'u kadın ve 2 si erkek bireydir. Katılımcılar 32-61 yaş aralığındadır.

Araştırmanın Verilerinin Toplanması

Araştırmada veriler görüşme tekniği ile toplanmıştır. Literatür taraması yapılarak ilgili soru başlıkları belirlenmiştir. Görüşmeler yüz yüze, katılımcıların tercih ettiği rahat ve sessiz bir ortamda, ortalama 35-65 dakika süre içinde sohbet tarzında yapılmıştır. Katılımcılara sorulan soruların cevapları araştırmacı tarafından, not tutularak alınmıştır. Bu çalışmada, araştırmanın verilerini elde etmek için oluşturulan nitel görüşme soruları ile katılımcılardan sözlü izin alınarak, katılımcıların kendi istekleri doğrultusunda yüz yüze görüşme şeklinde uygulanmıştır.

Açık Uçlu Sorular:

1) Uzaktan eğitim ile işlenen beden eğitimi ve spor dersine yönelik düşünceleriniz ve gözlemleriniz nelerdir?
    1) Uzaktan eğitim sürecinde erişim;
    2) Uyum (derse-ortama-teknolojiye uyum)
    3) Uzaktan eğitimde ne gibi sorunlarla karşılaştınız?
    4) Uzaktan eğitimi çocuğunuz için yararlı buluyor musunuz? Neden? Düşünceleriniz?
    5) Uzaktan Eğitimin verimi için önerileriniz nelerdir?

şeklinde başlıklar altında gruplandırılmıştır.

Verilerin analizinde, toplanan verilerin, araştırma problemine ilişkin olarak neleri ifade ettiği ya da hangi sonuçları ortaya koyduğunu anlayabilmek için betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler daha detaylı incelenerek kodlama işlemi uzman araştırmacı tarafından yapılmış, daha sonra veriler bir araya getirilerek temalaştırma yoluna gidilmiştir. Görüşme notlarının hangi katılımcıya ait olduğunu belirlemek için harf ve numara verilerek (K1, K2, K3…) kodlama tabloları yapılmıştır (Tablo 1).

Tablo: 1 Katılımcı Profilleri

KATILIMCI PROFİLLERİ (VELİLER)					
Katılımcılar	**Yaş/Cinsiyet**	**Çocuğunun Sınıfı**	**Okulu**	**Velinin Mesleği/Hobiler ilgi alanları vb.**	**Görüşme Süresi/Sayfa**
K1	37-Kadın	6	İlköğretim	Bahçe işleri kitap okuma	30dk/2 A4
K2	61-Erkek	7	İlköğretim	Halı sahaya gitmek	30dk/ 2 A4
K3	37- Kadın	6	Ortaokul	Gezmek, film izlemek	30 dk/ 3 A4
K4	34- Kadın	5	Ortaokul	Gezmek, kitap okumak	
K5	37/ Kadın	5 / 7	Ortaokul	Ev hanımı/ dekoratif objeler yapmak, kitap okumak	26 dk/ 4 A4
K6	40 / Erkek	5	Ortaokul	Serbest meslek/ doğa yürüyüşü	29dk/ 3 A4
K7	45/ Kadın	7	Ortaokul	Ev Hanımı, kitap okuma	30 dk /4 A4
K8	47/ Kadın	7	Ortaokul	Ev hanımı, film izlemek,yürüyüş yapmak	27 dk/ 3 A4
K9	36/ Kadın	8	Ortaokul	Ev hanımı/ el sanatları, müzik	33 dk/3a4
K10	43/Kadın	5	Ortaokul	Ev hanımı/ yapboz yapmak, kitap okumak, yürüyüş	32 dk/ 4a4
K12	37/Kadın	6	Ortaokul	Ev Hanımı/ örgü örmek ve hayvanlarla ilgilenmek	31dk/2 A4

Geçerlik ve Güvenirlik

Genel anlamda geçerlik, araştırma sonucunun doğruluğunu konu edinir. Güvenirlik ise araştırma sonuçlarının tekrar edilebilirliği ile ilgilidir.

Geçerlik: Araştırmada geçerlik çalışması aşağıdaki hususlar dikkate alınarak yapılmıştır.

a. Bulguların kendi içerisinde tutarlı ve anlamlı olmasına dikkat edilmiştir.

b. Elde edilen bulguların anlamlı bir bütün olması sağlanmıştır.

c. Araştırmada elde edilen bulgular, araştırmacı tarafından kısa notlar yoluyla denetlenmiştir.

Güvenirlik: Araştırmada güvenirlik çalışması aşağıdaki hususlar dikkate alınarak yapılmıştır.

1. Araştırmacı, araştırmanın yöntemlerini ve aşamalarını açık bir biçimde tanımlamıştır.

2. Veri toplama, işleme, analiz etme, yorumlama ve sonuçlara ulaşma konularında neler yapıldığı açık bir biçimde aktarılmıştır.

3. Araştırmacının izlediği yöntemler ve süreçler konusunda, kayıtların (katılımcı seçimi, görüşme notları gibi) kapsamı açık ve ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır.

4. Araştırma soruları açık bir biçimde ifade edilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde araştırma verilerinden elde edilen temalar ve kodlar sunulacak ve tartışılacaktır.

Beden eğitimi ve spor derslerinin uzaktan eğitim ile işleyişine yönelik, öğrenci velilerinin görüşlerine ilişkin veriler ile ilgili bulgular; 1) uzaktan eğitim süreci; öğrencilerin derse erişim ve katılım süreci *(aktif katılım/ verimlilik kaynak takviye, takip, devamlılık),* 2) BES uzaktan eğitim süreci; derslerine uyum; *(pandemi dönemine, derslere ve ortama uyum),* 3) Uzaktan eğitim için öneriler; değerlendirme *(zorluklar-farklılıklar-güvenirlik, öneriler)* şeklinde üç ana tema altında sunulmuştur.

Görsel 1. Velilerin görüşlerine yönelik kod ve temakar

1) Uzaktan eğitim sürecinde; erişim *(aktif katılım/ verimlilik kaynak takviye, takip, devamlılık),* öğrencilerin derse katılım süreci içinde katılımcılar aşağıdaki hususları ifade etmişlerdir. Bunlar;

-Erişim problemi

-Derslere katılmada zorluk

-Derslerin aksaması (internet-bilgisayar yetersizlikleri-elektrik kesintisi vb..)

-Uzaktan eğitim sürecine adapte olmakta zorluk (teknoloji kullanımında zorlukllar-sorumluluk alma vb.)

-MEB EBA sisteminin yetersizliği şeklinde temalar altında gruplandırılmıştır.

Beden eğitimi ve spor derslerinin yapısı düşünülünce, diğer derslerden farklı bir biçimde incelenmelidir. Beden eğitimi derslerinin yapıldığı ortam, kullanılan materyal, araç ve gereçler,

öğretmenin ve öğrencilerin spor kıyafetleri gibi özellikleri diğer derslerden ayıran özellikler olarak olabilir. Beden eğitimi ve spor dersinde sınıf olarak; spor, dans, cimnastik salonlarını, stadyum, atletizm sahasını, yüzme havuzunu ve açık alanları, okul bahçelerini sayabiliriz. Normal bir sınıftan daha farklı ortam ve spor alanlarında işlenen derslerde öğrencilerin, hareket halinde olması ve aktif katılımlı olması beklenmektedir (Temiz ve Sivrikaya, 2021;). Araştırmada, erişim zorlukları, aktif katılım ve programın yetersiz olması gibi sorunlar ifade edilmiştir.

2) BES uzaktan eğitim süreci; derslerine uyum *(pandemi dönemine, derslere ve ortama uyum)**;*** Velilere uyum sürecinde neler yaşadınız, çocuğunuz derse girmeden ya da dersteki davranışları ile ilgili neler yaşadınız sorusunda genelde, "tüm aile fertleri sürekli evde bir arada zor ve yoğun bir sürecin geçtiğini, çocukların BES dersine katılım sağlamadığını, diğer sınavlara hazırlandıklarını, maddi manevi zorlukların yaşandığını, öğretmenlerin görevlerini yaptığını ancak öğrencilerin adapte olamadığını ifade etmişlerdir. Bunlarla ilgili temalar ise;

-BES dersinde farklı dersler işleniyor

-Canlı derslerin etkili olması

-Beden eğitimi dersinin çok yönlü işlenişi

-Yeni spor branşları tanıma şansı elde etmek

-Derste egzersizler yapılması

Araştırma da, uzaktan eğitim ile yapılan BES derslerine ait velilerin ifadelerinde, hem olumlu hemde olumsuz temalar belirlenmiştir. Örneğin evde kapalı ortamda, pandemi döneminin ve öğrencilerin katılım zorluklarından bahsedilmiştir. Beden eğitimi ve spor derslerinin doğası düşünüldüğünde, evde kapalı bir ortamda sadece ekran başında hareket etmek, derse katılım motivasyonunu olumsuz etkileyebilmektedir. Aynı zamanda derslerin yoğunluğu da, çocukların dersten verim alamaması için bir etken olarak karşımıza çıkabilmektedir.

3) Uzaktan eğitim için Öneriler; değerlendirme *(zorluklar-farklılıklar-güvenirlik, öneriler)*;

-Öğretmenlere yetki verilip, webcam-mikrofon açma zorunlu olmalı

-Ders anında kontrol sağlanabilir

-Veli öğretmen işbirliği sağlanabilir

-EBA Ders içerikleri geliştirilebilir

-Ek kaynak alımı sağlanabilir şeklinde öneriler ortaya çıkmıştır.

Uzaktan eğitim, doğru planlama ve uygulama ile nitelikli ve işlevsel bir eğitim yöntemi haline getirilebilir. Bunun için altyapı, içerik, öğretmen eğitimi, öğrenci desteği ve ölçme-değerlendirme alanlarında iyileştirmeler yapılmalıdır. Ayrıca, öğrencilerin motivasyonunu artıracak sosyal ve pedagojik önlemler alınarak uzaktan eğitimin dezavantajları minimize edilebilir.

SONUÇ

Araştırmanın sonucunda velilerin gözünde, ilk ve orta öğretimde öğrencilerine nitelikli ve kaliteli eğitim koşullarının sunulması ve uzaktan eğitim süresince, nitelikli uzaktan eğitim koşullarının sağlanmasına, özellikle 2019-Covit pandemi döneminde, gözlemlenen eksikliklerin giderilmesine dikkat çekilmiştir.

Pandemi döneminde velilerin bakış açısı ortaya çıkarılmış, veliler eve kapanma sürecinde beden eğitimi ve spor dersinin uzaktan eğitimin, öğrencilerin ev ortamında dahi fiziksel olarak aktif kalmalarını sağlama konusunda önemli bir rol oynadığını vurgulamışlardır.

Eğitim, bireyin ve toplumun geleceğini şekillendiren bir süreç olduğu için uzaktan eğitime yapılan her yatırım, uzun vadede büyük kazanımlar sağlayacaktır. Araştırma sonucunda beden eğitimi derslerinin bireysel gelişim, toplumsal sağlık ve yaşam kalitesine olan etkileri göz önünde bulundurularak, Türkiye'de BES dersinin, her koşulda daha verimli ve etkili bir şekilde uygulanması için öneriler sunulmuştur.

SEÇİLMİŞ KAYNAKÇA

Çelebi Muberra. (2016). Eğitimde Rekreasyon Program Uygulamaları: (Topluma Hizmet Uygulamalarında Yaşayarak Öğrenme). International Journal of Social Science Research (ijssr), cilt 5, sayı 1.

Çelebi Müberra, Özbey Selhan. 2017. Editör: Mirzeoğlu Nevzat. Spor Bilimlerine Giriş (Geliştirilmiş 2.Baskı) (Rekreasyon: Bölüm ss:265-294). ISBN:978-9944-379-87-8 Çok yazarlı kitap; Spor Yayınevi ve Kitapevi, Ankara. Türkçe (Bilimsel Kitap), (Yayın No: 4013262).

Trudeau, F. and Shephard, A. (2008). Physical education, school physical activity, school sports and academic performance. International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity. 5(10) Doi: 10-1186/1479.5868-5-10.

Eraslan, M. ve Hacıcaferoğlu, B. (2015). Türkiye'de beden eğitimi öğretmenlerinin beden eğitimi derslerinde ve meslek yaşamlarında karşılaştıkları sorunlar. Uluslararası Multidisipliner Akademik Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2 Sayfa:3. file:///C:/Users/muber/Downloads/29122024163021.pdf

Temiz, C. N., & Sivrikaya, A. H. (2021). Beden Eğitimi ve Spor Dersinde Karşılaşılan Sorunların İncelenmesi (Yurt İçi ve Yurt Dışı Değerlendirmesi). Eurasian Journal of Sport Sciences and Education, 3(1), 12-39. https://doi.org/10.47778/ejsse.891512

Yaldız, A.S., ve Özbek, O. (2018). İlköğretim okullarında beden eğitimi dersine yönelik öğrenci ve ana-baba tutumları. Kastamonu Eğitim Dergisi, 26(1), 75-81. doi:10.24106/kefdergi.375194

HAT SANATININ TÜRK RESİM SANATINA YANSIMALARI

Doç. Hava KÜÇÜKÖNER
Necmettin Erbakan Üniversitesi Misafir Öğretim Üyesi
havacakoner@hotmail.com - ORCID: 0000-0003-2344-8872

Prof. Mustafa KÜÇÜKÖNER
Necmettin Erbakan Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi
mustkoner@hotmailcom - ORCID ID: 0000-0002-9796-0117

ÖZET

Hat sanatı (hüsn-i hat), Arapçayı estetik disiplinler ile güzel şekillerde yazma sanatı olarak söylenebilir. Hat sanatı Osmanlı Döneminde eskiden minyatür resimlerde kullanıldığı gibi 20. yüzyılla birlikte günümüz Türkiye'sinde modern resimde de kullanılmaya başlanmıştır. Özellikle batı sanatının etkilerine karşın ulusalcılık tavırları ile resim yapmaya çalışan Türk ressamları resimlerinde hat sanatının güzelliğinden yararlanma yoluna gitmişlerdir. 1940'lara doğru Türk resminde kimlik sorunu başladığında Türk ressamlar batı sanatına körü körüne bağlı olmamak gerektiğini düşünmüşler ve yeni resim dili aramaya başlamışlardır. 1950'li yıllarda yerel ve ulusal sanat ifadeleri üzerine eğilen ressamlar özellikle hat yazısını resim sanatında kullanmaya başlamışlardır.

Bu ressamlardan Bedri Rahmi Eyüboğlu ve onun izinden giden ressamların kurduğu Onlar Grubu sanatçıları yöresel halılar, kilimler, hat yazısı ve minyatür resmini kendi eserlerinde kullanmaya başlamışlardır. Bu dönem ressamlar özellikle güncel batıda devam eden soyutlama üslubu ile resimler yapmışlar ve günümüzde geri dönüp baktığımızda kendiliğinden üsluplaşmış resimlerden oluşan bir döneme imza atmışlardır.

Hat sanatından yararlanan bu ressamlarımız arasında yer alan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Adnan Turan ve Abidin Elderoğlu'nun hatla ilişkili ürettikleri eserlere bu çalışma kapsamında yer verilecektir. Sanatçıların eserleri görselleri ile anlatılacak ve hat-resim ilişkisi bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hat, Türk Resim Sanatı, Resim

ABSTRACT

Calligraphy (Hüsn-i Hat) can be said to be the art of writing Arabic in beautiful ways with aesthetic disciplines. Calligraphy was used in miniature paintings in the Ottoman period, and it started to be used in modern painting in today's Turkey in the 20th century. Especially Turkish painters who tried to paint with nationalist attitudes despite the influences of Western art, took the path of benefiting from the beauty of calligraphy in their paintings. When the identity problem started in Turkish painting towards the 1940s, Turkish painters thought that they should not be blindly dependent on Western art and started to search for a new language of painting. In the 1950s, painters who focused on local and national artistic expressions started to use calligraphy in painting.

Of these painters, Bedri Rahmi Eyüboğlu and the artists of the “Onlar Grubu” founded by painters who followed his footsteps, started to use local carpets, rugs, calligraphy and miniature painting in their own works. During this period, painters painted with the abstraction style that continues in the contemporary western art, and when we look back today, they have created a period consisting of paintings that have become stylized on their own.

Among these painters who benefit from the art of calligraphy, the works produced by Bedri Rahmi Eyüboğlu, Adnan Turan and Abidin Elderoğlu related to calligraphy will be included in this study. The works of the artists will be explained with their visuals and will be evaluated in the context of the calligraphy-painting relationship.

Keywords: Calligraphy, Turkish Painting, Painting

1. GİRİŞ

Hat sanatı (hüsn-i hat) Arapça genel olarak güzel yazı yazma sanatı olarak bilinir. "Arapça 'hatt' mastarından türeyen yazı, çığır, yol anlamlarına gelen hat kelimesi, terim olarak "Arap yazısını estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı (hüsn-i hat)" anlamında kullanılmıştır. Kaynaklarda genellikle cismani aletlerle meydana getirilen ruhani bir hendesedir" şeklinde tarif edilen hat sanatı, bu tarife uygun bir estetik anlayış çerçevesinde yüzyıllar boyunca gelişerek süregelmiştir" (Sanal 1)

Kutsal Kitabımız Kuran-ı Kerim'in yazılmaya başlaması ile Arapça harflerden oluşan Hat yazısı da buna eş olarak değer kazanmaya başlamıştır. Kuran-ı Kerim'in yazılarak çoğaltılması sürecinde yazının estetik biçim almaya başlaması hat yazısının estetik bir yapıya doğru dönüşmesini sağlamıştır. Yüzyıllarca hat yazısı yazan eli ve kalemi çok güçlü Hattatlar yetişmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde Başkent İstanbul'da El Yazması Hat yazıları çok değerlenmiştir. Halen de günümüzde İstanbul'da Dünyanın en ünlü hattatları bu sanatı icra etmektedirler.

Türk ressamları bu kadar değer verilen hat yazısına kayıtsız kalmamışlardır. Sanayi Nefise'nin kuruluşunda da farklı zamanlarda da hat yazısından yararlanılabileceği düşünülmüş ve ressamlar bu duruma eğilim göstermişlerdir. Ressam Feyhaman Duran kendi yazdığı hat yazılarını çerçeveleri ile duvara astıktan sonra öndeki masa üzerine natürmort kompozisyonları düzenlemiştir. Masa üzerinde saksılı çiçek ve arka planda hat yazısı resimlerinde sıkça yer almıştır.

1940'lara doğru Türk resminde kimlik sorunu başladığında Türk ressamlar batı sanatına körü körüne bağlı olmamak gerektiğini düşünmüşler ve yeni ve ulusal bir resim dili aramaya başlamışlardır. 1950'lerde Ulusalcı Resim anlayışı sürecinde ressamlar bir taraftan Türklerin kökeni olan Asya ve kadim Türk tarihine eğilim göstermişler, bir taraftan da İslam dinimizin görsel yüzü olan hat yazılarına eğilim göstermişlerdir. Her iki türlü eğilim Türk sanatında yeni bir süreci doğurmaya başlamıştı. Sanatçılar hat yazısının estetiğini, soyut sanata uygunluğunu fark etmişler ve resimlerinde hat sanatı ile soyutlamalar yapmaya başlamışlardır.

Bu dönemde ünlü ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu ve onun izinden giden ressamların kurduğu Onlar Grubu sanatçıları hat başta olmak üzere, yöresel halılar, kilimler ve minyatür resmini kendi eserlerinde sıkça kullanmaya başlamışlardır. Bu ressamlardan Bedri Bu dönem ressamlar özellikle güncel batıda devam eden soyutlama üslubu ile resimler yapmışlar ve günümüzde geri dönüp baktığımızda kendiliğinden üsluplaşmış resimlerden oluşan bir döneme imza atmışlardır. 1950'li yıllarda Paris'e giden sanatçılarımız Avrupa'da yayılan soyut ekspresyonizm akımından etkilenmişler ve yurda döndüklerinde kendi sanatlarında da soyut eğilimlere kaymışlardır. Eserlerinde hat yazıları ile soyutlamalar yapmışlar, bilindik geleneksel hat yazısına bağlı kalmayarak daha soyutlanmış estetik görünümler aramışlardır. Birçoğu resimlerinde hat yazısını resmin elemanı olarak kullanmıştır. Hat sanatından yararlanan bu ressamlarımız arasında yer alan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Adnan Turani ve Abidin Elderoğlu'nun hatla ilişkili ürettikleri eserlere bu çalışma kapsamında yer verilecektir. Sanatçıların eserleri görselleri ile anlatılacak ve hat-resim ilişkisi bağlamında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun "Anadolu Motifleri", "Beyaz Sedir Ağacı" ve "Kırkayak" adlı eserleri, Adnan Turani'nin "Büyük Yazı", "Sakin Denizi Dinliyorum" ve "Terkedilmiş Köy" adlı eserleri, Abidin Elderoğlu'nun "Soyut Kompozisyon", "Soyut Kompozisyon" ve "Fezadan Görünüş" adlı eserleri ele alınarak hat-resim bağlamında değerlendirilecektir.

2. BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU'NUN RESİMLERİNDE HAT SANATININ YANSIMALARI

1950'li yıllarda Türk sanatında gelenekselci arayışın başladığı süreçte Türk resim sanatını güçlendirme ve evrensel boyutlara taşıyabilme gayretleri başlamıştır. Bu yönde eğilim gören ve geleneksel sanatlardan oldukça iyi seviyede yararlanan Bedri Rahmi Eyüboğlu (1911-1975) etrafındaki arkadaşlarını ve dersine girdiği öğrencilerini de etkilemiş ve daha sonda "Onlar Grubu" olarak da bilinen oluşumun kapısını açmıştır. Geleneksel motifler Türk resim sanatında iyice yer almaya başlamış, sanatçıların en büyük esin kaynağına dönüşmüştür. "O yıllarda Elif Naci'nin "Türk resminin kaynakları Alp'lerin ötesinde değil, Toroslar'ın eteğinde aranmalıdır." sözü Onlar Grubunun amacı olmuştur" (Kılıç, 2)

Giresun Görele doğumlu Bedri Rahmi Eyüboğlu İstanbul Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi (o zamanki adı Güzel Sanatlar Akademisi) Resim Bölümünde okumuş, bir süre Paris'te eğitim almış ve sanatını güçlendirmiştir. Uzun bir süre Güzel Sanatlar Akademisi

Resim Bölümünde hocalık yapmış ve birkaç kez yurt içinde resim öğretmenliği görevlerinde de bulunmuştur. Bu hareketli yaşam içinde Anadolu'nun yaşamını tanımış, batının da sanatını öğrenmiştir. Çok sayıda yazılı eser de bırakan Eyüboğlu, Güzel Sanatlar Akademisinde hocaların hocası olarak anılır.

Görsel 1. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Anadolu Motifleri, 17.5 x 97,5 cm, Karton Üzerine Karışık Teknik.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Görsel 1'de "Anadolu Motifleri" adlı eserinde yatay uzunluğa sahip bir eser görmekteyiz. Eser 97,5 cm uzunlukta olup yüksekliği ise 17.5 cm'dir. Sanatçının resimlerinin çoğunda yatay uzunluk hakimdir. Bu da eserlerinde manzara tadında bir izleme süreci oluşmasını sağlamaktadır. Eser toplamda altı unsura sahiptir. Bunlardan beş adeti daire biçiminde lup soldan başlayıp sağ tarafa doğru sıralanmışlardır. Bu ritmik sıralanma şeklini biz Anadolu'nun geleneksel eserlerindeki birbirini tekrar eden motiflerinde görmekteyiz. Sanatçının Anadolu'dan etkilendiğinin açık göstergesidir bu tekrarlar.

Dairemsi formlar hat yazısı karakterinde durmaktadırlar. Her birinin içinde mavi ve beyaz renklerde kıvrımlı biçimler yer almakta ve bu biçimler de renk ve biçim tekrarı açısından düşünüldüğünde geleneksele gönderme yapmaktadırlar. Eser hat yazısını çağrıştırdığı için ayrıca değer görmekte ve hat yazısı ile soyutlama alanında üstün bir örnek oluşturmaktadır.

Görsel 2. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Beyaz Sedir Ağacı, 1957. Kağıt Üzerine Guvaş Boya.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Görsel 2'de "Beyaz Sedir Ağacı" adlı eserinde de görülen resim yatay bir uzunluğa sahiptir. Eser 1957 yılında yapılmış olup manzara şeklinde bir görünüme sahiptir. Eserin adından da anlaşıldığı gibi resimde her yeri kaplayan bir sedir ağacı görülmektedir. Eser sıcak renklerden oluşan bir zemin üzerinde hat yazılarına benzeyen çizgilerden oluşan ağaç formundan oluşmaktadır. Resmin ana konusu olan sedir ağacı resmin genelini kaplamaktadır. Ağacın alt gövdesinin bir kısmı resim içindedir. Üsten de bir kısmı resim dışındadır. Dalları ise hat yazısındaki harfleri çağrıştırmaktadır. Sol üstteki yuvarlak daireye ekli olan çizgiler aşağıya ve sağa doğru uzanmaktadırlar. Adeta ağaçta hat yazıları meyve gibi algılanmaktadır. Sol tarafta dikey duran bir başka ağaç görüntüsü mevcuttur. En sağ tarafta ise gövdesi yukarı uzanan dalları ise yanlara açılan ve üzerinde kırmızı meyveleri olan bir diğer ağaç yer alır.

Görsel 3. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Kırkayak, 1957, Kağıt Üzerine Guvaş.

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Görsel 3'de "Kırkayak" adlı eserinde de görülen resim yatay bir uzunluğa sahiptir. Eser 1957 yılında yapılmış ve diğerleri gibi bir manzara görünümüne sahiptir. Resim iki ana unsurdan oluşmaktadır. Sol tarafta hayvan soyutlamalarına da benzeyen üç adet biçim görülmektedir. Bunlardan en alttaki hat yazılarına benzer ve içerden dışarıya doğru kıvrılarak açılır. Renkleri koyu mavi olan ve bir solucanı çağrıştıran bu biçim çini sanatına da gönderme yapmaktadırlar. Üstteki iki biçim de otlakta yayılan keçi ve koyunlara benzemektedir.

Sağ tarafta ise uzun bir gemiye benzeyen ve sanatçının kırkayak dediği biçim yer almaktadır. Kırkayak biçiminin kafası soldaki diğer canlıya benzeyen biçimlere dönüktür. Adeta onlara doğru kırk tane ayağı ile ilerlemektedir. Bu biçim hayvana benzese de oldukça fazla derecede geleneksel motiflere yakınlık gösterir. Özellikle minyatür sanatımızda gemi gibi biçimlerin resmedilirken kullanılan sandal gövdesi ve kürekleri çağrıştırır. Sanatçı hat yazılarının yazılış sistemine uygun olarak fırçasını resim üzerinde hareket ettirmiş ve bu biçimi oluşturmuştur.

3. ADNAN TURANİ'NİN RESİMLERİNDE HAT SANATININ YANSIMALARI

Türk resim sanatında soyutlama resimlerde öne çıkan sanatçılarımızdan biri de Adnan Turani'dir (1925-2016). Adnan Turani de tıpkı Bedri Rahmi Eyüboğlu gibi döneminde zengin bir sanat çeşitliliği ile eserler üretmiş ve Türk resim sanatına kendi üslubu ile damga vurmuştur. Turani'nin geleneksel Türk sanatlarına olan bağlılığını onun resimlerinden rahatça anlayabilmekteyiz. İstanbul'da doğan Adnan Turani, Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Öğretmenliği bölümünden mezun olduktan sonra 1953-59 yılları arası Avrupa'da sanat eğitimi gördü. Sonra sırası ile önce Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Öğretmenliğinde, sonra Hacettepe Üniversitesi Edebiyat ve Güzel Sanatlar Fakültelerinde ve daha sonra da Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesinde hocalık yaptı. "Modern Resim Sanatının Gerçek Çehresi; Resim Üzerine; Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü; Dünya Sanat Tarihi; Çağdaş Sanat Felsefesi; Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı; Resimde Geometri; Sanat ve Sanatçılar Dergisi gibi yayınları yayımlamıştır" (Sanal 2).

Adnan Turani non-figüratif denen yani figürsüz sanat türünde çalışmalar yaptı. Onun resimlerinde figüratif tanındık nesneler yer almaz, dolayısı ile soyut görünümler yer alır. Hat sanatındaki harfler de Turani için aslında soyutlama evrelerinde resimde yer alabilen unsurlardır.

Görsel 4. Adnan Turani, Büyük Yazı, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 100 x 118 cm,

.

Adnan Turani'nin Görsel 4'de "Büyük Yazı" adlı eseri kare sayılabilecek boyutlardadır. Sanatçının resimlerinde genelde bu boyutlara rastlarız. Sanatçının çoğu resimdeki genel tavrı burada da yerini korumaktadır. Resmin alt, üst, sağ ve sol bölgelerinde geniş lekesel alanlar yer alır, ortaya doğru geldikçe orta genişliklerdeki lekeler devreye girer. En ortada ise kıpır kıpır diyebileceğimiz karakteristik tarzlardaki çizgisel yollar yani hat çağrışımı yapan çizgiler yer alır. Dünya sanatını çok iyi bilen sanatçı geleneksel Türk sanatlarında da hakimdir. Dolayısı ile eser üretirken istediği yerden istediği referansı eserinde ilham kaynağı olarak kullanma yetisine de sahiptir.

Eserde ortadaki sıcak renklerdeki çizgisel yapılar resmin geneline hakim olan yeşil renk tonları ile kontrast oluşturduğundan izleyici tarafından hızlıca algılanabilmektedir. Hem renk kontrastı hem de leke-çizgi zıtlığı Turani'nin bilinçli olarak kullandığı değerlerdir. Sanatçı hatta yer alan harf karakterlerini resimlerinde kullanmakta ve kaligrafi yani yazı sanatını da resim yüzeyinde yer almasına olanak tanımaktadır. "Resimlerinde kimi zaman figür izlenimi olsa da, kompozisyonu oluşturan, fırça vuruşları ve boya kazımalarıyla meydana getirilen kaligrafik ögelerdir. Bu ögeleri ve kaligrafik yapıyı eserlerinde ortaya çıkarmaya çalışmıştır" (Bayramoğlu, 12).

Görsel 5. Adnan Turani, Sakin Denizi Dinliyorum. 1976, Tuval Üzerinde Yağlı Boya.

Adnan Turani'nin Görsel 5'de "Sakin Denizi Dinliyorum" adlı eseri de bir önceki eserde olduğu gibi kare sayılabilecek boyutlardadır. Dış kenarlardaki sarı renkli kontur alanlar resimde bir çerçeve havası oluşturmuştur. Sarının içinde kalan geniş alan ise tek bir parça olarak ve açık mor renkte yer almıştır. Bir önceki resimdeki gibi ortaya doğru geldikçe küçülen çok sayıda lekesel alan bu resimde yer almamaktadır. Bu resimde arka plan nettir. Sarı çizgi içinde açık mor tek parça geniş arka plan vardır.

Çalışmanın ortasında ise arka plana zıt olarak yine kıpır kıpır bir alan vardır. Bu hareketli alanın en önemli öğesi kaligrafik görünümde olan hat yazı karakterleridir. "Adnan Turanî'nin resimlerindeki yoğun boya mücadelesinin yanı sıra çizgi kullanımı da dikkat çekmektedir. Bu çizgilerdeki hassasiyet, kaligrafinin heyecanı ve içgüdüsüyle had safhaya ulaşmıştır. Bu çizgiler önce soyut resimlerinde; hat sanatına yakın bir tutumla, daha sonraki figüratif resimlerinde ise kendine özgü bir şekilde ortaya çıkmıştır" (Akalın, 171).

Görsel 6. Adnan Turani, Terkedilmiş Köy, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 40 x 50 cm.

Adnan Turani'nin Görsel 6'da "Terkedilmiş Köy" adlı eseri de diğer iki eserde olduğu gibi kare sayılabilecek boyutlardadır. Sağ ve sol kenarlarda yukardan aşağıya kadar uzanan orta tonda kahverengi şeritler resmi sağdan ve soldan çerçeve içine almaktadır. Bu dikeyliği resmi yatay olarak ikiye bölen ufuk çizgisi dengelemektedir. Bu çizginin altında kırmızı renkli geniş lekesel

alan Turani'nin arka planda kullandığı alanlardandır. Üstteki alan ise daha nötr renkte tercih edilmiştir.

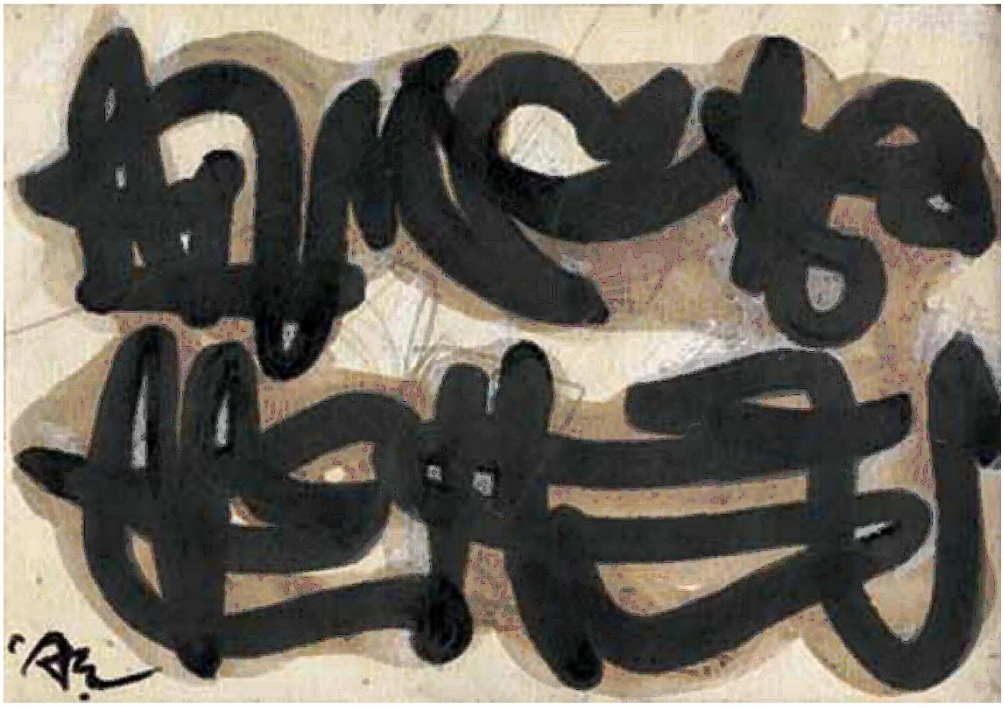
Yukardaki alanın içinde sarı renkte daire biçimindeki biçim gökyüzünde görülen gündüz güneşini çağrıştırmaktadır. Bu biçimin güneşi çağrıştırması ile birlikte izleyicini bakışı ufuk çizgisinin altındaki geniş kırmızı renkli alan kaymaktadır. Bu alanda yer alan kıpırtı yine diğer resimlerdeki dinamik orta alanlara benzemektedir. Güneşten yola çıkarak bu kıpırtıları dikkatlice izlediğimizde orada evlerin olduğunu hissediyoruz. Sanatçının soyutlama türünde yaptığı bu resimde çağrışım yolu ile benzetme yaparak resme ismini veren terkedilmiş köyü rahatça görebiliyoruz.

Resimde hat sanatındaki harf karakterleri bu sefer mimari yapıların dış hatları ve biçim özelliklerine göre yerleştirilmiş olarak görülmektedir. Hat sanatı bu resimde soyuttur ama çağrıştırdığı imge somuttur.

4. ABİDİN ELDEROĞLU'NUN RESİMLERİNDE HAT SANATININ YANSIMALARI

Türk resim sanatında soyutlama resimlerde öne çıkan sanatçılarımızdan bir diğeri de Abidin Elderoğlu'dur (1901-1974). Abidin Elderoğlu resimlerinde hat yazılarını geniş ve uzun boyutlarda kullanmış ve resimde ana unsur olarak hattan yararlanmıştır. "Abidin Elderoğlu, 1919 yılında Denizli Lisesi'nde sanat eğitimine başlar. 1930'da Paris'e Julian Akademi'sine sanat eğitimini almaya gider. 1932de yurda döndükten sonra renk lekelerinin egemen olduğu figüratif soyutlamalara yönelir. 1930'lu yıllardan sonra figüratif çalışmalar sunan Abidin Elderoğlu, daha sonra soyut çizgide Hat sanatını kullanarak çağdaş resim anlayışını eserlerinde göstermiştir" (Bayramoğlu, 12).

Elderoğlu'nun resimlerindeki kaligrafi uzak doğunun yazı stilini ve resim tarzını da çağrıştırmaktadır. Diğer sanatçılarda olduğu gibi Elderoğlu da kaligrafik yazıları resimlerinde bir mana oluşturmayacak tarzda kullanmıştır. Hat karakterleri uzayarak ya da biçim değiştirerek olduklarından daha farklı biçimlere dönüşmüşlerdir. Hat yazıları bazı resimlerde tuğra yazılarını da çağrıştırmaktadır.

Görsel 7. Abidin Elderoğlu, Soyut Kompozisyon, 1962, Kağıt Üzerine Mürekkep, 11 x 15 cm.

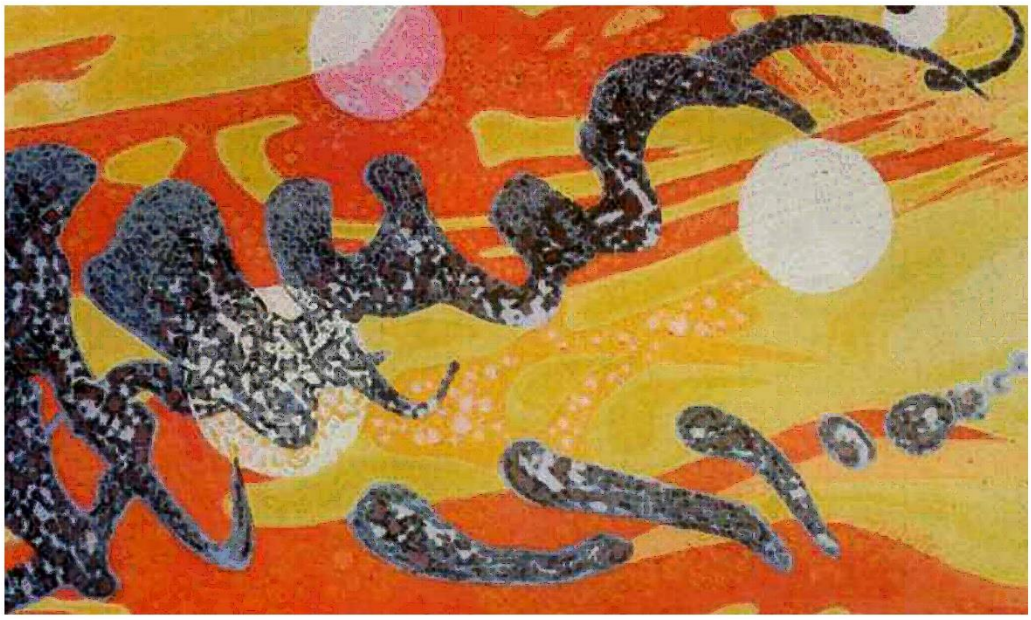
Abidin Elderoğlu'nun Görsel 7'de "Soyut Kompozisyon" adlı eseri kaligrafik bir görünümdedir. Bu çalışmada incelediğimiz ressamlar içinde eserlerinde kaligrafinin daha net algılandığı ressamdır Elderoğlu. Resim, geneli açık tonda oluşmuş bir arka plan üzerinde tamamı koyu tonda ve bold dediğimiz karakterde kaligrafik tarzda hat yazılarından oluşmaktadır. Kaligrafik yazı sanatçının adeta bir hamlede boyayı sürmüş olduğunu hissettirmektedir. Uzak doğu kaligrafisinde çokça rastlanan bu özellik Abidin Elderoğlu ile Türk sanatında da kendisini göstermiştir. Sanatçı geleneksel hat sanatımızın aslında sanat alanında zengin bir miras olduğunu etrafına ve genç nesillere de göstermiştir.

Görsel 8. Abidin Elderoğlu, Soyut Kompozisyon, Tuval Üzerine Yağlı Boya, 60 x 92 cm.

Abidin Elderoğlu'nun Görsel 8'de "Soyut Kompozisyon" adlı bir diğer eseri de kaligrafik bir görünümdedir. Aynı zamanda resimde doğal yapılara götüren biçimsel çağrışımlar da mevcuttur. Resimde kırmızı bir geri plan yer alır. Bu kırmızının üzerinde iki farklı renkte ve farklı biçimlerde alanlar yer alır. Üstteki alan oval bir biçime yakındır ve sarı renkte bir görünüme sahiptir. Üzerinde ise pürüzlü bir beyaz tonu ile eğimli duran hat karakterine sahiptir. Sarı renkteki bu oval biçim bir taraftan da gökyüzündeki güneşi çağrıştırmaktadır.

Alttaki diğer alan ise mavi renkte ve uzanmış bir eğim biçimindedir. Daha yere yakındır ve sarı renkteki biçimin güneşi çağrıştırması ile ilişkili olarak yer zeminini çağrıştırmaktadır. Bu mavi alanın üzerinde ise olduğu yerden alınarak neredeyse hiç bozulmadan resme getirilmiş ve hat yazısı vardır. bu hat yazısı belli ki bir hattatın elinden çıkmış ve yazımı sırasında itina gösterilmiştir.

Görsel 9. Abidin Elderoğlu, Fezadan Görünüş, 1962.

Abidin Elderoğlu'nun Görsel 9'da "Fezadan Görünüş" adlı eseri de kaligrafik bir görünümdedir. Bir önceki resimdeki gibi doğal unsurlara çağrışım yaptırmaktadır. Eserin isminden de anlaşıldığı gibi sanatçı uzaysal bir görünüm oluşturmuştur. Sanatçı Arapça harflerin kutsal kitabımızdaki anlattığı ilahi bilgi, olay, öğüt gibi değerlerin insanın bildiği dünyadan değil, ilahi bir yerden geldiğini de bize haber verir gibidir.

Uzay boşluğunda gezegenler beyaz renklerde bilinmezliği ve yeni keşifleri simgelerken, sarı ve kırmızı dalgamsı biçimlerin yan yana ve iç içe geçmesi ile oluşan geri plan güneşin ısı ve ışık saçışını da çağrıştırmaktadır. Doğaya bakarken soyut resme giden bu süreçte maddeye bakarken maneviyata giden süreç arasında izleyiciyi düşünmeye sevk eder. Tüm bu uzaysal görünümlerin üstünde ise hat yazısı yer alır. Koskoca evrenin üzerinde bir mühür gibi yer alan hat yazısı resimdeki ilahi çağrışımlara destek olur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

"Hat Sanatının Türk Resim Sanatına Yansımaları" başlıklı bu çalışmada geleneksel sanatlarımız içinde çok önemli bir yeri olan Hat sanatının, 1950 ve 1960 yıllarında resim sanatında kullanılması konusu ele alınmıştır. Bu konu farklı kaynaklarda da yer almakla birlikte bu çalışmamızda özellikle soyut resim yapan Bedri Rahmi Eyüboğlu, Adnan Turan ve Abidin Elderoğlu'nun üçer eseri üzerinden tekrardan değerlendirilmiştir.

Türk resim sanatında önemli yerleri olan bu sanatçılarımızın eserleri incelendiğinde görülmüştür ki Türk ressamları kendi geleneklerine sahip çıkmışlar, en önemli geleneksel sanatlarımızdan olan hat sanatını bağırlarına basmışlardır. 1950 ve 1960'lardaki bu davranış, Türk resim sanatını da doğrudan etkilemiş, daha sonrasında ressamlarımızın geleneksel sanatlarımızı esin kaynağı almalarına ön ayak olmuştur. Hat ve diğer geleneksel sanatlarımızdan esinlenerek resim üreten Türk sanatçıları hem yurt içinde hem de yurt dışında sanatları ile itibar görmüşlerdir.

Bu çalışma özellikle hat sanatından esinlenerek resim yapan Türk ressamlarının kendilerinden sonraki kuşakları cesaretlendirmeleri, Türk sanatının gelenekle bağlantılarını yapabilmeleri ve yırt dışında geçmiş ile günümüz arasında tarihimize ve sanatımıza sahip çıkıldığını gösterebilmeleri açılarından önemli görülmektedir. Bu çalışmadan sonra hat sanatının resim sanatına olan etkisi farklı ortamlarda deneysel olarak ve uygulamalı olarak ortaya çıkarılabilir ve analiz edilerek bahsi geçen etkileşimler ortaya çıkartılabilir.

KAYNAKÇA

Akalın, T. Avrupa'da Ortaya Çıkan Dışavurum Akımının Türk Resim Sanatına Etkisi, Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, Cil.1, Sayı.1, (163-177), DOI: 10.7816/ulakbilge-01-01-08, 2013.

Edgü, F. *Paris Okulu ve Türk Ressamları*, İstanbul, 2000.

Ersoy, A. *Günümüzde Türk Sanatı,* Bilim Sanat Dergisi Yay., İstanbul, 1998.

Kılıç E., Küçüköner, M. Paris Okulu Türk Ressamları, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu, Erzurum, 25-27 Nisan 2007.

Kılıç, E. *Türk Resminde Bireysel Eğilimler 1950-1970,* Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2001

Sanal 1. https://www.kulturportali.gov.tr/portal/hatsanati

Sanal 2. Adnan Turani, https://www.artsurem.com/art/artist/adnan-turani/202/

GELENEKSEL TÜRK SANATLARINDA TAŞ BASKI YAZMACILIK

Doç. Hava KÜÇÜKÖNER

Necmettin Erbakan Üniversitesi Misafir Öğretim Üyesi

havacakoner@hotmail.com - ORCID: 0000-0003-2344-8872

Prof. Mustafa KÜÇÜKÖNER

Necmettin Erbakan Üniversitesi Güzel Sanatlar ve Mimarlık Fakültesi

mustkoner@hotmailcom - ORCID ID: 0000-0002-9796-0117

ÖZET

Yaşayan Türk geleneksel sanatlarından biri olan taş baskı yazmacılık sanatı el yordamı ile oyulan kalıpların renk alınarak yazma kumaşlarına basılması ile elde edilen bir sanat türdür. Yazma sanatı boş kumaş üzerine elle ya da kalıp ile boya verilerek elde edilen resimli kumaş olarak bilinmektedir.

Yüzyıllardır Anadolu coğrafyasında özellikle kadınlar tarafından kullanılan giysilerde, yastık kılıflarında ve baş örtüsü olarak bilinen yazmalarda sıkça gördüğümüz bu el sanatı halen aktif olarak kullanılmaktadır. Halen günümüzde Kastamonu ve Tokat yöresinde yerel ustalar tarafından atölye ortamlarında bu sanat icra edilmektedir. Ustalar yanlarına gelen halktan oluşan kişilere bu sanatı öğretmekte ve çoğu kişi bu basma resimleme ile kendi yazma ve diğer kumaşlarını geleneksel motiflerle resimleyebilmektedirler.

Kastamonu ve Tokat'ta yüzyıllardır devam eden yazma baskıcılığı yıllar geçtikçe eskisinden daha da kıymet görmekte, kültürel bağlamda ve turistik alanlarda kendine yabancı müşteriler de bulabilmektedirler. Bu çalışma kapsamında taş baskı sanatı hakkında teknik bilgilerin yanı sıra kalıpların yapılış şekli ve yapıldıkları malzemelerden bahsedilecektir. Ayrıca çalışma içinde yazmalarda kullanılan desenlerden örnek görseller yer alacak ve desenlerin basıldığı yazmalardan da fotoğraflar yer alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Türk Sanatı, Taş Baskı Yazmacılık, Kastamonu, Tokat.

ABSTRACT

One of the living Turkish traditional arts, the art of stone printing is an art form obtained by printing the colored patterns carved by hand onto the cloth. The art of stone printing is known as a painted fabric obtained by applying paint to the blank fabric by hand or with a pattern.

This handicraft, which we have frequently seen in the clothes, pillowcases and headscarves known as headscarves, especially used by women in Anatolia for centuries, is still actively used. Today, this art is still performed by local masters in workshop environments in the Kastamonu and Tokat region. Masters teach this art to the people who come to them and most people can draw their own kerchiefs and other fabrics with traditional motifs with this print painting.

The art of stone printing, which has been going on for centuries in Kastamonu and Tokat, has become more valuable over the years and can find foreign customers in cultural contexts and touristic areas. In this study, technical information about the art of stone printing, as well as the way the patterns are made and the materials they are made from will be discussed. In addition, the study will include sample images of the patterns used in the kerchiefs and photographs of the kerchiefs on which the patterns were printed.

Keywords: Traditional Turkish Art, Stone Print Kerchief Making, Kastamonu, Tokat.

1. GİRİŞ

Yaşayan Türk geleneksel sanatlarından olan taş baskı ve ahşap baskı yazmacılık sanatı bir kalıp oluşturularak boyanın kalıp sayesinde kumaşlara basılarak aktarılması yolu ile oluşan sanat türleridir. Yazma sanatı boş kumaş üzerine elle ya da kalıp ile boya verilerek elde edilen resimli kumaş olarak bilinmektedir. Anadolu kültüründe kadim tarihlerden beri yazma üzerine resimler yapma eğilim olmuştur. Özellikle kadınlar tarafından yüzyıllardır Anadolu coğrafyasında kullanılan giysilerde, yastık kılıflarında ve baş örtüsü olarak bilinen yazmalarda sıkça gördüğümüz bu el sanatı halen aktif olarak kullanılmaktadır.

Günümüzde Kastamonu ve Tokat yöresinde baskı ustaları eşliğinde atölye ortamlarında bu sanat icra edilmektedir. Baskı sanatını kendinden önceki ustalardan öğrenerek başa geçmiş olan ustalar günümüzde yanlarına gelen halktan oluşan kişilere bu sanatı öğretmektedir. Birçok geleneksek sanatta olduğu gibi bu sanat da ustadan çırağa geçmektedir. Günümüzde de ev hanımları ve genç kızlar evlilik öncesi kumaş üzerine baskı resim yapmayı atölyelerde ustalardan öğrenmektedir. Kendi gayretleri ile kendi çeyizlerini hazırlamaktadırlar. Yazmalarda gelenekselleşmiş motifler kullanılmaya devam etmektedir.

Kastamonu ve Tokat'ta yüzyıllardır devam eden yazma baskıcılığı yıllar geçtikçe eskisinden daha da kıymet görmekte, kültürel bağlamda ve turistik alanlarda kendine yabancı müşteriler de bulabilmektedirler. Turistik olarak ilgi gören bu yazmalar oldukları yerlerden alınarak uzaklardaki insanlara da götürülmekte ve tanıtımı yapılabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında taş baskı sanatı hakkında teknik bilgilerin yanı sıra kalıpların yapılış şekli ve yapıldıkları malzemelerden bahsedilecektir. Ayrıca çalışma içinde yazmalarda kullanılan desenlerden örnek görseller yer alacak ve desenlerin basıldığı yazmalardan da fotoğraflar yer alacaktır.

2. KASTAMONU GELENEKSEL TAŞ BASKI YAZMACILIĞI

Taş baskı yazmacılık sanatı Kastamonu'da tarihi geçmişi olan bir sanattır. Kastamonu'nun ve çevresinin cazibeli ve görkemli tarihi yapıları ve coğrafyası baskı sanatlarını da etkilemektedir. "Taş baskı Kastamonu da geçmişten günümüze süregelen el sanatlarından birisidir. Yörede ''Taş baskı'' ya da ''Sini Bezi'' olarak söylenmektedir. Sini yere ya da yemek tablasının üzerine konarak yemek yenen, genelde bakırdan yapılan bir tür büyük tepsi olarak Kastamonu yöresinde kullanılmaktadır" (Gökmen, 7)

Eskiden kalıp olarak taş kullanıldığından adına taş baskı yazmacılık denen bu sanat aslında daha çok ahşap kalıplar ile icra edilmektedir. Zira ıhlamur ağacı kolay oyularak şekil alabilen bir özelliktedir. Bu sebepten dolayı da kalıplar ıhlamur ağaçlarından elde edilmektedir. Bu kalıplar kullanıla kullanıla zamanla araları boya ile dolmakta ve sertleşmektedirler.

Almanya'da Rönesans döneminde bulunan matbaa sisteminde harf kalıpları altta ve sabit durur ve kağıtlar üstten gelerek bastırılarak boya transferi gerçekleştirilirdi. Aynı yıllarda Dürer'in başını çektiği baskı ressamları da görseli ahşap kalıplara oymuşlar ve boyayı yüzeye vererek üzerine gelen kağıda transferini sağlamışlardır. Ancak Kastamonu ve Tokat yazmacılığında kalıp altta değil üsttedir. Altta olan ise baskının yapılacağı kumaş yüzeyidir. Bu sebepten dolayı kalıplar oldukça dar yüzeyli olurlar ki usta tarafından yeteri güç ile altta yatan kumaşın üzerine vurularak basılabilsin.

"Oyma işlemi yüzeyleri zenginleştirmek, estetik bir görünüm ve belirli bir hareket vermek için uygulanan bir tekniktir. Bu teknikte oyma işlemi, "nakış bul" adı verilen küçük bıçaklarla yapılmaktadır. Eni dar ve geniş olmak üzere iki çeşit bıçak vardır. Dar ve ince olan bıçaklarla desenlerin dar yerleri oyulmaktadır. Geniş bıçaklar ise desenlerin geniş yerlerinde yüzeysel oymalarda kullanılmaktadır. Bıçak çok derinlere inerse derin oyma, daha eğimli çalışılırsa yüzeysel oyma denmektedir" (Gökmen, 8).

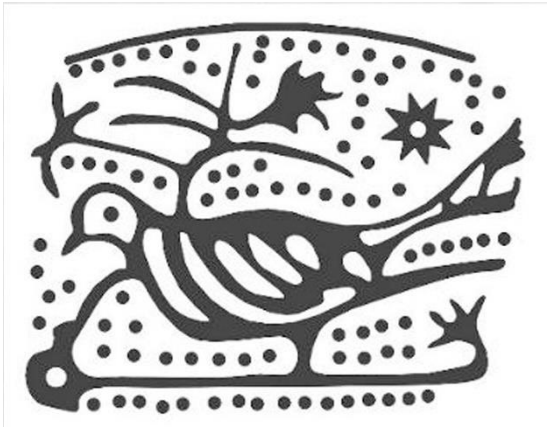

Görsel 1. Yazmacılıkta Kullanılan Ihlamur Ağacından Yapılan Oyma Kalıplar.

Görsel 1'de Kastamonu'da yazma baskıcılığında kullanılan kalplar ve oyma aletleri görülmektedir. Kalıp oma işi ustadan çırağa geçmektedir. Genellikle geleneksel motiflerin

kalıpları yapılmaktadır. Yazmacılıkta kumaş olmalı, kalıp olmalı ve boya olmalıdır. Ahşap kalıbı civardaki ıhlamur ağaçlarından elde edilmekte, kumaşlar da yörenin kumaşlarından yapılmaktadır. Boyalar da civardaki bitkilerden elde edilmektedir.

Görsel 2. Kuş, Keklik, Ahşap Kalıp.
Görsel 3. Kuş, Keklik, Ahşap Baskı Resim.

Görsel 2'de ıhlamur ağacından oyulmuş bir ahşap kalıp görülmektedir. Kalıp üzerindeki desen keklik cinsinde bir kula aittir. Kalıp usta tarafından hünerlice oluşturulmuştur. Üzerindeki noktalar geçmiş zamanlarda kullanılan sandık, masa, dolap süslerini çağrıştırmakta bu sayede de geçmiş geleneklerimiz ile bağ kurmaktadır.

Görsel 3'te gördüğümüz kuş resmi görsel 2'deki kalıptan basılmıştır. Kumaşa basılmış keklik kuşu tasarımını görmekteyiz. Kuş başını öndeki yemlere çevirmiş gibidir. Yüzeye dağılmış siyah noktalar ise adeta kuşun yemleri gibidir. Tasarımda kuş resmin içine dahil edilmiştir.

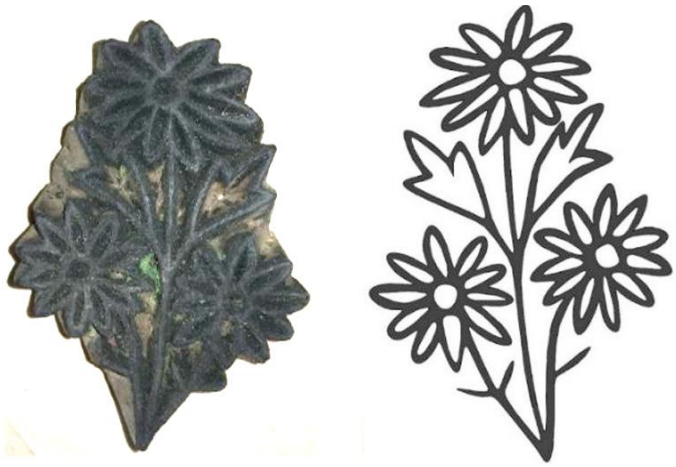

Görsel 4. Geyik, Ahşap Kalıp (S:108)
Görsel 5. Geyik, Ahşap Baskı Resim (S:108)

Görsel 4'te sağa dönük bir geyik kalıbı görülmektedir. Kadınların çokça tercih ettiği figürlerden olan geyik figürü her zaman insanlar tarafından letafet ve şirinliğin çağrıştırıcısı olmuştur. Kalıp tahtasında gereksiz yerler oyulmuş ve atılmış görülmektedir.

Görsel 5'te Sola doğru dönmüş yavru bir geyik görülmektedir. Yan profilde 4 ayağı da gösterilmiş şekildedir. Boynuzları da görülmektedir. Gözünün olduğu yerde büyük bir beyaz boşluk gözü temsil etmektedir. Bu da ceylan gibi geyiklerin gözlerinin güzel olmasına geleneksel olarak bunun da motifleri yer almasına gönderme yapmaktadır. Geyiğin etrafında dallar, çalılar, yapraklar ve otlar yer alır. Bu resmi bir yazma ya da bir kumaş üzerine basılı gördüğümüzde, onu takan kişinin aslında huzurlu bir ortamda yaşadığına delil de görmüş oluruz.

Görsel 6. Papatya, Yaprak, Dal, Ahşap Kalıp.
Görsel 7. Papatya, Yaprak, Dal, Ahşap Baskı Resim.

Görsel 6'ya baktığımız zaman bir çiçek kalıbı görmekteyiz. Herkesin sevdiği, hemen hemen doğanın her yerinde, köyünde, şehrinde, kasabasında, dağında ve vadisinde yerden biten ve güzel kokusuyla ve estetik biçimiyle de halk tarafından çok sevinen papatya çiçeğinin bir kalıbını görüyoruz. Kalıp ustası papatyanın biçimini vermek için ortadan yukarıya dalları yerleştirmiştir. Alt bölgenin sağında ve solunda, bir de üst bölgede 3 tane çiçek formunu kalıba yerleştirmiştir. Kalıbın çok kez baskı için kullanıldığı etrafındaki birikmiş boyalardan ve tümseklerin kenarlarının zayıflamasından belli olmaktadır.

Resim 7'de ise bir önceki görselde yer alan papatya kalıbının boyalı alanının kumaş üzerine basılması ile elde edilen resim görselini görüyoruz. Kalıp üzerinde çok kalabalık bir görüntü olmasına rağmen, baskıda papatya çiçeğinin görüntüsü daha sade ve net olarak algılanmaktadır.

Kalıp ustaları ilk başlarda çok detaylı yaptıkları kalıplarda zamanla kırılma ve dökülme olduğunu fark etmişlerdir. Bu yıpranmayı engellemek için daha sağlam kalacak kolay çizgi ve oymalara yönelmişlerdir. Süreç içerisinde daha sağlıklı ve uzun ömürlü, daha dayanıklı çizgiler çizmiş, kesmeler yapmış ve oymalar üretmişlerdir. Daha az yıpranan biçimler ve kalıplar oluşturmaya başlanmışlardır. Bu süreç kalıbın dayanıklılığını kullanımını arttırırken aynı zamanda desenlerin de detaylarından arındırılmasını sağlamıştır. Bir nevi modern sanatta Picasso'nun soyutlama yaptığı boğa resminde olduğu gibi, fazlalıklardan arınıp daha soyut ve daha sade çizgilerle anlatılan görüntülere ulaşılmış gibidir.

Görsel 8. Karanfil, Yaprak, Dal, Ahşap Kalıp.

Görsel 9. Karanfil, Yaprak, Dal, Ahşap Baskı Resim.

Görsel 8'de bir karanfil çiçeği ve onun parçalarından oluşan ahşap kalıp görmekteyiz. Üst tarafa doğru geniş alandaki yaprak biçimli karanfil çiçeği ve ortadan aşağıya doğru çiçeğin dalları kalıbı oluşturmaktadır. Kalıbın üzerindeki boyanın eskiliğine bakıldığında epeyce kullanıldığı ve yıprandığı görülmektedir.

Gürsel 9'a bakıldığında bir önceki görselde yer alan kalıptan alınmış bir karanfil deseni görmekteyiz. Bu çalışmada da kalıp boyayla boca olmuş bir şekilde ve yoğun bir görünüm arz etmekte idi. Baskıdaki görüntü ise kalıbın zıttı olarak daha sade, daha sakin ve daha yalındır. Yedi adet karanfil çiçeği resmin üst tarafında adeta bir güneş gibi izleyiciye bakmaktadır. Ortalardaki delikler ise kelebekleri ve bunun gibi değişik canlıları çağrıştırmaktadır. Çiçeğin ortasındaki sap kısmı ve onun gövdesine doğru olan minik yaprakları da resme estetik katmaktadır.

3. TOKAT GELENEKSEL BASKI YAZMACILIĞI

Yazmacılık sanatı Kastamonu'da olduğu gibi Tokat bölgesinde de oldukça yaygındır. Tokat bölgesindeki yazmacılık da çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bölgede sıkça yetişen ıhlamur ağacının kullanıldığı kalıplar oldukça çeşitlilik göstermektedir. "Ihlamur ağacı, yumuşak, kolay oyulabilen, dayanıklı, iyi boya tutan bir ağaç cinsi olduğundan kalıp hazırlamaya çok elverişlidir. Ihlamur ağacının gövdesi budaklı, yarık ve yaş olmaması gerekir. Fırınlanmış olanlar tercih edilir. Ağacı oyarken istenmeyen biçimde çatlama ve yarılmalar oluşmaz. Ağaç kuru ise yumuşak ve oyulmaya uygundur. Kalıplık kütükler hızarla kesilirken, kesilen parçalarda liflerin yönünün dikkate edilmelidir. Liflere dik gelecek şekilde kalıplık ağaçların kesilmesi gerekir. Oyma sırasında kolaylık sağlamaktadır. Aksi halde kalıbı oymak zorlaşır. Ihlamurdan başka armut ağacı, gürgen ve sarıçam da kullanılabilir (Türker, 1996, 13).

Görsel 10. Tokat Yazmacılığında Oyma Aletleri ve Kalıplar.

Görsel 10'da Tokat yöresine ait ıhlamurdan oluşturulmuş kalıp örnekleri ve bu kalıpların oyulmasında kullanılan oyma aletleri yer almaktadır. Günümüzde hem Kastamonu'da hem de Tokat'ta el oymacılarının yanı sıra CNC makineleri ile de ahşap kalıp oyma işi sürdürülmektedir. Bu alanda usta olan kişilerin el ile yaptıkları kalıplar tıpkı CNC'den çıkmış gibidir ayırt etmesi bazen zorlaşır.

Görsel 11. Kandilli Yazmasında Kullanılan Kalıplar, Ihlamur Ağacından Oyma.

Görsel 12. Kandilli Yazma Baskısı.

Gürsel 11'de Kandilli tasarımı için kullanılan kalıplar görülmektedir. Kandilin yer aldığı sağ üstteki kalıp ve onun etrafını süsleyecek olan diğer kalıplar bu görselde yer almaktadır. Kalıplar ustalar tarafından elle oyulmuştur.

Gürsel 12'de bir önceki görseldeki kalıplar ile elde edilmiş Kandilli denen yazmanın görseli yer almaktadır. Yazmalar genellikle kadınlar tarafından başörtüsü olarak kullanıldığı için orta kısmı boş bırakılmış, görüntüler yazmanı kenarlarına doğru kaydırılmıştır. Bu da yazmanın başörtüsü olarak kullanıldığı zaman kenarlarının daha süslü görünmesini, orta kısmının ise daha sade görünmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra her tarafı desenle doldurulmuş yazmalar da mevcuttur. Bu sanatta ne kadar da geleneksel ürünler, desenler, motifler kullanırsa da bazen ustalar tarafından yeniden üretilmiş sembolik biçimler de halk tarafından beğeni görebilmektedir. Yazmanın dört köşesine birer adet kandil baskısı yapılmış, kenarlarına da çerçeve olacak şekilde süsleme yapılmıştır.

Görsel 13. Kestaneli yazmasında Kullanılan Kalıplar, Ihlamur Ağacından Oyma.

Görsel 14. Kestaneli Yazma Baskısı.

Gürsel 13'te ise kestaneli bir yazma için hazırlanmış 3 adet kalıp görünmektedir. Bunlardan birisi yaprak kısmını oluşturmakta, birisi ana malzeme olan kestane çiçeği ve yapraklarını oluşturmakta bir diğeri de yanda çiçek olarak yer almaktadır. Kalıplar oldukça sık kullanılmış, içleri boya dolmuş ve yüzeyleri de yıpranmıştır.

Gürsel 14'te bir önceki görselde yer alan üç tane kalıp ile oluşturulmuş kestane desenli bir yazma ürünü görülmektedir. Bu yazmanın açık mavi bir rengi vardır. Üzerinde ise elde yapılmış kalıplarla basılarak elde edilmiş kestaneli yazma türündeki görseller vardır. Yazmaların kadınlar tarafından başörtüsü olarak kullanıldığını bildiğimiz için bu yazmanın da kenar süslerini bir çerçeve gibi birbirine tamamladığını görmekteyiz. Ortalar de ise çiçek motifleri ön plandadır ve yanlarındaki sarı yapraklar da çiçek motiflerine destek olmaktadır.

Çiçek motiflerinin yönleri dört bir tarafa olacak şekilde sıralanmıştır. Zira yazmalar başörtüsü olarak kullanıldığında her açıdan çiçeklerin görülmesi gerekmektedir. Yazmanın rengi beyazdır. Genel olarak yazmalarda beyaz renk kullanılır ve üzerindeki motifler renkli yapılır.

Görsel 15. Laleli Yazmasında Kullanılan Kalıp, Ihlamur Ağacından Oyma.

Görsel 16. Laleli Yazma Baskısı.

Gürsel 15'te yine Tokat yöresine ait bir kalıp görmekteyiz. Kalıp Laleli yazmalarında kullanılır. Lale resmini seven müşterilerin tercihine yönelik olarak kalıp lale deseninde oyulmuştur. Kalıp temiz görülmektedir zemini boyadan arındırılmıştır ve tümsekleri de sağlıklı durmaktadır.

Gürsel 16'da ise bir önceki görselde yer alan kalıptan elde edilmiş laleler görünmektedir. Zemin çok koyu tonda bir mavidir. Çiçek desenlerinin renkleri ise açık tonlardadır. Ortada lale kalıbından elde edilmiş beş adet baskı vardır. Dördü köşelerde birisi de ortadadır. Her biri başka bir yöne doğru durmaktadır. Yazmanın kenarlarında yer alan çiçekler de bir kalıptan elde edilmiştir ve çerçeve tüm görüntüyü içine almıştır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

"Geleneksel Türk Sanatlarında Taş Baskı Yazmacılık" adlı bu çalışmada geleneksel el sanatlarımızdan biri olan ahşap baskı yazmacılık sanatı ele alınmıştır. Kastamonu ilimizde taş baskı olarak da bilinen ahşap baskı yazmacılık hakkında kısa bilgi verilmiştir. Ahşap oma ile elde edilen kalıplardan ve bu kalıplar ile yapılan baskılardan görseller verilerek değerlendirmeler yapılmıştır.

Ayrıca Tokat ilimizde halen devam eden ahşap baskı yazmacılık konusu da ele alınmıştır. Tokat yöresine ait kalıplardan ve bunların baskısı ile oluşan yazmalardan görsellere yer verilmiş ve değerlendirmeler yapılmıştır. Yapılan değerlendirmelerde tahta baskıda ıhlamur ağacının kullanıldığı, bu ağaçların ustalar tarafından el ile oyulduğu, atölye ortamında ustalar tarafından halka da bu çalışmaların yaptırıldığı görülmüştür. Özellikle evlilik sürecinde olan kızların bu atölyelerde çeyiz hazırlamak için baskı ile kumaş ürünleri resimlediği de görülmüştür.

Kastamonu ve Tokat'ta aktif olarak devam eden yazma baskıcılığı yıllar geçtikçe daha kıymet bulmaktadır. Halkın ihtiyacını karşıladığı gibi turistik olarak da alım yapılmaktadır. Geleneksel el sanatlarımızdan olan baskı yazmacılık sanatı günümüzde olduğu gibi gelecekte de ustalar tarafından yapılmaya ve halk tarafından talep edilmeye devam edecektir.

KAYNAKÇA

Gökmen, Ö. *Kastamonu Yazmacılık (Taş Baskı) Sanatı ve Ahşap Kalıpların Desen Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasarım Anabilim Dalı, Tasarım Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.

Türker, K. *Ağaç Baskı Tokat Yazmaları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1996, İstanbul.

Kıran, H. *Ağaç Baskı Sanatı*, Bellek Yayınevi, 2010, Ankara.

Küçüköner, H. *Gravür Sanatı Tarihi ve Modern Uygulamalar*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012.

GÖRSEL KAYNAKÇASI:

Görsel 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9. Gökmen, Ö. *Kastamonu Yazmacılık (Taş Baskı) Sanatı ve Ahşap Kalıpların Desen Özellikleri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tasarım Anabilim Dalı, Tasarım Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019, Sırasıyla sayfa no:10, 111, 111, 108, 108, 61, 61, 36, 36.

Görsel 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16. Ceviz, B. *Tokat Kalıp Baskı Yazmalarının Geleneksel Halk Kültürü ve Plastik Açıdan İncelenmesi*, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim ve Baskı Sanatları Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Giresun, 2019. Sırasıyla Sayfa No: 11, 83, 82, 87, 86, 91,90.

MODERN SANATIN YÜZÜ: EMPRESYONİZM, KÜBİZM VE FOVİZM AKIMLARININ PORTRE RESMİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Ümmühan TUTAK KURU

Email: ummuhantutak98@gmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0803-139X

Prof. Dr. Aylin GÜRBÜZ

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi

Email: aylingurbuz22@hotmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7258-199X

ÖZET

İnsanlığın var oluşundan bu yana hayatın önemli bir parçası olan sanat kavramının; tarihsel açıdan bakıldığında insanoğlu tarafından yüzyıllardır incelenerek yorumlandığı bilinmektedir. Sanat anlayış ve akımlarını incelemek için elbet ki bunların tarihçelerini bilmek ve anlamak oldukça önemlidir. Resim sanatının önemli bir kolu olan portre resimleri; ilk çağlardan günümüze kadar varlık göstermekte ve sanat tarihi açısından da büyük önem taşımaktadır. Kişinin duygu durumunun, his ve mimiklerinin betimlendiği portre sanatı, resim sanatının dini etkilerden arınmaya başladığı klasik üslup ile günümüzde bilinen son halini almaya başlamıştır. Resim sanatının her kolunda olduğu gibi portre alanında da dönemsel değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişikliklerin yaşandığı dönemlerden en belirgin olanı modern sanat dönemi akımlarıdır. Birbiri ardına gelen akımlar, kendinden bir öncekine tepki olarak doğduğundan dolayı akımların özellikleri değişiklik göstermekte ve bu belirgin değişiklikler o dönemde ortaya konulan eserleri büyük ölçüde etkilemektedir. Empresyonizm akımının getirisi olan doğal unsurlar; eserleri tabii bir boyuta taşırken, Kübizm akımının geometrik unsurları eserlere ciddiyet ve katılık getirmiş, Fovizm akımı mensupları ise tüplerden çıkarılan canlı boya renkleri ile yapılmış eserlerin hırçınlık ve karmaşayı yansıtmasını amaçlamışlardır. Bu çalışmada modern sanat akımlarından Empresyonizm, Kübizm ve Fovizm akımları ele alınmış, tarihsel olarak açıklanmış, bu akımlar doğrultusunda ortaya konulan eserler arasında portre resimleri incelenmiş ve eserler arasında bağlantılar kurularak benzerlik-farklılıklara değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Modern Sanat, Portre Resmi, Empresyonizm, Kübizm, Fovizm

THE FACE OF MODERN ART: AN ANALYSIS OF IMPRESSIONISM, CUBISM AND FAUVISM IN THE CONTEXT OF PORTRAIT PAINTING

ABSTRACT

Since the existence of humanity, the concept of art, which has been an important part of life, is known to have been examined and interpreted by mankind for centuries when viewed from a historical perspective. In order to examine artistic understanding and movements, it is of course very important to know and understand their history. Portrait paintings, an important branch of painting, have existed from the earliest times to the present anda re of great importance in terms of art history. Portrait art, in which a person's emotional state, feelings and facial expressions are depicted, began to take its final form with the classical style, when painting began to be purified from religious influences. As in every branch of painting, there have been periodic changes in the field of portraiture. The most obious of the periods in which these changes occured are the moments occured are the movements of the modern art period. Since succesive movements emerged as reactions to the previous ones, the characteristics of the movements vary and these distinct changes greatly affect the produced during tha period. Natural elements, which were the produced the Impressionism movement; while the geometric elements of the Cubism movement brought seriousness and rigidity to the works, while the members of the Fauvism movement aimed for thw works made with the vivid paint colors extracted from the tubes to reflect acrimony and chaos. In this study, the modern art movements of Impressionsm, Cubism and Fauvism were discussed, explained historically, portrait paintings were examined among thw works produced in line with these movements and similarities and differences were mentioned by establishing connections between the works.

Keywords: Modern Art, Portrait Painting, Impressionism, Cubism, Fauvism

GİRİŞ

Sanayi devriminin 1770'li yıllarda yayılması ve ardından 1789 yılında yaşanan Fransız devriminin getirisi olarak yeni bir devlet anlayışı, yeni bir kültürel etki ve aydınlanma sürecinin tetiklenmesiyle yaşanan olayların ardından modernizm bir dönem özelliği göstererek ortaya çıkmıştır. Sanayileşme ile birlikte hayata dahil olan kentsel olgu olarak görülen modernizm, endüstrileşme, yabancılaşma, laikleşme, bireyselleşme olarak ele alınır (Görenek, 2020, s.11).

Modern sözcüğü, zamansal açıdan çok geniş bir süreci kapsamasından kaynaklı olarak belirlenme açısından kolay olmayan bir kavram olmuştur. Bu süreç içerisinde modernliğin belirleyici rolünü yalnızca sanatçılar değil, içinde yaşadıkları toplum üstlenmiştir. Bu sebeple sanatçılar yaşanılan ikilemlerin nasıl dile getirileceği konusunda bir mücadele içinde olmuşlardır. Bu süreç sadece ortaya çıktığı dönemin değil daha önceki dönemlerde yaşanılan değişimlerin etkileri ile birlikte gelişmiştir (Ergüven, 1992, s.110). Sanatın artık bağımsız bir tinsel alanı işaret ettiği dönemde, modern güzel sanat, kendisini de kapsayan belirleyici bir yapının şekillendiği alanda yer bulmuştur. Bu alan modernizm olarak bilinir (Uca,2017, s.22).

Modernizm'in hayata dahil olması birçok alanda yenilik getirdiği gibi sanat alanında da yeniliklere neden olmuştur. Yaklaşık yüz yıllık bir süreci kapsayan Modern Sanat Akımları, sanatçıları birçok açıdan etkilemiş ve eserlere yön vermiştir.

MODERN SANAT

Rönesans dönemi ile başlayan köklü değişiklikler sanat alanında da etkili olmuş, bir diğer deyişle on dokuzuncu yüzyıl ortalarında başlayıp yirminci yüzyıl ortalarına kadar devam eden Modern Sanat döneminin de temellerini atmıştır. Rönesans döneminin getirdiği sanat alanında yaşanan değişiklikler, dönemin ressamlarınca ilgi görmüş ve artık kilise etkisinin resim üzerinde zayıflamasıyla ressamlar eserler üzerinde özgürce karar verebilme ve uygulayabilme yoluna gitmişlerdir. Rönesans'ı takip eden Maniyerizm, Barok ve Rokoko dönemlerinde de sanatçıların özgürlüğü neticesi ile de birçok yenilik yaşanmış ve sanatçılar tarafından uygulanmıştır. Barok döneminin sona ermesi ile uzun süren üslupların ardından kısa zamanlı, hızlı değişimlerin yaşandığı birbiri ardına sıralanan çok sayıda akım ortaya çıkmıştır. Barok döneminin ardından gelen ve Barok'un devamı olarak görülen Rokoko tarzı kısa sürmüş ardından Gustave Courbet önderliğinde gelişen Realizm akımı Modern Sanat dünyasının başlangıcı olarak görülmüştür. Ne var ki Rönesans ve Barok gibi uzun süreli üsluplarda sanatçılar genel olarak bir üsluba ait eserler verseler de Barok devamında oluşan ve Modern Sanatı oluşturan akımlarda sanatçılar bir veya birden fazla akımda eserler vermişlerdir. Sürekli değişen resim anlayışı sanatçıları klasik üsluplardan farklı eserler ortaya koymaya itmiş birçok yeni anlayış şekillenmiştir.

EMPRESYONİZM, FOVİZM VE KÜBİZM

Empresyonizmin (İzlenimcilik) ilk ortaya çıkışı, 1874 yılında Paris'te ünlü fotoğraf sanatçısı Nadar'ın Capucines Bulvarı'ndaki stüdyosunda düzenlenen "Adsız Sanatçılar Birliği" adını taşıyan topluluğa dahil olmuş yaklaşık otuz sanatçının eserinin yer aldığı sergiye dayanmaktadır. Birliği oluşturan sanatçıların ortak özelliği sadece Empresyonizm olarak bilinen akıma tarz bakımından yakın olmaları değil, akademik resme karşı alternatif bir tarz arayışları da onları bir araya getirmiş ve Empresyonist tarzı savunarak aykırı bir duruş sergilemişlerdir. Bu aykırı duruşun Empresyonizm adını almasında en büyük etken Claude Monet'nin düzenledikleri sergide yer alan "İzlenim: Gündoğumu" adlı eseri olmuştur. Bu resimle ilgili yazar Louis Leroy, Le Charivari gazetesinde Monet'nin eserinin bitmemişlik duygusu uyandırdığını bu sebeple resmin "düpedüz izlenimden ibaret" olduğunu yazmış, tablonun ismi ve Leroy'un sözleri üzerine de akımın ismi oluşmuştur (Antmen, 2018, s.21).

Yeni bir tarz ve anlayış arayışında olan ressamlar on dokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru izlenimcilik akımı ile resimlerde form bütünlüğünden uzaklaşmışlardır. Bu bağlamda izlenimcilik akımı gereği ressamlar, izlenimlerin uyandırdığı duyumları yansıtan bir resim anlayışı benimsemişlerdir. İzlenim (impression) kavramı David Hume ile felsefede bir önem kazanmıştır. Bu kavram David Hume tarafından bilginin en temel ve en özgün taşıyıcısı olarak

kabul edilir, ona göre izlenim sadece dış duyu verileri değil aynı zamanda yalın bilinç içeriklerini de kapsamaktadır. Dolayısı ile tüm bilgilerin temelidir. Hume'un bu yaklaşımı on dokuzuncu yüzyılda Pozitivist felsefe anlayışının temelini oluşturur. Ernst Marc ise bu felsefenin gelişiminde büyük rol oynar. Onun anlayışına göre ise nesneler dünyası içinde yaşayan insan için obje duyumlarından meydana gelir ve her obje bir duyum grubudur. Duyum ise değişmeyeni, daima aynı kalanı değil değişeni bildirir. Her nesne duyumların harmanlanmasıyla oluştuğundan duyumlar da nesneyi oluşturur. Bu dünya rasyonel olmayıp tamamen sübjektivist bir dünya olarak ele alınır. Sübjektivist obje temeline dayanan İzlenimcilik'te de her sanat eseri sanatçı (süje) ve obje arasındaki bağlantıdır (Öndin, 2019, s. 23-24). Ernst Marc için nasıl nesneler duyum kompleksleri olarak görülüyorsa Empresyonist sanat da, estetik objeyi aynı şekilde duyum, izlenim bağlılıkları olarak görür. Örneğin Monet'nin İzlenim-Gündoğumu eserinde ışık titreşimleri resmin bütününe hakimdir. Güneş, deniz, kıyılar, renk ve ışık tayfları halinde eserde titreşim yaratıyor. Resimde sağlam sayılabilecek bir form ve formların sınırladığı bir obje yer almamakta, bütün resim ışık ve renk duyumları halinde tuvale aktarılmaktadır. Resme bakıldığı zaman yalnız ışık ve renk tayfları görülür, yalnız ışık ve renk izlenimleri, duyumları alınır. Çünkü resim bunlardan ibarettir ve resmin ana konusu budur. Bu sebeple empresyonist resimler ışıklanıyor, önceki resimlerde boşluk oluşturan siyah ve beyaz alanlar kayboluyor ve ışık resmin ana öğesi haline geliyor (Tunalı, 1989, s. 51). Monet'nin yapmış olduğu bu resimle izleyicilere günün belli saatindeki ışık oyununu vermeyi amaçladığı açıkça görülmektedir. Monet, Durrant-Ruel'e yazdığı bir mektupta durumu şu sözleri ile açıklamıştır;

> *"Her şey, güvercinboynu ya da punc alevi gibi renk ışıltıları içinde görünüyor bana. Bu parıltıyı, bu büyülü ışığı vermek istiyorum. Bu amaçtan daha çok uzağım. Ama bu inanılmaz gerçeği, bu renk-ışığını göremeyenlerin resimlerimi yadırgayacaklarını biliyorum"* (İşpiroğlu, İşpiroğlu, 2012, s. 156).

Empresyonist sanatçılarda göz duyarlılığı en üst noktalara ulaşmıştır. Ressamlar eserlerde nesnelerin izlenimlerini aktarmak istemişlerdir. Ancak bu izlenimlerin, belleklerde yer edinen kalıplardan ve bu kalıpların insanlarda uyandırdığı duygulardan arınmış salt izlenimler olarak aktarılması gerektiğine inanmışlardır. Bu nedenle önceki dönemler olan Barok veya Romantik dönem sanatçılarından ayrılmışlardır. Aynı zamanda ışığı kendi başına konu olarak alıp resmedilen her şeyi bir ışık görüntüsü olarak göstermekle Rönesans döneminden bu yana adım adım keşfedilip işlenmeye başlayan doğanın daha önce keşfedilmemiş, üzerinde durulmamış bir yanını bulup gördüklerine inanmışlardır (İşpiroğlu, İşpiroğlu, 2012, s. 156-157).

Modern sanat akımlarının en kısa ömürlüsü olarak görülen Fovizm, ortaya koymuş olduğu yeni bir anlatım dili ile yirminci yüzyıl sanatının başlangıcı olarak kabul edilir. Akımın isminin konulmasına vesile olan isim Louis de Vauxcelles olmuştur. 1905 yılında Paris Güz Salonu'nda seçici kurulun kararı neticesiyle ayrı bir odada sergilenen Henri Matisse ve arkadaşlarının yapmış olduğu resimler karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen sanat eleştirmeni Louis de Vauxcelles ortaya bir terim atmıştır. Resimlerdeki renk cümbüşü nedeniyle sanatçılara eleştiride

bulunarak resim sahiplerini "fauves (vahşi hayvanlar)" olarak adlandırmış, Fovizm adı ise bu nitelendirme sonucu ortaya çıkmıştır. Kendilerine yapılan bu yakıştırmayı kabul etmeyen Matisse ve arkadaşlarının yapmış olduğu resimler başka eleştirmenler tarafından da itici bulunur ve hatta resimler için bir boya tenekesinin halkın yüzüne fırlatılmasından farksız olduğunu öne sürerler (Öndin, 2019, s. 75). Ne var ki serginin en önemli eserlerinden olan Matisse'in eşini resmettiği "Şapkalı Kadın" portresinin canlı doğal olmayan renkleri, coşkulu fırça darbeleri skandala yol açmasına, halkın ve eleştirmenlerin resmi kavramakta zorlanmasına rağmen satıcıların ve koleksiyoncuların hızlı davranıp resme sahip olmak istemesine neden olmuştur. Çok geçmeden fovist eserler piyasada birdenbire en çok aranan eserler haline gelmiştir. 1906 yılına gelindiğinde ise fovistler Paris'in ileri ressamları olarak görülmeye başlanmıştır. Parlak renklerdeki manzara resimleri, portreler, resmedilen sahneler sadece Fransa'da değil yurtdışında da ilgi görmüştür (Dempsey, 2019, s. 31)

Fovizmin kurucusu olarak görülen Matisse haricinde fovist eserler ortaya koyan sanatçılar arasında Andre Derain, Maurice de Vlaminc, Raoul Dufy, Kees van Deongen bulunmaktadır. Bu sanatçılar Empresyonizmin renk ve biçim açısından yenilikçi tavrını beğenmiş ve bunu kendi tarzlarına uyarlamışlardır. Matisse ve Rouault gibi öğrenciler Paris'teki Ecole des Beaux-Arts'ta profesörlük yapan Gustave Moureau'un orijinallik, geniş bakış açısı ve zengin ifade gücü gibi sanat öğretilerinden etkilenmişler, klasikçiliğin sınırlarını kırmayı öğrenmişlerdir. Aynı zamanda Matisse, tanıştığı Empresyonist sanatçı John Peter Russell'dan öğrendiği renk teorisi ve Moureau'un öğretilerinin birleşimi ile fovist eserler ortaya koymuştur (Aktan, 2018, s. 399).

Aynı yıllarda Paris'te Fovist sanatçılar bir grup oluştururken Almanya gibi diğer ülkelerde de sanatçılar "Die Brücke", "Der Blaue Reiter" gibi başka gruplar daha oluşmuştur. 1911 yılında Almanya Berlin'de dönemin avangard sanatını destekleyen galeri ve dergi Der Sturm'un sahibi Herwartht Walden bu gruplaşmaların ortak noktasını "dışarının izlenimi yerine içerinin dışavurumu" olarak tanımlamıştır (Antmen, 2018, s. 33).

Fovistlerin Paris'te kurmuş oldukları hakimiyet büyük çaplıdır. Ancak zaman açısından kısa süreli olmuştur. Kısa süre sonra sanatçılar kendi yollarında ilerlemiş, fovizm bütüncül bir akım olarak değil, sanatçıların kendi sanat tarzlarının ve vizyonlarının peşine düşüp ulaşmaya çalışmalarını sağlayan canlandırıcı bir özgürlük evresi olmuştur (Dempsey, 2019, s.31). Bunun ardından dünyanın ilgisi daha sonra ortaya çıkacak ve sanat camiasını tekrardan sarsacak olan kübistlere yönelmiştir.
Fovizmin kısa süren etkilerinin ardından 1908 yılında Paris'te İspanyol ressam Pablo Picasso ve Fransız ressam Georges Braque'ın önderliğinde yeni bir akım şekillenmeye başlamıştır. Bu akım ismini, Fovizm akımının da isminin oluşmasına vesile olan sanat eleştirmeni Louis Vauxcelles'in yazdığı bir yazı sonucu "Kübizm" olarak almıştır. Akımın yaygınlık kazanmaya başlaması 1909 yılında Bağımsızlar Solunu, daha sonraki yıllarda ise Sonbahar Salonu'nda Albert Gleizes, Jean Metzinger ve Fernand Lege gibi sanatçıların da bu akım doğrultusunda eserler vermesi ile olmuştur. Bir başka anlatıda ise akımın isim babası olarak Henry Matisse

öne sürülür. 1908 yılında Sonbahar Salonu'nun jürisinde yer alan ünlü sanatçı Braque'ın eserlerini şematik olarak küçük küplere benzetmiş, Vauxcelles'in ise bu benzetmeden yararlandığı söylenilmiştir. Akımın parlamasında etkili olan bir diğer isim ise sanat eleştirmeni Guillaume Apollinaire'dir. Sonbahar Salonu ile ilgili yazısında *"Kübizm, öyle zannedildiği gibi her şeyi küp küp resmetmek sanatı değildir"* diyerek giriş yapıp, *"İzlenimcilerin göz alıcı ama biçimden yoksun fırça darbelerine alışık izleyici"*ye Kübizm akımının ne denli bir biçimsel devrim olduğunu açıklayabilmek için yoğun çaba sarf etmiştir. Sanat eleştirmeni Apollinaire'e göre Kübizm ortaya çıktığı dönemin en yüce sanat akımıdır. Fovizm akımı nasıl renk kompozisyonlarını temel dönüştürdüyse Kübizm akımı da çizgi ve biçime önem verip yepyeni bir görsel dil ortaya koymuştur (Antmen, 2018, s.45).

Kübizm ile ortaya çıkan düşünsel değişim nesnenin anlamını ön planda tuttuğundan nesne yalnızca duyusal anlamdan kavranılan gerçeklik değildir. Kavranılan gerçekliğin ardını aramaya yönelen sanatçı zihni nesnelere düşünsel tavır ile yaklaşır. Nesnelerin düşünsel olarak ele alınması optik yanılsamayı ortadan kaldırarak resimleri salt konstrüksiyona çevirir. Konstrüksiyona ulaşma Kübizmin ilk evresi olan Analitik Kübizm'de doğa biçimlerinin analizi ile sağlanırken, Sentetik Kübizm adı verilen ikinci evrede zihinsel anlamda biçimlenen nesneler ile oluşturulur (Öndin, 2019, s.104).

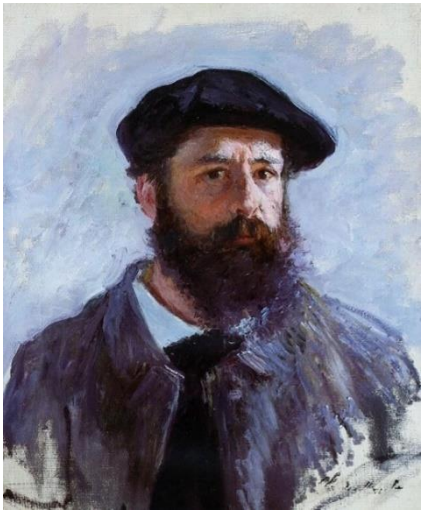
Kübizm'in ilk evresi olarak görülen Analitik Kübizm yaklaşık 1911 yılına kadar sürmüştür. Bu evrede sanatçılar karmaşık düzlemleri yarı soyut kompozisyonlara indirgemişler ve parça parça ayrılan yumuşak renkler ve nötr süjeler kullanmışlardır. Daha önceki akımlarda olduğu gibi nesneler belirsiz değil tanımlanır vaziyette ve hissettirilebilir olarak resimlere yansıtılmıştır (Dempsey, 2019, s. 37). Analitik Kübizm'in doğuş noktası doğaya dayanmaktadır. Ancak doğadaki bütünsellik yerine salt elemanları barındıran doğa fikri bu yönelimde ağır basmaktadır. Yani kitap gibi bir bütün yerine sözlük gibi farklı elemanların bir arada olduğu fikri ağırlıktadır. Bu bağlamda kübistler için doğa bütünsellikten yoksun parçalara ayrılmış bir varlıktır. Kübistler ise o parçaları alıp bir bütün haline getireceklerdir. Ancak bütünleştirilen bu unsurlar da doğal olarak salt bir görünüş olmayacak aksine soyutlanmış elemanlarla oluşturulan bir düşünsel soyut varlık olacaktır (Tunalı, 1989, s.169-170). İzleyicilerin zihinlerinde nesneler hem görünür hem de düşünsel olarak oluşmalıdır. Soyutlama resimlerde bir amaç değil sonuç için bir araç görevi görmektedir. Braque bu yaklaşımı "nesneye yaklaşma tekniği" olarak açıklamıştır. İkinci evre olan Sentetik Kübizm'de ise nesneler ve mekanın soyutlamaya indirgenmesi yerine resimler bütün olarak parçalanmış soyutlamadan oluşmaktadır. Bu evre yaklaşık iki yıl 1912 ve 1914 yılları arasında görülmektedir. Picasso ve Braque'ın yanı sıra bu aşamada onlara dahil olan genç ressam Juan Gris yaptığı bir açıklamada *"Bir şişeyi bir silindirden yapabilirim"* demiştir. Bu yıllarda bir yenilik daha ortaya konulmuştur. Picasso ilk kübist kolaj çalışması Bambu Sandalyeyle Natürmort'u bu aşamada oluşturmuştur. Bunun üzerine diğer ressamlar da kesilip yapıştırılan kağıtlar ile kompozisyonlar üretmişlerdir. Bu çalışmalar daha belirgin, renk açısından zengin ve gerçek dünyadan parçalar ve metinler içermektedir. Sentetik kübizm döneminin başlamasıyla birlikte Kübizm dünyaya yayılmış ve devrimsel nitelikteki yöntemleri kendinden sonra gelecek dışavurumculuk, dada, fütürüzm,

konstüktivizm, sürrealizm gibi akımlar için katalizör görevi görmüştür. Kübizm temsilcileri akımın gereği olarak tamamen soyutlamaya yönelmeseler de akım diğer soyutlamacı gruplar için de büyük ilham kaynağı olmuştur. Kübist fikirler sadece resim alanında değil diğer disiplinler tarafından da özümsenmiş ve kabul görmüştür. Picasso'nun başlatmış olduğu kolaj fikri ile kübist heykeller, kolajın üç boyutlu hali asamblaj da ortaya çıkmıştır. (Dempsey, 2019, s. 37).

MODERN SANATTA PORTRE

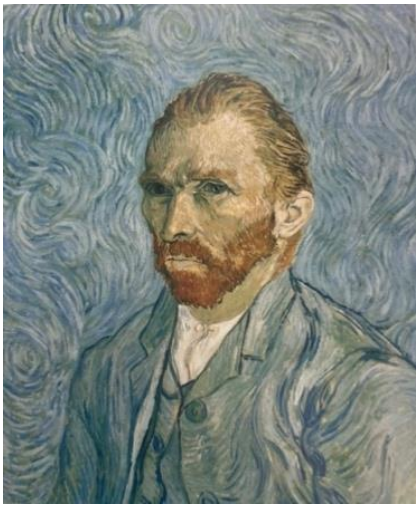
Portre, resim, fotoğraf, heykel gibi sanat dalları içerisinde gelişen bir alandır. Amaç, tasvir edilen objenin o esnadaki duruşu, duyguları, şahsiyetinin mümkün olduğu kadarı ile yansıtılmasıdır. Bu tarz eserler doğaçlamadan ziyade bir plan çerçevesinde yapılmaktadır. Portre eserlerinde sanatçılardan bazıları fiziksel özellikleri ön planda tutarken bazı sanatçılar ise duygulara daha çok önem vermişlerdir. Her üslupta karşımıza çıkan portreler birçok farklı sanatsal yöntem ile ortaya konulmaktadır. Yapı bakımından ele alınan kişiye oldukça benzeyen ve genellikle baş ve omuzları kapsayan resim türüdür. Tek kişiyi konu alabileceği gibi grup resmi olarak da karşımıza çıkabilir. Portrelerin sanatsal değeri yapılan kişiye benzemesi ile ölçülebileceği gibi sanatçının duygu ve düşüncelerinin tuval üzerindeki dışa vurumu da portrelerin sanatsal özelliğini arttıran ve onları fotoğraftan ayıran en önemli unsurdur. Sanatçıların verdiği anlam yüklemesi ile portresi yapılan kişiyi sanatçılar göstermek istediği biçimde topluma yansıtırlar. Sanatçılar yalnızca başka kişilerin portrelerini değil aynı zamanda kendi portrelerini de çalışırlar bu tarz eserler "otoportre" olarak adlandırılır ve ressamların en kişisel, varoluşunu en güçlü ifade etme yöntemidir. Portreler sadece omzun üst kısımlarından oluşabileceği gibi bel üstü bölgelerin resmedilmesi veya tam boy figürlerin resmedilmesi ile de oluşur. İzleyici açısından figür tam dönük, belli oranda dönük veya tam profilden görünür vaziyette resmedilebilirler. Portre resimleri sanat tarihinde mensup olduğu üslup ve akımlara göre sürekli değişim göstermiştir. Modern sanatta sanatçıların artık görüleni değil bilinen ve düşünüleni yansıtmasıyla portre alanında da eserler yeni bir yöne çevrilmiştir (Gül, 2017, s. 2-19).

Modern sanat akımlarının başlangıcında yer alan akımlardan biri olan Empresyonizm de sanatçılar doğadan ilham almış ve çoğunlukla manzara alanında eserle vermiştir. Ancak manzara resimlerine ek olarak resim sanat tarihinin başlangıcından bu yana var olan portre alanında da eserler vermeyi sürdürmüşlerdir. Empresyonizm akımının öncülerinden olan Claude Monet manzaraların yanı sıra hem portreler yapmış hem de otoportre alanında da eserler vermiştir.

Resim 1: Claude Monet, "Bereli Otoportre", 1886, Tuval Üzerine Yağlıboya, 56 x 46 cm, Özel Koleksiyon
Kaynak: https://www.claude-monet.com

Monet yapmış olduğu bu otoportrede (Resim 1) kendisinin şapkalı halini tuvale aktarmıştır. Yüzü izleyiciye belli oranda, yüzünün sağ kısmını çoğunlukta gösterecek şekilde dönüktür. Empresyonizm akımın getirisi ile seçilen renkler doğada bulunan soft halleri ile resimde yerini bulmuştur. Mavi tonların çoğunlukta olduğu portrede yine Empresyonizm akımın bir diğer önemli ögesi olan doğal gün ışığı resmi aydınlatmaktadır. Resim genel olarak akımın kuralları çerçevesinde şekillenmiştir. Kontür çizgileri netlikten uzak hava ile karışmış gözükür. Resme bitmemişlik havasının yansıması ise yine akımın bir getirisidir. Resimdeki koyu renklerde siyah kullanmaktan kaçınılmış rengin en koyu tonları ile koyu bölgeler boyanmıştır. Genel olarak aydınlık olan resimde Monet akımın unsurlarını adeta canlandırmıştır.

Resim 2: Vincent van Gogh, "Otoportre", 1889, Tuval Üzerine Yağlıboya, 65 x 54,2 cm, Orsay Müzesi, Paris
Kaynak: (Anonim, 2011, s. 219)

Empresyonist resimler genel olarak kuraldan ve ayrıntılı desen temelinden, formdan uzak görünür. Geçmiş dönemlerde kullanılan oldukça karanlık tonlar yerini Empresyonizmde aydınlık, parlak renklere bırakmış, ışık başlı başına bir konu haline gelmiştir. Siyahın etkisi

resimlerde artık önemsiz olmuş ve yapılan gölgelendirmeler geride bırakılarak açık koyu ton farkları ile resimlere yepyeni bir hacimsellik kazandırılmıştır (Antmen, 2018, s. 21-22).

Resim sanat tarihinde önemli bir yere sahip olan ve Empresyonizm akımının da önemli isimleri arasında yer alan Vincent van Gogh eserlerinde hem empresyonizm akımının kurallarını benimsemiş hem de kendine has bir tarz oluşturmuştur. Yapmış olduğu otoportrede (Resim 2) yüzü izleyiciye belli oranda dönüktür. Mavi tonların ağırlıkta olduğu eserde van Gogh'un belirgin tarzı göze çarpar. Eserlerinde renkleri sıralı biçimde yan yana koyması ile diğer meslektaşlarından ayrılan sanatçı, Empresyonizm akımının diğer temsilcileri gibi akımın kurallarını benimsemiştir. Resimde göze çarpan en önemli unsur renklerin soft, doğada karşılığı olan hallerinden seçilmesidir. Empresyonist ressamların benimsediği en büyük özelliklerden biri olarak görülebilir. Bir başka unsur ise tonlamalardır. Açık koyu değerler, ışık gölge oyunları tamamen renklerin tonları ile verilmiştir. Vincent van Gogh'un yapmış olduğu bu eser akımın özelliklerini taşıyan önemli eserler arasında gösterilebilir.

Resim 3: Edgar Degas, "Zacherie Zacharian'ın Portresi", 1886, Kağıt Üzerine Pastel Boya, 39 x 39 cm, Özel Koleksiyon
Kaynak: http://art-degas.com

Empresyonis ressamlardan olan Edgar Degas yapmış olduğu eserde (Resim 3) bir erkek portresini resmetmiştir. İzleyiciye sol kısmı hafif dönük resmedilen eser Empresyonist özellikler taşımaktadır. Empresyonizmde gün ışığının karşılığı olan sıcak ve yumuşak sarı renkler resmin bütününü oluşturmaktadır.

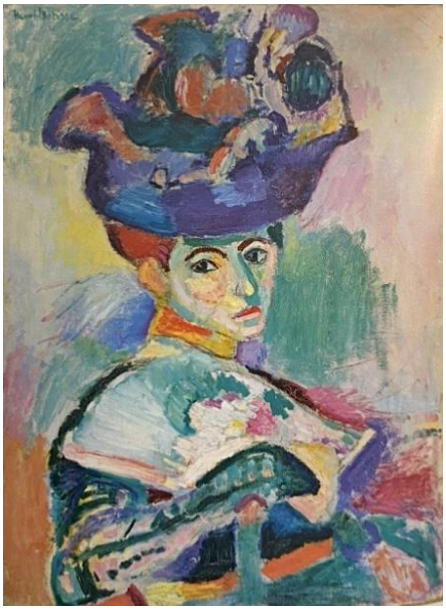
Degas eserlerinde hacim ve hareket duygusunu yansıtması için Empresyonist ressamların geri kalanı gibi ışığı kullanmıştır. Onun resimleri nihai haline ulaştırma şekli ilk olarak Empresyonizmin getirisi olan doğa karşısında resim yapma tekniği ile başlamış ancak eserleri atölyesinde tamamlamayı tercih etmiştir. Bütün Empresyonist sanatçılar arasında fotoğraf etkisinin en fazla görüldüğü eserler Degas'nın eserleri olmuştur (Dempsey, 2019, s. 11-12).

Bu çalışmasında da ışığın etkisi büyüktür. Doğal ışığı hem renk kartelasında hem de formu yakalama adına kullanmıştır. Akımın etkileri koyu tonlarda da hissedilir durumdadır. Koyu

alanlar rengin en koyu tonları ile oluşturmuş ancak Empresyonizm'de ender görülen siyah çizgiler bu resme dahil edilmiştir.

Empresyonizmin doğadan ilham alması gibi kendisinden sonra gelen ve bir başka akım olan Fovizm de doğadan ilham almıştır. Ancak Fovizm'in kuralları Empresyonizm ile oldukça farklılık göstermektedir. Sanatçılar kendi duyguları doğrultusunda hareket etmiş ve Modern Sanat için bambaşka bir yenilik kazandırmışlardır.

Fovizm akımında geleneksel kuralların reddi esas alınmıştır. Almış oldukları yeni kararlar ile ortaya çıkan yeni modern dünyanın da temellerini atmış olarak görülmektedirler. Perspektif kuralları, ışık gölge, kontür geride kalmış, üçüncü boyut hissini verebilmek için bu yöntemler yerine renklerin dinamik dağılımını kullanmışlardır. Verilen her etki renge bağlıdır. Fovist sanatçılar için betimlenmesi gereken her şey için iki boyutlu bir yüzey yeterlidir. Bu akıma mensup eserlerin görsel açıdan etkileri sarsıcıdır ve eserler kuralların ötesinde kompoze edilmiştir. Fovizm akımında nesnelerin doğada bulunan gerçek renkleri inkar edilmiş, ressamlar ele aldıkları objeleri nasıl görmek veya resmetmek istiyorlarsa o renge boyamıştır. Cesur fırça darbeleri ile yapılan sert vuruşlar akımın belirgin özelliği olmuş ve tamamen renge bağlı yüzeyler oluşturulmuştur (Karyağdı, 2016, s. 6).

Resim 4: Henry Matisse, "Şapkalı Kadın", 1905, Tuval Üzerine Yağlıboya, 80,7 x 59,7 cm, San Francisco Modern Sanat Müzesi, San Francisco
Kaynak: (Dempsey, 2019, s. 30)

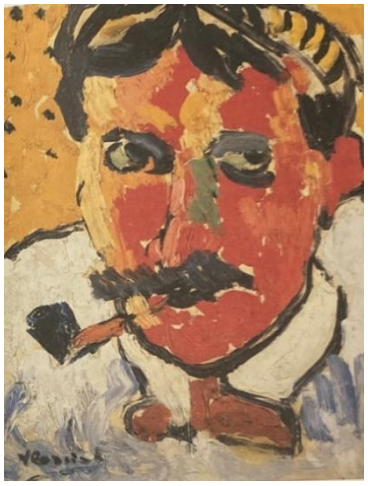
Fovizm akımının önemli eserlerinin başında gelen Şapkalı Kadın eseri (Resim 4) Henry Matisse'in akımı başlatan eseri olarak görülür ve tamamen Fovist akımın karşılığıdır. Akımın en belirgin özelliği olan canlı ve parlak renkler bu tabloda tam anlamıyla izleyiciye aktarılır. Renk seçimleri sanatçının tamamen duygu ve hissiyatına kalmıştır. Eser sanatçı tarafından nasıl görülmek isteniyorsa o şekilde boyanır ki bu resimde de Matisse'in renk kullanımı gerçek

hayatta görülenin aksine tamamen duygusal olarak işlenmesidir. Fovizm akımının en önemli unsurunun renk olduğu bir gerçektir. Renkler tüpten çıktığı yalın haliyle tuvale aktarılır, karıştırılıp ara renk bulma işlemi yapılmaz. Bu sebeple göze hırçın ve vahşi gözükmektedir. Aynı zamanda resimde göze çarpan bir diğer unsur kaba fırça darbeleridir. İnce işçilikten uzak, sert fırça darbeleri ile yapılan eser Fovizmin bir yansımasıdır.

Resim 5: Georges Rouault, "Bal Tabarin", 1905, Tuval Üzerine Yağlıboya, Özel Koleksiyon
Kaynak: (Ed. Britt, 2010, s. 120)

Fovizm akımında eserler veren Georges Rouault, yapmış olduğu eserde (Resim 5) fovizm akımından etkilere oldukça yer vermiştir. Dans eden bir kadının resmedildiği tam vücut portrede figürün yüzü tamamen sol profilden görünür. Tabloda tercih edilen mavi renk fovizm akımı gereği çok canlı bir tonda tuvale aktarılmıştır. Renk kullanımı ve sert fırça darbeleri fovist akım özelliklerini taşır. Tabloda net biçimde görülen ve sanatçının istediği gibi yansıttığı fırça darbeleri akımın bir getirisi olarak görülmektedir. Rouault aynı Matisse gibi Gustave Maureau'dan dersler almıştır. Ancak daha önceleri yapmış olduğu vitray çalışmaları sonraki dönem eserlerine kalın siyah kontür çizgileri olarak yansımaktadır. Bal Tabarin adlı eser ise önce ve sonranın mükemmel bir karışımı olarak izleyiciye sunulmuştur.

Resim 6: Maurice Vlaminck, "André Derain'in Portresi", 1905, Mukavva Üzerine Yağlıboya, 27 x 22,2 cm, Jacques ve Natasha Gelman Koleksiyonu, Mexico City
Kaynak: (Öndin, 2019, s. 87)

Bir başka fovist sanatçı olan André Derain'i konu alan bu eser (Resim 6) Maurice Vlaminck tarafından fovist akımın bir örneği olarak ortaya konulmuştur. Resimde ressam tarafından ağırlıklı olarak canlı ve parlak, göze çarpan sarı ve turuncu renk tercih edilmiştir. Vlaminck eserlerini oluştururken Empresyonist ressam Vincent van Gogh'dan ilham almış onun tarzından etkilenerek kendi tarzını aktarmış, fovist unsurlardan oldukça yararlanarak eserlerini ortaya koymuştur.

Fovizm akım olarak son demlerini yaşarken insanların ilgisi yeni şekillenen ve Fovizmin bıraktığı etki gibi sarsıcı şekilde ortaya çıkan Kübizm akımına kaymıştır. Kübizm ortaya çıktığı yıllarda insanlar üzerinde büyük etki bırakmış ve akımın devam eden yıllarında da bu etkiyi korumuştur. Daha önce yapılmış resimlerden farklı olarak kübist sanatçılar eserlerde yoğun geometri kullanmışlar ve daha önce yapılan resimlere benzemeyen eserler ortaya koymuşlardır. Kübist eserler başlarda izleyiciler tarafından karmaşık ve anlaşılmaz görünse de Kübizm akımı oluşturduğu düşünsel farklılık ile sanat tarihinde büyük önem taşımaktadır.

Picasso ve Braque için Kübizm bir gerçeklik olarak görülmektedir. Kendinden önceki üslup ve akımlardan farklı eserler ortaya koymayı amaç edinmişlerdir. Tek kaçışlı perspektifi reddetmişler, empresyonizm ve fovizm gibi kendinden önce gelen akımların dekoratif özelliklerini bırakmışlardır. Bu yeni yöntemler için temel olarak iki kaynak kullanmışlardır. İlki yapıyı oluşturmak için Paul Cezanne'ın geç dönem eserleri, ikincisi ise somutlaştırılmış geometrik ve sembolik anlatım için Afrika Heykelleri (Dempsey, 2019, s. 36).

Resim 7: Pablo Picasso, "Ağlayan Kadın", 1937, Tuval Üzerine Yağlıboya, 60,8 x 50 cm, Tate Galerisi, Londra
Kaynak: (Anonim, 2011, s. 415)

Kübizm akımının kurucusu olan Pablo Picasso tarafından yapılan bu eser (Resim 7) Kübizm akımının en iyi örneklerinden biridir. İspanyol Savaşı'nı konu alan ve yine Picasso tarafından

yapılan Guernica eserinin devamı niteliğinde görülür. Portrede kadın figürü acı, üzüntü, endişe, melankoli içerisindedir.

Akımın özelliklerini iyi biçimde yansıtan bu tabloda yoğun canlı ve parlak renkler kullanılmıştır. Bu bağlamda genelleme yapılmaksızın Kübizm akımından kısa süre önce ortaya çıkan ve zaman açısından uzun sürmese de etkileri büyük olan Fovizm akımı kendinden sonra gelen sanatçı ve akımları bir noktada etkilediğini söylemek mümkündür. Tabloda kullanılan renkler aynı zamanda fovist ve empresyonist sanatçıların kullandığı gibi açık-koyu, aydınlık-karanlık dengesini kurmak için de kullanılmıştır.
Resme bakıldığında yoğun bir geometri hakimdir. Resimde kurulan kompozisyon tamamen geometrik formların kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Kübizm akımının en belirgin özelliği olan bu yaklaşım resimde çok net biçimde görülmektedir.

Resim 8: Georges Braque, “Gitarlı Adam”, 1911-12, Tuval Üzerine Yağlıboya, 116,2 x 80,9 cm, Modern Sanat Müzesi, New York
Kaynak: (https://www.moma.org)

Kübizm akımının ilk ortaya çıkmaya başladığı yıllarda yapılmış olan eser (Resim 8) aynı zamanda Kübizm akımın en karmaşık ve anlaması güç olan örneklerindendir. Georges Braque tarafından yapılan eserin karmaşıklığı hem Kübizm akımının bir getirisi hem de sanatçının tarzı dolayısı ile şekillenmiştir. Tarz bakımın Pablo Picasso ile birbirine yakın eserler ortaya koyan Braque önceleri Empresyonizm akımdan etkilenmiş, daha sonra bir süre Fovizm akımında eserler vermiş ve ardından Kübizm akımını benimsemiştir. Eserleri Kübizm akımının örnekleri olmasına rağmen sanatçının Empresyonizm ve Fovizm geçmişi bir noktada yapmış olduğu tablolara da yansımaktadır. Resimde görülen eser renklerin doğal pastel tonlarda tercih edilme açısından empresyonist özellikler, fırça kullanımı açısından fovist özellikler taşımaktadır. Yapı bakımından ise geometrinin resim sanatına görsel açıdan dahil edilmesi ile bir kübist örnektir.

Resim 9: Juan Gris, "Picasso Portresi", 1912, Tuval Üzerine Yağlıboya, 93,3 x 74,4 cm, Chicago Sanat Enstitüsü Binası, Chicago
Kaynak: (https://www.artic.edu)

Kübizmin ilk yıllarında Juan Gris tarafından ortaya konulan eser (Resim 9) konu bakımından Pablo Picasso'yu ele alır. Ressamın portresini tuvale aktaran Juan Gris, Picasso ve Braque ile birlikte Kübizm akımının önemli temsilcilerindendir. Tarz bakımında kübist etkilerin ağırlıkta olduğu eserler ortaya koyan sanatçı analitik kübizm ve sentetik kübizmin iki alanında da eserler vermiştir. Resimde görülen eser analitik kübizm alanında ortaya koyduğu eserlerden bir örnektir. Resimde geometrik formlar oldukça baskın görülmekte, renk tercihi ise mavi ve kahverengi tonlarından yanadır.

Kübist sanatçılar da empresyonist sanatçılar gibi doğaya yaklaşma gereksinimi duymuşlardır. Ancak iki akımın da doğada aradığı unsur birbirinden farklıdır. Empresyonistler uçup giden izlenimlerin peşindeyken kübistler, nesnelerin özünü, salt halini, doğanın değişime uğramadan kalan yalın halini aramışlardır (İşpiroğlu, İşpiroğlu, 2012, s. 169).

Bu resimde de Gris anlatmak istediği olguyu en salt hali ile tuvale aktarmıştır. Görünen bütün nesnelerin içinde var olan geometri bu resimde de Kübizm'in bir sonucu olarak ve Gris'in özgün tarzı ile birleşerek Picasso'nun Portresini oluşturmaya yarayan bir araç olmuştur. Var olanın en salt hali ile ortaya konulan temsil Kübizm akımının önemli örneklerindendir.

SONUÇ

Klasik üslupların sona ermesiyle hızla değişen sanat anlayışı birbiri ardına sıralanan bir dizi yeni sanat akımı meydana getirmiştir. Sanatçılar klasik üslupların kurallarından sıyrılıp daha da özgürleşme ihtiyacı hissederek yeni arayışlar içerisinde olmuşlar ve bu arayışlar çerçevesinde bir dizi akım şekillendirmişlerdir. Modern sanatın ortaya çıkmaya başladığı dönemlerde birbiri ardına sıralan akımların başında gelen Empresyonizm, Fovizm ve Kübizm akımları, diğer akımlar gibi bu arayışın bir sonucudur. Her ne kadar resimsel kurulum ve yapı bakımından birbirinden farklı olsalar da kendi içlerinde birbirlerinden öğeler barındırdıklarını söylemek mümkündür. Empresyonistler doğayı incelemişler ve doğanın güzelliklerini doğa karşısında ve doğal ışık altında resmetmeyi tercih etmişlerdir. Fovistler sıkıcı renk kurallarını geride

bırakarak, tamamen duygusal bağlamda nesneleri ele alıp istedikleri, düşündükleri, gördükleri ve görülmesini istedikleri şekilde eserleri boyamışlardır. Canlı, parlak yırtıcı renkler, sert fırça darbeleri bir bakıma fovist sanatçıların imzaları olmuştur. Kübistler var olan her şeyi salt yalın hali ile ele almışlar ve geometrik bir düzene oturtarak eserlerini oluşturmuşlardır. Bu çalışmada Empresyonizm, Fovizm ve Kübizm akımları resim sanatının portre alanında ele alınmış ve o dönemde ortaya konulan portre eserler incelenerek analizler yapılmıştır. Her akımda ortaya konulan eserler akımın getirilerine uygun şekillenmiştir. Empresyonist portreler fovist ve kübist portrelere oranla daha doğal biçimde resmedilmiştir. Bunun sebebi empresyonistlerin doğaya verdikleri önem ve akımı doğa üzerine kurmuş olmalarıdır. Resimlerde de bu durum açıkça görülmektedir. Renk ve ışık tercihleri tamamen doğada karşılığı olan tonlarda ve oranda kullanılmıştır. Fovist portrelerin belirleyici özelliği renk ve fırça kullanımı olmuştur. Akım genel olarak canlı ve parlak renk kullanımı ile bilinmektedir. Bu akımda ortaya konulan portrelerde de bu durum genel olarak değişmemektedir. Ancak her portrenin tamamen renk cümbüşünden oluştuğunu söylemekte doğru değildir. Fovizm akımında ortaya konulan eserlerden bazıları ağırlıkta olarak renk ile ortaya çıkarken bazı eserler ise fırça darbeleri ile ön plana çıkmıştır. Kübizm akımında ise geometrik yapı kullanımının yanı sıra etkili renk kullanımlarını görmekte mümkündür. İncelenen resimler üzerinden her akımın kendine has farklılık taşıdığını söylemek mümkündür. Ancak değinilen farklılıkların yanı sıra resimler arasında benzerliklerin bulunduğu da söylenebilir. Örneğin Henry Matisse tarafından yapılan Şapkalı Kadın eseri ile Pablo Picasso tarafından yapılan Ağlayan kadın eseri renklerin kullanımı açısından oldukça benzerdir. Her iki sanatçı da renklerin en parlak canlı halini kullanmıştır. Fovizm akımında renklerin duygusal olarak istenildiği gibi kullanılması fikrinin Kübizm akımında da etkili olduğunu söylemek olasıdır. Çünkü Picasso'nun yapmış olduğu eserde seçilen renkler tamamen sanatçının isteği doğrultusunda gerçek hallerinin dışındadır. Bunun yanı sıra üç akım da doğadan oldukça ilham almış ve bunu eserlerinde işlemişlerdir. Her ne kadar doğadan almak istedikleri ilham birbirlerinden oldukça farklı olsa da doğadan ilham alma olgusu hepsinde ortaktır. Bir başka ortak özellik ise ışık gölgenin resimlere yansıtılması noktasında olmuştur. Klasik üslubun sonu ile artık ağır karanlık gölgelerden kurtulmuşlar onun yerine her akım açık koyu değerleri tamamen renk tonlaması ile vermeyi tercih etmiştir. Ele alınan hemen hemen her eserde bu ortak noktaya rastlanmıştır. Ele alınan bu akımlar her ne kadar birbirlerine tepki olarak doğmuş olsalar da birbirleri ile büyük etkileşim sonucu nihai hallerini almış ve sanat tarihinde yerini bulmuştur.

KAYNAKÇA

Aktan, G. (2018) *Fovizm ve Dışavurumculuk Arasındaki İlişki,* Sosyal Bilimler Dergisi, 31, s.396-409.
Anonim, (2011) *The Art Book,* Hong Kong, Phaidon Press.
Antmen, A. (2018) *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar**, İstanbul: Sel Yayıncılık.
Dempsey, A. (2019) *Modern Sanat,* İstanbul: hepkitap TEAS Yayıncılık.
Britt, D. (Ed.) (2010) Modern Art, Slovenya, Thames & Hudson.

Ergüven, M. (1992) *Yoruma Doğru*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
Görenek, G. (2020) *Modern Sanat*, Journal of Modernism and Postmodernism Studies, 1 (2), s. 10-22.
Gül, Y. (2017) *Çağdaş Sanatta İfadeci Anlatım Dili İle Portre Olgusu,* Sanatta Yeterlik Tezi, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Ana Sanat Dalı, Erzurum.
İşpiroğlu N, İşpiroğlu, M. (2012) *Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
Karyağdı, N. (2016) *Renklerin Duygusal Etkileri; Fovizm ve Ekspresyonizm*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Kemerburgaz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat ve Tasarım Yüksek Lisans Programı, İstanbul.
Öndin, N. (2019) *Modern Sanat*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi.
Tunalı, İ. (1989) *Felsefenin Işığında Modern Resim,* İstanbul: Remzi Kitabevi.
Uca, O. (2017) *Modernlikler, Modern Sanat ve Sanatseverlik*, Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi, 2 (2), s. 20-31.

RESİM DİZİNİ

Resim 1: Claude Monet, "Bereli Otoportre", 1886, Tuval Üzerine Yağlıboya, 56 x46 cm, Özel koleksiyon, (Kaynak: https://www.claude-monet.com 27.12. 2024).

Resim 2: Vincent van Gogh, "Otoportre", 1889, Tuval Üzerine Yağlıboya, 65 x 54,2 cm, Orsay Müzesi, Paris, (Kaynak: Anonim, (2011) *The Art Book,* Hong Kong, Phaidon Press).

Resim 3: Edgar Degas, "Zacherie Zacharian'ın Portresi", 1886, Kağıt Üzerine Pastel Boya, 39 x 39 cm, Özel Koleksiyon, (Kaynak: http://art-degas.com 27.12.2024).

Resim 4: Henry Matisse, "Şapkalı Kadın", 1905, Tuval Üzerine Yağlıboya, 80,7 x 59,7 cm, San Francisco Modern Sanat Müzesi, San Francisco, (Kaynak: Dempsey, A. (2019) *Modern Sanat,* İstanbul: hepkitap TEAS Yayıncılık).

Resim 5: Georges Rouault, "Bal Tabarin", 1905, Tuval Üzerine Yağlıboya, Özel Koleksiyon, (Kaynak: Britt, D. (Ed.) (2010) Modern Art, Slovenya, Thames & Hudson).

Resim 6: Maurice Vlaminck, "André Derain'in Portresi", 1905, Mukavva Üzerine Yağlıboya, 27 x 22,2 cm, Jacques ve Natasha Gelman Koleksiyonu, Mexico City, (Kaynak: Öndin, N. (2019) *Modern Sanat*, İstanbul: Hayalperest Yayınevi).

Resim 7: Pablo Picasso, "Ağlayan Kadın", 1937, Tuval Üzerine Yağlıboya, 60,8 x 50 cm, TAte Galerisi, Londra, (Kaynak: Anonim, (2011) *The Art Book,* Hong Kong, Phaidon Press).

Resim 8: Georges Braque, "Gitarlı Adam", 1911-1912, Tuval Üzerine Yağlıboya, 116,2 x 80,9 cm, Modern Sanat Müzesi, New York, (Kaynak: https://www.moma.org 28.12.2024).

Resim 9: Juan Gris, “Picasso Portresi”, 1912, Tuval Üzerine Yağlıboya, 93,3 x 74,4 cm, Chicago Sanat Enstitüsü Binası, Chicago, (Kaynak: https://www.artic.edu 28.12.2024).

ÖĞRENCİLERİN YEREL FESTİVALLERE YÖNELİK ALGILARININ YAPTIKLARI RESİMLERİNE YANSIMASI: "BOCUK GECESİ" FESTİVALİ ÖRNEĞİ

Gözde ÇALIŞAN DİNÇER

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Email: gozdecalisan@hotmail.com

ORCID: https://orcid.org/0009-0008-8080-5912

Prof. Dr. Aylin GÜRBÜZ

Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi

Email: aylingurbuz22@hotmail.com

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-7258-199X

ÖZET

Bocuk Gecesi Balkan ülkelerinde gerçekleştirilen bir festivaldir. Türkiye'nin patentli önem taşıyan festivallerinden biridir. Bu festival Balkan geleneğini sürdürmek için Türkiye'de Edirne'nin Keşan ilçesinde bulunan Çamlıca Köyü'nde yapılmaktadır. Korku ve eğlence içeren kültürel bir miras olan festivalde halk "Bocuk Gecesi" nde korkuyu yaşatmak için yüzlerine farklı makyajlar yaparak ya da maskeler takarak, özellikle çarşaflar giymektedir. Geceye uygun hazırlıklar tamamlandıktan sonra halk komşuları tek tek ziyaret etmektedir. Festivale bağlı ziyaretler Kış ayının en soğuk gecesi olarak düşünülen Ocak ayında yapılmaktadır. Festival geleneğine göre halk, soğuk ve kötülüklere karşı koymak için "Bocuk geliyor" diye giydikleri kıyafet ve yüzlerine yaptıkları makyajlarıyla komşularının kapısını çalarak ya da cama vurarak korkutmaktadır. Festivaldeki halkın inanışa göre evlere "Bocuk" olarak adlandırılan varlığın uğramaması, kötülük yapamaması ve bereket istemek için kabak pişirilmektedir. Kabak pişirilmeyen evlere "Bocuk" uğrayacak ve kötülük yapacaktır. Bu doğrultuda araştırmada, öğrencilere "Bocuk Gecesi" festivalinin köklü bir geleneğe bağlı önemi düşünülerek festivalin konusunu içeren özgün resimler yaptırılmıştır. Araştırmanın temel amacı öğrencilerin "Bocuk Gecesi" korku festivaline yönelik algılarının yaptıkları resimlerine yansımasının incelenmesidir. Araştırmanın uygulama bölümü; Çamlıca Köyü'nde yaşayan, 7, 8, 9, 12 yaşlarındaki normal gelişim gösteren ve özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerle 2023 yılı Ocak ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırma, öğrencilerin yaptıkları resimlerden araştırmanın uzunluğu düşünülerek 10 örnek resim ile sınırlandırılmıştır. Bireyler "Bocuk Gecesi'nde gözlemlediklerinizi çiziniz" yönergesiyle resimlerini çizmişlerdir. Araştırmanın katılımcıları resimlerine kendileri isim vererek istedikleri teknikle özgürce resimler yapmışlardır. Bu bağlamda, araştırmadan elde edilen bulgulara göre, sonuç bölümü oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Resim, Festival, Gelenek, Korku

STUDENTS' PERCEPTIONS TOWARDS LOCAL FESTIVALS ARE REFLECTED IN THEIR PAINTINGS: "BOCUK NIGHT" FESTIVAL EXAMPLE

ABSTRACT

Bocuk Night is a festival held in the Balkan Countries. It is one of the festivals of Turkey's patented importance. This festival is held in Çamlıca Village in the Keşan district of Edirne in Turkey to continue the Balkan tradition. In the festival, which is a cultural heritage that includes fear and entertainment, people put on different make-up on their faces or wear masks, especially chadors, to instill fear in the "Bocuk Night". After the preparations for the night are completed, people visit the neighbors one by one. Visits related to the festival are made in January, which is considered the coldest night of winter. According to the festival tradition, people scare their neighbors by knocking on their doors or knocking on the glass with the clothes they wear and the make-up they put on their faces, saying "Bocuk is coming" in order to fight off cold and evil. According to the belief of the people in the festival, pumpkins are cooked to prevent the being called "Bocuk" from visiting the houses and to prevent them from doing evil and to ask for abundance. "Bocuk" will visit the houses where pumpkin is not cooked and will do evil. In this regard, in the research, students were asked to draw original paintings containing the theme of the festival, considering the importance of the "Bocuk Night" festival due to its deep-rooted tradition. The main purpose of the research is to examine the reflection of students' perceptions of the "Bocuk Night" horror festival on their drawings. Application part of the research; It was held in January 2023 with students with normal development and special education needs, aged 7, 8, 9, 12, living in Çamlıca Village. The research was limited to 10 sample paintings made by the students, considering the length of the research. Individuals drew their pictures with the instruction "Draw what you observed at Bocuk Night". The participants of the research gave their own names to their paintings and painted freely with any technique they wanted. In this context, the conclusion section was created according to the findings obtained from the research.

Key Words: Painting, Festival, Tradition, Fear

1. GİRİŞ

Toplumda kökleşmiş amaçlara hizmet eden kutlamalar aynı zamanda pek çok işlevi içinde barındırmaktadır. Bireyleri bir araya getiren festivaller, toplumun birlik ve beraberliğini oluşturmak, kaynaşmalarını sağlamak, karşılıklı sevgi ve saygının meydana gelmesini temin etmek için fırsat sunan bir ortam yaratmaktadır. Resmî ve dinî bayramlar gibi kimi kutlamalar bütün ülke halkının ortak bir değeri olurken, kimileri sadece belli bir yöre halkının ortak değerini oluşturabilmektedir (Gündüz Alptürker ve Alptürker, 2021, s. 1410). Trakya Bölgesi'nde yaşayan Türkler, Balkan topluluklarıyla yüzyıllar boyunca bir arada bulunarak birbirlerinin geleneklerinden, göreneklerinden, düşünce ve yaşam tarzlarından etkilenmiş ortak bir değer meydana getirmişlerdir. Bu değerin oluşmasında 14. Yüzyıl'da başlayan savaşlarla yaşanan göçlerin etkisi görülmektedir. Türk ve Balkan topluluklarının bir arada yaşamaya başlamasıyla birlikte ortak kültürlerinden beslenen "Bocuk Gecesi" kutlamaları başlamıştır.

Bocuk Gecesi, kutlamalarının özünde doğa ile barışık olma düşüncesi yatmaktadır (Dinç, 2021, s. 59). Festivalle yeniden canlanan doğa kutlamalarla karşılanmaktadır.

Bocuk Gecesi Balkan ülkelerinde gerçekleştirilen bir festivaldir. Türkiye'nin patentli önem taşıyan festivallerinden biridir. Bu festival Balkan geleneğini sürdürmek için Türkiye'de Edirne'nin Keşan ilçesinde bulunan Çamlıca Köyü'nde yapılmaktadır. Bocuk gecesi kışın en soğuk gecesinde kutlanmaktadır. Kutlanma tarihi miladi takvime göre Ocak ayının 6-7. gecesine denk gelmektedir. En uzun kış gecesinin son gecesi olarak, kötü ruhların da korku saçtığına inanıldığı gecedir. Bu gecede "Bocuk" diye adlandırılan ürkütücü bir doğaüstü varlığın ortaya çıkıp, beyazlar içinde gezdiğine, kabak pişen eve gelip kötülük yapmayacağına ve evin bereketli olacağına inanılmaktadır. Bu gecede kabak pişirmenin yanı sıra, Bocuk'a benzeyerek onu korkutmak amacıyla beyaz çarşaf giyip yüz beyaza boyanmaktadır. Geceye uygun hazırlıklar tamamlandıktan sonra halk komşuları tek tek ziyaret etmektedir. Festival geleneğine göre halk, soğuk ve kötülüklere karşı koymak için "Bocuk geliyor" diye giydikleri kıyafet ve yüzlerine yaptıkları makyajlarıyla komşularının kapısını çalarak ya da cama vurarak korkutmaktadır (Karakaş, 2022, s. 55).

Bu araştırmada bireylere farklı duygular yaşatan festivallerden "Bocuk Gecesi" festivali örneği ele alınmıştır. Öğrencilerin memleketlerinde kutlanan bugüne özgün yorumlarını görebilmek için Bocuk Gecesi festivali konulu resimler yaptırılmıştır. Araştırmanın, özellikle sanat eğitimi ve resim analizleri konusunda literatürdeki boşluğu doldurarak, gelecekteki çalışmalara kaynak olma ve festivalde bulunan eksikliklere katkı sağlayarak festivalin devamlılığının sağlanmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

2. "BOCUK GECESİ" KORKU FESTİVALİ UYGULAMALAR

Araştırmanın bu bölümünde konu ile ilgili yaptırılan uygulamalara yer verilmiştir. Öğrencilerin "Bocuk Gecesi" korku festivaline yönelik algıları yaptıkları resimlerle ele alınmıştır. Araştırmanın uygulama bölümü; Çamlıca Köyü'nde yaşayan, 7, 8, 9, 12 yaşlarındaki normal gelişim gösteren ve özel eğitim ihtiyacı olan öğrencilerle 2023 yılı Ocak ayında gerçekleştirilmiştir. Araştırma, öğrencilerin yaptıkları resimlerden araştırmanın uzunluğu düşünülerek 10 resim örneği ile sınırlandırılmıştır. Öğrenciler "Bocuk Gecesi'nde gözlemlediklerinizi çiziniz" yönergesiyle resimlerini çizmişlerdir. Araştırmanın katılımcıları resimlerine kendileri isim vermiş ve istedikleri tekniği kullanarak uygulama yapılmıştır. Uygulama ile elde edilen kazanımlar yaş aralığına göre değişmektedir.

Uygulama ile elde edilecek kazanımlar şu şekildedir:

Bilişsel Gelişim

1. Kazanım

Algıladıklarını hatırlar (Gittiği bocuk gecesini düşünür ve hatırlar)

2. Kazanım

Mekânda konumla ilgili yönergeleri uygular.

3. Kazanım

Nesne ya da varlıkları gözlemler.

4. Kazanım

Nesne/durum/olaya dikkatini verir.

5. Kazanım
Nesneleri sayar.(Kaç tane hayalet çizdiğini gösterir, sayar.)
6. Kazanım
Geometrik şekilleri tanır.
Göstergeleri
1. Gösterge
Nesne/durum/olayı bir süre sonra yeniden söyler.
Hatırladıklarını yeni durumlarda kullanır
2. Gösterge
Nesnenin mekândaki konumunu söyler.
Nesneyi doğru yere yerleştirir.
Mekânda konum alır.
3. Gösterge
Nesne/varlığın adını, büyüklüğünü, şeklini, rengini, uzunluğu, tadını, dokusunu, miktarını ve kullanım amaçlarını söyler.
4. Gösterge
Nesne/durum/olaya odaklanır.
Dikkatini çeken nesne/durum/olaya ilişkin sorular sorar.
5. Gösterge
İleri/geriye doğru birer ritmik sayar.
Belirtilen sayı kadar nesneyi gösterir.
1'den 10'a kadar söylenen sayıdan öncesini ve sonrasını söyler.
6. Gösterge
Gösterilen geometrik şeklin ismini söyler.
Geometrik şekillerin özelliklerini söyler.
Geometrik şekillere benzeyen nesneleri gösterir.
Motor Gelişim
Kazanım
Küçük kas kullanımı gerektiren hareketleri yapar (Boya/Pastel kalemini uygun şekilde tutup kullanır).
Göstergeler
Değişik malzemelerle resim yapar.
Kalemi doğru tutar.
"Bocuk Gecesi'nde gözlemlediklerinizi çiziniz" yönergesiyle yaptırılan resimler ve değerlendirmeler:

Görsel 1. Yaş: 7, Cinsiyet: Kız, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Tipik gelişen

Materyaller: Kuru boya, resim kâğıdı
Kavramlar: Mutlu, kızgın, üzgün, kabak, şapka
Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Benim Ailem Bir Cadı
Genel Değerlendirme: Öğrenci arkadaşlarıyla uyumlu, sessiz ve başarılı bir öğrenci olarak nitelendirilebilir. Öğrenci resimde kendi figür şemalarıyla üç tane cadı çizmiştir. Resminde ailesini ele almıştır. Resminin ismini "Benim Ailem Bir Cadı" koymuştur.
Resimde siyah ve kırmızı renklerini kullanmıştır. Cadıların kötü özelliklerini yansıtan bu renkler öğrencinin soyut düşünme becerilerinin geliştiğini göstermektedir. Soldaki cadıyı kendine, ortada merkezde yer alan cadıyı annesine, sağdaki cadıyı ise ablasına benzetmiştir. Ablasının ellerini çizmemiştir. Bu ablasına olan güvensizliği ve uyum sorunu yaşadıklarını gösterebilir (Yavuzer, 2012, s. 20).
Annesi ve ablasının yüz ifadesi kızgındır ve şapkalarını boyarken ağırlıklı kırmızı renk kullanmıştır. Annesinin ellerini çiçek olarak çizmiştir. Ona sevgisini belli etmiştir. Annesi ve ablasının uçabildiğini gösteren rüzgâr çizmiştir. Kendisinin altına rüzgâr çizmemiştir. Onlardan küçük olduğunun farkında olduğu söylenebilir. Kendini onlardan boyut olarak küçük çizmiştir. Yine yaşının ve fiziksel özellik olarak onlardan küçük olduğu gerçekliğini öğrencinin farkında olduğu ve bu gerçekliği resmine yansıttığını göstermektedir.

Görsel 2. Yaş : 7, Cinsiyet: Kız, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Tipik gelişen

Materyaller: Pastel boya, resim kâğıdı, kurşun kalem
Kavramlar: Ev, kedi, kapı, pencere, cadı, hayalet, lamba

Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Cadıların Kulübü

Genel Değerlendirme: Öğrenci sosyal ve duygusal gelişimi iyi, başarılı olarak nitelendirilebilir. Öğrenci resmin tam ortasına ev çizmiştir. Evi sıcak renklerden turuncu kullanarak boyamıştır. Evin onun için iyi ve ümit dolu bir ortam olduğu söylenebilir.

Evin pencerelerini iki tane çizmiş, uygun yüksekliğe ve birbirine simetrik olarak yerleştirmiştir. Perdelerini mavi renge boyamıştır. Bir pencerede erkek çocuk, diğer bir pencerede ise kız çocuk görünmektedir. İki cinsiyeti de çizmesi cinsiyet farkındalığına sahip olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak eşitlik ilkesini edinmiş bir öğrenci olduğu söylenebilir. Yine evin sağ ve sol tarafına yer çekimine uygun kadın ve erkek hayalet çizmiştir. Hayaletlerin yüz ifadeleri vardır. Bu durum öğrencinin sosyal olarak insanlarla iletişimin iyi olduğunu göstermektedir. Hayaletlerin yanına birer sarı kedi çizmiştir. Sarı renk öğrencinin hayvanlara pozitif hisleri olduğunu, kediler sevdiğini ve duygu durumunun coşkulu, mutlu olduğunu göstermektedir. Evi hayaletleri kediyi yerçekimine uygun konumlandırıp, aynı hizada çizmiştir. Gerçeklik algısına uygun olarak yerleştirmiştir. Yer çizgisi çocuğun çevresinin bir parçası olduğundan ve bulunduğu ortamdan haberdar olduğunun bir göstergesidir. Resmin gece olduğunu belirtmek için zemini siyah boyamıştır. Bocuk gecesinin gece yaşandığını anlatmak istemiştir. Resme "Cadıların Kulübü" ismini vermiştir. Evi kulübe benzetmiş, evin kapısından içeri giren hayalet çizmiştir. Resmin sağ üst köşesine bocuk gecesinde kullanılan kabağı yansıtarak, geceyi aydınlatması içi sarı renkten lamba yerleştirmiştir.

Görsel 3. Yaş : 7, Cinsiyet: Erkek, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Tipik gelişen

Materyaller: Pastel boya, A3 boyutu resim kâğıdı

Kavramlar: Araba, ağaç, göl, ördek, ev, tarla, hayalet, yıldız, ay, hayalet

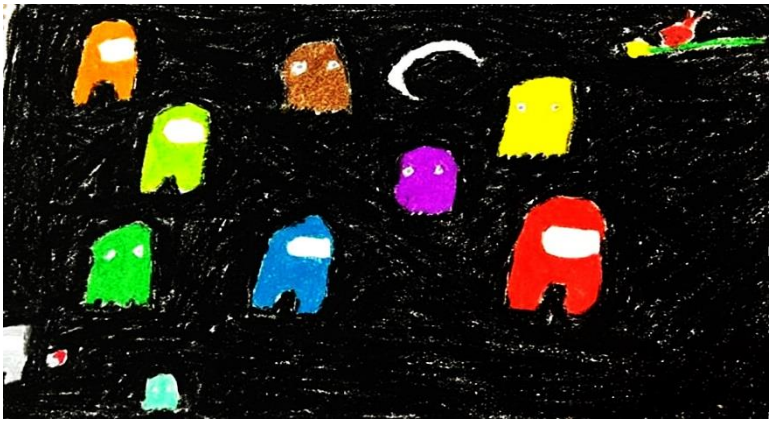
Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Böcüklerin Günü

Genel Değerlendirme: Öğrenciyi başarılı, kendini ifade edebilen ve arkadaşlarıyla uyumlu olarak nitelendirebiliriz. Pastel boya kullanarak yaptığı resmine "Böcüklerin Günü" ismini vermiştir. Öğrenci daha önce Bocuk Gecesine gitmiştir. Resminde Bocuk Gecesi eğlencesinin yaşandığı köy olan Çamlıca köyünü çizmek istemiştir. Daha önce de köye giden öğrenci köyde eski gözlemlediklerini de aktarmıştır. Resminde kesitler kullanarak, köyü ve Bocuk Gecesini harmanlayarak anlatmak istemiştir.

Resimde sol en yukarıdaki kesitte Ay çizmiş, sarı renge boyamıştır. Altına mor renk kullanarak bir tarla çizmiştir. Tarlanın altına, mavi renkli bir göl ve gölde yüzen ördekler yerleştirmiştir. Gölün altındaki kesite ise gece olduğunu anlatmak istediği siyah renk zemin kullanarak evler çizmiştir. Evlerin sevgi dolu yerler olduğunu hissettiğini anlatmak isteyerek sarı renk kullanmıştır. Evlere mavi pencere, kahverengi kapı ve evin girişine yere yeşil çimenler çizmiştir. Çimenlerin yer çizgisinde olması gerçeklik ve konum algısı olduğunu göstermektedir. Evlerin altındaki kesite bir tarla çizmiştir. Tarlada boya kullanmadan hayaleti beyaz boşluk bırakarak oluşturmuş, yüzüne korkutucu ifade kullanmıştır. Tarlayı gri renge boyayarak ve hayaletin yüz ifadesiyle korku duygusunu hissetmiştir. Tarla da ekili alan olduğunu çizerek, tarlanın gerçeklik algısını yansıtmıştır.

Resim sağ tarafındaki en üst kesit gece olduğu belli olması için siyah boyanmıştır. Onun altındaki katmanda maviye boyanmış, zemin içinde kırmızı renkli iki araba çizmiştir. Arabanın üzerinde ve yer çizgisinde kurşun kalemle çizdiği insanlara hayalet izlenimi vermek istemiştir. Sağ en alt kesitte zemin, gece rengi olarak düşündüğü siyah boyanmıştır. Yukarıya aydınlatmak istercesine sarı renkli boyanmış, pencereler çizilmiştir.

Resmin ortasında bir salıncak yer almaktadır. Salıncakta sallanan mor renkli hayalet çizmiştir. Kullandığı renkler hayaletlerden korkmadığını sempatik bulduğunu göstermektedir. Gri renkli zeminde sıraya girmiş çocuklar bulunmaktadır. Okul disiplinine alıştığını kuralları öğrendiğini göstermektedir.

Görsel 4. Yaş : 7, Cinsiyet: Erkek, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Tipik gelişen

Materyaller: Pastel boya, resim kâğıdı
Kavramlar: Hayalet, Ay, ateş böceği
Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Gece Partisi
Genel Değerlendirme: Öğrenciyi eğlenceli, arkadaşlarıyla ilişkisi iyi, sessiz ve sınıf düzeyinde başarılı olarak nitelendirebiliriz. Öğrenci pastel boya kullanarak yaptığı resmine “Gece Partisi” ismini vermiştir. Öğrenci parti havasını yaratırcasına turuncu, kahverengi, yeşil, mor, kırmızı, mavi, gri ve sarı rengi kullanmıştır.

Resmin isminden de anlaşıldığı gibi gece olduğu belli olması için zemin siyah boyanmıştır. Ay beyaz renkli olup, gerçeği yansıtırcasına yukarıya çizilmiştir. Konum algısı olarak doğru yüksekliğe yerleştirilmiştir. Hayaletler birbirinden farklı renkte olduğu gibi, farklı büyüklükte de gösterilmiştir.

Hayaletlerin kolları bulunmamaktadır. Öğrencinin özgüven eksikliği hissettiğini gösterebilir. Bazı hayaletlerin ağzı çizilmemiştir. Buna bağlı olarak zaman zaman ifade güçlüğü yaşadığını söyleyebiliriz. Bazı hayaletlerin de gözleri çizilmemiştir. Öğrencinin görmek istemeyeceği şeyler olabileceğini gösterebilir.

Resmin sağ üst köşesine çizdiği ağaç dalı ve gece çıkan ateş böceği ile hayvan sevgisini ve hayvanlara karşı duyarlı olduğunu vurgulamaktadır. Ateş böceği tıpkı Ay gibi geceyi aydınlatmaktadır. Ay, ateş böceğine göre daha küçük ve etkisi azaltılarak resmedilmiştir.

Görsel 5. Yaş : 7, Cinsiyet: Kız, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Tipik gelişen

Materyaller: Kurşun kalem, kuru boya, resim kâğıdı

Kavramlar: Cadı, ev, kabak, kar, pencere, kapı, üçgen, çatı, kalp, yıldız, elips

Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Cadı ve Balkabağı Evi

Genel Değerlendirme: Öğrenciyi sınıf düzeyinde başarılı, arkadaşlarına karşı saygılı ve uyumlu olarak nitelendirebiliriz. Öğrenci resmine "Cadı ve Balkabağı Evi" ismini vermiştir. Resmin sol tarafında turuncu bir bal kabağı çizmiştir. Resmin ortasına bir cadı yerleştirmiştir. Cadının saçları uzun, mor şapkası ve pembe elbisesi bulunmaktadır. Öğrenci cadının ellerini ve yüzünü çizmiştir. Bu çizim öğrencinin festivalle ilgili kendini, hissettiklerini, duygularını iyi ifade ettiğini göstermektedir.

Cadı ve evi aynı boyutlarda çizmiştir. Öğrencinin cadıya ve evine verdiği önemin aynı derecede olduğu söylenebilir. Cadıyı kendisine benzetmiş olabilir. Kendini büyük boyutlu çizmesinden özgüveninin yüksek olduğunu fark edebiliriz. Fakat şapkasının mor renkli olması kaldıramayacağı sorumlulukların yüklenmiş olduğunu gösterebilir.

Öğrenci resmin sağ tarafına pembe renkli bir ev çizmiştir. Pembe renk kullanması evinin huzurlu, sevgi dolu bir yer olduğunu hissettirmektedir. Boyarken çizgileri bastırarak boyaması figür ve nesnelere vurgu yapma istediğinden kaynaklanabilir.

Öğrenci resmin yukarısına bir ip bağlamış ve farklı şekilde süslemeler kullanarak bir festival havası yaratmıştır. Festivale duyduğu heyecanı süslemeler ile yansıtmıştır.

Görsel 6. Yaş : 7, Cinsiyet: Kız, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Tipik gelişen

Materyaller: Kuru boya, resim kâğıdı

Kavramlar: Kabak, hayalet, şato

Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Cadılar Bayramı

Genel Değerlendirme: Öğrenciyi akranlarıyla iyi anlaşan, akademik olarak başarılı ve duygusal olarak nitelendirebiliriz. Öğrenci "Cadılar Bayramı" ismini verdiği resminde üçer kabaktan oluşan büyük kabak grubu ve küçük kabak grubu olmak üzere iki farklı kabak grubu çizmiştir. Resmin sol köşesindeki küçük kabak grubu kızgın bir ifadeyle dışarıdan olayları seyretmektedir. Boyut olarak daha büyük kabaklardan oluşan resmin sağ tarafındaki grupta, kabakların birine cadı şapkası takılmıştır. Bu grup diğer gruptan daha güçlü izlenimi uyandırmıştır. Öğrencinin sınıf içinde güçlü güçsüz gruplaşmalar yaşadığını gösterebilir. Güçlü büyük kabak grubu hayaletlere maruz kalmışken, küçük kabak grubu tehlikeden uzakta çizilmiştir.

Görsel 7. Yaş : 8, Cinsiyet: Kız, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Kaynaştırma Öğrencisi

Materyaller: Kuru boya, resim kâğıdı

Kavramlar: Anne, baba, kız kardeş, çocuk, uzun-kısa, palyaço, hayalet, canavar, kare
Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Hayalet ve Canavar Kafaları
Genel Değerlendirme: Öğrenci 1. sınıfa giden, sosyal olarak arkadaşları ve çevresiyle uyumlu, sınıf içerisinde arkadaşlarından geride olan ve desteklenen özgül öğrenme güçlüğüne sahiptir. Öğrenci kuru boyayla yaptığı eğlenceli görünen resminde ağırlıklı olarak portreler çizmiştir. Öğrencimizin sosyal yönünün yüksek, insanların mimiklerine, hissettiklerine önem verdiğini, empati yeteneğinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz.
Resmin sağ köşesinde annesiyle oyun oynayan iki kız kardeş çizmiştir. Bu figürlerin kıyafetlerini mor renge boyamıştır. Annesi ve kardeşiyle olan sevgi dolu ilişkisini gösterir. Bunun yanı sıra resimde palyaço portresi çizmiştir. Çamlıca'da Bocuk Gecesini iyi gözlemlediğini gösterir. Palyaçonun gözlerini kare kırmızı çerçeveyle çizmiştir. Kırmızı renk kullanarak palyaçonun gözlerindeki ifadenin korkutucu olduğunu vurgulamıştır.
Resmin orta kısmında, merkezde, kedi kız yer almaktadır. Öğrenci izlediği çizgi filmlerin etkisinde kalmış olabilir. Figür olarak kırmızı renkle vurgulanmıştır. Kedi figürünün hemen sol yanında yer alan hayaletin ayağının birini farklı çizmiştir. Kendisini arkadaşlarından farklı yönlerini fark edip yansıtmak istediği düşünülebilir.
Resimde uzun boylu bir palyaço olarak baba figürü, kısa boylu figürle ise çocuk figürünü ele almıştır. Figürün boynunun çok uzun olması ondan beklenen yapması gerekenlerin onu yorduğunu ve ulaşmasının onun için güç olduğunu gösterebilir.
Resimde uzun boylu baba figürü arkası dönük olarak çizilmiştir. Çocuğun yüzünde ifade yoktur, yüzünü çizmemiştir. Öğrencinin güçsüz hissettiğini, özgüven eksikliğini ve destek istediğini ifade edebilir.
Resmin mekânı boşluk olarak atmosfer duygusuyla sarı renkle boyanmıştır. Bulunduğu ortamın enerji dolu, eğlenceli olduğunu vurgulamıştır. Sarı renk kullanmasından Bocuk Gecesinden mutlu olduğunu göstermektedir.

Görsel 8. Yaş : 12, Cinsiyet: Erkek, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Asperger Sendromlu

Materyaller: Kuru boya ve resim kâğıdı
Kavramlar: Üçgen, dikdörtgen, yarım daire, kabak, yarasa
Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Kabak Dansı

Genel Değerlendirme: Öğrenci özel eğitim uygulama okuluna devam etmektedir. Öğrenci resminin sayfasının ortasını hizalayarak, tam merkezde turuncu bir bal kabağı çizmiştir. Turuncu renkle bal kabağının gerçek rengini yansıtmıştır. Turuncu kabağın içine kırmızı renkli üç tane bal kabağı çizmiştir. Kırmızı renk kullanarak bize duygu durumunun öfkeli olduğunu anlatmak istemiş olabilir. Kırmızı kabakları turuncu renkli kabağın içine çizmesi ile onları hapsetmiş olduğu anlamına gelebilir. Burada öğrencinin çizimiyle turuncu kabağını okul, kırmızı kabakları da okulun içinkiler yani öğretmen ve öğrenciler olarak algıladığını gösterebilir. Okulun içindekileri mutsuz özgürlüğünden kısıtlanmış, bir alana kapatılmış olarak görüyor olabilir. En üste çizdiği gülümseyen şapkalı kırmızı kabak grup lideri gibi görülmüştür. Diğer kabaklarda şapka yoktur sadece grup liderine şapka çizmiştir. Şapkalı kabağı öğrencilerin başındaki öğretmene benzetmiş olabilir. Yüz ifadelerine bakacak olursak öğretmenin mutlu öğrencilerin korkmuş ve sinirli olduğunu anlatmak istemiştir.
Okul olarak yorumladığımız turuncu kabağın dışına 4 tane yarasa çizmiştir. Öğrencinin yarasa figürüyle Bocuk Gecesini zaman açısından hatırladığını, yarasaların çıktığı zamanı da doğru hatırlayıp doğru sentezlediğini gösterir. Yarasaların turuncu kabağın dışında olması onların okuldan çıkıp özgürlüğüne kavuştukları şeklinde yorumlanabilir.

Görsel 9. Yaş : 9, Cinsiyet: Kız, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Hafif Mental

Materyaller: Kuru boya, resim kâğıdı
Kavramlar: Ev, kabak, hayalet, sepet
Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Hayaletin Evi
Genel Değerlendirme: Öğrenci 2. sınıf özel eğitim sınıfına devam etmektedir. Sınıf içerisinde başarılıdır. Arkadaşlarıyla iyi bir sosyal ilişkiye sahip değildir. İletişim açısından sorunlar yaşamaktadır.
Öğrenci yaptığı resme “Hayaletin Evi” ismini vermiştir. Resimde kabak toplayan bir hayaleti elinde sepet ile göstermiştir. Bu yorumuyla sürekli iş yaparken gördüğü annesini resmetmiş olabilir.
Resmindeki nesne ve figürleri dikey olarak boyamıştır. Resmin sağ üst köşesinde bir ev çizmiştir. Evin yer çizgisinde olmaması konum algısının tam olarak oturmadığını göstermektedir. Evi kahverengi tonlarında boyaması ve soğuk tonlar kullanması, eve karşı

olumsuz hisleri olduğunu ifade edebilir. Evin kapısının olmayışı içeriye girmek istemediği anlamı çıkarılabilir.

Eve, bir pencere ve pencereden kendini gören kahverengi kıyafetli cadı çizmiştir. Resimde evin sol tarafına elleri olmayan cadılar çizmiştir. Ellerini çizmemesi çevreye uyumda güçlük, uyum problemleri olabileceğini gösterir.

Resimde evin ön kısmında elinde kılıcı olan bir robot çizmiştir. Robotun ağzından ateş çıkmaktadır. Robotun sol arka kısmında ise, elbisesinden bir parça yırtılmış bir cadı figürü ve gözleri büyük siyah bir daire olan sarı renkli bir canavar çizmiştir. Öğrenci çevresinden ilgi beklediği için gözü büyük çizmiş olabilir. Resmin arka sol kısmında kolları olmayan kahverengi renkli bir canavar çizmiştir. Bu figürle kendini güçsüz hissettiği söylenebilir.

Resimdeki çizimler yaşına göre akranlarının düzeyinden geri olsa da hafif mental engeli düşünülünce kendi düzeyinde iyi olarak yorumlanabilir.

Görsel 10. Yaş : 9, Cinsiyet: Erkek, Etkinlik Süresi: 40 dk., Engelli olup olmadığı: Hafif Mental

Materyaller: Kuru boya, resim kâğıdı

Kavramlar: Üçgen, kral, çiçek, kraliçe

Etkinliğine İsim Versek Ne Olurdu: Kral

Genel Değerlendirme: Öğrenci 2. sınıf özel eğitim sınıfına devam etmektedir. Akademik olarak desteklenmelidir. Arkadaşlarıyla iyi bir sosyal ilişkiye sahip değildir.

Öğrenci "Kral" adını verdiği resminde silik dik çizgiler kullanmıştır. Resimde dik ve diyagonal sert çizgiler, kahverengi renkle çizilmiştir. Mekân boşluk olarak kullanılmış ve atmosfer hissi yaratılmıştır. Resim sayfasının üst kısmı boş kalmıştır. Öğrenci sadece yer çizgisine yakın çizimlerde bulunmuştur.

Resimde öğrencinin çizdiği nesneler çok küçüktür. Öğrencinin çok güvensiz, çevresine karşı çekimser, benlik saygısı düşük ve ürkek olduğunu gösterebilir.

Resimde mavi renge boyadığı kralın el kısmında büyük bir taç bulunmaktadır. Buna bağlı olarak evde, okulda ya da çevresinde birinin üzerinde baskı yarattığını söyleyebiliriz. Kral tacı tutuyor gibi resmedilmesine rağmen ellerini çizmemiştir. Yine çevreye uyumda güçlük yaşadığını göstermektedir.

Öğrenci resminde kralın kollarını birbirinden farklı çizmiştir. Tanısından dolayı kendini diğer insanlardan farklı hissediyor olabilir. Kralın sol ön kısmında yer alan kraliçe uzun bir elbise giymiştir. Fakat öğrenci kollarını çizmemiştir. Resimde görülen diğer ayrıntılarla birlikte öğrencinin kendini çok güçsüz hissettiğinin belirtisi olarak yorumlanabilir.
Kraliçenin ve hemen yanında yer alan siyah boyalı hayaletin ayakları bulunmamaktadır. Kaygı duyduğunun ve güven istediğinin göstergesi olarak ifade edilebilir. Bunun yanı sıra resimde kollarını sevinçli olduğunu belli edercesine iki yana açan kırmızı ve sarı boyanmış hayaletlerinde yine ayakları ve kolları yoktur. Sarı boyanmış hayaletin göz bebekleri büyüktür. Bu durum ilgi istediğini belli ediyor olabilir. Üçgen şeklinde boyanmış hayalet öğrencinin çizgileri sembol olarak çizdiğini gösterebilir. Mor renk kullanması da üzerindeki baskıyı vurgulayabilir.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada, öğrencilere "Bocuk Gecesi" festivalinin köklü bir geleneğe bağlı önemi düşünülerek festivalin konusunu içeren özgün resimler yaptırılmıştır. Araştırmanın temel amacı öğrencilerin "Bocuk Gecesi" korku festivaline yönelik algılarının yaptıkları resimlerine yansımasının incelenmesidir. Araştırmada öğrencilerin resimlerinden özgün etkinlik temasını doğru anladıkları, duygularını yansıtan konuya uygun resimler yaptıkları ve iyi bir gözlemci olduklarını görülmektedir. Festivaller gibi belirli bir sosyal çevrede kutlamalara bağlı yapılan gözlemler, nesilden nesile aktarılanları yaşatma ve aktarma sürecinde işlevini yerine getirebilmelidir. Bireyin çevresinden edindiği gözlem ve anlatılarla beslenerek şekillenmesinin önemi küçümsenemez. Festivaller de kültürel belleğe ait unsurların ve değerlerin sürdürülebilirliği için yerel halkın katılımcı süreçlerle bilinçlendirilmesinin ya da gizil bir öğrenme yaratılmasının en etkili ortamlarından birini sunmaktadır (Gündüz Alptürker ve Alptürker, 2021, s. 1418).
Araştırmanın sonucunda, Edirne ili Keşan ilçesine özgü kutlanan Bocuk Gecesinin anlamı ve nasıl kutlandığı öğrencilerin o geceye özgü kavramları ile resimlerinde görülmektedir. Keşan'da yaşayan öğrenciler Keşan'da kutlanan bu geceyi resimlerinde, kendi hayal güçlerine göre harmanlayıp oluşturmuşlar; renkli, eğlenceli ve Bocuk Gecesinin temasına uygun festivalin kültürünü yansıtarak korku içerikli nesne ve figür çizimleri ile meydana getirmişlerdir. Festivalin öğrencileri olumlu yönde etkilediği ve festivalin duygu yoğunluğunu onlara yaşattığı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Dinç, s. *Somut Olmayan Kültürel Mirasin Müzelerde Sergilenmesi: Bocuk Gecesi Örneği,* Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2021.

Gündüz Alptürker, İ. ve Alptürker, H. (2021). Gelenekten geleceğe yöresel kültürün taşınmasında festivallerin rolü. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10(2), 1409-1422. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/61382/797288 (Erişim tarihi: 22.12.2024).

Karakaş, M. *Yerel Halkın "Bocuk Gecesi" Korku Festivaline Yönelik Algılarının Festival Memnuniyeti Üzerindeki Etkisinin Belirlenmesi,* Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2022.

Yavuzer, H. *Resimleriyle Çocuk, Resimleriyle Çocuğu Tanıma,* Remzi Kitapevi, 2012.

GELENEKSEL SANATIN DİJİTAL SANATA DÖNÜŞÜMÜ: ÇİNİ SANATI

Burcu Hacer ŞENOL

T.C Millî Eğitim Bakanlığı

burcuylasanat@gmail.com- ORCID ID: 0009000435987869

ÖZET

Geleneksel sanat, toplumun kültürel değerleri ile estetik görüşlerini yansıtan sanatsal ifade yöntemleridir. Dijital sanat ise dijital teknolojiler ve elektronik araçlar yardımıyla ortaya koyulan, dağıtılan veya deneyimlenen sanat eserlerini kapsamaktadır. Geleneksel sanat anlayışının modern perspektifle yeniden harmanlanması, üretmek, paylaşmak ve deneyimlemek gibi süreçleri daha canlı ve ulaşılabilir bir hale getirmektedir. Örneğin çini, hat ve minyatür gibi geleneksel sanat türleri, dijital tasarım araçlarıyla yeniden yorumlanarak etkileşimli sanal ortamlar ve sergiler aracılığıyla modern bir boyut kazanmaktadır. Bu yeni boyut, estetik bir yenilikle birlikte kültürel bir köprü görevi de üstlenmektedir. Dijital ortamda geleneksel sanatın yeniden şekillendirilmesi, geçmişin izlerini koruyarak, çağdaş sanatın diline yeni bir bakış açısı eklemektedir. Bu araştırma, geleneksel çini desen ve motiflerinin kültürel anlamını, tarihsel gelişimini ve teknik özelliklerini inceleyerek dijital teknolojilerin çini sanatına entegre edilmesini konu almaktadır. Geleneksel estetik ve teknik öğelerin nasıl çağdaşlaştırıldığı ve nasıl yeni formlara dönüştüğü üzerinde durularak yapay zekâ gibi ileri teknolojilerin kullanımının çini sanatı tasarım süreçlerine olan etkileri incelenmektedir. Literatür taraması kapsamında geçmişten günümüze çini sanatına ilişkin akademik kaynaklar ve görsel örnekler incelenerek geleneksel çini sanatının dijitalleştirilme sürecine yönelik teorik bir çerçeve oluşturulmuş ve mevcut uygulamalardan yola çıkarak dijital örnekler geliştirilmiştir. Bu çalışma literatürdeki verilerle birlikte dijital tasarım araçlarının ve sanat teknolojilerinin çini sanatına sağladığı katkıları incelemeyi ve geleneksel çini sanatı ile dijital çini sanatı arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Geleneksel Sanat, Dijital Sanat, Çini Sanatı.

ABSTRACT

Traditional art represents artistic expression methods that reflect societies' cultural values and aesthetic perspectives. Digital art, on the other hand, encompasses works of art created, distributed, or experienced through digital technologies and electronic tools. The reinterpretation of traditional art with a modern perspective revitalises processes such as creation, sharing, and experience, making them more dynamic and accessible. For example, traditional art forms like tile art, calligraphy, and miniature painting are reimagined with digital design tools, gaining a modern dimension through interactive virtual environments and exhibitions. This new dimension serves not only as an aesthetic innovation but also as a cultural

bridge. The reshaping of traditional art in the digital realm adds a fresh perspective to the language of contemporary art while preserving traces of the past.

This study examines the cultural significance, historical development, and technical characteristics of traditional tile patterns and motifs, focusing on integrating digital technologies into tile art. It explores how conventional aesthetic and technical elements are modernised and transformed into new forms while analysing the impact of advanced technologies, such as artificial intelligence, on tile art design processes. Through a literature review, academic resources and visual examples related to tile art from the past to the present were analysed to establish a theoretical framework for the digitization process of traditional tile art, and digital examples were developed based on existing applications.

This study aims to examine the contributions of digital design tools and art technologies to tile art and to reveal the similarities and differences between traditional and digital tile art, supported by data in the literature.

Keywords: Traditional Art, Digital Art, Tile Art.

1. GİRİŞ

Sanat, insanlık tarihinin en eski ve derin kültürel ifadelerinden biri olarak bireysel ve toplumsal deneyimlerin, duyguların ve düşüncelerin aktarılmasında merkezi bir role sahiptir. Farklı kültürlerin estetik anlayışları ve sanatsal üretimleri, tarih boyunca teknolojik ve toplumsal dönüşümlerle şekillenmiştir. Geleneksel Türk sanatı, Türk halklarının tarihsel ve kültürel birikimini, estetik anlayışlarını ve toplumsal yaşam pratiklerini yansıtan bir bütün olarak, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan geniş bir coğrafyada gelişmiş ve değişim göstermiştir.[161] Bu sanatın en önemli dallarından biri olan çini hem estetik hem de işlevsellik açısından önemli bir yere sahiptir. Ancak, dijitalleşme çağında bu geleneksel sanat dalı, modern teknolojinin sunduğu olanaklarla yeni bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Dijital sanat, 20. yüzyılın sonlarına doğru bilgisayarların ve dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkmış ve geleneksel sanatların yaratım süreçleri, üretim biçimleri ve izleyiciyle etkileşim yöntemlerinde köklü değişikliklere yol açmıştır. Özellikle geleneksel Türk çini sanatının dijital ortama taşınması, sanatçıların yaratıcı ifade biçimlerini çeşitlendirmiş, üretim süreçlerini hızlandırmış ve Türk kültür mirasının korunması ile küresel ölçekte tanıtımına yeni bir boyut kazandırmıştır.[162]

Bu çalışmanın amacı, geleneksel Türk çini sanatının dijitalleşme sürecini detaylı bir biçimde ele alarak, dijital teknolojilerin bu sanat dalına sağladığı estetik, teknik ve kültürel dönüşümleri incelemektir. Ayrıca, dijital çini sanatının geleneksel sanatla dijital sanat arasındaki sınırları bulanıklaştıran özellikleri, bu dönüşümün sanatçılar ve izleyiciler açısından yarattığı yeni olanaklar, dijitalleşmenin geleneksel çini sanatı üzerindeki avantajları ve estetik değişimleri de değerlendirilmiştir.

[161] Avşar Mezahir ve Avşar Lale, "Çini Sanati ve Terminolojisi Üzerine", *Kalemişi Dergisi* 2, sy 4 (2001), s.3.
[162] Mezahir ve Lale.

Çalışma, literatür taramaları ve görsel değerlendirmeler gibi yöntemlerden faydalanılarak, dijitalleşme sürecinin kültürel mirasın korunması ve çağdaşlaştırılması üzerindeki etkilerini kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Dijital çini tasarımları, kültürel mirasın dijital çağda sürdürülebilirliğine katkıda bulunmaktadır.

Bu çalışma, geleneksel Türk çini sanatının dijitalleşme sürecini hem sanatsal hem de kültürel bağlamda ele alarak, sanatın evrimi ve dijital teknolojilerin sanatsal üretim üzerindeki dönüştürücü etkisini anlamaya yönelik önemli bir akademik perspektif sunmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca geleneksel sanatın gelecekteki varlığına ışık tutmakla kalmayıp, sanat ve teknolojinin etkileşimini anlamada da derin bir kavrayış geliştirme fırsatı sunmaktadır.

2. UYGULAMALAR

Geleneksel sanatlar, toplumların kültürel kimliklerini ve estetik anlayışlarını yansıtan önemli ifade biçimleridir. Çini sanatı, Türk sanat geleneğinin estetik ve teknik zenginliklerini barındıran, aynı zamanda tarihsel ve kültürel değerleri koruyan önemli bir sanat dalıdır.[163] Dijital teknolojilerin sanat üretim süreçlerine dahil olmasıyla birlikte, çini sanatında geleneksel motifler ve desenler, dijital ortamda yeniden yorumlanma imkânı bulmuştur. Bu dönüşüm, yalnızca sanatın estetik boyutunu geliştirmekle kalmamakta, aynı zamanda kültürel mirasın korunmasına ve çağdaş sanat anlayışına entegre edilmesine de katkı sağlamaktadır.[164]

Yüklenen görseller, geleneksel çini sanatında kullanılan desen ve motiflerin, dijital araçlar ve yapay zekâ desteğiyle nasıl modern bir perspektifle yeniden üretildiğini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. Geleneksel motiflerin dijital ortamda yeniden tasarlanması, bu sanat dalının hem kültürel anlamını hem de estetik potansiyelini genişletmiştir. Örneğin, geleneksel çini motiflerinin orijinal yapısına sadık kalınarak renk, doku ve kompozisyon gibi unsurların dijital teknolojilerle geliştirilmesi hem sanatın geleneksel kimliğini hem de çağdaş sanatla olan bağını güçlendirmiştir.

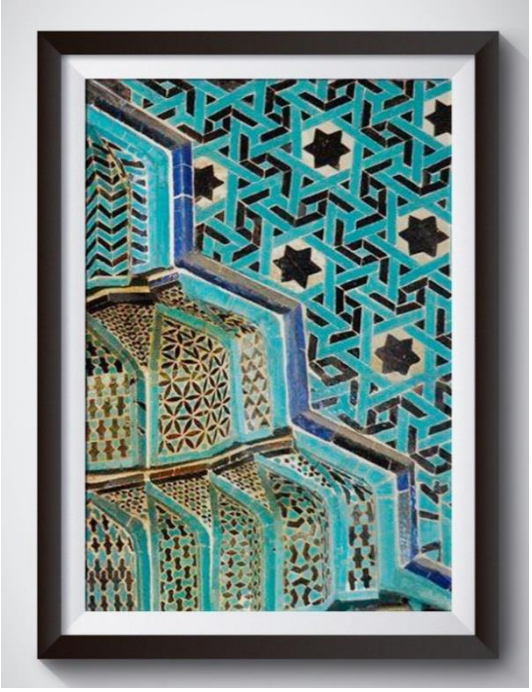
Bu uygulamalarda yapay zekâ teknolojilerinin kullanımı, sanat üretim süreçlerine yenilikçi bir boyut kazandırmıştır. Yapay zekâ destekli tasarım araçları, geleneksel motifleri analiz ederek, farklı kombinasyonlar ve çağdaşlaştırılmış tasarımlar sunmaktadır. Böylece, geleneksel çini desenleri yalnızca fiziksel materyaller üzerinde değil, dijital platformlarda da varlığını sürdürebilmektedir. Bu süreç, hem geleneksel çini sanatının dijitalleşme yoluyla daha geniş bir kitleye ulaşmasını hem de bu sanatın küresel bir görünürlük kazanmasını sağlamaktadır.[165]

Literatür taramaları ve uygulama örneklerinden hareketle, dijital araçlarla yeniden tasarlanan çini motiflerinin estetik ve teknik özellikleri derinlemesine analiz edilebilir. Geleneksel motiflerin modern dijital araçlarla yeniden yorumlanması, bu sanat dalının tarihsel dokusunu korurken aynı zamanda çağdaş bir estetik anlayışıyla yeniden şekillenmesini mümkün

[163] "Çini Sanatı", Kültür Portalı, erişim 25 Aralık 2024, http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturatlasi/cini-sanati?
[164] Nazlı Kızılaslan ve Düriye Kozlu, "Teknolojinin ve Dijitalleşmenin Geleneksel Türk Sanatlarına Yansımaları", *Medeniyet Sanat Dergisi* 7, sy 1 (30 Haziran 2021): 120.
[165] Şevin Gülpınar ve Burak Boyraz, "Sanatın dijital çağda yeniden tanımlanması: Yapay zekâ perspektifinden bir inceleme", *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, sy 1 (24 Temmuz 2024): s.6.

kılmaktadır. Örneğin, geleneksel çini motiflerinin dijital tasarım araçlarıyla yeniden canlandırılması, kültürel mirasın modern sanatla harmanlanması açısından önemli bir yöntemdir.[166]

Bu uygulamalar, geleneksel çini sanatının dijitalleşme sürecinde nasıl bir dönüşüm geçirdiğini, estetik ve teknik açıdan nasıl bir yenilik sunduğunu göstermektedir. Dijital teknolojiler, geleneksel çini sanatının estetik değerini artırmakta ve bu sanatın daha geniş bir kitleye ulaşmasını mümkün kılmaktadır. Böylece, geçmişin izlerini taşıyan bu sanat dalı, modern dünyada hem kültürel bir köprü görevi görmekte hem de sanat üretiminde yenilikçi yaklaşımların önünü açmaktadır.

Görsel 1. **13. yy. çini mozaik tekniği örneği / Sahip Ata Camii, mihrap, Konya[167]**

[166] Gülpınar ve Boyraz., s.7
[167] Emin Tiryak, "Selçuklu Dönemi Yıldız Formlu Çinilerinde Kuş Figürleri" (Yüksek Lisans, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı / Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı, 2021), s.7.

Görsel 2. **1 numaralı görsel referans alınarak yapay zekâ ile oluşturulmuş çini örneği**

Görsel 3. İznik çini klasikleri arasında kullanılan servi ağacı örneği

Görsel 4. 3 numaralı görsel referans alınarak yapay zekâ ile oluşturulmuş çini örneği

Görsel 5. Rüstem Paşa Camii, minberde bulunan ağaçlı çini pano[168]

[168] Yasemin Acar Kara, "İstanbul'daki Osmanlı Çinilerinde Ağaç Motifleri" (Yüksek Lisans, İstanbul, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, 2019), s.29.

Görsel 6. 5 numaralı görsel referans alınarak yapay zekâ ile oluşturulmuş çini örneği

Görsel 7. Rüstem Paşa Camii / bahar ağaçlı çini pano[169]

Görsel 8. 7 numaralı görsel referans alınarak yapay zekâ ile oluşturulmuş çini örneği

Görsel 9. I. Mahmut Kütüphanesi Ayasofya Müzesi / bahar ağaçlı çini pano[170]

[170] Yasemin Acar Kara, s.10.

Görsel 10. 9.Resim Referans Alınarak Yapay Zekâ ile Oluşturulmuş Çini Örneği

Görsel 11. Topkapı Sarayı Harem Dairesi / bahar ağaçlı çini panodan kesit[171]

[171] Yasemin Acar Kara, s.11.

Görsel 12. 11 numaralı görsel referans alınarak yapay zekâ ile oluşturulmuş çini örneği

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Geleneksel Türk çini sanatı, tarihi ve kültürel değerleriyle yalnızca estetik bir ifade aracı değil, aynı zamanda Türk kültür mirasının önemli bir taşıyıcısıdır. Bu çalışmada, geleneksel çini sanatının dijitalleşme süreci, estetik, teknik ve kültürel boyutlarıyla ele alınmış ve dijital teknolojilerin bu sanat üzerindeki dönüştürücü etkisi kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Çalışma sonuçları, dijitalleşme çağında geleneksel sanatların sürdürülebilirliği ve modern dünyaya adaptasyonu açısından önemli bulgular ortaya koymaktadır.

Dijital teknolojiler, geleneksel çini sanatına estetik ve teknik anlamda yeni ufuklar açmıştır. Geleneksel motiflerin dijital araçlarla yeniden yorumlanması, sanatın hem kültürel miras boyutunu hem de çağdaş sanat anlayışına entegrasyonunu güçlendirmiştir. Yapay zekâ ve dijital tasarım araçlarının kullanımı, sanatçıların yaratıcı süreçlerini zenginleştirerek, geleneksel desenlerin modern bir estetikle yeniden tasarlanmasına olanak tanımıştır. Bu süreçte, renk, doku ve kompozisyon gibi temel estetik unsurlar, dijital teknolojilerin sunduğu olanaklarla daha derinlemesine işlenebilmiştir.

Ayrıca, dijital platformların sunduğu geniş erişim imkânı, geleneksel çini sanatının uluslararası görünürlüğünü artırmıştır. Özellikle dijital sergiler ve çevrimiçi platformlar aracılığıyla bu sanat, küresel bir izleyici kitlesine ulaşma fırsatı yakalamıştır. Böylece, çini sanatı yalnızca

yerel bir kültürel ifade biçimi olmaktan çıkarak, küresel sanat sahnesinde tanınan bir form haline gelmiştir.

Bu çalışma, geleneksel çini sanatının dijital teknolojilerle yeniden şekillendirilmesinin, sanatın geleneksel ve modern unsurlar arasındaki dengesini nasıl koruduğunu da ortaya koymuştur. Dijital araçlarla üretilen çini motifleri, tarihsel dokusunu kaybetmeden, modern tasarım anlayışlarıyla harmanlanarak yeni bir estetik form kazanmıştır. Bu süreç, geleneksel ve dijital sanat arasındaki sınırları bulanıklaştırmakta, bu iki farklı alanın birbiriyle uyum içinde çalışabileceğini göstermektedir. Öte yandan, bu dönüşümde dikkat edilmesi gereken en önemli husus, geleneksel sanatın özündeki değerlerin korunmasıdır.

Dijitalleşme, geleneksel sanatların çağdaş sanat dünyasına entegrasyonunda yalnızca bir araç değil, aynı zamanda bir köprü görevi görmektedir. Çalışmanın sonuçları, geleneksel sanatların sürdürülebilirliğine yönelik stratejiler geliştirilmesinde dijital teknolojilerin oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır. Dijitalleştirilen çini motiflerinin, kültürel bir mirasın korunması ve geleceğe aktarılması açısından önemli bir model sunduğu görülmektedir.

Ayrıca, bu çalışma, dijitalleşmenin geleneksel sanatlar üzerindeki etkisini ele alırken, sanat ve teknoloji arasındaki ilişkinin sanat üretim süreçlerini nasıl dönüştürdüğüne dair teorik bir çerçeve sunmaktadır. Dijital teknolojilerin kullanımı, yalnızca çini sanatı gibi geleneksel sanatlara yeni bir yorum katmakla kalmamakta, aynı zamanda bu sanatların akademik araştırmalar ve eğitim bağlamında da daha fazla görünürlük kazanmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, dijitalleşme, geleneksel sanatların modern sanat anlayışlarıyla buluşmasına olanak tanıyan bir platform sunmaktadır. Ancak bu süreçte, geleneksel sanatların tarihsel dokusunun ve kültürel kimliğinin korunması büyük önem taşımaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalar, dijitalleşmenin geleneksel sanatlar üzerindeki etkisini daha derinlemesine incelemeli ve bu sanatların hem yerel hem de küresel ölçekte sürdürülebilirliğine katkı sağlayacak stratejiler geliştirmelidir. Özellikle yapay zekâ ve artırılmış gerçeklik gibi ileri teknolojilerin çini sanatı gibi geleneksel sanatlarla olan ilişkisi, akademik literatürde daha fazla yer bulmalıdır.

Bu bağlamda, dijital araçlarla yeniden yorumlanan çini sanatı, sanat üretiminde estetik ve teknik yeniliklerin öncüsü olabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu, yalnızca kültürel bir mirasın korunmasına değil, aynı zamanda sanatın evrensel dilinin zenginleşmesine de katkıda bulunacaktır. Geleneksel çini sanatının dijitalleştirilmesi, sanatın gelecekteki dönüşüm süreçlerine ışık tutan bir örnek olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Emin Tiryak. "Selçuklu Dönemi Yıldız Formlu Çinilerinde Kuş Figürleri". Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı / Geleneksel Türk Sanatları Bilim Dalı, 2021.

Gülpınar, Şevin, ve Burak Boyraz. "Sanatın dijital çağda yeniden tanımlanması: Yapay zekâ perspektifinden bir inceleme". *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8, sy 1 (24 Temmuz 2024): 1-14.

Kızılaslan, Nazlı, ve Düriye Kozlu. "Teknolojinin ve Dijitalleşmenin Geleneksel Türk Sanatlarına Yansımaları". *Medeniyet Sanat Dergisi* 7, sy 1 (30 Haziran 2021): 105-26.

Kültür Portalı. "Çini Sanatı". Erişim 25 Aralık 2024. http://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/yalova/kulturatlasi/cini-sanati?

Mezahir, Avşar, ve Avşar Lale. "Çini Sanati ve Terminolojisi Üzerine". *Kalemişi Dergisi* 2, sy 4 (2001).

Yasemin Acar Kara. "İstanbul'daki Osmanlı Çinilerinde Ağaç Motifleri". Yüksek Lisans, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi / Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı, 2019.

POLİTİK PROPAGANDA: İSRAİL İŞGALİ VE FİLİSTİN MESELESİNE PROPAGANDA AFİŞLERİ ÜZERİNDEN BAKMAK

Dr. Tuncay Türkyılmaz
Haliç Üniversitesi Öğretim Üyesi,
E-posta: tuncayturkyılmaz @halic.edu.tr – Orcid: 0000-0003-4021-2879

Doç. Dr. Mustafa C. Sadakaoğlu
Haliç Üniversitesi Öğretim Üyesi,
E-posta: mustafasadakaoglu@halic.edu.tr – Orcid: 0000-0002-4359-4828

ÖZET

Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi Yaser Arafat ve arkadaşları tarafından İsrail işgaline karşı 1959 yılında kurulmuştur. Özellikle 1960 ve 70'li yıllarda İsrail'in yayılmacı ve işgalci politikalarına karşı koymasıyla, 1980 ve 90'lı yıllardaysa Filistin halkının uğradığı haksızlığı uluslararası kamuoyu nezdinde dile getirme çabalarıyla hatırlanan hareket, etkin olduğu yıllarda ulusçu ideolojiyi benimsemiştir. Çalışma, hareketin 1970'li yıllarda benimsemiş olduğu İsrail işgaline karşı direniş stratejisi bağlamında üretmiş olduğu politik propaganda örneklerine odaklanmaktadır. Araştırma örneklemi olarak belirlenen afiş üzerinden Filistin topraklarında bir asra yaklaşan geçmişiyle İsrail işgaline karşı direniş geleneğinin tartışılması amaçlanmaktadır. Diğer yandan çalışmada yirminci yüzyılın iki büyük savaş ve yaklaşık yarım asra varan soğuk savaş tarihinin gizli öznesi olarak politik propaganda olgusu kuramsal bakımdan değerlendirilmektedir. Ardından kuruluşundan itibaren bölgedeki çatışmaların kaynağı olan İsrail'in sürgün, kıyım ve insan hakları ihlalleriyle dolu işgalci politikalarına karşı kuşaktan kuşağa aktarılan direniş geleneğinin yaratıcısı olan harekete değinilmektedir. Örneklem olarak belirlenen politik propaganda afişi göstergebilim yöntemiyle irdelenmekte ve bu sayede günümüze kadar devam eden güçlü etkileri bağlamında Filistin halkının işgale karşı direniş geleneğinin inşasına ilişkin nasıl bir perspektif ortaya koyduğu incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Filistin, İsrail, İşgal, Direniş, El-Fetih ve Politik Propaganda.*

POLITICAL PROPAGANDA: LOOKING AT THE ISRAELI OCCUPATION AND THE PHILISTINE ISSUE THROUGHPROPAGANDA POSTERS

ABSTRACT

The Palestinian National Liberation Movement was founded in 1959 by Yasser Arafat and his associates against the Israeli occupation. The movement, which is especially remembered for its opposition to Israel's expansionist and occupationist policies in the 1960s and 70s, and for its efforts to voice the injustice suffered by the Palestinian people before the international community in the 1980s and 90s, adopted a nationalist ideology during its years of activity. The study focuses on the examples of political propaganda produced by the movement in the context of the strategy of resistance against the Israeli occupation adopted in the 1970s.Through the poster chosen as the research sample, it is aimed to discuss the tradition of resistance against the Israeli occupation in the Palestinian territories with a history of nearly a century. On the other hand, the study theoretically evaluates the phenomenon of political propaganda as the hidden subject of the history of the two great wars of the twentieth century and the cold war for nearly half a century. Then, the movement is mentioned as the creator of the tradition of resistance that has been passed down from generation to generation against Israel's occupying policies full of exile, massacres and human rights violations, which have been the source of conflicts in the region since its establishment. The political propaganda poster chosen as a sample is analyzed with the semiotic method and thus, in the context of its strong effects that continue to this day, it is examined

how it reveals a perspective on the construction of the Palestinian people's tradition of resistance against the occupation.

***Keywords**: Palestine, Israel, Occupation, Resistance, Al-Fatah and Political Propaganda.*

GİRİŞ

Politik propaganda geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısında yaşanan iki büyük savaş ile öteki yarısı boyunca süren nükleer savaş tehdidi nedeniyle çatışmaya taraf devletlerin hem sıcak hem de soğuk savaş yıllarında yoğun olarak kullandığı en önemli araçlar arasında yer almaktadır. Deyim yerindeyse geçtiğimiz yüzyılın gizli öznesi olan propaganda, koca bir asrı tanımlayan en önemli göstergelerden biridir. Bu nedenle savaşlar, krizler ve karmaşa ve alt üst oluşlarla dolu bir yüzyılı anlamakta politik propagandanın kitleleri büyüleyen dili ve harekete geçiren gücü gözden kaçırılırsa pek çok şey yarım kalacaktır. Propaganda uygulamaları kronolojik olarak kitle iletişim araçlarıyla eşzamanlı gelişmiş olsa da kitle iletişim araçlarının icadından çok daha önce siyasal öznenin yanıltıcı enformasyon yayması ya da abartılı güç gösterisi bağlamında tarih boyunca hep var olmuştur. Buna göre, propaganda kavramının etimolojik kökenleri her ne kadar orta çağ teolojisine ya da ilk çağ imparatorluklarının yayılmacı politikalarına bağlansa da, pratikte çok daha eskilere dayanmaktadır. Sözgelimi ünlü Çin düşünürü Sun Tzu tarafından geliştirilen ve aldatma teknikleri başlığı altında yer alan; "savaş meydanlarında ani, şaşırtıcı ve gürültülü sesler çıkararak düşman üzerinde korku ve kaygı yaratılabileceği" (2008:43) şeklindeki önerme, bir çeşit erken dönem propaganda uygulaması şeklinde kavranabilir. Benzer şekilde Kartacalı Hannibal'ın Roma üzerine yürüdüğü Pön savaşlarında düşmanın savaş azmini kırmak maksadıyla filleri kullanması ya da Hun İmparatoru Cengiz Han'ın girdiği her savaş öncesinde savaş yöntemleriyle ilgili ürkütücü söylenceler yayılmasına özen göstermesi korku ve kaygı yaratacak izlenim inşa etme (Hart, 2007:143–146) amacıyla yapılan bir tür propaganda tekniği olarak kabul edilebilir. Bu minvalde Osmanlı Devleti'nin, ilk çağ devletlerinden farklı olarak korku yerine cazibe yaratacak şekilde yerel halklara yönelik "inançlara saygılı, adil, tahammül ve hoşgörü" telkin eden bir yönetim anlayışı vaat eden çabaları da benzer şekilde direnci kırmaya yönelik propaganda faaliyetidir. Buna göre, İstanbul'un fethi öncesinden başlayarak güçlü bir planlamaya dayanan Osmanlı Devleti tarafından uygulanan propaganda, dönemin Bizans İmparatorluğu'nda oldukça etkili bir kurum olan Ortodoks Kilisesinde karşılık bulmuş ve bu sayede Katolik Latin ordularından gelebilecek askeri destek büyük oranda akamete

uğratılabilmiştir. Kuşatma dönemi Bizans'ta oluşan eğilim dönemin etkili liderlerinden Grandük Notoras tarafından "Şehirde Latin (Katolik) külahı görmektense Türk sarığı görmeyi yeğlerim" (URL–1) şeklinde ifade edilmiştir.

Bu çerçevede yirminci yüzyılın iki büyük savaş ve yaklaşık yarım asra varan soğuk savaş tarihinin gizli öznesi olarak politik propaganda olgusu kuramsal bakımdan değerlendirilmektedir. Ardından 14 Mayıs 1948 tarihinde kuruluşundan itibaren bölgede eksik olmayan çatışmaların kaynağı olan İsrail'in sürgün, kıyım ve insan hakları ihlalleriyle dolu işgalci politikalarına karşı kuşaktan kuşağa aktarılan direniş geleneğinin yaratıcılarından biri olarak El-Fetih hareketine değinilmektedir. Buna göre, Türkiye'de El-Fetih olarak bilinen ve Yaser Arafat ile arkadaşları tarafından İsrail işgaline karşı 1959 yılında kurulan Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketinin 1960 ve 70'li yıllarda İsrail'in yayılmacı ve işgalci politikalarına karşı koyması, 1980 ve 90'lı yıllardaysa Filistin halkının uğradığı haksızlığa karşı uluslararası kamuoyu oluşturma çabaları odağa alınmaktadır. Bu maksatla anılan hareketin 1960 ve 1970'li yıllarda benimsemiş olduğu İsrail işgaline karşı direniş stratejisi bağlamında ürettiği politik propaganda görselleri incelenmektedir. Böylece araştırma örneklemi olarak belirlenen ve propaganda maksadıyla üretilen görseller üzerinden yaklaşık bir asra yaklaşan uzun geçmişiyle İsrail işgaline karşı direniş geleneği tartışılmaktadır. Araştırma örneklemi olarak belirlenen politik propaganda afişi göstergebilim yöntemiyle irdelenmekte ve hareketin 1960'lı yıllardan günümüze devam güçlü etkileri bağlamında Filistin halkının İsrail işgaline karşı direniş geleneğinin inşasına ilişkin nasıl bir perspektif ortaya koyduğu incelenmektedir.

İKNA EDİCİBİR İLETİŞİM BİÇİMİ OLARAK POLİTİK PROPAGANDA

Propaganda teriminin etimolojisine bakıldığında, Latince "*propagare*" fiil kökeninden türetilmiş olduğu görülür. Latince birden fazla anlamda kullanılan kavram; "*yaymak, çoğaltmak*" ve "*genişletmek, büyütmek*" gibi anlamları karşılayan bir dizi fiil köküne sahiptir. Roma İmparatorluğu döneminde bir bitkinin ekilmesi ve bakılarak yeşertilmesi sürecine işaret edecek şekilde "*bir çubuktan fidan üretmek*" anlamında kullanılmıştır (Auerbach, Castronovo, 2013:24). Diğer yandan propagandanın bir kavram olarak yazılı kaynaklara geçmesi inanç ve moral değerleri yayma görevini daha planlı ve programlı bir şekilde yürütmek ihtiyacı içindeki Roma Katolik Kilisesi sayesinde gerçekleşmiştir. Buna göre, on altıncı yüzyılda Papa XV. Gregory tarafından ulusal ve uluslararası alanda misyonerlik faaliyetlerini koordine edip, yürütecek bir çalışma grubu oluşturmak için "*Sacred Congregation of Propaganda-Kutsal*

Propaganda Kongresi" kurulmuş, böylece propaganda pratiği öncelikle dini mesajların yayılma ihtiyacı nedeniyle ilk kez yazılı kaynaklara geçmiştir (Benigni, 1911:16–22). Dolayısıyla on yedinci yüzyılda dini içerikle yapılan propaganda, on sekizinci yüzyıla gelindiğinde aydınlanma döneminin de etkisiyle kimi anlam kaymalarına uğrayarak "*laik ve seküler*" bir içerikte hizalanmıştır. Dönemin aydınlanmacı düşünürleri tarafından yapılan monarşi ve ruhban sınıfına yönelik eleştiriler birer propaganda pratiği olarak kabul edilebilir. Diğer yandan günümüzdeyse pek çok insan propaganda kavramını olumsuz içerikle algılamaktadır. Bu durumun temel nedeni birinci dünya savaşından başlayarak siyasal ve askeri seçkinler tarafından propagandanın kitleler üzerinde hoyratça kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla on dokuz ila yirminci yüzyıllarda politik amaçlar uğruna propaganda mesajlarında ahlaki sınırlar aşılmış hatta yalan ve iftiralarla kitleler üzerinde denetim kurulmaya çalışılmıştır. Buna göre (Bernays, 1928:22), başlangıçta kitleleri ikna etmek için bir tür ikna edici iletişim süreci olarak ortaya çıkan propaganda, kitle kültürünün beslediği ve kent hayatının küresel düzlemde yaygınlık kazandığı yirminci yüzyıl ile birlikte pek çok şey gibi değişmiştir. Özellikle yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren "*enformasyon toplumu*" mitini inşa eden başta mikro elektronik, bilgisayar teknolojileri ve telekomünikasyon olanaklarının bir ürünü olarak dijitalleşme pek çok şeyin yanı sıra propaganda pratiğini de kökten değiştirmiştir. Sosyal ağlarda görülmemiş oranda geniş kitlelerin "*çevrimiçi ya da ulaşılabilir*" olması, ağ kullanıcılarının kendi aralarında deneyimlediği etkileşim, içerik üretiminde gözlenen demokratikleşme ve zaman-mekân ayrımını silen anlık ileti alıp, verebilme olanakları sayesinde propaganda hem biçim ve hem de içerik bakımından değişime uğramıştır (Pratkanis, Aronson, 2008:12–13).

ARAŞTIRMA EVRENİ VE ÖRNEKLEM

Yirminci yüzyıl, kitle basını yanı sıra birer kitle izlencesi olarak sinema ve televizyon; bir kitle dinlencesi olarak radyonun çok daha geniş kalabalıklara ulaşma imkânı sunduğu teknik yenilenmelerin asrı olarak hatırlanmaktadır. Kitlelerin odağında yer aldığı devrimler, siyasal çalkantılar ve savaşların yüzyılı olduğu kadar kadim hanedanların yerle bir olduğu imparatorların, kralların ve çarların yerlerine sıradan kalabalıklar tarafından seçilen sıradan liderlerin geçtiği inişli çıkışlı bir tarihin yüzyılıdır. Yüzyıl başından itibaren ulus devlet ve merkezi iktidar anlayışının pek çok coğrafyada yerleşerek güç kazanmasıyla birlikte propaganda, bir ikna aracı olarak kullanılmak üzere siyasal öznenin kontrol ve hizmetine girmiştir. Diğer yandan yirminci yüzyıl; sıradan kalabalıkların siyasal taleplerinin dile gelmesi

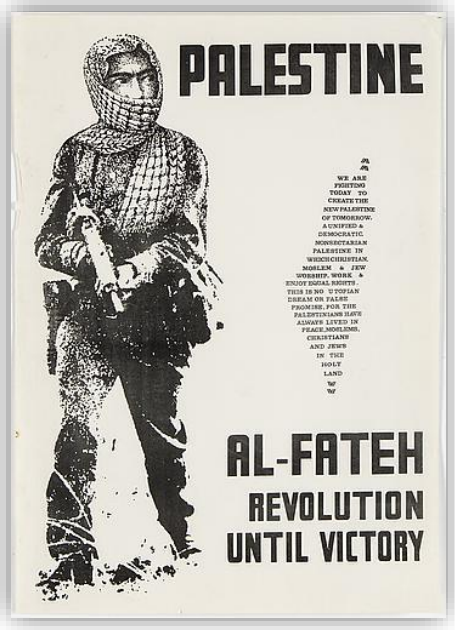
bakımından propaganda aracılığıyla yaratılan bir tür demokratik fırsatın cevaz verildiği bir dönem olduğu kadar propaganda iletişiminde uygulanan yöntemlerin ilkesizliği ve kuralsızlıklar nedeniyle günümüze kadar devam eden kötücül mirasın da yüzyılıdır. Bu kötücül mirasın kaynağında tarih boyunca propagandanın en yoğun olarak kullanıldığı ikinci dünya savaşından günümüze kadar gelen süreçte benimsenen yöntemlerin etik sınırları aşan pek çok örneği bulunmaktadır.

Şekil 1, 2, 3: El Fetih Tarafından 1960'lı Yıllarda Üretilen Propaganda Görselleri

Bu çerçevede çalışmanın araştırma bölümünde, araştırma örneklemi olarak belirlenen Türkiye'de El-Fetih adıyla tanınan Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin 1970'li yıllarda benimsemiş olduğu işgale karşı direniş stratejisi bağlamında üretmiş olduğu Şekil-4'de

gösterilen siyah-beyaz politik propaganda görseli incelenmektedir. Bu sayede El-Fetih Hareketi'nin, İsrail işgaline karşı Filistin halkının direniş geleneğinin inşasındaki etkilerinin ortaya koyulması amaçlanmaktadır.

Şekil-4: Al-Fetih "*Zafere Kadar Devrim*"

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Çalışmanın araştırma bölümünde örneklem olarak belirlenen Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin 1970'li yıllarda benimsemiş olduğu ve işgale karşı direniş stratejisi bağlamında ürettiği Şekil-4'de gösterilen politik propaganda afişi göstergebilim yöntemiyle incelenmektedir. Etimolojik olarak klasik Yunanca "*semeion-logia*" kökünden Latinceye geçtiği bilinen göstergebilim kavramı, çağdaş Avrupa dillerinde yaygın olarak "*semiotics*" ya da "*semiology*" şeklinde kullanılmaktadır (Hexter, Towsend, 2012: 125). Göstergebilim, göstergelerin bilimi olarak bilinmektedir. Çağdaş dil bilimin öncüsü sayılan ve göstergebilim kavramını ilk kez ortaya atan Ferdinand Saussure'e göre her gösterge gösterenle (söz, görüntü, sözcük vb. fiziksel varlıklarla), gösterilenden (göstergenin zihinde oluşturduğu anlam) oluşmaktadır. Zihinde oluşan bahse konu anlamsallık bir dış gerçekçiliğe bağlı bulunmaktadır. Buna göre göstergeler bir anlam taşımaktadırlar ancak bu anlam ancak belirli bir kültür dâhilinde somutlaşmaktadır. Dolayısıyla çözümleme, gösteren ve gösterilen arasındaki bağlantıdan çok iki öğenin kendine özgü eklemlenme biçimiyle ortaya koyulmaktadır. Böylece göstergebilim yöntemi kullanılarak ortaya konan çözümleme, tüm göstergelerdeki anlamsal

katmanların yapısını ortaya çıkararak, anlamlı bir bütün ortaya koymayı amaçlamaktadır (Rıfat, 1982:16). Anlamlandırma aşaması düz anlam ve yan anlam olmak üzere iki farklı anlam düzleminden oluşmaktadır. Düz anlam, gösterge içindeki gösteren ve gösterilen arasındaki ilişkide somutlaşırken, yan anlam dâhilinde çağrışımlar ve mitler bulunmaktadır. Her ne kadar aydınlanma geleneğinin amacı insanları köleleştirdiğine inanılan efsane, mit, önyargı ve hurafenin temsil ettiği eski düzenden kurtarmak olsa da aydınlanma sonrası girilen modern çağ da kendi mitlerini yaratmıştır. İmajlar aracılığıyla yaratılan bu mitler, eski mitlerde olduğu üzere kahramanların yerine şarkıcıları, oyuncuları, siyasileri koyarak; sanat, kültür, toplum ve felsefe alanlarında bir tür modern mitlerin egemenliğini kurmuştur (Graeme, 2008:40–41). Sözgelimi Roland Barthes, modern mitlerin tüketime yönelik yenidünya sisteminin temel değerlerini meşrulaştırmak üzere çalıştığını vurgularken; John Fiske bilim, cinsiyet, başarı gibi farklı iktidar olma biçimlerinin meşrulaştırılmasını modern birer mit olarak kavrar. Bu yönüyle mitler, modern insanın kendini şekillendirmesine yardımcı olmakla kalmayıp, dünyaya bakışı üzerinde etkili olmakta ve kişilik haritasının oluşmasında etkili olmaktadır (Barthes, 1993:166).

ARAŞTIRMA BULGULARI

Filistin ile İsrail arasındaki çatışma, Birinci Dünya Savaşı ardından Britanya manda yönetimine bırakılan, İkinci Dünya Savaşı ardından 1948 yılında İsrail devletinin kurulmasıyla doruğa ulaşan Filistin halkının kendi topraklarında kendi kaderlerini tayin hakkı konusunda süregelen askeri ve siyasi anlaşmazlıktır (Morris, 2008: 1;Waxman, 2019: 2; Gelvin, 2021: 16). Çatışmanın kilit yönleri arasında İsrail'in Batı Şeria ve Gazze şeridini işgal etmiş olması, Kudüs'ün tartışmalı statüsü, yerleşimci yayılmacılığı, sınır ve güvenlik meseleleri ile bölgede yaşayan Filistin halkının kısıtlanan hareket özgürlüğü ve geri dönüş hakları bulunmaktadır. İsrail'in kuruluşunu takip eden 1948 yılında patlak veren savaş sırasında manda yönetimi esnasında ağırlıklı olarak Filistinli Arap olan nüfusun yarısından fazlası ya kaçmak zorunda kalmış ya da İsrail güçleri tarafından yurtlarından sürülmüştür. Dolayısıyla savaş sonunda İsrail eski manda topraklarının büyük bir bölümünde egemenlik sağlayacak şekilde genişlemiştir. Diğer yandan 1967 yılında patlak veren Altı Gün Savaşı'ndan bu yana İsrail, topluca Filistin toprakları olarak bilinen Batı Şeria ve Gazze Şeridini işgal etmiştir. İsrail işgaline karşı 1960 ve 1970'li yıllarda Filistinli Arap gruplar tarafından yoğun saldırılar düzenlenmiş, 1987 ve 2000 yıllarında sırasıyla birinci ve ikinci intifadalar olmak üzere iki ayaklanma patlak vermiştir. Dolayısıyla modern tarihin en uzun askeri işgalini barındıran süreç dahilinde İsrail, Filistinli Araplara yönelik kurumsallaşmış bir tür ayrımcılık sistemi uygulamış ve yasadışı pek çok

yerleşim inşa etmişve yayılmacı siyasetini günümüze kadar devam ettirmiştir (Totten, 2017: 64).

Filistin Ulusal Kurtuluş Hareketi tarafından 1970'li yıllarda İsrail işgaline karşı direniş stratejisi bağlamında yayınlanan ve araştırma örneklemi olarak belirlenen Şekil-4'de gösterilen propaganda görseli incelendiğinde başında keffiyeh bulunan bir savaşçının sağ tarafından bulunan metinden oluşturulmuş Filistin şekliyle gösterdiği anlaşılmaktadır. Buna göre, Filistin haritası şeklindeki metinde şu ifadeye yer verilmektedir: "*Yarının yeni Filistin'ini yaratmak için bugün savaşıyoruz. Hristiyan, Müslüman ve Yahudilerin ibadet ettiği, çalıştığı ve eşit haklara sahip olduğu, birleşik, demokratik, mezhepçi olmayan bir Filistin. Bu ütopik bir hayal ya da yalan bir söz değil, çünkü Filistinliler kutsal topraklarda Müslümanlar, Hıristiyanlar ve Yahudiler her zaman barış içinde yaşadılar.* "Dolayısıyla ifade göre, kör bir savaş ya da terör anlayışı içinde hareket etmek yerine barış için savaşan bir hareket olduklarının altını çizerken, tarihsel bakımdan dini, mezhepçi ya da etnik bir yaklaşım içinde olmadıklarının altını çizmektedir. Bu minvalde propaganda görselinin sağ üst köşesinde İngilizce dilinde büyük harflerle "Palastine-Filistin" ibaresinin, sağ alt köşesinde ise yine İngilizce dilinde "*Al-Fateh Revolutıon Untıl Vıctory-El-Fetih Zafere Kadar Devrim*" ibaresinin çengel cümleler halinde yazıldıkları görülmektedir. Propaganda görselinin sağ yanında konumlanan savaşçının yüzü görünmüyor olsa da, gözlerindeki kararlı bakışın dikkat çekici olduğu söylenebilir. Diğer yandan elinde tuttuğu AK-47 otomatik piyade tüfeği ile hücum kemerinde bulunan silah ve ekipmanlarından sahip olduğu savaş azminin vurgulandığı görülmektedir. Son olarak savaşçının yürüdüğü patika şeklinde tasvir edilen taşlı arazinin zorlayıcı koşullarına rağmen atmış olduğu güçlü adımlar aracılığıyla hareketin geleceğe yönelik mücadele kararlılığı vurgulanmaktadır..

Tablo 1. Gösterge Analizi

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Savaşçı	Güçlü, Kararlı ve Çevik
Doğa 1	Sarp ve Dağlık Arazi	Zorlu Koşullara Rağmen Kararlılık Vurgusu
Doğa 1	Sarp ve Dağlık Arazi	Kutsal Vatan Toprakları
Nesne 1	Filistin Haritası	Kurtarılması Gereken Vatan Toprağı
Nesne 2	AK-47 Piyade Tüfeği	Savaş Azmi
Nesne-3	Kefiyyeh	Arap Ulusuna ve Arap Milliyetçiliğine Bağlılık

El-Fetih hareketi tarafından hazırlanan ve Şekil-4'te gösterilen propanganda görselinde insan göstergesi olarak kimliksiz bir savaşçı seçilmiştir. Savaşçının kimliksiz olması, harekete mensup tüm savaşçıların aynı mücadele azmi ve kararlılığı içinde oldukları genellemesine

tekabül etmektedir. Dolayısıyla gösterge olarak seçilen savaşçının güçlü, kararlı ve çevik olduğu gösterilerek, tabanın harekete yönelik bağlılığının güçlenmesi umulmaktadır. Propaganda görselinde ikinci sırada işaret edilen gösterge olan doğa, savaşçı göstereninin tamamlayacak şekilde sarp ve dağlık arazi, harekete mensup savaşçıların zorlu koşullara rağmen kararlı oluşlarını göstermektedir. Diğer yandan aynı zamanda arazi aracılığıyla kutsal vatan topraklarına gönderme yapılmakta ve işgal edilen vatan topraklarının yeniden kazanılması maksadıyla yapılması gereken mücadeleye işaret edilmektedir.Vatan topraklarını işaret eden bir diğer nesne ise görselin sol alt köşesinde bulunan Filistin haritasıdır. Harita, hareketinin mücadele stratejisini özetleyen cümlelerden oluşmaktadır. Buna göre, yarınların vatanını yaratmak için bugün savaştığını vurgulayan hareketin, bölgede yaşayan Hristiyan, Müslüman ya da Yahudileri ayırt edilmediği özgürce ibadet edebileceği ve eşit haklara sahip olacakları bir ideal ortaya koyulmaktadır. Bu ideal birleşik ve demokratik bir vatan idealidir ve bu idealin gerçekleşebileceğine olan en önemli kanıt şimdilerde savaş ve çatışmalarla anılan topraklarda geçmişte barış içinde yaşayabilmiş olmalarıdır.

Tablo 1. Dizisel Çözümleme

Güçlü	Zayıf
Hızlı	Yavaş
Çevik	Çevik Olmayan
Kararlı	Kararlı Olmayan

El-Fetih hareketi, Filistin ulusçuluğu üzerinden şekillendirdiği ideolojik haritasında dini, mezhepsel ya da etnik hiçbir ayrım olmaksızın yeni bir ülke tahayyülü ortaya koyuyor. Dolayısıyla mücadele motivasyonunu dini, mezhepsel ya da etnik hiçbir kaynağa dayandırmaksızın seküler bir temel üzerinden oluşturuyor. Görselde yer alan üçüncü nesne Rus yapımı AK-47 otomatik piyade tüfeğidir. Kalaşnikov adıyla da bilinen tüfeğin yirminci yüzyılın devrimci hareketleri arasında taşıdığı romantik anlam gözönüne alındığında, savaşçıyı tamamlayan bir tür aksesuvar olduğu söylenebilir. Bu durum yirminci yüzyılın özellikle ikinci yarısından sonraya tekabül eden adalet ve özgürlük için savaşan dünyanın dört bir yanındaki pek çok politik hareketi tamamlayan bir silah olduğu kadar hareketin konumlandığı yeri gösteren bir sembol olmasından kaynaklanmaktadır.

Nihayet görselde dikkat çeken üçüncü gösterge olan nesne ise savaşçının başına sardığı kefiyeh adı verilen başlıktır. Arapçada “hattah” olarak bilinen “kefiye” veya “kufiyye”, Orta Doğu'nun bazı bölgelerinde erkekler tarafından giyilen geleneksel bir başlıktır. Esasında kare bir eşarp

formunda ve pamuktan imal edilir. Kefiye, güneş yanığı, toz ve kumdan koruma sağladığı için genellikle kurak bölgelerde kullanılır. Bölgesel varyasyonları "ghutrah" olarak da adlandırılır. Sabit tutmak maksadıyla genellikle bir tür baş kordonu ile birlikte kullanılmaktadır (Lindisfarne, Ingham, 1997: 45-47). Buna göre, savaşçının başına sardığı kefiyyeh dolaylı olarak hareketin Arap ulusuna bağlılığına işaret etmektedir.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Propaganda mesajlarında anlamsal yapının nasıl kurulduğunun ortaya koyulması bakımından en önemli öğe bahse konu iletilerde ikna sürecinin nasıl oluşturulduğudur. Hedef kitle üzerinde uygulanan iletişim sürecinin anlamsal bütünlüğünü tamamlayan ikna süreci bu yönüyle propaganda iletilerinde işletilen sürecin gizli öznesi olarak işlev görmektedir. Mesaj üzerinden kitleleri ikna etmeye yönelik yüceltilen değerler, vaat edilen gelecek güzel günler ya da saygınlık benzeri bir dizi motivasyon, inşa edilen ikna yapısının akıldan çok duygulara hitap etme eğilimi içinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla iletiler üzerinden inşa edilen anlam evreni geleceğe ilişkin sembollere vurgu yapmaktadır. Böylece propaganda içeriğinde bulunan imge, metin ve göstergeler nedeniyle görseller çok boyutlu ve derinlemesine incelenmesi gereken birer alan haline gelmektedir. Bu minvalde propaganda mesajları kitle iletişim araçlarıyla eşzamanlı gelişmiş olsa da, kitle iletişim araçlarının icadından çok daha önce siyasal öznenin bilgi yayması veya irade göstermesi bağlamında kronolojiden bağımsız olarak tarih boyunca hep var olmuştur. Ancak yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren "enformasyon toplumu" mitini inşa eden başta mikro elektronik, bilgisayar teknolojileri ve telekomünikasyon olanaklarının bir ürünü olarak dijitalleşme pek çok şeyin yanı sıra propaganda pratiğini de kökten değiştirmiştir.

El-Fetih hareketi tarafından 1970'li yıllarda hazırlanan ve Şekil-4'te gösterilen propaganda görseli incelendiğinde, hareketin işgal altındaki vatan topraklarını kurtarmak ve ülkenin yarınlarını kurtarmak iddiasında olduğu görülmektedir. Buna göre, bölgede yaşayan Hristiyan, Müslüman ya da Yahudilerin ayırt edilmediği özgürce ibadet edebileceği ve eşit haklara sahip olacakları bir ideal ortaya koyulmaktadır. Bu ideal birleşik, demokratik ve mezhepçi olmayan bir vatan idealidir ve bu idealin gerçekleşebileceğine olan en önemli kanıt şimdilerde savaş ve çatışmalarla anılan topraklarda geçmişte barış içinde yaşayabilmiş olmalarıdır.

KAYNAKÇA

Auerbach J. Castronovo R. (2013), The Oxford Hand Book of Propaganda Studies, Oxford: Oxford University Press.

Barthes, R. (1993). Göstergebilimsel Serüven, Çeviren: M. Rıfat, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Benigni, U. (1911), Sacred Congregation of Propaganda, New York: RA Company.

Bernays, Edward L. (1928), Propaganda, New York: Horace Liveright.

Gelvin, J. (2021). The Israel-Palestine Conflict: A History, Cambridge: Cambridge University Press.

Graeme, B. (2008). Görünenden Fazlası, Çeviren: N. Dinç, İstanbul: Alan Yayınları.

Hart, M. (2007). Dünya Tarihine Yön Veren En Etkin 100, Çeviren: N. Üstünbaş, İstanbul: Neden Kitap.

Hexter, R. Townsend D. (2012). Medieval Latin Literature, New York: Oxford University Press.

Lindisfarne, N. Ingham, B. (1997). Languages of Dress in the Middle East. Retford: Curzon.

Morris, B. (2008). 1948: A History of First Arab–Israeli War, New Haven: Yale University Press.

Pratkanis A. Aranson, E. (2008), Propaganda Çağı, Çeviren: N. Haliloğlu, İstanbul: Paradigma.

Rıfat, M. (1982). Genel Göstergebilim Sorunları, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Totten, S. (2017). Last Lectures on the Prevention and Intervention of Genocide, Milton Park: Taylor & Francis.

Tzu, S. (2014). Savaş Sanatı, Çeviren: P. Otkan, G. Fidan, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Waxman, D. (2019). The Israeli-Palestinian Conflict, New York: Oxford University Press.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

URL-1: https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu,(Erişim Tarihi: 18.01.2019)

HALI TASARIM YARIŞMALARI KAPSAMINDA GÜNCEL TASARIMLARIN YORUMLANMASI

Doç. Dr. Pınar TOKTAŞ
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
pinar.toktas@hbv.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-1546-6578

Sanatta Yeterlik Öğrencisi Özgecan BÜLBÜL YENER
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
bulbul.ozgecan@hbv.edu.tr - ORCID ID: 0009-0006-5640-6626

ÖZET

Türk kültürünün önemli bir parçası olan halılar, zengin motif ve desenleriyle kültürümüzün birikimini ve mirasını yansıtmaktadır. Günümüz tasarım anlayışındaki ve halı sektöründeki sürekli değişim, değişkenlik gösteren arz-talep dengesi, geleneksel halı dokuma sanatının yeniden yorumlanması ihtiyacını doğurmuştur. Her yıl İstanbul Halı İhracatçıları Birliği (İHİB) tarafından düzenlenen "Ulusal Halı Tasarım Yarışması" ile Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçıları Birliği (GAHİB) tarafından gerçekleştirilen "Makine Halısı Tasarım Yarışması" geleneksel Türk halı sanatının korunması ve çağdaş tasarımcılar tarafından yorumlanmasını teşvik etmek amacıyla önemli platformlar sunmaktadır. Bu yarışmalar tasarımcıların geleneksel motifleri modern estetik anlayışla harmanlayarak yenilikçi ve çağdaş tasarımlar oluşturmasına, böylece hem kültürel mirası yaşatıp hem de günümüz trendlerine uygun eserler üretmesine olanak tanımaktadır.

Bu araştırma, İHİB ve GAHİB tarafından düzenlenen yarışmaların geleneksel halı sanatının korunması ve geliştirilmesine katkılarını, katılımcılara ait eserlerin tasarım ilkeleri açısından analizlerini ve değerlendirme kriterlerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma sonucunda her iki tasarım yarışmasında da yer almaya hak kazanmış finalistlerin tasarımları incelendiğinde belirli tasarım özelliklerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Yaratıcı ve özgün tasarımlar ile geleneksel motiflerden esinlenip modern bir yorumla işlenen, dokusal ve görsel olarak etkili, çarpıcı renklerin kullanıldığı desenlerin tercih edildiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : Halı, tasarım, yarışma, geleneksel sanatlar.

INTERPRETATION OF MODERN DESIGNS WITHIN THE CONTEXT OF CARPET DESIGN COMPETITIONS

ABSTRACT

Carpets, a significant part of Turkish culture, reflect the accumulation and heritage of Turkish culture with their rich motives and designs. Permanent change in the sense of design and carpet sector in the current time, changing supply and demand balance, brought about a need for reinterpretation of traditional carpet weaving art. “National Carpet Design Competition” arranged by Istanbul Union of Carpet Exporters (IUCE) and “Machinery Carpet Design Competition” arranged by Southeastern Anatolia Union of Carpet Exporters (SAUCE) every year offer significant platforms to encourage the preservation of traditional Turkish carpet art and interpretation by modern designers. These competitions allow designers to blend traditional motives with a modern aesthetic sense and form modern designs, so to sustain both cultural heritage and produce suitable works with current trends. The current study aimed at determining the contribution of competitions arranged by IUCE and SAUCE to the preservation and improvement of traditional art of carpet, the analyses of the works of the participants in terms of design principles and evaluation criteria. At the end of study, upon the review designs of the finalists who had the right to participate both competitions, it was found that certain design features came to the forefront. It was also found that the designs embroidered with a modern interpretation by inspiring from creative and original designs with traditional motives where texturally and visually effective and striking colours were used were preferred.

Keywords: Carpet, Design, Competition, Traditional Arts.

1. GİRİŞ

Türk halı sanatı köklü tarihi ve kültürel zenginliğiyle dünyanın en önemli el sanatları arasında yer almaktadır. Her bir halı hiçbir zaman yalnızca bir dekoratif unsur olmamış, bulunduğu döneme ve topluma ait estetik, sosyal ve kültürel unsurları yansıtmıştır. Aslanapa[172] halı için dünya medeniyetine Türklerin bir hediyesidir ifadesini kullanmıştır. Dokumaların, barındırdıkları desen ve renk zenginliğiyle yalnızca birer kullanım nesnesi değil, aynı zamanda birer sanat eseri olarak da değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır[173]. Türk düğümü adıyla bilinen bir tekniğin olması da halı sanatında Türklerin etkisini ispatlar niteliktedir.

Geleneksel motifler geçmiş toplumların hikâyelerini, inançlarını ve yaşam tarzlarını yansıtırken, bu değerlerin günümüz tasarımcıları tarafından nasıl yorumlandığı ise dikkat çeken bir unsur olmuştur. Küresel pazardaki değişen dinamikler, tüketici taleplerinin çeşitlenmesi ve estetik anlayışların evrimi, geleneksel halı dokuma sanatının yeniden şekillendirilmesini gerektirmektedir. Bu noktada, İstanbul Halı İhracatçıları Birliği (İHİB) ve Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçıları Birliği (GAHİB) tarafından düzenlenen halı tasarım yarışmaları, yeni nesil tasarımcıların geleneksel unsurları modern estetik anlayışla birleştirerek yenilikçi ve özgün eserler üretmesine imkân tanımaktadır. Bu makale, bu yarışmaların geleneksel halı sanatının korunmasındaki rolünü ve genç tasarımcıların halı tasarımı alanına getirdiği çağdaş yorumları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma ile **halı tasarım yarışmalarının, Türk halı dokuma**

[172] Aslanapa, O. (1987: 7). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı.* Eren Yayıncılık, İstanbul, 7.

[173] Can, R. (2023). *21. Yüzyıl Çağdaş Türk Sanatında Bir İfade Aracı Olarak Halı ve Kilim.* Sanat Ve Tasarım Dergisi (31), 240.

geleneğinin ve makine halısı sektörünün uluslararası tanıtımında oynadığı roller ve genç tasarımcılara sundukları fırsatlar ele alınarak, ülkemizdeki tasarım öğrencileri için önemine ve halı sektörünün gelişimine katkılarına dikkat çekilmesi hedeflenmiştir. Araştırma, her iki yarışmanın web siteleri ve kataloglarından elde edilen bilgilerle sınırlandırılmıştır. Araştırma verilerinin temini konusunda ihracatçı birliklerinden gerekli izinler alınmıştır.

Ülkenin geleneksel el dokuması ve makine dokuması halı üretimini sürdürmeyi hedef alan Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçıları Birliği (GAHİB) ve İstanbul Halı İhracatçıları Birliği (İHİB) tarafından düzenlenen bu yarışmalar, sektörün ülkeye maddi kaynak sağlaması ve Türk halı sanatı kültürünü dünya çapında duyurmayı amaçlamaktadır. Sektör temsilcileri ile akademisyenler ve tasarımcıların bu yarışmalara katkısı, özellikle kendisini sanat ve tasarım alanında geliştirmek ve bu sektöre yönelmek isteyen genç tasarımcılar için önemli bir fırsat sunmaktadır. Yarışmaların amaçları arasında, geleneksel motifleri modern yorumlarla birleştirerek özgün ve dikkat çekici eserler üretme fırsatı bulan genç yeteneklerin keşfedilmesi ve sektöre kazandırılması ön plana çıkmaktadır. Tasarımcıların yeteneklerini sergilemelerine ve profesyonel kariyerlerine adım atmalarına olanak tanımalarını sağlayan tasarım yarışmaları, halı sanatının geleceği açısından da büyük önem taşımakta; yeni nesil tasarımcıların sektöre kazandırılmasını sağlayarak sektördeki iş gücünün kalitesinin artmasına da katkı sunmaktadır.

Yarışmalarda sergilenen özgün tasarımlar, ödül töreni, fuar sunumları gibi desteklerle hem yerel hem de global pazarda ilgi uyandırmakta ve Türk halı sanatının dünya genelinde daha fazla tanınmasına yardımcı olmaktadır. Bu sayede, halı ihracatında artan talep ve pazar payının sağlanmış olması hedeflenmektedir.

2. İHİB ULUSAL HALI TASARIM YARIŞMASI

İstanbul Halı İhracatçıları Birliği (İHİB), Türk halı sektörünün dinamiklerini şekillendiren ve uluslararası alanda temsil eden önemli bir kuruluş olarak dikkat çekmektedir. 1989 yılında kurulan İHİB, İstanbul'un tekstil ve halı ticaretindeki merkezi konumu sayesinde, sektör büyüklerinin bir araya gelmesini sağlamaktadır. Türkiye'nin toplam halı ihracatının yaklaşık %20'sini ve el halısı ihracatının neredeyse tamamını üstlenen İHİB, bu anlamda Türk halı sektörünün sembolü haline gelmiştir[174].

İHİB'in ana hedefleri arasında, Türkiye'nin halı ihracat potansiyelini artırmak ve ihracat performansını yükseltmek bulunmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için, İHİB bünyesindeki yaklaşık 500 halı ihracatçısı firmaya, ihracat süreçlerinde gerekli desteği sunmaktadır. Bu destek, eğitim programları, pazar araştırmaları ve yurtdışı fuar organizasyonları gibi çeşitli faaliyetlerle gerçekleşmektedir. Bu faaliyetler, sadece sektörün ekonomik büyümesine katkı sağlamakla kalmayıp, düzenlenen yarışmalar, sergiler ve eğitim programları ile hem zanaatkârların yeteneklerini sergilemesine olanak tanımakta hem de yeni nesil tasarımcıların sektöre kazandırılmasına yardımcı olmaktadır[175].

[174] "İHİB Hakkında" https://www.haliyarismasi.org/ihib-hakkinda (Erişim tarihi: 17.11.2024)
[175] "İHİB Hakkında" (Erişim tarihi: 17.11.2024)

İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, İHİB'in halı sektörü için gerçekleştirdiği faaliyetler arasında öne çıkmaktadır. Yarışma jürilerinden Doç. Başak Özdemir Uysal, ülkemizin halı endüstrisinde önemli bir pazar payına sahip olduğunu, ancak tüketici beklentilerini karşılamanın tasarım ve tasarımcı farkıyla mümkün olduğunu belirtmiş, geleneksel hale gelen İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması'nın, sektörün tasarımcılara ve üniversitelere bakışını değiştirdiğini, tasarımcı adayları ve çalışanlarının farkındalığını artırarak sektöre değer kattığını düşündüğünü ifade etmiştir[176].

Yarışmanın bir diğer jürisi Prof. Elvan Özkavruk Adanır 15. Halı Tasarım Yarışması kataloğunda yer alan açıklamasında, finalistlerin ödül olarak Frankfurt Heimtextil ve Hannover Domotex Halı ve Yer Kaplamaları fuarlarına katılmalarının tasarıma bakış açılarını etkileyerek vizyonlarını geliştirdiğini vurgulamıştır. Ayrıca, bu yarışmada yer alan öğrencilerin ve mezunların sektörün önde gelen kuruluşlarında çalışıyor olmalarının, yarışmanın hedeflerinin doğru belirlendiğini ve amacına ulaştığını gösteren en önemli kanıtlar arasında yer aldığını belirtmiştir[177].

2.1. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması Katılım Şartları ve Yarışma Kuralları

İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması tarafından belirlenen koşullarda yarışmacı seçimi ve kabulü yapılmaktadır. Bu temel şartlar ve teknik koşullar hakkında bilgiler yarışma şartnamesi başlığı altında yarışma web sitesinde yer almaktadır[178]. Yarışma, üç aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir. Birinci aşamada, katılımcı adaylarının yarışma şartnamesinde belirtilen sunum dosyası içeriğine uygun olarak hazırlayıp posta yoluyla ya da elden teslim ettiği dosyalar incelenmekte ve bir ön eleme yapılmaktadır. Ön eleme sonucunda seçilen katılımcı adaylarına bilgilendirme yapılmakta ve belirlenen tarihlerde sözlü sunum yapmaları istenmektedir.

İkinci aşamada, yapılan görüşmeler sonucunda 8 finalist belirlenerek, finalistlerin yapmış oldukları tasarımların içinden, kendilerinin seçeceği bir tasarımın 240 x 170 cm ölçülerinde üretimi istenmektedir. Her finalist, bir halı tasarımını final gecesi için jüri özel sunumuna hazırlamakla yükümlüdür. İHİB, finalist yarışmacılara koleksiyonlarındaki tasarımlarından 1 tanesinin büyük boy prototipinin üretimi için maddi destekte bulunmaktadır[179].

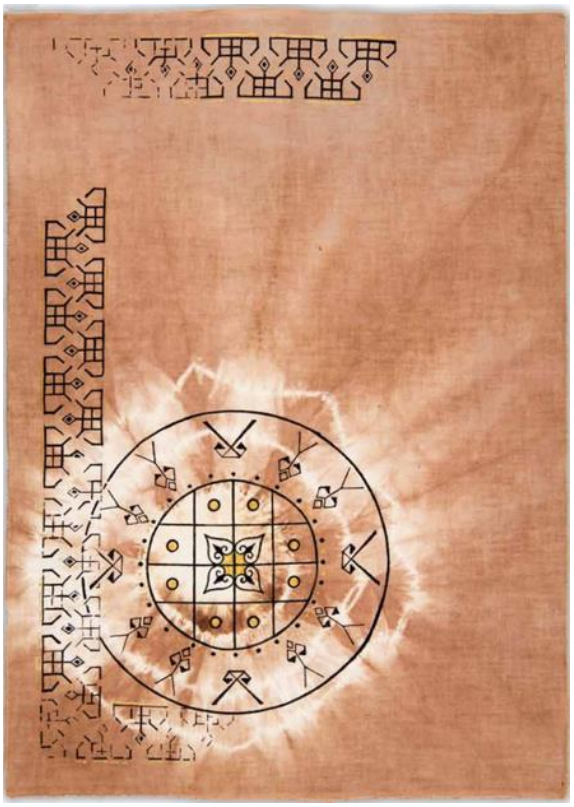
Tasarımcı adaylarının, belirleyecekleri bir tema doğrultusunda hazırlayacakları tasarımların, kendi içlerinde renk, doku, biçim, materyal gibi noktalarda birbiri ile ilişkilendirdikleri en fazla iki adet ve dört parçadan oluşan koleksiyonları ile başvurularını yapmaları beklenmektedir[180]. Tasarımların değerlendirme ölçütleri; özgün olması ve yeni fikir içermesi, halıya dönüştürülebilir olması, nihai tüketici tarafından kullanılabilir olması, tasarım ve malzeme

[176] "15. Halı Tasarım Yarışması Kataloğu" https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/ 2021-ihib-15-hali-tasarim-yarismasi-1.pdf (Erişim tarihi: 17.11.2024)
[177] "15. Halı Tasarım Yarışması Kataloğu" (Erişim tarihi: 17.11.2024)
[178] "17. Ulusal Halı Tasarım Yarışması Şartnamesi" www.haliyarismasi.org/storage/files/ specifications/17-ulusal-hali-tasarim-yarismasi-sartnamesi.pdf (Erişim tarihi: 17.11.2024)
[179] "17. Ulusal Halı Tasarım Yarışması Şartnamesi" (Erişim tarihi: 17.11.2024)
[180] Özdemir Uysal B., Usluca Erim Ö., (2021) *Yaratıcılık Bağlamında Halı Tasarım Yarışması, Uygulama Süreçleri Ve Sektöre Faydaları.* Socrates Journal Of Interdisciplinary Social Studies, Cilt.7, Sa.8, 78.

uyumu ve jüri üyesinin kişisel görüşüdür. Bu değerlendirme sonucunda jüri üyelerinin verdiği puanlar göz önünde bulundurularak 8 finalist belirlenmektedir[181].

Üçüncü aşamada, İHİB tarafından düzenlenecek olan ödül töreninde 8 finalistin halı tasarımları bir sergi/performans ile basın mensuplarının yanı sıra mimarlık ve iç mimarlık dünyası ile halı sektörü mensupları, üniversite öğretim üyeleri ve ilgili iş çevrelerinin önde gelen isimlerinden oluşan seçkin davetlilere sunulmaktadır. Finalistler tarafından hazırlanmış 240 x 170 cm ölçüsündeki halılar jüriye sunularak, finalistlerin halıları puanlanmaktadır. Final gecesinde alınan puanın %35'i ile mülakattaki puanın %65'i her bir yarışmacının final puanını oluşturmaktadır. Bunun sonucunda birincilik ödülü, ikincilik ödülü ve üçüncülük ödülü verilmektedir. Bunun yanında İHİB 8 finalist için, yurtdışı fuar gezisi düzenlemekte ve finalistlerin ulaşım ve konaklama masraflarını karşılamaktadır. Ek olarak, 6 aylık yabancı dil eğitimlerine de sponsor olmaktadır[182].

2.2. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması Finalistlerine Ait Tasarım Örnekleri

Görsel 1. 1. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Seher Süleymanoğlu, Bereket Tılsımı, Birincilik**,** 2007.

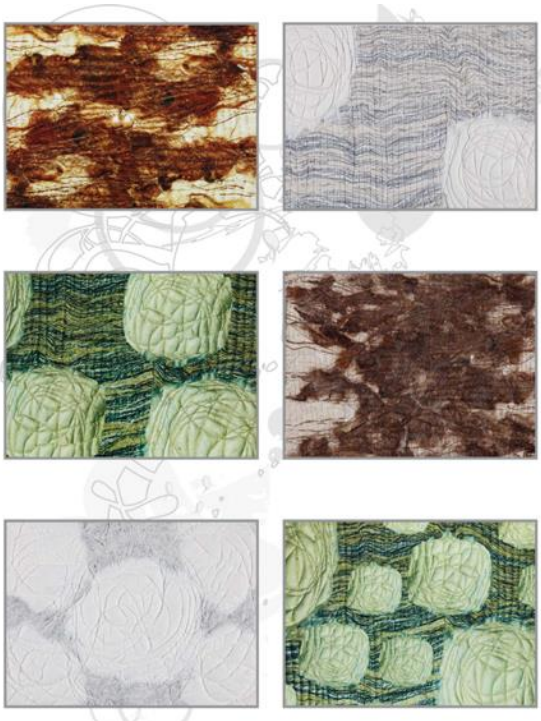
Tema açıklaması: Anadolu kadınları çeşitli motifleri dokuyarak kilimlere anlamlar katmışlardır. Bebek isteyen kadınlar insan motifleri, evlenmek isteyen genç kızlar sandık, küpe motifleri dokumuşlardır. Bu tasarımdaki motifler ise toprağın bereketini anlatan, eve bolluk bereket getiren tılsımlardır. Silik görünen motifler, geçmişin izlerini bugüne taşıyarak modern bir çizgiyle buluştuğunu anlatmaktadır. (https://www.haliyarismasi.org/ storage /files/catalogs/2007-ihib-1hali-tasarim-yarismasi.pdf)

[181] "17. Ulusal Halı Tasarım Yarışması Şartnamesi" (Erişim tarihi: 17.11.2024)
[182] "17. Ulusal Halı Tasarım Yarışması Şartnamesi" (Erişim tarihi: 17.11.2024)

Görsel 2. 2. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Barış Mavzer, Geçmişten Günümüze Osmanlı, İkincilik, 2008.

Tema açıklaması: Osmanlı saray tekstilinin halkla, gelenekselin modern çizgilerle buluşması. (https://www.haliyarismasi.org/storage /files/catalogs/2008.pdf)

Görsel 3. 3. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Gülhan Güleçer, Yapağı, Birincilik, 2009.

Tema açıklaması: Günümüzde metropollerde yaşayan kişilerin hayatları ev ve iş arasında sürüp gitmektedir. İnsanlar akşam eve gelince üzerlerindeki negatif enerjiyi, yorgunluğu atmak isterler. Evlerde bulunacak yün halıların antistatik özelliğiyle bu durumun yok edebileceği düşünülmektedir. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/ catalogs/2009-ihib-3hali-tasarim-yarismasi.pdf)

Görsel 4. 4. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Özgecan Ardıç, Hatve, Üçüncülük, 2010.

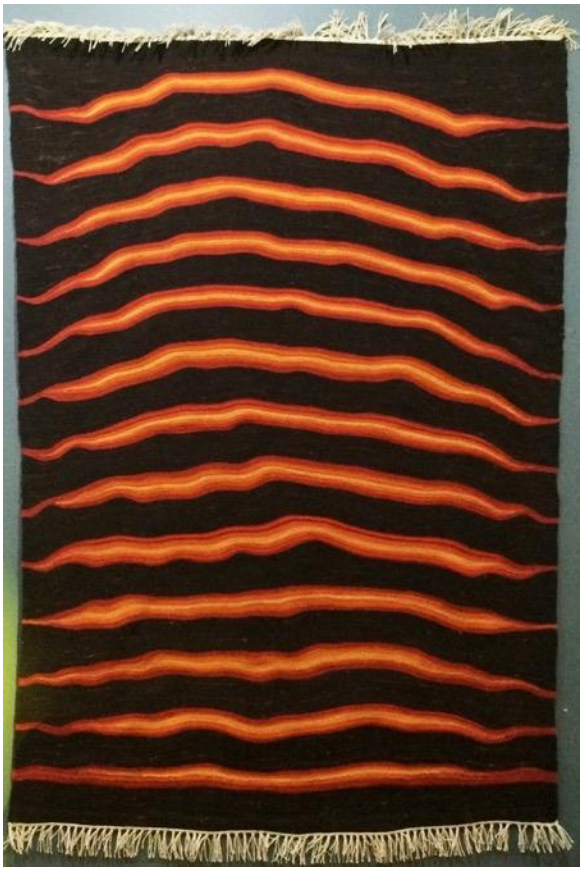
Tema açıklaması: Hatve, eski Türkçe'de adımlamak, adım atmak demektir. Bir adım atışta, iki ayak arasındaki mesafe anlamına gelir. Bu koleksiyonun adım atmaktan korkmayan bireylere ilham vermesi hedeflenmektedir. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2010-ihib-4hali-tasarim-yarismasi.pdf)

Görsel 5. 5. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Mine Beşen, Geçmişten Günümüze Serüven, Birincilik, 2011.

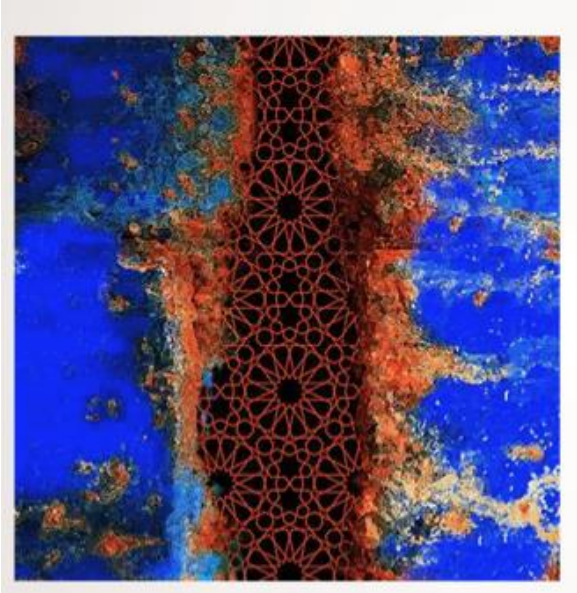
Tema açıklaması: Halının serüveni ilk çağlardan beri insanoğluyla beraber başlamıştır. Halı, kimi zaman bir ifade aracı, kimi zaman bir güç simgesi olmuş, bir yandan da tarihe ışık tutmuştur. Üzerinde yaşadığımız topraklarda zengin bir kültür hazinesi bulunmaktadır. Bu zenginlik çağdaş bir bakış açısıyla değerlendirilmeli, geleneksel motifler, renkler ve teknikler kullanılarak özgün yaklaşımlarla halıya yeni yorumlar kazandırılmalıdır. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2011-ihib-5hali-tasarim-yarismasi.pdf)

	Görsel 6. 8. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Büşra Kuşçu, Kelebek Kanatları, Finalist, 2014. Tema açıklaması: Kelebek kanatları mikroskop altında incelendiğinde, kanat yüzeyinin birbiri üzerine yatmış renkli pulcuklar ile kaplı olduğunu görürüz. Bu sistemden ilham alınarak keçe ile kaplanmıştır. Bu sistemden ilham alınarak keçe ile halı üzerinde her iki yana da yatabilen üç boyutlu bir tasarım oluşturulmuştur. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2014-ihib-8hali-tasarim-yarismasi.pdf)

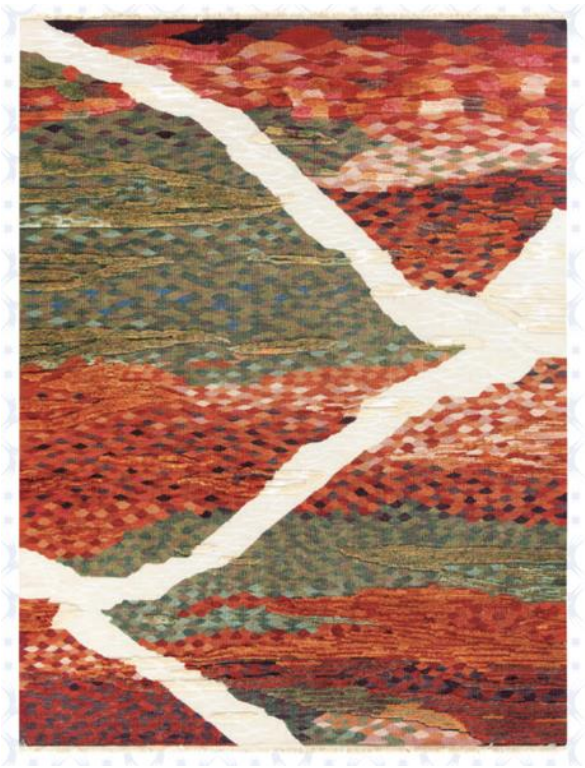
Görsel 7. 9. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Özgecan Bülbül, Magma, Finalist, 2015.

Tema açıklaması: Yeryüzümüzün en görkemli doğal afeti olan yanardağ patlaması, magmanın dünyaya isyanıdır. Akışıyla coğrafyaları değiştiren lavların muhteşem görselliği bizi içine çeker. Akışkanlığın ve donukluğun aynı anda yarattığı dokularla ve sıcaklık hissiyle, yaşam alanlarına enerji katmak hedeflenmiştir. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2015-ihib-9hali-tasarim-yarismasi.pdf)

Görsel 8. 10. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Muhammed Türk, Tahribat, Finalist, 2016.

Tema açıklaması: Yapılan yanlış restorasyonlar, insani ihtiyaçların artması, eğitimin yeterli olmaması tarihi yapı ve doğanın güzelliklerini günden güne yok etmektedir. Tarihi tahribata değinilen bu eserde, tarihin yok edildiğine dikkat çekmek ve aynı zamanda tarihin yok edilemeyecek kadar güçlü ve görünür olduğuna değinmek istenmiştir. O, toprak altında her zaman var olacaktır. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2016-ihib-10hali-tasarim-yarismasi.pdf)

	Görsel 9. 11. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Merve Bütüşaba, Oluşum, İkincilik, 2017. Tema açıklaması: Zamanla kendi içinde dış etmenlerin etkisiyle oluşan ağaç kabuklarının yüzeyleri tasarımda buluşmuştur. Örme tekniği kullanılarak oluşturulan tasarımda, ağaç kabuklarının birbiri içinde eriyen çarpıcı renklerinden ve dokularından ilham alınarak yenilik katmaya çalışılmıştır. Uzun bir zaman içerisinde oluşan görsel estetiğin yaşam alanlarımıza taşınması amaçlanmıştır. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2017-ihib-11hali-tasarim-yarismasi.pdf)
	Görsel 10. 12. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Gülbahar Gümüşten, Surface, Birincilik, 2018. Tema açıklaması: Dipte kaybolup suyun başka bir ucunda yükselen, birbirlerinin üstüne çıkıp kendilerini hissettirmek isteyen, iplerin hareketlerinden ilham alınıp o iplerden dokunan halılardır. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2018-ihib-12hali-tasarim-yarismasi.pdf)

Görsel 11. 13. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Berke Aşık, Being, Birincilik, 2019.

Tema açıklaması: Geleneksel ebru sanatının, battal ve taraklı tekniklerinin deformasyonu ile oluşturulan desenler, "Being" adlı koleksiyonda birleştirilmiştir. Kitrenin ve suyun hükmettiği boyaların, tekneye düştüğü andan yayılmasının durduğu an'a kadarki süreci, felsefenin "being" (oluş) kavramı zaman skalasına göre incelenmiştir. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2019-ihib-13hali-tasarim-yarismasi.pdf)

Görsel 12. 14. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Salih Girgiç, Sır, Üçüncülük, 2020.

Tema açıklaması: Genel tabiat, görünenin altına yatan gerçekliktir. Aristoteles. Doğada üzerinde gri tabaka olan Labradorit taşının nehir suyunda yıkanıp, güneşte bekledikten sonra parlatılmasıyla içindeki muhteşem renkler ortaya çıkmaktadır. Aristoteles'in felsefesinden hareketle doğada sır olarak kalmış renkler, geleneksel keçe teknikleriyle ve bambu lifi gibi keçeleşme özelliği olmayan ham maddelerle birleştirilerek farklı yüzey tasarımları oluşturulmuştur. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2020-ihib-14hali-tasarim-yarismasi.pdf)

Görsel 13. 15. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Özlem Değer, Bağlar, Finalist, 2022.

Tema açıklaması: Dokumalar, dokuyucunun hikayelerini günümüze taşıyan ifade dilidir. Van kilimlerinden Gülsarya kilimi, adını Hakkari'den Van'a gelin olarak giden ve orada ailesine olan özlemini dokuyarak ifade eden Sarya isimli kadından almaktadır. Mesafeye rağmen kopmayan bu bağlar kilim tasarımıma ilham olmuş ve dört parçadan oluşan bağlar koleksiyonu oluşturmuştur.
(https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2021-ihib-15hali-tasarim-yarismasi.pdf)

	Görsel 14. 16. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması, Esin Öykü Terzi, Nebula, İkincilik, 2023. Tema açıklaması: Yıldızlar arasında bulunan boşluklarda yer alan ve yıldızların yaydığı ışık enerjisi ile görünür hale gelen yoğun gaz ve toz bulutları nebulanın temel bileşenleridir. Koleksiyonda bulutsu yapılardan yola çıkılarak parlak, simli, geçişli etkiler oluşturulmuştur. (https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/ ihib-16-hali-tasarim-yarismasi.pdf)

3. GAHİB TASARLAYIN DOKUYALIM MAKİNE HALISI TASARIM YARIŞMASI

Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçıları Birliği (GAHİB), 2009 yılında kurulmasından bu yana Türkiye'nin en önemli halı ihracat merkezlerinden biri olarak sektördeki liderliğini sürdürmektedir. Makine halısı başta olmak üzere el halısı, tuft halı ve kilim ihracatı gerçekleştiren GAHİB, özellikle Gaziantep ilinin üretim gücüyle ülkemizin ihracatında kritik bir rol oynamaktadır. 2022 yılında, GAHİB üyesi firmalar, Türkiye genelindeki halı ihracatının %68.2'sini üstlenerek dünya genelinde 184 ülkeye ulaşmıştır. Yıllık 346 milyon m² makine halısı üretimiyle, Türkiye'nin makine halısı ihracatının %90'ını gerçekleştiren GAHİB, 65.000 doğrudan ve 200.000 dolaylı çalışanıyla istihdama da katkı sağlamaktadır[183].

GAHİB tarafından, sektörün önemli ihtiyaçlarından biri olan halı desen tasarımı ve uygulaması alanında insan kaynağı kapasitesinin yükseltilmesi ve istihdam edilecek tasarımcıların yetiştirilmesini sağlamak amacıyla farklı çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda, gerçekleştirilen çalışmalardan biri de Makine Halısı Tasarım Yarışması'dır[184]. Yarışmanın amacı; ulusal ve uluslararası pazara sunulabilecek, Makine Halıcılığı sektöründe moda yaratabilecek özgün tasarımları ortaya çıkarmak, tasarımcı adaylarının özgür düşünce ve sanatsal becerilerini üretim alanına aktarmalarına yardımcı olmak, tasarım kültürünün

[183] "GAİB Hakkında" https://www. tasarlayindokuyalim.com/kurumsal/gaib-hakkinda-8.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

[184] "2024 Makine Halısı Tasarım Yarışması Finali Gerçekleştirildi" https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi-tasarimyarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

geliştirmek ve tasarımcı kimliğinin güçlenmesine yardımcı olmak, üniversite-sanayi işbirliğini desteklemek, sanatçı-tasarımcıların katkıları ile üretimde kalitenin artmasına katkıda bulunmak olarak belirtilmiştir[185].

3.1. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması Katılım Şartları ve Yarışma Kuralları

GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması tarafından belirlenen koşullarda yarışmacı seçimi ve kabulü yapılmaktadır. Bu temel şartlar ve teknik koşullar hakkında bilgiler yarışma şartnamesi başlığı altında yarışma web sitesinde yer almaktadır[186]. Yarışma iki aşamalı olarak düzenlenmektedir. Birinci aşamada teslim alınan başvurular, şartnamenin idari koşullarına uygunluğu açısından GAHİB ve Gaziantep Üniversitesi temsilcilerinden oluşturulacak bir komisyon tarafından ön elemeden geçirilmektedir. Şartnameye uygun olduğu belirlenen başvurular, birinci jüri değerlendirmesi aşamasında akademisyen jüriler ve sektör temsilcileri tarafından puan verilerek değerlendirilmektedir. Değerlendirme sonucunda, finale kalan "Gaziantep Üniversitesi'nden Katılanlar" kategorisinde 5 asil 1 yedek, "Diğer Üniversitelerden Katılanlar" kategorisinde ise 15 asil 4 yedek yarışmacı belirlenmektedir. Bu sistem 2024 yılında getirilmiş olup geçmiş yarışmalarda tüm üniversitelerden 20 asil 4 yedek yarışmacı seçilmiştir.

Birinci jüri değerlendirmesi sonuçları yarışma web sitesinden duyurulduktan sonra, finalistlerle iletişime geçilerek oryantasyon eğitimi için Gaziantep'te misafir edilmeleri sağlanmaktadır. Yarışmacılar GAHİB (Güneydoğu Anadolu Halı İhracatçı Birlikleri) hizmet binasında halı sektörünün yapısı, ihracat pazarları, ürün tipleri ve üretim tekniği yönü ile genel bir bilgilendirme sonrasında, tasarımlarına sponsor olan firmaların fabrikalarına yönlendirilerek halının tasarım ve üretim aşamalarını yerinde görmeleri sağlanmaktadır[187]. Yarışmaya bireysel katılım sağlanması, en fazla iki adet desenle başvurulması ve başvuru yapılacak eserlerin daha önce hiçbir yerde kullanılmamış, ödül almamış ve kopya edilmemiş olması yarışmanın belirlediği katılım şartları arasında yer almaktadır. Ayrıca yarışmaya katılım için konu veya tema kısıtlaması bulunmamaktadır.

İkinci aşamada finalistlere ait tasarımlar, seçtikleri renk ve ürün grubunu barındıran firmaların üretim hattında dokunmaktadır. Bu aşamada GAHİB, finalistler ile sponsor firmaları renk ve ürün grubu uygunluğu yönü ile eşleştirilmektedir. Dokunarak halıya uygulanan tasarımlar, akademisyenler ve sektör temsilcilerinden oluşan bir jüri tarafından ikinci jüri değerlendirmesine tabi tutulmaktadır. Ödül alacak yarışmacılar, yalnızca ikinci jüri değerlendirmesinde aldıkları puanlara göre belirlenmektedir. Değerlendirme sonuçlarının açıklanması ve dereceye giren yarışmacıların ödülleri genellikle Tasarım Günleri etkinliklerinin kapanış etkinliği olarak düzenlenecek ödül töreninde takdim edilmektedir[188].

[185] "Yarışmanın Amacı" https://www.tasarlayindokuyalim.org/index.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

[186] "Yarışma Şartnamesi" https://www.tasarlayindokuyalim.org/yarisma/yarisma-sartnamesi-12.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

[187] "Yarışma Şartnamesi" (Erişim tarihi: 17.11.2024)

[188] "Yarışma Şartnamesi" (Erişim tarihi: 17.11.2024)

3.2. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması Finalistlerine Ait Tasarım Örnekleri

	Görsel 15. 6. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Gülbahar Gümüşten, Birincilik, 2019. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/ gecmis-yarismalar/2019-vi-makine-halisi-tasarim-yarismasi-17.html)

	Görsel 16. 6. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Şansım Televi Boğa, İkincilik, 2019. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/ gecmis-yarismalar/2019-vi-makine-halisi-tasarim-yarismasi-17.html)
	Görsel 17. 6. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Güneş Turhan, Dördüncülük, 2019. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/ gecmis-yarismalar/2019-vi-makine-halisi-tasarim-yarismasi-17.html)

	Görsel 18. 6. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Şenay Subaşı Avar, Beşincilik, 2019. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/ gecmis-yarismalar/2019-vi-makine-halisi-tasarim-yarismasi-17.html)
	Görsel 19. 7. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, İzel Pençik, Birincilik, 2021. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/ gecmis-yarismalar/2021-vii-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-ve-tasarim-gunleri-22.html)

	Görsel 20. 7. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Özgecan Bülbül, Üçüncülük, 2021. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2021-vii-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-ve-tasarim-gunleri-22.html)

	Görsel 21. 7. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Selen Çolak, Dördüncülük, 2021. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/ gecmis-yarismalar/2021-vii-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-ve-tasarim-gunleri-22.html)

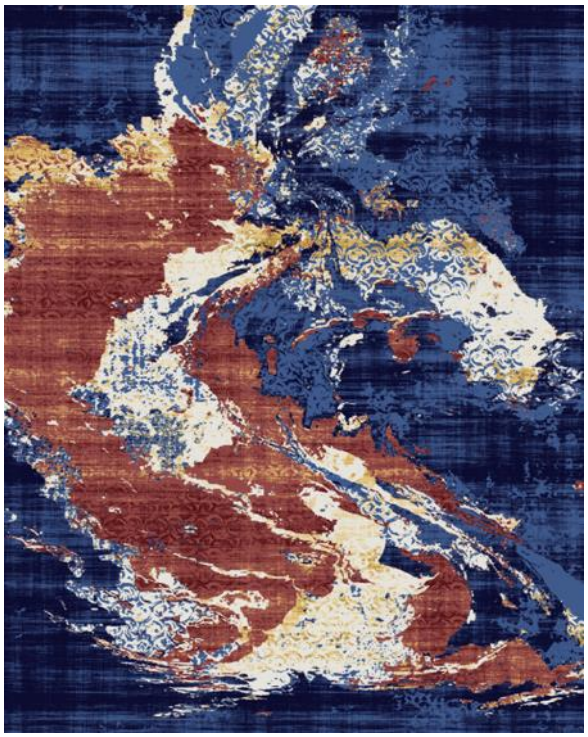
	Görsel 22. 7. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Gülcan Kündü, Beşincilik, 2021. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2021-vii-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-ve-tasarim-gunleri-22.html)

	Görsel 23. 10. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Mustafa Enes Osanmaz, Deja Vu, Gaziantep Üniversitesinden Katılanlar Kategorisi; Birincilik, 2024. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html)

	Görsel 24. 10. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Ayşenur Özdemir, Doğanın İlmeği, Gaziantep Üniversitesinden Katılanlar Kategorisi; İkincilik, 2024. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html)

	Görsel 25. 10. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Zeynep Hilal Karademir, Zenith İniş Ve Çıkışlar, Gaziantep Üniversitesinden Katılanlar Kategorisi; Üçüncülük, 2024. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html)

	Görsel 26. 10. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Zeynep Kübra Köroğlu, Zenith Ruh Motifi, Diğer Üniversitelerden Katılanlar Kategorisi; Birincilik, 2024. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html)

	Görsel 27. 10. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Halil Çelik, Kozmoperspektif, Diğer Üniversitelerden Katılanlar Kategorisi; İkincilik, 2024. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html)

	Görsel 28. 10. GAHİB Tasarlayın Dokuyalım Makine Halısı Tasarım Yarışması, Ceren Kurtuluş, Namütenahi, Diğer Üniversitelerden Katılanlar Kategorisi; Beşincilik, 2024. (https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi-tasarim-yarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html)

4. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Araştırmada, GAHİB ve İHİB tarafından düzenlenen tasarım yarışmalarının web sitelerinde yayınlanmış olan içerik ve kataloglar incelenmiştir. Ayrıca 2015 yılında düzenlenen 9. İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması ile 2021 yılında düzenlenen 7. GAHİB Makine Halısı Tasarım Yarışması'nın süreçleri bire bir gözlemlenerek bazı tespitlerde bulunulmuştur.

İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması'nın 2007 yılından beri düzenlendiği ancak yalnızca 2021 yılında gerçekleştirilmediği anlaşılmıştır. Ayrıca 2012 ve 2013 yıllarında düzenlenmiş olan yarışmaların kataloglarının web sitesinde yer almaması sebebiyle değerlendirmeye alınmamıştır. GAHİB Makine Halısı Tasarım Yarışması'na ait 2019 yılı öncesine dair verilere web sitesinde ulaşılamadığı için bu yarışmalar incelenememiş, bununla birlikte yarışmanın yalnızca 2020 yılında düzenlenmediği tespit edilmiştir.

Her iki yarışmanın da katılımcı adaylarını tema konusunda serbest bıraktığı ancak yalnızca İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması'nın tema belirlenmesine ek olarak manifesto da talep ettiği; GAHİB Makine Halısı Tasarım Yarışması'nın ise manifesto talebinin olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle araştırmamızda İHİB Ulusal Halı Tasarım Yarışması'na ait incelenen tasarımların tema ve manifestolarına yer verilmiş, GAHİB Makine Halısı Tasarım Yarışması'nda ise yalnızca web sitesinde yayınlanmış tasarımcılara ait temalar değerlendirilmiştir. Ayrıca 2022 ve 2023 yıllarında düzenlenen yarışmalara dair web sitesindeki içeriklerde tasarım görsellerinin bulunmaması sebebiyle bu yıllar inceleme kapsamına

alınmamıştır. Araştırma verilerinin temini konusunda ihracatçı birliklerinden gerekli izinler alınmıştır.

Her iki tasarım yarışmasında da yer almaya hak kazanmış finalistlerin tasarımları incelendiğinde belirli tasarım özelliklerinin ön plana çıktığı görülmüştür. Yaratıcı ve özgün tasarımlar ile geleneksel motiflerden esinlenip modern bir yorumla işlenen, dokusal ve görsel olarak etkili, çarpıcı renklerin kullanıldığı desenlerin tercih edildiği görülmüştür. Tasarımcıların global iç mimarlık, moda ve tekstil trendlerine hâkim olarak tasarladığı halıların daha çok ilgi gördüğü düşünülmektedir.

Yarışmalar ayrı ayrı değerlendirildiğinde, İHİB Halı Tasarım Yarışması'nın tasarımcılardan beklentisinin, geleneksel Türk desenlerine modern bir bakış açısı kazandırmaları, yenilikçi ve sıra dışı yaklaşımlar sergilemeleri ve gelenekten beslenirken global trendlere uygun modern tasarımlar üretmeleri olduğu görülmüştür. Tasarım ilkeleri açısından değerlendirildiğinde kontrast ve çarpıcı renkler içeren, derinlik etkisi olan, yer yer lekesel yer yer ise motiflerin birim tekrarıyla oluşturulan dengeli kompozisyon düzenine sahip, farklı tekstil malzeme ve tekniklerinin bir arada kullanıldığı, sürdürülebilirliğe önem veren tasarımların tercih edildiği anlaşılmıştır.

GAHİB Makine Halısı Tasarım Yarışması'nda bugüne kadar seçilen tasarımlar değerlendirildiğinde global halı trendleri dikkate alınarak tasarlanmış, dengeli kompozisyon ve renk dağılımlarına sahip olan tasarımların tercih edildiği görülmüştür. Tasarım ilkeleri açısından değerlendirildiğinde kontrast ve çarpıcı renkler barındıran, doğaya özgü renk ve geçişlerin yer aldığı, soyut desenlerin geleneksel motiflerle iç içe olduğu veya tamamen soyut olan, hem modern hem de geleneksel tarzı seven kullanıcılara hitap eden halıların finale kaldığı anlaşılmıştır.

Geçmişten günümüze geleneksel sanatların dokuma, örme, ebru gibi çeşitli alanlardan, doğada gözlemlenen dokulardan, modern soyut anlayışlardan ya da sokak sanatından ilham alan katılımcılar, özgün ifade biçimlerini kullanarak oluşturduğu tasarımlarla yarışmalarda kendilerini göstermektedir. Bu bağlamda genç tasarımcıların geleneksel motifleri, modern ve çağdaş estetik anlayışla yeniden değerlendirmeleri ve sektör için yenilikçi eserler yaratmaları oldukça önemlidir.

GAHİB ve İHİB Halı Tasarım Yarışmaları, Türk halı dokuma geleneğinin ve Türk makine halısı sektörünün dünya çapında görünür hale gelmesine olan olumlu etkileri açısından büyük önem taşımaktadır. Yarışmaların yarışmacılara eğitim, fuar gezisi, iş imkânı ve deneyim kazandırma fırsatları sunmaları açısından ülkemizdeki tasarım öğrencileri için büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu yarışmaların gelenek haline getirilerek sürdürülmesi hem ülkemizin tasarımcı yetiştirmesine hem de halı sektörünün gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. GAHİB ve İHİB Halı Tasarım Yarışmaları gibi organizasyonların sayısının artırılmasının ve geleneksel sanatların diğer alanlarında da özgün tasarımların ortaya konulabileceği yarışmaların düzenlenmesinin hem sektöre hem de genç sanatçı ve tasarımcıların desteklenmesine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Aslanapa, O. (1987). *Türk Halı Sanatının Bin Yılı.* Eren Yayıncılık, İstanbul.

Can, R. (2023). *21. Yüzyıl Çağdaş Türk Sanatında Bir İfade Aracı Olarak Halı ve Kilim.* Sanat Ve Tasarım Dergisi (31), 239-260.

Özdemir Uysal B., Usluca Erim Ö., (2021) *Yaratıcılık Bağlamında Halı Tasarım Yarışması, Uygulama Süreçleri Ve Sektöre Faydaları.* Socrates Journal Of Interdisciplinary Social Studies, Cilt.7, Sa.8, Ss.75-86.

"15. Halı Tasarım Yarışması Kataloğu" https://www.haliyarismasi.org/storage/files/catalogs/2021-ihib-15-hali-tasarim-yarismasi-1.pdf (Erişim tarihi: 17.11.2024)

"17. Ulusal Halı Tasarım Yarışması Şartnamesi" www.haliyarismasi.org/storage/files/specifications/17-ulusal-hali-tasarim-yarismasi-sartnamesi.pdf (Erişim tarihi: 17.11.2024)

"2024 Makine Halısı Tasarım Yarışması Finali Gerçekleştirildi" https://www.tasarlayindokuyalim.org/gecmis-yarismalar/2024-x-makine-halisi tasarimyarismasi-finali-gerceklestirildi-33.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

"İHİB Hakkında" https://www.haliyarismasi.org/ihib-hakkinda (Erişim tarihi: 17.11.2024)

"GAİB Hakkında" https://www. tasarlayindokuyalim.com/kurumsal/gaib-hakkinda-8.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

"Yarışmanın Amacı" https://www.tasarlayindokuyalim.org/index.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

"Yarışma Şartnamesi" https://www.tasarlayindokuyalim.org/yarisma/yarisma-sartnamesi-12.html (Erişim tarihi: 17.11.2024)

Logo Tasarımlarında Tipografik Çözümlemeler: Müzik Enstrüman Logolarının İncelenmesi

[1]Doç. Dr. Ekin Su Kuzu
Giresun Üniversitesi Görele Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarımı Bölümü, Giresun, Türkiye.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3280-6036
ekinsutopcu@gmail.com

Özet

Logo Tasarımları marka kimliğini oluşturmada ve imajını yaratmada öncü görsel – grafiksel elemanlardır. Logo tasarımları, büyük – küçük gözetmeksizin farklı standartlarda ve alanlarda üretilmekte olup; markaların temsili olarak tipografik yolla ya da imgeler aracılığıyla ifade bulmaktadır. Araştırma ile, Logo tasarımlarında tipografik çözülemelerin önemine değinilecektir. Bunun yanında araştırmanın temelini, müzik enstrüman logolarının biçimsel olarak incelenmesi oluşturmaktadır. Müzik enstrüman logolarının, tipografik çözümlemelerden oluşup, temelde marka kimliği olarak benzer görsel etkiler yarattığı görülmüştür. Bu bağlamda araştırma, müzik enstrüman logolarının görsel olarak etkiselliği üzerine odaklanacaktır. Bunun yanında, logoların biçimsel çözümlemeleri ile araştırmanın desteklenmesi amaçlanmaktadır. Araştırma ile, logo tasarımlarının tipografik boyutu ele alınarak; müzik enstrüman logoları üzerinden konu özgün bir boyutta incelenmek istenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Logo Tasarımı, Tipografi, Müzik, Enstrüman Logoları, Tipografik Logolar.

Typographic Analyzes in Logo Designs: Analyzing Music Instrument Logos

Abstract

Logo Designs are the leading visual - graphical elements in creating brand identity and image. Logo designs are produced in different standards and areas regardless of large and small; they find expression through typographic means or images as a representation of brands. With the research, the importance of typographic solutions in logo designs will be emphasized. In addition, the basis of the research is the formal analysis of musical instrument logos. It has been observed that musical instrument logos are composed of typographic decompositions and basically create similar visual effects as brand identity. In this context, the research will focus on the visual effectiveness of musical instrument logos. In addition, it is aimed to support the research with formal analysis of the logos. With the research, the typographic dimension of logo designs will be discussed and the subject will be analyzed in a unique dimension through musical instrument logos.

Keywords: Logo Design, Typography, Music, Instrument Logos, Typographic Logos.

GİRİŞ

Logo tasarımları markaların tüketici üzerinde kalıcı bir etki yaratması ve markanın sürdürülebilirliği için önemli bir grafik tasarım elemanı olarak ön plana çıkmaktadır. Logo tasarımları marka imajını oluşturmak adına tasarımın farklı imgelerinden yola çıkarak oluşturulmaktadır. Tipografi bu elemanlardan en etkili ve yaygın kullanılan yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Araştırma, logo tasarımlarında tipografinin kullanımına, tipografi ve logo ilişkisine değinerek; örnekleminde müzik enstrüman logolarının incelenmesini içermektedir. Müzik enstrüman logolarının ortak bir görsel imge olarak tipografik bir ifade oluşturmaları araştırmanın temel problemini oluşturmaktadır. Araştırmada, tipografik logolar incelenirken; tipografik kullanım yönleri ve biçimsel analizleri değerlendirilmiştir. Araştırma, temelinde literatür taramasına dayalı olarak nitel araştırma yöntemi üzerinden yapılandırılarak; araştırmanın örneklemleri biçimsel analiz açısından incelenmiştir. Araştırma bağlamında ele alınan örnekler, doremüzik internet sitesinde yer alan enstrüman logolarından oluşturulmuştur. Araştırma bağlamında ele alınan görseller ortak yönlerine göre değerlendirilerek incelenmiştir.

LOGO TASARIM VE TİPOGRAFİ İLİŞKİSİ

Marka kimliğinin temel bir bileşeni olan logo, marka için anında tanınırlık sağlar. Logolar, görsel olarak iletişim kurdukları için uluslararası sınırları ve dil engellerini aşmaya yardımcı olan grafik tasarım elemanlarıdır (Kohli vd., 2002). Logolar, markanın kültürler arasındaki farklılıkları aşmakta; tüketiciler için görsel bir dil yaratmaktır.

Bir logo, tanımlanması gereken herhangi bir şeyi görsel olarak iletmek için kullanılan grafiksel bir tanımlayıcıdır. Markanın kendisini rakiplerinden ayırmada yardımcı olmaktadır. Logolar ticari markalarda sınırlı değildir; hayır kurumları, kampanyalar, hatta bireyler kendilerini tanımlamak için logoları kullanabilmektedirler.

Bir logo, bir kurumu ya da bireyi sembolik veya kişinin kimliğiyle paralel olacak şekilde temsil etmeye çalışan bir dizi kelime veya bir görüntüden oluşan tasarımlardır. Bir birey için kullanıldığında, logo çoğu zaman kişinin adını betimlemektedir. Bunun yanında, bazı logolar soyut bir görseli tanımlar. Logoların amacı, bir bireyi veya kurumu amacına uygun anlaşılır bir görsel forma büründürerek sentezlemektir. Küresel markalar, hızlanan teknolojik, ekonomik, motivasyonel süreçte, markalarının gelişimini ve dönüşümlerini logolarına yansıtmaktadırlar.

Logolar markalara kültürlerarası bir bakış sunmaktadır. "Logo" terimi genellikle kelime odaklı; kavram olarak basit logotipler ve anlamlardan oluşmaktadır. Görüntü odaklı olan logolar çeşitli grafik kavram ve yazı tipi öğelerini görsel bir anlatıyla ifade etmek için kullanılır.

“Tipografik olarak tasarlanan logolar, iletişimin etkili ve çekici olmasını sağlamakla birlikte hem yazılı iletişim hem de tasarım alanlarında kullanılmaktadır. Harfler, sayılar, noktalama işaretleri, kelimeler veya paragraflardan oluşan tipografik öğeler, hem sözlü bir mesaj iletmekte hem de bir tasarımın yüzeyinde farklı biçimleriyle görünmektedir (Kukuoğlu, 2023: 519).

İyi tasarlanmış logoların, tanınabilir olması, fikir birliğine varılmış anlamları uyandırması ve olumlu etki yaratması gerekmektedir (Peter, 1989; Vatorella, 1990). Logolar, izleyicide görsel beğeniye yol açmalı veya yoğun estetik tepkiler uyandırmalıdır (Bloch, 1995).

Yazılı dille her karşılaşmada, ister ekranlarda, ister basılı materyallerde veya ürün etiketlerinde olsun, bilinçaltında bilişsel süreçler harekete geçirilmektedir. Font psikolojisi, metinsel sunum ile insan ruhunun karmaşık mekanizmaları arasındaki bu etkileşimden ustaca yararlanarak, izleyicide çağrışımlar yaratmakta ve algıları şekillendirmektedir.

Tipografi, metinlerin düzenlenmesi, tasarlanması ve yazı karakterinin kullanımıyla ilgili bir daldır. Etki, baskı, şekil, tip ve yazmak, çizmek gibi birden fazla anlamı vardır. Harflerin, rakamların, işaretlerin, boşlukların, büyüklüklerin, renklerin ve yazı tiplerinin düzenlenmesini içerir.

Grafik tasarım ürününün oluşturulmasında kullanılan Tasarım elemanları: Font, Punto, Harflerin Yapısı, Tipografide boşluk; (harfler arası boşluk), (satır arası boşluk), espas (kelimeler ve karakterler arası boşluk).

LOGO TASARIMLARINDA TİPOGRAFİ KULLANIMI

Özünde, yazı tipi psikolojisi tipografi aracılığıyla bilişsel işlevlerin ve duygusal tepkilerin titiz orkestrasyonunu araştırmaktadır. Bunun yanında, karar alma paradigmaları üzerinde önemli bir etki uyandırmaktadır. Ayrıca tipografi, şekiller, renkler ve görseller gibi diğer tasarım öğeleriyle sinerji oluşturarak ilgi çekici görsel anlatıların ve etkili iletişimin temelini oluşturur (Bobeico, 2024).

Tipografi ve bilişsel psikolojinin kesişimi, karmaşık bir iç içe geçmeyi açığa çıkarmaktadır. Ayrıca, metinsel sunum ile bilişsel mekanizmalar arasındaki derin etkileşime ışık tutmaktadır.

Uluslararası markalar, mesajlarını güçlendirmek ve marka özlerini güçlendirmek için yazı tipi psikolojisinden stratejik olarak yararlanmaktadırlar. Marka logosu ile tipografik seçimler arasındaki uyumun büyük öneme sahip olduğu bilinmektedir.

Serif Yazı Tiplerinin Yorumlanması

Serifli yazı tipleri, tipografinin seçkin bir alt kümesini temsil etmektedir ve harf biçimlerinin uzantılarında "serif" adı verilen hassas süslemelerin varlığıyla dikkat çekmektedirler. Serif yazı tipleri, edebi eserlerde, gazetelerde ve dijital alanlarda gövde metinlerinin oluşturulmasında, özellikle gelenek, otorite, güvenilirlik veya profesyonelliğin ön planda olduğu başlıklarda, kurumsal kimliklerde ve markalaşmada yaygın olarak kullanılmaktadır.

Sans Serif (Serifsiz) Yazı Tiplerinin Yorumlanması:

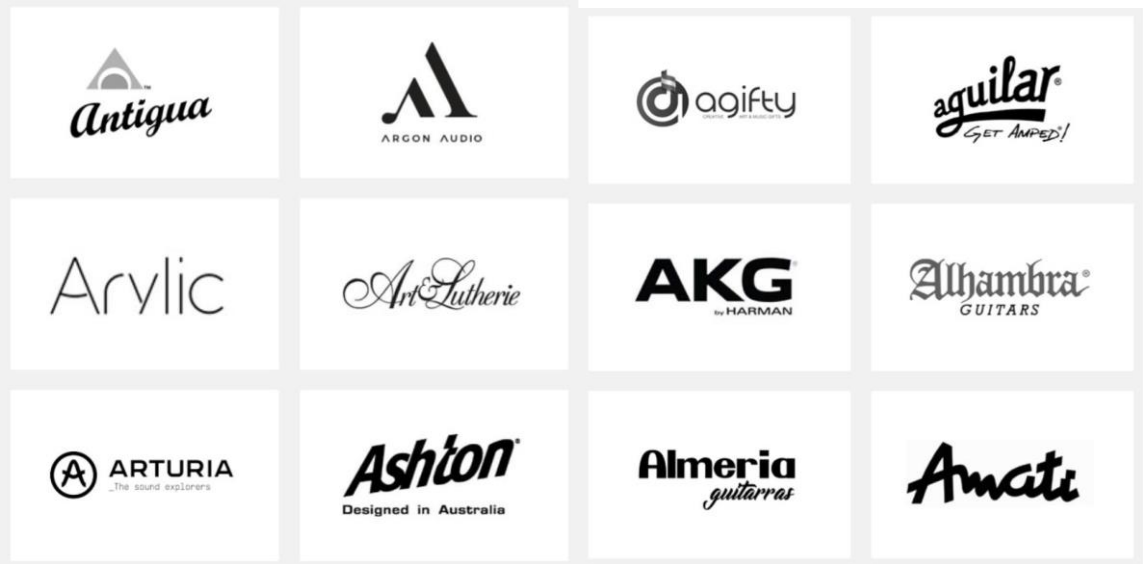
Serifsiz yazı tipleri, süslemeli vuruşlardan veya seriflerden yoksun, temiz ve sade bir estetiğe sahiptir ve böylece çağdaş, şık ve doğrudan bir görsel izlenim vermektedirler. Basitlik, açıklık ve tarafsızlık niteliklerini iletmektedirler.

Script(El Yazısı) Yazı Tiplerinin Yorumlanması:

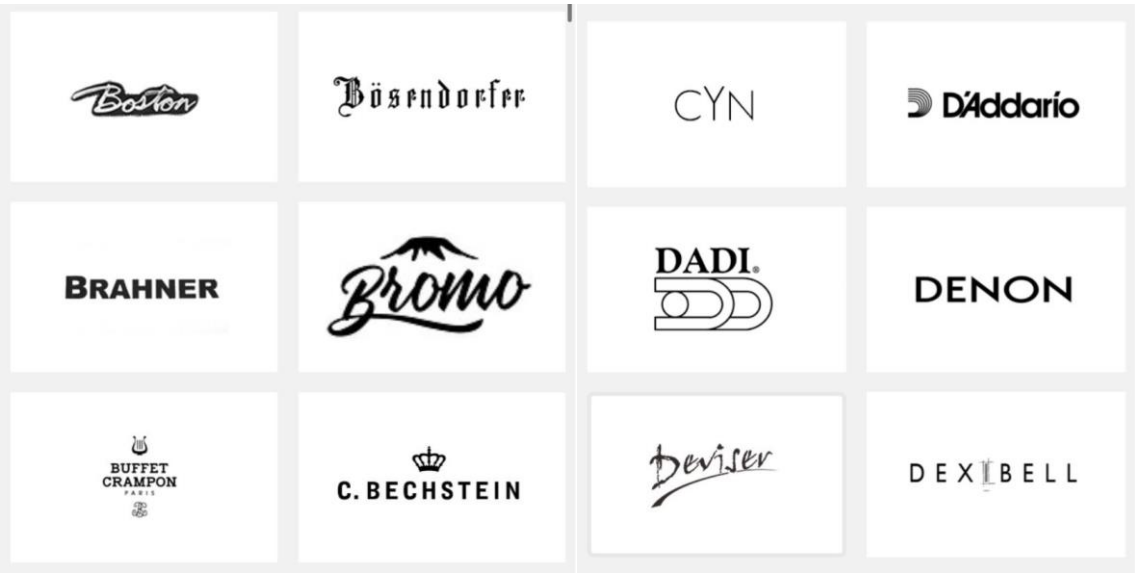
Akıcı vuruşları ve el yazısını anımsatan çeşitli harf biçimleriyle karakterize edilen yazı tipleri, tasarımlara kişiselleştirilmiş ve sanatsal bir dokunuş katmaktadırlar. Stil nüanslarına bağlı olarak zarafet, incelik veya resmiyetsizlik duyguları uyandırırlar. Grafik tasarım, kullanıcı deneyimini iyileştirmek için çok önemlidir.

MÜZİK ENSTRÜMAN LOGOLARININ İNCELENMESİ

Müzik enstrüman logolarına yönelik görseller aşağıda verilmiştir. Logoların ortak özellikleri ağırlıkla tipografik yazım biçimlerinden oluşmalarıdır. Çalışma bağlamında ele alınan logolar, enstrüman çeşidi ve aksesuar türlerine göre farklı imgelemler oluşturmaktadır. Bu bağlamda bütünsel incelenmelerinde ortak özellikleri ele alınarak araştırma tamamlanmıştır.

Görsel 1 ve 2. Müzik Enstrüman Logoları

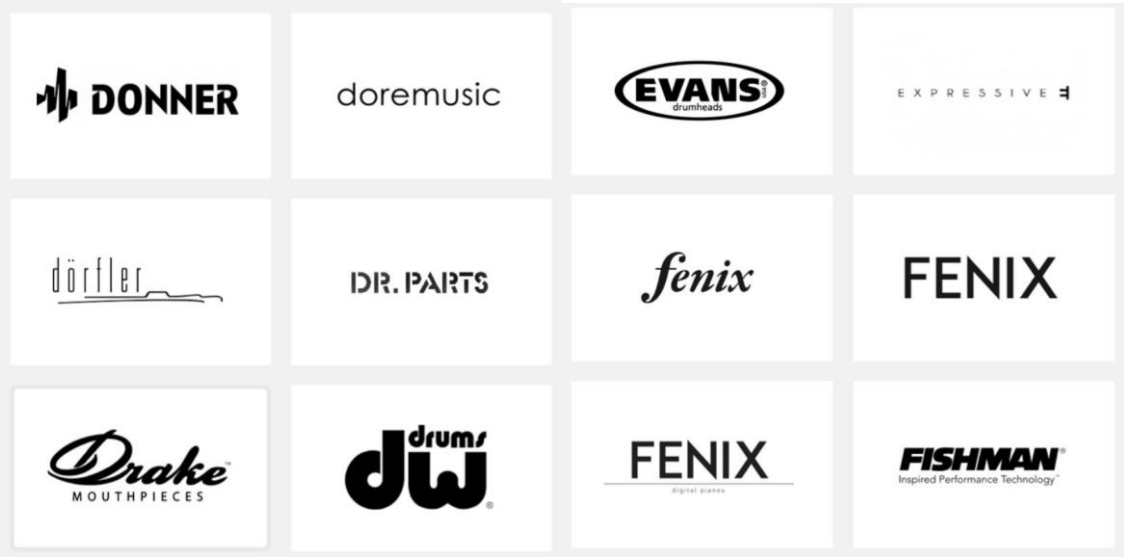

Görsel 3 ve 4. Müzik Enstrüman Logoları

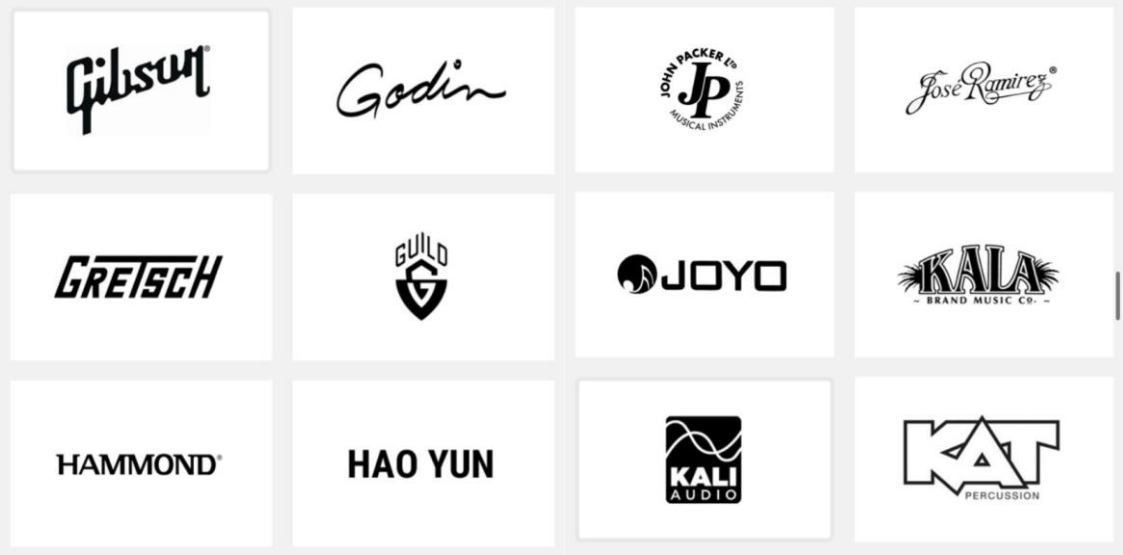
Görsel 1,2,3 ve 4 de yer alan logolar incelendiğinde;

Argol Audio, agifty, Arturia, Daddario ve Dadı logolarının tipografik biçimde yer almalarının yanında görsel imaja dönüştürüşmüş logo tasarımları olduğu izlenmiştir. Bunun yanında Argon Audio hariç bütün logolarda tipografi baskın kullanılmıştır. Diğer logoların tipografi temelli

görsel ifadelerinin olduğu görülmektedir. Logolarda serifsiz yazı biçiminin baskın olduğu da izlenmiştir. Bunun yanında italik ve el yazısı şeklinde kullanılan logolar da kullanılmıştır.

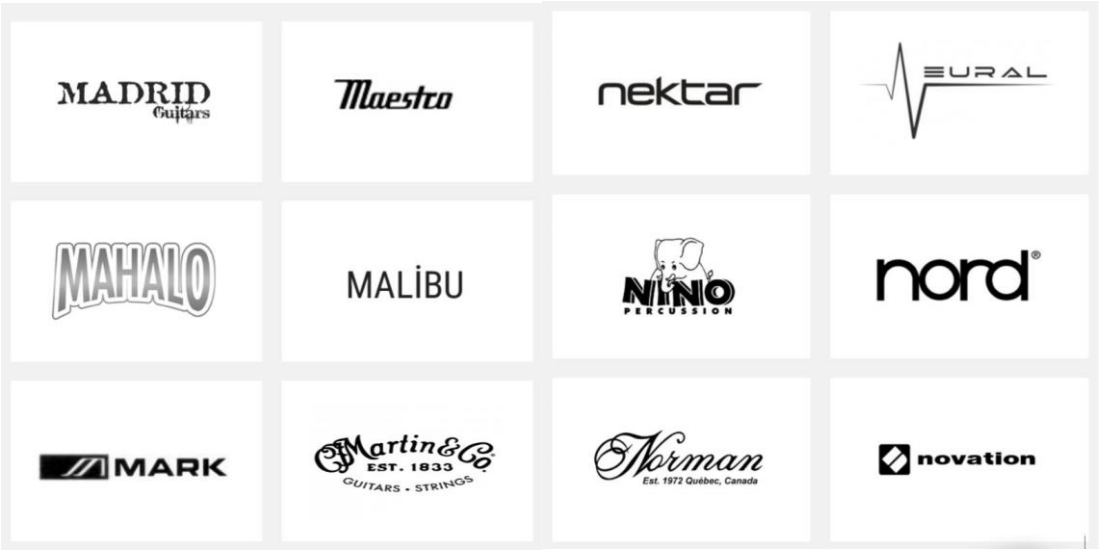
Görsel 5 ve 6. Müzik Enstrüman Logoları

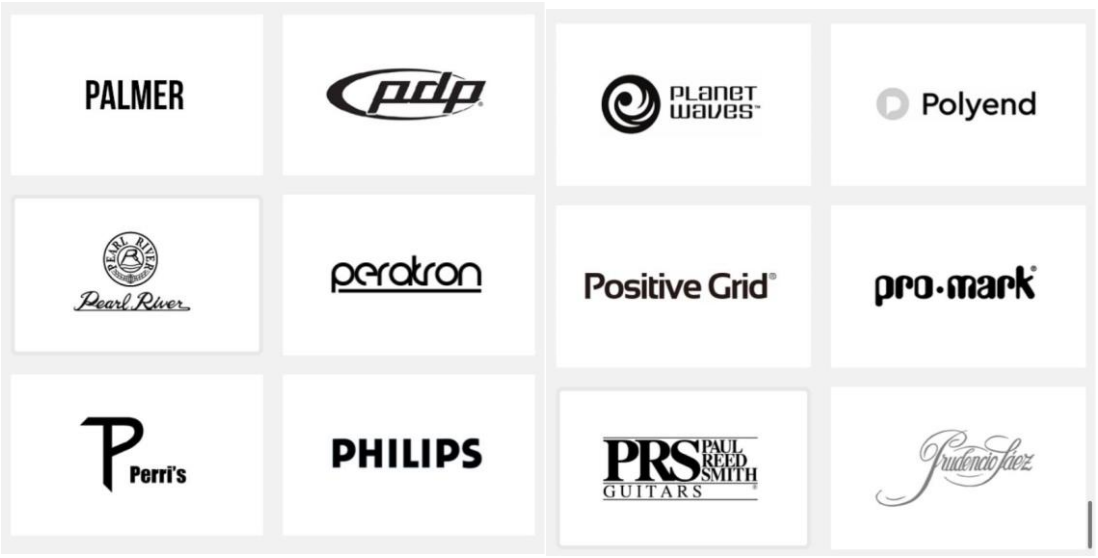
Görsel 7 ve 8. Müzik Enstrüman Logoları

Görsel 5,6,7 ve 8 incelendiğinde,

Serifsiz ve modern yazı biçimlerinin baskın kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında Donner logosunun doğrudan müzik ritmini betimleyen bir görsel logo tasarımının tipografi bütünlüğünde kullanıldığı izlenmiştir. Kala ve Kat logolarının diğer logolara göre farklı biçimsel ifadelerle tasarlandığı görülmektedir. İtalik ve yatay yazı biçimleri de yaygın kullanılmıştır.

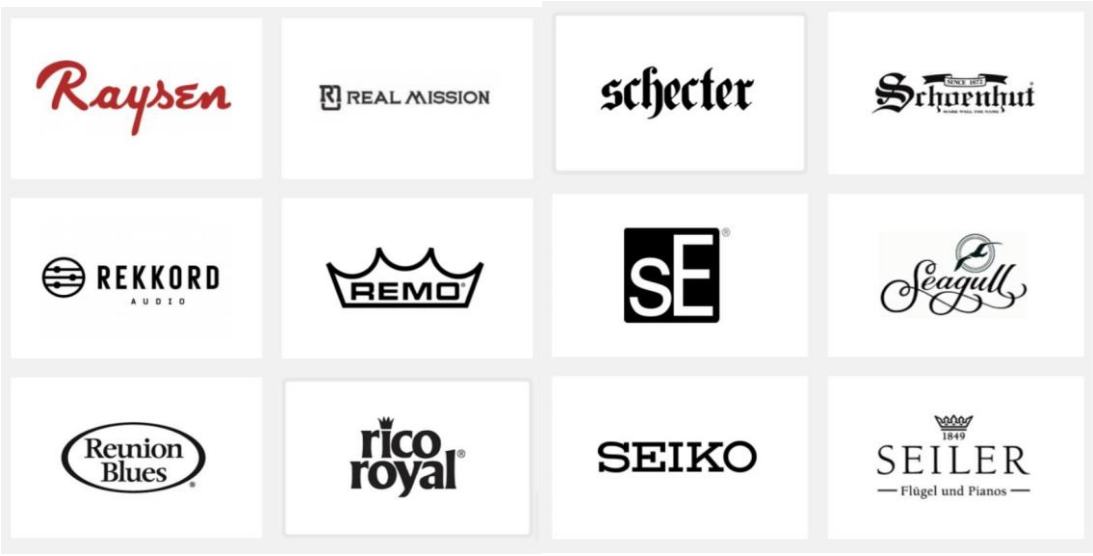
Görsel 9 ve 10. Müzik Enstrüman Logoları

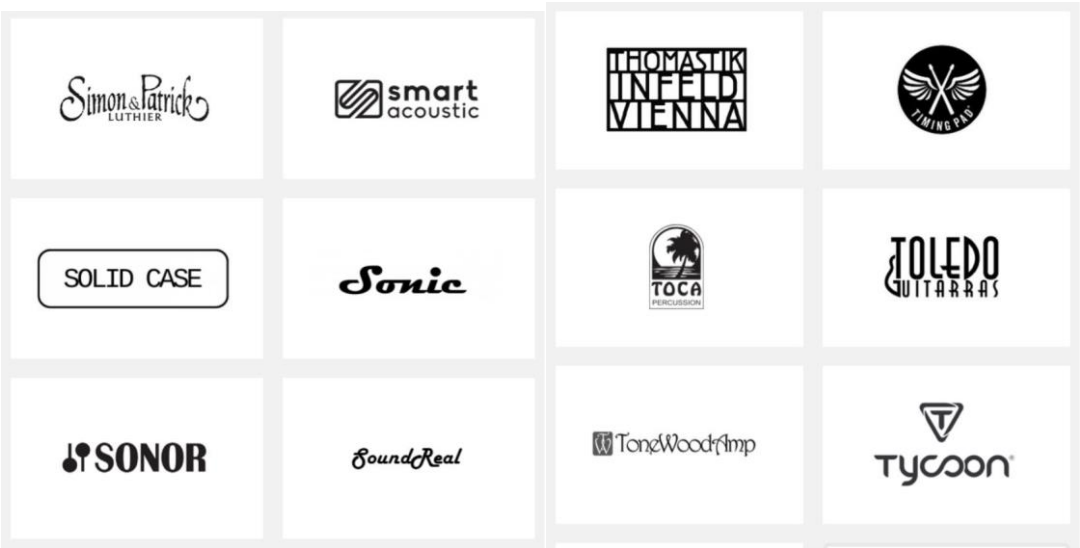
Görsel 11 ve 12. Müzik Enstrüman Logoları

Görsel 9, 10, 11 ve 12 incelendiğinde,

Daha önce incelenen logolara benzer serifsiz ve modern yazı biçimlerinin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Logo biçimlerinin özensiz ve gelişigüzel tercihler ile tasarlandığı Mahalo gibi örnekler önceki tasarımlara benzer (Kala ve Kat) olarak izlenmiştir. İtalik yazı biçimleri yine ağırlıkla tercih edilmiştir.

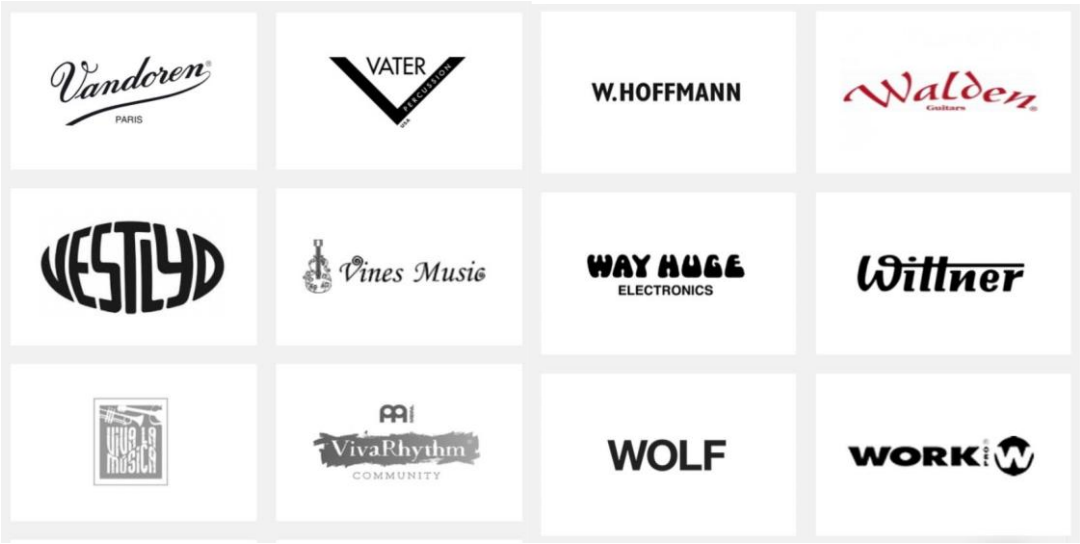
Görsel 13 ve 14. Müzik Enstrüman Logoları

Görsel 15 ve 16. Müzik Enstrüman Logoları

Görsel 13, 14, 15 ve 16 incelendiğinde,

Raysen diğer logolara göre kırmızı renk kullanımı ile dikkat çekmektedir. Tipografi temelli ve baskın olan logo imajları yaygın kullanılmıştır. Sonnor vurmalı bir enstrüman imajını logo tasarımına yansıtarak farklı bir ifade kullanmıştır. Schecter, Srhuenhut logoları geleneksel ifade biçimleri ve serifli yapılarıyla dikkat çekmektedir. Bunun yanında bütünsel olarak modern ve serifsiz tavrun devam ettiği izlenmiştir.

Görsel 17 ve 18. Müzik Enstrüman Logoları

Görsel 19. Müzik Enstrüman Logoları

Yine görsel 17,18 ve 19 incelendiğinde,

Tipografik ifade ile tasarlanmış logoların devamlılığı görülmektedir. Walden, Raysen gibi kırmızı rengiyle fark yaratmıştır. Bunun yanında geleneksel ve modern ifade biçimlerinin tipografik logolara yansıtıldığı izlenmiştir.

BULGULAR VE SONUÇ

Sonuç olarak bakıldığında;

Tipografik logo tasarımlarının kullanımının izleyicide olumlu bir etki yarattığı görülmüştür. Bunun yanında tipografinin grafik tasarıma sağladığı katkı oldukça önemlidir. Markaların imajını yaratmada ve isimlerini izleyiciye duyurmakta tipografi doğrudan etkili bir görselleştirme biçimi olarak öne çıkmaktadır.

Müzik enstrüman logolarına bakıldığında, ortak noktalarının tipografik bir şekilde ifade edilmeleri olduğu görülmüştür. Logo tasarımları incelendiğinde, marka adının yazdığı yoğunlukla modern ve serifsiz, zamana zaman serifli ve italik yazılmış logotiplerinin olduğu ortaya konmuştur. Müzik enstrüman ve aksesuarlarının logolarının zaman zaman gelişigüzel ve rastlantısal – özensiz bir biçimde logo biçimlendirilmeleri olduğu görülmektedir. Bu durum, kurumsallaşmanın yeterince gerçekleşememesi ile açıklanabilmektedir.

Müziğin modern ifade biçimlerini vurgulamak isteyen markalar serifsiz ve fütüristik font biçimlemeleriyle oluşturulmuş logo tasarımlarını tercih etmişlerdir.

Müziğin geleneksel formlarını görselleştirerek tasarlanmış logoların ise serifli ve zaman zaman italik ya da el yazısı şeklinde ifade edildiği görülmüştür.

Bunların yanında, benzerlik dışı logo tasarımları da yer almaktadır. Tipografinin ortak bir dil olmasının yanında, ilk bakışta bir müzik temasını andırmayan logo tasarımları algılanmıştır. Bazı logo tasarımları ise, (seiko vb.) sektörel genişliği sebebiyle genel bir ifade ile görselleştirilmiştir.

Ayrıca, bariz bir şekilde görsel imaja yansıtılmış logo tasarımları da bulunmaktadır. Mesela Sonor vurmalı bir müzik aleti görselleştirilmesini doğrudan logo tasarımına aktarmıştır.

Bu analizlere dayanarak; tipografinin ortak bir dil olarak müzik enstrüman ve aksesuar aletlerinde kullanıldığı görülmüştür. Tipografinin farklı biçimlerinin marka imajına göre tercih edildiği de söylenebilmektedir.

KAYNAKÇA

Bloch, P.H. (1995). Seeking the Ideal Form: Product Design and Consumer Response, Tiffany on Sale of Marketing, Vol. 59, pp. 16-29.

Bobeıco, A. (2024). Typography in design.

Kohli, C., & Suri, R. (2002). Creating effective logos: Insights from theory and practice. Business Horizons, 45(3), 58-64.

Kukuoğlu, O. C. D. (2023). Tasarım Eğitimi Kapsamında Monogram Logo Tasarımı. PEARSON JOURNAL, 8(25), 567-579.

Peter, J. (1989). Designing logos, Folio, Vol. 18, pp. 139-41.

İnternet Kaynakları

URL1. https://www.do-re.com.tr/markalar

SATRANÇ VE SANAT İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME[189]

Sibel ERKOÇ
Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü
sibelerkoc06@gmail.com
ORCID: 0009-0004-3032-4871

Doç. Dr. Hüda SAYIN YÜCEL
Kırıkkale Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü
hudasayin@kku.edu.tr
ORCID: 0000-0003-0914-0838

ÖZET:
Satranç tahtası adı verilen yarısı siyah, yarısı beyaz renklerden oluşan 8×8'lik kare bir alan üzerinde 32 adet satranç taşı ile oynanan iki oyunculu bir masa oyunu olan satranç, dünya çapında turnuvalar düzenlenen bir spor dalı olarak kabul edilse de birden fazla farklı disiplini kapsayan karmaşık bir etkinlik olması dolayısıyla, yalnızca bir oyun ya da spor olmanın ötesinde, bilim veya sanat olarak da kabul edilebilecek unsurlar taşır. Satranç, stratejik doğası ve derin sembolik anlamları ile de sanatçıların yaratıcı süreçlerine ilham kaynağı olmuş, sanatta satranç teması hem direkt konu olarak hem de hayatın ve insan doğasının karmaşıklığını temsil eden bir metafor olarak sıkça kullanılmıştır. Bu çalışmada, satranca ve satrancın sanata yansımalarına dair tarihsel ve kavramsal analizler yapılarak satranç ve sanat arasında bir ilişki kurulacak, satrancın sembolik ve estetik kullanımı üzerine odaklanılarak, farklı gibi görünen bu iki disiplin arasında nasıl bir köprü kurulabileceği ele alınacaktır. Ayrıca, satrancı resimlerine konu alan ressamlar ve resimleri analiz edilerek satrancın sanatsal ifadelerine dikkat çekilecektir. Betimsel araştırma modeline dayalı bu çalışmada, alanda var olan kaynaklardan yola çıkılarak satranca dair sorulara hem kavramsal hem de sanatsal bağlamda farklı ve daha geniş bir perspektiften yanıtlar aranacaktır.

Anahtar Kelimeler: Satranç, oyun, sanat, strateji, yaratıcılık, sembolizm, estetik.

[189]Bu çalışma, 'Satranç ve Sanat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme' isimli Yüksek Lisans tezinin kavramsal çerçevesinden üretilmiştir.

ABSTRACT:

Chess, a two-player board game played on an 8×8 square area called a chessboard, which consists of alternating black and white squares and uses 32 chess pieces, is recognized as a sport with tournaments held worldwide. However, due to its complexity and the diverse disciplines it encompasses, chess transcends being merely a game or a sport and contains elements that can also be considered as science or art. Chess, with its strategic nature and profound symbolic meanings, has inspired artists in their creative processes. The theme of chess in art has often been used both as a direct subject and as a metaphor representing the complexity of life and human nature. This study aims to establish a connection between chess and art by conducting historical and conceptual analyses of chess and its reflections in art. Focusing on the symbolic and aesthetic use of chess, the study will explore how a bridge can be built between these seemingly distinct disciplines. Additionally, the works of painters who have depicted chess in their paintings will be analyzed, drawing attention to the artistic expressions of chess. Based on a descriptive research model, this study seeks to provide answers to questions about chess from both a conceptual and artistic perspective by utilizing existing resources in the field.

Keywords: Chess, game, art, strategy, creativity, symbolism, aesthetics.

1. GİRİŞ

M.S. 6. yüzyılda Hindistan'da ortaya çıkan, 10. yüzyılda Asya, Orta Doğu ve Avrupa'ya yayılan ve 15. yüzyıldan itibaren Avrupa'da soylular arasında oldukça popüler bir oyun haline gelerek "kraliyet oyunu" olarak anılmaya başlanan satranç; spor, bilim ya da sanat disiplinleri arasında nerede olması gerektiğine dair bazı farklı yaklaşımların odağında kalır.

Uluslararası Satranç Federasyonu (FIDE) ve birçok spor organizasyonu satrancı, bir spor dalı olarak kabul etse de satranç, tek bir tanım içine sığmayacak ve tek bir disiplin içine sıkıştırılamayacak kadar çok yönlü bir etkinliktir.

Stefan Zweig, Satranç adlı kitabında (s.12), rastlantısallıktan uzak oluşu, zeka ve stratejiye dayanması sebebiyle satranca "sadece bir oyun" demenin küçümseyici bir ifade olduğundan bahsetmiş, satrancı bir tür bilim ve bir tür sanat olarak nitelendirerek, zeka, strateji, estetik ve yaratıcılığın kesiştiği özel bir yerde konumlandırmıştır.

Bu çok disiplinli yapı ona, daha fazla derinlik ve evrensel bir çekicilik kazandırırken aynı zamanda da sanatın sınırları içinde bir alan açmıştır. Tarih boyunca sanatçılar için bir ilham kaynağı haline dönüşen satranç, pek çok sanat eserinde tema olarak seçilirken yine birçok sanat eseri, oyunun estetik hamleleri, sembolizmi ve stratejik yapısı etrafında şekillenmiştir.

Satranç, Avrupa'da Orta Çağ'dan itibaren sadece bir oyun olmaktan çıkarak, aristokrasi ve entelektüel çevrelerin bir simgesi haline gelmiştir. Bu bağlamda, zekâ, strateji ve düşünsel derinliğin bir göstergesi olarak görülmüş, resim sanatında satranç sahneleri bu özellikleri yüceltmek ve kişisel ya da toplumsal itibar göstergesi olarak öne çıkarmak amacıyla sıkça kullanılmıştır. Satranç, "entelektüel becerilerin ve stratejik düşüncenin görsel bir temsili olarak resimlerde önemli bir yer edinmiştir. Özellikle Rönesans döneminde, sanatçılar satranç oynayan figürleri entelektüel ve seçkin bir yaşam tarzının simgesi olarak tasvir etmiştir" (Shenk, 2006, s. 112). Satranç, sosyal bir etkinlik olarak romantik ilişkilere de gönderme yapmıştır. "Orta Çağ ve Rönesans dönemlerinde, kadın ve erkek arasındaki satranç oyunları, zekâ ve romantizmi bir arada ifade eden sahnelerle resimlere konu olmuştur. Bu tür sahneler, sanat eserlerinde hem sosyal hem de kişisel bağların bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir" (Berger, 1972, s. 58). Satranç tahtası, hayatın ve ölümün bir metaforu olarak da kullanılmıştır. "Felsefi temalı resimlerde, satranç tahtası genellikle insanın yaşam mücadelesini veya ahlaki seçimlerini temsil etmiştir. Örneğin, satranç tahtasında yapılan her hamle, insanın günlük yaşamda karşılaştığı zorlukları ve bu zorluklara verilen stratejik tepkileri sembolize eder" (Krauss, 1985, s. 91). Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde, insan aklına ve entelektüel çabaya duyulan hayranlık, satrancı bir öğrenme ve gelişim aracı olarak sanat eserlerine taşımıştır. "Dönemin sanatçıları, bireyin akıl yürütme becerilerini vurgulamak için satranç oyunlarını resimlerinde sıkça konu edinmiştir" (Murray, 1913, s. 147). Sanatçılar, satranç tahtasının geometrik düzeninden ve taşlarının oluşturduğu görsel kontrasttan estetik bir araç olarak yararlanmıştır. "Siyah-beyaz karelerin düzeni ve taşların stratejik yerleşimi, resimlerde hem görsel bir denge hem de derinlik sunmuştur. Bu düzen, satranç tahtasını bir metaforik araçtan ziyade görsel bir kompozisyon aracı olarak da değerlendirilmiştir" (Shenk, 2006, s. 89). Satranç, Avrupa'da kraliyet ailesi ve soylularla ilişkilendirilmiş, bu bağlamda saray ressamları tarafından sıkça kullanılmıştır. "Soyluların satranç oynadığı ya da bir satranç tahtası ile ilişkilendirildiği sahneler, sınıfsal statüyü ve entelektüel birikimi vurgulamak amacıyla betimlenmiştir" (Murray, 1913, s. 147). Satranç ve sanatın ortak özelliklerine bakacak olunursa; hem satranç hem de resim sanatı, yaratıcı düşünceyi ve stratejik planlamayı gerektirir. Satranç oyuncuları, oyunu kazanmak için yaratıcı hamleler geliştirirken sanatçılar, kompozisyonlarında benzer bir yaratıcı süreç yaşar (Berger, 1972). Satranç tahtasının geometrik düzeni, taşların dizilimi ve hamlelerin estetik değerleri, sanatta kompozisyon, simetri ve estetik anlayışla paralellik gösterir. Hem satranç hem de sanat, tarih boyunca sembolik bir dil kullanmıştır. Resimlerde satranç, genellikle güç, zekâ, hayatın stratejik mücadeleleri ve insan ilişkilerindeki karmaşıklığı temsil etmiştir (Krauss, 1985).

Bu bağlamda, satranç ve sanat arasındaki ilişki, tarihsel ve kavramsal boyutlarıyla incelenmeli, satrancın estetik, sembolik ve stratejik unsurlarının resim sanatıyla nasıl ilişkilendirilebileceği araştırılmalıdır. Sanat ve satranç arasındaki bağlantıların keşfedilmesi, disiplinlerarası yaklaşıma farklılıklar sunarak yeni inceleme alanları açabilir.

Bu çalışma ile, başlangıçta iki farklı disiplin gibi görünen sanat ve satrancın, birbirine temas noktaları incelenmiş, bu inceleme ile literatüre yeni perspektifler sunmak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışmada kavramsal çerçeveyi belirlemek için literatür taraması yapılmış ve betimsel analiz yöntemi kullanılarak, çalışmanın odak noktası olan satranç oyunu, sanatsal zeminde nitel durum çalışmaları yapılarak irdelenmiş, görüş ve fikirler, sanatçı ve eserleri üzerinden örneklerle açıklanmıştır. Bu çalışma, ressamlar, Sofonisba Anguissola, Thomas Eakins, Francesco Beda, Honore Daumier, Julian Ashton, Pablo Picasso, Jean David ve Marcel Duchamp'ın satranç konulu eserleriyle sınırlandırılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Satrançta Sembolik ve Alegorik Anlamlar

Evrensel bir oyun olan satranç, bir diğer evrensel disiplin olan sanatta da kendine bir alan açmış, ikili mücadele oyunu olmanın ötesine geçerek sanatta ana tema olmayı başarmıştır.

Sembolik ve felsefi anlamlar taşıyan bir oyun olan satranç, birçok sanat eserinde yer almış, özellikle Avrupa resim sanatında, birçok eserde, soylu kişiler, aristokratlar ya da kraliyet üyeleri satranç oynarken betimlenmiştir. Geçmişte entelektüel uğraşlardan men edilen kadınların bu katı kuralı yıkışını betimleyen Sofonisba Anguissola'nın Lucia, Minerva and Europa Anguissola Playing Chess, adlı eserinde (Görsel 1), satranç, entelektüelliği ve zekayı sembolize eden alegorik bir anlam içermektedir.

Görsel 1. Sofonisba Anguissola, Lucia, Minerva and Europa Anguissola Playing Chess, 1555

Satranç, özellikle aydınlanma dönemi olan Rönesans'tan itibaren, aristokrasi ve entelektüel çevrelerin bir simgesi haline gelmiş, soylular arasında zekânın ve düşünsel derinliğin ve asaletin temsili olarak kullanılmıştır. Resim sanatında satranç sahneleri, kişilerin bu özelliklerini öne çıkararak onları yüceltmek ya da sınıfsal itibarı vurgulamak için tercih edilmiştir. Sofonisba'nın bu resmi, satranç tahtasını bir mikrokozmos, yani hayatın ve insan doğasının bir yansıması olarak kullanır. Satranç, bireylerin stratejik karar verme süreçlerini ve yaşamın karmaşıklığını

simgeler. Resimdeki kadınların farklı duygusal ifadeleri ve jestleri, yalnızca oyundaki durumlarına değil, aynı zamanda insanın düşünce, sabır ve mücadele dolu doğasına da işaret eder (Shenk, 2006). Resim sembol ve kompozisyon açısından ise; satranç tahtası, hayatın iyi ve kötü, doğru ve yanlış, siyah ve beyaz gibi ikiliklerini temsil eder. Figürlerin duruşu ve ifadelerinde ise insan doğasının dikkat, sabır ve strateji gerektiren yönlerini ortaya koyar. Arka plan ve detaylar da oyun sırasında zamanın geçiciliği ve insan deneyiminin sınırlılıklarını çağrıştırır (Burke, 2000). Estetik ve renk kullanımı açısından Sofonisba, resminin estetik boyutunda yumuşak ışıklandırma ve dengeli bir kompozisyon kullanarak satranç temasını zarif bir şekilde işler. Bu, satrancın yalnızca bir oyun değil, aynı zamanda bir sanat formu olabileceği fikrini güçlendirir (Harris& Nochlin,1976).

Görsel 2. Thomas Eakins, The Chess Player, 1876

Ressam Thomas Eakins'ın, babası Benjamin Eakins'ı (ayakta) bir satranç karşılaşmasını izlerken resmettiği Satranç Oyuncuları adlı eserinde (Görsel 2), masanın solunda Fransızca öğretmeni Bertrand Gardel, masanın sağında ressam George Holmes oturmakta ve satranç oynamaktadırlar. Bu resim, satranç ile sanat arasında kurulan köprünün somut bir örneğidir. Sofonisba, satrancı yalnızca entelektüel bir etkinlik olarak değil, aynı zamanda duygusal, estetik ve kültürel bir fenomen olarak resmeder. Satranç, bu tabloda hem bireysel hem de toplumsal bağlamda insana dair derin bir anlatı sunar. Sanatçının bu temayı seçmesi, satranç ve sanat arasındaki ilişkilerin tarih boyunca nasıl iç içe geçtiğini ve her ikisinin de insan yaratıcılığı ve zekâsının yansıması olduğunu gözler önüne serer. Eakins, satrancı konu aldığı bu çalışmasında babasının entelektüel yönüne vurgu yaparken, ressam Francesco Beda, Satranç Oyunu adlı eseriyle (Görsel 3) satranç ile aristokrasi arasında simgesel bir ilişki kurmuştur.

Görsel 3. Francesco Beda, The Game Of Chess, (1840- 1900)

Satranç tahtasının iki renkten oluşan düzeni ve taşların genellikle siyah-beyaz olarak kullanılması, renklerin bu oyunda hem estetik hem de stratejik bir anlam taşımasına ve satrancın, sanat eserlerinde bir metafor olarak kullanılmasına neden olmuştur.

Siyah ve beyazın karşıtlığı, satrançta rakiplerin birbirleriyle mücadelelerinin simgesi olarak görülmüş, renklerin bu belirgin zıtlığı, oyunun sembolik anlamını da derinleştirmiş ve bu anlam, rekabet, hırs, denge, psikolojik mücadele, iyi- kötü, güçlü-zayıf, başlangıç-son, düzen-kaos, aydınlık-karanlık, galibiyet- mağlubiyet, direnme-teslimiyet gibi kavramlar üzerinden de okunmuştur.

Görsel 4. Honore Daumier, Chess Players, 1863-1867

Homere Daumier, Satranç Oyuncusu adlı eserinde (Görsel 4) hem rakiplerin giyindikleri kıyafetlerle (açık-koyu) renk zıtlıklarına hem de yüz ifadelerinden de içinde bulundukları (gergin-rahat diye nitelendirebileceğimiz) psikolojik durumların zıtlıklarına vurgu yapmıştır.

Ayrıca oyunculardan birinin yaşlı diğerinin genç, yaşlı olanın yüz ifadesindeki gerginlikten oyunu kaybetmeye daha yakın oluşu, başlangıç-son, yaşam-ölüm gibi kavramların simgesel anlatımı olarak da okunabilir. Benzer zıtlıkların Julian Ashton'un Satranç Oyunu adlı eserinde (Görsel 5) görmek de mümkündür. Julian Ashton'ın "The Chess Game" (1878) adlı eseri, satranç ve sanat arasındaki ilişkiyi yorumlamaya olanak tanıyan etkileyici bir örnektir. Bu resim, satrancın yalnızca stratejik bir oyun olarak değil, aynı zamanda bireyler arasındaki etkileşimlerin ve insana dair duygusal bağların bir yansıması olarak değerlendirilebileceğini gösterir. Bu resim, satranç ve sanatın ortak bir yaratıcı ifade alanı olduğunu vurgular. Satranç, strateji ve sembolizm yoluyla, sanatta hem doğrudan bir konu hem de daha geniş felsefi ve estetik anlamlar taşıyan bir araç haline gelir. Ashton'ın "The Chess Game" adlı eserinde, satranç sadece bir oyun değil, aynı zamanda insan doğasının karmaşıklığını ve duygusal derinliklerini keşfetme aracı olarak karşımıza çıkar (Shenk, 2006).

Resim, iki kişi arasındaki satranç oyunu sırasında ortaya çıkan dikkat, sabır ve strateji gerekliliklerini görselleştirir. Oyuncuların birbirine odaklanmış duruşları, satrancın yalnızca bir rekabet değil, aynı zamanda zihinsel bir diyalog olduğunu vurgular. Ashton, bu duygusal ve entelektüel bağlamı sanatın diliyle etkileyici bir şekilde ifade eder. "Satranç sadece bir oyun değil, aynı zamanda insan çatışması ve iş birliğinin yapılandırılmış bir temsili, stratejik düşünmenin görsel bir anlatısıdır" (Murray, 1913, s. 101). Resimdeki figürlerin kompozisyonu, satrancın bireyler arasındaki ilişkilere dair metaforik bir anlam taşıdığını ima eder. Oyuncular arasındaki sessiz etkileşim, satrancın yalnızca bir oyun değil, aynı zamanda insanlar arasındaki güç, sabır ve anlayışı simgeleyen bir araç olduğunu gösterir. Bu durum, sanat ve satrancın insan doğasını keşfetme çabasında ortak bir zeminde buluştuğunu gösterir. "Sanatta figürlerin kompozisyonu, genellikle insan ilişkileri ve varoluşun paylaşılan karmaşıklıkları hakkında daha derin metaforları yansıtır" (Nochlin, 1988, s. 65).

Görsel 5. Julian Ashton, The Chess Game, 1878

3.2. Schiller Felsefesi ve Sanatta Oyun Dürtüsü

Filozof Friedrich Schiller, ünlü eseri "İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine" adlı kitabında (s. 71), şekil verme, düzen arama yani Form Dürtüsü ve fiziksel ihtiyaçları, duyusal deneyimleri

karşılama yani Madde Dürtüsü olmak üzere insana ait iki temel dürtüden bahsetmiş ve bu iki dürtünün insan varlığında sürekli bir çatışma halinde olduğundan, bu dürtüleri dengeleyen üçüncü bir dürtü olan Oyun Dürtüsü'nün önemine vurgu yapmıştır. Schiller, oyunu, insanın rasyonel ya da biyolojik zorunluluklarla sınırlanmadığı, kendini özgürce ifade ettiği bir durum olarak yorumlamış ve sanatı oyun olarak nitelemiştir. Nasıl ki oyun, insanı zamandan uzaklaştıran bir etkinlikse, sanatın da tıpkı oyun gibi insanı zamandan uzaklaştıran bir etkinlik olduğunu ve özgürleştirdiğine dikkat çekmiştir.

Friedrich Schiller, mutlak özgürlüğe ancak sanat yoluyla ulaşılabileceğini, sanatın ise oyun dürtüsünün bir sonucu olarak ortaya çıktığını öne sürmüştür. Bu açıdan bakıldığında ve sanat, oyun dürtüsünün sonucu ortaya çıkan bir eylem olarak düşünüldüğünde, özünde bir oyun olan satrancın, sanatla ilişkisi biraz daha belirginleşebilir.

3.3. Satranç Problemlerinin Estetikle İlişkisi

Satranç problemleri, genellikle sanatsal bir ifade şekli gibi görülmüş, bu problemler, sadece çözüm yollarına değil, aynı zamanda hamlelerin estetik yönüne de dikkat çekilmiştir. Günümüzde de satranç etütleri, estetik bir disiplin olarak kabul edilir ve çözüm yolları, bir sanat eseri gibi incelenir. Her oyuncunun yaratıcılığını sergilemesine olanak tanıyan, sonsuz hamle kombinasyonlarına sahip bir oyun olan satrançta, sadece oyunu kazandıran hamleler değil, özgün ve yaratıcı hamlelerin varlığı ve o hamlelerin taşıdığı estetik değerler de hayranlık uyandırır. "Ölümsüz Oyun" veya "Güzel Oyun" olarak bilinen bazı satranç karşılaşmaları, hamlelerin ahenkli, dinamik yapısı ve zarif çözümleri ile sanat eseri olarak değerlendirilir.

Örneğin, 1851 yılında, Adolf Anderssen ile Lionel Kieseritzky arasında oynanan ve "Ölümsüz Oyun" (Görsel 6) olarak anılan karşılaşma, satranç tarihinde büyük bir hayranlık uyandıran ve bir şaheser olarak nitelendirilen bir karşılaşmadır. Oyundaki hamlelerin estetikliği ve kombinasyonların yaratıcılığı tıpkı sanatta olduğu gibi izleyicilerde beğeni ve duygusal bir etki bırakmış ve bu karşılaşmanın bir sanat eseri olarak nitelendirilmesine neden olmuştur.

Görsel 6. Anderssen ve Kieseritsky Satranç Karşılaşması Görseli, Ölümsüz Oyun, 1851

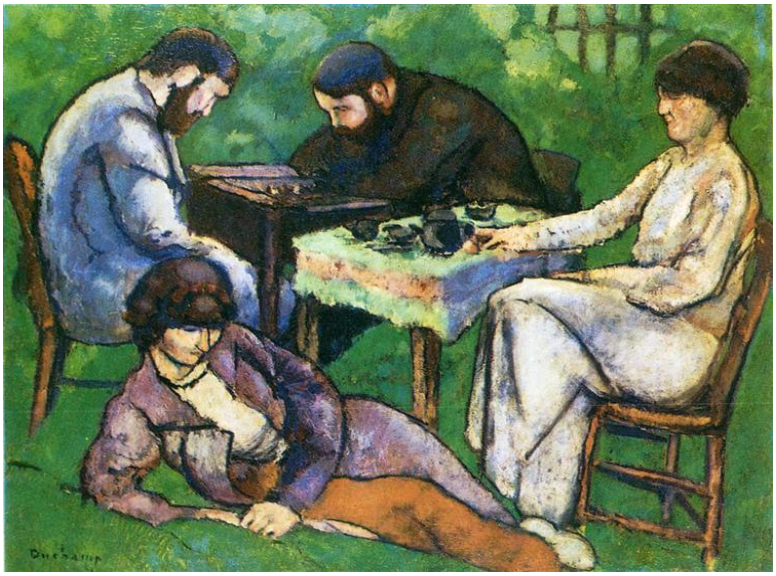
Adolf Anderssen ile Lionel Kieseritzky arasında 1851 yılında oynanan ve "Ölümsüz Oyun" (The Immortal Game) olarak adlandırılan satranç karşılaşması, estetik boyutuyla satranç ve sanat arasındaki ilişkiyi incelemek için eşsiz bir örnek sunar. Bu oyun, yalnızca satranç tarihinde bir dönüm noktası değil, aynı zamanda stratejik düşüncenin ve yaratıcılığın bir sanatsal ifadeye dönüşümünü de temsil eder. "Ölümsüz Oyun yalnızca bir satranç maçı değil;

her hamlenin bir hikâye anlattığı derin bir sanat eseridir" (Shenk, 2006, s. 89). Anderssen'in vezir ve iki kalesini feda ettiği ve yalnızca birkaç hafif taşla rakibini mat ettiği inanılmaz bir stratejik manevrayı içerir. Bu hamleler, satranç tahtasının bir tür sahne, taşların ise bu sahnede birer oyuncu gibi kullanıldığını gösterir. Anderssen'in hamleleri, dramatik bir hikâye anlatımı sunar ve bu durum, satrancın sanatsal bir ifade biçimi olarak değerlendirilmesine olanak tanır.

Anderssen'in bu karşılaşmada sergilediği yaratıcılık ve strateji, satrancın bir oyun olmanın ötesine geçerek sanatsal bir performans olarak değerlendirilmesine olanak tanır. Bu oyun, satranç tahtasında bir hikâye anlatımı ve estetik bir deneyim sunarak hem oyuncular hem de izleyiciler için unutulmaz bir eser haline gelmiştir.

3.4. Marcel Duchamp ve Satranç

Dada hareketinin önde gelen figürlerinden biri olan Marcel Duchamp, satrancın estetik doğasına büyük ilgi göstermiştir. Duchamp, satrancı sadece bir oyun olarak değil, aynı zamanda sanatsal ifade aracı olarak da görmüştür. Sanat dünyasında alışılmışın dışında düşünmeyi ve geleneksel formları sorgulamayı seven Duchamp, satrancın da bu anlamda benzer bir entelektüel meydan okuma sunduğunu düşünmüştür. Aynı zamanda iyi bir satranç oyuncusu da olan ünlü sanatçı Duchamp, satrançla ilgili birden fazla resim çalışması yapmış ve oyunu hem strateji hem de sanatla ilişkilendirmiştir. Satranç Oyunu adlı çalışma (Görsel 7), Duchamp'ın satranç temasını işlediği ilk resim çalışmasıdır.

Görsel 7 Marcel Duchamp, Joueur d'échecs, 1910

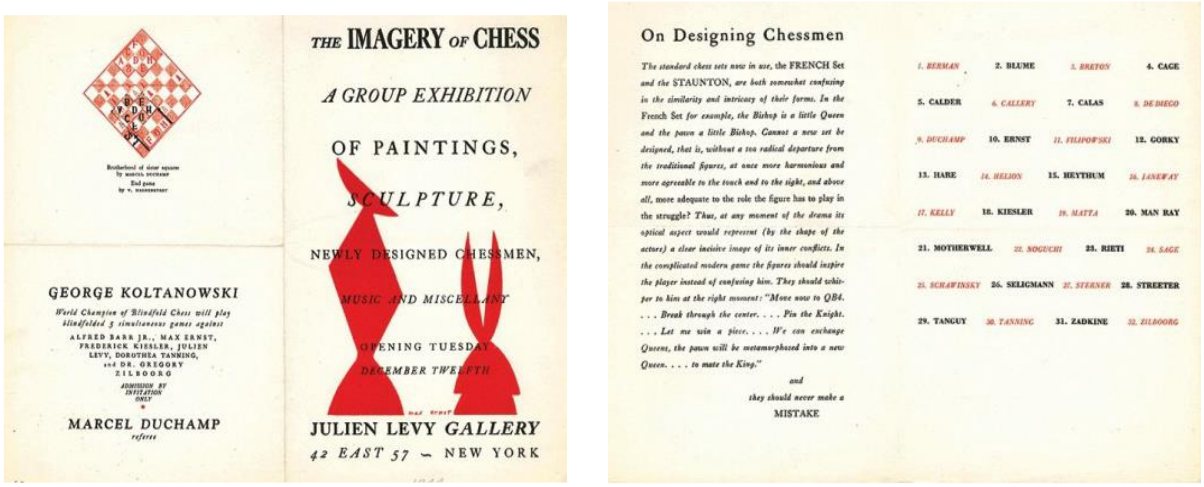
Çok küçük yaşlardan itibaren aile bireyleriyle satranç oynayan ve satrancı içselleştirerek bir yaşam biçimine dönüştürmüş olan, Duchamp, satrancı, sadece bir oyun değil aynı zamanda zeka, yaratıcılık ve stratejinin birleştiği bir sanat formu olarak değerlendirmiştir (Schwarz, 2000, s. 294). Duchamp'ın satrancı bir sanat formu olarak yorumladığını kendi ifadelerinde de görmek mümkündür (aktaran Randall, 2002, s. 110). Satrançtaki güzellik, şiirinkine yakındır. Satranç figürleri, düşünceleri şekillendiren bir alfabedir ve bu düşünceler aynı şiirde olduğu gibi, satranç tahtasında oluşan görsel tasarım yoluyla soyut olarak kendini ifade eder... Satranç

oyuncuları ve sanatçılarla yıllarca süren yakınlığım sonucunda içtenlikle söyleyebilirim ki, bütün satranç oyuncuları sanatçı iken, bütün sanatçılar satranç oyuncusu değildir. Duchamp, sanat anlayışını değiştirse de satrancın bir sanat formu olduğu konusundaki fikrini hiç değiştirmemiştir. Kübik tarzdaki ilk resim çalışması olan Satranç Oyuncularının Portresi isimli eserinde (Görsel 8), kardeşlerinin portrelerini birbiri içine geçmiş şekilde yorumlayarak, satranç temasını klasik bir anlayıştan kavramsal boyuta taşımıştır (Randall, 2002, s. 147).

Görsel 8. Marcel Duchamp Portrait of Chess Players,1911

Duchamp, Aralık 1944'te, Levy ve Ernst tarafından düzenlenen, otuz iki sanatçının katıldığı, sonrasında kendisinin de dahil olduğu, satranç ile Avangard Sanat arasında önemli bir ilişki kuran Satrancın İmgesi adlı serginin broşürünü (Görsel 9) de tasarlamış, satrancın sanatsal bir form olarak sahneye çıkmasına öncülük etmiştir (Miró, 2016, s. 23). "Satrancın İmgesi" (1944), Salvador Dalí'nin önsözünü yazdığı ve Marcel Duchamp, Max Ernst, Man Ray gibi önemli sanatçıların katkıda bulunduğu bir broşür olarak, satranç ve sanat arasındaki ilişkiyi incelemek açısından önemli bir eserdir. Satranç, bu broşürde yalnızca bir oyun veya spor olarak değil, aynı zamanda sürrealist ve avangard sanatın felsefi ve estetik yönlerini temsil eden bir araç olarak ele alınmıştır (Duchamp ve diğerleri, 1944).

Görsel 9. Satrancın İmgesi broşürü, 1944

"Satrancın İmgesi" (1944)**,** satranç ve sanat arasındaki ilişkiye dair güçlü bir metaforik ve kavramsal çerçeve sunar. Satranç, bu broşürde bir oyun olmanın ötesine geçerek insan zihninin karmaşıklığını, yaratıcı süreçleri ve sanatın çok boyutlu yapısını ifade eden bir araç haline gelir. Bu eser, avangard sanatçıların satranç aracılığıyla estetik ve felsefi düşünceleri nasıl yeniden tanımladığını anlamak için önemli bir belge niteliğindedir.

"Satranç yalnızca bir oyun değildir; entelektüel ve psikolojik bir performans sahnesidir, burada oyuncular stratejilerini yaratıcı eylemler olarak sunar" (Shenk, 2006, s. 123). Performans sanatı, sanatçının bedenini, hareketlerini ve kimi zaman zihinsel süreçlerini bir araç olarak kullandığı, anlık deneyimlere dayalı bir ifade biçimi olarak tanımlanabilir. Bu sanat formunda, izleyici ile doğrudan bir etkileşim söz konusudur ve sanatçı, genellikle belirli bir mesajı iletmek veya özgün bir deneyim yaratmak amacıyla bu sürecin aktif bir parçası olur. Satranç, fiziksel hareketlere veya sahneleme unsurlarına dayanmamakla birlikte, zihinsel performansın, stratejik düşüncenin ve karşılıklı etkileşimlerin sanatsal bir biçim olarak değerlendirilebileceği bir platform sunar. Performans sanatında olduğu gibi, satranç oyununda da anlık kararlar, oyuncunun zihinsel dünyasını yansıtan stratejik hamleler ve izleyiciye—bu ister diğer oyuncu isterse dışarıdan gözlemci olsun—sunulan bir deneyim bulunmaktadır. Özellikle profesyonel turnuvalarda, satranç oyunları yalnızca bir rekabet alanı değil, aynı zamanda oyuncuların stil, düşünce ve stratejilerini sergiledikleri bir performans sahnesi olarak görülebilir. Bu bağlamda satranç, zihinsel ve entelektüel boyutlarıyla sanatsal bir performans türü olarak yeniden değerlendirilmeye açıktır.

3.5. Değişen Zamana Direnen Konu: Satranç

Görsel 10. Pablo Picasso, The Chess, 1911

Pablo Picasso'nun "The Chess" (1911) adlı eseri (Görsel 10), satrancın sanatla olan ilişkisini derinlemesine incelemek için oldukça önemli bir yapıttır. Kübizm akımının öncülerinden biri olan Picasso, bu tabloda satranç tahtası ve taşlarını soyut formlar, geometrik şekiller ve farklı perspektiflerle yorumlamıştır. Pablo Picasso, bu çalışmasında tema olarak satrancı seçmiştir. İşlenen konuyu önce parçalara ayırıp sonra da sanat izleyicisinden bu parçaları anlamlı bir bütüne dönüştürmesini bekleyen Analitik Kübizm için, zekaya ve stratejiye dayalı bir oyun olan satranç temasının seçilmesi şaşırtıcı değildir. Bu, satrancı yalnızca bir oyun olarak değil, aynı zamanda sanatta soyutlama ve yaratıcı düşüncenin bir aracı olarak görme fırsatı sunar. "Picasso gibi sanatçılar için satranç bir oyundan fazlasıydı—karmaşıklığın, düşüncenin ve yeniliğin görsel bir temsiliydi" (Shenk, 2006, s. 134). Picasso'nun nesneleri geometrik formlara parçaladığı bir dönem olan Analitik Kübizm'de ve bilinç dışında yer alan tüm karanlık sırları ve karmaşık düşünceleri açığa çıkarmanın amaçlandığı Sürrelizm'de de satranç temasının işlenmiş olması, dönem, felsefe, yaşam tarzı değişse de, satrancın yüzlerce yıldır sanatta ana tema olan rolünün değişmediğine dair, tarihe bir not düşülebilir. Picasso'nun bu eserinde satranç temasını kullanması, dönemin avangard sanat anlayışını yansıtır. Satranç, özellikle modernist sanatçılar için hem bir metafor hem de soyutlama ve görselleştirme açısından ideal bir araçtır. Picasso, bu eserinde satranç taşlarının fiziksel gerçekliğini değil, onların fikirsel ve estetik anlamlarını betimlemiştir (Krauss, 1985).

Satrancın konu olduğu ve ezber bozan bir başka çalışma, Jean David'in "Acımaz Oyun Satranç" (Görsel 11) isimli çalışmasıdır. "Sanat, satranç gibi tanıdık etkinlikleri sık sık hayatın gerilimleri ve uyumlarının sembolik temsillerine dönüştürür" (Berger, 1972, s. 58). Konunun satranç, çalışmanın adının acımasız oyun, akımın Sürrealizm olması, çalışmada bilinç dışından mesajlar aramamıza neden olmaktadır. Çalışma, -satranç taşlarının rolleri üzerinden- hep var olma mücadelesinin verildiği yaşama; satrancın stratejik doğası üzerinden de insan ilişkilerinin karmaşıklığına dair bir gönderme yapıldığı izlenimi uyandırmaktadır (Krauss, 1985). Jean David'in "Cruel Game of Chess" (1977) adlı eseri, satrancı hayatın rekabet, güç ve duygusal zorluklarını betimleyen bir metafor olarak sunar. Eser, estetik açıdan etkileyici olduğu kadar, sembolik ve felsefi derinliğiyle de izleyiciyi düşündürür. David, satrancı sadece bir oyun olarak

değil, aynı zamanda insan deneyiminin bir mikrokozmosu olarak işler ve sanat ile satranç arasındaki ilişkiyi çarpıcı bir şekilde ortaya koyar.

Görsel 11. Jean David, Cruel Game of Chess, 1977

David'in eseri, sanat ve satranç arasındaki bağlantıyı semboller ve dramatik anlatımla güçlendirir. Satranç, bu bağlamda bir oyun olmanın ötesine geçerek, sanatçının insan hayatına ve doğasına dair derin bir yorum sunmasına olanak tanır. David, satrancı hem bir mücadele alanı hem de estetik bir ifade aracı olarak ele alarak, insan deneyiminin çok katmanlı yapısını gözler önüne serer.

4. SONUÇ

Sanat, en genel çerçevede, insanın duygularını, düşüncelerini veya yaratıcı gücünü estetik bir biçimde ifade etme aracı olarak tanımlanır. Bu bağlamda düşünüldüğünde satranç, bir sanat formu olarak değerlendirilebilir. Tıpkı bir ressamın tuvalde özgün bir kompozisyon yaratması gerektiği gibi, bir satranç oyuncusunun da tahtadaki taşlarla eşsiz bir düzen oluşturarak, özgün stratejiler ve hamleler üretmesi gerektiğinden, satrancın yaratıcı bir süreç olduğunu söylemek mümkündür.

Bir sanat eserinin sanat alımlayıcısına verdiği estetik haz ile satranç oyuncunun belirli taş dizilimleri ve yaptığı zeka içeren hamleleriyle yarattığı haz kıyaslanabilir. Sanat, sanatçının duygularını ve fikirlerini ifade ettiği bir alan olarak düşünüldüğünde, satrancı da bir oyuncunun zihinsel dünyasını ifade ettiği bir platform olarak düşünmek mümkündür. Nasıl bir sanatçının tarzından bahsediliyorsa bir oyuncunun da oyununa yansıttığı bir tarzı vardır ve bu kişiliğinin ipuçlarını verebilir. Zaman zaman agresif, savunmacı, yaratıcı ya da sabırlı diyebileceğimiz tarzlar oyun için imza niteliği taşıyabilir. Özgünlük, yaratıcılık ve ifade gücü, sanat ve satrancın taşıdığı paralelliklerdir.

Bir sanat eserinin, izleyiciyi bir hikâyenin içine çekmesine benzer şekilde, satrançta da oyun, başlangıçtan sona kadar dramatik bir akış oluşturarak bir hikâye anlatır; bir başka ifadeyle satranç, açılış, gelişme/oyun ortası ve sonuç/oyun sonu gibi aşamalarda ilerleyerek zafere ya da yenilgiye giden bir hikayenin her an değişebilen ve heyecanlı anlatımı gibidir.

Satranç ve sanat arasında hem tarihsel hem de kavramsal düzeyde güçlü bir ilişki vardır. İki disiplin de yaratıcı ve entelektüel bir süreç gerektirdiği için, sanatçılar ve satranç ustaları benzer bir zihin yapısıyla hareket ederler. Satranç, stratejik düşüncenin estetik bir biçimde ifade bulduğu bir alan olarak sanatsal bir boyut taşır.

Satrançta, oyunun stratejik doğası, taşların her birinin farklı rolleri, sınırlı bir alanda sonsuz olasılıkların bilinmezliği, -karşı oyuncunun hamlelerine göre değişen olasılıklar nedeniyle- oyundaki sonun öngörülemezliği, hamlelerin estetikliği, satrancı, yüzlerce yıldır evrensel ve vazgeçilmez bir oyuna dönüştürürken, sanatın sıkça vurgulanan ana temalarından biri haline de getirmiştir.

Her satranç oyununun, bireysel yeteneği, zihinsel birikimi ve estetik anlayışı yansıtan bir kompozisyon içermesi, bir sanat eseri gibi yorumlanmasına gerekçe oluşturmuştur. Satrançta önemli olanın, sadece kazanmak değil, aynı zamanda bir hikâye yaratmak ve izleyicide hayranlık uyandıracak hamlelerle oyun kurgulamak olduğu da düşünüldüğünde, satrancın, sanatın kendine özgü bir formu olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Turnuva oyunlarında oyuncuların yaratıcı, stratejik, şaşırtıcı ya da estetik hamleleri, izleyenler için zihinsel bir gösterinin dışavurumu niteliğindeki bir performans olarak düşünülebilirken, oyuncuların, izleyenler veya rakipleri tarafından gözlemlenebilen bir "sahnede" yer alması, satrancı performatif bir etkinlik olarak değerlendirmeye de olanak tanır. Bu bağlamda satranç, performans sanatına da yakın bir disiplin olarak tanımlanabilir.

İster oyun ister spor ister bilim, isterse sanat diyelim, satrancın, içinde yaşadığımız hayatla benzerliği pek çok sanatçı ve düşünür tarafından vurgulanmış, yaşamda var olan ve hep var olacak olan bireysel roller, planlamalar, stratejik hamleler, zihinsel ve psikolojik mücadeleler, satranç vasıtasıyla bir ifade biçimi olarak görülmüş ve satranç, hayatı temsil eden bir metafor olarak sanatta sıkça kullanılmıştır.

Belki de satrancın sanat açısından çekiciliğinin ana kaynağı, satrancın hayatın küçük bir modeli olarak tanımlanması, sanatın ise "hayatı anlamlandırmak için hayatın tam içinden çıkması"dır.

Morris Weitz (1956), "Kuramın Estetikteki Rolü" makalesinde, doğası gereği, kapsamı genişleyebilir ve zamanla değişebilir olduğundan, sanatın, mutlak tanımını yapmanın olanaksız olduğundan bahsetmiş, Arthur Danto, 1964'de yazdığı "Sanat Dünyası" adlı makalesinde, Amerikalı ünlü sanatçı Andy Warhol'un çalışmalarından biri olan Brillo Kutuları'nın hangi gerekçelerle bir sanat yapıtı olarak kabul edildiğini tartışmaya açarak "sanat dünyasının, sanatın içine dahil ettiği her şeye" sanat demekte olduğumuzu ifade etmiştir. Bu perspektiften bakıldığında, sanat camiası, satrancı sanat sınırlarına dahil ettiği sürece, satranç bir sanat formu olarak anılmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

Berger, J. (1972). Görme Biçimleri. Penguin Books.

Burke, P. (2000). *The European Renaissance: Centres and Peripheries*. Wiley-Blackwell.

Danto, A.C. 1964, "The Artworld" Aesthetics and The Philosophy of Art. The Analytic Tradition. An Anthology içinde. Peter Lamarque and Stein Haugom Olsen (editörler). Oxford: Blackwell Publishing, 2005.

Duchamp, M., Ernst, M., Man Ray, & Dalí, S. (1944). *The Imagery of Chess*. Levy Gallery.

Harris, A. S., & Nochlin, L. (1976). *Women Artists: 1550-1950*. Los Angeles County Museum of Art.

Krauss, R. E. (1985). The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths. MIT Press.

Nochlin, L. (1988). Women, Art, and Power and Other Essays. Harper & Row.

Miró, F. J. Endgame: Duchamp, Chess and the Avan-garde. Curator: Manuel Segade 29 October 2016 – 22 January 2017 . Barselona: Fundación BBVA.,2016.

Murray, H. J. R. (1913). A History of Chess. Clarendon Press.

Randall, I., Re-Evaluating the Art and Chess of Marcel Duchamp. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). Sydney Üniversitesi Sanat Fakültesi, Sydney, 2002.

Schiller, F., İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine, Fol Yayınları, Çeviri: Gürsel Aytaç, Ankara, 2024

Schwarz, A., The Complete Works of Marcel Duchamp, New York, 2000

Shenk, D. (2006). *The Immortal Game: A History of Chess*. Anchor Books.

Weitz M., 1956, "The Role of Theory in Aesthetics" Aesthetics and The Philosophy of Art. The Analytic Tradition. An Anthology içinde. Peter Lamarque and Stein Haugom Olsen (editörler). Oxford: Blackwell Publishing, 2005

Weitz, M., Estetikte Kuramın Rolü, 1956

Zweig, S., Satranç, Türkiye İş Bankası Yayınları, Çeviri: Ahmet Cemal, İstanbul, 2018.

İnternet Ortamında Yer Alan Kaynaklar

https://ets.anadolu.edu.tr/storage/nfs/FEL407U/ebook/FEL407U-12V1S1-6-0-1-SV1-ebook.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://tr.wikipedia.org/wiki/Satranç, (ErişimTarihi:18.12.2024)

https://www.fide.com/ 07Aralık.2024, (Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://www.fmirobcn.org/media/upload/pdf/ddp-fin-departida_eng_DOSIER_EN_1477577492.pdf (Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://www.wikiart.org/en/francesco-beda/the-game-of-chess, (ErişimTarihi:18.12.2024)

https://www.wikiart.org/en/honore-daumier/chess-players-1867, (Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://www.wikiart.org/en/jean-david/cruel-game-of-chess-1977, (ErişimTarihi:18.12.2024)

https://www.wikiart.org/en/marcel-duchamp/chess-game-1910, (Erişim tarihi: 20.12.2024)

https://www.wikiart.org/en/marcel-duchamp/portrait-of-chess-players,1911, (ErişimTarihi:18.12.2024)

https://www.wikiart.org/en/pablo-picasso/the-chess,1911, (ErişimTarihi:12.12.2024)

https://www.wikiart.org/en/sofonisba-anguissola/lucia-minerva-and-europa-anguissola-playing-chess-1555, (ErişimTarihi:18.12.2024)

RESİM SANATINDA MEZAR TEMASININ İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Tuğba ÇELEBİ
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
tugbacelebi@mgu.edu.tr - ORCID iD: 0000-0001-5637-224X

ÖZET

Bu araştırma Batılı oryantalist sanatçılar Fausto Zonaro, Giovanni Jean Brindesi ve Amadeo Preziosi'nin İstanbul'u ve Osmanlı Dönemini anlatan "Mezar ve Mezarlık" temalı 12 eserinin görsel içerik analiz yöntemiyle incelenerek değerlendirilmesini kapsamaktadır. Osmanlı Döneminde önemli bir yere sahip olan "Mezar ve Mezarlık" teması, seçilen sanatçıların eserlerinde farklı bir şekilde ele alınmış olsa da estetik, sembolik ve anlam bakımından benzer özellikler üzerinde birleştikleri görülmektedir. Sanatçılara ait eserler kompozisyon, tema, sembol ve renk bağlamında tablolaştırılmış, sonrasında belirlenen kategoriler ışığında incelenip analiz edilmiştir.

Fausto Zonaro eserlerinde daha çok günlük hayat üzerinde durmuş, mezar ve mezarlık temasına arka planda yer vermeyi tercih etmiştir. Özellikle hareket halindeki figürleriyle günlük yaşama ışık tutarken arkada gösterdiği mezarlarla ölümün insan hayatına ne kadar yakın olduğunu vurgulamak istemiştir. Amadeo Preziosi mezar ve mezarlık temalarına yer verdiği hemen her eserinde mekan olarak mezarlığı kullanmıştır. Eyüp Mezarlığı'ndan aldığı ilhamla doğal ve sıcak renklerle mezarlıklara masalsı bir bakış açısı kazandırmıştır. Giovanni Jean Brindesi ise mezar ve mezarlık temalı eserlerinde figürleri ön plana yerleştirmiş, mezar taşları ile eserlerini derinleştirmiştir.

Fausto Zonaro, Amadeo Preziosi ve Giovanni Jean Brindesi'nin mezar ve mezarlık konu eserlerinin ortak noktasını semboller ve ele aldıkları temalar oluşturmaktadır. On iki eserin tamamında ölüm ve yaşamın iç içe geçtiği, mezarlıkların servi ağaçları ile çevrili doğal ve huzurlu ortamlar olduğu hissedilmektedir. Sıcak ve canlı renklerle tasvir edilen mezarlıkların insanların gündelik hayatının içinde önemli bir yere sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar, Resim, Mezar, Mezarlık, Oryantalizm.

ABSTRACT

This research involves the examination and evaluation of 12 works of Western Orientalist artists "Fausto Zonaro, Giovanni Jean Brindesi and Amadeo Preziosi" with the theme of "Tomb and Cemetery" depicting Istanbul and the Ottoman Period through visual content analysis method. Although the theme of "Tomb and Cemetery", which has an important place in the Ottoman Period, is handled differently in the works of the selected artists, it is seen that they unite on similar features in terms of aesthetics, symbolism and meaning. The works of the artists were

tabulated in terms of composition, theme, symbol and color, and then examined and analyzed in the light of the categories determined.

Fausto Zonaro focused more on daily life in his works and preferred to include the theme of graves and cemeteries in the background. In particular, while shedding light on daily life with his figures in motion, he wanted to emphasize how close death is to human life with the graves in the background. Amadeo Preziosi used the cemetery as a place in almost all of his works in which he included the themes of graves and cemeteries. Inspired by Eyüp Cemetery, he gave the cemeteries a fairytale perspective with natural and warm colors. Giovanni Jean Brindesi, on the other hand, placed figures in the foreground in his grave and cemetery themed works and deepened his works with tombstones.

The common point of Fausto Zonaro, Amadeo Preziosi and Giovanni Jean Brindesi's works on graves and cemeteries is the symbols and themes they deal with. In all twelve works, it is understood that death and life are intertwined, cemeteries are natural and peaceful environments surrounded by cypress trees, cemeteries and tombstones depicted in warm and vibrant colors have an important place in people's daily lives.

Keywords: Fine Arts, Painting, Grave, Cemetery, Orientalism.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu göçebe hayattan yerleşik yaşama geçtiği andan itibaren ölülerinden ayrı kalmak istememiştir. Tarihteki ilk yerleşim yeri olan Çatalhöyük'e bakıldığında insanlar ölülerini yaşadıkları odanın altına gömerek yaşamla ölümü bir odaya sığdırabilmiştir. Ölü sayısı arttıkça evin altına sığmayan mezarlar zamanla evlerin önünde ve eve en yakın bahçede kendine yer bulmaya başlamıştır. Ölümle yaşam arasında ince bir çizgi olduğu düşüncesi geçmişin derinliklerinde kendine yer bulmuş ve bu düşünce birçok sanatçının eserine ilham olmuştur. Özellikle ölümün nişanesi olarak bilinen mezar ve mezarlıklar gerek estetik gerekse kültürel ve dini anlamda sanatın içinde kendisine yer bulmuştur. Bilhassa mezar taşları sadece mimari özellikleri dolayısıyla değil aynı zamanda içinde yaşanılan dönemin kültürel ipuçlarını, sosyal yapısını ve ölüm anlayışını yansıtması bakımından önemli ve değerli görülmüştür.

Osmanlı dönemine bakıldığında mezarlıklar yaşam emaresi gösteren mekanlarda göze çarpıyordu. Ölüm ve yaşamın bir arada olduğuna inanan Osmanlı halklı ölülerini evlerinin bahçelerine, kapı önlerine ya da herkesin görüp dua okuyabileceği işlek yol kenarlarına gömmeyi tercih etmiştir. Hal böyle olunca yaşamın içinde kendine yer bulan mezarlıklar korkulacak kaçılacak mekanlardan ziyade etrafının çevrili olduğu servi ağaçlarının yarattığı huzur ve mezar taşlarının kendine has ilgi çekici ve uyarıcı yanlarıyla insanlar tarafından sıkça ziyaret edilen, içinde zaman geçirilen yerler halini almıştır.

Osmanlı zamanında sosyal yaşam içinde cami, hamam, çeşme, köprü, medrese, pazar gibi mezarlıklarda önemli bir yer teşkil etmiştir. İstanbul'un herkesi kendine hayran bırakan coğrafi

yapısı hem içinde yaşayanları hem de bu güzelliği uzaklardan duyan herkesi kendine çekmeyi başarmıştır.

Batılı sanatçılardan Fausto Zonaro, Amedeo Preziosi ve Giovanni Jean Brindesi Osmanlı döneminde İstanbul'a gelerek İstanbul'u anlatan eserler üretmiştir. Bu isimler İstanbul'un güzelliklerinin yanı sıra mezar ve mezarlık temasına ayrıca önem göstermiş, eserlerinde bu konulara yer verdiği gözlenmiş bu sayede hem sanatsal anlamda hem de tarihsel anlamda izleyenlere çok yönlü bir bakış açısı sunmuşlardır.

Osmanlı Döneminde Mezar ve Mezarlıklar

Osmanlı Döneminde mezarlar ölümle yaşamın birbirine bağlılığını hem sembolik anlamda hem de estetik anlamda temsil eden yansımalar olarak görülmekteydi. "Mezarlıklar bir milletin tapu senedi mahiyetindedir. Geçmişle kurulan bağın en önemli ayaklarından olan mezarlıklar üzerlerinde yer alan işaret, sembol ve yazılarla döneminin kültür, sanat, inanç ve sosyolojik yapısı hakkında önemli ipuçları barındırarak kültürel devamlılığı sağlamaktadır" (Çetin, 2021. 86).

Sadece yontulan taştan ibaret olmayan mezarlıklar toprağın altındaki kişiye dair birçok özelliği taş dili ile anlatmaktadır. Sosyal statüsünden, dini inanışına, yaşam felsefesinden cinsiyetine kadar bilgi sunmaktadır. Güzel'in de belirttiği gibi, "Yurdumuzun farklı bölgelerinde zengin örnekleriyle karşımıza çıkan ve üzerlerine işlenmiş olan yazı, süsleme ve başlıklarıyla tarih, edebiyat, sosyoloji ve sanat tarihi gibi pek çok alan için büyük önem taşıyan mezar taşları, yapıldığı dönemin düşünce yapısını, dil ve ifade özelliklerini günümüze taşımaları bakımından da dikkat çeken bir özelliğe sahiptirler" (2017:111).

Mezarlar bilhassa cami etrafında, şehrin merkezinde, yol kenarlarında yapılarak insanların kolay ulaşabileceği her zaman görebileceği noktalara konumlandırılmıştır. İslam inancına göre ölüm her daim hatırlanmalıdır. Halkın uğrak noktalarında yer alan mezar, hazire ve türbeler hem ölümü hatırlatması hem de ölen kişiye dua edilmesi bakımından önemli görülmektedir.
"Mezar taşları uzun ve fark edilir olursa daha insanlar daha ölümü hatırlayarak yaşarlar. Mezar taşlarının üzerine ilgi çeken, dua etmeye heveslendiren sözler yazılır ki gelen geçen dua okusun okumadan yanlarından geçmesin. Bunun için mezar taşlarına özlü sözler yazılır. Bunlardan bazıları şöyledir:
Ziyaretden murâd hemân bir duâdır
Bugün bana ise yarın sanadır.
Çeşm-i ibretle nazar kıl mezarım taşına
Bilmez ahvâlim kimse tâ gelmeyince başına.
Bu ifadeler her tabutun üzerindeki örtüye nakşedilen "Her can ölümü tadacaktır." veya "Kaçtığınız ölüm mutlaka sizi yakalayacaktır" ayetlerinin halkın idrakine yansıması göstermektedir"(Kucur, 2015: 450). "Nitekim Yahya Kemal'in şehrin her tarafına âdeta serpiştirilmiş bu mezarlıklar karşısında şaşkınlığını gizleyemeyen ve bunun hijyen kurallarına aykırı olduğunu söyleyen bir yabancıya söylediği "Biz ölülerimizle birlikte yaşarız" sözü ayrıca

müslümanların ölüme, ölüye ve mezarlıklara karşı olan tutumunu gözler önüne serer" (Kucur, 2015: 428).

Mezar taşları sadece ölümü ve öleni hatırlatmakla kalmaz aynı zamanda üzerinde taşıdığı sembollerle, sayılarla ve yazılarla karşısındaki kişiyle adeta muhabbet etme özelliği taşımaktadır. Mezar taşlarında var olan çiçek motiflerinden, meyvelere, kavuk şeklinden kesici alet tasvirlerine varana dek mezar üzerine yapılan tasarımlar estetik anlamda sanatçılara ilham olmaktadır. Ateş'in (2001:57) de belirttiği gibi: "Toplumun kültürel kavramlarının sembolik göstergeleri mezarlara yansıdığından mezar mekânlarında gün ışığına çıkan eşyaların hiçbiri orada tesadüfen yer almaz. Hatta mezarlığa işlenmiş veya burada yer alan ögeler nedeniyle mezarlar araştırmacılar için birer kültür hazineleri niteliğindedir."

Yardım'ın da (2021) ifade ettiği gibi "Kabir taşları birçok sanatın buluştuğu ve bir araya geldiği ilgi çekici bir alandır. Taş işçiliği, hüsn-ü hat, şiir, edebiyat, biyografi ve tezhibin ortak olarak icra edildiği belki de tek mecra, kabir taşlarıdır. Üstelik mezarlar bir bakıma vefat edenin statüsünü de belirliyor. Mevta, asker, esnaf, memur, işçi vs. hangi mesleği icra etmişse onunla ilgili bir emare de görülür. Denizciyse bir gemi resmi, karacıysa bir kılıç, müellifse bir kalem ile merhumun mesleği zaire, yani ziyaretçiye hatırlatılmış olur. Kadın mevtaların kabirleri zaten hemen anlaşılıyor. Daha zarif, ince bir işçilik vardır bu mezar taşlarında."

Savaş zamanlarında toplu ölümlerin gerçekleşmesi ve definden sonra ortaya çıkan ölü kokusunu bastırmak amacıyla mezarlıklara servi ağacı dikilmiştir. Serviler görüntü olarak hem cami minaresine hem Allah'ı temsil eden elif harfine benzetilmektedir. Ayrıca kötü kokuyu emip hoş koku yayması bakımından mezarlık ağacı olarak bilinmektedir. Servi ağaçlarının mezarlıklara huzur vermesini Kucur (2015, 430) şöyle yorumlamaktadır:
"Servi, çınar, defne, çitlembik gibi ağaçlar ve diğer bitkilerle burada yaşayan muhtelif kuş türleri mezarlığa âdeta bir orman görüntüsü verir. Mezarlığın etkileyici atmosferi yabancı seyyahları, ressamları ve fotoğrafçıları etkilemiş; tasvirlere, gravürlere veya resimlere konu olmuştur." Kalabalık ve koşturma içinde yaşayan insanlara adeta el kaldırıp kendine davet eden mezarlıklar bir çok yabancı sanatçıya ilham olmuştur. Özellikle Avrupa'da yaşayan sanatçılar Fausto Zonaro, Giovanni Jean Brindesi, Amadeo Preziosi, seyyahlar sayesinde İstanbul'un güzelliklerinden haberdar olup İstanbul mezarlarından aldıkları ilhamı eserlerinde ölümsüzleştirmişlerdir.

Fausto Zonaro (1854 -1929)
18 Eylül 1854 yılında o zamanlar Avusturya- Macaristan İmparatorluğu'nun bir parçası olan Padova yakınlarındaki Masi kasabasında yoksul bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. İlkokul öğretmenin karikatürlerini yaparak resimle tanışmıştır. Küçük yaşta resim yapmayı seven Zonaro'nun çizim başarısını ilk babası keşfetmiştir. Oğlunun resimlerini para karşılığında satın alıp bir koleksiyoner edasıyla biriktirmiştir. 10 yaşında evinin duvarlarına Hz. İsa'nın freskleri ile süslemiştir. Kısa sürede dekoratör olarak tanınmıştır. Freskolardan sonra tuval resmine başlamıştır. Sonrasında bir teknik okula girip desen eğitimi almıştır. 3 yıl boyunca

aldığı eğitimleri aktaran bir resim sergisi düzenlemiştir. Sergi sonrası fark edilen Zonaro Akademiye girmiş en büyük ustalardan yağlıboya eğitimi alıp tekniğini geliştirmiştir. Renkleri karıştırmadan küçük fırça darbeleriyle resim yapma yöntemini benimsemiştir. Bu teknik empresyonist eğilimler göstermiştir. 1888 yılında Paris'e gitmesiyle birlikte empresyonistlerle tanışma fırsatı bulmuştur. Paris'e yerleşip ve bir atölye tutup kısa sürede tanınmıştır (Gürçağlar, 1991:2).

Venedik'te bulunduğu yıllarda Elisa Pante ile tanışma fırsatı bulmuştur. Elisa elinde Edmondo de Amicis'in Consptantinopoli isimli kitabı görüp okumak istemiştir. Okudukça bu kenti ve insanından etkilenmiş İstanbul'un bir ressam için bulunmaz zenginlikte bir kent olduğunu anlamıştır. Zonaro eşi Pante ile birlikte 1891 yılında İstanbul'a gelmiş ve bu şehre hayran olmuştur.

Osmanlı sanatında 19. Yüzyıla gelene kadar minyatür sanatı önemli bir yere sahip olmuştur. 16. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarını tanıtmayı amaçlayan gravür ustaları kenti ziyaret etmeye başlamış ve 19. yüzyılda Avrupa resminde Oryantalist akımın oluşmasına ve gelişimine katkı sağlamışlardır. 15. yüzyılın ikinci yarısında Fatih Sultan Mehmed'in portresini yapmak üzere saraya davet edilmeye başlayan ressamların sayısının da 18 ve 19. yüzyıllarda, özellikle III. Ahmed dönemindeki artışları dikkat çekicidir. Presiosi, Zonaro, bu ressamların en önemlilerindendir. Bu sanatçıların eserleri, o dönemin İstanbul'unun günlük yaşamını günümüze taşıyan belgeler niteliğindedir (Karayel, 2012: v).

"İstanbul kentinin görünümleri, yabancı ressamların en önde gelen konusudur, bunlar bir sanat yapıtı olmalarının yanı sıra birer belge olarak da çok büyük önem taşırlar. Bu sanatçıların eserleri olan, anı kitaplarının ve resimlerin, hemen hepsinin asıl kaynağı, hep İstanbul olmuştur. Yalnızca çevresel zenginliğini oluşturan tarihi geçmişi ile değil, doğası, ışığı ve insanı cezbeden sihirli yaşamı ile İstanbul, pitoresk bir şehir olarak algılanmıştır. İstanbul'un anıtlarını ve törenlerini günlük yaşam sahneleri olarak resimleyen sanatçılar, yapıtlarında kentin bugün kaybolmuş olan coğrafi ve sosyal topografyasını günümüze ulaştırmışlardır" (Germaner vd 2002:202).

"19. yüzyılda İstanbul'a gelen ressamların belli başlı temalarını; Tarihi yarımadanın silueti, liman, Boğaz kıyıları ve köyleri, kentteki camiler ve arkeolojik kalıntılar, kentin canlı ve renkli yaşantısının en çok hissedildiği çarşılar, çeşme başları, cami avluları, kahvehaneler ve mesire yerleri oluşturmaktaydı. Her şehir, içinde yaşayanları üzerinde farklı izler bırakır. İşte bu izler sanatçıların dizelerinde, fırçalarında, nefeslerinde insanlığa armağan edilen sonsuz yapıtlara İstanbul'un da İtalyan Ressam Zonaro'nun üzerinde bıraktığı iz, paha biçilmez tabloların yapımına ve sanat harikalarının ortaya çıkmasına vesile olmuştur" (Süzen, 2018:158).

Giovanni Jean Brindesi (1850-1877)

"XIX.yüzyılda gelişmeye başlayan Oryantalizm, Fransızca bir kelime olan "Oriaentalisme" den türemiştir. Doğu dünyasını konu edinen resim türünü tanımlamak için kullanılmıştır. Osmanlı ve Doğu memleketleri Batılı gezginler için her zaman merak konusu olmuştur. Oryantalizm denilen akımın oluşmasını sağlayan bu merak, gezginleri gittikleri yerlerin tasvirini, resimlerini yapmaya sevk etmiştir. Özellikle İtalyan ressamların bu konularda büyük etkinlikleri olmuş ve çoğu bizzat sarayın baş ressamı olmuş, padişah himayesinde işlerini yapmışlardır" (Yalçın, 2019). "Oryantalist ressamların ortak yanı üslupları değil ele aldıkları konulardır" (İnankur& Germaner,1989: 3).

"Osmanlı ve doğu her zaman batı ülkeleri için merak konusu olmuştur. Oryantalizmin zeminini hazırlayan bu merak karşısında, Avrupa'dan pek çok gezgin merak edilen toprakları ve bu topraklara biçim veren insanların tasvirlerini yapmış, resim alanında yeni bir akıma kaynaklık etmişlerdir. Bununla beraber Osmanlıyı, pek çok derlemenin başkahramanı yapmıştır. Osmanlıyı belki de en iyi tanımlayan, pitoresk görünümleriyle masalsı bir dünya yaratan oryantalistler İtalyan oryantalistler olmuştur. İtalyan oryantalistler, oryantalizm akımı içinde kendi kimlikleri oluşturan, çok önemli resimlerin günümüze kadar kaynak olmasını sağlamıştır. Kendilerine has üslup özellikleriyle oryantalist sanatında önemli bir yere sahip olmuşlardır" (Kalaycı, 2012:1). Giovanni Jean Brindesi de bu sanatçılardan birisidir. "İtalyan oryantalist sanatçı olarak bilinen Brindesi İstanbul'a gelerek Abdülmecid döneminin sivil ve askeri tiplerini resmetmiş, bunun yanında Haliç ve Boğaz'ın da bulunduğu İstanbul'un çeşitli yerlerinin resimlerini ve gravürlerini yapmıştır" (Yalçın, 2019).

Amadeo Preziosi (1816 – 1882)

Amadeu Preziosi 1816 yılında Malta'da doğmuş ünlü bir ressam ve illüstratördür. Sanata olan ilgisi çocukluğunda başlamış, klasik sanat kurallarını öğrenmiş bu alanda eğitim almış olsa da zamanla oryantalist tarzı benimsemiş ve zamanla oryantalist sanatçılar arasında anılmaya başlamıştır. Batılı olarak Doğu'nun egzotik duruşunu merak etmiş ve gözlem yapmaya başlamıştır. 1842 yılında İstanbul'a gelip Osmanlı kültüründen etkilenip bu topraklarda uzun süre yaşamayı tercih etmiştir. Yaptığı gözlemler onu da Zonaro gibi İstanbul'un günlük yaşam konularına götürmüş, İstanbul'un sosyal hayatını, mimarisini, insanların giyim tarzını, sokaklarını, çarşılarını, camilerini, türbelerini ve mezarlıklarını eserlerine taşımıştır. "Ayrıca, ilgisini çeken İstanbul manzaralarını da çokça konu almıştır. Resimlerinde suluboya tekniğini de fazlasıyla kullanan ressamın çalışmaları İstanbul'a gelen turistlerin en çok satın aldıkları gezi anıları arasında yer almıştır" (Germaner & İnankur, 1989: 137). Sulu boya tekniğini ustalıkla kullanarak renklerin hafifliğini ve ton geçişlerindeki inceliğini eserlerine işlemesi sanat seveler tarafından beğenilmiştir. "Uzun yıllar İstanbul'da yaşamış, Türk olmamasına rağmen İstanbul'u ve Türkleri çok sevmiştir. İstanbul azınlıklarının yaşantısını abartılı olarak eserlerine yansıtan bazı Batılı sanatçıların aksine Preziosi, Türklerin gündelik yaşamlarını çarpıtmadan resimlerine aktarmış, fırçası ile şakacı ve sanat dolu ruhunu çizgilerine yansıtmıştır" (Ortaylı, 2007). "Preziosi, resimlerini kalem ya da mürekkeple çizdikten sonra suluboya ile renklendirmiştir" Özcan, 2014:5). "Sanatçı İstanbul yaşamını gerçekçi ve

romantik bir anlayışla resmetmiştir. Çeşitli dinden, millet ve meslekten insanları mahalle, kahve, çarşı ve mezarlık gibi alanlarda tablosuna yansıtmıştır" (Çötelioğlu, 2009:36).

Amadeu Preziosi yaptığı eserlerle Osmanlı'yı ve İstanbul'u Batı'ya tanıtan sanatçılardan birisi olmuştur. Sadece gören ve gözleyen sanatçı olmasının yanında İstanbul şehrini yaşayan ve hisseden yanını eserlerine de yansımış bu hissiyat resimlerini daha anlamlı kılmıştır. İçinde bulunduğu zamanı hemen her yönüyle resimlerine taşıyan Preziosi, ortaya çıkardığı eserlerle tarihe de ışık tutmuştur. Geçmişe dair birçok önemli ayrıntıyı resimlerine yansıtması bakımından eserleri ayrıca resimli belge niteliği taşımaktadır. Ortaylı'nın (2007) da değindiği gibi "Kim ne derse desin, tarihçiler açısından bu resimler o dönemin fotoğrafçılarının çekimlerinden çok daha değerli çünkü hiçbir fotoğrafçı o resimlerdeki ruh halini yansıtamaz. Nitekim Preziosi'nin resmettiği dükkanda oturup eskiciyle pazarlık eden esnafın yüzündeki tevazuyla karışık kendini beğenmişlik, kuşağına sokulu divitle gösterdiği okuryazarlık fotoğrafla değil, ancak fırçayla verilebilir. Hiç kimse İstanbul esnafını, çarşıda gezinen halkı ve gururla at üstünde dikilen süvariyi bu kadar iyi tasvir edemez."

Problem Durumu

Geçmişte ölülerinden ayrılmak istemeyen insanlık zamanla ölülerinden korkar olmuş bu sebeple mezarları yaşam yerlerinden uzak arazilere inşa etmeye başlamıştır. Ölüm zamanla yaşamın içinden soyutlaşarak kendine yaşamsal yerlere uzak mekanlarda yer bulmaya başlamıştır. Bu değişim sadece mekânsal boyutta değil aynı zamanda sanatsal boyutta da ölümün ve mezar temasının algılanış şeklini etkilemiştir. Osmanlı Döneminde kendine her anlamda değer verilen mezar ve mezarlıklar Avrupa'da yaşayan ressamların eserlerinde kendine yer bulmuştur. Fausto Zonaro, Giovanni Jean Brindesi ve Amadeo Preziosi gibi isimler İstanbul'u anlatan resimlerinde mezar ve mezarlıklara sıkça yer verdiği görülmüştür. Ancak bu sanatçıların eserlerinde yer alan mezar ve mezarlıklar üzerine bir inceleme yapılmadığı yapılan araştırmada ise genelde ölüm temasının ele alındığı görülmüştür. Bu sebeple mezar temasının Osmanlı döneminde nasıl yorumlandığının analiz edilmesi önemli görülmüştür.

Alt Problemler

Araştırmada sürecinde aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır.

1. Fausto Zonaro'nun İstanbul konulu eserlerinde "Mezar ve Mezarlık" temasının yansıması nasıldır?
2. Amadeo Preziosi'nin İstanbul konulu eserlerinde "Mezar ve Mezarlık" temasının yansıması nasıldır?
3. Giovanni Jean Brendisi'nin İstanbul konulu eserlerinde "Mezar ve Mezarlık" temasının yansıması nasıldır?

Yöntem

Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Seçilen ressamlara ait eserlerin incelemesi görsel içerik analizi tekniği ile yapılmıştır. "İçerik analizi, sosyal bilimlerde gerek

bir araştırma sonucu elde edilen transkript ya da kayıtların, gerek de yazılı veya görsel medya mesajlarının üzerinden çıkarımlar yapılmasıyla kullanılan biçimci bir araştırma tekniğidir" (Olgun, 2008:66). Araştırma kapsamında 19. Yüzyılda Avrupa'da yaşayan sonrasında İstanbul'a gelip İstanbul'u anlatan eserler üreten oryantalist sanatçılardan Fausto Zonaro, Amadeo Preziosi ve Giovanni Jean Brindesi'nin mezar ve mezarlık temasını içeren 12 eseri ele alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veri toplama süreci özenle planlanmış ve yürütülmüştür. Araştırmanın amacını oluşturan eserler belirli kıstaslar ölçüsünde değerlendirip seçilmiştir. Araştırmada hemen hemen aynı dönemde yaşamış oryantalist sanatçılardan, Fausto Zonaro, Amadeo Preziosi ve Giovanni Jean Brindesi'ye ait mezar ve mezarlık temalı resimler hem nitelik olarak hem de içerik olarak analiz edilmek için uygun bulunup tercih edilmiştir. Araştırmanın ilk aşamasını kaynak taraması oluşturmuştur. Sanat tarihine dayalı araştırma yapılmış sanatçıların biyografileri okunmuş ve eserleri tek tek incelenerek konu kapsamına uygun görseller seçilmiştir. Bu süreçte kütüphane ve dijital arşiv gibi farklı akademik kaynaklardan okumalar yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Bu araştırmada mezar ve mezarlık temasını kapsayan sanat eserlerinin incelenmesinde nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Seçilen eserlerin analiz sürecinde eserlerin görsel ve içerik çözümlemesi yapılmıştır. Literatür taramasından elde edilen veriler doğrultusunda seçilen eserlerin, tarihsel ve kültürel yanları üzerinde durulmak istenmiştir. Sanatçılara ait eserlerin kompozisyon, renk ve mekan kullanımı ve ışık-gölge ilişkisi gibi unsurlarına bakılıp mezar ve mezarlık temasının eserdeki anlamını ortaya koyabilmek için görsel içerik analizi yapılmıştır.

Bulgular ve Yorumlar

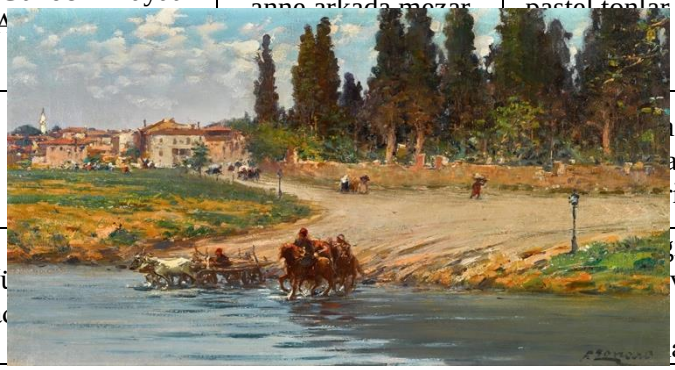
Araştırmanın bu bölümünde alt problemler detaylı bir şekilde cevaplandırılacaktır.

1. **Alt probleme ilişkin bulgu ve yorumlar**
   Fausto Zonaro'nun İstanbul konulu eserlerinde Mezar ve Mezarlık temasının yansıması nasıldır?

Çizelge 1. Fausto Zonaro'nun İstanbul konulu eserlerinde mezar ve mezarlık temasının görsel analizi

Eser Adı	Tema	Kompozisyon	Renk ve Ton	Semboller
Su Kenarında	Gündelik hayat Yaşam ve ölüm Açık hava doğal ortam	Su kenarı, toprak yol, mezar taşları ve yürüyen insanlar arka planda evler	Yeşil ve tonları, toprak renkleri, aydınlık bir ortam	At, servi ağacı, mezar taşları, su ve insanlar, gökyüzü

Yürüyüş	Gündelik hayat, yürüyen kadınlar, açık hava doğal ortam	Mezarlık, yol, önde yürüyen baş örtülü kadınlar, doğal ortam	Doğal sıcak renkler ve pastel tonlar, beyaz ve yeşil	Servi ağacı, kadın, çocuk, mezarlık, mezar taşları, yol, toprak, ev, çocuk, gökyüzü
Anne	Gündelik hayat	Dar sokak, bebeği kucağında yürüyen bir anne arkada mezar	Sıcak renkler pastel tonlar ve	Servi ağacı, minare, kadın, bebek, yol, ev, çocuk, gökyüzü
Eyüp Mezarlığı			ır, ları, i	Mezar taşı Mezarlık, servi ağacı, gökyüzü
Yürüyüş	Yü kad		gi ve avi	Servi ağacı, mezarlık, mezar taşı, ev, kadın, yol, gökyüzü, hayvan

Gün ışığının ve gündelik yaşamın ressamı olarak bilinen Zonaro, kullandığı güçlü renkler ve yumuşak fırça darbeleriyle İstanbul'u ve Osmanlı tarihini anlatan, zamanı aşan resimler yapmıştır. Zonaro'nun elinden çıkan 2300'e yakın eserin 1350 tanesini İstanbul konulu eserler oluşturmaktadır. Zonaro'nun günlük hayatı anlatan eserleri incelendiğinde mezar taşlarının ve mezarlıkların yaşam içinde nasıl bire yere sahip olduğu hakkında bir fikir edinilebilmektedir.

Görsel 1. Su Kenarında

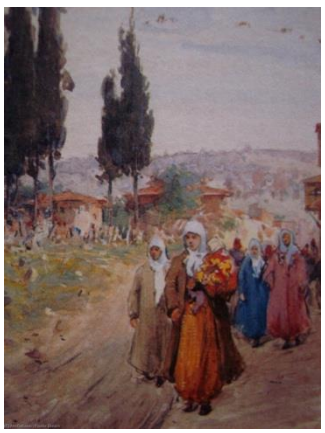
"Su Kenarında", "Anne", "Yürüyüş", "Eyüp Mezarlığı" gibi eserlerine bakıldığında Zonaro'nun kendine has üslubu hemen anlaşılmaktadır. "Su Kenarında" isimli eserinde gün ışığının her yeri aydınlattığı görülmektedir. Ön planda hayvanları ile birlikte görülen insanlar suyu geçerek karşı tarafa ulaşmak istemektedir. Arka planda servi ağaçları ve mezarlığın varlığı fark edilmektedir. Eserin sol tarafına doğru giden yol üzerinde evler görülmektedir. Hareket halindeki insanlar resme ahenk katmaktadır. Ölüm ve hayatın iç içeliğini gözler önüne seren bu eser insana huzur veren bir görüntü oluşturmaktadır.

"Yürüyüş" isimli eserlerin görsel içerik analizine bakıldığında bu iki eserin birbirine benzer unsurlar taşıdığı anlaşılmaktadır. Kompozisyon olarak ön planda yürüyen beyaz başörtülü kadınlar, arka planda servi ağaçları ve mezarlık görüntüsü, farklı ölçülerde ve değişik açılarda mezar taşları, ölümle hayatın iç içe olduğunu gözler önüne seren ev ve mezarlık ilişkisi bu iki tabloda gözlenmektedir. Pastel ve sıcak tonların hakim olduğu tablolarda, kadın, ev, ağaç, yol, mezarlık, gökyüzü mezar taşı gibi birbirine çok benzeyen semboller kullanılmıştır.

Görsel 2. Anne **Görsel 3. Yürüyüş**

Sanatçının "Anne" isimli resmi de, "Yürüyüş" isimli eserlere benzemekle birlikte, daha sade ve az figür kullanımıyla izleyen üzerinde farklı bir etki oluşturmaktadır. Açık havada, gündelik hayat koşturmasında kucağında tuttuğu bebeğiyle ilgiyi üzerine çeken anne figürü, esere de adını vermiştir. Annenin üzerindeki elbisenin rengi, bebeği tutuşundaki şefkat resme huzurlu bir his katmaktadır. Diğer eserlerde de görülen yaşam ve ölümün bir arada oluşuna dair kullanılan semboller bu eserde de hemen fark edilmektedir. Yolun bir tarafında var olan evler yaşamı, yolun diğer tarafında kalan mezarlıklar, servi ağaçları ve mezar taşları ölümü simgelemektedir. Bu eserde de ölüm ve hayat adeta iç içe geçmiş gibidir. İstanbul'u sadece resmeden değil aynı zamanda hisseden bir isimdi Zonaro. O sebeple sehpası, boyaları ve fırçasıyla ilham aldığı her yeri açık hava atölyesine dönüştürebilmiştir. Halkın özellikle de çocukların ilgisini çeken Zonaro meraklı bakışlar altında eserlerini icra etmekten keyif almıştır.

Görsel 4. Eyüp Mezarlığı

Zonaro için mistik bir ortamı andıran Eyüp Mezarlığı ilham sanatçıya olmuş ve hissettiği duyguları eserine yansıtarak sanatseverlerle paylaşmıştır. Sanatçının mezar ve mezarlık sembollerinin yer aldığı eserlerine nazaran bu resminde mezar ve mezar taşlarının arkada resmi tamamlayan yan unsur olmasının ötesine geçtiği, mezar ve mezarlık temasının resmin doğrudan odak noktasını oluşturduğu fark edilmektedir. Açık havada gün ışığında resmedilen Eyüp Mezarlığı, her ne kadar ölümü hatırlatsa da bu hatırlatma rahatsız edici durmamaktadır. Yeşilliğin içinde sıcak tonlarda betimlenen mezar taşları ölümün aynı zamanda huzurlu bir tarafı olduğunu hissettirmektedir. “Paris'te bulunduğu yıllarda bazı Fransız ressamlarla tanışmış olan sanatçı, dönemin anlayışı doğrultusunda manzaralarını açık havada gerçekleştirmiştir. Ancak, yine sehpasını Eyüp Sultan Mezarlığını resmetmek için kurduğu ve çalışmaya başladığı bir gün zaptiye tarafından yakalanmış, resim yapmanın yasak olduğu konusunda uyarılarak bir daha tekrarlamaması koşuluyla serbest bırakılmıştır. O günden sonra resmi görevliler ve asker tarafından izlendiğini bilerek yürürken eskizler çizmeye devam etmiştir” (Süzen, 2018: 159).

2. Alt Probleme yönelik bulgu ve yorumlar

Amadeo Preziosi'nin İstanbul konulu eserlerinde "Mezar ve Mezarlık" temasının yansıması nasıldır?

Çizelge 2. Amadeo Preziosi'nin İstanbul konulu eserlerinde mezar ve mezarlık temasının görsel analizi

Eser Adı	Kompozisyon	Renk ve Ton	Semboller	Tema
Eyüp Mezarlığı	Eyüp mezarlığındaki yoğun mezar taşları ve deniz manzarası	Yumuşak pastel tonlar,	Mezar taşları, servi ağaçları ve doğa, deniz, at arabası Servi ağacı	Deniz manzarası, mezarlık ziyareti, üzgün insanlar
Eyüp'te İtalyan Kadınlar	Eyüp mezarlığında oturan İtalyan kadınlar, mezar taşları ve çevre detayları	Sıcak tonlar ve doğal renkler, açık mavi ve yeşil uyumu	Mezar taşları ve kadın figürleri, boğaz manzarası Servi ağacı	Sosyal hayat ve mezarlıklar arasındaki ilişki Doğa ve deniz iç içe Huzurlu bir ortam
Eyüp'ten İstanbul Manzarası	Eyüp'ten İstanbul'a geniş bir bakış	Yeşil ve mavi tonları, beyaz ve krem tonlarında mezar taşları	Mezarlık, mezar taşları Deniz, Servi ağacı	Yaşam ve ölüm Doğa ve deniz manzarası huzurlu ortam
Haliç (Osmanlı Mezarlığı)	Osmanlı mezarlığı, deniz manzarası	Yeşil ve mavi tonları, krem ve beyaz tonları	Mezarlık Mezar taşları Deniz Servi ağacı Kadın ve çocuk figürü	Deniz manzarası Huzurlu mezarlık ortamı
Eyüp Manzarası)	Eyüp Mezarlığından İstanbul'a genel bir bakış	Yeşil ve mavinin tonları	Mezarlık Mezar taşları, Servi ağacı Deniz Eşek	Ölüm ve hayat iç içe Deniz manzarası huzurlu bir mezarlık ortamı

Amadeu Preziosi'nin eserlerine bakıldığında mezarlık ve mezar taşlarının net ve anlaşılır bir şekilde resmedildiği görülmektedir. Bu araştırma kapsamında incelenen beş eserinin konusunu da Eyüp Mezarlığı oluşturmaktadır. Mezar ve mezarlık temasını ele alan eserlerine bakıldığında "Eyüp Mezarlığı, Eyüp'te bir Mezarlık, Eyüp Manzarası, Eyüp'te İtalyan Kadınlar" gibi hemen hepsinde isim bütünlüğü olduğu görülmektedir. Analizi yapılan eserlerin ortak yanını mezarlıklar oluşturmaktadır. Zonaro'nun aksine Preziosi mezarlığı fon olarak kullanmak yerine mezarlığı resmin ana teması olarak ele almıştır. Mezarlıklar her ne kadar ölümü temsil ediyor olsa da her eserde yaşayan insanları da resmederek ölüm ve hayatın iç içe geçmişliğini belirtmek istemiştir. Mezarlıkların Eyüp'ün yüksek tepelerinde olması mezarlıklara ayrıca estetik bir yorum kazandırmış ölümün korkulu ve soğuk yanını bu doğa manzarasıyla unutturmak istemiştir. Sanatçı bneş eserinin hemen hepsinde aynı kompozisyonu kullandığı görülmektedir. Ön planda büyüklü küçüklü mezar taşları hemen çevresinde ölümü simgeleyen

servi ağaçları, deniz manzarasına yukarından bakış, açık bir gökyüzü ve hayatın temsilcisi insan figürleri. Kompozisyon da, kullandığı sembollerde neredeyse birbirinin aynısıdır, "mezar taşları, servi ağaçları, doğa, deniz gökyüzü başörtülü kadınlar" sanatçının eserlerinde ilk göze çarpan unsurlar olmuştur. Eserlerde kullanılan renkler karşılaştırıldığında sanatçının doğayı yansıtan yeşil ve mavi tonlarını tercih ettiği görülmektedir. Mezar ziyaretine gelen figürlerin giyim kuşamına bakıldığında Osmanlı dönemi özelliklerinin kıyafetlere ve aksesuarlara detaylı bir şekilde

yansıtılmıştır.

Görsel 5. Eyüp Mezarlığı

Sanatçının Eyüp Mezarlığı isimli çalışmasında at arabasında mezar ziyareti yapan kadınların üzgün olduğu yüz ifadelerinden anlaşılmaktadır. Buna rağmen sanatçı resmin genelinde kasvetli ve rahatsız edici bir hava yaratmamıştır. Sanatçının diğer mezar temalı eserlerine bakıldığında sevgililerin buluşmak için mezarlığı tercih ettiği, kadınların seyir için mezarlıkta oturduğu, eşeğiyle muhtemelen ya evine ya da işine gitmekte olan bir yaşlının yolunun mezarlıktan geçtiği görülmektedir. Birbirinden farklı figür ve hareketlerle Preziosi mezarlıkların yaşamın içinde uğrak bir yere sahip olduğunu, gündelik hayatın neredeyse merkezinde kendisine yer edindiğini anlatmak istemiştir.

Görsel 6. Eyüp'ten İstanbul Manzarası

Görsel 7. Eyüp'te İtalyan Kadınlar

"Eski Türkler'in inançlarınca gökte bulunan Tanrı'ya yeryüzünde en yakın olan yerler, yüksek dağ başlarıydı. Bu nedenle büyük ölülerin mezarları genel olarak yüksek yerlerdedir" (Ögel, 1988: 763). İstanbul'da birçok önemli ismin kabirleri şehre hakim yüksek yerlere yapılmıştır. "Mezar taşlarının tepe noktalarda oluşunun bir diğer yorumu ise; Osmanlı mezar taşları şehrin hâkim noktalarında yer alarak tevhit sembolü olmuşlardır. Şehrin manzaraya bakan yüksek ve güzel yerlerinde ebedi olan Allah'tır nakşını yansıtmışlardır. Ölümün son değil ancak başlangıç olabileceği şehir manzaralı mezar taşlarına daha net bir şekilde yansımaktadır" (Çetin, 2021:90-91).

Birçok sanatçıya ilham olan Eyüp Mezarlığı'nın geçmişine bakıldığında, Kucur (2015), şöyle bir anlatımda bulunmuştur. "Eyüp'te kuzeye doğru çıkan tepe üzerinde de zamanla büyük bir mezarlık meydana gelmiştir. Bu mezarlık içinde Nakşibendî Kaşgarî Tekkesi, Bektaşî Karyağdı Tekkesi ile İstanbul hayranı Fransız yazarın adını taşıyan Piyer Loti Kahvehanesi de bulunur. İstanbul'da 1513 tarihli başlıklı en eski mezar taşı 1983 yılına kadar bu mezarlıkta bulunmaktaydı." Araştırmadan da elde edilen veriler doğrultusunda 1500'lü yıllardan itibaren Eyüp sırtlarında mezarlıkların var olduğu ve bu mezarlıkların yabancılar tarafından ilham alınarak resmedildiği anlaşılmaktadır.

Üçüncü Alp Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

1. Giovanni Jean Brendisi'nin İstanbul konulu eserlerinde Mezar ve Mezarlık temasının yansıması nasıldır?

Fransız sanatçı Giovanni Jean Brensi'nin İstanbul'u anlatan çok sayıda eseri olmasına rağmen içinde mezarlık ve mezar taşının net bir

şekilde fark edildiği iki eseri bulunup analiz edilmiştir. Seçilen iki eser 1800'lü yılların Osmanlı dönemi tarihine ışık tutacak detayları içinde barındırması bakımından önemli görülmektedir.

Çizelge 3. Giovanni Jean Brendisi'nin İstanbul konulu eserlerinde "Mezar ve Mezarlık" temasının görsel analizi

Eser Adı	Kompozisyon	Renk ve Ton	Semboller	Tema
Sweet Seller (Şeker Satıcısı)	Şeker satıcısının mezarlıkta şeker satması, çevredeki mezar taşları ve doğal unsurlar	Sıcak ve canlı renkler, yeşil ve kırmızının zıtlığından oluşan ahenk	Mezar Taşları Mezarlık Kule, Ev Kadın erkek ve çocuk figürü Servi ağacı, Minare	Mezarlık Ölüm ve yaşam iç içe Huzurlu bir ortam
Ottoman Muslim Cemetery (Osmanlı Müslüman Mezarlığı)	Mezarlık ney üfleyen adam, servi ağaçları arasında mezar taşları	Pastel ve koyu tonlar, yeşil ve kırmızının zıtlığından oluşan ahenk	Mezar taşları, Ney, Kavuk, Servi ağacı, Eşek ve Yaşlı adam	Mezarlık Ölüm ve yaşam iç içe Huzurlu bir ortam

İstanbul'da bulunduğu süre içinde Osmanlı'nın günlük yaşamına dair çizimler yapan Brindesi bu iki eseriyle sanatseverleri adeta geçmişe götürmektedir. "Şeker Satıcısı" isimli eserine bakıldığında mezarlığa gelmiş ya da yoldan geçerken şekerciyi görmüş olabileceği düşünülen anne ve çocuğu göze çarpmaktadır. Mezar taşları ve servi ağaçları eserde yer alan önemli sembolleri oluşturmaktadır. Sanatçı arka planda Galata Kulesi'ne yer vererek resme derinlik kazandırmıştır. Ayrıca şeker satıcısının üzerindeki kırmızı kıyafetle, şeker satın alan annenin yeşil feracesi kendi içinde zıtlık yaratmış olsa da resmin genelinde ahenk oluşturmuştur. Mezarlığın içinde şeker satılması eserin temasına ilgi çekmektedir. Zonaro, Preziosi gibi Brendisi de eserlerinde aynı temaya yer vermiştir. Ölüm ve yaşam iç içe geçmiştir. Ölüm soğuk ve hüzünlü görünse de hayatın tatlı yanlarını görüp bir şekilde yaşanması gerektiğine dikkat çekmek istemiştir.

Görsel 8. Şeker Satıcısı

Görsel 9. Müslüman Mezarlığı

Brendisi "Müslüman Mezarlığı" isimli ikinci eserinde yakın planda ney üfleyen bir figüre yer vermiştir. Sanatçı mezarlıkta ney üfleyen figürü ön planda tutan resmiyle, Osmanlının ölüme ve ölüye karşı nasıl bir bakış açısına sahip olduğunu göstermek istemiştir. Bu bağlamda resim sadece resim olmakla kalmamış aynı zamanda geçmişe ışık tutan yanı ile görsel bir belge niteliği de taşımıştır. Ney islamiyet inancında önemli yeri olan sembolik bir enstrümandır. Mezar taşlarının büyüklüğü ve işlemeleri, servi ağaçlarının yarattığı doğal ortam, ney sesiyle birleşince, resim kendisine bakan kişiye huzuru hissettirmeye başlamaktadır. Sanatçı yeşil ve kırmızın zıtlığını Şeker Satıcısı eserinde olduğu gibi bu eserinde de ahenge dönüştürmüştür. Arka planda yer alan eşek üstündeki figür ile Brindesi ölüm temasının yanına yaşamı da ekleyerek bütün çalışmalarda olduğu gibi "Ölüm ve Yaşam" temasının iç içe geçmişliğini gözler önüne sunmaktadır.

2. SONUÇ

Bu araştırmada Osmanlı Döneminde İstanbul'a gelen Batılı oryantalist sanatçıların İstanbul'daki Mezar ve Mezarlık temalarını eserlerinde nasıl ele aldıkları ve kendi üsluplarıyla nasıl resimler ortaya çıkardıkları araştırılmış, ardından seçilen eserler görsel içerik analizi uygulanarak yorumlanıp değerlendirilmiştir. Seçilen sanatçıların eserleri kompozisyon, renk, sembol ve tema bağlamında analiz edilmiş ve elde edilen veriler neticesinde bu sanatçıların

"mezarlıkları" sadece bir defin mekanı olarak değil aynı zamanda içinde yaşanılan dönemin tarihsel, kültürel ve sanatsal değerlerinin birer yansıtıcısı olarak görmüşlerdir.

Zonaro, Brindesi ve Preziosi Osmanlı mezarlıklarını farklı üsluplarla ve kendilerine has fırça dokunuşlarıyla resmetmiş olsalar da birbirine benzer yanları da göze çarpmaktadır. Bilhassa mezarlıklarla beraber servi ağaçlarının resmedilmesi, gökyüzünün hep açık ve mavi tonlarda renklendirilmesi, evlerin ve mezarların dip dibe olması, mezarlıkların huzurlu ve sakin bir mekan olduğu algısı yaratması, renklerin canlı ve sıcak olması gibi unsurlar sanatçıların mezar ve mezarlık temasında birleştiği noktaları oluşturmaktadır. Mezar süslemelerinde sıcak ve pastel tonlarına yer verilmesi, figürlerin süslü ve renkli kıyafetler içinde betimlenmesi, mezarların yakınında devam eden bir hayatın var olması gibi detaylara bakıldığında, Osmanlı mezarlıklarının Batılı sanatçılar tarafından masum, huzurlu, egzotik, masalsı ve sanatsal alanlar olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Bu araştırma "Mezar ve Mezarlık" temasının Osmanlı dönemindeki batılı sanatçılar tarafından nasıl algılandığını analiz edip açıklayarak, sanat tarihi literatürüne katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Topraktan gökyüzüne doğru el gibi uzanan mezar taşları, görsel bir dil oluşturmanın yanında, kültürel ve tarihsel bağlamda insanlar arasında kuvvetli bir iletişim ağı da kurmaktadır. Bu yanı ile sanatçılara esin kaynağı olmaya devam edeceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Ateş, M., "Mitolojiler ve Semboller", Aksiseda Matbaası,2001.
Çelik D., Güzel E., Eugene'in Gravürlerinde İslam Dini Mimarisi. Uluslararası İnsan ve sanat araştırmaları Dergisi, 2021
Çetin, O., Eski Türk İnanç Sistemi ile Osmanlı Mezar Taşlarının Etkileşimi, Türk Ekini Dergisi, Sayı 8 (86-109), 2021
Çötelioğlu, A., (2009 İstanbul'un 100 Ressamı, İstanbul'un Yüzleri 1, Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.Yayınları, İstanbul, 2009.
Germaner, S. İnankur, Z., Oryantalistlerin İstanbul'u, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. No:571. İstanbul, 2002.
Germaner, S. İnankur, Z., Oryantalizm Ve Türkiye, Hizmet Vakfı Yayınları, İstanbul,1989.
Gürçağlar, A., *Fausto Zonaro ve Çağdaşlarının İstanbul Manzaraları*, Yüksek Lisans Tezi İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,1991.
Güzel, E., Malatya Sancaktar Mezarlığı'ndaki Osmanlı Dönemi Mezar Taşları, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, Cilt 4 Sayı,10. (111-143), 2017.
Kalaycı, S., İtalyan Gezginlerin Resimlerindeki Osmanlı. Akademik Bakış Dergisi, Kırgızıstan, 2012.

Karayel G., E., *İstanbul'da Günlük Yaşam Sahnelerinin Türk Resim Sanatına Yansıması,* Sanatta Yeterlilik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.
Kucur S. S., İstanbul'un Tarihi Müslüman Mezarlıkları. Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi. Türkiye Diyanet Vakfı, 2015.
Olgun, C., Nitel Araştırmalarda İçerik Analizi Tekniği, Sosyoloji Notları Dergisi, Ankara, 2008.
Ortaylı, İ., (2007). Renkli Bir Ressam Amadeo Preziosi https://www.milliyet.com.tr/pazar/renkli-bir-ressam-amadeo-preziosi-188834
Ögel, B., Türk mitolojisi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
Öndeş, O., İstanbul Aşığı Ressam Preziosi, Milliyet Yayın Ltd. Şti. Yayınları, Sanat Kitapları Dizisi: 4, Birinci Sayı, İstanbul, 1972.
Özcan, A., Preziosi, Mango ve Zonaro'nun Eserlerinde Payitaht'taki XIX. Yüzyıl Kadın Giyimi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi, Sayı:13, 2014.
Polat, A., *Türk Resim Sanatında Oryantalizmin Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi Altınbaş Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2020.
Sağır, A., Ölüm Sosyolojisi, Phoenix Yayınları, Ankara, 2014.
Süzen, H. N., Fausto Zonaro'nun Fırçasından Şehr-i İstanbul, Social Science Development Journal. Vol.3, Issue 9, pp (157-169), 2018.
Yalçın,O.S., Bir İstanbul Ressamı Giovanni Jean Brindesi, https://www.30eksi.com/2019/09/16/bir-istanbul-ressami-giovanni-jean-brindesi/, 2019.
Yardım, M.N., Mezarlıklara ve Hazirelere dair. Somuncubaba İlim Kültür ve Edebiyat Dergisi, Sayı 248, 2021.

Görsel Kaynakça

Görsel 1: https://www.canvastar.com/fausto-zonaro-su-kiyisinda-kanvas-tablo
Görsel 2: https://www.marcelsanat.com/fausto-zonaro-anne-elmas-mozaik-tablo-43x66cm
Görsel 3: https://erayazifikiredebiyat.blogspot.com/2013/04/hayatn-ve-isgn-ressam-fausto-zonaro-bir.html
Görsel 4: https://www.youtube.com/watch?v=b1oBX5KddNk&t=301s
Görsel 5: https://artvee.com/dl/istanbul-seen-from-eyup-cemetery/
Görsel 6: https://www.meisterdrucke.com/k%C3%BCnstler/Amadeo-Preziosi.html
Görsel 7: https://artvee.com/dl/italian-ladies-at-eyup/
Görsel 8: https://tr.travelogues.gr/item.php?view=54868
Görsel 9: https://tr.travelogues.gr/item.php?view=54873

KİMLİK TEMSİLİNDE SANAT NESNESİ OLARAK HEYKEL

Merve DUYDU

Dr. Öğr. Üyesi Cumhuriyet Üniversitesi Mimarlık Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi Görsel Sanatlar Bölümü Sivas, Türkiye/
merweduygu@hotmail.com orcid ıd: 0000-0001-6821-752X

ÖZET

Özellikle modern dönemle birlikte sanat eserleri üzerinden kendine yeni bir sorgulama alanı yaratan kimlik kavramı, siyaset, sosyoloji, felsefe ve psikoloji gibi birçok disiplinde öne çıkan ve temsil sorgulamalarını da beraberinde getiren bir olgu olarak sanata sıklıkla konu olmaktadır. Yaşamın duyusal uzamda ki temsili olan sanat kavramı, sanatçı sorgulamaları ve yorumlamaları dahilinde bir kimlik nesnesine dönüşmektedir. Toplumsallaşma yoluyla üretilen ve kuşaktan kuşağa aktarılan birçok sanat eserinde kimliğin birleştirici ve ayrıştırıcı unsurları üzerinden alternatif sorgulama alanları oluşturulmaktadır.

Tarihsel süreçte değerlendirdiğimizde, var olduğu ilk andan itibaren ait olduğu döneme, topluma, kültüre, kente ait izler taşıyan heykel kavramı süreç içerisinde temsil değerleri üzerinden birçok kimliğe bürünmektedir. Bu çalışmada, heykel sanatının kimlik temsili üzerinde ki rolü örnek çalışmalar üzerinden incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Heykel, Temsil, Kimlik

SCULPTURE AS AN ART OBJECT IN REPRESENTATION OF IDENTITY

ABSTRACT

The concept of identity, which has created a new field of questioning through works of art, especially with the modern period, is frequently the subject of art as a phenomenon that comes to the fore in many disciplines such as politics, sociology, philosophy and psychology and brings with it questions of representation. The concept of art, which is the representation of life in the sensory space, turns into an identity object within the scope of artist questions and interpretations. In many works of art produced through socialization and passed down from generation to generation, alternative fields of questioning are created through the unifying and divisive elements of identity.

When we evaluate it in the historical process, the concept of sculpture, which has been carrying traces of the period, society, culture and city it belongs to since the first moment of its existence, takes on many identities through representational values in the process. In this study, the role of sculpture art on identity representation will be examined through sample studies.

Keywords: Sculpture, Representation, Identity

GİRİŞ

İçinde geliştiği tarihsel uzamda anlam kazanan kimlik olgusu dinamik ve çok boyutlu bir kavram olarak sosyal disiplinlerde kendine sıklıkla yer bulmaktadır. Güncel hayatta çeşitli anlamlarıyla görünür olan kimlik kavramı, bazen bir kaçış bazen bir savuma, bazen de parçalanma ve idare aracı olarak toplumsal ve bireysel sınırların çizilmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Sosyal Psikoloji sözlüğüne göre "kimlik (identity) insanın kendini tanımlama ve konumlamasının ifadesidir ve insanın kendisini sosyal dünyasında nasıl tanımladığını yansıtmaktadır. Kısacası kimlik; bireyin kim olduğu ve nerede durduğuna ilişkin bir cevaptır" (Dökmen, 2018: 26).

Politik olma boyutuyla muhalif politikanın nesnesi olarak kimlik, farklılığın tanınması ötekinin bilinmesi ve bir eşitlik çağrısı olarak çeşitli ifadelerle kendini oluşturur(Ahıska, 1993: 21).

Sokrates'in "Kendini tanı!" cümlesiyle tarihlenen kimlik kavramı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. En genel şekliyle bireyin sosyo kültürel koşulları dahilinde şekillenen ve din, ulus, dil, cinsiyet, etnisite gibi kavramlar üzerinden bireye ayırıcı özellik yükleyen kimlik kavramı, bütün toplumsal dönemlerde sanatsal söylemlerde karşılığını bulmaktadır(İlge,2014:3).

Bireyi toplumsal kategoriler üzerinden adlandırma sürecine sürükleyen kimlik kavramı sanatsal teoriler ve yaklaşımlar üzerinden kendine yeni söylem alanları ve araçları oluşturmuştur. Kimliğin iletişim araçlarından biri olan sanatsal söylemler bireysel ve toplumsal kimliklerin hem gözlem alanı hem söylem alanı olmuştur. Sürekli olarak birbirini etkileyen ve biçimlendiren sanat ve kimlik kavramı, bireysel ve toplumsal kimliklerin oluşturulması, ifade edilmesi, öğretilmesi ve yaygınlaştırılması sürecinde konuları ve ifade biçimleri doğrultusunda etkili bir iletişim aracı olarak kabul görmektedir.

Görsel hitap gücü açısından değerlendirildiğinde, toplumsal kabullenme ve sorgulama üzerinde etkisi büyük olan heykel sanatı tarihsel dönem içerisinde; kimlik temsilinin ifade aracı olarak dinamik ve etkileşimli yapısıyla aidiyet temelli birçok çalışmaya örnek oluşturmuştur.

1. SANATSAL SÖYLEMLER ÜZERİNDEN KİMLİK KAVRAMI

Farklıkların ve benzerliklerin diyalektiğinde şekillenirken, kimin kim olduğunu söyleyen ve ötekilerin kim olduğunu bilmemizi, ötekilerin bizim kim olduğumuzu bilmelerini sağlayan kimlik kavramı çok boyutlu sınıflandırmalarıyla bireyin dünyadaki yer haritasını içermektedir(Jenkins,2008: 31).

Toplumsal bir varlık olan insanı toplumsal, psikolojik, politik olarak adlandırma süreci olarak tanımlanabilen kimlik kavramı genel ayrımında bireysel ve toplumsal uzamda değerlendirilmektedir. İnsanın öznel ve içsel parçasını oluşturan bireysel kimlik insan olmakla başlarken, bireyin toplumsallaşma sürecini içeren toplumsal kimlik ise bireyin dışa dönük özelliklerini kapsamaktadır. Bireyin toplum içerisindeki düşünce biçimleri, inançları, deneyimleri, ona toplumsal kimlik kazandırırken bu kimliklendirme, toplumsal kategoriler içerisinde bireyin kendini adlandırma sürecine karşılık gelmektedir.

Kimlik göstergelerinin bir temsili olan sanat kavramı, bireysel ve toplumsal kimliklerin ifade edilmesi, öğretilmesi ve benimsenmesi sürecinde etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Sanat ve kimlik kavramının karşılıklı etkileşim süreci göz önünde bulundurulduğunda eseri üreten sanatçı, eser ve onu yorumlayan toplum/izleyici sanat ve kimlik ilişkisinin temel döngü noktasındadır. Eserin konusuyla birlikte estetik biçimi de sanatçının bireysel ve toplumsal kimliği dahilinde şekillenmektedir.

Sanat eserinin üretimi aşamasında ki duyusal süreç, fizyolojik, psikolojik, kültürel ve toplumsal pek çok etmenin etkisiyle biçimlenirken, estetik biçimlerde de bu farklılıkların gözlemlenmesi sağlamaktadır.

Sanat tarihine bakıldığında, toplumsal kimlikleri oluşturan inançlar, düşünce yapıları, üretim biçimleri, sanat eserlerinde üzerinden kimlik kazanarak nesnelleşmiştir. Bireysel kimliklerinde sanat eserlerinde temsil edilmesiyle birlikte bu kimlikler toplumsal yapıdaki yerini sabitlemiştir. Cinsiyet temsillerinden, kültürel ve politik kimliğe kadar birçok temsil alanı sanat eserleri üzerinden alternatif söylem ve temsil alanlarına kavuşmuştur.

Tarihsel süreçte toplumların daha sabit olduğu dönemlerde kimlik görev gibi verilen bir kavram olarak düşünülmektedir. Günümüzde ise, bizi çevreleyen toplumsal içeriğin hızla değişmesiyle birlikte kimlik kavramı, kim olduğumuzun anlamlandırılması için büyük bir ihtiyaç haline gelmiştir ve birçok sanat eserinde farklı söylemlerle temsil edilmiştir(Howard,2000:36).

Kimlik üzerinden temsil odaklı sanat eserlerine baktığımızda; politik, kültürel ve cinsiyet gibi birçok sorgulama alanı dikkat çekmektedir. Sanatın tüm kollarında kendine sorgulama ve temsil alanı yaratan kimlik kavramı, özellikle plastik sanatların görsel gücünden yaralanarak birçok sanat eserine konu olmuştur.

2. HEYKEL SANATINDA KİMLİK TEMSİLLERİ

Bireysel ve toplumsal kimliğe ait özellikler, sanatın her alanında plastik öğelerle ifade edilebilmektedir. Görsel açıdan vurgunun en yüksek olduğu heykel sanatında, kimliğin anımsatıcısı olarak birçok eser kavramsal ve plastik çözümlemesi açısından kimlik temsillerini ön plana çıkarmaktadır.

Kültürel bir yapı olarak kabul edilen heykel sanatı görsel zemini üzerine düşünüldüğünde, hem sanatçının bireysel ve toplumsal kimliğini yansıtmakta hem de ait olduğu topluma “kimiz” bilincini yüklemektedir.

Onu üreten sanatçının sosyal ilişkileri, bireysel kimliği ve kültürel kimliğiyle değerlendirilen sanat yapıtları, kimlik temsiline dönüştüğü noktada içerdiği görsel semboller üzerinden hatırlatıcı ve tanımlayıcı yönüyle dikkat çekmektedir.

Heykel sanatı açısından değerlendirildiğinde, üretim sürecinde birçok biçimsel ve kavramsal unsurun bir arada kullanılması heykele plastik açıdan değer kazandırırken, diğer taraftan da anlama ilişkin sorgulamalar ve yaklaşımlar sanatçının kimlik temsiline odaklanmaktadır.

Görsel ve zihinsel sürecin en önemli noktası sanatçının bireysel ve toplumsal kimliğiyken, bir diğer önemli noktada bu kimlik temsillerinin sanatçının üretim biçimiyle ilişkilendirilme aşamasıdır. Toplumsal kimliğe ve bireysel kimliğe dair ipuçları barındıran plastik unsurların, heykel sanatında nasıl etkiler yarattığı ve bu etkiler kapsamında sembolik öğelerin kavrama ve estetiğe katkısı çözümlenmeye değer bir paradigma olarak karşımıza çıkmaktadır.

Aktarılmak ve güçlendirilmek istenilen algının biçimsel vurguyla kavramsal uzamda çağrışım yapmasındaki en önemli öğeler form, doku, renk, hareket gibi temel ilkelerle heykel sanatında ki yerini almaktadır. Plastik unsurların bireysel ve toplumsal uzamdaki temsil referansları olduğu düşünüldüğünde, plastik değerler; hem görsel hem de zihinsel süreçte, sanatçının ve onun kimliğinin yansımaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir tepkinin, bir sorgulamanın veya eleştirinin kültürel kodlara dayalı kavramsal veya biçimsel arayışlarla uygulandığı heykel sanatında, sanatçılar hem görsel hem de kavramsal olarak yeni olanaklar ve anlamlar üretirken, kendi kimlik temsillerini de eserlerine yansıtmışlardır.

Kitlesel hareketler, politik eleştiriler, cinsiyet meseleleri gibi birçok konu heykel sanatının üretim sürecinde temel sorgulama alanları haline gelmiştir ve bu sorgulama alanlarıyla yapıtların kavramı genişlemiş, imgenin tanımı, algılanma süreci ve yorumlanması daha kapsamlı hale gelmiştir.

Sanatın sorgulayıcı yaklaşımını öne çıkaran ve kimlik temsiline odaklanan sanat eserlerinde imge kendi gerçekliğini kazanırken, yeni bakış açılarıyla karşılaşıp “ötekinin” de varlığı sorgulanma imkânı bulmuştur. Verilen kimlik temsillerinin ötesinde yeniden sorgulanan ve anlam kazanan kimlik temsilleri zihinsel sorgulamaları olanaklı kılan, biçimlendirme sınırlarının ötesine geçen ve bağımsızlaşan heykellerle yeni bir sembolik dil oluşturulmuştur.

Heykel sanatının kimlik temsili olarak kamusal alanlarda ki ilk kullanımı siyasi ideolojiler üzerinden olmuştur. Uygarlıkların oluşmasıyla gelişen siyasi yapılar kendi kimliklerinin ve varlıklarının altını çizmek adına görsel gücü yüksek sanat eserleri üzerinden kimlik anımsatıcıları oluşturmuşlardır. Özellikle kamusal alanlarda yer alan imparator heykelleriyle imparatorlukların siyasi kimliklerine göndermeler yapılmıştır. Siyasi gücü vurgulayan bu kent heykelleri zaman geçtikçe kentsel kimliği vurgulayan bir konuma evrilmiştir.

Görsel 1: . Roma İmparatoru Marcus Aruelius'un heykeli.

1960'lardan sonra baskın ideolojilere karşı ön plana çıkan kitlesel olaylar, sanatsal söylemlerde kimlik meseleleri, ırk ve etnik kimlik farlılıkları temelinde sorgulanmaya başlamış ve farklı etnik kimliklerin maruz kaldığı baskıları gündeme getirmiştir. Etnik kimlik farklıkları üzerine çalışan Ana Mendieta'nın toprak, taş, kum, yaprak, barut gibi malzemeler kullanarak ürettiği heykellerinde doğaya ait yapılar içinde kendi bedeninin izi görülür. Sanat yapıtı için alternatif bir sergileme alanı öneren sanatçı, kadın ikonografisini kullanarak kendi kültürel kökenleri ile olan ilişkisi sorgularken, Latin Amerika'nın Batılılar tarafından kolonileştirilmesini eleştirmektedir(Balkır,2018:251). Batılı kültürlerin sömürgeleştirme politikalarını eleştiren sanatçı kültürel kimliğine ait ritüellerle oluşturduğu eserlerinde asimile edilen kimliklerin görsel temsillerini oluşturmaktadır.

Görsel 2: Ana Mendieta "Siluet Serisi" 1973-78

Kamusal alanlarda siyasi ideolojilerin göstergesi olan anıt heykellere karşı bir duruşla yer alan alternatif anıtlar, eleştirel tavırlarıyla kamusal alanlarda varlığını sürdürmektedir.

Ulusal kimlik inşasında oldukça değer gören kamusal alan heykelleri fasişt ideolojileri eleştirme amacıyla oldukça fazla veriye sahiptir. Jochen Gerz ve Esther Shalev Gerz 'in "Harburg Anıtı"; faşizme, savaşa ve şiddete karşı duran, barışı ve insan haklarını öne çıkaran bir karşı anıttır ve geleneksel anıt estetiğinde ön plana çıkan yüceltme, övme ve ölümsüzleştirme kavramlarına tepki içermektedir. Kurşundan yapılmış 12 metrelik sütundan oluşan anıtın üzerine izleyicinin de aktif katılımıyla Almanca, Fransızca, İngilizce, Rusça, İbranice, Arapça ve Türkçe dilleriyle isimler yazılmıştır(Şengünalp,2020:816) .

Görsel 3: . Harburg Anıtı, Jochen Gerz ve Esther Shalev Gerz, 1986, Hamburg

Jochen Gerz'in "Kaldırım Taşları, Irkçılığa Karşı Anıt/Görünmez Anıt" projesi Görsel Sanatlar Koleji sanat öğrencileriyle gerçekleştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı ve Nazi rejiminin Yahudilere uyguladığı zulmün öncesinde ülkede var olan tüm Yahudi mezarlıklarının bir listesinin oluşturulup, Saarbrücken Sarayı'nın önündeki bulvarın kaldırım taşlarının illegal bir biçimde yerinden sökülüp, bu isimlerin kaldırım taşlarının alt kısmına kazınarak yapılan çalışma farklı etnik kimliklere yapılan zulmü temsil etmektedir(Kalaycıyan,2022:39).

Görsel 4: Jochen Gerz "2146 Kaldırım Taşları, Irkçılığa Karşı Anıt/Görünmez Anıt" 1990-93

Klasik heykel ve anıt mantığının dışında kalan bu çalışmalar birçok kimlik temsilinin alternatif söylem alanlarını oluşturmuştur.

Sanatçılar, kimlik temsilleri üzerinden sözde farklılıkları gündeme getirirken ırk, dil, cinsiyet, etnik köken gibi sorunları da sanatın sorgulama alanına dahil etmişlerdir. Görünenin altında ki gerçekliğe odaklanan Marc Quin'in "Aklın Uykusu" isimli sergisi, cinsiyet ve kimlik temsiline odaklanan çalışmalardan oluşmaktadır. Sanatçının transseksüellik, eşcinsellik, kadın-erkek karşıtlığı/birliği açısından ele alınan "Buck ve Allanah" heykeli, yaşayan gerçek kişilere ait portreleri içermektedir. Kadın ve erkeğin üreme organlarının yer değiştirdiği heykel literatürde anomali olarak bilinen (çiftcinsiyetlilik) üzerinden cinsiyet kimlikleri ve öteki kavramını temsil etmektedir. Sanatçı cinsel kimlik sorgulamaları yaptığı çalışmalarıyla toplumun belli ideolojiler tarafından yönlendirilirken normal-anormal karşıtlığını ve öteki üzerinden vurgulamaktadır.

Görsel 5: Marc Quin'in Buck ve Allanah

SONUÇ

Sanat eseri onu üreten sanatçının ve içinden çıktığı toplumun sosyal ilişkileri ve kültürel yapısıyla yakından ilgilidir. Sanatçı, üretimine yön veren oluşumları belirlerken ait olduğunu hissettiği bireysel ve toplumsal kimliğinden yola çıkarken eserlerinde de bu kimliklerin görsel temsilini sunmaktadır.

Üç boyutlu yapısıyla görsel gücü yüksek olan heykel sanatı tüm tarihsel dönemlerde farklı kimlik temsilleriyle var olmuş ve alternatif söylem olanaklarıyla kimi zaman siyasi ideolojinin kimi zaman farklı etnik köken ve cinsiyet söylemlerinin temsil odağı haline gelmiştir. Biçimsel ve kavramsal değerlerinin odağında, kimlik göstergelerinin iletişim aracı olan heykel sanatı kültürel ve sembolik değerleriyle hem görsel hem zihinsel süreçte algı değiştiren ve anlam güçlendiren temsil nesnesine dönüşmüştür.

Sanatçı üretiminde ön plana çıkan kimlik kavramı, eserler üzerinde anlam ve biçim ilişkisinin kurulmasının ve aktif bir rol üstlenmesinin yanı sıra içinde barındırdığı referans noktalarıyla yapıt ve izleyici arasında ortak bir dil oluşturur.

KAYNAKÇA

İlge, A. (2014). *Kimlik Politikalarının Sanattaki Yansımaları* (Master's Thesis, Güzel Sanatlar Enstitüsü).Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü / Resim Ana Sanat Dalı

Ahıska, M. (1993). ―Kimlik Kavramı Üstüne Fragmanlar, Defter Dergisi, Sayı: 21, İstanbul: Metis, 1993, S.13

Balkır, N. (2018). Bir Ana Mendieta Varmış, Bir Ana Mendieta Yokmuş. Sanat Tarihi Dergisi, XXVIII, 251-263.

Dökmen, Y. Z. (2018). *Toplumsal Cinsiyet Sosyal Psikolojik Açıklamalar*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Howard, J. A. (2000). ―*Social Psychology Of Identities*‖, *Annual Review Of Sociology*, Vol. 26: 2000, S. 367- 36

Jenkins,R. (2008). *Social Identity*, Third Edition, NY: Routledge, 2008, S. 31

Kalaycıyan, S. B. (2022). *Günümüz Heykel Sanatında Eleştirel İçerik*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı Heykel Programı Sanatta Yeterlik Eser Metni

Şengünalp, C. (2020). Heykelin Politik Bir İmgeye Dönüşümü: Harburg Anıtı Örneği. İnternational Journal Of Cultural And Social Studies, 6, 2, 816-826.

GÖRSEL KAYNAKÇASI

Görsel 1: . Roma İmparatoru Marcus Aruelius'un heykeli.

Kaynak:https://smarthistory.org/equestrian-sculpture-of-marcus-aurelius/Erişim tarihi:10.10.2024

Görsel 2: Ana Mendieta "Siluet Serisi" 1973-78

https://www.artsy.net/article/artsy-editorial-artwork-changed-life-ana-mendietas-silueta-series Erişim tarihi:12.10.2024

Görsel 3: . Harburg Anıtı, Jochen Gerz ve Esther Shalev Gerz, 1986, Hamburg https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1437399 Erişim tarihi:10.10.2024

Görsel 4: Jochen Gerz "2146 Kaldırım Taşları, Irkçılığa Karşı Anıt/Görünmez Anıt" 1990-93https://jochengerz.eu/works/mahnmal-gegen-rassismus Erişim tarihi:11.10.2024

Görsel 5: Marc Quin'in Buck ve Allanah

https://www.flickr.com/photos/doc_ing/12932261463 Erişim tarihi: 12.10.2024

ARMAND FERNANDEZ PRATİKLERİ ÜZERİNDEN SIRADAN OLANIN SIRADIŞILIĞI

THE EXTRAORDINARYNESS OF THE ORDINARY THROUGH ARMAND FERNANDEZ PRACTICES

DOÇ. AYŞE KARABEY TEKİN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi

Mimarlık Güzel Sanatlar

Ve Tasarım Fakültesi

Görsel Sanatlar Bölümü

aysekrby@gmail.com

https://orcid.org/0000-0003-1808-9480

ÖZET

20. yüzyıl sanatı tarihi boyunca yaşanan kültürel, ekonomik ve politik alandaki değişimler sanatsal ifadelerde de kendini göstermiştir. En etkili olduğu dönem olarak II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan felaket ve çağdaş dönemin bahsettiği modern yaşam kurgusunun oluşmayışı, kaçınılmaz olarak sanat mecrasında da farklı artistik yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olur. Özellikle nesnelere kazandırılan estetik anlam teknik ve malzemeye ilişkin oluşturan yeni dil, sanat ve hayat arasında olan birlikteliği yeniden sorgular ve cevabını farklı bir dil ile oluşturulmuş artistik üretimlerde bulur. 1960 sonrası sanat hareketlerinde yaşanan yaklaşımlar ile özellikle Nouveau Réalisme hareketi ile yeni anlam inşasına gider. Bu çalışmada her şeyden önce “Nouveau Réalisme” sanat hareketine ve özellikle birikim sanatına yaptığı önemli katkılarla bilinen Armand Fernandez’in günlük nesneleri sanat eserlerine dönüştürme sürecinin nasıl gerçekleştiğinin aktarılması amaçlanmıştır. Ayrıca 20.yüzyılın sanatına önemli katkıda bulunan kişi olarak sanatçının sanatsal üslubunun köklü değişimini vurgulayan pratiklerinin sanatın sınırlarını zorlayarak sanatın yeniden tanımlanması için önemlidir. Biriktirmeleri ve nesnelerin yok edilmesi/yeniden düzenlenmesiyle belirgin bir şekilde öne çıkıyor olması ve yeni nesil sanatçılara gündelik nesneler ile sanatsal ifadenin kesişimini keşfetme konusunda ilham vermesinin önemi vurgulanır.

Anahtar Kelimeler: Birikim, Arman, Nesne

ABSTRACT

The changes in cultural, economic and political fields experienced throughout the history of 20th century art have also shown themselves in artistic expressions. The disaster experienced after World War II as the most effective period and the lack of the modern life structure mentioned in the contemporary period inevitably lead to the emergence of different artistic approaches in the art medium. Especially the aesthetic meaning given to objects, the new language that forms regarding technique and material, questions the unity between art and life again and finds its answer in artistic productions created with a different language. It goes to the construction of new meaning with the approaches experienced in art movements after 1960, especially with the Nouveau Réalisme movement. This study aims to convey how Armand Fernandez, known for his important contributions to the "Nouveau Réalisme" art movement and especially to the art of accumulation, transformed everyday objects into works of art. In addition, as a person who made important contributions to the art of the 20th century, his practices emphasizing the radical change of the artist's artistic style are important for redefining art by pushing the boundaries of art. The fact that he stands out with his accumulations and the destruction/rearrangement of objects is emphasized and his inspiration for the new generation of artists to explore the intersection of everyday objects and artistic expression is emphasized.

Keywords: Accumulation, Arman, Object

1.GİRİŞ

Dünya çapında Arman olarak bilinen "Armand Pierre Fernandez", kariyeri boyunca sanatın geleneksel sınırlarını aşan bir sanatçıdır. 1928'de Fransa'nın Nice kentinde doğan Arman, yenilikçi ve cüretkâr pratikleri ile sanatsal beklentilere meydan okuyup "Nouveau Réalisme" (Yeni Gerçekçilik) hareketinin bir ikonu olarak ortaya çıkar. Sıradan nesneleri sanatsal ifadelere dönüştürmeye doğru evrilen benzersiz yaklaşımı, maddi gerçekliğin dekonstrüksiyonu ve yeniden bileşimine derinlemesine dâhil olan sanatçı post yapısal tavrını ortaya koyar. Arman, her pratiğinde izleyiciyi sıradan olan ile sıra dışı olan arasındaki ilişkiyi yeniden gözden geçirmeye davet eder aynı zamanda sanat, toplum ve yaşama dair algı arasındaki karmaşık kesişim noktasına ışık tutar.

Bu çalışmada Arman'ın Nice'teki erken biçimlendirici yıllarından Paris'te sanatsal avangard hareketine geçişi ve son olarak New York'taki coşkulu sanat sahnesine geçişine kadar uzanan

büyüleyici yolculuğuna değinilmektedir. Ayrıca sanatçının en dikkat çekici pratikleri üzerinden sanat disiplinini bu kadar etkili ve nüfuzlu kılan ayırt edici özelliklerin neler olduğu derinlemesine irdelenmektedir. Arman, İkonik "Birikimler" inden müzik ve heykelin birleşimine kadar sıradan olanın sıra dışı olmasına dair dönüştürdüğü sanatsal eylemi koleksiyonlarında gündelik nesneleri kullanarak bu tavrı sanatsal ifadelere yönlendirmektedir. Sanat dünyasında Arman olarak bilinen Armand Pierre Fernandez antika satıcısı ve aynı zamanda amatör sanatçı olan babasından etkilenmiştir. Sanatçı 1946'da felsefe ve matematik alanındaki çalışmalarını tamamladıktan sonra Nice'deki École Nationale des Arts Décoratifs'e girip Claude Pascal ve Yves Klein ve ile tanışarak güçlü arkadaşlıklarının temelini atar. 1952'de de Çin hindi Savaşı sırasında Fransız ordusunda görev alarak bu dönemde, sanatsal yaklaşımını oluşturan benzer nesnelerin birikimine odaklanmaya başlar.

1960'lı yıllarda Fransa da sanat eleştirmeni Pierre Restany liderliğindeki bir grup devrimci sanatçı "Nouveau Réalisme" (Yeni Gerçekçiliği) hareketini ortaya çıkarır. Bu hareket gündelik nesnenin sanatsal pratiklerin kahramanı haline gelmesini ve gerçeklik parçalarının doğrudan sunumunu kullanmayı tercih eder. Bu bağlamda Yves Klein, Arman ve Saint Phalle gibi sanatçılar doğrudan tüketim toplumundan gelen ham filtresiz gerçekliğin yeni yollarını keşfeder. Bu sanatçılar hem bir eleştiri aracı hem de modern kültürün kutsanması olarak gerçek hayatı eserlerine dâhil etmeye çalışırlar. Sıradan nesneler, atıklar ve geri dönüştürülmüş malzemeleri kullanarak çarpıcı gerçekliğe sahip, günlük yaşamı ve onun aşırılıklarını yansıtan tasarımları ile dikkat çekerler. Aynı zamanda sanatçılar dönemlerine ilişkin eleştirilerilerinde kolektif ve deneysel pratiklerin gereksinimini vurgulamaktadır. ''Çoğulcu bir sanat dünyası çoğulcu bir sanat eleştirisini gerektiriyor'' (Danto, 2010:186). Bu nedenle son yıllarda gerçekleştirilen eleştirel yeniden okumalar göz önüne alındığında "Nouveau Réalisme" (Yeni Gerçekçilik) izleyicisinin kendi varoluşu ve etrafındaki nesnelerle ilişkisi hakkında kendini sorgulayan çağın tanığı ve aynası olarak gerçekliğe dönüşünü savunur.

2. NOUVEAU RÉALİSME "YENİ GERÇEKÇİLİK"

"Nouveau Réalisme " (Yeni Gerçekçilik) adlı büyüleyici Fransız hareketinin üyeleri, gündelik nesneleri kullanarak gerçek olan sanatsal ifadeyi oluşturmayı amaçlamaktadırlar. "Nouveau Réalisme" (Yeni Gerçekçilik) hareketi birçok farklı sanatçıyı ve eseri kapsamaktadır. Resimler, posterler, hurdalar, atıklar, seri üretim, ticari ürünler ve kendini yok eden makineler hareketin üyeleri tarafından yapılan sanatın bir parçasını oluşturur. 1960'larda Fransa'da ortaya çıkan

hareket Fransız eleştirmen Pierre Restany tarafından yazılmış bir manifesto ile başlar. 1960 tarihli The Nouveaux Réalistes' Declaration of Intention başlıklı metinde Restany, artistik pratiklerin değişmesi gerektiğinin ve bu pratiklerin yerini başka bir şeyin alacağını belirtir. Restany'ye göre o başka şey gerçek bir şeydir. Ona göre bahsettiği bu gerçek şey posterlerde, günlük nesnelerde veya çöplerde bulunabilirdi. Restany, "Nouveau Réalisme" (Yeni Gerçekçilik) hareketinin içinde bulunan sıradan nesnenin sanatsal vaftizini hâlâ bir Dadaist uygulama olarak görse de, hareketin daha da ileri gittiği yorumunu yapar. Dada'nın ''sıradan nesneye yönelen bir sanatsal vaftiz tipik bir Dada eylemidir''- ardılı olarak ortaya çıkan bu hareket, sıradan ya da gözden çıkarılmış olanların yeniden organizasyonuyla Duchamp'tan aldıkları ilhamı geleneğin sınırlarına taşıdılar (Antmen, 2008: 177).

"Nouveau Réalisme " (Yeni Gerçekçilik) hareketin amacı yeni bir gerçeklik türünü sergilemektir. Yeni gerçekçi sanatçılar düşünsel ve fikri olarak ''bilgi çağından küresel kültürün hızla yayılan kaosuna bir tepki'' ortaya koymak adına aynı gövdede buluşsalar da teknik ve üslup farklılıkları onları birbirlerinden ayıran temel özellikleridir (Bourriad: 2018: 22). Bunu yapmak için "Nouveau Réalisme" Yeni Gerçeklik ile ilişkili sanatçılar günlük yaşamda bulunan sıradan nesneleri kullanarak kimi zaman kırıp, kimi zaman yakarak veya yığınları kütlesel bir forma dönüştürerek pratiklerini oluştururlar. Kolajlar, montajlar, heykeller ve resimler gibi parçalar yapmak için çeşitli malzemeler ve teknikler kullanmaktadırlar. Hareketin önde gelen isimleri François Dufrene, Raymond Hains, Martial Roysse, Jacques de la Villegle, Arman, Yves Klein, Daniel Spoerri ve Jean Tingvely,'dir. Daha sonra Tinguely ile evlenen Niki de Saint Phalle ve Gerard Deschamps da grubun içinde resmi olarak yer almasalar da gruptaki sanatçılarla birliktedirler (Fineberg,2014:213).

Figüratif sanatın (temsil) ve lirik soyutlamanın (duyguların ifadesi) aksine, bu yenilikçi sanatçılar artık sözde "asil" malzemelerle (taş, bronz vb.) değil, plastik, hurda metal, beton, sıradan malzemelerle çalışmayı tercih ederler. Gerçekliği biriktirme, sıkıştırma, trap board, montaj, paketleme, mekanik sistem, yırtık posterler gibi deneyimlerle aktarırlar. "Altmışlarda bir üslup patlaması yaşandı ve bu çekişmeler sürecinde, ilk önce "Nouveaux Realistes" (Yeni Gerçekçilik) ve Pop Art sayesinde, sanat yapıtlarının benim ''sırf gerçek şeyler''olarak tanımladığım nesneler ile karşıtlık oluşturacak şekilde farklı, belirli ve özel görünmek zorunda olmadığı, bana kalırsa, giderek açıklık kazandı. Nitekim" sanatın sonu''ndan söz edişimin başlıca gerekçesi de buydu''(Danto C., 2014: 36). Yeni gerçekçilerin çoğu eserlerinde birikim pratiğine ve aynı zamanda montaj pratiğine başvurmaktadır. Aslında, plastik dillerinin

çeşitliliğinde ve pratiklerinde ortak bir nokta algılayarak gerçekliğin doğrudan sahiplenilmesi yöntemini, Pierre Restany'nin terimleriyle açıklanırsa "kentsel gerçekliğin, endüstriyel ve şiirsel geri dönüşümü" anlamına geliyor (60/90. Yeni Gerçekçiliğin Otuz Yılı, La Différence baskısı, 1990:76). "Yeni Gerçekçilik 'in tüm etkinlikleri en geniş kapsamıyla varoluşla ilgilidir. Dünyaya bakış açışı, karşı çıkış, gelip geçiciliğin bilinci, teknolojiden yararlanma, yaşanılan ânı sahiplenme, günlük yaşantının şiirselliği, yeni gerçekçi sanatçıların ele aldığı başlıca konulardır" (Germaner, 1997: 19).

Dolayısıyla yeni gerçekçilerin eserlerini karakterize eden farklı noktalar arasında, sanatlarında kullandıkları malzemeler üzerinde durmak önemlidir. Bu malzemeler otomobil parçaları, paçavralar, kadın iç çamaşırları, Amerikan ordusunun sinyal brandaları, zırh plakaları, ısıyla yanardöner metal levhalar, yamalar, pleksiglas kutularda veya ağlarda balonlar, rüzgâr sörfü yelkenleri, müzik aletleri ve şeker gibi birçok sıradan nesneden oluşmaktadır. Yeni gerçekçiler, kendi zamanlarının gerçekliğini aktarmak için mevcut nesnelerin kullanılmasını savunarak, Duchamp'ın "hazır-nesneler "inin başlattığı örnekleme estetiğini yenilerken, ona şiirsel ve sosyolojik bir boyut da kazandırıyor.

3. ARMAN VE SIRADIŞI NESNELERİ

1954'te Alman Dadaist Kurt Schwitters'ın bir sergisinden ilham alan Arman, "Cachets" (Görsel 1,Görsel 2) adını verdiği ilk önemli birikimleri üzerinde çalışmaya başladı. 1958'de Paris'teki Galerie Iris Clert'te üçüncü kişisel sergisinde, Cachets adını verdiği ilk iki boyutlu birikimlerini sergiledi ve kariyerinde önemli bir değişiklik yaptı. Arman, nesneleri bıraktıkları mürekkep veya boya izleri için kullanmaktan ("cachet", "allures d'objet") onları resmin kendisi olarak kullanmaya geçiş yapan bir ressamdır.

Görsel 1: Cachet 54, 1954

Kaynak: https://www.armanstudio.com/artworks/cachets

Görsel 2: Cachet, 1956

Kaynak: https://www.armanstudio.com/artworks/cachets#2

1959'dan 1962'ye kadar Arman, en tanınan stilini geliştirdi ve iki ana fikre odaklandı. Birikimler ve Poubelles (çöp kutuları), (Görsel 3,Görsel 4, Görsel 5, Görsel 6) Birikimler, genellikle şeffaf reçine veya akrilik kutularda düzenlenen, ortak ve benzer nesnelerin koleksiyonlarıydı. Yıkımın yaşam döngüsünde kendisini ‘‘tanık’’ ve ‘‘katılımcı’’ olarak tanımlayan Arman’ın, toplanmış ve yığılmış çöplerin bir dikdörtgen camekânda sergilenmesiyle oluşan bu eserleri, yaşam gerçeklerinin teşhiri adına sanat ve gündelik olanın arasındaki sınırları ihlal eden bir başkaldırı olmanın yanı sıra; II. Dünya Savaşı sonrası yaşanan büyük krizin sonucu olarak sosyal, kültürel ve ekonomik anlamda yaşanan deformasyona yönelik bir tavır olarak da nitelendirilebilir (Hamilton, 2008: 55). Poubelles, dağınık çöplerin, gözden çıkarılan nesnelerin yeni bir bağlam içerisinde sıra dışının sanatsal temsilleriydi. ‘‘bakan kişiyi bir kenara atılmış nesnelerin güzelliğini fark etmeye yöneltiyor, böylece o nesneler yepyeni bir estetik yapıyla donatılıyordu’’ (Artun, 2005:19). Ayrıca, sanatçı kesilmiş, yakılmış veya yok edilmiş nesneleri içeren Coupes (Cortes) ve Colères (Iras)(Görsel 7, Görsel 8) gibi eserleriyle yıkım yoluyla yaratımı araştırdı. Nesneye müdahale yöntemlerini tamamlayan ilk Colères’ini 1961 yılında oluşturdu. Bu seride keman, piyano, kontrbas gibi nesneleri yok edip bunları tekrar kaidelere veya duvar desteklerine yapıştırarak parça ve bütün ilişkisini sorgulamaktadır. Arman, ‘‘bütünün sorununu yeniden önerdi ve parça, birikme üzerinde bir etki yarattığı için: aslında, bir nesnenin parçası tüm nesneyi içerir ve belirli bir anlam, özünü korur’’ (Santarelli, 2010: 248).

Görsel 3: Petits Déchets Bourgeois, 1959

Kaynak: https://www.armanstudio.com/artworks/poubelles

Görsel 4: Poubelle de Pierre Restany, 1959

Kaynak: https://www.armanstudio.com/artworks/poubelles?view=slider#3

Görse 5: Arman, Alarm Clocks (Reveils), 1960. Collection Museum of Contemporary Art, Chicago. Photo: Nathan Keay, © MCA Chicago.

Kaynak: https://dayoftheartist.com/2014/08/04/day-216-arman-poubelle/

Görsel 6: Madison Avenue (1962) by Arman

Kaynak: https://www.artchive.com/artwork/madison-avenue-arman-1962/

Çalışma (Görsel 6) dikdörtgen bir çerçeve içinde kaotik ancak ilgi çekici bir şekilde düzenlenmiş yüksek topuklu ayakkabıların bir araya getirilmesi ile oluşmuştur. Ayakkabılar, siyah, beyaz, kırmızı, mavi ve kahverengi dâhil olmak üzere çeşitli renk ve stillerde olup çeşitli moda trendlerini yansıtır. Ayakkabıların düzenlenmesi yoğun bir şekilde paketlenmiş gibi görünmekte ve izleyicinin günlük nesnelere ilişkin algısını zorlayan neredeyse heykel benzeri bir etki yaratmaktadır. Sıradan nesnelerin bu akıllıca kullanımı, yüksek sanat ile popüler kültür arasındaki sınırları bulanıklaştırmaya çalışan Nouveau Réalisme ve Pop Art hareketlerinin bir özelliğidir. Arman, bu enstalasyon aracılığıyla izleyiciyi tüketicilik, maddi kültür ve Madison Avenue'nun moda cazibesi üzerine düşünmeye davet eder (https://www.artchive.com/artwork/madison-avenue-arman-1962/).

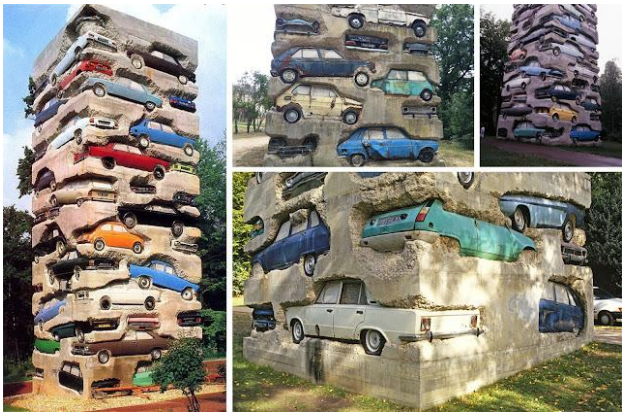
Görsel 7: Colere Musicale (1962)

Kaynak: https://artandcie-dbelleil.blogspot.com/2012/10/arman-les-coleres.html

Görsel 8: Arman ,Roméo et Juliette, combustion de violoncelles brisés dans le Plexiglas, pièce unique, 1970 ou 1974, 200 x 160 cm.

Kaynak: https://www.gazette-drouot.com/article/une-colere-musicale-d-arman/16898

Görsel 9 : "Long Term Parking" by Arman – Accumulation of 60 Automobiles in Concrete, 1982

Kaynak: https://www.vintag.es/2018/09/long-term-parking-1982.html

En büyük eserlerinden biri olan "Long Term Parking" (1982),(Görsel 9) 18.000 kg betona gömülmüş 60 Fransız arabasından oluşuyor ve Fransa'nın Jouy-en-Josas kentindeki Château de Montcel'de kalıcı olarak sergilenmektedir. Çok sayıda eski arabanın gömülü olduğu, üst üste yığılmış beton katmanlarından oluşan yükselen bir yapıyı içerir. Arabalar betondan çeşitli açılardan çıkıntı yaparak canlı renkleri ve belirgin modelleri betonun donuk, endüstriyel dokusuna çarpıcı bir kontrast sağlar. Sıradan ve sıra dışı olanın bu şekilde bir araya getirilmesi, Arman'ın eserlerinin ayırt edici bir özelliği olup, izleyicileri işlevsel nesneler ile sanat bağlamında estetik dönüşümleri arasındaki ilişkiyi düşünmeye davet eder(https://www.artchive.com/artwork/long-term-parking-arman-1982/).

Görsel 10: Big Parade, Arman,1976

Kaynak: https://www.artchive.com/artwork/big-parade-arman-1976/

"Big Parade", (Görsel 10) çoğunlukla trombonlar ve borular olmak üzere pirinç enstrümanların kaotik ama düzenli bir karışımını içerir ve tutarlı bir yapı oluşturmak için titizlikle düzenlenmiştir. Birbirine dolanmış ve üst üste istiflenmiş enstrümanlar, görsel bir senfoniyi somutlaştırarak zaman içinde yakalanmış bir hareket ve ses izlenimi yaratır. Sanatçı, hem ihtişam hem de gerilim duygusu vermek için pirinç malzemenin parlaklığı ve sertliği de dâhil olmak üzere içsel niteliklerini kullanır. Bulunan nesneleri derlemeyi ve düzenlemeyi içeren montaj tekniği burada belirgindir ve Arman'ın günlük eşyaları düşündürücü sanat eserlerine dönüştürme yeteneğini sergiler. Sanat eserinde bulunan mekanik hassasiyet ve ritmik tekrar, gerçek nesneleri sanatsal kompozisyonlara dahil ederek sanat ve yaşam arasındaki boşluğu kapatmayı amaçlayan Nouveau Réalisme hareketinin ilkelerini de vurgular (https://www.artchive.com/artwork/big-parade-arman-1976/).

Görsel 11: Car Accumulation (Matchbox Cars) (1985) by Arman

Kaynak: https://www.artchive.com/artwork/car-accumulation-matchbox-cars-arman-1985/

Car Accumulation , (Görsel 11) muhtemelen reçine veya başka bir şeffaf kapsülleme biçimi olan şeffaf ve katı bir ortamda hapsolmuş bir Matchbox araba koleksiyonunu içerir. Bu oyuncak arabalar gelişigüzel bir şekilde düzenlenmiş, çeşitli yönlere yönlendirilmiş ve şeffaf blok içinde düzenli ancak kaotik bir görsel gösteri ortaya çıkarır. Hepsi boyut, renk ve tasarım olarak farklı olan arabalar görsel olarak birikme ve sınırlandırılma hissi verir. Bu eser, günlük nesnelerin geleneksel sanat algılarına meydan okumak için yeniden bağlamlandırıldığı Nouveau Réalisme hareketinin karakteristiği olan tüketicilik ve seri üretim temalarını yansıtır(https://www.artchive.com/artwork/car-accumulation-matchbox-cars-arman-1985/).

Görsel 12: “Hope for Peace”, Arman, 1995

Kaynak: https://www.artchive.com/artwork/hope-for-peace-arman-1995/

Bir diğer önemli eseri ise Lübnan hükümetinin özel siparişi olan ve Beyrut'ta 83 tank ve askeri araçtan oluşan "Hope for Peace" (1995) (Görsel 12) çalışmasıdır. Heykel, beton katmanlar içine gömülmüş birkaç askeri tanktan oluşan, piramit şeklinde büyük, anıtsal bir yapı sergiler.Tanklar kısmen görünür durumda, istiflenmiş ve betonun içinde hapsolmuş gibi görünür. Yapının sivri tepesi, çıkıntılı bir namluyla yukarı doğru uzanır ve parçaya dinamik bir unsur katar. Berrak mavi bir gökyüzünün altındaki ortam, heykelin cesaretini ve sertliğini vurgular. Çatışma, yıkım ve belki de bu olumsuzlukların ortasında barış özlemi temalarını iletir(https://www.artchive.com/artwork/hope-for-peace-arman-1995/).

4. SONUÇ

Yirminci Yüzyılın en yaratıcı ve verimli sanatçılarından biri olarak kabul edilen Arman'ın eserleri New York'taki Metropolitan Sanat Müzesi, Paris'teki Centre Pompidou ve Londra'daki Tate Galerisi gibi dünyanın dört bir yanındaki önemli koleksiyonlarda ve müzelerde yer almaktadır. Eserleri "Nouveau Réalisme" Yeni Gerçekçilik gibi sanat akımının ifadesi olarak uluslararası sanat sahnesinde kalıcı bir iz bıraktı. Arman, olağanüstü sanatsal kariyeri boyunca yalnızca yerleşik geleneklere meydan okumakla kalmadı, aynı zamanda sanatın ne olabileceğinin sınırlarını da yeniden tanımladı. Günlük nesneleri biriktirme, yok etme ve yeniden oluşturma konusundaki cesareti, sanatçı ile ham maddesi arasındaki ilişkiye dair yeni bir bakış açısı getirdi. Bu bağlamda yalnızca etkileyici artistik deneyimlerini değil, aynı zamanda Arman'ın sıradan olanın sıra dışı olma hikâyesi de izleyici tarafından okunur. Sıradan nesnelerin çatal bıçaktan, piyanoya araba ve tanklardan şekerlere kadar birçok nesnenin görkemli enstalasyonları simgesel anlamda beklentilere meydan okumaya cesaret eden bir sanatçının deneyimlerine ışık tutuyor. Arman sıradanlığı sıra dışılığa dönüştürürken dönemin ekonomik, siyasi ve kültürel değişim ve dönüşümüne tanıklık etmenin yanı sıra toplumun tüketimine dair sorgulamalarıyla bu süreçte yaratmanın bir yolu olarak kaotik düzenlemeleri benimser. Her kesimde, her kaynakta, birikimde yalnızca bir teknik değil, bir ifade felsefesi gören bir sanatçı olarak Arman sanatın geleneksel tanımlarına meydan okumaya devam ediyor ve izleyicilere gerçek yeniliğin sıradan olanı sıra dışı bir şeye dönüştürme yeteneğinde yattığını hatırlatıyor. Neticede Arman sadece sanat tarihinde bir isim değil, aynı zamanda sıradan olanın ötesini görmeyi ve insan yaratıcılığının sınırsız potansiyelini keşfetmeyi arayanlar için tükenmez bir ilham kaynağı olarak önemlidir.

KAYNAKÇA

Artun, Ali. Sanatçı Müzeleri. İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Antmen, Ahu. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar. Sel Yayıncılık: İstanbul, 2008

Bourriaud, Nicolas. Postprodüksiyon. Bağlam Yayınları: İstanbul, 2018.

Danto, Arthur C. Sanatın Sonundan Sonra. Ayrıntı Yayınları: İstanbul, 2010

Danto, Arthur C.: After The End of Art, New Jersey, Princeton University Press, 2014.

Fineberg, J. (2014). 1940'tan Günümüze Sanat Varlık Stratejileri. (1. Baskı). (çev. S.

Atay, G.E. Erinç). İzmir: Karakalem Kitabevi Yayınları.

Germaner, Semra. 1960 Sonrası Sanat Akımlar, Eğilimler, Gruplar, Sanatçılar. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 1997

Jaimey, Hamilton. ‘‘Arman's System of Objects’’, Art Journal, 67:1, 54-67, 2008

Santarelli, Cristina. ‘‘Nouveau Realisme or "Musical Iconoclasm"? The Cast of Arman’’. Published by: Research Center for Music Iconography, The Graduate Center, City University of New York Stable, Vol. 35, No. 1/2, 245-254, 2010.

https://www.artchive.com/artwork/madison-avenue-arman-1962/(Erişim tarihi: 18.11.2024)

https://www.artchive.com/artwork/car-accumulation-matchbox-cars-arman-1985/(Erişim tarihi: 18.11.2024)

https://www.artchive.com/artwork/long-term-parking-arman-1982/(Erişim tarihi: 18.11.2024)

https://www.artchive.com/artwork/big-parade-arman-1976/(Erişim tarihi: 18.11.2024)

https://www.artchive.com/artwork/hope-for-peace-arman-1995/(Erişim tarihi: 18.11.2024)

Görsel 1 : : https://www.armanstudio.com/artworks/cachets (Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 2: : https://www.armanstudio.com/artworks/cachets#2(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 3: https://www.armanstudio.com/artworks/poubelles(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 4: https://www.armanstudio.com/artworks/poubelles?view=slider#3(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 5: https://dayoftheartist.com/2014/08/04/day-216-arman-poubelle/(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 6: https://www.artchive.com/artwork/madison-avenue-arman-1962/(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 7: https://artandcie-dbelleil.blogspot.com/2012/10/arman-les-coleres.html(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 8: : https://www.gazette-drouot.com/article/une-colere-musicale-d-arman/16898(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 9: https://www.vintag.es/2018/09/long-term-parking-1982.html(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 10: https://www.artchive.com/artwork/big-parade-arman-1976/(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 11: https://www.artchive.com/artwork/car-accumulation-matchbox-cars-arman-1985/(Erişim tarihi: 22.11.2024)

Görsel 12: https://www.artchive.com/artwork/hope-for-peace-arman-1995/(Erişim tarihi: 22.11.2024)

DOĞANIN DOKUSUNUN GİYSİ TASARIMLARINA DÖNÜŞÜMÜ

Dr.Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR [1] Yüksek Lisans Öğrencisi Nazmiye Çiçek GÜMÜŞ [2]

[1] Gaziantep University, Faculty of Fine Arts, Textile and Fashion Design Department,

hozdemir@gantep.edu.tr-ORCİD: ID/0000-0002-0783-0563

[2] Gaziantep University, Faculty of Fine Arts, Textile and Fashion Design Department,

cicek.gumus27@gmail.com-ORCİD: ID/0009-0000-1297-6228

ÖZET

Doğa sonsuz tasarımlara ev sahipliği yapan muhteşem mekânlara sahiptir. Bu nedenle doğa tasarımcıların en çok faydalandığı alanların başında gelir. Doğa birçok duyguyu ve hikâyeyi bünyesinde barındıran bu nedenle de özellikle sanat ağırlıklı çalışan tasarımcılar için bulunmaz bir hazinedir. Örneğin bir mimar, ressam, şair ya da yazar sıklıkla doğanın duygusundan ve dokusundan etkilenir. Bu duygular tasarımcı tarafından estetik ve özgün eserlere dönüşür. Benzer durum tekstil ve moda tasarımcısında da görülür. Tekstil ve moda tasarımcısı da benzer duygularla doğadan dokuya dönüşen tasarımlara imza atar. Önce kumaşta ruh bulan bu tasarımlar sonra bir moda tasarımcısının dokunuşuyla giysiye dönüşür. Giysinin bu zorlu yolculuğunda dokunan kumaşlardaki desenler terzinin elinde şekillerin ve insanların tercihlerine sunulur. Tasarımcı insanlarda albeni oluşturmak ve tasarımda fark yaratabilmek için özgünlük, renkler, model ve tasarımdaki duyguyu ön plana çıkarır. Bu çalışmada doğanın eşsiz dokularını tasarımlarımızda kullandık. Bu dokulardan ilham alarak altı adet elbise tasarlanmıştır. Bu tasarımlarda bir ağacın gövdesindeki kabuk, bir yaprağın yüzey şekli, denizin dalgalı hali, buğday başağı, çöl kumu ve kaktüs bitkisinin yüzey dokusu ilham kaynağımız olmuştur. Çalışmada bir tasarımın tüm adımlarını uygulanarak, hikâye panosu, tasarımların eskiz çizimleri yapılmıştır. Tasarımlar doğadaki renklerine sadık kalınarak renklendirilmiştir. Çalışmada tasarlanan giysiler özgün tasarımlar olup doğanın verdiği duygudan esinlenerek oluşturulmuştur. Modern çizgilerde tasarlanan bu altı adet kadın kıyafetinde doğanın dokusu ve duygusu korunmuş olup orijinal haline sadık kalınmıştır. Buğday başağı dokulu tasarımda verimin, deniz dokulu tasarımda dalgaların, ağaç kabuğu dokulu tasarımda yaşanmışlığın, kaktüs dokulu tasarımda yaşamın dikenli yolları, yaprak dokulu tasarımda narinliğin ve çöl kumlu tasarımda sonsuzluğun anlamı aranmıştır. Ayrıca bu çalışma ile yaşamın varoluşunda doğaya saygının önemine de vurgu yapılmıştır

Anahtar Kelimeler: Doğa, tasarım, giysi, moda, doku.

1. GİRİŞ

Bir cismin yüzeyinin gözle görülen ya da dokunarak hissedilen fiziksel niteliklerine doku denilmektedir. Gözle görülen doku görsel dokudur, dokunarak hissedilen ise dokunsal doku olarak ifade edilmektedir. Ayrıca dokular üç boyutlu, ince, kalın, sert ve ya yumuşak olmak üzere farklılıklar da göstermektedir. Doku hayatımızın her alanında somut biçimde yer

almaktadır. Evrende tüm varlıklar kendine has dokuya sahiptir. Çevremize baktığımızda giysimizden, oturduğumuz koltuğa, evimizin duvarlarına ve var olan tüm nesnelerin kendine has bir dokusu bulunmaktadır. Dokular kendiliğinden var olan doğal doku ve insan tarafından yapılan yapay dokular olarak ikiye ayrılmaktadır (Kın, 2007). Doğal doku, doğada bulunan yüzeylerin ve malzemelerin fiziksel ve görsel özelliklerini ifade eder. Bu dokular, doğadaki nesnelerin ve canlıların kendine özgü yapılarını ve yüzey detaylarını yansıtır (Arıman, 2019). Doğal dokular, mimaride, iç mekân tasarımında, sanat ve zanaatta sıkça kullanılır. Doğal dokular, genellikle organik kökenli olup türlü biyolojik süreçlerde meydana gelen yapılardır (Gürcüm, Özcan, 2016). Doğal dokularda dokuyu oluşturan birim biçimler matematiksel bir eşlik göstermeyerek, bir bütün içinde birbirlerini tamamlayarak yapısal sistemleri oluşturur. Çeşit bakımından hayvanlar ve bitkiler oldukça fazla sayıda dokuya sahiptir. Hayvansal dokularda, hayvanın korunma, estetik yapı gibi özellikler ön planda olabilir (Görsel 1).

a **b** **c**

Görsel 1. Doğal Hayvansal Doku Örnekleri; a)Kaplumbağa, b)Ahtapot, c)Papağan(Doku, 2019).

Bitki doku örneklerinde ise doğallık ve estetik güzellik ön plandadır (Görsel 2). Hem hayvansal dokular hem de bitkisel dokularda bir tasarımcı için olağanüstü sırlar vardır. Bu durum bir tasarımcı için sonsuz bir kaynağı ifade eder.

a **b** **c**

Görsel 2. Doğal Bitkisel Doku Örnekleri; a)Lahana, b)Mandalina, c)Nar (Doku, 2019).

İnsanın teknik donanımıyla, emeğini estetik biçimde bir araya getirerek oluşturduğu yüzey yapısına yapay doku denilmektedir. Yapay yüzey dokuları, çeşitli bilimsel ve teknolojik

alanlarda büyük bir öneme sahiptir. Bu dokular, biyomedikal mühendislikten robotik ve malzeme bilimine kadar geniş bir uygulama yelpazesinde kullanılır. Yapay dokular insanların farklı amaçlar için bulduğu tasarımlardır (Çellek, 2002). Bu yapılarda bir tekstil tasarımcısı mukavemeti, estetik görünümü, giyim konforunu önceleyerek farklı dokular oluşturabilir. Bunlar dokuma, örme ya da triko gibi yüzey oluşumlarıdır ve her birinin farklı özellikleri vardır (Görsel 3).

a **b** **c**

Görsel 3. Yapay Doku Örnekleri; a)Dokuma, b)Örme, c)Triko(Doku, 2019).

Bir tasarımcının ya da sanatçının ilham almak için baktığı ilk yer doğa olmuştur. Çünkü doğa eserlerin ortaya çıkmasında ilk öğretici alandır (Dikiş, Sözüer, 2024). Çevresinde gözlemlediği canlı ve cansız organizmaları ilham noktası belirlemiştir. İlham aldıklarını görsel ya da işlevsel olarak eserlerinde kullanmıştır. Aslında doğayı hem tasarımın ilham kaynağı hem de hammadde olarak kullanmak her yönden sürdürülebilirliği de katkı anlamına gelmektedir (Cebeci, 2013). Bu kaynak modadan mobilyaya, inşaattan mimariye çok geniş bir yelpazede tasarım dünyasına hizmet etmektedir (Albostan, 2011). Özellikle moda tasarım dünyasının değişken ve dinamik yapısı bu ilham kaynağına fazlasıyla ihtiyaç duymaktadır. Moda dünyası sinemadan felsefeye, doğadan medeniyete esin kaynağı olarak birçok farklı alanları da kullanmakta fakat bunlar içerisinde en çok doğadan etkilenmektedir (Özdemir, Sayar, 2023, Özdemir, Köse, 2023, Özdemir, Güleryüz, 2023, Metlioğlu, 2012).
Bir moda tasarımcısının ana malzemesi kumaştır. Kumaşı hayalleriyle birleştirip giysilere dönüştüren moda tasarımcısı insanlarda albeni oluşturmanın peşindedir. Bu kumaşlar dokuma, örme ya da triko fark etmeksizin elbisenin bu albenisinde önemli bir rol oynar. Kumaşın deseninden dokusundaki yumuşaklığa, renklerinden hammaddesine insanlarda ilgi uyandırması ve etkilemesi gerekir. Bir moda tasarımcısı için kumaş oldukça önemlidir (Metlioğlu, 2015, İleri, 2024, Kuru, Olgaç, 2017).

Bir tasarımda özgünlük, estetik, tasarımın hikâyesi ve duygular oldukça önemlidir. Tüm bunlar geçmişin birikimi, anın ilhamı ve tasarımcının imzasıyla ürüne dönüşür. Tasarımcı bu ürün sürecinde eğitimini, hayallerini ve yeteneğini kullanır. Tekstil ve moda tasarımı alanı bu ürünlerin ortaya çıkmasında önemli bir iş koludur (Önlü, 2012, Teke, 2023).
Tasarım dünyasının tasarımlarındaki tetikleyici unsurlar bazen çok farklı olabilir. Tasarımın faydası, kinetiği, geleneksel kimliği, dayanıklılığı, estetik yönü, sıra dışı olması ön plana

çıkabilir. Bu durumda tasarımın kime hitap ettiği ve ne işe yaradığı üretim sürecini belirler (Ceylan, Demirci, 2022, Katiyar, Goel, Hawi, Goel, 2021, Singh, Rahman, Kumar, Aditi, Galluzzi, Bovio, Parazzoli, 2012). Bazen bir nakış, bir optik sanat ve doğanın gizli gücü de tasarım dünyasının itici gücü olabilir (Mangır, Çakır, 2022, Sakarya, Akçam, 2022, Sevencan, 2020).

Bu çalışmada doğal dokular temel alınarak giysi tasarımları oluşturulmuştur. Bu tasarımlarda doğal dokunun orijinal görünümüne sadık kalarak yeni kıyafetler tasarlanmıştır. Tasarımda kullanılan dokuların her biri farklı farklı anlamlar içeren ve bir hikâyesi olan tasarımlardır. Tasarımların renkleri dokuların doğal renkleri olup yeşilin dinginliği, mavinin sonsuzluğu, grinin dengesi, kahverenginin rahatlatıcı etkisi ve sarının dikkat çeken yönünden faydalanılmıştır.

2. TASARIMI YAPILAN DOĞAL DOKULU GİYSİLER

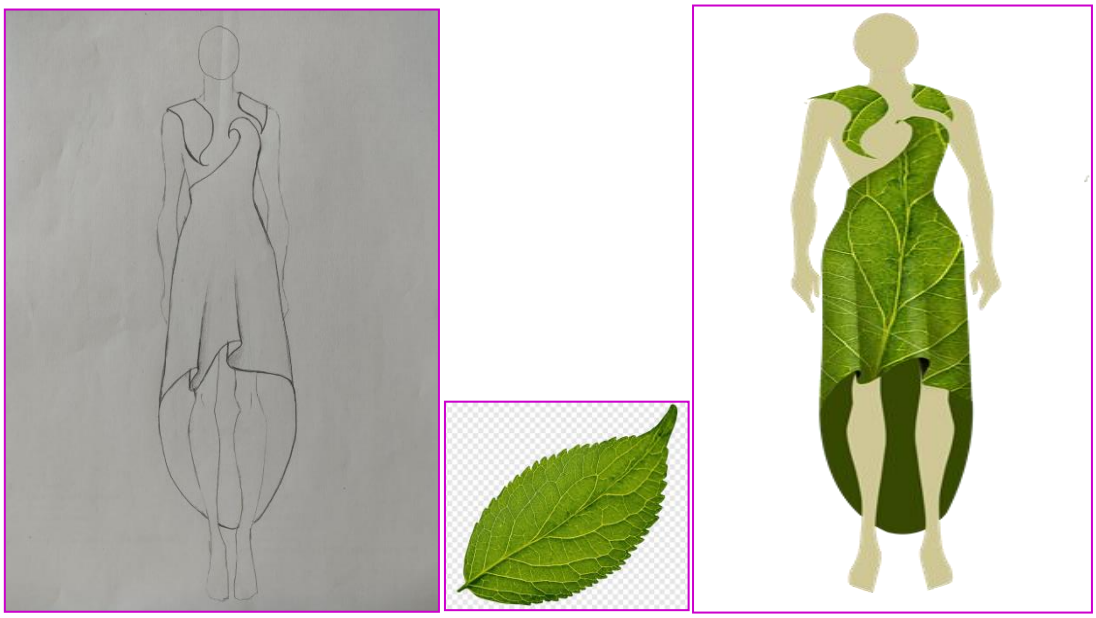
Çalışmada doğadan esinlenerek altı adet giysi tasarımı yapılmıştır. Bu tasarımlarda kullanılan dokular, dokunun doğal haline sadık kalarak yapılmış olup dokunun uyandırdığı duygu elbisenin ortaya çıkış hikâyesini oluşturmaktadır. Çalışmada tasarımlar için hikâye panosu, eskiz çizim ve artistik çizimler yapılarak giysilerin tüm tasarım aşamaları uygulanmıştır (Görsel 4). Hikâye panosunda doğada bulunan bitki ve hayvan doku desenleri ile yapay doku desenleri verilmiştir.

Görsel 4. Hikâye Panosu.

Birinci elbise tasarımı yapraktan esinlenerek ortaya çıkmıştır. Hemen her bitkide bulunan yaprak, ait olduğu bitkiye göre farklı dokulara sahiptir. Bu dokularda bir de mevsimlerde yaşanan sıcaklık değişimlerine göre renk değişiklikleri görülür. Ancak bu tasarımda yaprağın

en çok sahip olduğu yeşil renk kullanılarak bir elbise tasarlanmıştır. Görsel 5'de yaprak dokusunun detaylı görünümü bire bir olarak tasarlanan elbiseye aktarılmıştır. Elbisenin omuz kısımlarında ve bedenin sağ göğüs kısmından gelen eğimli, sivri uçlu form tasarıma keskin bir hava katmaktadır. Tasarım tek parça elbise şeklinde, önü kısa ve hafif volanlı, arkası uzun biçimde tasarlanmıştır. Tasarımın çizimi Adobe Photoshop CS6 programı üzerinden mock-up yöntemiyle oluşturulmuştur.

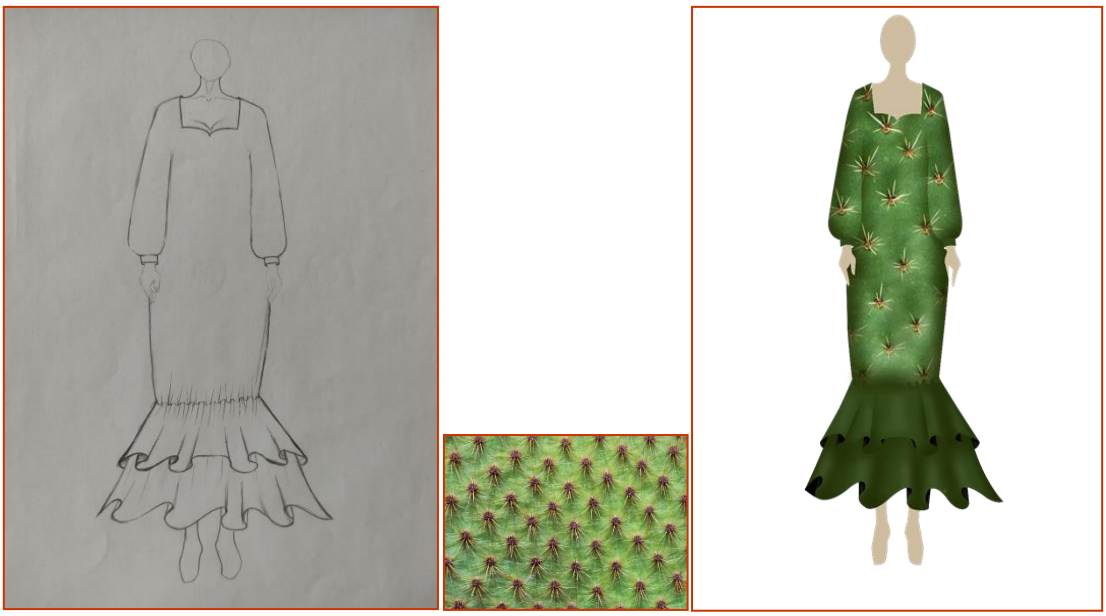
Görsel 5. Yaprak Dokulu Tasarım.

İkinci elbise tasarımında çölün dokusu esin kaynağı olarak kullanılmıştır. Elbisede çölün özellikleri ve duygusu tasarımın çizgilerine yansıtılmıştır. Örneğin çölün yakıcı sıcaklarında yer alan yumuşak kumların rüzgârın etkisiyle yüzeyde oluşturduğu ritmik çizgiler Görsel 6'da yer alan tasarıma ilham kaynağı olmuştur. Gündüzleri durgun geceleri hırçın olan çöl havası elbisenin etek kısmında hareketli volanlarla yansıtılmıştır. İki farklı parçanın birleşmesiyle oluşan elbise asimetrik biçime sahip olup göğüs kuplu bir modeldir. Ön bedende düğmeli kapama görünümü yer almaktadır. Kıyafetin son hali Adobe Photoshop CS6 programı yardımıyla çöl kumu görselinin mock-up yöntemiyle tasarıma aktarılmasıyla tamamlanmıştır.

Görsel 6. Çöl Kumu Dokulu Tasarım.

Tasarım üçte kaktüs bitkisinin doğal dokusu kullanılmıştır. Görsel 7'deki tasarımda ve çöl bitkisi olarak bilinen kaktüs, kurak koşullara karşı dayanıklı ve içerisinde bir miktar su barındıran doğanın eşsiz yapısına örnek olarak gösterilebilir. Kaktüs bitkisinden ilham alınarak tasarlanan bu elbise kaktüs bitkisinin yüzey görselinin giysiye aktarılmasıyla oluşturulmuştur. Geniş yapıya sahip olan giysinin kol ucu bombeli olup manşet eklemeli balon kol olarak adlandırılan biçime sahiptir. Etek ucunda dizden bileğe kadar uzanan birbirinden ayrı iki katlı volanlarla hareket kazandırılmıştır.

Görsel 7. Kaktüs Dokulu Tasarım.

Dördüncü tasarımda ağaç kabuğunun gizemli dokusu esin kaynağı olarak alınmıştır. Doğayı simgeleyen temel yapılardan biri olan ağaç kabuğu yüzeyi sert ve pürüzlü bir dokuya sahiptir.

Tıpkı kar taneleri gibi ağaç kabuğu yüzeylerindeki desenlerde birbirinin aynısı olamaz. Türüne göre sert bir yapıya sahip olan ağaç kabuğu bu tasarıma da tok ve keskin formda yansıtılmıştır. Giysinin boyun kısmındaki yükseklik bedenle bütün halindedir. Elbisenin etek kısmı asimetrik biçime sahiptir. Elbisenin etek kısmında kontur biçiminde gri renk kullanılmıştır (Görsel 8).

Görsel 8. Ağaç Kabuğu Dokulu Tasarım.

Beşinci tasarımda insanlık tarihi kadar eski olan ve ruhani bir anlamı olan buğday başağı esin kaynağı olarak kullanılmıştır. Buğday toprakta yetişen temel gıda kaynaklarımızdan biridir. Ayrıca Türk ve İslam Dünyasında da bolluk ve bereketin simgesidir. Görsel 9'da yer alan tasarımda buğday başağının sistemli dizilimi ve altın rengi yoğun şekilde kullanılmıştır. İki ayrı parçadan olan tasarımın etek kısmının sağ ve sol tarafında mini boy transparan bir kumaştan oluşan volanlar yer almaktadır. Kollarda yine transparan kumaş tercih edilmiştir. Kollar kısa, karpuz kol şeklinde olup omuz kısımlarında elips formunda sarının farklı tonlarını barındıran parçalar bulunmaktadır.

Görsel 9. Buğday Başağı Dokulu Tasarım.

Altıncı tasarımda deniz dokusu esin kaynağı olarak kullanılmıştır. Doğada önemli yaşam kaynaklarından olan su okyanuslarla ve denizlerle Dünyanın 3/4'ünü oluştururken, insan vücudunun ortalama %50-70'inde de su bulunmaktadır. Tasarımda su yüzeyindeki dalgaların oluşturduğu yapı, giysinin sağ tarafında bel hizasından dize kadar uzanacak şekilde, sol tarafında ise kalça hizasından diz altına uzanan volanlarla yansıtılmıştır. Ayrıca omuz kısımlarında da ufak volanlarla aynı etki desteklenmiştir. Yaka kısmı V şeklinde olup boynun arkasında birleşmektedir. Mavi rengin hâkim olduğu tasarımda beden kısmındaki temel kıyafette tok duruşlu kumaş tercih edilirken volanlı parçalarda şifon kumaş kullanılmaktadır (Görsel 10).

Görsel 10. Deniz Dokulu Tasarım.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tasarımlarda kullanılan dokular doğadan kıyafetlere yansıtılmıştır. Bu kıyafetlerin tasarım ruhu doğanın verdiği mesajların ruhu ile örtüşmektedir. Birinci tasarımdaki yaprağın dokusu insanın vücudundaki damarlara benzemekte ve yaprağı besleyen damarlar metafor bir benzetmeyle özdeşleştirilmiştir. İkinci tasarımdaki çölün sessiz çığlığının altında yatan gizemli durum kıyafetin çizgilerinde bir ruh bulmuştur. Bu ruh kıyafetin üst bölgesinde dalgalı bir yapıda, etek kısmında ise çölden esen rüzgârı tasvir etmektedir. Üçüncü tasarımda, kaktüsün dayanıklılığından üzerindeki dikenlerin oluşturduğu koruma duvarındaki dokusu insanın yaşamındaki birçok evreye benzemesinden ilham alınmıştır. Dördüncü tasarımda ağacı her şeyden koruyan kabuğun insanda bir elbiseye dönüşmesi ve ağacın yaşam döngüsündeki kabuk üzerinde oluşan çizgilerin insanın cildinde oluşan kırışıklara benzetilmesi de bu tasarımın özellikleridir. Beşinci tasarımda insan hayatının en önemli besini ve birçok açıdan hayatın en önemli doğal ürünü olan buğday başağından esinlenerek tasarlanan elbise yer almaktadır. Bu tasarımda bereketin, nimetin ve kadının verimliliği tasvir edilmiştir. Altınca tasarım ise denizlerin, okyanusların sonsuzluğu ve dalgaların hırçınlığı yansıtılmıştır. Bu tasarımda özgürlüğün verdiği öz güven kıyafetin tüm çizgilerinde görülmektedir.
Tüm tasarımlarda doğanın gücü ve doğanın insana benzeyen yönlerinin çokluğu görülmektedir. Aslında doğa ile insan bir bütünün parçası ve birbirini dönüştürme gücüne sahip iki süper güçtür. Birisi düşünen diğeri ise dönüştüren bu yapıların moda tasarımlarında buluşturulması oldukça önemlidir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Tasarımcı için ilham kaynağı oldukça değişken olmakla birlikte doğa sıklıkla kullanılan özgün bir kaynaktır. Çünkü doğanın değişken ruh hali tasarımcı için oldukça fazla alternatifleri oluşturur. Farklı mevsimler, yeniden şekillenen sosyal yaşam, yıkılan ya da yenilen yerleşim bölgeleri dinamik bir dünyanın vazgeçilmezleridir. Aslında bu durum tasarımcı için de farklılıklara kapı açabilir. Örneğin sisli bir hava ya da dalgalı bir denizin verdiği tasarım duygusu ile açık bir gökyüzünün ve dalgasız bir denizin verdiği duygu farklı olacaktır. Tüm bunlar sıklıkla değişen moda dünyası ve moda tasarımcılar için de ilham kaynağı olmaktadır. Bu kaynak doğanın her anı için yeni tasarımlara ev sahipliği yapabilmektedir. Böylece iyi bir gözlem ile tasarımcı yeni esin kaynaklarına yelken açabilir. Bu çalışma tasarım dünyasına doğanın ne kadar önemli bir ilham kaynağı olduğunu göstermesi bakımından önemelidir. Hangi alanda çalışırsa çalışsın tüm tasarımcılar için alınması gereken kaynak doğada mevcuttur. İster mühendis, ister doktor isterse de moda tasarımcısı olsun bu kaynakları doğru kullandığımızda birçok kolaylaştırıcı dünyaya pencere açabiliriz. Örneğin moda tasarımcısı için en önemli albeni unsuru olan desen ve modelin iyi bir gözlem ile bulunması mümkündür.
Hayat devam ettikçe değişim olacaktır. Bu değişim yaşamın tüm aşamalarında yavaş ya da hızlı insanları etkilemektedir. İnsana dokunan bu değişim tasarım dünyasında da kendini göstermektedir. Teknolojiden sanata, üretimden giyime her alan bu değişimden payını almaktadır. Moda dünyası özellikle beğeni üzerine kurulduğu için daha değişken bir yapıda ve dinamik olmak zorundadır.

KAYNAKÇA

[1] Kın, R. E. Tasarımda Doku Kavramı Ve İşlevselliği, 2007.
[2] Arıman, Y. Dokunun Duyumsanması. Sanat Ve Tasarım Dergisi, 9(2), 414-425, 2019.
[3] Gürcüm, B.H., Özcan, N. Ö. Tekstil Sanatında Geleneksel Çit Örücülüğü İle Form Arayışları. İdil Dergisi, 5,(24), 2016.
[4] Çellek, T. Temel Tasarım : Doku. *Fotogtafya*, 12, 2002.
[5] Dikiş, Ö. B. A., & Sözüer, Z. D. Doğadaki Matematiğin Giysi Tasarımına Yansımaları ve Bir Koleksiyon Önerisi. *Premium e-Journal of Social Sciences (PEJOSS)*, *8*(38), 27-40, 2024.
[6] Cebeci, D. T. *Ekolojik tekstillerin moda tasarımı üzerine etkileri* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey)), 2013.
[7] Albostan, Ö.B. *Doğadan esinlenen tasarım: Mobilya tasarımında güncel eğilimler* (Master's thesis, Marmara Universitesi (Turkey)), 2011.
[8] Özdemir, H., & Köse, F. Antik Yunanda Mistik Bir Karakter Sinoplu Diyojen Ve Mit Tasarımı Laterna. *Journal of World of Turks/Zeitschrift für die Welt der Türken*, *15*(1), 2023.
[9] Özdemir, H., & Güleryüz, S. S. Şapka Tasarımında Yöresel Dokunuşlar: Kutnu Kumaş Örneği. *Art Vision*, *29*(51), 137-143, 2023.
[10] Özdemir, H., & Sayar, A. Sanat ve Karnaval:"Üçüncü Göz" Maske Çanta Tasarımı. *Turkish Journal of Fashion Design and Management*, *5*(3), 159-172, 2023.
[11] Metlioğlu, H. H. Tekstil tasarım eğitiminde sinema temalı dokuma kumaş tasarımı. *İnönü Üniversitesi Sanat ve Tasarım Dergisi*, *2*(5), 2012.
[12] Metlioğlu, H. H. Dokuma Kumaş Tasarımında Yaratıcılık İçin Bir Yöntem Önerisi. *Yedi*, (13), 41-50, 2015.
[13] İleri, B. Stilize Çiçek Motiflerinin Tekstil Desen Tasarımında Kullanılması. *Social Sciences Studies Journal (SSSJournal)*, *10*(5), 700-708, 2024.
[14] Kuru, S., & Olgaç, P. Giysilerde yaşayan pullar. *Kesit Akademi Dergisi*, (9), 144-152, 2017.
[15] Önlü, N. Tasarımda Yaratıcılık Ve İşlevsellik Tekstil Tasarımındaki Konumu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *3*(1), 2010.
[16] TEKE, A. G. A. A. Biyomateryaller Ve Biyotasarım Perspektifinden Giyside Deneysel Materyal Arayışları1. *Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi*, *3*(7), 1-20, 2023.
[17] Ceylan, Ö., & Demirci, E. Y. Moda ve Tekstil Tasarımında Kinetik Yaklaşımlar. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, *3*(4), 125-144, 2022.
[18] Katiyar, N. K., Goel, G., Hawi, S., & Goel, S. Nature-inspired materials: Emerging trends and prospects. *NPG Asia Materials*, *13*(1), 56, 2021.
[19] Singh, A. V., Rahman, A., Kumar, N. S., Aditi, A. S., Galluzzi, M., Bovio, S., ... & Parazzoli, D. Bio-inspired approaches to design smart fabrics. *Materials & Design (1980-2015)*, *36*, 829-839, 2012.

[20] Mangır, A., & Çakır, M. Basit Nakış Tekniklerinin Giysi Tasarımında Kullanım Alanları ve Giysi Örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (48), 386-402, 2022.

[21] Sakarya, M., & Akçam, T. C. Örme Giyim Tasarımında Optik Sanatın Etkileri. *Art-E*, *15*(30), 2022.

[22]Sevencan, H. Tekstil ve giysi tasarımında biyomimetik uygulamaları. *Uluslararası Disiplinler arası ve Kültürlerarası Sanat*, *5*(10), 101-118, 2020.

[23] Doku. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 2019.

TÜRKAN ŞORAY FİLM KOSTÜMLERİNİN GÜNÜMÜZ MODA TASARIMLARINDA YAŞATILMASI

Dr.Öğr. Üyesi Hüseyin ÖZDEMİR [1] Yüksek Lisans Öğrencisi Zeynep CAN [2]

[1] Gaziantep University, Faculty of Fine Arts, Textile and Fashion Design Department, hozdemir@gantep.edu.tr-ORCİD: ID/0000-0002-0783-0563

[2] Gaziantep University, Faculty of Fine Arts, Textile and Fashion Design Department, zenacan001@gmail.com-ORCİD: ID/0009-0006-6576-162X

ÖZET

Geçmişi değerli kılan bünyesinde birçok yaşanmışlığı barındırmasıdır. Bu yaşanmışlıklar birçok acıya, sevince, mucizelere ve düşlere ev sahipliği yapmaktadır. Bu ev sahipliği günümüze kadar etkisini sürdüren muhteşem eserlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu eserlerin sıradan olanları çabuk unutulmuş ya da tarihin tozlu sayfalarında kaybolmuştur. Değerli eserler ise iz bırakmaya devam etmektedir. Bu değerli eserler bazen mimaride, bazen resimde bazen de sinemada kendine hayat bulmuştur. Örneğin sinemada iz bırakanların başında Türk sinemasında seçkin bir yere sahip olan Türkan Şoray gelmektedir. O yaşayan bir efsanedir ve sanatsal anlamda değerlidir. Türkan Şoray Türk sinemasında dokunduğu her karaktere hayat veren ve insanların hafızalarında derin izler bırakan bir sanatçıdır. Bu sanatçının filmlerinde verdiği mesajlardan, muhteşem oyunculuğa, güzelliğinden filmlerinde giydiği kıyafetlere kadar geniş yelpazede incelenmesi gerekir. Bu çalışmada Türkan Şoray'ın bazı filmlerinde giydiği kıyafetler modern çizgilerle tekrar tasarlanmış ve göstergebilim tekniği ile kıyafetlerin yorumları yapılmıştır. Çalışmada Türkan Şoray'ın Selvi Boylum Al Yazmalım ve Dila Hanım filmlerinde giydiği kostümlerin günümüz moda tasarım yaklaşımıyla yeniden tasarımları yapılmıştır. Filmlerin duygularına sadık kalarak yapılan bu tasarımlarda sanatçıya günümüz çizgilerinin kullanıldığı kıyafetler yapılmıştır. Kıyafetlerin hikâye panosu, eskiz ve teknik çizimleri yapılıp renklendirilmiştir. Her filmden iki kıyafet seçilmiştir. Bu kıyafetler filmlerin hikâyesine uygun olarak renklendirilmiştir. Selvi Boylum Al Yazmalımdaki tasarımlarda aşkın emek karşısındaki mağlubiyeti çizilmiştir. Dila Hanımda iki güçlü duygunun kapışması tasarımlarda verilmiştir. Aşk ve intikam duyguları Dila Hanım kıyafetlerinin tasarımlarında kendine vücut bulmuştur. Çalışma Türkan Şoray'ın sinemada olduğu gibi moda dünyasında da farklı bir bakış açısıyla yaşatılması ve bir moda tasarımcısının kıyafet tasarımlarına ilham kaynağı olabileceği gösterilmiştir. Ayrıca bu çalışmada Türkan Şoray'ın filmlerinde verdiği duygusal mesajların kıyafetlerde de yaşatılmasının moda oluşturacağını da öngörmekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Türkan Şoray, moda tasarım, sinema, film kostümleri, göstergebilim.

1. GİRİŞ

Sanat yaşamın önemli parçalarından birisidir. Öyle ki sanatsız yaşam tatsız tuzsuz ve tekdüzedir. Sanatın birçok dalından birisi de sinemadır. Sinema geniş kitlelere kolayca ulaşabilme ve toplumları kolayca etkileyebilme gücü olan bir sanat dalıdır. Bu sanat dalının toplumun tüm katmanlarında ilgi görebilen bir özelliği vardır. Bu sanat dalının ayrıca birçok iş koluna da dokunan yönü de vardır. Sinema filminin kostümlerinden, oyuncu seçimine senaryosundan çekimin yapıldığı alana kadar geniş bir yelpaze de planlanması gerekir. Tüm planlamaların sonucunda halkın beğenisine sunulan filmler halkın beğenisi ile birlikte geniş kitlelere ulaşır. Toplum bu beğeniyi yaşantısının birçok noktasında kullanılır. Sanatçıların giydiği kostümden filmdeki müziklere, oyuncuların sahnelediği karakterlerden filmin çekildiği yere kadar hayatımız bir parçası olur. Türkan Şoray filmlerinden giydiği kostümlere, güzelliğinden canlandırdığı karakterlere kadar toplumda geniş bir yankı uyandıran bir sanatçıdır (Dursun, Gümüş, 2022). Türkan Şoray filmlerinin çok farklı açıdan toplumu etkileyen yönleri vardır. Bu filmlerde bazen kan davası gibi acı dolu bir yarayı, bazen başlık parası gibi cahiliye dönemi bir alışkanlığı, bazen de bir hayat kadınının çileli hayatı konu edilir. Bu filmlerde verilen mesajlar sanatçıların muhteşem oyuncuğu ile geniş kitlelere ulaşır ve sinemanın görsel aktarım gücü ortaya çıkar (Güvenç, 2020). Sinemanın bu aktarım gücünde toplumda içselleştirilir ve yaşantının bir parçası olarak uzun yıllar devam eden bir sürece yayılır. Bu anlamda Türkan Şoray''ın üretkenliği ve etkileme gücü incelenmeye değer bir olaydır (Parlayandemir, 2022).

Görsel bir sanat dalı olan sinema yoluyla toplumun geleneksel yapısı birçok filme konu olmuştur (Yıldırmış, 2019). Türkan Şoray filmleri de bu konuların yaygın kullanıldığı ve Onun canlandırdığı karakterlerin çoğu toplum tarafından benimsenmiş ve toplumu duygusal açıdan etkilemiştir. Bu toplumla film yıldızının arasında oluşan bir bağ ve yıldızın ortaya koyduğu yüksek oyunculukla ilgilidir (Büker ve Uluyağcı, 1993). Bunun en güzel örneklerinden birisi Türkan Şoray''ın Selvi Boylum Al Yazmalımdaki Asya karakteriyle ortaya koyduğu muhteşem performansıdır (Görsel 1). Cengiz Aytmayov'un kitabından esinlenerek çekilen bu filmde de Türkan Şoray'ın muhteşem oyuncuğu toplumla oluşan bağı daha da sağlamlaştırmıştır (Torobekova, 2001). Aslında iki farklı sanat dalı olan edebiyat ve sinemanın birlikteliğinden doğan bu film tüm ögeleriyle iz bırakmıştır. Bu durum iyi yapılmış sanat dallarının birlikteliği ile toplumu psikolojik ve kültürel yönde ne kadar derin etkilediğine güzel bir örnektir (Sunal, Kutluhan, 2021).

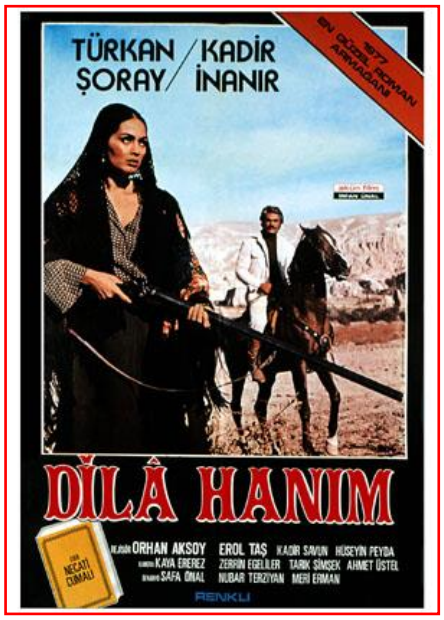
Görsel 1. Selvi Boylum Al Yazmalım Film Afişi.

Aslında Türkan Şoray'ın zamanla oyuncuğu, giyimi, makyajı ve bakışı bile bir marka haline gelmiştir (Aras, 2009). Bu etkileyecelik Türkan Şoray'ın aileden biri gibi görünen kişiliğin de toplumda yerleşmesine yol açmıştır (Görsel 2). Çünkü sinemanın önemli özelliklerinden birisi de film karekterlerinin giysileri ve giysileri nasıl taşıdıklarıdır. Kültürün önemli bir parçası oaln giysi toplumda farklı anlamlar içerir. Bu anlam yönetmenin isteklerinin karaktere yüklediği anlamla aynı olması gerekir (Özlü, Nasiriaghdam, 2015).

Görsel 2. Türkan Şoray'ın Hayat Verdiği Asya Karakteri.

Türkan Şoray filmlerinden birisi de Dila Hanım olup, filmin Dila Hanım karakterinin duygusal ikilem yaşadığı bir rolü canlandırdığı filmdir (Görsel 3). Aşk ve intikam duyguları bu ikilemin baskın duyguları olup film boyunca Dila Hanımın giydiği elbiselerle de bu iki duygunun mesajları verilmektedir. Çünkü filmin kostümlerinin bir amacı ve bir hedef kitlesi vardır. Ayrıca filmin geçtiği coğrafya da hedef kitlenin duygularını etkilemektedir (Filiz, 2024, Sakarya, 2021).

Görsel 3. Dila Hanım Film Afişi.

Dila Hanım karakteri giymiş olduğu kıyafetlerle karakterin hem merhamet hem de otoriter yanını yansıtabilmektedir (Görsel 4). Bu durum filmin tüm akışında karşımıza çıkmaktadır. Zaten Türkan Şoray'ın döneme ve mekâna göre oluşan karakterleri ve bu karakterlerin topluma verdiği mesajlar da çok değişkenlik göstermektedir (Süme, 2018). Bu durum özellikle film kostümlerinin incelendiği ve kostümlerin renginde desenine kadar yorumlandığı gösterge bilimsel analizin ortaya çıkmasında önemli bir etkendir. Bu yolla birçok film karakterinin kıyafetleri incelenmiştir (Güzel, Zor, 2000). Aslında filmlerin kostümünden makyajına, müziğinden senaryosuna kadar bir bütün olarak ele alındığı ve toplum tarafından da konuşulan birçok yönün de olduğu bir gerçektir (Jung, Kim, 2015, Nadoolman, 2018, Omar, 2019).

Görsel 4. Filmin Kahramanları Dila Hanım ve Karadağlı Rıza.

Sinema filmlerinin önemli özelliklerinden birisi olan senaryolarda toplumların yaşadığı dönem ve coğrafya oldukça belirleyici olmaktadır. Kırsal alanlarda önceliklerle kentsel yaşamın öncelikleri farklı

olmaktadır. Hatta farklı coğrafyalarda cinsiyete bakış açısından kültürel olarak yerleşik geleneklere kadar birçok konudaki uçurumu görmek mümkündür. Bu da filmlerde verilen mesajı ve toplumun bu mesajlara tepkisini etkilemektedir (Sarıbay, 2022). Türk sinemasında cinsiyetlerin maruz kaldığı dramlar ve bu dramlardan ortaya çıkan film senaryoları da topluma mesaj verme yollarından birisidir. Özellikle farklı coğrafyalarda kadına bakış açısındaki uçurumlar sinema filmlerinde sıklıkla işlenen konular olmuştur (Tanrıvermiş, 2022, Soyer, 2021, Kaymal, 2020). Bu durum toplumların oluşturduğu ve zamanla kalıplaşan kimlik kavramında da kendini gösterebilir. Aşılması ve geliştirilmesi gereken bu kimlik kalıbını Türk sinemasında sıklıkla işlenmiştir (Pekşen, 2000, Gülpınar, Pınar, 2022).

Tasarım dünyası tasarımlara ilham kaynağı olacak konuları bulmaya çalışmaktadır. Bu dünya geçmişten günümüze hayallerden doğaya geniş bir yelpazede bir alandır. Bu alan geleneksel festivaller, felsefik bir düşünce, antik bir dokuma, sinema ve ya herhangi bir sanat dalı olabilir (Özdemir, Sayar, 2023, Özdemir, Köse, 2023, Özdemir, Güleryüz, 2023).

Bu çalışma moda tasarım dünyasına ilham kaynağı olarak Türkan Şoray film kostümlerini seçmiştir. Bu amaçla Selvi Boylum Al Yazmalım ve Dila Hanım film kostümleri günümüz bakış açısıyla yorumlanmış ve yeniden tasarlanmıştır.

2. TÜRKAN ŞORAY FİLM KOSTÜMLERİNİN GÜNCEL TASARIMLARI

Film kostümleri filmin hikâyesine, çekildiği coğrafyanın toplumsal yaşantısına ve filmin çekildiği döneme göre belirlenir. Bu kostümler filmin etkileyiciliğine göre de toplumda bir karşılık bulabilir. Bu karşılık bazen kısa bazen de uzun süren bir moda bile oluşturabilir. Oyuncunun giydiği bir yazma, elbise ya da ayakkabı sinemanın görsel yönüyle birlikte hemen karşılık bulabilir. Bu çalışmada Türkan Şoray'ın Selvi Boylum Al Yazmalım ve Dila Hanım filmlerinde giydiği film kostümleri bir moda tasarımcısı gözüyle günümüz kıyafetlerine uyarlanarak yeniden tasarlanmıştır. Bu tasarımların hikâye panosu, teknik ve renklendirilmiş çizimleri yapılarak yeni bir ürüne dönüştürülmüştür. Kıyafetlerde filmin senaryosu ve Türkan Şoray'ın oyunculuğu ilham kaynağı olmuştur.

2.1. Selvi Boylum Al Yazmalım Film Kostümlerinin Tasarım Aşamaları

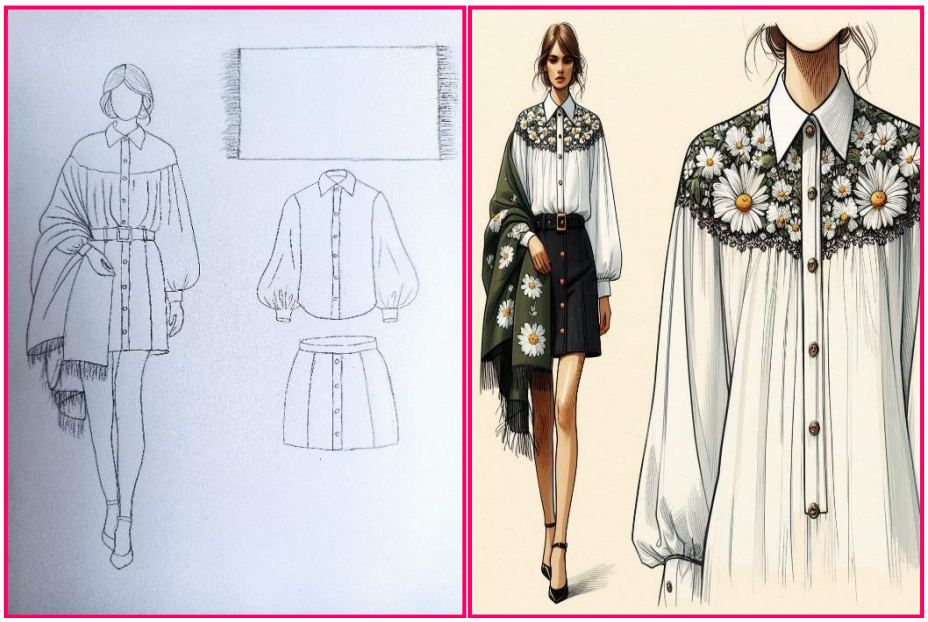
Selvi Boylum Al Yazmalım filminde Türkan Şoray'ın canlandırdığı Asya karakterinin doğayla iç içe olması ve çiçekli basma kıyafetleri çok giymesi bu tasarımın hikâyesini oluşturmaktadır (Görsel 5).

Görsel 5. Selvi Boylum Al Yazmalım 1.Tasarımın Hikâye Panosu.

Çalışmada 1.tasarımın ortaya çıkmasına yol açan ve filmin duygusal atmosferine de uygun bir hayaldi. Bu hayal dağların sessizliğinin, yıldızların parıltısıyla birleştiği, geceye huzur veren bir ortamın bir ürüne dönüşüm hikâyesidir. Filmin kahramanlarından Cemşit, bağlaması elinde, oğluyla birlikte ateşin etrafında oturmuştu. Gözleri, oğlunun masum yüzünde, bir baba sevgisiyle parlıyordu. Her telinden sevgi akıyordu bu adamın. Oğluna ninniler söylerken, yıldızlarla dolu gökyüzüne bakıyordu, yüreği sevgi doluydu. Diğer film kahramanımız Asya ise yanında, Cemşit'e olan sevgisiyle parlayan bir ışık gibiydi. Eskiden yaşanmış acı dolu bir aşkı geride bırakmış ve şimdi emek dolu bir aşkın içinde huzur bulmuştu. Cemşit'in oğluna şarkılar söylerken ki manzarası Asya'nın içini ısıtıyordu. Onun sevgi dolu bakışları, kalbindeki tüm karanlığı aydınlatıyordu.

Asya'nın üzerinde, beyaz gömleği zarif bir şekilde işlenmişti. Siyah eteği, doğanın sessizliğine uyum sağlıyordu. Omuzlarında ise, yeşil üzerine işlenmiş papatyalarla süslenmiş bir şal vardı. Her dokunuş, doğanın tazeliğini ve sevginin gücünü yansıtıyordu. Bu an, sadece bir baba ve oğulun değil, aynı zamanda bir kadının geçmişiyle yüzleştiği ve geleceğe umutla baktığı bir anın resmiydi. Ateşin etrafında, sevgi dolu bir aile tablosu oluşmuştu. Ve o gece, yıldızlarla süslü gökyüzü altında, onların sevgi dolu hikâyesi sonsuza kadar yaşayacaktı (Görsel 6).

Görsel 6. Selvi Boylum Al Yazmalım 1.Tasarımın Teknik ve Artistik Çizimi.

Selvi Boylum Al Yazmalım filminde Türkan Şoray'ın canlandırdığı Asya karakterinin filme de adını veren al yazma farklı bir akış açısıyla yine al renk ağırlıklı bir tasarımda tekrar yorumlanmıştır (Görsel 7).

Görsel 7. Selvi Boylum Al Yazmalım 2.Tasarımın Hikâye Panosu.

Selvi Boylum Al Yazmalım filminde Asya karakteri için tasarlanan 2. Kıyafet için hayal edilen ortam tasviri yapılarak oluşan duygu tasarıma aktarılmıştır. Bu ortamın tasviri ve oluşan duygu şu şekildeydi. Yazın sıcağında, Selvi'nin yaprakları kıpır kıpır esen rüzgârla dans ediyordu. Asya, kırmızı midi elbisesinin üzerindeki küçük çiçeklerle bezeli huzur dolu bir nehir gibi akıyordu. Elbisenin kırmızısı, tutkunun ve cesaretin rengiydi; Asya'nın içindeki alevin yansımasıydı. Bir gün, yüreğinin sesini dinlemeye karar verdi. Kırmızı eşarbı, cesaretin ve tutkunun simgesi olarak boynuna doladı. Ruhlarının dansı, çevrelerini saran sessizliği

deliyordu. Sevgileri, Selvi'nin dalları arasından sızan ışık gibi, karanlığı aydınlatıyordu. İlyas'ın elleri, onu sararken, gözlerindeki sevgiyle Asya'nın korkularını sileceğine dair bir söz veriyordu. Asya, İlyas'ın gözlerinde kaybolurken, geçmişin zincirlerinden kurtulmuş hissediyordu kendini. Birlikte, özgürlüğün kokusunu alıp, gökyüzünün sonsuz maviliğine doğru uçtular. Kalpleri, Selvi'nin gölgesinde, sonsuza dek sürecek bir aşkın simgesi olarak yaşayacaktı (Görsel 8).

Görsel 8. Selvi Boylum Al Yazmalım 2.Tasarımın Teknik ve Artistik Çizimi.

2.2. Dila Hanım Film Kostümlerinin Tasarım Aşamaları

Çalışmada tasarımları yapılan diğer bir film Dila Hanımdır. Bu film için iki adet tasarım yapılmıştır. Bu tasarımlar yine filmin konusu ve duygusundan esinlenerek hikâye panosu, teknik ve artistik çizimleri yapılarak oluşturulmuştur (Görsel 9).

Görsel 9. Dila Hanım Filmi 1.Tasarımın Hikâye Panosu.

Birinci tasarım için oluşan tasarım duygusunda Dila Hanım'a üstünde siyah yelek ve içine yakası işlemeli V yaka balon kol gömlek tasarlanmıştır. Bu tasarımda kullanılan çizgiler güçlü ve kararlı bir karakteri temsil etmektedir. Siyah renk, onun yasını tuttuğu eşinin ölümünü simgelerken, beyaz şal ise saflığının ve masumiyetinin sembolüdür. Altında giydiği siyah geniş paça pantolon, cesaret ve kararlılıkla hareket ettiğini gösterir. Dila Hanım'ın kocasının intikamını almak için gösterdiği kararlılık ve azmin bir ifadesidir. Dila Hanım'ın bu kıyafeti, ölen eşinin katilini bulmak için İstanbul'a giderken giymesi, onun intikam arayışını ve adaleti sağlama çabasını vurgular. Siyahın yas ve intikam duygularını, beyazın ise saflık ve masumiyeti temsil etmesi, karakterin içsel çatışmalarını ve hikâyenin derinliklerini yansıtır (Görsel 10).

Görsel 10. Dila Hanım 1.Tasarımın Teknik ve Artistik Çizimi.

İkinci elbisenin tasarımında yine hikâye panosu, teknik çizim ve artistik çizimler yapılmıştır (Görsel 11).

Görsel 11. Dila Hanım Filmi 2.Tasarımın Hikâye Panosu.

İkinci tasarımda filmin kahramanlarından Dila Hanımın farklı bir yönü ortaya konmuştur. Örneğin Dila Hanım'ın giydiği lacivert uzun elbise, zarafetini ve inceliğini vurgular. Lacivert, içsel derinlik ve huzurun rengidir. Bu renk, Dila Hanım'ın güçlü iç dünyasını ve kararlılığını yansıtır. Üzerindeki küçük çiçek desenleri, onun hassas ve duygusal doğasını yansıtır. Başında taşıdığı lacivert şal ise geleneksel motiflerle işlenmiştir ve onun köklerine ve geleneklerine bağlılığını simgeler. Bu elbiseyi giyerken Dila Hanım, eşinin katilini bulmaya giderken beklenmedik bir durumla karşılaşır: yolda yaralı bir adamla karşılaşır ve ona yardım etmeye karar verir. Ancak zamanla, bu adamla arasında beklenmedik bir bağ ve aşk oluşur. Dila Hanım, tanımadığı bu adama karşı duygusal bir çekim hisseder, ancak onun aslında eşinin katili olduğunu bilmez. Filmde karakterin yaşadığı bu ikilem elbisenin anlamına da yansımıştır. Elbise insan ilişkilerinin karmaşıklığını ve bazen gerçekle görünen arzular arasındaki çatışmayı vurgular. Dila Hanım'ın giydiği elbise, geleneksel ve zarif bir görünüm sunarken aynı zamanda, hikâyenin karmaşıklığını ve karakterin içsel çatışmalarını da vurgular (Görsel 12).

Görsel 12. Dila Hanım 2.Tasarımın Teknik ve Artistik Çizimi.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Tasarımcı için ilham aldığı kaynağın, onun ruhunda oluşturduğu duygu önemlidir. Bu duygu onun eserindeki tüm çizgilere yansır ve bunun sonucunda ürünler ortaya çıkar. Türkan Şoray bir tasarımcının ilham alacağı birçok özelliğe sahip muhteşem bir karakterdir. Hem oyunculuğu, hem güzelliği hem de duruşu bu sıfatı hak etmesi için yeterlidir. Moda tasarımcısı için de Türkan Şoray'a bakış bu özellikleri kullanmak üzere olabilir. Filmlerinde giydiği kıyafetler moda tasarımcısına yeni ufuklar açabilir. Çünkü zaten toplumda karşılık bulmuş olan bu filmlerdeki kostümlerin bir hikâyesi ve Türkan Şoray gibi bir ikonun bu kıyafetleri taşımasıyla oluşan etki moda tasarımcısı için bulunmaz bir fırsattır. Bu çalışma göstermiştir ki sinema toplumlar üzerinde görsel olarak oldukça etkili bir sanat dalı olduğu için filmlerdeki kostümlerde bu etkileyicilikten payını almaktadır. Çalışmada ortaya çıkan sonuca bakıldığında çekildiği döneme ait film kostümleri eğer günümüzde olsaydı nasıl bir değişim olurdu sorusuna cevap vermektedir. Günümüz hayat bakış ile oluşturulan iki Türkan Şoray filmine ait dört kıyafet tasarımı zamanın ruhunu yansıtmaktadır. Çünkü o dönemdeki toplumların hayata bakış açıları ve öncelikleri ile günümüz için aynı değildir. O dönemde insanlar sadece örtünmek için giyinirken günümüz tasarımlarında öncelik estetik olmaktadır. Çalışmadaki kıyafetlerin tasarımında filmlerin duygularında ve hikâyesinde çok fazla değişiklik yapmamaya özen gösterilmiştir. Kıyafetlerde kullanılan desenlerden renklere filmin genel teması esas alınmıştır. Örneğin Selvi Boylum Al Yazmalımda Asya'nın duru ve doğal aşkı ile emeğin eşsiz ruhu yeni tasarımlarda da işlenmiştir. Yine Dila Hanımdaki aşk ile intikam duygularının ikilemi tasarımlarda verilmiştir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Sinema görsel sanatlar içerisinde etkileme gücü en yüksek olan ve toplumun geniş kesimine kolayca ulaşabilen bir sanat dalıdır. Bu sanat dalı, içerisinde birçok bileşeni olan bir yapıya sahiptir. Bu bileşenler oyuncular, yönetmen, kostümcü, kameraman, senaryo yazarı ve daha birçok öğeden oluşmaktadır. Bu çalışmada bir sinema filminin bileşenlerinden birisi olan kostüm yönü incelenmiştir. Bir moda tasarımcısı gözüyle Türkan Şoray'ın Selvi Boylum Al Yazmalım ve Dila Hanım filmlerinde giymiş olduğu kostümleri yeniden yorumlanarak tasarlanmıştır. Bu tasarımlarda günümüz çizgileri kullanılarak geçmişten günümüze modadaki değişim gösterilmiştir. Çünkü moda ve moda tasarımı değişimin en çok görüldüğü yerlerdir. Bu filmlerin kostümlerindeki değişimde filmlerin duygusuna ve hikâyesine sadık kalınmış sadece tasarımın görselliğine dokunulmuştur. Tasarımlarda ikilemlerin yaşandığı iki Türkan Şoray filmi kullanılmış ve ikilemlerdeki duygular tasarımlara da yansıtılmıştır. Selvi Boylum Al Yazmalı da aşk emek ikilemi, Dila Hanım da ise aşk intikam ikilemi işlenmiştir.

Tasarım dünyasındaki esin kaynakları sınırsız konularla doludur ve bu konular tasarımcının kendisi bulup ortaya çıkarmasını beklemektedir. Tasarımcının duygularını harekete geçiren bu konular doğa, geçmiş, gelenekler, büyük medeniyetler, aşklar, sinema, mimari ve ya festivaller olabilir. Tasarımcı bu konuların kendine yakın bulduğu bir bölümünü alır ve tasarımına yansıtır. Tasarımın o bölümü tasarımcının çalıştığı alanla ilgili olarak şekillenir ve insanların beğenisine

sunulur. Bu çalışma Türkan Şoray filmlerinde kullanılan film kostümlerinin bir moda tasarımcısı tarafından yeniden yorumlanarak tasarlanması ve insanların beğenisine sunulması için yapılmıştır.

KAYNAKÇA

[1] Dursun, A., & Gümüş, A. Türkan Şoray Filmlerinde Halk Kültürü Unsurlarının İşlevleri. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, *15*(40), 1139-1159, 2022.

[2] Güvenç, A. Ö. *Folklor ve sinema*. İstanbul: Ötüken, 2020.

[3] Parlayandemir, G. Uzaklarda Arama: Vesikalı Yârim Filmine Mutlu Bir Son Yazmak. Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, (39), 110-134, 2022.

[4] Yıldırmış, F. "Hazal" ve "Sultan Gelin" Filmleri Üzerinden Evliliğe İlişkin Geleneklerin Halk Bilimi Açısından Değerlendirilmesi. Mavi Atlas, *7*(2), 88-107, 2019.

[5] Büker, S.-Uluyağcı, C. *Yeşilçam'da bir sultan*. İstanbul: Afa, 1993.

[6] Torobekova, G. *Sinema Ve Edebiyat ilişkisi açısından Cengiz Aytmatov'Un Eserlerinin Incelenmesi "Selvi Boylum Al yazmalım" üzerine Bir çözümleme* (Doctoral dissertation, Marmara Universitesi (Turkey)), 2001.

[7] Sunal, G., & Kutluhan, D. F. Sinema ve Edebiyat İlişkisi Bağlamında Selvi Boylum Al Yazmalım ve Ben, Tien-Şan Filmlerinin Türsel Çözümlemesi. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, *2021*(54), 236-255, 2021.

[8] Aras, E. Z. *Türkan Şoray: Bir imajın başarısı. Biyografya Türkan Şoray 8*, İstanbul: Bağlam, 2009.

[9] Özlü, P. G., & Nasiriaghdam, A. *Türk Sinemasında Kadın Karakterlerin Giyim Tarzlarında Kültürel Anlamlar*, 2015.

[10] Filiz, A. Y. *Semıotıcal Analysıs Of Costumes In Yesılçam Cınema Fılms In The Context Of Socıal Status: The Case Of Turkan Soray Yeşilçam Filmlerinde Yer Alan Kostümlerin Toplumsal Sınıf Bağlamında Göstergebilimsel Analizi: Türkan Şoray Örneği*. In *Congress Id*, 2024.

[11] Sakarya, Y. U. Makedonya 1900'de Adalet ve İntikam Arayışı. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, *11*(21), 183-197, 2021.

[12] Süme, B. *1980'li Yıllar" Atıf Yılmaz Sineması" nda bir Oyuncu Olarak" Türkan Şoray" ın Değişim, Dönüşümü ve Filmlerin" Gabold" Modeli Üzerinden Çözümlenmesi* (Master's thesis, Maltepe University (Turkey)), 2018.

[13] Güzel, S., Zor, S. D. 2000 Yılı Sonrası Türk Bilim Kurgu Filmlerindeki Kostümlerin Göstergebilimsel Analizi:"Gora"-"Arog"-"Arif V 216" Filmleri Örneği. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, *7*(2), 98-119, 2000.

[14] Jung, J., & Kim, E. A Study of the Costumes and Make-up in the Movie. Journal of Fashion Business, *19*(3), 14-30, 2015.

[15] Nadoolman, L. D. Character and costume in cinema: The Hollywood Costume exhibition. Studies in Costume & Performance, *3*(1), 91-96, 2018.

[16] Omar, A.L.M.N. Role of animation movies costumes as visual language indicating cultural identity. International Journal of Artificial Intelligence and Emerging Technology, *2*(2), 12-14, 2019.

[17] Sarıbay, A., E. *1970'li yıllarda Türkiye'de göç ve kentleşmenin filmler üzerinden yorumlanması: Gelin, düğün ve diyet filmleri örneği* (Master's thesis, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi), 2022.

[18] Tanrıvermiş, Ş. *Türkan Şoray'ın ikinci dalga kadın hareketi paralelinde değişen kariyeri. RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi(26), 526-542.* https://doi.org/10.29000/rumelide.1075625, 2022.

[19] Soyer, F. Türk sinemasında modernleşme bağlamında kadın bedeninin dönüşümü: melodramlarda pygmalion etkisi ve ideal kadın temsili. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi, 6(11), 144-158, 2021.

[20] Kaymal, C. Toplumsal Cinsiyet Algısı Ve Sinemanın İçiçeliği: Yeşilçam Filmlerindeki Kadın Karakterler Üzerine Bir Analiz. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 1(4), 284-298, 2020.

[21] Pekşen, G. D. 2000 Öncesi Türk Sinemasının Kültürel Dışavurumu: Kimliksizlik, Basmakalıplaşma ve Zihniyet Sorunu. *Kültür Araştırmaları Dergisi*, (18), 371-399, 2000.

[22] Gülpınar, D. B., & Duran, N. T. Feyzi Tuna'nın Kadın Filmleri Üçlemesinin Feminist Kuram Perspektifinden Analizi. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Sanat Araştırmaları, 1(1), 23-40, 2022.

[23] Özdemir, H., & Güleryüz, S. S. Şapka Tasarımında Yöresel Dokunuşlar: Kutnu Kumaş Örneği. Art Vision, 29(51), 137-143, 2023.

[24] Özdemir, H., & Köse, F. Antik Yunanda Mistik Bir Karakter Sinoplu Diyojen Ve Mit Tasarımı Laterna. Journal Of World Of Turks/Zeitschrift Für Die Welt Der Türken, 15(1), 2023.

[25] Özdemir, H., & Sayar, A. Sanat ve Karnaval:"Üçüncü Göz" Maske Çanta Tasarımı. Turkish Journal of Fashion Design and Management, 5(3), 159-172, 2023.

YAPAY ZEKA UYGULAMALARI İLE TİPOGRAFİ TASARIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

* Bu makale yüksek lisans tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

Mine ÇOLAK [1], Dr. Öğr. Üyesi Gürbüz Doğan EKŞİOĞLU[2], Doç. Dr. Nihat DURSUN[3]

[1] Altınbaş Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, minecolak@gmail.com - ORCID ID 0009-0002-4798-7394

[2] Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, gdeksi@gmail.com - ORCID ID 0009-0002-6053-076X

[3] İstanbul Beykent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, nihatdursun@yahoo.com - ORCID ID 0000-0002-1155-2949

ÖZET

Tipografi, metnin görsel düzenlenmesi yoluyla iletişimde hem estetik hem de işlevsel değer taşıyan kritik bir tasarım disiplinidir. Son yıllarda, yapay zeka (YZ) teknolojilerindeki ilerlemeler, tipografi tasarımında köklü dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle derin öğrenme, makine öğrenmesi ve generatif adversarial ağlar (GAN'ler) gibi YZ tabanlı yöntemler, geleneksel tasarım süreçlerini otomatikleştirerek hız, verimlilik ve yaratıcı çeşitlilik sağlamaktadır.

Bu makale, yapay zeka uygulamalarının tipografi tasarımındaki rolünü kapsamlı bir şekilde incelemektedir. YZ destekli araçlar, yeni ve özgün yazı tiplerinin hızlı bir şekilde üretilmesi, dinamik ve bağlama duyarlı tipografik çözümlerin geliştirilmesi gibi süreçlerde önemli katkılar sağlamaktadır. Ayrıca, kişiselleştirilmiş tipografi tasarımları sayesinde, kullanıcı deneyiminin optimize edilmesi mümkün hale gelmiştir. Ancak, yapay zekanın tasarım süreçlerine entegrasyonu, özgünlük, telif hakları ve etik sorumluluklar gibi önemli sorunları da gündeme getirmektedir.

Bu çalışmada, YZ'nin tipografi tasarımına sunduğu fırsatlar ve karşılaşılan zorluklar ele alınarak, bu teknolojinin tasarım dünyasındaki mevcut ve potansiyel etkileri analiz edilmiştir. Bulgular, yapay zekanın tipografi tasarımında yaratıcı bir ortak olarak konumlanabileceğini, ancak insan tasarımcıların etik ve estetik rehberliğinin süreçte vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler : Tipografi Tasarımı, Yapay Zeka, Derin Öğrenme, Tipografi, Yaratıcı Otomasyon.

A STUDY ON TYPOGRAPHIC DESIGN WITH ARTIFICIAL INTELLIGENCE APPLICATIONS

Mine ÇOLAK [1], Dr. Öğr. Üyesi Gürbüz Doğan EKŞİOĞLU[2], Doç. Dr. Nihat DURSUN[3]

[1] Altınbaş Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, minecolak@gmail.com - ORCID ID 0009-0002-4798-7394

[2] Yeditepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, gdeksi@gmail.com - ORCID ID 0009-0002-6053-076X

[3] İstanbul Beykent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, nihatdursun@yahoo.com - ORCID ID 0000-0002-1155-2949

ABSTRACT

Typography is a critical design discipline with both aesthetic and functional value in communication through the visual organization of text. In recent years, advances in artificial intelligence (AI) technologies have led to radical transformations in typography design. In particular, AI-based methods such as deep learning, machine learning, and generative adversarial networks (GANs) automate traditional design processes, enabling speed, efficiency, and creative diversity.

This paper comprehensively explores the role of AI applications in typography design. AI-enabled tools make significant contributions to processes such as the rapid generation of new and unique typefaces and the development of dynamic and context-sensitive typographic solutions. Moreover, personalized typographic designs have made it possible to optimize the user experience. However, the integration of AI into design processes raises important issues such as originality, copyright and ethical responsibilities.

This study analyzes the opportunities and challenges of AI in typographic design and the current and potential impact of this technology in the design world. The findings suggest that AI can be positioned as a creative partner in typography design, but that the ethical and aesthetic guidance of human designers is indispensable in this process.

Keywords : Typography Design, Artificial Intelligence, Deep Learning, Typography, Creative Automation.

1. GİRİŞ

Tipografi, yazılı dilin görsel bir yapıya dönüştürülmesi süreci olarak hem iletişim hem de tasarım disiplinlerinin önemli bir bileşeni olarak kabul edilmektedir. Tarihsel süreçte, taş baskı ve el yazması gibi geleneksel yöntemlerden dijital yazı tiplerine kadar uzanan tipografi, iletişimde hem estetik hem de işlevsel bir rol oynamıştır. Tipografinin temel amacı, metinlerin okunabilirliğini artırmanın yanı sıra, mesajın alıcı üzerindeki etkisini güçlendirmektir. Ancak, bu süreç uzun yıllar boyunca büyük ölçüde insan emeğine ve tasarımcının estetik becerisine dayalı olarak ilerlemiştir. Bu bağlamda, tipografi tasarımı yoğun emek, zaman ve uzmanlık gerektiren bir süreçtir.

Günümüzde, yapay zeka (YZ) teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, tipografi tasarımında köklü değişimlere yol açmaktadır. Yapay zeka, veri analizi, öğrenme ve karar verme süreçlerinde insan benzeri yeteneklere sahip sistemlerin geliştirilmesini mümkün kılmaktadır. Özellikle derin öğrenme, makine öğrenmesi ve generatif adversarial ağlar (GAN'ler) gibi yapay zeka teknolojileri, tasarım süreçlerinde otomasyon ve yaratıcılığı bir araya getiren yeni uygulamaların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Tipografi tasarımında YZ'nin kullanımı, yalnızca üretim sürecini hızlandırmakla kalmaz; aynı zamanda daha karmaşık, estetik ve kişiselleştirilmiş tasarımların ortaya çıkmasına da olanak tanır.

Yapay zeka tabanlı tipografi tasarımı, birçok yenilikçi yaklaşımı beraberinde getirmektedir. Örneğin, generatif modeller, mevcut yazı tipleri üzerinden öğrenme yaparak tamamen özgün yazı tipleri oluşturabilmektedir. Bu, geleneksel yöntemlerle aylarca sürebilecek yazı tipi geliştirme süreçlerini önemli ölçüde kısaltmaktadır. Bunun yanı sıra, YZ tabanlı araçlar, metinlerin bağlamına ve kullanıcı tercihlerine göre otomatik yazı tipi önerileri sunarak tasarım sürecinde tasarımcılara rehberlik edebilmektedir. Böylece, estetik ve işlevsellik arasında denge kurarak etkili tipografik çözümler üretilmesine katkı sağlar.

Bunun yanı sıra, yapay zeka, dinamik ve kişiselleştirilmiş tipografi tasarımlarının geliştirilmesine olanak tanır. Özellikle dijital platformlarda, kullanıcı deneyimini optimize etmek amacıyla yazı tipleri, kullanıcı davranışlarına veya içerik türüne göre otomatik olarak uyarlanabilir. Örneğin, bir e-ticaret platformu, her bir kullanıcıya özel yazı tipi ve düzen önerileri sunarak daha kişiselleştirilmiş bir deneyim sağlayabilir. Bu durum, pazarlama ve

reklamcılık alanlarında da etkisini göstermekte; tüketiciye özel tipografik tasarımlar, marka mesajlarının daha etkili bir şekilde iletilmesini sağlamaktadır.

Ancak, yapay zeka teknolojilerinin tasarım süreçlerine entegrasyonu, birtakım etik ve estetik tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Yapay zeka tarafından üretilen tipografik tasarımların özgünlüğü, telif hakları ve mülkiyet gibi konular, bu teknolojinin yaygınlaşmasıyla birlikte daha fazla önem kazanmaktadır. Ayrıca, yapay zeka sistemlerinin karar verme süreçlerinin şeffaf olmaması, tasarım sürecinde kontrol ve öngörülebilirlik gibi kritik unsurlar üzerinde belirsizliklere yol açabilmektedir. Bu bağlamda, tasarımcıların YZ tabanlı araçları bilinçli ve etik bir şekilde kullanmaları gerekmektedir.

Bu makale, yapay zeka uygulamalarının tipografi tasarımı üzerindeki etkilerini ele almayı hedeflemektedir. YZ teknolojilerinin tipografi tasarımındaki işlevselliği, yaratıcılığı nasıl artırdığı ve bu teknolojilerin sunduğu yeniliklerin tasarım dünyasında nasıl bir dönüşüm yarattığı üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda, yapay zeka destekli tipografi tasarımının sağladığı avantajlar kadar, beraberinde getirdiği etik ve estetik zorluklar da detaylı bir şekilde incelenecektir.

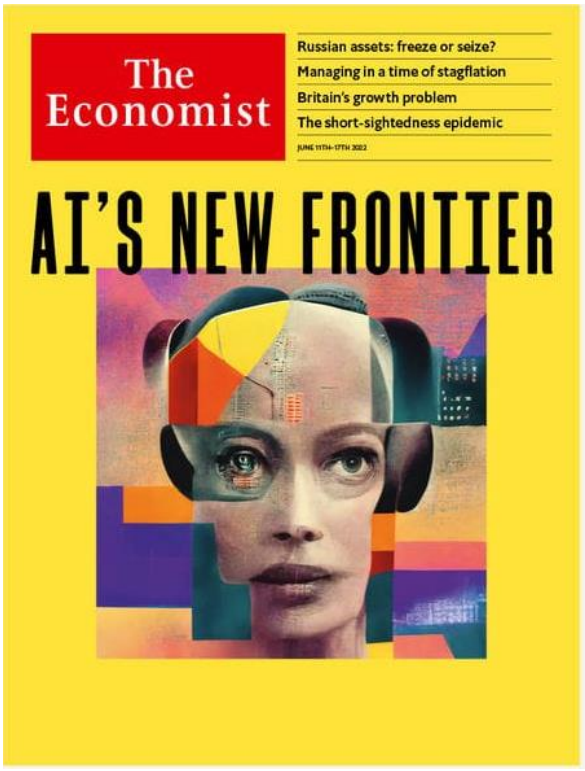
2. YAPAY ZEKA UYGULAMALARI İLE TİPOGRAFİ

Yapay Zekanın yaşam alanlarının neredeyse her bölümünde etkili olduğu görülmektedir. Eğitimde, Endüstrilerde, Hizmet Sektörüne ve sosyal yaşam alanlarında farklı disiplinlerle entegre olmuş ve/veya parçası haline gelmiş birçok uygulamadan söz edebilmek olanaklıdır. Özellikle yoğun kullanım potansiyeli olan YZ araçları insanın mevcut yeteneklerini arttırmaya yönelik işlev gördüklerini söylemek de gerekmektedir. Bu anlamda bakıldığında, Güzel Sanatlar ve Görsel Tasarım alanlarında kullanılan YZ Uygulamalarını incelemek gerekmektedir. Sıklıkla kullanılan bazı önemli YZ uygulamalarına aşağıda ye verilmiştir

2.1. Midjourney

Midjourney, metin tabanlı açıklamalardan görsel içerik üreten bir yapay zeka (YZ) platformunun beta aşamasıdır (URL-5). Bu platformun dikkat çekici özelliklerinden biri, kullanıcıların metin girdileri ile yeni, özgün ve etkili görseller üretmelerine olanak tanımasıdır (URL-5). Ancak, bu teknolojinin etkileri, görsel sanat alanında profesyonel olarak faaliyet gösteren sanatçılar üzerinde potansiyel bir tehdit oluşturup oluşturmadığı konusunda önemli bir

tartışma yaratmaktadır. The Economist dergisinin Haziran 2022 sayısının kapağını (Şekil 2.2) oluşturmak için Midjourney'in kullanımı, sanatçıların işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya kalabilecekleri endişelerini gündeme getirmiştir (The Economist, 2022). Dünya genelinde pek çok yetenekli ressam, yaratıcı becerileri ve sanatsal vizyonları ile geçimlerini sağlamakta ve bu durum, yapay zeka destekli sistemlerin sanatsal üretim üzerindeki etkilerini sorgulamaya itmektedir.

Görsel 1. Midjourney Tarafından Haziran 2022'de Tasarlanan the Economist Dergisinin Kapağı (The Economist, 2022)

Midjourney'in görsel üretme kapasitesi, mevcut görsellerin yeniden birleştirilerek özgün eserler oluşturulmasına dayanmaktadır. Bu süreç, sanatçının yaratıcılığı ve becerisiyle şekillenen bir üretim modeli sunmaktadır (Yin ve ark., 2023). Şekil 2.3'te, bir Midjourney kullanıcısı tarafından yaratılan tipografik bir tasarım örneği sunulmaktadır. Retro estetiğiyle tasarlanmış kırmızı ve beyaz renk paleti, "Çin Yeni Yılınız Kutlu Olsun" mesajına geleneksel bir estetik derinlik kazandırmaktadır. Kırmızı, Çin kültüründe mutluluğu ve şansı simgeleyen bir renk olarak yer edinirken, beyaz renk ise saflık ve temizliği simgeler. Bu renk seçimleri, mesajın kültürel anlamını pekiştirmekte ve izleyiciye derinlikli bir anlatı sunmaktadır. Retro yazı tipi, geçmiş dönemlere referansla geleneksel bir

atmosfer yaratmakta olup, aynı zamanda yazı karakterlerinin biçimi ve stili, Çin'in geleneksel el sanatlarıyla estetik bir benzerlik sergileyerek kültürel uyumu pekiştirmektedir. Tasarımda yer alan Çin ejderhası figürü ise, Çin'in zengin mitolojik ve sembolik kültürüne atıfta bulunarak, görselin tematik bağlamını güçlendirmektedir. Bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, tasarımın izleyicisine geleneksel, kutlama dolu ve kültürel açıdan zengin bir atmosfer sunduğu söylenebilir.

Görsel 2. Jatoplay Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Midjourney, t.y.)

Şekil 2.4'te, 'yaras89' adlı kullanıcı tarafından oluşturulan görselde, 'TrivTopia' adlı yazı tipi modern ve eğlenceli bir tasarım anlayışıyla kullanılmaktadır. Harf boyutlarındaki farklılıklar, görselin dikkat çekici olmasını sağlamakta ve estetik açıdan görsel çekiciliği artırmaktadır. Her bir harf, mavi, mor ve pembe tonlarını içeren bir degrade geçişi ile doldurulmuş olup, bu renk geçişleri yazıya dinamizm ve canlılık katmaktadır. Bu tasarım unsurları, metne akıcı ve bütünleşik bir görünüm kazandırmakta ve estetik bir bütünlük oluşturmaktadır. Yapay zekâ teknolojisinin tipografi üzerindeki etkisi, özellikle Midjourney ile üretilen gerçekçi görsel dokular sayesinde gözlemlenen sonuçlar açısından dikkat çekicidir. Bu tür tasarımlar, sadece görsel çekiciliğiyle değil, aynı zamanda tanıtım amaçlı kullanımlar için de uygun ve yaratıcı bir potansiyel sunmaktadır.

Görsel 3. Yaras89 Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Midjourney, t.y.)

Şekil 2.5'te, 'ai_meso' adlı kullanıcı tarafından Flexion yazı tipiyle oluşturulan görselde, kelime ya da harf kombinasyonları farklı bir perspektiften ele alınarak, sorunsuz bir şekilde başka bir anlamlı kelime veya ifadeye dönüşebilen bir ambigram tasarımı sunulmuştur (Başaran, 2021). Ambigram, aynı görselin hem normal hem de ters yönden okunabilmesini sağlayan tipografik bir tasarım ya da sanatsal bir ifade biçimidir (Prokhorov, 2013). Bu tasarımda, yazı karakterinin çok yönlülüğü sergilenmekle kalmamış, aynı zamanda tasarıma ek bir görsel çekicilik katmanı eklenerek ambigram özelliği vurgulanmıştır. Harf biçimlerinin detaylarına özen gösterilerek, iki kelime arasında akıcı bir geçiş sağlanmış ve böylece tasarımın okunabilirliği korunmuştur.

Görsel 4. Ai_meso Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Midjourney, t.y.)

Şekil 2.6'da, 'danilos_91240' adlı kullanıcı tarafından oluşturulan görselde, tipografik tasarımın dikkat çeken özellikleri bulunmaktadır. 'PORTATILES' kelimesi, klasik bir serif yazı tipiyle büyük harflerle yazılarak vurgulanmıştır. Bu yazı tipi seçimi, kelimenin güçlü ve resmi bir ifadeye sahip olmasını sağlamaktadır. Diğer yandan, 'MUY' kelimesi, daha küçük boyutta ve basit bir sans-serif yazı tipiyle yazılmış olup, kelimenin daha hafif ve minimalist bir görünüm kazanmasına olanak tanımaktadır. 'GuapoS' kelimesi ise oyunbaz bir el yazısı stilinde tasarlanmış ve harf boyutları sanatsal bir etki yaratacak şekilde değiştirilmiştir. Özellikle, 'G' ve 'S' harfleri diğer harflerden daha büyük boyutlarda kullanılarak dikkat çekici bir vurgu oluşturulmuştur. Renk seçimi olarak siyah-beyaz kullanımı, tasarıma sade bir estetik ile etkili bir kontrast katmıştır. Genel olarak, tipografik seçimler, her bir kelimenin karakterini vurgulayarak görsel hiyerarşi oluşturmuş ve tasarıma çeşitlilik kazandırmıştır.

Görsel 5. danilos_91240 Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Midjourney, t.y.)

2.2. DALL·E

DALL·E 3, OpenAI tarafından geliştirilen bir metin tabanlı görsel üretim modelidir ve önceki sürümlere kıyasla daha yüksek bir ayrıntı ve nüans anlama kapasitesine sahiptir (URL-4). Bu gelişmiş model, kullanıcılara fikirlerini daha kesin ve doğru bir şekilde görselleştirme imkânı sunmaktadır. DALL·E 3, önceki versiyonlara göre belirgin bir ilerleme kaydetmiş olup, modern metinle resim oluşturma sistemlerinin aksine, kullanıcılara prompt mühendisliği öğrenme gerekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Model, ChatGPT üzerinde doğrudan inşa edilmiş olup, kullanıcıların ChatGPT'yi düşünce ortağı olarak kullanarak promptları geliştirmelerine olanak tanımaktadır. Bu iki entegre sistem, kullanıcılara daha verimli bir deneyim sunmayı hedeflemektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında, DALL·E 3, metinle resim oluşturma alanında önemli bir yenilik ve ilerleme sağlamış bir yapay zeka modelidir (URL-4; Zhu ve ark., 2024).

Görsel 6. DALL·E 3 Tipografi Örneği (DALL·E 3, 2024)

DALL·E 3'ten serbest bir tipografi çalışması oluşturması istenmiş ve bu süreçte ortaya çıkan tipografik tasarımda, soyut ve modern yaklaşımların ön plana çıktığı gözlemlenmiştir. Tasarımda, keskin hatlar, geometrik şekiller ve kontrastlı renklerin yoğun kullanımı dikkat çekmektedir. Büyük harflerin kullanımı ve beyaz alanların vurgulanması, tasarımın görsel etkisini artıran unsurlar arasında yer almaktadır. Bu tipografi, başlık, afiş veya logotype gibi farklı kullanım alanlarında etkili bir şekilde kullanılabilecek niteliklere sahiptir. Ayrıca, minimalist bir estetik anlayışıyla şekillendirilmiştir (Zhu ve ark., 2024) (Şekil 2.7).

Şekil 2.8'de Maryham tarafından tasarlanan görselde yazı tipi stili ve renkler dikkat çekici bir özenle seçilmiştir. "Daniela" yazı karakteri (DALL·E 3, 2024) zarif bir el yazısıyla yazılmış ve pembe ile beyaz arasında değişen bir renk gradyanıyla öne çıkarılmıştır. Bu renk seçimi metne duygusal bir zarafet ve hafiflik kazandırmıştır. Tipografi renkli çiçekler, girdaplar ve diğer dekoratif unsurlarla süslenerek enerjik ve canlı bir görsel etki yaratılmıştır. Pembe, turuncu, sarı ve mor gibi farklı renk ve boyutlarda tasarlanan çiçekler görsel zenginlik katmıştır. Ayrıca soyut şekiller (daireler, çizgiler vb.) dinamik bir kompozisyon oluşturarak tipografiyi desteklemektedir. Arka plan, köşelerden merkeze doğru bir renk geçişiyle daha koyu renklerden daha açık renklere dönüşerek metni ve süslemeleri görsel olarak tamamlamıştır. Maryham'ın tasarımı yazı tipi, renkler ve kompozisyonun uyumuyla etkileyici ve çarpıcı bir görsel sunduğu söylenebilir.

Görsel 7. Maryham Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Maryham, 2023)

Şekil 2.9'da, 'Pixexid' adlı kullanıcı tarafından tasarlanan görsel, tipografi sanatının yaratıcı ve etkileyici bir örneğini sunmaktadır. 'Summer Vibes' ifadesi (Maryham, 2023), farklı stiller ve boyutlarda harflerle titizlikle tasarlanmış olup, görsel açıdan dikkat çekici bir estetik yaratılmaktadır. Harfler, üç boyutlu (3D) efektler ve detaylı gölgelendirmelerle zenginleştirilmiş, bu sayede metne derinlik kazandırılmıştır. Ayrıca, metnin etrafında yer alan dekoratif unsurlar ve arka plandaki manzara, tipografik tasarımı destekleyerek görselin bütünlüğünü pekiştirmiştir. 'Summer Vibes' yazısı, büyük ve stilize harflerle tasarlanmış olup, çevresindeki dekoratif unsurlar arasında yıldızlar, kalp şekilleri ve spiral desenler yer almaktadır. Yazının alt kısmında, kumda serpiştirilmiş deniz kabukları ve yıldız balığı detayları eklenmiştir. Arka planda ise güneşin batışını yansıtan parlak bir sahil manzarası, gökyüzündeki altın renkli ışıkların denizi aydınlatmasıyla birlikte, görselin genel atmosferini sıcak, parlak ve tatil havasını yansıtan bir biçime taşımaktadır. Pixexid'in tasarımı, tipografiyi yalnızca bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda sanatsal bir ifade ve duygu taşıyan bir görsel anlatıya dönüştürmeyi başarmaktadır.

Görsel 8. Pixexid Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Pixexid, 2023)

2.3. Playground

Playground AI, yaratıcı ve yenilikçi içerik üretimi için geliştirilmiş bir yapay zeka platformudur (Ozan Sihay, 2023). Bu platform, kullanıcıların görsellerini oluşturma, düzenleme ve optimize etme imkânı tanımaktadır. Ayrıca, Playground AI, kullanıcıların yaratıcı süreçlerini iyileştirmek ve daha etkili içerikler üretmek için çeşitli araçlar sunmaktadır. Bu özellikler, kullanıcıların ilgi çekici ve etkileyici içerikler üretmelerine, paylaşmalarına ve keşfetmelerine olanak sağlamaktadır (Playground AI - YouTube). Örneğin, Playground AI'dan hamburger temalı bir tipografi oluşturması istenmiş ve platform tarafından üretilen çıktı, Şekil 2.10'da gösterilmektedir. Oluşturulan görsel, tipografi sanatı açısından dikkat çekici bir kompozisyon sunmakta olup, zengin renk paleti ve dikkatle seçilmiş görsel öğelerle estetik bir bütünlük oluşturulmuştur. Tasarımın önemli detayları şu şekildedir:

- **“HEIDIJRH”** kelimesi, büyük ve stilize harflerle yazılmış. Harfler üç boyutlu bir efekt yaratmak için gölgelendirilmiş ve renklendirilmiş.

- Harfler arasına yerleştirilen **hamburger**, tipografi ile görsel sanatların birleşimini vurgulamaktadır.
- Arka planda sade ve açık mavi tonlar ön plandadır, bu da yazının ve grafik elemanların daha belirgin hale gelmesi açısından önemlidir.

Görsel 9. Hamburger Temalı Tipografi Örneği (Playground, 2024)

Khaled Otaibi tarafından tasarlanan görsel, ahşap bir zemin üzerinde konumlandırılmış dairesel bir logo veya rozet tasarımını içermektedir. Tasarımın üst sınırında, kalın beyaz harflerle yazılmış 'CAFIE CUFE' ifadesi dikkatle yerleştirilmiştir. Bu ifadenin altında, buhar çıkan bir kahve fincanının stilize bir çizimi bulunmaktadır. Fincandan yayılan halkalar, izleyiciye koku ve sıcaklık hissiyatını çağrıştıracak şekilde tasarlanmıştır. Dairenin alt kısmında ise daha küçük harflerle yazılmış 'COFFEE CUFE' ifadesi yer almaktadır. Kahve fincanının her iki yanında, okunması zor semboller veya metinlerle detaylandırılmış öğeler bulunmakta olup, tasarımın genel estetiğini tamamlamaktadır. Tasarım, iç içe geçmiş iki daire kullanılarak bir rozet görünümü oluşturmuş ve tüm öğeler bu çerçeve içinde birleştirilmiştir. Ayrıca, tasarımın sağ

alt köşesinde '123freevectors.com tarafından tasarlandı' ibaresi bulunan su damgası, görselin kaynağını belirtmektedir. Bu detaylarla zenginleştirilmiş tasarım, kahve temalı unsurları ve estetik öğeleri başarılı bir şekilde birleştirerek görsel bütünlük oluşturmuştur (Şekil 2.11)

Görsel 10. Khaled Otaibi Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Otaibi, 2023).

2.4. Leonardo AI

Leonardo AI, yaratıcı içerik üretimini desteklemek ve hayal gücünü harekete geçirmek amacıyla geliştirilmiş bir yapay zeka uygulamasıdır. Önceden eğitilmiş yapay zeka modellerini kullanan bu platform, sanat ve görsel içeriklerin oluşturulmasını sağlamaktadır. Leonardo AI, farklı stil türlerini ve temaları içinde barındıran bir yapıya sahip olup, ince ayarlanmış modelleri sayesinde kullanıcılara istedikleri içerikleri üretme konusunda yardımcı olmaktadır (Ji ve ark., 2023). Şekil 2.12'de, Leonardo AI'dan 'film tipografisi' oluşturması istenmiştir. Bu süreçte, detaylı ve kapsamlı promptların, istenilen sonuçların elde edilmesinde daha etkili olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

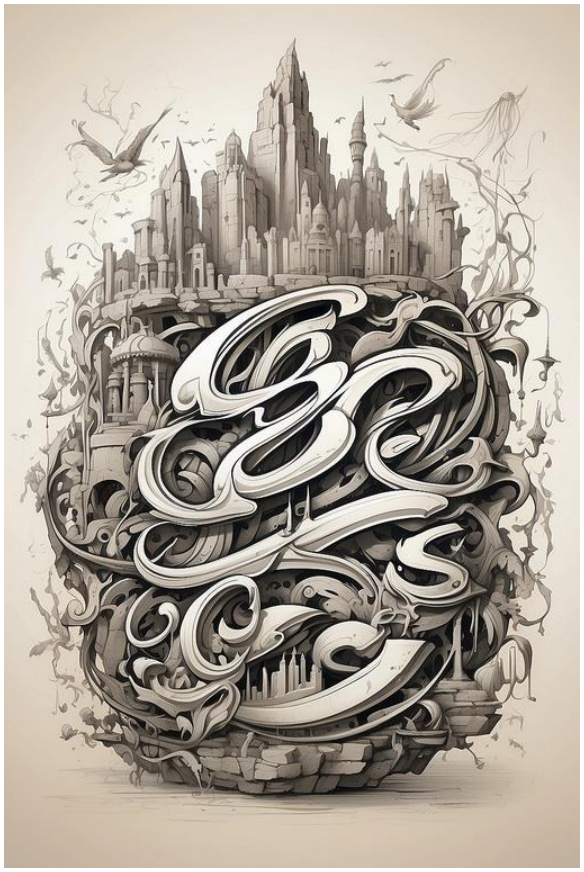

Görsel 11. Leonardo AI Tarafından Oluşturulan Film Tipografisi (Leonardo, 2024)

Şekil 12'deki görsel kompozisyon, tipografik sanat alanında dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Görselin ön planında, kimliği belirsizleştirilmiş bir kadın figürü yer almakta olup, kadın kırmızı bir elbise giymektedir. Yüzü, gri bir dikdörtgenle gizlenmiş olup, figürün kimliği belirsizleştirilmiştir. Kadının göğsünde, kalın beyaz harflerle yazılmış 'HUMAN' kelimesi dikkat çekmektedir. Bu görseldeki karşıtlık, insan figürü ile mimari çizimler arasında, insanın yapay çevrelerle kesişimini sembolize etmektedir. Bu tasarım, insanın doğal ve yapay dünyalar arasındaki ilişkisini betimleyen bir anlam taşıdığı düşünülebilir. Görsel, çok katmanlı anlamlar içerdiği için farklı yorumlara açık olup, Leonardo AI tarafından oluşturulan bu görsel, ilginç bir tipografik yaklaşım sergilemektedir.

Lawaaa323 tarafından tasarlanan ikinci görsel, tipografi ve kaligrafi sanatlarının zarif bir birleşimini sunmaktadır. Siyah-beyaz tasarım, ince çizgiler ve kavislerle karmaşık bir denge kurarak estetik bir işçilik ortaya koymaktadır. Tipografinin üst kısmında, yükselen binaların detaylı bir illüstrasyonu yer almakta olup, bu illüstrasyon farklı mimari stilleri birleştirerek

görsel bir bütünlük oluşturmuştur. Görselin yan kısımlarında soyut, kıvrımlı desenler bulunmakta ve bu unsurlar tasarımın karmaşıklığını artırmaktadır. Üst kısımda uçuşan kuşlar, görseli dinamikleştirerek izleyiciye hareket ve özgürlük hissiyatı kazandırmaktadır. Monokrom renk paleti, siyah, beyaz ve gri tonları ile tasarımın içindeki detayları vurgulamakta, kontrast ve derinlik oluşturmaktadır. Lawaaa323'ün tasarımı, tipografiyi sanatsal bir ifade ve estetik güzellik ile birleştirerek etkileyici bir kompozisyon ortaya koymaktadır (Şekil 2.13).

Görsel 12. Lawaaa323 Adlı Kullanıcı Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (Lawaaa323, 2023)

DreamStudio AI, Stability AI tarafından geliştirilen bir yapay zeka tabanlı sanat aracıdır. Bu platform, kullanıcıların hızlı ve basit bir şekilde görsel sanat eserleri oluşturmasına olanak tanımaktadır (DreamStudio, 2022).

DreamStudio'dan İstanbul temalı bir tipografi oluşturulması istenmiş olup, ortaya çıkan tasarım Şekil 14'te gösterilmektedir. DreamStudio'nun İstanbul'u temsil etmek amacıyla oluşturduğu 'ISNU' harflerinden oluşan tipografi, şehri renkli ve sanatsal bir biçimde yansıtmaktadır. Harf seti büyük ve sanatsal bir tasarıma sahip olup, her bir harf, İstanbul'un tanınmış mimari yapılarından ilham alınarak detaylandırılmıştır. Tipografinin başlığında,

İstanbul'un siluetini ve mimari çeşitliliğini vurgulayan, çok sayıda kubbe ve minaresi bulunan bir caminin ayrıntılı tasviri yer almaktadır. Yazının iç kısmında ise, İstanbul'un şehir manzarasını yansıtan, renkli ve karmaşık detaylarla tasvir edilmiş çeşitli binalar bulunmaktadır. Bu öğeler, tipografiye dinamizm ve zenginlik katmaktadır.

Tasarımda kullanılan renk paleti, İstanbul'un karakterini kırmızı, turuncu, kahverengi ve bejin sıcak tonlarıyla yansıtmaktadır. Bu canlı ve etkileyici renkler, atmosferin zenginliğini artırmaktadır. Ayrıca, mimari detayların etrafında soyut sanat dokunuşları (sıçramalar ve damlalar şeklinde) kullanılarak, tasarıma modern bir estetik kazandırılmıştır. Bu tipografi, İstanbul'un kültürel ve tarihi zenginliğine odaklanarak şehri temsil etmekte ve estetik açıdan dikkat çekici bir görsel deneyim sunmaktadır.

Görsel 13. DreamStudio Tarafından Oluşturulan Tipografi Örneği (DreamStudio, 2024)

2.5. Runway

Runway, merkezi New York'ta bulunan ve üretken yapay zeka (YZ) araştırmaları ile teknolojileri konusunda uzmanlaşmış bir Amerikan şirketidir (Metz, 2023). Şirket, video, görüntü ve diğer multimedya içeriklerinin üretimi üzerine odaklanmış ürünler ve modeller geliştirmektedir (Yefremova, 2024).

RunwayML tarafından tasarlanan tipografik çalışmada, insan hakları temalı güçlü bir mesaj vurgulanmaktadır. 'HUMAN RIGHTS' (İNSAN HAKLARI) ifadesi büyük harflerle ve stilize edilmiş bir yazı tipiyle yazılmış olup, mesajın etkileyici bir biçimde sunulmasına olanak tanımaktadır. Tasarım, monokromatik bir renk paletinde, siyah tipografiyi aydınlık gri bir arka plan üzerinde konumlandırarak görsel bütünlüğü sağlamaktadır. Tasarımın merkezinde yer alan yumruk sembolü, güç, direniş ve haklar için mücadeleyi simgelemektedir. Yumruğun etrafından yayılan çizgiler, sembolü vurgulayarak izleyiciyi bu merkezi simgeye odaklamaktadır. Ayrıca, yumruğun iç kısmında parmakların konturlarına paralel olarak yerleştirilen 'RIGHTS' (HAKLAR) kelimesi, tasarımın dikkat çekici ve anlam yüklü detaylarından biridir.

Bu tipografik tasarım, monokrom renk paleti ve stilize edilmiş yazı tipi aracılığıyla insan hakları temasına dikkat çekmek için etkili bir görsel dil kullanmaktadır. Tasarımın görsel öğeleri, izleyiciye güçlü bir duygusal etki bırakmayı ve insan hakları konusundaki duyarlılığı artırmayı amaçlamaktadır (Şekil 2.15).

Görsel 14. RunwayML Tarafından Oluşturulan İnsan Hakları Tipografisi (RunwayML, 2024)

İkinci olarak, RunwayML'den ayakkabı temalı bir tipografi tasarımı oluşturması istenmiştir. RunwayML tarafından oluşturulan ayakkabı tipografisi, yüksek bilekli spor ayakkabılarının detaylarını beyaz bir zemin üzerinde siyah konturlar ve gölgelendirmelerle

sunarak illüstratif bir estetik yaratmaktadır. Ayakkabıların her bir detayında farklı el yazısı stillerinde yazılmış kelimeler ve ifadeler, tasarıma sanatsal bir boyut katmakta ve dikkate değer bir tipografik kompozisyon oluşturmaktadır. Tasarımda yer alan "CREATE AT ATE ME" ve "DIE THAN SEE'S PAWN" gibi metinler, kelimeler kendi başlarına anlam taşımasa da estetik açıdan tasarımı güçlendiren ve izleyicinin ilgisini çeken soyut unsurlar olarak yer almaktadır.

Bu tasarım, moda ile görsel sanatları başarılı bir şekilde birleştirerek sanatsal bir ifade biçimi ortaya koymaktadır. Aynı zamanda ayakkabı kültürüne farklı bir bakış açısı kazandırarak, görsel sanatın ve estetiğin gücünü ön plana çıkarmaktadır. Tasarımın sadece bir görsel nesne olmanın ötesinde, izleyiciye duygu yüklü bir deneyim sunduğu ve yaratıcı estetiğiyle dikkat çektiği söylenebilir (Şekil 2.16).

Görsel 15. RunwayML Tarafından Oluşturulan Ayakkabı Tipografisi (RunwayML, 2024)

3. SONUÇ

Yapay zeka (YZ) teknolojilerinin tipografi tasarımında kullanımı, hem teorik hem de pratik düzeyde önemli değişimlere yol açtığı görülmektedir. Bu makalede incelenen bulgular, YZ'nin tipografi tasarım süreçlerini otomatikleştirme, hızlandırma ve çeşitlendirme potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle derin öğrenme ve gelişmiş YZ algoritmaları, tasarımcıların daha hızlı ve yaratıcı çözümler üretmesini mümkün kılmaktadır.

YZ destekli araçlar, benzersiz yazı tiplerinin geliştirilmesinden dinamik, bağlama duyarlı tipografi tasarımlarına kadar geniş bir yelpazede yenilikler sunmaktadır. Bu durum, kişiselleştirilmiş kullanıcı deneyimlerini optimize etmek ve iletişim etkinliğini artırmak açısından önemli bir avantaj sağlamaktadır. Ancak, bu teknolojilerin yaygın kullanımı, özgünlük, telif hakları ve etik sorumluluklar gibi kritik konuları gündeme getirmektedir.

Yapay zeka tipografi tasarımında güçlü bir yardımcı ve yaratıcı ortak olarak konumlanmaktadır. Ancak, YZ'nin sunduğu bu yenilikler, insan tasarımcıların yerini almaktan ziyade onların yaratıcı süreçlerini destekleyici bir rol üstlenmektedir. Tasarımcıların, YZ'nin getirdiği otomasyon ve yaratıcılık potansiyelini en verimli şekilde kullanırken etik ve estetik değerlendirmeleri merkeze alması gerekmektedir.

Gelecekte, YZ ve insan tasarımcıların iş birliği, tipografi tasarımının sınırlarını yeniden tanımlayacak ve görsel iletişimde daha etkili ve yenilikçi çözümler sunacaktır. Ancak bu süreçte, teknolojinin sunduğu imkanların yanı sıra, tasarımın insani ve etik boyutlarının korunması, sürdürülebilir ve sorumlu bir tasarım pratiği için hayati önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Dreamstudio (2022). Basics of Prompt Engineerin. https://beta.dreamstudio.ai/prompt-guide. Erişim: 09.10.2024

DreamStudio, 2024 https://beta.dreamstudio.ai/generate. Erişim: 17.10.2024

DALL·E 3, 2024 https://openai.com/index/dall-e-3/. Erişim: 12.10.2024

Leonardo, 2024 https://leonardo.ai/. Erişim: 13.11.2024

Jie, P., Shan, X., & Chung, J. (2023). A Comparative Analysis Between< Leonardo. Ai> and< Meshy> as AI Texture Generation Tools. *International Journal of Advanced Culture Technology*, *11*(4), 333-339.

Maryham, 2023 DALL·E3 Is the Best Amazing AI Tool. https://medium.com/@stylishdzign/dall-e3-is-the-best-amazing-ai-tool-5b88cef2a203. Erişim: 17.11.2024

Metz, C. (2023). "Instant Videos Could Represent the Next Leap in A.I. Technology". *The New York Times*.

Midjourney, t.y How to Master Typography in Midjourney V6. https://medium.com/@tridibghosh/how-to-master-typography-in-midjourney-v6-c1184dc1ce1e. Erişim: (18.11.2024

Ozan Sihay (Director). (2023, February 5). *Bu Yapay Zeka Bir Harika! PlayGround AI* [Videorecording]. https://www.youtube.com/watch?v=XX4a3WyxanE

Playground AI - YouTube. (n.d.). Retrieved 8 November 2024, from https://www.youtube.com/

The Economist, 2022 The Economist (2022). How a computer designed this week's cover. https://www.economist.com/news/2022/06/11/how-a-computer-designed-this-weeks-cover. Erişim: (18.11.2024).

URL-4. DALLE E 3[Online] https://openai.com/dall-e-3.

URL-5. "About" [Online] https://www.midjourney.com/home?callbackUrl=%2Fexplore

Yefremova, O. (2024). Використання сервісу ШІ RunwayML для створення візуалізації даних. *Dnipro Academy of Continuing Education Herald. Series: Philosophy, Pedagogy*, *1*(1), 142-149.

Yin, H., Zhang, Z., & Liu, Y. (2023). The exploration of integrating the midjourney artificial intelligence generated content tool into design systems to direct designers towards future-oriented innovation. *Systems*, *11*(12), 566.

Zhu, L., Mou, W., Wu, K., Zhang, J., & Luo, P. (2024). Can DALL-E 3 Reliably Generate 12-Lead ECGs and Teaching Illustrations?. *Cureus*, *16*(1).

ARİSTOTELES VE BERGSON'DA ZAMAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, BETÜL BOZOK [1]

[1] Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, betuloder@hotmail.com - 0009-0000-3448-7441

NE İÇİNDEYİM ZAMANIN

Ne içindeyim zamanın,
Ne de büsbütün dışında;
Yekpare, geniş bir ânın
Parçalanmaz akışında.
Bir garip rüya rengiyle
Uyuşmuş gibi her şekil
Rüzgârda uçan tüy bile
Benim gibi hafif değil.
…

Ahmet Hamdi TANPINAR

ÖZET

Fizikten edebiyata, sanattan matematiğe kadar geniş bir alanda işlenen, sorgulanan kavramlardan birisi de zaman kavramıdır. Her ne kadar üzerine bir çok söz söylenmiş olsa da bir çırpıda tanımının yapılması, ne olduğunu anlatmak hiç de kolay değildir. Zamanın içinde bulunduğumuz anların toplamından daha fazla ve farklı bir gerçekliği barındıran bir yönü vardır. Zaman kavramı felsefe tarihi içerisinde de birçok filozofun tartıştığı konular arasında yer almaktadır. Kendisi ilkçağda yaşamasına rağmen her çağda adı sıkılıkla zikredilen, en çok atıfta bulunulan, felsefe tarihinin kilometre taşı filozoflardan birisi olan Aristoteles ve yakın tarihimizin etkili filozoflarından birisi olan Bergson'un zaman üzerine ileri sürdükleri düşünceleriyle öne çıkan iki isimdir. Zaman üzerine düşünceleriyle bizlere farklı pencereler açan iki filozofun zamanı nasıl yorumlandığı değerlendirilecektir. Her iki filozofunda metafizik sisteminde önemli bir yer tutan zaman konusu Aristoteles'de hareketin gerçekliği olarak değerlendirilir. Bergson'da ise sezgi (intuition), içgörüsel olarak değerlendirilir. Her iki filozofta zamanı mekânın ötesinde bir hakikat olarak ele almıştır. Bergson'un çağdaş bir filozof olmasından dolayı zaman konusunu temellendirirken eserlerinde modern fizikten izler görebilmekteyiz. Oysa Aristoteles zaman konusunu ontolojik boyutta ele almıştır.Aristotele Metafizik isimli eserinde ilk nedenin ereksel nedenleri incelenirken maddeden bağımsız, ezeli-

ebedi olan şeyler üzerine öncelik sonralık zemininde tartışması beraberinde zaman konusunun da irdelenmesi gerekliliğini doğurmuştur Aristoteles zamanı değerlendirirken öncelik sonralık açısından ele aldığı için zaman ölçülebilir. Yani zaman Aristoteles'te nicelikseldir. Bergson ise gerçek zamanın ölçülemeyeceğini onu sezgiyle hissedebileceğimizi söyler. Ölçülebilen bir zaman gerçek zaman değil ard arda meydana gelişlerin eş zamanlılığıdır. Bergson'un odaklandığı zaman duvar ya da kol saatlerimizdeki matematiksel zaman değildir. Ona göre zaman geçmişin şimdiye taşınmasını sağlayan ve saf akılla kavranamayacak bir boyutu olan bir formdur.

Anahtar Kelimeler: Aristoteles, Bergson, zaman, sezgi, hakikat, hareket

GİRİŞ

Gündelik yaşamımızı kendisine dayandırarak bölümlediğimiz zaman üzerine her an kavramsal bir düşünme gerçekleştirmesek dahi insanın anlamaya ve anlamlandırmaya en çok ihtiyaç duyduğu kavramlardan birisidir. Dinde, felsefede, mitolojide kendisine sorgulama alanı bulması kavramın farklı odak noktaları üzerinden yorumlanmasına imkân vermiştir. İnsanın varoluşu kadar eskiye dayanan sorulardan birisinin zamanın mahiyeti nedir? sorusu olduğunu söyleyebiliriz. Zaman nedir? zaman sadece akrep ile yelkovanın hareketi sürecinden oluşan bir döngü müdür? zaman herkes için aynı anlamı mı ihtiva eder? Zaman tekdüze midir? vb.sorular her dönemin üzerine düşünülen klasik sorulardan olmuştur. Bir çırpıda yanıtlanması pek de kolay olmayan bu sorulara kimi zaman inanç boyutunda kimi zaman fizik-matematik boyutunda kimi zaman da metafiziksel alanda cevap bulunmaya çalışılmıştır. Türk Dil Kurumu sözlüğünü açıp baktığımızda zaman kelimesi dokuz tane anlama geldiğini görmekteyiz. Buradan da anlaşılacağı üzere zamanın tek yönlü, sınırlı bir anlamı ihtiva etmediği aşikardır. Tanımlanmasının zorluğu akıllara beraberinde amaçsız ve sonuçsuz bir alan üzerine kafa yorulduğu şeklinde yorumları getirmemelidir. Herkesin kendisine göre bir zaman algısı ve işleyişi vardır ancak zaman dediğimiz şey anın/anların ötesidir. Sadece zihinlerimizde var olan bir tasavvur olarak değil kökeninde varoluş, değişme ve hareketle sıkı bir bağ olan durum söz konusudur (Gündoğan, 1988:2). İnsanlığın varoluşuyla birlikte tüm medeniyetler zamanı matematiksel bir düzlemde ve/veya üzerine düşünülecek bir unsur olarak addetmişlerdir ancak zaman "t" ile bir değişken olarak gösteriminin çok ötesinde ontolojik ve epistemolojik temellerine inilerek incelenmesi gereken bir kavramdır. Zamanın Eski Mısır'da olduğu gibi insan yapımı mı, dinlerde ele alındığı ezeli-ebedilik üzerinden mi bir bilim insanın konumlandırdığı şekliyle mi yoksa bir felsefecinin yorumladığı şekliyle mi konumlandıracağımız sorusu dahi zaman konusunda sığ bir açıklama yapılamayacağına işaret eder.

Makalede zamanın ne olduğu sorusuna felsefi açıdan yaklaşarak felsefe tarihinde yer edinmiş önemli filozoflar olan Aristoteles ve Bergson'un derinlikli, çok yönlü bakış açıları odağında zaman konusu açıklanacaktır. Öncelikle Aristoteles'in sonrasında Bergson'un zamana ilişkin

görüşlerine yer verdikten sonra ikisinin görüşlerinin analizi yapılarak makalemiz sonuçlandırılacaktır.

ARİSTOTELES VE ZAMAN ANLAYIŞI

Aristoteles'i (384- 322), Antik çağın devasa entelektüel heykeli diyebileceğimiz en önde gelen filozofu olarak kabul etmemizde kuşkusuz, hakikati keşfetme çabasında kullandığı felsefi dehası, temellendirmelerinde kurmuş olduğu yerli yerindeki akıl yürütmeleri önemli bir paya sahiptir.(Cevizci, 2020:111). Aristoteles'in kurduğu felsefi sisteminde öğretmeni Platon'un izlerini görmek mümkündür. Platon'un mirası olarak niteleyebileceğimiz bazı kavramları kavram dizgesinde görmekle beraber Aristoteles onları Platon'un çok ötesine taşımıştır. Aristoteles, ilkçağ filozoflarından birisi olmasına rağmen günümüzde dahil olmak üzere hemen hemen her dönemde fikirlerinin etkileri görülebilen felsefe tarihinin kült isimlerinden birisi olarak karşımıza çıkmasında bir sistem filozofu olması bu duruma kaynaklık etmektedir. Fizikten etiğe, biyolojiden teolojiye, eğitime, metafiziğe dair söyledikleri günümüz felsefi düşünce dünyasında kimi zaman atıf noktası olurken kimi zaman da başlangıç noktası olur. Aristoteles'in güçlü çözümleyici yönü kavramlar üzerinde bambaşka bir bakış açısı sunmakla beraber temelleri sağlam akıl yürütmelerle de yöntem oluşturulmasına olanak sağlar. Sistemindeki amaç arayışı doğayı irdelemesinde, mantığında öne çıkan bir unsurdur. Felsefi anlayışında önemli bir ter tutan doğa felsefesinde yapmak istediği varlıkların fizikle olan bağıntısını ayakları yere basan bir anlayışla ortaya koymaktır. Aristoteles, Fizik ve Metafizik isimli eserlerinde ayrıntılı bir kavram işçiliğine soyunmuştur. Değişme, hareket, sonsuzluk, zaman bu kavram işçiliğinde en derinlikli irdelenmeye tabi tutulan kavramlar olarak başı çekmektedirler. Aristoteles'i yüzyıllara meydan okuyacak şekilde bir sistem filozofu olarak karşımıza çıkmasına fikirsel anlamda zemin hazırlayan; kimi zaman hemfikir olduğu kimi zaman eleştiriye tabi tuttuğu filozoflarda vardır. Bunlardan bazılarına örnek verecek olursak Demokritos, Parmenides, Herakleitos, Empodokles, Anaksagoras ve Elealıları sayabiliriz. Söz konusu bu isimlerin özellikle Aristoteles'in değişim problemini açıklamadaki etkisi yadsınamaz. Kendini hakikati bulmaya adamış olan Aristoteles, Fizik isimli eserinin (eserin orijinal ismi Fusıkh) ilk sayfasında "Nitekim bizce bilinir olanlarla mutlak anlamda bilinir olanlar aynı değil. Bunun için bu biçimde doğa açısından yalın olmayan, bizim için açık olan nesnelerden doğa açısından daha yalın ve bilinir nesnelere doğru yol almak zorunlu" diyerek görünenin ardındaki gerçekliğe erişmeyi kendine düstur edinmiştir (Aristoteles, 2001:9). Aristoteles'in namütenahi şekilde peşinden koştuğu tek soru gerçeğin ne olduğu sorusudur. Bu sorusuna cevap verebilmek adına yapıtlarında dönemini aşan ve kendisinden sonra gelenler için de referans noktası olacak şekilde argümantasyonlar geliştirir.

Aristoteles'in felsefesini tam olarak anlayıp yorumlayabilmek için varlık felsefesi ve metafizik konulardaki ileri sürdüklerinin özümsenmesi oldukça önem arz eder. Fizik isimli eseri sonrasında öğrencisi Rodoslu Andronikus tarafından derlendiği düşünülen ta meta ta

phusika - fizikten sonra anlamına gelen şekliyle Aristoteles'in varlığın ilke/ilkelerinin ne olduğu konusundaki yazdıkları Metafizik isimli eserde toplanmıştır. Böylelikle filozofun varlığın ilk nedeninin, ilk ilkenin ne olduğu sorusuna cevap bulma girişiminde fizik görmezden gelinerek sadece metafizik aleme yönelik açıklama getirilmiyor. Bu durum da Aristoteles'in kurduğu kavram örgüsünde her söylediğinin mutlaka bir dayanak noktası olmasına imkân tanımaktadır. Aristoteles ilk ilkeyi ortaya koymaya çalışırken ki tartışmalarında kurgusal bir sıçrayışla geçiş yapmaz; fiziği de detaylı olarak irdeleyerek varlık hakkındaki düşüncelerimizin nerede başlayıp nereye doğru gideceğine dair tablo çizer. "Aristoteles'de metafizik, var olanı var olmak bakımından ele alan, var olan bir şey olmanın ne anlama geldiğini araştıran bir bilimdir. Onun metafiziği çok büyük ölçüde mantık konusundaki görüşlerine ve biyoloji alanındaki çalışmalarına dayanır" (Cevizci, 2020:127). Aristoteles, Metafizik isimli eserine "Tüm insanlar doğal olarak bilmeye iştah duyarlar" (Aristoteles, 2017:13) cümlesi ile başlar. Bu cümleyi basit anlamda bilgiye erişme şeklinde değil de bilgeliği arama, bilgeliğe ulaşma anlamında yorumladığımız takdirde ilk nedenlerin bilimine ulaşmanın kapısı aralanmış olacaktır. Bilgeliğe erişme süreci hakikate erişmekten farklı bir şey değildir.

> "Hakikati temaşa etmek bir yandan zordur, bir yandan kolay. Bunun göstergesi ise hiç kimse onu layıkıyla kavrayamasa da kimsenin de onu tümüyle ıskalamaması, ama her birinin doğa hakkında bir şey söylemesi ve ona gıdım gıdım da olsa bir şeyler eklemeleri (ya da hiçbir şey eklememeleri), hepsinin katkılarından da büyükçe bir şeyin meydana gelmesi. O halde, "kapıyı kim gözden kaçırabilir ki" deyişindeki gibi bir duruma gelirsek, bu anlamda kolay olabilir; ona ilişkin zor olan ise bir bütüne sahip olmak ama parçayı açıklayamamak" (Aristoteles, 2017:45).

Aristoteles, nedenlerin bilimi olan metafizikte töz, potansiyel- aktüel ayrımı, madde- form ilişkisi ve zaman gibi konuları tek tek kapsamlı ve çelişkiye düşmeden açıklayarak kaba gerçekliğin ardındaki öze erişme gayesindedir. En önemli eserlerinden birisi olan Metafizik'de varlığı varlık olmak bakımından inceler ve fiziksel olanın ötesindeki ilkeler üzerine tartışır. Fiziğin, matematiğin ötesinde ilk nedenin ereksel nedenleri incelenirken maddeden bağımsız, ezeli- ebedi olan şeyler üzerine öncelik sonralık zemininde tartışılması beraberinde zaman konusunun da irdelenmesi gerekliliğini doğurmuştur. Aristoteles Fizik isimli eserinin üçünü ve özellikle de dördüncü bölümlerinde zaman konusunu tartışır.

"Dediklerimizi sonuçlandırdığımıza göre 'zaman' konusuna geçmemiz gerekiyor. Kamuya acık konuşmalarımızda onunla ilgili dediklerimizden de yararlanıp ilkin o var olanlardan mı, var olmayanlardan mı; ikincileyin doğası ne, buna bakmak yerinde olur. Ya hepten var olmadığı ya da kaygan-ele avuca gelmez bir şey olduğu şunlardan çıkarılabilir: zamanın bir parçası var olmuştur, [artık] yoktur: öteki parçası ise olacaktır, henüz yoktur. Hem sınırsız zaman hem de ele alınan her zaman bu parçalardan bileşiktir. Ne ki, var olmayanlardan bileşik olan bir şeyin varlıktan pay almasının olanaksız olduğu görülse gerek" (Aristoteles, 2001:183).

Antik Yunan'a baktığımızda Aristoteles'ten önce bir çok düşünür(Platon, Parmenides, Zenon) zaman konusunu tartışmışlardır. Aristoteles zamanı yorumlama noktasında zamanı doğa felsefesinin (fiziğin) konusu olarak ele almakta; zamanı hareket ve yer kavramıyla birlikte doğa felsefesinin temel ilkelerinden birisi olarak açıklamaktadır. Ayrıca, Aristoteles için

zamanın inceleme konusu olmasının bir diğer nedeni de doğa felsefesinin en temel konusu ve ilkesi kabul ettiği hareketi (kinesis) anlama ve açıklama amacıdır (Karaköse, 2021 ; s.87). "Aristoteles'te zaman fikri, hareket ile özel bir ilişki dahilinde ortaya çıkmakta, hareketli ve değişmeye maruz kalan varlıklar zamanın içinde değerlendirilmekte, ezeli ve hareketsiz varlıklar ise zamanın dışında kalmaktadır. Böylece de zaman fikri, ontolojik bir karakterle ortaya çıkmaktadır (Gündoğan, 1988; s.23)" Bu nedenden dolayı felsefesinde zamanın hareketin sağlayıcılarından birisi olması bakımından önem arz eder.

> "Madem doğa bir devinim ve değişme ilkesi ve madem araştırmamız doğa üzerine, devinim ne, bunu gözden kaçırmamamız gerekiyor. Çünkü devinim bilinmediğinde doğa da bilinemez. Devinim konusunda belirleme yaptıktan sonra izleyen konularda da aynı tarzda ilerlemeli. Devinimin sürekli olan şeylerden olduğu düşünülüyor, "sürekli" kavramında ilk görünen şeyse 'sonsuzluk'. Bunun için "sürekli" kavramını belirleyenlerin çoğu kez "sonsuz" kavramından yararlanmaları söz konusu, nitekim 'sürekli olan' sonsuza ayrılabilen şey. Ayrıca yerden, boşluktan ve zamandan bağımsız bir devinim olanaksız" (Aristoteles, 2001:93).

Aristoteles'in Fizik eserinin dördüncü bölümüne baktığımızda zaman üzerine konuşmanın güçlüğünün farkında olduğunu görebilmekteyiz. Zaman ve an arasında bir kavramsal çözümleye girişmektedir. Aristoteles, zamanın değişimden ayrı düşünülemeyeceğini, zamanın varlığını idrak edebilmemiz için değişimin olması ve farkında olmamız gerekliliğinin zorunlu olduğunu; değişmeden kalan anlardan ibaret bir yaşamda zamanın idrakine varamayacağımızı söylemektedir. Bu noktada anın ne şekilde yorumladığına bakmalıyız; Aristoteles zaman ile an arasında kuvvetli bir bağ olduğunu, biri olmadan diğerinin düşünülemeyeceğini, anın zamanın sürekliliğini sağlarken aynı zamanda anı idrak eden özenin zamanı önce ve sonra olarak bölümlediğini söylemektedir (Duralı, 1987: 104-105). Zamanda olup bitmiş ve olacak olan arasındaki şimdiki an diye yorumladığımızda anı; bir sınır olarak ve daha önce var olmayan ve bir zaman sonra da ortadan kalkacak şekliyle kabul etmemiz gerekliğini söyler. Zamanın var olması için hareket ve değişmenin olması gerekliliği düşüncesi ilk bakışta bir çelişki gibi görünse de Aritoteles'in zamanı zihinde (harekete gerek duymayan) ve zihin dışında (harekete ihtiyacı olan) ayırarak var olduğu kabulü bu fikri çürütmektedir. Zaman, devinimin bir ölçüsüdür.

Aristoteles her kitabında zaman konusuna bir şekilde yer vermiştir. "Organon'un birinci bölümünü oluşturan "Kategoriler"de Aristoteles, 'Zaman'ı, 'daha eski'den 'daha az eski'ye; başka bir deyişle, 'geçmiş'ten 'şimdi'ye, 'şimdi'den de geleceğ'e doğru tersinmezcesine değişen olaylar bütünü biçiminde anlayıp anlatmıştır (Duralı, 1987: 101)". Aristoteles'in Metafizik isimli eserinde bir nevi birçok kavramın sözlüksel açıklamasının yapıldığı Delta bölümünde belirli bir başlangıç noktasına yakınlığına göre önce(proteron) ve sonranın(hysteron) tanımı yapılmıştır(Aristoteles, 2017; s.113)"Bazılarına ise zaman bakımından "önce" veya "sonra" denir, bir yandan geçmiş bir şey olarak şimdiden uzaklaşanlar için "önce" denir(nitekim Troia Savaşı Med savşlarından *önce*dir, çünkü şimdiye daha uzaktır), bir yandan da gelecekteki bir şey olarak şimdiye yaklaşanlar için (nitekim Nemea Oyunları Pythia Oyunlarından öncedir, ne de olsa başlangıç noktası ve bir ilk gibi ele alınan şimdiye daha yakındır). Bazıları ise hareket

bakımından öncedir, zira ilk hareket ettiricisine daha yakın olan "önce gelendir", çocuğun babadan önce gelmesi gibi, başlangıç ise mutlak anlamda önce gelen" (Aristoteles, 2017: 114). Metafizik kitabının Zeta bölümünde ise öncelik hususuna töz bakımından, kuvve ve fiil üzerinde durularak bir açıklama getirmektedir. "Kendiliğinden meydana gelen doğa şeyler de öncekiler gibi meydana gelir, bunlar kendi kendisini tıpkı tohumun hareket ettirdiği gibi hareket ettirme gücünü taşıyan maddeye sahip olanlardır; böyle olmayanlar ise, kendi türünde olmayanlardan meydana gelmesi imkansız olanlardır" (Aristoteles, 2017; s.157). Aristoteles'te devinim sürekli olduğu için zaman da süreklidir.

> "Devinimi 'önce' ile 'sonra' acısından belirleyerek saptadığımızda zamanı da anlıyoruz, diyesim devinimdeki 'önce' ile 'sonra'yı algıladığımızda zamanın geçtiğini söylüyoruz. Belirlememizi sağlayan şey, onları başka başka şeyler olarak kabul etmemiz ve arada onlardan farklı bir şey olduğuna inanmamız. Çünkü uçları ortadan değişik şeyler diye düşündüğümüzde, düşüncemizde iki 'an' var; "biri önce, öteki sonra" dediğimizde işte bunun zaman olduğunu ileri sürüyoruz: nitekim zamanın 'an' ile belirlenen şey olduğu düşünülüyor, dayanağımız bu olsun. Şimdi biz 'an'ı devinimdeki önce ile sonra olarak ya da öncenin sonu sonranın başı olan şey olarak değil de, 'tek şey' olarak algıladığımızda hiçbir zaman geçmemiş görünüyor, çünkü devinim de yok. Ama önce ile sonrayı algıladığımızda "zaman gecti" diyoruz. Aslında zaman şu: önce ile sonraya göre devimin sayısı" (Aristoteles, 2001:191).

Aristoteles'e göre zamanın hızlı ve/veya yavaş olarak adlandırma doğru bir yaklaşım değildir; zamanın süreklilik yönünden dolayı uzun ya da kısa olarak, bir devinim sayı olması bakımından da çok ya da az olarak söylenmelidir. Zaman nasıl ölçülür sorusunu ise; zaman devinimle, devinim de zamanla ölçülür şeklinde yanıtlamaktadır. (Aristoteles, 2001: 215).

BERGSON ve ZAMAN ANLAYIŞI

Bergson, 20. yüzyılın etkili filozoflarında birisi olmakla beraber kendisinden sonra gelen Deleuze, Sartre, Levinas gibi düşünürlerin üzerinde de önemli bir etkiye sahip olan bir isimdir. Etkilediği isimler olduğu gibi kendisi de evrim anlayışında Darwin ve Spencer'dan etkilenmiştir. Matematik, fizik, psikoloji alanlarındaki bilgi birikimi onun felsefeye yeni bir soluk getirmesinin hazırlayıcı nedenleri olmuştur. İçinde yaşadığı dönemde hâkim olan bilimin tek kuşatıcı etkinlik olduğu anlayışı onun şiddetle karşı çıktığı bir anlayıştır. Bilimin işinin analiz etmek olduğunu, simgeler üzerinde çalışmak olduğunu , varlıkların somut, görünür form unsurlarıyla ilgilendiğini, metafiziğin ise simgeleri aşma iddiasında olan bir bilim olduğunu söyler(Bergson, 2020:42). O kendine ait ayırıcı unsurlarıyla metafiziksel bir gerçekliğinde olduğunu kabul eder ve bu gerçekliği de sezgi üzerinde yükseltir. "Onun hedefi, felsefede kesinlik elde etmektir. Çünkü felsefenin 20. yüzyılda içinde bulunduğu durum, felsefenin kesinlik iddiasından vazgeçmiş görünmesidir. Bunun nedeni de metafiziğe karşı oluşmuş olumsuz tutumlardır" (Gündoğan, 2021: II). Bergson döneminde bilimin tek gerçeklik olarak kabul gören bilimcilik anlayışını eleştirir. Bilimden tamamen vazgeçmesi söz konusu değildir, bilimin de metafiziğin de gayesi ortaktır: gerçekliğe ulaşmak. Metafiziğin göz ardı edilmesi hususunda en çok eleştirdiği isim Kant'tır. Kant'a göre metafizik yapmak imkansızın peşinden koşmaktır. Çünkü; eşyanın gerçek bilgisine sahip olan "numen"i bizim bilmemizin imkânı olmadığından metafizikle ilgilenmenin bizi bir yerlere taşımayacağı inancında olmasıdır

(Topçu, 2019:21). Kant'a getirdiği eleştiri sadece onun metafiziği reddetmesi zemininde olmamıştır. Bergson, Kant'ın zihin, bilgi edinme sürecimiz, bilimi felsefi olarak temellendirme gayesi içerisinde oluşu ve zaman konusundaki düşüncelerine yönelikte de eleştiriler getirir. Kant'ın dışında metafiziğin mümkün olmadığını savunan diğer bir isim de Auguste Comte'tur. A. Comte'un bilgi edinmede ortaya koyduğu pozitivist anlayış; eşyanın doğasını kavramada duyularımızın yeterli olacağı beyanları da Bergson'un eleştirdiği diğer bir yaklaşımdır. Bergson'un kuramının temelini inşa eden kavramlardan biri olan bilinç kavramı da Comte tarafından önem verilmeyen bir hususdur.

> Eşyanın dış karakterini tanımak: İşte bütün bilgimiz bundan ibaret olacaktı. İlimlerin bize verdiği bu bilginin ötesi olamazdı ve metafizik sade imkânsız değil, hem de saçma ve mutlak surette muhtevasız bir araştırma idi. Comte, Kant'ın açık bıraktığı ümit kapısını da kapatmakla insan düşüncesine büsbütün yeni ve evvelkisinden başka bir istikamet vermek istemişti. Fakat insan şuuru deneylerin ötesinde mutlak hakikati bulmak için araştırmalar yapmaktan vazgeçemezdi (Topçu, 2019:24).

Bergson'un metafiziğini anlamanın anahtar kavramı olan "sezgi" eserlerinde, "intuition" kelimesi kullanılmıştır. Burada ek bir bilgi vermenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. Bergson'un kullandığı "intuition" kelimesi dilimize sezgi olarak çevrilmekte ancak Bergson'un eserlerinde öne çıkardığı şekliyle kavramın belleğin işin olduğu içgörüsel bir yönü olduğunu belirtmemiz gereklidir. Bergson metafizik anlayışında gerçekliğe ulaşmada aklın yeterli olmadığını savunur, sezgiyi ön plana çıkarır ve metafiziğini sezgi kavramı üzerinden temellendirir. Diskürsif düşüncenin ve bilimin determinist eğiliminden dolayı bilinç, bellek, yaşam fenomeni(hayat hamlesi), özgürlük gibi konuların ancak sezgiyle anlaşılabileceğini söyler (Cevizci, 2020: 975).

> Bergson'a göre sezgi, asıl gerçeklik olan Süre'yi (Hayat'ı), doğrudan doğruya yakalayan basit bir eylemdir. Mutlak, ancak sezgi ile yakalanabilir; geri kalan herşey, çözümleme ile bilinir. Sezgi sayesinde, süre, yani insan bilincinin doğrudan doğruya verdiği mutlak hakikat, bütünlüğüyle yakalanır. Sezgi, insanın âdeta bir organı gibidir. Onunla hayatı, yani basit ve bölünmez bir eylem, bir hamle olan süreyi, bütün olarak kavrar. Süre, bir varlığa geliştir, bir varoluştur. Sayıyla sayılamaz, ölçüyle ölçülemez; o, durmayan bir akıştır(Öktem, 2000: 173).

Bergson, sezgi ve zekâ arasında ayrıma gider. Zekâ maddeyi anlamayı mümkün kılarken sezgi hayatı, hakikati anlamayı mümkün kılar. Zekâ hayatı, oluşu, süreyi kavrayamazken; sezgi, zekanın sınırlarının ötesine geçerek oluş alemine erişmenin bir yoludur.

> Bergson, asıl gerçeklik konusunda pozitivist, bilimsel paradigma ile aynı görüşü benimsemez. Aslında gerçeklik ve bilgisi konusunda iki yol vardır. Birisi zekânın takip ettiği yol, diğeri de sezginin takip ettiği yol. Zekâ, fizik zamanı esas alır, madde üzerinde egemenlik kurar ve onu bilir. Sezgi ise süreyi esas alır ve hayat üzerinden asıl gerçekliği kavrar. Zekânın bilme biçimi, bilimin bilme biçimidir. Sezginin bilme biçimi ise metafiziğin bilme biçimidir. Metafiziğe karşı olan pozitivist, bilimci paradigma sezgiye de karşıdır (Arıcı ve Sarı, 132).

Burada şu noktayı belirtmemiz önem arz etmektedir: zeka ve sezgi ayrı tarza sahip olsalar da biri olmadan diğerinin varlığından söz edemeyiz. Eğer böyle bir durum kabul etmezsek zeka olmadan sezgi bir içgüdü halinde vücud bulacaktır (Topçu, 2019: 81-82). Sezgiyi basit anlamıyla bir duygu olarak değil, düşünce olarak değerlendirmeliyiz.

Bergson metafiziğinde açılımı yapılması gereken bir diğer kavramda zaman kavramıdır. Bergson'un zaman konusunu ele alış tarzındaki özgünlük süreye(durée) odaklanan yönünden gelmektedir. "Klasik fizikte zaman; değişim ve hareketin, analizinin ve ölçümünün yapıldığı bir referans sistemi olarak ele alınır. Özellikle Newton mekaniğinde, zaman bu şekilde bir mutlak olarak kabul görür. Bu anlayış, zamanı, her şeyin kendisine göre hareket ettiği bir sabit olarak ele alıp onun belirlenmiş ve durağan bir doğası olduğunu varsaydığı için, zamanı mekânsallaştırır. Bergson bu anlayışı eleştirir" (Çifteci, 2017:109). Bergson'un odaklandığı zaman duvar ya da kol saatlerimizdeki matematiksel zaman değildir. Gerçek zaman niteliksel çokluğu anlatan süredir.

Metafizik Dersleri Giriş Uzay-Zaman-Madde isimli eserinde zaman konusunu açıklamaya geçmeden önce uzay nedir? uzaydan neyin anlaşılması gerekir sorusunu sorar. Uzayın anlaşılmasının psikolojik ve metafizik olmak üzere iki problematiğinin bulunduğunu ifade eder. Psikolojik problem olarak incelemesini doğuştancı ve ampirist teoriler ışığında yapar. Bu bölümün sonunda da sayı, form, büyüklük gibi bilimin malzemelerinin uzayda ortaya çıktığını söyler (Bergson, 2019: 40). Uzayın metafizik problem alanında yaptığı incelemesinde ise uzayın zihinden bağımsız bir gerçekliğe sahip olup olmadığı sorusuna yanıt arar. Bu soruya da algılama yetimizin bir formu olduğunu cevabını verir. Zaman ve uzayı eş gören bir anlayış sahip olmayan Bergson, zamanı süre konusuna eğilerek açıklar. Felsefe tarihi boyunca zaman ve uzay aynı türün mensupları olarak görülmüş; zaman ve uzay teorileri birbirinin muadili haline gelmiştir. Zamanı tanımlamak için kullanılan terimler uzay terminolojisinden ödünç alınmış. Oysa zaman nicelik değil, bilincin idrak ettiği nitelikler arasındaki (süredeki) değişmedir (Bergson, 2019b: 11-12). Sürenin özünü ardışıklık oluşturur, ölçülemez, dolayımsızdır ve belleğimiz sayesinde gerçek zamanı yani içsel zamanımızı yaşarız. "Biz sadece kendi süremizi algılarız, zira eğer dış fenomenlerin ardışıklığına şahitlik edersek, bu fenomenler sadece bizim tarafımızdan algılanır olmaları bakımından varolurlar ve bu algılar psikolojik hal miktarınca olur. Öyleyse ardışıklıklara dair bildiğimiz şey sadece bilinç hallerinin ardışıklığıdır" (Bergson, 2019a: 50). Eş zamanlılık ise ölçülebilir, anlardan oluşur ve "gerçek olandan sayısal olana dönüşmüştür (Bergson, 2021:36)"

Bergson'da zaman kronometrik bir ilerleyişi anlatmaz. Çünkü evren durağan bir halde değildir, sürekli bir oluş içerisindedir. Bu oluş halinden dolayı hiçbir şeyin aynısının tekrar olmaz. Bu hususta ilk çağ filozofu Herakleitos'la aynı çizgide olduğunu söyleyebiliriz. "Ona göre, hayat, her ânı yeni oluşlarla dolu ve önceden keşfedilemeyecek olan yaratıcı bir tekâmüldür. Hayat durmadan yeni şekiller, yeni türler yaratan bir hamledir. Hayatın bu hamlesi, yaratıcı olup, bu yaratışta tekrar ve geriye dönüş yoktur" (Öktem, 2000: 177).

Bergson, kendisinden önceki tüm felsefi geleneklerde zamanın mekanlaştırıldığı yanılgısına düşüldüğünü söyler. Mekâna göre tasarladığımız zaman gerçek zaman değil, matematiksel zamandır.

> "Dışımızda yani mekanda tasarladığımız zaman matematik zamandırç O gerçek zaman değildir, bizim tarafımızdan uydurulmuştur. Mekânın kesilmesiyle varlığı suni olarak tasavvur ve kabul edilmiştir. Bir yerden kalkıp bir yere giderken faraza "üç saat geçti" deriz. Hakikatte eşyada hiçbir şey geçmemiştir. Bizim şuurumuzda geçen olaylar arasında bir yaşanma, olgunlaşma ve yığılma, zamanın geçmesi tasavvurunu

bizde yaratmaktadır. Eşyada ancak zaman beraberliği(simultanété) ruhta da ancak süre(durée) bulunmaktadır" (Topçu, 2019: 39).

Zamanın geçmiş, şimdi ve gelecek diye bölümlere ayırarak zamanın tahlilini yapmak istediğimizde devreye şuur girer, zamanın bölümleri bir bütündür ve bu bölümler birbirinden net sınırlarla ayrılamaz. Geçmiş şimdinin içinde de vardır, geleceğin içinde de. Zaman dinamik ve yaratıcıdır. Bu yaratıcı prensip de süredir. "Gerçek zaman olan süre, tam bir değişiklik demektir. Ancak bu değişiklik, bölünemez bir sürekliliktir de. Şayet değişikliğin bölünmesi mümkün olsa, yaratıcılık ortadan kalkar. Yani bu sürenin üzerinde hiçbir değiştirme yapmak mümkün değildir. O, gerçekliğin kendisidir" (Gündoğan, 1988:39).

ARİSTOTELES VE BERGSON'UN ZAMANIN KARŞILAŞTIRILMASI

İki filozofun yaşamları arasında ikibinyıldan fazla bir zaman farkı söz konusudur. Bu zaman dilimi içerisinde toplumsal yaşamda yaşanan değişim dönüşüm, birikim beraberinde zaman konusunun Aristoteles'te ele alınış biçimiyle Bergson'da ele alınış biçiminin farklılaşmasına neden olmuştur. Her iki filozofun felsefi kuramlarında ilgi alanları farklı olmakla beraber zaman konusu her ikisinde de ortak bir problem alanı ortak çıkar. Bergson'un çağdaş bir filozof olmasından dolayı zaman konusunu temellendirirken eserlerinde modern fizikten izler görebilmekteyiz. Oysa Aristoteles zaman konusunu ontolojik boyutta ele almıştır. Aristoteles zamanı "an" odağında açıklarken, Bergson ise "süre" odağında açıklamaktadır. Bergson'a gelinceye kadar hiçbir filozof süre konusuna bu denli eğilmemiş ve o güne kadarki zaman tartışmalarına oldukça farklı bir yorum getirmiştir. Hem Aristoteles hem de Bergson zamanın süreklidir. " Aristoteles'te zaman hareket ile birlikte vardır. Bundan dolayı da gerçektir. Bergson'da da hareket, değişme, sabit kalmama çok önemli kavramlardır. Ama kanaatimizce Aristoteles, hareketten bağımsız bir zihni zaman varlığını kabul eder. Halbuki Bergson'da bu hususu görmek mümkün değildir" (Gündoğan, 1988:51). Aristoteles'te zaman nesneldir. Her insan duyuları aracılığıyla onu algılar. Bergson'da öznel, içsel bir zaman algısı söz konusudur.

Bergson, Aristoteles metafiziğinin de önemli dayanak noktalarından birisi olan töz tartışmasının felsefe ve zamanı yorumlamada gündem dışı tutulması gerektiğini söyler. Aristoteles'i sistemci bir filozof olarak betimleyebilirken Bergson için böyle betimlemeyi yapmamız mümkün değildir. Aristoteles zamanı değerlendirirken öncelik sonralık açısından ele aldığı için zaman ölçülebilir. Yani zaman Aristoteles'te nicelikseldir. Bergson ise gerçek zamanın ölçülemeyeceğini onu sezgiyle hissedebileceğimizi söyler. Ölçülebilen bir zaman gerçek zaman değil ard arda meydana gelişlerin eş zamanlılığıdır.

SONUÇ

Uzun zaman oldu ya da kısa bir süre öncesi diyerek yaptığımız tüm betimlemelerde vurgulamadığımız, kuşatıcılığından şüphe duymadığımız bir durum olmasına rağmen; zaman konusu insanın halen izahında ve pratik gösteriminde en zorlandığı konuların başında gelmektedir. Makalemizin ana konusunu oluşturan Aristoteles ve Bergson'un zaman anlayışları doğrultusun ilk bölümde Aristoteles ve onun metafiziğindeki zaman algısından, ikinci bölümde

Bergson ve onun metafiziğindeki zaman algısından, üçüncü bölümde de her iki filozofun zaman anlayışları karşılaştırılması yapılarak makalemiz sonuçlandırılmıştır

Bergson, bilimsel bilgiden başka bir bilgi ve edinme yönteminin de varolabileceğini göstermiştir. Bu bilginin de dolayımsız bir şekilde sezgi ile mümkün olduğunu söylemiştir. Döneminin entelektüel ortamı içerisinde farklı bir bakış açısıyla geliştirerek süreyi incelemiştir. Lineer zamanın gerçek zaman olmadığını ifade etmiştir. Bilimin tasvir ettiği bir zaman değil sezgiyle temellenmiş, ölçülemeyen zaman gerçek zamandır. Hayatı mekanik sınırlar içine hapsetmek mümkün olmadığını, sürekli bir oluş durumuyla karşı karşıya olduğumuzu söyler. Aristoteles zaman konusunu ontolojik boyutta ele alarak metafiziğinin nihai noktası olan hareket etmeyen hareket ettirici açıklamanın bir aracı olarak yorumlamıştır. Her iki filozof da zaman konusunda malumun ilamı şeklindeki fikirlerin ötesine geçerek kendi sistematiklerinde fikirlerini ortaya koymuşlardır.

KAYNAKÇA

Arıcı M., Sarı F. (2021). Prof.Dr.Ali Osman Gündoğan İle Söyleşi: Bergson'da Zihin- Beden Problemi, Nurettin Topçu'nun Bergson Eleştirileri ve Türkiye'de Felsefe. Metazihin:Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi, 4(2), 127-142.

Arıstoteles. (2017). Metafizik. Çev: Y. Gurur Sev. İstanbul:Pinhan Yayıncılık.

Aristoteles, (2001). Fizik. Çev:Saffet Babür. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bergson, H. (2019a). Metafizik Dersleri Giriş Uzay-Zaman-Madde. Çev: B. Garen Beşiktaşlıyan. İstanbul:Pinhan Yayıncılık.

Bergson, H. (2019b). Düşünmek ve Olmak. Çev:Elif Yıldırım. İstanbul:Roman Oda Yayınları

Bergson, H.(2020). Metafiziğe Giriş. Çev:Atakan Altınörs. İstanbul:Pinhan Yayıncılık.

Bergson, H. (2021). Süre ve Eşzamanlılık. Çev: Erdem Baykal. Ankara: Fol Kitap.

Cevizci, A. (2020). Felsefe Tarihi. İstanbul: Say Yayınları.

Çifteci, V. (2017). Bergsonda Zaman, Kendilik ve Özgürlük. Beytükhikme, 7(2), 105-122.

Duralı, T. (1987). Aristoteles'in "Kategoriler'inde, "Fizik"i ile "Metafizik"inde Değişme ve Zaman Sorunları. Felsefe Arkivi, 0(2), 94-119.

Gündoğan, A.O. (1988). Aristoteles'İn Zaman Görüşü ile Bergson'un Zaman Görüşünün Karşılaştırılması (Yüksek Lisans Tezi).

Karaköse, Ö.F. (2021). Platon, Aristoteles ve Augustinus'da Zaman Kavramı. Trabzon İlahiyat Dergisi, 8(1), 75-104.

Öktem, Ü. (2000). Descartes, Kant,Bergson ve Husserl'de Sezgi. Ankara Üniversitesi Dil Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, 40(1-2), 159-188.

Topçu, N. (2019). Bergson. İstanbul: Dergah Yayınları.

MADDE, BİLİNÇ, "*BEN*"İN İNŞASI ve RİMBAUD: *"BEN BİR BAŞKASIDIR"*

Dr. Öğr. Üyesi Serhat SOYŞEKERCİ
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
serhatsoysekerci@hotmail.com – ORCID: 0000-0002-8427-0184

ÖZET

Bu çalışma; tanrısal logos ya da kavrayışı madde, bilinç ve "*ben*"in inşası ile önce Einstein ve Heisenberg'in düşünceleri bağlamında tartışmakta, ardından "*ben*"i *ebedi atomlar* ile *edebi atomlar* karşılaştırması yoluyla yorumlama amacı gütmektedir. Her iki durumda gerçeklik sorunsalı olduğu düşünüldüğünde, "*ben*"in kesin temele dayalı ve değişmez inşasının olmaması "*ben*"in insanın en fâni tarafı olduğunu göstermektedir. Demokritos'un "ebedi atomları" yerine, Rimbaud'nun "edebi atomları" ise bu çalışmanın tematik düzlemini oluşturur. Rimbaud, Descartes'ın özgür iradeye sahip "düşünen özne" anlayışına karşı çıkmakta, "*ben*"in bilinçli öznenin ötesine uzandığını ve insanın derinliklerinde "*başkası*" olduğunu söylemektedir. Kaldı ki bugün sinirbilim, öznenin ötesinde "başkası" olduğu düşüncesini destekler mahiyettedir. Öyleyse, insan beyni tuzak ve kaosla kuşatılmıştır. Rimbaudcu retoriğe göre *"ben"*, nöronların an be an çevirdikleri alaveredir ve atomların birbirine dönüşmesi gibi herkes herkese dönecektir. Demek ki düpedüz ne olduğumuzu bilmeden ne olacağımızı konuşmanın da bir anlamı yoktur. "*Ben*", ister madde isterse bilinç olsun, hiçbir zaman yeknesak bir kurulu düzene sahip değildir. İnsan için en can alıcı soru ise her zaman kendisinden gelecektir: *Kim gerçekten görebilmiş ki "kendi" içini*.

Anahtar Kelimeler: Ben, Madde, Bilinç, Tanrısal Logos, Rimbaud.

1. Giriş

Eski Yunan'da varlık ya da doğa (phusis) ile düşünce (logos) arasında özsel bilgi sorunu ilişkisi söz konusudur. Bu anlamda *logos* var olanları bir araya toplayan, düzenleyen ve anlamlı kılan ilkedir; varlığın birliğini mümkün kılan söylemdir. Bütün kelimeler veya varlık logos'la kuşatılmıştır. Demokritos, mitolojik-idealist tarih görüşü yerine materyalist tarih yorumu yapmakta, başlangıçta hayvan gibi ilkel insanın da zamanla zanaat kollarında ilerleyip bugünkü duruma ulaştığını söylemektedir. Ona göre evren ana maddesini tanrısal-ideal görüşe kapattığı için "atom" denilen parçacıkların karmaşık hareketinin eseridir.[190] Demokritos'a göre atomlardan ve boş uzaydan başka şey mevcut değildir, geriye kalan ise düşüncedir.[191] Eğer şeyler atomlardan şekilleniyorsa ve bu atomlar birbirlerinden ayrı ise bunları ayıracak boş aralıklar olmalıdır. Çünkü atomun varlığı boşluğun varlığını gerektirir.[192] Burada söz konusu

[190] Şenel, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, s.319.
[191] Lloyd ve Mitchinson, *Cahillikler Kitabı*, s.62.
[192] Bergson, *Şiir Felsefesi*, s.55.

olan şey bir entropi ise düzensizlik değil parçacıklar arasındaki enerji yayılımının kesin ölçümü olmalıdır. Enerji mekân olarak yayılmakta, beraber hareket eden parçacık grupların uyumlu enerjisini yaymaktadır.[193] Evrimci teorisyenlerin bir kısmı bu görüşü benimserken bunun bir fizik yasası olduğu ve teolojik yoruma yer vermediği hususunda uzlaşır. Hattâ her şey maddedir, "*logos"* bile düşünce olmadan ete kemiğe bürünmüştür. Burada mesele evrendeki parçacıkların belli bir "duygu" ile hareket edip etmediğidir. Madde ile ilgilenen bilim kendini olabilecek "tek bilim" şeklinde sunduğu müddetçe, insan da bu bilimin dışında geçerli bilginin olmayacağını tartışmasız şekilde kabul edecektir. Üstelik verilen eğitim de insan zihnini bu bilimi "bilimcilik" (*scientisme*) hurâfesiyle doldurmakta ve pratikte maddeci olmanın dayanağını hazırlamaktadır. Böylece zihinsel uğraşlar salt madde yönüne çevrilmektedir.[194] Peki, ama evren Demokritos'un bahsettiği "ebedî atomlar" değil de "edebî atomlar" olamaz mı? Üstelik artık temel parçacıklar yaratılıp yok edilmekte, yeni parçacık hızlandırıcılar tasarlanabilmektedir. İnsan zihni teori üretmekten çok varsayımsal modeller geliştirmekte, bu modelleri her seferinde yeniden parçalayıp bozmakta ve yeni şablonlar üretmektedir. Kaldı ki Demokritos'un atomculuğunda atomlar mahvolmaz ve yaratılmaz, onlar zaten kendi başına mevcut ve sonsuzdur. Ancak yeni fizik, atomu meydana getiren unsurları tahlil ederken enerjinin bir atomdan diğerine geçilebileceğini göstermektedir. Bugün atomun küçük bir güneş sistemi olduğunu ve elektron denilen negatif, proton denilen pozitif iki enerji parçası arasındaki dengeden oluştuğunu biliyoruz. Demokritos'un sonsuz atomlardan ibaret olan evreninin "*doğa"*[195] olduğunun da farkındayız. Hattâ Attâr'ın anlatımına göre Süleyman'ın sahip olduğu hârikulâde hâl ve işlere âlemde kimse sahip olmazken, atomlar bile buna sessiz kalmışlardır.

2. Madde, Atom ve *Tanrısal Logos*

Demokritos'un atomları bir mucize olabilir mi? İşte o zaman devler, periler, cinler, bulutlar, rüzgârlar, vahşi hayvanlar ve kuşlar da Süleyman'ın ermine verilecektir, denilebilir. Çünkü Süleyman, babası Davud'dan ilim aldıktan sonra demişti ki;[196] "Ey insanlar bize kuş dili öğretildi ve her şeyden bolca verildi." Daha sonra Süleyman'ın insanlar, kuşlar ve cinlerden oluşan ordusu bir araya toplanıp karıncalar vadisine geldi. Bir karınca:[197] "Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman'ın ordusu farkına varmadan sizi ezmesin" dedi. Bundan sonra su ve ateş Süleyman'a hem itaat etti hem de Süleyman kuşların ve karıncaların dilini anladı. Buna rağmen bir sırlar âlemi olan *Kutsal Kitap* Musa'ya verildi ve bu yüce âzâmetle Süleyman da Musa'ya tâbî oldu.[198] Öyleyse, Tanrı her şeyi tesadüflere bırakıp "zar atmış" olsaydı Âdem'i yaratılışın efendisi olarak konumlandırırken hayvanların adlandırılmasının da bir karşılığı olamazdı:[199] *"Yeryüzünü tâbî kılın, bütün hayvanlara hâkim olun."* Bu yüzden karıncaların bir "dili" ya da arıların vizüel "dile" sahip olmaları doğal ve zorunlu görülmüştür.[200] Aslında

[193] Catling, *Astrobiyoloji*-Dünyada ve Evrende Yaşam, s.17.
[194] Guénon, *Modern Dünyanın Bunalımı*, s.152.
[195] Ülken, *Felsefeye Giriş*, s.359.
[196] *Neml Sûresi* 93, 16.
[197] *Neml Sûresi* 93, 17-18.
[198] Attar, *Tezküretü'l-Eyliyâ*, s.102.
[199] *Tekvin*, 1: 8.
[200] Ellul, *Sözün Düşüşü*, s.5.

burada anlamamız gereken şey tanrısal logos ya da tanrısal kavrayış yeteneği olan varlıkların da tanrısal bir duyuşa işâret ediyor olmasıdır.

2.1.Einstein ve Heisenberg'in Düşündürdükleri

Einstein, "Tanrı zar atmaz" derken, Newton'un hareket yasalarına bağlı belirlenimci (determinist) ilkelerinden söz etmektedir. Bugünkü fizik ise iki zıt görüşün tam ortasındadır:[201] Bir yandan Einstein'ın mekân-zaman sürekliliğinde ölçülebilen makroskobik izafiyet evreni ki burada determinizm geçerlidir; diğer yandan Heisenberg'in kesinsizlik ilkesi ile sınırladığı, nesnenin olduğu gibi kavranma imkânsızlığından ibaret bir makroskobik kâinat ki burada da determinizmden şüphe edilmektedir. Bu iki zıt kutbun ortasında fiziksel açıklamalar tam şeklini alamamıştır. Dolayısıyla yarının fiziğinin hangi yöne gidebileceğini kestirebilmek zordur. Durum böyle olunca, yeni kuramların birbirini inkâr edeceği çizgisel tarih düşüncesi ve hayata dair soruların da şüphe içermesi sürecektir: Bu da katilin toplu katliam yapan bir kişinin yaptıklarından suçlu olmadığı anlamına mı gelmelidir? Yoksa bu milyarlarca yıl önce mi belirlenmiştir? Bu noktada Einstein, toplu katliam yapanların önceden belirlendiğini düşünmektedir. Ancak daha sonra Heisenberg'in "kesinsizlik" teorisini ortaya atar ve elektronun nerede olduğu bilinmediği için katilin önceden bilinmesinin "saçmalık" olduğunu kavrar. Buna rağmen Heisenberg bu fikirden nefret etmiş, Tanrı evren ile oynadığı için "zar atar" demiştir. Bu durumda bir şey burada, şurada ya da her yerde ve hiçbir yerde olabilir. Elektron hareket edebilmekte, elektronun pozisyonu konusunda belirsizlik oluşabilmektedir. Pekâlâ, bu özgür irade için ne anlam taşır? Bu bir tür özgür irademiz olduğu anlamına gelir çünkü hiçbir şey hattâ eski geçmişimiz bile geleceğimizi belirleyemez. Her zaman bir joker kartı vardır ve gene her zaman yaptığımız her şeyde belirsizliğin imkânı mevcuttur. Çünkü aynada kendimize baktığımızda baktığımız gerçek bir "*ben*" değildir. Her seferinde aynaya bakınca bana benzemesine rağmen bu asla gerçek "*ben*" olmayacaktır. Bugüne ve şimdiye ait "*ben*" de değildir. Bu saniyenin milyarda biri kadar önceki "*ben*"dir, hattâ hesapsız ve kitapsızcadır. Zira ışığın "*ben*"den aynaya gidip gelmesi saniyenin milyarda biri kadar zaman alacaktır: "*Kim gerçekten görebilmiş ki kendi içini?*"

2.2."*Ben*"in İnşası: "Edebi Atomlar"

Gerçekliğe benlik katan "*ben*" tabiat tarafından insanın hayatta kalabilmesi için tasavvur edilmekte ve başka bir şeye karşılık gelmemektedir. Bu belki de insanın en fâni yanıdır; insan öldüğünde sadece bu kısım, bu kıyıcı aygıt yok olacaktır. Başka her şey dönüşüme uğrayacak ve herkes herkes olacaktır.[202] Aynadan baktığımızda yansıyan "*ben"* herhangi bir yerde, belki varoluşun en dibindedir; nereye gidilmesi ve ne yapılması gerektiği konusunda türlü sorulara yanıtlar arayacaktır. İşte *"ben"* denilen bu soytarı bazen gürültü patırtı çıkarır ve içimizdeki sesi duyamayız.[203] Belli ki bu ölçülemez körlüktür ve böylesi deliliğe bir fiske vurmak için son ümitsiz çabamız öylesine normal hale gelir ki bunu da kimse bilemez. Ama bilmemek bile iradedir. *"Ben"*, kötülüğün ölümcül bir can sıkıntısı olmasına rağmen gene de kendi kendisiyle yaşamayı beceremez ve mutlaka defnedilmelidir. "Çünkü" der mezarcı, "onlar ağlayarak gelip

[201] Ülken, *Felsefeye Giriş*, s.230..
[202] Berger, *Portreler*, s.57.
[203] Jung, *İnsan ve Sembolleri*, s.176.

ağlayarak gider, ancak sadece sensin gülerek gelip gülerek giden."[204] Demek ki Rimbaud, Descartes'ın özgür iradeye sahip "düşünen özne" anlayışına karşı çıkmış olmalıdır. "*Ben*" denilen şey bilinçli bir öznenin ötesine uzanmaktadır çünkü hepimizin derinliklerinde "başkası" vardır. Rimbaud, benliğe karşı giriştiği bu pasif-agresif kavgada, "Ben bir başkasıdır"[205] dediği an, gerçek sanat eserinin ancak bilincimizin sansürüne takılmayan "başkası" olarak ortaya çıkışına tanıklık etmektedir. Bu şekilde düşüncelerinin doğuşuna tanık olur, özgür iradeyle ona bakar, onu dinler, ardından kemanın yayını harekete geçirir. Harekete geçen senfoni derinde bir yerde kımıldar ve bir sıçrayışta sahnenin önüne geçiverir:"[206] "Ben bir başkasıdır. Kendini keman olarak duyumsayan oduna yazık..!"

"Ne kadar kendi oldu insan, o kadar başka." (İsmet Özel). Ancak hiçbir çaba kâfi değildir çünkü bazen "*ben*" her şeye karşı derin içlenme, bazen de aldatıcı kaçıştır:[207] "Bir bildiğim, kimi hâlâ sevdiğim. Unutmuşum yalandı. Bir "*sen*" bilirsin bir de "*ben*". Söylesem başkalarına, o da yalan. (Fikret Kızılok)" Öyleyse, "gel gör ki ben "*ben*" değilim, ben bir başkası." (Ahmet Muhip Dıranas). Pekâlâ, kimsin sen? Şüphesiz ki "sen, sen değilsin." (İbn Arabî). O vakit, "Hiç dışında olmalıyız dünyanın."[208] Bir kez daha *"ben"*, nöronların an be an çevirdikleri bir alaveredir ve herkes herkese dönmektedir. Velhâsıl, düpedüz ne olduğumuzu bilmeden ne olacağımızı konuşmanın da anlamı yok. Çünkü insana en can alıcı soru hep kendisinden gelecektir: *Kim gerçekten görebilmiş ki "kendi" içini*.

Bugün bilim, insan beyninin nöronlara bağlı olduğunu kanıtlama çabası içindedir. Görünüşe göre beynin işlevsel atomları nöron adında, uyarım işleyen çok küçük hücrelerdir. Tek bir insan beyninde yaklaşık 100 milyar nöron bulunmakta ve bu aşağı yukarı iki katlı küçük bir evin kum taneleri kadar olabilmektedir. Daha ilginç olanı, ortalama bir nöronun, dentrik ve akson adlı ufak lif uzantıları sayesinde yaklaşık 3000 başka nöronla bağlantı kurmasıdır ki bu 100 trilyon bağlantıyla olağanüstü bir boyut halini almaktadır.[209] Bu konuda nörolog Francis Crick, beynin dilinin nöronlardan oluştuğunu söylemekte, beyni anlamak için nöronları ve özellikle korkunç sayıda nöronun hep birlikte nasıl çalıştığının anlaşılması gerektiğinden bahsetmektedir.[210] Ne ki, nöronların bu karmaşık yapısını sayılarla izaha girişmek doğal olarak insanı da materyalist fiziğin dramatik sonucuna götürecektir. Daha radikal düşünceye sahip bilim insanları ise insan beyninde "*ben*"i yapılandıran bir merkezin olmadığını, *"ben"*in vicdana bağlı olduğunu düşünmektedir. Örneğin Bristol Üniversitesi'nde Gelişim Psikolojisi dersi veren Bruce Hood, "benliğimizin çeşitli biçimlerini deneyimleriz ama bu beynimiz tarafından kendi yararımıza üretilen aldatmacadır,"[211] demektedir. Bonn Üniversitesi Hücresel ve Moleküler Botanik Enstitüsü'nden Frantisek Baluska ve arkadaşları da, bitkilerin kök uçlarında beyin benzeri bazı yapılar olabileceğini savunmaktadır. Aslında pek çok nörolog sinyal yollarının yanı sıra

[204] Cibran, *Meczup*, s.27.
[205] Badiou, *Biliyorum Çok Kalabalıksınız*, s.21.
[206] Rimbaud, *Ben Bir Başkasıdır*, s.63.
[207] Fikret Kızılok, "Yalan", *Yana Yana* Albümü, 1989.
[208] Rimbaud, *Ben Bir Başkasıdır*, s.91.
[209] Churchland, *Madde ve Bilinç*, s.146.
[210] Crick, *Şaşırtan Varsayım*, s.284.
[211] Hood, *Benlik Yanılsaması*, s.11.

hayvana benzeyen sayısız sistem ve moleküllerin mevcudiyetinden bahsetmektedir. Tıpkı sinirbilimciler gibi derinlemesine incelemeler yapan bazı bitki araştırmacıları da bitkideki davranışın akıl, hafıza ve duygu için veri havuzuna işâret ettiği konusunda olaylara şüpheyle yaklaşmaktadır. Örneğin bir çalışmaya göre, sağlıklı maymunun beyin sinyallerinin aynı türün felçli bireyine aktarıldığında, sağlıklı olanın felçli maymunu hareket ettirdiği saptanmıştır.[212] Muhtemelen bu çalışma omurga rahatsızlığı çeken insanın sinyal yollarını belirlemede tıbbî veri havuzuna işâret ediyor olabilir.

Çek psikiyatrist Stanislav Grof, hiçbir bilim insanının madde ile bilinç arasında açık olan boşluğun bir köprüyle nasıl bir araya geldiğine ilişkin özgün bir görüş ileri süremeyeceğini söylemektedir. Eğer durum böyle olursa, bilincin maddenin bir yan fenomeni olduğu şeklindeki temel metafizik varsayımı kabullenmiş oluruz.[213] Buna karşın bitki, hayvan ve insan arasında zihin üzerine ayrımın keyfe keder kurulacağı düşünülürse eğer, her türün kendi içinde fark oluşturacağı, bunun da bilgiyi işlemenin ve harekete dökmenin aldığı zamana bağlı değişeceği fikri öne sürülebilir.[214] Örneğin Mike Leigh'in *Naked* (1993) filmi, kortekse dair sorunların her zaman kaygı ile birlikte süreceğini göstermektedir: "…kaç kitap okumuş olursan ol bu dünyada, asla, ama asla anlayamayacağın bazı şeyler olacak." Tabii bunun tersi de doğrudur. İnsan hiç kitap da okumayabilir. Kelimelerin bilinçli iletişimin en temel aracı olduğu yerde, kelimesi olmayan ne yapar bu durumda? Beynin ihtiyaç duyduğu itici gücü nereden bulabilir? Ingmar Bergman, bunun yetersiz uyarım sorunu olduğu kadar duygusal sorun olduğunu da söylemektedir. Bu insanların duyguları vardır ama onları ifade edecek kelimeleri yoktur. Dahası, karmaşık deneyimi ifade etmek için kelimeleri yanyana getirebilme eksiklikleri vardır. Dolayısıyla bu insanlar hayatlarının bir boyutunu kaybederler ve müthiş bir memnuniyetsizlik sorunu yaşarlar. Eğer onlara, "Siz duygularınızı ifade edecek kelimelere sahip olmadığınız için memnuniyetsiz ve mutsuzsunuz" derseniz, onlar da öfkeyle sizin deli olduğunuzu düşünür.[215] Öyleyse, sorulması gereken soru şu olmalı: Beyin, *düşünce* mi yoksa *madde* ile mi ilgilidir? Şayet maddeyle ilgiliyse, "soluduğumuz şey yoğunluğu düşük olsa da maddî havadan başka bir şey olmayacaktır. Üstelik *ruh* sözcüğü Lâtince solumaktan gelmesine rağmen, *ruhsal* sözcüğü maddeden başka bir anlam taşımaz."[216] Bu durumda beyin maddedir. Meselâ midemiz konsantre besinler yoluyla beslendiği için maddeyle ilgilidir. Eğer ki beynimiz madde değil de düşünce ise, okuma ve boş zaman etkinlikleri için mikrofilmler, filmler ve kitaplar bunu temin edebilir. Bu kez beynimize 'süper patron' gibi talimat verecek bir efendi bulmak zor olacaktır. Daha ileri giderek beyinde bir 'tanrı merkezi' belirleme üzerine kafa yoranlar varsa, bu da insanın inandığı tanrısal varlığı düşündüğü sırada etkinleştiğine inanılan varsayımsal bölgeden ibaret olacaktır. Muhtemelen bu bölge Aziz Augustinus'un "hatalı 'bellekler" ile ilişkilendirdiği bir bölgedir. Çünkü beyinde bilginin yukarıya doğru ilerlediği ve katı emirlerin yanıtı olarak

[212] Maryam M. Shanechi, Rollin C. Hu, Ziv M. Williams, "A cortical-spinal prosthesis for targeted limb movement in paralysed primate avatars", *Nature Communications*, 5: 3237, 2014.
[213] Grof, *Sonsuz Yolculuk*, s.29.
[214] Wohlleben, *Ağaçların Gizli Yaşamı*, s.87.
[215] Bergman, *Sinematografi İnsan Yüzüdür*, s.153.
[216] Sagan, *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı*, s.73.

geri döndüğü nöronal sistem yoktur. Bu durumda beyin ayrı bölgelerin yarı bağımsız biçimde işleyerek uyumlu bütün oluşturduğu "komün" gibi işlemektedir.

3. Merkezin Kaybolması: *"Ben Bir Başkasıdır"*

Catherine Malabou'ya göre, nöronların birbirlerine tutunmalarında olduğu gibi, günümüz kurumsallaşmış iktisadi ve sosyal organizasyonlar da hem merkezi değildir hem de bir modele uygun şekilde konuşlandırılmış hareketli ve atomcul merkezlerin çoğunluğudur.[217] İmgeler, nesneler, olaylar, sözcükler ya da cümlelerin fotokopileri gibi depolanamazlar. Çünkü beyin kişilerin, nesnelerin ve manzaraların ne Poloroid fotoğraflarını kaydeder, ne müzik ve konuşmaların kasetlerini ya da yaşam sahnelerimizin filmlerini arşivler, ne de politikacıların ekmek paralarını kazanmalarına yardımcı olan "teleprompter" aletlerini ve konuşmanın ana başlıklarının yer aldığı ipucu kartlarını muhafaza eder. Hiçbir şeyin kalıcı bir resmi yoktur, hattâ minyatürleşmiş mikroçip, mikrofilm veya disket şeklinde saklanan bir kaydı da yoktur. Yaşam boyu edindiğimiz muazzam bilgiyi düşünecek olursak, bir tıpkıbasım depolama sistemi başa çıkılmaz kapasite sorunlarına yol açardı. Eğer beynimiz kitaplıklara benzeseydi bir süre sonra kitaplıklardaki raf sayısı yetersiz kalırdı. Ayrıca, tıpkıbasım depolama yöntemi erişimde verimlilik bakımından büyük sorunlar doğururdu. Hepimiz kendi deneyimlerimizden şunu biliyoruz ki, belirli nesneyi, yüzü ya da sahneyi anımsadığımızda, elde ettiğimiz şey tam bir kopya değildir, aslının yeniden oluşturulmuş sureti veya yorumudur. Dahası, yaşımız ve deneyimlerimiz değiştikçe aynı şeyin sureti de değişir. Dolayısıyla, belleğin yeniden yaratma işlemi, sabit ve tıpkıbasım temsillerle bağdaşmaz hale gelir.[218] Demek ki beynimiz düşünüldüğü gibi her bölgeden yeteneklerine göre ve her bölgeye ihtiyaçlarına göre hareket etmemektedir. Hattâ oksijeni içeriye, atıkları dışarıya pompalayan mekanizma şeklinde düşünce berraklığı da sağlamamaktadır.

"Ah sevgili dostum," diyordu Sokrates, "doğrunun izini taşımak için ona temas etmek yeterli olsaydı, o zaman bilgelik basit bir şey olur ve bileşik kaplardaki sıvı gibi doğrudan aktarılırdı. Fakat öğrenmek için sadece bilgiyle temasta olmak yetmez ki." Çünkü madde düşünceye göre kurumsal, düzenli, organize ve sistemli işlemektedir. En azından madde, organize olmasını bilmektedir. Meselâ midemiz (maddî) beynimize (düşünce) göre daha sistemlidir. Her şeyden önemlisi endoskopiyle ağızdan dalışa geçince bu mükemmel ve kusursuz organın iç güzelliği görülür. Bir kere kusmasını bilir mide. Boş midenin "guruldaması" kendi varlığını hatırlatırken boş beyin kendi varlığının farkında bile değildir. Boş beyin hiçbir şeye tepki vermediği için âdeta her nöron 'yalı kazığı' gibi hareketsizdir. Kim bilir, belki de uzun süreli evli çiftler gibi giderek birbirlerine benzemeye başlamıştır. Demek ki nöronlar da boş ve anlamsız bir kuruntuya sahiptir. Meselâ, "beynimden vurulmuşa döndüm" dediğimizde, bunun kendimiz için hiçlik duygusu uyandırdığı şüphelidir. Öyleyse midemiz beynimize göre daha disiplinli bir veri işleme sistemine sahiptir. Bir kere beyin anlamsızca her şeyi içine almakta, ne buluyorsa almakta, iyi veya kötü olan her şeyi ayırt edemeden almaktadır. Sinirbilime 'neşeli' tarafından bakan ve bunu 'popüler' seviyeye taşıyan nörolog David Eagleman, insan beyninin "rahat

[217] Malabou, *Beynimizle Ne Yapmalıyız?*, s.69.
[218] Damasio, *Descartes'ın Yanılgısı*, s.114.

durmama" gibi özelliği sayesinde sadece kusurları düzeltmeye çalışmakla yetinmediğini, kusursuz görüleni de kurcalamadan edemediğini söylemektedir.[219] Herhalde bu da beynimizin neden daha karmaşık yapıya sahip olduğunu gösteriyor. Çünkü bilinçaltı denilen "ilkel beyin" bütün kuralsızlığıyla anlam veremediği, gerçekte hiçbir şey bilmek ve öğrenmek istemediği her şeyi sorup duracaktır. Üstelik "şımarık beyin" bu çocuksu haliyle yetinmez ve bir de bilinçaltı denilen çöplükte ertelenmiş duyguları istifler. Bilinçaltı denilen böylesi bir çöplüğe taşınan duygular ise insanın bastırdıkça derinleşen iç çekişleridir. Yanıtı olmayan bu derin içlenmeler bedenimizin sözde en mükemmel organı olan beynimiz tarafından depolanmaktadır. Bu depoda hatıralar, düşler, düşlemler, en alâkasız zamanlar, rüyalar, hüzünlü fotoğraflar ve en mutlu anılar birikir. Gerçekte her şeyi istifleme konusunda mükemmel olan ama bilincin dışında yer alan bu çöplük aslında kişinin kendisinde gerçekleşmesine bir türlü izin vermediği deneyimidir. Bilinçaltına gönderilen düşüncelerin yerini bilinçli yargılama alırsa, herhalde beynimizin ne denli karmaşık olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Az önce de bahsettiğimiz gibi beyin mide gibi organize değildir ve bekletmeden hiçbir şey söyleyemez. Beyin o denli beceriksiz, o denli ürkek ve ilkeldir ki mide gibi rahatlatıcı bir boşaltım sistemine sahip değildir. Gerçekten de başka hiçbir organın gelişimi beynin ardışık gelişimi kadar dramatik ve karmaşık olamaz.

Sinirbilimciler için beyin biyolojinin sınırıdır. Öğrenme, düşünme, karar verme, rol yapma, sinirli olma, korkma, sevme, hatırlama, unutma ve hattâ her şeyde bilinç bir mahzen konumundadır.[220] Bu konuda bazı sinirbilimciler "dünyanın sırrını çözdük" demelerine rağmen, insan beyninin öyle sırları çözebilecek kadar ayırt edici organizasyon olduğunu söylemek zor. Hattâ çoğu kez "düşünen" beyin ile "duyan" beyin sürekli uyuşmazlık yaşamaktadır. Beyin, kesin çözüm yolu bulamadığından ne düşündüğünü duyar ne de duyduğunu düşünür. Bu yüzden beynin ne olduğunu ve ne yaptığını yeterince anlayabilmiş değiliz. Ancak sadece beynimiz hakkında son birkaç yıldır bildiğimizi on yıllar öncesinden daha çok ve belki daha iyi bir şekilde biliyoruz. Üstelik duygularımız kaslar ve iç organlarımızın hareketinde kökleşmesine rağmen düşünce denilen şey nasıl olur da yalnız beyinden ibaret olabilir.

4. Düşünce ya da Bilincin Bedenleşmesi

Hilary Rose ve Steven Rose'un aktardığına göre günümüz bazı sinirbilimcileri tarafından her zihinsel aktivite beynin işlevine indirgenmiştir. Bu da insan beynindeki nöronlar tarafından oluşturulan katrilyonlarca bağlantı arasında gerçekleşen ve sürekli dalgalanan nöro-iletici bir akıştır.[221] Her şeye rağmen beden gibi düşünce de bütündür ve tinsel açıdan bedenselleşmiştir. Düşüncemiz tıpkı elips, hiperbol ya da koni gibi belli bir kesitin görünümleri olabileceği gibi sadece çok küçük görünümlerden de ibaret olabilir.[222] Bundan dolayı her zaman bir benzerini çıkarır karşımıza. Aslında mide, beyin hattâ bütün organlara karşın simule edilemeyen gerçek şudur: *insanın kendine eşlik edilmesine karşı duyduğu özlemi*. Bu ise sanıldığı gibi mide, beyin veya herhangi bir organın yerine ikâme edilemez. Bu özlem evde kedi köpek beslemek veya saksıda çiçek, akvaryumda balık ya da kafeste kuş beslemeyle de giderilemez. Bilimin dili buna

[219] Eagleman ve Brandt, *Yaratıcı Tür*, s.134.
[220] Rose ve Rose, *Nörobilim Zihnimizi Değiştirebilir mi?*, s.12.
[221] Rose ve Rose, *a.g.e.*, s.22.
[222] Crowley, *Ay Çocuk*, s.60.

ulaşamaz, sadece sanatın üst perdesi olan şiirle duyumsanır[223]: "Bilmezler yalnız yaşamayanlar. Nasıl korku verir sessizlik insana. İnsan nasıl konuşur kendisiyle. Nasıl koşar aynalara, bir cana hasret. Bilmezler."

5. Sonuç

Dünyayı resimle, müzikle, edebiyatla ve şiirle anlamak yerine insanın konumunu beyin gibi mekanizmada bilimsel sınırlarla çerçeveleyen bir zihniyet bugün hâlâ ön plandadır. Meselâ bitkiyi merkeze alan Emanuele Coccia'ya göre beynimiz kesinlikle insan organı değildir, hattâ sadece organ bile değildir; bilgiyi elinde tutan maddenin özelliğidir.[224] Ancak burada Coccia'nın hesaba katmadığı küçük ama önemli bir ayrıntı söz konusudur: *yalnızlık*. Gerçekten de yalnızlık hiçbir koşulda maddenin özelliği ya da formu değildir. Ayrıca yalnızlık, beynimizdeki küçük ve büyük maddi varlığın veya zihnimizdeki tinsel hareketin parçası da olamaz. Dolayısıyla beyin, yerine koyulması mümkün olmayan yalnızlığa bir çözüm bulabilmiş değildir. Çözümü olmadığı için bu yüzden insanın bazen diğer insanla, bazen de bitki ve hayvanla birlikte olma ihtiyacı doğmaktadır. Diğer yandan insanın bir başka insanla birlikte olması "isteme" hali değil bir gereksinimdir. İnsan yalnızken de başka insanla birlikteyken de acı çekebilir. Bunun karşılığı veya kaçışı yoktur. Bu yüzden sanat her zaman acıya bir liman olur:[225] *"Yalnızım yalnızım yalnızım diyor içinden ya da içinde başka biri böyle söylüyormuş gibi oluyor."*

Sürekli yanında birilerinin olmasını, kalabalıktan kopamayacağını düşünen insan muhabbet kuşuna benzer, yalnız kaldığında ise ölür. Eğer beynimiz yalnızlığa çözüm arıyorsa buna karşı nöronlar nasıl bir davranış sergiler acaba? Kimi kez kederli insan sadece yalnızlıkta huzur bulur; yaralı ceylanın iyileşene ya da ölene dek mağarada saklanmak için sürüyü terk etmesi gibi kederli insan da diğer insanlardan kaçabilir. Böyle bir insanın ruhu yalnızlıkla ne kadar yükselirse yükselsin, tıpkı gözyaşları gibi nöronları da (maddeci düşünceden bakılırsa) bir zarf içinde kapalı kalacaktır. Gezegenimizde sekiz milyara yakın insan beyninin karşılıklı etkileşimine dayalı sosyo-teknolojik kültürü bir tarafa koyarsak, yüz milyarlarca hücresi ve bunların yüzlerce trilyonluk bağlantısıyla insan beyninin evrende bildiğimiz en karmaşık görüngü olduğu açıktır.[226] Milyarlarca beyin hücresi ve onların birbiriyle kurduğu trilyonlarca bağlantıdan oluşan sonsuz yoğunluktaki bu ağ içinde neler olup bittiğini henüz bilmiyoruz. Üstelik sinirbilimin çözülememiş bilmecelerinden biri de beynimizin neden rüya gördüğüdür.[227] Velhâsıl, köpekler için ezelden beri bu sorun değildir. Köpekler gökyüzüne ya da Dolunay'a bakıp uluduklarında gücü ve güçsüzlüğü âdeta iki eşit parçaya bölerler. *Uluma,* köpeklerde eşsiz senfonidir, yalnızlığa karşı derin iç çekiş, kendi sorunlarıyla baş edebilmenin vazgeçilmez yoludur. Bitki için de durum farklı değildir; beyin, idrak ve hafıza denilen sinir sistemine sahip olmasa da, her bitki görüyor gibi belli yöne döner, dokunuyor gibi kendine en uygun zemini bulur, tat alıyor gibi topraktaki birçok madde içinden işine yarayanı seçer. İnsan

[223] Orhan Veli'nin *Yalnızlık Sırrı* şiirinden.
[224] Coccia, *Bitkilerin Yaşamı*, s.127.
[225] Karasu, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, s.56.
[226] Rose, *21. Yüzyılda Beyin*, s.23.
[227] Eagleman, *Canlı Devre*, s.46.

ırkının ise yukarıda bir yerlerde, uzayın enginliğinde, adına dipsiz gözyüzü denilen karanlık boşluğun enerjisinde hemhâl olmaktan başka seçeneği yoktur. Madem durum böyle, o halde yukarısı, yalnızlık adlı sonsuz bir enerji hattıysa; orada, yıldızlarda, oturup ebediyeti sabırla beklemek gerekecektir. Öyle ya, her defasında ölüm *"ben"*i yok eder, durmadan *"ben"*in varlığına yönelir ve sonunda iflahını keser:[228] *Kim gerçekten görebilmiş ki "kendi" içini.*

KAYNAKÇA

Attar, Feridüddin, *Tezküretü'l-Eyliyâ*, haz. Süleyman Uludağ), İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984.

Badiou, Alain, *Biliyorum Çok Kalabalıksınız*, çev. Işık Ergüden, Sel Yayınları, İstanbul, 2019.

Berger, John, *Portreler*-Sanatçılar Üzerine Yazılar, çev. Beril Eyüboğlu, Metis Yayınları, İstanbul, 2018.

Bergman, Ingmar, *Sinematografi İnsan Yüzüdür*, çev. Selim Özgül, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2012.

Bergson, Henri, *Şiir Felsefesi*-Lucretius'un Şiiri, Felsefesi, Fiziği, çev. Gurur Sev-Adem Beyaz, Pinhan Yayınevi, İstanbul, 2020.

Catling, C. David, *Astrobiyoloji*-Dünyada ve Evrende Yaşam, Metis Yayınları, İstanbul, 2019.

Churchland, M. Paul, *Madde ve Bilinç*-Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış, çev. Berkay Ersöz, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Cibran, Halil, *Meczup*, çev. Kenan Sarıalioğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2014.

Coccia, Emanuele, *Bitkilerin Yaşamı: Bir Karışım Metafiziği*, çev. Kaan Kahveci, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2021.

Crick, Francis, *Şaşırtan Varsayım*, çev. Sabit Say, TÜBİTAK Yayınları, İstanbul, 2005.

Crowley, Aleister, *Ay Çocuk*, çev. Özgür Umut Hoşafçı, Altıkırkbeş Yayınları, İstanbul, 2004.

Damasio, R. Antonio, *Descartes'ın Yanılgısı*-Duygu, Akıl ve İnsan Beyni, çev. Bahar Atlamaz, Varlık Yayınları, İstanbul, 2000.

[228] Şeriati, *Öze Dönüş*, s.162.

Eagleman, David; Brandt, Anthony, *Yaratıcı Tür*-Fikirler Dünyayı Nasıl Yeniden Yaratıyor, çev. Zeynep Arık Tozar, Domingo Yayınevi, İstanbul, 2019.

Eagleman, David, *Canlı Devre*-Durmaksızın Değişen Beynin İç Yüzü, çev. Zeynep Arık Tozar, Domingo Yayınları, İstanbul, 2021.

Ellul, Jacques, *Sözün Düşüşü*, çev. Hüsamettin Arslan, 3. Baskı, Paradigma Yayınları, İstanbul, 2012.

Fikret Kızılok, "Yalan", *Yana Yana* Albümü, 1989.

Grof, Stanislav, *Sonsuz Yolculuk*-Bilincin ve Ölümün Ötesine Geçiş, çev. Cengiz Yücel, Ray Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Guénon, René, *Modern Dünyanın Bunalımı*, çev. Mahmut Kanık, İnsan Yayınları, İstanbul, 2016.

Hood, Bruce, *Benlik Yanılsaması*-Sosyal Beyin, Kimliği Nasıl Oluşturur? çev. Eyüphan Özdemir, 1. Baskı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.

Jung, Carl Gustav, *İnsan ve Sembolleri*, çev. Mukaddes İlgün, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2016.

Karasu, Bilge, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, Metis Yayınları, İstanbul, 2017.

Lloyd, John; Mitchinson, John, *Cahillikler Kitabı II*-Hayvanlar Âlemi, çev. Nivart Taşçı-Mehmet Evren Dinçer, NTV Yayınları, İstanbul, 2009.

Malabou, Catherine, *Beynimizle Ne Yapmalıyız?* çev. Selim Karlıtekin, Küre Yayınları, İstanbul, 2016.

Neml Sûresi 93, 16.

Neml Sûresi 93, 17-18.

Orhan Veli, "Yalnızlık Sırrı", *Bütün Şiirleri*, YKY, 2003.

Rimbaud, Arthur, *Ben Bir Başkasıdır*, çev. Özdemir İnce, İmge yayınları, İstanbul, 2015.

Rose, Hilary; Rose, Steven, *Nörobilim Zihnimizi Değiştirebilir mi?*, çev. Meriç Öztürk, Ginko Bilim, İstanbul, 2018.

Rose, Steven, *21. Yüzyılda Beyin*, çev. Levent Can Yılmaz, Ginko Bilim, İstanbul, 2018.

Sagan, Carl, *Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı*, çev. Miyase Göktepeli, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2010.

Shanechi, M. Maryam; Rollin C. Hu; Ziv M. Williams, "A cortical-spinal prosthesis for targeted limb movement in paralysed primate avatars", *Nature Communications*, 5: 3237, 2014.

Şenel, Alâeddin, *Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No. 307, Ankara, 1970.

Şeriati, Ali, *Öze Dönüş*, çev. Kerim Güney, Yedigece Kitap, İstanbul, 1991.

Tekvin, 1: 8.

Ülken, Hilmi Ziya, *Felsefeye Giriş,* Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2022.

Wohlleben, Peter, *Ağaçların Gizli Yaşamı,* 5. Baskı, çev. Ali Sinan Çulhaoğlu, Kitap Kurdu Yayınları, İstanbul, 2018.

BÜYÜK VERİ VE ÇEŞİTLİ ENDÜSTRİLERDEKİ UYGULAMALARI

Prof. Dr. Nevin AYDIN
Artvin Çoruh üniversitesi/İİBF
nevin.aydin@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Günümüz dijital dünyasında büyük veri müşteri davranışlarında büyük önem taşımaktadır. Büyük verinin ortaya çıkması farklı endüstrilerde çeşitli uygulamalarda yerini almıştır. Büyük veriler büyük miktarda etkin iş bilgisi sağlayabileceğinden, veriye dayalı endüstrilerin gelişimi küresel pazarda ilgi görmüştür. Büyük veri, her ölçekteki şirketin müşteri davranışları, pazar eğilimleri, risk yönetimi ve diğer alanlar hakkında fikir edinmesi için önemli bir araçtır. Büyük verinin geniş bir uygulama alanı vardır. Son zamanlarda büyük veri eğitim, sağlık, e-ticaret, bankacılık ve daha birçok alanda uygulanabilir olmaya başladı.

Anahtar kelimeler: Büyük Veri, Büyük Veri Analitiği, Büyük Veri Uygulaması

BIG DATA AND ITS APPLICATIONS IN VARIOUS INDUSTRIES

ABSTRACT

Big data has great importance in customer behavior in today's digital world. The emergence of big data has taken its place in various applications in different industries. Since big data can provide large amounts of effective business information, the development of data-driven industries has gained attention in the global market. Big data is an important tool for companies of all sizes to gain insight into customer behavior, market trends, risk management, and other areas. Big data has wide range of applications. In recent times, big data has started to be applicable in education, health, e-commerce, banking and many other areas.

Keywords: Big Data, Big Data Analytics, Big Data Application

1. GİRİŞ

Büyük veri, günümüzün dijital dünyasında, çeşitli dijital cihazlar ve platformlar tarafından üretilen büyük hacımlı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış verileri ifade eder. Büyük verinin kullanımı, şirketlerin müşteri davranışlarını analiz etmesine ve veri odaklı kararlar almasına yardımcı olur. Büyük veri, operasyonları optimize etmek, maliyetleri düşürmek ve geliri artırmak için kullanılabilecek kalıpları ve eğilimleri belirlemek için modeller ve algoritmalar oluşturmaya yardımcı olabilir. Ayrıca, genel tüketici deneyimini iyileştirmek için kişiselleştirilmiş pazarlama stratejileri, özelleştirilmiş ürün önerileri ve hedefli reklam kampanyaları geliştirmeye de yardımcı olabilirler. Büyük veri, günümüzün dijital dünyasında giderek daha önemli hale geliyor. Sosyal medya, sensörler ve mobil cihazlar gibi çeşitli kaynaklardan üretilen büyük miktarda yapılandırılmış ve yapılandırılmamış veriyi ifade eder.

Bu veriler, kuruluşların daha iyi bilgilendirilmiş kararlar almasına ve rekabetçi kalmasına yardımcı olabilecek müşteri davranışları, eğilimleri ve tercihleri hakkında içgörüler elde etmek için kullanılabilir (Roddick & Maurer, 2016).

2. BÜYÜK VERİ

Büyük veri, birden fazla kaynaktan ve hem yapılandırılmış hem de yapılandırılmamış çeşitli veri formatlarından sürekli olarak üretilen verilerdir (Grover vd., 2018). "büyük veri" terimi en basit ve küçük veri kümelerinin analiz edilmesiyle elde edilemeyecek daha fazla içgörü ve daha iyi karar alma fırsatı sunabilen, ilgili veri hacmiyle tanımlanır. Bununla birlikte, genellikle tek boyutlu verilerde bulunmayan temel eğilimleri, korelasyonları ve ilişkileri ortaya çıkarmak için, büyük veri setlerinin analizi ve yönetimi, büyük verinin diğer yönlerinin de dikkate alınmasını gerektirir. IBM, büyük verileri dört şekilde tanımlar: 1) veri hacmi, 2) verilerin oluşturulma hızı, 3) farklı veri türlerinin toplanması 4) verilerin geçerliliği ve güvenliğidir. Bu özellikler dört V olarak bilinir: hacim, hız, çeşitlilik ve doğruluk (IBM, 2014). Büyük veri, yapılandırılmamış veriyi işleyebilen, ilişkisel olmayan yeni veri tabanı yapılarının, büyük verinin tüm boyutlarını etkin bir şekilde kullanabilen hesaplamalı algoritmaların ve verilerin hızlı işlenmesini ve paylaşılmasını sağlayacak paralel ve bulut bilişim altyapısının geliştirilmesini gerektirmiştir. Büyük verileri analiz etmek, analistlerin, araştırmacıların ve iş kullanıcılarının daha önce erişilemeyen veya kullanılamayan verileri kullanarak daha iyi ve daha hızlı doğru kararlar almasına yardımcı olur. İşletmeler, metin analitiği, makine öğrenimi, tahmine dayalı analitik, veri madenciliği, istatistik ve doğal dil işleme gibi gelişmiş analitik tekniklerini kullanarak, önceden kullanılmamış veri kaynaklarını bağımsız olarak veya mevcut kurumsal verileriyle birlikte analiz ederek en iyi kararlar ve hızlı sonuçlar elde edebilirler.

3. BÜYÜK VERİ ANALİTİĞİ

Büyük veri analitiği, liderler arasında kurumsal zekayı güçlendirerek daha etkili operasyonlar, memnun müşteriler ve yüksek karlar gibi iş hedeflerini iyileştirmelerine yardımcı olur (Alsghaier vd., 2017). Büyük veri analitiğini uygulamak, bir şirketin rekabet avantajının, büyümesini ve performansını iyileştirme potansiyeline sahiptir. Ancak büyük veri analitiğinin uygulama stratejilerine ilişkin verimsiz bilgi, yanlış teknolojilerin ve becerilerin seçilmesine neden olabilir (Matthias vd., 2017). Büyük veri teknolojisi, organizasyon liderlerinin çeşitli veri kaynakları aracılığıyla toplanan gerekli bilgilere erişme, bunları teşhis etme ve entegre etme becerisine sahip olmasını sağlar. Bu nedenle organizasyon liderlerinin veri toplama ve yönetme becerisine ve tekniklerine sahip olmaları gerekir. Liderlerin ayrıca analitik yöntem ve araçları kullanma konusunda uygulama deneyimi ve bilgisi kazanması gerekir. Büyük veri analitiğini uygulamanın başarısı, liderlerin bu stratejilere ilişkin deneyim ve bilgiye sahip olmasını gerektirir (Grover vd., 2018).

Büyük veri analitiği, liderlerin daha iyi kararlar almak amacıyla yeni içgörüler ve iş değeri elde etmek için kullandığı bir kurumsal teknoloji bileşenidir. Büyük veri teknolojileri bilgisine sahip liderlerin, büyük veri analitiğini etkili bir şekilde uygulamak için gerekli olan doğru aracı, becerileri ve ekip yapısını seçmesi gerekmektedir (Elgendy & Elragal, 2016). Büyük Veri analitiği, analitik yeteneklerin çok büyük, çeşitli veya hızla değişen veri kümeleri üzerinde

uygulanmasıdır. Özellikle geleneksel yapılandırılmış veri kümeleriyle birleştirildiğinde, büyük verilerin artan kapsamı ve bağlamıyla birleştirilmiş analitik yeteneklerin uygulanmasıdır.

Büyük veri setlerini inceleyerek gizli kalıpları, bilinmeyen korelasyonları, pazar eğilimlerini, müşteri tercihlerini vb. açığa çıkararak işletme için faydalı bilgileri bulabileceğimiz süreçtir. Çeşitli yapılandırılmış/yapılandırılmamış veri kaynaklarından gerçek zamanlı veri toplamayı içeren çok büyük veri kümelerine karşı ileri analitik tekniklerin kullanılmasıdır.

4. BÜYÜK VERİ UYGULAMALARI

Büyük Veri uygulamaları çeşitli alanlarda gözlemlenebilmektedir.

4.1. Perakendede Büyük Veri

Perakende sektöründeki rekabet hızlı ve perakendeciler sürekli olarak rakiplerine karşı rekabet avantajı oluşturmak için çaba içindedir. Başarılı olmak için perakendecilerin müşterilerini iyi tanımaları ve anlamaları gerekir. Müşterilerin ihtiyaçlarının en iyi şekilde nasıl karşılanabileceğinin farkındalığında olmak, şirkete rekabet avantajı sağlayacaktır. Ayrıca perakendeciler, müşterilerinin verileri üzerinde gelişmiş analizler gerçekleştirerek müşterilerini anlayabilirler. Müşterilerin verileri sosyal medya, sadakat programları vb. birçok kaynaktan elde edilebilmektedir. Perakendeciler için müşterilerin tüm istekleri değerlidir ve tüm detayları bilmek perakendecileri müşterilerine olduğunca yakınlaştırır. Perakendeciler müşterilerine daha kişiselleştirilmiş hizmetler sunar ve gelecekteki taleplerini tahmin edebilirler. Gelecekleri için sadık müşteriler oluşturulabilir. Costco, Walmart, Walgreens ve Sears and Holdings, Büyük Veriyi yoğun olarak kullanan perakendeciler arasında yer alıyor. Ulusal Perakende Federasyonu, perakende yıllık satışların yaklaşık %30'unun Kasım ve Aralık aylarında yapıldığını gelen satışlardan tahmin etmektedir (Santoro vd., 2018). Perakendede, büyük veri analitiği, müşteri satın alma modellerinin oluşturulmasında ve envanter yönetiminin optimize edilmesinde kullanılabilir.

4.2. Sağlık Hizmetlerinde Büyük Veri

Sağlık ve tıbbi veriler hızla büyüyen karmaşık verilerdir. Büyük veri, tıbbi verileri etkin bir şekilde depolamak ve analiz etmek için sınırsız potansiyele sahiptir. Büyük veri, hasta bakımını ve hasta yönetimini için sağlık hizmetlerinde kullanılır. Hasta verilerini analiz ederek, doktorlar kalıpları belirleyebilir ve sağlık risklerini tahmin edebilir. Büyük veri ilaç geliştirme ve klinik denemelerde kullanılır. İlaç hedeflerini belirlemeye ve tıbbı kişiselleştirmeye yardımcı olur. Hastanelerde operasyonları optimize etmek ve maliyetleri düşürmede etkindir. Hastaneler, büyük verileri analiz ederek, süreç yetersizliklerini belirleyebilir. Veriye dayalı kararlar alabilir, kaynak tahsisi ve iş akışı yönetimini iyileştirebilir. Büyük veri hasta sonuçlarını izlemek ve tedavi etkinliğini değerlendirmek için kullanılır. Sağlık hizmeti sağlayıcıları tedavi planlarını buna göre ayarlayabilir. Büyük veri sağlık hizmeti sektörüne yeniden yön veriyor. Sağlık hizmeti sağlayıcılarının daha kişiselleştirilmiş bakım sağlamasına ve hasta sonuçlarının iyileştirmesine yarar sağlıyor (Bull, 2018).

Büyük Veri, sürekli olarak çok büyük miktarda veriyle çalıştığından sağlık sektörünü büyük ölçüde kolaylaştırır. Büyük Verinin kullanımı, bu sektördeki uygulayıcıların ve araştırmacıların kanser gibi hastalıkları tespit etme ve tedavisini kolaylaştırdığı için hayat kurtarıcı olarak değerlendirilebilir. Büyük Veri ve analizler sayesinde daha kişiselleştirilmiş ilaçlar oluşturulabilir ve hastalara daha etkin tedaviler sunulabilir. Ayrıca, belirli ilaçların benzersiz kalıpları belirlenerek daha uygun maliyetli çözümlerin üretilmesine olanak sağlar. Akıllı giyilebilir cihazlar, gerçek zamanlı uyarılar üreterek hayat kurtarmaya yardımcı olabileceğinden tüm insanlar arasında kabul görüyor (Baro vd., 2015).

Sağlık hizmetleri büyük veri kümelerine sahiptir. En küçük hastanelerde bile çok sayıda röntgen, tarama, test kaydı bulunmaktadır. Hastanelerin verileri analiz edip anlamlı bilgiler üretebildiği çeşitli kullanım alanları vardır. Gerçek zamanlı hasta verilerini, hasta bakımı sırasında test sonuçlarını ve ilaçların etkisini aldıkları için veri toplamak hiçbir zaman sorun değildir. Bu veriler hastanın kişisel, çevresel ve ekonomik durum verileriyle ilişkilendirilebilir. Bunu deneyen sağlık hizmetlerine örnek olarak, vücut aktivitesi ve çevresel koşulları yanı sıra kan şekeri seviyeleri, kan basıncı, kalp atış hızı vb. gibi önemli sağlık parametrelerini kontrol altına alan giyilebilir bir cihaz aracılığıyla hastanın sağlık parametreleri gerçek zamanlı cihazlarla takip edilebilir. Bu veriler otomatik olarak sunuculara yükleniyor ve uzak lokasyonlardaki doktorlar, hastaneye gitmeden hastaya ilaç tedavisi yapabiliyor. İnsanların farklı çevre koşullarında ne tür hastalıklarla karşı karşıya kaldıklarını bulmak için aynı veri setleri kullanılabilir.

Sağlık hizmetlerinde, büyük veri analitiği, hastaların tıbbi kayıtlarındaki eğilimini belirlemek için kullanılabilir. Bu da teşhis doğruluğunu artırarak veya hastalıklar için yeni tedavi şekillerine yol açabilir. Sağlık hizmetleri bu teknolojiyi nasıl kullanacaklarını en iyi şekilde planlayarak, hızla değişen dijital dünya rakiplerinin önünde kalırken potansiyel avantajlarından yararlanabilirler.

Hastaneler, ilaç tedavisinin hastalar üzerindeki sonuçlarının yanı sıra diğer doktorlardan ve hastanelerden gelen benzer sonuçları da karşılaştırarak, bir sonraki ilaç ve tedavi aşamasına daha bilinçli bir kararlar verebilirler. Bilgilendirilmiş bir karar vermek için birden fazla doktor ve hastanenin deneyimlerinin katılması, doktorun deneyiminin ötesinde tedavilere daha bilimsel bir yaklaşım katar.

4.3. Eğitimde Büyük Veri

Eğitim alanında veriler gelecek için önemlidir. Büyük Verinin kullanımı hem akademik hem de akademik olmayan becerileri canlandırarak eğitim sistemini büyük ölçüde geliştirir. Büyük Veri kullanımı öğrenci ve öğretmenlerin performanslarının değerlendirilmesini kolaylaştırmaktadır. Büyük Veri aynı zamanda üniversitelerde akademik müfredat reformunda da kullanılıyor. Büyük Veri, okulu bırakma oranının izlenmesinde ve buna karşı en uygun önlemlerin alınmasında kullanılabilir (Williamson, 2017).

Büyük Veri girişimleri ve uygulamaları, sıralı üniversitelerin ve eğitim sistemlerinin öğrencilerine daha iyi hizmetler sunmasında yardımcı oluyor. Bu girişimlerin eğitim sisteminde etkin olduğu farklı aşamalar vardır. Örneğin ders öncesi bir girişimde büyük veri, öğrencilerin

öğrenme profiliyle ihtiyaçlarına en uygun öğrenme şekillerini eşleştirir. Eyalet ve yerel eğitim kurumlarının veriye dayalı kararlarla öğrenci öğrenimini ve sonuçlarını iyileştirmesine olanak sağlayan eğitim sistemlerine hibeler sağlamıştır. Bu tür veriler, öğrencileri uygun öğrenme ortamlarına ve çalışma kurslarına atamada okullara yardımcı olmuş olur. Özellikle bir okul yılı içinde okullar ve okul bölgeleri arasında bir den fazla hareket eden öğrencilerin ihtiyaçlarını anlamada yardımcı olur. Ders sonrası önemli faaliyetlerden biri de öğrenci ve eğitim kurumu arasındaki ihtiyaçların karşılanmasında kurumsal müfredat gibi alanlarda makro ölçekte iyileştirmeler sağlanmasıdır.

4.4. E-ticarette Büyük Veri

E-ticaret günümüzde, insanların yaşamının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Bu nedenle insanların zaman kaybetmeden bir şey satın almak istediklerinde E-ticareti kullanmaları yaygındır. Amazon, Flipkart ve Alibaba küresel E-ticaret şirketleri arasında en önemlileri olarak biliniyor. Bu şirketler Büyük Veriyi çok fazla kullanırlar. Amazon, dünyanın en büyük E-ticaret şirketi olarak, Büyük Veri ve analitik kullanımı alanında liderlerden biridir. Hindistan merkezli bir şirket olan Flipkart da ülkedeki en güçlü veri platformlarından biridir (Akter & Wamba, 2016). Bu şirketler müşterilere uygun önerilerde bulunarak hizmetleri daha kişisel hale getirmeyi planlarlar. İnsanların çevrimiçi nakliye deneyimleri Büyük Veri aracılığıyla yeniden şekillendiriliyor.

E-ticaret, büyük verilerle şekillenen bir sektördür. Çevrimiçi perakendeciler, müşteri davranışlarını, tercihlerini ve satın alma modellerini analiz etmek için büyük verileri kullanır. Bu bilgiler, perakendecilerin pazarlama stratejilerini optimize etmelerine ve müşteri deneyimini iyileştirmelerine yardımcı olur. Büyük veriler ayrıca tedarik zinciri yönetiminde önemli bir rol oynar. Şirketlerin envanteri takip etmelerine ve teslimat rotalarını optimize etmelerine olanak tanır. Büyük veriler, e-ticarette site tasarımını ve kullanılabilirliğini optimize etmek için kullanılır. Çevrimiçi perakendeciler, site trafiğini ve kullanıcı davranışlarını analiz ederek site iyileştirme alanlarını belirleyebilir ve kullanıcı deneyimini iyileştirmek için veri odaklı kararlar alabilirler.

4.5. Finansta Büyük Veri

Finansal kuruluşlar, operasyonlarında büyük ölçüde veriye güveniyorlar. Bu kuruluşlar için veriler, paradan sonra en değerli varlıktır. Bu önemden dolayı finansal kuruluşların, verilerinin güvenliğini sağlamaları gerekmektedir. Finansal kuruluşlar Büyük Veri ve Analitik'i ilk kullanan kuruluşlardır. Dijital bankacılık ve ödemeler, Büyük Veri'nin önemli unsurları arasında yer aldı. Finansal kurumlar Büyük Veri, algoritmik ticaret, dolandırıcılık tespiti, risk analizi ve müşteri memnuniyeti gibi konuları ele alır. Büyük Veri ile finansal sistemler iyileşir ve müşterilerine iyi hizmeti sunma konusunda güçlenir (Begenau vd., 2018).

Finans sektörü, büyük verilere yoğun şekilde dayanan bir diğer sektördür. Finans kuruluşları, dolandırıcılığı tespit etmek, riski yönetmek ve veri odaklı yatırım kararları almak için büyük verileri kullanır. Müşteri verilerini analiz ederek, bankalar müşterilerini daha iyi anlayabilir ve kişiselleştirilmiş hizmetler sağlayabilir. Ayrıca büyük veriler finans sektöründe müşteri hizmetlerini ve müşteri sadakatini iyileştirmek için kullanılır. Müşteri verilerini analiz ederek,

bankalar müşterilerinin finansal ihtiyaçlarını belirleyebilir ve bu ihtiyaçları karşılayan ürün ve hizmetler sunabilir. Büyük veriler finans sektörünü dönüştürerek finans kuruluşlarının müşteri hizmetlerini iyileştirmesine, riski azaltmasına ve yatırım getirisini artırmasına olanak tanır. Finans kuruluşları rekabet avantajı elde etmek için verileri kullanmanın yeni yollarını aradıkça finans sektöründe büyük verilerin kullanımının artmaya devam etmesi bekleniyor (Kulkarni & Srinivasan, 2017).

Finansta, büyük veri analitiği, dolandırıcılığı tespit etmek veya müşterilere bireysel ihtiyaç ve tercihlerine göre kişiselleştirilmiş finansal öneriler sağlamak için kullanılabilir. Büyük verilerin etkili kullanımı söz konusu olduğunda, kuruluşlar: yüksek kaliteli veri kümeleri oluşturmak; etkili bir strateji geliştirmek, uygun teknolojiyi uygulamak; analizden anlamlı içgörüler belirlemek, bu içgörülere göre hareket etmektir. Kuruluşlar hassas bilgileri, müşteri bilgileri veya finansal raporlar gibi, işlerken yeterli güvenlik önlemlerini sağlamalıdır. Genel olarak, büyük veri tüm sektörlerdeki işletmeler için fırsatlar sunar. Gizlilik sorunları veya güvenlik endişeleri gibi konularda dikkatli olmalıdırlar (Kumar & Singh, 2018).

4.6. Telekomda Büyük Veri

Dünyada akıllı telefon kullanımının artması, telekom sektörünün büyük miktarlarda veriyle karşı karşıya kalmasına neden oldu. Telekom şirketleri için bu tür veriler son derece değerlidir. Bu nedenle şirketlerin bu verileri uygun şekilde nasıl kullanacaklarını bilmeleri çok önemlidir. Büyük Veri Analitiğinin kullanılması, bu telekomünikasyon şirketlerinin müşterilere sorunsuz bağlantı sunmasına olanak tanır ve bu, ağ engelleri ortadan kaldırıldığında müşterilerin işini kolaylaştırır. Büyük Veri Analitiği ayrıca şirketlerin hem en yüksek hem de en düşük trafik alanlarını takip etmesine ve müşterilere sorunsuz ağ bağlantısı sağlamak için en iyi eylemlere karar vermesine olanak tanır. Büyük veri kullanımı yoluyla müşterilerin ihtiyaçları en doğru şekilde tesbit edilerek, telekom endüstrileri müşterilere kişiselleştirilmiş hizmetler sunabilir (Cheng vd., 2016).**4.7.**

4.7. Otomobil Sektöründe Büyük Veri

Otomobil endüstrisi tamamen ve sorunsuz bir şekilde Büyük Veri tarafından kontrol ediliyor, bu da mükemmel yeni sonuçlara yol açıyor. Dolayısıyla Büyük Veri'nin artık otomobil endüstrisinin önemli bir parçası olduğu, tedarik zincirinde büyük başarılara yol açtığı söylenebilir. Büyük Veri ile sektör trendleri analiz edebilir, kalite artırılır ve müşteri memnuniyeti sağlanabilir (Martin, 2015).

5. SONUÇ

Dünya çapındaki Büyük Veri uygulamaları önemini ve faydalarının kaçınılmaz olduğunu gösteriyor. Dünya da tüm endüstrilerinde Büyük Veri Analitiğinin uygulanmasına yer verildiği görülüyor. Büyük Veri Analitiği, küresel olarak çeşitli işletmelerin giderek artan ayrılmaz bir parçası haline geliyor. Büyük veri kullanımı gizlilik ve güvenlik sorunları yaratabileceğinden şirketlerin müşterilerinin verilerini uygun şekilde korunduklarından emin olmaları gerekir. Büyük veri büyük potansiyeller yaratarak, işletmelerin rekabetçi kalabilmelerini sağlar. Stratejilerin dikkatli planlanması ve uygulanmasıyla, şirketler başarılarında büyük veriyi kendi

avantajlarına çevirebilirler. Şirketlerin verileri büyüdükçe, büyük verinin iş stratejisini ve karar vermeyi şekillendirmedeki rolü artacaktır. Büyük verinin etkili kullanımı, rekabetçi bir pazarda önemli bir farklılaşma ve yenilik yaratacağından, verimliliği artırmada ve müşterilere daha fazla değer sunmada yardımcı olur. Büyük veri şirketin gelecekteki satışlarını tahmin etmede ve büyüme potansiyelini belirlemede kullanışlı bir sistemdir.

KAYNAKÇA

Akter S, Wamba SF. (2016). Big data analytics in E-commerce: a systematic review and agenda for future research. Electronic Markets. 26(2):173-194.

Alsghaier, H., Akour, M., Shehabat, I., & Aldiabat, S. (2017). The importance of big data analytics in business: A case study. American Journal of Software Engineering and Applications, 6(4), 111-115. https://doi.org/10.11648/j.ajsea.20170604.12

Baro E, Degoul S, Beuscart R, Chazard E. (2015). Toward a literature-driven definition of big data in healthcare. BioMed research international.

Begenau J, Farboodi M, Veldkamp L. (2018). Big data in finance and the growth of large firms. Journal of Monetary Economics. 97:71-87.

Bull, M. (2018). Big Data and its Applications in Different Industries, Community Business 2, 35(2), 137-144. https://www.business2community.com/big-data/big-dataapplication-various-industries-02059180

Cheng X, Xu L, Zhang T, Jia Y, Yuan M, Chao K. (2016). A novel big data-based telecom operation architecture. In 1st International Conference on Signal and Information Processing, Networking and Computers, 385-396.

Elgendy, N., & Elragal, A. (2016). Big data analytics in support of the decision making process. Procedia Computer Science, 100, 1071-1084. https://doi.org/10.1016/j.procs.2016.09.251

Grover, V., Chiang, R. H. L., Liang, T. P., & Zhang, D. (2018). Creating strategic business value from big data analytics: A research framework. Journal of Management Information Systems, 35, 388-423. https://doi.org/10.1080/07421222.2018.1451951

IBM. (2014). The four V's of big data. www.ibmbigdatahub.com/infographic/four-vs-big-data. Accessed Dec. 19, 2014.

Kulkarni, C & Srinivasan, R. (2017). Big data analytics: an overview of tools and techniques for different industries, International Journal of Computer Science and Mobile Computing, 6(7), 175-184.

Kumar, C. & Singh, R. (2018). Big data and its applications across industries: an overview of tools and methods for different industries, International Journal of Computer Science and Mobile Computing, 6(7), 175-184.

Martin KE. Ethical issues in the big data industry. MIS Quarterly Executive. (2015) ; 14:2.

Matthias, O., Fouweather, I., Gregory, I., & Vernon, A. (2017). Making sense of big data can it transforms operations management? International Journal of Operations & Production Management, 37(1), 37-55. https://doi.org/10.1108/IJOPM-02-2015-0084

Roddick, J. Maurer, F. (2016). The impact of big data on the manufacturing industry: apreliminary study, International Journal of Production Economics, 180, 82-92.

Santoro G, Fiano F, Bertoldi B, Ciampi F.(2018). Big data for business management in the retail industry. Management Decision.

Williamson B. (2017). Big data in education: The digital future of learning, policy and practice. Sage, 2017.

FİRMALARIN YEŞİL PAZARLAMADAKİ ROLÜ

Prof. Dr. Nevin AYDIN
Artvin Çoruh üniversitesi/İİBF
nevin.aydin@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Küresel ısınma bugün dünyanın karşı karşıya olduğu ciddi bir sorundur. Küresel ısınmaya karşı son zamanlarda tüketiciler geleneksel ürünler yerine, çevre dostu ürünleri tercih ediyor. Yeşil pazarlama çevre dostu olan, çevreyi koruyan ürün ve hizmetlerin üretimi anlamına gelir. Yeşil pazarlama, çevre koruma etkisi nedeniyle şirketler ve işletmeler tarafından değer verilen modern bir kavramdır. Yeşil pazarlama iş geliştirme, doğal ekosistemin iyileştirilmesi ve yaşam kalitesinin artması gibi önemli sonuçlar yaratır. Araştırmanın amacı araştırmacılara ve yöneticilere yeşil pazarlama kavramını uygulama fırsatları sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Yeşil pazarlama, Sürdürülebilirlik, Yeşil Pazarlamanın Evrimi, Yeşil Strateji

THE ROLE OF COMPANIES IN GREEN MARKETING

ABSTRACT

Global warming is serious problem facing the world today. In recent times, consumers prefer environmentally friendly products instead of traditional products against global warming. Green marketing means the production of environmentally friendly products and services. Green marketing is a modern concept valued by companies and businesses due to its environmental protection effect. Green marketing creates important results such as business development, improvement of the natural ecosystem and increase in the quality of life. The purpose of the research is to provide opportunities for researchers and managers to apply green marketing concept.

Keywords: Green marketing, Sustainability, Evolution of Green Marketing, Green strategy

1. GİRİŞ

Modern dünyada, küresel ısınma, çevrenin bozulması, doğal kaynakların kötüye kullanımı gibi çevresel sorunlar artmış ve bunun sonucunda tüketiciler daha çevre dostu ürünleri tercih etmeye başlamışlardır. Araştırmacılar ve bilim insanları, kaynakların minimum kullanımı sonucunda "Yeşil Pazarlama" olarak bilinen çevre dostu ürünlerin pazarlanmasında çevreyi korumak için farklı yollar araştırmaktadır. Yeşil Pazarlama 1980 'lerin sonunda ortaya çıkmıştır. Amerikan Pazarlama Birliği (AMA), 1975 yılında "Ekolojik Pazarlama" üzerine ilk çalıştayı düzenledi. Yeşil Pazarlama üzerine ilk kitap "Ekolojik Pazarlama" başlığıyla yayınlandı. Geleneksel pazarlama, çevresel sorunları dikkate almadan yalnızca mal ve hizmet üretimi ve maksimum karla ilgilenir. Zamanla bu yöntem değişti. Onun yerini taleplerde yeşil ürün aldı. Sonuç olarak

geleneksel pazarlama kavramı yerini yeşil pazarlama kullanılmaya başlamıştır. Yeşil Pazarlama, mal ve hizmetlerin yeşil üretim sürecini ifade eder. Yeşil pazarlama, çevre dostu faaliyetlerden oluşur. Çevreye göre ürün değişikliği, üretim sürecini yeşil sürece dönüştürme, ambalajı yeşil ambalaja dönüştürme ve reklamı yeşil reklama dönüştürme gibi birçok faaliyeti içine alır. Yeşil ürünlere bazı örnekler: gölgede yetiştirilen kahve çekirdekleri, kâğıt torbalar, yeniden kullanılabilir kaplar, enerji tasarruflu ampuller ve enerji tasarruflu arabaları sayabiliriz.

Yeşil pazarlama üç aşamadan oluşur. İlk aşama "Ekolojik" yeşil pazarlama olarak adlandırılan bu dönemde tüm pazarlama faaliyetleri çevre sorunlarına yardımcı olmak ve çevre sorunlarına çözümler üretmek için sınırlandırıldı. İkinci aşama "Çevresel" yeşil pazarlama odaklı, kirlilik ve atık sorunlarıyla ilgili yenilikçi yeni ürünlerin tasarlanmasını içeren temiz teknolojiye kaydı. Üçüncü aşama "Sürdürülebilir" yeşil pazarlamaydı. 1990'ların sonu ve 2000'lerin başında ortaya çıktı. Bu, "gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğini tehlikeye atmadan bugünün ihtiyaçlarını karşılamak" olarak tanımlanan sürdürülebilir kalkınma kavramının bir sonucuydu.

Amoako ve ark. (2020) tarafından yapılan ampirik bir çalışmanın sonuçunda, tüketicilerin yeşil pazarlamaya yönelik çevresel endişelerinin etkisini doğrulanmaktadır. Bu çalışma, Joshi & Rahman (2015) ve Kumar & Ghodeswar (2015) tarafından yürütülen önceki araştırmalarla uyumludur. Goh & Balaji (2016) tarafından yürütülen araştırmalarda, "yeşil şüpheciliğin" müşterilerin çevre hakkındaki bilgisini ve endişesini bastırdığını ve sonuç olarak tüketicilerin yeşil ürünlere yönelik satın alma niyetleri üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. Kumar & Ghodeswar (2015) göre tüketicilerin çevre korumayı destekleme isteğine, çevresel sorumluluğun farkına varılmasına, yeşil ürünlerle ilgili bilgi arama eğiliminde olduklarını ve yeşil ürünler hakkında bilgi edindiklerine ait bulgular bulunmuştur. Amoako ve ark. (2020) çalışmalarında yeşil pazarlamanın şirketler için faydalı olduğunu doğrulamışlardır. Önceki çalışmalar, tüketicilerin yeşil ürünlere ve yeşil pazarlamaya yönelik olumlu eğilimlerinin her zaman gerçek satın alma davranışına dönüşmediğini bildirmiştir (Joshi ve Rahman, 2015). Aksine, diğer çalışmalar yeşil pazarlama ile satın alma davranışı arasında olumlu bir ilişki olduğunu göstermiştir (Amoako vd., 2020). Yeşil pazarlamanın çevre dostu ürünleri satın alma kararlarını teşvik edebileceği görülmektedir. Yeşil pazarlama ile satın alma davranışı arasındaki ilişkinin olumlu ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğu gösterilmiştir (Amoako vd., 2020). Jay Polonsky'ye (2008) göre yeşil pazarlama giderek daha önemli hale gelmektedir. Bireylerin sınırlı kaynaklarını sınırsız isteklerini yerine getirmek için kullandıkları ekonominin temel tanımını ifade eder.

2. NEDEN YEŞİL PAZARLAMA?

Ekonomik açıdan bakıldığında, insan ihtiyaçları ve istekleri sınırsız olmasına karşılık kaynaklarımız sınırlıdır. Bu durum, değişen iklim ve tükenen doğal kaynaklarla daha karmaşık hale gelmiştir. Bu bağlamda, firmalar ve kurumlar iş yapma konusunda yeni yaklaşımlar geliştirmelidir. Tüketicilerin ve çevrenin ihtiyaçları sürdürülebilirlik amaçları için toplu olarak dikkate alınmalıdır. Bu amaçla, yeşil pazarlama, tüketicileri ve endüstri ihtiyaçlarını karşılarken çevreye duyarlı pazarlama faaliyetlerini kapsar (Bhalerao, 2014). Yeşil uygulamalar sürekli

olarak gelişmektedir. Yeşil pazarlamanın birçok tanımı göz önüne alındığında, yeşil pazarlamanın ne olduğu, göstergelerinin neler olacağı ve yeşil uygulamaları nasıl ölçüleceği konusunda hala tam bir netlik kazanmamıştır. Bunlar gibi daha birçok soru, tüketicilere yeşil pazarlama konusunu anlamakta zorluk yaratan temel kavramlardır. Yeşil pazarlama, işletmelerin stratejik ve operasyonel faaliyetlerine entegre edilmesi beklenen sürdürülebilirlik uygulamalarının önemli bir yönüdür. Doğru yeşil pazarlama yaklaşımıyla, firmalar sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe önemli katkıda bulunma yolunda olacaktır.

İnsanların istekleri sınırsızdır. Bu sınırsız ihtiyaçları karşılamaya yetecek kadar kaynaklara sahip değiliz. Dolayısıyla, kaynakları çok iyi kullanarak mümkün oldukça çok sayıda ihtiyacı karşılamak gerekiyor. Dünyanın her yerindeki alıcılar arasında çevreyi koruma konusunda gelişen bir tutku vardır. Genel olarak, kanıtlar bireylerin doğa konusunda endişelinin olduğunu ortaya koyuyor. Bunun sonucu olarak, bilinçli ürün ve hizmetler için gelişen bir iş sektörünü temsil eden yeşil pazarlamanın ortaya çıkmasıdır. Saini'ye (2013) göre, birçok kuruluş çevre dostu faaliyet göstermenin ne anlama geldiğini anlamaya başladı. İnsanlar işlerini para kazanma ve çevresel hedeflere ulaşma amacıyla yürütmeye karar verdiler. Saini, (2013) yakın bir geçmişte, HSBC 'nin karbon nötr hale gelen dünyanın ilk bankası olarak kaydedildiğini ve geri dönüşüm faaliyetlerine yatırım yapan ünlü markalardan biri olan Coca-Cola'dan bahsetti. Bu çalışma ayrıca pazarlamacıların yeşil pazarlamaya yönelmesinde etkili olan faktörlerden biri olduğunu gösterdi. Tüketici talepleri zaman zaman değiştiğinden, birçok firma müşterilerin zevk ve tercihlerindeki bu değişiklikleri fırsat olarak görüyor ve çevreye duyarlı olmayan seçenekler sunan firmalara göre rekabet avantajı elde ediyor. Tüketicilerinin ihtiyaç ve isteklerini karşılamak adına tamamen çevre dostu olmaya çalışan firmalara birkaç örnek olarak: McDonalds, ambalajlarını mumlu kâğıda dönüştürmeye karar veren şirketlerden biridir (Kiran, 2012). Şirketlerin zararlı ürün üretimini azaltma kaygısıyla, hükümetler şirketlerin faaliyetlerine karşı tedbirler alıyor. Bu da tüketiciler tarafından zararlı ürünlerin daha az tüketilmesine yol açıyor (Deshwal, 2012). Şirketlerin yeşil pazarlamayı kullanmasının nedeni, hükümetten aldıkları baskıdır. Gelişmiş ülkeler, zararlı olduğu düşünülen mallardan çevreyi korumak için yasalar koymuştur (Ghoshal, 2008).

Çevre dostu ürünler ve yeşil pazarlama konusunda dünyadaki değişim, müşterilerin tutkusunu değiştirdi; artık insanlar çocuklarına yaşanabilir bir dünya bırakmak istiyor (Mishra & Sharma, 2008). Tüketiciler yeşil ürünler için ekstra ödeme yapmaya hazırdır; yeşil pazarlamada hızlı bir büyüme hedefleniyor. Ekonominin tüm alanları yeşil pazarlamadan etkileniyor; sadece çevrenin korunmasıyla kalmıyor, aynı zamanda iş fırsatları ve yeni pazarlar da ortaya çıkıyor (Yazdanifard & Mercy, 2011).

Yeşil tüketici özelliklerini, yaşam tarzlarını ve kimliklerini, doğal ürün satın alma niyetlerini, yararlılığını ve zihniyetini bilmek, yeşil pazarlamanın güçlü düzenlemelerinde önemlidir. Eko etiketler, yeşil pazarlamada kullanılan temel bir araçtır (Delafrooz, Taleghani & Nouri, 2014). Eko etiketler, belirli bir ürün yelpazesi içinde bir ürün veya hizmetin genel doğal eğilimini ayırt eden isimler olarak nitelendirilir (Rahbar ve Wahid, 2011). Eko etiketli bir ürün, ürünün çevreye daha az etki edecek şekilde yaratıldığını gösteren bir logodur. Yeşil tüketicilerin bu eko etiketli

ürünler için kaynaklarını gönüllü olarak harcama eğiliminde oldukları görülmektedir (Maheshwari, 2014).

3. YEŞİL PAZARLAMA STRATEJİLERİ

Yeşil pazarlama stratejik bir konudur (Donald, 2009). Yalnızca yeşil olmanın bir firmayı "iyi" yapması değildir. Yeşil pazar yönelimi, firmaların müşteri memnuniyetini artırmak ve sürdürülebilir bir rekabet avantajına sahip olmak için örgütsel ve çevresel hedeflerini ne ölçüde ve derecede kullandıklarını gösterir (Fraj vd., 2013). Güçlü yeşil endüstriyel markalar oluşturmak, yeşil pazarlama, yeşil operasyonlar ve yeşil tedarik zinciri yönetimi gerektirir.

Ayrıca, küreselleşme ve uluslararası kaynak sağlama, küresel bir bakış açısından yeşil ve sürdürülebilir bir tedarik zinciri tasarlamak ve uygulamak üzerinde ekstra baskı uygular. Yeşil pazarlama, yeşil marka imajı ve kurumsal sosyal sorumluluk (Green marketing, green brand image, and corporate social responsibility – CSR) Stratejik perspektif, yeşil tüketici davranışını, yeşil ürünler için tüketici satın alma davranışını ve yeşil-entegre pazarlama iletişimini kapsar. Operasyonel perspektif, yeşil ürün yönetimi, lojistik sosyal sorumluluğunda yeşil girişimler, yeşil aklama ve tüketicilere karşı şeffaf olma zorlukları, yeşil pazarlama yönelimleri ve şirket performansı gibi temel hususları ele almaktadır. Stratejik ve operasyonel konular, yeşil pazarlamanın başarısı için çok önemlidir. Bu nedenle, gelişmekte olan pazarlarda sürdürülebilir kalkınma için sürdürülebilir iş uygulamalarına yönelik arayış vardır.

3.1. Yeşil Strateji

Çevre kalitesini iyileştirmek için kararlar almaya ve iş stratejilerini yeşil stratejilere dönüştürmeye yardımcı olur. Yeşil strateji, bir şirketin hedeflerini, misyonunu ve vizyonunu çevreye göre tanımlamaya yardımcı olur. En büyük amacı küresel pazarda yeşil mal ve hizmetler sunmaktır.

3.2. Yeşil Tasarım

İlk yeşil pazarlama stratejisi, ürün ve hizmetlerini baştan itibaren yeşil olarak tasarlamaktır. Şirketler üretim süreçlerini yeşil sürece ve reklamları yeşil reklama dönüştürmek zorundadır. Yeşil tasarım, doğası gereği çevre dostu olan ve daha az enerji kullanan, doğası gereği esnek olan ve daha uzun süre kullanılmak üzere tasarlanan ve yeniden kullanma, azaltma ve geri dönüştürme koşullarını yerine getiren ürünlerin üretimidir.

3.3. Yeşil Konumlandırma

Yeşil konumlandırma, ürünler hakkında bilgi sağlayarak marka konumlandırmasını oluşturur. Çevre dostu ürünler, müşterilere düzgün bir şekilde iletilmezse başarılı olmazlar. Yeşil konumlandırmanın iki türü vardır; işlevsel konumlandırma ve duygusal konumlandırmadır.

3.4. Yeşil Fiyatlandırma

Yeşil fiyatlandırma, yeşil pazarlama için önemli bir stratejidir. Bir ürünün üretim maliyeti ve talebi yeşil fiyatlandırmaya bağlıdır. Yeşil fiyatlandırma, müşterilerin yeşil ürünleri satın alabileceği ve müşterilerin bir çevrenin sürdürülebilirliğine katılmalarına izin verecek şekilde belirlenmelidir.

3.5. Yeşil Paketleme

Yeşil paketleme, müşterilerin ürünleri satın almalarında etkendir. Yeşil paketleme, doğası gereği çevre dostu olan ve enerji tüketimi ve çevre üzerinde düşük etkiye sahip hammaddeler ve üretim yöntemleri kullanılarak yapılır. Firmalar biyolojik olarak parçalanabilir ambalaj kullanmalı ve müşterilere firmanın yeşil stratejiyi kullandığı imajını yaratmalıdır. Örneğin, ambalajlamada plastik poşetler yerine kâğıt torbalar kullanılmalıdır.

3.6. Yeşil Bertaraf

Yeşil bertaraf, üretimden bertarafa kadar ürün yaşam döngüsünün her adımını ele alır. Yeşil bertaraf, ürünlerin yeni ürünlere geri dönüştürülmesi ve başka bir biçimde kullanılabilmesi veya diğer ürünlerin üretiminde kullanılabilmesidir. Yeşil bertaraf, zararlı maddelerin emisyonlarını ve çevredeki kirliliği azaltır.

4. YEŞİL PAZARLAMA ÖRNEKLERİ

Hershey Simgesel çikolata şurubu markası, marka imajını yeşil imaja dönüştürdü ve yeşil strateji benimsemeye başladı. ABD 'deki çevre dostu 10 şirket arasında yer alıyor. Bu markanın temel önceliği, 2025 yılına kadar sera gazlarını %50 oranında azaltmaktır.

IKEA İsveçli mobilya markası, yeşil girişimlerine oldukça bağlıdır. Ürünlerinin çoğunu yalnızca şeker kamışı endüstrisinden kaynaklanan biyo-plastik kullanarak üretiyor. Yılda 75.000 varil petrol tasarrufu sağlıyor.

Hindistan Petroleum, bu devasa şirket, devasa bir e-atık geri dönüşüm tesisine sahiptir. Burada devasa parçalayıcılar ve granülatörler her ay 4 milyon pound bilgisayar atığını azaltıyor. Ayrıca cıva ve bazı değerli metaller gibi toksik kimyasalları da azaltıyor. Enerji tüketiminde %20 oranında kazanç sağlıyor.

Starbucks Starbucks, işlerini yürütmek ve müşteri çekmek için yeşil strateji kullanan birkaç şirketten biridir. Starbucks, mağazalarında elektrik kullanımını en aza indirmek için güneş enerjisi kullanır. Starbucks, Facebook 'ta bir kampanya başlatarak, insanları çevreyi iyileştirmek için ağaç dikme ve sokakları boyama kampanyalarına katılmaya teşvik ediyor.

Apple 2019'da Apple, yeni MacBook Air ve MacBook Mini 'sini piyasaya sürdü. Bu ürünler %100 geri dönüştürülmüş alüminyum kullanılarak üretildi. Sloganları "Gerçekten Yenilikçi ürünler dünyada iz bırakır, ancak gezegende değil" ifadesini kullandı.

Johnson and Johnson Çevre dostu uygulamaları benimsemeleri için çalışanlarına iş eğitimi sağladıklarında çevre dostu uygulamalar oluşturma çabalarıyla bilinir. Bu şirketin temel amacı, 2020 yılına kadar karbon emisyonunu %20 oranında azaltmak ve ürün geri dönüşümünü en üst düzeye çıkarmaktır.

Unilever Dünyanın dört bir yanındaki dev şirketlerden biri olan Unilever, yeşil yatırımlar yapmış ve programları için yeşil strateji benimsemiştir. Şirketin temel amacı enerji, su tasarrufu yapmak ve çevredeki atıkları azaltmaktır. Şirketin CEO'su, yeşil çabaları nedeniyle 2015 yılında Dünya Şampiyonu ödülünü kazandı.

Tata Steel malzemelerin tüketimini, israfını ve geri dönüşümünü azaltarak doğal kaynakları ve enerjiyi koruyarak süreçlerinin çevre üzerindeki olumsuz etkisini en aza indirecek teknolojiyi kurmayı taahhüt eder. Ağaçlandırma ve peyzaj düzenlemesi yoluyla atık sahalarını geliştirdi ve onardı. Tesisleri geçerli çevre yasaları, tüzükleri ve diğer yönetmeliklere uygun şekilde korudu ve işletti.

Wipro'nun Yeşil Makineleri, Wipro Infotech, çevre dostu bilgisayar çevre birimlerini piyasaya süren ilk Hindistan şirketiydi. Wipro, Hindistan pazarı için Wipro Green Ware adlı yeni bir masaüstü ve dizüstü bilgisayar serisi piyasaya sürdü. Bu ürünler RoHS (Tehlikeli Maddelerin Kısıtlanması) uyumludur. Böylece çevredeki e-atıkları azaltarak çevre kalitesini artırabilir.

Kansai Nerolac 'tan Kurşunsuz Boyalar, Kansai Nerolac Paints Ltd. her zaman toplum ve çevrenin refahına kendini adamıştır ve sorumlu bir şirket olarak her zaman sağlık, eğitim, toplum gelişimi ve çevre koruma alanlarında girişimlerde bulunmuştur. Kansai Nerolac boyalarından tehlikeli ağır metalleri çıkarmak için çalışmıştır. Kurşun, cıva, krom, arsenik ve antimon gibi tehlikeli ağır metaller insanlar üzerinde olumsuz etkilere sahip olabilir. Boyalardaki kurşun özellikle merkezi sinir sistemi, böbrek ve üreme sistemine zarar verebileceği için insan sağlığı için tehlike oluşturur. Çocuklar daha düşük zeka seviyelerine ve hafıza kaybına yol açan kurşun zehirlenmesine daha yatkındır.

5. SONUÇ

Yeşil Pazarlama, öncelikle çevresel kaygılar, iklim değişikliği, küresel ısınma, su yönetimi sorunları, ormansızlaşma vb. nedeniyle ortaya çıkmıştır. Çevreyi korumak ve sürdürülebilir kalkınmayı sürdürmek için dünya çapında Yeşil Pazarlamayı benimsemek için doğru zamandır. Küresel ısınmanın büyük ölçekte tehdit oluşturmasıyla, yeşil pazarlamanın bir istisna veya sadece bir moda olmaktan ziyade norm haline gelmesi son derece önemlidir. Tüm şirketler için üretim süreçlerini ve ürünlerini çevredeki değişime göre değiştirmek çok önemli hale gelmiştir. Doğası gereği çevre dostu ve geri dönüştürülebilir ürünler üretilmelidir. Enerji tasarruflu lambalar ve diğer elektrikli eşyaların kullanılması genel norm haline gelmelidir. Pazarlamacılar ayrıca tüketicilere yeşil ürünlerin geleneksel ürünlere kıyasla ihtiyacını ve faydalarını anlamalarını sağlama sorumluluğuna sahiptir, böylece müşteriler yeşil ürünlere karşı bilinçlenebilir ve bu ürünlere yönelik görüşlerini değiştirebilirler.

Tüketicilerin çevre konusunda giderek daha fazla endişe duymaya başlamasıyla birlikte, kuruluşlar ürün üretim biçimlerini değiştirmeye başladılar ve "yeşil pazarlama" olarak adlandırılan yeni bir pazarlama stratejisi benimsediler. Çevreye bağlı bir kuruluş yalnızca çevre üzerindeki olumsuz etkilerini azaltan ürünler üretmekle kalmaz, aynı zamanda tedarikçilerine daha çevre dostu "sorumlu" bir şekilde davranmaları için baskı yapabilir. Yeşil pazarlama, doğal kaynaklarımızı korumak ve çevrenin kalitesini korumak için yalnızca bir yoldur. Yeşil

pazarlama, sürdürülebilir kalkınma olmadan yapılamaz ve sürdürülebilir kalkınma, dünya çapında yeşil pazarlama faaliyetleri uygulanmadan elde edilemez.

Yeşil pazarlamanın ortaya çıkışından itibaren farklı terminolojiler (ekolojik pazarlama, çevresel pazarlama, sürdürülebilir pazarlama, çevresel girişimci pazarlama vb.) ve bu alanda kullanılan çeşitli tanımlar, yeşil pazarlamanın geri dönüştürülebilir, yeniden doldurulabilir, yakıt tasarruflu, daha az kirletici, biyolojik olarak parçalanabilir gibi ürünlerin belirgin özelliklere dönüştürülmesi, yanlış bir anlayışa yol açmıştır (Jain & G Kaur, 2004). Aksine, yeşil pazarlama, ürünlerin çevre üzerindeki olumlu etkisini güçlendirmek veya olumsuz etkisini azaltmak amacıyla şirketler tarafından gerçekleştirilen pazarlama faaliyetleri olarak tanımlanır (Vilkaite-Vaitone, 2019).

Yeşil pazarlama, doğal kaynakları koruyarak ve mal ve hizmet üretimi için alternatif enerji kaynakları kullanarak gelecek nesiller için çevreyi korumak için bir araçtır. Yeşil pazarlama, herhangi bir şirket ve işletme tarafından gerçekleştirilmesi kolay bir kavram değildir. İşletmeler ve şirketler, yeşil pazarlama stratejisinin hedeflerine ulaşmak ve daha fazla kar elde etmek için kurallar ve düzenlemeler uygular. Çevrenin bozulması, kaynakların kötüye kullanımı, küresel ısınma ve iklim değişikliği vb. gibi çevresel sorunların artmasıyla birlikte, şirketin toplumun yararına yeşil yaşam tarzını benimsemesi gerekli hale gelir.

KAYNAKÇA

American Marketing Association (Resource Library) (n.d.). Dictionary. Retrieved from http://www.marketingpower.com/_layouts/dictionary.aspx?dLetter=G

Amoako, G.K., Dzogbenuku, R.K., Doe, J. and Adjaison, G.K. (2020), "Green marketing and the SDGs: emerging market perspective," Marketing Intelligence & Planning, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print.

Bhalerao, S. (2014). Green marketing: a new marketing strategy for environmentally compatible products. International Journal of Development Research, 4(8), 1531–1538.Neden Yeşil Pazarlama?

Delafrooz., Taleghani., & Nouri. (2013). Effect of green marketing on consumer purchase behavior. A Qatar Foundation Acadamic journal, 2-9. Retrieved from http://www.qscience.com/doi/pdf/10.5339/conn ect.2014.5

Deshwal. (2012). Green marketing: issues and challenges. ZENITH International Journal of Business Economics & Management Research, 2 (6),105114. Retrieved from http://zenithresearch.org.in/images/stories/pdf/2012/JUNE/ZIJBEMR/10_ZIJBE MR_VOL2_ISSUE6_2012.pdf

Donald, S. S. (2009). Green Management Matters Only if it Yieds More Green: An Economic/Strategic Perspective. Academy of management perspectives, 23(3), 5–16.

Fraj, E., Martínez, E., & Matute, J. (2013). Green marketing in B2B organisations: an empirical analysis from the natural-resource-based view of the firm, Journal of Business & Industrial Marketing, 28(5), 396–410.

Ghoshal. (2009). Green marketing- a changing concept in changing time. GHS-IMR, Kanpur for it'sesteemed management journal, 2 (2008), 1-24. Retrieved from https://www.scribd.com/doc/1285965 4/Green-Marketing#htm

Goh, S.K. & Balaji, MS. (2016), "Linking green skepticism to green purchase behavior," Journal of Cleaner Production, Vol. 131, pp. 629-638.

Jain, S. K. & Kaur, G. (2004). Green marketing: an attitudinal and behavioural analysis of Indian consumers. Global Business Review 5, 2.

Joshi, Y. and Rahman, Z. (2015), "Factors affecting green purchase behaviour and future research directions," International Strategic Management Review, Vol.3 No 1/2, pp. 128143.

Kiran. (2012). Opportunity and Challenges of Green Marketing with special references to Pune. International Journal of Management and Social Sciences Research (IJMSSR), 1, 18-24. Retrieved fromhttp://www.irjcjournals.org/ijmssr/Oct2012/3.pdf

Kumar, P. & Ghodeswar, B.M. (2015). "Factors affecting consumers' green product purchase decisions," Marketing Intelligence and Planning, Vol. 33 No. 3, pp. 330-347.

Maheshwari. (2014). Awareness of green marketing and its influence on buying behavior of consumers: special reference to Madhya Pradesh, India. AIMA Journal of Management & Research, 8(1/4). Retrievedfromhttp://apps.aima.in/ejournal_new/articlespdf/3_dr_shruti_p_maheshwari.pdf

Mishra, P. & Sharma, P. (2008). Green marketing: challenges and opportunities for business. Journal of marketing and communication, 8(1), 35-41

Rahbar. & Wahid. (2011). Investigation of green marketing tools' effect on consumers' purchase behavior. Retrieved from http://phdtree.org/pdf/26953 704-investigation-of-green-marketing-tools-effecton-consumers- purchasebehavior

Saini, (2013). Green marketing and its impact on consumer buying behaviour. International Journal of Engineering Science Invention, 2(12), 61-64. Retrieved from http://www.ijesi.org/papers/Vol%202(1 2)/Version-2/K021202061064.pdf

Sharma, A., Iyer, G., Mehrotra, A., & Krishnan, R. (2010). Sustainability and business-to-business marketing: A framework implications. doi:10.1016/j.indmarman.2008.11.005

Vilkaite-Vaitone, N. & Skackauskiene, I. (2019). Green marketing orientation: evolution, conceptualization and potential benefits. Open Economics 2.

Yazdanifard, R., Mercy, I. E. (2011). The impact of green marketing on customer satisfaction and environmental safety. International conference on computer communication and management, 5(2011), 637-641.

GIDA SEKTÖRÜNDE NEDEN BÜYÜK VERİ?

Prof. Dr. Nevin AYDIN
Artvin Çoruh üniversitesi/İİBF
nevin.aydin@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Gıda endüstrisi dünyanın en vazgeçilmez ve en önemli sektörüdür. Büyük veri kullanımının ortaya çıkmasıyla birlikte gıda sektörü yeniden inşa ediliyor. Gıda endüstrisi veri analitiğini kullanabilmede, büyük bir potansiyele sahiptir. Birçok gıda şirketi envanterlerini tasarlamak, müşteri potansiyeli artırmak, giderleri azaltmak, kalite kontrolünü geliştirmek, israfı azaltmak ve kaynakları korumak için veri analitiğinden yararlanıyor. Bu çalışma gıda endüstrisindeki büyük veri uygulamalarını içermektedir.

Anahtar kelimeler: Gıda Endüstrisi, Büyük Veri, Veri Analitiği

WHY BIG DATA IN THE FOOD INDUSTRY?

ABSTRACT

The food industry is the most indispensable and important sector in the world. The food industry is being rebuilt with the emergence of the use of big data. The food industry has great potential in using data analytics. Many food companies use data analytics to design their inventory, increase customer potential, reduce expenses, improve quality control, reduce waste, and preserve resources. This study includes big data applications in the food industry.

Keywords: Food Industry, Big Data, Data Analytics

1. GİRİŞ

Son yıllarda, gıda endüstrisi değişen dijital pazarda Büyük Veri üzerine araştırma ve geliştirmeye başarıyla sürdürmektedir. Gıda ve içecek endüstrisindeki şirketler dijital pazarlamayı kullanmayı tercih ediyorlar. Günümüz dünyasında gıda oldukça talep gören çiftçiliği, gıda üreticilerini, gıda imalatçılarını ve paketleyicileri kapsar. Aşçılardan yiyecek-içecek şirketlerine, nakliye şirketlerinden süpermarketlere ve restoranlara kadar önemli sektördür [1]. Veri hayatımızın bir parçası haline gelerek, Büyük veri, geleneksel araçlarla işlenemeyen bilgileri ifade ediyor. Toplumun hemen hemen tüm sektörlerinde dünya çapında üretilen bu büyük veriler, daha fazla kullanılabilir hale geldikçe, yeni içgörüler elde etmek,

karar alma sürecini geliştirmek ve ürün ve hizmetlerin kalitesini artırmak için kullanılabilir [2]. Büyük veri ve analizler, birçok iyileştirmeye yardımcı oluyor. Büyük veri uzun yıllardan beri ortalıkta dolaşıyor olmasına rağmen gıda endüstrisinde yeni kullanılmaya başlandı.

2. BÜYÜK VERİ

Büyük Veri genellikle farklı kaynaklardan yüksek hız ve yüksek hacimlerle üretilir ve çeşitli konuları analiz etmek için yeni araçlar ve yöntemler gerektirir [3]. Büyük Veri, hacim, çeşitlilik, hız, doğruluk ve değer gibi beş kavramdan oluşur [4]. Büyük Veri, üç ana özelliğe odaklanır: veri, veri analitiği ve iş tekliflerinde konuları sunmaya izin veren analitiğin sonuçlarının sunumu şeklindedir [5]. Büyük Veri analitiği, iş süreçleri, teknoloji optimizasyonu ve verilerle duygusal bağlantının bir birleşim olarak da görülebilir [6]. Büyük Veri analitiği, çok boyutlu analiz için iç ve dış faktörleri kullanır [7]. Örneğin, Büyük Veri Analitiği kullanılarak neden-sonuç modelleri oluşturulur ve gıda dağıtım faktörleri arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklamak için simülasyonlar yapılır. Facebook, Twitter ve YouTube gibi sosyal medya platformlarından alınan veriler, gıda güvenliği için kullanılır [8]. Gıda güvenliği, gıda üretimi, tüketimi ve yenilikleri konusunda Büyük Veri'nin uygulamaları henüz başlangıç aşamasındadır. "Büyük Veri", geleneksel veritabanları ve programlama yeniliklerini kullanarak işlenmesi zor olan, çok geniş ve hızlı hareket eden hem organize hem de yapısal olmayan çok miktarda çeşitli bilgiyi kapsar [9].

3. GIDA SEKTÖRÜNDE NEDEN BÜYÜK VERİ?

Veriler her zaman çiftçiler, tarım profesyonelleri ve politika yapıcılar için önemli bir bilgi kaynağı olarak görülmüştür. Çiftçilik bir yüzyılı aşkın süredir verileri genel bilgilerine göre kullanıyorlardı. Günümüzde, tarım topluluğu çok büyük miktarda yapılandırılmış ve yapılandırılmamış verileri kullanıyor. Büyük verinin kullanımı, sunduğu büyük miktarda bilgi ve içgörü nedeniyle gıda endüstrisinde birçok açıdan yenilik yaratıyor. Büyük verinin gıda endüstrisinde nasıl yenilik yarattığına dair örnekler:

3.1. Hızlı Teslimat

Gıda endüstrisinde zamanlama önemlidir. Gıda ürününün müşteriye zamanında teslim edilmesi bir önceliktir. Hızlı teslimatları kolaylaştırmak için trafiği, rotalardaki değişiklikleri, mevcut hava durumu ve mesafeyi izlemek için büyük veri analitiği kullanılabilir [10]. Büyük veri, siparişlerin restoranlara ve evdeki müşterilere zamanında teslim edilmesini optimize edebilir. Örneğin pizza 30 dakikadan daha kısa sürede evinize ulaştığında büyük veri sistemleri teslimat süresini, mesafeyi ve trafik durumunu hesaplar. Bir yemek dağıtım uygulaması, tahmine dayalı analitiği kullanarak günün belirli bir saatinde kaç müşterinin sipariş vereceğini tam olarak tahmin edebilir.

3.2. Kalite Kontrol

Gıda endüstrisinde kalite önemli bir faktördür. Rekabetçi bir pazarda kaliteyi tutarlı tutmak zorlu bir iştir. Kalite, yemeğin tadını belirleyen faktörlerden biridir. Büyük veri, gıda kalite kontrolü için hayati önem taşıyor. Gıdanın genel kalitesinde önemli bir rol oynar. Büyük veri

kullanılarak, hasar gören ürünlerin zamanında uygun ürünlerle değiştirilmesi mümkün olmaktadır [10].

3.4. Verimliliği Arttırmak

Nüfusun çoğunluğunu etkileyen bir sektörde verimlilikteki herhangi bir iyileşmenin her zaman geniş kapsamlı bir etkisi vardır. Örneğin restoran zincirleri, büyük verilerin işlerini geliştirmelerine nasıl yardımcı olabileceğini araştırıyor. Fast food zinciri, arabaya servis deneyimini optimize etmek için büyük veri analitiğini kullanıyor. Artan tüketici talebindeki eğilimleri araştırmak, verimliliği artırmak ve aniden ortaya çıkan talebe önceden hazırlanmak açısından özellikle yararlı olabilir [11].

3.5. Duygu Analizi

Duyarlılık, bir marka veya ürün hakkında söylenenleri ölçen endekstir. Duygu analizi, birçok işletmenin müşterileri hakkında daha fazla bilgi edinmek ve bir marka hakkındaki duyarlılığı artırmak için kullandığı bir tekniktir. Gıda işletmeleri, müşterilerinin duygularını takip etmek için duyarlılık analizinden yararlanır. Büyük veri, Twitter veya Facebook gibi sosyal medya ağlarında ifade edilen müşteri duygularının değerlendirilmesine yardımcı olur. Duygu analizi, yiyecek ve içecek endüstrisinde öngörüleri ve popüler yiyecekleri anlamak için kullanılır. Büyük veri, duygu analizini çok daha kolay kullanılabilir hale getiriyor [12].

3.6. Kişiselleştirme

Birçok büyük veri projesinin asıl amacı, her tüketiciye kişiselleştirilmiş, müşteri odaklı bir deneyim sunmaktır. Müşterilerin, neyi sevdikleri, ne kadar ödemeye istekli oldukları, sosyal medyada paylaştıkları görüşlerinden faydanılarak, analiz edilmesini sağlar. Büyük veri analitiği, tüm bu verilerin izlenmesini, toplanmasını ve analiz edilmesinde etkin bir araçtır [13].

Büyük verinin gıda endüstrisini iyileştirebileceği diğer yollar arasında ürün fiyatlandırması, talep tahmini, sadakat, kalite, ödemeler, tüketici hizmetleri, tedarik zinciri şeffaflığı, mobil uygulamalar ve modern deneyimler, pazar sepeti analizi ve atıştırmalık yiyecek trendlerinin tahmin edilmesinde önemlidir.

4. GIDA SEKTÖRÜNDE BÜYÜK VERİ UYGULAMALARI

Büyük verinin gıda endüstrisindeki uygulamaları o kadar çeşitli ve kapsamlıdır ki, üretimden müşteri hizmetlerine kadar her şey optimize edilebilir. Çiftçilerden başlayıp restoranlara kadar her paydaşın ürünlerine ilişkin verilere sahip olması gerekiyor. Gıda endüstrisindeki büyük verinin gerçek dünyadaki uygulamalarından bazı örnekler:

4.1. Tarım

Bugün veriler dünyanın en eski endüstrilerinden biri olan tarımı dönüştürüyor. Tarım, yıllar geçtikçe giderek daha yüksek teknolojiye ve veriye dayalı hale geldi. Artan dünya nüfusu ve değişen beslenme alışkanlıkları gibi zorlu sorunlar tarımsal üretimi etkiliyor. Büyük veri tarımda kaçınılmazdır. Tarım endüstrisinde “devrim yaratma” potansiyeli, dünya çapındaki

endüstrinin ve araştırmacıların ilgisini çekmektedir. Sektör büyük veriyi uygulamada etkileyici sonuçlara sahiptir [14].

4.2. Beslenme ve Sağlık Yönetimi

Büyük verinin geliştirilmesi, büyük verilerin işlenmesi için teknik destek ve insan beslenmesi ve sağlık yönetimi için bilimsel rehberlik sağlar. Geçmişte, insanlar beslenme bilgilerini genellikle uzmanlardan, kitaplardan ve internetten öğrenirdi. Dolayısıyla bireysel sağlık koşullarındaki farklılıklar nedeniyle bireyler için doğru beslenme ve sağlık yönetimi eksikliği vardı [15]. Büyük verinin insanların günlük diyetine uygulanmasına ilişkin bir örnekte Teng ve arkadaşları tarafından, hangi gıda bileşenlerinin gerekli olduğunu belirlemek için bir tarif önerisi algoritması kullanılması önerildi [16]. Grace ve arkadaşları, yeni tarifler oluşturmak için vaka tabanlı akıl yürütmeyi ve derin öğrenme algoritmasını birleştirdi [17,18]. Freyne ve arkadaşları gibi bazı bilim insanları, bir diyet terapisine odaklandı. Tıp uzmanlarının önerilerine ve obez insanlar üzerindeki araştırmalara dayanarak obez insanlar için kişiselleştirilmiş bir tarif önerisi sistemi geliştirdiler [19]. Başka bir örnekte, Yoshida ve arkadaşları kullanıcıların yiyecek tercihlerine dayalı kişiselleştirilmiş bir tarif önerisinde bulundu [20]. Zeevi ve arkadaşları, postprandiyal glikoz seviyelerini ve metabolitleri optimize eden kişiselleştirilmiş diyetler formüle etmek için verileri (örneğin, kan parametreleri, diyet alışkanlıkları ve bağırsak mikrobiyotası) birleştirmek üzere makine öğrenimi algoritmalarını kullanarak geleneksel deneyime dayalı beslenme önerilerini geliştirdi [21]. Büyük verilerin Yapay Zeka ile birleştirilmesi, hassas beslenme araştırmaları için yeni bir yaklaşım sağlayacaktır.

4.3. Paket Servis Hizmeti

Çok sayıda kullanıcısı ve hızlı büyümesiyle paket servis pazarları muazzam miktarda paket servis verisi üretti. Paket servis büyük veri hizmeti platformu yalnızca hükümetin sektörü denetlemesine yardımcı olmakla kalmıyor, aynı zamanda büyük ekonomik ve sosyal değer de yaratıyor. İlk olarak, müşterileri teslimat süresi hakkında tahmin ediyor ve bilgilendiriyor. Böylece tüketicilerin günlük planlarını aksatmaktan kaçınıyor ve restoranların iyi bir itibar oluşturmasına yardımcı oluyor. İkinci olarak, paket servis işletmesinin tüketici talebini anlamasına yardımcı oluyor. Üçüncüsü, paket servis büyük veri platformu, müşterilerin güvenini oluşturmaya ve iyileştirmeye elverişli olan tedarik zincirinin şeffaflığını teşvik ediyor. Dördüncüsü, şehrin genel işleyişi, paket servis veri setini analiz ederek açıkça anlaşılabilir hale getiriyor [22]. Paket servis verileri hassas özel bilgileri (müşterinin konumu, tercihi, bankası, kimliği ve iletişimi) içerdiğinden, paket servis büyük veri platformunda veri güvenliğinin sağlanması oldukça önemlidir.

4.4. Çiftçilik

Tarım sektörü tüm gıda endüstrilerinin bir nevi temelini oluşturmaktadır. Büyük veri, çiftçileri yoksulluktan kurtarmak için büyük bir potansiyele sahiptir. Büyük veri analitiği, çiftçilerin sorunları erken tespit etmelerine ve gerekli önlemleri almalarına olanak tanır. Bu, çiftliğin üretimini ve verimliliğini artırır. Büyük veri, çiftçiliğin mahsul verimini önemli ölçüde

artırmasına yardımcı olabilir. Tarım endüstrisinde pek çok veri üretiliyor: sensörlerden alınan veriler, sulama verileri, hava durumu, tohum verimi, mahsulün olgunlaşma süresi vb. Bu veriler, çiftçilere doğru kararlar vermelerine yardımcı olacak, hayal edilemeyecek kadar bilgiler sağlamak için analiz edilecektir [23]. Akıllı tarımda büyük veri uygulamaları güçle ilgili pek çok sorunu gündeme getirecektir. Büyük veri, çiftçiliğin organizasyonunu bir çekme-itme mekanizması yoluyla değiştirebiliyor [24].

4.5. Restoran

Çok sayıda rakip nedeniyle restoran işi risklidir. Büyük veri, restoran sahiplerine büyük fırsatlar sunarak, toplanan verileri karşılaştırmalarına ve en verimli stratejiyi seçmelerine olanak tanıyor. Restoran veri analitiği, verilerin toplanmasını ve önemli içgörüler elde etmek için analiz edilmesini içerir. Restoran analiz yazılımı pazarın durumunu izleyebilir ve yeni trendlere uyum sağlayabilir. Örneğin KFC, müşteri geri bildirimlerini ve yemek tercihlerini analiz etmek için büyük verileri kullanıyor [25].

4.6. Ulaşım

Küreselleşen dünyada ürün ve ürünlerin ülkeler ve kıtalar arası taşınması normalleşti. Veri analitiği ve veri tahmin teknolojileri, gıda nakliyecileri için güçlü çözümler sunuyor. Büyük veri analitiği, çiftlik ürünlerinin taşınması konusunda değerli analitik bilgiler sağlayabilir. Büyük veri ayrıca en iyi ulaşım yönteminin belirlenmesine ve rotaların optimize edilmesine yardımcı olur [26].

4.7. Gıda Güvenliği

Küresel açlık, bugün insanlığın karşı karşıya olduğu acil ve ahlaki zorluklardan biridir. 2050 yılına kadar dünyada 10 milyar kişi açlık problemiyle karşı karşıyadır. Büyük veri analitiği, yiyecek ve içecek endüstrisindeki temel operasyonları dönüştürme ve dünya çapındaki gıda güvenliği zorluklarına çözüm bulma potansiyeline sahiptir. Büyük veri analitiği, verilerin nasıl toplandığı, birleştirildiği, analiz edildiği ve paylaşıldığı sürecini yeniden düzenler. Gıda güvenliğinin sağlanması, gıda üretimine bağlı olan gıda bulunabilirliği ile ilişkilidir.

4.8. Besin Güvenliği

Dünyanın küreselleşmesi nedeniyle gıda güvenliği ön plana çıktı. Dünya çapında artan insan nüfusu nedeniyle, gıdanın üretimi ve dağıtımı ciddi gıda güvenliği endişelerini artırdı. Büyük veri analitiği, gıda endüstrisi pazarında gıda güvenliğine ilişkin verileri analiz etmesine yardımcı olarak bu endişeyi giderebilir. Büyük veri, gıda güvenliğine yönelik hem önleyici hem de reaktif çözümler sunmaktadır. Verilerin analiz edilmesi önemli miktarda para tasarrufu da sağlayabilir.

4.9. Yemek Atıkları

Restoranlar ve süpermarketler, çevreye zararlı metan gazı salan çöplüklerdeki gıda atıklarına önemli oranda katkıda bulunmaktadır. Gıda israfından sorumlu faktörlerden bazıları arasında tüketicilerin taze ürün talebi, ürünlerin hasarlı teslimatı ve aşırı satın alma yer almaktadır.

Veriler neyin tüketildiği ve neyin atıldığını anlamak için çok önemlidir. Büyük veri, gıda israfı sorunu karşısında daha iyi çözümler üretilmesini sağlar.

5. SONUÇ

Gıda sektörü dünya çapında en karlı sektörlerin başında geliyor. Büyük veri, gıda endüstrisinin artan dünya nüfusu, iklim değişikliği ve kentleşmenin getirdiği zorluklara karşı büyük potansiyeline sahiptir. Büyük verinin gıda endüstrisindeki uygulamaları hızla artmaktadır. Büyük veri, McDonald's, KFC, Taco Bell, Subway, Burger King gibi şirketlerin deneyimlerini geliştiriyor ve kolaylaştırıyor. Büyük veri, gıda endüstrisinde devrim yaratmaya ve gıda sistemi aktörleri arasında uzun süredir devam eden ilişkileri yeniden üretmeye hazırlanıyor.

Tarım bilgi bilgi sistemlerinin ortaya çıkışı, tarım ve gıda üretiminde yönetimi destekleyen çok çeşitli veriler sunmaktadır [27]. Büyük veri analitiği, küçük ve orta ölçekli işletmeler tarafından, analitik yeteneklerden yararlanmak ve rekabet gücü üzerinde olumlu bir etki yaratmak amacıyla uygulanabilir [28].

Büyük veri, işletmelerin tüketici talebini daha iyi anlamalarına ve büyük veri analizi yoluyla gıda endüstrisi eğilimlerini ortaya çıkarmalarına yardımcı olarak düzenleme zorluklarına bir çözüm sunmaktadır [29]. Gıda endüstrisi, gerçek zamanlı izleme yoluyla büyük veri kümeleri toplar ve örnek verilerle birlikte analiz edilirse gıda güvenliğini artırabilir [30]. Endüstri verileri tüketici beslenme davranışına ilişkin verilerle birleştirildiğinde, gıda işletmeleri yatırımlarını optimize edebilir, araştırma ve geliştirmeye zamanında yön verebilir [31].

Büyük veri, çoğu zaman farkına bile varmadan günlük hayatımızda giderek daha fazla yer alıyor. Gıda endüstrisine ilişkin büyük verinin birçok faydası vardır. Büyük veri, tüm gıda endüstrisini önemli ölçüde değiştirebilir ve şirketin kârını önemli ölçüde artırabilir. Gıda işletmelerinin pazarlama kampanyalarını iyileştirmelerine ve yüksek talep gören ürünler geliştirmelerine yardımcı olur. İşletmelerin yeni ürünler yaratmasına veya mevcut markaları yeniden tasarlamasına yardımcı olabilir. Yeni işlerin yaratılması, yeni ürünlerin geliştirilmesi ve mevcut iş operasyonlarında iyileştirmeler için büyük fırsatlar sağlar. Büyük veri, gıda işletmelerinin promasyon kampanyalarını geliştirmesine, satış etkinliğini artırmasına yardımcı olur. Aynı zamanda tedarik zinciri şeffaflığında da büyük rol oynar.

KAYNAKÇA

[1] Namaste UI, “Astounding possibilities of big data inthe food industry,” July 2019, https://www.namasteui.com/astounding-possibilities-of-big-data-in-the-food-industry/

[2] Marvin J. P. et al., “Big data in food safety: Anoverview,” Critical Reviews in FoodScience and Nutrition, vol. 57, no. 11, 2017, pp.2286-2295.

[3] Jin C, Bouzembrak Y, Zhou J, Liang Q, van den Bulk LM, Gavai A, Liu N, van den Heuvel LJ, Hoenderdaal W, Marvin HJP, et al. Big data in food safety- A review. Curr Opin Food Sci. 2020 Dec; 36:24–32, doi:10.1016/j.cofs.2020.11.006.

[4] White M. Digital workplaces: vision and reality. Bus Inf Rev. 2012;29(4):205–14. Internet]. Available from. doi:10.1177/0266382112470412.

[5] Gantz J, Reinsel D The digital universe in 2020: Big data, bigger digital shadows, and biggest growth in the far east. IDC iView: IDC Analyze the Future. 2012 Dec 29;2007(2012): 1–6.

[6] Agarwal R, Weill P. The benefits of combining data with empathy. MIT Sloan Manag Rev. 2012; 54:35–41.

[7] Akter S, Wamba SF. Big data analytics in E-commerce: a systematic review and agenda for future research. Electron Mark. 2016 May 16;26(2):173–94. doi:10.1007/s12525-016-0219-0.

[8] Soon JM. Consumers' awareness and trust toward food safety news on social media in Malaysia. J Food Prot. 2020 Mar 1;83(3):452–59. doi:10.4315/0362-028X.JFP-19-415.

[9] Mohan, A. "Big Data Analytics: Recent Achievements and NewChallenges", International Journal of Computer ApplicationsTechnology and Research, vol. 5, pp. 460-464, Jul. 1999.

[10] Moy, G.G.; Vannoort, R.W. Total Diet Studies. 2013. Avaliable online: https://link.springer.com/content/pdf/bfm%3A978-1-441 9-7689-5%2F1.pdf (accessed on 2 September 2021).

[11] Willemson, J. Pseudonymization service for X-road eGovernment data exchange layer. In Proceedings of the International Conference on Electronic Government and the Information Systems Perspective, Toulouse, France, 29 August–2 September 2011; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, 2011; pp. 135–145, doi:10.1007/978-3-642-22961-9_11.

[12] Freudenthal, M.; Willemson, J. Challenges of Federating National Data Access Infrastructures. In Proceedings of the International Conference for Information Technology and Communications, Bucharest, Romania, 8–9 June 2017; Springer: Cham, Switzerland, 2017; pp. 104–114, doi:10.1007/978-3-319-69284-5_8.

[13] Lezoche, M.; Hernandez, J.E.; Díaz, M.d.M.E.A.; Panetto, H.; Kacprzyk, J. Agri-food 4.0: A survey of the supply chains and technologies for the future agriculture. Comput. Ind. 2020, 117, 1–10, doi:10.1016/j.compind.2020.103187.

[14] M. N. O. Sadiku, T. J. Ashaolu, and S. M. Musa, "Bigdata in agriculture," International Journal ofScientific Advances, vol. 1, no.1, July-August 2020.

[15] Zeevi, D.; Korem, T.; Zmora, N.; Israeli, D.; Rothschild, D.; Weinberger, A.; Ben-Yacov, O.; Lador, D.; Avnit-Sagi, T.; Lotan-Pompan, M.; et al. Personalized Nutrition by Prediction of Glycemic Responses. Cell 2015,163, 1079–1094, doi:10.1016/j.cell.2015.11.001.

[16] Teng, C.Y.; Lin, Y.R.; Adamic, L.A. Recipe recommendation using ingredient networks. In Proceedings of the 4th Annual ACMWeb Science Conference, Evanston, IL, USA, 22–24 June 2012; pp. 298–307.

[17] Grace, K.; Maher, M.L.; Wilson, D.C.; Najjar, N.A. Combining CBR and deep learning to generate surprising recipe designs. In Proceedings of the International Conference on Case-Based Reasoning, Atlanta, GA, USA, 31 October–2 November 2016;Springer: Cham, Switzerland, 2016; pp. 154–169, doi:10.1007/978-3-319-47096-2_11.

[18] Li, H.C.; Ko, W.M.; Chung, S.C. Personalized Meal Planning Mehtod and System Thereof. U.S. Patent Application No 12/009,695,11 June 2009.

[19] Freyne, J.; Berkovsky, S. Recommending food: Reasoning on recipes and ingredients. In Proceedings of the International Confer-ence on User Modeling, Adaptation, and Personalization, Big Island, HI, USA, 20–24 June 2010; Springer: Berlin/Heidelberg, Germany, 2010; pp. 381–386.

[20] Kawahara, T.; Yoshida, M.; Tanaka, M.; Ido, S.; Nakano, H.; Adachi, N.; Abe, Y.; Nagatomo, W. Automated CD-SEM recipecreation technology for mass production using CAD data. In Proceedings of the Metrology, Inspection, and Process Control forMicrolithography XXV, San Jose, CA, USA, 27 February–3 March 2011; 2011; Volume 7971, pp. 170–177.

[21] Wolever; Tm S. Personalized nutrition by prediction of glycaemic responses: Fact or fantasy? Eur. J. Clin. Nutr.2016,70, 411-413, doi:10.1038/ejcn.2016.31

[22] Hao, J.; Liu, J.; Wu, W.; Tang, F.; Xian, M. Research on the Influence of O2O Take-out Chinese User Satisfaction on Continuous Intention: The Moderating Effect of User Habit. J. China Stud. 2018, 21, 101–120, doi:10.20288/JCS.2018.21.3.101

[23] Arcgate, "Food industry and technology," January2019, https://medium.com/@arcgate/food-industry-and-technology-a7af4456b86a

[24] S. Wolfertab, L. aCorVerdouwab, and M. J. Bogaardta, "Big data in smart farming – A review," Agricultural Systems, vol. 153, May 2017, pp. 69-80.

[25] M. Rangaiah, "Role of big data in the food industry," April 2020, https://www.analyticssteps.com/blogs/role-big-data-food-industry

[26] "Analyzing the role of big data in transforming thefood industry | Quantzig," https://www.businesswire.com/news/home/2020, 0624005295/en/Analyzing-the-Role-of-Big-Data-in-Transforming-the-Food-Industry-Quantzig

[27] Ingram J, Maye D. What Are the Implications of Digitalisation for Agricultural Knowledge? Front Sustain Food Syst. 2020 May 21;4. https://doi.org/10.3389/fsufs.2020.00066.

[28] O'Connor C, Kelly S. Facilitating knowledge management through filtered big data: SME competitiveness in an agri-food sector. J Knowl Manag. 2017 Feb 13;21(1):15679. https://doi.org/10.1108/JKM-08-2016-0357.

[29] Jin, C.; Bouzembrak, Y.; Zhou, J.; Liang, Q.; van den Bulk, L.M.; Gavai, A.; Liu, N.; van den Heuvel, L.J.; Hoenderdaal, W.; Marvin, H.J. Big Data in food safety-A review. Curr. Opin. Food Sci. 2020, 2020, 24–32, doi:10.1016/j.cofs.2020.11.006.

[30] Wilesmith, J.W.; Ryan, J.; Atkinson, M. Bovine spongiform encephalopathy: Epidemiological studies on the origin. Vet. Rec. 1991,128, 199–203.

[31] Srinivasan, K.; Nirmala, R. A Study on Consumer Behavior towards Instant Food Products (With Special References toKanchipurm Town). IOSR J. Bus. Manag. 2014. 16, 17–21, doi:10.9790/487X-161131721.

AKILLI ŞEHİRLER: YAPAY ZEKA ALGORİTMALARI

Prof. Dr. Nevin AYDIN
Artvin Çoruh üniversitesi/İİBF,
nevin.aydin@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Küresel nüfus arttıkça, kentleşme daha yaygın hale geldikçe, akıllı sistemler, dünya çapındaki şehirlerin ihtiyaçlarını sağlayabilmeleri için bilgi teknolojilerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Nesnelerin İnterneti (IoT), elektronik, sensörler, yazılım ve iletişim ağları kullanarak fiziksel nesneleri birbirine bağlayarak bu zorluğa çözümler üretilmeye başlamıştır. Akıllı şehir altyapılarını geliştirmek, kent sakinleri için sürdürülebilirliği, üretkenliği, güvenliği ve konforu sağlayabilmek için Yapay Zeka'yı (AI) mevcut IoT verilerinin analizinde kullanarak, şehirleri yeniden tasarlamak ve yönetmek yeni fırsatları ortaya çıkarıyor. Bu çalışmada, akıllı şehir uygulamalarında AI algoritmalarını kullanmanın önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Akıllı Şehir, İletişim Teknolojisi, Yapay Zeka Algoritmaları

SMART CITIES: ARTIFICIAL INTELLIGENCE ALGORITHMS

ABSTRACT

As the global population increases and urbanization becomes more widespread, smart systems have emerged as a result of information technologies to meet the needs of cities worldwide. The Internet of Things (IoT) has begun to provide solutions to this challenge by connecting physical objects using electronics, sensors, software and communication networks. Developing smart city infrastructures opens up new opportunities to redesign and manage cities by using Artificial Intelligence (AI) to analyze existing IoT data to ensure sustainability, productivity, safety, and comfort for city residents. This study emphasizes the importance of using AI algorithms in smart city applications.

Keywords: Smart City, Communication Technology, Artificial Intelligence Algorithms

1. GİRİŞ

Küresel olarak, dünya nüfusunun %50'sinden fazlası kentsel alanlarda yaşam sürüyor. 2045 yılına gelindiğinde bu nüfus 1,5 kat artarak, 6 milyara ulaşacağı tahmin ediliyor. 2050 yılına gelindiğinde de kentsel nüfusun mevcut boyutunun iki katına çıkması bekleniyor (Kim, 2022).

Dolayısıyla dünyadaki her 10 kişiden yaklaşık 7 'sinin şehirlerde yaşıyor olabileceği anlamına geliyor. Akıllı şehir teknolojileri, daha fazla ülkenin şehir sakinleri için yeni hizmet uygulamaları yaratmaya çalışıyor.

Kentler, birbirine bağlı çok sayıda vatandaş, ulaşım, iletişim ağı, çeşitli hizmetler ve işletmeler insanların yaşam tarzını iyileştirmek için kamu hizmetleri ile daha karmaşık sistemler olarak kabul edilir. Çok sayıda insan kentlere göç ediyor ve şehir yönetimi günlük yaşam için gereken hizmetleri sağlamak için yeni uygulamalar başlatıyor. Yoğun nüfus, hızlı kentleşme, sosyo-ekonomik, teknik ve örgütsel sorunlar, kentsel şehirlerin çevresel veya ekonomik sürdürülebilirliği için riskler yaratabilir. Birkaç modern şehir, standartları karşılayarak hızlı kentleşmeye gitti. Bu süreçte kirlilik, trafik sıkışıklığı, sosyo-ekonomik yapı eşitsizlik yarattı (Kim & Han 2012). İnsanların kentlere göç etmesi nedeniyle, hayatı kolaylaştıracak bazı çeşitli akıllı uygulamalar akıllı şehirlerin gelişimine katkıda bulunuyor (Alawadhi vd., 2012; Nam & Pardo, 2012; Kaye Nijaki & Worrel, 2012). Akıllı şehir kavramı, ulaşım, tıbbi hizmetler, kamu hizmetleri, konutlar, tarım (Alahi vd., 2018; Alahi vd., 2018) ve çevresel yapı (Theoleyre vd., 2015) gibi değerli bileşenlerin akıllı yönetimini içerir. Akıllı şehirlerde, hizmetleri etkili bir şekilde sağlamak için milyonlarca cihazı makineden makineye (M2M) iletişim kurmasını sağlamak, ağ sanallaştırma, kablosuz sensör ağları ve ağ geçitleri (Djahel vd., 2015; Wenge vd., 2014) gibi çok sayıda teknolojiyle bağlamak, farklı telekomünikasyon veya kablosuz altyapılar gerektirir.

2. AKILLI ŞEHİR TEKNOLOJİLERİNDE YAPAY ZEKA

Akıllı Şehir Teknolojilerinde Yapay Zeka (AI), sensörler, kameralar ve IoT cihazları gibi çeşitli kaynaklardan alınan büyük miktardaki verilerin analizini kolaylaştırarak akıllı şehirlerde kullanılan teknolojiler için çözüm yaratabilir. AI, ulaşım, enerji, kamu güvenliği, sağlık hizmeti ve eğitim olmak üzere çeşitli alanlarda şehir sistemlerini ve süreçlerini optimize eder (Ashwini, 2022). Akıllı bir şehirde, algoritma seçimi akıllı şehrin belirli kullanım durumlarına ve gereksinimlerine bağlı olacaktır. Akıllı şehirler için kullanılan birkaç yapay zeka (AI) algoritması mevcuttur (Chang., 2018).

2.1. Akıllı Şehirlerde Yapay Zeka Algoritmaları

Akıllı şehirlerde verimliliği, sürdürülebilirliği, güvenliği ve yaşam kalitesini artırmak için çeşitli yapay zeka algoritmaları kullanılabilir.

2.1.1. Makine Öğrenimi (ML)

ML algoritmasının kullanımı, makinelerin verilerden öğrenmesini, belirli bir görevdeki performanslarını programlanmadan artırmasını kolaylaştıran matematiksel yöntemler içerir (Alpaydin, 2016; Ray, 2019). Yapay zeka, makinelerin giriş verilerini kullanarak kalıpları belirlemesini ve tahminlerde bulunmasını sağlar. ML algoritmaları, avantaj ve dezavantajlara sahip olan denetlenen öğrenme, denetlenmeyen öğrenme, takviyeli öğrenme ve derin öğrenmeyi gibi yöntemleri kullanır. Görüntü ve konuşma tanıma ile ileriye dönük analizler yaparak çeşitli alanlara uygulanabilir (Tyagi, 2022; Helm vd., 2020). ML algoritmaları, akıllı şehirlerde verileri incelemek ve insanların ayırt edebileceği kalıplara ve eğilimlere göre bilgi

oluşturmak için kullanılabilir (Ullah vd., 2020). Bu algoritmalar, kaynak kullanımını optimize eder, kentsel planlamayı iyileştirir, kamu güvenliğini artırabilir, trafik akışını ve atık yönetimini düzenler. Ayrıca, enerji tüketim modellerini analiz eder ve suçların ortaya çıkarılmasında kullanılabilir.

2.1.2. Derin Öğrenme (DL)

DL, verilerden bilgi edinerek karmaşık sorunları çözmek için yapay sinir ağlarını kullanan bir ML algoritmasını ifade eder. DL modelleri, giriş verilerinin belirli yönlerini işleyen, onları bir sonraki katmana ileten birden fazla düğüm katmanından oluşur (Sree vd., 2019; Vargas vd., 2015). Bu, verileri sınıflandırarak, karmaşık modelleri ve özellikleri bulmaya çalışır. DL yapıları; evrişimli sinir ağları (CNN'ler), derin inanç ağları (DBN'ler) ve yinelemeli sinir ağlarını (RNN'ler) içerir. DL, trafik kameralarının gerçek zamanlı analizini kullanarak araçları ve yayaları izleyerek yeni trafik modelleri geliştirerek, trafik akışını optimize eder. Enerji talebini tahmin ederek, binalardaki enerji tüketiminde verimliliği artırır. Sensörler ve kameralardan gelen verileri kullanarak atık toplanmasını optimize edebilir (Wang, L & Sng, 2015; Singh vd., 2020). DL gözetim kameralarından gelen verileri kullanarak güvenliği kontrol eder. Otonom araçlarda hataları tespit ederek bunlara yanıt verme yeteneğini geliştirebilir (Li vd., 2022). DL modelleri önemli miktarda veri ve analiz gerektirse de, bunların uygulanması akıllı şehir sakinleri için verimlilik, sürdürülebilirlik ve güvenlik açısından önemlidir.

2.1.3. Doğal Dil İşleme (NLP)

Yapay zekanın NLP olarak bilinen alt alanı; insanlar, bilgisayarlar arasındaki iletişimi ve etkileşimi kolaylaştırmak için doğal dili kullanır (Tyagi & Bhushan, 2023; Chowdhary & Chowdhary, 2020). Bilgisayarların sözlü ve yazılı şekilde insan dilini anlamasını ve üretmesini sağlayan bilgisayar bilimidir. NLP algoritmaları, duygu analizi, dil çevirisi, konuşma tanıma ve metin özetleme gibi özellikleriyle metin, konuşma ve emoji olmak üzere çok miktarda doğal dil verisini işlemek ve analiz etmek için geliştirilmiştir (Chowdhary & Chowdhary, 2020). NLP'nin akıllı şehirlerde birden fazla uygulaması vardır. Örneğin, müşteri hizmetlerini yönetmek, güvenlik tehditlerini ortaya çıkarmak ve trafik sorunlarını en aza indirmek, sürücülere gerçek zamanlı güncellemeler yapmak için verilerin analizde sohbet robotlarına ve sanal asistanlara güç sağlamak için kullanılabilir (De Oliveira vd., 2020; Wang vd., 2021). NLP, insan müşteri hizmetleri temsilcilerinin iş yükünü azaltarak, trafik akışını iyileştirerek, şehir planlamacılarının daha bilinçli kararlar almasına, akıllı şehirleri verimli, ve yaşanılabilir hale getirme potansiyeline sahiptir (Sánchez-Ávila vd, 2020; Parkavi vd., 2021).

2.1.4. Bilgisayar Görüntüsü (CV)

Yapay zekada, CV algoritmaları, makinelerin çevrelerinden gelen görsel verileri analiz etmelerini ve anlamalarını sağlayan matematiksel ve hesaplamalı algoritmalardan oluşur (Szeliski, 2022; Kothadiya vd., 2021; Davies, 2017). Bu algoritmalar, görüntülerdeki, videolardaki ve diğer görsel verilerdeki desenleri ve özellikleri tanıyabilir. Elde edilen bu bilgileri karar ve tahminlerde kullanabilir. CV, yüz tanıma, nesne algılama, görüntü segmentasyonu ve otonom araçlar vs. çok çeşitli alanlardaki uygulamalarda kullanılır. CV

algoritmalarından en çok kullanılan, görüntü ve video tanıma için evrişimli sinir ağları (CNN'ler), görüntü ve videolardaki nesneleri algılayabilen ve tanımlayabilen nesne algılama algoritmalarıdır. Diğer CV algoritmaları, bir görüntüdeki belirli görsel özellikleri belirleyebilen özellik algılama algoritmaları ve bir görüntüyü farklı bölgelere veya nesnelere ayırabilen segmentasyon algoritmaları vardır. CV algoritmaları, kamera görüntülerini analiz ederek sürücülere trafik yönetimini iyileştirmeye, kamu güvenliği tehditlerini belirlemeye, atık toplama rotalarını optimize etmeye, kaynakları azaltmaya, binalardaki enerji tüketimini azaltarak enerji verimliliğini artırmaya yardımcı olabilecek birçok akıllı şehir uygulamasına sahiptir.

2.1.5. Takviyeli Öğrenme (RL)

RL, son zamanlarda büyük ilgi gören makine öğrenimi alanlarından biridir. RL'de, deneme yanılma yoluyla öğrenmeyi sağlamaktır. Takviyeli öğrenme, denetlenen, denetlenmeyen ve yarı denetlenen öğrenme olmak üzere diğer makine öğrenimi gruplarından farklıdır. RL, herhangi bir ortamda bir eylemin kümülatif ödülünü en üst düzeye çıkarmayı amaçlayan bir deneme yanılma süreciyle öğrenir. Denetlenen öğrenme: Bu yöntem, istenen sonuçlarla etiketlenen bir eğitim veri setinden öğrenir (Al-Hamadani, 2015; Ahmed, 2022). Makine öğrenimi alanında en çok kullanılan öğrenme yaklaşımıdır. Yöntem, modeli genelleştirerek eğitim setinde bulunmayan veriler üzerinde etkili bir şekilde performans göstermesini sağlamaktır. Denetlenmeyen öğrenme: Denetlenen öğrenmenin aksine etiketlenmemiş verilerle çalışır. Karşılaştırma için gerçek etiketlere sahip olmadığı için daha zordur. Algoritma, verilerin özelliklerini öğrenmeye çalışır ve bu veri örneklerini benzerliklerine göre kümeler (Sah, 2020). Yarı denetlenen öğrenme: Denetlenen ve denetlenmeyen öğrenmenin birleşimidir. Veri seti kısmen etiketlenirken, geri kalan veriler etiketlenmemiş olanlardır (Reddy, 2018). Etiketlenmemiş verilerin büyük bir kısmını gözetimsiz öğrenme teknikleri kullanarak kümelemek ve bunları gözetimli tekniklere göre etiketlemektir. RL, oyun oynama, robotik ve otonom sistemler dahil olmak üzere çeşitli alanlarda uygulanır. Akıllı şehirlerde RL, trafik ve enerji yönetim sistemlerini optimize edebilir (Zhang vd., 2019; Polydoros & Nalpantidis, 2019; Cao vd., 2020; Luong vd., 2019).

2.1.6. Genetik Algoritmalar (GA)

GA algoritmaları, geleneksel yöntemlerin ele alamadığı karmaşık optimizasyonları ele almak için genellikle AI ve ML'de kullanılır (Katoch, 2021). Akıllı şehir uygulamalarında GA'lar, trafik, enerji, atık, şehir planlaması gibi birçok sistemi ve süreci optimize edebilir. Örneğin GA'lar, trafik ışıklarının en iyi zamanını tespit edebilir. Ayrıca ısıtma, havalandırma ve klima sistemleri için en verimli kullanımı bularak, binalardaki enerji tüketimini optimize edebilir. Akıllı şehir uygulamalarında GA'ları kullanmanın zorluklarından biri, optimizasyon probleminin hesaplama karmaşıklığıdır (Reddy vd., 2020; Canali & Lancellotti, 2019; Chi & Radwan, 2020). Problemin boyutu ve uygunluk fonksiyonunun karmaşıklığı, optimum bir çözüm bulmayı zorlaştırabilir. Bu nedenle, problem formülasyonunu dikkatli bir şekilde tasarlamak ve uygun GA parametrelerini seçmek gerekir.

3. SONUÇLAR

Yapay zeka algoritmalarını güneş ve rüzgar enerjisi gibi yenilenebilir enerji kaynaklarıyla entegre ederek şehirler enerji kullanımını optimize edebilir ve karbon emisyonlarını azaltabilir, böylece şehri daha çevresel olarak sürdürülebilir hale getirirken sakinler ve işletmeler için enerji maliyetlerini düşürebilir. Bu teknolojilerden yararlanarak akıllı şehirler daha verimli, üretken ve ekolojik olarak sürdürülebilir hale gelebilir. Trafik sıkışıklığı azaltılarak, hava kalitesini iyileştirerek ve kaynak kullanımını optimize edilerek akıllı şehirler daha iyi bir yaşam ortamı yaratabilir ve bu da onları kentsel gelişimin geleceği için heyecan verici bir olasılık haline getirebilir.

AI'nın akıllı bir şehirdeki rolü, karar almaya yardımcı olmak için IoT cihazları tarafından üretilen muazzam miktardaki verileri doğruluk ve hassasiyetle yönetmek ve analiz etmektir. Örneğin, toplu taşıma, trafik ışıkları ve vatandaşların günlük aktiviteleri muazzam miktarda veri üretir ve AI, maliyetleri azaltırken belediye hükümet operasyonlarının verimliliğini ve üretkenliğini artırabilecek içgörüler belirleyebilir. AI insan hatalarını en aza indirebilir, otomatik veri odaklı kararlar alabilir, verimli kentsel yönetim uygulayabilir ve yeni ticari olasılıkları keşfedebilir.

AI algoritmalarını bir şehrin altyapısına dahil etme yeteneği, akıllı bir şehrin başarısında önemli bir rol oynayacaktır. Bu teknolojileri entegre etmek, daha verimli, sürdürülebilir ve yaşanabilir bir şehir üretmek için uyum sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Al-Hamadani, M.N.A. Evaluation of the Performance of Deep Learning Techniques over Tampered Dataset; ProQuest Dissertations Publishing: Greensboro, NC, USA, 2015.

Ahmed, A.H., Al-Hamadani, M.N.A., Satam, I.A. Prediction of COVID-19 disease severity using machine learning techniques. Bull. Electr. Eng. Inform. 2022, 11, 1069–1074.

Alahi M.E.E., Pereira-Ishak N., Mukhopadhyay S.C., Burkitt L. (2018). An internet-of-things enabled smart sensing system for nitrate monitoring. IEEE Internet Things J. 5:4409–4417. doi: 10.1109/JIOT.2018.2809669.

Alahi M.E.E., Xie L., Mukhopadhyay S., Burkitt L. (2017). A temperature compensated smart nitrate-sensor for agricultural industry. IEEE Trans. Ind. Electron. 64:7333–7341. doi: 10.1109/TIE.2017.2696508.

Alpaydin, E. (2016). Machine Learning: The New AI.; MIT Press: Cambridge, MA, USA.

Ashwini, B., Savithramma, R., Sumathi, R. Artificial Intelligence in Smart city applications: An overview. In Proceedings of the2022 6th International Conference on Intelligent Computing and Control Systems (ICICCS), Madurai, India, 25–27 May 2022; pp. 986–993.

Alawadhi S., Aldama-Nalda A., Chourabi H., Gil-Garcia J.R., Leung S., Mellouli S., Nam T., Pardo T.A., Scholl H.J., Walker S. (2012). Building understanding of smart city initiatives; Proceedings of the International Conference on Electronic Government; Kristiansand, Norway. 3–6 September 2012; pp. 40–53.

Canali C., Lancellotti R. A Fog Computing Service Placement for Smart Cities based on Genetic Algorithms; Proceedings of the CLOSER 2019—9th International Conference on Cloud Computing and Services Science; Heraklion, Greece. 2–4 May 2019; pp. 81–89.

Cao D., Hu W., Zhao J., Zhang G., Zhang B., Liu Z., Chen Z., Blaabjerg F. (2020). Reinforcement learning and its applications in modern power and energy systems: A review. J. Mod. Power Syst. Clean Energy. 8:1029–1042. doi: 10.35833/MPCE.2020.000552.

Chang, C.-W., Lee, H.-W., Liu, C.-H. (2018). A review of artificial intelligence algorithms used for smart machine tools. Inventions,3, 41

Chi H.R., Radwan A. (2020). Multi-objective optimization of green small cell allocation for IoT applications in smart city. IEEE Access. 8:101903–101914. doi: 10.1109/ACCESS.2020.2997761.

Chowdhary K., Chowdhary K. Fundamentals of Artificial Intelligence. Springer; New Delhi, India: 2020. Natural language processing; pp. 603–649.

Communications (ISNCC), 2015 International Symposium on; Yasmine Hammamet, Tunisia. 13–15 May 2015; pp. 1–6.

Davies E.R. (2017). Computer vision: Principles, algorithms, applications, learning. Academic Press; Cambridge, MA, USA

De Oliveira N.R., Reis H.L., Fernandes N.C., Bastos A.C., Medeiros S.D., Mattos M.D. Natural language processing characterization of recurring calls in public security services; Proceedings of the 2020 International Conference on Computing, Networking and Communications (ICNC); Big Island, HI, USA. 17–20 February 2020; pp. 1009–1013.

Djahel S., Jabeur N., Barrett R., Murphy J. Toward V2I communication technology-based solution for reducing road traffic congestion in smart cities; Proceedings of the Networks, Computers and

Helm, J.M., Swiergosz, A.M., Haeberle, H.S., Karnuta, J.M., Schaffer, J.L., Krebs, V.E., Spitzer, A.I., Ramkumar, P.N. (2020). Machinelearning and artificial intelligence: Definitions, applications, and future directions. Curr. Rev. Musculoskelet. Med.13, 69-76.

Katoch S., Chauhan S.S., Kumar V. (2021). A review on genetic algorithm: Past, present, and future. Multimed. Tools Appl. 80:8091-8126. doi: 10.1007/s11042-020-10139-6.

Kaye Nijaki L., Worrel G.(2012). Procurement for sustainable local economic development. Int. J. Public Sect. Manag. 25:133–153. doi: 10.1108/09513551211223785.

Kim H.M., Han S.S. Seoul. Cities. (2012).29:142–154. doi: 10.1016/j.cities.2011.02.003.

Kothadiya D., Chaudhari A., Macwan R., Patel K., Bhatt C. The convergence of deep learning and computer vision: Smart city applications and research Challenges; Proceedings of the 3rd International Conference on Integrated Intelligent Computing Communication & Security (ICIIC 2021); Bangalore, India. 4-5 June 2021; pp. 14-22.

Learning, IoT, Smart Cities and Applications: ICMISC 2021; Hyderabad, India. 28-29 March 2021; pp. 557–567.

Li, X., Liu, H., Wang, W., Zheng, Y., Lv, H., Lv, Z. (2022). Big data analysis of the internet of things in the digital twins of smart city basedon deep learning. Future Gener. Comput. Syst. 128, 167-177.

Luong N.C., Hoang D.T., Gong S., Niyato D., Wang P., Liang Y.-C., Kim D.I. (2019). Applications of deep reinforcement learning in communications and networking: A survey. IEEE Commun. Surv. Tutor. 21:3133–3174. doi: 10.1109/COMST.2019.2916583.

Nam T., Pardo T.A. (2011). Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions; Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times; College Park, MD, USA. 12–15, pp. 282–291.

Parkavi A., Sowmya B., Jerin Francis A., Srikanth B., Rohan N., Deepak R. "SmartEval"-Evaluation System for Descriptive Answers in Examinations Using Natural Language Processing and Artificial Neural Networks; Proceedings of the 2nd International Conference on Recent Trends in Machine

Polydoros A.S., Nalpantidis L. Survey of model-based reinforcement learning: Applications on robotics. J. Intell. Robot. Syst. 2017;86:153–173. doi: 10.1007/s10846-017-0468-y.

Ray, S. A quick review of machine learning algorithms. In Proceedings of the 2019 International Conference on Machine Learning,Big Data, Cloud and Parallel Computing (COMITCon), Faridabad, India, 14–16 February 2019; pp. 35–39.

Reddy K.H.K., Luhach A.K., Pradhan B., Dash J.K., Roy D.S. (2020). A genetic algorithm for energy efficient fog layer resource management in context-aware smart cities. Sustain. Cities Soc. 2020; 63:102428. doi: 10.1016/j.scs.102428.

Reddy, Y.C.A.P.; Viswanath, P.; Reddy, B.E. Semi supervised learning: A brief review. Int. J. Eng. Technol. 2018, 7, 81–85.

Sah, S. Machine Learning: A Review of Learning Types; Preprints; MDPI: Basel, Switzerland, 2020.

Sánchez-Ávila M., Mouriño-García M.A., Fisteus J.A., Sánchez-Fernández L. Detection of Barriers to Mobility in the Smart City Using Twitter. IEEE Access. 2020; 8:168429–168438. doi: 10.1109/ACCESS.2020.3022834.

Singh, S.K., Jeong, Y.-S., Park, J.H. (2020). A deep learning-based IoT-oriented infrastructure for secure smart city. Sustain. Cities Soc.,60, 102252.

Sree, S.R., Vyshnavi, S., Jayapandian, N. Real-world application of machine learning and deep learning. In Proceedings of the2019 International Conference on Smart Systems and Inventive Technology (ICSSIT), Tirunelveli, India, 27–29 November 2019; pp. 1069–1073.

Szeliski R. (2022). Computer vision: Algorithms and applications. Springer Nature; Berlin/Heidelberg, Germany

Theoleyre F., Watteyne T., Bianchi G., Tuna G., Gungor V.C., Pang A.-C. (2015). Networking and communications for smart cities special issue editorial. Comput. Commun. 58:1–3. doi: 10.1016/j.comcom.2015.02.001.

Tyagi, A.K., Chahal, P. (2022). Artificial intelligence and machine learning algorithms. In Research Anthology on Machine LearningTechniques, Methods, and Applications; IGI Global: Hershey, PA, USA, pp. 421–446.

Tyagi, N., Bhushan, B. (2023). Demystifying the Role of Natural Language Processing (NLP) in Smart City Applications: Background,Motivation, Recent Advances, and Future Research Directions. Wirel. Pers. Commun. 130, 857–908.

Ullah, Z., Al-Turjman, F., Mostarda, L.,Gagliardi, R. (2020). Applications of artificial intelligence and machine learning in smart cities.Comput. Commun. 154, 313–323.

Vargas, R., Mosavi, A., Ruiz, R. (2018). Deep learning: A review. Preprints, 2018100218.

Wang J., Wang M., Song Y. A study on smart city research activity using bibliometric and natural language processing methods; Proceedings of the 2021 The 9th International Conference on Information Technology: IoT and Smart City; Guangzhou China. 22–25 December 2021; pp. 346–352.

Wang, L., Sng, D. (2015). Deep learning algorithms with applications to video analytics for a smart city: A survey. arXiv, arXiv:1512.03131.

Wenge R., Zhang X., Dave C., Chao L., Hao S. (2014). Smart city architecture: A technology guide for implementation and design challenges. China Commun. 11:56–69. doi: 10.1109/CC.2014.6825259.

Zhang Z., Zhang D., Qiu R.C. (2019). Deep reinforcement learning for power system applications: An overview. CSEE J. Power Energy Syst. 6:213–225.

LOJİSTİK VE YAPAY ZEKA

Prof. Dr. Nevin AYDIN
Artvin Çoruh üniversitesi/İİBF
nevin.aydin@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Son yıllarda, yapay zeka lojistik sektöründe yerini alarak daha popüler hale geldi. Yapay zeka süreçleri otomatikleştirmek, kargo teslim etmek, rotaları optimize etmek, envanteri yönetmek ve müşteri hizmetlerini iyileştirmek için kullanılmaya başlandı. Yapay zeka ayrıca üretim sürecindeki sorunları tahmin edebilen, üretim verimliliğini artıran, ürün kalitesini iyileştiren hatalı ürünlerin sayısını azaltan ve karı artıran önemli bir faktördür. Yapay zeka, üretimin başlangıç noktasından son kullanıcıya kadar tedarik zincirinin farklı seviyelerinde işleri yönetmeyi ve gerçekleştirmeyi sağlar. Yapay zekanın lojistikte kullanılması iş gücü açısından hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurabilir.

Anahtar kelimeler: Yapay Zeka, İş Gücü, Üretkenlik

LOGISTICS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE

ABSTRACT

In recent years, artificial intelligence has become more popular in the logistics sector. Artificial intelligence has begun to be used to automate processes, deliver cargo, optimize routes, manage inventory, and improve customer service. Artificial intelligence is also an important factor that can predict problems in the production process, increase production efficiency, improve product quality, reduce the number of defective products, and increase profits. Artificial intelligence allows managing and performing tasks at different levels of the supply chain, from the starting point of production to the end user. The use of AI in logistics can have both positive and negative consequences for the workforce.

Keywords: Artificial Intelligence, Workforce, Productivity

1. GİRİŞ

Yapay zeka (AI) teknolojileri, dijital dönüşümün daha geniş bir bağlamında sosyal ve ekonomik değişimi sağlayan önemli bir süreçtir. AI teknolojileri, işletmeleri, endüstrileri, işgücü piyasalarını dönüştürme potansiyeline sahiptir. Uygulamasının önünde bazı engeller olsa da, üretken AI sistemleri müşterilere değer sağlayabilir, süreçleri optimize edebilir, çözümler

üreterek insan bilgisini tamamlayabilir ve işletmelerin rekabet avantajını geliştirmesine katkıda bulunabilir.

1990'larda, yapay zeka lojistik süreçlerinde otomatikleştirmeyi sağladı. Kargo taşımacılığı ve envanteri otomatik olarak kontrol eden sistemler geliştirildi. İlk geliştirilen sistemlerinden biri Depo Yönetim Sistemi (WMS)dir (Natesan 2019).

2000'lerde, kargo hareketinin daha doğru bir şekilde izlenmesine ve lojistik süreçlerinin optimize edilmesini sağlayan Radyo Frekansı Tanımlama teknolojisi (RFID) ve Cografi Bilgi sistemleri (GPS) dir.

Son yıllarda yapay zeka lojistik sektöründe daha fazla kullanılmaya başlandı. Büyük verilerin işlenmesi nedeniyle yapay zekanın yetenekleri önemli ölçüde arttı. Yapay zeka süreçleri otomatikleştirmek, kargo teslim etmek, rotaları optimize etmek, envanteri yönetmek ve müşteri hizmetlerini iyileştirmek için kullanılır hale geldi.

2016 yılında Google, teslimat rotalarını optimize eden ve maliyetleri hesaplamak için makine öğrenimini kullanan akıllı bir lojistik sisteminin geliştirildiğini vurguladı. Sistem, verileri gerçek zamanlı olarak analiz ederek, en verimli rotayı ve teslimat yöntemini ortaya koyabiliyordu. Ayrıca, limanlardaki trafik sıkışıklığı ve gecikmelere göre rotaları optimize edebiliyordu.

2017 yılında Bosch, bilgisayarlı teknolojileri kullanarak kargo konteynerlerindeki kusurları tespit etmek için bir sistem geliştirdi. Sistem, limandan geçen her kargo konteynerini fotoğraflayan vinçlere monte edilen kameralarla çalışıyordu. Yapay zeka algoritmaları görüntüleri işleyebiliyor ve kargo hasarına yol açabilecek kusurları tespit edebiliyor (Bosch 2023).

2017 yılında Amazon, programlanabilir araçlar için sesli komut kontrolü olarak Alexa yapay zekasının lansmanını duyurdu (Ryan 2018).

2018 yılında Alibaba, bir deponun yönetimi için yapay zeka ve otonom robotlar kullanan ilk otomatik lojistik sistemini kullandı. Sistem ayrıca malları teslim etmek için dronları da kullandı.

2019 yılında DHL, yapay zeka kullanarak New York'taki teslimat rotalarını optimize eden bir proje başlattı. Proje, hava durumunu, trafik sıkışıklığını, uçuş gecikmelerini ve teslimatların optimum rotasını izlemeyebilen sensörlerin kullanımını içeriyordu.

20' ci yüzyıldan itibaren lojistik daha rasyonel ve ekonomik hale geldi. Savaş esnasında silahların üretimi ve cepheye transferi için kullanıldı. Bu dönemde lojistik yönetimi, bir yönetim disiplini haline geldi (Universal Cargo 2021).

2. YAPAY ZEKA

Yapay zeka (AI), "bir sistemin dış verileri doğru şekilde yorumlama, bu verilerden öğrenme ve bu öğrenmeleri esnek adaptasyon yoluyla belirli hedeflere ve görevlere ulaştırmak için kullanılan bir yöntemdir" (Kaplan ve Haenlein, 2019). Modern AI kavramı, çevre algılarına göre eylemler gerçekleştirebilen "temsilciler" veya sistemler anlamına gelir (Russell ve Norvig, 2020). Yapay zeka sistemlerini birer etken olarak gören OECD, yapay zekayı, açık veya örtük

hedefler doğrultusunda aldığı girdilerden (örneğin veriler) nasıl çıktılar üreteceğini ortaya koyan ve bunun sonucunda tahminler, içerikler, öneriler veya kararlar üreten makine tabanlı bir sistem olarak tanımlamıştır. Yapay zeka tanımları bilginin işlenmesi ve sonuçları vurgulaması şeklinde tanımlanmasına rağmen, OECD'nin tanımı, yapay zeka sistemlerinin kendileri için belirlenen hedeflere göre yararlı veya yararsız olarak değerlendirilebilmesi nedeniyle hedeflerine bakmadan önemini vurgular (Russell, 2019).

3. ÜRETKEN YAPAY ZEKA

Yapay zekanın "zekayı simüle edebilen makineler üretmesi" şeklinde anlaşılmasına rağmen (Wamba-Taguimdje vd., 2020), yapay zekanın tarihinde toplumsal tartışmalara konu olan iş kayıpları, otomatik sistemlerdeki başarısızlıklar ve gizlilik korumaları gibi tekrar eden konular vardır (Buchanan, 2005). Güncel tartışmalar benzer konular etrafında yer almakta iken, "üretici yapay zekanın" etkisi ön plandadır. Üretken yapay zeka, metin, resim, video veya ses gibi formatlarda içerik oluşturmak için farklı modeller kullanır. Bunlardan şu anda en çok kullanılan Chat-GPT veya Gemini gibi "büyük dil modelleri"dir (large language models-LLM'ler). LLM'ler "büyük miktarda yapılandırılmamış metni işleyebilir. Kelimeler veya kelime bölümleri arasındaki ilişkileri öğrenebilir" (McKinsey & Company, 2023), bu da doğal dili simüle eden yeni içerikler üretmelerini sağlar. Üretken AI, büyük bir potansiyel göstermesine rağmen, makul görünen "halüsinasyonlar" (AI modellerinin ürettiği yanlış veya yanıltıcı sonuçlar) ve telif hakkı endişeleri nedeniyle güvenilirlik sorunlarına maruz kalır.

Bilgisayarlar insanların kolayca tamamlayabileceği görevleri (örneğin konuşma veya algılama) yerine getirmede zorluk çekerken, mantık ve hesaplama içeren görevlerde üstün performans gösterdiler (Goel ve Davies, 2011). Bununla birlikte, son yıllarda üretken yapay zeka, bilgisayarların insan özelliklerini taklit etme konusundaki teknik yeteneklerindeki ilerlemeler kaydedildi. McKinsey 2017'de başkalarıyla koordinasyon, yaratıcılık ve problem çözme gibi becerilerin 2030 veya daha sonra bilgisayarlar tarafından öğrenileceğini öngörmüştü. McKinsey 2023'ten (üretici yapay zeka gelişmelerinden sonra) 2030'a kadar teknolojinin bu ve doğal dil anlama gibi diğer birkaç yetenekte üstün olacağını, tahmin etti (McKinsey & Company, 2023). Bu insan işinin yerini alacağı anlamına gelmez; Bunun yerine, işverenlerin ve çalışanların yapay zeka araçlarını kendi yeteneklerini artırmak veya güçlendirmek için gerekli becerilere sahip olmaları anlamına gelir. Beceri geliştirme, farklı düzeylerde dijital becerilere yatırım yapmakla ilgilidir: temel (örn. bilgisayarlara ve akıllı telefonlara erişim), orta düzey (örn. özel yazılımlarla işe özgü yetenekler) ve gelişmiş (örn. programlama) (ITU, 2021). Gelişmiş dijital kapasitelerle ilişkili olarak, yapay zeka becerilerine (yani yazılım mühendisliği veya veri analizi gibi teknik yetenekler) olan talep son zamanlarda önemli ölçüde artmıştır. 2022 ile 2023 yılları arasında, yapay zeka becerileri gerektiren iş başvuruları Brezilya'da %15 ve Amerika Birleşik Devletleri'nde %19 arttı (LinkedIn, 2023). Diğer yandan, sosyal ve duygusal becerilere (örn. iş birliği, çatışma çözümü, duygusal zeka) olan talebin de yakın gelecekte artması bekleniyor (Strietska-Ilina ve Chun, 2021). İş dünyasında beceri geliştirme zorunluluğu konusunda farkındalık vardır: PwC'nin (2024) küresel CEO anketine göre, CEO'ların %69'u üretken yapay zekanın nihayetinde iş gücünün çoğunun yeni beceriler geliştirmesini gerektireceğini düşünüyor.

Lojistikte yapay zekanın kullanımı iş kayıplarına neden olabilir ve daha önce insanlara verilen birçok görevi yerine getirebilir. Yapay zeka işin kesintiye uğramadan günün her saati çalışabilir. Bu da şirket içi insan gücü maliyetlerini azaltabilir. Teknolojinin gelişmesi ve robotik lojistik süreç yönetim sistemlerinin ortaya çıkmasıyla, birçok manuel işlem otomatikleştirilebilir. Bu da insan gücü kaybı yaratır.

4. YAPAY ZEKA VE İŞ GÜCÜ ARASINDAKİ İLİŞKİ

Çalışanların yapay zeka'ya olan güvensizliği, onu iş tehdidi olarak düşünmelerinden kaynaklanmaktadır. Akıllı sistemler, çalışanların yapay zeka kullanımını artırır (Richards, 2017). Bu da, yapay zeka yeteneklerinin bir çok işi yapması, çalışanlar ve akıllı sistemler arasındaki güvenini yok eder (Davenport, 2019; Gillath vd, 2021).

Yapay zeka ile çalışanların yeterlilikleri yeniden şekillendiriliyor (Gekara ve Nguyen, 2018; Palumbo, 2021). Yapay zeka yalnızca yüksek becerilere sahip çalışanlara fırsatlar sunar (Garnett, 2018). Düşük becerili çalışanlara fırsat vermez onların yerini alır (Garnett, 2018). Bu, düşük vasıflı/vasıfsız çalışanlar ile yapay zeka arasındaki 'güven' sorununun daha büyük olduğunu gösterebilir. Ancak, çalışanlar becerilerini artırdıkça (veya kuruluşlar çalışanların beceri seviyelerini iyileştirdikçe) 'güven' sorununun giderek ortadan kalkacağı iddia edilebilir (Gillath vd., 2021).

Sousa ve Wilks, 2018 bu mantığı desteklerken, bunun başka bir yönü daha vardır. Yapay zeka geliştikçe, bu sistemler daha yüksek insan beceri ve görevlerinin yerini almaya devam edecektir. Bu nedenle, yapay zekanın daha fazla geliştirilmesi sonucunda çalışanların daha fazla yerini alacağından çalışanların iş yerinde kalma güvenini yok edecektir.

Çalışanlar ayrıca yapay zeka sistemlerinin yalnızca kendilerini gözetlemesini değil, aynı zamanda yönetime rapor vermesini bekleyip bekleyemeyeceklerini merak edebilirler (Garnett, 2018). Ancak, işyeri yapay zekası bunu yapacak şekilde programlanırsa, çalışanı şimdi ve gelecekte gözetleyebilir (Johansson vd., 2017).

Bazı akademisyenler (örn. Davenport, 2019), kuruluşların 'güveni' artırmak için çalışanlara yapay zeka sistemleri hakkında fazla bilgi vermesini önermektedir. Ayrıca, uygulayıcı literatürü (örn. Batra vd., 2018) ve akademik literatür (örn. Botha, 2019) aracılığıyla, vizyonerler genellikle akıllı sistemleri yetenekleri açısından yüksek bir şekilde tanımlar (Willcocks, 2020). Yapay zeka yetenekleri hakkında ona fazla güvenmek, yapay zekayı olumsuz etkiler (Baum vd., 2011; Davenport, 2019). Çalışanlar, yapay zeka uygulamalarının beklentilerini karşılamadığını gördüklerinde hayal kırıklığına uğrarlar (Davenport, 2019). Çalışanlar, yapay zeka sistemlerinin önerilerine güvenmemeyi tercih edebilirler. Bu nedenle de, iş yerinde akıllı sistemler tarafından gerçekleştirilen işler genel olarak güvenilmez görünmektedir (Davenport, 2019).

5. LOJİSLİKTE YAPAY ZEKA AVANTAJLARI

AI büyük miktarda veriyi analiz ederek rota ve teslimat süreçlerini optimize edebilir. Bu da, performansı iyileştirerek, teslimat süresini kısaltacak ve hata sayısını azaltacaktır. Bu tür

değişiklikler müşteri potansiyelini ve buna bağlı olarak iş sayısını azaltabilir. AI kullanımı lojistik şirketlerinin çalışanları üzerindeki yükü azaltabilir. Tüm malların manuel kontrolünü yapabilir, süreçleri basitleştirebilir, işçiler için stresi azaltabilir, sonuç olarak üretkenlik ve işin kalitesini artırabilir.

Birçok otomatik sistem, mola ve dinlenme gerektirmeden günün her saati çalışarak üretkenlik ve verimlilik sağlar. Örneğin, dünyada gerçekleşen önemli olaylar hakkında bilgi almak için çeşitli otomatik sistemlere ve teknolojilere güvenebiliriz. Bu sayede güncel bilgiler alabilir ve olaylara gerçek zamanlı olarak yanıt verebiliriz (Polachowska 2019). Lojistik sistemlerinde yapay zekanın kullanılması planlama ve karar vermeyi iyileştirmeyi mümkün kılar. Makine öğrenimi algoritmalarının ve sinir ağlarının kullanımı, büyük miktarda veriyi analiz etmeyi ve kalıpları belirlemeyi sağlar; bu da üretim ve lojistik süreçlerinin daha iyi anlaşılmasının temelidir. Ayrıca ürünlere olan talepteki değişiklikleri tahmin etmeyi kolaylaştırır; birincisi optimum bir mal sırası oluşturmayı ve teslimat sürecini hızlandırmayı sağlar. İkincisi, depolama sektöründe hızla gelişen teknolojilerle, otomatik depoların kullanımının yaygın hale getirilmesidir. 2026 yılına kadar depo otomasyon pazarının yıllık %14 büyüyeceği tahmin ediliyor. Ayrıca, depoların %60'ının süreçlerini otomatikleştirmek için yapay zekayı kullanması bekleniyor. (Stefanini 2021.) Depolardaki yapay zeka teknolojisi, veri toplama, talep tahmini, siparişleri değiştirme ve transit halindeki malları yeniden yönlendirme gibi işlemleri otomatikleştirmeyi amaçlar (Stefanini 2021). Bu otomatik eylemler, birkaç kat daha hızlı gerçekleştirilmekle kalmaz, aynı zamanda süreci yavaşlatan rutin lojistik görevleri de ortadan kaldırır.

Hız ve verimlilik açısından avantajlarına ek olarak, otomatik depolar ayrıca operasyonların tam şeffaflığını sağlar ve gerçekleştirilen her adım için hesap verebilirliği artırır. Optimize edilmiş envanter, ürünlerin popülerliklerine göre yerleştirilmesini sağlar. Bu süreç hata sayısını ve malların yanlış yerleştirilmesini azaltır. Optimize edilmiş süreçler, daha erişilebilir ve güvenli bir çalışma ortamı sağlamasıyla, otomatik depolar artan gelire ve artan genel verimliliğe yol açar. Yapay zeka, zamanlama kısıtlamaları, nakliye ortamındaki değişiklikler ve çeşitli teslimat stratejileri dahil olmak üzere lojistik zinciriyle ilişkili riskleri azaltır. Tanımlanmış algoritmalarla değişikliklere hızlı bir şekilde yanıt verilebilir. Planlama yeniden düzenlenerek, uygun kaynakların kullanımı malların teslimatını optimize edebilir. Sonuç olarak daha fazla müşteri ve marka sadakatini artırarak teslimatın güvenilirliğini artırır. Lojistik süreçleri için birçok yöntem vardır. Depoda sesli seçim, lojistik ve depolama dünyasında gerçek bir devrimdir. Bu yenilikçi sistem, malların montaj ve nakliye sürecini optimize etmeye, görevleri tamamlama süresini azaltmaya ve hata olasılığını en aza indirmeye olanak tanır. Toplayıcı, sesli navigasyon yoluyla depoda kolayca ve hızlı bir şekilde gezilebilir ve doğru ürünler bulabilir (Will 2022). Bu çözüm, çok çeşitli mallara sahip büyük depolar için oldukça uygundur. Ses seçimi, depo altyapısını dönüştürerek daha verimli ve güvenli bir çalışma sağlar ve sipariş karşılamanın doğruluğunu ve zamanlamasını artırır. Yapay zekanın kullanılmasının en önemli avantajı, verileri gerçek zamanlı olarak işleyebilmesidir. Bu, lojistik personelinin karar alma süresini azaltmasını, teslimat sürecini basitleştirmesini ve müşteri hizmetlerinin kalitesini iyileştirmesini sağlayarak sadakat seviyesini artırır. Ayrıca yapay zeka, genel olarak malların

yüklenmesi ve boşaltılması, ürünlerin türü ve miktarı ile depo personelinin eylemlerinin kontrol edilebildiği depoların yönetiminde yardımcı olabilir. Otomatik kalite kontrolü, şirketlerin üretim ve ürün kalitesiyle ilgili soruna yanıt vermesini sağlar (Will 2022). Yapay zeka üretim sürecini iyileştirmeye yardımcı olabilir. Örneğin, bilgisayarlı görüş, hammadde tüketiminin optimize eder. İnsanların ihtiyaç duyulan malzeme miktarını daha doğru bir şekilde hesaplamasına olanak tanıyabilir.

Yapay zeka, üretim sürecindeki olası sorunları da tahmin edebilir. Sorun oluşmadan önlem alır. Sonuç olarak, üretim verimliliğini artırır, ürün kalitesini iyileştirir ve şirketin itibarını korumak ve karları artırmak için önemli bir faktör olan hatalı ürün sayısını azaltır. Ayrıca, yapay zekanın lojistikte kullanımı ölçeklenebilirlik yeteneğinde yatmaktadır. Yapay zeka, üretim yerinden son kullanıcıya kadar nakliye zincirinin farklı seviyelerinde işleri yönetmeyi ve gerçekleştirmeyi sağlar. Fujitsu yapay zeka modeli sayesinde şirketler, montaj hattında ve nakliye sistemlerinde hasarlı elemanları tespit etme süreçlerinin verimliliğini ve doğruluğunu önemli ölçüde artırabilir. Bu süreç zamandan ve paradan tasarruf sağlamakla kalmaz, aynı zamanda reddedilme ve geri ödeme sayısını da azaltır ve müşteri memnuniyetini artırır (Will 2022). Fujitsu, müşterilerinin iş süreçlerinin verimliliğini artırma ve küresel pazarda yer alabilmek için yapay zeka teknolojilerini geliştirmeye ve iyileştirmeye devam ediyor. İnsansız hava araçlarının kullanımı, teslimat sürecini iyileştirebilir. Yapay zekanın kullanılmasının bir diğer yararlı yeniliği de arka ofis otomasyonudur. İş gücü, e-posta vb. gibi gelişmiş yapay zeka yeteneklerini kullanarak kaynakları doğru şekilde tahsis edebilir ve tedarik zincirini organize etmek için harcanan zamanı ve parayı azaltabilir (Datamites 2023).

6. LOJİSTİKTE YAPAY ZEKA RİSKLERİ

AI 'yi lojistikte kullanmanın risklerinden biri, sistemin güvenlik açığıdır. Bilgisayar korsanları ve siber suçlular, hırsızlığa ve veri sızıntısına yol açabilen sistemin zayıf taraflarını sürekli olarak aramaktadırlar. Yapay zeka kodunda herhangi bir hata, arızalara ve beklenmeyen sonuçlara yol açabilir. Örneğin, envanter yönetim sistemindeki bir hata, müşteri kaybına ve depoların taşmasına yol açabilir.

Yapay zeka sistemlerinde kullanılan yazılımlar hatalı çalışma durumlarına yol açabilir. Yapay zeka sistemleri düzgün çalışmadığında, tedarik zincirinde artan sipariş işleme süresi, sipariş kaybı veya müşteri kaybı gibi ciddi tehlikelere yol açabilir. Örneğin, bir finans şirketinin sisteminde bu tür hatalar oluştu ve bu sorun tüketici verileri, veri akışlarında görünmediğinden sorunlar tespit edilemedi (Cheatham vd., 2019).

Lojistikte yapay zeka kullanırken başka bir risk, sistemin işlediği büyük miktardaki veridir. Bu, verileri yönetme, işlemede zorluklara, aynı zamanda verilerin siber saldırıları ve dolandırıcılığa karşı savunmasız hale gelmesine sebep olabilir.

Lojistikte yapay zeka kullanmak, yapay zeka sistemlerini geliştirmek yüksek maliyetidir. Yapay zekaya dayanan bir sistemin geliştirilmesi ve test edilmesi çok pahalı olabilir. Aynı zamanda yapay zekanın lojistik operasyonlarına dahil edilmesi, eğitim ve ekipman açısından ek maliyetler gerektirebilir.

Şirketlerin yapay zekanın nasıl çalıştığını ve verdiği kararları nasıl aldığını izlenmesi zor olabilir. Bu da, süreçler de kontrolün kaybedilmesine ve hizmet kalitesinin düşmesine yol açabilir.

Süreçlerin genellikle çok karmaşık olduğu lojistik sektöründe, makine öğrenme algoritmaları geliştirilmesi, AI kullanımında sorunlar çıkabilir. Örneğin, kargo rotalamasında yapay zeka kullanıldığında, optimum bir çözüm sağlayabilir. Ancak kamyonun boyutlarındaki kısıtlamaları dikkate almaz.

Yapay zekanın kullanımı şirketlerin daha rekabetçi hale getirebilir. Ancak şirketlerin yapay zeka ya aşırı bağımlı olması ve önemli kararlar almakta insan faktörünü kullanmaması, şirketin yazılım çözümlerinde modellenmeyen değişkenlere yanıt verme yeteneğini olumsuz etkileyeceğinden hatalara sebep olabilir.

En önemli riskler biri de lojistikteki işlerin azalmasıdır. Yapay zeka, insanlardan daha verimli ve kesintisiz çalışabildiğinden, şirketler de iş gücü yerine otomatik sistemlerle karar verme artabilir. Sonuç olarak, iş gücünde azalma lojistik sektöründe çalışan insanların yaşam kalitesini düşürebilir.

7. SONUÇLAR

Yapay zeka, zamanlama kısıtlamaları, taşıma ortamındaki değişiklikler ve çeşitli teslimat stratejileri olmak üzere lojistik zinciriyle ilişkili riskleri azaltır. Tanımlı algoritmalarla değişikliklere hızlı bir şekilde yanıt verebilir ve planlamayı yeniden düzenleyerek, uygun kaynakları kullanarak malların teslimatını optimize edebilir. Bu da, teslimatın güvenilirliği müşteri memnuniyeti ve marka sadakatini artırır.

Yapay zekanın kullanılmasında en önemli avantajlardan biri, verileri gerçek zamanlı olarak işleyebilmesidir. Lojistik personelinin karar alma süresini kısaltır, teslimat sürecini basitleştirir ve müşteri hizmetlerinin kalitesini artırarak sadakat seviyesini iyileştirir. Ayrıca yapay zeka, malların yüklenmesi, boşaltılması, ürünlerin türü ve miktarı ile ilgili eylemlerinin kontrol edilebildiği depo yönetiminde yardımcı olabilir.

Lojistikte AI kullanımı üretkenliği artırarak ve maliyetleri düşürerek büyük fırsatlar sağlar. Yararlarının yanında belirli riskleri de vardır. Şirketler bu riskleri göz önüne alarak, beklenmeyen sonuçların olasılığını azaltmak için gereken önlemleri almalıdırlar. AI'nın insan çözümünün ve sağlayabileceği kaynakların her zaman yerini alamayacağını anlamak önemlidir. Gelecekte, yapay zeka lojistik alanında üretkenliği artırmak, kargo teslimatı ve depolama süreçlerini optimize etmek için yeni algoritmalar ve sistemler geliştirilecektir. Gelecekte Yapay zeka (AI), bazı alanlarda insan zekasını çoktan geride bırakan yenilikçi bir teknoloji olarak yerini alacaktır. Birçok süreci kolaylaştırabilir ve birçok sektörde üretkenliği artırabilir. Ancak yapay zekanın geleceği nasıl etkileyeceği, bu teknolojiden ne bekleyebileceği konusu bir çok tartışmaya neden oluyor.

Yapay zekanın güvenliği iyileştirmek, hizmet kalitesini artırmak için kullanılması da beklenebilir. Örneğin, araç yönetim sistemleri acil durumlarda uyarıda bulunmak ve sürücülere önerilerde bulunmak için veri analizini kullanacaktır.

Yapay zekanın gelecekteki avantajlarından biri rutin görevlerin otomasyonu olacaktır. Yapay zeka sistemleri bu görevleri sürekli gerçekleştirebilir. Bu da çalışanların daha yaratıcı ve stratejik görevlere odaklanmasını sağlayacaktır. İnsan faktörleri ile ilgili hata riskini azaltarak, iş kalitesini iyileştirecek ve verimliliği artıracaktır.

KAYNAKÇA

Batra, G., Queirolo, A., Das, K. (2018). Artificial Intelligence: the Time to Act Is Now McKinsey & Company, shorturl.at/vBIV1

Baum, S.D., Goertzel, B., Goertzel, T.G. (2011). How long until human-level AI? Results from an expert assessment Technol. Forecast. Soc. Change, 78 (1) (2011), pp. 185-195, 10.1016/j.techfore.2010.09.006

Bosch. (2023). Driver assistance systems supported by artificial intelligence: the next step towards automated driving. Retrieved in 2023. Available at: https://www.bosch.com/stories/computer-vision/

Botha, A.P. (2019). A mind model for intelligent machine innovation using future thinking principles J. Manuf. Technol. Manag., 30 (8), pp. 1250-1264, 10.1108/JMTM-01-2018-0021

Buchanan, B. (2005). A (Very) Brief History of Artificial Intelligence, AI Magazine, 26(4). Available at: https://doi.org/10.1609/aimag.v26i4.1848.

Cheatham, B., Javanmardian, K., & Samandari, H. (2019). Confronting the risks of artificial intelligence.

Chen, Z. (2023). 'Artificial Intelligence-Virtual Trainer: Innovative Didactics Aimed at Personalized Training Needs', Journal of the Knowledge Economy, 14(2), pp. 2007–2025. Available at: https://doi.org/10.1007/s13132-022-00985-0.

Datamites Team. (2023). Artificial Intelligence in Logistics Industries. Retrieved on 13 January 2022. Available at: https://datamites.com/blog/artificial-intelligence-in-logisticsindustries

Davenport, T & Ronanki, R. (2018). Artificial intelligence for the real World Harv. Bus. Rev., 96 (1) , pp. 108-116

Davenport, T. (2019). Can we solve AI's 'trust problem'? ProQuest MIT Sloan Manag. Rev., 60 (2), p.1 Cambridge

Garnett, A. (2018). The changes and challenges facing regional labour markets Aus. J. Labour Econ. Perth, 21 (2), pp. 99-123

Gekara, V.O., & Nguyen X.T. (2018). New technologies and the transformation of work and skills: a study of computerisation and automation of Australian container terminals New Technol. Work. Employ., 33 (3), pp. 219-233, 10.1111/ntwe.12118

Giermindl, L.M. et al. (2022). 'The dark sides of people analytics: reviewing the perils for organisations and employees', European Journal of Information Systems, 31(3), pp. 410–435. Available at: https://doi.org/10.1080/0960085X.2021.1927213.

Gillath, O., Ai, T., Branicky, M.S., Keshmiri, S., Davison, R.B. (2021). Spaulding Attachment and trust in artificial intelligence Comput. Hum. Behav.,115, Article 106607, 10.1016/j.chb.2020.106607

Goel, A.K., & Davies, J. (2011) 'Artificial Intelligence', in R.J. Sternberg and S.B. Kaufman (eds) The Cambridge Handbook of Intelligence. 1st edn. Cambridge University Press, pp. 468–482. Available at: https://doi.org/10.1017/CBO9780511977244.024.

IBM (2023). 'Global AI Adoption Index 2023'. IBM. Available at: https://filecache.mediaroom.com/mr5mr_ibmspgi/179414/download/IBM%20Global%20AI%20Adoption%20Index%20Report%20Dec.%202023.pdf.

ITU (2021). Digital skills insights 2021. Geneva: International Telecommunication Union.

Johansson, J., Abrahamsson, L., Kåreborn, B.B., Fältholm,Y., Grane, C., Wykowska, A. (2017). Work and organization in a digital industrial context Management Revue; Baden-Baden, 28 (3), pp. 281-297 http://dx.doi.org.libaccess.hud.ac.uk/10.5771/0935-9915-2017-3-281

Kaplan, A., & Haenlein, M. (2019). 'Siri, Siri, in my hand: Who's the fairest in the land? On the interpretations, illustrations, and implications of artificial intelligence', Business Horizons, 62(1), pp. 15–25. Available at: https://doi.org/10.1016/j.bushor.2018.08.004.

Lane, M., Williams, M., Broecke, S. (2023) The impact of AI on the workplace: Main findings from the OECD AI surveys of employers and workers. OECD Social, Employment and Migration Working Papers 288. Available at: https://doi.org/10.1787/ea0a0fe1-en.

Linkedin. (2023). 'Future of work report. AI at work'. Available at: https://economicgraph.linkedin.com/research/future-of-work-report-ai

Luo, X. et al. (2023). Application of machine learning technology for occupational accident severity prediction in the case of construction collapse accidents, Safety Science, 163, p. 106138. Available at: https://doi.org/10.1016/j.ssci.2023.106138.

McKinsey & Company (2023). The economic potential of generative AI: The next productivity frontier. McKinsey. Available at: https://www.mckinsey.com/capabilities/mckinseydigital/our-insights/the-economic-potential-of-generative-ai-the-nextproductivity-frontier

Natesan A. (2019). Implementing Warehouse Management Systems (WMS) in Logistics: A Case Retrieved in February 2019. Available at: https://www.researchgate.net/publication/330293478_Implementing_Warehouse_Management_Systems_WMS_in_Logistics_A_Case_Study

OECD (2019). OECD AI Principles. Available at: https://oecd.ai/en/ai-principles/.

OECD (2023). OECD Employment Outlook 2023: Artificial Intelligence and the Labour Market. Available at: https://doi.org/10.1787/08785bba-en.

OECD (2024). OECD AI Policy Observatory: Regulatory oversight and ethical advice bodies. Available at: https://oecd.ai/en/dashboards/policy-instruments/Regulatory_oversight_and_ethical_advice_bodies.

Palumbo, R. (2021). Does digitizing involve desensitizing? Strategic insights into the side effects of workplace digitization Publ. Manag. Rev.10.1080/14719037.2021.1877796

Polachowska, K. (2019). AI in business: What are the benefits of artificial intelligence? Retrieved on 22 October 2019. Available: https://neoteric.eu/blog/ai-in-business-what-arethe-benefits-of-artificial-intelligence/

PwC (2024). Thriving in an age of continuous reinvention. PwC. Available at: https://www.pwc.com/gx/en/issues/c-suite-insights/ceo-survey.html#the-ai-opportunity

Stefanini group. (2021). The Role of Artificial Intelligence in Logistics. Retrieved on 16 November 2021. Available at: https://stefanini.com/en/insights/articles/the-role-of-artificialintelligence-in-logistics

Strietska-Ilina, O. & Chun, H.-K. (2021). Changing demand for skills in digital economies and societies: literature review and case studies from low- and middle-income countries. "Available at: https://www.ilo.org/publications/changing-demand-skills-digital-economiesand-societies-literature-review".

Sousa, M.J., & Wilks, D. (2018). Sustainable skills for the world of work in the digital age Syst. Res. Behav. Sci., 35 (4), pp. 399-405, 10.1002/sres.2540

Richards, D. (2017). Escape from the factory of the robot monsters: agents of change Team Perform. Manag.: Int. J., 23 (1/2), pp. 96-108, 10.1108/TPM-10-2015-0052

Russell, S., & Norvig, P. (2020). Artificial intelligence: A modern approach. 4. ed. London: Pearson.

Russell, S.J. (2019). Human compatible: artificial intelligence and the problem of control. New York. Viking.

Ryan W. (2018). Alexa, Who Are You - A Brief History of Amazon's Voice Assistant and Beyond. Retrieved on 28 March 2018. Available at: https://catalium.medium.com/alexawho-are-you-a-brief-history-of-amazons-voice-assistant-and-beyond-eb0dfce065a5

Universal Cargo. (2021). A Brief History of Logistics. Retrieved on 27 April 2021. Available at: https://www.universalcargo.com/a-brief-history-of-logistics/

Wamba-Taguimdje, S.L. et al. (2020). 'Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: the business value of AI-based transformation projects', Business Process Management Journal, 26(7), pp. 1893–1924. Available at: https://doi.org/10.1108/BPMJ-102019-0411.

Willcocks, L. (2020). Robo-Apocalypse cancelled? Reframing the automation and future of work debate J. Inf. Technol., 35 (4), pp. 286-302, 10.1177/0268396220925830

Will T. (2022). AI in Supply Chain and Logistics [20+ Practical Applications]. Retrieved on 6 July 2022. Available at: https://www.v7labs.com/blog/ai-in-supply-chain-and-logistics

ENDÜSTRİ 4.0: BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Prof. Dr. Nevin AYDIN
Artvin Çoruh üniversitesi/İİBF
nevin.aydin@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

"Endüstri 4.0" terimi, endüstrideki ilgili teknolojilerin geliştirilmesini artırmak amacıyla araştırmacılar arasında yaygın olarak kayıtlara geçmiştir. Bu çalışmanın amacı Endüstri 4.0 alanında yayınlanan bilimsel literatürü analiz etmektir. Endüstri 4.0'daki literatür araştırması için Web of Science veri tabanı ve veri görselleştirmesi için VOSviewer kullanıldı. Arama sonuçlarına göre toplam 1494 makale çalışmaya dahil edildi. Endüstri 4.0'daki literatürde en fazla çalışma 2022'de yapılmıştır. Endüstri 4.0'daki araştırmalarda endüstri mühendisliği alanındaki makale çalışmaları alındı. Endüstri 4.0 anahtar kelimeleri en çok kullanılan anahtar kelimelerdi. Endüstri 4.0 ile ilgili araştırmaların çoğu Çin'de yürütülmüştür. Bu çalışma, Endüstri 4.0'daki bilimsel literatürün evrimini sunar ve Endüstri mühendisliği'ndeki araştırma ilgi alanlarını ve gelecekteki araştırmalar için potansiyel yönleri belirler.

Anahtar kelimeler: Endüstri 4.0, Endüstri 4.0 bileşenleri, VOSviewer

INDUSTRY 4.0: BIBLIOMETRIC ANALYSIS

ABSTRACT

The term "Industry 4.0" has been widely recorded among researchers to enhance the development of relevant technologies in industry. The purpose of this study is to analyze the scientific literature published in the field of Industry 4.0. Web of Science database was used for literature research in Industry 4.0 and VOSviewer was used for data visualization. According to the search results, a total of 1494 articles were included in the study. The most studies in the literature on Industry 4.0 were conducted in 2022. In research on Industry 4.0, articles in the field of industrial engineering were included. Industry 4.0 keywords were the most used keywords. Most of the research on Industry 4.0 is conducted in China. This study presents the evolution of scientific literature in Industry 4.0 and identifies research interests in Industrial engineering and potential directions for future research.

Keywords: Industry 4.0, Industry 4.0 components, VOSviewer

1. GİRİŞ

Endüstri 4.0 'da ilk çalışmalar 2011 yılında başladı (Tay vd., 2018). Nesnelerin İnterneti (IoT), gelişmiş insan-makine arayüzleri, akıllı sensörler, büyük veri tabanlı analitik, artırılmış gerçeklik tabanlı çözümler ve akıllı fabrika kavramı gibi yeni teknikler endüstriyel üretimin bir parçası haline geldi (Shaheen & Németh, 2022). Endüstri 4.0, düşük maliyetlerle daha yüksek kaliteli ürünler üretmek için daha hızlı, daha esnek ve daha verimli süreçler sağlar. Endüstri 4.0 üretkenliği artırarak, şirketlerin rekabet gücünü değiştirmiştir. Bu teknolojiler yalnız tedarikçiler, müşteriler ve üreticiler arasındaki iletişimi değil, aynı zamanda insan ve makine arasındaki iletişimi de dönüştürür. Endüstri 4.0 olarak adlandırılan dördüncü sanayi devrimi yalnızca endüstriyle ilgili değildir. Dijital entegrasyon ve akıllı mühendislik kullanılarak genel dönüşümle ilgilidir. Makinelerin iletişim kurma ve bireysel işlevleri gerçekleştirme biçimlerini yeniden tanımlayacakları bir sonraki üretim seviyesi olarak tanımlanır. Endüstri 4.0 kavramı, robotik, dijitalleştirme ve otomasyon gibi mühendislik uygulamaları baz alarak sanal ve gerçek dünyayı birleştirir (Kagermann vd., 2011). İnternet, Endüstri 4.0 için en kritik teknoloji olarak kabul edilir. Çeşitli varlıkları birbirine bağlama ve gerçek zamanlı bilgi sağlama yeteneği, bu hareketin başarısı için anahtardır (Javaid vd., 2021). Nesnelerin İnterneti'nin ortaya çıkışı, siber-fiziksel sistemlerin iletişim kurmasını ve iş birliği yapmasını sağlamıştır.

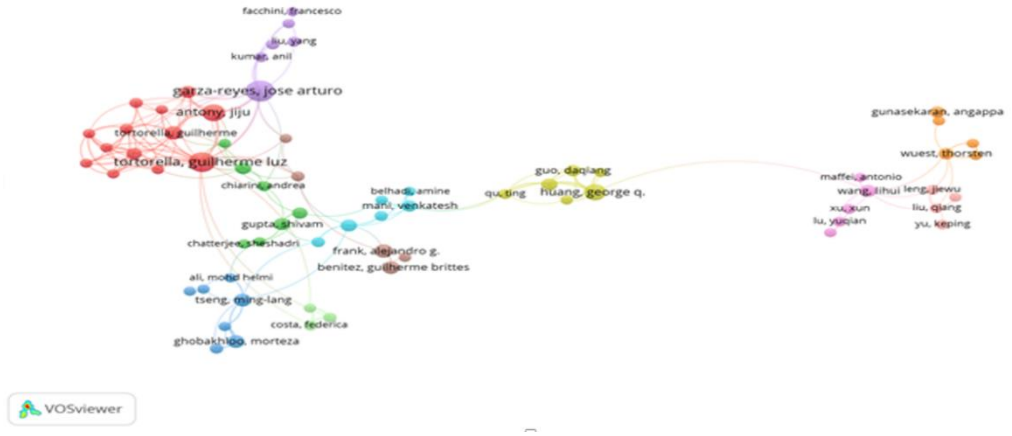
Bibliyometrik analiz, bilimsel araştırmanın belirli bir alanındaki yayınları ölçmek için kullanılan bir yöntemdir (Garousi, 2015). Bilimsel araştırmayı daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca, büyük miktardaki verilerin incelenmesine, düzenlenmesine ve analiz edilmesine ve modellenmesinde katkıda bulunur, Dolayısıyla karar alma sürecinde etkin rol oynar (Daim vd., 2000). Bibliyometrik analiz, ilgili yayınların analizine dayalı olarak araştırma alanlarının bilgi yapısını ve gelişimini incelemek için kullanılan nicel bir yöntemdir (Pritchard, 1969). Pritchard, bibliyometriği “matematik ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim ortamlarına uygulanması” olarak tanımlar. Bu çalışmanın amacı, Endüstri 4.0 alanında yayınlanan bilimsel literatürü bibliyometrik analiz kullanarak analiz etmektir.

2. METHOD

2020-2024 (14 Aralık 2024 e kadar) yılları arasında yapılmış çalışmalar alınmıştır. Web of Science veri tabanında, (TS = ("Industry 4.0")) araştırılması sonucunda 32073 belge bulunmuştur. Burada bazı ayıklamalar yapılarak: Web of Sience Categories alanındaki çalışmalar ve endüstri mühendisliği alanında yapılan çalışmalar, ingilizçe yayınlanmış makaleler alındı. Sonuç olarak 1494 makale analize dahil edilmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Ortak yazar Analizi (Co-authorship with authors)

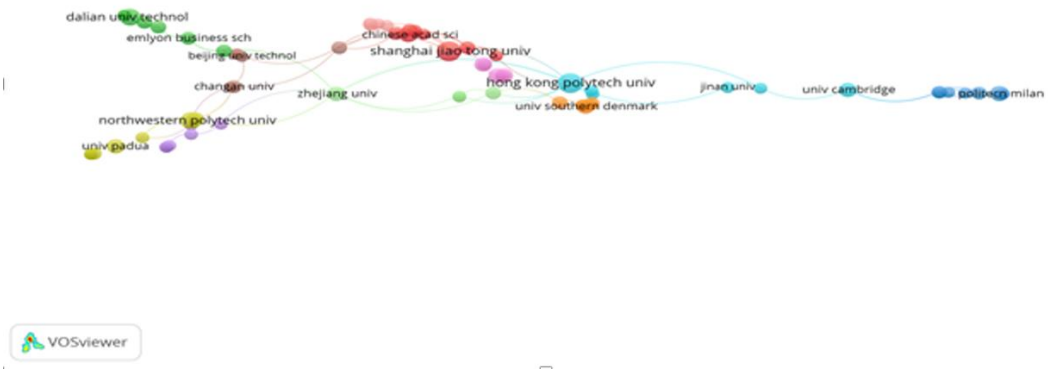
Görsel 1. Ortak Yazar Analizi Haritası

Ortak yazar analizi, yazarlar arasındaki iş birliği ağlarını tespit etmek için kullanılmaktadır (Kurnaz, 2021; Hırlak, 2024). Görsel 1. de 4808 yazardan, her yazarın makale sayısı en az 4 olacak şekilde seçildi. Bu eşik değerini gerçekleştiren 99 yazar bulunmakta olup, bu yazarlardan 67 yazar bağlantılıdır. Bağlantılı yazarlar 11 küme oluşturdu.

İlk beş yazar: garza-reyes, jose arturo 21 makale; tortorella, guilherme luz 19 makale; antony, jiju 14 makale; huang, george q. 13 makale; tortorella, guilherme'nın 9 makalesi bulunmaktadır. Gunasekaran, angappa 353 atıf; zhou, xiaokang 322 atıf; gupta, shivan 206 atıfa ile ilk üç sırayı almaktadır.

3.2. Ortak yazarlı Organizasyonlar (Co-authorship with organizations)

Organizasyonlar arasındaki eş yazarlık işbirliğini, organizasyon belge sayısına göre göstermeye yardımcı olan eş yazarlık analizi VOSviewer'da gerçekleştirilmiştir. 817 organizasyonun en az 3 yayını olan 92 organizasyon bu eşik değerini sağladı. İlk beş organizasyon; hong kong polytech univ 10 yayın; shanghai jiao tong univ 10 yayın; nortwestern polytech univ 7 yayın; daian univ technol 7; chinese acad sci 6 yayına sahiptir. Hong kong polytech univ 395 atıf; univ elect sci & technol china 383 atıf; soochow univ 377 atıf; rıken 339 atıf; nortwestern polytech univ 225 atıf; zhejian univ 223.

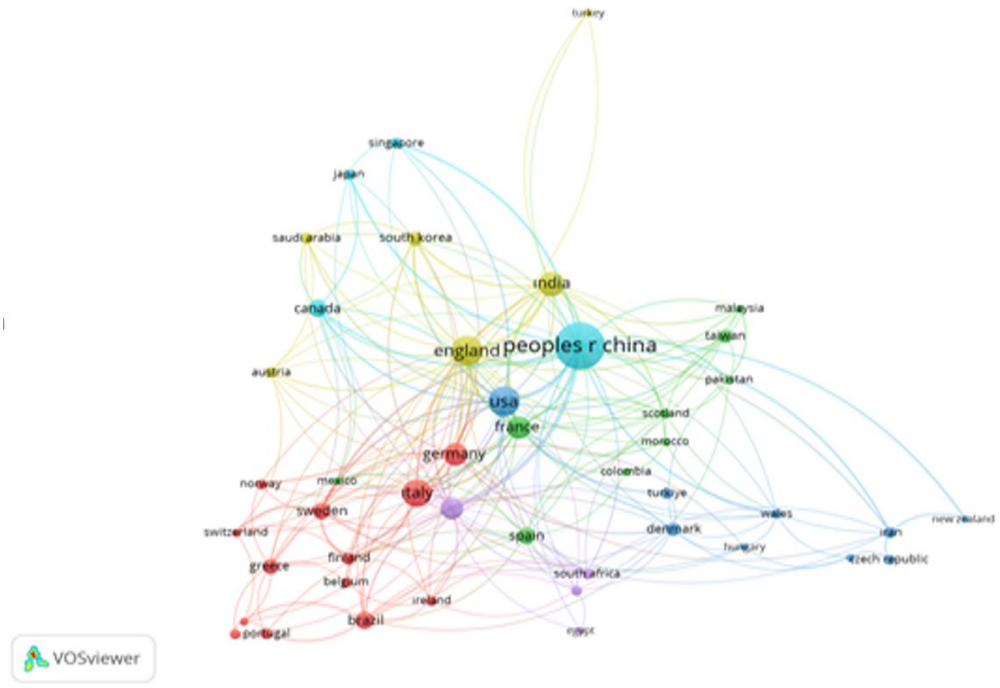

Görsel 2. Ortak yazarlı Organizasyon Analizi

3.3. Ortak yazarlı Ülkeler (Co-authorship with countries)

VOSviewer'ın atıf ağlarını ülkeye göre görselleştirmek için kullanılması, ana ulusal kümelerin hemen yorumlanabilir bir temsilini sağlar. görsel 2'de gösterildiği gibi, her ülke, boyutu ve etiketi çalışma alanındaki ağırlığına orantılı olan bir daire ile temsil edilir. Farklı daireleri birbirine bağlayan çizgiler, farklı ülkeler arasındaki atıf ilişkilerini gösterirken, iki daire arasındaki mekansal mesafe, tematik ve atıf korelasyonlarının görsel bir ölçüsünü sağlar.

Bir ülkenin en az dört yayın sayısı sınırlayıcı bir faktör olarak belirlenmiştir. 66 ülkeden, 47 ülke bu eşik değerini sağladı. Peoples r china 139 makale; usa 57 makale; england 55 makale; ıtaly 48 makale; ındia 40 makale ve peoples r china 3352 atıf; england 1741 atıf; usa 1652 atıf; france 1206 atıf; ıtaly 938 atıfı bulunmaktadır. En çok makaleye sahip ülke Peoples r china'dır.

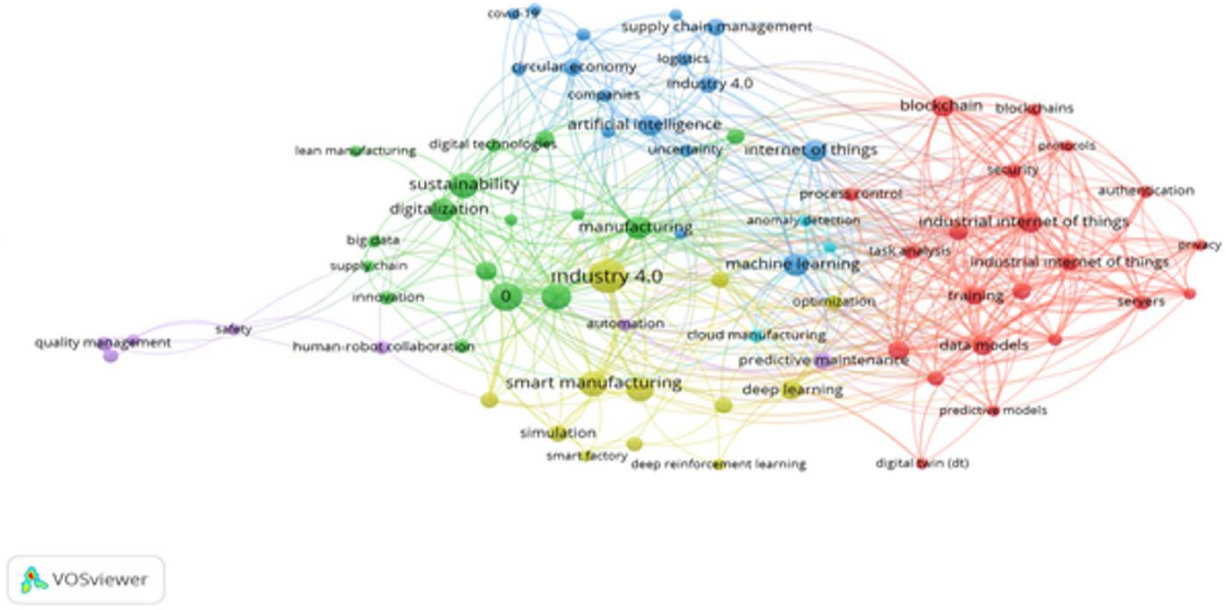

Görsel 3. Ortak Yazarlı Ülke Analizi

3.4. Eş Kelime Analizi (Co occurrence with keywords)

Anahtar kelimeleri, bibliyometrik ağlar oluşturmak ve görselleştirmek için bir yazılım aracı olan VOSviewer ile eşleştirildi. Görsel 3 'de, anahtar kelimelerinin, renk, kare boyutu, yazı tipi boyutu ve bağlantı çizgilerinin kalınlığının diğer anahtar kelimelerle ilişkileri sunmak için kullanıldığı bir ağ görselleştirmesini sunar. Örneğin, aynı renkteki anahtar kelimeler genellikle birlikte listelenmiştir. Bu nedenle, bu çalışmada, örneğin, Industrial ınternet of thing (kırmızı kümede) aynı kümedeki kelimelerle en çok toplam bağ gücüne sahiptir. Bu da bu anahtar kelimelerin yakın bir ilişkiye sahip olduğunu ve genellikle birlikte bulunduğunu gösterir.

Tüm makalelerin başlık ve özet veya anahtar sözcüklerde sorguyla eşleşen kayıtları getirir. Bölümlerinde en sık görünen anahtar sözcükler belirleyerek dahil edilen makalelerin araştırma alanını ortaya çıkarmaktır. Anahtar kelimele analizinde, 2030 kelime buludu. 2030 kelimeden en az 5 kez tekrar etme eşik değeri araştırıldı. 75 kelime bu eşik değerini sağladı. Industri 4.0, 40 kez; O, 30 kez; ındustry 4, 26 kez; smart manufacturing, 23 kez; sustainability, 23 kez tekrar etti. Industrial ınternet of thing en fazla bağlantıya sahip toplam bağlantı gücü 77 dır.

Görsel 4. Eş Kelime Analizi

4. SONUÇ

Bu çalışma, Endüstri 4.0 literatürünün eğilimleri, hakkında daha net bir fikir edinmek için bibliyometrik bir inceleme sunmaktadır. Bu konu hakkındaki araştırmalar 2020'de başlamış ve 2024 'de sonuçlanmıştır. Yayın sayısı 2020-2024 yılları arasında 1494'dür.

Ortak yazar analizinde: garza-reyes, jose arturo 21 makale ile en fazla makaleye sahip yazardır. Ortak yazarlı organizaslarda, hong kong polytech univ 10 yayın; shanghai jiao tong univ 10 yayın ile en fazla yayına sahiptir. Ortak yazarlı ülkelerde, peoples r china 139 makale ile en fazla yayını olan ülkedir. Makalelerin başlık ve özet veya anahtar sözcüklerde en fazla tekrar eden kelime "Industry 4.0" dır.

Bu çalışma, Endüsri 4.0 ile araştırma yapacak yazarlara en çok çalışma yapan yazar, organizasyon, ülke ve en sık kullanılan kelimeler hakkında önemli ip uçları sunar.

KAYNAKÇA

Daim, T.U., Rueda, G., Martin, H., Gerdsri, P.(2000). Forecasting emerging technologies: Use of bibliometrics and patent analysis. Technol. Forecast. Soc. Chang. 73, 981–1012.

Garousi, V. A. (2015). bibliometric analysis of the Turkish software engineering research community. Scientometrics, 105, 23–49.

Hırlak, B. (2024). Yönetim alanındaki whıstleblowıng araştırmalarının bibliyometrik analizi. R&S – Research Studies Anatolia Journal, 7(2), 154-185. https://doi.org/10.33723/rs.1451312

Javaid, M., A. Haleem, A., Singh, R.P., Khan, S., Suman, R. (2021). Blockchain technology applicationsfor Industry 4.0: A literature-based review. Blockchain: Res. Appl. 100027. https://doi.org/10.1016/j.bcra.2021.100027

Kagermann H., Lukas W.D., Wahlster W. (2011). Industrie 4.0: Mit dem internet der dinge auf dem weg zur 4. industriellen revolution VDI Nachr., 13 (2011), p. 11

Kurnaz, A. (2021). Etnosentrizm ile ilgili çalışmaların bibliyometrik analizi. Beykoz Akademi Dergisi, 9(2), 98-118. https://doi.org/10.14514/BYK.m.26515393.2021.9/2.98-118

Pritchard, A. (1969). "Statistical bibliography or bibliometrics", J. Doc, vol. 25, no. 4, pp. 348-349

Shaheen, B.W. & Németh, I. (2022). Integration of Maintenance Management System Functions with Industry 4.0 Technologies and Features—A Review. 10, 2173.

Tay, S.I., Lee, T.C., Hamid, N.Z.A., Ahmad, A.N.A. (2018). An Overview of Industry 4.0: Definition, Components, and Government Initiatives. J. Adv. Res. Dyn. Control Syst. 10, 1379–1387

ENDÜSTRİ 5.0: BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Prof. Dr. Nevin AYDIN
Artvin Çoruh üniversitesi/İİBF
nevin.aydin@gmail.com – ORCID: 0000-0003-1949-2765

ÖZET

Sanayi devrimi, kişiselleştirilmiş ürünleri kullanarak müşteri memnuniyetini artırma çabası içindedir. Modern işletmelerde, fabrika için rekabet avantajları ve ekonomik büyüme elde etmek için "endüstri 5.0" gereklidir. Bu teknolojinin içinde büyük veri analitiği, nesnelerin interneti, işbirlikçi robotlar, Blockchain, dijital ikizler ve gelecekteki 6G sistemleri yer almaktadır. Bu çalışma, 2001-2024 yılları arasında endüstri mühendisliği dergilerinde yayınlanan 183 belgede "Endüstri 5.0" teriminin geçtiğini ortaya çıkardı. Web of Science (WOS) veri tabanında bulunan 183 makale ele alınmış ve VOS Viewer ve R Studio kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre, yıllar içinde "endüstri 5.0" kelimesinin geçtiği makale sayısında artış görülmüştür. En çok yayın, 2024 yılında yapılmıştır. Araştırmada en çok çalışmanın yer aldığı dergi, en çok makale yayınlayan yazarlar, önde gelen ülke ve kuruluşlar, en çok atıf alan ülkeler ve konuyla ilgili en sık geçen kelimeler belirlendi. Bu konuda çalışma yapacak araştırmacılara endüstrilerin dijital dönüşümümden önemli bilgiler sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Endüstri 5.0, Yapay Zeka, Akıllı Üretim

INDUSTRY 5.0: BIBLIOMETRIC ANALYSIS

ABSTRACT

The industrial revolution is trying to increase customer satisfaction by using personalized products. In modern businesses, "Industry 5.0" is necessary to achieve competitive advantages and economic growth for the factory. This technology includes big data analytics, the internet of things, collaborative robots, blockchain, digital twins and future 6G systems. This study found that between 2001 and 2024, the term "Industry 5.0" was mentioned in 183 documents published in industrial engineering journals. 183 articles in the Web of Science (WOS) database were analyzed using VOS Viewer and R Studio. According to the results of the study, an increase was observed in the number of articles where the word "Industry 5.0" was mentioned over the years. The most publications were made in 2024. The study identified the journal with the highest number of studies, the authors with the most published articles, the leading countries and organizations, the countries with the highest citation counts, and the most frequently occurring words in the subject matter. It provides important information about the digital transformation of the industries to researchers who will work on this subject.

Keywords: Industry 5.0, Artificial Intelligence, Smart Manufacturing

1. GİRİŞ

Endüstri 5.0 kavramı teknolojilere dayanmıyor. İnsan merkezlilik, ekolojik veya sosyal faydalar gibi değerler etrafında merkezleniyor. Bu paradigma değişimi, teknolojilerin değerleri destekleyecek şekilde şekillendirilebileceği, teknolojik dönüşümün ise tam tersi değil, toplumsal ihtiyaçlara göre tasarlanabileceği fikrine dayanmaktadır. Bu özellikle dördüncü sanayi devrimindeki devam eden toplumsal gelişmelerde değerin yaratılma, değiştirilme ve dağıtılma şeklini değiştirmesi nedeniyle önemlidir. Ayrıca, Endüstri 5.0 'daki teknolojiler, toplumsal gelişmeleri belirleyen teknolojiler olarak değil, toplumsal ve ekolojik değerleri güçlendirmeye yönelik aktif olarak tasarlanmış sistemlerin bir parçası olarak görülmelidir. Örneğin, kullanılan teknolojilerin temel odağı, fabrikadaki işçinin yerini almak değil, işçilerin yeteneklerini desteklemek ve onlara güvenli ve daha tatmin edici çalışma ortamları yaratmaktır. Endüstri 5.0 'ın merkezindeki teknolojiler büyük ölçüde Endüstri 4.0 ile uyumludur. İnsan merkezli teknolojilere daha fazla odaklanmak ise Endüstri 5.0 'ın temelini oluşturur. Endüstri 5.0, Endüstri 4.0'ın ayırt edici özelliklerini tamamlar ve genişletir.

Endüstri 5.0 devrimi, insanların ve makinelerin birlikte çalışarak endüstriyel üretimin verimliliğini artırdığı anlamına gelir. İnsan işçiler ve evrensel robotlar, üretim endüstrisinin üretkenliğini artırıyor (Majumdar vd., 2021). Firmaların yönetici ekiplerinin her birinin üretim hattını tanımlaması, temel performans göstergelerini takip etmesi ve süreçlerin düzgün çalışmasını sağlaması gerekiyor. Endüstri 5.0 'ın gelecekteki hedefi, robotların ve endüstriyel robotların üretimidir. Yapay zeka ve bilişim teknolojilerinin ilerlemesi, üretim dünyasını yüksek bir hıza ulaştırıyor ve iş verimliliğini artırıyor (Chen vd., 2020). Endüstri 5.0 'rın üretimdeki faydalarının yanı sıra yenilenebilir enerjiyle çalışan sürdürülebilirlik alanında da fayda sağlar. Endüstri 5.0, robotik ve yapay zeka gibi alanlardaki bilginin kullanımıdır (Zhang & Chen, 2020; Chowdhury vd., 2020). İşletme organizasyonunun rolü, gelişmiş faktörler etrafında kararlar almaya dayanmaktadır. Çalışanlara eğitim sağlamak için üretimin durdurulması gerekmediğinden, işletmelerin maliyetlerini düşürmek için sanal eğitimle çalışanlarını eğitilmesi gerekir. Eğitim oturumları çalışanların gereksiz sorunlara maruz kalmasını önleyebilecek güvenli bir ortam sağlar. Etkileşimli bilgi ortamlarıyla çalışanların motivasyonu artar (Longo vd., 2020., Angelopoulos vd., 2020; Abubakr vd., 2020; Leong vd., 2020). İşbirlikçi robotlar, insanlarla sezgisel etkileşim için tasarlanmaktadır. Dijital ikizlerin genişletilmesi, endüstri 5.0 'da gerekli bir teknolojidir.

Veriler Web of Science (WOS) veri tabanından alınmış, VOS Viewer ve bibliometrix R Paketi ve biblioshiny uygulaması yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışma, Web of Science 2002-2024 (2002- Aralık 2024 kadar) döneminde yayınlanan 183 belgenin analizine dayanmaktadır.

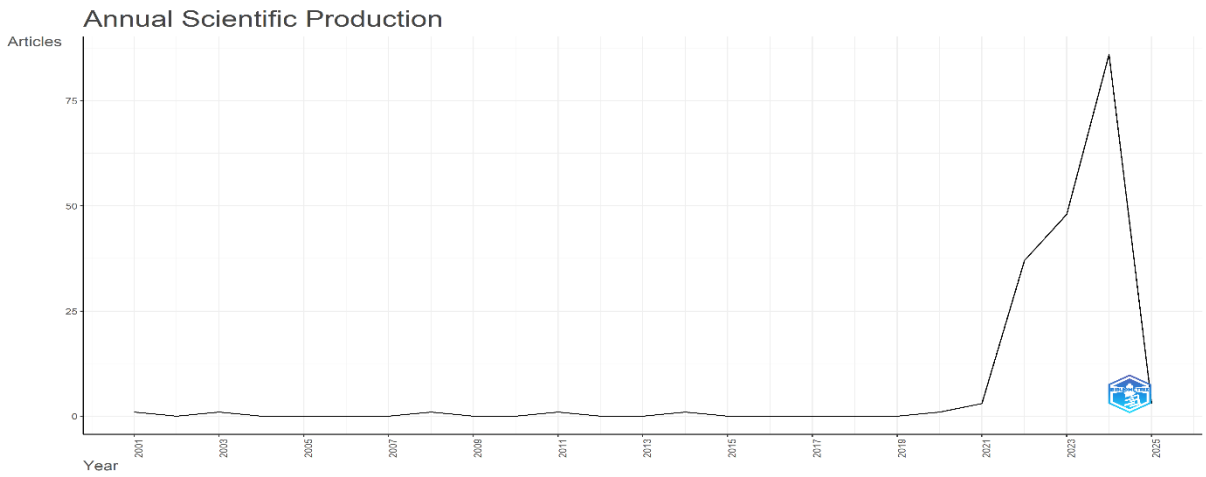
2. METODOLOJİ

2.1. Ana Bilgiler

Çizelge 1. Ana Bilgiler

MAIN INFORMATION ABOUT DATA	2002-2024
Sources (Journals, Books, etc)	36
Documents	183
Annual Growth Rate %	4.68
Document Average Age	1.17
Average citations per doc	27.92
References	9906
DOCUMENT CONTENTS	
Keywords Plus (ID)	377
Author's Keywords (DE)	853
AUTHORS	
Authors	762
Authors of single-authored docs	9
AUTHORS COLLABORATION	
Single-authored docs	11
Co-Authors per Doc	4.68
International co-authorships %	44.81
DOCUMENT TYPES	
Article	158
article; book chapter	4
article; early Access	21

2.2. Yıllık Bilimsel Üretim

Görsel 1. Yıllık Bilimsel Üretim

En fazla makalenin yayınlandığı yıllar sırasıyla; 2022 yılında 37 makale, 2023 yılında 48 makale, 2024 yılında 86 makaledir.

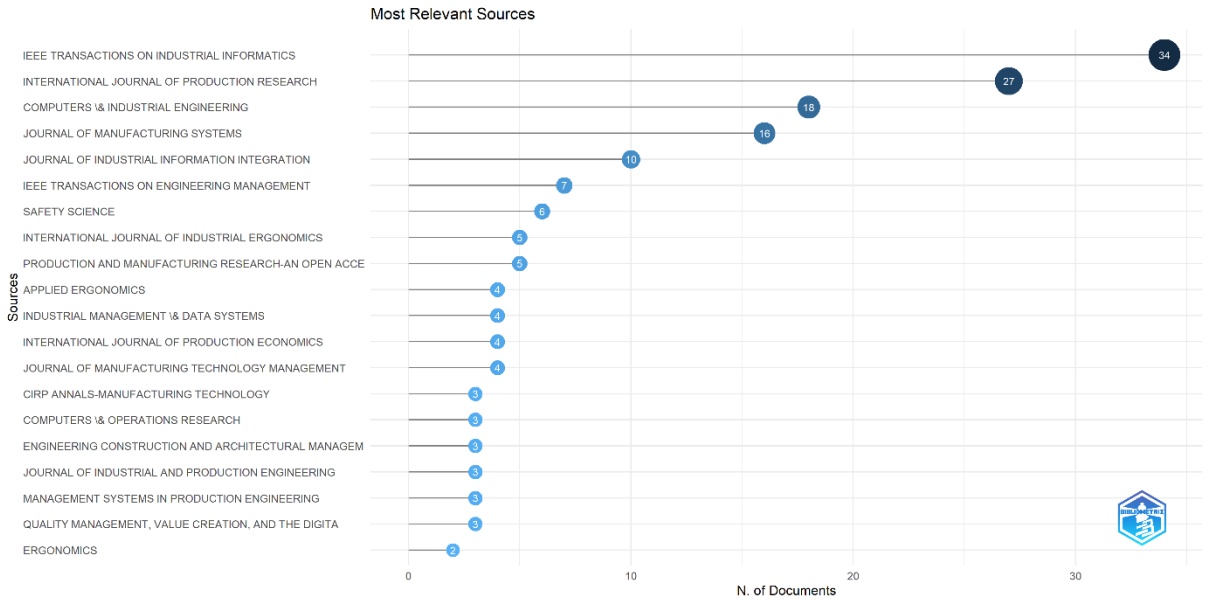
2.3. En İlgili Kaynaklar

En ilgili kaynaklar Çizelge 2. ve Görsel 2 'de görülmektedir. Çizelge 2'de En ilgili kaynaklardan 10 kaynak ve görsel 2'de 20 kaynak görülmektedir. IEEE TRANSACTIONS ON INDUSTRIAL INFORMATICS 34 makale ile birinci sırada yer almaktadır.

Çizelge 2. En ilgili kaynaklar

KAYNAKLAR	MAKALELER
IEEE TRANSACTIONS ON INDUSTRIAL INFORMATICS	34
INTERNATIONAL JOURNAL OF PRODUCTION RESEARCH	27
COMPUTERS & INDUSTRIAL ENGINEERING	18
JOURNAL OF MANUFACTURING SYSTEMS	16
JOURNAL OF INDUSTRIAL INFORMATION INTEGRATION	18
IEEE TRANSACTIONS ON ENGINEERING MANAGEMENT	16
SAFETY SCIENCE	10

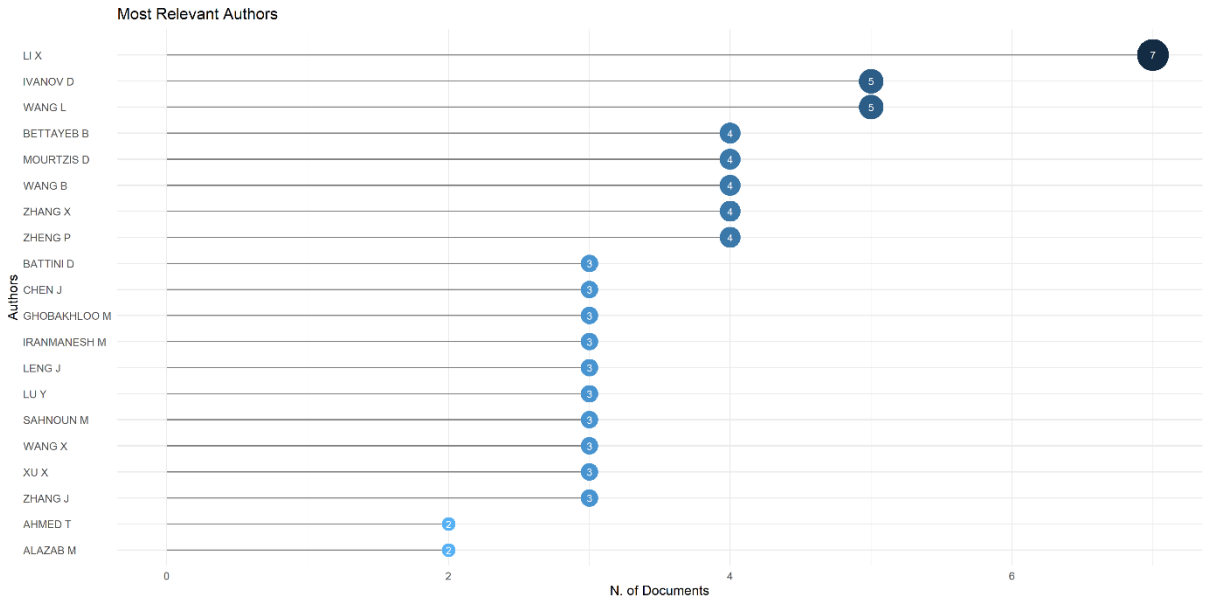
INTERNATIONAL JOURNAL OF INDUSTRIAL ERGONOMICS	7
PRODUCTION AND MANUFACTURING RESEARCH-AN OPEN ACCESS JOURNAL	6
APPLIED ERGONOMICS	5

Görsel 2. En İlgili Kaynaklar (Most Relevant Sources)

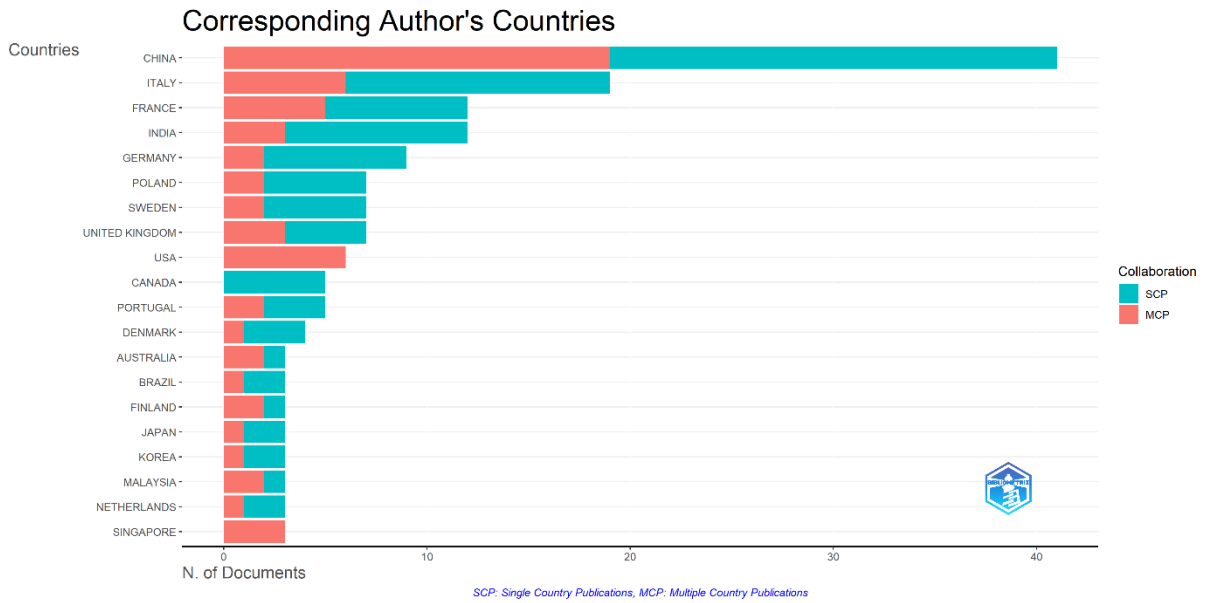
2.4. En İlgili Yazarlar

İlk 10 yazarı alırsak, LI X, 7 makale; IVANOV D, 5 makale; WANG L, 5 makale; BETTAYEB B, 4 makale; MOURTZIS D, 4 makale; WANG B, 4 makale; ZHANG X, 4 makale; ZHENG P, 4 makale; BATTINI D, 3 makale; CHEN J, 3 makalesi oduğu görülmektedir. Ayrıca Görsel 3' de yazarın makale sayıları görülmektedir.

Görsel 3. En İlgili Yazarlar (Most Relevant Authors)

2.5. İlgili Yazar'ın Ülkeleri (Corresponding Author's Countries)

Görsel 4. İlgili Yazar'ın Ülkeleri (Corresponding Author's Countries)

Görsel 4 'de yazarların ürettiği 20 ülkenin makale sayısı görülmektedir.

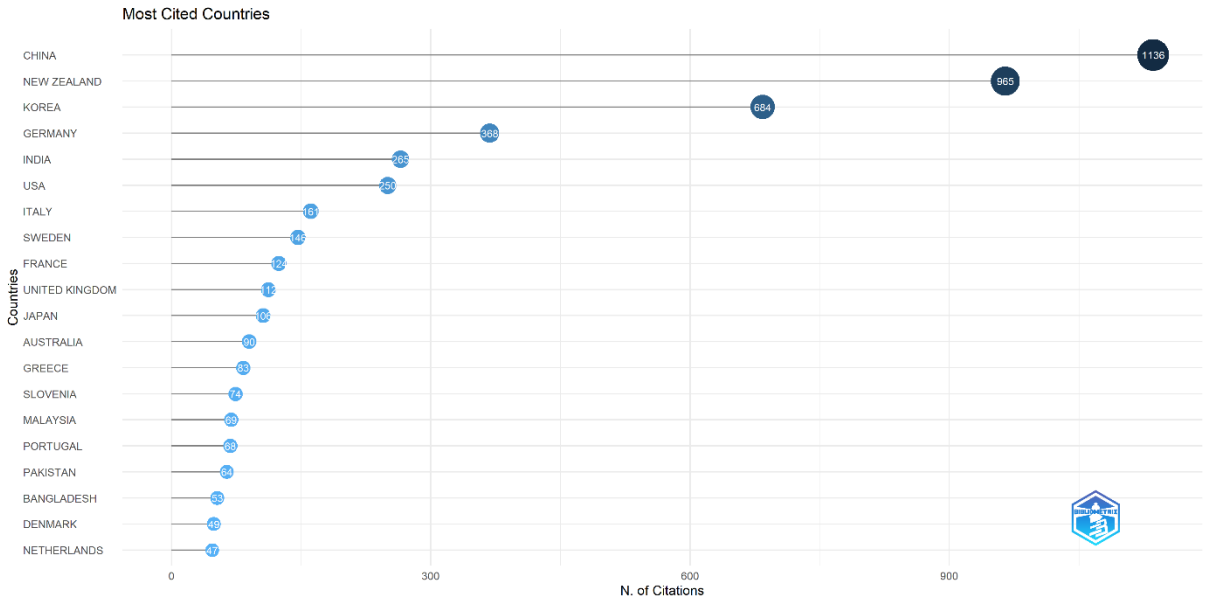
Çizelge 3. İlgili Yazar'ın Ülkeleri (Corresponding Author's Countries)

COUNTRY	ARTICLE	ARTICLE %	SCP	MCP	MCP %
CHINA	41	22,4	22	19	46,3
ITALY	19	10,4	13	6	31,6
FRANCE	12	6,6	7	5	41,7
INDIA	12	6,6	9	3	25
GERMANY	9	4,9	7	2	22,2
POLAND	7	3,8	5	2	28,6
SWEDEN	7	3,8	5	2	28,6
UNITED KINGDOM	7	3,8	4	3	42,9
USA	6	3,3	0	6	100.0
CANADA	5	2,7	5	0	0.0

Yukarıda çizelge 3 'de İlk on ülkenin makale sayısı, yüzdesi, tek ülkeli yayınların sayısı (SCP) ve çok ülkeli yayınların sayısı (MCP) ve (MCP %) oranları yer almaktadır.

Çizelge 4'de göre 41 makale Çin'den ilgili yazarlar tarafından yazılmıştır. 22'si tek ülkeli yayınlardır (SCP) ve 19'i çok ülkeli yayınlardır (MCP). Birkaç ülkeyi kapsayan yayınların en az bir uluslararası ortak yazarı vardır. Italy' da 13 'cü tek ülkeli yayınlardır (SCP) ve 6'si çok ülkeli yayınlardır (MCP). Italy ikinci sırada yer alıyor. France 7'i tek ülkeli yayınlardır (SCP) ve 5'si çok ülkeli yayınlardır (MCP). France üçüncü sıradadır. India 9'u tek ülkeli yayınlardır (SCP) ve 3'u çok ülkeli yayınlardır (MCP). India dördüncü sıradadır. Germany 7'sı tek ülkeli yayınlardır (SCP) ve 3'si çok ülkeli yayınlardır (MCP). Germany beşinci sırada yer alıyor.

2.6. En Çok Atıf Alan Ülkeler

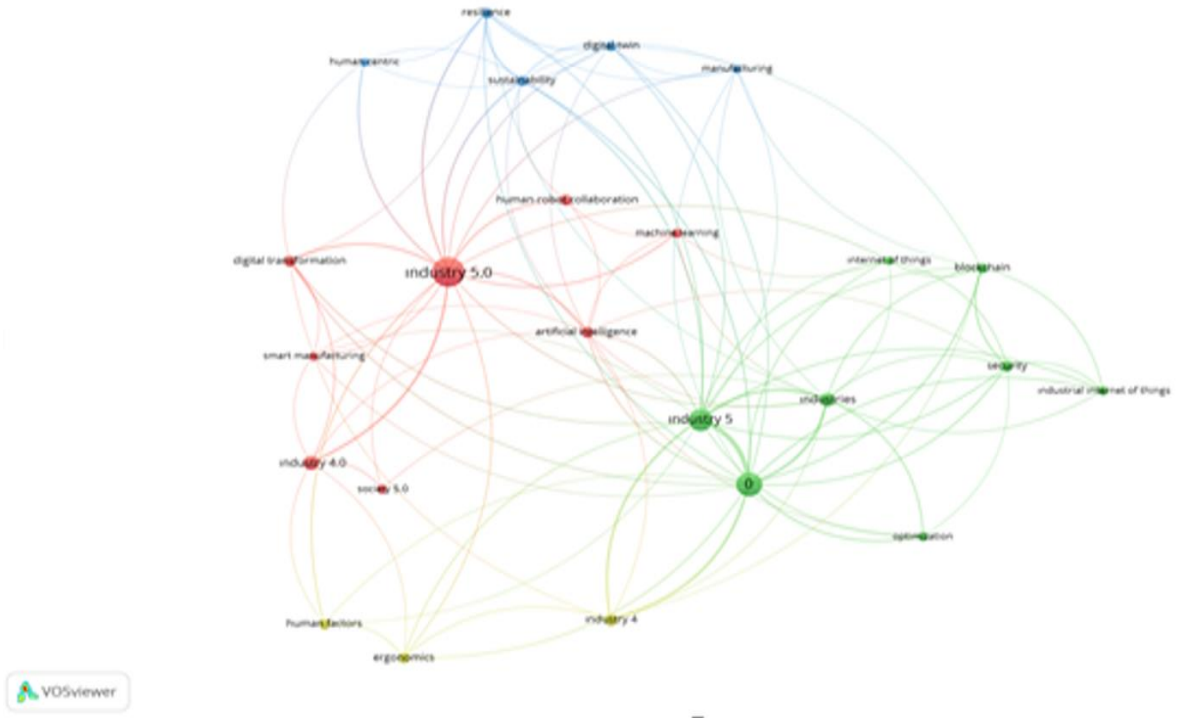

Görsel 5. En Çok Atıf Alan Ülkeler

Ençok atıf alan 20 ülke çizelge 'de görülmemektedir. Bunlardan ilk 10 ülke sırasıyla; CHINA 1136 atıf, NEW ZEALAND 965 atıf, KOREA 684 atıf, GERMANY 368 atıf, INDIA 265 atıf, USA 250 atıf, ITALY 161 atıf, SWEDEN 146 atıf, FRANCE 124 atıf, UNITED KINGDOM112 atıfı bulunmaktadır.

2.7. Eş Kelime Analizi

Eş kelime en az 5 olsun, 779 kelimeden 25 kelime eşik değerini sağlıyor. 24 kelime 4 küme oluşturdu. Kırmızı kümede 8 kelime birbiriyle bağlantılı, yeşil kümede 8 kelime birbiriyle bağlantılı, sarı kümede 3 kelime kelime birbiriyle bağlantılı, mavi kümede 5 kelime birbiriyle bağlantılıdır. Büyük olan düğüm en çok tekrar eden kelimeyi gösterir. Görsel 6'de en çok tekrar eden kelime kırmızı kümede industri 5.0 dır.

Görsel 6. Eş Kelime Analizi

3. SONUÇLAR

Endüstri 5.0 konsepti, insanların ve makinelerin verimliliğini doğru bir şekilde yapmak için tasarlanmıştır. Endüstri 5.0, önceki sanayi devrimlerine göre insan faktörüne, özelleştirmeye, çevre bilincine ve yeni teknolojilerin entegrasyonuna daha fazla önem vererek tasarlanmıştır.

Endüstri 5.0'ın teknoloji ve inovasyon uygulaması, şirketlerin hızla gelişen bir ortama uyum sağlarken, müşterilerinin farklı taleplerini karşılamalarına olanak tanır. Sürekli öğrenme ve eğitim, iş gücü gelişiminde önemli rol oynar. Endüstri 5.0, makinelerle verimli, akıllı ve doğru bir şekilde çalışmak için uzmanların yaratıcılığı gücünden yararlanır. Birçok teknoloji uzmanı, Endüstri 5.0'ın insan müdahalesini geri getireceğine, yüksek hızlı ve doğru makineleri insanların bilişsel düşünceleriyle ortak çalışacağına inanıyor. Endüstri 5.0, tekrarlayan ve monoton görevleri robotlara/makinelere ve düşünme görevlerini insanlara atayarak üretim kalitesini artırabilir. Endüstri 5.0, modern teknolojinin kullanılmasıyla, insan ile makine arasında köprü kurulmasıyla birçok engel ortaya kalkacaktır. Bu engellerin ortadan kaldırılması için, endüstrilerin daha yakın bir şekilde iş birliği yapması, kaynakları daha üretken kullanması büyük önem taşımaktadır. Bu, sanayi büyümesi ile insani değerler arasında hassas bir dengenin kurulacağı, daha kapsamlı ve sürdürülebilir bir toplum yaratılacağıdır.

En ilgili kaynaklar, yazarlar, ilgili yazarların ortak çalışma yaptıkları ülkeler, en çok atıf alan ülkeler, çalışmaların en verimli olduğu yıllar araştırılmıştır. Yapılan bu çalışmanın gelecekte bu konuda araştırma yapacak yazarlara önemli bilgiler sağlayacağı vurgulanmaktadır.

KAYNAKÇA

Majumdar A., Garg H., Jain R (2021) Managing the barriers of industry 4.0 adoption and implementation in textile and clothing industry: interpretive structural model and triple helix framework. Comput Ind 125:103372

Chen H., Simoska O., Lim K., Grattieri M., Yuan M., Dong F., Lee YS., Beaver K., Weliwatte S., Gaffne EM., Minteer SD. (2020). Fundamentals, applications, and future directions of bioelectrocatalysis. Chem Rev 120(23):12903–12993

Zhang C., Chen YA. (2020). Areview of research relevant to the emerging industry trends: industry 4.0, IoT, blockchain, and business analytics. J Industr Integr Manag. 5(01):165–180

Chowdhury MZ, Shahjalal M, Ahmed S, Jang YM (2020) 6G wireless communication systems: applications, requirements, technolo-gies, challenges, and research directions. IEEE Open J Commun Soc 1:957–975

Longo F, Padovano A, Umbrella S. (2020). Value-oriented and ethical technology engineering in industry 5.0: a human-centric perspective for the design of the factory of the future. Appl Sci 10(12):4182

Angelopoulos A., Michailidis ET., Nomikos N., Trakadas P., Hatziefremidis A., Voliotis S., Zahariadis T. (2020) Tackling faults in the industry 4.0 era—a survey of machine-learning solutions and key aspects. Sensors. 20(1):109

Abubakr M., Abbas AT., Tomaz I., Soliman MS., Luqman M., Hegab H. (2020). Sustainable and smart manufacturing: an integrated approach. Sustain-ability. 12(6):2280

Leong YK., Tan JH., Chew KW., Show PL. (2020). Significance of industry 5.0. In: Show PL, Chew KW, Ling TC (eds) The Prospect of industry 5.0 in biomanufacturing. CRC Press, pp 1–20

SOSYAL BİLİMLERDE KARAR VERME TEKNİKLERİNİN FARKLI DİSİPLİNLERLE ENTEGRASYONU

Dr. Öğr. Üyesi Bülent ORDU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Bolu
bulentordu@ibu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3103-9325

Doç. Dr. Hakan Tahiri MUTLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Bolu
tahirimutlu@ibu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8964-2696

Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet Nur ALSAK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Bölümü, Bolu
mna.alsak@gmail.com
ORCID ID: 0009-0004-8246-8447

ÖZET

Karar verme, sosyal bilimlerde bireylerin, grupların ve organizasyonların davranışlarını anlamak ve yönlendirmek için merkezi bir öneme sahiptir. Bu süreç, genellikle belirsizlik, çoklu kriter ve karmaşık dinamiklerin etkisi altında gerçekleşir. Sosyal bilimlerde kullanılan karar verme teknikleri, analitik hiyerarşi süreci (AHP), çok kriterli karar verme (MCDM), oyun teorisi ve simülasyon gibi yöntemleri içerir. Bu tekniklerin, disiplinlerarası bir yaklaşımla farklı bilim alanlarına entegrasyonu, hem teorik hem de uygulamalı çalışmalarda önemli avantajlar sunmaktadır.

Bu bildiride, sosyal bilimlerdeki karar verme tekniklerinin ekonomi, psikoloji, sosyoloji, mühendislik ve tıp gibi farklı disiplinlere entegrasyonu ele alınmaktadır. Öncelikle, sosyal bilimlerde kullanılan temel karar verme teknikleri tanıtılmış ve bu tekniklerin diğer disiplinlerdeki potansiyel kullanım alanları tartışılmıştır. Örneğin, mühendislik alanında optimizasyon süreçlerine sosyal dinamiklerin eklenmesi, tıp alanında hasta odaklı tedavi stratejilerinin geliştirilmesi veya ekonomi politikalarının sosyal etkilerinin modellenmesi gibi entegrasyonlar incelenmiştir.

Bu entegrasyon süreçlerinde karşılaşılan zorluklar da analiz edilmiştir. Farklı disiplinlerin metodolojik ve epistemolojik yaklaşımlarındaki farklılıklar, tekniklerin uygulanabilirliğini sınırlayabilmektedir. Bunun yanı sıra, veri eksikliği, disiplinlerarası ekip çalışmasının zorlukları ve metodolojik çerçevelerin uyumlaştırılması gibi sorunlar öne çıkmaktadır. Bu zorluklara rağmen, disiplinlerarası entegrasyonun, sosyal bilimlerde daha kapsayıcı ve etkili karar verme modellerinin geliştirilmesine katkıda bulunduğu savunulmaktadır.

Sonuç olarak, sosyal bilimlerde kullanılan karar verme tekniklerinin farklı disiplinlerle entegrasyonu, hem teorik derinlik hem de pratik fayda sağlamaktadır. Bu bağlamda, disiplinler arası araştırma ve iş birliğini teşvik etmek, bilimsel yeniliklerin önünü açacaktır. Bu çalışma, bu süreçlere rehberlik edecek bir çerçeve sunmayı ve gelecekteki araştırmalara katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Çok Kriterli Kara Verme, Oyun Teorisi, Simülasyon

INTEGRATION OF DECISION-MAKING TECHNIQUES IN SOCIAL SCIENCES WITH DIFFERENT DISCIPLINES

ABSTRACT

Decision-making holds a central role in understanding and guiding the behaviors of individuals, groups, and organizations within the social sciences. This process often occurs under conditions of uncertainty, multiple criteria, and complex dynamics. Decision-making techniques employed in social sciences include methods such as the Analytical Hierarchy Process (AHP), Multi-Criteria Decision Making (MCDM), game theory, and simulation. Integrating these techniques with various scientific disciplines through an interdisciplinary approach offers significant advantages in both theoretical and practical contexts.

This paper examines the integration of decision-making techniques in social sciences with disciplines such as economics, psychology, sociology, engineering, and medicine. Initially, fundamental decision-making techniques used in social sciences are introduced, and their potential application areas in other disciplines are discussed. For instance, integration examples include incorporating social dynamics into optimization processes in engineering, developing patient-centered treatment strategies in medicine, and modeling the social impacts of economic policies.

Challenges encountered during these integration processes are also analyzed. Differences in methodological and epistemological approaches across disciplines can limit the applicability of techniques. Additionally, issues such as data scarcity, difficulties in interdisciplinary collaboration, and harmonizing methodological frameworks are highlighted. Despite these challenges, it is argued that interdisciplinary integration contributes to developing more inclusive and effective decision-making models within the social sciences.

In conclusion, integrating decision-making techniques in social sciences with various disciplines provides both theoretical depth and practical benefits. Encouraging interdisciplinary research and collaboration will pave the way for scientific innovations. This study aims to offer a framework to guide these processes and contribute to future research.

Keywords: Multi-Criteria Decision Making, Game Theory, Simulation

1. GİRİŞ

2017 yılında, Yılmaz vd. çalışmalarında, mobilya işletmeleri için hedef pazar seçimi konusunu çok kriterli karar verme (ÇKKV) yaklaşımlarıyla ele almaktadır. Bu yaklaşımlardan, Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve VIKOR yöntemleri kullanılarak mobilya sektörü için hedef pazar potansiyeli göstergesi olan şehir seçimi yapılmıştır. Hedef pazar alternatifleri olarak Ankara, Bursa, İstanbul, Eskişehir, İzmir ve Kayseri şehirleri ele alınmıştır. Kriterler, satış verileri, ithalat-ihracat değerleri, evlilik sayısı, nüfus artış oranı ve gelir düzeyi olarak belirlenmiştir. AHP yöntemiyle kriterlerin ağırlıkları belirlendikten sonra, VIKOR yöntemiyle alternatif şehirler sıralanmıştır. VIKOR analizine göre, İstanbul, hedef pazar potansiyeli açısından en uygun şehir olarak belirlenmiştir. İstanbul'u sırasıyla Ankara, İzmir, Bursa, Kayseri ve Eskişehir izlemektedir. Çalışmanın sonucunda, mobilya sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin hedef pazar seçimi kararlarında çok kriterli karar verme tekniklerinin nasıl kullanılabileceğini göstermektedir (Yılmaz vd., 2017).

2017 yılında, Ayyıldız ve Murat çalışmalarında, Türkiye'deki 81 şehrin eğitim performanslarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, 9 farklı kriter belirlenmiş ve bu kriterler Entropi yöntemi kullanılarak ağırlıklandırılmıştır. Ardından, Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden WASPAS kullanılarak şehirlerin eğitim performanslarına göre sıralaması elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan kriterler TÜİK ve Milli Eğitim Bakanlığı'nın 2015 yılı verilerinden alınmıştır. Entropi yöntemi ile kriter ağırlıkları belirlenirken, derslik başına düşen öğrenci sayısı (ilkokul ve ortaokul) en yüksek öneme, YGS puan ortalaması ise en düşük öneme sahip bulunmuştur. Daha sonra WASPAS yöntemi ile şehirlerin eğitim performansları sıralanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Tunceli en yüksek skoru elde ederken, Şanlıurfa en düşük skoru elde etmiştir. nüfusu az olan şehirlerin genellikle daha iyi performans gösterdiği görülmektedir. (Ayyıldız ve Murat, 2017).

2018 yılında, Ak vd. çalışmalarında, tedarikçi seçim sürecinde Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve TOPSIS yöntemlerinin entegre kullanımını incelemektedir. Tedarik zinciri yönetiminde tedarikçi seçimi kritik bir rol oynar ve bu süreçte çeşitli kriterlerin değerlendirilmesi gerekir. Çalışmanın amacı, bu iki yöntemi birleştirerek yönetime karar verme süreçlerinde destek olabilecek bir araç sunmaktır. Çalışmada, uzmanların görüşleri alınarak belirlenen yedi temel kriter (maliyet, teslim süresi, kalite, teknik yeterlilik, hizmet, esneklik ve iletişim yeteneği) kullanılmış ve AHP yöntemi ile bu kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış ve en önemli kriterin kalite olduğu belirlenmiştir. TOPSIS yöntemi kullanılarak beş farklı tedarikçi (T1, T2, T3, T4, T5) değerlendirilmiş ve en iyi tedarikçinin T1 olduğu sonucuna varılmıştır. Sonuç olarak, akıllı kent teknolojileri alanında bu yöntemlerin tedarikçi seçiminde kullanılabilirliğine dikkat çekerek, literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır (Ak vd., 2018).

2019 yılında, Ünal vd. çalışmalarında, bir gübre üreticisi işletmesinin hedef pazar seçimi problemini, AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve TOPSIS yöntemleri entegre edilerek, işletme için en uygun hedef pazarları belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmada, Antalya'da faaliyet gösteren bir gübre üreticisi için hedef pazar seçimi sorununa odaklanmakta ve kriterlerin belirlenmesi sonucunda, nüfus, kişi başı GSMH, gübre tüketimi, gübre üretimi, gübre ticareti dengesi, iş yapma kolaylığı, ülkelere uzaklık ve lojistik performansı olmak üzere sekiz kriter belirlenmiştir. AHP yöntemi ile birlikte en önemli kriterlerin ülkelere uzaklık ve ticaret dengesi olduğu, TOPSIS yönteminde kullanılarak, 33 ülke arasından hedef pazar için en uygun ilk 10 ülke (Hindistan, Brezilya, ABD, Tayland, İngiltere, İsveç, Endonezya, İspanya, Japonya, Bangladeş) sıralanmıştır. Özetle, bir gübre üreticisi için hedef pazar seçimi sürecinde AHP ve TOPSIS yöntemlerinin entegre kullanımının etkinliğini göstermektedir (Ünal ve İpekçi, 2019).

2019 yılında, Yılızatı ve Yazıcıoğlu çalışmalarında, bir otomotiv yan sanayi firmasında tedarikçi seçimi problemini ele almakta ve bu süreçte Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve İdeal Çözüme Dayalı Sıralama Tekniği (TOPSIS) yöntemlerini bütünleşik olarak kullanmaktadır. Mevcut değerlendirme ölçütleri güncellenerek, AHS yöntemi ile kriterlerin önem dereceleri belirlenmiş ve tedarikçilerin değerlendirilmesinde TOPSIS yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada, kullanılan kriterler, fiyat, teslimat, kalite, teknoloji ve esneklik olarak seçildikten sonra AHS yöntemi ile kriterlerin ağırlıkları belirlenmiş ve fiyat kriterinin en yüksek ağırlığa sahip olduğu görülmüştür. TOPSIS yöntemi ile tedarikçiler değerlendirilmiş ve ideal çözüme göreceli yakınlık değerleri hesaplanmıştır. Çalışmanın sonucunda, otomotiv sektöründe faaliyet gösteren bir işletme için tedarikçi seçim sürecinde AHS ve TOPSIS yöntemlerinin entegre kullanımının nasıl faydalı olabileceğini göstermektedir (Yılızatı ve Yazıcıoğlu, 2019).

2020 yılında, Yapıcı vd. çalışmalarında, medikal depo yeri seçimi problemini ele almakta ve bu süreçte AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) ve ANP (Analitik Ağ Prosesi) yöntemlerini kullanarak en uygun depo yerini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında, Kırıkkale ilindeki 9 ilçe arasından en uygun medikal depo yerini belirlemek amacıyla bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu analizde, 4 ana kriter ve bu kriterlere bağlı toplam 9 alt kriter dikkate alınmış; Yahşihan, Keskin, Delice ve Sulakyurt ilçeleri karşılaştırılmak üzere seçilmiştir. Bulgular, hem AHP hem de ANP yöntemlerinde "Arsa ve Arazi Özelliği (AAÖ)" kriterinin en önemli olduğunu göstermiştir. AHP yöntemine göre en önemli ana kriter "Özel Yer Seçim Faktörü (OYF)" iken, ANP yönteminde bu faktörün alt kriteri olan "Arsa ve Arazi Özelliği (AAÖ)" en önemli kriter olarak belirlenmiştir. Her iki yöntemin sonuçlarına göre, medikal deponun Yahşihan ilçesindeki birinci bölgede (A1) kurulması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Kriterlerin önem sıralaması AHP ve ANP yöntemlerinde farklılık göstermektedir; AHP'de AAÖ, EHY, NÜY ve diğer kriterler sıralanırken, ANP'de AAÖ, EHY, İŞG ve diğer kriterler öncelik kazanmıştır. Özetle, Medikal depo yeri seçimi problemine ÇKKV yöntemleri ile çözüm bulunması literatürde ilk defa bu çalışmada gerçekleştirilmiştir. Kırıkkale ilinde medikal depo yeri seçimi için AHP ve ANP yöntemlerini kullanarak bir çözüm sunmakta ve Yahşihan ilçesinin en uygun yer olduğu sonucuna varılmıştır (Yapıcı vd., 2020).

2020 yılında, Ulu ve Yıldızbaşı çalışmalarında, Türkiye'deki devlet üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin tükenmişlik sendromunu belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla, Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci (AHS) ve Bulanık AHS-Bulanık TOPSIS hibrit model kullanılmıştır. Çalışmada, tükenmişlik sendromuna neden olan risk faktörleri analiz edilmiş ve bu faktörlerin etki değerleri sayısal olarak sıralanmıştır. Bulanık AHS yöntemi ile yapılan değerlendirme sonucunda, Kurumsal Yapı, akademisyenlerde tükenmişliğe neden olan en önemli risk etmeni olarak belirlenmiştir. Bulanık TOPSIS yöntemi ile elde edilen sonuçlar ise Bulanık AHS sonuçları ile tutarlılık göstermiştir. Bu durum, her iki yöntemin de tükenmişliğe neden olan alternatifleri belirlemede etkili olduğunu göstermektedir (Ulu ve Yıldızbaşı, 2020).

2020 yılında, Sarımehmet vd. çalışmalarında, Kırıkkale Yüksek Hızlı Tren (YHT) istasyonunun şehir bağlantısının sağlanması amacıyla en uygun güzergâhların belirlenmesini konu alan ve Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) ve TOPSIS (Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution) çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılmıştır. Anketler aracılığıyla elde edilen verilerle kriter ağırlıkları hesaplanmış ve Dört farklı hat ve her hat için üç farklı güzergah alternatifi değerlendirilmiştir. AHP analizi sonucunda, "Yolcu Memnuniyeti" kriterinin en yüksek öneme sahip olduğu görülmüştür. TOPSIS analizi sonucunda, Osmangazi-Otogar hattı için Samsun Bulvarı (O-2), Osmangazi-Kırıkkale Üniversitesi hattı için Samsun Bulvarı (K-2), Osmangazi-Tren Garı hattı için Kırıkkale-Çorum-Yozgat Yolu (T-1) ve Osmangazi-Merkez hattı için Doğu Bulvarı + Kanuni Bulvarı + Karacalı Caddesi (M-1) güzergâhlarının en uygun

olduğu belirlenmiştir. AHP ve AHP-TOPSIS yöntemlerinin karşılaştırılmasında, Osmangazi-Kırıkkale Üniversitesi ve Osmangazi-Merkez hatlarında sıralamaların değiştiği görülmüştür. Özetle, Kırıkkale YHT istasyonu ile şehir arasındaki ulaşım bağlantısını sağlamak için AHP ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak en uygun güzergâhları belirlemiştir (Sarımehmet vd., 2020).

2020 yılında, Vural vd. çalışmalarında, Kayseri Organize Sanayi Bölgesi'nde yer alan orta ölçekli bir işletmenin personel seçimi problemini ele alarak AHP ve VIKOR yöntemleriyle uygun bir model önermeyi amaçlamaktadır. İşletme yetkilileriyle yapılan görüşmeler sonucunda personel seçiminde dikkate alınması gereken kriterler belirlenmiş ve iş başvurusunda bulunan adaylar bu kriterlere göre değerlendirilerek sıralanmıştır. Bulgular, AHP analizi ile en önemli kriterin "eğitim düzeyi", ikinci önemli kriterin ise "deneyim" olduğunu ortaya koymuştur. VIKOR yöntemiyle yapılan değerlendirmede A7 kodlu aday en uygun aday olarak belirlenmiş; AHP ile belirlenen kriter ağırlıklarının, VIKOR yöntemiyle aday sıralamasında etkili olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, personel seçiminde AHP ve VIKOR yöntemlerinin birlikte kullanımının etkili bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Orta ölçekli işletmelerin analitik yöntemler kullanarak daha şeffaf ve objektif kararlar alabileceği vurgulanmış; çalışma, benzer personel seçimi sorunları yaşayan işletmelere yol gösterici bir model sunmaktadır (Vural vd., 2020).

2020 yılında, Demirci çalışmasında, bir nakliye firmasının araç tedarik kararını çok kriterli karar verme tekniklerini kullanarak analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, TOPSIS ve VIKOR teknikleri kullanılarak yedi farklı araç alternatifi arasından en uygun olanın seçilmesi hedeflenmektedir. Yapılan analizlerde, TOPSIS yönteminde alternatif 6'nın en ideal araç olarak belirlendiğini, VIKOR yönteminde ise alternatif 6 ve alternatif 2'nin ön plana çıktığını göstermiştir. Her iki yöntemin benzer sonuçlar vermesi, analizlerin doğruluğunu ve güvenilirliğini desteklemekte olup, kriter ağırlıklarının uzman görüşüne dayalı olarak belirlendiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak, TOPSIS ve VIKOR tekniklerinin, benzer sonuçlar vermesi, bu tekniklerin karar verme süreçlerinde birbirlerini destekleyebileceğini göstermektedir (Demirci, 2020).

2020 yılında, Özcan vd. çalışmalarında, bir büyükşehir belediyesinde metro sürücüsü seçimi için Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerini kullanarak yeni bir personel seçme süreci önermektedir. Çalışmada, ilk olarak metro sürücüsü seçimi için kriterler belirlenmiş ve AHP (Analitik Hiyerarşi Prosesi) yöntemi ile bu kriterler ağırlıklandırılmıştır. Ardından, adaylar TOPSIS ve GRA (Gri İlişkisel Analiz) yöntemleri kullanılarak sıralanmıştır. AHP yöntemi ile yapılan ağırlıklandırma sonucunda, metro sürücüsü seçiminde en önemli kriterlerin ehliyet ve sürüş tecrübesi, akademik yeterlilik ve diksiyon olduğu bulunmuştur. Adayların sıralanması için TOPSIS ve GRA yöntemleri kullanılmış ve her iki yöntemde de benzer sonuçlar elde edilmiştir. Aday 1 her iki yöntemde de en yüksek skoru elde ederek ilk sırada yer almıştır. Sonuç olarak çalışmada, ÇKKV yöntemlerinin entegre kullanımının, objektif ve tutarlı sonuçlar elde etmek için faydalı bir yaklaşım olduğunu göstermektedir (Özcan vd., 2020).

2020 yılında, Özen ve Borat, İstanbul'da faaliyet gösteren bir otomotiv yan sanayi firması için, 4 aday tedarikçi arasından en uygun olanını seçmeyi hedefledikleri çalışmalarında AHP, BAHP ve Bulanık TOPSIS yöntemleri kullanılarak tedarikçi seçimi problemi çözülmeye çalışılmıştır. Farklı durumlar altında tedarikçilerin performansı incelenerek duyarlılık analizi yapılmıştır. AHP, BAHP ve Bulanık TOPSIS analizleri sonucunda en uygun tedarikçi olarak A tedarikçisi belirlenmiştir. Bulanık TOPSIS sıralaması A, B, C ve D şeklinde olup, duyarlılık analizi sonuçları, kriter ağırlıklarındaki değişikliklere rağmen tedarikçi sıralamasının sabit kaldığını göstermiştir. Özetle, otomotiv yan sanayi sektöründe tedarikçi seçimi için AHP, BAHP ve

Bulanık TOPSIS yöntemlerini uygulamış ve bu yöntemlerin tedarikçi seçiminde etkin bir şekilde kullanılabileceğini göstermiştir (Özen ve Borat, 2020).

2021 yılında, Parmaksız ve Özdemir çalışmalarında, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 19 bankanın 2019 yılı mali oranlarını analiz ederek, çok kriterli karar verme (ÇKKV) tekniklerini kullanarak bankaların performanslarını değerlendirmeyi amaçlamaktadırlar. Çalışmada, COPRAS, MOORA, TOPSIS ve ELECTREE teknikleri kullanılmış ve elde edilen sonuçlar karşılaştırılmıştır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, farklı tekniklerin farklı sonuçlar üretebildiğini ve bankaların sermaye yapılarının da değerlendirme sonuçlarını etkilediğini göstermiştir. Bu durum, karar vericilerin analiz amaçlarına ve kullanılan tekniğe göre dikkatli seçim yapmalarını gerektirmektedir (Parmaksız ve Özdemir, 2021).

2021 yılında, Satıcı çalışmasında, farklı normalizasyon tekniklerinin Çok Kriterli Karar Verme (ÇKKV) yöntemlerinden WASPAS yönteminin sonuçlarına etkisini araştırmaktadır. Çalışmada, 7 farklı normalizasyon tekniği kullanılarak, 7 farklı elektrikli süpürgenin 6 kriter altındaki performansı değerlendirilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, farklı normalizasyon tekniklerinin WASPAS yöntemi üzerindeki etkisini incelemiş ve Doğrusal Normalizasyon (Toplam) ve Vektör Normalizasyon tekniklerinin WASPAS yöntemi için uygun alternatifler olduğunu ortaya koymuştur. Doğrusal Normalizasyon (Maks-Min) tekniğinin ise bu yöntem için uygun olmadığı sonucuna varılmıştır (Satıcı, 2021).

2022 yılında, Özdemir ve Parmaksız çalışmalarında, Borsa İstanbul (BIST) enerji sektöründe yer alan 16 şirketin 2019 ve 2020 yıllarındaki finansal performanslarını, çok kriterli karar verme (ÇKKV) teknikleri olan TOPSIS ve EDAS yöntemlerini kullanarak karşılaştırmayı amaçlamaktadırlar. TOPSIS ve EDAS yöntemleri ile elde edilen sıralamalar arasında küçük farklılıklar olmakla birlikte genel olarak benzer sonuçlar elde edilmiştir. Özetle, bu yöntemlerin oran analizi sonuçlarını değerlendirmede etkili olduğunu ve finansal performans sıralamaları hakkında bilgi sağladığını ortaya koymuştur (Özdemir ve Parmaksız, 2022).

2022 yılında, Güler ve Demirkaya çalışmalarında, devlet okullarındaki idari yöneticilerin okul seçimlerinde hangi kriterlere göre karar verdiklerini incelemek amacıyla yaptıkları çalışmada, Bulanık DEMATEL (Decision-Making Trial and Evaluation Laboratory) yöntemi kullanılarak, okul tercihlerinde etkili olan kriterlerin öncelik sıralamaları, etkileşimleri ve önem dereceleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Eğitimin tam gün/ikili öğretim (K5) ve mevcut öğretmen sayısı (K2) kriterlerinin diğer kriterlerle daha ilişkili olduğu, yani etkileyen kriterler olduğu tespit edilmiştir. Okuldaki mevcut öğrenci sayısı (K1), okulun il merkezine uzaklığı (K3) ve okulun ikametgâha uzaklığı (K6) kriterlerinin ise etkilenen kriterler olduğu belirlenmiştir. Okuldaki mevcut öğrenci sayısı (K1) kriteri, idari yöneticilerin okul tercihlerinde diğer kriterlere göre en önemli yere sahiptir ve diğer yandan Okulun il merkezine uzaklığı (K3) kriteri, idari yöneticilerin okul tercihlerinde en az öneme sahip kriter olarak bulunmuştur (Güler ve Demirkaya, 2022).

2022 yılında, Ünal ve Öz çalışmalarında, helikopter ürün konumlandırması için yenilikçi bir metodoloji sunarak, son kullanıcıdan müşteri kurum/kuruluşa kadar tüm katılımcıların dahil edilmesiyle helikopterlerin niteliklerinin analizini, ağırlıklandırılmasını ve pazar konumunun belirlenmesini amaçlamaktadırlar. Bu süreçte, Analitik Hiyerarşik Proses (AHP) ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak, ürün niteliklerine ve ihtiyaçlara göre bir önceliklendirme süreci geliştirilmiştir. Ticari helikopter değerlendirmesinde müşterilere %70, pilotlara %20 ve geliştiricilere %10 ağırlık verilmiştir. AHP çıktılarından elde edilen ağırlıklar, TOPSIS yöntemine girdi olarak kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, hava ambulansı (HEMS)

konfigürasyonu için Kamov Ka-62, Leonardo AW-139 ve Bell 412 sıralaması elde edilmiştir (Ünal ve Öz, 2022).

2023 yılında, Uslu ve Fil çalışmalarında, Türkiye'de sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların Analitik Hiyerarşi Prosesi (AHP) yöntemi ile analiz edilmesini ve bu kaynakların optimum kullanımına yönelik önerilerde bulunmayı amaçladıkları çalışmada, 2010-2020 yılları arasındaki veriler kullanılarak, sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların önem dereceleri belirlenmiştir. AHP analizi sonucunda, Toplam Sağlık Harcamaları en yüksek ağırlığa sahip kriter olarak belirlenmiştir. Özet olarak çalışmada, Türkiye'deki sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların önemini belirlemek için AHP yöntemini kullanmıştır. Sağlık kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı için toplam sağlık harcamalarının yönetimi önemli olduğu görülmüştür (Uslu ve Fil, 2023).

2024 yılında, Yetik ve Ünal çalışmalarında, Niğde ili örneği üzerinden sulama sistemi seçimi sorununa Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) yöntemiyle yaklaşmayı amaçlamışlar ve Niğde ili özelinde en uygun sulama yöntemini belirlemek için AHP yöntemini kullanmışlardır. Su mevcudiyetinin en önemli kriter olduğu ve damla sulama yönteminin diğer yöntemlere göre daha avantajlı olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışma, su kaynaklarının verimli kullanılması ve tarımsal sürdürülebilirlik açısından damla sulama yönteminin önemini vurgulamaktadır (Yetik ve Ünal, 2024).

2024 yılında, Merkepçi çalışmasında, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) "Yaşam Memnuniyeti Araştırması" verilerini kullanarak, yaş gruplarına ve yıllara göre mutluluk düzeyini belirlemeyi amaçlayan yeni bir çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemi sunmaktadır. Bu yöntem, Nötrosofik Critic ve Nötrosofik Waspas yöntemlerinin entegrasyonuna dayanmaktadır. Nötrosofik Critic Yöntemi, kriter ağırlıklarını objektif olarak belirlemek, Nötrosofik Waspas Yöntemi ise alternatifleri sıralamak ve en iyi alternatifi seçmek için kullanılır. Genel sıralamaya göre, 2003-2022 yılları arasında en mutlu yaş grubu 18-24 yaş arası, en mutsuz yaş grubu ise 35-44 yaş arası olarak belirlenmiştir. Her yaş grubu kendi içinde incelendiğinde, en mutlu ve en mutsuz oldukları yıllar belirlenmiştir. Örneğin, 18-24 yaş grubunun en mutlu olduğu yıl 2011 iken, en mutsuz olduğu yıl 2003 olmuştur. Bu sonuçlar, farklı yaş gruplarının mutluluk düzeylerinin zaman içinde nasıl değiştiğini göstermektedir (Merkepçi, 2024).

2024 yılında, Özlemiş ve Eren çalışmalarında, Adana Valiliği tarafından hazırlanan Barınma Çalışma Grubu Operasyon Planında belirlenen geçici barınma alanlarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çukurova ilçesi için uygun geçici barınma alanlarını belirlemek ve bu süreçte AHP, TOPSIS ve PROMETHEE yöntemlerini kullanarak karar vericilere yardımcı olmak hedeflenmektedir. Adana İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü'nün (AFAD) belirlediği Çukurova ilçesindeki 25 adet geçici barınma alanı alternatif olarak belirlenmiştir. Literatür ve uzman görüşleri ile belirlenen kriterler, AHP ile ağırlıklandırılmıştır. Bu kriterler; alan uygunluğu, çevre güvenliği, uygun boyut ve hizmetlere yakınlık olarak belirlenmiştir. Son olarak TOPSIS ve PROMETHEE yöntemleri ile sıralanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, Kurttepe Şehit Ali Öztaş Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, hem TOPSIS hem de PROMETHEE sıralamalarında en uygun geçici barınma alanı olarak belirlenmiştir. Adana Polisevi Şube Müdürlüğü, her iki yöntemde de son sırada yer almıştır. Çalışmanın bulguları, afet yönetimi ve kriz anlarında karar vericilere önemli bilgiler sunmaktadır (Özlemiş ve Eren, 2024).

2024 yılında, İşçi vd. çalışmalarında park ekipmanları üreten bir şirket için Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS yöntemlerini kullanarak risklerin değerlendirilmesi amaçlanmışlardır.

Çalışmada, klasik risk analizi yöntemlerinin subjektifliğini azaltılması ve daha matematiksel bir yaklaşım sunulması hedeflenmiştir. Risk değerlendirme sürecinde, 5x5 matris yöntemi (L tipi matris) kullanılarak tehlikeler belirlenmiş ve belirlenen tehlikeler arasından on adet tehlike örneklem olarak seçilmiştir. Risk türleri dikkate alınarak fiziksel, kimyasal, ergonomik ve psikolojik riskler örnek olarak alınmış ve tehlikelerin skorlanmasında olasılık ve şiddet değişkenleri kullanılmıştır. İşletmedeki tehlikeler için L tipi matris tablosu oluşturulmuş ve bu L tipi matris sonuçlarına göre ilk önlem alınması gereken tehlikeler T1, T8 ve T6 olarak bulunmuştur. Bulanık AHP yöntemine göre ilk sırada T6 ve T8 tehlikeleri yer almakta, Bulanık TOPSIS yöntemine göre ise ilk sırada T1, T6 ve T8 tehlikeleri bulunmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, risk analizi süreçlerinde Bulanık AHP ve Bulanık TOPSIS yöntemlerinin kullanılmasının, daha objektif ve detaylı sonuçlar elde edilmesine katkı sağladığını göstermektedir (İşçi vd., 2024).

2024 yılında, Mutlu vd. çalışmalarında, coğrafi bilgi sistemleri (CBS) ve çok kriterli karar verme (ÇKKV) yöntemlerini kullanarak kaykay parkı yer seçimi sürecini analiz etmektedir. Bolu ili örneğinde gerçekleştirilen çalışmada, yedi alternatif alan belirlenmiş ve bu alanların değerlendirilmesi için uzman görüşleri ile kaykay kullanıcılarından elde edilen verilere dayalı olarak yedi kriter oluşturulmuştur. Bu kriterler Critic ve ARAS yöntemleri ile analiz edilerek en uygun kaykay parkı yeri seçimi yapılmıştır. Belirlenen kriterler ve alternatif alanlar sonucunda; kriter ağırlıklarına göre en önemli kriter "Diğer parklarla entegre olması" (K7), en az öneme sahip kriter ise “Ulaşım kolaylığı” (K6), en uygun kaykay parkı yer alternatifi "Orman Parkı" (A2) ve en son tercih edilmesi gereken alternatif ise "B Alanı" (A7) olarak belirlenmiştir. Bu çalışma, Türkiye'de kaykay ve kaykay parkları konusunda yapılmış ilk çalışma olması nedeniyle literatüre önemli bir katkı sunmaktadır (Mutlu vd., 2024).

2. SONUÇ

Bu çalışma, sosyal bilimlerde karar verme tekniklerinin farklı disiplinlerle entegrasyonunun hem teorik hem de uygulamalı açıdan önemini vurgulamaktadır. Sosyal bilimlerin karmaşık yapısı, disiplinlerarası yaklaşımların geliştirilmesini ve kullanılmasını zorunlu kılmakta ve bu yönde çalışmaları teşvike etmektedir. Bu kapsamda, matematiksel modeller, istatistiksel analiz yöntemleri ve yapay zekâ teknikleri gibi farklı alanlardan elde edilen araç ve yöntemlerin sosyal bilimlerde karar verme süreçlerine entegre edilmesi, çok boyutlu sorunlara çözüm bulunmasını kolaylaştırmaktadır.

Yürütülen incelemeler, sosyal bilimlerde geleneksel karar verme yöntemlerinin tek başına yetersiz kaldığı durumlarda, disiplinlerarası yaklaşımlarla desteklenen modellerin daha etkili çözümler sunduğunu ve çözüm kapasitesini önemli ölçüde artırdığını göstermiştir. Özellikle psikoloji, sosyoloji, ekonomi ve yönetim bilimleri gibi alanların katkısı, daha gerçekçi ve etkin karar verme mekanizmalarının şekillendirilmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır.

Elde edilen bulgular, sosyal bilimlerle diğer disiplinler arasındaki işbirliğinin daha da geliştirilmesine yönelik bir gerekliliğe işaret etmektedir. Gelecekte yapılacak araştırmaların, disiplinlerarası modellerin iyileştirilmesine olanak tanıyan yenilikçi yöntemler sunarak, hem teorik birikime hem de pratik uygulamalara katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Bu yönde, farklı disiplinlerden elde edilen verilerin karar verme süreçlerine dahil edilmesi, daha kapsamlı ve etkili stratejilerin ortaya çıkmasını sağlayabilecektir.

Sonuç olarak, bu çalışma, sosyal bilimlerde disiplinlerarası entegrasyon yaklaşımının birey ve toplum odaklı çözüm çabalarına önemli bir bakış açısı kazandırdığını göstermiştir. Bu

entegrasyon, sosyal bilimlerin küresel sorunlarla mücadele yetisini artırarak daha adil, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir gelecek inşa etme sürecine katkı sağlayabilecektir.

KAYNAKÇA

Ak O. M. (2018). AHP ve TOPSIS Yöntemi İle Tedarikçi Seçimi. İstanbul Commerce University Journal of Science, 17(34), 69-89.

Ayyıldız, E., & Murat, M. (2017). Türkiye'de Yer Alan Şehirlerin Eğitim Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Kullanılarak Belirlenmesi. Kent Akademisi, 10(30), 255-267.

Demirci, A. (2020). Nakliye Aracı Seçimi: Çok Kriterli Karar Verme Modeli Önerisi. Antalya Bilim Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, 1(1), 17-34.

Güler, A., & Demirkaya, H. (2022). Devlet Okullarındaki İdari Yöneticilerin Okul Seçimlerinin Bulanık DEMATEL Yöntemi İle İncelenmesi. Aksaray Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14(3), 231-240. https://doi.org/10.52791/aksarayiibd.962038

İşci, H., Baykara, Z., & Tülüce, B. (2024). Bulanık TOPSIS ve Bulanık AHP Yöntemleri ile Risk Analizi Örneği. ALKÜ Fen Bilimleri Dergisi, 6(1), 28-45. https://doi.org/10.46740/alku.1316669

Merkepçi, H. (2024). Çok Kriterli Karar Vermede Nötrosofik Critic ve Nötrosofik Waspas Entegre Yöntemi Temelli Mutluluk Düzeyi Belirleme Üzerine Bir Uygulama. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 28(2), 137-147. https://doi.org/10.19113/sdufenbed.1354366

Mutlu, H. T., Süvari, E., & Orhan, M. (2024). Coğrafi Bilgi Sistemi Tabanlı Çok Kriterli Karar Verme Yöntemi ile Kaykay Parkı Yer Seçimi: Bolu Örneği. Abant Sosyal Bilimler Dergisi, 24(3), 1054-1077. https://doi.org/10.11616/asbi.1516403

Özcan, İ., İnan, U. H., & Korkusuz, A. Y. (2020). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleriyle Metro Sürücüsü Seçimi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15(3), 1185-1202.

Özdemir, O., & Parmaksız, S. (2022). BIST Enerji İşletmelerinin Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Teknikleri ile Karşılaştırılması: TOPSIS ve EDAS Yöntemleri ile Analiz. Başkent Üniversitesi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(1), 34-56.

Özen, M., & Borat, O. (2020). Otomotiv Yan Sanayi Sektöründe Tedarikçi Seçiminde AHP, BULANIK AHP VE BULANIK TOPSIS Yaklaşımı. İstanbul Commerce University Journal of Science, 19(38), 152-171.

Özlemiş, Ş., & Eren, T. (2024). Afet Sonrası Kullanılacak Geçici Barınma Alanlarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Kullanılarak Seçilmesi Üzerine Bir Uygulama. International Journal of Engineering Research and Development, 16(2), 860-879. https://doi.org/10.29137/umagd.1469270

Parmaksız, S., & Özdemir, O. (2021). Çok Kriterli Karar Verme Tekniklerinin Bankacılık Oran Analizinde Kullanılması Üzerine Bir Araştırma. Bankacılık Ve Finansal Araştırmalar Dergisi, 8(2), 65-93.

Sarımehmet, B., Hamurcu, M., & Eren, T. (2020). Çok kriterli karar verme: Kırıkkale YHT istasyonu - şehir bağlantısının sağlanması. *Demiryolu Mühendisliği*, (11), 26-40.

Satıcı, S. (2021). Farklı Normalizasyon Tekniklerinin Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerine Etkisi: Waspas Örneği. İşletme Ekonomi Ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 4(2), 350-361. https://doi.org/10.33416/baybem.956527

Ulu, B., & Yıldızbası, A. (2020). Türkiye' de Devlet Üniversitelerindeki Akademisyenlerin Tükenmişlik Sendromunun Saptanmasında Bulanık AHS ve Bulanık AHS-Bulanık TOPSIS Hibrit Model Uygulaması. Çalışma İlişkileri Dergisi, 11(1), 34-52.

Uslu, Y., & Fil, İ. (2023). Türkiye'de Sağlık Hizmetlerine Ayrılan Kaynakların AHP Yöntemi ile Analizi. Boyabat İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergisi, 3(1), 42-76.

Ünal, N., & Öz, Y. (2022). Helikopter ürün konumlandırma ve AHP/TOPSIS yöntemi. *Makina Tasarım ve İmalat Dergisi, 20*(2), 61–70. https://doi.org/10.56193/matim.1137833

Ünal, Z., & İpekçi Çetin, E. (2019). Gübre üreticisinin hedef pazar seçiminde bütünleşik AHP-TOPSIS yöntemi. Mediterranean Agricultural Sciences, 32(3), 357-364. https://doi.org/10.29136/mediterranean.584120

Vural, D., Köse, E., & Bayam, B. (2020). AHP ve VIKOR Yöntemleri İle Personel Seçimi. Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 10(21), 70-89.

Yapıcı, S., Yumuşak, R., & Eren, T. (2020). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Medikal Depo Yeri Seçimi. Trakya Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi E-Dergi, 9(2), 203-221.

Yetik, A. K., & Ünal, Z. (2024). Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ile Sulama Sistemi Seçimi. Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(5), 2190-2204. https://doi.org/10.47495/okufbed.1440315

Yılızatı, T., & Yazıcıoğlu, O. (2019). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Global Tedarikçi Seçimi: Otomotiv Yan Sanayi'de Bir Uygulama. Avrasya Sosyal Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 6(5), 296-307.

Yılmaz, K., Öztürk, Y., & Burdurlu, E. (2017). Çok Ölçütlü Karar Verme Yaklaşımı İle Mobilya İşletmeleri İçin Hedef Pazar Seçimi. İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi, 6(3), 744-756.

TAHMİN MODELLERİNİN ETKİNLİK İNCELEMESİ

Doç. Dr. Hakan Tahiri MUTLU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Bolu
tahirimutlu@ibu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8964-2696

Dr. Öğr. Üyesi Bülent ORDU
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Bolu
bulentordu@ibu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-3103-9325

Yüksek Lisans Öğrencisi Mehmet Nur ALSAK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Bölümü, Bolu
mna.alsak@gmail.com
ORCID ID: 0009-0004-8246-8447

ÖZET

Günümüzde veri odaklı karar verme süreçlerinde tahmin modelleri, hem akademik araştırmalarda hem de sektörel uygulamalarda kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışma, farklı tahmin modellerinin etkinliklerini çeşitli performans metrikleri ışığında incelemeyi amaçlamaktadır. Model performanslarının karşılaştırılması, özellikle zaman serisi analizi, sınıflandırma ve regresyon gibi farklı problem türlerinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, klasik istatistiksel yöntemlerden (örneğin, ARIMA, doğrusal regresyon) modern makine öğrenmesi tabanlı yaklaşımlara (örneğin, Random Forest, XGBoost, Derin Sinir Ağları) kadar geniş bir model yelpazesi değerlendirilmiştir. Performans analizi, doğruluk (accuracy), hata oranları (MAE, RMSE) ve model karmaşıklığı gibi temel kriterler çerçevesinde yapılmıştır. Ek olarak, modellerin genelleme yetenekleri, aşırı öğrenme (overfitting) riski ve hesaplama süreleri gibi pratik unsurlar da dikkate alınmıştır. Sonuçlar, her bir modelin belirli bir problem türüne özgü avantaj ve dezavantajlarını ortaya koymuştur. Örneğin, ARIMA modeli, düşük veri karmaşıklığına sahip zaman serilerinde güçlü bir performans sergilerken, derin öğrenme modelleri büyük ve karmaşık veri kümelerinde üstünlük sağlamıştır. Bununla birlikte, makine öğrenimi tabanlı modellerin eğitimi için gereken hesaplama maliyetlerinin yüksekliği, pratik uygulamalar açısından önemli bir sınırlama olarak kaydedilmiştir. Bu çalışma, farklı tahmin modellerinin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak, araştırmacıların ve uygulayıcıların problem türüne uygun model seçimi yapabilmelerine rehberlik etmektedir. Gelecekteki çalışmalar, hibrit model yaklaşımlarını ve büyük veri setleri üzerindeki performanslarını daha ayrıntılı bir şekilde ele alabilir.

Anahtar Kelimeler: Tahmin Modelleri, Performans Analizi, Makine Öğrenimi, Zaman Serisi, Model Karşılaştırması.

ANALYSIS OF THE EFFECTIVENESS OF PREDICTION MODELS

ABSTRACT

In today's data-driven decision-making processes, prediction models play a critical role in both academic research and industrial applications. This study aims to evaluate the effectiveness of various prediction models using different performance metrics. The performance comparison focuses on distinct problem types, such as time series analysis, classification, and regression. The research encompasses a wide range of models, from traditional statistical methods (e.g., ARIMA, linear regression) to modern machine learning-based approaches (e.g., Random Forest, XGBoost, Deep Neural Networks). The performance analysis is conducted based on fundamental criteria such as accuracy, error rates (MAE, RMSE), and model complexity. Additionally, practical aspects such as generalization capabilities, overfitting risks, and computational costs are also considered. The findings reveal the strengths and weaknesses of each model type for specific problem categories. For instance, while the ARIMA model demonstrates robust performance in time series with low data complexity, deep learning models excel with large and complex datasets. However, the high computational costs associated with training machine learning-based models are noted as a significant limitation in practical applications. This study highlights the advantages and disadvantages of different prediction models, providing guidance for researchers and practitioners in selecting the appropriate model for their specific problem types. Future studies could further explore hybrid model approaches and their performance on large datasets.

Keywords: Prediction Models, Performance Analysis, Machine Learning, Time Series, Model Comparison.

1. GİRİŞ

Tahmin modelleri, veri odaklı karar verme süreçlerinin temel araçlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu modeller, geçmiş verilerden hareketle gelecekteki eğilimleri öngörme kapasitesiyle, stratejik yönetimden teknik planlamaya kadar pek çok alanda uygulanmaktadır (van Royen ve diğerleri, 2023). Ekonomik tahminlerden tarımsal üretim planlamasına, finansal piyasa analizlerinden enerji tüketimi projeksiyonlarına kadar geniş bir kullanım alanı bulunan tahmin modelleri, maliyetlerin azaltılması, süreçlerin optimize edilmesi ve risklerin öngörülmesine katkı sağlamaktadır (Başaran Caner ve Engindeniz, 2020; Yiğit ve diğerleri, 2021).

Geleneksel istatistiksel yöntemler, doğrusal ilişkileri analiz etme kapasitesine sahipken, modern makine öğrenimi modelleri daha karmaşık ve doğrusal olmayan veri yapılarını işleyebilme yeteneğiyle dikkat çekmektedir (Sevinç ve Kaya, 2021; Caleyo ve diğerleri, 2019). Özellikle ARIMA modeli gibi zaman serisi analiz yöntemleri, düşük karmaşıklığa sahip veri setlerinde güçlü performans sergilemekte ve uzun vadeli trendlerin tahmininde etkili olmaktadır (Başaran Caner ve Engindeniz, 2020). Bununla birlikte, büyük ve dinamik veri setlerinin analizinde, XGBoost, Random Forest ve Gradient Boosting gibi makine öğrenimi algoritmalarının yüksek doğruluk ve genelleme kapasitesi sunduğu belirtilmektedir (Kumar ve diğerleri, 2023; Kurt, Buldu ve Cedimoğlu, 2020).

Son yıllarda, yapay sinir ağları (YSA) ve derin öğrenme yaklaşımlarının, özellikle LSTM ve GRU gibi bellek tabanlı modellerin, zaman serisi analizinde ve uzun vadeli bağımlılıkların

bulunduğu veri setlerinde öne çıktığı görülmektedir. Örneğin, Brent petrol fiyatlarının tahmininde %99 doğruluk oranına ulaşan LSTM modeli, bu yöntemlerin üstünlüğünü ortaya koymaktadır (Yiğit ve diğerleri, 2021). Benzer şekilde, ARIMA ve LSTM modelleri karşılaştırıldığında, LSTM'nin uzun vadeli tahminlerde daha düşük hata oranları sağladığı belirtilmiştir (Tanışman ve diğerleri, 2021).

Tahmin modellerinin etkinliğini değerlendirirken doğruluk (accuracy), hata oranları (MAE, RMSE) ve model karmaşıklığı gibi performans metrikleri kritik öneme sahiptir (Özdemir ve Çılgın, 2022). Ayrıca, modellerin aşırı öğrenme riski, genelleme yeteneği ve hesaplama süreleri gibi pratik unsurları da dikkate alınmalıdır (Serbest ve Kılıç, 2021). Örneğin, elektrikli araçların enerji tüketimi tahmininde Gradient Boosting ve Multi Output algoritmalarının birleştirilmesiyle oluşturulan modellerin yüksek başarı sağladığı, ancak makine öğrenimi yöntemlerinin yüksek hesaplama maliyetlerinin bu başarıya engel olabileceği belirtilmiştir (Aslan, 2024).

Bu çalışmada, klasik istatistiksel yöntemlerden modern makine öğrenimi ve derin öğrenme yaklaşımlarına kadar geniş bir model yelpazesi değerlendirilmektedir. Modellerin güçlü ve zayıf yönleri, çeşitli problem türleri bağlamında karşılaştırılarak, literatürdeki bulgular ışığında kapsamlı bir analiz sunulmaktadır. Ayrıca, hibrit yaklaşımların ve büyük veri setleri üzerindeki performanslarının gelecekteki araştırmalar için potansiyel bir alan sunduğu vurgulanmaktadır. Çalışma, farklı tahmin modellerinin etkili bir şekilde uygulanabilmesi için problem türüne özgü uygun yöntemlerin seçilmesine yönelik bir rehber niteliğindedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Tahmin modelleri, veri odaklı karar verme süreçlerinde giderek artan bir öneme sahip olmuş ve çeşitli sektörlerde geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Bu modellerin temel amacı, geçmiş verilerden hareketle gelecekteki eğilimleri öngörmek ve bu tahminler doğrultusunda stratejik kararlar alınmasına katkı sağlamaktır. Zaman serisi analizlerinden makine öğrenimi ve derin öğrenme yöntemlerine kadar farklı yaklaşımlar, veri setlerinin özelliklerine ve problem türüne göre değişen performanslar sergilemektedir.

Klasik İstatistiksel Yöntemler: Zaman serisi analizlerinde yaygın olarak kullanılan ARIMA modeli, belirgin trendlerin ve mevsimsel etkilerin bulunduğu veri setlerinde güçlü bir performans göstermektedir. Başaran Caner ve Engindeniz (2020), Türkiye'deki lif pamuk üretiminin ARIMA modeli ile tahmin edilmesinde başarılı sonuçlar elde etmiş ve bu modelin düşük karmaşıklığa sahip zaman serilerinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Sevinç ve Kaya (2021), Bingöl'deki hava sıcaklıklarını tahmin etmek için ARIMA modelini kullanmış ve veri setinin doğasına uygun olduğunda istatistiksel modellerin güçlü bir araç olabileceğini belirtmiştir. Ancak, ARIMA modeli karmaşık ve çok boyutlu veri setlerinde sınırlı bir performans sergilemektedir (Başaran Caner ve Engindeniz, 2020; Sevinç ve Kaya, 2021).

Makine Öğrenimi Modelleri: Makine öğrenimi algoritmaları, karmaşık veri yapılarında ve çok boyutlu veri setlerinde etkili performanslarıyla öne çıkmaktadır. Özellikle XGBoost, Random Forest ve Gradient Boosting algoritmaları, doğruluk, genelleme yeteneği ve hata oranları açısından yüksek performans göstermiştir. Kurt, Buldu ve Cedimoğlu (2020), ağ tabanlı saldırı tespitinde XGBoost algoritmasının Rastgele Orman algoritmasına kıyasla daha başarılı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Doğan ve Büyükkör (2022), finansal zaman serisi tahminlerinde SVR algoritmasının XGBoost ve Rastgele Orman'a göre daha yüksek doğruluk sağladığını

ifade etmiştir. Ancak, bu algoritmaların hesaplama maliyetleri ve aşırı öğrenme riski, uygulamada önemli sınırlamalar oluşturmaktadır (Caleyo ve diğerleri, 2019).

Derin Öğrenme Yöntemleri: Derin öğrenme algoritmaları, özellikle büyük ve karmaşık veri setlerinde tahmin performansını artırmak için kullanılmaktadır. LSTM ve GRU gibi bellek tabanlı modeller, uzun vadeli bağımlılıkların olduğu zaman serilerinde etkili tahminler sunmaktadır. Yiğit ve diğerleri (2021), Brent petrol fiyatlarının LSTM modeli ile %99 doğruluk oranında tahmin edildiğini ve modelin üstün bir performans sergilediğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Tanışman ve diğerleri (2021), Bitcoin fiyatlarının tahmininde LSTM ve ARIMA modellerini karşılaştırmış ve LSTM'nin uzun vadeli öngörülerde daha düşük hata oranlarına ulaştığını belirtmiştir. Ancak, derin öğrenme yöntemleri yüksek hesaplama gücü gerektirdiği için uygulamada sınırlamalar içerebilmektedir.

Hibrit Yaklaşımlar ve Uygulamaları: Hibrit yaklaşımlar, farklı tahmin yöntemlerini birleştirerek modelleme performansını artırmayı hedeflemektedir. Kumar ve diğerleri (2023), U-Net ve LSTM modellerini birleştirerek, zamansal ve uzamsal özellikleri eş zamanlı olarak işleyen bir model geliştirmiştir. Bu yaklaşım, nehir akış verilerinin tahmininde doğruluğu artırmıştır. Benzer şekilde, Aslan (2024), Gradient Boosting ve Multi Output algoritmalarını birleştirerek elektrikli araçların enerji tüketimini tahmin etmede başarılı sonuçlar elde etmiştir. Hibrit modeller, büyük veri setlerinin analizinde daha geniş bir potansiyel sunmaktadır.

Tahmin Modellerinin Uygulama Alanları: Tahmin modelleri, tarım, enerji, sağlık ve finans gibi çeşitli sektörlerde geniş uygulama alanlarına sahiptir. Can ve Gerşil (2018), Manisa pamuk fiyatlarının tahmininde zaman serisi ve yapay sinir ağı yöntemlerini karşılaştırmış ve yapay sinir ağlarının daha iyi performans sergilediğini belirtmiştir. Özdemir ve Çılgın (2022) ise buğday fiyatlarının tahmininde ARIMA modelinin, makine öğrenimi yöntemlerine göre daha iyi sonuçlar verdiğini göstermiştir. Enerji sektöründe, Küçük ve Gezer (2020), yenilenebilir enerji kaynaklarının tahmininde derin öğrenme yöntemlerinin etkili olduğunu ifade etmiştir.

Veri Hazırlama ve Doğrulama Yöntemleri: Tahmin modellerinin etkinliğini artırmak için veri ön işleme ve doğrulama stratejileri önemli bir rol oynamaktadır. Nesic ve diğerleri (1998), eksik verilerin tamamlanması, aykırı değerlerin düzeltilmesi ve zaman gecikmeli özelliklerin eklenmesi gibi veri ön işleme adımlarının model performansını artırdığını vurgulamıştır. Luijken ve diğerleri (2020), iç ve dış doğrulama stratejilerinin karşılaştırılmasının modellerin genelleme yeteneklerini artırmada kritik olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, büyük veri setlerinin genelleme yeteneklerini artırmak için çok merkezli veri setlerinin kullanımı önerilmektedir (Luijken ve diğerleri, 2020).

Literatürde farklı tahmin modellerinin performansı, veri setlerinin özelliklerine ve problem türlerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. ARIMA ve doğrusal regresyon gibi klasik yöntemler, düşük karmaşıklıklı veri setlerinde etkili olurken; XGBoost, Random Forest ve LSTM gibi modern yöntemler, büyük ve karmaşık veri kümelerinde üstün performans sağlamaktadır. Hibrit yaklaşımlar, modelleme performansını daha da artırmak için önemli bir potansiyel taşımaktadır. Bu literatür taraması, farklı tahmin modellerinin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarak, problem türüne özgü doğru yöntemlerin seçimi için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır.

3. YAPILAN ÖRNEK ÇALIŞMALAR

Tahmin modelleri, çeşitli veri setlerinde farklı problem türlerine yönelik uygulamalarda başarıyla kullanılmıştır. Bu çalışmalar, modellerin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyarken, hangi tür problemlerde daha etkili olduklarını göstermektedir.

ARIMA ve Klasik Modeller: ARIMA modelleri, düşük karmaşıklıklı zaman serilerinde güçlü performans sergilemiş ve özellikle belirgin trendlerin bulunduğu veri setlerinde etkili olmuştur. Hageman ve diğerleri (2021), basit zaman serileri üzerinde ARIMA'nın yüksek doğruluk sağladığını göstermiştir. Ancak, bu modellerin doğrusal olmayan ilişkileri modellemede sınırlamaları bulunmaktadır (De Waard ve diğerleri, 1975). Örneğin, Başaran Caner ve Engindeniz (2020), Türkiye'de lif pamuk üretimini ARIMA ile tahmin etmiş ve bu yöntemin uzun vadeli öngörülerde etkili olduğunu belirtmiştir. Öte yandan, karmaşık ve çok boyutlu veri setlerinde performans düşüşleri gözlemlenmiştir.

Makine Öğrenimi Modelleri: Random Forest ve XGBoost gibi makine öğrenimi modelleri, doğruluk ve genelleme yetenekleri açısından öne çıkmıştır. Özellikle XGBoost, hata oranları açısından üstün sonuçlar vermiştir (Ren ve diğerleri, 2019). Kurt, Buldu ve Cedimoğlu (2020), ağ tabanlı saldırı tespitinde XGBoost'un Rastgele Orman'a kıyasla daha iyi sonuçlar verdiğini raporlamıştır. Benzer şekilde, Doğan ve Büyükkör (2022), finansal zaman serilerinin tahmininde XGBoost'un yüksek performans sergilediğini ifade etmiştir. Ancak, bu yöntemler yüksek hesaplama maliyetleri nedeniyle sınırlamalar içermektedir (Shah ve diğerleri, 2022).

Derin Öğrenme Modelleri: Derin öğrenme yöntemleri, büyük ve karmaşık veri setlerinde üstünlük sağlamıştır. LSTM gibi bellek tabanlı modeller, uzun vadeli bağımlılıkların bulunduğu veri setlerinde başarılı sonuçlar elde etmiştir. Yiğit ve diğerleri (2021), Brent petrol fiyatlarının LSTM modeliyle %99 doğruluk oranında tahmin edildiğini ve bu yöntemin üstün performansını göstermiştir. Ayrıca, Tanışman ve diğerleri (2021), Bitcoin fiyatlarının tahmininde LSTM ve ARIMA modellerini karşılaştırmış ve LSTM'nin uzun vadeli tahminlerde daha düşük hata oranına ulaştığını vurgulamıştır. Ancak, derin öğrenme modellerinin eğitim süreçlerinde yüksek hesaplama maliyetleri ve veri gereksinimleri sınırlayıcı olabilmektedir (Hinton ve diğerleri, 2006).

Hibrit Modeller ve Uzamsal-Zamansal Yaklaşımlar: Hibrit modeller, farklı yöntemlerin avantajlarını birleştirerek tahmin doğruluğunu artırmayı hedeflemektedir. Kumar ve diğerleri (2023), U-Net ve LSTM modellerini birleştirerek, nehir akış verilerinin zamansal ve uzamsal özelliklerini eş zamanlı olarak işleyen bir model geliştirmiştir. Model, %89,43 doğruluk oranıyla başarılı sonuçlar elde etmiş ve zamansal bağımlılıkları etkili bir şekilde öğrenmiştir. Benzer şekilde, Aslan (2024), Gradient Boosting ve Multi Output algoritmalarını birleştirerek elektrikli araçların enerji tüketim tahmininde yüksek doğruluk sağlamıştır.

Tıbbi ve Klinik Uygulamalar: Tahmin modelleri, tıp alanında hastalıkların tanı ve tedavisinde önemli bir rol oynamaktadır. MRI tabanlı nomogramlar, geleneksel klinik nomogramlara kıyasla daha yüksek doğruluk oranlarına sahiptir. Zhu ve diğerleri (2023), MRI tabanlı nomogramların AUC değerinin 0.72-0.80 arasında olduğunu ve duyarlılık açısından klinik nomogramlardan daha iyi performans gösterdiğini belirtmiştir. Ancak, bazı çalışmalarda bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür (Jansen ve diğerleri, 2019). Geleneksel nomogramlar, daha az maliyetli ve uygulaması kolay yöntemler olarak avantaj sunmaktadır (Ohori ve diğerleri, 2004).

Çevresel Tahminler: Çevresel değişimlerin modellenmesinde, U-Net-STN gibi uzamsal ve zamansal analizi birleştiren modeller etkili olmuştur. Zhu ve diğerleri (2023), bu modelin %89.3 doğruluk oranı sağladığını ve tahmin edilen evrim haritalarının gözlemlerle uyumlu sonuçlar verdiğini belirtmiştir. Liu ve diğerleri (2018), gradyan dolgu ve dalga filtresi gibi

tekniklerin, modelin gürültüye duyarlılığını azalttığını ve tahmin doğruluğunu artırdığını ifade etmiştir.

Bu çalışmalar, tahmin modellerinin çeşitli alanlarda uygulama potansiyelini ve performansını ortaya koymaktadır. Modellerin kullanım alanları ve veri setlerine uygunluğu, tahmin doğruluğunu ve pratik faydasını belirleyen önemli faktörlerdir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma, farklı tahmin modellerinin performansını ve uygulanabilirliğini çeşitli bağlamlarda değerlendirerek, problem türüne uygun model seçimi konusunda önemli bilgiler sunmaktadır. Bulgular, model seçiminin veri setinin yapısına, problem türüne ve uygulama bağlamına bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Klasik yöntemler arasında yer alan ARIMA, basit zaman serilerinde güçlü bir performans sergilemiş ve trend ile mevsimsel etkileri modellemede etkili bir araç olmuştur. Ancak, karmaşık ve doğrusal olmayan veri yapılarında bu modelin doğruluğu azalmaktadır (Hageman ve diğerleri, 2021; De Waard ve diğerleri, 1975). Bu durum, daha karmaşık veri setleriyle çalışırken modern makine öğrenimi ve derin öğrenme yöntemlerinin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Makine öğrenimi modelleri, özellikle Random Forest ve XGBoost, genelleme yetenekleri ve doğruluk açısından öne çıkmıştır. Bu modeller, hata oranlarını azaltmada etkili olmasına rağmen, yüksek hesaplama maliyetleri ve aşırı öğrenme riski, pratik uygulamalarda önemli sınırlamalar oluşturmaktadır (Ren ve diğerleri, 2019; Shah ve diğerleri, 2022). Örneğin, finansal zaman serileri ve ağ tabanlı saldırı tespiti gibi alanlarda XGBoost'un üstün performans sergilediği gösterilmiştir (Kurt, Buldu ve Cedimoğlu, 2020; Doğan ve Büyükkör, 2022).

Derin öğrenme modelleri ise büyük ve karmaşık veri setlerinde yüksek performans göstermektedir. LSTM ve GRU gibi bellek tabanlı yöntemler, uzun vadeli bağımlılıkların bulunduğu veri setlerinde üstünlük sağlamış, petrol fiyatlarından kripto para piyasalarına kadar çeşitli alanlarda etkili tahminler sunmuştur (Yiğit ve diğerleri, 2021; Tanışman ve diğerleri, 2021). Ancak, bu modellerin eğitim sürecindeki yüksek hesaplama maliyetleri ve büyük veri gereksinimleri, uygulama açısından sınırlayıcı faktörler olarak görülmektedir (Hinton ve diğerleri, 2006).

Hibrit yaklaşımlar, tahmin performansını artırmak amacıyla farklı yöntemlerin avantajlarını birleştiren umut vadeden stratejiler olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, Kumar ve diğerleri (2023), U-Net ve LSTM modellerini birleştirerek uzamsal ve zamansal özellikleri bir arada işleyebilmiş ve yüksek doğruluk oranlarına ulaşmıştır. Benzer şekilde, Aslan (2024), Gradient Boosting ve Multi Output algoritmalarını birleştirerek elektrikli araçların enerji tüketimi tahmininde başarılı sonuçlar elde etmiştir.

Bulgular, tahmin modellerinin taşınabilirlik ve genelleme yeteneklerinde bazı zorluklarla karşılaştığını göstermektedir. Özellikle, iç ve dış doğrulama süreçlerinde modeller arasında büyük farklılıklar ortaya çıkmıştır (Riley ve diğerleri, 2016). Bu durum, modellerin farklı veri setleri ve uygulama bağlamlarına uyarlanabilirliğini artırmak için daha kapsamlı validasyon çalışmalarının yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tıp ve klinik uygulamalarda, MRI tabanlı nomogramlar, yüksek doğruluk oranları ve gelişmiş tanısal yetenekleriyle dikkat çekmiştir (Zhu ve diğerleri, 2023). Ancak, bu modellerin uygulanabilirliği, yüksek maliyetler ve veri çeşitliliği gibi faktörlerle sınırlı kalmıştır. Geleneksel klinik nomogramlar ise düşük maliyetli ve uygulanabilir olmalarıyla pratik kullanımlar için çekici bir seçenek sunmaktadır (Feng ve diğerleri, 2015).

Bu çalışma, farklı tahmin modellerinin avantaj ve dezavantajlarını detaylı bir şekilde ele alarak araştırmacılara ve uygulayıcılara rehberlik etmektedir. ARIMA gibi klasik yöntemler, basit veri setlerinde etkili olurken, XGBoost ve LSTM gibi modern yöntemler, karmaşık veri yapılarına sahip problemlerde üstünlük sağlamaktadır. Hibrit modeller, farklı tekniklerin avantajlarını birleştirerek tahmin performansını daha da artırmak için önemli bir potansiyel sunmaktadır.

Sonuçlar, tahmin modellerinin veri setinin özelliklerine göre özelleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecekteki çalışmalar, hibrit yaklaşımları, büyük veri setleri üzerindeki performanslarını ve modellerin farklı bağlamlarda taşınabilirliğini incelemeye odaklanmalıdır. Özellikle, çevresel değişkenlerin ve çok boyutlu veri yapıların entegre edilmesi, tahmin modellerinin genelleme yeteneklerini artırabilir (Zhu ve diğerleri, 2023).

MRI tabanlı ve geleneksel klinik nomogramlar gibi spesifik uygulamalar için, model seçiminde doğruluk ve maliyet arasındaki denge göz önünde bulundurulmalıdır. Hibrit modellerin geliştirilmesi ve validasyon süreçlerinin genişletilmesi, bu tür modellerin pratik uygulamalarını daha etkili hale getirebilir. Bu bağlamda, çalışma, tahmin modellerinin etkinliğini artırmak için düzenli güncellemelerin ve daha kapsamlı validasyon süreçlerinin önemini vurgulamaktadır.

KAYNAKÇA

Aslan, E. (2024). Elektrikli Araçların Enerji Tüketimini Tahmin Etmede Makine Öğrenimi Algoritmalarının Performanslarının Karşılaştırılması. *Journal of the Institute of Science and Technology, 14*(2), 518-530. https://doi.org/10.21597/jist.1448216

Başaran Caner, C., & Engindeniz, S. (2020). Türkiye'de Pamuk Üretiminin ARIMA Modeli İle Tahmini. *Tarım Ekonomisi Dergisi, 26*(1), 63-70. https://doi.org/10.24181/tarekoder.681079

Can, Ş., & Gerşil, M. (2018). Manisa Pamuk Fiyatlarının Zaman Serisi Analizi Ve Yapay Sinir Ağı Teknikleri İle Tahminlenmesi Ve Tahmin Performanslarının Karşılaştırılması. *Journal of Management and Economics, 25*(3), 1017-1031. https://doi.org/10.18657/yonveek.457761

Caleyo, F., Alfonso, L., & Valor, A. (2019). Stochastic modeling of pitting corrosion: A new approach. *Corrosion Science, 150,* 58-65.

De Waard, C., Lotz, U., & Milliams, D. E. (1975). The influence of temperature and CO2 partial pressure on the corrosion of steel. *Corrosion Science, 15*(3), 102-108.

Doğan, S., & Büyükkör, Y. (2022). Makine Öğrenmesi ile Finansal Zaman Serisi Tahminleme. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 24*(3), 1205-1230. https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1191080

Feng, T. S., Sharif-Afshar, A. R., Wu, J., et al. (2015). Multiparametric MRI improves accuracy of clinical nomograms for predicting extracapsular extension of prostate cancer. *Urology, 86,* 332-337.

Hageman, S., & diğerleri (2021). SCORE2 risk prediction algorithms. *European Heart Journal.*

Hinton, G. E., Osindero, S., & Teh, Y. W. (2006). A fast learning algorithm for deep belief nets. *Neural Computation, 18*(7), 1527-1554.

Jansen, B. H. E., Nieuwenhuijzen, J. A., Oprea-Lager, D. E., et al. (2019). Adding multiparametric MRI to clinical nomograms for primary prostate cancer. *Urologic Oncology, 37,* 181.e1–181.e6.

Kurt, A., Buldu, B., & Cedimoğlu, İ. H. (2020). XGBoost ve Rastgele Orman Algoritmalarının Ağ Tabanlı Saldırı Tespitine Yönelik Performanslarının Karşılaştırılması. *International Marmara Sciences Congress (Spring),* 730-736.

Kumar, V., Kedam, N., Sharma, K. V., Mehta, D. J., & Caloiero, T. (2023). Advanced Machine Learning Techniques to Improve Hydrological Prediction: A Comparative Analysis of Streamflow Prediction Models. *Water, 15,* 2572.

Luijken, K. J., Debray, T. P. A., Riley, R. D., & Steyerberg, E. W. (2020). Validation and updating of clinical prediction models: A systematic review. *BMC Medical Research Methodology, 20,* 128.

Nesic, S., Postlethwaite, J., & Olsen, S. (1998). An electrochemical model for prediction of mild steel CO2 corrosion including the effect of protective iron carbonate films. *Corrosion, 54*(8), 679-688.

Özdemir, M. O., & Çılgın, C. (2022). Buğday fiyatının öngörümlenmesinde makine öğrenmesi ve zaman serisi tahmin modellerinin performanslarının karşılaştırılması. *21. Yüzyılda İktisadı Anlamak (ss. 203-218). Ankara: Gazi Kitabevi.*

Riley, R. D., Ensor, J., Snell, K. I. E., et al. (2016). External validation of clinical prediction models using big datasets from e-health records or IPD meta-analysis: Opportunities and challenges. *BMJ, 353,* i3140.

Sevinç, A., & Kaya, B. (2021). Derin Öğrenme ve İstatistiksel Modelleme Yöntemiyle Sıcaklık Tahmini ve Karşılaştırılması. *Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi, 28,* 1222-1228. https://doi.org/10.31590/ejosat.1014106

Shah, R. U., & diğerleri (2022). Do prediction models do more harm than good? *Circulation.*

Tanışman, S., Karcıoğlu, A. A., Ugur, A., & Bulut, H. (2021). LSTM Sinir Ağı ve ARIMA Zaman Serisi Modelleri Kullanılarak Bitcoin Fiyatının Tahminlenmesi ve Yöntemlerin Karşılaştırılması. *Avrupa Bilim Ve Teknoloji Dergisi, 32,* 514-520. https://doi.org/10.31590/ejosat.1039890

Yiğit, T., Aksoy, B., Ersoy, M., Şenol, R., & Salman, O. K. M. (2021). Petrol fiyatlarının zaman serileri ve LSTM modeli kullanılarak tahminlenmesi. *Uluslararası Teknolojik Bilimler Dergisi, 13*(1), 34–38.

Zhu, M., Gao, J., Han, F., Yin, L., Zhang, L., Yang, Y., & Zhang, J. (2023). Diagnostic performance of prediction models for extraprostatic extension in prostate cancer. *Insights into Imaging, 14,* 140.

2023 YILI İŞ KAZALARI VERİLERİNİN GEÇİCİ İŞ GÖREMEZLİK SÜRELERİNE GÖRE ANALİZİ

Öğr. Gör. Hatice ÖZDEMİR

Kayseri Üniversitesi, Mustafa Çıkrıkçıoğlu Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Talas, Kayseri.

haticeozdemir@kayseri.edu.tr, 05065954481

ORCID NO: 0000-0003-4449-2433

ÖZET

İş kazaları, kaza geçiren çalışandan topluma, işletmelerden ülke ekonomisine kadar geniş bir yelpazede çeşitli olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Bu olumsuz sonuçların azaltılması, işyerlerinde iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin etkin bir şekilde planlanması, uygulanması ve farkındalık çalışmalarının yaygınlaştırılmasıyla mümkün olacaktır. Bu çalışma ile ölümlü olmayan iş kazalarında sürekli iş göremezlik sürelerine cinsiyet bağlamında odaklanılmıştır. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) tarafından 2023 yılı için yayımlanan iş kazası verileri esas alınmış ve veriler geçici iş göremezlik sürelerine göre analiz edilmiştir. 2023 yılında Türkiye'de 681.401 sigortalı iş kazası geçirmiş olup kazaların %48,07'si geçici iş göremezlikle sonuçlanmıştır. İş göremezlik süreleri; kaza günü çalışır, kaza günü iş göremez, iki, üç, dört ve beş ve üzeri gün iş göremez şeklinde sınıflanmıştır. Tüm faaliyet kolları dikkate alındığında; yaşanan iş kazaları; erkeklerde %55,33 ve kadınlarda %66,85 ile "kaza günü çalışır" şeklinde sonuçlanmıştır. İkinci sırada ise 5 gün ve üzeri istirahat raporlu kazalar gelmektedir. Erkek çalışanlar için toplam iş göremezlik süresinin en yüksek olduğu işkolu %8,61 ile "bina inşaatı" iken kadın çalışanlar için %12,18 ile "insan sağlığı hizmetleri" olmuştur. 5 gün ve üzeri istirahat raporlu kazalarda; ortalama rapor gün sayısı 27,1 gün olurken, ortalama yaş; erkek çalışanlarda 23 yaş, kadın çalışanlarda 22 yaş, rapor gün sayısının en yüksek olduğu ay erkek ve kadın çalışanlar için Nisan ayı, rapor gün sayısının yüksek olmasına neden olan yaralanmanın erkek ve kadın çalışanlar için yeri parmaklar, el, kol ve omuz olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İş kazaları, Geçici iş göremezlik, İş sağlığı ve güvenliği, SGK verileri

ANALYSIS OF 2023 OCCUPATIONAL ACCIDENT DATA BY TEMPORARY INCAPACITY DAYS

ABSTRACT

The consequences of occupational accidents are wide-ranging, affecting employees, businesses, and the national economy. The effective planning and implementation of occupational safety and health measures in workplaces, as well as the dissemination of awareness-raising activities, are crucial in mitigating these negative consequences.This study focuses on the duration of permanent incapacity for work in non-fatal occupational accidents in the context of gender. The data on occupational accidents published by the Social Security Institution (SSI) for 2023 were analysed according to the duration of temporary incapacity for work.In 2023, 681,401 insured

persons had occupational accidents in Turkey, and 48.07 per cent of these accidents resulted in temporary incapacity for work. The categorisation of incapacity for work is delineated as follows: working on the day of the accident, incapacity for work on the day of the accident, incapacity for work for two, three, four and five or more days.When considering all lines of activity, the prevalence of occupational accidents resulting in 'working on the day of the accident' was 55.33% for men and 66.85% for women. The second most prevalent category was accidents resulting in 5 or more days of incapacity, with the 'building construction' sector reporting the highest rate of total incapacity among male employees (8.61%) and the 'human health services' sector among female employees (12.18%). For accidents resulting in five or more days of sick leave, the mean number of days of sick leave was 27.1 days, the mean age was 23 years for male employees and 22 years for female employees, and the month with the highest number of days of sick leave was the same for both male and female employees.

Keywords: Work accidents, Temporary incapacity for work, Occupational health and safety, SSI data

1.GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliğinin ana hedefi, işyerlerinde çalışanların iş kazaları ve meslek hastalıklarından korunmasını sağlamak için risk oluşturan tüm faktörleri değerlendirmek, gerekli önlemleri almak ve bu önlemlerin devamlılığını sağlamaktır. Uzun vadede ise, bu yaklaşımların sürekliliğini güvence altına alacak sağlık ve güvenlik politikalarının uygulanması amaçlanır. İş kazalarının önlenmesi, yalnızca çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlığını korumakla kalmaz, aynı zamanda işyerlerinde verimliliği artırarak ekonomik kayıpların önüne geçilmesine de katkı sağlar. İş kazaları ve meslek hastalıklarına ilişkin veri toplamak, geçmiş İSG sorunlarını anlamak, bugünkü İSG sorunlarını yönetmek ve geleceğe yönelik İSG stratejileri geliştirmek ve planlamak için önemli bir ihtiyaçtır (Palaz, 2019, s. 57).

İş kazası sayılma şartları, 16 Haziran 2006 tarih ve 26200 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu 13. Maddesinde şu şekilde sıralanmıştır: “İş kazası, sigortalı çalışanın işyerinde bulunduğu zamanlarda, işverenin yürüttüğü işten kaynaklı veya kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanların kendi yürüttükleri iş nedeniyle, bir işverene bağlı olarak çalışan sigortalının görevi dolayısıyla farklı bir yere gönderildiğinde asli işini yapmadığı sürelerde, emziren kadın sigortalıların çocuklarını emzirmek için belirlenen sürelerde ve işveren tarafından sağlanan bir taşıtla işe gidip gelirken meydana gelen ve sigortalının beden ya da ruh sağlığında hemen veya zamanla hasara yol açan olaydır”. 30 Haziran 2012 tarihinde İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu’nun yürürlüğe konması ile ülkemiz ilk defa bu alanda müstakil düzenlemelerin yer aldığı bir kanuna sahip olmuştur. Kanun’da iş kazasının tanımının yer alması önemli olup 3. madde de “iş yeri veya işin yürütülmesi sırasında meydana gelen, ölüme neden olan veya çalışanın ruhen ya da bedenen vücut bütünlüğünü engelli hâle getiren olay” olarak yer alır.

İş kazaları, gerek uluslararası alan yazında gerek ülkemizde, iş güvenliğini konu edinen tüm platformlarda yaygın olarak çalışılan konuların içerisinde yer almaktadır. İş kazaları verilerinin analizi, kazaların önlenmesi ve bu alanda etkili politikalar geliştirilmesi için kritik önemdedir.

Özellikle çalışanın ölümü ile sonuçlanan iş kazaları, Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) verileri temel alınarak (Gürcanlı, 2013; Öztürk & Akın, 2021; Zengin, 2022) araştırmacıların yoğun şekilde ele aldığı konular arasında bulunmaktadır. İş kazaları istatistikleri üzerinden yapılan çalışmaların dışında iş kazalarının hukuki boyutları (Korkusuz ve Korkusuz, 2017; Baygeldi ve Gerdan, 2019; Fernandez, 2019; Yener, 2020; Demir ve Karaç, 2024) iş kazalarının maliyetleri (Ünal, 2008; Akçay, 2021; Görgün ve Gedik, 2021; Önder, Kundak ve Önder, 2024) inşaat, tarım, metal, sağlık gibi sektörlerde yaşanan iş kazalarının analizi (İstanbulluoğlu, 1999; Karadağ ve Kepekli, 2019; Şensöğüt ve Uysal, 2019), iş kazalarına karşı alınan önlemler (Abidin, vd., 2021; Mutlu, Selim ve Altuntaş, 2024) ve iş kazalarının çeşitli açılardan istatistiksel olarak değerlendirildiği (Korkmaz, vd., 2017; Melchior ve Zanini, 2019; İşsever vd., 2020; Malysa ve Gajdzik , 2021) çalışmalara rastlamak mümkündür.

Geçici İş Göremezlik

Geçici iş göremezlik, sigortalı çalışanın iş göremediği süredir. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nu 18. Maddesine göre; iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık hali ve analık hali durumlarında sigortalı geçici iş göremez hale gelmiş kabul edilir ve çalışamadığı istirahatli olduğu süre içerisinde geçici iş göremezlik ödeneği alır. Bununla ilgi şartlar 5510 sayılı kanunda ayrıntılı olarak belirtilmiştir. İş kazası ve meslek hastalığı sigortasından çalışana sağlanan haklar 5510 sayılı Kanun'un 16. maddesinde şu şekilde sıralanmaktadır:

a) Çalışana, geçici iş göremezlik süresi boyunca günlük ödeme yapılması.
b) Sigortalının sürekli iş göremez hale gelmesinden kaynaklı gelir bağlanması.
c) İş kazası veya bir meslek hastalığı nedeniyle hayatını kaybeden sigortalıların geride kalan hak sahiplerine, gelir bağlanması.
d) Gelir almakta olan kız kız çocuklarına evlenme yardımı yapılması.
e) İş kazası ve meslek hastalığı nedeniyle hayatını kaybeden sigortalılar için cenaze masraflarına yönelik ödenek verilmesi.

Meydana gelen iş kazalarının tüm yönleri ile analiz edilmesi daha güvenli işyerlerinin oluşturulması, çalışanların korunması ve iş kazalarının bireysel, toplumsal ve ekonomik etkilerinin en aza indirilmesi için temel bir araçtır. Bu çalışma ile amaçlanan, 2023 yılında meydana gelen ve geçici iş göremezlikle sonuçlanan (ölümlü olmayan) iş kazalarının analiz edilmesidir. Bu kapsamda, ölümlü olmayan iş kazalarının en sık meydana geldiği sektörler ile iş kazası sonucunda alınan rapor gün sürelerine göre ayakta ve hastanede tedavi gören sigortalıların yoğun olduğu sektörlerin, rapor gün sayılarının, ayların, kıdem durumlarının cinsiyet perspektifinde incelenerek değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

2.MATERYAL VE YÖNTEM

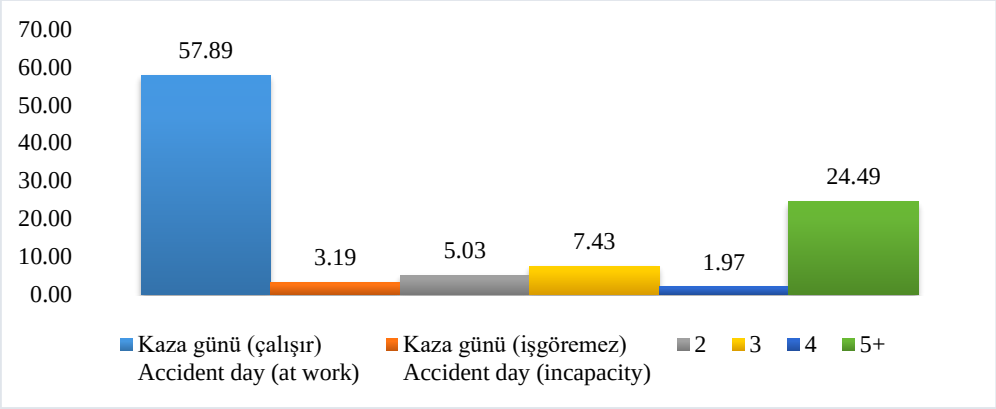
Bu çalışmada, 2023 yılı için SGK tarafından yayımlanan "İş Kazası ve Meslek Hastalıkları İstatistik" yıllıklarında yer alan veriler analiz edilmiştir. Ekonomik faaliyet sınıflamasına göre iş kazaları, geçici iş göremezlik ayakta ve hastanede yatarak geçen gün sayısı ve işyerinde çalışan sigortalı sayısı dikkate alınmıştır.

Veri seti içerisinde, erkek ve kadın çalışanlarda görülen iş kazaları ve sonucunda ortaya çıkan geçici iş göremezlik süreleri sektörler bazında incelenmiştir. Çalışmada, 5510 sayılı Kanun'un 4/1-a maddesi kapsamına giren sigortalı çalışanların geçirdiği iş kazalarına ait veriler kullanılmıştır.

3.BULGULAR

SGK İstatistik Yıllıkları 2023 verilerine göre Türkiye geneli için 4/1-a kapsamında aktif sigortalı sayısı 18.613.745 kişidir. 2023 yılında toplam 681.401 sigortalı iş kazası geçirmiştir. Bu kazalar sonucunda 1.966 kişi hayatını kaybetmiştir. İş kazası sıklık hızı 2023 yılında; 3,18 ve iş kazası ağırlık hızı 563 gün olarak gerçekleşmiştir. Araştırmanın bu bölümünde, 2023 yılına ait geçici iş göremezlik süreleri üzerinden, yürütülen ekonomik faaliyetler, rapor gün sayıları, aylar, tecrübe cinsiyet değişkeni üzerinden değerlendirilecektir.

2023 yılında meydana gelen kazaların geçici iş göremezlik durumuna göre grafiği Görsel 1'de verilmiştir. İş kazası geçiren çalışanların %57,89'u kaza geçirdiği gün çalışır durumda iken, %24,49'u 5 gün ve üzeri rapor güne sahiptir.

Görsel 1. Geçici iş Göremezlik Sürelerine Göre İş Kazası Geçiren Sigortalıların Dağılımı

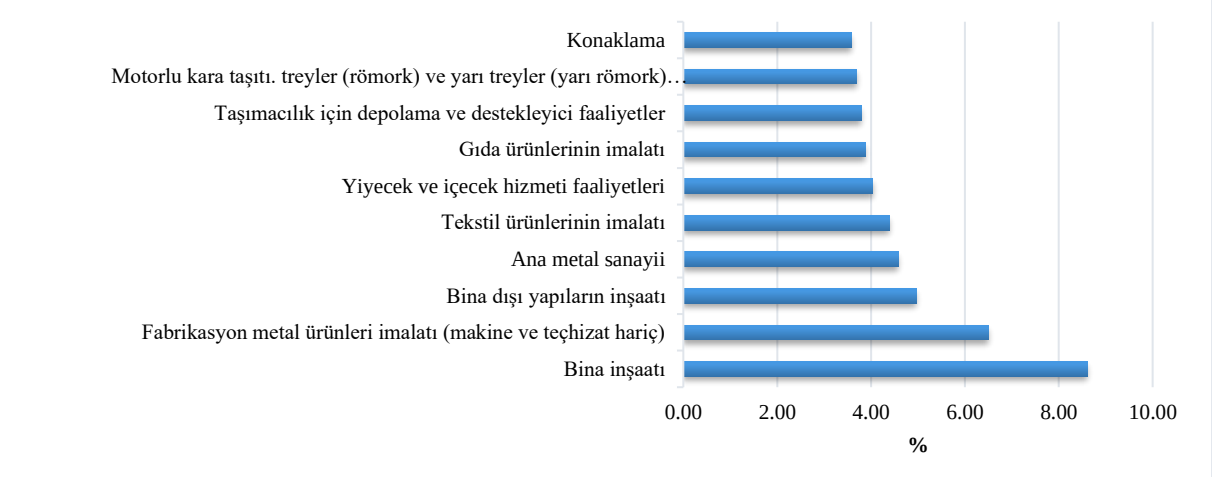
İş göremezlik süresine göre, ölümle sonuçlanmayan iş kazalarının meydana geldiği ilk on faaliyet sınıfı, Çizelge 1'de yer almaktadır. Buna göre, "bina inşaatı" 45.996 kaza ile ilk sırada, 37.699 ile "fabrikasyon metal ürünlerin imalatı" ikinci sırada, 36.755 ile "yiyecek ve içecek hizmeti" faaliyetleri üçüncü sırada yer almaktadır. Bu 10 işkolu tüm işkollarında meydana gelen iş kazalarının %48,07'sinin gerçekleştiği faaliyet alanlarıdır. Ayrıca ilk sırada yer alan "bina inşaatı", en fazla ölümlü iş kazasının yaşandığı iş kolları arasında ilk sırada yer almaktadır.

2023 yılı SGK verilerine göre gerçekleşen 1.966 ölümün 552 'si "bina inşaatı", "bina dışı yapıların inşaatı" ve "özel inşaat faaliyetleri" işkollarında gerçekleşmişti. Çizelgede yer alan faaliyet kollarına bakıldığında; metal, gıda, tekstil üretim faaliyetlerinin ölümlü olmayan iş kazalarının yaşandığı faaliyetler bakımından öne çıktığı görülmektedir. Çizelgede 28.774 kaza ile yer alan "insan sağlığı faaliyetleri" 2023 SGK verilerine göre; %62,29 kadın sigortalı çalışan oranı ile erkek sigortalı çalışan sayısından daha yüksek olan tek iş koludur.

Çizelge 1. İş Göremezlik Sürelerine (gün) Göre İş Kazası Geçiren Sigortalı Sayılarına İlişkin İlk 10 Faaliyet Kolu

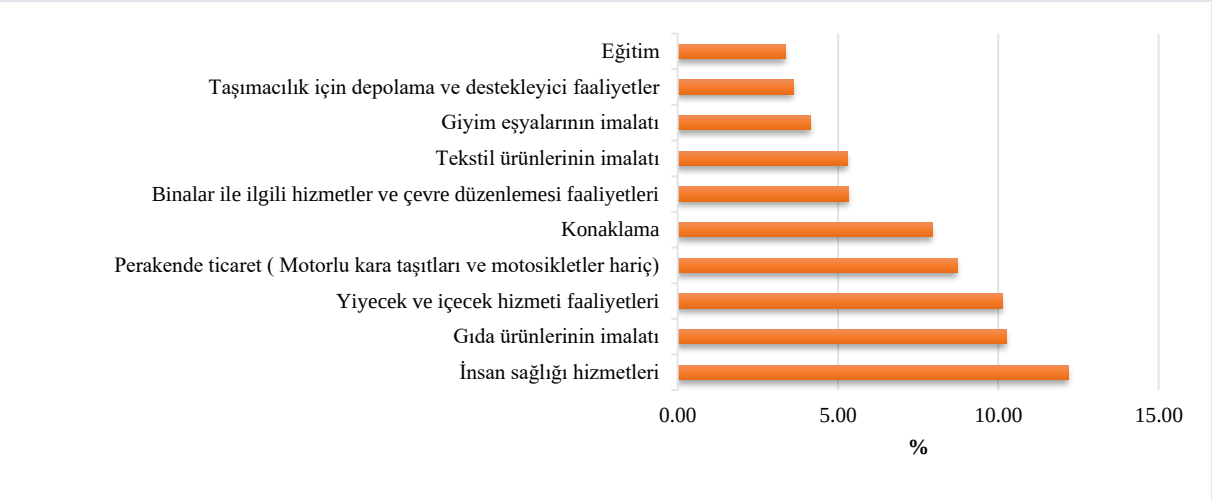
No	Ekonomik Faaliyet Sınıflaması	Kaza günü (çalışır)	Kaza günü (iş göremez)	2	3	4	5+[(1)]	Toplam	%
1	Bina inşaatı	27.977	841	1.785	2.858	691	11.844	45.996	6,75
2	Fabrikasyon metal ürünler imalatı (makine ve teçhizat hariç)	16.758	1.678	2.506	3.447	992	12.318	37.699	5,53
3	Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri	24.545	961	1.589	2.541	641	6.478	36.755	5,39
4	Gıda ürünlerinin imalatı	20.351	1.304	1.976	3.006	749	8.703	36.089	5,30
5	Tekstil ürünlerinin imalatı	15.876	1.021	1.547	2.719	777	9.318	31.258	4,59
6	Konaklama	22.088	823	1.671	2.228	381	3.849	31.040	4,56
7	İnsan sağlığı hizmetleri	24.299	460	624	733	254	2.404	28.774	4,22
8	Perakende ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	17.756	814	1.409	2.165	479	5.179	27.802	4,08
9	Bina dışı yapıların inşaatı	19.070	448	878	1.245	293	4.589	26.523	3,89
10	Taşımacılık için depolama ve destekleyici faaliyetler	16.051	824	1.386	2.098	489	4.757	25.605	3,76

2023 yılında iş kazalarının en yüksek olduğu faaliyet kollarının erkek ve kadın sigortalı sayılarına göre sıralaması erke sigortalılar için Görsel 2 ve kadın sigortalılar için Görsel 3'de verilmiştir. Buna göre, erkek sigortalı çalışanlarda en fazla kaza bina inşaatında meydana gelirken kadın sigortalı çalışanlarda çalışanlar da insan sağlığı hizmetleri sektöründe yaşanmıştır.

Görsel 2. İş Kazası Geçiren Erkek Sigortalı Sayılarına Göre İlk 10 Faaliyet Kolu

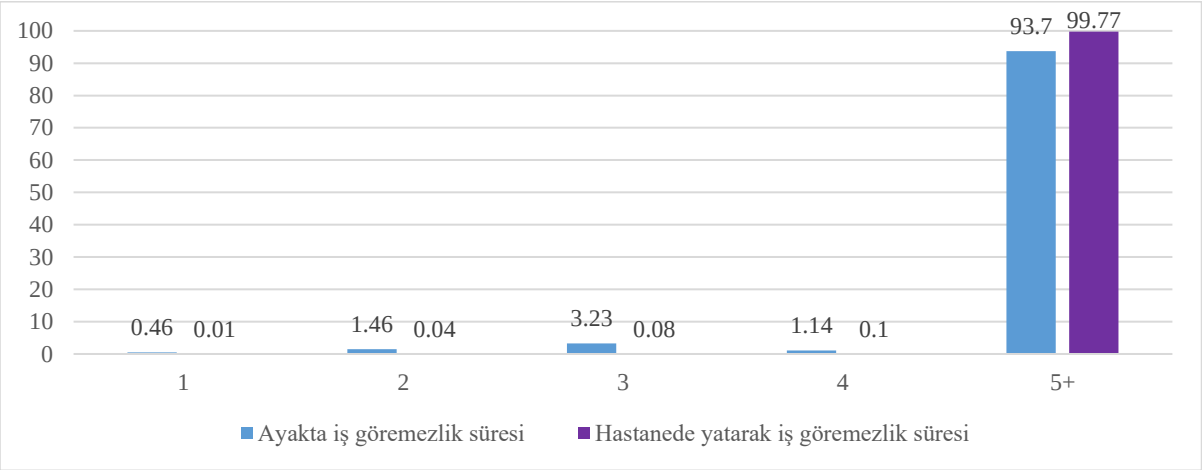
Görsel 2 incelendiği zaman, faaliyetler içerisinde konaklama dışında imalat sektörü ağırlıklı işler olduğu dikkat çekmektedir. "Bina inşaatı", ilk sırada olup 2023 yılı SGK sigortalı kayıtları incelendiğinde; çalışanların %93,06'sını erkek sigortalı çalışanlar oluşturmaktadır.

Görsel 3. İş Kazası Geçiren Kadın Sigortalı Sayılarına Göre İlk 10 Faaliyet Kolu

Görsel 3 incelendiği zaman, 10 sektörden 7'sinin hizmet sektörü olduğu dolayısıyla kadın sigortalı çalışanların yoğun olduğu işkolları olduğu görülür. İlk sırada yer alan "insan sağlığı hizmetleri" için 2023 yılı SGK sigortalı kayıtları dikkate alındığında, çalışanların %62,29'unun kadın sigortalı çalışanlar oluşturmaktadır. Sonuçlar kazaların, sektörel ve cinsiyet bağlamında ele alınması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Cinsiyet bağlamında kesişim kümesinde ise "gıda imalatı", "tekstil ürünleri imalatı", "taşımacılık için depolama faaliyetleri", "yiyecek ve içecek hizmetleri" ve "konaklama" faaliyetleri yer almaktadır.

Sigortalıların ayakta ve hastanede yatarak tedavilerinin raporlu oldukları gün sayısına göre oranları Görsel 4'de yer almaktadır. Ölümlü olmayan kazalarda, gerek ayakta tedavi görenler gerekse hastanede yatarak tedavi görenler arasında 5 gün ve üzeri raporlu çalışan oranları sırasıyla; %93,7 ve %99,77 olarak geçekleşmiştir. 5 gün ve üzeri için toplam iş göremezlik gün sayısı (4.521.509) dikkate alındığında, 2023 yılı için ortalama rapor gün sayısı 27,1 gündür.

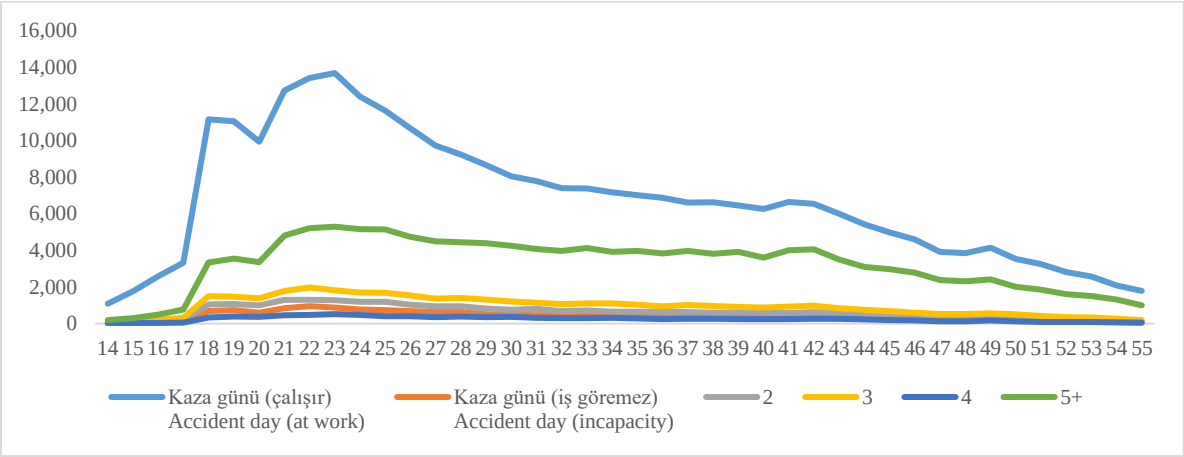
Görsel 4. Ayakta ve Hastanede Tedavi Olma Durumuna Göre Sigortalıların Oranları

Ölümlü olmayan iş kazası geçiren erkek sigortalı çalışanların geçici iş göremezlik sürelerinin yüksek olduğu sektörler Çizelge 2'de verilmiştir. Bina inşaatında çalışan sigortalıların %93,06'sı erkek çalışanken, "gıda ürünlerinin imalarında" çalışanların %38,65'i kadın sigortalılardan oluşmaktadır.

Çizelge 2. 5 gün ve Üzeri Geçici İş Göremezlik Sürelerine (Gün) Göre İlk 10 Faaliyet

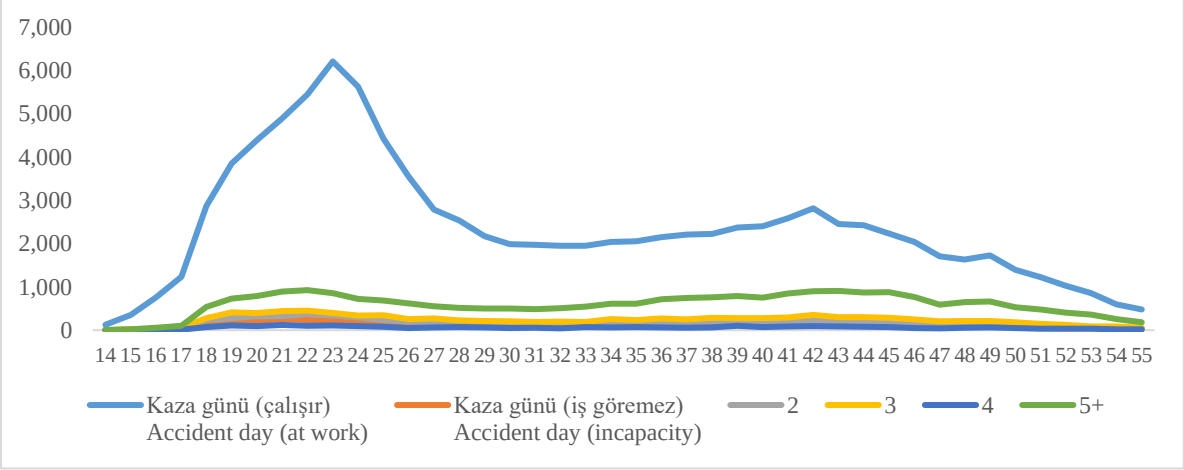
	Erkek sigortalı çalışanlar					Kadın sigortalı çalışanlar			
No	Ekonomik Faaliyet Sınıflaması	Toplam GİGS Ayakta ve Hastanede Yatarak (5+)	Kaza Geçiren Sigortalı Sayısı (5+)	Ort. Rapor Gün Sayısı	**No**	Ekonomik Faaliyet Sınıflaması	Toplam GİGS Ayakta ve Hastanede Yatarak (5+)	Kaza Geçiren Sigortalı Sayısı (5+)	Ort. Rapor Gün Sayısı
1	41-Bina inşaatı	418.888	11.771	36	**1**	10-Gıda ürünlerinin imalatı	83.298	3.277	25
2	25-Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	297.962	11.334	26	**2**	56-Yiyecek ve içecek hizmeti faaliyetleri	49.810	2.424	21
3	24-Ana metal sanayii	267.723	9.915	27	**3**	13-Tekstil ürünlerinin imalatı	44.079	2.021	22
4	13-Tekstil ürünlerinin imalatı	184.173	7.297	25	**4**	47-Perakende ticaret (Motorlu kara taşıtları ve motosikletler hariç)	38.936	2.071	19
5	23-Diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı	181.372	6.392	28	**5**	86-İnsan sağlığı hizmetleri	31.186	1.321	24
6	05-Kömür ve Linyit Çıkartılması	162.563	6.205	26	**6**	55-Konaklama	28.612	1.438	20
7	22-Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	158.344	5.994	26	**7**	22-Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	26.145	1.090	24
8	29-Motorlu kara taşıtı. treyler (römork) ve yarı treyler (yarı römork) imalatı	153.748	6.144	25	**8**	14-Giyim eşyalarının imalatı	25.538	1.167	22
9	10-Gıda ürünlerinin imalatı	147.149	5.426	27	**9**	81-Binalar ile ilgili hizmetler ve çevre düzenlemesi faaliyetleri	24.802	987	25
10	28-Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı	144.604	5.767	25	10	25-Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (makine ve teçhizat hariç)	23.650	984	24

Ölümlü olmayan kazalarda toplam iş göremezlik süresine göre erkek sigortalı çalışanların yaşlarına göre dağılımı Görsel 5'de, kadın sigortalı çalışanlar içi Görsel 6'da yer almaktadır.

Görsel 5. Geçici İş Göremezlik Sürelerine Göre Erkek Sigortalı Çalışanların Yaş Dağılımı

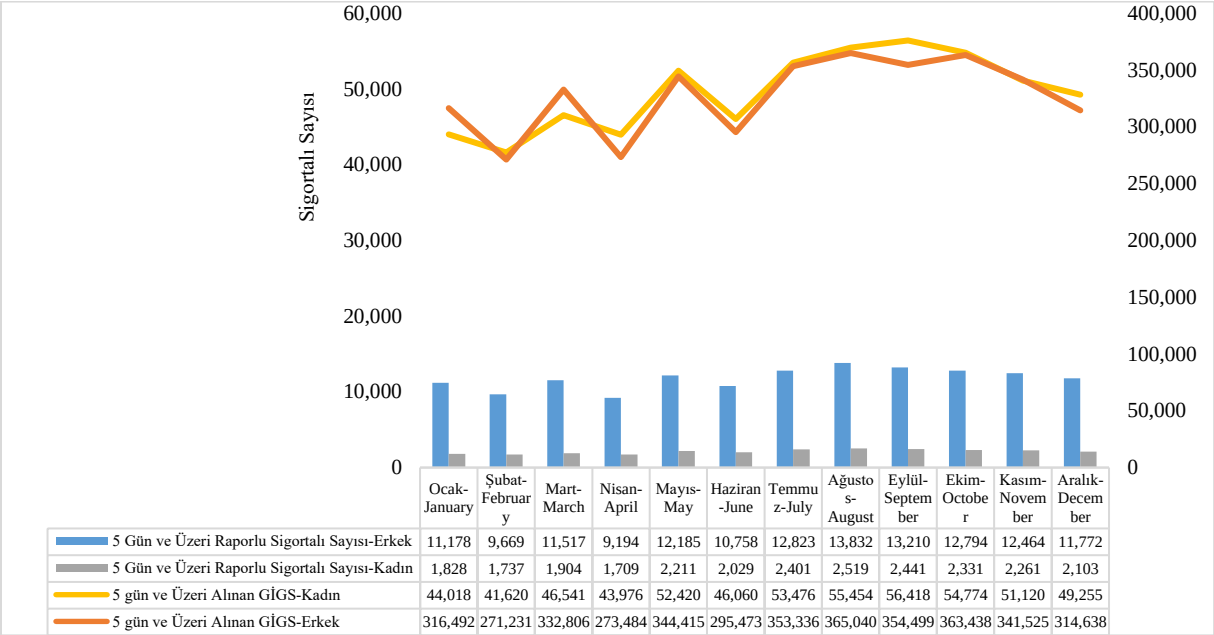
Görsel 5'e göre erkek çalışanlarda toplam rapor gün sayısının en yüksek olduğu yaş 23 yaştır. Kaza günü çalışır durumda olan çalışanlarda 18 yaş risklidir. 5 gün ve üzeri rapor alınan kazalarda 23 yaşın yüksek olduğu görülmektedir.

Görsel 6. Geçici İş Göremezlik Sürelerine Göre Kadın Sigortalı Çalışanların Yaş Dağılımı

Görsel 6'e göre kadın sigortalı çalışanlarda toplam rapor gün sayısının en yüksek olduğu yaş 23 yaştır. Kaza günü çalışır durumda olan kadın çalışanlarda, 23 yaş risklidir. 5 gün ve üzeri rapor alınan kazalarda 22 yaşın yüksek olduğu görülmektedir.

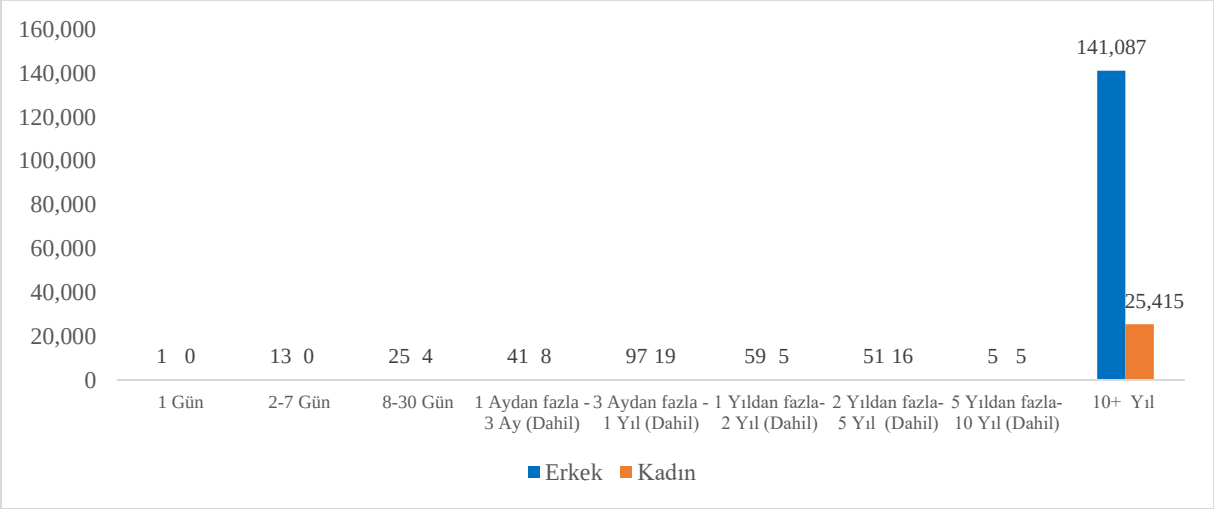
Görsel 7'de 5 gün ve üzeri raporlu çalışanların sayıları ve sürekli iş göremezlik sürelerinin cinsiyet bağlamında aylara göre dağılımı yer almaktadır. 2023 verilerine göre; Ağustos ayı erkek ve kadın sigortalılar için 5 gün ve üzeri rapor alınan hem en yüksek kazalı sayısına hem de en yüksek geçici iş göremezlik sayısına sahip ay olmuştur. Özellikle yaz dönemi inşaat ve tarımla ilgili işlerin yoğunlaştığı dönem olarak dikkat çekmektedir. 2023 yılı SGK tarafından yayımlanan "Aylık İstatistik Bültenleri"ne göre, ortalama aylık sigortalı sayısı; 16.419.741 kişidir. Mayıs-Ağustos ayları arasında sigortalı çalışan sayısı 250.000 kişi artmıştır (SGK, 2023).

	Ocak-January	Şubat-February	Mart-March	Nisan-April	Mayıs-May	Haziran-June	Temmuz-July	Ağustos-August	Eylül-September	Ekim-October	Kasım-November	Aralık-December
5 Gün ve Üzeri Raporlu Sigortalı Sayısı-Erkek	11,178	9,669	11,517	9,194	12,185	10,758	12,823	13,832	13,210	12,794	12,464	11,772
5 Gün ve Üzeri Raporlu Sigortalı Sayısı-Kadın	1,828	1,737	1,904	1,709	2,211	2,029	2,401	2,519	2,441	2,331	2,261	2,103
5 gün ve Üzeri Alınan GİGS-Kadın	44,018	41,620	46,541	43,976	52,420	46,060	53,476	55,454	56,418	54,774	51,120	49,255
5 gün ve Üzeri Alınan GİGS-Erkek	316,492	271,231	332,806	273,484	344,415	295,473	353,336	365,040	354,499	363,438	341,525	314,638

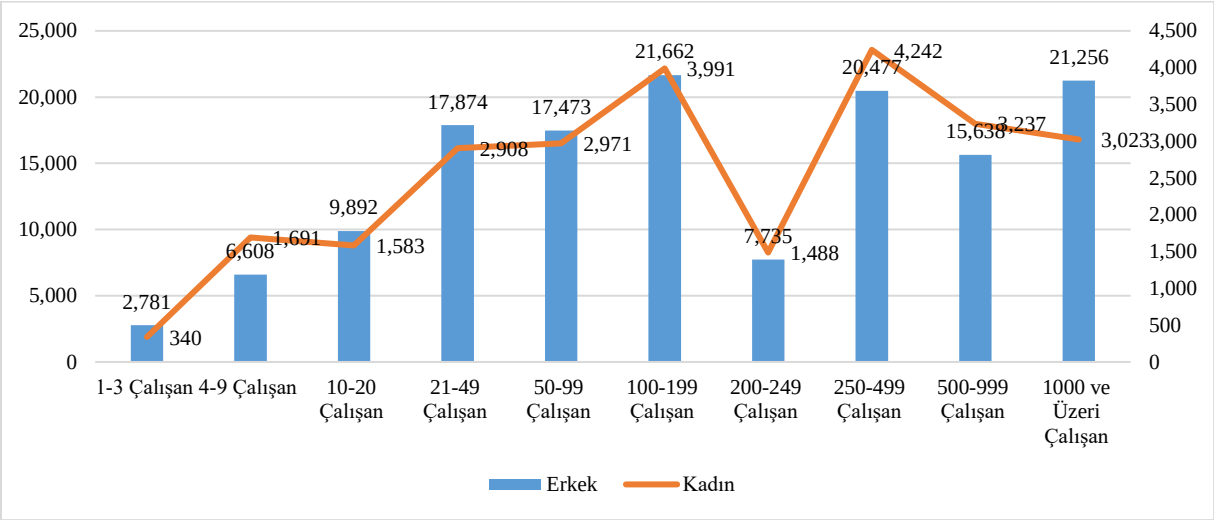
Görsel 7. 5 Gün ve Üzeri Raporlu Sigortalı Sayıları ve Sürekli İş Göremezlik Sürelerinin Aylara Göre Dağılımı

Görsel 8'de 5 gün ve daha uzun süre rapor kullanan çalışanların aynı işveren nezdindeki kıdem durumlarının dağılımı yer almaktadır. Ölümlü olmayan ama ağır sonuçları olan iş kazası geçirenlerin %99,78'i 10 yıl ve üzeri kıdeme sahip çalışanlar olmuştur.

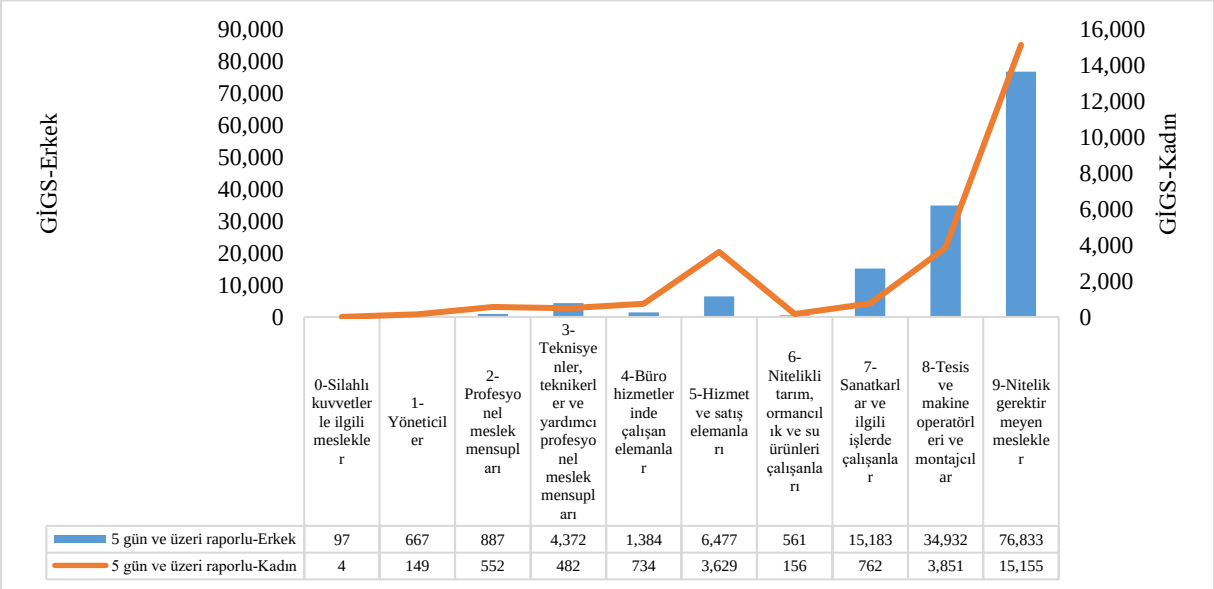
Görsel 8. 5 Gün ve Üzeri Geçici İş Göremezlikle Sonuçlanan Kazaların İşyerindeki Kıdem Durumuna Göre Dağılımı

Görsel 9'da geçirmiş olduğu iş kazası sonucu, 5 gün ve üzeri rapor kullanan çalışanların, işyerinde sigortalı çalışan sayısına göre dağılımı yer almaktadır. İşyerinde bulunana çalışan sayısı arttıkça hem erkek hem de kadın çalışanların geçirdiği ölümlü olmayan iş kazalarında artış meydana gelmektedir. Erkek ve kadın çalışanlarda, ölümlü olmayan iş kazalarının en fazla yaşandığı işyerleri 100-199 çalışanın olduğu işyerleri olmuştur. Çalışan sayısının artması, işverenin sahada gözetim sorumluluğunu daha etkin yerine getirmesini de zorunlu kılmaktadır.

Görsel 9. 5 Gün ve Üzeri Geçici İş Göremezlik Sürelerinin Cinsiyet Bağlamında Çalışan Sigortalı Sayısına Göre Dağılımı

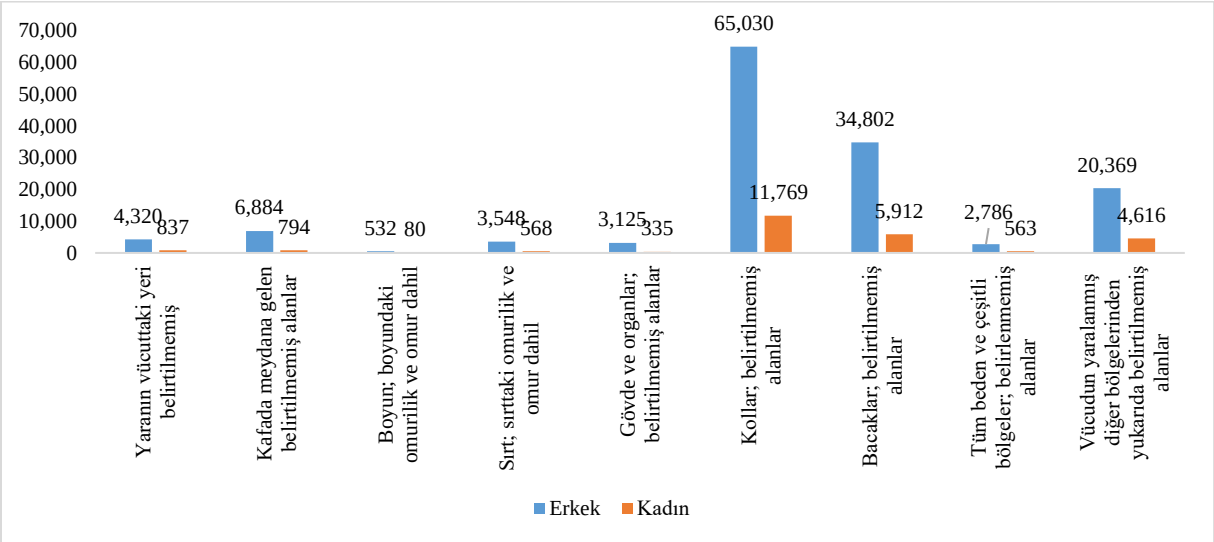
Görsel 10'da 5 gün ve üzeri geçici iş göremezlik süreli iş kazası geçiren sigortalıların meslek gruplarına göre dağılımı yer almaktadır. Erkek ve kadın sigortalılarda "nitelik gerektirmeyen meslekler" öne çıkarken, ikinci sırada erkeklerde "tesis ve makine operatörleri ve montajcılar" gelmektedir. Özel bir uzmanlık gerektirmeyen mesleklerde; temizlik görevlileri ve yardımcıları, tarım işleri, ormancılık ve balıkçılık faaliyetlerinde özel bir beceri gerektirmeyen işlerde çalışanlar, madencilik, inşaat, imalat ve ulaştırma sektörlerinde özel uzmanlık gerektirmeyen işlerde çalışanlar, gıda hazırlama yardımcıları, cadde/sokak ve ilgili satış ve hizmet çalışanları, çöpçüler ve diğer nitelik gerektirmeyen işlerde çalışanlar gelmektedir.

	0-Silahlı kuvvetler ile ilgili meslekler	1-Yöneticiler	2-Profesyonel meslek mensupları	3-Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	4-Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	5-Hizmet ve satış elemanları	6-Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	7-Sanatkarlar ve ilgili işlerde çalışanlar	8-Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	9-Nitelik gerektirmeyen meslekler
5 gün ve üzeri raporlu-Erkek	97	667	887	4,372	1,384	6,477	561	15,183	34,932	76,833
5 gün ve üzeri raporlu-Kadın	4	149	552	482	734	3,629	156	762	3,851	15,155

Görsel 10. 5 Gün ve Üzeri Geçici İş Göremezlik Sürelerinin Cinsiyet Bağlamında Meslek Gruplarına Göre Dağılımı

Görsel 11'da ölümlü olmayan iş kazası geçiren sigortalıların yaranın vücuttaki yerine göre dağılımı yer almaktadır.

Görsel 11. 5 Gün ve Üzeri Geçici İş Göremezlik Sürelerinin Cinsiyet Bağlamında Yaranın Vücuttaki Yerine Göre Dağılımı

Görsel 11 incelendiğinde; kollar (el, parmak, kol, bilek ve omuz dahil) hem kadın hem de erkeklerde en fazla zarar görev uzuvlar olmuştur. İkinci sırada ise bacaklar (kalça, diz, bilek, ayak, ayak parmakları) yer almaktadır. Eller ve parmaklar; çalışanlar için en riskli bölge olup, 2023 yılında meydana gelen tüm kazalar içerisinde %26,34 ile en yüksek yaralanma oranına sahiptir.

4. GENEL DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

2023 yılına ait SGK verileri kullanılarak 5 gün ve üzeri geçici iş göremezlikle sonuçlanan kazaların genel durumu analiz edilmiştir. 5 gün ve üzeri geçici iş göremezlik ifadesi, 2023 yılı sigortalı çalışanlar için ortalama 31,1 gündür. Erkekler ve kadınlar için riskli sektörler farklıdır. Erkeklerde inşaat sektörü, kadın çalışanlarda gıda sektörü ilk sıradadır. Özellikle ölümlü iş kazalarında da ilk sırada yer alan inşaat sektörü, bu alana özgü zorluklar nedeni ile daha fazla üzerinde durulması gereken iş kolları arasındadır. Sektör, aynı zamanda çok tehlikeli sınıfta yer almaktadır. Yapılacak risk analizleri ile, başta yüksekte çalışma olmak üzere fiziksel, kimyasal, ergonomik, elektrik, mekanik vb. tehlikelere karşı teknik önlemler alınmalıdır. İş kazalarının sektörel dinamiklere bağlı olarak farklılık gösterebileceğini ortaya çıkan sonuçlar arasındadır. Bu nedenle iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinden iş güvenliği uzmanlığının sektörel olarak sınıflandırılması için yasal düzenlemeler konusunda gerekli adımlar atılmalıdır.

Sonuçlar 100 kişi ve daha az çalışanı olan işyerlerinde, çalışan sayısının artmasıyla ölümlü olmayan iş kazalarının da arttığına işaret etmektedir. Bu durumda, çalışanların iyi organize edilmesi, çalışma ortamının güvenli hale getirilmesi ve etkin bir denetim mekanizması kurulması kaçınılmazdır. İşverenin gözetim yükümlülüğünün bir parçası olarak işyerinde alınan güvenlik önlemlerine çalışanların uymasını sağlamalı ve kontrol etmelidir. Kontrol sahada genellikle iş güvenliği uzmanları tarafından gerçekleştirilmektedir. Çalışan sayısının az olduğu işyerlerinde, yasal sınırlar içerisinde uzman görevlendirmekte ve iş güvenliği süreçlerine yeterince zaman ayrılamamaktadır. İş güvenliği uzmanlarının yalnızca raporlama ve belge işleriyle sınırlı kalmayıp, işyerinde aktif denetim ve eğitimlere daha fazla zaman ayırabilmesi sağlanmalıdır.

Genç çalışanlar, iş hayatına yeni girdikleri dönemlerde, iş kazalarına daha sık maruz kalma riski taşımaktadır. Tecrübesizliğin etkisiyle kazaların sıklığı artarken, tecrübeli çalışanlarda ise meydana gelen kazaların ağırlığının daha yüksek olduğu gözlenmektedir. Eğitimler çalışanların durumları gözetilerek farklı farklı biçimlerde düzenlenmelidir. İş güvenliği uzmanları ve işyeri hekimlerinin "yetişkin eğitimi" konusunda yetkinliklerinin arttırılması gereklidir. İSG profesyonellerinin de kendilerini, yetişkin eğitiminin özellikleri konusunda geliştirmeleri bir zorunluluktur. Eğitimlerin dışında güvenli davranışları pekiştiren ve teşvik eden yarışmalar, ödüller vb. mekanizmalar kurulmalıdır.

Kadın çalışanlar ve genç çalışanlar, işyerlerinde özel politika gerektiren gruplar arasında yer almakta ve bu grupların korunması için risk analizlerinde özel önlemler planlanması zorunlu hale gelmektedir. Ayrıca, nitelik gerektirmeyen mesleklerde çalışan bireyler için hizmet içi eğitim mekanizmalarının etkin bir şekilde çalıştırılması, bu grupların iş kazalarına karşı daha donanımlı hale gelmelerini sağlayacaktır. Hizmet içi eğitimler, iş sağlığı ve güvenliğini iyileştirmenin temel araçlarından biri olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

Abidin, A. U., Nurmaya, E. M., Hariyono, W., & Sutomo, A. H. (2021). Implementation of occupational safety and health management system (OSHMS) on work-related accident rate in the manufacturing industry, Indonesia. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. 933 012037. Yogyakarta: IOP Conference Series: Earth and Environmental Science.

Akçay, C. (2021). İnşaat sektöründe iş kazaları ve iş güvenliği maliyetlerinin incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, s. 328-336. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ogummf/issue/66155/868306 adresinden alındı

Baygeldi, A. D., & Gerdan, S. (2019). İş Sağlığı ve güvenliği kapsamında ölümlü iş kazalarına yönelik yargıtay kararları . *Resilience* , s. 101-111. doi:10.32569/resilience.566733

Demir, K., & Karaç, S. T. (2024). İŞVERenin iş kazasından doğan hukuki sorumluluğunun işyeri devri açısından sonuçları. *26*(2), s. 1301 - 1357. doi:10.33717/deuhfd.1503609

Fernandez, J. B. (2019). Inclusıon of compensatıon for work accıdent ın the concept of remuneratıon of the assıgned employees by the temporary agency work. *Revısta General Del Derecho Del Trabajo Y De La Segurıdad SocıaL, 53*, s. 617-633. https://www.webofscience.com/wos/woscc/full-record/WOS:000477995700022

Görgün, H., & Gedik, T. (2021). Özel Sektör çalışanlarında iş kazası ve meslek hastalıklarında maliyet analizi: Düzce İli Örneği . *Düzce Üniversitesi Bilim ve Teknoloji Dergisi, 9*(4), s. 1214-1226. doi:10.29130/dubited.892751

Gürcanlı, E. (2013). İnşaat sektöründe gerçekleşen ölüm ve yaralanmaların analizi. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi, 13*(48), s. 20-29. https://dergipark.org.tr/en/pub/msg/issue/49203/628126

İstanbulluoğlu, Y. S. (1999). 1984-1999 yılları arasında tki kurumu'nda olan iş kazalarının istatistiksel değerlendirilmesi. *Bilimsel Madencilik Dergis, 38*(4), s. 29-42. Retrieved from http://www.mining.org.tr/tr/pub/issue/32523/361359

İşsever, H., Ezirmik, E., Öztan, G., & İşsever, T. (2020). 2008-2017 yılları arasındaki sosyal güvenlik kurumunun iş kazaları ve meslek hastalıkları göstergelerinin standardizasyonu. *Istanbul Tip Fakültesi Dergisi, 83*(4), s. 434-445. doi:10.26650/IUITFD.2020.0018

Karadağ, T., & Kepekli, T. A. (2019). İnşaat sektöründe yaşanan İş kazaları ve kaza nedenleri *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8*(2), s. 314-322. https://dergipark.org.tr/tr/pub/joiss/issue/47398/598231

Korkmaz, M., Sevil, Ü., Değer, V. B., Gürkan, A., Özlem , G., Çelik, N., & Yücel, A. S. (2017). 2007-2016 yıllarına ait TÜİK verilerinin iş kazaları açısından analizi. *Uluslararası Hakemli İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Dergisi, 2017*(4), s. 27-43. doi:DOI : 10.17372/UHIGCSD.2017.4.2

Korkusuz, M. R., & Korkusuz, A. Y. (2017). Sosyal güvenliğin temel risklerinden iş kazaları ve mağdurların hakları. *Uluslararası Hakemli İş Güvenliği ve Çalışan Sağlığı Dergisi, 2017*(3), s. 30-54. doi:10.17372/UHIGCSD.2017.3.01

Malysa, T., & Gajdzik , B. (2021). Predictive models of accidents at work in the steel sector as a framework for sustainable safety. *Energies, 14*(1). doi:10.3390/en14010129

Melchior, C., & Zanini, R. R. (2019). Mortality per work accident: A literature mapping. *Safety Scıence, 114*, s. 72-78. doi:10.1016/j.ssci.2019.01.001

Mutlu, N. G., Selim, S., & Altuntaş, S. (2024). belirlenmesi, Türk imalat sistemlerinde iş kazalarındaki örüntülerin çok durumlu logit model'e dayalı bir yaklaşımla. *Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 39*(2), s. 1049-1066. doi:10.17341/gazimmfd.1131524

Önder, S., Kundak, E., & Önder, M. (2024). Doğal taş sektörü iş sağlığı ve güvenliği harcamalarının fayda-maliyet analizi: Bir mermer fabrikası örneği. *Journal of Engineering and Architecture Faculty of Eskisehir Osmangazi University, 32*(1), s. 1221-1229. doi:10.31796/ogummf.1401194

Öztürk, T., & Akın, G. C. (2021). Türkiye' de Tüm Sektörlere Ait 2018 Yılı İş Kazalarının ve Kaza Sonucu Yaşam Kaybının Kazazede Yaşı Bakımından Değerlendirilmesi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi, 22*, s. 410-415. doi:10.31590/ejosat.867314

Palaz, S. (2019). *Sosyal Bilimlerde İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamaları.* Nobel Akademi Yayıncılık.

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), 2023 yılı SGK istatistik yıllıkları. Ankara. https://www.sgk.gov.tr/Istatistik/Yillik/fcd5e59b-6af9-4d90-a451-ee7500eb1cb4/ Erişim Tarihi: 02.12.2024.

Şensöğüt, C., & Uysal, Ö. (2019). Bir yeraltı linyit işletmesinde 2018 yılında meydana gelen iş kazalarının analizi . *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi, 27*(2), s. 125-129. doi:10.31796/ogummf.575522

Ünal, H. G. (2008). Türkiye'de Tarımsal iş kazaları ve meslek hastalıklarının maliyeti üzerine bir araştırma . *Journal of Agricultural Sciences, 14*(04). doi:10.1501/Tarimbil_0000001062

Yener, M. Z. (2020). İş kazası ve meslek hastalıklarının sulh sözleşmesi ve ibra sözleşmesi ile çözülmesi. *Adalet Dergisi, 64*, s. 531-564. https://dergipark.org.tr/tr/pub/adaletdergisi/issue/56065/772255

Zengin, M. A. (2022). Türkiye İnşaat Sektörü İş Kazalarının İstatistiksel Analizi, 2011-2020. *International Journal of Engineering Research and Development, 14*(2), s. 492 - 501. doi:https://doi.org/10.29137/umagd.1035473

BİST SPOR ENDEKSİ, DÖVİZ KURLARI VE ALTIN FİYATLARI ARASINDAKİ UZUN VE KISA DÖNEM İLİŞKİLERİNİN EKONOMETRİK ANALİZİ

Dr. Osman Nuri AKARSU

osmannuriakarsu@gmail.com - 0000-0002-5393-956X

ÖZET

Çalışma, BİST Spor Endeksi ile döviz kurları (Euro ve Amerikan Doları) ve altın fiyatları arasındaki ilişkilerin uzun ve kısa dönem dinamiklerini incelemektedir. Araştırma kapsamında 01/01/2020 ile 12/12/2024 tarihleri arasındaki günlük kapanış fiyatları kullanılmış, değişkenler arasında durağanlık testleri, eşbütünleşme analizi, Granger nedensellik testi ve etki-tepki fonksiyonları değerlendirilmiştir. Çalışmada, logaritmik dönüşüm uygulanarak serilerin birinci farkları alınmış ve analizlerin geçerliliği sağlanmıştır. Sonuçlar, değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik bir ilişki sergilediğini ancak kısa dönemde doğrudan bir nedensellik ilişkisinin bulunmadığını ortaya koymaktadır. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), BİST Spor Endeksi'nin uzun vadede dengeye en hızlı dönüş yapan değişken olduğunu, döviz kurları ve altının ise bu süreçte sınırlı bir etki sunduğunu göstermiştir. Etki-tepki analizi, Euro şoklarının BİST Spor Endeksi üzerinde pozitif ve kalıcı etkiler yarattığını, Dolar ve altın şoklarının ise sınırlı ve kısa süreli etkiler oluşturduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgular, BİST Spor Endeksi'nin uzun vadeli yatırım stratejilerinde döviz ve altın piyasalarındaki değişimlerin dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Gelecek çalışmalarda, diğer makroekonomik değişkenlerin ve uluslararası piyasa dinamiklerinin modele eklenmesi önerilmektedir. Bu çalışma, spor sektörüne yönelik finansal analizlere katkı sağlarken, yatırımcılar ve politika yapıcılar için stratejik bilgi sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Döviz Kuru, BİST SPOR Endeksi, Koentegrasyon Testi.

ABSTRACT

The study examines the long and short-term dynamics of the relationship between the BIST Sports Index and exchange rates (Euro and US Dollar) and gold prices. Within the scope of the research, daily closing prices between 01/01/2020 and 12/12/2024 were used, stationarity tests, cointegration analysis, Granger causality test and impulse-response functions were evaluated between the variables. In the study, first differences of the series were taken by applying logarithmic transformation and the validity of the analyses was ensured. The results reveal that the variables exhibit a cointegrated relationship in the long run, but there is no direct causality relationship in the short run. The Vector Error Correction Model (VECM) shows that the BIST Sports Index is the variable that makes the fastest return to equilibrium in the long run, while exchange rates and gold have a limited effect in this process. Impulse-response analysis reveals that Euro shocks have positive and permanent effects on the BIST Sports Index, while Dollar and gold shocks have limited and short-term effects. These findings emphasise that changes in foreign exchange and gold markets should be taken into account in the long-term investment

strategies of the BIST Sports Index. In future studies, it is suggested that other macroeconomic variables and international market dynamics should be added to the model. This study contributes to the financial analyses of the sports sector and provides strategic information for investors and policy makers.

Keywords: Exchange Rate, BIST SPOR Index, Co-integration Test.

1. GİRİŞ

Hisse senedi, döviz ve altın gibi finansal piyasalara yatırım yapmak, bireyler ve kurumların servetlerini artırma çabasıyla giderek daha popüler hale gelmiştir[229]. Bununla birlikte, bu tür yatırımlar, yüksek risk seviyeleri ve belirsizlikler içerdiğinden, etkili yatırım stratejilerinin geliştirilmesi ve risklerin dikkatlice yönetilmesi büyük önem taşımaktadır[230]. Özellikle ekonomik politika belirsizliği, likiditenin azalmasına ve yatırımcıların daha temkinli davranmasına neden olmaktadır[231]. Bu risklerin azaltılmasında, farklı varlık sınıfları ve yatırım stratejileri arasında çeşitlendirme önemli bir rol oynamaktadır[232]. Ayrıca, yatırımcıların kişilik özellikleri ve risk toleransı, yatırım stratejilerini ve tutumlarını doğrudan etkilemektedir[233].

Gelişmiş analitik modeller ve algoritmalar kullanan kantitatif yatırım stratejileri, geleneksel öznel yatırım yaklaşımlarının sınırlamalarını aşmak için güçlü bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Bu stratejiler, işlem hacmi ve geçmiş hisse senedi fiyatları gibi faktörler doğrultusunda optimum giriş ve çıkış noktalarını belirlemeyi ve etkili yatırım portföyleri oluşturmayı amaçlamaktadır[234]. Ayrıca, çeşitli faktörlerin hisse senedi getirilerini etkilediği gösterilmiştir; örneğin işlem hacmi ve geçmiş fiyat hareketleri bu getiriler üzerinde belirleyici rol oynayabilmektedir[235].

Bu bağlamda, finansal piyasaların karmaşıklığında etkili stratejiler geliştirmek kadar, sektörel bazlı analizler de önem taşımaktadır. Günümüzde spor aktivitelerinin artan izlenebilirlik ve takip edilebilirlik düzeyleri, sporu büyük ölçekte ekonomik bir sektör haline getirmiştir. Futbolun endüstriyel bir sürece girmesiyle birlikte futbol kulüplerinin hızla şirketleşmesi, futbolun yapısal dönüşümünün önemli bir göstergesi olmuştur. Kulüpleri şirketleşmeye iten bu

[229] Yu, J. (2023). The Best Investing Strategy for Beginners. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, *14*, 250-257.
[230] Mbanyele, W. (2023). Economic policy uncertainty and stock liquidity: the role of board networks in an emerging market. *International Journal of Emerging Markets*, *18*(1), 122-147.
[231] Luk, P., Cheng, M., Ng, P., & Wong, K. (2020). Economic policy uncertainty spillovers in small open economies: The case of Hong Kong. *Pacific Economic Review*, *25*(1), 21-46.
[232] Srimuk, N., & Choibamroong, T. (2015). Business investment strategy of SME restaurants. *Research Journal of Business Management*, *9*(3), 457-469.
[233] Rajasekar, A., Pillai, A. R., Elangovan, R., & Parayitam, S. (2023). Risk capacity and investment priority as moderators in the relationship between big-five personality factors and investment behavior: a conditional moderated moderated-mediation model. *Quality & Quantity*, *57*(3), 2091-2123.
[234] Feng, X. (2023). Research on Trend Investing Strategy and Hedging Strategy. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, *22*, 273-282.
[235] Silvatika, B. A., & Widiyanti, M. (2018). Financial Analisis Pengaruh Faktor Fundamental dan Teknikal Terhadap Return Saham. *Jurnal Dinamika Manajemen dan Bisnis*, *1*(2).

dönüşüm, futbol pastasından daha fazla pay alabilmek adına niteliksel ve niceliksel değişimlerin bir sonucu olarak görülmektedir. Özellikle, futbol kulüplerinin finansal performansları ve mali yapıları, döviz kurlarındaki dalgalanmalar ve ekonomik politika belirsizliği gibi faktörlerden önemli ölçüde etkilenmektedir[236].

Finansal piyasaların dinamiklerini anlamak, doğru yatırım stratejilerini geliştirmek ve sektörel analizler yapmak, yatırımcıların karmaşık piyasa koşullarında başarılı olmaları için kritik bir öneme sahiptir[237]. Futbol gibi endüstriyelleşen sektörlerin finansal yapılarındaki dönüşümler, piyasa riskleriyle doğrudan ilişkili olup, yatırımcıların bu değişkenleri dikkate alarak hareket etmeleri gerekmektedir.

Altın fiyatları, döviz kurları ve hisse senedi fiyatları arasında köklü ve pozitif bir ilişki olduğu birçok çalışma tarafından vurgulanmaktadır[238]. Küresel finansal kriz sonrası dönemde, döviz kurları ve altın fiyatlarındaki yüksek dalgalanmaların hisse senedi piyasalarını önemli ölçüde etkilediği gözlenmiştir. Altın, yatırım kararlarında önemli bir faktör olarak kabul edilirken, gecikmeli altın fiyatlarının gelecekteki borsa performansının bir öngörücüsü olabileceği belirtilmiştir[239].

Yabancı fon akışlarının hisse senedi endeksleri üzerindeki etkisi, altın fiyatları, döviz kurları ve diğer makroekonomik değişkenler tarafından şekillendirilmektedir[240]. Şirketlerin gelecekteki nakit akışları, ekonomik döngüler ve iskonto faktörleri, hisse senedi piyasaları ile altın gibi emtialar arasındaki potansiyel bağlantıları teorik olarak açıklamaktadır[241]. Ayrıca, döviz kurları ve altın fiyatlarındaki değişikliklerin borsa performansı üzerinde negatif gecikmeli etkiler oluşturduğu görülmüştür[242]. Ancak bu ilişki dinamik ve asimetrik olup, piyasa koşullarına göre zaman içinde değişkenlik göstermektedir[243].

---

[236] Boyacıoğlu, M. A., & Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 endeksi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (70), 143-156.

[237] Wei, Y. (2023). Research on Financial Investment Strategies of Operating Enterprises in the Context of Market Economy. *Modern Economy*, *14*(10), 1336-1346.

[238] Sahadudheen, I., & Kumar, P. S. (2023). Time-varying relationship and volatility spillovers among oil, gold, forex and stock markets in Indian context: The juxtaposition of global economic crisis and COVID-19 pandemic. *The Indian Economic Journal*, *71*(4), 748-767.

[239] Ali, A., Khan, M. K., & Ullah, H. (2021). Dynamic impact of gold prices, oil prices and exchange rate on stock market performance: a case of Pakistan's stock exchange (KSE 100 index). *Review of Economics and Development Studies*, *7*(1), 1-12.

[240] Danila, N., Bunyamin, Djalaluddin, A., & Fathony, Y. (2023). Do Foreign Fund Flows Influence the Stock Market Index? Evidence From Indonesia. *SAGE Open*, *13*(4), 21582440231201485.

[241] Yen-Ku, K., Maneengam, A., Cong, P. T., Quynh, N. N., Ageli, M. M., & Wisetsri, W. (2022). Covid-19 and oil and gold price volatilities: Evidence from China market. *Resources Policy*, *79*, 103024.

[242] Ali, R., Mangla, I. U., Rehman, R. U., Xue, W., Naseem, M. A., & Ahmad, M. I. (2020). Exchange rate, gold price, and stock market nexus: A quantile regression approach. *Risks*, *8*(3), 86.

[243] Bhattacharjee, A., Das, J., & Kumar, S. (2023). Evaluating the Symmetrical and Asymmetrical Linkage Between Gold Price and Indian Stock Market in the Presence of Structural Change. *NMIMS Management Review*, *31*(4), 288-297.

Özellikle yüksek oynaklık ve belirsizlik dönemlerinde altın, hisse senedi piyasasındaki düşüşlere karşı bir koruma mekanizması ve güvenli liman görevi görmektedir[244]. Bununla birlikte, altın ve hisse senedi piyasaları arasındaki ilişki, altın piyasasındaki yatırımcı duyarlılığından da etkilenebilmektedir[245]. COVID-19 pandemisi sürecinde altın, hisse senetleri ve döviz gibi varlık sınıflarının risk-getiri profilleri önemli ölçüde değişmiş; bazı çalışmalar altının güvenli liman rolünün azaldığını öne sürmüştür[246].

Sonuç olarak, altın, döviz kurları ve hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki dinamik ve çok yönlü olup, piyasa belirsizliği ve ekonomik koşullara göre değişkenlik göstermektedir. Bu varlık sınıflarının birbirleriyle etkileşimi, yatırımcıların risk yönetimi ve portföy çeşitlendirme stratejileri açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın amacı da borsa endekslerinde yer alan BİST SPOR endeksinin döviz kuru ve altına olan duyarlılığının uzun ve kısa dönemde bir nedensellik ilişkisi var olup olmadığı incelenecektir. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde ele alınan konuyla ilgili literatürde yapılmış çalışmalara yer verilmiştir. Üçüncü bölümde çalışma için kullanılan yöntemleri belirtilmiştir. Sonraki aşamada araştırmanın amacı, veri seti ve örneklem açıklanarak araştırmanın bulguları kısmına geçilmiştir. Dördüncü bölüm olan bulgular kısmında, serilerin ilk düzeyde durağan olup olmadıklarına bakılıp değişkenlerin kısa dönemli ilişkilerine Granger nedensellik testi, uzun dönemli ilişkilerine Johansen eşbütünleşme yöntemi yardımıyla test edilmiştir. Değişkenlerin herhangi bir ekonomik olay karşısında nasıl bir tepki gösterdiğini öğrenmek için VAR Etki-Tepki fonksiyonu uygulanmıştır ve son olarak diğer bir zaman serisi yöntem olan varyans ayrıştırması yöntemi ile sınanmıştır. Daha sonra bulgular analiz edilerek sonuç kısmı oluşturulmuştur.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Borsa İstanbul'daki çeşitli endekslerin döviz kuruna olan hassasiyeti üzerine literatürde birçok inceleme gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar arasında, borsa endekslerinin yalnızca Amerikan dolarına olan duyarlılığına odaklanan araştırmaların yanı sıra, Amerikan doları ve Euro döviz kurlarını birlikte ele alan analizler de bulunmaktadır. Ayrıca, enflasyon, faiz oranları, altın fiyatları, petrol fiyatları gibi çok sayıda değişkeni kapsayan çalışmalar da literatürde yerini almıştır. Her bir araştırmanın sonuçlarında, farklı kullanılan yöntemler neticesinde hem benzer hem de farklı bulgulara ulaşılmıştır.

[244] Tiwari, A. K., Adewuyi, A. O., & Roubaud, D. (2019). Dependence between the global gold market and emerging stock markets (E7+ 1): Evidence from Granger causality using quantile and quantile-on-quantile regression methods. *The World Economy*, *42*(7), 2172-2214.
[245] Padungsaksawasdi, C. (2020). On the dynamic relationship between gold investor sentiment index and stock market: A sectoral analysis. *International Journal of Managerial Finance*, *16*(3), 372-392.
[246] Drake, P. P. (2022). The gold-stock market relationship during COVID-19. *Finance research letters*, *44*, 102111.

Birçok çalışma hisse senedi fiyatları, döviz kurları ve altın fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bulgular, bu değişkenler arasında önemli bir ilişki olduğunu göstermektedir, ancak ilişkinin niteliği ve yönü farklı çalışmalar ve bağlamlar arasında farklılık göstermektedir.

Literatürün bir kolu altın fiyatları ile borsa performansı arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Shabbir ve Batool Shabbir & Batool (2020)[247], altın fiyatlarının gelişmekte olan ekonomilerde borsa fiyatları üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu bildirmektedir. Benzer şekilde, Zahrok ve diğerleri (2021)[248] altın fiyatlarının Endonezya İslami Hisse Senedi Endeksi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Bu, altının borsa oynaklığına karşı bir koruma görevi görebileceğini göstermektedir. Ancak, diğer çalışmalar altın ve hisse senedi fiyatları arasında negatif bir ilişki bulmuştur. Drake (2022)[249] altın getirileri ile piyasa getirileri arasındaki ilişkinin altının hedge rolünü desteklemediğini belirtmekte ve altının piyasa oynaklığı dönemlerinde daha çok güvenli bir liman varlığı olabileceğini öne sürmektedir.

Döviz kurları ve hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki de kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Samadi ve diğerleri (2021)[250] gibi birçok çalışma, döviz kurları ile hisse senedi fiyatları arasında güçlü bir pozitif birlikte hareket olduğunu ve döviz kurunun önde gelen değişken olduğunu bulmuştur. Bu durum, döviz kurlarındaki değişikliklerin borsa performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabileceğini göstermektedir.

Ayrıca, literatürde finansal değişkenler arasındaki ilişkide petrol fiyatlarının rolü de incelenmektedir. Arfaoui & Ben Rejeb (2017)[251] petrol fiyatlarının, altın fiyatları ve döviz kurları ile birlikte borsa performansı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur.

Literatür aynı zamanda bu ilişkilerin zamanla değişen doğasına da vurgu yapmaktadır. Abed & Zardoub (2019)[252] ve Hoai ve diğerleri (2023)[253] gibi bazı çalışmalar, değişkenler arasındaki dinamik etkileşimleri yakalamak için zamanla değişen modeller kullanmaktadır. Bu çalışmalar, hisse senedi fiyatları, döviz kurları ve emtia fiyatları (altın ve petrol) arasındaki ilişkilerin statik

[247] Shabbir, A., Kousar, S., & Batool, S. A. (2020). Impact of gold and oil prices on the stock market in Pakistan. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, *25*(50), 279-294.
[248] Zahrok, F. F., Sulchan, M., Almira, D. T., & Aeni, E. A. N. (2021). Gold Prices. *World Oil Prices and Large Trade Price Index on Indonesian Sharia Stock Index with Exchange Value as A Moderating Variable in Indonesia. Indonesian Economic Review*, *1*(2), 81-91.
[249] Drake, P. P. (2022). The gold-stock market relationship during COVID-19. *Finance research letters*, *44*, 102111.
[250] Samadi, A. H., Owjimehr, S., & Halafi, Z. N. (2021). The cross-impact between financial markets, Covid-19 pandemic, and economic sanctions: The case of Iran. *Journal of policy modeling*, *43*(1), 34-55.
[251] Arfaoui, M., & Ben Rejeb, A. (2017). Oil, gold, US dollar and stock market interdependencies: a global analytical insight. *European Journal of Management and Business Economics*, *26*(3), 278-293.
[252] El Abed, R., & Zardoub, A. (2019). On the co-movements among gold and other financial markets: a multivariate time-varying asymmetric approach. *International Economics and Economic Policy*, *16*(4), 701-719.
[253] Hoai, N. T., Anh, L. T., & Vy, D. T. (2023). Gold Price, Oil Price, and Stock Market Return Spillovers: Empirical Evidence from Vietnam. *VNU University of Economics and Business*, *3*(6), 13-13.

olmadığını ve çeşitli ekonomik ve siyasi olaylara bağlı olarak zaman içinde değişebileceğini göstermektedir.

Benli (2015)[254], çalışmasında BİST 100 ve sektör endeksleri ile dolar kuru arasındaki kısa ve uzun vadeli ilişkileri analiz etmiştir. Araştırma sonucunda, uzun vadede BİST 100 endeksi ve sektör endeksleri ile dolar satış kuru arasında herhangi bir bağlantıya ulaşılamamıştır. Uzun vadede herhangi bir ilişki bulunmamasına rağmen, kısa vadede BİST 100 endeksi, teknoloji ve hizmet sektör endeksleri ile dolar kuru arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, dolar kuru ile tek yönlü bir nedensellik ilişkisine sahip olan endeksin mali sektör endeksi olduğu belirlenmiştir. Ancak kısa vadede, dolar kuru ile bir ilişki göstermeyen endeksin ise sanayi sektör endeksi olduğu ortaya konulmuştur.

Boyacıoğlu ve Çürük (2016)[255], çalışmalarında döviz kurunda oluşan bir değişimin hisse senedi getirisi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlamışlardır. Çalışmaları sonucunda, reel döviz kuru endeksinde oluşan bir değişim sonucunda hisse senedi getirisi üzerinde pozitif anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna varmışlardır.

3. METODOLOJİ

3.1 Veri Seti ve Araştırma Kapsamı

01/01/2020 ile 12/12/2024 tarihleri arasında oluşan BİST SPOR endeksi ile döviz kurları ve altın günlük kapanış verileri ele alınmıştır. Günlük verilerin kullanılmasındaki amaç, BİST SPOR endeksi ile Ameriken doları, Euro ve altın kurunda oluşan fiyat değişimlerini daha iyi görebilmek ve yapılacak olan analiz sonuçlarını daha iyi elde edilebilmesi açısından ele alınmıştır. Eğer frekansı daha düşük olan verilerin kullanıldığı aşamada nedensellik testleri sonucu yapay istatistiki anlamlılığa sebep olabilmektedir[256].

BİST SPOR Endeksinde günlük kapanış fiyatları kullanılmış ve Finnet web sitesi verilerinden elde edilmiştir. Diğer bir değişken olan döviz kuru olarak Amerikan doları, Euro para birimi ve altın günlük kapanış satış fiyatları ele alınmış olup Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden (EVDS) elde edilmiştir. Toplam gözlem sayısı 1292'dir. E: Euro, U: Dolar, A: Altın ve K: Bıst Spor olarak kısaltmalar etki-tepki analizinde kullanılmıştır. Analizlerin gerçekleştirilebilmesi için E-Views 10 paket programı ve python programlama dilinden yararlanılmıştır.

3.2 Yöntem

Bu çalışmada, zaman serisi yöntemleri kullanılarak üç değişken üzerinden bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bunlar, BİST SPOR endeksi, Amerikan doları, Euro kuru ve altın

[254] Keskin Benli, Y. (2015). Döviz Kuru İle Borsa İstanbul 100 Ve Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Uhbab Journal*, *4*(12).
[255] Boyacıoğlu, M. A., & Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 endeksi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (70), 143-156.
[256] İşcan, E. (2011). Döviz Kurları Ve Hisse Senedi Piyasası Arasındaki Etkileşim: Türkiye Örneği:Aralık 2001-Aralık 2009. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 237-251.

fiyatlarıdır. Veriler, aynı ölçeğe getirilmesi amacıyla logaritmik dönüşüme tabi tutulmuştur. Serilerin durağan olup olmadığını belirlemek için Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi uygulanmış ve değişkenlerin birinci farkları alınarak durağanlık sağlanmış ve optimal gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Ardından, değişkenler arasındaki uzun vadeli ilişkileri incelemek için Koentegrasyon testi uygulanmış, kısa vadeli ilişkiler ise Granger Nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Ek olarak, ekonomik bir olay karşısında serilerin tepkisini görmek için VAR Etki-Tepki fonksiyonu yöntemi kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Çalışmada ekonometrik analize başlamadan önce, 01/01/2020 ile 12/12/2024 tarihleri arasındaki verilerin genel yapısını incelemek amacıyla, logaritmik (Ln) dönüşümü uygulanmış tanımlayıcı istatistikler Görsel 1'de sunulmuştur.

Çizelge 1. Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	LNEURO	LNUSD	LNALTIN	LNBISTSPOR
Ortalama	2.803646	2.701876	7.559556	4.682577
Medyan	2.870452	2.846071	7.53679	4.710251
Maksimum	3.643097	3.55134	7.933259	5.185764
Minimum	1.874874	1.76815	7.297971	3.79121
Std. Sapma	0.563877	0.594816	0.122425	0.238449
Çarpıklık	-0.00614	-0.04527	1.118359	-0.28074
Basıklık	-1.38631	-1.48972	1.068799	-0.52545
Jarque-Bera	103.4685	119.9124	330.8187	31.83459
Olasılık	0.000	0.000	0.00	0.00
Toplam	3622.311	3490.824	9766.946	6049.89
Toplam Sq. Dev.	410.4832	456.7638	19.34926	73.40341
Gözlem Sayısı	1292	1292	1292	1292

Çizelge 1'e göre toplam 1292 gözlem sayısından oluşan serilerden en fazla oynaklığa, yani standart sapmaya sahip olan değişken USD kuru (LNUSD) olmuştur (0.5948). Buna karşılık en düşük oynaklığa, yani standart sapmaya sahip olan değişken ise Altın fiyatı (LNALTIN) olmuştur (0.1224). Bu durum, altın fiyatlarının logaritmik değerinde görece istikrarlı bir yapı sergilediğini, USD kurunun ise daha yüksek volatiliteye sahip olduğunu göstermektedir.

Birim Kök Testi

Makro iktisadi zaman serileri incelendiğinde genellikle durağan olmadıkları ve birim köke sahip oldukları görülmektedir. Bu durum, serilerin varyansının zamanla artmasına ve sahte regresyon problemlerine yol açabilir. Bu nedenle serilerin aynı derecede entegre olmasını sağlamak amacıyla analiz öncesinde durağanlık testi uygulanması gereklidir[257]. Literatürde durağanlığı sağlamak için birçok yöntem bulunmakta olup, bu çalışmada yaygın olarak

[257] İşcan, E. (2011). Döviz Kurları Ve Hisse Senedi Piyasası Arasındaki Etkileşim: Türkiye Örneği:Aralık 2001-Aralık 2009. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 237-251.

kullanılan Geliştirilmiş Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi tercih edilmiştir. ADF testi için hipotezler şu şekildedir:

- H_0 (Sıfır Hipotezi): Seri birim köke sahiptir, yani durağan değildir.
- H_1 (Alternatif Hipotez): Seri birim köke sahip değildir, yani durağandır.

ADF birim kök testi sonucunda, test istatistikleri kritik değerlerle karşılaştırılarak H_0 ya da H_1 hipotezinin kabul edilip edilmeyeceğine karar verilir. H_0 hipotezi, serinin durağan olmadığını ve birim kök içerdiğini ifade ederken, alternatif hipotez (H_1), serinin durağan olduğunu ve birim kök içermediğini belirtir. Analiz sonucunda, ADF test istatistiği mutlak değerce kritik değerden büyükse, H_0 reddedilir ve serinin durağan olduğuna karar verilir[258].

Çizelge 2. Değişken Serilerine Ait ADF Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKEN	DÜZEY		BİRİNCİ FARK
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabitsiz ve Trendsiz
LGEURO	-0.90269	-2.34992	-7.01648
LGUSD	-0.69978	-1.98113	-6.68089
LGALTIN	-2.44485	-2.73211	-35.44037
LGBISTSPOR	-3.275	-3.27547	-22.6163

Çizelge 2'ye göre serilerin ilk düzeyde durağan olmadıkları yani birim kök içerdiği görülmüştür. Ardından serilerin birinci farkı alındığında durağan hale gelmiştir.

Koentegrasyon Testi

Eşbütünleşme testi, ele alınan değişkenlerin uzun vadede birlikte hareket edip etmediğini analiz etmek için kullanılan bir yöntemdir. Bu testin uygulanabilmesi için tüm değişkenlerin birinci dereceden entegre olması gerekmektedir[259]. Çalışmada, logaritmik dönüşümü yapılmış verilerle önce VAR modeli kullanılarak optimal gecikme uzunluğu belirlenmiştir. Optimal gecikme uzunluğu, LR, AIC, FPE, SC ve HQ bilgi kriterleri arasından en düşük değeri veren kriter doğrultusunda seçilmiş ve (1) olarak belirlenmiştir. Ardından, Koentegrasyon testi uygulanmıştır.

Johansen Eşbütünleşme testinde:

- H_0: Değişkenler arasında eşbütünleşme yoktur.
- H_1: Değişkenler arasında eşbütünleşme vardır.

Test sonucunda, Trace ve Maksimum Özdeğer istatistiklerinin olasılık değeri 0.05'ten küçükse H_0 reddedilir ve değişkenler arasında uzun dönemde eşbütünleşme olduğu kabul edilir. Olasılık

[258] Keskin Benli, Y. (2015). Döviz Kuru İle Borsa İstanbul 100 Ve Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Uhbab Journal*, *4*(12).
[259] İşcan, E. (2011). Döviz Kurları Ve Hisse Senedi Piyasası Arasındaki Etkileşim: Türkiye Örneği:Aralık 2001-Aralık 2009. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 237-251.

değeri 0.05'ten büyükse H_0 kabul edilir ve değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket etmediği sonucuna varılır[260].

Çizelge 3. Optimal Gecikme Uzunlukları Testi Sonuçları

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	2966.647688	NA	1.19E-07	-15.93765	-15.92166	-15.93164
1	15151.48317	24369.67096*	7.75E-16*	-34.81321*	-34.71301*	-34.76297*
2	15162.95281	22.93928	7.68e-16*	-34.80414	-34.66008	-34.75007
3	15159.44669	-7.01224	7.76E-16	-34.79207	-34.58385	-34.71391
4	15151.35913	-16.17512	7.91E-16	-34.77282	-34.5004	-34.67059
5	15144.94665	-12.82496	8.04E-16	-34.75624	-34.41945	-34.62981
6	15140.15353	-9.58625	8.19E-16	-34.7421	-34.34091	-34.59143
7	15139.64329	-1.02047	8.23E-16	-34.73461	-34.26893	-34.55978
8	15135.02984	-9.22691	8.32E-16	-34.72071	-34.19047	-34.52164

***ölçüt tarafından seçilen gecikme uzunluğu sırasını gösterir.*

LR: LR Test İstatistiği FPE: Son Öngörü Hatası

AIC: Akaike Bilgi Kriteri SC: Schwarz Bilgi Kriteri

HQ: Hannan-Quinn Bilgi Kriteri

Çizelge 4. Koentegrasyon Testi Sonuçları

Hipotez	Trace İstatistiği	%5 Kritik Değer	Max Özdeğer İstatistiği	%5 Kritik Değer Max
H0: r=0	46.86674**	47.8545	30.34808**	27.5858
H0: r≤1	16.51866**	29.7961	10.40735**	21.1314
H0: r≤2	6.1113**	15.4943	5.9189**	14.2639
H0: r≤3	0.1924	3.8415	0.1924	3.8415

Koentegrasyon denkleminde sabitin yer aldığı model kullanılmıştır.

** Sıfır hipotezin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiğini göstermektedir.

r: Koentegrasyon vektörünün sayısı

Çizelge 4 incelendiğinde, r=0 sıfır hipotezinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedildiği görülmektedir. Nitekim 46.87 olarak hesaplanan Trace istatistik değeri, 47.85 olan kritik değere oldukça yakındır. Bu durum, değişkenler arasında en az bir eşbütünleşik ilişki bulunduğunu göstermektedir. Diğer yandan, r≤1 ve r≤2 hipotezleri aynı anlamlılık düzeyinde reddedilmemiştir. Özellikle 16.52 ve 6.11 olan Trace istatistik değerleri, sırasıyla 29.80 ve 15.49 olan kritik değerlerin altında kalmaktadır. Bu bulgular, modelde tek bir koentegrasyon vektörünün mevcut olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, yapılan koentegrasyon testi, BİST Spor Endeksi (K) ile Euro (E), Dolar (U) ve Altın (A) arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi bulunduğunu göstermektedir. Bu ilişki, değişkenlerin zaman içinde birlikte hareket

[260] Keskin Benli, Y. (2015). Döviz Kuru İle Borsa İstanbul 100 Ve Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin

ettiğine işaret etmektedir. Değişkenler arasında bir eşbütünleşme olduğu için hata düzeltme modeli uygulanmıştır.

VECM Hata Düzeltme Testi

Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), eşbütünleşik ve durağan olmayan zaman serisi değişkenleri arasındaki dinamik ilişkileri analiz etmek için kullanılan önemli bir ekonometrik araçtır. Model, kısa vadeli dinamikler ile uzun vadeli denge arasındaki ayrımı yapabilmesiyle öne çıkar. Hata düzeltme terimini içermesi sayesinde, bozulmalar sonrasında değişkenlerin dengeye ne kadar hızlı döndüğünü ölçer. Ayrıca, VECM'in uzun ve kısa vadeli bileşenleri ayırma kapasitesini, anlık ve kalıcı etkilerin anlaşılmasında sunduğu faydaları belirterek modelin araştırmacılar ve politika yapıcılar için vazgeçilmez olduğu ifade edilmektedir[261].

Çizelge 5. VECM Hata Düzeltme Katsayıları

	Error Correction Term 1	Error Correction Term 2
EURO	-0.0113852	0.010216049
USD	-0.005059322	0.004317107
ALTIN	-0.011243069	0.010419781
BISTSPOR	0.044623073	-0.042031822

Çizelge 5'te Hata Düzeltme Modeli (VECM) sonuçlarına göre, kısa dönem sapmaların uzun dönem dengesine dönüş hızını gösteren hata düzeltme terimleri dikkat çekici bulgular sunmaktadır. Error Correction Term 2 (ECT2) değerlerine göre, BİST Spor Endeksi, -0.0420 değeriyle uzun dönem dengesine dönüşte en etkin rolü oynamakta ve bu katsayının negatif ve anlamlı olması, BİST Spor Endeksi'nin dengesizliklerden hızlı bir şekilde toparlandığını göstermektedir. Diğer yandan Euro, Dolar ve Altın için hata düzeltme katsayıları pozitif veya oldukça küçük değerler alarak, bu değişkenlerin uzun dönem dengesine dönüşte etkilerinin sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır. Error Correction Term 1 (ECT1)'de ise BİST Spor Endeksi, 0.0446 değeriyle kısa dönemde dengeyi bozucu bir rol oynarken, Euro, Dolar ve Altın'ın negatif ancak küçük katsayıları, bu değişkenlerin dengenin yeniden sağlanmasında zayıf bir düzeltme mekanizması sunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, BİST Spor Endeksi uzun dönem dengesini en hızlı düzelten değişken olarak öne çıkarken, Euro, Dolar ve Altın fiyatlarının kısa ve uzun dönem dinamiklerinde anlamlı bir katkı sağlamadığı anlaşılmaktadır.

Granger Nedensellik Testi

Granger (1969) nedensellik testi, değişkenler arasındaki kısa dönem ilişkileri, nedensellik yönünü ve bir değişkenin diğerinin nedeni olup olmadığını belirleyen bir yöntemdir. Testte kullanılan hipotezler:

Ho: Granger nedeni değildir.

H_1: Granger nedenidir şeklindedir.

[261] Valentika, N., Nursyirwan, V. I., & Ilmadi, I. (2020). Modeling The Relationships Between Export, Import, Inflation, Interest Rate, and Rupiah Exchange. *Desimal: Jurnal Matematika*, *3*(3), 247-262.

Olasılık değeri 0.05'ten küçükse H_0 reddedilir ve değişken Granger nedenidir. Olasılık değeri 0.05'ten büyükse H_0 kabul edilir ve Granger nedeni değildir.

Bu doğrultuda değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişki olmamakla birlikte kısa dönem de BİST Spor endeksi ile Euro, Dolar ve Altın fiyatlarının nedensellik ilişkisine bakılmak amacıyla VAR modeli ile belirlediğimiz gecikme uzunluğunu (1) kullanarak VAR temelli Pairwise Granger Causality (Granger Nedensellik) testi uygulanmıştır.

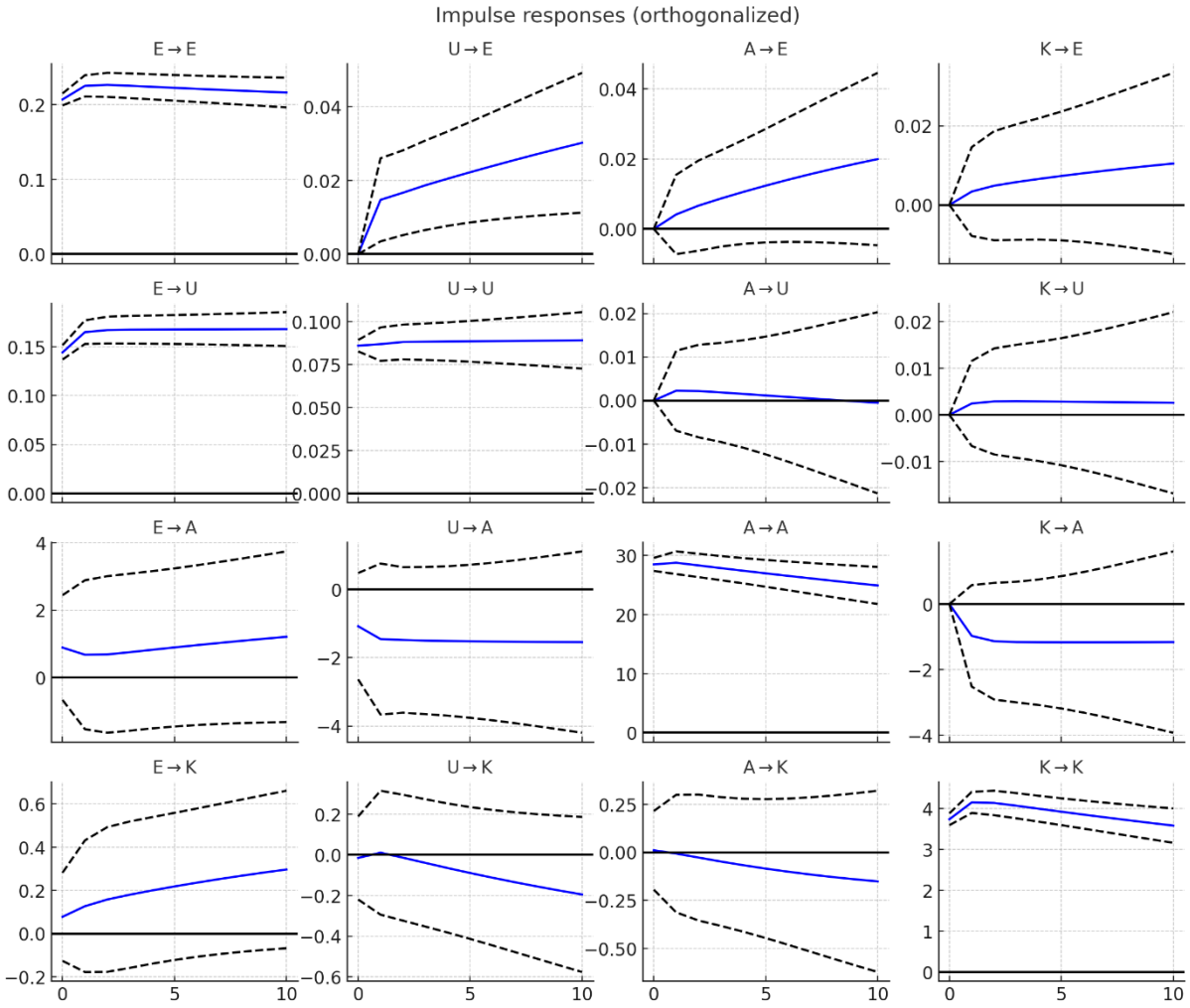
Çizelge 6. Granger Nedensellik Testi (Pairwise Granger Causality Tests) Sonuçları

Boş Hipotez	Gözlem Sayısı	F İstatistiği	Olasılık Değeri
EURO, BIST SPOR'un nedeni değildir.	1292	0.1725	0.6779
USD, BIST SPOR'un nedeni değildir.	1292	0.1302	0.7182
ALTIN, BIST SPOR'un nedeni değildir.	1292	0.4553	0.4998

Çizelge 6'da Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre, Euro, USD ve Altın fiyatlarının BİST SPOR Endeksi üzerinde kısa dönemli nedensel bir etkisi bulunmamaktadır. Bu durum, EURO, BIST SPOR'un nedeni değildir (F=0.1725, p=0.6779), USD, BİST SPOR'un nedeni değildir (F=0.1302, p=0.7182) ve ALTIN, BIST SPOR'un nedeni değildir (F=0.4553, p=0.4998) hipotezlerinin %5 anlamlılık düzeyinde reddedilememesiyle doğrulanmaktadır. Elde edilen sonuçlar, değişkenler arasında kısa dönem nedensellik ilişkisinin olmadığını ve her bir değişkenin kısa vadede bağımsız hareket ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, uzun dönem ilişkilerin incelenmesi için VECM sonuçları ve diğer ileri düzey analizler daha uygun bir yaklaşım sunabilir.

Etki-Tepki Fonksiyonu Testi

Etki-Tepki fonksiyonu testi, bir ekonomik olay karşısında değişkenlerin birbirine verdiği tepkileri ölçmek için kullanılan bir yöntemdir. Çalışmada, BİST Spor endeksindeki artışa karşı Euro, Dolar ve Altın fiyatlarının pozitif ve negatif tepkileri Görsel 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1. Etki-Tepki Fonksiyonu Testi Sonuçları

Etki-Tepki Fonksiyonu Testi sonuçlarına göre, BİST Spor Endeksi (K) şoklara karşı özellikle Euro (E) şoklarına pozitif tepki verirken, Dolar (U) ve Altın (A) şoklarına sınırlı ve kısa süreli tepkiler göstermektedir. Euro'daki şoklar, Altın ve Dolar üzerinde pozitif ve kalıcı etkiler yaratırken, Dolar'dan gelen şoklar Altın üzerinde negatif ve geçici etkilere neden olmaktadır. Altın fiyatları ise kendi iç dinamikleriyle güçlü bir şekilde hareket ederek dışsal şoklara karşı dayanıklılık göstermektedir. BİST Spor Endeksi'nin kendi şoklarına verdiği tepki pozitif ve kalıcı olurken, Altın ve Dolar şoklarının etkisi kısa sürede dengelenmekte ve sıfıra yaklaşmaktadır. Sonuç olarak, Euro'nun BİST Spor Endeksi üzerinde daha belirgin bir etkisi olduğu, Dolar ve Altın'ın ise sınırlı ve kısa dönemli etkiler oluşturduğu görülmektedir. Bu bulgular, değişkenler arasındaki kısa dönem etkileşimlerinin farklı yönlerde ve büyüklükte seyrettiğini göstermektedir.

4. SONUÇ VE GELECEK ÇALIŞMALAR

Bu çalışma, BİST Spor Endeksi ile döviz kurları (Euro ve Amerikan Doları) ve altın fiyatları arasındaki ilişkileri kapsamlı bir şekilde incelemiş, zaman serisi analiz yöntemleriyle uzun ve kısa dönem etkileşimlerini değerlendirmiştir. Elde edilen sonuçlar, değişkenlerin uzun vadede eşbütünleşik bir ilişki sergilediğini ancak kısa vadede doğrudan bir nedensellik ilişkisi

bulunmadığını ortaya koymuştur. Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) sonuçlarına göre, BİST Spor Endeksi, uzun vadede dengeye en hızlı dönüş yapan değişken olarak öne çıkmış; buna karşın döviz kurları ve altın fiyatlarının uzun dönem dengesine dönüşte sınırlı bir katkı sunduğu belirlenmiştir. Etki-tepki analizi ise Euro'daki şokların BİST Spor Endeksi üzerinde pozitif ve kalıcı etkiler yarattığını, Dolar ve altın şoklarının ise kısa süreli ve sınırlı tepkilere neden olduğunu göstermiştir. Ayrıca, kısa dönem nedensellik analizleri, BİST Spor Endeksi'nin döviz ve altın piyasalarına olan duyarlılığının düşük olduğunu ortaya koymuştur.

Bu bulgular, BİST Spor Endeksi'nin uzun vadeli yatırım kararlarında döviz ve altın gibi makroekonomik göstergelerle birlikte dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Ancak kısa vadede, bu değişkenlerin etkisinin sınırlı olması nedeniyle yatırımcıların portföy çeşitlendirme stratejilerinde farklı etkenlere odaklanmaları gerekebilir. Çalışma, finansal piyasa aktörlerine ve yatırımcılara, spor sektöründeki şirketlerin performansını etkileyen döviz ve altın piyasası dinamiklerini daha iyi anlamalarına katkı sağlamaktadır.

Gelecek çalışmalar için birkaç öneri sunulabilir. İlk olarak, bu analiz farklı zaman dilimlerini kapsayacak şekilde genişletilerek değişkenler arasındaki ilişkilerin zamanla nasıl değiştiği incelenebilir. İkinci olarak, petrol fiyatları, faiz oranları ve enflasyon gibi diğer makroekonomik değişkenler de modele eklenerek kapsamlı bir değerlendirme yapılabilir. Ayrıca, makine öğrenimi algoritmaları ve daha gelişmiş yapay zeka yöntemleri kullanılarak kısa dönem dinamikleri daha ayrıntılı bir şekilde analiz edilebilir. Bu tür yaklaşımlar, hem akademik hem de uygulamalı çalışmalar için önemli bir zemin oluşturabilir. Son olarak, uluslararası piyasalardaki dinamiklerin incelenmesi, BİST Spor Endeksi'nin küresel ekonomiye olan duyarlılığını anlamak açısından da değerli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKÇA

Ali, A., Khan, M. K., & Ullah, H. (2021). Dynamic impact of gold prices, oil prices and exchange rate on stock market performance: a case of Pakistan's stock exchange (KSE 100 index). *Review of Economics and Development Studies*, *7*(1), 1-12.

Ali, R., Mangla, I. U., Rehman, R. U., Xue, W., Naseem, M. A., & Ahmad, M. I. (2020). Exchange rate, gold price, and stock market nexus: A quantile regression approach. *Risks*, *8*(3), 86.

Arfaoui, M., & Ben Rejeb, A. (2017). Oil, gold, US dollar and stock market interdependencies: a global analytical insight. *European Journal of Management and Business Economics*, *26*(3), 278-293.

Bhattacharjee, A., Das, J., & Kumar, S. (2023). Evaluating the Symmetrical and Asymmetrical Linkage Between Gold Price and Indian Stock Market in the Presence of Structural Change. *NMIMS Management Review*, *31*(4), 288-297.

Boyacıoğlu, M. A., & Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 endeksi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (70), 143-156.

Boyacıoğlu, M. A., & Çürük, D. (2016). Döviz kuru değişimlerinin hisse senedi getirisine etkisi: Borsa İstanbul 100 endeksi üzerine bir uygulama. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (70), 143-156.

Danila, N., Bunyamin, Djalaluddin, A., & Fathony, Y. (2023). Do Foreign Fund Flows Influence the Stock Market Index? Evidence From Indonesia. *SAGE Open*, *13*(4), 21582440231201485.

Drake, P. P. (2022). The gold-stock market relationship during COVID-19. *Finance research letters*, *44*, 102111.

Drake, P. P. (2022). The gold-stock market relationship during COVID-19. *Finance research letters*, *44*, 102111.

El Abed, R., & Zardoub, A. (2019). On the co-movements among gold and other financial markets: a multivariate

time-varying asymmetric approach. *International Economics and Economic Policy*, *16*(4), 701-719.

Feng, X. (2023). Research on Trend Investing Strategy and Hedging Strategy. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, *22*, 273-282.

Hoai, N. T., Anh, L. T., & Vy, D. T. (2023). Gold Price, Oil Price, and Stock Market Return Spillovers: Empirical Evidence from Vietnam. *VNU University of Economics and Business*, *3*(6), 13-13.

İşcan, E. (2011). Döviz Kurları Ve Hisse Senedi Piyasası Arasındaki Etkileşim: Türkiye Örneği:Aralık 2001-Aralık 2009. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 237-251.

Keskin Benli, Y. (2015). Döviz Kuru İle Borsa İstanbul 100 Ve Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Uhbab Journal*, *4*(12).

Keskin Benli, Y. (2015). Döviz Kuru İle Borsa İstanbul 100 Ve Sektör Endeksleri Arasındaki İlişkinin Ampirik Analizi. *Uhbab Journal*, *4*(12).

Luk, P., Cheng, M., Ng, P., & Wong, K. (2020). Economic policy uncertainty spillovers in small open economies: The case of Hong Kong. *Pacific Economic Review*, *25*(1), 21-46.

Mbanyele, W. (2023). Economic policy uncertainty and stock liquidity: the role of board networks in an emerging market. *International Journal of Emerging Markets*, *18*(1), 122-147.

Padungsaksawasdi, C. (2020). On the dynamic relationship between gold investor sentiment index and stock market: A sectoral analysis. *International Journal of Managerial Finance*, *16*(3), 372-392.

Rajasekar, A., Pillai, A. R., Elangovan, R., & Parayitam, S. (2023). Risk capacity and investment priority as moderators in the relationship between big-five personality factors and investment behavior: a conditional moderated moderated-mediation model. *Quality & Quantity*, *57*(3), 2091-2123.

Sahadudheen, I., & Kumar, P. S. (2023). Time-varying relationship and volatility spillovers among oil, gold, forex and stock markets in Indian context: The juxtaposition of global economic crisis and COVID-19 pandemic. *The Indian Economic Journal*, *71*(4), 748-767.

Samadi, A. H., Owjimehr, S., & Halafi, Z. N. (2021). The cross-impact between financial markets, Covid-19 pandemic, and economic sanctions: The case of Iran. *Journal of policy modeling*, *43*(1), 34-55.

Shabbir, A., Kousar, S., & Batool, S. A. (2020). Impact of gold and oil prices on the stock market in Pakistan. *Journal of Economics, Finance and Administrative Science*, *25*(50), 279-294.

Silvatika, B. A., & Widiyanti, M. (2018). Financial Analisis Pengaruh Faktor Fundamental dan Teknikal Terhadap Return Saham. *Jurnal Dinamika Manajemen dan Bisnis*, *1*(2).

Srimuk, N., & Choibamroong, T. (2015). Business investment strategy of SME restaurants. *Research Journal of Business Management*, *9*(3), 457-469.

Tiwari, A. K., Adewuyi, A. O., & Roubaud, D. (2019). Dependence between the global gold market and emerging stock markets (E7+ 1): Evidence from Granger causality using quantile and quantile-on-quantile regression methods. *The World Economy*, *42*(7), 2172-2214.

Valentika, N., Nursyirwan, V. I., & Ilmadi, I. (2020). Modeling The Relationships Between Export, Import, Inflation, Interest Rate, and Rupiah Exchange. *Desimal: Jurnal Matematika*, *3*(3), 247-262.

Wei, Y. (2023). Research on Financial Investment Strategies of Operating Enterprises in the Context of Market Economy. *Modern Economy*, *14*(10), 1336-1346.

Yen-Ku, K., Maneengam, A., Cong, P. T., Quynh, N. N., Ageli, M. M., & Wisetsri, W. (2022). Covid-19 and oil and gold price volatilities: Evidence from China market. *Resources Policy*, *79*, 103024.

Yu, J. (2023). The Best Investing Strategy for Beginners. *Advances in Economics, Management and Political Sciences*, *14*, 250-257.

Zahrok, F. F., Sulchan, M., Almira, D. T., & Aeni, E. A. N. (2021). Gold Prices. *World Oil Prices and Large Trade Price Index on Indonesian Sharia Stock Index with Exchange Value as A Moderating Variable in Indonesia. Indonesian Economic Review*, *1*(2), 81-91.

BİST SPOR ENDEKSİNİN MAKİNE ÖĞRENİMİ VE SİNİR AĞLARIYLA KAPANIŞ FİYATLARININ ÖNGÖRÜLMESİ

Dr. Osman Nuri AKARSU

osmannuriakarsu@gmail.com - 0000-0002-5393-956X

ÖZET

Finansal piyasalar, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkı sağlayarak yatırımcılara bilinçli karar verme süreçlerinde rehberlik eden kritik bir role sahiptir. Bu çalışmada, Borsa İstanbul Spor Endeksi (BİST SPOR) endeksinin hisse senedi kapanış fiyatlarının tahmini için makine öğrenimi algoritmalarının performansı karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Çalışmanın temel amacı, teknik indikatörlerin makine öğrenimi algoritmalarıyla entegrasyonu yoluyla tahmin doğruluğunu artırmak ve yatırımcılara güvenilir bir rehber sunmaktır. Veri seti, 02 Ocak 2020 - 13 Aralık 2024 tarihleri arasındaki günlük kapanış fiyatları dahil 15 teknik göstergeyi içermektedir. Araştırmada ekstra ağaçlar (ET), rastgele orman (RF), karar ağaçları (DT), gradyan artırmalı makine (GBM), CatBoost, XGBoost, uzun kısa-süreli bellek (LSTM) ve geçitli tekrarlayan birim (GRU) algoritmaları kullanılmış, performans değerlendirmeleri R^2, RMSE ve MAE metrikleri ile gerçekleştirilmiştir. Bulgular, GBM modelinin $R^2 = 0.9950$, RMSE = 1.6552 ve MAE = 0.7657 değerleriyle en başarılı tahmin performansını gösterdiğini ortaya koymuştur. ET ve RF modelleri de güçlü performans sergilerken, LSTM ve GRU gibi sinir ağı tabanlı modeller dalgalı dönemlerde daha büyük hata oranları göstermiştir. Sonuç olarak, GBM modeli, zaman serisi tahminlerinde güvenilir ve güçlü bir performans sergilemiş, teknik indikatörlerin makine öğrenimi ile entegrasyonunun tahmin doğruluğunu önemli ölçüde artırabileceğini göstermiştir. Bu bulgular, yatırımcılar ve finansal analistler için değerli bilgiler sunarak piyasa analizlerinde etkili bir rehber niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finans, Makine öğrenimi, Zaman serisi analizi

ABSTRACT

Financial markets have a critical role in guiding investors in making informed decisions by contributing to economic growth and development. In this study, the performance of machine learning algorithms for predicting the closing stock prices of the Borsa Istanbul Sports Index (BIST SPOR) is comparatively analysed. The main objective of the study is to improve forecasting accuracy and provide investors with a reliable guide through the integration of technical indicators with machine learning algorithms. The data set includes 15 technical indicators including daily closing prices between 02 January 2020 and 13 December 2024. Extra trees (ET), random forest (RF), decision trees (DT), gradient boosting machine (GBM), CatBoost, XGBoost, long short-term memory (LSTM) and gated recurrent unit (GRU) algorithms were used in the research, and performance evaluations were performed with R^2, RMSE and MAE metrics. The results revealed that the GBM model showed the best prediction performance with $R^2 = 0.9950$, RMSE = 1.6552 and MAE = 0.7657. The ET and RF models

also showed strong performance, while neural network-based models such as LSTM and GRU showed larger error rates during fluctuating periods. In conclusion, the GBM model exhibited a reliable and robust performance in time series forecasting, demonstrating that the integration of technical indicators with machine learning can significantly improve forecasting accuracy. These findings provide valuable information for investors and financial analysts and serve as an effective guide in market analyses.

Keywords: Finance, Machine learning, Time series analysis

5. GİRİŞ

Günümüzün hızlı ve değişken finans dünyasında, bilinçli yatırım kararları almak finansal başarı için kritik bir öneme sahiptir. Yatırımcılar, hisse senedi fiyatlarını doğru öngörerek önemli kazançlar elde edebilirler. Farklı araçlar, yöntemler ve analizlerden faydalanarak, finansal hedeflerine ve beklentilerine uygun bilinçli kararlar verebilirler.

Finansal piyasalar, sermaye akışı, kaynak tahsisi ve risk yönetimini kolaylaştırarak küresel ekonomide kritik bir rol oynar. Hisse senetleri, tahviller ve türevler gibi araçların alım satımını sağlayarak reel sektörle bağlantı kurar ve ekonomik büyüme için gerekli finansal kaynakları sunar.

Hisse senedi fiyat tahmini için makine öğrenimi (ML) ve derin öğrenme (DL) algoritmalarının kullanımı son yıllarda büyük ilgi görmüştür[262]. Bu gelişmiş teknikler, geleneksel yöntemlere kıyasla borsa tahmininin doğruluğunu ve güvenilirliğini artırma konusunda umut vaat etmektedir[263].

Borsa tahminleri alanında teknik göstergelerin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Hareketli ortalamalar, göreceli güç endeksi ve Bollinger Bantları gibi bu göstergeler, hisse senedi fiyat hareketlerine ilişkin değerli bilgiler sağlamaktadır. Yatırımcılar, hisse senedi satın alma veya satma konusunda bilinçli kararlar vermek için bu göstergeleri analiz etmektedir[264]. Araştırmacılar, hisse senedi fiyat tahmininde makine öğrenimi ve derin öğrenmenin gücünden yararlanmak için çeşitli yaklaşımlar araştırmışlardır. Bazı çalışmalar, teknik göstergeleri ve finansal verileri bu modellere girdi olarak entegre etmeye odaklanırken diğerleri tahmin yeteneklerini geliştirmek için sosyal medya ve haber verilerinden duygu analizini dahil etmiştir[265]. Ayrıca, farklı makine öğrenimi ve derin öğrenme tekniklerinin güçlü yönlerini

[262] Nikou, M., Mansourfar, G., & Bagherzadeh, J. (2019). Stock price prediction using DEEP learning algorithm and its comparison with machine learning algorithms. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, *26*(4), 164-174.
[263] Kim, J. M., Han, H. H., & Kim, S. (2022). Forecasting crude oil prices with major S&P 500 stock prices: Deep learning, Gaussian process, and vine copula. *Axioms*, *11*(8), 375.
[264] Jain, R., & Vanzara, R. (2023). Emerging Trends in AI-Based Stock Market Prediction: A Comprehensive and Systematic Review. *Engineering Proceedings*, *56*(1), 254
[265] Song, Y., & Lee, J. (2020). Importance of event binary features in stock price prediction. *Applied Sciences*, *10*(5), 1597.

birleştiren hibrit modellerin kullanımı, hisse senedi fiyat tahminlerinin doğruluğunu artırmada umut verici sonuçlar göstermiştir[266].

ML ve DL algoritmalarının en önemli avantajlarından biri, hisse senedi fiyat verilerinin karmaşık, doğrusal olmayan ve zaman serisi özelliklerini yakalama yetenekleridir[267]. Ayrıca, ML ve DL'nin borsa analizindeki uygulaması, araştırmacıların bu algoritmaların volatilite tahmini, ticaret stratejisi optimizasyonu ve piyasa eğilimi belirleme gibi görevler için kullanımını araştırmasıyla fiyat tahmininin ötesine uzanmaktadır[268]. Hesaplama gücündeki sürekli gelişmeler ve büyük finansal veri kümelerinin mevcudiyeti, bu tekniklerin finans sektöründe benimsenmesini daha da artırmıştır.

Bu çalışmanın amacı, hisse senedi kapanış fiyatı tahmininde finansal teknik indikatörlerin ML ve DL algoritmalarıyla kullanımını bütüncül bir yapı oluşturarak yatırımcılara ve analistlere hisse senedi yatırımlarında ve şirket değerlendirme süreçlerinde farklı bir bakış açısı sunmaktır.

6. MAKİNE ÖĞRENİM MODELLERİ

Hisse senedi fiyatlarının tahmini için birçok makine öğrenimi algoritması incelenmiş ve farklı uygulama alanlarında başarıyla kullanılmıştır. Bu algoritmalar arasında, ekstra ağaçlar (ET) yöntemi, çok sayıda rastgele karar ağacı oluşturarak ve bu ağaçların tahminlerini birleştirerek çalışan bir topluluk öğrenme yöntemidir. Özellikle yüksek boyutlu verilerle etkili bir şekilde başa çıkabilmesi ve eksik özellikler içeren veri setlerinde yüksek doğruluk oranlarını koruyabilmesi ile öne çıkmaktadır[269]. Benzer şekilde, rastgele orman (RF) algoritması da birden fazla karar ağacını birleştirerek tahminlerin doğruluğunu ve sağlamlığını artıran bir topluluk öğrenme yöntemidir. Özellikle verilerdeki doğrusal olmayan ilişkileri yakalama kabiliyeti sayesinde hisse senedi fiyat tahmininde yaygın olarak kullanılmaktadır[270].

CatBoost algoritması, kategorik özelliklerle çalışırken açık bir kodlama gerektirmeyen gradyan artırma çerçevesi ile dikkat çeker. Finansal tahmin görevlerinde diğer artırma algoritmalarına kıyasla üstün performans sergilediği gösterilmiştir[271]. Bir diğer öne çıkan algoritma olan XGBoost, ölçeklenebilir ve verimli bir gradyan artırma uygulaması olarak öne çıkar. Seyrek verilerle çalışabilmesi ve öğrenme sürecini optimize etme kabiliyeti, bu algoritmayı karmaşık makine öğrenimi problemlerinde tercih edilen bir yöntem haline getirmiştir[272]. Karar ağaçları (DT) ise basit yapısına rağmen, doğrusal olmayan ilişkileri yakalama konusunda güçlü bir

[266] Anand, C. (2021). Comparison of stock price prediction models using pre-trained neural networks. *Journal of Ubiquitous Computing and Communication Technologies*, *3*(2), 122-134.
[267] Lu, W., Li, J., Li, Y., Sun, A., & Wang, J. (2020). A CNN-LSTM-based model to forecast stock prices. *Complexity*, *2020*(1), 6622927.
[268] Mehtab, S., & Sen, J. (2020). Stock price prediction using convolutional neural networks on a multivariate timeseries. *arXiv preprint arXiv:2001.09769*.
[269] Anand, C. (2021). Comparison of stock price prediction models using pre-trained neural networks. *Journal of Ubiquitous Computing and Communication Technologies*, *3*(2), 122-134.
[270] Ai, H. (2022). GSEA–SDBE: A gene selection method for breast cancer classification based on GSEA and analyzing differences in performance metrics. *PloS one*, *17*(4), e0263171.
[271] Zhang, X., Zhang, Q., Zhang, G., Nie, Z., Gui, Z., & Que, H. (2018). A novel hybrid data-driven model for daily land surface temperature forecasting using long short-term memory neural network based on ensemble empirical mode decomposition. *International journal of environmental research and public health*, *15*(5), 1032.
[272] Pan, G. (2022, November). XGboost and random forest algorithm for supply fraud forecasting. In *2nd International Conference on Artificial Intelligence, Automation, and High-Performance Computing (AIAHPC 2022)* (Vol. 12348, pp. 371-375). SPIE.

algoritma olarak bilinir. Hisse senedi fiyat tahmininde, özellikle RF gibi topluluk yöntemleriyle bir arada kullanıldığında etkili sonuçlar vermektedir[273].

Son olarak, gradyan artırmalı makine (GBM), zayıf öğrenicilerden (örneğin karar ağaçları) oluşan güçlü bir tahmin modeli oluşturmayı amaçlar. GBM, genellikle özellik mühendisliği ve topluluk yöntemleriyle birleştirilerek tahmin performansını artırmak için kullanılır[274].

7. DERİN ÖĞRENME MODELLERİ

Derin öğrenme algoritmaları, verilerin karmaşık, doğrusal olmayan ve zaman serisi özelliklerini yakalama yetenekleriyle hisse senedi fiyat tahmini de dahil olmak üzere çeşitli alanlarda devrim yaratmıştır. Bu bağlamda kullanılan iki önemli derin öğrenme algoritması uzun-kısa süreli bellek (LSTM) ve geçitli tekrarlayan birim (GRU)'dir. Hem LSTM hem de GRU, hisse senedi fiyat tahmini ve diğer finansal zaman serisi öngörülerinde yaygın olarak kullanılmaktadır[275].

LSTM, geleneksel tekrarlayan sinir ağlarında (RNN) yaygın bir sorun olan kaybolan gradyan problemini çözmek için tasarlanmış bir sinir ağı türüdür[276]. LSTM, özel olarak tasarlanmış bellek hücreleri ve kapı mekanizmaları sayesinde ardışık verilerdeki uzun vadeli bağımlılıkları öğrenebilme yeteneğine sahiptir[277]. Bu bellek hücreleri, bilgiyi seçici bir şekilde saklama veya unutma işlemini gerçekleştirerek modeli daha etkili hale getirir.

LSTM hücresinin temel bileşenleri üç ana kapı mekanizmasından oluşur: unutma kapısı (forget gate), önceki hücre durumundan hangi bilginin saklanıp hangisinin unutulacağına karar verir. Giriş kapısı (input gate), mevcut girdiden ve önceki gizli durumdan gelen yeni bilginin hücre durumuna eklenip eklenmeyeceğini belirler. Çıkış kapısı (output gate) ise mevcut hücre durumu, önceki gizli durum ve mevcut girdiyi değerlendirerek yeni gizli durumun ne olması gerektiğine karar verir. Bu mekanizmalar, LSTM'nin zaman serisi verilerindeki uzun vadeli bağımlılıkları modellemesini, geleneksel RNN'lere kıyasla çok daha başarılı bir şekilde gerçekleştirir[278].

GRU ise LSTM'ye benzer bir kapı mekanizması kullanan ancak daha basit bir yapıya sahip olan başka bir tür tekrarlayan sinir ağıdır[279]. GRU'nun iki temel kapısı vardır: sıfırlama kapısı (reset gate), önceki gizli durumdan ne kadar bilginin unutulacağını belirler. Güncelleme kapısı (update gate) ise mevcut girdiden ve önceki gizli durumdan hangi bilgilerin yeni gizli durumun hesaplanmasında kullanılacağını karar verir. GRU'nun sadeleştirilmiş yapısı, LSTM'ye göre

[273] Boutaba, R., Salahuddin, M. A., Limam, N., Ayoubi, S., Shahriar, N., Estrada-Solano, F., & Caicedo, O. M. (2018). A comprehensive survey on machine learning for networking: evolution, applications and research opportunities. *Journal of Internet Services and Applications*, *9*(1), 1-99.
[274] Samat, A., Li, E., Wang, W., Liu, S., Lin, C., & Abuduwaili, J. (2020). Meta-XGBoost for hyperspectral image classification using extended MSER-guided morphological profiles. *Remote Sensing*, *12*(12), 1973.
[275] He, Z., Zhou, J., Dai, H. N., & Wang, H. (2019, August). Gold price forecast based on LSTM-CNN model. In *2019 IEEE Intl Conf on Dependable, Autonomic and Secure Computing, Intl Conf on Pervasive Intelligence and Computing, Intl Conf on Cloud and Big Data Computing, Intl Conf on Cyber Science and Technology Congress (DASC/PiCom/CBDCom/CyberSciTech)* (pp. 1046-1053). IEEE.
[276] Santra, A. S., & Lin, J. L. (2019). Integrating long short-term memory and genetic algorithm for short-term load forecasting. *Energies*, *12*(11), 2040.
[277] Ismail, M. H., & Razak, T. R. (2020). Predicting the Kijang Emas Bullion Price using LSTM Networks. *Journal of Entrepreneurship and Business*, *8*(2), 11-18.
[278] Kratzert, F., Klotz, D., Brenner, C., Schulz, K., & Herrnegger, M. (2018). Rainfall–runoff modelling using long short-term memory (LSTM) networks. *Hydrology and Earth System Sciences*, *22*(11), 6005-6022.
[279] Zhou, G. B., Wu, J., Zhang, C. L., & Zhou, Z. H. (2016). Minimal gated unit for recurrent neural networks. *International Journal of Automation and Computing*, *13*(3), 226-234.

hesaplama açısından daha verimli olmasını sağlar. Aynı zamanda, ardışık verilerdeki uzun vadeli bağımlılıkları öğrenme yeteneğini büyük ölçüde korur[280].

8. METODOLOJİ

4.1 Veri Seti ve Araştırma Kapsamı

Bu çalışmada kullanılan veri seti, BİST SPOR endeksi kapsamında yer alan, Borsa İstanbul'da işlem gören BİST SPOR endeksinin hisse senedi performanslarına ait 02 Ocak 2020 - 13 Aralık 2024 tarihleri arasındaki günlük kapanış fiyatları ve teknik göstergeleri içermektedir. Veri seti, tarih sütunu hariç 15 sütun ve 1225 gözlemden oluşmaktadır. Veri setinde, günlük hisse senedi kapanış fiyatlarının yanı sıra teknik indikatörler de yer almaktadır. Teknik göstergeler şunlardır:

- ✓ Açılış, En Düşük, En Yüksek, Kapanış (Fiyat Değişimleri)
- ✓ AO (Ağırlıklı Ortalama)
- ✓ İM (İşlem Miktarı)
- ✓ CCI (Commodity Channel Index)
- ✓ MACD ve MACD-HO (Moving Average Convergence Divergence ve Histogram Offset)
- ✓ MOM (Momentum)
- ✓ STO ve STO-HO (Stokastik Osilatör ve Histogram Offset)
- ✓ BB (Bollinger Bantları)
- ✓ W%R (Williams %R)

Bu göstergeler, hisse senedi fiyat hareketlerinin teknik analizinde yaygın olarak kullanılmakta ve volatilite, trendler ile momentumun analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

3.2 Veri Ön İşleme

Veri setinde, ilk olarak tarih sütunu zaman serisi formatına dönüştürülmüş ve eksik veriler, ortalama değerler kullanılarak doldurulmuştur. Hisse senedi fiyat verileri ve teknik göstergeler, değişkenler arasındaki ölçek farklılıklarını ortadan kaldırmak adına veriler 0-1 aralığına ölçeklendirilmiştir. Veri seti zaman serisi doğasına uygun olarak %70 eğitim seti ve %30 test seti olarak ikiye ayrılmıştır.

3.3 ML ve DL Algoritmaları

Çalışmada, BİST SPOR endeksi kapanış fiyatlarının tahmini için makine öğrenimi algoritmaları ve sinir ağı tabanlı modeller kullanılmıştır. Çizelge 1'de, çalışmada kullanılan modellerin parametreleri detaylı bir şekilde sunulmaktadır:

[280] Hong, B., Yan, Z., & Chen, Y. (2022, May). Long Memory Gated Recurrent Unit for Time Series Classification. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2278, No. 1, p. 012017). IOP Publishing.

Çizelge 1. Çalışmada Kullanılan Modeller ve Parametreleri

Model	**Parametreler**
ExtraTreesRegressor	n_estimators=200, random_state=42
RandomForestRegressor	n_estimators=200, random_state=42
DecisionTreeRegressor	max_depth=10, random_state=42
GradientBoostingRegressor	n_estimators=200, random_state=42
CatBoostRegressor	iterations=300, verbose=0, random_state=42
XGBRegressor	n_estimators=300, random_state=42
LSTM	units=50, activation='relu', optimizer=Adam(learning_rate=0.001), epochs=50, batch_size=32
GRU	units=50, activation='relu', optimizer=Adam(learning_rate=0.001), epochs=50, batch_size=32

Bu parametreler, modellerin performansını optimize etmek ve tahmin doğruluğunu artırmak amacıyla belirlenmiş olup, çalışmanın teknik altyapısını oluşturmaktadır.

3.3 Performans Ölçütleri ve Değerlendirme

Çalışmada, yaygın olarak kullanılan üç metrik kullanılmıştır: determinasyon katsayısı (R^2), kök ortalama karesel hata (RMSE), ortalama mutlak hata (MAE). R^2 metriği, tahminlerdeki varyansı gözlemlenen değerlerdeki varyansla karşılaştırarak modelin verilerdeki değişkenliği ne kadar iyi yakaladığını ölçer. RMSE, tahmin edilen ve gerçek değerler arasındaki ortalama karesel farkların karekökünü hesaplayarak modelin genel tahmin hatasını gösterir. MAE ise tahminler ile gerçek gözlemler arasındaki mutlak farkların ortalama büyüklüğünü ölçer. Çizelge 2'de performans metriklerine ait formüller verilmiştir.

Çizelge 2. Performans Değerlendirme Metrikleri

$$R^2 = 1 - \left[\frac{\sum_{j=1}^{n} \left(Y_{pre_j} - Y_{act_j}\right)^2}{\sum_{j=1}^{n} \left(Y_{act_j} - \bar{Y}\right)^2}\right] \quad (1)$$

$$RMSE = \sqrt{\frac{1}{n}\sum_{j=1}^{n} \left(Y_{pre_j} - Y_{act_j}\right)^2} \quad (2)$$

$$MAE = \frac{1}{n}\sum_{j=1}^{n} \left|Y_{pre_j} - Y_{act_j}\right| \quad (3)$$

Bu metrikler eğitim ve test verileri üzerinde hesaplanmış ve test performans sonuçları karşılaştırmalı olarak sunulmuştur.

Çalışmada, performans metriklerine göre en yüksek Test R^2 değerine sahip model "en iyi model" olarak seçilmiş ve test setinde gerçek kapanış fiyatları ile karşılaştırılmıştır. Tahmin hatalarının dağılımı analiz edilerek normal dağılım eğrisiyle görselleştirilmiştir. Görselleştirme kapsamında; zaman serisi üzerinde gerçek ve tahmin edilen kapanış fiyatları grafiklerle karşılaştırılmış, tahmin hatalarının dağılımı histogramlarla analiz edilip normal dağılım eğrisiyle yorumlanmış, ayrıca gerçek ve tahmin değerlerinin doğruluğu incelenmiştir.

4. BULGULAR

Gerçekleştirilen uygulamalar sonucunda elde edilen bulgular detaylı olarak sunulmaktadır. Çalışmada kullanılan yöntemler ve analiz teknikleri doğrultusunda elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Çizelge 3'te, tüm modellerinin test performanslarının karşılaştırması sunulmaktadır. Performans değerlendirmeleri R^2, RMSE ve MAE metriklerine göre yapılmıştır. GBM modeli, 0.9950'lik R^2 skoru, 1.6552'lik RMSE ve 0.7657'lik MAE değeriyle tüm performans metriklerinde en iyi sonuçları elde ederek diğer modellerden üstün olduğunu göstermiştir. Özellikle RMSE ve MAE değerlerindeki düşük sonuçlar, GBM'nin tahmin hatasını minimize ederek yüksek doğrulukta tahminler sağladığını ortaya koymaktadır. Buna karşın CatBoost, XGBoost ve sinir ağı tabanlı modeller (LSTM, GRU), GBM'ye kıyasla daha düşük doğrulukta performans sergilemiştir. Bu bulgular, GBM'nin veri setinde en uygun model olduğunu ve regresyon problemleri için güçlü bir çözüm sunduğunu göstermektedir.

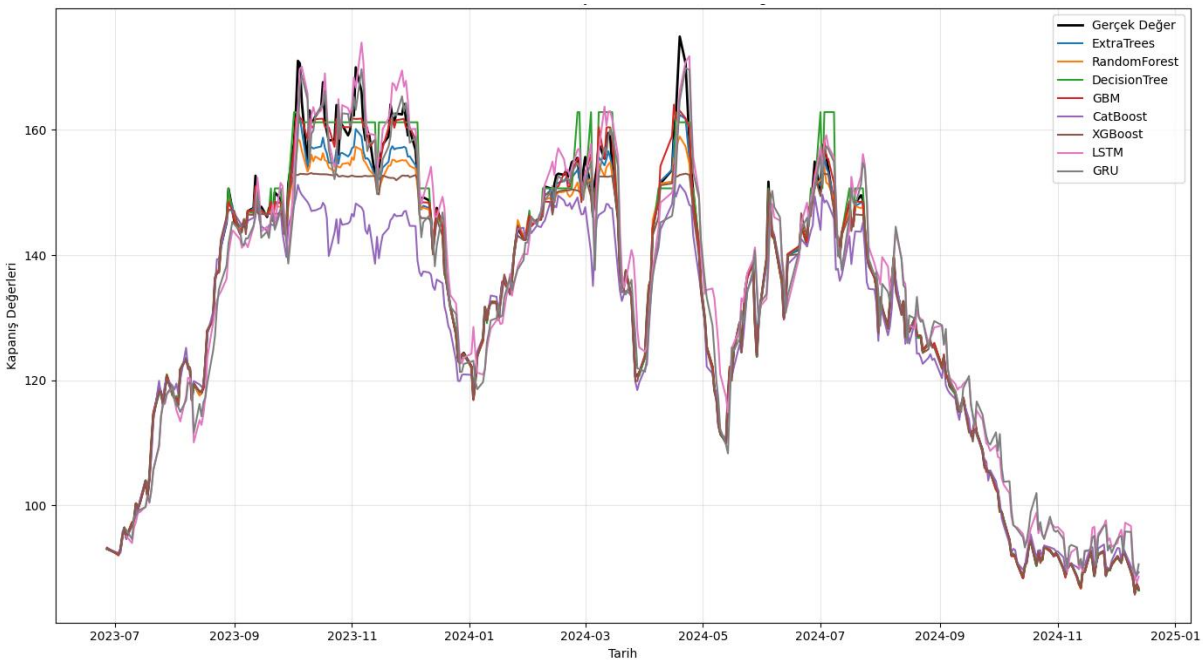
Çizelge 3. Modellerin Test Performans Karşılaştırması

Model	Test R^2	Test RMSE	Test MAE
ExtraTrees	0.9916	2.1396	0.9983
RandomForest	0.9834	3.0008	1.4286

DecisionTree	0.9871	2.6459	1.1864
GBM*	**0.9950**	**1.6552**	**0.7657**
CatBoost	0.9133	6.8608	4.3592
XGBoost	0.9710	3.9691	1.9465
LSTM	0.9573	4.7594	3.7146
GRU	0.9640	4.3705	3.4307

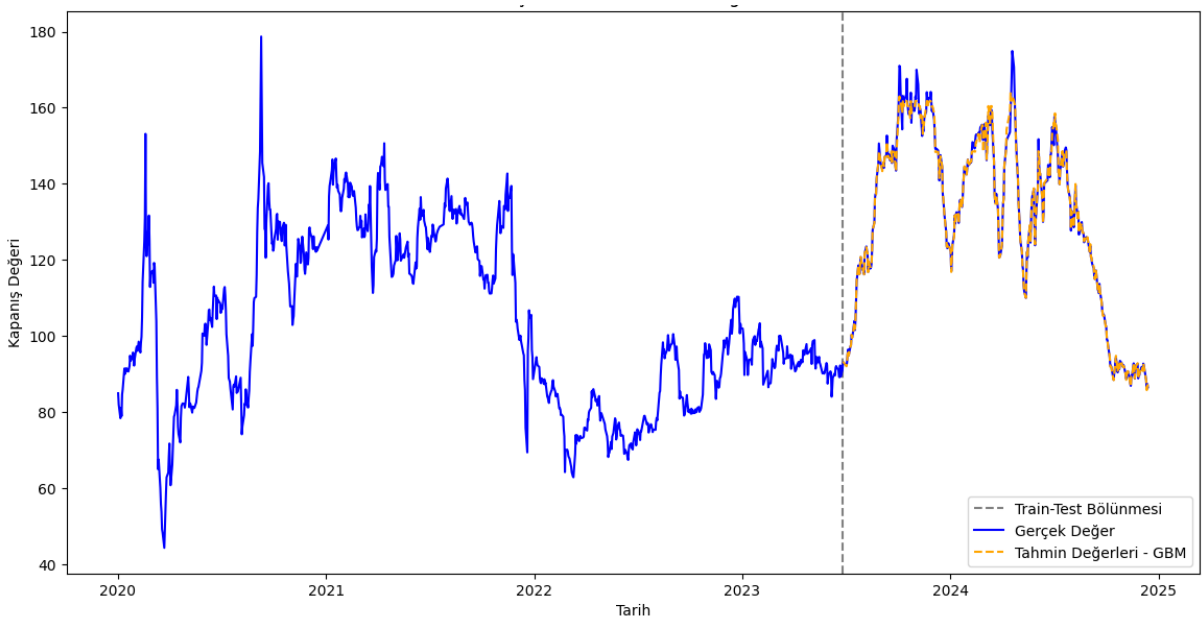
***en iyi model.

Görsel 1'de, tüm modellerin tahmin edilen kapanış değerleri ile gerçek değerler karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır. Grafik incelendiğinde, GBM ve ET modellerinin gerçek değerlere en yakın tahminleri sağladığı, diğer modellerin ise belirli dönemlerde sapmalar gösterdiği görülmektedir. Sinir ağı tabanlı modeller olan LSTM ve GRU, özellikle dalgalı dönemlerde daha büyük sapmalar göstermiştir.

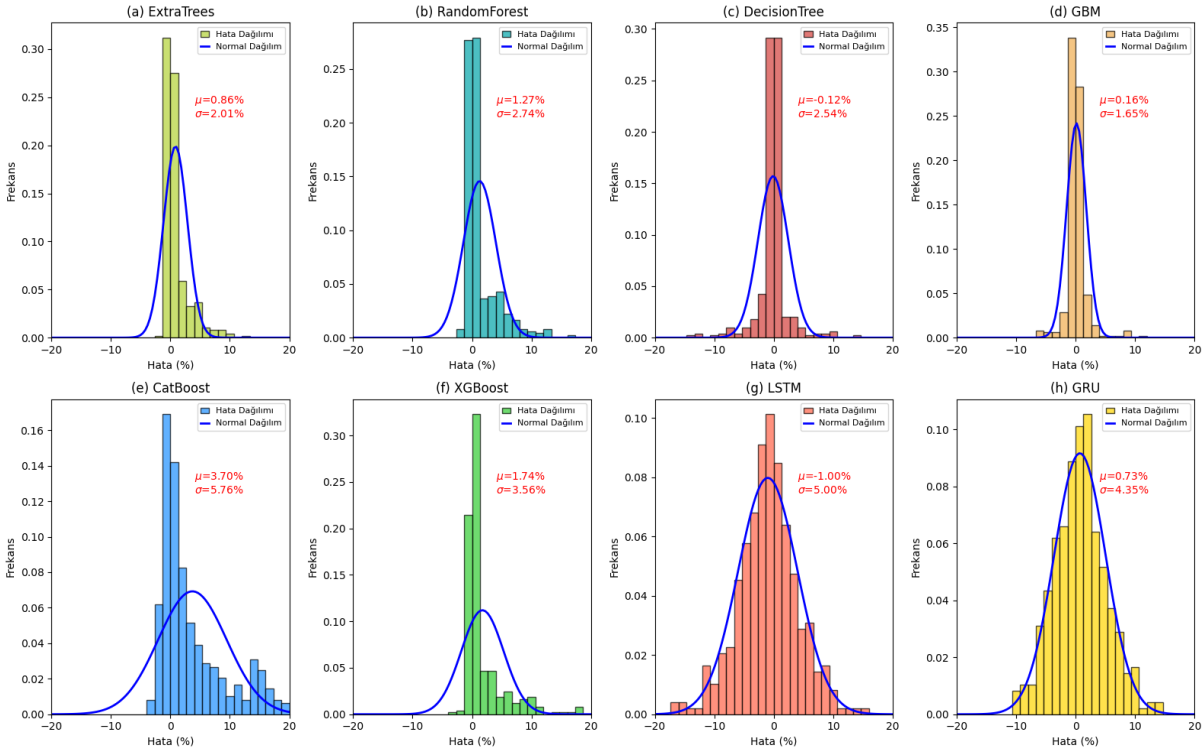
Görsel 1. Tüm Modellerin Gerçek ve Tahmin Edilen Değerleri

Görsel 2'de, en iyi model olan GBM modelinin gerçek ve tahmin edilen değerleri zaman serisi üzerinde karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir. Grafikteki kesikli çizgi, veri setinin train-test olarak bölündüğü noktayı ifade etmektedir. Train dönemi boyunca modelin gerçek değerlere uyumunun oldukça yüksek olduğu, test döneminde ise tahmin edilen değerlerin gerçek değerlere yakın bir performans sergilediği görülmektedir. GBM modelinin özellikle dalgalı dönemlerde dahi tahmin doğruluğunu koruduğu ve kapanış değerlerindeki eğilimleri başarıyla takip ettiği gözlemlenmiştir.

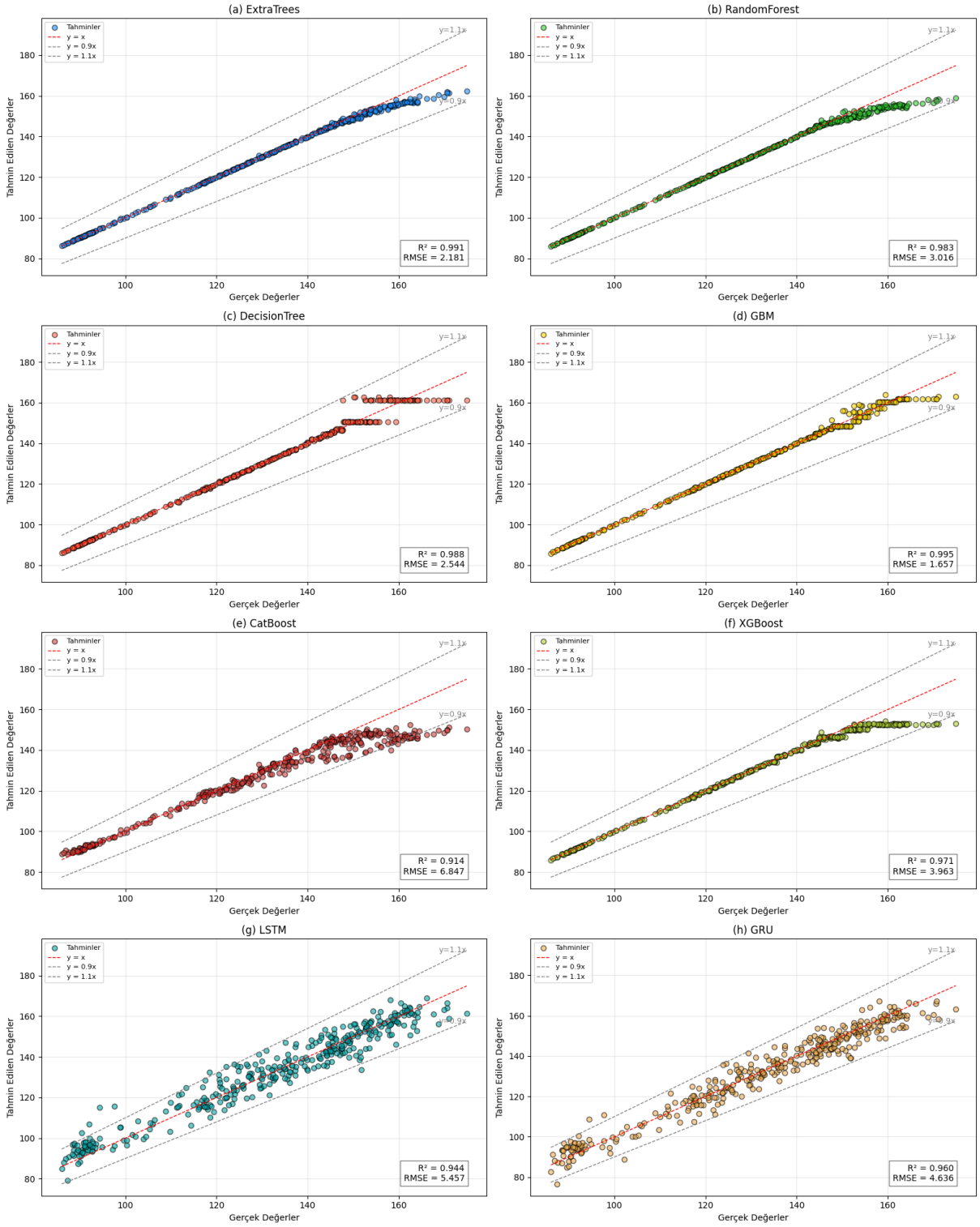
Görsel 2. En İyi Model: GBM Gerçek ve Tahmin Edilen Değerler

Görsel 3, sekiz farklı modelin hata dağılımlarını ve normal dağılım eğrileriyle karşılaştırmalarını göstermektedir. GBM modeli, ortalama hata (μ) değeri 0.16% ve standart sapma (σ) değeri 1.65% ile en düşük hata oranını ve dar bir hata dağılımını göstermektedir. Bu durum, GBM'nin tahminlerde istikrarlı ve yüksek doğruluk sağladığını göstermektedir. ET ve DT modelleri de düşük ortalama hata değerleriyle dikkat çekerken, CatBoost ve XGBoost modelleri hata dağılımlarında daha geniş sapmalar sergilemiştir. Sinir ağı tabanlı modeller olan LSTM ve GRU ise ortalama hata değerlerinde nispeten daha yüksek değerlere sahip olup hata dağılımlarında daha geniş bir yayılım göstermektedir. Genel olarak GBM modeli, en dar hata dağılımı ve düşük hata oranı ile üstün performans sergilemiştir.

Görsel 3. Modellerin Hata Dağılımı ve Normal Dağılım Karşılaştırması

Görsel 4'te sekiz farklı modelin (ET, RF, DT, GBM, CatBoost, XGBoost, LSTM, GRU) gerçek ve tahmin edilen değerler arasındaki dağılımları gösterilmektedir. GBM modelinde, tahmin edilen değerler ideal doğrusal çizgiye (y = x) en yakın şekilde kümelenmiştir. ET ve RF modelleri de yüksek R^2 değerleriyle dikkat çekerken, hafif sapmalar gözlenmiştir. Diğer yandan CatBoost, XGBoost, LSTM ve GRU modelleri daha geniş hata dağılımı göstermiştir. XGBoost modeli $R^2 = 0.971$ ile güçlü bir performans sergilese de, RMSE değerinin yüksekliği dikkate değerdir. Sinir ağı tabanlı modeller olan LSTM ve GRU, özellikle R^2 değerlerinin 0.9 seviyelerine düşmesi ve yüksek RMSE değerleri nedeniyle zayıf bir uyum göstermiştir. Özellikle CatBoost modeli $R^2 = 0.914$ ve RMSE = 6.847 ile en düşük performansı sergilemiştir.

Görsel 4. Modellerin Gerçek ve Tahmin Edilen Değerler Arasındaki Dağılımı

4. SONUÇ VE GELECEK ÇALIŞMALAR

Bu çalışma, BİST SPOR endeksinin kapanış fiyatlarının tahmini için kullanılan makine öğrenimi algoritmaları ve sinir ağı tabanlı modellerin performanslarını kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Gradient Boosting Machine (GBM) modeli, en düşük hata oranları (RMSE ve MAE) ve en yüksek determinasyon katsayısı ($R^2 = 0.9950$) ile tüm modeller arasında üstün bir

performans göstermiştir. Bununla birlikte, ET ve RF gibi geleneksel makine öğrenimi yöntemleri de dikkate değer sonuçlar sağlamış, ancak sinir ağı tabanlı modeller olan LSTM ve GRU, özellikle dalgalı dönemlerde daha yüksek hata oranlarıyla öne çıkmıştır. Bu durum, veri setinin özellikleri ve zaman serisi doğası göz önünde bulundurulduğunda, GBM gibi ağaç tabanlı yöntemlerin daha stabil ve güçlü olduğunu göstermektedir. Çalışmada kullanılan teknik indikatörlerin entegrasyonu, tahmin performansını artırmış ve yatırımcılar için daha güvenilir analiz imkânı sunma potansiyelini kanıtlamıştır. Özellikle Bollinger Bantları (BB), Momentum (MOM) ve MACD gibi göstergeler, modellerin doğruluğunu artırmada önemli bir rol oynamıştır.

Gelecek çalışmalar için, farklı hibrit model yaklaşımlarının (örneğin, GBM+LSTM veya GRU+CatBoost) tahmin performansını daha da artırabilecek şekilde değerlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, daha geniş zaman aralıklarını veya farklı periyotlarda veri toplama aralıklarını içeren veri setleri ile analizler yapılabilir. Teknik indikatörlere ek olarak, makroekonomik değişkenler (faiz oranları, döviz kurları gibi) ve haber duyarlılığı analizlerinin entegrasyonu, modellerin kapsamını genişletebilir. Derin öğrenme tekniklerinden faydalanılarak, LSTM ve GRU modellerinin hiperparametre optimizasyonu yapılabilir veya transformer tabanlı modeller uygulanabilir. Son olarak, çalışmada elde edilen modellerin yatırım stratejilerine entegre edilerek gerçek piyasa koşullarında simülasyonlarının yapılması, teorik bulguların pratik faydasını ortaya koyabilir. Bu öneriler, finansal tahmin performansını artırmak ve yatırımcılara daha etkili analiz araçları sunmak için gelecekteki çalışmalara ışık tutabilir.

KAYNAKÇA

Ai, H. (2022). GSEA–SDBE: A gene selection method for breast cancer classification based on GSEA and analyzing differences in performance metrics. *PloS one*, *17*(4), e0263171.

Anand, C. (2021). Comparison of stock price prediction models using pre-trained neural networks. *Journal of Ubiquitous Computing and Communication Technologies*, *3*(2), 122-134.

Anand, C. (2021). Comparison of stock price prediction models using pre-trained neural networks. *Journal of Ubiquitous Computing and Communication Technologies*, *3*(2), 122-134.

Boutaba, R., Salahuddin, M. A., Limam, N., Ayoubi, S., Shahriar, N., Estrada-Solano, F., & Caicedo, O. M. (2018). A comprehensive survey on machine learning for networking: evolution, applications and research opportunities. *Journal of Internet Services and Applications*, *9*(1), 1-99.

He, Z., Zhou, J., Dai, H. N., & Wang, H. (2019, August). Gold price forecast based on LSTM-CNN model. In *2019 IEEE Intl Conf on Dependable, Autonomic and Secure Computing, Intl Conf on Pervasive Intelligence and Computing, Intl Conf on Cloud and Big Data Computing, Intl Conf on Cyber Science and Technology Congress (DASC/PiCom/CBDCom/CyberSciTech)* (pp. 1046-1053). IEEE.

Hong, B., Yan, Z., & Chen, Y. (2022, May). Long Memory Gated Recurrent Unit for Time Series Classification. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 2278, No. 1, p. 012017). IOP Publishing.

Ismail, M. H., & Razak, T. R. (2020). Predicting the Kijang Emas Bullion Price using LSTM Networks. *Journal of Entrepreneurship and Business*, *8*(2), 11-18.

Jain, R., & Vanzara, R. (2023). Emerging Trends in AI-Based Stock Market Prediction: A Comprehensive and Systematic Review. *Engineering Proceedings*, *56*(1), 254

Kim, J. M., Han, H. H., & Kim, S. (2022). Forecasting crude oil prices with major S&P 500 stock prices: Deep learning, Gaussian process, and vine copula. *Axioms*, *11*(8), 375.

Kratzert, F., Klotz, D., Brenner, C., Schulz, K., & Herrnegger, M. (2018). Rainfall–runoff modelling using long short-term memory (LSTM) networks. *Hydrology and Earth System Sciences*, *22*(11), 6005-6022.

Lu, W., Li, J., Li, Y., Sun, A., & Wang, J. (2020). A CNN-LSTM-based model to forecast stock prices. *Complexity*, *2020*(1), 6622927.

Mehtab, S., & Sen, J. (2020). Stock price prediction using convolutional neural networks on a multivariate timeseries. *arXiv preprint arXiv:2001.09769*.

Nikou, M., Mansourfar, G., & Bagherzadeh, J. (2019). Stock price prediction using DEEP learning algorithm and its comparison with machine learning algorithms. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management*, *26*(4), 164-174.

Pan, G. (2022, November). XGboost and random forest algorithm for supply fraud forecasting. In *2nd International Conference on Artificial Intelligence, Automation, and High-Performance Computing (AIAHPC 2022)* (Vol. 12348, pp. 371-375). SPIE.

Samat, A., Li, E., Wang, W., Liu, S., Lin, C., & Abuduwaili, J. (2020). Meta-XGBoost for hyperspectral image classification using extended MSER-guided morphological profiles. *Remote Sensing*, *12*(12), 1973.

Santra, A. S., & Lin, J. L. (2019). Integrating long short-term memory and genetic algorithm for short-term load forecasting. *Energies*, *12*(11), 2040.

Song, Y., & Lee, J. (2020). Importance of event binary features in stock price prediction. *Applied Sciences*, *10*(5), 1597.

Zhang, X., Zhang, Q., Zhang, G., Nie, Z., Gui, Z., & Que, H. (2018). A novel hybrid data-driven model for daily land surface temperature forecasting using long short-term memory neural network based on ensemble empirical mode decomposition. *International journal of environmental research and public health*, *15*(5), 1032.

Zhou, G. B., Wu, J., Zhang, C. L., & Zhou, Z. H. (2016). Minimal gated unit for recurrent neural networks. *International Journal of Automation and Computing*, *13*(3), 226-234.

DİJİTAL DÜNYA, DİJİTAL ETİK

Dr. Öğr. Üyesi Hatice UZUN
Karabük Üniversitesi,
haticeuzun@karabuk.edu.tr - 0000-0002-1517-0091

ÖZET

Bugünün iş dünyası geleneksel iş yapma yöntemlerinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır. Teknolojinin hızlı gelişimiyle birlikte ortaya çıkan dijital ortam iş yaşamının bu yeni platformlara taşınmasına neden olmuştur. Etik açıdan bakıldığında, bu yeni ortamdaki kuralların temel prensiplerde önceki ortamlardan büyük farklılıklar göstermeyeceği açıktır. Ancak dijital dünyanın yeterince denetlenemeyen alanlarının uygulama açısından birçok farklılıklar doğuracağı yadsınamaz. Dijital dünya olarak isimlendirilen bu yeni düzlemde doğru ve yanlış kavramlarının yanı sıra bu değerlerin mahiyeti de tartışılmalıdır. Neyin doğru ya da yanlış olduğu konusu tam olarak ahlakın, doğru ve yanlışın mahiyetinin ne olduğu ise etiğin yani ahlak felsefesinin ilgi alanına girmektedir. Dijital ortamda daha önce karşılaşılmayan durumların varlığı bu konu üzerinde inceleme yapılmasını gerekli kılmaktadır. İncelenen alan yazında bu alanın sınırlarının net bir şekilde belirlenmesinde çeşitli zorluklar bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada dijital etik tanımlanmaya, sınırları, kapsamı ortaya koyulmaya ve dijital etik sorunlar tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Etik, Dijital Etik.

ABSTRACT

Today's business world has significantly moved away from traditional ways of doing business. The rapid development of technology has led to the transition of business operations into digital platforms. From an ethical perspective, it is clear that the fundamental principles of rules in this new environment will not differ greatly from those in previous contexts. However, it is undeniable that the inadequately regulated areas of the digital world will bring numerous differences in terms of practice. In this new domain, referred to as the digital world, the concepts of right and wrong, as well as the nature of these values, must be discussed. What is deemed right or wrong falls within the realm of morality, while the nature of right and wrong is the concern of ethics, specifically moral philosophy. The existence of unprecedented situations in the digital environment necessitates further investigation into this matter. The reviewed literature indicates that there are various challenges in defining the boundaries of this field clearly. This study aims to define digital ethics, outline its boundaries and scope, and discuss digital ethical issues.

Keywords: Digitalization, Ethics, Digital Ethics.

1. Dijital Etik

Ahlakı genel olarak insanın başka varlıklara yönelen eylemlerini düzenleyip anlamlandıran norm, ilke, kural ve değerler bütününü olarak tanımlamak mümkündür (Cevizci, 2008: 3). Alan yazında etik (ethics) ile ahlak (morality) kavramlarının birbirinin yerine kullanıldığı görülmektedir (Tınaz, 2011:8). Oysa etik ile ahlak kavramları birbirinden farklı olguları tanımlamaktadır. Bu fark en öz haliyle etik; doğru ve yanlışın teorisidir, ahlak ise onun pratiğidir şeklinde açıklanabilir (Kırel, 2000:2-4). Ancak bu çalışmada alan yazında yaygın kullanılması sebebiyle "etik, dijital etik" kavramı tercih edilmiştir. Nitekim Yazar ve Bayın (2023: 6), veri tabanlarında yapılan taramalarda dijital etiğin "bilgisayar etiği", "internet etiği", "sosyal medya etiği" gibi farklı kullanımlarına rastladıklarını ifade etmektedirler.

Alan yazında dijital etiğin ilgi alanı geniş ve dar olmak üzere iki bakış açısıyla tanımlandığı görülmektedir. Geniş anlamda dijital etik, bilgi ve iletişim teknolojisinin toplum ve çevre üzerindeki etkisini; dar anlamda ise internet, internet bağlantılı cep telefonları ve navigasyon hizmetleri ile ilgili etik sorunları ele almaktadır (Capurro, 2009). Bu iki bakış açısını da kapsayan bir dijital etik tanımının yapılması doğru olacaktır. Dijital etik, sistemin devamını sağlamak için dijital mecralarda gerçekleştirilen her türlü insan eylemini doğru davranışa teşvik eden kurallar bütünü (Özcan, 2021: 93); elektronik davranış veya prosedürlerin standartları (Ribble, 2011:29) olarak tanımlanabilir.

Alan yazında dijital etik ile ilgili çalışmalar bulunmakla beraber bu çalışmaların sayı ve kapsam bakımından yeterli olduğu söylenemez. Bu alanla ilgili olarak henüz iş etiğinde, biyoetikte veya medya etiğindeki gibi sistematik bir literatür henüz ortaya çıkmamıştır (Aslan, 2022: 94). Bu nedenle alan, dijital etik ile ilgili çalışmaların yapılmasına muhtaçdır.

2. Dijital Etiğin Kapsamı

Dijital etik konusunun kapsamı teknolojik cihazların kullanımıyla birlikte genişlemektedir. Konuyla ilgili fikri mülkiyet, gizlilik, erişim, doğruluk, bilgisayarların toplumsal etkisi, güvenlik, kalite, bilgi ve ağ doğruluğu gibi alanları inceleyen çalışmalar bulunmaktadır (Özbay, Doğan, Yıldız, ve Seferoğlu, 2021: 497). Alan yazında dijital etiğin kapsamının bilgisayar etiği, internet etiği, bilişim etiği ve sosyal medya etiği olmak üzere dört başlık altında toplandığı görülmektedir (Fidan Tunç, 2022: 15):

2.1. Bilgisayar Etiği

Maner'in, bilgisayar etiğinin geleneksel etik alanlarından farklı olarak, tamamen yeni ve teknolojiye bağlı bir etik alan olduğunu ifade etmektedir. Bilgisayar etiği, bilgisayar teknolojisi var olmasaydı var olmayacak ve etik sorunları kendine özgü bir alandır (Maner, 1996:137). Bilgisayarların iş yerlerinde kullanılmasıyla birlikte daha önce karşılaşılmayan etik sorunların ortaya çıkması yönetici ve işletmelerin bu konuyla ilgili birtakım önlemler almasına yol

açmıştır. Bilgisayar Etik Enstitüsü'nde Barquin (1992), tarafından yayımlanan bilgisayar etiği için belirtilen on temel ilke şu şekilde sıralanabilir:

1- Bilgisayar başkalarına zarar vermek için kullanılmamalıdır.

2- Başkalarının bilgisayar çalışmalarına müdahale edilmemelidir.

3- Başkalarının bilgisayar dosyaları gizlice araştırılmamalıdır.

4- Bilgisayar herhangi bir şeyi çalmak için kullanılmamalıdır.

5- Bilgisayar asılsız bilgiler yaymak için kullanılmamalıdır.

6- Satın alınmayan tescilli yazılımlar kopyalanmamalı veya kullanılmamalıdır.

7- Başkalarının bilgisayar kaynakları yetkili olmadan veya bedeli ödenmeden kullanılmamalıdır.

8- Başkalarının fikri çıktıları sahiplenilmemelidir.

9- Yazılan programın veya tasarlanan sistemin toplumsal sonuçları düşünülmelidir.

10- Bilgisayar her zaman diğer insanlara karşı düşünceli ve saygılı olarak kullanılmalıdır.

2.2. İnternet Etiği

İnternet etiği, bireylerin ve kuruluşların dijital dünyada sorumlu, saygılı ve ahlaki davranışlar sergilemesini gerektiren ilkeler ve kurallardan oluşmaktadır (Spinello, 2017). Bu etik kurallar, çevrimiçi gizlilik, fikri mülkiyet haklarına saygı, doğru ve güvenilir bilgi paylaşımı ve siber zorbalığın önlenmesi gibi konuları kapsamaktadır. Spinello'ya (2017) göre, internet etiği, dijital ortamda karşılıklı güvene dayalı, adil bir iletişim zemini oluşturmanın temel taşlarından biridir.

İnternetin kullanıcılarına erişim kolaylığı sağlaması, bilgiyi geniş kitlelere hızlı bir şekilde ulaştırması ve bireylerin kendilerini özgürce ifade edebilecekleri bir platform sunması nedeniyle hem yasal hem de yasa dışı pek çok eylemin rahatça gerçekleştirilebileceği bir alan haline gelmiştir (Som-Vural, 2016, akt: Fidan Tunç, 2022: 16). İnternet üzerinden gerçekleştirilebilecek yasa dışı faaliyetleri engellemek için çeşitli ülkeler denetim sistemleri geliştirmeye çalışmış olsa da bu sistemlerin ülkeden ülkeye farklılık göstermesi, küresel bir platform olan internetin kontrolünü sağlamada yetersiz kalmaktadır (Çaplı, 2002).

Ayrıca Willard (1998), çalışmasında çevrimiçi ortamlarda etik dışı davranışları tetikleyen dört temel faktörü vurgulamıştır. Bunlar; **duygusal geri bildirimin eksikliği ve zararların uzaklığı,** tespit edilme ve cezalandırılma korkusunun azalması, **yeni kuralları olan yeni bir ortam olması, sosyal adaletsizlik ve yolsuzluk algılarıdır.**

2.3. Bilişim Etiği

Bilgisayar ve internet, bilgi ve iletişim teknolojilerinin bir parçası olarak değerlendirildiğinden, bu alanlara yönelik etik çalışmalar alan yazında genellikle "bilişim etiği"

kavramı altında ele alınmaktadır. **Türk Dil Kurumu'na (TDK)** göre bilişim, "bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak bilgiyi işleme bilimi" olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda, bilişim kavramının yalnızca teknolojik yönü değil, bilimsel ve sistematik yönü de vurgulanmaktadır. Bilişim, modern toplumların temel unsurları olan sağlık, eğitim, finans, sanayi gibi birçok sektörde devrim niteliğinde değişimlere yol açmıştır. Dijital dönüşüm çağında bilişim, artık sadece teknolojik bir alan değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel dönüşümlerin de bir aracı olarak görülmektedir. Bilişim etiği kavramı ise, geleneksel etik sorunlardan farklı olarak, bilgisayar teknolojilerinin özel doğasından kaynaklanan, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımında ortaya çıkan etik sorunları ele almaktadır (Maner, 1980).

Tavani'ye göre bilişim etiği, bilgisayarların ve internetin kullanımına bağlı olarak bireyler, toplum ve kurumlar üzerinde oluşabilecek etik ikilemleri ve çatışmaları tartışır. Örneğin, kişisel gizliliğin (mahremiyetin) korunması, fikri mülkiyet hakları, bilgiye erişim eşitliği, siber zorbalık ve yapay zekânın etik boyutları bu kapsamda ele alınan konulardandır (Tavani, 2013). Özellikle bilgi toplumunun yaygınlaşmasıyla birlikte, bilişim etiği hem bireylerin hem de kurumların etik davranış standartlarını belirlemede kritik öneme sahiptir.

Kişisel Gizlilik: Tavani'ye göre, kişisel verilerin izinsiz toplanması, saklanması ve kullanılması bu kategorinin temel sorunlarıdır. Özellikle büyük veri analitiği ve yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşması, bireylerin mahremiyetini tehdit etmektedir. Bu konuda, Türkiye'de 2016 yılında yürürlüğe giren 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na göre, kişisel verilerin elde edilmesi ve saklanmasında süreçlerin hukuka uygun olması, verilerin güncel tutulması, yalnızca amaca uygun olarak kullanılması ve sınırlı bir süre boyunca muhafaza edilmesi zorunludur (Fidan Tunç, 2022: 17).

Fikri Mülkiyet: Bilginin dijital ortamda kopyalanması nedeniyle kolayca paylaşılabilir olması, patentler, telif hakları ve ticari sırlar gibi fikri mülkiyet haklarıyla ilgili etik sorunları beraberinde getirmiştir. Fikri Mülkiyet; bilim, sanat ve teknoloji alanındaki tüm ürünlerin, eserlerin ve yayınların, "üretiminin emek, zaman ve finansal harcama gerektirmesi" gibi nedenlerden dolayı, üreticilerin haklarının ve gelirlerinin korunmasını ifade eden bir kavramdır (Özdemir, 2019). Tavani, bu alandaki temel tartışmanın, bilginin serbest dolaşımı ile yaratıcı eser sahiplerinin haklarının korunması arasındaki dengenin kurulması olduğunu belirtir (Tavani, 2013).

Erişim Hakkı: Bilişim teknolojilerine erişimdeki eşitsizlik, üzerinde durulması gereken önemli bir etik sorundur. Birçok birey ve toplum ekonomik, coğrafi ve eğitimsel faktörler nedeniyle bilişim teknolojilerinin sunduğu fırsatlardan faydalanamamaktadır. Bu durum, dijital bölünme (digital divide) olarak adlandırılan ve küresel ölçekte eşitsizliği artıran bir faktör olarak değerlendirilmektedir (Tavani, 2013). Erişim hakkı, bilişim teknolojilerine ait verilere erişim haklarını ve yetkisiz erişimin engellenmesi için alınması gereken önlemleri konu alan bir kavramdır (Mollavelioğlu, 2003).

Siber Zorbalık, Siber Suçlar ve Güvenlik: Çevrimiçi ortamlarda bireylerin birbirlerine karşı etik dışı davranışlarda bulunması, özellikle gençler arasında siber zorbalık ve taciz gibi sorunları da artırmaktadır. Çevrimiçi ortamın anonim doğası, kişilerin sorumluluk duygusunu

zayıflatmakta ve bu tür etik dışı davranışları tetikleyebilmektedir. Ayrıca bilişim teknolojilerinin yasa dışı faaliyetler için kullanılması, örneğin, bilgisayar korsanlığı, kimlik avı ve veri ihlali gibi durumlar siber suçlar arasındadır. Güvenlik önlemleri, bireylerin mahremiyet haklarını ihlal etmeyecek şekilde tasarlanmalı ve siber suçlarla mücadelede etik yaklaşımlar benimsenmelidir (Tavani, 2013).

Yapay Zekâ ve Robot Etiği: Yapay zekâ (YZ) ve robot etiği, teknolojilerin geliştirilmesi, uygulanması ve kullanımı sırasında ortaya çıkan etik sorunları ele almaktadır. Bu etik alanın amacı, insanların değerlerini, haklarını ve çıkarlarını koruyarak teknolojik yeniliklerin sürdürülebilir ve sorumlu bir şekilde geliştirilmesini sağlamaktır. Yapay zekâ ve robotik teknolojilerin etik boyutları; bu teknolojilerin karar verme süreçlerine katılımını, insan kontrolünün sınırlarını ve sorumluluk paylaşımını gündeme getirmektedir. Örneğin, otonom sistemler etik kararlar alabilir mi veya bu kararların sonuçlarından kimlerin sorumlu olacağı gibi soruların cevabı önem kazanmaktadır (Tavani, 2013).

Sonuç olarak, bilişim etiği, etik, hukuk ve teknoloji arasındaki ilişkiyi irdeleyerek, bireylerin ve toplumun dijital çağda karşılaştıkları zorlukları anlamalarına ve bu zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır.

2.4. Sosyal Medya Etiği

Günümüzde iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde sosyal medya, yaşamın her alanında zaman ve mekân kısıtlaması olmaksızın paylaşım ve tartışmanın merkezinde yer alan bir platform haline gelmiştir. Bireylerin fikir ve düşüncelerini özgürce ifade edebildiği bu ortamda, etik dışı davranışlardan uzak durmaları son derece önemlidir.

Fiziksel hayatta geçerli olan değerlere sosyal medya kullanımında yeterince önem verilmemesi ve uygulanmaması, sosyal medya etiği kavramını gündeme getirmiştir. Sosyal medya etiği, bireylerin ve kurumların sosyal medya platformlarında sergiledikleri davranışları ahlaki ve etik açıdan incelemektedir. Bu etik yaklaşım, bireylerin haklarının korunmasını, bilgi paylaşımında doğruluk ve şeffaflık sağlanarak, çevrimiçi ilişkilerde sorumluluk bilinciyle hareket edilmesini hedeflemektedir.

Sosyal medyada sıklıkla karşılaşılan etik sorunlar arasında “mahremiyet, fikri mülkiyet, telif hakları, doğruluk, farklılıklara yönelik kin ve nefret söylemi, toplum ahlakına aykırı içerik paylaşımı ve Türkçe’nin yanlış kullanımı” gibi başlıklar yer almaktadır (Öztürk, 2015, akt. Fidan Tunç, 2022: 18). Floridi (2013) ise, sosyal medyada yapılan her paylaşımın dijital bir ayak izi oluşturduğunu ve bu ayak izlerinin kalıcı etkiler yaratabileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle kullanıcıların, çevrimiçi ortamlarda sergiledikleri davranışların uzun vadeli etkilerini ve sonuçlarını göz önünde bulundurarak etik bir sorumlulukla hareket etmeleri gerekmektedir.

3. Dijital Değerler

Hoven’in dijital etik üzerine yaptığı *"Ethics for the Digital Age: Where Are the Moral Spaces"* başlıklı çalışmasında, etik değerlerin dijital teknolojilerin tasarım ve uygulama süreçlerinde nasıl entegre edilmesi gerektiği üzerine odaklanmaktadır. Bu çalışmada, dijital

teknolojilerin yarattığı etik sorunları ortadan kaldırmak için yeni yaklaşımlar ve değerler belirlenmektedir. Hoven'in, dijital çağda ahlaki değerlerin korunması ve güçlendirilmesi için ortaya koyduğu değerler şunlardır (Hoven, 2015: 70):

- **Sorumluluk:** Hoven, dijital teknolojilerin karmaşık yapısından dolayı sorumluluğun genellikle bulanıklaştığını belirtir. Teknoloji tasarımcılarının, geliştiricilerinin ve kullanıcılarının ahlaki sorumluluklarının açıkça tanımlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle şeffaflık ve hesap verebilirlik mekanizmalarının algoritmik karar verme süreçlerinde uygulanması ve geliştirilmesi gerektiğini ifade eder.
- **Gizlilik:** Dijital çağda en çok tehdit altında olan değerlerden biri mahremiyettir. Bilgi teknolojileri vasıtasıyla bireylerin kişisel bilgilerine erişimin oldukça kolaylaşması, mahremiyetin korunması konusunu da öncelikli bir etik mesele haline getirmiştir. Hoven, gizliliğin sadece bireysel bir hak değil, aynı zamanda toplumsal bir değer olduğunu savunmaktadır.
- **Özerklik:** Hoven, bireylerin kendi kararlarını verme ve kendi yaşamlarını yönlendirme haklarının dijital çağda korunmasının önemli olduğunu vurgulamaktadır. Algoritmalar ve otomasyonun bireylerin özerkliğini tehdit etme potansiyeli taşıdığına dikkat çekmekte ve teknolojinin tasarım aşamasında bireylerin seçim özgürlüğünü destekleyecek mekanizmaların oluşturulması gerektiğini önermektedir.
- **Hesap Verebilirlik:** Hoven, dijital sistemlerde şeffaflık ve hesap verebilirliğin etik değerlerin temeli olduğunu belirtir. Özellikle yapay zekâ ve büyük veri uygulamalarında, karar verme süreçlerinin izlenebilir ve anlaşılabilir olması gerekmektedir.
- **Veri Mülkiyeti Haklarını Desteklemek**: Hoven, dijital çağda bireylerin kişisel verilerinin ekonomik bir değer taşıdığına dikkat çekmekte ve veri sahipliğinin kontrolü ve korunmasını merkeze almaktadır. Bu ilke, bireylerin dijital dünyada güçlendirilmesini ve verilerinin yalnızca kendi istek ve çıkarları doğrultusunda kullanılmasını desteklemektedir.
- **Emniyette Hissetmek:** Kullanıcıların dijital ortamlarda kendilerini fiziksel ve psikolojik olarak güvende hissetmelerini sağlayacak şekilde tasarlanmalıdır. Dijital tehditlere karşı korunmalı, verilerin gizliliği sağlanmalıdır. Bu ise kullanıcıların korku ya da hiçbir kaygı duymadan bu teknolojileri kullanabilmesi anlamına gelmektedir.
- **Güvenilirlik:** Dijital sistemlerin ve teknolojilerin güvenli, doğru ve tutarlı bir şekilde çalışmasının gerektiği kabul edilir. Sistemlerin, kullanıcıların ihtiyaçlarına yönelik olarak yanıltıcı veya manipülatif olmaması güvenin temel unsurudur. Teknolojinin şeffaf ve kullanıcıların güvenini kazanacak şekilde olması etik bir zorunluluk olarak görülür.
- **Sürdürülebilirlik:** Dijital teknolojilerin uzun vadede çevresel, sosyal ve etik açıdan zararsız ve faydalı bir şekilde geliştirilmeli ve kullanılmalıdır. Bu değer, dijital teknolojilerin yalnızca mevcut nesiller için değil, gelecekteki nesilleri de kapsayacak şekilde sorumluluk bilinciyle tasarlanması gerektiğini vurgular.

Hoven çalışmasının sonucunda, dijital çağın etik zorluklarının aşılmasında sadece etik teorilerle değil, bununla birlikte pratik çözümlerin ve tasarım odaklı yaklaşımların da uygulanmasının önemini vurgulamaktadır.

Başka bir dijital değer çalışması olan "Ethically Aligned Design: A Vision for Prioritizing Human Wellbeing with Artificial Intelligence and Autonomous Systems" isimli raporda ise araştırmacılar, otonom ve akıllı sistemlerin sahip olması gerekli değerleri aşağıdaki şekilde sınıflandırmışlardır (Creative Commons, 2019, akt. Aslan, 2022:144-145*)*:

- **İnsan Hakları:** Otonom ve Akıllı sistemler, uluslararası düzeyde kabul gören, insan haklarını gözeten, destekleyen ve koruyan sistemler tasarlamalı ve işletmelidir.
- **İyi Olmak/ İnsan Refahını Öncelemek:** Otonom ve Akıllı sistemlerin geliştiricileri, öncelikli başarı kriteri olarak insan refahını artırmayı hedeflemelidir.
- **Veri Mülkiyeti Haklarını Desteklemek:** Otonom ve Akıllı sistemlerin tasarımcıları, bireylerin kimlikleri üzerinde kontrol sahibi olmalarını sağlamak için, onlara kendi verilerine kolaylıkla erişebilme ve bu verileri güvenli bir şekilde paylaşabilme yeterliliği kazandırmalıdır.
- **Etkinlik:** Dijital sistemlerin geliştiricileri ve operatörleri, Otonom ve Akıllı sistemlerin verimli ve amaçlarına uygun bir şekilde çalıştığını kanıtlamakla yükümlüdür.
- **Şeffaflık:** Otonom ve Akıllı sistemlerin karar alma süreç ve destekleri her zaman açık ve anlaşılabilir olmalıdır.
- **Hesap Verebilirlik:** Bu sistemler, alınan tüm kararların gerekçelerini açık bir şekilde sunabilmeli ve buna uygun olarak tasarlanmalı ve çalıştırılmalıdır.
- **Kötüye Kullanım Farkındalığı:** Sistem tasarlayıcı ve geliştiricileri, çalışırken bu dijital sistemlerin muhtemel tüm kötüye kullanımlara ve risklerine karşı koruma sağlamalıdır.
- **Yetkinlik:** Otonom ve Akıllı sistem tasarlayıcı ve geliştiricileri, güvenli ve etkili bir işletim için gereken yetkinlikleri belirlemeli ve operatörler de buna uygun hareket etmelidirler.

4. SONUÇ

Dijital etik, dijitalleşen dünyada hızla gelişen teknolojilerin yarattığı; bireylerin, kurumların ve toplumların maruz kaldığı karmaşık etik sorunların çözümüne rehberlik eden bir alandır. Dijital platformların hızlı yaygınlaşması, etik ilkelerin yeniden değerlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bilgisayar etiği, internet etiği, bilişim etiği ve sosyal medya etiği gibi konular, dijital etiğin kapsamını oluşturarak bu alandaki temel sorunları ele alır ve etik sorumlulukların hatlarını belirler.

Bu bağlamda, sorumluluk, mahremiyet, şeffaflık, sürdürülebilirlik gibi dijital değerler, teknolojinin insan haklarına saygılı ve adil bir şekilde kullanılmasını sağlar. Bununla birlikte sadece bireylerin haklarını korumakla kalmaz, aynı zamanda dijital ekosistemin güvenilirliğini

ve sürdürülebilirliğini de hedefler. Dijital teknolojilerin etik bir şekilde kullanımı, sadece bireysel farkındalıkla değil, ulusal ve uluslararası düzeyde geliştirilecek etik standartlarla mümkün olacaktır.

Sonuç olarak, dijital etik, geleceğin teknolojilerini kullanımda insan haklarına saygılı, adil ve sürdürülebilir bir şekilde geliştirilmesi için kritik bir öneme sahiptir. Hem bireyler hem de toplumlar için dijital etik farkındalığının artırılması, dijital dünyada daha etik bir geleceğin inşasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Aslan, A. (2022). *Dijital Etik: Değer Temelli Bir Model Önerisi*. Marmara Üniversitesi.

Barquin, R. C. (1992). The Ten Commandments of Computer Ethics. Retrieved from Computer Ethics Enstitute website: https://computerethics.institute/publications/ten-commandments-of-computer-ethics/

Capurro, R. (2009). Digital Ethics. Retrieved from 2009 Global Forum on Civilization and Peace website: capurro.de alanından [HTML]

Cevizci, A. (2008). *Etiğe Giriş* (2. Baskı). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Çaplı, B. (2002). *Medya ve etik*. Ankara: İmge Yayınları.

Fidan Tunç, N. (2022). *Öğretmen Adaylarının Dijital Etik Tutumları İle Çokkültürlü Okuryazarlık Tutumlarının İncelenmesi*. Dicle Üniversitesi.

Hoven, J. van den. (2015). Ethics for the Digital Age: Where Are the Moral Specs? In *Informatics in the Future*. Vienna.

Kırel, Ç. (2000). *Örgütlerde Etik Davranışlar, Yönetimi ve Bir Uygulama Çalışması*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Maner, W. (1980). *Unique ethical problems in information technology*. Bowling Green State University.

Maner, W. (1996). Unique Ethical Problems in İnformation Technology. *Unique Ethical Problems in Information Technology*, *2*.

Mollavelioğlu, M. Ş. (2003). *Küçük ve orta ölçekli işletmelerde bilgi teknolojilerinin etik kullanımı ve bir uygulama* (Unpublished master's thesis). Atatürk Üniversitesi, Erzurum.

Özbay, Ö., Doğan, U., Yıldız, E., & Seferoğlu, S. S. (2021). Öğretmen Adaylarının Dijital Etik Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *TRT Akademi*, *6*(12).

Özcan, N. (2021). Dijital Etik Üzerine Nitel Bir Araştırma. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, *9*(25).

Öztürk, Ş. (2015). Sosyal medyada etik sorunlar. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi, 9*(1), 287–311.

Ribble, M. (2011). *Digital Citizenship in Schools*. Washington: The International Society for Technology in Education.

Spinello, R. A. (2017). *Cyberethics: Morality and law in cyberspace*. Jones & Bartlett Learning.

Tavani, H. T. (2013). *Ethics and technology: Controversies, questions, and strategies for ethical computing* (4th ed.). John Wiley & Sons.

Tınaz, Z. D. (2011). *İş Ahlakı ve Tokat Orta Öğretim Kurumlarında Görev Yapan İdareci ve Öğretmenlerin Meslek Ahlakına İlişkin Algılarına Yönelik Bir Uygulama*. Gaziosmanpaşa Üniversitesi.

Willard, N. (1998). *Moral development in the information age*. Retrieved from https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED425016.pdf

Yazar, İ., & Bayın, A. (2023). Etik ve Dijital Etik Üzerine Yapılan Çalışmalara Analitik Bir Yaklaşım. *YENİSEY Uluslararası Dil, Edebiyat ve Eğitim Dergisi*, *4*(2).

HALKA AÇIK ANONİM ŞİRKETLERDE YÖNETİM KURULUNDA KADIN TEMSİLİ

Şura DURMUŞ

İstanbul Teknik Üniversitesi,

durmussu20@itu.edu.tr - 0009-0000-8628-622X

Dr. Çiçek ERSOY KEKEVİ

İstanbul Teknik Üniversitesi,

cicek.ersoy@itu.edu.tr - 0000-0002-4724-8252

ÖZET

Yönetim kurullarında cinsiyet dengesinin olmaması ve kadınların üst düzey temsil seviyelerine erişimde cam tavanlarla karşılaşmaya devam etmesi sadece şirketler üzerinde değil aynı zamanda ekonomi ve toplumun geneli üzerinde de etkiye sahiptir. Ülkemiz, 2024 yılında Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği İndeksinde 146 ülke arasında 127. sırada yer almıştır. Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri'nde yönetim kurulu üyelerinin en az %25'inin kadın olması hedefiyle politika oluşturulması öngörülmüştür ve bu düzenleme zorunlu kota olmayıp tavsiye edici niteliktedir. Gönüllülük esasının bir yansıması olarak, düzenleme üzerinden 10 yılı aşkın süre geçmiş olmasına rağmen oldukça yavaş ilerleme kaydedilmektedir. Cinsiyet dengesinin finansal performans, kurumsal yönetim, etik ve sürdürülebilirlik gibi konularda uyum noktasında olumlu etkisi olduğu yönündeki araştırmalara karşın Türkiye yönetim kurulunda kadın temsilinde %18'lik bir oranla Türkiye Avrupa bölgesinde en alt sıradadır. Borsa İstanbul'da 2023 yılında işlem gören 517 şirketten 179'unun yönetim kurulunda hiç kadın üye bulunmaması ve yönetim kurulunun tamamının erkeklerden oluştuğu şirket sayısının da yükselmiş olması dikkat çekicidir. Öte yandan Avrupa Birliği'nde ise yönetim kurulunda kadın temsilinde oran yaklaşık %34 seviyesindedir ve cinsiyet dengesinin iyileştirilmesi hedefi yasal düzenlemelerle de desteklenmektedir. Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen 2022/2381 sayılı Direktif ile payları borsada işlem gören şirketlerin yönetim kurullarında kadın ve erkeklere eşit fırsatlar sunulması için düzenlemeler öngörülmekte ve bu doğrultuda kota uygulaması üye devletler için zorunlu hale getirilmektedir. Ülkemizde de yönetim kurulunda cinsiyet dengesinin sağlanabilmesi ve kadın temsilinin artırılabilmesi için sivil toplum ve iş dünyası arasındaki iş birliklerine ilaveten cinsiyet kotası gibi bağlayıcı yasal düzenlemeler getirilmesi de değerlendirilebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim kurulu, kadın temsili, kurumsal yönetim, cinsiyet dengesi, kota.

1.GİRİŞ

Yönetim kurullarında cinsiyet dengesinin olmaması ve kadınların üst düzey temsil seviyelerine erişimde cam tavanlarla karşılaşmaya devam etmesi sadece şirketler ve paydaşları üzerinde değil aynı zamanda ekonomi ve toplumun geneli üzerinde de olumsuz etkiye sahiptir. Hem ülkemizde hem de dünya genelinde kadınlar çalışma hayatına katılım ve tutunma konusunda zorluklarla karşılaşmakta ve erkeklerle eşit fırsatlardan yararlanamamaktadır.

Kadınların karar alıcı pozisyonlarda ve liderlik rollerinde temsiliyeti ise çalışma hayatına katılımlarına göre daha da sınırlıdır. Bu durumla mücadele edilebilmesi için küresel çapta çalışmalar ve iş birlikleri yürütülmektedir. Cinsiyet eşitsizliğindeki açığın kapatılmasının önemli bir adımı da kadınların şirket yönetiminde temsilinin artırılması ve buna ilişkin sosyal politikaların belirlenmesi ile yasal düzenlemelerin yapılmasıdır. Kadınların çalışma hayatına daha fazla katılımı ve önlerindeki engellerin kaldırılarak güçlendirilmelerine sürdürülebilir bir kalkınma için de ihtiyaç duyulmaktadır.

Yönetim kurulunda kadın üye sayısının artırılması ve cinsiyet dengesinin iyileştirilmesi yalnızca toplumsal bir etkiye sahip değildir. İyi kurumsal yönetim uygulamaları şirketler ve yatırımcılar arasında şeffaf ve etkili bir ilişki kurulabilmesi katkıda bulunmaktadır. Şirketlerin uygulayacağı politikalar ve alacağı kararlar yönetim kurulu tarafından takdir edildiğinden, yönetim kurulunun yapısı faaliyetler ve performans konusunda da etkilidir (Çalış vd., 2020). Günümüz ekonomisinde şirketlerin performansı artık yalnızca finansal sonuçlara göre ölçülmemektedir ve çevresel, yönetişim ve sosyal konulara verilen değer artmıştır. Şirketlerin çevresel etkileri, sosyal sorumlulukları ve yönetişim süreçlerinin raporlandığı sürdürülebilirliğe ilişkin uluslararası kabul görmüş standartlarda da toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadelede atılacak kendisine yer bulmuştur. Yönetim kurulunda çeşitliliğin şirkete farklı açılardan olumlu katkı sağlayacağına yönelik çalışmalara rağmen cinsiyet dengesinin sağlanması konusunda oldukça yavaş ilerlenmektedir (Taşkın ve Mandacı, 2017).

Türkiye'de yönetim kurulunda kadın üye sayısının artırılması için ülkemizde bağlayıcı bir düzenleme bulunmamaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri arasında, yönetim kurulunun en az %25'inin kadın üyelerden oluşması için gerekli politikaların oluşturulmasına dair ilke gönüllülük esasına dayanmaktadır ve caydırıcı bir yaptırımı olmaması nedeniyle en az uyum gösterilen ilkelerden biridir. Uygulamadaki durum da uy ya da raporlama prensibine dayalı ilkenin yönetim kurulunda cinsiyet dengesinin iyileştirilmesi konusunda yeterince katkı sağlamadığını göstermektedir. Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu tarafından 2023 yılı verileri esas alınarak hazırlanan Yönetim Kurulunda Kadın Rapora göre 517 şirketin paylarının işlem gördüğü Borsa İstanbul'da, 179 şirketin yönetim kurulunda hiç kadın üye bulunmamaktadır ve yönetim kurulunun tüm üyelerinin erkeklerden oluştuğu şirket sayısı da yükselmiştir. Bu sonuçlarla ülkemiz, Avrupa bölgesinde cinsiyet eşitliğinde en sonda yer almaktadır ve 146 ülkenin yer aldığı Küresel Cinsiyet Eşitsizliği İndeksinde 127. sıradadır.

Avrupa Birliği'nde ise bu konuda zorunlu kota uygulanması için yasal çerçeve oluşturulmuştur. Ülkelerin yalnızca ekonomik gelişmişlik seviyelerine bakarak yönetim kurulunda cinsiyet dengesi ve kadınların temsilinin iyi seviyede olduğunu söylemek eksik olacaktır. Kültürel yapı ve hukuki düzenlemelerinin bu durumu ne düzeyde desteklediğinin de muhakkak incelenmesi gerekmektedir (Şahin vd., 2018). Örneğin, zorunlu kota uygulaması ve bağlayıcı yaptırımlar olan ülkelerde daha olumlu sonuçlar elde edildiği görülmektedir.

2.KURUMSAL YÖNETİM

Türkiye'de anonim şirketlerin tabi olacağı kurallar temel olarak 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda belirlenmişken; halka açık şirketler ise 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'na ve ikincil düzenlemelerine de tabidirler. Halka açık şirketlere iyi uygulamalar konusunda yol göstermek adına Sermaye Piyasası Kurulu tarafından Kurumsal Yönetim İlkeleri yayımlanmaktadır. Bu konudaki iyi uygulamalar şirketle yalnızca hissedarlar gibi iç paydaşlar ve yatırımcılar gibi dış paydaşlar arasında değil, şirket ile toplum arasında da olumlu bir ilişkinin tesis edilmesine olanak sağlamaktadır (Şahinoğlu ve Arslan, 2024). Ayrıca şirketin hedeflerini belirlemesi ve yönetim kurulunun gözetim fonksiyonunu yerine getirebilmesi konusunda katkı sunmaktadır.

Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı'nın (OECD) kurumsal yönetim ilkelerinin çerçevesini oluşturan adil olma, şeffaflık, hesap verilebilirlik ve sorumluluk şeklindeki dört temel esasıyla da örtüşmektedir. OECD ilkeleri ülkelerin kendi iyi kurumsal yönetim uygulamalarını geliştirmeleri konusunda uluslararası bir kıstas niteliğindedir.

Şirketlerin faaliyetlerini sürdürülebilir olarak devam ettirebilmeleri için de kurumsal yönetim anlayışına uygun bir yapı kurulmuş olması önemlidir. Tüm paydaşların güvenini pekiştirmek için kurumsal yönetim uygulamalarına ek olarak, söz konusu uygulamaların şeffaf ve anlaşılır bir şekilde kamuya açıklanması etkin bir kurumsal yönetim sisteminin varlığı için tamamlayıcı bir unsurdur. Kamuya yapılacak bildirimlerin güvenilir, tam, zamanında ve erişilebilir olması etkin bir raporlama sisteminin çerçevesini oluşturmaktadır. Etkin bir raporlama mekanizmasının kullanılıyor olması değer ve karın azami seviyeye çıkarılmasına olanak sağlayacağından şirketin başarılı bir finansal performans sergilemesine yardımcı olacaktır. Kurumsal Yönetim İlkelerinin uygulanmasına dair raporlamaların nasıl yapılacağına dair tereddütlerin giderilmesi adına Kurumsal Yönetim Raporlama Rehberi yayımlanmaktadır.

2.1. KURUMSAL YÖNETİM KAPSAMINDA FİNANSAL OLMAYAN PERFORMANS

Finansal performansın ölçümüne yönelik uluslararası standartların yanı sıra finansal olmayan metriklerin ölçümüne de yüksek önem atfedilmeye başlanmıştır. Bu durum şirketlerin paydaşlarla ilişkilerinin modern ekonomide yalnızca kar üzerinden ilerletilemeyeceğini ve her alanda sürdürülebilir bir sistemin temin edilmesi zorunluluğunu doğurmuştur. Böylece sürdürülebilirlik konusunda önemli kuruluşlar muhtelif düzenleme ve raporlama çerçeveleri

oluşturmuştur. Finansal olmayan konularda yapılacak raporlamalara uluslararası düzeyde bir standart çizilebilmesi için ilk girişim olan ve Birleşmiş Milletler öncülüğünde kurulan Küresel Raporlama Girişimi (URL-1) çeşitlilik ve fırsat eşitliği ile ayrımcılık konularına özen atfetmektedir (KGK Soru ve Cevaplarla Sürdürülebilirlik Raporlaması, 2023). Takip eden süreçte 2011 yılında Sürdürülebilirlik Muhasebe Standartları Kurulu (SASB) kurulmuş ve 2021 yılında ise Uluslararası Sürdürülebilirlik Standartları Kurulu ile entegre olmuştur. SASB tarafından standartlar belirlenirken yalnızca iklim değişikliği gibi çevresel konular değil, iş gücünde çeşitlililik, çalışma hayatına katılımda eşit fırsatlardan faydalanma ve adil uygulamalar gibi sosyal konular da önceliklendirilmiştir (URL 2).

2023 yılında yürürlüğe giren Avrupa Birliği Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi kapsamında Avrupa Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları (ESRS) kabul edilmiş olup büyük ölçekli işletmeler ve halka açık şirketler açısından şirketlerin çevresel etkileri, sosyal sorumlulukları ve yönetişim süreçlerini (ESG) içeren geniş bir veri setinin kamuya açıklanmasını zorunlu hale getirmektedir. Yapılacak detaylı açıklamalar arasında toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadın hakları gibi önemli sosyal konular da yer almaktadır. Çalışan çeşitliliği ve toplumsal cinsiyet eşitliği, eşit ücret ve iş gücü koşulları, kadınların karar alma süreçlerine katılımı, kadınların güvenliği ve insana saygılı çalışma koşulları, aile dostu politika ve çocuk bakım destekleri alanlarında detaylı düzenlemeler içermektedir.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, ESRS' nin sosyal başlık altındaki önemli konularından biridir. Yalnızca çalışan düzeyinde değil, yönetim kurulu düzeyinde de cinsiyet dengesinin sağlanabilmesi için kadın-erkek üye oranının raporlanması gerekmekte ve varsa bunu temin etmesi planlanan kota vb. uygulamalar da açıklanmalıdır. Bu durum standartlar belirlenirken, kadınların karar alma süreçlerine katılmasına özel önem atfedildiğini göstermektedir.

ESRS ile Avrupa Birliği üyesi ülkelere, şirketlerin cinsiyet dengesinin sağlanması konusunda somut adımlar atılıp atmadığının takip edilebilmesi için çerçeve sunulmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği hedefleri ve hedeflerin ne ölçüde başarıldığı da raporlanarak toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerleme kaydedilmesi sağlanacaktır. Böylece, kadınların çalışma hayatına katılımı ve liderlik pozisyonlarında daha fazla temsil edilebilmesi için gerekli adımların atılması teşvik edilebilecektir. Söz konusu Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi gerek Avrupa Birliği içi işletmelerden (borsaya kote işletmeler, sigorta ve kredi kuruluşları ve büyük ölçekli işletme kriterini sağlayanlar) gerekse Avrupa Birliği ülkelerinden hasılat elde eden Avrupa Birliği dışı işletmeleri kapsamaktadır.

Ticaret Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumun' dan elde edilen veriler ışığında ülkemizin 2023 yılında en fazla ihracatını Avrupa Birliği üyesi ülkelere yaptığı dikkate alındığında (URL 3) söz konusu düzenlemelerin ekonomik etkilerinin Türk şirketler açısından da önemli etkiye sahip olması beklenmektedir. Bu nedenle ülkemizdeki şirketlerden bazılarının Avrupa Birliği ülkelerindeki ticari faaliyetlerinden ötürü direkt bu mevzuata tabi olarak raporlama yapması

gerekecektir. Bazıları ise, doğrudan kapsama girmese de kapsama tabi şirketlerle ticari ilişkileri olması nedeniyle bu şirketlere veri sağlayarak dolaylı olarak raporlama yapacaklardır.

Türkiye'de ise Ticaret Kanunu'nun 88. maddesinde 4 Haziran 2022 tarihinde değişiklik yapılmış ve Kamu Gözetimi Kurumu uygulamada birliği sağlamak üzere Türkiye Sürdürülebilirlik Raporlama Standartlarını belirlemeye ve yayımlamaya yetkili kılınmıştır. Aynı madde kapsamında, standartların, sürdürülebilirliğe dair raporlamaların uluslararası standartlarla uyumlu şekilde düzenlenmesi ve böylece raporlamalarda uluslararası düzeyde geçerlilik sağlanmasının amaçlandığı da belirtilmiştir (URL 4, URL 5).

3.SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK VE YÖNETİM KURULUNDA KADIN

25-27 Eylül 2015 tarihleri arasında New York'ta gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Zirvesi'nde "Dünyamızı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Gündemi" başlıklı bildiri kabul edilmiştir (URL 6). Bu bildiri kapsamında, yoksulluğun sona erdirilmesi, çevrenin korunması ve 2030 yılı itibarıyla tüm insanların barış ve refaha sahip olması amaçlarıyla 17 tane Sürdürülebilir Kalkınma Amacı ve 169 tane hedef belirlenmiştir. Bu hedeflerin başarılabilmesi ülkelerin uygun stratejileri geliştirmeleri, sivil toplum ve özel sektörün de iş birliği göstermesi ve tüm paydaşların sorumluluk alması ile mümkün olabilecektir. Ulusal düzeydeki raporlar kaydedilen ilerlemenin izlenmesine ve aynı zamanda karşılaşılan zorlukların tespit edilmesine imkan sağlayacak ve böylece bölgesel ve küresel düzeyde önerilerin geliştirilmesi konusunda ışık tutacaktır (URL 7).

Ancak sosyal, ekonomik ve çevresel düzeyde sürdürülebilirliğin sağlanması halinde küresel düzeyde bir kalkınma sağlanabileceğinden; hedeflerden biri de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların güçlendirilmesidir (URL 8).

Beş numaralı bu hedef kapsamında, kadınlara yönelik her türlü ve her yerdeki ayrımcılık, şiddet, erken yaşta ve zorla evlilikle mücadele ve bunların sona erdirilmesi ile hane içerisinde paylaşılan sorumluluğun teşvik edilmesi ve kıymet görmesi gibi sosyal yönleri ağır basan alt hedefler de bulunduğu gibi kadınların sağlık hizmetine erişiminin temin edilmesi gibi sağlık başlığı altında da atılması gereken adımlar vardır (URL 9). Bu durum Dünya Ekonomik Forumu'nun Küresel Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi ülke değerlendirmelerini yaparken göz önünde bulundurduğu kriterlerle de örtüşmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri arasında çalışmamızı doğrudan ilgilendiren ise 5.5'te yer alan ve kadınların siyasette, çalışma hayatında ve sosyal hayatta karar alma süreçlerinde tam ve etkili bir şekilde katılım sağlaması ve liderlik pozisyonlarında yer alabilmek için eşit fırsatlara sahip olmalarının temin edilmesi şeklindeki 5.5 numaralı toplumsal cinsiyet eşitliği sağlanmasına yönelik beş numaralı alt hedeftir (URL 9). Bu alt hedefin başarısı hem mecliste ve yerel yönetimlerdeki temsil hem de yönetici pozisyonlarındaki kadınların oranıyla ölçülecektir. Dolayısıyla çalışma hayatında kadınlara eşit fırsatlar sunulması, cinsiyet dengesinin sağlanmasına yönelik politikalar oluşturulması ve daha fazla kadının yönetici ve

lider pozisyonlarında yer alması ülkemizin Küresel Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi' nde yükselmesini tetikleyeceği gibi sürdürülebilir kalkınmaya da destek olacaktır.

3.1. YÖNETİM KURULUNDA CİNSİYET DENGESİNE DAİR DÜZENLEMELER-TÜRKİYE

Ticaret Kanunu'nda yönetim kurulunun teşekkülü açısından cinsiyet eşitliğinin sağlanması için şirketlere getirilmiş bir gereklilik söz konusu değildir. Türkiye'de yönetim kurulunda cinsiyet dengesinin sağlanmasına yönelik önemli bir adım Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim Tebliği (II-17.1) ekini teşkil eden Kurumsal Yönetim İlkeleri'dir. İlke 4.3.9. ile yönetim kurulunda kadın üye sayısının en az %25 olması oranında bir üyenin kadın olacağı düzenlemesidir ve bu düzenlemelere payları borsada işlem gören halka açık şirketler tabidir:

***"4.3.9.** Şirket, yönetim kurulunda kadın üye oranı için %25'ten az olmamak kaydıyla bir hedef oran ve hedef zaman belirler ve bu hedeflere ulaşmak için politika oluşturur. Yönetim kurulu bu hedeflere ulaşma hususunda sağlanan ilerlemeyi yıllık olarak değerlendirir."*

Yönetim kuruluna bu hedefe ulaşmak için gerekli politikaların oluşturulması ve kaydedilen ilerlemenin yıllık bazda değerlendirilmesi ödevi yüklenmiş olsa da söz konusu düzenleme tavsiye edici niteliktedir ve hatta Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği Raporu'na (2024) göre en düşük düzeyde uyum gösterilen ilkelerden biridir. Uzun yıllardır sivil toplum örgütleri tarafından kadınların yönetim kurullarında yer almasına yönelik çeşitli girişimlerde bulunulsa da ülkemizde bu konudaki son yasal düzenleme hala 4.3.9. numaralı ilkede belirtilen %25'lik oran uygulamasıdır. Söz konusu ilke 2014 yılında yürürlüğe girmiş ve üzerinden on yıl geçmiş olsa da henüz yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Bunun nedeni de düzenlemenin gönüllülük esasına dayanması ve ilkeye uyulmaması halinde caydırıcı bir yaptırım olmamasıdır. Halka açık şirketler de yönetim kurullarında hiçbir kadın üyeye yer verilmemiş olsa dahi bu konuda politika oluşturmuş ve raporlama yapıyor olmaları mevcut düzenleme açısından yeterlidir.

Sabancı Üniversitesi Kurumsal Yönetim Forumu tarafından 2023 yılına yönelik olarak yayınlanan Yönetim Kurulunda Kadın Raporunda (2024), 517 şirketin paylarının işlem gördüğü Borsa İstanbul'da, 179 şirketin yönetim kurulunda hiç kadın üye bulunmamaktadır ve yönetim kurulunun tüm üyelerinin erkeklerden oluştuğu şirket sayısının da yükselmiş olması dikkat çekicidir. Özellikle 2022 ve 2023 yıllarında payları borsada işlem görmeye başlayan ve halka arz olan şirketlerin yönetim kurulu üyeliklerinde kadın temsilinin %13,5 olması genel ortalamanın oldukça altındadır (Sabancı University Corporate Governance Forum Annual Report Women on Board 2023 Türkiye, 2024).

Ekonomik katılım ve fırsatlar, eğitime erişim, sağlık ve politika alanlarında olmak üzere dört alt kategorideki gelişmeler göz önünde bulundurularak hazırlanan ve Dünya Ekonomik Forumu tarafından Haziran 2024'te yayınlanan Küresel Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi'nde; Türkiye 2023 yılına kıyasla iki sıra yükselerek 146 ülke arasında 127. sırada yer almıştır. Avrupa Bölgesi 2024

yılında cinsiyet eşitsizliğini %75'lik büyük bir oranla en çok kapatan bölge olurken; Türkiye bu bölge içerisinde en son sıradadır (World Economic Forum Global Gender Gap 2024 Insight Report, 2024).

Yine Avrupa Cinsiyet Eşitliği Enstitüsü tarafından yayınlanan istatistiklere bakıldığında da ülkemizde ise bir önceki yıla kıyasla oldukça düşük bir iyileşme yaşandığı ve 2022 yılına kıyasla yalnızca yarım puanlık ilerleme kaydedilerek %18 seviyesine ulaşıldığı görülmektedir (URL 10).

3.2.YÖNETİM KURULUNDA CİNSİYET DENGESİNE DAİR DÜZENLEMELER-AVRUPA BİRLİĞİ

2023 yıl sonu itibarıyla, Avrupa Birliği üyesi ülkelerde yönetim kurulu üyeliklerinde kadın temsili ise yaklaşık %34 civarındadır (URL 10). Fransa ve İtalya gibi bazı ülkeler bağlayıcı kotaları nispeten erken benimsemiş ve %40 hedefine ulaşmış durumdayken; Bulgaristan gibi bazı ülkeler ise ortalama %18-19 gibi oranlarla hedefin oldukça gerisindedir (European Women on Boards, Diversity on European Boards, 2024). Yine Almanya'da da, kadınların üst düzey poziyonlarda daha fazla yer almasını sağlamak ve cinsiyet dengesini sağlamak üzere halka açık şirketlere daha az temsil edilen cinsiyetin temsili için önce 2015 yılında denetim kurullarında sonrasında ise yönetim kurulu seviyesinde kota zorunluluğu getirilmiştir (Gibert ve Fedorets, 2024). Bu açıdan bakıldığında Avrupa Birliği üyesi ülkelerin bazılarının yönetim kurulunda cinsiyet dengesini ve çeşitliği sağlamak üzere yerel hukuk düzenlemelerini kabul ettiği bazılarında ise bu düzenlemelerin olmadığı görülmektedir. Bu durum da Avrupa Birliği ülkelerinin kendi arasında da cinsiyet eşitsizliği konusunda uçurumlara neden olmuş ve üye devletlerin tamamında cinsiyet dengesinin sağlanması için ortak bir düzenleme ihtiyacı duyulmuştur.

Avrupa Birliği Parlamentosu 23 Kasım 2022 tarihinde, 2022/2381 sayılı Direktif kabul edilmiş ve payları borsada işlem gören şirketlerin yönetim kurullarında cinsiyet dengesinin iyileştirilmesini ve cinsiyet dengeli bir temsil elde edilmesi amaçlamaktadır. Direktif kapsamında her ne kadar kota düzenlemelerinde daha az temsil edilen cinsiyet ibaresi kullanılıyor olsa da metnin genelinde kadın ve erkek arasında eşit fırsat ilkesinin uygulanmasının sağlanması ve kadınların karar alıcı pozisyonlarda varlığının artması gerektiği belirtildiğinden daha az temsil edilen cinsiyet ibaresinden kadınların kastedildiği açıkça anlaşılmaktadır.

Düzenleme ile halka açık şirketlerde kadınların ya icracı olmayan yönetim kurulu üyeliklerinin en az %40' ını oluşturması ya da tüm yönetim kurulu üyeliklerinin en az %33'ünü oluşturması hedeflenmektedir ve şirketlere 30 Haziran 2026 tarihine kadar bu iki hedeften birisini gerçekleştirmek üzere seçimlik bir hak tanınmıştır. Direktif' te amaçlanan gerekliliklerinin yerine getirilebilmesi için etkili, orantılı ve caydırıcı cezalarla desteklenmesi ve buna hizmet edecek idari ve yargısal süreçleri temin edilmesi üye devletlerin sorumluluğundadır. Bu cezalar

idari para cezası veya seçilen yönetim kurulu üyeliğinin yargı kararıyla iptal edilmesi gibi örnekler olabilecektir (URL 11).

Norveç, Avrupa Birliği üyesi bir ülke olmasa da bağlayıcı yasal düzenlemelerin ve zorunlu kotaların cinsiyet dengesinin iyileştirilmesine sağladığı katkıyı göstermek açısından önemli bir örnektir ve Avrupa bölgesindeki diğer ülkelere de yol gösterici olmuştur. Norveç'te de ilk olarak gönüllülük esasına dayalı bir uygulama kabul edilmiş ancak bununla sonuç alınamadığı ve cinsiyet dengesinin sağlanmasında bir ivme kaydedilemediği için zorunlu kota uygulamasına geçilmiştir (Birkmose, 2023). 2006'da yürürlüğe giren yasa ile halka açık şirketlerin en az %40 oranında her bir cinsiyetin temsil edilmesi gerektiği belirtilmiş ve zorunlu kota uygulamasına geçilmiştir. Şirketlerin yasa ile uyum sürecini yürütebilmeleri için iki yıllık bir geçiş dönemi belirlenmiştir. Yasaya uyulmaması ve yönetim kurulunun %40 kuralına uygun şekilde teşekkül etmemesi ise mahkeme kararıyla şirketin feshedilmesi gibi ağır bir yaptırıma bağlanmıştır (Özcanlı, 2022). Norveç'te 2023 yılında halka açık şirketlerin yönetim kurulunda kadın üye oranı %43'ün üzerinde gerçeklemiştir (URL 10).

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma hayatında kadınlara eşit fırsatlar sunulması ve kadınların karar alma mekanizmalarında önemli görevlere gelmeleri yalnızca cam tavanların kırılması için değil aynı zamanda sürdürülebilir bir kalkınma için de önemlidir. Zira, küresel düzeyde sürdürülebilir bir kalkınmanın sağlanmasının önemli basamaklarından biri de toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve kadınların her alanda güçlendirilmesidir. Yönetim kurulunda kadın üyelerin artması ile kadınlar karar alıcı pozisyonlarda yer alabilecek ve liderlik rollerini daha fazla üstlenebileceklerdir.

Türkiye'de halka açık anonim şirketlerin yönetim kurulunda kadın üyelerin yer almasına ilişkin yasal düzenleme 2014 yılında Sermaye Piyasası Kurulu tarafından yayımlanan Kurumsal Yönetim İlkeleri çerçevesinde oluşturulmuştur. 4.3.9 numaralı ilke ile getirilen yönetim kurulunda en az %25 oranında kadın üye bulunmasına yönelik tavsiye niteliğindeki düzenleme; zorunlu bir kota uygulaması yükümlülüğü içermemektedir. Gerekli politikaların oluşturulması ve bunun yıllık bazda izlenerek raporlanması halinde bu ilkeye uyulmamış olması nedeniyle şirketlere herhangi bir yaptırım uygulanmayacaktır. Bu sebeple söz konusu ilke en az uyulan ilkeler arasındadır ve yönetim kurulunda cinsiyet dengesinin sağlanması konusunda 2014 yılından bugüne kadar yeterli bir iyileşme olmamıştır.

Yönetim kurulunda kadın üyelerin varlığına yönelik ilk zorunlu kota uygulaması Norveç'te yürürlüğe girmiştir. Norveç'te de öncelikle tavsiye edici düzenlemeler varken; gönüllülük prensibi ile yeterince gelişme kaydedilememesi üzerine zorunlu kota uygulamasına geçilmiş ve aksi davranış ağır yaptırımlara bağlanmıştır. Bu bağlayıcı düzenlemeler olumlu sonuç vermiş ve kadınların yönetim kurulundaki temsil oranı ciddi oranda yükselmiştir.

Avrupa Parlamentosu tarafından kabul edilen 2022/2381 sayılı Direktif ile Avrupa Birliği, payları borsada işlem gören şirketlerin yönetim kurullarında cinsiyet dengesinin iyileştirilmesini hedeflemekte ve üye devletlere gerekli stratejileri oluşturmaları için yükümlülük getirmektedir. Üye devletlerin 30 Haziran 2026 tarihi itibarıyla belirtilen kotaya ulaşmak için gerekli stratejileri oluşturmuş olmaları beklenmektedir. Benzer doğrultuda, Avrupa Birliği Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi kapsamında da toplumsal cinsiyet eşitliğine önem atfedilmiştir ve sosyal konulardaki raporlama standartlarına yönetim kurulundaki kadın-erkek üye oranının raporlanması da eklenmiştir. Böylece, cinsiyet dengesinin sağlanması konusundaki gelişmeler raporlanarak takip edilebilecek ve kadınların karar alıcı pozisyonlarda daha fazla temsil edilebilmesine yönelik uygulamaları geliştirmeleri için şirketler teşvik edilecektir.

Ülkemizin Küresel Cinsiyet Eşitsizliği İndeksi'nde 127. sırada yer aldığı ve Kurumsal Yönetim İlkelerindeki gönüllülük esasına dayalı düzenleme ile on yıl içerisinde yeterli bir iyileşme kaydedilemediği göz önünde bulundurulduğunda; yönetim kurulunda cinsiyet dengesinin sağlanması için halka açık anonim şirketler açısından zorunlu kota uygulamasına dair yasal düzenleme yapılmasının etkili olacağı düşünülmektedir. Bu yasal düzenlemede dünyadaki diğer örneklerde olduğu gibi caydırıcı yaptırımların benimsenmesi uyumu artırabilecektir, ancak bir geçiş süreci belirlenmesi ve bu sayede şirketlere gerekli alt yapılarını oluşturabilecek imkan sağlanması sağlıklı olacaktır.

KAYNAKÇA

Birkmose, H. S. (2023). Improving the Gender Balance Among Directors of Listed Companies in the EU. *European Company and Financial Law Review*, *20*(1), 166-198.

Çalış, Y. E., Şahin, B. Ş., Gürel, C. A., & Ayrancı, B. (2020). Yönetim Kurulu Cinsiyet Çeşitliliğinin İşletmelerin Finansal Performansına Etkisi: BIST Holdingler Ve Yatırım İşletmeleri. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *5*(2), 359-368.

Gibert Rivas, A., & Fedorets, A. (2024). Lifting women up: gender quotas and the advancement of women on corporate boards. *Corporate governance*.

Özcanlı, F.B. (2022). Yönetim Kurulunda Kadınların Temsilini Sağlamaya Yönelik Araçlar. *MEF Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 1*(2), 277-313.

Sabancı University Corporate Governance Forum, 11th Annual Report Women on Board 2023 Türkiye, https://www.yonetimkurulundakadin.org/assets/node_modules/source/pdf2/11th-annual-report-wob-2023.pdf adresinden 21.12.2024 tarihinde erişildi.

Şahin, K., Eser, B., Kaplan, T., & Özdündar, G. (2018). Yönetim Kurullarında Kadın Yönetici Temsili: Türkiye'de Yönetim Kurulları Yapısının Cinsiyet Bağlamında İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, *14*(4), 1147-1166.

Şahinoğlu, Ö. Ş., & Arslan, A. (2024). Kurumsal Yönetimden Kaçınma. *Muhasebe ve Denetime Bakış*, *23*(71), 217-232.

Taşkın, D., & Mandacı, P. E. (2017). Şirket Yönetim Kurulu'ndaki Kadın Üyelerin Firma Performansina Etkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 29-45.

Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği, Kurumsal Yönetim Değerlendirme Raporu 2022, Şubat 2024, https://www.tkyd.org/wp-content/uploads/2024/03/KY-Degerlendirme-Raporu-2022.pdf adresinden 21.12.2024 tarihinde erişildi.

World Economic Forum, Global Gender Gap Insight Report 2024, https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2024.pdf adresinden 21.12.024 tarihinde erişildi.

URL 1: Global Reporting Iniative, https://www.globalreporting.org/about-gri/. adresinden 27.12.2024 tarihinde erişildi.

URL 2: Sustainability Accounting Standards Board, https://sasb.ifrs.org/ adresinden 27.12.2024 tarihinde erişildi.

URL 3: T.C. Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Veri Bülteni Aralık 2023, https://ticaret.gov.tr/data/6593b61b13b876fb4cb76363/Ayl%C4%B1k%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20Veri%20B%C3%BClteni_Aral%C4%B1k_5.pdf adresinden 27.12.2024 tarihinde erişildi.

URL 4: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.6102.pdf.

URL 5: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/06/20220604-1.pdf.

URL 6: https://www.un.org/en/conferences/environment/newyork2015.

URL 7: https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n15/291/89/pdf/n1529189.pdf.

URL 8: https://www.undp.org/sustainable-development-goals.

URL 9: https://sdgs.un.org/goals/goal5#targets_and_indicators.

URL 10: European Institute for Gender Equality, https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/wmidm_bus_bus__wmid_comp_compbm/datatable adresinden 21.12.2024 tarihinde erişildi.

URL 11:https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2381/oj.

ETKİLEME TAKTİKLERİ, BİLGİ PAYLAŞIMI VE GÖREV PERFORMANSI İLİŞKİSİ: EĞİTİM SEKTÖRÜNDE BİR ARAŞTIRMA[281]

Yüksek Lisans Öğrencisi Çağla ÇILĞIN[1], Doç. Dr. Serhat ERAT[2]

[1] Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü, Gebze/Kocaeli/Türkiye, caglactn@hotmail.com, ORCID Code: 0009-0009-4734-1033

[2] Gebze Teknik Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Strateji Bilimi Bölümü, Gebze/Kocaeli/Türkiye, erat@gtu.edu.tr, ORCID Code: 0000-0003-0227-8914

ÖZET

Etkileme, bir liderin başkalarını etkilemek için çeşitli taktikler kullanarak liderliğini sergilediği birincil bir sosyal mekanizmadır. Günümüzde kurumlar açısından en değerli kaynaklar hiç şüphesiz insan kaynaklarıdır. Organizasyonları yöneten yöneticiler ve liderler birer insan kaynağıdır ve onların iş deneyimleri, tecrübeleri, kişisel özellikleri ve karakterleri kendi liderlik ve yöneticilik özelliklerine etki etmekte, dolayısıyla astlarıyla ve üstleriyle olan ilişkileri ve etkileşimi kurumlarının ve kendilerinin başarılarını ve performansını direkt olarak etkilemektedir. Literatürde etkileme taktikleri, bilgi paylaşımı ve görev performansı arasındaki ilişkiyi eğitim sektörü açısından değerlendiren çalışmalar kısıtlıdır. Bu açıdan etkileme taktiklerinin bilgi paylaşımı ve görev performansı üzerindeki etkisini araştırmak ileriki çalışmalar için yol gösterici olacaktır. Bu çalışmanın amacı etkileme taktiklerinin bilgi paylaşımı ve görev performansı üzerindeki etkilerini inceleyerek bilgi paylaşımı ve görev performansı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Bu kapsamda İstanbul ilinde görev yapan 349 öğretmen üzerinden veri toplanmıştır. Analizler sonucunda etkileme taktikleri ile bilgi paylaşımı ve etkileme taktikleri ile görev performansı arasında pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etkileme taktikleri, bilgi paylaşımı, görev performansı

THE RELATIONSHIP BETWEEN INFLUENCE TACTICS, KNOWLEDGE SHARING AND TASK PERFORMANCE: A STUDY IN THE EDUCATION SECTOR

Abstract

Influence is a primary social mechanism by which a leader demonstrates leadership by using a variety of tactics to influence others. Today, the most valuable resources for institutions are

[281] Bu bildiri 2023-A-101-01 nolu GTÜ BAP Projesi kapsamında desteklenmiştir.

undoubtedly human resources. Managers and leaders who manage organizations are human resources, and their work experiences, expertise, personal characteristics and characters affect their own leadership and management characteristics, and therefore their relationships and interactions with their subordinates and superiors directly affect the success and performance of their institutions and themselves. There are limited studies in the literature that evaluate the relationship between influence tactics, information sharing and task performance in terms of the education sector. In this respect, investigating the effects of influence tactics on information sharing and task performance will guide future studies. The aim of this study is to examine the effects of influence tactics on information sharing and task performance and to reveal the relationship between information sharing and task performance. In this context, data was collected from 349 teachers working in Istanbul. As a result of the analyses, it was determined that there was a positive relationship between influence tactics and information sharing, and between influence tactics and task performance.

Keywords: Influence Tactics, knowledge sharing, task performance

1. GİRİŞ

Toplumlar sorunlarını çözmek, yaşamlarını sürdürmek, ihtiyaçlarını karşılamak ve gelişmek için örgütler kurmuşlardır. Bu örgütler toplumların ulaşmak istedikleri hedeflere ulaşmada büyük bir role sahiptirler. Bu rolün gerçekleşmesi örgütsel yapılarını toplumun ve zamanın ihtiyaçlarına uygun olarak kurmalarına bağlıdır. Örgütlerin çalışmalarını etkileyen en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilen insanlar yani örgütün çalışanları iyi analiz edilmelidir çünkü örgütler ancak insanların davranışlarını anlayarak örgütün hedeflerine rehberlik edebilir ve yönlendirebilirler. Bir örgütteki insan davranışlarının incelenmesi olarak bilinen örgütsel davranış, çalışma ortamındaki insan davranışlarını analiz eder ve bireyin örgütten etkilendiğini ve dolayısıyla davranış değişiklikleri gösterdiğini ortaya koyar (Özkalp ve Kırel, 2013).

Çalışanların örgütsel hedeflere ulaşabilecekleri şekilde çalışmaya yönelik motivasyonu ve eğilimi, örgütün hedef ve amaçlarını benimsemeleri koşuluna bağlıdır. Astlarıyla birlikte çalışarak ve onların yönetsel beceri ve deneyimlerini kullanarak örgütün hedeflerine ulaşmasını sağlama sorumluluğuna sahip olan yönetici, yönetim görevini iyi bir şekilde yerine getirmek için analitik düşünme, karar alma, iletişim, kişilerarası ilişkiler, esneklik ve politika ve prosedürlerde ustalık ile teknik, beşeri ve kavramsal bilgiye sahip olmalıdır (Koçel, 2011). Yöneticiler, örgütsel hedeflere ulaşmada astlarını etkili kılmak için onları etkileme kapasitesine sahip olmalıdır. Etkileme, bireyleri harekete geçirme sürecidir ve ilgili kişi tarafından hedef kişinin belirlenmesiyle başlar (Güney, 2016). Etkileme sürecinin başlatılması ve sürdürülmesinin birincil kaynağı örgütsel liderin gücüdür.

Bu çalışmanın temel amacı etkileme taktikleri ile bilgi paylaşımı performansı ve görev performansı arasındaki ilişkiyi incelemektir. Çalışmada etkileme taktiklerinin çıktıları olarak bilgi paylaşımı ve görev performansı ele alınarak, etkileme taktiklerine dair literatürün zenginleşmesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Ayrıca, bilgi paylaşımı ve görev

performansı arasındaki ilişkiyi de inceleyerek, birbirleriyle ilişkisi hala net bir çerçeveye oturmamış bu iki değişkene farklı bir bakış açısı sunmaya çalışılacaktır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

2. 1. Etkileme Taktikleri

Etkileme, bir liderin liderliğini hayata geçirmesini sağlayan birincil sosyal mekanizmadır (Chemers, 2000). Bir kişinin (temsilci) bir başkasına (hedef) hedefte bir değişiklik yaratmak için uyguladığı kuvvet olarak tanımlanır. Bu durum davranışlarda, görüşlerde, tutumlarda, hedeflerde, ihtiyaçlarda ve değerlerde değişiklikler ve başkalarının davranışlarını belirli bir yönde etkileme yeteneğidir (Hall, 2017).

Örgütsel psikoloji ve strateji çalışmaları, insanların iş yerinde meslektaşlarını ve üstlerini kişisel çıkar ve faydalar elde etmek veya örgütsel hedefleri tatmin etmek için etkileme yollarını analiz etmekle özellikle ilgilenmemiştir. Araştırma literatürünün çoğunda, odak noktası astların üretkenliği ve morali iyileştirmek için nasıl etkilenebileceğiyle ilgilidir. Astları etkilemek liderlik olarak adlandırılır ve bu durum örgütsel politika olarak kavramsallaştırılır (Kipnis vd., 1980). Sonuç olarak, bireylerin meslektaşlarına ve yöneticilerine karşı bu tür etkileme taktiklerini kullanmaları hakkında nispeten az sistematik bilgi mevcuttur. Ancak, örgütsel politika, çalışanların farklı hedeflere yönelik, hem kendine odaklı hem de örgüte odaklı etkileme taktikleri aracılığıyla araştırılmalıdır.

Cable ve Judge (2003), yöneticilerin kullandığı etkileme taktiklerini yönetimsel kişilik ve liderlik tarzlarıyla ilişkilendirmiştir. Yüksek dışadönüklük puanlarına sahip yöneticilerin sıklıkla kişisel çekicilik ve öz takdir taktiklerini kullandıkları, yüksek yaşam açıklığı puanlarına sahip yöneticilerin ise daha az müzakere kullandıkları sonucuna varmışlardır.

Etkileme girişimleri genellikle organizasyondaki etki yönünü irdeleyerek incelenir. Etkileme girişimlerini uygulamak için kasıtlı temel ve uygulanacak etki stratejileri için gerçek seçim, hedefin göreceli güç temeline ve girişimin uygulayıcısı için olası kişisel faydalar açısından önemli bir değişiklik yapma yeteneğine göre çok farklılık gösterir (Kipnis vd., 1980; Yukl ve Falbe, 1990). Yukl ve arkadaşları, astları, üstleri ve akranları etkilemek için farklı etkileme taktiklerinin kullanıldığını ve farklı taktiklerin çoğunlukla farklı yönlerde etki yaratmak için kullanıldığını bulmuşlardır (Yukl ve Falbe, 1990; Yukl ve Chavez, 2002).

Aşağı yönlü etkileme davranışı ve kullanılan taktikler liderlik literatüründe yaygın olarak araştırılmıştır. Liderlik çalışmalarındaki kapsamlı araştırma ve analizler, aşağı yönlü politik davranışın öncüllerinin ve sonuçlarının ve bu girişimlerde kullanılacak taktiklerin seçim nedenlerinin ve kalıplarının derinlemesine anlaşılmasını sağlamıştır. Öte yandan, yukarı yönlü etkileme, genel olarak, bir astın üstlerle amaçlı etkileşimler sırasında hedef başarısını kolaylaştıran ikna edici iletişim davranışları olarak kavramsallaştırılmıştır. Bir astın daha güçlü bir hedefte değişiklik yaratacak ve kişisel veya örgütsel bir hedefe ulaşmayı kolaylaştıracak taktikleri seçmeye yönelik kasıtlı bir girişimi olarak tanımlanır. Ancak yukarı doğru etkileme taktikleri için yürütülen araştırmalar bir dizi araştırmacının çalışmalarının ötesine geçmemektedir. Bu sınırlı sayıdaki çalışma, genellikle yöneticiler tarafından yürütülen etkileme

taktiklerinin seçimine odaklanmıştır. Özellikle taktiklerin öncülleri ve gerçek sonuçları için yukarı doğru etkileme alanında daha fazla çalışmaya duyulan belirgin ihtiyaç literatüründe yaygın olarak belirtilmiştir (Kipnis vd., 1980; Yukl ve Falbe, 1990).

2.2. Bilgi Paylaşımı

Bilgi, çok katmanlı anlamlara sahiptir ve Yunan döneminden beri bilginin tam anlamını bulma arayışı hiç bitmemiştir (Terry, 2000). Dolayısıyla bilgi, bir örgütün hayatını devam ettirmesinin temel özelliği ve ve kritik bir unsurudur (Islam vd., 2021; Asrar-Ul-Hag vd., 2016). Bilgi yönetiminin en önemli amaçlarından biri, örgütsel bir değer oluşturmak için bilgi paylaşımını ve uygulamasını sistematik hale getirmektir (Kozhakhmet ve Nazri, 2017).

Ansera vd. (2021) bilginin organizasyonların rekabet avantajı elde etmeleri için olmazsa olmaz bir varlık olduğunu vurgulamıştır. Zaher (2015), 21. yüzyıl organizasyonlarında bilginin, tam olarak kullanıldığında bir organizasyonun rekabet avantajını artırabilecek bir organizasyonel kaynak olarak kabul edildiğini belirtmiştir.

Bilgi paylaşımı ise bilgi yönetimi sürecinin (Deng ve Lu, 2022) ve performansı iyileştirmek için mevcut bilgi kaynaklarının etkili bir şekilde kullanılmasını sağlayan yapıların önemli bir parçasıdır (Mehmood vd., 2022). Sandra vd. (2022) bilgi paylaşımının bir bireyden, gruptan veya organizasyondan başka bir bireye, gruba veya organizasyona bilgi aktarımı olduğunu belirtmiştir. Bilginin stratejik olarak ilgili kaynaklar hiyerarşisinde ilk sırada yer aldığı genel olarak kabul edilmektedir.

Geçmiş araştırmalar, özellikle profesyonel bir ağda bilgi paylaşımının, çalışanların kendi kişisel kazançlarından ziyade başkalarıyla paylaştıkları bilginin değerine ilişkin algılarıyla daha yakından ilişkili olduğunu göstermektedir (Mohamed ve Abdalla, 2020). Bu bilgi paylaşımının bir diğer önemli özelliği, bilginin organizasyon içindeki diğer bireyler tarafından paylaşıldığında ve kullanıldığında değerinin artmasıdır. Aksi takdirde, bilgi tek başına tutulursa, kendi başına değerini kaybeder. Bilgi bireyler tarafından paylaşılırsa, sadakatlerini etkiler ve onları organizasyonda tutar (Pangil ve Mohd Nasurddin, 2013).

Bilgi paylaşım sürecinin, bireysel, takım ve organizasyonel bilginin paylaşımıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Bilgi paylaşımı, potansiyel ve gerçek avantajları nedeniyle çalışanlara ve organizasyonlara önemli faydalar sağlayabilir (Lin, 2007). Bir organizasyonda çalışanlar, deneyimlerini bilgi veri tabanlarında depolayarak birbirleriyle bilgi paylaşırlar ve bu da organizasyonlarının verimliliğinin artmasına yol açabilir. Bilgi paylaşımı, problem çözme deneyimlerini ve organizasyonun öğrenme kapasitesini iyileştirmek için yeni fikirleri paylaşarak çalışanların iş birliğini ve ekip çalışmasını teşvik eder (Obrenovic vd., 2021).

2.3. Görev Performansı

İşyerinde görev performansın çeşitli tanımları vardır. Eliyana ve Maarif (2019) tarafından belirtildiği gibi performans işin başarısı veya sonucu olarak tanımlanır. Bu nedenle, belirli görevleri yerine getirmeye açıklık olarak düşünülebilir. Performans, çalışanları ve çalışanları içeren çok yönlü bir kavram olarak görülür ve genellikle üretkenlikle ilişkilendirilmiştir. Li vd.

(2023) araştırmalarında, görev performansının çalışanların organizasyona veya hedeflerine desteğini gösteren gözlemlenebilir davranışları gösterdiğini belirtmiştir.

Putri vd. (2023)'e göre bir organizasyonun başarısını önemli ölçüde etkileyen önemli bir unsur çalışan performansıdır. Bir organizasyon bağlamında bireysel performans, tüm çalışanların çabalarının, becerilerinin ve organizasyonun üretkenliğine katkılarının toplamıdır. Netro vd. (2020), görev performansını bir bireyin kendi işinin veya pozisyonunun bir parçası olarak resmen tanınan fikirleri yürütme ve uygulama becerisi (yeterlilik veya ustalık) olarak tanımlamıştır. Görev performansı, teknik sistem organizasyonlarına katkıda bulunan eylemlerin sonucudur. Van Dyne vd. (1995) göre, görev performansı bir çalışanın iş tanımında belirtilen ilgili pozisyonun görev ve sorumluluklarını başarıyla yerine getirme yeteneğidir. Başka bir deyişle, odak noktası çalışanların görevlerini yerine getirirken gösterdikleri etkinlik ve verimliliktir. Çalışan tarafından algılanan görev performansı, beklenen, değerlendirilen ve ödüllendirilen davranışlar olarak tanımlanır. Görev performansı, bir yönetici ile bir ast veya bir işveren ile çalışan arasında belirli bir görevi yerine getirmek için yapılan sözleşmesel anlaşmayı ifade eder (Pradhan ve Jena, 2016). Çalışanların üretkenliği, bir organizasyonun büyümesi, etkinliği ve sürekliliği için esastır (Olayisade ve Awolusi, 2021).

Huang vd. (2014) belirttiği gibi, bir organizasyon ortamında görev performansı, bir yönetici ile bir astın kendilerine atanan bir görevi tamamlama konusunda yaptıkları anlaşmayı ifade eder. Bir görevi tamamlarken, performans iş tanımı içinde atananlar da dahil olmak üzere açık iş davranışlarından oluşur. Görev bilgisi (iş performansını sağlamak için gerekli teknik bilgi veya ilkeler ve birden fazla görevi yönetme kapasitesi), görev becerileri (çok fazla denetim olmadan görevleri başarıyla tamamlamak için teknik bilginin uygulanması) ve görev alışkanlıkları (performansı kolaylaştıran veya engelleyen atanan işlere yanıt verme yeteneği) görev performansını sağlayan ana faktörlerdir. Buna göre çalışanlar, atanan işlerinde belirli bir yeterlilik düzeyine ulaştıktan sonra, tutumlarını ve davranışlarını işlerinin çeşitli taleplerini karşılayacak şekilde uyarlamaya çalışırlar. Pradhan ve Jena (2016), görev performansından "işyerindeki insanlar genellikle görev performansı olarak bilinen sosyal davranış sergilerler, bu tür davranışlar çalışanlar için gerekli olsa da, iş tanımı içinde özel olarak belirtilmemiştir" şeklinde bahsetmiştir.

3. HİPOTEZ GELİŞTİRME

3.1. Etkileme Taktikleri ile Bilgi Paylaşımı Arasındaki İlişki

Etkileme kavramı, kişinin pozisyonundan kaynaklanan gücü kullanmadan veya zorlamadan başkalarının düşüncelerini, tutumlarını ve davranışlarını değiştirme yeteneğidir (Koşar, 2016).

Obrenovic vd. (2021), paylaşma isteğinin bilgi paylaşımı üzerinde bir etkisi olduğunu ve fedakârlık özelliği ile bilgi paylaşımı arasında aracılık rolü oynadığını bulmuştur. Bireysel, organizasyonel ve teknoloji altyapısı, bilgi paylaşım davranışını etkileyen faktörler olarak kabul edilir. Ek olarak, bilgi paylaşımı nedeniyle güç kaybetme korkusu kısıtlar ve bu da bilgi paylaşımı türlerini incelerken bilgi paylaşımında çalınan yansımanın dikkate alınması gerektiğini gösterir.

Kurumlar zamanla büyür veya değişir. Büyüyen veya değişen kuruluşların iş yapma biçimleri, stratejileri, hedefleri, planları ve ortamları da etkilenir. Nitelikli personelin ve gerekli bilgi ve teknolojik sistemlerin varlığı tek başına otomatik olarak olumlu bilgi paylaşımına yol açmaz. Ayrıca bilgi paylaşımını teşvik eden bir kültür ve gerekli altyapı da olmalıdır. Liderlerin ve yönetim seviyesindeki her yöneticinin gerekli kaynakları sağlaması ve bilgi paylaşımını kolaylaştırmak için uygun altyapıyı oluşturması önemlidir. Bu bilgilerden yola çıkılarak aşağıdaki hipotez oluşturulmuştur.

H_1: Etkileme taktikleri, bilgi paylaşımını pozitif yönde etkiler

3.2. Etkileme Taktikleri ile Görev Performansı Arasındaki İlişki

Bir kurumun yönetimi denildiğinde o kurumun yönetici ve çalışanlarından da bahsetmek gerekir. Yöneticilerin herhangi bir hedef veya amaca ulaşmak için astlarını örgütlemeleri ve motive etmeleri gerekir. Ancak bu bazen o kadar kolay olmayabilir. Bu nedenle yöneticilerin astlarını ve çalışanlarını motive etmek için bazı etkileme taktiklerine başvurmaları ve bu etkileme taktiklerini kullanarak çalışanların iş performanslarını artırmayı ve böylece hedef ve amaçlarına en hızlı şekilde ulaşmayı hedeflerler. Bu nedenle etkileme davranışları yöneticiler için önemli bir unsurdur. Öte yandan etkileme taktiklerinin etkisini değerlendirmek için makul bir ölçüt, lider ve üyeler arasındaki ilişkinin kalitesidir. Lider ve takipçi arasındaki yüksek kaliteli etkileşim, taraflar arasındaki güçlü iletişimin ve karşılıklı güvenin bir göstergesidir (Koçak ve Çınar, 2020).

Lee vd. (2017), etkileme taktiklerinin görev performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Yurttaş (2019) da beyaz yakalı çalışanlar üzerinde yaptığı bir çalışmada etkileme taktikleri ile görev performansı arasında olumlu bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Çalı ve İraz (2022), turizm sektöründe çalışan yöneticilerin uyguladığı etkileme taktiklerinin görev performansı üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir.

Görev performansı birçok disiplini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir veya birçok disiplinden etkilenmektedir. Örneğin örgütsel bağlılık üzerine yapılan bir çalışmada örgütsel bağlılığın nasıl artırılabileceği ve hangi şartlarda örgütsel bağlılığın yüksek olacağı belirtilmiştir. Buradaki temel amacın bireylerin örgütsel bağlılığını geliştirmek ve iş performanslarını artırmak olduğu söylenebilir. Örgütsel güven, örgütsel adalet, örgüt kültürü, iş tatmini, şirket içi iletişim vb. konularda yapılan birçok çalışmanın temel amacı iş performansını artırmakla ilgilidir. Bu bağlamda iş performansının yönetim, psikolojik ve sosyolojik alanlarla ilgili çalışmaların temelini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Literatürdeki bilgiler ışığında planlanan bu araştırma kapsamında eğitim örgütlerinde çalışan yöneticilerin kullandıkları etkileme taktiklerinin çalışanların iş ve görev performansına olan etkilerinin araştırılmasıyla elde edilebilecek olası sonuçlarla literatüre önemli bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda aşağıdaki varsayım ortaya koyulmuştur.

H_2: Etkileme taktikleri, görev performansını pozitif yönde etkiler.

2.3. Bilgi Paylaşımı ile Görev Performansı Arasındaki İlişki

İnsanın herhangi bir ortamda görevleri yerine getirmesi, o bağlam içindeki uygulamayı yöneten belirli çevresel güçlere dayanır. Ne yaparsak yapalım, neyin doğru veya yanlış olduğu, o grubun üyeleri tarafından kabul edilen kolektif kurallara bağlıdır. Örgütleri insan grupları olarak ele alarak, onları bazı ortak anlamları olan kabileler olarak görmek mümkündür. Bu nedenle, çalışanların görev performansı, bilgi paylaşımı ile doğrudan ilişkili olmalıdır.

Bilgi paylaşımı, örgütler için hayati bir sosyal varlıktır çünkü daha iyi iş performansına yol açar ve örgütsel başarıyı artırır (Swanson vd., 2020). Öz-izleme teorisi, bireylerin davranışlarını ve ifadelerini çevreleyen ortamı yansıtacak şekilde yönetme eğilimini açıklar. İnsanlar yüksek bir öz-izleme yönelimine sahip olduklarında, belirli durumlarda uygun davranışı ve fikirlerini ifade etmenin en iyi yolunu analiz edeceklerdir (Stollberger vd., 2019). Örneğin, durumsal ipuçlarına ve taleplere duyarlı bir şekilde tepki verebilmek, çalışanlar için önemli bir konudur ve bu da bir örgütteki iş performanslarını etkileyen farklı bilgi paylaşım davranışlarıyla sonuçlanır. Yani, bilgi paylaşımında ipuçlarını ve talepleri teşvik etmek, çalışanların bir organizasyondaki iş performansını teşvik edebilir (Swanson vd., 2020). Dahası, Nassif (2019) karanlık kişilikleri vurgulamıştır ve eğer insanlar Narsisist ise egoları tehdit altında olduğunda düşmanlık ve saldırganlık sergileyeceklerini, psikopatların ise grup iletişimlerinde olumsuz izlenimler yaratmaktan endişe duydukları gözlemlenmiştir. Grubun üyeleri arasında paylaşılan deneyimler kavramı olduğunda bilgi kolayca paylaşılabilir. Paylaşılan anlayış, farklı bilgi biçimleri veya kaynaklarından kaynaklanabilecek çelişkileri gidermeye yardımcı olabilir (Nonaka, 1994).

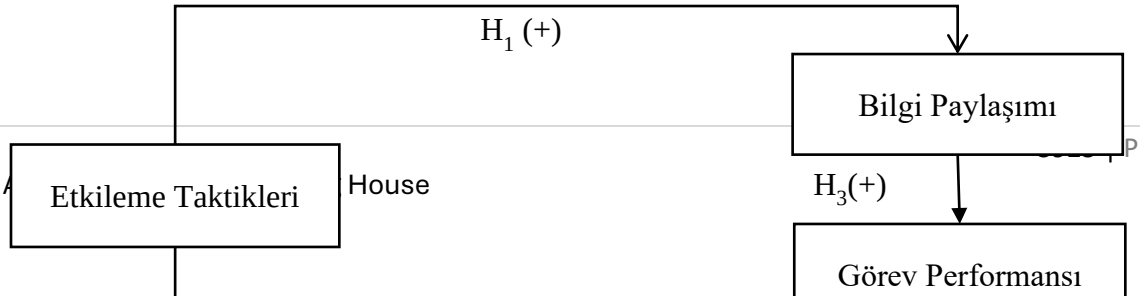
Paylaşılan deneyimler, bir ekibin üyelerinin, ifade belirsiz olsa bile başkalarının ne ifade etmeye çalıştığını anlamalarına yardımcı olur. Bilgi paylaşımının işbirlikçi çabaları, bireysel grupları bağımsız varlıklar olarak ele almak yerine bir uygulama topluluğu çerçevesinde yürütüldüğünde, ekip üyeleri arasında oluşturulan güvenin bir sonucu olarak bilgi aktarımında daha fazla akışkanlık (hız ve istikrar açısından) kolayca elde edilebilir (Nonaka, 1994). Çalışanlar arasında paylaşılan her bilgi, onların becerilerini ve yeterliliklerini artırma fırsatı olduğu kadar karşılıklı olarak yeni bilgi yaratma fırsatıdır. Bilgiyi paylaşarak, paylaşanlar bilgilerini farklı bir açıdan algılama şansı elde ederken, alıcılar da öğrenir. Bu da görev performansını etkilemektedir. Sonuç olarak, bilgi paylaşma yeteneği, birçok kurumsal süreç ve performans çıktısı için hayati öneme sahiptir (Ahmad ve Karim, 2019; Angels ve diğerleri, 2017) ve akademik camianın büyük ilgisini çekmiştir (Deng ve Lu, 2022).

Bu bilgilerden yola çıkılarak çalışmanın üçüncü ve son hipotezi oluşturulmuştur.

H_3: Bilgi paylaşımı, görev performansını pozitif etkiler.

4. ARAŞTIRMA METODOLOJİSİ

Etkileme taktiklerinin bilgi paylaşımı ve görev performansı üzerindeki etkisini değerlendirmek ve bilgi paylaşımı ile görev performansı arasındaki ilişkiyi araştırmak üzere saha çalışması gerçekleştirilmiştir. Şekil 1'de araştırma modeli görülmektedir.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

4.1. Örneklem ve Veri Toplama Süreci

Araştırmada ortaya koyulan hipotezleri test etmek için gereken veriler anket yöntemiyle toplanmıştır. . Araştırmanın örneklemini İstanbul İlinde Milli Eğitime Bağlı Kamu okullarında görev yapanlar arasından kolayda örnekleme yöntemi ile ulaşılan 349 öğretmen oluşturmaktadır. Veri toplamada kullanılan anketler online olarak toplanmıştır.

Ankette kullanılan ölçekler literatürdeki önceki çalışmalardan uyarlanmıştır. Etkileme taktiklerini ölçmek için Yukl vd., (2008) tarafından geliştirilen ve 44 ifadeden oluşan ölçek kullanılmıştır. Bilgi paylaşımı ölçeği için Van Den Hoof ve Van Ween'in (2004) çalışmasından yararlanılmış olup bu ölçekte 14 ifadeden oluşmaktadır. Görev Performansı için Goodman ve Svyantek'in (1999) geliştirdiği 9 ifadeden oluşan görev performansı ölçeği kullanılmıştır. Anket toplam 67 ifadeden oluşmakta olup ayrıca katılımcıların demografik bilgilerini de toplamaya yönelik ifadelerde ankette yer almıştır. Tüm ölçekler 5'li Likert tipi ölçeklerden oluşmaktadır.

4.2. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırmaya katılan 349 öğretmenin, sosyo-demografik özelliklere ilişkin analizler yapılmıştır. Araştırmaya katılan çalışanların % 22,9'u erkek, % 77,1'i ise kadın çalışandır. Medeni durumları ise % 28,7'si bekar olup % 71,3'u evlidir. Katılımcıların % 3,4'ü 25 yaş ve altı, %16,3'ü 26-32 yaş, %41,3'ü 33-42 yaş ve %39'u ise 43 yaş ve üzeri gruptadır. Çalışanların eğitim durumları incelendiği zaman ise %72,2'si lisans, %25,8'i yüksek lisans, %2'si ise doktora mezunudur. Ankete katılanların mesleki deneyimlerinin dağılımına bakıldığında, bunların %'2,9'unun 1 yıldan az, % 7,7'sinin 1-5 yıl, % 21,8'inin 6-10 yıl, %20,1'inin 11-15 yıl, %47,6'sının 15 yıldan fazla mesleki deneyime sahip oldukları görülmektedir. Ankete katılanların unvan dağılımına bakıldığında, %'3,4'unun müdür yardımcısı ve % 96,6'sının öğretmen olduğu görülmektedir.

Ortaya koyulan modele ait verilerin faktör analizine uygun olduğu belirlenmiştir (KMO= 0,927 ve Bartlett'in küresellik testi p <0,001). Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda araştırma modelindeki değişkenleri oluşturan ifadeler, toplam varyansın %71,428'ini açıklayan 13 faktöre ayrılmıştır. Bu boyutlar Etkileme taktikleri değişkenin 11 alt boyutu, Bilgi Paylaşımı değişkeni ve Görev Performansı değişkeni boyutudur. Ölçeğin tümünün Cronbach's Alpha katsayılarının beklenen 0,70

değerinden yüksek olduğu görülmektedir (Nunnally, 1978). Faktör analizine ilişkin detaylı bilgiler ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları Tablo 1'de yer almaktadır. Buna göre ortaya çıkan faktörler etkileme taktikleri değişkeninin 11 boyutu, bilgi paylaşımı ve görev performansıdır.

Tablo 1. Kullanılan Ölçeklere İlişkin Faktör ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

Rasyonel İkna	**Faktör Yükü**	**Cronbach's Alfa**
Rasyonel İkna_1	,626	
Rasyonel İkna_2	,772	,878
Rasyonel İkna_3	,770	
Rasyonel İkna_4	,769	
Karşılıklı Değişim		
Karşılıklı Değişim_1	,665	
Karşılıklı Değişim_2	,853	,918
Karşılıklı Değişim_3	,819	
Karşılıklı Değişim_4	,790	
İlham Verici Talepte Bulunma		
İlham Verici Talepte Bulunma_1	,717	
İlham Verici Talepte Bulunma_2	,836	.901
İlham Verici Talepte Bulunma_3	,763	
İlham Verici Talepte Bulunma_4	,812	
Kurallara Uygunluk		
Kurallara Uygunluk_1	,655	
Kurallara Uygunluk_2	,649	.906
Kurallara Uygunluk_3	613	
Kurallara Uygunluk_4	,648	
Bilgilendirme		
Bilgilendirme_1	,681	
Bilgilendirme_2	,736	.723
Bilgilendirme_3	,715	
Bilgilendirme_4	,760	
Baskı		
Baskı_1	,849	
Baskı_2	,849	,791
Baskı_3	,875	
Baskı_4	,861	
İş Birliği Yapma		
İş Birliği Yapma_1	,645	
İş Birliği Yapma_2	,717	.901
İş Birliği Yapma_3	,798	
İş Birliği Yapma_4	,637	
Övme, İltifat		
Sokulganlık_1	,637	
Sokulganlık_2	,703	.906
Sokulganlık_3	,759	
Sokulganlık_4	,665	
Danışma		
Danışma_1	,615	
Danışma_2	,736	.913
Danışma_3	,769	
Danışma_4	,696	
Kişisel Yetkinliği Kullanma		
Kişisel Yetkinliği Kullanma_1	,572	
Kişisel Yetkinliği Kullanma_2	,785	.883
Kişisel Yetkinliği Kullanma_3	,797	

Kişisel Yetkinliği Kullanma_4	,812	
Başkalarıyla Koalisyon Kurma		
Başkalarıyla Koalisyon Kurma_1	,726	.857
Başkalarıyla Koalisyon Kurma_2	,600	
Başkalarıyla Koalisyon Kurma_3	,734	
Başkalarıyla Koalisyon Kurma_4	,761	
Bilgi Paylaşımı		
Bilgi Paylaşımı_1	,495	.941
Bilgi Paylaşımı_2	,429	
Bilgi Paylaşımı_3	,586	
Bilgi Paylaşımı_4	,683	
Bilgi Paylaşımı_5	,650	
Bilgi Paylaşımı_6	,768	
Bilgi Paylaşımı_7	,738	
Bilgi Paylaşımı_8	,747	
Bilgi Paylaşımı_9	,664	
Bilgi Paylaşımı_10	,668	
Bilgi Paylaşımı_11	,834	
Bilgi Paylaşımı_12	,844	
Bilgi Paylaşımı_13	,842	
Bilgi Paylaşımı_14	,831	
Görev Performansı		
Görev Performansı_1	,671	.896
Görev Performansı_2	,715	
Görev Performansı_3	,761	
Görev Performansı_4	,754	
Görev Performansı_5	,588	
Görev Performansı_6	,583	
Görev Performansı_7	,761	
Görev Performansı_8	,752	
Görev Performansı_9	,748	
Açıklanan Toplam Varyans % 71,428		

Tüm değişkenlere ait; ortalamalar ve standart sapma değerleri Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2: Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

	Değişkenler	Ort	SS	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Rasyonel İkna	3,50	1,06	1											
2	Karşılıklı Değişim	2,85	1,02	,330**	1										
3	İlham Verici Talepte Bulunma	3,27	1,14	,776**	,437**	1									
4	Kurallara Uygunluk	3,38	1,04	,671**	,312**	,698**	1								
5	Bilgilendirme	3,19	1,22	,661**	,466**	,771**	,648**	1							
6	Baskı	2,60	1,09	-,151**	,153**	-,117*	,049	-,075	1						
7	İş Birliği Yapma	3,34	1,14	,667**	,427**	,730**	,580**	,716**	-,150**	1					
8	Sokulganlık	3,35	1,18	,552**	,339**	,569**	,483**	,620**	-,023	,602**	1				
9	Danışma	3,28	1,13	,693**	,401**	,713**	,546**	,714**	-,122*	,755**	,707**	1			
10	Kişisel Yetkinlği Kullanma	2,39	1,17	,240**	,500**	,298**	,199**	,361**	,265**	,256**	,454**	,395**	1		
11	Başkalarıyla Koalisyon Kurma	2,53	1,10	,276**	,493**	,364**	,330**	,422**	,330**	,317**	,449**	,447**	,688**	1	
12	Bilgi Paylaşımı	4,06	,74	,319**	,135*	,294**	,297**	,264**	-,029	,357**	,249**	,313**	,061	,153**	1
13	Görev Performansı	4,21	,64	,260**	,099	,218**	,259**	,205**	,027	,226**	,258**	,239**	,031	,091	,449**

* P< 0.01, ** P< 0.01

Etkileme taktiklerine ilişkin ortalama değerlere bakıldığında, araştırma katılımcılarının en çok kullandıkları taktik ise, rasyonel ikna, kurallara uygunluk, sokulganlık ve iş birliği yapma yoluyla etkileme olduğu görülmektedir. Korelasyon katsayı değerleri incelendiğinde değişkenler arasında çeşitli düşeylerde ve çoğunlukla pozitif ve anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bazı değişkenler arasında anlamsız ve negatif ilişkiler de göze çarpmaktadır.

4.3. Hipotez Testleri

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla iki adet regresyon analizi tapılmış.

Tablo 3'de yer alan model 1'in analiz sonuçlarına göre kurulan modeldeki bağımsız değişken olan Etkileme taktiklerinin, bağımlı değişkendeki varyansın yaklaşık %10'unu açıklamaktadır (R^2=0,098). Etkileme taktikleri değişkeni, bilgi paylaşımını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (β=,317; p<0,01). Bu sonuca göre H1 hipotezi desteklenmiştir. Modele ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 3'de görülmektedir.

Tablo 3. Etkileme Taktiklerinin Bilgi Paylaşımı Üzerindeki Etkisi

MODEL 1	**Bağımlı Değişken:** Bilgi Paylaşımı		
Bağımsız Değişkenler	**β**	**t**	**Sig.**
Etkileme Taktikleri	,317	6,218	,000**
R^2		,098	
Model F		38,665	
P		,000	

**P<0,01

Tablo 4'de yer alan model 2'in analiz sonuçlarına göre kurulan modeldeki bağımsız değişkenler, bağımlı değişkendeki varyansın yaklaşık %21'ini açıklamaktadır (R^2=0,214). Etkileme taktikleri davranışının Görev Performansını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (β=,120; p<0,01). Benzer şekilde Bilgi Paylaşımı ile Görev Performansı arasında da pozitif ve anlamlı etkilediği görülmüştür (β=,411; p<0,01).

Tablo 4: Etkileme Taktiklerinin Görev Performansı Üzerindeki Etkisi

MODEL 2	**Bağımlı Değişken:** Görev Performansı		
Bağımsız Değişkenler	**β**	**t**	**Sig.**
Etkileme Taktikleri	,120	2,387	,009**
Bilgi Paylaşımı	,411	8,177	,000**
R^2	,214		
Model F	47,186		
P	,000		

**P<0,01

Sonuç olarak, araştırmada öne sürülen 3 hipotezden 3'ü de desteklenmiştir.

5. SONUÇ VE TARTIŞMA

Etkileme, bir liderin başkalarını etkilemek için çeşitli taktikler kullanarak liderliğini sergilediği birincil bir sosyal mekanizmadır. Bu çalışmada etkileme taktiklerinin bilgi paylaşımı ve görev performansı üzerindeki etkileri araştırılmış, eğitim sektörü üzerinde bir uygulama gerçekleştirilmiştir.

Dohlen'e (2012) göre, etkileme taktiklerinin kullanılmasının amacı hedef kitlenin becerilerini, davranışlarını, tutumlarını ve performanslarını değiştirme niyetidir. Günlük yaşam ve iş becerileri bağlamında, ani bir ortamda organizasyonun paydaşları üzerinde bir etkileme vardır. Günlük yaşam ve iş becerileri bağlamında ani bir ortamda organizasyonun paydaşları üzerinde de bir etkileme vardır. İş hayatında yöneticilerin astları üzerindeki doğrudan veya dolaylı etkisi ve alt kademedeki çalışanların üstleri üzerindeki etkisi, onların üretkenliğini olumlu veya olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca, bilgi paylaşımı bir organizasyonda olmazsa olmaz bir aktivitedir. Farklı bilgi paylaşımı türleri işte farklı bireysel performanslara yol açabilir ve bu da organizasyonel etkinliği etkileyebilir. Yöneticilerin organizasyonlarda çalışanları etkilemek için kullandıkları taktikler çalışanların performansını olumlu yönde etkileyebilir (Castro vd., 2003). Bu nedenle yöneticiler gerektiğinde performanslarını artırmak için çalışanları etkilemenin bazı yollarına başvurabilirler. Böylece, yöneticilerin kullandıkları etkileme taktikleri ile iş performansı ve bilgi paylaşımı arasındaki ilişki çalışmada tartışma konusu olmuştur.

Araştırma da öncelikle etkileme taktikleri ile bilgi paylaşımı arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen analiz sonucuna göre etkileme taktiklerinin kullanımı bilgi paylaşımını artırmaktadır. İkinci olarak araştırmada etkileme taktikleri ile görev performansı ilişkisi ele alınmış olup yine etkileme taktikleri kullanmanın görev performansını da artırdığı bulunmuştur.

Sonuç olarak, çalışanlar bir şekilde yöneticilerin etkisi altındadır ve bu durum iş süreçlerini etkiler. Ancak yöneticilerin farklı durumlarda ve çeşitli amaçlarla uygun etkileme taktiklerini kullanmaları için yol gösterici çalışmalara ihtiyaç olduğu açık bir gerçektir. Kullanılan etkileme taktikleri, yöneticinin ve yönetilen bireylerin cinsiyetine ve eğitim durumuna göre değişebileceği gibi, örgüt türlerine ve ülkelerin kültürel yapılarına göre de değişiklik gösterebilir. Bu nedenle, farklı örgüt türlerini, farklı kültürleri karşılaştırarak veya bunları yöneticilerin bakış açısından karşılaştırarak daha fazla araştırma yapılması alana katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Ahmad, F., & Karim, M. (2019). Impacts of knowledge sharing: A review and directions for future research. Journal of Workplace Learning, 31(3), 207–230.

Angels, D., Torben, P., Gooderham, P. N., Elter, F., & Hildrum, J. (2017). The effect of organizational separation on individual knowledge sharing in MNC. Journal of World Business, 52(3), 431–446.

Ansera, M., Haqb, M.A., Phulpotoc, N.H., Khalidd, S., & Ahmede, M.A. (2021). Effect of Servant Leadership on Knowledge Sharing: The Role of Job Crafting and Proactive Personality.

Asrar-Ul-Hag, M., Anwar, S., & Nisar, T. (2016). A systematic review of knowledge management and knowledge sharing: Trends, issues, and challenges. Cogent Business & Management, 3(1), 1127744.

Cable, D.M. and Judge, T.A. (2003). Managers' upward influence tactic strategies: The role of manager personality and supervisor leadership style. *Journal of Organizational Behavior*, 24, 197-214.

Çalı, S., & İraz, R. (2022). Algılanan etkileme taktiklerinin çalışan performansı üzerindeki etkisinde psikolojik sermayenin aracı rolü: Turizm sektöründe bir araştırma. *Scientific and Academic Research, 1*(1), 26- 37.

Castro, S. L., Douglas, C., Hochwarter, W. A., Ferris, G. R., & Frink, D. D. (2003). The effects of positive affect and gender on the influence tactics-job performance relationship. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, *10*(1), 1-18.

Chemers, M.M. (2000). Leadership research and theory: A functional ıntegration. *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice, 4*, 27-43

Deng, P., & Lu, H. (2022). Transnational knowledge transfer or indigenous knowledge transfer: Which channel has more benefits for China's high-tech enterprises? European Journal of Innovation Management, 25(2), 433–453.

Dohlen, H. (2012). *Teacher leadership behaviors and proactive influence tactics in North Carolina public school*. Carolina, USA, Doctoral's Thesis. Western Carolina University.

Eliyana, A., & Maarif, S. (2019). Job satisfaction and organizational commitment effect transformational leadership toward employee performance. *European Research on Management and Business Economics, 25*(3), 144-150.

Güney, G. (2016). *Etkileme taktiklerinin astın örgüte bağlılığına etkisinde lidere bağlılığın ve güvenin rolü*. Yüksek Lisans Tezi. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Nunnally, J. C. (1978). Psychometric Theory (2nd ed.). New York: McGraw-Hill.

Goodman, S. A., & Svyantek, D. J. (1999). Person–organization fit and contextual performance: Do sharedvalues matter. Journal of vocational behavior, 55(2), 254-275. (PDF) Multidimensionality of job performance: An empirical assessment through scale development.

Hall, A. (2017). *Influence: The essence of leadership, University of Nebraska-Lincoln Extension*, Institute of Agriculture and Natural Resources.

Huang, J. L., Ryan, A. M., Zabel, K. L., & Palmer, A. (2014). Personality and adaptive performance at work: A meta-analytic investigation. *Journal of Applied Psychology, 99*(2), 162–179.

Islam, T., Ahmad, S., Kaleem, A., & Mahmood, K. (2020). Abusive supervision and knowledge sharing: Moderating role of Islamic work ethic and learning goal orientation. Management Decision, 59(2), 205–222.

Kipnis, D., Schmidt, S.M., and Wilkinson, I. (1980). Intraorganizational Influence Tactics: Explorations in getting one's way. *Journal of Applied Psychology, 65(4), 440-452.*

Koçak, D. ve Çınar, O. (2020). Lider-üye etkileşimi ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkide pozitif psikolojik sermayenin aracı rolü: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *24*(1), 1-20.

Koçel, T. (2011). *İşletme yöneticiliği.* İstanbul: Beta Yayıncılık.

Koşar, S. (2016). Liderlerin etkileme taktikleri. N. Güçlü (Ed.), *Eğitim yönetiminde liderlik* içinde (*1. Baskı).* Pegem Akademi.

Kozhakhmet, S., and Nazri, M. (2017). "Governing knowledge sharing behaviour in post-Soviet Kazakhstan". Journal of Workplace Learning, 29(3), 150-164.

Lee, S., Han, S., Cheong, M., Kim, S. L., & Yun, S. (2017). How do I get my way? A meta analytic review of research on influence tactics. *The Leadership Quarterly, 28*(1), 210-228.

Li, C., Duan, X., Chu, X., & Qiu, Y. (2023). Total reward satisfaction profiles and work performance: A person-centered approach. *Heliyon, 9*(3).

Lin, H.F. (2007). Effects of extrinsic and intrinsic motivation on employee knowledge sharing intentions. *Journal of Information Science*. 33, 135-149.

Mehmood, M. S., Jian, Z., Akram, U., Akram, Z., & Tanveer, Y. (2022). Entrepreneurial leadership and team creativity: The roles of team psychological safety and knowledge sharing. *Personnel Review,* 51(9), 2404–2425.

Mohamed, S. M. A., & Abdalla, A. M. (2020). Knowledge sharing behavior of research institutions in Sudan. *International Journal of Business Management and Economic Review*, *3*(03), 52.

Nassif, A. G. (2019). Heterogeneity and centrality of "dark personality" within teams, shared leadership, and team performance: a conceptual moderated mediation model. *Human Resources Management Rev*. 29.

Netro, M. P. R., Araujo, R. N. and Ferreira, C. A. A. (2020). Leadership theories and individual performance. P*ensamiento and Gestion, 47. Universided Del Norte,* 148-179.

Nonaka, I. (1994). A dynamic theory of organizational knowledge creation. *Organization science*, *5*(1), 14-37.

Obrenovic, B., Du, J., Godini´c, D., and Tsoy, D. (2021). Personality trait of conscientiousness impact on tacit knowledge sharing: the mediating effect of eagerness and subjective norm. *Journal of Knowledge Management.* 26, 1124-1163.

Olayisade, A. & Awolusi, O. D. (2021). The effect of leadership styles on employee's productivity in the Nigerian oil and gas industry. *Information Management and Business Review, 13 (1),* 47-64.

Özkalp, E., ve Kırel, Ç. (2013). *Örgütsel Davranış (6.Baskı).* Bursa: Ekin Yayınevi.

Pangil, F., & Mohd Nasurddin, A. (2013). Knowledge and the importance of knowledge sharing in organizations. Proceedings of Conference on Business ManagementResearch, UUM.

Pradhan, R. & Jena, L. (2016). Employee Performance at Workplace: Conceptual Model and Empirical Validation. *Business Perspectives and Research.* 5, 1-17.

Putri, R., Kamil, I., & Amrina, E. (2023). Effect of Organizational Citizenship Behavior and Knowledge Sharing on Employee Performance. *Jurnal Ekobistek, 12*, 593-600

Sandra, E., Maryati, & Paramita, B. (2022). Knowledge Sharing pada Dosen STIE Pembangunan Tanjung Pinang. *Jurnal Ekonomi Dan Bisnis,* 9(1), 286–294.

Stollberger, J., Las Heras, M., Rofcanin, Y., and Bosch, M. J. (2019). Serving followers and family? A trickle-down model of how servant leadership shapes employee work performance. *Journal of Vocational Behaviour*. 112, 158-171.

Swanson, E., Kim, S., Lee, S. M., Yang, J. J., and Lee, Y. K. (2020). The effect of leader competencies on knowledge sharing and job performance: social capital theory. *Journal of Hospitality Tourism Management*. 42, 88-96.

Terry, K. Y. (2000). *The Role of the Knowledge Historian in the Knowledge Management Environment: What Makes it Work?* ProQuest.

Hooff, B. and Weenen, F. (2004) Committed to Share Commitment and CMC Use as Antecedents of Knowledge Sharing. Knowledge and Process Management, 11, 13-24.

Van Dyne, L., Cummings, L.L. & Parks, J. (1995). Extra-role behaviors: In pursuit of construct and definitional clarity. *Research in Organizational Behavior, 17*, 215-285.

Yukl, G., & Chavez, C. (2002*). Influence tactics and leader effectiveness. In Neider, L. L., &*

Schriesheim, C. A. (Eds.). (2001). Leadership (pp. 139-165). Greenwich, Connecticut: Information Age Publishing.

Yukl, G., Seifert, C.F., and Chavez, C. (2008). Validation of the extended influence behavior questionnaire. *The Leadership Quarterly*, 609-621.

Yukl, G.N. and Falbe, C. M. (1990). Influence tactics and objectives in upward, downward, and lateral influence attempts. *Journal of Applied Psychology*, 75, 132-140.

Yurttaş, Y. (2019). *Çalışanların etkileme taktiklerinin örgütsel bağlılık, iş performansı ve iş stresine etkisi, kimya sektöründe bir uygulama*. Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi, Gebze Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, Gebze.

Zaher, D. A. (2015). Servant Leadership and the Successful Implementation of Knowledge Management in Organizations. The JF Oberlin journal of business management studies, 5, 39-59.

İNSAN KAYNAKLARI PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARI

Rabia Rumeysa KARADAĞ
KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
rumeysakrdg96@gmail.com - 0009-0000-0497-4898

Rümeysa KIZILKAYA
KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
rumeysa@pekermansigorta.com.tr - 0009-0005-4982-0581

ÖZET

Sosyal güvenlik ve insan kaynakları yönetimi (İKY), iş gücü yönetiminde birbiriyle yakından ilişkili iki kritik disiplindir. Sosyal güvenlik, çalışanların sağlık, emeklilik, iş kazası ve meslek hastalığı gibi risklere karşı korunmasını sağlar. İKY ise çalışanların seçimi, eğitimi, geliştirilmesi ve motivasyonu gibi süreçleri yönetir. İKY departmanları, sosyal güvenlik yasalarına uyum sağlayarak sigorta primlerinin düzenli ödenmesini ve iş kazası gibi yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesini organize eder. Bu durum, işletmelerin bütçe planlamasını doğrudan etkiler. Ayrıca, esnek çalışma modelleri, uzaktan çalışma ve dijitalleşme süreçleri sosyal güvenlik uygulamalarını İKY'nin odağına yerleştirmiştir. Çalışanların sosyal güvenlik haklarına duyduğu güven, iş motivasyonu ve bağlılık üzerinde olumlu bir etki yaratır.

Sosyal güvenlik ve İKY'nin stratejik uyumu, çalışan refahını artırırken işletmelerin sürdürülebilirliğini destekler. Sosyal güvenlik ve insan kaynakları yönetimi arasındaki ilişki, çalışanların korunması, motivasyonu ve işletmelerin sürdürülebilirliği açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu bağlamda, insan kaynakları perspektifinden ele alınan sosyal güvenlik uygulamaları, çalışan refahını artırmanın yanı sıra işletmelerin verimliliğini ve uzun vadeli başarısını destekleyen stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışmada, bu ilişkinin önemi ve İKY uygulamaları üzerinden sosyal güvenlik sisteminin işletmelere katkıları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler : İnsan Kaynakları Stratejileri, Sosyal Güvenlik Yönetimi, Çalışan Refahı.

1. GİRİŞ

Sosyal güvenlik, fertlerin sosyal risklere karşı korunmasını sağlamak amacıyla oluşturulan, toplumsal refahın sürdürülebilirliğini katkı sağlayan bir sistemdir. Sosyal güvenlik sistemleri sağlık, emeklilik, işsizlik ve iş kazaları gibi risklere karşı fertleri güvence altına alır. Yalnızca kişisel refahı artırmayı hedeflemez aynı zamanda işletmelerin sürdürülebilirliğini, toplumsal eşitliği ve ekonomik dengeyi sağlamayı da amaçlar. Bu bağlamda İnsan Kaynakları Yönetimi, sosyal güvenlik sistemlerinin etkin uygulanması, çalışanların sosyal haklarının korunması ve bu süreçlerin stratejik bir şekilde yönetilmesi açısından önemli bir role sahiptir. Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları, yasal düzenlemelerle desteklenmesine rağmen uygulama aşamasında çeşitli sorunlarla karşılaşılmaktadır. Mevzuatın karmaşıklığı, kayıt dışı istihdam, finansal yetersizlikler ve eksiklikler, sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini sınırlayan temel faktörlerdir. Bu makale, Türkiye'deki sosyal güvenlik uygulamalarını İnsan Kaynakları Yönetimi perspektifinden ele alarak mevcut sorunları ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Sosyal güvenlik sistemleri, kişilerin hayat standartlarını tehdit eden risklere karşı bir koruma mekanizması sunar. Aynı zamanda sosyal güvenlik sistemleri toplumsal refahın temel unsurlarından biri olarak işlev görür. Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları, çalışanların sosyal haklarının güvence altına alınması ve bu hakların işverenler tarafından etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için geliştirilmiş kapsayıcı bir anlayış ve yapıya sahiptir. Tüm bunlara karşın Sosyal güvenlik sisteminin uygulama noktasındaki eksiklikler yalnızca bireylerin haklarının korunmasını güçleştirmekle kalmaz. Aynı zamanda İşletmelerin yasal uyumluluklarını yerine getirmelerini de zorlaştırarak işlevsel bir zorluk yaratır. Bu süreçte insan kaynakları yönetiminin rolü, çalışan haklarının korunmasını sağlamak, sosyal güvenlik uygulamalarını işletme stratejileriyle uyumlu hale getirmek ve en önemlisi uygulama süreçlerinde karşılaşılan sorunlara çözüm üretmektir. Bu açıdan bakıldığında insan kaynakları yönetimi kritik bir öneme sahiptir.

Türkiye'de, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 4857 Sayılı İş Kanunu ve 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu gibi yasal düzenlemeler, sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturmaktadır. Ancak bu düzenlemelerin kapsamlı ve sürekli değişen yapısı, işletmelerin yasal uyumluluğunu zorlaştırmakta ve çalışanların sosyal haklarına erişimini olumsuz etkilemektedir. Mevzuatın karmaşıklığı, özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelerde sosyal güvenlik sistemine adaptasyon sürecini güçleştirmektedir. Bu durum kayıt dışı istihdam gibi sorunların yaygınlaşmasına neden olarak toplumsal refahı olumsuz etkiler. İnsan Kaynakları Yönetimi, bu zorlukları aşmak için işletmelere rehberlik eder ve çalışanların sosyal güvenlik haklarını korumak, işletmelerin yasal uyumluluğunu sağlamak için stratejik bir yaklaşım geliştirmeyi hedefler.

Sosyal güvenlik uygulamaları, bireylerin sosyal haklarının korunmasını ve sürdürülebilirliğini sağlamada hayati bir rol oynar. İnsan Kaynakları Yönetimi, mevzuatı basitleştirme, gayri resmi

istihdamı önleme, iş sağlığı politikalarını iyileştirme ve finansal kaynakları güçlendirme gibi çözümler sunarak önemli ölçüde katkıda bulunur. Sistemin güçlendirilmesi ayrıca dijital dönüşümü ve yaygın farkındalık kampanyalarını gerektirir.

İnsan Kaynakları Yönetimi, çalışan katılımını desteklerken sosyal güvenlik sistemine uyumu artırmak için gelişmiş yöntemler geliştirmelidir. Bu makale, Türkiye'deki sosyal güvenlik uygulamalarını İnsan Kaynakları Yönetimi perspektifinden değerlendirir ve sistem performansını iyileştirmeye odaklanarak mevcut zorlukları ele almak için çözümler önerir. İnsan Kaynakları Yönetiminin dijitalleşmeyi, verimli kaynak yönetimini ve sistemin işlevselliğini güçlendirmek için farkındalık girişimlerini yönlendirmedeki stratejik rolünü vurgular. Sosyal güvenlik uygulamalarını bu perspektiften analiz etmek, yasal uyumluluğu sağlamak, çalışan sadakatini teşvik etmek ve toplumsal refaha katkıda bulunmak için kritik bir rehber sağlar. İnsan Kaynakları Yönetimi, bu sorunları ele alarak kurumsal başarı ile daha geniş toplumsal refah arasındaki boşluğu kapatır.

2. İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİ VE SOSYAL GÜVENLİK

İnsan Kaynakları (İK) perspektifinden bakıldığında, sosyal güvenlik kavramı, çalışanları sosyal risklere karşı korumayı ve bu riskleri etkili bir şekilde yönetmeyi içerir. Sosyal güvenlik, bireylerin yaşam standartlarını tehdit eden risklere karşı güvence arayışının sonucudur (Yuvalı, 2020, s. 1). Bu nedenle, İK yönetimi, çalışanların sosyal güvenlik haklarını güvence altına almada ve yasal yükümlülüklere uyumu sağlamada önemli bir rol oynar. Ayrıca, sosyal güvenlik uygulamaları, çalışan motivasyonunu ve iş tatminini artırarak hem bireysel refahı hem de iş performansını olumlu yönde etkiler. Türkiye'de, sosyal güvenlik hakkı, "Herkesin sosyal güvenlik hakkı vardır" ifadesini içeren Anayasa'nın 60. maddesi ile garanti altına alınmıştır. Bu bağlamda, İK departmanları, çalışanların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesini sağlamak, haklarını korumak ve bu hakları iyileştirmek gibi sorumluluklar üstlenir (Kılıç, 2017, s. 378). Sosyal güvenlik politikaları, yalnızca bireyleri değil, aynı zamanda işletmelerin ve toplumun genel refahını da korumak için temel bir araçtır. Bu nedenle, sosyal güvenlik uygulamalarını İK yönetim stratejileriyle uyumlu hale getirmek işletmeler için büyük önem taşımaktadır.

2.1. İnsan Kaynakları Yönetiminin Sosyal Güvenlikteki Rolü

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), çalışanların sosyal güvenlik haklarını koruma ve uygulama konusunda temel bir sorumluluğa sahiptir. İKY, çalışanların sosyal güvenlik sistemine entegre edilmesi, iş sağlığı ve güvenliği politikalarının uygulanması ve yasal gerekliliklerin yerine getirilmesi gibi süreçleri yönlendiren temel birimlerden biridir (Yılmaz, 2005, s. 77). Ayrıca, İKY güvenli bir çalışma ortamı yaratmaya, işyeri kazalarını önlemeye ve çalışanların örgüte olan bağlılığını artırmaya katkıda bulunur (Hasanhanoğlu, 2020, s. 2).

İKY'nin sosyal güvenlik sistemi içindeki rolü, iş sağlığı ve güvenliği önlemlerinin uygulanması ve meslek hastalıkları ile işyeri kazalarının azaltılması gibi uygulamaları içerir. Bu önlemler yalnızca çalışan memnuniyetini artırmakla kalmaz, aynı zamanda örgütsel verimliliği de iyileştirir (Hasanhanoğlu, 2020, s. 5). Ayrıca, emeklilik ve sağlık sigortası gibi sosyal hakların etkili bir şekilde sağlanması, İKY'nin sosyal güvenlik sistemiyle bütünleşmesinin önemini vurgular (Evcimen, Çakıcı ve Aysen, 2022, s. 35).

2.2. İşgücü Sürdürülebilirliği ve Sosyal Güvenlik

İşgücü sürdürülebilirliği, işletmelerin uzun vadeli başarısı ve rekabet avantajını koruyabilmesi için stratejik bir kavramdır. Çalışanların işletmeyle uzun süreli bağlılıklarını sağlamak, iş süreçlerine aktif katılımlarını artırmak ve iş gücünü sürdürülebilir kılmak, İKY'nin ana hedefleri arasındadır. Bu süreçte adil ücretlendirme, iş-yaşam dengesi, kariyer gelişimi ve güvenli bir çalışma ortamı önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Özellikle sosyal güvenlik sistemlerinin sağladığı güvence, çalışanların motivasyonu ve işletmeye olan bağlılıkları üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Işık Erol, 2016, s. 144).

Sosyal güvenlik, işgücü sürdürülebilirliğini destekleyen temel mekanizmalardan biridir. Çalışanların sağlık, emeklilik ve işsizlik gibi risklere karşı korunması, iş gücünün verimliliğini artırmakla kalmaz, işletmelere uzun vadede kurumsal istikrar da kazandırır. Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemi, bireylerin geleceğini güvence altına almayı hedefleyen kapsamlı bir yapıya sahiptir. Ayrıca, kadınların iş gücüne katılımı gibi toplumsal sorunların çözümüne yönelik sosyal güvenlik politikaları, işgücü sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesine katkı sağlamaktadır (Işık Erol, 2016, s. 146). Sosyal güvenlik ve işgücü sürdürülebilirliği birbirleriyle doğrudan ilişkili kavramlardır. İK yönetimi, bu iki kavramı entegre bir şekilde ele alarak çalışanların sosyal güvenlik haklarını koruyup iş gücünü sürdürülebilir kılabilir. Bu entegrasyon, işletmelerin hem yasal yükümlülüklerini yerine getirmesini hem de çalışan memnuniyetini artırarak uzun vadeli başarı elde etmesini sağlar. İşgücü sürdürülebilirliği, yalnızca işletmelerin iç süreçlerinde değil, aynı zamanda toplumsal refahın korunmasında da önemli bir rol oynar. Çalışanların haklarının güvence altına alınması, işletmelerin başarısını artırmanın ötesinde, toplumun genel işleyişine katkı sağlar. Özellikle genç çalışanların korunması ve meslek hastalıklarının önlenmesi gibi uygulamalar, çalışanların yaşam kalitesini artırırken, daha güçlü bir ekonomik ve sosyal yapı inşa edilmesine de olanak tanır (Kaya, 2021, s. 89). Bu bağlamda, sosyal güvenlik politikalarının yalnızca bireysel fayda sağlamayı değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı güçlendirmeyi hedeflemesi gerekmektedir. İşverenler, çalışanlarına uzun vadeli bir güvence sunarak, yalnızca iş yerindeki verimliliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda topluma karşı sorumluluklarını da yerine getirir (Demir & Akpınar, 2019, s. 132).

İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), sosyal güvenlik ve işgücü sürdürülebilirliği arasındaki ilişkiyi stratejik bir bütünlük içinde ele almalıdır. Çalışanların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi ve haklarının korunması, iş gücünün istikrarını sağlamak açısından büyük bir öneme sahiptir. Özellikle esnek çalışma modellerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, sosyal güvenlik uygulamalarının çalışanların ihtiyaçlarına göre uyarlanması, İKY'nin öncelikleri arasında yer almalıdır (Yıldız & Kaya, 2020, s. 78). Çalışanların yalnızca finansal güvence değil, aynı zamanda iş-yaşam dengesi ve kişisel gelişim gibi konularda da desteklenmesi, hem iş yerindeki memnuniyeti artıracak hem de işletmelerin uzun vadeli hedeflerine ulaşmasını kolaylaştıracaktır. Bu süreç, sosyal güvenlik ve işgücü sürdürülebilirliği arasındaki güçlü bağı daha da pekiştirerek, toplumsal refahın artmasına önemli katkılar sağlayacaktır (Kaya, 2021, s. 93).

3. SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARININ İNSAN KAYNAKLARI YÖNETİMİNE ETKİSİ

3.1.İşçi Hakları ve Çalışma Koşulları

Sosyal güvenlik uygulamaları, çalışma koşullarının iyileştirilmesinde ve işçi haklarının korunması önemli bir rol oynar. İşçi hakları, bireylerin sosyal güvenlik sistemi çerçevesinde korunmasını ve adil çalışma şartlarına erişimini sağlayan temel işleyişlerinden biridir. Bu hakların koruma altına alınması, İnsan Kaynakları Yönetimi'nin (İKY) en önemli sorumluluk alanlarından biridir. Sosyal güvenlik uygulamaları, çalışanların sigorta durumu, iş sağlığı ve güvenliği, ücretlerin düzenlenmesi ve işten çıkarılma süreçleri gibi pek çok konuda direkt etkili olmaktadır. Türkiye'de sosyal güvenlik hakkı, Anayasa'nın 60. maddesiyle bir hak olarak tanınmış ve çalışanların sağlık, emeklilik ve işsizlik gibi tüm risklere karşı korunmasını hedeflemiştir. Bu bağlamda, İKY'nin sorumluluğu, çalışanların bu haklara erişimini sağlamak, sosyal güvenlik işlemlerini yasal düzenlemelere uygun bir şekilde yönetmek ve bu hakların sürekliliğini güvence altına almaktır (Kılıç, 2017, s. 378).

Sosyal güvenlik uygulamaları, işçi haklarının yasal yollarla da korunmasını sağlar. Çalışanların sigorta durumu, maaşların eksiksiz ve zamanında ödenmesi, fazla mesai ücretlerinin doğru hesaplanması ve işten ayrılma süreçlerinde tazminat gibi tüm haklarının korunması, sosyal güvenlik sisteminin temel faktörlerdir. Bu hakların şirket içinde hayata geçirilmesi, İKY'nin temel görevleri arasında yer alır. İşçi haklarının korunması, iş barışını sağlamakta ve çalışan bağlılığını artırmaktadır. Çalışma koşulları, çalışanların fiziksel ve psikolojik sağlığını doğrudan etkileyen bir unsurdur. Sosyal güvenlik uygulamaları, iş sağlığı ve güvenliği önlemleriyle işyerinde daha güvenli bir ortamın oluşturulmasına katkı sağlar. Türkiye'de 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, bu alanda önemli bir düzenleme olarak öne çıkmaktadır. Bu kanun kapsamında, iş kazalarının ve meslek hastalıklarının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması ve çalışanlara düzenli eğitim verilmesi, işletmeler için zorunlu hale getirilmiştir (Yılmaz, 2005, s. 77).

3.2.Çalışan Memnuniyeti ve Motivasyon

Sosyal güvenlik uygulamaları, çalışan memnuniyetini ve motivasyonunu doğrudan etkileyen kritik bir faktördür. Çalışanları sosyal güvenlik kapsamında korumak, işyerine olan bağlılıklarını artırır ve iş süreçlerine daha etkili katılımlarını sağlar. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu uygulamaların organizasyon içinde etkililiğini sağlamada ve çalışanların ihtiyaçlarını karşılamada stratejik bir rol üstlenir. Çalışan memnuniyeti, işyeri haklarının korunması ve ihtiyaçlarının karşılanmasıyla doğrudan bağlantılıdır. Sosyal güvenlik uygulamaları, sağlık

sigortası, emeklilik hakları ve işsizlik sigortası gibi temel ihtiyaçları garanti altına alarak memnuniyet düzeylerini artırır. Örneğin, düzenli prim ödemeleri ve çalışanlara sosyal sigorta aracılığıyla iş güvenliği sağlanması hem bireysel hem de kurumsal düzeyde olumlu sonuçlar verir. Bu tür uygulamalar, çalışanların işyerine olan güvenini artırarak uzun vadeli istihdam ilişkilerinin kurulmasını sağlar (Kılıç, 2017, s. 380).

Motivasyon, iş yerinde çalışanların başarısını şekillendiren görünmez bir güçtür. Bir çalışan, kendini güvende hissettiğinde ve geleceğe dair kaygılarını azalttığında, işine daha çok odaklanır ve verimli hale gelir. Bu noktada, sosyal güvenlik uygulamaları devreye girer. İş kazalarını önlemek, meslek hastalıklarının önüne geçmek ve çalışan sağlığını koruyacak önlemleri almak, sadece fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik anlamda da çalışanlara destek sağlar. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) ise bu güvenlik ağını kurmak ve güçlendirmek için önemli bir araçtır. Eğitim programları ve bilgilendirme toplantıları, çalışanların hem haklarını öğrenmelerine hem de iş yerinde daha rahat hissetmelerine yardımcı olur (Yılmaz, 2005, s. 78). Bununla birlikte, sosyal güvenlik haklarının düzenli bir şekilde gözden geçirilmesi ve çalışanlara doğru bir şekilde yansıtılması, güven duygusunu artırır. Bir çalışan, gelecekte karşılaşabileceği zorluklara karşı korunacağını bilirse, yalnızca işine daha iyi odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda iş yerine olan bağlılığı da güçlenir. Bu bağlılık, sadece bireysel performansı değil, aynı zamanda şirketin genel başarısını da olumlu yönde etkiler.

İKY'nin burada kritik bir rolü vardır: sosyal güvenlik uygulamalarını kuruma etkili bir şekilde entegre etmek ve çalışanların haklarını korumak. Bu, yalnızca bir zorunluluk değil, aynı zamanda uzun vadeli başarıyı destekleyen bir stratejidir. Çalışan memnuniyeti ve motivasyonu artırıldığında, kurumsal sürdürülebilirlik de aynı oranda gelişir. Çalışanların iş yerinde kendilerini güvende hissetmesi, yalnızca bireysel verimliliği değil, aynı zamanda kurumun genel başarısını da artırır. Sosyal güvenlik uygulamaları, hem çalışanlar hem de işverenler için bir kazan-kazan durumu yaratır; bu yüzden İKY'nin bu alana özel bir önem vermesi, iş dünyasında giderek daha hayati hale gelmektedir.

Sosyal güvenlik haklarının düzenli olarak gözden geçirilmesi ve çalışanlara doğru bir şekilde aktarılması, iş yerindeki güven duygusunu pekiştirir. Çalışanlar, karşılaşabilecekleri olası risklere karşı korunacaklarını bildiklerinde, yalnızca işlerine daha iyi odaklanmakla kalmaz, aynı zamanda iş yerine duydukları bağlılık da güçlenir. Dessler (2017), bu bağlamda çalışanların geleceğe dair kaygılarının azaltılmasının bireysel performansı olumlu etkilediğini ve işletmelerin genel başarısına katkı sağladığını ifade eder (Dessler, 2017. s. 154). İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), sosyal güvenlik sistemlerini kuruma entegre etmede hayati bir görev üstlenir. ILO (2020), çalışanların haklarının korunmasını yalnızca bir yasal zorunluluk değil, aynı zamanda kurumsal başarı için stratejik bir gereklilik olarak tanımlar (s. 48). İKY, bu süreçte sadece çalışan memnuniyetini artırmakla kalmaz; aynı zamanda kurumların sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmasında belirleyici bir rol oynar.

Robbins ve Judge (2019), çalışanların iş güvencesine dair olumlu algılar geliştirdiği organizasyonlarda bağlılık ve performans seviyelerinin belirgin biçimde arttığını vurgular

(Robbins, 2019, s. 212). Sonuç olarak, sosyal güvenlik uygulamaları, hem çalışanlar hem de işverenler için çift taraflı bir kazanç yaratır. İKY'nin bu alana öncelik vermesi, yalnızca bireysel verimliliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda kurumun uzun vadeli başarısını da destekler. Bu nedenle, çalışanların kendilerini güvende hissetmesi, iş yerindeki motivasyonu artıran ve kurumsal başarıya giden yolu açan en temel unsurlardan biri olarak öne çıkar.

3.3.İşveren Yükümlülükleri ve Yasal Çerçeve

Sosyal güvenlik uygulamaları, çalışanların temel haklarının korunması ve işverenlerin yasal yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi, çalışanların sağlık, emeklilik ve işsizlik gibi risklere karşı korunmasını sağlarken, işverenlere de bu hakların eksiksiz bir şekilde uygulanmasını zorunlu kılar (Kılıç, 2017, s. 379). İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu süreçte işverenlerin en önemli destek mekanizması olarak görev alır ve yasal uyumun sağlanmasında aktif bir rol oynar. İşverenlerin sosyal güvenlik kapsamındaki yükümlülükleri, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile açıkça tanımlanmıştır. Bu yükümlülükler, çalışanların Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) bildirilmesini, sigorta primlerinin düzenli ödenmesini, iş kazaları ve meslek hastalıkları için önleyici tedbirlerin alınmasını ve iş sağlığı ile güvenliği konusunda eğitimlerin verilmesini içerir (Kaya, 2019, s. 142). Bu uygulamaların hayata geçirilmesi, sadece çalışanların sosyal güvenlik haklarının korunmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda iş yerinde güvenli bir ortam yaratarak iş barışını güçlendirir.

Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi, Anayasa'nın 60. maddesi ile teminat altına alınmıştır. Ek olarak, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, işverenlerin çalışan sağlığını korumak ve iş kazalarını önlemek için gerekli önlemleri almasını zorunlu hale getirir. Yasal düzenlemelere uyum sağlanması, işletmelerin hem çalışan memnuniyetini artırmasını hem de uzun vadeli sürdürülebilirliğini destekler (Yılmaz, 2005, s. 78). Özellikle iş kazaları ve meslek hastalıkları gibi durumlarda, sosyal güvenlik haklarının eksiksiz uygulanması çalışan mağduriyetlerini azaltmada büyük bir rol oynar. Bu süreçte İKY, risklerin azaltılması ve yasal süreçlerin etkin yönetimi için gerekli politikaları koordine eder. İKY birimleri, prim ödemelerinin düzenli yatırılmasını ve iş sağlığı ile güvenliği politikalarının işletmeye entegrasyonunu sağlar. Aynı zamanda, çalışanların haklarının korunmasını garanti altına alarak, işverenin yasal risklerini en aza indirir ve kurumsal itibarını artırır (Şahin, 2020, s. 215).

Sosyal güvenlik uygulamaları, yalnızca çalışanların temel haklarının korunmasında değil, işverenlerin yasal sorumluluklarını yerine getirmesinde de merkezi bir öneme sahiptir. İKY, bu sürecin etkin yönetiminde stratejik bir rol üstlenerek hem çalışan memnuniyetini hem de işletmelerin sürdürülebilirliğini artıran bir yapı sunar. Sosyal güvenlik uygulamalarına yönelik bu sistematik yaklaşım, işletmelerin başarısına olduğu kadar toplumsal refaha da katkıda bulunur.

4. TÜRKİYE'DE İNSAN KAYNAKLARI PERSPEKTİFİNDEN SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARI

4.1. Mevcut Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları, çalışanların sosyal risklere karşı korunması ve iş güvencesinin sağlanması amacıyla geniş kapsamlı bir yasal zemine dayanmaktadır. Bu düzenlemeler, çalışanların haklarını güvence altına alırken, işverenlere de bu hakların uygulanması konusunda önemli yükümlülükler getirmektedir. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu yasal düzenlemelerin işletmelerde hayata geçirilmesinde önemli bir rol oynayarak işçi-işveren ilişkilerinin yasal çerçeveye uygun şekilde sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin temelini, 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, 4857 Sayılı İş Kanunu, 4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu ve Anayasa'nın 60. maddesi gibi yasal düzenlemeler oluşturmaktadır.

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu, Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin temelini oluşturur. Bu kanun, çalışanların sosyal sigorta kapsamına alınmasını, sigorta primlerinin düzenli olarak ödenmesini ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarını sağlamayı amaçlamaktadır. İşverenler, çalışanlarını Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) zamanında bildirmek ve prim ödemelerini düzenli olarak yapmakla yükümlüdür. Bu süreçte İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), çalışanların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi ve haklarının eksiksiz bir şekilde korunması konusunda işveren adına kritik bir rol oynar (Kılıç, 2017, s. 379).

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu, çalışanların sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamına sahip olmasını sağlama amacı taşır. Bu kanun çerçevesinde işverenler, iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önlemek için gerekli tedbirleri almak, iş sağlığı ve güvenliği standartlarını uygulamak ve çalışanlara düzenli eğitimler vermekle yükümlüdür. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu süreçte iş yerinde iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını etkin bir şekilde hayata geçirerek hem çalışanların korunmasını hem de işverenlerin yasal yükümlülüklerini yerine getirmesini destekler (Yılmaz, 2005, s. 77).

4857 Sayılı İş Kanunu, Türkiye'de çalışma hayatını düzenleyen temel yasal çerçeveyi oluşturur. Bu kanun, çalışma süreleri, fazla mesai, işten çıkarma prosedürleri, kıdem tazminatı ve ücret düzenlemeleri gibi kritik konuları kapsamaktadır. Kanunun amacı, işverenlerin çalışanların sosyal haklarını ihlal etmesini önlemek ve çalışma ilişkilerinin adil bir şekilde yürütülmesini

sağlamaktır. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu yasal düzenlemeler ışığında işçi-işveren ilişkilerini düzenleyerek iş barışını korumakta ve çalışanların haklarının eksiksiz bir şekilde gözetilmesini sağlamaktadır (Kılıç, 2017, s. 380).

4447 Sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu, işsiz kalan çalışanlara belirli bir süre boyunca gelir güvencesi sağlamayı amaçlamaktadır. İşverenler, çalışanlarının işsizlik sigortası primlerini düzenli şekilde ödemekle yükümlüdür. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu sürecin düzenli takibini yaparak çalışanların işsizlik durumunda haklarını tam ve eksiksiz bir şekilde kullanabilmelerini destekler.

Anayasa'nın 60. maddesi, sosyal güvenlik hakkını temel bir insan hakkı olarak tanımlayarak sosyal güvenlik uygulamalarının anayasal dayanağını oluşturur. Bu maddeye göre devlet, sosyal güvenlik sistemini kurmak ve işletmekle yükümlüdür. Anayasal çerçeve, sosyal güvenliğin temel ilkelerini belirlerken, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) birimlerinin bu hakların işletme içinde etkin bir şekilde uygulanmasını sağlaması büyük önem taşır. 2008 yılında gerçekleştirilen sosyal güvenlik reformları, Türkiye'deki sosyal güvenlik sisteminin daha etkin ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşmasını sağlamıştır. Bu reformlarla, farklı sosyal güvenlik kurumları tek bir çatı altında birleştirilmiş; çalışanların sağlık hizmetlerine erişimi, emeklilik hakları ve işsizlik sigortası gibi temel hakları iyileştirilmiştir. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu reformların işletmelerde uygulanmasında önemli bir rol üstlenerek çalışanların bu haklardan tam anlamıyla yararlanmalarını desteklemiştir. Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları, çalışanların sosyal haklarını korurken işverenlerin yasal yükümlülüklerini de açık bir şekilde tanımlamaktadır. İKY, bu düzenlemelerin işletmelerde uygulanmasını sağlayarak hem çalışanların haklarını güvence altına almakta hem de işverenlerin yasal sorumluluklarını yerine getirmelerini sağlamaktadır.

4.2. Özel Sektör ve Kamu Uygulamaları Karşılaştırması

Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları, kamu ve özel sektör çalışanlarının sosyal haklarını koruma amacıyla farklı yöntemlerle hayata geçirilmektedir. Sosyal güvenlik politikalarının uygulanış şekli, hizmet sunumu ve çalışan deneyimleri açısından kamu ve özel sektör arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu farklılıkları göz önünde bulundurarak her iki sektörde de çalışan haklarının korunmasını ve sosyal güvenlik sistemlerinin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamada kritik bir rol oynamaktadır. Kamu sektöründe sosyal güvenlik uygulamaları, daha kurumsal ve kapsamlı bir yapıya sahiptir. Kamu çalışanları, iş güvencesi, emeklilik hakları ve sosyal yardımlar gibi önemli avantajlardan yararlanabilmektedir. Bu durum, çalışanların iş tatmini ve bağlılık düzeylerini artırarak performanslarını olumlu yönde etkilemektedir. Özellikle güçlü iş güvencesi, kamu çalışanlarının işten çıkarılma endişesi yaşamadan uzun süreli istihdamlarını sürdürebilmelerine olanak tanımaktadır (Özer & Bayansar, 2021, s. 420).

Özel sektörde sosyal güvenlik uygulamaları, genellikle esneklik ve maliyet odaklı bir anlayışla yürütülmektedir. Sosyal güvenlik primleri, işveren ve çalışan arasında paylaştırılmakta, bu da işletmelerin maliyetlerini doğrudan etkilemektedir. Özel sektörde işten çıkarılma süreçlerinin

daha esnek olması, çalışanlar arasında iş güvencesiyle ilgili endişelerin kamu sektörüne kıyasla daha yaygın olmasına yol açmaktadır. Ayrıca, sağlık hizmetleri ve diğer sosyal haklar açısından özel sektör çalışanlarının sahip olduğu imkanlar, kamu sektörüyle karşılaştırıldığında genellikle daha sınırlı kalmaktadır (Sobacı, 2022, s. 280). Hizmet sunumu ve finansman yöntemleri açısından kamu ve özel sektör arasında belirgin farklar bulunmaktadır. Kamu sektörü çalışanları, genellikle devlet tarafından sunulan sağlık hizmetlerinden faydalanırken, özel sektörde sağlık hizmetleri çoğunlukla genel sağlık sigortası ve özel sigortalar aracılığıyla finanse edilmektedir. Bu durum, sağlık hizmetlerine erişim ve hizmet kalitesi bakımından sektörel farklılıklar yaratmaktadır. Kamu-özel işbirliği modellerinin yaygınlaşması, özellikle sağlık sektöründe hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik olumlu gelişmelere imkan tanımış olsa da, bu modeller bazı durumlarda maliyet artışlarına ve yönetimsel zorluklara yol açabilmektedir (Bektemür ve ark., 2018, s. 105).

Bu bağlamda Türkiye'de kamu ve özel sektör sosyal güvenlik uygulamaları arasında belirgin farklılıklar mevcuttur. Kamu sektörü, çalışanlarına daha geniş kapsamlı haklar ve güvenceler sunarken, özel sektör uygulamaları daha esnek ve maliyet odaklı bir yapıya sahiptir. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY), bu farklılıkları dikkate alarak, çalışanların sosyal güvenlik haklarının korunmasını, iş tatmininin artırılmasını ve sosyal güvenlik sistemlerinin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamayı amaçlamalıdır.

4.3. Üçüncü Sektörde Sosyal Güvenlik ve İnsan Kaynakları

Üçüncü sektör, kâr amacı gütmeyen ve toplumsal fayda sağlamayı hedefleyen sivil toplum kuruluşları, dernekler ve vakıflardan oluşmaktadır. Ancak bu sektörde sosyal güvenlik uygulamaları ve insan kaynakları yönetimi açısından belirgin zorluklar yaşanmaktadır. Türkiye'de üçüncü sektör, finansal kaynak eksiklikleri ve kurumsallaşma sorunları nedeniyle çalışanlarının sosyal güvenlik haklarını tam anlamıyla yerine getirememekte, bu durum hem çalışanların haklarını hem de sektörün sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Yıldız & Akpınar, 2020, s. 48).

Üçüncü sektörde çalışanların sosyal güvenlik haklarına erişimi, sektörün genel yapısı ve finansal imkanlarıyla sınırlıdır. Çoğunlukla gönüllülük esasına dayalı bir modelle faaliyet gösteren bu sektör, profesyonel istihdamda sosyal güvenlik primlerini düzenli olarak ödeyememekte ve bu durum, çalışanların emeklilik, sağlık ve işsizlik sigortası gibi temel haklardan yararlanmasını güçleştirmektedir (Yıldız & Akpınar, 2020, s. 52). Özellikle sigorta primlerinin ödenmemesi veya eksik ödenmesi, çalışanların sosyal risklere karşı korunmasında önemli boşluklar yaratmaktadır (Demir & Kaya, 2019, s. 218). Ayrıca, üçüncü sektörde insan kaynakları yönetimi süreçlerinin kurumsallaşamamış olması, sosyal güvenlik uygulamaları üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır. İnsan kaynakları politikalarının yeterince gelişmemesi, hem çalışanların haklarını hem de sosyal güvenlik sistemine uyumu zayıflatmaktadır. Örneğin, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının yasal düzenlemelere uygun şekilde uygulanmaması, çalışanların iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı korunamamasına neden olmaktadır. Bu durum, sadece çalışanların refahını tehlikeye atmakla kalmaz, aynı

zamanda kuruluşların uzun vadeli başarısını da riske sokmaktadır (Demir & Kaya, 2019, s. 222).

Bu bağlamda, İnsan Kaynakları Yönetimi, üçüncü sektörde sosyal güvenlik haklarının korunması ve çalışanların ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli bir rol oynamaktadır. İnsan kaynakları birimleri, çalışanların sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi, primlerin düzenli ödenmesi ve iş sağlığı ile güvenliği politikalarının uygulanması gibi temel görevleri üstlenmelidir. Ayrıca, gönüllüler ile profesyonel çalışanlar arasında bir denge kurarak sektördeki istihdam modelinin daha sürdürülebilir olmasını sağlamak mümkün olacaktır (Yıldız & Akpınar, 2020, s. 54). Üçüncü sektörde sosyal güvenlik uygulamaları ve insan kaynakları süreçleri, sektörün yapısal sorunları ve finansal kısıtlamaları nedeniyle çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. İnsan Kaynakları Yönetimi, bu zorlukların üstesinden gelinmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Etkin bir İKY yaklaşımı, çalışanların sosyal güvenlik haklarından tam olarak faydalanmalarını sağlarken, aynı zamanda üçüncü sektör kuruluşlarının kurumsallaşmasına ve sürdürülebilirliğine önemli katkılar sunacaktır (Demir & Kaya, 2019, s. 224).

Üçüncü sektörde sosyal güvenlik ve insan kaynakları süreçlerinin geliştirilmesi, çalışanların temel haklarının korunmasının ötesinde, toplum refahı açısından da önemli bir etki yaratmaktadır. Sosyal güvenlik uygulamalarının eksiksiz hayata geçirilmesi, çalışanların sektöre olan bağlılığını ve iş motivasyonunu artırmakta, böylece sektörde üretilen hizmetlerin niteliği yükselmektedir (Yıldız & Akpınar, 2020, s. 54). Ancak bu yalnızca bireysel düzeyde değil, aynı zamanda toplumun genel işleyişinde de olumlu sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, çalışanların sosyal güvencelerinin sağlandığı bir yapı, sektördeki istihdamı artırarak daha geniş kitlelere hizmet verilmesine olanak tanıyabilir (Demir & Kaya, 2019, s. 224).

Üçüncü sektörün, sosyal adaletin güçlendirilmesine ve toplumsal dayanışmanın artırılmasına yönelik büyük bir potansiyeli vardır. İnsan kaynakları yönetimi birimlerinin aktif çalışması, çalışanların sosyal güvenlik sistemine entegrasyonunu sağlamanın yanı sıra, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarını standartlara uygun şekilde hayata geçirerek hem bireysel hem de toplumsal faydayı artırmaktadır (Kaya, 2021, s. 89). Bu bağlamda, üçüncü sektör kuruluşlarının finansal kaynaklarını çeşitlendirecek ve insan kaynakları süreçlerini profesyonelleştirecek adımlar atılması, hem sektörün sürdürülebilirliğini güçlendirecek hem de toplumsal refah düzeyini yükseltecektir (Yıldız & Akpınar, 2020, s. 56).

5. SOSYAL GÜVENLİK UYGULAMALARINDAKİ ZORLUKLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Sosyal güvenlik uygulamaları, toplumdaki bireylerin belirli risklere karşı haklarının korunması ve işletmelerin yasal sorumluluklarını yerine getirmesi bakımından kritik bir öneme sahiptir. Ancak, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin verimli bir şekilde uygulanması sürecinde İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) birtakım sorunlarla karşılaşabiliyor. Mevzuatın karmaşıklığı, ekonomik sorunlar, sisteme ayrılan kaynak yetersizlikleri, kayıt dışı çalışmanın artması ve iş sağlığı ile güvenliği politikalarındaki eksiklikler, İKY'nin sosyal güvenlik sistemine uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır.

Bu sorunların başında sosyal güvenlik mevzuatı karmaşıklığı gelir. Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi, sosyal sigortalar ve genel sağlık sigortası kanunları gibi güçlü ve kapsamlı kanun ve düzenlemelere dayanmakta olup, bu kanun ve düzenlemelerin sık sık değişmesi işletmelerin uyum çabalarını zorlaştırmaktadır. Değişen yasal düzenlemelere uyumun zorluğu, prim ödemelerinin düzensiz olması ve çalışanların eksik şekilde sigortalanması gibi sorunlara yol açmaktadır, bu da işletmelerin sistemi takip edememelerine ve yasal denetimlerde ciddi yaptırımların uygulanmasına sebep olmaktadır (Demir & Kaya, 2020, s. 124). İkinci önemli sorun, sisteme ayrılan kaynakların yetersizliğidir. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ), sigorta primlerini ödeme ve sistemin politikalarını hayata geçirme konusunda yetersiz kalmakta olup gerekli finansal altyapıyı oluşturamamaktadır. Bu gibi sorunlar, çalışanların sosyal güvenlik haklarını koruyamaz ve kapsamlı altyapının oluşmasına engel olarak işletmelerin kurumsal itibarını zedelemektedir. Yetersiz finansal kaynaklar çalışan memnuniyetini ve iş güvencesini olumsuz etkileyerek işletmenin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir (Yıldız & Akpınar, 2021, s. 53).

Sosyal güvenlik uygulamalarında karşımıza çıkan bir diğer sorun kayıt dışı çalışmadır. Bazı belli sektörlerde bu çok yaygındır ve bu sorun, çalışanların sosyal güvenlik sitemine dâhil edilmesini engelleyerek hem çalışanların haklarının korunmasını garanti edemez hem de işletmelerin sisteme uyumluluğunu tehlikeye atmaktadır. Maalesef kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu işletmelerde, çalışanlar sosyal güvence haklarından mahrum kalmakta ve bu da güvensiz bir istihdam ortamı yaratmaktadır. . İKY, bu sorunları önlemek için işe alım ve istihdam

süreçlerinde yasal prosedür ve gerekliliklere uygun hareket etmeli ve kayıtlı istihdamı teşvik etmelidir (Kurt & Aslan, 2019, s. 193). Sistemin sorunlarından biri de iş sağlığı ve güvenliği için yanlış ve eksik politikalar uygulamaktır. Çeşitli iş kazalarını ve meslek hastalıklarını önleyici tedbirler almamakla beraber, çalışanların fiziksel ve psikolojik sağlığı göz ardı edilmektedir bu da işletmelerin sürdürülebilirliğine zarar vermektedir. İKY, iş sağlığı ve güvenliği kültürünü yaygınlaştırmalı ve bu alandaki politika ve uygulamalar için altyapıyı güçlendirmeyi sağlayarak çalışanların güvenli bir çalışma ortamında bulunmasını temin etmelidir (Çelik & Demir, 2022, s. 88).

Bu sorunları aşabilmek ve sosyal güvenceyi oluşturabilmek için İKY'nin doğru politikalarla ve etkin bir strateji ile hareket etmesi gerekmektedir. Sosyal güvenlik mevzuatına yönelik düzenli eğitimlerin sağlanması, işletmelerin sistemdeki yasal değişikliklere daha hızlı uyum göstermesini sağlayabilir. Sosyal güvenlik teşviklerinden yararlanılması ve finansal kaynakları etkin kullanmak, işletmelerin sosyal güvenlik primlerini düzenli olarak ödemelerine yardımcı olabilir. Sosyal güvenlik sisteminde kayıt dışı istihdamı önlenmek için ise şeffaf bir şekilde yasal denetimleri arttırmak ve caydırıcı yaptırımlar uygulamak önem taşımaktadır. Ayrıca, iş sağlığı politikalarının etkin ve doğru şekilde uygulanması için işletmelerde düzenli eğitim programlarının gerçekleştirilerek iş sağlığı bilinci oluşturulması ve iş güvenliği süreçlerinin sıkça denetimlerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu önlemler, hem çalışanların kapsamlı sosyal haklarının korunmasını hem de işletmelerin yasal uyumluluğunu destekleyecektir.

5.1. Sosyal Güvenlik Sisteminin Güçlendirilmesi İçin Öneriler

Sosyal güvenlik sistemleri, çalışanların sosyal risklere karşı korunması, iş güvencesinin sağlanması ve toplumun genel refah seviyesinin artırılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Ancak Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları, mevzuatın karmaşıklığı, kayıt dışı istihdam, finansal yetersizlikler ve uygulama eksiklikleri gibi önemli zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu sorunların üstesinden gelmek ve sosyal güvenlik sistemini güçlendirmek için bir dizi önlemin uygulanması gerekmektedir.

Sosyal güvenlik mevzuatının karmaşık ve sürekli değişen yapısı, işletmelerin uyum sağlamakta güçlük çekmesine neden olmaktadır. Mevzuatın sadeleştirilmesi ve uygulama süreçlerinin basitleştirilmesi hem işletmelerin hem de çalışanların sosyal güvenlik haklarını daha verimli bir şekilde kullanmalarına imkân tanıyacaktır (Demir ve Kaya, 2020, s. 125). Ayrıca, mevzuata erişimi kolaylaştırmak ve işletmelerin değişikliklere uyum sağlamasını desteklemek için dijital platformların etkin bir şekilde kullanılması önemlidir. Bunun yanı sıra, mevzuat değişiklikleri hakkında düzenli eğitim programlarının sunulması, işletmelerin yasal yükümlülüklerini yerine getirmelerine yardımcı olacaktır (Demir ve Kaya, 2020, s. 128).

Kayıt dışı istihdam, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini tehlikeye atan önemli bir sorundur. Bu durum, çalışanların sosyal haklardan mahrum kalmasına ve devletin prim gelirlerinde büyük kayıplara yol açmaktadır. Kayıt dışı istihdamın azaltılması için denetimlerin güçlendirilmesi ve caydırıcı cezaların uygulanması gerekmektedir (Kurt ve Aslan, 2019, s. 195). Ayrıca, kayıtlı çalışmayı teşvik eden politikaların geliştirilmesi de büyük önem

taşımaktadır. Özellikle küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik teşviklerin sunulması, kayıtlı istihdamı ekonomik açıdan daha cazip hale getirebilir (Kurt ve Aslan, 2019, s. 197). Sosyal güvenlik sisteminin finansal sürdürülebilirliği, çalışanlara sunulan hizmetlerin sürekliliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Prim tahsilat oranlarının artırılması, ödeme süreçlerinin düzenli bir şekilde denetlenmesi ve sosyal güvenlik açıklarının en aza indirilmesi için daha etkili politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, devletin sosyal güvenlik sistemine ayrılan kaynakları artırması ve işverenlere sunulan teşviklerin daha verimli bir şekilde yönetilmesi önemlidir (Yıldız ve Akpınar, 2021, s. 55).

İş sağlığı ve güvenliği politikalarının geliştirilmesi, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi açısından önemli bir adımdır. İş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi, çalışanların sağlık ve güvenliklerinin korunmasına önemli katkılar sunacaktır (Çelik ve Demir, 2022, s. 90). İşverenler ve çalışanlar için düzenli eğitim programları sunulması ve iş sağlığı ile güvenliği kültürünün işletmelerde yaygınlaştırılması, bu politikaların etkinliğini artıracaktır. Ayrıca, iş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının düzenli olarak denetlenmesi, iş kazalarının önlenmesinde ve çalışanların güvenli bir ortamda çalışmalarının sağlanmasında önemli bir rol oynamaktadır (Çelik ve Demir, 2022, s. 92).

Son olarak, sosyal güvenlik hakları ve yükümlülükleri konusunda farkındalığın artırılması büyük önem taşımaktadır. Çalışanlar ve işverenler, sosyal güvenlik sisteminin işleyişi hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığında hem hakların korunması hem de yükümlülüklerin yerine getirilmesi zorlaşmaktadır. Bu nedenle, sosyal güvenlik haklarına ilişkin bilinçlendirme kampanyaları ve eğitim programlarının daha geniş bir şekilde uygulanması gerekmektedir (Demir ve Kaya, 2020, s. 130). Eğitim çalışmaları, çalışanların kendi haklarını koruma bilincini artırırken, işverenlerin de yasal uyumluluğunu sağlamasını kolaylaştıracaktır. Sonuç olarak, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi için mevzuatın sadeleştirilmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması, finansal sürdürülebilirliğin sağlanması, iş sağlığı ve güvenliği politikalarının iyileştirilmesi, dijitalleşmenin artırılması ve eğitim faaliyetlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu önerilerin uygulanması, çalışanların sosyal haklarının korunmasını ve sosyal güvenlik sisteminin uzun vadeli sürdürülebilirliğini destekleyecektir.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu makalede, Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamalarının işveren yükümlülükleri ve İnsan Kaynakları Yönetimi'nin (İKY) bu süreçteki rolü ele alınmıştır. Sosyal güvenlik sistemlerinin etkili bir şekilde uygulanması, yalnızca çalışanların haklarının korunması ve iş yerindeki güvenlik ve refah seviyesinin artırılmasını sağlamakla kalmaz; aynı zamanda işletmelerin yasal sorumluluklarını yerine getirmelerine olanak tanır. Bulgular, İKY birimlerinin bu süreçte kritik bir ara yüz olarak görev yaptığını ve sosyal güvenlik politikalarının uygulanmasında stratejik bir rol oynadığını göstermektedir. Türkiye'de sosyal güvenlik uygulamaları, kamu, özel ve üçüncü sektörlerde farklı yaklaşımlarla uygulanmakta, ancak bu süreçlerde çeşitli zorluklar yaşanmaktadır. Bu çalışmada, sosyal güvenlik sisteminin mevcut durumu incelenmiş, karşılaşılan sorunlar ve bu sorunların çözülmesine yönelik öneriler sunulmuştur.

Araştırma bulguları, sosyal güvenlik sistemindeki temel sorunların mevzuatın karmaşık yapısı, kayıt dışı istihdam, finansal sürdürülebilirlik problemleri ve iş sağlığı ile güvenliği uygulamalarındaki eksiklikler olduğunu ortaya koymaktadır. Kamu sektörü, çalışanlarına daha kapsamlı haklar sunarken, özel sektör daha esnek ve maliyet odaklı uygulamalarla dikkat çekmektedir. Üçüncü sektör ise finansal kaynak yetersizlikleri ve kurumsallaşma eksiklikleri nedeniyle sosyal güvenlik uygulamalarında ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu bağlamda, İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) birimlerinin, çalışanların haklarını koruma ve işletmelerin yasal uyumluluğunu sağlama görevindeki rolü büyük önem taşımaktadır. Mevzuatın karmaşık yapısı, sosyal güvenlik sisteminde karşılaşılan en önemli sorunlardan biridir. Türkiye'deki sosyal güvenlik mevzuatındaki sürekli değişiklikler, işletmelerin bu düzenlemelere uyum sağlamasını zorlaştırmakta ve uygulamalarda aksaklıklara yol açmaktadır. Bu durum, çalışanların haklarını tam olarak kullanmalarını engelleyerek işletmelere cezai yaptırımlar getirebilmektedir. Ayrıca, kayıt dışı istihdam, Türkiye'de sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilirliğini tehdit eden bir diğer kritik sorundur. Kayıt dışı çalışanlar, sosyal güvenlik haklarından mahrum kalmakta ve bu da toplumsal eşitsizlikleri artırarak sistemin finansal yapısını zayıflatmaktadır. Finansal sürdürülebilirlik, sosyal güvenlik sisteminin uzun vadeli işleyişi için kritik bir diğer unsurdur. Yetersiz prim tahsilatları, sistemin açık vermesine ve

çalışanların haklarının tam anlamıyla korunamamasına yol açmaktadır. İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarındaki eksiklikler de sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini olumsuz yönde etkilemektedir. İş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi için gerekli önlemlerin alınmaması, sadece çalışanların sağlığını tehlikeye atmakla kalmaz, aynı zamanda işletmelerin itibarını ve verimliliğini de olumsuz etkiler.

Bu bulgular ışığında, sosyal güvenlik sisteminin güçlendirilmesi için çeşitli öneriler geliştirilmiştir. Öncelikle, mevzuatın sadeleştirilmesi ve işletmelere yönelik eğitim programlarının yaygınlaştırılması gerekmektedir. Bu sayede işletmeler, yasal düzenlemelere daha kolay uyum sağlayacak ve çalışan haklarının korunması daha etkin bir şekilde sağlanacaktır. Kayıt dışı istihdamın azaltılması amacıyla denetimlerin sıklaştırılması ve caydırıcı cezaların etkin bir şekilde uygulanması önemlidir. Ayrıca, finansal sürdürülebilirliği sağlamak için prim tahsilat oranlarının artırılması ve devletin sosyal güvenlik sistemine yönelik kaynak tahsisini yükseltmesi gerekmektedir. İş sağlığı ve güvenliği uygulamalarının güçlendirilmesi, çalışanların güvenli çalışma koşullarına kavuşmalarını sağlayarak iş kazalarını ve meslek hastalıklarını en aza indirecektir. Dijitalleşmenin teşvik edilmesi, sosyal güvenlik işlemlerinin daha hızlı ve etkin bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayarak sistemin verimliliğini artıracaktır.

Bu bağlamda sosyal güvenlik sistemi, bireylerin yaşam kalitesini korumak ve toplumun genel refahını artırmak için kritik bir rol oynamaktadır. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) birimleri, çalışanların sosyal güvenlik haklarının korunmasında ve işletmelerin yasal yükümlülüklerini yerine getirmesinde kilit bir rol üstlenmektedir. Mevzuatın sadeleştirilmesi, kayıt dışı istihdamın azaltılması, finansal sürdürülebilirliğin sağlanması ve iş sağlığı politikalarının güçlendirilmesi gibi stratejik önerilerin uygulanması, sosyal güvenlik sisteminin etkinliğini artırarak toplumun genel refahına olumlu katkılar sağlayacaktır. Gelecekte yapılacak araştırmalar, sosyal güvenlik sistemindeki bölgesel farklılıklar ve sektörel uygulamaların daha derinlemesine incelenmesine odaklanabilir. Ayrıca, dijitalleşmenin sosyal güvenlik uygulamaları üzerindeki etkileri ve üçüncü sektör çalışanlarının sosyal haklara erişimi üzerine yapılacak çalışmalar, sistemin iyileştirilmesine yönelik daha kapsamlı ve etkili politikaların geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Sonuç olarak, sosyal güvenlik uygulamaları ve İKY süreçleri, bireylerin güvenliğini artıran ve işletmelerin başarısını destekleyen bir yapı sunmaktadır. Bununla birlikte, bu mekanizmaların topluma olan katkısı da göz ardı edilmemelidir. Çalışan refahının artması, daha üretken ve huzurlu bir toplumun oluşmasına olanak sağlar. Bu bağlamda, sosyal güvenlik ve İnsan Kaynakları Yönetimi yalnızca iş yerlerinin değil, toplumun genel refahının da teminatı olarak görülmelidir. Sosyal güvenlik sistemlerinin yalnızca bireysel düzeyde değil, geniş çapta toplumun huzuruna ve ekonomik gelişimine sağladığı katkıların altını çizmektedir. Sosyal güvenlik politikalarının kapsamlı bir şekilde uygulanması, bireylerin haklarını korurken toplumsal dayanışmayı ve refahı artıran bir yapıyı destekler.

KAYNAKÇA

5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu.

6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu.

Anahtar Kelimeler: En Az 3 Anahtar Kelime yazılması gerekmektedir.

Bektemür, Ş., Yılmaz, S., Arslanoğlu, M., Beylik, U., & Adaş, M. (2018). Türkiye'de sağlık hizmetleri finansman yöntemleri. Selçuk Sağlık Dergisi, 1(2), 102-110.

Çelik, S., & Demir, F. (2022). İş sağlığı ve güvenliği yönetiminde insan kaynakları rolleri. İş Sağlığı Araştırmaları Dergisi, 3(2), 85-100.

Demir, A. & Akpınar, S. (2019). Sosyal Güvenlik Politikaları ve İş Gücü Yönetimi. İstanbul: Eğitim Kitabevi.

Demir, Z., & Kaya, O. (2020). Sosyal güvenlik mevzuatının işletmelerde uygulanması: Zorluklar ve çözüm önerileri. Çalışma Hayatı ve Sosyal Politika Dergisi, 5(3), 120-135.

Dessler, G. (2017). Human Resource Management (15th ed.). Pearson.

Evcimen, C., Çakıcı, A., & Aysen, B. (2022). İnsan kaynakları yöneticilerinin perspektifinden insan kaynakları uygulamalarında karşılaşılan sorunlar. İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi, 4(1), 35-52.

Hasanhanoğlu, C. (2020). Güvenli işyeri yaratılmasında insan kaynakları yönetiminin önemi ve işletme verimliliği açısından iş sağlığı ve güvenliği faaliyetlerine ekonomik katkısı. Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi, 3(9), 2-17.

International Labour Organization (ILO). (2020). Social Protection for Workers: Policy Insights and Recommendations. ILO Publications.

Işık Erol, G. (2016). Sosyal Güvenlik Sistemleri ve İş Gücü Yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları.

Işık Erol, S. (2016). İşgücü piyasaları ve sosyal güvenlik sistemindeki yapısal değişimler neticesinde kadınların emeklilik güvencesizliği. Kesit Akademi Dergisi, 6, 144-163.

Kaya, H. (2019). Sosyal Güvenlik Sistemleri ve Türkiye Uygulamaları. İstanbul: Eğitim Kitabevi.

Kaya, H. (2021). Toplumsal Refah ve İş Gücü Sürdürülebilirliği. Bursa: Nilüfer Yayıncılık.

Kılıç, M. (2017). Sosyal güvenlik hakkının kapsamı ve sınırı. İş ve Hayat Dergisi, 3(5), 378-398.

Kurt, A., & Aslan, M. (2019). Kayıt dışı istihdam ve insan kaynakları yönetimi üzerine etkileri. Sosyal Bilimler Dergisi, 6(4), 190-205.

Özer, M. A., & Bayansar, R. (2021). Türkiye'de kamu özel ortaklığı modelinin uygulama alanları üzerine değerlendirmeler. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (68), 415-436.

Robbins, S. P., & Judge, T. A. (2019). Organizational Behavior (18th ed.). Pearson.

Sobacı, F. (2022). Sağlık çalışanları gözünden özel sektör ve kamu sektörü karşılaştırması: Covid-19 ekseninde nitel bir araştırma. TOGÜ Sağlık Bilimleri Dergisi, 2(3), 275-289.

Şahin, A. (2020). İş Sağlığı ve Güvenliği: Teori ve Uygulama. Bursa: Nilüfer Yayıncılık.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Madde 60.

Yıldız, E. & Kaya, H. (2020). Esnek Çalışma Modelleri ve Sosyal Güvenlik. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yıldız, E., & Akpınar, B. (2020). Sivil toplum kuruluşlarında çalışanların sosyal güvenlik hakları. Sosyal Politika Araştırmaları Dergisi, 4(2), 45-60.

Yıldız, E., & Akpınar, B. (2021). Türkiye'de KOBİ'lerde sosyal güvenlik uygulamaları. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 9(1), 50-67.

Yılmaz, G. (2005). İş Sağlığı ve Güvenliği Perspektifinden Sosyal Güvenlik Uygulamaları. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yılmaz, M. K. (2005). 4857 sayılı yasa ile insan kaynakları yönetiminin iş güvenliğine yaklaşımı. Çalışma ve Toplum Dergisi, 2005(4), 77-88.

Yuvalı, E. (2020). Sosyal politika aracı olarak sosyal güvenlik kavramı. İş ve Hayat Dergisi, 6(11), 1-15.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNDE TÜKETİCİ DAVRANIŞLARININ AYAK İZLERİ

Öğr.Gör.Dr. Nihal Gökçe

Hitit Üniversitesi

nihalgokce@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0030-658X

ÖZET

Sınırsız olan insan ihtiyaçlarını karşılamada kıt kaynakların alternatif kullanım yollarını inceleyen sosyal bilim dalı olarak tanımlanan ana akım iktisat bugün insanın doğa ile olan anlamsız ve sonucunun mutlaka insanlık aleyhine olacağı mücadelesinin temelindeki düşünceyi beslemektedir. Oysa ki tanımın bizzat kendisi baştan sorunlu olup, hukuken "mutlak butlan" olarak tabir edilen durumla benzerlik oluşturduğundan geçersiz sayılması ve hatta insanoğlu[282] tarafından reddedilmesi gerekmektedir. Nihayetinde sınırsız olan bir şeyin sınırlı başka bir şeyle karşılanması mümkün olmayıp, iktisadın bu minvalde tanımlanmasının gereğini oluşturan dayanakta bir bozukluk bulunmaktadır. Bireyin "iyilik" halini yalnızca maddi kaynaklarının "iyilik" haliyle örtüştüren ana akım iktisat mutluluğu ölçülebilir ve kıyaslanabilir kriterlere bağlamaktadır. Bu düşünce biçiminin bir yansıması olarak doğaya karşı girişilen mücadelenin gözle görülür sonuçları arasında çevresel tahribat ve iklim değişikliği yer almaktadır. İklim değişikliğinin yol açtığı felaketler her yıl büyük maddi hasarlara ve can kayıplarına neden olmaktadır. Aynı zamanda ekosistemler ciddi zarar görmekte ve biyoçeşitlilik artan bir hızda azalmaktadır. Bu çalışmada tüketici davranışlarının iklim değişikliğine olan etkileri ele alınacaktır. Çalışma yeryüzündeki canlı yaşamını tehdit edecek boyutlara gelen iklim değişikliğinin etkilerinin tersine çevrilmesi için mutlaka insanın tüketim alışkanlıklarını ve bunun altında yatan düşünce biçimini değiştirmesi gereğine vurgu yapması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Ana akım iktisat, çevresel tahribat, iklim değişikliği, sera gazı emisyonları, tüketici davranışları.

FOOTPRINTS OF CONSUMER BEHAVIOR IN CLIMATE CHANGE

Lecturer Dr. Nihal Gökçe

Hitit University

[282] Bu çalışmada "insanoğlu" kavramında yer alan "oğul" ifadesi "evlat" manasında kullanılmış olup, cinsiyetçi bir anlam taşımamaktadır. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.academia.edu/34669726/O%C4%9Ful_ve_O%C4%9Flan_S%C3%B6zc%C3%BCkleri_%C3%9Czerine_Hatice_ASAN_docx (Asan, 2024: 1-22).

nihalgokce@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0030-658X

ABSTRACT

Mainstream economics, which is defined as the social science that examines alternative uses of limited resources to meet limitless human needs, today perpetuates the idea at the heart of the senseless and ultimately detrimental struggle between humanity and nature. However, the very definition itself is problematic, resembling a situation akin to "absolute nullity" in legal terms, making it invalid and even subject to rejection by humanity. Ultimately, it is impossible for something limitless to be met by a limited resource, indicating a flaw in the foundation that necessitates such a definition of economics. Mainstream economics associates an individual's state of "well-being" solely with the state of their material resources, linking happiness to measurable and comparable criteria. As a reflection of this mindset, the evident outcomes of the struggle against nature include environmental destruction and climate change. The disasters caused by climate change annually lead to substantial material damages and loss of lives. Additionally, ecosystems are severely damaged, and biodiversity is declining at an alarming rate. This study will address the effects of consumer behavior on climate change. The study is significant as it emphasizes the necessity for a change in consumption habits and the underlying mindset to reverse the impacts of climate change, which is threatening life on Earth.

Key Words: Mainstream economics, environmental destruction, climate change, greenhouse gas emissions, consumer behavior.

GİRİŞ

Bugün hangi üniversitenin iktisat bölümünde derse girerseniz girin şu tanımı ya da benzerini mutlaka duyarsınız: "İktisat, sınırsız olan insan ihtiyaçlarını karşılamada kıt kaynakların alternatif kullanım yollarını inceleyen bir sosyal bilim dalıdır". Oysa ki aynı ana akım iktisat sıra "kıt kaynaklar"ın tanımına geldiğinde işgücünü diğer bir deyişle insanı "kıt" olarak kabul etmektedir. Sayısı belli yani sınırlı olan insan nasıl hem kıt kaynaklardan –üretim faktörlerinden- birinin bizzat kendisi hem de sınırsız ihtiyaçların esas öznesi olabilmektedir. Kendi içinde büyük bir çelişkiyi barındıran bu tanım kapitalist sistemin, istekleri ihtiyaç algısına dönüştürerek her şeyi hızla tüketen ve tükettikçe mutsuzlaşan, mutsuzlaştıkça daha fazla alışveriş yapan bir kitle yaratmak istemesinin tezahürüdür ve başarılı da olmuştur. Egemenliğini sürdürmek için sürekli artan tüketime ihtiyaç duyan kapitalizm böylelikle insanın doğal kaynakları yok eden ve tüketimi gösteriş ölçüsü haline getiren maddeci bir varlığa dönüşümünü hızlandırmıştır.

Reklam ve pazarlama dünyası, moda sektörü ve markalar tüketim çılgınlığını destekleyici pek çok done sunmaktadır. "Kullananların %90'ı bu ürünü öneriyor", "Bu ürünü kullanmayan kaldı

mı", "Hayatınızı kolaylaştırın", "Güzelliğin sırrı", "Bu yıl çok moda", "Neden sizin de olmasın" gibi cümlelere sürekli olarak maruz kalan tüketici ürünü satın almaya odaklanmakta ve ürünü aldıktan sonra dikkatini başka bir ürünü satın almaya yöneltmektedir. Bu süreç bazen öyle bir noktaya gelmektedir ki, tüketici evlere, gardıroplara sığamamakta ve eşya uğruna mekân değişimine kadar gidebilmektedir. Yaşamın sunduğu manevi ve estetik değerleri kaçırmak pahasına girişilen bu yolculuk iklim değişikliğinin de esas sorumlusudur.

TÜKETİM TOPLUMUNDAN TÜKENEN DOĞAYA

"Kapitalizm üretim araçlarının özel mülkiyetine ve bunların kâr amacıyla işletilmesine dayanan ticaret ve endüstrinin; bireyler, şirketler veya özel girişimlerin kontrolünde bulunduğu ve devlet müdahalesinin sınırlı olduğu bir ekonomik sistemdir." (Aydoğuş, 2024).

Tanımda da ifade edildiği gibi kapitalist sistem tamamen üretim ve kâr odaklı olup, bunların sürdürülebirliğinin sağlanması için karşısında sürekli tüketen bir kitleye yani tüketim toplumuna ihtiyaç duyar. Diğer bir ifade ile birinin varlığı diğerinin varlığına bağlıdır. Özellikle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte her geçen gün daha fazla sayıda insana ulaşan reklam sektörü tüketim kültürünün tüm dünyaya yayılmasında etkili bir rol oynamaktadır (Elmasoğlu, 2017: 27). Tüketim kültürünün toplumlarda meydana getirdiği önemli değişimlerden biri bireylerin olduklarından daha farklı görünme arzusunu tetiklemesidir. Daha lüks, daha yeni ve modaya daha uygun mal ve hizmetleri kullanarak kendini ait olmadığı bir gruba angaje eden ya da etmeye çalışan birey sanal statüsünü korumak uğruna gerekirse borçlanarak satın alma davranışları geliştirmekte ve genellikle ulaşacağını tahayyül ettiği mutluluk ve doyum noktasına ulaşamamaktadır. Hatta giderek doyumsuz ve mutsuz bir bireye dönüşmektedir. Bireyin değişimini sağlayan kapitalist sistem reklam ve pazarlama ağını da yarattığı bu algı üzerine kurmakta ve tüketiciye tükettikçe başkalaşacağını, başkalaştıkça statüsünün yükseleceğini ve yaşamının daha iyi olacağını anlatan mesajlar vermektedir. Bu mesajlarda ürün geri planda kalmakta, ürün kullanımının tüketicinin toplumsal yaşamına sağlayacağı faydalar ön plana çıkarılmaktadır (Dağtaş ve Dağtaş, 2009: 7). Artık kendisi olmaktan uzaklaşan ve sınıf atlamak isteyen insan, farklı olma arzusuyla sahte bir imaj sunmakta ve hatta kendine sunulan on binlerce ürün arasından istediğini seçebilme özgürlüğünü bireyselliğinin bir tezahürü olarak okumaktadır (Dağtaş, 2012: 78; Kellner: 1991: 86). Oysa ki, sonu gelmek bilmeyen istekler tüketiciyi tüketimin bir nev'i kölesi haline getirmektedir. O halde bu durum "özgürlük" değil, olsa olsa "tutsaklık" olarak nitelendirilebilir. Aldığı ürünün sadece parasal değerini değil, o ürüne sahip olmak için en değerli şeyi olan zamanını da feda eden, belki de hiç kullanmayacağı ya da gerçekten ihtiyacı olmayan ürünleri satın almak için uzun saatler zor koşullarda çalışmak zorunda kalan insan farklılaşmak isterken aslında tektipleşen diğer bir deyişle birbirine benzeyen yığınlara dönüşmektedir. Sadece ürünü satın almak için çalışma zamanını değil, benzerleri arasından seçim yapmak için –özellikle internet sitelerinde- dinlenme ve eğlenme saatlerini alışveriş platformlarında feda eden insan kendini geliştirmenin, düşünür-okur-yazar-çizer-konuşur-tartışır-eleştirir olmanın, doğa ile iç içe zaman geçirmenin bütün güzelliklerini unutup, sele kapılmış gibi günün nerede başlayıp nerede bittiğini dahi fark etmeden kurduğu sistem içinde sürüklenmektedir. Pek çok ürün arasında gezinen tüketici

alternatiflerin bolluğu nedeniyle ihtiyacına cevap verebilecek doğru ürünü seçmekte de zorlanmaktadır (Khan, 2016: 1354).

Aynı zincir restoranlar, aynı renk ve modelde kıyafetler satan butik mağazalar, birbirine benzeyen alışveriş mekânları, aynı internet siteleri küreselleşen dünyanın her yerine dağılmış vaziyette olup (Ritzer, 2011: 254), toplumsal kültür farklılıklarının yarattığı zenginliği alaşağı etmektedir. İster Endonezya ister İspanya isterseniz Rusya vatandaşı olun aynı hamburgeri yiyip, aynı sinemayı izleyebilir, pazartesi günü aynı elbiseyi giyerek, benzer işyerlerine gidebilirsiniz. Binlerce yıldır insanlığın ilmek ilmek dokuyarak yarattığı gelenek, görenek, kültür, moda, yemek gibi ögeler araya giren kapitalist dayatmalarla bozulmakta ve "evrensel" değerler "evrensel yaşam"lara dönüşmektedir. Kendi kuralları olan bu yaşam biçimine adapte olamayanlar çağ-dışı insanlara, toplumlar ise uygarlaştırma arzusu ile yanıp tutuşulan ve ruhları görmezden gelinen birer nesne haline gelmektedir. Özgürlüğün kutsadığı farklılıkları kucaklama ayrıcalığı, kapitalizmin uygarlık kisvesi altında kendine benzemeyeni reddetme anlayışına dönüşmektedir. Evini, arabasını, eşyalarını sistemin dayatmasına uygun olarak dizayn eden birey (Featherstone, 2013: 155) en büyük özgürlük mekânından da böylece vazgeçmektedir. İnsanın kendini sahip olduğu metalar üzerinden ifade ettiği bu yaşam biçimi doğa ile olan organik bağının yok olmasına ve etrafındaki her şeyi maddeleştirmesine neden olmaktadır. Sahip olma isteğiyle elini en vahşi doğal yaşama kadar uzatan insan tüketirken hem çevre tahribatına hem de tarım, hayvancılık, sanayi, ulaşım, ısıtma-soğutma gibi faaliyetleri neticesinde küresel ısınmaya yol açan sera gazı salınımlarında artışa neden olmaktadır. 21.yüzyılda beşeri faaliyetler gözle görülür neticeler vermeye başlamış ve türlerin yok oluşu, ormanlık ve sulak alanların küçülmesi, aşırı hava olayları, okyanus sularının daha asidik hale gelmesi, buzulların erimesi, kıyı bölgelerin zaman zaman sular altında kalması gibi olaylar hızını ve şiddetini artırmıştır.

SONUÇ

İnsan doğayı umursamazca yok ederken, elbet bir kırılma noktası olacaktı. Küresel ısınma, iklim değişikliği, pandemiye neden olabilecek kadar bulaş derecesi yüksek salgın hastalıklar, incelen ozon tabakası, yanan ormanlar, kuruyan göller, sular altında kalan bölgeler, kayan toprak ve kar kütleleri, ani ve hızlı yağmurlar, mevsimsiz açan çiçekler, yok olan bitki ve hayvanlar insanlığa bir uyarı niteliğindedir. Kendini tüketim hırsına kaptıran ve tüketimi önceleyen birey doğanın bir parçası olduğunu unutmuş görünmektedir. Yaşam mutluluğunu sağlamanın tek yolu doğa ile barışık bir ilişkiyi yeniden kurabilmektir. Kendini doğadan üstün gören insan, doğa sayesinde ürettiği ürünlerin esareti altındadır. Özellikle sosyal medya ve kitle iletişim araçları ile sunulan reklam ve pazarlama faaliyetleri tüketicileri çok fazla düşünmeksizin alışveriş yapmaya teşvik etmektedir. Kapitalist sistemi veri olarak ele alırsak, burada değişme görevi bireye düşmektedir. Olayların arka planını görebilen, onları iyi okuyup yorumlayabilen, sisteme ve kendisine sunulana eleştirel bir gözle bakabilen, öncelik sonralık ilişkisini kurabilen ve istek ile ihtiyacı birbirinden ayırabilen bireyler bu dayatmaları kulak arkası edebileceklerdir. Sadece iklim değişikliği açısından değil, kültürel ve sosyal dokuyu korumak açısından da toplumların tektip yaşam biçimini ve gelişmiş ülkelerin mutluluk

ölçütlerini esas alan yaklaşımlardan uzak durmaları ve kendi kültürlerinin değerli unsurlarını korumaları gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Aydoğuş, İ. (2024). Kapitalizm, Tübitak Bilim ve Toplum Başkanlığı Popüler Bilim Yayınları, https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/kapitalizm#:~:text=Kapitalizm%20%C3%BCretim%20ara%C3%A7lar%C4%B1n%C4%B1n%20%C3%B6zel%20m%C3%BClkiyetine,s%C4%B1n%C4%B1rl%C4%B1%20oldu%C4%9Fu%20bir%20ekonomik%20sistemdir., Erişim tarihi: 15.12.2024.

Dağtaş, B. ve Dağtaş E. (2009). "Giriş", Medya, Tüketim Kültürü ve Yaşam Tarzları-Türkiye Medyasından Örüntüler, Der. Banu Dağtaş ve Erdal Dağtaş, s: 7-24. Ütopya Yayınevi, Ankara.

Dağtaş, B. (2012). Reklamı Okumak, Mart 2012, 2. Basım, Ütopya Yayınevi, Ankara.

Elmasoğlu, K. (2024). "Tüketim kültüründe etkili bir araç olarak reklamın işlevlerine dair genel bir değerlendirme", Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi (AKAR), 2017 Cilt 2, Sayı 4, 27-42.

Featherstone, M (2013). Postmodernizm ve Tüketim Kültürü, Çev. Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Kellner, D. (1991). "Reklam ve Tüketim Kültürü", Enformasyon Devrimi Efsanesi-Modernleşme Kuram ve Uygulamalarının Eleştirisi Der. Yusuf Kaplan, s: 75-91, Rey Yayıncılık, İstanbul.

Khan, A. H. H., Hussin, A. ve Samsudin, S. (2016). The Linkages between Household Consumption and Household Debt Composition in Malaysia. International Journal of Economics and Financial Issues, Vol. 6, No. 4, s: 1354-1359.

Ritzer, G. (2011). Küresel Dünya, Çev. Melih Pekdemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN TARIM VE GIDA GÜVENLİĞİ ÜZERİNE ETKİLERİ

Öğr.Gör.Dr. Nihal Gökçe

Hitit Üniversitesi

nihalgokce@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0030-658X

ÖZET

Endüstri devrimi ile birlikte artan üretim fosil yakıtların kullanımını da artırmış ve bu gelişme zaten alet yapımının ilerlemesiyle zihinsel bir dönüşüm yaşayarak kendini doğadan üstün ve ayrı tutan insanın çevreye verdiği zararı hızlandırmıştır. Bir taraftan artan enerji tüketimi havaya salınan azot, metan, karbon gibi gazların miktarını tehlikeli seviyelere taşırken diğer taraftan nüfus artışı, betonlaşma, ormanların ve su ekosistemlerinin yok edilmesi yeryüzünün ortalama sıcaklığını artırarak küresel ısınma dediğimiz olguya yol açmıştır. Küresel ısınmanın en bariz sonuçlarından biri olan iklim değişikliği tarımı ve gıda güvenliğini olumsuz yönde etkileyerek, insan başta olmak üzere tüm canlıları beslenme ve yaşamın devamlılığı tehdidi ile baş başa bırakmaktadır. Su döngüsünün değişmesi ve su kaynaklarının azalması, yanlış tarım uygulamaları, orman yaşam alanlarının bozulması; kasırga, yangın, dolu, aşırı yağış ve aşırı sıcaklık gibi hava olaylarının görülme sıklıklarının artması tarımsal üretimi ve güvenli gıdaya erişimi sekteye uğratmaktadır. Bu çalışmada iklim değişikliği ve onun doğrudan etkilediği tarım ve gıda güvenliği konuları ele alınacaktır. İklim krizine doğru yol alan iklim değişikliğinin insanoğlunun yaşamını sağlıklı bir biçimde sürdürebilmesi için gerekli olan gıdaya erişimi nasıl etkilediği irdelenerek, bu konuda farkındalığı artırmak amaçlanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Küresel ısınma, çevre, gıda güvenliği, tarım uygulamaları, hava olayları.

EFFECTS OF CLIMATE CHANGE ON AGRICULTURE AND FOOD SECURITY

Lecturer Dr. Nihal Gökçe

Hitit University

nihalgokce@hitit.edu.tr

ORCID: 0000-0003-0030-658X

ABSTRACT

With the Industrial Revolution, increased production also escalated the use of fossil fuels. This development accelerated the environmental damage caused by humans, who, with the advancement of tool-making, experienced a mental transformation that positioned themselves as superior to and separate from nature. On one hand, the growing energy consumption has pushed the levels of gases such as nitrogen, methane, and carbon in the atmosphere to dangerous heights. On the other hand, population growth, urbanisation, and the destruction of forests and water ecosystems have increased the Earth's average temperature, leading to the phenomenon we call global warming. One of the most evident consequences of global warming, climate change, negatively impacts agriculture and food security, leaving all living beings, especially humans, facing threats to nutrition and the continuity of life. Changes in the water cycle, the reduction of water resources, improper agricultural practices, and the degradation of forest habitats, coupled with the increasing frequency of extreme weather events such as hurricanes, wildfires, hailstorms, heavy rainfall, and extreme temperatures, disrupt agricultural production and access to safe food. This study addresses climate change and its direct impacts on agriculture and food security. By examining how climate change, progressing towards a climate crisis, affects access to food essential for the healthy continuation of human life the study aims to raise awareness on this critical issue.

Key words: Global warming, environment, food security, agricultural practices, weather events.

1. INTRODUCTION

The increase in the human population, accompanied by a rise in production and consumption, the intensified use of fossil fuels and other energy sources, the depletion of water and forest resources, and unsustainable agricultural practices have all contributed to an increase in greenhouse gas concentrations in the atmosphere, causing global warming. Since the onset of the Industrial Era in the 1750s, the planet's temperature has risen rapidly, and by 2022, the global average temperature was approximately 1.15°C above the mid-19th century average. Between 2023 and 2027, global average temperatures are expected to be 1.1°C to 1.8°C higher than in the 1850s. According to the World Meteorological Organization (WMO), there is a 66% probability that the average global temperature will exceed 1.5°C above pre-industrial levels in at least one year between 2023 and 2027 (WMO, 2023). These temperature increases are leading to long-term climate transformations. Notably, 2023 has been recorded as a year when temperature extremes, including ocean temperatures, reached unprecedented levels. Global warming has resulted in increased forest fires and extreme weather events, while island nations and coastal areas face the risk of submersion due to rising sea levels. What was once considered part of future scenarios has now become a reality, with the world increasingly exposed to

climatic disasters. Each day of intensified global warming signals new dangers for the Earth. Issues such as altered weather patterns, permafrost degradation, water scarcity, rising sea levels, biodiversity loss, and food insecurity are anticipated to escalate into severe crises in the near future. The only way to prevent this is by reducing greenhouse gas emissions and enhancing both the quantity and quality of carbon sink areas. The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) has stated that reducing carbon emissions by 43% by 2030, 60% by 2035, and 69% by 2040 would enable the achievement of net-zero carbon emissions by 2050 (IPCC, 2024). The link between increased greenhouse gases, rising temperatures, and climate change, along with extreme weather events, is well-documented and universally acknowledged. No longer merely an environmental issue, climate change has become a challenge to sustaining life on Earth and is expected to exacerbate nutritional problems (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 15). While climate change impacts agriculture, agricultural activities—due to their greenhouse gas emissions and the destruction of forests to create new farmland—negatively affect the climate. Raising awareness of this bidirectional relationship is essential for mitigating challenges in both climate and agriculture and for developing adaptation strategies.

2. INTERACTION OF CLIMATE AND AGRICULTURE

For crops to grow healthily, they require sunlight, water, soil, and specific temperature conditions (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020: 8). Any disruption to these factors naturally affects agricultural production. The impact of climate change on agriculture leads to crop shortages, price increases, and the excessive use of chemical fertilizers and pesticides, further exacerbating the number of undernourished and unhealthy individuals.

According to IPCC data from 2019, 821 million people worldwide live on the brink of hunger, 151 million children under the age of five suffer from stunted growth, 613 million women aged 15–49 face iron deficiency, and approximately 2 billion people are overweight or obese (Mbow, 2019: 439). Furthermore, nearly 2 billion people lack access to essential micronutrients needed for a healthy life (FAO, 2015: 9). December 2024 data from Worldometers shows that the number of people experiencing hunger globally has reached approximately 900 million (Worldometers, 2024), highlighting the urgent need for significant measures to combat hunger. An analysis of these figures reveals that nearly half of the world's population is either underweight or overweight, underscoring the nutritional challenges faced globally (NCD-RisC, 2017). In countries where agriculture is a major livelihood, mitigating risks to agricultural activities and developing adaptation strategies is crucial for maintaining food security and livelihoods. Rather than succumbing to a sense of helplessness in the face of the uncertainties and risks posed by agricultural production and climate change, such challenges should be viewed as a driving force for developing stronger defence mechanisms and alternative policies.

The problems caused by climate change in agriculture include increased temperatures and associated drought, reduced water resources, soil erosion due to flooding and wind, sudden and intense rainfall, and the proliferation of diseases and pests in crops due to temperature and precipitation changes. These factors result in decreased crop yields and quality (T.C. Tarım ve

Orman Bakanlığı, 2021: 21-22). According to the Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), by 2050, food production needs to increase by 60% compared to 2015 levels to meet the demands of a growing population and changing dietary habits (FAO, 2015: 9). Considering the environmental and climatic challenges, feeding the projected global population of 9.7 billion by 2050 (UN, 2024) is a critical issue. The primary step in addressing this challenge is reducing greenhouse gas emissions. A key aspect of this is altering consumption habits, returning to a time when people consumed only based on their needs. This does not mean abandoning the benefits of advanced technology but instead regaining the ability to distinguish between wants and needs. Additionally, protecting and restoring carbon sink areas, such as forests, water and coastal ecosystems, grasslands, pastures, agricultural lands, and peatlands, is crucial (Dudley et al., 2009; Akalın, 2014; Zaimoğlu, 2019). Minimizing the use of chemicals in agriculture and promoting organic farming are essential for preserving soil quality, reducing greenhouse gas emissions, and supporting healthy ecosystems. Re-establishing environmental awareness and, if necessary, implementing deterrent measures have become imperative. One of the most destructive impacts of climate change is the increase in extreme weather events. Measures should be taken to address the disasters caused by these events, particularly droughts and floods, which directly affect agricultural production. Adapting to drought by cultivating plants suitable for new conditions and increasing biodiversity can help alleviate potential food problems. To mitigate flood risks, improper land use should be prevented, afforestation efforts should be prioritized, and human-induced disruptions to water cycles should be avoided.

3. CONCLUSION

Even if the world achieves net-zero greenhouse gas emissions today, the lingering effects of these gases in the atmosphere will continue to influence global warming and climate change for years to come. Therefore, while urgent actions are needed to achieve net-zero carbon emissions, developing adaptation policies to cope with the impacts of climate change is equally critical. Protecting and expanding natural forests, one of the most important carbon sink areas, should be a top priority. Forests capture and store carbon emissions, and their destruction not only reduces carbon sinks but also releases stored carbon back into the atmosphere, further exacerbating global warming. Similarly, water, soil, and coastal ecosystems—also significant carbon sinks—can become carbon sources due to improper practices.

Given that half of the global population is poorly nourished, climate change and degradation are depleting water, agricultural, and forest resources, while the population continues to grow rapidly. This underscores the increasing prevalence of malnutrition and obesity-related issues. According to the World Bank, the global population grew from 5.293 billion in 1990 to 6.144 billion in 2000, 6.97 billion in 2010, and 7.821 billion in 2020 (Worldbank, 2024). Observing these figures side by side highlights the accelerating rate of population growth. Meeting the food needs of such a rapidly increasing population requires curbing overconsumption and adopting nature-friendly agricultural policies.

REFERENCES

1- Akalın, M. (2014). "İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkileri: Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri" (in Turkish), Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl 7, Sayı 2, s: 351-377.
2- Barker T., I. Bashmakov, L. Bernstein, J. E. Bogner, P. R. Bosch, R. Dave, O. R. Davidson, B. S. Fisher, S. Gupta, K. Halsnæs, G.J. Heij, S. Kahn Ribeiro, S. Kobayashi, M. D. Levine, D. L. Martino, O. Masera, B. Metz, L. A. Meyer, G.-J. Nabuurs, A. Najam, N. Nakicenovic, H. -H. Rogner, J. Roy, J. Sathaye, R. Schock, P. Shukla, R. E. H. Sims, P. Smith, D. A. Tirpak, D. Urge-Vorsatz, D. Zhou, (2007). Technical Summary. In: Climate Change 2007: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [B. Metz, O. R. Davidson, P. R. Bosch, R. Dave, L. A. Meyer (eds)], Cambridge University Press, Cambridge, United Kingdom and New York, NY, USA.
3- Dudley, N., Stolton, S., Belokurov, A., Krueger, L., Lopoukhine, N., MacKinnon, K., Sandwith, T. and Sekhran, N. (2009). Natural Solutions: Protected Areas Helping People Cope with Climate Change. A report funded and commissioned by IUCN-WCPA, TNC, UNDP, WCS, The World Bank, and WWF, Gland, Switzerland, Washington, DC, and New York, USA.
4- FAO (2015). Climate change and food security: risks and responses
5- IPCC (2024). Copenhagen Climate Ministerial Opening Remarks Jim Skea-Chair of the Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) 21 March 2024, https://youtu.be/w7eDJ_0CpZU, Access date: 17.10.2024.
6- Mbow, C., C. Rosenzweig, L.G. Barioni, T.G. Benton, M. Herrero, M. Krishnapillai, E. Liwenga, P. Pradhan, M.G. Rivera-Ferre, T. Sapkota, F.N. Tubiello, Y. Xu, 2019: Food Security. In: Climate Change and Land: an IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystems [P.R. Shukla, J. Skea, E. Calvo Buendia, V. Masson-Delmotte, H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, P. Zhai, R. Slade, S. Connors, R. van Diemen, M. Ferrat, E. Haughey, S. Luz, S. Neogi, M. Pathak, J. Petzold, J. Portugal Pereira, P. Vyas, E. Huntley, K. Kissick, M. Belkacemi, J. Malley, (eds.)]. https://doi.org/10.1017/9781009157988.007.
7- NCD-RisC (2017). Worldwide trends in body-mass index, underweight, overweight, and obesity from 1975 to 2016: A pooled analysis of 2416 population-based measurement studies in 128·9 million children, adolescents, and adults. Lancet, 390, 2627–2642, doi:10.1016/S01406736(17)32129-3.
8- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2020). İklim Değişikliği ve Tarım (in Turkish), T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Tarımsal Çevre ve Doğal Kaynakları Koruma Daire Başkanlığı, Ankara.

9- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı (2021). İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu (in Turkish), T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, Ankara.
10- UN (United Nations) (2024). "Global Issues Population-Our growing population", https://www.un.org/en/global-issues/population, Access date : 01.12.2024.
11- WMO (2023). "Global temperatures set to reach new records in next five years", Press Release, 17 May 2023, https://wmo.int/news/media-centre/global-temperatures-set-reach-new-records-next-five-years, Access date: 13.11.2024.
12- Worldbank (2024). "Databank", https://databank.worldbank.org/source/population-estimates-and-projections, Access date: 18.11.2024.
13- Worldometers (2024). "Gıda", https://www.worldometers.info/tr/, Access date: 02.12.2024.
14- Zaimoğlu, Z. (2019). İklim Değişikliği ve Türkiye Tarımı Etkileşimi (in Turkish), İklim Değişikliği Eğitim Modülleri Serisi 7, İklim Değişikliği Alanında Ortak Çabaların Desteklenmesi Projesi (iklimİN), T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü, Ankara.

TELEVİZYON REKLAMLARINDA CİNSEL İÇERİK KULLANIMININ İÇERİK ANALİZİ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ

Rasul HUSEYNLİ

Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı

E-posta: hrasul299@gmail.com - ORCID ID: 0009-0003-2854-1351

Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR

Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü

E-posta: eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

ÖZET

Hızla gelişen teknolojiyle birlikte çok çeşitli dijital iletişim araçları ortaya çıksa da televizyon halen daha en çok izlenen iletişim araçlarından biri olmaya devam etmektedir. İşletmeler açısından televizyon reklamları potansiyel ve mevcut müşterileri etkilemede önemli pazarlama araçlarından biridir. Birçok ülkede olduğu gibi televizyon reklamlarında cinsel içerik kullanımı, toplumsal değerler ve etik sınırlar açısından önemli bir tartışma konusudur. Cinsel içerik, izleyicinin dikkatini çekmek amacıyla güçlü bir araç olarak kullanılmakla birlikte, aşırı ve/veya yanlış kullanımı toplumsal cinsiyet eşitsizliğini pekiştirebilmekte ve özellikle gençlerin cinsellik hakkındaki algılarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca bu tür reklamlar etik açıdan da tartışılmaktadır. Bu çalışmanın amacı, ülkemizde ulusal çapta yayın yapan televizyon kanallarındaki reklamlardaki cinselliğin kullanımını incelemektir. Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. İlgili literatür araştırması sonucunda oluşturulan araştırma kriterleri 9-15 Aralık 2024 tarihleri arasında Türkiye'de ulusal çapta yayın yapan televizyon kanallarında yayınlanmış olan cinsel içerikli reklamlarda detaylı olarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, sadece televizyon kanallarında yayınlanmış olan cinsel içerikli reklamlar üzerinden yürütülmüştür. Analiz sürecinde 20:00-23:00 saatleri arasında (Prime Time) yayınlanan on bir adet firmaya ait cinsel içerikli reklamlar, beş kanaldan rastgele seçilerek tespit edilmiş ve belirlenen kriterlere göre değerlendirilmiştir. Belirlenen bu cinsel içerikli reklamlar; ima edilen cinsellik, teşhircilik kısmı çıplaklık, cinsellikle ilişkili müzik, cinsel içerikli ses tonu, cinselliği vurgulayan arka plan, yakın temas, flört etme ve cinsel içerikli konuşma kriterlerine göre değerlendirilmiştir. Çalışmada ayrıca, cinsel içerikli reklamları yapan işletmenin sektörü, reklamın süresi, hedef kitlesi, reklamdaki oyuncular, oyuncuların cinsiyet dağılımı, reklam konusu gibi kriterler de ele alınmıştır. Araştırma sonuçları ülkemizde yayınlanan cinsel içerikli reklamların durumunu ortaya koymak açısından önemli çıkarımlara sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Reklam, Cinsel İçerik, TV Reklamları, Cinsel Obje, İçerik Analizi.

PROCEEDING BOOK ISBN NR. : 978-625-5962-08-9

EXAMINING THE USE OF SEXUAL CONTENT IN TELEVISION ADVERTISEMENTS WITH CONTENT ANALYSIS METHOD

Rasul HUSEYNLİ

Bursa Uludag University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration

E-mail: hrasul299@gmail.com - ORCID ID: 0009-0003-2854-1351

Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR

Bursa Uludag University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration

E-mail: eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

ABSTRACT

Although a wide variety of digital communication tools have emerged with rapidly developing technology, television still remains one of the most watched communication tools. For businesses, television commercials are one of the important marketing tools in influencing potential and existing customers. As in many countries, the use of sexual content in television commercials is an important topic of discussion in terms of social values and ethical boundaries. Although sexual content is used as a powerful tool to attract the attention of the audience, its excessive and/or incorrect use can reinforce gender inequality and negatively affect especially young people's perceptions about sexuality. In addition, such advertisements are also discussed ethically. The aim of this study is to examine the use of sexuality in advertisements on national television channels in our country. Content analysis method was used in the research. The research criteria created as a result of the relevant literature research were evaluated in detail in sexual content advertisements broadcasted on national television channels in Turkey between. December 9-15, 2024. Content analysis was conducted only on sexual content advertisements broadcasted on television channels. During the analysis process, sexual content advertisements belonging to eleven companies broadcast between 20:00-23:00 (Prime Time) were randomly selected from five channels and were determined and evaluated according to the determined criteria. These sexual content advertisements were evaluated according to the criteria of implied sexuality, exhibitionist nudity, sexually related music, sexual tone of voice, background emphasizing sexuality, close contact, flirting, and sexually contentful speech. In addition, the study addressed the sector of the company making the sexual content advertisements, the duration of the advertisement, the target audience, the actors in the advertisement, the gender distribution of the actors, and the subject of the advertisement. The research results have important implications in terms of revealing the status of sexual content advertisements broadcasted in our country.

Keywords: Advertisement, Sexual Content, TV Advertisements, Sexual Object, Content Analysis.

1. GİRİŞ

Cinsel imgeyi barındıran televizyon reklamları her geçen gün artmaya devam etmektedir. Bu konuda tüketicilerin, etik açıdan çok farklı tepkileri ortaya çıkabilmektedir. Bu tür reklamlar her kültürde ve her coğrafyada aynı şekilde algılanmamaktadır. Bu sebeple de cinselliğin bulunduğu reklamlara yönelik değerlendirmeler de farklılaşmaktadır (Bakır, 2013: 15). Kadın ve erkek bedeninin nesneleştirilmesi olmakta ve cinsellik sıradanlaştırılmaktadır. Televizyon izleyicilerinin önemli bir kısmının 18 yaş altı çocukların oluşturduğu dikkate alınmamaktadır. Oysa mesajın ne ve hedef kitlenin kim olduğunun net bir şekilde belirlenmesi gerekmektedir.

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde ulusal çapta yayın yapan televizyon kanallarındaki reklamlardaki cinselliğin kullanımını incelemektir. Çalışma üç araştırma sorusu kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma soruları; Televizyon reklamlarında cinsel içerik ne sıklıkla görünmekte ve en sık tasvir edilen cinsel davranış(lar) ne(ler) olduğu, cinsel içerikli televizyon reklamlarında hangi cinsiyetin kullanıldığı ve reklamlarda cinsel davranış(lar) içeriklerinin gerçekleştiği temalar ne(ler) olduğu şeklindedir.

Çalışmanın devamında ilk olarak ilgili literatür araştırması yapılmış ve cinsel içerik barındıran reklamlarla ilgili literatür ortaya konarak araştırma kriterleri belirlenmiştir. Araştırmanın yöntem kısmında içerik analizi ve analiz yöntemi açıklanmıştır. Araştırma verilerinin analizi sonucunda elde edilen sonuçlar çalışmada bulgular başlığı altında sunulmuştur. Sonuç kısmında ise araştırmadan elde edilen veriler teorik ve pratik açıdan değerlendirilip gelecekteki araştırmacılara önerilerde bulunulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Televizyon reklamlarında cinsel içerik analizine yönelik ilk çalışmalar 1970'lerde başlamakta, bu dönemdeki çalışmalarda özellikle cinsiyet rolleri ve reklamların toplumsal normlara etkisi üzerine yoğunlaşılmaktadır (Hetsroni, 2007). 1980'ler ve 1990'larda ise bu analizler daha derinleşmekte, cinsellik ve reklamlar arasındaki ilişkiler daha geniş bir şekilde ele alınmaktadır. 2000'lerde ise dijital medyayla birlikte cinsel içeriklerin rolü değişmekte, hali hazırda ise sosyal medya ve çeşitlilik temaları ön plana çıkmaktadır.

Hetsroni (2007) çalışmasında, İsrail ve Amerika'da TV reklamlarındaki cinsel içeriği analiz etmiş ve çalışması sonucunda her iki ülkede de reklamlardaki cinsel içerik sıklığının düşük olduğunu ve olanlarda ise çoğunlukla hafif normatif ifadelerden oluştuğunu belirtmiştir. İki ülke kıyaslandığında, İsrail'deki reklamlarda biraz daha fazla cinsel içerik bulunduğu ancak bu kültürel fark ve çıplaklıktaki cinsiyet farkının belirgin şekilde az olduğu çalışmada belirtilmektedir.

Dumanlı (2011) çalışmasında, toplumsal cinsiyet rollerinin nasıl sunulduğunu ve reklamlarda kadın faktörünü içerik analiziyle incelemiştir. Bu çalışmada kadın şu anki konumu açısından

politik, sosyo-ekonomik, hukuki ve toplumsal açıdan cinsiyet eşitliğine zıt bir şekilde erkeğin gerisinde konumlandırıldığı ifade edilmiştir.

Fowler (2013) çalışmasında, erkeklerin tasviri, erkekler ve diğer bireyler arasındaki tasvir edilen ilişkiler ve bu tasvirlerin 2003'ten 2008'e nasıl değiştiğini ortaya koymak amacıyla televizyon reklamlarını incelemiştir. Başrollerdeki erkek tasvirleri, dört büyük ABD yayın ağından (ABC, NBC, CBS ve FOX) 2003'ten 907 Prime Time reklamı ve 2008'den 961 reklam kullanılarak karşılaştırılmaktadır. Çalışma sonucunda erkeklerin Prime Time zaman dilimindeki televizyon reklamlarında başrol olarak tasvir edilme olasılığının önceki on yıllara göre daha düşük olduğu bulunmuştur.

Bakır (2013) çalışmasında, cinsellik içeren reklam uygulamalarına ve cinselliğin çeşitli kullanım şekillerine istinaden geliştirilen tutumlara etkisinin olup olmadığı üzerinde durmuş ve etik durum kuramı dâhilinde tüketicilerin sahip oldukları bireysel ahlaki ideolojiyi incelemiştir. Çalışmada, katılımcılar sahip oldukları bireysel ahlaki ideolojilerine göre gruplandırılmakta ve her bir grubun cinsellik içeren reklamlara yönelik tutumları ve bunlara ilişkin ahlaki yargıları gereği mukayese edilmiştir.

Apak & Kasap (2014) çalışmalarında, gıda reklamlarında kullanılan cinsel objelerin hedef kitlede yarattığı ruhsal, bireysel duyguların ve sosyolojik durumu cinsiyet açısından incelemiştir. Çalışma sonucunda hali hazırda, kadın ve erkeğe ilişkin toplumsal cinsiyet rollerinde değişim olduğu gözlemlenmiş ve önceki dönemlerdeki reklamlarda sadece kadınlar cinsel öge olarak kullanılmaktayken, hali hazırda erkeklerin de cinsel özelliklerinin ön plana çıkarıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Duman vd., (2014) çalışmasında, 2000'li yıllarda ödül almış reklamlardaki kadın imgelerinin yer aldığı reklamların ürün/hizmet kategorilerinin çoğunlukla gıda, ev araç gereçleri ve temizlik ürünlerinde olduğu belirterek, kadın imgesinin çoğunlukla ev gibi iç mekânlarda gösterildiğini ifade etmiştir.

Carpentier (2017) çalışmasında, yetişkinlik çağındakiler arasında popüler olan ağ ve kablolu televizyonda aşk ifadelerinin olduğu ve olmadığı sahnelerde cinsel içeriğin kapsamını incelemiştir. Cinsel açıklık derecesi, cinsellik göstergeleri olan sahneler, cinsellik ve aşk konusuna göre analiz edilmiştir. Analiz sonucunda sadece cinsellik gösterilen sahneler, cinsellik ve aşk kombinasyonunu içeren sahnelere kıyasla ortalama olarak biraz daha yüksek bir cinsel açıklık derecesine sahip olduğu bulunmuştur.

Alkan & Aksoy (2019) çalışmasında, cinsellik stratejisine başvurulmuş reklamlar görsel ve söylem olarak içerik unsurlarıyla incelenmiştir. Araştırma sonucunda kadın ve/veya erkeğin cinsel meta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, cinsel objeye dönüştürülen insan bedeni ile reklamdaki parfüm arasında bir bağlantı oluşturmaktadır.

Dönmez (2019) çalışmasında, televizyon için hazırlanan iki reklam filminde, Biscolata'yı feminist kuramlar kapsamında incelemiştir. İncelenen reklâmlarda feminist yaklaşımların reklâmlarda kadının kullanımına yönelik eleştirilerine göndermede bulunmakta ve mizahın temel yöntemlerinden biri olan "tersine döndürme" yolu ile mizah unsuru olarak kullanıldığı varsayımından yola çıkmaktadır. Bir başkasının bakışları için var olma ya da diğer tabiriyle teşhir bu reklamda da bulunmaktadır.

Güvendi (2023) kadın imgesinin toplam reklam içerisinde kapladığı alanın dönemlere göre değişimini incelendiği çalışması sonucunda, önceki dönemlerle kıyaslandığında 1990'lı yıllarda kadının bel altı bölgesinin öne çıkarılmasının iki kat arttığını bulmuştur.

İlgili literatür incelendiğinde, cinsel içerikli reklamlar, reklam ve etik, reklamlarda toplumsal cinsiyet, reklamlarda kullanılan cinsel imgeler vb. konularda araştırmaların bulunduğu görülmektedir. Fakat televizyon reklamlarında cinsel içeriklerin ne sıklıkta ve ne şekilde yer aldığını ortaya koyan çalışmalar sınırlıdır. Çalışma kapsamında bu konu incelenmekte ve çalışmanın da özgün yönünü oluşturmaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, ülkemizde ulusal çapta yayın yapan televizyon kanallarındaki reklamlardaki cinselliğin kullanımını incelemektir. Araştırmada içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Literatür araştırması sonucunda oluşturulan araştırma kriterleri 9-15 Aralık 2024 tarihleri arasında Türkiye'de ulusal çapta yayın yapan tv kanallarında yayınlanmış olan cinsel içerikli reklamlarda detaylı olarak değerlendirilmiştir. Analiz sürecinde 20:00-23:00 saatleri arasında (Prime Time) yayınlanan 11 adet firmaya ait cinsel içerikli reklamlar, 6 kanaldan rastgele seçilerek tespit edilmiş ve belirlenen kriterlere göre değerlendirilmiştir.

Kriterler: ima edilen cinsellik, teşhircilik kısmı çıplaklık, cinsellikle ilişkili müzik, cinsel içerikli ses tonu, cinselliği vurgulayan arka plan, yakın temas, flört etme ve cinsel içerikli konuşma şeklindedir. Çalışma bağlamında toplanan veriler Excel'de frekans analizi kullanılarak değerlendirilmektedir.

4. BULGULAR

Türkiye'de ulusal çapta yayın yapan tv kanallarında 9-15 Aralık 2024 tarihleri arasında yayınlanmış olan cinsel içerikli reklamlara ilişkin ayrıntılar aşağıdaki Çizelge 1'de görülmektedir.

Çizelge 1. Ulusal Kanallarda Yayınlanan Cinsel İçeriğe Sahip Reklamlar

TV Kanalı	Yayın Tarihi	Yayınlandığı Saat Aralığı	Reklam Süresi	Sektör	Reklamveren Firma	Hedef Kitle Grubu	Ana Mesajlar
ATV	9.12.2024	20:00-23:00	16 saniye	Gıda (Paketli)	Eti (Browni)	Genel	Macera, Eğlence
ATV	9.12.2024	20:00-23:00	20 saniye	Mücevherat ve Kıymetli Taşlar	Blue Diamond	Kadın	Sevgi, Romantizm, Evlilik

Now + Kanal D	10.12.2024	20:00-23:00	10 saniye	Mücevherat ve Kıymetli Taşlar	Zen	Kadın	Sevgi, Romantizm, Evlilik
Now + Show TV	11.12.2024	20:00-23:00	17 saniye	Gıda (Paketli)	Algida (Magnum)	Genel	Macera, Eğlence
Show TV	11.12.2024	20:00-23:00	37 saniye	Kozmetik (Kişisel Bakım)	Unilever (Signal)	Kadın	Hijyen, Güzellik
Show TV + Kanal D + Trt 1	11.12.2024	20:00-23:00	12 saniye	Gıda (Paketli)	Şölen (Biscolata)	Genel	Macera, Eğlence
Show TV	11.12.2024	20:00-23:00	38 saniye	Mücevherat ve Kıymetli Taşlar	Saat & Saat	Erkek	Tarz, Moda
Show TV + Now + Star TV	11.12.2024	20:00-23:00	15 saniye	Mücevherat ve Kıymetli Taşlar	Swarovski	Kadın	Tarz, Moda
Star TV	12.12.2024	20:00-23:00	32 saniye	Turizm (Otelcilik)	Etstur (Ets)	Genel	Eğlence, Tatil
Star TV	12.12.2024	20:00-23:00	25 saniye	İçecek (Alkolsüz)	Gürok (Avoya)	Genel	Macera, Sağlıklı, Sportif
Kanal D	13.12.2024	20:00-23:00	14 saniye	Mücevherat ve Kıymetli Taşlar	Saat & Saat	Kadın	Tarz, Moda

Analiz sürecinde 20:00-23:00 saatleri arasında (Prime Time) yayınlanan 11 firmaya ait cinsel içerikli reklamlar analiz edilmiştir. Mücevherat ve Kıymetli Taşlar sektöründen dört firma reklam vermiştir. Özellikle, Swarovski reklamına her gün üç ayrı kanalda rastlanmıştır. Zen ve Saat&Saat iki ayrı kanalda, Blue Diamond bir başka kanalda yayınlamıştır. Paketli gıda sektörü ise reklam sayısıyla listede ikinci sırada yer almıştır. Biscolata, biri devlet kanalı olmakla beraber üç ayrı kanalda yayınlanmıştır. Magnum iki, Browni ise sadece bir kanalda yayınlanmıştır. Sırasıyla kanallarda, Signal White Now, Etstur ve Avoya maden suyu reklamı gösterilmiştir.

Çizelge 1'de görüldüğü üzere en uzun süreye sahip reklamlar Saat&Saat ve Signal reklamlarıdır. ETSTUR, genel hedef kitleye hitabıyla üçüncü sıradadır. Avoya genel hedef kitleye, Blue Diamond kadınlara yönelik mesajlar kullanmıştır. Magnum ve Browni genel hedef kitleye, Swarovski ise kadın hedef kitlesine yönelik mesajlar çağrıştırmıştır. Saat&Saat kadınlara, Biscolata genel, Zen ise kadın hedef kitlesine mesajlar ulaştırmıştır. Saat&Saat erkeklere tarz ve moda konusunda, Signal ise kadınlara hijyen ve güzellik bağlamında hitap etmiştir. Etstur, eğlence ve tatil motifleriyle üçüncü sıradadır. Avoya macera, sağlıklı ve sportif bir filtreyi kullanmıştır. Blue Diamond sevgi, romantizm ve evliliği çağrıştıracak mesajlar kullanmıştır. Magnum macera ve eğlenceyi çağrıştırmıştır. Browni macera ve eğlenceyi, Swarovski ise tarz ve modayı ön planda tutmuştur. Saat&Saat tarz ve moda, Biscolata ise macera ve eğlence mesajlarını vermiştir. Son olarak Zen, sevgi, romantizm, evlilik unsuru taşıyan mesajlar iletmiştir.

Aşağıdaki Çizelge 2'de görüldüğü üzere, reklamların tümünde cinsel içerikli davranış bulunmaktadır. On bir reklamın on tanesinde, ima edilen cinsellik ve teşhircilik kullanılmaktadır. Dokuzunda ise, kısmı çıplaklık görülmektedir. Sekizinde de Cinsellikle ilişkili müzik, cinsel içerikli ses tonu, cinselliği vurgulayan arka plan bulunmaktadır. Yedisinde ise yakın temas ve flört etme gözlenmektedir. Dördünde de cinsel içerikli konuşma yapılmaktadır.

Çizelge 2. Ulusal Kanallarda Yayınlanan Reklamlardaki Cinsel İçerik Sıklığı

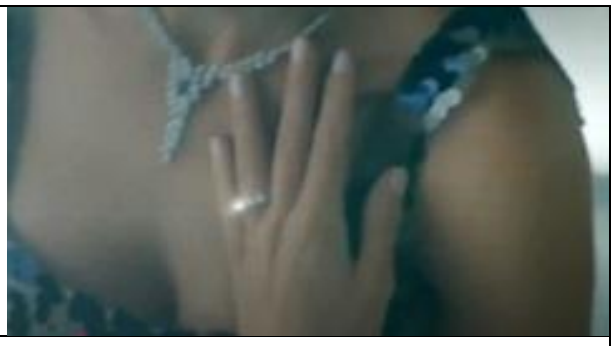
Kriter	Var	Yok
Yakın Temas	7	4
Flört Etme	7	4
İma Edilen Cinsellik	10	1
Kısmi Çıplaklık	9	2
Teşhir	10	1
Cinsel İçerikli Konuşma	4	7
Cinsellikle İlişkili Müzik	8	3
Cinsel İçerikli Ses Tonu	8	3
Cinselliği Vurgulayan Arka Plan	8	3

Reklamın sunumu ve genel değerlendirmesi yapıldığında, Browni, Blue Diamond, Magnum, Swarovski ve ETS tur reklamında ünlü oyuncu kullanılmıştır. Biscolata reklamında erkek önü açık gömlek ile kadın oyuncuya bisküvi ikramında bulunmuştur. Zen reklamında, kadın ve erkek romantik bir konuşma yapmış ve temasta bulunmuştur. Browni reklamında, kadın gecelikle kanepede uzanmış ve keki yerken birtakım hazcı davranışlarda bulunmuştur. Blue Diamond reklamında, kadının ses tonunun ve dekolteli şık bir elbisede takılarını sergilemesinin cinselliği resmetmesine rastlanmıştır. Magnum reklamında, dondurmayı kanepede uzanarak yemesiyle hazzı vurguladığına rastlanmıştır. ETS tur reklamında, firma hakkında bilgiyi havuzda kırmızı mayoyla verdiğine rastlanmıştır. Swarovski reklamında, maceracı bir ortama kapı açılmış, kadınlar kısa etek ve kısa elbisede partnerleriyle dans etmiştir. Saat&Saat reklamında, kadın oyuncu leopar kısa elbiseyle koltukta oturmuş ve saatine dikkat çekmiştir. Fakat kamera perspektifi saatten çok kadına odaklanmıştır. Bir diğer Saat&Saat reklamında ise kadın kısa kırmızı elbise giymiş ve kamera perspektifi geniş açıdan almıştır. Avoya reklamında ise spor salonu gösterilmiştir. Oyuncu, meyveli sodayı içtiği için ödüllendirilmiş ve taytla pilates topunun üstünde oturmuş halde poz verirmiş gibi döndürülmüştür. Signal reklamında, kadın oyuncu hafif dekolteli simli bluzla dişlerini fırçaladığı resmedilmiştir. Dış sesin hikâye anlatımıyla, kadın oyuncular daha çok tercih edilmiş, ayrıca sadece kadın ya da kadın ve erkek oyuncu şeklinde gösterilmiştir. Fiziksel açıdan bakıldığında, sadece bir reklamda erkek önü açık gömlekle, diğer reklamlarda ise takım elbisede gösterilmiştir. Kadınlar dekolteli ve/veya kısa elbise, gecelik, etek, mayo ve tayt giymiştir. Davranış olarak, erotik jest ve mimikler kullanılmış, iç ve dış mekân çekimleri yapılmıştır. İç mekân bağlamında kanepe, koltuk ve spor salonu tercih edilmiştir. Dış mekânda ise, eğlenceli ve/veya maceracı ortam ve havuz gösterilmiştir. Her reklamda hem ürün hem marka logosu bulunmuştur. Saat&Saat, Swarovski,

ETS tur reklamlarında marka sloganı görselleştirilmemiş ve seslendirilmemiştir. Diğerlerinde ise hem görsel olarak sunulmuş, hem de seslendirme yapılmıştır.

On bir reklamın sadece dördünde kadın oyuncu, diğer yedisinde ise hem kadın hem erkek oyuncu bulunmaktadır. Cinsel davranışlarda bulunma bağlamında ise yedi reklamda hem kadın hem erkek, diğer dört reklamda da sadece kadınlarda görülmektedir.

Görsel 1. 09-15 Aralık 2024 Tarihleri Arasında İncelenen TV Reklamlarından Kesitler

<table>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Slogan: “Mutlu et kendini”</td><td>Slogan: “Her kadının hakkı”</td></tr>
<tr><td> </td><td> </td></tr>
<tr><td>Slogan: “Zen’siz olmaz”</td><td>Slogan: “Haz her anında”</td></tr>
<tr><td colspan="2">
</td></tr>
<tr><td colspan="2">Slogan: “Sende bi’ yenilik var”</td></tr>
</table>

	
Slogan: “Signal’le güzel”	Slogan: “Isır”
	
Reklam: Saat&Saat	Reklam: Saat&Saat
	
Reklam: Swarovski	Reklam: Ets Tur

5. SONUÇ

Yazında, cinsel içerikli reklamlar konusuna çok sık rastlanmaktadır. Yerli ve yabancı kaynaklarda, özellikle pazarlama alanında karşılaştırmalı olarak çeşitli analizler kullanılmaktadır. Bu tür reklamlar, psikolojik ve sosyolojik açıdan bazen dikkat çekse de bazen

toplum tarafından kınanmaya maruz kalmaktadır. Fakat yine de, dikkat çekmek için cinsel içerikli reklamlar reklamcıların vazgeçilmez enstrümanı haline gelmektedir. Bu sebeple, etik ve yasal sınırlar arasında hassas bir denge yaratmak oldukça önem arz etmektedir. TV reklamlarında cinsel içerikler, toplumsal cinsiyet kurallarına aykırı olmayacak şekilde ve toplumu hiddetlendirmeyecek şekilde tasarlanmalı ayrıca kültürler arası farklılıkları da dikkate alarak oluşturulmalıdır. Özellikle, 18 yaş altı çocukların televizyona rahatça erişebildiklerini unutmamak, ne olursa olsun "satışları artıracak" yaklaşımını benimsememek önem arz etmektedir.

Cinsel içerik moda ve güzellik ürünleri, gıda, turizm ve içecek sektöründe sıklıkla kullanılmaktadır. Bazı durumlarda, cinsel içerikli reklamlar marka bilinirliğini ve çekiciliğini artırabilmektedir. Bazen de markanın değerini düşürebilmekte ve tüketicileri uzaklaştırabilmektedir. Öte yandan etik ve yasal sorunlara yol açabilmektedir. Bu tür reklamların, bilinçaltı mesajlar barındırdığına rastlanmaktadır. Slogan, reklamda kullanılan ses tonu, fiziksel unsurlar, arka plan vb. faktörler hem görsel hem de işitsel açıdan bunu göstermektedir. Reklamlarda aşırı cinsel içerik kullanımı bazen kabul görse de bazen iticilik, rahatsızlık, karşı koyma, boykot gibi sonuçlar da doğurabilmektedir.

Birçok araştırmada olduğu gibi bu araştırma da çeşitli kısıtlamalara sahiptir. Araştırma 9-15 Aralık 2024 tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmada sadece altı kanal incelenmiştir. Gelecekte bu konuda araştırma yapacaklara çeşitli öneriler sunulabilir. Örneğin reklamda cinsel içerik konusu farklı sosyal medya platformları olmak üzere her türlü dijital kanaldaki reklamlar araştırılabilir. İçerik analizleriyle incelenen reklamlar arttıkça elde edilen veriler nitel analiz araçlarıyla daha ayrıntılı olarak incelenebilir. Farklı yaş ve cinsiyetler açısından Türkiye'de yayınlanan geleneksel ve dijital kanallardaki reklamlara yönelik tüketici tutum ve algısı geniş çapta bir anket ile araştırılabilir. Ayrıca etik ve yasal açıdan özellikle dijital kanallardaki cinsel içerikli reklamların incelenmesine de ihtiyaç vardır. Bu sayede yasal yapının oluşmasına ve geliştirilmesine yönelik öneriler de sunulabilir.

KAYNAKÇA

Alkan, F. ve Aksoy, F., *Parfüm Reklamlarında Kadın ve Erkeklerin Cinsel Obje Olarak Kullanımı Üzerine Bir Araştırma*, 4. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi, 1084, Erzurum, 2019.

Apak, K. H. & Kasap, F. Türk Televizyonlarındaki Gıda Reklamlarında Kadın ve Erkek İmgesi Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7(34): ss. 831.

Bakır, U. (2013). Reklamda Cinsellik ve Tüketici: Bireysel Ahlaki İdeolojinin Reklamda Cinselliğin Kullanımına Yönelik Tutumlara Etkisi. *Erciyes İletişim Dergisi "Akademia"*, 3(1): ss. 15.

Dillman Carpentier, F.R., Stevens. E. M., Wu, L. & Seely, N. (2017). Sex, Love, and Risk-n-Responsibility: AContent Analysis of Entertainment Television. *Mass Communication and Society,* (20): ss. 703-706.

Dönmez, İ. H. (2012). Reklâmda cinsel arzu nesnesi olarak erkeğin sunumu. In International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges, https://www. researchgate. net, (05.07. 2017). (Erişim tarihi: 18.12.2024)

Duman, B. N., Yılmazel, G. & Akbulut Başçı, B. (2014). Kültürel Değişimin Televizyon Reklamlarındaki Kadın İmajına Etkisi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 7(1): ss. 62-63.

Dumanlı, D. (2011). Reklamlarda Toplumsal Cinsiyet Kavramı ve Kadın İmgesinin Kullanımı; Bir İçerik Analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* (2): ss. 133.

Fowler, K & Thomas, V. (2015). A content analysis of male roles in television advertising: Do traditionalroles still hold. *Journal of Marketing Communications,* 21(5): ss. 365.

Güvendi, N.E. (2023). Moda ve Reklam Bağlamında ‘‘Nesne Olarak Kadın Bedeni’’ Dönemlere Göre İlişkisel Analiz. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* (15): ss. 110.

Hetrsroni, A. (2007). Sexual Content on Mainstream TV Advertising: A Cross-cultural Comparison. *Sex Roles,* (57): ss. 203-205.

Manganello, J. A., Henderson, V. R., Jordan, A., Trentacoste, N., Martin, S., Hennessy, M. & Fishbein, M. (2010). Adolescent Judgment of Sexual Content on Television: Implications for Future Content Analysis Research. *The Journal of Sex Research,* (47): ss. 367.

YEŞİL PAZARLAMA KAPSAMINDA ÇEVRECİ TELEVİZYON REKLAMLARININ İÇERİK ANALİZİYLE İNCELENMESİ

Arezoo SHOJAEİ
Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı
E-posta: arezooshojaei2079@gmail.com - ORCID ID: 0009-0004-6983-9047

Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR
Bursa Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
E-posta: eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

ÖZET

Son yıllarda çevre bilincinin artmasıyla beraber, işletmelerin sürdürebilirliği ve sosyal sorumluluğu ön plana çıkmış ve bu durum, pazarlama stratejilerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda işletmeler, çevre dostu ürün ve hizmetlerini tanıtmak amacıyla yeşil pazarlama stratejilerini daha fazla uygulamaktadır. Bu stratejiler, çevresel sorumluluklara vurgulayan reklamları içermekte ve özellikle tüketicilerin çevreye duyarlı ürünlere ve hizmetlere yönelik ilgisini artırmayı hedeflemektedir. Bu alandaki yapılan araştırmalar genellikle yeşil ürünlerin özelliklerine ve çevreci tüketici davranışlarına odaklanmaktadır. Ancak yeşil pazarlamanın en etkili araçlarından biri çevreci reklamlar yeterince incelenmemiştir. Günümüzde çevre bilincinin ve sürdürülebilir tüketimin ön plana çıkması ile birlikte çevre dostu ürünlerin ve hizmetlerin tanıtımında çevreci reklamların rolü giderek daha önemli hale gelmektedir. Çevreye duyarlı reklamlar, hedef kitle üzerinde önemli bir etki yaratmaktadır. Bu reklamlar tüketicilerin satın alma davranışları ve sadakatini nasıl etkilediğini anlamak ve yeşil pazarlamanın etkinliğini artırmak açısından önemlidir. Bu reklamlar yalnızca doğaya duyarlı değil, aynı zamanda tüketicileri çevre dostu bir yaşam tarzı benimsemeye de yönlendirmektedir. Bu çalışmanın amacı yeşil pazarlama kapsamında çevreci reklamları içerik analiziyle incelemek ve öne çıkan çevreci temaları ortaya koymaktır. Bu noktada çevreci nitelikteki televizyon reklamları; reklam veren profili, hedef pazar, reklam mesajı, reklamda kullanılan dil, reklamdaki görsel ve bağlamsal unsurlar ile çevreci temalar açısından incelenmiştir. Araştırma sonuçları, yeşil pazarlama kapsamında çevreci reklamların içeriklerinin nasıl şekillendiğini ve izleyicilere hitap eden ana temaların neler olduğunu ortaya koyması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Pazarlama, Çevre Dostu Reklamlar, Televizyon Reklamları, Sürdürülebilirlik, İçerik Analizi

EXAMINATION OF ENVIRONMENTAL TELEVISION ADVERTISEMENTS WITHIN THE SCOPE OF GREEN MARKETING BY USING CONTENT ANALYSIS

Arezoo SHOJAEİ

Bursa Uludag University, Institute of Social Sciences, Department of Business Administration

E-mail: arezooshojaei2079@gmail.com - ORCID ID: 0009-0004-6983-9047

Prof. Dr. Erkan ÖZDEMİR

Bursa Uludag University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Business Administration

E-mail: eozdemir@uludag.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0903-7638

ABSTRACT

In recent years, with the increase in environmental awareness, sustainability and social responsibility of businesses have come to the forefront and this has played an important role in shaping marketing strategies. In this direction, businesses are implementing green marketing strategies more in order to promote their environmentally friendly products and services. These strategies include advertisements that emphasize environmental responsibilities and especially aim to increase consumers' interest in environmentally friendly products and services. Research in this field generally focuses on the characteristics of green products and environmentally friendly consumer behaviours. However, one of the most effective tools of green marketing, environmental advertisements, has not been examined sufficiently. Today, with the rise of environmental awareness and sustainable consumption, the role of environmental advertisements in the promotion of environmentally friendly products and services is becoming increasingly important. Environmentally friendly advertisements create a significant impact on the target audience. These advertisements are important in terms of understanding how they affect consumers' purchasing behavior and loyalty and increasing the effectiveness of green marketing. These advertisements are not only environmentally friendly, but also direct consumers to adopt an environmentally friendly lifestyle. The aim of this study is to examine environmental advertisements within the scope of green marketing through content analysis and to reveal the prominent environmental themes. At this point, environmentally friendly television commercials were examined in terms of advertiser profile, target market, advertising message, language used in the advertisement, visual and contextual elements in the advertisement and environmental themes. The research results are important in terms of revealing how the contents of environmentally friendly advertisements are shaped within the scope of green marketing and what the main themes that appeal to the audience are.

Keywords: Green Marketing, Environmentally Friendly Advertisements, Television Advertisements, Sustainability, Content Analysis

1. GİRİŞ

Günümüzde iklim değişikliği, kirlilik ve kaynakların tükenmesi gibi sorunlar yalnızca çevreyi değil, insanların yaşam tarzını da doğrudan etkilemektedir. Gelişmekte olan ülkeler bu tür küresel sorunları karşılayabilmek için yasal düzenlemeler yapmakta, tüketiciler ise çevre bilincinin artmasıyla birlikte çevre dostu ürünler ve hizmetleri tercih etmektedir. Bu durumda işletmeler de yasal düzenlemelere ve tüketicilerin taleplerine uyum sağlamak için yeşil pazarlama stratejilerini uygulamaktadır. Yeşil pazarlama stratejileri markaların itibarını artırırken işletmeler için rekabet avantajı ve ekonomik fayda sağlamaktadır. Bununla beraber, çevresel sürdürülebilirlik işletmelerin sosyal sorumluluğunun önemli bir unsuru haline gelmiştir. Bu sorumluluk bir pazarlama aracı olarak da kullanılmaya başlamıştır (Aytekin, 2007). Öte yandan, yeşil ürün trendi, giderek bir alt kültüre dönüşmektedir. Eskiden, yeşil ürünler sadece basit ve uygun fiyatlı organik ürünler olarak algılanırken, günümüzde bu ürünler modern tüketiciler için hem prestijin hem de lüksün bir simgesi olmuştur (Ahmad ve Zhang, 2020).

Yeşil reklamlarda artmış olsa da, bu reklamların etkinliği üzerine kapsamlı araştırmaların eksik olduğu gözlemlenmektedir. Yeşil reklam mesajları ya kısmi veya yetersiz bir şekilde incelenmiştir (Leonidou vd., 2010). Bu çalışmanın amacı bu boşluğu doldurmak ve reklamların içeriklerindeki kullanılan unsurları incelemektir. Bu çalışmayla, markaların çevreci reklam içerikleri planlamalarına ve daha etkili reklam stratejileri geliştirmelerine katkı sağlanması da amaçlanmaktadır. Ayrıca, yeşil reklamların içeriğini ve bu reklamların çevresel farkındalığı artırmadaki etkisini anlamak için faydalı bir kaynak sunmak da hedeflenmektedir.

Çalışmanın devamında ilk olarak ilgili literatür araştırması yapılmış ve çevreci reklamlarla ilgili literatür ortaya konarak araştırma kriterleri belirlenmiştir. Araştırmanın yöntem kısmında içerik analizi ve uygulama yöntemi açıklanmıştır. Araştırma verilerinin analizi sonucunda elde edilen sonuçlar çalışmada bulgular başlığı altında sunulmuştur. Sonuç kısmında ise araştırmadan elde edilen veriler teorik ve pratik açıdan değerlendirilip gelecekteki araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

2. LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Yeşil reklamcılık, 1970'lerde yaşanan ekonomik durgunluk sonucunda petrol fiyatlarının hızla yükselmesi ve çevresel sorunların gündeme gelmesiyle ortaya çıkmıştır (Haytko ve Matulich, 2008). 1990'lara gelindiğinde fabrika imajları olumsuz algılanırken, çocuklar, çiçekler, kuşlar ve ağaçlardan oluşan "çevreyi koruma" odaklı mesajlar, daha "şefkatli ve duyarlı" bir kurumsal imajın ortaya çıkmasını sağlamıştır (Howlett ve Raglon, 1992:56). 1990'lı yıllardaki çevresel reklam mesajlarının tüketiciler tarafından anlaşılmasının zor olduğu, aynı zamanda bu tür reklamlara güvenilmediği de görülmektedir (Shrum vd., 1995).

Iyer ve Banerjee (1993) seçilen basılı reklam örneklerini analiz ederek yeşil reklamcılığın anatomisini incelediği çalışmasında, reklamların dünyanın korunmasına yönelik ana amacına sahip olduğunu ve kurumsal imajın biraz daha fazla vurgulandığı gözlemlemiştir. Ancak bu

çalışma işletmelerin, hedeflerini sadece dünyanın korunmasının ötesine geçerek, çevre korunmasının diğer yönlerini de kapsayacak şekilde genişletmeleri ve buna reklamlarında vurgu yapmalarını önermektedir. Ayrıca yeşil reklamcılıkta yaygın olarak kullanılan terimler ("çevre dostu", "geri dönüştürülebilir", "güvenli" ve "doğal" gibi kelimeler) için standart bir terminoloji oluşturulmasının güvenilirliği artıracağına vurgu yapmaktadır. Son olarak işletmelerin tüketicinin bakış açısına odaklanmaları da teşvik edilmektedir.

Chan (2000) çalışmasında Asya'da ve dünyada hızlıca büyüyen Çin pazarlarında, reklamların çevresel mesajlarının etkinliği incelemiştir. Bu çalışmada reklam mesajları iki ana kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; bağımsız mesajlar/iddialar (substantive claims) ve ilişkisel mesajlar/iddialar (associative claims). Bağımsız mesajlar ürün odaklı veya süreç odaklı olabilirken, ilişkisel mesajlar imaj odaklı veya çevresel gerçek şeklinde olabilirler. Ürün odaklı mesajlar ürünün özelliklerin odaklanır. Aşağıdaki çizelge 1'de Çevre dostu mesaj türleri ve örnekleri görülmektedir.

Çizelge 1. Çevre Dostu Reklam Mesajı Türleri

Mesaj Türü	Alt tür	Örnek
Bağımsız	Ürün odaklı	Ürün parçalanabilir.
	Süreç odaklı	Ürünün üretiminde kullanılan hammaddelerin yüzde yirmisi geri dönüştürülmüştür
İlişkisel	İmaj odaklı	Ormanlarımızı koruma taahhüdümüzle gurur duyuyoruz.
	Çevresel gerçeklik odaklı	Dünyanın yağmur ormanları her saniyede 2 dönüm hızla yok ediliyor.

Chan (2000) tarafından yapılan çalışmanın sonuçlarına göre çevreye duyarlı tercihler yapmak isteyen tüketiciler, ürünlerin çevre dostu özellikleri hakkında daha net ve somut bilgiler almayı tercih etmektedir. Bağımsız (substantive) ve ilişkisel (associative) mesajlar karşılaştırmalı değerlendirildiğinde, bağımsız mesajların ilişkisel mesajlara kıyasla tüketicilerde daha olumlu tepkiler uyandırdığı ortaya çıkmaktadır. Çalışmada ayrıca çevresel mesaj türü ve kaynak ülkenin yeşil imajının, iletişim etkinliği üzerinde önemli bir etki yarattığını ortaya konmaktadır. Bağımsız mesajlar çevre dostu bir imaja sahip ülkelerde daha etkiliyken, bu tür mesajlar çevre dostu bir imaja sahip olmayan ülkelerde olumsuz etki yaratabilir. İlişkisel mesajların etkisi ise çevre dostu imajlı ülkelerde bağımsız mesajlardan daha düşüktür ve çevre dostu olmayan ülkelerde çok etkili değildir. Ancak yaratabilecek olumsuz etki bağımsız mesajlar kadar değildir. Ayrıca, bu iki faktörün birlikte etkinlik üzerinde önemli bir etkileşim etkisi oluşturduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmaya göre yanıltıcı yeşil reklamların yarattığı etki ve tüketicilerin duyduğu şüphelerden dolayı bu mesajların etkili olmayacağı düşünülebilir.

Hartmann vd. (2005) tarafından yapılan çalışmada, işlevsel ve duygusal marka konumlandırma stratejilerinin yeşil markaların tutumlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. İşlevsel mesajlar (functional messages), ürünün çevreye duyarlı özellikleri hakkında somut bilgi sunarak, çevresel avantajları ve faydaları vurgulamayı amaçlamaktadır. Duygusal mesajlar (emotional messages) ise, tüketicilerin çevre dostu markalarla duygusal bir bağ kurmalarını sağlamaya

yöneliktir. Bu tür mesajlar, markayla ilişkilendirilen değerler, duygusal yanıtlar veya toplumsal sorumluluk duygularını ön plana çıkarmaktadır. Araştırma, çevresel mesajların tüketicilerin markalara yönelik tutumlarını nasıl şekillendirdiğini analiz etmeyi amaçlamaktadır. İşlevsel konumlandırma, markanın çevresel faydalarını ve özelliklerini vurgularken, duygusal konumlandırma çevre dostu markalarla ilgili pozitif duygular ve değerler yaratmayı hedeflemektedir. Bu çalışma, her iki stratejinin marka algısı ve tüketici tutumu üzerindeki farklı etkilerini ortaya koymuş ve çevresel mesajların etkili bir şekilde iletilmesinde stratejilerin önemini vurgulamıştır. Çevre dostu markaların, tüketicilerin güvenini kazanabilmesi için hem işlevsel hem de duygusal düzeyde etkili mesajlar iletmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Albino vd. (2009) çalışmasında, araştırma örneği olarak Dow Jones Sustainability World Index (DJSWI) içinde yer alan şirketleri incelemiştir. Bu çalışmanın bulguları, yeşil ürün üreten şirketlerin çevre dostu stratejilerinin hangi sektörde olduklarına göre farklılıklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu analize 255 şirket dâhil edilmiştir. Analizin ilk sonucu, yeşil ürün geliştiren şirketlerin oranı, yeşil ürün geliştirmeyen şirketlerin oranını aştığını göstermektedir. Yalnızca 'sağlık' ve 'tüketici' sektörlerinde bu durumun geçerli değildir. 'Sağlık' sektöründe, ürünlerin kalite ve güvenlik standartlarına uymak için sıkı düzenlemeler olduğu için şirketler yeşil ürün geliştirmekte zorlanabilir. 'Tüketici' sektöründe ise hem ürün hem de hizmet üreten şirketler bulunduğu için, sadece ürün üreten şirketlerde yeşil ürün geliştirenlerin oranı daha yüksektir. Aşağıdaki şekil 1'de farklı sektörlerdeki yeşil ürün geliştiricilerin yüzdesi görülmektedir.

Şekil 1. Farklı Sektörlerdeki Yeşil Ürün Geliştiricileri (%)

Şekil 1 incelendiğinde, yeşil ürünler üreten şirketlerin çoğunun sanayi sektöründe yer aldığı görülmektedir.

Aşağıdaki çizelge 2'de farklı sektörlerde yeşil ürün üreten firmaların uygulandığı stratejik yaklaşımların yüzdesi görülmektedir (Albino vd., 2009).

Çizelge 2. Farklı Sektörlerde Yeşil Ürün Üreten Firmaların Uygulandığı Stratejik Yaklaşımların Yüzdesi (%)

Sektör	Yeşil Yönetim	Malzeme Eko-Verimliliği	Enerji Verimliliği	Yeşil Tedarik Zinciri
Temel Malzemeler	92	67	92	58
Tüketici	89	87	84	63
Enerji	100	88	100	75
Sağlık	78	100	100	89
Sanayi	83	72	72	58
Teknoloji	89	79	89	100
Telekomünikasyon	100	100	100	100
Kamusal hizmetler Hizmetler	100	89	89	44

Bu bulgulara göre yeşil yönetim stratejisi en çok hizmet sektöründe ve en az sağlık sektöründe uygulanmaktadır. Malzeme eko-verimliliği stratejisine en çok telekomünikasyon sektöründe önem verilmişken, en az önem teknoloji sektöründe gösterilmiştir. Enerji verimliliği stratejileri, özellikle temel malzeme sektöründe oldukça yüksek bir oranda uygulanmaktadır. Diğer sektörlerde ise ortalama oranlar gözlemlenmiştir. Teknoloji ve tüketici sektörleri ise en düşük orana sahiptir. Yeşil tedarik zinciri stratejisi telekomünikasyon sektöründe güçlü bir şekilde benimsenmiştir. Ancak hizmetler sektörü bu alanda oldukça geridedir (Albino vd., 2009).

Leonidou vd., (2010) çalışmasında uluslararası yayınlanan *The Economist* dergisinde 1988-2007 yılları arasındaki yer alan 944 sayısı incelenmiştir. Nihai örneklem 473 farklı yeşil reklamdan oluşmuştur. Çevreci reklam veren firmaların büyük çoğunluğu (%93,4) imalat firmalarından oluşmaktadır. Hammadde tedarikçileri, toplam reklamların %19,0'ını oluşturan ikinci büyük reklam grubunu oluşturmuştur. Diğer firma türlerinin çevreci reklam faaliyetleri ise minimal düzeyde olup, genellikle bazı hizmetlerinin çevre dostu özelliklerini iletmeye yönelik olmuştur. Hükümet veya kâr amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından yayımlanan çevreci reklamlar çok nadirdir ve genellikle çevresel sorunlar hakkında toplumda farkındalık oluşturmayı hedeflemiştir. Reklam verenlerin yaklaşık %81'i sanayi ürünleri üreten firmalarken (örneğin kimyasallar), %33'ü ise tüketici pazarına yönelik ürünler üreten (örneğin otomobil) firmalardır. Hizmet sektörüyle ilgili firmalar, toplam reklamların %19.9'unu oluşturmaktadır. Madencilik ve tarım sektöründeki firmalar ise daha küçük bir paya sahip olup, sırasıyla reklamların %16.5 ve %6.3'ünden sorumludur. Yeşil reklamlarda en yaygın görülen ürünler enerji ile ilgili (örneğin gaz, petrol ve elektrik) olanlardır. Bunlar toplam reklamların %23.3'ünü oluşturmaktadır. Daha sonra, ulaşım araçları (örneğin otomobiller, uçaklar ve trenler) reklamların %12.5'ini kapsamaktadır. Metal ürünleri, makine ve metal olmayan ürünlerin reklamları ise toplam reklamların %9.5'ini oluşmaktadır. Yenilenebilir enerji teknolojileri ve çevre ile ilgili hizmetlere dair reklamlar da dikkat çekse de, bu reklamlara daha

az yer verilmektedir. Reklamların %42.9'u tüketicilere, %36.7'si ise işletmelere yöneliktir. Ayrıca, reklamların %20.4'ü hem tüketicilere hem de işletmelere yöneliktir. Ancak bu oran zamanla azalmaktadır. Reklamların çoğu (%42.9) ürünlerin kullanımına ilişkin çevresel özelliklere (geri dönüşüm, enerji tasarrufu gibi) odaklanmaktadır. Ancak, %28.6 reklam üretim süreçlerinde kullanılan çevre dostu teknoloji ve hammaddeleri vurgulamaktadır. Geriye kalan %10.5'lik kısmı ise hem tüketim hem de üretim unsurlarına yer vermektedir. İncelenen reklamların %41.9'u, firmaların çevresel uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi vererek "derin" yeşil reklamlar olarak sınıflandırılmıştır. %29.4'ü ise çevreye doğrudan odaklanmasa da geri dönüşüm veya çevresel eylemler gibi belirli konuları belirterek "orta" seviyede yeşil reklamlardan oluşmaktadır. Geriye kalan %28.7'si ise, genel çevresel özellikler ve girişimler hakkında bilgi vererek "derin olmayan" yeşil reklamlar olarak tanımlanmıştır. Reklamların %52.2'si ürün odaklı iken, süreç odaklı mesajlar içeren reklamların oranı %26.6'dır. İmaj odaklı mesajlar daha az yaygındır. Çevresel gerçekleri vurgulayan reklamlar en az kullanılan reklamlardır. Bazı firmalar net ve ayrıntılı mesajlar ortaya koyarken, bazıları ise belirsiz ifadeler kullanmaktadır. Reklamların çoğunda çevreye dair güçlü bir vurgu varken, geriye kalan reklamlarda çevresel yönlere zayıf bir vurgu vardır. Ancak zamanla çevresel konulara yapılan vurgu arttırmaktadır. Çevresel mesajların geçerliliği değerlendirildiğinde, reklamların çoğunun (%58,6) doğru ve geçerli mesajlar içerdiği görülmektedir. Diğer reklamların %30,2'sinde ise anlamı belirsiz mesajlar vardır. %8'inde eksik bilgiler bulunmakta ve %3,2'sinde ise yanlış ya da yanıltıcı iddialar yer almaktadır. Doğal çevreyi gösteren reklamlar, toplamın %27,9'unu oluşturmuştur. Bu reklamlar genellikle mavi gökyüzü, ağaçlar, deniz ve orman gibi sahneleri içermektedir. Ürünlerin yer aldığı görseller ise %13,9 oranında kullanılmış ve özellikle son iki dönemde artmıştır. Ayrıca, bazı reklamlarda sanayi ortamları, yeşil ekipmanlar, çevre dostu yaşam tarzları ve çevresel nesnelerle ilgili görseller de kullanmıştır. Reklamların yarısından fazlasında (%57,5) oyuncu kullanılmamıştır. Kalan kısmın ise çoğunluğunda sıradan insanlar yer almakta olup, genellikle tek başlarına ya da benzer kişilerle birlikte gösterilmişlerdir. Bu insanlar çoğunlukla benzer özelliklere sahip bireyler olarak (örneğin erkekler, kadınlar, çocuklar) gösterilmiştir. Hayvanlar ise reklamların %9,5'inde yer almıştır. Reklamlarda genellikle üst düzey yöneticiler, mühendisler veya bilim insanları gibi kişilere yer verilmiştir. Az sayıda reklamda ise oyuncak ayı gibi özel karakterler kullanılmıştır. Uzmanlar ise nadiren yer almış ve genellikle firmanın çevreye duyarlı yaklaşımını ya da çevresel uzmanlığını vurgulamak için gösterilmiştir. Reklamların üçte ikisinde (%66,6) şirketin çevre dostu olduğunu belirten bir işaret bulunmamaktadır. İşaret kullanan reklamlarda ise en yaygın olanı, şirketin çevresel uygulamaları hakkında bilgi veren "çevreci web sitesi" olmuştur. Ayrıca, yeşil logolar veya çevre ödülleri gibi diğer kimlik belirleyiciler de nadiren kullanılmıştır. Yeşil ürün kimlik işaretleri, reklamların yalnızca %4.6'sında yer alırken, yasal çevreci logolar ise %2.3 oranında kullanılmıştır. Çevre sertifikaları reklamların %2.1'inde bulunurken, yeşil ticari markalar ise yalnızca bir reklamda (SANYO'nun çevre dostu buzdolaplarını tanıtan bir reklam) yer almıştır.

Reklamlarda dilin etkisini inceleyen Widyahening vd. (2015) çalışmasında, dilin reklam dünyasında sadece bilgi vermekle kalmayıp, aynı zamanda hedef kitle ile duygusal bir bağ

kurma işlevi gördüğü vurgulanmaktadır. Bu çalışmada, reklam dilinin işlemsel dil (transactional language) ve etkileşimsel dil (interactional language) olmak üzere iki ana türde kullanıldığından bahsedilmektedir. İşlemsel dil, reklamların amacına ulaşması için bilgiyi ve mesajı doğrudan iletmeyi hedeflerken, etkileşimsel dil, tüketicilerin duygusal ve psikolojik tepkilerini hedef alır ve onları reklamla etkileşime sokar. Bu iki dil türü, reklamların tüketici davranışları üzerinde güçlü bir etkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Kostan ve Salendu (2020) çalışmasına göre hem sözlü hem de görsel çevresel mesajlar, tüketicilerin bir markayı ne kadar çevre dostu olarak değerlendirdiği ve markaya olan genel tutumları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Genel olarak, çevre dostu özelliklerini sözlü olarak belirten markalar, tüketicilerden daha olumlu geri dönüş alır. Ancak, markanın çevre dostu özelliklerini daha açık ve somut şekilde açıklayan mesajlar, markanın "yeşil" olarak görülme olasılığını artırır. Ayrıca görsel açıdan hoş bulunan reklamlar, markanın çevre dostu olarak algılanmasına yardımcı olur ve tüketicilerden daha olumlu bir tutum elde edilmesini sağlar. Tüketiciler, çevre dostu olmayan ama daha iyi bir tasarıma sahip ürünleri tercih edebilir. Bu nedenle, yeşil ürün pazarlamacıları, reklamlarının görsel yönüne daha fazla odaklanmalıdır.

Çevre dostu reklamları incelediğimizde tüketicilerin çevre dostu ürünleri tercih etmelerinin sebeplerini anlamak da önemlidir. Zhang ve Dong (2020) çalışmasında, tüketicilerin yeşil ürünleri satın almaları bilinçli ve rasyonel bir karar süreci olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, yeşil satın alım kararlarının, belirli bir teorik mekanizma veya farklı etmenlerin etkileşimi aracılığıyla alındığı kabul edilmektedir. Bir diğer ifadeyle tüketicilerin bu kararları verirken yalnızca bireysel tercihlerine dayanmayıp, daha geniş bir çevresel ya da teorik çerçevede değerlendirme yaptığı öne sürülmektedir. Tüketicileri etkileyen faktörler üç ana grupta toplanabilir: 1) bireysel faktörler 2)ürün özellikleri ve pazarlama stratejisi 3) sosyal faktörler. Bu faktörler arasında bireysel faktörlere yönelik araştırmalar daha yoğundur.

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde, çevre dostu reklamların içeriğini analiz eden araştırmaların sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu alanda yapılan bazı çalışmalar, yeşil pazarlama, yeşil ürünler ve yeşil tüketici davranışları gibi konulara odaklanmaktadır. Ancak, çevre dostu reklamların içeriğini inceleyen kapsamlı araştırma sayısı çok azdır. Dolayısıyla çevre dostu reklamların içeriğini analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma ile önemli bir boşluğun doldurulması hedeflenmiştir.

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, 2012-2024 yılları arasında yayınlanmış olan Türkiye'deki çevreci televizyon reklamlarını içerik analizi yöntemi ile incelemektir. Bu reklamlar aşağıdaki Çizelge 3'de yer alan kriter tablosuna göre incelenmiştir. Bu kriterler Leonidou vd. (2010) çalışmasından yararlanılarak oluşturulmuştur. Çizelge 3'deki son satırda yer alan çevresel temalar ise yazarlar tarafından eklenmiştir. İçerik analizi 13-24 Aralık 2024 tarihleri arasında 17 reklam üzerinden yapılmıştır.

Çizelge 3. Kriterler ve Alt Kategoriler

1. Reklam veren profili	1.1. Organizasyon Türü
	1.2. Ekonomik Faaliyet
2. Hedefleme unsurlar	2.1. Reklamı Yapılan Ürünler
	2.2. Hedef Kitle
	2.3. Yeşillik Derecesi
3. Reklamın Mesajı	3.1. Mesaj Türü
	3.2. Mesaj İfadesinin Belirliliği
	3.3. Mesajın Vurgusu
	3.4. Mesajın Geçerliliği
4. Kullanılan dil	4.1. Dil unsurları
5. Görsel ve bağlamsal unsurlar	5.1. Ortam
	5.2. Oyuncu
	5.3. Şirket kimlik işareti
	5.4. Ürün/hizmet kimlik işareti
6. Çevresel temalar	Alt kategori yok

4. BULGULAR

İçerik analizi sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki çizelgelerde gösterilmiş ve içerik analizi sırasında alınan notlara göre de değerlendirmeler yapılmıştır.

Çevreci reklam verenlerin profili aşağıdaki Çizelge 4'de görülmektedir.

Çizelge 4. Reklam Verenlerin Profili

	Toplam Sayı	**Yüzde**
Organizasyon Türü:		
1. Üretici	12	%70,58
2. Tedarikçi	0	%0
3. Dağıtıcı	1	%5,88
4. Finansal Organizasyon	3	%17,64
5. Hükümet Kuruluşu	0	%0
6. Kar Amacı Gütmeyen Kuruluşu	0	%0
7. Hizmet Sektörü	0	%0
8. Diğer	1	%5,88
Ekonomik Faaliyet:		
1. Endüstriyel Ürün Üretimi	5	%29,41
2. Tüketim Ürünleri Üretimi	12	%70,58
3. Hizmet	4	%23,52

4. Madencilik	0	%0
5. Tarım	1	%5,88
6. Diğer	1	%5,88

Çevreci reklam veren işletmelerin yüzdelerine bakıldığında, üretici firmaların önemli bir kısmı (%70,58) çevre dostu reklamlar yapmaktadır. Bunun yanı sıra bankalar da (%17,64) çevreci reklamlar yaparak sektördeki çevresel sürdürülebilirliği vurgulamaktadır. Dağıtıcı olarak Opet ve diğer kategorisinde ise Turkcell %5,88 oranında çevreci reklamlar yapan firmalar arasındadır. Tedarikçiler, hükümet kuruluşları, kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve hizmet sektöründe çevreye duyarlı reklam veren firmalara rastlanmamıştır. Çevreci reklam veren firmalar arasında ekonomik faaliyetlerin dağılımında, tüketim ürün üretimi sektörü en yüksek oran olan %70,58 ile öne çıkmaktadır. İkinci sırada, endüstriyel ürün üretimi yer almakta ve toplam katılımın %29,41'ini oluşturmaktadır. Ancak endüstriyel mal üreten bu firmaların reklamları tüketim ürünleri ile de ilgilidir. Hizmet veren firmalar, %23,52 ile daha sınırlı bir katkı sağlamaktadır. Tarım faaliyeti yapan Doğuş ve akaryakıt dağıtımı yapan Opet sırayla tarım ve diğer kategorilerinde yer almakta ve her birinin yüzdesi %5,88'dir. Ekonomik faaliyeti madencilik olan firmalarda ise çevreci reklamlara rastlanmamıştır.

Çizelge 5. Hedefleme Unsurları

	Toplam Sayı	**Yüzde**
Reklamı Yapılan Ürünler:		
1. Elektrik/yağ/gaz/yakıt/enerji	1	%5,88
2. Otomobiller/uçaklar/trenler	1	%5,88
3. Metal ürünler/makine/metal dışı ürünler	3	%17,64
4. Yenilenebilir teknoloji	0	%0
5. Çevre ile ilgili hizmetler	1	%5,88
6. Kimyasallar/plastik ürünler	2	%11,76
7. İş hizmetleri	2	%11,76
8. Tarım/orman ürünleri/balıkçılık	1	%5,88
9. Kamu yönetimi/kamu hizmetleri	0	%0
10. Kâğıt ürünleri/basım ve yayıncılık	0	%0
11. Madencilik	0	%0
12. Su işleri ve tedarik	0	%0
13. Karışık	1	%5,88
14. Diğer	5	%29,41
Hedef Kitle:		
1. İşletmeden tüketiciye (B2C)	15	%88,23
2. İşletmeden işletmeye (B2B)	1	%5,88
3. Her ikisi	1	%5,88
Yeşillik Derecesi:		
1. Derin	3	%17,64
2. Orta Derin	11	%64,70
3. Derin olmayan	3	%17,64

Reklamı yapılan ürünlerde en yüksek oran Diğer kategorisine aittir. Bu kategoride İş Bankası ve Turkcell'in çevre dostu yaklaşımı anlatan, Yves Rocher'nin cilt bakım ürünleri, Brita'nın ev kullanımı su filtreleme cihazı ve gıda konusunda Barilla'nın reklamları görülmektedir. Metal ürünler/ makine/ metal dışı ürünler kategorisi ise %17,64 oranıyla ikinci sırada yer almakta ve bu reklamlar genellikle beyaz eşyaların reklamlarıdır. Kimyasallar/plastik ürünler ve iş hizmetleri kategorilerinin her biri %11,76'lık bir paya sahiptir. Bu da bu sektörlerde çevreci mesajların orta düzeyde bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Elektrik/yağ/gaz/ yakıt/enerji, otomobiller/uçaklar/trenler, çevreyle ilgili hizmetler, tarım/orman ürünleri/balıkçılık ve Karışık kategorileri ise her biri %5,88 oranında sınırlı bir pay almıştır. Buna karşın, yenilenebilir teknoloji, kamu yönetimi/kamu hizmetleri, kağıt ürünleri/basım ve yayıncılık, madencilik ve su işleri ve tedarik kategorilerinde herhangi bir çevreci reklam tespit edilmemiştir. Çevreci reklam veren firmaların hedef kitlesi büyük ölçüde İşletmeden Tüketiciye (B2C) odaklanmış ve toplam katılımın %88,23'ünü bu hedef kitle oluşturmuştur. Bu durum, çevreci mesajların genellikle son tüketicilere yönelik olarak verildiğini, çevre dostu ürün ve hizmetlerin geniş kitlelere ulaşmaya çalıştığını göstermektedir. Diğer yandan, İşletmeden İşletmeye (B2B) kategorisi %5,88 oranında katılım göstermekte ve bu kategoride AkBank'ın KOBİ Yeşil Hizmetleri reklamı yer almaktadır. Vakıfbank'ın reklamı ise hem işletmelere ve hem de müşterilere yönelik ve %5,88 oranında her ikisi kategorinde yer almaktadır.

İncelenen reklamların yeşillik derecesi %17,64 "derin" olarak değerlendirilmiştir. Bu ise firmanın çevresel uygulamaları hakkında detaylı ve istatiksel bilgi sunduğunu ifade etmektedir (Leonidou vd., 2010: 16). Buna örnek olarak "Barilla'nın 126.000 kg plastik tasarrufu" ve "Nestlé'nin pet şişelerin %50'si geri dönüştürülmüş pet şişelerden üretildiğine" ilişkin ifadeler verilebilir. Belirli çevresel konulardan bahseden "orta" yeşillik derecesine sahip reklamların oranı ise %64,70'dir. Bir diğer ifadeyle firmaların çoğu detaylı bilgi vermeden çevresel iyileştirmelerinden bahsetmiştir. İşletmelerin %17,64'ü ise reklamlarında genel çevresel ifadeleri sunmakta ve "derin olmayan" yeşillik derecesi grubunda yer almaktadır. Örneğin, Opet reklamında enerji tasarrufundan bahsedilmekte, ancak daha fazla açıklama yapılmamaktadır. Toyota reklamında da yakıt tasarrufuna vurgu yapılmakta ancak detaylı bilgiler alt yazı olarak verilmektedir. Alt yazının küçüklüğünden ve geçme hızından dolayı izleyici detaylı bilgileri yakalayamayabilir. Aşağıdaki çizelge 6'da incelenen reklam mesajlarına ilişkin ayrıntılar görülmektedir.

Çizelge 6. Reklam Mesajları

	Toplam Sayı	Yüzde
Mesaj Türü:		
1. Ürün Odaklı	5	%29,41
2. Süreç Odaklı	1	%5,88
3. İmaj Odaklı	12	%70,58
4. Çevresel Gerçeklere Dayalı	1	%5,88
Mesaj İfadesinin Belirliliği:		
1. Belirli	16	%94,11
2. Belirsiz	1	%5,88

Mesajın Vurgusu:		
1. Güçlü	13	%76,47
2. Zayıf	4	%23,52
Mesajın Geçerliliği:		
1. Geçerli	17	%100
2. Geçersiz	0	%0
3. Şüpheli	0	%0
4. Yanlış/Yalan	0	%0

Ürün odaklı reklamlar, ürünün yeşil özelliklerinden bahsederken, süreç odaklı reklamlar ürünün üretim sürecinde uygulanan yeşil ve çevre dostu yöntemlerden bahsetmektedir. İmaj odaklı reklamlar çevresel temalara vurgu yapmaktadır. Çevresel gerçekleri ifade eden reklamlarda ise çevre ile ilgili bilgiler verilmektedir (Leonidou vd., 2010). Araştırma sonucunda en yüksek oran İmaj Odaklı mesajlara aittir (%70,58). Firmalar çevre dostu imajlarını ön plana çıkararak genel bir çevre duyarlılığı mesajı vermeye odaklanmaktadır. Ürün Odaklı mesajlar %29,41 oranında olup, çevre dostu ürünlerin tanıtımına odaklanan reklamların önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Süreç odaklı ve çevresel gerçeklere dayalı mesajların her biri %5,88 oranında katılım ve süreçler veya çevresel gerçeklere dayalı bilgilere daha az vurgu yapıldığını göstermektedir. İncelen reklamların %94,11'nde reklamdaki mesaj ifadesi belirliyken, %5,88 reklamın mesaj ifadesi belirsiz değerlendirilmiştir. Yves Rocher markasının reklamı ayrıntılı detay vermeden sadece doğaya saygı duyduğunu ifade edip bu kategoride yer almıştır.

Çevreyle ilgili konular, işletmeye kar getirebilir konulara (Manrai vd., 1997) kıyasla birincil öneme sahip olarak vurgulanmış ise o mesajın vurgusu güçlü ve öte yandan çevresel konular, işletmeye kar getirebilir konulardan daha az öneme sahip ise o mesajın vurgusu zayıf olarak belirlenmiştir (Leonidou vd., 2010). İncelenen reklamların %76,47'nde reklamın mesaj vurgusunda güçlü ve çevresel konular ön plana çıkmaktadır. %23,52 reklamda ise ürünün yeşil olmayan özellikleri ön planda bulunmuş ve reklamın mesaj vurgusu zayıf değerlendirilmiştir. Daha önce bahsedilen Toyota, Opet, Fairy ve Yves Rocher markaların reklamları buna örnek olarak verilebilir. Son olarak yanlış veya eksik bilgiler içermeyen (Leonidou vd., 2010) %100 reklam geçerli olarak belirlenmiştir.

Aşağıdaki çizelge 7'de incelenen reklam mesajlarında kullanılan dil unsurlarına ilişkin ayrıntılar görülmektedir.

Çizelge 7. Reklamda Kullanılan Kullanılan Dil Unsurları

Dil Unsurları:	Toplam Sayı	Yüzde
1. Bilgilendirici	15	%88,23
2. Rasyonel	0	%0
3. Duygusal	3	%17,64
4. Etik	0	%0
5. Tanıklık	0	%0
6. Danışmanlık Tarzı Bir Dil	0	%0

7. Slogan	9	%52,94

Reklamların %88,23'ündeki kullanılan dil bilgilendirici bir dildir. 9 reklamda slogan kullanılmıştır. Bu sloganlar aşağıdaki gibidir:

- Turkcell: "Bunlar hep Türkcell hareketler",
- Fairy: "Fairy ile boşa harcama",
- Opet: "Koruma, performans, tasarruf",
- Arçelik: "Arçelik'le çevreyle dost kalın",
- Vestel: "Gelecek senin evinde",
- Nestlé: "İyilik peşindeyiz, daha yaşanabilir bir dünya için",
- Brita: "Sürdürülebilir yaşa fark yarat",
- Barilla: "Siz ve gezegenimiz için",
- Akbank: "Sürdürülebilir bir gelecek için, insan için, hepimiz için",
- İş Bankası: "dünya bizim gelecek bizim",
- IKEA: "IKEA ile eviniz değişsin dünya değişsin".

Reklamların % 17,64'ünde ise duygusal bir dil kullanılmaktadır. Yves Rocher markasının reklamındaki "*Güzel olmaktan daha fazlasını istiyorum, güzel insan olmak istiyorum*", İş Bankası'nın reklamında çocuklar tarafından söylenen duygusal şarkısı ve "*ne paralar pullar ne mallar mülkler, bana bırakacağın miras güzel bir dünya olmalı*" ifadesi ve Bosch markasının reklamındaki "*Her doğa dostu teknoloji ürünü kullandığınızda dünyanın herhangi bir yerinde de bir canlı yaşam hakkını kullanmış oluyor*" ifadeleri örnek olarak verilebilir.

Aşağıdaki çizelge 8'de incelenen reklamlardaki görsel ve bağlamsal unsurlara ilişkin ayrıntılar görülmektedir.

Çizelge 8. Reklamlardaki Görsel Ve Bağlamsal Unsurlar

	Toplam Sayı	**Yüzde**
Reklam Ortamı		
1. Doğal çevre	7	%41,17
2. Natürmort	0	%0
3. Hayali/yapay çevre	2	%11,76
4. Sanayi çevresi	0	%0
5. Soyut tasarım	1	%5,88
6. Yeşil ekipman/cihaz	2	%11,76
7. Hayat kesiti	6	%35
8. Yeşil yaşam tarzı	2	%11,76
9. Çevresel nesneler	2	%11,76
10. Tasarlanmış ortam yok	1	%5,88
11. Diğer	2	%11,76
Oyuncu		
1. Normal insanlar	7	%41,17

2. Hayvanlar	0	%0
3. Şirket personeli	0	%0
4. Özel karakter	0	%0
5. Uzman	0	%0
6. İnsan elleri	0	%0
7. Özel kişi	0	%0
8. Ünlü kişi	4	%23,52
9. Çizgi film karakteri	0	%0
10. Sunucu yok	5	%29,41
Şirket Kimlik İşareti		
1. Çevresel web sitesi	0	%0
2. Yeşil imza tarzı/kesimi (signature cut)	4	%23,52
3. Yeşil logo	3	%17,64
4. Yeşil ödüller	0	%0
5. Şirketin çevresel kimliği yok	11	%64,70
Ürün/hizmet kimlik işareti		
1. Hukuki gereklilik logoları	1	%5,88
2. Çevresel sertifikalar	0	%0
3. Çevre dostu sembol	2	%11,76
4. Ürünün çevresel kimliği yok	14	%82,35

Reklamların %41,17'si doğal çevrede gerçekleşmektedir. Hayali/yapay çevre ortamının oranı %11,76'dır. Bosch ve Vestel reklamlarındaki hayvanlar ve doğa simgeleri buna örnek olarak verilebilir. Yeşil ekipman/cihaz oranı %11,76'dır ve bu reklamlarda rüzgar türbini ve güneş paneli görülmektedir. Yeşil yaşam tarzı ve çevresel nesneler (pet şişeler) iki reklamda görülmektedir. Hayat kesiti (ürün veya otomobilin kullanılması) %35 oranla altı reklamda yer almaktadır. 1 reklamın tasarımı soyut ve 1 reklamın tasarımı ise yoktur. Akbank ve Vakıfbank reklamları farklı iş ortamları gösterilerek diğer kategorisinde yer almaktadır.

İncelenen yedi reklamda normal insanlar yer alırken, dört reklamda ünlü kişiler reklamda oynamıştır (Turkcell reklamında Kerem Bursin, Opet reklamında Ege Erkal, Akbank reklamında Serenay Sarıkaya ve Vakıfbank reklamında Tolga Sarıtaş). İş Bankası reklamında çocuklar yer almaktadır. İncelenen beş reklamda ise sunucu yoktur.

Firmaların kendine ait web siteleri varken, çevresel web sitelerinden (çevre ile ilgili yaptıkları hakkında bilgi veren web siteler) bahsedilmemektedir. Bu çevreye duyarlı reklamlarda firmaların kazandığı yeşil ödüllere rastlanmamaktadır. İncelenen dört reklamda firmanın yeşil imza tarzı/kesimi (signature cut) vardır. Bu da şirkete özgü çevreci yöntemlerdir. Turkcell reklamında kendini "*Ülkemizin güneşini ve rüzgarını elektriğe dönüştürerek en çok yeşil enerji yatırımı yapan öperatör*" olarak tanıtmaktadır. Doğuş Çay ise Tema Vakfı ile işbirliğinden bahsetmektedir. Nestlé *pet şişelerin %50'si geri dönüştürülmüş pet şişelerden ürettiğini* ifade etmektedir. Vakıfbank ise *Türkiye'nin ilk karbon negatif bankası olduğuna* vurgu yapmaktadır. Doğuş, Nestlé ve Yves Rocher markaların logosunda ise çevre ile ilgili simgeler kullanılmıştır.

İncelenen on bir reklamda firmanın çevresel kimliği yoktur. Vestel marka buzdolabının hukuki gereklilik olarak A+ enerji logosu reklamda gösterilmektedir. Nestlé pet şişelerinin üzerinde çevreci bir sembol yer almakta ve "*Lütfen beni geri dönüştür*" ifadesi yazılmaktadır. Doğuş Çay paketlerinde Tema Vakfı logosu ve "*Her dem toprak için*" ifadesi yer almaktadır. Ancak bu logo küçük olduğu için reklamda ayrıntılı bir şekilde görülememektedir. Geri kalan ürünlerin çevresel kimliği yoktur.

Aşağıdaki çizelge 9'da incelenen reklamlarda gösterilen çevreci temalara ilişkin ayrıntılar görülmektedir.

Çizelge 9. Reklamlarda Gösterilen Çevreci Temalar

	Toplam Sayı	Yüzde
1. Biyoçeşitlilik ve ekosistemler	1	%5,88
2. İklim değişikliği	0	%0
3. Su kaynakları	2	%11,76
4. Hava kirliliği	0	%0
5. Toprak ve tarım	0	%0
6. Atık yönetimi	5	%29,41
7. Ormansızlaşma	0	%0
8. Enerji ve kaynak kullanımı	7	%41,17
9. Deniz ve okyanus koruma	0	%0
10. Sürdürülebilirlik	4	%23,52
11. Çevre eğitimi ve farkındalık	3	%17,64

Çevreci reklamlar en çok enerji ve kaynak kullanımı (%41,17), atık yönetimi (%29,41) ve sürdürülebilirlik (%23,52) konularına odaklanmıştır. Bu da kaynakların verimli kullanımı ve tüketici davranışlarını değiştirme çabasını yansıtmaktadır. Çevre eğitimi ve farkındalık 17,64 yüzdelik bir yer tutarken, iklim değişikliği ve ormansızlaşma gibi kritik konuların (%0) ele alınmaması dikkat çekicidir. Bu durum, reklamların çevre sorunlarının bazı yönlerine yeterince vurgu yapmadığını göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada gerçekleştirilen çevreci reklamlar üzerine yapılan analiz, firmaların çevre duyarlılığı konusunda gösterdiği çabaları ile ilgili genel bir bilgi vermektedir. Çevre dostu reklamlar daha çok tüketiciye yönelik olup, tedarikçiler, hükümet kuruluşları ve hizmet sektörü gibi diğer kategorilerde bu reklamlara rastlanmamaktadır. Çevre dostu reklam veren işletmelerin büyük bir kısmı üretici firmalardan oluşmaktadır. Bu durum, çevre dostu ürünler üreten veya çevreye duyarlı üretim süreçleri kullanan işletmelerin yoğun olduğunu göstermektedir. Finans sektöründeki bankalar yeşil kredi ürünleri, çevre dostu yatırım

seçenekleri ve sürdürülebilir finansman projeleri gibi hizmetlerinin tanıtımlarını yapmaktadır. Tedarikçi firmalar genellikle hammadde sağlayıcıları olduklarından, çevreci reklam verme konusunda daha az faaliyet gösterebilirler. Kamu sektörü doğrudan reklamlar konusunda daha az aktif olup, çevre dostu politikalarını genellikle daha geniş çapta kamu hizmetleri ve düzenlemeler yoluyla yapmaktadırlar.

Çevreci reklamlar genellikle kar amacı güden işletmeler tarafından yapılırken, kar amacı gütmeyen kuruluşlar genellikle farkındalık oluşturma ve bağış toplama faaliyetlerine odaklanmaktadırlar. Bu ise reklam stratejilerinin farklılaşmasına neden olabilir. Hizmet sektöründe çevreci reklamlara yer veren işletmelerin sayısının zamanla artması beklenebilir. Madencilik faaliyeti yapan işletmelerde, çevresel etkileri nedeniyle genellikle daha az çevreci reklam yapma tercih edilmekte veya bu tür mesajları daha farklı platformlarda duyurmayı hedeflemektedirler.

Çevreci reklamların en fazla yer aldığı sektörler, tüketim ve endüstriyel ürünleri üreten firmalar olup, bu firmalar çevresel mesajları genellikle imaj odaklı ve ürün odaklı olarak sunmaktadır. Reklamlarda çevresel gerçeklere dayalı bilgi sunan firmaların oranı ise sınırlıdır. Reklamlar genellikle markaların çevreye duyarlı imajını güçlendirmeye odaklanırken, süreç odaklı ve çevresel gerçeklere dayalı mesajların sınırlı kalması, çevresel bilinci artırma ve detaylı bilgi sunma eksikliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, reklamlarda çevreyle ilgili temaların vurgusu çoğunlukla güçlüdür. Ancak bazı reklamlar çevreyle ilgili konuları yeterince derinlemesine ele almamaktadır.

Kullanılan sloganlar ve duygusal ifadeler tüketiciyle bağ kurmaya çalışırken, reklamlardaki yeşil semboller ve çevresel simgelerin yetersizliği, çevreyle ilgili mesajların daha görünür olması gerektiğini göstermektedir. Çevreci reklamlar, en çok enerji ve kaynak kullanımı, atık yönetimi ve sürdürülebilirlik gibi konulara odaklanarak, tüketicilerin çevre bilincini artırmayı ve sürdürülebilir tüketim alışkanlıklarını teşvik etmeyi hedeflemektedir. Ancak, iklim değişikliği ve ormansızlaşma gibi önemli çevre sorunlarının ele alınmaması dikkat çekicidir.

Sonuç olarak bu çalışma hem işletmelere hem topluma yönelik çevre bilinci ile ilgili farkındalık yaratmaya amaçlamaktadır. İşletmelerin, çevre dostu uygulamaları yalnızca ticari başarı ve rekabet avantajı sağlama açısından değil, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bakımından da önemlidir. Bu iki hedefe çevreye duyarlı reklamların içeriğinin özenle planlanmasıyla ulaşılabilir. Çevreci reklamlar sadece işletmelerin imajını güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda çevreye duyarlı davranışları toplumsal düzeyde yaygınlaştırmaya katkıda bulunmaktadır. Ancak, daha kapsamlı çevresel sorunlar ve detaylı bilgi sunan reklamların artırılması, bu farkındalığın daha etkili ve kalıcı olmasını sağlayacaktır.

12 yıllık (2012-24 arası) bir zaman diliminde Türkiye'de televizyonlarda yayınlanan çevreci reklamları ele alan bu çalışma yapılırken, çevreci reklamların sayısının düşük olduğu görülmüştür. Bu çalışma çevreci reklamlar konusuna akademik açıdan bir farkındalık oluşturmaktadır. Gelecekte çok daha detaylı araştırmalarla konu ayrıntılı incelenebileceği gibi

görüşme yöntemiyle reklam verenlerin çevreci reklamlara yönelme motivasyonları veya yönelmeme nedenleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

Ahmad, W., & Zhang, Q. (2020). Green purchase intention: Effects of electronic service quality and customer green psychology, 267: 1-17

Albino, V., Balice, A., & Dangelico, R. M. (2009). Environmental strategies and green product development: an overview on sustainability-driven companies. Business strategy and the environment, 18(2), 83-96.

Aytekin, P. (2007). Yeşil pazarlama stratejileri. Sosyal Bilimler, 5(2), 1-20.

Chan, R. Y. K. (2000). The effectiveness of environmental advertising: The role of claim type and the source country green image. *International Journal of Advertising, 19*(3), 349-375.

Hartmann, P., Apaolaza Ibáñez, V., & Forcada Sainz, F. J. (2005). Green branding effects on attitude: functional versus emotional positioning strategies. Marketing intelligence & planning, 23(1), 9-29.

Haytko, D. L., & Matulich, E. (2008). Green advertising and environmentally responsible consumer behaviors: Linkages examined. Journal of management and marketing research, 1: 1-11

Howlett, M., & Raglon, R. (1992). Constructing the environmental spectacle: green advertisements and the greening of the corporate image, 1910–1990. Environmental History Review, 16(4), 53-68.

Iyer, E., & Banerjee, S. B. (1993). Anatomy of green advertising. *Advances in Consumer Research, 20*, 494-501.

Kostan, H., & Salendu, A. (2020). Logic vs Aesthetic: The Effect of Environmental Claim and Visual Design in Green Advertising. Media Ekonomi dan Manajemen, 35(2), 164-177.

Leonidou, L. C., Leonidou, C. N., Palihawadana, D., & Hultman, M. (2011). Evaluating the green advertising practices of international firms: a trend analysis. International Marketing Review, 28(1), 6-33.

Shrum, L. J., McCarty, J. A., & Lowrey, T. M. (1995). Buyer characteristics of the green consumer and their implications for advertising strategy. Journal of advertising, 24(2), 71-82.

Widyahening, C. E. T., & Slamet, R. (2015). The role of language in advertisement. *Slamet Riyadi University*.

Zhang, X., & Dong, F. (2020). Why do consumers make green purchase decisions? Insights from a systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 17*(2), 1-20.

PARADOKSAL LİDERLİK ÇALIŞMALARININ BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Çağla ÖZGEN ŞAFAK

İstanbul Üniversitesi (Doktora Öğrencisi),

cagla.ozgen@ogr.iu.edu.tr - ORCID ID: 0009-0002-8061-8419

Doç. Dr. Ebru DOĞAN

İstanbul Üniversitesi,

ebruseng@istanbul.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-0832-9030

ÖZET

Paradoksal liderlik, günümüzün hızla artan rekabet ve belirsizlik ortamında, farklı beklentilere bütüncül bir şekilde yaklaşarak örgütlere fayda sağlayabilecek bir liderlik modelidir. Bu çalışmada, son zamanlarda dikkat çeken paradoksal liderlik literatürünün kapsamlı bir şekilde değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, paradoksal liderlik ile ilişkili Web of Science (WoS) veri tabanında endekslenen 117 eser incelenmiş, VOSviewer programı ile bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak haritalar oluşturulmuş ve yorumlanmıştır. Bibliyometrik analiz, paradoksal liderlik modelinin örgütsel alandaki etkisini daha derinlemesine anlamayı sağlayacak ve literatürdeki boşlukların belirlenmesine katkıda bulunarak gelecek araştırmalara ışık tutabilecektir. Analiz sonucunda, paradoksal liderlik konusunda üretilen bilimsel yayınların giderek artış gösterdiği ve ilgili çalışmaların daha çok yönetim, işletme ve psikoloji alanlarında gerçekleştirildiği gözlemlenmiştir. Kavram ile ilgili en fazla çalışma Çin'de gerçekleştirilmiş, en fazla atıf alan ülkeler arasında ise ilk sırada ABD yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Paradoks, Paradoksal Liderlik, Bibliyometrik, Vosviewer

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF PARADOXICAL LEADERSHIP STUDIES

Çağla ÖZGEN ŞAFAK

İstanbul University (Phd Student)

cagla.ozgen@ogr.iu.edu.tr - ORCID ID: 0009-0002-8061-8419

Assoc. Prof. Dr. Ebru DOĞAN

İstanbul University

ebruseng@istanbul.edu.tr- ORCID ID: 0000-0003-0832-9030

ABSTRACT

Paradoxical leadership is a leadership model that can benefit organizations by adopting a holistic approach to different expectations in today's rapidly increasing competitive and uncertain environment. This study aims to provide a comprehensive evaluation of the paradoxical leadership literature, which has recently gained attention. In this context, 117 studies related to paradoxical leadership indexed in the Web of Science (WoS) database were analyzed, and maps were created and interpreted using bibliometric analysis with the VOSviewer program. Bibliometric analysis can contribute to a deeper understanding of the impact of the paradoxical leadership model in organizational contexts and help identify gaps in the literature, shedding light on future research directions. The analysis revealed that scientific publications on paradoxical leadership have been increasing, with most of the research conducted in the fields of management, business, and psychology. The majority of studies on this concept have been conducted in China, while the United States ranks first among the countries with the highest number of citations.

Keywords: Paradox, Paradoxical Leadership, Bibliometric, VOSviewer

1. GİRİŞ

Günümüzün hızla değişen ve yoğun rekabet ortamında liderler, farklı taleplerle başa çıkma durumunda kalabilmektedirler. Örgütlerde liderlerin karşılaşabileceği zorluklardan biri de, iş gereklilikleri ile bireysel beklentileri dengede tutabilmektir. Bu noktada, paradoksal liderlik kavramı literatürde dikkat çeken bir kavram olarak görülebilmektedir. Paradoksal liderlik, yapısal gereksinimleri ve bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için birbiriyle çelişen liderlik davranışlarını bir araya getiren bir liderlik modelidir (Zhang vd, 2015; Zhang vd., 2022). Paradoksal lider davranışı, bireyin yönetiminde, yapısal ve takipçi taleplerini aynı anda ve zaman içinde karşılamak için birbirine zıt görünen, ancak birbirleriyle ilişkili olan davranışları ifade etmektedir (Zhang vd., 2015). Bu çalışmada ele alınan Paradoksal Liderlik kavramı, bibliyometrik analiz kapsamında incelenmiştir. Web of Science veri tabanı incelendiğinde Paradoksal Liderlik ile ilgili ilk çalışmanın 2012 yılında yayınlandığı, ilgili kavram ile ilgili çalışmaların daha çok yönetim, işletme ve psikoloji alanlarında gerçekleştirildiği gözlemlenmektedir. Diğer liderlik modellerine kıyasla, yeni bir kavram olarak görülebilen bu modelin, literatürdeki yeri ve önemini incelemek amacıyla Vosviewer programı yardımıyla bibliyometrik analiz yapılmıştır. VOSviewer, bibliyometrik haritalar oluşturmayı ve görüntülemeyi sağlamak için geliştirilmiş bir programdır. VOSviewer ile, co-citation (ortak atıf) verilerine bakarak yazarlar için haritalar oluşturulabilmektedir. Ayrıca bu program, co-occurrence verilerine bakarak anahtar sözcükler için haritalar oluşturmak için de kullanılabilmektedir (Van Eck ve Waltman, 2010).

2. PARADOKSAL LİDERLİK

Paradoks, günlük yaşamın her alanında yer alabilmektedir. İş dünyasında yaşanan hızlı değişim ve etkileşimler karmaşıklaştıkça, paradoks kavramı araştırmacıların ilgisini çekmeye başlamıştır (Chen, 2008). Paradoks, aynı anda var olan ve zamanla devam eden, çelişkili fakat birbiriyle ilişki halinde olan unsurlardır (Smith ve Lewis, 2011). Zıtlıkların aynı anda var olabileceğinin farkında olmak, paradoksal gerilimleri yönetmede yardımcı olabilmektedir. Demokrasi ve otorite, kontrol ve esneklik, yetkilendirme ve disiplin, formalizasyon ve takdir yetkisi gibi durumların bir arada mevcut olmasına yönelik "hem…hem de" düşüncesini sunmaktadır. Paradoks çerçevesi, örgütte yer alan zıt unsuların dengelenmesine yardımcı olabilmektedir (Lewis, 2000).

Birbiriyle bağlantılı olan zıtlıklar ve hem/hem de düşüncesi, paradoksal bütünleşmenin temelini desteklemektedir. Zıt unsurlar, yalnızca çelişki oluşturup örgüt içinde gerilim yaratmaktan ziyade, bir bütünlük oluşturup etkileşime girerek örgüte olumlu katkılarda bulunabilmektedir. Zıt unsurlar, paradoksal bütünleşme ile birbirini destekleyebilmektedir (Chen, 2002). Paradoksların, etkin lider davranışları ile örgütler için gün geçtikçe önemi daha da artmaktadır. Paradoksların doğasında, iki zıt kutbun bir arada mevcut olması ve bir çift olarak değerlendirilmesi yer almaktadır (Waldman ve Bowen, 2016). Paradoksal bir çözüm, her iki zıt kutbu bir araya getirmek ve bu zıt kutupların sinerjilerini en doğru şekilde kullanmaktır. Bir

paradoksta, görünüşte zıt veya çelişkili olan unsurlar aynı anda, birbirlerini durdurmadan ve engellemeden var olmaktadır. Paradoksal çözümlerde, zıt kutupları bir arada tutmak için önemli ölçüde yaratıcılığa ve enerjiye ihtiyaç olmaktadır (Brughmans, 2023).

Chen (2002)'ye göre, paradoksu benimsemek, orta yol felsefesinin bir bileşenidir. Yin yang sembolündeki gibi, zıtlıklar da birlikte dinamik bir beraberlik oluşturmaktadır. Yin-Yang felsefesine göre (Chen, 2002);

- Yin ve Yang her şeyde beraber mevcut olmaktadır ve her şey Yin ve Yang'ı içermektedir.
- Yin ve Yang birbirini tamamlamakta ve güçlendirmektedir.
- Yin ve Yang birbirinin içinde var olmakta ve birbirleriyle etkileşimde bulunarak paradoksal ve dinamik bir beraberlik oluşturmaktadır.

Literatür incelendiğinde, paradoksal liderlik kavramının ilk olarak Smith ve diğerleri (2012)'in çalışmasında kullanıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmada yazarlar, sosyal girişimciler için paradoksal liderlik modelini önermektedir. Bu liderlik modeli, girişimlerin özündeki çelişkili yapının zorluklarına vurgu yaparken, aynı zamanda birbiriyle rekabet eden talepleri kabul edip, bunların etkin bir şekilde yönetilebilmesine olanak sunabilmektedir (Smith vd., 2012). Lavine (2014), çalışmasında liderlik kavramına bir paradoks bakış açısı ekleyerek paradoksal bir liderlik vizyonu geliştirmeyi hedeflemiştir. Paradokslara ilişkin bakış açılarını liderlikle bütünleştirmek, paradoksal güçlüklerin üstesinden nasıl gelinebileceğine dair bir yanıt oluşturabilmektedir (Lavine, 2014).

Zhang ve diğerleri (2015), Doğu'nun yin-yang felsefesinden esinlenerek, Doğu düşüncesi ve geleneklerine vurgu yapılması üzerine Çin'de paradoksal liderlik kavramına ilişkin bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmada teorilerini, zıt unsurları aynı anda ele alma düşüncesine dayandırmışlardır. Bu düşünce ile, paradoksların özünü anlamayı ve liderlerin karşılaşabilecekleri örgütsel paradokslarla başa çıkmak için sergiledikleri davranışsal çabaları incelemeyi amaçlamışlardır. Liderler "hem-hem de" düşüncesini benimseyerek, örgütsel paradoksları etkin bir şekilde yönetebilmektedir. Liderler, daha etkili bir örgütsel gelişim sergilemek ve örgütsel paradoksları yönetmek amacıyla paradoksal davranışlar gösterebilmektedir. Paradoksal liderler, paradoksal zorluklara cevap verebilme yeteneğine sahiptir. Liderlerden, takipçilerine tutarlı ve eşit bir şekilde yaklaşırken aynı anda bireysel ihtiyaçları göz önünde bulundurmaları; çalışan esnekliğine izin verirken aynı zamanda örgütsel kuralları ve prosedürleri uygulayarak kontrolü sağlamaları beklenmektedir (Zhang vd., 2015).

Paradoksal düşünceye dayanan paradoksal liderlik davranışları, bireysel ve örgütsel olmak üzere iki boyutlu bir şekildedir. Bu davranışların iki boyutu bir arada bulunmakta ve birbirine bağlı olmaktadır. Ayrıca, bu boyutlar birbirlerini tamamlayarak, liderlerin birey yönetimindeki etkinliğini desteklemektedir. Bu davranışların iki yönünü ifade edebilmek için "hem...hem de" düşüncesini benimseyerek, Zhang ve diğerleri (2015), beş davranış boyutunu aşağıdaki şekilde ifade etmektedir (Zhang vd., 2015).

- ***Benmerkezcilik ile başkaları merkezciliği birleştirme:*** Bu boyutta lider, merkezi etkilerini devam ettirirken, aynı zamanda liderliği takipçileriyle paylaşabilmektedirler.
- ***Hem mesafeyi koruma hem de yakınlık sağlama:*** Liderler, iş ile ilgili konulara odaklanırken hiyerarşik farklılıkları korumaktadır. Fakat, aynı zamanda takipçiler ile yakın bağlar da kurmaktadır.
- ***Astlara eşit davranırken bireyselliğe izin verme:*** Liderler, eşitlik ve bireyselliği uyumlaştırmaktadır. Astlara, benzer zorluk ve içerikte görevler verirken, bireysel yetenek veya görev yetkinliklerini göz ardı etmemektedir.
- ***İş gerekliliklerini uygularken esnekliğe izin verme:*** Lider, iş ile ilgili gereklilikleri zorunlu kılarken, esnekliğe de izin veren bir politika uygulamaktadır.
- ***Karar kontrolünü korurken özerklik tanıma:*** Lider, iş ile ilgili önemli konuları kontrol etmektedir. Karar kontrolünü elinde tutarken, astlara belirli iş süreçlerinde uygun özerklik sağlamaktadır.

Paradoksal liderler, paradoksları örgütler için kritik bir unsur olarak görerek, olası gerilimleri proaktif bir yaklaşımla tanımlamalıdır. Liderler, tutarlı bir şekilde "hem/hem de" yaklaşımını destekleyerek ve paradoksların her iki boyutuna odaklanarak örgüt için yarar sağlayacak çıktılar elde edebilirler (Lewis vd., 2014). Liderler tarafından paradoksların özünü anlamak önemlidir çünkü paradokslar örgütsel etkinliğe etki eden gerilimlere odaklanmaktadır (Waldman & Bowen, 2016). Paradoksal liderlik, sadece zıtlıklarla başa çıkmak değildir. Zıtlıkları etkin bir şekilde dengeleme konusunda yetkin hale gelmektir. Paradoksal lider, çelişkilere ilişkin bir farkındalığa sahip olmalı, çelişkiler arasında dengeyi sağlamalı ve uzun vadede bu dengeyi korumalıdır (Brughmans, 2023).

3. YÖNTEM

Çalışmada, paradoksal liderlik ile ilgili literatürde yapılan çalışmaların bibliyometrik analiz ile ağ haritalarını oluşturmak amaçlanmıştır. Bibliyometrik analizler, önemli yazarların belirlenmesine ve aralarındaki ilişkilerin ortaya çıkarılmasına olanak tanıması açısından önem taşımaktadır. Bu noktada, gelecek araştırmalar için yeni alanların saptanmasına ve mevcut katkıların yerinin belirlenmesine ilişkin güçlü bir temel sağlayabilmektedir. Bilimsel çalışmaların ve atıfların istatistiksel anlamda ele alınmasını sağlarken, belli bir araştırma alanındaki faaliyet düzeyi hakkında da bilgi vermektedir. Bu sonuçlar, araştırmacıların, ülkelerin, dergilerin ve kurumların araştırma performanslarını incelemek için tercih edilebilmektedir (Ferreira, 2018).

Bu araştırmada, veri tabanı olarak "Web of Science" seçilmiş; bibliyometrik analiz için ise "Vosviewer" programı tercih edilmiştir. Vosviewer programı, alan yazındaki gelişimleri, bağlantıları ve yeni kavramları açığa çıkarmak konusunda kolaylık sunan, tercih edilebilen bir programdır. Bilhassa haritalama, çok boyutlu analiz yapma ve görselleştirme olanağı tanıması

sebebiyle verilerin derinlemesine analizine yardımcı olabilmektedir (Dirik vd., 2023). Bibliyometrik analiz, geniş hacimli bilimsel verilerin keşfedilmesi ve analiz edilmesi için literatürde tercih edilen yöntemlerdendir. Bu yöntem, belli bir kavramın literatürdeki gelişimi hakkında bilgi verebilmekte ve ilgili alanda ortaya çıkan yeni kavramlara ulaşılmasını sağlayabilmektedir (Donthu vd., 2021). Bu analiz türü, bir alanın mevcut durumuna yönelik nicel ve biçimsel verilere ulaşmak için tercih edilebilmektedir. Görselleştirme yoluyla, araştırma eğilimlerini kolaylaştıran analitik bir yöntem olan bibliyometri aracılığıyla; yazar, kurum, ülke, yazar, dergi bilgileri, araştırma alanları, alan yazındaki boşlukları, iş birliği ağları gibi bulgulara ulaşılabilmektedir (Dirik vd., 2023).

Bibliyometrik analiz, titiz bir şekilde büyük miktardaki veriyi anlamlandırarak, ilgili alanlardaki bilimsel çalışmaların ve kavramların evrimsel süreçlerini çözümlemek ve haritalamak için kullanılabilmektedir. Bu bağlamda, titiz ve iyi bir şekilde yapılmış bibliyometrik çalışmalar, bir alan veya kavramı anlamlı ve yenilikçi yollarla sürdürmek için sağlam esaslar oluşturabilmektedir. Bibliyometrik analiz; detaylı bir genel perspektif elde etmek, araştırma için yeni bilgiler keşfetmek ve fikirler üretmek, bilgi boşluklarını saptamak ve ilgili alanlara yönelik katkıları belirlemek için kullanılabilmektedir (Donthu vd., 2021).

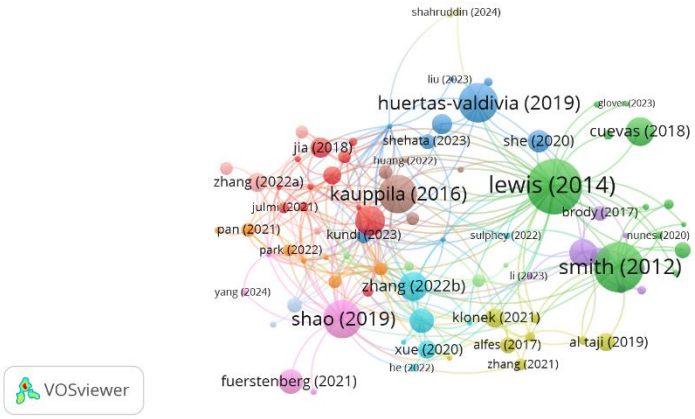
Araştırma 10.12.2024 tarihinde, “Paradoksal Liderlik” anahtar kelimesiyle Web of Science’da “Tüm Alanlar” (All fields) seçilerek 117 sonuca ulaşılmıştır. Senelere göre en eski 2012 ve en yeni 2024 olmak üzere farklı disiplinlerden 112 makale, 2 editöryal içerik, 1 kitap bölümü, 2 bildiri, 8 erken erişim çalışması, 1 derleme makale ve 10 kitap türü esere ulaşıldı. En fazla çalışmalar yönetim, uygulamalı psikoloji alanlarında görülmektedir. Kavrama ilişkin 2012 senesinde bir eser yayınlanırken, takip eden senelerde bu sayıda artış gözlemlenmektedir. 2014’te 2 eser, 2017’de 5 eser, 2018 ve 2019’da 8 eser, 2020’de 9 eser, 2021’de 19 eser, 2022’de 18 eser, 2023’te 29 eser ve 2024’te 17 eserin yayınlandığı gözlemlenmektedir. Web of Science’dan çekilen veriler, Vosviewer programında analiz edilerek ve ağ haritaları çıkarılarak bulgular kısmında yorumlanmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde, Vosviewer programı ile yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiş, ağ haritaları oluşturularak analizler yorumlanmıştır.

4.1. Eserlerin Atıf Analizi (Citation of documents)

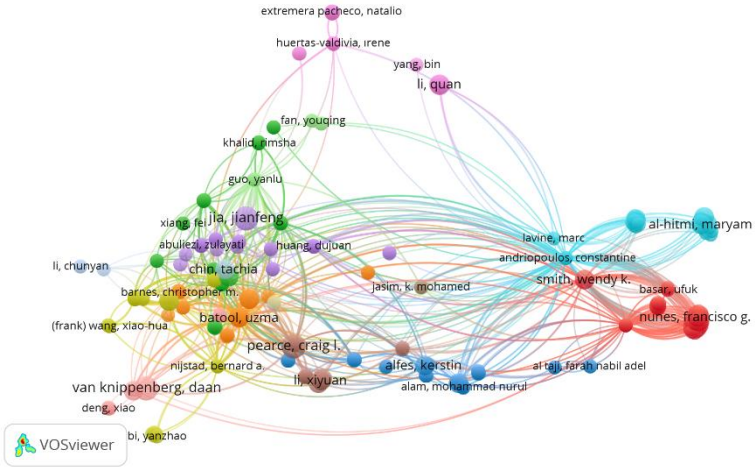
Eserlerin atıf ağlarını tespit etmek için, değerlendirme ölçütü olarak en az bir tane atıf sayısı seçilerek ağ haritası çıkarılmıştır. Birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilen 85 eser üzerinden yapılan analizde toplamda 13 küme ve 268 bağlantı tespit edilmiştir. En fazla atıf alan çalışmalar arasında 227 atıf ile Lewis (2014), 188 atıf ile Smith (2012) ve 118 atıf Huertas-Valdivia (2019) olmuştur.

Görsel 1. Eserlerin Atıf Analizi

4.2. Yazarların Atıf Analizi (Citation of authors)

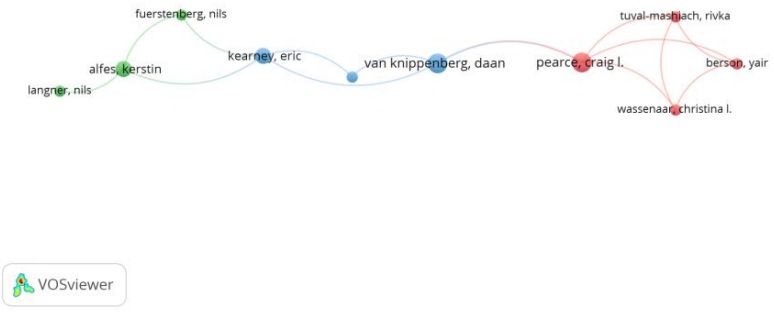
Değerlendirme ölçütü olarak en az bir yayın ve en az bir atıf sayısı seçilerek, yazarların atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilen 244 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 14 küme, 2296 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 2520 olarak gözlemlenmiştir. En fazla atıf alan yazarlar 415 atıf ile Wendy K. Smith, 227 atıf ile Constantine Andriopoulos ve 227 atıf ile Marienne W. Lewis olmuştur.

Görsel 2. Yazarların Atıf Analizi

4.3. Ortak Yazar Analizi (Co-authorship of Authors)

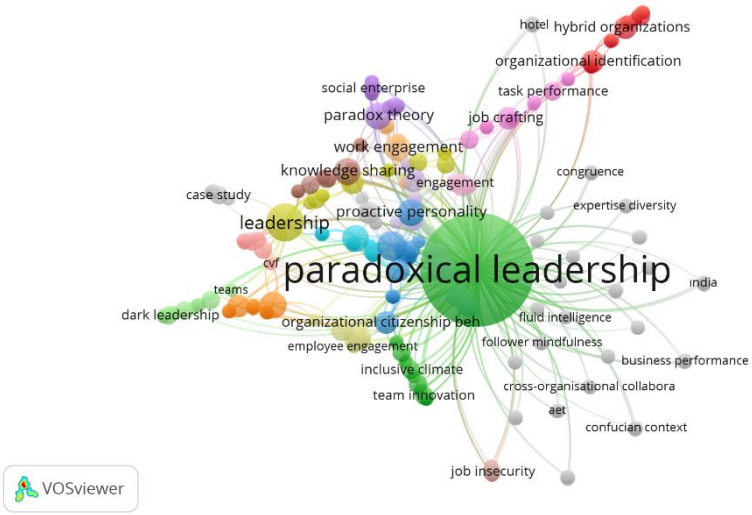
Değerlendirme ölçütü olarak en az bir yayın ve bir atıf seçilerek, yazarların ortak yazarlık analizi yapılmıştır. Bu analizde, en fazla işbirliği yapan ve bağlantılı olan yazarları tespit etmek amaçlanmıştır. Analizde, tek bir kümede birleşen 10 yazar, 3 küme ve 14 bağlantı bulunmuştur. En çok atıf alan yazarlardan Wendy K. Smith, Constantine Andriopoulos ve Marienne W. Lewis en bağlantılı yazarlar arasında görülmemektedir.

Görsel 3. Ortak Yazar Analizi

4.4. Anahtar Sözcük Analizi (Co-occurence of Author Keywords)

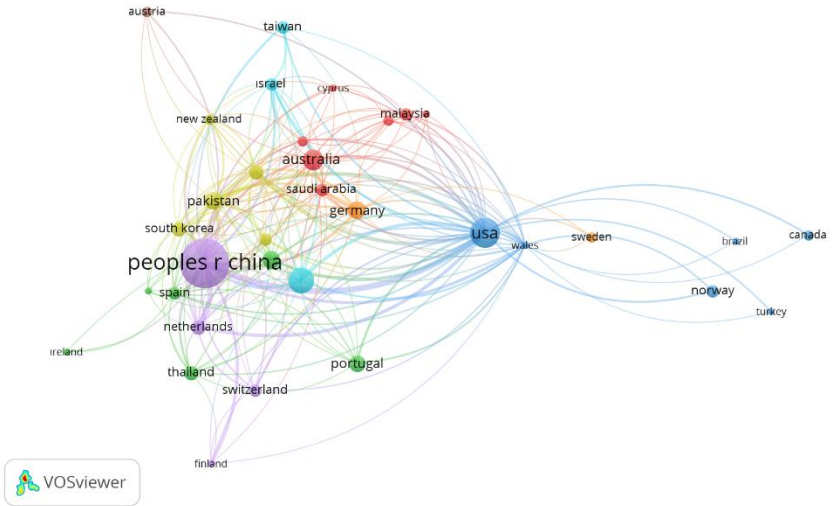
Paradoksal liderlik ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcükler ağ analizi ile tespit edilmiştir. En az bir defa kullanılan ve birbiriyle bağlantılı olduğu tespit edilen 339 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 43 küme, 1003 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 1059 olarak tespit edilmiştir. 72 kullanım sayısı ile "Paradoxical Leadership" (Paradoksal Liderlik), 8 kullanım sayısı ile "Leadership" (Liderlik), 5 kullanım sayısı ile "Paradoxical Leader Behaviour" (Paradoksal Lider Davranışı) ve 4 kullanım sayısı ile "Paradox Theory" (Paradoks Teorisi), "Creativity" (Yaratıcılık), "Knowledge Sharing" (Bilgi Paylaşımı), "Work Engagement" (İşe Katılım), "Proactive Personality" (Proaktif Kişilik) kavramları en çok kullanılanlar arasında yer almaktadır. Diğer en çok kullanılan anahtar kelimeler arasında ise, 3 kullanım sayısı ile, "Organizational Citizenship Behaviour" (Örgütsel Vatandaşlık Davranışı), "Sustainability" (Sürdürülebilirlik), "Job Performance" (İş Performansı), "Psychological Safety" (Psikolojik Güvenlik), "Employee Creativity" (Çalışan Yaratıcılığı), "Organizational Identification" (Örgütsel Özdeşleşme) yer almaktadır.

Görsel 4. Anahtar Sözcük Analizi

4.5. Ülkelerin Atıf Analizi (Citation of Countries)

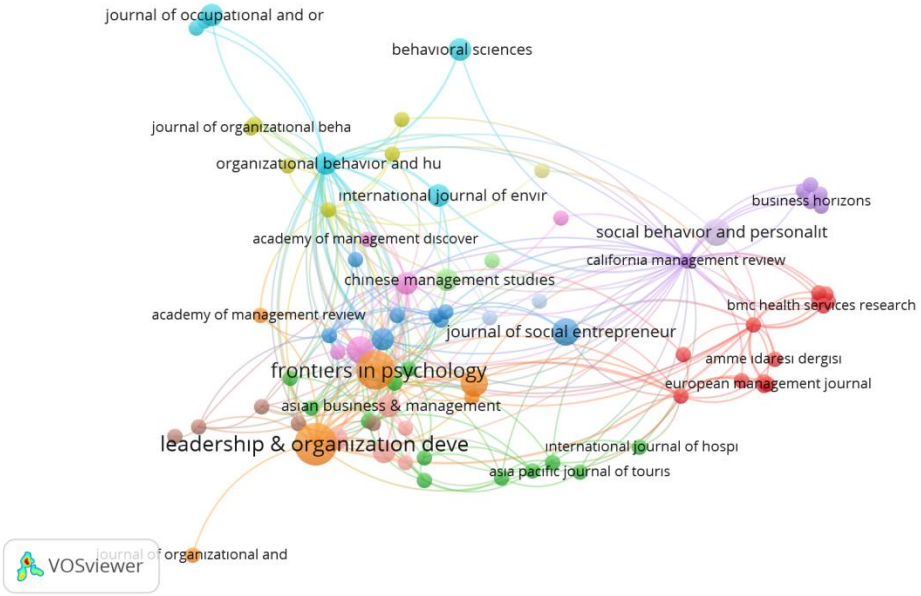
Ülkeler arası atıf ve bağlantı gücünü analiz etmek için bir ağ haritası oluşturulmuştur. Değerlendirme ölçütü olarak bir ülke tarafından en az bir eser yayınlanması ve bir atıf alınması seçilmiştir. Aralarında ilişki tespit edilen 34 gözlem birimi üzerinden analiz gerçekleştirilmiştir. Paradoksal Liderlik kavramına ilişkin çalışma sayısı en fazla olan ülkeler arasında sırasıyla, 44 çalışma ile Çin, 16 çalışma ile ABD ve 4 çalışma ile Hollanda bulunmaktadır. En fazla atıf alan ülkeler arasında ise birinci sırada 696 atıf sayısı ve 213 toplam bağlantı gücü ile ABD yer almaktadır. İkinci sırada 421 atıf sayısı ve 239 toplam bağlantı gücü ile Çin yer almaktadır. Üçüncü sırada ise 229 atıf sayısı ve 80 toplam bağlantı gücü ile Hollanda bulunmaktadır. ABD ve Çin'in Paradoksal Liderlik konusunda çalışma ve atıf sayısına bakıldığında önemli katkıları olduğundan söz edilebilmektedir. Hollanda'da yayınlanan çalışma sayısının 4 olmasına rağmen atıf sayısı ve toplam bağlantı gücünün yüksek olması sonucunda, ülkede konu ile ilgili az ama etkili çalışmalar yapıldığı yorumu yapılabilmektedir.

Görsel 5. Ülkelerin Atıf Analizi

4.6. Kaynakların Atıf Analizi (Citation of Sources)

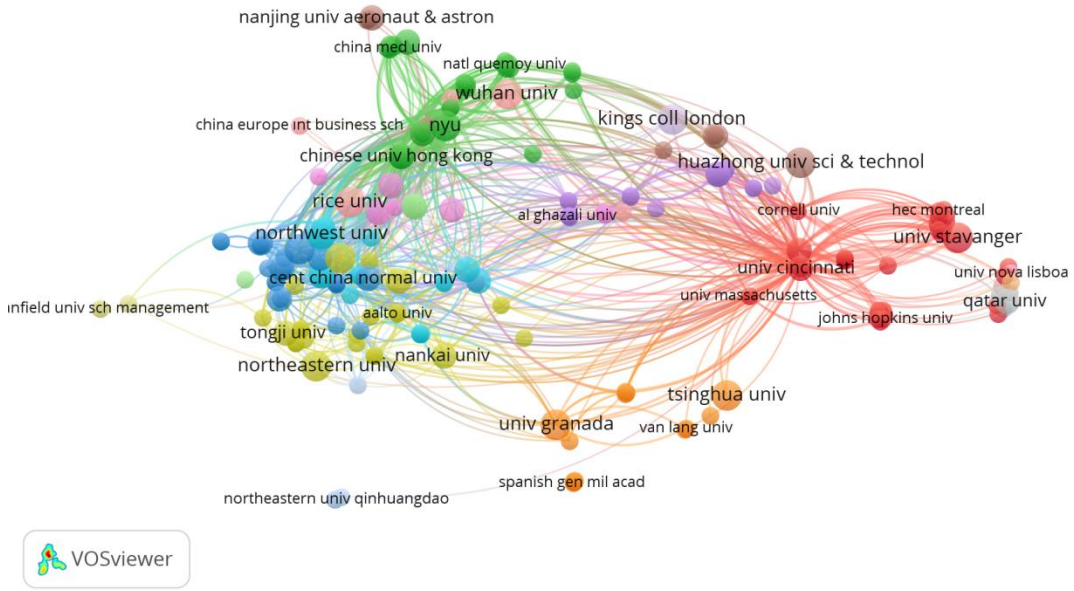
Değerlendirme ölçütü olarak en az bir belge sayısı seçilerek, kaynakların atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Paradoksal liderlik kavramına ilişkin çalışmaların en çok işletme, yönetim ve psikoloji alanlarında çalışıldığı gözlemlenmektedir. Paradoksal liderlik ile ilgili en fazla belge sayısı olan dergiler sırasıyla, 7 çalışma ile "Leadership & Organization Development Journal" ve 6 çalışma ile "Frontiers in Psychology" olarak gözlemlenmiştir. En çok atıf alan dergiler ise, 227 atıf sayısı ile "California Management Review, 188 atıf sayısı ile "Academy of Management Learning & Education", 158 atıf sayısı ile "Organizational Behaviour and Human Decision Processes" olarak gözlemlenmiştir.

Görsel 6. Kaynakların Atıf Analizi

4.7. Kurumların Atıf Analizi (Citation of Organizations)

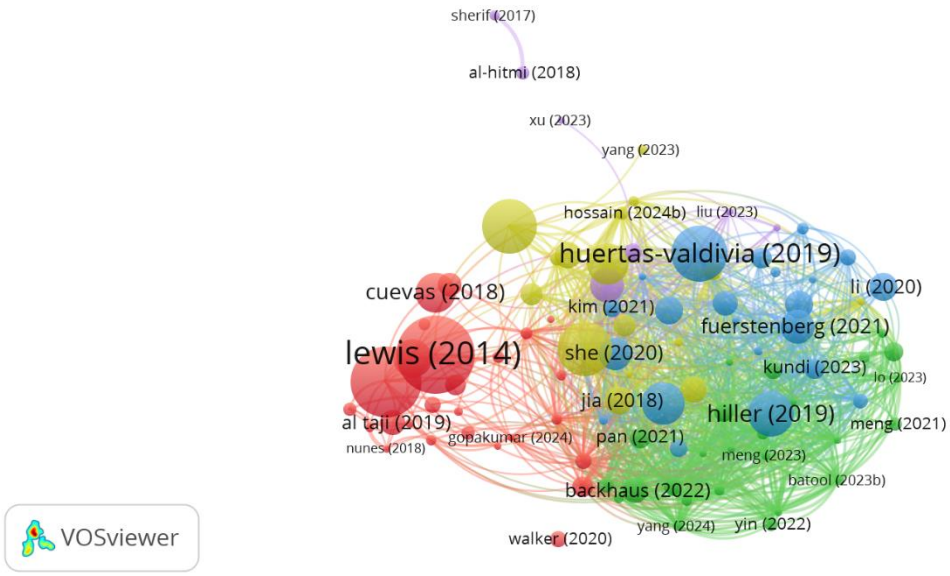
Kurumların atıf analizine ilişkin değerlendirme ölçütü olarak, bir kurum tarafından en az bir eser yayınlanması seçilmiştir. Aralarında ilişki tespit edilen 194 gözlem birimi üzerinden gerçekleştirilen analizde, en fazla atıf alan kurumlar sırasıyla, 2 çalışma ve 415 atıf ile University of Delaware (ABD), 2 çalışma ve 244 atıf ile University of Cincinnati (ABD), 1 çalışma ve 227 atıf ile Cardiff University (Galler) olarak gözlemlenmiştir.

Görsel 7. Kurumların Atıf Analizi

4.8. Eserlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Documents)

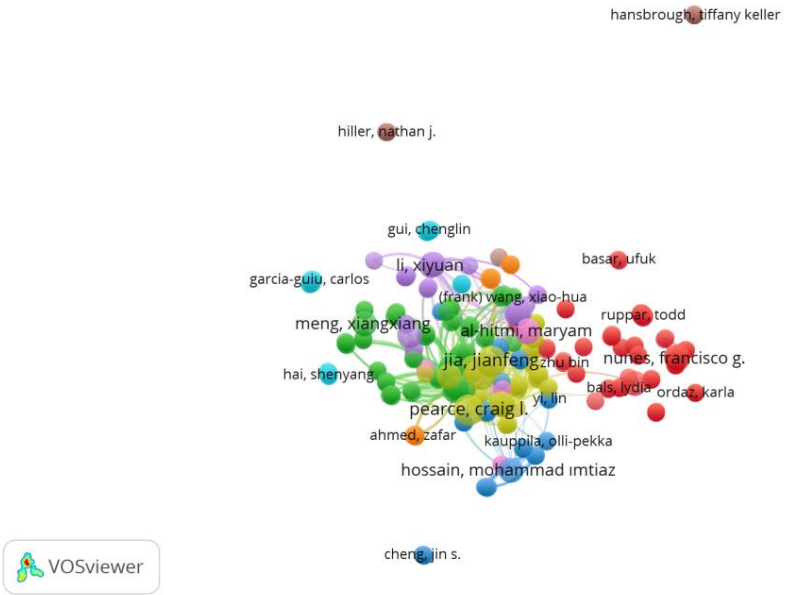
Bibliyografik eşleşme (bibliographic coupling), iki eserin bibliyografyalarında ortak üçüncü bir esere atıfta bulunması halinde olmaktadır (Ferreira, 2018). Eserlerin bibliyografik eşleşme analizinde değerlendirme ölçütü olarak en az bir atıf alma seçilerek ağ analizi gerçekleştirilmiştir. Yapılan analize göre, 96 birim, 5 küme, 3873 bağlantı ve 12575 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşme olan yayınlar 227 alıntı ile Lewis (2014), 188 alıntı ile Smith (2012) ve 118 alıntı ile Huertas-Valdivia (2019) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler ise Batool (2023a), Zhang (2022b) ve Shao (2019) olmuştur.

Görsel 8. Eserlerin Bibliyografik Eşleşme Analizi

4.9. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi (Bibliographic Coupling of Authors)

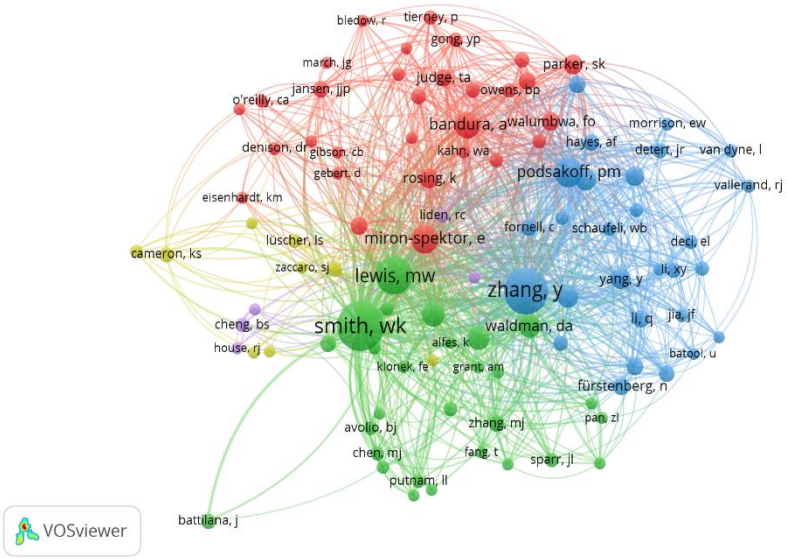
Yazarların bibliyografik eşleşme analizinde değerlendirme ölçütü olarak, en az bir eser yayınlama ve en az bir atıf alma seçilerek ağ analizi gerçekleştirilmiştir. 278 birim ile yapılan analize göre 9 küme, 32902 bağlantı ve 159350 toplam bağlantı gücü elde edilmiştir. En fazla bibliyografik eşleşme tespit edilen yazarlar 415 alıntı ile Wendy K. Smith (1360 bağlantı gücü), 227 alıntı ile Constantine Andriopoulos (585 bağlantı gücü) ve 227 alıntı ile Marienne W. Lewis (585 bağlantı gücü) olmuştur.

Görsel 9. Yazarların Bibliyografik Eşleşme Analizi

4.10. Yazarların Ortak Atıf Analizi (Co-citation of authors)

Birlikte atıf (co-citation), iki eserin birlikte atıf alma sıklığı olarak tanımlanmaktadır (Small, 1973). Atıf sayısı en az 10 olarak seçilerek ağ haritası çıkarılmıştır. 100 birim üzerinden gerçekleştiren analizde 5 küme, 3776 bağlantı ve 21391 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir. En fazla ortak atıf yapılan yazarlar 164 atıf ile Smith, 146 atıf ile Zhang ve 103 atıf ile Lewis olarak tespit edilmiştir.

Görsel 10. Yazarların Ortak Atıf Analizi

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Literatür incelendiğinde paradoksal liderlik kavramının, diğer liderlik modellerine kıyasla daha yeni bir kavram olduğu söylenebilmektedir. Bu çalışmada, paradoksal liderlik kavramının zaman içindeki gelişimi, konu ile ilgili çalışma yapan yazarları, ilgili çalışmaların ve yazarların atıf sayıları, çalışmaların yapıldığı ülkeleri, dergileri ve kurumları, anahtar kelimeleri, eserlerin ve yazarların bibliyografik analizleri ve yazarların ortak atıf analizini gerçekleştirmek amacıyla bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Web of Science'dan çekilen verilerin analizi sonucunda, "paradoksal liderlik" kavramı ile ilgili toplam 117 çalışmaya ulaşılmıştır. Paradoksal liderlik kavramına ilişkin ilk çalışmanın 2012 senesinde yayınlanan "A Paradoxical Leadership Model for Social Entrepreneurs: Challenges, Leadership Skills, and Pedagogical Tools for Managing Social and Commercial Demands" adlı araştırma olduğu gözlemlenmiştir. En çok atıf alan çalışmanın 227 atıf sayısı ile "Paradoxical Leadership to Enable Strategic Agility" olduğu; en çok atıf alan yazarın ise 415 atıf ile Wendy K. Smith olduğu görülmüştür. Paradoksal Liderlik ile ilgili en fazla çalışma yapılan ülke, 44 çalışma ile Çin; en fazla atıf alan ülke ise 696 atıf sayısı ve 213 toplam bağlantı gücü ile ABD olmuştur. Çalışma ve atıf sayısından yola çıkarak, ABD ve Çin'in Paradoksal Liderlik kavramına ilişkin önemli katkıları olduğu söylenebilmektedir. Anahtar sözcük analizinde ise, ilgili kavram ile en çok kullanılan sözcüklerin "Paradoksal Liderlik", "Liderlik", "Paradoksal Lider Davranışı" ve "Paradoks

Teorisi" olduğu gözlemlenmiştir. Paradoksal liderlik kavramına ilişkin en fazla çalışmaya sahip olan dergiler sırasıyla, 7 çalışma ile "Leadership & Organization Development Journal" ve 6 çalışma ile "Frontiers in Psychology"; en çok atıf alan dergiler ise, 227 atıf sayısı ile "California Management Review", 188 atıf sayısı ile "Academy of Management Learning & Education", 158 atıf sayısı ile "Organizational Behaviour and Human Decision Processes" olarak gözlemlenmiştir. Atıf sayısı en fazla olan kurumlar, 2 eser 415 atıf ile University of Delaware (ABD), 2 eser ve 244 atıf ile University of Cincinnati (ABD), 1 eser ve 227 atıf ile Cardiff University (Galler) olarak tespit edilmiştir.

Bibliyografik eşleşme analizlerinde, en fazla eşleşme olan eser 227 alıntı ile Lewis (2014), 188 alıntı ile Smith (2012) ve 118 alıntı ile Huertas-Valdivia (2019) olmuştur. Toplam bağlantı gücünün en yüksek olduğu eserler ise Batool (2023a), Zhang (2022b) ve Shao (2019) şeklinde tespit edilmiştir. Yazarların bibliyografik eşleşme analizinde ise, en çok bibliyografik eşleşme olan yazarlar 415 alıntı ile Wendy K. Smith (1360 bağlantı gücü), 227 alıntı ile Constantine Andriopoulos (585 bağlantı gücü) ve 227 alıntı ile Marienne W. Lewis (585 bağlantı gücü) olmuştur. Yazarların ortak atıf analizi sonucunda, en çok ortak atıf yapılan yazarlar 164 atıf ile Smith, 146 atıf ile Zhang ve 103 atıf ile Lewis olarak tespit gözlemlenmiştir.

Paradoksal liderliğin, özellikle günümüz hızla değişen ve karmaşık hale gelen iş dünyasında, paradoksları doğru bir şekilde yönetebilmek ve farklı beklentiler arasında denge kurabilmek için etkili bir liderlik yaklaşımı olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada ulaşılan bulgular; yapılmış çalışmaları, anahtar kelimeleri ve gelecekteki araştırmalar için literatürdeki boşlukları tespit etmede yol gösterecektir. Ayrıca, gelecek çalışmalarda farklı veri tabanlarının da analiz edilmesi, paradoksal liderlik literatürüne daha derinlemesine bir perspektif sunabilmektedir.

KAYNAKÇA

Brughmans, I. *Paradoxical leadership: how to make complexity an advantage*. University of Toronto Press, 2023.

Chen, M. J.Transcending paradox: The Chinese "middle way" perspective. Asia Pacific Journal of Management, 19, 179-199, 2002.

Chen, MJ. Reconceptualizing the competition—cooperation relationship: A transparadox perspective. Journal of management inquiry, 17(4), 288-304, 2008.

Dirik, D, Eryılmaz, İ ve Erhan, T. Post-truth kavramı üzerine yapılan çalışmaların VOSviewer ile bibliyometrik Analizi. Sosyal Mucit Academic Review, 4(2), 164-188, 2023, doi: 10.54733/smar.1271369

Donthu, N, Kumar, S, Mukherjee, D, Pandey, N, Lim, WM 2021. How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. Journal of business research, 133, 285-296.

Ferreira, FA. Mapping the field of arts-based management: Bibliographic coupling and co-citation analyses. Journal of Business Research, 85, 348-357, 2018.

Lavine, M. Paradoxical leadership and the competing values framework. The Journal of Applied Behavioral Science, 50(2), 189-205, 2014.

Lewis, MW. Exploring paradox: Toward a more comprehensive guide. Academy of Management review, 25(4), 760-776, 2000.

Small, H 1973. Co-citation in the scientific literature: A new measure of the relationship between two documents. Journal of the American Society for information Science, 24(4), 265-269.

Smith, WK, Lewis, MW. Toward a theory of paradox: A dynamic equilibrium model of organizing. Academy of management Review, 36(2), 381-403, 2011.

Waldman, D. A., & Bowen, D. E. Learning to be a paradox-savvy leader. *Academy of Management Perspectives*, *30*(3), 316-327, 2016.

Van Eck, N, Waltman, L. Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping. scientometrics, 84(2), 523-538, 2010.

Zhang, Y, Waldman, DA, Han, YL, & Li, XB. Paradoxical leader behaviors in people management: Antecedents and consequences. Academy of management journal, 58(2), 538-566, 2015.

Zhang, Y, Zhang, Y, Law, KS., & Zhou, J. Paradoxical leadership, subjective ambivalence, and employee creativity: Effects of employee holistic thinking. Journal of Management Studies, 59(3), 695-723, 2022.